

Nyarafolo Senoufo Kuloceliε siensebere

Nyarafolo (Senari) New Testament +

This Bible is copyrighted by Wycliffe Bible Translators (Wycliffe.org) and is printed with permission by the Digital Bible Society (dbs.org) for non-commercial use.

This Bible is available for free download in a variety of digital formats at dbs.org/bibles.

Duniya Sélimε.....	4	Kolbsiyé.....	542
Yirile.....	55	Tesalonikiyé péliwe.....	546
Leviyé Kacuɔnrirɔ.....	101	Tesalonikiyé siinwuu.....	550
Tóribɔ.....	133	Timote péliwe.....	553
Fànʔa Kajuʔulo.....	181	Timote siinwuu.....	559
Núnuyɔ.....	224	Tiiti.....	563
Matiye.....	313	Filεmɔ.....	566
Mariki.....	351	Eburulo.....	568
Luku.....	376	Zaki.....	581
Zan.....	418	Pieri péliwe.....	586
Kakpiʔiligele.....	446	Pieri siinwuu.....	591
Wurɔmiyé.....	483	Zan péliwe.....	595
Korɛntiyé péliwe.....	500	Zan siinwuu.....	600
Korɛntiyé siinwuu.....	514	Zan taanriwuu.....	602
Galasiyé.....	524	Zudi.....	604
Efeziyé.....	531	Tiεε.....	606
Filipiyé.....	537		

Duniya Sélimé

Sébe wi tiedi?e gè

wè, pe wi ye tuɔbuuro nī dè . Sébe nàà wī ne ki nyu kenme bì nē Kulocelié 'duniya né wi yere ti mieni faan dè, ne mieni kenme bì nē kapiile ni 'jīin nè síe duniya nī wè nè wi cúɔ wè. A Kulocelié wi 'baakpuɔɔ kúɔ né sienne ní bèle, kire ga buu sienne pe ní gbè Kulocelié cén wè, bé wi koligo líe gè.

Kulocelié wi 'duniya yige wè cenyé kolini sunɔɔɔ nī bè, a wi 'nɔ́ nè taa cenyé kolisiinwu?u nē gè. Wi 'sienne siin faan, Adama né Awa wè, nè pe ténge kákpɔɔ tiécènge nī gè (wéli baa nyùɔ). A pe 'cī wi nyasienre nē dè á kapiile ni 'jīin duniya nī wè, né kùu ní wè (wéli baa nyùɔ). A pe jaapeliwe Kayen wè, wi 'wi cōni Abeli kpúu wè (wéli baa nyùɔ). Bà lèlè láà kénì kúɔ lè, a Kulocelié 'ki nyaa sienne kakpi?iligele kiyē ne pi?i ne waa, a wi 'ki kòrirɔ bè duniya cúɔ wè. Nè ki ya?a wi 'Nɔwe né wi narige suɔ gè kàsakpiile mé lè nàà ni 'tuu nè dàala tón lè (wéli baa nyùɔ). Kire kàdu?ume a wi 'sienne cèrige bèle dàala nē lè (wéli baa nyùɔ).

Bà lèlè láà péni kúɔ wè, a Kulocelié wi 'Birayima nyíene wè nè kòn né nyakungenge kpí?ile gè né wi ní, né jo wire bé kùlo láà ken wi mé bé wi siime kpí?ile bè kùkpɔɔɔ (wéli baa nyùɔ). Wire né wi cuɔ Sarayi ní wè, pe liégɔɔɔ laara dè, a Kulocelié wi 'kakpuɔɔ kpí?ile nè pùɔ ken pe mé, Siaga wè (wéli baa nyùɔ). Siaga né wi cuɔ Erebeka, a pe 'piɔɔɔ sii, Ezawu né Yakuba. Yakuba wè, wire mí?e ki yé kénì yi?e nè kò «Isirayeli» (wéli baa).

Jaafɔlilɔ kie né siin 'puu Yakuba mé wè. Yusufu wire wi yé wi tuu déni wè nè tóri wi jaafɔsenmine nē bèle. A Yusufu wi lɔbilɔ pe 'wi pári wè, a wi 'kò sùkulowo Ezipiti kùlo nī lè (wéli baa nyùɔ). Nè ki ya?a Kulocelié 'ki kpí?ile a wi 'kò Ezipiti kùlo ni nyùɔ nē (wéli baa nyùɔ), a kire 'ki ken a Yusufu wi 'Yakuba né wi narige ki mieni suɔ fungo mé gè, baa Ezipiti kùlo mé lè (wéli baa nyùɔ).

Sébe wi nyùgboliyo yè

Duniya wi sélimé sienre dī

Birayima sienre dī

Yakuba sienre dī

Yusufu né wi lɔbilɔ sienre dī

DUNIYA WI SELIME SIENRE DI

(1.1-11.26)

Kulocelié wi 'duniya yige wè

1 Duniya wi sélimé nē bè, a Kulocelié wi 'nyí?ene né dàala yige lè, ² á dàala ní lè nya?amine nii nī, nii cè fe gbòbori?, á wuɔɔ ní bè nè lakpuɔɔ sícuugo tón gè. *Kulocelié Pìle* ní lè ne fígi luɔɔ naame gè.

³ A Kulocelié wi 'jo: «Kpienme pi- yiri.» A kpienme pi 'fali nè yiri. ⁴ A Kulocelié wi 'kpienme nyaa bè a pi 'nyuɔ. A Kulocelié wi 'kpienme né wuɔɔ wàli bè nè lá?a pii nē. ⁵ A Kulocelié wi 'kpienme yeri bè «cenge» né wuɔɔ yeri bè «pilige». A ki 'kò cenguɔ, né péni kò sínbinime. Kire 'kpí?ile cenbelige nē gè.

⁶ A Kulocelié wi 'nè jo: «Lá?ala- puu baa bè luɔɔ wáligi dè bè lá?a tii nē.» ⁷ A Kulocelié wi 'táanme luɔɔ né naame luɔɔ wàli yè nè lá?ala yii nē. A ki 'fali nè kpí?ile bè. ⁸ A Kulocelié wi 'lá?ala yeri lè nyí?ene. A ki 'kò cenguɔ, né péni kò sínbinime. Kire 'kpí?ile cenziinwu?u nē gè.

⁹ A Kulocelié wi 'nè jo: «Luɔɔ dáà dī nyí?ene táanme gè, ti- tii píne tienugo nī, kire ga puu tiéwaaya yi- yiri.» A ki 'fali nè kpí?ile bè. ¹⁰ A Kulocelié wi 'tiéwaaya yeri yè dàala, né luɔɔ nyàà yi 'píne yii nī yè, a Kulocelié wi 'yi yeri kuɔɔjii. A Kulocelié wi 'ki nyaa a ki 'nyuɔ. ¹¹ A Kulocelié wi 'nè jo: «Yere ti mieni ti- fiin dàala nē lè: nyà?a gè yo, yaliire yo ti mieni dè nè yeli né ti pígele ní gèle; né tiire ní dè dàa ti sengi dè nè yeli né ti feliyé ní yè, dí pígele sí puu ti yasenre nī dè.» A ki 'fali nè kpí?ile bè. ¹² A yere ti mieni 'fiin dàala nē lè: nyà?a gè yo, né yaliire yo ti mieni feliyé ní, né ti pígele ní gèle; né tiire ní dè dàa ti sengi dè nè yeli né ti feliyé ní yè. A Kulocelié wi 'ki

nyaa a ki 'nyuɔ. ¹³ A ki 'kò cɛnguʔɔ, né péni kò sínbinime. Kire 'kpíʔile cɛndaanriwuʔu nē gè.

¹⁴ A Kulocelié wi 'h'è jo: «Kpienmeaan yere ti- puu nyiʔene nī lè bèri cenge né pilige láʔala gè yii nē, ti- puu fiɛɛ bèri lègɛɛ ke tɔrigenme tií bè, né cɛnye né yiʔɛɛ ke tɔrigenme ní bè, ¹⁵ ti- puu nyiʔene nī lè, ti de kpienme cáanri bè dàala nē lè.» A ki 'fali nē kpíʔile bè.

¹⁶ Bà ki 'kpíʔile, a Kulocelié wi 'kpienmeaan yakpoliyo siin yige yè, nē kàa faan gàa ki 'kpúʔɔ gè, kire ki cenge kàrigí gè, né cíʔe faan gè ki pilige kàrigí gè, né fali nē ɲɔɔɔ faan gè. ¹⁷ A Kulocelié wi 'ti mièni tòn tòn nyiʔene nī lè ti de kpienme cáanri bè dàala nē lè, ¹⁸ kire ga buu kàa sí puu cenge ki kàrigɛʔli, gii ki sí puu pilige ki kàrigɛʔli, bè kpienme né yebilige wàli gè bè láʔala yii nē. A Kulocelié wi 'ki nyaa a ki 'nyuɔ. ¹⁹ A ki 'kò cɛnguʔɔ, né péni kò sínbinime. Kire 'kpíʔile cɛnye siceriwuʔu nē gè.

²⁰ A Kulocelié wi 'h'è jo: «Yawiiniʔere- puu luɔɔ nī yè, né yere ti de fini de tóri nyiʔene nī lè né dàala naame gè.» ²¹ A Kulocelié wi 'luɔɔ yawiire ti mièni faan: yawi- ikpolido dè, né yawiire ní dè dàa dī niʔere dè, ti de nyaari de mári luɔɔ nī yè nē yeli né ti feliye ní yè, né yafinide ní dè nē yeli né ti feliye ní yè. A Kulocelié wi 'ki nyaa a ki 'nyuɔ. ²² A Kulocelié wi 'diba taʔa wè ti nē, nē juu né jo ti de sii bè niʔe, kire ga buu yawiire dáa dī luɔɔ nī yè ti- sii bè niʔe luɔɔ nī yè, yafinide míeni ti- sii bè niʔe dàala nē lè. ²³ A ki 'kò cɛnguʔɔ, né péni kò sínbinime. Kire 'kpíʔile cɛnye kogunɔwuʔu nē gè.

²⁴ A Kulocelié wi 'h'è jo: «Yawiire ti mièni ti- yiri dàala nē lè nē yeli né ti feliye ní yè: yajuuro yo, yafulolido yo, né nyàʔayere yo, ti mièni nē yeli né ti feliye ní yè.» A ki 'fali nē kpíʔile bè. ²⁵ Bà ki 'kpíʔile, a Kulocelié wi 'nyàʔa yawiire ti mièni faan nē yeli né ti feliye ní yè, né míeni yajuuro ti mièni faan nē yeli né ti feliye ní yè, nē fàri yafulolido ti mièni nē nē yeli né ti feliye ní yè. A Kulocelié wi 'ki nyaa a ki 'nyuɔ.

²⁶ A Kulocelié wi 'h'è jo: «We- sien faan wi- puu weli líere, wi- puu bè weli tíɛɛ. Sien wi- puu yawiire ti mièni nyùgo nē: fúɔɔ bèle né yafinide ní dè, né yajuuro ti mièni ní, nē fàri yafulolido ti mièni nē dàala nē lè, wi- puu dàala ni mièni kàʔli.»

²⁷ A Kulocelié wi 'sien faan wi- puu wire líere, wi 'wi faan a wi 'Kulocelié líe, wi 'pe faan nàguɔ né celiwe. ²⁸ A Kulocelié wi 'diba taʔa wè pe nē né jo: «Yeri sii ye niʔe, ye- dàala le lè ni- nyi, ye- puu dàala ni kàʔliɔ yeri ni kàrigí. Ye- puu fúɔɔ pe nyùgo nē, né yafinide ti mièni ní né yawiire dáa ti nyaari dàala nē lè.»

²⁹ A Kulocelié wi 'h'è jo: «Ye- wéli ! Mi nyéni dàala yaliire ti mièni ken yeli mé, né tiire yasɛnre ti mièni ní dè; tire ti bé kò yeli yaliire dè. ³⁰ Gàa ki 'yawiiire ti mièni kúɔ dè, né yafinide ní dè naame gè, né yafulolido ní dè dàala nē lè nē fàri dàa ti mièni dī sii nē wè, mi nyéni nyàʔa né wɛɛ ken dè ti mé ti- puu ti mièni yaliire.» A ki 'fali nē kpíʔile bè.

³¹ A Kulocelié wi 'ki nyaa a wi yafaanra ti mièni ti tóni nē sòmigo nē nyuɔ. A ki 'kò cɛnguʔɔ, né péni kò sínbinime. Kire 'kpíʔile cɛnye koliniwuʔu nē gè.

2 Bà sí ki 'kpíʔile a nyiʔene né dàala né ni yere ti mièni 'faan nē kúɔ.

² Séni cɛnye koliniwuʔu ki 'nò gè, a Kulocelié wi 'kúɔ wi baara ti mièni nē dè, a wi 'ɲó né taa wi baara ti mièni nē dè cɛnye kolisiinwuʔu nē gè. ³ A Kulocelié 'diba taʔa wè cɛnye kolisiinwuʔu nē gè, né ki wàli nē téngɛ kiiye né ki wuʔu kpúʔɔ gè, né ki cén kire cenge gī Kulocelié 'ɲó nē taa duniya wi faanna ni mièni baara nē dè.

Kulocelié wi 'kákpuɔ tiecɛngɛ gbòbori Edeni kùlo nī lè

⁴ Nyiʔene né dàala yige sienre tire dī dàa dè, lèlè nī nī Yewe Kulocelié † wi 'dàala né nyiʔene yige lè. ⁵ Ki yé puu yaliire yafien sì yé fiɛ fiinʔ, né ki cén Yewe Kulocelié wii yé fiɛ kàsaʔa cáan dàala nē lèʔ, né ki cén sien sì yé fiɛ puu dàala nē lè bèri ni fáliʔ. ⁶ Nè ki yaʔa nyumɔ pi 'puu ne yègí dàala nī lè ne dàala ni mièni fuɔnri.

⁷ A Yewe Kulocelié wi 'dàala tárigɛ líe gè nē sien faan, a wi 'sien fiɛ wè wi fínawíʔile nī gèlè, a wi 'fali nē kò sii nē. ⁸ A Yewe Kulocelié wi 'fali nē kákpuɔ tiecɛngɛ káa gbòbori Edeni kùlo nī lè, cɛngenyenifoligɔli mé gè. A wi 'fali nē sien líe wè nē téngɛ baa kire tiʔe nī gè. ⁹ Tiige ó tiige gī wélidanʔa gè, né tiye nyí yasɛnre dī káadaanra dè, a Yewe Kulocelié wi 'ti mièni felide fiin dè baa kire tiʔe nī gè. Tiye siin 'puu baa kákpuɔ sunʔɔmɔ nī bè, kàa 'puu sii tiige, gii ní gè kacɛngɛ né kapiile cén tiige.

¹⁰ Cáʔa káa puu ne kóngi Edeni kùlo nī lè ne báan ne kákpuɔ tiecɛngɛ fuɔnri gè; kire tiʔe nī gè ki nē péni wáli- gi lakoliyo sicéri. ¹¹ Lakolibelige ki míʔe kire ki 'puu Pison, kire ki 'Avila kùlo màʔa lè nē kpàri. Kire kùlo lire nī tie wi yē. ¹² Kire tie ɲàa wè, wi tóni yē cɛnwɛ. Nù- daanna yegɛ káa yē baa gàa pe 'yeri *bideliyɔmi* wè, nē fàri *ɔnikisi* kàdenige nē gè. ¹³ Siinwuʔu gè ki míʔe kire ki 'puu Giyɔn, kire ki nyéni Kusi kùlo mári lè. ¹⁴ Taanri- wuʔu gè, ki míʔe kire ki 'puu Tiigiri, kire ki niɛ fúu Asiri kùlo cɛngenyenifoligɔli mé gè. Siceriwuʔu gè, kire ki 'puu Efirati cáʔa gè.

¹⁵ A Yewe Kulocelié wi 'sien líe wè nē wi téngɛ Edeni kákpuɔ tiecɛngɛ nī gè wiri ki fáli béri ki wéli. ¹⁶ A Yewe Kulocelié wi 'ki juu nē gbèngɛ sien mé wè né jo: «Muc bé gbèri kákpuɔ yasɛnre ti mièni káa, ¹⁷ nē yiri tiige gáa gī baa gè, gáa gī kacɛngɛ né kapiile cén tiige gè, muc sì yeli bàga ki yasɛngɛ káa káaʔ, né ki cén cenge gī muc bé kàa káa gè, muc bé kùu wī.»

¹⁸ A Yewe Kulocelié wi 'jo: «Kii yeli nàguɔ wi- kò wii nigbeʔ; m'bé sáʔafɔli faan bè ken wi mé, ɲàa wi bé yeli né wí ní wè.»

† Yewe míʔe gè, Kulocelié míʔe káa gī. Kire míʔe kire nē pe 'puu ne wi yeri wè eburu sienre nī dè.

¹⁹ Bà Yewe Kulocelié wi cé tárige líe nè nyà?a yawiire ti mièni faan né yafinide ní dè, a wi 'ti mièni torigo nàguo mé wè, bè ki wéli kenme bìl nē wi bé ti míeyé le yè. Mí?e ó mí?e nàguo wi yé le yawi?i ó yawi?i nē, a kire 'kò ti mièni míeyé yè. ²⁰ A nàguo wi 'yajuuro né yafinide né nyà?ayeré ti mièni míeyé le yè ti nē. Nè sí ki taa, wiì kàa nyaa? gàa ki bé gbè puu wire sá?afòli wè bè yeli né wire ní wè?.

²¹ A Yewe Kulocelié wi sí ḡnigbuomɔ cáan nàguo nē wè a wi 'ḡni, né wi gèdiige káa kòn né koli nè ki ti?e tɔn gè. ²² A Yewe Kulocelié wi 'kire gèdiige líe gè nè celiwe faan né ki ní, né wi kóri nè pen nàguo mé wè.

²³ A nàguo wi 'jo: «?á ! píra ḡàa nī wè, ḡàa wire wè wi 'yiri mi kácere nī, wi 'yiri mi céri nī; kire nē pe béri wi yeri celiwe né ki cén wi nyéni yiri nàguo nī †.»

²⁴ Kire nē a nàguo 'celiwe líe wè, wi bága la?a wi tuu né wi yàa nē wè bè wi puu wi cuo nē wè, pe sí kò cetinne nigbe.

²⁵ Nàguo né wi cuo ní wè, pe siin pe 'puu náborilo; piyè cé fiere cén?.

Nàguo né wi cuo piyè lú?u Kulocelié mé?

3 Nyà?ayeré dáa ti mièni Yewe Kulocelié wi cé faan dè, wòbugo kire ki yé cilige nè tóri ti mièni nē.

Cenge káa, a ki péni celiwe yúgo wè né jo: «Kányi?e ḡí lé, Kulocelié wi 'jo yeli fáa ga kákpuc yasenge káa káa lé?»

² A celiwe wi 'wòbugo ye gè: «Weli bé gbèri kákpuc yasenre ti mièni káa, ³ nè yiri tiige gáa ḡí kákpuc sun?omɔ ní bè, Kulocelié wi 'jo weli fáa ga ki yasenge káa káa?, weli sí cén yeli bè cò ki nē?, kire ga laa weli bé kùu wī.»

⁴ A wòbugo ki 'fali nè celiwe ye wè: «Kányi?e bè? ! Yeli sí ga tíi kùu? ! ⁵ Kulocelié wi 'kire juu né ki cén, Kulocelié 'ki cén cenge ḡí yeli bé tiige yasenge gáa káa gè, yeli yiye ye bé múgu, yeli bé puu bè Kulocelié tíe wè bè kacenge né kapiile cén lè.»

⁶ A celiwe wi sí ki nyaa, kányi?e nē tiige yasenge gáa ki bé gbè puu káadan?a né ki 'nyaa kī cenge, ki míeni bé gbè sícilige ken. A celiwe wi 'kàa cuo nè káa né sèni kàa ken wi pòli mé wè wire ḡàa wi 'puu né wi ní wè, a wi 'ki káa. ⁷ Bà pe 'ki káa gè, a pe sienne siin pe yiye ye 'fali nè múgulo, a pe 'ki nyaa peli yē náborilo. A pe 'sàanfiidiige káa weré caa nè ti to nè puo piye nē.

⁸ Cengenenyijiin lèlè nī lè, káfalinyine lèlè nī lè, a pe 'Yewe Kulocelié wi tùmɔ lú?u bè, bà wi 'puu ne nyaari kákpuc nī gè. A nàguo né wi cuo ní wè, a pe 'fè nè sèni làri Yewe Kulocelié nē wè, kákpuc ti?e káa nī.

⁹ A Yewe Kulocelié wi 'nàguo yeri wè né jo: «Sé muo yē?»

† Eburu sienre nī dè, nàguo mí?e ki 'puu «is», celiwe mí?e ní gè, «isa». Pe 'puu ne ki tíi pe sienre ti juugenme nī bè, míeyé nyáa yi yirigenme yi 'yìi líe.

¹⁰ A nàguo wi 'wi ye: «Bà mi 'muo tùmɔ lú?u bè baa kákpuc nī gè, a fiere 'mi cò né ki cén mi 'niè nyaa nábori wī, kire kenme nē mi 'fè nè péni làri.»

¹¹ A Yewe Kulocelié wi sí wi ye: «Njásien wi 'ki juu muo mé né jo muo yē nábori ? Tiige yasenge gáa mi yé jo muo fáa ga káa gè, kire káa ḡí lé muo kén káa?»

¹² A nàguo wi 'jo: «Celiwe ḡàa muo 'ken m'mé wè wi-puu né mi ní wè, wire wi 'kàa ken m'mé, a mi 'ki káa.»

¹³ A Yewe Kulocelié wi 'celiwe yúgo wè né jo: «Gáa muo 'kpí?ile mme gè?»

A celiwe wi 'jo: «Wòbugo kire ki 'mi fáanni né jo mi-kàa cuo mi káa.»

¹⁴ A Yewe Kulocelié wi sí wòbugo ye gè:

«Bè muo 'kire kpí?ile gè,
m'bé dénge ta?a wè muo nē bè tóri yajuuro
né nyà?ayeré ti mièni nē.

Muo béri fulolo muo liye

nē yè dàala nē lè,

tárigé ki béri jíin muo nyuo nī gè muo sii ceyé
yi mièni nī.

¹⁵ M'bé leguuro nyógo muo né celiwe sun?omɔ ní bè,
né muo siime né celiwe
wi siime nī bè.

Celiwe wi siime pi bé ba

muo nyúgo mu?omɔ gè;

muo wè, muo bé ba wi nò

yedagbienne nē lè.»

¹⁶ A Yewe Kulocelié wi 'celiwe ye wè, né jo:

«M'bé muo cesi?i gbènge gè;

a muo je pùo sii, muo bé

wu?o kpu?o bè ne sii.

Muo sòngiro ti béri muo píle de waa muo pòli
wi kòli mé gè;

wire wè, wi bé puu

muo kàfòli.»

¹⁷ A Yewe Kulocelié wi 'nàguo ye wè, né jo:

«Tiige gáa mi yé jo muo fáa ga ki yasenge káa káa gè,
a muo péni muo cuo wi sienre lú?u dè né ki káa gè,

kire nē dàala ni bé cú?o muo kenme nē,

muo béri wu?o kpu?o bé

né de muo yaliire ta?a dè

muo sii ceyé yi mièni nī.

¹⁸ Wíire né nyàpi?i ki béri fíin dàala nē lè muo mé,

muo yaliire ti béri kóngi sí?i mé.

¹⁹ Muo gbèlé káfugo nē

muo béri ta?a de lí,

fúo bè taa muo ba koli baa dàala nī lè.

Né ki cén tárige nī muo 'yiri,

kire nē, muo bé ní koli tárige nī gè.»

²⁰ A nàguo wi 'wi cuo wi mí?e le gè ne wi yeri Awa, (ki kòri wire wī: lewiwe) né ki cén wire wī sienne pe mièni yàa wè.

²¹ A Yewe Kulocelié wi 'sènge buruyo kpí?ile nè le nàguo né wi cuo nē wè.

²² A Yewe Kulocelie wi 'juu né jo: «Bè sien wi 'yi?e nè kò bè weli tíele wè, né kacènge né kapiile cén lè, ki 'yeli we-wi yérige wi fāga wi kōli sá?a gè bè sii tiige yasenge káa cuo bè káa bé sí kò sii nē súuri.» ²³ A Yewe Kulocelie 'fali nè pe cira kákpuo nī gè, kire ga buu pe sari dàala fáli lè nàa nī wi cé pe yige wè.

²⁴ Bà wi 'sienne cira bèle nè yige nè kúo kákpuo nī gè, a wi 'seribenne† yérige bèle baa kákpuo ki cengenye-nifoligoli mé gè, nè fàri juuḡḡ nē nàa ni 'puu ne nyí kà-sun gè níe nyí?ene níe yi?i ne mári lè, kire ga buu peri sii tiige koligo wéli gè.

Kayen 'wi cōni Abeli kpúu wè

4 A nàguo wi 'wi cuo Awa cén wè celiwe, a wi 'laala taa nè Kayen sii. A Awa 'jo: «Mi nyéni nàgabile taa ††Yewe barige nī.» ² A wi 'nè laala láa taa né Kayen cōni Abeli sii wè.

A Abeli péni kò sinbana?awa, á Kayen 'kò tàfaliwe.

³ A lèle láa ga péni kúo wè, a Kayen wi 'si?i yaliire táa kòn nè sèni Yewe gbùḡḡ né ki yakenre ní dè. ⁴ Á Abeli wire wè, a wi 'wi sinbadu?u sinbapeliziile páli cò nè kōni, né sùnmo tiye celile yè nè sèni Yewe gbùḡḡ wè. A Yewe 'fōli Abeli né wi kpuḡḡ nē dè, ⁵ nè ki ya?a wii fōli Kayen né wi kpuḡḡ nē dè?.

A Kayen fungo ki sí tōni nè yè kpuḡḡ a wi yi?e 'núḡḡ gè. ⁶ A Yewe 'wi yúgo né jo: «Gáa nē muo fungo ki 'yè mme gè? Gáa nē muo yi?e 'núḡḡ gè mme gè? ⁷ A muo ne kasingle kpín?ini m'bé fōli muo nē. A muo sí wè kasingle kpín?ini wè?, kapiile nī bile sínene muo wiiile nē lè ne muo palile. Muo wè, muo sí yeli bè fàn?a taa ni nē.»

⁸ A Kayen kénì juu né wi cōni Abeli ní wè né jo pe- ké nyà?a nī. A pe ga sèni jīin nyà?a nī gè, a Kayen 'fali nè tuu wi cōni Abeli nē wè nè wi kpúu.

⁹ Bà kire 'kpí?ile gè, a Yewe 'Kayen yúgo wè né jo: «Sé muo cōni Abeli wi yè?»

A Kayen 'jo: «Mi sì cén?. Mi wī lé mi cōni wi wélifōli wè?»

¹⁰ A Yewe 'jo: «Gáa muo 'kpí?ile mme gè? Muo cōni sisien yékpōli ni 'nyeni dàala nē lè né tūn nè nò mi nē né jo mi- ki fuḡḡ tón gè. ¹¹ Bà sí muo 'muo cōni kpúu wè, a sisien ki 'wo dàala nē lè a dàala ni sí sisien gbuo gè, píra njáa nī wè mi bé dénge ta?a wè muo nē bè muo cira bè líli dàala nē lè. ¹² A muo 'dàala fáli lè, nī ní de yaliire kan?a dè muo mé?. Muo béri fáala de mári dàala nē lè.»

¹³ A Kayen 'ki juu Yewe mé né jo: «Mi kolimḡ tugoro ti 'lúbugo nè tóri mi nē, ¹⁴ bè muo 'mi cira nè líli dàala nē lè, m'bé sa làri lílilige muo nē, mi béri fáala de mári dàala nē lè. Kire ga buu, a sien 'mi nyaa wè, wi bé mi kpúu.»

† Seribenne bèle, pe 'puu nyi?ene nī, pe 'puu Kulocelie baakuob páli felige. †† Mí?e gáa Awa le wi jaa nē ne wi yeri Kayen wè, ki yerigenme pi 'pī líe né «kana» ní, eburu sienre nī dè; ki kōri wire wī: taa. Wi 'puu ne caa bè ki tié wi nyéni nàgabile taa Yewe barige nī.

¹⁵ A Yewe 'wi ye: «Bè sí ki yē mme gè, a sien wáa 'Kayen kpúu wè, Kayen fuḡḡ ki bé tón ki sien mé wè fúo bè taa tōliyo kōlisiin.»

A Yewe 'fīe ténge Kayen nē wè kire ga buu a sien wáa 'wi nyaa wè, wi fāga wi kpúu?. ¹⁶ A Kayen 'yè nè núgo Yewe táanni wè, nè sèni tēni Nōdi kùlo nī lè (ki mí?e kōri wire wī: fáala de mári), Ede ni kùlo cengenye-nifoligoli mé gè.

Kayen piile sienre dī

¹⁷ A Kayen 'wi cuo cén wè celiwe, a wi 'laala taa nè Eno-ki sii. A Kayen sèni kà?a káa faan nè wi jaa mí?e le gè ki nē né ki yeri Enōki. ¹⁸ A Enōki 'Iradi sii, a Iradi 'Mekuyayeli sii, a Mekuyayeli 'Metusayeli sii, a Me-tusayeli 'Lemeki sii.

¹⁹ A Lemeki 'celile siin líe, pe 'puu ne cepeliwe yeri wè Ada, níe siinwu yeri wè Zila. ²⁰ A Ada 'Yabali sii. Sienne báli bíele pe nīe sùn fēni saaya nī yè né ní yajuuna?ana bèle, Yabali wire wi 'puu pe tuuli?e gè. ²¹ Pe 'puu ne wi cōni mí?e yeri gè Yobali. Sienne báli bíele pe 'puu ḡrikpuoḡḡ bèle níe ma?ana wīi gèle, Yobali wire wi 'puu pe tuuli?e gè. ²² Á Zila 'Tubali Kayen sii. Tubali Kayen wè, wire 'puu fōniwḡ, ne kányiere né timōri kpúoḡ dè. Pe 'puu ne wi juo mí?e yeri gè Naama.

²³ A Lemeki 'ki juu wi celile mé bèle, né jo:

«Ada né Zila, ye- lú?u m'mé !
Lemeki celile, ye- líiye cáan
ye mi sienre lú?u dè !
Mi nyéni nàguo kpúu, njàa wi
'mi kpúoḡ nè luo wè,
nàgapunwo njáa wi
'mi kpúoḡ nè taa wè.
²⁴ Kányi?e nē, a Kayen fuḡḡ
ki je tón gè,
ki bé tón tōliyo kōlisiin.
Á Lemeki fuḡḡ ki je tón gè,
ki bé tón tōliyo togotaanri
né kḡriḡo né kōlisiin.»

Awa 'Seti sii

²⁵ A Adama 'nè nè wi cuo cén wè celiwe, a wi 'nàgabile sii. A Awa 'wi mí?e le gè ne wi yeri Seti, ki kōri wire wī: «Kulocelie 'nè nè siime páa ken m'mé Abeli sìndi?e nī gè, njàa Kayen cé kpúu wè.»

²⁶ A Seti míeni 'nàgabile láa sii nè ni mí?e le gè ne wi yeri Enōsi. Kire lèle lire nī, sienne pe séli ne Yewe mí?e yeri gè níe wi gbùḡḡ.

Adama né Awa piile tұлugo

5 Adama siime tұлugo sienre sebe wī njàa wè: Cenge ḡi Kulocelie 'sien faan wè, a wi 'wi faan bè wii tíele, ² a wi 'pe faan nàguo né celiwe. Cenge ḡi wi yé

pe faan bèle, a wi 'diba taʔa wè pe nē né pe míeyε le yè ne pe yeri sienne.

³ Bà Adama wi 'yiʔεle tekolini né kɔrigo (130) taa wè, a wi 'nàgabile sii bè wii tíεle nè yeli né wi líεre ní dè. A wi 'wi míʔε le gè ne wi yeri Seti. ⁴ Seti siile kàduʔumε gè, a Adama wi 'h'ne yiʔεle sirasiceri (800) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii. ⁵ Adama yiʔεle ke mieni bine wi 'puu yiʔεle sirasiceri tekolini né kɔrigo (930), né kùu. ⁶ A Seti ga yiʔεle dabataan né kogunɔ (105) taa gèle, a wi 'Enɔsi sii. ⁷ Enɔsi siile kàduʔumε gè, a Seti wi 'h'ne yiʔεle sirasiceri né kɔlisiin (807) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii. ⁸ Seti yiʔεle ke mieni bine wi 'puu yiʔεle sirasiceri dabataan né kɔrigo né siin (912), né kùu.

⁹ A Enɔsi ga yiʔεle togosiceri né kɔrigo taa wè, a wi 'Kenan sii. ¹⁰ Kenan siile kàduʔumε gè, a Enɔsi wi 'h'ne yiʔεle sirasiceri né kɔrigo né kogunɔ (815) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii. ¹¹ Enɔsi yiʔεle ke mieni bine wi 'puu yiʔεle sirasiceri dabataan né kogunɔ (905), né kùu.

¹² A Kenan ga yiʔεle togotaanri né kɔrigo taa wè, a wi 'Maʔalaleli sii. ¹³ Maʔalaleli siile kàduʔumε gè, a Kenan wi 'h'ne yiʔεle sirasiceri né togosiiin (840) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii. ¹⁴ Kenan yiʔεle ke mieni bine wi 'puu yiʔεle sirasiceri dabataan né kɔrigo (910), né kùu.

¹⁵ A Maʔalaleli ga yiʔεle togotaanri né kogunɔ taa gèle, a wi 'Yeredi sii. ¹⁶ Yeredi siile kàduʔumε gè, a Maʔalaleli wi 'h'ne yiʔεle sirasiceri togo né kɔrigo (830) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii. ¹⁷ Maʔalaleli yiʔεle ke mieni bine wi 'puu yiʔεle sirasiceri togosiceri né kɔrigo né kogunɔ (895), né kùu.

¹⁸ A Yeredi ga yiʔεle tekataanri né siin (162) taa wè, a wi 'Enɔki sii. ¹⁹ Enɔki siile kàduʔumε gè, a Yeredi wi 'h'ne yiʔεle sirasiceri (800) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii. ²⁰ Yeredi yiʔεle ke mieni bine wi 'puu yiʔεle sirasiceri tekataanri né siin (962), né kùu.

²¹ A Enɔki ga yiʔεle togotaanri né kogunɔ taa wè, a wi 'Metusalemi sii. ²² Metusalemi siile kàduʔumε gè, a Enɔki 'tánʔa né Kuloceliε ní fúɔ nè taa yiʔεle sirakeli dabataan (300), a wi 'h'ne nàgabigele né pìcapigele sii. ²³ Enɔki yiʔεle ke mieni bine wi 'puu yiʔεle sirakeli tekataanri né kogunɔ (365). ²⁴ Bè Enɔki 'puu ne tári né Kuloceliε ní wè, kire kàduʔumε gè, a pe kénì laa wi nī, né ki cén Kuloceliε wi cé wi líε.

²⁵ A Metusalemi ga yiʔεle tekaceri né kɔlisiin (187) taa gèle, a wi 'Lemeki sii. ²⁶ Lemeki siile kàduʔumε gè, a Metusalemi wi 'h'ne yiʔεle sirataanri tekaceri né siin (782) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii. ²⁷ Metusalemi yiʔεle ke mieni bine wi 'puu yiʔεle sirasiceri tekataanri né kaceri (969), né kùu.

²⁸ A Lemeki ga yiʔεle tekaceri né siin (182) taa gèle, a wi 'nàgabile sii, ²⁹ né ni míʔε le gè ne wi yeri Nɔwe†, ki

† Eburu sienre nī dè, Nɔwe míʔε ki nyéni sienre tàà líε dàa ti kɔri wi 'jo: ηʔdaala.

kɔri wire wī: ηàa wire wi bé we ken ηʔdaala ní weli baagbenre nē dè né weli wuʔɔɔ ní yè, nyàa yī weli nē yè, nyàa weli 'taa yè, bè Yewe cé dàala cúʔɔ lè. ³⁰ Nɔwe wi siile kàduʔumε gè, a Lemeki wi 'h'ne yiʔεle sirasiin tekaceri né kɔrigo né kogunɔ (595) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii. ³¹ Lemeki yiʔεle ke mieni bine wi 'puu yiʔεle sirataanri tekataanri né kɔrigo né kɔlisiin (777), né kùu.

³² A Nɔwe ga yiʔεle sirasiin dabataan (500) taa wè, a wi 'Semi, né Kami, né Jafeti sii.

Sienne kapiʔile ke 'Kuloceliε bien

6 Bà sienne pe séli nè sii ne niʔegi dàala nē lè, a pe 'pìcapigele sii, ² a Kuloceliε piile pe 'sienne pe pòri-lo nyaa bèle cènmine, a pe 'fali ne pe líi ne waa celile a ηii cé pe déni wè.

³ A Yewe 'jo: «Mi Pile nī ga tíi kò sien nī lèle ó lèle nī? né ki cén, sien muɔ ne nyaʔa wè, wi bé ba kùu wī. Sien wi sii yiʔεle kiyè tóri yiʔεle tekolini (120) nēʔ.»

⁴ Kire lèle lire nī, sienkpaʔajenmine pe 'puu ne tíin bile dàala nē lè, né míeni kire kàduʔumε gè yi 'puu bile. A Kuloceliε piile pe péni síne né sienne pòri-lo ní bèle a pe 'piile sii pe nē. Peli pe 'puu nàgaliriye yè nyàa yi 'puu né ηjri ní dè faʔa gè, né ní míʔεfólilò bèle.

⁵ A Yewe péni ki nyaa sienne pe kakpiʔiligele kiyē ne piʔi ne waa dàala nē lè, á pe funzongiro ní dè ne waa cenge ó cenge kapiʔile kɔli mé gè. ⁶ Á ki tònì nè Yewe bien a wi 'ki nyaa wire si yé yeli bè sien faanʔ, a ki 'wi fungo cúʔɔ gè. ⁷ A Yewe 'jo: «Siinne báli mi 'faan bèle, m'bé pe cúʔɔ bè yige dàala nē lè péwu, peli né nyàʔayerε né yajuuro ní dè, né yafulolido ní dè, né yafinide ní dè, né ki cén ki tònì nè mi bien bè mi 'sienne né yerε dáà ti mieni faan dè.»

⁸ Nè ki yaʔa Nɔwe cé kpuʔɔɔ taa Yewe mé.

Kuloceliε wi 'ki yègε bè duniya cúʔɔ wè

⁹ Nɔwe né wi piile sienre dī dàa dè: Nɔwe 'puu siensin-we né ní dīgire fùn wi lèle sienre nī bèle; wi 'puu ne tári né Kuloceliε ní wī. ¹⁰ Nɔwe 'nàgabigele taanri sii, peli pe 'puu bàli bèle: Semi, né Kami, né Jafeti.

¹¹ Né ki yaʔa duniya wi yé tònì nè cúʔɔ Kuloceliε yiʔε mé, né ki cén sienne pe mieni 'puu fungbenyεfólilò.

Nɔwe 'kórikpuʔɔ kpiʔile

¹² A Kuloceliε 'duniya wéli wè né ki nyaa duniya wī cúʔɔɔ; sienne pe mieni tánʔagenme yé pii nè péni tóri dàala nē lè.

¹³ A Kuloceliε sí fali nè juu Nɔwe ní né jo: «Mi nyéni ki kórikpò bè sienne pe mieni sii yérige wè, né ki cén sienne pe fungbenyε yi nyéni dàala nyi lè. Kire nē mi je pe cúʔɔ né dàala ní lè. ¹⁴ Muɔ wè, ma kórikpuʔɔ káà kpiʔile né

goferi † tiire ní, má saapigele kòn kòn ki laame nī bè, má tiire kùro tí?e ma ki tiin ki laame nī bè né kpàn?ane gè. ¹⁵ Kenme báà pire nē muo 'yeli bè ki kpí?ile: kórikpu?o ki tónigenme pi 'yeli pi- puu kabuunyí?ene sirakeli dabataan (300), ki píelegenme pi 'yeli pi- puu kabuunyí?ene togosiin né kpórigo, ki kpà?alagenme pi 'yeli pi- puu kabuunyí?ene togo né kpórigo. ¹⁶ Muo bé yatóngo kpí?ile kórikpu?o ki naame gè, gàa ki kpà?alagenme pi bé puu kabuunyeni nigbe. Muo bé wíile kòn kórikpu?o ki kayóbigó káà nē. Muo bé ki faan ki- puu saata?aliye taanri: kàa- puu táanme, kàa- puu sun?omó ní, kàa- sí puu naame gè. ¹⁷ Mi wè, mi je kàsakpiile cáan bè dàala tón lè, bè sienne né yawiire ti mieni cú?o dàala nē lè; yege ó yege gī dàala nē lè † sii yege gè, ti mieni bé kùu. ¹⁸ Muo wè, m'bé sí mi nyuo kún gè ken muo mé.

«Muo wè, muo bé jíin kórikpu?o nī gè, muo né muo cuo ní wè, né muo jaala ní bèle, né muo jaala pe celile ní bèle. ¹⁹ Muo bé yawiire ti mieni feliye nyógo kórikpu?o nī gè, siin siin, nàguo né celiwe, kire ga buu ti- kòri sii nē né muo ní. ²⁰ Nyà?ayeré né yajuuro ti mieni feliye, né yafulolido ní dè ti mieni feliye, né yafinide ní dè ti mieni feliye, siin siin, nàguo né celiwe, ti bé pen muo mé bè ba kòri sii nē. ²¹ Muo wè, muo bé yaliire ti mieni feliye líe bè téngé mié táanni, dàa dī sienne wori dè né yawiire wori dè.» ²² A Nòwe 'ki kpí?ile. Gàa ki mieni Kulocelié cé juu nē gbènge wi mé wè, a wi 'ki mieni kpí?ile bè.

Nòwe 'jíin kórikpu?o nī gè

7 A Yewe 'ki juu Nòwe mé né jo: «Te jíin kórikpu?o nī gè, muo né muo sa?a wuulo ní bèle, né ki cén muo nigbe mi 'nyaa siensinwe mi yi?e mé gè muo lèle sienne nī bèle. ² Nyà?ayeré né yajuuro dáà dī ciilide mi yi?e mé gè ‡, ma ti cò nàguo né celiwe, ti siin siin tieye kolisiin; nyà?ayeré né yajuuro dáà ti 'nú?o mi yi?e mé gè, ma ti cò nàguo né celiwe; ³ né mieni yafinide dáà ti fini naame gè, ma ti cò nàguo né celiwe, ti siin siin tieye kolisiin, kire ga buu ti mieni feliye ti- kòri sii nē dàala nē lè. ⁴ Né ki cén, cènye kolisiin kàdu?ume, m'bé kàsa?a cáan dàala nē lè fúo bè taa cènye togosiin, cènvugo né pillige. Bà m'bé sienne né yawiire ti mieni cú?o bè yige dàala nī lè.» ⁵ Gàa ki mieni Yewe cé juu nē gbènge Nòwe mé wè, a wi 'ki mieni kpí?ile bè.

⁶ Nòwe cé lie nē yi?ele sirataanri taa lèle líi nī kàsakpiile ni 'tuu dàala nē lè.

⁷ A Nòwe 'jíin kórikpu?o nī gè, né wi cuo, né wi jaala, né wi jaala pe celile ní bèle, bè suc kàsakpiile mé lè.

⁸ Nyà?ayeré né yajuuro dáà dī ciilide né dī ti 'nú?o Yewe yi?e mé gè, né yafinide ní dè, né yafulolido ní dè, ⁹ a tire

† GOFERI: Tiige káà felige ki 'puu gàa pe puu ne líi ne kóryo kpín?i- ni yè né ki tiire ní dè. Wiyè ki felige cén?. †† Eburu sienre nī dè, ki 'jo: nyi?ene láara; ki bé gbè jo: dàala nē lè. ‡ DÀÀ DĪ CĪLLIDE: Yewe yé fli yawiire táà nē pe- ti káa; nē sí ki ya?a tàa yé puu baa dàa nē wii yé fli dè?. Wéli baa Lev 11.

ti mieni siin siin séni jíin kórikpu?o nī gè Nòwe ní, nàguo né celiwe, nē yeli né ki ní gàa Kulocelié yé juu nē gbènge Nòwe mé wè.

¹⁰ Cènye kolisiin kàdu?ume gè, a kàsakpiile ni 'tuu nē dàala tón lè. ¹¹ Nòwe sii yi?ele sirataanriwoli nē lè, ki yeziinwu?u ki cènye kie né kolisiinwu?u nē gè, kire cènge gè a dàala ni 'foli nē jabari á lakpu?o sícuugo lawi?ile ke mieni 'foli nē múgulo, á nyi?ene kàliile pe 'foli nē múgulo. ¹² A kàsaala ni 'tuu dàala nē lè fúo nē taa cènye togosiin, cènvugo né pillige.

¹³ Kire cènge gáà Yewe 'jo wi- jíin kórikpu?o nī gè, a Nòwe 'jíin kórikpu?o nī gè, wire né wi cuo, né wi jaala, Semi né Kami né Jafeti, né pe celile ní bèle; ¹⁴ né nyà?ayeré ní dè nē yeli né ti feliye ní yè, né yajuuro ní dè nē yeli né ti feliye ní yè, né yafulolido ní dè nē yeli né ti feliye ní yè, né yafinide ní dè nē yeli né ti feliye ní yè. ¹⁵ Yawiire dáà ti mieni dī siiyere dè, a ti mieni péni jíin Nòwe kúruo kórikpu?o nī gè, siin siin. ¹⁶ A yawiire ti mieni feliye 'jíin, nàguo né celiwe, nē yeli né dàa ní Kulocelié cé juu nē gbènge Nòwe mé wè. Kire kàdu?ume a Yewe kóriwíile tón lè Nòwe nē.

¹⁷ A kàsakpiile ni 'tuu dàala nē lè nē taa cènye togosiin. A lu?o ki 'nyi nē kpà?ala, a kórikpu?o ki 'yè ne lali lu?o naame gè. ¹⁸ A lu?o ki 'nyi nē dàala tón lè, a kórikpu?o ki 'kò ne nyaari ne mári lu?o naame gè. ¹⁹ Lu?o ki 'puu ne nyigí ne kpà?alá ne waa fúo nē séni nyagurukpa?aliye yi mieni tón duniya nī wè. ²⁰ A lu?o ki 'nyi nē ta?a nē nyagurukpa?aliye yi mieni tón kabuunyí?ene kie né kogunco. ²¹ Yele ó yele ni 'puu sii nē nē fiigi wè, a ti mieni sii wi 'kú?o, kire 'jo: yafinide ti mieni yo, nyà?ayeré ti mieni yo, yajuuro ti mieni yo, yafulolido ti mieni yo, né sienne pe mieni ní. ²² Yele ó yele ni 'puu ne njógi ni fí-nawí?ile nī gèle, a ti mieni 'kùu, kire 'jo dàa tii yé puu lu?o nī dè? ††.

²³ Bà ki 'kpí?ile siiyere dáà ti mieni ti 'puu dàala nē lè, a ti mieni 'cú?o nē kúo péwu, kire 'jo: sienne bèle, né nyà?ayeré dè, né yajuuro dè, né yafulolido dè, né yafinide dè, fúo Nòwe wire wi yé kò sii nē né sienne bálí pe yé puu né wi ní wè, né yawiire ní dè.

²⁴ A lu?o ki 'nyi nē dàala tón lè nē mogo fúo cènye tekolisiin né kpórigo (150).

Nòwe né wi sienne pe 'yiri kórikpu?o nī gè

8 A Kulocelié 'sòngi nē taa Nòwe kaala nē lè, né yawiire ti mieni né yajuuro ní dè dàa ti 'puu né Nòwe ní wè kórikpu?o nī gè. A Kulocelié 'káfalige káà yège ki- lu?o fii gè a lu?o ki 'koli ne tíri. ² A lakpu?o sícuugo lawi?ile né nyi?ene kàliile ke mieni 'tón, a kàsaala ni 'ceri. ³ Á lu?o ki 'koli ne tíri ne waa ki kòridiye mé yè. Cènye tekolisiin né kpórigo (150) kúomó mé bè, a lu?o ki

†† Eburu sienre nī dè, ki 'jo ná?a gè: dàa ti 'puu tiwaaya nē yè, nē ki ya?a nya?afolido nī dè, ki? gbè juu kire felige?, a we sí jo: dàa tii yé puu lu?o nī dè?.

kàsadibare nē dè, ¹⁵ m'bé sòngi bè taa mi nyakungenge ní gè gàa mi 'kpí?ile mi né yeli sun?wɔwɔ ní bè, yeli né yawiire ti mieni feliye ní yè: lakpu?wɔ sícuugo lawi?ile né nyi?ene kàliile luɔwɔ sì ní ga tíi píne tii nī bè kò kàsakpi-ile bè sienne né yawiire ti mieni cú?wɔ cígini duniya nī wè?. ¹⁶ A ki péni puu lèlè ó lèlè nī kàsaŋwɔwɔ ni 'yiri kàsadibare nē dè, m'bé ni wéli bè sòngi bè taa né bànguɔ nyakungenge sienre ní dè, dàa dī mi Kulocelié né duniya yawiire né sienne pe mieni sun?wɔwɔ ní bè.»

¹⁷ A Kulocelié 'ki juu Nɔwe mé né jo: «Gàa kire gī mi nyakungenge fie wè, gàa gī mi nyéni kún nè ken duniya yawiire né sienne pe mieni mé bèle.»

Nɔwe jaala bèle Semi né Kami né Jafeti

¹⁸ Nɔwe jaala bali pe 'yiri kórikpu?wɔ nī gè, peli pe 'puu Semi, Kami, né Jafeti; Kami wire wi 'puu Kanaa tuu wè. ¹⁹ Nɔwe jaala peli taanri bīele, peli piile pe 'ni?e né cèrige duniya nī wè.

²⁰ Nɔwe 'puu tàfaliwè; wire wi séli nè *erezen* si?i fáli gè. ²¹ Cenge káa a Nɔwe kénì divien gbuɔ nè tìn, a wi 'buruyo fòri yè, né síne nábori wi fèni sa?a nī gè. ²² Kami wè, Kanaa tuu wè, a wi séni wi tuu nyaa wè nábori, a wi péni ki juu wi lɔbilo mé bèle kpàn?ane gè. ²³ A Semi né Jafeti a pe 'fèni líe nè ta?a pe fikennyuɔwɔ nē yè, níe waa né kàdu?u ní, nè séni pe tuu tón wè bè wi 'puu nábori wè; pe yé pe yiye wáa yè kɔli káa mé kire ga buu pe fàga pe tuu wi náborime nyaa bè?.

²⁴ Bà divien wi kénì yiri Nɔwe nī wè, á Nɔwe 'ti lú?u gàa wi jaa senwe wi 'kpí?ile wi nē wè, ²⁵ a Nɔwe 'fali né jo: «Mi 'dénge ta?a wè Kanaa nē wè, wi- puu sùkulowo wi siinyenine mé bèle, ñàa wi 'wi siinyenine sùkulolo kàdu?u tón gè.»

²⁶ A wi n'ne jo: «Semi Kulocelié, Yewe wè, wi- kpu?wɔwɔ ta?a wi nē; Kanaa- sí puu sùkulowo Semi mé. ²⁷ Kulocelié- sí de kàa fàrí Jafeti nē, Jafeti- sí de sùnɔn Semi wi fèni saaya nī yè, Kanaa- sí puu wi sùkulowo.»

²⁸ Kàsakpiile tuulo kàdu?ume gè, a Nɔwe 'yi?ele sirakeli tekɔlisiin né kpɔrɔɔ (350) taa. ²⁹ Nɔwe yi?ele ke mieni bine wi 'puu yi?ele sirasiceri tekɔlisiin né kpɔrɔɔ (950), á wi 'kùu.

Nɔwe piile tùlugo gī gàa gè

10 Kàsakpiile tuulo kàdu?ume gè, a Nɔwe jaala bèle, Semi, Kami né Jafeti, a pe 'piile sii. Pe tùlugo kire gī gàa gè:

² Jafeti jaala peli bīele bali bèle: Gomeri, né Magɔgi, né Madayi, né Yavan, né Tubali, né Meseki, né Tirasi.

³ Gomeri jaala peli bīele bali bèle: Asikenazi, né Irifati, né Togarima. ⁴ Yavan jaala peli bīele bali bèle: Elisiya, né Tarisisi, né Kitimi, né Dodanimi †. ⁵ Peli bīele pe 'cèrige nè séni ténì ku?wɔjii gògoyo nē yè, nè yeli né pe

† Dodanimi mi?e gè, pàli nè ki sebe mieni nè jo Worodanimi.

nariye ní yè, pe mieni né pe sienre, né pe ténidiye, né pe kùlogolo.

⁶ Kami jaala peli bīele bali bèle: Kusi, Misirayimi ††, né Puti, né Kanaa. ⁷ Kusi jaala peli bīele bali bèle: Saba, Avila, Sabita, Arayema, Sabiteka. Arayema siime pire bī baa bè: Saba, né Dedan.

⁸ Kusi mieni wè, wire wi yé Nimurɔdi sii. Nimurɔdi wire wi 'puu sienpeliwe wè ne ní fàn?afɔli wè. ⁹ Wire wi 'puu kaakpuunayeliwe wi lèlè nī lè Yewe yi?e mé gè. A pe 'kò ne ni wáari kásiile né jo: «Wīi kaakpuunayeliwe bè Nimurɔdi tíele.» ¹⁰ Wire wi 'ténì fàn?a nē gè Babeli kà?a nī gè, né Ereki kà?a nī gè, né Akadi kà?a nī gè, né Kalini kà?a nī gè, kàaya nyàa yi 'puu Sineyari kùlo nī. ¹¹ Nè líe kire ti?e nē gè, a wi 'ké fúw nè séni nò Asiri kùlo nē lè, baa wi 'kàaya nyàa faan yè: Niniivi, né Ereyɔbɔti Iri ‡, né Kala, ¹² né Eresen kàkpu?wɔ; kire ki 'puu Niniivi né Kala kàaya sun?wɔwɔ nī bè.

¹³ *Misirayimi* siime pire bī baa bè: Luidiyé, né Anamiyé, né Leyabiyé, né Nafituyé, ¹⁴ né Paturɔsiyé, né Kasiluwiyé, né Kafitɔriyé. Kasiluwiyé, peli nī *Filisiti sienne* pe 'yiri. ¹⁵ Kanaa jaala peli bīele bali bèle: Siidɔn, wire wī pīpeliwe wè, né *Eti*. ¹⁶ A Kanaa siime pi péni ni?e. Peli pe 'puu: *Jebusiyé*, né *Amɔriyé*, né Girigasiyé, ¹⁷ né *Eviyé*, né *Arikiyé*, né *Siniyé*, ¹⁸ né *Arivadiyé*, né *Semariyé*, né *Amatiyé*.

A *Kanaayé* nariye yi kénì cèrige nè ténì; ¹⁹ pe kùlogolo ke lá?ala lire ni 'puu: nè lá?a Siidɔn kà?a nē gè fúw nè séni nò Gerari kà?a kɔli mé gè né líe kire ti?e nē gè nè séni nò Gaza kà?a nē, nè tóri *Sodɔmi kà?a* táanni, né *Gomɔri* kà?a ní, né *Adima* kà?a ní, né *Seboyimi* ti?e ní, fúw nè séni nò *Lesá* kà?a nē.

²⁰ Peli bīele Kami jaala bèle nè yeli né pe nariye ní yè, pe mieni né pe sienre, né pe ténidiye, né pe kùlogolo.

²¹ Semi ñàa wī Jafeti luɔ wè, a wire mieni 'piile sii; piile bali pe wàa wi péni kò Eberiyé tuuli?e gè.

²² Semi jaala peli bīele bali bèle: Elami, né Asuri, né Aripakisadi, né Ludi, né Arami. ²³ Arami jaala peli bīele bali bèle: Usi, né Uli, né Geteri, né Masi. ²⁴ Aripakisadi wire wi 'puu Sela tuu wè, a Sela 'Eberi sii. ²⁵ A Eberi 'jaafɔlilɔ siin sii. Péliwe wi mí?e kire ki 'puu Pelégi (ki kɔri wire wī: tílala), né ki cén wi lèlè nī lè sienne pe yé tíla dàala nē lè. Wi cɔni mí?e kire ki 'puu Yokitani.

²⁶ Yokitani siime pire bī baa bè: Alimodadiyé, né Selefiyé, né Azarimavetiye, né Yerayé, ²⁷ né fàri Adoramiyé, né Uzaliyé, né Dikilayé, ²⁸ né Wobaliyé, né Abimayeliyé, né Sabayé, ²⁹ né Wofiriyé, né Avilayé, né mieni Yobabiyé. Sienfeliye nyàa yi mieni yè yi 'yiri Yokitani nī. ³⁰ Pe ténidiye yire yi yé lá?a Mesa nē nè séni nò Sefari nyaguruyo nē yè cengenyenifoligɔli mé gè.

†† *Misirayimi mi?e gè, Ezipiti mi?e kire gī eburu sienre nī dè. Wéli baa Sél 50.11. Kusi siime pi kùlo ni 'puu Siennewɔwɔ kùlo nī. Wéli baa Yir 12.1 kaliwege ki táanme gè. ‡ Ereyɔbɔti Iri, ki kori wire wī eburu sienre nī dè: kà?a kayɔbigbolio.*

³¹ Peli bīele Sēmi siime bè nè yeli né pe nariye ní yè, pe mīeni né pe sienre, né pe ténidiye, né pe kùlogolo.

³² Sienfeliye nyàà yi mīeni 'yiri Nōwe jaala nī, né yi nariye yi mīeni ní nè yeli né pe mīeni siime ní bè. Kàsakpiile tuulo kàdu?ume gè, a sienfeliye nyàà yi mīeni 'cērige nè tēni nè mà?a duniya tieye yi mīeni nī yè.

Yewe 'duniya sienne cērige bèle

11 Ki 'nyaa duniya sienne pe mīeni 'puu ne sienre taa nyu; siennuro dàà pe mīeni 'puu ne luru dè.

² Bè ki 'nyaa pe 'puu ne tãri ne mãri cengenyenifoligoli mé gè, a pe sēni kpãanjali wàà nyaa Sineyari kùlo nī lè a pe 'tēni baa.

³ A pe 'juu né piye ní, né jo: «Yeri báan we- jifaa kúpɔɔn, we- wi fúɔ wi líri.»

A jifaa wi sí kò pe mé kàdari, a giduro kùro tire 'kò pe mé puuro pe jifaa wi sɔriyo nī yè †. ⁴ A pe 'n'ne jo: «Yeri báan, we- kà?a kàà faan né saakpa?alige ní, gàa ki bé kpà?ala fúɔ bè sa nò nyi?ene nē lè. Ye- tí we- weli mī?e kúpɔɔn gè, a kire 'laa, weli bága cērige duniya tieye yi mīeni nī.»

⁵ A Yewe sí fali nè tigi nè péni kà?a wéli gè né saakpa?alige ní gè, gàa sienpiile pe 'puu ne faanri gè. ⁶ A Yewe sí ki juu né jo: «Bè pe mīeni yē siennuminɔ nīe siennuro nyu dè, ki n'ge gàa pe séli ne kpín?ini gè. A ki 'kò mme gè, yege ó yege pe 'sɔngi bè kpí?ile gè, ki? pe jãa?. ⁷ Yeri báan, we- tigi we pe sienre nya?ami dè tii nī, kire ga buu pe fãga ní de piye sienre luru dè?»

⁸ A Yewe 'fali nè pe mīeni cērige duniya tieye yi mīeni nī, a kà?a ki faanna ni mīeni 'yéri bile. ⁹ Kire nē a pe 'kò ne kà?a ki mī?e yeri gè Babeli, né ki cén kire ti?e nī Yewe nyénì duniya sienne pe mīeni sienre nya?ami dè tii nī ††, né ki cén kire ti?e kire nī Yewe 'sienne pe mīeni cērige duniya tieye yi mīeni nī.

Sēmi piile tùlugo sienre dè

¹⁰ Sēmi tùlugo sienre dī dàa dè:

Kàsakpiile tuulo kàdu?ume gè, a yi?ele siin ga tóri, a Sēmi ga yi?ele dabataan (100) taa wè, a wi 'Aripakisadi sii. ¹¹ Aripakisadi siile kàdu?ume gè, a Sēmi wi 'n'ne yi?ele sirasiin dabataan (500) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii.

¹² A Aripakisadi ga yi?ele togo né kpɔrigɔ né kogunɔ taa wè, a wi 'Sela sii. ¹³ Sela siile kàdu?ume gè, a Aripakisadi wi 'n'ne yi?ele sirasiin né taanri (403) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii.

¹⁴ A Sela ga yi?ele togo né kpɔrigɔ taa wè, a wi 'Eberi sii. ¹⁵ Eberi siile kàdu?ume gè, a Sela wi 'n'ne yi?ele sir-

† Eburu sienne mé bèle, kàdari ní pe 'puu ne saaya faanri yè, kire nē, bàli pe 'puu ne faanri né jifaa ní wè, piyè puu ne pe tóri?

†† Nimurɔɔdi wi yé puu tēniwe Babeli kà?a nī gè ki sélime nē bè (wéli baa 10.10). Bà Yewe yé kēni sienne cērige bèle, Babeli mī?e ki kɔri wi sienkaanna láà líe Eburu sienre nī dè dàa ti 'jo: «nya?ami.»

asiin né taanri (403) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii.

¹⁶ A Eberi ga yi?ele togo né kpɔrigɔ né siceri taa wè, a wi 'Pelegi sii. ¹⁷ Pelegi siile kàdu?ume gè, a Eberi wi 'n'ne yi?ele sirasiin togo né kpɔrigɔ (430) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii.

¹⁸ A Pelegi ga yi?ele togo né kpɔrigɔ taa wè, a wi 'Erewu sii. ¹⁹ Erewu siile kàdu?ume gè, a Pelegi wi 'n'ne yi?ele sirakeli né kaceri (209) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii.

²⁰ A Erewu ga yi?ele togo né kpɔrigɔ né siin taa wè, a wi 'Serugu sii. ²¹ Serugu siile kàdu?ume gè, a Erewu wi 'n'ne yi?ele sirakeli né kɔlisiin (207) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii.

²² A Serugu ga yi?ele togo né kpɔrigɔ taa wè, a wi 'Nakɔri sii. ²³ Nakɔri siile kàdu?ume gè, a Serugu wi 'n'ne yi?ele sirakeli (200) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii.

²⁴ A Nakɔri ga yi?ele togo né kaceri taa wè, a wi 'Tera sii. ²⁵ Tera siile kàdu?ume gè, a Nakɔri wi 'n'ne yi?ele dabataan né kpɔrigɔ né kaceri (119) taa, né né nàgabigele né pìcapigele sii.

²⁶ A Tera ga yi?ele togotaanri né kpɔrigɔ taa wè, a wi 'Birama, né Nakɔri, né Aran sii.

BIRAYIMA SIENRE DI

(11.27–25.18)

Tera piile sienre dī dàa dè

²⁷ Tera piile sienre dī dàa dè: a Tera 'Birama, né Nakɔri, né Aran sii. A Aran 'Lɔti sii, ²⁸ a Aran sí kēni kùu wi tuu Tera nyeni nē, kà?a gàa nī pe 'wi sii gè, pe tobilo kà?a nī gè. Ki mī?e kire ki 'puu Uri, Kalideyé kùlo nī lè. ²⁹ A Birama né Nakɔri pe 'celile líe. Birama cuɔ wi mī?e kire ki 'puu Sarayi. Pórifólilo siin pe 'puu Aran mé. Pe 'puu ne wàa yeri Milika níe ηii yeri wè Yisika. A Nakɔri 'Milika líe wi cuɔ. ³⁰ Nè ki ya?a Sarayi wè, Birama cuɔ wè, wi yé puu sɔndigicuɔ; pùɔ sɔ puu wi mé?.

³¹ A Tera 'wi jaa kóri wè, Birama wè, né wi pínenyenine ní bèle; né Lɔti ní, Aran jaa wè; né Sarayi, Birama cuɔ wè. A pe 'píne nè yiri Uri kà?a nī gè, Kalideyé ténime nī bè, nè ké Kanaa kùlo kɔli mé gè. A pe 'ké fúɔ nè sēni nò Karan kà?a nē gè a pe 'tēni baa kire ti?e nī gè. ³² Tera yi?ele ke 'puu yi?ele sirakeli né kogunɔ, a Tera wi 'kùu Karan kà?a nī gè.

Yewe wi 'Birama yeri wè

12 Cenge kàà Yewe cé ki juu Birama mé wè né wi ye: «Yè ma yiri muɔ kùlo nī lè né muɔ narige sun?ɔɔɔ nī bè, né muɔ tuu kpáa nī gè, mari waa kùlo nàà mé m'bé tie muɔ nē wè. ² M'bé muɔ kpí?ile sien-

mefɔli, pi bé kò kùpolo láà. M'bé diba taʔa wè muo nē, bè muo míʔe kpúʔo gè, bè ki yaʔa sienne pe béri diba sienne nyu dè de tari sienne nē bèle muo kenme nē. ³ A sienne bíli 'diba kpíʔile wè muo mé, mi míeni bé diba taʔa wè pe nē. Á sien n̄í 'dénge taʔa wè muo nē, mi míeni bè dénge taʔa wè ki sien nē wè. M'bé ki yaʔa duniya nariye yi míeni béri diba kpínʔini wè sienne mé bèle muo kenme nē.»

⁴ A Birama 'ké nē yeli né Yewe sienne ní dè, a *Lɔti* míeni 'ké né wi ní. Lèlè líi n̄í Birama 'yiri Karan kàʔa n̄í gè, wi yiʔele ke 'puu yiʔele togotaanri né kpr̄igò né kogunò.

⁵ A Birama 'wi cuo *Sarayi* kóri wè, nē f̄ari wi c̄oni jaa *Lɔti* nē wè, a pe 'ké né wi s̄ukulolo pe míeni ní, bàli wi yé taa baa níe tíin Karan kàʔa n̄í gè, nē f̄ari wi l̄ri ti míeni nē. A pe 'yiri ne waa *Kanaa* kùlo mé lè, nē s̄ení j̄iin baa.

⁶ A Birama 'sùuri Kanaa kùlo n̄í lè, f̄úo nē s̄ení n̄ò tieliʔe kàà nē gaa pe 'yeri gè *Sikemi* wè. A pe 'siʔere nē s̄ení n̄ò M̄ore tiikpuʔo tieliʔe nē gè.

Kire lèlè n̄í lè, Kanaa sienne pe 'puu kùlo n̄í lè. ⁷ A Yewe 'wii tié Birama nē, né wi ye: «Muò siime mé m'bé kùlo náà ken lè.» Tiʔe ḡíi n̄í Yewe 'wii tié Birama nē wè, a Birama wi 'Yewe gbùʔw̄oʔdiʔe kàà faan né yajuʔu kàà k̄oni nē taʔa ki nē nē Yewe gbùʔw̄oʔ wè baa, wire n̄jáà wi yé wii tié wi nē wè.

⁸ Bà tire 'tóri dè, a Birama 'n̄nè yiri nē ké nyaguruyo k̄oli mé gè, nyàa yi 'puu cengenyenifoliḡoli mé gè *Beteli kàʔa* táanni gè, a wi 'f̄eni saaya kóri yè *Beteli kàʔa* né *Ayi kàʔa* sunʔw̄oʔ ní bè. *Beteli* wi yé kò cengenyenij̄i- inḡoli mé, a *Ayi* 'kò cengenyenifoliḡoli mé. A wi 'n̄nè *Ku- locelié* gbùʔw̄oʔdiʔe kàà faan Yewe mé né yajuʔu kàà k̄oni nē taʔa ki nē, né wi míʔe yeri gè, nē wi gbùʔw̄oʔ baa kire tiʔe n̄í gè. ⁹ A Birama wi 'yè nē yiri ne siʔeré ne waa c̄e ce nē s̄ení n̄ò waama kùlo láà nē, n̄aa pe 'puu ne yeri *Negevi* wè.

Yewe wi 'Birama né wi cuo suo kapiile mé

¹⁰ A ki 'nyaa fungo péni tuu kùlo nē lè. Bà fungo ki yé kpúʔo nē tóri gè, a *Birama* wi 'wi sienne pe míeni kóri nē ké *Ezipiti* kùlo mé, bàa lèlè láà kúo baa.

¹¹ Bà pe s̄ení n̄ò *Ezipiti* kùlo nē lè, a wi 'ki juu wi cuo *Sarayi* mé wè né jo: «Nyaa k̄ie, mi 'ki cén muo yē cec̄en- wē. ¹² Kire nē, a *Ezipiti* sienne pe s̄ení muo nyaa wè, pe bé jo muo yē mi cuo; pe bé mi kpúu bé sí muo yaʔa sii nē. ¹³ Kire nē mi ne muo náari, a pe s̄ení muo yúgo wè, ma jo muo yē mi c̄oni, kire ga puu mi kele ke- nyuo muo kenme nē, mi sí kò sii nē muo kenme nē.»

¹⁴ A ki s̄ení kpíʔile nē yeli né Birama sienne ní dè. Bà pe s̄ení j̄iin *Ezipiti* kùlo n̄í lè, a *Ezipiti* sienne pe 'ki nyaa *Birama* cuo wi t̄oni yē c̄enwē. ¹⁵ A *Ezipiti* kùlo sienkpolilo pe 'Birama cuo nyaa wè, a pe 'wi c̄enme wori juu dè *Ezipiti* kùlof̄oli *Farawon*† mé wè. A pe 'wi kóri nē ké *Farawon* kpáa mé gè nē s̄ení wi p̄ine *Farawon* wi celille n̄í

bèle. ¹⁶ A *Birama* kele ke míeni 'nyuo *Sarayi* kenme nē, a *Farawon* wi 'kac̄enge kpíʔile *Birama* mé, nē yajuuro ken wi mé: a wi 'niye ken, nē s̄inbaara né síkaala ken né nyuʔw̄oʔw̄oʔ ní, né s̄efenjelile né s̄efenb̄olil̄o, né baakuw̄o ken wi mé, n̄aguw̄o né celile.

¹⁷ A *Yewe* sí wuʔw̄ogboliyo cáan *Farawon* né wi kpáa wuulo nē bèle, *Birama* cuo *Sarayi* kenme nē bè. ¹⁸ A *Farawon* wi 'Birama yeri né wi ye: «Gáa muo 'kpíʔile mi nē mme gè ? Gáa nē muo s̄i ki juu m'mé né jo muo cuo w̄iʔ ? ¹⁹ Gáa nē muo 'mi ye muo c̄oni w̄i, á mi k̄eni jo m'bé wi p̄ori wi- kò mi cuo ? Bè sí ki 'nyaa mme gè, muo cuo wi n̄ʔe, -wi líe mari waa né wi ní.» ²⁰ Á *Farawon* wi 'fali nē ki juu wi baakuw̄o mé bèle, nē ki juu nē gb̄enge pe mé né jo pe- *Birama* t̄origo wè, né wi cuo ní wè, né wi k̄oliye ti míeni ní.

Birama né Lɔti pe 'láʔala piye nē

13 Bà pe '*Birama* c̄ira nē yige *Ezipiti* kùlo n̄í lè, a wi 'koli ne waa wi k̄ondiʔe k̄oli mé gè gaa ḡi *Negevi waama* kùlo lè, cengenyenifoliḡoli mé gè, wire né wi cuo ní wè, né *Lɔti* ní, né wi k̄oliye ti míeni ní. ² *Birama* wi l̄ri ti t̄oni nē puu niʔere k̄anyiʔe ní: yajuuro 'puu wi mé, tie 'puu baa né walifiwe ní. ³ A wi ga s̄ení n̄ò *Negevi waama* kùlo nē lè, ne siʔeré ne waa c̄e ce f̄úo nē s̄ení n̄ò *Beteli kàʔa* nē gè, baa wi yé k̄ini nē t̄eni wè né f̄eni saaya kóri yè *Beteli* né *Ayi* kàaya sunʔw̄oʔ ní bè.

⁴ A *Birama* s̄ení n̄ò *Kulocelié* gbùʔw̄oʔdiʔe nē gè gaa wi yé k̄ini nē faan gè né yajuʔu k̄oni nē taʔa ki nē. A wi 'Yewe míʔe yeri gè né wi s̄ieri né wi gbùʔw̄oʔ baa kire tiʔe n̄í gè.

⁵ *Lɔti* n̄jáà wi 'puu né *Birama* ní wè, sienmef̄oli wi yé puu míeni, yajuuro 'puu wi mé niʔere: niye, s̄inbaara, né síkaala ní. ⁶ A ki ga nyaa mme gè, bè pe sienme né pe yajuuro ti yé niʔe nē tóri dè, kire tiʔe nyàʔa k̄ii puu ne pe yeligi cíginiʔ. Piyè cí ní gb̄e kún tienugo n̄íʔ. ⁷ A k̄asii 'kò ne yèḡi t̄úontuon *Birama* yajuunaʔana bèle né *Lɔti* yajuunaʔana ní pe sunʔw̄oʔ ní bè. Nē ki cén kire lèlè n̄í lè, *Kanaa* kùlo sienne bèle, né *Perezi* sienne ní bèle, pe 'puu t̄enine kùlo n̄í lè.

⁸ A *Birama* 'fali nē ki juu *Lɔti* mé, né jo: «Mi ne muo náari, k̄ii yeli k̄asii de yèḡi mi né muo sunʔw̄oʔ ní bèʔ, né míeni mi yajuunaʔana né muo yajuunaʔana ní bèleʔ, né ki cén m'bé muo ye mi jaa. ⁹ Kùlo nii kpúʔo nē caanri lé, gaa ki míeni wè ne waa tiʔe lé ? Kire nē mi ne muo náari, we- wáligi w̄iye nē; a muo ne waa k̄amege mé, m'béri waa k̄aliige mé; a muo ne waa k̄aliige mé, m'béri waa k̄amege mé.»

¹⁰ A *Lɔti* 'yè nē yéri né yiʔe yège gè, nē *Zuruden* cáʔa kp̄aanjali wi míeni w̄eli f̄úo nē s̄ení n̄ò *Zowari* kàʔa nē gè. A wi 'ki nyaa a nyàʔa ki 'f̄un nē nyuo bè *Yewe*

† *Farawon* míʔe ki yé puu k̄origo kùlof̄olib̄ mé bèle, *Ezipiti* kùlo n̄í lè. A kùlof̄oli n̄í gb̄ene t̄eni f̄anʔa nē gè, pe nē ki le wi nē.

kákpua tiecènge tíele gè, gàa wi yé kpí?ile nè ken *Adama* né *Awa* mé wè, bè Ezipiti kùlo lakoligo kpàanjali tíele wè. Wi yé ki nyaa nè ki ya?a *Yewe* sì yé fie *Sodomi* né *Gomori* kàaya cú?a yè?

¹¹ A *Loti* 'fali nè *Zuruden* cá?a kpàanjali ti?e ki mieni nyíene nè kòn ki- puu wire wu?u, né fali nè ké nè sénì ténì cengenyenifoligoli mé gè. Bà ki 'kpí?ile a pe 'lálala piye nē.

¹² A *Birama* 'ténì *Kanaa* kùlo nī lè, á *Loti* wire wè, a wire sénì ténì *Zuruden* cá?a kpàanjali nē wè kàaya táanni yè, nè wi fèni saaya kóri yè fú?a nè sénì nò *Sodomi* kà?a nē. ¹³ Nè ki ya?a *Sodomi* sienne pe yé tóni nè pii; pe 'puu ne kapi?ile kpín?ini *Yewe* nē.

¹⁴ Bà *Loti* 'lálala *Birama* nē wè, cenge káa a *Yewe* ki 'juu *Birama* mé né jo: «-Muo yi?e yège gè naame ti?e gī nī muo yè yériwe wè, ma wéli cengenyenifoligoli mé gè, né cengenyenijiingoli mé gè, né muo kàliige kòli mé gè, né muo kàmegge kòli mé gè. ¹⁵ Né ki cén kùlo náa muo ne nya?a nàa lè, m'bé ni mieni ken muo mé né muo siime ní bè lèlè ó lèlè. ¹⁶ M'bé muo siime ni?e bè bè dàrim-i?e tíele. A ki 'nyaa sien bé gbè jáa bè dàrimi?e tóri gè, ki sien wi bé gbè jáa bè muo siime tóri bè míeni. ¹⁷ Yè maa kùlo tán?ana lè, ma ni nyaari ma wéli, ma ni kpú?wgenme wéli bè, né ki cén m'bé ni ken muo mé.»

¹⁸ A *Birama* wi 'fèni saaya kólìgi yè, né ké nè sénì nò *Eburon* kà?a nē gè. A wi 'ténì baa tiikpoliyo tieli?e káa táanni gàa ki 'puu *Mambire* wu?u gè. A wi 'n'è *Kulocelié* gbù?w?di?e káa faan baa né yaju?u káa kòni nè ta?a ki nē nè *Yewe* gbù?w?wè baa kire ti?e nī gè.

Kapienne 'yè kùlo nī lè a pe 'Loti cò wè

14 Kire lèlè nī lè, a kùlofólilb sicéri pàli 'piye nyaa nè juu nè bìe. Peli pe 'puu:

Amirafeli, *Sineyari* kùlofóli wè,
né *Ariyoki*, *Elazari* kùlofóli wè,
né *Kedrilawomeri*, *Elami* kùlofóli wè,
né *Tideli* ní, *Goyimi* kùlofóli wè.

² A pe sénì kapienne cáan kà?afólilb pàli nē. Peli pe 'puu:

Bera, *Sodomi* kà?afóli wè,
né *Birisa*, *Gomori* kà?afóli wè,
né *Sineyabi*, *Adima* kà?afóli wè,
né *Seemberi*, *Seboyimi* kà?afóli wè,
né kà?a gī ní pe 'ye *Bela* wè, ki kà?afóli wè,
gàa pe 'yi?e ne ye píra njáa ni wè *Zowari* wè.

³ Pe kogun? bálì bèle, a pe 'piye píne nè sénì yéri *Sidimi* jùl?g? nē gè. (Kire ti?e kire gī *Yasu?w?ni?ege* ku?w?jii wè.) ⁴ Pe kà?afólilb bálì pe kogun? bèle, pe yé puu ne màama kúu *Kedrilawomeri* mé fú?a nè taa yi?ele kie né siin. A yi?ele kie né taanriwoli ni ga yè lè, a pe 'cìi péwu ! né jo peli sì ní kú? màama nē?

⁵ Yi?ele kie né siceriwoli nē lè, a *Kedrilawomeri* né wi kùlofónyenne ní bèle, a pe 'piye kóri nè péni kapienne cáan sienne bálì nē bèle: *Erefa* sienne bèle baa *Asitar?ti* *Karinayimi* kà?a nī gè, né *Zuzimi* sienne ní bèle baa *Ami* kà?a nī gè, né *Emii* sienne ní bèle baa *Sawe* *Kiriyatayimi* kà?a nī gè, ⁶ né *Wori* sienne bálì pe 'kòri *Seyiiri* nyaguruyo nē yè. A pe 'pe mieni jáa fú?a nè ké nè sénì nò *Eli* *Paran* ti?e nē gè. Ki 'puu waama kùlo táanni lè. ⁷ A pe 'kòli baa kire ti?e nī gè nè péni nò kà?a káa nē gàa pe 'puu ne yeri fa?a gè *Eni* *Misipati* wè níe ki yeri píra njáa nī wè *Kadesi* wè. A pe '*Amaleki* kùlo sienne jáa bèle, né míeni *Amori* sienne ní bèle bálì pe 'puu *Azaz?n* *Tamari* kà?a wuulo bèle.

⁸ Bà kà?afólilb bálì pe kogun? pe 'kire nyaa gè, a *Sodomi* kà?afóli wè,
né *Gomori* kà?afóli wè,
né *Adima* kà?afóli wè,
né *Seboyimi* kà?afóli wè,
né *Bela* kà?afóli wè
(kire kà?a kire gī *Zowari* wè),
a pe 'yiri nè sénì piye píne *Sidimi* jùl?g? nī gè,
nè piye gbòbori bè kapienne kpú?n lè.

⁹ Pe kogun? bálì bèle, a pe 'tuu kùlofólilb bálì pe sicéri nē bèle:

Kedrilawomeri wè,
Elami kùlofóli wè,
né *Tideli*, *Goyimi* kùlofóli wè,
né *Amirafeli*, *Sineyari* kùlofóli wè,
né *Ariyoki* ní, *Elazari* kùlofóli wè.

¹⁰ A ki 'nyaa baa *Sidimi* jùl?g? nī gè, kàwiini?ere 'puu baa, gidur? kùro ní baa yi nī. A *Sodomi* kà?afóli né *Gomori* kà?afóli ní wè, bà kapienne ni kénì wári lè, a peli 'yè ne fé né pe kapiengbu?n?n? ní bèle, a pe sénì tuu kàwiye nī yè. A pe kapiengbu?nsenmine peli 'fè nè tán?a nyaguruyo nē yè nè sénì làri baa.

¹¹ Fàn?afólilb bálì pe 'puu né *Kedrilawomeri* ní wè, a peli '*Sodomi* né *Gomori* fàn?afólilb jáa bèle, a pe 'jíin pe kàaya nī yè, nè pe sienne pe yere ti mieni 'kòli né pe yaliire ní dè, nè ké né ti ní. ¹² A pe '*Birama* còni jaa *Loti* míeni cò wè nè ké né wi ní, né wi kóliyere ti mieni ní. Né ki cén wire 'puu ténìwe *Sodomi* kà?a nī gè.

Birama wi 'Loti suo wè

¹³ Bálì pe yé fè nè suo kapienne mé lè, a kire sien wáa 'kón baa kapienne ti?e nī gè, nè péni ki juu *Birama* mé, *Eburu* nàgu? wè. *Birama* wi 'puu ténìwe tiikpoliyo tieli?e nī gè, gàa gī *Mambire* wu?u gè. *Mambire* njáa wire wi 'puu *Amoriyé* wuu; *Mambire* wi còni? pe 'puu *Esik?li* né *Aneri* ní wè. Pe mieni taanri pe yé puu *Birama* nàgorilo né bìe nigbe nē.

¹⁴ A *Birama* ga ti lú?u pe 'wire còni pù? *Loti* cò wè nè ké né wi ní wè, a wi 'wi baaku?b pàli yeri, bálì wi sùkulolo pe yé sii wi mé bèle á wi 'pe gbòbori nè ya?a wè né

pe tenme kapienne kpúngenme nē bè. Pe 'puu sienne sirakeli dabataan né kprigò né kataanri (318). A pe 'yiri nè taʔa kùlofólilò báli nē bèle fúò nè sèni nò Dan kàʔa nē. ¹⁵ A pillige ki ga wúò gè, a Birama wi 'wi kapieng-buonno tíla bèle gbuʔulo gbuʔulo a pe sèni tuu kùlofólilò báli nē bèle, nè pe jáa nè pe cira fúò nè sèni nò Woba kàʔa nē gè, gaa gī Damasi kàʔa kàduʔu mé gè. ¹⁶ A Birama wi 'wi còni pùò *Lòti* suò wè pe mé né wi kolyere ti mieni ní, né celile ní bèle né sienne ní bèle bàli pe yé cò Sodomi né Gomori kàaya nī yè, né pe kolyere ti mieni ní dè.

¹⁷ Bà Birama wi 'koli ne báan wè né kón kapienne kpúndiʔe nī gè, bà wi yé sèni Kedrilawomeri né wi kùlofónyeni né jáa bèle, a *Sodomi kàʔafóli* wi 'yiri nè ké nè sèni wi kpàli Sawe jùlògò nē gè (gàa pe 'ye míeni Kùlofólilò jùlògò gè).

¹⁸ Melikisedeki jáa wi 'puu Salemi kàʔafóli wè †, a wire míeni 'suro né divien líe nè sèni Birama kpàli wè né ti ní. Wire wi 'puu *kacuwriwò* wè Kulocelié mé, wire jáa wī *Duniya wi Mieni Nyùgo nē gè*.

¹⁹ A wi 'diba kpíʔile Birama mé wè né jo:

«Kulocelié jáa wī Duniya
wi Mieni Nyùgo nē gè,
jàa wi yē nyiʔene né dàala
Faanfóli wè,
wi- diba taʔa wè Birama nē wè !

²⁰ Né míeni Kulocelié jáa wī

Duniya wi Mieni
Nyùgo nē gè,

-wi míʔe kiri kpóri,
wire jáa wi 'muò leguulo
le bèle muò kòli nī gè !»

A Birama sí kiekiewuʔulo láʔala gèle wi kòli yataara ti mieni nē nè ken Melikisedeki mé wè.

²¹ A Sodomi kàʔafóli wi 'Birama ye: «-Mi sienne ken bèle m'mé, má lri líe dè muò wori.»

²² A Birama wi sí jo: «Mi 'mi kòli yègè gè naame Yewe mé, Kulocelié jáa wī Duniya wi Mieni Nyùgo nē gè, wire jáa wi yē nyiʔene né dàala Faanfóli wè, né kàli né jo,

²³ mií ga tíi yafien líeʔ gaa gī muò wuʔu gè, a ki ceni yē jèsii bé né ga jo màʔanaʔ kire ga laa yafien, gaa gī muò wuʔu gèʔ, kire ga buu muò fãa ga jo muò ma nyéni Birama kpíʔile yakaa fólilò. ²⁴ Mií yafien líe muò yere nī dèʔ fúò gaa nàgapunminò pe 'lilò gè, kire yákuò. Bàli pe 'ké né mi ní bèle, Aneri wè, né Esikòli ní wè, né Mambire wè, peli bèle, pe- pe líʔele suò gèle.»

Yewe 'nyakungenge kpíʔile né Birama ní wè

15 Kele gálilò ke mieni kàduʔume gè, a Yewe 'juu né wii tiè *Birama* nē wè, né jo: «Birama, muò fãga de

† Zerizalemi míʔe ki séliidiʔe kire gī náʔa gè. Wéli baa Jún 76.3 kaliwègè ki táanme gè, né Eb 7.2.

fíʔe yafien nēʔ, mi wī muò *timòzigege* gè; muò tóni wi bé ba puu níʔewe.»

² A Birama sí jo: «Mi *Kàfóli* Yewe, gaa sí tóni jáa wi bé nyuò mi nēʔ, né ki cén pùò wè m'méʔ, nè ki yaʔa jáa wī mi kòriliwè wè, wire wī Eliyezeri, Damasi kàʔa wuu wè.» ³ Né fali nè níʔe jo: «ʔá ! Bè muò sí sí pùò ken m'mé wèʔ, a ki 'nyaa jáa wi bé mi kòrigò lli gè wire wī Eliyezeri, baakuòwò jáa wi 'sii mi saʔa nī gè.»

⁴ Kire tíʔe gaa nī gè, a Yewe sí wi ye: «Wire bèʔ wi bé puu muò kòriliwè wèʔ, fúò jáa tíime muò bé sii wè, wire wi bé muò kòrigò lli gè.» ⁵ A Yewe wi 'Birama kóri wè nè yiri kpànʔane, né wi ye: «-Muò yíʔe yègè gè, ma ògòlò wéli gèle, a ki yē muò bé gbè jáa bè ke tóri.» Né fali nè wi ye: «Muò siime pi bé ba níʔe bè ògòlò tíele gèle.»

⁶ A Birama 'téngè Yewe nē, a Yewe sí wi tóri siensinwe.

⁷ A wi níʔe jo: «Mi wī Yewe wè, jáa wi 'muò yige Uri kàʔa nī gè, Kalideyé kùlo nī lè, bè kùlo náa ken lè muò mé kire ga puu ní- kò muò woli.»

⁸ A Birama 'jo: «Mi Kàfóli Yewe, fie níi wi bé ki tiè mi nē m'bé ba ki kùlo náa taa lè ?»

⁹ A Yewe 'jo: «Ki 'yeli ma yíʔele taanri nèpori cò, né yíʔele taanri síkacuò, né yíʔele taanri sìnbaṗóli, né gòtòlò, né gòriwuʔòpile.»

¹⁰ A Birama 'ti mieni caa nè ken Yewe mé né péni ti kpúu nè ti jabari né ti téngè tùluyo tùluyo né ti yieye wáa yè tii mé. Nè ki yaʔa wii cé gòtòlò né gòriwuʔò pùò kaara tire jabariʔ. ¹¹ A díbare ti péni tíri kaara nē dè, a Birama sèni ti cira.

¹² Cengenyeni jínlèlè nī lè, a ònigbuòwò 'tuu Birama nē wè, a fíegbuòwò 'wi cò, ¹³ a Yewe 'wi ye: «Ki 'yeli muò-ki cén bè téngè ki nē, muò siime bè pi bé ba puu nabò- minò kùlo láa níiye nī, nàa ni wè pe woli lèʔ, pe bé puu sùkulolò, pe béri pe wuʔò bè ba taa yíʔele sirasiin. ¹⁴ Né ki cén m'bé ba kàyuʔu juu kùlo náa ni sienne nē bèle nàa nī pe bé puu sùkulolò bèle; kire kàduʔume pe bé yiri kire kùlo nī lè né lri níʔere ní.

¹⁵ «Muò wè, muò bé líe bè sii taa, bè ba kùu yanyige nē; pe bé muò tón, muò bé ké muò tuuliéle kúruge bèle.

¹⁶ Muò siime wuulo bèle pe bé ba puu kire kùlo nī lè bé mògò bè taa yíʔele dabataandaan tiéye siceri. Kire kàduʔume pe bé ba kòli pen náʔa gè cígini kùlo náa nī lè, né ki cén *Amòri* sienne bèle pe kolimò pi fie níʔe nè nò mi- kàyuʔu juu pe nēʔ.»

¹⁷ Bà cengenyeni ni 'jín, a pillige ki 'wúò déndèn gè, a ki 'nyaa a kàsunkpuʔò gaa ni wírigè ki yigi gè, né kà-sunnejogo, ti péni sùuri kaara ti tùluyo yi siin sunʔòwò ní bè. ¹⁸ Kire cenge gè a Yewe 'nyakungenge kpíʔile Birama mé, né jo: «Mi 'kùlo náa ken lè muò siime mé bè, nè láʔa *Ezipiti* lakoligo nē gè fúò nè sèni nò lakoligbuʔò nē gè, cáʔa gaa pe yeri Efirati gè. ¹⁹ Ki kùlo náa lè lire nī Kenii sienne woli lè, né Kenizi sienne woli lè, né Kadimòni sienne woli lè, ²⁰ né fàri *Eti sienne* woli nē lè, né Perezi sienne woli lè, né Erefa sienne woli lè, ²¹ né

Am̄ri sienne woli lè, né *Kanaa* sienne woli lè, né Giri-gasi sienne woli lè, né *Jebusi* sienne pe woli ní lè míeni.»

Agari 'Simayira sii Birama mé

16 Né ki ya?a *Sarayi* wè, *Birama* cuw wè, wii cé pùc sii Birama mé?. Sùkulocuw wáà 'puu wi mé, pe 'wi ye *Agari*; *Ezipiti kùlo wuu* wi 'puu.

² A *Sarayi* 'ki juu *Birama* mé né jo: «Muc 'ki cén, bè *Yewe* sì pùc ken m'mé wè?, kire nē mari waa mi sùkulocuw *Agari kúrugu* wè; dù?w m'bé pùc taa né wi ní †.»

A *Birama* 'Sarayi sienre lú?u dè.

³ *Sarayi*, *Birama* cuw wè, a wi 'wi sùkulocuw *Agari líe* wè, *Ezipiti kùlo wuu* wè, nè ken *Birama* mé wi- kò wi cuw. Kire lèlè nī lè *Birama* yé téni *Kanaa* kùlo nī lè nè yí?ele kie taa nè kúw. ⁴ A *Birama* 'ké *Agari kúrugu* wè, a wi 'laala taa. Bà wi kénì ki nyaa wire yē laala ní lè, wii puu ne tóri né wi kàfòli *Sarayi* ní wè?.

⁵ A *Sarayi* sí ki juu *Birama* mé wè né jo: «Yawu?w gáà ki 'tuu mi nē gè, ki míeni 'yeli ki- tuu muc nē. Kányi?e gī, mi mi nyéni mi sùkulocuw líe wè né ken muc mé. Bà wi kénì ki nyaa wire 'laala taa wè, wi ní wè tóri né mi ní. *Yewe* wi- ki cuwri mi né muc sun?wɔw ní bè.»

⁶ A *Birama* sí *Sarayi* ye wè: «Muc sùkulocuw wi n'ne muc kòli nī. A gii 'muc déni, ma ki kpí?ile wi nē.»

A *Sarayi* 'fali nè wu?wɔw ta?a wi nē, a wi 'yiri ne fé bè suc *Sarayi* mé.

⁷ A *Yewe tundunwɔ* wáà sèni wi nyaa pindiele láà táanni waama kùlo nī lè, nàa ni 'puu *Suri* koligo nē gè. ⁸ A wi 'jo: «*Agari* yo, *Sarayi* sùkulocuw, sé muc 'kón, sé muc ne waa ?»

A *Agari* 'jo: «Mi ne fé mi kàfòli *Sarayi* nē.»

⁹ A *Yewe tundunwɔ* wi 'jo: «Koli mari waa muc kàfòli kúrugu wè; ma sari mè cérigi wi mé.»

¹⁰ A *Yewe tundunwɔ* wi 'n'nè jo: «Kányi?e nē, m'bé muc siime ni?e bè fúw sien sǐ gbè jáa bè pi tóri? ††.»

¹¹ A *Yewe tundunwɔ* wi sí 'n'nè jo:

«-Ki wéli, muc yē né laala ní,

muc bé nàgabile sii

bè ni mí?e le gè

béri ni yeri *Simayira*

(ki kɔri wire wī:

Kulocelié ne lúru),

né ki cén, *Yewe* nyéni muc

wu?wɔw yékpòli lú?u lè.

¹² Wi bé puu nyà?asefenne tíele.

Wi kòli ki bé puu de túngu

né sienne pe mieni ní,

né míeni sienne pe mieni

kiye bé puu de túngu

né wi ní.

Wire wī, wi bé ba wàli

† *Peli mé bèle, bà ki yé puu a celiwe wi yé wi sùkulocuw ken wè wi pòli mé wè, a wi 'pùc sii wè, pùc wi nē puu sùkulocuw wi kàfòli wire wuu.* †† *Wéli baa* 13.16; 17.20; 21.13.

bè lá?a wi siinyenine

pe mieni nē

bè téni wii nigbe.»

¹³ A *Agari* wi 'Yewe mí?e yeri gè, wire nàà wi yé juu né wi ní wè, né jo: «Muc yē *Kulocelié* nàà wi 'mi *Nya?a* wè.»

Né ki cén gàa wi yé je juu gè, kire gī: «Kányi?e nē mi 'wi nyaa nàa wī wi mi wéli wè.» ¹⁴ Kire nē, a pe 'kò ne ki kòlò yeri wè *La?ayi Woroyi* (ki kɔri wire wī: *Lewiwe* nàà wī mi nya?a wè); ki kòlò nàà wi yē *Kadesi* kà?a né *Beredi* kà?a sun?wɔw ní bè.

¹⁵ A *Agari* pénì nàgabile sii *Birama* mé. Nàgabile nàà *Agari* wi 'sii wè, a *Birama* wi 'ni mí?e le gè ne wi yeri *Simayira*. ¹⁶ Lèlè lī nī *Agari* 'Simayira sii *Birama* mé wè, *Birama* yí?ele ke 'puu togosicèri né kòlini.

Kulocelié wi 'nyakungenge fié tié wè *Birayima* nē

17 Lèlè lī nī *Birama* yí?ele togosicèri né kpɔrigo né kacèri taa wè, a *Yewe* 'wii tié wi nē né jo: «Mi wī *Nyɔri Ti Mieni Kulocelié* wè. Te síngi mi yí?e mé, ma puu dígire fùn, ² bà m'bé ní mi nyuɔ kún gè gen muc mé, gàa mi yé juu muc mé gè, gàa mi yé juu muc né mi sun?wɔw ní bè. M'bé sí t̀ni muc kpí?ile sienni?emefòli.»

³ A *Birama* 'fali nè tuu nè yí?e cúbulo gè dàala nē lè.

A *Kulocelié* 'n'nè juu né wi ní, né jo: ⁴ «Mi wè, mi nyéni mi *nyakungenge* kpí?ile gè né muc ní: muc bé t̀ni bé ba puu sienfelini?eye tuuli?e. ⁵ Piyē ní de muc yeri *Birama?* (ki kɔri wire wī: tuufòli nàà pe 'kpóri wè), nè ki cén muc mí?e ki bé puu *Birayima* (ki mí?e kɔri wire wī: tuufòli nàà wī sienni?emefòli), né ki cén mi nyéni muc kpí?ile kùlogolo sienni?ene tuuli?e. ⁶ Kányi?e nē, m'bé t̀ni pìsi?i téni gè muc nē, m'bé ki ya?a kùlogolo bé yiri muc nī, kùlofòlilò bé yiri muc piile nī bèle.

⁷ «M'bé 'koli mi *nyakungenge* sienne nē dè dīi mi yé juu mi né muc sun?wɔw ní bè, bé ní koli ti sómigɔ juu né muc kèngele ke mieni siime ní bè; ki bé puu bànguɔ *nyakungenge*. M'bé kò muc *Kulocelié*, bé ní puu muc siime wuulo pe *Kulocelié*, muc kàdu?ume gè. ⁸ *Kanaa* kùlo nàà nī muc téni lè, lire nàà nī muc 'puu nabɔnwɔ wè, m'bé ni mieni ken muc mé, muc né muc siime wuulo ní bèle muc kàdu?ume gè; ni bé puu yeli woli lèlè ó lèlè nī. M'bé kò pe *Kulocelié*.»

⁹ A *Kulocelié* 'n'nè ki juu *Birayima* mé né jo: «Muc wè, muc bé mi *nyakungenge* sienne cò dè, muc né muc siime wuulo ní bèle muc kàdu?ume gè, kèngele ke mieni nī. ¹⁰ Dàa tire dī mi *nyakungenge* sienne dè, dàa dī mi né yeli sun?wɔw ní bè né muc siime wuulo ní bèle bàli pe báan muc kàdu?ume gè, dàa yeli bé cò dè: nàguɔɔ pe mieni 'yeli bè kenekene kpí?ile wè.

¹¹ «Kenekene wè, wire wi bé puu *nyakungenge* ki fié wè, mi né yeli sun?wɔw ní bè. ¹² A nàgabile ni 'cenye kataanri taa wè, yeli 'yeli bè wi kenekene kpí?ile wè. Bà ki béri kpín?ini kèngele ke mieni nàgabigele mé, né

nàguɔɔ bálì bīele pe wè muɔ wésiiile bèle?, kire 'jo sùkulolo bálì pe 'sii muɔ kpáa nī gè, né sùkulolo bálì pe 'suɔ nabɔnminɔ mé bèle né wali ní wè. ¹³ Sùkulolo bálì pe 'sii muɔ kpáa nī gè né bálì pe 'suɔ né wali ní wè, pe mìeni 'yeli pe- pe kenekene. Bà ki bé kpí?ile mi nyakungenge ki fie wi bé puu yeli céri nē dè, ki bé puu nyakungenge gáà kí ga kúɔ gè?. ¹⁴ A nàguɔ nī cii né jo wí kenekene kpí?ile wè bè ki fie ta?a wè wii nē wè?, kire nàguɔ wi bé yige péwu wi tuu sienne nī bèle; kire nàguɔ wi nyénì mi nyakungenge sienre cí dè.»

¹⁵ A Kulocelié wi 'nè ki juu Birayima mé né jo: «*Sarayi* wè, muɔ cuɔ wè, muɔ sí 'n' de wi yeri *Sarayi* cígini?; nē lá?a pàngé nē gè, pe béri wi yeri *Sara* (ki kɔri wire wī: kùlofɔli póri). ¹⁶ M'bé diba ta?a wè *Sara* nē wè, bé sí jaafɔli ken muɔ mé *Sara* wire kenme nē. Mi diba wi bé puu wi nē fúɔ bè taa kùlogolo ke ba yiri wi nī; sienfeliye yi kùlofɔlilɔ bé ba yiri wi nī.»

¹⁷ A Birayima 'tuu nē yí?e cúbulo gè dàala nē lè, né tí?e né ki sòngi wi fungo nī gè né jo: «Yí?ele dabataan (100) nàguɔ bé ní gbè pùɔ sii í ? Yí?ele togosiceri né kpɔrigɔ cuɔ bé ní gbè sii í ?»

¹⁸ A Birayima 'ki juu Kulocelié mé né jo: «Cí ! A muɔ 'taa nē diba ta?a wè *Simayira* wire nē wè, né wi ya?a a wi 'kò sii nē muɔ yí?e mé gè o !»

¹⁹ A Kulocelié 'jo: «?ún?un: muɔ cuɔ *Sara* wire wī bé jaafɔli sii muɔ mé. Muɔ bé wi mí?e le gè bèri wi yeri *Sia-ga* (ki kɔri wire wī: kátaanra pùɔ). M'bé ní koli mi nyakungenge sienre nē dè bè ti sòmigo juu né wi ní, wire né wi siime wuulo ní bèle, gáa ki bé puu bànguɔ nyakungenge gè. ²⁰ Gàa ki 'Simayira wu?u kúɔ gè, mi nyénì muɔ náarige lú?u gè. M'bé diba ta?a wè wi nē, bé pisi?i ténì gè wi nē, bé wi siime ní?e bè. Kàfɔlilɔ kie né si-in bé yiri wi siime nī bè; m'bé wi siime kpí?ile bè kùpolo láà. ²¹ Nè ki ya?a m'bé ní koli mi nyakungenge sienre nē dè, bè ti sòmigo juu né Siaga ní wè, nàa *Sara* bé sii wè yiele láà biine nàa nī wè.»

²² Bà Kulocelié 'juu nē kúɔ né Birayima ní wè, a wi 'nú-go Birayima táanni nē ké naame.

²³ A Birayima 'fali nē wi jaa *Simayira* cò wè né wi kenekene né nàguɔɔ bálì pe mìeni pe yé puu wi kpáa nī gè, né bálì pe yé sii baa bèle né bálì pe yé suɔ né wali ní wè. A Birayima 'pe mìeni kenekene kpí?ile wè kire cennugo gè, nē yeli né dàa ní Kulocelié yé juu wi mé wè.

²⁴ Birayima yé yí?ele togosiceri né kpɔrigɔ né kaceri taa lèle líi nī pe 'wi kenekene wè. ²⁵ Wi jaa *Simayira* wè, wire yé yí?ele kie né taanri taa lèle líi nī pe 'wi kenekene wè.

²⁶ Kire cennugo gè, Birayima né wi jaa *Simayira* ní wè, a pe mìeni siin 'kenekene kpí?ile wè, ²⁷ né wi kpáa nàguɔɔ ní bèle, bálì pe yé sii baa wi kpáa nī gè né bálì pe yé suɔ nabɔnminɔ mé bèle né wali ní wè, a pe mìeni 'wúɔ nē kenekene kpí?ile wè né wi ní.

Yewe wi 'jaafɔli sii wori juu dè *Sara* mé wè

18 Bà tire 'tóri dè, a Yewe 'wii tìe Birayima nē ti-ikpoliyo tieli?e táanni gáa gī Mambire wu?u gè. Birayima 'puu téniwe cenvunyiene nē kélíkeli, wi fèni sa?a wiile yí?e mé gè, ² a wi 'yí?e yègè gè ne sienne taanri † nyaa yérile wi yí?e mé. Bà wi 'pe nyaa bèle a wi 'fali nē fè nē lá?a wiile táanni lè nē sèni pe kpàli né tuu nē cúbulo bè pe gbù?ɔɔ. ³ A wi 'ki juu wàa nigbe mé né jo: «Mi kàfɔli, a ki yē mi 'kpɔ?ɔɔ taa muɔ mé, ma fāga tóri mi tí?e táanni gè, mi nàa wī muɔ baakuɔwɔ wè. ⁴ Ye- ki ya?a m'bé tí pe- luɔ ken yeli mé ye- tɔliyo jíge yè ††, yé nɔ ye taa tiige láara gè. ⁵ Bè yeli ne tóri mi tí?e táanni gè, mi nàa wī yeli baakuɔwɔ wè, ye- ki ya?a mi- pen né yaliire táa céri míeni ní, ye- pa líi yé sí nɔri taa béri waa yeli koligo nī gè.»

A pe 'jo: «Sa ki kpí?ile, gáa muɔ 'juu gè.»

⁶ A *Birayima* 'fielé nē ké fáari fèni sa?a mé gè, a wi sèni ki juu wi cuɔ *Sara* mé wè né jo: «Te waa maa mívɔnɔmɔ gbɔngbonyiye taanri kírì fáari, ma pi píri, ma ki káli nɔmì.» ⁷ A Birayima 'fè nē ké nē sèni wi nēdu?u nēpiyelile láà cò nàa nī sùnɔmɔ ní bè, nē péni ken wi baakuɔwɔ nàgapunwɔ wáa mé a wire 'fi?ele nē wi kpúu a pe 'su?ɔ. ⁸ A Birayima wi 'nèyirime líe bàa pi 'tan?ana bè, né nèyirime pàa ní bàa pi tan?ana bè?, nē nēpiyelile kaara ní dè dàa pe 'su?ɔ dè, nē ti ken nabɔnminɔ mé bèle, né yéri pe táanni tiige láara gè á pe ne líi.

⁹ A pe 'wi yúgo, «Sé muɔ cuɔ *Sara* wi yé ?»

A wi 'jo, «Wíi baa fèni sa?a nī gè.»

¹⁰ A pe wàa nigbe kénì jo: «Kányi?e nē, yiele láà biine nàa nī wè, m'bé ní koli ben muɔ mé; wéli, muɔ cuɔ *Sara* wi bé jaafɔli taa.»

Sara wire sí puu fèni sa?a wiile táanni lè wi kàdu?u mé gè níe lúru. ¹¹ Nè ki ya?a Birayima wire né *Sara* ní wè, pe yé tóni nē lie; *Sara* wii puu ne yege nya?a gè cígini?. ¹² A *Sara* 'tí?e wi fungo nī gè né jo: «Mi nàa mi 'lie nē kúɔ mme gè o, m'bé ní gbè laala taa lé ? Mi sa?afɔli wi sí lie nē kúɔ.»

¹³ A Yewe 'ki juu Birayima mé né jo: «Gáa nē *Sara* wi 'mi sienre tí?e dè, dàa mi 'juu dè ? Gáa nē wíi ne káala né jo wire bé ní gbè pùɔ taa lé bà wire lie nē kúɔ wè ?

¹⁴ Yakaa yē baa lé gáa ki 'Yewe jaa wè ? Yiele láà biine nàa nī wè, m'bé ní koli ben muɔ mé; *Sara* wi bé jaafɔli taa.»

† Nabɔnminɔ bálì taanri Birayima 'nyaa wè, wi puu ne ki sòngi nē jo dù?ɔ sienwarile biéle, kire nē wi 'pe kpàli nē yeli né kire tí?e sienne pe nabɔnminɔ kpàligenme ní bè. Bà sí pe kénì péni nyu né Birayima ní wè, a kire ki 'tìe weli nē pàli siin yé puu nyi?ene tundunminɔ (wéli baa Sél 19.1,13,21). Taanriwu wè, sienre dáa ti 'juu ná?a gè, kire ki 'tìe weli nē Yewe wire tíme wi yé puu sien taanriwu wè (wéli baa Sél 16.7-10; 18.1,13,17,20,22,26,33.). †† Kire tí?e sienne kali?ele nī gèle, a nabɔnwɔ yé tán?a nē pen sien mé wè, pe nē cé luɔ kúu nē tɔliyo jíge yé wi nē.

¹⁵ A Sara wi 'fíe, a wi 'fine né jo: «Mi sì tí?ε?.»
A Yewe 'jo: «?ún?un, muo nyéni tí?ε wī.»

**Birayima wi 'Yewe náari
wi fāga Sodomi kà?a cú?o gè?**

¹⁶ A nabonmino pe 'yè ne waa, a *Birayima* 'pe torigo, a pe séni yéri nè wéli baa táanme gè, *Sodomi kà?a* koli mé gè.

¹⁷ A Yewe sí ki sòngi né jo: «Mi 'yeli lé bè ki làrige Bi-
rayima nē gaa mi je kpí?ile gè ? ¹⁸ Né ki cén Birayima si-
ime pi bé ba kò kùpolo láà, nàa ni bé puu né fàn?a ní
gè. Duniya sienfeliye yi mieni béri diba kpín?ini wè bili
mé bèle wire kenme nē. ¹⁹ Né ki cén wire mi nyéni
nyíene nè kòn, wi de wi piile né wi kpáa wuulo kàrigí
bèle bàli pe báan wi kàdu?ume gè, pe- ta?a Yewe koli-
go nē gè bèri kasingele kpín?ini béri sienne kele sòmigi
gèle de cuonri, kire ga buu nyasiere dáà mi Yewe 'juu
Birayima mé wè mi- ti kpí?ile bè fori.»

²⁰ A Yewe 'jo: «Mi nyéni ògíre yékpu?ulo lú?u gèle
gàli pe 'wáari Sodomi né *Gomori* kàaya nī yè, né ki cén
pe kapi?ile ke nyéni ní?ε nè lúbugo nè tóri. ²¹ M'bé tigi
bé ki wéli a ki yè kányi?ε gī gaa pe kónwaara ti 'nyu dè;
á kire bē? gè, m'bé ki cén.»

²² A nàguo bíli siin pe 'yí?ε ne waa Sodomi koli mé
gè, á Yewe 'yéri bile Birayima táanni. ²³ A Birayima
'sì?ere nè kpóni Yewe nē wè né jo: «Miì téngé ki nē?
muo- fli bè siensinmine kpúu bèle né sienpiile ní bèle !
²⁴ A ki 'nyaa sienne togosiin né kpórigo bé nyaa baa
kà?a nī gè siensinmine bèle o, muo bé pe mieni píne bè
kpúu lé ? Muš fli bè ki ya?a lé? kà?a nē gè siensinmine
togosiin né kpórigo bàli peli kenme nē lé ? ²⁵ Ki? gbè
kpí?ile?, muo- siensinwe kpúu wè né sienpiwe ní wè,
muo- pe mieni cò sinjaa mme gè ! Duniya wi mieni
kàyu?ujuufli wí fli lé? bè sienne kàyu?u juu gè bè
sín ?»

²⁶ A Yewe 'jo: «A mi 'siensinmine togosiin né kpórigo
nyaa baa Sodomi kà?a nī gè, m'bé kà?a ki mieni ya?a
peli kenme nē.»

²⁷ A Birayima h'ne jo: «Mi gáà wī tárigé gè o nè ní
cún?o gè o, bè mi 'fli nè nìe líri né sì?ere nè kpóni mi
Kàfali nē wè o, níe náari wi mé wè o, ²⁸ dù?o ki bé sa
nyaa siensinmine togosiin né kpórigo sí sa taa baa kà?a
nī gè?. A ki sí nyaa kogunc nyéni fñn baa pe nī wè o,
muo bé fli lé bè kà?a ki mieni cú?o né ki cén siensin-
mine kogunc nyéni fñn baa pe nī ?»

A wi 'jo: «Mi sí fli bé kà?a ki mieni cú?o? a ki 'nyaa
siensinmine togosiin né kogunc yákuo bé taa baa wè.»

²⁹ A Birayima h'ne juu né wi ní né jo: «Dù?o ki bé sí
nyaa siensinmine togosiin bé taa baa ?»

A Yewe 'jo: «Mi sí ki kpí?ile? a siensinmine togosiin
'taa baa wè.»

³⁰ A Birayima h'ne jo: «Mi ne muo fien wī, mi *Kàfali*, fā-
ga muo fungo yègè gè mi kúrugú?, -ki ya?a mi ní juu né

muo ní: a ki yè siensinmine togo né kpórigo bé taa baa
wè do ?»

A wi 'jo: «Mi sí ki kpí?ile? a siensinmine togo né
kpórigo 'taa baa wè.»

³¹ A Birayima h'ne jo: «Bè mi 'fli nè nìe líri né sì?ere nè
kpóni mi *Kàfali* nē wè níe náari wi mé wè, a ki sí nyaa
majo siensinmine togo bíele baa wè do ?»

A Yewe 'jo: «Miì ga tíi ki cú?o?, siensinmine togo peli
kenme nē.»

³² A Birayima 'jo: «Mi ne muo fien wī, mi *kàfali*, fāga
muo fungo yègè gè mi kúrugú?, -ki ya?a mi ní
náarizenge kpí?ile gè muo mé: a ki yè siensinmine kie
bé taa baa wè do ?»

A wi 'jo: «Miì ga tíi ki cú?o?, siensinmine kie peli kenme
nē.»

³³ Bà Yewe 'juu nè kúo né Birayima ní wè, a Yewe 'yè
nè ké. A Birayima 'koli nè pen wi kpáa mé gè.

**Kulocelie 'Sodomi né Gomori
kàaya cú?o yè**

19 Cengenyenijiin lèlè nī lè, a *nyí?ene tundunmin*
pe siin pe séni nò *Sodomi kà?a* nē gè. *Loti* 'puu
téniwe *nàkpan?a* wíile nī lè. Bà wi 'pe nyaa bèle, a wi
'fali nè yè nè séni pe kpàli né tuu nè yí?ε cúbulo gè
dàala nē lè, ² né jo: «Mi *kàfali*, mi ne yeli náari wī, ye-
wàli yeri báan mi sa?a mé gè ye pa yeli tóliyo jíge yè, yé
súon mi sa?a nī gè; mi yè yeli baakuwo. A kpíenme pi
'tuu bè, yeli bé yè bèri waa.»

A pe 'cú né jo: «?ún?un, weli bé súon kpàn?ane gè
bile.»

³ A wi sí pe nà?ana a pe 'jiiin wi sa?a nī gè. A wi
'sómigo nè su?o pe mé, né *sinvarifun* búru fúo wè nè
ken pe mé, a pe 'káa.

⁴ Síne lèlè nī yé fie céni nò?, a Sodomi kà?a nàguo pe
mieni 'piye píne, nàgapunmino yo, né nàgali?ele yo, a
pe mieni 'gbu?ulo, wàa sì yé yiri wàa ní?, né péni
gbu?ulo nè sa?a mà?a gè nè su?u, ⁵ níe yékpu?ulo wáari
gèle né *Loti* yeri né jo: «Sé nàguo pe yè, bàli pe 'jiiin
ná?a muo sa?a nī gè pílige nī gè ? -Pe yige ná?a weli
mé, weli ba síne né pe ní.»

⁶ A *Loti* 'yiri sa?a nī gè né sa?a tón gè nè waa pe nē,
⁷ né jo: «Mi ne yeli fien, mi wuulo, ye fāga kapiigbu?o
gáà kpí?ile gè? ! ⁸ Ye- wéli, mi sinborilo piyè ná?a piyè
fie nàguo cén?, ye- ki ya?a mi- pe ken yeli mé. A gii
'yeli déni gè, ye- ki kpí?ile né pe ní. Gaa ki 'nàguo bíli
kúo bèle, ye fāga yafien kpí?ile pe nē?, né ki cén mi
nabonmino bíele, mi nē pe péni tìrige. Mi 'yeli bèri pe
wéli.»

⁹ A Sodomi nàguo pe 'jo: «Núgo baa díe? !» A pe h'ne
jo: «Nàa wire yè nabonwo wī, á wi h'ne sòngí wi béri
tenmene kan?a weli mé !» A pe 'fali nè *Loti* ye: «Gaa weli
bé kpí?ile muo nē wè, ki bé ce pii bè tóri peli wu?u nē

gè !» A pe 'fali ne Lcti ḡṛigi ne waa saʔa wiile mé lè ne caa bè kòri kaa gè.

¹⁰ A nabɔnminɔ siin pe 'kiye sáʔala yè nè Lcti cò wè nè nyóḡḡ saʔa nī gè né kòri tón gè, ¹¹ á pe 'fúɔnɔ wáa sien-ne nē bèle bàli pe 'puu saʔa yiʔe mé gè, a pe 'kò fúɔnɔ nè séli nàgapunminɔ nē fúɔ nè sèni nò lièle nē, a pe 'kò ne saʔa wiile caa lè ne fúrɔ.

¹² A nabɔnminɔ pe 'Lcti ye wè: «Gáa ḡṛ bile muɔ wuʔu gè cígini ? Muɔ jaala lé ? Muɔ pórilo lé ? Muɔ pórilo pe polilɔ lé ? Muɔ wuulo bàli pe mieni bīele kàʔa nī gè, -pe yige peri waa. ¹³ Weli je kàʔa cúʔḡ gè wī, né ki cén Yewe nyéni kàʔa gáa ki ðigire yékpuʔulo lúʔu gèle, ḡali pe wáari ki nī gè, a Yewe sí weli tun weli- bàa kàʔa cúʔḡ gè.»

¹⁴ A Lcti 'yè nè ké nè sèni juu né wi pórilo kɔnɔ ní bèle, né jo: «Ye- yè, weri yigi kàʔa nī gè, né ki cén Yewe bé kàʔa cúʔḡ gè.» Nè ki yaʔa piyè cé téngɛ wi sienre nē ðèʔ, a pe 'ki nyaa púrɔɔ sienre wī ne nyu.

¹⁵ Sínbinuwuuro nī ðè, a nyiʔene tundunminɔ pe 'wári Lcti nē né jo wi- yiri kàʔa nī gè, né jo: «Yè ! Ma muɔ cuɔ né muɔ pórilo pe siin líe bèle, bàli bīele náʔa né muɔ ní bèle, kire ga buu yeli fága píne cúʔḡ né kàʔa ní gèʔ.»

¹⁶ A Lcti 'kò ne sùnʔsunʔ, a nabɔnminɔ pe 'wi cò kɔli nē, wire né wi cuɔ né wi pórilo siin ní bèle, nè wi píle nè yige kàʔa kàduʔu mé gè, né ki cén Yewe 'nyinime taa wi nē.

¹⁷ Bà pe 'pe yige nè kúɔ kpàʔane gè, a nabɔnwɔ wáa 'jo: «Te fé ma muɔ sii suɔ wè ! Fága yiʔe bè wéli kàduʔu méʔ ! Ma fága yéri kpàanjali wi tiʔe káa nīʔ ! Te fé súuri mari waa nyaguruyo mé yè, á kire bèʔ yeli bé kùu wī !»

¹⁸ A Lcti 'pe ye: «ʔéʔe, mi kàʔlilɔ, ¹⁹ bè mi 'kpuʔɔɔ taa yeli mé wè, a yeli 'nyuɔ mi nē né kacèngbuʔḡ gáa kpíʔile gè m'mé wè, né mi suɔ kùu mé wè, mií gbè fè bè nè nyaguruyo nē yèʔ sèni kagbenne náa ni 'pen lè. Ni bé mi cò koligo nē gè; m'bé sí kùu wī. ²⁰ Ye- wéli, vògo gáa ki wè kpuʔɔʔ. Ye- mi yaʔa mi- sa jíin kire nī, mi ne yeli náari wī. Ki wè cíʔe lé ? A kire 'kpíʔile m'bé kò sii nē.»

²¹ A nabɔnwɔ wi 'wi ye: «Mi 'ki lúʔu, gáa muɔ ne náari gè m'bé ní ki ken muɔ mé, mií ga tíi vògo gáa cúʔḡ gèʔ. ²² Te fiʔele ! Te fé fáari ! Né ki cén mií gbè yafien kpíʔile fúɔ bè taa muɔ sa nò baaʔ.» Kire kenme nē pe 'vòbiige gáa ki míʔe le gè ne ki yeri Zowari (ki kɔri wire wī: cíʔe).

²³ Lèle líi nī cengenyeni ni 'foli lè, Lcti yé nè nè kúɔ Zowari vògo nē gè.

²⁴ A Yewe 'siʔe † kàsunsindari tírige nyiʔene nī nè wo Sodɔmi né Gomɔri kàaya nē yè bè kàsaʔa tíele. Yewe wire tíime wi yé ki tírige pe nē, ²⁵ né kàaya nyáa yi mieni cúʔḡ né kpàanjali wi mieni ní, né yere dáa ti 'puu ne fiin ðè, né kàʔa sienne ní bèle bàli pe 'puu baa bèle. ²⁶ A Lcti

† siʔe: Ti nē puu bè sindenige tíele náa puu namiige céri. Ki 'muʔɔɔ madeni, nè píne ki 'cò madeni kàsun nī. Siʔe kàsunnyige ki nē puu wuʔḡ bulɔ céri, ki nùgo ki nàa nyiʔeri fínawiʔile nī gèle náa ne ḡɔnɔ celille sien nē. Siʔe wi nyége madeni a ti gbénè yè kàsun táanni gè. Wéli baa Fán 29.22; Zɔbi 18.15; Eza 30.33; Ezek 38.22; Njún 11.6; Tíe 9.17; 14.10.

cuɔ wi sí kèni yiʔe nè wéli, a wi 'fali nè waʔa nè yéri né kò yasuwɔḡḡ.

²⁷ A Birayima 'yè faʔa sínbinime táanni bè ne kári tiʔe ḡí nī wi cé yéri né Yewe ní wè, ²⁸ a wi 'wéli baa tánme gè nè Sodɔmi né Gomɔri kàaya wéli yè, ne nyaa né kpàanjali wi mieni ní, a wi 'ki nyaa kàsunkpuʔḡ wírile ni yéḡí dàala nē lè tígi tígitigi.

²⁹ Bà ki 'kpíʔile a Kulocelié kpàanjali ḡáa wi kàaya yi mieni sóriḡo nè yi cúʔḡ, a Kulocelié 'sòḡi nè taa Birayima kaala nē lè, a wi 'Lcti suɔ wè kagbenne náa mé lè lèle líi nī wi 'puu ne kàaya nyáa córi yè nyaa nī Lcti 'puu wè.

Lcti né wi pórilo sienre ðè

³⁰ Bà tire 'tóri ðè, a Lcti né wi pórilo siin ní bèle, a pe 'yiri Zowari vògo nī gè né ké nyaguruyo mé yè, né ki cén Lcti puu ne fiʔé bè kò Zowari vògo nī gè. Wire né wi pórilo ní bèle, a pe sèni kò ne sùnʔ nyagurugo kàwiʔi nī gè.

³¹ Cenge káa, a juɔʔli wi kèni ki juu cɔnifɔli mé wè né jo: «Wéli, weli tuu wi nyéni líe, nàguɔɔ sí wè bile bè ba weli líeʔ majo bè ki kpínʔini tiesenyɛ nī yè. ³² Te báan, we- pa divien ken weli tuu mé wè, wi- gbuɔ bè tén, wé sí síne né wi ní bè siime taa weli tuu mé wè.» ³³ Kire pílige nī gè, a pe 'divien ken wè pe tuu mé wè, a wi 'gbuɔ nè tén, a juɔʔli wi sèni síne né wi tuu ní wè. Lcti wire sì céní ki cénʔ lèle líi nī wi 'síne wè, né lèle líi nī wi 'yè wè.

³⁴ Ki kpíenduu gè, a juɔʔli wi 'ki juu cɔnifɔli mé wè né jo: «Pílige nī gè, mi nyéni síne né mi tuu ní wè. We- ní divien wáa ken wi mé pílige gáa nī gè wi- gbuɔ, dí muɔ sí sa síne né wi ní kire ga buu weli bè siime taa weli tuu mé wè.» ³⁵ Kire pílige nī gè, a pe 'nè divien wáa ken pe tuu mé wè, a wi 'gbuɔ nè tén, a cɔnifɔli wi sèni síne né wi tuu ní wè. Lcti wire sì céní ki cénʔ lèle líi nī wi 'síne né wire ní wè, né lèle líi nī wi 'yè wè.

³⁶ A Lcti pórilo siin pe mieni 'láʔala taa pe tuu mé wè.

³⁷ A juɔʔli wi 'nàgabile sii nè ni míʔe le gè Mowabi (ki kɔri wire wī: mi tuu). Sienne báli pe tíi ne yeri Mowabiyé † bèle, wire wī pe tuuliʔe gè. ³⁸ A cɔnifɔli wire mieni 'nàgabile láa sii, nè ni míʔe yeri gè Ben Ami (ki kɔri wire wī: mi saʔa jaa). Sienne báli pe tíi ne yeri Amɔyé ‡ bèle, wire wī pe tuuliʔe gè.

Birayima né Abimeleki wori ðè

20 Bà tire 'tóri ðè, a Birayima kèni yè nè ké cengenyenifoligɔli mé gè, Negevi waama kùlo nī lè, nè sèni téni Kadesi kàʔa né Suri kàʔa sunʔɔɔ ní bè; kire kàduʔume a wi 'nè yè nè sèni téni nè lèle láa kúɔ baa Gerari kàʔa nī gè. ² Birayima 'puu ne ki nyu sienne mé bèle né jo, wire cuɔ Sara wè, wī wire cɔni wī.

†† Mowabi sienne, pe péni kò Isirayeli leguulo. Pe ténidiʔe ki yé puu cengenyenifoligɔli mé gè, Yasuwɔniʔeḡe kuʔjji kúruḡu wè.

‡ Amɔ sienne, peli mieni pe yé puu Isirayeli leguulo. Pe ténidiʔe ki yé puu Zuruden cáʔa kúruḡu gè, cengenyenifoligɔli mé gè.

Abimeleki wè, Gerari ténime kùlofòli wè, a wire 'sienne tun a pe sèni Sara kóri wè.

³ Cenge káà pilige nī, a Kulocelié péni juu né Abimeleki ní wè ñónigo nē, né jo: «Muo bé kùu wī, celiwe ñàà wire kenme nē ñàà muo 'líe wè, né ki cén, nàguo cuo wī.»

⁴ Nè ki ya?a Abimeleki sì cé fié cò celiwe nē wè?.

A wi 'jo: «?á, mi *Kàfòli*, muo bé mi né mi sienne kpúu bèle lé nè ki ya?a weli sì kapiile kpí?ile? ⁵ Birayima wire tíime bè lé wi 'mi ye wire cóni wī; celiwe wire tíime sì ki juu lé né jo wire luu wī lè? Mi nyéni ki kpí?ile né funviige ní. Mi kiye yìi nù?o?.»

⁶ A Kulocelié 'ki juu wi mé ñónigo nī gè né jo: «Mi 'ki cén muo nyéni ki kpí?ile né funviige ní. Mi tíime mi nyéni ki ya?a muo sì kapiile kpí?ile mi nē?. Ma ki cén, mi míeni mi nyéni muo yérige muo sì cò celiwe nē wè?.

⁷ Píra ñàà nī wè, sa nàguo wi cuo ken wè wi mé, né ki cén *Kulocelié sienjuuwo* wī. Wi bé Kulocelié náari muo mé kire ga buu muo fāga kùu?. A muo sí cíi wè, ma ki cén muo bé kùu wī, muo né muo sienne pe mìeni ní.»

⁸ A Abimeleki 'yè sínbinuwuro nī dè nè wi baakuo pe mìeni yeri nè téngé, nè ti mìeni juu nè tié pe nē. A pe 'fíe kpu?o. ⁹ A Abimeleki wi 'Birayima yeri wè, né wi ye: «Gáa muo 'kpí?ile weli nē mme gè? Kapiile níi mi 'kpí?ile muo nē á muo 'ki ya?a kapiigbu?o gáà felige ki 'nò mi nē, né mi kùlo ní lé? Gàa muo 'kpí?ile mi nē mme gè, kii cé yeli ki- kpí?ile?.» ¹⁰ A Abimeleki 'ki juu Birayima mé wè né jo: «Gáa ki 'jiiin muo nī á muo 'ki kpí?ile mme gè?»

¹¹ A Birayima 'ki juu Abimeleki mé wè né jo: «Mi 'puu ne sòngí né jo, sien wè ná?a ñàà wi fi?é Kulocelié nē wè?; pe bága mi kpúu, bé mi cuo líe wè. ¹² Nè ta?a ki nē, kányi?e gī, wīi mi cóni, né ki cén wire né mi ní wè, wiyē tuufònuwo nē wī, we wè nuufònuwo nē?. Á mi péni wi líe mi cuo. ¹³ Kire nē lèlè líi nī Kulocelié 'mi yige mi tuu kpáa nī gè mi de nyaari de mári wè, a mi 'ki juu mi cuo Sara mé wè né jo: «Kacèngé gáà kire muo béri kpín?ini mi nē: a we 'ké ti?e ó ti?e nī gè, a sien 'muo yúgo wè, ma wi ye mi yē muo luu wī.»

¹⁴ Bà Birayima 'juu nè kúo wè, a Abimeleki 'yajuro cò nè ken wi mé, niye, né sínbaara, né síkaala, né sùkulo- lo ken wi mé, celile né nàguo, a wi 'ti mìeni píne nè ken Birayima mé wè, né wi cuo Sara ken wè wi mé nè ta?a baa. ¹⁵ A Abimeleki 'Birayima ye wè: «Mi kùlo n'ne muo yi?e mé gè, sa tēni a ti?e gīi 'muo déni wè.»

¹⁶ A wi 'ki juu Sara mé wè né jo: «N'ge, gaa m'bé kpí?ile gè, m'bé walifiwe walikpegele sirakogun (1 000) ken muo luu mé wè. Kire ki bé fiere lá?a dè muo nē, bé ki tié sienne nē bèle bàli bīele né muo ní wè, muo sì tàa cén ti nī?.»

¹⁷ A Birayima 'Kulocelié náari wè, a Kulocelié 'Abimele- ki pu?o, wire né wi cuo ní wè, né wi sùkulocelile ní bèle, a pe né gbéne piile sii. ¹⁸ Né ki cén Yewe cé Abimeleki kpáa celile pe mìeni kpí?ile sèndigicelile, Sara kenme nē bè, Birayima cuo wè.

Sara nyéni Siaga sii wè

21 A Yewe 'sòngi nè taa né wi nyasienre ní dè, dàa wi yé juu Sara mé wè, a wi 'ki kpí?ile nè yeli né ti ní. ² A Sara 'laala taa nè nàgabile sii *Birayima* mé wè, nè ki ya?a wi cé lie nè kúo. A ti mìeni 'kpí?ile nè yeli né lèle nàà ní Kulocelié cé tié wè.

³ A Birayima wi 'jaa wi mí?e le gè, ñàa Sara cé sii wè, ne wi ye *Siaga* (ki kóri wire wī: kátaanra pùo). ⁴ Bà ceyé kataanri yi 'nyi yè, a Birayima wi 'wi jaa Siaga kenekene wè nè yeli né Kulocelié sienre ní dè, dàa wi yé juu nè gbèngé dè. ⁵ Bà Birayima 'lie nè yi?ele dabataan taa wè, a wi jaa Siaga wi 'sii.

⁶ A Sara 'jo:
«Kulocelié 'fundaanra kaala
kpí?ile m'mé!

A sien ó sien 'ti lú?u,
wi béri tí?e né mi ní.»

⁷ A wi 'h'ne jo:

«Náa wi cí ki juu
Birayima mé bé jo
mi Sara wè, m'bé pùo ken
wi- kóri?

Nè sí ki ya?a mi nyéni nàgabile sii wi mé
wi lieguo nī dè.»

Birayima 'Agari né Simayira cira bèle

⁸ A *Siaga* ga lie nè lá?a yírime nē bè, a *Birayima* 'pùo?guo?o kpí?ile dè wi mé ki cenge gè. ⁹ A *Sara'Agari* jaa nyaa wè, wi 'wii nyéne Siaga nē wè. Agari wire yé puu sùkulocuo, *Ezipiti kùlo wuu* wi 'puu, né pùo sii *Birayima* mé wè.

¹⁰ A Sara 'ki juu Birayima mé né jo: «Sùkulocuo ñàà cira wè né wi jaa ní wè, né ki cén sùkulocuo ñàà wi jaa wī gbè kòrigo líi gè né mi jaa Siaga ní wè?.»

¹¹ A sienre dáa ti 'Birayima fungo cú?o gè, né ki cén wire jaa míeni wi 'puu Simayira wè. ¹² A Kulocelié wi 'ki juu Birayima mé né jo: «Fāga sùkulocuo ñàà né wi pùo kaala ya?a lè ni- muo fungo cú?o gè?. Ma Sara sienre ti mìeni lú?u, né ki cén Siaga wire wi bé muo mí?e yige gè, wire ní muo bé siime taa bè. ¹³ Gàa ki sùkulocuo wire jaa 'kúo wè, m'bé 'ki kpí?ile wi- kò kùpolo láà, né ki cén Simayira wire míeni yē muo pùo wáa.»

¹⁴ A Birayima 'yè fa?a sínbinuwuro nī dè, nè yaliire líe né lu?o le gè sèngé forigo nī, nè ti tòn Agari nē wè, né pùo ken wè wi mé, né wi ye wiri waa. A wi sèni nyaari ne mári Beri Seba kpàanjali nē wè, kàdenigberi ti?e nī gè.

¹⁵ Lu?o gáa ki 'puu sèngé forigo nī gè, bà ki kénì kúo gè, a wi sèni pùo ya?a wè tiipile láà láara, ¹⁶ né ké nè sèni tēni liilige sandali ña?a ñogenme † baa yi?e mé gè, né ki

† Sandali ña?a ñogenme bè, ki bé gbè nyaa ki 'líli nè metirile 100 félige kúo.

cén wi 'puu ne ki nyu né jo, wire wè caa bè wire pùc nyaa wè kùudi?e nī? A wi 'ténì baa kire ti?e nī gè ne nyeni ne yékpòli wáari lè.

¹⁷ A Kulocelié 'nàgabile ni kɔngɔ lú?u gè, a *Kulocelié tundunwɔ* 'kò baa nyi?ene nī lè nè Agari yeri né jo: «Gáa gī baa, Agari ? Muɔ fǎga de fi?é? ! Kulocelié nyéni nàgabile ni kɔngɔ lú?u gè ti?e gī nī muɔ 'wi sínge wè. ¹⁸ Yé, ma sa pùc yègè wè, ma wi cò kɔli nē, né ki cén m'bé wi kpí?ile wi- kò kùpòlo láà.» ¹⁹ A Kulocelié 'Agari yi?e múgu gè, a wi 'kòlɔ wáà nyaa, a wi sèni lu?u kúu wi nī nè le sèngɛ forigo nī gè né kàa ken nàgabile mé lè á ni- gbuɔ.

^{20,21} A ki 'nyaa bè Kulocelié 'puu né pùc ní wè, a pùc wi péni líe, a wi 'ténì baa waama kùlo nī lè, Paran kpàan-jali nē wè, nè péni kò sien wáà nàa wī *sandali* nɔgɔ gè. A wi yàa wi 'Ezipiti kùlo cuɔ wáà líe nè ken wi mé.

Birayima né Abimelèki pe 'bié nigbe nē

²² Kire lèlè nī lè, a *Abimelèki* né wi kapiengbuɔnno kàfɔli ní wè, nàa pe 'ye Pikɔli wè, a wi péni juu né *Birayima* ní wè né jo: «Weli 'ki nyaa Kulocelié yē né muɔ ní muɔ kakpí?iligele ke miéni nī. ²³ Píra nàa nī wè, ma *kàli* m'mé Kulocelié mí?e nē gè ná?a gè, ma jo muɔ sī ga mi fáanni?, mi né mi piile ní bèle né mi kàdu?ume piile ní bèle, muɔ bága kacèngɛ kpí?ile mi nē, bé ní kacèngɛ kpí?ile kùlo mé lè nàa nī muɔ yē ná?a ténìwè wè né ní nabɔnwɔ wè, bè mi nyéni kacèngɛ kpí?ile muɔ nē ken-me báa nē bè.»

²⁴ A Birayima 'jo: «Mi 'kàli m'bé ki kpí?ile.» ²⁵ A Birayima 'tigi Abimelèki nē kòlɔ sienre nē, kòlɔ nàa Abimelèki baakuɔlɔ pe cé suɔ Birayima mé wè fàn?a nē gè.

²⁶ A Abimelèki 'jo: «Mi sī ki cén? sien nàa wi 'kire kpí?ile gè, né ki cén muɔ tíime wè, muɔ sī yakaa juu m'mé? kire kɔli mé gè. A pàngɛ bè? wè, mi fie cénì ti lú?u nē nyaa?»

²⁷ A Birayima 'sinbaala cò, né síkaala, né nièye, né ti ken Abimelèki mé wè, a pe siin pe 'kàli nē ken piye mé.

²⁸ A Birayima 'sinbaporipigele kòlisiin cò nè ténge kiyeye.

²⁹ A Abimelèki 'ki juu Birayima mé wè, né jo: «Gáa nē muɔ sinbaporipigele kòlisiin gáli cò gèlè nè ténge kiyeye?»

³⁰ A Birayima 'jo: «Muɔ 'yeli bè sinbaporipigele kòlisiin gáli suɔ gèlè, mi tíime kɔli nī, kire bé puu fie bè ki tié mi mi nyéni kòlɔ nàa túgu wè.» ³¹ Kire nē a pe 'kò ne kire ti?e yeri gè Beri Seba (ki kɔri wire wī: pe 'kàli) †, né ki cén kire ti?e nī pe yé kàli nè ken piye mé.

³² Bà ki 'kpí?ile a pe 'kàli nè ken piye mé Beri Seba kòlɔ táanni wè. A Abimelèki né wi kapiengbuɔnno kàfɔli ní wè, Pikɔli wè, a pe 'kòli nè ké *Filisitiyé* kùlo mé lè. ³³ A

† Eburu sienre nī dè, Beri Seba mí?e ki kɔri wire wī: sinbapigele kòlisiin kòlɔ; kire ga laa, we bé gbè jo: kòlɔ nàa nē pe 'kàli wè.

Birayima 'tiige káà córi Beri Seba ti?e nī gè; pe 'puu ne ki tiige gáà yeri gè tamarisi. A wi 'Yewe mí?e yeri gè baa kire ti?e nī gè, nè wi sieri nè wi gbù?ɔ?ɔ né jo wire wī Lègèle Ke Miéni Kulocelié wè. ³⁴ A Birayima wi 'ténì nè mɔgɔ baa Filisitiyé kùlo nī lè.

Kulocelié wi 'Birayima puu nē wéli

²² Kele gáli ke miéni 'kpí?iligele kàdu?ume gè, a Kulocelié '*Birayima* puu nē wéli, né wi yeri né jo: «Birayima yo !»

A Birayima 'suɔ né jo: «Coo-i !»

² A Kulocelié 'wi ye: «-Muɔ jaa kóri wè, muɔ jaa nàa nigbe wè, nàa wi 'muɔ déni wè, *Siaga* wè, mari waa né wi ní Mɔriya ténime nī bè, kire ti?e nī gè ma sa wi kpí?ile *kakuɔɔ kaasu?uro*††, nyagurugo káà nē gáa m'bé tié muɔ nē gè.»

³ A Birayima 'yè sínbinuwuuro nī dè, nè kásiin wáligi yè, nyàa ní wi báa kàsun le gè, *kakuɔɔ kaasu?uro* wu?u gè. Né wi sèfenne gbòbori lè né tugoro puɔ dè ni nè, né wi baakuɔlɔ nàgapunminɔ siin kóri né fàri wi jaa *Siaga* nē wè. A wi 'yè nè ké ti?e mé gè gáa Kulocelié cé tié wi nē gè.

⁴ A pe 'tán?a cènye taanri, a Birayima kénì yi?e yègè gè nè wéli né ti?e nyaa gè baa liilige gáa Kulocelié yé tié wi nē gè. ⁵ A Birayima 'ki juu wi baakuɔlɔ mé bèle né jo: «Ye- mi sige ná?a gè né sèfenne ní lè; mi né mi jaa ní wè, weli bé ké baa, bè sa Kulocelié gbù?ɔ?ɔ wè, bé kòli de báan yeli kúrugu.»

⁶ A Birayima 'kásiin líe yè nyàa ní wi báa kàsun le gè, *kakuɔɔ kaasu?uro* wu?u gè, nè yi tugo wi jaa *Siaga* nē wè, né kàsunnegan?ana káli kòlɔ, né nɔkɔ líe lè, a pe miéni siin 'píne ne waa.

⁷ A *Siaga* kénì wi tuu Birayima yúgo wè né jo: «Aba yo !»

A wi 'suɔ né jo: «Mi ne lúru muɔ mé, ne jaa.»

A jaafɔli wi sí jo: «?á ! Kàsun n'gè, né kásiin ní yè, ?á ! Sé sí *kakuɔɔ sinbuɔ* wi yè?»

⁸ A Birayima wi 'jo: «Ne jaa, Kulocelié tíime wi báa *kakuɔɔ sinbuɔ* ken wè.»

A pe miéni siin 'píne ne waa.

⁹ A pe sèni nò ti?e nē gè gáa Kulocelié cé tié wi nē gè. Kire ti?e nī gè, a Birayima 'gbù?ɔ?ɔdi?e káà faan, né kásiin líe yè nè ta?a baa, né wi jaa *Siaga* tɔliɔ puɔ yè né wi kiye puɔ yè, né wi líe nè ta?a kásiin naame gè, gbù?ɔ?ɔdi?e nē gè. ¹⁰ A Birayima 'kòli sá?a gè nè nɔkɔ líe lè bè wi jaa kɔni wè.

¹¹ Nè ki ya?a a Yewe *tundunwɔ* wi 'yékpòli wáa lè nyi?ene nī lè, né jo: «Birayima ! Birayima !»

A wi 'suɔ: «Coo-i !»

†† *KAKUɔɔ KAASU?URO*: Ti yé puu a pe nē yaju?u kɔni gè nè ki ta?a gbù?ɔ?ɔdi?e yafan?a nē gè, níé ki sórigo ki miéni gè, nè ken Yewe mé, bè kapi?ile lá?a gèlè.

¹² A Yewe tundunwo wi n'ne jo: «Fäga muo kɔli taʔa gè nàgabiele nē lè, fäga kapiʔi kpiʔile wi nēʔ. Mi nyèni ki cén muo ne fiʔé Kulocelie nē, kire nē muo si cí bè muo jaa ken wè m'méʔ, muo jaa nigbe wèʔ.»

¹³ A Birayima 'yiʔe yège gè né sinbapɔli wáa nyaa nyegele ní gèle nyárigelie kákpobile nī. A Birayima séni sinbapɔli cò wè nē péni wi kpúu kakuwo kaasuʔuro wi jaa sindiʔe nī gè. ¹⁴ A Birayima 'tiʔe gáa ki míʔe le gè ne ki yeri: Yewe bága we ken. Kire nē a pe 'kò ne ni wáari kásiile, né jo: Yewe nyagurugo naame gè, wi bé we ken.

¹⁵ A Yewe tundunwo wi n'ne Birayima yeri wè taziinwuʔu nē gè nyiʔene nī lè ¹⁶ né jo: «Ti n'de dàa Yewe 'juu dè: Mi 'kàli niè nē, bè muo 'fɔli nē gàa kpiʔile gè, bè muo si cí bè muo jaa ken wè m'mé wèʔ, muo jaa nigbe wèʔ, ¹⁷ kányiʔe nē m'bé mi kajenge taʔa gè muo nē bè muo siime niʔe bè. M'bé pi kpiʔile niʔeme bè ɛɔɔɔ tɛle gèle, né bè kuʔjii gògoyo dàrimiʔe tɛle gè. Muo siime pi bé pe leguulo jaa bèle bè fànʔa taa pe kàaya nē yè. ¹⁸ Muo siime bè, pire duniya sienne pe mièni bé bari wéli, béri diba tari wè piye nē, né ki cén muo nyèni lúʔu m'mé.»

¹⁹ A Birayima 'tigi nyagurugo nē gè nē pen wi baakuwo kúrugu bèle, a pe 'yè nē píne nē ké Beri Seba mé wè. A Birayima 'kò baa Beri Seba tiʔe nī gè.

Nakri siime bī bàa bè

²⁰ Kele gáli ke mièni kàduʔume gè, a pe péni ki juu *Birayima* mé wè né jo Milika mièni nyèni nàgabigele sii Nakri mé, Birayima cɔni wè. ²¹ Peli bɛle bàli bèle: Usi wī pìpeliwe wè, né wi cɔni Busi wè, né Kemieli njàa wi 'puu Arami tuu wè, ²² né Kesedi, né Azo, né Pilidasi, né Yidilafi, né Betuweli wè. ²³ Betuweli wire wī yé Erebeke sii wè. Piile bàli peli kataanri bɛle, Milika 'sii Nakri mé wè, Birayima cɔni wè.

²⁴ *Celiwe wáa* 'puu Nakri mé njàa wii cé pɔri wèʔ †. Pe 'puu ne wi ye Erewuma. A wire mièni 'piile sii Nakri mé, peli pe 'puu: Teba wè, né Gaʔama, né Taʔasi, né Maʔaka wè.

Sara wi 'kùu

23 A Sara 'lie nē yiʔele tekɔlini né kɔlisiin (127) taa; keli ke 'puu Sara sii yiʔele gèle. ² A Sara 'kùu Kiriyati Ariba kàʔa nī. Piyè ne ki yeri mièni Eburɔn kàʔa; kiī baa *Kanaa* kùlo nī lè.

A *Birayima* cuo wi ga kùu wè, a wi péni kùugo kpínʔi-ni gè níe nyeni wi nē. ³ A wi 'yè nē núgo kpúu táanni wè, nē séni juu né *Eti* sienne ní bèle né jo: ⁴ «Mi yè nabɔnwɔ wī, né péni tēni yeli sunʔɔmɔ ní bè. Ye- tóndiʔe ken m'mé mi- mi cuo tón wè.»

⁵ A *Eti* sienne pe 'siennugoro ken dè Birayima mé wè né jo: ⁶ «Lúʔu weli mé, weli kàfɔli. Kulocelie nyèni muo

† *Faʔa gè, Isirayeli sienne mé bèle, nàguo nē cé gbène celiwe wáa líe njàa pɔrigenme pii cé puu nubo né wi celiɛɛngewe ní wèʔ. Kire cuo njàa mièni wi nē puu baa kpáa nī gè. A wi yé piile taa né kire cuo ní wè, piile pe líele ni nē puu baa pe tuu wi kɔrigɔ nī gè.*

kpiʔile sienkpucwɔ weli sunʔɔmɔ nī bè. Sa muo cuo tón wè weli nyege káa nī giī ki 'muo déni gè. Weli wáa sí gbè cí nyege nē muo mé bè muo cuo tón wèʔ.»

⁷ A Birayima 'yè nē tuu nē cúbulo kùlo ni sienne yiʔe mé gè, *Eti* sienne bèle, ⁸ né juu pe ní né jo: «Mi ne yeli náari wī, a ki yè yeli 'yéri ki nē mi- mi kpúu tón wè, ye-lúʔu m'mé, yé Efurɔn náari mi ken, Zokari jaa wè, ⁹ wi-nyaguruwiʔi ken gè m'mé gáa gī baa Makpela tiʔe nī gè, wire wuʔu gè, kiī baa wi siʔi kanyuɔ nē gè; wi- ki lɔri juu dè m'mé. M'bé ki suɔ yeli nyaame nē ki- puu mi cuo wi tóndiʔe.»

¹⁰ Nè ki cén Efurɔn wire 'puu tēniwe *Eti* sienne sunʔɔmɔ nī bè, wire tíme 'puu *Eti* wuu. A wi 'siennugoro ken dè Birayima mé wè né yékpogbuɔɔ ní a *Eti* sienne pe 'ti lúʔu, bàli pe mièni pe 'puu ne jíin *nàkpanʔa* wiile nī lè, a wi 'jo: ¹¹ «ʔúnʔun, mi kàfɔli, lúʔu m'mé, m'bé mi siʔi ken gè muo mé né nyaguruwiʔi ní gè. Mi sienne pe nyaame nē, m'bé ki ken muo mé. Ma sa muo kpúu tón wè.»

¹² A Birayima 'tuu nē cúbulo kùlo ni sienne yiʔe mé gè, ¹³ né juu né Efurɔn ní né yékpogbuɔɔ ní a kùlo ni sienne pe 'ti lúʔu, né jo:

«A ki yè muo 'fɔli bè lúʔu m'mé wè, m'bé siʔi ki lɔri ken dè muo mé. Ma fɔli ki nē, ma ki lɔri suɔ dè m'mé, bà m'bé sa mi cuo tón wè baa.»

¹⁴ A Efurɔn n'ne juu né Birayima ní wè né jo: ¹⁵ «Mi kàfɔli, lúʔu m'mé, dàala náa lɔri dī walifiwe walikpegele sirasiin (400) gèle o, kire yè gbèlige lé mi né muo sunʔɔmɔ ní bè ? Sa muo kpúu tón wè.»

¹⁶ A Birayima 'fali nē ki cén wali nyuo gáa Efurɔn 'puu ne caa gè, a wi 'fali nē wali nyuo sàri gè Efurɔn mé wè, gáa wi yé juu gè á *Eti* sienne pe 'ki lúʔu gè, walifiwe walikpegele sirasiin (400) gèle, nē yeli né yasubbarile pe tórigenme ní bè, kire lèle nī lè.

¹⁷ Bà ki 'kpiʔile a Birayima 'siʔi suɔ gè Efurɔn mé wè, Makpela tiʔe nī gè, gáa gī Mambire tiʔe táanni gè, siʔi gè né nyaguruwiʔi ní gè, né tiire ti mièni ní dàa ti 'puu baa siʔi nī gè, né dàa ti 'puu siʔi ki láʔagele nē gèle. ¹⁸ A ki mièni 'kò Birayima wuʔu, *Eti* sienne pe mièni nyaame nē, bàli pe mièni pe 'puu ne báan ne jíin *nàkpanʔa* wiile nī lè.

¹⁹ Bà tire 'tóri dè, a Birayima wi cuo 'Sara tón wè Makpela siʔi nyaguruwiʔi nī gè, gáa gī Mambire táanni wè, gáa piyè ne yeri Eburɔn kàʔa gè, kiī Kanaa kùlo nī lè. ²⁰ Bà sí ki 'kpiʔile a siʔi né nyaguruwiʔi ní gè, á *Eti* sienne pe 'ki pári Birayima mé wè, a ki 'kò Birayima sienne tóndiʔe.

Siaga né Erebeke cepɔrigɔ sienre

24 *Birayima* yé tóni nē lie nē sii taa, a Yewe 'diba taʔa wè wi nē, né wi kele ke mièni ní ! ² Cenge káa, a Birayima kénì ki juu wi baakuwo mé wè, njàa wi

yē taʔa wi nē wè, wire wi 'puu ne wi kǎliyerε ti mīeni kàrigí, né jo: «Mi ne muo náari, -muo kǎli le gè mi cekpuʔkǎ sunʔkǎ nī bè †. 3 Mi ne caa muo- kǎli m'mé Yewe nē, wire njáà wī nyiʔene Kuloceliε wè né dàala Kuloceliε wè, ma sí jo muʔ celiwε líε mi jaa mé wè *Kanaa* kùlo sinborilo nī bèle, bàli ní mi yē téniwε wè? 4 Muo bé ké mi kùlo mé lè, mi wuulo tiʔε nī gè, bè sa celiwε líε baa mi jaa *Siaga* mé wè.»

5 A baakuwǎ wi 'jo: «Á celiwε wi sí jo wī ben né mi ní kùlo náà mé lè doʔ. Mi 'yeli lé bè muo jaa kóri wè bé koli ké baa muo kùlo mé lè, baa muo 'kón wè?»

6 A Birayima wi 'ye: «ʔéʔe, te miε ciʔige, fǎa ga mi jaa kóri wè bé ké né wi ní baaʔ! 7 Yewe, wire njáà wī nyiʔene Kuloceliε wè, wire njáà wi 'mi yige mi tuu kpáa nī gè né mi wuulo kùlo nī lè, né wi *nyuo kún nē ken* m'mé gè né jo mi siime mé wire bé kùlo náà ken lè, wire tíime wi bé *nyiʔene tundunwǎ* tórigo wè muo yiʔε mé; muo bé sa celiwε líε wè baa mi jaa mé wè. 8 A celiwε wi 'jo wī benʔ né muo ní wèʔ, muo bé suo kǎlile mé lè, a kire ga laa wè, fǎa ga mi jaa kóri wè bé ké baaʔ!»

9 A baakuwǎ wi 'wi kǎli le gè wi kǎfǎli Birayima cekpuʔkǎ sunʔkǎ nī bè, né kǎli né jo wire bé ki mīeni kpíʔile gǎa wi 'juu gè.

10 A baakuwǎ wi 'nyuʔkǎkǎ kie cò nē yige wi kǎfǎli nyuʔkǎkǎ nī bèle, né wi kǎfǎli yacènre táa yori yori nē kǎn nē ké né ti ní. A wi 'yè nē ké *Mesopotamii kùlo* mé lè nē sèni nǎ Nakóri kǎʔa nē gè. 11 A wi 'nyuʔkǎkǎ sínge bèle káguro nē dè kǎn táanni wè njáa wi 'puu kǎʔa táanni gè. Ki yé puu cenguʔ táanni, lèle líi nī celile pe nīe yigi nē luʔ kóri gè.

12 A wi 'náari né jo: «Mi ne muo náari, Yewe, muo njáà wī mi kǎfǎli Birayima Kuloceliε wè, ma mi koligo téni gè, ma muo kacèngbuʔ tie gè mi nē gǎa muo bága kpíʔile mi kǎfǎli Birayima mé wè. 13 -Ki wéli: m'bé yéri kǎn táanni wè; a kǎʔa gǎa sinborilo pe kéni yigi bè ba luʔ kúu gè, 14 a mi 'ñii ye: «Mi ne muo náari, -muo kǎjuʔ cèli gè ma luʔ kǎa ken m'mé mi- gbuo wè,» á wi 'mi ye: «Suo ma gbuo, né mīeni m'bé kǎa ken muo nyuʔkǎkǎ mé bèle,» ma ki yaʔa wi- puu wire muo 'nyíene nē kǎn wi- puu muo baakuwǎ Siaga cuo wè. Bà m'bé ki cén muo 'kacènge kpíʔile mi kǎfǎli mé wè.»

15 Wii cé fie cèni náari nē kúʔ, a Erebeke 'fali nē yiri baa kǎʔa nī gè ne báan kǎn mé wè né kǎjuʔ ní gè fíkennyugo nē gè. Erebeke wire wi 'puu Betuweli póri wè, Betuweli wire wi 'puu Milika jaa wè, Milika wire sí wi 'puu Nakóri cuo wè, Nakóri wire 'puu Birayima cǎni. 16 Sinboriwo wi sí tǎni nē puu cènwe. Wii cé sí fie nǎguo kaala cénʔ; nǎguo mīeni sí cé fie cò wi nēʔ. A wi péni luʔ kúu kǎn nī wè nē kǎjuʔ nyi gè, né koli ne waa.

17 A baakuwǎ wi 'fè nē sèni wi kpǎli né jo: «Mi ne muo náari, ma muo kǎjuʔ luʔ kǎa cèri ken m'mé mi- gbuo.»

† Kǎligenme báa pire yé puu bè ki tie baakuwǎ wi nyéni yéri ki nē bè nyasienre dàa fori dè, dàa Birayima wi 'juu dè, kire ga buu siime-taa wi mé.

18 A sinboriwo wi 'jo: «Suo ma gbuo, mi kǎfǎli,» nē 'fali nē njáʔana nē kǎjuʔ tǎrige gè wi fíkennyugo nē gè né wé ken á wi 'gbuo. 19 Bà wi 'wi ken á wi 'gbuo nē kúu wè, a wi 'jo: «M'bé luʔ kǎa kúu bè ken nyuʔkǎkǎ mé bèle, pe- gbuo pe tǎn.» 20 A sinboriwo wi 'fali nē njáʔana nē kǎjuʔ luʔ sùʔu gè pǎngogo nī gè, nē 'fali nē sèni kóri kǎn nī wè nē péni nii nyuʔkǎkǎ pe mīeni mé!

21 A nǎguo wire 'yéri né piiri níε wi wéli, bé ki wéli a ki yé Yewe nyéni wire koligo téni gè. 22 Bà nyuʔkǎkǎ pe 'gbuo nē kúu bèle, a nǎguo wi tie fǎanaa fiʔiwe kǎn njáa wi yé lúbugo né culoganʔana kǎlini félige taa gèle, né kǎli kǎjingele siin kǎn gǎli ke yé puu tie wè né sí lúbugo nē tóri culoganʔana dabataan nē gèle, 23 né ken wi mé né jo: «Mi ne muo fien wī, njáa póri wī muo? Súcndiʔε bé taa baa lé yeli kpáa mé gè weli mé?»

24 A wi 'wi ye: «Betuweli póri wī mi wè. Milika wi 'mi tuu Betuweli sii wè Nakóri mé wè.» 25 A wi 'nè jo: «Nyàsige yé baa niʔege weli mé né súcndiʔε ní.»

26 A nǎguo wi 'tuu nē cúbulo Yewe yiʔε mé nē Yewe gbùʔkǎ 27 né jo: «Kpuʔkǎ 'yeli ti de tari Yewe nē, wire njáà wī mi kǎfǎli Birayima Kuloceliε wè, wire njáà wii fiʔε né wi *nyakungenge* sienre ní dèʔ, né kacènge né funvi-ire kele kpíʔile gèle mi kǎfǎli mé wè. Bè mi 'yaʔa tǎnʔana náà nē lè, a wi 'mi kóri nē péni nyóʔu mi kǎfǎli wi wuulo saʔa nī gè.»

28 A sinboriwo wi 'fè nē sèni ti juu wi yàa saʔa wuulo mé bèle, gǎa ki yé kpíʔile gè. 29 Erebeke luʔ wáa 'puu baa, pe 'wi ye Laban. A wire 'fè nē yiri nē ké nabǎnwǎ kúruʔu wè baa kǎn táanni wè.

30 Né ki cén bà wi yé tie fǎanaa fiʔiwe nyaa wè, né kǎli kǎjingele siin ní gèle wi cǎni kiyε nē yé, né wi cǎni Erebeke sienre lúʔu dè, dàa wi yé juu né jo, «Dàa tire nǎguo njáà wi 'juu m'mé wè,» a wi 'pen nabǎnwǎ kúruʔu wè, njáa wi yé puu yériwe né nyuʔkǎkǎ ní bèle baa kǎn táanni wè.

31 A wi péni jo: «Te báan, muo njáà nē Yewe nyéni diba taʔa wè! Gǎa nē muo péni yéri náʔa kpànʔane gè? Né ki cén mi nyéni saʔa gbòbori gè nē kúu né sínediʔε kpíʔile muo nyuʔkǎkǎ mé bèle.»

32 A nabǎnwǎ wi 'pen kpáa mé gè. A pe péni tugoro tǎrige dè né suokogolo sǎʔala gèle nyuʔkǎkǎ nē bèle nē ténge, a pe 'nyàsige ken nyuʔkǎkǎ mé bèle a pe 'káa, né luʔ ken nabǎnwǎ mé wè né bàli pe 'puu né wi ní wè a pe 'tǎli yige yé ††.

33 A pe 'suro ken wi mé né jo wi- lii, a wi 'jo: «ʔéʔe, mii ga tíi liiʔ, ka laa mi sí mi kapenne juu lèʔ.»

A Laban sí jo: «Ao! Te nyu sí!»

34 A wi 'fali né jo: «Mi yé Birayima baakuwǎ. 35 Yewe nyéni diba taʔa wè mi kǎfǎli nē wè nē lori ken wi mé niʔere, a wi 'kò sienkpuwǎ. Wi nyéni wi ken né síkaala ní, né sinbaara ní, né niye, né wali ní né tie, né sùku- lonaguʔ né sùkulocelile ní, né nyuʔkǎkǎ nē sèfengele

†† Wéli baa 18.4 kaliwege ki tǎanne gè.

ní. ³⁶ Sara wè, mi kàfɔli cuo wè, wi kénì pùò sii wi mé wi liéguroo láara dè, a mi kàfɔli wi 'wi lori ti mieni pínε nè ken wi jaa mé wè.

³⁷ «A wi sí mi ye mi- kàli, mi- jo: miĩ ga celiwe wáà líε Kanaa kùlo sienne sunʔomɔ nī bè, bàli nī mi kàfɔli wi yè ténìwe wè, bè ken wire jaa mé wè. ³⁸ Kire nē mi 'yeli bè ké wire narige tiʔε nī gè, wire tuu kpáa nī gè, baa m'bé sa celiwe líε bè ken wire jaa mé wè.

³⁹ «A mi sí ki juu mi kàfɔli mé wè né jo: «Á celiwe wi sí cíi né jo wiĩ ben né mi ní wè do? »

⁴⁰ «A mi kàfɔli wi 'mi ye: «Yewe, ñàa ní mi ne tári wè, wire tíime wi bé wi nyiʔene tundunwo tórigo wè muo yiʔε mé bè muo koligo ténì gè muo nē, dí muo- celiwe líε mi jaa mé wè, baa mi narige wuulo sunʔomɔ nī bè, mi tuu kpáa nī gè. ⁴¹ Kire ki bé ki yaʔa dí muo sí suo kàlile mé lè: a muo kénì ké mi wuulo sunʔomɔ nī bè, a pe 'cíi piyè celiwe ken wè muo mé wè?, kire bé ki yaʔa muo- suo kàlile mé lè.»

⁴² «Pàngε gè, a mi sí péni nò kòlɔ nē wè, a mi 'náari né jo: «Yewe, muo ñàa wī mi kàfɔli Birayima Kuloceliε wè, mi ne muo náari a ki yē muo ne caa mi koligo ki- ténì mi nē wè, ⁴³ mi n'ñε, mi 'yéri kòlɔ táanni wè, sinboriwo ñàa wi bé ba luʔo kúu gè, dí mi sí wi ye: -Muo kàjuʔo luʔo kàa ken m'mé mi- gbuo gè, ⁴⁴ a wi 'mi ye: Ma gbuo, m'bé kàa kúu bè ken nyuʔomɔ mé bèle pe- gbuo wè, ki 'yeli wi- puu celiwe ñàa Yewe 'nyíene nē kòn wi- puu mi kàfɔli wi jaa cuo wè.»

⁴⁵ «Mii cé fiε cénì náari nē kúu mi fungo nī gè, a mi 'fali nē Erebeke nyaa a wi 'yiri ne báan né kàjuʔo ní gè fíkennyugo nē gè. A wi péni luʔo kúu gè kòlɔ nī wè, a mi 'wi ye: «Mi ne muo náari, -luʔo kàa ken m'mé mi- gbuo.»

⁴⁶ «A wi 'fali nē ñàʔana nē wi kàjuʔo tirige gè wi fíken-nyugo nē gè né jo: «Suo ma gbuo, m'bé kàa kúu míeni bè ken nyuʔomɔ mé bèle.»

«A mi 'gbuo, a wi míeni 'kàa kúu nē ken nyuʔomɔ mé bèle a pe- gbuo. ⁴⁷ A mi sí wi yúgo né jo: «Ñáa póri wī muo ?» A wi 'mi ye: «Betuweli póri wī mi wè. Milika wi 'mi tuu Betuweli sii wè Nakri mé wè.»

«A mi sí fínaana fiʔiwe le wè wi nē né kɔli kájingele ní gèle wi kiye nē yè. ⁴⁸ A mi 'fali nē tuu nē cúbulo Yewe yiʔε mé né Yewe síeri né wi kpuʔo, wire ñàa wī mi kàfɔli Birayima wi Kuloceliε wè, wire ñàa wī mi yiʔε kíni gè né sínme ní mi koligo nī gè fúo a mi péni mi kàfɔli wi cóni póri líε celiwe wi jaa mé wè. ⁴⁹ Píra ñàa nī wè, a ki yē yeli ne caa bé kacènge kpíʔile né funviige ní mi kàfɔli mé wè, ye- ki juu m'mé. Á kire bèʔ wè, ye- ki juu míeni bà m'béri waa kàliige mé, kire ga laa kámεge mé.»

⁵⁰ A Laban né Betuweli 'fali né jo: «Yewe tíime mé kaala náa ni 'yè; weli sí gbè kàa juu sipinʔε kire ga laa tànʔaʔ. ⁵¹ Erebeke wi n'ñε muo yiʔε mé, -wi líε mari waa, wi- sa puu muo kàfɔli wi jaa cuo, bà Yewe ki 'juu kenme bì nē bè.»

⁵² Bà Birayima baakuwo wi 'sienre dáa lúʔu dè, a wi 'fali nē tuu nē cúbulo Yewe yiʔε mé nē wi síeri. ⁵³ A

baakuwo wi 'fali nē yeʔε yige dàa pe 'kpíʔile né walifii- we ní wè, né tàa ní dàa pe 'kpíʔile né tie ní wè, né fàri bururo nē, nē ti ken Erebeke mé wè, né 'fali nē lagbenre kpuʔo ken Erebeke yàa mé wè né wi luo ní wè. ⁵⁴ Wire né sienne bàli ní pe 'puu né wi ní wè, a pe 'fali nē lii né gbuo nē súon baa.

Bà kpíenme pi 'tuu bè, a pe 'yè sínbinime táanni bè, a baakuwo wi 'jo: «Ye- mi yaʔa m'bé koli gé mi kàfɔli kúruwu wè.»

⁵⁵ A Erebeke yàa né wi luo ní wè, a pe 'jo: «-Sinboriwo yaʔa wè wi- cenye kie félige kúu né weli ní, kire kà- duʔume wi bága de waa muo kúruwu.»

⁵⁶ A wi sí pe ye: «Ye- fága mi cò yérigeʔ. Yewe nyénì mi koligo ténì gè nē kúu. Ye- mi yaʔa m'bé koli gé mi kàfɔli kúruwu wè.»

⁵⁷ A pe sí n'ne jo: «Ye- tí we- sinboriwo yeri wè, we- wi yúgo.» ⁵⁸ A pe 'Erebeke yeri wè nē wi yúgo né jo: «Muo ne caa lé bè ké né nàguo ñàa ní wè ?»

A wi 'jo: «ʔaan, m'bé ké.»

⁵⁹ A pe 'pe cóni yaʔa wè a wi 'ké né wi baakuwo ní wè, ñàa wi yé wi cò á wi 'liε wè, né Birayima baakuwo ní wè né bàli ní pe yé pínε nē pen né wi ní wè. ⁶⁰ A pe 'diba kpíʔile wè Erebeke mé né jo:

«Muo ñàa wī weli póri wè, Kuloceliε- sa piniʔε ken muo mé bè muo kpíʔile sienniʔeme siramuʔo siramuʔo yàa, dí muo siime pi sí fànʔa taa pe leguulo nē bèle.»

⁶¹ A Erebeke 'yè né wi baakuwo ní wè, a pe sèni tánʔa nyuʔomɔ nē bèle nē taʔa nàguo nē wè. A Birayima baakuwo wi 'Erebeke kóri wè a pe 'ké.

⁶² Siaga wire yé puu ténìwe *Negevi waama kùlo* nī lè, wi yé péli nē kón tánʔana nē Laʔayi Woroyi kòlɔ tiʔε nī gè.

⁶³ Cenge kàa cenguʔo táanni, a Siaga kénì yiri bè tánʔana màʔa kágoriyo nī yè, bà wi kénì yiʔε yège gè, nē wéli wè, nē fali nē nyuʔomɔ nyaa bèle pe báan.

⁶⁴ A Erebeke míeni kénì yiʔε yège gè a wi 'Siaga nyaa wè. A wi 'yo nē tigi nyuʔomɔ nē wè.

⁶⁵ A wi 'fali nē Birayima baakuwo yúgo wè né jo: «Nàguo ñii wi 'weli kpàli ñàa wè kágoriyo nī yè ?»

A baakuwo wi 'jo: «Mi kàfɔli wire wī.»

A wi 'fali nē fèni fielifieliwe wáa tíʔε nē nyùgo tón gè.

⁶⁶ A Birayima baakuwo wi 'kele ke mieni juu nē tiε Siaga nē wè, gáli wi yé kpíʔile tánʔana nē lè. ⁶⁷ A Siaga 'fali nē Erebeke kóri wè nē sèni nyógo wi yàa Sara fèni saʔa nī gè, nē wi líε a wi 'kò wi cuo. A wi 'Siaga déni, a Siaga fungo ki 'nyígi wi yàa kùumo kàduʔume gè.

Birayima 'lie né kùu

25 A *Birayima* wi n'ne celiwe wáa líε, pe 'wi míʔε yeri gè Katura. ² A wi 'píile sii wi mé; peli pe 'puu Zimiran, né Yokisan, né Medan, *Madiyan*, né Yisibaki,

né Suwa. ³ A Yokisan wi 'Saba né Dedan sii. Dedan piile peli pe 'puu Asuriyé bèle, né fàri Letusiyé bèle, né Lewumiyé bèle. ⁴ Madiyan jaala peli pe 'puu Efa, né Eferi, né Enoki, né Avida, né Elidaa. Peli báli pe miéni 'puu Ketura piile.

⁵ A Birayima wi 'wi korigo ki miéni ken *Siaga* mé wè.

⁶ Bà Birayima 'puu ne tíin sii nē wè, a wi 'kpuɔɔ ken wi *cesenmine* jaala mé bèle né pe torigo liilige kùlo láà mé cengenyenifoligoli mé gè, nē núgo wi jaa Siaga táanni wè.

⁷ Birayima yi?ele ke miéni bīne wi 'puu yi?ele tekataanri né korigo né kogono (175). ⁸ A Birayima 'kùu. Wi yé tōni nē sōmigo nē lie nē kùu fundaanra nē, a pe 'wi tōn a wi 'ké wi tuulieye kúrugu yè. ⁹ A wi jaa Siaga né Simayira a pe 'wi tōn Makpela nyaguruwi?i nī gè, baa Efurɔn si?i nī gè, Efurɔn nāà wi 'puu Zokari jaa wè, *Eti wuu* wè. Ki ti?e ki baa Mambire ti?e táanni gè. ¹⁰ Kire si?i gāà kire gī Birayima yé suɔ Eti sienne mé bèle. Baa pe 'Birayima tōn wè né wi cuɔ *Sara* ní wè.

¹¹ A ki 'nyaa Birayima kùumɔ kàdu?ume gè, a Kulocelié wi 'diba ta?a wè wi jaa Siaga nē wè. Siaga wire yé puu téniwe La?ayi Woroyi kòb táanni wè.

Simayira piile tұлugo gè

¹² Simayira siime tұлugo sienre dī dàa dè, *Birayima* jaa nāà wi cé sii *Sara* sùkulocuo *Agari* nē wè, *Ezipiti kùlo wuu* wè.

¹³ Bàli peli bīele Simayira jaala bèle nē yeli né pe siigenme ní bè né pe liere kenme ní bè: péliwe wè, Nəbayɔti, né Kedari, né Adebeyeli, né Mivisami, ¹⁴ né Misima, né Duma, né Masa, ¹⁵ né Kadadi, né Tema, né Yeturi, né Nafisi, né Kedima. ¹⁶ Bàli peli bīele Simayira jaala bèle, peli bīele pe péni kò vòyo né kàaya kie né siin kàfɔlib bèle nē yeli né pe sa?ala ní gèle.

¹⁷ Simayira sii yi?ele keli gīele gāli gèle yi?ele tekɔlini né korigo né kɔlisiin (137). A wi 'kùu nē ké wi tuulieye kúrugu yè. ¹⁸ A Simayira siime pi 'téni Avila ti?e né Suri ti?e sun?omɔ ní bè. Suri ti?e ki 'puu *Ezipiti* kùlo táanni lè, né Asiri kùlo kɔli mé gè. A pe séni téni pe siinyenine pe miéni yi?e mé gè, né ní leguuro nē né pe ní †.

YAKUBA SIENRE DI

(25.19–36.43)

Erebeka wi 'piɔɔ sii Siaga mé

¹⁹ *Siaga* wè, *Birayima* jaa wè, wire piile sienre dī dàa dè. *Birayima* 'Siaga sii. ²⁰ A *Siaga* ga lie nē yi?ele togosin taa wè, a wi 'Erebeka líe wè wi cuɔ, Betuweli póri wè, né ní Laban cɔni wè. Betuweli wire né Laban, peli 'puu

† Wéli baa 16.12.

Arami sienne né kón *Mesopotamii kùlo* mé. ²¹ A *Siaga* 'Yewe náari wi cuɔ kenme né bè, né ki cén wi yé puu sindigicuo. A Yewe 'Siaga náarige lú?u gè, a wi cuɔ Erebeke wi 'laala taa. ²² Nē wi ya?a né laala ní lè, a piile pe 'kò ne túngu wi liye nī yè, a Erebeke 'jo: «Cáa ! A ki 'nyaa mme gè o, nyùgo sí yē lé mi laala wu?u nē gè ?»

A Erebeke séni Yewe yúgo, ²³ a Yewe sí wi ye:

«Kùlogolo siin gīele baa

muɔ liye nī yè,

nē píne sienfeliye siin

yi bé yiri muɔ nī,

yi bé ba wáligi bè lá?ala

yii nē.

Wàa fàn?a bé ba ni?e bè tóri

nī wu?u nē gè.

Nīi wi yē liewe wè ††, wi bé

bari màama kúu

kàdu?ume wuu mé wè.»

²⁴ Bà wi sii lèle ni péni nò lè, a ki 'nyaa nòmɔnɔ pe 'puu liye nī yè. ²⁵ A pìpeliwe wi 'yiri, wire nāà wī liewe wè, wi céri ní dè nyiere né ní tuɔɔw sùgusugu. Kire nē pe 'puu ne wi yeri *Ezawu* (ki kɔri wire wī: síire pùɔ) ‡. ²⁶ Kire kàdu?ume gè pisiinwuu wè, nāa wi 'puu cɔnifɔli wè ††, a wi 'ta?a Ezawu nē wè nē wi cò yedagbienne nē lè, a pe 'wire mí?e le gè ne wi ye *Yakuba* (ki kɔri wire wī: yedagbienne). Nòmɔnɔ báli pe sii lèle nī lè, *Siaga* yi?ele ke yé puu yi?ele togotaanri.

²⁷ A nàgabigele gáli ke péni lie. Ezawu wè, a wire 'kò dèzuuwo, nē tōni nē dèzu?u cén gè cenge. A sìnbirinyaarige ki tōni nē wi déni. *Yakuba* wire wè, wire 'puu siennyiwe ne kòri kpáa mé, fèni saaya nī. ²⁸ Ezawu wire yé *Siaga* déni wè né ki cén *Siaga* 'puu ne wi nyà?a kaara káa dè, nē ki ya?a *Yakuba* wire yé Erebeke déni.

²⁹ Cenge káà, *Yakuba* 'puu ne sori, a Ezawu 'kón si?i mé gè fùɔɔw. ³⁰ A Ezawu péni *Yakuba* ye wè: «-Muɔ jaanyi?ene káli ken m'mé fáari mi- káa, muɔ jànyi?ene gáli gèle, né ki cén mi tōni yē fùɔɔw.» Kire nē pe 'puu ne wi yeri míeni *Edɔmi* (ki kɔri wire wī: nyiewe).

³¹ A *Yakuba* sí jo: «Ma muɔ luɔfɔlimɔ liere liele fèni lè m'mé pange gè jà?ala nē gèle.»

³² A Ezawu sí jo: «Fungo ki je mi kpúu ! Gáa m'bé kúu né liere ní ?»

³³ A *Yakuba* wi sí wi ye: «Ma káli ma ken m'mé sí !»

A Ezawu 'fali nē káli seni *Yakuba* mé wè né wi liere fèni dè jà?ala nē gèle. ³⁴ A *Yakuba* 'búru ken wè Ezawu mé né jànyi?ene ní gèle. A wi 'káa né gbuo né yè nē ké.

Bà ki 'kpí?ile á Ezawu sì tóri né wi liere wu?u ní gè?.

†† Eburulo mé bèle, a pe yé piɔɔ sii dè, nāa wi 'puu péliwe wè, wire pe 'puu ne tóri liewe wè. ‡ Eburu sienre nī dè, sienre dáa ti 'juu né jo pùɔ nāà wi 'puu tuɔɔw sùgusugu bè sinbuɔ síire tíele dè, dàa pe nīe líi ne buruyo kpín?ini yè. Pe sienre nī dè, Ezawu mí?e ki kɔri wire wī síire pùɔ. †† Sienne báli mé bèle, a pe 'nɔɔɔ sii dè, nāa wi 'sii kàdu?ume gè, wire wi nē puu cɔnifɔli wè.

Siaga 'ké Abimeleki ti?e nī

26 Fungo ki yé tuu kùlo nē lè, ki funduuro dáà tiì yé puu nuro né *Birayima* lèle wu?u ní gè?.

A *Siaga* 'yè nè ké Gerari kà?a mé gè, *Abimeleki*† ti?e nī. Abimeleki wire wi 'puu *Filisitiyè* kùlofòli wè.

2 Nè ki ya?a *Yewe* cé wii tiè Siaga nē wè nè juu né wi ní né jo: «Muc fāga tí bága kári *Ezipiti* kùlo mé lè díe? ! Kò ná?a kùlo ní lè nàa m'bé tiè muc nē lè; 3 ma lèle láà kú?u bile. M'bé puu né muc ní, bè diba ta?a wè muc nē, né ki cén muc né muc siime pire mé m'bé kùlogolo gáli ken gèle. Bà ki bé kpí?ile m'bé mi nyasienre fori dè, dáa mi yé kàli nè ken muc tuu *Birayima* mé wè. 4 M'bé muc siime ni?e bè, bè nyi?ene ñ?og?o tiéle gèle. Muc siime pire mé m'bé kùlogolo gáli ken gèle, pire bī duniya sienne pe bé bari wéli béri diba tari wè piye nē.

5 «Né ki cén, *Birayima* wi yé mi sienre sómig? dè nè lú?u, né mi kajuugbengele ní gèle, né mi kajuudi?ele ní gèle, né mi fàn?a kele ní gèle, né mi fàn?a kaju?ulo ní gèle, nè ta?a ki nē wi yé ti mieni sómig? dè nè cò.» 6 Kire kenme nē a *Siaga* 'kò baa Gerari kà?a nī gè.

7 Bà Gerari kà?a sienne pe kénì wi yúgo né wi cuc ní wè, a wi 'jo: «Mi c?ni wī.» Né ki cén wi 'puu ne fi?é né jo pe bága wire kpúu bé wire cuc líe wè, nè ta?a ki nē Erebeke wi 'puu cènwe. 8 Bà wi yé ténì nè m?og? baa Gerari kà?a nī gè, cenge káa a *Filisitiyè* kùlofòli wè, *Abimeleki* wè, wi sí kénì wéli wi sa?a kàlii nī wè, né *Siaga* nyaa wi déngé wáari né wi cuc Erebeke ní wè.

9 A *Abimeleki* wi 'Siaga yeri wè nè péni wi ye: «Oo ! Je muc cuc sí wī ! Gáa sí nē muc 'weli fáanni né jo muc c?ni wī ?»

A *Siaga* wi 'jo: «Mi t?ni nè tire juu wī, bè mi 'puu ne fi?é pe fāga mi kpúu wi kenme nē bè?.»

10 A *Abimeleki* sí jo: «Gáa muc 'kpí?ile weli nē mme gè ? Je ki yé kò cèri dí wàa sí wi nyó?g? wi sa?a nī, kire ti?e nī gè muc cí ki ya?a weli 'kolim? taa muc yi?e mé.»

11 A *Abimeleki* 'fali nè ki juu nè gbèngé wi sienne pe mieni mé né jo: «A sien ó sien 'cò nàgu?a nē wè, kire ga laa wi cuc nē wè, we bé kàyu?u juu wi nē bè wi kpúu.»

12 A *Siaga* 'si?i fáli baa kùlo náa nī lè. Yatan?ara dáà wi yé tán?a dè a ti sómig? nè nyuc fú? nè taa ti feliyè dabataan (100), né ki cén *Yewe* cé diba ta?a wè wi nē.

13 *Siaga* yé t?ni nè kò l?rifòli, né mieni kàa puu ne fàri ne waa wi l?ri nē dè fú? a wi péni kò nàbowo. 14 *Yajuuro* 'puu wi mé: nètoyo, sìnbatoyo, né síkatoyo; né baaku?o ní ni?ene.

A ki 'kò yeja?a *Filisiti* sienne mé bèle. 15 A pe sénì tárigé le kòl?o nī bèle nè pe t?n, kòl?o bálì *Siaga* tuu *Birayima* baaku?o pe yé túgu bèle, *Birayima* ní wè ne tíin sii nē wè.

† *Abimeleki* mī?e ki yé puu k?rig? Gerari kùlo nī lè, bè kùlofòli ñ?i tiéle wè ñàa wi yé ténì kùlo nē lè, ki yé yi?ele togosicéri kú?u. Wéli baa Séli 20.2.

16 A *Abimeleki* 'Siaga ye wè: «Te waa ma yiri bile weli ti?e nī gè, né ki cén muc ñ?ri ti nyénì ni?e weli ñ?ri nē dè.» 17 A *Siaga* wi 'yè nè yiri Gerari kà?a nī gè, nè sénì ténì Gerari kápaligé ti?e káa nī. 18 A wi 'kòl?o k?li bèle, kòl?o bálì pe yé túgu wi tuu *Birayima* lèle nī lè á *Filisiti* sienne pe 'tárigé le pe nī né pe nyi wè, *Birayima* kùlo kàdu?ume gè. A wi 'n'è míeyé le yè pe nē, míeyé nyáa wi tuu *Birayima* wi yé kíni nè le pe nē wè.

19 A *Siaga* baaku?o pe 'kòl?o wáa túgu kápaligé nī gè, a pe 'lu?o taa wi nī; lu?o ki 'puu ne kéngi ne yigi lawi?ile nī gèle. 20 A Gerari kà?a yajuuna?ana pe 'tún né *Siaga* yajuuna?ana ní bèle, né jo: «Lu?o gáa gè, weli wu?u gī !» A *Siaga* 'kòl?o wi mí?e le gè ne wi ye Eseki (ki k?ri wire wī: kàsii) bè pe 'tún wi nē wè.

21 A *Siaga* baaku?o pe 'n'è kòl?o wáa túgu, a pe 'tún cígini kire kòl?o nē wè. A *Siaga* wi 'kire kòl?o mí?e le gè ne wi ye *Sitina* (ki k?ri wire wī: kàfulogo). 22 A wi 'n'è si?ere nè ké yi?e mé gè nè sénì kòl?o wáa túgu, piyè tún wire nē? . A wi 'wi mí?e le gè ne wi ye *Erewob?oti* (ki k?ri wire wī: larigbu?o), né ki cén wi yé jo: «*Yewe* nyénì larigé ken weli mé né ki cén weli bé nyuc kùlo nī lè.»

23 A *Siaga* 'n'è yè nè ké *Beri Seba* ti?e mé gè. 24 Kire pìligé nī gè, a *Yewe* 'wii tiè wi nē né jo: «Mi wī muc tuu *Birayima* Kulocelié wè. Fāga de fi?é?, né ki cén mi yē né muc ní. M'bé diba ta?a wè muc nē, bè muc siime ni?e bè, mi baaku?o *Birayima* wire kenme nē.»

25 Á *Siaga* 'Kulocelié gbù?o?dì?e káa faan kire ti?e nī gè né yaju?u káa c?ni nè ta?a ki nē, né *Yewe* mí?e yeri gè né wi gbù?o? baa, né wi fèni saaya kóri yè baa. A *Siaga* baaku?o pe 'n'è kòl?o wáa túgu baa kire ti?e nī gè.

26 Cenge káa a *Abimeleki* kénì kón Gerari kà?a mé gè nè péni juu né *Siaga* ní wè, wire né wi nàgori *Awuzati* nī wè, né *Pik?li* ní wè, wi kapiengbu?on?o kàfòli wè. 27 A *Siaga* sí pe ye: «Gáa nē yeli 'pen mi kúru?u nè ki ya?a mi kaala ni?i yeli déni? ? Yeli nyénì mi cira yeli kà?a nī gè.»

28 A pe 'Siaga ye wè: «Weli t?ni nè kénì ki nyaa *Yewe* yē né muc ní, a weli sí jo ki- yeli we- kàli we ken wiyé mé, weli né muc ní wè, we- kàlile kpí?ile we bié. 29 Kire nē ma kàli weli mé, ma jo muc sè ga kapiile kpí?ile weli nē?, né ki cén weli sè muc wu?o?. Kacèngé gī weli 'kpí?ile muc nē: weli nyénì muc ya?a a muc 'ké yanyige nē, muc ñàa nē *Yewe* nyénì diba ta?a wè.»

30 A *Siaga* 'sómig? nè su?o pe nē, a pe 'lìi nè gbuc. 31 Ki kpienduu gè, a pe 'yè fa?a nè kàli nè ken piye mé. A *Siaga* sénì pe tórigo, a pe 'yiri wi ti?e nī gè nè ké yanyige nē.

32 A ki péni nyaa, kire cennugo gè a *Siaga* baaku?o pe péni kòl?o wáa túgu wori juu wi mé né jo: «Weli nyénì lu?o taa wi nī.»

33 A *Siaga* 'kòl?o wi mí?e le gè ne wi ye *Seba* (ki k?ri wire wī: kàlile); kire nē a pe 'kò ne kà?a ki mí?e yeri gè *Beri Seba* fú? nè péni nò pàngé nē.

Ezawu né wi celile sienre dè

³⁴ Bà Ezawu péni yi?ele togosiin taa wè, a wi 'celiwe wàá líe njàa pe 'ye Yuditi wè, Beri póri wi 'puu. A wi 'n'è cesiinwu líe njàa pe 'ye Basimati wè; Eln póri wi 'puu. Pe tobilo pe 'puu *Eti sienne*. ³⁵ Ki celile báli pe siin bèle, a pe tóni nè funbienre wáa *Siaga* né Erebeke nē.

Yakuba 'Ezawu diba yùu wè

27 Bà *Siaga* yé líe nè kúw wè, wi nyapigele ní gèle fùrɔɔɔ gèle, wii puu ne nya?a cenge?.

Cenge káà, a wi 'wi jaaliwe *Ezawu* yeri wè, né jo: «Ne jaa yo !»

A Ezawu wi 'suo: «Coo-i !»

² A *Siaga* 'jo: «Bè mi 'lie nè kúw njò wè, mi sì mi cengu-ugo cén?». ³ Kire nē sa muo *sandali* líe gè né njàaya ní yè, ma sa nyaari nya?a nī gè, ma kaara táa kpúu. ⁴ Ma pa sitaanra táa su?ɔ -mi ken, dàa ti 'mi déni dè, mi- lli bé sí diba kpí?ile wè muo mé séni mi ga kùu wè.»

⁵ Erebeke puu ne *Siaga* sienre lúru dè, dàa wi 'puu ne nyu wi jaa Ezawu mé wè. Bà Ezawu kénì ké nya?a nī gè bè sa kaara caa dè, ⁶ a Erebeke 'juu né *Yakuba* ní wè, wi jaa wè, né jo: «Mi nyénì muo tuu wi sienre lú?u dè, dàa wi 'puu ne nyu muo luo Ezawu mé wè. Wi nyénì wi ye: ⁷ «Te báan né kaara ní mi mé, ma pa sitaanra táa su?ɔ mi- lli bé sí diba kpí?ile wè muo mé *Yewe* yi?e mé séni mi kùu wè.» ⁸ Píra njàa nī wè, ne jaa, te lúru mi mé; ma ki kpí?ile gaa mi je juu bè gbenge muo mé gè. ⁹ Te waa síkadu?u mé gè, ma sa síkayelile cènmine siin cò mari báan. M'bé ba sitaanra táa su?ɔ, dàa ti 'muo tuu déni wè. ¹⁰ Ma sa ti ken wi mé wi- lli, wi- sí diba kpí?ile wè muo mé séni wi ga kùu wè.»

¹¹ A *Yakuba* sí wi yàa Erebeke ye wè: «-Ki wé! Mi luo Ezawu wè, síire yè wi nē, á mi wè, mi sí yè wɔligiwɔ. ¹² A mi tuu wi 'mi cò nè taa wè, wi bé ki cén mi je wire fáan-ni wī; m'bé mi tuu wi dénge wáa wè niē nē kií ní puu diba.»

¹³ A wi yàa wi sí jo: «A ki yè bè gè, ne jaa, dénge wi 'yeli wi- tuu mi nē. Kire né ki mieni, lú?u m'mé; te waa ma sa síkayelile cò bèle.»

¹⁴ A *Yakuba* wi 'ké nè séni síkayelile cò bèle nè séni ken wi yàa mé wè. Á wi yàa wi 'sitaanra su?ɔ dè, dàa ti yé wi tuu déni wè. ¹⁵ A Erebeke séni wi jaaliwe *Ezawu* burujènye líe yè, nya?a yi 'puu baa wi mé sa?a nī gè, nè yi ken *Yakuba* mé, cɔnifɔli wè, a wi 'yi le wii nē. ¹⁶ Á Erebeke 'síkasenyé líe yè, nè wi jaa kiye mígele yè né yi ní, né wi yétiige ti?e ní gè gaa ki 'puu wɔligiwɔ gè, ¹⁷ né sitaanra sipiele ní lè, nàa wi yé su?ɔ lè, nè ti ken wi jaa *Yakuba* mé wè. ¹⁸ A *Yakuba* 'jiiin wi tuu kúruwu wè nè wi yeri né jo: «Aba yo !»

A *Siaga* wi 'suo né jo: «Náa wī, ne jaa ?»

¹⁹ A *Yakuba* wi 'wi tuu ye wè o: «Mi wī Ezawu wè, muo jaaliwe wè. Mi nyénì tunduro kúw dè, dàa muo yé juu

m'mé dè. Yè ma téni, Aba, mi ne muo náari, ma suro lli dè ma kaara káa dè, ma sí diba kpí?ile wè mi mé muo tíime wè.»

²⁰ A *Siaga* wi 'jo: «Cí, ne jaa ! Muo sí fiele díe? ! Meni muo tù?ɔ nè séni ki 'puu né kaara taa dè fáari mme gè ?»

A *Yakuba* sí jo: «Je *Yewe*, muo Kulocelie wè, wire wī nyénì ki ya?a a mi 'kaara taa dè nè kpúu.»

²¹ A *Siaga* sí *Yakuba* ye wè: «Sì?ere ná?a, mi- cò daa muo nē wéli, a ki yè muo wī mi jaa Ezawu wè, kányi?e nē.» ²² A *Yakuba* wi 'sì?ere nè kpɔni *Siaga* nē wè, a wi 'wi cò nè wéli. A *Siaga* sí jo: «Yékpɔli nī *Yakuba* yékpɔli, á kiye ní yè Ezawu woyó.» ²³ Wii cé ki cén *Yakuba* wī? bè wi kiye yi 'puu tuɔɔ *Ezawu* woyó tíele yè. A wi séli ne diba tari wè wi nē, ²⁴ né n'è kénì wi yúgo: «Muo wī mi jaa Ezawu wè í ?»

A *Yakuba* wi 'jo: «?aan, je mi wī.»

²⁵ A *Siaga* wi 'jo: «-Kaara sì?ere dè ná?a mi- ti káa, mi jaa kaara dè; dí mi sí diba kpí?ile wè muo mé.» A *Yakuba* 'ti líe nè sì?ere *Siaga* mé wè, a wi 'káa, né divien ken wi mé, a wi 'gbuo. ²⁶ Píra njàa nī wè, a *Siaga* wi 'wi jaa *Yakuba* ye wè: «Sì?ere ma kpɔni mi nē, ne jaa, ma mi suɔn suɔn gàngbu?ulo nē gèle.» ²⁷ A *Yakuba* wi 'sì?ere nè kpɔni wi nē nè wi suɔnri. Bà *Siaga* wi 'buruyo nùgo suɔ gè, a wi 'fali nè diba kpí?ile wè wi mé, né jo:

«Kányi?e gī, mi jaa wi nùgo

ki yè

bè si?i tíele gaa nē *Yewe* 'diba ta?a wè.

²⁸ Kulocelie wi- nyi?ene kámege

ken gè muo mé,

wi- ní muo ya?a

muo- dàataanna taa,

wiri yaliire kan?a dè

muo mé ni?ere

né ezezen lu?ɔ ní gè.

²⁹ Sienfeliye yiri baara muo mé

dí kùlogolo keru tun

de cúbulo muo yi?e mé !

Ma puu muo siinyenine

pe mieni kàfɔli,

dí muo laayirinyenine

peri tun de cúbulo

muo yi?e mé gè.

A sien njī 'dénge ta?a

muo nē wè,

ki sien wi bé dénge taa mieni.

A sien ó sien diba 'kpí?ile

muo mé wè,

ki sien wi bé diba taa mieni †.»

³⁰ Bà *Siaga* 'diba kpí?ile wè nè kúw *Yakuba* mé wè, bà wi 'yiri cè? wè, kiì mɔɔ? a Ezawu wi 'fali nè kón baa

† Wéli baa 12.3.

kaara caadi?ε nī gè nè péni jíin. ³¹ A wire míeni 'sitaanra táà suᵛ nè péni ken wi tuu mé wè, né jo: «Aba yo, yè ma suro lii dè né muo jaa wi nyà?a kaara ní dè, ma sí diba kpí?ile wè mi mé wé.»

³² A Siaga wi sí wi yúgo: «Njáa wī muo wè?»

A Ezawu sí wi ye: «Mi wī Ezawu wè, muo jaaliéwε wè.»

³³ A ki 'céri gbèli dè Siaga nē, a wi 'fali ne fún ne yà?ará né jo: «Njáasien sí wi yé pen né nyà?a kaara ní dè, a mi péni ti mieni káa séni muo jíin ná?a wè? A mi sí mi diba kpí?ile wè wi mé; kányi?ε nē diba wi bé sí kò wi wuu.»

³⁴ Bà Ezawu 'tire sienre lú?u dè, a wi 'fali nè kòkuulo wáa kpuᵛ né funbienre ní, níε ki nyu wi tuu mé wè né jo: «Aba yo, -diba wáa ta?a mi míeni nē! Aba yo, -diba wáa ta?a mi míeni nē!»

³⁵ A Siaga wi 'jo: «Muo cōni wi 'pen né sícilizienre ní, nè péni diba líe wè ᵛàa mi cí ta?a muo nē wè.»

³⁶ A Ezawu sí jo: «Bè pe 'wi ye Yakuba wè, Kpilikpilifᵛli wè †, kire nē lé wi 'mi fáanni nè taa tᵛliyo siin? Né ki cén wi 'kíni nè mi fáanni nè mi liere suᵛ dè mi mé, né h'ne koli nè péni mi diba yūu wè.» A Ezawu h'ne jo: «Muo sí cēni diba sienre táà cēri ya?a mi mé lé?»

³⁷ A Siaga wi 'Ezawu ye wè o: «-Ki wéli, mi nyéni wi ténge muo kàfᵛli, né wi wuulo pe mieni ken wi mé baakuᵛᵛ. Mi nyéni yaliire ken dè wi mé né erezen luᵛᵛ gè. Gíi ki 'kò gáa m'bé ní gbè ken muo mé gè, ne jaa?»

³⁸ A Ezawu sí ki juu wi tuu mé wè né jo: «Kire diba sienre tire yákuᵛ dī baa muo mé lé, Aba? ?é mi tuu! -Diba wáa ta?a mi nē, mi míeni wè!» A wi h'ne nyeni né yékpogbuᵛᵛ ní.

³⁹ A wi tuu Siaga wi sí jo:

«Te mi sienre lúru dè:
Muo ténidi?ε ki bága ba líili
dàataanna nē lè
nàa pe 'fáli lè,
bè líili míeni kámεge nē gè
gàa ki tíri
nyí?εne nē lè.

⁴⁰ Muo béri muo nyalii ta?a wè
muo kapiengbuᵛᵛ ᵛᵛᵛ
lire nē.

Muo bé puu muo cōni
wi sùkulowo.
A muo sí kēni nyaari ne tēni
ne mári wè,
kire lèlε lire nī muo
bé né gbè
miε suᵛ;
bé né gbè zuu cúᵛᵛ wè,
ᵛàa wī puᵛᵛᵛ

† Eburu sienre nī dè, Yakuba mí?ε ki kōri wire wī: yedagbienne (wéli baa 25.26). Ná?a gè Ezawu wi 'tónminᵛ né nyasienkaanna ní lè, nàa ni 'jo: kpilikpilifᵛli wè.

muo yétiige nē gè.»

Yakuba wi 'fè nè suᵛ Ezawu mé wè

⁴¹ A Ezawu wi 'Yakuba cò leguuro nē wi fungo nī gè, diba wire kenme nē ᵛàa pe tuu wi yé ta?a Yakuba nē wè. A Ezawu 'kò ne ki sòngí wi fungo nī gè né jo: «Bè weli tuu wi cenguuyo yíi h'ne líili yè, á we kēni wi kùugo kpí?ile gè, m'bé mi cōni Yakuba kpúu wè.»

⁴² A sien wáa péni wi jaaliéwε Ezawu funzōngiro juu dè Erebeᵛka mé wè, a Erebeᵛka 'tunduro tórigo wi jaasi-inwuᵛ Yakuba mé wè, nè péni wi ye: «-Ki wéli, muo luᵛ Ezawu wè, wi 'jo wire bé muo kpúu bè wi fuᵛᵛ tón gè.

⁴³ Píra ᵛàa nī wè, ne jaa, -mi sienre lú?u dè: yè mari fé mari waa mi luᵛ Laban ti?ε mé gè, Karan kà?a mé gè.

⁴⁴ Ma sa kò baa ma lèlε láa kúu baa né wire ní, fúu bè taa muo luᵛ wi fungo ki pa nyígi, ⁴⁵ fúu bè taa muo luᵛ wi fundan?anige ki pa kúu muo kúruᵛgu, fúu bè taa wi pa fi?ε né kaala náa ní lè nàa muo 'kpí?ile wi nē lè. Kire lèlε nī lè m'bé tunduro tórigo dè baa muo mé, muo bé pen. Gáa nē mi 'yeli bàga fᵛn yeli sienne siin nī bèle cenge nigbe nī?»

⁴⁶ A Erebeᵛka séni ki juu Siaga mé wè né jo: «Duniya wi láa ki 'kúu mi nī, Eti pórilo peli kenme nē. A Yakuba 'celiwe wáa líe bè bàli tílε bèle o, bè Eti pórilo bàli tílε bèle o, ná?a kùlo náa nī lè o, gáa ki bé nyuo mi nē? Nyùgo bé ní puu ki nē lé, mi ní kò sīi nē?»

28 A Siaga wi 'wi jaa Yakuba yeri wè né h'ne diba kpí?ile wè wi mé, né ki juu nè gbenge wi mé né jo: «Fāga celiwe líe ná?a Kanaa kùlo sinborilo nī bèle díε? !
² Yè mari waa Mesopotamii kùlo mé lè, Betuweli ti?ε nī, muo yàa wi tuu wè. Ma sa celiwe líe baa Laban pórilo nī bèle, muo yàa wi luᵛ wè.

³ Nᵛri Ti Mieni Kuloceliε wè,
wi- diba ta?a wè muo nē,
bé pisi?i tēni gè muo nē
bé muo kpí?ile sienmefᵛli,
kire ga buu yeli ba kò
sienfelini?εye.

⁴ Wi- diba ta?a wè muo nē
kenme bíi nē wi yé wi ta?a
Birayima nē wè,
muo né muo siime ní bè,
kire ga buu kùlo náa nī
muo yē nabᵛᵛwᵛᵛ wè
níε nyaari wè, ni- kò
muo woli,
kùlo náa Kuloceliε yé ken
Birayima mé wè ††.»

⁵ A Siaga 'Yakuba tórigo wè. A Yakuba 'yiri nè ké Mesopotamii kùlo mé lè, Laban ti?ε nī gè. Laban wire 'puu

†† Wéli baa 12.2-3; 17.8; 36.7; 37.1.

Betuweli jaa, né ní Erebeke luɔ. Erebeke 'puu Yakuba né Ezawu yàa. Betuweli wi 'puu Aramiyé kùlo wuu.

Ezawu wi 'Simayira póri líe wi cuɔ

⁶ A Ezawu 'ti lúʔu Siaga yé diba kpíʔile wè Yakuba mé né wi tórigu Mesopotamii kùlo mé lè wi- sa celiwe líe baa. A wi 'ki lúʔu míeni dí bà wi diba kpíʔile wè wi mé wè, a wi 'wi ye wi fága celiwe líe Kanaa kùlo wuulo nī bèleʔ. ⁷ Né míeni Yakuba wi yé wi tuu sienre lúʔu dè né wi yàa sienre ní dè, a wi 'ké Mesopotamii kùlo mé lè. ⁸ A Ezawu 'ki cén Kanaa kùlo sinborilo bèle, piyè cé wire tuu Siaga déni wèʔ.

⁹ A wi 'ké Simayira tiʔe nī, Birayima jaa wè, nè sèni wi póri wàà líe wi cuɔ nè fàri wi celile nē bèle. Pe 'puu ne wi ye Maʔalati; Nebayoti cɔni wi 'puu.

Yakuba ḡónigɔ gè

¹⁰ Yakuba cé kèni yiri Beri Seba tiʔe nī gè. Wi 'puu ne tári ne waa Karan kàʔa † kɔli mé gè. ¹¹ Bè cengenyeni ni sèni jīin lè, a wi 'yéri tiʔe kàà nī né kàdenige kàà líe nè síne né nyùgo kpɔni gè ki nē kire tiʔe nī gè. ¹² A ḡónigɔ 'tuu wi nē, a wi 'téliḡiwe wàa nyaa ḡàa wi 'tigi dàala nē lè né yè baa nyiʔene nī lè, né Kulocelié nyiʔene tundun-minɔ nyaa bèle, pàli ne tári, pàli ne tiri téligiwe nē wè.

¹³ A wi 'ki nyaa Yewe wire tíime 'puu yériwe naame gè né jo: «Mi wī Yewe wè, muɔ tuuliʔe Birayima Kulocelié wè, né ní Siaga Kulocelié wè. Dàala náà nē muɔ yē sínewe wè, m'bé ni ken muɔ mé, muɔ né muɔ siime ní bè. ¹⁴ Muɔ siime pi bé niʔe bè dàala dàrimiʔe tfele. Pi bé cèrigè bè ténì màʔa tiere ti míeni nī: cengenyenifoligɔli mé, né cengenyenijiingɔli mé gè, né kàliige kɔli mé, né kàmegè kɔli mé gè. M'bé ki yaʔa duniya nariye yi míeni béri diba tari wè piye nē, muɔ né muɔ siime pire kenme nē ††. ¹⁵ N'ge, mi tíime yē né muɔ ní. M'béri muɔ wéli tiʔe ó tiʔe nī muɔ ne waa wè, m'bé ní kɔli bè pen né muɔ ní tiʔe gáà nī gè. Mi sí ga tí muɔ yaʔaʔ fúɔ bè taa kele gáli mi 'juu gèle ke míeni ba kpíʔile.»

¹⁶ Bà Yakuba 'yè ḡónimɔ nē bè, a wi 'jo: «ʔá ! Kányiʔe nē, Yewe yē náʔa tiʔe gáà nī gè díeʔ ! Nè ki yaʔa mi sì ki cénʔ !» ¹⁷ A fíere 'wi cò kpuʔɔ a wi 'jo: «ʔá ! Tiʔe gáà kīi fíere tiʔe díeʔ ! Kire ḡī Kulocelié saʔa gè, náʔa kire ḡī nyiʔenekàʔa wīile lè.»

¹⁸ Bà Yakuba 'ḡóni nè yè sínbinuwuuro nī dè, a wi 'kàdenige líe gè, gàa nē wi yé nyùgo kpɔni gè, nè ki yègè nè yérigè céwu, né sùnmo wo ki nē naame gè, kire ga buu ki- kò sṅgidaadiʔe. ¹⁹ A wi 'ki tiʔe yeri gè Beteli (ki kɔri wire wī: Kulocelié saʔa), nè ki yaʔa faʔa gè pe 'puu ne ki kàʔa yeri gè Luzi.

²⁰ A Yakuba 'yè nè nyuo kún nè ken né jo: «A ki yē Ku-locelié yē né mi ní wè, a ki yē wi ne mi wéli tánʔana náà

† Karan kàʔa ki yé líili nè culolo sirataanri félige kúɔ né Beri Seba tiʔe ní gè. †† Wéli baa 12.3; 13.16.

nē lè, koligo gáà nī mi ne waa gè, a ki yē wi yaliire ken m'mé wè, né bururo ní mi de nii wè, ²¹ a mi 'kɔli nè pen yanyige nē mi tuu kpáa mé gè, bà Yewe bé kò mi Ku-locelié.

²² «Kàdenige gáà mi 'yègè nè yérigè ki- puu sṅngi-daadiʔe gè, kire ki bé puu Kulocelié saʔa gè, né lɔri dáà ti míeni wi bé ken m'mé dè, m'bé kiekiewuʔulo láʔala gèle ti míeni nē bè ken wi mé.»

Yakuba wi 'nò Laban tiʔe nē gè

²⁹ A Yakuba 'nè yè nè tánʔana séli lè ne waa cengenyenifoligɔli sienne kùlo mé lè. ² Cenge kàà a Yakuba kèni kòlò wàà nyaa baa kágorigo nī gè, baa pe 'puu ne kóri ne yajuuro kanʔa dè ti- gbun dè. Sinba-toyo taanri sí puu síneye kòlò táanni wè. Kàdenigbuʔɔ 'puu tóngo kòlò nyuo nē gè. ³ A síkaala né sinbaara ti gbéne tii píne dè, pe nē cé sindenige ḡɔrigɔ gè nè láʔa kòlò nyuo nē gè níe yajuuro ken dè ti nē gbuɔ; pe nē kúɔ níe sindenige tón gè baa kòlò nyuo nē gè.

⁴ A Yakuba 'yajuunaʔana yúgo bèle né jo: «Ne wuulo, yeli 'kón sé ?»

A pe 'wi ye: «Weli 'kón Karan kàʔa mé.»

⁵ A wi 'nè pe yúgo né jo: «Yeli 'Laban cén lé, Nakɔri jaa wè ?»

A pe 'wi ye: «ʔaan, weli nyénì wi cén.»

⁶ A wi sí 'nè pe yúgo né jo: «Wīi baa gbènwe í ?»

A pe 'nè pe ye: «ʔaan, wīi gbènwe. Wī póri tíime Araseli wire ce wi báan baa ḡàa wè né sinbaala né síkaala ní bèle.»

⁷ A Yakuba sí jo: «ʔá ! Cenge kīi fie kúɔʔ, lèle nīi fie nò bè yajuuro gbuʔulo dè tii nēʔ. Gáa nē yiyé gbè luʔɔ ken ti mé, ti- gbuɔ, bé sari ti náriʔ ?»

⁸ A pe 'wi ye: «Weli sí gbè jáaʔ, fúɔ macen yajuuro ti míeni kèni tii píneʔ. Píra ḡàà nī wè pe nē né sindenige ḡɔrigɔ gè nè láʔa kòlò nyuo nē gè, we nē yajuuro ken dè ti nē gbuɔ.»

⁹ Bà wi 'puu ne nyu ne tíin né pe ní wè, a Araseli 'fali nè nò né wi tuu sinbaara ní dè. Ki 'nyaa sinbanaʔawa wi 'puu. ¹⁰ Bà Yakuba 'Araseli nyaa wè, wi nàa Laban póri wè, né wi nàa Laban sinbaara ní dè, a wi 'siʔere nè sèni kàdenige ḡɔrigɔ gè nè láʔa kòlò nyuo nē gè, nè Laban sinbaara ken dè a ti 'gbuɔ. ¹¹ A wi 'fali nè Araseli suɔn suɔn wè gàngbuʔulo nē gèle né fali ne kɔngɔ le ne nyeni fundaanra nē dè. ¹² A Yakuba 'fali nè Araseli ye wè, dí wire yē wi tuu wi nàa, dí Erebeke jaa wī wire wè. A Araseli 'fali nè fè nè sèni ti juu wi tuu mé wè.

¹³ Bà Laban 'sienre dáà lúʔu dè, Yakuba wori dè, wi cɔni jaa sienre dè, a wi 'fali nè fè nè ké, nè sèni wi kpàli, nè wi wáa nè mígi né 'fali nè wi suɔn suɔn, né wi kóri nè pen wi kpáa mé gè. A Yakuba 'wi kele ke míeni juu nè tìe Laban nē. ¹⁴ A Laban sí jo: «Kányiʔe ḡī ! Muɔ né mi ní wè, je wiyé sisen nugo né mi ní wī !»

A Yakuba 'kò baa Laban tiʔe nī gè fúɔ nè taa yege.

Yakuba wi 'celile siin líe

¹⁵ Cenge káà, a Laban wi sí kénì *Yakuba* ye wè: «Muo béri baara waʔane lé mi tiʔe nī gè, bè muo yē mi nàa wè lé ? -Ki juu mi mé jori muo ne caa mi de muo sàri.»

¹⁶ Ki 'nyaa sinborilo siin 'puu baa Laban mé. Pe 'puu ne juɔfɔli yeri wè Leya, níe cɔnɔfɔli yeri wè Araseli.

¹⁷ Leya wire nyapigele ke yé tɔni ne puu cɛngɛle † nè ki yaʔa Araseli wire sí yé tɔni ne puu cɛnwɛ cetinne nē lè, wi yiʔe míeni ki 'puu cɛngɛ. ¹⁸ Araseli wire wi yé Yakuba déni wè. A wi sí jo: «M'béri baara muo mé bè ba taa yiʔele kɔlisiin, dí muo sí muo póri siinwu Araseli ken wè m'mé mi- wi pɔri.»

¹⁹ A Laban sí jo: «Ki 'mi déni bè wi ken muo mé séni mi sa wi ken wàa wiiye mé wè. Kò náʔa mi tiʔe nī gè.»

²⁰ A Yakuba 'baara yiʔele kɔlisiin Araseli nē wè, a wi cɛni ki nyaa majo yiʔele gáli ke yé puu cɛnye cɛri wī, bè Araseli wi yé wi déni kpuʔo wè. ²¹ Kire kàduʔumɛ gè, a Yakuba séni ki juu Laban mé wè né wi ye: «-Mi cuo ken wè m'mé, mi- wi nyóɔ saʔa nī, né ki cɛn mi lèlè ni 'nɔ.»

²² A Laban sí cepɔrigo ki cenge téngɛ gè, né sómigo nè suʔo, nè ki tiʔe sienne pe míeni yeri. ²³ Bà pilige ki péni wúɔ gè, a Laban séni Leya cò nè péni ken Yakuba mé wè, a Yakuba 'wi cɛn celiwɛ.

²⁴ Laban cé sùkulocuo Zilipa láʔa wè nè ken wi póri Leya mé wè wi- puu wi sùkulowo.

²⁵ Bà kpɛnme pi kénì tuu wè, a Yakuba 'ki nyaa, Leya wī. A wi sí Laban yúgo wè né jo: «Kī menī wī mme gè ? Gáa muo 'kpíʔile mi nē mme gè ? Araseli nē bè lé mi 'baara muo mé wè ? Gáa nē muo 'mi fáanni †† ?»

²⁶ Á Laban wi 'jo: «Ki wè weli kaliɛlɛ bè cɔnɔfɔli ken wè nàgaʔa nē bé juɔfɔli yaʔa wèʔ. ²⁷ -Cégboli kúɔ lè né Leya ní wè. Kire kàduʔumɛ m'bé Araseli ken wè muo mé, dí muo sí ní baara m'mé yiʔele kɔlisiin káli cígini ‡.»

²⁸ Kire sí Yakuba 'kpíʔile, a wi 'cégboli kúɔ lè né Leya ní wè, á Laban 'Araseli ken wè wi mé.

²⁹ Laban cé sùkulocuo Biliya láʔa wè nè ken wi póri Araseli mé wè -wi puu wi sùkulowo.

³⁰ A Yakuba 'Araseli nyóɔ wè wi saʔa nī gè. Araseli wi yé tɔni nè wi déni nè tóri Leya nē wè. A Yakuba 'n'ne koli nè baara yiʔele kɔlisiin káli cígini wi nàa mé wè, Araseli nē wè.

Yakuba wi 'piile taa

³¹ Bà Yewe 'ki nyaa Leya sí cé Yakuba déni wèʔ, a wi 'cesiʔi ténì gè Leya nē wè, nè ki yaʔa Araseli wi yé puu sindigicuo. ³² A Leya 'laala taa nè nàgabile sii, nè wi míʔe le gè ne wi yeri Wurubeni (ki kɔri wire wī: mi

'jaafɔli taa). Á wi 'ki juu né jo: «Yewe nyéni mi wuʔɔɔ nyaa gè; píra njàà nī wè, mi bé mi pɔli déni wè †.»

³³ A Leya wi 'n'ne laala láà taa nè nàgabile láà sii cígini. A wi 'jo: «Yewe nyéni ki nyaa mi sí mi pɔli déni wèʔ, a wi 'n'ne njàà ken wè m'mé.» A wi 'pùɔ wi míʔe le gè ne wi yeri Simeyo (ki kɔri wire wī: Yewe wi nyéni lúru).

³⁴ A Leya wi 'n'ne laala láà taa nè 'n'ne nàgabile láà sii cígini. A wi 'jo: «Píra njàà nī wè, mi pɔli wi bé mi cò cɛngɛ, né ki cɛn mi nyéni nàgabigele taanri sii wi mé.» A wi 'pùɔ wi míʔe le gè ne wi yeri *Levii* (ki kɔri wire wī: wi bé mi cò cɛngɛ).

³⁵ A wi 'n'ne koli nè laala láà taa cígini, nè nàgabile láà sii. A wi 'jo: «Lèlɛ nàà nī lè m'béri Yewe síeri bèri wi *gbùʔɔɔ*.» Kire nē a wi 'wi míʔe le gè ne wi yeri *Zuda* (ki kɔri wire wī: síerige). A wi cesiʔi ki 'yéri.

30 Bà Araseli kénì ki nyaa wire wè ne piile taʔa *Yakuba* mé wèʔ, a ki 'kò wi mé yejaʔa wi juo koli mé gè. A wi 'ki juu Yakuba mé wè né jo: «A muo sí pùɔ sii mi nē wèʔ, m'bé kùu wī.»

² A Yakuba fungo ki 'yè wi kúruɔ, a wi 'jo: «Mi wī lé Kuloceliɛ wè, nè ki kpíʔile muo wè ne sii wèʔ ?»

³ A Araseli sí ki juu né jo: «Mi sùkulocuo Biliya wi n'ɛɛ, te jiiin wi kúruɔ; á wi péni pùɔ sii wè, mi míeni m'bé pùɔ taa wire kenme nē.»

⁴ A wi 'wi sùkulocuo Biliya líe wè nè ken Yakuba mé wè wi- puu wi cuo, a Yakuba wi 'wi nyóɔ wi saʔa nī gè. ⁵ A Biliya 'laala taa, nè nàgabile sii Yakuba mé. ⁶ A Araseli sí jo: «Kuloceliɛ nyéni tànʔa ken m'mé; wi nyéni mi náarige lúʔu gè né jaafɔli ken m'mé.» Kire nē a wi 'pùɔ wi míʔe le gè ne wi yeri Dan (ki kɔri wire wī: tànʔa).

⁷ Biliya wè, Araseli sùkulocuo wè, a wi 'n'ne laala taa, nè nàgabile siinwoli sii lè Yakuba mé. ⁸ A Araseli wi 'n'ne jo: «Mi nyéni cáan né mi juo ní wè kpuʔo, nè fànʔa taa wi nē.» A wi 'pùɔ wi míʔe le gè ne wi yeri Nafitali (ki kɔri wire wī: cáanra).

⁹ Bà Leya kénì ki nyaa cesiʔi ki 'yéri wire mé wè, a wi 'wi sùkulocuo Zilipa líe wè nè ken Yakuba mé wè wi- puu wi cuo. ¹⁰ Zilipa wè, Leya sùkulocuo wè, a wi 'nàgabile sii Yakuba mé wè. ¹¹ A Leya wi 'jo: «ʔé ! Á gàa sí yé nyúdanʔa !» A wi 'pùɔ wi míʔe le gè ne wi yeri Gadi (ki kɔri wire wī: nyúdanʔafɔli).

¹² Zilipa wè, Leya sùkulocuo wè, a wi 'n'ne nàgabile siinwoli sii lè Yakuba mé. ¹³ A Leya wi 'jo: «Cáa ! Je mi sí yé fundaanɔbuɔɔ nē; cɛlile pe béri mi yeri fundaan-rafɔli.» A wi sí pùɔ wi míʔe le gè ne wi yeri Azeri (ki kɔri wire wī: fundanʔa).

¹⁴ Bà ki yé puu yaliire líe lèlɛ nī lè, cenge káà a Wurubeni kénì ké siʔi mé nè séni madiragɔri caa, gàa pe 'puu ne yeri wiyedenige yasenge gè ††, nè péni ken wi

† Eburu sienre nī dè, tiʔe gáà ki sienre tii fligeʔ. Ti bé gbè juu bè jo nyapigele ke 'puu cɛngɛle; ti bé ní gbè juu míeni Leya wii puu ne nyaʔa ciiligeʔ. †† Cefɔnwɔ wi yé fèni tɔn wi yiʔe nē gè, kire nē wii cé wi cɛnʔ. ‡ Bà pe 'kúɔ cepɔrigo nē gè, á cégboli nigbe 'tóri lè, a pe 'Araseli ken wè Yakuba mé wè.

†† Eburu sienre nī dè, Wurubeni míʔe ki kɔri wire wī: mi 'jaafɔli taa. Ti lúʔugenne ni bé gbè puu nuno né dàa ní ti 'jo: Yewe nyéni mi wuʔɔɔ nyaa gè. ‡† Wiyedenige yasenge gè, ki yé puu yasenge káà gàa gī kire lèlɛ sienne pe 'puu ne sɔngi ki bé gbè cɛlile sáʔa bèlɛ pe- pùɔ taa.

yàa Leya mé wè. A Araseli 'ki juu Leya mé wè né jo: «Mi ne muc náari wī, wiyedenige yasenre dáà muc jaa wi séni caa dè, -kàa ken m'mé.»

¹⁵ A Leya sí jo: «Muc ne sòngí lé kaciele nī lè, bè muc 'mi pòli suc wè m'mé wè, né n'è jo muc bé wiyedenige yasenre suc dè m'mé cígini, dàa ní mi jaa wi 'pen dè?»

A Araseli sí n'è jo: «A ki yè bè gè, Yakuba bé jīin muc saʔa nī gè pàngge pilige nī gè, a muc 'fòli nè wiyedenige yasenre ken dè m'mé dè, dàa ní muc jaa wi 'pen dè.»

¹⁶ Bà Yakuba kénì kón siʔi mé gè ne báan cenguʔ táanni gè, a Leya 'fali nè séni wi kpàli né jo: «Pàngge pilige nī gè, mi saʔa nī muc bé súcn, né ki cén mi nyéni muc suc wī, né mi jaa wiyedenige yasenre ní dè.» A wi 'súcn né wi ní kire pilige nī gè.

¹⁷ A Kulocelié sí Leya náariye lúʔu yè, a wi 'laala taa nè nàgabile sii, nàa ni 'puu piile kogunɔwuu wè Yakuba mé.

¹⁸ Á Leya 'jo: «Kulocelié nyéni mi tóni ken wè mi mé, bè mi 'mi sùkulocua líe wè nè ken mi pòli mé wè.»

A wi 'pùc wi míʔe le gè ne wi yeri Izakari (ki kòri wire wī: tóni).

¹⁹ A Leya n'è laala láà taa, nè nàgabile sii, nàa ni 'puu piile kòliniwuu wè bàli wi 'sii Yakuba mé wè. ²⁰ A Leya wi 'jo: «Kulocelié nyéni kpuʔɔɔ yacèngge ken mi mé ! Píra nǎà nī wè mi pòli wi béri mi kpóri, né ki cén mi nyéni jaafòlib kòlini sii wi mé.»

A wi 'pùc wi míʔe le gè ne wi yeri Zabulón (ki kòri wire wī: kpuʔɔɔ).

²¹ Kire kàduʔume gè, a Leya péni pìcapile sii, nè ni míʔe le gè ne ni yeri Dina.

²² A Kulocelié 'sòngi nè taa Araseli wuʔu nē gè, nè wi náariye lúʔu yè né cesiʔi múgu gè wi mé. ²³ A wi 'laala taa nè nàgabile sii, a wi 'jo: «Kulocelié nyéni mi fiere láʔa dè mi nē.» ²⁴ A wi 'pùc wi míʔe le gè ne wi yeri *Yusufu* (ki kòri wire wī: Kulocelié- kàa fàri mi nē) †; a wi n'è jo: «Yewe wi- ní jaafòli wáà ken m'mé.»

Yakuba wi 'kò lbrifòli

²⁵ Bà Araseli 'Yusufu sii nè kúɔ wè, a *Yakuba* sí ki juu Laban mé né jo: «-Koligo yaʔa m'mé; mi bé ké mi tiʔe nī gè, mi kùlo mé lè. ²⁶ -Mi celile né mi piile ken bèle mi mé, m'bé ké, peli bàli kenme nē mi nyéni baara kúɔ dè muc mé wè. Muc tíime nyéni ki cén baara dáà mi 'kúɔ muc mé dè.»

²⁷ A Laban wi sí wi ye: «A ki yè muc je *kpuʔɔɔ* taʔa mi nē wè, ma kò náʔa né mi ní cígini, né ki cén mi séni céli nè wéli nè ki nyaa muc kenme nē *Yewe* nyéni diba taʔa wè mi nē.» ²⁸ A Laban n'è jo: «-Muc sàri tie wè mi nē, m'bé wi ken muc mé.»

²⁹ A Yakuba sí wi ye: «Muc tíime nyéni ki sómigɔ nè cén baara dī mi 'kúɔ muc mé dè, kenme bìi nē muc ya-

† *Yusufu: Eburu sienre nī dè, Yusufu wè, ki kòri wire wī: kàa 'fàri, kire ga jáa, kàa 'láʔa. Nyasienkeniye nyàà siin yi 'puu nuyɔ.*

juuro ti 'niʔe nè síe dè mi kenme nē bè. ³⁰ Muc sì yé puu yakaafòli? lèlè nī nī mi pen náʔa muc tiʔe nī gè; ki sí n'ge, píra nǎà nī wè, muc tóni nè kò lbriniʔere fòli bà mi yè muc baara ti yiʔe mé gè. A *Yewe* 'diba taʔa wè muc nē mi kenme nē bè. Píra nǎà nī wè lèlè nī fié nòʔ lé, mi-de baara mi saʔa wuulo mé bèle ?»

³¹ A Laban sí jo: «Gáa muc 'jo mi- ken muc mé ?»

A Yakuba wi 'jo: «Fǎga mi ken né yakaa ní. A muc 'fòli ki nē gè gàa m'bé juu muc mé gè, mi béri muc yajuuro nári dè béri ti wéli súuri. ³² -Mi yaʔa m'bé sa muc yajuuro wéli dè pàngge gè. M'bé sinbaala pe mieni yori bè yige, bàli bīele kàbawuulo bèle, né bìli ní pe yè tiʔele ní gèle, né ní bàli bīele wuɔɔ bèle, né síkaala bàli bīele kàbawuulo bèle, né bìli ní pe yè tiʔele ní gèle. Tire ti mieni ti bé puu mi sàri wè. ³³ Mi sínme pire pi bé ba puu fié muc mé cenyé nyàà yi báan yè. A muc kénì pen bè ba yajuuro wéli dè, né péni ki nyaa síkaala bàli pe wè kàbawuulo bèle?, né mieni pe wè tiʔele ní gèle?, né sinbaala bìli pe wè wuɔɔ bèle?, ma ki cén tire yè yajuuro dáà mi 'yùu dè.»

³⁴ A Laban sí jo: «Ao ! -Ki kpíʔile bè muc 'ki juu gè.»

³⁵ Kire cennugo gè, a Laban 'fali nè ké sinbaduuyo né síkaduuyo mé yè, nè séni síkapòlib pe mieni yori nè yige bàli bīele pe 'puu né tùluyo ní yè, né bìli pe yè tiʔele ní gèle, né síkacelile ní bèle bàli pe 'puu kàbawuulo bèle, né tiʔele ní gèle, né dīi ti 'puu né tiefiye ní yè, né sinbaara ti mieni dàa ti 'puu wuɔɔ dè. A wi 'tire ti mieni ken wi jaala mé bèle, ³⁶ a pe 'ti kóri nè ké, nè cenyé taanri tánʔana tánʔa né ti ní, nè líili Yakuba nē wè. A Yakuba 'kò ne Laban yajuusenre nári dè bile.

³⁷ A Yakuba 'kàgbiʔigele celile: pepili tiige wuʔulo, né amadi tiige wuʔulo, né pilatani tiige wuʔulo, nè ke sénme nè koriyo láʔala yè lìʔegele nī gèle, nè tùlufiye yige ke nē. ³⁸ A wi 'kàgbiʔile gáli cáan gèle pàngogo luʔɔ nī gè, kire ga buu yajuuro ti de ke nyaʔa a ti péni luʔɔ gbun gè. A yajuuro ti péni luʔɔ gbun gè ³⁹ níe tári tii nē dè kàgbiʔile yiʔe mé gè, a síkacelile né sinbacelile ní bèle, a pe péni je sii wè, pe nē sii né tùluyo ní, né tiʔele ní, nīe puu kàbawuulo.

⁴⁰ A Yakuba wi 'wi sinbacelile wàli bèle nè nyóɔɔ Laban sinbatogo nī gè. A wi 'ki kpíʔile gii ki bé tí peri Laban sinbapòlib nyaʔa bèle, bàli pe 'puu né tùluyo ní, né bàli pe 'puu wuɔɔ bèle, a ti tánʔa lèlè ni 'nò tii nē dè. Bà wi 'ki kpíʔile né jáa nè yajuuro taa nè yige Laban wori nī dè. ⁴¹ Sinbapòlib bìli pe 'puu lirile bèle, né sinbacelile bìli pe 'puu lirile bèle, a peli péni tári piye nē wè, Yakuba nē kàgbiʔile líe gèle nè péni cáan luʔɔ gbudʔiʔe nī gè, pe yiʔe mé gè, kire ga buu yajuuro ti de tári tii nē kàgbiʔile gáli yiʔe mé gè. ⁴² A ki sí nyaa yajuuro dī ti wè līrire dèʔ, a tire péni luʔɔ gbun gè, wi nē kàgbiʔile cáan gèle baa?. A ki 'kò yajuuro dáà dī kpolido dè, tire nē kò Yakuba wori; dīi sí tii puu kpolido dèʔ, tire nē kò Laban wori.

⁴³ Bà ki 'kpí?ile a nàguo wi 'kò lbrini?erefòli, a wi 'yajuuni?ere taa, né sùkulocelile né sùkulonaguob, né nyu?wòwò né sèfengèle.

Yakuba 'wi wuulo kóri bèle nè ké

31 A Yakuba 'Laban jaala pe sienre lú?u dè, dàa pe 'puu ne nyu né jo: «Yakuba nyéni weli tuu lbrì ti mieni líe; weli tuu lbrì tire ti 'wi ya?a a wi 'kò lbrini?erefòli.»

² A Yakuba 'ki nyaa míeni Laban yi?e ki téngengenme pii puu nubo bè fa?a tíele gè wire kòli mé gè?

³ A Yewe wi 'h'ne juu né Yakuba ní wè né wi ye: «Koli mari waa muo tuu kùlo mé lè, muo narige ti?e nī gè, né ki cén m'bé puu né muo ní.»

⁴ A Yakuba wi 'tunduro torigo wi celile mé bèle, Araseli né Leya ní wè, peri báan ná?a wire kúru?u si?i mé gè yajuuro nà?adi?e nī gè, ⁵ nè péni pe ye: «Mi 'yeli tuu wi yi?e téngengenme nyaa bè pi ní wè tíin bè fa?a tíele gè né mi ní?, kire né ki mieni mi tuu Siaga wi Kulocelie wire wi 'kò né mi ní. ⁶ Yeli nyéni ki cén, yeli tíime bèle, kenme bì nē mi 'baara kúv dè yeli tuu mé wè né mi n?ri ti mieni ní dè. ⁷ Kire ki mieni ní, yeli tuu wi 'mi nù?wòwò nè taa tliyo kie, nè mi sàri yi?e wè. Nè ki ya?a Kulocelie si fòli ki nē a wi- kapi?i kpí?ile mi nē? ⁸ A Laban cé gbéne ki juu né jo: «Muo sàri wire wi bé puu yajuuro dáa dī kàba wori dè,» yajuuro ti mieni nē kò ne sii kàba wori. A wi cé h'ne ki juu né jo: «Muo sàri wire wi bé puu yajuuro dáa dī tùluyo ní yè,» yajuuro ti mieni nē kò ne sii tùluyo ní. ⁹ Bà ki 'kpí?ile a Kulocelie 'yeli tuu wi yajuuro suo dè nè ken m'mé.

¹⁰ «Lèlè líi nī yajuuro ti 'puu ne tári tii nē dè, a mi 'ki nyaa n?nigò nī: sinbapòlib báli pe 'puu ne tári sìn-bacelile nē bèle, pe 'puu né tùluyo ní, né ti?ele ní, né ní kàbawuulo. ¹¹ A Kulocelie tundunwò wi 'mi yeri n?nigò nī gè, né jo: «Yakuba yo !»

«A mi 'suo: «Coo-i !»

¹² «A tundunwò wi 'jo: «-Ki wéli, sinbapòlib báli pe tári sìn-bacelile nē bèle, piyē né tùluyo ní, né ti?ele ní, né ní kàbawuulo. Mi mi 'kire kpí?ile, né ki cén gaa Laban 'kpí?ile muo nē gè, mi nyéni ki nyaa. ¹³ Mi wī Kulocelie nāa wi 'wii tìe muo nē wè *Beteli ti?e* nī gè, ti?e gii nī muo 'kàdenige yègè gè nè yérige gè, né sùnmo wo bè ki nē naame gè ki- puu *sòngidaadi?e*, né *nyuo kún nè ken* m'mé wè. Píra nāa nī wè, yè fáari ma yiri kùlo náa nī lè mari waa muo wuulo kùlo mé lè.»

¹⁴ A Araseli né Leya peli sí Yakuba ye wè: «Kòrigo h'ne tíin ná?a lé weli mé weli tuu sa?a nī gè ? ¹⁵ Né ki cén weli tuu wii weli cò lé bè nabòwòwò tíele ? Wi nyéni weli pári nè weli wali líi wè, né cepòrigò yere ní dè, dàa weli yé yeli bè taa dè †. ¹⁶ Kire kenme nē lbrì dáa Kulocelie wi 'suo weli tuu mé wè, tire 'kò weli wori, weli né

† Laban sí yé cepòrigò yere ken dè wi pòrilo mé bèle? nè yeli ní pe kùlo kali?ele ní gèle.

weli piile ní bèle. Píra nāa nī wè, -ki kpí?ile ma yeli né gaa ní Kulocelie wi 'juu muo mé gè.»

¹⁷ A Yakuba 'fali nè yè fáari nè gbòbori bè ké, nè wi celile né wi jaala líe bèle nè tárigè nyu?wòwò nē bèle, ¹⁸ nè wi yajuuro kóri dè nè kínige wi yi?e mé, né wi lbrì ti mieni ní dàa wi yé taa dè, né yajuuro dáa ti 'puu wi wori dè tire dáa ti mieni wi yé taa *Mesopotamii kùlo* nī lè, nè koli ne waa wi tuu *Siaga* ti?e mé gè, *Kanaa* kùlo nī lè.

¹⁹ Laban wire yé ké sinbasiire kùnudi?e nī. A Araseli 'wi tuu gbèdegele yùu gèle nè líe nè ké né ke ní. ²⁰ A Yakuba míeni 'Laban nù?wòwò wè, Laban nāa wi 'puu Aramiyé wuu wè, nè fè nè ké; wii juu né wi ní?. ²¹ A Yakuba 'fè nè ké né wi yere ti mieni ní, nè sèni Efirati cá?a jeli gè, nè fali ne waa Galaadi nyaguruyo kòli mé gè.

Laban 'yè nè ta?a Yakuba nē

²² Cenyè taanri tóri?o kàdu?ume gè, a pe 'ti juu Laban mé wè né wi ye: «Yakuba nyéni fè.» ²³ A Laban wi 'wi narige sienne páli kóri nè ta?a wi nē. A pe 'tán?a cenyè kòlisiin nè sèni nò Yakuba nē wè Galaadi nyaguruyo nē yè.

²⁴ Bà pilige ki 'wúo gè, a Kulocelie péni juu né Laban ní wè, Aramiyé wuu wè, n?nigò nē né jo: «-Mie cò díe? ! Fǎga yakaa juu Yakuba mé wè?, gaa gī cèngè gè, kire ga laa, gaa ki 'pii gè.»

²⁵ A Laban sèni Yakuba cò wè. Bà Yakuba wi cé wi fèni saaya kóri yè nyaguruyo nē yè, a Laban né wi sienne ní bèle a pe míeni 'pen né péni pe fèni saaya kóri yè Galaadi nyaguruyo nē yè.

²⁶ A Laban sí wi yúgo né jo: «Gaa muo 'kpí?ile mme gè ? Gaa nē muo 'mi nù?wòwò mme gè, né mi pòrilo yùu bèle nè kóri majo bè kapienne kasuulebile tíele. ²⁷ Gaa nē muo 'làri nè fè né mi nù?wòwò mme gè ? A muo cé ti juu m'mé wè, mi cí muo ya?a muo de waa né fundaanra ní, bèri n?u, bèri pinbigele kpúon gèle, né g?ri ní wè.

²⁸ Muo sí cénì mi ya?a a mi 'mi pòrilo suo suo bèle gàngbu?ulo nē gèle?, né pe piile ní bèle?. Kányi?e nē, muo tònì nè cúro wī. ²⁹ Ki fàn?a yè m'mé mi gbè kapi?i kpí?ile yeli nē, nè sí ki ya?a muo tuu Siaga wi Kulocelie wi sí ki juu m'mé pilige gaa ki 'tóri gè, né mi ye: «Fǎga yakaa juu Yakuba mé?, gaa gī cèngè gè, kire ga laa, gaa ki 'pii gè?». ³⁰ Píra nāa nī wè, muo sí yiri ne waa né ki cén muo tuu sa?a láa ki kénì muo taa. Gaa sí nē muo 'mi kulocelie yùu bèle ?»

³¹ A Yakuba wi sí Laban ye wè: «Mi 'làri nè fè né ki cén mi 'puu ne fi?é, né míeni a mi 'ki sòngi né jo muo bága muo pòrilo suo bèle mi mé fàn?a nē. ³² A muo kénì muo kulocelie nyaa bèle sien n?i mé wè, kire sien wii kò sii nē? ! -Ki tìe weli nē gii gī muo wu?u gè, weli sienne pe mieni nyaame nē; a gii yè muo wu?u gè ma kí líe.»

Yakuba si yé sí ki cén Araseli wi yé gbèdegele yùu gèle?.

³³ A Laban sénì jìin Yakuba fèni saʔa nī gè, nè sénì jìin Leya fèni saʔa nī gè, nè sénì jìin sùkulocelilè siin fèni saʔa nī gè, wii yafien nyaa?. A wi 'yiri Leya fèni saʔa nī gè nè waa Araseli wuʔu mé gè.

³⁴ Nè ki yaʔa Araseli wi yé gbèdegele líe gèle nè ke le nyuʔwɔ suɔnɔkogo kpòbi nī wè, né téni ki nē. A Laban sénì saʔa ki mieni caa nè màʔa, wii yafien nyaa?.

³⁵ A Araseli wi 'ki juu wi tuu mé wè né jo: «Mi kàfɔli, fã-ga muo fungo yègè gè?. A muo 'ki nyaa mi si yè muo yiʔe mé gè?, mi yè yege nē wī.»

A Laban n'è caa nè màʔa, kire né ki mieni, wii gbèdegele nyaa gèle?.

³⁶ A Yakuba fungo ki 'yè a wi 'juu nè kpèni Laban nē wè né jo: «Mi tuudiele lire nī nī lè pugo ? Gáa mi 'kpíʔile sɔpɔʔi gè, dí muo sí taʔa mi nē né muo ɔkri ti mieni ní mme gè ? ³⁷ Bà muo 'caa nè màʔa mi yere ti mieni nī dè o, muo 'yaka nyaa lé baa muo saʔa wuʔu ? Ma ki tiè mi sienne pe mieni nē, né muo sienne ní bèle, pe sí we láʔala wiye nē.

³⁸ «Ki yiʔele togo wī ɔà wè, bà mi yè né muo ní wè; muo síkacelile né muo sɔnbacelile pe wàa nigbe si kèni serige cúʔʔ?. Mi si muo sɔnbapɔlib káa bèle? ³⁹ Mi si kèni pen né yajuʔu káa ní gáa nyàʔayegè 'kpúu gè?. A ki yé cèni kpíʔile, mi nē cé ki sɔndiʔe ken gè muo mé. A pe yé yajuʔu káa yùu m'mé gè, cenvugo nē yo, pilige nī yo, muo nē cé jo mi- ki fuʔɔ tón gè. ⁴⁰ Cenge káfugo ki 'mi wuʔɔ, a pilige wiire ti 'mi kúru; mi si cèni puu ne ɔjóni?.

⁴¹ «Bè ki 'kpíʔile mi nē fúɔ nè péni taa yiʔele togo gáli mi 'kúu baa muo tiʔe nī gè. Á mi 'baara kúu muo mé yiʔele kie né sicèri muo pórilo pe siin kenme nē, né n'è baara muo mé yiʔele kòlini ne muo yajuuro gbún dè. Kire né ki mieni a muo 'mi sàri yiʔe wè nè taa tɔliyo kie. ⁴² A mi tuu wi Kulocelie wire cé bè wè, *Birayima* Kulocelie wè, né ní Kulocelie ɔà nē mi tuu *Siaga* 'puu ne fiʔé wè, a wire si cé puu né mi ní wè?, muo cí mi yaʔa mi- ké né kiyè ní yè waaya. Bà Kulocelie sí mi wuʔɔɔ nyaa gè, né baagbenre ní dè dāa mi 'kúu dè, kire nē pilige nī gè a wi 'kàyuʔu juu gè nè tànʔa ken m'mé.»

Yakuba 'nyakungenge kpíʔile né Laban ní wè

⁴³ A Laban sí siennugoro ken dè *Yakuba* mé wè né jo: «Mi pórilo bè lé bàli bèle, pe piile bèle o, mi wuulo bè? lé ? Yajuuro dáa dè, mi wori bè? lé ? Dāa ti mieni muo ne nyaʔa dè, mi wori dī. Gíi sí m'bé ní gbè kpíʔile mi pórilo mé bèle pàngè gè, a kire ga laa pe jaala mé bèle cígini ? ⁴⁴ Píra ɔà nī wè, te báan we- *nyakungenge* kpíʔile mi né muo ní wè, we- fie téngè náʔa gè bè kaala nyaafɔli tíele, fie ɔà wi bé ki tiè dí mi né muo ní wè, we nyèni nyakungenge kpíʔile wiye mé.»

⁴⁵ A Yakuba sí kàdenige líe nè ki córi nè yérige ki- puu *sòngidaadiʔe*. ⁴⁶ Né ki juu wi sienne mé bèle, né jo: «Yeri kàdari tàà jún yeri báan né ti ní.» A pe 'fali ne kàdari jò dè nè péni ti gbuʔulo tii nē. A pe 'lii baa kàdenigboli nē lè †. ⁴⁷ A Laban 'tiʔe ki míʔe le gè nè ki yeri Yegari Saʔaduta (ki kóri wire wī: kàdenigboli fie), a Yakuba wire sí ki yeri né jo Galedi (ki kóri wire wī: kàdenige fie) ††.

⁴⁸ A Laban sí n'è né jo: «Kàdenigboli náà nī fie pàngè gè mi né muo sunʔwɔ ní bè bè kaala nyaafɔli tíele.» Kire nē a pe 'kò ne ki tiʔe yeri gè Galedi. ⁴⁹ Pe 'puu ne ki tiʔe yeri gè mieni Misipa (ki kóri wire wī: wélidiʔe), ki 'nyaa Laban yé ki juu né jo: «Yewe wiri we nyaʔa, a we kèni láʔala wiye nē wè, mi né muo ní wè. ⁵⁰ A muo sénì mi pórilo wuʔɔ bèle, kire ga laa a muo sénì celile páli líe nè fàri mi pórilo nē bèle, a sien sí wè ne muo nyaʔa wè?, ma sòngi ma taa, ma ki cén Kulocelie wire tíme wī ne muo nyaʔa.»

⁵¹ A Laban wi n'è né Yakuba ye wè o: «Ki n'ge, kàdenig-boli náà lè, né kàdenigbuʔɔ gáa mi 'córi nè yérige ki- puu sòngidaadiʔe gè, tire mi 'téngè mi né muo sunʔwɔ ní bè. ⁵² Kàdenigboli náà lè, né sòngidaadiʔe gáa ní gè, tire ti bé puu fie mi né muo sunʔwɔ ní bè bè kaala nyaafɔli tíele. Mi si yeli bè kàdenigboli náà né ní sòngi- daadiʔe gáa fénige gè bè ké muo kúru gu né sòngibiire ní?; muo mieni si yeli bè ti fénige bè pen mi kúru gu né sòngibiire ní? ⁵³ *Birayima* Kulocelie wè, né mieni Nakri kulocelie wè, pe tobilo kulocelie bèle, peli pe bé puu kàyuʔujuufɔlib bèle mi né muo sunʔwɔ ní bè.»

A Yakuba wire sí *kàli* Kulocelie nē, ɔà nē wi tuu *Siaga* 'puu ne fiʔé wè †. ⁵⁴ A Yakuba wi 'kakuɔɔ yajuʔu káa kpúu nè *yanyige surosuʔɔ*, né wi sienne yeri bèle a pe 'píne nè suro lii dè né súɔn baa nyagurugo nē gè.

32 A Laban 'yè sɔnbiniwuuro nī dè, nè wi pórilo né wi póripiile suɔn suɔn bèle gàngbuʔulo nē gèle né diba kpíʔile pe mé, né koli nè ké wi tiʔe nī gè.

² A Yakuba wire sí yè nè wi koligo líe gè ne waa, a *Kulocelie tundunminɔ* pe sénì wi kpàli. ³ Bà Yakuba 'pe nyaa bèle, a wi 'jo: «ʔá ! Je Kulocelie kòridiʔe sí gī náʔa gè díe? !» A wi 'fali nè tiʔe ki míʔe le gè ne ki yeri Maʔanayimi (ki kóri wire wī: kòridieye siin).

Yakuba 'kpuʔwɔ tórigo Ezawu mé

⁴ A *Yakuba* wi 'sienne yègè nè tórigo wii yiʔe mé gè baa wi luɔ *Ezawu* kúru gu wè, *Edɔmi* ténime nī bè, Seyiri kùlo mé lè. ⁵ A wi tunduro dáa juu dè pe mé né jo: «A

† *Sienne báli pe lèle nī lè, a pe yé nyakungenge kpíʔile gè, pe nē kúu nè lii baa ki tiʔe nī gè.* †† *Laban wire yé míʔe le gè wi sienne nī, dāa ti 'puu Aramiyé sienne dè. A Yakuba wire sí wi míʔe le gè wi sienne nī, dāa ti 'puu eburu sienne dè. Míeyè nyàà yi siin kóri wi 'puu nuwɔ, dāa ti 'juu né jo: kàdenigboli fie. ‡ Nakri wire yé puu Birayima cɔni (wéli baa 11.26) né ní Laban tuuliʔe (wéli baa 24.24,29). Laban wire yé puu ne kulocelie páli gbùʔwɔ bè Birayima tobilo tíele bèle. Yakuba wire yé kàli wi tuu Siaga Kulocelie wire yákuɔ nē (wéli baa 31.42).*

yeli séni nò baa wè, ye- mi kàfɔli Ezawu ye wè, dí «Muc baakuɔwɔ Yakuba wi 'jo: Mi yé ké Laban tiʔe nī gè nè séni mɔɔɔ baa fúɔ nè péni nò lèlè náà nī lè, ⁶ a mi 'niye taa, né sèfengele ní, né sinbaara ní, né síkaala, nè fàri baakuɔwɔ nē, nàɔɔwɔ né celile. A mi sí jo m'bé tundun-minɔ tun pe- sa ki juu mi kàfɔli Ezawu mé wè, kire ga buu mi- kpuɔɔwɔ taa wi yiʔe mé.» »

⁷ A tundunminɔ pe 'koli nè péni ki juu Yakuba mé wè né jo: «Weli séni muc luɔ Ezawu kpàli wè, nè wi nyaa wi 'báan muc kúruɔ né sienne sirasiin (400) ní.»

⁸ A fíere 'Yakuba cò wè kpuɔɔ. A wi 'wi sienne wáligi bèle gbuɔulo siin, né yajuuro wàli dè gbuɔulo siin: síkaala né sinbaara ní dè, gboli nigbe; niye né nyuɔwɔwɔ ní bèle, gboli láà nigbe. ⁹ Né ki cén wi yé ki sòngi né jo: a Ezawu péni gboli láà kpúu lè, gboli siin-woli lè ni bé suɔ.

¹⁰ A Yakuba wi sí Kulocelié náari wè, né jo: «Cáa ! Kulocelié, muc ɔ́à wī mi tuuliʔe *Birayima* Kulocelié wè, né mi tuu *Siaga* Kulocelié wè, cáa ! *Yewe*, muc ɔ́à ma 'ki juu mi mé né jo: «Koli mari waa muc kùlo mé lè, muc wuulo tiʔe nī gè, dí mi bé kacènge kpíʔile muc nē wè,»

¹¹ mi nyéni céri nè tóri muc bànguɔ déniɔ keke né muc kányiʔe kaala ní lè, gàli muc ne kpínʔini mi mé gèle, mi ɔ́à wī muc baakuɔwɔ wè. Mi kàgbiile lire ni 'puu mi mé lèlè lí nī mi *Zuruden* cáʔa jeli gè. Pàngé gè, mi n'ɔ́e, mi sienne pi 'niʔe nè kò gbuɔulo siin.

¹² «-Mi suɔ mi luɔ Ezawu mé wè, né ki cén mi ne fiʔé wi fága ba mi kpúuʔ, né mi piile ní bèle né pe yàala ní bèle, wi fága wàa nigbe yaʔaʔ. ¹³ Nè ki yaʔa muc sí yé ki juu né jo dí muc bé kacènge kpíʔile mi nē, bè mi siime niʔe bè bè kuɔɔjii gògoyo dàrimiʔe tiéle gè, gàa gī sien sí gbè tóri gèʔ, bè ki 'niʔe gè.»

¹⁴ A Yakuba 'súɔn baa kire tiʔe nī gè ki pìlige nī gè. Bà kpíenme pi 'tuu bè, a wi 'wi yeɔ táà líe nè ké bè sa *kpuɔɔwɔ* kpíʔile Ezawu mé wè: ¹⁵ síkacelile sirakeli (200) né síkapengele togo, né sìnbaacelile sirakeli (200) né sìnbaɔɔlil togo, ¹⁶ né nyuɔwɔwɔ togo né kpɔɔriɔ né pe piile ní bèle bàli pe 'puu ne ɔ́ri ne tíin pe nɔ́minɔ mé bèle, né nènɔ́minɔ togosiin né nèpiʔele kie, nè fàri sèfenjelile togo né sèfenbɔɔlil kie ní.

¹⁷ A wi 'ti mièni tíla tíla né ti ken wi baakuɔwɔ mé bèle, nè yeli né ti gbuɔulo kenme ní bè, né pe ye: «Ye- kíni mi yiʔe mé gè, yé lariye yaʔa gbuɔulo ke sunʔwɔ ní bè.»

¹⁸ A wi 'ki juu nè gbènge wi baakuɔwɔ mé wè, ɔ́à wi 'puu pe yiʔe mé gè, né jo: «A mi luɔ Ezawu wi séni kpàli né muc ní wè, né muc yúgo, «Njáa wuu wī muc wè ? Sé muc ne waa ? Njáasiin wori dī yajuuro dáà ti 'waa muc yiʔe mé gè ?», ¹⁹ ma wi ye: «Mi kàfɔli Ezawu yo, Yakuba wori dī. Wi 'jo mi- ba kpuɔɔwɔ kpíʔile muc mé né yajuuro dáà ní dè. Wire tíme ye ne báan baa kàduʔu mé gè.» »

²⁰ A wi 'siennuro juu dè nè gbènge wi baakuɔwɔ pe mièni mé, siinwuu wè, né taanriwuu ní wè, né bìli mièni pe nyéni tári yajuuro kúruɔ dè, né pe ye: «A yeli séni Ezawu nyaa wè, ye mièni yeri siennuro tire nyu wi mé.

²¹ Ye- ti juu wi mé mièni, ye- jo: «Muc baakuɔwɔ Yakuba wè, wī ne báan baa kàduʔu mé gè.» »

Yakuba wi yé ki sòngi né jo, wire bé gbè Ezawu fungo nyígi gè a wire 'kire kpíʔile mme gè, né kpuɔɔwɔ dáà tóriɔ dè wire yiʔe mé gè. Kire kàduʔume gè, a wire séni wi nyaa wè, wi bé wire kpàli né fundaanra ní.

²² Bà ki 'kpíʔile, a Yakuba 'kpuɔɔwɔ tóriɔ dè a ti 'ké wi yiʔe mé gè, kpuɔɔwɔ dáà wi yé ken dè. Kire pìlige nī gè, a Yakuba wire 'súɔn baa wi kòridiʔe nī gè.

²³ Kire pìlinugo nī gè, a wi 'yè nè wi celile siin líe bèle, né wi sùkulocelile siin ní bèle, nè fàri wi piile kie né nigbe nē bèle, nè Yabɔki lakolibile jeli lè. ²⁴ A wi 'pe líe nè lakolibile jeli lè, nè wi yeɔ ti mièni píne nè jeli né pe ní.

Yakuba 'cáan né Kulocelié ní

²⁵ Bà *Yakuba* 'kò wi nigbe wè, a sien wáà péni cáan né wi ní fúɔ nè péni kpíenme tuu bè. ²⁶ Bà sien wi kéní ki nyaa wire sí jáa Yakuba nē wèʔ, a wi 'Yakuba kpúɔn cenyugo nē gè nè ki 'fùgu, á pe ní cáanra nē dè. ²⁷ A nàɔɔ wi kéní jo: «-Mi yaʔa mi- ké, né ki cén kpíenme pi 'tuu wī.»

A Yakuba sí wi ye: «Mī ga tíi muc yaʔa muc kéʔ, ka laa muc sì diba taʔa wè mi nēʔ !»

²⁸ A nàɔɔ wi sí Yakuba yúgo wè: «Pe 'muc ye gáa ?»

A Yakuba wi 'jo: «Pe 'mi ye Yakuba.»

²⁹ A nàɔɔ wi sí n'è jo: «Piyé ní de muc yeri Yakuba cíginiʔ; muc míʔe ki bé yiʔe bè kò *Isirayeli*†, né ki cén muc nyéni cáan né Kulocelié ní, né sienne ní bèle, a muc 'fànʔa taa.»

³⁰ A Yakuba wi 'nàɔɔ yúgo wè: «A muc míʔe gè do ?»

A nàɔɔ wi 'jo: «Gáa nē muc kpáan nè mi míʔe yúgo gè ?» Né fali nè diba taʔa wè Yakuba nē.

³¹ A Yakuba 'tiʔe gáà ki míʔe le gè ne ki ye Peniyeli (ki kɔri wire wī: Kulocelié yiʔe), gii wi 'puu ne caa bè juu wè, «Mi né Kulocelié we 'yiye le yè wiye nī, a mi 'kò sii nē.»

³² Bà cengenyeni ni 'puu ne foligi lè, a Yakuba mièni ne yigi Peniyeli nī wè, nè ki yaʔa Yakuba 'puu ne tári nè siʔi cenyugo nē gè. ³³ Kire kenme nē a *Isirayeli* sienne pe 'yajuʔu kpúu gè, pe nē fɔli bé ki cenyugo kaara káa dèʔ, né ki cén cáanra lèlè nī lè, Kulocelié cé Yakuba luɔ cenyugo nē gè.

Yakuba né Ezawu pe 'pe kàsii kúu wè

33 Bà *Yakuba* 'yiʔe yège gè nè wéli wè, a wi '*Ezawu* nyaa wi wi kpàli né sienne sirasiin ní. A wi sí piile tíla bèle nè ken pe yàala mé bèle, a wi 'Leya wuulo ken bèle wi mé, né Araseli wuulo ken bèle wi mé, né sùkulocelile siinwuulo ken bèle pe mé. ² A wi 'sùkulocelile kíniɔ nè pe piile ní bèle, né Leya né wi piile taʔa

† *Isirayeli*: *Isirayeli wi míʔe ki kɔri wire wī: wī ne cáanri né Kulocelié ní, kire ga laa: Kulocelié ne cáanri né wī ní.*

bèle pe nē, né kúo né Araseli né *Yusufu* taʔa wè pe nē. ³ Á wire tíime kíni pe mieni yiʔe mé. Bà wi séni nògí wi luw nē wè, a wi 'tuu nè yiʔe cúbulo gè dàala nē lè fúo nè taa tɔliyo kɔlisiin. ⁴ A Ezawu sí fali nè fè nè séni wi kpàli, nè séni wi wáa nè mígi né wi suɔn suɔn gàngbuʔulo nē gèle, a pe siin pe 'fali nè nyeni. ⁵ A Ezawu ga yiʔe yège gè nè wéli wè, a wi 'celilè nyaa bèle né piile ní bèle, a wi 'Yakuba yúgo wè né jo: «Báli sí bīe bāli bèle né muo ní wè?»

A Yakuba sí jo: «Mi piile bīe, bāli ní Kulocelié 'mi kpúʔo wè nè pe ken muo baakuwo mé wè.»

⁶ A sùkulocelilè pe 'pen né pe piile ní bèle, nè pèni tuu nè cúbulo. ⁷ A Leya né wi piile ní bèle, a peli míeni 'pen nè pèni tuu nè cúbulo. A *Yusufu* né Araseli, a peli míeni 'pen nè pèni tuu nè cúbulo.

⁸ A Ezawu wi sí wi yúgo né jo: «Gáa sí ma yé je kúo né jajuugbuʔulo gáli ní gèle gáli ní mi kpàli gèle?»

A Yakuba sí jo: «Mi 'puu ne caa mi kenme pi- muo déni, mi kàfɔli.»

⁹ A Ezawu sí jo: «Lɔri yé náʔa m'mé niʔere ne cɔni. -Muo wori yaʔa dè baa.»

¹⁰ A Yakuba sí wi náari né jo: «ʔé ! Mi ne muo fien wī, a ki yē muo ne tɔri né mi ní wè, ma fɔli ki nē má *kpuʔɔɔ* dàa suw dè. Né ki cén bà muo né mi ní, we 'wiye nyaa wè, á muo 'mi sómigo nè kpàli wè, a mi 'ki nyaa majo mi nyéni Kulocelié yiʔe nyaa wī. ¹¹ Kire nē mi ne muo náari, ma fɔli *kpuʔɔɔ* dàa nē dè, dàa mi 'ken muo mé dè. Né ki cén Kulocelié nyéni 'mi kpúʔo nè lɔriniʔere ken m'mé; yere sáa yē m'mé.» Bà wi 'ki juu nè taʔala mme gè, a Ezawu wi pèni yéri ki nē.

¹² A Ezawu wi 'jo: «Ye- yè we- píne weri waa; m'bé kíni yeli yiʔe mé.»

¹³ A Yakuba sí jo: «ʔé ! Mi kàfɔli, muo nyéni ki cén piile pe 'yirige, pe wè gbène tári fáari?. Nè píne, yajuuro yē mi mé, sinbacelilè né síkacelilè, né nènɔminɔ, dàa ti 'piile kanʔa pe- ɔri bèle. A mi 'jo tánʔana nàʔana lè bè kpíʔile cenge nigbe gè, ti mieni bé kúu ! ¹⁴ Kire nē, mi kàfɔli, mari waa mi yiʔe nē, mi ne muo náari wī. Mi béri waa muo kúrugú funnyige nē, bè yeli né yajuuro ti tánʔagenne ní lè, dàa dī mi yiʔe mé gè, né piile pe tánʔagenne ní lè, fúo bè taa mi- sa nò mi kàfɔli wi tiʔe nē gè, Seyiiri kùlo mé lè.»

¹⁵ A Ezawu sí wi ye: «Ma sí yéri ki nē, mi- sienne páli yaʔa né muo ní.»

A Yakuba 'wi ye: «Gáa nē muo je kire kpíʔile bè ? Muo- taa *kpuʔɔɔ* taʔa mi nē, mi kàfɔli.»

¹⁶ Kire cennugo gè, a Ezawu 'koli nè koligo líe gè nè ké Seyiiri kùlo mé lè, ¹⁷ a Yakuba wire 'ké Sukɔti kàʔa mé. A wi séni saʔa faan baa, né kpátaaya kpúɔn nè wi yajuuro nyógo dè baa. Kire kenme nē a pe 'kò ne ki tiʔe yeri gè Sukɔti (ki kɔri wire wī: kpátaaya tiʔe).

¹⁸ Bà Yakuba 'kɔn *Mesopotamii kùlo* mé lè nè pen gbènwe wè *Kanaa* kùlo mé lè, á yafien sì wi taa wè, a wi kényi yè nè séni téni Sikemi kàʔa táanni gè. ¹⁹ Nè ki

tiʔe dàala suw lè, tiʔe gī nī wi yé wi fèni saʔa kóri gè; wi yé ni suw Kamɔri jaala mé bèle, walifiwe walikpegele dabataan (100) †. Kamɔri wire wi 'puu Sikemi tuu wè.

²⁰ A wi Kulocelié gbùʔɔɔdiʔe faan nè yérige baa ki tiʔe nī gè, nè ki míʔe le gè ne ki yeri Eli Eloye *Isirayeli* (ki kɔri wire wī: Kulocelié wi yē *Isirayeli* Kulocelié).

Sikemi wi 'Dina cúʔo wè

34 Bà lèlè láà kényi kúo lè, a Dina 'yiri, Leya né *Yakuba* póri wè, nè ké baa kùlo sinborilo séri bèle.

² Nàguw wáa 'puu baa, pe 'wi ye Sikemi. Wi tuu Kamɔri wire wi 'puu pe kùlofɔli wè; *Eviyé* wuu wi 'puu. Bà Sikemi séni Dina nyaa wè, a Sikemi 'wi cò fànʔa nè síne né wi ní nè wi cúʔo. ³ Kire kàduʔume, Dina wè, Yakuba póri wè, a wi 'Sikemi déni wè kpuʔo. A wi 'gbòbòri nè juu né sinboriwo ní wè, nè wi fungo nyígi gè. ⁴ A Sikemi wi séni ti juu wi tuu Kamɔri mé wè né jo: «Sinboriwo nàʔa líe wè ma ken mi mé wi- kò mi cuw.»

⁵ Nè ki yaʔa Yakuba cé ki lúʔu dí Sikemi nyéni tuu wire póri Dina nē wè, nè wi cúʔo. Bè Yakuba jaala pe yé ké yajuuro nàʔadiʔe nī gè nyàʔa nī gè, a wi 'piiri fúo nè taa a pe kényi pen.

⁶ A Kamɔri wè, Sikemi tuu wè, a wi 'ké nè séni Dina náari wè Yakuba mé.

⁷ Bà Yakuba jaala pe yé kón yajuuro nàʔadiʔe nī gè nè pen wè, a pe pèni ki lúʔu gaa ki yé kpíʔile bile gè. A pe funyo yi 'yè kpuʔo fúo nè nyénige, né ki cén Sikemi cé kapiigbuʔo kpíʔile *Isirayeli* nī wè, né Yakuba póri caan wè nè taa fànʔa nē, kire gáa kii yé yeli sien ce ki kpíʔile gè?

⁸ A Kamɔri sí pe ye: «Mi jaa Sikemi wè, yeli póri wi tɔni nè wi déni. Mi ne yeli fien wī, ye- wi ken wi mé celiwe.

⁹ Yeli né weli ní bèle, we bé nyafenige kpíʔile né wiye ní, béri cepɔriyo kpínʔini yè né wiye ní. Yeli béri yeli póri lo kanʔa bèle weli mé, weli míeni béri weli póri lo kanʔa bèle yeli mé. ¹⁰ Yeli bé kò né weli ní, yeli bé gbè téni náʔa kùlo nī lè, bè gbè dàala taa náʔa weli mé, bèri nyaari de mári yiye mé de yeli kele kúu gèle.»

¹¹ A Sikemi míeni wi 'juu né sinboriwo wi tuu ní wè, né wi lɔbilɔ ní bèle né jo: «Ye- nyinime taa mi nē, a yeli 'jo yege ó yege gè, m'bé ki ken yeli mé. ¹² Ye- wali nyuo káa tiè niʔege gaa yeli ne caa cepɔriyo lɔri dè, ye- cepɔriyo cenge yakɔnɔ míeni tiè dè, m'bé ti caa gen yeli mé. Yé sí taa ye sinboriwo wire ken m'mé celiwe.»

Yakuba jaala pe 'Dina kàsii tún wè

¹³ A *Yakuba* jaala pe 'Sikemi né wi tuu Kamɔri fáanni wè, né ki cén Sikemi wi yé peli cɔni Dina cúʔo wè. ¹⁴ A pe sí pe ye né jo: «Weli sí gbè kire kpíʔile?, bè weli cɔni Dina ken wè nàguw wáa mé nàa wī kenekene singbiʔile nī

† Sienne bāli pe lèlè nī lè, pe nē cé gbène sinbapori suw né walifiwe walipile nigbe ní lè.

wè?. Ki bé puu fiere weli mé. ¹⁵ Weli sí gbè yéri ki nē?. Kaala nigbe sí yē ná? a: a yeli míeni 'f̀li nē yéri weli wori nē dè, kire gī, yeli 'yeli bè yeli nàguɔɔ pe m̀eni kenekene kpí?ile wè wī. ¹⁶ A yeli 'yéri tire nē dè, weli béri weli pórilo kan?a bèle yeli mé, weli míeni béri yeli wuulo líi bèle, weli bé téni né yeli ní, we míeni bè kò sienfeliye nigbe. ¹⁷ A yeli sí yéri tire nē dè? bè yeli kenekene kpí?ile wè, weli bé weli c̀ni líe wè bè ké né wi ní wī.»

¹⁸ A pe sienre ti 'Kamri né wi jaa Sikemi déni wè, ¹⁹ a nàgapunwɔ wi 'fali nē nà?ana bé sa ki kpí?ile gaa pe 'juu gè, né ki c̀n Yakuba póri wi 'lãa puu wi nē kpuɔ. Ki 'nyaa Sikemi wire wi 'puu, wi tuu sienne nī bèle, nàa pe 'puu ne kpóri wè.

²⁰ A Kamri né wi jaa Sikemi ní wè, a pe séni nò kà?a ki nàkpan?a wiile nē lè, nē sienre dáa juu dè nē tie pe nē, né jo: ²¹ «Sienne bali bèle pe nyéni yéri ki nē bè puu yanyige nē né weli ní. Ye- ki ya?a pe- kò né weli ní, pe sí de nyaari piye mé de pe kele kúu gèle weli kùlo nī lè. Ye- ki wéli, kùlo ni wè kpuɔɔ? kayɔbiyɔ yi míeni nē lé? Weli béri pe pórilo líi bèle celile, bé míeni de weli pórilo kan?a bèle pe mé. ²² Gaa sí gī baa gè, sienne bali piyè f̀li ki nē bè kò né weli ní we- kò siennuminɔ?, a weli nàguɔɔ pe m̀eni sí yéri ki nē bè kenekene kpí?ile wè bè peli tíele?. ²³ Pe yajuuro dè, né pe lri ní dè, ti m̀eni sí puu lé weli mé? ? Kire nē, ye- tí we- yéri pe sienre nē dè, pe- sí kò né weli ní.»

²⁴ Sienne bali pe m̀eni pe 'puu ténine nàkpan?a wiile nī lè, a pe 'Kamri né wi jaa Sikemi sienre lú?u dè. A kire kà?a nàguɔɔ pe m̀eni 'kenekene kpí?ile wè.

²⁵ Cenye taanri kàdu?ume gè, bà kenekene nɔmirɔ ti 'puu ne t́in ne pe yáa dè, a Yakuba jaala siin 'yè nē séni tuu pe nē, Simeyo né Levii, Dina wi lɔbilɔ bèle †.

A pe 'pe kapiengbuɔn n̄uɔɔ líe gèle nē séni tuu kà?a nē gè, nē ki ya?a kà?a sienne piyè puu ne kapienne wu?u s̀ngí gè?. A pe 'nàguɔɔ pe m̀eni kpúu. ²⁶ A pe 'Kamri né wi jaa Sikemi 'kpúu wè né n̄uɔɔ ní gèle, né Dina cò wè nē yige Sikemi sa?a nī gè, nē ké né wi ní.

²⁷ A Yakuba jaasenmine pe 'pen nē p̀ni kúbilo f̀?uro bèle, nē kà?a ki yere ti m̀eni líe, bè ki 'nyaa sienne bali pe yé peli c̀ni cú? wè. ²⁸ A pe 'síkaala cò bèle, né s̀nbaara ní dè, né niye ní yè, né s̀fengele ní gèle, dàa ti 'puu kà?a nī gè, né dii ti 'puu nyà?a nī gè. ²⁹ A pe 'sienne bali pe lri ti m̀eni líe nē ké, né pe piile ní bèle, né pe celile ní bèle, nē pe 'yere ti m̀eni 'koli kpógori saaya nī yè.

³⁰ A Yakuba wi 'juu né Simeyo né Levii ní wè né pe ye: «Yeli nyéni yawuɔ wáa mi nē díe?, nē mi ya?a mi- ne núɔ kùlo náa sienne mé bèle, Kanaa sienne bèle né Perezi sienne ní bèle. Sienne c̀eri bíele m'omé; pe m̀eni bé sí ga piye píne bè ba tuu mi nē bè mi kpúu, mi né mi wuulo ní bèle ††.»

† Simeyo né Levii ní wè, né Dina ní wè, pe taanri pe 'puu nu-ufɔnuɔ piile; pe yáa wire wi 'puu Leya wè. Wéli baa 29.33-34.

†† Wéli baa Fàn 7.7; 26.5; N̄un 105.12.

³¹ A wi jaala pe sí wi ye: «Weli bé ki ya?a mme gè lé, sienne bali pe 'weli c̀ni kpí?ile wè majo nàjaacuɔ wī †?»

Yakuba 'téni Beteli kà?a nī gè

35 Kele gáli ke m̀eni kàdu?ume gè, a Kulocelié 'juu né Yakuba ní wè né jo: «Yè mari waa Beteli kà?a mé gè, ma sa téni baa kire ti?e nī gè. Ma sí gbù?ɔɔdi?e kàa faan baa Kulocelié mé wè, wire n̄aà wi 'wii tie muc nē wè, lèle líi nī muc 'puu ne fé muc luɔ Ezawu nē wè.»

² A Yakuba sí ki juu wi sa?a wuulo mé bèle, né sienne bíli pe 'puu né wi ní wè, né jo: «Ye- yeli yasanro ti m̀eni yige yiye sunɔɔ nī, dàa ti 'k̀n sienfeliye yáa mé yè ! Ye- yiye jíge ye m̀nu, ye- burunuɔɔ yige dè, yé buruciilide líe dè, ye le yiye nē ! ³ Yé yè weri waa Beteli mé wè ! Kire ti?e nī gè m'bé sa gbù?ɔɔdi?e kàa faan Kulocelié mé wè, wire n̄aà wi 'lú?u m'omé wè nē mi sá?a mi f̀uɔɔ lèle nī lè, wire n̄aà wi 'puu né mi ní wè mi tán?ana ni m̀eni lèle nī lè koligo nē gè.»

⁴ A sienne bali pe m̀eni 'pe yasanro ti m̀eni líe, dàa ti 'k̀n sienfeliye yáa mé yè, nē ken Yakuba mé wè, né ngbótogolo ní gèle gáli ke 'puu yawíire wu?ulo gèle. A Yakuba 'ti m̀eni túgu nē t́n tiikpuɔ láara gè gaa ki 'puu Sikemi kà?a táanni gè.

⁵ Bà pe 'yè nē koligo líe gè ne waa wè, a Kulocelié wi 'fiɔbuɔɔ cáan kàsenye sienne nē bèle, bali pe 'puu baa pe táanni bèle, kire ga buu pe wàa f̀ga yè bè ta?a Yakuba jaala nē bèle?. ⁶ A Yakuba wè, né wi sienne pe m̀eni bali pe 'puu né wi ní bèle, a pe 'ké nē séni nò Luzi kà?a nē gè, gaa pe 'ye Beteli wè, Kanaa kùlo nī lè. ⁷ A wi 'Kulocelié gbù?ɔɔdi?e kàa faan kire ti?e nī gè nē ki ti?e mí?e yeri gè Eli Beteli (ki k̄ri wire wī: Beteli ti?e Kulocelié). Ki 'nyaa kire ti?e gáa kire nī Kulocelié wi cé wii tie wi nē, bà wi 'puu ne fé wi luɔ nē wè.

⁸ Kire ti?e nī gè a Debora 'kùu, Debora n̄aà wi yé Erebeka gbó wè a wi 'lie wè. A pe 'wi t́n Beteli táanni wè, tiikpuɔ láara gè, kire tiikpuɔ gáa kire piyè ne ye K̄nwaara Tiikpuɔ gè.

⁹ A Kulocelié wi 'n̄è wii tie Yakuba nē wè, lèle líi nī wi k̀n Mesopotamii kùlo mé lè, né diba ta?a wè wi nē ¹⁰ ni ye: «Muc mí?e ki yé puu Yakuba; píra n̄aà nī wè piyè ní de muc ye Yakuba?. Nē lá?a pàngé nē muc mí?e ki bé kò Isirayeli.» Bà sí ki 'kpí?ile, a Kulocelié wi mí?e yi?e gè ne wi ye Isirayeli ††.

¹¹ A Kulocelié 'n̄è wi ye: «Mi wī N̄ri Ti M̀eni Kulocelié wè. Ma sii ma ni?e ma kò kùpolo láa, ma puu sienfelini?e. Kùlof̀lib bé yiri muc nī. ¹² Kùlo náa mi yé ken Birayima mé wè né Siaga mé wè, m'bé ni ken muc mé né muc siime báa pi bága pen muc kàdu?ume gè †.»

¹³ A Kulocelié 'yè nē ké lí?i naame gè, né Yakuba ya?a bile ti?e gī nī wi yé juu né wi ní wè. ¹⁴ A Yakuba 'kàdenige kàa yègè nē yérige céwu ti?e gī nī Kulocelié yé juu né wi ní wè, né kakuɔɔ divien wo ki nē, né 'n̄è

† Wéli baa 49.5-7. †† Wéli baa 32.29. †† Wéli baa 17.4-8; 26.3.

sùnmo wo ki naame gè, kire ga buu ki- kò sòngi-daadi?ε. ¹⁵ Ti?ε gī nī Kuloceliε yé juu né Yakuba ní wè, a Yakuba ki ti?ε mí?ε le gè nε ki ye Beteli.

Araseli wi 'Benzame sii né kùu

¹⁶ A Yakuba né wi narige ní gè, a pe 'yè nè yiri *Beteli nī* wè nε waa. Ki yé kò cèri pe sí nò Efirata † ténime nī bè, a Araseli liye yi 'wi yège bile kire sun?omō nī bè; wi siigenne ni yé gbèn. ¹⁷ Bà wi siigenne ni yé gbèn nè cáanri lè, a cesiijowo wi 'wi ye: «Fāga de fi?é?, muo nyéni nāga-bile láa taa.»

¹⁸ Bè Araseli ya?a kùu koligo nē gè, a wi 'wi jaa wi mí?ε le gè nε wi yeri Ben Oni (ki kōri wire wī: wu?ɔɔ pù). A pù wi tuu 'wi mí?ε yi?ε gè nε wi ye Benzame (ki kōri wire wī: kàliige pù). ¹⁹ Bà sí ki 'kpí?ile a Araseli wi 'kùu, a pe 'wi tón Efirata koligo táanni gè, gāa pe kénì ye píra njáà nī wè Betilemi kà?a gè. ²⁰ A *Yakuba* 'kàdenige káà yège nè yérige céwu nyεge nē gè, ki- kò sòngidaadi?ε. Ki kàdenige gāà ki 'tíin baa Araseli nyεge nē gè né péni nò pàngε gè.

²¹ A *Isirayeli* 'yè nè wi fèni saaya kólīgi yè, nè ké nè séni yi kóri Migidali Ederi ti?ε kàdu?u mé gè.

²² Bà *Isirayeli* 'puu baa ténìwe kire ti?ε ténime nī bè, a Wurubeni kénì yè nè wi tuu *cuo wáà* taa, njàa pe 'puu nε ye Biliya wè. A *Isirayeli* 'ti lú?u.

Yakuba jaala pe nyuo gè

Jaafólilb kie né siin pe 'puu *Yakuba* mé wè. ²³ Leya jaala peli pe 'puu bàli bèle: Wurubeni wire wi 'puu Yakuba jaapeliwe wè, nè Simeyɔ ta?a, nè *Levii* ta?a, nè *Zuda* ta?a, nè Izakari ta?a, nè yè nè Zabulɔn ta?a.

²⁴ Araseli jaala peli bīεε bàli bèle: *Yusufu*, né Benzame.

²⁵ Biliya wè, Araseli sùkulocuo wè, wire jaala peli bīεε bàli bèle: Dan, né Nafitali. ²⁶ Zilipa wè, Leya sùkulocuo wè, wire jaala peli bīεε bàli bèle: Gadi, né Azeri. Yakuba jaala pe mieni bìne wire wi 'puu bàli bèle; wi yé pe sii *Mesopotamii* kùlo mé lè.

Siaga wi 'kùu

²⁷ A *Yakuba* n'è kòli nè pen wi tuu *Siaga* ti?ε mé gè, baa Mambire ti?ε nī gè, Kiriyati Ariba kà?a táanni, gāa pe kénì ye píra njáà nī wè Eburɔn kà?a. Kire ti?ε kire nī *Birayima* né *Siaga* pe yé kini nè ténì bèle né ní nabɔn-mino bèle ††. ²⁸ Bà *Siaga* yé lie nè yi?εε tekaceri (180) taa wè, ²⁹ wi yé tóni nè sómigɔ nè lie, né kùu nè ké wi tu- uliεε kúrugu yè yanyige nē. A wi jaala pe siin, *Ezawu* né Yakuba, séni pe tuu tón wè.

Ezawu narige wori dè

36 *Ezawu* njáà pe 'ye *Edomi* wè, wire né wi piile sienre dī dàa dè. ² *Ezawu* yé *Kanaa* celile páli líε.

† Efirata kà?a gè, ki mí?ε ki yé kénì yi?ε kàdu?ume gè, pe ki ye Betilemi. Wéli baa Wuru 1.2. †† Wéli baa 13.18.

Pe 'wàa ye Ada, Elɔn póri wè, Elɔn njáà wi 'puu *Etiyé wuu*, né wàa ye Wolibama, Ana póri wè, wire njáà wi tuu Sibeyɔn wi 'puu *Eviyé wuu*, ³ nε wàa ye Basimati, Simayira póri wè né ní Nebayɔti cɔni wè. ⁴ A Ada 'Elifazi sii Ezawu mé, a Basimati wire 'Erewuyeli sii wi mé. ⁵ A Wolibama wire 'Yewusi sii, né Yawelami ní, né Kora sii Ezawu mé wè. Bàli peli bīεε Ezawu jaala bèle, bàli wi 'sii Kanaa kùlo mé lè.

⁶ A Ezawu 'wi celile líε bèle, né wi jaala ní bèle, né wi póri lo ní bèle, né wi sa?a sienne pe mieni ní, né wi yajuuro ti mieni ní, nè fàri wi lɔri ti mieni nē dàa wi yé taa Kanaa kùlo nī lè, a wi 'yè nè yiri nè ké liilige kùlo láa ni- iye mé nè núgo wi cɔni *Yakuba* táanni wè. ⁷ Né ki cén pe lɔri ti yé ni?ε nè cáanri; piyè cī ní gbè kò ti?ε nugo nī?. Ténime báà nī pe 'puu bèle, ki ti?ε ki yé céri pe nī, né ki cén pe yajuuro ti yé ni?ε nè cáanri. ⁸ Bà ki 'kpí?ile a Eza- wu 'yè nè séni ténì Seyiiri nyaguruyo nē yè. Ezawu wire mieni pe 'puu nε yeri Edomi wè.

Ezawu piile tұлugo gè

⁹ *Ezawu* piile tұлugo kire gī gāa gè, wire njáà wi 'puu *Edomiyé* tuuli?ε gè, peli bàli pe 'puu ténine Seyiiri nyaguruyo nē yè. ¹⁰ Ezawu jaala pe míεε yire yī nyàa yè: Elifazi, Ezawu cuo Ada jaa wè; né Erewuyeli, Ezawu cuo Basimati jaa wè.

¹¹ Elifazi jaala peli pe 'puu bàli bèle: Temani, Womari, Sefo, Gayetami, né Kenazi. ¹² *Celiwe wáà* mieni 'puu Ezawu jaa Elifazi mé wè, pe 'wi ye Timina. A wire mieni *'Amaleki* sii wi mé. Bàli peli bīεε Ezawu jaala piile bèle, wire né wi cuo Ada ní wè.

¹³ Erewuyeli jaala peli pe 'puu bàli bèle: Na?ati, Zera, Sama, né Miiza. Bàli peli bīεε Ezawu jaala piile bèle, wire né wi cuo Basimati ní wè.

¹⁴ Wolibama wire mieni yé puu Ezawu cuo. Wi 'puu Ana póri wè, Ana njáà wi 'puu Sibeyɔn póri wè. Wire jaala bīεε bàli bèle: Yewusi, Yawelami, né Kora.

¹⁵ Ezawu narige ki kàfólilb peli bīεε bàli bèle. Elifazi, wire njáà wī Ezawu jaaliεε wè, wi narige ki kàfólilb peli pe 'puu Temani, Womari, Sefo, Kenazi, ¹⁶ Kora, Gayeta- mi, né Amaleki. Peli bīεε pe 'puu Elifazi narige ki kàfólilb bèle, Elifazi njáà wi 'puu Ada jaa wè, Edomi kùlo nī lè. ¹⁷ Erewuyeli, Ezawu jaa wè, wi narige ki kàfólilb peli pe 'puu Na?ati, Zera, Sama, Miiza. Peli bīεε pe 'puu Erewuyeli narige ki kàfólilb bèle, Erewuyeli njáà wi 'puu Basimati né Ezawu jaa wè, Edomi kùlo nī lè. ¹⁸ Woliba- ma, Ezawu cuo wè, wi jaala peli narige ki kàfólilb peli pe 'puu Yewusi, Yawelami, né Kora. Peli bīεε pe 'puu Eza- wu né Wolibama pe jaala narige ki kàfólilb bèle. Woliba- ma wire wi 'puu Ana póri wè. ¹⁹ Bàli pe mieni peli pe 'puu Ezawu jaala bèle, Ezawu njáà pe puu nε yeri Edomi wè. Peli pe 'puu wi narige ki kàfólilb bèle.

Seyiiri piile tùlugo gè

²⁰ Seyiiri piile tùlugo kire gī gàa gè, peli bálì pe 'puu kùlo ni sienpelile bèle. Seyiiri wire yé puu Woriyé wuu. Seyiiri jaala pe míeyε yire yī nyàa yè: Lotan, Sobali, Sibeyɔn, Ana, ²¹ Disɔn, Etiseri, né Disan. Bálì peli pe 'puu Wori sienne narigε ki kàfɔlil bèle. Wori sienne peli pe 'puu Seyiiri siime bè, *Edɔmi* kùlo nī lè. ²² Lotan jaala peli pe 'puu bálì bèle: Wori né Emami. Lotan wi juw wi 'puu Timina. ²³ Sobali jaala peli pe 'puu bálì bèle: Al-iban, Manati, Ebalì, Sefo, né Wonami. ²⁴ Sibeyɔn piile peli pe 'puu bálì bèle: Aya né Ana. Kire Ana wire wī sɛnì lafugo pìndi?εε nyaa gèle waama kùlo nī lè, bà wi 'puu ne wi tuu Sibeyɔn sɛfengele nári gèle. ²⁵ Ana piile peli pe 'puu bálì bèle: Disɔn, né Wolibama, wire njàa wi 'puu Ana póri wè. ²⁶ Disɔn jaala peli pe 'puu bálì bèle: Emidan, Esiban, Yitiran né Keran. ²⁷ Etiseri jaala peli pe 'puu bálì bèle: Bilan, Zaavan, né Akan. ²⁸ Disan jaala peli pe 'puu bálì bèle: Usi né Aran. ²⁹ Wori sienne pe kàfɔlil peli pe 'puu Lotan, Sobali, Sibeyɔn, Ana, ³⁰ Disɔn, Etiseri, né Disan. Bálì peli bīεε Wori sienne kàfɔlil bèle nè yeli né pe saʔala ní gèle, Seyiiri kùlo nī lè.

Edɔmi kùlofɔlilb wori dè

³¹ Kùlofɔlilb bálì peli pe 'tɛni *Edɔmi* kùlo nī lè sɛni *Isirayeli* sienne pe 'kùlofɔlilb taa wè.

³² Bela wè, Beyɔri jaa wè, wire wi 'puu Edɔmi kùlo ni kùlofɔli wè. Wi kàʔa ki mí?ε kire ki 'puu Dinaba wè. ³³ A Bela péni kùu, a Yobabi, Zera jaa wè njàa wi 'kɔn Bɔsira kàʔa mé gè, a wire 'tɛni fànʔa nē gè wi sɛndi?ε nī gè.

³⁴ A Yobabi péni kùu, Usami njàa wi 'kɔn Temaniyé kùlo mé lè, a wire 'tɛni fànʔa nē gè wi sɛndi?ε nī gè. ³⁵ A Usami péni kùu, a Adadi, Bedadi jaa wè, wire 'tɛni fànʔa nē gè wi sɛndi?ε nī gè. A wire 'kapienne kpúɔn lè nè

Madiyan sienne jaa bèle *Mowabi* kùlo nī lè. Wi kàʔa ki mí?ε kire ki 'puu Aviti wè. ³⁶ A Adadi péni kùu, a Samila njàa wi 'puu Masireka kùlo wuu wè, a wire 'tɛni fànʔa nē gè wi sɛndi?ε nī gè. ³⁷ A Samila péni kùu, Sawuli njàa wi 'kɔn Erewɔbɔti Cáʔa Táanni gè, a wire 'tɛni fànʔa nē gè wi sɛndi?ε nī gè. ³⁸ A Sawuli péni kùu, Baali Ana, Akibɔri jaa wè, a wire 'tɛni fànʔa nē gè wi sɛndi?ε nī gè.

³⁹ A Baali Ana, Akibɔri jaa wè, a wire péni kùu, a Adari 'tɛni fànʔa nē gè wi sɛndi?ε nī gè. Wi kàʔa mí?ε ki 'puu Pawu. Wi cuw mí?ε ki yé puu Meyɛtabeyeli; wi yé puu Matiredi póri, wire njàa wi 'puu Mezaʔabi póri wè.

⁴⁰ *Ezawu* sienne pe kàfɔlilb pe míeyε yire yī nyàa yè, nè yeli né pe nariye ní yè né pe ténidiεyε ní yè, pe míeyε yire yī: Timina, Aliva, Yeteti, ⁴¹ Wolibama, Ela, Pinɔ, ⁴² Kenazi, Temani, Mivizari, ⁴³ Magidiyeli, né Irami. Bálì peli bīεε Edɔmi sienne kàfɔlilb bèle, nè yeli né pe ténidiεyε ní yè né kùlo nàa ni 'puu pe woli lè. *Ezawu* sienne peli bīεε bálì bèle; wire wi yé puu Edɔmi sienne pe tuuli?ε gè.

YUSUFU NE WI LɔBILɔ SIENRE DI

(37.1–50.26)

Njóniyɔ 'tuu Yusufu nē

37 A *Yakuba* sɛni tɛni *Kanaa* kùlo nī lè, nàa nī wi tuu wi yé kɔni nè tɛni né ní nabɔnwɔ wè. ² *Yakuba* piile sienre ti sélidi?ε kire gī gàa gè.

Bà *Yusufu* wi yé yi?εε kie né kolisiin taa wè, wi 'puu ne wi lɔbilɔ sári bèle pe- pe tuu sɛnbaara né síkaala nári bèle. Wire wi 'puu nàgabayelile lè nè taʔa Biliya piile né Zilipa piile nē bèle, wi tuu cɛlile bèle. Wi 'puu ne baaan ne wi lɔbilɔ pe kacuʔɔwɔ wori nyu dè pe tuu mé wè.

³ *Yusufu* wi yé *Isirayeli* déni wè nè tóri wi jaassenmine nē bèle, né ki cɛn wi yé wire sii wi liere lɛle nī lè. A wi 'burugbuʔɔ cɛnge jɔli nè le wi nē. ⁴ Bà wi lɔbilɔ pe 'ki nyaa wire wi yé pe tuu déni wè nè tóri peli nē bèle, a wi kaala ni 'pe sómigɔ nè bien fúɔ piyè cí ní gbè funnyige sienre juu né wi ní?.

⁵ A njónigɔ kɛni tuu Yusufu nē wè, a wi 'ki juu wi lɔbilɔ mé bèle, a wi kaala ni né pe sómigɔ nè bien. ⁶ A *Yusufu* wi 'pe ye: «Mi ne yeli fiɛn wī, ye- lúʔu m'mé. Njónigɔ ki 'tuu mi nē; ki sienre ti n'de:

⁷ «Mi 'njóni nè ki nyaa we 'puu siʔi mé ne yaliire kɔni níε ti puu puʔɔwɔ puʔɔwɔ. Cɛri 'siʔεε a mi yaliipuɔwɔ ni 'yé nè yéri, a yeli yaliipuʔɔwɔ ke péni mi woli màʔa lè nè suʔu né tuu nè síne mi woli táanni lè †.»

⁸ A wi lɔbilɔ pe sí wi ye: «Muc ne sòngí lé muc bága puu weli kùlofɔli wī lé, bèri weli kàrigí wī lé?» A wi n'ne pe sómigɔ nè bien kpúʔɔ wi njónigɔ kire kenme nē né wi sienre ní dè.

⁹ A *Yusufu* wi n'ne njónigɔ káa njóni, nè ki juu wi lɔbilɔ mé bèle né jo: «Ye- ki wéli, mi n'ne njónigɔ káa njóni, nè ki nyaa, cenge gè, né yege ní gè, né njɔwɔ kie né nigbe ní gèle, a ke miɛni péni tuu nè cúbulu mi táanni.»

¹⁰ Bà wi yé ki juu nè kúɔ wi lɔbilɔ mé bèle a wi n'ne péni ki juu wi tuu mé wè, a wi tuu wi fungo ki 'yé wi kúruɔ a wi 'wi kàanri né jo: «Gáa njónigɔ gī kire gè? Muc ne sòngí lé, mi né muc yàa ní wè o, né muc lɔbilɔ ní bèle o, weli bé pa tuu bè cúbulu lé, bè gbεgele kén gèle muc táanni lé?»

¹¹ A ki 'kò yejaʔa wi lɔbilɔ mé bèle, *Yusufu* kolì mé gè. A wi tuu wi 'sienre dàa cò dè wi fungo nī gè.

Yusufu lɔbilɔ pe 'wi cò nè pári

¹² Bà wi lɔbilɔ pe yé kɛni ké bàa pe tuu sɛnbaala né síkaala nàʔa bèle, *Sikemi* † ténime nī bè, ¹³ a *Isirayeli* 'ki juu *Yusufu* mé wè né jo: «Muc lɔbilɔ piyè ké lé *Sikemi*

† *Wéli baa* 42.6; 43.26; 44.14. †† *Sikemi* wi yé líli nè taa culolo togosicɛri né Eburɔn kàʔa ní gè.

mé, bà yajuuro ná?a dè ? Kire nē, tí mi- muc tun baa pe mé.»

A Yusufu 'jo: «Mi 'ti lú?u.»

¹⁴ A wi tuu wi 'jo: «Te waa ma sa muc lbbilb wéli bèle a ki yē piyē baa gbènminē, né a ki yē yakaa wè yajuuro nē dè?, má pa ki juu mi mé.»

A wi 'Yusufu tun wè, a wi 'yè nè yiri Eburɔn jùlɔgɔ ti?e nī gè, nè sèni nò Sikemi ténime nī bè. ¹⁵ A sien wáá 'wi nyaa wi caa ne mári nyà?a nī gè, a sien wi 'wi yúgo: «Gáa ma caa ?»

¹⁶ A Yusufu wi 'jo: «Mi lbbilb mi ne caa. Mi ne muc fien wī, muc bé gbè ki juu m'mé lé, sé pe 'ké né yajuuro ní dè ?»

¹⁷ A sien 'wi jo: «Pe ní wè tíin ná?a gè?. Mi 'puu ne lúru pe mé, <Yeri báan we- ké Dotan kà?a kɔli mé †.>»

A Yusufu wi 'ké wi lbbilb kúrugu bèle nè sèni pe nyaa Dotan kà?a táanni gè. ¹⁸ Bà pe kénì wi nyaa wi báan li?i wè, sèni wi 'nò pe nē wè, a pe 'piye nyaa nè juu bè wi kpúu, ¹⁹ a pe 'juu né piye ní né jo: «?é ! Njónidɔfɔli wī ne báan baa ! ²⁰ Píra njáà nī wè, lèlè ni 'nò, yeri báan we- wi kpúu we cáan kàti?e †† gáà ki kàa nī. We bé sa ki juu bé jo nyà?ayegé káà péni wi káa. Wé sí ki wéli a ki yē wi njóniyɔ yi bága fori yè.»

²¹ Bà Wurubeni 'ki sienre dàà lú?u dè, a wi sí ki yègè bè Yusufu suc wè pe sòngibiire mé dè. A wi 'jo: «Weli sì yeli bè cò wi sii nē wè? ! ²² Ye fāga tíi we- sisien wo gè? ! Ye- wi wáa kàti?e gáà nī gè ná?a nyà?a nī gè, yé fāga yeli kɔli ta?a gè wi nē? !» Wi 'puu ne caa bè wi suc bè sa ken wi tuu mé wè.

²³ Bà Yusufu péni nò pe nē wè, a pe 'wi cò nè wi burugo fòri gè wi nē, wi burugbu?ɔ cèngɛ gàa wi yé le gè, ²⁴ a pe 'wi líe nè wi wáa kàti?e nī gè. Kàwi?i gáà ki yé puu wa?a, lu?ɔ sì yé puu ki nī?.

²⁵ A pe 'ténì ne líi, né kénì yíeyé yègè gè nè wéli nè Simayira sienne nyaa bèle a pe 'ta?ala piye nē, né kón Galaadi kùlo nī lè, né tugoro ní dè pe nyu?ɔmɔnɔ nē bèle: wusuna, né natukɔli né nùdaanna sùnmo † ti 'puu baa ti nī. Pe yé ti tugo ne waa *Ezipiti* kùlo mé lè.

²⁶ A *Zuda* sí kénì pe 'yè: «Gáa weli bé taa a weli 'weli cɔni kpúu wè, né wi kpúu wu?u làrige gè ? ²⁷ Yeri báan, we- wi pári Simayira sienne mé bèle. Ye fāga tíi we- kɔli ta?a gè wi nē?, né ki cén weli cɔni wè, weli laayirinyeni wī.» A *Zuda* siinyenine pe 'wi sienre lú?u dè.

²⁸ Bà *Madiyan*†† kùlo yasubbarile pe 'puu ne tóri bèle, a Yusufu lbbilb pe 'wi píle nè yige kàti?e nī gè né wi pári

Simayira sienne mé bèle, walifiwe walikpegele togo ††, a peli 'wi suc nè ké né wi ní Ezipiti kùlo mé lè.

²⁹ Bà Wurubeni kénì pen kàti?e mé gè né péni ki nyaa Yusufu wi ní wè baa kàti?e nī gè?, a ki 'wi fungo wú a wi 'wi buruyo cenmine yè, ³⁰ né ké nè sèni wi cɔnino yúgo bèle né pe yè: «Nàgapunwɔ wi ní wè baa? ! Gáa m'bé kpí?ile píra njáà nī wè ?»

³¹ A Yusufu lbbilb pe 'síkapenne láà kɔni, né Yusufu burugo líe gè nè le síkapenne ni sisien nī gè. ³² A pe 'ké né burugbu?ɔ cèngɛ ní gè nè sèni ken pe tuu mé wè, né jo: «Ki n'gè gàa weli sèni nyaa gè. -Ki wéli a ki 'nyaa muc jaa wi burugo kire gī.»

³³ A Yakuba 'ki cén, a wi 'fali ne nyeni né jo: «Mi jaa burugo kire gī ! ?é, kányi?e nē, Yusufu ! Nyà?ayegé káà ki 'muc fuguri fuguri nè muc cenmine né káa lé !»

³⁴ A *Yakuba* wi 'wi buruyo píle yè nè cenmine funbienre nē dè, né gbànva?aga líe nè le wii nē nè ki puo nè cò sènne nī gèle, níe nyeni ne sí ne wi jaa kùugo kpín?ini gè fúɔ nè taa cenni?eyé. ³⁵ A wi jaala né wi pórilo ní bèle, a pe mienì péni wi fiéle nè fúɔ, a wi 'cīi. Wii yéri ki nē?. A wi 'jo: «Ye- mi ya?a mi- mi jaa wi kùugo kpí?ile gè fúɔ bè taa mi ba ké wi kúrugu *kusi?i* nī gè !» A tuufɔli wi 'kò ne nyeni súuri wi jaa wu?u nē gè.

³⁶ A *Madiyan* kùlo sienne pe sèni Yusufu pári wè Ezipiti kùlo mé lè, Potifari mé, wire njáà wi 'puu sienkpuwɔ wè, Ezipiti kùlofɔli *Farawɔn* wi wélifɔlilɔ kàfɔli mé wè.

Tamari né Zuda sienre dī dàa dè

38 A ki péni nyaa kire lèlè nī lè, a *Zuda* 'wàli nè lá?a wi siinyenine nē bèle, nè sèni kò nàguɔ wáà ní njàa pe 'puu ne yeri Yira wè, Yira njáà wi yé kón Adulami kà?a mé gè. ² Nàguɔ wáà 'puu baa kire kà?a nī gè, njàa pe 'puu ne ye Suwa wè; *Kanaa* wuu wi 'puu. A *Zuda* péni wi póri nyaa wè, a wi 'wi líe celiwe, nè wi nyógo sa?a nī. ³ A wi 'laala taa nè nàgabile sii, a *Zuda* 'pùɔ wi mí?e le gè ne wi yeri Eri. ⁴ A wi 'n'è laala láà taa nè nàgabile sii, a pùɔ wi yàa 'wi mí?e le gè ne wi ye Wona. ⁵ A wi 'n'è laala láà taa cígini nè nàgabile sii, a pùɔ wi yàa wi 'n'è mí?e le gè ne wi ye Sela. Kire lèlè nī lè *Zuda* yé ké Kezivi kà?a mé gè.

⁶ Bà lèlè láà péni kúɔ wè, a *Zuda* 'celiwe líe nè ken wi jaapeliwe mé wè, njàa pe 'puu ne yeri Eri wè. Pe 'puu ne celiwe yeri wè Tamari. ⁷ Nè ki ya?a Eri wè, *Zuda* jaapeliwe wè, wi yé puu fungbengefɔli *Yewe* yi?e mé, a *Yewe* sí wi kpúu.

⁸ A *Zuda* sí ki juu Wona mé wè né wi yè: «Ma lakicu líe wè, muc luɔ cuɔ wè, majo bè ki 'yeli bè kpí?ile gè; ma piile sii wi nē, kire ga buu muc luɔ wi mí?e ki fāga tón? ††.»

†† Peli mé bèle, fa?a gè, sùkulolo nàgapunminɔ pári lɔri tire ti 'puu walifiwe walikpegele togo gèle. ††† *Kaliéle* náà ni 'nyu ná?a gè, lakicu líe wori nē dè, ki sienre tíi baa *Misa fàn?a* kajuudi?ele sebe nī wè (wéli baa Fàn 25.5-10; Mat 22.23-33).

† *Dotan kà?a* ki yé 'n'è líili fúɔ nè taa culoloto togo félige né *Sikemi* ní wè. †† *Kàwi?i* gáà wori pe 'nyu ná?a gè, ki yé puu sienne pe nē ki túgu bèri lu?ɔ kóri ki nī. Ki laame pi nē puu pílébe nè tóri ki nyuɔ nē gè. † Pe 'puu ne nùdaanna sùnmo ye bè «miiri»; pi yé puu lagbenre sùnmo. Pe 'puu ne pi tūugí bè kàa yige cérifurɔgɔ nī gè. †† *Simayira* sienne bálì pe 'puu ne kóngi *Madiyan* kùlo mé lè níe ja?a wáari wè. *Míeyé* nyáà siin yè, siennuminɔ peli pe ye mme gè, *Simayira* sienne né *Madiyan* sienne bèle.

⁹ Bè Wona cé ki cén piile bálí piyè ga puu wire wuulo bèle?, a wi gbéne jíin sa?a nī gè né lakicu ní wè, wi nē wi nàguɔɔ lu?ɔ wo gè dàala nē lè. Wíi puu ne caa bè piile sii lakicu nē wè? pe- puu wire lu wuulo?. ¹⁰ Gàa wi 'puu ne kpín?ini gè ki yé pii Yewe yi?e mé, a Yewe sí wire míeni kpúu.

¹¹ A Zuda sí ki juu Tamari mé wè, lakicu wè, né jo: «Te waa ma sa kò lakica?a nē gè muɔ tuu kpáa mé gè, fúɔ bè taa mi jaa Sela wi ba lie.» Nè ki ya?a Zuda 'puu ne ki sòngí wi fungo nī gè, né jo: «Kíi yeli mi jaa Sela wi ba kùu cígini? bè wi lɔbilo tiéle bèle.» A Tamari wi 'ké nē séni kò wi tuu kpáa mé gè.

¹² Bà ki yé kénì mɔɔɔ gè, a Zuda cuɔ wè Suwa póri wè, a wi 'kúu. Bà Zuda 'kùugo kpí?ile gè né kúɔ gè, a wi 'ké Timina kà?a mé gè bé sa sienne wéli bèle, bálí pe 'puu ne wi sínbasiire né síkasiire kùnú dè. Wi nàgori nàa pe 'puu ne ye Yira wè, Adulami kà?a wuu wè, wire cé píne né wi ní. ¹³ A wàa péni ki juu Tamari mé né wi ye: «Muɔ labɔtuu wi n'he, wi waa Timina kà?a mé bè sa sínbasiire né síkasiire kùnu dè.» ¹⁴ A Tamari wi 'wi lakica?a bururo fòri dè nē téngɛ, né fèni tí?e nē wi yi?e mígele gè, né ké nē séni téni Enayimi jíinme mé bè, baa Timina kà?a kòli-go nē gè. Ki 'nyaa Tamari wi yé ki cén Sela wi 'lie nē nò cetengeme; piyè sí wire ken wi mé wire puu wi cuɔ?.

¹⁵ A Zuda péni wi nyaa, né jo dù?ɔ nàjaacu wí, né ki cén wi yé wi yi?e mígele gè né fèni ní wè. ¹⁶ A Zuda sí sí?ere nē kpɔni wi nē, bè wi 'puu koligo táanni gè, né jo: «-Mi ya?a mi ké né muɔ ní muɔ sa?a mé gè.» Nè ki ya?a wíi cé ki cén wire jaa cuɔ wire wí?.

A celiwe wi sí wi ye: «Gáa muɔ bé ken m'mé a mi 'kò muɔ mé wè?»

¹⁷ A wi 'jo: «M'bága mi síkadu?u síkayelile làa tórigo ná?a muɔ mé.»

A celiwe wi 'jo: «Ao. Muɔ bé gbè fie ya?a ná?a lé m'mé, fúɔ bè taa muɔ ba ni ken?»

¹⁸ A Zuda sí jo: «Fie níi felige muɔ ne caa mi- ya?a ná?a?»

A celiwe wi 'jo: «Sèmidinne náa nē muɔ mí?e ki yé sebege gè, né ni mà?ana ní lè, né kpògo gáa gí muɔ kòli ní gè, ma tire ya?a ná?a m'mé.»

A Zuda wi 'ti ken wi mé, né jíin wi kúruɔ, a celiwe wi 'laala taa.

¹⁹ A Tamari wi 'yè nē ké, nē séni fèni sá?ala wè nàa wi yé mígele yi?e nē gè, né wi lakica?a burudo líe dè nē le.

²⁰ A Zuda wi kénì wi nàgori Yira tun wè, Adulami kà?a wuu wè, wi sa síkayelile ken lè wi- sí wire yeɛ suɔ dè celiwe mé wè, dàa wire cé ya?a baa wi mé dè ti- puu fie wè. Wíi séni celiwe nyaa wè baa?. ²¹ A wi sí nàguɔɔ yú-go bèle bálí pe 'puu baa ki tí?e nī gè, né jo: «Sé nà-jaacu nàa wi yé, nàa wi 'puu ná?a téniwe Enayimi kòli-go nē gè?»

A pe sí wi ye: «Weli sí nàjaacu cén ná?a tí?e gáa nī gè?»

²² A Yira 'koli nē pen né péni ki juu Zuda mé wè né jo: «Míi séni wi nyaa baa?. Ki tí?e nàguɔɔ pe sí cénì jo dí peli sí nàjaacu cén baa kire tí?e nī gè?»

²³ A Zuda sí jo: «Wi- kò baa né ti ní kè ! A kire 'laa, sienne pe bága de weli tí?e. Gíi mi 'cén gè, mi nyénì muɔ tun síkayelile ní lè, muɔ sí séni celiwe nyaa wè baa?»

²⁴ Yeye taanri kàdu?ume gè, a pe péni ki juu Zuda mé né jo: «Tamari wè, muɔ jaa cuɔ wè, wi nyénì nàjaara kpí?ile; laala ce yé baa wi nē.»

A Zuda sí jo: «Paa wi cò pe yige kà?a nī gè, pe- wi sórigo wíiwe!»

²⁵ Bà pe 'celiwe cò wè nē yige kpàn?ane gè, a wi 'sien tun wi- sa ki juu wire labɔtuu mé wè, «Yeɛ dáa dī mi mé dáa dè, kire sien wire woli nī laala lè.» A wi 'nè jo pe- wi yúgo: «Náa wori dī yeɛ dáa dè: sèmidinne náa nē muɔ mí?e ki yé sebege gè, né mà?ana ní lè, né kpògo gáa ní gè?»

²⁶ A Zuda 'wi yeɛ wéli dè nē cén, a wi 'jo: «Celiwe nàa wi 'sín nē tóri mi tíime nē. Né ki cén mi sí yéri ki nē nē wi ken mi jaa Sela mé wè?, bè mi yé ki juu kenme bíl nē bè.» A pe 'wi ya?a, piyè 'nè kapiile kpí?ile wi nē?. Zuda míeni sí 'nè wi nyóɔɔ sa?a nī?.

²⁷ Bà celiwe wi sii lèle ni péni nò lè, a pe 'ki nyaa nòɔɔ wi 'puu, piile bèle. ²⁸ A wi péni je sii wè, a wàa 'wi kòli yige gè, a cesiijowo wi 'wi kòli cò gè, né jèsiinyiwe puɔ wi kòli nē gè, né jo: «Nàa wire wi 'yigi péliwe wè.» ²⁹ Nè sí ki ya?a, gáa ki péni kpí?ile gè, a pùɔ wi 'koli nē kòli nyóɔɔ gè, á siinwuu wire 'yiri. A cesiijowo wi 'jo: «Je muɔ sí koligo múgu gè wí!» A pe 'wi mí?e le gè Perezi † (ki kòri wire wí: koligo múgu). ³⁰ Kire kàdu?ume a pífin?e gíi ki 'yiri wire nàa nē pe yé jèsiinyiwe puɔ wè. A pe 'wi mí?e le gè né jo Zera (ki kòri wire wí: nyiwe, kire ga laa, nàa wi 'nyí?ene wè).

Yusufu wi 'kò sùkulowo

39 Bà pe yé Yusufu 'kóri wè nē ké Ezipiti kùlo mé lè, á Potifari séni wi suɔ wè, wire nàa wi 'puu Ezipiti kùlo sienkpɔɔɔ wáa wè. Wi 'puu Ezipiti kùlofóli Farawɔn wi wélifóli kàfóli ††. A wi 'Yusufu suɔ wè Simayira sienne mé bèle, peli bálí pe yé ké né wi ní Ezipiti kùlo mé lè. ² A ki péni nyaa Yewe yé né Yusufu ní wè, a kire ki 'ya?a wi kele ke míeni 'puu ne nyu?ɔ. A wi 'kò baa wi kàfóli Potifari kpáa nī gè, Ezipiti kùlo wuu wè.

³ A Potifari kénì ki nyaa Yewe yé né Yusufu ní wè, á wi kele ke míeni ní ne nyu?ɔ gèle, gáli wi 'puu ne kpín?ini gèle. ⁴ Bà ki 'kpí?ile a wi sí tóni nē kpɔ?ɔɔ taa Potifari mé wè, a wi 'wi sí?ere nē kpɔni wíi nē, a wi 'kò ne wi sa?a kele ke míeni kàrigí né wi lɔri ní dè. ⁵ Bà Potifari wi 'Yusufu téngɛ wè wi sa?a nyúgo nē gè né wi kpí?ile wi

† Perezi nàa wi yé puu Dawuda né Zezi tuuli?e káa. †† Farawɔn mí?e ki yé puu kɔrigɔ kùlofóli mé bèle, Ezipiti kùlo nī lè. A kùlofóli ní gbéne téni fàn?a nē gè, pe nē ki le wi nē. Farawɔn wáa yé kíni nē téni fàn?a nē gè Birayima lèle nī lè. Wéli baa 12.15.

koliyere ti mieni kàrigefòli wè, a Yewe 'diba taʔa wè Potifari saʔa nē gè, Ezipiti kùlo wuu wè, Yusufu kenme nē bè. Wi diba wi yé puu wi yere nē dè dàa wi 'puu ne taʔa dè, saʔa wori dè né siʔi wori ní dè. ⁶ A Potifari wi sí wi yere ti mieni yaʔa Yusufu kiyè nī yè. Wire si 'h'ne puu ne yafien ciʔigeʔ, nē yiri wi siliire tire yákuu nīʔ.

Yusufu né wi kàfòli cuo wori dè

Yusufu wi yé sí tōni nē puu cènwe cetinne nē lè, wi yiʔe mieni ki 'puu cenge.

⁷ Bà lèlè láà péni kúu wè, á ki péni nyaa cenge káà, a Yusufu kàfòli cuo wi 'wi wéli nē ciʔige né kénì Yusufu ye wè: «Sínè né mi ní !»

⁸ A wi 'cìi né ki juu wi kàfòli cuo mé wè, né wi ye: «Mi kàfòli wi nyéni wi saʔa keke ke mieni le mi kòli nī, wi nyéni téngè mi nē; wi ní wè yakaa ciʔige saʔa nī gèʔ. ⁹ Wire tíime fànʔa kii kpuʔo saʔa nī gè mi wuʔu nē gèʔ, wii cii yafien nē m'méʔ, ka laa muo nigbe bèʔ, né ki cén muo yè wi cuo. Gáa nē m'bé ba kapiigbuʔo gáà kpiʔile gè Kuloceliè nē wè ?» ¹⁰ Cenge ó cenge, celiwe wi nìe sienre dáà nyu dè Yusufu mé. Yusufu nē cii, wi nē ce ti lúʔu wi méʔ, wi mieni nē fòli ki nē bè sínè né celiwe ní wèʔ, né mieni bé puu né wi ní tiʔe nugo nīʔ.

¹¹ A ki péni nyaa cenge káà, bà Yusufu 'jiiin saʔa nī gè bè wi baara kúu dè, baakuwo wáà si yé sí puu baa saʔa nī gèʔ. ¹² A celiwe wi 'Yusufu cò burugo nē gè, né jo: «Sínè né mi ní !» A Yusufu wi 'fè nē yiri kpànʔane, né burugo yaʔa gè wi mé kòli nī gè. ¹³ Bà celiwe wi kénì ki nyaa Yusufu 'fè nē yiri kpànʔane gè né burugo yaʔa gè wire mé kòli nī gè, ¹⁴ a wi 'yékpòli wáa lè nē wi baakuwo yeri bèle, né pe ye: «Cáa ! Je mi pòli wi 'Eburu nàguo sùkulowo líe wè nē pen wi- pa weli tíʔe wī. Wi 'jiiin mi kúruge bè pa mi cáan daa, a mi 'yékpòli wáa lè ! ¹⁵ Bà wi kénì ki nyaa a mi 'yékpòli yègè lè mme gè, a wi 'fè nē yiri kpànʔane né wi burugo yaʔa gè mi táanni.»

¹⁶ A celiwe wi 'burugo téngè gè wii táanni ne wi pòli siri wè. ¹⁷ Bà wi kénì pen wè, a wi 'siennuro juu dè nē tiè wi nē né jo: «Eburulo sùkulonaguo njáà ní muo 'pen wè, wi péni jiiin mi kúruge saʔa nī gè né jo wire bé mi cáan daa bè fiere wáa mi nē. ¹⁸ Bà mi kénì yékpòli wáa lè, a wi 'wi burugo yaʔa gè mi táanni né fè nē yiri kpànʔane.»

¹⁹ Bà Yusufu kàfòli wi 'sienre dáà lúʔu dè mme gè, dii wi cuo wi yé juu dè né jo, «ki n'ge gáa muo sùkulowo wi yé jo kpiʔile mi nē gè,» a wi 'fungo ki yè kpuʔo. ²⁰ A wi 'Yusufu cò wè nē séni le kasuu nī, saʔa gáà nī kùlofòli wi cì ne wi kasuulebile nii bèle. A Yusufu wi 'kò baa kasuu nī wè.

²¹ A ki péni nyaa, kire tiʔe mieni nī gè, Yewe 'puu né wi ní. A wi 'kacenge kpiʔile Yusufu mé wè, a Yewe 'ki yaʔa a Yusufu sí kpuʔo taa kasuusaʔa kàfòli mé wè. ²² A kasuusaʔa kàfòli wi 'kasuulebile pe mieni yaʔa Yusufu kòli nī gè. A yege ó yege 'kpiʔile kasuu nī wè, wire wi 'puu

ne ki keke cuonri gèle. ²³ Kasuusaʔa kàfòli wii cé 'h'ne puu ne yakaa ciʔigeʔ, né ki cén wi yé keke ke mieni yaʔa Yusufu kòli nī. Bè Yewe yé puu né Yusufu ní wè, a wi yé kòli le kaala ó kaala nī, Yewe nē ki kaala nyuo lè.

Yusufu 'sienkpolilo njóniyò kòri juu wè pe mé

40 Kele gáli kàduʔume gè, a ki péni nyaa cenge káà, Farawon sienkpolilo páli siin, yagbuokenmine kàfòli wè né búrukpuonno kàfòli ní wè, a peli 'Ezipiti kùlofòli wi kanabiennè kpiʔile. ² A Farawon wi fungo ki 'yè kpuʔo sienkpolilo báli siin kúruge bèle, yagbuokenmine kàfòli wè, né búrukpuonno kàfòli ní wè. ³ A wi 'pe cò nē le kasuu nī wè, kasuu njáà wi 'puu kùlofòli wélifòli kàfòli saʔa nī gè, tiʔe gii nī Yusufu yé puu gè. ⁴ A kùlofòli wélifòli kàfòli wi 'Yusufu nyéne nē kón wi de baara peli báli siin mé bèle. A pe 'lèlè láà kúu baa kasuu nī wè.

⁵ Cenge káà pilige nī, a njóniyò 'tuu pe nē, Farawon yagbuokenmine kàfòli wè né búrukpuonno kàfòli ní wè, pe siin bèle baa kasuu nī wè, njii ó njii né wi njónigò ki kòri ní wè. ⁶ Bà Yusufu péni pe nyaa sínbinime táanni bè, a wi 'ki nyaa pe mieni laame pi yé pien pe nī. ⁷ A wi sí sienkpolilo báli siin yúgo bèle, báli pe 'puu Farawon baakuwo bèle né ní kasuu nī wè né Yusufu ní wè, wi kàfòli saʔa nī gè, né pe ye: «Gáa nē yeli laame pi 'pien yeli nī pàngè gè mme gè ?»

⁸ A pe 'Yusufu ye wè: «Njóniyò yi 'tuu weli sienne siin nē bèle; sien sí wè náʔa bè yi kòri juu wè weli méʔ.»

A Yusufu wi sí pe ye: «Kuloceliè mé bèʔ ki yè lé, bè njóniyò kòri tiè wè lé ? Ye- yi juu ye tiè mi nē.»

⁹ A yagbuokenmine kàfòli wi 'wi njónigò juu gè nē tiè Yusufu nē wè, né jo: «Mi njónigò nī gè mi nyéni erezen fétirige nyaa, ¹⁰ a fétirige ki 'fali nē fiin nē yè nē lèye taanri yige nē mígele nē fièn, né fali ne pígele sengi kàtoyo kàtoyo, a erezen yasenre ti 'fali nē nyénige. ¹¹ A mi 'ki nyaa Farawon yagbuwo, nàa nī nējogo gè, ni 'puu mi kòli nī gè, á mi ne erezen yasenre cògí dè ne ti yùbú ne nii nējogo nī gè, ne kanʔa Farawon mé wè.»

¹² A Yusufu sí wi ye: «Njónigò ki kòri wire wī njáa wè: lèye taanri yè, kire yè cenyè taanri yī. ¹³ Náʔane cenyè taanri, Farawon wi bé muo yige kasuu nī wè, bé ní muo baara ken dè muo mé yagbuokenmine wori dè, muo bé ní de nējogo kanʔa gè wi mé wiri gbun bè faʔa tíele gè.

¹⁴ Mi sí ne muo náari, a muo kénì yiri á muo keke 'nyuo gèle, ma sòngi ma taa né mi ní, ma nyuo mi nē ma mi wori juu dè ma tiè Farawon nē wè, kire ga buu wi- mi yige kasuu njáà nī wè. ¹⁵ Né ki cén, pe 'mi cò nē kón né mi ní Eburulo kùlo mé lè nē pen né mi ní náʔa gè; mi si yafien kpiʔile náʔa gè mieniʔ, á pe 'mi cò nē tón kasuu njáà nī wè.»

¹⁶ Bà búrukpuonno kàfòli wi tire lúʔu dè, á wi 'ki nyaa a Yusufu 'njónigò ki sienre juu dè taanra dè, a wi 'Yusufu

ye wè: «Mi míeni nyéni ḡónigò káà ḡóni, a mi 'ki nyaa daanya taanri 'puu tugoyo mi nyùgo nī gè né yakaara ní dè. ¹⁷ Dan?a ḡī ki 'puu naame gè, kire ki 'puu né búrukpucnwò wi 'wi kpí?ile kùlofòli mé wè. Bà ti yé puu baa tugoro mi nyùgo nē gè, á sínjapigele ke péni ti jóri baa dan?a nī gè.»

¹⁸ A Yusufu sí wi ye: «Ḥónigò ki kòri wire wī ḡàa wè: daanya taanri yè, yire yē cènye taanri. ¹⁹ A cènye taanri péni kúy yè, Farawòon wi bé muc yige kasuu nī wè bè muc nyùgo ceri gè, bé muc súu bè nòri tiige nē kpàn?ane gè. Kire ti?e nī gè dībare ti bé ba muc céri jú dè bè lá?a kácere nē dè.»

²⁰ Bà sí ki 'kpí?ile, cènye taanri kàdu?ume gè, bà Farawòon wi siijenge ki 'nò gè, a wi 'pùròwò kpí?ile né wi baakuòb pe mìeni ní. Á wi 'sienkpolilo siin báli yige bèle kasuu nī wè, yagbuòkenmine kàfòli wè né búrukpuònnò kàfòli ní wè, né pe téngge wi baakuòb sun?òwò ní bè.

²¹ A wi 'yagbuòkenmine kàfòli wi baara ken dè wi mé, wi ní de nējogo kan?a gè Farawòon mé wè wiri gbun, ²² né sí búrukpuònnò kàfòli wire può nē tòn tiige nē gè bè Yusufu cé ki juu kenme bì nē bè. ²³ Kele gáli ke mìeni kàdu?ume gè, yagbuòkenmine kàfòli wi sòngi nē taa né Yusufu ní wè?, bè Yusufu wi cé ki juu wi mé kenme bì nē wè, á wi 'fi?e né Yusufu ní wè péwu !

Yusufu 'Farawòon ḡóniyo kòri juu wè wi mé

41 Yí?ele siin kàdu?ume gè, cenge káà pìlige nī, a ḡónigò 'tuu Farawòon nē wè, a wi 'ki nyaa wire yé puu yériwe Niili cá?a gògogo nē gè. ² A wi 'ki nyaa, nènòminò kòlisiin, nyàa yi 'puu cènye céri nē dè né ní kpòliyo yè, a yi 'yiri lakoligo nī gè ne vàaluò káa wè. ³ A cèri ga si?ere, a wi 'n'è ki nyaa nènòminò kòlisiin páli 'yiri nē ta?a nyii nē yè Niili cá?a nī gè, nyàa yi 'puu sèpiiboyò yè né ní wa?aya yè, a yi 'yiri nē yéri kpòliyo táanni yè Niili cá?a gògogo nē gè. ⁴ A nènúuwa?aya sèpiiboyò yi 'nènúukpòliyo cò yè nē jú. A Farawòon wi 'yè ḡónimò nē bè.

⁵ A wi 'n'è suò nē ḡóni, a ḡónigò káà 'n'è tuu wi nē. A wi 'ki nyaa, yaliikeniye kòlisiin 'puu gbóyo tìrige nigbe nē; yi 'puu cènye né ní piime ní. ⁶ A cèri ga si?ere, a wi 'ki nyaa yaliikeniwa?aya nyàa nī waama kùlo káfalige ki yé cùru gè, a yire míeni 'gbó tìrinugò nē gè. ⁷ A yaliikeniwa?aya yi 'yaliikenicènye cò yè nē jú.

A Farawòon wi 'yè ḡónimò nē bè, a wi 'ki nyaa ḡónigò nē wire yé puu.

⁸ Bà kpíenme pi 'tuu bè, a wi fungo ki 'nya?ami, a wi 'wi sàndobilo yeri bèle né wi di?ele ní bèle, Ezipiti kùlo wuulo bèle, nē péni ḡóniyo juu yè nē ti?e pe nē. Pe wàa sí jàa nē ḡóniyo yi kòri cén wè né yi juu wi mé?.

⁹ Kire ti?e nī gè, a yagbuòkenmine kàfòli wi 'fali nē juu né Farawòon ní wè né jo: «Mi kàfòli, mi nyéni sòngi nē taa

né mi pùunnidi?e ní gè. ¹⁰ Cenge káà, Farawòon wi 'fun-gò ki yé yè wi baakuòb kùrugò bèle. A wi 'weli cò nē tón kasuu nī, kasuu ḡàa wi 'puu baa kùlofòli wélifòlib kàfòli sa?a nī gè, mi né búrukpuònnò kàfòli ní wè.

¹¹ «A ḡóniyo 'tuu weli siin nē bèle pìlinugò nī, sien ó sien né wi ḡónigò ki kòri ní wè. ¹² Nàgapunwò wàa 'puu baa né weli ní, Eburulo wuu wi yé puu, kùlofòli wélifòlib kàfòli wi sùkulowò wi 'puu. A weli 'weli ḡóniyo juu yè nē ti?e wi nē, a wi 'yi kòri juu wè weli mé.

¹³ «A kele ke mìeni péni kpí?ile nē yeli né gàa ní wi yé juu gè, a Farawòon wi 'kòli nē mi baara ken dè mi mé, né búrukpuònnò kàfòli può wè nē tòn tiige nē.»

¹⁴ A Farawòon wi 'fali nē sienne tun, a pe 'fè nē séni Yusufu yige wè kasuu nī wè. A pe 'wi nyùgo kùnu gè né bá?ajuò ní wè, né buruvònyò le wi nē, a wi 'jiiin Farawòon kpáa nī gè.

¹⁵ A Farawòon wi 'Yusufu ye wè: «Mi 'ḡónigò ḡóni; sien sì jàa nē ki kòri juu wè mi mé?. A pe sí muc wori juu dè m'mé: pe 'jo a muc 'taa nē ḡónigò lú?u gè, muc nē ki kòri juu wè sien mé wè.»

¹⁶ A Yusufu sí fali nē Farawòon ye wè: «A Kuloceliè bè? wè, ḡàa wi bé gbè jàa bè ḡónigò ki kòri sòmigò wè bè juu Farawòon mé wè ? Mi yè ḡàa ?»

¹⁷ A Farawòon wi 'ki juu Yusufu mé wè né wi ye: «Mi ḡónigò nī gè, a mi 'ki nyaa mi 'puu yériwe Niili cá?a gò-gògò nē gè. ¹⁸ A mi 'ki nyaa, nènòminò kòlisiin, nyàa yi 'puu cènye céri nē dè né ní kpòliyo yè, a yi 'yiri lakoligo nī gè ne vàaluò káa wè. ¹⁹ A mi ga wéli, nē ki nyaa nènòminò kòlisiin páli 'yiri nē ta?a nyii nē yè, nyàa yi 'puu sèpiiboyò yè né ní wa?aya yè. Mi fi?e tòn nē yi felige nyaa ná?a Ezipiti kùlo nī lè?. ²⁰ Á nènúuwa?aya nyàa yi 'puu sèpiiboyò yè, yi 'nènúukpòliyo kòlisiin péliye cò yè nē jú. ²¹ Bà yi 'yi cò nē jú yè, sien sì cī gbè ki cén yi cén yi yakaa jú wī?, né ki cén yi sèpiime pii yé lá?a yi nē?. Kire lèle nī lè, a mi 'yè ḡónimò nē bè.

²² «A mi 'n'è suò nē ḡóni, a mi 'ki nyaa, yaliikeniye kòlisiin 'puu gbóyo tìrige nigbe nē; yi 'puu cènye né ní piime ní. ²³ A cèri ga si?ere, a mi 'ki nyaa, yaliikeniwa?aya nyàa nī piime sì puu yè?, né ní nyàa waama kù-lo káfalige ki yé cùru gè, a yire míeni 'gbó tìrinugò nē gè.

²⁴ «A yaliikeniwa?aya yi 'yaliikenicènye cò yè nē jú. A mi 'ḡóniyo nyàa sienre juu dè nē ti?e mi sàndobilo nē bèle. Pe wàa sí jàa nē yi kòri cén wè nē juu mi mé?.»

²⁵ A Yusufu 'ki juu Farawòon mé wè né jo: «Ḥóniyo nyàa siin Farawòon wi 'ḡóni yè, yi kòri wī nuwò. Kuloceliè wi nyéni ki ti?e Farawòon nē wè gàa wire je kpí?ile gè.

²⁶ Nènúucènye kòlisiin yè, kire yè yi?ele kòlisiin ḡi?ele, né yaliikenicènye kòlisiin ní yè, kire yè yi?ele kòlisiin ḡi?ele. Kire nē ḡónigò kī nigbe; ki kòri wī nuwò. ²⁷ Kire nē nènúuwa?aya nyàa yi 'pii yè, nyàa yi cé yiri nē ta?a péliye nē yè, kire yè yi?ele kòlisiin ḡi?ele, né yaliikeniipiye nyàa yī piime fùn bè né nyàa ní waama kùlo káfalige ki

yé cùru gè, kire 'jo fungo bé tuu kùlo nē lè yi?ele kòlisiin.

²⁸ «Kire sí mi 'puu ne nyu muo mé, mi kàfòli: Kulocelie nyéni ki tie muo nē gaa wire je kpí?ile gè. ²⁹ Ki n'ge, yi?ele kòlisiin sun?omw nī bè yaliire ti bé sòmigo nyuo Ezipiti kùlo ni mieni nī. ³⁰ A kire yi?ele gáli ke péni tóri gèle, fungo ki bé tuu kùlo nē lè yi?ele kòlisiin fúo Ezipiti sienne pe bé fi?e né yi?ele kòlisiin gíli ní gèle, gáli nī yaliire ti yé nyuo dè, né ki cén fungo ki bé cú?omw kpí?ile kùlo nī lè. ³¹ Nè sí ki taa sien sí ní ce ki cén yaliini?ere kíni nè puu bile kùlo nī lè?, bè fungo gaa ki bé kpú?o gè ki yi?ele gáli nī gèle. ³² Farawon, bè muo 'hóniy nyaa hóni yè nè ta?ala tliyo siin yè, kire ki 'tie Kulocelie nyéni yéri ki nē, wi bé ki kpí?ile fáari wī.»

³³ «Píra haa nī wè, Farawon, ki 'yeli ma sien yige, haa wi 'cilige wè nè kaala cén, bé wi téngé Ezipiti kùlo ni nyùgo nē gè. ³⁴ Má ní yieginine páli nyéne ma kòn kùlo nī lè, bàli b?ele pe béri yaliire tíla dè gbu?ulo gbu?ulo gèle, béri kogonogunowu?ulo lá?ala gèle, Ezipiti kùlo ni mieni nī lè, yi?ele kòlisiin gáli sun?omw nī yaliire ti bé nyuo dè. ³⁵ Pe- yaliire gbu?ulo dè pe mà?a, yi?ele kòlisiin gáli nī gèle bà yaliire ti bé nyuo dè, bè téngé kàaya nī yè bè mà?a Farawon wi fàn?a láara gè. ³⁶ Kire yaliwalidengere dáa dè, tire ti bé ba puu yaliire dè, yi?ele kòlisiin gáli nī gèle fungo lèlè nī lè Ezipiti kùlo nī lè. Kire sí ki bé kùlo sienne suò bèle fungo mé gè, piyè kùu?»

Farawon wi 'Yusufu téngé kùlo ni nyùgo nē gè

³⁷ A sienre dáa ti 'Farawon déni wè, né wi sienkpolilo ní bèle, ³⁸ a Farawon wi 'ki juu wi sienkpolilo mé bèle, né pe ye: «Weli bé ní gbè nàguo waa taa lé bè haa tíele wè, né Kulocelie Pile ní lè wi nī wè?»

³⁹ A Farawon wi 'ki juu Yusufu mé wè né jo: «Bè Kulocelie wi 'kele gáli tie gèle muo nē gèle, sien ní wè bile haa wi bé cilige bè muo kúo bé ní kaala cén bè muo tíele wè?. ⁴⁰ Muo ma bé kò mi sa?a ki nyùgo nē gè, mi kùlo sienne pe mieni béri luru muo mé. Mi kùlofòlilò ká-cun?o kire yákuo ki bé mi kpú?o muo nē.» ⁴¹ A Farawon wi 'h'ne ki juu Yusufu mé wè né jo: «Ki n'ge, pàngé gè mi nyéni muo téngé Ezipiti kùlo ni nyùgo nē gè.»

⁴² A Farawon wi 'wi fàn?afòlilò kòli fi?iwe † yige wè nè le Yusufu kòli nē gè, né burujènye yaa le wi nē, né tie sèmidinne le wi nē yétiige nī gè. ⁴³ A kùlofòli wi 'wi líe nè tárige sun?o wotori waa nē, haa wi 'puu kùlofòli wi ta?ara wuu wè, á kàsenivebile pe 'kíni wi yi?e mé, níe yékpú?ulo waaari gèle né jo: «Ye- káguro cáan dè ! Ye- káguro cáan dè !» Bà ki 'kpí?ile kire kenme nē, a Farawon wi 'Yusufu téngé kùlo ni nyùgo nē gè.

⁴⁴ A Farawon wi 'Yusufu ye wè: «Mi wī Farawon wè, sien sí ga tí wi kòli yègè gè kire ga laa bè wi yedaala

kòn? a muo sì fòli kaala nī nē lè?, Ezipiti kùlo ni mieni nī.»

⁴⁵ A Farawon wi 'mí?e kaa le Yusufu nē wè nè wi ye Sa-finati Paneya ††. A wi 'celiwe waa ken wi mé, pe 'celiwe wi mí?e ye gè Asenati. Wi yé puu Potifera póri, Potifera haa wi 'puu kacuwriwo, Oni kà?a nī gè ‡.

A Yusufu 'ké nè sèni Ezipiti kùlo nyaari lè nè wéli. ⁴⁶ Yusufu yé yi?ele togo né kpòrigo taa lèlè líi nī wi 'fàn?a líe gè Ezipiti kùlo nī lè. A wi 'yiri kùlofòli wi kpaa nī gè nè sèni Ezipiti kùlo ni mieni nyaari nè mà?a.

⁴⁷ Yi?ele kòlisiin gáli sun?omw nī bè, yaliire ti yé sòmigo nè nyuo dè.

⁴⁸ A Yusufu 'yaliwalidengere gbu?ulo dè tii nē nè téngé Ezipiti kùlo nī lè, yi?ele kòlisiin gáli sun?omw nī bè. A wi 'ki juu sienne mé bèle né jo pe- kà?a ó kà?a ténime yaliire líe dè pe- téngé kàaya nī yè, gbu?ulo gbu?ulo.

⁴⁹ A pe 'yaliire líe dè nè téngé. Yaliire ti yé tóni nè ni?e, bè ku?jii gògoyo dàrimi?e tíele gè. Bè yaliire ti yé ni?e nè tóri dè, piyè cé 'h'ne puu ne ti tóri cígini?.

⁵⁰ Sèni fungo yi?ele ke 'nò gèle, a Asenati, Potifera póri wè, a wi 'nàgabigele siin sii Yusufu mé wè. Potifera wire wi 'puu Oni kà?a kacuwriwo wè. ⁵¹ A Yusufu wi 'pìpeliwe wi mí?e le gè ne wi ye Manase (ki kòri wire wī: haa wi 'ki ya?a a mi 'fi?e wè), né ki cén gii wi yé je juu gè, kire gī: «Kulocelie wire wi 'tí a mi kèni fi?e né mi wu?ogw ní gè, né mi siivòlilò ní bèle.» ⁵² A wi 'siinwuu wi mí?e le gè ne wi ye Efirayimi (ki kòri wire wī: siime), né ki cén gaa wi yé je juu gè, kire gī: «Kulocelie nyéni pisi?i ténì gè mi nē, kùlo náa nī mi 'wu?o lè.»

⁵³ A yi?ele kòlisiin gáli nī yaliire ti yé nyuo dè Ezipiti kùlo nī lè, a ke péni tóri. ⁵⁴ A funduuro yi?ele kòlisiin ke 'séli, nè yeli né Yusufu sienre ní dè daa wi yé juu dè. Fungo ki yé tuu tieré ti mieni nī, nè sí ki ya?a Ezipiti kùlo nī lè, yaliire 'puu baa. ⁵⁵ Bà fungo ki kèni Ezipiti kùlo sienne taa bèle, a pe sèni yékpú?ulo waaari gèle Farawon nē wè níe yaliire náari dè. A Farawon wi 'pe ye: «Yeri waa Yusufu kúrugu. A wi 'gii juu, ye- kire kpí?ile.»

⁵⁶ Bà fungo ki yé kèni kpú?o dàala nē lè, a Yusufu 'yaliire téngediye múgu yè níe yaliire yigi dè ne pári Ezipiti sienne mé bèle, né ki cén fungo ki 'puu ne serigi ne waa Ezipiti kùlo nī lè. ⁵⁷ A sienne pe mieni 'kò ne kóngi kùlo-golo káli nī ne baan ne yaliire suu dè Yusufu mé baa Ezipiti kùlo nī lè, né ki cén fungo ki yé tóni nè serige tieré ti mieni nī.

Yusufu Iobil pe 'ké Ezipiti kùlo mé lè

42 Bà Yakuba yé 'ki lú?u dí yaliire 'puu baa Ezipiti kùlo nī lè, a wi 'ki juu wi jaala mé bèle né pe ye: «Gaa nē yeli 'ténì bile ne yiye wéli mme gè ? ² Mi sì ki lú?u lé dí yaliire yē baa Ezipiti kùlo mé lè lé!? Yeri waa

†† Mí?e gaa ki kòri wii cén?, gii sí ki caa bè juu gè, ki kòri wi bé gbè puu «sii.» ‡ Kacuwriwo pe ye puu sienne páli, bàli ní sienne pe 'puu ne tóri bèle Ezipiti kùlo nī lè.

† Fi?iwe haa wire ní Farawon 'puu ne fie tari wè kaliweye nē yè.

ye sa tàa suc baa kùe ! Kire ga buu we- kò sii nē, we fã-ga kùu?.»

³ A Yusufu lbbilb kie páli 'yè nè ké bàa yaliire suc dè Ezipiti kùlo mé lè. ⁴ Benzame wire wè, Yusufu cōni wè, Yakuba sì yé yéri ki nē a wi- ké né pe ní?, ki 'nyaa wi yé ki sōngi né jo, kapiile sì yeli bága sa wi taa?. ⁵ A *Isirayeli* jaala pe 'ké nè sēni nō Ezipiti kùlo nē lè bàa yaliire suc dè né sienne páli ní, bàli pe 'puu ne waa baa bèle, né ki cén fungo ki yé tuu tiere ti miēni nī *Kanaa* kùlo nī lè.

⁶ Yusufu wi 'puu kùlo ni nyùgo nē gè. Wire wi 'puu ne yaliire pári dè kùlo ni sienne pe miēni mé. A Yusufu lbbilb pe 'pen nè péni tuu nè yieye cúbulo yè dàala nē lè Yusufu táanni wè. ⁷ Bà Yusufu wi 'wi lbbilb nyaa bèle, a wi 'fali nè pe cén. Wìi fōli nè wìi tìe pe nē?, a wi 'siengbenre juu pe mé né pe yùgo: «Yeli 'kón sé?»

A pe 'wi ye: «Weli 'kón Kanaa kùlo mé bè ba yaliire suc bàa téngé.»

⁸ Yusufu wi yé sí wi lbbilb cén bèle; peli bèle, piyè cé h'ne wi cén cígini?. ⁹ A wi 'sōngi nè taa né h'niyo nyáà ní wi yé h'ni wi lbbilb kōli mé gè. A wi 'pe ye: «Yeli yē káfinerefolilb ! Yeli 'pen bè ba weli kùlo ci?ige lè bè wéli wī, bè ni fa?adiēye cén yè bé sí ga ba tuu weli nē.» ¹⁰ A Yusufu lbbilb pe 'jo: «?é?e, weli kàfōli ! Muo baakuoɔɔ pe 'pen bè ba yaliire suc wī, tire yákuo dī. ¹¹ Tuufōnuwo jaala bīele weli bèle. Weli yē siensinmine; káfinerefolilb bè? weli bèle? !»

¹² A Yusufu 'jo: «Yeli 'fine wī ! Yeli 'pen bè ba kùlo ni fa?adiēye wéli yè wī !»

¹³ Á pe sí h'ne wi ye: «Weli bèle, muo baakuoɔɔ bèle, weli yé puu sienne kie né siin, tuufōnuwo jaala, Kanaa kùlo mé lè. Weli cōnisenwe wè, wi 'kò baa né weli tuu ní wè, á wàa nigbe sì wè baa?.»

¹⁴ A Yusufu wi sí jo: «Tire sí mi 'juu nè kúo dè né jo, yeli yē káfinerefolilb wī ! ¹⁵ Kenme báà pire nē m'bé yeli si?e wéli a ki yē kányi?e yeli 'juu gè. *Farawōn* wi mí?e nē gè, m'bé ki kàli yeli mé, yeli sí ga tíi yiri kùlo nī lè?, ka laa yeli cōnisenwe wìi pen?. ¹⁶ Ye- wàa tun wi- sa yeli cōnisenwe kóri wè de báan; yeli senmine bèle, yeli bé kò kasuu nī wè. Bà m'bé ki cén a ki yē kányi?e gī, gàa yeli 'juu gè. A ki sí nyaa yeli 'fine wè, m'bé ki cén, mi 'ki kàli *Farawōn* wi mí?e nē gè, yeli yē káfinerefolilb wī.»

¹⁷ A wi 'pe cò nè le kasuu nī wè cēnye taanri. ¹⁸ Cēndaanriwu?u nē gè, a Yusufu wi 'pe ye: «Mi yē sien wàa h'ne wi 'fi?é Kulocēie nē wè. Ye- ki kpi?ile gàa m'bé juu yeli mé gè, bà yeli bé kò sii nē. ¹⁹ A ki yē yeli yē siensinmine bèle, ye- wàa nigbe ya?a ná?a kasuu nī wè. Yeli senmine bèle, yeri waa né yaliire ní dè ye sa ken yeli wuulo mé bèle, bàli nē fungo ki yē gè. ²⁰ Yeri báan né yeli cōnisenwe ní wè. Bà m'bé ki cén yeli nyéni kányi?e juu; yeli sí kùu?.» A pe 'ki kpi?ile gàa Yusufu wi 'juu gè.

²¹ A pe 'fali ne ki nyu piye mé né jo: «Kányi?e nē, weli tōni nè kolimō taa bè weli 'kapiile kpi?ile weli cōni Yusufu nē wè. Né ki cén weli nyéni wi wu?oɔɔ nyaa gè, lèle líi nī wi 'puu ne weli fiēn né jo we- nyinime taa wire nē wè,

weli sì lú?u wi mé?. Kire kenme nē wu?oɔɔ gàa ki 'nō weli nē.»

²² A Wurubeni 'pe ye: «Mi sì yé ki juu lé yeli mé né jo ye fãga kapiile kpi?ile nàgapunwo nē wè? ? A yeli 'cīi, yeli sì lú?u m'mé?. Ki sí n'ge, píra h'ne nī wè, wi kùu fu?o ki bé tōn weli mé †.»

²³ Piyè sì yé ki cén Yusufu 'puu ne peli siēne lúru dè?, né ki cén Yusufu yé wàa caa wi- siēne yi?i dè pe mé.

²⁴ A Yusufu wi 'núgo pe táanni nè sēni nyeni, né koli nè pen nè péni juu né pe ní. A wi 'fali nè wi baakuoɔɔ ye bèle pe- Simeyo cò wè pe puo, Simeyo wi cōnino pe nyaame nē. ²⁵ A wi 'ki juu nè gbēnge wi baakuoɔɔ mé bèle pe- yaliire le dè pe mé gbànva?ara nī dè, pé sí pe miēni nigbe nigbe wali le wè pe mé baa gbànva?ara nī dè yaliire kúrugu dè, né h'ne jo baakuoɔɔ pe- yaliire tàà ken pe mé peri líi de waa koligo nē gè. A pe 'ki kpi?ile. ²⁶ A Yusufu lbbilb pe 'yaliire tugo dè pe sēfengele nē gèle nè ké.

Yusufu lbbilb pe 'koli nè ké Kanaa kùlo mé lè

²⁷ Bà pe sēni nō ti?e gī nī pe 'yeli bè sūo wè, a wàa kēni wi gbànva?aga múgu gè bè wi sēfenne ken lè ní- káa. A wi 'wali nyaa wè baa yaliire kúrugu dè, gbànva?aga nī gè. ²⁸ A wi sí ki juu senmine mé bèle né jo: «?é ! Pe 'koli nè mi wali núgo wè nè ken mi mé wī ! Wi n'he ná?a mi gbànva?aga nī gè !»

A ki sí pe miēni fungo wúo, a pe 'fali ne ki nyu piye mé níe fún fiere nē dè né jo: «Gáa sí Kulocēie wi 'kpi?ile weli nē mme gè?»

²⁹ Bà pe sēni jīin *Kanaa* kùlo nī lè né nō pe tuu *Yakuba* ti?e nē gè, a pe 'ki juu nè tìe pe tuu nē wè gàa ki 'pe taa Ezipiti kùlo nī lè. A pe 'jo: ³⁰ «Nàguo h'ne wī baa kùlo ni kàfōli wè, wi nyéni siēngbenre juu weli mé díe? ! Wi 'jo dí weli yē káfinerefolilb wī, dí weli 'ké bè sa peli kùlo ci?ige lè bè wéli wī. ³¹ A weli sí wi ye: «Kányi?e bè? Weli yē siensinmine wī; weli wè káfinerefolilb ! ³² Weli yé puu jaafōlilb kie né siin tuufōnuwo nē wè. A wàa nigbe fōn; weli cōnisenwe wi 'kò baa pàngge gè né weli tuu ní wè, Kanaa kùlo mé lè.»

³³ «A kùlo ni kàfōli wi 'weli ye: «Ki n'ge kenme báà pire nē m'bé ki cén a ki yē yeli yē siensinmine bèle: ye- yeli luu wàa ya?a ná?a né mi ní, yé yaliire líe dè, yeri waa ye sa ken yeli wuulo mé bèle bàli nē fungo ki yē gè, ³⁴ yé sí yeli cōnisenwe kóri wè yeri báan né wi ní. Bà m'bé ki cén yeli wè káfinerefolilb?, dí siensinmine bīele yeli bèle. Bà m'bé yeli luu ken wè yeli mé, h'ne wi 'kò ná?a wè; bà yeli bé gbèri nyaari kùlo ni miēni nī.»

³⁵ A ki sēni nyaa, bà pe 'yaliire sū?u dè nè wo gbànva?aya nī yè, a pe miēni 'pe walipu?oɔɔ nyaa gèle pe gbànva?aya nī yè. Peli né pe tuu ní wè, a fiere 'pe cò.

† *Wéli baa* 37.21-22.

³⁶ A Yakuba sí jo: «Je yeli bé sí mi pille pe mieni suo mi mé wī ! Yusufu wire ní wè tíin bile?, Simeyo wire ní wè tíin bile?, á yeli h'è jo yeli bé ké né Benzame wire ní yí ? Je yawu?w sí ki 'tuu mi nē !»

³⁷ A Wurubeni sí ki juu wi tuu mé wè né jo: «-Pùò ken wè m'mé, m'bé koli ben né wi ní. A mi si koli nē pen né wi ní wè?, ma mi jaala siin kpúu bèle.»

³⁸ A Yakuba sí jo: «Mi jaa wī ké baa né yeli ní?. Né ki cén wi luw wi nyéni kùu, a wi 'kò wi nigbe wi yàa siime nī bè. A kapiile sèni wi taa koligo nē gè, baa yeli káridi?e nī gè, yeli bé mi nàgaliegu?w ya?w ki- kùu bè ké kusí?i nī gè né funbienre ní, né mi nziifiire ní dè.»

Pe 'ké né Benzame ní wè Ezipiti kùlo mé lè

43 Funduuro ti 'puu ne gbèngí ne waa sienne nē bèle súuri Kanaa kùlo nī lè. ² Bà Yakuba narige sienne pe yé yaliire lii dè nē kúò dè, dàa pe yé sèni suo Ezipiti kùlo mé lè, a pe tuu wi 'ki juu wi jaala mé bèle né pe ye: «Ye- koli yeri waa yé sa yaliire tàà suo cígini.»

³ A Zuda sí ki juu wi mé né jo: «Nàguo njàà wi yé ki juu nē gbènge weli mé né jo dí a weli cóni wī ké né weli ní wè?, weli sí gbè yéri wire yi?e mé gè?. ⁴ A muo 'weli cóni ya?w wè a wi 'ké né weli ní wè, weli bé ké Ezipiti kùlo mé lè bè sa yaliire suo dè muo ken. ⁵ A muo si yéri ki nē Benzame wi- ké né weli ní wè, weli míeni sí ga tíi ké baa?. Né ki cén nàguo njàà wi tóni nē ki juu nē gbènge weli mé né jo, a weli cóni wii ké né weli ní wè?, weli sí gbè yéri wire yi?e mé gè?»

⁶ A Isirayeli sí ki juu né jo: «Gáa nē yeli 'kapi?i kpi?ile mi nē né ki juu wi mé né jo, yeli cóni wáà yē ná?w cígini ?»

⁷ A pe sí wi ye: «Nàguo njàà wi 'weli kele yúgo gèle nē filige, nē weli narige wuulo pe mieni yúgo. A wi 'weli yúgo né jo: «Yeli tuu wī ne tíin baa sīi nē lé ? Cónifoli wáà ní yē baa yeli mé lé ?» A weli sí yúgoyo nyáà yi sien-nugoro ken dè wi mé. Meni sí weli cí ki cén wi cí ga weli ye, weri báan né weli cóni ní wè ?»

⁸ A Zuda sí fali nē kénì wi tuu Isirayeli ye wè: «-Nàga-bile ya?w lè ni- ké né weli ní ! Weli bé yè bè ké; kire ga buu we- kò sīi nē, we fàga kùu?, weli tíime bèle, né muo tíime ní wè, né weli pille ní bèle. ⁹ Mi tíime mi m'béri pùò wéli wè. A kapiile 'wi taa wè, ma mi yúgo né wi ní. A mi si koli nē pen né wi ní, nē péni ken muo mé wè?, m'bé puu kapiigbi?iliwe muo yi?e mé lèle ó lèle nī. ¹⁰ A weli si yé m?w nē cáanri ná?w wè o, je biine weli yé koli nē pen taziinwu?u nē gè nē kúò.»

¹¹ A pe tuu Isirayeli wi sí jo: «A ki sí yē bè gè, ye- kùlo ni yacènre tàà le yeli tugoro nī dè, ye- sa nàguo njàà kpú?w wè né ti ní: né natuk?li cèri, né sárigè cèri, né wusuna, né nùdaanna sùnmo ní, né pisitasi tiige yasèn-re ní, né amadi tiige yasènre. ¹² Ye- wali wáà wiye líe, ye- fàri njii nē wè njàa pe yé kíni né le yeli mé gbàn-

wa?aya nī yè. Dù?w ki bé sa nyaa pe yé fi?e wī. ¹³ Yeli cóni n'he, ye- wi kóri, ye yè yeri waa nàguo njàà kùruwu wè.

¹⁴ Njri Ti Mieni Kulocelié wi- puu né yeli ní, wi ki ya?w nàguo njàà wi- sa nyinime taa yeli nē, bé sí yeli luw njii ken wè yeli mé, bé míeni ki ya?w yeli 'koli ben né Benzame ní wè. Gàa ki 'mi kúò wè, a ki yē m'bé kò pùò fùn wī yo, ki- kpi?ile bè kè !»

¹⁵ A pe 'kpu?w líe dè, né wali tieye siin ní yè, né Benzame kóri wè nē ké. A pe 'yè nē ké Ezipiti kùlo mé lè. A pe sèni piye tie Yusufu nē wè.

Yusufu l?bil pe 'píne nē lii né wi ní

¹⁶ Bà Yusufu kénì Benzame nyaa wè né pe ní wè, a wi 'ki juu wi sa?w kele kàrigèf?li mé wè, né jo: «-Sienne báli tórigo bèle mi kpáa mé gè. Ye- sa yaju?u káà kpúu ye su?w, né ki cén sienne báli pe bé lii né mi ní cenvugo nē gè.»

¹⁷ A nàguo wi 'ki kpi?ile gàa Yusufu 'juu gè, nē nab?n-mino kóri bèle nē ké Yusufu kpáa mé gè. ¹⁸ Pe 'puu ne fi?é, bà pe 'puu ne waa né pe ní Yusufu kpáa mé gè, a pe sí jo: «Cí ! dù?w wali wori tire sí dí, njàa we yé nyaa weli gbànva?aya nī yè tabelige nē gè. Kire nē pe 'báan né weli ní kpáa gáà mé gè, bè ba tuu weli nē bè weli cò sùkulolo, bé weli sèfengele suo gèle weli mé.»

¹⁹ A pe 'si?ere nē kp?ni Yusufu sa?w kele kàrigèf?li nē wè, nē juu né wi ní sa?w wille nē lè, ²⁰ né jo: «Kàfirege, weli kàf?li, weli yé kíni nē pen ná?w tabelige nē gè nē péni yaliire tàà suo. ²¹ Bà weli kénì koli ne waa wè, nē sèni nò weli súondi?e nē gè, a weli 'gbànva?aya múgu yè. A we mieni nigbe nigbe 'weli wali nyaa wè baa wi nyuo nē gè, njàa weli yé sàri wè, weli gbànva?aya nī yè, yaliire kùruwu dè. Kire nē, a weli sí koli nē pen né wali ní wè. ²² Weli si tóni nē ki cén sien njàà wi yé wali le wè baa weli gbànva?aya nī yè?. Weli sí h'è koli nē pen né wali wáà ní, bè ba yaliire tàà suo.»

²³ A wi 'pe ye: «Ye- yeli funyo nyígi yè, ye fàri fi?é? ! Yeli Kulocelié wè, yeli tuu wi Kulocelié wè, wire wi nyéni l?ri dáà le dè yeli gbànva?aya nī yè. Yeli wali wi nyéni nò mi nē.»

A wi sí Simeyo yige wè nē ken pe mé, ²⁴ né pe nyógo Yusufu sa?w nī gè, né lu?w ken pe mé a pe 't?liyo jíge yè †, né wáa tun a wi sèni nyàsige ken pe sèfengele mé gèle. ²⁵ A Yusufu l?bil pe 'kpu?w gbòbori dè nē ténge sèni Yusufu ga pen kpáa mé gè cenvugo nē gè. Pe yé ki lú?u peli bé ba lii né wi ní. ²⁶ Bà Yusufu kénì pen sa?w mé gè, a pe 'kpu?w líe dè nē sèni ken wi mé, dàa ní pe yé pen dè. Á pe 'fali nē tuu nē cùbulo Yusufu yi?e mé.

²⁷ A wi sí pe yúgo né jo: «A ye kóndi?e mé gè ? Yeli tuu njàà wori yeli 'juu né jo wii liewe wè o, wii gbènwe lé ? Wii sīi nē lé ?»

† Wéli baa 18.4kaliwege ki táanme gè.

²⁸ A pe 'siennugoro ken dè wi mé né jo: «Muo baakuwo wè weli tuu wè, wī baa gbènwe. Wi míeni yē sīi nē.» A pe 'fali nē gbobi né tuu nē cúbulo dàala nē lè.

²⁹ Á Yusufu 'yi?e yège gè nē wéli, nē wi cōni Benzame nyaa wè, nàa ní wi 'puu nuufōnuwo nē wè. A wi 'pe yúgo: «Yeli cōnisenwe wire wī lé nàa wè, nàa wori yeli yé juu m'mé dè ?» Á wi 'n'è ki juu né jo: «Kulocelie wi- wi kpu?ow ta?a dè muo nē, ne pùò !»

³⁰ A Yusufu wi 'nà?ana nē yiri, né ki cén wi fungo ki yé nya?ami bè wi cōni wi yé wi déni wè. Wi 'puu ne caa bè nyeni wī, a wi nà?ana nē jīin sa?a laame nī bè nē séni nyeni baa. ³¹ A wi 'kúo né yi?e jíge gè né yiri, né ki kpàri nē cò. A wi 'ki juu baakuwo mé bèle: «Yeri báan né suro ní dè.»

³² A pe 'pe wáligi nē téngé, Yusufu wire yé puu tabali wáa nē, wi siinyenine ní bèle tabali wáa wiyé nē, *Ezipiti sienne* míeni peli 'puu ne líi sa?a nī gè, tabali wáa wiyé nē. Né ki cén Ezipiti sienne pe kanabienné ni 'puu bè líi né *Eburulo ní* bèle, piyè cī ce gbè ki kpí?ile wī?. ³³ Eburu sienne bálì pe 'puu Yusufu siinyenine bèle, a pe 'pe téngé Yusufu yi?e mé gè, nē yeli né pe liengené ní bè, nē ki séli liewe nē wè nē péni ki kúo cōnifōsenwe nē wè. A pe 'kò ne piye wéli ne mári, a ki 'pe fungo wúo. ³⁴ A Yusufu wi 'jo pe- suro ken dè pe mé, dàa ti 'puu wire tíime tabali nē wè. Suro dáa pe yé ken Benzame mé wè, sienne kogunò cī gbè ti líi. A pe 'sunmò gbuo bè nē tìn né wí ní, a pe mieni 'píne nē puu fundaanra nē dè.

Yusufu wi 'wi lbbilo puu nē wéli

44 Kire kàdu?ume gè, a Yusufu 'ki juu nē gbèngé wi sa?a kele kàrigeflì mé wè né wi ye: «-Sienné bálì pe gbànva?ara nyi dè ti- wo né yaliire ní dè, ma sí sien ó sien wali le wè wi gbànva?aga nī gè. ² Má mi nējogo líe gè, walifiwe wu?u gè, ma le pe cōnisenwe wi gbànva?aga nī gè, né wali nàa ní wi yé pen bè ba yaliire suò dè.» A Yusufu sa?a kele kàrigeflì wi 'ki kpí?ile gàa Yusufu yé juu gè.

³ Bà kpíenme pi 'tuu bè, a pe 'koligo ken sienne bálì mé bèle, a pe 'ké né pe sèfengele ní gèle. ⁴ Bà pe 'yiri kà?a nī gè cè wè, piyè cé fié líli?, a Yusufu 'ki juu wi sa?a kele kàrigeflì mé wè né wi ye: «Yè ma ta?a sienne bálì nē bèle. A muo séni pe cò wè, ma pe yúgo ma jo: 'Gáa nē yeli 'kapi?i kpí?ile nē kacèngé fu?ow tón gè ? ⁵ Nējogo gáa kire bè? lé mi kàflì wī ne líi ne gbun gè ? Kire ní bè lé wī ne mbàn?a kele nya?a gèle ne nyu wè ? Kapi?i gī gàa yeli 'kpí?ile mme gè né nējogo yùu gè !»

⁶ A Yusufu sa?a kele kàrigeflì wi séni pe cò koligo nē gè nē sienre dáa juu dè pe mé. ⁷ A pe sí wi ye: «Weli kàflì, gáa nē muo déngé nàa juu wè mme gè ? Weli wáa sí ga tíi flì bè kaala náa kpí?ile lè?. ⁸ Wali nàa weli séni nyaa, yaliire kúrugú dè weli gbànva?ara nī dè *Kanaa* kùlo mé lè o, weli sí kòli nē pen né wí ní lé? ? Gáa sí nē weli bága ba wali yùu, kire ga laa bè tie yùu muo

kàflì sa?a nī gè ? ⁹ Sien nī mé yege gáa ki bé nyaa gè, weli kàflì wi baakuwo nī bèle, kire sien wi bé kpúu wī. Weli tíime bé kò weli kàflì wi sùkulolo.»

¹⁰ A wí sí pe ye: «Ao ! Ye- ki kpí?ile bè yeli 'ki juu gè. A yege gáa ki 'nyaa sien ó sien mé gè, kire sien wi bé kò mi sùkulowo wī. Yeli senmine bèle, yeli liele sí nyaa baa tire nī?»

¹¹ A pe 'fali nē nà?ana nē pe gbànva?ara tírige nē téngé, á sien ó sien wi gbànva?aga múgu gè. ¹² A Yusufu sa?a kele kàrigeflì wi 'gbànva?ara laame wéli bè, nē ki séli liewe nē wè nē séni ki kúo cōniflì nē wè. A wi 'nējogo nyaa gè Benzame gbànva?aga nī gè. ¹³ A ki 'pe fungo wúo, a pe 'fali nē pe burudo cenmine dè. A pe 'kòli nē pe tugoro puo dè sèfengele nē gèle, nē kòli nē jīin kà?a nī gè.

¹⁴ A Zuda né wi cōnino ní bèle, a pe séni nò Yusufu sa?a nē gè, Yusufu wi 'puu ne tíin baa. A pe 'tuu nē cúbulo wi yi?e mé. ¹⁵ A Yusufu wi 'pe yúgo: «Gáa baacu?ow yeli 'kpí?ile mme gè ? Yeli sí ki cén? lé, sien nàa wī mi felige gè, fàn?a yē wi mé wi- kalarigele nya?a ne nyu ?»

¹⁶ A Zuda sí jo: «Gáa sí ce weli bé ní gbè juu weli kàflì mé wè ? Sienre díi felige weli bé ní dè nyu ? Meni weli bé ní gbè wíye jíge bè síe muo yi?e mé gè ? Kulocelie wi nyéni weli kolimò tie bè. Weli bálì, weli yē muo sùkulolo bèle, weli kàflì, weli bèle né nàa mé nējogo ki 'nyaa gbànva?aga nī gè.»

¹⁷ A Yusufu sí pe ye: «Ye- tire líli mi nē, bè ki kpí?ile kenme báa nē bè ! Sien nàa mé nējogo ki 'nyaa gè, gbànva?aga nī gè, wire wi bé kò mi sùkulowo wè. Yeli senmine bèle, ye- kòli yeri waa yanyige nē yeli tuu kúrugú wè.»

Zuda wi 'wii ken Benzame sīndi?e nī gè

¹⁸ A Zuda sí sí?ere nē kpōni wi nē né jo: «Kàfirege, mi kàflì, mi ne muo fién wī, -ki ya?a muo sùkulowo wi cèri juu muo ngbú?ulo táanni gèle. Mi kàflì, fāga muo fungo yège gè mi kúrugú, mi nàa wī muo sùkulowo wè, né ki cén muo yē bè *Farawon* tíele wè. ¹⁹ Tabelige nē gè, muo 'weli yúgo a ki yē weli tuu wī ne tíin baa weli ní, né a ki yē weli cōni wáa ne tíin baa. ²⁰ A weli sí ki juu weli kàflì mé wè né jo, ?aan, weli tuu wī baa, wi tōni nē lie, né weli cōni wáa ní, nàa wi 'sii weli tuu wi lieguow nī dè. A wi luò wi 'kùu, wire nigbe wi 'kò wi yàa mé wè, á wi sí wi tuu déni wè. ²¹ A muo sí muo baakuwo ye bèle, weri báan né wí ní muo mé, muo ne caa bè wi nyaa né muo tíime nyapigele ní gèle. ²² A weli sí ki juu weli kàflì mé wè né jo, pùò wī gbè núgo wi tuu táanni wè?; a wi 'núgo wè, wi tuu wi bè kùu. ²³ A muo sí ki juu muo baakuwo mé bèle né jo: «A yeli cōnisenwe wī pen wè?, yeli sí ga tíi mi yi?e nyaa gè?»

²⁴ «Bà sí weli 'koli nè ké wè, weli tuu ti?ε mé gè, a weli sénì muo sienre juu dè nè tìe weli tuu nē wè, muo baakuwo wè. ²⁵ Bà weli tuu wi kénì weli ye: «Ye- koli ye sa yaliire taa suu cìgini wè,» ²⁶ a weli 'ki juu wi mé né jo, weli sí ní gbè koli bè pen ná?a?, ka laa weli sì pen né weli cōnisenwe ní wè?. Né ki cén a wii pen né weli ní wè?, weli sí gbè ba muo nyaa?.

²⁷ «A muo baakuwo wè weli tuu wè, a wi 'ki juu né jo: «Yeli tíime, yeli nyéni ki cén mi cuo Araseli wi 'jaafliilo siin sii mi mé. ²⁸ A waa nigbe 'pūunni, a mi 'ki sōngi né jo dù?o nyà?ayegε kaa sí ki 'wi cò nè kaa, né ki cén mi sì ní?nè wi nyaa nè péni nō pange nē?. ²⁹ A yeli ní?nè wi cōni líe wè nè ké lilige wè, a kapiile sénì wi taa wè, yeli bé mi nàgaliεgu?o ya?a ki- kuu bè ké kusi?i nī gè né funbienre ní, né mi nziifiire ní dè.»

³⁰ «A mi sí koli nè ké píra njaa nī wè mi tuu kúrugu wè, muo baakuwo wè, nè ki ya?a nàgapunwo njaa wi wè né mi ní wè?, wi kaala ni sí wi tuu déni wè nè tóri kenme baà nē bè o, ³¹ a wi sénì ki nyaa pūo wii ké né weli ní wè?, je wi bé kuu wī. Muo baakuwo pe bé ki ya?a weli tuu nàgaliεgu?o ki- kuu bè ké kusi?i nī gè né funbienre ní, né wi nziifiire ní dè. ³² Ma ki cén, mi njaa wī muo baakuwo wè, mi nyéni ki juu weli tuu mé wè né jo, m'béni pūo wéni wè wi mé, né ki cén mi nyéni ki juu wi mé: «A mi sì koli nè pen né wi ní wè nè péni ken muo mé wè?, m'bé puu kapiigbi?iliwe muo yi?ε mé léle ó léle nī.»

³³ «Píra njaa nī wè mi ne muo fien wī, -ki ya?a mi njaa wī muo baakuwo wè, mi- kò bile sùkulowo mi kàfōli mé wè, nàgapunwo njaa wi sindi?ε nī gè. Má sí wi ya?a wiri waa né wi lōbil ní bèle. ³⁴ Mēni m'bé ní gbè koli bè ké mi tuu kúrugu wè, a nàgapunwo njaa wi wè né mi ní wè? ? ?é, mi ce wè caa? bè sa nyaa mi tuu wi yawu?o gaa nē gè? !»

Yusufu wi 'wii tìe wi siinyenine nē bèle

45 Bà wi kénì Zuda sienre lú?u dè, *Yusufu* sì cī ní gbè piiri? sienne nyaame nē bè, bàli pe 'puu wi táanni wè?. A wi 'yékpōli waa lè né jo: «Ye- siensenmine yige bèle kpàn?ane !» Sienne bàli pe 'puu wi táanni bèle, a pe mienì 'yiri kpàn?ane á wi 'wii tìe wi lōbil nē bèle. ² Bà wi 'puu ne nyeni kpu?o níe sígiri wè, a *Ezipiti* sienne pe 'kōngō lú?u gè fúo a *Farawōn* wi sa?a wuulo pe mienì 'ki lú?u.

³ A wi 'ki juu wi siinyenine mé bèle né pe ye: «Je mi wī Yusufu wè ! Mi tuu wī ne tīin sīi nē lé ?»

Wi siinyenine piyè gbène sienre taa nè juu wi mé?, né ki cén fíere ti yé pe cò kpu?o wi yi?ε mé gè. ⁴ A Yusufu sí pe ye: «Ye- sí?ere ye kpōni mi nē !» A pe 'sí?ere nè kpōni wī nē.

A wi 'ki juu pe mé né jo: «Je mi wī Yusufu wè, yeli cōni njaa yeli 'pári wè, á pe 'wi suu nè ké wi ní Ezipiti kùlo mé lè. ⁵ Píra njaa nī wè, ye fā ní de ki yaa cìgini? ! Ye fā ki

ya?a ki- yeli bien, bè yeli 'mi pári wè sùkulomō nē bè ná?a gè. Kire yé puu bè ba yeli suu wī kuu mé wè, kire nē Kuloceliε 'mi kínige ná?a yeli yi?ε mé gè. ⁶ Né ki cén ki yi?εle siin wī n'ne wè, bà fungo ki 'tuu kùlo nē lè, nè sí ki ya?a yi?εle kogunō ne tīin nù?o sì ní gbè fāli?, yaliire mienì sì ní líe déngε?. ⁷ Kuloceliε wi 'mi tórigō ná?a yeli yi?ε mé gè, bé sí yeli sómigō suu kaala náà mé lè dí yeli sí kò sīi nē, bè ki ya?a yeli de sīi dàala nē lè. ⁸ Kire kenme nē, yeli bè? ye mi tórigō ná?a gè?; Kuloceliε wire wī. Wire wī 'mi kpí?ile sienkpuwo, a mi 'kò bè Farawōn wi tuu tìele ne nyu ne tīi wī nē, a wi ní?nè mi kpí?ile Farawōn kpaa kàrigεfōli, a mi 'kò Ezipiti kùlo yiεginiwe.

⁹ «Yeri njà?ana, ye sa ti juu mi tuu mé wè, yé wi ye: «Muo jaa Yusufu sienre tire dī dāa dè: wi 'jo, Kuloceliε nyéni wire kpí?ile Ezipiti kùlo ni kàfōli. Wi 'jo mari waa wire kúrugu, ma fāga ce mōgō?. ¹⁰ Wire bé sa muo téngε *Gozeni ténime* nī bè, bà muo bé puu wire táanni, muo né muo piile ní bèle, né muo piile pe piile ní bèle, né muo niéye ní yè, né sinbaara ní dè né síkaala ní bèle, né muo yere ti mienì ní. ¹¹ Kire ti?ε nī gè wire béni muo wéni, kire ga buu yakaa fāga muo laa?, muo né muo nariye né muo siensenmine ní bèle. Né ki cén fungo ki bé ní mōgō bè taa yi?εle kogunō.»

¹² «Ki n'ge, yeli ne ki nya?a né yeli tíime nyapigele ní gèle, mi cōni Benzame tíime wè, wire ne ki nya?a mienì né wi nyapigele ní gèle, mi wī Yusufu wè, njaa wi 'nyu né yeli ní wè. ¹³ Ye- ti mienì juu mi tuu mé wè, gaa yeli 'nyaa gè, yé sí mi kpu?o wori juu dè wi mé, dāa mi 'taa Ezipiti kùlo nī lè. Yeri njà?aná ye sa wi kóri yeri báan ná?a.»

¹⁴ A Yusufu 'fali nè wi cōni Benzame waa wè nè mígi kiye nī yè né nyūgo ta?a gè wi fikan?a nē gè níe nyeni, a Benzame mienì 'fali ne nyeni. ¹⁵ A wi 'fali nè wi lōbil pe mienì suu suu nè tóri gāangbu?ulo nē gèle níe nyeni. Bà kire 'kpí?ile gè, a wi lōbil pe né gbéne jaa nè juu né wi ní.

Farawōn wi 'jo Yakuba yeli bè pen wire kùlo mé lè

¹⁶ A *Farawōn* wi 'Yusufu lōbil pe pen wori lú?u dè, a ki 'wi déni, wire né wi sienkpolilo ní bèle. ¹⁷ A *Farawōn* wi 'ki juu Yusufu mé né jo: «-Ki juu muo lōbil mé bèle pe-gaa kire kpí?ile: «Ye- tugoro tugo dè yeli sèfengεle nē gèle, yeri waa *Kanaa* kùlo mé lè, ¹⁸ ye sa yeli tuu kóri wè né yeli nariye ní yè, yeri báan né pe ní mi kúrugu. M'bé ba dàacenne láà ken yeli mé *Ezipiti* kùlo nī lè, yeli béni yaliicēnre líi dè kùlo nī lè.»

¹⁹ «Muo Yusufu wè, -ki juu ma gbèngε pe mé: pe-niéye wotorilo líe bèle ná?a Ezipiti kùlo nī lè, pe sa pe piile le bèle baa, né pe celile ní bèle, né pe tuu ní wè, peri báan né wi ní ná?a gè. ²⁰ Ma pe ye pe fāga ki ya?a kiri pe yaa?, pe yere dāa ti bé kò baa *Kanaa* kùlo nī lè?,

né ki cén yacènre sáame yē ná?a Ezipiti kùlo nī lè, dàa ti bé puu pe wori dè.»

²¹ A *Isirayeli* jaala pe 'ki kpí?ile gàa wi yé juu gè. A Yusufu 'niye wotorilo ken bèle pe mé nè yeli né Farawon wi sienre ní dè. A wi 'yaliire ken pe mé dàa pe béri líi koligo nē gè. ²² A Yusufu wi 'buruvonɔ ken wi lɔ-bilɔ pe mièni mé. Gàa ki 'Benzame kúw wè, a wi 'wire ken walifiwe walikpegele sirakeli dabataan (300) ní, né buruvonɔ kogunɔ ní.

²³ A wi 'yere dàa tire tórigo wi tuu mé wè: sèfenbɔlibi kɛ báli pe yé yacènre tugo dè nè kón Ezipiti kùlo mé lè, né sèfenjelile kɛ báli pe yé yaliire táa tugo mièni wè, né búru ní wè, né pe nyalii ní wè, dàa pe béri líi koligo nē gè.

²⁴ A wi 'wi lɔbilɔ tórigo bèle a pe 'ké. Séni pe 'ké wè a wi 'pe ye: «Ye fāga yeli funyɔ ya?a yè yi- de nya?ami koligo nē gè?»

²⁵ A pe 'yiri Ezipiti kùlo nī lè nè ké Kanaa kùlo mé lè, pe tuu *Yakuba* kòridi?e mé gè. ²⁶ A pe séni sienre juu dè nè tiè wi nē né wi ye: «Yusufu wi nē tɛn sii nē ! Né ki cén wire tíime wī baa Ezipiti kùlo ni mièni káfli wè.» *Yakuba* si cénì pe sienre tóri dè?, wi cénì téngɛ ti nē?. ²⁷ A Yusufu lɔbilɔ pe sí sienre ti mièni juu nè tiè wi nē dàa Yusufu yé juu pe mé dè, a wi mièni 'niye wotorilo nyaa bèle, bàli Yusufu yé tórigo pe- ba wi líe wè. A *Yakuba* yi?e ki né péli nè múgu a wi né péli nè ki cén kányi?e gī. ²⁸ A *Isirayeli* sí jo: «Cí, kányi?e gī lé, mi jaa Yusufu wi nē tɛn sii nē lé ! Ki 'yeli mi- ké bè sa wi nyaa séni mi né péli kùu wè.»

Yakuba 'ké Ezipiti kùlo mé lè

46 A *Isirayeli* 'yè nè koligo líe gè ne waa Ezipiti kùlo mé lè né wi koliyere ti mièni ní. A wi séni nò Beri Seba ti?e nē gè, a wi 'kakuɔɔ yaju?u kàa kpúu nè *yanyige suro* su?ɔ Kulocelié mé, wi tuu *Siaga* Kulocelié mé wè. ² Bà pìlige ki 'wúɔ gè, a Kulocelié wi 'juu né *Isirayeli* ní, né wi ye: «*Yakuba* yo ! *Yakuba* yo !»

A wi 'suɔ: «Coo-i !»

³ A Kulocelié wi sí wi ye: «Mi wī Kulocelié wè, muɔ tuu Kulocelié wè. Fāga de fi?é bè ké *Ezipiti* kùlo mé lè?. Né ki cén kire ti?e nī gè m'bé muɔ siime ni?e bè pi- kò kùpolo láà. ⁴ Mi tíime m'bé muɔ tórigo Ezipiti kùlo mé lè, béri muɔ wéli. Mi mièni, mi bé ki kpí?ile muɔ- yiri baa kire ti?e nī gè bè koli ben Kanaa kùlo mé lè. A muɔ kùu lèlè ni 'nò lè, muɔ bé kúu *Yusufu* kiye nī, wire wi bé muɔ nyapigele tón gèle.»

⁵ Bà tire 'tóri dè, a *Yakuba* 'yiri Beri Seba ti?e nī gè. A *Isirayeli* jaala pe 'wi nyóɔɔ niye wotorilo nī bèle, bàli *Farawon* wi yé tórigo pe- ba wi líe wè, wire né pe piile ní bèle né pe celile ní bèle. ⁶⁷ A *Yakuba* wi 'yè nè ké né wi siime pi mièni ní, né 'wi jaala né wi pòri pe mièni ní, né pe piile pe mièni ní. A pe 'pe yajuuro ti mièni líe, né pe yere ti mièni ní dàa pe yé taa *Kanaa* kùlo nī lè. A

pe séni jīin Ezipiti kùlo nī lè, *Yakuba* wè né wi siime pi mièni ní.

Yakuba narige sienne bèle

⁸ Bàli peli bīele *Isirayeli* jaala bèle, *Yakuba* siime bè, bàli ní wi 'pen *Ezipiti* kùlo mé lè. *Yakuba* jaapeliwe wi mí?e kire gī: Wurubeni. ⁹ Wurubeni jaala peli pe 'puu bàli bèle: Anɔki, né Palu, né Ezurɔn, né Karimii.

¹⁰ Simeyɔ jaala peli pe 'puu bàli bèle: Yemuweli, né Yame, né Woyadi, né Yaken, né Zokari, né Sawuli, wire njàa wi 'puu *Kanaa* kùlo cuɔ wi jaa wè. ¹¹ *Levii* jaala peli pe 'puu bàli bèle: Gerisɔn, né Keyati né Merarii. ¹² *Zuda* jaala peli pe 'puu bàli bèle: Eri, né Wona, né Sela, né Perezi, né Zera. Eri né Wona peli yé kùu *Kanaa* kùlo nī lè. Perezi jaala peli pe 'puu bàli bèle: Ezurɔn né Amuli. ¹³ Izakari jaala peli pe 'puu bàli bèle: Tola, né Puwa, né Yɔbi, né Simurɔ. ¹⁴ Zabalɔn jaala peli pe 'puu bàli bèle: Seredi, né Elɔn, né Yaleyeli. ¹⁵ Bàli peli pe yé puu Leya piile bèle, bàli wi 'sii *Yakuba* mé wè *Mesopotamii* kùlo nī lè, né fàri wi póri Dina nē wè. Leya jaala bèle, né wi pòri ní bèle, pe mièni bine wi 'puu sienne togo né kpɔrigo né taanri.

¹⁶ Gadi jaala peli pe 'puu bàli bèle: Sifiyɔn, né Agii, né Sunii, né Esibɔn, né Erii, né Arɔdi né Areyeli. ¹⁷ Azeri jaala peli pe 'puu bàli bèle: Yimina, né Yisiwa, né Yisiwii, né Beriya né pe juɔ Sera. Beriya jaala peli pe 'puu bàli bèle: Eberi né Malikiyeli. ¹⁸ Bàli peli pe yé puu Zilipa piile bèle, bàli wi 'taa *Yakuba* mé wè, pe mièni bine wi 'puu sienne kɛ né kolini. Zilipa wire yé puu sùkulocuɔ njàa Laban yé ken wi póri Leya mé wè.

¹⁹ Araseli wè, *Yakuba* cuɔ wè, wi jaala peli pe 'puu bàli bèle: *Yusufu* né Benzame. ²⁰ Ezipiti kùlo nī lè, Yusufu yé jaafɔlibi siin taa né wi cuɔ Asenati ní wè, Potifera póri wè, Potifera njàa wi 'puu Oni kà?a *kacɔnriwɔ* wè. Peli bīele bàli bèle: *Manase* né *Efirayimi*. ²¹ Benzame jaala peli pe 'puu bàli bèle: Bela, né Bekeri, né Asibeli, né Gera, né Naamani, né Eyii, né Worosii, né Mupimi, né Upimi né Aridi. ²² Bàli peli pe yé puu Araseli piile bèle, bàli wi 'sii *Yakuba* mé wè, pe mièni bine wi 'puu sienne kɛ né siceri.

²³ Dan jaa wire wi 'puu: Usimi. ²⁴ Nafitali jaala peli pe 'puu bàli bèle: Yaseyeli, né Gunii, né Yeseri, né Silemi.

²⁵ Bàli peli pe yé puu Biliya piile bèle, bàli wi 'taa *Yakuba* mé wè, pe mièni bine wi 'puu sienne kolisiin. Biliya wire yé puu sùkulocuɔ njàa Laban yé ken wi póri Araseli mé wè.

²⁶ Sienne bàli ní *Yakuba* 'kón *Kanaa* kùlo mé lè nè pen Ezipiti kùlo mé lè, peli báli pe yé puu *Yakuba* sisien tíime gè, pe mièni bine wi 'puu sienne togotaanri né kolini. Piyè yé wi jaala celile tóri bèle?. ²⁷ Nè fàri Yusufu jaala siin nē bèle, bàli wi yé sii baa Ezipiti kùlo nī lè, a ki 'nyaa *Yakuba* narige gáa ní wi yé pen Ezipiti kùlo mé lè, a ki mièni bine wi 'nyaa sienne togotaanri né kpɔrigo †.

Yusufu sèni wi tuu kpàli wè

²⁸ A Yakuba sí *Zuda* tun né jo wi- sa ki juu *Yusufu* mé wè peri piye kpàli baa *Gozeni ténime* nī bè. Bà Yakuba né wi sienme pi sèni nò *Gozeni ténime* nē bè, ²⁹ a Yusufu wire 'jín wi wotori nī wè, a sunɔ́ ki 'wi pìle nē ké *Gozeni ténime* nī bè, a wi sèni *Isirayeli* kpàli wè, wi tuu wè. Bà wi sèni wi tuu nyaa wè, a wi 'wi wáa nē mígi kiyè nī yè né nyúgo taʔa gè wi fíkanʔa nē gè né nyeni nē mɔ́ɔ. ³⁰ A *Isirayeli* sí ki juu wi jaa Yusufu mé wè né wi ye: «Píra gáà nī wè, mi 'yéri ki nē bè kùu, bè mi 'muo nyaa wè, á muo ní sīi nē wè.»

³¹ A Yusufu sí ki juu wi siinyenine mé bèle né wi tuu narige ní gè né jo: «M'bé koli gé bè sa ki juu *Farawɔn* mé wè bé wi ye: 'Mi lɔ́bil, né mi tuu narige ní gè, bàli pe 'puu *Kanaa* kùlo nī lè, pe nyéni pen mi kúruɔ. ³² Mi wuulo bèle, yajuunaʔana bíele, síkaala piyè ne gbún, né sinbaara ní, né niye ní. Pe sí nyéni pen né pe yajuuro ti mieni ní, né pe kɔ́liyerè ní dè. ³³ Kire nē, a *Farawɔn* wi kèni yeli yúgo wè né jo: «Gáa baara sí yeli ne kúu wè ?», ³⁴ ye- wi ye: «Weli báli bíele muo baakuɔɔl bèle, nē líe baa weli piime lèlè nī lè, weli yè ne yajuuro gbún wī, bè weli tobilo pe 'puu ne ki kpínʔini gè.» Bà wi bé yéri ki nē yeli kò náʔa *Gozeni ténime* nī bè, né ki cén *Ezipiti* sienne piyè ne nyígi yajuunaʔana nē bèle.»

Yusufu tuu né wi lɔ́bil
pe 'ké *Farawɔn* yiʔe mé gè

47 A Yusufu 'ké nē sèni ti juu *Farawɔn* mé wè né jo: «Mi tuu wè né mi lɔ́bil ní bèle, pe nyéni kón *Kanaa* kùlo mé lè nē pen, né pe sinbaara ní dè, né pe síkaala ní bèle, né pe niye ní yè, né pe kɔ́liyerè ti mieni ní. Piyè baa *Gozeni ténime* nī bè.» ² Yusufu wi yé wi lɔ́bil kogunɔ́ páli kóri nē ké nē sèni pe tié *Farawɔn* nē wè. ³ A *Farawɔn* wi 'Yusufu lɔ́bil yúgo bèle: «Gáa baara yeli ne kúu ?»

A pe 'wi ye: «Muo baakuɔɔl piyè yajuunaʔana, bè weli tobilo tíele bèle.» ⁴ A pe sí n'è ki juu *Farawɔn* mé wè né wi ye: «Weli nyéni pen bè ba lèlè láà kúu náʔa muo kùlo nī lè, né ki cén nyáʔa ní wè tíin baa muo baakuɔɔl sinbaala mé bèle né síkaala ní bèle?, né ki cén fungo ki nyéni kpúɔ́ baa *Kanaa* kùlo nī lè. Weli ne muo fién wī, ma ki yaʔa muo baakuɔɔl pe- sa kò *Gozeni ténime* nī bè.»

⁵ A *Farawɔn* wi 'ki juu Yusufu mé wè né jo: «Bè muo tuu né muo lɔ́bil pe 'pen muo kúruɔ wè, ⁶ *Ezipiti* kùlo n'ne muo yiʔe mé, sa muo tuu né muo lɔ́bil ténge bèle

† Sienne báli nyuɔ́ ki 'tié náʔa gè, a muo 'Yakuba wire tíime tóri nē taʔa baa wè, né wi póri *Dina* ní wè, né Yusufu né wi piile siin ní bèle bàli wi 'sii *Ezipiti* kùlo nī lè, *Efirayimi* né *Manase* ní wè; a muo 'pe mieni tóri bèle pe mieni bine wi bé nyaa togotaanri né kprɔ́ɔgɔ́ nē siin. A muo sí *Zuda* jaala siin yige bèle baa wè, bàli pe 'kúu bèle, *Eri* né *Wona* ní wè, senmine pe 'kò togotaanri né kprɔ́ɔgɔ́. Peli ní *Yakuba* 'ké *Ezipiti* kùlo mé lè.

tiécènge káà nī gàa ki sómigo nē nyuɔ́ gè. Ma sa pe ténge *Gozeni ténime* nī bè. A muo sí ki nyaa sienne bé taa baa pe nī, bàli pe 'pe baara cén dè, ma pe yori ma taʔa mi tíime yajuuro nē dè.»

⁷ Yusufu yé wi tuu *Yakuba* kóri wè nē pen míeni, nē péni wi tié *Farawɔn* nē wè, a *Yakuba* wi 'diba kpíʔile wè *Farawɔn* mé. ⁸ A *Farawɔn* wi sí wi yúgo: «Liéwe, yiʔele jori muo 'taa ?»

⁹ A *Yakuba* wi sí jo: «Ki yiʔele tekɔ́lini né kprɔ́ɔgɔ́ (130) wī gáa wè, bà mi yè ne nyaari ne mári nabɔ́nɔ́ nē dè kùlogolo nī gèle, mi yiʔele kiyè niʔe?, á ke fùrɔ́ɔ́ ki sí kpúɔ́ mi nē, mi fié mi tobilo pe yiʔele felige taa gè?, nē sí ki yaʔa peli míeni 'puu ne nyaari kùlogolo nī gèle bè mi tíele.» ¹⁰ A *Yakuba* wi 'diba kpíʔile *Farawɔn* mé, né koli nē ké.

¹¹ Kire kàduʔume gè, a Yusufu sèni wi tuu né wi lɔ́bil tórigo bèle *Aramisesi ténime* † mé bè, kire gáa ki 'puu tiécènge gè, a wi 'dàala ken pe mé baa kire tíʔe nī gè *Ezipiti* kùlo nī lè, nē yeli né *Farawɔn* wi tunduuro ní dè.

¹² A Yusufu wi 'yaliire ken wi tuu né wi lɔ́bil mé bèle né pe nariye yi mieni, nē yeli né pe sienne niʔegenme ní bè.

Yusufu 'Ezipiti kùlo kele
cuɔ́nri gèle

¹³ Bè funduuro ti 'puu ne gbèngí ne waa wè kùlo nī lè, yaliire sí n'ne puu ne taʔa cígini? kùlogolo nī gèle. Fungo ki yé cùru *Ezipiti* sienne né *Kanaa* sienne ní bèle a pe waʔa. ¹⁴ A *Ezipiti* kùlo né *Kanaa* kùlo sienne, pe wali wi mieni wii píne *Yusufu* nē, bè sienne pe 'puu ne báan ne yaliire suu dè Yusufu mé wè. A Yusufu wi 'wali wi mieni le *Farawɔn* kasuu nī wè. ¹⁵ Bà wali wi kèni kúu *Ezipiti* sienne mé bèle né *Kanaa* kùlo sienne ní bèle, a *Ezipiti* sienne pe mieni 'pen Yusufu kúruɔ́ wè nē péni wi ye: «-Yaliire ken weli mé ! Fǎga ki yaʔa weli- kúu bile muo yiʔe mé gè fungo nē gè?, né ki cén wali ní wè ne tíin weli mé?»

¹⁶ A Yusufu wi sí pe ye: «A wali ní wè yeli mé wè?, yeri báan né yeli yajuuro ní dè, m'bé ba yajuuro fèni dè yeli mé yaliire nē dè.»

¹⁷ A sienne pe mieni 'kò ne báan né pe yajuuro ní dè ne kanʔa Yusufu mé. Yusufu nē yaliire ken pe mé yajuuro ti sindiʔe nī gè. Pe 'puu ne báan né pe suɔ́nyɔ́ ní yè, né sinbaara ní dè, né síkaala ní bèle, né niye ní yè, né pe sèfengele ní gèle. Kire yiele lè, a Yusufu 'pe yajuuro ti mieni fèni pe mé yaliire nē dè.

¹⁸ Bà kire yiele ni 'tóri lè, a pe n'è koli nē pen yiele náà ni 'yè lè, nē péni jo: «Weli sí gbè weli fɔ́ngɔ́ wuʔu làrigè gè weli kǎfɔ́li nē wè?. Wali wi 'kúu, a weli yajuuro tire ti mieni 'kò weli kǎfɔ́li wire wori. Gàa ki 'kò weli wuʔu gè o, kire gī weli céri dè, né weli siye ní yè. ¹⁹ Gáa nē weli bé sí kúu bile muo yiʔe mé gè, dí weli siye yi sí cúɔ́ɔ́ bile ? Kire nē weli bé wiyè fèni muo mé né weli si-

† *Gozeni ténime* míʔe káà gī gáa gè. *Wéli* baa *Yir* 1.11.

iye ní yè, ma sí yaliire ken dè weli mé. Bà weli né weli siye ní yè, weli bé kò sùkulolo Farawɔn mé wè. Ma sí yatan?ara ken weli mé, dàa weli bé sa tán?a dè, kire ga buu weli siye yi fāga kò kágoriyo?, né mièni weli- kò sii nē, weli fāga kùu?.»

²⁰ Bà sí ki 'kpí?ile a Yusufu 'kùlo suc lè a ni 'kò Farawɔn mé wè, né ki cén Ezipiti sienne pe mièni 'puu ne pe siye pári yè, bè fungo ki yé kpú?wò nè tóri pe nē gè. Bà ki 'kpí?ile a kùlo ni 'kò Farawɔn wire woli. ²¹ A Yusufu 'kùlo sienne pe mièni kpí?ile sùkulolo † bè ki líe baa Ezipiti kùlo lá?ala nē lè bè sa nò lá?ala ní nē lè. ²² Siye nyàà yi yé kò Yusufu sì suc yè?, yire yi 'puu kacuɔnrilɔ woyò yè. Né ki cén Farawɔn wire wi yé fàn?a kaala juu lè ne pe nyuɔ kòngí gè, kacuɔnrilɔ pe 'puu ne tire yaliire líi dè, kire kenme nē piyè cé pe siye pári yè?.

²³ A Yusufu sí ki juu sienne mé bèle né jo: «Pàngé gè, mi nyéni yeli suc né yeli siye ní yè, nè ken Farawɔn mé wè. Yatan?ara ti n'de, ye- ti suc ye sa yeli siye fáli yè.

²⁴ «A yaliire líe lèlè ni péni nò lè, yeli bé kogunɔ-gunɔwu?ulo lá?ala gèle bè ken Farawɔn mé wè. Gili sicéri gèle keli bé kò yeli wu?ulo, keli gíele ke bé kò yeli de yeli siye tári yè, béri líi míeni, yeli né yeli piile ní bèle né yeli sa?a wuulo pe mièni ní.»

²⁵ A sienne pe sí jo: «Je muc sí weli suc kùu mé wè wí. Bè weli nyéni kpú?wò taa muc mé wè, weli bé kò Farawɔn wi sùkulolo.»

²⁶ A Yusufu 'kire kpí?ile a ki 'kò fàn?a kaala pe ki kpín?ini fúɔ nè péni nò pàngé nē wè. Nè yeli né kire fàn?a kaala ní lè, a sien yé si?i fáli yiéle ó yiéle lè, wi nē kogunɔgunɔwu?ulo lá?a gèle nè ken Farawɔn mé wè. Kacuɔnrilɔ peli yákuɔ siye yire yií cé puu Farawɔn wire mé?.

²⁷ Bà ki 'kpí?ile a *Isirayeli* sienne pe séni téni Ezipiti kùlo ní lè, *Gozeni ténime* ní bè. A pe 'dàala taa a ni 'kò pe woli. A pìsi?i ki 'téni pe nē, a pe 'sii nè ni?e.

Yakuba wi 'wi tóndi?e tiè gè

²⁸ A *Yakuba* 'téni baa *Ezipiti* kùlo ní lè nè yi?ele kie né kolisiin taa. A *Yakuba* sii yi?ele ke mièni bñe wi péni nyaa yi?ele tekolisiin né kolisiin (147).

²⁹ Bà *Isirayeli* kùu lèlè ni péni nò lè, a wi 'wi jaa *Yusufu* yeri wè né wi ye: «A ki nyaa mi kaala ni 'muc déni wè, ma ki tiè mi nē muc ne mi kpóri: ma muc kòli le gè mi cekpu?wò sun?wò ní bè ††, ma kàli ma jo muc bé kacèngé né kasinne kpí?ile mi mé.

«A mi kèni kùu wè, ma fāga mi tón ná?a Ezipiti kùlo ní lè? ! ³⁰ A mi kèni kùu nè ké mi tuulieye kúrugu yè, ma mi

† *Yusufu 'kùlo sienne pe mièni kpí?ile sùkulolo: Weli 'ti?e gāà sienne yi?e dè nè yeli né sienne yi?eflilɔ páli juugenme ní bè: samaritenne sebe ní wè, né gireki sienliere ní dè, né latenre sebe ní wè. Eburulo sienliere sebe wè, ki 'juu né jo: Yusufu wi 'pe kóri nè pen kàaya ní yè. †† Kàligenme báa Yakuba 'jo Yusufu wi- kpí?ile ná?a gè, kire yé puu fàn?a gí Yusufu wi yé yeli bè wi nyasienne fori dè, a kire ga laa wi piile peli pe cí ga ba ki kpí?ile a Yusufu yé kùu wè. Wéli baa 24.2.*

líe Ezipiti kùlo ní lè, mari waa Kanaa kùlo mé lè ma sa mi tón baa mi tobilo nyagbaa ní wè.»

A Yusufu sí jo: «Mi 'ti lú?u, dàa muc 'juu dè, m'bé ti kpí?ile.»

³¹ A *Yakuba* sí 'nè jo: «Ma ki kàli m'mé !» A Yusufu sí ki kàli nè ken wi mé. A *Isirayeli* 'káguro cáan dè wi yasinege táanni gè nyùgo kòli mé gè ‡.

Yakuba 'diba kpí?ile Yusufu jaala mé bèle

48 Kele gáli kàdu?ume gè, a pe 'ki juu *Yusufu* mé né jo: «Muc tuu wií yaawa.» A Yusufu 'wi jaala si-in kóri bèle, *Manase* né *Efirayimi* ní wè, a pe 'ké *Gozeni ténime* mé bè. ² A pe 'ki juu *Yakuba* mé wè né jo: «Muc jaa Yusufu wi nyéni pen bè ba muc wéli.»

A *Isirayeli* 'wi n?ri ti mièni píne nè yè wi yasinege nē gè, nē téni.

³ Á *Yakuba* sí Yusufu síeri wè né wi ye: «*N?ri Ti Mièni Kuloceliè* wi 'wi tiè mi nē Luzi ti?e ní gè, *Kanaa* kùlo mé lè, né diba ta?a wè mi nē ††4 né mi ye: «Ki n'ge, m'bé pìsi?i téni gè muc nē, bè muc kpí?ile sienmeflilɔ, bè ki kpí?ile muc kò sienfelini?eyeflilɔ. M'bé kùlo náà ken lè muc kàdu?ume siime mé bè, ni bé kò yeli woli lèlè ó lèlè ní.»

⁵ «Píra n?à ní wè, muc jaala siin báli pe 'sii *Ezipiti* kùlo ní lè séni mi 'pen wè, m'bé peli líe pe- kò mi wuulo, *Manase* né *Efirayimi* ní wè, bè *Wurubeni* né *Simeyɔ* tíele wè ‡. ⁶ A bili kèni sii báli pe kàdu?ume gè, peli pe bé kò muc wuulo. *Manase* né *Efirayimi* kòrigo kire ní peli míeni bé pe kòrigo lí?ele taa gèle.

⁷ «Né ki cén bà mi yé kón *Mesopotamii kùlo* mé lè, a *Araseli* 'kùu koligo nē gè, *Kanaa* kùlo ní lè, a ki 'mi fungo cú? gè mi ní. Kire yé kpí?ile nè ki ya?a mií cé fie nò *Efirata* kà?a nē gè?. A mi 'wi tón *Efirata* koligo nē gè.» Kire kà?a ki mí?e kire pe 'ye *Betilemi* wè pàngé gè.

⁸ Bà *Isirayeli* 'Yusufu jaala nyaa bèle, a wi 'wi yúgo né jo: «Báli bíele báli bèle ?»

⁹ A Yusufu wi sí siennugoro ken dè wi tuu mé wè né wi ye: «Mi jaala bíele, báli *Kuloceliè* wi 'ken mi mé *Ezipiti* kùlo ní lè.»

A *Isirayeli* sí jo: «-Pe si?ere ná?a mi mé, mi ne muc fien wí, kire ga buu mi- diba kpí?ile wè pe mé.»

¹⁰ Bè liere ti yé *Isirayeli* nyapigele fù?wò gèle nè kúɔ wè, wií cé 'nè puu ne nya?a cèngé?. A Yusufu wi 'wi jaala si?ere bèle nè kpɔni wi nē, a pe tuuli?e ki 'pe wáa nè mí-gi, nè pe suɔn suɔn gàngbu?ulo nē gèle, ¹¹ né ki juu Yusufu mé wè né jo: «Mi sì yé ki cén m'bága muc yi?e nyaa gè?, á *Kuloceliè* kèni ki ya?a a mi 'muc piile nyaa.»

‡ *KÁGURO CÁAN: Ki bé gbè nyaa wi 'puu ne náari wí, kire ga laa dù?wò liere tire ti cé wi fù?wò. Siene dáà ti 'juu ná?a gè «yasinege,» kire ti?e ní gè gireki sienliere sebe ní wè ki 'juu baa né jo «kpògo.» Ki sienne ti 'juu baa Eb 11.21. †† Koliyo 3-4 ti?e ní gè, wéli baa 28.13-14.*

‡‡ *Efirayimi* né *Manase* ní wè, peli bèle, pe bé ba kò saaya túluyo yi kàflilɔ *Isirayeli* kùlo ní lè, *Yusufu* sindi?e ní.

¹² A Yusufu wi 'piile siin lá?a bèle wi tuu kágunyɔ nē yè †, né tuu nē yi?e cúbulo gè dàala nē lè. ¹³ A Yusufu 'piile siin cò bèle, né Efirayimi yérige wè wi kàliige mé gè, kire ki 'puu Isirayeli kàmege mé gè. Né Manase líe wè nē yérige wi kàmege mé gè, kire ki 'puu Isirayeli kàliige mé gè. A wi 'pe si?ere nē kpɔni pe tuuli?e nē gè. ¹⁴ A Isirayeli sí kiye njáana yè nē ta?a pe nē. A wi 'kàliige ta?a gè Efirayimi nyùgo nē gè, wire njáa wi 'puu cɔnifɔli wè, né kàmege ta?a gè Manase nyùgo nē gè, wire njáa wi 'puu luɔfɔli wè.

¹⁵ A wi 'diba kpí?ile wè Yusufu mé né jo:

«Kulocelié wi- diba ta?a wè
nàgabigele gáli nē gèle,
Kulocelié njáa yi?e mé
mi tuuliye yi 'tán?a
nè tóri yè,
Birayima né Siaga ní wè.

Kire Kulocelié njáa wi 'puu
mi nà?avɔli wè mi sii
cenyé yi mieni nī yè,

¹⁶ né Kulocelié tundunwo
njáa wi 'mi suɔ
kapi?ile mé gèle.

Wi- diba ta?a wè nàgabigele gáli nē gèle,
kire ga buu sienne
peri sɔngí de ta?a
né mi mí?e ní gè,
né mi tuuli?e Birayima
wi mí?e ní gè,
né mi tuu Siaga ní wè,
peli kenme nē.
Pe- sii pe ní?e kùlo
ni mieni nī !»

¹⁷ Bà Yusufu 'ki nyaa wire tuu wi yé kàliige ta?a gè Efirayimi nyùgo nē gè, a ki 'wi fungo cú?ɔ gè. A wi 'wi tuu kɔli cò gè bè ki ta?a Manase nyùgo nē gè séni ki 'puu Efirayimi nyùgo nē gè. ¹⁸ A Yusufu 'ki juu wi tuu mé wè né jo: «Aba yo, bà bè? díe? ! Né ki cén njàa wī muɔ kàliige mé gè, wire wī luɔfɔli wè. Ma muɔ kàliige ta?a gè wire nē.»

¹⁹ A wi tuu wi 'cīi né jo: «Mi nyénì ki cén, ne jaa. Mi 'ki cén wire míeni bé kò sienfelige káa, bè mí?e taa. Nè ki ya?a wi cɔni wi bé kpú?ɔ bè tóri wi nē, wi cɔni piile pe bé ba ní?e bè kò kùlogolo ni?egele.»

²⁰ Kire cenge gè, a Yakuba 'diba kpí?ile wè pe mé né jo: «Yeli ye mieni nigbe nigbe mí?e nē gè, Isirayeli sienne pe béri diba kpín?ini wè piye mé bé jo: Kulocelié wi- diba ta?a wè muɔ nē majo bè wi 'wi ta?a Efirayimi nē wè, né Manase ní wè !» Bà ki 'kpí?ile a wi 'Efirayimi kínige wè Manase yi?e mé.

²¹ A Isirayeli sí ki juu Yusufu mé wè né jo: «Ki 'kò cèri m'bé kùu wī. Kulocelié wi bé puu né muɔ ní. Wi bé yeli

† Yakuba yé piile líe bèle nè ta?a kágunyɔ nē yè, bè ki tie wire nyénì pe lá?a wī.

koli bè yeli tórigo baa yeli tobilo kùlo mé lè. ²² Mi wè, m'bé kàa fàri muɔ liele nē lè bè tóri muɔ lobilo wu?u nē gè, Sikemi ténime báa mi 'suɔ né mi tíime kɔli ní gè Amɔri sienne mé bèle né mi kapiengbuɔn njɔsii ní wè né mi sandali ní gè, m'bé kire tí?e ken gè muɔ mé.»

Yakuba 'diba kpí?ile wi jaala mé bèle

49 A Yakuba 'wi jaala yeri bèle nè gbu?ulo né pe ye:
«Ye- gbu?ulo mi táanni mi- sí mbàn?a kele juu
gèle bè tie yeli nē, gáli ke bé ba yeli taa gèle.

² Ye- si?ere ye kpɔni mi nē,
yeli Yakuba jaala bèle,
yéri lúru.

Yeri Isirayeli sienre lúru dè,
yeli tuu wè.

³ Wurubeni, muɔ wī
mi jaapeliwe wè,
mi njɔri dè,
mi yasɛnbelige gè
gàa mi 'taa mi nàyelige
lèle nī lè.

Muɔ 'tóri muɔ cɔnino
nē bèle
né kpu?ɔɔ ní,
né ní fàn?a ní.

⁴ Muɔ ne filagi bè lu?ɔ tíele,
muɔ sì ní muɔ yéridi?e
pélige taa gè?,
né ki cén muɔ nyénì
muɔ tuu cuɔ nyó?ɔ wè
sa?a nī

nè muɔ tuu yasinege cú?ɔ gè.
?é ! Wi nyénì jíin baa †† !

⁵ Simeyo né Levii ní wè,
peli yē wàa né wi luɔ,
peli funyo yi nuyɔ.

Peli yakpuɔnyɔ
yi fungbenye njɔ?ɔɔ !

⁶ Mi wè ne caa bè jíin
pe gboli nī lè?
mi fungo kii yeli
ki- píne né pe ní?.

Né ki cén pe fungbenye nī yè,
a pe 'nàguɔɔ kpúu;
a pe 'ki kòrɔɔ nè nèpi?ele
kapenye celile yè ‡.

⁷ Pe funyeyiye nyáa feliye yè,
mi 'dénge ta?a wè yi nē,
né ki cén yi nyénì pii nè
cáanri !

†† Wéli baa 35.22. ‡ Wéli baa 34.25.

Pe funyerigboliyo nyàà feliye yè,
mi déngé taʔa wè
yi nē,
né ki cén yi 'núʔo nè cáanri !
M'bé pe cεrige Yakuba
narige nī gè,
bé ní pe yéligé màʔa
Isirayeli kùlo nī lè.

⁸ Zuda muo wè, muo wī muo
cɔnino pe béri kpóri.
Muo kɔli ki béri muo leguulo
kóri bèle kànyaa mé gè.

Muo tuu jaala,
pe béri tun de cúbulo
muo yiʔe mé gè.

⁹ ʔaan, Zuda yē bè jàriyelawe
tíele.

Mi jaa, muo nyéni ké dèzuʔu
nē nè séni kpúu;
muo nyéni káguro cáan dè
nè síne bè jàri tíele,
bè jàrinuu tíele. Njáa wi bé
gbè wi yège ?

¹⁰ Fànʔa kàgbiile nī ga tíi
yiri Zuda narige nī gèʔ,
nè píne fànʔa sápile nī ga
tíi yiri wi kiyé nī yèʔ,
fúo bè taa ni kàfɔli wi ba pen,
wire njáa mé sienfeliye yi
béri lúru wè †.

¹¹ Wi béri wi sèfenne puu lè
εezen tìrige nē gè,
béri sèfenbuo puu wè
εezen fétirige nē gè
gàa gī cèngé gè.

Wi béri wi buruyo jíri yè
divien nī wè,
béri wi burugbuʔo jíri gè
εezen luʔo nī gè ††.

¹² Eezen divien wi bé
wi nyapigele
nyénige gèle,
nèyirime pire bé sí
wi gànʔana fíligé gèle ‡.

¹³ Zabalɔn wire bé puu téniwe
kuʔjii gògogo nē gè,

† Tíʔe gáa sienjuuro dè, tíi ne nyu Kulocelie Siennyienegɔnwɔ
wuʔu nē gè, njáa wi cí ga ba sii wè, Zuda tùlugo nī gè. †† Sienre dáa
ti juugenme tíi ne siʔi kenme tíi gáa nī yaliire tíi ne nyuʔo dè; a sèfen-
ne cénì tiire yasenre káa dè yo, kí nē kàa yige siʔi kí yaliire nī dèʔ. A kí
cénì nyaa siʔi yasenre ti 'nyuɔ dè, pe bé gbè ezezen luʔo tíʔe gè bè bu-
ruyo jíge yè, kí nē kàa yige siʔi yasenre nī dèʔ. ‡ Sienre dáa ti kɔri
wè, kire ne ki tíi a sien yē ladaanma nē níe gbun ne tíngi wè, kí nè cén
wi yiʔe nē gè.

luʔo kórikpoliyo yi béri
báan wi mé de yèrí
kuʔjii gògogo nē gè.
Wi kùlo láʔala
ní bé líe bè sa nò
Siidɔn ténime táanni bè.

¹⁴ Izakari wire yē sèfenne tíele
nàa nī njri ní dè,
nè ki yaʔa wī sínewe
sɔnbaduuyo siin
sunʔɔmɔ ní.

¹⁵ A wi 'ki nyaa njádaala
lire yē pórilo,
né míeni kùlo ni yē tàanna.
Kire nē wi nē wi
fikennyugo tíʔe gè nè
tugoro tugo dè,
nè kò sùkulowo ne fànʔa
baara kúu.

¹⁶ Dan béri wi sienne pe kàyuʔu
nyu gè,
bè Isirayeli saʔa tùlugo káa
tíele.

¹⁷ Dan wire yē bè wòbugo
tíele gáa gī sínegé gè
koligo nē gè,
wáfiraso tíele
njáa wī kobile nē lè,
níe sunʔo nɔgi gè tɔligo nē gè,
kire ga buu sɔnfewe
wi- láʔa tuu bè cèli.

¹⁸ ʔé Yewe, suɔɔ náa
muo ne kanʔa lè,
lire nē mi 'mi sòngiro taʔa dè.

¹⁹ Gadi wire wè,
siengbenine pe béri wi caa de njógi;
wi béri tari pe nē pe kàduʔu
mé gè bè pe jáa.

²⁰ Azeri wire ne yaliire fáli ne
taʔa;
wi béri sitaanra sori
kùlofɔlilo mé bèle.

²¹ Nafitali wire yē bè sùo tíele
njáa wi yē wíime ne yogi ne
mári wè;
wi béri sàpigele sii cèngéle ††.

†† wi béri sàpigele sii cèngéle Sienre dáa míeni ti bé gbè juu bè jo:
wī ne diba sienre nyu.

²² Tiige gáà ki sengi gè, kire gī

Yusufu wè.

Pe 'ki córi lawiile táanni,
a ki lère ti 'yéligé nè tuu
gungo nē gè.

²³ *Sandaliye fólilil*

pe 'wi caa nè ḡó,
nè ḡaaya ḡo yè wi nē,
né nyabienné kpí?ile
nè cáan né wi ní.

²⁴ Kire né ki mieni

wi sandali
kii puu ne fún?,
a wi kiyé yi 'kò liriye
Yakuba Kulocelié Ḥṛifóli
wi barige nī,
wire ḡáà wī Nà?avóli wè
né ní Kàdenigbaala náà
nē Isirayeli téni lè,

²⁵ muo tuu Yakuba wire

Kulocelié kenme nē,
wire ḡáà wi muo
suu wè,

Ḥṛi Ti Mieni Kulocelié

wire kenme nē,
wire ḡáà wi diba tari wè
muo nē.

Wi- diba ta?a wè muo nē

wire ḡáà wi kóngi
nyí?ene nī lè !

Wi- diba ta?a wè muo nē

wire ḡáà wi kóngi
lakpu?o sícuugo nī gè,
gàa gī sínege dàala
táanme gè !

Wi- yíriile téni lè muo nē,

bè muo cesi?i múgu gè !

²⁶ Diba ḡáà muo tuu wīi ne

kpín?ini muo mé wè,
wi nyénì tóri
nyagurusuonyo nē
né nyagurubili?ele yacènre
nē dè.

Ki diba wi- puu Yusufu

nyùgo nē gè
né wi gbéle nē lè, wire ḡáà
wī wi lóbiló kàfóli wè !

²⁷ Benzame yē bè sàndien

tan?aniwe tíele
ne wi kaara káa dè
sínbinime táanni bè;
cengu?o táanni gè, dàa pe
'taa dè,

wi nē wi liele tíla lè.»

²⁸ Bàli pe mieni kie né siin yē saaya tùluyo, Isirayeli nī
wè. Sienné dàà tire tuufóli wi 'juu pe mé nyasiensenre
dè. Wi 'diba kpí?ile we pe mieni nigbe nigbe mé nè yeli
né pe kenme ní bè.

Yakuba wi 'kùu

²⁹ A *Yakuba* wi 'ki juu nè gbènge pe mé, né jo: «M'bé
ké mi tobilo kúruugo bèle. Ye- sa mi tón mi tobilo táanni
bèle nyaguruwi?i nī gè, gáa gī baa Efurón si?i nī gè,
Etiyé wuu wè, ³⁰ nyaguruwi?i gáa gī baa Makpela si?i nī
gè, baa Mambire ti?e táanni gè, *Kanaa* kùlo nī lè. Kire
si?i kire *Birayima* 'suo Efurón mé wè, Eti wuu wè, ki- kò
wire sienne tóndi?e gè †. ³¹ Kire ti?e kire nī pe 'Birayima
né wi cuo *Sara* tón wè. Kire ti?e kire mieni nī pe '*Siaga*
né wi cuo *Erebeka* tón wè. Kire ti?e kire mieni nī mi
nyénì mi cuo *Leya* tón wè. ³² Si?i gáa gī baa gè, né
nyaguruwi?i ní gè, *Birayima* nyénì ki suo wī, Eti sienne
mé bèle.»

³³ Bà *Yakuba* 'tunduro dàà juu dè nè kúu dè né wi
jaala ní bèle, a wi 'wi tóliyo yège yè nè ta?a wi yasinége
nē gè, né síne nè kùu nè ké wi tuuliéye kúruugo yè.

50

A *Yusufu* 'fali nè tuu nè síne wi tuu nē wè, né wi
suon suon gàangbu?ulo nē gèle, níe nyeni ne yé-
turo ḡu dè kpúu nē wè. ² Né ki juu nè gbènge kpúugbe-
lifóli mé bèle, bàli pe 'puu ne baara wi mé bèle, né pe
ye, pe- wire tuu gbéli wè, pe- natukóliyére tí?e pe wi
gbòbori, gáa ki bé ki ya?a wi fāga fún?o wè. A pe 'ki
kpí?ile *Isirayeli* nē wè. ³ Natukóliyére dáà pe yé caa bè
kpúu gbòbori wè bè téngé wè, a pe 'ki baara kúu dè
cenyé togosiin. Lèlé ó lèlé nī, a pe cé gbène ki baara kúu
dè, ti 'puu ne mogo bè cenyé togosiin taa. A *Ezipiti* kùlo
sienne pe 'píne nè kùugo kpí?ile gè ne nyeni cenyé to-
gotaanri né kpórigo.

⁴ Bà kùugo ki kónwaara cenyé yi 'tóri yè, a Yusufu ki
'juu sienkpolilo mé bèle, bàli pe 'puu *Farawón* wi kpáa
nī gè, né jo: «A ki yē mi 'kpu?o?o taa yeli yi?e mé gè, mi
ne yeli fienn wī, ye- sa juu né Farawón ní wè, ye wi ye,
⁵ mi tuu wi 'mi cò a mi- *kàli* nè ken wi mé, a wi 'jo, a
wire 'kùu wè, wire nyénì nyége gbòbori *Kanaa* kùlo mé
lè, kire ti?e nī mi 'yeli bè sa wire tón. Píra ḡáà nī wè, mi
ne Farawón náari wè wi- ki ya?a mi- ké bè sa mi tuu tón
wè. Kire kàdu?ume gè m'bé koli ben.»

⁶ A Farawón wi siennugoro juu dè Yusufu mé wè né
jo: «Te waa ma sa muo tuu tón wè, bè wi 'muo cò á muo
'ki kàli wi mé gè.»

⁷ A Yusufu wi 'ké wi tuu tóndi?e nī gè. A *Ezipiti* kùlo
sienkpolilo pe mieni 'píne né wi ní, né Farawón wi kpáa
nàgaliéle ní bèle, nè fàri *Ezipiti* kùlo ni nàgaliéle pe
mieni nē. ⁸ A Yusufu narige ki mieni 'ké, nè fàri wi lóbiló
nē bèle, né wi tuu narige ní gè. Bàli pe yé kò baa
Gozeni ténimé nī bè, peli pe 'puu piile bèle né yajuuro

† *Wéli* baa 23.3-18.

ní dè. ⁹ Kapiengbuɔnnɔ bálì pe 'puu ne jíin suɔnyɔ wotorilo nī bèlè, né bálì pe 'puu ne tári suɔnyɔ nē yè, a pe míeni sí ké nē sèni pe tórigo. A pe mìeni 'píne nē ké Yusufu ní, a ki t̀ni nē puu sienni?eme.

¹⁰ Bà pe sèni ǹ Atadi kásuɔ ti?e nē gè, kire gáà ki 'puu *Zuruden* cá?a kúrugu gè, a pe 'kùugo kpí?ile gè baa kire ti?e nī gè. Kùugo ki yé t̀ni nē kpú?ɔ. A Yusufu 'wi tuu kùugo kɔngɔ wáa gè nē nyeni cɛnye kɔlisiin.

¹¹ *Kanaa* kùlo sienne bálì pe 'puu kire ti?e nī gè, a pe 'kùugo ki kpí?ilegenme nyaa bè, baa Atadi kásuɔ ti?e nī gè, a pe 'jo: «?á ! Kányi?e nē, Ezipiti kùlo sienne kùugo gáà ki 't̀ni yē kpu?ɔ díe? !» Kire nē a pe 'kò ne ki ti?e yeri gè Abeli Misirayimi (ki kɔri wire wī: Ezipiti wuulo kùugo). Ki ti?e ki baa *Zuruden* cá?a kúrugu gè.

¹² Bà ki 'kpí?ile a *Yakuba* jaala pe 'wi t̀n nē yeli né gàa ní pe tuu wi yé juu nē gbènge pe mé gè. ¹³ A pe 'ké né wi ní *Kanaa* kùlo mé lè. A pe sèni wi t̀n nyaguruwi?i nī gè gàa ki 'puu *Makpela* sí?i nī gè, *Mambire* ti?e táanni gè. Kire sí?i kire *Birayima* yé suɔ *Efurɔn* mé wè, *Etiyé* wuu wè, ki- kò wi sienne t̀ndi?e gè. ¹⁴ Bà pe 'Yusufu tuu t̀n wè nē kúu wè, a Yusufu 'koli nē ké Ezipiti kùlo mé lè, né wi lɔbil ní bèlè, né bìli pe yé ké né wi ní kùu-go mé gè.

Yusufu wi 'ki ya?a wi lɔbil nē bèlè

¹⁵ Pe tuu kùu kàdu?ume gè, a *Yusufu* lɔbil pe 'ki s̀n-gi né jo: «Dù?ɔ Yusufu 'ki cò weli kúrugu, bé jo wire bé wi fu?ɔ t̀n gè weli mé, kapiile náà weli yé kpí?ile wi nē lè.» ¹⁶ A pe sí sienne tun Yusufu mé wè pe- sa wi ye: «Muc tuu wi yé ki juu nē gbènge weli mé sèni wi 'kùu wè, ¹⁷ né jo we- pa juu né muc ní, we- jo: «Cí ! Mi ne muc fiɛn wī, ma ki ya?a muc lɔbil nē bèlè tuudiele náà pe 'kpí?ile muc nē lè, né kapiile ní lè, né ki cén pe nyéni sípiime kpí?ile muc nē.» Píra njáà nī wè, weli ne muc

náari wī, ma ki ya?a weli nē kacu?ɔɔ náà weli 'kpí?ile muc nē lè, weli bálì bíele muc tuu *Kulocelié* wi baakuɔɔ bèlè.» Bà Yusufu 'sienre dáà lú?u dè, a wi t̀ni nē nyeni kpu?ɔ.

¹⁸ Kire kàdu?ume gè, a Yusufu lɔbil pe míeni 'ké wi kúrugu, a pe mìeni sèni tuu nē káguro wáa wi yi?e mé né jo: «Weli bálì, weli yē muc s̀kulolo !»

¹⁹ A Yusufu sí pe ye: «Ye fãga de fi?é? ! Mi yē lé *Kulocelié* s̀ndi?e nī bè kàyu?u juu yeli nē ? ²⁰ Yeli puu ne s̀ngí bè kapi?i kpí?ile mi nē, á *Kulocelié* sí 'puu ne caa bè kacènge kpí?ile, bè sienni?ene suɔ, gàa ki 'kpín?ini pàngè gè. ²¹ Kire nē, ye fãga de fi?é?. M'béri yeli wéli kire ga buu yakaa fãga yeli laa?, né yeli piile ní bèlè.» Bà ki 'kpí?ile a Yusufu 'gbù?ɔɔ nē juu né pe ní, nē pe funyɔ nyígi yè.

Yusufu wi 'kùu

²² A *Yusufu* 'kò *Ezipiti* kùlo nī lè, wire né wi tuu narige ní gè. A Yusufu 'sii taa fúu nē ǹ yi?ele dabataan né kpɔrigɔ (110). ²³ A wi 'wi jaa *Efirayimi* piile nyaa bèlè fúu nē ǹ pe siime t̀luyo taanriwu?u nē gè. A wi 'Makiiri jaala nyaa bèlè, a Yusufu wi 'peli lá?a a pe 'kò wi wuulo. *Makiiri* wire wi 'puu *Manase* jaa wè.

²⁴ Cenge káà a Yusufu kénì ki juu wi lɔbil mé bèlè né pe ye: «Ki 'kò cèri m'bé kùu wī. Mi 'ki cén *Kulocelié* wi bé sí yeli sá?a kányi?e nē. Wi bé yeli yige Ezipiti kùlo nī lè, bè ké né yeli ní kùlo náà nyuɔ wi 'kún nē ken yeli tu-ulieye mé yè, *Birayima* wè, né *Siaga* wè, né *Yakuba*.»

²⁵ A Yusufu wi sí *Isirayeli* piile ye bèlè pe- kàli: «Ye- kàli m'mé ye jo, a *Kulocelié* kénì yeli sá?a bèlè, yeli bé mi kácere kòn dè, bè ké né ti ní.»

²⁶ A ki péni nyaa a Yusufu wi 'kùu, wi yé yi?ele dabataan né kpɔrigɔ (110) taa. A pe 'wi céri gbòbori dè né natukɔliyere ní dè, gàa ki bé ki ya?a wi fãga fún?ɔ wè?, né wi le kasuu nī nē téngè baa Ezipiti kùlo nī lè.

Yirile

Sebe wi tiēdi?e gè

wè, pe wi ye tuɔbuuro ni dè Sebe n̄àà wīi ne ki tīi kenme bīi ne Kuloceliē wi 'wi nyakungenge fori gè, nyakungenge gáà wi yé kpí?ile né Birayima ní wè, né Siaga né Yakuba ní wè (), né míeni kenme bīi nē wi wii tiē pe siime nē bè. Ti 'ki juu né jo sebe n̄àà nī wè: (). Sienre tīi ne ki tīi sebe wi nyasienkeniyē yi kɔri wè, né wi tenmenē ni nyùgo gè: Yewe, Isirayeliyè Kuloceliē wè, wi yē wi sienne pe suɔfɔli.

Yakuba siime bè, Isirayeliyè bèle, pe yé ké Ezipiti kùlo nī lè bè pìye suɔ fungo mé gè (), a pe 'kò sienni?eme baa. A Ezipiti kùlofɔli wi 'pe wu?ɔ nē pe cò sùkulomɔ nē. A Yewe wi 'Misa nyíene nē kɔn bè Isirayeliyè yige bèle Ezipiti kùlo nī lè, bè pe yi?e kíni gè sèni pe nò Kanaa kùlo nē lè, kùlo nàà wu?u nē Yewe wi yé nyuɔ kún nē ken né jo ni bé kò pe 'tuu Birayima wi kùlo lè. Sinayii nyagurugo nyakungenge ki sienre tire ti 'puu Isirayeliyè nyùgo gè, bè pe 'kò sienfelige gáà Yewe wi yé nyíene nē kɔn nē téngē kiiye gè ().

Lèlè líi nī Yewe wi 'Misa tun wi- Isirayeliyè suɔ bèle (wéli baa nyùɔ), a Farawɔn, Ezipiti kùlofɔli wè, a wi 'cīi né jo wīi Isirayeliyè ya?a bèle pe- ké?. A Yewe wi 'wu?ɔɔ kie tìrige Ezipiti kùlo nē lè (wéli baa nyùɔ). A Farawɔn 'pe ya?a a pe 'yiri Ezipiti kùlo nī lè. A Yewe wi 'kakpoliyo ni?eye kpí?ile wi sienne mé bèle, a pe 'tóri ku?ɔjii nē wè, né waama kùlo nī lè sèni pe 'nò Sinayii nyagurugo nē gè (wéli baa nyùɔ).

Kire ti?e nī gè, a Yewe wi 'nyakungenge kpí?ile né Isirayeliyè ní bèle, né wi Fàn?a Sienre ken dè pe mé né ti kaju-udi?ele kie ní gèle (). A wi 'ki tiē Misa nē wè kenme bīi nē pe 'yeli bè wi Kòridi?e né ki yere faan dè. Bè Misa 'ya?a Sinayii nyagurugo nē gè, a Isirayeliyè pe 'cīi Yewe kaju?ulo nē gèle né nēpiyelile láà faan nē ni gbù?ɔɔ. A Yewe 'pe wu?ɔ; kire kàdu?ume a wi 'pe kàsulugo suɔ gè (wéli baa nyùɔ).

Isirayeliyè pe 'Yewe Kòridi?e faan gè, Kpàlidi?e Kpáta?a gè, a kàsadibage ki 'Kpàlidi?e Kpáta?a tón gè, a Yewe cèn-me né wi kpuɔɔ pi 'Kòridi?e nyi gè ().

Sebe wi nyùgboliyo yè

Misa siile né wi yerigenme Kuloceliē baara nī dè

Yewe 'wi Isirayeliyè yige bèle kùlo nī lè

Isirayeliyè pe 'ké Sinayii nyagurugo mé gè

Sinayii nyagurugo nyakungenge gè

Nyakungenge ki yé cú?ɔ, a Yewe 'ki fùgu né pe ní

Pe 'Yewe Kòridi?e kpí?ile gè

MISA SIILE NÈ WI YERIGENME KULOCELIÈ BAARA NI DE

(1.1–4.31)

Isirayeli piile pe 'puu
sùkulomɔ nē Ezipiti kùlo nī lè

1 *Isirayeli wè, n̄àa pe 'puu ne ye míeni Yakuba wè, wire jaala peli bīele bàli bèle, bàli ní wi yé kón Kanaa kùlo mé lè nē pen Ezipiti kùlo mé lè, sien ó sien*

né wi sa?a wuulo ní bèle: ²Wurubeni, Simeyɔ, *Levii*, né *Zuda*, ³Izakari, Zabulɔn, né Benzame, ⁴Dan, Nafitali, Gadi, né Azeri. ⁵*Yusufu* wire 'puu baa nē kúɔ Ezipiti kùlo nī lè. A ki 'nyaa Yakuba piile né pe piile ní bèle, pe mīeni bīne wi 'puu sienne togotaanri né kpɔrigo †.

⁶ A ki péni nyaa a Yusufu wi 'kùu, né wi lɔbilɔ pe mīeni ní bèle, né pe kènne wuulo pe mīeni ní. ⁷ Kire né ki mīeni cesi?i ki 'puu ne tàán Isirayeli piile nē bèle; Isirayeli siime pi 'puu ne ni?egi ne waa, fúɔ nē péni kò sien-ni?ebobo né ní n̄ɔri ní, fúɔ a pe sienne pe 'ni?e nē péni kùlo nyi lè ††.

† *Wéli baa Sél 46.27 kaliwege ki táanme gè. Sebeliewe wáà, eburu sienre nī dè, né sebeliewe n̄àà pe 'yi?e gireki sienre nī dè, ki juu né jo: «sienne togotaanri né kpɔrigo né kogunɔ.» †† Bà ki juu né jo pe 'kò sienni?ene bèle, kire 'kpí?ile nē yeli né nyakungenge sienre ní dè, dàa*

⁸ A kùlofɔwɔwɔ wàà kénì ténì Ezipiti kùlo nē lè, òà wii cé taa cén Yusufu wori nī dè?. ⁹ A wi 'ki juu wi sienne mé bèle né jo: «Ye- ki wéli, Isirayeli siime pi nyèni ni?e nè tóri weli nē, né ní pe òcri ti 'kpú? weli nē. ¹⁰ We 'yeli bè síciligè caa bè pe yérige, kàa fàga ní de fàri pe nē?. Á kire bē?, a kapienne kénì yè kùlo nī lè, pe bé fàri weli leguulo nē bèle bè tún né weli ní, bé yiri kùlo nī lè.»

¹¹ A Ezipiti sienne pe 'yieginine pàli yige pe- parituwɔ cáan dè Isirayeli sienne nē bèle, béri pe wu?wɔ né kire baagbenre ní dè. Bà ki 'kpi?ile a Isirayeli sienne pe 'Pitɔ-mi né Aramisési kàaya faan yè bè yi kpi?ile yaliire ténge dieye Farawɔn mé wè.

¹² Bà wi 'puu ne pe wu?wɔ bèle né baagbenre ní dè, kire né ki mièni pe 'puu ne ni?egi ne tiere nyígí dè ne waa. Kire nē Isirayeliyé pe 'puu ne fiere cògí Ezipiti sienne nē bèle. ¹³ A Ezipiti sienne pe sí tònì nē Isirayeli sienne cò bèle fàn?a pe- baagbenre kúu dè, ¹⁴ fú? a sii wi láa 'kúu pe nī, baagbenre tire kenme nē, tire ti 'puu pe- cuuro kòngí dè, ne jifaa kpúwɔn wè, ne si?i baara kúu dè. Kányi?e nē pe 'puu ne pe wu?wɔ né baagbenre ti mièni felieye ní.

¹⁵ Cesiijobilo siin 'puu baa Eburulo mé bèle; pe 'puu ne wàa yeri Sifira, níe òji yeri wè Puwa. A Ezipiti kùlofɔli wi 'ki 'juu pe mé né jo: ¹⁶ «A yeli ne Eburulo celile cògí bèle siidi?e nī gè, ye- ki wéli cènge: a ki yè nàgabile pe 'sii wè, ye- ni kpúu; á ki yè pìcapile nī lè, ye- ni ya?a sii nē.»

¹⁷ Nè ki ya?a cesiijobilo pe puu ne fi?é Kuloceliè nē, kire kenme nē piyè fɔli nē Ezipiti kùlofɔli òjàà wi sienre lú?u dè?. A pe 'nàgabigele ya?a gèle sii nē.

¹⁸ Kire nē a Ezipiti kùlofɔli wi 'cesiijobilo yeri bèle nè pe ye: «Gáa nē yeli ki 'kpi?ile mme gè ? Gáa kenme nē yeli 'nàgabigele ya?a gèle sii nē ?»

¹⁹ A cesiijobilo pe 'Farawɔn ye wè: «Muc 'ki cén lé, Eburulo celile pe 'sii madeni nè tóri Ezipiti celile nē bèle. Sénì cesiijowo wi- nò baa wè, pe nē sii nè kúu.»

²⁰ A Kuloceliè wi 'kacènge kpi?ile cesiijobilo mé bèle. A Eburulo sienne pe 'kò ne ni?egi ne waa, fú? nè péni kò sienni?ebobo. ²¹ Bè cesiijobilo pe yé fié Kuloceliè nē wè, a Kuloceliè mièni 'pe ken siime nē.

²² A Farawɔn 'fali nè ki juu nè gbènge wi sienne mé bèle, né jo: «Nàgabile ó nàgabile ni bé sii Eburulo sienne mé bèle, yeli 'yeli nè ni cò bè sa wáa Niili cá?a nī gè. A ki 'nyaa pìcapigele gèle, ye- keli ya?a sii nē.»

Pe 'Misa lá?a wè pifin?e,
lu?wɔ naame gè

2 Kire lèlè nī lè, a *Levii* sa?à nàguo wáà 'celiwe wáà líe òàa wi 'puu saanugo wuu né wire ní wè. ² A celiwe wi 'laala taa nè nàgabile sii. Bà wi 'pù? nyaa wè cènwe wè, a celiwe wi 'wi làrige nè taa yeye taanri †. ³ Bà

Kuloceliè yé juu Séli 46.3; wéli baa mièni Yir 12.37. Isirayeli sienne piyè yé puu ténine Gozeni ti?e kire yákuo ni?; pe yé ténì nè nya?ami

celiwe wi kénì ki nyaa wire si ní gbè wi làrige cígini wè?, a wi 'ju?wɔ láà líe nàa pe yé tiin né pínre ní dè, né giduro kùro líe nè ti nya?ami né tiige kùro ní, nè ni tiin, kire ga buu lu?wɔ fàga jiiin ni nī?. A wi 'pifin?e sínge gè baa ju?wɔ nī lè, né séni ni ténge nyà?anivege tiire nī *Niili cá?a* nī gè. ⁴ A pifin?e ki juu wi 'si?ere nè yéri níe wéli baa, gàa ki bága kpi?ile gè.

⁵ A Farawɔn póri wi kénì ké baa Niili cá?a mé gè bè sa gbéli. Bà wi séni gbínni wè, baaku?sinborilo báli pe yé píne né wi ní wè, peli puu ne nyaari lu?wɔ gògogo táanni gè. A Farawɔn póri wi 'ju?wɔ nyaa lè nyà?anivege tiire sun?wɔwɔ nī bè, a wi 'wi baaku?sinboriwo wáà tun wi- sa ju?wɔ líe lè de báan. ⁶ A wi péni ni múgu nè pifin?e nyaa gè baa ju?wɔ nī lè, pifin?e ní gè ne nyeni. A pifin?e ki nyinime 'jiiin wi nī, a wi 'jo: «Cáa ! je Eburulo pifin?e káà gī !»

⁷ A pifin?e ki juu wi 'Farawɔn póri ye wè: «Muc ne caa lé mi- sa celiwe wáà caa Eburulo celile nī bèle wi- pari pifin?e kan?à gè kiri òcri muc mé lé ?»

⁸ A Farawɔn póri wi 'jo: «?aan, te waa !» A sinboriwo wi séni pifin?e ki yàa yeri wè.

⁹ A Farawɔn póri wi péni wi ye: «Te waa né pifin?e gáà ní gè, ma sari ki kan?à kiri òcri. Mi tíme m'béri muc sàrí.»

A celiwe wi 'pifin?e líe gè nè séni ki kan?à kiri òcri. ¹⁰ Bà pù? wi péni lie wè, a celiwe wi péni wi ken Farawɔn póri mé wè, a wi 'kò wi jaa. A Farawɔn póri wi 'wi mí?e le gè ne wi yeri *Misa*, gii wi yé je juu gè, «Mi 'wi lá?a lu?wɔ naame.»

Misa wi 'Ezipiti nàguo kpúu

¹¹ Bà lèlè láà péni kúu wè, á *Misa* 'lie nè kò nàguo wè, cenge káà a wi kénì yiri bè wi siinyenine Eburulo wéli bèle, a wi 'baagbenre nyaa dè dàa pe puu ne kúu dè. A wi 'nè Ezipiti nàguo wáà nyaa wi Eburu nàguo wáà kpúwɔn, òàa wi 'puu wi siinyeni wè. ¹² A Misa 'pá?a nè wéli nè mà?a; wii sien nyaa?. A wi 'fali nè Ezipiti nàguo kpúwɔn wè a wi 'kúu. A wi 'kpúu làrige wè dàrimi?e nī gè. ¹³ Ki kpiènduu gè, bà wi 'nè yè nè yiri wè, a wi 'Eburu nàguo?wɔ pàli siin nyaa, pe piye kpúwɔn. A wi 'ki juu káfinegefɔli mé wè, né jo: «Gáa nē muc ne muc siinyeni kpúwɔn wè ?»

¹⁴ A káfinegefɔli wi 'jo: «Njáa wi 'muc ténge muc de kàyu?u nyu ná?a gè ? Muc ne sòngi lé bè mi kpúu majo bè muc 'Ezipiti nàguo kpúu wè ?»

A fiere 'Misa cò, a wi 'jo: «Kuo, je sienre ti? cénre wī !»

Misa 'fè nè ké waama kùlo nī

¹⁵ A Farawɔn 'kaala náà cén lè, a wi 'yè ne *Misa* caa bè wi kpúu. Kire nē a Misa wi 'fè nè yiri Farawɔn ti?e nī gè

Ezipiti kùlo sienne nī bèle mièni (wéli baa 3.22; Kakpi 7.17). † Wéli baa Kakpi 7.20; Eb 11.23.

nè ké *Madiyan* kùlo mé † nè sèni kò baa kire kùlo nī lè kòlò wáà táanni ††.

¹⁶ *Madiyan* kùlo *kacuwriw* wáà 'puu baa, sinborilo kolisiin yé puu wi mé. Kire sinborilo pe 'puu ne báan ne luɔ kóri kòlò nī wè, ne nii pàngoyo nī yè bè sikaala né sinbaara ken dè ti- gbuɔ. ¹⁷ Nè ki ya?a sinbana?ana páli 'puu ne báan ne pe círá. A Misa wi sèni sinbana?ana báli círa bèle nè lá?a sinborilo báli nē bèle, né pe sikaala né sinbaara ken dè a ti 'gbuɔ. ¹⁸ Bà sinborilo pe 'koli nè ké kpáa mé gè, a pe tuu *Erewuyeli*† wi sèni pe yúgo nè jo: «Gáa nē yeli 'pen fa?a pàngɛ gè nè tóri cenzenye nē yè?»

¹⁹ A sinborilo pe 'jo: «*Ezipiti kùlo nàguɔ wáà* siencèn-wɛ, wi 'wéli suɔ sinbana?ana pe kiye nī yè. Né míeni wi cèni luɔ kúu nè ken weli sikaala né sinbaara mé dè a ti 'gbuɔ.»

²⁰ A pe tuu wi 'pe yúgo né jo: «Sé wi yē ? Gáa nē yeli nàguɔ njáa ya?a wè baa ? Ye- sa wi yeri wiri báan wi pa lli.»

²¹ A Misa 'fɔli ki nē nè kò baa *Erewuyeli* ti?ɛ nī gè. A wire 'wi póri Sipora ken wè Misa mé celiwɛ. ²² A wi 'nà-gabile sii, a Misa 'wi mí?ɛ le gè ne wi ye Gerisɔmi (ki kɔri wire wī: nabɔnwɔ), gii wi yé je juu gè, «Mi 'puu nabɔnwɔ kùlo láà nī wī.»

Kulocelie wi 'Misa yeri wè nè wi tun bè Isirayeliyè suɔ bèle

²³ A lèlè láà 'tóri a ki 'mɔgɔ, a *Ezipiti* kùlofɔli wi péni kùu. Á *Isirayeli* sienne ní bèle ne cien baagbenre láara dè, a Kulocelie 'pe fùrɔgɔ kòku?ulo lú?u gèle, gáli pe 'puu ne wáari níe wi náari wè, parituɔɔ kenme nē bè.

²⁴ A Kulocelie wi 'pe cienme lú?u bè, a Kulocelie wi 'sòngi nè taa wi *nyakungenge* nē gè, gáa wi yé juu *Birayima* mé wè, né *Siaga* ní wè, né *Yakuba* ní wè ††. ²⁵ A Kulocelie wi 'Isirayeli sienne nyaa bèle, a pe 'nyinime jfin wi nī.

3 *Misa* wi 'puu ne wi cuɔ tuu *Zeturo*‡ sikaala né sinbaara nári dè. *Zeturo* wire wi 'puu *Madiyan* kùlo *kacuwriw* wè. A wi 'ké né yajuuro ní dè fúu waama ti?ɛ kàdu?u mé gè, a wi sèni nò *Worebi nyagurugo* nē gè, gáa pe 'puu ne yeri Kulocelie nyagurugo gè ††. ² A *Yewe* tundunwɔ péni wii tiɛ Misa nē bè kàsunnyige tíɛɛ. Ki 'puu ne nyí tiinbile láà sunɔmɔ nī. A Misa 'ki nyaa a ki 'wi fungo wúɔ, cí ! kàsun ne nyí tiinbile nī lè, nè ki ya?a tiinbile ni puu ne sóri?.

³ A Misa sí ki sòngi nè jo: «A ki yē bè, m'bé koli bè sa kanyuɔnɔnɔ náà wéli lè, gáa nē tiinbile ni wè ne sóri?»

† *Birayima* jaa wáa wi 'puu *Madiyan* wè (wéli baa Sél 25.2).

Madiyan sienne pe yé puu yajuuna?ana. †† Wéli baa *Kakpi* 7.23-29.

‡ *EREWUYELI*: *Zeturo* mí?ɛ káà gī, *Erewuyeli* wè (wéli baa 3.1.)

†† Wéli baa Sél 15.13,14; 46.4; Nún 105.9,43; 106.45. †† *Zeturo* mí?ɛ káà gī, *Erewuyeli* wè. Wéli baa 2.18. ††† Pe 'puu ne *Worebi nyagurugo* yeri gè míeni *Sinayii* nyagurugo. Kire ti?ɛ kire nī Kulocelie péni juu né *Isirayeli* sienne ní bèle. Wéli baa nyúyɔ 19.

⁴ Bà *Yewe* 'wi nyaa a wi 'koli bé pa ki wéli wè, a Kulocelie sí wi yeri tiinbile sunɔmɔ nī bè né jo: «Misa yo ! Misa yo !»

A Misa wi 'suɔ: «Cooyi !»

⁵ A wi 'jo: «Muc fāga kɔɔni ná?a ti?ɛ gáa nē gè?. -Muc tɔriyɔ fòri yè, né ki cén ti?ɛ gáa nī muc yē yériwe wè, tiɛcèngɛ gī; Kulocelie yē bile.»

⁶ A Kulocelie wi 'nè jo: «Mi wī muc tuu wi Kulocelie wè, né ní *Birayima* Kulocelie wè, né *Siaga* Kulocelie wè, né ní *Yakuba* Kulocelie wè ††.»

A Misa wi 'wi yi?ɛ làrigɛ gè, né ki cén wi 'puu ne fi?ɛ bè Kulocelie wéli wè.

⁷ A *Yewe* 'jo: «Kányi?ɛ nē, mi nyénì mi sienne pe fuun-mɔ nyaa bè, *Ezipiti* kùlo nī lè. A mi 'pe kòku?ulo lú?u gèle, gáli pe wáari gèle pe wuɔfɔlilɔ kiye nī yè, né ki cén mi nyénì pe fùrɔgɔ cén gè. ⁸ Kire nē mi 'tigi bè pa pe suɔ *Ezipiti* sienne kiye nī yè, bè ké né pe ní kùlo náà mé lè nàa ni 'nyuɔ né kpúɔ lè, né ní tàanna lè, baa nēyirime né sárigɛ kíi ne fúu gè §. Lire kùlo lire nī *Kanaa* sienne woli lè, né *Eti sienne*, né *Amɔri* sienne, né *Perezi* sienne, né *Evi sienne* né *Jebusi* sienne kùlo lè. ⁹ Píra njáa nī wè, mi nyénì *Isirayeli* sienne pe kòku-uwaara lú?u dè, né míeni mi nyénì pe fùrɔgɔ nyaa gè kenme bíi nē *Ezipiti* sienne pe 'pe fàn?a lúbugo gè pe nē wè. ¹⁰ Kire nē, píra njáa nī wè, te waa. Mi nyénì muc tun *Farawɔn* mé wè. Ma sa mi sienne yige bèle, *Isirayeliyè* bèle, *Ezipiti* kùlo nī lè.»

Kulocelie wi 'wi mí?ɛ tiɛ gè Misa nē wè

¹¹ A *Misa* sí Kulocelie ye wè: «Mi yé puu njáasien, bága kári *Farawɔn* kúruɔgɔ bè sa *Isirayeli* sienne yige bèle *Ezipiti* kùlo nī lè?»

¹² A Kulocelie 'fali nè ki juu wi mé né jo: «MI YĒ né muc ní. *Fiɛ* n'ɛ njáa wi bé ki tiɛ mi 'muc tun wè: a muc sèni mi sienne yige bèle *Ezipiti* kùlo nī lè, yeli bé sa Kulocelie gbùɔwɔ wè nyagurugo gáa nē gè.»

¹³ A Misa wi 'Kulocelie ye wè: «-Ki wéli, a mi 'ké *Isirayeli* sienne mé bèle, né sèni ki juu pe mé né jo: «Yeli to-bilo Kulocelie wi 'mi tun,» pe bé mi ye: «Pe 'wi mí?ɛ ye gè gáa ?» Gíí sí m'bé juu pe mé?»

¹⁴ A Kulocelie 'ki juu Misa mé né jo: «MI YĒ NJÁA MI YĒ WĒ ††.» A wi 'nè jo: «Muc 'yeli bè sa ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle ma jo: «MI YĒ, wire wi 'mi tun yeli mé.»

¹⁵ A Kulocelie 'nè jo: «Muc 'yeli bè sa ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle bé jo: «*Yewe* wè †††, yeli tuulieye Kulocelie wè, *Birayima* Kulocelie wè, né *Siaga* Kulocelie wè, né *Yakuba* Kulocelie wè, wire wi 'mi tun

††† Wéli baa *Mat* 22.32; *Mar* 12.26; *Luk* 20.37; *Kakpi* 3.13; 7.32. § nēyirime né sárigɛ kíi ne fúu gè: Kire kùlo náà felige lè, kire yē kùlo láà nàa nī piyè ne yajuuro gbún dè, nyàni?ɛgɛ yē baa, né míeni sárigɛ gbún gè baa. †† Wéli baa *Tiɛ* 1.4,8. ††† *Yewe* wè: *Yewe* mí?ɛ kíi ne *Eburulo* yerigenme tíi bè, gáa pe 'puu ne yeri Kulocelie nē wè, *YHWH*.

yeli mé. Gàa kire gī mi mí?e gè lègele ke mieni nī. Mí?e gáa kire ní yeli 'yeli bèri sòngí de ta?a né mi ní, kèngéle ke mieni ní, lèlè ó lèlè nī †.»

¹⁶ «Te waa, ma sa Isirayeli liele gbu?ulo bèle piye nē, ma pe ye: «Yewe wè, yeli tuuliēye Kuloceliē wè, Birayima Kuloceliē wè, né Siaga Kuloceliē wè, né Yakuba Kuloceliē wè, wi 'wii tiē mi nē né jo: Mi nyéni ki nyiéne nē kòn bè yeli sá?a, né ki cén mi nyéni yeli nà?agenme nyaa bè, bàa Ezipiti sienne pe 'ta?a yeli nē bèle. ¹⁷ A mi 'ki nyiéne nē kòn bè yeli yige yeli fuunmō nī bè Ezipiti kùlo nī lè, bè ké né yeli ní kùlo náà mé lè baa *Kanaa* sienne pe yē bèle, né *Eti sienne*, né *Amōri sienne*, né *Perezi sienne*, né *Evi sienne* né *Jebusi sienne* bèle. Kire kùlo lire nī nēyirime né sárigē kiī ne fúu gè.»

¹⁸ A Kuloceliē h'ne ki juu Misa mé né jo: «Pe bé muo sienre lú?u dè. Dí muo sí jīin Ezipiti kùlofōli kúrugu wè, muo né Isirayeli liele ní bèle. Yeli bé sa wi ye: «Yewe wè, *Eburulo Kuloceliē* wè, wi nyéni wii tiē weli nē. Píra njáa nī wè ma weli ya?a weli cenye taanri tán?ana tán?a waama kùlo nī lè, bè sa yajuuro kpúu bè Yewe gbù?wō wè, Kuloceliē wè.»

¹⁹ «Mi wè, mi 'ki cén Ezipiti kùlofōli wī ga yeli ya?a yeli ké? ka laa mi njōri kōli kire bè? ²⁰ Kire nē m'bé mi kōli sá?a gè bè Ezipiti kùlo kpúon lè né kakpoliyo ní yè nyàa m'bé kpí?ile pe sun?wō nī bè. Kire kàdu?ume wi bé yeli ya?a yeli- ké. ²¹ M'bé ki kpí?ile yeli bé *kpú?wō* taa Ezipiti sienne mé bèle. A yeli kēni waa wè, yeli sí ké né kiye ní yè waaya? ²² Celiwe ó celiwe njáa wī Isirayeli cuo wè, wi bé wi téninyeni náari njáa wī Ezipitiyé wuu wè, né njáa wi yē saanugo nī né wi ní wè, walifiwe yere nē, né tiē yakpí?ilide dè, né burudo. Yeli bé ti ken yeli jaala né yeli pórilo mé bèle, pe- ti le. Bà ki bé kpí?ile yeli bé Ezipiti sienne pe mieni fù?uro.»

4 A Misa sí wi ye: «-Ki wéli, piyē téngē mi sienre nē dè?, piyē fōli bè mi sienre lú?u dè?. Pe bé jo: «Yewe sí wii tiē muo nē?.»

² A Yewe sí wi ye: «Gáayegē gī gáa gè muo kōli nī gè? » A Misa sí jo: «Kàgbiile nī.»

³ A Yewe sí jo: «-Ni cáan dàala nē lè.»

A Misa 'ni cáan dàala nē lè, a ni 'yi?e nē kò wòbugō. A Misa 'fè wòbugō nē gè.

⁴ A Yewe 'Misa ye wè: «-Muo kōli sá?a gè, ma ki cò nege nē gè !»

A wi 'kōli sá?a gè nē ki cò, a ki 'yi?e nē kò kàgbiile wi kōli nī gè.

⁵ A Yewe h'ne wi ye: «Mi 'kire *fiē* njáa kpí?ile wè kire ga buu pe- téngē ki nē Yewe wi 'wii tiē muo nē, wire njáa wī pe tobilo Kuloceliē wè, Birayima Kuloceliē wè, né Siaga Kuloceliē wè, né *Yakuba* Kuloceliē wè.» ⁶ A Yewe h'ne wi ye: «Píra njáa nī wè, -muo kōli le gè burugbu?ō láara gè, sindinge ti?e nī gè.»

A wi 'kōli le gè burugbu?ō láara gè. Bà wi kēni ki yige gè, cí ! a wi 'ki nyaa a yaanyieme 'ki cò a ki 'fíligē pérepere ††.

⁷ A Yewe h'ne wi ye: «Kōli ma ki le burugbu?ō láara gè.»

A wi 'kōli le gè burugbu?ō láara gè. Bà wi kēni ki yige gè, ?é, a wi 'ki nyaa a ki 'kōli nē kò ki kalieme nē bè, bè cécènre tíele dè.

⁸ A Yewe 'jo: «A ki péni nyaa piyē téngē fiēpeliwe njáa sienre nē dè?, dù?ō pe bága téngē siinwuu nē wè. ⁹ A ki h'ne nyaa piyē téngē fiēle bálì pe siin nē bèle?, a piyē muo sienre lú?u dè?, kire nē ma *Niili cá?a* lu?ō káa kúu, ma ki wo dàala nē lè. Lu?ō ki bé yi?e bè kò sisien dàala nē lè.»

¹⁰ A Misa sí Yewe ye wè: «?é, mi *Kàfōli*, -ki ya?a mi nē, mi yē sien wáa, sienre ti wè ne waa mi nē?. Kire sí kpí?ile pàngē?, kiī kpí?ile mbàn?a?, né mieni mbàn?agurugu?, né mieni kàa fiē yiri ki nī? nē séli lèlè lī nī muo ne nyu né mi ní wè?. Né ki cén mi sienre ti nyéni nyigi, né mieni mi nyine nī silubulo.»

¹¹ A Yewe h'ne jo: «Njáa wi 'nyuo ken gè sienne mé bèle ? Njáa wi cí sien kpí?ile wè bobogo, kire ga jáa dùnō ? Njáa wi cí sien ya?a wi niē nya?a kire ga jáa fúon wè ? Mi Yewe bè? lé ? ¹² Píra njáa nī wè, te waa ! MI YE né muo nyuo ní gè; m'bé muo tenme sienre nē dè dàa muo bé sa juu dè.»

¹³ A Misa sí h'ne jo: «?é mi *Kàfōli*, mi ne muo fien wī: -wàa tun, njáa wi 'muo déni wè.»

¹⁴ A Yewe fungo ki 'yè Misa kúrugu wè, a wi 'jo: «Muo luo *Arawōn*, *Levii sa?a tùlugo* wuu wè, wi wè baa lé? ? Mi 'ki cén wire ne nyu fáari fáari. Nè ta?a ki nē wi ce yē baa koligo nē, ne báan bè pa muo kpàli. A wi péni muo nyaa wè, ki bé puu wi mé fundangbu?ō wi fungo nī gè. ¹⁵ Muo bé juu né wi ní bè sienre le dè wi nyuo nī gè. Mi wè, MI YE né muo nyuo ní gè né *Arawōn* wi nyuo ní gè. M'bé yeli tenme gáa yeli bé sa kpí?ile gè. ¹⁶ Wire wè, wi béri sienre suu dè de nyu muo mé sienne mé bèle. Wire wi bé puu muo nyuo gè; muo wè, muo bé puu Kuloceliē sindi?e nī wi mé. ¹⁷ -Kàgbiile náà cò lè muo kōli nī gè; lire ní muo béri fiēle kpín?ini bèle.»

Misa wi 'kōli nē ké Ezipiti kùlo mé lè

¹⁸ A Misa 'yè nē ké *Zeturo* ti?e nī gè, wi cuo wi tuu wè, nē sēni wi ye: «Mi ne muo fien wī, -koligo ya?a m'mé mi-kōli ké bè sa mi siinyenine wéli bèle baa *Ezipiti* kùlo mé lè, bè ki cén a ki yē piyē ne tíin sii nē.»

A *Zeturo* 'Misa ye wè: «Te waa yanyige nē.»

¹⁹ Bà wi 'puu ne tíin baa *Madiyan* kùlo nī lè, a Yewe wi h'ne Misa ye wè: «Kōli mari waa Ezipiti kùlo mé lè, né ki

† Wéli baa *Mat 22.32; Mar 12.26; Kakpi 3.13.*

†† *Ti?e gáa sienre dè, ti 'juu né jo: fiige bè nezi tíele. Nezi wè, wī fiwe nē tóri kòrirō nē dè; wi wè ná?a weli kùlo nī lè?, sèngē ní gè ne lá?ala ki nē.*

cén sienne báli pe 'puu ne caa bè muo kpúu wè, pe nyéni kùu.»

²⁰ A Misa 'yè nè wi cuc líe wè, né wi jaala ní bèle, nè pe tárige sèfengele nē gèle, nè koli ne waa Ezipiti kùlo mé lè. A Misa 'Kulocelié kàgbiile cò lè wi koli nī gè.

²¹ A Yewe sí ki juu Misa mé wè né jo: «A muo sèni jīin Ezipiti kùlo nī lè, ki 'yeli ma sa ki sòmigo ma kpíile Farawon yi?e mé gè gaa mi 'juu gè, kakpoliyo nyàa mi 'ken muo mé yè. Mi wè, m'bé Farawon nàzon gbèn wè, wī ga sienne ya?a bèle pe- ké? ²² Muo bé ki juu Farawon mé wè bé jo: «Ti n'de dàa Yewe 'juu dè: Mi jaapeliwe wire wī Isirayeli wè. ²³ M'bé ki juu muo mé, -mi jaa ya?a wè wi- ké wi sa baara kúo m'mé. Á muo sí cíi, muo sì wi ya?a a wi 'ké wè?, m'bé sí muo jaapeliwe kpúu wè.» »

²⁴ A ki péni nyaa, bà Misa 'puu tán?ana nē lè, a wi sèni nò ti?e kàa nī baa wi cé yeli bè súon wè. A Yewe 'Misa kpàli wè baa kire ti?e nī gè; wi 'puu ne caa bè wi kpúu †.

²⁵ A Misa cuc wè, Sipora wè, a wi 'kàdeniviige kàa líe gaa nyuo ki 'tèni gè, nè wi jaa kenekene wè né sènge wáa gè, a ki sèni Misa tliyo círi yè ††, a Sipora wi 'fali nè jo: «Muo yē sisien laboli mi mé ‡.» ²⁶ A Yewe sí Misa ya?a wè.

Bà Sipora yé jo «sisien laboli» wè, wi 'puu ne caa bè juu kenekene wu?u nē gè.

²⁷ Kire 'lèlè nī lè, Yewe yé ki juu Arawon mé né jo: «Te waa, ma sa Misa kpàli wè waama kùlo nī lè.» A wi 'yè nè ké nè sèni Misa kpàli wè Kulocelié nyagurugo táanni gè, a wi 'wi wáa nè mígi. ²⁸ A Misa 'ti juu nè tié Arawon nē, sienre dàa ti mieni Yewe yé jo wi- sa juu dè, né fiéle pe mieni ní, bàli Yewe yé juu nè gbènge né jo wire sa kpíile bèle.

²⁹ A Misa 'ké né Arawon ní wè, a pe sèni Isirayeliyè nàgaliele píne bèle piye nē. ³⁰ A Arawon 'sienre ti mieni juu nè tié pe nē dàa Yewe yé juu Misa mé wè, a wi 'fiéle kpíile bèle sienne pe yi?e mé gè. ³¹ A sienne pe 'téngé. Bà pe 'ki lú?u Yewe yé ki nyiène nè kòn bè Isirayeli sienre sá?a bèle, né bè wi yé pe fuunmo nyaa bè, a pe 'tuu nè cúbulo nè Yewe gbù?u wè.

YEWE 'WI ISIRAYELIYÉ YIGE BELE KULO NI LE

(5.1-13.16)

Farawon sì yéri Misa sienre nē dè?

5 Kire kàdu?ume gè, a Misa né Arawon sèni jīin Farawon kúruge wè, nè wi ye: «Ti n'de dàa Yewe 'juu dè, Isirayeli sienne Kulocelié wè, wi jo: «-Mi sienne ya?a bèle pe- ké waama kùlo mé lè pe- sa Kulocelié gbù?u wè.» »

² A Farawon sí jo: «Njáa wī Yewe wè, dí mi- sí lú?u wi mé, bé Isirayeli sienne ya?a bèle pe- ké? Mi sì Yewe cén wè?. Yeli Isirayeliyè bèle, mī ga tíi yeli ya?a yeli ké?.»

³ A pe sí jo: «Eburulo Kulocelié wi 'wii tié weli nē. Píra njáa nī wè weli ne muo fién wī, -weli ya?a weli- ké bè sa cènye taanri tán?ana tán?a waama kùlo nī lè bè kakuo yajuuro kpúu dè Yewe weli Kulocelié mé wè †, kire ga laa wi fāga wu?u cāan weli nē?, gaa gī ká-falige yaama bè, kire ga buu kapiengbuon ηon lè.»

⁴ A Ezipiti kùlofali wi 'jo: «Misa né Arawon yo, gaa nē yeli ne sàliye nyógi sienne nī bèle bè pe lá?a baara nē dè? Yeri waa yeli parituwo kúruge dè!» ⁵ A Farawon 'ki sōngi nè jo: «Ye- ki wéli, píra njáa nī wè, sienne pe nyéni kò ni?ene; á yeli bèle, yeli sí ne caa pe- η? pe taa, pé sí parituwo ya?a dè!»

⁶ Kire cennugo gè, a Farawon 'ki juu nè gbènge Ezipiti sienne mé bèle bàli pe 'puu parituwo ti wélifali bèle, né Isirayeli sienne yieginine ní bèle, né jo: ⁷ «Ye fāga ní de waa de nyàsige kan?a gè sienne mé bèle? peri jifaa kpúon wè?, bè ki 'puu ne kpín?ini fa?a gè? ! Peli tíime pe béri waa bè sari nyàsige caa gè, gaa nē pe màakuu wi yē wè. ⁸ Yeli bé sí pe cò fàn?a peri jifaa kpúon wè wi nyuo nē gè, nyuo gī pe kīni ne kpúon fa?a gè, yeli sí ga tíi yafien yige ki nī?, né ki cén sàliyefali bīele. Kire nē piyè ne yékpúulo wáari gèle né jo: «We- ké we sa yajuuro kpúu weli Kulocelié mé.» ⁹ Ye- fùrogo ta?a sienne báli nē bèle kátii né baagbenre ní dè, peri ti kúu, pe fāga de káfinere sienre dáa lúru dè?.»

¹⁰ A parituwo wélifali né Isirayeli sienne yieginine pe 'yiri nè ki juu sienne mé bèle né jo: «Farawon 'jo wire sí ní ga tíi nyàsige ken yeli mé?. ¹¹ Yeli tíime bèle, yeri waa ye sari nyàsige caa gè ti?e gī nī yeli bé ki taa wè. Ye- sí ki cén, yakaa sí ga tíi yiri jifaa wi nyuo nī gè? !»

¹² A sienne pe mieni 'yiri nè cèri Ezipiti kùlo nī lè bè sari nyàsige caa gè, bè pa jifaa kpúon wè.

¹³ Parituwo ti wélifali pe 'puu ne pe wu?u né jo: «Yeri jifaa kpúon wè ! Ye- jifaa wi nyuo taa gè gaa pe 'tié

† Bà ki 'juu né jo Yewe 'puu ne caa bè wi kpúu wè, ki 'nyaa Misa sì yé wi jaa kenekene wè?, bè Yewe cé ki juu gè? (wéli baa Sél 17.9-14,25-26). Ki bé gbè nyaa dù?u Misa sì yé lèlè taa bè wi jaa kenekene?, bà wi 'puu tán?ana nē lè. †† MISA TLIYO CÍRI: Ki bé gbè nyaa sienlaride dī, dàa ti puu ne nyuo dè Misa nàguomo wu?u nē gè. ‡ SISIEN LABOLI: Ki 'nyaa wi yé Misa sii suw wè né wi jaa kenekene sisien ní gè.

†† Wéli baa 3.18; 8.22-23 ; kire ti?e gaa kīi ne nyuo cènye taanri tán?ana tán?a wu?u nē gè, bè sa Yewe gbù?u wè.

cenge ó cenge gè, majo bè ki 'puu faʔa gè á piyè ne nyàsige kanʔa gè yeli mé wè.»

¹⁴ A pe 'Isirayeli sienne yieginine kpúɔn bèle, bàli parituɔɔ ti wélifólilb pe cé téngɛ bèle, né pe yúgo: «Gáa nē sienne piyè jáa nē jifaa wi nyuo kpúɔn gè nē taaʔ mbànʔa gè né pàngɛ ní wè ?»

¹⁵ A Isirayeli sienne yieginine pe 'pen nē pénì kúnʔɔri Farawɔn nē wè né jo: «Gáa nē muɔ 'ki kpíʔile muɔ baakuɔɔ nē bèle mme gè ? ¹⁶ Pe ní wè nyàsige kanʔa gè muɔ baakuɔɔ mé bèleʔ, á pe sí jo weri jifaa kpúɔn wè ! -Ki wéli, pe nyénì weli kpúɔn, weli báli bīɛɛ muɔ baakuɔɔ bèle. Muɔ sienne pe nyénì koli.»

¹⁷ A Farawɔn sí pe ye: «Yeli tóni yē sàliyefólilb, kire nē yeli 'jo: «Weli ne caa bè ké bè sa Yewe gbùʔɔɔ.» ¹⁸ Píra njáa nī wè, yeri waa ye sari baara ! Piyè ní de nyàsige kanʔa gè yeli mé cíginiʔ ! Kire né ki mīeni yeli béri jifaa wi nyuo kpúɔn gè, gáa mi 'tìɛ gè.»

¹⁹ A Isirayeliyé yieginine pe 'ki nyaa gáa ki 'peli taa gè ki tóni nē puu gbèngɛ, bà pe 'ki juu né jo piyè yeli bè kàa yige jifaa wi nyuo nī gè gáa peli ne kpúɔn cenge ó cenge gèʔ. ²⁰ Bà pe 'yiri Farawɔn tiʔɛ nī gè, a pe 'kpàli Misa né Arawɔn ní, peli báli pe 'puu ne pe siri bèle. ²¹ A pe 'ki juu pe mé né jo: «Yewe wi- de yeli nyaʔa bè kàyuʔu juu gè yeli nē! Né ki cén, yeli 'ki yaʔa weli láa 'kúɔ Farawɔn nī wè, né wi sienne ní bèle. Yeli 'tànʔa ken pe mé pe- weli kpúu.»

²² A Misa 'yiʔɛ nē ki juu Yewe mé né jo: «Mi Kàfóli, gáa nē muɔ 'kapiʔi kpíʔile sienne báli nē bèle ? Gáa sí nē muɔ 'mi tun náʔa gè ? ²³ Nē líɛ bà mi péni juu né Farawɔn ní wè muɔ míʔɛ nē gè, a wi 'kàa taʔa sienne báli pe wuʔɔɔ nē gè. Né míeni, muɔ sì yafien kpíʔile nē muɔ sienne suɔ bèleʔ.»

Kuloceliɛ 'jo wire bé Isirayeli sienne suɔ bèle

6 A Yewe 'Misa ye wè: «Píra njáa nī wè muɔ bé ki nyaa gáa m'bé kpíʔile Farawɔn nē wè. Mi njɔri kɔli ki bé wi njàʔana wi- mi sienne yaʔa bèle pe- ké;

mi njɔri kɔli ki bé wi njàʔana wi bé pe cira bè yige wi kùlo nī lè.»

² A Kuloceliɛ n'è nē ki juu Misa mé né jo: «Mi yē Yewe †. ³ Mi 'niɛ tiɛ Birayima nē, nē niɛ tiɛ Siaga nē, nē niɛ tiɛ Yakuba nē, majo Njɔri Ti Mīeni Kuloceliɛ wè ††, nē ki yaʔa piyè cé mi cén míʔɛ gáa nē gèʔ, Yewe wèʔ. ⁴ Mi nyénì mi nyakungenge kpíʔile gè né pe ní bè Kanaa kùlo ken lè pe mé, lire náa nī pe 'puu nabɔnminɔ bèle níɛ nyaari nī nī lè. ⁵ Ki 'nyaa, mi tíime nyénì Isirayeli sienne pe cīenme lúʔu bè, peli báli bīɛɛ Ezipiti sienne piyè ne wuʔɔ sùku- lomɔ nē bè, a mi 'sòngi nē taa né mi nyakungenge ní gè. ⁶ Kire kenme nē ma ki juu Isirayeli sienne mé bèle: Mi yē Yewe.

† Wéli baa 3.15. †† Wéli baa Sél 17.1.

M'bé yeli suɔ bè yige Ezipiti sienne pe parituɔɔ mé dè. M'bé yeli suɔ baagbenre dáa mé dè. M'bé ní yeli fùgu suɔ né mi njɔri kɔli ní gè, bé sí kàyuʔukpóliyo juu pe nē.

⁷ M'bé yeli líɛ mi sienne; yeli bèle, m'bé puu yeli Kuloceliɛ †.

Yeli bé ki cén mi yē Yewe, yeli Kuloceliɛ wè, mi njáa mi 'yeli yige parituɔɔ nī dè Ezipiti kùlo nī lè.

⁸ M'bé yeli nyóɔ kùlo nī lè nàa nē mi 'kɔli yègɛ gè né ni ken Birayima mé wè, né Siaga, né Yakuba ní wè. M'bé ni ken yeli mé ni bé kò yeli woli. Mi yē Yewe.»

⁹ A Misa 'sienre dáa ti mīeni juu Isirayeli sienne mé bèle. Kire né ki mīeni piyè cénì lúʔu ti nēʔ, né ki cén fun- bienre ti cé niʔɛ pe nī, sùkulomɔ pire kenme nē.

¹⁰ A Yewe n'è nē juu né Misa ní wè né jo: ¹¹ «Te waa, ma sa ki juu Farawɔn mé wè, Ezipiti kùlofóli wè, wi- Isirayeli sienne yaʔa bèle pe- yiri wi kùlo nī lè.»

¹² A Misa sí siennugoro ken dè Yewe mé wè né jo: «Isirayeli sienne tíime peli sì cénì lúʔu m'méʔ, menì sí Farawɔn wire bága lúʔu m'mé, mi njáa wī sienre ti wè ne waa mi nē wèʔ †† ?»

¹³ A Yewe 'juu né Misa né Arawɔn ní wè, nē ki juu nē gbèngɛ pe mé gáa ki 'Isirayeli sienne wuʔu kúɔ gè, né Farawɔn wuʔu ní gè, Ezipiti kùlofóli wè, gáa ki bé ki yaʔa dí Isirayeli sienne pe- yiri Ezipiti kùlo nī lè.

Misa né Arawɔn tobilo nariye yè

¹⁴ Tuufólilb kpáaya yi kàfólilb peli míɛye yire yī nyaa yè: Wurubeni jaala peli bīɛɛ bàli bèle, Isirayeli jaapeliwe wè: Anɔki, Palu, Ezurɔn né Karimii. Bàli peli bīɛɛ Wurubeni nariye yè ††.

¹⁵ Simeyo jaala peli bīɛɛ bàli bèle: Yemuweli, Yame, Woyadi, Yaken, Zokari né Sawuli, wire njáa wi 'puu Kanaayé cuɔ wi jaa wè. Peli bīɛɛ Simeyo nariye yè.

¹⁶ Levii jaala pe míɛye yire yī nyaa yè nē yeli né pe tùluyo ní yè: Gerisɔn, Keyati né Merarii. A Levii sù yíʔɛɛ ke mīeni bīne wi 'nyaa yíʔɛɛ tekɔlini né kpɔɔɔgɔ né kɔlisi- in (137). ¹⁷ Gerisɔn jaala peli bīɛɛ bàli bèle: Libinii, né Simeyii, nē yeli né pe nariye ní yè. ¹⁸ Keyati jaala peli bīɛɛ bàli bèle: Amirami, Yisekari, Eburɔn né Uziyeli. A Keyati sii yíʔɛɛ ke mīeni bīne wi 'nyaa yíʔɛɛ tekɔlini né kpɔɔɔgɔ né taanri (133). ¹⁹ Merarii jaala peli bīɛɛ bàli bèle: Makilii, né Musiyi. Peli bīɛɛ Leviiyé nariye yè nē yeli né pe tùluyo ní yè.

† Wéli baa 19.5-6; 20.2. Sinayii tiʔɛ kire nī Yewe 'nyakungenge kpíʔile gè Isirayeli sienne mé bèle, né jo pe bé puu wire sienne, né wire bé puu pe Kuloceliɛ wè. †† sienre ti wè ne waa mi nē wèʔ: Ebu- ru sienre nī dè, ki 'juu né jo mi nyuɔsenye yī wè celiyeʔ majo bè pe cí kenekene kpíʔile wè sien nē wè. (Wéli baa 6.30, né 4.10.) †† Yakuba jaala taanri peli tùluyo yire yákuɔ wuʔu ki 'juu náʔa gè, né ki cén Levii wi yé puu Misa né Arawɔnyé tuuliʔɛ.

²⁰ A Amirami 'wi tuu cɔni Yokebedi líe celiwe, a wi 'Arawɔn né Misa sii wi mé. A Amirami sii yi?ele ke mieni bɛne wi 'nyaa yi?ele tekɔlini né kpɔrigɔ né kɔlisiin (137).

²¹ Yisekari jaala peli bɛle bàli bèle: Kore, Nefegi, né Zikirii.

²² Uziyeli jaala peli bɛle bàli bèle: Misayeli, Elisafan, né Sitirii.

²³ A Arawɔn 'celiwe wáà líe, pe wi ye Eliseba. Aminadabi póri wi 'puu, né ní Nasɔn cɔni. A wi 'Nadabi, né Abiyu, né Eleyazari né Itamari sii wi mé.

²⁴ Kore jaala peli bɛle bàli bèle: Asiiri, Elikana né Abiyazafi. Peli bɛle Kore nariye yè.

²⁵ Eleyazari wè, Arawɔn jaa wè, a wire 'celiwe wáà líe ɲàa wi 'puu Putieli póri wáà wè. A wire 'Fineyasi sii wi mé. Peli bɛle Leviiyè kpáaya kàfɔlɔlɔ bèle nè yeli né pe nariye ní yè.

²⁶ Peli bàli bèle, Arawɔn né Misa ní wè, peli mé Yewe yé kɔni nè ki 'juu né jo: «Ye- Isirayeli sienne yige bèle Ezipiti kùlo ní lè; ye- pe tɔri yé pe taanni piye nē gbu?ulo gbu?ulo.» ²⁷ Peli numinɔ pe yé sɛni juu né Farawɔn wè, Ezipiti kùlofɔli wè, né jo wi- Isirayeli sienne ya?a bèle pe- yiri Ezipiti kùlo ní lè. Peli bɛle pe 'puu Misa né Arawɔn wè.

Kulocelié wi 'ki tié gàa wire bé kpí?ile gè

²⁸ Cɛnge gɪl Yewe 'juu né Misa ní wè Ezipiti kùlo ní lè, ²⁹ Yewe cé wi ye: «Mi yē Yewe. -Ki juu Ezipiti kùlofɔli Farawɔn mé wè dāa ti mieni mi 'juu muɔ mé dè.»

³⁰ A Misa 'ki juu Yewe yi?e mé né jo: «-Ki wéli, sienne ti wè ne waa mi nē? †. Meni sí m'bé ní sa juu né Farawɔn ní wè, wi sí ga lú?u mi mé?»

7 A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «-Ki wéli, mi 'muɔ tɛnge Kulocelié sindi?e ní Farawɔn mé. Muɔ luɔ Arawɔn wè, wire bé puu sienjuuwo muɔ mé. ² Muɔ wè, muɔ béri ti nyu dāa ti mieni mi 'juu nē gbɛnge muɔ mé dè. Muɔ luɔ Arawɔn wè, wire béri nyu né Farawɔn ní wè wi- Isirayeli sienne ya?a bèle pe- yiri wi kùlo ní lè. ³ Mi wè, m'bé sí Farawɔn nàzɔn gbɛn wè, bè kakpoliyo sáame kpí?ile, né fiɛɛ ní bè pínɛ, Ezipiti kùlo ní lè.

⁴ «Kire né ki mieni Farawɔn wi lú?u muɔ mé? Bā m'bé mi kɔli sá?a gè Ezipiti kùlo nē lè, bé mi sienne yige bèle, Isirayeliyè bèle, bè pe taanni piye nē gbu?ulo gbu?ulo, bé kàyu?ukpoliyo juu yè Ezipiti kùlo nē lè. ⁵ Bā Ezipiti sienne pe bé ki cén dí mi yē Yewe, a mi kɛni mi kɔli sá?a gè nè ta?a Ezipiti kùlo nē lè bè Isirayeli sienne yige bèle pe sun?ɔmɔ ní bè.»

⁶ Misa né Arawɔn ní wè, a pe 'ki kpí?ile; a pe 'ki kpí?ile nè yeli né gāa ní Yewe yé juu nē gbɛnge pe mé gè.

⁷ Misa yi?ele ke 'puu yi?ele togosicɛri, Arawɔn wire 'puu yi?ele togosicɛri né taanri, lèlè líi ní pe 'ké nē sɛni juu né Farawɔn ní wè.

Kulocelié 'fié tié Farawɔn nē wè

⁸ A Yewe 'ki juu Misa né Arawɔn mé né jo: ⁹ «A Farawɔn wi kɛni jo ye- kakpu?ɔ káà kpí?ile gè, muɔ Misa wè, ma ki juu Arawɔn mé wè wi- kàgbiile líe lè wi ni cáan dāala nē lè Farawɔn yi?e mé gè, bā kàgbiile ni bé yi?e bè kò wòbugɔ.»

¹⁰ A Misa né Arawɔn a pe 'jiiin Farawɔn kúru gu wè, nē ki kpí?ile gāa Yewe yé juu nē gbɛnge pe mé gè. A Arawɔn wi 'kàgbiile cáan lè dāala nē lè Farawɔn yi?e mé gè né wi sienkpoliilo ní bèle, a ni 'yi?e nē kò wòbugɔ. ¹¹ A Farawɔn wire 'wi kacɛnmine né wi diɛɛ yeri bèle ††. Kire ninyu?nigɔfɔlɔlɔ peli pɛni kakpu?ɔ gāà kpí?ile gè né pe di?e ní gè. ¹² A peli mieni pɛni pe kàgbi?ile cáan gèlè dāala nē lè, a kàgbi?ile ke 'yi?e nē kò wòburɔ táà. A Arawɔn kàgbiile ni 'wòburɔ dāà cò dè nē júɔ. ¹³ Kire né ki mieni a Farawɔn 'wi nàzɔn gbɛn wè, wi lú?u Misa né Arawɔn mé?, nē yeli né ki ní gāa Yewe cé juu gè.

Wu?ɔgbu?ɔ pélige gè: lu?ɔ ki 'yi?e nē kò sisien

¹⁴ A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «Farawɔn wi nàzɔn wi 'gbɛn, kire nē wi 'cí wi sienne ya?a bèle pe- ké?. ¹⁵ Yè mari waa sínbinime táanni bè, Farawɔn kúru gu wè, a wi kɛni yiri bè ké lu?ɔdaanni gè ‡. Ma sa wi sige Niili cá?a gògogo nē gè. Kàgbiile náà ni 'yi?e nē kò wòbugɔ gè, ma ni cò muɔ kɔli ní gè. ¹⁶ Ma ki juu wi mé, ma jo: «Yewe wè, Eburulo Kulocelié wè, wi 'mi tun muɔ mé, né jo mi- pa muɔ ye: Ma mi sienne ya?a bèle pe- ké pe sa mi gbù?ɔwɔ waama kùlo ní lè.»

«Fúɔ nē pɛni nò pànge nē, muɔ sì ti lú?u?. ¹⁷ Ti n'de dāa Yewe 'juu dè: «Gāa kire ki bé ki ya?a dí muɔ 'ki cén mi yē Yewe: m'bé mi kàgbiile tí?e lè bè Niili cá?a kpúɔn gè. Lu?ɔ ki bé yi?e bè kò sisien. ¹⁸ Niili cá?a fúɔɔ pe bé kùu. Lu?ɔ ki bé kò de númɔ. Bā Ezipiti sienne piyè ní gbè Niili cá?a lu?ɔ gbuɔ gè cígini?.»

¹⁹ A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «-Ki juu Arawɔn mé wè ma wi ye: «Muɔ kàgbiile líe lè, ma muɔ kɔli sien gè Ezipiti kùlo luɔɔ nē yè: lakoligboliyo yè, né lakoliyo nyāà sienne pe 'túgu yè, né pindi?ele ní gèlè, tí?e ó tí?e ní lu?ɔ yē yérige kùlo ní lè, kire ga buu ki mieni bè yi?e bè kò sisien. A lu?ɔ gɪl yē tiire kàju?ɔ ní yo, a gii yē kàdari kàju?ɔ ní yo, sisien ki bé puu Ezipiti kùlo tierɛ ti mieni nī.»

²⁰ A Misa né Arawɔn 'ki kpí?ile gāa Yewe yé juu nē gbɛnge gè. A Arawɔn 'kàgbiile yègè lè Farawɔn né wi sienkpoliilo nyaame nē bè, nē Niili cá?a lu?ɔ kpúɔn gè. A Niili cá?a lu?ɔ ki mieni yi?e nē kò sisien. ²¹ A fúɔɔ pe mieni 'kùu Niili cá?a ní gè, a lu?ɔ ki 'kò ne númɔ. Ezipiti

†† Wéli baa Sél 41.8. ‡ Ki bé gbè nyaa Farawɔn 'puu ne Niili cá?a sungu gè wī, né ki cén Ezipiti sienne pe 'puu ne ki tɔri pe kulocelié tuu. Kire nē Yewe 'kakpu?ɔ gāà kpí?ile gè bè ki tié wire nyéni lakoligbu?ɔ gāà jaa gè.

† Wéli baa 6.12 kaliwege ki táanne gè.

sienne piyè cî ní gbè ki gbuɔ?. Kányi?e nē sìsien ki 'puu Ezipiti kùlo nī lè tiere ti mieni nī.

²² A Ezipiti kùlo ninyuɔɔnigɔɔlilil peli míeni péni ki felige kpí?ile gè né pe di?e ní gè. A Farawɔn wi 'wi nàzɔn gbèn wè; wii Misa né Arawɔn wori lú?u dè?, nē yeli né ki ní gàa Yewe cé juu gè. ²³ A Farawɔn wi 'koli nē ké kpáa mé; wii cénì tóri né ti ní wi fungo nī gè?. ²⁴ A Ezipiti sienne pe mieni yiri ne pindi?ele túru ne mári Niili cá?a táanni gè, kire ga buu bè luɔɔ taa bè gbuɔ, né ki cén lakoligbuɔ luɔɔ ki cî ní gbè gbuɔ?.

Wuɔɔgbuɔ siinwu?u gè: kpiile bèle

²⁵ Cenyε kolisiin tóri kire kàdu?umε gè, bà Yewe cé Niili cá?a kpúɔn gè, ²⁶ a Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «Te waa Farawɔn kúrugú wè, ma sa wi ye: «Ti n'de dàa Yewe 'juu dè: -Mi sienne ya?a bèle pe- ké pe sa mi gbùɔɔɔ. ²⁷ A muɔ sí h'ne cii cígini wè, muɔ si pe ya?a a pe 'ké wè, m'bé muɔ kùlo kpúɔn lè né wuɔɔgbuɔ káa ní, kire gí m'bé kùlo nyi lè né kpiile ní bèle. ²⁸ Kpiile pe bé yiri ni?ene Niili cá?a nī gè. Ti bé yiri bè jíin muɔ sa?a nī gè, né muɔ súɔndi?e nī gè, né muɔ yasinεge nē gè. Ti bé jíin míeni muɔ sienkpolilo saaya nī yè, né muɔ kùlo sienne pe mieni saaya nī yè, né muɔ dìbiye nī yè, né muɔ búrukpuɔn yaleyε nī yè. ²⁹ Ti bé ké fúɔ bè sa tán?a muɔ tíime nē, ti bé tán?a míeni muɔ sienkpolilo nē bèle, né muɔ kùlo sienne pe mieni nē.»

8 A Yewe h'ne ki juu Misa mé né jo: «-Ki juu Arawɔn mé wè, kàgbiile náa nī wi kɔli nī gè, wi- ni sien lakoligboliyo nē yè, né lakoliyo nyàa sienne pe 'túgu yè, né pindi?ele ní gèle, wi- kpiile yige bèle pe- jíin Ezipiti kùlo nī lè.»

² A Arawɔn 'wi kɔli sá?a gè Ezipiti kùlo luɔɔ nē yè, a kpiile pe 'yiri nē Ezipiti kùlo le lè a ni 'nyi. ³ A ninyuɔɔnigɔɔlilil peli míeni kpiile páli yige né pe di?e ní gè, nē nyóɔɔ Ezipiti kùlo nī lè.

⁴ A Farawɔn 'Misa né Arawɔn yeri, né jo: «Ye- Yewe náari wè, kire ga buu wi- kpiile lá?a bèle mi né mi sienne nē bèle. Bà m'bé Isirayeli sienne ya?a bèle pe- ké bè sa kakuɔɔ yajuuro kpúu dè Yewe mé wè.»

⁵ A Misa 'ki juu Farawɔn mé né jo: «Muɔ nē kpuɔɔɔ ti yè bè lèlε láa tiε nàa nī m'bé náari muɔ mé, né muɔ sienkpolilo ní bèle, né muɔ kùlo sienne ní bèle, kire ga buu Yewe- kpiile kpúu bèle bè yige yeli saaya nī yè, senre ti sí kò baa Niili cá?a nī gè.»

⁶ A Farawɔn sí jo: «Mbàn?a.»

A Misa 'jo: «Ki bé kpí?ile bè yeli né dàa ní muɔ 'juu dè, kire ga buu muɔ ki cén yakaa wè bile nē wúɔ nē yeli né Yewe weli Kuloceliε ní wè?. ⁷ Kpiile pe bé líili muɔ nē, né muɔ saaya ní yè, né muɔ sienkpolilo ní bèle né kùlo sienne ní bèle. Senre ti sí kò baa Niili cá?a nī gè.»

⁸ A Misa né Arawɔn pe 'núgo Farawɔn táanni, a Misa sèni Yewe náari né jo wi- kpiile yige bèle bàli wi yé nyóɔɔ Farawɔn kúrugú wè bè wi wu?u wè.

⁹ A Yewe 'ki kpí?ile gàa Misa yé náari gè. A kpiile pe 'kùu saaya nī yè, né kpáaya nī yè né siiye nī yè.

¹⁰ A pe 'ti koli nē ti gbu?ulo gbu?ulo tii nē. A kùlo ni 'kò ne númɔ. ¹¹ Bà Farawɔn 'ki nyaa kele ke 'puu ne nyuɔɔ ne waa gèle, a wi h'ne wi nàzɔn gbèn wè; wii lú?u pe mé?, nē yeli né gàa ní Yewe cé juu gè.

Wuɔɔgbuɔ taanriwu?u gè: nàfien wè

¹² A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «-Ki juu Arawɔn mé wè, wi- kàgbiile yège lè wi dàala kpúɔn lè. Cúbugo ki bé yè bè kò nàfien †Ezipiti kùlo nī lè.»

¹³ A pe 'ki kpí?ile bè. A Arawɔn wi 'kɔli yège gè né kàgbiile ní lè nē dàala kpúɔn lè, a cúbugo ki 'yè nē kò nàfien nē tón sienne né yajuuro nē dè. A cúbugo ki mieni 'yi?e nē kò nàfien Ezipiti kùlo nī lè.

¹⁴ A ninyuɔɔnigɔɔlilil pe 'ki kpí?ile nē wéli né pe di?e ní gè, piye jáa nē nàfien wáa yige?. A nàfien wi 'tèni sienne nē bèle né yajuuro ní dè, nē ti mieni tón.

¹⁵ A ninyuɔɔnigɔɔlilil pe 'ki juu Farawɔn mé né jo: «?á! Kuloceliε kɔli kakpi?ilile nī náa lè díε? !» Kire né ki mieni a Farawɔn wi 'wi nàzɔn gbèn wè, wii lú?u Misa né Arawɔn mé?, nē yeli né gàa ní Yewe cé juu gè.

Wuɔɔgbuɔ siceriwu?u gè: gbùu wè

¹⁶ A Yewe h'ne juu Misa ní né jo: «Yè sínbinuwuuro nī dè, mari waa Farawɔn yi?e mé gè lèlε líi nī wi bé ké lu?u mé gè. Ma ki juu wi mé ma jo: «Ti n'de dàa Yewe 'juu dè: -Mi sienne ya?a bèle pe- ké bé sa mi gbùɔɔɔ. ¹⁷ A muɔ sí cii, muɔ si pe ya?a a pe 'ké wè?, bà m'bé gbùu yige wè muɔ kúrugú, né muɔ sienkpolilo ní bèle, né kùlo ni sienne ní bèle. Wi bé jíin muɔ saaya nī yè. Bà Ezipiti sienne pe mieni saaya yi bé nyi gbùu nē wè, wi bé dàala ni mieni tón. ¹⁸ Kire cεnge gè m'bé wàlime kpí?ile Gozeni† ténime nī bè, baa mi sienne pe yè bèle. Kire ti?e nī gè gbùu wáa sí ga tii nyaa baa?, kire ga buu muɔ- ki cén mi Yewe wè, mi yè kùlo náa nī lè. ¹⁹ M'bé wàlime nyóɔɔ mi sienne né muɔ sienne sun?ɔɔ nī bè. Mbàn?a sí gí ki fíε gáa wi bé séli.»

²⁰ A Yewe 'ki kpí?ile gàa wi yé juu gè. A gbùuni?ewe péni jíin Farawɔn sa?a nī gè né wi sienkpolilo saaya nī yè, nē Ezipiti kùlo ni mieni cúɔɔ.

²¹ A Farawɔn 'Misa né Arawɔn yeri né jo: «Yeri waa ye sa yajuuro kpúu dè, ye- yeli Kuloceliε gbùɔɔɔ wè ná?a kùlo nī lè.»

²² A Misa sí wi ye: «Kií gbè kpí?ile mme gè?. Né ki cén weli sí gbè kakuɔɔ yajuuro kpúu dè Yewe weli Ku-

† Eburu sienne nī dè ki 'juu né jo: yafinide dáa tii yiride ne nagi dè. Kire nē páli 'ki yi?e nē jo: nàfien, a páli 'ki yi?e nē jo: nziniwe, a bili 'jo nàpaanra. †† Gozeni ténime pi 'puu Niili cá?a ki cεngenyenifoligɔli mé. Wéli baa Séli 45.10.

locelie mé wè?, né ki cén Ezipiti sienne pe kanabienne nī. A weli séni Yewe gbù?wò wè, nīe yajuuro kpúu dè Ezipiti sienne pe nyaame nē bè, gàa ki 'pe bien gè, pe bé weli wáa bè kpúu né kàdari ní. ²³ Weli 'yeli bè cenye taanri tán?ana tán?a waama kùlo nī lè, bè kakuwò ya-juuro kpúu dè Yewe weli Kulocelie mé wè, bè wi 'ki juu weli mé gè.»

²⁴ A Farawon sí jo: «M'bé yeli ya?a yeli ké yeli bè sa kakuwò yajuuro kpúu dè Yewe yeli Kulocelie mé wè, waama kùlo nī lè. Gii sí gī baa gè, ye fāga ké liilige díe? ! Ye mīeni ye- náari mi mé.»

²⁵ A Misa sí wi ye: «A mi 'yiri ná?a muo ti?e nī gè, m'bé sa Yewe náari wè. Mbàn?a gè, gbùu wi bé líli muo nē, muo Farawon wè né muo sienkpolilo ní bèle né kùlo ni sienne ní bèle. Gàa sí ki 'kpú?gè, Farawon, muo fāga ní weli fáanni bé cíi bé jo Isirayeli sienne pe fāga ké bè sa kakuwò yajuuro kpúu dè Yewe mé wè?»

²⁶ A Misa 'yiri Farawon ti?e nī gè nē séni Yewe náari wè. ²⁷ A Yewe 'Misa náarige lú?u gè, nē ki kpí?ile gàa Misa yé náari gè. A wi 'gbùu lá?a wè Farawon nē wè né wi sienkpolilo ní bèle, né kùlo ni sienne ní bèle. Gbùupile nigbe sì cénì kò? kùlo nī lè. ²⁸ Kire né ki mīeni, a Farawon 'wi nà?on gbèn wè. Wii n'è Isirayeli sienne ya?a bèle a pe 'ké?.

**Wu?gbu? kogunwu?u gè:
yaabiime 'tuu yajuuro nē dè**

9 A Yewe n'è ki juu Misa mé né jo: «Te jīin Farawon kúrugu wè, ma wi ye: «Ti n'de dàa Yewe wè, Eburulo Kulocelie wi 'juu dè: -Mi sienne ya?a bèle pe- ké pe sa mi gbù?wò.» ² A muo sí n'è cíi cígini wè, muo sì pe ya?a pe- ké bèle, né n'è pe cò nē yérige wè, ³ mié cò díe ! Né ki cén Yewe bé wi kòli ta?a gè muo yajuuro nē dè, dàa pe nári nyà?a nī gè: suonyò yè, né sèfengele ní gèle, né nyu?wòwò ní bèle, né nièye ní yè, né síkaala né sin-baala ní bèle. Ki yaama báa pi bé tōni bè pii kpu?o.

⁴ Yewe bé sí wàlime nyó?o Isirayeliyè yajuuro ní dè né Ezipiti sienne wori ní dè. Yafien sí ga tíi kùu Isirayeliyè yajuuro nī dè?.» ⁵ A Yewe 'lèle tìe nē jo: «Mbàn?a gè, Yewe bé dàa ti mīeni kpí?ile kùlo nī lè.»

⁶ Ki kpìenduu gè, a Yewe 'kele gáli ke mīeni kpí?ile. A Ezipiti sienne yajuuro ti mīeni 'kùu, nē ki ya?a yaju?u nigbe sì cénì kùu Isirayeliyè mé bèle?. ⁷ A Farawon 'sienne tun pe- sa wéli Isirayeliyè ti?e nī gè, a pe séni ki nyaa yaju?u nigbe sì cénì kùu Isirayeliyè mé bèle?. Kire né ki mīeni a Farawon 'wi nà?on gbèn wè, wii sienne ya?a bèle a pe 'ké?.

**Wu?gbu? kòliniwu?u gè:
finide dè**

⁸ A Yewe n'è ki juu Misa né Arawon mé né jo: «Ye-cún?o kòn kagbuunyeye siin nī dìbige nī gè dí Misa wi sí ki wáa naame Farawon nyaame nē bè. ⁹ Kire cún?o gáa

ki bé kò cúbugo gàa ki bé yálige mà?a Ezipiti kùlo nī lè; ki bé finide yège † yajuuro nē dè né sienne ní bèle, dàa ti bé lu?wò dè, Ezipiti kùlo ni mīeni nī.»

¹⁰ A pe séni cún?o kòn gè dìbige nī gè, né séni yéri Farawon yi?e mé gè. A Misa 'cún?o wáa gè naame gè, a cún?o ki 'finide yège dè a ti 'lu?wò, sienne né yajuuro nē dè. ¹¹ Nòmibaliye yire kenme nē bè, ninyu?wògnigòfòlilò piyè gbène yéri Misa yi?e mé gè?, né ki cén nòmìro ti cé puu pe nē né Ezipiti sienne pe mīeni ní. ¹² A Yewe sí Farawon nà?on gbèn wè, wii cénì lú?u pe mé?, bè Yewe cé ki juu Misa mé wè.

**Wu?gbu? kòlisiinwu?u gè:
kàsasindari dè**

¹³ A Yewe n'è ki juu Misa mé né jo: «Yè fa?a sínbinime táanni bè ma sa yéri Farawon yi?e mé gè, ma wi ye: «Ti n'de dàa Yewe Eburulo Kulocelie wi 'juu dè: -Mi sienne ya?a bèle pe- ké pe sa mi gbù?wò. ¹⁴ A muo n'è cíi cégboli náa nē lè, m'bé mi wu?gboliyo cáan yè muo nē, yi bé sí puu ni?eye díe?, m'bé yi cáan muo nē né muo sienkpolilo ní bèle né kùlo ni sienne ní bèle, kire ga buu muo ki cén sien wè bile mi tíele dàala nē lè?. ¹⁵ Mi cí gbè jáa bè mi kòli ta?a gè muo nē bè muo kpú?on, muo né muo sienne ní bèle, né káfalige yaama ní. Biine muo cé cèrige nē núgo dàala nē lè. ¹⁶ Kire né ki mīeni, mi 'muo ya?a sii nē, bè mi ñ?ri tìe dè muo nē, kire ga buu peri mi mí?e kpóri gè duniya tiere ti mīeni nī dè ††.

¹⁷ « «Nè sí ki ya?a muo ne waa yi?eme ne mié nyíene mi sienne nē bèle, né cíi né jo muo sí pe ya?a pe- ké?.

¹⁸ Kire nē mbàn?a biine ñàa nī wè, kàsa?a bé tuu né kàsasindari ní dè, bà ti bé lúbugo dè ki bé nyaa ki kàa fie kpí?ile nē nyaa ná?a Ezipiti kùlo nī lè?, bà ni 'séli lè fúo nē péni nò pàngè nē gè. ¹⁹ Píra ñàa nī wè, tí pe- yajuuro nyó?o dè tielarige nī né dii dī baa muo mé si?i nī gè. A ki péni nyaa sien, kire ga jáa yaju?u yè kpàn?ane gàa kii jīin sa?a nī gè?, kàsasindari ti bé tuu ti nē bè ti mīeni kpúu.» »

²⁰ Bàli pe 'puu Farawon sienkpolilo nī bèle ne fi?é Yewe sienne nē dè, a peli 'hà?ana nē pe baaku?o né pe yajuuro nyó?o dè saaya nī. ²¹ Nè ki ya?a bìli piyè puu ne fi?é Yewe sienne nē dè?, a peli 'pe funyo gbèn yè né pe baaku?o né pe yajuuro ya?a dè baa nyà?a nī gè.

²² A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «-Muò kòli yège gè nyí?ene nī lè kire ga buu kàsasindari ti- tuu Ezipiti kùlo nē lè, né sienne ní bèle, né yajuuro ní dè, né yege ó yege gáa ki 'fiin si?i nī gè kùlo nī lè.»

²³ Bà Misa 'kàgbiile yège lè nyí?ene nī lè, a Yewe 'kàsakpenige tírige ‡ né kàsasindari ní. A kàsun ki 'tuu dàala nē lè. A Yewe 'kàsasindari cáan dè Ezipiti kùlo ni mīeni nē. ²⁴ Kàsasindari ti yé puu baa, né kàsun ní gè ne nyí ne mári kpu?o. Kàsasindari dàa ti yé lúbugo ki

† Wéli baa Tìe 16.11. †† Ki sienre ti 'juu baa Wurò 9.17. ‡ Ti 'juu eburu sienre nī dè né jo Yewe nyéni wi yékpòli wáa lè né kàsasindari ní dè.

kàa sí yé fie kpí?ile nè nyaa Ezipiti kùlo ni mieni nī lè?, nè líe baa ni sélimε nē bè. ²⁵ A kàsasindari ti 'tuu yere ti mieni nē dāa ti 'puu siiye nī yè, sienne bèle né yajuuro ní dè, dāa ti 'puu Ezipiti kùlo nī lè. A kàsasindari ti 'nyà?a kpúon gè né yegε ó yegε gāà ki 'fiin siiye nī yè, a ki 'tiire ti mieni kabari. ²⁶ *Gozeni ténimε* nī bè, baa *Isir-ayeli* sienne pe 'puu bèle, kire yákuo nī kàsasindari tií tuu?.

²⁷ A Farawon wi 'Misa né Arawon yeri né jo: «Píra njáà nī wè mi nyéni finε. Yewe wire wi 'sín; mi né mi sienne ní bèle, tãn?a wè weli mé?. ²⁸ Ye- Yewe náari wè ! Kàsakpenige né kàsasindari ti nyéni ni?ε nè tóri. M'bé yeli ya?a yeli bé ké, yeli sí ní mɔgɔ?.»

²⁹ A Misa sí jo: «A mi kénì yiri kà?a nī gè, m'bé mi kiye yègε yè bè Yewe náari wè. Bà wi yékpoli ni bé piiri kàsakpenige nī gè, kàsasindari ti bé yéri, kire ga buu muo bé ki cén dāala nī Yewe woli. ³⁰ Kire né ki mieni, muo né muo sienkpolilo ní bèle, mi 'ki cén yeli wè ne fi?é Yewe yi?ε nē gè?, Kuloceliε wè.»

³¹ Yafalidε † dāà ti yé séli nè puru dè, né dii tií cé fie fiεn dè?, a kàsasindari ti 'tire ti mieni kpúon nè cú?, ³² nè ki ya?a yaliire dāà pe 'ye bíle †† wè, né yaliire dāà ti 'puu ne yègí ne tíin dè, tire sī yé cú?ɔ?.

³³ A Misa 'núgo Farawon táanni nè yiri kà?a nī gè, né wi kiye yègε yè nè Yewe náari wè. A kàsakpenige né kàsasindari ti 'yéri, kàsa?a kii n'ne tuu dāala nē lè?.

³⁴ Bà Farawon kénì ni nyaa kàsa?a ki 'yéri, né kàsasindari ní dè né kàsakpenige ní gè, a wi n'ne kapiile kpí?ile nè wi nàzon gbèn wè, wire né wi sienkpolilo ní bèle. ³⁵ A Farawon nàzon wi sí tóni nè kò gbènwe, wií fli nè Isir-ayeli sienne ya?a bèle a pe 'ké?. Kire 'kpí?ile nè yeli né dāa ní Yewe cé juu Misa nyuo nī gè.

Wu?ɔgbu?ɔ kataanriwu?u gè: kàbaridε dè

10 A Yewe n'ne ki juu Misa mé né jo: «Te waa Farawon kúrugú wè, né ki cén mi nyéni wi nàzon gbèn wè, né wi sienkpolilo nàzonno ní bèle, kire ga buu pe- mi fiεε nyaa bèle pe sun?ɔmɔ nī bè, ² kire ga buu muo bé ki juu muo jaa mé wè, bé ní ki juu muo jaa wi jaa mé wè, kenme bíi nē mi 'Ezipiti sienne nà?a bèle nè síε wè, né fiεε bíli mi 'téngε pe sun?ɔmɔ nī bè. Bà yeli bé ki cén mi yé Yewe ‡.»

³ A Misa 'ké Farawon kúrugú wè, wire né Arawon ní, a pe sénì wi ye: «Ti n'dε dāa Yewe wè, *Eburulo Kuloceliε*, wi 'juu dè: «Lèlε jori nī muo bé ní cí bè miε cérigε mi yi?ε mé gè ? -Mi sienne ya?a bèle pe- ké bè sa mi gbù?ɔwɔ ! ⁴ A muo sí cí cígini wè, muɔ pe ya?a a pe ké

† *Eburu sienre* ti 'ki juu né jo: *len né orizi wè; yafalidε táà dí weli sí cén dè?* †† *Eburu sienre* ti 'ki juu né jo: *bíle né epotiri; yaliire táà felidε ti 'puu, dāa ní pe 'puu ne búru kpúon wè.* ‡ *Kuloceliε* wi 'ki juu nè ta?ala né jo peri pe siime tenme bè kenme bíi nē wire nyéni wi sienne suɔ bèle nè síε Ezipiti kùlo nī lè. *Wéli* baa 12.26-27; 13.8,14-15; *Fàn* 4.9; *Njún* 77.12-21; 78.4-7,42-51; 105.26-36; 106.7-12; 114.1-8; 135.8-9; 136.10-15.

bèle?, miε cò díε? ! Mbàn?a gè, mi bé kàbaridε tìrige dè muo kùlo ni mieni nī ! ⁵ Ti bé tiere ti mieni tón dāala nē lè fúo sien sī ní gbè dāala nyaa lè?. Ti bé yere ti mieni káa dāa ti 'suɔ kàsasindari mé dè, né tiire ti mieni dāa ti 'fiin nyà?a nī gè. ⁶ Ti bé muo saaya nyi yè, né muo sienkpolilo saaya ní yè, né Ezipiti sienne saaya ní yè. Ki bé puu gāa muo tuu wií fie nyaa gè?, né muo tuulieye yií fie nyaa nè nyaa yè?, nè líe pe 'pe sii bile dāala nē lè.» A Misa kàdu?u wáa Farawon mé wè nè ké.

⁷ A Farawon sienkpolilo pe 'wi ye: «Lèlε jori nàguo njáà wi bé ní kúo ná?a gè né weli ní bè wi 'kò we mé gárigε gè ? -Sienne ya?a bèle pe- ké pe sa Yewe pe Kuloceliε gbù?ɔwɔ wè ! Muo sī ki cén? lé, Ezipiti kùlo ni nyéni cú?ɔ wī !»

⁸ A pe sénì Misa né Arawon kóri wè nè pen Farawon yi?ε mé gè, a wi 'pe ye: «Yeri waa ye sa yeli Yewe Kuloceliε gbù?ɔwɔ wè !» Né n'ne jo: «Njāa né njāa wi bé ké ?»

⁹ A Misa sí wi ye: «Weli bé ké né weli piile ní bèle, né weli nàgalieε ní bèle, né weli jaala ní bèle né weli sinborilo ní bèle, né weli yajuuro ti mieni ní ! Ki bé puu weli mé fundaanra tán?agbuɔɔ †† bè Yewe gbù?ɔwɔ wè.»

¹⁰ A Farawon wi sí n'ne jo: «Kányi?ε nē, ki 'yeli Yewe-puu né yeli ní a mi yeli ya?a a yeli 'ké wè, yeli né yeli celile né yeli piile ní bèle, ye- yiye cò díε? ! Kapi?i gī gāa yeli ne caa gè ! ¹¹ ?ún?un, kii yeli ki- puu bè? ! Nàguɔɔ bèle, peli pe 'yeli pe- ké bè sa Yewe gbù?ɔwɔ wè; kire bè? lé gāa yeli ne náari gè ?»

A pe 'Misa né Arawon cira nè yige Farawon yi?ε mé gè.

¹² A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «-Muo kɔli sá?a gè ma ta?a Ezipiti kùlo nē lè, ma kàbaridε yeri dè ti- pen. Ti bé pa yere ti mieni káa dāa ti 'fiin dè dāala nē lè, dāa kàsasindari ti 'ya?a dè.»

¹³ A Misa wi 'kàgbiile yègε lè Ezipiti kùlo nē lè. A Yewe 'káfaligbu?ɔ fie gè gāa ki 'kón cengenyenifoligɔli mé gè, a káfaligε ki 'wáa kùlo nī lè cenguɔmɔ, né pillige ki mieni nī. Kpiendu gè, a pe 'ki nyaa káfaligε ki yé pen né kàbaridε ní dè. ¹⁴ A ti 'yéligε nè ténì nè mà?a Ezipiti kùlo nī lè tiere ti mieni nī dāala nē lè, bè ti yé ni?ε nè tóri dè ti felige sī yé fie nyaa?, ti felige míeni sí ní ga nyaa cígini?. ¹⁵ A ti 'Ezipiti kùlo ni mieni 'tón tiere ti mieni nī dāala nē lè, fúo a dāala ni 'wúo. A ti 'yere ti mieni káa dāa ti 'fiin dāala nē lè, né tiire yasεnε ní dè, dāa ti yé kò dè kàsasindari penne kàdu?umε gè. Nyà?a né wεre ní dè, yafien sī n'ne kò Ezipiti kùlo nī lè?.

¹⁶ A Farawon 'fali nè njà?ana nè Misa né Arawon yeri wè nè pe ye: «Mi nyéni finε nè kapiile kpí?ile Yewe yeli Kuloceliε nē wè né yeli nē bèle. ¹⁷ Píra njáà nī wè, ye- mi kapiile ni kàsulugo suɔ gè cégboli náà nē lè ! Ye- sa Yewe yeli Kuloceliε náari wè wi- fli ki nē wi kùu njáà líili wè mi nē.»

†† *Eburu sienre* nī dè, *nyasienkenige* ki 'jo: *hagi. Ki kɔri wire wī: fundaanra tán?agbuɔɔ.*

¹⁸ A Misa sí núgo Farawɔn táanni wè nè sèni Yewe náari.

¹⁹ A Yewe wi 'káfalige yérige gè né ki kárigɔli yi?e gè, á ki 'kàbaride líe dè né sèni ti wáa Nyàʔanivege Tiire kuʔʔjii nī wè. Kàbaripile nigbe sī yé kò Ezipiti kùlo nī lè? né ni láʔagele ti?e káà nī? ²⁰ A Yewe n'ne Farawɔn nàzɔn gbèn wè, wii yéri ki nē nē Isirayeli sienne yaʔa bèle a pe 'ké?.

Wuʔʔgbuʔʔ kaceriwuʔʔu gè: yebiluwɔɔlè

²¹ A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «-Muɔ kɔli yège gè nyiʔene nī lè, kire ga buu yebiluwɔɔlè ni- Ezipiti kùlo tɔn lè. Yebiluwɔɔlè náà ni bé kɔpúʔ fúɔ sien bé gbè ni cò bè taa.»

²² A Misa sí kɔli yège gè nyiʔene nī lè, a yebiluwɔɔlè dénden ni 'tigi nè Ezipiti kùlo tɔn lè fúɔ nè taa cenyè taanri. ²³ Cenyè taanri nyáà sunʔɔmɔ nī bè, sien sī cí ní gbè wi siennyeni nyaaʔ, sien míeni sī cí ní gbè yè wi ténidiʔe nī? Nè ki yaʔa Isirayeli sienne mé bèle, kpíenme yé puu baa peli kòridiʔe nī gè.

²⁴ A Farawɔn sí Misa yeri wè né jo: «Yeri waa ye sa Yewe gbùʔʔwè ! Yeli cɛlile yo, yeli pìile yo, pe mieni bé gbè ké né yeli ní. Gii sí gī baa gè, yeli yajuuro tire ti bé kò bile.»

²⁵ A Misa sí jo: «Muɔ wī lé ma bé sa yajuuro taa ken weli mé weli- ti kɔpú bè yanyige kaara suʔʔ dè bè Yewe weli Kulocelié gbùʔʔwè, né kakuʔʔ kaasuʔuro ní dè ? ²⁶ Weli yajuuro ti 'yeli bè ké né weli ní; làa nigbe sī ga tii kò bile? Né ki cén tire taa weli bé sa cò bè Yewe weli Kulocelié gbùʔʔwè. Weli tíime weli fie ki cén? sèni weli nò baa wè, gàa weli 'yeli bè sa ken Yewe mé wè?.»

²⁷ A Yewe sí Farawɔn nàzɔn gbèn wè; wii fɔli nè Isirayeli sienne yaʔa bèle a pe 'ké?.

²⁸ A Farawɔn sí Misa cira wè né jo: «Te yigi náʔa gè ! Mìe cò díeʔ, fāga ní tí mi muɔ nyaa cígini mi yi?e mé gè ! Á kire laa cenge gī muɔ n'ne pen mi yi?e mé gè, muɔ bé kùu wī !»

²⁹ A Misa sí wi ye: «-Ki kpíʔile bè ! Mī ní ga tii pen náʔa muɔ yi?e mé gè cígini? !»

Yewe wi 'wuʔʔgbuʔʔ kiewuʔʔu tié gè

11 A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «M'bé ní kagbenne senné láà tíʔe bè Farawɔn né Ezipiti kùlo kɔpúɔn lè. Kire kàduʔumè gè wi bé yeli yaʔa yeli yiri náʔa gè, wire tíime wi bé yeli cira bè yige péwu ti?e gáà nī gè ! ²-Ki juu Isirayeli sienne mé bèle, pe- yere náari pe téninyenine mé bèle, nàgɔɔlè pe- náari pe nàganyenine mé bèle, cɛlile pe- náari pe cenyenine mé bèle, walifii- we yere né tie yere.»

³ Yewe yé ki yaʔa Isirayeli sienne pe 'kpuʔʔwè taa Ezipiti sienne yi?e mé gè. Misa wire tíime wè, Farawɔn

sienkpolilo bèle né kùlo sienne ní bèle, pe 'puu ne wi kɔpóri.

⁴ A Misa 'jo: «Ti n'de dàa Yewe 'juu dè: «A pìlige ki kénì 'wúɔ gè, nyijaliéle nē lè, m'bé nyaari màʔa Ezipiti kùlo nī lè. ⁵ Ezipiti kùlo jaafɔpelile pe mieni bé kùu, bè ki séli Farawɔn wire tíime jaapeliwe nē wè, Farawɔn nàà wī téniiwè fànʔa nē gè, fúɔ bè sa nò sùkulocɔu wi jaapeliwe nē wè, wire nàà wī ne tire tíre nē gè, né míeni yajuuro ti pìpelile nē bèle. ⁶ Ki bé puu kɔnɔ bé tɔni de wáari Ezipiti kùlo nī lè, dàa tii fie wáa nè nyaa baa dèʔ, né míeni dàa tii ní ga wáa baa cígini dèʔ. ⁷ Isirayeli sienne tíʔe nī gè, puun sī cénì je wàli baa sien nēʔ, bè né ga jo yajuʔu nēʔ, kire ga buu yeli bé ki cén mi yē Yewe ne wàlime kpíʔini Ezipiti sienne né Isirayeli sienne nī bèle.» ⁸ Kire kenme nē sienkpolilo báli pe 'ténì nè muɔ màʔa wè, pe mieni bé pen mi kúru gu bè pa tuu bè cúbulo mi yi?e mé, bè mi náari bé jo: «Te waa, muɔ né muɔ sienne ní bèle báli pe 'taʔa muɔ nē bèle !» Kire kàduʔumè, m'bé ké.»

A Misa fungo ki tɔni nè yè kpuʔʔ, a wi 'núgo Farawɔn táanni wè nè ké.

⁹ A Yewe sí Misa ye wè: «Farawɔn sī ga lúʔu muɔ méʔ, kire ki bé ki yaʔa mi- kakpoliyo kpíʔile yi- niʔe Ezipiti kùlo nī lè.»

¹⁰ Misa né Arawɔn yé kakpoliyo nyáà yi mieni kpíʔile Farawɔn yi?e mé gè, nè ki yaʔa Yewe cé Farawɔn nàzɔn gbèn wè, wii Isirayeli sienne yaʔa bèle a pe 'yiri kùlo nī lèʔ.

Yewe wi 'Torimakiyaʔa Fundaanra tánʔagbuɔɔlè téngè lè

12 A Yewe 'ki juu Misa né Arawɔn mé wè Ezipiti kùlo nī lè né jo: ² «Yege gáà kire ki bé puu yeli mé yeye yi tóridiʔe gè, kire ki bé puu yebelige gè yiele nī lè †.

³ «-Ki juu Isirayeli tògo sienne pe mieni mé bèle, dí yege gáà ki cenyè kiewuʔu nē gè, sien ó sien 'yeli wi- sinbayeliwe wáà cò á kire 'laa síkayeliwe, wàa nigbe narige ó narige nī kire ga laa kpáa ó kpáa nī. ⁴ A saʔa sienne pe 'céri nè tóri sinbayeliwe nigbe nē wè, pe bé píne né pe téninyenine ní bèle, nè yeli né sienne pe níʔegenme ní bè, bé sinbayeliwe káa wè. Yeli bé sinbayeliwe nyíene wè bè kòn nàa sienne pe bé gbè káa wè. ⁵ Sien ó sien wi- sinbapenne cò, á kire 'laa síkapenne cò, nàa nī yiele nigbe woli lè né ní kpɔlidiéle fùn.

⁶ «Yeli béri sinbapenne náà wéli lè fúɔ bè pa nò yege ki cenyè kie né siceriwuʔu nē gè, bà Isirayeli tògo sienne pe mieni bé pe sinbapengele kɔnigi gèle cengɔwɔmɔ nī bè.

⁷ «Saʔa gáà nī pe bé kaara káa dè, pe bé sisien tuʔʔ gè bè kàa kurugo saʔa wíile nē lè naame gè, né kàmege

† Yege gáà pe 'puu ne ye Yaliire Puru yege gè, eburu sienne nī dè, ki ne séligi nzùʔu lèle nī, ki ne puu Takariyege kire ga laa Wariyogo.

koli mé gè, né kàliige koli mé gè. ⁸ Pe bé kaara káa dè kire pìlige nī gè. Pe bé ti fúw wī, bé ti káa né *sìnvarifun* búru ní, né wazorido ní.

⁹ «Yeli fāga tii tàa káa sìnbeni?, kire ga laa dàa pe 'su? lu? nī gè?. Ki 'yeli pe- ti fúw kàsun nē gè né yaju?u ki nyùgo ní gè, né ki tɔliyo yi mieni ní, né ki laame yere ní dè.

¹⁰ «Yeli fāga tii tàa ya?a ti- sún?n?. A tàa 'kò sìnbinime táanni bè, ye- ti mieni sòrigo kàsun nī. ¹¹ Ki n'ge kenme báa pire nē yeli bé ti káa: ye- tán?ana burudo le dè ye ti puo ye cò sènne nī gèle, yé tɔriyo le yè, yé kàgbi?ile cò gèle yeli kiyē nī yè. Yeli bé ti káa cá?aca?a, kire gī *Torimakiya?a liile* lè, bè Yewe kpú?wè.

¹² «Kire pìlinugo gáa nī gè, m'bé tóri Ezipiti kùlo naame gè, bè Ezipiti kùlo pipelile kpú?n bèle bàli bīe le nàgabigele gèle, sienne bèle né yajuuro ní dè. Bà ki bé kpí?ile m'bé kàyu?u juu gè Ezipiti kùlo kulocēlele pe mieni nē. Mi yē Yewe wè. ¹³ Sisien gáa gī baa wiile nē lè, ki bé puu fīe yeli mé saaya nē yè nyàa nī yeli bé puu yè. A mi kénì sisien nyaa gè, m'bé tóri sa?a nē gè gáa nī yeli bé puu gè; wu?gbu?wè gáa ki bé cú?m?wè kpí?ile Ezipiti kùlo nī lè a mi kénì ni kpú?n lè, kí nò yeli nē?.»

Yewe 'Sìnvarifun Búru Fundaanra tán?agbu?wè téngē lè

¹⁴ «Kire cenge gáa ki bé kò yeli mé *sòngidaadi?e*; yeli béri ki kpóri ki bé kò *fundaanra tán?agbu?wè* yeli mé yeri mi Yewe gbù?wè. Ki bé puu kèngēle ke mieni mé fàn?a kaala náa nī gbè ya?a lè?. ¹⁵ Cenyē kolisiin sun?m?wè nī bè, yeli béri *sìnvarifun* búru káa wè. Ki cenbelige gè, yeli bé sìnvari yige dè yeli saaya yi mieni nī, né ki cén a sien 'búru káa nàa wī né sìnvari ní dè, bè líe cenbelige nē gè bè pa nò cenyē kolisiinwu?u nē gè, kire sien wi bé yige péwu *Isirayeli* sienne nī bèle †. ¹⁶ Cenbelige nē gè, yeli bé yiye pínē bè Yewe gbù?wè. Cenyē kolisiinwu?u nē gè, yeli bé ní yiye pínē bè Yewe gbù?wè. Kire cenyē nyàa siin nī yè, sien fāga tii baara kú?wè, nē yiri bè yaliire tire yákuo su?wè. ¹⁷ Yeli bé kire cenge gáa cò gè kpú?wè, bè *Sìnvarifun Búru* cenge kpú?wè gè, né ki cén kire cenge kire nī mi nyénì yeli yige *Ezipiti* kùlo nī lè, né yeli tóri né yeli taanni yiye nē gbu?ulo gbu?ulo gèle. Yeli bé kire cenge gáa cò gè kpú?wè; ki bé puu kèngēle ke mieni mé fàn?a kaala náa nī gbè ya?a lè?. ¹⁸ Yiēle ni yebelige nē gè, cenyē kie né siceriwu?u nē gè pìlige nī gè, yeli bé *sìnvarifun* búru káa wè fúw bè pa nò yege ki cenyē togo né nigbewu?u nē gè, kire pìlige nī gè. ¹⁹ Cenyē nyàa kolisiin nī yè, sìnvari sè yeli bè nyaa yeli saaya nī yè?, né ki cén a sien nī 'yakaa káa gáa gī sìnvari ní dè, a ki cénì nyaa nabɔwɔ wī yo, a ki cénì nyaa yeli tíime wuu wáa wī yo, kire sien wi bé yige

† Kire kenme nē pe 'puu nē *Torimakiya?a Fundaanra yeri dè mieni Sìnvarifun Búru Fundaanra* (wéli baa Lev 23.6; Mar 14.12; Luk 22.7; Kákpi 12.3). Kire kàdu?ume a sìnvari ti péni 'kò nē kapiile fīe tii wè (wéli baa Luk 12.1; Kor 1 5.8).

péwu *Isirayeli* tògo sienne nī bèle. ²⁰ Yeli sī ga tii búru káa nàa wī né sìnvari ní dè?. A yeli sèni ténì ti?e ó ti?e nī, yeri *sìnvarifun* búru wire káa.»

Torimakiya?a liile gbòborilo wori dè

²¹ A *Misa* 'fali nē *Isirayeli* liēle yeri bèle, nē ki juu pe mé né jo: «Yeri waa ye sa sìnbayeliwē wáa cò, kire ga laa ye- sīkayeliwē wáa cò, yeli nariye yi mí?e nē gè, ye- pe kóni *Torimakiya?a kaara* dè. ²² Kire kàdu?ume yeli bé *isɔpi* wabu?wè líe, bè ni le yalege nī gè gáa nī yaju?u sīsien ki yē gè, bè ki kurugo wiile ni naame gè, né wiile ni kàmege mé gè, né wiile ni kàliige mé gè. Yeli wáa sī ga tii yiri kire sa?a nī gè pìlige nī gè?, fúw bè pa kpìen- me tuu bè?.

²³ «A *Yewe* kénì péni tóri *Ezipiti* kùlo naame gè bè ni kpú?n lè, a wi 'sisien nyaa gè sa?a ó sa?a wiile nē lè naame gè né kàmege mé gè né kàliige mé gè, wi bé tóri kire sa?a naame gè, bà wī fìli kùu tundunwɔ †† wi- jīin baa kire sa?a nī gè bè sien kpú?n bè kpúu baa?.

²⁴ «Yeli bé sienre dáa cò dè kpú?wè; ti bé puu fàn?a kaala yeli mé, yeli né yeli piile ní bèle lēle ó lēle nī. ²⁵ A yeli kénì jīin kùlo nī lè nàa wori nē *Yewe cé nyuo kún nē ken* wè, né jo wire bé ni ken yeli mé lè, yeli bé kele gáli ke mieni kpí?ile. ²⁶ A yeli púw wáa kénì yeli yúgo wè né jo: «Ki kɔri wire wī nī yeli mé wè?», ²⁷ yeli bé wi ye: «*Torimakiya?a kaara* dī dàa we 'kpúu bè *Yewe* gbù?wè wè, wire nàa wi 'tóri *Isirayeli* sienne saaya naame gè lēle líi nī pe 'puu *Ezipiti* kùlo nī lè, á *Yewe* 'Ezipiti sienne kpú?n bèle né weli nariye su? yè.»

A sienne pe 'tuu nē cúbulo nē *Yewe* gbù?wè wè. ²⁸ A pe 'ké nē sèni ki kpí?ile gáa *Yewe* yé juu nē gbèngē *Misa* né *Arawɔn* mé wè.

Wu?gbu?wè ki ewu?u gè: Ezipitiyé jaafɔpelile pe 'kùu

²⁹ Bà nyige ki péni liē gè, a *Yewe* 'jaapelile kpú?n bèle *Ezipiti* kùlo nī lè, nē ki séli *Farawɔn* jaapeliwe nē wè, *Farawɔn* nàa wi 'puu ténìwē fàn?a nē gè, fúw nē péni nò kasuulebile pipelile nē bèle, né yajuuro ti mieni pìpelile nē bèle. ³⁰ A *Farawɔn* 'yè ki pìlige nī gè, né wi sienkpo- lilo pe mieni ní, né *Ezipiti* kùlo sienne ní bèle, a pe 'kɔn- ni?ere wáa dè *Ezipiti* kùlo nī lè, né ki cén sa?a káa sè yé kò baa?, gáa nī sien sè yé kùu wè?.

Isirayeliyé pe 'yiri Ezipiti kùlo nī lè

³¹ Nyijaliēle nē lè, a *Farawɔn* wi '*Misa* né *Arawɔn* yeri né jo: «Ye- yè ye yiri mi sienne sun?m?wè nī bè, yeli né *Isirayeli* sienne ní bèle ! Yeri waa ye sa *Yewe* gbù?wè wè

†† *Eburu sienre* ti 'ki juu né jo cú?m?wè kpí?ilewɔli. Kùu tundunwɔ wè, wire baara tire ti 'puu béri *Kuloceliē* kàyu?u nyu gè sienne nē bèle (wéli baa Sél 19.13; Sam2 24.16; Eb 11.28).

majo bè yeli 'ki juu gè !³² Ye- yeli yajuuro ti mièni kóri majo bè yeli 'ki juu gè. Yeri waa ye núgo bile ná?a gè. Ye- sí diba kpí?ile mi mé yo !»

³³ A *Ezipiti* sienne pe 'Isirayeli sienne nà?ana bèle a pe 'yiri fáari fáari kùlo nī lè, né ki cén Ezipitiyé pe 'puu ne ki nyu né jo: «Weli we mièni bé kùu wī !»

³⁴ A Isirayeli sienne pe 'yè nè míbirige líe gàa nī piyè cé fie sínvari le dè?, né pe búrukpuon yaleyé ní yè, nè yi mígele fèniné nī bèle né yi ta?a fíkenye nē yè níe waa.

³⁵ Isirayeli sienne pe yé ki kpí?ile gàa Misa yé juu pe mé gè, a pe 'Ezipiti sienne náari bèle yere nē dàa pe yé kpí?ile né tie ní wè né walífiwe ní wè, né burudo. ³⁶ A Yewe 'ki kpí?ile a pe 'kpu?w? taa Ezipiti sienne mé bèle, a pe 'pe ken né yere ní dàa pe yé náari dè. Bà 'ki kpí?ile a pe 'Ezipiti sienne fù?uro bèle péwu !

³⁷ A Isirayeli sienne pe 'yiri Aramisési kà?a nī gè ne waa Sukoti kà?a kóli mé gè. Nàguab bálí pe 'puu ne tári dàala nē lè, pe 'puu sienne siramu?w? tekólisiin né kpórigó (600 000); piyè cé celiile né piile tóri bèle?. ³⁸ Kùl-ogolo káli sienfelini?eye yáa yé ké né pe ní. Yajuuro ti mièni feliye 'puu pe mé dàa ti yé ni?e nè péni tóri dè, nèduuyo, sínbatoyo né síkatoyo ní yè. ³⁹ Bè pe yé pe cira nè yige Ezipiti kùlo nī lè funwarige nē gè, piyè cé lèle taa nè yaliire gbòbori dè dàa pe béri líi koligo nē gè?. Yaliire dáa yákuo ti 'puu pe mé dè, tire ti 'puu míbirige gè, *sínvarifun* wu?u gè. A pe 'kire kpúon sínvarifun búrupigele nè ki fúo. ⁴⁰ Lèle náa Isirayeli sienne pe yé kúo Ezipiti kùlo nī lè †, lire 'puu yi?ele sirasiin togo né kpórigó (430). ⁴¹ Yi?ele gáli sirasiin togo né kpórigó kàdu?umé gè, kire cenge tíme gè, a Yewe 'Isirayeli sienne yige bèle Ezipiti kùlo nī lè né pe tóri nè pe taanni piye nē gbu?ulo gbu?ulo ††.

⁴² Bè Yewe 'pe wéli nè súon kire pilige nī gè né pe yige Ezipiti kùlo nī lè, a kire pilige ki 'kò Yewe wu?u. Kire nē a Isirayeli sienne pe 'kò nè téní ne súon kire pilige nī gè, peli né pe piile ní bèle, né kèngele ke mièni ní.

Yewe wi 'Torimakiya?a Fundaanra kpí?ilegenne tie lè

⁴³ A Yewe 'ki juu *Misa* né *Arawon* mé né jo: «Fàn?a kaala sienre ti n'de *Torimakiya?a Fundaanra* wori dè: nabonwó sí ga tíi líile náa líi lè?. ⁴⁴ Sùkulolo bálí pe 'suo né wali ní wè, á yeli 'pe kenekene wè, bà pe bé gbè líile náa líi lè. ⁴⁵ Nabonwó njáa wī téníwe yeli sun?w? nī bè né nabonwó njáa yeli 'líe wi baara yeli mé wè, peli wáa sí ga tíi líile náa líi lè?. ⁴⁶ Sa?a laame nī yeli 'yeli bèri kaara dáa káa dè. Sien sí yeli bè kaanyine láa líe bè yiri kpàn?ane?. Yeli sí yeli bè kaara ti kácege káa kaa? ‡.

⁴⁷ *Isirayeli* tògo sienne pe mièni 'yeli bèri *Torimakiya?a Fundaanra* gbù?w? dè. ⁴⁸ A ki péni nyaa nabonwó njáa wī téníwe yeli sun?w? nī bè, a wī ne caa bè Tori-

† Sienre dáa pe 'yi?e samariteni sienre nī dè, né mièni gireki sienliere dè, peli nyéni sienre dáa fàri dè baa ki nē: né Kanaa kùlo nī lè. †† Wéli baa 6.26; 13.18. ‡ Wéli baa Tór 9.12; Zan 19.36.

makiya?a Fundaanra kpí?ile dè bè Yewe gbù?w? wè, wire né wi narige nàguab ní bèle, pe mièni 'yeli bè kenekene. Bà pe bé né gbè jáa bè líile líi lè, bè Isirayeli sienne tíele bèle. A njí sí kenekene kpí?ile wè?, wire wáa sí ga tíi tàa káa?. ⁴⁹ Fàn?a kajuulo náa sienre dè, ti bé puu ye mièni wori, a ki 'nyaa yeli yo, a ki né nyaa nabonminwó yo, bálí pe 'téní yeli sun?w? nī bè.»

⁵⁰ A Isirayeli sienne pe mièni 'ti cò bè, a pe 'ki sómigo nè kpí?ile nè yeli né gàa ní Yewe yé juu nè gbènge Misa né Arawon mé wè. ⁵¹ Kire cennugo gè, a Yewe wi 'Isirayeli sienne yige bèle *Ezipiti* kùlo nī lè né pe tóri nè pe taanni piye nē gbu?ulo gbu?ulo.

Yirile né suab sienre dè

13 A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: ² «Ye- *Isirayeliyé* pìpelile pe mièni lá?a bèle ye ken m'mé. A celiwe 'pìpeliwe sii wè njáa wī nàgabile lè, a yaju?u mièni 'pìpeliwe sii wè, wire yē mi wuu †.»

³ A Misa wi 'ki juu sienne mé bèle né jo: «Yeri sòngí yeri ta?a né cenge ní gè gàa nī yeli 'yiri *Ezipiti* kùlo nī lè, ti?e gáa nī yeli 'puu sùkulomwó nī bè, né ki cén Yewe nyéni yeli píle nè yige baa né wi njóri kóli ní gè. Kire kenme nē yeli sí ga tíi yakaa káa gàa gī sínvari ní dè?.

⁴ Pàngé gè, Yaliire Puru yege nī gè, kire nī yeli 'yiri baa.

⁵ «A Yewe kéní yeli nyógo baa kùlo nī lè nàa wori nē wī cé nyuo kún gè nè ken yeli tobilo mé bèle, né jo wire bé ni ken yeli mé lè, yeli 'yeli bèri sòngí de ta?a né yirile né suab sienre wu?u ní gè, ye- kire sòngidaa kele kpí?ile gèle kire yege gáa tíme nī gè. Kire kùlo lire nī baa *Kanaa* sienne, né *Eti sienne*, né *Amóri* sienne, né *Evi sienne* né *Jebusi* sienne kùlo lè, baa nēyirime né sárigé kií ne fúu gè †. ⁶ Bà yeli kéní *fundaanra tán?agbuab* tán?a lè, yeli béri *sínvarifun* búru káa wè ceyé kolisiin sun?w? nī bè. Kólisiinwu?u nē gè, yeli bé fundaanra kpí?ile dè, Yewe wori dè ††. ⁷ Kire ceyé nyáa nī yè, yeli sí ga tíi búru káa?, njáa wī sínvari ní dè. Kií yeli pe- búru nyaa yeli ténidíeye yáa fáala nī?, njáa wī sínvari ní dè; sínvari mièni sí yeli ti 'nyaa baa?.

⁸ «Kire cenge gè, yeli ye mièni béri yeli piile tenme bèle ki kóri nē wè, bé jo: «Gàa ki mièni gè mi ne ki kpín?ini bè sòngi bè taa né gàa ní Yewe 'kpí?ile m'mé gè, bà mi 'yiri Ezipiti kùlo nī lè.» ⁹ Gàa ki mièni bé puu yeli mé bè *fié* tíele yeli kiye nē yè né yeli gbegéle nē gèle. Kire bé ki ya?a yeli de sòngí de ta?a bèri Yewe fàn?a kaju?ulo jáari gèle, né ki cén wire wi nyéni yeli yige Ezipiti kùlo nī lè né wi tíme njóri kóli ní gè. ¹⁰ Yiele ó yiele yeli 'yeli bè fàn?a kaala sienre dáa cò dè a ki lèle ni péni nò lè.

†† *Kulocelié yé Isirayeli líe wè wi jaapeliwe (wéli baa 4.22). A wī 'Isirayeliyé pìpelile suo bèle wu?w?gbolíyo kiewu?u mé gè (wéli baa 12.12-13,29-30). Kire nē Isirayeliyé pìpelile pe 'puu wī wuulo. Kire kenme nē pe 'Zezi lá?a wè nè ken Kulocelié mé (wéli baa Luk 2.7,22-23). †† nēyirime né sárigé kií ne fúu gè: Wéli baa 3.8 kaliwege ki tánme gè. ††† Wéli baa 12.15-20; 23.14-15.*

¹¹ «A Yewe kénì yeli nyóɔ Kanaa sienne kùlo nī lè, bɛ wi 'nyuɔ kún nɛ ken yeli mé wè, yeli né yeli tobilo ní bèle, a wi kénì ni ken yeli mé lè, ¹² yeli bé nà-gabipeligele ke mièni lá?a bɛ ken Yewe mé, né yajuuro ti pìpelile ní bèle, dàa dī nàguɔɔ bèle. Kire pìpelile báli pe mièni yē mi wuulo. ¹³ A ki pèni nyaa séfengele pìpelile bèle, yeli bé pe fùgu bɛ suɔ né sinbapigele ní kire ga laa né síkapigele ní gèle. Á kire bɛ? gè, yeli bé yétiige nǎ?ana gè bɛ kaa ti nē †. A ki 'nyaa sienne jaafpelile bèle, yeli bé pe fùgu suɔ ††.

¹⁴ «A yeli pìile pe kénì yeli yúgo cɛnye nyáa yi báan yé né jo: «Gáa nē yeli nɛ kire kpín?ini gè ?», ye- pe ye: «Yewe nyéni weli yige Ezipiti kùlo nī lè, ti?e gáa nī weli 'puu sùkulomɔ nē bɛ, né wi nɔri kɔli ní gè. ¹⁵ Bà Farawɔn yé cíi né jo wi weli ya?a weli ké wè?, a Yewe 'pìpelile kpúu bèle Ezipiti kùlo nī lè, sienne jaafpelile bèle né yajuuro wuulo ní bèle, kire kenme nē weli 'kò nɛ yajuuro pìpelile kpúu bèle nɛ Yewe gbù?ɔ wè, nīe weli jaafpelile suu bèle nɛ fùgú.» ¹⁶ Kire bé kò yeli mé bɛ fiɛle tíɛle yeli kiye nē yé né yeli gbɛgele nē gèle, né ki cén Yewe nyéni yeli yige né wi nɔri kɔli ní gè Ezipiti kùlo nī lè.»

ISIRAYELIYÉ PE 'KE SINAYII NYAGURUGO MÈ GE

(13.17–18.27)

Yewe wi 'Isirayeliyè yi?e kɔni gè

^{17,18} Bà Farawɔn cé *Isirayeliyè* ya?a bèle a 'pe ké bèle, a Kulocelié 'pe yi?e kɔni a pe mà?a nɛ sèni waama kùlo koligo líe gè, *Nyà?anivege Tiire ku?ɔjii* † kɔli mé gè. Kulocelié sɔ cé pe yi?e kɔni a pe '*Filisitiyè* kùlo koligo líe gè? ††, kire ki 'puu kowerige gè. Né ki cén Kulocelié yé jo: «Kii yeli a sienne pe kénì kapienne nyaa lè?, pe ní koli bèri waa *Ezipiti* kùlo mé lè?»

Bà pe yé yiri Ezipiti kùlo nī lè, Isirayeli sienne pe yé puu nɛ taanni piye nē gbu?ulo gbu?ulo nɛ piye gbòbori nɛ ya?a kapienne kpúɔnmɔ. ¹⁹ A *Misa'Yusufu* kácere líe dè nɛ tugo nɛ waa né ti ní, né ki cén Yusufu cé Isirayeli sienne cò bèle a pe '*kàli*, á wi 'jo: «Mi 'ki cén kányi?e nē Kulocelié bága yeli sá?a, kire nē yeli 'yeli bága mi kácere líe dè bɛ ké né ti ní ††.»

²⁰ A pe 'yiri Sukoti kà?a nī gè nɛ ké nɛ sèni nò Etami ti?e nē gè nɛ ténì baa cèri, kire gáa ki 'puu waama kùlo

† Kulocelié sɔ yé yéri ki nē Isirayeli sienne peri séfengele kpúu gèle bɛ Yewe gbù?ɔ? bɛ ni yé nú? Yewe yi?e mé gè (wéli baa Tɔr 18.15). Bà séfengele ke 'puu né tɔni ní wè, kire nē pe yé yeli bɛ ke suɔ fùgu. †† Bɛ púɔ suɔ wè fùgu wè, ki lɔri ti 'puu walifiwe walikpegele koguɔ (wéli baa Tɔr 18.16). † Sienne páli nɛ jo: ku?ɔjii Nyi?e. (Wéli baa 14.2 kaliwege ki táanme gè). †† Ezipiti kapiengbuɔnmɔ pe 'puu nɛ Filisiti kùlo koligo wéli gè. †† Wéli baa Sél 50.25.

táanni lè. ²¹ Yewe wire tíime 'puu nɛ tári pe yi?e mé gè. A kii kpíenme lèlɛ nī, ki nē puu kàsadibage, nīe puu sítɔnigɔ nɛ cùungu nīe sien nɛ kɔni pe yi?e mé gè. A ki yé pilige nī gè, ki nē puu kàsun, nīe puu sítɔnigɔ nīe sien pe yi?e mé gè, bèri kpíenme cáanri bɛ pe mé. Kire ki 'ya?a a pe gbène tári pilige né cɛnvugo ní gè. ²² A ki gbène yé kpíenme lèlɛ nī lè, kàsadibage gáa ki 'tɔni nɛ cùungu gè, ki nē puu nɛ waa pe yi?e mé gè sùuri. Pilige nī gè, kàsun gáa ki 'tɔni nɛ cùungu gè, ki nē puu nɛ waa pe yi?e mé gè. Ki nē ga núgo bɛ nyaa?.

Farawɔn 'yiri nɛ ta?a Isirayeliyè nē bèle

¹⁴ A Yewe ki 'juu *Misa* mé né jo: ² «-Ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle pe- koli peri waa pe sa ténì cèri Pi Kariyoti kà?a táanni gè, kire gáa gī Migidɔli kà?a né ku?ɔjii †† sun?ɔmɔ nī bɛ. Yeli 'yeli bɛ ténì ku?ɔjii táanni wè, bɛ yi?e wáa Baali Sefɔn kà?a kɔli mé gè. ³ Farawɔn wi bé ki sòngi bɛ jo Isirayeli sienne pe 'pùunni nɛ nyaari nɛ mári waama kùlo nī lè; waama kùlo ni 'pe líi. ⁴ M'bé Farawɔn nàzɔn gbèn wè ††; wi bé yiri bɛ ta?a yeli nē. *Kpu?ɔ* bé ta?a mi mí?e nē gè Farawɔn kenme nē bɛ, né wi kapiengbuɔnmɔ ní bèle. Bà *Ezipiti* sienne pe bé ki cén mi yé Yewe †.»

A pe 'ki kpí?ile bɛ. ⁵ Bà pe pèni ki juu Ezipiti kùlofɔli mé wè né jo Isirayeli sienne pe yé fè bèle, a Farawɔn né wi sienkpolilo ní bèle, a pe 'pe sòngiro yi?e dè Isirayeli sienne wu?u nē gè né jo: «Gáa weli 'kpí?ile mme gè né Isirayeli sienne ya?a bèle a pe 'yiri paritɔɔ nī dè?»

⁶ A Farawɔn 'wi kapiengbuɔn wotori gbòbori wè né wi kapiengbuɔnmɔ kóri bèle. ⁷ A wi 'fali nɛ suɔnyɔ wotorilo cɛnmíne sirataanri (600) nyíene nɛ kòn, nɛ fàri Ezipiti kùlo wuulo páli mièni nē, kapiengbuɔnmɔ kàfɔlilɔ sí ní ti mièni nigbe nigbe nē.

⁸ A Yewe 'Farawɔn nàzɔn gbèn wè, Ezipiti kùlofɔli wè, a wi 'yiri nɛ ta?a Isirayeli sienne nē bèle, peli báli pe yé yiri Ezipiti kùlo nī lè yiye ní yé yèriye yé. ⁹ A Ezipiti sienne pe 'yiri nɛ ta?a pe nē né sèni nò pe nē pe sùɔndi?e nī gè baa ku?ɔjii táanni wè. Suɔnyɔ yi mièni yé, né suɔnfɛbile †† pe mièni bèle, né Farawɔn wotorilo pe mièni ní bèle, né wi kapiengbuɔnmɔ pe mièni ní, a pe 'Isirayeliyè cò bèle baa Pi Kariyoti kà?a táanni gè, Baali Sefɔn kà?a yi?e mé gè. ¹⁰ Bà Farawɔn 'puu nɛ kpɔni pe nē wè, a Isirayeli sienne pe 'yi?e yège gè nɛ ki nyaa Ezipiti sienne pe 'n'è yiri nɛ ta?a peli nē ! Fíere ti yé Isirayeli sienne cò bèle kpu?ɔ, a pe 'yékpú?ulo wáa nɛ Yewe náari.

†† Wéli baa 13.18 kaliwege ki táanme gè. Lu?ɔ gáa Isirayeli sienne pe 'jeli gè dàawa?ala nē lè, á Yewe 'pe suɔ Farawɔn mé wè, ki bé gbè nyaa *Nyà?anivege Tiire ku?ɔjii* kɔli káa gī gáa kii yé kpú?ɔ nɛ ku?ɔjii wire tíime kúɔ wè?. Kire ti?e piyè nɛ ye pànge gè «Suwezi Gɔli-fi» ti?e gè. Ki bé gbè nyaa mièni lakoliyo yáa wu?u pe 'juu ná?a gè; yire mièni 'puu baa ki ti?e ténime nī bɛ. ††† Wéli baa 4.21. † Wéli baa 12.12; 14.18. †† suɔnfɛbile: Sienne páli kire nyasienkenige yi?e bèle nɛ jo: suɔnyɔ wotorilo fèvɔlilɔ. Wéli baa mièni 14.17-18,23,26,28.

¹¹ A pe 'Misa ye wè: «Muc 'jo lé, nyeye sì puu baa Ezipiti kùlo nī lè lé?, á muc 'weli kóri weli pa kùu ná?a dàrimi?e gáa nī gè ? Gáa nē muc 'ki kpí?ile weli nē mme gè, né weli yige Ezipiti kùlo nī lè ? ¹² Tire bè? lé dàa weli 'puu ne nyu muc mé dè, bà we 'puu baa wè, né jo, «-Weli ya?a weli de baara Ezipiti sienne mé bèle. Kire cī póri weli mé weli de baara kire ti?e nī gè séni weli pa kùu ná?a gè waama kùlo náa nī lè !»

Yewe 'ku?jii lu?w ceri gè

¹³ A Misa 'ki juu pe mé né jo: «Ye fāga de fi?é? ! Ye-yéri ye nīre wáa, yeli bé ki nyaa gāa Yewe bé kpí?ile yeli mé pānge gè bè yeli suc wè. Né ki cén Ezipiti sienne bálí yeli ne nya?a pānge gè, yeli sí ní ga tíi pe nyaa cígini?.

¹⁴ Yewe wire tíime bé yeli kapienne kpúcn lè; yeli bèle, ye- kò piirile.»

¹⁵ A Yewe 'Misa ye wè: «Gáa nē muc ne yékpóli wáari lé mi kúru?u ? -Ki juu Isirayeli sienne mé bèle, pe- ye peri waa. ¹⁶ Muc wè, ma kàgbiile yège lè, ma muc koli sien gè ku?jii nē wè, ma ki ceri tiye siin, kire ga buu Isirayeli sienne pe- lu?w jeli gè dàawa?ala nē lè. ¹⁷ Mi wè, yeli bé ki nyaa, m'bé Ezipiti sienne nàzcnnc gbèn bèle, kire ga buu pe- jiiin yeli kúru?u lu?w nī gè. Bà ki bé kpí?ile kpu?w?w bé ta?a mi mí?e nē gè Farawcn wire kenme nē, né wi kapiengbu?cnnc ní bèle né wi sucny? wotorilo ní bèle né wi sucnfebile ní bèle. ¹⁸ Bà Ezipiti sienne pe bé ki cén mi yē Yewe wè, a kpu?w?w kénì ta?a mi mí?e nē gè Farawcn kenme nē bè, né wi sucny? wotorilo ní bèle, né wi sucnfebile ní bèle.»

¹⁹ Nyi?ene tundunw?w gáa wi 'puu ne kínigi Isirayeli sienne pe yi?e mé gè, a wire 'koli nē péni kò pe kàdu?u mé gè, a kàsadibage sítcnig? gáa ki 'cùungu gè kire 'yéri míeni pe kàdu?u mé. ²⁰ Kàsadibage sítcnig? kire 'puu Ezipiti sienne gboli né Isirayeli sienne gboli sun?w?w nī bè. Kire kay?big? káa 'puu yebilige, gii ní gè kpíenme ne kpíenme cáanri bè pilige nī gè. Pilige nī gè, gboli láa sì gbène nò làa nē?.

²¹ A Misa wi 'koli sá?a gè nē sien ku?jii nē wè, a Yewe 'káfaligbu?w káa yège gāa ki 'kón cengenyenifolig?w mé gè, a ki 'wáa pilige ki mieni nī nē ku?jii lu?w ncrig?w gè nē ki ceri. A dàala ni 'yiri. ²² A Isirayeli sienne pe 'jiiin nē ku?jii lu?w jeli gè dàawa?ala nē lè. A lu?w ki 'yè nē yéri guny? tfele, kàliige mé gè né kàmege mé gè.

²³ A Ezipiti sienne pe 'yiri nē ta?a pe nē, né pe sucny? ní yè, né Farawcn sucny? wotorilo ní bèle, né sucnfebile ní bèle, a pe mieni 'jiiin ku?jii nī wè pe kúru?u. ²⁴ Nyi-jaliele nē lè, a Yewe 'kò kàsadibage kàsun sítcnig? nī gè gāa ki cùungu gè, né Ezipiti sienne kapiengbu?cnnc wéli bèle ná?a dàala nē lè, né fali nē tán?ana nya?ami lè pe mé. ²⁵ A wi 'pe sucny? wotorilo sakolilo cú?w bèle, a pe 'tán?agenne ni 'kò gbèlile nē tóri.

A Ezipiti sienne pe 'jo: «Ye- puu weri fé Isirayeli sienne nē bèle, né ki cén Yewe yē ne kapienne kpúcn lè weli nē ne pe kan?a !»

²⁶ A Yewe 'ki juu Misa mé wè né jo: «-Muc k?li sien gè ku?jii nē wè, kire ga buu lu?w ki- koli bè Ezipiti sienne tón bèle, né pe sucny? wotorilo ní bèle né pe sucnfebile ní bèle.»

²⁷ A Misa wi 'wi koli sien gè ku?jii naame gè. Lèle líi nī cengenyeni ni 'puu ne foligi lè, a ku?jii lu?w ki 'koli nē kò ki kalieme nē bè. A Ezipiti sienne pe 'koli ne fé bè piye suc lu?w mé gè. Kire né ki mieni a Yewe ki 'ya?a a ku?jii lu?w ki 'pe mieni líi ! ²⁸ A lu?w ki 'koli nē sucny? wotorilo tón bèle, né sucnfebile ní bèle, né Farawcn wi kapiengbu?cnnc pe mieni ní bèle, bali pe yé jiiin lu?w nī gè Isirayeli sienne kúru?u bèle. Waa nigbe sì suc pe nī?.

²⁹ Nē ki ya?a Isirayeli sienne peli yé tán?a nē jeli dàawa?ala nē lè ku?jii lakoligo nī gè, lu?w ní gè ne yè ne yéri bè guny? tfele kàliige k?li mé gè né kàmege k?li mé gè.

³⁰ Kire cenge gáa kire nī, Yewe 'Isirayeli sienne suc bèle Ezipiti sienne mé bèle. A pe 'Ezipiti kúbito nyaa bèle wáala lu?w gògogo nē gè. ³¹ Bà Isirayeli sienne pe 'Yewe nc?ri koli nyaa gè, gāa wi yé ta?a Ezipiti sienne nē bèle, a pe 'fíe Yewe nē. A pe 'téng?e Yewe nē né wi baaku?w?w Misa ní wè.

Isirayeliyé pe 'nú nē Yewe gbù?w?w wè

15 A Misa né Isirayeli sienne pe 'fali nē Yewe núnu-go gáa nú gè, né jo:

M'béri Yewe gbù?w?w wè né núnugo gáa ní gè; wi nyénì fàn?a taa wi leguulo nē bèle né wi kpu?w?w ní bè.

Sucny? yè né yi fèw?lil? ní bèle, wi 'pe wáa ku?jii lu?w nī gè !

² Yewe† wire wī mi nc?ri dè né mi núnugo gè, wire wi 'mi suc ††.

Wire wī mi Kulocelié wè, m'béri wi tòbiló; wire wī mi tuu wi Kulocelié wè, m'béri wi kpóri ‡.

³ Yewe wīi kapiengbu?cnnc sànbali; wi mí?e kire gī Yewe.

⁴ Farawcn sucny? wotorilo bèle, né wi kapiengbu?cnnc ní bèle,

Yewe 'ti mieni wáa ku?jii nī wè !

Farawcn kapiengbu?cnnc káf?lil? bèle, Nyà?anivege Tiire ku?jii wi 'pe mieni líi !

⁵ Lu?w sícuugo ki 'pe mieni júw, a pe 'tigi lu?w nī gè bè kàdenige tfele.

⁶ Yewe yo, muc kàliige k?li kīi né nc?ri ní níe nyi?ene.

Yewe yo, muc kàliige k?li ki 'muc leguulo mu?w?w bèle.

⁷ Muc kpu?w?w ní?eme nī bè

† Ná?a gè ki Yewe mí?e 'juu werige ebururo nī dè nē jo: Ya.

†† Wéli baa Núcn 118.14; Eza 12.2. ‡ Wéli baa Tíe 15.3.

a muo 'muo leguulo tìrige bèle.
 A muo 'muo fundanʔanige kàsun wo gè pe nē,
 a pe 'súʔu kpógori bè nyàsige tíele.
 8 Bà muo 'hʔ muo fínawiʔile nī gèle,
 a luʔ ki 'píne nè gbuʔulo kii nē,
 lakoliyo luʔyo yi 'píne yii nī nè kpàʔala bè gunyo tíele,
 luʔyo sícuuyo yi 'gbèn kuʔjii laame nī bè.
 9 Leguu wi 'ki sòngi nè jo:
 «M'bé taʔa pe nē bè pe cò bè pe koliyere fùʔuro dè bè
 suʔ,
 bè ti tíla wiyè nē; mi pile ni bé káa bè tíin.
 M'bé mi kapiengbuʔon hʔon píle lè bè yige; mi kolli ki bé
 pe cúʔ.»
 10 Muo nyéni muo káfalige fie gè a kuʔjii wi 'pe jú.
 A pe 'tuu hʔri luʔ nī gè bè timʔri tíele.
 11 Yewe yo, hʔaa wī muo tíele kulocelèle nī bèle ?
 Nʔaa wī tíele fùn nīe nyíʔene bè muo tíele,
 hʔaa nē pe 'yeli bèri fiʔé wè,
 muo hʔaa ma kakpoliyo kpínʔini yè ?
 12 Muo nyéni muo káliige kolli sáʔa gè,
 a dàala ni 'weli leguulo jú bèle.
 13 Muo nyéni pe yiʔe kíni muo bànguʔo déniye nī gè,
 muo sienne bèle, bàli muo 'suc nè yige bèle.
 Muo 'pe yiʔe kíni né muo hʔri ní dè
 pe waa muo kòridiʔe wàlidengege mé gè †.
 14 Sienne pe bé ti lúʔu bèri fún;
 ki bé puu *Filisiti kùlo* sienne mé bèle funwuʔu wuʔu.
 15 Kire lèlè nī lè, fíere bé *Edʔmi* kàfʔlil cò bèle, pe béri
 fún.
Mowabi sienne fànʔafʔlil, pe béri fún de yàʔará pe
 funyo nī yè.
Kanaa kùlo sienne pe mièni pe bé nyege ††.
 16 Fíegbuʔo bé tuu pe nē;
 muo kolli ki fànʔa ki bé pe yaʔa pe- kò bobobilò bè
 kàdeniye tíele,
 fúʔ bè taa muo sienne pe tóri, Yewe,
 sienne bàli muo 'suc nè taa bèle.
 17 Muo bé pen né pe ní bè pa pe sòmigo bè téngé
 muo nyagurugo nē gè gaa gī muo kʔrigʔ gè.
 Kire tiʔe kire gī, Yewe, gaa muo 'nyíene nè kʔn gè
 ki- puu muo *saawalidengege* gè gaa ki 'nyuʔ gè,
 ʔaan, *Kàfʔli*, tiʔe gaa muo tíime kiye yi 'kpíʔile yè.
 18 Weli Kàfʔli Yewe wire sí wi bé puu fànʔa nē gè lèlè ó
 lèlè !
 19 Né ki cén Farawʔon né wi suʔnyʔ wotorilo, né wi
 suʔnyʔ, né yi fèwʔlil ní bèle,
 pe mièni 'jiiin kuʔjii luʔ nī gè,
 a Yewe wi 'kuʔjii luʔ ki mièni tón pe nē !
 Nè ki yaʔa Isirayeli sienne bèle,

† Kòridiʔe gaa ki bé gbè nyaa kùlo nàa Yewe yé jo wi bé ken pe mé
 wè (wéli baa 15.17) á kire 'laa tiʔe gaa Yewe yé nyíene nè kʔn gè baa
 pe cī de Yewe gbùʔrʔ wè (wéli baa Fàn 12.14,18,26; 14.25;
 16.7,15-16; 17.8,10; 18.6; 31.11). †† *Filisiti kùlo* lè (koliyo 14), né *Edʔ-*
mi kùlo lè, né *Mowabi kùlo* lè, keli yé puu kùlogolo káli gáli nē *Isir-*
ayeli sienne pe yé yeli bè tóri bè né nò *Kanaa kùlo* nē lè.

a peli 'tánʔa dàawaʔala nē lè kuʔjii sunʔwʔ nī bè nè
 jeli.

20 *Miriyami* wè, Kulocelie sienjuuwo wè, *Arawʔon* ju
 wè, a wire pìnbile láa líe wi kolli nī gè, a celile pe mièni
 'taʔa wi nē ne yúu, nīe pìnbigele kpúʔon gèle.

21 A *Miriyami* wi 'hʔunugo suʔ gè *Isirayeli* sienne mé
 bèle, né jo:

Ye- weri hʔu Yewe mé:
 wire wi nyéni fànʔa taa wi leguulo nē bèle
 né wi kpuʔwʔ ní bè !
 Suʔnyʔ yè né yi fèwʔlil ní bèle,
 wi 'pe waa kuʔjii luʔ nī gè !

Luʔ sisorigo ki 'kò gbuʔdanʔa

22 A *Misa'Isirayeliyè* sienne kóri bèle *Nyàʔanivege Tiire*
kuʔjii tiʔe nī gè, a pe 'ké waama kùlo mé lè, nàa pe 'ye
 Suri wè. A pe 'tánʔa cenye taanri waama kùlo nī lè; piyè
 luʔ taaʔ. 23 A pe séni nò tiʔe káa nē gaa pe 'ye Mara.
 Luʔ yé puu baa, nè ki yaʔa piyè cī gbè ki gbuʔʔ; ki yé
 puu sisorigo †. Kire kenme nē pe 'puu ne ki ye Mara (ki
 kʔri wire wī: luʔ sisorigo).

24 A sienne pe 'yè ne nyu ne kúnʔri *Misa* nē né jo:
 «Gaa weli bé gbuʔ † ?»

25 A *Misa* sí kòkuulo waa *Yewe* mé, a *Yewe* wi 'tiige
 káa tiè wi nē. A *Misa* séni lègè káa ceri nè péni cáan luʔ
 nī gè, a luʔ ki 'kò gbuʔdanʔa.

Kire tiʔe gaa kire nī *Yewe* 'fànʔa kaala nàa juu lè nè
 yaʔa pe mé, né kàyuʔujuu wori ní dè, né pe síʔe nè wéli,
 26 né ki juu pe mé né jo: «A ki yè yeli ne sòmigi ne lúru
Yewe yeli *Kulocelie* mé wè, nīe kasingele kpínʔini gèle
 wi yiʔe mé gè, a yeli ne líiye cáanri wi kajuudiʔele mé
 gèle, a yeli ne lúru wi fànʔa kele ke mièni mé gèle, mi sí
 ga tíi yaama waa yeli nēʔ, bè mi 'pi waa *Ezipiti* sienne nē
 bèle. Né ki cén mi yé *Yewe*, yeli gbarifʔli wè.»

27 A *Isirayeli* sienne pe séni nò *Elimi* tiʔe nē gè, baa
 pìndiʔele kie né siin yè gèle, né támarí tiye togotaanri
 né kpʔrigʔ ní yè. A pe 'súʔon baa kire tiʔe nī gè luʔ táan-
 ni gè.

Yewe wi 'yaliire ken Isirayeliyè mé bèle

16 A *Isirayeli* tògo sienne pe mièni 'yiri *Elimi* tiʔe nī
 gè nè ké nè séni nò *Senè* waama kùlo nē lè, yeye
 siinwuʔu nē gè ki cenye kie né kogunʔwuʔu nē gè pe
 yirile kàduʔumè gè *Ezipiti* kùlo nī lè. Pe yé yege nigbe ††

† Waama kùlo nàa nī lè luʔyo yi nē puu sisoriyò tiye yáa nī.

†† Bè *Isirayeli sienne yaʔa bèle tánʔana* nē lè waama kùlo nī lè, pe
 yé puu ne túngu lègele sáame nī nē *Misa* nē *Arawʔon* ní wè. *Wéli* baa
 16.2-3; 17.3; *Tór* 14.2; 16.3-11,14. †† Ki 'juu eburu sienre nī dè né jo
 yiele ni yeziinwuʔu ki cenye kie né kogunʔwuʔu nē pe 'nò *Senè* waama
 kùlo nē lè. *Torimakiyaʔa* cenge ki 'puu yiele ni yebelige cenye kie né
 siceriwuʔu nē gè. *Wéli* baa 12.6.

tánʔa né né nò baa kire tiʔe nī gè; ki 'puu Elimi né *Sinayii nyagurugo*[†] sunʔɔɔ nī bè. ² Baa waama kùlo nī lè, a Isirayeli tògo sienne pe mieni 'yè ne kúnʔori *Misa* né *Arawɔn* nē wè.

³ A pe 'jo: «ʔá ! A ki yé *Yewe* yé cénì weli kpúu baa Ezipiti kùlo nī lè o, kire sī yé póri lé ? Bà weli 'puu ténine kire tiʔe nī gè kaara kàjuɔɔ táanni yè o, kire tiʔe nī gè weli yé puu ne líi ne tíngi. Á yeli 'weli kóri nē yige náʔa waama kùlo náà nī lè, bè sienniʔeme báà yaʔa bè pi pa kùu náʔa gè fungo nē gè !»

⁴ A *Yewe* 'ki juu *Misa* mé né jo: «Nyaa, m'bé yaliire tìrige dè dàa ti bé kón nyiʔene nī lè bè tigi yeli mé dàala nē lè, bà sienne pe béri yigi cenge ó cenge bèri pe liʔele jún gèle. Bà m'bé pe puu wéli a ki yē pe béri lúru mi fànʔa kajuʔulo mé gèle, kire ga laa pe bé cíi wè. ⁵ Cenyé koliniwuʔu nē gè, a pe kénì yaliire liele dè piye nē dè, dàa pe 'jó dè, ti 'yeli bè niʔe tliyoɔ siin bè tóri cenzenye wori nē dè dàa pe dàli ne jún dè.»

⁶ A *Misa* né *Arawɔn* 'ti juu Isirayeli sienne mé bèle né jo: «Pàngɛ cenguʔ gè, yeli bé ki cén *Yewe* wire wi 'yeli yige Ezipiti kùlo nī lè. ⁷ Sínbinime táanni bè, yeli bé *Yewe* cènme né wi kpuɔɔ nyaa bè, né ki cén wi nyéni kúnʔorilò lúʔu lè náa yeli 'juu nē wáa *Yewe* mé wè. Né weli ní bèle, báli biʔele weli bèle kire ga buu yeli de kúnʔori weli nē ?»

⁸ A *Misa* 'ké yiʔe mé né juu né jo: «ʔaan, yeli bé ki cén, a *Yewe* kénì kaara ken dè yeli mé wè dàa yeli bé káa cenguʔ táanni gè, né yaliire ní dè sínbinime táanni bè, yeli bé líi bè tìn. Né ki cén *Yewe* nyéni ti lúʔu kúnʔorilò náa yeli 'kúnʔori wi nē wè. Weli bèle, weli yē báli ? Sàʔara dàà yeli 'juu nē wáa weli kòli mé gè, *Yewe* wori dī.»

⁹ A *Misa* 'ki juu *Arawɔn* mé né jo: «-Ki juu Isirayeli tògo sienne pe mieni mé pe- siʔere pe kpɔni *Yewe* nē wè. Né ki cén *Yewe* nyéni pe kúnʔorilò lúʔu lè.» ¹⁰ Bà *Arawɔn* 'puu ne nyu né Isirayeli tògo sienne ní bèle, a pe 'yiʔe nē yiyé wáa yé waama kùlo kòli mé gè. Kire tiʔe nī gè, a *Yewe* 'wi cènme né wi kpuɔɔ tie bè pe nē kàsadibage nī gè.

¹¹ A *Yewe* 'ki juu *Misa* mé né jo: ¹² «Mi nyéni Isirayeli sienne kúnʔorilò lúʔu náa pe 'kúnʔori lè. -Ki juu pe mé ma jo: «Cenguɔwuɔɔ nī bè, yeli bé kaara káa; sínbinime táanni bè yeli bé líi bè tìn yaliire nē dè. Bà yeli bé ki cén mi yē *Yewe*, yeli Kulocelié wè.» »

¹³ Bà sí ki kpíʔile, cenguʔ gè, a tingbeniserire ^{††} 'pen nē pénì tigi pe bùguro nī dè nē tiʔe nyi gè. Sínbinime táanni bè, kámege ki yé puu nē bùguro màʔa dè ne suʔu dàala nē lè. ¹⁴ Bà kámege ki pénì cèrige gè, yere

[†] *Nyagurugo gáà nē Kulocelié wii tie Misa nē wè, kire pe 'puu ne ye Sinayii nyagurugo gè. Pe 'puu ne nyagurugo ténime yeri bè ne píne Sinayii; waama kùlo tiʔe ki 'puu. Kuʔɔɔji luʔ ki yé ki màʔa kàliige mé né kámege mé. Isirayeli sienne peli yé puu ne tári ne waa cengenyeni folime kàliige kòli mé gè, bè sa sùuri Sene waama kùlo nī lè, bè sa nò Sinayii nyagurugo nē gè. †† Tingbeniserire, tii situbilo páli felige.*

táa yé kò dàala nē lè yiride múrumuru [‡]. ¹⁵ Isirayeli sienne pe yé ti nyaa; piyè sí ti cénʔ. A pe 'piye yúgo né jo: «Gáayegɛ gī gàa gè ^{††} ?»

A *Misa* sí ki juu pe mé né jo: «Yaliire dī dàa *Yewe* 'ken yeli mé yeli de líi dè. ¹⁶ Ti n'de dàa *Yewe* 'juu nē gbènge dè: «Sien ó sien 'yeli wi- sa tàa jó niʔere bè yeli né wi kpáa wuulo liigenne ní lè, gbɔngbonyiʔe nigbe sien ó sien mé.» »

¹⁷ A Isirayeli sienne pe sí ki kpíʔile bè. A páli 'jó niʔere, a páli 'jó cèri. ¹⁸ Bà pe kénì ti kírì dè dàa pe yé jó dè, bàli pe yé jó niʔere bèle, peli wori tii yé niʔe nē tóriʔ; bàli mieni pe yé jó cèri bèle, peli wori tii pe kóligoʔ. Sien ó sien yé jó nē yeli né wi liigenne ní lè.

¹⁹ A *Misa* 'pe ye: «Sien wáà fāga tàa ténge yeli nī ti-súɔnʔ.»

²⁰ Kire né ki mieni a páli 'cíi, piyè lúʔu wi méʔ. A pe 'tàa wàli nē ténge a ti 'súɔn. A ti 'fúnʔ, a fiere 'jín ti nī, a ti 'kò ne núɔ. A *Misa* fungo ki 'yè pe kúruɔ.

²¹ Bà ki 'láʔa kire nē gè, cenge ó cenge sínbinime táanni bè, sien ó sien nē séni jó nē yeli né dàa ní wi bé gbè pa líi dè, né ki cén, a cenge péni wáari gè, ti nē nyege.

²² Cenyé koliniwuʔu nē gè, pe nē ti jó nē taʔala tliyoɔ siin, kire 'jo sien ó sien nē jó yalenyiʔene siin. A Isirayeli tògo sienne yieginine pe péni ki juu *Misa* mé.

²³ A *Misa* 'ki juu pe mé né jo: «Tire dī dàa *Yewe* cé juu nē gbènge dè. Mbànʔa gè, kire yē *cendenige* né ní cenɔɔdaʔa wàlidengege *Yewe* mé wè; yeli sí baara yafien kúɔʔ ^{††}. A yegɛ ó yegɛ yē yeli mé bè fúɔ gè, ye- ti fúɔ pàngɛ gè. A dii yē yeli mé bè ti suʔɔ dè, ye- ti suʔɔ pàngɛ gè. A yaliire dī 'kò dè, ye- ti gbòbori ye ténge ti-puu kpienduu wori.»

²⁴ A pe 'ti gbòbori nē ténge tiye fúɔ nē péni kpíenme tuu bè, bè *Misa* yé ti juu nē gbènge dè. Ki kpienduu gè, yafien sī ti taaʔ: tii cé fúnʔɔʔ, fiere sī yé jín ti nī. ²⁵ A *Misa* 'pe ye: «Ye- ti líi pàngɛ gè, né ki cén pàngɛ kire gī *Yewe* *cendenige* gè; baara wè ne kúuʔ. Yeli sí ga tii yaliire táa nyaa dàala nē lè pàngɛ gèʔ. ²⁶ Cenyé kolini sunʔɔɔ nī bè, yeli béri yaliire jún dè; kolisiinwuʔu nē gè, *cendenige* gī. Yeli sí ga tii yaliire táa nyaa bileʔ.»

²⁷ Kire né ki mieni, cenyé kolisiinwuʔu nē gè, a páli 'yiri sienne sunʔɔɔ nī bè, bè sa yaliire táa jó; piyè séni yafien nyaa baaʔ. ²⁸ A *Yewe* sí *Misa* yúgo wè né jo: «Lèlè níi nī yeli bé fli bèri mi kajuudiʔele lúru gèle, né mi fànʔa kajuʔulo ní gèle ? ²⁹ Yeli ki 'nyaa kie, mi *Yewe* wè, mi nyéni *cendenige* ken gè yeli mé, kire kenme nē mi nē yaliire ken dè yeli mé cenyé siinwori cenyé koliniwuʔu nē gè. Cenyé kolisiinwuʔu nē gè, sien ó sien 'yeli bè kò wi kpáa mé gè, sien sī yeli bè yiri kpànʔane cenyé kolisi-

[‡] *YIRIDE MÚRUMURU: Eburu sienre ti ne jo: tii bè kámege tiele gaa wiire ti 'waʔa gè. †† Eburu sienre nī dè, a pe 'jo gáayegɛ gī gàa gè ?, pe nē jo man hu. Kire nyasienkenige gáà kire ki 'yiʔe nē kò mana. Wéli baa 16.31. †† Cendenige ki séliidiʔe kire ki 'puu lèlè líi nī Kulocelié duniya faan wè, cenyé kolisiinwuʔu nē gè, a wi 'ɔʔ nē taa. Wéli baa Sél 2.3; Yir 20.8-11.*

inwu?u nī gè?». ³⁰ A sienne pe 'kò ne n̄jgi ne ta?a cenye kɔlisiinwu?u nī gè.

³¹ A Isirayeli sienne pe 'yaliire dàà ti mī?e le gè ne ti yeri *mana*[†] (ki kɔri wire wī: gáayegē gī ?). Ti 'puu bè sùɔɔɔ tíele † n̄ie fíligi. Ti tãanma pi 'puu bè n̄jmi tíele n̄àa nī pe cī sárigē le gè.

³² A Misa sí pe ye: «Ti n'de dàa Yewe 'juu n̄e gbèngē dè: «Ye- mana gbɔngbonyi?e nigbe kírí, ye ténge yeli si-ime mé bè, kire ga buu pe bága pa ti nyaa dàa mi 'ken yeli mé dè, a yeli 'lii waama kùlo nī lè lèlè líi nī mi 'yeli yige Ezipiti kùlo nī lè.»

³³ A Misa sí ki juu Arawɔn mé né jo: «Yaliire daanbile láà líe, ma mana yalenyeni nigbe kírí, ma ténge Yewe yi?e mé gè, kire ga buu yeli kèngelē gáli ke báan gèle pe- pa ti nyaa.»

³⁴ A Arawɔn kénì mana yalenyeni líe lè, n̄e ni ténge *nyakungenge fin?egē*[†] táanni gè ti- kò *sòngidaadi?e*, majo bè Yewe yé ki juu n̄e gbèngē Misa mé wè.

³⁵ A Isirayeli sienne pe 'mana líi wè fúɔ n̄e taa yi?elē to-gosiin n̄e s̄eni n̄ò kùlo n̄e lè baa sienne 'puu bèle. Pe yaliire tire ti 'puu mana wè fúɔ n̄e taa a pe s̄eni n̄ò *Kanaa* kùlo jíinme n̄e bè. ³⁶ Yaliire daanbile náà ní pe 'puu ne kírí lè, lire pe 'puu ne yeri *womeri* wè. Yaliire dan?a káà 'puu baa gàa pe 'puu ne yeri *efaa* wè. Wom-erinyeni nigbe, ni n̄e puu yaliire daanbile nyéni, lire n̄e nyaa efaanyeni † tílāya tiye kiewoli.

Lu?o ki 'yiri kàdenigbaala nī lè

17 A *Isirayeli* tògo sienne pe m̄ieni 'yè Sene waama kùlo ti?e nī gè ne tári ne waa c̄ēe † n̄e yeli né koligo ní gè gàa Yewe 'puu ne tíí pe n̄e gè, n̄e s̄eni n̄ò Erefidimi ti?e n̄e gè n̄e t̄eni baa. N̄e ki ya?a lu?o s̄i yé puu baa pe- gbuo?. ² A sienne pe 'yè ne *Misa* nyuo caa gè. A pe 'jo: «-Lu?o ken weli mé weli- gbuo !»

A Misa sí pe ye: «Gáa n̄e yeli ne mi nyuo caa gè ? Gáa n̄e yeli ne Yewe pun wè ne wéli ?»

³ Lu?owu?o ki yé t̄oni n̄e puu sienne n̄e bèle, a pe 'yè ne nyu ne kún?ɔri Misa n̄e ní jo: «Gáa gī mme gè, gàa muo 'kpí?ile weli n̄e mme gè, né weli yige *Ezipiti* kùlo nī lè bè pa weli kpúu ná?a gè lu?owu?o n̄e gè, weli né weli piile ní bèle né weli yajuuro ní dè?»

⁴ A Misa sí yékpoli wáa Yewe mé né jo: «Gáa mi 'yeli bè kpí?ile sienne bálì mé bèle ? Ki 'kò c̄eri dí pe sí mi wáa gbúu né kàdari ní !»

† Wéli baa 16.15 kaliwēge ki táanme gè. †† Eburu sienre t̄i ne jo koriyanidiri. Ki yé puu yaliire t̄àa dàa t̄i ne f̄iin baa pe ti?e nī gè. Ti yè fiire, né ní yiride bè suɔɔɔ tíele. † Ná?a gè Misa ne nyu nyakungenge fin?egē wu?u n̄e gè gàa nī nyakungenge sienre kàdenitenye siin yi bá-ga puu yè, né mana yaliire ní dè. Wéli baa 25.16,21; 26.33; 31.18; 32.15; 34.29; Eb 9.4; T̄ie 2.17. †† Efaanyeni nigbe, lire n̄e nyaa liitirile 25 féligē; weli bé gbè ni t̄nminc̄o né gbɔngbonyi?e ní gè. Wéli baa T̄nminc̄ogenne T̄iedi?e nī gè. †† Wéli baa T̄ór 33.5-16. Kire ti?e k̄i ne Isirayeli sienne pe tán?agenme tíí bè, tiye nyí nī pe t̄ori yè.

⁵ A Yewe sí ki juu Misa mé né jo: «Kíni sienne pe yi?e mé gè, ma Isirayeli líele páli k̄ori ma p̄ine né m̄ie ní. Ma kàgbiile líe lè muo k̄oli nī gè n̄a ní muo cé *Niili cá?a* kpúɔn gè, mari waa. ⁶ Mi wè, m'bé yéri ná?a muo yi?e mé gè kàdenigbaala láà n̄e *Worebi nyagurugo*^{††} n̄e gè. Muo bé sa kàdenigbaala kpúɔn lè ††, bà lu?o ki bé yiri, sienne pe bé gbuo.» A Misa 'ki kpí?ile baa Isirayeli líele pe nyaame n̄e.

⁷ A wi 'ki ti?e m̄i?e le gè ne ki yeri Masa né Meriba (ki k̄ori wire wī: puuwelige né kún?ɔrilɔ ti?e), bè ki 'nyaa Isirayeli sienne pe yé kún?ɔri Yewe n̄e wè, né Yewe puu wè n̄e wéli wè, né jo: «Yewe wīi bile weli sun?ɔmɔ nī í † ?»

Amalekiyē pe 'tún né Isirayeliyē ní bèle

⁸ Bè pe 'ya?a baa Erefidimi ti?e nī gè, cenge káà a *Amaleki* sienne ^{††}p̄eni p̄eni kapienne cáan *Isirayeli* sien-ne n̄e bèle. ⁹ A *Misa* 'ki juu *Yesuwe*^{†††} mé né jo: «Yè ma n̄aguoɔ páli nyíene ma k̄on ma sa kapienne kpúɔn lè né Amaleki ní wè. Mbàn?a gè, m'bé yè bè yéri nyagurugo naame gè né Kuloceliē kàgbiile ní lè mi k̄oli nī gè.»

¹⁰ A Yesuwe 'ki kpí?ile gàa Misa yé juu gè, a pe 'yiri n̄e kapienne kpúɔn lè né Amaleki sienne ní bèle. Misa né *Arawɔn* ní wè, né Kuri ní wè, a peli 'tán?a nyagurugo naame gè. ¹¹ Ki 'nyaa, a Misa yé gbène kiye yègē yè né Kuloceliē kàgbiile ní lè, Isirayeli sienne pe n̄e cé fàn?a taa; a wi sí gbène kiye t̄irige yè, Amaleki sienne pe n̄e cé fàn?a taa. ¹² Bà Misa kiye yi p̄eni f̄uro yè, a Arawɔn né Kuri pe 'kàdenige líe n̄e le Misa láara wè, a Misa 't̄eni ki n̄e. Á pe 'wi kiye cò yè, a wàa 'kàmēge cò gè, a n̄ii 'kàli-ige cò gè. Bà ki 'kpí?ile a Misa kiye yi 'kò yègēya?aya fúɔ n̄e p̄eni cengenyeni nyógo lè. ¹³ A Yesuwe 'fàn?a taa Amaleki sienne n̄e bèle, a kapiengbuoɔ n̄jɔɔ ni 'pe m̄ieni líi.

¹⁴ A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «-Ki sebe 'sebe nī wè, ki- puu *sòngidaadi?e*^{††}; ma Yesuwe tenme wè ti n̄e wi- ti lú?u wi ki cén, m'bé ki kpí?ile sienne sí ní sòngi daa né Amaleki sienne ní bèle dàala n̄e lè? ^{†††}»

¹⁵ A Misa 'Yewe gbù?ɔɔdi?e káà faan, né ki m̄i?e le gè ne ki ye Yewe Nisii (ki k̄ori wire wī: Yewe wire wī mi fàn?a káfali wè). ¹⁶ A wi 'ti yi?e juu gè né jo: «Bè Amaleki

††† Wéli baa 3.1 kaliwēge ki táanme gè. ††† Pe níe s̄ongí ne ta?a né ti?e gáà sienre ní dè níe ne ti gbù?ɔɔ (wéli baa N̄ún 78.15-16,20; 105.41; 114.8; Eza 48.21). P̄li 'kàdenigbu?o ti?e gáà t̄nminc̄o gè né Zezi Kirisí ní wè (wéli baa Kor1 10.4). † Eb 3.7-8 wīi ne nyu ti?e gáà ki wu?u n̄e gè; kire ti?e gáà m̄ieni k̄i ne N̄ún 95.7-8 siennuro nyu dè. †† Amaleki sienne bèle pe yé puu Ezawu jaa wáà piile (wéli baa Sél 36.6,12; Sam1 15.2; Sam1 30.1; Kaj1 1.36). Pe puu ne tun sienne n̄e bèle waama kùlo koliyo nī yè ne pe yere suu dè pe mé. ††† Tabelige kire gī ná?a gè pe 'Yesuwe m̄i?e yeri gè. Yesuwe wire 'puu Efirayimi sa?a t̄ulugo ki k̄af̄li wáa, wire wi bága pa Isirayeli sienne pe yi?e k̄ini gè a Misa k̄a p̄eni k̄uu wè. Wi m̄i?e ki k̄ori wire wī: Yewe ne sien suu. ††† Ki tabelige kire gī ná?a gè piyè ne ki nyu né jo sebe yè baa n̄àa nī yirile né suɔɔɔ sienre t̄i ne sebe dè. ††† Wéli baa Fàn 25.17-19; Sam1 15.2-9.

sienne pe 'fɔli nè pɛni tuu Yewe wi kùlofɔlilɔ kácun?ɔ nē gè, Yewe bé puu kàsii nē né pe ní kèngelɛ ke mièni nī.»

Zeturo wi 'ké bàa Misa wéli

18 Zeturo njáa wi 'puu Madiyan kùlo kacuwriwo wè, né ní Misa cuc tuu wè, wi yé ki lú?u gàa Kulocelié 'kpí?ile Misa mé wè né Isirayeli sienne ní bèle, Misa wuulo bèle, né kenme bìl nē Yewe cé Isirayeli sienne yige bèle nè síe wè Ezipiti kùlo nī lè. ² Zeturo wè, Misa cuc tuu wè, a wi 'Sipora † kóri wè, Misa cuc wè, nè ké né wi ní, né ki cén Misa cé wi tórigo wi wuulo ti?e nī gè, ³ né wi jaala siin ní bèle. Pe 'puu ne wàa ye Gerisɔmi (ki kóri wire wī: nabɔnwɔ), gii wi yé je juu gè, «Mi 'puu nabɔnwɔ kùlo làa nī wī,» ⁴ ne siinwu ye wè Eliyezeri (ki kóri wire wī: mi Kulocelié wī ne mi suu), gii wi yé je juu gè, «Mi tuu wè, wi Kulocelié wi 'mi suc Farawɔn kapiengbuɔn ɲɔsii mé wè.»

⁵ Misa 'puu téniwe bùguro nī dè, baa Kulocelié nyagurugo táanni gè, waama kùlo nī lè. A Zeturo wè, Misa cuc tuu wè, a wi 'Misa cuc né wi jaala kóri bèle nè ké wi kúrugu. ⁶ A Zeturo 'tunduro tun Misa mé wè né jo: «Mi ne waa baa muo kúrugu né muo cuc ní wè né muo jaala siin ní bèle.»

⁷ A Misa 'yè nè yiri nè sèni wi cuc tuu kpàli wè, nè wi wáa nè mígi né gbɔbi wi láara. A pe 'piye síeri né jo: «Yanyige yē baa lé ?» Kire kàdu?ume a pe sèni jiiin Misa fèni sa?a nī gè. ⁸ A Misa 'ki juu nè tìe wi cuc tuu nē wè gàa ki mièni Yewe 'kpí?ile Farawɔn né Ezipiti sienne nē bèle né Isirayeli sienne suc bèle. A wi 'h'è ti mièni juu nè tìe wi nē fùrɔɔ nyáa yi 'peli taa koligo nē gè, né kenme bìl nē Yewe 'peli suc nè síe wè. ⁹ A Zeturo 'fundaanra kpí?ile kacèngelɛ gáli ke mièni wu?u nē gè, gáli Yewe cé kpí?ile Isirayeli sienne mé bèle, né pe suc Ezipiti sienne pe kiyè nī yè.

¹⁰ A Zeturo 'h'è jo: «Kpu?ɔɔ 'yeli de tari Yewe nē, wire njáa wi 'yeli suc Farawɔn wi kiyè nī yè né Ezipiti sienne pe kiyè nī yè, wire njáa wi 'yeli suc Ezipiti sienne pe parituɔɔ mé dè. ¹¹ Píra njáa nī wè, mi 'ki cén Yewe wire wi 'kpú?ɔ nè tóri kulocelɛ pe mièni nē, né ki cén wire wi nyéni gàa kpí?ile gè fungbenyefɔlilɔ báli nē bèle, báli pe 'puu ne yeli wu?ɔ bèle.»

¹² Zeturo wè, Misa cuc tuu wè, a wi 'yaju?u kàa kpúu nè ki kpí?ile kakuwɔ kaasu?uro né yanyige suro su?ɔ ni?ere Kulocelié mé, a Arawɔn né Isirayeli liɛle pe mièni 'pen nè pèni suro lii dè né Misa cuc tuu ní wè Kulocelié yi?e mé gè.

† Sipora wè, wi yé píne nè ké né Misa ní wè Ezipiti kùlo mé lè (wéli baa 4.24,26). Ki bé gbè nyaa Misa cé wi tórigo wi tuu ti?e nī lèle lí nī wi 'puu ne cáanri né Farawɔn ní wè sùkulolo ya?a wu?u nē gè. Ki míeni ki bé gbè nyaa lèle lí nī Kulocelié 'Isirayeli sienne suc bèle parituɔɔ mé dè, kire lèle lire nī Sipora ké bàa ki kataanna juu lè wi wuulo mé bèle.

Misa 'kàyu?ujuulo téngɛ

¹³ Ki kpìendu gè, a Misa 'yè nè téni ne sienne pe kàyu?u nyu gè. A sienne pe 'pen nè pèni yéri nè taanni Misa yi?e mé gè, nè ki séli sínbinime táanni bè, fúɔ nè pèni nò cengu?ɔ táanni gè. ¹⁴ Bà Misa cuc tuu wi kénì ki nyaa gàa Misa 'puu ne kpín?ini gè sienne mé bèle, a wi 'jo: «Gáa baara muo ne kúu sienne mé bèle mme gè ? Gáa nē muo 'téni muo nigbe, á sienni?eme bàa ní bè yéribɛ muo yi?e mé gè, nè ki líe sínbinime táanni bè fúɔ nè pèni nò cengu?ɔ táanni gè ?»

¹⁵ A Misa sí wi cuc tuu ye wè: «Je sienne piyē ne báan m'mé bè pa Kulocelié yúgo bè wi nyéni kaala cén lè wī. ¹⁶ A kàsii gbèni yè pe sun?ɔɔ nī bè, pe nē pen m'mé, mi nē pèni kàyu?u juu gè pe mé. Mi nē Kulocelié fàn?a kele né wi fàn?a kaju?ulo tìe gèle pe nē.»

¹⁷ A Misa cuc tuu wi 'jo: «Muo baara ti kúɔgenme pi wè cènbe? ¹⁸ Muo bé miè fùrɔ wa?ane, muo né sienne pe mièni ní bàli bīɛle muo táanni wè. Baara ti?ere nè tóri muo nē. Muo sí gbè jaa bè ti mièni kúɔ muo nigbe? ¹⁹ Píra njáa nī wè, -mi sienre lú?u dè. M'bé mi sícilige tìe gè muo nē, Kulocelié sí muo sa?a. Muo 'yeli bè puu kà-suluwo sienne mé bèle, Kulocelié yi?e mé gè. Muo wī ma béri pe kele líi gèle de waa de nyu Kulocelié mé wè. ²⁰ Te pe tenme fàn?a kele nē gèle né fàn?a kaju?ulo ní gèle, ma ki tìe pe nē koligo gáa pe 'yeli bèri tari gè, né gàa pe 'yeli bèri kpín?ini gè.

²¹ «Muo wè, ma sienne páli nyíene ma kòn pe sun?ɔɔ nī: bàli bīɛle ɲɔri ní dè né kaala cén wè, níe fí?é Kulocelié nē wè, né sien gbè téngɛ pe nē wè, né bàli bīɛle nú?ɔɔ kele kiyè pe déni bèle?, ma pe téngɛ sienne yi?e mé gè, wàa puu sienne sirakogunɔ (1 000) kàfɔli, wàa sí puu sienne dabataan (100) kàfɔli, wàa puu sienne togosiin né kpɔrigɔ kàfɔli, wàa sí puu sienne kie kàfɔli. ²² Peli pe béri sienne kàyu?u nyu gè cenge ó cenge. A dii kèni pe fungo wúɔ bèle, pe bé pa ti juu muo mé. A pe fàn?a sí taa dii nē wè, pe bé ti juu bè ti kúɔ, peli bèle. -Kàa yige muo tugoro nī dè, pàli sí muo sá?a ti nē. ²³ A muo 'jáa nè kire kpí?ile gè, á Kulocelié muo 'yi?e kíni wè, muo ɲɔri ti? kúɔ?, né míeni sienne báli pe béri waa yanyige nē.»

²⁴ A Misa wi 'wi cuc tuu sienre lú?u dè. A wi 'fali nè ki kpí?ile gàa wi yé juu gè. ²⁵ A Misa 'nàguɔɔ páli nyíene nè kòn Isirayeli sienne nī bèle, bàli bīɛle pe 'puu ɲɔri ní dè né kaala cén wè. A wi 'pe téngɛ sienne pe mièni nyù-go nē, wàa ní sienne sirakogunɔ (1 000) kàfɔli; ɲii ní wè sienne dabataan (100) kàfɔli; wàa sí ní sienne togosiin né kpɔrigɔ kàfɔli; wàa ní sienne kie kàfɔli. ²⁶ Kire sienne báli pe 'puu nē kàyu?u nyu gè cenge ó cenge ne kele cuɔnri gèle; gáli kiyè cé gbàli nè cáanri gèle?, a dii cé pe 'jaa dè, pe nē sèni tire juu Misa mé wè. ²⁷ A Misa 'wi cuc tuu tórigo wè, a wi 'koli nè ké wi kùlo mé lè.

SINAYII NYAGURUGO NYAKUNGENGÉ GE

(19.1–31.18)

Isirayeliyé piyè ne gbòborí bè Yewe kpàli wè

19 Yeye taanriwu?u nē gè *Isirayeli* sienne pe yirile kàdu?umε gè *Ezipiti* kùlo nī lè, ki cennugo gè, a Isirayeli sienne pe sèni nò Sinayii † waama kùlo nē lè. ² Bà pe yé yiri Erefidimi ti?ε nī gè, a Isirayeli sienne pe sèni jiiin *Sinayii waama kùlo* nī lè, nè sèni bùguro kpúwò dè waama kùlo nī lè nyagurugo táanni gè.

³ A *Misa* wire 'tán?a nyagurugo nē gè, Kuloceliε kúru gu wè. A Yewe wire 'wi yeri nyagurugo naame gè né wi ye: «Kenme báà pire nē muo bé juu né *Yakuba* narige wuulo ní bèle, sienre dáà tire muo bé juu Isirayeli sienne mé bèle: ⁴ «Yeli nyéni ki nyaa, yeli tíime bèle, gàa mi 'kpi?ile Ezipiti sienne nē bèle, né kenme bì nē mi 'yeli gbó mi fikenye nē yè bè difira tíele †† nè pen né yeli ní ná?a gè mi táanni wè. ⁵ Píra nǎà nī wè, a yeli ne lúru mi mé wè, níε síngi mi *nyakungenge* sienre ‡ mé dè, yeli bé puu mi wuulo duniya sienfeliye yi mièni sun?wòwò nī bè, né ki cén dàala ni mièni yè mi woli. ⁶ Yeli bèle yeli ye mièni bé puu mi kùlofòligo ki *kacuwòrilb*; m'bé yeli kpi?ile sienfelige gàa mi 'nyíene nè kòn gè nè téngε kiiye gè ††.»

«Sienre dáà tire dī dàa muo bé sa juu Isirayeli sienne mé bèle.»

⁷ A *Misa* 'koli nè ké bùguro mé dè, nè sèni Isirayeli liεle pe mièni yeri nè téngε, né sienre juu dè pe mé dàa Yewe yé juu nè gbèngε wi mé dè, né jo wi- ti juu pe mé dè.

⁸ A sienne pe mièni 'píne nè jo: «Weli bé ki kpi?ile dàa ti mièni Yewe 'juu muo mé dè.» A *Misa* 'koli nè sèni kire sienre juu dè Yewe mé, dàa sienne pe yé juu dè.

⁹ A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: «M'bé pen muo mé kàsadi bage nī gè gàa ki 'wúo gè, kire ga buu sienne pe- mi yékpòli lú?u lè lèle lī nī m'béri nyu né muo ní wè. Bà sienne pe bé téngε muo nē lèle ó lèle.»

A *Misa* sèni sienne pe siennugoro juu dè Yewe mé wè.

† *SINAYII*: Pe puu ne Sinayii nyagurugo yeri mièni Worebi. Wéli baa Fàn 1.6; 4.10,15; 5.2 Isirayeli sienne pe 'téni baa kire ti?ε nī gè fúo nè taa yiele nigbe. Pe kárilé lè, baa kire ti?ε nī gè, ki 'Kuloceliε nyasienre fori dè dàa wi yé juu *Misa* mé wè (wéli baa 3.1). †† Difira cuo wi nē wi piile gbó bèle fikenye nē yè níε ne fini né pe ní. Kire ne Kuloceliε kenme tii bè weli nē, kenme bì nē wi 'Isirayeli sienne sá?a bèle a pe 'ku?jii jeli wè, né pe 'sá?a kagbengele ke mièni nī gáli ke 'pe le gèle. ‡ Nyakungenge wu?u gàa ki 'juu ná?a gè, Kuloceliε cé kini nè ki kpi?ile né Birayima ní, kire né ki mièni a wi 'koli nè kacin?ene kele juu nè fàri ki nē, né jo Isirayeli sienne bèle pe mièni 'yeli pe- puu wire wuulo né wire nàgoriceminne (wéli baa Sél 15–17). †† Wéli baa Fàn 4.20; 7.6; 14.2; 26.18–19; Tiit 2.14; Tíε 1.6; 5.10; Piε1 2.9.

¹⁰ A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: «Koli mari waa sienne kúru gu bèle, ma sa pe gbòbori ma pe wáli ma téngε pàngε gè né mbàn?a ní gè. Ma pe ye pe- piye gbéli pe mùnu, pé pe burudo jíge dè, ¹¹ pe gbòbori pe ya?a cènye taanriwu?u nē gè, né ki cén cènye taanriwu?u nē gè, Yewe bé tigi pe mièni nyaame nē *Sinayii* nyagurugo nē gè.

¹² «-Lá?ala tiε sienne nē bèle ma pe ye: «Ye- yiye cò díε? ! Wàa fǎga tán?a nyagurugo nē gè?; wàa míeni fǎga cò daa ki kàsènye nē yè? ! A sien ó sien 'cò nè taa nyagurugo nē gè, kányi?ε nē pe bé wi kpúu wí. ¹³ Sien fǎga cò kire sien nē wè díε?; kire sien wè, pe bé wi wáa bè kpúu né kàdari ní, a kire ga laa pe bé wi súbulo bè kpúu né nǎaya ní. A ki cénì nyaa yaju?u yo, kire ga laa sien yo, wíi ga tii kò sii nē? †.» A pe kénì sinbanyεge wíi gè, kire lèle lire yákuo nī sien bé né gbè tán?a nyagurugo nē gè.»

¹⁴ A *Misa* 'koli nè tigi nyagurugo nē gè nè pen sienne kúru gu bèle nè péni pe mièni wáli nè téngε Yewe mé, né pe ye pe- piye jíge pe mùnu. A pe mièni 'pe burudo jíge dè.

¹⁵ A wi sí pe ye: «Ye- yiye gbòbori ye ya?a cènye taanriwu?u nē gè; wàa fǎga cò wi cuo nē? ††.»

Yewe 'tigi Sinayii nyagurugo nē gè

¹⁶ Cènye taanriwu?u nē gè, cengenyenifolime lèle nī lè, a ki 'nyaa kàsakpenige ki 'puu ne túngú níε nyí?ene, a kàsadi bage káà péni nyagurugo tón gè, gàa ki 'puu wu?o gè. A pe 'sinbanyεge wíi gè kpu?o, a sienne pe mièni 'fíε bùguro nī dè ne fún ne yà?ará. ¹⁷ A *Misa* 'fali nè sienne yige bèle pe- sa Kuloceliε kpàli wè bùguro yi?ε mé gè. A pe sèni yéri nyagurugo táanni gè. ¹⁸ *Sinayii nyagurugo* ki mièni cé puu tóngo wírige nē gè, né ki cén Yewe cé tigi kàsun nī gè, á wírige ní gè ne yé?gí naame gè wu?o tígiti, á nyagurugo ki mièni ní ne cúungu.

¹⁹ Ki 'nyaa sinbanyεge yékpòli ni 'puu ne gbèngí ne waa, kàa 'puu ne fàri ni nē súuri ††, *Misa* wire 'puu ne nyu, á Yewe Kuloceliε sí ne siennugoro kan?a dè wi mé né yékpogbuo ní. ²⁰ A Yewe 'tigi Sinayii nyagurugo naame gè, níε *Misa* yeri né jo wi- tán?a baa wire kúru gu nyagurugo naame gè. A *Misa* 'tán?a baa.

²¹ A Yewe sí jo: «Koli ma tigi sienne kúru gu bèle, ma pe sòmì pe fǎga fi?εle bè jo peli bé pa Yewe nyaa wè ! Né ki cén a pe 'kire kpi?ile gè sienni?ene bé kùu pe ní. ²² *Kacuwòrilb*§ tíime báli pe 'kpcni mi nē bèle, pe 'yeli pe-

†† Wéli baa Eb 12.18–20. ††† Ti?ε gáà nī gè, Kuloceliε si puu ne caa bè ki tiε bé jo celiwe wíi nú?wò wí, kire ga laa nàguo wíi nú?wò?; wi 'puu ne caa sienne pe- piye gbòbori, pe sòngirò ti sí kò wire penwu?u nē gè, majo bè cefonwò cí wii gbòbori níε wi pòli sige wè. ††† Wéli baa Eb 12.18–24. § *Kacuwòrilb* báli wu?u ki 'juu ná?a gè, muo bé ki nyaa peli yé puu Isirayeli nariye káfòlilò páli, kire ga laa liεle páli, né ki cén piyè cé fiε Levii túlugo wuulo nyíene bèle nè kòn?,

piye wàli déngé mi mé, kire ga laa mi Yewe mi fäga ñàʔana bè pe kpúɔn.»

²³ A Misa sí Yewe ye o: «Sienné piyě gbè jaa bè tánʔa Sinayii nyagurugo nē gèʔ, né ki cén muɔ tíime 'ki juu nē gbèngé weli mé né jo we- láʔagele kpíʔile nyagurugo táanni gè, weri ki tóri wàlidengége muɔ mé.»

²⁴ A Yewe sí wi ye: «Koli ma tigi, ma sa Arawɔn kóri wè ma tánʔa né wi ní. Gàa ki 'kacuɔnrilo kúɔ bèle, peli né sienné ní bèle, peli fäga jo peli bé ñàʔana bè tánʔa mi kúruɔʔ, kire ga buu mi fäga ñàʔana bè pe kpúɔnʔ.»

²⁵ A Misa 'koli nē tigi sienné kúruɔ bèle nē sēni ti mieni juu pe mé dàa Yewe 'juu dè.

Yewe wi 'nyakungenge kajuudiʔele kie tie gèle

20 Ti n'de sienné dáà ti mieni Kulocelié 'juu dè:

² Mi yē Yewe, muɔ Kulocelié wè.

Mi mi muɔ 'yige Ezipiti kùlo nī lè,
kire tiʔe nī muɔ 'puu sùkulomɔ nē bè.

³ Ma fäga kulocelié wáà caa bè fàri mi nēʔ.

⁴ Ma fäga yatenge káà kpíʔile bèri ki gbùʔɔrɔʔ,
kàa tíele gàa gī nyiʔene nī lèʔ,
né kàa tíele gàa gī dàala nē lèʔ,
né kàa ní gàa gī luʔɔ nī gè dàala táanme gèʔ †.

⁵ Ma fäga káguro cáan kire yeʔe dáà ti felide yiʔe mé gèʔ;

muɔ míeni sì yeli bèri ti sunguʔ.

Né ki cén mi Yewe wè, muɔ Kulocelié wè,
mi yē Kulocelié ñàà wī yejaʔafɔli wè ††.

Mi nē tuufɔliɔ pe kolimɔ tóri bè pe piile kúruɔ bèle,
fúɔ bè taa kèngéle taanriwoli né siceriwoli nē lè
bàli pe 'cii mi nē bèle.

⁶ Nē sí ki yaʔa mi yē Kulocelié
ñàà wī nē bànguɔ déniɔe nii né sienné ní bèle,
bili mé mi woli ni 'kpúʔɔ pe mé bèle,
a piyē nē lúru mi kajuudiʔele mé gèle,
fúɔ bè sa nò kèngéle sirakogunɔwoli (1 000) nē lè.

⁷ Ma fäga Yewe muɔ Kulocelié míʔe yeri gè waʔaneʔ †,
né ki cén Yewe bága kàyuʔu juu sien ó sien nē
ñàa wī 'wi míʔe yeri gè waʔane gè.

⁸ Sɔngi ma taa cendenige wuʔu nē gè, ma ki cò cèngé.
Ma ki kpíʔile cenwalidengége Yewe mé.

⁹ Muɔ 'yeli bè baara cenye kolini bè muɔ baara ti
mieni kúɔ.

¹⁰ Gàa gī cenye kolisiinwuʔu gè,

peli báli pe yé kénì kò kacuɔnrilo bèle kàduʔume gè. Wéli baa 3.16,18; 12.21; 18.12. † Koliyo 4 né 5 wuʔu ní gè, wéli baa 34.17; Lev 19.4; 26.1; Fàn 4.15-18; 27.15. †† Kulocelié wī nē caa náʔa gè wire sienné peri wire nigbe gbùʔɔrɔʔ, majo bè nàguɔ cí nē ki caa wire cuɔ wi- puu wire nigbe wuu wè (wéli baa 34.14; Fàn 4.24; 32.16,21; Yes 24.19; Nyún 78.58; Kor1 10.22). † waʔane: Sienné dáà ti bé gbè yiʔe bè jo: muɔ si yeli bè Kulocelié míʔe líe gè bè sien fáanni né ki níʔ. Wéli baa Lev 19.12.

kire cenge gè kiī cendenige Yewe muɔ Kulocelié mé.
Ma fäga baapile nigbe kúɔ kire cenge nī gèʔ,
muɔ yo, muɔ jaa yo, muɔ póri yo,
muɔ baakuɔwɔ nàguɔ né ñàa wī celiwe wè yo,
né muɔ yajuuro ní dè yo,
né nabɔnwɔ wáà ní ñàa wī yeli sunʔɔmɔ nī bè.

¹¹ Né ki cén cenye kolini sunʔɔmɔ nī bè,
Yewe 'nyíʔene faan lè né ni yeʔe dáà dī ni nī lè,
né dàala ní lè né yeʔe dáà dī ni nē lè,
né kuʔɔjii ní wè né yeʔe dáà dī wi nī wè.
Cenye kolisiinwuʔu nē gè, a wi 'hʔ nē taa.
Kire kenme nē Yewe 'diba taʔa wè cendenige nē gè,
né ki wàli nē téngé wire wuʔu ††.

¹² Te muɔ tuu né muɔ yàa kpóri wè,
kire ga buu muɔ sii cenye yi- níʔe kùlo nī lè
nàa Yewe muɔ Kulocelié wi bé ken muɔ mé lè ††.

¹³ Ma fäga sien kpúuʔ †††.

¹⁴ Ma fäga ceyuugo kpíʔileʔ †††.

¹⁵ Ma fäga kàyuugo kpíʔileʔ †.

¹⁶ Ma fäga fine daʔa muɔ siennyeni nēʔ ††.

¹⁷ Ma fäga nyabienné kpíʔile muɔ siennyeni saʔa nēʔ;
muɔ fäga ki yaʔa muɔ siennyeni cuɔ wi láa muɔ taaʔ;
né wi baakuɔwɔʔ ñàa wī nàguɔ wèʔ,
né wi baakuɔwɔʔ ñàa wī celiwe wèʔ,
né wi nùʔɔ, né wi sèfenneʔ, né yeʔe ó yeʔe
gàa gī muɔ siennyeni wuʔu gèʔ †††.

Misa 'puu kàsuluwo sienné né Yewe sunʔɔmɔ nī bè

¹⁸ Sienné pe mieni 'puu nē kàsakpenige ki kpènimé
lúru bè, ki ní nē nyíʔene, níe sinbanyeye wíime lúru bè.
Pe 'puu nē wíriɔe nyaʔa gè gàa ki yé nyagurugo tón gè.
A fiere pe 'cò kpuʔɔ a pe 'kò nē fún nē yàʔarà, a pe 'yéri
liʔi. ¹⁹ A pe sí Misa ye wè: «Te nyu né weli ní muɔ tíime
wè; weli béri lúru muɔ mé. Kii yeli Kulocelié wire tíime
de nyu né weli ní mme gèʔ, kire ga laa weli fäga kúuʔ
††.»

²⁰ A Misa wi 'ki juu sienné mé bèle né jo: «Ye fāri fiʔéʔ.
Bè Kulocelié wi 'pen náʔa gè yeli mé wè, wī nē caa bè
yeli siʔe weli wī, kire ga buu yeli de wi fiʔé lèlè ó lèlè nī,
kire ga buu míeni yeli fäga de kapiʔile kpínʔiniʔ †††.»

†† Wéli baa Sél 2.1-3; Yir 16.23-30; 23.12; 31.12-17; 34.21; 35.2; Lev 23.3. ††† Wéli baa Fàn 27.16; Mat 15.4; 19.19; Mar 7.10; 10.19; Luk 18.20; Efe 6.2-3. †††† Wéli baa Sél 9.6; Lev 24.17; Mat 5.21; 19.18; Mar 10.19; Luk 18.20; Wuro 13.9; Zak 2.11. ††††† Wéli baa Lev 20.10; Mat 5.27; 19.18; Mar 10.19; Luk 18.20; Wuro 13.9

† Wéli baa Lev 19.11; Mat 19.18; Mar 10.19; Luk 18.20; Wuro 13.9
†† Wéli baa 23.1; Mat 19.18; Mar 10.19; Luk 18.20 ††† Wéli baa Wuro 7.7; 13.9 †††† Wéli baa Eb 12.18-19 ††††† Náʔa gè, Isirayeli sienné pe 'ki juu né jo Misa wi 'yeli bè kò peli kàsuluwo peli né Kulocelié sunʔɔmɔ ní bè. Nyakungenge Fəngɔ Sienné ní dè, ki 'juu míeni né jo Zezi wī kàsuluwo weli né Kulocelié sunʔɔmɔ ní bè, wire wi 'kàsulugo senge kpíʔile gè. Wéli baa Tim1 2.5; Eb 8.6; 9.15; 12.18-19,24.

²¹ Bà sí ki 'kpí?ile a sienne pe 'yéri lí?i, a Misa wire 'sí?ere nè jíin kàsadibage nī gè gàa gī wu?wò gè, gàa nī Kulocelié yé puu gè.

**Yewe wi 'wi gbù?wòdi?e
faanna wori juu dè**

²² A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «Ti n'de dàa muo bé juu *Isirayeli* sienne mé bèle:

« Yeli nyéni ki nyaa yeli tíime bèle, nyi?ene naame mi 'puu níe nyu né yeli ní. ²³ Yeli sí yeli bè yafaanra táa faan bèri ti gbù?wò de ti sungu mi táanni?. Dàa dī wali-fiiwe wori dè, né tie wori ní dè, yeli sí ga tíi tire tàa fáala kpí?ile?.

²⁴ «Muo bé puuro tí?e bè mi gbù?wòdi?e faan gè. Kire nē muo béri yajuuro kónigi dè de mi gbù?wò, né míeni muo *kaku?wò kaasu?uro* dè, né muo *yanyige kaara* ní dè, dàa ti bé puu sinbaala né sikaala wori dè, kire ga laa niéye wori ní dè. A mi 'ki kpí?ile ma mi mí?e gbù?wò gè tí?e ó tí?e nī wè, m'bé muo kpàli bé diba ta?a wè muo nē kire tí?e nī gè wī. ²⁵ A muo je mi *gbù?wòdi?e* faan gè né kàdeniyé ní yè, ma fága ki faan né kàdeniyé ní nyàa pe 'ten yè. Né ki cén a muo 'ti ten dè, muo bé ki nú?wò wī †. ²⁶ Muo sì yeli bè mi gbù?wòdi?e faan gè gàa ki bé puu né tán?adi?ele ní gèle?, kire ga laa a sien kénì je tán?a ki nē bè mi gbù?wò wè, pe 'wi fiere tí?e nyaa gè † »

Yewe 'kàyu?ujuuro wori juu dè

21 A Yewe n'è nē jo ††: «Kàyu?ujuuro sienre dàa tire muo bé juu *Isirayeli* sienne mé bèle.»

Sùkulolo nà?agenme kàyu?ujuuro dè

² «A muo 'Eburu *sùkulowo* suw wè, wi bé baara muo mé yi?ele kolini. Yi?ele kolisiinwoli nē lè, muo bé wi ya?a wiime, wi yafien sàri?. ³ A ki yè muo 'wi suw wi nigbe wè, wi bé yiri wi nigbe. A ki sí nyaa wi 'puu né celiwe ní wè, muo bé wi ya?a wi- yiri né wi cuw míeni ní wè. ⁴ A ki sí nyaa wi kàf?li wire wi yé celiwe ken wè wi mé wè, á celiwe wi 'piile sii, nàgabigele á kire 'laa pìcapigele gèle, celiwe né wi piile ní bèle peli bé kò wi kàf?li wi wulo. Sùkulonaguo wi bé yiri wi nigbe. ⁵ A ki sí péni nyaa sùkulowo wi 'ki juu né jo: «Mi kàf?li wè né mi cuw ní wè né mi piile ní bèle, pe 'mi déni wè, kire nē mi wè ne caa bè pe ya?a bé yiri sùkulomwò nī bè?», ⁶ wi kàf?li wi bé wi cò bè ké Kulocelié yi?e mé tí?e gáa nī pe Kulocelié gbù?wò wè †, bè sa wi yérige sa?a wiile nē lè, kire ga laa sa?a wiile kpàteliye nē yè. Kire tí?e nī gè wi kàf?li wi bé wi nyùgo télige gè wiile nē lè bè ngbóli fùru lè né

† Wéli baa Fàn 27.5-6; Yes 8.31 †† Weli 'ti?e gáa sienre ta?a dè baa wī bè ti lú?ugenne ciile lè. ‡ Wi bé ké kàyu?ujuuro yi?e mé gè, bàli pe kàyu?u nyu gè Kulocelié sindi?e ní gè (wéli baa 22.7-8; Fàn 1.17; Njún 82.1).

kóriwo ní wè. Kire kàdu?ume gè, sùkulowo wi bé kò wi wuu súuri wi sii nī wè ††.

⁷ «A nàguo wáa 'wi póri pári wè wi- kò sùkulocuo wè, wi? gbè yiri sùkulomwò nī bè bè sùkulonaguo tíele wè?.

⁸ A ki yè wi kàf?li wi 'wi suw wali nē nè wi kpí?ile wi cuw wáa wè, á wi kénì wi déni cígini wè?, wi 'yeli bè ki ya?a celiwe wi tuu wi- koli wi fùgu suw wi mé. Kii yeli wi- koli wi pári nabonwò wáa mé? nàa wi wè yeli kùlo wuu wè?, né ki cén wire wi nyéni wi nù?wò. ⁹ A ki yè wi cé wi suw nè ken wi jaa mé wè wi- kò wi cuw wè, wi 'yeli bè wi nà?a bè yeli né yeli kali?ele ní gèle, gáli ke 'téngé sinborilo nà?agenme wori nē dè.

¹⁰ «A nàguo wi n'è celiwe wáa wiye líe wè, kii yeli wi- kàa yige cepeliwe wi yere nī dè dàa ní wi 'yeli dè?: yali-ire † dè, né fènine ní bèle, né míeni bè kàa yige wi sa?a jíinme nī bè?. ¹¹ A nàguo wi wè ne katiye nyàa taanri kpín?ini yè wi mé wè?, sùkulocuo wi bé gbè yiri; wi? wali sàri?.»

**Fungbenyef?ilil kakpi?iligele
kàyu?ujuuro dè**

¹² «A sien ó sien wi siennyeni kpúon a wi 'kùu wè, wi 'yeli pe- wi kpúu míeni ††. ¹³ A ki sí nyaa wi? ki kòrirwò wī wè?, a mi Kulocelié 'ki ya?a a ki 'kpí?ile gè, wi bé jaa bè fè bè sa lí?ire jó tí?e káa nī gàa m'bé tíe yeli nē gè ††.

¹⁴ A ki sí nyaa wáa kénì wi siennyeni kpúon nè ki kòrirwò bè wi kpúu sícilibi?i ní gè, muo bé sa wi lá?a bè sa wi kpúu a wi cénì fè né séni lí?ire jó mi *gbù?wòdi?e yafan?a* nē gè †.

¹⁵ «A wáa 'wi tuu kpúon wè kire ga jaa nè wi yàa kpúon wè, ki 'yeli pe- ki sien kpúu wè.

¹⁶ «A wáa 'sien wáa yùu nè pári yo, kire ga laa wi tíin wi kiye nī yo, ki 'yeli pe- kire sien kpúu wè míeni ††.

¹⁷ «A sien 'wi tuu fa?a á kire laa wi yàa wè, ki 'yeli pe- wi kpúu wī ††.

¹⁸ «A ki 'nyaa nàguowò siin 'tún, a wáa 'nji kpúon wè né kàdenige ní kire ga jaa kagurugo ní fúu a ki 'nyaa wi? kùu?, nè sí ki ya?a wi 'ké nè séni síne yasinége nē gè,

¹⁹ nàa wi 'wi kpúon wè, kii yeli pe 'wi wu?wò a ki sí yè nyaa nji wi bé ní gbè si?i bè yiri kpàn?ane gè né wi kàgenige ní gè. Kire né ki míeni wi bé ki sàri wi mé cenye nyàa nī wi? gbèni baara yè?, bé sí wi gbari fúu bè taaw pa pu?wò.

²⁰ «A sùkulowo wáa kàf?li sí kénì wi sùkulonaguo kire ga laa wi sùkulocuo kpúon né kàgbiile ní, a ki sien wi 'kùu kire kenme nē bè, wi kàf?li wi 'yeli pe- wi wu?wò. ²¹ A

†† Bè ngbóli fùru lè, kire tí?e sienne mé bèle, kire 'puu fie bè ki tie sien wi 'kò sùkulowo súuri. Wéli baa Lev 25.39-46. †† Eburu sienre nī dè ná?a gè, ki 'juu né jo: kaara. ††† Wéli baa Sél 9.6; Lev 24.17. ††† Kulocelié wi bé kàaya yáa tie pe nē lèle lí nī pe bé jíin Kanaa kù-lo nī lè, yire bé puu lí?ire jódiye yè (wéli baa Tór 35.10-34; Fàn 19.1-13; Yes 20.1-9). † Kulocelié gbù?wòdi?e gè, ki yè buu a sien 'kaala kpí?ile wè, wi nē fè nè séni lí?ire jó kire tí?e nī gè (wéli baa Kù-lo 1.50-51; 2.28-34). †† Wéli baa Fàn 24.7. ††† Wéli baa Lev 20.9. Ki sienre ti 'juu baa Mat 15.4; Mar 7.10.

ki sí nyaa sùkulowo wii kùu cenge nigbe? kire ga jáa cenyε siin sunʔɔɔwɔ nī bɛʔ, piyɛ ki fuʔɔ tɔn gè wi kàfɔli mé wèʔ, né ki cén sùkulowo wè, kàfɔli wi lɔri dī.

²² «A ki péni nyaa nàguɔɔwɔ siin ne túngu bèle, né sɛni laalafɔli círi nè taa wè, a liye yi 'cúʔɔ yè a pùu wi 'yiri sìn-liε nī wè, nè ki yaʔa cúʔɔwɔ si kpíʔileʔ, nàguɔ ɲàà wi 'wi círi wè, wi 'yeli bè ki sàri bè yeli né gàa ní celiwe wi pɔli wi 'tìε gè a kàyuʔujuuro pe 'kàyuʔu juu gè nè kúu wè.

²³ A ki sí péni nyaa kapiʔi gè, wi 'yeli bè wuʔɔgɔ taa bè yeli né gàa ní wi 'kpíʔile gè. Muɔ bé ki sàri wi sii né ɲii wi sii sindiʔε ní †, ²⁴ wi nyapile né ɲii wi nyapile sindiʔε ní, wi gàanna né ɲii wi gàanna sindiʔε ní, wi kɔli né ɲii wi kɔli sindiʔε ní, wi tɔligɔ né ɲii wi tɔligɔ sindiʔε ní ††, ²⁵ sien sórigolo né sien sórigolo sindiʔε ní, wi nɔmidiʔε né ɲii wi nɔmidiʔε sindiʔε ní, wi kpúuɔndiʔε né ɲii wi kpúuɔndiʔε sindiʔε ní ‡.

²⁶ «A wàa 'wi sùkulonaguɔ kpúuɔn kire ga laa wi sùkulocɔu kpúuɔn nè nyapile jaa lè, wi bé pe yaʔa piyeme, pe nyapigele cúʔɔgɔ kire kenme nē. ²⁷ Né míeni a ki péni nyaa a wàa 'wi sùkulonaguɔ kpúuɔn kire ga laa wi sùkulocɔu kpúuɔn nè gàanna kón lè, wi bé pe yaʔa piyeme bè ki 'nyaa pe gànʔana ke 'kólīgi gèle.»

Yajuuro wéli kele kàyuʔujuuro dè

²⁸ «A wàa nùu 'nàguɔ círi kire ga laa nè celiwe círi a sien wi 'kùu wè, ki 'yeli pe- nùu wàa wè pe kpúu né kà-dari ní; nùu wi kaara míeni tii yeli pe- ti káaʔ. Nùuɔfɔli wii yakaa sàriʔ. ²⁹ A ki sí nyaa majo nùu wi yé dāli ne sienne cílele bèle né nyegεε ní gèle, a pe 'ki juu wi kàfɔli mé wè a wi 'ki cén gè, wii sí wi cò nè puɔ wèʔ, a wi 'sien kpúu, nàguɔ kire ga laa celiwe wè, kire nùu ɲàà wè, pe 'yeli bè wi kpúu né kàdari ní, bé nùuɔfɔli cò wè bè wi kpúu. ³⁰ A pe sí jo wi- ki sàri né wi sii ní wè, nùuɔfɔli wi sii wi bé ní gbè jáa bè ni fùgu bè suɔ né nyuɔ gáà ní pe 'jo wi- sàri gè. ³¹ A nùu 'nàgapunwɔ círi kire ga laa sinboriwo círi né nyegεε ní gèle, pe bé ki kàyuʔu juu gè bè yeli né sienne dáà ní dè. ³² A nùu wi 'sùkulonaguɔ círi kire ga laa sùkulocɔu wàa círi né nyegεε ní gèle, nùuɔfɔli wi 'yeli bè walifiwe walikpegele togo né kpɔrigɔ sàri †† sùkulolo pe kàfɔli mé wè, bé sí nùu wàa wè bè kpúu né kàdari ní.

³³ «A wàa 'kàwiʔi túgu, kire ga laa nè kàwiʔi yatɔngɔ láʔa gè ki nē gè, a wii ki tɔn gèʔ, a nùu kire ga laa sɛfenne péni tuu ki nī gè, ³⁴ kàwiʔi ki kàfɔli wi bé yajuʔu ki lɔri sàri dè yajuʔu ki kàfɔli mé wè, bé sí yajuʔu kùugo líε gè.

³⁵ «A wàa nùu sɛni wàa wiiye nùu círi wè a wi 'kùu wè, nùu ɲàà wi 'kò wiiwe wè, pe bé wi pári, bè ki wali liele

† Koliyo nyàa wuʔu gè 23-25, wéli baa Lev 24.19-20; Fàn 19.21.
†† Ki sienne ti 'juu baa Mat 5.38. ‡ Wéli baa Lev 24.19-20; Fàn 19.21; Mat 5.38. †† Wali nyuɔ gáà ki 'tìε náʔa gè, wali niʔewe wi 'puu kire lèlè nī lè. Kire 'puu sùkulonabɔnɔwɔ lɔri. A ki yé nyaa Isirayeliyé sien wàa pe je suɔ sùkulomɔ nē bè, kire wali wi 'puu togosiin né kpɔrigɔ (wéli baa Lev 27.3-6).

wè piye nē, né nùu kúugo ní gè. ³⁶ A ki sí nyaa nùu ɲàà wi 'ɲii kpúu wè, wi yé dāli ne ki kpínʔini súuri gè, a wi kàfɔli wii wi cò nè puɔ wèʔ, kire sien wi 'yeli wi- nùu wiiwe wàa suɔ bè ken nùuɔfɔli mé wè ɲàa nùu wi 'kùu wè, bé sí nùu kúugo líε gè wire wuʔu.»

Kàyuuro kàyuʔujuuro dè

³⁷ «A sien wàa sɛni wàa yajuʔu yùu gè, né sɛni ki kpúu kire ga laa nè yajuʔu pári gè, wi 'yeli bè ki fuʔɔ tɔn gè. A ki sí nyaa wi 'nùu yùu, wi bé niye kogunɔ ken; a ki sí nyaa sinbuɔ wi 'yùu, wi bé sinbaala siceri ken; a ki sí nyaa síkpɔu wi 'yùu, wi bé síkaala siceri ken, bè ki fuʔɔ tɔn gè.»

22 A Yewe n'è ki juu *Misa* mé né jo: «A wàa 'kàyuuro cò pilige nī gè a wi 'jiiin wàa saʔa nī gè, a sien wi 'wi kpúuɔn a wi 'kùu wè, ɲàa wi 'wi kpúuɔn á wi 'kùu wè, ki sien wii sienkpɔu kapiile kpíʔileʔ. ² A ki sí nyaa ki 'kpíʔile kpíenme ní bè nè tuu nè kúu wè, ɲàa wi 'wi kpúuɔn a wi 'kùu wè, ki sien wi nyéni sien kpúu wī; ki fuʔɔ ki bé tɔn wi mé.

«Kàyuuro wi 'yeli wi- ki sàri gàa wi 'yùu gè. A yakaa wè wi mé wèʔ, pe bé wire tíime pári sùkulomɔ nē, bè ki sàri gàa wi 'yùu gè. ³ A pe 'wi cò né yajuʔu ní gè wiʔi wi kɔli nī gè, gàa wi 'yùu gè, a ki 'nyaa nùu wī yo, kire ga laa sɛfenne yo, kire ga laa sinbuɔ yo, á kire bèʔ síkpɔu wè, wi bé ki feliyε siin sàri gàa wi 'yùu.»

Lɔri cògenme kàyuʔujuuro dè

⁴ «A wàa 'ké bàa yajuuro nàʔa né kèni ti yaʔa a ti 'jiiin wàa siʔi nī kire ga laa sien wi *erezen* siʔi nī gè, a ti 'sien wi siʔi káa gè, wi 'yeli bè ki fuʔɔ tɔn gè sien mé wè né wi tíime siʔi yaliicènre ní dè kire ga laa wi *erezen* siʔi yasen-jènre ní dè.

⁵ «A wàa ne sinjuuro sórigi wi siʔi nī gè, a kàsun ki 'cò nè sɛni fali ɲii wi siʔi nī gè nè wi yaliire sórigo dè dàa ti 'tíin tire nē dè, a kire ga laa dàa pe 'líε nè ti gbuʔulo dè, á kire bèʔ siʔi ki mieni gè, a ki 'nyaa mme gè, ɲàa wi 'kàsun le gè, wi 'yeli bè ki fuʔɔ tɔn gè gàa ki 'súʔu gè.

⁶ «A wàa kèni wali ken wi cénvɔli mé né jo wi wi- téngε wè, á kire ga laa kire sien wi kɔliyεge gè, a ki péni nyaa a pe 'ki yùu baa wi saʔa nī gè, a pe 'kàyuuro cò wè, kàyuuro wi 'yeli bè ki feliyε siin sàri. ⁷ A ki sí nyaa kàyuuro wii taa nè cò wèʔ, ki 'yeli saʔafɔli wi- ké Kulocelie yiʔε mé gè, wi sa kàli wí jo wire tíime wire kɔli si taʔa wire cénvɔli wi yege nē gèʔ nè ki líεʔ.

⁸ «A sienne siin ne túngu yakaa nē né jo peli wuʔu gī gè, a ki 'nyaa nùu, kire ga laa sɛfenne, á kire bèʔ sinbuɔ, kire ga laa síkpɔu, dùʔɔ fèni, yege ó yege gáà ki 'pùunni gè, a ki 'nyaa sienne siin ne túngu ki wuʔu nē gè, a ɲii 'jo wire wuʔu gī, a wàa 'jo wire wuʔu gī, pe mieni siin pe 'yeli pe- pen Kulocelie yiʔε mé gè. Kulocelie bé pa káfinegefɔli tìε wè. Kire sien wi bé ki feliyε siin sàri ɲii mé wè.

⁹ «A wàa 'sèfenne ken wi cénvɔli mé wi- ni cò lè, kire ga laa nù, kire ga laa sɪnbuɔ, á kire bè? síkpuɔ, a kire 'laa yaju?u ó yaju?u, a ki péni nyaa a ki 'kùu, dù?ɔ ki 'kpɔli, á kire bè? pe 'ki yùu, a sien sɪ ki nyaa wè?, ¹⁰ bè kàsii kúu wè, nàa wi yé yaju?u cò gè, wi bé kàliYewe mí?e nē gè bé jo wire kɔli kii nò yaju?u nē gè?. Yaju?ufɔli wè, wi 'yeli wi- téngé wi sienre nē dè; kii nyaa fàn?á nji wi- ki sàri wi mé?. ¹¹ A ki sí nyaa pe 'yaju?u yùu gè wi kpáa mé gè, wi bé ki sàri ki kàfɔli mé wè. ¹² A ki 'nyaa nyà?ayegé káa ki 'yaju?u cò gè, ki sien wi 'yeli wi- pen né yaju?u ki káagoriro ní dè bè pa ki tié kányi?e gɪ nyà?ayegé nyéni ki cò. A kire 'kpí?ile gè, wí yafien sàri kire kàfɔli mé wè?.

¹³ «A wàa sèni yaju?u náari wi téninyeni mé wè, a ki sèni nyaa yaju?u ki 'kpɔli a kire ga laa nē kúu gè, a ki 'nyaa ki kàfɔli wi wè baa wè?, nàa wi 'ki náari gè, wi 'yeli wi- ki sàri. ¹⁴ A ki sí nyaa ki kàfɔli wi 'puu baa wè, nàa wi 'ki náari gè wí yafien sàri?. A ki sí nyaa majo lèlè líi nī sien wi cé ki náari gè, wi yé yakaa sàri gè, kire wali wi bé yaju?u fu?ɔ tón gè.»

Sienne kakpi?iligele kàyu?ujuuro dè

¹⁵ «A nàguɔ wáa sinboriwo fáanni nàa wii fie nàguɔ cén?, né kɔnifɔli wè wi mé wè?, a wi 'síné né wi ní wè, wi 'yeli bè cepɔrigɔ yere kòn dè, bé wi líe wi- kò wi cuɔ. ¹⁶ A ki sí nyaa tuufɔli wi 'cii péwu né je wire sɪ je wi ken wè?, wi bé ki wali sàri wè nàa pe cɪ dàli nè sàri wè, nàguɔ sinjén sinborilo wuu wè †.

¹⁷ «Yeli sɪ yeli bè diɛjuɔ †† ya?á wè wi- kò sii nē.

¹⁸ «A sien wáa síné né yaju?u ní bè celiwe tíele wè, ki 'yeli pe- wi kpúu wí ‡.

¹⁹ «A sien wáa nē kakuɔɔ yajuuro kpúu kulocelié wáa wiiyé mé bè yakaa sun nè yiri Yewe nigbe nī wè, ki 'yeli pe- kire sien cú?ɔ wè bè wi yige baa péwu ††.

²⁰ «Muc sɪ yeli bè kapiile kpí?ile nabɔnɔwɔ nē wè?, muc sɪ yeli bèri fùrɔɔgɔ tari wi nē?, né ki cén yeli tíime 'puu nabɔnminɔ Ezípiti kùlo nī lè ††. ²¹ Yeli sɪ yeli bè fùrɔɔgɔ ta?á lakicuɔ nē wè? né círiwe ní wè? ††. ²² A yeli nē pe wáa wu?ɔ wè kenmē ó kenmē nē, a wi 'mi yeri wè mi- wi sá?á wè, m'bé ki juu yeli mé kányi?e nē m'bé lú?u wi mé. ²³ Bà mi fungo ki bé yè kpu?ɔ yeli kúru?u, m'bé yeli kpúu né kapiengbuɔn nɔɔn ní lè. Yeli celile pe bé kò lakicelile; yeli piile pe bé kò círiwe míeni.

† Wéli baa Fàn 22.28-29. †† Ná?á gè sienre tii nē nyu celile wu?u nē, né ki ya?á baa Fàn 18.10 nàguɔɔ né celile pe míeni liele yé baa ti nī. Dieme kapiile lè, lire ki 'tié sien wi nyéni cii Kulocelié nē wè (wéli baa Lev 19.26,31; Fàn 18.10-11 † Wéli baa Lev 18.23; 20.15-16; Fàn 27.21. †† Wéli baa Fàn 17.2-3; Kùlo1 16.31-33; Kùlo2 21.3-5.

‡ Koliyo nyáa wu?u gè 20-26, nabɔnminɔ bèle, né fɪngɔfɔlilɔ ní bèle, né lakicelile ní bèle, né círiwe ní bèle, pe míeni bine gboli lè Kulocelié nē nyu pe wu?u nē gè, né ki cén sienne pe wè nē tóri né pe ní bèri pe wéli?. Kulocelié wi 'ki juu nē gbèngé né jo weli de nyinime ta?á pe nē (wéli baa Zɔbi 29.11-12; Kàs 14.31; Eza 58.6-7; Zak 1.27).

††† Wéli baa 23.9; Fàn 24.17-18; 27.19.

²⁴ «A muc 'fu?ɔ le mi gboli sien wáa nē, nàa wí baa né muc ní nē ní fɪngɔfɔli wè, muc sɪ yeli bè ki kpí?ile fu?le-bele tíele bèle?; yeli sɪ yeli bè tóni ta?á wi fu?ɔ nē gè? ††.

²⁵ «A muc 'wáa burugbu?ɔ líe fu?ɔ sindi?e nī gè, muc 'yeli bèri báan de ki kan?á wi mé cenge ó cenge sèni cengenyeni ni pa jíin lè §, ²⁶ né ki cén kire yákuɔ gɪ wi mé bè wii tón wiire nē dè. Á kire bè? gè, gáayegé ní wi bága wii tón ? A ki péni nyaa a wi 'yékpɔli wáa mi kúru?u wè, m'bé lú?u wi mé, né ki cén mi yé nyinidaaguugo Kulocelié.

²⁷ «Muc sɪ yeli bè sienpiire juu wáa Kulocelié nē wè?. Muc sɪ yeli míeni bè muc sienne pe kàfɔli wáa ti?ele? ††.

²⁸ «Kii yeli muc de mɔgi bè muc si?i yaliipelide ken dè mi mé?, né muc erezén lu?ɔ ní gè gáa ki 'fúu wi fórigodi?e nī gè?.

«Muc 'yeli bè muc jaapeliwe lá?á wè bè ken m'mé. ²⁹ Bà muc bé ki kpí?ile míeni né muc niyé né yé, né muc sinbaara ní dè, né muc síkaala ní bèle. Muc bé wi pipeliwe ya?á wè wi- kò cenye kɔlisiin né wi yàa ní wè; cenye kataanriwu?u nē gè, muc bé wi lá?á bè ken mi Kulocelié mé.

³⁰ «Yeli bé puu sienne báli bíele wàlidengele mi mé bèle, kire nē yeli sɪ yeli bè yaju?u káa kaara káa? dàa dɪ nyà?ayegé ki 'káa á dii 'kò dè?. Ye- ti wáa pònminɔ mé †††.»

Kàyu?ujuugenme wori dè

23 A Yewe h'nè ki juu né jo: «Fäga sien sienre lú?u bèri ti nyu de mári?, dàa ti wè kányi?e gè?. Muc fäga wúu né sienpiwe ní bé fine bè tàn?á ken wi mé?. ² Fäga ta?á sienni?eme nē bè a ki 'nyaa piyē nē caa bè kapiile kpí?ile wè?; kàyu?ujuudi?e nī gè, fäga wúu né sienni?eme ní bè bé fine? a ki 'nyaa piyē nē caa bè tàn?á nà?ana gè bè suc wè?. ³ Fäga puɔ fuunmɔfɔli nē wè? bé tàn?á ken wi mé a ki 'nyaa wi 'fine wè?.

⁴ «A muc 'muc leguu wi nùu nyaa wè, kire ga laa wi sèfenne lè, nàa ni 'pùunni lè, ma ni kóri ma sa ken wi mé. ⁵ A muc 'muc leguu wi sèfenne nyaa lè a tugoro ti 'lúbugo ni nē lè a ni 'tuu lè, fäga wàli bè tóri kayɔbigɔ káa nē bé ni ya?á?. Ma wi sá?á wi- wi sèfenne yègè lè bè yérigé né tugoro ní dè.

⁶ «Kàyu?ujuudi?e nī gè, a fuunmɔfɔli wi 'yeli né gii ní gè, muc fäga cíi ki nē wi mé?; kii yeli muc tàn?á suc gè wi mé?. ⁷ Fäga wúu né káfinevinene ní bèle kaala láa nē? nàa ni wè kányi?e gè?; ye fäga kàyu?u juu sien nē bè wi kpúu nàa wii kaala kpí?ile lè? né nàa wi yé siensinwe wè?. Né ki cén mi Kulocelié wè, mi wè nē tàn?á kan?á sienpiwe mé wè? nàa wi 'kaala nàa kpí?ile lè?. ⁸ Fäga ki ya?á sien sa yakaa nù?ɔɔwɔ bè ken muc mé?, né ki cén yanu?ɔɔwɔ tii nē sien kpín?ini fúɔn, wi né de nya?á?; ti nē siensinwe nyuɔ tón gè kányi?eju?u nē gè?.

††† Wéli baa Lev 25.36-37; Fàn 15.7-11; 23.20-21. § Koliyo nyáa wu?u gè 25-26, wéli baa Fàn 24.10-13. †† Kí sienre ti 'juu baa Kakpi 23.5. ††† Wéli baa Lev 17.15.

⁹ «Fäga wuɔɔɔ taʔa nabɔɔwɔ nē wè ɔ̀a wi yē tēniwe yeli sunɔɔɔ nī bè, né ki cén yeli tíime yeli nyéni ki cén gii wuɔɔɔ ki kpínʔini nabɔɔminɔ nē bèle; yeli tíime 'puu nabɔɔminɔ nè pínε *Ezipiti* kùlo nī lè †.»

Cenɔɔdaaya né baara singuɔ yiʔele kàyuʔujuuro dè

¹⁰ «Yiʔele kɔlini sunɔɔɔ nī bè, muɔ bé siʔi fáli gè, bè ki yaliire líe dè. ¹¹ Nè ki yaʔa kɔlisiinwoli nē lè, muɔ bé ki yaʔa kágorigo, muɔ sí ki fúngɔrigo yàa gèʔ; ki bé puu baara singuɔ yiʔele. Fuunmɔɔlilɔ bálì bīεle muɔ sienne sunɔɔɔ nī bè, peli pe béri fúngɔrigo yàa gè; nyàʔayere ti béri senre káa dè dàa fuunmɔɔlilɔ peli bé yaʔa dè ††. Muɔ 'yeli bè ki kpíʔile míeni né muɔ *erezen* siʔi ní gè, né muɔ *wolivi* tiire siʔi ní gè.

¹² «Muɔ bé baara cenye kɔlini cégboli nī lè; kɔlisiinwuʔu nē gè muɔ 'yeli bè ɔ̀jò bè taa, kire ga buu muɔ nùɔ wè, né muɔ sèfenne ní lè, pe- míeni ɔ̀jò daa, né muɔ baakuɔɔ wi jaa wè, né nabɔɔminɔ ní bèle peli- míeni gbè ɔ̀jò daa ‡.

¹³ «Yeli bé ki cò cèngε bè kele gálì ke mìeni kpíʔile gálì mi 'juu gèle. Yeli si yeli bè kuloceliε wáa wiiye míʔe yeriʔ ɔ̀a wi wè mi Yewe wèʔ. Kii cénì yeli pe- ga ki lúʔu yeli nyuɔɔɔ nī yè wíʔ.»

Fundaanra tánʔagbuɔɔɔ taanri gèle ke juudiʔele wori dè

¹⁴ «Tɔliyo taanri yiʔele nī lè, muɔ ɔ̀a wí mi wuu wè, muɔ bé *tánʔagbuɔɔɔ* tánʔa lè bè mi gbùʔɔɔɔ.

¹⁵ «Muɔ 'yeli bèri *Sinvarifun Búru Fundaanra* tánʔagbuɔɔɔ kpínʔini lè. Cenye kɔlisiin sunɔɔɔ nī bè, muɔ béri sinvarifun búru káa wè, majo bè mi 'ki juu nè gbèngε yeli mé bèle, bè yeli né lèlε náà ní mi 'tíε lè Yaliire Puru yege †† nī gè. Né ki cén kire yege kire nī yeli cé yiri *Ezipiti* kùlo nī lè ††.

«Sien si yeli bàga pen mi mé kiyε ní yè waayaʔ.

¹⁶ «Muɔ 'yeli bè *Yaliipelide Líε Lèlε Fundaanra* tánʔagbuɔɔɔ kpíʔile lè †††; ki bé puu lèlε líi nī yeli 'yaliipelide líe dè. Nùʔɔ kúɔɔ mé bè, a yiʔele ni 'kpàri lè, muɔ bé Yaliire Líε Lèlε Fundaanra tánʔagbuɔɔɔ ††† kpíʔile lè, a muɔ kénì muɔ siʔi yaliire nyóɔɔ dè nè kúɔ wè. ¹⁷ Tɔliyo taanri yiʔele nī lè, yeli nàguɔɔ pe mìeni 'yeli pe- pen mi yiʔe mé gè, mi ɔ̀a wí Kàfɔli Yewe wè.

† *Wéli baa* 22.20-21; *Lev* 19.33-34; *Fàn* 24.17-18; 27.19. †† *Koliyo* 10 né 11 tiʔe ní gè, *wéli baa* *Lev* 25.1-7. ‡ *Wéli baa* 16.23-30; 20.8-11; 31.12-17; 34.21; 35.2; *Lev* 23.3; *Fàn* 5.13-14. ††† *Yaliire Puru yege kire 'puu Zuufulo pe yiʔele nī yebelige (wéli baa* 13.4). *Náʔa weli mé bèle, ki ne nyaa Takariyege ki nzùʔu lèlε nī.* ††† *Koliyo nyàa wuʔu gè* 15 né 16, *wéli baa Yir* 12.14-20; 34.18; *Lev* 23.6-8, 15-21; *Tór* 28.17-31; 29.12; *Fàn* 16.1-17. †††† *Wéli baa* 23.15 *kaliwege táanme gè. Yaliipelide Líε Lèlε Fundaanra dè, pe 'puu ne ti yeri míeni Cégbuʔulo Fundaanra, né ki cén pe 'puu ne cégbuʔulo kɔlisiin tóri Torimakiyaʔa kúɔɔ kàduʔume gè, níε ne ti fundaanra kpíʔile dè.* †††† *Yaliire Líε Lèlε Fundaanra dè, lèlε láà kénì kúɔ lè, a pe 'ki míʔe yiʔe gè nè ki yeri Kpá-taapigele Fundaanra tánʔagbuɔɔɔ (wéli baa* *Lev* 23.34; *Fàn* 16.13).

¹⁸ «A muɔ kénì yajuʔu káa kpúu bè Yewe gbùʔɔɔ wè, muɔ si yeli bè ki sísien pínε gè né yakaa ní gáa ki 'nyaʔami né *sinvari* ní dèʔ. Né míeni a muɔ 'yajuʔu kpúu bè mi gbùʔɔɔ wè, muɔ si yeli bè cengbuʔɔ kaara sùn-mɔ pàá téngε pi- suɔɔʔ.

¹⁹ «Muɔ bé muɔ siʔi yaliipelide líe dè bè pen né ti ní Yewe saʔa mé gè, wire ɔ̀a wí muɔ Kuloceliε wè.

«Muɔ si yeli bè síkapile ni yàa yíime líe bè, bè ni suʔɔʔ †.»

Yewe 'jo wire bé kò né Isirayeliyε ní bèle

²⁰ «M'bé mi *nyiʔene tundunwo* tórigo wè muɔ yiʔe mé, muɔ ɔ̀a wí mi sienne bè, wiri muɔ wéli koligo nē gè, bè sa muɔ nyóɔɔ tiʔe nī gè gáa mi 'gbòbori muɔ mé gè.

²¹ *Mari sómigi mari lúru wi mé díεʔ; ma fäga cíi wi sienre táa nēʔ. Né ki cén wii je ga muɔ tuudiʔele yaʔa gèle muɔ nēʔ a muɔ wè ne lúru wi nē wèʔ; mi míʔe kii wi nē.*

²² A muɔ sí ne wi sienre lúru dè, níε ki kpínʔini dàa mi 'juu dè, m'bé puu muɔ leguulo pe leguu, bèri túngu né bìli ní pe béri túngu né muɔ ní wè. ²³ *Mi nyiʔene tundunwo wi béri waa muɔ yiʔe mé bé sa muɔ nyóɔɔ Amɔriyε kùlo nī lè, né Etiyε, né Pereziiyε, né Kanaayé, né Eviyε, né Jebusiyε kùlo nī lè; m'bé pe mìeni cúʔɔ.*

²⁴ «Muɔ si yeli bàga káguro cáan pe kuloceliε yiʔe mé gèʔ. Muɔ míeni si yeli bèri pe sunguʔ; muɔ si yeli bàga káa kpíʔile? gáa kùlo sienne piyε ne kpínʔini gè. Muɔ cénì yeli wí bè pe yasunro cúʔɔ dè, muɔ 'yeli bè pe *kàdenicriyo* kpúɔɔ yè bè muɔɔ nyàa pe 'kpíʔile pe sundiye nī yè. ²⁵ Muɔ 'yeli bèri Yewe muɔ Kuloceliε wire nigbe gbùʔɔɔɔ. A muɔ ne kire kpínʔini gè, m'bé diba taʔa wè muɔ yaliire nē dè né muɔ luʔɔ ní gè. M'bé yaa- ma líili bè muɔ nē. ²⁶ Celiwe sí ga tíi nyaa muɔ kùlo nī lèʔ ɔ̀a wi 'liye cúʔɔ yèʔ, kire ga laa ɔ̀a wí sindigicuo wèʔ. M'béri muɔ sii níʔegi wè.

²⁷ «M'bé fíεgbuɔɔ cáan sienne nē bèle muɔ yiʔe mé gè, bè sienne pe mìeni funyo nyaʔami yè, bàli tiʔe nī muɔ bé jiiin wè; m'bé ki kpíʔile muɔ leguulo pe mìeni béri fé muɔ yiʔe mé. ²⁸ M'bé dàsowuɔɔ tórigo muɔ yiʔe mé yi béri sienne círa bèle, Eviyε bèle, Kanaayé bèle, né Etiyε ní bèle. ²⁹ Mii je pe círa yiʔele nigbe sunɔɔɔ nī dí kùlo ni- sí kò waalaʔ, nyàʔayere ti- sí níʔe kùlo nī lèʔ.

³⁰ M'béri pe círa cèce wí, fúɔ bè taa muɔ pa sii bè níʔe bè kùlo nyi lè bè ni taa kɔrigo.

³¹ «M'bé kùlo ni láʔagele tíε gèle. Ke bé séli *Nyàʔanivege Tiire kuʔjii* nē wè fúɔ bè sa nò *Filisitiyε* kùlo kuʔjii †† láʔala nē lè, bè ki líε *Sinayii* waama kùlo tiʔe nī gè fúɔ bè sa nò Efirati cáʔa nē gè. Né ki cén m'bé kùlo ni sienne pe mìeni le muɔ kiyε nī yè; muɔ bé pe círa yige muɔ yiʔe mé gè.

† *Wéli baa Yir* 34.26; *Fàn* 14.21; 26.2. *Kanaa sienne pe 'puu ne kaliʔele gálì kpínʔini gèle. Isirayeli sienne piyε yé yeli bèri pe wéli bèri ki kpínʔiniʔ. †† Filisiti kùlo kuʔjii pe ki ye mìeni Cengeniyiiinme kuʔjii. Pe 'ki ye píra ɔ̀a nī wè tusbuuro nī dè Mediterane kuʔjii wè.*

³² «Muc sì yeli bàga *nyakungenge* kpí?ile né pe ní?, bé né ga jo né pe kuloceléle ní bèle wí?. ³³ Piyè yeli pe- kò muc kùlo nī lè?, kire ga laa pe fāga muc fáanni muc kapiile kpí?ile mi nē?, kire ga laa muc fāa gari baara pe yasunro mé dè bèri ti sungu?, kire ní kò muc mé gárigè?.»

Isirayeliyè pe 'yéri Yewe nyakungenge sienre nē dè

24 A Yewe 'Misa yeri wè né jo: «Tán?a mi kúru, muc né *Arawon*, né Nadabi, né Abiyu †, né *Isirayeli* nàgaliéle togotaanri né kporigò ní bèle. Ye- pa tuu ye cúbulo lí?i ye mi gbù?wò. ² Muc Misa wè, muc bé sí?ere muc nigbe bè kponi mi Yewe nē wè. Senmine piyè yeli pe- sí?ere bè kponi mi nē?. Né míeni Isirayeli siensenmine ní bèle, piyè yeli pe- tán?a né muc ní?.»

³ A Misa 'koli nē tigi nē péni Yewe sienre ti míeni juu sienne mé bèle, né kele ní gèle gáli gíele kàyu?ujuu wu?ulo gèle.

A sienne pe míeni 'píne nē ki juu né jo: «Gàa Yewe 'juu gè, weli 'yéri ki nē, we béri ki kpín?ini.»

⁴ A Misa sí Yewe sienre ti míeni sebe.

Ki kpènduu gè, a wi 'yè sínbinuwuuro nī dè, nē Yewe gbù?wò?é káa faan nyagurugo táanni gè, né kàdeniye kie né siin líe nē yi córi nē yérige gbù?wò?é táanni gè, bè Isirayeliyè saaya tüluyo kie né siin tìe yè.

⁵ A Misa 'nàgapunmino páli yori nē yige Isirayeli sienne nī bèle pe- sa yajuuro kpúu dè, bè Yewe gbù?wò wè né *kakuwò kaasu?uro* ní dè, né nēpi?éle kpúu gèle bè ki kpí?ile *yanyige kaara*. ⁶ A Misa wi 'yajuuro sísien líe gè nē ki tíla nē le yaleyè yáa nī, né tílaga senge gíi líe gè nē ki nyeri nyeri gbù?wò?é nē gè.

⁷ A wi 'nyakungenge siensebere líe dè †† nē ti wéli nē kè yékpogbuwò ní, a sienne pe 'ti lú?u.

A Isirayeli sienne pe míeni 'ki juu né jo: «Weli bé ki kpí?ile dàa ti míeni Yewe 'juu dè; weli béri lúru wi sienre mé dè.»

⁸ A Misa 'sísien senge gíi líe gè nē ki nyeri nyeri sienne nē bèle né jo: «Sísien gáa kire yè *nyakungenge* wu?u, gáa Yewe 'kpí?ile né yeli ní bèle ‡.»

⁹ A Misa sí koli nē tán?a nyagurugo nē gè wire né *Arawon*, né Nadabi né Abiyu ní wè, né Isirayeli líele togotaanri né kporigò ní bèle. ¹⁰ A pe 'Isirayeliyè Kulocelié nyaa wè; gbènige ní baa wi tliyo láara yè ††, majo dù?ò ki 'kpí?ile né safiiri kàdenige ‡ ní wī, ki ní ciilige bè

† *Nadabi né Abiyu ní wè, Arawon jaala bíele pe siin bèle. Peli pe yé yeli bè ta?a Arawon nē wè kacunrilò baara nē dè; kíí sí gbèné kpí?ile? né ki cén pe yé Kulocelié kafunnò kpí?ile, a Kulocelié sí pe kpúu (wéli baa Lev 10.1-2; Tór 3.4).* †† *Sebe njáa wu?u ki 'juu ná?a gè, kire sebe wire wī njáa Misa yé péli nē sebe wè nyakungenge wuu wè (wéli baa 24.4).* ‡ *Bà Zezi wi yé liizenne séli lè né líi né wi pitenmene ní bèle, a wi 'wi sísien tónmino gè né tí?e gáa ki sienre ní dè. Wéli baa Mat 26.28; Mar 14.24; Luk 22.20; Kor1 11.25; Eb 9.19-20; 10.29.* †† *Yewe yé ki juu pe mé né jo pe- tuu pe cúbulo liilige (wéli baa 24.1). Gáa pe 'nyaa ná?a gè wī tliyo láara yè, a sien 'sine nē*

nyí?ene tíele lè. ¹¹ Nē sí ki ya?a Kulocelié sì wi kòli sá?a gè nē ta?a Isirayeli líele nē bèle nē kapi?i kpí?ile pe nē?. A pe 'Kulocelié nyaa wè, né kúu nē líi né gbuo baa †††.

Misa 'tán?a nē ké Yewe kúru Sinayii nyagurugo nē gè

¹² A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: «Pen ná?a m'mé nyagurugo nē gè, ma pa yéri ná?a gè. M'bé kàdenitenye ken yè muc mé nyaa nē kajuudi?éle ke yè sebegéle gèle, né *Fàn?a Sienre* ní dè, kire ga buu muc de sienne tenme bèle ti nē.»

¹³ A Misa sí yè nē ké né wi baakuwò *Yesuwe* ní wè, wire njáa wi 'puu wi ta?ara dè. A wi 'tán?a Kulocelié nyagurugo naame gè, ¹⁴ nē ki ya?a wi yé ki juu líele mé bèle né jo: «Ye- weli sige ná?a gè fúu weli ga koli ben. *Arawon* né Kuriyè pe bé kò ná?a né yeli ní. A kaala 'sien taa wè, wi- pa ki juu peli mé, peli bé ti cuonri.»

¹⁵ A Misa 'tán?a nyagurugo naame gè, a kàsadibage ki 'nyagurugo tón gè. ¹⁶ A Yewe cènme né wi kpuwò pi 'tigi *Sinayii nyagurugo* nē gè, a kàsadibage ki 'nyagurugo tón gè nē taa cènye kolini. Cènye kolisiinwu?u nē gè, a Yewe 'Misa yeri wè kàsadibage sun?wò nī bè. ¹⁷ *Isirayeli* sienne nyaame nē bè, Yewe cènme né wi kpuwò pi 'puu bè kàsun tíele gáa ki cú?wò kpín?ini bè, baa nyagurugo naame gè. ¹⁸ Bà Misa 'tán?a nyagurugo naame gè, a wi 'jiiin baa kàsadibage nī gè. Wi yé kò baa nyagurugo naame gè fúu nē péni taa cènye togosiin né piliye togosiin.

Yewe 'jo pe- kpu?wò ken pe wire Kòridi?e faan gè

25 A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: ² «-Ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle, pe- kpu?wò kòn pe koliyere nī dè bè ti ken mi mé. Yeli bé kpu?wò suc dè sienne mé bèle a gii 'yè sien wi fungo nī gè bè ki kpí?ile gè. ³ Ti n'de kpu?wò yere dàa tire yeli bé suc pe mé: tie wè, né wali-fiiwe wè, né kányiere ní dè, ⁴ né jèsii ní njáa wī gari céri dè, né njáa wī kábebe céri dè, né njáa wī nyiwe kpólokpolo wè, né *len* lagbenre fèni, né síkasiire, ⁵ né sinbapoli sènge gáa pe 'nyénige gè, né sèngu?u ní, né akasiya tiire ní, ⁶ né sùnmo ní bàa pe nii fètingele nī gèle, né nùdaanna yere ní dè dàa pe líi ne sienny-ienegon sùnmo kpín?ini bè né míeni wusuna ní wè, ⁷ né *onikisi* kàdeniye, né lagbenre kàdeniye ní nyaa pe bé líe bè tárigé *efodi* burubile ††† nē lè né sindinge kpòbi ⁸ nē wè. ⁸ Yeli bé ti míeni líe bè *saawalidengege* káa kpí?ile

cúbulo, kire yákuw wi bé gbè nyaa. †† *Safiiri wè, wī kàdenige káa gáa gī luluu tíele wè, né ní bulò céri tíele.* ††† *Liile náa wu?u ki 'juu ná?a gè, kire liile ní 'puu ne nyakungenge kúwò tí?e tíí gè.* ††† *EFODI BURUBILE: Ki 'puu burugo káa, gáa kacunrilò káfóli wī nē le nē ta?a burudonigò nē gè. Ki 'puu pe nē ki puw fikennyuyò nē yé níe ki puw sènne nī gèle; ki yé tóni nē nò cekpu?wò nē gèle (wéli baa 28.6-14).* § *SINDINGE KPÒBI: Ki yé puu jifaa wáa, pe nē wī puw sindinge nē gè. Pe yé lagbenre kàdeniye kie né siin tárigé ki nē, njáa yi 'puu ne Isirayeliyè saaya tüluyo kie né siin kenme tíí bè.*

m'mé kire ga buu mi- gbè kò yeli sunṣṣṣ nī bè. ⁹ M'bé mi *Kòridi?*† ki kpí?ilegenme tiè bè muo nē, né míeni yere dáà ti mieni ti 'yeli bè jíin ki nī gè. Yeli bé ki mieni kpí?ile bè yeli né kpí?ilegenme ní bè bàa mi 'tiè yeli nē bè.»

Nyakungenge fin?ege kpí?ilegenme bè

¹⁰ «Yeli bé *fin?ege* kpí?ile gè né akasiya tiire ní. Ki tɔnigenme pi bé puu kabuunyi?ene siin né tɔlaga, ki píelegenme pi bé puu kabuunyeni nigbe né tɔlaga, ki kpà?alagenme pi bé puu kabuunyeni nigbe né tɔlaga. ¹¹ Muo bé tie cènwe nyege bè ki tɔn né wi ní, ki laame nī bè né ki kàdu?u nē gè; muo bé ki nyuoyɔ mà?a yè bè su?u né tie ní wè. ¹² Muo bé tie kájingele siceri kpí?ile, bè ke nɔrigi ki nyegele siceri tieye nī yè. ¹³ Muo bé akasiya kàgbi?ile siceri ten, bé tie nyege wè, bè ke tɔn. ¹⁴ Muo bé kàgbi?ile le gèle kájingele nī gèle fin?ege líe gèle. ¹⁵ Kàgbi?ile ke 'yeli ke- kò leya?agele fin?ege kájingele nī gèle; piyè yeli bè ke yige? ¹⁶ Kire kàdu?ume muo bé *nyakungenge sienre kàdenitenye* líe yè, nyàa m'bé ken muo mé yè, bè yi le ki laame nī bè.

¹⁷ «Muo bé fin?ege yatɔngɔ kpí?ile gè né tie cènwe ní wè, ki- puu kàsulugo suɔdi?e †. Ki tɔnigenme pi bé puu kabuunyi?ene siin né tɔlaga, ki píelegenme pi bé puu kabuunyeni nigbe né tɔlaga. ¹⁸ Muo bé tie líe wè bé wi kpúɔn bè nyi?ene tundunminɔ siin faan bè *seribenne*‡ tíele bèle. Muo bé pe kóri *kàsulugo suɔdi?e* ki nyuoyɔ nē yè, ¹⁹ seriben wàa- puu ki yi?e mé nyuo nē gè, wàa- sí puu ki kàdu?u mé nyuo nē gè. Muo bé pe kpí?ile pe- puu nigbe né kàsulugo suɔdi?e ní gè, ki nyuoyɔ siin nē yè. ²⁰ Pe fíkentye yi bé yè naame gè bè kàsulugo suɔdi?e tɔn gè bèri ki wéli. Pe bé yiye wáa yè piye mé, bé nyùɔɔ cùungu yè bèri kàsulugo suɔdi?e wéli gè. ²¹ Muo bé nyakungenge sienre kàdenitenye líe yè bè le fin?ege laame nī bè, kire kàdu?ume gè muo bé fin?ege tɔn gè né yatɔngɔ ní gè gàa gī kàsulugo suɔdi?e gè. ²² Kire ti?e kire nī m'béri muo kpàlí, kàsulugo suɔdi?e ki naame gè, seribenne siin sunṣṣṣ nī bè, bàli bìele nyakungenge fin?ege nē gè. Kire ti?e nī míeni m'béri mi tundo nyu dè de kan?a *Isirayeli* sienne mé bèle.»

† *Wéli baa 29.42-44; Lev 26.11; Ezek 37.27; Tie 21.3.* †† *KÀSULUGO SUOUDI?E: Kire ti?e nē pe bága de yajuuro sisien líi gè bèri ki nyeri bè ki kpí?ile Kuloceli- nyinime taa sienne nē bèle, bé kapi?ile kàsulugo su gè. Né míeni, Pɔli ki 'juu Wurɔ 3.25 nī wè, Zezi wī weli kàsulugosuo kakuɔɔ dè. ‡ *SERIBENNE: Pe 'puu nyi?ene tundunminɔ páli felige (wéli baa SéI 3.24). Pe céri tieye yáa yé puu sienne céri, yàa míeni puu yawi?i céri; fíkentye 'puu pe nē. Nyakungenge fin?ege gè ná?a gè né seribenne ní bèle ki naame gè, kíi ne Kuloceli kùlofɔlilɔ kácun?ɔ kenme tíi bè. Piyè yé puu ne pe gbù?ɔɔ?ɔ, pe míeni sí yé puu ne pe náar- i?.**

Búruta?a tabali kpí?ilegenme bè

²³ «Gàa muo bé ní kpí?ile gè, ma tabali kpí?ile né akasiya tiire ní. Wi tɔnigenme pi bé puu kabuunyi?ene siin, wi píelegenme pi bé puu kabuunyeni nigbe, wi kpà?alagenme pi bé puu kabuunyeni nigbe né tɔlaga. ²⁴ Muo bé wi mieni tɔn né tie cènwe ní wè, bé wi nyuoyɔ sómigɔ yè bè kpí?ile bè yi tɔn né tie cènwe ní wè bè wi mà?a bè su?u. ²⁵ Muo bé gbèle láà kpí?ile wi nē bé ni kóri tabali wi nyuoyɔ nē yè bè wi mà?a bè su?u. Ni píelegenme pi bé puu kadagbege píelegenme. Muo bé tie cènwe ti?e wè bè gbèle náà tɔn lè bè ki mà?a bè su?u.

²⁶ «Muo bé tie kájingele siceri kpí?ile bè ke kóri tabali wi gɔnino siceri sɔriyɔ nī yè, gɔnino bàli pe yè wi cì?ile siceri táanni gèle. ²⁷ Ki kájingele gáli keli bé kóri tabali wi líe gèle tieye táanni yè, nyàa yī kadagbege tieye nī yè. Baa pe béri kàgbi?ile nii gèle bèri tabali líi wè. ²⁸ Akasiya tiire muo bé líe bè kàgbi?ile gáli kpí?ile gèle, bé ke tɔn né tie cènwe ní wè. Keli ke bé puu tabali wi còdiye yè. ²⁹ Muo bé tie cènwe líe wè bè yakpí?ilide kpí?ile né wi ní, tabali wori dè: taa bé puu tasaala, taa bé puu tàkuuworì, taa sí puu kàju?ɔɔ, taa sí puu laku- ucengele. Keli ní pe béri divien kóri wè de nyu bèri kakuɔɔ kúu dè. ³⁰ Búru kpɔbilo bàli pe 'ken pe ní téngéle mi yi?e mé gè, muo béri pe líi cenge ó cenge bèri pe téngi baa tabali nē wè, mi yi?e mé gè †.»

Fètinda?agele tiige kpí?ilegenme bè

³¹ «Muo bé tie cènwe líe wè bè wi kpúɔn bè fétin- da?agele tiige kpí?ile gè, né ki táanme nyùgo ní gè, né ki sunṣṣṣ tiige ní gè bè ki sien céwu, né ki nējoyo ní yè bè tiige fienre tíele, né fienre ti nadan?ana né ti wegele ní gèle. Ti mieni bìne wi bé puu nigbe né fétin- da?agele tiige ní gè. ³² Lèye kòlini bé puu sunṣṣṣ tiige nē gè; taanri bé puu kayɔbigɔ gī mé gè, taanri sí puu kayɔbigɔ gī mé gè. ³³ Lège ó lège, nējoyo taanri bè puu ki nē. Nējogo ó nējogo bé puu bè amadi tiige fienre tíele dè, yafienne ó yafienne né ni nadaanna ní, né ni wegele ní gèle. Bè ki bé puu lèye nyàa yi mieni kòlini nē yè. ³⁴ Ki sunṣṣṣ tiige nē gè, nējoyo siceri bé puu ki nē, nyàa yi bé puu bè amadi tiige fienre tíele dè. Yi mieni nigbe nigbe bé puu né nadan?ana ní né yi wegele ní gèle. ³⁵ Nadan?ana ke bé puu lèye kòlini yi su?udiye táanme gè sunṣṣṣ tiige nē gè: su?udi?e pélige táan- me gè, nadaanna nigbe; su?udi?e siinwu?u táanme gè, nadaanna nigbe; su?udi?e taanriwu?u táanme gè, nadaanna nigbe bé puu baa. ³⁶ Fienre nadan?ana gèle né lèye ní yè, ti mieni bé píne bè puu sinbogo né fétin-

†† *Wéli baa Lev 24.5-8.*

daʔagele tiige ní gè. Muo bé ti mieni kpíʔile né tie cènwe ní ɲàa pe 'kpúɔn wè.

³⁷ «Píra ɲàà ní wè, muo bé fètingele kólisiin kpíʔile gèle bè ke taʔa fètindaʔagele tiige nē gè. Muo bé ke téngé kire ga buu keri kpíenme cáanri piri waa yiʔe mé gè. ³⁸ Ke fígyegele gèle né cúnɔ yalegele ní gèle, ti mieni bé puu tie cènwe. ³⁹ A muo je fètindaʔagele tiige kpíʔile gè, né yakpiʔilide dáà ti mieni ní dè, muo bé tie cènwe culolo togo né kpɔrigo † líe bè ti kpíʔile.

⁴⁰ «Muo Misa wè, ma miè cò ma baara dáà kúu dè ma yeli né fièle báli ní bèle mi 'tìe muo nē náʔa nyagurugo naame gè ††.»

Kòridiʔe kpíʔilegenme bè

26 A Yewe n'è jo †: «Muo bé Kòridiʔe kire tíime †† kpíʔile né fèniweye kie ní yè. Muo bé fèniweye tiin bèle né jèsii ní ɲàa wí gàri céri dè, né ɲàa wí kábebe céri dè, né ɲàa wí nyiwee kpólokpolo wè, né *len* lagbenre jèsii pìniwe ní. Ma ki juu kpíendiinne mé bèle, *peseribenne* jènyigele sómigo gèle pe kpíʔile fèniweye nē bèle. ² Fèniweye tónigenme pi bé puu kabuunyiʔene togo né kataanri, ki pílegenme pi bé puu kabuunyiʔene sicéri. Yi mieni bìnè wi bé puu nuwɔ. ³ Pe bé fèniweye kogunɔ líe bè yi jpli dárige yi nē, yire bé puu gboli nigbe. Bè míeni pe bé nyii kogunɔ kpíʔile yè. ⁴ Gbuʔulo gáli nī gèle, fèniweye ó fèniweye senge nē gè, muo bé yapuʔɔɔ jpli bè tárige yi nyuɔɔ nē yè, gáli ke bé puu gàri céri dè. ⁵ Yapuʔɔɔ ke nyuɔ ki bé puu togosiin né kpɔrigo, gbuʔulo gáli siin nē gèle, gboli ó gboli fèniweye senge nyuɔ nē gè. Ke bé sien né kiye ní. ⁶ Muo bé yatunʔɔɔ togosiin né kpɔrigo kpíʔile, tie wuʔulo gèle. Muo bé gbuʔulo ke mieni siin suʔulo gèle kiye nē né yatunʔɔɔ ní gèle, kire ga buu Kòridiʔe ki- píne bè puu nigbe.

⁷ «Né míeni, muo bé fèniweye kie né nigbe kpíʔile né síkasiire ní, bèri Kòridiʔe kpátaʔa tónge gè. ⁸ Fèniweye ó fèniweye tónigenme pi bé puu kabuunyiʔene togo né kpɔrigo. Fèniweye ó fèniweye pílegenme míeni pi bé puu kabuunyiʔene sicéri. Fèniweye kie né nigbe yè, yi mieni bìnè, tónigenme né yi pílegenme, bé puu nubo. ⁹ Pe bé fèniweye kogunɔ líe bè yi jpli bè tárige yi nē, yire bé puu gboli nigbe. Gboli siinwoli lè, muo bé fèniweye kólíni jpli bè tárige yi nē. Fèniweye kólíniwuʔu gè, kire bé puu bèri kpátaʔa wiile tónge lè. ¹⁰ Gbuʔulo gáli nī gèle, fèniweye ó fèniweye senge nē gè, muo bé yapuʔɔɔ togosiin né kpɔrigo jpli dárige ki nē. ¹¹ Muo bé yatunʔɔɔ togosiin né kpɔrigo kpíʔile, kányiere wuʔulo. Muo bé gbuʔulo ke mieni siin suʔulo gèle kiye nē, bé

† CULOLO TOGO NÉ KPɔRIGO: Eburu sienre nī dè, ki 'juu né jo talan nigbe. †† Wéli baa Kakpi 7.44; Eb 8.5. † Weli 'tiʔe gáà sienre taʔa dè baa wí bè ti lúʔugenne ciile lè. †† Pe bé Kòridiʔe kpíʔile gè né akasiya tiire ní bé tie nyege wè bè ti tón. Pe bé Kòridiʔe tón gè né burufenikpoliyo sicéri ní: péliwe wè, len lagbenre fèni wuu; senmine béle, peli 'puu síkasiire, sinbasenge né sènlirige káà ní.

kányiere yatunʔɔɔ líe gèle bè ke tòn yapuʔɔɔ nē gèle, kire ga buu gbuʔulo siin ke- píne bè puu nigbe bè kpátaʔa tón gè.

¹² «A muo kénì ki tón gè, fèniweye tílaga káà bé kò. Kire senge ki bé tóni bè tuu Kòridiʔe kàduʔu mé gè.

¹³ Kòridiʔe kpátaʔa fèniweye pe sìtónimɔ tieye nī yè, kabuunyi nigbe bé tóni bè yiri kayɔbiyo yi mieni siin siin nē yè, bè ki sómigo dón.

¹⁴ «Muo bé sinbapolilo sènye líe yè, bè yi nyénige, ma yi tíʔe ma kpátaʔa naame tón gè. Bè ní taʔa ki nē, muo bé fèniweye senge kpíʔile gè né sènguʔu ní, bé ki tón naame gè cígini.

¹⁵ «Muo bé akasiya tingele káli kpíʔile bè Kòridiʔe kpíʔile gè, bè ke córi bè yérigé. ¹⁶ Tinne ó tinne tónigenme 'yeli pi- puu kabuunyiʔene kie, né ke pílegenme pi 'yeli pi- puu kabuunyi nigbe né tílaga. ¹⁷ Ke tingele gáli ke bé puu né fèriye siin siin ní, yi mieni bé yéri bè yií sóligo. Ke mieni kpíʔilegenme pi 'yeli bè puu nubo.

¹⁸ Muo bé tingele celile bè Kòridiʔe yérigé gè. Tingele togo bé puu ki cengenyenifolime káliige kóli mé gè.

¹⁹ Muo bé walífiwe líe wè bè tingele córidiye kpíʔile yè, nyùyo siin bé puu tinne nigbe fèriye siin córidiʔe nē gè, nyùyo siin yáà bé puu tinne nigbe fèriye siin córidiʔe nē gè. Nyùyo yi mieni bìnè wi bé puu togosiin.

²⁰ Muo bé tingele togo káli kpíʔile cígini kayɔbiyo gíi nē gè, Kòridiʔe ki cengenyenifolime kámege kóli mé gè. ²¹ Tingele gáli ke mieni nigbe nigbe bé sige bè yérigé né ke walífiwe nyùyo siin siin córidiʔe ní gè, bà muo bé nyùyo togosiin kpíʔile. ²² Kòridiʔe kàduʔu mé gè gáa gí cengenyenijiingoli mé gè, muo bé tingele kólíni kpíʔile.

²³ Muo bé tingele siin siin kpíʔile gáli ke bé puu bè Kòridiʔe gònɔnɔ kàduʔu mé tuʔo gè bè yérigé. ²⁴ Muo bé ke tingele gáli ke siin píne gèle bè córi kiye táanni bè fiʔiwe tíʔe wè bè ke nyuɔɔ siin sigi yè bè yérigé naame gè. Bè ki bé puu míeni gili siin mé gèle gáli gíele Kòridiʔe gònɔnɔ tieye siin nī yè. ²⁵ Kòridiʔe ki kàduʔu mé tingele, ke mieni bìnè wi bé puu kataanri. Ke mieni bìnè walífiwe nyùyo siin siin tieye yi bé nyaa kie né kólíni.

²⁶ «Píra ɲàà ní wè muo bé kàgbiiyerigele kpíʔile né akasiya tiire ní dè, bè ke le kàgbiiyerigele nē gèle. Muo bé ke kpíʔile kogunɔ, bè le Kòridiʔe ki líʔele nī nē lè, ²⁷ bé káli kogunɔ kpíʔile kàgbiiyerigele gíli nē gèle líʔele nī nē lè, né míeni káli kogunɔ kpíʔile kàgbiiyerigele gíli nē gèle ki kàduʔu mé gè, cengenyenijiinne mé bè.

²⁸ Kàgbiiyerigele náà nī taanriwoli lè, lire ni bé pari bè tóri kàgbiiyerigele ke sunʔɔɔ nī bè, bàa yiri nyuɔ gíi mé gè bèri waa gíi mé gè. ²⁹ Muo bé tiindugugolo né kàgbiiyerigele tón gèle né tie ní wè. Kájingele gáli muo bé tárige tiindugugolo nē gèle bèri kàgbiiyerigele sùurí gèle ke nī gèle, muo bé ke kpíʔile míeni né tie ní. ³⁰ Bà muo bé Kòridiʔe córi gè bè yérigé bè yeli né fièle báli ní mi 'tìe muo nē náʔa nyagurugo naame gè.»

Gunbɔli fɛni kpɔʔilegenme bɛ

31 «Muo bɛ gunbɔli fɛni tiin wɛ nɛ jɛsii nɛ ɲaa wɛ gari cɛri dɛ, nɛ ɲaa wɛ kabebe cɛri dɛ, nɛ ɲaa wɛ nyiewe kpɔlokpolo wɛ, nɛ len lagbenre jɛsii piniwe nɛ wɛ. Muo bɛ ki juu kpɛndiinne mɛ bɛle, pe- seribenne jɛnyigele sɔmigo kpɔʔile gɛle gunbɔli fɛni nɛ wɛ. 32 Muo bɛ akasiya tiindugugolo siceri tɔn gɛle nɛ tie nɛ wɛ, bɛ gunbɔli fɛni tɔn wɛ ke nɛ. Ki tiindugugolo gali gɛle, ke bɛ puu nɛ yatunɔnɔ nɛ gali pe 'kpɔʔile nɛ tie nɛ wɛ. Tiindugugolo taanme nyuɔɔ siceri yi bɛ puu walifiwe woyɔ.

33 «Muo bɛ gunbɔli fɛni tɔn wɛ yatunɔnɔ nɛ gɛle. † Kire tiʔe nɛ gɛ, gunbɔli fɛni kaɔu mɛ gɛ, muo bɛ nyakungenge finʔege tɛnge gɛ baa. Gunbɔli fɛni wire wi bɛ tiɛɛnge wɔlidengenge wɔli gɛ bɛ lɔʔa tiɛɛnjenge wɔlidengenge nɛ gɛ ††. 34 Muo bɛ kɔsulugo suɔdiʔe lɛ gɛ bɛ nyakungenge finʔege tɔn gɛ nɛ ki nɛ, tiɛɛnjenge wɔlidengenge nɛ gɛ. 35 Muo bɛ tabali ‡ lɛ wɛ bɛ tɛnge gunbɔli fɛni yiʔe mɛ gɛ, Kɔridiʔe ki cengenyenifolime sɔrigɔ nɛ gɛ, kamege kɔli mɛ. Muo bɛ fetindaʔagele tiige lɛ gɛ bɛ ki tɛnge tabali wi yiʔe mɛ gɛ, Kɔridiʔe ki cengenyenifolime sɔrigɔ nɛ gɛ, kalliige kɔli mɛ.

36 «Muo bɛ fɛni waa kpɔʔile nɛ len lagbenre jɛsii piniwe nɛ wɛ bɛri kpataʔa wiile tɔngi lɛ. Muo bɛ wi tiin nɛ jɛsii nɛ ɲaa wɛ gari cɛri dɛ, nɛ ɲaa wɛ kabebe cɛri dɛ, nɛ ɲaa wɛ nyiewe kpɔlokpolo wɛ. Kire 'yeli bɛ jɔli bɛ ki sɔu. 37 Muo bɛ akasiya tiindugugolo kogunɔ kpɔʔile bɛ ke tɔn nɛ tie nɛ wɛ bɛri fɛni tɔn wɛ ke nɛ. Tiindugugolo ke yatunɔnɔ gɛle, muo bɛ ke kpɔʔile nɛ tie nɛ, bɛ tiindugugolo ke kogunɔ taanme nyuɔɔ tieye kpɔʔile yɛ nɛ kanyiere nɛ.»

Kɔridiʔe dɔlige ki gbɔɔɔɔdiʔe kpɔʔilegenme bɛ

27 A Yewe n'ne jo: «Muo bɛ si Yewe gbɔɔɔɔdiʔe kpɔʔile gɛ nɛ akasiya tiire nɛ. Ki tɔnigenme pi bɛ puu kabuunyiʔene kogunɔ, nɛ ki pɛlegenme pi bɛ puu kabuunyiʔene kogunɔ. Gbɔɔɔɔdiʔe ki kayɔbiɔ siceri yi miɛni bɛ puu nyuɔ. Ki kpɔʔalagenme pi bɛ puu kabuunyiʔene taanri. 2 Muo bɛ nyegɛle kpɔʔile bɛ tarige gbɔɔɔɔdiʔe ki gɔnɔnɔ tiʔele siceri ke miɛni nɛ, kire ga buu nyegɛle gɛle nɛ gbɔɔɔɔdiʔe nɛ gɛ, ti miɛni- pɛne bɛ puu sɔnbogo. Muo bɛ ki miɛni pɛne bɛ tɔn nɛ kanyiere

† Yatunɔnɔ gali wuʔu ki 'juu nɔʔa gɛ, keli 'puu bɛ lagbenre fɛni gbɔʔulo gali siin cɔ gɛle bɛ yɛrige. Kenme bi nɛ pe yɛ ki tɔn naame gɛ, tɔnɔdiʔele ke 'puu Kɔridiʔe tilaga sunɔnɔ nɛ, kire ga buu bɛ tiɛɛnjenge wɔlidengenge larige gɛ; kire kayɔbiɔ siceri yi miɛni tɔnigenme pi- puu nubo. †† Kacunril kɔfɔli wire yaku wi yɛ yeli bɛri jɛn tiɛɛnjenge wɔlidengenge nɛ gɛ, bɛ kɛ gunbɔli fɛni kaɔu mɛ gɛ tɔligɔ nigbe yiele nɛ lɛ. Kire gunbɔli fɛni ɲaa wire wi yɛ kɛni cien lɛle li nɛ Zezi 'kɔu tiiparige nɛ gɛ (wɛli baa Mat 27.51; Mar 15.38). Kire yɛ bɛ ki tie pira ɲaa nɛ wɛ, tɛngefɔllɔ pe miɛni bɛ gbɛ pa nɛ Kulocele nɛ wɛ, Zezi barige nɛ (wɛli baa Eb 6.19-20; 9.3-5; 10.19-22). ‡ Tabali ɲaa wuʔu ki 'juu nɔʔa gɛ, wi 'puu ɲaa nɛ pe 'puu nɛ bɔru tɛngi wɛ Yewe yiʔe mɛ gɛ cenge ɔ cenge wɛ (wɛli baa 25.23-30).

nɛ. 3 Muo bɛ ki yakpiʔilide kpɔʔile dɛ nɛ kanyiere nɛ: ma yaleye yaa kpɔʔile nyaa yi bɛri cunɔnɔ kɔngi gɛ gaa nɛ kaara sunmɔ pi 'wo bɛ, bɛ ki yakɔnyɔ kpɔʔile yɛ, nɛ ki sisien nyeri tasaadurulo nɛ bɛle, nɛ ki ganʔana dɛngele nɛ gɛle kaara wuʔulo gɛle, nɛ ki kɔsun kɔnyere nɛ dɛ. 4 Muo bɛ kanyiere kawire nɛge kpɔʔile bɛ juu kawipile tiele, bɛ kanyiere kɔjengele siceri kpɔʔile ki nɛ gɔnɔnɔ siceri nɛ bɛle. 5 Muo bɛ ki timɔri daa kɔri dɛ ki nyuɔɔ taanme gɛ, kire ga buu timɔri ti 'gbɔɔɔɔdiʔe cɔ gɛ sunɔnɔ nɛ bɛ ki laame nɛ bɛ, bɛ tigi taanme gɛ. 6 Muo bɛ akasiya kagbiʔile siin ten, bɛ ke tɔn nɛ kanyiere nɛ. 7 Muo bɛ ke kagbiʔile le gɛle kɔjengele nɛ gɛle; kagbiʔile ke bɛ puu gbɔɔɔɔdiʔe ki liʔegele siin tieye nɛ yɛ, kire ga buu pe gbɛ ki lɛ. 8 Kire gbɔɔɔɔdiʔe gaa ki 'kpɔʔile nɛ tiitenkɔbiɔ nɛ yɛ, ki laame pi bɛ puu waʔane bɛ yeli nɛ fiele bali nɛ mi 'tie muo nɛ nyagurugo naame gɛ †.»

Kɔridiʔe sɔlugenme bɛ

9 «Muo bɛ Kɔridiʔe dɔlige sɔlu gɛ nɛ fɛni nɛ wɛ ɲaa pe 'tiin nɛ len lagbenre jɛsii piniwe nɛ wɛ. Cengenyenifolime kalliige kɔli mɛ gɛ, fɛnine pe bɛ tigi bɛ tɔni bɛ sa nɔ fuu kabuunyiʔene dabataan (100) ki kayɔbigɔ nɛ gɛ. 10 Muo bɛ kire fɛnine bali tɔn tɔn bɛle kanyiere tiindugugolo togo nɛ gɛle, gali pe 'cɔri nɛ yɛrige kanyiere nyuɔɔ nɛ yɛ. Muo bɛ walifiwe yakparigɛle le gɛle tiindugugolo nɛ gɛle nɛ walifiwe yatunɔnɔ nɛ gɛle, bɛ fɛnine tɔn tɔn bɛle ke nɛ. 11 Bɛ ki bɛ puu miɛni cengenyenifolime kamege kɔli mɛ gɛ. Fɛnine pe tɔnigenme pi bɛ puu miɛni kabuunyiʔene dabataan (100). Muo bɛ kire fɛnine bali tɔn tɔn bɛle kanyiere tiindugugolo togo nɛ gɛle nɛ ke kanyiere taanme nyuɔɔ nɛ yɛ, gali gɛle nɛ walifiwe yakparigɛle nɛ ke yatunɔnɔ nɛ gɛle. 12 Cengenyenijiinme kɔli mɛ gɛ, fɛnine pe pɛlegenme pi bɛ puu kabuunyiʔene togosiin nɛ kpɔrigɔ. Ki fɛnine pe bɛ tɔn tiindugugolo kie nɛ gɛle, gali pe 'cɔri nɛ yɛrige kanyiere nyuɔɔ kie nɛ yɛ.

13 Cengenyenifolime kɔli mɛ gɛ, dɔlige tiʔe ki pɛlegenme pi bɛ puu miɛni kabuunyiʔene togosiin nɛ kpɔrigɔ.

14,15 «Wiile naa nɛ baa dɔlige ki jɛndiʔe nɛ gɛ kire kɔli mɛ gɛ, fɛnine bɛ puu nakpanʔa wiile ni kayɔbiɔ siin nɛ yɛ. Pe tɔnigenme pi bɛ puu kabuunyiʔene kie nɛ kogunɔ; pe bɛ pe tɔn tiindugugolo taanri nɛ gɛle, gali pe 'cɔri nɛ yɛrige nyuɔɔ taanri nɛ yɛ. 16 Len lagbenre fɛni ɲaa pe 'tiin nɛ jɛsii piniwe nɛ wɛ, ɲaa wɛ gari cɛri dɛ, nɛ ɲaa wɛ kabebe cɛri dɛ, nɛ ɲaa wɛ nyiewe kpɔlokpolo wɛ, wi bɛ nakpanʔa wiile tɔn lɛ. Wire 'yeli bɛ jɔli bɛ wi sɔu. Wi pɛlegenme pi 'yeli pi- puu kabuunyiʔene togo. Pe bɛ pe tɔn tiindugugolo siceri nɛ gɛle, gali pe 'cɔri nɛ yɛrige nyuɔɔ siceri nɛ yɛ.

†† A sien ɔ sien yɛ pen Kɔridiʔe mɛ gɛ nɛ kacunɔ yajuʔu nɛ gɛ, kacunriwi nɛ cɛ ki sɔrigɔ kire gbɔɔɔɔdiʔe yafanʔa nɛ gɛ nɛ yɛli nɛ kenme bi nɛ Yewe cɛ ki tie pe nɛ wɛ, kire 'ga buu Yewe- fɔli ki nɛ ki- kɔ kɔsulugunɔ wuʔu wi mɛ. Wɛli baa Lev 1.

¹⁷ «Tiindugugolo gáli ní pe 'dàlìge sùlu gè ke kányiere nyùyo nē yè, ke mièni bé su?ulo kiye nē né walifiwe yakparigele ní gèle né ke walifiwe yatun?ɔɔ ní gèle.

¹⁸ Dàlìge ti?e ki tɔnigenme pi bé puu kabuunyi?ene dabataan, né ki píelegenme pi bé puu kabuunyi?ene to-gosiin né kpɔrigo, ki lá?agele ke mièni nē. Len lagbenre jèsii piniwe fènine gunyo yi kpà?alagenme pi bé puu kabuunyi?ene kogunɔ. Tiindugugolo ke táanme nyùyo tieye yi mièni bé puu kányiere, ¹⁹ né míeni ki yakpi?ilide dáà pe líi ne Yewe gbù?ɔɔ baara kúu dè Kòridi?e nī gè, nè fàri ki tingan?ana nē gèle né dàlìge ti?e ki fènine gunyo tingan?ana ní gèle.»

Fètinda?agele tiige cògenme bè

²⁰ «Muo bé ki juu bè gbènge *Isirayeli* sienne mé bèle peri báan né *wolivi* sùnjiilime ní, bàa pe béri nii cenge ó cenge fètingele nī gèle, fètinda?agele tiige nē gè.

²¹ *Arawɔn* né wi jaala ní bèle, peli pe béri fètingele gbòborí gèle *Kpàlidi?e Kpáta?á*† nī gè, baa gunbɔli fèni yi?e mé gè, wire njáà wi *nyakungenge fin?ege* láara gè. Pe béri ke cáanri cengu?ɔ gè kerí nyí de kpíenme tun bè, *Yewe* yi?e mé gè. Dàa tire yē fàn?a kaala lèlè ó lèlè nī *Isirayeli* sienne yi?e mé gè, kèngele ke mièni nī.»

Kacuɔnril burudo ti jɔligenme bè

28 A Yewe 'ki juu nè gbènge Misa mé né jo: «Bè Kòridi?e ki 'faan nè kúo gè, ma muo luɔ *Arawɔn* kóri wè né wi jaala ní bèle: Nadabi, Abiyu, *Eleyazari* né Itamari. Muo bé pe wàli dénge piyeye *Isirayeli* sienne nī bèle, kire ga buu peri *kacuɔnril* baara kúu dè mi mé.

² «Muo bé burudo jɔli dè, dàa dī wàlidengerε dè, bè le muo luɔ *Arawɔn* nē wè, dàa ti bé puu wi kpuɔmɔ fie wè.

³ Kire nē, burujɔlilɔ bálí bīεle né kacénne ní lè pe funyo nī yè, bàli mé mi 'sícilìge ken gè peri ki baara kúu dè, muo bé ki juu pe mé kenme bī nē pe bé *Arawɔn* burudo jɔli dè, dàa muo bága le wi nē dè bè wi wàli dénge kire ga buu wiri *kacuɔnril* baara kúu dè. ⁴ Burudo tire dī dàa dè: *sindinge kpòbisindinge kpòbi wè, efodi* burubile lè, né burugbuoyelige gè, né burudɔnigo gàa pe 'súu gè, né ndɔnjenge, né burugo mà?ana. Pe bé burudo wàlidengerε dáà jɔli dè muo luɔ *Arawɔn* né wi jaala mé bèle kire ga buu peri *kacuɔnril* baara kúu dè mi mé. ⁵ Pe bé ti jɔli né tie jèsii ní wè, né njáà wī gári céri dè, né njáà wī kábebe céri dè, né njáà wī nyiwe kpólokpolo wè, né *len* lagbenre jèsii ní wè.»

Efodi kpí?ilegenme bè

⁶ «Bà ki yē, pe bé *efodi* burubile †† jɔli lè né tie jèsii ní wè, né njáà wī gári céri dè, né njáà wī kábebe céri dè, né

† *Kpàlidi?e Kpáta?á* kire yé puu Kòridi?e ki mí?e káà. Wéli baa 25.9 kaliwεge ki táanme gè. †† Wéli baa 25.7 kaliwεge ki táanme gè.

njàa wī nyiwe kpólokpolo wè, né *len* lagbenre jèsii piniwe ní wè, njáa kpíendiinne pe sómigo nè kpí?ile wè.

⁷ Muo bé fèni mà?aya siin jɔli, fíkenye mà?agele gèle, bè ta?a efodi burubile nyuɔɔ siin nē yè, bè ki kàdu?u né ki yi?e kpári gè bè yérige peri ki nii fíkennyuɔɔ nē yè.

⁸ Efodi wi mà?ana ni bé píne bè su?u wi nē, mà?ana náà kpíendiinne pe sómigo nè kpí?ile lè. Ni bé kpí?ile kanumɔ nē: né tie jèsii ní wè, né jèsii njáà wī gári céri dè, né njáa wī kábebe céri dè, né njáa wī nyiwe kpólokpolo wè né *len* lagbenre jèsii piniwe ní wè.

⁹ Muo bé *ɔnikisi* kàdeniyeliye siin líe yè, bè *Isirayeli* jaala míeye gbógo yè bè kòn yi nē, ¹⁰ míeye kɔlini kàdenibelige nē gè, míeye kɔlini siinwu?u nē gè, bè yeli né pe si-ida?agele kenme ní bè.

¹¹ Muo bé kàdenitenwe wáà yeri wi- míeye gbógo yè bè kòn kàdeniyé siin nē yè, majo bè sien cī fie ténge yakaa nē gè. Muo bé tie yalebigele káli siin kpí?ile bè kàdeniyé siin le yè yi nī,

¹² bé sí yi jɔli dárige efodi burubile fíkenye mà?agele nē gèle. Kire *kàdenitenye* nyáà yi bé ki ya?a *Yewe* de sɔngí de ta?a né *Isirayeli* jaala ní bèle. Lèlè ó lèlè nī, a *Arawɔn* kénì efodi burubile le lè wi fíkennyuɔɔ siin nē yè né míeye ní yè, a

wi 'ké né yi ní *Yewe* yi?e mé gè, kire bé puu *Yewe* mé *sɔngidaadi?e* súuri. ¹³ Muo bé tie yalebigele siin kpí?ile gèle, ¹⁴ bé sí tie cènwe nyù?ɔɔbigele siin tiin bè jèsii piniwe tíele bé ke su?u yalebigele nē gèle.»

Sindinge kpòbi kpí?ilegenme bè

¹⁵ «Muo bé ki juu kpíendiinne mé bèle pe- sindinge kpòbi † sómigo wè pe kpí?ile. Wire kpí?ilegenme pi bé puu nubo né *efodi* burubile ní lè: bé wi tiin né tie jèsii ní wè, né jèsii njáà wī gári céri dè, né njáa wī kábebe céri dè, né njáa wī nyiwe kpólokpolo wè, né *len* lagbenre jèsii piniwe ní wè.

¹⁶ A muo 'sindinge kpòbi wáa wè nè ta?a wè, ki bé kò jifaa. Wi tɔnigenme né wi píelegenme pi mièni bé puu nubo; wi kayɔbiyo yi mièni siceri yi bé puu kadaala píelegenme nigbe.

¹⁷ Muo bé sí tùluyo siceri kpí?ile lagbenre kàdeniyé †† woyo. Tùlubelige nē gè, muo bé sariduwani, né topazi, né emerɔdi ta?a ki nē.

¹⁸ Tùluyo siinwu?u nē gè, muo bé sikaribuli, né safi-iri, né luluu ta?a ki nē.

¹⁹ Tùluyo taanriwu?u nē gè, muo bé wopali, né agati, né ametiisi ta?a ki nē.

²⁰ Tùluyo siceriwu?u nē gè, muo bé kirisoliti, né *ɔnikisi*, né jasipi ta?a ki nē. Yire kàdeniyé nyáà yè, muo bé yi le tie yalebigele nī gèle.

²¹ *Isirayeli* jaala pe míeye kie né siin yi mièni bé gbógo bè kòn kàdeniyé nyáà yi mièni nigbe nigbe nē yè, saaya tùluyo kie né siinwu?u nē gè, majo bè sien cī fie kpúɔn yakaa nē gè.

‡ *Baa sindinge kpòbi nī wè pe yé Urimi né Tumimi le wè; keli 'puu bigele káli felige. A yieginine pe 'puu ne caa bè Kulocelie nyéni kaala cén lè kele káli nē, pe nē cé ké kacuɔnrilɔ kàfali kúru?u wè; wi nē ke líe nè baara (wéli baa 28.30; Lev 8.8; Tór 27.21; Fàn 33.8; Sam 1 14.41-42; Ney 7.65). †† Lagbenre kàdeniyé nyáà yi feliye weli si yi sómigo nè cén? eburu sienre nī dè?. Gàa we 'cén gè, kàdeniyé nyáà yi tóni nè puu cènye yè.*

²² «Muc bé tie cènwe nyù?ɔbigele siin cùn?ɔ bè ke tiin bè jèsii piniwe tíele, bè le sindinge kpòbi nē wè. ²³ Bà míeni muc bé tie fi?ile siin kpí?ile, bè pe jɔli bè tárige sindinge kpòbi wi naame nyuɔɔɔ siin nē yè. ²⁴ Muc bé tie nyù?ɔbigele siin líe gèle bè ke sùuri tie fi?ile siin bálì nī bèle, bálì bíele sindinge kpòbi nyuɔɔɔ nē yè. ²⁵ Muc bé sí tie nyù?ɔbigele nyuɔɔɔ nyí siin líe yè bè yi su?u efodi burubile tie yalebigele siin nē gèle, gáli muc bé su?u burubile ni fíkenye mà?agele nē gèle, sindinge yi?e mé gè. ²⁶ Muc bé sí ní tie fi?ile siin páli kpí?ile, bè pe jɔli dárige sindinge kpòbi wi táanme nyuɔɔɔ siin nē yè, laame kayɔbigɔ nē gè, efodi burubile kɔli mé gè. ²⁷ Muc bé sí ní tie fi?ile siin páli kpí?ile bè pe jɔli dárige efodi burubile yi?e mé gè fíkenye mà?agele táanme gè, né míeni mà?ana naame gè nàa ni 'sènne mà?ana gèle, efodi burubile tiejɔlidiye táanni yè. ²⁸ Pe béri sindinge kpòbi fi?ile puu bèle efodi burubile fi?ile nē bèle, né mà?ana ní lè nàa nī gári céri dè, kire ga buu sindinge kpòbi wi-puu su?uwo sùuri efodi mà?ana nē lè, wi fāga gbè jáa bè sá?a?.

²⁹ «Bà ki bé puu a *Arawɔn* kénì jíin *tiecènge wàlidengege* nī gè, sindinge kpòbi nāà pe tí?i ne kàyu?u keke nyu gèle, wi bé puu sindinge nē gè nàzɔn yi?e mé gè, bà *Isirayeli* jaala míeye yi bé puu mi *Yewe* yi?e mé gè mi de sòngí de ta?a sùuri né pe ní. ³⁰ Muc bé *Urimi* né *Tumimi* † líe wè bè le sindinge kpòbi nī wè, nāa yeli béri tí?i de kàyu?u keke nyu gèle. Bè *Urimi* né *Tumimi* pe bé puu *Arawɔn* sindinge nē gè nàzɔn yi?e mé gè, lèlè ó lèlè a wi 'jíin *tiecènge wàlidengege* nī gè mi *Yewe* yi?e mé gè, tire bé puu wi mé baakuɔyere bəri mi *Yewe* nyéni kaala cén lè kàyu?ujuuro nī dè *Isirayeliyè* kɔli mé gè.

Buruzenre ti kpí?ilegenme wori dè

³¹ «Muc míeni bé burugbuɔyelige tiin gè né jèsii ní wè nāa wī gári céri dè, burugbuɔyelige gáà gī né *efodi* burubile ní lè. ³² Burugbuɔyelige ki bé puu né yétiige ní, kire ga buu nyùgo ki de jíin ki nī. Muc bé ki yétiige tieye tiin yè bè ki sùu mà?ana, kire ga buu ki fāga gbè cien?. ³³ Muc bé burugbuɔyelige ki táanme nyuɔɔɔ kpí?ile yè cènwe, bé yere táà tiin bè *girenadi* yasenre tíele dè né jèsii ní wè nāa wī gári céri dè, né nāa wī kábebe céri dè, né nāa wī nyíewe kólokpolo wè. Muc bé ti ya?a tiri yàala burugbuɔyelige ki táanme nyuɔɔɔ nē yè. *Girenadi* yasenre sun?ɔɔ nī bè, muc bé tie wòrigbu?ulo kpí?ile bè le baa: ³⁴ tie wòrigbolo láà nigbe, *girenadi* yasenge nigbe, tie wòrigbolo láà nigbe, *girenadi* yasenge nigbe, fúɔ bè burugbuɔyelige ki táanme nyuɔɔɔ mà?ana yè bè su?u. ³⁵ *Arawɔn* béri burugbuɔyelige nii gè bəri wi baara kúu dè. Wòrigbu?ulo ke tūnmɔ bè, pi béri lúru lèlè líi nī wi 'jíin *tiecènge wàlidengege* nī gè mi *Yewe* yi?e

mé gè, né lèlè líi nī wi bé yiri wè; kire bé ki ya?a wi fāga kúu?.

³⁶ «Muc bé tie cènwe wáà kpúɔn bè wi kpòbi bè tiige fiere tíele. Muc bé ki gbógo kɔn ki nē: «Wàlidengewe *Yewe* mé», majo bè sien cí fie ta?a yakaa nē gè. ³⁷ Muc bé ki tárige né jèsii mà?ana ní lè nàa nī gári céri dè *Arawɔn* ndònjenge yi?e mé gè, gbele ti?e nē gè, kire ga buu ki- kò baa sùuri. ³⁸ Kire yakɔbigɔ gáà ki bé puu *Arawɔn* gbele nē lè, kire ga buu *Arawɔn* gbəri kolimɔ kàsulugo sùlu gè, kolimɔ báà pi bé gbè pari nya?a kakuwɔ né yakuwɔ yere nī dè dàa ní *Isirayeli* sienne pe bəri báan bè pa ti wàli dénge dè. Yakɔbigɔ gáà ki 'yeli bè buu wi gbele nē lè sùuri kire ga buu *Yewe* de fìligi ti nē.

³⁹ «Burugbuɔyelige né ndònjenge ní gè, muc bé ti fèni tiin wè né *len* lagbenre jèsii ní wè. Burugo mà?ana lire 'yeli bè jɔli bé ni sùu. ⁴⁰ Muc bé burudɔniyɔ yáà jɔli *Arawɔn* jaala mé bèle, né buruyo mà?agele ní gèle, né ndòngɔ ní gèle. Burujènye nyáà yi bé puu pe kpuɔmɔ fie wè. ⁴¹ Muc *Misa* wè, muc bé bururo dáà le dè *Arawɔn* nē wè né wi jaala ní bèle, bé siennyienegɔn sùnɔ wo bè pe nyùɔɔ nē yè, bè pe téngɔ pe baara nē dè bè pe wàli déngɔ, kire ga buu peri *kacuwɔnrilɔ* baara kúu dè mi mé. ⁴² Muc bé jàdigile kpí?ile, *len* lagbenre jèsii piniwe wuulo, bè ken pe mé peri nii pe fiere tieye nē yè. Pe tɔnigenme pi bé líe sènne nē gèle bè sa nò kágunyɔ nē yè. ⁴³ *Arawɔn* né wi jaala pe bəri kire jàdigile nii bèle bəri jíin *Kpàlidi?e Kpáta?ana* nī gè, né míeni a pe kénì si?eré ne waa *gbù?ɔwɔdi?e yafan?ana* mé gè bè sa pe baara kúu dè *tiecènge wàlidengege* nī gè, kire ga buu pe fāga kolimɔ kpí?ile bè kúu?. Dàa tire yè fàn?ana kaala lèlè ó lèlè nī *Arawɔn* mé né wi siime pi míeni ní bè.»

Kacuwɔnrilɔ téngɔgenme bè

29 A *Yewe* n'è jo ††: «Ki n'ge gáa muc bé kpí?ile bè *Arawɔn* né wi jaala wàli bèle bè téngɔ wè ‡ kire ga buu peri *kacuwɔnrilɔ* baara kúu dè mi mé wè.

«Muc bé kpɔlidielɔfun nèpiyelile láà cò né kpɔlidielɔfun sɔnbapɔlilɔ siin ní. ² Muc bé sí búru feliyè taanri kpúɔn né míifuɔnibɔ ní bè, nyàa yī *sɔnvarifun* búru wè, né sɔnvarifun búru kpòbilɔ ní bálì pe 'kpúɔn né sùnɔ ní bè, né sɔnvarifun nòminɔ ní bálì nē pe 'sùnɔ wo bè. ³ Muc bé ti míeni píne bè le dan?ana nī, bè pen né ti ní *Yewe* yi?e mé gè, né nèpiyelile ní lè, né sɔnbapɔlilɔ siin ní bèle.

⁴ «Muc bé *Arawɔn* né wi jaala kóri bèle bè pen *Kpàlidi?e Kpáta?ana* wíile yi?e mé gè, bè pa pe gbéli né lu?ɔ ní. ⁵ Muc bé sí burudo líe dè bè ti le *Arawɔn* nē wè: burudɔnigɔ gè, né burugbuɔyelige gáà gī né *efodi* burubile ní lè, né *sindinge kpòbi* ní wè. Muc bé sí efodi burubile puu lè ki nē né efodi mà?ana ní lè, nàa pe

† *URIMI NÉ TUMIMI*: Wéli baa 28.15 kaliwege ki táanme gè.

†† *Weli* 'ti?e gáà sienre ta?ana dè baa wī bè ti lú?ugenne ciile lè.

‡ *Wéli* baa Lev 8.2; Yir 40.12-16.

'sómigw nē kpí?ile lè. ⁶ Muɔ bé ndònjenge tón gè wi nyùgo nē gè, bé sí yakpɔbigw puɔ gè dárige ndònjenge nē gè gbɛle yi?e mé gè, gàa nē ki 'sɛbe gè né jo:

«Wàlidengewe Yewe mé». ⁷ Muɔ bé siennyienegɔn sùn-mɔ líe bè, bè pi wo wi nyùgo nē gè bè wi wàli bè téngɛ.

⁸ Muɔ bé Arawɔn jaala si?ere bèle kpɔni, bé sí burudɔniyɔ le yè pe nē. ⁹ Muɔ bé Arawɔn né wi jaala puɔ bèle né burudɔniyɔ mà?agele ní gèle, bé sí pe ndòngɔlɔ tón gèle pe nē. Bà pe bé né gbèri *kacuwɔnrilɔ* baara kúu dè; tire bé puu fàn?a kaala lèlè ó lèlè.

«Píra njàà nī wè muɔ bé pe téngɛ kacuwɔnrilɔ baara nē dè. ¹⁰ Muɔ bé nēpiyelilɛ cò lè bè pen né ni ní Kpàlidi?e Kpáta?a yi?e mé gè, dí Arawɔn né wi jaala pe- sí kiye ta?ala yè nēpiyelilɛ nyùgo nē gè. ¹¹ Bà muɔ bé sí nēpiyelilɛ kɔni lè mi Yewe yi?e mé gè Kpàlidi?e Kpáta?a wiile nē lè. ¹² Muɔ bé nēpiyelilɛ ni sísien tu?ɔ gè bé sí muɔ kabiele nígi lè ki nī bè ta?a *gbù?ɔɔdi?e yafan?a* ki nyegɛle sicɛri nē gèle, bé sí sísien sɛngɛ wo gè gbù?ɔɔdi?e ki táanmɛ tieye nī yè. ¹³ Muɔ bé sùn-mɔ tieye yi mieni celile yè bàa pi 'laafungbu?ɔ né laara tón dè, né *nyibɔli* ní wè, né selu?ulo siin ní gèle né sùn-mɔ ní bè bàa pi 'ke mà?a gèle. Muɔ bé ti mieni sorigo gbù?ɔɔdi?e nē gè. ¹⁴ Nè ki ya?a muɔ bé nēpiyelilɛ kaapirime líe bè, né sèngɛ ní gè né ni fire ní dè, bè ti yige bùguro kàdu?u mé gè bè ti sorigo. Tire yè *kapi?ile kàsulugo* kaara dè.

¹⁵ «Muɔ bé sinbapɔli péliwɛ cò wè, dí Arawɔn né wi jaala pe- sí kiye ta?ala yè wi nyùgo nē gè. ¹⁶ Bà muɔ bé wi kɔni, bé wi sísien tu?ɔ gè dí muɔ ki nyeri nyeri bè gbù?ɔɔdi?e mà?a gè. ¹⁷ Bà muɔ bé sinbapɔli kaara celile dè yaseye yaseye, bé wi laafungbu?ɔ né wi laara né wi tɔliyɔ jíge yè bè ti ta?a kaacun?ɔɔ nē dè né nyùgo nē gè, ¹⁸ bé sí sinbapɔli wi kaara ti mieni sorigo gbù?ɔɔdi?e nē gè. Tire yè *kakuɔɔ kaasu?uro* mi Yewe yi?e mé gè, dàa nùdaanna ni mi Yewe fungo nyígi gè, dàa kàsun ki sorigi mi Yewe yi?e mé gè.

¹⁹ «Muɔ bé ní sinbapɔli siinwuu cò wè, dí Arawɔn né wi jaala pe- sí kiye ta?ala yè wi nyùgo nē gè. ²⁰ Muɔ bé sinbapɔli kɔni wè, bé wi sísien tu?ɔ gè, bè kàa ta?a Arawɔn kàliige kɔli ngbówɛge nē gè táanmɛ gè, bé ní kàa ta?a Arawɔn jaala pe kàliige kɔli ngbówɛye nē yè táanmɛ gè, bé ní kàa ta?a pe mieni kàliige kiye kabaligbuɔɔ nē bèle, né pe kàliige tɔliyɔ kabaligbuɔɔ nē bèle †. Muɔ bé sí sísien sɛngɛ nyeri nyeri gè bè gbù?ɔɔdi?e mà?a gè. ²¹ Muɔ bé sí sísien kàa tu?ɔ gè gè ki 'wo gbù?ɔɔdi?e nē gè né siennyienegɔn sùn-mɔ ní bè, bè ki nyeri nyeri Arawɔn né wi jaala nē bèle, né Arawɔn né wi jaala pe burudo nē dè. Bè ki bé kpí?ile Arawɔn né wi

† Kele gáli ke kpí?ilegenmɛ pire 'puu nɛ ki tii kacuwɔnrilɔ pe bé puu wàlidengele péwu. Kàliige ngbóli nē lè, kire yè pe béri Kuloceliɛ sienne lúru dè cèngɛ. Kàliige kɔli kabaligbuɔ nē wè, kire yè puu nɛ ki tii baara dáà wi kúu né wi kiye ní yè, tire yè ciilide Kuloceliɛ mé. Kàliige tɔliyɔ kabaligbuɔ nē wè, kire 'puu wi tán?agenmɛ pi 'yeli dè kpú?ɔɔ tari Kuloceliɛ nē.

jaala ní bèle pe bé wàli bè téngɛ, peli né pe burudo ní dè.

²² «Muɔ bé sinbapɔli wi sùn-mɔ tieye líe yè: nɛge gè, né sùn-mɔ tieye nyàà yi 'wi laafungbu?ɔ né wi laara mà?a dè, né nyibɔli ní wè, né selu?ulo siin ní gèle né ke sùn-mɔ ní bè, né mieni kàliige ciile ní lè, né ki cén tire yè sinbapɔli kaara dáà dī sientenge kakuɔɔ keke wori dè.

²³ Né mieni, búru kpɔbiwɔ nigbe, né búru nigbe njàà pe 'kpúɔn né sùn-mɔ ní bè, né njòmɛ nigbe ní, muɔ bé pe kòn sinvarifun búru nī bèle bàli pe 'téngɛ dan?a nī gè Yewe yi?e mé gè. ²⁴ Muɔ bé ti mieni píne bè le Arawɔn kada?ala nī gèle né Arawɔn jaala kada?ala nī gèle, dí pe- sí ti mieni yège naame Yewe yi?e mé gè. ²⁵ Kire kàdu?umɛ gè muɔ bé koli ti suɔ pe mé, bè sa ti sorigo gbù?ɔɔdi?e nē gè, bè ta?a kakuɔɔ kaasu?uro naame gè, gii ki bé tí nùdaanna ni- mi Yewe fungo nyígi gè. Tire yè kakuɔɔ yakɔnɔ dáà kàsun ki sorigi mi Yewe yi?e mé gè.

²⁶ «Muɔ bé sinbapɔli wi diribuu kaara líe dè, dàa dī Arawɔn sientenge kakuɔɔ keke wori dè. Muɔ bé ti yège naame Yewe yi?e mé gè. Tire ti bé puu muɔ liɛle lè.

²⁷ Diribuu kaara ti?e gii muɔ 'yège naame gè, né ciile ní lè nàa muɔ 'kòn nè ken Yewe mé wè kpu?ɔɔ wori dè, muɔ bé ti wàli bè téngɛ. Tire yè dàa pe 'yège naame gè né dàa pe 'kòn nè ken kpu?ɔɔ dè, kacuwɔnrilɔ téngɛ sinbapɔli kaara dè, Arawɔn né wi jaala téngɛ wori dè.

²⁸ Tire bé puu fàn?a kaala *Isirayeli* sienne mé bèle lèlè ó lèlè, nàa ni 'jo lè kaara tieye nyàà yire yè Arawɔn né wi jaala wori dè. Né ki cén tire yè kpu?ɔɔ dáà pe 'kòn nè ken Yewe mé wè, bà ti bé puu pe li?ɛle, peri ke kòngi pe *yanyige kaara* nī dè de kan?a Yewe mé wè.

^{29,30} «A Arawɔn kénì kúu wè, a wàa kénì kò pe nī *kacuwɔnrilɔ* kàfɔli Arawɔn kàdu?umɛ gè, Arawɔn buruwalidengere dáà ti bé ken mieni Arawɔn jaala mé bèle, lèlè líi nī pe bé wàa nyíene gòn né sùn-mɔ ní bè, bé téngɛ wi baara nē dè. A wi kénì jíin Kpàlidi?e Kpáta?a nī gè bèri wi baara kúu dè *tiecèngɛ wàlidengege* nī gè, wi bé bururo dáà le dè cɛnye kòlisiin sun?ɔɔ nī bè.

³¹ «Bà muɔ bé sinbapɔli kaara líe dè dàa dī sientenge kakuɔɔ keke wori dè, bè ti su?ɔ ti?e kàa nī gè gè wàlidengege gè. ³² Sinbapɔli wi kaara dè né búru ní wè njàa wī dan?a nī gè, Arawɔn né wi jaala ní bèle, peli pe bé ti káa Kpàlidi?e Kpáta?a wiile yi?e mé gè. ³³ Peli yákuɔ pe bé ti káa dàa pe 'ti?e nè pe kàsulugosɔ keke kúu dè, pe wàlidengele lèlè nī lè, bè pe 'puu nɛ pe téngi pe baara nē dè. Sien wàa wiiye sɛ yeli bè ti káa?, né ki cén kaawalidengere dī. ³⁴ A tàa 'kò dè kpìenduú sínbinime táanni bè, kaara dáà dī sientenge kakuɔɔ keke wori dè kire ga laa búru wè, muɔ bé ti sɛnre sorigo dè. Né ki cén tii yeli pe ti káa?; tii kaawalidengere.

³⁵ «Bà muɔ bé ki kpí?ile Arawɔn né wi jaala mé bèle, bè yeli né dàa ní mi 'juu nè gbèngɛ muɔ mé dè. Muɔ bé sientenge kakuɔɔ kúu dè cɛnye kòlisiin sun?ɔɔ nī.

³⁶ Cɛngɛ ó cɛngɛ muɔ bé nēpiyelilɛ láà kpúu bè ni

kpííle kapiíile kàsulugo kaara bè kàsulugosuo kele kúo gèle. Bà ki bé kpííile muo bé gbù?wòdi?e ciile gèle, bé sí sùnmo wo bè ki naame gèle, bè ki wàli déngé.

³⁷ Muo bé kàsulugosuo kele gáli kúo gèle cènye kòlisiin, kire ga buu bè gbù?wòdi?e wàli gèle bè téngé. Kire kà-du?ume ki bé kò gbù?wòdi?e cènjenge wàlidengenge; a yege ó yege cò ki nē kire bé kò wàlidengenge míeni.»

Cenge ó cenge kakuwo kaasu?uro dè

³⁸ «Ki n'ge gaa muo béri kpín?ini gèle: cenge ó cenge súuri, muo bé yiele nigbe sìnbaengele siin cò bè ke kpúu *gbù?wòdi?e yafan?a* nē gèle. ³⁹ Muo bé sìnbaenne láà kpúu bè ni kòn Yewe mé sìnbinime táanni bè, bé nì kpúu lè cenguwo?uwo nī bè. ⁴⁰ Né ta?a ki nē, muo bé míifuwo?uwo juubaanyeni tìlaga nigbe nya?ami gèle né wolivi sùnjiilime yakuunyeni nigbe ní lè. Tire muo bé líe bè fàri sìnbaenne péliile ni kaara nē dè, bé ní divien kírì wè yakuunyeni nigbe bè wo ti nē. ⁴¹ Muo bé sìnbaenne siinwoli kpúu lè bè ni kòn kakuwo kaara cenguwo táanni gèle, bé ní ki kpííile cígini gaa muo 'kpííile sìnbinime táanni bè: bé ní míifuwo?uwo né wolivi sùnjiilime *yakwo?uwo* kòn gèle, bé ní kakuwo divien wo wè ti nē. Tire yē *kakuwo kaasu?uro* mi Yewe yi?e mé gèle, dāa nūdaanna ni 'mi Yewe fungo nyígi gèle, dāa kāsun ki sórigi mi Yewe yi?e mé gèle. ⁴² Dāa tire yē kakuwo kaasu?uro dífi yeli béri kòngí dè súuri mi Yewe yi?e mé gèle, *Kpàlidi?e Kpáta?a* wiile nī lè, ti?e gāà nī mi nē yeli kpàlí bèri nyu né muo ní wè. ⁴³ Kire ti?e nī míeni mi béri *Isirayeli* sienne kpàlí bèle, dí mi cènme né mi kpuwo?uwo pi sí kire ti?e wàli gèle bè téngé †.»

Yewe wire wī Isirayeliyé pe Kulocelié wè

⁴⁴ «?aan, mi Yewe m'bé *Kpàlidi?e Kpáta?a* wàli gèle bè téngé né gbù?wòdi?e ní gèle, né míeni m'bé *Arawon* né wī jaala wàli bèle bè téngé peri *kacuwòri?uwo* baara kúu dè mi mé. ⁴⁵ M'bé kò *Isirayeli* sienne pe sun?uwo nī, bè puu pe Kulocelié. ⁴⁶ Bà pe bé ki cén mi wī Yewe, pe Kulocelié wè, nāa wi 'pe yige *Ezipiti* kùlo nī lè bè kò pe sun?uwo nī. ?aan, je mi wī Yewe wè, pe Kulocelié wè.»

Wusuna sórigodi?e kpííilegenme wori dè

30 A Yewe n'ne jo ††: «Muo bé gbù?wòdi?e káà faan né akasiya tiire ní dè bèri wusuna sórigi wè. ² Ki tònigenme pi bé puu kabuunyeni nigbe, né ki píelegenme pi bé puu kabuunyeni nigbe. Sórigodi?e ki kaywo?uwo sicéri yi míeni bé puu nyuwo. Ki kpà?alagenme pi bé puu kabuunyeni?ene siin. Ki nyegele ke míeni bīne bé puu nigbe né sórigodi?e ní gèle. ³ Muo bé tie cènwe nyege bè

† Wéli baa 40.34. †† Weli 'ti?e gāà sienne ta?a dè baa wī bè ti lú?ugenne ciile lè.

ki tón ki naame gèle, né ki li?egele ní gèle, né nyegele ní gèle. Muo bé ki nyuwo?uwo mà?a yè bè su?u né tie ní wè.

⁴ Muo bé kájingele siin kpííile né tie ní bé ke nōrigi ki li?egele siin nī gèle, ki nyuwo?uwo láara yè. Kire kájingele siin gáli keli nī pe béri kàgbi?ile nī gèle bèri ki líi.

⁵ Akasiya tiire muo bé líe bè kàgbi?ile gáli kpííile gèle, bé ke tón né tie ní wè. ⁶ Ma sórigodi?e téngé gèle gunbòli fēni yi?e mé gèle, gunbòli fēni nāà wi '*nyakungenge fin?ege* né ki *kàsulugo suwo?uwo* lārige gèle, ti?e gāà nī m'béri muo kpàlí wè.

⁷ «Kire sórigodi?e gāà kire nē *Arawon* béri nūdaanna wusuna sórigi wè sìnbinime táanni bè, a wi jīin bèri fètingele gbòborí gèle. ⁸ Né míeni cenguwo?uwo nī bè, wi béri wusuna sórigi wè a wi 'jīin bè fètingele cáan gèle. Yeli béri wusuna sórigi wè súuri Yewe yi?e mé gèle, kèngele ke míeni nī. ⁹ Yeli sí ga tíi wusuna wāà wiiye sórigi díe? nāa mìi tie wè?, né *kakuwo kaasu?uro dè?*, né yaliire *yakenre* ní dè?, né míeni yeli sí ga tíi kakuwo divien wo baa?. ¹⁰ *Arawon* bé jīin tōligo nigbe yiele nī lè bè kàsulugosuo baara kúo dè, né *kapiíile kàsulugo* kaara sīsien ní gèle, bè ki ta?a sórigodi?e nyegele nē gèle. Tōligo nigbe yiele nī lè ‡, wi bé kàsulugosuo baara kúo dè sórigodi?e nē gèle, kèngele ke míeni nī. Né ki cén ki bè kò sórigodi?e cènjenge wàlidengenge Yewe mé.»

Yewe wi 'sìi sàri yakenge wori juu dè

¹¹ A Yewe n'ne ki juu *Misa* mé né jo: ¹² «A muo kénì *Isirayeli* sienne tóri bèle bè pe nyuwo cén gèle, sien ó sien 'yeli bè wi sìi sàri wali ken wè Yewe mé tórilò lèlè nī lè, kire ga buu wu?uwo?uwo ki fāga tuu sien nē wè?, tórilò lèlè nī lè. ¹³ Sien ó sien pe 'tóri wè, kire sien wi 'yeli bè walifiwe walikpele tìlaga ken, bè yeli né Yewe *saawalidengenge* ki wali tórigenme ní bè, nāa wi yē gera †† wi kpègele togo gèle. Wi bé walifiwe walipile tìlaga kòn gèle bè ken mi Yewe mé.

¹⁴ «Sien ó sien wi 'yi?ele togo taa né nāa wi 'kàa ta?a wè, tórilò lèlè nī lè wi 'yeli wi- kpuwo?uwo dāà kòn dè bè ken mi Yewe mé. ¹⁵ Walifòli wī ken ni?egele bè tóri fōngfòli nē wè?; fōngfòli míeni wī ken cí?e bè tóri walifiwe walipile tìlaga nē?, a pe kénì sìi sàri wali kòngí wè nē kan?a mi Yewe mé wè. ¹⁶ Muo bé sìi sàri wali nāà líe wè *Isirayeli* sienne mé bèle bé wi tí?e bè *Kpàlidi?e Kpáta?a* baara kúo dè, kire ga buu Yewe wi de sòngí de ta?a né *Isirayeli* sienne ní bèle, pe sìi sàri wori nē dè.»

Yewe wi 'kányiere tasaakpuwo kpííilegenme tie bè

¹⁷ A Yewe 'juu né *Misa* ní né jo: ¹⁸ «Muo bé kányiere tasaakpuwo káà kpííile peri piye jíri, bé ki téngedi?e

‡ Wéli baa Lev 16. †† Gera wori dāà ti 'juu nā?a gèle, kire yé puu nē wali wi lúbugenne tí. Walifiwe walipile tìlaga wori dè, wi lúbugenne ni bé gbè nyaa giramine kòlini. Wéli baa Tōnmin?engenne Tiedi?e nī gèle.

kpííile gè né kányiere ní. Muo bé ki téngge *Kpàlidi?e Kpáta?a* né *gbù?wɔdi?e yafan?a* sun?wɔwɔ nī bē, bé lu?wɔ le ki nī. ¹⁹ *Arawɔn* né wi jaala pe 'yeli pe- pe kiyé jíge yè né tɔliyo ní yè né kire lu?wɔ ní gè. ²⁰ A pe kénì je jíin Kpàlidi?e Kpáta?a nī gè, pe 'yeli peri piye jíri né kire lu?wɔ ní gè kire ga buu pe fāga kúu?. Né míeni, a pe kénì je sì?ere bē kɔkɔni gbù?wɔdi?e nē gè bē pe baara kúu dè bē *kakuwɔ kaara sorigo* dè né kàsun ní gè *Yewe yi?e* mé gè, pe béri piye jíri né lu?wɔ ní gè, kire ga buu pe fāga kúu?. ²¹ Pe bé pe kiyé jíge yè né pe tɔliyo ní yè, kire ga buu pe fāga kúu?. Tire bé puu fàn?a kaala lèlè ó lèlè *Arawɔn* né wi siime mé bē, kèngelè ke mìeni nī.»

Yewe wi 'siennyienegɔn sùnmo kpííilegenme tie bē

²² A *Yewe* 'juu né *Misa* ní cígini né jo: ²³ «-Nùdaanna yere táà líe dàa ti 'nyuo nē tóri dii nē dè: *miiri sùnmo* culolo kɔlini; né sinamɔni nàgɔriyo culolo taanri, nùdaanna woyo yè; né kaneli culolo taanri ní, nùdaanna wu?u gè; ²⁴ né *kase nàgɔriyo* culolo kɔlini, bē yeli né *Yewe saawalidengge* ki culolo torigenme ní bē †. Ma *wolivi* sùnmo kírì bē, gbɔngbonyiye siin, ma pi nya?ami ti nī. ²⁵ Sien njáà wi 'nùdaanna sùnmo nya?amigenme cén bē, wi- ti kpííile. Gàa kire bé puu siennyienegɔn sùnmo peri *Yewe* baacènre kúu dè né pi ní. ²⁶ Muo bé ki sùnmo báà líe bē, bē *Kpàlidi?e Kpáta?a nyeri nyeri* gè, né *nyakungenge fin?egge* ní gè, ²⁷ né tabali ní wè né wi yakpi?ilide ti mìeni ní, né fètinda?agele tiige né ki yakpi?iligele ní gè, né wusuna sorigodi?e ní gè, ²⁸ né *Yewe gbù?wɔdi?e yafan?a, kakuwɔ kaasu?uro* wu?u ní gè, né ki yakpi?ilide ti mìeni ní, né tasaakpu?wɔ ní gè né ki téngedi?e ní gè. ²⁹ Muo bé ti wàli bē téngge; ti bé puu yacènjenre wàlidengere. A yegé ó yegé 'cò ki nē, kire yegé ki bé kò wàlidengere. ³⁰ Muo bé kire siennyienegɔn sùnmo wo bē *Arawɔn* né wi jaala nē bèle bē pe wàli déngge, kire ga buu peri *kacuɔnrilɔ* baara kúu dè mi mé.

³¹ «Muo bé ní ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle bé pe ye: «Siennyienegɔn sùnmo báà pi bé puu wàlidengebe mi mé lèlè ó lèlè. ³² Sien sì yeli bē pi pàa tùugi wi céri nē dè?. Sien míeni sì yeli bē pi pàa kpííile pi- puu nubo né pi ní?. Pi yē wàlidengebe; pi 'yeli bē kò wàlidengebe yeli yi?e mé. ³³ A sien ki sùnmo pàà kpííile né sien wáà tùugi né pi ní wè, nē ki ya?a kire sien wi wè kacuɔnrilɔ wè?, pe bé kire sien yige péwu wi sienne sun?wɔwɔ nī bē.»

Yewe wi 'wusuna nya?amigenme tie bē

³⁴ A *Yewe* sí ki juu *Misa* mé né jo: «Ma nùdaanna yere dàà caa dè, dàa dī sitakite wè, né *ɔnikisi* ní wè, né gali- bunɔmi ní wè, né wusuna ciiliwe ní wè; ma ti nya?ami

† *Eburu seberé nī dè, nùdaanna yere dàà dè pe 'ti kírì né ti lúbugenne yeri lè síkile, á weli 'ki tónmínò né «culolo» nyuo ní.*

tii nī. Ti mìeni tónmínògenme pi bé puu sinjaa. ³⁵ Sien njáà wi 'nùdaanna sùnmo nya?amigenme cén bē, wi bé ti mìeni tí?e bē wusuna kpííile wè, bé yasuwɔwɔ nya?ami ti nī. Wusuna wi bé puu wàlidengewe bē puu ciiliwe. ³⁶ Muo bé wàa mu?wɔwɔ bē wi kpííile míige bē wi ta?a *nyakungenge fin?egge* yi?e mé gè, *Kpàlidi?e Kpáta?a* nī gè, baa mi cí ne muo kpàlí wè. Kire bé puu yeli nyaame nē yacènjenre wàlidengere. ³⁷ Yeli sì yeli bē wusuna njáà wi wàa kpííile béri wi sorigi yeli tíime wuu?. Yeli béri wi tóri yawalidengere gàa gī *Yewe* wu?u gè. ³⁸ A sien wi wàa kpííile wi tíime wuu wè, ne wi sorigi ne wi nùgo suu gè, pe bé kire sien yige péwu wi sienne sun?wɔwɔ nī bē.»

Yewe 'Kòridi?e kpííilevɔlib nyíene bèle nē kòn

31 A *Yewe* h'ne ki juu *Misa* mé né jo: ² «-Ki wéli, mi nyéni Betisaleli nyíene nē kòn, Uri jaa wè, Uri njáà wī Kuri jaa wè, *Zuda* sa?a tùlugo nī gè. ³ A mi 'wi fungo nyi gè né mi *Kulocelié Pile* ní lè, a ni 'kacénne ken lè wi mé, né sícilige ní gè, né baara ti mìeni céngoligo ken gè wi mé, ⁴ wiri ja?a béri baara táà céngi béri ti kpín?ini wi nyùgo kúru gè, dàa dī tie wori dè, né walifiwe né kányiere wori dè; ⁵ béri lagbenre kàdeniye tengi yè béri yi nii yi tieye nī yè, béri tiitenge baara kúu dè, béri baara ti mìeni felide kúu dè. ⁶ Nē ta?a ki nē, mi nyéni Woliyabi líe wè, Akisamaki jaa wè, Dan sa?a tùlugo nī gè, nē wi fàri Betisaleli nē wè. Mi 'sícilige nyógo gè pe mìeni nigbe nigbe nī, bàli bíele né kacénne ní pe funyo nī yè, kire ga buu pe- gbè jáa bē yere dàà ti mìeni kpííile dè dàa mi 'juu nē gbèngge muo mé dè: ⁷ *Kpàlidi?e Kpáta?a* gè, né *nyakungenge fin?egge* ní gè né *kàsulugo suwadi?e* gáà gī ki naame gè, né yakpi?ilide ti mìeni dàa pe líi ne *Yewe* gbù?wɔwɔ baara kúu dè *Kpáta?a* nī gè; ⁸ né tabali né wi yakpi?ilide ní dè, né tie cènwe fètinda?agele né ke yakpi?ilide ti mìeni ní dè, né wusuna sorigodi?e ní gè; ⁹ né *Yewe gbù?wɔdi?e yafan?a* ní gè, *kakuwɔ kaasu?uro* wu?u gè, né ki yakpi?ilide ti mìeni ní dè, né tasaakpu?wɔ ní gè né ki téngedi?e ní gè; ¹⁰ né burudiinre ní dè dàa pe 'sómigo nē kpííile dè, dàa dī kacuɔnrilɔ *Arawɔn* burudo wàlidengere dè, né dàa dī wi jaala burudo dè, dàa pe béri nii béri kacuɔnrilɔ baara kúu dè; ¹¹ né siennyienegɔn sùnmo ní bē, né nùdaanna wusuna ní wè njáa pe béri sorigi wè mi *tiécèngé wàlidengere* nī gè. Baakuwɔ pe bé ti kpííile bē yeli né dàa ní mi 'juu nē gbèngge muo mé dè.»

Cendenige kire gī Sinayii nyakungenge fie wè

¹² A *Yewe* kénì ki juu *Misa* mé né jo ††: ¹³ «Ma ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle ma pe ye:

†† *Koliyo 12-17 ti?e nī gè, wéli baa 20.8-11; 23.12; 34.21; 35.2; Séi 2.1-3; Lev 23.3; Fàn 5.13-14.*

«Yeli 'yeli bè *cendenige* wuʔu cò gè kpuʔ né kányiʔe ní, né ki cén kíi *fiε* mi né yeli sunʔɔmɔ ní bè †, kèngεle ke mieni nī, kire ga buu yeli ki cén mi Yewe wè, mi mi yeli wàli nε téngi yeli- puu mi wuulo ††. 14 Yeli 'yeli bèri tóri né *cendenige* ní gè gàa mi 'wàli nε téngε kiiye yeli mé gè, né ki cén kíi cengbuʔ. A sien n̄i 'ki cúʔ gè, kire sien wi 'yeli bè kpúu wī. A sien 'baara ó baara kúu kire cenge n̄i gè, kire sien wi bé yige péwu wi sienne n̄i bèle.

15 Cenyε kɔlini sunʔɔmɔ n̄i bè, yeli bé yeli baara ti mieni kúu. Kɔlisiinwuʔu n̄ε gè, kire yē *cendenige* né ní cengɔdaʔa wàlidengεge Yewe mé wè; yeli sí baara yafien kúuʔ. A sien ó sien 'baapile nigbe kúu kire cenge n̄i gè, wi 'yeli pe- wi kpúu wī.

16 «Isirayeli sienne pe 'yeli pe- *cendenige* cò gè kpuʔ; kèngεle ke mieni sienne béri ki kpóri. Kire yē *nyakungenge* lèlε ó lèlε. 17 Kire bé puu *fiε* mi né Isirayeli sienne ní bèle lèlε ó lèlε, né ki cén cenyε kɔlini sunʔɔmɔ n̄i Yewe nyéni nyiʔene né dàala faan lè; cenyε kɔlisiinwuʔu n̄ε gè, a wi 'baara yérige dè né n̄j n̄ε taa.»

18 Bà Yewe 'juu n̄ε kúu né Misa ní wè *Sinayii nyagurugo* n̄ε gè, a wi '*nyakungenge sienre kàdenitenye* siin ken yè wi mé. Yi yé puu kàdeniyε siin nyàa pe yé ten yè, nyàa n̄ε Kulocelie wire tíme kabiele cé sεbe yè.

NYAKUNGENGÉ KI 'CUʔ, A YEWÉ 'KI FUGU NÉ PE NĪ

(32.1–34.35)

Isirayeliyε pe 'nèpieyelile faan nε ni sungu

32 Bà sienne pe kénì ki nyaa *Misa* nε mɔgi nyagurugo naame gè, a pe 'piye pínε n̄ε s̄eni *Arawɔn* màʔa wè né jo: «Yè muw wè ! Ma kulocelie wàa kpíʔile † n̄a wi béri tári weli yiʔε mé gè ! Né ki cén Misa n̄a wè, wire n̄a wi 'weli yige *Ezipiti* kùlo n̄i lè, weli sì ki cén gàa ki 'wi taa wèʔ.»

2 A *Arawɔn* sí ki juu pe mé né jo: «Ye- yeli ngbótogolo kòn gèle, tie wuʔulo gèle, gáli gīle yeli celile n̄ε bèle, né yeli pórilo ní bèle, né yeli jaala ní bèle. Yeri báan né ti ní m'mé.»

† *Cendenige kíi nyakungenge fiε gàa ki 'kpíʔile Sinayii nyagurugo n̄ε gè, majo bè kàsaɔmɔ tīle lè n̄a ni 'puu fiε Nowe né Yewe sunʔɔmɔ n̄i bè (wéli baa Sél 9.13), majo bè kenekene wuʔu tīle gè, gàa ki 'puu fiε Yewe né Birayima sunʔɔmɔ n̄i bè (wéli baa Sél 17.11).*
 †† *Tiʔε gáa sienre tī nε ki tī Yewe cé Isirayeli sienne wàli bèle n̄ε téngε peri baara wi mé, bèri wire gbùʔɔɔ cendenige cenge n̄i gè. Sienne pe yé yeli bè lèlε láa wàli bè téngε cendenige cenge gè, bè pínε buu né Yewe ní tienugo n̄i. Piye cé yeli bè kò de s̄ngí baara tire wuʔu yákuo n̄ε; pe 'yeli bè pe s̄ngirɔ taʔa dè Yewe n̄ε né ki cén peli yé Yewe wi wuulo. ‡ KULOCÉLIE WÁÁ KPÍʔILE: Isirayeli sienne, pe nyéni Kulocelie kajuudiele siinwoli cúʔ lè (wéli baa 20.4-5), né mieni kajuudiele péllile lire n̄i (wéli baa 20.3).*

3 A sienne pe mieni 'pe ngbótogolo kòn gèle, tie wuʔulo gèle, n̄ε s̄eni ti ken *Arawɔn* mé wè. 4 A *Arawɔn* 'ti suɔ, n̄ε ti nyεge né nèpieyelile láa faan né ti ní.

A sienne pe 'fali n̄ε jo: «*Isirayeliyε* kulocelie n'ne, n̄a wi 'weli yige *Ezipiti* kùlo n̄i lè † !»

5 Bà *Arawɔn* 'kire nyaa gè, a wi 'gbùʔɔɔdiʔε káa faan nèpieyelile yiʔε mé gè, né fali n̄ε ki juu né jo: «Mbànʔa yé cengbuʔ weli mé, we- fundaanra kpíʔile Yewe mé wè ‡.»

6 Ki kpiendu gè, sínbinuwuuro n̄i dè, a sienne pe 'yè n̄ε kè gbùʔɔɔdiʔε mé gè né *kakuɔɔ kaasuro* ní dè; kire kàduʔumε gè a pe 'pen né *yanyige suro* ní dè n̄ε péni yajuuro kpúu dè. A pe 'ténì n̄ε lii né sunmɔ gbuɔ, né yè nε pùrɔ baa ††.

7 A Yewe sí ki juu *Misa* mé né jo: «Koli mari tíri fáari ! Né ki cén muw sienne bèle, pe nyéni kapiigbuʔ kpíʔile, sienne báli muw 'yige *Ezipiti* kùlo n̄i lè. 8 Pe nyéni koligo wáa gè fáari gàa wuʔu mi yé juu n̄ε gbèngε pe mé gè. Pe nyéni tie nyεge wè n̄ε nèpieyelile faan n̄ε tuu n̄ε cúbulo, nε ni sungu, á pe 'ki juu né jo: «*Isirayeliyε* kulocelie n'ne, n̄a wi 'weli yige *Ezipiti* kùlo n̄i lè !»

9 A Yewe 'n̄ε ki juu *Misa* mé wè né jo: «Mi nyéni sienne báli wéli bèle, a mi 'ki nyaa sienne báli pe yé címe sienne. 10 Píra n̄a n̄i wè, -mi yaʔa mi- ki kpíʔile ! Mi funyεrigbuʔ ki bé pe mieni sóriigo, bà m'bé pe kpúu bè yige náʔa gè. Muw wè, m'bé ní muw kpíʔile sienniʔeme f̄li.»

11 A *Misa* sí wi Yewe Kulocelie fiεn wè né jo: «Gáa n̄ε, Yewe, muw fungo ki 'yè kpuʔ muw sienne kúrugu bèle, báli muw 'yige *Ezipiti* kùlo n̄i lè né muw fànʔa ní gè né muw n̄ri kɔli ní gè †† ? 12 A muw 'kire kpíʔile mme gè o, *Ezipiti* sienne pe bé jo: «Funbinʔe n̄ε Yewe nyéni pe yige *Ezipiti* kùlo n̄i lè. Wi 'puu nε caa bè sa pe kpúu nyaguruyo tieye n̄i yé wī bè pe cεrige yige dàala n̄ε lè.» -Muw fungo nyígi gè pe kúrugu; ma muw s̄ngirɔ yiʔε dè muw sienne kɔli mé gè. Kii yeli muw pe wuʔu mme gèʔ. 13 S̄ngi ma taa né *Birayima* ní wè, né *Siaga* ní wè, né Isirayeli ní, peli báli bíle muw baakuɔɔ bèle; peli mé muw yé *káli* n̄ε jo muw bé pe siime niʔε bè bè n̄gɔɔ tīle gáli gīle nyiʔene n̄i lè. Muw yé ki juu pe mé né jo muw bé kùlo náa ni mieni ken lè pe piile mé bèle, n̄a wuʔu muw yé juu gè; pe bé ni taa k̄rigɔ lèlε ó lèlε §.»

14 A Yewe 'wi s̄ngirɔ yiʔε dè; wii f̄li n̄ε wuʔu taʔa wé sienne n̄ε bèle n̄ε yeli né dàa ní wi yé juu dèʔ.

15 A *Misa* 'koli n̄ε tigi nyagurugo n̄ε gè né *nyakungenge* sienre kàdenitenye siin ní yé wi kiye n̄i yè.

†† *Wéli baa 32.1 kaliwεge ki táanme gè. Sienne pe 'nyakungenge sienre cúʔ dè náʔa gè (wéli baa 20.2; Kakpi 7.39-41). Pe nyéni ki kapiile náa kpíʔile lè cigini (wéli baa Kùlo 1 12.28). †† Náʔa gè, Isirayeliyε pe 'Yewe t̄nminɔ wè né nèpieyelile yasungo gáa ní, né jo peli bé ki sun bè ki gbùʔɔɔ, n̄ε ki yaʔa Kulocelie yé ki juu n̄ε gbèngε pe mé né jo pe f̄aga yasungo káa kpíʔile bèri ki sunguʔ (wéli baa Yir 20.4-5). ††† yé nε pùrɔ: Eburu sienre n̄i dè ki bé gbè nyaa n̄aguo né celiwε wori ki 'juu náʔa gè. Kire kenme n̄ε Pɔli 'juu n̄ε n̄ε tiʔε gáa ki wuʔu n̄ε gè (wéli baa Kor 1 10.7-8). ††† Koliyo 11-14 tiʔε n̄i gè, wéli baa T̄r 14.13-19. § Wéli baa Sél 17.8; 22.16-17.*

Yasebere ti 'puu kàdenitenye yi yiye siin nē yè, tàa kàdu?u mé, tàa yi?e mé. ¹⁶ Kàdenitenye yi yé puu Kulocelie wire tíime wekpi?iliye; yasebere tire yé puu Kulocelie wire tíime wi yé ti sebe kàdenitenye nē yè.

¹⁷ Bà Yesuwe kénì sienne pe yékpulo lú?u gèle, a wi 'ki juu Misa mé né jo: «Cí ! Kapienne yékpulo yē baa bũguro nī dē? !»

¹⁸ A Misa sí jo: «?é?e, fàn?ataa yékpulo bē?, penejaa yékpulo bē? míeni; pũrũrũ nũnuyo yékpulo gĩele gáli mi nē lúru gèle.»

¹⁹ Bà Misa péni nò pe nē wè, a wi 'nèpiyelile nyaa lè nàa pe yé kpí?ile nē yérige lè, á pe nē yúu nē ni mári lè, a Misa fungo ki 'yè kpulo? pe kúru?u, a wi 'kàdenitenye wáa yè dàala nē lè nyagurugo táanme gè a yi 'jabari.

²⁰ A wi 'nèpiyelile líe lè nàa pe 'kpí?ile lè nē ni sórigo kàsun nī gè, né ki sūu míige, nē ki míige nyeri nyeri gè lu? naame gè, né Isirayeli sienne cò bèle fàn?a a pe 'ki lu? gbuo gè.

²¹ A Misa sí Arawon yúgo wè né jo: «Gáa sienne bálì pe 'kpí?ile muo nē, á muo 'pe nyógo kapiigbu? gáa nī gè ?»

²² A Arawon 'ki juu né jo: «Fága muo fungo yège gè?, mi káfli. Muo tíime nyéni ki cén sienne bálì piyē gbòboriya?ala bèri kapi?ile kpín?ini gèle. ²³ Peli tíime pe 'mi ye: «Kulocelie wáa kpí?ile ma weli ken, nàa wi béri tári weli yi?e mé gè. Né ki cén nàguo nàa wi 'weli yige Ezipiti kùlo nī lè, Misa wè, weli sì ki cén gáa ki kénì wi taa gè? †.» ²⁴ A mi sí ki juu pe mé né jo: «Bàli mé tie wi yē wè, pe-wi kòn.» A pe 'wi kòn nē ken m'mé, a mi 'fali nē wi wáa kàsun nī gè; ki sí n'ge, a wi 'fali nē yiri nèpiyelile.»

²⁵ Bà Misa 'ki nyaa sienne pe yé kò piyeme bèle, né ki cén Arawon cé pe ya?a a pe 'kò piyeme fú? a pe 'kò wáaya?ala bèle; pe leguulo pe- sí gari pe tí?e wè, ²⁶ a Misa sí yéri bũguro wíile nē lè né yékpulo wáa lè né jo: «Njáa wī Yewe wuu wè ? Wiri báan ná?a m'mé !» A Levii sa?a tũlugo wuulo pe mieni 'piye píne Misa táanni wè.

²⁷ A wi sí pe ye: «Ti n'de dàa Yewe, Isirayeliyē Kulocelie, wi 'juu dè: «Sien ó sien 'yeli wi- wi kapiengbuon n̄sii puo wè wi nàgbenige nē gè. Yeri waa bũguro tiye yi mieni nī yeri caa yeri mári, yéri waa saaya wí?ile ke mieni nē, ye- sa yeli siinyenine né yeli nàgorilo né yeli téninyenine kpúu bèle !»

²⁸ A Levii sienne pe 'ki kpí?ile gáa Misa juu gè. Kire cenge gè a pe 'nàguo? sirakie né kogun? (3 000) kpúu.

²⁹ A Misa 'ki juu Leviiyē mé bèle né jo: «Bè yeli 'f̄li nē yeli jaala né yeli siinyenine kpúu bèle, yeli nyéni yiye wáli nē téngē pàngē gè Yewe mé bèri wi baara kúu dè. Kire nē wi nyéni diba ta?a wè yeli nē pàngē gè.»

³⁰ Ki kpiendu? gè, a Misa 'ki juu sienne mé bèle né jo: «Yeli nyéni kapiigbu? kpí?ile. Píra nàa nī wè m'bé tán?a Yewe kúru?u wè, bè ki wéli dù? m'bé jáa bè yeli kapiigbu? ki kàsulugo náari gè.»

† Wéli baa Kakpi 7.40.

³¹ A Misa 'koli nē ké Yewe kúru?u wè, nē sēni ki juu né jo: «Cí, Yewe, mi nē muo fiēn wī, sienne bálì pe nyéni kapiigbu? kpí?ile ! Pe nyéni kulocelie wáa faan né tie ní ! ³² Bè ki 'nyaa mme gè, píra nàa nī wè, mi nē muo náari ma pe kapiile ya?a lè pe nē. Á kire bē? gè, ma mi mí?e yige gè muo s̄i sebe nī wè nàa muo 'sebe wè †.»

³³ A Yewe sí ki juu Misa mé wè né jo: «Sien nàa wi 'kapiile kpí?ile mi nē wè, kire sien wire mí?e m'bé yige mi sebe nī wè. ³⁴ Píra nàa nī wè, te waa ma sa sienne pe yi?e k̄ini, mari waa tí?e ḡi nī gáa mi 't̄ie muo nē gè. Mi nyi?ene tundunwo wi béri tári muo yi?e mé. Nē ki ya?a muo 'yeli bè ki cén cenge káa m'bága sienne wu?o bèle bè pe kpúon pe kapiile náa ni kenme nē bè.»

³⁵ A Yewe péni Isirayeli sienne kpúon bèle nē yeli né gáa ní pe yé kpí?ile gè, bè pe yé Arawon ye wi- nèpiyelile faan lè peli mé lè.

Yewe 'jo wire sì je píne né Isirayeliyē ní bèle?

33 A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «Yè mari waa ma núgo ná?a gè, muo né muo sienne ní bèle bálì muo 'yige Ezipiti kùlo nī lè. Yeri tári yeri waa kùlo náa mé lè nàa nyuo mi 'kún nē ken Birayima mé wè, né Siaga né Yakuba mé wè, né ki juu pe mé né jo: «Mu?o siime pire mé mi bága kùlo náa ken lè.» ² M'bé mi nyi?ene tundunwo tórigo wè muo yi?e mé, bé sí Kanaa sienne cira bèle bè yige, peli né Amwiyé ní bèle, né Etiyé, né Pereziyé, né Eviyé né Jebusiyé ní bèle. ³ Mi nyi?ene tundunwo wi bé yeli yi?e k̄ini gè bè ké kùlo náa nī lè tí?e ḡi nī n̄yirime né sárigē k̄i nē fúu gè †. Mi wè, m̄i ga t̄i puo yeli sun?ow? nī bè?, bè ké né yeli ní?, né ki cén yeli yē cíime sienne; a mi yē né yeli ní wè, dù? mi bága yeli kpúu koligo nē gè.»

⁴ Bà sienne pe 'siengbenre dáa lú?u dè, a ki 'kò pe mé kaya?a a céri ti 'kúu pe nē; wáa nigbe s̄i n̄nè f̄li né wii féri?. ⁵ Né ki cén, Yewe cé ki juu nē gbenge Misa mé né jo wi- ki juu Isirayeli sienne mé bèle wi pe ye: «Yeli yē cíime sienne ! A mi nē tári yeli sun?ow? nī bè nē cēni lèle cēri kúu wè, ki bé gbè nyaa mi bé yeli ye mieni kpúu péwu ! Kire nē ye- yeli nàbuo? yere ti mieni yige, bà mi bé ki wéli kenme b̄i nē m'bé yeli nà?a bè síe wè.»

⁶ Kire nē a Isirayeli sienne pe mieni 'fali nē pe nàbuo? yere ti mieni kòn piye nē, piyē n̄nè ti le? nē ki séli baa Worebi nyagurugo tí?e nī gè.

Misa 'kpàlidi?e káa kpí?ile

⁷ Misa yé dàli nē f̄eni sa?a káa líi nē ki téngi liilige bũguro nē dè, níe ki ye Kpàlidi?e Kpáta?. A n̄i 'puu nē caa bè Yewe yúgo wè kaala láa nē wè, kire sien wi yé yeli bè yiri bũguro nī dè bè ké Kpàlidi?e Kpáta? mé gè. ⁸ Lèle ó lèle nī Misa cé gbèni yiri nē waa Kpáta? mé gè,

†† Wéli baa Nún 69.29; T̄ie 3.5. † N̄YIRIME NÉ SÁRIGÉ K̄I NÉ FÚU GÈ: Wéli baa 3.8 kaliwēge ki táanme gè.

sienne pe mieni nê yiri nê yéri pe fèni saaya wi?ile nê gèle ne Misa wéli wè, wi nîe waa fúw bè taa wi nê sèni jîin Kpáta?a wiile nî lè. ⁹ A wi yé sèni jîin Kpáta?a nî gè, kàsadibage gáa ki 'tɔni nê cùungu gè, ki nê tigi nê péni yéri wiile yi?e mé gè, á Yewe nîe nyu né Misa ní wè. ¹⁰ A sienne pe mieni cé gbèni kàsadibage sitɔnigɔ nyaa gè a ki 'wiile yi?e tón gè, sienne pe mieni nê yè nê tuu né cúbulo pe fèni saaya wi?ile yi?e mé gè. ¹¹ Yewe puu ne nyu né Misa ní nyu né nyu, majo bè sien cî ne nyu né wi nàgori ní kenme bìl nê wè. Kire kàdu?ume Misa ne péni jîin bùguro nî dè, nê ki ya?a wi baakuwɔw Nuni jaa Yesuwe wè, nàgapunwɔ wè, wire sî puu ne la?a baa Kpáta?a laame nî bè?.

¹² Cenge káa a Misa kénì ki juu Yewe mé wè né jo: «-Ki wéli ! Muɔ ne ki nyu muɔ tíime wè né jo mi- sienne yige bèle mi de waa, nê sí ki ya?a muɔ sî ki tiè mi nê ñàa muɔ je tun né mi ní wè?. Nê ki ya?a muɔ tíime muɔ yé jo muɔ nyéni mi cén mi mí?e nê gè, né míeni, mi nyéni kpu?ɔɔ taa muɔ mé. ¹³ A ki sí yē kányi?e mi nyéni kpu?ɔɔ taa muɔ yi?e mé gè, ma sí muɔ koligo tiè gè mi nê, kire ga buu mi- gbè muɔ cén bé sí de kpu?ɔɔ tari dè súuri muɔ yi?e mé. Né míeni, ma sí ki cén kùpolo náà sienne bèle, piyē muɔ wuulo.»

¹⁴ A Yewe sí ki juu né jo: «Mi tíime m'béri tári muɔ yi?e mé gè, bé ñódaala ken muɔ mé.»

¹⁵ A Misa sí wi ye: «A muɔ wè ne tári muɔ tíime wè? né weli ní bèle, ma fāga weli yige ná?a gè?. ¹⁶ Meni sien-senmine bíli pe bága ki cén mi nyéni kpu?ɔɔ taa muɔ yi?e mé gè, mi né muɔ sienne ní bèle ? A ki 'nyaa muɔ tíime yē ne tári né weli ní wè, kire ga buu ki- puu fie mi né muɔ sienne ní bèle, siensenmine pé sí ki cén muɔ wàlime kpí?ile weli né siensenmine sun?ɔɔw nî bè dàala nê lè ?»

¹⁷ A Yewe sí Misa ye wè: «Dàa muɔ 'péli nê juu dè m'bé ki kpí?ile míeni, né ki cén muɔ nyéni kpu?ɔɔ taa mi yi?e mé gè, né míeni mi nyéni muɔ cén muɔ mí?e nê gè.»

¹⁸ A Misa sí jo: «-Ki ya?a mi- muɔ cènme né muɔ kpuɔwɔ nyaa bè !»

¹⁹ A Yewe sí ki juu né jo: «M'bé mi funjenge ki mieni ya?a ki tóri muɔ yi?e mé, bé sí mi mí?e yeri gè muɔ mé, Yewe wè; kire ne ki tíi ñàa mi yē wè. M'bé kpu?ɔɔ ken sien ñàa mé mi je ti ken wè, mi míeni bé nyinime taa sien ñàa nê m'bé nyinime taa wè †. ²⁰ Nê ki ya?a muɔ sî gbè mi yi?e nyaa gè?, né ki cén sien sî gbè mi yi?e nyaa gè bé sí ní kò sîi nê?.»

²¹ A Yewe sí n'è nê ki juu né jo: «Ti?e káa yē ná?a mi táanni, muɔ bé sa yéri baa kàdenigbaala naame gè.

²² A mi cènme né mi kpuɔwɔ pi kénì tóri wè, m'bé muɔ líe nyóɔgɔ kàdenija?a káa sun?ɔɔw nî, bé sí mi kadaala tí?e lè bè muɔ tón fúw bè taa mi- pa tóri bè kúɔ. ²³ Kire kàdu?ume gè, m'bé kɔli lá?a gè dí muɔ sí mi kàdu?u

kire yákuɔ nyaa, né ki cén sien sî gbè mi yi?e nyaa gè?.»

Yewe 'nyakungenge juu gè nê fúgu

34 A Yewe wi n'è nê ki juu Misa mé wè né jo: «Koli ma kàdeniye yáa siin ten, bè péliye tíele yè. M'bé ní mi sienre sebe dè yi nê dàa ti yé kíni nê puu péliye nê yè, nyàa muɔ 'jabari yè. ² Mié gbòbori ma ya?a mbàn?a sínbinime táanni bè. Muɔ bé tán?a sínbiniwuuro nî dè *Sinayii nyagurugo* nê gè, bà muɔ bé yéri mi yi?e mé gè nyagurugo naame gè. ³ Sien sî yeli bè tán?a né muɔ ní?; sien sî yeli bè ce nyaa míeni nyagurugo nê gè?. Kii cénì yeli sínbuɔ, kire ga laa síkpuɔ, kire ga laa nùɔ ce nyà?a káa nyagurugo táanni gè wí?.»

⁴ A Misa 'kàdeniye siin ten yè, bè péliye tíele yè. Ki kpienduu sínbinime táanni bè, a wi 'yè fa?a nê sèni tán?a Sinayii nyagurugo nê gè, majo bè Yewe cé ki juu nê gbenge wi mé gè. Kàdenitenye siin yi 'puu wi mé kiye nî yè.

⁵ A Yewe 'tigi kàsadibage nî gè nê yéri baa né Misa ní wè, né wi tíime mí?e yeri gè, ⁶ né tóri wi yi?e mé gè, né jo: «Yewe ! Mi yē Yewe ! Mi yē nyinidaaguugo Kulocelie níe kpu?ɔɔ kan?a sienne mé bèle. Mi fungo kii yè madeni?; bànguɔ déniɛfɔli wī mi wè, né ní kányi?efɔli ††. ⁷ Mi ne bànguɔ déniɛ nii né sienne ní bèle fúw bè sa nò kengele sirakogunwoli nê lè. Mi ne kolimɔ, né tu-udiele, né kapiile yeri lè sienne nê bèle, nê ki ya?a mi wè tán?a kan?a sien mé? ñàa wī kolimɔfɔli wè?; mi nê tu-ufɔliɔlɔ pe kolimɔ tari bè pe piile nê bèle, fúw bè taa kengele taanriwoli né siceriwoli nê lè.»

⁸ A Misa 'fali nê tuu nê cúbulo nê Yewe gbù?ɔɔ, ⁹ né jo: «Mi *Kàfɔli*, a ki yē kányi?e mi 'kpu?ɔɔ taa muɔ yi?e mé gè, mi ne muɔ fien wī, mi *Kàfɔli*: te tári weli sun?ɔɔw nî bè. Mi 'ki cén, sienne báli pe yē cíime sien-ne. Kire né ki mieni -weli kolimɔ né weli kapi?ile ya?a gèle weli nê, ma weli kpí?ile muɔ kɔrigɔ.»

¹⁰ A Yewe sí wi ye: «-Ki wéli, m'bé ní *nyakungenge* káa kpí?ile né yeli ní. Sienne pe mieni nyaame nê, m'bé kakpoliyo kpí?ile fúw nyàa sienne piyè fie cénì nyaa nê nyaa yè?, dàala ni mieni nê lè né kùlogolo nî gèle?. Sienne báli pe mieni pe 'yeli mà?a nê su?u bèle, pe bé ki nyaa kii fierewu?u gàa mi ne kpín?ini né yeli ní bèle.

¹¹ «Ye- yiye cò díe? gàa m'bé juu bè gbenge yeli mé pange gè. M'bé *Amɔriyé* cira bèle yeli yi?e mé, né *Kanaa* sienne, né *Eti sienne*, né *Perezi sienne*, né *Evi sienne*, né *Jebusi sienne* ní bèle. ¹² Yeli fāga nyakungenge kpí?ile né kùlo náà ni sienne ní bèle baa yeli ne waa?, kire ga laa pe fāga puu gárigɛ yeli sun?ɔɔw nî? ¹³ Yeli bé pe sundiye kpúɔn yè cúɔ, bé pe *kàdenicɔriyɔ*† kpúɔn yè mu?ɔɔw nyàa pe 'kpí?ile pe

†† *Koliyo 6-7 ti?e nî gè, wéli baa 20.5-6; Tɔr 14.18; Fàn 5.9-10; 7.9-10; Nún 103.8. ‡ KÀDENICɔRIYɔ: Yi 'puu ne kulocelie wáa tíi ñàa wī 'puu nàguɔ wè. Yewe yé ki juu né jo pe fāri yi sungu? (wéli baa 23.24; Lev 26.1; Fàn 7.5; 12.3; 16.22).*

† *Ki sienre ti 'juu baa Wurɔ 9.15.*

sundiye nī yè, bé *Asera* tiikoriyeriye † kólīgi yè bè cáan. ¹⁴ Yeli wáá sī yeli bága káguro cáan pe kulocelié wáá táanni?, né ki cén mi Yewe wè, mi yè yeja?afóli. Yeja?a Kulocelié wī mi wè.

¹⁵ «Yeli fāga nyakungenge kpí?ile né kùlo nāà sienne ní bèle?, né ki cén bà piyè ne yasanro sungu dè, pe mīeni kò bè nàjaacelile tíele bàli pe piye kan?a pàli mé bèle. Lèlè líi nī piyè ne yasanro sungu dè, pe bága yeli kóri yeli- pe yasanro kaara taa káa, dí yeli sí ki kpí?ile.

¹⁶ Dí yeli míeni gari pe pórilo líi bèle bèri kan?a yeli jaala mé bèle, né pe pórilo míeni pe béri pe yasanro sungu dè, bè nàjaacelile tíele bàli pe piye kan?a pàli mé bèle, bága yeli jaala kóri bèle peri ki kpín?ini bè míeni.

¹⁷ «Yeli fāga timóri yasungo káà kpí?ile? ††.

¹⁸ «Yeli 'yeli bèri *Sinvarifun Búru Fundaanratán?agbuob* kpín?ini lè. Cenyé kolisiin sun?owó nī bè, Yaliire Puru yege nī gè, yeli béri *sinvarifun búru* káa wè majo bè mi 'ki juu nè gbènge yeli mé bèle, né ki cén Yaliire Puru yege kire nī yeli nyénì yiri *Ezipiti* kùlo nī lè ‡.

¹⁹ «Jaafopelile pe míeni yè mi wuulo, né yajuuro ti pipelile bálí bíele nàguob bèle, a ki yè nùc yo, sinbuo yo, síkpuo yo ††. ²⁰ A ki péni nyaa sèfengele pipelile bèle, yeli bé pe fèni né sìnbafigele ní kire ga laa né síkapigele ní gèle, bà ki bé kpí?ile yeli bé ti fùgu bè su. Á kire bè? gè, yeli bé yétiige njá?ana gè bè kaa ti nē. A ki 'nyaa sienne jaapelile bèle, yeli bé pe fùgu su.

«Yeli sī yeli bága pen mi mé né kiye ní yè waaya? ††.

²¹ «Yeli bé baara cenyé kolini cégboli nī lè; kolisiinwu?u nē gè muo 'yeli bè njó daa. A ki cénì nyaa tànyi?e kòn lèlè nī yo, né yaliire líe lèlè nī yo, yeli 'yeli bè njó daa †††.

²² «Yeli 'yeli bèri tóri né *Yaliipelide Líe Lèlè* Fundaanra tán?agbuob ††† ní lè, bè *Cégbu?ulo Fundaanra* kpí?ile dè, bè yeli *bíle* yaliipelide kén dè. Né míeni yeli béri Yaliire Líe Lèlè Fundaanra tán?agbuob kpín?ini dè, yiele ni kúowó mé bè. ²³ Tóliyo taanri yiele nī lè, yeli nàguob pe míeni 'yeli pe- pen mi yi?e mé gè, mi njáà wī Káfóli Yewe wè, *Isirayeliyè* Kulocelié wè. ²⁴ Né ki cén m'bé kùl-ogolo sienne cira bèle bè yige yeli yi?e mé, bè kàa fàri yeli kùlo nē lè. Sien sí ga tíi yè bè yeli kùlo su lè yeli mé lèlè líi nī yeli ne báan Yewe yeli Kulocelié yi?e mé gè, tóliyo taanri yiele nī lè?.

²⁵ «Yeli sī yeli bè yaju?u káà sīsien wo?, gàa pe 'kpúu Yewe kakuowó wu?u gè, yakaa nē gàa gī sìnvari ní dè?. Yeli sī yeli bè *Torimakiya?a* kaara taa téngé ti- suon? §.

† *ASERA TI IKORIYERIYE: Yi yé puu sundiye baa Kanaa sienne pe 'puu ne pe kulocelié cuo sungu wè, majo ná?a Nya?afolilo mé bèle bà pe dàli ne Jamikorigo sungu wè (wéli baa Fàn 16.21; Káyu 6.25-32; Kùlo 1 14.15,23). †† Wéli baa 20.4-5; Lev 19.4; 26.1; Fàn 4.15-18; 5.8; 27.15. ‡ Koliyo 18-26 tí?e nī gè, wéli baa Yir 12.14-20; 23.14-19; Lev 23.6-8; Tór 28.16-25; Fàn 16.1-17. †† Wéli baa 13.2; Tór 3.13; Luk 2.23. †† Wéli baa 13.13; Tór 18.15. ††† Wéli baa 20.8-11; 23.12; 31.12-17; 35.2; Lev 23.3; Fàn 5.13-14. †††† YALIPELIDE LÍE LÈLÈ FUN-DAANRA: Pe 'puu ne ti yeri míeni Cégbu?ulo Fundaanra, bà pe 'puu ne cégbu?ulo tóri gèle, bè ki séli Torimakiya?a Fundaanra nē dè bè sa nō kolisiinwoli nē lè. § Wéli baa 12.10.*

²⁶ «Yeli 'yeli bè yeli siye yaliipelide líe dè bè pen né ti ní Yewe yeli Kulocelié sa?a mé gè.

«Yeli sī yeli bè síkapile ni yaa yírime tí?e bè, bè ni su?owó ††.»

²⁷ A Yewe n'è ki juu Misa mé né jo: «-Sienre dàà sebe dè. Né ki cén nyakungenge gáà mi 'kpí?ile né muo ní né Isirayeli sienne ní bèle, mi 'ki kpí?ile nè yeli né sienre dàà ní dè.»

²⁸ A Misa 'kò baa né Yewe ní fúo nè taa cenyé togosiin né piliye togosiin. Wíi líi?; wi míeni sī lu?owó gbuo?. A wi 'kajuudi?ele kie sebe gèle kàdenitenye siin nē yè, nyakungenge sienre dè.

Misa yi?e ki 'yi?e ne nyi?ene

²⁹ Bà *Misa* kénì tigi *Sinayii nyagurugo* nē gè, né *nyakungenge* sienre kàdenitenye siin ní yè wi kiye nī yè, wíi cé ki cén wire yi?e ki yé kò nè nyi?ene?, lèlè líi nī wi 'puu ne nyu né Yewe ní wè?.

³⁰ Bà *Arawon* né *Isirayeli* sienne pe kénì Misa nyaa wè, a pe 'ki nyaa wi yi?e ki 'puu ne nyi?ene, pe 'puu ne fi?é bè sí?ere bè kpóni wi nē?.

³¹ A Misa sí pe yeri, a *Arawon* né *Isirayeli* tògo káfóli pe míeni ní bèle, a pe 'pen wi kúru, a wi péni juu né pe ní.

³² Kire kàdu?ume gè, a *Isirayeli* sienne pe míeni sí?ere nè kpóni wi nē, a wi 'sienre juu dè pe mé dàa Yewe yé juu nè gbènge wi mé dè, *Sinayii nyagurugo* nē gè.

³³ Bà *Misa* 'juu nè kúo né pe ní wè, a wi 'wi yi?e tón gè né fèni ní. ³⁴ A *Misa* gbèni je jíin Yewe yi?e mé gè bè juu né wi ní wè, wi nē cé fèni lá?a wè yi?e nē gè fúo bè taa wi- pa yiri. A wi cé gbèni yiri wè, wi nē ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle dàa Yewe cé juu nè gbènge wire mé dè.

³⁵ A *Isirayeli* sienne pe gbèni *Misa* yi?e nyaa gè, bè ki 'puu ne nyi?ene gè, *Misa* nē koli nè fèni tón wè wi yi?e nē gè fúo bè taa wi ní ga koli bè sa juu né Yewe ní wè.

PE 'YEWE KORIDI?E KPI?ILE GE

(35.1-40.38)

Yewe wi 'cendenige wu?u juu gè nè fùgu

35 A *Misa'Isirayeliyè* tògo sienne pe míeni yeri nè gbu?ulo né ki juu pe mé né jo: «Sienre ti n'de dàa Yewe 'juu nè gbènge dè kire ga buu yeli de tári de yeligi né ti ní: ² Yeli bé yeli baara ti míeni kúo cenyé kolini sun?owó nī, nè ki ya?a cenyé kolisiinwu?u gè kire bé puu yeli mé *cendenige* né ní cen?oda?a wàlidengenge Yewe mé wè; yeli sí baara yafien kúo?. A sien ó sien

†† Wéli baa 23.19.

'baara kúw kire cenge gè, pe bé wi kpúu wí †. ³ Yeli sì yeli bè kàsun le kire cenge gè yeli saʔa káà nigbe nī cendenige cenge gè?.»

Misa 'jo Isirayeliyè pe- kpuʔwɔ ken dè

⁴ A Misa kèni ki juu *Isirayeli* tògo sienne mé bèle né jo: «Ki n'ge kakpiʔiligele gáli *Yewe* 'juu nè gbènge né jo ye-ke kpíʔile gèle: †⁵ Ye- kpuʔwɔ taa kòn yeli koliyere nī dè ye ken *Yewe* mé wè. A ki 'yè funjèngɛfɔli n̄i fungo nī gè, wi bé pen né kpuʔwɔ ní *Yewe* mé wè: tie wè, né walifiwe wè, né kányiere ní dè, ⁶ né jèsii ní n̄a wī gari céri dè, né n̄a wī kábebe céri dè, né n̄a wī nyiewe kpólokpolo wè, né fèninè bálì pe 't̄in né *len* lagbenre jèsii p̄iniwe ní wè, né síkasiire ní dè, ⁷ né sinbapɔlilò s̄enyè nyàà pe 'nyénige yè, né s̄enguʔu ní, né akasiya ti-ire ní, ⁸ né s̄unmɔ ní bè b̄a pe nii f̄etingele nī gèle, né n̄udaanna yere t̄aà ní d̄a pe líi ne siennyienegɔn s̄unmɔ kp̄inʔini bè, né n̄udaanna wusuna ní wè, ⁹ né *ɔnikisi* kàdeniye, né lagbenre kàdeniye ní nyàa pe bé líe bè t̄arige *efodi* burubile n̄è lè né *s̄indinge kp̄ɔbi* n̄è wè.»

Misa 'ki tie baara dáà pe 'yeli pe- kúw dè

¹⁰ «Sienne bálì mé sícilime yè wè, peri báan pe pa kele gáli kpíʔile gèle gáli ke m̄ieni *Yewe* nyèni juu nè gbènge gèle:

¹¹ «*Kòridiʔe* gè né ki kpátaʔa ní gè né ki yatɔngɔ ní gè, né ki yatunʔwɔ ní gèle, né ki tingele ní gèle, né ki k̄agbiiparigele ní gèle, né ki tiindugugolo ní gèle, né ki t̄aanme nyùɔ ní yè, ¹² né *finʔege* ní gè né ki k̄agbiʔile gáli ní pe ki líi wè, né *kàsulugo suɔdiʔe* ní gè, né gunbɔli f̄eni ní wè, ¹³ né tabali ní wè né wi k̄agbiʔile gáli ní pe wi líi wè né wi yakpiʔilide ti m̄ieni ní dè, né búru feliyè nyàà pe t̄engi mi yiʔe mé gè, ¹⁴ né f̄etindaʔagele tiige ní gè bèri kp̄ienme c̄aanri bè, né ki yakpiʔilide ní dè, né ki f̄etingele ní gèle né s̄unmɔ ní bè b̄a pe b̄eri nii ke nī gèle, ¹⁵ né wusuna s̄origodiʔe né ki k̄agbiʔile gáli ní pe ki líi gè, né siennyienegɔn s̄unmɔ ní bè né n̄udaanna wusuna ní wè, né *Kòridiʔe* ki w̄iile ni f̄eni ní wè, ¹⁶ né *Yewe gbùʔwɔdiʔe yafanʔa* ní gè, *kakuwɔ kaasuʔuro* wuʔu gè, né ki kányiere k̄awiire nège ní wè, né ki k̄agbiʔile gáli ní pe ki líi gè né ki yakpiʔilide ti m̄ieni ní dè, né tasaakpuʔwɔ gè né ki t̄engediʔe ní gè, ¹⁷ né *Kòridiʔe* ki d̄alige s̄ulufenine ní bèle, né pe tiindugugolo ní gèle né ke t̄aanme nyùɔ ní yè, né *n̄akpanʔa* w̄iile t̄ɔnfeni ní wè, ¹⁸ nè f̄ari *Kòridiʔe* ki t̄inganʔana n̄è gèle, né d̄alige ki f̄enine gunyɔ t̄inganʔana ní gèle né t̄inganʔana ke m̄aʔagele ní gèle, ¹⁹ né burudiinre ní dè d̄a pe b̄eri nii bèri baara kúu dè *saawalidengege* nī gè, né m̄ieni kacuwriwɔ *Arawɔn* wi burudo w̄alidengerè ní dè né wi

† *Wéli baa* Yir 20.8-11; 23.12; 31.12-17; 34.21; Lev 23.3; Fàn 5.12-14. †† *Wéli baa* 25.1-7.

jaala wori ní dè kire ga buu peri kacuwriwɔ baara kúu dè.»

Isirayeliyè pe 'pe kpuʔwɔ ken dè

²⁰ Kire n̄è a *Isirayeli* tògo sienne pe m̄ieni sí fali nè yè nè yiri *Misa* yiʔe mé gè seni. ²¹ Bili fungo nī ki yé j̄iin gè bè yakaa ken gè, né b̄ali pe 'puu funjènyefɔlilò bèle, a peli péni kpuʔwɔ t̄aà kòn nè ken *Yewe* mé wè bè wi *Kp̄alidiʔe Kpátaʔa* kpíʔile gè, né m̄ieni yere d̄i pe 'puu ne caa bè ki baara kúw dè, né d̄a ní pe bé líe bè kacuwriwɔ burudo w̄alidengerè j̄oli dè.

²² Celile né n̄aguɔlò ní bèle, b̄ali funyɔ nī ki yé j̄iin bè yakaa ken wè, a pe m̄ieni 'pen né pe tie n̄abuɔwɔ yere ní dè: né yatogolo ní gèle gáli pe 't̄un buruyo n̄è yè, né ngbótogolo ní gèle, né fiʔile ní bèle, né semidingele ní gèle, né tie yere felide ti m̄ieni. A pe 'tire yakɔwɔ dáà ti m̄ieni yège naame pe kiye nī yè *Yewe* yiʔe mé. ²³ B̄ali pe m̄ieni pe yé puu bè yere dáà taa dè, a pe 'pen né ti ní: jèsii n̄a wī gari céri dè, né n̄a wī kábebe céri dè, né n̄a wī nyiewe kpólokpolo wè, né *len* lagbenre jèsii p̄iniwe wè, né síkasiire ní, né sinbapɔlilò s̄enyè nyàà pe 'nyénige yè, né s̄enguʔu ní gè. ²⁴ B̄ali pe m̄ieni pe yé puu bè gbè walifiwe né kányiere taa dè, a pe 't̄a kòn nè ken *Yewe* mé wè kpuʔwɔ. B̄ali sí pe yé puu bè gbè akasiya tiire taa dè bè baara ti m̄ieni kúw né ti ní dè, a pe 'pen né pe wori ní dè.

²⁵ Celile bálì pe yé jèsii c̄aanna wè macén wè, a peli péni jèsii c̄aanná wè né pe kiye ní yè, jèsii n̄a wī gari céri dè, né n̄a wī kábebe céri dè, né n̄a wī nyiewe kpólokpolo wè, né *len* lagbenre jèsii ní wè. ²⁶ Celile bálì pe m̄ieni pe yé síkasiire tiin dè macén wè, a peli séni ti tiin. ²⁷ A sienne pe yieginine peli 'pen né *ɔnikisi* kàdeniye ní yè, né lagbenre kàdeniye ní yè nyàa pe bé líe bè t̄arige *efodi* burubile n̄è lè né *s̄indinge kp̄ɔbi* n̄è wè, ²⁸ né n̄udaanna yere ní dè né s̄unmɔ ní bè, b̄a pe nii f̄etingele nī gèle, né m̄ieni b̄eri siennyienegɔn s̄unmɔ kp̄inʔini bè né wusuna ní wè.

²⁹ A *Isirayeli* sienne pe m̄ieni bèle, celile yo, n̄aguɔlò yo, b̄ali funyɔ nī ki 'yè bè yakaa ken wè, bé *Yewe* baara kúw dè d̄a wi yé juu *Misa* nyuɔ nī gè á wi 'ti juu sienne mé bèle, a pe m̄ieni 'pen né pe *kinidenige yakɔwɔ* ní dè.

Misa 'Kòridiʔe kpíʔilewɔlilò tie bèle

³⁰ A *Misa* 'fali nè ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle né jo: «Ye- ki wéli, *Yewe* nyèni Betisaleli nyiene nè kòn, Uri jaa wè, Uri n̄a wī Kuri jaa wè, *Zuda* saʔa t̄ulugo nī gè. ³¹ A *Yewe* 'wi fungo nyi gè né wi P̄ile ní lè, a *Kuloceliè P̄ile* ni 'kacénne ken lè wi mé, né sícilige ní gè, nè baara ti m̄ieni céngoligo ken gè wi mé, ³² wiri jaʔa bèri baara t̄aà céngi bé ti kpíʔile wi nyùgo kúrugu, d̄a d̄i tie wori dè, né walifiwe né kányiere wori dè, ³³ bèri lagbenre

kàdeniye tengi yè béri yi nii yi tieye nī yè, bəri káteng-buonɔ kpín?ini dè, bəri baara ti mieni felide kúu dè.

³⁴ «Betisaleli né Woliyabi ní wè, a Yewe 'ki nyòɔ pe fungo nī gè peri sienne tenme bèle, Woliyabi nǎà wī Akisamaki jaa wè, Dan sa?a tùlugo nī gè. ³⁵ A wi 'kacénne ken lè pe mé peri baara ti mieni felide kúu dè: kàdenitenge baara dè; né kpiendiinne baara ní dè, peri fènine jli bèle de pe súu né jèsii ní wè, jèsii nǎà wī gari céri dè, né nǎà wī kábebe céri dè, né nǎà wī nyiwe kpólokpólo wè, né *len* lagbenre jèsii piniwe; béri baara ti mieni felide sómigi de dè kpín?ini, béri sòngi bəri baara tǎà céngi bé ti kpí?ile wi nyùgo kúru.»

36 «Bà sí ki bága kpí?ile, bali peli pe bé baara dáà ti mieni kúu dè, bé *saawalidengge* gbòbori gè, né yere dáà ti mieni ní dè dáà pe bé líe bəri Yewe gbù?ɔ wè, ti mieni dáà wori Yewe nyéni juu nè gbènge gè. Kire sienne peli biele Betisaleli, né Woliyabi, né siensenmine pe mieni ní, peli bali mé Yewe 'kacénne ken lè, né sí-cilige ní gè, né baara ti mieni céngoligo ní gè.»

Siensicilile pe 'Kòridi?e baara séli dè

² A Misa 'Betisaleli né Woliyabi yeri, né nàguɔ pe mieni ní bali biele né kacénne ní lè, bali funyɔ Yewe cé nyi né baara céngoligo ní gè pe- gbè ki baara kúu dè, né bali funyɔ nī ki yé yè gè. ³ A peli péni sienne pe kpu?ɔ líe dè Misa táanni wè, dáà *Isirayeli* sienne pe yé kòn nè ken dè bè Yewe *saawalidengge* faan gè. Céngé ó céngé sínbinime táanni bè, sienne pe níe báan né *kinedenige yakonɔ* ní dè ne kan?a Misa mé.

⁴ Nàguɔ bali pe mieni pe yé cilige nè kaala cén wè níe Yewe *saawalidengge* baara kúu dè, a peli 'pe baara ya?a dè ⁵ né péni ki juu Misa mé né jo: «Sienne pe nyéni ken ni?ege nè tóri gaa nē we 'puu ne caa bè baara kúu dè, dáà Yewe 'juu nè gbènge pe mé dè.»

⁶ A Misa sí fali nè ki juu nè gbènge né sienne tun bèle bùguro tieye yi mieni nī né jo: «Sièn sì n'è yeli, nàguɔ yo, celiwe yo, bè ní yakaa kòn bè ken Yewe *saawalidengge* ki faanna wu?u nē gè? !» A pe 'kpu?ɔ yérige dè, ⁷ né ki cén dáà ní pe yé pen dè, ti yé ni?e nè yeli bè baara kúu dè. Ti yé cénì ni?e nè tóri wī.

Pe 'Kòridi?e kpáta?a kpí?ile gè

⁸ Siensicilile bali pe 'puu ne baara kúu dè, a pe 'fali nè *Kòridi?e* kpí?ile gè né fèniweye kie ní yè. A pe 'fènine tiin bèle né jèsii ní nǎà wī gari céri dè, né nǎà wī kábebe céri dè, né nǎà wī nyiwe kpólokpólo wè, né *len* lagbenre jèsii piniwe. A kpiendiinne pe '*seribenne* jènyigele sómigo gèle nè tárige fènine nē bèle. ⁹ Fèniwege ó fèniwege tónigenme pi 'puu kabuunyi?ene togo né kataanri; ki pílegenme pi 'puu kabuunyi?ene siceri. Ti mieni bine wi 'puu nuɔ. ¹⁰ A pe 'fèniweye kogunɔ líe nè yi jli

nè tárige yi nē; yire 'puu gboli nigbe. Bè míeni pe 'nyii kogunɔ kpí?ile yè. ¹¹ Gbu?ulo gáli nī gèle, fèniwege ó fèniwege senge nē gè, a pe 'yapu?ɔɔ jli nè tárige yi nē, gáli ke 'puu gari céri wu?ulo gèle. ¹² Yapu?ɔɔ ke nyuɔ ki 'puu togosiin né kprigɔ, gbu?ulo siin nī gèle, gboli ó gboli fèniwege senge nyuɔ nē gè. A ke 'sièn né kiye ní. ¹³ A pe 'yatun?ɔɔ togosiin né kprigɔ kpí?ile, tie wu?ulo gèle. A pe 'gbu?ulo ke mieni siin su?ulo gèle kiye nē né yatun?ɔɔ ní gèle, kire ga buu Kòridi?e ki- píne bè puu nigbe.

¹⁴ A pe sí fèniweye kie né nigbe kpí?ile né síkasiire ní dè, nē Kòridi?e ki kpáta?a tón gè. ¹⁵ Fèniwege ó fèniwege tónigenme pi 'puu kabuunyi?ene togo né kprigɔ. Fèniwege ó fèniwege pílegenme míeni pi 'puu kabuunyi?ene siceri. Yi mieni bine wi 'puu nubo. ¹⁶ A pe 'fèniweye kogunɔ líe nè yi jli nè tárige yi nē; yire 'puu gboli láà nigbe. Gboli siinwoli nī lè, a pe 'fèniweye kolini líe nè yi jli nè tárige yi nē. ¹⁷ Gbu?ulo gáli nī gèle, fèniwege ó fèniwege senge nē gè, a pe 'yapu?ɔɔ togosiin né kprigɔ jli nè tárige yi nē. ¹⁸ A pe 'yatun?ɔɔ togosiin né kprigɔ kpí?ile, kányiere wu?ulo gèle. A pe 'gbu?ulo ke mieni siin su?ulo gèle kiye nē né yatun?ɔɔ ní gèle, kire ga buu kpáta?a ki naame tieye yi mieni píne bè puu nigbe. ¹⁹ A pe sí sinbapɔlilɔ sènye líe yè, nè yi nyénige, nē kpáta?a naame tón gè. Bè ní ta?a ki nē, a pe 'fèniwege káà kpí?ile né sèngu?u ní, né ki naame tón wè cígini.

Pe 'tingele kpí?ile bəri Kòridi?e téngi gè

²⁰ A pe sí akasiya tingle káli celile bè *Kòridi?e* kpí?ile gè, nè ke córi nè yérige. ²¹ Tinne ó tinne tónigenme pi 'puu kabuunyi?ene kie, ke pílegenme ní bè kabuunye ni nigbe né tɔlaga. ²² Ke tingle gáli ke 'puu né fèriye siin siin ní. Ke mieni kpí?ilegenme pi 'puu nubo.

²³ A pe 'tingele togo kpí?ile bè *Kòridi?e* ki cengenyenifolime káliige kɔli mé kpí?ile gè. ²⁴ A pe 'walifiwe líe wè nè tingle nyùɔ kpí?ile yè bè ke téngé tingle togo táanme: nyùɔ siin 'puu tinne nigbe fèriye siin còridi?e nē gè, nyùɔ siin yáà n'è puu tinne nigbe fèriye siin còridi?e nē gè. Táanme nyùɔ yi mieni bine wi 'puu togosiin. ²⁵ A pe 'tingele togo káli kpí?ile cígini kayɔbigɔ gí nē gè, Kòridi?e ki cengenyenifolime kámegé kɔli mé gè. ²⁶ Tingle gáli ke mieni nigbe nigbe 'sigi nè yérige né ke walifiwe nyùɔ siin siin còridi?e ní gè, a pe 'nyùɔ togosiin kpí?ile yè. ²⁷ Kòridi?e kàdu?u mé gaa gí cengenyenijiingɔli mé gè, a pe 'tingele kolini kpí?ile gèle. ²⁸ A pe 'tingele siin siin kpí?ile gáli ke 'puu bè *Kòridi?e* gòninɔ kàdu?u mé cò wè bè yérige. ²⁹ A pe 'ke tingle gáli ke siin píne gèle nè córi kiye táanni né fi?iwe tí?e wè nè ke nyuɔɔ siin cò yè nè yérige naame gè. Bà pe yé ki kpí?ile yi mieni siin nē, tieye siin nē yè.

³⁰ Kòridi?e ki kàdu?u mé walifiwe tingle ke mieni bine

wi 'puu kataanri. Ke mièni bìnε táanmε nyùyc siin siin tieye yi 'puu kie né kòlini.

³¹ A pe 'kàgbiiarigele kpí?ile né akasiya tiire ní dè, nè ke le kàgbiiyerigele nē gèle. A pe 'ke kpí?ile kogunc, nè le Kòridi?ε ki kaycbigc nē gèle gàa gī cengenyenifolime li?εle kàmεge kòli mé gèle, ³² né kàli kogunc kpí?ile kàgbiiyerigele gíli nē gèle li?εle nī nē lè, né míeni kàli kogunc kpí?ile kàgbiiyerigele gíli nē gèle ki kàdu?u mé gèle cengenyenijiinmε mé bè. ³³ Kàgbiiarile nàa nī taanri-woli lè, a pe 'lire pari nè tóri tingele ke sun?cwc nī bè, nε yiri nyuc gī mé gèle nε waa gii mé gèle. ³⁴ A pe 'tiin-dugugolo né kàgbiiarigele tón gèle né tie ní. Kájingele gáli pe 'tárigε tiindugugolo nē gèle né kàgbiiarigele sùuri gèle ke nē gèle, a pe 'ke kpí?ile míeni né tie ní.

Pe 'Kòridi?ε wiile fèni né gunbòli fèni kpí?ile wè

³⁵ A pe sí gunbòli fèni tiin wè né jèsii ní nàa wī gari céri dè, né nàa wī kábebe céri dè, né nàa wī nyiεwe kpólokpolo wè, né *len* lagbenre jèsii piniwe ní wè. Kpiendiinne bèle, a pe '*seribenne* jènyigele sòmigc gèle nè kpí?ile gunbòli fèni nē wè. ³⁶ A pe 'akasiya tiindugugolo siceri kpí?ile gèle nè ke tón né tie ní wè, né gunbòli fèni tunc wè ke nē. Ki tiindugugolo gáli gèle, ke 'puu né yatun?cwc ní gáli pe 'kpí?ile né tie ní wè. A pe 'walifiwe nyεge nè tiindugugolo táanmε nyùyc siceri kpí?ile yè. ³⁷ A pe 'fèni wáa kpí?ile nε Kpáta?a wiile tóngi lè. A pe 'wi tiin né jèsii ní nàa wī gari céri dè, né nàa wī kábebe céri dè, né nàa wī nyiεwe kpólokpolo wè, né *len* lagbenre jèsii piniwe. Kire fèni wire pe 'jcli né wi súu. ³⁸ A pe 'akasiya tiindugugolo kogunc kpí?ile gèle né ke yatun?cwc ní gèle né fèni tunc wè ke nē. Tiindugugolo ke naminimε nyùyc yè, né ke yakparigele ní gèle, pe yé yi tón né tie ní wè. Nè ki ya?a pe yé sí tiindugugolo ke táanmε nyùyc tieye kogunc kpí?ile yè né kányiεre ní.

Betisaleli wi 'nyakungεge fin?εge kpí?ile gè

37 A Betisaleli wi '*fin?εge* kpí?ile gè né akasiya tiire ní dè. Ki tónigenmε pi 'puu kabuunyi?εne siin né tílaga, ki píεlegenmε pi 'puu kabuunyeni nigbe né tílaga, ki kpà?alagenmε pi 'puu kabuunyeni nigbe né tílaga. ² A wi 'tie cènwe nyεge wè nè ki tón né wi ní, ki laame nī bè né ki kàdu?u nē gèle, né ki nyucyc mà?a yè nè su?u né tie ní. ³ A wi 'kájingele siceri kpí?ile né tie ní, nè ke ncwrigi ki tliyc siceri nē yè, siin kaycbigc gī nē gèle, né kaycbigc gī ní gèle. ⁴ A wi 'akasiya kàgbi?ile siceri ten, né tie nyεge wè nè ke tón. ⁵ A wi 'kàgbi?ile le gèle kájin-gele nī gèle fin?εge ki gòncino ti?εle nē gèle, kire ga buu pe- gbè fin?εge líe gèle.

⁶ A wi sí fin?εge yatcngc kpí?ile gè né tie cènwe ní wè, ki- puu *kàsulugo suadi?ε*. Ki tónigenmε pi 'puu kabuun- yi?εne siin né tílaga, ki píεlegenmε pi 'puu kabuunyeni

nigbe né tílaga. ⁷ A wi 'tie líe wè nè wi kpúcn, nè nyi?εne tundunminc faan bèle, bàli bíεle *seribenne* bèle, né pe kóri kàsulugo suadi?ε ki nyucyc nē yè. ⁸ Seriben wáa 'puu ki yi?ε mé nyuc nē gèle, wàa sí puu ki kàdu?u mé nyuc nē gèle. A wi 'pe kpí?ile pe- puu nigbe né kàsulugo suadi?ε ní gèle, ki nyucyc siin nē yè. ⁹ A pe 'fikenyε yège yè naame gèle nè kàsulugo suadi?ε tón gèle níe ki wéli. A pe 'yieye wáa yè piye mé, né nyùyc cùungu yè níe kàsulugo suadi?ε wéli gèle.

Betisaleli 'búruta?a tabali kpí?ile wè

¹⁰ A Betisaleli wi 'tabali kpí?ile wè né akasiya tiire ní dè. Wi tónigenmε pi 'puu kabuunyi?εne siin, wi píεlegenmε pi 'puu kabuunyeni nigbe, wi kpà?alagen- mε pi 'puu kabuunyeni nigbe né tílaga. ¹¹ A wi 'tabali wi mièni tón né tie cènwe ní wè, né wi nyucyc sòmigc yè nè kpí?ile né yi tón né tie cènwe ní wè nè wi mà?a nè su?u. ¹² Né sí tabali nyuc kpí?ile gèle nè ki kpà?ala nè wi mà?a nè su?u kadagbege píεlegenmε. A wi 'tie cènwe tí?ε wè nè ki nyuc siinwu?u mà?a gèle nè su?u. ¹³ A wi 'fali nè tie kájingele siceri kpí?ile nè ke kóri tabali wi gòncino siceri tieye nē yè, bàli pe yè tabali wi tliyc siceri táanni yè. ¹⁴ Ki kájingele gáli pe 'kóri tabali wi li?εgele tieye táanni yè, nyàa yī kadagbege tieye nī yè. Baa pe 'puu nε kàg- bi?ile nii gèle níe tabali líi wè. ¹⁵ A wi 'akasiya tiire líe nè kàgbi?ile gáli kpí?ile gèle, né ke tón né tie cènwe ní. Keli ke 'puu tabali wi líediεye yè. ¹⁶ A wi 'tie cènwe líe wè nè yakpi?ilide kpí?ile né wi ní, tabali wori dè: tàa 'puu tasaala, né tàkuuworu, né kàju?cwc, né lakuucεgele ní. Keli nī pe niε divien kóri nε nε Yewe gbù?cwc wè.

Betisaleli wi 'fètinda?agele tiige kpí?ile gè

¹⁷ A Betisaleli wi 'fètinda?agele tiige kpí?ile né tie cèn- we ní nàa pe 'kpúcn wè. Fètinda?agele tiige ki yé kpí?ile né tie ní wè. A wi 'ki táanmε nyùgc kpí?ile gèle, né ki sun?cwc tiige kpí?ile gèle nè ki sien céwu. A wi 'nèjoyo kpí?ile yè bè tiige fienre tíεle; yi mièni nigbe nigbe 'puu né fienre ní, né fienre ti nadan?ana né ti wegεle ní gèle. Ti mièni bìnε wi 'puu nigbe né fètinda?agele tiige ní gèle.

¹⁸ Lèye kòlini 'puu sun?cwc tiige nē gèle; taanri sí puu kaycbigc gī mé gèle, taanri ní kaycbigc gī mé gèle. ¹⁹ Lège ó lège, nèjoyo taanri 'puu ki nē. Nèjogo ó nèjogo 'puu bè amadi tiige fienre tíεle dè, yafienne ó yafienne né ki nadaanna ní, né ki wegεle ní gèle. Bè ki 'puu lèye nyàa yi mièni kòlini nē yè.

²⁰ Ki sun?cwc tiige nē gèle, nèjoyo siceri 'puu ki nē, nyàa yi 'puu bè amadi tiige fienre tíεle dè. Yi mièni nigbe nigbe 'puu né nadan?ana ní né yi wegεle ní gèle. ²¹ Nadan?ana ke 'puu lèye kòlini yi su?udiεye táanmε gèle sun?cwc tiige nē gèle: su?udi?ε pélige táanmε gèle, nadaanna nigbe; su?udi?ε siinwu?u táanmε gèle,

nadaanna nigbe; suʔudiʔe taanriwuʔu tánme gè, nadaanna nigbe 'puu baa. ²² Fienre nadanʔana gèle né lèye ní yè, ti mièni 'píne nê puu sɪnbogo né fètindaʔagele tiige ní gè. Wi yé nyéni ti mièni kpíʔile né tie cènwe ní ɲàa pe 'kpúɔn wè.

²³ A wi sí fètingele kɔlisiin kpíʔile gèle, né ke fígiyegèle ní gèle né cúnʔo yalegele ní gèle. Ti mièni 'puu tie cènwe wori. ²⁴ Wi yé tie cènwe culolo togo né kpɔrigo líe nê fètindaʔagele tiige kpíʔile gè né ki yakpiʔilide ní dè †.

Betisaleli wi 'wusuna sórigodiʔe kpíʔile gè

²⁵ A Betisaleli wi 'wusuna sórigodiʔe faan gè né akasiya tiire ní dè. Ki tɔnigenme pi 'puu kabuunyeni nigbe, né ki píelegenme pi 'puu kabuunyeni nigbe. Sórigodiʔe ki kayɔbiyɔ siceri yi mièni yi 'puu nuyɔ. Ki kpàʔalagenme pi 'puu kabuunyiʔene siin. Ki nyegèle ke mièni bɪne wi 'puu nigbe né sórigodiʔe ní gè. ²⁶ A wi 'tie cènwe nyegèle nê ki tɔn né wi ní, ki naame gè, né ki líʔegèle ní gèle, né ki nyegèle ní gèle. A wi 'ki nyuɔyɔ màʔa yè nê suʔu né tie ní wè. ²⁷ A wi 'kájingele siin kpíʔile né tie ní wè né ke nɔrigi ki líʔegèle siin nī gèle, ki nyuɔyɔ láara yè. Kire kájingele siin gáli keli nī pe 'puu ne kàgbiʔile nii gèle bèri ki líi. ²⁸ A wi 'akasiya tiire líe nê kàgbiʔile gáli kpíʔile gèle, né ke tɔn né tie ní wè. ²⁹ A wi 'siennyienegɔn sùnmo kpíʔile bè bèri *saawalidengege* baara kúu dè, né mièni nùdaanna wusuna ciliwe ní wè. Sien ɲàa wi 'ti kpíʔilegenme cén bè, a wi 'ti kpíʔile.

Betisaleli wi 'gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa kpíʔile gè

38 A Betisaleli wi sí Yewe *gbùʔɔɔdiʔe faan* gè, kire gáa ki 'puu *kakuɔɔ kaasuro* wuʔu gè, né akasiya tiire ní dè. Ki tɔnigenme pi 'puu kabuunyiʔene kogunɔ, né ki píelegenme pi 'puu kabuunyiʔene kogunɔ. Gbùʔɔɔdiʔe ki kayɔbiyɔ siceri yi mièni 'puu nuyɔ. Ki kpàʔalagenme pi 'puu kabuunyiʔene taanri. ² A wi 'nyegèle kpíʔile gèle nê tárige gbùʔɔɔdiʔe ki gɔnɪnɔ tiʔele siceri ke mièni nē gèle, kire ga buu nyegèle gèle né gbùʔɔɔdiʔe ní gè, ti mièni- píne bè puu sɪnbogo. A wi 'ki mièni píne nê tɔn né kányiere ní. ³ A wi 'ki yakpiʔilide kpíʔile dè né kányiere ní: wi 'yaleye yáa kpíʔile bèri cúnʔo kɔngí gè, né ki yakɔnyɔ kpíʔile yè, né ki sɪsien nyeri tasaadurulo ní bèle, né ki gànʔana dèngèle ní gèle, kaara wuʔulo gèle, né ki kàsun kònyere ní dè.

⁴ A wi 'kányiere kàwiire nège kpíʔile bè jùɔwiʔile tíele, né ki timɔri dáa tárige dè ki nyuɔyɔ tánme gè, kire ga buu timɔri ti- gbùʔɔɔdiʔe cò gè sunʔɔɔ nī bè, bè tigi tánme gè. ⁵ A wi 'kájingele siceri kpíʔile, kányiere kàwiire nège gɔnɪnɔ tiʔele siceri nē gèle, bè kàgbiʔile le gèle

† CULOLO TOGO NÉ KPɔRIGO: Eburu sienre nī dè, pe 'ki juu né jo talan nigbe.

baa. ⁶ A wi 'akasiya kàgbiʔile siin ten gèle, né kányiere nyegèle nê ke tɔn né ti ní. ⁷ A wi 'kàgbiʔile le gèle kájingele nī gèle ki nɔɔn tiʔele nē gèle. Kàgbiʔile ke 'puu ki líʔegèle siin tieye nī yè, kire ga buu pe- gbè ki líe. Kire gbùʔɔɔdiʔe gáa wi 'kpíʔile né tiitenkpɔbiyɔ ní yè; ki laame pi 'puu waʔane.

⁸ A wi sí tasaakpuʔo kpíʔile gè né ki téngediʔe ní gè né kányiere ní dè. Celile gboli náa ni 'puu ne baara kúu dè *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* ki wiile nē lè, a peli mièni 'pen né kányiere dibalele báli ní bèle, nê péni pe ken Betisaleli mē, a wi 'pe nyegèle nê tasaakpuʔo kpíʔile gè né pe ní ††.

Betisaleli wi 'Kòridiʔe dàlige sùlu gè

⁹ A Betisaleli wi sí Kòridiʔe dàlige sùlu gè né fènine ní bèle báli pe yé tɪn né *len* lagbenre jèsii piniwe ní wè. Cengenyenifolime kàliige kɔli mé gè, dàlige fènine pe yé tɔni nê séni nò fúɔ kabuunyiʔene dabataan kire kayɔbigɔ nē gè ‡. ¹⁰ A pe 'kire fènine báli tɔn tɔn bèle tiindugugolo togo nē gèle, gáli pe 'córi nê yérige kányiere tánme nyùɔyɔ nē yè. A pe 'walifiwe yakparigèle le gèle tiindugugolo nē gèle né walifiwe yatunʔɔɔ ní gèle, bè fènine tɔn tɔn bèle ke nē. ¹¹ Bè ki 'puu mièni cengenyenifolime kàmege kɔli mé gè. Dàlige tiʔe ki tɔnigenme pi 'puu mièni kabuunyiʔene dabataan (100). A pe 'fènine báli tɔn tɔn bèle kányiere tiindugugolo togo nē gèle, né ke kányiere tánme nyùɔyɔ ní yè, gáli gíele né walifiwe yakparigèle né ke yatunʔɔɔ ní gèle.

¹² Cengenyenijiinme kɔli mé gè, dàlige tiʔe ki píelegenme pi 'puu kabuunyiʔene togosiin né kpɔrigo. Pe yé ki fènine tɔn bèle tiindugugolo kie nē gèle, gáli pe 'córi nê yérige kányiere tiindugugolo nyùɔyɔ kie nē yè, gáli gíele né walifiwe yakparigèle né ke yatunʔɔɔ ní gèle.

¹³ Cengenyenifolime kɔli mé gè, dàlige tiʔe ki píelegenme pi 'puu mièni kabuunyiʔene togosiin né kpɔrigo.

^{14,15} Wiile náa nī baa dàlige ki jfiindiʔe nī gè kire kɔli mé gè, fènine pe 'puu wiile ni kayɔbiyɔ siin nē yè. Pe tɔnigenme pi 'puu kabuunyiʔene kie né kogunɔ; pe 'pe tɔn tiindugugolo taanri nē gèle, gáli pe 'córi nê yérige nyùɔyɔ taanri nē yè.

¹⁶ Fènine báli pe 'Kòridiʔe dàlige tiʔe sùlu gè, pe 'pe mièni tiin né len lagbenre jèsii piniwe ní wè. ¹⁷ Tiindugugolo ke tánme nyùɔyɔ yè, pe 'yi kpíʔile né kányiere ní, nê ki yaʔa ke yakparigèle né ke yatunʔɔɔ ní gèle, né mièni ke naminime nyùɔyɔ tieye ní yè, pe 'yi tɔn né walifiwe ní. Dàlige tiindugugolo ke mièni gèle a pe 'ke suʔulo kiye nē né walifiwe yakparigèle ní gèle.

¹⁸ *Nàkpanʔa* wiile tɔnfeni ɲàa pe 'súu né jèsii ní wè ɲàa wī gári céri dè, né ɲàa wī kábebe céri dè, né ɲàa wī nyiwe kpólokpolo wè, né len lagbenre jèsii piniwe ní wè, a wi 'dàlige wiile tɔn lè. Wi 'puu bè dàlige ki fènine tíele bèle: wi píelegenme pi 'puu kabuunyiʔene togo, né

†† Wéli baa 30.17-21. ‡ Koliyo 9-20 wuʔu nī gè, wéli baa 27.9-19.

wi kpàʔalagenme pi 'puu kabuunyiʔene kogunɔ. ¹⁹ Wi ti-indugugolo siceri ke táanme nyùɔ yè, pe yé yi kpíʔile né kányiere ní. Ke yakparigele gèle né ke yatunʔɔnɔ ní gèle, né míeni ke naminime nyùɔ yè, pe yé ti míeni kpíʔile né walifiwe ní. ²⁰ Kòridiʔe ki t́nganʔana, né dàlige tiʔe ki f̀enine gunyɔ t́nganʔana ní gèle, ke míeni 'puu kányiere.

Pe 'lɔri ti niʔegenme t́ri bè

²¹ Lɔri ti niʔegenme pi m'be, lɔri dáà pe 'líe nê Kòridiʔe faan gè, Kòridiʔe gáà nī *nyakungenge* sienre ti 'puu ne kòri dè. Kire t́riɔ lire pe yé kpíʔile nê yeli né *Misa* nyasienre ní dè. *Leviyè* peli pe yé ti t́ri; Itamari wi 'puu pe yieginawe wè. Wire wi 'puu *kacuwriwɔArawɔn* jaa wè. ²² Betisaleli wè, Uri jaa wè, Uri njáà wī Kuri jaa wè, *Zuda* saʔa t̀lugo nī gè, wire wi yé baara dáà ti míeni kúɔ dàa *Yewe* cé juu nê gbènge *Misa* mé wè. ²³ A Woliyabi péni wi sáʔa, wire njáà wi 'puu Akisamaki jaa wè, Dan saʔa t̀lugo nī gè, wire njáà mé baara ti kacénne ni 'puu lè: kàdenitenwe wi 'puu, ne wi 'puu ne jaʔa ne baara táà céngi bé ti kpíʔile wi nyùgo kúrugu. Wire míeni wi yé f̀enine sómigɔ bèle nê súu né sinbasiire jèsii ní wè, njáa wī gari céri dè, né njáa wī kábebe céri dè, né njáa wī nyiwe kpólokpolo wè, né *len* lagbenre jèsii piniwe ní wè.

²⁴ Tie njáà nyuɔ pe yé tiʔe nê *saawalidengge* baara kúɔ dè, tie njáà pe yé yège naame nê tie *Yewe* nê wè kpuʔɔɔ wuu wè, wi 'puu culolo sirakogunɔ (1 000) felige. Pe yé wi ḱri nê taʔa culo nê wè nê yeli né *Yewe* saawalidengge culolo kenme ní bè †. ²⁵ Isirayeli t̀go sienne báli pe yé t́ri né pe míeye sebe yè, a peli 'pen né pe walifiwe ní wè. Wire 'puu culolo sirakie né kolisiin né togosiin (3 440) felige. Pe yé wi ḱri nê taʔa culo nê wè nê yeli né *Yewe* saawalidengge culolo kenme ní bè ††. ²⁶ A ki 'nyaa nàguɔɔ pe míeni báli pe yé t́ri á pe 'yiʔele togo taa gèle né báli pe 'kàa taʔa gè, peli yé puu sienne siramuʔɔɔ tekłisiin né kpɔrigɔ né sirakie né kolisiin né tekłisiin né kpɔrigɔ (603 550). A pe míeni nigbe nigbe pe 'wali liʔele ken gèle, a sien ó sien wuu 'niʔe nê kò cèri bè giramine kogunɔ kúɔ ‡, a wi míeni péni nyaa *Yewe* saawalidengge ki wali t́rigenme bè.

²⁷ A pe 'walifiwe culolo sirakie né kolisiin né togo (3 420) líe wè nê wi nyege nê *Yewe* saawalidengge ki tingele táanme nyùɔ né gunbɔli f̀eni tiindugugolo táanme nyùɔ kpíʔile yè, a ti míeni b̀ine wi 'nyaa tingele dabataan (100). A pe 'walifiwe culolo togo né kpɔrigɔ

† CULOLO SIRAKOGUNɔ: Eburu sienre nī dè, pe 'ki juu né jo: talan pígele togo né kaceri né sikile pígele sirataanri né tekłini né kpɔrigɔ (730). Talan nigbe, wire nê nyaa sikilele togotaanri (300); né míeni talan nigbe wire nê nyaa culolo togo né kpɔrigɔ. Sikile nigbe wè, wire nê puu giramine kie né nigbe né t́laga (11,4). †† Koliyo 25-26 wuʔu nī gè, wéli baa 30.11-16. ‡ sien wuu 'niʔe nê kò cèri bè giramine kogunɔ kúɔ: Nyuɔ gáà ki 'tie náʔa gè, eburu sienre ti 'ki juu né jo beka nigbe, njáa wi 'puu sikile t́laga. Wéli baa 38.24 kaliwege ki táanme gè.

né siceri felige líe nê nyùgo ó nyùgo kpíʔile. ²⁸ Culolo togo báli pe yé kò bèle, a pe 'peli tiʔe nê yatunʔɔnɔ né yakparigele kpíʔile gèle, g̀ali ke tiindugugolo sunʔuni gèle kiye nê wè, né walifiwe senwe nyege wè nê tiindugugolo naminime nyùɔ t́n yè né wi ní.

²⁹ Kányiere niʔegenme báà pe 'yège naame nê tie *Yewe* nê wè kpuʔɔɔ wori dè, tire 'puu culolo sirakie né siin né togo (2 420) felige. ³⁰ A pe 'tire kányiere tiʔe dè nê *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* wiile tingele táanme nyùɔ kpíʔile yè, né *Yewe* gbùʔɔɔwɔ né ki kányiere kàwiire nège, né ki yakpíʔilide ti míeni kpíʔile, ³¹ né dàlige ki f̀enine gunyɔ tingele ke táanme nyùɔ kpíʔile yè nê ki màʔa nê suʔu, né *nàkpanʔa* wiile tingele nyùɔ ní yè, né míeni Kòridiʔe ki t́nganʔana né dàlige wuʔulo ní gèle.

Pe 'kacuwriɔ kàfɔli burudo kpíʔile dè

39 A pe 'tie jèsii líe wè, né jèsii njáa wī gari céri dè, né njáa wī kábebe céri dè, né njáa wī nyiwe kpólokpolo wè, bè burudiinne kpíʔile dè dàa pe béri nii bèri baara kúu dè *saawalidengge* nī gè. A pe '*Arawɔn* burudo wàlidengere kpíʔile dè míeni, majo bè *Yewe* cé ki juu nê gbènge *Misa* mé wè.

² A pe '*efodi* burubile tiin lè né tie jèsii ní wè, né jèsii njáa wī gari céri dè, né njáa wī kábebe céri dè, né njáa wī nyiwe kpólokpolo wè, né *len* lagbenre jèsii piniwe ní wè. ³ A pe 'tiekpéye kpúɔn yè né yi cùnʔa nê yi kpíʔile màʔabigele nê ke tiin né jèsii njí ní wè njáa wī gari céri dè, né njáa wī kábebe céri dè, né njáa wī nyiwe kpólokpolo wè, né *len* lagbenre jèsii piniwe ní wè, a pe 'pe baara sómigɔ dè nê kúɔ. ⁴ A pe 'fíkénye màʔagele siin jɔli nê tárige efodi burubile naame nyuɔɔ siin nê yè, né ke kàduʔu mé nyuɔɔ né ke yiʔe mé nyuɔɔ sigi yè nê yérige peri ki nii f̀ikennyuɔ nê yè.

⁵ Burugbuʔa ki màʔana ni 'píne nê suʔu nê puu sinbogo né efodi burubile ní lè. Pe yé ni kpíʔile kanumɔ nê: né jèsii ní njáa wī tie wè, né njáa wī gari céri dè, né njáa wī kábebe céri dè, né njáa wī nyiwe kpólokpolo wè né *len* lagbenre jèsii piniwe ní wè, njáa kpiendiinne pe sómigɔ nê kpíʔile wè, majo bè *Yewe* cé ki juu nê gbènge *Misa* mé wè. ⁶ A pe sí *ɔnikisi* kàdeniyè líe yè nê *Isirayeli* jaala míeye gbógo yè nê k̀n yi nê, né tie nêjoyo kpíʔile yè nê kàdeniyè le yè ke nī, ⁷ nê ke jɔli nê tárige efodi f̀ikénye màʔagele nê gèle. Kire kàdenitenye nyáà yi bé ki yaʔa *Yewe* de s̀ngí de taʔa né *Isirayeli* jaala ní, majo bè *Yewe* cé ki juu nê gbènge *Misa* mé wè.

⁸ A kpiendiinne pe '*sindinge kpɔbi* sómigɔ wè nê kpíʔile kanumɔ nê né efodi burubile ní lè: pe 'wi tiin né jèsii ní njáa wī tie wè, né njáa wī gari céri dè, né njáa wī kábebe céri dè, né njáa wī nyiwe kpólokpolo wè, né *len* lagbenre jèsii piniwe ní wè. ⁹ A pe '*sindinge kpɔbi* wáa wè nê taʔa, a wi 'kò jifaa. Wi t̀nigenme né wi píelegenme pi míeni 'puu nubo; wi kayɔbiyɔ yi míeni siceri 'puu

kadaala nigbe. ¹⁰ A pe sí tùluyo siceri kpíìle lagbenre kàdeniyè woyo. Sariduواني, né topazi, né emerodi 'puu tùlubelige nē gè †. ¹¹ Sikaribuli, né safiiri, né luluu 'puu tùluyo siinwu?u nē gè. ¹² Tùluyo taanriwu?u nē gè, wopali, né agati, né ametiisi 'puu baa. ¹³ Né tùluyo siceriwu?u nē gè, kirisoliti, né onikisi, né jasipi 'puu baa. Yire kàdeniyè nyàà yè, pe yé yi le tie yalebigele nī gèle. ¹⁴ Isirayeli jaala pe míeyè kie né siin yi mieni yé gbógo nē kòn kàdeniyè nyàà yi mieni nigbe nigbe nē yè, saaya tùluyo kie né siinwu?u nē gè, majo bè sien cí fie kpúon yakaa nē gè.

¹⁵ A pe 'tie cènwe nyù?wbigele siin cùn?w nē ke tiin bè jèsii piniwe tíele, né le sindinge kpòbi nē wè. ¹⁶ A pe 'tie yalebigele siin kpíìle gèle, né tie fi?ile siin ní bèle, nē pe tárige sindinge kpòbi nyuoy siin nē yè. ¹⁷ A pe sí tie nyù?wbigele siin líe gèle nē ke sùuri tie fi?ile siin bálì nī bèle, bálì bíele sindinge kpòbi nyuoy siin nē yè. ¹⁸ A pe sí tie nyù?wbigele nyuoy nyí siin líe yè nē yi su?u efodi burubile tie yalebigele siin nē gèle, gáli pe cé su?u fíkenye mà?agele nē gèle, sindinge yi?e mé gè.

¹⁹ A pe sí tie fi?ile siin páli kpíìle, nē pe jpli nē tárige sindinge kpòbi wi táanme nyuoy siin nē yè, laame kayobigò nē gè, efodi burubile kpli mé gè. ²⁰ A pe sí n'ne tie fi?ile siin páli kpíìle nē pe jpli nē tárige efodi burubile yi?e mé gè fíkenye mà?agele táanme gè, ti?e gí nī efodi mà?ana ni 'su?u lè efodi burubile nē lè. ²¹ A pe 'fali nē sindinge kpòbi fi?ile su?u bèle efodi burubile fi?ile nē bèle, né jèsii ní wè nàa wī gari céri dè, kire ga buu sindinge kpòbi wi- puu su?uwo sùuri efodi mà?ana nē lè, wi fāga gbè jáa bè sá?a?, majo bè Yewe cé ki juu nē gbèngè Misa mé wè.

²² Burugbuoyelìgè gáa nē pe 'efodi burubile ta?a lè, ki mieni 'puu tiinge né jèsii ní wè nàa wī gari céri dè.

²³ Burugbuoyelìgè ki 'puu né yétiige ní, kire ga buu nyùgo ki de jíin ki nī. A pe 'ki yétiige tieye tiin yè nē ki sùu nē mà?a, kire ga buu ki fāga gbè cien?. ²⁴ A pe 'burugbuoyelìgè ki táanme nyuoy kpíìle yè cènwe, né yerè táa tiin bè *girenadi* yasenre tíele dè, né jèsii ní wè nàa wī gari céri dè, né nàa wī kábebe céri dè, né nàa wī nyíewe kpólokpolo wè, né len lagbenre jèsii piniwe ní wè.

²⁵ Girenadi yasenre sun?w nī bè, a pe 'tie cènwe wòrigbu?ulo kpíìle nē le baa ki táanme nyuoy nē yé né yi mà?a nē su?u: ²⁶ wòrigbolo nigbe, girenadi yasenge nigbe, wòrigbolo nigbe, girenadi yasenge nigbe, fúw nē wi baaraku burugbuoyelìgè ki táanme nyuoy mà?a yè nē su?u, majo bè Yewe cé ki juu nē gbèngè Misa mé wè.

²⁷ Arawon né wi jaala burudoniyo yè, a pe 'yi fèni tiin wè né len lagbenre jèsii ní wè, ²⁸ né ndònjenge ní gè né len lagbenre jèsii ní wè, né ndòngob ní gèle né len lagbenre jèsii ní wè, né sí jàdigile kpíìle, len lagbenre jèsii piniwe wuulo bèle. ²⁹ A pe sí buruyo mà?agele kpíìle

† Koliyo 10-13 wu?u nī gè, lagbenre kàdeniyè nyàà yè, yàa yi? baa, yi? fíligè nē cèn?.

gèle né len lagbenre jèsii piniwe ní mieni, né jèsii ní nàa wī gari céri dè, né nàa wī kábebe céri dè, né nàa wī nyíewe kpólokpolo wè, nē ke jpli nē ke sùu, majo bè Yewe cé ki juu nē gbèngè Misa mé wè.

³⁰ A pe 'tie cènwe wáa kpúon nē kpòbi bè tiige fiere tíele nē ndònjenge wàlidengege kpíìle gè, né ki sebe tie nē wè kenme bíl nē pe 'ki sebe fie nē wè: «Wàlidengege Yewe mé». ³¹ A pe sí gari céri jèsii mà?ana tí?e lè nē yakpòbigò puo gè ndònjenge nē gè gbèle yi?e mé gè, majo bè Yewe cé ki juu nē gbèngè Misa mé wè.

Kòridi?e baara ti 'kúw

³² Bà sí ki kpíìle a *Kòridi?e* gè, *Kpàlidi?e Kpáta?a* gè, a ki baara ti 'kúw. A *Isirayeli* sienne pe 'ti mieni kúw nē yeli né gáa ní Yewe cé juu nē gbèngè Misa mé wè. ³³ A pe 'pen né Kòridi?e ní gè nē pénì ki ken Misa mé wè, kpáta?a gè né ki yakpíìlìde ti mieni ní dè, né ki yatun?w ní gèle, né ki tingele ní gèle, né ki kàgbiiparigè ní gèle, né kpáta?a ki tiindugugolo ní gèle, né ki táanme nyùyo ní yè; ³⁴ né kpáta?a yatwngò ní gè gáa pe 'kpíìle né sinbapòlìbò sènwe ní yè nyàa pe 'nyénigè yè, né sèngu?u yatwngò ní gè, né gunbòli fèni ní wè; ³⁵ né *nyakungenge fin?ege* ní gè né ki kàgbi?ile gáli ní pe ki líi gè, né *kàsulugo su?di?e* ní gè; ³⁶ né tabali né wi yakpíìlìde ti mieni ní dè, né búru feliye nyàa pe téngi Yewe yi?e mé gè; ³⁷ né tie cènwe fètinda?agele tiige né ke fètìngè ní gèle gáli pe 'gbòbori nē téngè gèle, né ke yakpíìlìde ti mieni ní dè, né sùnmo ní bè bàa pe béri nii ke nī gèle; ³⁸ né tie cènwe wusuna sórigodi?e ní gè, né siennyienegon sùnmo né nùdaanna wusuna; né Kpáta?a wiile fèni ní wè; ³⁹ né Yewe gbù?w?di?e gáa pe 'kpíìle né kányiere ní dè né ki kányiere kàwiire nègè ní wè, né ki kàgbi?ile gáli ní pe ki líi gè né ki yakpíìlìde ti mieni ní dè; tasaakpu?w né ki téngedi?e ní gè; ⁴⁰ né Kòridi?e ki dàligè sùlufenine ní bèle, né ki tiindugugolo ní gèle, né ki táanme nyùyo ní yè; né *nàkpan?a* wiile tónfèni ní wè, né wi mà?agele ní gèle, né wi tíngan?ana ní gèle; né yakpíìlìde ti mieni dàa pe líi ne Yewe gbù?w? baara kúu dè Kòridi?e nī gè, gáa pe 'ye mieni Kpàlidi?e Kpáta?a gè; ⁴¹ né burudiinre ní dè dàa pe béri nii bèri baara kúu dè *tiècèngè wàlidengege* nī gè, né mieni kacuwriw *Arawon* wi buruwàlidengerè ní dè, né wi jaala wori ní dè kire ga buu peri kacuwriw baara kúu dè.

⁴² A Isirayeli sienne pe 'baara ti mieni kúw nē yeli né gáa ní Yewe cé juu nē gbèngè Misa mé wè. ⁴³ Bà Misa 'ki nyaa a pe 'baara ti mieni kúw a ti 'nyuo dè, a wi 'ki nyaa pe cé ti mieni kúw nē yeli né dàa ní Yewe cé juu nē gbèngè dè. A Misa wi 'diba kpíìle wè pe mé.

**Yewe 'jo pe- wire Kòridi?e
yérigé gè**

40 A Yewe sí r'ne ki juu Misa mé né jo: ² «Yebelige ki cenbelige nē gè †, muo 'yeli bè mi Kòridi?e còri gè bè yérigé, kire gáà gī mi Kpàlidi?e Kpáta?a gè. ³ Muo bé nyakungenge fin?ege téngé gè gunbɔli fèni kàdu?u mé gè, baa sien sí gbè nyaa wè?. ⁴ Muo bé tabali líe wè bè téngé bé sí yere ta?a dè wi nē dàa ti 'yeli bè puu wi nē dè. Muo bé fètinda?agele tiige líe gè bè nyógɔ baa, bé sí fètíngéle líe gèle bè ta?a ki nē. ⁵ Muo bé wusuna sórigodi?e líe gè, tie cènwe wu?u gè, bè ki téngé nyakungenge fin?ege yi?e mé gè; muo míeni bé Kòridi?e ki wíile tón lè né fèni ní wè.

⁶ «Muo bé Yewe gbù?ɔɔdi?e yafan?a líe gè, kakuɔɔ kaasu?uro wu?u gè, bè ki téngé Kòridi?e wíile yi?e mé gè, Kpàlidi?e Kpáta?a woli lè. ⁷ Muo bé tasaakpu?ɔ téngé gè Kpàlidi?e Kpáta?a né Yewe gbù?ɔɔdi?e yafan?a sun?ɔɔmɔ nī bè, bé sí lu?ɔ le ki nī. ⁸ Muo 'yeli bè mi Kòridi?e dàlige sùlu gè, bé sí nàkpan?a wíile tónfèni tón wè ki wíile nē lè.

⁹ «Muo bé siennyienegɔn sùnmo líe bè, bè Kòridi?e nyeri nyeri gè né yere ti mìeni nē dàa dī ki nī gè. Bà muo bé ki wàli déngé, né ki yakpí?ilide ti mìeni ní dè; bà ti bé kò wàlidengeré m'mé. ¹⁰ Yewe gbù?ɔɔdi?e yafan?a gè, kakuɔɔ kaasu?uro wu?u gè, muo bé siennyienegɔn sùnmo líe bè, bè ki nyeri nyeri gè né ki yakpí?ilide ti mìeni ní, bà gbù?ɔɔdi?e ki bé sí kò yacènjangé wàlidengeré m'mé. ¹¹ Bà míeni tasaakpu?ɔ né ki téngedi?e ní gè, muo bé ki nyeri nyeri bè ki wàli déngé m'mé.

¹² «Muo bé Arawɔn kóri wè, wire né wi jaala ní bèle, bè pa pe yérigé Kpàlidi?e Kpáta?a wíile nē lè. Ma pe gbéli né lu?ɔ ní gè. ¹³ Muo bé buruwalidengeré le dè Arawɔn nē wè, bé siennyienegɔn sùnmo wo bè wi nē bè wi wàli déngé kire ga buu wiri kacuɔnrilɔ baara kúu dè. ¹⁴ Muo bé wi jaala míeni kóri bèle, bè burudɔniyɔ le yè pe nē. ¹⁵ Muo bé siennyienegɔn sùnmo wo bè pe nē, bè pe wàli déngé bè muo 'ki kpí?ile pe tuu nē wè, kire ga buu peri kacuɔnrilɔ baara kúu dè. Sùnmo wolo pi bé ki ya?a pe- puu wàlidengeré bèri kacuɔnrilɔ baara kúu dè, peli né pe siime ní bè, lèle ó lèle.»

Misa wi 'Kpàlidi?e Kpáta?a yérigé gè

¹⁶ A Misa 'ki kpí?ile dàa ti mìeni Yewe yé juu nē gbèngé wi mé dè. Bè ki 'puu a wi 'ti mìeni kpí?ile.

¹⁷ Bà ki 'kpí?ile, yebelige ki cenbelige nē gè, yiéle nigbe tóriilo kàdu?ume gè bà pe yé yiri Ezipiti kùlo nī lè, a Misa 'Kulocelié Kòridi?e kpí?ile gè nē yérigé céwu.

† Torimakiya?a Fundaanra dáà pe 'kpí?ile Ezipiti kùlo nī lè né kénì yiri wè, ki yiekparile lire ní 'puu yebelige ki cenbelige wu?u gáà ki 'juu ná?a gè (wéli baa 40.17; 12.2,6).

¹⁸ A Misa wi 'tí a sienne pe 'Kòridi?e yègè nē yérigé gè. A pe 'nyùɔɔ còri yè †† nē yérigé, né tingele còri gèle yi nē, né kàgbiiparigéle pari gèle ke nē, né tiindugugolo còri gèle nē yérigé. ¹⁹ A pe 'kpáta?a ki naame fèni yéligé wè Kòridi?e ki naame gè, né ki yatɔngɔ líe gè nē tón fèni péliwé nē wè naame gè, nē yeli né gáa ní Yewe cé juu nē gbèngé Misa mé wè.

²⁰ A Misa 'fali nē nyakungenge sienre kàdenitenye líe yè nē le fin?ege ki laame nī bè, né kàgbi?ile líe gèle nē le fin?ege ki kájíngéle nī gèle, né fali nē kàsulugo suɔdi?e ta?a gè ki naame gè. ²¹ A wi 'fin?ege líe gè nē le Kòridi?e nī gè, né gunbɔli fèni tòn wè nē ki tón kire ga buu nyakungenge fin?ege ki- làri, nē yeli né gáa ní Yewe cé juu nē gbèngé Misa mé wè.

²² A wi 'tabali líe wè nē téngé Kpàlidi?e Kpáta?a nī gè, gunbɔli fèni yi?e mé gè, Kòridi?e ki cengenyenifolime kámegé kòli mé gè. ²³ A wi 'búru felie líe yè nē yi sómígɔ nē taanni, búru felie nyáà yī téngéye dan?a nī gè Yewe yi?e mé gè, nē yeli né gáa ní Yewe cé juu nē gbèngé Misa mé wè.

²⁴ A wi 'fètinda?agele tiige líe gè nē téngé Kpàlidi?e Kpáta?a nī gè, Kòridi?e ki cengenyenifolime káliige kòli mé gè, tabali yi?e mé gè. ²⁵ A wi 'fètíngéle líe gèle nē ta?a ki nē Yewe yi?e mé gè, nē yeli né gáa ní Yewe cé juu nē gbèngé Misa mé wè.

²⁶ A wi 'tie cènwe wusuna sórigodi?e líe gè nē téngé Kpàlidi?e Kpáta?a nī gè, gunbɔli fèni yi?e mé gè. ²⁷ Kire ti?e nī gè, a wi 'nùdaanna wusuna sóriigo wè baa, nē yeli né gáa ní Yewe cé juu nē gbèngé Misa mé wè.

²⁸ A wi 'Kòridi?e ki wíile fèni tòn wè wíile nē lè. ²⁹ A wi 'Yewe gbù?ɔɔdi?e yafan?a líe gè, kakuɔɔ kaasu?uro wu?u gè, nē téngé kpàn?ane Kòridi?e wíile yi?e mé gè, Kpàlidi?e Kpáta?a woli lè. Kire ti?e nī gè a wi 'kakuɔɔ kaasu?uro né yaliire yakenre kòn dè baa, nē yeli né gáa ní Yewe cé juu nē gbèngé Misa mé wè.

³⁰ A wi 'tasaakpu?ɔ téngé gè Kpàlidi?e Kpáta?a né Yewe gbù?ɔɔdi?e yafan?a sun?ɔɔmɔ nī bè, né lu?ɔ le ki nī peri piye jíri. ³¹ Misa né Arawɔn né Arawɔn jaala ní bèle, peli 'puu ne lu?ɔ gáà kóri gè nē pe kiye né pe tɔliyɔ jíri yè. ³² Bà pe 'puu ne piye jíri lèle ó lèle a pe yé je jíin Kpàlidi?e Kpáta?a nī gè, kire ga laa a pe yé je si?ere kpɔni Yewe gbù?ɔɔdi?e yafan?a nē gè, nē yeli né gáa ní Yewe cé juu nē gbèngé Misa mé wè.

³³ A pe 'Kòridi?e né Yewe gbù?ɔɔdi?e yafan?a mà?a gè né su?u né fènine gunyɔ ní yè, né wíile tón lè né nàkpan?a wíile tónfèni ní wè. Bà ki 'kpí?ile a Misa wi 'baara ti mìeni kúu.

†† PE 'NYÙɔɔ CÒRI YÈ: Eburu sienre ti 'ki juu né jo: wi 'nyùɔɔ còri yè, nē ki ya?a Misa wire 'puu ne sienne tí bèle baara ti kenme nē bè. Kire nē weli 'nyasienkenige gáà fàri gè baa: A Misa wi 'tí a sienne pe- Kòridi?e yègè gè. Bè ki yè míeni kóliyo 19 nī wè. Eburu sienre ti 'ki juu né jo: A wi 'kpáta?a ki naame fèni yéligé wè.

**Yewe cènme né wi kpuɔmɔ
pi 'Kòridi?e nyi gè**

³⁴ A kàsadibage ki 'Kpàlidi?e Kpáta?a tón gè, a Yewe cènme né wi kpuɔmɔ † pi 'Kòridi?e nyi gè. ³⁵ A ki 'nyaa Misa sì cî ní gbè jíin baa Kpàlidi?e Kpáta?a nī gè?, né ki cén kàsadibage ki cé ti?e ki mieni tón, a Yewe cènme né wi kpuɔmɔ pi 'Kòridi?e le gè a ki 'nyi.

† YEWÉ CÈNME NÉ WI KPUɔMɔ: Wéli baa Kùlo1 8.10-11; Eza 6.3; Ezek 43.4-5; Tìe 15.8.

³⁶ Nè líe kire lèlè nī lè, a kàsadibage ki gbène yè Kòridi?e naame gè, Isirayeli sienne pe nê yè nè koligo líe gè ne waa, pe tán?agele ke mieni nē. ³⁷ A ki 'nyaa kàsadibage kii cé yè gè?, Isirayeli sienne pe nē ké?. Pe niè ki cenge siri gè, cenge gfi ki bága yè naame gè, pe-sí né yè de waa wè. ³⁸ Né ki cén Yewe kàsadibage gè, ki 'puu Kòridi?e nē gè cenvugo nē gè; a ki yē pilige nī gè, kàsun ne 'puu ne nyí kàsadibage nī gè. Bà ki 'puu Isirayeli sienne pe mieni niè ki nya?a pe tán?agele ke mieni nī lèlè ó lèlè.

Leviy  Kacu nrir 

S be wi ti di?e g 

w , pe wi ye tu buuro n  d  . Leviy  sa?a t lugo g , ki n gu w pe y  puu w lidengele b ri baara k u Kpàlidi?e Kp ta?a n  g . S be     wi 'ta?a Yirile n  Su w S be n  w ,     wi ki nyu kenme b  n  Yewe wi 'nyakungenge kpi?ile g  n  Isirayeli sienne n  b le, n  yeli n  kele g li n  wi y  juu wi sienjuuwo nyu  n  g , Misa w .

Leviy  Kacu nrir  S be n  w , Yewe 't ri Misa m  w  n  ki juu kacu nril  m  b le b  pe tenme kenme b  n  pe 'yeli b ri kaku w kpin?ini d  b  s e w  sienne m  b le. N  m eni wi 'ki t e sienne n  b le meni pe 'yeli b  t n?a b  s e Yewe yi?e m  g , b  pe kele cu nri g le n  wi n  w .

B  kapi?ile k sulugo taa g , sienne pe y  yeli b  yaju?u k   k u, g   ki 'k u kapiigbi?iliwe wi sindi?e n  g  b  wi kapiile tugo l . Kaku w d   ti 'puu ne sienne tenme b le pe- yeri pe kapi?ile wu?u n  g , b  ki juu b  kapiile k sulugo taa g  Yewe yi?e m  g  (w li baa ny y). Kaku w t   y  puu baa b  Yewe s eri w  wi kac ngbi?ilige wu?u n  g , yaliire d  n  yanyige n  g  g   wi kan?a g  (w li baa ny y).

Tire kaku w yak n  d   ti 'puu ne ki t i cenge k   Zezi b ga pen b  pa k u weli kapi?ile kenme n  b , b  weli suç ().

Yewe y  ki juu Misa m  w  kenme b  n  wi 'yeli b  Arawçn n  wi jaala t nge b le b  s e w  peri kacu nril  baara k u d  (w li baa ny y).

Yewe y  kaju?ulo k li juu, g li ke y  puu b  Isirayeliy  s ?a b le pe- ki c n peli 'yeli b  puu cilile b  n  gb  si?ere b  k ni Yewe n  w  (w li baa ny y). Kire s  puu ne ki t i Isirayeliy  pe w  numin  n  siensenmin  n  b le?, pe 'puu Yewe wuulo.

T lgi nigbe yi e n  l , Kapi?ile Kàsulugosua cenge g , kacu nril  k f li wi y  yeli b  j in tiecènjenge wàlidengege n  g , b  sienne kaku w k u d , kapi?ile k sulugosua wori d  (w li baa ny y).

A Yewe wi 'f n?a kaju?ulo ken g le g li ke ki t i sienne n  b le kenme b  n  pe 'yeli b ri t ri de s ngi Yewe yi?e m  g . Kajuulo n   n  ti m eni ny go n  g , lire n  n   l : () n  m eni: (). F n?a kajuulo l   y  baa m eni n   Zezi 'koli n  juu n  jo ni 'kp ? n  t ri w : ().

S be wi nyasienkenige senge g , ki  ne sienre ti juunyugo t i g : ().

S be wi ny gboliyo y 

F n?a kaju?ulo g li ke nyu kaku w n  yak n  wu?u n  g 

Kacu nril  t nge baara kele wori d 

F n?a kaju?ulo g li ke nyu yaciilide n  yanu?w wu?u n  g 

Kapi?ile Kàsulugosua cenge wori d 

Isirayeliy  pe 'yeli b  piye pu  Yewe n  w  kpu? b  puu tiele f n (17.1–25.55)

Nyakungenge ki k w  sienre d  (26.1–27.34)

FAN?A KAJU?ULO GALI KE NYU KAKU W NE YAK N  WU?U NE GE

(1.1–7.38)

Kaku w kaasu?uro wori d 

² «-Ki juu *Isirayeliy * m  b le ma kele g li t e g le pe n :

«A sien w   k ni yiri yeli sun?w  n  b  n  pen n  kpu?w  n  Yewe m  w , wi 'yeli wi- pen n  kaku w ya-

¹ B  Yewe ya?a w  baa *Kpàlidi?e Kp ta?a* n  g , a wi 'Misa yeri w  n  jo:

juwu † ní gaa ki 'kón wi nètogo nī gè, kire ga laa wi sìnbatogo nī gè, á kire bè? wi síkatogo nī gè.

3 «A ki 'nyaa sien wi kpuwkw ti 'kón wi nètogo nī, bè kakuw kaasu?uro kòn dè ††, wi 'yeli bè pen né nèpiele ní nàa nī kpòlidiéle fùn lè. Wi sí pen né ni ní *Kpàlidi?e Kpáta?a* wiile yi?e mé gè, kire ga buu Yewe- fli wi nē.

4 «Sien wi bé wi kcli ta?a gè kakuw yajuwu ki nyùgo nē gè ‡, kire ga buu Yewe- fli ki nē ki- kò kàsulugosuo wuwu wi mé. 5 Bà wi bé ki kóni Yewe yi?e mé gè. *Araww* jaala bèle, *kacuonriwo* bèle, pe bé ki sísien tuw gè †† bè ki nyeri nyeri *gbùwkwidi?e yafan?a* li?egele nē gèle, *gbùwkwidi?e* gáa gī *Kpàlidi?e Kpáta?a* wiile yi?e mé gè. 6 Kire sien wi bé kakuw yajuwu ki sēnge lá?a gè, bé sí ki kaara celile dè yaseye yaseye. 7 *Kacuonriwo* *Araww* jaala bèle, pe bé kàsun le *gbùwkwidi?e* nī gè, bé sí kásenre le dè ki nī. 8 Pe bé yajuwu ki yaseye líe yè, né ki nyùgo né ki sùnmo tieye ní yè, bè ta?ala kàsun nē gè *gbùwkwidi?e yafan?a* nē gè. 9 Sien njáa wi 'pen né kakuw ní dè, wi bé yajuwu ki laafungbuw né ki laara né ki tcliw jíge yè né luw ní. Kire kàdu?ume, *kacuonriwo* wi bé yajuwu kaara ti mieni píne bè sórigo né ti ní *gbùwkwidi?e yafan?a* nē gè. *Kakuw kaasu?uro* dī dāa kàsun ki sórigi dè, dāa nūdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè.

10 «A ki 'nyaa sien wi kpuwkw ti 'kón wi sìnbatogo nī kire ga laa wi síkatogo nī, bè kakuw kaasu?uro kòn dè, wi 'yeli bè pen né sìnbatogoné ní kire ga laa síkapen- ne ní nàa nī kpòlidiéle fùn lè. 11 Kire sien wi bé ni kóni Yewe yi?e mé gè, *gbùwkwidi?e yafan?a* li?egele nē gèle, cengnyenifolime kámegé kcli mé gè. *Araww* jaala bèle, *kacuonriwo* bèle, pe bé ni sísien tuw gè bè ki nyeri nyeri *gbùwkwidi?e* li?egele nē gèle. 12 Sien wi bé yajuwu celile gè yaseye yaseye. *Kacuonriwo* wi bé ki yaseye, né ki nyùgo né ki sùnmo tieye líe yè, bè ta?ala kàsun nē gè *gbùwkwidi?e yafan?a* nē gè. 13 Bà wi bé yajuwu ki laafungbuw né ki laara né ki tcliw jíge yè né luw ní. Kire kàdu?ume, *kacuonriwo* wi bé ti mieni téngé Yewe yi?e mé bé ti sórigo *gbùwkwidi?e* nē gè. *Kakuw kaasu?uro* dī dāa kàsun ki sórigi dè, dāa nūdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè.

14 «A ki 'nyaa sien wi kpuwkw dáa ní wi 'pen Yewe yi?e mé gè kakuw kaasu?uro wori dè, ti 'kón sijnienye nī yè, wi 'yeli bè pen né gòtolo ní kire ga laa gòriwu?wpile ní. 15 *Kacuonriwo* wi bé pen né ni ní *gbùwkwidi?e yafan?a* mé gè, bè ni yétiige píle gè bè kón né kcli ní, bé sí ni nyùgo sórigo gè *gbùwkwidi?e* nē gè, bè ni sísien wo gè *gbùwkwidi?e* li?egele nē lè. 16 Bà wi bé sijnienne ni yékpogan?a kòn gè né ki laame yere ní dè, bè ti wáa cún?

† *Yakwyo felieye taanri yē baa nyāa yī kakuw kaasu?uro woyo yè. Nèpi?ele keli 'puu kwiflilil wu?ulo (koligo 3); sìnbatogoné né síkapengéle keli 'puu bali pe 'bri taa nē yeli bèle, peli wu?ulo (koligo 1.10); sijnienye keli 'puu fngkwfllil wu?ulo (koligo 14). Wéli baa 5.7; 12.8; Luk 2.24. †† Wéli baa 22.18-20. ‡ Bè kcli ta?a gè yajuwu nē gè, kire 'puu bè ki tie yajuwu ki je kpúu sien wi sindi?e, bè wi kàsulugo náari gè. Wéli baa 16.21; 24.14. †† Wéli baa 17.10-15.*

wáadi?e nī gè gaa gī *gbùwkwidi?e yafan?a* li?egele nī lè, cengnyenifoligoli mé bè. 17 Wi bé sijnienne jaa lè *kaywbiwo* siin; wi fá ni jaa bè lá?a nī nē? . Bà *kacuonriwo* wi bé ni sórigo kàsun nī gè *gbùwkwidi?e* nē gè. *Kakuw kaasu?uro* dī dāa kàsun ki sórigi dè, dāa nūdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè.»

Yaliire yakenre wori dè

2 «A sien wáa kéní pen né yaliire yakwkw ní bè pa ken Yewe mé wè, wi *kpuwkw* ti 'yeli bè puu míifuonibw. Wi bé sùnmo wo pi nē bé wusuna ciliwe ta?a pi nē. 2 Wi bé sí pen né ti ní *kacuonriwo* mé bèle, *Araww* jaala bèle. *Kacuonriwo* wi bé míime kagbuunyi?e nigbe kòn né ki sùnmo ní bè, né wusuna ciliwe wi mieni ní. Wi bé ti sórigo *gbùwkwidi?e yafan?a* nē gè ti- puu sòngidaa wori. Yakenre dī, dāa kàsun ki sórigi dè, dāa nūdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè. 3 Yaliire yakenre senre dè, tire bé kò *Araww* né wi jaala wori. Kire liele nī yaliicènjerenre ††; ni 'yiri yakwkw nī dāa kàsun ki sórigi dè Yewe mé wè.

4 «A ki 'nyaa kpuwkw dáa ní muw 'pen dè ti yaliire yakenre dáa pe yé kpúon né míifuonibw ní bè né ti fúw dibige nī gè, ti 'yeli ti- puu *sinvarifun* ††† búru kwobilw bali pe yé nya?ami né sùnmo ní bè, á kire bè? sìnvarifun njòmínw bali nē pe 'sùnmo wo bè.

5 «A ki yē muw kpuwkw ti yaliire yakenre dáa pe 'fúw yakwkwigw nē gè, ti 'yeli ti- puu *sinvarifun* míifuonibw wori, dāa pe yé nya?ami né sùnmo ní bè. 6 Muw bé ti cúnw cúnw bé sùnmo wo ti nē. Tire yē yaliire yakenre.

7 «A ki yē muw kpuwkw ti 'káli njòmipiéle nī lè, ti 'yeli ti- puu míifuonibw baa pe yé nya?ami né sùnmo ní bè.

8 «Yaliire yakenre dáa pe 'kpi?ile né yere dáa ní dè, muw bé pen né ti ní Yewe mé wè, bè pa ti ken *kacuonriwo* mé wè; wi bé ké né ti ní *gbùwkwidi?e yafan?a* mé gè. 9 *Kacuonriwo* wi bé taa kòn yaliire yakenre nī dè ti- kò sòngidaa wori, bè ti sórigo *gbùwkwidi?e yafan?a* nē gè. *Yakwkw* dī, dāa kàsun ki sórigi dè, dāa nūdaanna ni Yewe fungo nyígi gè. 10 Yaliire yakenre senre dè, tire bé kò *Araww* né wi jaala wori. Kire liele nī yaliicènjerenre wàlidengere; ni 'yiri yakwkw nī, dāa kàsun ki sórigi dè Yewe mé wè.

11 «Yaliire yakenre dáa ti mieni muw ne kan?a Yewe mé wè, ti 'yeli ti- puu *sinvarifun* wori. Né ki cén muw si yeli bè *sinvari* le ti nī púlo? né mieni sárigé? yakenre nī dè dāa kàsun ki sórigi Yewe mé wè? . 12 Muw bé gbè pen né *sinvari* ní né sárigé ní Yewe mé wè né muw yasenpelide *kpuwkw* ní dè, nè ki ya?a *sinvari* né sárigé sí ga tii bé ta?a *gbùwkwidi?e yafan?a* nē gè? bè puu nūdaanna náa ni Yewe fungo nyígi gè?.

13 «Muw bé yasuwkw le yaliire yakenre nī dè dāa ní muw 'pen dè. Muw si yeli bè cíi fiéwu bè yasuwkw le

†† *YALICÈNRENRE: Kire yé buu kacuonriwo liele. Wéli baa 7.9; 10.12-13 ††† Pe nē cé sinvari tire yakuw fari yanyige yakwkw nē dè né yaliifonw yakenre ní dè (wéli baa 7.13; 23.10,17).*

muɔ yaliire yakenre nī dè?; kire ne ki tií muɔ Kuloceliɛ wi *nyakungenge* kií ne mɔɔgi lèlè ó lèlè nī †.

¹⁴ «A muɔ 'pen yaliifɔnrɔ yakenre ní dè, muɔ bé ti káli kàsun nē bé ti cuɔrɔ bé né sa ti ken Yewe mé wè.

¹⁵ Muɔ bé sùnmuɔ wo ti nē bé sí wusuna cìiliwe taʔa ti nē. Kire yē yaliire yakenre. ¹⁶ Yaliire dáà dī cuɔrɔdɔ dè, kacuwrirɔ wi bé tàa kòn ti nī bè ti sòrigo né ti sùnmuɔ ní bè, né wusuna cìiliwe wi mieni ní, ti- puu sòngidaa wori. Kire yē kakuwrɔ yakuwrɔ Yewe mé dàa kàsun ki sòrigi dè.»

Yanyige yakuwrɔ wori dè

3 «A sien wáà kénì pen né kpuɔrɔ ní dàa dī *yanyige yakuwrɔ*†† yajuʔu gè gàa gī nùɔ wè, a ki yē nēpiɛle kire ga laa nēnuu wè, wi 'yeli bè pen Yewe mé né yajuʔu ní gè, kpɔlidiɛlɛ fùn. ² Sien wi bé wi kɔli taʔa gè kakuwrɔ yajuʔu ki nyùgo nē gè, bé ki kɔni *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* wiile yiʔe mé gè. *Arawɔn* jaala bèle, *kacuwriril* bèle, pe bé ki sisien tuɔ gè bè ki nyeri nyeri *gbùɔrɔdɔʔe yafanʔa* liʔegele nē gèle.

³ «Njàa wi 'pen né yanyige yakuwrɔ ní dè bè pa ti téngɛ Yewe mé wè, wi 'yeli bè tiɛyɛ nyàà yige yè baa, bè yi ken yakuwrɔ dáà kàsun ki sòrigi dè: sùnmuɔ tiɛyɛ yi mieni nyàà yi 'ki laafungbuɔ né ki laara màʔa dè, ⁴ né seluʔulo siin ní gèle, né ni sùnmuɔ ní bè bàa pi 'sènne màʔa gèle, né *nyibɔli* ní wè. Tire ti mieni bé kòn né seluʔulo ní gèle.

⁵ «Kire kàduʔu mé, *Arawɔn* jaala pe bé ti sòrigo gbùɔrɔdɔʔe yafanʔa nē gè, né *kakuwrɔ kaasuʔuro* kaara ní dè dàa dī baa kàsun nī gè. Kakuwrɔ yakuwrɔ dī, dàa kàsun ki sòrigi dè, dàa nùdaanna ni Yewe fungo nyígi gè.

⁶ «A ki 'nyaa sien wi kpuɔrɔ tií sinbapɔli wè, á kire bèʔ sinbacuɔ wè, kire ga laa síkapɔli wè, a kire 'laa síkacuɔ wè, bè ti ken yanyige yakuwrɔ Yewe mé wè, wi 'yeli bè puu kpɔlidiɛlɛ fùn. ⁷ A ki 'nyaa sinbapile wi 'ken kpuɔrɔ dè, wi bé pen né ni ní Yewe yiʔe mé gè. ⁸ Sien wi bé wi kɔli taʔa gè wi kpuɔrɔ sinbapile ni nyùgo nē gè, bé ni kɔni *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* yiʔe mé gè. *Arawɔn* jaala bèle, pe bé ni sisien tuɔ gè bè ki nyeri nyeri *gbùɔrɔdɔʔe yafanʔa* liʔegele nē gèle. ⁹ Sien wi 'yeli bè kpuɔrɔ téngɛ dè Yewe yiʔe mé dàa wi 'kòn yanyige yakuwrɔ kaara nī dè, dàa kàsun ki sòrigi dè, sùnmuɔ tiɛyɛ yè: nege gè né ki naayugo ní gè gàa wi 'kòn migɛnige kúɔm mé bè, né sùnmuɔ tiɛyɛ yi mieni ní nyàa yi 'ki laafungbuɔ né ki laara màʔa dè, ¹⁰ né seluʔulo siin ní gèle né sùnmuɔ ní bè bàa pi 'sènne màʔa gèle, né *nyibɔli* ní wè. Tire ti mieni bé kòn né seluʔulo ní gèle. ¹¹ Kacuwrirɔ wi bé ti

† *Yasuɔɔgɔ gè, pe 'puu ne ki tiʔi ne yaliire téngi dè, kire ga buu ti fāga cúɔɔʔ. Kire tiʔe kùlogolo sienfeliye mé yè, a pe yé nyakungenge kpɔʔile gè nē kúɔ wè, pe nē cé yasúɔɔgɔ laala bè ki tiɛ nyakungenge ki bé mɔɔgɔ. Wéli baa Tɔr 18.19 kaliwege ki táanme gè, né Kaj2 13.5; Mat 5.13; Mar 9.49-50; Kol 4.6. †† Wéli baa 7.11-34; 17.5; 22.20-24; Njún 50.14,23; Eb 13.15.*

sòrigo gbùɔrɔdɔʔe yafanʔa nē gè. Kakuwrɔ yaliire dī ‡, dàa kàsun ki sòrigi Yewe mé wè.

¹² «A ki 'nyaa síkpuɔ ní sien wi 'pen kpuɔrɔ dè, wi bé wi ken Yewe yiʔe mé gè. ¹³ Sien wi bé wi kɔli taʔa gè wi nyùgo nē gè, bé wi kɔni *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* yiʔe mé gè. *Arawɔn* jaala bèle, pe bé ki sisien tuɔ gè bè ki nyeri nyeri *gbùɔrɔdɔʔe yafanʔa* liʔegele nē gèle.

¹⁴ «Njàa wi 'pen né yanyige yakuwrɔ ní dè bè ti téngɛ Yewe yiʔe mé gè, yakuwrɔ dáà kàsun ki sòrigi dè, wi 'yeli bè tiɛyɛ nyàà ken yè: sùnmuɔ tiɛyɛ yi mieni nyàa yi 'ki laafungbuɔ né ki laara màʔa dè, ¹⁵ né seluʔulo siin ní gèle né sùnmuɔ ní bè bàa pi 'sènne màʔa gèle, né *nyibɔli* ní wè. Tire ti mieni bé kòn né seluʔulo ní gèle.

¹⁶ Kacuwrirɔ wi bé ti sòrigo gbùɔrɔdɔʔe yafanʔa nē gè. Kakuwrɔ yaliire ‡† dī, dàa kàsun ki sòrigi, dàa dī nùdaanna wori dè.

«Sùnmuɔ pi mieni yē Yewe wobo. ¹⁷ Ti bé puu fànʔa kaala súuri yeli mé né yeli siime ní bè, tiʔe ó tiʔe nī yeli bé ténì wè: ye fāga sùnmuɔ kire ga laa sisien káa gèʔ.»

Kapiile kàsulugo kakuwrɔ wori dè

4 A Yewe sí n'ne ki juu *Misa* mé né jo: ² «Ma ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle ma pe ye:

«A ki sí nyaa sien wáà 'kapiile kpɔʔile lè, wií sí ki kòrɔrɔ wèʔ, né ki kpɔʔile gàa kií yeli né Yewe kajuudiele láà ní wèʔ, dàa tire wi 'yeli bè kpɔʔile.»

A ki 'nyaa kacuwriril kàfɔli wi 'kapiile kpɔʔile lè

³ «A ki 'nyaa *kacuwrirɔ* njàà nē pe 'sùnmuɔ wo bè ‡, wi 'kapiile kpɔʔile lè, a ki 'nyaa wire kenme nē sienne pe 'kolimɔ taa bè, wi 'yeli bè pen né nēpiɛyelile ní, kpɔlidiɛlɛ fùn, bè pa ni téngɛ Yewe yiʔe mé gè. Ni bé puu *kapiʔile kàsulugo kakuwrɔ* woli, kapiile náà wi 'kpɔʔile lè lire kenme nē.

⁴ «Wi sí pen né nēpiɛyelile ní *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* wiile mé lè, Yewe yiʔe mé gè, bé wi kɔli taʔa gè ni nyùgo nē gè bé ni kɔni Yewe yiʔe mé gè. ⁵ Kacuwriril kàfɔli ‡†† wi bé nēpiɛyelile sisien káà tuɔ gè bè pen né ki ní *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* laame nī bè. ⁶ Wi bé wi kabiele nígi lè sisien nī gè bè ki nyeri nyeri *saawalidengenge* ki gunbɔli fèni yiʔe mé gè tɔliɔ kolisiin, Yewe yiʔe mé gè. ⁷ Bà kacuwrirɔ wi bé sí sisien káà taʔa wusuna nùdaanna sòrigodiʔe ki nyegele nē gèle ‡‡, gàa gī *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* nī gè, Yewe yiʔe mé gè. Wi bé sí sisien sɛngɛ ki mieni wo *gbùɔrɔdɔʔe yafanʔa* nē gè ki táanme tiɛyɛ nī yè,

‡ *KAKUWRɔ YALIIRE: Eburu sienre nī dè, ki kori wi 'jo: kakuwrɔ liile. Tire si yé buu Kuloceliɛ- ti líiʔ; pe nē cé ti mieni sòrigo wī. ‡† Wéli baa koligo 3.11 táanme gè. ‡‡ Kacuwriril kàfɔli piyè ne pun. Wire yákuɔ nē pe yé siennyienegɔn sùnmuɔ wo bè (wéli baa Yir 29.5-7). Kacuwriril senmine bèle, pe cé peli nyeri nyeri né sisien né sùnmuɔ ní (wéli baa Yir 29.21). ‡†† Eburu sienre ti 'ki juu né jo: kacuwrirɔ njàà pe yé siennyienegɔn sùnmuɔ wo bè. Wéli baa koligo 4.3. ‡‡‡ Wéli baa Yir 27.2; 30.2.*

kakuwrɔ kaasuro wuɔu gaa gĩ Kpàlidiɛ Kpátaɔa wiile táanni lè.

⁸ «Bà wi bé sùnɔɔ tieye yi mièni celile kapiɔile kàsulugo nèpiyelile nĩ lè: sùnɔɔ tieye yi mièni nyáa yi 'ki laafungbuɔ né ki laara màɔa dè, ⁹ né seluɔulo siin ní gèle né sùnɔɔ ní bè bàa pi 'sènne màɔa gèle, né *nyibɔli* ní wè. Tire ti mièni bé kòn né seluɔulo ní gèle, ¹⁰ majo bè ki 'kpiɔile *yanyige yakwrɔ* wori nē dè. Kacuwrirɔ wi bé ti sorigo Yewe gbùɔɔɔɔɔɔɔɔɔ yafanɔa nē gè, kakuwrɔ kaasuro wuɔu gè. ¹¹ Nè ki yaɔa nèpiyelile sènge gè, né kaara ti mièni ní dè, né nyùgo ní gè, né tɔliyo ní yè, né laafungbuɔ né ki laara né ti fire ní dè, ¹² kire 'jo tire dáa ti mièni ti 'kò nèpiyelile wori dè, wi bé ké né ti ní bùguro kàduɔu mé gè, tieciilige tiɔe nĩ gè gaa nĩ pe cúnɔ wáari gè †, bè sa ti sorigo cúnɔ gboli nē lè nàa nē kásiin kàsun ki yè gè.»

A ki yè Isirayeliyé tògo ki mièni 'kapiile kpiɔile lè

¹³ «A ki sí nyaa *Isirayeli* tògo sienne pe mièni biele pe 'tánɔa nè pùunni bèle, né ki kpiɔile gaa ki yeli né Yewe kajuudiele láa ní lèɔ, piyè sí ki kòrɔ wèɔ, pe bé kolimɔ taa. ¹⁴ A pùunnidiɛ ki péni cén gè, Isirayeliyé pe mièni bé pen né nèpiyelile ní, *Kpàlidiɛ Kpátaɔa* wiile yiɔe mé gè. Ni bé puu *kapiɔile kàsulugo kakuwrɔ* woli. ¹⁵ Isirayeli tògo liele pe bé pe kiye taɔala yè nèpiyelile ni nyùgo nē gè Yewe yiɔe mé, dí pe waa sí ni kɔni Yewe yiɔe mé gè.

¹⁶ «Bà *kacuwrirɔ* kàfɔli wi bé nèpiyelile sisien kaa líe bè jín Kpàlidiɛ Kpátaɔa nĩ gè. ¹⁷ Wi bé wi kabiele nígi lè sisien nĩ gè bè ki nyeri nyeri gunbɔli fèni yiɔe mé gè tɔliyo kɔlisiin, Yewe yiɔe mé gè. ¹⁸ Bà *kacuwrirɔ* wi bé sí sisien kaa taɔa wusuna sorigodiɛ ki nyegele nē gèle, gaa gĩ baa Kpàlidiɛ Kpátaɔa nĩ gè Yewe yiɔe mé gè, bé sí sisien senge ki mièni wo *gbùɔɔɔɔɔɔɔɔɔ yafanɔa* ki táanme tieye nĩ yè, *kakuwrɔ kaasuro* wuɔu gaa ki yè Kpàlidiɛ Kpátaɔa wiile táanni lè.

¹⁹ «Bà wi bé sùnɔɔ tieye yi mièni kòn bè yi sorigo gbùɔɔɔɔɔɔɔɔɔ yafanɔa nē gè. ²⁰ Wi bé ki kpiɔile né nèpiyelile náa ní lè majo kenme bì nē wi 'ki kpiɔile né kapiɔile kàsulugo nèpiyelile nĩ lè. Bè sí wi bé ki kpiɔile bè kàsulugosuo baara kúu dè, bà pe kapiɔile kàsulugo ki bé suɔ. ²¹ Wi 'yeli bè ké né nèpiyelile ni tiesenye ní yè bùguro kàduɔu mé gè, bè sa ti sorigo kenme bì nē wi yè nèpiyelile péliile wori sorigo dè. Isirayeli tògo sienne kapiɔile kàsulugo kakuwrɔ dī.»

A ki yè kàfɔli wi 'kapiile kpiɔile lè

²² «A ki sí nyaa kàfɔli waa wi 'kapiile kpiɔile lè, wi sí ki kòrɔ wèɔ, né ki kpiɔile gaa ki yeli né wi Yewe Kulociele kajuudiele láa ní lèɔ, a wi 'kolimɔ taa bè, ²³ a pe 'wi kapi-

† *Tiɔe gaa sienne tii ne ki tiɔe kaa 'puu baa, baa piyè ne kakuwrɔ cúnɔ wáari gè, gaa nĩ sùnɔɔ pi 'puu nya'amibe bè, bùguro kàduɔu mé gè. Kire kenme nē ki wáadiɛ ki yè kò tieciilige.*

ile tie lè wi nē, nàa wi nyéni kpiɔile lè, wi 'yeli bè pen né síkapoli ní, kpòlidielè fùn, nàa wĩ wi kpuɔɔ dè. ²⁴ Wi bé wi kɔli taɔa gè síkapoli wi nyùgo nē gè, bé wi kɔni tiɔe nĩ gè gaa nĩ pe sí *kakuwrɔ kaasuro* yajuuro kpúu dè Yewe yiɔe mé gè. *Kapiɔile kàsulugo kakuwrɔ* dī.

²⁵ «Bà *kacuwrirɔ* wi bé wi kabiele nígi lè kapiɔile kàsulugo síkapoli wi sisien nĩ gè, bé sí kaa taɔa *gbùɔɔɔɔɔɔɔɔ yafanɔa* ki nyegele nē gèle, kakuwrɔ kaasuro wuɔu gè ††. Wi bé sí sisien senge wo gè gbùɔɔɔɔɔɔɔɔ ki táanme tieye nē yè.

²⁶ «Wi bé sùnɔɔ pi mièni sorigo gbùɔɔɔɔɔɔɔɔ nē gè, majo bè kii ne kpínini *yanyige yakwrɔ* wori nē dè. Bè sí kacuwrirɔ wi bé kàsulugosuo baara kúu dè kàfɔli mé wè, bà wi kapiɔile kàsulugo ki bé suɔ.»

A ki yè kùlo sienwariwe wi 'kapiile kpiɔile lè

²⁷ «A ki sí nyaa kùlo sienwariwe waa wi 'kapiile kpiɔile lè, wi sí ki kòrɔ wèɔ, né ki kpiɔile gaa ki yeli né Yewe kajuudiele láa ní lèɔ, a wi 'kolimɔ taa bè ‡, ²⁸ a pe 'wi kapiile tie lè wi nē, nàa wi nyéni kpiɔile lè, wi 'yeli bè pen né síkacuo †† ní, kpòlidielè fùn, nàa wĩ wi kpuɔɔ dè, wi kapiile kenme nē bè nàa wi 'kpiɔile lè. ²⁹ Wi bé wi kɔli taɔa gè *kapiɔile kàsulugo* síkacuo wi nyùgo nē gè, bé wi kɔni tiɔe gĩ nĩ pe nē *kakuwrɔ kaasuro* yajuuro kpúu dè.

³⁰ «Bà *kacuwrirɔ* wi bé wi kabiele nígi lè sisien nĩ gè bé sí ki taɔa Yewe *gbùɔɔɔɔɔɔɔɔ yafanɔa* ki nyegele nē gèle, kakuwrɔ kaasuro wuɔu gè. Wi bé sí sisien senge ki mièni wo gbùɔɔɔɔɔɔɔɔ ki táanme tieye nĩ yè.

³¹ «Kacuwrirɔ wi 'yeli bè sùnɔɔ tieye yi mièni kòn, majo bè ki 'kpiɔile *yanyige yakwrɔ* wori nē dè, bè ti sorigo gbùɔɔɔɔɔɔɔɔ nē gè. Ti bé puu nùdaanna náa ni Yewe fungo nyígi gè. Kacuwrirɔ wi bé sí kàsulugosuo baara kúu dè sien mé wè, bà wi kapiɔile kàsulugo ki bé suɔ.

³² «A ki yè sinbapile ní wi 'pen wè, kapiɔile kàsulugo kakuwrɔ woli lè, wi kpuɔɔ ti 'yeli bè puu sinbaporipile, kpòlidielè fùn. ³³ Wi bé wi kɔli taɔa gè ni nyùgo nē gè, kire kapiɔile kàsulugo sinbapile náa lè, bé ni kɔni tiɔe gĩ nĩ pe nē kakuwrɔ kaasuro yajuuro kpúu dè.

³⁴ «Bà *kacuwrirɔ* wi bé wi kabiele nígi lè ni sisien nĩ gè bé sí ki taɔa Yewe *gbùɔɔɔɔɔɔɔɔ yafanɔa* ki nyegele nē gèle, kakuwrɔ kaasuro wuɔu gè. Wi bé sí sisien senge ki mièni wo gbùɔɔɔɔɔɔɔɔ ki táanme tieye nē yè.

³⁵ «Kacuwrirɔ wi 'yeli bè sùnɔɔ tieye yi mièni kòn yè, majo bè ki 'kpiɔile *yanyige yakwrɔ* wori nē dè, bè yi sorigo gbùɔɔɔɔɔɔɔɔ nē gè né yakwrɔ dī ní dè dāa dī baa dè, dāa kàsun ki sorigi Yewe yiɔe mé gè. Kacuwrir-

†† *Wéli baa koligo 4.7kaliwege ki táanme gè. ‡ Koliyo 27-31 tiɔe nĩ gè, wéli baa Tór 15.27-28. †† Síkacuo wi lri ti yé ténì nē tóri síkapoli wori nē dè. A ki 'nyaa sien wi fngɔ ki yé kpúɔ nē tóri wè, wire nē cé pen né sínjinɔene siin ní (wéli baa 5.7-8; 12.6,8).*

wɔ wi bé sí kàsulugosuo baara kúɔ dè wi mé, bà sien wi kapi?ile kàsulugo ki bé suɔ.»

**Kapi?ile gáli kenme nē pe 'yeli bē
kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ kúɔ dè**

5 «A ki sí nyaa wàa 'yerile lú?u yeli nī kaala láa wu?u nē, bē sa kányi?e juu gaa wi 'nyáa gè, kire ga laa gaa wi 'lú?u gè, a wi 'cīi, wii fɔli wè?, wi kolimɔ pi bé tuu wi nē †.

² «A wàa 'cò nē taa yege káa nē gáa ki 'nú?ɔ Yewe yi?e mé gè, nē ki ya?a wii ki cén gè? ††, a ki cénì yē nyà?ayegē yakuugo kire ga laa yaju?u yakuugo gáa ki 'nú?ɔ Yewe yi?e mé gè, á kire bē? yafuloligo káa nē gaa ki 'nú?ɔ Yewe yi?e mé, wire tíime bé kò nú?ɔwɔ Yewe yi?e mé bē kolimɔ taa.

³ «A wàa 'cò nē taa sien nú?ɔwɔ páa nē ‡ bàa pi 'wi ya?a wi 'kò nú?ɔwɔ Yewe yi?e mé gè, nē ki ya?a wii ki cén gè?, a wi péni ki cén gè, wi bé kolimɔ taa.

⁴ «A ki 'nyaa wàa 'fuu nē káli, wii sòngi wè?, a ki cénì yē kacēngē yo, kire ga laa kapi?i yo, a wi péni ki cén gè, wi bé kolimɔ taa ††.

⁵ «Kele gáli ke miēni gèle, a ki péni nyaa wàa 'ki cén wi nyéni kolimɔ taa wè, wi 'yeli bē yéri sienne yi?e mé gè bē wi kapiile juu lè. ⁶ Wi bé sí pen nē sɔnbapori ní, kire ga laa né síkacu ní, Yewe mé wè, *kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ* wuu kapiile náa wi 'kpi?ile lè. *Kacuɔnrirɔ* wi bé kàsulugosuo baara kúɔ dè wi mé, wi kapiile wu?u nē gè.»

**A ki sí nyaa sien wáa
yē fɔngɔfli nē cáanri wè**

⁷ «A yakaa wè sien mé wè? bē ba sɔnbapori kire ga laa síkacu suɔ wè?, wi bé pen nē gòtogolo siin ní kire ga laa gòriwuɔyɔ siin ní Yewe mé wè, *kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ* wori kapiile náa wi 'kpi?ile lè. Làa bé puu kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ woli, nii ni bé puu *kakuɔɔ kaasuro* woli. ⁸ Wi bé ke ken *kacuɔnrirɔ* mé wè. Pélile ni bé puu kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ woli. Wi bé ni yétiige ná?ana gè bē kaa né kɔli ní, bé ni tɔligi bē ceri né kamijinge ní; wii ni nyùgo ceri gè bē lá?a yétiige nē gè?.

⁹ «Bà *kacuɔnrirɔ* wi bé ni sɔsien káa nyeri nyeri gbù?ɔɔdi?e li?e nē lè, bē sɔsien senge wo gè gbù?ɔɔdi?e ki tánme tieye nī yè. Kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ dī. ¹⁰ Bà *kacuɔnrirɔ* wi bé siinwoli kɔn lè kakuɔɔ kaasuro, nē yeli né kakuɔɔ tiegenme ní bē. *Kacuɔnrirɔ* wi bé kàsulugosuo baara kúɔ dè wi mé, bà wi kapi?ile kàsulugo ki bé suɔ.

¹¹ «A ki 'nyaa sien gáa nī fɔngɔ ki 'cùru, wii gbè jáa bē gòtogolo siin suɔ? kire ga laa gòriwuɔyɔ siin suɔ yè?, wi bé pen nē mífuɔnibɔ juubaanyeni tɔlaga ní gè kpu?ɔɔ

wi kapiile wu?u nē gè. Ti bé puu kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ wori. Wi fāga sùnmo wo bē míime nē bē?, wii wusuna ciliwe ta?a pi nē?, né ki cén kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ dī. ¹² Wi bé pen nē míime ní bē, bē pi ken *kacuɔnrirɔ* mé wè. *Kacuɔnrirɔ* wi bé míime kagbuuny-i?e nigbe kɔn ki- puu sòngidaa wu?u, bē ki sòrigo *gbù?ɔɔdi?e yafan?a* nē gè, bē fàri yakɔɔɔ dī nē dè dàa dī baa dè, dàa kàsun ki sòrigi Yewe yi?e mé gè. Kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ dī. ¹³ Bē sí *kacuɔnrirɔ* wi bé kàsulugosuo baara kúɔ dè wi mé kire ga buu kapiile náa wi 'kpi?ile lè kele gáli nī gèle, kapiile ni kàsulugo ki bé suɔ. Míizenme pi bé kò *kacuɔnrirɔ* wobo, majo bē yaliire *yakenre* wori ti 'puu dè.»

Kolimɔ kakuɔɔ wori dè

¹⁴ A Yewe sí n'ne ki juu *Misa* mé né jo:

¹⁵ «A ki sí nyaa wàa 'koli, a wi 'kapiile kpi?ile yege dáa wu?u nē gè dàa dī wàlidengere Yewe mé, a wii ki kòrirɔ gè?, wi bé pen nē sɔnbapɔli ní Yewe mé, gaa wii kolimɔ kakuɔɔ wuu wè. Wi bé wi nyiéne gɔn wi sɔnbatogo nī gè, kpɔlidiele fùn, sɔnbapɔli gáa walifiwe walikpegele lɔri ti 'juu nē yeli né *saawalidengere* ki wali tórigenme ní bē ‡. ¹⁶ Yawalidengere gáa wu?u nē wi 'koli gè, wi 'yeli bē ki fu?ɔ tɔn gè, bē ní tɔlaya kogunwu?u fàri gè ki nē bē ti ken *kacuɔnrirɔ* mé wè. *Kacuɔnrirɔ* wi bé kàsulugosuo baara kúɔ dè wi mé né kolimɔ kakuɔɔ ní dè, sɔnbapɔli wè, bà sien wi kapi?ile kàsulugo ki bé suɔ.

¹⁷ «A ki sí nyaa sien wáa 'kapiile kpi?ile lè, wii sí ki cén wè?, né ki kpi?ile gaa kii yeli né Yewe kajuudiele láa ní wè?, wi bé kolimɔ taa bē ki tugoro tugo dè.

¹⁸ «Wi bé pen nē sɔnbapɔli ní wè, kpɔlidiele fùn, bē wi ken *kacuɔnrirɔ* mé wè. Wi bé wi nyiéne gɔn wi sɔnbatogo nī gè, sɔnbapɔli gáa lɔri ti juu nē yeli né nyuo gáa ní pe 'tēngē kolimɔ kakuɔɔ wu?u nē gè. *Kacuɔnrirɔ* wi bé sí kàsulugosuo baara kúɔ dè wi mé kaala náa wi 'kpi?ile lè a wi 'tán?a nē pùunni, wii sí ki kòrirɔ wè?. Bà sien wi kapi?ile kàsulugo ki bé suɔ. ¹⁹ Kolimɔ kakuɔɔ dī. Né ki cén sien gáa wi yé tɔni nē koli Yewe yi?e mé gè.»

²⁰ A Yewe sí n'ne ki juu *Misa* mé né jo:

²¹ «A ki sí nyaa wàa 'kapiile kpi?ile nē koli Yewe yi?e mé gè, dù?ɔ wi 'fine wi siennyeni mé yakaa wu?u nē gaa pe 'ken wi mé né jo wi- ki cò gè, á 'kire laa yakaa gaa wi 'náari gè, á kire bē? gaa wi 'yùu gè, a ki yē gaa wi 'nú?ɔɔ nē suɔ wi siennyeni mé wè, ²² á 'kire laa á wi 'fine yakaa wu?u nē gaa ki 'pùunni á wi kénì ki nyaa gè, a ki 'nyaa wi fine né *káli* wi kacénne nē nàa sien bē gbè kpi?ile lè, ²³ gaa wi 'ki kapiile náa ni làa kpi?ile lè nē kolimɔ taa bē, wi 'yeli bē koli pen nē ki ní gaa wi 'yùu gè, kire ga laa gaa wi 'nú?ɔɔ nē suɔ wi siennyeni mé wè, á kire bē? gaa pe 'ken wi mé né jo wi- ki cò gè, kire

‡‡ *Kolimɔ kakuɔɔ*, kire 'puu kakuɔɔ dáa sien 'yeli bē kɔn dè a wi yé kapiile kpi?ile yakaa wu?u nē gaa pe bē gbè ki fu?ɔ tɔn gè (wéli baa 5.21-26). A ki yé nyaa yakaa gī gaa wi fu?ɔ ki cī gbè tɔn gè?, kire nē pe 'yeli bē kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ kpi?ile dè.

† Wéli baa Kàs 29.24. †† Wéli baa 11.24-40. ‡ Wéli baa Lev 12-15. ‡† Wéli baa Tɔr 30.2-9; Nún 15.4.

ga laa gaa ki 'pùunni á wi kénì ki nyaa gè, ²⁴ á kire 'laa yegé ó yegé gáa wuʔu nē wi 'fine né kàli wè. Wi bé koli bè ki mieni ken bé ki tílaga kogunɔwuʔu fàri ki nē, bé né koli ki ken ki kàfɔli mé wè, cenge gíi wi 'wi kolimɔ wuʔu cén gè a wi je pen né wi kolimɔ kakuɔrɔ ní dè.

²⁵ «Wi 'yeli bè pen kacuɔnrirɔ mé wè né sinbapɔli ní, kpɔlidiele fùn, bè ken Yewe mé wè. Wi bé wi nyíene bè kòn wi sɔnbatogo ní gè, sɔnbatɔli nǎa lɔri ti 'juu nē yeli né nyuɔ gáa ní pe 'ténge kolimɔ kakuɔrɔ wuʔu nē gè. ²⁶ Kacuɔnrirɔ wi bé sí kàsulugosuo baara kúɔ dè wi mé Yewe yiʔe mé gè, bà sien wi kapiʔile kàsulugo ki bé suo, a ki cénì nyaa kaala ó kaala nǎa wi 'kpíʔile lè nè kolimɔ taa bè †.»

Kajuudiʔele káli kiyeye kacuɔnrilɔ mé bèle

6 A Yewe sí n'è ki juu *Misa* mé né jo: ² «-Ki juu ma gbènge *Arawɔn* né wi jaala mé bèle, ma kire fànʔa kajuʔulo tie gèle pe nē.»

Kakuɔrɔ kaasuʔuro wori dè

«Fànʔa kajuʔulo ke n'gele gáli gíele *kakuɔrɔ kaasuʔuro* wuʔulo gèle †. Kakuɔrɔ kaara ti bé kò kàsun nē gè *gbùʔrɔɔdiʔe yafanʔa* naame gè pilige ki mieni ní. Kàsun ki bé kò de nyí ti láara. ³ *Kacuɔnrirɔ* wi bé burudɔnigɔ le gè né jàdigi ní, dàa dī *len* jèsii piniwe wori dè. Bà wi bé cúnʔɔ kòn gè, cúnʔɔ gáa gí kakuɔrɔ kaasuʔuro wuʔu gè, bè ki ténge *gbùʔrɔɔdiʔe yafanʔa* táanni gè.

⁴ «Kire kàduʔume gè wi bé né wi bururo fòri dè bé tàa tiiye le, bé ké né cúnʔɔ ní gè bàa ki wo bùguro kàduʔu mé gè, tiɛciilige tiʔe ní gè ‡. ⁵ Kàsun ki béri nyí *gbùʔrɔɔdiʔe yafanʔa* ní gè; kii yeli bè fígi bè nyaaʔ. Cenge ó cenge sɔnbinime táanni, *kacuɔnrirɔ* wi bé kási-in le yè kàsun ní gè, bé kakuɔrɔ kaasuʔuro kaara taʔa dè kàsun naame gè, bé sí *yanyige yakɔnrɔ* sùnɔmɔ tieye taʔa yè ti nē bè ti sòrigo. ⁶ Kàsun ki béri nyí *gbùʔrɔɔdiʔe* ní gè súuri; kii fígi bè nyaaʔ.»

Yaliire yakenre wori dè

⁷ «Fànʔa kajuʔulo ke n'gele gáli gíele yaliire *yakenre* wuʔulo gèle. *Arawɔn* jaala bèle, peli pe bé pen né yaliire yakenre ní dè *Yewe yiʔe mé, gbùʔrɔɔdiʔe yafanʔa* yiʔe mé gè. ⁸ *Kacuɔnrirɔ* wáa bé yakɔnrɔ ti kagbuunyiʔe nigbe kòn, miifuɔnibɔ báa pe 'nyaʔami né sùnɔmɔ ní bè, né wusuna ciliwe wi mieni ní. Wi bé ti sòrigo *gbùʔrɔɔdiʔe yafanʔa* nē gè ti- puu sòngidaa wori, dàa nùdaanna ni Yewe fungo nyígi gè.

⁹ «*Arawɔn* né wi jaala ní bèle, peli pe bé senre káa dè dàa ti 'kò yaliire yakenre ní dè, *sinvarifun búru* wori dè,

† *Koliyo* 20-26 tiʔe ní gè, *wéli baa Tɔr* 5.5-8. †† *Kaasuʔuro kakuɔrɔ* dè, pe 'puu nē ti kúu sɔnbinime né cenguʔɔ súuri *Isirayeli sienne* mé bèle. ‡ *Kacuɔnrilɔ burudo* ti 'puu pe ti nii saawalidengege kire *yákuo* ní (*wéli baa Ezek* 44.17-19).

tiawalidengege káa ní *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* dàlige nē gè.

¹⁰ Tii yeli bè suʔɔ né sɔnvari níʔ. Pe liele lire ní nàa mi Yewe mi 'ken pe mé lè, nàa ni 'kòn kakuɔrɔ yakɔnrɔ ní dè dàa kàsun ki sòrigi dè. Yaka gí gáa gí cènjenge wàlidengege, bè *kapiʔile kàsulugo kakuɔrɔ* né kolimɔ kakuɔrɔ tíele dè. ¹¹ *Arawɔn* siime nàguɔɔ bèle, pe mieni bé gbè ti káa ††. Tire liele nàa ni 'yiri kakuɔrɔ yakɔnrɔ ní dè, dàa kàsun ki sòrigi Yewe mé wè; pe liele lire ní súuri, kèngele ke mieni ní. Tire yè fànʔa kaala lèle ó lèle. A sien ó sien kire ga laa yegé ó yegé 'cò ti nē, ki bé kò wàlidengege ‡.»

¹² A Yewe sí n'è ki juu *Misa* mé né jo:

¹³ «Nè líe cenge gíi nē pe 'siennyienegɔn sùnɔmɔ wo bè *Arawɔn* né wi jaala nē bèle bè pe wàli dénge wè, ki n'ge kpuʔrɔɔ dáa pe béri kanʔa Yewe mé wè. Ti bé puu miifuɔnibɔ juubaanyeni tílaga gè, gáa gí yaliire yakenre lèle ó lèle ní, tílaga káa sɔnbinime táanni, kàa cenguʔɔ táanni. ¹⁴ Ti bé fúɔ yakpɔbigɔ nē né sùnɔmɔ ní bè, dí muɔ ti nyaʔami cenge. Muɔ bé ti peguɔrɔ cùnʔɔ dè, bé né pen né ti ní Yewe mé wè; yakɔnrɔ dī, dàa nùdaanna ni Yewe fungo nyígi gè.

¹⁵ «Kèngele ke mieni ní gèle, *Arawɔn* jaa nǎa pe bága wàli bè ténge bé siennyienegɔn sùnɔmɔ wo bè wi nē wè kire ga buu wi- *Arawɔn* baara líe dè, wire wi béri yaliire yakenre dáa ti mieni sòrigi dè Yewe mé wè. Tire yè fànʔa kaala lèle ó lèle. ¹⁶ Yaliire yakenre dáa ti mieni *kacuɔnrilɔ* pe bé kòn dè, ti 'yeli pe- ti mieni sòrigo. Làa fáala sí ga tii káa? ‡†.»

Kapiile kàsulugo kakuɔrɔ wori dè

¹⁷ A Yewe sí n'è ki juu *Misa* mé né jo:

¹⁸ «-Ki juu ma gbènge *Arawɔn* né wi jaala mé bèle, ma kire fànʔa kajuʔulo tie gèle pe nē.

«Fànʔa kajuʔulo ke n'gele gáli gíele *kapiʔile kàsulugo kakuɔrɔ* wuʔulo gèle. Pe 'yeli bè *kapiʔile kàsulugo yajuʔu* kɔni gè Yewe yiʔe mé tiʔe gáa ní pe nē *kakuɔrɔ kaasuʔuro* yajuʔu kɔni gè. Yaka gí gáa gí cènjenge wàlidengege.

¹⁹ «*Kacuɔnrirɔ* nǎa wi 'kapiʔile kàsulugo kakuɔrɔ baara kúu dè, wire bé ti káa tiawalidengege káa ní *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* dàlige nē gè. ²⁰ A sien wáa kire ga laa yegé káa 'cò ti nē, ki bé kò wàlidengege ‡†. A ki sí nyaa ti sisien káa 'nyeri nè wo burugo nē gè, tiawalidengege káa ní muɔ bé ki jíge. ²¹ A pe sí kakuɔrɔ kaara suʔɔ dè kàjɔli ní lè, pe 'yeli bè ni kpúɔn muʔrɔɔ. A ki yè kányiere nègedaʔa ní pe 'ti suʔɔ dè, ki 'yeli pe- ki sómigɔ pe jíge, pe sí ki sulu né luʔɔ ní.

†† *Yaliire yakenre liele lè náʔa gè, tire yé puu nàguɔɔ yákuo wori (wéli baa* 6.22; 7.6). *Tàa 'puu baa celile pe cí gbè tire káa, bàli biéle kacuɔnrilɔ nariye wuulo bèle (wéli baa* 10.14; 22.12-13). ‡† *A wáa yè cò nè taa ti nē, nè ki yaʔa wi wè wàlidengege wèʔ, wi bé wuʔrɔɔ taa. Wéli baa Tɔr* 17.1-5. ‡†† *Wéli baa* 4.3-12; 6.23. ‡††† *Wéli baa koliyo* 11 kaliwege ki táanme gè.

²² «Nàguɔɔ bálì bīele kacuɔnrilɔ bèle, peli yákuɔɔ pe bé gbè ti káa. Yakaa gī gāa gī cɛnjɛngɛ wàlidɛngɛgɛ gè. ²³ Nè ki yaʔa yeli sí ga tíi kapiʔile kàsulugo kaara káa dèʔ, dàa sisien ní pe 'yeli pe- pen Kpàlidiʔe Kpátaʔa nī gè bè kàsulugosuo baara kúɔ dè saawalidɛngɛgɛ nī gèʔ. Ti 'yeli pe- ti sórigo péwu kàsun nī †.»

Kolimɔ kakuɔɔ wori dè

7 A Yewe n'è ki juu né jo: «Fànʔa kajuʔulo ke n'gele gáli gīele kolimɔ kakuɔɔ wuʔulo gèle. Yakaa gī gāa gī cɛnjɛngɛ wàlidɛngɛgɛ. ² Tiʔe gī nī pe sí ne kakuɔɔ kaasuʔuro yajuuro kɔni dè, kire tiʔe nī pe bé kolimɔ kakuɔɔ yajuʔu kɔnigi gè míeni. Kacuɔnrirɔ wi bé ki sisien nyeri nyeri gè gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa liʔegɛle nē gèle. ³ Wi bé sùnɔɔ tiyɛ yi mīeni kɔn bè tɛngɛ Yewe yiʔe mé gè: nɛgɛ gè, né sùnɔɔ tiyɛ yi mīeni ní yè nyàa yi 'ki laafungbuʔo né ki laara màʔa dè, ⁴ né seluʔulo siin ní gèle né sùnɔɔ ní bè bàa pi 'sɛnne màʔa gèle, né ny-ibɔli ní wè. Tire ti mīeni bé kɔn né seluʔulo ní gèle.

⁵ «Bà kakuɔnrirɔ wi bé ti sórigo gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa nē gè, kakuɔɔ yakɔnrɔ dī dàa kàsun ki sórigo Yewe mé wè. Kolimɔ kakuɔɔ dī. ⁶ Nàguɔɔ bálì bīele kacuɔnrilɔ bèle, peli yákuɔ pe bé gbè kaasenɛ káa dè. Pe 'yeli pe ti káa tiwalidɛngɛgɛ káa nī. Yakaa gī gāa gī cɛnjɛngɛ wàlidɛngɛgɛ. ⁷ Kolimɔ kakuɔɔ fànʔa kajuʔulo gèle, kiyɛ nugolo né kapiʔile kàsulugo kakuɔɔ wuʔulo ní gèle. Kaasenɛ tire yè kacuɔnrirɔ wire wori, wire njáa wi 'kàsulugosuo baara kúɔ dè.

⁸ «Kacuɔnrirɔ njáa wī ne kakuɔɔ kaasuʔuro baara kúu dè Yewe yiʔe mé gè, wàa wiiyɛ wori dè, kakuɔɔ kaasuʔuro yajuʔu ki sɛngɛ ki bé kò wire wuʔu.

⁹ «Yaliire yakenɛ ó yakenɛ dáa pe 'fúɔ dībigɛ nī gè kire ga laa yakpɔbigɔ nē gè, nè fàri yaliire yakenɛ dáa pe 'káli njòmipiʔele nī gèle, tire bé puu kacuɔnrirɔ wi wori, njáa wi 'ki baara kúɔ dè. ¹⁰ Yaliire yakenɛ dáa ti mīeni, dàa pe 'nyaʔami né sùnɔɔ ní bè, né dàa dī sùnɔɔ fún bè, tire ti mīeni bé puu Arawɔn jaala wori; wàlimɛ sí je puu baaʔ.»

Yanyige yakɔnrɔ wori dè

¹¹ «Fànʔa kajuʔulo ke n'gele gáli gīele yanyige yakɔnrɔ wuʔulo gèle, yakɔnrɔ dáa pe tɛngi Yewe yiʔe mé gè. ¹² A ki sí nyaa wàa wi 'pen né ti ní bè Yewe síeri wè, wi 'yeli bè yere dáa fàri dè wi kacɛngɛ síerile yakɔnrɔ nē dè: sinvarifun búru kpɔbilɔ bálì pe 'nyaʔami né sùnɔɔ ní bè, né sinvarifun njòmɔnɔ bálì nē pe 'sùnɔɔ wo bè, né míifunɔnɔ búru kpɔbilɔ bálì pe 'nyaʔami né sùnɔɔ ní bè ††. ¹³ Búru kpɔbilɔ bálì pe 'kpúɔn né sinvari ní dè, wi 'yeli bè pàli fàri yanyige yakɔnrɔ nē dè, kacɛngɛ síerile wori dè. ¹⁴ Wi bé búruo nigbe nigbe láʔala gbuʔulo gáli nē gèle bè ken Yewe mé kpuʔɔɔ.

† Wéli baa 4.3-21 . †† Wéli baa T5r 15.3.

«Kire kàduʔume búruo pe bé ní koli bè kò kacuɔnrirɔ wire wuulo, wire njáa wi 'yanyige yakɔnrɔ sisien nyeri nyeri gè gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa liʔegɛle nē gèle. ¹⁵ Ki 'yeli pe- kakuɔɔ kaara káa dè kire cennugo gè, kaara dáa dī yanyige yakɔnrɔ wori dè bè Yewe síeri wè. Tàa sí ga tíi kò bè súnɔɔʔ.

¹⁶ «A wàa yanyige yakɔnrɔ ti kénì yè nyakungɛngɛ yakɔnrɔ dè, kire ga laa kinɛdenige yakɔnrɔ dè, ki kaara ti bé gbè káa kire cennugo gè. Dàa ti bé kò dè, pe bé gbè tire káa ki kpiendu gè. ¹⁷ Nè ki yaʔa dī ti bé kò bè cɛnyɛ taanri kúɔ yè, ki 'yeli pe- tire sórigo. ¹⁸ A sien 'yanyige yakɔnrɔ kaara káa dè cɛnyɛ taanriwuʔu nē gè, Yewe sí ga tíi fɔli kire sien nē wè njáa wi 'ti kɔn dèʔ; tíi ga tíi còʔ. Tire yè yanuʔɔɔ Yewe yiʔe mé gè; njáa wi 'ti káa dè, wi kolimɔ pi bé tuu wi nē.

¹⁹ «A kaara dī 'cò nè taa yakaa nē gāa ki 'núʔ Yewe yiʔe mé gè, piyɛ ga tíi ti káaʔ; ki 'yeli pe- ti sórigo kàsun nī.

«Kaara dáa sí ti 'kò ciilide dè Yewe yiʔe mé gè, sien ó sien njáa wī ciiliwe wè ‡, wire bé gbè ti káa. ²⁰ Nè sí ki yaʔa a wàa 'yanyige yakɔnrɔ kaara káa dáa dī Yewe wori dè, a wi sí 'núʔ Yewe yiʔe mé gè †, pe bé kire sien yige péwu wi sienne sunʔɔɔ nī bè. ²¹ Bè míeni ki yè, a wàa 'cò nè taa yakaa nē gāa ki 'núʔ Yewe yiʔe mé gè, a ki cénì yè sien fuɔnrɔ yo, á kire bèʔ nyàʔayɛgɛ kire ga laa yajuʔu núʔɔɔ yo, kire ga laa yafungo yɛgɛ gáa gī núʔɔɔ gè, a wi péni yanyige yakɔnrɔ kaara káa dè dàa dī Yewe wori dè, pe bé kire sien yige péwu wi sienne sunʔɔɔ nī bè.»

²² A Yewe sí n'è ki juu Misa mé né jo:

²³ «-Ki juu Isirayeliyé mé bèle ma fànʔa kajuʔulo gáli tiɛ gèle pe nē:

«Yeli sí ga tíi nùɔ sùnɔɔ káa bèʔ, né sinbuɔ sùnɔɔ ní bèʔ, né síkpuɔ sùnɔɔ ní bèʔ.

²⁴ «Yawiʔi ó yawiʔi gáa ki 'kùu kiime gè, kire ga laa yawiʔi gáa nyàʔayɛgɛ káa kiiyɛ ki 'kpúu gè, yeli bé gbè baara taa tiyɛ kúɔ né ki sùnɔɔ ní bè, yeli sí ga tíi pi káa púloʔ ! ²⁵ Kakuɔɔ kaara dáa kàsun ki sórigo dè Yewe mé wè, a sien wáa 'ti sùnɔɔ káa bè, pe bé kire sien yige wè péwu wi sienne sunʔɔɔ nī bè.

²⁶ «Yeli kòridiɛyɛ yi mīeni nī yè, yeli sí ga tíi sisien káa gè púloʔ, a ki ceni yè sínjinʔe sisien yo, á kire bèʔ yajuʔu wuʔuʔ yo. ²⁷ A ki sí nyaa wàa péni sisien káa, pe bé kire sien yige wè péwu wi sienne sunʔɔɔ nī bè ‡.»

²⁸ A Yewe sí n'è ki juu Misa mé né jo: ²⁹ «-Ki juu Isirayeliyé mé bèle ma fànʔa kajuʔulo gáli tiɛ gèle pe nē:

«Sien njáa wi 'pen né yanyige yakɔnrɔ ní dè bè ti ken Yewe mé wè, wi bé Yewe liele kɔn lè ti nī. ³⁰ Wi bé pen né ti ní wi tíime kiyɛ nī yè bè ti sórigo Yewe yiʔe mé gè. Wi bé pen né sùnɔɔ ní bè né dīribuu ní wè, bè dīribuu yègɛ wè naame Yewe yiʔe mé gè.

‡ Wéli baa 5.2-3; 13.45-46; 15.2-3,19. †† Wéli baa 12.1-8.

‡‡ Wéli baa Sél 9.4; Lev 17.10-14; Fàn 12.16,23; 15.23.

³¹ «Bà kacuɔnrirɔ wi bé ti sùnmo tieye sórigo yè gbùɔɔɔdi?e yafan?a nē gè, nè ki ya?a diribuu kaara tire yē Arawɔn né wi jaala wori. ³² Yeli yanyige yakɔnrɔ kaara ti kàliige ciile lè, yeli bé lire ken kpuɔɔɔ kacuɔnrirɔ mé wè. ³³ Arawɔn jaala nī bèle, ɲàa wi 'yanyige yakɔnrɔ sīsien né ti sùnmo tieye téngɛ yè Yewe yi?e mé gè, wire lielé lire nī kàliige ciile lè.

³⁴ «Né ki cén diribuu kaara dáa pe yègí naame Yewe yi?e mé gè né kpuɔɔɔ kàliige ciile ní lè, mi Yewe mi nyéni ti lá?ala Isirayeli sienne pe yanyige yakɔnrɔ nē dè, nè ti ken kacuɔnrirɔ Arawɔn né wi jaala mé bèle; pe lielé lire nī. Fàn?a kaala nī súuri.»

³⁵ Tire yē Arawɔn né wi jaala lielé kakuɔɔ nī dè dàa kàsun ki sórigi dè, dàa dī Yewe wori dè, nè ki líe cenge gíi pe 'pe téngɛ peri *kacuɔnrilɔ* baara kúu dè Yewe yi?e mé gè. ³⁶ Tire dī dàa Yewe 'juu nè gbèngɛ Isirayeli sienne mé bèle pe- ti ken pe mé cenge gíi Misa wi 'kacuɔnrilɔ nyíene bèle nè kòn né sùnmo wo pe nē. Fàn?a kaala nī súuri kèngɛle ke mieni nī.

Kakuɔɔ fàn?a kaju?ulo sienre ti kúɔdi?e gè

³⁷ Keli yē fàn?a kaju?ulo gáli ke 'kakuɔɔ kaasuro wori kúu dè, né yaliire *yakenre* ní dè, né *kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ* ní dè, né kolimɔ kakuɔɔ ní dè, né sientenge kakuɔɔ kele wori ní dè, né *yanyige yakɔnrɔ* ní dè, ³⁸ gáli Yewe 'juu nè gbèngɛ *Misa* mé wè *Sinayii* nyagurugo nē gè, cenge gíi wi 'ki juu nè gbèngɛ *Isirayeli* sienne mé bèle né jo peri báan né pe kpuɔɔɔ ní dè Yewe mé wè, baa *Sinayii waama kùlo* nī lè.

KACUɔNRILɔ TENGE BAARA KELE GELE

(8.1-10.20)

Misa wi 'Arawɔn né wi jaala téngɛ bèle pe baara nē dè

8 A Yewe sí ki juu *Misa* mé né jo †: ² «Ma Arawɔn né wi jaala kóri bèle, ma pe burudo líe dè, né siennyienegɔn sùnmo ní bè, né *kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ* nèpieyelile ní lè, né sinbapɔli siin, né *sinvarifun* búrulo dan?a ní gè. ³ Ma Isirayeliyè tògo sienne gbu?ulo bèle *Kpàlidi?e Kpáta?a* wiile yi?e mé gè.»

⁴ A Misa 'ki kpi?ile gaa Yewe yé juu nè gbèngɛ gè, a tògo ki sienne pe sèni gbu?ulo *Kpàlidi?e Kpáta?a* wiile yi?e mé gè. ⁵ A Misa 'ki juu sienne mé bèle né jo: «Ki n'ge gaa Yewe 'juu nè gbèngɛ né jo we- ki kpi?ile gè.»

⁶ A wi 'Arawɔn né wi jaala si?ere bèle nè kɔni, né tí a pe 'piye gbéli né lu?ɔ ní gè ††. ⁷ A wi 'burudɔnigɔ le gè

† Wéli baa Yir 29.

Arawɔn nē wè, né wi puɔ né burudɔnigɔ mà?ana ní lè, né burugbuayelige le gè wi nē. Né *efodi* burubile † le lè wi nē, né wi puɔ né efodi mà?ana ní lè, nàa kpiendiinne pe 'sómigɔ nè kpi?ile lè. ⁸ A wi 'sindinge kɔbi †† le wè wi nē, né *Urimi né Tumim* †† líe wè nè le baa kɔbi nī wè.

⁹ A wi 'ndɔnjenge tɔn gè wi nyùgo nē gè, né sí tie yakɔɔbigɔ puɔ gè nè ki tárige ndɔnjenge nē gè gbele yi?e mé gè, gaa gí wàlidengele fie wè †††, nè yeli né gaa ní Yewe cé juu nè gbèngɛ Misa mé wè.

¹⁰ A Misa wi 'siennyienegɔn sùnmo líe bè, nè *Kòridi?e* nyeri nyeri gè nè tóri yere ti mieni nē dè dàa dī ki nī gè. A *Kòridi?e* ki sí kò wàlidengege Yewe mé, né ki yakpi?ilide ti mieni ní dè †††. ¹¹ A wi 'siennyienegɔn sùnmo pàa líe nè *gbùɔɔdi?e yafan?a* nyeri nyeri gè tɔliyo kɔlisiin, né ki yakpi?ilide ti mieni ní dè, né tasaakpu?ɔ ní gè né ki téngɛdi?e ní gè, nè sí ti mieni wàli nè téngɛ. ¹² A wi 'siennyienegɔn sùnmo pàa wo Arawɔn nyùgo nē gè, nè sí wi wàli nè téngɛ.

¹³ A Misa wi 'Arawɔn jaala si?ere bèle nè kɔni, né sí burudɔniyo le yè pe nē. A wi 'pe puɔ nè cò né burudɔniyo mà?agele ní gèle, né sí pe ndɔngɔ tɔn gèle pe nē, nè yeli né gaa ní Yewe cé juu nè gbèngɛ Misa mé wè †.

¹⁴ A wi sí pen né kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ nèpieyelile ní lè, a Arawɔn né wi jaala pe sí kiye ta?ala yè ni nyùgo nē gè. ¹⁵ A Misa 'ni kɔni né ni sīsien tu?ɔ gè né sí wi kabiele ní gè ki nī nè ta?a *gbùɔɔdi?e yafan?a* ki nyegɛle nē gèle nè ki ciile, né sí sīsien senge wo gè *gbùɔɔdi?e* ki táanme tieye nī yè. Bè ki 'kpi?ile a wi 'ki wàli nè téngɛ kire ga buu peri kàsulugosuo baara kúu dè ki nē.

¹⁶ A Misa wi 'sùnmo tieye yi mieni celile yè nyàa yi 'laafungbu?ɔ né laara tɔn dè, né *nyibɔli* ní wè, né selu?ulo siin ní gèle né sùnmo ní bè baa pi 'ke mà?a gèle. A wi 'ti mieni sórigo *gbùɔɔdi?e* nē gè. ¹⁷ Nè ki ya?a nèpieyelile kaasɛnre dè, né ni sèngɛ ní gè né ni fire ní dè, a wi 'ti sórigo péwu bùguro kàdu?u mé gè, nè yeli né gaa ní Yewe cé juu nè gbèngɛ Misa mé wè.

¹⁸ A wi sí pen né *kakuɔɔ kaasuro* sinbapɔli ní wè. A Arawɔn né wi jaala pe sí kiye ta?ala yè sinbapɔli wi nyùgo nē gè. ¹⁹ A Misa wi 'wi kɔni né wi sīsien tu?ɔ gè nè ki nyeri nyeri *gbùɔɔdi?e yafan?a* li?egɛle nē gèle.

²⁰ A Misa wi 'sinbapɔli kaara celile dè yaseye yaseye, nè ti sórigo né nyùgo ní gè, né sùnmo tieye ní yè. ²¹ A wi sí sinbapɔli wi laafungbu?ɔ né wi laara né wi tɔliyo jíge yè né lu?ɔ ní gè. A Misa 'tire píne né sinbapɔli kaara ní dè nè ti mieni sórigo *gbùɔɔdi?e yafan?a* nē gè, kakuɔɔ kaasuro dáa nùdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè. Tire 'puu kakuɔɔ yakɔngɔ gaa kàsun ki sórigi, nè yeli né gaa ní Yewe cé juu nè gbèngɛ Misa mé wè.

†† *Koliyo* 6-9 ti?e nī gè, wéli baa Yir 28.4-43; 39.1-31. † Wéli baa Yir 28.6-14. †† Wéli baa Yir 28.15-30. †† Wéli baa Yir 28.30. ††† Wéli baa Yir 28.4,37-39; 29.6. ††† *Koliyo* 10-15 ti?e nī gè, wéli baa Yir 40.9-11. † Wéli baa Yir 28.40; 29.8; 40.14.

²² A wi 'pen né sɪnbapɔli siinwuu ní wè, sientenge kakuɔɔ sɪnbapɔli wè, a Arawɔn né wi jaala pe 'pe kiye taʔala yè sɪnbapɔli nyùgo nē gè. ²³ A Misa 'sɪnbapɔli kɔni wè, né wi sɪsien tuʔɔ gè nē kàa taʔa Arawɔn kàliige kɔli ngbówɛge nē gè táanme gè, nɛ n'ne né kàa taʔa wi kàliige kɔli kabaligbuɔ nē wè, né wi kàliige tɔligɔ kabaligbuɔ nē wè.

²⁴ A wi sí Arawɔn jaala siʔere bèle nē kpɔni wi nē, né sɪsien kàa taʔa pe kàliige kɔli ngbówɛge nē yè táanme gè, né kàa taʔa pe kàliige kiye kabaligbuɔ nē bèle, né pe kàliige tɔliɔ kabaligbuɔ nē bèle.

A Misa 'sɪsien senge nyeri nyeri gè gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa liʔegele nē gèle. ²⁵ A wi sí sɪnbapɔli wi sùnmo tiye líe yè: nɛge gè, né sùnmo tiye nyáa yi 'sɪnbapɔli laafungbuʔ né wi laara màʔa dè, né nyibɔli ní wè, né seluʔulo siin ní gèle né ke sùnmo ní bè, né míeni kàliige ciile ní lè.

²⁶ A Misa sí sinvarifun búruo kɔn bèle, búruo bíli nī pe yé ténge danʔa nī gè Yewe yiʔe mé gè: búruo kpɔbiwu nigbe, né búruo nigbe ɲáa pe 'kpɔɔn né sùnmo ní bè, né ɲɔmi nigbe ní. A wi 'pe taʔa sùnmo tiye nē yè né kàliige ciile nē lè. ²⁷ A wi 'ti mieni píne nē le Arawɔn kadaʔala nī gèle né Arawɔn jaala kadaʔala nī gèle, a pe sí ti yège naame Yewe yiʔe mé gè. ²⁸ A Misa 'koli nē ti suɔ pe mé nē ti taʔa kakuɔɔ kaasuʔuro naame gè, né sí ti sóriɔ gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa nē gè. Sientenge kakuɔɔ kele wori dī, dàa nùdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè, kakuɔɔ yakɔnrɔ dáa kàsun ki sóriɔ Yewe mé wè.

²⁹ A Misa 'sɪnbapɔli wi dɪribuu kaara líe dè, dàa dī sientenge kakuɔɔ kele wori dè, nē ti yège naame Yewe yiʔe mé gè. Tire ti 'puu wi liɛle lè, nē yeli né gàa ní Yewe cé juu nē gbènge Misa mé wè.

³⁰ A Misa sí siennyienegɔn sùnmo páa suɔ, né sɪsien kàa tuʔɔ gàa ki 'wo gbùʔɔɔdiʔe nē gè, nē ki nyeri nyeri Arawɔn né wi burudo nē dè, né wi jaala nē bèle né pe burudo ní dè. Bè ki 'kpíʔile a wi 'pe wàli nē ténge Yewe mé, Arawɔn né wi jaala ní bèle, peli né pe burudo ní dè.

³¹ A Misa 'juu Arawɔn né wi jaala ní bèle, né jo:

«Ye- kaara suʔɔ dè Kpàliidiʔe Kpátaʔa wiile yiʔe mé gè, ye ti kàa baa né búruo ní bèle bàli pe 'puu sientenge kakuɔɔ danʔa nī gè, nē yeli né dàa ní mi 'juu nē gbènge né jo: «Arawɔn né wi jaala ní bèle, peli pe bé ti kaa †.»

³² A tàa 'kò dè, kaara né búruo wori dè, ye- ti sóriɔ.

³³ «Cenyè kɔlisiin sunʔɔɔ nī bè, yeli sí gbè yiri Kpàliidiʔe Kpátaʔa wiile nī lèʔ, fúɔ bè taa yeli ténge lèle ni ba fori, né ki cén cenyè kɔlisiin 'yeli bè nyi yeli téngele kakuɔɔ wori nē dè. ³⁴ Gàa 'ki kpíʔile pànge gè, kire Yewe cé juu nē gbènge né jo we- ki kpíʔile bè yeli kàsulugosɔ baara kúɔ dè. ³⁵ Yeli bé kò Kpàliidiʔe Kpátaʔa wiile yiʔe mé gè pìlige né cenvugo fúɔ cenyè kɔlisiin, bèri Yewe tunduro kúu dè. Bè ki bé puu yeli sí kùuʔ. Tire ti yé juu nē gbènge mi mé.»

† Wéli baa Yir 29.32.

³⁶ Dàa ti mieni Yewe cé juu nē gbènge Misa nyuɔ nī gè, a Arawɔn né wi jaala pe 'ti mieni kpíʔile.

Kacuɔnrilɔ pe 'kakuɔɔ baapelide kúɔ dè

9 Cenyè kataanriwuʔu nē gè ††, a Misa wi 'Arawɔn né wi jaala yeri bèle, né *Isirayeli* liɛle ní bèle. ² A wi 'ki juu Arawɔn mé né jo:

«Ma nɛpiɛyeliɛle nigbe cò, *kapiʔile kàsulugo kakuɔɔ* woli lè, né sɪnbapɔli nigbe ní, *kakuɔɔ kaasuʔuro* wuu wè, pe mieni siin bèle kpɔliidiʔe fùn, ma pen né ti ní ma pa ti ténge Yewe yiʔe mé gè.

³ «Ma sí ki juu Isirayeli sienne mé bèle peri báan né síkapɔli ní, *kapiʔile kàsulugo kakuɔɔ* wuu wè, né nɛpiɛyeliɛle né sɪnbapile ní, ke mieni siin yiɛle nigbe wuʔulo gáli gíɛle kpɔliidiʔe fùn gèle, ke- puu kakuɔɔ kaasuʔuro. ⁴ Né míeni pe 'yeli bè pen né nɛpiɛle né sɪnbapɔli ní, *yanyige yakɔnrɔ* wori dè, bè pa ti kɔni Yewe yiʔe mé gè. Pe bè yaliire *yakenre* fàri dè ti nē, dàa ti 'nyaʔami né sùnmo ní bè. Né ki cén pànge gè Yewe bé wii tiɛ yeli nē.»

⁵ A pe 'pen né yere ti mieni ní dàa wori Misa 'juu nē gbènge dè, *Kpàliidiʔe Kpátaʔa* yiʔe mé gè. A Isirayeli tògo sienne pe mieni 'siʔere nē kpɔni baa nē yéri Yewe yiʔe mé gè.

⁶ A Misa 'jo: «Ki n'ge gàa Yewe 'juu nē gbènge gè né jo ye- ki kpíʔile gè, kire ga buu Yewe cɛnmɛ né wi kpɔɔmo pi- yiri yeli- pi nyaa.»

⁷ A Misa sí n'ne ki juu Arawɔn mé wè né jo:

«Siʔere náʔa ma kpɔni *gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa* nē gè. Ma pen né muɔ *kapiʔile kàsulugo kakuɔɔ* né muɔ *kakuɔɔ kaasuʔuro* ní dè, ma kàsulugosɔ baara kúɔ dè, muɔ wori dè né sienne pe wori ní dè, nē yeli né gàa ní Yewe 'juu nē gbènge gè †.»

⁸ A Arawɔn wi 'siʔere nē kpɔni *gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa* nē gè nē nɛpiɛyeliɛle kɔni lè, *kapiʔile kàsulugo* woli lè, wire tíime kapiile wuʔu nē gè. ⁹ A Arawɔn jaala pe 'pen wi mé né sɪsien ní gè, a wi 'wi kabiele nígi lè sɪsien nī gè, nē kàa taʔa *gbùʔɔɔdiʔe* ki nyegele nē gèle, né sí sɪsien senge ki mieni wo *gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa* nē gè ki táanme tiye nī yè. ¹⁰ A wi 'kapiʔile kàsulugo kaara tiye nyáa sóriɔ yè *gbùʔɔɔdiʔe* nē gè: sùnmo bè, né seluʔulo siin ní gèle né *nyibɔli* ní wè. Wi 'ki kpíʔile nē yeli né gàa ní Yewe cé juu nē gbènge Misa mé wè. ¹¹ Kaasenre dè, né nɛpiɛyeliɛle sènge ní gè, a wi sí ti sóriɔ péwu bùguro kàduʔu mé gè.

¹² A Arawɔn wi 'kakuɔɔ kaasuʔuro yajuʔu kɔni gè. A wi jaala pe 'pen né sɪsien ní gè wi mé, a wi 'ki nyeri nyeri *gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa* liʔegele nē gèle. ¹³ A pe 'kakuɔɔ kaasuʔuro kaara ken dè wi mé *yaseye yaseye*, né *nyùgo*

†† Wéli baa 8.33-35. Arawɔn né wi jaala pe nyéni kò baa Kpàliidiʔe Kpátaʔa wiile nī lè fúɔ cenyè kɔlisiin. Píra ɲáa nī wè, sientenge kakuɔɔ kele ke bé kúɔ a pe 'pe baara séli dè. † Wéli baa Eb 5.1-3; 7.27.

ní gè, a wi 'ti sórigo gbù?wrdi?e nē gè. ¹⁴ A wi 'yaju?u ki laafungbu?w né laara né tawliyo jíge yè, né ti ta?ala kakuw?w kaasu?uro naame gè, nē sí ti sórigo gbù?wrdi?e yafan?a nē gè.

¹⁵ Kire kàdu?ume a wi 'pen né kpu?w?w ní dè, sienne wori dè. A wi 'síkapoli cò wè, sienne kapi?ile kàsulugo wuu wè, né wi kòni kàsulugosuw kakuw?w wuu, kanumo nē wi 'ki kpi?ile né kakuw?w pélide wori ní dè. ¹⁶ A wi 'pen né yajuuyo siin ní yè, kakuw?w kaasu?uro woyo yè, nē wi 'kakuw?w baara kúo dè nē yeli né ti tiengenme ní bē †.

¹⁷ A wi sí pen né yaliire yakenre ní dè. A wi 'míime kagbuunyí?e nigbe kòn ti nī nē ki sórigo gbù?wrdi?e yafan?a nē gè, nē fàri kakuw?w kaasu?uro nē dè, sínbinime táanni wori dè. ¹⁸ A wi sí nēpiéle né sinbapoli kòni wè, sienne yanyige yakw?w wori dè.

A Araww?n jaala pe 'sisien ken gè wi mé, a wi 'ki nyeri nyeri gbù?wrdi?e yafan?a lí?egéle nē gèle. ¹⁹ A pe 'nēpiéle né sinbapoli sùnmo tieye líe yè: neye yè, né sùnmo tieye nyáà yi 'laafungboliyo né laara mà?a dè, né selu?ulo ní gèle, né nyibólilb ní bèle. ²⁰ A pe 'sùnmo tieye ta?a yè diribuulo nē bèle, á Araww?n 'sùnmo tieye sórigo yè gbù?wrdi?e yafan?a nē gè. ²¹ A wi sí diribuulo né kàliige ciile líe lè nē ti yège naame Yewe yi?e mé gè, nē yeli né gàa ní Misa cé juu nē gbènge gè.

²² Bà Araww?n 'kúo tire baara nē dè, kapi?ile kàsulugo kakuw?w dè, né kakuw?w kaasu?uro dè, né yanyige yakw?w dè, a wi 'wi kiyé yège yè sienne kòli mé gè né diba kpi?ile wè pe mé ††. A wi 'tigi gbù?wrdi?e yafan?a nē gè.

²³ A Misa né Araww?n pe 'jíin Kpàlidi?e Kpáta?a nī gè. Bà pe 'puu ne yigi wè, a pe 'nè diba kpi?ile wè sienne mé bèle, a Yewe cénme né wi kpuw?w pi 'fali nē tigi sienne pe mìeni nyaame nē. ²⁴ A kàsun káà 'yiri Yewe yi?e mé gè nē ti mìeni sórigo dàa ti 'puu gbù?wrdi?e yafan?a nē gè, kakuw?w kaasu?uro dè né sùnmo tieye ní yè. A sienne pe mìeni pe 'ki nyaa, a pe 'fali nē fundaanra kòku?ulo wáa né tuu nē yieye cúbulo yè dàala nē lè Yewe yi?e mé gè.

Nadabi né Abiyu pe 'kùu pe kolimw kenme nē bē

10 Nadabi né Abiyu, Araww?n jaala bèle, a pe 'pe tingbopigele líe gèle né kàsunnegan?ana káli kòn nē le ke nī, né wusuna wo baa. A pe sí pen Yewe yi?e mé gè né kàsun káà kiiye ní gàa nē Yewe wii cé fli gè?, gàa wu?u wii cé juu nē gbènge pe mé gè?. ² A kàsun káà sí yiri Yewe yi?e mé gè nē pe sórigo, a pe 'kùu Yewe yi?e mé gè.

³ A Misa 'ki juu Araww?n mé né jo:

«Dàa tire dí Yewe cé juu lèlè líi nī wi 'jo, «Bàli pe 'si?ere nē kòni mi nē wè, pe 'yeli bē ki cén dí mi yē tiele fùn,

† Wéli baa nyúgo 1. †† Wéli baa T3r 6.22-26.

bà kpu?w?w bē ta?a mi nē sienne pe mìeni nyaame nē bē.»

A Araww?n 'piiri.

⁴ A Misa sí Misayeli né Elisafanyé yeri bèle, Uziyeli jaala bèle; Uziyeli wi 'puu Araww?n tuu còni. A wi 'pe ye: «Yeri báan, ye- yeli siinyenine yige bèle *saawalidengge* nī gè, ye ké né pe ní bùguro kàdu?u mé gè.»

⁵ A pe 'fali nē pen nē pénì kúbilo líe bèle nē ké bùguro kàdu?u mé gè nē yeli né gàa Misa 'juu gè; kúbilo pe burudw?w, yi 'puu ne tíin pe nē.

⁶ A Misa sí 'ki juu Araww?n né wi jaasenmine mé bèle, *Eleyazari* né Itamari wè, né pe yè:

«Ye fāga yeli nziire ya?a dè nya?amide?, ye fāga yeli buruyo cénmine yè kùu kaya?a nē gè?. Á kire bē? yeli bē ní kùu yeri wè bē wáa yiye nē, né Yewe funbienre ní dè *Isirayeli* tògo ki mìeni nē. Yeli siinyenine Isirayeliyé bèle, peli yákuw pe béri nyeni de cáadu kònw wáari dè kúbilo nē bèle, bàli Yewe 'kpúu né kàsun ní gè †. ⁷ A yeli 'fi?e ne yiri *Kpàlidi?e Kpáta?a* wiile nī lè, yeli bē kùu wī, né ki cén Yewe siennyienegw?n sùnmo pi? yeli nē.»

A pe 'ki kpi?ile gàa Misa 'juu gè.

Kacuwrilb pe tán?agenme wori dè

⁸ A Yewe 'ki juu Araww?n mé né jo:

⁹ «A muc kénì je jíin *Kpàlidi?e Kpáta?a* nī gè, muc sì yeli bē divien gbuc bē né ce ga jo sunmo pāà piye?, muc né muc jaala ní bèle, á kire bē? yeli bē kùu wī. Tire ti bē puu fàn?a kaala súuri yeli mé né yeli siime ní bē, ¹⁰ kire ga buu yeli bē gbè ki cén gàa gī wàlidengge Yewe mé wè né gàa piyè wàli nē téngé gè?, né gàa gī ciilige Yewe yi?e mé gè né gàa gī nú?w?w wi yi?e mé gè.

¹¹ «Né míeni yeli bē gbè *Isirayeliyé* tenme bèle fàn?a kele ke mìeni nē, gáli Yewe 'juu pe mé *Misa* nyuo nī gè.»

¹² A Misa sí 'ki juu Araww?n mé wè, né wi jaasenmine *Eleyazari* né Itamari ní wè, né pe ye:

«Yaliire *yakenre* senre dàa ti 'kò dè, kakuw?w yakw?w nī dè dàa kàsun ki 'sórigo Yewe mé wè, yeli bē ti líe bē ti káa *sinvari fùn*, *gbù?wrdi?e yafan?a* táanni gè. Yakaa gī gàa gī cénjenge wàlidengge gè †.

¹³ «Yeli bē ti káa tiawalidengge káà nī, né ki cén tire yè muc né muc jaala liéle kakuw?w yakw?w nī dè dàa kàsun ki sórigi dè. Fàn?a kaala nī nàa Yewe 'juu nē gbènge m'mé wè.

¹⁴ «Né ki ya?a diribuu kaara dáà pe yé?gí naame Yewe yi?e mé gè né kpu?w?w ciile kaara ní dè, yeli bē ti káa tieciilige káà nī, muc wè né muc jaala né muc pòrilo ní

‡ *Ná?a ti?e kii ne nyu fiéle páli wu?u nē bàli pe dàli ne kpín?ini Isirayeli sienne sun?w?w nī bē. Kacuwrilb kàf?li wè, wire si yé yeli béri fiéle bàli kpi?ile bèle? (wéli baa 21.10); ná?a gè, jaaf?lilb piyè yeli bē ki fiéle bàli kpi?ile bèle míeni?.* †† *Koliyo 12-13 ti?e nī gè, wéli baa 6.7-11.*

bèle, né ki cén tire yē muɔ né muɔ jaala liɛɛ kakuɔɔ wori, Isirayeli sienne pe *yanyige yakɔnrɔ* nī dè †. Fànʔa kaala nī.

¹⁵ «Kpuʔɔɔ ciile kaara né diribuu kaara dáà pe yègí naame, pe bé pen né ti ní nē fàri sùnmuɔ tieye nē yē nyàa kàsun ki sórigi yè, bè ti yège naame Yewe yiʔe mé gè. Tire bé puu muɔ né muɔ jaala liɛɛ súuri, nē yeli né fànʔa kaala ní lè nàa Yewe cé juu nē gbènge lè.»

¹⁶ Kire kàduʔume, a Misa 'kapiʔile kàsulugo síkapli sómigo wè nē caa nē màʔa, wii yafien nyaaʔ; wi yé súʔu wī. Kire nē a wi fungo ki 'yè kpuʔɔ Arawɔn jaasenmine kúruɔ bèle, Eleyazari né Itamari wè. A wi 'pe yúgo né jo ††:

¹⁷ «Gáa nē yeli sī kapiʔile kàsulugo kaara káa dè tiawalidenggege káa nī gáa gī saawalidenggege táanni gè? ? Yakaa gī gáa gī cènʔenge wàlidenggege gè. Yewe yé ti ken yeli mé kire ga buu yeli de Isirayeli tògo sienne kolimɔ tugoro turu dè, bè kàsulugosuo baara kúɔ dè pe mé Yewe yiʔe mé gè †. ¹⁸ Ye- ki wéli ! Kakuɔɔ sisien kiì pen *tiɛcènge wàlidenggege* nī gè? ! Yeli yé yeli bè kaara káa dè tiawalidenggege káa nī Kpàlidiʔe Kpátaʔa dàlige nē nē yeli né gáa ní mi 'juu nē gbènge gè.»

¹⁹ A Arawɔn sí siennugoro ken dè Misa mé wè né jo: «ʔá ! Pàngé kire gī pe nyèni pen né pe kapiʔile kàsulugo kakuɔɔ ní dè, né *kakuɔɔ kaasuʔuro* ní dè; ma sí ki wéli gáa ki 'mi taa gè ! A mi yé kapiʔile kàsulugo kaara káa dè pàngé gè, kire cī Yewe déni wè lé ?»

²⁰ A Misa 'ti lúʔu, a wi 'yéri ti nē.

FANʔA KAJUʔULO GALI KE NYU YACIILIDE NÉ YANUʔɔɔ WORI NÉ DE

(11.1-15.33)

Yawiire dáà dī ciilide
né dáa dī núnɔɔ dè

11 A Yewe 'ki juu Misa né Arawɔn mé né jo:
² «Ye- ki juu *Isirayeliyè* mé bèle, ye- fànʔa ka-juʔulo gáli tiè gèle pe nē:

«Yawiire dáà ti mieni nī dè, dáa dī duniya nī wè, ti n'de yawiire dáà yeli bé gbè káa dè ††:

³ «Yawiʔi ó yawiʔi gáa gī né fèrile ní bèle bàli pe 'sómigo nē wàli bèle, á ki yajuuro tiī ne nuru ne káa wè, yeli bé gbè tire káa. ⁴ Yawiire dáà ti nuru ne káa yákuɔ dè, nē ki yaʔa fèrile piyè wàligi bèleʔ, á kire bèʔ fèrile ní bèle wàlile bèle nē ki yaʔa ti wè ne nuru ne káa dèʔ, yeli sí gbè tire káaʔ. Kire 'jo nyuʔɔɔ wè, ⁵ né kàgbelige ní gè, ⁶ né pòli ní wè, tire yē dáa ti nuru ne káa dè nē ki

yaʔa ti fèrile piyè wàligiʔ. Kire nē yeli 'yeli bè ti tóri núnɔɔ yeli mé, Yewe yiʔe mé gè.

⁷ «Né mieni tielige kiī yajuʔu káa gáa ki 'núʔɔ gè yeli mé Yewe yiʔe mé gè, né ki cén ki fèrile pe 'sómigo nē wàligi, nē ki yaʔa ki wè ne nuru ne káaʔ. ⁸ Yeli sī yeli bè yawiire dáà kaara káa dèʔ, yeli mieni sī yeli bè cò daa ti wokuugo káa nēʔ. Tire yē núnɔɔ yeli mé, Yewe yiʔe mé.

⁹ «Dàa dī luʔɔ nī gè, kuʔɔjii nī wè né lakoliyo nī yè, yeli bé gbèri ti mieni káa dáa dī né jienye ní yè né koriyo ní yè. ¹⁰ Nē ki yaʔa yeli sí ga tii dáa káa dèʔ dáa nē jienye né koriyo wè ti nē dèʔ, yawiiride dáa dī niʔere níe fini ne mári luʔɔ nī gè kire ga laa yawiire táa tiiye ní, a ti ceni yē kuʔɔjii nī wè á kire bèʔ lakoliyo nī yè. Tire yē yafunro yere yeli mé. ¹¹ Bè tiī yafunro yeli mé dè, yeli sí gbè ti kaara káa dèʔ; yeli 'yeli bè ti wokuuro tóri dè yafunro mieni. ¹² Yawiʔi ó yawiʔi gáa gī luʔɔ nī gè né gáa nē jienye né koriyo wè ki nē gèʔ, kire yē yafungo yeli mé.

¹³ «Sínjienre nī dè, dáa tire yē yafunro yeli mé, yeli sí gbè ti káaʔ: kàgbeni wè, dìbage gè, nyúɔwɔ wè, ¹⁴ difira wè, wòkɔngɔ gè né ki feliye ní yè, ¹⁵ dibawuɔ lè né ni feliye ní yè, ¹⁶ kànasuʔulo wè, gidege gè, fúɔkɔlilɔ lè, gànviɛɛ lè né ni feliye ní yè, ¹⁷ gbòdofinige gè, nyápɔrikpele lè, né sàtorigo ní gè, ¹⁸ gidèfiige gè, luʔɔ nyápɔrigɔ gè, né dibawuʔɔ ní gè, ¹⁹ fúɔkɔligɔ gè, gbiile né wi feliye ní yè, gòtunɔɔ dè, né dírige ní gè.

²⁰ «Yafiniyirigele ke mieni gáli ke yē niʔegele níe fini ne mári gèle, níe tári dáa nē lè, keli yē yafunro yeli mé. ²¹ Nē ki yaʔa, yafiniyirigele gáli gīɛɛ ke fini níe tári nē jàʔá ne yogi dáa nē lè, yeli bé gbèri keli káa: ²² kire 'jo kòto né wi feliye ní yè, kàbarige né ki feliye ní yè, viɛnri né wi feliye ní yè, né viɛnrijolo né ni feliye ní yè. ²³ Nē ki yaʔa yafiniyirigele gáli sɛngele gèle, ke mieni yē yafunro yeli mé, gáli ke yē niʔegele níe fini ne mári gèle, níe tári dáa nē lè.

²⁴ «Ti n'de dáa ti bé yeli núnɔɔ Yewe yiʔe mé gè. A ki sí nyaa wàa 'cò nē taa ti wokuugo káa nē, wi bé kò núnɔɔ fúɔ bè pa nò cɛngenyenijiin lèlè nī lè. ²⁵ Né mieni a wàa 'ki wokuugo líe gè, wi 'yeli bè wi burudo jíge dè. Wi bé kò núnɔɔ Yewe yiʔe mé gè fúɔ bè pa nò cɛngenyenijiin lèlè nī lè.

²⁶ «Bè mieni ti bé puu yawiʔi ó yawiʔi gáa fèrile piyè wàligi bèleʔ né gáa ki wè nuru ne káa gèʔ. Kiī núnɔɔ yeli mé Yewe yiʔe mé. ²⁷ Né mieni yawiire ti mieni dáa ti tári tɔliɔ sicɛri nē yè, nē ki yaʔa fèriye wè ti nēʔ, tire yē núnɔɔ yeli mé. A ki sí nyaa wàa 'cò nē taa ti wokuugo káa nē, wi bé kò núnɔɔ fúɔ bè pa nò cɛngenyenijiin lèlè nī lè. ²⁸ A wàa 'ki wokuugo káa líe nē tugo, wi 'yeli bè wi burudo jíge dè. Wi bé kò núnɔɔ Yewe yiʔe mé gè fúɔ bè pa nò cɛngenyenijiin lèlè nī lè. Yawiire dáa tire yē núnɔɔ yeli mé, Yewe yiʔe mé gè.

²⁹ «Yawiiride dáa ti tári ne mári dáa nē lè, ti n'de dáa dī núnɔɔ yeli mé dè: kàgbelige gè, tūu wè, né kàdɔrigɔ né ki feliye ní yè: ³⁰ kàkɛmidarige gè, pàan wè,

† Wéli baa 9.18-21. Koliyo 14-15 tiʔe nī gè, wéli baa 7.13-34.
†† Wéli baa 9.3,15. ‡ Wéli baa 6.17-19. †† Wéli baa Fàn 14.3-21.

kòngɔbɔli wè, nàkungo gè né gbèri ní wè. ³¹ Tire yawi-iyiride dáà ti tári ne mári dàala nē lè, tiī núzɔwɔ yeli mé Yewe yi?e mé. A ki sí nyaa wàa 'cò nè taa ti wokuugo káà nē, wi bé kò núzɔwɔ fúɔ bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè. ³² A ti wokuugo káà 'tuu yege ó yege nē, kire yege ki bé kò núzɔwɔ, a ki ceni yē gunnege yo, kire ga laa burugo yo, a ki ceni yē yege ó yege gáà gī sēnge wu?u yo, á kire bè? gáa gī gbànva?aga gè, yege ó yege gáà pe líi ne baara kúu dè, ki 'yeli pe- ki le lu?ɔ nī; ki bé kò núzɔwɔ fúɔ bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè, bà ki bé koli bè kò cìilige. ³³ A ki wokuugo káà 'tuu yalege nī gáa gī cu?u wu?u gè, ki laame yege ti mieni bé kò núzɔwɔ. Yeli 'yeli bè kàjpli kpúɔn lè bè mu?ɔwɔ. ³⁴ A ki sí nyaa lu?ɔ 'puu kire kàjpli nī lè, a ki lu?ɔ káà 'wo yaliire nē dè, tire yaliire ti bé kò núzɔwɔ. Né mieni yagbu?ɔ ó yagbu?ɔ gáà ki 'puu kire kàjpli nī lè, ki bé kò núzɔwɔ. ³⁵ Yege ó yege gáà nē ki wokuugo bé tuu, kire yege ki bé kò núzɔwɔ. A ki sí yē dibige gè kire ga laa kákɔnno gèlè, ki 'yeli pe- ti cúɔ.

³⁶ «A ki wokuugo káà 'tuu pìndi?e nī gè kire ga laa fitan?a nī gè, lu?ɔ ki bé puu cìilige. Nàa sí wi bé ki wokuugo kɔli gè bè yige wè, wi bé kò núzɔwɔ. ³⁷ A ki wokuugo káà 'tuu yaliire nī dàa pe bé tán?a dè, yaliire ti bé kò cìilide. ³⁸ Nè ki ya?a a pe sí ki lu?ɔ wo gè yaliitan?ara nē dè, a ki wokuugo káà 'tuu ti nī dè, yatan?ara ti bé kò núzɔwɔ yeli mé.

³⁹ «A ki 'nyaa yawiire táà dī dàa yeli bé gbè káa dè, a káa 'kúu gè, sien nǎà wi 'cò nè taa ki wokuugo nē gè, wi bé kò núzɔwɔ fúɔ bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè. ⁴⁰ Nàa wi 'ki wokuugo kaara táà káa dè, wi 'yeli bè wi burudo jíge dè. Wi bé kò núzɔwɔ fúɔ bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè. Nàa wi 'ki wokuugo tugo gè, wi mieni 'yeli bè wi burudo jíge dè; wi bé kò núzɔwɔ fúɔ bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè.

⁴¹ «Yawiiride dáà ti mieni dè, dàa ti tári ne mári dàala nē lè, tire yē yafunro yere. Yeli sì yeli bè ti káa?. ⁴² A kiī ne fulolo ki liye nē yè, a ki sí ne tári tɔliyo siceri nē yo, kire ga laa ki tɔliyo yī nì?eyè yo, a ki yē yawiire gboli nī lè dàa ti 'ni?e dè níe tári ne mári dàala nē lè, yeli sì yeli bè ti káa?. Tire yē yafunro yeli mé. ⁴³ Yeli sì yeli bè kaala láà kpí?ile bè kò yanu?ɔwɔ né ti ní?. Yeli fǎga yiye kpí?ile kanabienne yere Yewe yi?e mé gè dàa kenme nē bè?.

⁴⁴ «Né ki cén mi yē Yewe, yeli Kuloceliè wè. Yeli sí yeli bè yiye wàli dénge m'mé bè puu tielè fùn, né ki cén mi yē tielè fùn. Kire nē yeli sì yeli bè yiye núzɔwɔ né yawiiride dáà ní dè?, dàa ti yē nì?ere níe tári ne mári dàala nē lè? †. ⁴⁵ Mi yē Yewe, nàa wi 'yeli yige Ezipiti kùlo nī lè bè puu yeli Kuloceliè. Kire nē yeli 'yeli bè puu tielè fùn, né ki cén mi yē tielè fùn.

⁴⁶ «Keli yē fàn?a kaju?ulo gáli kiyē ne nyu yajuuro né sínjienre wori nē dè, nè fàri lu?ɔ yere ní dè, né yafuloli-

† Koliyo 44-45 ti?e nē gè, wéli baa 19.2. Ki 'juu baa Pié1 1.16.

do dáà tiī ne tári ne mári dàala nē lè. ⁴⁷ Kiyē ne tenmene kan?a bè ki fílige tiè gáa gī núzɔwɔ né gáa gī cìilige Yewe yi?e mé gè, yawiire wu?u nē gè dàa ti bé gbè káa né dàa tiī gbè káa dè?.»

Cesiwe cìilime wori dè

12 A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: ² «-Ki juu *Isirayeliyé* mé bèlè ma fàn?a kaju?ulo gáli tiè gèlè pe nē:

«A celiwe wáà 'sii, a ki 'nyaa nàgabile lè, wi bé kò núzɔwɔ Yewe yi?e mé gè bè taa cenyè kɔlisiin, majo bè wi cī puu gbéligè nē gè. ³ Cenyè kataanriwu?u nē gè, pe bé nàgabile kenekene lè †. ⁴ Celiwe wi bé cenyè togo né kpɔrigɔ né taanri kúu bè wii cìile sisen wolo nē lè. Wii ga tíi cò yawalidengege káà nē?, wii jíin mieni *saawalidengege* nī gè? fúɔ bè taa wi cìilime cenyè yi pa nyi.

⁵ «A celiwe wi sí sii pìcapile lè, wi bé kò núzɔwɔ Yewe yi?e mé gè cégbu?ulo siin, majo lèlè líi nī wi cī puu núzɔwɔ gbéligè nē gè. Wi bé cenyè togotaanri né kɔlini sige bé né cìile bè lá?a sisen wolo nē lè.

⁶ «A wi cìilime cenyè yi péni kúu yè, nàgabile nī yo á kire bè? pìcapile nī yo, wi bé pen né *kakuɔwɔ kaasu?uro* sinbapile náà nii fie yiele taa lè?, bè ni ken *kacuɔnrɔw* mé wè, *Kpàlidi?e Kpáta?a* wiiile nē lè. Né mieni wi bé pen né gòriwu?ɔpile ní kire ga laa né gòtolo ní, *kapi?ile kàsulugo kakuɔwɔ* wori dè. ⁷ Kacuɔnrɔw wi bé ti ténge Yewe yi?e mé gè bè kàsulugosɔ baara kúu dè wi mé. Celiwe wi bé sí kò cìilime wi sisen wolo nē lè.

«Keli yē fàn?a kaju?ulo gáli gíelè celiwe cesi?i wu?u nē gè, a wi 'nàgabile sii kire ga laa pìcapile lè.

⁸ «A ki 'nyaa celiwe nǎà nī fɔngɔ ki 'cùru, wii gbè sinbapile suɔ lè?, wi bé pen né gòtogolo siin ní kire ga laa gòriwu?ɔyɔ siin ní ‡. Làa bé puu *kakuɔwɔ kaasu?uro* woli, nii ni sí puu *kapi?ile kàsulugo kakuɔwɔ* woli. Kacuɔnrɔw wi bé kàsulugosɔ baara kúu dè wi mé, bà wi bé kò cìilime.»

Césenge yaama wori dè

13 A Yewe 'ki juu *Misa* né *Arawɔn* mé né jo:

² «A ki sí nyaa sien wáà yē yatinge ní kire ga laa fiéligè ní, á kire bè? tiefiile ní wi césenge nē gè, gáa ki bé gbè ki tiè césenge yaabiime † bī wè, pe 'yeli bè pen né wi ní *kacuɔnrɔw* Arawɔn mé wè, kire ga laa wi jaa wáà mé.

³ «Bà *kacuɔnrɔw* wi bé yaadielè sómigo lè bè wéli. A césenge síire ti 'fíligè dè yaadielè nī lè, a yaadielè ni 'cùru césenge nī gè, kire bé ki tiè césenge yaabiime bī. A *kacuɔnrɔw* wi 'ki sómigo nè wéli gè, wi bé ki juu bé jo

†† Wéli baa Sél 17.12; Luk 2.21 . ‡ Wéli baa Luk 2.24.

†† CÉSENGE YAABIIME: Eburu sienre nyasienkenige gáà pàli 'yi?e né jo yaanyieme bè, ki 'puu ne césenge yaama sáa tíi bà pi wè yaanyieme bè?. Kire nyasienkenige nugo kire 'ki juu né jo: «kùɔnno». Kire nē weli 'ki yi?e nya?afolido nī dè né jo: césenge yaama (wéli baa 13.1-46) né ní kùɔnno, yere nē dè (wéli baa 13.47-59).

sien ɔ́à wi 'kò núɔɔw Yewe yiʔe mé gè. ⁴ A ki sí nyaa tiefiile niĩ céseŋge nē gè, a niĩ sí cùru céri nī dèʔ, a céri síire míeni tiĩ filige dèʔ, kacuɔnrɔw wi 'yeli bè yaawa yige wè bè téŋge tiʔe kàà nī cenyé kolisiin.

⁵ «Cenyé kolisiinwuʔu nē gè, kacuɔnrɔw wi bé wi sómɔw bè wéli. A wi 'ki nyaa yaadieie niĩ yiʔeʔ, kàa si fàri ni nēʔ céseŋge nē gèʔ, wi bé ní yaawa yige wè bè téŋge taziinwuʔu nē gè, bè taa cenyé kolisiin.

⁶ «Cenyé kolisiinwuʔu nē gè, kacuɔnrɔw wi bé ní yaawa sómɔw wè bè wéli cígini. A wi 'ki nyaa kàa 'yiri yaadieie nī lè cèri, kàa si fàri ni nē lèʔ céseŋge nē gèʔ, kacuɔnrɔw wi bé ki juu bé jo wi 'kò ciliwe Yewe yiʔe mé gè; fielige yákuw gī. A wi 'wi burudo jíge dè, wi bé kò ciliwe Yewe yiʔe mé gè.

⁷ «Bà kacuɔnrɔw wi cé ki juu né jo wiĩ ciliwe wè, kire kàduʔumε a ki péni nyaa kàa taʔa yaadieie nē lè, wi bé ní koli ben kacuɔnrɔw kúruwu wè. ⁸ Bà kacuɔnrɔw wi bé ní pa wi sómɔw bè wéli. A ki 'nyaa kàa 'taʔa cígini yaadieie nē lè céseŋge nē gè, kacuɔnrɔw wi bé ki juu bé jo sien wiĩ núɔɔw Yewe yiʔe mé; céseŋge yaabiime bī.

⁹ «A ki 'nyaa céseŋge yaabiime yē sien wáà nē, pe 'yeli bè pen né wi ní kacuɔnrɔw mé wè. ¹⁰ Kacuɔnrɔw wi bé wi sómɔw bè wéli. A yatinge yē wi céseŋge nē gè né ní fiige gè, a ki míeni 'céri síire filige dè, a yatinge ki 'puru gè nè kò nɔmɔw, ¹¹ kire yē céseŋge yaabiime bī bàa pi 'mɔw bè. Kacuɔnrɔw wi bé ki juu bé jo sien wiĩ núɔɔw; nyùgo wè ki nēʔ bè wi yige bè téŋge tiʔe kàà nīʔ, né ki cén wiĩ núɔɔw Yewe yiʔe mé.

¹² «Nè ki yaʔa a céseŋge yaama báa pi 'céri ti mieni cò dè, nè ki séli nyùgo nē gè nè séni nò tɔliyw nē yè, baa kacuɔnrɔw wi bé nyaa bè nò wè, ¹³ bà wi bé yaawa sómɔw wè bè wéli cígini. A wi 'ki nyaa yaama pi 'sien wi céri ti mieni cò dè, kacuɔnrɔw wi bé ki juu bé jo wiĩ ciliwe. Wi céri ti mieni 'kò fiire; wiĩ ciliwe †.

¹⁴ «Nè ki yaʔa a ki péni nyaa cenge kàa a nɔmɔw ti 'kúnminɔw wi céri nē dè, sien wi bé kò núɔɔw. ¹⁵ A kacuɔnrɔw wi kénì céri nɔmɔw sómɔw dè nè wéli dè, wi bé ki juu bé jo sien ɔ́à wiĩ núɔɔw Yewe yiʔe mé gè. Bè nɔmɔw tiĩ núɔɔw dè, céseŋge yaabiime bī. ¹⁶ A nɔmɔw ti 'puɔw nè nyuɔw nè kò céseŋge tíele gè, sien wi bé koli ben kacuɔnrɔw mé wè. ¹⁷ Kacuɔnrɔw wi bé wi sómɔw bè wéli. A 'ki nyaa yaadieie ni 'puɔw nè nyuɔw nè kò céseŋge tíele gè, kacuɔnrɔw wi bé ki juu bé jo yaawa wi nyéni ciile. Wiĩ ciliwe Yewe yiʔe mé gè.

¹⁸ «A ki 'nyaa finige 'puu wàa ceri nē dè a ki kénì puɔw gè, ¹⁹ a ki sí nyaa finige tiʔe nī gè, yatinge 'yè baa gàa ki 'filige, kire ga laa tiefiile nàa ni 'nyénige nè yeli lè, sien wi 'yeli bè pen bè ba ki tiε kacuɔnrɔw nē wè. ²⁰ Bà kacuɔnrɔw wi bé yaadieie sómɔw lè bè wéli. A wi 'ki nyaa ni 'cùru céri nī dè, a céri síire ti 'filige dè, kacuɔnrɔ-

† Náʔa gè, bè nɔmɔw wè baa gàa ki luʔri gèʔ, né mieni kii cùru gèʔ, kire 'ki tie yaama páa piyε bī bàa pi wè ne faligi sien nē wèʔ. Pi nē tiefiile yákuw yaʔa wī sien céri nē dè.

wɔ wi bé ki juu bé jo sien wiĩ núɔɔw Yewe yiʔe mé gè. Céseŋge yaabiime bī, bàa pi séli ne piʔi finige tiʔe nī gè.

²¹ «Nè ki yaʔa a kacuɔnrɔw wi 'ki nyaa céri síire tiĩ filige dèʔ, a finige tiʔe kii cùru gèʔ, a kàa 'yiri yaadieie nī lè, wi bé yaawa yige wè bè téŋge tiʔe kàà nī cenyé kolisiin. ²² Kire kàduʔumε, a kàa 'fàri yaadieie nē lè céseŋge nē gè, kacuɔnrɔw wi bé ki juu bé jo wiĩ núɔɔw Yewe yiʔe mé gè; céseŋge yaabiime bī. ²³ A ki sí nyaa kàa si fàri yaadieie nē lèʔ, kire yē finige ki nɔmidiele. Kacuɔnrɔw wi bé ki juu bé jo wiĩ ciliwe Yewe yiʔe mé gè.

²⁴ «A ki sí nyaa kàsun súʔugo nɔmidie yē sien wáà céseŋge nē, a ki 'nyénige nè yeli gè, á kire bèʔ a ki 'filige fáa gè, ²⁵ kacuɔnrɔw wi bé ki sómɔw bè wéli. A suʔudiʔe céri síire ti 'filige dè, a nɔmɔw ki 'cùgo gè, yaadieie niĩ ne ki tiĩ céseŋge yaabiime piĩ ne séligi suʔudiʔe nē gè. Kacuɔnrɔw wi bé ki juu bé jo céseŋge yaabiime bī; wiĩ núɔɔw Yewe yiʔe mé gè.

²⁶ «Nè ki yaʔa a kacuɔnrɔw wi 'yaadieie wéli lè, wiĩ céri síire nyaa dè fiire dèʔ, wiĩ ki nyaa a ki 'cùru gèʔ, a kàa 'yiri yaadieie nī lè, wi bé yaawa yige wè bè téŋge tiʔe kàà nī cenyé kolisiin.

²⁷ «Cenyé kolisiinwuʔu nē gè, a kacuɔnrɔw wi 'ki nyaa a kàa 'fàri yaadieie nē lè céseŋge nē gè, wi bé ki juu bé jo wiĩ núɔɔw Yewe yiʔe mé. Céseŋge yaabiime bī. ²⁸ Nè sí ki yaʔa a yaadieie niĩ yiʔe lèʔ, a kàa si fàri céseŋge nē gèʔ, a kàa 'yiri yaadieie nī lè, kire yē súʔulo yatinge. Kacuɔnrɔw wi bé ki juu bé jo wiĩ ciliwe Yewe yiʔe mé gè. Súʔulo nɔmidiele nī.

²⁹ «A ki sí nyaa nàguɔw kire ga laa celiwe wi yē né yaadieie ní wi nyùgo nē gè, kire ga laa nyafungbege nē gè, ³⁰ kacuɔnrɔw wi bé ní sómɔw bè wéli. A kire yaadieie ni 'cùru lè, a céri síire dáa dī yaadieie nī lè a ti 'kò namiige céri dè né céri nè tóri céri síire senre nē dè, bà kacuɔnrɔw wi bé ki juu bé jo wiĩ núɔɔw Yewe yiʔe mé gè. Céseŋge wírele yaabiime bī, bàa bī nyùgo nē gè á kire bèʔ nyafungbege nē gè.

³¹ «A ki sí péni nyaa kacuɔnrɔw wi 'ki nyaa yaadieie niĩ cùru lèʔ, a wiĩ céri síire nyaa dè ni nī wuɔw dèʔ, wi bé sien yige wè bè téŋge cenyé kolisiin.

³² «Cenyé kolisiinwuʔu nē gè, a wi 'ki nyaa kàa si fàri yaadieie nē lèʔ céseŋge nē gèʔ, céri síire míeni tiĩ kò namiige céri dèʔ, yaadieie niĩ cùru lèʔ, ³³ wi bé wi síire kùnu dè. Wiĩ sí yaadieie kùnu lèʔ, céseŋge wírele yaama woli lè. Kacuɔnrɔw wi bé sien yige wè bè téŋge cígini tiʔe kàà nī cenyé kolisiin. ³⁴ Cenyé kolisiinwuʔu nē gè, kacuɔnrɔw wi bé ki sómɔw bè wéli. A ki 'nyaa kàa si fàri wírele tiʔe nē gèʔ céseŋge nē gèʔ, tiʔe kii cùru gèʔ, kacuɔnrɔw wi bé ki juu bé jo wiĩ ciliwe Yewe yiʔe mé gè. Sien wi bé wi burudo jíge dè; wi bé kò ciliwe.

³⁵ «Nè ki yaʔa a ki yé juu nè kúw né jo wiĩ ciliwe wè, a kàa sí fàri wírele tiʔe nē gè céseŋge nē gè, ³⁶ kacuɔnrɔw wi bé ki sómɔw bè wéli. A kàa 'fàri wírele tiʔe nē gè, nyùgo wè ki nēʔ wi ní de ki caa a ki yē síire tiĩ namiige céri, né ki cén wiĩ núɔɔw Yewe yiʔe mé gè. ³⁷ Nè ki yaʔa

a kàa sì fàri wírele tí?e nē gè?, a céri síire wuɔɔw ti 'fùn baa dè, kacuɔnrɔw wi bé ki juu bé jo wi nyéni puɔɔw, wí ciiliwe Yewe yi?e mé gè.

³⁸ «A ki sí nyaa nàguɔ kire ga laa celiwe wi yē né pu-upigele fiigele ní wi céseŋge nē gè, ³⁹ kacuɔnrɔw wi bé ke sómigɔ bè wéli. A wi 'ke nyaa fiigele fálifali, kire yē puɔɔulo gáli ke 'yè céseŋge nē gè. Siɛn wí ciiliwe Yewe yi?e mé gè.

⁴⁰ «A siɛn wáa nyùgo 'laala a nziire ti 'kúɔw dè, wí ciiliwe. ⁴¹ A wi nziire ti 'kúɔw wi gbɛle nē lè, gbawa?agafɔli wí. Wí ciiliwe. ⁴² A ki sí nyaa yaadiɛle náa ni 'nyénigɛ nē yeli lè, lire láa 'kún nyùgo sunɔɔw nī bè kire ga laa gbɛle yi?e mé gè nziire fùndi?e nī gè, kire yē céseŋge yaabiime báa pi yègí. ⁴³ Kacuɔnrɔw wi bé ni sómigɔ bè wéli. A yaadiɛle ni 'fiɛ né sí nyénigɛ nē yeli lè, céseŋge yaabiime tíɛle bè, ⁴⁴ siɛn wí núzɔɔw, bè céseŋge yaabiime yē wi nē wè. Kacuɔnrɔw wi bé ki juu bé jo wí núzɔɔw Yewe yi?e mé gè, céseŋge yaabiime pire kenme nē, bàa bī wi nyùgo nē gè.

⁴⁵ «A ki sí nyaa céseŋge yaabiime yē siɛn wáa nē wè, wi béri burucɛnmide nii, bé nziire ya?a dè nya?amide. Wi bé nyuɔ puɔ gè bè tɔn, béri kòkuulo wáari bèri wáa: «Núzɔɔw ! Núzɔɔw †!» ⁴⁶ Bè wi ya?a yaadiɛle náa ní lè, wi bé kò núzɔɔw súuri. Wi bé kò wí nigbe tí?e káa nī; wi kòridi?e ki bé puu bùguro kàdu?u mé gè.»

A kùɔnɔw 'burudo cò dè

⁴⁷ «A ki yē kùɔnɔw yē burugo káa nē gè, sínbasiire wu?u kire ga laa 'ɛn jèsii wu?u gè, ⁴⁸ a ki yē fèni nē wè, kire ga laa burudiinge nē gè, 'ɛn jèsii wu?u gè, kire ga laa sínbasiire wu?u gè, kire ga laa a kùɔnɔw yē sèŋge nē gè, á kire bè? yɛgɛ ó yɛgɛ gáa pe 'kpí?ile né sèŋge ní gè, ⁴⁹ kire tí?e gè gáa nē kùɔnɔw yē lè, a ki 'kò lamɔni céri dè á kire bè? a ki 'nyénigɛ gè, burugo nē gè kire ga laa sèŋge nē gè, fèni yo kire ga laa burudiinge gè, kire ga laa yɛɛ ti mieni dáa dī sèŋge wori dè, kire yē kùɔnɔw yaama bè. Pe 'yeli bè ki tíɛ kacuɔnrɔw nē wè. ⁵⁰ Wi bé ki sómigɔ wéli, bè kire yɛgɛ yige gè bè téŋge tí?e káa nī cɛnye kɔlisiin.

⁵¹ «Cɛnye kɔlisiinwu?u nē gè, wi bé kùɔnɔw tí?e sómigɔ gè bè wéli. A kàa 'fàri ki tí?e nē gè, burugo nē gè, fèni nē yo kire ga laa burudiinge yo, sèŋge gè yo kire ga laa yɛɛ ti mieni dáa dī sèŋge wori dè, lire yē kùɔnɔw yaama páa bàa pi 'pii bè. Yɛgɛ gáa kī núzɔɔw. ⁵² Wi bé burugo sórigo gè, kire ga laa fèni wè, kire ga laa burudiinge gè, a ki yē sínbasiire wu?u kire ga laa 'ɛn jèsii wu?u gè, á kire bè? yɛgɛ ó yɛgɛ gáa pe 'kpí?ile né sèŋge ní gè, né ki cén lire yē kùɔnɔw yaama páa bàa pi 'pii bè. Kire yɛgɛ ki 'yeli pe- ki sórigo.

⁵³ «A kacuɔnrɔw wi sí ki nyaa kàa sì fàri kùɔnɔw tí?e nē gè?, burugo nē gè?, fèni nē wè? kire ga laa burudi-

† *Isirayeli siennɛ mé bèle, kpí?ilegenme báa pi 'puu nɛ kùugo legenme tí?e bè (wéli baa 10.6; Ezek 24.17).*

inge gè?, kire ga laa yɛgɛ gáa pe 'kpí?ile né sèŋge ní gè?, ⁵⁴ wi bé ki juu bè gbèŋge bé jo pe- kire yɛgɛ jíge gè, bé sí ki yige bè téŋge tí?e káa nī taziinwu?u nē gè, cɛnye kɔlisiin. ⁵⁵ Bà pe 'ki jíge nē kúɔw gè, kacuɔnrɔw wi bé ki sómigɔ bè wéli. A wi 'ki nyaa kī yi?e gè?, nē sí ki taa kàa sì cénì fàri ki nē gè?, kī núzɔɔw. Ki 'yeli pe- ki sórigo kàsun nī. A ki 'tiɛle téŋge yɛgɛ nē gè ki laame nī, kire ga laa ki kàdu?u mé gè, kire yē kùɔnɔw yaama bī.

⁵⁶ «A kacuɔnrɔw wi sí ki nyaa a kùɔnɔw cèri 'lá?a burugo nē gè, lèlɛ líf nī pe 'ki jíge gè, wi bé ki tí?e cɛn gè bè lá?a burugo nē gè kire ga laa sèŋge nē gè, kire ga laa fèni nē wè, á kire bè? burudiinge nē gè. ⁵⁷ A ki sí péni nyaa, tiɛle ni 'koli nē ténì burugo nē gè, kire ga laa fèni nē wè, kire ga laa burudiinge nē gè, kire ga laa sèŋge yɛgɛ nē gè, a tiɛle ni kpóri nɛ waa lè, kùɔnɔw yaama piɛ nɛ yègí nɛ waa wí. Kire yɛgɛ ki 'yeli pe- ki sórigo kàsun nī. ⁵⁸ A ki sí nyaa burugo gè, kire ga laa fèni wè, kire ga laa burudiinge gè, á kire bè? yɛgɛ ó yɛgɛ gáa pe 'kpí?ile né sèŋge ní gè, a tiɛle ni 'lá?a yɛgɛ nē gè ki jígele kàdu?umɛ gè, pe 'yeli bè ki jíge taziinwu?u nē gè, bà ki bè kò ciilige.»

⁵⁹ Keli yē fàn?a kaju?ulo gáli gíɛle kùɔnɔw wu?u nē gè, a ki yē sínbasiire burugo nē gè, kire ga laa 'ɛn jèsii burugo nē, kire ga laa fèni nē, kire ga laa burudiinge nē gè, á kire bè? yɛgɛ ó yɛgɛ nē gáa pe 'kpí?ile né sèŋge ní gè. Fàn?a kaju?ulo gáli kiyè nɛ tenmenɛ kan?a kenme bī nē ki 'yeli pe- ki juu síɛ a yɛgɛ gī yē ciilige, kire ga laa núzɔɔw, Yewe yi?e mé gè.

Céseŋge yaabiime né ki ciilime wori dè

14 A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: ² «Ki n'ge fàn?a kaju?ulo gáli kiyè nɛ nyu siɛn nǎa wi 'puu né céseŋge yaabiime ní bè, wi ciilime cɛŋge wu?u nē gè.

«Pe bé wi kóri bè ké *kacuɔnrɔw* mé wè. ³ Kacuɔnrɔw wi bé yiri bè ké wi kúruɔw bùguro kàdu?u mé gè, bè céseŋge yaabiime yaadiɛle sómigɔ lè bè wéli. A siɛn wi 'puɔɔw wi céseŋge yaabiime nē bè, ⁴ kacuɔnrɔw wi bé ki juu bè gbèŋge bé jo peri báan né kakuɔɔw yɛɛ dáa ní dè, siɛn wi ciilime wu?u nē gè: sínjapigele siin wi?ile né ní ciiligele Yewe yi?e mé gè, né *sɛdiri* tiige lège ní, né jèsii nǎa wí nyiɛwe kpólokpolo wè, né *isɔpi* wɛɛ ní dè.

⁵ «Kacuɔnrɔw wi bé ki juu bè gbèŋge bé jo pe- sínjapile láa kɔni kàjuɔw nyuɔ naame gè, gáa nī pindiele luɔɔw ki yē gè. ⁶ Bà wi bé sínjapile wowiile cò lè, né *sɛdiri* tiige lège ní gè, né jèsii nǎa wí nyiɛwe kpólokpolo wè, né *isɔpi* wɛɛ ní dè. Wi bé ti mieni líɛ né sínjapile wowiile ní lè, bè ti nyóɔw sisien nī gè gáa gī kàjuɔw nī gè, gáa nī pindiele luɔɔw ki yē gè, gáa nyuɔ naame wi 'sínjapile kɔni lè. ⁷ Wi bé ti mieni yige bè sisien luɔɔw nyeri nyeri gè tɔliɔw kɔlisiin siɛn nē wè, nǎa piyè nɛ ciile wi céseŋge yaabiime wobo bè. Bà kacuɔnrɔw wi bé ki juu bé jo wi

nyéni ciile Yewe yi?e mé gè, bé sínjapile wowiile ya?a lè ni- fini bè ké sɔnbirige nī gè.

⁸ «Njàa piyē ne ciile wè, wi bé wi burudo jíge dè, bé wi nziire ti miēni kùnu dè, bé sí gbéli né lu?o ní. Bà wi bé kò ciiliwe Yewe yi?e mé gè. Kire kàdu?ume wi bé koli jíin bùguro nī dè, nè ki ya?a wi bé cenyē kolisiin kúu wí jíin wi fēni sa?a nī gè?.

⁹ «Cenyē kolisiinwu?u nē gè, wi bé ní wi nziire kùnu dè né bá?aju?o ní wè, né naame nyapikosiire ní dè, né cétieye senye síire ní dè. Wi bé wi burudo jíge dè bé sí gbéli né lu?o ní. A kire 'kpí?ile wi bé kò ciiliwe.

¹⁰ «Cenyē kataanriwu?u nē gè, wi bé sɔnbapengele siin cò, kpɔlidielefun wu?ulo, né sɔnbapori nigbe ní, kpɔlidielefun wuu nàa wi 'lie nè yiele nigbe taa lè, né mí-fuonibo gbɔngbonyi?e tɔlaya kie ki tieye taanriwu?u bàa pi 'nya?ami né sùnmo ní, yaliire yakenre wori dè, né sùnmo yakuunyeni tɔlaya nigbe ní gè.

¹¹ «Kacuɔnrɔwò njàa wi 'ciilime baara kúu dè, wi bé sien téngé wè njàa mé piyē ne ciilime kakuɔrɔ kúu dè, né wi yakɔrɔ ní dè Yewe yi?e mé gè, *Kpàlidi?e Kpáta?a* wíile nē lè. ¹² Bà kacuɔnrɔwò wi bé sɔnbapenne pélile cò lè, kolimo kakuɔrɔ woli lè, né sùnmo yakuunyeni tɔlaya nigbe ní gè, bè ti yègè naame Yewe yi?e mé gè. ¹³ Wi bé sɔnbapenne kɔni lè, ti?e nī gàa nī pe sí *kapi?ile kàsulugo* yaju?u né *kakuɔrɔ kaasuro* yaju?u kɔni gè, *saawalidengege* ti?e nī gè. Né ki cén kolimo kakuɔrɔ dè, kire yē kacuɔnrɔwò wire wu?u kanumo nē kapi?ile kàsulugo kaara ti yē. Yakaa gī gàa gī cɛnjenge wàlidengege.

¹⁴ «Kacuɔnrɔwò wi bé kolimo kakuɔrɔ sɔnbapenne sisien kàa tu?o, bè kàa ta?a sien nē wè njàa mé piyē ne ciilime kakuɔrɔ kúu dè: wi kàliige kɔli ngbówege nē gè táanme gè, né wi kàliige kɔli kabaligbuo nē wè, né wi kàliige tɔligo kabaligbuo nē wè.

¹⁵ «Bà wi bé sùnmo páa líe bè pi wo wi tíime kàmege kadaala nī lè, ¹⁶ bè wi kàliige kɔli kabiele nígi lè, bé sùnmo nyeri nyeri bè tɔliyo kolisiin Yewe yi?e mé gè. ¹⁷ Sùnmo báa pi bé kò wi kadaala nī lè, kacuɔnrɔwò wi bé páa ta?a sien nē wè njàa piyē ne ciilé wè: wi kàliige kɔli ngbówege nē gè táanme gè, né wi kàliige kɔli kabaligbuo nē wè, né wi kàliige tɔligo kabaligbuo nē wè. Sùnmo pi bé ta?a tieye nē yè baa kolimo kakuɔrɔ yaju?u sisien ki kíni nè puu gè. ¹⁸ Sùnmo senbe báa pi 'kò kacuɔnrɔwò wi kadaala nī lè, wi bé pi ta?a sien nē wè njàa piyē ne ciile wè, wi nyùgo nē gè. Kacuɔnrɔwò wi bé sí kàsulugosuo baara kúu dè wi mé Yewe yi?e mé gè.

¹⁹ «Kire kàdu?ume gè, kacuɔnrɔwò wi bé kapi?ile kàsulugo kakuɔrɔ kúu dè, bè kàsulugosuo baara kúu dè sien mé wè njàa mé piyē ne ciilime kakuɔrɔ kúu dè wi nú?ɔmɔ wu?u nē gè. Kire kàdu?ume wi bé kakuɔrɔ kaasuro yaju?u kɔni gè, ²⁰ bè ki ta?a *gbù?ɔrɔdi?e yafan?a* nē gè né yaliire yakenre ní dè. Bè ki bé kpí?ile kacuɔnrɔwò wi bé kàsulugosuo baara kúu dè wi mé, bà wi bé kò ciiliwe Yewe yi?e mé gè.

²¹ «A ki sí nyaa fuunmɔfɔli wī, a yakaa wè wi mé bè yere dáa ti miēni suɔ dè?, wi bé pen né sɔnbapenne nigbe ní, kolimo kakuɔrɔ woli lè, bè pa ni yègè naame Yewe yi?e mé gè kire ga buu pe- kàsulugosuo baara kúu dè wi mé. Wi bé yaliire yakenre fàri dè baa ki nē, míifuonibo juubaanyeni tɔlaya nigbe bàa pi 'nya?ami né sùnmo ní bè, né sùnmo yakuunyeni tɔlaya nigbe ní gè. ²² Wi bé pen miēni né gòtogolo siin ní kire ga laa gòri-wuɔyo siin ní, nè yeli né wi taagenme ní bè. Wi bé nigbe kɔn kapi?ile kàsulugo kakuɔrɔ woli, nī ni bé puu kakuɔrɔ kaasuro woli lè.

²³ «Cenyē kataanriwu?u nē gè, wi bé pen né ti ní kacuɔnrɔwò mé wè, wi ciilime wu?u nē gè, *Kpàlidi?e Kpáta?a* wíile mé lè, Yewe yi?e mé gè.

²⁴ «Kacuɔnrɔwò wi bé sɔnbapenne cò lè, kolimo kakuɔrɔ woli lè, né sùnmo yakuunyeni tɔlaya nigbe ní gè, bè ti yègè naame Yewe yi?e mé gè. ²⁵ Bà wi bé kolimo kakuɔrɔ sɔnbapenne kɔni lè, bé ni sisien kàa tu?o bè kàa ta?a sien njàa nē pe ciilé wè, wi kàliige ngbówege nē gè, né wi kàliige kɔli kabaligbuo nē wè, né wi kàliige tɔligo kabaligbuo nē wè.

²⁶ «Bà wi bé sùnmo páa líe bè pi wo wi tíime kàmege kadaala nī lè, ²⁷ bé sùnmo nyeri nyeri bè, tɔliyo kolisiin Yewe yi?e mé gè, né wi kàliige kɔli kabiele ní lè. ²⁸ Sùnmo báa bī wi kadaala nī lè, kacuɔnrɔwò wi bé sí páa ta?a sien wi kàliige kɔli ngbówege nē gè táanme gè, né wi kàliige kɔli kabaligbuo nē wè, né wi kàliige tɔligo kabaligbuo nē wè. Sùnmo pi bé ta?a tieye nē yè baa kolimo kakuɔrɔ yaju?u sisien ki kíni nè puu gè. ²⁹ Sùnmo senbe báa pi 'kò wi kadaala nī lè, kacuɔnrɔwò wi bé pi ta?a sien wi nyùgo nē gè njàa mé piyē ne ciilime kakuɔrɔ kúu dè; kacuɔnrɔwò wi bé sí kàsulugosuo baara kúu dè wi mé Yewe yi?e mé gè.

³⁰ «Wi bé gòtogolo siin cò gèle, kire ga laa gòriwuɔyo siin yè, nyàa ní wi 'pen yè nè yeli né wi taagenme ní bè. ³¹ Wi bé nigbe kɔn kapi?ile kàsulugo kakuɔrɔ woli, bé nī kɔn lè kakuɔrɔ kaasuro woli, bè ni fàri yaliire yakenre nē dè. Bà kacuɔnrɔwò wi bé kàsulugosuo baara kúu dè Yewe yi?e mé gè sien mé wè, njàa mé piyē ne ciilime kakuɔrɔ kúu dè.

³² «Keli yē fàn?a kaju?ulo gèle gàli kiyē ne nyu sien njàa wori nē dè, njàa wi yē né césenge yaabiime yaadielē ní lè, a ki yē sien njàa nī fɔngɔ ki 'cùru gè bè ciilime kakuɔrɔ yere suɔ dè.»

Kùɔnno yaama né pi ciilime wori dè

³³ A Yewe 'ki juu *Misa* né *Arawɔn* mé né jo:

³⁴ «A yeli kénì jíin *Kanaa* kùlo nī lè, kùlo nàa mi 'ken muɔ mé ni- puu yeli woli lè, a mi 'kùɔnno nyógo lè sa?a kàa nī gàa gī kùlo nī lè nàa nī yeli woli lè, ³⁵ sien njàa wu?u gī sa?a gè, wi bé sa ki juu *kacuɔnrɔwò* mé wè, bé jo: «Mi nyéni yakaa nyaa mi sa?a nī gè gàa gī kùɔnno

tíele lè.»³⁶ Kacuɔnrɔw wi bé ki juu bè gbènge bé jo pe-saʔa ki yeɛ ti mieni yige séni wire sa jíin baa, bè ki tiele sómigo lè bè wéli, bà ki bé puu yeɛ dáà dí saʔa nī gè tí gbè kò núʔwɔʔ. Kire kàduʔume, kacuɔnrɔw wi bé sa jíin saʔa nī gè bè ki sómigo wéli.

³⁷ «Wi bé kùɔnnɔw tíʔe sómigo gè bè wéli. A wi 'ki nyaa kùɔnnɔw yē gungo tieye nē yē, a gunyɔ tieye yi lamɔni céri dè á kire bèʔ a yi nyiye yē, a ki yē ni 'kàwiiye kún-minɔ gunyɔ nē yē,³⁸ kacuɔnrɔw wi bé yiri saʔa nī gè, bé wiile tón lè bè taa cenye kolisiin.

³⁹ «Cenye kolisiinwuʔu nē gè, wi bé ní koli ben bè kùɔnnɔw tíʔe sómigo gè bè wéli. A kàa 'fàri ki tíʔe nē gè saʔa gunyɔ nē yē,⁴⁰ kacuɔnrɔw wi bé ki juu bè gbènge pe-saʔa kàdeniye wuʔɔbi yē pe yige tíʔe gī nī kùɔnnɔw nī yē lè, pe- yi wáa bùguro kàduʔu mé gè tienuʔwɔ nī gè.

⁴¹ Wi bé ní tí pe-saʔa laame gunyɔ yi mieni kàari. Gàa pe 'kàari nè láʔa gunyɔ nē yē, pe bé ki koli bè ki wáa kàʔa kàduʔu mé gè, tienuʔwɔ nī gè.⁴² Pe bé sí ní kàdeniye yáa yiye líe, bè yi le péliye yi kòndiye nī yē, bé puuro táá tíʔe bè gunyɔ wɔligo yē.

⁴³ «A ki 'nyaa kùɔnnɔw ni 'nè koli ne saʔa cògí gè ne waa wè, nè ki yaʔa pe 'kàdeniye nyí kòn yè nè kúyè, né saʔa gunyɔ kàari yè nè yi wɔligo nè kúyè,⁴⁴ kacuɔnrɔw wi bé koli bè ki sómigo bè wéli. A wi 'ki nyaa kùɔnnɔw nī ne saʔa cògí gè ne waa wè, kùɔnnɔw yaama bī. Saʔa kíi núʔwɔ.⁴⁵ Pe 'yeli pe-saʔa cáan gè wī. Ki kàdari dè, né ki tiire ní dè, né ki puuro ní dè, pe bé ti koli bè ké kàʔa kàduʔu mé gè, bé ki wáa tienuʔwɔ nī gè.

⁴⁶ «A sien wáa 'jíin saʔa nī gè cenye nyáa yi mieni nī kíi tóngo gè, wi bé kò núʔwɔw fúw bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè.⁴⁷ A sien wáa 'sine kire saʔa nī gè, á kire bèʔ a wi 'lii baa ki nī gè, wi 'yeli bè wi burudo jíge dè.

⁴⁸ «A ki sí yē kacuɔnrɔw wi 'koli nè jíin baa saʔa nī gè bè ki sómigo bè wéli, bà pe yé saʔa wɔligo gè nè kúyè, a wi 'ki nyaa kùɔnnɔw nī saʔa cò gè? cígini wèʔ, kacuɔnrɔw wi bé ki juu bé jo saʔa ki 'kò ciilige; kùɔnnɔw yaama wè ki nēʔ.

⁴⁹ «Bè saʔa ki ciilime kakuɔw kúw dè, kacuɔnrɔw wi bé sínjapigele siin cò, né *sediri* tiige lège ní, né jèsii nǎa wī nyiwe kpólokpólo wè, né *isɔpi* wɛɛ ní.⁵⁰ Wi bé sínjapile pélile kɔni lè kàjuʔw nyuɔ naame gè, gáa nī pìndièle luʔw ki yē gè.⁵¹ Wi bé sí *sediri* tiige lège líe gè, né *isɔpi* wɛɛ ní dè, né jèsii nǎa wī nyiwe kpólokpólo wè, né sínjapile wowiile ní lè, bè ti nyówɔw sisen luʔw nī gè, sínjapile wuʔu gè nàa pe 'kɔni kàjuʔw nyuɔ naame gè nè ni sisen le gè pìndièle luʔw nī gè. Wi bé sisen nyeri nyeri gè tɔliyɔ kolisiin saʔa nī gè.

⁵² «Bè ki bé kpíʔile dí kacuɔnrɔw wi sí saʔa ciile gè, né sínjapile sisen ní gè, né pìndièle luʔw ní gè, né sínjapile wowiile ní lè, né *sediri* tiige lège ní gè, né *isɔpi* wɛɛ ní dè, né jèsii nǎa wī nyiwe kpólokpólo wè.⁵³ Wi bé sí sínjapile wowiile cò lè wi- ké né wi ní kàʔa kàduʔu mé, wi sa ni yaʔa ni- fini ni ké sɔnbirige nī gè. Bè ki bé kpíʔile

wi bé kàsulugosuw baara kúw dè saʔa nī gè, bà ki bé kò ciilige Yewe yiʔe mé gè.

⁵⁴ «Keli yē fànʔa kajuʔulo gáli gíele césege yaabiime wuʔu nē gè, né wírele wuʔu nē gè,⁵⁵ né kùɔnnɔw yaama báa bī burudo nē dè kire ga laa saʔa nē gè,⁵⁶ né yatinge wuʔu nē gè né fielige wuʔu nē gè, á kire bèʔ tie-fiile wuʔu nē gè nàa nī césege nē gè.⁵⁷ Kiyē ne ten-mene kanʔa kenme bī nē ki 'yeli pe- ki juu síe a yege gī yē ciilige kire ga laa núʔwɔw Yewe yiʔe mé gè. Keli yē fànʔa kajuʔulo gáli gíele kiyē ne nyu césege yaabiime né kùɔnnɔw yaama wuʔu nē gè.»

Nàguw núʔwɔw wori dè

15 A Yewe 'ki juu *Misa* né *Arawɔn* mé né jo:

² «-Ki juu *Isirayeliyè* mé bèle ye- kire fànʔa kajuʔulo tie gèle pe nē:

«A fiinmenige 'nàguw ó nàguw cò wè, a finime ne yigi wi mé wè, wi bé kò núʔwɔw Yewe yiʔe mé gè.³ Ki n'ge gáa ki bé ki tie nàguw wī núʔwɔw wè: a finime ne yigi wi mé wè, kire ga laa a finime pi péni finme tíʔe tón gè, kire nē wi núʔwɔ.

⁴ «Yasinege ó yasinege nē kire nàguw wi bé sine wè, ki bé kò núʔwɔw. Yege ó yege míeni nē wi bé téní gè, ki bé kò núʔwɔw.⁵ A wáa míeni 'cò nè taa kire nàguw nǎa wi yasinege nē gè, wi 'yeli bè wi burudo jíge dè bé sí gbéli né luʔw ní; wi bé sí kò núʔwɔw fúw bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè.⁶ Nàa míeni wi bé téní yege nē gáa nē kire nàguw wi 'téní gè, wi 'yeli bè wi burudo jíge dè bé sí gbéli né luʔw ní; wi bé sí kò núʔwɔw fúw bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè.

⁷ «Sien nǎa míeni wi bé cò daa kire nàguw wi céri nē dè, wi 'yeli bè wi burudo jíge dè bé sí gbéli né luʔw ní; wi bé sí kò núʔwɔw fúw bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè.⁸ A kire nàguw wi 'tíenre sùlugu nè wáa sien wáa nē nǎa wī ciiliwe wè, kire sien wè, wi 'yeli bè wi burudo jíge dè bé sí gbéli né luʔw ní; wi bé sí kò núʔwɔw fúw bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè.

⁹ «Suɔnkolo ó suɔnkolo nē kire nàguw wi bé téní lè, ni bé kò núʔwɔw.¹⁰ Sien ó sien wi bé cò daa yakaa nē gáa ki 'puu wi laara gè, wi bé kò núʔwɔw fúw bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè. A wáa 'yakaa líe gáa ki 'puu wi láara gè, wi 'yeli bè wi burudo jíge dè bé sí gbéli né luʔw ní; wi sí kò núʔwɔw fúw bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè.

¹¹ «Kire nàguw nǎa wī yaawa wè, a wi kiyé yi 'cò nè taa sien ó sien nē, nè ki yaʔa wī kiyé jíge yèʔ, kire sien wi 'yeli bè wi burudo jíge dè bé sí gbéli né luʔw ní; wi bé sí kò núʔwɔw fúw bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè.

¹² Yakpíʔilige ó yakpíʔilige nē kire nàguw wi bé cò daa gè, gáa pe 'faan né cuʔu ní gè, pe bé ki kpúɔn bè muʔwɔw. Gunnege ó gunnege nē wi bé cò daa, pe bé ki jíge né luʔw ní.

¹³ «Finime báa pi cí ki yaʔa nàguw wi nē kò núʔwɔw wè, a pi 'kúw bè, wi 'yeli bè cenye kolisiin sige bèri ciilime

kacuɔrɔ kele kúu gèle, bé wi burudo jíge dè, bé wi céri gbéli dè né pìndiɛ luɔ ní; wi bé cìile.

¹⁴ «Cenyɛ kataanriwuɔ nē gè, wi bé pen né gòtogolo siin ní, kire ga laa gòriwuɔɔ siin ní; wi bé pen Yewe yiɛ mé gè, *Kpàlidiɛ Kpátaɔa* wiile nē lè, bé yi ken *kacuɔnrirɔ* mé wè. ¹⁵ Kacuɔnrirɔ wi bé nigbe kòn *kapiɔile kàsulugo kakuɔrɔ* woli, bé siinwoli kòn lè *kakuɔrɔ kaasuɔuro*. Bà kacuɔnrirɔ wi bé kàsulugosus baara kúu dè wi mé Yewe yiɛ mé gè, wi finime wolo wuɔ nē gè.

¹⁶ «A nàguɔ wi nàguɔm luɔ ki 'wo wi mé gè, wi 'yeli bè wi céri ti mieni gbéli né luɔ ní; wi bé sí kò nùɔɔwɔ fúu bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè. ¹⁷ Burugo ó burugo, kire ga laa sènge ó sènge nē ki bé wo gè, pe 'yeli pe- ki jíge né luɔ ní; ki bé sí kò nùɔɔwɔ fúu bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè.

¹⁸ «A nàguɔ wáa 'celiwe nyóɔgɔ saɔa nī gè, pe 'yeli pe 'piye gbéli né luɔ ní gè; pe bé sí kò nùɔɔwɔ fúu bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè.»

Celiwe sɔsien wolo núɔɔwɔ wori dè

¹⁹ «A celiwe wii gbéligɛ nē gè, a sɔsien ki ŋu wi mé gè, wi bé kò nùɔɔwɔ cenyɛ kɔlisiin. Nàa wi bé cò daa wi nē wè, wi bé kò nùɔɔwɔ fúu bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè.

²⁰ «Bè wi yaɔa wi gbéligɛ lèlè nī lè, yege ó yege gáa nē wi 'sínɛ gè né yege ó yege gáa nē wi 'ténɛ gè ki bé kò nùɔɔwɔ. ^{21,22} Nàa wi bé cò daa ki yasinɛge nē gè, kire ga laa ki yatenigɛ nē gè, wi 'yeli bè wi burudo jíge dè, wi sí gbéli né luɔ ní gè; wi bé sí kò nùɔɔwɔ fúu bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè. ²³ A ki 'nyaa yege káa 'puu wi yasinɛge nē dè kire ga laa wi yatenigɛ nē gè, sien ó sien wi 'cò nè taa ki nē, wi bé kò nùɔɔwɔ fúu bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè.

²⁴ «A ki sí nyaa nàguɔ 'wi nyóɔgɔ saɔa nī, a ki yē wi gbéligɛ sɔsien ki 'nàguɔ mǎrigɛ wè, wi bé kò nùɔɔwɔ † cenyɛ kɔlisiin; yasinɛge ó yasinɛge gáa nē wi 'sínɛ gè ki bé kò nùɔɔwɔ.

²⁵ «A sɔsien ne ŋu celiwe mé wè, fúu nè taa cenniɔeye yè gáa ki wè nugo? né gbéligɛ lèlè wuɔ ní gè?, kire ga laa sɔsien wolo nī ne waa ne mɔɔgɔ nè tóri gbéligɛ cenyɛ nē yè, wi bé kò nùɔɔwɔ súuri lèlè ó lèlè nī ki ŋu gè, majo bè wi cī puu nùɔɔwɔ gbéligɛ lèlè nī lè ††.

²⁶ «Bè wi 'yaɔa kire sɔsien wolo lèlè nī lè, yege ó yege gáa nē wi 'sínɛ gè, né yege ó yege gáa nē wi 'ténɛ gè, ki bé kò nùɔɔwɔ, kanumɔ nē wi gbéligɛ lèlè nī lè. ²⁷ Sien ó sien wi 'cò nè taa yege dáa nē dè, wi bé kò nùɔɔwɔ. Wi 'yeli bè wi burudo jíge dè bé sí gbéli né luɔ ní; wi bé sí kò nùɔɔwɔ fúu bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè.

† Wéli baa 18.19; 20.18. †† Wéli baa Mat 9.20-22; Mar 5.25-34; Luk 8.43-48.

²⁸ «A ki sí nyaa kire sɔsien wolo ni 'kúu lè, celiwe wi bé cenyɛ kɔlisiin sigɛ; kire kàduɔumɛ wi bé kò cìiliwe.

²⁹ Cenyɛ kataanriwuɔ nē gè, wi bé pen mieni né gòtogolo siin ní, kire ga laa gòriwuɔɔ siin ní, bé ke ken *kacuɔnrirɔ* mé wè, *Kpàlidiɛ Kpátaɔa* wiile nē lè.

³⁰ «Kacuɔnrirɔ wi bé nigbe kòn *kapiɔile kàsulugo kakuɔrɔ* woli, bé nī kòn lè *kakuɔrɔ kaasuɔuro* woli. Bà wi bé kàsulugosus baara kúu dè Yewe yiɛ mé gè, wi sɔsien wolo nùɔɔwɔ wuɔ nē gè.

³¹ «Bè ki bé kpiɔile dí yeli- *Isirayeliyé* wáli bèle bè téngɛ yege gáa nē ki bé pe nùɔɔwɔ gè Yewe yiɛ mé gè, bé sí ki kpiɔile mi fāga pe 'kpúɔn gbúu? a pe 'mi *Kòridiɛ* nùɔɔwɔ gè gáa gī pe sunɔɔwɔ nī bè.

³² «Gáli keli yē fānɔa kajuɔulo gáli kiyē ne nyu nàguɔ wori nē dè, nàa mé finime piɛ ne ŋu bè, né mieni nàa mé nàguɔm luɔ ki 'wo gè a wi 'kò nùɔɔwɔ, ³³ né celiwe mieni ní wè, wi gbéligɛ lèlè nī lè, né sien ó sien, nàguɔ yo, celiwe yo, nàa mé yakaa ne yigi wi fiere tiɔe nī gè, né nàguɔ ní wè nàa wi 'celiwe nyóɔgɔ wè wi saɔa nī gè, celiwe nàa wī nùɔɔwɔ wè Yewe yiɛ mé gè.»

Kapiɔile Kàsulugosus cenge wori dè

(16.1-16.34)

16 *Arawɔn* jaala siin kùulo kàduɔumɛ gè, peli báli pe 'kúu lèlè lí nī pe 'sɔɔɔ nē kpɔni Yewe yiɛ mé gè †, a Yewe 'juu né *Misa* ní. ² A Yewe 'wi ye:

«-Ki juu muɔ luɔ *Arawɔn* mé wè wi fāga de jiin? wi nyéni lèlè nī lè *tiɛcɛnjenge wàlidɛngɛge* nī gè? gáa gī gunbɔli fēni kúrugɔ wè, kàsulugo suɔdiɔe yiɛ mé gè gáa gī *nyakungɛge finɔge* naame gè nè ki tón gè. Kire bé ki yaɔa wi fāga kúu? a mi kénɛ tigi kàsadibage nī gè, *kàsulugo suɔdiɔe* naame gè ††.

³ «Lèlè lí nī wi 'jiin saawalidɛngɛge nī gè, *Arawɔn* wi 'yeli bè nèpiɛyeliɛ cò lè bè jiin né ni ní, *kapiɔile kàsulugo kakuɔrɔ* woli lè, né sɔnɔɔwɔ ní wè, *kakuɔrɔ kaasuɔuro* wuu wè. ⁴ A wi kénɛ wii gbéli wè nè kúu né luɔ ní gè, wi bé buruwalidɛngɛ dáa le dè: *len* burudɔnigo wàlidɛngɛge gè, bé sí len jàdigi le wè, bé sí wii puɔ bè cò né len burugo mǎnana ní lè, bé sí len ndɔnjenge tón gè.

⁵ «*Isirayeliyé* tògo sienne pe bé kakuɔrɔ yajuuro dáa ken dè wi mé: síkaplilɔ siin, *kapiɔile kàsulugo kakuɔrɔ* wuulo, né sɔnɔɔwɔ nigbe, *kakuɔrɔ kaasuɔuro* wuu.

⁶ «*Arawɔn* bé pen né *kapiɔile kàsulugo* nèpiɛyeliɛ ní lè wire tíime woli lè, bè kàsulugosus baara kúu dè wire tíime wuɔ nē gè né wi saɔa wuulo wuɔ nē gè. ⁷ Wi bé síkaplilɔ siin cò bèle bè pe yérigɛ Yewe yiɛ mé gè, *Kpàlidiɛ Kpátaɔa* wiile nē lè. ⁸ Bà *Arawɔn* bé bigɛle wáa gèle síkaplilɔ siinwuɔ nē gè. Síkaplilɔ wáa bé puu

‡ Wéli baa 10.1-7. †† *Koliyo* 2-3 tiɔe nī gè, wéli baa Eb 9.7.

Yewe mé, ɲii wi bé sí puu ɲàa pe bé cira bè tórigo waama kùlo nī lè †. 9 Bà wi bé síkapɔli ɲii siɣere wè bè kpɔni ɲàa biɣele ke 'tìe Yewe wuu wè, bé wi kòn kapiɣile kàsulugo kakucɔ. 10 Gàa ki 'síkapɔli siinwuu kúc wè, ɲàa biɣele ke 'ki tìe wire pe bé cira bè tórigo waama kùlo nī lè, pe bé wi yérige yaɣa wiiwe Yewe yiɣe mé gè, bè kàsulugosuo baara kúc dè wi nē bè wi cira bè tórigo waama kùlo nī lè.

11 «Bà Arawɔn bé pen né nɛpiyelile ní lè, kapiɣile kàsulugo kakucɔ woli lè, bè kàsulugosuo baara kúc dè wi tíime kenme nē bè né wi saɣa wuulo kenme nē bè. Wi bé nɛpiyelile kɔni lè, wire tíime kapiɣile kàsulugo kakucɔ woli lè. 12 Wi bé tingbopile líe lè bé sí kàsunneganɣana kòn gbùɣɔɔdiɣe yafanɣa nī gè gàa gī Yewe yiɣe mé gè, bè tingbopile nyi lè. Wi bé nūdaanna wusuna míige kagbuunyeyeyei siin kòn, bè jíin né ki ní gunbɔli fèni kúrugu wè. 13 Bà wi bé wusuna míige wo gè kàsunneganɣana nē gèle Yewe yiɣe mé gè, kire ga buu wusuna wírige ki bé kàsulugo suɔdiɣe tɔn gè, gàa gī nyakungenge finɣege nē gè ††, bè ki bé kpiɣile wí ga tii kuu?

14 «Wi bé wi kabiele nígi lè nɛpiyelile ni sísien nī gè bè ki nyeri nyeri kàsulugo suɔdiɣe yiɣe nē gè, gàa gī cengenyenifoligɔli mé gè, bé sí sísien káa nyeri nyeri tɔliyo kɔlisiin kàsulugo suɔdiɣe yiɣe mé gè.

15 «Bà wi bé síkapɔli kɔni wè, sienne pe kapiɣile kàsulugo wuu wè, bé sísien líe gè bè jíin gunbɔli fèni kúrugu wè. Bà wi bé ki kpiɣile míeni né sísien ní gè majo bè wi 'ki kpiɣile nɛpiyelile sísien ní gè: wi bé ki nyeri nyeri kàsulugo suɔdiɣe nē gè né kàsulugo suɔdiɣe yiɣe mé gè.

16 «Bè ki bé kpiɣile wi bé kàsulugosuo baara kúc dè tiécɛnjenge wàlidengege wuɣu nē gè, Isirayeli sienne pe núcɔmɔ kele né pe tuudiɣele kenme nē bè, kire 'jo Isirayeliyè pe kapiɣile ke mieni gèle. Bè wi bé ki kpiɣile míeni Kpàlidiɣe Kpátaɣa wuɣu nē gè, né ki cén kii téngege pe núcɔmɔ sunɣɔmɔ nī bè.

17 «Sien si yeli bè puu Kpàlidiɣe Kpátaɣa nī gè? bè líe lè lè líi nī Arawɔn bé jíin wè, bè kàsulugosuo baara kúc dè tiécɛnjenge wàlidengege nī gè, fúɔ bè taa lè lè líi nī wi bé yiri míeni wè. Wi bé kàsulugosuo baara kúc dè wire tíime kenme nē bè, né wi saɣa wuulo kenme nē bè, né Isirayeliyè tògo ki mieni wuɣu nē gè.

18 «Kire kàduɣume wi bé yiri Kpàlidiɣe Kpátaɣa nī gè bè ké gbùɣɔɔdiɣe yafanɣa mé gè, gàa gī Yewe yiɣe mé gè. Wi bé kàsulugosuo baara kúc dè gbùɣɔɔdiɣe wuɣu nē gè. Bà wi bé nɛpiyelile sísien káa tuɣ, né síkapɔli sísien káa ní, bè sa ki taɣa gbùɣɔɔdiɣe yafanɣa ki nyegele nē gèle bè ki màɣa. 19 Bà wi bé sísien káa nyeri nyeri né wi kɔli kabiele ní lè gbùɣɔɔdiɣe nē gè tɔliyo

† Síkapɔli siinwuu, wi bé kapiɣile líe gèle bè ké waama kùlo nī lè; wéli baa mieni koliyo 16.10. Eburu sienre ti 'ki juu né jo: azazeli. Ki kɔri wii filige nē cén?. Sienne páli nē tiɣe gáa sienre yiɣe dè nē jo: Azazeli wuu wè. †† Wéli baa Yir 25.16-22.

kɔlisiin. Bè ki bé kpiɣile wi bé ki ciile Isirayeli sienne pe núcɔmɔ kele nē gèle bè ki wáli dénge Yewe mé wè.

20 «A wi 'tíeyeyé nyàa ciile yè nē kúc yè, saawalidengege gè, né Kpàlidiɣe Kpátaɣa gè, né gbùɣɔɔdiɣe yafanɣa ní gè, wi bé pen né síkapɔli wowiiwe ní wè. 21 Arawɔn wi bé wi kiye siin taɣala yè síkapɔli wowiiwe wi nyùgo nē gè, bé sí Isirayeliyè kolimɔ kele ke mieni juu né pe tuudiɣele ní gèle, kire 'jo pe kapiɣile ke mieni gèle. Wi bé ke juu bè taɣa síkapɔli wi nyùgo nē gè, kire kàduɣume sien ɲàa pe 'nyieneyé nē kòn wè, wi bé síkapɔli cira wè bè tórigo waama kùlo nī lè. 22 Síkapɔli wi bé Isirayeliyè kolimɔ tugoro ti mieni tugo bè ké né ti ní líi? waama kùlo nī lè.

23 «Bà Arawɔn bé koli jíin Kpàlidiɣe Kpátaɣa nī gè, bè len burudo fòri dè bè ténge, dàa wi yé kini nē le dè né jíin tiécɛnjenge wàlidengege nī gè. 24 Wi bé gbéli né luɣ ní tiéwalidengege káa nī, bé wi tíime burudo le dè. Bà wi bé yiri bè kakucɔ kaasuɣuro sórigo dè, wire tíime wori dè, bé sí kakucɔ kaasuɣuro sórigo dè, sienne pe wori dè, bè kàsulugosuo baara kúc dè wire tíime kenme nē bè né sienne kenme nē bè. 25 Wi bé kapiɣile kàsulugo kaara ti sùnɔmɔ tiéyeyé sórigo yè gbùɣɔɔdiɣe yafanɣa nē gè.

26 «Nàguo ɲàa wi yé síkapɔli cira wè nē tórigo waama kùlo nī lè, wi 'yeli bè wi burudo jíge dè wí sí gbéli né luɣ ní. Kire kàduɣume wi bé gbè jíin bùguro nī dè.

27 «Kapiɣile kàsulugo nɛpiyelile lè né kapiɣile kàsulugo síkapɔli ní wè, dàa sísien Arawɔn 'líe nē jíin tiécɛnjenge wàlidengege nī gè nē kàsulugosuo baara kúc dè, pe bé ké bùguro kàduɣu mé gè né ti kaasenre ní dè, né ti sènye ní yè, né ti fire ní dè, bè sa ti sórigo péwu.

28 ɲàa wi 'ti sórigo dè, wi 'yeli bè wi burudo jíge dè, wí sí gbéli né luɣ ní. Kire kàduɣume wi bé gbè jíin bùguro nī dè.

29 «Tire bé puu fànɣa kaala yeli mé lè lè ó lè lè nī: yeye kɔlisiinwuɣu ki cenye kiéwuɣu nē gè, yeli bé yiye cérigé, yeli sí baara yafien kúcɣ, Isirayeli sien yo, kire ga laa nabɔnwɔ wáa yo, ɲàa wí ténwé yeli sunɣɔmɔ nī bè ‡.

30 Né ki cén kire cenge gī pe bé kàsulugosuo baara kúc dè yeli mé, bè yeli ciile yeli kapiɣile ke mieni nī gèle. Yeli 'yeli bè puu ciilile Yewe yiɣe mé gè. 31 Ki bé puu yeli mé cɛndenige né ní cenɣɔɔdaɣa; yeli sí baara yafien kúcɣ. Kire cenge gè yeli bé yiye cérigé. Tire yè fànɣa kaala lè lè ó lè lè.

32 «Nàa wi bága de kàsulugosuo baara kúu dè, wi bé puu kacuɔnrirɔ ɲàa pe yé siennyienegɔnwɔ sùnɔmɔ wo bè wi nē wè, né sientenge kele kúc gèle wi nē wè, wi-wi tuu sindiɣe líe gè bè kò kacuɔnrirɔ. Wire wi béri len burudo wàlidengeré nii dè, 33 béri kàsulugosuo baara kúu dè tiécɛnjenge wàlidengege wuɣu nē gè, né Kpàlidiɣe Kpátaɣa wuɣu nē gè, né gbùɣɔɔdiɣe yafanɣa wuɣu nē

‡ Koliyo 29-34 tiɣe nī gè, wéli baa 23.26-32; Tɔr 29.7-11.

gè, béri kàsulugosuo baara kúu dè míeni kacuonriw mé bèle né Isirayeliyé tògo sienne pe mìeni ní.

³⁴ «Tire yè fàn?a kaala lèlè ó lèlè nī: tɔlɔgɔ nigbe yiele nī lè, kàsulugosuo baara ti 'yeli bè kúu Isirayeli sienne pe kapi?ile wu?u nē gè.»

A Arawon 'ki kpi?ile dàa ti mìeni Yewe yé juu nē gbènge Misa mé wè.

ISIRAYELIYE PE 'YELI BE PIYE PUJ YEWE NÈ WE BE PUU TIÈLE FUN

(17.1–25.55)

Kakuwɔ yajuuro sisen wori dè

17 A Yewe 'ki juu Misa mé né jo:

² «-Ki juu Arawon né wi jaala mé bèle, né Isirayeli sienne pe mìeni ní, ma kele gáli tiè gèle pe nē. Ti n'de dàa Yewe wi 'juu nē gbènge dè:

³ «Sien ó sien wī Isirayeliyé wuu wè, a wi je nùɔ kɔni, kire ga laa sinbapile nī yo, síkpuɔ wī yo, bùguro nī dè kire ga laa bùguro kàdu?u mé gè, ⁴ nē ki ya?a a wii pen? nē péni wi kpu?ɔwɔ ken dè Yewe mé wè? Kpàlidi?e Kpá-ta?a wiile nē lè Yewe Kòridi?e yi?e mé gè?, kire kapiile ni bé kò wi nyùgo nē gè, sisen woli lè. Bè wi nyéni sisen wo gè, pe bé wi yige péwu baa wi sienne sun?ɔwɔ nī bè.

⁵ «Bè ki bé puu, pe fāga de kakuwɔ yajuuro kɔnigi dè sinbirige nī gè?; Isirayeli sienne pe 'yeli pe- pen né pe kakuwɔ yajuuro ní dè kacuonriw mé wè, Kpàlidi?e Kpáta?a wiile mé lè, bè ti ken Yewe mé wè, yanyige yakɔwɔ. ⁶ Kacuonriw wi bé sisen nyeri nyeri gè Yewe gbù?ɔwɔdi?e yafan?a nē gè, Kpàlidi?e Kpáta?a wiile nē lè, bé sí sùnɔwɔ tièye sórigo yè, kakuwɔ dáa nùdaanna ni Yewe fungo nyígi gè.

⁷ «Bè ki bé puu piyè ní de yasunɔwɔ sungu yè? nyàa yī síkapɔlilɔ tíle bèle? bé pe Kuloceliè ya?a wè, béri waa yasunro kúrugú dè majo nàjaacelile bíle. Tire yè fàn?a kaala yeli mé lèlè ó lèlè nī, kèngelè ke mìeni nī.

⁸ «Né míeni muɔ bé ti juu pe mé: sien ó sien nāà wī Isirayeli sa?a wuu wè, kire ga laa nabɔwɔwɔ nāà wī téní-we pe sun?ɔwɔ nī bè, a wi 'pen bè pa kakuwɔ kaa-su?uro ken, kire ga laa kakuwɔ táà tiye ken dè, ⁹ nē ki ya?a wii pen? né kakuwɔ yaju?u ní gè? Kpàlidi?e Kpá-ta?a mé gè bè ki ken Yewe mé wè?, pe bé wi yige péwu baa wi sienne sun?ɔwɔ nī bè.»

Sii wii sisen nī gè

¹⁰ «A ki 'nyaa Isirayeli sa?a sien wáà, kire ga laa nabɔwɔwɔ wáà nāà wī téníwe pe sun?ɔwɔ nī bè, a wi

'sisen káa gè, m'bé kàdu?u wáa wi mé bé wi yige péwu wi sienne nī bèle. ¹¹ Né ki cén yawiire ti mìeni sii wii ti sisen nī gè.

«Mi Yewe wè, mi nyéni sisen ken gè yeli mé gbù?ɔwɔdi?e yafan?a nē gè kire ga buu bè kàsulugosuo baara kúu dè yeli sii wuu wè. Sisen kire kenme nē kàsulugosuo kakuwɔwɔ tii ne kúu, né ki cén sii wii sisen nī gè †. ¹² Kire kenme nē mi 'ki juu Isirayeli sienne mé bèle né jo: Sien wáà fáala sí ga tii sisen káa gè yeli sun?ɔwɔwɔ nī bè?. Nabɔwɔwɔ nāà wī téníwe yeli sun?ɔwɔwɔ nī bè, wire míeni sí gbè ki káa?.

¹³ «A ki 'nyaa Isirayeli sien wáà, kire ga laa nabɔwɔwɔ wáà, nāà wī téníwe Isirayeliyé sun?ɔwɔwɔ nī bè, a wi 'ta?a nyà?ayegé káà nē nē ki cira nē cò nē ki kpúu gè, kire ga laa sínjin?e káà nē, tire dáà ti bé gbè káa dè, wi 'yeli bè ki sisen wo gè dàala nē lè bé ki tón né tárige ní.

¹⁴ «Né ki cén yawiire ti mìeni sii wii ti sisen nī gè. Kire nē mi nyéni ki juu Isirayeli sienne mé bèle né pe ye: Yeli sí ga tii yawi?i káà fáala sisen káa gè?, né ki cén yawiire ti mìeni sii wii ti sisen nī gè. Nāà wi bé ki káa gè, pe 'yeli bè wi yige péwu baa wi sienne sun?ɔwɔwɔ nī bè ††.

¹⁵ «Sien ó sien wī kùlo sien wè, kire ga laa nabɔwɔwɔ wè, a wi 'yaju?u káà káa gáa ki 'kúu kiiime gè, kire ga laa gáa nyà?ayegé káà 'kpúu gè, wi 'yeli bè wi burudo 'jíge dè bé gbéli né lu?w ní. Wi bé sí kò nú?ɔwɔwɔ fúɔ bè pa nò cengenyejiin lèlè nī lè, bà wi bé koli bè kò ciiliwe. ¹⁶ A wii wi burudo jíge dè? né wi céri gbéli dè né lu?w ní gè?, wi bé wi kolimɔ tugoro tugo dè.»

Fàn?a sienre dáà ti nyu fierefun kele nē gèle

18 A Yewe 'ki juu Misa mé né jo:

² «Ma sienre dáà juu dè Isirayeliyé mé bèle: «Mi yè Yewe, yeli Kuloceliè wè. ³ Yeli sì yeli bága kele gáli ke kàli kpi?ile gáli piyè ne kpín?ini Ezipiti kùlo nī lè?, baa yeli yé puu ténine bèle, né gáli piyè ne kpín?ini míeni Kanaa kùlo nī lè, baa mi bé sa yeli nyógo bèle. Ye fāga de tári de yeligi né pe fàn?a kele ní gèle?. ⁴ Yeli 'yeli bèri lúru mi kàyu?ujuuro mé dè, yeli béri mi fàn?a kele cògí gèle bèri tári de yeligi né ti ní. Mi yè Yewe, yeli Kuloceliè.

⁵ «Yeli béri mi fàn?a kele né mi kàyu?ujuuro cògí dè; a sien wi 'ti cò dè, wi bé sii taa tire kenme nē. Mi yè Yewe ‡.

⁶ «Nàguɔ wáà fáala sì yeli bè si?ere kpɔni wi narige wuu wáà nē? nāà wī celiwe wè? bè wi cén celiwe?. Mi yè Yewe.

⁷ «Muɔ fāga fiere wáa muɔ tuu nē wè bè muɔ yàa cén wè celiwe?. Né ki cén wii muɔ yàa; muɔ sì yeli bè wi cén celiwe?.

† Wéli baa Eb 9.22. †† Wéli baa Sél 9.4; Lev 7.26-27; Fàn 12.16,23; 15.23. ‡ Wéli baa Ney 9.29; Ezek 18.9; 20.11-13; Luk 10.27-28. Ki sienre ti 'juu baa Wurɔ 10.5; Gal 3.12.

⁸ «Muc fāga muc tuu cuc wáà fáala cén celiwè?. A muc 'kire kpí?ile gè, muc 'fiere tón muc tuu nē wè †. ⁹ Muc fāga muc siinyeni cén wè celiwè?, nàa wī muc tuu wi póri wè, á kire bè? nàa wī muc yàa póri wè?, nàa wi 'lié né muc nī saanugo nī gè, á kire bè? a wi cénì lie kōli káà ki-iyé mé yo ††.

¹⁰ «Muc fāga muc jaa wi póri cén wè celiwè?, kire ga laa muc póri wi póri wè?. A muc 'kire kpí?ile gè, muc 'tíime fiere wáa miè nē.

¹¹ «Muc tuu cuc wáà póri wè, muc fāga wi cén celiwè?. Wi yē muc tuu pùc wī, né ní muc siinyeni.

¹² «Muc tuu laayirinyeni nàa wī celiwè wè, muc fāga wi cén celiwè?. Wī muc tuu siinyeni nàa wi 'kpcni wi nē wè. ¹³ Muc yàa wi laayirinyeni nàa wī celiwè wè, muc fāga wi cén celiwè?. Wī muc yàa siinyeni nàa wi 'kpcni wi nē wè.

¹⁴ «Muc tuu laayirinyeni nàa wī nāguo wè, muc sī yeli bè fiere tón wi nē bè wi cuc cén wè celiwè?. Né ki cén wī muc tuu wáa cuc.

¹⁵ «Muc fāga muc jaa cuc cén wè celiwè?. Muc jaa cuc wī; muc sī yeli bè wi cén celiwè? ‡.

¹⁶ «Muc fāga muc laayirinyeni wáa cuc cén celiwè?. Né ki cén muc bé fiere tón muc laayirinyeni nē wè ††.

¹⁷ «Nuufōli né wi póri wè, muc fāga pe siin cén bèle celile?. Muc jaa póri yo, kire ga laa muc póri wi póri yo, muc fāga pe wáa líe bè wi cén celiwè?. Piyē muc siinyenine bálì pe 'kpcni muc nē wè: kapiigbu?c gī ††.

¹⁸ «Muc fāga muc cuc wi siinyeni líe wi yejuo?, bè wi cén celiwè?, bè ki ya?a muc cuc wi tíin sii nē.

¹⁹ «A celiwè wi yē nū?cwo wi gbéligé lèlè nī lè, muc fāga wi nyó?c sa?a nī? †††.

²⁰ «Muc fāga muc siennyeni wi cuc cén wè celiwè?. A muc 'kire kpí?ile gè muc bé miè nū?c †††.

²¹ «Muc fāga muc puo wáa fáala kpúu wè bè ken Mɔɔki [§] yasungo mé gè?, bè muc Kulocelié mí?e fa?a gè?. Mi yē Yewe ^{§†}.

²² «Muc sī yeli bè síne né muc nāganyeni ní?, majo celiwè wī?. Kire yē kafunnc nàa nī sipiile ^{§††}.

²³ «Muc sī yeli bè síne né yaju?u ní?; muc bé miè nū?c né ki ní. Celiwè míeni sī yeli bè wī ken yaju?u mé bè síne né ki ní?; tètii kaala nī ^{§†}.

²⁴ «Ye fāga yīye nū?c né kaala nàa ni làa ní?, né ki cén keke gáli keli ní kùlogolo sienne pe 'pīye nū?c, bálì mi je cira yeli yī?e mé gè. ²⁵ Kùlo ni mièni ni yé kò nū?cwo, a mi 'pe wu?c pe kolimc kenme nē bè. Kire nē kùlo ni bé ni ténivɔlilɔ tūgu bèle bè yige.

† Wéli baa Lev 20.11; Fàn 27.20; Kor1 5.1 . †† Wéli baa 20.17; Fàn 27.22; Sam2 13.11-14; Ezek 22.11 . ‡ Wéli baa Sél 38.26; Lev 20.12; Ezek 22.11 . †† Wéli baa 20.21; Mat 14.3-12. †† Wéli baa 20.14; Fàn 27.23. ††† Wéli baa 15.24; 20.18; Ezek 22.10. ††† Wéli baa Yir 20.14; Lev 20.10; Fàn 5.18; Sam2 11.2-12.13 . § Mɔɔki wire yé puu Amoyé pe kulocelié wáa. Pe 'puu ne pe piile nyógi bèle kàsun ní gè bèri Mɔɔki sungu né pe ní. Wéli baa 20.2-5; Kùlo2 23.10; Zer 32.35 . §† Wéli baa 20.2-5; Fàn 12.31; Kùlo2 17.17; Zer 7.31; Njún 106.37-38 . §†† Wéli baa Sél 19.5; Lev 20.13; Kàyu 19.22; Wurc 1.27 . §† Wéli baa Yir 22.18; Lev 20.15-16; Fàn 27.21.

²⁶ «Yeli bèle, yeli 'yeli bè mi fàn?a kele né mi kàyu?uju-uro cò dè. Ye fāga tíi bága kafunnc làa fáala kpí?ile?, a ki cénì nyaa yeli tíime wuu wáa wī yo, a ki cénì nyaa nabonwo nàa wī téniwè yeli sun?cwo nī bè yo. ²⁷ Né ki cén sienne bálì pe 'puu baa yeli yī?eme gè, peli yé kafungolo gáli kpí?ile gèle, a kùlo ni 'kò nū?cwo. ²⁸ Kire kenme nē ye fāga kùlo nū?c lè?, kire ga buu kùlo ni fāga yeli tūgu bè yige?, majo bè ni yé kùlogolo gáli sienne tūgu bèle nè yige wè, bálì pe 'puu baa yeli yī?eme gè. ²⁹ Né ki cén bálì pe mièni pe 'kafungolo gáli kpí?ile gèle, pe bé pe yige péwu pe sienne sun?cwo nī bè.

³⁰ «Yeli 'yeli bè mi kajuugbengele cò gèle, kire ga buu yeli fāga kafunnc làa fáala kpí?ile?, gáli sienne pe yé kpí?ile séni yeli 'jīin baa kùlo nī lè. Bè ki bé puu yeli sī ga tíi yīye nū?c?. Mi yē Yewe, yeli Kulocelié wè.»

Fàn?a kaju?ulo gáli ke nyu sínne wori nē dè

19 A Yewe 'ki juu Misa mé né juo:

² «Ma sienne dáa juu dè *Isirayeliyé* mé bèle:

«Yeli sí yeli bè puu tielé fùn, né ki cén mi Yewe, yeli Kulocelié wè, mi yē tielé fùn ^{§††}.

³ «Sien ó sien 'yeli bèri wi yàa né wi tuu kpóri wè ^{§†}, sien ó sien 'yeli bè mi *cendeniyé* cò yé cenge ^{§†}. Mi yē Yewe, yeli Kulocelié wè.

⁴ «Ye fāga ta?a kulocelélé bálì nē pe wè yafien wè? ^{§††}, ye fāga timcōri yasungo káa fáala kpí?ile? ^{§††}. Mi yē Yewe, yeli Kulocelié wè.

⁵ «A yeli ne *yanyige yakonrc* kaara kòngí dè Yewe mé wè, ye- ki kpí?ile kenme bìl nē wi bé fōli ki nē gè. ⁶ Kire kaara ti 'yeli ye- ti káa cennugo gè, kire ga laa ki kpīen-duu gè. Dàa ti bé kò bè cenyé taanri kúy yè, ki 'yeli pe-tire sórigo. ⁷ A sien 'yanyige yakonrc kaara káa dè cenyé taanriwu?u nē gè, ti nyéni kò yanu?cwo Yewe yī?e mé; wī fōli ti nē?. ⁸ Sien nàa wi 'ti káa dè, wi kolimc pi bé tuu wi nē, né ki cén yakonrc kaara dáa dī wàlidengeré Yewe mé wè, wi nyéni ti fa?a. Pe bé kire sien yige péwu wi sienne sun?cwo nī bè.

⁹ «A yeli kénì yeli siiye yaliire líe dè, muc 'yeli bè yaliire táa ya?a si?i kanyu?c nē yè; muc sī yeli bè yaliikeniyé líe yè? nyàa nē muc 'fi?e yè? ^{§§§}. ¹⁰ Bè ki bé puu míeni a muc kénì *erezen* yasenre cuu dè muc si?i nī gè. Muc sī yeli bè koli bè si?i fūgu gè tɔliy siin? bè yasenre cuc dè dàa nē muc 'tóri dè?, muc sī yeli bè yasenre jó dè dàa ti 'wo dàala nē lè?. Muc 'yeli bè ti ya?a fuunmɔfɔlilɔ né nabonminc mé bèle. Mi yē Yewe, yeli Kulocelié wè.

¹¹ «Ye fāga kàyuugo kpí?ile? ¹⁸. Ye fāga fine da?a yeli siennyeni wáa nē?, kire ga laa bè wi fáanni? ¹⁹. ¹² Ye fā-

§†† Wéli baa 11.44-45. Ki sienne ti 'juu baa Pie1 1.16. §† Wéli baa Yir 20.12; 21.17; Lev 20.9; Fàn 5.16; Ezek 22.7; Mat 15.4; Efe 6.2.

§† Wéli baa Yir 20.8-11; Lev 19.30; 23.3; 26.2; Fàn 5.12-15; Ezek 22.8; Mat 12.1-8 . §†† Wéli baa Yir 20.3; 34.14; Lev 26.1; Njún 81.10; Mat 4.10 . §§† Né mièni yasungo gáa pe 'kpí?ile né tiige ní gè, tíi yeli? Wéli baa Yir 20.4-5; 32.1-8; 34.17; Fàn 27.15; Kùlo1 12.28-30 .

ga fine bè *kàli* mi mí?e nē gè?; a yeli 'kire kpí?ile gè, yeli bè yeli Kulocelié mí?e fa?a gè. Mi yē Yewe †.

13 «Ma fāga fūrɔɔ ni?e gè muc siennyeni nē wè?, ma fāga yakaa yūu wi mé?. Muc baakuɔwɔ wi cenge sàri wii yeli bè kpíenme tuu bè muc mé? ††. 14 Ma fāga dénge wāa wè dùnɔ nē wè?, ma fāga yakaa téngé fúnɔ wi yi?e mé gè wi- kúrugo ki nē?. Muc 'yeli bèri muc Kulocelié fi?é wè. Mi yē Yewe ‡.

15 «Ye fāga kàyu?u juu né sinzinme ní?. Fāga tàn?a ken sienciéwé mé wè wi cíeme kenme nē bè?, fāga tàn?a ken míeni sienkpucɔwɔ mé wè wi kpucɔwɔ kenme nē bè?. Muc 'yeli bè muc siennyeni kàyu?u juu gè né sínme ní ††.

16 «Ma fāga de nyaari de mári bè sien wāa mí?e cúɔ yeli sienne sunɔwɔwɔ nī bè?. Fāga kaala láa juu da?a muc siennyeni nē wè? pe- wi kpúu?. Mi yē Yewe.

17 «Fāga muc siinyeni ya?a wi 'muc bien muc fungo nī gè? a wi 'kaala láa kpí?ile nāa ni nyuɔ lè?. Muc 'yeli bè juu né muc siennyeni ní wè, kire ga buu muc fāga kolimɔ taa wire kenme nē kire kaala nē lè? ††. 18 Muc fāga de caa bè muc fuɔ tón gè?, fāga míeni kaala cò sien kúrugo muc sienne sunɔwɔwɔ nī bè?. Nè ki ya?a muc 'yeli bè muc siennyeni woli ya?a lè ni- muc déni kenme bì nē muc mié déni wè. Mi yē Yewe †††.

19 «Mi fàn?a kele gèle, yeli 'yeli bè ke cò. Muc yajuuro nī dè, dàa ti wè felinugo gè?, fāga ti ya?a ti- sii tii nē?. Muc si?i nī gè, yaliifeliye siin nyaà yi wè nyuɔ yè?, fāga ti píne bè tán?a?. Ma fāga burugo kàa le gāa pe 'tiin né jēsii feliye siin ní yè? †††.

20 «A nàguɔ wāa 'sùkulocɔwɔ cén celiwé wè, nè ki ya?a kire sùkulocɔwɔ wè, pe yé wi tié nè kúɔ nàguɔ wāa nē wè, a kire nàguɔ wii fié wi fùgu nè suc wè? né míeni wi kàfɔli wii cé fié wi ya?a wi sùkulomɔwɔ nē bè?, nāa wi 'wi cén celiwé wè wi 'yeli bè wali nyuɔ kàa sàri. Bè piyé cé fié celiwé ya?a wè sùkulomɔwɔ nē bè?, kire nē piyé pe kpúu?. 21 Kire nàguɔ wi bé pen né sinbapɔli ní *Kpàlidi?e Kpáta?a* wiile mé lè, bè pa wi ken Yewe mé wè, kolimɔ kakuɔwɔ. 22 *Kacuɔnrirɔ* wi bé kàsulugosɔwɔ baara kúɔ dè wi mé Yewe yi?e mé gè né kolimɔ kakuɔwɔ sinbapɔli ní wè, bà wi kapi?ile kàsulugo ki bé suc kapiile nāa wi 'kpí?ile lè.

23 «A yeli kénì jiiin kùlo nī lè, a yeli 'tiire córi dàa ti béri sengi dè, a ti kénì sengi dè, yeli 'yeli bè ti tóri majo dàa ti wè ciilide dè? Yewe yi?e mé gè? yi?e taanri sunɔwɔwɔ nī bè; yeli sì yeli bè tàa káa ti ní?. 24 Yi?e siceriwoli nē lè, yeli 'yeli bè ti yasenre ti mièni ken Yewe mé, ti bé kò

§§§ Koliyo 9-10 ti?e nī gè, wéli baa 23.22; Fàn 24.19-22. 18 Wéli baa Yir 20.15; Fàn 5.19. 19 Wéli baa Yir 20.16; Lev 5.21-22; Fàn 5.20; Efe 4.25. † Wéli baa Yir 20.7,16; Zer 5.2. Ki sienre ti 'juu baa Mat 5.33. †† Wéli baa Yir 22.20; Lev 5.21-23; Fàn 24.14-15; Ezek 22.12. ‡ Wéli baa Fàn 27.18. †† Wéli baa Yir 23.3,6-8; Fàn 1.17; 16.19. †† Ki sienre ti 'juu baa Mat 18.15. ††† Wéli baa 19.34. Ki sienre ti 'juu baa Mat 5.43; 19.19; 22.39; Mar 12.31; Luk 10.27; Wuro 13.9; Gal 5.14. ††† A pe cé yere dáa nya?ami dè tii nī dè, peli mé bèle ti nē kò wàlidengere Yewe mé. Pe 'Kòridi?e Kpáta?a gunbɔli fèni né kacuɔnrilɔ kàfɔli burudo kpí?ile dè nē jēsii feliye siin ní yè (wéli baa Yir 26.31; 28.5-6,15; Fàn 22.9-11).

wàlidengere wi gbù?ɔrɔlɔ wu?u nē gè. 25 Yi?e kogunɔwoli nē lè, yeli bé gbè ti yasenre káa dè. Bà ki bé kpí?ile dí yeli tiire yasenre ti de ni?egi yeli mé. Mi yē Yewe yeli Kulocelié wè.

26 «Yeli sí ga tii kaara káa? dàa nī sisien ki yē gè?. Sien sì yeli bè nyaa yeli sunɔwɔwɔ nī nāa wi diéle baara kúu dè? kire ga laa nāa wi dàrimi?e cáanri gè? §. 27 Yeli fāga de yeli gbandeliye síire kúnú dè?, ye fāga de bá?ajuɔ li?egele kúnú gèle?. 28 Yeli sì yeli bè jérigelɔ kpúɔn yeli céri nē dè kúugo kenme nē?. Yeli sì yeli bè yeli céri súu dè né yakaa ní? §†. Mi yē Yewe.

29 «Muc sì yeli bè muc póri kpí?ile wè nàjaacuɔwɔwɔ bè wi fa?a?, kire ga buu kùlo ni fāga nyi nàjaara nē dè? né kapiigbuɔwɔwɔ nē gè? §††.

30 «Yeli 'yeli bè mi cendeniye cò yè cenge, béri tóri né mi saawalidengere ní gè. Mi yē Yewe §†.

31 «Ye fāga ké wāa mé nāa wi luɔ nū kúbilo mé bèle? á kire bè? nāa wī goriyiliwe wè?. Ye fāga céli pe mé bè yiye núɔwɔwɔ né pe ní?. Mi yē Yewe yeli Kulocelié wè §††.

32 «Muc bé yè sienliwé nziifiirefɔli yi?e mé gè, ma kpucɔwɔwɔ ta?a liwé nē wè. Muc béri fi?é muc Kulocelié nē wè. Mi yē Yewe.

33 «A nabɔnwɔwɔ wāa péni ténì né yeli ní kùlo nī lè, ye fāga de wi wuɔwɔ? §†. 34 Kire nabɔnwɔwɔ nāa wī ténìwé yeli sunɔwɔwɔwɔ nī bè, yeli béri wi tóri kùlo ni wuu; muc bé wi woli ya?a lè ni- muc déni kenme bì nē muc mié déni wè. Né ki cén yeli tíime kíni nè puu nabɔnminɔ *Ezipiti* kùlo nī lè. Mi yē Yewe, yeli Kulocelié wè.

35 «Yeli sì yeli bèri kolimɔ kpín?ini? a yeli ne yere tónminɔ dè ne ti pári dè, ti tɔnigenne yo, ti lúbugogenne yo, ti kpúɔwɔgenne yo §†. 36 Yere tónminɔ culolo pe 'yeli bè sien bè sín, yeli culo timɔnyigele ke 'yeli bè sien bè sín, gbɔngbonyiye yi 'yeli bè sien bè sín, yakuunyi?ene ke 'yeli bè sien bè sín. Mi yē Yewe yeli Kulocelié; mi wī mi 'yeli yige Ezipiti kùlo nī lè.

37 «Yeli bé mi fàn?a kele ke mièni cò, né mi kàyu?ujuuro ní dè, bèri ti kpín?ini. Mi yē Yewe.»

Kapi?ile sàri wori dè

20 A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo §§†:

2 «Ma sienre dáa juu dè *Isirayeli* sienne mé bèle: «A ki 'nyaan Isirayeliyé wuu wāa wī á kire bè? nabɔnwɔwɔ nāa wī ténìwé Isirayeli kùlo nī lè, sien ó sien nāa wi 'wi pùɔ wāa kpúu nè ken Mɔlɔki yasungo §§† mé gè, pe 'yeli pe- wi kpúu wī. Kùlo sienne pe bé wi wāa né kàdari ní

§ Wéli baa Fàn 18.10-11; Kùlo2 17.17; 21.6; Kaj2 33.6. §† Ezipiti kùlo sienne né sienfeliye yāa nī nyaan yi 'puu Isirayeli kùlo táanni lè, kele gáli ke yé puu kaku?ɔlɔ pe mé. Wéli baa 21.5; Fàn 14.1; Zer 41.5. §†† Wéli baa Fàn 23.18. §‡ Wéli baa 19.3; 26.2. §†† Wéli baa 20.6,27; Fàn 18.10-11; Sam1 28.3; Kùlo2 23.24. §† Koliyo 33-34 ti?e nī gè, wéli baa Yir 22.20; Fàn 24.17-18; 27.19. §‡ Koliyo 35-36 ti?e nī gè, wéli baa Fàn 25.13-16; Kàs 11.1; 20.10; Ezek 45.10-12; Am 8.5; Mis 6.11. §§† Nyúgo 20 ní gè ná?a gè, sienre tii ne kapi?ile sàri tii wè, nāa ti 'juu baa nyúgo 18 nē gè. §§‡ Wéli baa 18.21 kaliwége ki táanne gè.

dè fúɔ wi 'kùu. ³ Mi wè, m'bé kàdu?u wáa wi mé bé wi yige péwu wi sienne sun?ɔɔm nī bē. Né ki cén wi nyéni wi pùɔ wáa kpúu nè ken Mɔɔki yasungo mé, kire ki 'mi saawalidengege núɔ gè nè mi tielēfun mí?e fa?a gè.

⁴ «A ki yē kùlo sienne pe 'nyapigele tón ki kaala nē lè, piyè yakaa juu gàa sien wi 'kpí?ile gè?, bà wi 'wi pùɔ wáa kpúu wè nè ken Mɔɔki yasungo mé gè, a piyè kire sien kpúu wè?, ⁵ mi Yewe wè, m'bé kàdu?u wáa kire sien mé wè né wi narige ní gè, bē wi yige péwu wi sienne nī bēle, wire né bàli pe miēni pe wúɔ né wi ní bēle, nè kò bē nàjaacelile tíelē bēle ne piye kan?a Mɔɔki yasungo mé gè.

⁶ «A sien wáa sēni céli wáa mé, nàa wi luɔ?u kúbilo mé bēle á kire bē? goriyiliwe mé wè, nè sēni kanu?ɔɔ kpín?ini né pe ní bēle, m'bé kàdu?u wáa kire sien mé wè bé wi yige péwu wi sienne sun?ɔɔm nī bē.

⁷ «Yeli 'yeli bē yiye wàli déngē m'mé bē puu tielē fùn, né ki cén mi yē Yewe, yeli Kulocelie wè.

⁸ «Yeli 'yeli bē mi fàn?a kele cò gèle bēri ke kpín?ini. Mi Yewe wè, mi wī mi 'yeli wàli ne tēngi yeli- puu mi wuulo.

⁹ «A sien ó sien 'wi tuu fa?a á kire laa wi yàa wè, pe 'yeli pe- wi kpúu wī. Wi sisien wolo kapiile ni bé tuu wi nē †.

¹⁰ «A nàguɔ wáa 'wi siennyeni cuɔ cén celiwe wè, ki nàguɔ wè né celiwe ní wè, pe 'yeli pe- pe kpúu wī ††.

¹¹ «A nàguɔ wáa 'wi tuu cuɔ wáa fáala cén celiwe wè, wi 'fiere tón wi tuu nē wè. Pe 'yeli pe- pe siin kpúu bēle; pe siin sisien wolo kapiile ni bé tuu pe nē †.

¹² «A nàguɔ wáa 'wi jaa cuɔ cén celiwe wè, pe 'yeli pe- pe siin kpúu bēle. Pe nyéni tētii kaala kpí?ile; pe siin sisien wolo kapiile ni bé tuu pe nē ††.

¹³ «A nàguɔ wáa 'sínē né nàguɔ wáa ní majo celiwe wī, pe siin pe nyéni kafunno kpí?ile. Pe 'yeli pe- pe kpúu wī; pe siin sisien wolo kapiile ni bé tuu pe nē ††.

¹⁴ «A nàguɔ wáa 'pórfoli né wi yàa líe celile bēle, kapi- igbuɔ gī. Nàguɔ né celile siin ní bēle, pe 'yeli pe- pe kpúu bē pe sórigo kàsun nī, kire ga buu kapiigbuɔ gáa ki- yiri yeli sun?ɔɔm nī bē †††.

¹⁵ «A nàguɔ wáa 'sínē né yaju?u ní, pe 'yeli pe- wi kpúu, bé yaju?u kpúu gè miēni. ¹⁶ A celiwe wi 'wii ken yawi?i mé gè nè sínē né ki ní wè, muɔ 'yeli bē celiwe kpúu wè né yaju?u ní gè; pe siin sisien wolo kapiile ni bé tuu pe nē †††.

¹⁷ «A nàguɔ wáa 'wi siinyeni líe wè, nàa wī wi tuu póri wè, á kire bē? nàa wī wi yàa póri wè, a wi 'wi cén celiwe wè, a celiwe miēni wi 'yéri ki nē gè, kire yē fiere kaala. Pe 'yeli bē pe yige péwu pe sienne nyaame nē bē. Bē nàguɔ wi nyéni wi siinyeni cén wè celiwe wè, wi bé wi kolimɔ pi tugoro tugo dè [§].

¹⁸ «A nàguɔ wi 'celiwe nyóɔ sa?a nī wi gbéligē lèlē nī lè, pe 'yeli pe- pe siin yige bēle péwu pe sienne sun?ɔɔm nī bē, né ki cén wi nyéni celiwe wi gbéligē tí?e nyaa gè, a celiwe wire 'tí a wi 'ki tí?e nyaa gè. Pe 'yeli bē pe siin wàli bēle bē yige pe sienne sun?ɔɔm nī bē ^{§†}.

¹⁹ «Muɔ yàa laayirinyeni nàa wī celiwe wè, kire ga laa muɔ tuu laayirinyeni nàa wī celiwe wè, muɔ fága wi cén celiwe?. Né ki cén a nàguɔ wi 'wi siinyeni cén wè celiwe wè, pe siin pe bé pe kolimɔ pi tugoro tugo dè ^{§††}.

²⁰ «Wi tuu laayirinyeni nàa wī celiwe wè, a nàguɔ wi 'wi cén celiwe wè, wi nyéni fiere wáa celiwe wire polli nē wè. Pe kapiile ni bé tuu pe nē: pe bé kùu piile sindaa nī?.

²¹ «A nàguɔ wáa 'wi laayirinyeni cuɔ líe wè, kire yē kanu?ɔɔ. Wi nyéni fiere wáa wi laayirinyeni nē wè; piyè piile taa? ^{§†}.

²² «Yeli 'yeli bēri mi fàn?a kele ke miēni cògí né mi kàyu?ujuuro ti miēni ní dè, bēri tári de yeligi né ti ní. Kire ki bé tí kùlo nàa mé mi je yeli tórigo bēle yeli sa tēni ni nī lè nī ga tí yeli tūgu bē wáa?. ²³ Kùlo sienne bàli mi bé cira yeli yi?e mé gè, ye fāri tári de yeligi né pe fàn?a kele ní gèle?. Né ki cén ni sienne pe 'puu ne kele gáli ke miēni kpín?ini gèle, kire nē pe kò m'mé laabiri yege.

²⁴ «Mi nyéni ti juu yeli mé né jo: «Yeli tíime ye bé pe dàala taa lè korigo. Mi tíime m'bé ni ken yeli mé ni- kò yeli woli, kùlo nàa nī nēyirime né sárigē kiī ne fúu gè !» Mi yē Yewe, yeli Kulocelie wè, nàa wi 'yeli wàli nè yige kùlogolo sienfeliye sun?ɔɔm nī bē ^{§††}.

²⁵ «Kire nē yeli 'yeli bēri wàlime kpín?ini né yajuuro ní dè dāa dī ciilide né dāa dī núɔɔɔ dè, né yafinide ní dè dāa dī núɔɔɔ né dāa dī ciilide dè, kire ga buu yeli fága yiye kpí?ile Yewe kanabiēne ye?e? dáa ti miēni kenme nē bē dāa mi 'tìe né jo tíi núɔɔɔ dè?: nyà?ayerē nī dè, né yajuuro nī dè, né yafinide nī dè, né yafulolido nī dè ^{§†}.

²⁶ «Yeli 'yeli bē puu tielē fùn, wàlidengele mi mé, né ki cén mi Yewe, mi yē tielē fùn; mi 'yeli wàli nè yige kùlo- golo sienfeliye sun?ɔɔm nī bē, yeli- puu mi wuulo.

²⁷ «A nàguɔ wáa kire ga laa celiwe wáa yē ne luɔ?u kúbilo mé bēle, á kire bē? a wi yē goriyiliwe wè, pe 'yeli pe- wi wáa pe- kpúu né kàdari ní dè. Wi sisien wolo kapiile ni bé tuu wi nē ^{§†}.»

Fàn?a kaju?ulo gáli ke nyu kacuɔnrilɔ ciilime wori nē dè

21 A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «Ma sienre dáa juu dè kacuɔnrilɔ mé bēle, Arawɔn jaala bēle:

«Kacuɔnrilɔ wáa fága wii núɔɔ? wi sienne sun?ɔɔm nī bē? bē cò bē taa kpúu wáa nē?, ² fúɔ macen a ki 'nyaa wi narige wuulo bàli pe 'kɔɔni wi nē bēle, wire wáa wī: wi yàa wè, né wi tuu ní wè, né wi jaa ní wè, né wi póri ní

† Wéli baa 19.3. †† Wéli baa 18.20. † Wéli baa 18.8. †† Wéli baa 18.15. ††† Wéli baa 18.22. †††† Wéli baa 18.17. †††† Wéli baa 18.23. § Wéli baa 18.9.

§† Wéli baa 18.19. §†† Koliyo 19-20 tí?e nī gè, wéli baa 18.12-14. §† Wéli baa 18.16. §†† Wéli baa Yir 3.8. §† Wéli baa 11.2-47; Fàn 14.4-20. §† Wéli baa 19.31.

wè, né wi laayirinyeni njáà wī nàguo wè. ³ Né míeni wi laayirinyeni njáà wī sinboriwo, nàguo sìnjén nī wè, njáà wi 'kpcni wi nē bè wi fie cepwrigo kpí?ile gè?, a wi 'kúu wè, wi bé gbè wii nú?w wire kenme nē. ⁴ Wire njáà wī káfli wè, wi sienne sun?wom nī bè, wi fāga wii nú?w, bè fa?ara wáa wii nē? †.

⁵ «Kacuonril pe fāga de ti?ile kngí pe nyúyo nē yè?; pe fāga de gbandeliye síire kúnú dè?; pe fāga de jérigele kpúw pe céri nē dè? ††. ⁶ Pe 'yeli bè puu wàlidengele pe Kulocelié mé wè; pe fāga Kulocelié mí?e fa?a gè?. Né ki cén peli bèle, piyè ne yakonro kan?a dè Kulocelié mé, kakuwo yaliire ‡ dáà kàsun ki sórigi dè, Yewe wori dè. Kire nē pe 'yeli bè puu wàlidengele pe Kulocelié mé wè.

⁷ «Nàjaacu wè, kire ga laa njáà nàguo 'fáanni nè wi caa wè, kire ga laa njáà nàguo wi 'wáa wè, kacuonriwo wí gbè kire cuo njáà líe wè wi cuo?. Né ki cén kacuonriwo wí wàlidengele wi Kulocelié mé wè. ⁸ Sien ó sien yeli nī bèle, wi 'yeli bè kacuonriwo tóri wè wàlidengele Kulocelié mé, né ki cén wí ne kakuwo yaliire kan?a dè yeli Kulocelié mé wè. Yeli 'yeli bèri wi nya?a wàlidengele tiele fùn m'mé, né ki cén mi Yewe wè, mi yè tiele fùn; mi wí mi ne yeli wàli ne téngi m'mé yeli- kò tiele fùn.

⁹ «A ki 'nyaa kacuonriwo póri wáa, wi 'wii fa?a né nàjaara kpí?ile dè, wi tuu wè wire wi nyéni fa?a; pe 'yeli pe- wi kpúu bè wi sórigi kàsun nī.

¹⁰ «Kacuonril káfli wè, wire njáà wi 'kpú?w wi siinyeni sun?wom nī bè, né wire njáà nē pe yé siennyienegon sùnmo wo bè nyúgo nē gè, né sientenge kakuwo kele kpí?ile gèle wi nē kire ga buu wi de burudo wàlidengere nii dè, wire wè, wi fāga wi nziire ya?a dè nya?amide? kire ga laa bé wi burudo cenmine dè? ††.

¹¹ Kacuonril káfli wi fāga si?ere kpcni kpúu wáa fáala nē?. Wi fāga wii nú?w? a ki céni nyaa wi tuu? kire ga laa wi yàa wè?. ¹² Wi fāga yiri saawalidengele nī gè bè wi Kulocelié saawalidengele nú?w gè?, né ki cén wi yè wàlidengele bè pe yé wi Kulocelié sienyienegon sùnmo wo bè wi nē wè. Mi yè Yewe.

¹³ «Kacuonril káfli wi 'yeli bè sinboriwo líe njáà wi fie nàguo kaala cén?. ¹⁴ Wi fāga celiwe líe njáà wī lakicu wè?, né míeni celiwe njáà wi pcli wi 'wi ya?a wè?, né celiwe njáà nàguo 'fáanni nè wi caa wè, né njáà wi nàjaara kpín?ini dè?. Wi 'yeli bè celiwe líe njáà wī nàguo sìnjén sinboriwo wè, wi sienne sun?wom nī bè, ¹⁵ kire ga buu wi fāga fa?ara piile sii? wi sienne sun?wom nī bè. Mi yè Yewe njáà wí ne kacuonril káfli wàli wè ne téngi m'mé wi- puu tiele fùn.»

¹⁶ A Yewe 'ki juu Misa mé né jo:

† Kori wii filige nè cén?. Sienne páli nē ti?e gáa sienre yi?e dè né jo: wi fāga wii fa?a bè wi sienne nú?w bèle? kire ga laa: Wi fāga wii nú?w a sien wáa 'kúu wi mé njáà wi 'pcri né wi siinyeni wáa nī?. †† Kùlogolo káli nàguo?w 'puu ne yere dáà kpín?ini kaya?a lèle nī lè. Wéli baa míeni 19.27-28. ‡ Wéli baa 3.11 kaliwege ki táanme gè. Koliyo 8, 17, 21, 22, wéli baa kire kaliwege né gè míeni. †† Wéli baa 10.6.

¹⁷ «Ma sienre dáà juu dè Arawon mé wè:

«Muo siime pi kèngele ke míeni nī gèle, nàguo njáà wī kpcliwo wè, wii yeli bè si?ere kpcni bèri wi Kulocelié kakuwo yaliire kan?a dè?. ¹⁸ Nàguo ó nàguo wī kpcliwo wè, wii yeli bè si?ere kpcni bè kacuonriwo baara kúo dè?: fúw yo, kire ga laa tamonigwoli yo, né njáà yi?e ki 'njége gè, né njáà wi yaliige káa 't'oni kàa nē gè?, ¹⁹ né nàguo njáà wī tcligo 'kaa wi nē gè? á kire bè? kcli 'kaa wi nē gè?, ²⁰ né njáà wī dènfli wè?, né njáà wī sien máamine lè?, né njáà wī tiele yè nyapile nē lè?, né njáà nē tú?u yè gè?, né njáà nē fielige yè gè?, né njáà wī ju?w?w ke 'mu?w?w gèle?.

²¹ «Kacuonriwo Arawon siime wuu wáa fáala njáà wī né kpclidiéle ní lè, wii yeli bè si?ere kpcni bè yakonro ken Yewe mé? dáa kàsun ki sórigi dè?; wi kpclidiéle lire kenme nē wí gbè si?ere kpcni bèri kakuwo yaliire kan?a wi Kulocelié mé wè?. ²² Né ki ya?a kakuwo yaliire dáa pe 'ken wi Kulocelié mé wè, wi bé gbè ti káa, dáa dī yacènjènre wàlidengere dè, né dáa dī yacènré wàlidengere dè. ²³ Né ki ya?a wii yeli bè si?ere kpcni gunboli fèni nē wè? kire ga laa bè si?ere kpcni *gbú?w?w?di?e yafan?a* nē gè?, bè ki nyaa kpclidiéle yè wi nē wè. Wi fāga mi saawalidengele † né ki yere ti míeni nú?w dè?, né ki cén mi yè Yewe njáà wí ne kacuonril wàli bèle ne téngi mié mé wè.»

²⁴ A Misa 'ki sienre juu dè Arawon mé né wi jaala ní bèle, né *Isirayeli* sienne pe míeni ní bèle.

Fàn?a kaju?ulo gáli ke nyu yakonro wàlidengere wori nē dè

Bàli pe bé gbè ti káa dè

22 A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: ² «Ma ki juu Arawon né wi jaala mé bèle, ma pe tiele kele gáli nē pe 'yeli bè piye cò gèle, *Isirayeliyè* pe yakonro wàlidengere wu?u nē gè, gii ki bé tí pe fāga mi tielefun mí?e fa?a gè?. Mi yè Yewe. ³ Ma sienre dáà juu dè pe mé.

«Kèngele ke míeni nī gèle, yeli siime wuulo nī bèle, a wáa yè nú?w?w, a wi 'si?ere nè kpcni yakonro nē dè dáa *Isirayeliyè* pe nyéni wàli nè téngé Yewe mé wè, kire sien wi 'yeli pe- wi yige péwu mi yi?e mé gè. Mi yè Yewe.

⁴ «Sien ó sien Arawon siime nī bè, njáà wī césenge yaabiime yè wi nē wè, kire ga laa finmenige gè, wí gbè wi liéle káa lè yakonro wàlidengere nī dè? fúw bè taa wi 'kò ciiliwè?. Ki bé puu nugo né sien njáà ní wi 'wii nú?w wè, bà wi 'cò nè taa kpúu wáa nē wè, kire ga laa wi 'nàguo?w lu?w ki 'wo wi mé gè, ⁵ á kire bè? njáà wi 'cò nè taa yawi?i káa nē yawiiride dáà sun?wom nī bè dáa dī ni?ere níe tári ne mári dàala nē lè, á kire bè? a wi 'cò nè taa sien wáa nē njáà wi 'wii nú?w wè kenme páa piye nē

†† saawalidengele: Sienne páli nē ti?e gáa sienre yi?e dè né jo: mi saawalidengele.

bè. ⁶ Nàa wi 'cò nè taa kire yegε gáa ki kàa nē gè, wi bé kò núʔwɔ́ fúɔ́ bè pa nò cengenyenijiin lèlè nī lè. Wíi ga tíi kire yakonrw wàlidengere taa káaʔ, fúɔ́ wi- gbéli né luʔɔ́ ní. ⁷ A cenge ki 'jín nè kúɔ́ wè, wíi ciliwe. Kire nē wi bé gbè yakonrw wàlidengere káa dè, né ki cén wi liile nī. ⁸ Wi fāga yawiʔi káa kaara káaʔ gāa ki 'kúu kiime gèʔ, kire ga laa gāa nyàʔayegε káa 'kpúu gèʔ, bè wíi núʔɔ́ né ki níʔ. Mi yē Yewe.

⁹ «Kacuonriw pe 'yeli bè mi kajuugbengele cò gèle, kire ga buu pe fāga kúu pe kolimɔ́ kenme nē bèʔ bà pe 'yakonrw wàlidengere núʔɔ́ dèʔ. Mi yē Yewe nāa wíi ne pe wàlɪ ne tɛngi bèle miε mé.

¹⁰ «Sien nāa wi wè kacuonriw narige wuu wèʔ, wíi gbè yakonrw wàlidengere káa dèʔ. Kacuonriw wi nabonrw wè, né sien nāa wi 'sari wi- baara wi mé wè, kire sienne piyε gbè yakonrw wàlidengere káa dèʔ.

¹¹ «Nè ki yaʔa a ki sí nyaa kacuonriw wi yé sùkulowo suɔ́ né wali ní wè, wire bé gbè ti káa, né sùkulowo nāa pe 'sii wi saʔa nī gè, wi bé gbè wi liile lii lè.

¹² «A kacuonriw wi póri wi nāguɔ́ líε nāa wi wè kacuonriw wèʔ, kacuonriw wi póri wíi gbè yakonrw dáa káa dèʔ, dàa pe 'ken Yewe mé wè kpúʔɔ́ dèʔ.

¹³ Nè ki yaʔa a kacuonriw wi póri wi 'kò lakicuɔ́, kire ga laa wi pɔ́li wi 'wi wáa wè, a pùɔ́ sí wè wi mé wèʔ, a wi 'koli nē pen wi tuu kpáa mé gè majo bè wi 'puu sinborimɔ́ lèlè nī lè, wi bé gbè wi tuu liile lii lè.

«Sien nāa wi wè kacuonriw wi narige wuu wèʔ, wíi gbè ni liiʔ.

¹⁴ «A sien wáa 'yakonrw wàlidengere káa dè, wíi sí ki kòriɔ́ gèʔ, wi 'yeli bè ti sìndiʔε ken gè kacuonriw mé wè, bé ní ti tɪlaya feliyε kogunwuuʔu fari gè baa.

¹⁵ «Kacuonriw piyε yeli bè yakonrw wàlidengere núʔɔ́ dèʔ dàa Isirayeli sienne pe 'kòɔ́ nè ken Yewe mé wèʔ.

¹⁶ A kacuonriw pe 'sienne yaʔa a pe 'yakonrw wàlidengere káa dè, peli bé ki yaʔa sienne pe bé pe kolimɔ́ tugoro tugo dè né ki wuʔɔ́ɔ́ ní gè, né ki cén mi yē Yewe nāa wíi ne yakonrw wàli dè ne tɛngi dè.»

Yajuuro dáa nē Yewe 'fɪli dè kakuɔ́ wori dè

¹⁷ A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: ¹⁸ «Ma sienre dáa juu dè Arawɔ́n né wi jaala mé bèle, né Isirayeli sienne pe miēni ní.

«A ki 'nyaa Isirayeliyε sien wáa, kire ga laa nabonrw wáa nāa wíi tɛniwe Isirayeli kùlo nī lè, a wi 'pen né kpúʔɔ́ ní Yewe mé wè, *kakuɔ́ kaasuʔuro* wori dè, a ki yē *nyakungenge yakonrw* dī yo, kire ga laa kinedenige wori dè, ¹⁹ a wíi ne caa mi Yewe mi- fɪli ti nē dè, wi 'yeli bè pen né kpɔ́lidieɪfun yajuʔu ní: nɛpiε nī yo, sinbapɔ́li wī yo, kire ga laa síkapenne nī yo. ²⁰ Ye fāga pen né yajuʔu káa níʔ gāa gī kpɔ́ligo gèʔ, né ki cén mi fɪli ki nēʔ.

²¹ «A sien wi 'pen né *yanyige yakonrw* yajuʔu ní gè bè ki ken Yewe mé wè, a ki yē *nyakungenge yakonrw* dī yo, kire ga laa *kinedenige yakonrw* dī yo, a wi 'pen né nùɔ́ ní yo, sinbuɔ́ yo, síkpuɔ́ yo, a wíi ne caa mi- fɪli ki nē gè, yajuʔu ki 'yeli bè puu ciilige né ní kpɔ́lidieɪ fùn. Ki fāga puu kpɔ́lidieɪ láa fáala níʔ.

²² «Yeli fāga pen né yajuʔu ní gè ki ken Yewe mé wè gāa ki 'fùn gèʔ, kire ga laa gāa gī kácege ní kaʔa gèʔ, kire ga laa gāa nē pe yaliige káa ceri gèʔ, kire ga laa gāa gī né puugo ní gèʔ, kire ga laa gāa nē tũʔu ki yē gèʔ, á kire bèʔ gāa nē kàba 'yē wèʔ. Ye fāga kire yajuʔu gāa felige sórigo gè *gbũʔɔ́ɔ́diʔε yafanʔa* nē gè kakuɔ́ yakonrwʔ bè ken Yewe méʔ. ²³ «Nùɔ́ wè, kire ga laa sinbuɔ́ wè, á kire bèʔ síkpuɔ́ wè, a wi yaliige káa 'tɔ́ni kàa nē gè, muɔ́ bé gbè pen né kire yajuʔu ní gè bè ki ken kinedenige yakonrw, nè ki yaʔa kíi gbè puu *nyakungenge* wuʔuʔ.

²⁴ «Yeli fāga pen Yewe mé wèʔ né kakuɔ́ yajuʔu níʔ gāa nē juʔɔ́ ke 'féni gèleʔ, kire ga laa a ke 'muʔɔ́ gèleʔ, kire ga laa a pe 'ke kòɔ́ gèleʔ, á kire bèʔ a pe 'ke ceri gèleʔ. Yeli sí ga tíi kire káa ken m'mé yeli kùlo nī lèʔ. ²⁵ Né míeni, yeli fāga yajuʔu gāa ki kàa suɔ́ nabonrw mé bè ki ken yeli Kuloceliε mé wè kakuɔ́ʔ †: gāa nē pe yaliige káa ceri gè, kire ga laa kpɔ́lidieɪ yē ki nē. Mi Yewe mi sí fɪli ti nēʔ.»

²⁶ A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: ²⁷ «Nēnaʔa gè, né sinbapile ní lè, né síkapile ní lè, ti bé kò cenye kɔ́lisiin ti siile kàduʔume gè né ti yàala ní bèle; kataanriwuʔu nē gè, mi Yewe m'bé fɪli ti nē a yeli 'pen né ti ní bè ti ken yakonrw dáa kàsun ki sórigi Yewe mé wè. ²⁸ Nè ki yaʔa nēnuu wè, né sinbacuɔ́ ní wè, né síkacuɔ́ ní wè, yeli fāga ki kàa kòni né ki pùɔ́ míeni ní wè cennugo gèʔ.

²⁹ «A yeli ne *kacenge síerile yakonrw* kòngí dè Yewe mé wè, ye- ki kpíʔile kenme bìi nē m'bé fɪli ti nē dè. ³⁰ Yeli 'yeli bè yakonrw kaara káa dè cennugo gè; ye fāga tàa yaʔa ti- suɔ́nʔ. Mi yē Yewe.

³¹ «Yeli 'yeli bè mi kajuudiʔεle cò gèle bèri ke kpínʔini. Mi yē Yewe.

³² «Yeli fāga mi tiεɪfun míʔε faʔa gèʔ. Isirayeli sienne pe 'yeli peri mi kpóri mi tiεɪfun wuʔu nē gè. Mi Yewe wè, mi wī mi yeli wàlɪ ne tɛngi yeli- puu tiεɪ fùn. ³³ Mi wī mi 'yeli yige *Ezipiti* kùlo nī lè kire ga buu mi- kò yeli Kuloceliε. Mi yē Yewe.»

Fànʔa kajuʔulo gáli ke nyu Yewe kpáli lègεle wori nē dè

23 A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: ² «-Ki juu Isirayeliyε mé bèle ma kele gáli tiε gèle pe nē.

«Yewe kpáli lègεle ke n'gεle gáli yeli 'yeli bè jáari kire ga buu yeli- yiye píne bè Yewe gbũʔɔ́ wè. Ke n'gεle lègεle gáli mi 'tiε gèle.»

† Wéli baa 3.11 kaliwege ki tãanme gè.

Cɛndenige wori dè

³ «Cɛnye kɔlini sunɔɔwɔ nī bɛ, yeli bɛ yeli baara kúɔ dè. Kɔlisiinwuɔ nɛ gè, kire yɛ cɛndenige né ní cɛnɔɔdaɔa; yeli sɪ baara yafien kúɔ. Yeli bɛ yiye pínɛ bɛ Yewe gbùɔɔwɔ wè. Ye fāga baapile nigbe kúɔ kire cɛngɛ nī gè?. Yeli 'yeli bɛ Yewe cɛndenige kpúɔ gè yeli ténidiɛye yi mieni nī yè †.

⁴ «Ke n'gele Yewe kpáli lègele gèle, fundaanra cɛnye nyàa yi 'wàli nɛ tɛngɛ Yewe mé wè, gáli yeli 'yeli bɛ jáari bɛ ki tiɛ lèlɛ líi nī yeli bɛ yiye pínɛ bɛ Yewe gbùɔɔwɔ wè.»

Torimakiyaɔa Fundaanra né
Sinvarifun Búru Fundaanra wori dè

⁵ «Yebelige †† ki cɛnye kɛ né sicɛriwuɔ nɛ gè, cɛnɔɔwɔwɔwɔ lèlɛ nī lè, ye Yewe Torimakiyaɔa Fundaanra séli dè ‡. ⁶ Kire yege ki cɛnye kɛ né kogunɔɔwɔwɔ nɛ gè, tánɔɔagbuɔɔwɔ kàduɔumɛ gè, yeli bɛ Sinvarifun Búru Fundaanra^{††} séli dè bɛ Yewe gbùɔɔwɔ wè. Cɛnye kɔlisiin sunɔɔwɔ nī bɛ, yeli béri sinvarifun búru káa wè. ⁷ Cɛnbelige nɛ gè, yeli bɛ yiye pínɛ bɛ Yewe gbùɔɔwɔ wè; yeli sɪ ga tíi yeli kele kúɔ gèle?. ⁸ Cɛnye kɔlisiin sunɔɔwɔ nī bɛ, yeli bɛ pen né yakɔnrɔ ní dàa kàsun ki sóriɔi dè Yewe mé wè. Cɛnye kɔlisiinwuɔ nɛ gè, yeli bɛ yiye pínɛ bɛ Yewe gbùɔɔwɔ wè. Kire cɛngɛ míeni gè, yeli sɪ ga tíi yeli kele kúɔ gèle?»

Yaliipelide Líɛ Lèlɛ
Fundaanra wori dè

⁹ A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: ¹⁰ «-Ki juu Isirayeliyé mé bèle ma kele gáli tiɛ gèle pe nɛ.

«A yeli kɛní jíin kùlo nī lè nàa mi bɛ ken yeli mé lè, a muɔ kɛní muɔ siɔi yaliire nyɔgi dè, yeli bɛ pen né yaliipelide puɔɔ ní ††, bɛ ni ken kacuɔnrirɔwɔ mé wè.

¹¹ Cɛndenige ki kpɛnduu gè, kacuɔnrirɔwɔ wi bɛ ni yègɛ naame mi Yewe yiɔɛ mé gè, kire ga buu mi- fɔli yeli nɛ.

¹² «Cɛngɛ gɪ nɛ yeli 'yaliipuɔɔwɔ yègɛ lè naame gè, yeli 'yeli bɛ pen né kakuɔɔrɔ kaasuɔuro sinbapɛnne ní Yewe mé wè, yiɛle nigbe woli, kpɔlidiɛle fùn. ¹³ Yeli bɛ yaliire yakenrɛ fàri dè ti nɛ; ti bɛ puu juubaanyeni nigbe míifunibo báa pe 'nyaɔami né sùnɔwɔ ní bɛ, yakɔnrɔ dàa kàsun ki sóriɔi dè, dàa nùdaanna ni mi Yewe fungo nyígi gè. Yeli bɛ ní kakuɔɔrɔ divien kírɔ wè, yakuunyeni nigbe nī lè, bɛ fàri ti nɛ. ¹⁴ Yeli fāga búru káa wè?, né míeni yaliikalidɛ ní dè?, né míeni yaliifɔnrɔ ní dè?, fúɔ bɛ ba nɔ cɛngɛ gɪ yeli bɛ pen né yeli kpuɔɔrɔ ní dè, yeli Kulocɛlɛ mé wè.

† Wéli baa Séli 2.1-3; Yir 16.23-30; 20.8-11; 23.12; 31.12-17; 34.21; 35.2; Fàn 5.12-14. †† Pe yebelige ki 'puu Takariyege kire ga laa Wariyogo lèlɛ nɛ. ‡ Wéli baa Yir 12.1-14; Tór 28.16; Fàn 16.1-2.

†† Wéli baa Yir 12.15-20; 23.15; 34.18; Tór 28.17-25; Fàn 16.3-8.

†† Wéli baa Yir 23.19; 34.26.

«Tire yɛ fànɔa kaala yeli mé lèlɛ ó lèlɛ nī, kɛngɛle ke mieni nī, né yeli ténidiɛye yi mieni nī, Yaliipelide Líɛ Lèlɛ Fundaanra wori dè.»

Cégbuɔulo Fundaanra ††† wori dè

¹⁵ «Cɛndenige ki kpɛnduumɛ mé bɛ, cɛndenige gɪ nī yeli 'yaliipuɔɔwɔ yègɛ lè naame gè, yeli bɛ séli bɛ tóri cégbuɔulo kɔlisiin ††† bɛ Cégbuɔulo Fundaanra kɔɔlɛ dè.

¹⁶ Yeli bɛ tóri bɛ taa cɛnye togosiin né kpɔrigɔ; kire bɛ biɛ cɛndeniyɛ kɔlisiinwuɔ ki kpɛnduumɛ mé bɛ.

«Kire cɛngɛ gè, yeli bɛ yaliifɔnrɔ yakenrɛ kòn dè Yewe mé wè. ¹⁷ Yeli bɛ yiri yeli ténidiɛye nī yè bɛ pen né búru-lo siin ní, búru-lo báli yeli 'kpúɔn bèle né juubaanyeni nigbe míifunibo ní bɛ, bɛ pe yègɛ naame Yewe yiɔɛ mé gè, yasɛnpelide kpuɔɔrɔ wi mé.

¹⁸ «Bɛ ni fàri kire búru-lo nɛ bèle, Isirayeli gboli ni bɛ pen né yiɛle nigbe sinbapɛngɛle kɔlisiin ní, kpɔlidiɛle fùn, né nɛpiɛyelilɛ nigbe ní, né sinbapɔlɔlɔ siin ní, kakuɔɔrɔ kaasuɔuro wori Yewe mé wè. Yeli bɛ ti yaliire yakenrɛ né ti kakuɔɔrɔ divien fàri wè ti nɛ. Kakuɔɔrɔ yakɔnrɔ dɪ, dàa kàsun ki sóriɔi dè, dàa nùdaanna ni Yewe fungo nyígi gè.

¹⁹ «Yeli bɛ sí síkapɔli nigbe ken, kapiɔile kàsulugo kakuɔɔrɔ wuu, né yiɛle nigbe sinbapɛngɛle siin ní, yanyige yakɔnrɔ wuɔulo. ²⁰ Kacuɔnrirɔwɔ wi bɛ sinbapɛngɛle siin yègɛ gèle naame Yewe yiɔɛ mé gè, né yasɛnpelide kpuɔɔrɔ búru-lo ní bèle. Ti bɛ puu wàlidɛngɛrɛ Yewe mé wè; ti bɛ puu kacuɔnrirɔ wori.

²¹ «Kire cɛnnugo gè, yeli bɛ sienne yeri bèle pe- piye gbuɔulo bɛ Yewe gbùɔɔwɔ wè. Yeli sɪ ga tíi yeli kele kúɔ gèle?. Tire yɛ fànɔa kaala yeli mé lèlɛ ó lèlɛ nī, kɛngɛle ke mieni nī, né yeli ténidiɛye yi mieni nī.

²² «A yeli kɛní yeli siye yaliire líɛ dè, muɔ 'yeli bɛ yaliire táa yaɔa siɔi kanyuɔɔwɔ nɛ yè; muɔ si yeli bɛ yali-ikeniye líɛ yè? nyàa yi kòri yè?. Muɔ 'yeli bɛ ti yaɔa fuunɔɔlɔlɔlɔ né nabɔnminɔ mé bèle ‡. Mi yɛ Yewe, yeli Kulocɛlɛ wè.»

Kàkpaanya Wíjɛngɛ wori dè

²³ A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: ²⁴ «-Ki juu Isirayeliyé mé bèle ma kele gáli tiɛ gèle pe nɛ:

«Yeye kɔlisiinwuɔ nɛ gè, ki cɛnbelige gè, ki bɛ puu yeli mé cɛndenige né ní cɛnɔɔdaɔa, Kàkpaanya Wíjɛngɛ gè. Yeli sɪ baara yafien kúɔ. Ki bɛ puu sòngidaa cɛngbuɔɔ gàa nɛ yeli bɛ kàkpaanya wíi yè; yeli bɛ yiye pínɛ bɛ Yewe gbùɔɔwɔ wè ††. ²⁵ Yeli sɪ ga tíi yeli kele kúɔ gèle?; yeli bɛ pen né yakɔnrɔ ní dàa kàsun ki sóriɔi dè Yewe mé wè.»

††† Pe 'puu nɛ ti yeri míeni Yaliire Líɛ Lèlɛ Fundaanra. Nyakungɛngɛ Fɔngɔ Sienrɛ nī dè, pe 'puu nɛ ti yeri Pantekoti, gírɛki sienrɛ nī dè (wéli baa Kákpi 2.1). ††† Koliyo 15-21 tiɔɛ nī gè, wéli baa Yir 23.16; 34.22; Tór 28.26; Fàn 16.9-16. § Wéli baa 19.9-10; Fàn 24.19-22.

§† Koliyo 24-25 tiɔɛ nī gè, wéli baa Tór 29.1-6.

Kapi?ile Kàsulugosua cenge wori dè

²⁶ A Yewe n'è ki juu *Misa* mé né jo:

²⁷ «Yeye kólisiinwu?u nē gè, ki cɛnye kiɛwu?u nē gè, *Kapi?ile Kàsulugosua cenge*[†] gī. Yeli bé yiye pínɛ bè Yewe gbù?ɔwè, bè *sún le* bè ki tìe yeli 'yiye cérige, bé pen né kakuɔɔ yakɔnrɔ ní dè dāa kàsun ki sórige dè, bè ti ken Yewe mé wè.

²⁸ «Yeli sǐ ga tǐi yeli kele kúɔ gèle? kire cenge gè?, né ki cén Kapi?ile Kàsulugosua cenge gī, gāa nī pe bé kàsulugo baara kúɔ dè yeli mé Yewe yeli Kuloceliɛ yi?ɛ mé gè.

²⁹ A ki 'nyaa sien wáa sǐ wii cérige kire cenge nī gè?, pe bé wi yiye péwu baa wi sienne sun?ɔwɔ nī bè. ³⁰ A ki 'nyaa sien wáa 'baara tǎa kúɔ kire cenge gè, m'bé kire sien yiye wè péwu wi sienne sun?ɔwɔ nī bè. ³¹ Ye fǎga baapile nigbe kúɔ?. Tire yē fǎn?a kaala yeli mé lèlè ó lèlè nī, kèngelɛ ke miɛni nī, né yeli ténidiɛye yi miɛni nī yè.

³² «Ki bé buu *cɛndenige* né ní cɛnɔɔda?; yeli sǐ baara yafien kúɔ?. Yeli 'yeli bè yiye cérige. Kire yege ki cɛnye kaceriwu?u nē gè, cɛndenige ki bé séli cɛngɛnyeniijiin lèlè nī lè; yeli 'yeli bè ki cɛndenige ténì gè fúɔ bè pa nò ki kpiɛnduu cɛngɛnyeniijiin lèlè nī lè.»

Kpátaapigele Fundaanra wori dè

³³ A Yewe n'è ki juu *Misa* mé né jo:

³⁴ «-Ki juu *Isirayeliyè* mé bèle ma pe ye:

«Yeye kólisiinwu?u nē gè, yeli bé *tán?agbuɔɔ* tán?a bè Yewe *Kpátaapigele Fundaanra* séli dè yege ki cɛnye kie né kogunɔwu?u nē gè; kire bé mɔɔɔ cɛnye kólisiin.

³⁵ «Cɛnbelige nē gè, yeli bé yiye pínɛ bè Yewe gbù?ɔwè; yeli sǐ ga tǐi yeli kele kúɔ gèle?. ³⁶ Cenge ó cenge yeli bé pen né kakuɔɔ yakɔnrɔ ní dāa kàsun ki sórige Yewe mé wè fúɔ bè pa taa cɛnye kólisiin.

«Cɛnye kataanriwu?u nē gè, yeli bé yiye pínɛ cígini bè wi gbù?ɔwè, bé kakuɔɔ yakɔnrɔ ken dè wi mé, yakɔnrɔ dáa kàsun ki sórige dè. Kire yē fundaanra gbú?urulo cengbu?; yeli sǐ ga tǐi yeli kele kúɔ gèle? †.

³⁷ «Ke n'gele Yewe kpàli lègele gèle, gǎli yeli 'yeli bè jáari kire ga buu yeli- yiye pínɛ bè Yewe gbù?ɔwè, bè pen né kakuɔɔ yakɔnrɔ ní dāa kàsun ki sórige Yewe mé wè: *kakuɔɔ kaasu?uro* dè, *yaliire yakɛnrɛ* dè, *yanyige yakɔnrɔ* dè, né kakuɔɔ divien ní wè. Kakuɔɔ ó kakuɔɔ ti bé kòn bè yeli né cenge gǎa ki 'tìe gè. ³⁸ Kakuɔɔ yakɔnrɔ dáa ti bé fàri dii nē dè, dāa dī Yewe *cɛndeniyɛ* wori dè né yeli kpu?ɔwè ní dè, né yeli *nyakungenge yakɔnrɔ* ní dè, né yeli *kinɛdenige yakɔnrɔ* ní dè, dāa yeli nɛ kan?a Yewe mé wè.

³⁹ «Bè ki yē gè, yeye kólisiinwu?u nē gè, ki cɛnye kie né kogunɔwu?u nē gè, a yeli kénì yeli yaliire líe dè nē kúɔ dè, yeli bé *fundaanra tán?agbuɔɔ* tán?a lè; kire kà-

† Zuufulo pe ki yeri miɛni Yɔmi Kipuri. Wéli baa Lev 16; Tǔr 29.7-11. †† Wéli baa Tǔr 29.12-39.

du?ume yeli bè Yewe gbù?ɔwè, cɛnye kólisiin sun?ɔwɔ nī bè ‡. Cɛnbelige gè, né cɛnye kataanriwu?u ní gè, yire yē cɛndeniyɛ né ní cɛnɔɔdaaya ††.

⁴⁰ «Cɛnbelige gè, yeli bé tiire ti yasɛnjènɛ cuɔ dè, bé tǎmari tiye lèye kabari yè, né tiye lèye ní yè, nyàa nē wɛɛ ti 'nì?ɛ dè, né lu?ɔɔdaanni tiye lèye nyàa yī né wɛɔniyɔ ní yè, bè sa fundaanra kpí?ile mi Yewe yeli Kuloceliɛ yi?ɛ mé gè, cɛnye kólisiin sun?ɔwɔ nī bè.

⁴¹ «Yiele ó yiele, yeye kólisiinwu?u nē gè, yeli bé tán?agbuɔɔ tán?a bè Yewe gbù?ɔwè cɛnye kólisiin sun?ɔwɔ nī bè. Tire yē fǎn?a kaala yeli mé lèlè ó lèlè nī, kèngelɛ ke miɛni nī. ⁴² Cɛnye kólisiin sun?ɔwɔ nī bè, yeli 'yeli bè kò kpátaapigele nī. Isirayeli sienne pe miɛni 'yeli bè kò kpátaapigele nī, ⁴³ kire ga buu yeli piile bèle, kèngelɛ ke miɛni nī gèle, pe- ki cén lèlè líi nī mi 'Isirayeli sienne yiye bèle *Ezipiti* kùlo nī lè, mi 'ki kpí?ile pe- sún kpátaapigele †† nī gèle. Mi yē Yewe yeli Kuloceliɛ wè.»

⁴⁴ Bè ki 'kpí?ile a *Misa* 'kele gǎli juu gèle Isirayeli sienne mé bèle, Yewe kpàli lègele wu?u nē gè.

Fètinda?agele tiige né búru kpɔbilɔ wori dè

24 A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: ² «Ma ki juu ma gbènge *Isirayeli* sienne mé bèle peri báan muɔ mé né *wolivi* sùnjiilime ní bè, fètinda?agele tiige wobo bè, baa pe béri nii fètinglele nī gèle, keri nyí súuri gèle ††. ³ *Arawɔn* béri fètinglele gbòborí gèle *Kpàlidi?ɛ Kpáta?a* nī gè, baa gunbɔli fèni yi?ɛ mé gè, fèni njáa wi *nyakungenge fin?ɛge* làrigi gè, kire ga buu keri nyí súuri Yewe yi?ɛ mé gè, cɛngu?ɔ gè bè kpɛnme tuu bè.

«Ti bé puu fǎn?a kaala súuri yeli mé né yeli siime ní bè. ⁴ Fètinglele gǎli gīɛle fètinda?agele tiige nē gè, tie cɛnwɛ wu?u gè, *Arawɔn* wi béri ke gbòborí súuri Yewe yi?ɛ mé gè.

⁵ «*Misa*, muɔ bé míifuɔnibɔ líe bè, bè búru kpɔbilɔ kie né siin kpúɔn; búru kpɔbiwɔ ó búru kpɔbiwɔ bé kpúɔn né juubaanyeni míifuɔnibɔ ní †††. ⁶ Muɔ bé pe téngɛ bè ta?ala piye nē gbu?ulo siin, tie cɛnwɛ tabali nē wè, Yewe yi?ɛ mé gè, gboli ó gboli búru kpɔbilɔ kólini. ⁷ Muɔ bé wusuna cǐiliwe téngɛ wè búru kpɔbilɔ pe gbu?ulo siin táanni gèle, wi- puu sòngidaa yakɔnrɔ dáa kàsun ki sórige Yewe mé wè.

⁸ «*Cɛndenige* cenge ó cɛndenige cenge, pe 'yeli bè búru kpɔbilɔ bǎli gbòbori bèle bè téngɛ Yewe yi?ɛ mé gè, lèlè ó lèlè nī. Kire bé puu *nyakungenge* ki fǎn?a kaala Isirayeliyè mé bèle, lèlè ó lèlè nī.

⁹ «Búru kpɔbilɔ pe bé puu *Arawɔn* né wi jaala wuulo, kakuɔɔ yakɔnrɔ nī dè, dāa kàsun ki sórige dè Yewe mé wè. Pe bé búru kpɔbilɔ káa bèle tiɛwalidɛngɛgɛ káa nī,

‡ Kire fundaanra tǐi nuro né Kpátaapigele Fundaanra ní dè (wéli baa kólíyo 23.34-36). †† Kólíyo 39-43 tǐ?ɛ nī gè, wéli baa Yir 23.16; 34.22; Tǔr 29.12; Fǎn 16.13-15. ††† Eburulo mé bèle, «kpátaapile lè» né «fèni sa?a» ní gè, yanugo kire gī. †††† Kólíyo 2-4 tǐ?ɛ nī gè, wéli baa Yir 27.20-21. †††† Wéli baa Yir 25.30.

né ki cén búru kpɔbilo peli yē yakaa gaa gī cɛnjenge wàlidɛngɛgɛ gè. Tire yē fànʔa kaala lèlè ó lèlè nī.»

Kulocelié míɛcuʔɔɔ sàri wè

¹⁰ Nàguɔ wáá cé puu baa, wi yàa wi yé puu *Isirayeliyé* wuu, wi tuu ní wè, *Ezipiti kùlo wuu*. A kire nàguɔ wi kénì yè nè pen Isirayeliyé sunʔɔɔwɔ nī bè, nè kénì kàsii taa né Isirayeliyé nàguɔ wáá ní, bùguro nī dè †. ¹¹ Isirayeliyé cuɔ nǎá wi jaa wè, a wi 'Yewe míʔɛ cúʔɔ gè nè ki faʔa. A sienne pe sí wi cò nè pen *Misa* mé wè. Pe 'puu ne wi yàa wi míʔɛ yeri gè Selomiti; Dibiri póri wi 'puu, Dan saʔa tùlugo nī gè. ¹² A pe 'wi cò nè tɛngɛ ne wi wélicɛngɛ, níe ki siri gaa *Yewe bága juu gè*.

¹³ A Yewe n'né ki juu *Misa* mé né jo:

¹⁴ «Ye- nàguɔ nǎá cò wè ye yige bùguro kàduʔu mé gè. Bàli pe mièni pe 'ki lúʔu gaa wi 'juu gè nè mi Yewe míʔɛ cúʔɔ gè, peli pe mièni bé pe kiyɛ taʔala yè wi nyùgo nē gè, dí Isirayeli gbolì sienne pe mièni sí wi wáa né kàdari ní fúɔ wi pa kùu.

¹⁵ «Ma sienne dáà juu dè Isirayeliyé mé bèle: A sien ó sien 'Kulocelié míʔɛ cúʔɔ gè nè wi faʔa wè, kire sien wi bé wi kolimɔ sàri taa wè. ¹⁶ Wire nǎá wi bé Yewe míʔɛ cúʔɔ gè, kire sien wi bé kpúu wī. Isirayeli gbolì sienne pe mièni bé wi wáa né kàdari ní fúɔ wi ba kùu. A wi cénì nyaa nabɔnwɔ yo, kire ga laa Isirayeliyé wuu yo, wi 'yeli wi- kùu wī, bà wi nyéni Kulocelié míʔɛ cúʔɔ gè.

¹⁷ «A sien wáá 'lewiiwe kpúu wè, ki 'yeli pe- wi mièni kpúu wī. ¹⁸ Nàa mièni wi 'yajuʔu káà kpúu gè, wi 'yeli bè ki sɛndiʔɛ ken gè, sii wè, sii sɛndiʔɛ nī.

¹⁹ «Nǎa mièni wi 'wi siennyeni luɔ wè, pe bé ki kpíʔile wi nē gaa wi 'kpíʔile gè ††: ²⁰ kácegaʔa, kácegaʔa sɛndiʔɛ nī; nyapile, nyapile sɛndiʔɛ nī; gàanna, gàanna sɛndiʔɛ nī. Pe mièni bé wi luɔ kenme bìl nē wi 'nii luɔ wè nè síe wè.

²¹ «Sien nǎá wi 'yajuʔu káà kpúu gè, wi 'yeli bè ki sɛndiʔɛ ken gè, nè ki yaʔa nǎa wi 'lewiiwe kpúu wè, ki 'yeli pe- wi kpúu wī.

²² «Yeli béri kàyuʔu nyu gè kanumɔ nē nabɔnwɔ kolì mé gè né Isirayeli sien kolì mé gè ‡. Mi yē Yewe yeli Kulocelié.»

²³ A *Misa* sí ki sienne juu nè gbèngɛ Isirayeliyé mé bèle. A pe 'nàguɔ yige wè bùguro kàduʔu mé gè, wire nǎá wi 'Yewe míʔɛ cúʔɔ gè, nè wi wáa né kàdari ní, a wi 'kùu. Gaa Yewe yé juu nè gbèngɛ *Misa* mé wè, a Isirayeli sienne pe 'ki kpíʔile bè.

Sienne né dàala fùguzulɔ wori dè

Dàala nǎdaala wori dè

25 Bè *Misa* 'yaʔa baa *Sinayii nyagurugo* nē gè, a Yewe 'ki juu wi mé né jo ††:

² «Ma ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle ma kele gálì tiɛ gèle pe nē:

«A yeli kénì jiiin kùlo nī lè nàa mi bé ken yeli mé lè, yiʔɛle kolisiin ó kolisiinwoli nē lè, yeli bé dàala yaʔa lè ni- nǎa bè taa; kire nǎdaala lèlè ni bé puu Yewe woli ‡.

³ «Yiʔɛle kolini nī gèle, muɔ bé siʔi fáli gè bé muɔ *ɛɛɛɛɛn* fétire nyémine dè, bè siʔi ki yaliire líe dè. ⁴ Nē ki yaʔa yiʔɛle kolisiinwoli nē lè, lire bé puu yienɔdaala forilo dàala mé lè, lire yiele ni bé puu wàlidɛngɛle Yewe mé. Muɔ sí ga tíi muɔ siʔi fáli gèʔ, né mièni muɔ sí *ɛɛɛɛɛn* fétire nyémine dèʔ. ⁵ Muɔ sí ga tíi mièni kágorigo yaliire líe dèʔ dàa ti bé sen tiime dèʔ nè ki líe nǎa gíi ki 'tóri gèʔ, nè píne muɔ sí ga tíi *ɛɛɛɛɛn* yasenre cuɔ dèʔ dàa muɔ sì nyémine dèʔ. Kire bè puu yienɔdaala dàala mé lè.

⁶ «Yaliire dáà dī kágoriyo nī yè, yeli ye mièni béri ti cuu de káa, muɔ wè, né muɔ sùkulolo nàguɔwɔ né celile bèle, né sien nǎa wī muɔ ne wi sàri wè a wīi ne baara muɔ mé wè, né nabɔnminɔ ní bèle bàli bìɛle ténine yeli sunʔɔɔwɔ nī bè, ⁷ né muɔ yajuuro ní dè, né mièni nyàʔayere ní dè. Yaliire dáà ti mièni ti sengi dàala nē lè, tire bé puu dàa yeli béri líi dè.»

Kàkpaanya Wíi yiele lè

⁸ «Muɔ bé yiʔɛle kolisiin tóri, nǎdaala wuʔulo gèle, kire bé nyaa yiʔɛle kolisiin tiye kolisiin. Kire tórilɔ nàa ni bé bìe yiʔɛle togosiin né kaceri mé. ⁹ Kire yiele nī lè, yiʔɛle togosiin né kaceriwoli lè, yeye kolisiinwuʔu nē gè, ki cɛnye kiewuʔu nē gè, *Kapíʔile Kàsulugosɔ cɛngɛ* nē gè, yeli bé kàkpaanya wíi yè kpɔʔɔ kùlo tiye yi mièni nī.

¹⁰ «Yeli bé yiʔɛle togosiin né kpɔrigɔwoli wàli lè bè tɛngɛ Yewe mé wè, bè kùlo sienne pe mièni yaʔa wori juu dè. Kire bé puu yeli mé Kàkpaanya Wíi ††† yiele lè; sien ó sien bé kolì bè ké wi tiʔɛ mé gè, sien ó sien bé kolì bè ké wi narige mé gè.

¹¹ «Yiʔɛle togosiin né kpɔrigɔwoli ni bé puu yeli mé *Kàkpaanya Wíi yiele*: yeli sí ga tíi yaliire tánʔaʔ, yeli sí ga tíi mièni yaliire líe dèʔ, dàa ti bé sen tiime kágoriyo nī yè kire yiele nī lèʔ. Yeli sí ga tíi mièni *ɛɛɛɛɛn* yasenre cuɔ dèʔ dàa ti 'sen fétire nē dè dàa yeli sì nyémine dèʔ. ¹² Nē ki cén Kàkpaanya Wíi yiele lire nī; yeli bé ni wàli bè tɛngɛ Yewe mé wè. Yeli béri yaliire líi dè dàa ti 'sen tiime kágoriyo nī yè.

† Koliyo 10-16 tiʔɛ nī gè, wéli baa Yir 20.7; 22.28. †† Koliyo 19-20 tiʔɛ nī gè, wéli baa Yir 21.23-25; Fàn 19.21. Ki sienne ti 'juu baa Mat 5.38. ‡ Wéli baa Tór 15.15-16.

†† Koliyo 1-7 tiʔɛ nī gè, wéli baa Yir 23.10-11. ††† Wéli baa Yir 23.10-11; Lev 26.34-35; Kaj 36.21. ††† Sienne páli 'tiʔɛ gaa sienne yiʔɛ dè nè jo Zubile yiele lè; ki kɔri wire sí wī kàkpaanya wíi yiele ebu- ru sienne nī dè.

¹³ «Kire Kàkpaanya Wíi yiɛlɛ nī lè, sien ó sien bé koli bè ké wi ti?ɛ mé gè. ¹⁴ A yeli 'yakaa pári yeli siennyeni wáà mé wè, á kire bè? a yeli 'yakaa suc yeli siennyeni wáà mé wè, yeli wáà fáala sì yeli bèri kolimɔ kpín?ini wi siennyeni kolí mé gè? ¹⁵ A yeli nɛ caa bè si?i suc gè, yeli 'yeli bè ki wéli yi?ɛlɛ jori ke 'tóri nè kúo nè ki líɛ Kàkpaanya Wíi yiɛlɛ líi nē lè, bè sí ki cén yi?ɛlɛ jori ke 'kò bè ki líɛ bé pa nò Kàkpaanya Wíi yiɛlɛ láà nē. Ki lɔri ti bé tiɛ bè yeli né nùɔɔy ní yè nyàa nī pe bé yaliire líɛ dè, fúo bè pa nò Kàkpaanya Wíi yiɛlɛ láà nē. ¹⁶ A ki 'nyaa yi?ɛlɛ ni?ɛgɛlɛ nɛ tíin bè nùɔɔy fáli yè, bà si?i lɔri ti bé gbèn; á ki 'nyaa yi?ɛlɛ kiyè kò ni?ɛgɛlɛ gèlɛ?, bà kàa bè yiri si?i ki lɔri nī dè. Nùɔɔy nyuo kire ki bé si?i ki lɔri tiɛ dè.

¹⁷ «Muc sì yeli bèri kolimɔ kpín?ini muc siennyeni kolí mé gè?; muc 'yeli bèri muc Kuloceliɛ fi?é wè. Mi yè Yewe, yeli Kuloceliɛ.

¹⁸ «Yeli béri mi fàn?a keke lúru gèlɛ béri mi kàyu?uju-uro cògí dè. Bà ki bé kpí?ile yeli bé téní kùlo nī lè yanyige nē. ¹⁹ Dàala ni béri ni yaliire kan?a dè; yeli béri líi de tíngi. Bà yeli bé téní baa yanyige nē.

²⁰ «Dù?ɔ ki bé nyaa, yeli bé ki juu bé jo: «Gáa weli bága de líi yi?ɛlɛ kolisiinwoli nē lè, bè weli sì yaliire tán?a dè?, bè míeni weli sí ga yaliire líɛ dè? ?» ²¹ Ye- ki cén, yi?ɛlɛ koliniwoli nī lè, mi bé diba ta?a wè yeli nē kpu?ɔ, yeli né dàala nē lè, bà yiɛlɛ nigbe yaliire ti bé ni?ɛ bè yi?ɛlɛ taanriwori kúo. ²² Yeli bé yaliire tán?a dè yi?ɛlɛ kataanriwoli nē lè, yeli bé sí yaliiliere líi dè fúo bè pa nò yi?ɛlɛ kaceriwoli nē lè. Yeli béri yaliiliere líi dè fúo bè taa yaliifɔnɔrɔ ti pa nò, yi?ɛlɛ kaceriwoli nē lè.»

Dàala né sa?a pári wori dè

²³ «Dàala ni yeli bè pári bè lá?á. Né ki cén kùlo niī mi Yewe woli; yeli yè nabɔnminɔ ténine mi kùlo nī lè, né nabɔnnyaarile. ²⁴ Kire nē, ti?ɛ ó ti?ɛ yeli bé suc gè kùlo nī lè, yeli 'yeli bè ki ya?a ti?ɛ párifɔli wi narige wuu wáà ní gbè ki fúgu bè suc cígini.

²⁵ «A ki 'nyaa muc siennyeni wáà 'kò fɔngɔfɔli wè, dí wi sí wi dàala láà pári fɔngɔ kenme nē bè, wi siinyeni gáa wi 'kpɔni wi nē wè, wire wi bé gbè dàala fúgu lè bè suc, dàala náa wi 'pári lè. ²⁶ A ki sí nyaa sien wáa yè baa, siinyeni wè wi nē wè? bè dàala fúgu lè bè suc lè?, á ki péni nyaa wire tíime wi 'wali taa bè ní dàala fúgu lè bè suc lè, ²⁷ wi bé yi?ɛlɛ tóri gèlɛ bè séli lèlɛ líi nī pe 'dàala pári lè wi mé lè. Wi bé dàala fúgu lè bè suc bè yeli né yi?ɛlɛ gíli nyuo ke 'kò gèlɛ, séni *Kàkpaanya Wíi yiɛlɛ* ni- nò lè. Bà wi bé koli bè pen wi dàala mé lè. ²⁸ A ki sí nyaa wíi wali taa? bè ní koli bè dàala fúgu lè bè suc wè?, dàala ni bé kò gáa mé wi 'ni suc lè, fúo bè pa taa *Kàkpaanya Wíi yiɛlɛ* ni pa nò. Kire lèlɛ nī lè, dàala ni bé koli bè kò ni kàfɔli wi woli, gáa mé ni yé kíni nè puu lè.

²⁹ «A ki 'nyaa wáa 'sa?a pári gáa gí kà?á nī gáa pe 'sùlu né gunliriye ní yè, wi bé ní gbè ki fúgu bè suc séni

yiɛlɛ nigbe nò lè. Yiɛlɛ nigbe sun?ɔmɔ nī bè, wi bé ní gbè ki fúgu bè suc. ³⁰ A ki 'nyaa kire sa?a gáa gè ki kàfɔli wíi jaa nè ki fúgu nè suc yiɛlɛ nigbe nī lè?, sa?a ki bé kò súuri gáa mé wi 'ki suc gè, né wi piile mé bèlɛ. Kíi koli bè ken ki kàfɔli mé wè?, Kàkpaanya Wíi yiɛlɛ nē lè?.

³¹ Nè sí ki ya?a, saaya nyáa yí vòyo mé yè, yire nyáa piyè sùlu yè?, yire keke ke bé puu nugolo né siiye wori ní dè: yire yè, pe bé gbè yi fúgu bè suc. Né míeni Kàkpaanya Wíi yiɛlɛ lè, yi bé koli bè ken yi kàfɔlib mé bèlɛ.

³² «Gáa ki 'Leviyè kàaya wu?u kúo gè né yi saaya ní yè, *Leviyè* peli bé gbè koli bè yi fúgu bè suc lèlɛ ó lèlɛ nī †. ³³ A ki cénì nyaa Leviyè wuu wáa wi cé sa?a káa suc gáa gí Leviyè wu?u gè, sa?a ki bé ní koli bè ken wi Leviinyeni mé wè, Kàkpaanya Wíi yiɛlɛ nī lè. Leviyè kàaya saaya yè, yire yè Leviyè pe woyo, *Isirayeliyè* sun?ɔmɔ nī bè. ³⁴ Nè ta?a ki nē, siiye nyáa yí Leviyè kàaya táanni yè, yire sí gbè pári?, né ki cén yire yè pe woyo lèlɛ ó lèlɛ nī.»

Fuunmɔfɔli sá?agenme wori dè

³⁵ «A ki 'nyaa muc siennyeni wáa 'kò fuunmɔfɔli wè, a wíi ní gbè jaa bè wi fu?ɔ sàri gè muc mé wè?, muc 'yeli bè wi sá?á, kenme bìi nē muc sí nabɔnwo sá?á wè, gáa wí ténine yeli sun?ɔmɔ nī bè né gáa wí nabɔnnyaaribe wè, kire ga buu wi gbè kò sii nē muc táanni ††. ³⁶ Muc fāga de tóni caa wi nī?, muc fāga kàa ta?á wi yere ti lɔri nē dè?. Muc 'yeli bèri muc Kuloceliɛ fi?é wè, dí muc siennyeni wi- kò sii nē muc táanni †. ³⁷ A muc 'wali fu?ɔ le wi nē wè, muc fāga tóni ta?á fu?ɔ nē gè?. A muc 'yaliire ken wi mé dè, muc sì yeli bè tóni caa ti nī?. ³⁸ Mi yè Yewe yeli Kuloceliɛ wè, gáa wi 'yeli yige *Ezipiti* kùlo nī lè, bè *Kanaa* kùlo ken lè yeli mé, bè kò yeli Kuloceliɛ.»

Baakuɔɔ wori dè

³⁹ «A ki 'nyaa muc siennyeni wáa 'kò fɔngɔfɔli wè, né wíi pári muc mé wè, muc sì yeli bè wi ya?á wi de baara bè sùkulowo tílɛ? ††. ⁴⁰ Muc 'yeli bè wi cò majo sien gáa muc nɛ sàri wè wi baara muc mé wè, majo nabɔnwo wí gáa wí ténine muc táanni wè. Wi bé puu muc baakuɔɔw fúo bè pa nò *Kàkpaanya Wíi yiɛlɛ* nē lè. ⁴¹ Kire lèlɛ nī muc bé wi ya?á wi- yiri muc ti?ɛ nī gè, wire né wi piile ní bèlɛ; wi bé koli bè ké wi narige mé gè, wi tobilo dàala mé lè. ⁴² Né ki cén, bàli mi 'yige *Ezipiti* kùlo nī lè, piyè mi baakuɔɔ; piyè yeli pe- pe pári majo sùkulolo bílɛ?. ⁴³ Muc fāga de wi nári né fungbenge ní?; muc béri fi?é muc Kuloceliɛ nē wè.

⁴⁴ «Yeli sùkulolo nàguɔɔ né celile bèlɛ, pe 'yeli peri kóngi kùlogolo mé gèlɛ, gáli gíɛlɛ yeli táanni gèlɛ. ⁴⁵ Yeli bé gbè jaa bè pàli suc míeni nabɔnminɔ mé bèlɛ, bàli pe péni téní yeli kùlo nī lè, á kire bè? yeli bé gbè jaa

† *Wéli baa Tór 35.1-8; Yes 21.1-42; Ezek 48.13-14.* †† *Wéli baa Fàn 15.7-8.* ‡ *Koliyo 36-37 ti?ɛ nī gè, wéli baa Yir 22.24; Fàn 15.7-11; 23.20.* †† *Koliyo 39-46 ti?ɛ nī gè, wéli baa Yir 21.2-6; Fàn 15.12-18.*

míeni bè pe piile páli suɔ, bàli pe 'sii yeli sunʔɔmɔ nī bè. Pe bé kò yeli wuulo. ⁴⁶ Yeli bé gbè pe yaʔa pe- kò yeli piile kɔrigɔ, peli sùkulolo bèle, bè puu pe wuulo súuri. Nè ki yaʔa yeli wáà fáala sí ga tíi yeli siinyeni *Isirayeli* wuu wáà cò né fungbenge níʔ.

⁴⁷ «A ki sí nyaa nabɔnwɔ ɲàà wī téníwɛ yeli kùlo nī lè, a wi péni wali taa wè, a *Isirayeli* wuu wáà sèni wii pári wi mé fɔngɔ kenme nē bè, á kire bèʔ nabɔnwɔ wáà narige siime wuu mé wè, ⁴⁸ kenme 'yeli bè puu *Isirayeli* sien mé wè wi siinyeni wáà ní gbè wi fùgu bè suɔ, a ki cèni nyaa wi yé wii pári wī wè. ⁴⁹ Né míeni, wi tuu wi siinyeni, á kire bèʔ wi tuu wi siinyeni jaa, kire ga laa wi narige wuu wáà ɲàa wi 'kɔɔni wi nē wè, wire tíime bé gbè jáa bè wii fùgu bè suɔ. A ki sí nyaa wire tíime 'wali taa wè, wi bé gbè wii fùgu bè suɔ.

⁵⁰ «Wi bé yiʔele nyuɔ tóri gèle, wire né ɲàa wi 'wi suɔ wè, gàli nyuɔ ke 'kò nè ki líe lèlè líi nī wi 'wi suɔ wè sèni Kàkpaanya Wíi yiéle ni 'nò lè. Wi suɔ lɔri ti bé juu bè yeli né yiʔele nyuɔ ní gè, nè yeli né sàri ní wè ɲàa baakuɔwɔ cí gbè taa kire yiʔele nyuɔ nī gè. ⁵¹ A ki sí nyaa yiʔele gáli ke 'kò sèni Kàkpaanya Wíi yiéle ni 'nò lè, kiyē niʔegèle gèle, *Isirayeli* wuu ɲàà wi 'wii pári wè, wali ɲàà wi bé núgo gen wè, wi bé puu niʔewɛ. ⁵² A ki sí nyaa yiʔele gáli nyuɔ ke 'kò sèni Kàkpaanya Wíi yiéle ni 'nò lè, ke wè niʔegèle gèleʔ, wi bé wali cèri núgo bè ken ɲàa mé wi 'wi suɔ wè. ⁵³ Bè wi 'yaʔa baa wi kàfɔli tíʔe nī gè, wi 'yeli wi de wi tóri baakuɔwɔ tíele ɲàa wi baara wi mé yiéle nī lè. Yeli 'yeli bè ki cò cènge wi kàfɔli wi fãri wi nári né fungbenge níʔ. ⁵⁴ A piyé sí wi fùgu nè suɔʔ ki kenme báà pi pàa nē bèʔ, wi kàfɔli wi bé wi yaʔa wi- ké, né wi piile ní bèle, Kàkpaanya Wíi yiéle nē lè.

⁵⁵ «Né ki cén *Isirayeli* sienne piyē mi sùkulolo báli mi 'yige Ezipiti kùlo nī lè. Mi yē Yewe, yeli Kulocelié wè.»

NYAKUNGENGÉ KI KUJMO SIENRE DE

(26.1-27.24)

Yeli 'yeli bèri Yewe gbùʔɔrɔ wè

26 A Yewe n'è ki juu né jo: «Ye fãga kuloceliéle páli kpiʔileʔ, bàli pe wè yafien wèʔ. Ye fãga yatengeʔ, kire ga laa *kàdenicɔrigɔʔ*, á kire bèʔ *kàdenitenge* káà córi bè yérige bèri káguro cáanri ki káà yiʔe mé gè bèri ti sunguʔ. Né ki cén mi yē Yewe, yeli Kulocelié †.

² «Yeli 'yeli bè mi *cendeniye* cò yè cènge, béri tóri né mi saawalidengege ní gè. Mi yē Yewe ††.»

Nyakungenge ki diba sienre dè

³ «A yeli ne tári ne yeligi né mi fànʔa kele ní gèle, níe mi kajuudiʔele cògí gèle nè ke kpínʔini wè †, ⁴ m'béri kàsaʔa kanʔa gè yeli mé ki lèlè nī lè; dàala ni béri yaliire kanʔa dè, siiye tiire ti béri sengi. ⁵ Yeli béri yaliire sèngí dè de tíin dí *erezen* cuɔ lèlè láà sí nò; *erezen* lèlè ni bé mɔɔɔ fúɔ bè pa nò yaliire táà tánʔa lèlè nē. Yeli béri líi de tíngi, bé sí téní kùlo nī lè yanyige nē. ⁶ M'bé yanyige ken gè kùlo nī lè; yeli bé síne pilige nī gè, fiegbuɔɔ sí ga tíi yeli còʔ. Mi bé nyàʔayere sipiire ti mieni yige kùlo nī lè; leguuwo wi kapiengbuɔɔ ɲɔsii wii súuri yeli kùlo nī lèʔ.

⁷ «Yeli bé taʔa yeli leguulo nē bèle bèri pe cáanri de waa né kapiengbuɔɔ ɲɔsii ní wè yeli yiʔe mé gè. ⁸ Sienne kogunɔ yeli nī bèle, peli bé jáa bè sienne dabataan (100) cira pe- fè. Sienne dabataan yeli nī bèle, peli bé jáa bè sienne siramuʔɔɔ siin né sirakie (10 000) cira pe- fè. Yeli béri yeli leguulo cáanri bèle de waa kapiengbuɔɔ ɲɔsii ní wè yeli yiʔe mé gè.

⁹ «M'béri yeli cíʔige de wéli, bé cesiʔi téní gè yeli nē; yeli bé kò niʔene. M'bé mi *nyakungenge* cò gè né yeli ní. ¹⁰ Yeli yaliiliere ti béri tíin yeli mé dí fɔnɔ ti sí nò, yeli bé liere yige dè síkaanya nī yè bè sí fɔnɔ nyóɔɔ dè.

¹¹ «M'bé mi kòridiʔe téngɛ gè yeli sunʔɔmɔ nī bè; yeli sí ga tíi mi bien bè nyaaʔ. ¹² M'béri tári yeli sunʔɔmɔ nī bè; m'bé puu yeli Kulocelié dí yeli sí puu mi sienne †.

¹³ «Mi yē Yewe, yeli Kulocelié wè. Mi wī mi 'yeli yige *Ezipiti* kùlo nī lè kire ga buu yeli fãga ní kò sùkuloloʔ. Mi 'yeli sùkulomɔ màʔagele celile gèle, nè ki kpiʔile yeli ne tári yiye ní yē yèriye.»

Nyakungenge ki déngɛ sienre dè

¹⁴ «Nè ki yaʔa a yeli wè lúru m'mé wèʔ, a yeli wè mi kajuudiʔele cògí gèle ne ke kpínʔini gèleʔ, ¹⁵ a yeli 'cíi mi fànʔa kele nē gèle, a mi kàyuʔujuuro ti 'yeli bien dè, a yeli wè mi kajuudiʔele ke mieni kpínʔini gèleʔ né kàduʔu wáa mi *nyakungenge* mé gè, ¹⁶ ki n'ge gaa m'bé kpiʔile yeli nē gè: m'bé funwuɔɔ wáa yeli nē, né céri-waʔama yaama ní bè, né nyumɔ ní bè, bàa pi bé yeli nyapigele fùɔ gèle dí pi sí yeli sii kúɔ wè. Yeli bé yaliire tánʔa dè waʔane; yeli leguulo peli pe bé pa ti líi †.

¹⁷ «M'bé kàduʔu wáa yeli mé, dí yeli leguulo pe sí de yeli kpúɔn. Bàli 'yeli bien bèle, pe bé ɲɔri taa yeli nē. Yeli bága de fé nè ki yaʔa sien si cèni taʔa yeli kúruɔʔ.

¹⁸ «Kire gáà ki mieni nī gè a yeli si n'è lúʔu m'mé wèʔ, m'bé ní yeli wuʔɔ fúɔ bè taa tɔliɔ kɔlisiin yeli kapiʔile kenme nē bè ††. ¹⁹ M'bé yeli fungboliyo cúʔɔ yè nyàa yeli 'taʔa yeli ɲɔri nē dè. M'bé nyiʔene gbèn lè bè timɔri tíele, bé yeli dàala waʔa lè bè kányiere tíele ††. ²⁰ Yeli

† Koliyo 3-5 tíʔe nī gè, wéli baa Fàn 11.13-15. †† Wéli baa Yir 6.7; Ezek 36.28. Ki sienre ti 'juu baa Kor2 6.16; Tíe 21.3. ††† Wéli baa Fàn 28.21,33,51; 32.25; Zer 5.17; Mis 6.15. †††† Wéli baa koliyo 26.21,24,28. †††† Wéli baa Fàn 28.23.

béri yeli ɲɔri kúu dè waʔanɛ; dàala nĩ ga tii ni yaliire ken dè?; siye tiire tiĩ ní de sɛngi kùlo nĩ lè?.

²¹ «A yeli sí cii nè kò leguuro nē né mi ní wè, a yeli sí wè caa bè lúʔu m'mé wèʔ, m'bé ní yeli wuʔɔ fúɔ bè taa tɔliɔ kɔlisiin yeli kapiʔile kenme nē bè. ²² M'bé nyàʔayere líʔi de bè wáa yeli nē. Ti béri yeli piile kpúu bèle, béri yeli yajuuro cògí dè. Ti bé kàa yige yeli nĩ fúɔ bè taa yeli koliyo yi bé kò waʔanɛ.

²³ «A yeli sì ki yaʔa a mi 'yeli nàʔa wèʔ, a yeli sí cii nè kò leguuro nē né mi ní wè, ²⁴ bà mi míeni bé cii bè kò leguuro nē né yeli ní; m'bé ní yeli wuʔɔ fúɔ bè taa tɔliɔ kɔlisiin yeli kapiʔile kenme nē bè. ²⁵ M'bé kapiengbuɔn ɲɔsii tórigo wè yeli kúruɔ; wi bé mi fuʔɔ tón gè yeli mé, bè yeli 'kàduʔu wáa mi nyakungenge mé gè. A yeli sèni gbuʔulo yeli kàaya nĩ yè, m'bé káfalige yaama tórigo bè yeli kúruɔ. Yeli bé kò yeli leguu wi kiye nĩ †. ²⁶ A mi kèni yeli yaliire yérige dè, celile kie bé wúɔ bè yeli liile suʔɔ lè kàjɔli nigbe nĩ kákɔɔnɔ nē gèle. Pe béri suro tónminɔ dè de kírɔ yaleye nĩ yè, bèri ti kanʔa yeli mé. Bà yeli bé lii bè kò sɛndin nĩ.

²⁷ «Kire gáa ki mieni nĩ gè a yeli sì n'è lúʔu m'mé wèʔ, a yeli sí cii nè kò leguuro nē né mi ní wè, ²⁸ mi míeni bé kò leguuro nē né yeli ní mi funyerige nĩ gè. Mi tíime m'bé yeli wuʔɔ fúɔ bè taa tɔliɔ kɔlisiin yeli kapiʔile kenme nē bè.

²⁹ «Yeli béri yeli jaala pe céri káa dè, bé míeni yeli pórilo pe céri káa dè ††. ³⁰ M'bé yeli sundieye cúʔɔ yè nyàa yĩ nyaguruyo nē yè, bé yeli wusuna sórigodieye kpúɔn yè jáan. M'bé yeli kúbilo gbuʔulo bèle yeli ya-sunro nē dè, dàa nĩ sii wè yè wèʔ. Yeli bé mi bien ‡.

³¹ M'bé yeli kàaya kpiʔile yè gunduuro, bé yeli sundieye cúʔɔ yè yi bé kò tiwaaya. Miĩ ga tii yéri ki nēʔ bèri mi fungo nyígi gè yeli kúruɔ yeli kakuɔɔ nùdaanna lire kenme nēʔ. ³² Mi tíime mi bé yeli kùlo cúʔɔ lè, bè ki yaʔa yeli leguulo báli pe péni ténɔ nĩ lè, ki bé pe fungo wúɔ. ³³ M'bé kapiengbuɔn ɲɔsii kòn wè yeli nē, bè yeli cèrige kùlogolo káli nĩ. Yeli kùlo ni bé kò waama kùlo, dí yeli kàaya yi sí kò gunduuro ††.

³⁴ «Bè yeli yaʔa baa yeli leguulo kùlo nĩ lè, yiʔele gáli ke mieni nĩ gèle, yeli kùlo ni bé kò waala, ni béri ɲógi de taʔa bè yiʔele gáli ke fuʔɔ tón gè, gáli nĩ yeli sì dàala yaʔa lè a ni 'ɲɔ nè taa lèʔ ††. ³⁵ Yiʔele gáli ke mieni nĩ gèle, ni bé kò waala, dàala ni béri ɲógi de taʔa. Kire bé puu ɲódaala náa dàala nĩ taa lèʔ lèle líi nĩ yeli 'puu ténɔ kùlo nĩ lèʔ.

³⁶ «Yeli senmine báli ye bé kò sii nē wè yeli leguulo kùlo nĩ lè, m'bé pe funyɔ nyi yè fiere nē dè. A pe 'wawaʔa-ga tùnɔ cèri lúʔu wè, gáa káfalige ki 'líe nè wáa gè, pe béri fé de tun majo dùʔɔ pe 'pe leguuwo wi kapiengbuɔn ɲɔsii nyaa. Pe béri láʔala de tun nè sí ki yaʔa sien sì taʔa pe nēʔ. ³⁷ Pe béri kúruɔ de tun piye nē, majo

† Wéli baa Zer 14.12; 24.10; 29.17-18; Ezek 5.17; 14.17; 29.8.

†† Wéli baa Fàn 28.53; Ezek 5.10. ‡ Wéli baa Ezek 6.3-6. †† Wéli baa Fàn 4.27; 28.64; Ney 1.8. †† Wéli baa Kaj2 36.21.

dùʔɔ piyè nɛ fé kapiengbuɔn ɲɔsii nē wĩ, nè sí ki yaʔa sien sì taʔa pe nēʔ. Piyè sí gbè jáa bè yéri céwu pe leguulo yiʔe mé gèʔ. ³⁸ Bà ki bé puu yeli béri kúu kùlogolo káli nĩ; yeli leguulo kùlo ni bé yeli káa. ³⁹ Senmine bíli pe bé kò sii nē yeli leguulo kùlo nĩ lè, pe bé fúnʔɔ pe kolimɔ kenme nē bè, né pe tobilo pe kolimɔ kele kenme nē bè.»

Yewe bé wi nyakungenge sienre cò dè

⁴⁰ «Nè sí ki yaʔa a pe 'fɔli nè yéri pe kolimɔ kele nē gèle né pe tobilo wuʔulo ní gèle, gáli pe 'kpiʔile gèle bà pe 'kolimɔ taa mi Yewe yiʔe mé gè né cii nè kò leguuro nē né mi ní wè ††, ⁴¹ fúɔ a mi tíime péni cii nè kò leguuro nē né pe ní, a mi sí pe tórigo pe leguulo kùlo nĩ lè, a ki sí nyaa pe 'pe nàzɔngbenye yiʔe yè, né piye cèrige wè, né yéri ki nē nè ki cén peli kolimɔ sàri wi 'yeli né peli ní wè, ⁴² bà m'bé sòngi daa né mi nyakungenge sienre ní dè, gáa mi 'kpiʔile né Yakuba ní wè, né Siaga ní wè, né Birayima ní wè. Bà m'bé sòngi daa dàa nē mi yé juu kùlo ni wuʔu nē gè ††.

⁴³ «Nè ki yaʔa bà pe 'yiri kùlo nĩ lè, kùlo ni bé kò waala, ni béri ɲógi de taʔa bè yiʔele gáli ke fuʔɔ tón gè, gáli nĩ pe sì dàala yaʔa lè a ni 'ɲɔ nè taa lèʔ. Pe bé pe kolimɔ sàri taa wè, né ki cén pe 'cii mi kàyuʔujuuro nē dè, a mi fànʔa kele ke 'pe bien.

⁴⁴ «Nè sí ki yaʔa, a pe kèni puu pe leguulo kùlo nĩ lè, miĩ ga tii kàduʔu wáa pe méʔ bè pe yaʔa pe 'mi bien fúɔ mi pa pe cúʔɔ péwuʔ, bè mi nyakungenge cúʔɔ gè né pe níʔ. Né ki cén mi yè Yewe, pe Kulocelie wè.

⁴⁵ «M'bé sòngi bè taa né mi nyakungenge wori né dè pe nyuɔɔ wuʔu nē gè, nyakungenge gáa mi yé kpiʔile né pe tobilo ní bèle, bàli mi 'yige Ezipiti kùlo nĩ lè kùlogolo ke nyaame nē bè, bè kò pe Kulocelie. Mi yè Yewe.»

Sienre ti kúdiʔe gè

⁴⁶ Tire yè fànʔa kele gèle, né kàyuʔujuuro dè, né fànʔa kajuʔulo gèle, gáli Yewe 'juu Misa nyuɔ nĩ gè, Sinayii nyagurugo nē gè, gáli Yewe 'téngɛ wire né Isirayeli sienne ní bèle †.

Fànʔa kajuʔulo gáli ke nyu nyakungenge wori nē dè

27 A Yewe 'ki juu Misa mé né jo:

² «Ma ki juu Isirayeli sienne mé bèle ma kele gáli tiè gèle pe nē:

«A sien wáa 'ki nyíene nè kòn bè nyakungenge kpiʔile Yewe mé wè, bè wii ken kire ga laa bè wi saʔa wuu wáa ken Yewe mé wè ††, wi bé nyakungenge fori gè bè wali

††† Wéli baa Ney 9.2; Kàs 28.13; Zan1 1.9. ††† Wéli baa Sél 12.7; 17.7-8; 26.3-4; 28.13-14; Yir 2.24; Nún 106.45; Ezek 16.60. † Wéli baa 27.34; Fàn 6.1; 12.1. †† BÈ WII KEN KIRE GA LAA BÈ WI SAʔA WUU WÁA KEN YEWE MÉ WÈ: Weli 'tiʔe gáa sienre taʔa dè baa wĩ bè ti lúʔugenne cii lè. Kire sien wi cĩ wii ken kire ga laa wi saʔa wuu wáa ken Yewe

ken sien sɪndi?ɛ nī gè bè tánʔa bè yeli né wali nyuɔ ní gè gàa 'ki tìe gè. ³ A sien wīi yi?ɛɛ togo né yi?ɛɛ togotaanri sunʔɔwɔ nī bè, a ki yē nàguɔ wī wè, wi lɔri ti bé nyaa walifiwe walikpegele togosiin né kpɔrigɔ, nè yeli né *saawalidengege* ki wali tɔrigenme ní bè †. ⁴ A ki sí nyaa celiwe wī wè, wi lɔri ti bé nyaa walifiwe walikpegele togo né kpɔrigɔ. ⁵ A sien wīi yi?ɛɛ kogunɔ né yi?ɛɛ togo sunʔɔwɔ nī bè, a ki yē nàgabile nī lè, ni lɔri ti bé nyaa walifiwe walikpegele togo; a ki sí nyaa pìcapile nī lè, ni lɔri ti bé nyaa walifiwe walikpegele kie. ⁶ A pùɔ wīi yege nigbe né yi?ɛɛ kogunɔ sunʔɔwɔ nī bè, a ki yē nàgabile nī lè, ni lɔri ti bé nyaa walifiwe walikpegele kogunɔ; a ki sí nyaa pìcapile nī lè, ni lɔri ti bé nyaa walifiwe walikpegele taanri. ⁷ A sien wi 'tóri yi?ɛɛ togotaanri nē wè, a ki yē nàguɔ wī wè, wi lɔri ti bé nyaa walifiwe walikpegele kie né kogunɔ; a ki sí nyaa celiwe wī wè, wi lɔri ti bé nyaa walifiwe walikpegele kie.

⁸ «Njàa wi 'ki nyiɛɛ nè kɔn bè nyakungenge kpí?ile Yewe mé wè, bè wii ken kire ga laa wi saʔa wuu wáa ken Yewe mé wè, a ki 'nyaa wīi gbè jáa? bè ki sàri nyuɔ gáa 'ki tìe gè?, wi bé pen né kire sien ní wè bè pa wi yérige *kacuɔnrɔw* yi?ɛ mé gè. Kacuɔnrɔw wi bé ki tìe nyuɔ gáa wi 'yeli bè sàri gè, nè yeli né sien wi taagenme ní bè.

⁹ «A ki sí nyaa yaju?u gī gè, gàa nyuɔ sien wi 'kún nè ken gè Yewe mé wè, yaju?u gáa nē Yewe 'fɪli gè pe- ki ken kpuʔɔwɔ wire mé gè, kire yaju?u ki bé kò wàlidengege Yewe mé ††. ¹⁰ Kii yeli wi- kire yaju?u fèni gè kàa kiiye nē?, né miɛni kàa nē gàa ki 'nyuɔ gè?, né gàa ki wè cènge gè?. Kire né ki miɛni a sien wi 'ki kpí?ile gè né yaju?u fèni gè, yaju?u gáa wi 'fèni né pélige ní gè, yi miɛni siin bè kò wàlidengege Yewe mé.

¹¹ «Yaju?u gáa nyuɔ sien wi 'kún nè ken wè, a kire yaju?u ki 'nú?ɔ Yewe yi?ɛ mé gè, a sien sī gbè pen né ki ní bè ki ken kpuʔɔwɔ Yewe mé wè?, wi 'yeli bè ki yaju?u yérige gè *kacuɔnrɔw* wi yi?ɛ mé gè ‡. ¹² Bà *kacuɔnrɔw* wi bé ki lɔri tìe dè bè yeli né ki kenme ní bè, a ki yē cènge, á kire bè? sɪpɪ?i gè. Lɔri dáa wi bé tìe dè, tire ti bé sàri. ¹³ Njàa wi 'yaju?u nyuɔ 'kún gè nè ken wè, a wi n'è jo wi bé ki fùgu bè suɔ gè, wi 'yeli bè ki lɔri ti tɪlaya tìeɛ kogunɔwɔ láʔa gè bè ní fàri yaju?u ki lɔri nē dè, bè ken *kacuɔnrɔw* mé wè.

¹⁴ «A ki 'nyaa sien 'wi saʔa wàli nè téngɛ Yewe mé wè, kpuʔɔwɔ dè, *kacuɔnrɔw* wi bé ki lɔri tìe dè bè yeli né ki kenme ní bè, a ki yē cènge, á kire bè? sɪpɪ?i gè. Lɔri dáa

mé, wi bé baara saawalidengege nī gè. Kii nyaa majo wi cé wi céri ken dè kakuɔwɔ yakɔwɔ wī?. Sien ó sien lɔri ti 'tìe nè yeli né baara dáa ní wi ɲɔri ti bé jáa bè kúɔ dè, a ki yē nàguɔ wī yo, celiwe wī yo, nè yeli né pe yi?ɛɛ kenme ní bè. Bè ki 'puu dí wali níe jiin saawalidengege nī gè bèri ki yere gbòbori dè de kpín?ini. † Wali nyuɔ gáa ki yé buu yi?ɛɛ sicéri baakuɔwɔ sàri. Kire 'ki tìe nyakungenge gáa ki 'puu yakpuʔɔ. †† Wéli baa 1.2. ‡ Wéli baa 11.2-8. Dù?ɔ ki bé gbè nyaa yaju?u ki bé puu sɛfenne, kire ga laa sunʔɔ, kire ga laa nyuʔɔwɔ. Sien wi sí de caa bè wi lɔri tãa nyɔgɔ saawalidengege baara nī dè. Kacuɔnrɔw wi bé gbè yaju?u pári gè bè wali taa bè nyɔgɔ saawalidengege baara nī dè.

wi bé tìe dè, tire ti bé sàri. ¹⁵ Njàa wi 'ki saʔa wàli gè nè téngɛ Yewe mé wè, a wi n'è jo wi bé ki fùgu bè suɔ gè, wi 'yeli bè ki lɔri ti tɪlaya tìeɛ kogunɔwɔ láʔa gè bè ní fàri saʔa ki lɔri nē dè, bè ken *kacuɔnrɔw* mé wè. Saʔa ki bé ní koli kò wi wu?u.

¹⁶ «A ki sí nyaa sien wáa 'wi si?i wàli nè téngɛ Yewe mé wè, gàa gī narige wu?u gè, ki lɔri ti bé tìe bè yeli né yali- ire kenme ní bè dàa ti bé gbè tánʔa si?i nī gè, bè yeli né *ɔrizi* gbɔngbonyieɛ kie lɔri kenme ní bè; kire nē nyaa walifiwe walikpegele togosiin né kpɔrigɔ. ¹⁷ A ki 'nyaa si?i ki 'wàli nè téngɛ Yewe mé wè *Kàkpaanya Wíi yiele* nī lè ††, lɔri dáa *kacuɔnrɔw* wi bé tìe dè, tire ti bé sàri.

¹⁸ Nè ki yaʔa a ki 'nyaa *Kàkpaanya Wíi yiele* ni 'tóri nè kúɔ lè, a wi né péli nè ki wàli nè téngɛ gè Yewe mé wè, *kacuɔnrɔw* wi bé yi?ɛɛ tóri gè, gáli ke 'kúɔ gè séni *Kàkpaanya Wíi yiele* láa 'nò lè, bà wi bé kàa yige ki lɔri nī dè bè yeli né yi?ɛɛ nyuɔ gáli ní ki bága kúɔ gè.

¹⁹ «Njàa wi sí si?i wàli gè nè téngɛ gè Yewe mé wè, a wi n'è jo wi bé ki fùgu bè suɔ gè, wi 'yeli bè ki lɔri ti tɪlaya tìeɛ kogunɔwɔ láʔa gè bè fàri si?i ki lɔri nē dè, bè ken *kacuɔnrɔw* mé wè. Si?i ki bé ní koli kò wi wu?u. ²⁰ A wii sí si?i fùgu gè nè suɔ gè?, a wi 'ki pári nè kúɔ sien wáa wiiye mé wè, wii ní gbè jáa? bè ki fùgu bè suɔ púlo?. ²¹ A *Kàkpaanya Wíi yiele* ni péni nò lè, si?i ki bé kò wàlidengege Yewe mé, majo si?i gáa pe 'láʔa nè ken Yewe mé súuri gè. Ki bé kò *kacuɔnrɔw* wu?u súuri.

²² «A sien wáa 'si?i wàli nè téngɛ Yewe mé wè, gàa wire tiiɛ 'suɔ gè, gàa ki wè wi narige wu?u gè?, ²³ *kacuɔnrɔw* wi bé si?i ki lɔri tìe dè bè yeli né yi?ɛɛ nyuɔ ní gèle gáli ke 'kò gèle, séni *Kàkpaanya Wíi yiele* láa 'nò lè. Sien wi 'yeli bè ki lɔri sàri dè kire cennugo gè, né ki cén si?i kii wàlidengege Yewe mé. ²⁴ A *Kàkpaanya Wíi yiele* ni péni nò lè, si?i ki bé ní koli bè kò ki kàfɔli wi wu?u, njàa mé wi yé ki suɔ gè, pe narige nī gè.

²⁵ «Lɔri ó lɔri *kacuɔnrɔw* wi bé tìe dè, ti bé juu bè yeli né saawalidengege ki wali tɔrigenme ní bè, njàa wi yē gera ‡ kpegele togo gè, gáli ke bé nyaa walifiwe walipile nigbe lè ††.

²⁶ «Nè ki yaʔa sien wáa fáala sī gbè jáa bè yajuuro pipelile wàli bèle bè téngɛ Yewe mé?, né ki cén tire pipelile piyè Yewe wuulo nè kúɔ ††. A ki yē nènàʔa gè, kire ga laa sɪnbapile lè, kire ga laa sɪkapile lè, tire yē Yewe mé. ²⁷ A ki sí nyaa yaju?u káa gī gáa ki 'nú?ɔ Yewe yi?ɛ mé gè, ki kàfɔli wi bé gbè jáa bè ki fùgu bè suɔ. Wi bé ki lɔri ti tɪlaya tìeɛ kogunɔwɔ láʔa gè bè ní fàri yaju?u ki lɔri nē dè dàa *kacuɔnrɔw* wi yé tìe dè, bè ken *kacuɔnrɔw* mé wè. A ki sí nyaa yaju?u kii fùgu nè suɔ gè?, *kacuɔnrɔw* wi bé ki pári bè yeli né lɔri dáa ní wi tìe dè.

†† Wéli baa 25.8-22. ‡ Gera wori dáa ti 'juu náʔa gè, kire yé puu ne wali wi lúbugenne tii. Walifiwe walipile tɪlaya wori dii pe 'juu náʔa gè, wi lúbugenne ni bé gbè nyaa giramine kolini. Wéli baa Tɔn-minɔgenne Tiedi?ɛ nī gè. ††† Wéli baa Yir 30.13 né kaliwege ki táanme gè. ††† Wéli baa Yir 13.2.

²⁸ «Nè ki yaʔa, yeɛ dáà ti mieni sien 'láʔa nè ken Yewe mé wè, ki kàa fáala sǐ gbè páriʔ, ki kàa fáala míeni sǐ gbè fùgu bè suɔʔ, a ki yē sien yo, á kire bèʔ yajuʔu yo, á kire bèʔ wi siʔi gáa ki yē narige wuʔu gèʔ. Yeɛ dáà ti mieni ti 'láʔa nè ken Yewe mé wè, tire bé kò yakaa gàa gǐ cɛnjenge wàlidɛngɛɛ Yewe mé. ²⁹ A ki 'nyaa pe 'sien wáa cúʔ nè yige baa péwu nè yeli né Yewe kàyuʔuju-uro ní dè, wire sǐ ní gbè jáa bè fùgu bè suɔʔ; pe 'yeli pe-wi kpúu wǐ †.

³⁰ «Kiekiewuʔulo gáli ke mieni ke 'láʔala yaliire nē dè, kire ga laa tiire yasɛnɛ nē dè, tire yē Yewe wori, yeɛ táà dǐ dàa ti yē wàlidɛngɛɛ wi mé ††. ³¹ A ki 'nyaa sien wáa wi je wi yaliire kiekiewuʔulo káli fùgu bè suɔ wè, kire ga laa wi tiire yasɛnɛ wuʔulo gèle, wi 'yeli bè ki lɔri

† *Náʔa gè kǐi nɛ nyu sien wáa wuʔu nē ɲaa kàyuʔu pe 'juu nè ceri gè, né jo wi 'yeli né kúu ní wǐ. Wéli baa Yir 22.17-19; Tǔr 35.31-34; Fàn 13.13-19; Yes 7.13-15. †† Koliyo 30-33 tiʔɛ nē gè, wéli baa Tǔr 18.21; Fàn 14.22-23.*

ti tílaya tieye kogunɔwuʔu láʔa gè bè ní fàri ti lɔri nē dè, bè ken kacuɔnrirɔ mé wè.

³² «Kiekiewuʔulo gáli ke mieni pe 'láʔala yajuuro nē dè, lèlɛ líi ní yajuunaʔawa wi 'kàgbiile tíʔɛ lè nè ti tǔri dè, kire 'jo niyeɛ yè, né sinbaala bèlɛ, né síkaala bèlɛ, kire kiekiewuʔulo ke bé puu wàlidɛngɛɛ Yewe mé. ³³ Ki kàfɔli wǐ gbè ki nyíɛɛ bè kòn bè ti fèni tii nēʔ, dàa dǐ cɛnɛ dè né dàa dǐ sǐpiire dèʔ. A wi sí ti fèni dè, ki yaju-uyo siin yè, gàa wi 'ken gǐi sìndiʔɛ nǐ gè né gàa ní wi 'pɛn gè, yi mieni siin bé kò wàlidɛngɛɛ Yewe mé. Yǐ ní gbè jáa bè fùgu bè suɔʔ.»

Sienɛ ti kúɔdiʔɛ gè

³⁴ Kele gáli keli yē tundo dǎa Yewe 'juu nè gbèngɛ Misa mé wè, *Sinayii nyagurugo* nē gè, wi- ti juu *Isirayeli* sienne mé bèlɛ.

Tórib

Sebe wi tiedi?e gè

wè, pe wi ye tuɔbuuro nī dè . Mí?e gáà ki taadi?e gè, ki 'kón tórigɔɔ siin gáli mé Misa yé kpí?ile nè Isirayeli sienne tóri bèle baa waama kùlo nī lè (wéli baa nyùɔɔ).

Yi?ele togosiin sun?ɔɔ nī bè, Isirayeliyè pe 'puu ne nyaari waama kùlo nī lè, nè ki séli Sinayii nyagurugo táanni gè nè sèni nò Kanaa kùlo nē lè, lire náà ni 'puu nyakungenge woli lè.

Sebe nàà wire wi 'ta?a Yirile né Suɔɔ Sebe nē wè né Leviiyé Kacuɔnrirɔ Sebe ní wè. Wiī ne ki tíi weli nē kenme bìi nē Isirayeliyè pe yé fa?a Kuloceliè kodan?ara nī dè, nè ki ya?a Kuloceliè wi yé sín né pe ní. Misa wire wi yé puu kà-suluwo, Kuloceliè né Isirayeliyè sun?ɔɔ nī bè.

Bà Isirayeliyè pe yé fàn?a kaju?ulo taa gèle nè kúɔ Sinayii nyagurugo nē gè, a pe 'yè ne gbòborí bè ké Kanaa kùlo mé lè. A Misa 'pe tóri, né Leviiyé téngè bèle né pe baara tiè dè pe nē. A kàsadibage ki 'tigi Yewe Kòridi?e nē gè nè ki tón; a ki yé kénì yè ne waa gè, Isirayeliyè míeni pe nē yè ne waa ki kúrugú (wéli baa).

Misa yé tundunminɔ tórigo pe- sa Kanaa kùlo saanri lè bé wéli. A peli péni fíere wáa Isirayeliyè nē bèle, a pe 'cíi né jo peli sí jíin baa kùlo nī lè?. A Yewe sí jo pe béri fáala de mári waama kùlo nī lè fúɔ bè taa sienne pe mieni báli pe yé tóri bèle, pe ba kùu baa (wéli baa nyùɔɔ).

Bà pe 'tán?a yi?ele togosiin sun?ɔɔ nī bè, a pe kénì nò Mowabi kùlo nē lè. Kire ti?e nī gè, a Mowabi kùlofɔli wi sèni Balaami kóri nè jo wi- pa déngè sienre juu dè bè wáa pe nē, a Kuloceliè wi 'ti yi?e a ti 'kò diba sienre né kacèngè Isirayeliyè kɔli mé gè (wéli baa nyùɔɔ).

Sebe nàà wè, wiī ne Isirayeli sienne pe cíime kele né pe kapi?ile nyu gèle (wéli baa nyùɔɔ), ne ki tíi weli nē kenme bìi nē Yewe 'puu ne pe nári ne pe wu?ɔ, ne wi baara kúu dè pe nī súuri. Yewe wi 'wi nyakungenge fori gè.

Sebe wi nyùgboliyo yē

Yewe 'kele cuɔnrigenme tiè bè Misa nē, Sinayii waama kùlo nī lè

Fùɔɔɔ lèle sienre, waama kùlo né Mowabi kùlo nī lè

Kasengele gèle sèni pe 'jíin Kanaa kùlo nī lè

**YEWE 'KELE CUጋNRIGENME
TIE BE MISA NE
SINAYII WAAMA KULO NI LE**

(1.1–10.10)

**Misa wi 'saaya tұлuyo
tórib kpiጋile lè**

(1.1–4.34)

Pe 'Isirayeli sienne tóri bèle

1 Yiele nigbe tóri kàduጋume gè, bà pe yé yiri *Ezิป-ti* kulo nī lè, yieziinwoli ni yeye siinwuጋu nē gè ki cenbelige nē gè †, a *Yewe* juu né *Misa* ní wè baa *Kpà-lidiጋe Kpátaጋa* nī gè, *Sinayii waama kulo* nī lè.

²³ A wi 'wi ye: «Muጋ né *Arawጋn*, yeli bé nàጋuጋ pe miēni tóri, nàጋu ó nàጋu wi 'yiጋele togo taa né ጋàa wi 'kàa taጋa wè, bàli bīele *Isirayeliyè* nī bèle pe bé gbè ké kapienne mé lè, baa pe kapiengbuጋn tóyo nī yè. Yeli 'yeli bè nàጋuጋ pe miēni nigbe nigbe nyuጋ cén pe míeyè nē yè, nè yeli né pe nariye ní yè né pe tuufጋlilጋ kpáaya ní yè.

⁴ «Saጋa tұлugo ó saጋa tұлugo †† nī, yeli bé nàጋuጋ páli nyíene ጋጋn bè fàri yiye nē, nàጋu ó nàጋu ጋàa wi yè wi tobilo kpáaya yi kàጋli wè. ⁵ Nàጋuጋ pe míeyè yire yī nyàa yè, bàli pe bé yeli sáጋa bèle: Wurubeni wuulo nī bèle Elizuri, Sedewuri jaa wè; ⁶ Simeyጋ wuulo nī bèle Selumiyeli, Zurisadayi jaa wè; ⁷ *Zuda* wuulo nī bèle Nasጋn, Aminadabi jaa wè; ⁸ Izakari wuulo nī bèle Netaneyeli, Zuwari jaa wè; ⁹ Zabuጋn wuulo nī bèle Eliyabi, Elbn jaa wè; ¹⁰ né *Yusufu* jaala wuulo bèle: *Efirayimi* wuulo nī bèle Elisama, Amikudi jaa wè; *Manase* wuulo nī bèle Gamaliyeli, Pedazuri jaa wè; ¹¹ Benzame wuulo nī bèle Abidan, Gidewጋni jaa wè; ¹² Dan wuulo nī bèle Akiyezeri, Amisadayi jaa wè; ¹³ Azeri wuulo nī bèle Pagiyeli, Wokiran jaa wè; ¹⁴ Gadi wuulo nī bèle Eliyasafi, Dewuyeli jaa wè; ¹⁵ né Nafitali wuulo nī bèle Akira, Enan jaa wè.»

¹⁶ Bàli bèle, peli yè nàጋuጋ bàli pe 'nyíene nè kጋn Isirayeli tógo sienne nī bèle. Peli pe yé puu pe saaya tұлuyo kàጋlilጋ bèle; pe 'puu míeni Isirayeli kapiengbuጋn tóyo nyùጋ nē yè.

† Ki yeye kie né nigbewuጋu nē, ki 'puu lèlè lī nī Isirayeli sienne pe sēni nጋ Sinayii waama kulo nī lè (wéli baa Yir 19.1), yege nigbe kàduጋume bà Kòridiጋe ki yé kpiጋile né kúጋ gè (wéli baa Yir 40.17).

†† Saaya tұлuyo yi 'taanni nè yeli né Yakuba celile pe liēgenme ní bè: 1- *Leya* jaala bèle (*Leviyè si puu pe nīጋ*, wéli baa 1.47), 2- *Araseli* jaala bèle, 3- *Zilipa* né *Biliya* jaala bèle. Bè ki yè míeni nyùጋ 2, 7 né 10 ní wè.

¹⁷ A Misa né *Arawጋn* pe 'nàጋuጋ bàli fàri bèle piye nē, bàli *Yewe* yé nyíene nè kጋn pe míeyè nē yè. ¹⁸ Kire cenbelige nē gè, yeye siinwuጋu nē gè, a pe 'Isirayeli tógo sienne pe miēni yeri bèle nè gbuጋulo nè yeli né pe nariye ní yè né pe tobilo kpáaya ní yè. A pe 'nàጋuጋ pe miēni nigbe nigbe míeyè sebe yè, nàጋu ó nàጋu ጋàa wī yiጋele togo taa né ጋàa wi 'kàa taጋa wè. ¹⁹ A pe 'pe sómigጋ nè pe tóri baa *Sinayii waama kulo* nī lè, nè yeli né gàa ní *Yewe* yé juu nè gbènge *Misa* mé wè.

²⁰ A pe 'nàጋuጋ pe miēni tóri nè yeli né pe saaya tұлuyo ní yè né pe nariye ní yè né pe tobilo kpáaya ní yè. A pe 'míeyè yi miēni sebe yè, nàጋu ó nàጋu ጋàa wi 'yiጋele togo taa né ጋàa wi 'kàa taጋa wè, bàli bīele pe bé gbè ké kapienne mé lè ‡.

A pe 'ki séli Wurubeni saጋa tұлugo nē gè, Wurubeni ጋàa wi 'puu Isirayeli jaapeliwe wè, a peli nyuጋ ki 'nyaa ²¹ nàጋuጋ siramuጋyጋ kie né nigbe, sirakie né siin né sienne dabataan (46 500).

^{22,23} Simeyጋ saጋa tұлugo nī gè, a peli 'nyaa nàጋuጋ siramuጋyጋ kie né siceri, sirakie né kጋlini né sienne dabataan (59 300).

^{24,25} Gadi saጋa tұлugo nī gè, a peli 'nyaa nàጋuጋ siramuጋyጋ kie né nigbe, sirakataanri né sienne togosiin né kጋጋrigጋ (45 650).

^{26,27} Zuda saጋa tұлugo nī gè, a peli 'nyaa nàጋuጋ siramuጋyጋ kie né kataanri, né sienne sirakie né taanri (74 600).

^{28,29} Izakari saጋa tұлugo nī gè, a peli 'nyaa nàጋuጋ siramuጋyጋ kie né taanri né sienne sirakie né siin (54 400).

^{30,31} Zabuጋn saጋa tұлugo nī gè, a peli 'nyaa nàጋuጋ siramuጋyጋ kie né siceri né sienne sirakጋlisiin (57 400).

^{32,33} Yusufu jaala nī bèle: *Efirayimi* saጋa tұлugo nī gè, a peli 'nyaa nàጋuጋ siramuጋyጋ kie né sienne sirasiin dabataan (40 500); ^{34,35} *Manase* saጋa tұлugo nī gè, a peli 'nyaa nàጋuጋ siramuጋyጋ kataanri né sienne sirakeli (32 200).

^{36,37} Benzame saጋa tұлugo nī gè, a peli 'nyaa nàጋuጋ siramuጋyጋ kataanri, sirakie né sienne kጋlisiin (35 400).

^{38,39} Dan saጋa tұлugo nī gè, a peli 'nyaa nàጋuጋ siramuጋyጋ kie né kogunጋ, sirakie né taanri né sienne dabataan (62 700).

^{40,41} Azeri saጋa tұлugo nī gè, a peli 'nyaa nàጋuጋ siramuጋyጋ kie, sirakጋlisiin né sienne dabataan (41 500).

^{42,43} Nafitali saጋa tұлugo nī gè, a peli 'nyaa nàጋuጋ siramuጋyጋ kie né taanri né sienne sirakጋlisiin (53 400).

⁴⁴ Bàli bèle, peli yè nàጋuጋ pe miēni bine wè, bàli pe yé tóri bèle, Misa né *Arawጋn* ní wè nè fàri nàጋuጋ kie né

‡ Siēne ti juugenne nī lè náጋa gè, ti 'juu nè taጋala. Siēne tórigenme piጋ nubo kenne náa nē lè, saaya tұлuyo yi miēni nī: A pe nàጋuጋ pe miēni tóri nè yeli né pe saaya tұлuyo ní yè né pe nariye ní yè né pe tobilo kpáaya ní yè. A pe 'míeyè yi miēni sebe yè, nàጋu ó nàጋu ጋàa wī yiጋele togo taa né ጋàa wi 'kàa taጋa wè, bàli bīele pe bé gbè ké kapienne mé lè. Bè ki yaጋa siēne ti wéligenme pi-puu fáari wè, kire nē weli si siēne dáa juu dè nè taጋala? fúጋ bè taa tጋliyጋ kie né nigbe (1.22-43 nī yè).

siin nē bèle bàli pe yé pe sáʔa bèle; pe mieni 'puu pe tobilo kpáaya yi kàfàlilo Isirayeliy saaya tùluyo nī yè.

⁴⁵ Nàguo ó nàguo wi 'yiʔele togo taa né nàa wi 'kàa taʔa wè, bàli bīele Isirayeliy nī bèle pe bé gbè ké kapienne mé lè, a pe 'pe míeyε seβε yè nē yeli né pe tobilo kpáaya ní yè, ⁴⁶ a nàguo bàli pe mieni bīne wi 'nyaa sienne siramuʔyɔ tekolisiin né kpɔrigɔ, sirakie né kolisiin, né sienne tekolisiin né kpɔrigɔ (603 550).

⁴⁷ Nè ki yaʔa piyè cé *Levii saʔa tұлugo* wuulo tóri bèle né pe níʔ. ⁴⁸ Né ki cén Yewe cé ki juu Misa mé né jo: ⁴⁹ «Muo si yeli bè *Levii saʔa tұлugo* le gè baa tórib nī lèʔ †, muo si yeli bè pe tóri né Isirayeli siensenmine ní bèleʔ. ⁵⁰ Muo 'yeli bè *Leviyé téngε* bèle peri *Kòridiʔε wéli gè*, gáa gī *nyakungenge sienre kàdenitenyε* yi téngediʔε gè, né ki yakpiʔilide ti mieni ní dè, né ki yerε ti mieni ní dè. Pe 'yeli bèri *Koridiʔε* né ki yakpiʔilide ti mieni turu dè, béri ti wéli. Pe béri pe bùguro kpúɔn dè bèri *Koridiʔε màʔa gè*. ⁵¹ Lèlè líi nī yeli bé bùguro yègε dè, *Leviyé* pe bé *Kòridiʔε kólígí gè*. Peli sí bīele pe bé ki kpúɔn a yeli séni je téni tiʔε káa nī gè. A sien wáa wiiyε 'siʔere nē kpɔni *Kòridiʔε nē gè*, ki 'yeli pe- kire sien kpúu wè.

⁵² «Isirayeli sienne nī bèle, sien ó sien bé wi fèni saʔa kóri gè bùguro nī dè tiʔε gī pe bé tiε wi nē gè, wi káfali láara wè, baa wi kapiengbuɔn tógo nī gè. ⁵³ Nè ki yaʔa *Leviyé* bèle, peli bé téni bè *nyakungenge sienre Kòridiʔε màʔa gè*, kire ga buu Yewe funyerigbuʔ ki fãga Isirayeli tógo sienne kpúɔn bèle. *Leviyé* bèle, peli pe 'yeli bèri *Kòridiʔε wéli gè*.»

⁵⁴ A Isirayeli sienne pe 'ti mieni kúɔ nē yeli né gáa ní Yewe cé juu nē gbèngε Misa mé wè. Kire gī gáa pe 'kpíʔile gè.

Yewe wi 'kapiengbuɔn gbuʔulo kòridiʔε tiε yè bùguro nī dè

2 A Yewe ní nē ki juu *Misa* né *Arawɔn* mé né pe ye: ² «*Isirayeli* sienne pe mieni nigbe nigbe bé téni bùguro nī dè pe káfali láara bèle, pe tobilo kpáaya fiεε láara bèle. Pe 'bùguro ti bé líili bè yeli, bè *Kpàlidiʔε Kpátaʔa* màʔa gè bè suʔu.

³ «Gáa sí gī baa gè, bàli bīele *Zuda* gboli wuulo bèle, pe bé pe bùguro kpúɔn dè gboli ni káfali láara wè, *Kòridiʔε líʔele* nī lè cengenyenifoligɔli mé gè. Sien ó sien 'yeli wi- puu wi kapiengbuɔn tógo nī gè. Nasɔn, Amínadabi jaa wè, wire wī *Zudayé kàfàli wè*. ⁴ Wi kapiengbuɔn pe 'puu nàguo siramuʔyɔ kie né kataanri, né sienne sirakie né taanri (74 600).

⁵ «Peli táanni bèle, *Izakari saʔa tұлugo* ki bé puu bile. *Netaneyeli*, *Zuwari* jaa wè, wire wī ki kàfàli wè. ⁶ Wi kapiengbuɔn pe 'puu nàguo siramuʔyɔ kie né taanri, né sienne sirakie né siin (54 400).

⁷ «Peli táanni bèle, *Zabulɔn saʔa tұлugo* ki bé puu bile. *Eliyabi* wè, *Elɔn* jaa wè, wire wī ki kàfàli wè. ⁸ Wi

kapiengbuɔn pe 'puu nàguo siramuʔyɔ kie né siceri né sienne sirakolisiin (57 400)

⁹ «Kire saaya tùluyo nyáa taanri yè, yi bé puu *Zuda* gboli nī lè. Pe kapiengbuɔn pe mieni bīne wi yè nàguo siramuʔyɔ togosiin né kolini né sienne sirakie né siin (186 400). *Kári* lèlè nī lè, peli pe béri tári de waa Isirayeli sienne pe yiʔε mé gè.

¹⁰ «Bàli bīele *Wurubeni* gboli wuulo bèle, pe bé pe bùguro kpúɔn dè gboli ni káfali láara wè, *Kòridiʔε líʔele* cengenyenifolime kàliige kolí mé gè. Sien ó sien 'yeli wi- puu wi kapiengbuɔn tógo nī gè. *Elizuri* wè, *Sedewuri* jaa wè, wire wī *Wurubenyé kàfàli wè*. ¹¹ Wi kapiengbuɔn pe 'puu nàguo siramuʔyɔ kie né nigbe, sirakie né siin né sienne dabataan (46 500).

¹² «Peli táanni bèle, *Simeyɔ saʔa tұлugo* ki bé puu bile. *Selumiyeli* wè, *Zurisadayi* jaa wè, wire wī ki kàfàli wè. ¹³ Wi kapiengbuɔn pe 'puu nàguo siramuʔyɔ kie né siceri, sirakie né kolini né sienne dabataan (59 300).

¹⁴ «Peli táanni bèle, *Gadi saʔa tұлugo* ki bé puu bile. *Eliyasafi*, *Dewuyeli* jaa wè, wire wī ki kàfàli wè. ¹⁵ Wi kapiengbuɔn pe 'puu nàguo siramuʔyɔ kie né nigbe, sirakataanri né sienne togosiin né kpɔrigɔ (45 650).

¹⁶ «Kire saaya tùluyo nyáa taanri yè, yi bé puu *Wurubeni* gboli nī lè. Pe kapiengbuɔn pe mieni bīne wi 'puu nàguo siramuʔyɔ togo né kpɔrigɔ né kolisiin, sirakie né kolisiin né sienne togosiin né kpɔrigɔ (151 450). Peli bé puu gboli ni siinwoli lè béri tári de waa.

¹⁷ «Kire *kàduʔume gè Leviyé* pe béri waa pe kúrugu né *Kpàlidiʔε Kpátaʔa* ní gè. *Leviyé* pe bé puu gbuʔulo sunʔɔɔ nī bè. Pe mieni bé yiri bùguro nī dè bè taʔala piye nē, sien ó sien wi tұлugo nī gè, wi káfali láara wè.

¹⁸ «Bàli bīele *Efirayimi* gboli wuulo bèle, pe bé pe bùguro kpúɔn dè gboli ni káfali láara wè, *Kòridiʔε líʔele* cengenyenijiingɔli mé gè. Sien ó sien 'yeli wi- puu wi kapiengbuɔn tógo nī gè. *Elisama* wè, *Amikudi* jaa wè, wire wī *Efirayimiyé kàfàli wè*. ¹⁹ Wi kapiengbuɔn pe 'puu nàguo siramuʔyɔ kie né sienne sirasiin dabataan (40 500).

²⁰ «Peli táanni bèle, *Manase saʔa tұлugo* ki bé puu bile. *Gamaliyeli* wè, *Pedazuri* jaa wè, wire wī ki kàfàli. ²¹ Wi kapiengbuɔn pe 'puu nàguo siramuʔyɔ kataanri né sienne sirakeli (32 200).

²² «Peli táanni bèle, *Benzame saʔa tұлugo* ki bé puu bile. *Abidan*, *Gidewɔni* jaa wè, wire wī ki kàfàli wè. ²³ Wi kapiengbuɔn pe 'puu nàguo siramuʔyɔ kataanri, sirakie né sienne kolisiin (35 400).

²⁴ «Yire saaya tùluyo nyáa taanri yè, yi bé puu *Efirayimi* gboli nī lè. Pe kapiengbuɔn pe mieni bīne wi 'puu nàguo siramuʔyɔ togo né kolisiin né sienne dabataan (108 100). Peli bé puu gboli taanriwoli lè bèri tári de waa *Leviyé kàduʔume gè*.

²⁵ «Bàli bīele *Dan* gboli wuulo bèle, pe bé pe bùguro kpúɔn dè gboli ni káfali láara wè, *Kòridiʔε líʔele*

† Pe yé kénì *Leviyé tóri bèle piyeyε* (wéli baa 3.14-39; 4.34-49).

cengenyenijiinme kàmege kòli mé gè. Sien ó sien 'yeli wi- puu wi kapiengbuɔn tògo nī gè. Akiyezzeri wè, Amisadayi jaa wè, wire wī Danyé kàfɔli wè. ²⁶ Wi kapiengbuɔnno pe 'puu nàguɔɔ siramuʔɔɔ kie né kògunɔ, sirakie né taanri né sienne dabataan (62 700).

²⁷ «Peli táanni bèle, Azeri saʔa tɔlugo ki bé puu bile. Pagiyeli wè, Wokiran jaa wè, wire wī ki kàfɔli wè. ²⁸ Wi kapiengbuɔnno pe 'puu nàguɔɔ siramuʔɔɔ kie, sirakɔlisiin né sienne dabataan (41 500).

²⁹ «Peli táanni bèle, Nafitali saʔa tɔlugo ki bé puu bile. Akira, Enan jaa wè, wire wī ki kàfɔli wè. ³⁰ Wi kapiengbuɔnno pe 'puu nàguɔɔ siramuʔɔɔ kie né taanri né sienne sirakɔlisiin (53 400).

³¹ «Yire saaya tɔluyo nyàà taanri yè, yi bé puu Dan gbolì nī lè. Pe kapiengbuɔnno pe mieni bìnè wi 'puu siramuʔɔɔ togo né kpɔrigɔ né kaceri, né sienne sirakataanri (157 600). Peli pe bé kàduʔu tɔn gè béri tári de waa gbuʔulo sengelè kúrugu gèle, pe káfalile láara bèle.»

³² Isirayeli sienne nyuɔ kire gī gàa gè, nè yeli né pe tobilo kpáaya ní yè. Bàli pe mieni pe 'puu gbuʔulo nī gèle, kapiengbuɔn tògo ó tògo nī gè, pe mieni bìnè wi 'nyaa nàguɔɔ siramuʔɔɔ tekɔlisiin né kpɔrigɔ, sirakie né kɔlisiin, né sienne tekɔlisiin né kpɔrigɔ (603 550).

³³ Nè ki yaʔa piyè cé Leviiyé tóri bèle nè le baa Isirayeli sienne nī bèleʔ, nè yeli né dàa ní Yewe cé juu nè gbènge Misa mé wè.

³⁴ A Isirayeli sienne pe 'ti sómigɔ nè kpíʔile nè yeli né dàa ní Yewe cé juu nè gbènge Misa mé wè. Pe 'puu ne pe bùguro kpúɔn dè pe káfalile láara bèle, níe yègí ne waa taʔalime taʔalime piye kúrugu nè yeli né pe nariye né pe tobilo kpáaya kenme ní bè.

Arawɔn jaala bèle, kacuwɔnrib bīele

3 *Arawɔn* né *Misa* wè, peli piile tɔlugo sienre dī dàa dè, lèlè lī nī *Yewe* juu né *Misa* ní wè *Sinayii nyagurugo* nē gè.

² *Arawɔn* jaala míeyè yire yī nyàa yè: wi jaapeliwe wè Nadabi; senmine bèle: Abiyu, né *Eleyazari*, né Itamari.

³ Pe cé siennyienegɔn sùnno wo bè pe nē nè pe wàli nè téngè kire ga buu peri *kacuwɔnrib* baara kúu dè. ⁴ Nè ki yaʔa Nadabi né Abiyu ní wè, peli cé kúu *Yewe* yiʔe mé gè, lèlè lī nī pe cé jíin *Yewe* yiʔe mé gè né kàsun kàà ki-iyè ní gàa nē wii cé fɔli gèʔ, baa *Sinayii waama kùlo* nī lè †. Bè Nadabi né Abiyu ní wè, jaafɔlib sī puu peli méʔ, pe cɔnɔc *Eleyazari* né *Itamari* ní wè peli pe yé kò ne *kacuwɔnrib* baara kúu dè lèlè lī nī pe tuu *Arawɔn* wi 'puu ne tīn sī nē wè.

Leviyé peli béri baara kacuwɔnrib mé bèle

⁵ A *Yewe* wi 'nè ki juu *Misa* mé né jo: ⁶ «Ma *Levi* saʔa tɔlugo siʔere gè ma kpɔni, ma pe téngè *kacuwɔnrib* *Arawɔn* yiʔe mé gè kire ga buu peri baara wi mé.

⁷ Peli béri baara *Arawɔn* mé né *Isirayeli* tògo sienne pe mieni ní *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* yiʔe mé gè, bəri *Kòridiʔe* baara kúu dè. ⁸ Pe béri *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* ki yakpiʔilide ti mieni wéli dè, bəri baara *Isirayeli* sienne mé bèle bəri *Kòridiʔe* baara kúu dè.

⁹ «Muc *Misa* wè, muc bé *Leviyé* ken bèle *Arawɔn* mé wè, wire né wi jaala ní bèle. Muc bé pe ken bè láʔa péwu wi mé *Isirayeli* sienne sunʔɔɔ nī bè. ¹⁰ Muc bé *Arawɔn* né wi jaala téngè bèle peri *kacuwɔnrib* baara kúu dè. A sien wáà wiiye siʔere nè kpɔni saawalidengegè nē gè, ki 'yeli pe- kire sien kpúu wè.»

¹¹ A *Yewe* wi 'nè ki juu *Misa* mé né jo: ¹² «-Ki wéli, mi tíime mi nyéni *Leviyé* nyéne bèle nè kòn *Isirayeli* sienne sunʔɔɔ nī bè, *Isirayeliyé* pìpelile sɔndiʔe nī gè. *Leviyé* peli yē mi wuulo. ¹³ Né ki cén, pìpelile báli bīele nà-gabigele gèle, pe mieni yē mi wuulo. Cèngè gī mi 'pìpelile kpúu bèle *Ezipiti* kùlo nī lè, mi yé *Isirayeli* pìpelile pe mieni wàli nè téngè mi wuulo, sienne wuulo bèle né yajuuro wuulo ní bèle. Pe mieni yē mi wuulo. Mi yē *Yewe* †.»

Pe 'Leviyé tóri bèle

¹⁴ Baa *Sinayii waama kùlo* nī lè, a *Yewe* 'juu né *Misa* ní né jo: ¹⁵ «Ma *Leviyé* tóri bèle pe tobilo kpáaya nī yè né pe nariye nī yè. Muc bé *Leviyé* pe mieni tóri bàli bīele nàguɔɔ né nàgabigele gèle, bàli pe 'lie nè yege nigbe taa gè né kàduʔu gè.»

¹⁶ A *Misa* sí pe tóri nè yeli né dàa ní *Yewe* yé juu nè gbènge dè.

¹⁷ *Levi* jaala peli bīele bàli bèle: *Gerisɔn*, *Keyati* né *Merarii*. ¹⁸ *Gerisɔn* jaala peli bīele bàli bèle, nè yeli né pe nariye ní yè: *Libinii* né *Simeyii*. ¹⁹ *Keyati* jaala peli bīele bàli bèle, nè yeli né pe nariye ní yè: *Amirami*, *Yisekari*, *Eburɔn* né *Uziyeli*. ²⁰ *Merarii* jaala peli bīele bàli bèle, nè yeli né pe nariye ní yè: *Makilii* né *Musiyi*. *Leviyé* nariye yire yī nyàa yè nè yeli né pe tobilo kpáaya ní yè.

²¹ *Gerisɔn* wire siime sí bī nariye nyàà siin yè: *Libiniyé* bèle né *Simeyiiyé* ní bèle. ²² Tórib lèlè nī lè, *Gerisɔnyé* nàguɔɔ bèle né nàgabigele gáli ke cé yege nigbe taa né kàduʔu wè, peli yé puu sienne siramuʔo né sirakie né kɔlisiin dabataan (7 500). ²³ *Gerisɔnyé* nariye yire 'puu ne pe bùguro kpúɔn dè *Kòridiʔe* kàduʔu mé gè, cengenyenijiingɔli mé gè. ²⁴ *Eliyafasi* wè, *Layeli* jaa wè, wire wi 'puu *Gerisɔnyé* tobilo kpáaya yi kàfɔli wè.

²⁵ *Gerisɔnyé* baara dè, nè yeli né *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* kenme ní bè, tire ti 'puu bəri *Kòridiʔe* wéli gè, né ki kpá-

† Wéli baa Lev 10.1-7.

†† Wéli baa Yir 13.1-16.

taʔa ní gè, né ki yatɔngɔ ní gè, né ki wíile ni fèni ní wè,
²⁶ né dàlige sùlufenine ní bèle, dàlige gáà nē Kòridiʔe né
 Yewe gbùʔɔrdiʔe yafanʔa ki yè gè, né ki nàkpanʔa wíile
 tɔnfeni ní wè, né fènine pe màʔagele ní gèle, béri tire
 dáà ti mieni baara kúu dè.

²⁷ Keyati wire siime sí bī nariye nyáà siceri yè: Ami-
 ramiyé bèle, né Yisekariyé bèle, né Eburɔnyé bèle né
 Uziyeliyé bèle. ²⁸ Tórilb lèlè nī lè, Keyatiyé nàguɔɔl bèle
 né nàgabigele gáli ke cé yege nigbe taa né kàduʔu wè,
 peli yé puu sienne siramuʔɔɔ siin né sienne sirataanri
 (8 600). Peli pe 'puu ne saawalidengege wéli gè. ²⁹ Key-
 atiyé nariye yire 'puu ne pe bùguro kpúɔɔn dè Kòridiʔe
 ki líʔele nī lè, cengenyenifolime káliige kɔli mé gè.

³⁰ Elizafani wè, Uziyeli jaa wè, wire wi 'puu Keyatiyé
 nariye yi tobilo kpáaya yi kàfɔli wè.

³¹ Keyatiyé pe 'puu ne yere dáà wéli dè: nyakungenge
 finʔege gè, né tabali wè, né fètindaʔagele tiige gè, né
 Yewe gbùʔɔrdiʔe yafanʔa ní gè né wusuna sórigodiʔe
 ní gè, né saawalidengege yakpiʔilide ti mieni ní dè dáa
 pe líi ne ki baara kúu dè, né gunbɔli fèni ní wè. Pe 'puu
 ne yere dáà ti mieni wéli dè níe ti gbòborí.

³² Eleyazari wè, kacuɔnriwɔArawɔn jaa wè, wire wi
 'puu Leviyé kàfɔlil pe mieni kàfɔli wè. Wire wi 'puu ne
 sienne wéli bèle, bali pe 'puu ne baara saawalidengege
 nī gè.

³³ Merarii wire siime sí bī nariye nyáà siin yè: Makilii
 narige né Musiyi narige ní gè. ³⁴ Tórilb lèlè nī lè, Merari-
 iyé nàguɔɔl bèle né nàgabigele gáli ke cé yege nigbe
 taa né kàduʔu wè, peli yé puu sienne siramuʔɔ né sien-
 ne sirakie né nigbe (6 200). ³⁵ Suriyeli wè, Abiyali jaa wè,
 wire wi 'puu Merariyé nariye yi tobilo kpáaya yi kàfɔli.
 Pe 'puu ne pe bùguro kpúɔɔn dè Kòridiʔe ki líʔele nī lè,
 cengenyenifolime kámegé kɔli mé gè.

³⁶ Merariyé pe 'puu ne yere dáà wéli dè: Kòridiʔe ki
 tingele gèle, né ki kàgbiiiparigele ní gèle, né ki tiindugu-
 golo né ke táanme nyúɔɔ ní yè, né ki yakpiʔilide ti mieni
 ní dè. Pe 'puu ne yere dáà ti mieni wéli dè níe ti
 gbòborí. ³⁷ Nè fàri tire nē dè, pe 'puu ne yere dáà wéli
 dè: tiindugugolo gáli ke 'Kòridiʔe dàlige sùlu gè né ke
 táanme nyúɔɔ ní yè, né ke tinganʔana né ke màʔagele
 ní gèle.

³⁸ Misa né Arawɔn ní wè, né Arawɔn jaala ní bèle, peli
 'puu ne pe bùguro kpúɔɔn dè Kòridiʔe yiʔe mé gè,
 cengenyenifoligɔli mé gè, kire 'jo Kpàlidiʔe Kpátaʔa yiʔe
 mé gè. Peli pe 'puu ne saawalidengege wéli gè *Isir-
 ayeliyé* míʔe nē gè. A sien wáà wiiye 'siʔere nē kpɔni kire
 tiʔe nē gè, pe yé yeli bè kire sien kpúu wè wī.

³⁹ Leviyé bali Misa né Arawɔn yé tóri bèle pe nariye nī
 yè, nè yeli né dáa ní Yewe cé juu nè gbènge pe mé wè
 né jo pe- ti kpíʔile dè, nàguɔɔl bali pe 'lie nè yege nigbe
 taa gè né kàduʔu gè, pe mieni bine wi 'puu sienne sira-
 muʔɔɔ kogunɔ né sienne sirakie (22 000).

Yewe wi 'Leviyé nyéne bèle nè kòn wi wuulo

⁴⁰ A Yewe wi 'nè ki juu Misa mé né jo: «Muo bé *Isir-
 ayeli* pipelile pe mieni tóri bali biele nàguɔɔl né nà-
 gabigele ní gèle, bali pe 'lie nè yege nigbe taa gè né kà-
 duʔu gè. Ma pe míeye sebe yè. ⁴¹ Muo bé *Leviyé* líe bèle
 m'mé, Isirayeliyé pipelile sindiʔe nī gè. Mi yè Yewe. Muo
 bé Leviyé yajuuro líe dè mieni Isirayeli sienne yajuuro
 pipelile sindiʔe nī gè.»

⁴² A Misa sí Isirayeliyé pipelile tóri bèle majo bè Yewe
 cé ki juu nè gbènge wi mé gè. ⁴³ Jaafpelile bali pe 'lie
 nè yege nigbe taa gè né kàduʔu gè, nè yeli né pe míeye
 sebegenne ní lè, pe mieni bine wi 'puu sienne sira-
 muʔɔɔ kogunɔ né sirakie né nigbe né sienne togotaan-
 ri né kpɔrigɔ né taanri (22 273).

⁴⁴ A Yewe sí 'nè ki juu Misa mé né jo: ⁴⁵ «Muo bé Levi-
 iyé líe bèle mi Yewe mé, Isirayeliyé pipelile sindiʔe nī gè,
 bé Leviyé yajuuro líe dè Isirayeli sienne yajuuro pipelile
 sindiʔe nī gè. Leviyé peli yè mi wuulo. Mi yè Yewe. ⁴⁶ Bà
 sí ki nyaa Isirayeli jaafpelile pe cé niʔe nè tóri Leviyé
 nē bèle, bili pe 'taʔa bèle pe 'puu nàguɔɔl sirakeli né to-
 gotaanri né kpɔrigɔ né sienne taanri (273), gaa muo bé
 kpíʔile bé ní pe fùgu zuo bèle, ⁴⁷ muo bé walifiwe wa-
 likpegele kogunɔ suɔ sien ó sien mé wi nyùgo lɔri dè,
 bè yeli né Yewe saawalidengege ki wali tórigenme ní bè,
 ɔàa wī gera † kpègele togo gèle. ⁴⁸ Isirayeliyé
 jaafpelile bali pe 'niʔe nè tóri Leviyé nē bèle, ma ki
 wali sindiʔe ken gè *Arawɔn* né wi jaala mé bèle pe fùgu
 suɔ lɔri nyuo gè.»

⁴⁹ A Misa wi 'fùgusuoɔli wali líe wè bali mé pe yé niʔe
 nè tóri bili nyuo nē Leviyé pe yé fùgu nè suɔ nè kúu
 bèle. ⁵⁰ Isirayeliyé jaafpelile bali bèle, a pe 'wali ken wè
 Misa mé. Wali wi nyuo ki 'puu walifiwe walikpegele sir-
 akɔlini né tekataanri né kogunɔ (1 365), nè yeli né Yewe
 saawalidengege ki wali tórigenme ní bè. ⁵¹ A Misa 'pe
 fùgu suɔ wali ken wè *Arawɔn* né wi jaala mé bèle, nè
 yeli né dáa ní Yewe yé juu nè gbènge wi mé wè.

Yewe wi 'Keyatiyé baara tie dè

4 A Yewe 'juu né Misa né Arawɔn ní wè né pe ye:
² «Píra ɔáà nī wè, ye- Keyatiyé tóri bèle *Leviyé*
 sunʔɔɔm nī bè. Ye- pe tóri nè yeli né pe nariye ní yè né
 pe tobilo kpáaya ní yè.

³ «Ye- ki séli bali nē pe yiʔele togo né kpɔrigɔ taa wè
 bè sa nò yiʔele togosiin né kpɔrigɔ nē wè, bali pe mieni
 biele pe bé gbè baara kúu dè *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* nī gè.

⁴ «Baara ti n'de dáa Keyatiyé pe béri kúu Kpàlidiʔe
 Kpátaʔa nī gè: peli biele pe béri yacèjnenre wàlidengere
 wéli dè. ⁵ Lèlè ó lèlè nī, a kári lèlè ni kénì nò a pe je
 bùguro yègè dè, *Arawɔn* né wi jaala peli pe bé pa káni

† Gera wori dáà ti 'juu náʔa gè, kire yé puu ne wali wi lúbugogen-
 ne tíí lè wī. Wéli baa Tónminɔgenne Tiediʔe nī gè.

tugoro suʔulo dè. Pe bé gunbɔli fèni tìrige wè bè wi tíʔe bè *nyakungenge finʔege* tón gè, ⁶ bé sí ki tón né sèn-guʔu kàà ní, bé sí ní ki tón né fènikpuɔwɔ wàà ní nàa wí gàri céri dè, bé sí finʔege ki kàgbiʔile le gèle ki nē bèri ki turu †.

⁷ «Pe bé ní gàri céri fènikpuɔwɔ wàà tíʔe bè búrutaʔa tabali tón wè ††, bé sí tasaala taʔa bèle tabali nē wè, né tàkuuwori ní dè, né lakuucengele ní gèle, né kakuwɔ di-vien kàjuɔwɔ ní gèle. Búru nàa pe tēngi mi yiʔe mé gè, wire bé kò baa súuri tabali nē wè. ⁸ Pe bé ti mieni pínε dón né fènikpuɔwɔ nyiwe kpolokpolo wàà ní, bé sí ní ti tón né sēnguʔu kàà ní, bé sí tabali wi kàgbiʔile le gèle wi nē bèri wi líi.

⁹ «Kire kàduʔume pe bé ní gàri céri fènikpuɔwɔ wàà tíʔe bè fètindaʔagele tiige tón gè gàa ki kpienme cáanri bè, né ki fètingele ní gèle, né ke fígiyegεle ní gèle né cúnʔo yalegele ní gèle, né ki sūnmɔ yalegele ní gèle gáli pe tíʔi nε fètingele baara kúu dè. ¹⁰ Pe bé fètindaʔagele tiige né ki yakpiʔilide ti mieni pínε bè le sēnguʔu kàà ní, bé sí ti mieni puɔ bè tūn tugodugo kàgbi-ile nē lè.

¹¹ «Pe bé ní gàri céri fènikpuɔwɔ wàà tíʔe bè wusuna sórigodiʔe tón gè, gàa gī tie cēnwε wuʔu gè, bé sí ní ki tón né sēnguʔu kàà ní, bé sí ki kàgbiʔile le gèle ki nē bèri ki turu. ¹² Pe bé yakpiʔilide ti mieni líε dàa ní pe baara kúu dè saawalidengεge nī gè, bé ti le gàri céri fènikpuɔwɔ wàà nī, bé sí ní ti tón né sēnguʔu kàà ní, bé sí ti mieni puɔ bè tūn tugodugo kàgbiile nē lè.

¹³ «Pe bé *gbùʔwɔdiʔe yafanʔa* cúnʔo kòn gè, bé sí kábebe céri fènikpuɔwɔ yáligε wè gbùʔwɔdiʔe nē gè. ¹⁴ Pe bé gbùʔwɔdiʔe ki yakpiʔilide ti mieni líε dàa ní pe ki baara kúu dè bè ti taʔa fènikpuɔwɔ nē wè: ki tingbopigele gèle, né ki gànʔana dēngεle ní gèle, kaara wuʔulo gèle, né ki yakwɔyɔ ní yè, né ki sisien nyeri tasaadurulo ní bèle, kire 'jo né ki yakpiʔilide ti mieni ní dè. Pe bé sí ti mieni tón né sēnguʔu kàà ní, bé sí gbùʔwɔdiʔe ki kàgbiʔile le gèle ki nē bèri ki turu.

¹⁵ «A Arawɔn né wi jaala pe kénì *saawalidengεge yere* ti mieni suʔulo nē ti puɔ nē kúu dè né saawalidengεge yakpiʔilide ní dè, kári lèle nī lè bùguro yègε lèle nī lè, kire lèle lire yákuɔ nī Keyatiyé pe bé pen bè pa yere tu-go dè. Piyè cénì yeli wíʔ bága cò daa yawalidengεge kàà nigbe nēʔ, á kire 'laa pe bé kúu wí. Kpàlidiʔe Kpá-taʔa yere dáà tire ti bé puu Keyatiyé tugoro dè.

¹⁶ «Gàa ki '*Eleyazari* kúu wè, *kacuwɔriwɔ* Arawɔn jaa wè, wire wi béri yere dáà wéli dè: sūnmɔ báa pe béri nī fètingele nī gèle, né nūdaanna wusuna ní wè, né cenge ó cenge yaliire *yakenre* ní dè né siennyienegɔn sūnmɔ ní bè. Wi béri *Kòridiʔe* wéli gè né yere dáà ti mieni ní dè baa ki laame nī bè, né saawalidengεge ní gè né ki yakpiʔilide ti mieni ní dè.»

† Koliyo 5-6 wuʔu nī gè, wéli baa Yir 26.1-14; 27.9-16. †† Wéli baa Lev 24.5-9.

¹⁷ A Yewe 'juu né Misa né Arawɔn ní wè né pe ye: ¹⁸ «Yeri ki ciʔige kire ga buu Keyatiyé nariye yi fāga cúʔo bè yiri *Leviyí* nī bèleʔ. ¹⁹ Ye- gàa kire kpiʔile pe mé kire ga buu pe- kò sii nē pe fāga kúuʔ a pe kénì siʔere nē kpɔni yacēnjenre wàlidengεre nē dèʔ: Arawɔn né wi jaala peli pe bé pa sien ó sien yérige wi yéridiʔe nī gè, bé sí ki tìε wi nē gàa wi 'yeli bè kpiʔile gè né tugoro dī wi 'yeli bè tugo dè. ²⁰ Keyatiyé piyè yeli bè jīin saawalidengεge nī gè bè sa yacēnre wàlidengεre dáa nyaa dèʔ, piyè cénì yeli bè ti nyaa púlo wíʔ, a kire 'laa gè, pe bé kúu wí !»

Yewe 'Gerisɔnyé baara tìε dè

²¹ A Yewe sí n'è ki juu *Misa* mé né jo: ²² «Ma koli ma Gerisɔnyé tóri bèle narige ó narige nī, né pe tobilo kpáaya ní yè. ²³ Ye- ki séli bàli nē pe yiʔεle togo né kpɔrigɔ taa wè bè sa nò yiʔεle togosiin né kpɔrigɔ nē wè, bàli pe mieni bīεle pe bé gbè baara kúu dè *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* nī gè.

²⁴ «Baara ti n'è dàa Gerisɔnyé nariye yi béri kúu dè né tugoro dáa ní pe 'yeli bèri turu dè: ²⁵ *Kòridiʔe* ki fèni-weyε yè né Kpàlidiʔe Kpátaʔa ki yatɔngɔ ní gè, né yatɔngɔ gáa pe 'kpiʔile né sēnguʔu ní gè, kire gáa ki 'ki mieni tón gè, né Kpàlidiʔe Kpátaʔa wīile ni fèni ní wè.

²⁶ Dàligε gáa nē *Kòridiʔe* ki yē gè né Yewe *gbùʔwɔdiʔe yafanʔa* ní gè, pe béri ki dàligε sùlufenine turu bèle, né ki *nàkpanʔa* wīile tónfeni ní wè, né fènine pe màʔagele ní gèle, né *Kòridiʔe* ki yakpiʔilide ti mieni ní dè.

Gerisɔnyé peli bīεle pe béri yere dáà ti mieni wéli dè béri ti baara kúu dè. ²⁷ *Arawɔn* né wi jaala ní bèle, peli pe béri Gerisɔnyé baara dáà ti yiʔe kínigi gè, kire 'jo tu-goro dáà pe 'yeli bèri turu dè né baara dáà pe 'yeli bèri kúu dè. Tire baara dè, *Arawɔn* né wi jaala peli pe 'yeli bèri ti wéli.

²⁸ «Dàa tire dī Gerisɔnyé nariye baara dè *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* nī gè. Itamari wè, *kacuwɔriwɔ* Arawɔn jaa wè, wire wi béri Gerisɔnyé baara dáà ti yiʔe kínigi gè.»

Yewe 'Merariiyé baara tìε dè

²⁹ «Ma koli ma Merariiyé tóri bèle narige ó narige nī, né pe tobilo kpáaya ní yè. ³⁰ Ye- ki séli bàli nē pe yiʔεle togo né kpɔrigɔ taa wè bè sa nò yiʔεle togosiin né kpɔrigɔ nē wè, bàli pe mieni bīεle pe bé gbè baara kúu dè *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* nī gè.

³¹ «Ti n'è tugoro dáà pe 'yeli bèri turu dè pe baara nī dè *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* nī gè: *Kòridiʔe* ki tingele gèle, né ki kàgbiiparigele ní gèle, né ki tiindugugolo ní gèle, né ki tánme nyùɔyɔ ní yè, ³² né tiindugugolo gáli ke '*Kòridiʔe* dàligε sùlu gè né ke tánme nyùɔyɔ ní yè, ke tīnganʔana gèle né ke màʔagele ní gèle, né ki baakwɔyere ní dè. Yeli bé ki tìε sien ó sien nē yere dáà wi 'yeli bèri turu dè. ³³ Dàa tire dī Merariiyé nariye baara dè *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* nī gè. Itamari wè, *kacuwɔri-*

wɔArawɔn jaa wè, wi béri pe wéli pe sí de baara dáa kúu dè.»

Leviyé pe mièni nyuo gè

³⁴ A Misa né Arawɔn né Isirayeli tògo sienne pe kàfɔlib ní bèle, a pe 'Keyatiyé tóri bèle narige ó narige nī, né pe tobilo kpáaya ní yè, ³⁵ nè ki séli bàli nē pe 'yi?ele togo né kpɔrigɔ taa wè bè sa nò yi?ele togosiin né kpɔrigɔ nē, bàli pe mièni biēle pe bé gbè baara kúu dè *Kpàlidi?e Kpáta?a* nī gè. ³⁶ Pe mièni bine wi 'puu pe nariye nī yè nàguɔɔ sirakie né taanri né tekɔlisiin né kpɔrigɔ (2 750). ³⁷ Keyatiyé pe nyuo kire ki 'puu gaa gè, pe nariye nī yè, bili pe 'puu ne baara Kpàlidi?e Kpáta?a nī gè. Misa né Arawɔn yé pe tóri, nè yeli né dàa ní Yewe yé tóri Misa mé wè né ti juu nè gbèngɛ dè.

³⁸⁻⁴¹ A Misa né Arawɔn pe 'Gerisɔnyé tóri bèle kanumo nē bè, bili pe 'puu ne baara Kpàlidi?e Kpáta?a nī gè; pe nyuo ki 'puu nàguɔɔ sirakie né taanri né togo né kpɔrigɔ (2 630). ⁴²⁻⁴⁵ A pe 'Merariiyé tóri bèle kanumo nē bè; pe nyuo ki 'puu nàguɔɔ sirakie né kolini (3 200). Misa né Arawɔn yé pe tóri, nè yeli né dàa ní Yewe yé tóri Misa mé wè né ti juu nè gbèngɛ dè.

⁴⁶ A Misa né Arawɔn né *Isirayeli* sienne pe kàfɔlib ní bèle, a pe 'Leviyé tóri bèle narige ó narige nī, né pe tobilo kpáaya ní yè, ⁴⁷ nè ki séli bàli nē pe 'yi?ele togo né kpɔrigɔ taa wè bè sa nò yi?ele togosiin né kpɔrigɔ nē wè, bàli pe mièni biēle pe bé gbè baara kúu dè *Kpàlidi?e Kpáta?a* nī gè, béri ki tugoro turu dè. ⁴⁸ Pe nyuo ki 'puu nàguɔɔ siramuɔɔ siin, sirasiin né tekaceri (8 580).

⁴⁹ A pe 'sienne tóri bèle nè yeli né dàa ní Yewe yé tóri Misa mé wè né ti juu nè gbèngɛ dè, né sien ó sien baara tie dè wi nē né tugoro dáa wi 'yeli bèri turu dè, nè yeli né dàa ní Yewe yé juu nè gbèngɛ Misa mé wè.

Sienne nà?agoligo wori dè

(5.1-6.27)

Siennuɔɔ wori dè

5 A Yewe h'ne ki juu Misa mé né jo: ² «Muɔ bé ki juu bè gbèngɛ *Isirayeli* sienne mé bèle, pe 'yeli bè césege yaabiimefɔlib yige bèle bùguro nī dè, né sien ó sien ní nàa wī lu?ɔ ne yigi wi mé wi fierɛ tieye nī yè, né a sien ó sien 'cò nè taa kpúu wáa nē wè nè wii nú?ɔ Yewe yi?e mé gè. ³ Nàguɔ wī yo, celiwe wī yo, yeli bé pe yige bùguro kàdu?u mé gè kire ga buu pe fāga bùguro nú?ɔ dè?, dàa sunɔɔ nī mi yē wè †.»

⁴ Bà sí ki 'puu a Isirayeli sienne pe 'ki kpí?ile. A pe 'pe yige bùguro nī dè majo bè Yewe cé ki juu Misa mé wè. Bè sí pe 'ki kpí?ile.

Kacuɔɔ cuɔnriegenme bè

⁵ A Yewe h'ne ki juu Misa mé né jo †: ⁶ «Ma sienre dáa juu dè *Isirayeli* mé bèle:

«A ki 'nyaa nàguɔ kire ga laa celiwe wi 'kakolilo kpí?ile sien wáa nē wè, a wii sín wè Yewe yi?e mé gè?, kire sien wi bè wii kpí?ile kolimɔɔ. ⁷ Wi 'yeli bè yéri ki kapiile nē lè, bé sí ki felige núgo gè bè ken gaa wi 'cú?ɔ gè, bé ni ki felige tɔlaya tieye kogunɔwu?u ta?a ki nē. Wi bé ti mièni píne bè ken sien mé wè nàa mé wi 'koli wè.

⁸ «A ki sí nyaa majo sien wi 'kúu wè, a sien nàa wi narige wuu wáa ní wè baa? bè ki yere líe dè, kolimɔɔ wi bé pen né ti ní bè pa ti ken Yewe mé wè, kire 'jo *kacuɔnriwɔ* mé wè. Nè ta?a ki nē wi 'yeli bè sinbapɔli caa bè ken kacuɔnriwɔ mé wè, nàa ní wi bé kàsulugosɔ kacuɔɔ kúu dè bè kapiile lá?a kolimɔɔ nē wè.

⁹ «Kpuɔɔ ó kpuɔɔ dáa Isirayeli sienne pe yé kòn nè ken dè, dàa dī wàlidengere Yewe mé wè, tire yē kacuɔnriwɔ wire wori, nàa mé pe 'ti ken dè. ¹⁰ Kacuɔnriwɔ ó kacuɔnriwɔ mé pe 'yawalidengere dáa ken dè, tire bé puu wi wori.»

A nàguɔ ne káala wi cuɔ nē wè

¹¹ A Yewe wi h'ne ki juu Misa mé né jo: ¹² «Ma fàn?a kajuulo náa tie lè *Isirayeli* nē bèle:

«Ki n'ge gaa yeli bé kpí?ile celiwe nē wè nàa wii sín wi pɔli mé wè? né kolimɔ kpí?ile bè, ¹³ nè ki ya?a sien sì wi nyaa wè?.

«A ki sí nyaa nàguɔ wáa péni celiwe nàa yuu wè nè taa nè ki ya?a wi pɔli wii ki cén gè?, á celiwe wi 'wii nú?ɔ Yewe yi?e mé làrimɛ nī bè, né mièni kinyaafɔli wè baa wè? bà pe mièni sì wi cò? ki kpí?iledi?e nī gè?, ¹⁴ a yeja?a kénì wi pɔli cò wè, á wii ne káala kpuɔ wi cuɔ wi tán?agenme nē bè, a ki péni nyaa kányi?e gī wi 'wii nú?ɔ wè, a ki sí nyaa kányi?e bè?, wii 'wii nú?ɔ wè?, ¹⁵ nàguɔ nàa wi bé wi cuɔ kóri wè bè pen *kacuɔnriwɔ* kúruwu wè, bé sí pen né *kpuɔɔ* ní dè, dàa ti yē *ɔrizi* míge juubaanyeni tɔlaya gè. Wii yeli bè sunɔɔ wo ti nē?, né mièni wii yeli bè wusuna ciliwe le ti nī?, né ki cén yeja?a yakɔngɔ gī, digire yakenge gī, bè kolimɔ sɔngiɔ tìrige dè.

¹⁶ «Kacuɔnriwɔ wi bé celiwe kóri wè bè yérige Yewe yi?e mé gè, ¹⁷ bé lawalidengere kúu kàjɔli nī lè, bé sí tárigɛ koli dàala nē lè *Kòridi?e* laame nī bè, bè le lu?ɔ nī gè. ¹⁸ Bà wi kénì celiwe yérige wè Yewe yi?e mé gè, kacuɔnriwɔ wi bé nziire sá?ala dè celiwe nē wè, bé sí digire yakɔngɔ le gè wi mé kada?ala nī gèle; tire yē yeja?a yakenge. Kacuɔnriwɔ wè, wire bé lu?ɔ sisorigo líe gè, kire gaa gī déngɛ juuda?a lu?ɔ gè.

¹⁹ «Bà kacuɔnriwɔ wire bé celiwe nà?ana wè, bè jo wi ki *kàli*: «A ki 'nyaa nàguɔ wáa wiiye sì muɔ yuu né cò muɔ nē wè?, né mièni muɔ sì miè nú?ɔ Yewe yi?e mé gè?»

† Wéli baa Lev 13.46.

†† Koliyo 5-8 wu?u nī gè, wéli baa Lev 5.20-26.

nè kolimɔ kpí?ile muɔ pɔli mé wè?, ma suɔ déngɛ nǎà mé wè nǎa lu?ɔ sisorigo ki tari gè. ²⁰ A ki sí tɔni nè nyaa muɔ nyéni koli muɔ pɔli mé wè nè ké nàguɔ wǎà wiiye kúruɔ wè, nè sèni miè nǔ?ɔ baa wè, né ki cén kire nàguɔ nǎà wi wè muɔ pɔli? né sí muɔ yùu wè...»

²¹ «Kire ti?e nī gè kacuɔnriwɔ wi bé séli bè déngɛ juu wè bè ta?a celiwe nē wè bé jo: «Yewe wi- ki ya?a muɔ-puu fie nǎà sienne pe béri nyu wè lèlè lī nī pe béri déngɛ sienne nyu dè béri *kàlī de tari* sienne nē bèle ! Yewe wi- ki kpí?ile muɔ siimédengɛ ki cú?ɔ muɔ nī, bé sí muɔ liye fie yè ! ²² Lu?ɔ gǎà ki déngɛ tari wè, ki- jíin muɔ liye nī yè bè muɔ liye fie yè bé sí muɔ siimédengɛ cú?ɔ gè !»

«Bà celiwe wi bé ki juu bé jo: «*Ki- taa ki puu bè !* Ki- taa ki puu bè !»

²³ «Kacuɔnriwɔ wi bé déngɛ sienne dáà sɛbɛ dè sèngɛ kaliwɛgɛ nē gè, bé sí ti jíge lá?a lasorigo ní gè, ²⁴ bé sí ki ken celiwe mé wè wi- lasorigo gbuɔ gè gǎa ki déngɛ tari wè. Déngɛ juuda?a lu?ɔ gè, kire bé jíin wi nī bè funbienne ken wi mé. ²⁵ Bà kacuɔnriwɔ wi bé yeja?a yaliire yakenne suɔ dè celiwe wi kiye nī yè, bé sí ti mièni yègɛ naame Yewe yi?e mé gè bé ké né ti ní *gbù?ɔrdi?e yafan?a* mé gè.

²⁶ «Kacuɔnriwɔ wi bé kagbuunyi?e nigbe kɔn míige yakenne nī dè ki- puu sòngidaa wu?u bé ki sórigo gbù?ɔrdi?e nē gè. Kire kàdu?umɛ, wi bé lu?ɔ ken gè celiwe mé wè wi- ki gbuɔ.

²⁷ «Bà wi 'lu?ɔ ken gè wi- ki gbuɔ gè, kire bé ki ya?a a ki yè wi nyéni wii nǔ?ɔ Yewe yi?e mé gè nè koli wi pɔli mé wè, déngɛ juuda?a lu?ɔ ki bé jíin wi nī bè funbienne ken dè wi mé: wi liye yi bé fie, wi siimédengɛ ki bé cú?ɔ. Bà celiwe nǎà wi bé kò fie nǎà wori sienne pe béri nyu dè lèlè lī nī pe déngɛ tari wè.

²⁸ «A ki sí nyaa celiwe wii wii nǔ?ɔ wè?, wii ciliwe wè, celiwe nǎà wi bé suɔ déngɛ mé wè, bà wi béri piile ta?a.

²⁹ «Dàa tire dī fàn?a kajuulo lè yeja?a wu?u nē gè, celiwe kɔli mé gè nǎa wi 'wi pɔli ya?a né kanu?ɔɔ kpí?ile né nàguɔ wǎà wiiye ní wè, ³⁰ kire ga laa nàguɔ koli mé gè nǎa wī yeja?a ki 'wi cò gè a wii ne káala wi cuɔ nē wè. Wi bé wi kóri bè yérige Yewe yi?e mé gè dí kacuɔnriwɔ wi sí kele gáli kpí?ile gèle wi nē, gáli fàn?a kaju?ulo gáli ke 'juu gèle. ³¹ A kire 'kpí?ile gè, celiwe wi pɔli wii kolimɔ taa?, nè sí ki ya?a celiwe nǎà wi 'koli wè, wire bé wi kapiile tɔni taa wè.»

Naziiri kàlile wori dè

6 A Yewe wi n'ne ki juu *Misa* mé né jo: ² «Ma fàn?a kajuulo nǎà tie lè *Isirayeliyè* nē bèle:

«Lèlè lī nī nàguɔ wǎà kire ga laa celiwe wǎà '*nyuɔ kún nè ken* nè jo wi bé wii wáli déngɛ Yewe mé wè, gǎa gī *Naziiri* nyakungɛngɛ gè, ³ wi bè lá?a yere dáà nē dè: wii yeli bè divien gbuɔ? † né mièni bè sungbenne gbuɔ bè?,

† Wéli baa Am 2.12; Luk 1.15.

wii gbè divien lu?ɔ gbuɔ? gǎa ki 'tan?ana gè?, né mièni sunmɔ pǎà ní bàa pi bé gbè sien cáan wè?, a ki cénì nyaa bè *erezén* lu?ɔ gbuɔ?. Wii sí yeli mièni bè *erezén* yasenre káa?, dàa dī sīpiride dè? né dàa ti 'wa?a dè?.

⁴ Wi Naziiri nyakungɛngɛ lèlè ni mièni nī lè, wii cénì yeli bè yafien káa? gǎa ki 'kón *erezén* fétire nī dè?, bè ki séli baa *erezén* cī?ile nē gèle fúɔ bè pa nò wi forido nē dè?.

⁵ «Lèlè ni mièni nī nǎa nē wi bé puu wàlidengewe Yewe mé wè wi kàlile nē lè, gbàrifie sī yeli bè tóri wi nyùgo nē gè?. Fúɔ bè taa wi kàlile lèlè ni pa kúɔ nǎa wi 'kpí?ile Yewe mé wè, wi bé puu wàlidengewe Yewe mé wè wī, kire nē wi bé wi nziire ya?a dè ti de lí?i tiime.

⁶ Lèlè nǎà ni mièni nī wi bé puu wàlidengewe Yewe mé wè, wii cénì yeli bè sī?ere kɔni kɔúu nē?; ⁷ wii yeli bè wii nǔ?ɔ Yewe yi?e mé gè? a ki cénì nyaa wi tuu wi 'kúu wè?, á kire bè? wi yàa, kire ga laa wi siinyeni nàguɔ, kire ga laa wi siinyeni celiwe, a pe wǎa 'kúu wè?. Né ki cén wi nyùgo nziire tīi ne ki tīi wii wàlidengewe Kulocelié mé. ⁸ Wi Naziiri lèlè ni mièni nī lè, wi bé kò wàlidengewe Yewe mé.

⁹ «A sien wǎà 'fuu nè kúu wi táanni wè ††, wi nyùgo nziire dáà ti 'ki tie wii wàlidengewe wè, tire bé nǔ?ɔ Yewe yi?e mé gè. Cenyè kolisiinwu?u nē gè, kire cenge gè wi bé wii cille; wi bé wi nziire kúnu dè. ¹⁰ Cenyè kataanriwu?u nē gè, wi bé pen né gòtogolo siin ní á kire ga laa gòriwu?ɔpigele siin ní, bè pa ke ken *kacuɔnriwɔ* mé wè *Kpàlidi?e Kpáta?a* wiile mé lè. ¹¹ Bà kacuɔnriwɔ wi bé làa nigbe kɔúu *kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ*, bé nīi kɔúu lè *kakuɔɔ kaasu?uro*, bè kàsulugosuo baara kúɔ dè nǔ?ɔɔ wori nē dè dàa ti 'wi taa dè kɔúu ti?e nī gè.

«Kire cennugo gè, sien wi bé ní koli bè *Naziirikàlile* fùgu lè bè kpí?ile bè wi nyùgo nziire wáli dè bè tēngɛ.

¹² Wi bé ní koli bè wii wáli déngɛ Yewe mé nè yeli né wàlidengele lèlè nǎà ní lè wi yé nyiène nè kɔn lè. Wi bé yiele nigbe sɔnbapenne cò bè kolimɔ *kakuɔɔ* kúɔ dè. Cenyè nyáà yi 'tóri nè kúɔ yè, piyè ní de tóri nè yire ní?, né ki cén kire cenwalidengewe nyáà yi cé nǔ?ɔ nè kúɔ.

¹³ «Ki n'ge fàn?a kajuulo nǎà nī Naziiri sien wori dè cenge gī wi bé kúɔ wi cenwalidengewe nē yè. Kire cenge gè pe bé wi kóri bè pen *Kpàlidi?e Kpáta?a* wiile mé lè.

¹⁴ Wi bé pen bè pa wi kpu?ɔɔ ken dè Yewe mé wè. Wi bé pen né yiele nigbe sɔnbapenne ní nǎa nī kɔplidiele fùn wè, *kakuɔɔ kaasu?uro* woli lè; né yiele nigbe sɔnbapori ní nǎa wī kɔplidiele fùn wè, *kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ* wuu wè; né sɔnbapɔli wǎà ní nǎa wī kɔplidiele fùn wè, wire wī *yanyige yakɔnɔ* wuu wè; ¹⁵ né mièni yaliire *yakenne* ní dè, né *kakuɔɔ* divien ní wè, né dan?a káà ní gǎa nī wi bé *sɔnvarifun* búru le wè, né míifucnibɔ búru kɔbɔlɔ bálì pe 'kɔúɔn né sùnɔ ní bè, né sɔnvarifun nǔmɔ ní bèle bálì nē pe 'sùnɔ wo bè.

†† *Isirayeliyè mé bèle, a sien yé cò kɔúu nē wè, wi nē kò sien-nu?ɔɔ. Wéli baa 19.14-16.*

¹⁶ «Bà kacuɔnriwɔ wi bé ti líe bè pen Yewe yi?e mé gè, bè ti kòn kapi?ile kàsulugo kaara né míeni kakuɔɔ kaa-su?uro, Naziiri sien mé wè. ¹⁷ Kire kàdu?umε gè wi bé sinvarifun búru líe wè, nàa wī dan?a nī gè, bè wi ken Yewe mé wè, bé sí sinbapɔli kpúu wè *yanyige kaara* bè fàri yaliire yakenre nē dè né kakuɔɔ divien ní wè.

¹⁸ Naziiri sien wi bé ké Kpàlidi?e Kpáta?a wiile yi?e mé gè bé sí wi nziire kùnu dè dàa ti 'ki tìe wi 'wii wàli nè téngε wè, bé sí kire nziire líe dè dàa wi 'wàli nè téngε dè, bè ti le kàsun nī gè gàa ki nýi yanyige kaara láara dè.

¹⁹ «Bà kacuɔnriwɔ wi bé sinbapɔli wi fkan?a líe gè gàa ki 'pe gè, né sinvarifun búru kpɔbiwɔ nigbe ní nàa wī dan?a nī gè, né sinvarifun n̄m̄i nigbe ní, bè ti miēni pīne bè le Naziiri sien wi kada?ala nī gèle, l̄le l̄li nī wi kēni wi nyùgo wàlidengεge kùnu gè nè kúo gè. ²⁰ Bà kacuɔnriwɔ wi bé ti miēni yēge naame Yewe yi?e mé gè. Tire yē yaliire tàà dàa ti 'wàli nè téngε dè; kacuɔnriwɔ wire liēle nī, né sinbapɔli wi diribuu ní wè nàa pe 'yēge naame gè, né ciile ní lè nàa pe 'kòn nè ken Yewe mé wè. Kire kàdu?umε gè, Naziiri sien wi bé gbè jáa bè divien gbuo.

²¹ «Dàa tire yē fàn?a kajuulo *Naziiri* sien wori dè, nàa wi 'nyuo kún nè ken wè. Dàa tire yē kpu?ɔɔ dáa wi 'yeli bè ken Yewe mé wè wi wàlidengεle wu?u nē gè. A ki sí nyaa majo wi cé yakaa nyuo kún nè ken wè, nè yeli né wi taagenme ní bè gàa wi 'puu ne caa bè kpí?ile wi kàlile l̄le nī lè, kire wi 'yeli bè kòn.»

Kacuɔnrib diba kpí?iligεnme bè

²² A *Yewe* n̄nè ki juu *Misa* mé né jo: ²³ «Ma sienre dàa juu dè *Arawɔn* né wi jaala mé bèle:

«Kenme báà pire nē yeli béri diba kpín?ini wè *Isirayeli* sienne mé bèle †. Yeli bé ki juu pe mé bé jo:

²⁴ «Yewe wi- diba ta?a wè yeli né wiri yeli wéli !

²⁵ Yewe wi- yeli wéli né fundaanra yi?e ní gè bé *kpu?ɔɔ* ta?a dè yeli nē !

²⁶ Yewe wi- wi yi?e yi?e gè yeli kɔli mé bé sí yanyige ken gè yeli mé !»

²⁷ «Kenme báà pire nē pe béri diba kpín?ini wè *Isirayeli* sienne mé bèle né mi mí?e ní gè; bà ki bé puu m'bé diba ta?a wè pe nē.»

Pe 'Yewe Kòridi?e múgu gè né ki baara séli dè

(7.1-10.10)

Kòridi?e ki múgulo kpu?ɔɔ dè

⁷ Bà *Misa* 'kúo *Kòridi?e* ki kpí?ilige nē gè, a wi 'sien-nyienegɔn sùnmo líe bè nè pi nyeri nyeri ki nē, né ki yakpí?ilide ti miēni ní dè, né *gbù?ɔɔdi?e yafan?a* ki yakpí?ilide ti miēni ní. A wi 'ti miēni nyeri nyeri né sien-nyienegɔn sùnmo ní bè nè ti wàli nè téngε.

² A *Isirayeli* sienne pe kàfɔlilɔ bèle, bàli pe 'puu pe to-bilo kpáaya yi kàfɔlilɔ bèle né pe saaya tұлuyo nyùgo nē gè, bàli pe yé pe sá?a a pe 'tórib kpí?ile lè, ³ a peli 'pen né pe kpu?ɔɔ yere ní dè nè péni ken *Yewe* mé: wotorilo kɔlini bàli pe 'puu yatɔɔyɔ ní yè, né niēye kie né siin. Kire 'jo sa?a tұлugo kàfɔlilɔ siin 'wúo wotori nigbe nē, a sa?a tұлugo kàfɔli ó kàfɔli 'nùo nigbe ken. A pe 'pen né ti miēni ní *Kòridi?e* yi?e mé gè.

⁴ A *Yewe* 'ki juu *Misa* mé né jo: ⁵ «-Yere suɔ dè pe mé, dàa ní pe 'pen dè. *Leviyé* pe bága de baara né ti ní *Kpàlidi?e Kpáta?a* nī gè. Muɔ bé ti liēle *Leviyé* gbu?ulo gáli ke taanri nē gèle, gboli ó gboli nè yeli né ni baara ti kúogεnme ní bè.»

⁶ A *Misa* sí wotorilo líe bèle né niēye ní yè nè ti liēle *Leviyé* gbu?ulo nē gèle. ⁷ A wi 'wotorilo siin né niēye siceri ken *Gerisɔnyé* mé bèle nè yeli né pe baara ti kúogεnme ní bè. ⁸ A wi n̄nè wotorilo bíli siceri ken bèle né niēye kataanri ní yè *Merariyé* mé bèle nè yeli né pe baara ti kúogεnme ní bè, dàa pe 'puu ne kúu né *Itamari* ní wè, pe yiēginiwe wè, nàa wi 'puu *kacuɔnriwɔArawɔn* jaa wè. ⁹ Nè ki ya?a wii cé tàa ken *Keyatiyé* mé bèle?, né ki cén peli baara tire ti yé puu bèri yawalidengεre turu dè pe fíkenye yire yákuɔ nē yè.

Saaya tұлuyo kàfɔlilɔ pe 'kpu?ɔɔ ken

¹⁰ *Gbù?ɔɔdi?e* múgu cenge gè, bà *Misa* yé *gbù?ɔɔdi?e yafan?a* nyeri nyeri gè né siennyienegɔn sùnmo ní bè, bè ti wàli déngε, a saaya tұлuyo kàfɔlilɔ pe 'pen né kpu?ɔɔ yere ní dè nè péni ti téngε *gbù?ɔɔdi?e* yi?e mé gè. ¹¹ Né ki cén *Yewe* cé ki juu *Misa* mé né jo: «Cenge ó cenge sa?a tұлugo kàfɔli wàa nigbe bé pen bè pa wi kpu?ɔɔ ken dè, *gbù?ɔɔdi?e* múgu wori dè.»

¹² Cenbelige nē gè, nàa wi péni wi kpu?ɔɔ yere ken dè, wire wi 'puu *Nasɔn*, *Aminadabi* jaa wè, *Zuda* sa?a tұлugo ki kàfɔli wè.

¹³ Wire *kpu?ɔɔ* tire ti 'puu dàa dè: walifiwe tasaa nigbe, nàa wi lúbugogεnne ni 'puu culo nigbe né tílaga, né walifiwe tasaaduru nigbe, nàa wi lúbugogεnne

† *Kacuɔnrib* pe 'puu ne diba kpín?ini wè *Isirayeliyé* mé *Yewe* mí?e nē gè kenme báà nē bè. *Wéli* baa Lev 9.22-23; Fàn 10.8; 21.5.

ni 'puu giramine sirasiceri (800), nè yeli né Yewe saawalidengege ki culolo tórigenme ní bè. Tasaala báli pe mieni siin cé puu nyimine né míifuonibɔ ní bàa pe 'nya?ami né sùnɔ ní bè, yaliire yakenre wori dè. ¹⁴ A wi ñ'nè pen né tie tàkuuyalele nigbe ní nàa ni lúbugogenne ni 'puu giramine dabataan né kpɔrigɔ (110); ni 'puu nyine wusuna nē.

¹⁵ A wi ñ'nè pen né kakuɔɔ kaasu?uro wori ní dè: nèpiyelile nigbe, né sinbapɔli nigbe, né míeni yiele nigbe sinbapenne, ¹⁶ né kapi?ile kàsulugo síkapenne nigbe ní lè, ¹⁷ né yanyige yakɔɔɔ wori ní dè: niye siin, sinbapɔlilɔ kogunɔ, síkapengele kogunɔ, né yiele nigbe sinbapengele kogunɔ ní gèle. Dàa tire yé puu Nasɔn kpuɔɔɔ dè, Aminadabi jaa wè.

¹⁸ Cenyé siinwu?u nē gè, nàa wi péni wi kpuɔɔɔ yere ken dè, wire wi 'puu Netaneyeli, Zuwari jaa wè, Izakari sa?a tұлugo ki kàfɔli wè.

¹⁹ Wire kpuɔɔɔ tire ti 'puu dàa dè: walifiwe tasaa nigbe, nàa wi lúbugogenne ni 'puu culo nigbe né tílaga, né walifiwe tasaaduru nigbe, nàa wi lúbugogenne ni 'puu giramine sirasiceri (800), nè yeli né Yewe saawalidengege ki culolo tórigenme ní bè. Tasaala báli pe mieni siin cé puu nyimine né míifuonibɔ ní bàa pe 'nya?ami né sùnɔ ní bè, yaliire yakenre wori dè. ²⁰ A wi ñ'nè pen né tie tàkuuyalele nigbe ní nàa ni lúbugogenne ni 'puu giramine dabataan né kpɔrigɔ (110); ni 'puu nyine wusuna nē.

²¹ A wi ñ'nè pen né kakuɔɔ kaasu?uro wori ní dè: nèpiyelile nigbe, né sinbapɔli nigbe, né míeni yiele nigbe sinbapenne, ²² né kapi?ile kàsulugo síkapenne nigbe ní lè, ²³ né yanyige kaara wori ní dè: niye siin, sinbapɔlilɔ kogunɔ, síkapengele kogunɔ, né yiele nigbe sinbapengele kogunɔ ní gèle. Dàa tire yé puu Netaneyeli kpuɔɔɔ dè, Zuwari jaa wè.

²⁴ Cenyé taanriwu?u nē gè, nàa wi péni wi kpuɔɔɔ yere ken dè, wire wi 'puu Eliyabi, Elɔn jaa wè, Zabolɔn sa?a tұлugo ki kàfɔli wè.

²⁵ Wire kpuɔɔɔ tire ti 'puu dàa dè: walifiwe tasaa nigbe, nàa wi lúbugogenne ni 'puu culo nigbe né tílaga, né walifiwe tasaaduru nigbe, nàa wi lúbugogenne ni 'puu giramine sirasiceri (800), nè yeli né Yewe saawalidengege ki culolo tórigenme ní bè. Tasaala báli pe mieni siin cé puu nyimine né míifuonibɔ ní bàa pe 'nya?ami né sùnɔ ní bè, yaliire yakenre wori dè. ²⁶ A wi ñ'nè pen né tie tàkuuyalele nigbe ní nàa ni lúbugogenne ni 'puu giramine dabataan né kpɔrigɔ (110); ni 'puu nyine wusuna nē.

²⁷ A wi ñ'nè pen né kakuɔɔ kaasu?uro wori ní dè: nèpiyelile nigbe, né sinbapɔli nigbe, né míeni yiele nigbe sinbapenne, ²⁸ né kapi?ile kàsulugo síkapenne nigbe ní lè, ²⁹ né yanyige yakɔɔɔ wori ní dè: niye siin, sinbapɔlilɔ kogunɔ, síkapengele kogunɔ, né yiele nigbe sinbapengele kogunɔ ní gèle. Dàa tire yé puu Eliyabi kpuɔɔɔ dè, Elɔn jaa wè.

³⁰ Cenyé siceriwu?u nē gè, nàa wi péni wi kpuɔɔɔ yere ken dè, wire wi 'puu Elizuri, Sedewuri jaa wè, Wurubeni sa?a tұлugo ki kàfɔli wè.

³¹ Wire kpuɔɔɔ tire ti 'puu dàa dè: walifiwe tasaa nigbe, nàa wi lúbugogenne ni 'puu culo nigbe né tílaga, né walifiwe tasaaduru nigbe, nàa wi lúbugogenne ni 'puu giramine sirasiceri (800), nè yeli né Yewe saawalidengege ki culolo tórigenme ní bè. Tasaala báli pe mieni siin cé puu nyimine né míifuonibɔ ní bàa pe 'nya?ami né sùnɔ ní bè, yaliire yakenre wori dè. ³² A wi ñ'nè pen né tie tàkuuyalele nigbe ní nàa ni lúbugogenne ni 'puu giramine dabataan né kpɔrigɔ (110); ni 'puu nyine wusuna nē.

³³ A wi ñ'nè pen né kakuɔɔ kaasu?uro wori ní dè: nèpiyelile nigbe, né sinbapɔli nigbe, né míeni yiele nigbe sinbapenne, ³⁴ né kapi?ile kàsulugo síkapenne nigbe ní lè, ³⁵ né yanyige yakɔɔɔ wori ní dè: niye siin, sinbapɔlilɔ kogunɔ, síkapengele kogunɔ, né yiele nigbe sinbapengele kogunɔ ní gèle. Dàa tire yé puu Elizuri kpuɔɔɔ dè, Sedewuri jaa wè.

³⁶ Cenyé kogunɔwu?u nē gè, nàa wi péni wi kpuɔɔɔ yere ken dè, wire wi 'puu Selumiyeli, Zurisadayi jaa wè, Simɔyɔ sa?a tұлugo ki kàfɔli wè.

³⁷ Wire kpuɔɔɔ tire ti 'puu dàa dè: walifiwe tasaa nigbe, nàa wi lúbugogenne ni 'puu culo nigbe né tílaga, né walifiwe tasaaduru nigbe, nàa wi lúbugogenne ni 'puu giramine sirasiceri (800), nè yeli né Yewe saawalidengege ki culolo tórigenme ní bè. Tasaala báli pe mieni siin cé puu nyimine né míifuonibɔ ní bàa pe 'nya?ami né sùnɔ ní bè, yaliire yakenre wori dè. ³⁸ A wi ñ'nè pen né tie tàkuuyalele nigbe ní nàa ni lúbugogenne ni 'puu giramine dabataan né kpɔrigɔ (110); ni 'puu nyine né wusuna ní.

³⁹ A wi ñ'nè pen né kakuɔɔ kaasu?uro wori ní dè: nèpiyelile nigbe, né sinbapɔli nigbe, né míeni yiele nigbe sinbapenne, ⁴⁰ né kapi?ile kàsulugo síkapenne nigbe ní lè, ⁴¹ né yanyige yakɔɔɔ wori ní dè: niye siin, sinbapɔlilɔ kogunɔ, síkapengele kogunɔ, né yiele nigbe sinbapengele kogunɔ ní gèle. Dàa tire yé puu Selumiyeli kpuɔɔɔ dè, Zurisadayi jaa wè.

⁴² Cenyé kɔliniwu?u nē gè, nàa wi péni wi kpuɔɔɔ yere ken dè, wire wi 'puu Eliyasafi, Dewuyeli jaa wè, Gadi sa?a tұлugo ki kàfɔli wè.

⁴³ Wire kpuɔɔɔ tire ti 'puu dàa dè: walifiwe tasaa nigbe, nàa wi lúbugogenne ni 'puu culo nigbe né tílaga, né walifiwe tasaaduru nigbe, nàa wi lúbugogenne ni 'puu giramine sirasiceri (800), nè yeli né Yewe saawalidengege ki culolo tórigenme ní bè. Tasaala báli pe mieni siin cé puu nyimine né míifuonibɔ ní bàa pe 'nya?ami né sùnɔ ní bè, yaliire yakenre wori dè. ⁴⁴ A wi ñ'nè pen né tie tàkuuyalele nigbe ní nàa ni lúbugogenne ni 'puu giramine dabataan né kpɔrigɔ (110); ni 'puu nyine wusuna nē. ⁴⁵ A wi ñ'nè pen né kakuɔɔ kaasu?uro wori ní dè: nèpiyelile nigbe, né sinbapɔli nigbe,

né míeni yiéle nigbe sínbaþenne, ⁴⁶ né kapi?ile kàsulugo síkapenne nigbe ní lè, ⁴⁷ né yanyige yakɔnrɔ wori ní dè: niéye siin, sínbaþlilɔ kogunɔ, síkapengele kogunɔ, né yiéle nigbe sínbaþengele kogunɔ ní gèle. Dàa tire yé puu Eliyasafi kpu?ɔɔwè, Dewuyeli jaa wè.

⁴⁸ Cenyé kolisiinwu?u nē gè, ɔ̀à wi péni wi kpu?ɔɔwè yere ken dè, wire wi 'puu Elisama, Amikudi jaa wè, *Efi-rayimi* sa?a tɔ̀lugo ki kàfɔli wè.

⁴⁹ Wire kpu?ɔɔwè tire ti 'puu dàa dè: walifiwe tasaa nigbe, ɔ̀à wi lúbugogenne ni 'puu culo nigbe né tíla-ga, né walifiwe tasaaduru nigbe, ɔ̀à wi lúbugogenne ni 'puu giramine sirasiceri (800), nè yeli né Yewe saawalidengege ki culolo tórigenme ní bè. Tasaala báli pe míeni siin cé puu nyimine né míifuɔnibɔ ní bàa pe 'nya?ami né sùnmo ní bè, yaliire yakenre wori dè. ⁵⁰ A wi ɔ̀n'è pen né tie tàkuuyalele nigbe ní nàa ni lúbugogenne ni 'puu giramine dabataan né kpɔrigo (110); ni 'puu nyine wusuna nē.

⁵¹ A wi ɔ̀n'è pen né kakuɔɔwè kaasu?uro wori ní dè: nèpiyelile nigbe, né sínbaþli nigbe, né míeni yiéle nigbe sínbaþenne, ⁵² né kapi?ile kàsulugo síkapenne nigbe ní lè, ⁵³ né yanyige yakɔnrɔ wori ní dè: niéye siin, sínbaþlilɔ kogunɔ, síkapengele kogunɔ, né yiéle nigbe sínbaþengele kogunɔ ní gèle. Dàa tire yé puu Elisama kpu?ɔɔwè, Amikudi jaa wè.

⁵⁴ Cenyé kataanriwu?u nē gè, ɔ̀à wi péni wi kpu?ɔɔwè yere ken dè, wire wi 'puu Gamaliyeli, Pedazuri jaa wè, *Manase* sa?a tɔ̀lugo ki kàfɔli wè.

⁵⁵ Wire kpu?ɔɔwè tire ti 'puu dàa dè: walifiwe tasaa nigbe, ɔ̀à wi lúbugogenne ni 'puu culo nigbe né tíla-ga, né walifiwe tasaaduru nigbe, ɔ̀à wi lúbugogenne ni 'puu giramine sirasiceri (800), nè yeli né Yewe saawalidengege ki culolo tórigenme ní bè. Tasaala báli pe míeni siin cé puu nyimine né míifuɔnibɔ ní bàa pe 'nya?ami né sùnmo ní bè, yaliire yakenre wori dè. ⁵⁶ A wi ɔ̀n'è pen né tie tàkuuyalele nigbe ní nàa ni lúbugogenne ni 'puu giramine dabataan né kpɔrigo (110); ni 'puu nyine wusuna nē.

⁵⁷ A wi ɔ̀n'è pen né kakuɔɔwè kaasu?uro wori ní dè: nèpiyelile nigbe, né sínbaþli nigbe, né míeni yiéle nigbe sínbaþenne, ⁵⁸ né kapi?ile kàsulugo síkapenne nigbe ní lè, ⁵⁹ né yanyige yakɔnrɔ wori ní dè: niéye siin, sínbaþlilɔ kogunɔ, síkapengele kogunɔ, né yiéle nigbe sínbaþengele kogunɔ ní gèle. Dàa tire yé puu Gamaliyeli kpu?ɔɔwè, Pedazuri jaa wè.

⁶⁰ Cenyé kaceriwu?u nē gè, ɔ̀à wi péni wi kpu?ɔɔwè yere ken dè, wire wi 'puu Abidan, Gidewɔni jaa wè, *Ben-zame* sa?a tɔ̀lugo ki kàfɔli wè.

⁶¹ Wire kpu?ɔɔwè tire ti 'puu dàa dè: walifiwe tasaa nigbe, ɔ̀à wi lúbugogenne ni 'puu culo nigbe né tíla-ga, né walifiwe tasaaduru nigbe, ɔ̀à wi lúbugogenne ni 'puu giramine sirasiceri (800), nè yeli né Yewe saawalidengege ki culolo tórigenme ní bè. Tasaala báli pe míeni siin cé puu nyimine né míifuɔnibɔ ní bàa pe

'nya?ami né sùnmo ní bè, yaliire yakenre wori dè. ⁶² A wi ɔ̀n'è pen né tie tàkuuyalele nigbe ní nàa ni lúbugogenne ni 'puu giramine dabataan né kpɔrigo (110); ni 'puu nyine wusuna nē.

⁶³ A wi ɔ̀n'è pen né kakuɔɔwè kaasu?uro wori ní dè: nèpiyelile nigbe, né sínbaþli nigbe, né míeni yiéle nigbe sínbaþenne, ⁶⁴ né kapi?ile kàsulugo síkapenne nigbe ní lè, ⁶⁵ né yanyige yakɔnrɔ wori ní dè: niéye siin, sínbaþlilɔ kogunɔ, síkapengele kogunɔ, né yiéle nigbe sínbaþengele kogunɔ ní gèle. Dàa tire yé puu Abidan kpu?ɔɔwè, Gidewɔni jaa wè.

⁶⁶ Cenyé kiewu?u nē gè, ɔ̀à wi péni wi kpu?ɔɔwè yere ken dè, wire wi 'puu Akiyezeri, Amisadayi jaa wè, *Dan* sa?a tɔ̀lugo ki kàfɔli wè.

⁶⁷ Wire kpu?ɔɔwè tire ti 'puu dàa dè: walifiwe tasaa nigbe, ɔ̀à wi lúbugogenne ni 'puu culo nigbe né tíla-ga, né walifiwe tasaaduru nigbe, ɔ̀à wi lúbugogenne ni 'puu giramine sirasiceri (800), nè yeli né Yewe saawalidengege ki culolo tórigenme ní bè. Tasaala báli pe míeni siin cé puu nyimine né míifuɔnibɔ ní bàa pe 'nya?ami né sùnmo ní bè, yaliire yakenre wori dè. ⁶⁸ A wi ɔ̀n'è pen né tie tàkuuyalele nigbe ní nàa ni lúbugogenne ni 'puu giramine dabataan né kpɔrigo (110); ni 'puu nyine wusuna nē.

⁶⁹ A wi ɔ̀n'è pen né kakuɔɔwè kaasu?uro wori ní dè: nèpiyelile nigbe, né sínbaþli nigbe, né míeni yiéle nigbe sínbaþenne, ⁷⁰ né kapi?ile kàsulugo síkapenne nigbe ní lè, ⁷¹ né yanyige yakɔnrɔ wori ní dè: niéye siin, sínbaþlilɔ kogunɔ, síkapengele kogunɔ, né yiéle nigbe sínbaþengele kogunɔ ní gèle. Dàa tire yé puu Akiyezeri kpu?ɔɔwè, Amisadayi jaa wè.

⁷² Cenyé kie né nigbewu?u nē gè, ɔ̀à wi péni wi kpu?ɔɔwè yere ken dè, wire wi 'puu Pagiyeli, Wokiran jaa wè, *Azeri* sa?a tɔ̀lugo ki kàfɔli wè.

⁷³ Wire kpu?ɔɔwè tire ti 'puu dàa dè: walifiwe tasaa nigbe, ɔ̀à wi lúbugogenne ni 'puu culo nigbe né tíla-ga, né walifiwe tasaaduru nigbe, ɔ̀à wi lúbugogenne ni 'puu giramine sirasiceri (800), nè yeli né Yewe saawalidengege ki culolo tórigenme ní bè. Tasaala báli pe míeni siin cé puu nyimine né míifuɔnibɔ ní bàa pe 'nya?ami né sùnmo ní bè, yaliire yakenre wori dè. ⁷⁴ A wi ɔ̀n'è pen né tie tàkuuyalele nigbe ní nàa ni lúbugogenne ni 'puu giramine dabataan né kpɔrigo (110); ni 'puu nyine wusuna nē.

⁷⁵ A wi ɔ̀n'è pen né kakuɔɔwè kaasu?uro wori ní dè: nèpiyelile nigbe, né sínbaþli nigbe, né míeni yiéle nigbe sínbaþenne, ⁷⁶ né kapi?ile kàsulugo síkapenne nigbe ní lè, ⁷⁷ né yanyige yakɔnrɔ wori ní dè: niéye siin, sínbaþlilɔ kogunɔ, síkapengele kogunɔ, né yiéle nigbe sínbaþengele kogunɔ ní gèle. Dàa tire yé puu Pagiyeli kpu?ɔɔwè, Wokiran jaa wè.

⁷⁸ Cenyé kie né siinwu?u nē gè, ɔ̀à wi péni wi kpu?ɔɔwè yere ken dè, wire wi 'puu Akira, Enan jaa wè, *Nafitali* sa?a tɔ̀lugo ki kàfɔli wè.

⁷⁹ Wire kpuʔɔɔ tire ti 'puu dâa dè: walifiwe tasaa nigbe, ɲâa wi lúbugogenne ni 'puu culo nigbe né tîlaga, né walifiwe tasaaduru nigbe, ɲâa wi lúbugogenne ni 'puu giramine sirasiceri (800), nè yeli né Yewe saawalidengege ki culolo tórigenme ní bè. Tasaala báli pe mièni siin cé puu nyimine né míifuɔɔnibɔ ní bàa pe 'nyaʔami né sùnɔɔ ní bè, yaliire yakenre wori dè. ⁸⁰ A wi ɲ'nè pen né tie tàkuuyalele nigbe ní ɲâa ni lúbugogenne ni 'puu giramine dabataan né kpɔrigɔ (110); ni 'puu nyine wusuna nē.

⁸¹ A wi ɲ'nè pen né kakuɔɔ kaasuʔuro wori ní dè: nèpiyelile nigbe, né sinbapɔli nigbe, né mièni yiele nigbe sinbapenne, ⁸² né kapiʔile kàsulugo síkapenne nigbe ní lè, ⁸³ né yanyige yakɔɔɔ wori ní dè: nyeye siin, sinbapɔlilɔ kogunɔ, síkapengele kogunɔ, né yiele nigbe sinbapengele kogunɔ ní gèle. Dâa tire yé puu Akira kpuʔɔɔ dè, Enan jaa wè.

⁸⁴ Dâa tire ti 'puu *Isirayeliyé* kàfɔlilɔ kpuʔɔɔ dè, gbùʔɔɔɔdiʔe múgu cenge wori dè, lèlè lílì nī Misa yé gbùʔɔɔɔdiʔe yafanʔa nyeri nyeri gè né siennyienegɔɔ sùnɔɔ ní bè.

Pe yé ken walifiwe tasaala kie né siin, né walifiwe tasaadurulo kie né siin, né tie tàkuuyalegele kie né siin. ⁸⁵ Walifiwe tasaala bèle, tasaa nigbe lúbugogenne ni 'puu culo nigbe né tîlaga. Walifiwe tasaadurulo bèle, tasaaduru nigbe lúbugogenne ni 'puu giramine sirasiceri (800). Yere dâa ti mièni lúbugogenne ni 'puu walifiwe culolo togo né kɔlisiin né tîlaga nè yeli né Yewe saawalidengege ki culolo tórigenme ní bè. ⁸⁶ Tie tàkuuyalegele gèle, yalele nigbe lúbugogenne ni 'puu giramine dabataan né kpɔrigɔ (110). Ke mièni bine wi 'puu tie giramine sirakɔlini né dabataan (1 300).

⁸⁷ Yajuuro dáa ti mièni bine pe yé ken dè kakuɔɔ kaasuʔuro wori dè, tire 'puu nèpiyeligele kie né siin, né sinbapɔlilɔ kie né siin, né mièni yiele nigbe sinbapengele kie né siin, né yaliire yakenre ní dè dâa pe yé fàri baa dè. A pe 'kàpenginele kie né siin ken mièni, kapiʔile kàsulugo kakuɔɔ wuʔulo gèle.

⁸⁸ Yanyige yakɔɔɔ wori dè, a pe 'yajuuro dáa ken dè: nèpiʔele togo né siceri, sinbapɔlilɔ togotaanri, síkapengele togotaanri, né yiele nigbe sinbapengele togotaanri ní.

Dâa tire ti 'puu kpuʔɔɔ dè dâa ní kàfɔlilɔ pe yé pen dè gbùʔɔɔɔdiʔe múgu cenge gè, lèlè lílì nī Misa yé gbùʔɔɔɔdiʔe yafanʔa nyeri nyeri gè né siennyienegɔɔ sùnɔɔ ní bè.

⁸⁹ Bà Misa 'puu ne jiiin *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* nī gè bèri nyu né Yewe ní wè, wi 'puu ne yékpòli lúru lè ɲâa ni 'puu ne nyu né wi ní wè; ni 'puu ne kóngi *seribenne* siin sunʔɔɔɔ nī bè, *kàsulugo suɔɔdiʔe* naame gè, gâa ki yé puu *nyakungenge finʔege* yatɔngɔ gè. Kire kenme báa pire nē Yewe wi 'puu ne nyu né Misa ní wè.

Fètinglele téngediʔe wori dè

8 A Yewe ɲ'nè ki juu *Misa* mé né jo: ² «-Ti juu *Arawɔɔn* mé wè ma jo: A muɔ kénì je fètinglele kɔlisiin taʔa gèle fètindaʔagele tiige nē gè, ma ke taʔa kire ga buu keri kpìenme cáanri bè pi de waa yiʔe mé gè.»

³ Kire sí *Arawɔɔn* wi 'kpiʔile. A wi 'fètinglele taʔa gèle kire ga buu keri kpìenme cáanri bè fètindaʔagele tiige yiʔe mé gè, majo bè Yewe cé ki juu nè gbènge *Misa* mé wè. ⁴ Fètindaʔagele tiige ki yé kpiʔile né tie ní wè ɲâa pe 'kpúɔɔ wè. Fúɔ nè ki séli táanme nyùgo nē gè nè sèni nò ki fiènre nèjoyo nē yè, ki yé puu né tie ní wè ɲâa pe 'kpúɔɔ wè. *Misa* yé fètindaʔagele tiige kpiʔile gè nè yeli né kenme báa ní Yewe wi yé tie wi nē wè †.

Pe 'Leviyé wàli bèle nè téngé

⁵ A Yewe ɲ'nè ki juu *Misa* mé né jo: ⁶ «Ma *Leviyé* líe bèle *Isirayeli* sienne sunʔɔɔɔ nī bè, ma pe ciille.

⁷ «Ki n'ge gâa muɔ bé kpiʔile gè bè pe ciille wè: muɔ bé jìgemununɔ kakuɔɔ luʔɔ †† líe gè bè ki nyeri nyeri pe nē; pe- sí céri tieye yi mièni kùnu pé sí pe burudo ti mièni jíge. Bà ki bé kpiʔile pe bé kò ciilile. ⁸ Pe bé nèpiyelile láa cò, bé sí yaliire *yakenre* dáa fàri dè ti nē, dáa dī míifuɔɔnibɔ bàa pe 'nyaʔami né sùnɔɔ ní bè. Muɔ bé sí ní nèpiyelile siinwoli cò lè *kapiʔile kàsulugo kakuɔɔ* woli lè.

⁹ «Muɔ bé *Leviyé* yérige bèle *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* yiʔe mé gè, bé sí *Isirayeli* tògo sienne pe mièni yeri bè gbuʔulo. ¹⁰ A muɔ kénì *Leviyé* siʔere bèle nè kpɔni Yewe yiʔe mé gè, bà *Isirayeli* sienne pe bé kiyè taʔala yè pe nē. ¹¹ Bà *Arawɔɔn* wi bé *Leviyé* tie bèle Yewe nē wè *Isirayeliyé* sìndiʔe nī gè. Pe bé puu bè yakɔɔɔ tíele dáa muɔ yège naame Yewe yiʔe mé gè, bà ki bé puu pe bé kò wàlidengele Yewe mé wè, bèri wi baara kúu dè.

¹² «Bà *Leviyé* pe kénì pe kiyè taʔala yè nèpiyeligele ke nyùɔ nē yè, muɔ bé láa nigbe líe bè lire kòn kapiʔile kàsulugo kakuɔɔ, bé ní siinwoli kòn lè *kakuɔɔ kaasuʔuro* Yewe mé, bè kàsulugosuo baara kúu dè *Leviyé* peli tíime wuʔu gè ‡.

¹³ «Muɔ bé *Leviyé* yérige bèle *Arawɔɔn* né wi jaala yiʔe mé gè bé sí pe tie Yewe nē bè yakɔɔɔ tíele dáa pe 'yège naame gè Yewe yiʔe mé gè. ¹⁴ A muɔ 'kire kpiʔile mme gè, muɔ bé *Leviyé* wàli bèle *Isirayeli* sienne sunʔɔɔɔ nī bè; kire bé ki yaʔa pe bé kò mi wuulo. ¹⁵ Kire kàduʔume gè *Leviyé* pe bé pari mi baara kúu dè *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* nī gè.

«Muɔ bé sí pe ciille bè pe tie Yewe nē bè yakɔɔɔ tíele dáa pe 'yège naame gè Yewe yiʔe mé gè, ¹⁶ né ki cén pe nyénì kò mi wuulo nè láʔa péwu *Isirayeli* sienne sunʔɔɔɔ nī bè, *Isirayeli* sienne pe pìpelile sìndiʔe nī gè;

† *Koliyo* 1-4 tiʔe nī gè, *wéli baa Yir* 25.31-40; 37.17-24. †† *JÍGEMUNUNɔ KAKUɔɔɔ LUʔɔ*: *Wéli baa* 19.2-9. ‡ *Kapiʔile kàsulugo kaara ti 'puu bè Kòridiʔe ciille gè; kakuɔɔ kaasuʔuro, tire puu bè Leviyé kapiʔile láʔa gèle.*

mi nyéni pe líe mi wuulo. ¹⁷ Né ki cén Isirayeliyá jaafɔpelile pe mieni yē mi wuulo, a ki yē sien yo, kire ga laa yajuɔ yo. Cenge gí mi 'Ezipiti sienne jaafɔpelile kpúu bèle, mi yé peli wàli nē téngé mi wuulo †. ¹⁸ A mi sí Leviiyá líe bèle Isirayeliyá pìpelile pe mieni sindiɔ nī gè.

¹⁹ «A mi 'pe ken kpuɔɔ Arawɔn né wi jaala mé bèle peri baara kúu dè Kpàlidiɔ Kpátaɔa nī gè Isirayeli sienne mé bèle, pe síri kàsulugosuo baara kúu dè pe mé kire ga buu wuɔɔgbuɔ fāga tuu pe nē? a pe wàa kénì sɔɔɔ nē kpɔni *saawalidengge* nē gè ††.»

²⁰ Bà sí ki 'kpíɔile a Misa 'kele gáli ke mieni kpíɔile Leviiyá kɔli mé gè, wire né Arawɔn né Isirayeli tɔgo sienne ní bèle. A Isirayeliyá pe 'ti mieni gbòbori nē kpíɔile nē yeli né gaa ní Yewe yé juu nē gbèngé Misa mé wè. ²¹ A Leviiyá pe 'piye ciile né pe burudo ti mieni jíge. A Arawɔn 'pe tié Yewe nē wè bè yakɔɔ tɔle dāa pe 'yègè naame gè Yewe yiɔ mé gè, né kàsulugosuo baara kúu dè pe kɔli mé gè bè pe ciile.

²² Kire kàduɔme gè, a Leviiyá pe 'jiiin baara gboli nī lè bèri pe baara kúu dè Kpàlidiɔ Kpátaɔa nī gè; Arawɔn né wi jaala peli pe yé pe yiɔ kinni gè. A pe 'ki kpíɔile nē yeli né dāa ti mieni ní Yewe yé juu nē gbèngé Misa mé wè Leviiyá kɔli mé gè.

²³ A Yewe wi 'n'è ki juu Misa mé né wi ye: ²⁴ «Ki n'ge gaa ki 'Leviiyá kúu bèle: Leviiyá báli pe 'lié nē yiɔle togo né kogunɔ taa né kaa taɔa gè, pe bé jiiin Kpàlidiɔ Kpátaɔa baakɔɔ gboli nī lè. ²⁵ A pe wàa péni yiɔle togosin né kpɔrigɔ taa wè, wi bé nɔ baara nē dè; wii ní de baara kúu dè? ²⁶ Wi bé gbèri wi siinyenine sári bèle pe baara nē dè Kpàlidiɔ Kpátaɔa nī gè, nē ki yaɔa wii ní de baara kúu dè bè faɔa tɔle gè. Gaa ki 'Leviiyá pe baara wuɔ kúu gè, muo bé ki cò kenme báa pire nē pe kɔli mé gè.»

Pe 'Torimakiyaɔa Fundaanra kpíɔile dè

9 Yiéle nigbe tóriilo kàduɔme gè bà pe yé yiri *Ezipiti* kùlo nī lè, yiéziinwoli ni yebelige nē gè † bè pe 'yaɔa baa *Sinayii waama kùlo* nī lè, a Yewe 'n'è ki juu *Misa* mé né jo: ² «*Isirayeli* sienne pe 'yeli bè *Torimakiyaɔa Fundaanra* kpíɔile dè lèlé nāa mi 'tié lè. ³ Fundaanra ti bé séli yege ki cenyé kie né siceriwuɔ nē gè, cenguɔwuɔmɔ lèlé nī lè, lèlé nāa mi 'tié lè. Yeli bé wi kpíɔile bè yeli né fànɔa kele né kàyuɔjuu sienre ti mieni ní dāa mi 'juu *Torimakiyaɔa* wori nē dè.»

⁴ A Misa 'ki juu Isirayeli sienne mé bèle né jo pe- *Torimakiyaɔa Fundaanra* kpíɔile dè. ⁵ A pe sí *Torimakiyaɔa Fundaanra* kpíɔile dè baa *Sinayii waama kùlo* nī lè, yebelige ki cenyé kie né siceriwuɔ nē gè, nē ki séli cen-

† *Wéli baa Yir 13.2.* †† *Wéli baa 1.53.* ‡ *Kele gáli ke 'juu náɔa gè Torimakiyaɔa Fundaanra wuɔ nē gè (wéli baa 9.1-4), ke yé kpíɔile nē kúu yege nigbe séni pe nē sienne tórib 1 kpíɔile lè nyúgo 1 tiɔ nī gè (wéli baa 1.1-2).*

gɔɔwuɔmɔ lèlé nī lè. A Isirayeli sienne pe 'ki kpíɔile nē yeli né dāa ní Yewe cé juu nē gbèngé *Misa* mé wè ††.

⁶ Nē sí ki taa nàguɔ páli cé puu núɔɔ Yewe yiɔ mé gè, né ki cén pe yé cò nē taa kpúu nē, kire nē piyè cɔ gbè *Torimakiyaɔa Fundaanra* kpíɔile kire cenge gè? A pe sí péni ki juu *Misa* né *Arawɔn* mé ki cennugo gè ⁷ né jo: «Weli yē núɔɔ né ki cén weli nyéni cò nē taa kpúu nē. Gaa nē weli bé kò weli sí gbè kpuɔɔ ken Yewe mé wè fundaanra cenge gè? majo bè Isirayeli siensenmine pe ki kpínini gè?»

⁸ A Misa 'ki juu pe mé né jo: «Ye- mi sige náɔa gè; m'bé sa Yewe sienre lúɔ dè dāa wi bé juu m'mé dè, yeli núɔɔ wori nē dè.»

⁹ A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: ¹⁰ «Ma kele gáli tié gèle *Isirayeli* sienne nē bèle:

«A sien wáa, kire ga laa yeli siime wuu wáa, wi péni nyaa yeli sunɔɔ nī bè, nāa wi cò nē taa kpúu nē nē wii núɔ Yewe yiɔ mé gè, á kire bè? gè a ki 'nyaa wii tánɔana nē tieliilige nī gè, wi bága gbè *Torimakiyaɔa Fundaanra* kpíɔile dè bè Yewe gbùɔɔ wè ††. ¹¹ Nē ki yaɔa kire sien wi bé gbè ti kpíɔile yeziinwuɔ nē gè, ki cenyé kie né siceriwuɔ nē gè, bé ki séli cenguɔwuɔmɔ lèlé nī lè. Pe bé *Torimakiyaɔa* kaara kaa dè né *sinvarifun* búru ní wè, né wazorido ní dè. ¹² Piyé ga tíi taa yaɔa ti- sunɔ?; pe si yeli bè kaara ti kácege kaa kpúu gaa? †††. Peli bé ki kpíɔile bè yeli né *Torimakiyaɔa* fànɔa kele ke mieni ní.

¹³ «A ki sí nyaa wàa yē ciiliwe wè, wi sí ké tánɔana nē lè? né cíi, wii *Torimakiyaɔa Fundaanra* kpíɔile dè? kire sien wi bé yige péwu *Isirayeli* sienne nī bèle, né ki cén wii fli nē wi kpuɔɔ ken dè Yewe mé lèlé nī lè nāa mi 'tié lè? Kire sien nāa wi bé wi kapiile sári taa wè.

¹⁴ «Né mieni a nabɔwɔ wáa sí yē téniiwe yeli sunɔɔ nī bè níe caa bè *Torimakiyaɔa Fundaanra* kpíɔile dè Yewe mé wè, wi bé wi kpíɔile bè yeli né fànɔa kele né *Torimakiyaɔa Fundaanra* ti tìegenme pi mieni ní bè. Fànɔa kaala nigbe ni bé puu ye mieni mé, nabɔwɔ yo, kùlo pùɔ yo.»

Kàsadibage kii nē Isirayeliyá yiɔ kínigi gè

¹⁵ Cenge gí pe yé Yewe *Kòridiɔ* yérige gè, kire kpáta-gaa kire ki 'puu *nyakungenge sienre kadenitenye* siin téngediɔ gè, a kàsadibage †† ki 'tigi nē ki tón. Pilige nī gè, kàsadibage gaa ki nē puu ne nyí kàsun nē péni kpìenme tuu bè. ¹⁶ Bà sí ki 'puu ne kpínini lèlé ó lèlé nī. Kire kàsadibage ki nē *Kòridiɔ* tón gè; pilige nī gè, ki nē puu ne nyí kàsun. ¹⁷ Lèlé ó lèlé nī kàsadibage ki cé yé Kpátaɔa naame gè, *Isirayeli* sienne pe nē búguro yègè

†† *Wéli baa Yir 12.1-13.* ††† *A sien yé cò nē taa kpúu nē nē núɔ wè, bè wii ciile wè, wi yé yeli bè cenyé kɔlisiin kpíɔile ki baara nē dè (wéli baa 19.11).* †††† *Wéli baa Yir 12.46; Zan 19.36.* †††† *KÁSADIBAGE: Wéli baa Yir 13.21.*

dè. A ki yé sèni yéri ti?e gî nî gè, pe nê bùguro kpúon dè baa kire ti?e nî gè.

¹⁸ Bè sí ki 'puu, Yewe nyasienre tire nê Isirayeli sienne pe nê cé bùguro yège dè ne waa, Yewe nyasienre tire míeni nê pe nê cé bùguro kpúon dè. Pe nê cé kò baa lèlè líi nî kàsadibage kii cé puu ne waa gè?

¹⁹ A ki yé cèni nyaa kàsadibage ki yé kò yérige nê mɔɔɔ Yewe Kòridi?e nyùgo nî gè, Isirayeli sienne pe nê cé Yewe kajuugbengele cò gèle; pe nê de waa?. ²⁰ Lèlè láà nî kàsadibage ki nê yéri cènyè cèri Kòridi?e nyùgo nî gè. Kire né ki míeni Yewe nyasienre tire nê pe 'puu ne bùguro kpúon dè, né míeni ne ti kólígi ne yeligi né Yewe nyasienre ní dè.

²¹ Lèlè láà nî, kàsadibage ki nê yéri cènguɔ táanni gè bè pa nò sínbinime táanni bè. A ki kèni yè gè sínbinime táanni bè, pe nìe waa. Ki nê cé gbèni yéri pillige nî gè bè pa cènge kúu gè, a pillige cé gbèni wúu á kpíenme 'tuu bè, sínbinime táanni bè a ki 'yè gè, pe nìe waa.

²² A kàsadibage ki yé yéri Kòridi?e nyùgo nî gè cènyè siin yo, kire ga laa yege sínbogo yo, kire ga laa a ki yéri nê mɔɔɔ yo, Isirayeli sienne pe nê cé kò baa, pe nê de waa?. Pe 'puu ne yègí ne waa yákuu wí a kàsadibage ki cé yè gè.

²³ Yewe nyasienre tire nê pe nê cé bùguro kpúon dè, Yewe nyasienre tire míeni nê pe nê cé bùguro yège dè nê ké. Bà pe 'puu ne Yewe kajuugbengele cògí gèle, dàa Yewe yé tóri *Misa* mé wè né ti juu nê gbènge dè.

Kàkpaanya siin wori dè

10 A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: ² «Kàkpaanya siin kpí?ile né walífiwe ní ñàa pe 'kpúon wè; yire ní muo béri Isirayeli tògo sienne yeri bèle de gbu?uni, bèri kári lèlè tíl lè bùguro ti?e nî yè †.

³ «A pe kèni kàkpaanya siin píne yè né wíi yè nê mɔɔɔ yè, Isirayeli tògo sienne pe míeni yeli pe- piye gbu?ulo muo táanni, *Kpàlidi?e Kpáta?a* wíile nê lè.

⁴ «A ki sí nyaa kàkpan? a nigbe pe 'wíi gè, *Isirayeli* sienne sirakogunò kàfólil peli bíele pe 'yeli pe- pa gbu?ulo muo táanni. ⁵ A pe kèni kàkpan? a wíi gè kpu?ɔ nê ta?ala gè, tògo gáà gí ténige cèngenyenifoligóli mé gè, peli pe bé yè bèri waa. ⁶ A pe n'è kàkpan? a wíi gè kpu?ɔ nê ta?ala gè taziinwu?u nê gè, tògo gáà gí káliige kóli mé gè, peli míeni bé yè bè ta? a bili nê bèle. Bà ki bé puu kàkpan? a gáà pe wíi nê ta?ala gè, kire bé puu fiè bè ki tiè kári lègèle ke 'nò. ⁷ A ki sí nyaa pe je Isirayeli tògo sienne yeri bèle bè gbu?ulo bèle, yeli bé ki wíi bè mɔɔɔ; kii yeli ki wíi kpu?ɔ bè ta?ala?.

⁸ «*Arawon* jaala, bàli bíele *kacunrib* bèle, peli yákuu pe bé kàkpaanya wíi yè. Kire bé puu fàn? a kaala kèngèle ke míeni mé.

† *Isirayeli sienne pe yé pe bùguro kpúon dè nê Kpàlidi?e Kpáta? a mà? a gè nê su?u. Nariye yi míeni yé ténì túluyo túluyo nê ta?ala yii nê. A pe yé je ké wè, gbu?ulo ke nìe yègí ne waa nê yeli né ke kári lèlè ní lè (wéli baa Tór 2; 10.5-6).*

⁹ «A yeli yè yeli kùlo nî lè, a ki péni nyaa yeli 'ké bàa kapienne kpúon lè né yeli leguulo ní bèle bàli pe 'tuu yeli nê bèle, yeli bé kàkpaanya wíi yè kpu?ɔ bè ta?ala. Bà ki bé kpí?ile Yewe yeli Kuloceliè wi bé sòngi bè taa né yeli wu?u ní gè, bè yeli suu yeli leguulo mé bèle.

¹⁰ «Yeli fundaanra cènyè ní yè, né Yewe kpáli lègèle ní gèle né yeye yi sélime nê bè, yeli béri kàkpaanya wíi yè bèri *kakuɔ kaasu?uro* né *yanyige kaara* kan? a dè Yewe mé wè. Tire bé kò sòngidaa lègèle yeli mé Yewe yi?e mé gè. Mi wí Yewe yeli Kuloceliè wè.»

FURDGO LÈLE LE WAAMA KULO NE MOWABI KULO NI LE

(10.11–25.18)

Isirayeliyè pe 'ké Mowabi kùlo mé lè

(10.11–21.35)

Isirayeli sienne pe 'yiri Sinayii waama kùlo ti?e nî gè

¹¹ Yèziinwoli nê lè, bà pe 'yiri Ezipiti kùlo nî lè, yeziinwu?u ki cènyè togowu?u nê gè, a kàsadibage ki 'yè *Kòridi?e* nê gè baa *nyakungenge sienre kàdenitnyè* yi 'puu yè. ¹² A *Isirayeli* sienne pe 'yè nê yiri *Sinayii waama kùlo* ti?e nî gè ne si?ere ne waa cècè. A kàsadibage ki sèni yéri Paran waama kùlo ti?e nî gè.

¹³ Tabelige nê gè bà pe 'tèni nê mɔɔɔ Sinayii waama kùlo nî lè, a Isirayeli sienne pe 'yè ne waa nê yeli né dàa ní Yewe yé tóri *Misa* mé wè né ti juu nê gbènge dè.

¹⁴ *Zuda* gboli wuulo bèle, kapiengbuon tòyo taanri yi 'puu ne waa wi káfali láara wè. Nasɔn, Aminadabi jaa wè, wire wi 'puu Zudayé kapiengbuon tògo ki kàfóli wè ††. ¹⁵ Netaneyeli, Zuwari jaa wè, wire wi 'puu Izakariyé kapiengbuon tògo ki kàfóli wè. ¹⁶ Eliyabi, Elɔn jaa wè, wire wi 'puu Zabulɔnyé kapiengbuon tògo ki kàfóli wè.

¹⁷ Kire kàdu?umè gè a pe 'fali ne Kòridi?e warigi gè, a Gerisɔnyé né Merariyé pe péni Kòridi?e tugo gè ne waa.

¹⁸ Wurubeni gboli wuulo bèle, kapiengbuon tòyo taanri yi 'puu ne waa wi káfali láara wè. Elizuri, Sedewuri jaa wè, wire wi 'puu Wurubeniyé kapiengbuon tògo ki kàfóli wè. ¹⁹ Selumiyeli, Zurisadayi jaa wè, wire wi 'puu Simèyɔyé kapiengbuon tògo ki kàfóli wè.

†† *Koliyo 14-28 ti?e nî gè, wéli baa 2.3-31.*

²⁰ Eliyasafi, Dewuyeli jaa wè, wire wi 'puu Gadiyé kapiengbuon tògo ki kàfali wè.

²¹ Kire kàdu?ume a Keyatiyé pe 'yè nè yawalidengere tugo dè nè ta?a pe nē; bili pe yé kīni bèle a pe séni Kòridi?e yérige gè séni Keyatiyé pe 'nò baa wè.

²² *Efirayimi* gboli wuulo bèle, kapiengbuon tòyo taanri yi 'puu ne waa wi káfali láara wè. Elisama, Amikudi jaa wè, wire wi 'puu *Efirayimiyé* kapiengbuon tògo ki kàfali wè. ²³ Gamaliyeli, Pedazuri jaa wè, wire wi 'puu *Manaseyé* kapiengbuon tògo ki kàfali wè. ²⁴ Abidan, Gidewoni jaa wè, wire wi 'puu *Benzameyé* kapiengbuon tògo ki kàfali wè.

²⁵ Dan gboli wuulo bèle, kapiengbuon tòyo taanri yi 'puu ne waa wi káfali láara wè, nè pe mīeni kàdu?u tón gè pe kapiengbuon tòyo nī yè. Akiyezeri, Amisadayi jaa wè, wire wi 'puu *Danyé* kapiengbuon tògo ki kàfali.

²⁶ Pagiyeli, Wokiran jaa wè, wire wi 'puu *Azeriyé* kapiengbuon tògo ki kàfali wè. ²⁷ Akira, Enan jaa wè, wire wi 'puu *Nafitaliyé* kapiengbuon tògo ki kàfali wè.

²⁸ Kenme bàà pire nē *Isirayeli* sienne pe 'puu ne waa, kapiengbuon tòyo nyàà yi gbu?ulo nī gèle. Bà pe 'puu ne ki kpín?ini a pe 'yè ne waa wè.

²⁹ Nàguo wàà 'puu baa, nàa pe 'ye *Wobabi* wè, *Erewuyeli*† jaa wè, wire nàa wi 'puu *Madiyanyé kùlo wuu* wè né ní Misa cuu tuu wè.

A Misa 'ki juu *Wobabi* mé né jo: «Weli ne waa ti?e gáà nī Yewe 'jo wi bé ken weli mé gè. Te báan né weli ní. Weli bé kacènge kpí?ile muc mé a Yewe kénì kacènge kpí?ile weli mé bèle gáa wi 'juu gè.»

³⁰ A *Wobabi* 'ki juu né jo: «?é?e, mī ké baa?. Mi kùlo lire mé mi ne caa bè ké, mi wuulo sun?aww nī bè.»

³¹ A Misa sí jo: «Mī ne muc náari wī, fāga lá?a weli nē? ! Muc nyéni waama kùlo ti?e cén yè, ti?e yī nī weli ne waa bàà bùguro kpúon dè. Muc bé puu weli yi?giniwé. ³² A muc 'fali nè pīne né weli ní wè, ki bé puu a Yewe péni kacèngele gīli kpí?ile weli mé gèle, weli bé muc ken mīeni.»

³³ A pe 'yè Yewe nyagurugo †† ti?e nī gè ne tári ne waa cèce nè cènye taanri tán?ana tán?a, a Yewe *nyakungenge fin?ege* ki 'kīni pe yi?e mé gè cènye taanri nyàà yi tán?ana nē lè, bè ti?oda?a taa pe mé. ³⁴ Lèlè lí nī pe bùguro yège dè ne waa dè, Yewe kàsadibage ki nē cé pe tón cenge lèlè nī lè. ³⁵ A *nyakungenge fin?ege* ki gbèni waa pe yi?e mé gè, Misa nē cé náarige gáà kpí?ile gè ní jo:

«Yewe yo ! Yè mari waa,
kire ga buu muc leguulo
pe- fè pe cèrige !
Bàli bīele 'muc bien bèle,
pe mīeni de fé
muc yi?e mé gè † !»

† *Erewuyeli* wè, wire yè siennuwo né Zeturo ní wè (wéli baa Yir 2.18). †† *Yewe nyagurugo* gè, kire gī nugo né *Sinayii nyagurugo* ní gè. Wéli baa Yir 3.1. ‡ Wéli baa Jún 68.2.

³⁶ A pe gbèni fin?ege tìrige gè nè téngge gè, Misa nē ní nē jo:

«Yewe yo ! Koli mari báan
Isirayeli sienni?eme sun?aww
nī bè,
bàa pí gbè tóri bè? !»

Isirayeliyé pe 'yè ne kún?ori Yewe nē

11 A sienne pe 'yè ne kún?ori Yewe nē wè, pe wu?aww wu?u nē gè. Bà Yewe 'ti lú?u dè, a wi fungo ki 'yè kpu?w pe kúru?u, a Yewe kàsun ki 'cò pe sun?aww nī bè. A kire kàsun ki 'bùguro ti?e yáà sóri?o.

² A sienne pe 'kòku?ulo wáa *Misa* kúru?u wè, a Misa séni Yewe sùlu wè, a kàsun ki 'fígi. ³ A pe sí kire ti?e ki mí?e le gè ne ki ye *Tabera* (ki k?ri wire wī: kàsun ki 'cò), né ki cén Yewe kàsun ki yé cò pe sun?aww nī bè.

⁴ Kùlogolo káli nabonminw †† 'puu *Isirayeli* sienne sun?aww nī bè. A yaliire láa péni pe taa, a *Isirayeli* sienne mīeni peli yè ne nyeni cígini né jo: «?é ! A ki yè weli cí gbè kaara taa bè káa wè o ! ⁵ ?é, weli sipi?ele gèle, *Ezipiti* kùlo nī lè, weli ne sòngí ne ta?a né ke ní: fú?w pe 'puu wa?ane, né mīeni kónkónmirw dè, wòligw gè, né jèbe wère ní dè, né jèbe ní wè, né layi ní wè. ⁶ Píra nàa nī wè, weli céri ti nyéni wa?a ná?a gè. Weli ní wè yafien ta?a ná?a gè?. Weli nyapigele ke 'kò ne *mana* yaliire yákuo nya?a !»

⁷ Ki 'nyaa mana yaliire ti 'puu bè su?w tíele níe fligi †. ^{8,9} A kámegé ki gbène tigi bùguro nī dè pilige nī gè, mana mīeni wi nē tigi né kámegé ní gè. Sínbinime táanri nè, sienne pe nē cèrige ne ti jún ne mári, ne séni ti tire tíreye nē yè; bili nē pe wori sùu dè sùyo nī. Pe nē ki míige píri gè yaleyé nī yè níe ki kpúon nòm. Mana wi tàanma pi 'puu bè nòm tíele nàa pe 'káli sùnmo nī bè ††.

Misa 'jo wire 'fùro né Isirayeliyé ní bèle

¹⁰ A *Misa* 'Isirayeli sienne pe kónwaara lú?u dè, bà pe 'puu ne nyeni nariye nariye pe fēni saaya wí?ile táanni gèle. A Yewe fungo ki 'yè pe kúru?u kpu?w.

A Misa fungo mīeni ki 'nya?ami, ¹¹ a wi 'ki juu Yewe mé né jo: «Gáa nē muc ne mi wu?w mme gè, mi nàa wī muc baaku?aww wè ? Gáa nē mi sì *kpu?aww* taa muc yi?e mé gè?, á muc 'sienne bálì ta?a bèle mi nē tugoro mme gè ? ¹² Mi wī lé mi 'sienne bálì sii bèle, á muc 'mi ye mi-pe líe mi ta?a mi sindinge nē gè, majo bè tuufali cí wi pífin?e líe gè, fú?w bè sa nò kùlo nē lè nàa nyu? muc 'kún nè ken pe tobilo mé bèle ? ¹³ Sé m'bé kaara taa dè bè

†† Wéli baa Yir 12.38. †† *SU?W*: Eburu sienre tīi ne jo: koriyani-diri. Ki yé buu yaliire taa dāa tīi ne fiin baa pe ti?e nī gè. Ti yé fiire, né ní yiride bè su?w tíele (wéli baa Yir 16.15,31). Né mīeni, eburu sienre ti nē jo: ki 'puu bè bideliyomi tiige lu?w tíele, gáa nī muc bé gbè wéli súri. ††† Wéli baa Yir 16.13-15.

ken sienne báli mé bèle ? Piyē ne nyeni mi táanni wè né jo: «Kaara ken weli mé weli- káa wè !»

¹⁴ «Mĩ ní gbè jáa bè sienne báli tugoro tugo dè mi nigbe?; pe tugoro ti 'lúbugo mi nē. ¹⁵ A ki yē mi 'kpu?w? taa muo yi?e mé gè, ná?ane muo de mi wu?o mme gè, ma mi kpúu seni. Bà mĩ ní h' de mi wu?og? nya?a gè cígini? !»

Yewe wi 'siennugoro ken Misa mé

¹⁶ A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «-Nàguob togotaanri né kpɔrigɔ nyiēne ma kɔn Isirayeli liele nĩ bèle, bàli nē muo 'téngɛ pe bé gbè jáa bè sienne yi?e kíni gè. Mari báan né pe ní Kpàlidi?e Kpáta?a mé gè pe- pa yéri baa né muo ní. ¹⁷ Bà m'bé tigi bè pa juu né muo ní bé sí kàa yige Kulocelié Pile nĩ lè muo nĩ, bè ken pe mé, kire ga buu pe- gbè sienne pe tugoro tugo dè né muo ní. Kire bé ki ya?a muo sì ní ti tugo muo nigbe?. ¹⁸ Muo bé kele gáli tiē gèle sienne nē bèle:

«Ye- yiye gbòbori ye ya?a, ye yiye wàli ye téngɛ Yewe mé mbàn?a gè. Yeli bé kaara káa dè, né ki cén yeli ne nyeni ne nii Yewe ngbú?ulo nĩ gèle né ki juu né jo: «A ki yé puu weli bé gbè kaara taa bè káa dè ! Ki yé tɔni nē puu weli mé tàn?a bà weli 'puu Ezipiti kùlo nĩ lè.»

«?aan, bè sí ki yē, Yewe bé yeli ken né kaara ní dè yeli káa. ¹⁹ Yeli sì je ti káa cenge nigbe díe?, tiĩ sì káa míeni cenyē siin díe?, ti míeni tiĩ sì ní káa cenyē kogunɔ nĩ díe?, tiĩ ní cē káa cenyē kie nĩ díe?, tiĩ sì ní káa míeni cenyē togo nĩ díe?, ²⁰ fúo yeli bé ti káa yege sɔnbogo, fúo bè taa ti pari yigi yeli mé fína?ana nĩ gèle, fúo ti béri laame yègí yeli nĩ. Kire gáa ki míeni bé kpí?ile bè yeli 'Yewe cíi wè, wire njáa wĩ yeli sun?wɔ nĩ bè, né ki cén yeli nyéni nà?a taa né jo: «Gáa nē weli kénì yiri Ezipiti kùlo nĩ lè ?»

²¹ A Misa sí Yewe ye wè: «Siēne báli bīe mi táanni bèle níe tári né mi ní bèle, pe nyu ki yē sienne sira-mu?wɔ tekɔlisiin né kpɔrigɔ (600 000). Á muo sí jo muo bé kaara ken pe mé pe- káa yege sɔnbogo nĩ lè ! ²² A we cénì sɔnbaala né síkaala né niyē yi míeni píne nē kpúu yo, ti bé pe yeli lé ? A ki cénì nyaa we 'ku?wɔjii fúob pe míeni cò nē ken pe mé wè, kire bé gbè pe yeli lé ?»

²³ A Yewe sí Misa ye wè: «Muo ne sɔngí mi kɔli ki 'weri wĩ lè ? Muo tíime bé ki nyaa píra njáa nĩ wè dàa mi 'juu dè, a ki yē ki bé kpí?ile, a ki yē kí kpí?ile? !»

²⁴ A Misa sí fali nē yiri Kpáta?a nĩ gè nē péni Yewe siēne ti míeni juu nē tiē sienne nē bèle. A wi 'nàguob togotaanri né kpɔrigɔ nyiēne nē kɔn liele nĩ bèle, nē pe gbu?ulo piye nē né pe yérige nē Kpáta?a mà?a gè.

²⁵ A Yewe 'tigi kàsadibage nĩ gè † nē péni juu né Misa ní wè. A wi 'kàa yige Kulocelié Pile nĩ lè Misa nĩ wè nē ken liele togotaanri né kpɔrigɔ mé bèle. Bà Kulocelié Pile ni 'tigi pe nē bèle, a pe 'fali ne siēne taa nyu dàa Kulocelié Pile ni yé ken pe mé dè, bè Kulocelié sienjuulo

† Wéli baa Yir 13.21.

tíe bèle. Nē ki ya?a ki yé kpí?ile tɔligɔ nigbe yákuo wĩ.

²⁶ Nàguob páli siin yé kò baa bùguro nĩ dè, a Kulocelié Pile ni sɔnì tigi peli míeni nē bèle. Pe 'puu ne wàa ye Elidadi, níe njii ye wè Medadi. Peli míeni bèle, a peli 'siēne taa juu dàa Kulocelié Pile ni yé ken pe mé dè, bè Kulocelié sienjuulo tíe. Né ki cén peli míeni yé puu né báli ní pe yé nyiēne nē kɔn bèle, nē ki ya?a piyè cé yiri baa Kpáta?a mé gè?, a pe 'fali ne Kulocelié siēne nya?a dè ne nyu baa bùguro nĩ dè.

²⁷ A nàgapunwɔ wáa 'fè nē péni ki juu Misa mé né jo: «Elidadi né Medadi yē baa bùguro nĩ dè, a Kulocelié Pile ni 'pe yège pe- nyu.»

²⁸ Kire nē Nuni jaa wè, Yesuwe wè ††, wire njáa wi 'puu Misa baakuwɔ wè nē líe wi nàgapunmɔ lèle nĩ lè, a wire 'ki juu né jo: «Mi kàfli Misa yo, sa pe ye pe- piiri díe? !»

²⁹ A Misa sí ki juu wi mé né jo: «Muo yē né yeja?a ní wĩ lé, mi wu?u nē gè ? Gàa ki 'mi kúo gè, ki bé mi déni a Yewe cénì wi Pile tírige lè Isirayeli siēne pe míeni nē bèle, á pe míeni kò wi sienjuulo bèle !»

³⁰ A Misa 'koli nē ké, wire né Isirayeli liele ní bèle bùguro mé dè.

Yewe 'tingbeniserire ken dè

³¹ A Yewe 'káfaligbu? káa yège, a ki 'pen né tingbeniserire ní nē kɔn ku?wɔjii nē wè, a ti péni tuu nē bùguro mà?a dè. Cengenyeifoligɔli mé káliige kɔli mé gè, né kámegɛ kɔli mé gè, sien cí gbè cenguwɔmɔ tán?ana tán?a ti nĩ. Ti yé gbu?ulo dàala nē lè fúo nē kpà?ala kabuuny-i?ene siin. ³² A siēne pe 'kò sɔnɔni nĩ cenvugo nē gè né pillige ki míeni ní, né míeni ki kpienduu gè cenguwɔmɔ, ne tingbeniserire jún dè. Kire 'jo njáa wii yé jó ni?egɛ gè?, wire wi yé taa gbɔngbonyiēye kie. A pe 'ti ceri nē bùguro mà?a dè.

³³ Kaara ti 'puu ne tíin pe gàn?ana nē gèle, piyè cé fie ti sà?a nē júo?, a Yewe fungo ki 'yè sienne kúruge bèle kpúo, a wi 'siēne kpúo bèle né wu?wɔgbu? ní gè. ³⁴ A pe 'ki ti?e ki míe le gè ne ki yeri Kibirɔti Taawa (ki kɔri wire wĩ: kaara kúbilo nyagbaa), né ki cén baa pe 'kúbilo tɔn bèle bàli nē kaara káa láa ki 'puu gè ‡.

³⁵ A Isirayeli siēne pe 'yiri Kibirɔti Taawa ti?e nĩ gè nē ké nē sɔnì nò Katiserɔti ti?e nē gè. A pe 'mɔgɔ baa kire ti?e nĩ gè.

Miriyami né Arawɔn pe 'Misa sà?a wè

12 Ki 'nyaa, Misa cé Kusi kùlo cuo †† wáa líe. A Miriyami 'wi sà?a, a Arawɔn míeni 'wúo né wi ní, a pe 'wi sà?a kire kenme nē bè. ² A pe 'ki juu né jo: «Ki

†† Wéli baa Yir 17.9; 24.13; 33.11. ‡ Pɔli ne nyu ti?e gáa siēne nē dè baa Kor 1 10.6. †† Kusi siēne pe yé puu Kami siime wuulo (wéli baa Sél 10.6). Kusi kùlo lè, ni 'puu ná?a weli Siēnewuob kùlo nĩ. Ni 'puu baa Ezipiti kùlo li?e nĩ lè, káliige kɔli mé gè. Kire ti?e kire míeni pe 'yeri pàngɛ gè Sudan kùlo lè. Fa?a gè pe 'puu ne ki ye Nubi kùlo.

'nyaa lé, Yewe wire ne Misa yákuo líi wí lé kàsuluwo wè ? Wi wè ne tóri lé weli míeni mé, níe nyu míeni? ?»

A Yewe sí ti lú?u.

³ Misa 'puu nàguo wáa nàa wi 'puu ne màama kpín?i-ni nè tóri sienne pe mìeni nē dàala nē lè.

⁴ A Yewe 'fali nè pèni juu né Misa né Arawon né Miriyami ní, né jo: «Yeri mi kpàlí baa, yeli taanri bèle, *Kpàlidi?e Kpáta?a* mé gè.» A pe 'fali nè ké.

⁵ A Yewe 'tigi kàsadibage nī gáa ki 'tɔni nè cùungu gè, nè yéri Kpáta?a wíile yi?e mé gè, né Arawon né Miriyami yeri wè, a pe siin pe 'si?ere nè kpɔni wi nē. ⁶ A Yewe 'ki juu pe mé né jo: «Ye- mi sienre lú?u dè cenge: a *sienjoo*-wo je yiri yeli nī wè, mi Yewe wè, mi nē nīe tīe wi nē kenme páa nē, kire ga laa mi nē juu né wi ní nōnigɔ nī.

⁷ Nè ki ya?a bà bè? ki yē mi baakuɔɔ Misa † wu?u nē gè díe?. Wire wè, mi 'téngɛ wire nē mi sa?a †† ki mìeni nī.

⁸ Wire wè, mi ne nyu né wire ní térére, kenme páa nē bàa pi 'fílige bè; ki nē nyaa kàsi?ile nī?. Wī ne mi Yewe kenme nya?a bè. Gáa sí nē yeli sì fié? né fli nè mi baakuɔɔ Misa sà?a wè ?»

⁹ A Yewe fungo ki 'yè kpu?ɔ pe kúruɔ, a wi 'ké.

¹⁰ A kàsadibage ki 'fali nè yè Kpáta?a naame gè. A yaanyiemé 'fali nè Miriyami cò a wi céri ti 'yi?e nè fílige pérepe.

A Arawon 'yi?e nè Miriyami wéli wè, a wi 'ki nyaa: yaanyiemé 'wi cò. ¹¹ A wi 'fali nè ki juu Misa mé né jo: «Mi kàfɔli, mi ne muɔ fiɛn wī, fāga weli kapiile fūrɔɔ ya?a gè ki- tuu weli nē?, nàa weli 'kpí?ile lè?, ki 'nyaa ledomɔ pi 'weli ken a weli ni kpí?ile. ¹² Cí ! Kii yeli wi céri ti- kò bè pifin?e tīele? gaa ki cí kuu ki yaa liye nī yè?, dí céri ti?e kaa nē fún?ɔ gè !»

¹³ A Misa sí fali nè yékpoli wáa Yewe kúruɔ wè né jo: «Kulocelié, mi ne muɔ fiɛn wī, -wi pu?ɔ !»

¹⁴ A Yewe sí ki juu Misa mé né jo: «A ki 'nyaa wi tuu wi cé tīenre wáa wi yi?e nē gè o, fiere sì cí tón? wi nē lé cenyé kolisiin sun?ɔɔ nī bè ? Kire nē ki 'yeli pe- wi yige bũguro nī dè cenyé kolisiin. Kire kàdu?umɛ gè wi bé ní koli bè jíin bũguro nī dè.»

¹⁵ A pe 'fali nè Miriyami yige wè bũguro nī dè a wi séni cenyé kolisiin kúɔ kpàn?ane. Kire nē a sienne pe 'yéri, piyè cé n'ne puu ne waa tán?ana nē lè? fúɔ nè taa a wi 'koli nè pen bũguro nī dè. ¹⁶ Kire kàdu?umɛ gè, a sienne pe 'yiri Katiserɔti ti?e nī gè nè ké nè séni bũguro kpúɔn dè baa Paran waama kùlo ti?e nī gè.

Misa 'tundunminɔ tun pe- sa Kanaa kùlo saanri lè

13 A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: ² «Nàguɔɔ pàli tun pe- sa Kanaa kùlo saanri lè bè wéli, nàa m'bé ken *Isirayeli* sienne mé bèle. Muɔ bé sien nigbe nyíene

gòn wi- puu sa?a tũlugo ó sa?a tũlugo nī bàli bīele yieginine bèle, bè pe tun.»

³ A Misa 'pe tun nè ki ya?a pe ní baa Paran waama kùlo ti?e nī gè, bà Yewe cé ki juu gè. Pe mìeni yé puu Isirayeli sienne kàfɔlilɔ.

⁴ Pe míeyɛ yire yī nyàa yè:

Samuwa, Zakuri jaa wè,
wire nàa wi 'puu

Wurubeni
sa?a tũlugo nī gè;

⁵ Safati, Wori jaa wè,

wire nàa wi 'puu
Simɛyɔ sa?a tũlugo nī gè;

⁶ Kalebi, Yefune jaa wè,

wire nàa wi 'puu
Zuda sa?a tũlugo nī gè;

⁷ Yigali, Yusufu jaa wè,

wire nàa wi 'puu
Izakari sa?a tũlugo nī gè;

⁸ Wosuwe, Nuni jaa wè,

wire nàa wi 'puu
Efirayimi

sa?a tũlugo nī gè;

⁹ Paliti, Arafuu jaa wè,

wire nàa wi 'puu
Benzame sa?a tũlugo nī gè;

¹⁰ Gadiyeli, Sodi jaa wè,

wire nàa wi 'puu
Zabulon sa?a tũlugo nī gè;

¹¹ Gadiri, Susi jaa wè,

wire nàa wi 'puu
Yusufu sa?a tũlugo nī gè,
Manase sa?a tũlugo nī gè;

¹² Amiyeli, Gemali jaa wè,

wire nàa wi 'puu
Dan sa?a tũlugo nī gè;

¹³ Seturi, Mikayeli jaa wè,

wire nàa wi 'puu
Azəri sa?a tũlugo nī gè;

¹⁴ Nabi, Vofisi jaa wè,

wire nàa wi 'puu
Nafitali sa?a tũlugo nī gè;

¹⁵ Gewiyeli, Maki jaa wè,

wire nàa wi 'puu
Gadi sa?a tũlugo nī gè.

¹⁶ Nàguɔɔ bàli peli bīele bàli Misa yé nyíene nè kòn né pe tun pe- sa kùlo saanri lè bè wéli. A Misa 'Nuni jaa Wosuwe mí?e yi?e gè, ne wi ye *Yesuwe*†.

¹⁷ Bà Misa yé pe tun wè pe- sa Kanaa kùlo saanri lè bè wéli lè, a wi 'ki juu pe mé né jo: «Ye- tóri *Negevi waa- ma kùlo* nē lè, ye sùuri nyaguruyo nī yè. ¹⁸ Ye- kùlo

† Wéli baa Yir 14.31. †† MI SA?A: Kire ne nyu ne ki ti?, Isirayeli sienne, peli bīele Yewe sa?a gè. Eb 3.2 wīi ne nyu ti?e gáa sienre nē dè.

‡ Wosuwe mí?e ki kori wire wī: «wīi ne sien suu». *Yesuwe mí?e ki 'kàa fàri ki kori nē wè, kire 'jo: «Yewe wīi ne sien suu». Wéli baa 13.8; Yir 17.8-16.*

saanri lè ye wéli kenme bìl nē ni yē lè. Ye- ki wéli míeni meni sienne pe yē, bàli bìele baa kùlo nī lè, a ki yē ḡcri yē pe nī, kire ga laa piyē ḡcri fùn dè, a ki yē piyē ni?ene, kire ga laa a piyē cèri wè?. ¹⁹ Ye- ki wéli míeni meni kùlo nàà ni sienne pe yē bèle, a ki yē nī cènne kire ga laa nī sipiile. Ye- ki wéli míeni kàaya nyàà nī pe yē bèle, a ki yē yī vòyo, kire ga laa yī sùluyo yè. ²⁰ Ye- ki wéli míeni a ki yē dàala nī tàanna lè, á kire bè? wè, a nī sipienne lè, a ki yē tiire yē baa ni nī wè, á kire bè?, a nī tiire fùn. Ye- gbènme le, yeri báan né kùlo ni yasenre táà ní.»

Erezen pélizenne lèle nī ki yé puu.

²¹ A pe 'fali nè yè nè ké nè ki séli Zene waama kùlo ti?e nī gè, nè kùlo saanri lè fúç nè sèni nò Erewobi kà?a nē gè, kire gáà ki 'puu Lebo Amati kà?a táanni gè †. ²² A pe 'sùuri Negevi waama kùlo nī lè nè sèni nò Eburçn kà?a nē gè. Kire ti?e nī Anaki piile †† pe yé puu: Ayima narige gè, né Sesayi narige gè, né Talimayi narige gè. Ki 'nyaa, pe yé Eburçn kà?a téngé gè ki yi?ele kólisiinwoli lire ni 'puu á pe né Zowan kà?a téngé gè, kire gáà ki 'puu *Ezipiti* kùlo nī lè.

²³ Bà pe sèni nò Esikoli kápalige ti?e nē gè, a pe 'erezen kátogo káà ceri, a sienne siin 'ki tùçn kàgbiile nē, né ki tugo fíkennyuyç nē yè. A pe '*girenadi* yasenre míeni cuç nè fàri sàanfiidiige yasenre nē dè. ²⁴ A pe 'ki ti?e mí?e le gè ne ki ye Esikoli (ki kóri wire wī: kátogo kápalige), bèri sòngí de ta?a né erezen kátogo wu?u ní gè gáa Isirayeli sienne pe yé cuç gè.

Tundunminç pe 'koli nè pen

²⁵ Cenye togosiin kúçmç mé bè, a pe 'kón baa kùlo ni saanridi?e nī gè nè pen. ²⁶ A pe péni yéri Misa né *Arawçn* yi?e mé gè, né *Isirayeli* tògo sienne pe míeni ní, baa Paran waama kùlo nī lè, Kadesi kà?a ti?e nī gè. A pe péni siennugoro juu dè nè tie Isirayeli tògo sienne pe míeni nē, né kùlo ni yasenre tie dè pe nē.

²⁷ Siene ti n'de dàa pe péni juu nè tie Misa nē wè. Pe 'jo: «Weli tñni nè jiiin kùlo nī lè baa muç 'weli tun wè. Kányi?e nē nēyirime né sárigé kiī ne fúu baa kùlo nī lè ‡. Ni yasenre ti n'de.

²⁸ «Gàa sí gī baa gè, kùlo ni sienne pe tñni yē né ḡcri ní díe? ! Kàaya yi míeni yē kpoliyo né ní sùluyo né gunliriye ní wī. Weli cèni Anaki jaala nyaa bèle; pe sí tñni yē nàgakpa?aliye sitchijenyé ! ²⁹ Né míeni *Amalekiyé* ní bèle, peli yē baa *Negevi waama kùlo* nī lè, né *Etiyé néJebusiyé* né *Amçriyé*†† peli yē baa ténine nyaguruyo

† *Sené waama kùlo né Amati kà?a ki sun?çmç nī bè ki yé puu culolo sirasiceri (800) bè ké bé koli ben wè, cenye togosiin sun?çmç nī bè (wéli baa 13.25). †† Eburçn kà?a kire yé puu kà?a káà gáa Isirayeli sienne tuufliye yi yé sómigç nè cén gè (wéli baa Sél 13.14-18; 14.13; 23.2; 35.27-29). Anaki piile peli pe 'puu nàgatçniyç yè.*

‡ *NÈYIRIME NÉ SÁRIGE KIī NE FÚU: Wéli baa Yir 3.8 kaliwege ki táanme gè. †† Sienfeliye nyàà yi 'puu téniyé kùlo nàà nī lè yire yé puu: Etiyé (wéli baa Sél 23.3), Jebusiyé (wéli baa Yes 15.63), Amçriyé (wéli baa Sél 15.16; Tór 21.31).*

ténime nī bè. *Kanaa* sienne, peli yē ténine ku?çjii táanni wè, né *Zuruden cá?a* gògoyo nē yè.»

³⁰ Bà sienne pe 'séli ne kún?çri Misa táanni wè, a Kalebi 'pe ye pe- piiri, né juu né pe ní né jo: «Yeri báan we- ké we sa kùlo líe lè ! Né ki cén weli bé gbè jáa bè ki kpí?ile !»

³¹ Sienne bálì pe yé ké né wi ní wè, a peli sí jo: «Weli sí gbè jáa bè tún né sienne bálì ní bèle?, né ki cén pe ḡcri ti nyéni ni?e nè tóri weli ḡcri nē dè !»

³² A pe 'n'né ké yi?e mé nè kùlo fa?a lè Isirayeli sienne yi?e mé gè, né jo: «Kùlo nàà tíime weli sèni saanri nè wéli lè, kùlo nàà ni cèni ni sienne káa bèle wī ! Sienne bálì bìele weli 'nyaa bèle, pe míeni yē nàgakpa?aliye wī. ³³ Weli cèni sientçniyç yáà nyaa baa, bàli bìele Anaki jaala bèle, bàli bìele sienfelige nàgakpa?aliye narige gè ‡. A weli 'yéri pe wàa táanni wè, weli nē wiyé nyaa kàbariyé tíele wī, bè peli míeni peli ne weli nya?a.»

Isirayeliyé piyè sori nè jiiin nyakungé kùlo nī lè?

14 A Isirayeli tògo sienne pe 'píne nè yékpúulo wáa gèle, a sienne pe 'nyeni kire pilige nī gè. ² A *Isirayeli* tògo sienne pe míeni Misa né *Arawçn* sà?a wè, né jo: «A weli yé cèni kùu baa *Ezipiti* kùlo nī lè, kire ga laa waama kùlo nī lè o ! ³ Gáa kenme nē Yewe 'weli kóri nè pen ná?a kùlo nàà nī lè, kire ga buu pe- pa weli kpúu né kapiengbuon ḡu?çni ní gèle, bé sí weli celile né weli piile líe bèle bè taa kapienne tñni ? Kii póri? lé, weli 'koli bèri waa Ezipiti kùlo mé lè ?»

⁴ A pe 'fali ne ki nyu ne mári piye mé né jo: «Ye- tí we-yieginiwe wáà nyéne we kòn, we sí koli weri waa Ezipiti kùlo mé lè !»

⁵ A Misa né *Arawçn* 'fali nè tuu nè yieye cúbulo yé dàala nē lè, Isirayeli tògo sienne pe míeni yi?e mé gè, bàli pe 'puu gbu?ulilo bèle.

⁶ A Nuni jaa wè, *Yesuwe* wè, né Yefune jaa wè, Kalebi wè, peli bálì pe 'puu né tundunminç ní bèle bàli Misa cé tun bèle a pe sèni kùlo saanri lè nè wéli lè, a peli 'fali nè pe burudo píle dè nè cenmine ‡‡, ⁷ né fali nè ki juu Isirayeli tògo sienne pe míeni mé, né jo: «Kùlo nàà weli sèni saanri nè wéli lè, kùlo nàà ni tñni yē cènne. Kùlo nàà ni tñni nè sómigç nè nyuç, weli wuulo ! ⁸ A Yewe sí ki nyaa wi bé kacèngé kpí?ile weli mé wè o, wi bé weli kóri bè ké kùlo nàà mé lè bè ni ken weli mé lè o, kùlo nàà nī nēyirime né sárigé kiī ne fúu gè ‡‡‡.

⁹ «Gii sí gī baa gè, kii yeli weli cíi Yewe nē wè?. We fä-ga de fi?é kùlo nàà ni sienne nē bèle?; pe cèni yē sipiele wī weli mé. Weli bé ce pe jáa wī. Pe kulocèlele nyúçmç pi cèni lá?a pe nē; gáa sí ki weli kúç gè, Yewe yē né weli ní. Ye fäga tí weri fi?é pe nē?.»

‡‡ *Wéli baa Sél 6.4. ‡‡† Burudo cenminige gè, kire yé puu fie bè ki tie kaala ni 'sien wi fungo wúç gè. ‡‡‡ NÈYIRIME NÉ SÁRIGE KIī NE FÚU GÈ: Wéli baa Yir 3.8 kaliwege ki táanme gè.*

¹⁰ A Isirayeli tògo sienne pe mièni 'fali ne ki nyu né jo: «Ye- tí we- pe wáa né kàdari ní!»

A Yewe cènme né wi kpuwɔ pi 'fali nè tigi *Kpàlidi?e Kpáta?a* nè gè.

**Misa 'Yewe náari wè wi- ki ya?a
Isirayeliyè nè bèle**

¹¹ A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: «Fúɔ lèlɛ jori nī sienne báli pe bé cí mi nè wè ? Fúɔ lèlɛ jori nī pe bé cí bè téngɛ mi nè wè, nè sí ki taa mi *fiɛɛ* báli kpíɪle bèle pe sunʔwɔ nī bè ? ¹² M'bé pe kpúɔn né káfalige yaama ní bè, bè pe yérige piyè kùlo taa lè kɔrigɔ?. M'bé sí ki kpíɪle kùpolo láà bé yiri muɔ nī nàa sienne pe 'ni?e nè tóri pe nè bèle, né míeni ni ɲɔri ti 'kpúɔ nè tóri pe nè bèle.»

¹³ A Misa 'ki juu Yewe mé né jo: «*Ezipiti* sienne pe 'ki cén muɔ nyéni sienne báli yige bèle peli sunʔwɔ nī nè né muɔ ɲɔri ní dè †. ¹⁴ Pe nyéni ki juu Kanaa kùlo sienne mé bèle a pe 'ki lú?u né jo muɔ wè, Yewe, muɔ yè pe sunʔwɔ nī, né míeni muɔ Yewe wè, muɔ nyéni miè tiè pe nè a pe 'muɔ nyaa. Muɔ kàsadibage ki nè yéri pe nyùgo nī gè nè pe yi?e kíni gè, kàsadibage sítɔnigɔ nī gàa ki 'cùungu cenge nī gè, né kàsadibage kàsun sítɔnigɔ ní pilige nī gè.

¹⁵ «Kire nè a muɔ sienne báli pe mièni píne nè kpúu bè sien nigbe tíɛ wè, kùlogolo gáli ke 'muɔ wori lú?u dè, pe bé jo: ¹⁶ «Nɔri sɪ puu Yewe mé? bè jáa bè pe nyóɔgɔ kùlo nī lè? nàa wu?u nè wi yé *kàli* nè ken pe mé wè. Kire kenme nè wi 'pe kóri nè pen waama kùlo nàa nī lè nè péni pe kpúu ná?a.»

¹⁷ «Kire nè mi ne muɔ náari mi *Kàfɔli*, -ki ya?a muɔ fàn?a ki- kii tiè né muɔ ɲɔri ti mièni ní dè. Ma ki kpíɪle ma yeli né dàa ní muɔ yé juu dè: ¹⁸ «Yewe fungo kii yè madeni?; wi bànguɔ déniɛ ki 'kpúɔ nè tóri. Wíi ne kolimɔ né tuudi?ɛɛ yeri gèle sienne nè bèle, nè ki ya?a wi wè tàn?a kan?a sien mé? ɲàa wí kolimɔfɔli wè?. Wi nè tuufɔliɔ pe kolimɔ tóri bè pe piile kúruɔgɔ bèle, fúɔ bè taa kèngɛɛ taanriwoli né siceriwoli nè lè ††. ¹⁹ Kire kenme nè mi ne muɔ náari, ma sienne báli pe kolimɔ ya?a bè pe nè yeli né muɔ bànguɔ déniɛ kpúɔɔgenme ní bè, majo bè muɔ 'ki ya?a sienne báli nè bèle nè ki séli *Ezipiti* kùlo nī lè fúɔ nè péni nò ná?a gè.»

**Bàli pe 'cíi Yewe nè wè
piyè ga tíi kùlo nyaa lè?**

²⁰ A Yewe wi 'jo: «M'bé ki ya?a pe nè majo bè muɔ 'ki náari gè. ²¹ Kire né ki míeni bè mi yè wiiwe wè, á mi kpuwɔ pi 'dàala nyi lè ‡, ²² bàli pe mièni pe yé mi kpuwɔ nyaa bè né *fiɛɛ* bíli mi 'kpíɪle bèle *Ezipiti* kùlo nī lè né waama kùlo nī lè, a pe 'mi puu nè wéli fúɔ nè

taa tɔliɔ kie yè né cíi piyè mi sienre lú?u dè?, ²³ peli pe mièni bèle, wàa nigbe sí ga tíi jíin baa kùlo nàa nī lè?, lire nàa nè mi '*kàli* né *nyuɔ kún nè ken* pe tobilo mé bèle; bàli pe mièni bíɛɛ pe 'cíi mi nè wè, piyè ga tíi ni nyaa?.

²⁴ «Nè yiri Kalebi nigbe nī, mi baakuwɔ wè, wire ɲàa wi 'sòngijenre taa dè, né ta?a mi nè né sínne ní lè, wire wè, m'bé wi nyóɔgɔ kùlo nī lè nàa wi yé saanri nè wéli lè. Wi piile pe bé kùlo taa lè kɔrigɔ ††.

²⁵ «Bà *Amaleki sienne néKanaa* sienne piyè baa jùlɔɔgɔ nī gè yeli yi?e mé gè, kire nè mbàn?a gè ye- yi?e yè koli yeri waa waama kùlo mé lè *Nyà?anivege Tiire ku?jii* koli mé gè.»

²⁶ A Yewe sí fali nè ki juu *Misa* né *Arawɔn* mé né jo:

²⁷ «?é ! Lèlɛ jori nī mi 'yeli bè ní *Isirayeli* tògo sienne báli kpàri bèle bè cò ? Sienpiile báli bèle, bàli pe mi sàñ?á ne mári bèle, sienpiire dàa pe 'juu mi wori dè, mi nyéni ti lú?u.

²⁸ «-Ki juu pe mé ma pe ye: «Yewe wi 'ki juu né jo: Mi nyéni kàli niè nè, mi ɲàa wí wiiwe wè, m'bé yeli cò bè yeli né sàñ?ara dáa ní yeli juu dè, dàa mi 'lú?u dè yeli mé dè. ²⁹ Yeli bé kùu ná?a gè waama kùlo nàa nī lè; yeli kùbilo pe bé kò ná?a gè †, sienne báli pe mièni pe yé tóri bèle nè pe míɛye sebe yè baa waama kùlo nī lè, á pe mièni bine ní wè ne yi?ɛɛ togo taa gèle nè lie nè tóri keli nè gèle, né ki cén yeli nyéni mi sàñ?a. ³⁰ Mi nyéni koli yègɛ gè nè *kàli* né jo yeli sí ga tíi bé jíin kùlo nàa nī lè?, nàa nyuɔ mi yé kún nè ken yeli mé lè. Bàli yákuɔ pe bé jíin kùlo nàa nī lè, peli bíɛɛ: Yefune jaa wè, Kalebi wè, né Nuni jaa wè, *Yesuwe* wè.

³¹ « Nè ki ya?a, gàa ki 'yeli piile wu?u kúɔ gè, á yeli 'jo piile báli bèle pe bága pe cò bèle kapienne nī lè, m'bé peli yi?e kíni peli bé sa jíin kùlo nī lè nàa nè yeli 'cíi lè.

³² Gàa ki 'yeli kúɔ bèle, yeli bè kùu ná?a gè waama kùlo nàa nī lè ††. ³³ Yeli jaala, peli bé kò bèri fáala de mári waama kùlo nī lè, fúɔ bè taa yi?ɛɛ togosiin. Pe bé wu?u yeli kolimɔ kenme nè bè, bè yeli wè ne síngi wè mi koli mé gè?, fúɔ bè taa yeli bàli ye 'mi sàñ?a wè, yeli kùbilo nyuɔ ki ba nyi waama kùlo nī lè ††† ! ³⁴ Yeli nyéni kùlo saanri lè nè wéli cɛnye togosiin, kire kenme nè yeli míeni bé wu?ɔgɔ taa bè yeli né yeli kolimɔ ní bè fúɔ bè taa yi?ɛɛ togosiin, kire 'jo cenge ó cenge, né ki yiɛɛ. Bà yeli bé ki cén, a sien mi 'cíi wè, gàa ki bé wi taa wè.

³⁵ « «Mi Yewe wè, mi mi 'jo bè ! Bà m'bé ki kpíɪle kányi?e nè sienpiile báli koli mé gè, bàli bíɛɛ pe 'gbu?u-lo né mi wori juu dè. Pe bé kùu bè cɛrige ná?a waama kùlo nàa nī lè; bile sí pe mièni bé kùu ! »

³⁶ Nàguɔɔ báli Misa cé nyíɛne nè kòn bèle né pe tun pe sa kùlo wéli lè, a pe 'koli nè péni Isirayeli tògo sienne céri kpúu dè né pe sienjuupiire ní dè, á pe 'cíi Yewe nè wè, ³⁷ peli bèle, a Yewe 'pe kpúɔn né wu?ɔgbu?ɔ ní, a

† Koliyo 13-19 wu?u nī gè, wéli baa Yir 32.11-14. †† Wéli baa Yir 20.5-6; 34.6-7; Fàn 5.9-10; 7.9-10. ‡ Koliyo 21-23 wu?u nī gè, wéli baa Eb 3.18.

†† Wéli baa Yes 14.9-12; Kàyu 1.20. ††† Wéli baa 14.2; Eb 3.17.

††† Wéli baa Kor 1 10.5-11; Eb 3.14-19; Zud 5. †††† Wéli baa Kakpi 7.36.

peli pe mièni 'kùu, bàli pe yé péni kùlo kenme juu bè nè tie bèle. ³⁸ Nuni jaa wè, Yesuwe wè, né Yefune jaa wè, Kalebi wè, peli yákuo pe yé kò sii nē sienne bálì pe mièni nī bèle, bàli pe yé ké nè séni kùlo saanri lè nè wéli lè.

Isirayeliyé pe 'cíi nè kapienne kpúon lè

³⁹ Bà Misa 'koli nè péni sienre dáa juu dè *Isirayeliyé* mé bèle, a ki 'kò pe mé funbienre kpu?w. ⁴⁰ Ki kpienduu sínbinime táanni bè, a pe 'yè nè tán?a nyaguruyo naame yè né jo: «Weli bálì we bé tán?a bè ké ti?e nī gè gaa Yewe wi yé tie gè, kányi?e gī, weli nyéni kapiile kpi?ile!»

⁴¹ A Misa sí jo: «Gaa nē yeli ne cì?í Yewe sienre nē dè? Kí? ga tíi nyuo yeli nē? ! ⁴² Ye fága tán?a baa? ! Né ki cén Yewe wi wè yeli sun?wom nī bè?. A yeli ké baa yeli legu-ulo pe bé sa yeli jáa ! ⁴³ *Amalekiyé bèle néKanaa* wuulo ní bèle piyē baa yeli yi?e mé; yeli bé tuu bè kùu pe kapiengbuon nu?wom láara gèle. Né ki cén yeli nyéni cíi nè lá?a Yewe nē wè; Yewe wí? je puu né yeli ní?.»

⁴⁴ Kire né ki mièni a pe 'cíi, piyè lú?u?, a pe 'tán?a nyaguruyo naame gè, nè ki ya?a Yewe *nyakungenge fin?ege* gè né Misa ní wè, peli si cénì yiri bùguro nī dè?. ⁴⁵ A Amalekiyé né Kanaa sienne ní bèle, peli bálì pe 'puu ténine nyaguruyo nyáa nē yè, a peli 'tigi pe kúru?u nè pe jáa kapienne nē lè, nè pe kpúon nè cerige fú? nè séni nò Worima kà?a nē gè †.

Kakuw? né yakw?w kajuudi?e gèle

15 A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: ² «Ma kele gáli tie gèle *Isirayeli* sienne nē bèle:

«A yeli kénì jìin kùlo nī lè nàa m'bé ken yeli mé wè bè ténì baa wè, ³ a yeli ne caa bè kakuw? yajuuro kpúu dè tire dáa kàsun ki sórigi dè, a ki yē *kakuw? kaasuro* dè kire ga laa kakuw? yajuuro dè bè *nyakungenge* fori gè Yewe mé wè, á kire bè? *kinedenige yakw?w* gè, á kire bè? Yewe kpàli lègèle wori dè, kakuw? dáa nùgo ki Yewe fungo nyígi gè, a ki yē nù? yo kire ga laa sinbuo yo né síkpuo ní wè, dàa nùdaanna ni béri Yewe fungo nyígi gè, kenme báa pire nē yeli bé ki cò.

⁴⁵ «A sien wi 'pen né sinbapenne ní, lire náa nī kakuw? kaasuro woli lè kire ga laa kakuw? taa tiyè woli lè, bà wi bé yaliire *yakenre* fàri dè dàa ti bé puu míifunbom juubaanyeni tilaga gè gaa pe 'nya?ami né sùnmo yakuunyeni nigbe ní lè, bé sí kakuw? divien yakuunyeni nigbe fàri lè ti nē. Wi bé ki kpi?ile bè sinbapengele ke mièni nigbe nigbe nē gèle.

⁶ «A ki sí nyaa sinbapoli wī wè, yaliire yakenre ti bé puu míifunbom juubaanyeni nigbe nàa pe 'nya?ami né

† *Isirayeliyé tán?ana kele gáli ke 'juu ná?a gè, ki sienre ti? ne waa yi?eme nyù? 20 ti?e nī gè.*

sùnmo yakuunyeni nigbe né tilaga taanriwoli ní lè, ⁷ né mièni sien wi bé sí kakuw? divien yakuunyeni nigbe né tilaga taanriwoli fàri lè baa. Tire dáa ti bé puu yakw?w dáa nùdaanna ni Yewe fungo nyígi gè.

⁸ «A ki sí nyaa nù? wī nàa sien wi je kòn Yewe mé wè wi- puu kakuw? kaasuro dè, á kire bè? kakuw? ya-ju?u gè bè wi nyakungenge fori gè, kire ga laa bè *yanyige kaara* ken dè, ⁹ yeli 'yeli bè yaliire yakenre fàri dè ti nē, dàa ti bé puu míifunbom gbongbonyi?e tilaya kie ki tie? taanri yè, gaa pe 'nya?ami nè kú? né sùnmo gbongbonyeni nigbe ní lè. ¹⁰ Né mièni sien wi bé sí kakuw? divien gbongbonyeni nigbe fàri baa; tire dáa ti bé puu yakw?w dáa kàsun ki sórigi dè, dàa nùdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè.

¹¹ «Bà sí ki bé kpi?ile nēpiele ó nēpiele nē, kire ga laa sinbapoli nē wè á kire bè? sinbapenne né sikaporipile lè. ¹² A yajuuro ti cénì ni?e kenme ó kenme nē bè dàa yeli bé kòn dè, ti mièni nigbe nigbe bé puu né yakw?w ní dè dàa wu?u mi 'juu gè. ¹³ Isirayeli sien ó sien bé ki kpi?ile kenme báa nē bè, dàa wori mi 'juu dè, lèle líi nī wi bé kakuw? yajuuro kòn dè dàa kàsun ki sórigi dè, dàa nùdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè.

¹⁴ «A ki sí nyaa nabw?w wáa péni ténì yeli sun?wom nī bè, bè lèle láa kú? á kire bè? bè kò baa súuri né yeli ní wè, a wi je kakuw? yajuuro kòn dè dàa kàsun ki sórigi dè, dàa nùdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè, wi 'yeli bè ki kpi?ile kanum? nē bè majo bè yeli ne ki kpin?ini gè ††.

¹⁵ «Ki bé puu fàn?a kaala ti?e nigbe Isirayeli tògo sienne pe mièni mé, yeli né nabw?w ní wè nàa wī ténìwe yeli sun?wom nī bè. Ti bé puu fàn?a kaala súuri yeli mé né yeli siime ní bè; tire siennuro ti bé puu yeli wori né nabw?w ní bèle Yewe yi?e mé gè. ¹⁶ Ki bé sí puu fàn?a kajuulo nigbe né kàyu?ujuu sienne nigbe ye mièni mé, yeli né nabw?w ní bèle bàli pe 'ténì yeli sun?wom nī bè.»

Búrupelile yakw?w wori dè

¹⁷ A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: ¹⁸ «Ma ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle ma kele gáli tie gèle pe nē:

«A yeli kénì jìin kùlo nī lè nàa mé mi ne yeli tórigi wè, ¹⁹ dí yeli sari kùlo ni yaliire líi dè, yeli bé ti taa kòn bè ken Yewe mé wè †. ²⁰ A yeli kénì yaliipelide tire dè bè búru kpúon wè, búru kpobiw? péliwè wè, yeli bé wi kòn bè ken mi mé kpu?w, majo bè yeli cí yeli yaliipelide lá?a dè nè ken mi mé, dàa yeli 'sèn kásu? ti?e nī gè.

²¹ Yeli bé mípelibe búru kòn wè bè ken mi Yewe mé wè kenme báa nē bè, kèngèle ke mièni nī.»

†† *Koliyo 14-16 wu?u nī gè, wéli baa Lev 24.22. † Tire yaliire yakenre dáa dè, pe nē kú? niè ti taa ken kacw?w mé bèle (wéli baa 18.12).*

Kapiile náà sien wii ki kòrirs né ni kpí?ile? ni kakuwɔ dè

²² «A yeli kénì tán?à nè pùunni kajuudiε lǎà nī nàa Yewe wi yé juu *Misa* mé wè, ²³ lǎà nigbe nī gǎli Yewe yé tóri *Misa* mé wè né ke juu nè gbèngε gèle, nè ki líe baa cεngε gī Yewe 'tunduro juu dè yeli kèngεle ke mièni mé gèle, ²⁴ a ki sí nyaa kaala ni 'kpí?ile wè, yeli tògo sienne piyè ki kòrirs gè? a piyè yé ki cén wè?, yeli tògo sienne pe mièni bé nèpiyeliε lǎà kòn *kakuwɔ kaasu?uro*, dàa nùdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè, né ni yaliire *yakenre* ní dè né ti kakuwɔ divien ní wè nè yeli né kǎyù?ujuuro ní dè, nè fàri síkapoli nigbe nē, *kapi?ile kàsulugo kakuwɔ* wuu wè. ²⁵ *Kacuwnriwɔ* wi bé kàsulugosuc baara kúv dè *Isirayeli* tògo sienne pe mièni mé, bà pe kapi?ile kàsulugo ki bé suc né ki cén piyè ki kòrirs wī nè kapiile kpí?ile lè?, né mièni pe nyéni pen né pe kpu?wɔ ní dè, yakwɔwɔ dáà kàsun ki sórigi dè Yewe yi?ε mé gè, né kapi?ile kàsulugo kakuwɔ dè Yewe yi?ε mé gè, pe kapiile kenme nē bè nàa piyè ki kòrirs nè ni kpí?ile lè?.

²⁶ «*Isirayeli* tògo sienne pe mièni bé ki kàsulugo taa gè, né nabwɔwɔ ní wè nǎa wī téniwε pe sun?wɔwɔ nī bè, né ki cén sienne piyè ki kòrirs wī nè kapiile kpí?ile lè?.

²⁷ «A ki sí nyaa majo sien nigbe wī nǎa wii ki kòrirs né kapiile kpí?ile lè?, wi bé yiele nigbe síkapori kòn kapi?ile kàsulugo kakuwɔ †. ²⁸ Bà *kacuwnriwɔ* wi bé kàsulugosuc baara kúv dè Yewe yi?ε mé gè sien mé wè, nǎa wi 'pùunni wè né kapiile kpí?ile lè nǎa nī wii ki kòrirs wè?. Bà *kacuwnriwɔ* wi 'kàsulugosuc baara kpí?ile dè nè lǎ?à wi nē wè, wi kàsulugo ki bé suc. ²⁹ Fàn?à kajuulo náà nī bé puu ye mièni woli, bàli pe 'kapiile kpí?ile, piyè ki kòrirs wè?, a ki né nyaa *Isirayeli* sien yo, kire ga laa nabwɔwɔ wǎà yo, nǎa wī téniwε yeli sun?wɔwɔ nī bè.

³⁰ «A ki sí nyaa sien wǎà 'ki kòrirs né kapiile kpí?ile lè, a wi cénì yē *Isirayeli* sien yo kire ga laa nabwɔwɔ yo, ki bé nyaa Yewe wi nyéni ti?εε. Kire sien wi bé yige péwu wi sienne sun?wɔwɔ nī bè. ³¹ Bè ki 'nyaa wi nyéni Yewe sienre fa?à dè, né cíi wi kajuudi?εε sienre nē dè, wi kolimɔ pi bé kò wi nē; wi bé yige péwu wi sienne nī bèle.»

Cɛndenige cεngε wori dè

³² Bà *Isirayeli* sienne pe 'puu baa waama kùlo nī lè, a ki péni nyaa cεngε kǎà a pe 'nǎguv wǎà nyaa nǎa wi 'puu nε kásenre caa dè *cɛndenige* nī gè. ³³ Bàli pe 'wi nyaa wi kásenre caa dè, a pe 'wi cò nè pen *Misa* né *Arawwɔn* né *Isirayeli* tògo sienne yi?ε mé gè. ³⁴ A pe 'wi ténge ti?ε kǎà nī nīe wi wéli, né ki cén kii cé fie fllige nè cén? gǎa pe 'yeli bè kpí?ile wi nē wè?.

³⁵ A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: «Nǎguv nǎà wi 'yeli pe- wi kpúu wī. *Isirayeli* tògo ki mièni bé kǎdari jó bè wè wǎa bùguro kǎdu?u mé gè.»

³⁶ A *Isirayeli* tògo sienne pe mièni 'wi kóri nè yige bùguro kǎdu?u mé gè nè séni wi wǎa né kǎdari ní dè fúv a wi 'kúu. Pe yé ki kpí?ile nè yeli né dàa ní Yewe yé juu nè gbèngε *Misa* mé wè.

Yewe 'jo pe- buruyo jpli yè né mére ní

³⁷ A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: ³⁸ «-Ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle ma pe ye pe- buruyo jpli yè né mére ní buruyo tieye nē yè táanme gè ††. Kire 'yeli bèri kpín?ini kèngεle ke mièni nī. Pe béri gǎri céri mǎ?ana tí?i lè bè burugo mére puc dè bè cò burugo tieye nē yè táanme gè. ³⁹ A yeli kénì mére nyaa dè, yeli béri ti wéli bèri sǔngí dè ta?à Yewe kajuudi?εε ní gèle bèri ke kpín?ini gǎli wi 'juu gèle. Bà yeli sí ní ta?à yeli funzwngirw nē dè? né yeli wélibiime nē bè? bè ti ya?à ti- yeli fáanni bè lǎ?à Yewe nē wè.

⁴⁰ «Bà ki bé puu yeli béri sǔngí de ta?à né mi kajuudi?εε sienre ní dè bèri ti kpín?ini. Bà yeli bé puu wǎlidengele yeli Kuloceliε mé wè, tiele fùn. ⁴¹ Mi yē Yewe, yeli Kuloceliε wè, nǎa wi 'yeli yige *Ezipiti* kùlo nī lè bè kò yeli Kuloceliε wè. Mi yē Yewe, yeli Kuloceliε wè.»

Kore cíime kaala lè

16 Nǎguv wǎà 'puu baa, *Levii* sa?à tùlugo wuu, pe 'wi ye Kore. Yisekari jaa wi 'puu; Yisekari wire ní Keyati jaa. Nǎguvɔ pǎli taanri 'puu baa Wurubeni sa?à tùlugo nī gè: Wone, wire nǎà wi 'puu Peleti jaa wè; né Datan né Abirami, peli bǎli pe 'puu Eliyabi jaala bèle. A Kore 'pe taanri bǎli fáanni bèle nè fàri wii nē, ² a pe 'cíi *Misa* nē wè, né sienne sirakeli togosiin né kprɔgɔ (250) kóri nè fàri piye nē. Peli bǎli pe 'puu *Isirayeli* tògo kǎfɔlilɔ bèle, né ní yieginine bèle né ní miékpoliyo ní yè.

³ A pe 'piye gbu?ulo *Misa* né *Arawwɔn* kenme nē † né pe ye: «Weli kénì fùv ! *Isirayeli* tògo sienne pe mièni nigbe nigbe yē wǎlidengele Yewe mé; Yewe yē pe sun?wɔwɔ nī. Gǎa nē yeli nε ki sǔngí yeli nyéni kpúv nè tóri Yewe sienni?εme nē bè?»

⁴ Bà *Misa* 'kire sienre lú?u dè, a wi 'fali nè tuu nè yi?ε cúbulo gè dàala nē lè. ⁵ A wi 'yè né ki juu Kore mé né wi gboli sienne ní bèle né jo: «Mbàn?à sínbinime táanni bè, Yewe bé wi wuulo tie bèle, né mièni wi bé ki tie nǎa wī wǎlidengele wi mé wè, bè wi kpɔni wii nē ††. Sien nǎà wi 'nyienε nè kòn wè, wi bé ki sien si?εre wè bè kpɔni wii nē. ⁶ Kore, muv né muv gboli ní lè, ye- gǎa kire kpí?ile: ye- tingbopigele † líe, ⁷ yé kàsunnegan?ana

† Koliyo 27-28 wu?u nī gè, wéli baa Lev 4.27-31.

†† Wéli baa Fàn 22.12. ‡ Wéli baa Fàn 11.6; Nún 106.16-18; Zud 1.11. †† Wéli baa Tim2 2.19. †† Tingbopigele ke yé puu yaleyε yǎà pe kpí?ile né kányiere ní dè (wéli baa 4.14; 17.3). Pe 'puu nε wusuna

le ke nī, ye wusuna le tingbopile nī lè Yewe yi?ε mé gè. Sien n̄àà Yewe nyiεne n̄ kòn wè, kire sien wire yē wàlidengewe Yewe yi?ε mé gè. Yeli kénì ki líe n̄ tórigò, Levii jaala yeli bèle !»

⁸ A Misa n̄n̄è ki juu Kore mé né jo: «Yeri lúru cènge, yeli Levii wuulo bèle ! ⁹ Yeli ne sòngí lé kaciele nī yeli mé, bà Isirayeliyè Kuloceliε wi 'yeli wàli n̄ téngε Isirayeli tògo siensenmine nī bèle, bè ki kpí?ile yeli gbèri si?eré de kpóni wi n̄ wè, bèri Yewe Kòridi?ε baara kúu dè, bé ní de yèrí sienni?εme yi?ε mé gè bèri pe yi?ε kínigi gè de kele cwonri gèle ? ¹⁰ Wi nyéni yeli si?ere n̄ kpóni wii n̄, muo né muo wuulo ní bèle Leviiyé narige nī gè. A yeli n̄n̄è koli ne caa pe- yeli kpí?ile kacuwri?iw cígini !

¹¹ «Gàa gī baa gè, Yewe ní yeli ne túngu, muo né muo gboli wuulo ní bèle. Á kire bè? gè o, n̄àa wī Arawon wè dí yeli de wi sàñ?á bèri túngu né wi ní ?»

¹² A Misa 'sienne tun pe- sa Datan né Abiramiyé yeri bèle, Eliyabi jaala bèle. Kire né ki mieni a pe 'cīí né jo: «Weli sí ga tii ké baa? ! ¹³ Muo ne sòngí lé kaciele nī, bà muo 'weli yige baa kùlo n̄àa nī lè ti?ε gī nī n̄yirime né sárigε kīi ne fúu gè †, bè pa weli kpúu ná?a waama kùlo n̄àa nī lè ? Muo ne caa lé bè m̄iε kpí?ile kùlofoli jaa wī ná?a gè, bè puu weli nyùgo n̄ gè ? ¹⁴ Né kire liele yige baa, muo si n̄n̄è cénì jaa n̄ weli nyógo kùlo n̄àa nī lè? n̄àa muo 'puu ne pun lè, né jo baa n̄yirime né sárigε kīi ne fúu gè †† ! Muo n̄n̄è cénì jaa n̄ siye ken weli mé kōrigo?, bé né ga jo *ερεzen fétire* siye?. Muo ne sòngí lé muo béri sienne fáanni bèle m̄me gè l̄le ó l̄le ? Weli sí ga tii ké baa? !»

¹⁵ A Misa fungo ki 'yè kpu?w n̄ nyénige. A wi 'ki juu Yewe mé né jo: «Fāga tii bé pe *yakonr*o suc dè pe mé? ! Mii cénì kénì yakaa suc pe mé?, bé né ga jo s̄fenne? ! Mii fine pe wáà mé? !»

¹⁶ A Misa 'juu né Kore ní wè, né jo: «Muo né muo gboli sienne ní bèle, ye- yiye p̄ine mbàn?a gè né Arawon ní wè, Yewe yi?ε mé gè. ¹⁷ Yeli nī bèle, sien ó sien 'yeli wi tingbopile líe lè wi cò, ke bé nyaa tingbopigele sirakeli togosiin né kpōrigo (250); ye- wusuna le wè ke nī, yé sa yéri Yewe yi?ε mé gè. Muo né Arawon, yeli bé yéri, ye m̄ieni siin bèle, né yeli wu?ulo ní gèle kiye nī yè.»

¹⁸ A pe m̄ieni nigbe nigbe 'pe tingbopigele líe gèle n̄ kàsunnegan?ana le baa ke nī, a pe 'wusuna le wè baa m̄ieni. A pe m̄ieni s̄n̄i yéri *Kpàlidi?ε Kpáta?a* wiile n̄ lè, né Misa né Arawon m̄ieni ní wè. ¹⁹ A Kore m̄ieni 'wi gboli sienne pe m̄ieni gbu?ulo p̄iye n̄ Kpàlidi?ε Kpáta?a wiile yi?ε mé gè.

C̄eri 'si?ere, a Yewe c̄enne né wi kpu?w pi 'fali n̄ tigi sienne pe m̄ieni nyaame n̄. ²⁰ A Yewe 'fali n̄ juu né

nii wè ke nī, Yewe kacuwri?iw peli pe 'puu ne baara né ke ní (wéli baa Yir 30.7-8; Lev 10.1). † Bà pe 'ki juu ná?a gè né jo n̄yirime né sárigε gè, Ezipiti kùlo pe 'puu ne pun, n̄ ki ya?a ki nyasiεne dáà ti dàli ne nyu nyakungenge kùlo wu?u n̄ gè, Kanaa kùlo lè, n̄àa wu?u Kuloceliε yé juu gè. †† N̄YIRIME NÉ SÁRIGE KĪI NE FÚU GÈ: wéli baa Yir 3.8 kaliwege ki t̄anne gè.

Misa né Arawon ní né jo: ²¹ «Ye m̄ieni ye- núgo sienne b̄ali t̄aanni bèle, né ki cén m'bé pe m̄ieni cú?w wī p̄ira p̄ira n̄àa nī wè !»

²² A Misa né Arawon pe 'fali n̄ tuu n̄ yiye cúbulo yè dàala n̄ lè, né náari né jo: «?é, Kuloceliε, muo n̄àa kiye nī sienne sii wi yè wè, muo bé muo fungo yègε gè lé Isirayeli sienni?εme tògo gáà ki m̄ieni kúru gu gè lé, n̄ sí ki ya?a sien nigbe wī n̄àa wi 'kapiile kpí?ile lé ?»

²³ A Yewe sí ki juu Misa mé né jo: ²⁴ «Sa juu né Isirayeli tògo sienne ní bèle, ma pe ye pe- núgo Kore kpáa t̄aanni gè, né Datan né Abirami woyò t̄aanni yè.»

²⁵ A Misa 'yè n̄ t̄an?a n̄ ké Datan né Abirami ti?ε mé gè, a Isirayeli liele pe 'ta?a wi n̄. ²⁶ A wi s̄n̄i ki juu Isirayeli tògo sienne mé bèle né jo: «Ye- núgo sienpiile b̄ali f̄eni saaya t̄aanni yè, ye f̄aga cò yakaa n̄ ḡa gī pe wu?u gè?, kire ga buu yeli f̄aga kùu? yeli m̄ieni bèle, pe kapi?ile kenme n̄ bè? !»

²⁷ A pe m̄ieni 'fali n̄ núgo Kore né Datan né Abiramiyé f̄eni saaya t̄aanni yè. Datan né Abirami ní wè, pe yé yiri n̄ yéri pe f̄eni saaya wi?ile yi?ε mé gè, né pe celile ní bèle, né pe p̄iile ní bèle, né pe piyirile ní bèle.

²⁸ A Misa wi n̄n̄è ki juu né jo: «Kenme báà p̄ire n̄ yeli bé ki cén a ki yè Yewe wi 'mi tun wè, bè pa kele ḡali kpí?ile gèle, né m̄ieni yeli bé ki cén mi wè ne ke kp̄in?ini mi nyéni wu?ulo wī? ²⁹ a sienne b̄ali pe 'kùu sienne kùugenme n̄ wè, a pe 'kùu n̄ yeli né ḡa ní ki bé gbè n̄ sienne pe m̄ieni n̄ wè, ye- ki cén Yewe bè? wi 'mi tun?. ³⁰ A ki sí nyaa Yewe 'kanyu?onino kpí?ile wè, a dàala ni 'nyu múgu gè n̄ sienne b̄ali júc bèle, peli né pe koliyere ti m̄ieni ní dè, a pe 'cùungu *kusi?i* nī gè wiile bèle, yeli bé ki cén sienne b̄ali bèle pe yé cii Yewe n̄ wè.»

³¹ A ki 'fali n̄ nyaa, bà Misa 'puu ne sienre dáà nyu dè ne t̄iin dè, a dàala ni 'fali n̄ foli n̄ jaa sienne b̄ali láara bèle. ³² A dàala ni 'fali n̄ foli n̄ jaa n̄ sienne b̄ali júc bèle, né pe celile né piile ní bèle, n̄ f̄ari Kore né wi sienre pe m̄ieni n̄ né pe koliyere ní dè †. ³³ A pe m̄ieni 'cùungu wiile *kusi?i* nī gè, peli né pe wuulo ní bèle, a dàala ni 'pe t̄on, a pe 'kùu n̄ yiri Isirayeli tògo sienne nī bèle. ³⁴ Isirayeli sienne b̄ali pe 'puu pe t̄aanni bèle, a pe m̄ieni 'fali n̄ f̄è n̄ núgo seni, l̄le líi nī pe 'pe k̄onwaara lú?u dè, né ki cén peli t̄iime 'puu ne fi?é wī, dàala ni f̄aga peli m̄ieni júc?.

³⁵ A Yewe 'fali n̄ k̄asun k̄aa yige n̄ sienne sirakeli togosiin né kpōrigo (250) sórigo bèle, b̄ali pe 'puu né tingbopigele ní gèle né wusuna ní wè pe kiye nī yè.

17 A Yewe 'ki juu Misa mé né jo ††: ² «-Ki juu *Eleyazari* mé wè, wire n̄àa wī *kacuwri?iw* Arawon

† Kore jaala p̄ali si yé wúo né wi ní ḡa wi 'kpí?ile gè?, a peli 'suc kùu n̄àa mé wè l̄le líi nī dàala ni 'pe júc bèle (wéli baa 26.11). Samiyeli wè, né b̄ali ní pe 'puu ne n̄ú N̄unuyō Sebe nī wè, peli yé puu Kore jaala p̄ali (wéli baa Kaj1 6.33-38; N̄un 84.1). †† Biibilele p̄ali nī, pe n̄ 17.1-15 p̄ine gè né nyùyo 16 ti?ε ní gè; ki n̄ kò kolioyo 36-50. Kire n̄ nyùyo 17 nī yè, kīi ne s̄ligi kolioyo 16 n̄, kīi ne nyaa kolioyo 13 ȳaku yī baa. Ná?a gè bà weli 'siεne dáà yi?ε dè, weli 't̄órib kpí?ile lè

wi jaa wè, wi- ye wi sa tingbopigele yige gèle cún?w nī gè, né ki cén ke 'kò yawalidengegele. Wi- sa kàsun sú?u gè wi wo ke nī liilige. ³ Wi- sienne bálì pe tingbopigele líe gèle, bálì pe 'kapiile kpí?ile lè né ki sàri né pe sii ní wè, wi- sa tingbopigele kpúw † gèle wi kpɔbi bè *gbù?wɔdi?e yafan?a* tón gè né ke ní, né ki cén pe nyéni yéri né ke ní Yewe yi?e mé gè á ke 'kò wàlidengegele. Ke bé kò *fiepiwe* Isirayeli sienne mé bèle.»

⁴ Eleyazari njàà wi 'puu kacuwriw wè, a wire 'kányiere tingbopigele líe gèle, gáli ke 'puu pe kiyè nī yè, bálì pe yé sú?u wiile bèle kàsun nī gè. A pe 'ke kpúw nē kpɔbi né gbù?wɔdi?e yafan?a tón gè né ke ní. ⁵ Kire nègevaliyè nyàà yi 'puu ne Isirayeli sienne sòngí bèle ne ta?a kele gáli nē gèle, majo bè Yewe yé tóri Misa mé wè né ki juu gè, né jo dí a wire si sien nī nyíene nē kòn wè?, njàà wi wè Araww siime wuu wè?, kire sien wii yeli wi si?ere kpɔni Yewe nē wè bèri wusuna sórigi wè?, kire ga buu ki sien wi fāga kò bè Kore né wi gboli sienne tíele bèle?.

Isirayeliyé pe 'kún?wri Misa né Araww nē

⁶ Ki kpìenduu gè, a *Isirayeli* tògo sienne pe mièni n'ne gbu?ulo nē séni kún?wri *Misa* né *Araww* yi?e mé gè, né jo: «Yeli nyéni Yewe sienne kpúu bèle !»

⁷ Bà sienne pe 'gbu?ulo ne kún?wri *Misa* né *Araww* yi?e mé gè, a pe siin pe 'yi?e nē yi?e wáa gè *Kpàlidi?e Kpáta?a* mé gè, a pe 'kàsadibage nyaa gè a ki 'tigi nē ki tón, á Yewe cènme né wi kpuwɔ pi 'yiri. ⁸ A *Misa* né *Araww* 'fali nē ké *Kpàlidi?e Kpáta?a* yi?e mé gè.

⁹ A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: ¹⁰ «Ye- núgo tògo sienne bálì táanni bèle, bà m'bé ní pe cú?w bè núgo baa píra píra njàà nī wè !»

A *Misa* né *Araww* 'fali nē tuu nē yiye cúbulo yè dàala nē lè. ¹¹ A *Misa* 'fali nē ki juu *Araww* mé né jo: «Te fé ma sa muo tingbopile líe lè, má sí kàsunnegan?ana káli kòn *gbù?wɔdi?e yafan?a* nē gè ma ke le n'ni, ma wusuna wo wè kàsunnegan?ana nē gèle, mari njàana mari waa né ki ní tògo sienne ti?e nī gè, ma sa kàsulugosuo baara kúw dè pe mé. Né ki cén Yewe fungo ki 'yè kpúw; wu?wgbu?w ki séli nē kúw !»

¹² A *Araww* 'fali nē ki kpí?ile gaa *Misa* yé juu gè. A wi 'koli nē tingbopile líe lè, nē fè nē ké sienni?eme sun?wɔw nī bè. A wi séni ki nyaa yaama pi yé séli nē kúw ne sienne kpúu bèle. A *Araww* 'njàana nē wusuna le wè kàsunnegan?ana nī gèle, nē kàsulugosuo baara kúw dè pe mé. ¹³ Wi yé yéri sienwiile né bálì pe yé kuu bèle pe sun?wɔw nī bè, a wu?wgbu?w ki 'yéri.

¹⁴ Sienne bálì pe yé kuu wu?wgbu?w kenme nē bè, pe mièni bine wi 'puu sienne siramu?wɔw taanri sirakie né taanri né sienne dabataan (14 700), nē ki ya?a bálì pe

nē yeli né dàa ni ti 'sebe eburulo Nyakungenge Li?e Sienre nī dè, nē tuwbuuro Biibilele páli nī bálì pe 'yiri píra njàà nī wè. † Pe tingbopigele, pe 'ke kpín?ini né kányiere ní. Wéli baa koliyo 4.

yé kuu Kore kele nē gèle, peli si yé tóri ná?a nyuo gáà nī gè?. ¹⁵ Bà wu?wgbu?w ki 'kénì yéri nē kúw gè, a *Araww* 'koli nē ké *Misa* kúrugu wè, *Kpàlidi?e Kpáta?a* wiile mé lè.

Yewe n'ne Araww fùgu wè nē kòn

¹⁶ A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: ¹⁷ «-Ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle ma pe ye:

«Saaya tùluyo yi mièni nigbe nigbe kàfɔlilɔ de baaan nē kàgbi?ile nigbe nigbe ní bè pa ken muo mé; ke mièni bine wi bé puu kàgbi?ile kie né siin. Muo bé kàfɔli ó kàfɔli mí?e sebe gè wi kàgbiile nē lè. ¹⁸ Bà muo bé *Araww* mí?e sebe gè *Levi* sa?a tùlugo kàgbiile nē lè. Né ki cén sa?a tùlugo ó sa?a tùlugo ki bé puu né ki kàgbiile ní lè. ¹⁹ Muo bé sa kàgbi?ile ke mièni téngé *Kpàlidi?e Kpáta?a* nī gè, *nyakungenge fin?ege* yi?e mé gè, ti?e gí nī mi ne yeli kpàlí wè. ²⁰ Nàguo njàà m'bé nyíene gòn wè, wire kàgbiile ni bé fùn bè wère yige. Bà m'bé sienne pe kún?wɔw kúw bè mi yi?e mé gè, kún?wɔw sienne dáà *Isirayeli* sienne piyè ne nyu ne wáari lèlè ó lèlè nī yeli nē wè.»

²¹ A *Misa* 'ti juu *Isirayeli* sienne mé bèle, a pe kàfɔlilɔ pe mièni nigbe nigbe 'pen né pe kàgbi?ile ní gèle, kàgbiile nigbe sa?a tùlugo nigbe; ke mièni bine wi nyaa kàgbi?ile kie né siin. *Araww* kàgbiile ni 'puu ke sun?wɔw nī bè. ²² A *Misa* 'kàgbi?ile téngé gèle Yewe yi?e mé gè kpáta?a nī gè gaa nī nyakungenge fin?ege ki 'puu gè.

²³ Ki kpìenduu gè, bà *Misa* 'jiiin kpáta?a nī gè, a wi 'Araww kàgbiile nyaa lè, nàa ni 'puu *Levi* yé kpáa woli lè, a ni 'fùn nē webungolo yige, né fiere ní, né amadi yasere sen dè ††. ²⁴ A *Misa* 'kàgbi?ile líe gèle ke téngédi?e nī gè Yewe yi?e mé gè, nē péni ke tie *Isirayeli* sienne pe mièni nē. A pe 'ke wéli, á kàfɔlilɔ pe mièni nigbe nigbe pe kàgbi?ile líe gèle.

²⁵ A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: «Koli ma *Araww* kàgbiile téngé lè nyakungenge fin?ege yi?e mé gè; ma ni téngé ni- puu *fie* sienciile mé bèle. Bà 'ki bé kpí?ile dí muo sí pe kún?wɔw líli bè mi nē, bà mī ní pe kpúu?.»

²⁶ A *Misa* 'ki kpí?ile gaa Yewe yé juu nē gbèngé wi mé wè; bè sí wi yé ki kpí?ile.

²⁷ A *Isirayeli* sienne pe sí ki juu *Misa* mé né jo: «Weli woli ni 'cú?w wī, wéli bé kuu wī! Je weli bé sí kuu péwu wī ! ²⁸ Ki 'nyaa píra njàà nī wè, a sien ó sien si?ere nē kpɔni cèri Yewe *Kòridi?e* nē gè, wire bé kuu wī ! Weli we mièni bé sí kuu bè kúw kenme báa nē bè lé ?»

Kacuwriɔ baara dè, saawalidengege nī gè

18 A Yewe 'ki juu *Araww* mé né jo: «Muo né muo jaala ní bèle, né muo tuu kpáa wuulo ní bèle, yeli

†† *Koliyo 23-25 wu?u nē gè, Pɔli 'ti wori juu baa Eb 9.4.*

béri kolimɔ tugoro turu dè bàa pi bága de kpín?ini saawalidengge nē gè. Muɔ né muɔ jaala ní bèle, yeli béri kolimɔ tugoro turu dè bàa pi bága de kpín?ini kacuɔnrilb baara nī dè.

² «Muɔ bé muɔ siinyenine fàri bèle miè nē, *Levii* saʔa tɔlugo wuulo bèle, pe- yeli sáʔa, muɔ né muɔ jaala ní bèle, a yeli kéni yeli baara kúu dè Kpátaʔa yiʔe mé gè, tiʔe gáà gī *nyakungenge sienre kàdenitenye* yi téngeɔdiʔe gè. ³ Pe bé yeli sáʔa baara nē dè bèri kpátaʔa baara ti mièni kúu, nè ki yaʔa pe wàa sɪ yeli bàga siʔere kpɔni saawalidengge yakpiʔilide nē dèʔ, né ki *gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa* ní gèʔ, kire ga buu pe wàa fāga kúu pe nīʔ né yeli mièni ní bèleʔ. ⁴ Pe bé píne vāri yeli nē bèri baara ti mièni kúu dè baa *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* nī gè. Sien wàa wi-iyè sɪ yeli bè siʔere kpɔni yeli nēʔ.

⁵ «Yeli tíme ye béri saawalidengge baara kúu dè né ki *gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa* wori ní dè, kire ga buu mi fun-yerigbuʔo ki fāga tuu *Isirayeliyé* nē bèleʔ †.

⁶ «Ki sí n'ge, mi nyéni yeli siinyenine *Leviyé* líe bèle *Isirayeliyé* sunɔɔmɔ nī bè. Pe yē wàlidengele mi Yewe mé; mi nyéni pe ken yeli mé peri Kpàlidiʔe Kpátaʔa baara kúu dè.

⁷ «Muɔ Arawɔn wè, muɔ né muɔ jaala ní bèle, yeli béri kacuɔnrilb baara kúu dè dàa ti mièni dī *gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa* wori dè né dàa dī baa gunbɔli fēni kàduʔu mé gè. Mi nyéni kacuɔnrilb baara ken dè yeli mé yakenge; a sien wàa wiiye siʔere nè kpɔni saawalidengge nē gè, pe 'yeli pe- kire sien kpúu wè.»

⁸ A Yewe 'ki juu Arawɔn mé wè né jo: «Mi wè, *kpuʔɔɔ* dàa piyè ne kòngí ne kanʔa m'mé dè, m'bé muɔ ténge muɔ de ti kàrigí. Dàa ti mièni *Isirayeliyé* pe 'wàli nè ténge mi wori dè, m'bé tire ken muɔ mé né muɔ jaala ní bèle yeli lièle. Tire bé puu fànʔa kaala lèle ó lèle nī.

⁹ «Ti n'de dàa ti bé puu muɔ wori dè *kpuʔɔɔ* ti mièni nī dè, yacènjènre wàlidengere nī dè dàa kàsun wè ne sórigi dèʔ: yaliire yakènre ti mièni dè, né *kapiʔile kàsulugo* kaara ti mièni ní dè, né kolimɔ kakuɔɔ ti mièni ní dè dàa pe 'kòn m'mé dè. Tire yacènjènre wàlidengere dàa dè, ti bé puu muɔ né muɔ jaala wori. ¹⁰ Yeli béri ti yacènjènre wàlidengere dàa káa dè; nàguɔ ó nàguɔ muɔ Arawɔn narige nī gè wi bé gbèri ti káa. Yeli béri tóri né ti ní tī wàlidengere Yewe mé wè.

¹¹ «Ki n'ge cígini dàa ti bé puu muɔ wori dè: *kpuʔɔɔ* yerè dàa *Isirayeli* sienne piyè ne kòngí ne kanʔa m'mé dè, m'bé muɔ lièle kòn lè ti nī, tire dàa dī *yakɔɔ* dàa pe yégí naame Yewe yiʔe mé gè. Ti mièni dè m'bé ti ken muɔ mé né muɔ jaala ní bèle, né muɔ pórilo ní bèle. Ki bé puu fànʔa kaala lèle ó lèle nī. Muɔ saʔa wuulo pe mièni bèle, bàli pe bé puu cìilile bèle, pe mièni bé gbè ti káa.

¹² «Sùnɔɔ báà bī fɔnbɔ né ní cìilibe bè, né ɛezen luʔo cènge ní gè, né yaliifɔnrɔ ní dè dàa dī cènre dè, ti pélide

† *Tiʔe gáà kī ne nyu wuʔɔɔbuʔo wuʔu nē gè gáa ki 'kpiʔile* baa 17.11-12, né sienne pe *fíerewuʔu nē gè*, 17.27-28.

dàa pe kanʔa Yewe mé wè, m'bé ti ken yeli mé. ¹³ Yali-ipelide ti mièni dàa pe 'fáli dè níè pèni Yewe lièle ken lè, ti mièni bé puu muɔ wori. Muɔ saʔa wuulo pe mièni bàli bīle cìilile bèle, pe mièni bé gbè ti káa.

¹⁴ «Yere dàa ti mièni *Isirayeli* sienne pe bé láʔa bè ken Yewe mé péwu † dè, tire bé puu muɔ wori. ¹⁵ Pílaʔagenmine bálí ní *Isirayeli* sienne pe 'pen Yewe mé wè, a peli 'nyaa lewiwe nàgabipeligele gèle kire ga laa yajuuro wuulo, pe mièni bé puu muɔ wuulo. Nè ki yaʔa muɔ 'yeli bè nàgabipeligele ke mièni fùgu bè suɔ, né mièni yajuuro dàa ti 'núʔo Yewe yiʔe mé gè, ti pìpelile bèle.

¹⁶ Nàgabipeligele ke mièni gáli ke 'yege nigbe taa gèle, muɔ bé ke fùgu bè suɔ wali nyuɔ gáà ní muɔ bé tìe gè, gáa gī walifiwe walikpegele kogunɔ, bè yeli né Yewe saawalidengge ki wali tórigenme ní bè, nàa wi yē gera ‡ kpègele togo gèle.

¹⁷ «Nè ki yaʔa muɔ sí ga tíi bé nēnuu pìpeliwe fùgu wè bè suɔʔ, a wi cèni yē sɪnbacuu pìpeliwe yo, né síkacuu pìpeliwe yo; peli yē wàlidengele nè kúu Yewe mé wè. Muɔ bé tire sisien wo gè *gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa* nē gè, bé ti sùnɔɔ tieye sórigo yè baa. Yakɔɔ dī dàa kàsun ki sórigi dè, dàa nùdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè. ¹⁸ Kaara dè, tire bé puu muɔ wori, majo bè òribuu wori tílele dè dàa muɔ 'tìe mi nē né ti yège naame Yewe yiʔe mé gè, nè fàri kàliige ciile wori nē dè.

¹⁹ «*Kpuʔɔɔ* wàlidengere dàa ti mièni *Isirayeli* sienne piyè ne kòngí ne kanʔa Yewe mé wè, m'bé ti ken muɔ mé, muɔ né muɔ jaala ní bèle né muɔ pórilo ní bèle. Tire bé puu fànʔa kaala lèle ó lèle nī. Kire yē *nyakungenge* Yewe yiʔe mé gè, muɔ mé né muɔ siime ní bè, lèle ó lèle nī, gáa kī gbè yaʔa gèʔ †.»

Kiekiewuʔulo ke bé puu Leviyé korigo

²⁰ A Yewe 'ki juu Arawɔn mé né jo: «Muʔ ga tíi dàala taa korigo kùlo nī lèʔ, kire ga laa bè lièle taa *Isirayeli* sienne sunɔɔmɔ nī bèʔ kùlo nī lè nàa mi je ken *Isirayeli* sienne mé bèle. Mi wī mi bé puu yeli korigo gè *Isirayeli* sienne sunɔɔmɔ nī bè. ²¹ Gii gī baa gè, *Leviyé* peli mé mi nyéni *Isirayeliyé* kiekiewuʔulo ken gèle korigo, ke-puu pe baara ti sàri dàa piyè ne kúu dè, baara ti mièni dè *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* † nī gè.

²² «Nè líe píra nàa nī wè, *Isirayeli* siensenmine bèle, pe wàa sɪ yeli bè siʔere kpɔni Kpàlidiʔe Kpátaʔa nē gèʔ. A pe 'kire kpiʔile gè, peli pe bé pe *kapiʔile* tugoro tugo dè; pe bé sí kúu wī. ²³ *Leviyé* peli bīle pe béri Kpàlidiʔe Kpátaʔa baara kúu dè, peli pe béri pe kolimɔ tugoro turu dè bàa pi kpín?ini kire tiʔe nī gè. Tire yè fànʔa kaala kèngele ke mièni mé lèle ó lèle nī. *Leviyé* piyè dàala taa korigo *Isirayeliyé* sunɔɔmɔ nī bèʔ. ²⁴ Né ki cén *Isirayeli*

†† *Wéli* baa Lev 27.28. ‡ *Wéli* baa 3.47 *kaliwege* ki *táanme* gè né *Tónmɔɔgennè Tiediʔe* nī gè. †† *Eburu sienre tīi ne jo: yasɔɔgɔ nyakungenge*. Kire 'jo «*nyakungenge gáà kī gbè yaʔa gèʔ.*» *Wéli* baa Lev 2.13. †† *Wéli* baa Lev 27.30-33; Fàn 14.22-29.

sienne bèle, kiekiewu?ulo gáli piyē ne kòngí pe yeɛ ti míeni nē dè níe ke kan?a gèle Yewe mé wè, mi nyéni ke ken Leviiyé mé bèle kòrigɔ. Kire kenme nē mi 'ki juu pe mé né jo piyē kòrigɔ yafien taa? Isirayeliyé sun?awɔ nī bè?.»

Kiekiewu?ulo gáli Leviyé pe bé ken Yewe mé wè

²⁵ A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: ²⁶ «Ma kele gáli tie gèle *Leviyé* nē bèle:

«A yeli kénì *Isirayeliyé* li?ele taa gèle, kiekiewu?ulo gáli mi 'ken yeli mé kòrigɔ gè, ye- ní koli ye kiekiewu?ulo kòn gèle tire nī, yè ken Yewe mé wè. Keli gíele kiekiewu?ulo ke kiekiewu?ulo gèle. ²⁷ Keli bé tóri yeli mé majo bè kpu?awɔ tíele dàa yeli nyéni kòn nē ken yaliipelide nē dè dàa pe 'sèn kásuɔ ti?e nī gè, né míeni ɛɛzen lu?w nē gè gàa ki 'yiri fórigodi?e nī gè, majo bè Isirayeli siensenmine pe ki kpín?ini gè.

²⁸ «Bà ki bé kpí?ile dí yeli sí kpu?awɔ kòn dè bè ken Yewe mé wè, dàa yeli 'kòn kiekiewu?ulo yeɛ nē dè dàa yeli ne ta?a Isirayeli sienne mé bèle. Yeli bé kpu?awɔ dáa ken dè *kacuɔnriwɔArawɔn* mé, tire dáa dí Yewe li?ele lè. ²⁹ Yakenre dáa sienne pe 'ken yeli mé dè, yeli bé yeli kpu?awɔ 'kòn dè bè ken Yewe mé wè; yakenre dáa ti 'sómigɔ nē nyuɔ dè, yeli bé tàa tiye kòn ti nē ti- puu kpu?awɔ wàlidengere wori dè m'mé.

³⁰ «Muc bé ní kele gáli tie gèle pe nē cígini:

«A yeli kénì yaliicènre kòn dè dàa ti 'sómigɔ nē nyuɔ dè, senre ti bé kò yeli Leviiyé mé bèle majo yaliipelide yakenre dí dàa yeli 'sèn kásuɔ ti?e nī gè, né míeni ɛɛzen lu?w gáa ki 'yiri fórigodi?e nī gè. ³¹ Yeli bé gbè ti káa né yeli nariye ní yè ti?e ó ti?e nī, né ki cén tire dí yeli sàri wè, baara dáa yeli ne kúu *Kpàlidi?e Kpáta?a* nī gè. ³² Kire sí nyaa yeli mé kolimɔ tugoro? a yeli kénì ti wecènre tàa kòn nē ken Yewe mé wè; kire sí nyaa yeli nyéni Isirayeli sienne yakɔnɔ wàlidengere nú?w dè Yewe yi?e mé gè?; yeli sí kúu?.»

Jígemunɔ kakuɔw kúɔgenme bè

19 A Yewe 'juu né *Misa* né *Arawɔn* ní wè né pe ye: ² «Ki n'ge fàn?a kele gáli ke yē *Fàn?a Sienre* nī dè, dàa mi Yewe 'juu nē gbèngɛ né jo:

«Ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle ma pe ye peri báan né nēnuunyiewe ní, hàa wī cìiliwe né ní kpòlidi?e fùn, né míeni hàa nē pe fiɛ *zuu* puɔ wè?. ³ Yeli bé wi ken *kacuɔnriwɔEleyazari* mé wè; wire bé wi cò bè yige bùguro kàdu?u mé gè dí pe sí wi kɔni wi nyaame nē bè.

⁴ «Bà *kacuɔnriwɔ Eleyazari* wi bé nēnuu sisien káa tàbi né kabiele ní, bè ki nyeri nyeri tɔliɔw kólisiin *Kpàlidi?e Kpáta?a* wíle kólí mé gè. ⁵ Pe bé sí nēnuu wi míeni sórigo wi nyaame nē bè: sèngɛ gè yo, né kaara ní dè, né sisien ní gè, né wi fire ní dè. ⁶ Bà *kacuɔnriwɔ* wi bé *sediri* tiige lègɛ líɛ, bé *isɔpi* wɛɛ líɛ, né jèsii hàà wī

nyiewe kpòlokpolo wè, bè ti míeni wáa kàsun sun?awɔ nī bè gàa nī nēnuu wī ne sóri wè.

⁷ «Kire kàdu?ume, *kacuɔnriwɔ* wi bé wi burudo jíge dè bé sí gbéli. Kire kàdu?ume wi bé jíin bùguro nī dè, kire né ki míeni wi bé kò nú?awɔ Yewe yi?e mé gè fúɔ bè taa bè nò cengenyenijiin lèle nī lè. ⁸ Hàa wi 'nēnuu sórigo wè, wire míeni bé wi burudo jíge dè né lu?w ní gè bé sí gbéli. Kire né ki míeni wi bé kò nú?awɔ Yewe yi?e mé gè fúɔ bè pa nò cengenyenijiin lèle nī lè.

⁹ «Nàguɔ wáa hàa wi 'cìiliwe wè, wire bé nēnuu wi cún?w kòn gè bè sa ki ténge bùguro kàdu?u mé gè, tiɛcìilige káa nī. Kire pe béri líi bèri jígemunɔw kakuɔw lu?w † kpín?ini gè Isirayeli tògo sienne mé bèle. Kire gī kapi?ile kàsulugo wu?u gè. ¹⁰ Siɛn hàà wi yé nēnuu cún?w koli gè, wire míeni bé wi burudo jíge dè, kire né ki míeni wi bé kò nú?awɔ Yewe yi?e mé gè fúɔ bè taa bè nò cengenyenijiin lèle nī lè. Kire bé puu fàn?a kaala lèle ó lèle nī Isirayeli sienne mé bèle, né míeni nabɔnwɔ hàà wi yē téníwe pe sun?awɔ nī bè.

¹¹ «Siɛn hàà wi 'cò nē taa kpúu nē wè, a ki cénì nyaa kpúu ó kpúu yo hàa wī lewiiwe wè, kire siɛn wi bé kò nú?awɔ cɛnye kólisiin. ¹² Wi bé wī cìile né jígemunɔw kakuɔw lu?w ní gè cɛnye taanriwu?u nē gè né cɛnye kólisiinwu?u nē gè, bà wi bé kò cìiliwe. Nè sí ki ya?a, a wī f̀li nē wī cìile? cɛnye taanriwu?u nē gè né cɛnye kólisiinwu?u nē gè?, wi bé kò nú?awɔ.

¹³ «A nji sí cò nē taa kpúu nē wè, lewiiwe hàà wi 'kúu wè, a siɛn wī f̀li nē wī cìile wè?, wī ne Yewe *Kòridi?e* nóri gè wī; kire siɛn wi bé yige péwu Isirayeli sienne nī bèle. Né ki cén wī f̀li nē pe ya?a pe- jígemunɔw kakuɔw lu?w nyeri nyeri gè wi nē?; wi bé kò nú?awɔ, wi fuɔnɔw míeni ti bé kò wi nē.

¹⁴ «Ni n'ne fàn?a kajuulo náa ni sienne tán?agenme tíi bè, a wáa 'kúu baa f̀eni sa?a laame nī bè. Bàli pe míeni bíle f̀eni sa?a nī gè, né bàli míeni pe jíin baa bèle, pe bé sí kò nú?awɔ cɛnye kólisiin. ¹⁵ Yalege ó yalege gáa ki bé puu múguya?aga gè, gáa piyè tón gè?, kire míeni bé kò nú?awɔ.

¹⁶ «A siɛn ó siɛn cò nē taa kpúu nē nyà?a nī gè, hàa wī siɛn wáa wi 'wi kpúu wè, kire ga laa hàa wi 'kúu wíime wè, a ki cénì nyaa siɛn kácege gī yo, kire ga laa nyegɛ gī yo, kire siɛn wi bé sí kò nú?awɔ Yewe yi?e mé gè cɛnye kólisiin.

¹⁷ «Bè siennu?awɔ cìile wè, yeli bé nēnuu wi cún?w líɛ gè, hàa pe 'sórigo *kapi?ile kàsulugo kakuɔw* wuu wè, bè ki le yalege káa nī, bé píndiele laciilige le ki nī.

¹⁸ Siɛnciiliwe wáa bé isɔpi wɛɛ líɛ dè bè ti le lu?w gáa nī gè bé ki nyeri nyeri f̀eni sa?a nē gè, né ki yeɛ ní dè né sienne ní bèle bàli bíle baa ki nī bèle.

«Siɛn hàà wi 'cò nē taa siɛn kácege nē gè, kire ga laa kpúu nē wè hàa siɛn 'kpúu wè kire ga laa hàa wi 'kúu wíime wè, á kire ga laa hàa wi 'cò nē taa nyegɛ nē gè,

† *Ki siɛnre ti 'juu baa Eb 9.13.*

sienciiliwe wi bé wi nyeri nyeri míeni né luɔ́ gáà ní gè.
 19 Sien ɔ́à wí cìiliwe wè, wire wi bé luɔ́ gáà nyeri nyeri gè ɔ́à nē wi yē núnɔ́ wè Yewe yi?e mé gè cēnye taanriwu?u nē gè né cēnye kólisiinwu?u nē gè, bà ki bé kpí?ile dí wí kò cìiliwe cēnye kólisiinwu?u nē gè. Kire ti?e nī gè, sien wi bé wi burudo jíge dè bé sí gbéli né luɔ́ ní gè. Cēngenyenijiin lèlè nī lè, wi bé yi?e bè kò cìiliwe.

20 «Nè sí ki ya?a a sien wáà 'kò núnɔ́ wè Yewe yi?e mé gè, né sí cíi, wii f̀li nē wii c̀ile wè?, kire sien wi bé yige péwu Isirayeli tògo sienne nī bèle, né ki cén wi nyéni *saawalidengege* núnɔ́ gè. Bà wii f̀li nē pe ya?a pe- jígemununɔ́ kakuɔ́ luɔ́ nyeri nyeri gè wi nē?, kire nē wi 'kò núnɔ́ wè.»

21 «Kire bé kò f̀n?a kaala pe sunɔ́ nī bè lèlè ó lèlè nī. Nàa sí wi nyéni jígemununɔ́ kakuɔ́ luɔ́ nyeri nyeri gè, wi 'yeli bè wi burudo jíge dè. Nàa míeni sí wi cò nē taa jígemununɔ́ kakuɔ́ luɔ́ nē gè, wire bé kò núnɔ́ wè f̀ú bè pa nò cēngenyenijiin lèlè nī lè. 22 Né míeni sien ɔ́à wi 'wii núnɔ́ Yewe yi?e mé gè, a wi 'cò nē taa yēge káà nē, kire yēge ki bé kò núnɔ́ wè; a sien wáà péni cò nē taa kire yēge nē gè, kire sien míeni wi bé kò núnɔ́ wè f̀ú bè pa nò cēngenyenijiin lèlè nī lè.»

Miriyami wi 'kùu

20 Yiele ni yebelige nī gè †, a *Isirayeli* tògo sienne pe mìeni sèni nò Zene waama kùlo nē lè, a pe 'tèni baa Kadési kà?a táanni gè.

Kire ti?e kire nī *Miriyami*†† wi 'kùu, a pe 'wi tón baa.

Kàsii 'yè baa Meriba ti?e mé gè

2 A ki péni nyaa luɔ́ sì yé h'è péni ta?a *Isirayeli* sien-ni?eme mé bè?. A pe 'piye kóri nē sèni gbu?ulo *Misa* né *Arawɔn* yi?e mé gè. 3 A pe 'yè nē kúnɔ́ri *Misa* nē wè, né jo: «A ki yé cénì nyaa a weli 'kùu né weli wuulo ní bèle o, lèlè líi nī *Yewe* 'weli kpúnɔ́ né wuɔ́gbu?ɔ́ ní gè ‡, kire sí cí póri lé ! 4 Gáa nē muc 'weli kóri nē pen ná?a gè waama kùlo nàa nī lè, weli báli bíle *Yewe* sienne bèle ? Muc 'kire kpí?ile lé, kire ga buu weli ba kùu ná?a gè, weli né weli yajuuro ní dè ? 5 Gáa nē muc 'weli yige *Ezipiti* kùlo nī lè nē pen né weli ní ná?a tiepi?i gáà nī gè ? Ná?a gè, wiyè gbè yafien tán?a ? ! Sàanfidiige wè ná?a gè?, né *EREZEN* fétirige wè ná?a gè?, né míeni *gire-nadi* yasenre wè ná?a gè?. Lapile nigbe ce wè bile bè gbuɔ́ ná?a gè? !»

† Bè yiele ni yebelige gáà wu?u cén gè ná?a gè, wéli baa Yir 12.2 *kaliwege* ki táanme gè. Yi?ele togosiinwoli lire wu?u kíi ne nyu ná?a gè. *Isirayeli* sienne báli pe 'lié nē tóri yi?ele togo nē gèle lèlè líi nī pe 'puu ne kúnɔ́ri Kadési ti?e nī gè (wéli baa nyúyo 13-14 né 13.26), peli sáa míeni yé kùu nē kúu. Né ki cén pe yé yieni?egele gáli tán?a gèle nē kúu, a *Isirayeli* sienne pe ne kóli ne piye nyaa Kadési ti?e gáà nī gè, baa cúɔ́wɔ́ báà pi yé kpí?ile bè. †† *Miriyami* wire 'puu *Misa* né *Arawɔn* juɔ́ (wéli baa Yir 2.4-8; 15.20-21; Tór 12.1). *Miriyami* kùulo kà-du?ume gè, a yeye síceri 'kúu, a *Arawɔn* 'kùu (wéli baa 33.39). *Arawɔn* yé yi?ele teklini né taanri (123) taa lèlè líi nī wi 'kùu wè, kire ki 'tie míeni *Miriyami* yi?ele ke cí gbè puu yi?ele teklini né kpɔ́rigɔ́ (130). ‡ Wéli baa 16.28-35.

6 A *Misa* né *Arawɔn* 'yiri pe tògo sunɔ́ nī bè nē ké *Kpàlidi?e Kpáta?a* wíile mé lè. A pe sèni tuu nē yieye cúbulo yè dàala nē lè. A *Yewe* cènme né wi kpuɔ́wɔ́ pi 'fali nē pii tìe pe nē.

7 A *Yewe* 'juu né *Misa* ní né jo: 8 «-Muc kàgbiile líe lè, muc né muc luɔ́ *Arawɔn* ní wè, ma sienne yeri bèle ma gbu?ulo. Má sí juu né kàdenigbaala ní lè sienne nyaame nē bè, bà ki bé luɔ́ yige gè. Bà sí ki bé kpí?ile luɔ́ ki béri kéngi de yigi pe mé kàdenigbaala nī lè, bà muc bé *Isirayeli* tògo sienne ken bèle pe- gbuɔ́, né pe yajuuro ní dè.»

9 A *Misa* 'fali nē kàgbiile líe lè, nàa ni 'puu *Yewe* yi?e mé gè *Kpàlidi?e Kpáta?a* nī gè, nē yeli né dàa ní *Yewe* cé juu nē gbènge wi mé dè. 10 A *Misa* né *Arawɔn* pe 'sienne yeri bèle nē gbu?ulo kàdenigbaala táanni lè, a *Misa* sí ki juu pe mé né jo: «Yeri lúru mi mé, yeli sienlu?ubienne báli bèle ! Weli 'yeli lé bè luɔ́ yige kàdenigbaala nàa nī lè bè ken yeli mé ?»

11 A *Misa* 'fali nē wi kóli yège gè nē sèni kàdenigbaala kpúnɔ́ lè tɔ́liy siin né wi kàgbiile ní lè †, a luɔ́ ki 'fali nē yiri ni?e. A tògo sienne pe 'gbuɔ́, né pe yajuuro ní dè.

12 A *Yewe* sí ki juu *Misa* né *Arawɔn* mé né jo: «?m?m díe? ! Yeli sì téngé mi sienre nē dè? ! Yeli míeni sì ki tìe *Isirayeli* sienne nē bèle dí mi yè tiele f̀un ! Kire kenme nē yeli bè? ye bé sienni?eme báà nyóɔ́ bè kùlo nī lè?, nàa nyu mi 'kún nē ken pe mé lè.»

13 Ti?e gáà kire gī *Meriba* †† luɔ́yɔ́ ti?e gè (ki kóri wire wí: kàsii). Kire ti?e nī *Isirayeli* sienne pe 'puu ne kàsii caa *Yewe* mé wè, á wi 'ki tìe pe nē dí wire 'nyuɔ́ né ní tiele f̀un.

**Edɔmi kùlofɔli wi 'cí
 Isirayeli sienne nē bèle**

14 Bà pe 'puu baa Kadési ti?e nī gè, a *Misa* 'sienne tun *Edɔmi* kùlofɔli mé wè, né jo pe- sa wi ye: «Muc siinyeni *Isirayeli*††† sienre ti n'de: muc nyéni ki cén f̀urɔ́gɔ́ gáà 'weli taa gè. 15 Fa?a fa?a gè, weli tobilo pe yé ké *Ezipiti* kùlo mé lè, baa pe 'weli sii kire ti?e nī gè yieni?egele gáli sunɔ́ nī bè. Nè ki ya?a *Ezipiti* sienne pe 'weli tobilo wuɔ́ bèle, nē péni weli wuɔ́ míeni. 16 Bà weli sí kòku?u- lo wáa *Yewe* kúrugu wè, a wi 'ke lú?u gèle, a wi 'tundunwɔ́ wáa ††† tun a wi péni weli yige *Ezipiti* kùlo nī lè.

«Weli sí m'bele ná?a Kadési kà?a nī gè, gàa gī muc kùlo lálala nē lè. 17 -Weli ya?a weli- sùuri muc kùlo nī lè. Weli sì je tóri siiye nī yè né *EREZEN* siiye ní yè?. Weli sì je luɔ́ gbuɔ́ kòlɔ́ nī?. Weli bé tóri yákuɔ́ wí kùlofɔli koligo nī gè. Weli sì je wáli káliige mé? né kàmεge mé?, f̀ú bè taa weli sa sùuri muc kùlo nī lè?»

†† Ti?e gáà nī gè, *Misa* yé yeli bè juu wí né kàdenige ní gè nē yeli né *Yewe* nyasienre ní dè dàa wi yé juu nē gbènge wi mé dè. Wii kire kpí?ile?. A wí sèni juu né sienne ní bèle né né péli nē kàdenige kpúnɔ́ gè tɔ́liy siin (-ki t̀nminɔ́ né Yir 17.6). Wéli baa Nún 106.32-33. ††† Wéli baa Yir 17.7. ††† *Yewe* wi yé *Yakuba* mí?e yi?e gè né jo *Isirayeli*. *Yakuba* luɔ́ sí wi 'puu *Ezawu* wè; pe 'puu ne *Ezawu* yeri wè míeni *Edɔmi*. ††† Wéli baa Yir 14.19; 23.20.

¹⁸ A Edomi kùlofɔli wi 'siennugoro ken dè pe mé né jo: «Yeli sí ga tí tóri ná?a mi kùlo nī lè? ! A yeli 'kire kpí?ile, m'bé kapienne cáan yeli nē wī !»

¹⁹ A Isirayeli sienne pe sí wi ye: «Fàn?afɔlilo koligo kire yákuw nī weli je tóri. A weli 'muw lu?w kàà gbuw wè, kire ga laa weli yaju?u gè, weli bé ki sàri muw mé. Weli wè yafien caa muw mé?, nē yiri bè tán?a sùuri yákuw wī muw kùlo nī lè?.»

²⁰ A Edomi kùlofɔli wi 'jo: «Yeli sí ga tí tóri? !»

A Edomi sienne pe 'yiri ni?enne né kapiengbuwɔn yere ní dè Isirayeli sienne kúruwu bèle. ²¹ Bà Edomi kùlo wuulo pe 'cīi bèle né jo Isirayeli sienne pe fāga tóri peli kùlo nī lè?, a Isirayeli sienne pe 'mà?a nē tóri kùlo ni kàdu?u mé gè †.

Arawɔn wi 'kùu

²² A Isirayeli tògo sienne pe mièni pe 'yiri Kadesi ti?e nī gè nē ké Wori nyagurugo mé gè.

²³ A Yewe h'ne juu Misa né Arawɔn ní wè baa Wori nyagurugo mé gè, Edomi kùlo lá?ala nē lè, né jo:

²⁴ «Arawɔn wī mɔgw bé kùu bè ké wi tobilo kúruwu bèle?. Wī ga tíi jíin kùlo nī lè?, nàa mi je ken Isirayeli sienne mé bèle?, né ki cén yeli nyéni cīi, yeli sí lú?u m'mé?, Meriba luɔɔw wu?u nē gè?. ²⁵ Kire nē ma Arawɔn kóri wè né wi jaa Eleyazari ní wè, ma tán?a né pe ní Wori nyagurugo nē gè. ²⁶ Muw bé kacuwɔnɔl buruyo kòn yè Arawɔn nē wè, bè ti le wi jaa Eleyazari nē wè. Bà Arawɔn wire bé kùu baa bè ké wi tobilo kúruwu bèle ††.»

²⁷ A Misa 'fali nē ki kpí?ile gaa Yewe yé juu nē gbènge gè. A pe taanri pe 'tán?a Wori nyagurugo nē gè, Isirayeli tògo sienne pe mièni nyaame nē. ²⁸ A Misa wi 'Arawɔn burudo fɔlilo dè nē ti le Arawɔn jaa Eleyazari nē wè. A Arawɔn wire 'kùu baa nyagurugo naame gè. A Misa né Eleyazari a peli 'koli nē tigi nyagurugo nē gè. ²⁹ Bà tògo sienne pe mièni 'ki nyaa Arawɔn yé kùu wè, a Isirayeli sienne pe mièni píne nē kùugo kpí?ile gè fúw nē taa cenye togo né kpɔrigɔ.

Isirayeliyé pe 'fàn?a taa kùlofɔli Aradi nē wè

21 Fàn?afɔli wáa 'puu baa, Kanaa kùlo wuu nāa wi 'puu Aradi kà?a ténime † kàfɔli wè, baa Negewi waama kùlo nī lè. Bà wi 'ki lú?u Isirayeli sienne piyè ne

† Bè ki 'nyaa Isirayeli sienne piyè cī gbè sùuri Edomi kùlo nī lè?, a ki 'nyaa fúw pe mà?a nyaguruyo kàdu?u mé gè bè sa nō Nyà?anivege Tiire ku?jii táanni wè, bè ní sa sùuri Mowabi kùlo nī lè, nàa ní 'puu cengenyenifoligɔli mé gè Yasu?wɔn?ege ku?jii kɔli mé gè, bé né nō Kanaa kùlo nē lè. †† Wéli baa Yir 29.29-30. † Aradi kà?a ki 'puu Kanaa kùlo li?ele nī lè, kàliige kɔli mé (wéli baa Kày 1.16; Yes 12.14); kire né Eburɔn kà?a ní gè, culolo togo né kogunɔ 'puu yi sun?ɔmɔ nī bè. Ná?a kire gī ki tabelige gè a Isirayeli sienne pe 'fàn?a taa, nē líe líe líe nī Amalekiyé né Kanaayé cé fàn?a taa pe nē wè. Mí?e gáa gè, Worima ti?e gè, ki 'puu ne pe sɔngí ne ta?a kire ti?e kire ní pe yé pe jaa wè (wéli baa 21.3; 14.41-45).

báan Atarimi koligo nē gè, a wi 'yiri nē sèni tuu pe nē nē pàli cò pe nī. ² A Isirayeli sienne pe 'nyuw kún nē ken Yewe mé né jo: «A muw 'ki ya?a weli sienne báli jaa bèle, weli bé pe kàaya yi mièni cú?w bè yige baa péwu.»

³ A Yewe 'Isirayeliyé náarige lú?u gè, a wi 'ki ya?a a pe 'Kanaa sienne jaa bèle. Kàaya nyáa yè, né yi sienne ní bèle, a pe sí yi mièni 'cú?w nē yige baa péwu nē yeli né Yewe kàyu?ujuuro ní dè. A pe sí ki ti?e mí?e le gè ne ki yeri Worima kà?a (ki kɔri wire wī: cú?ɔmɔ ti?e).

Kányiere wòbugɔ sienre dè

⁴ A Isirayeli sienne pe 'yè nē yiri Wori nyagurugo ti?e nī gè nē tóri Nyà?anivege Tiire ku?jii koligo nī gè nē mà?a Edomi kùlo † kúruwu lè. A sienne pe h'ne pe 'fun-ɔ wári yè koligo nē gè.

⁵ A pe h'ne koli nē Kulocelié né Misa sànwà wè cígini, a pe 'jo: «Gáa nē yeli 'weli yige Ezipiti kùlo nī lè ? Kire ga buu weli ní ba kùu ná?a gè waama kùlo nī lé ? Né ki cén yaliire wè ná?a gè?, lu?w míeni wè bile we- gbuw? ! Weli tònì nē kénì fùw mana yakaara dáa nē dè, dàa ti wè yafien dè? † !»

⁶ A Yewe sí wòburɔ †† táa yige pe kúruwu dàa dī suwɔn-ɔ ní dè, a ti sienne nɔgi bèle. A sienni?eme 'kùu Isirayeli sienne nī bèle.

⁷ A sienne pe péni ki juu Misa mé né jo: «Weli nyéni kapiile kpí?ile bà weli sienre dáa juu dè nē wáa Yewe mé wè né muw tíime ní wè. Píra nāa nī wè, -Yewe náari wè weli mé, kire ga buu wi- wòburɔ dáa lá?a dè weli nē.»

A Misa sèni Yewe sùlu wè nē pe ken.

⁸ A Yewe 'ki juu Misa mé wè né jo: «Te waa ma sa kányiere wòbugɔ kpí?ile, ma ki sùu ma nɔri kàgenidɔnigɔ kàa nē ma ki córi ma yérige. A ki péni nyaa wòbugɔ kàa 'sien nɔ wè, a kire sien wi sèni yi?e yège gè nē kányiere wòbugɔ wéli gè, wī ní kùu?»

⁹ A Misa 'ki kpí?ile bè Yewe 'ki juu gè, nē kányiere wòbugɔ †† kpí?ile gè nē ki tònì kàgenidɔnigɔ nē gè, né ki córi nē yérige. A wòbugɔ kàa cé sien nɔ wè, a sien wi 'yi?e yège gè nē kányiere wòbugɔ wéli gè, wi nē pu?w.

Isirayeliyé pe 'nò Kanaa kùlo lá?ala nē lè

¹⁰ A Isirayeli sienne pe 'ké nē sèni pe bùguro kpúwɔn dè Woboti ti?e † nī gè. ¹¹ A pe h'ne si?ere nē yiri Woboti ti?e nī gè nē sèni pe bùguro kpúwɔn dè Iye Abarimi ti?e nī

†† Wéli baa Fàn 2.1. Nyà?anivege Tiire ku?jii koligo gáa wu?u ki 'juu ná?a gè, ki yé puu koligo kàa gaa ki 'puu tán?abin?e gè; pe nē cé ki líe nē mà?a nē sèni yiri Edomi kùlo kúruwu lè (wéli baa Fàn 8.15; Nún 107.4-7). †† Koliyo nyáa siinwu?u 21.5-6, ki 'juu baa Kor1 10.9. ††† suwɔnɔ: Eburu sienre nī dè, ti yè kàsun wòburɔ. A ki yé sien nɔ wè, ki nɔwɔ ki 'puu ne sórigi bè kàsun ti?e. Pɔli ne nyu ti?e gáa sienre nē dè Kor1 10.9. ††† Wéli baa Kùlo2 18.4; Zan 3.14. § Woboti ti?e gè, ki yé puu Yasu?wɔn?ege ku?jii né Nyà?anivege Tiire ku?jii sun?ɔmɔ nī bè, baa Sinayii nyagurugo waama kùlo cengenyenifoligɔli mé gè (wéli baa Tór 33.40-44).

gè, baa waama kùlo nī lè, *Mowabi* kùlo cengenyeni-foligoli mé gè.

¹² A pe ñ'nè yè nè núgo kire ti?e nī gè nè sèni pe 'bùguro kpúon dè Zeredi kápalige ti?e nī gè. ¹³ A pe ñ'nè kèni koli nè yè kire ti?e nī gè nè sèni pe 'bùguro kpúon dè Arinoni lakoligo kúrugu gè. Kire lakoligo gáa ki 'puu ne sùurí *Amwriyé* kùlo nī lè, nè sèni sùurí waama kùlo ti?e nī gè; kire ki péni kò Mowabiyé kùlo né Amwri kùlo lá?adi?e gè. ¹⁴ Kire nē a pe 'ki sebe Yewe Kapiengbuon Sebe † nī wè, né jo:

Wayebi njáa wī Sufa ti?e nī gè, né ki kápaliyé ní yè, né Arinoni kápalige ní gè; ¹⁵ né ki gòriyo ní yè nyàa yi fúu ne waa Ari kà?a ténime kōli mé gè, nè sèni nò Mowabi kùlo lá?ala nē lè.

¹⁶ A pe ñ'nè yè nè ké nè sèni nò Beri kòl ti?e nē gè, kire kòl njáa wire ti?e nī Yewe yé ki juu *Misa* mé né jo: «- Sienne gbu?ulo bèle, kire ga buu mi- lu? ken pe mé.»

¹⁷ A Isirayeli sienne pe 'píne nè njúnugo gáa njú gè né jo:

«Ye- puu weri njú !

Lu?, te yigi kòl nī wè !

¹⁸ Kòl n'ne njáa fàn?afolil

pe 'túgu wè,

á sienkpolilo pe 'wi túgu wè

né pe fàn?a kàgbi?ile ní gèle,

né pe kpòyo ní yè.»

A pe ñ'nè yè waama kùlo ti?e nī gè, nè ké nè sèni nò Matana ti?e nī gè; ¹⁹ nè ñ'nè yiri Matana ti?e nī gè, nè ké nè sèni nò Na?aliyeli ti?e nī gè; nè ñ'nè yiri Na?aliyeli ti?e nī gè, nè ké nè sèni nò Bamoti ti?e nī gè; ²⁰ nè ñ'nè yiri Bamoti ti?e nī gè, nè ké fúu nè sèni nò Pisiga nyagurugo ki dàlikpu? naame gè, gáa ki 'puu Mowabi kùlo nī lè nè yi?e wáa gè waama kùlo mé lè.

Isirayeliyé pe 'kùlofoli Sikon jáa wè

²¹ A *Isirayeli* sienne pe 'tunduro tun Sikon mé, *Amwriyé* kùlofoli wè, né wi ye: ²² «-Weli ya?a weli sùuri muo kùlo nī lè. Weli si je jín muo si?i káa nī?, bé né ga jo *EREZEN* si?i káa nī wī?. Weli míeni si je muo kòl wáa lu? gbu??. Weli béri waa kùlofoli koligo yákuo nī gè, fúu bè taa weli sa sùuri bè yiri muo kùlo nī lè.»

²³ Kire né ki mieni Sikon si yéri ki nē Isirayeli sienne pe 'sùuri wire kùlo nī lè?. A wi 'wi kapiengbuon pe mieni kóri, a pe 'yiri nè sèni Isirayeli sienne kpàli bèle waama kùlo nī lè. Bà wi sèni pe kpàli Ya?azi ti?e nī gè, a wi 'tuu Isirayeli sienne nē bèle. ²⁴ A Isirayeli sienne pe 'wi jáa né pe kapiengbuon njúnugo ní gèle. A pe 'wi kùlo suò lè wi mé, nè ki líe Arinoni lakoligo nē gè fúu nè sèni nò Yaboki

† Sebe njáa wu?u ki 'juu ná?a gè, kire sebe wi yé puu bè ki tie ken-me bí nē Yewe 'Isirayeliyé sá?a bèle kapienne léle nī lè. Ti?e gáa kire yákuo nī pe 'juu sebe njáa wu?u nē gè.

lakolibile nē lè, né ñ'nè mà?a nè sèni yiri Amwriyé kùlo lá?ala nē lè, nè ki ya?a Amwriyé kùlo lá?ala nē lè ki fàn?a ki 'puu lirige; pe 'puu ne ki wéli. ²⁵ A pe 'Amwriyé kàaya yi mieni líe yè, né míeni Kesiboni kà?a ní gè né vòyo nyàa yi 'puu ki ténime nī bè. A pe 'yi líe a yi 'kò pe woyo.

²⁶ Ki 'nyaa Kesiboni kà?a kire yé puu Amwriyé kàkpu? gè; Sikon wire sí wi 'puu Amwriyé kùlofoli wè. Wire wi yé kapienne kpúon lè né *Mowabi* kùlofoli ní wè, né wi jáa nè wi kùlo suò lè wi mé fúu nè sèni nò Arinoni lakoligo nē gè.

²⁷ Kire nē bàli piyē ne njúnugo njú yè ††, a pe 'kò nè ki njú né jo:

«Yeri báan Kesiboni kà?a

mé gè !

Ki kà?a ki- sí ní koli

bè faan;

Sikon kà?a gè, ki- sí ní faan

yérige !

²⁸ Né ki cén kàsun nyéni yiri

Kesiboni kà?a nī gè;

kàsunnyige nyéni yiri

kùlofoli Sikon kà?a nī gè.

Kire ki 'Ari kà?a ténime

sórigo bè Mowabi kùlo nī lè,

né Arinoni tiekpa?aliye ní yè

né ki tieye kàfolil ní bèle ‡.

²⁹ Yawu? yē muo nē,

Mowabi kùlo !

?aan, muo nyéni cú?,

muo né muo sienne ní bèle

bàli bíele

pe 'Kemosi †† sungu wè !

Mowabi, muo jaala

pe nyéni fè;

Sikon, Amwriyé kùlofoli wè,

wi 'muo póriilo cò bèle.

³⁰ Weli nyéni muo sienne

súbulo bèle

nè fúruge né njáaya ní yè,

a pe mieni 'kùu,

bè ki séli Kesiboni kà?a nē

fúu bè sa nò Diboni kà?a nē gè.

Ti mieni nyéni cú??

fúu nè sèni nò Nofaa kà?a

nē gè,

kire gáa gī túon

Madaba kà?a táanni gè.»

³¹ A Isirayeli sienne pe 'Amwriyé kùlo líe lè nè ténii baa.

†† Njúnugo gáa kire Amwri sienne pe 'puu ne njú gè, bè ki tie peli 'fàn?a taa Mowabi kùlo nē lè. ‡ Mowabiyé fàn?afolli wire yé yiri Kesiboni kà?a nī gè nè kapienne kpúon lè fúu nè sèni nò Arinoni lakoligo nē gè, nè Mowabi kùlo ténime líe bè. †† Kemosi wire yé puu yasungo káa, gáa Mowabiyé pe 'puu ne sungu pe kulocelié wè.

³² A *Misa* 'sienne tun pe- sa Yazeri ténime † saanri bè wéli. A Isirayeli sienne pe 'Yazeri vòyo nyàa yi mieni líe, nè Amri sienne cira bèle bàli pe 'puu baa yi nī yè.

Isirayeliyé pe 'kùlofɔli ɔgi jáa wè

³³ A pe 'h'ne yi?e nè koligo líe gè ne yègí ne waa Basan kùlo † mé lè. ɔgi wè, Basan kùlofɔli wè, a wire 'yiri nè pe kpàli né wi kapiengbuɔnno ní bèle baa Edireyi kà?a táanni gè, nè sèni tuu pe nē.

³⁴ A *Yewe* sí ki juu *Misa* mé né jo: «Fäga de fi?é wi nē?, né ki cén m'bé ki ya?a muɔ fàn?a taa wi nē, wire né wi kapiengbuɔnno pe mieni ní bèle, né wi kùlo ní lè. Muɔ bé wi kpí?ile majo bè muɔ Sikɔn, *Amriyé* kùlofɔli, kpí?ile wè, wire njàa wi 'puu ténime Kesibɔni kà?a nī gè.»

³⁵ A Isirayeli sienne pe 'ɔgi jáa wè, wire né wi jaala ní bèle, né wi kùlo sienne ní bèle, fúɔ sien nigbe si 'h'ne céni kò sii nē?. A pe 'wi kùlo ni mieni líe †.

Balaami wi 'kele nyaa nè ke juu

(22.1–24.25)

Balaki 'jo Balaami wi- dénge ta?a Isirayeliyé nē bèle

22 A *Isirayeli* sienne pe 'yè nè ké nè sèni bùguro kpúɔn dè *Mowabi* waama kùlo kpàanjali nē wè, cengenyenifoligɔli mé gè *Zuruden* cá?a táanni gè, Zeriko kà?a yi?e mé gè †.

² *Balaki* wè, Zipori jaa wè, a wire 'ki nyaa Isirayeli sienne pe yé fàn?a taa *Amriyé* nē bèle. ³ A *Mowabi* sienne pe 'fíe kpu?ɔ Isirayeli sienne nē bèle bè pe 'puu ni?ene bèle. A pe 'fali ne fún pe yi?e mé gè.

⁴ A pe 'fali nè sèni juu né *Madiyan* kùlo sienliele † ní bèle né jo: «Sienni?eme baà pi bé yere daà ti mieni káa wī weli ténime pi mieni nī, majo bè nùɔ cí nyà?a káa kenme bìi nē wè !»

† Yazeri ténime pi yé puu culolo togo né kogunɔ né *Zuruden* cá?a ní gè, cengenyenifoligɔli mé gè. †† *Basan* kùlo ni 'puu baa Galile ku?ɔjii táanni wè, cengenyenifoligɔli mé gè. † *Bà Isirayeli* sienne pe 'fàn?a taa kùlogolo gáli nē gèle, a ke mieni ke 'kò pe wu?ulo. A ki 'nyaa kùlogolo gáli ke 'puu *Zuruden* cá?a cengenyenifoligɔli mé gè, nè líe *Mowabi* ténime nī bè, fúɔ nè sèni nò *Basan* kùlo nyaguruyo nē yé, nyàa yi 'puu *Erimɔ* nyagurugo táanni gè. Fàn?a gáa pe yé taa *Sikɔn* né ɔgi kùlofɔli bálí siin nē bèle, a ki 'kò núnuyɔ *Isirayeli* sienne mé bèle (wéli baa *Njún* 135.10-11; 136.19-20). †† *Sienne* daà ti kíni nè juu baa 21.20. *Isirayeli* sienne pe yé yiri baa *Basan* ti?e nī gè ne báan *Yasu?ɔni?ege* ku?ɔjii káli mé gè. *Mowabi* kùlo ni 'puu ku?ɔjii njàa li?ele nī, cengenyenifoligɔli mé gè. *Mowabi* fàn?afɔli wè, *Balaki* wè, wii cé ki cén gáa *Isirayeli* sienne pe bága kpí?ile wire nē wè?. Kire nē wi 'sienne tun a pe sèni *Balaami* yeri. *Yesuwe* sebe *sienne* tī ne séligi ná?a ti?e gáa nī gè ne nyu ne waa. †† *Madiyané* sienliele wu?u gáa ki 'juu ná?a gè, kire 'puu ne ki tī *Madiyan* sienne páli 'puu ténine gbu?ulo gbu?ulo *Mowabi* kùlo nī lè (wéli baa *Sél* 36.35).

Balaki wè, Zipori jaa wè, wire njàa wi 'puu *Mowabi* kùlofɔli wè kire lèlè nī lè, ⁵ a wi 'tundunminɔ tórigo *Balaam* ††† mé, *Beyɔri* jaa wè, wire njàa wi 'puu *Petɔri* kà?a †† nī gè, kire gáa ki 'puu *Efirati* cá?a táanni gè, baa wire tīime yé kón wè.

A wi 'jo pe- sa *Balaami* yeri wè wi- pen ná?a, pe- wi ye: «Ki n'ge, sienni?eme páa nyéni yiri *Ezipiti* kùlo nī lè. Bè pe 'ni?e nè cáanri bèle, a pe 'dàala tón lè, né péni téní mi táanni. ⁶ Te báan, mi ne muɔ fien wī, ma pa dénge ta?a wè sienne bálí nē bèle, né ki cén pe njɔri ti nyéni ni?e mi njɔri nē dè. A muɔ 'kire kpí?ile gè, dù?ɔ m'bé jáa bè tún né sienne bálí ní bèle bè pe cira yige kùlo nī lè. Né ki cén mi nyéni ki cén, a muɔ 'diba kpí?ile wè sien njí mé, wi nē cò; a muɔ sí dénge ta?a wè, wi míeni nē ki sien cò wè.»

⁷ *Mowabi* nàgaliele né *Madiyan* nàgaliele ní bèle, a *Balaki* 'pe tun né kanyaawa kpu?ɔɔ ní dè. A pe sèni *Balaki* tundo juu dè *Balaami* mé wè.

⁸ A *Balaami* sí jo: «Ye- súɔn ná?a gè pilige gáa nī gè. Mbàn?a sínbinime táanni bè, m'bé siennugoro ken dè yeli mé nè yeli né gáa ní *Yewe* bé juu gè.»

A *Mowabi* kùlo kàfɔlib pe 'súɔn baa né *Balaami* ní.

⁹ A *Kulocelie* péni *Balaami* yúgo né jo: «Báli bīele bàli bèle né muɔ ní wè ?»

¹⁰ A *Balaami* sí siennugoro ken dè *Kulocelie* mé né jo: «*Mowabi* kùlofɔli *Balaki* wè, Zipori jaa wè, wire wi 'sienne bálí tun bèle ná?a m'mé, né jo: ¹¹ «Ki n'ge, sienni?eme nyéni yiri *Ezipiti* kùlo nī lè, bàli pe 'dàala ni mieni tón lè. Te báan, ma pa pe dénge mi ken, kire ga buu m'bé jáa bè tún né pe ní, bé pe cira.»

¹² A *Kulocelie* sí ki juu *Balaami* mé né jo: «Fäga ké baa né pe ní? ! Muɔ míeni si yeli bè dénge ta?a wè sienne bálí nē bèle?, né ki cén mi diba yē pe nē.»

¹³ Bà *Balaami* 'yè sínbinime táanni bè, a wi 'ki juu *Balaki* tundingbolilo bálí mé bèle né jo: «Ye- koli yeri waa yeli kùlo mé lè, né ki cén *Yewe* si yéri ki nē mi de waa né yeli ní?.»

¹⁴ A *Mowabi* kàfɔlib pe 'yè nè ké nè sèni ki juu *Balaki* mé né jo: «*Balaami* nyéni cí né jo wī pen né weli ní?.»

¹⁵ Kire né ki mieni a *Balaki* 'h'ne koli nè *tundunminɔ* páli nyéne nè kòn, kàfɔlib bálí peli yé ni?e nè tóri péli nē bèle, né míeni pe 'puu ne tóri né peli ní nè tóri bìli nē bèle.

¹⁶ A *tundunminɔ* pe sèni nò *Balaami* ti?e nē gè, a pe 'ki juu wi mé né jo: «Ti n'de dàa *Balaki* juu dè, Zipori jaa wè: «Mi ne muɔ fien wī, fäga ki ya?a yakaa muɔ yérigé bè pen mi ti?e nī gè?. ¹⁷ Né ki cén m'bé pa *kpu?ɔɔ* ken muɔ mé ni?ere, bé míeni ki kpí?ile gáa ki mieni muɔ bé juu m'mé gè. Te báan sí, ma pa pe dénge mi ken.»

††† Wéli baa *Pie* 2.15-16; *Zud* 11. ††† *Petɔri* kà?a ki liiligenme pi yé puu né *Mowabi* kùlo ní lè *culolo sirataanri* (600) félige. *Balaami* wī yé puu *Kulocelie* sienjuulo nī bèle *Isirayeli* nī wè?. *Kanyaajuwo* wi 'puu kùlo láa niye nī, njàa pe yé sómigo nè cén wè ki larige gáa nī gè, fúɔ nè sèni nò *Mowabi* kùlo nē lè.

¹⁸ Kire né ki mieni a Balaami 'ki juu Balaki mé né jo: «A ki cénì nyaa Balaki wi 'wi kùlofòli saʔa ki mieni nyì né tie né wali ní nè ken m'mé wè, mī g̀bè jáa bè Yewe mi Kulocelie sienre cí dèʔ, dàa wi bé juu m'mé dèʔ, bè kaciele kpíʔile kire ga laa bè kakpuʔ kpíʔile. ¹⁹ Bè sí ki yè gè, ye- sùɔn náʔa cígini pàngè pilige nī gè, bà m'bé ki wéli a ki yè yakaa yè Yewe mé bè juu m'mé cígini gè.»

²⁰ Pilige nī gè, a Kulocelie pénì juu Balaami ní né jo: «A ki sí nyaa sienne bálì pe 'pen bè pa muɔ kóri bèle o, ma yè mari waa né pe ní kìe ! Gàa sí gī baa gè, muɔ bé sa ki kpíʔile wī gàa yákuɔ m'bé juu muɔ mé gè †.»

Sèfenne ni 'juu

²¹ Bà kpìenme pi 'tuu bè, a *Balaami* 'yè nè suɔnkolo puɔ lè wi sèfenjuɔ nē wè, né ké né *Mowabi* kàfòlìlò ní bèle.

²² A Kulocelie fungo ki 'yè kpuʔ Balaami kúruɔ bè wi 'puu ne waa wè. A *Yewenyiʔene tundunwo* wi pénì yéri koligo nē gè nè ki tón. Balaami wire sí puu téniwe wi sèfenjuɔ nē wè ne waa koligo nē gè, né wi baakuɔɔ siin ní bèle. ²³ A sèfenjuɔ wi 'Yewe *tundunwo* nyaa wè yériwe koligo nī gè né wi kapiengbuɔn ɲɔsii ní wè kɔli nī gè. A ni 'wàli nè jīin siye nī yè. A Balaami 'ni kpúɔn bè koli ni nyóɔ koligo nī gè.

²⁴ A Yewe *tundunwo* wi séni yéri koligo tiʔe káà nī gàa ki 'puu còrigo gè. Ki 'puu ne sùurí *erezen* siye siin nī yè, á pe 'ki sùlu kàliige mé gè né kàmege mé gè. ²⁵ Bà sèfenjuɔ wi 'Yewe *tundunwo* nyaa wè, a ni séni télige gungo nē gè nè Balaami tɔligo seri gè nè térigè baa. A Balaami 'koli nè tuu sèfenne nē lè ne ni kpúɔn.

²⁶ A Yewe *tundunwo* wi 'n'ne koli nè láʔa nè séni yéri yiʔe mé gè, tiʔe káà nī baa piyè cí gbè fínʔe bè tóri wèʔ, kàliige mé gè né kàmege mé gè. ²⁷ Bà sèfenjuɔ wi 'n'ne Yewe *nyíʔene tundunwo* nyaa wè, a wi 'tigi nè sínè né Balaami ní wè. A Balaami fungo ki 'yè kpuʔ, a wi 'koli nè tuu sèfenne nē lè ne ní kpúɔn né kàgbiile ní lè.

²⁸ A Yewe wi 'sèfenjuɔ wi nyuɔ múgu gè, a ni 'juu né Balaami ní wè né jo: «Gáa mi 'kpíʔile muɔ nē, a muɔ 'mi kpúɔn nè taa tɔliɔ taanri yè ?»

²⁹ A Balaami sí ki juu sèfenjuɔ mé wè né jo: «Je muɔ ne miè nyíene mi nē wī ! A ki yè kapiengbuɔn ɲɔsii 'puu mi kɔli nī gè, biine mi cé muɔ kpúu nè kú !»

³⁰ A sèfenjuɔ wi 'ki juu Balaami mé né jo: «Mi bèʔ lé, muɔ sèfenjuɔ wè ? Muɔ wè ne ténì mi nē lé lègè ke mieni nī ? Mi fie dàli lé nè gàa ki káà kpíʔile muɔ nē lé ?»

A Balaami 'jo: «ʔmʔm.»

³¹ A Yewe 'fali nè Balaami nyapigele múgu gè, a wi 'Yewe *tundunwo* nyaa wè yériwe koligo nē gè, né wi

† Bà Kulocelie 'fòli ki nē a Balaami 'yè nè ké tánʔana nē lè, kire si ki tie wi yé wi sòngirɔ yiʔe dè Balaami kɔli mé gè wīʔ. Kulocelie yé Balaami fungo cén gè né gàa wi 'puu ne caa gè. Kire nē wi yé séni wi kpàli koligo nē gè né kapiengbuɔn ɲɔɔ ní lè (wéli baa 25.1 kaliwege ki tánme gè).

kapiengbuɔn ɲɔsii ní wè kɔli nī gè. A Balaami 'fali nè tuu nè yiʔe cúbulò gè dàala nē lè.

³² A Yewe *tundunwo* wi 'ki juu wi mé né jo: «Gáa nē muɔ 'muɔ sèfenjuɔ kpúɔn wè nè taa tɔliɔ taanri yè ? Muɔ 'ki nyaa kìe, mi 'tigi nè pénì koligo tón gè muɔ mé wī. Nè ki yaʔa muɔ 'tánʔana náà líe lè muɔ nyùgo kúruɔ †† wī. ³³ Sèfenjuɔ wi 'mi nyaa wè, a ni 'wàli nè taa tɔliɔ taanri. A nì cé wàli mme gèʔ, mi cí muɔ kpúu wī, lire lè mi cí ni yaʔa wiile.»

³⁴ A Balaami 'ki juu Yewe *tundunwo* mé wè né jo: «Mi nyéni kapiile kpíʔile. Mī yé ki cén muɔ wī bile yériwe náʔa mi yiʔe mé gè koligo nī gèʔ. Píra ɲáà nī wè, a ki yè tánʔana náà ni sī muɔ déni lèʔ, m'bé koli wī.»

³⁵ A Yewe *tundunwo* wi sí wi ye: «Te waa né sienne bálì ní bèle. Gii gī baa gè, sienre dáà m'bé juu muɔ mé dè, tire yákuɔ muɔ bé sari nyu.»

A Balaami sí ké né *Balaki* *tundunminɔ* ní bèle.

Balaki séni Balaami kpàli wè

³⁶ Bà *Balaki* 'ki lúʔu *Balaami* ne báan baa wè, a wi 'yiri nè ké bè sa wi kpàli, fúɔ nè séni nò *Mowabi* kàʔa káà nē gàa ki 'puu *Mowabi* kùlo láʔala nē lè, láʔala náà ni 'puu Arinɔni lakoligo nē gè.

³⁷ A Balaki 'ki juu Balaami mé wè né jo: «Mi si sienne tun lé tɔliɔ sáaʔ pe- sa muɔ yeri ma pen náʔa lé ? Gáa sí nē muɔ sī fòli nè pen fáari mi tiʔe nī gèʔ ? Muɔ 'puu ne ki sòngí lé nè jo mī gbè jáa bè *kpuʔɔɔ* taa bè ken muɔ mé wī léʔ ?»

³⁸ A Balaami sí ki juu Balaki mé wè né jo: «Kányiʔe gī, mi tóni nè pen muɔ mé píra ɲáà nī wè. Gii sí gī baa gè, ma ki cén mī gbèri nyu mi nyùgo kúruɔ díeʔ ! A Kulocelie 'sienre díi nyóɔ mi nyuɔ nī gè, tire mi 'yeli bè juu.»

³⁹ A wi 'ké né Balaki ní wè, a pe séni nò Kirija Uzoti kàʔa nē gè. ⁴⁰ A Balaki 'niye né sinbaara kpúu nè sun, né kaara táà tórigo Balaami mé wè né kàfòlìlò ní bèle bàli pe 'puu né wi ní wè.

⁴¹ Ki kpìenduɔ sínbinime táanni bè, a Balaki 'pen nè pénì Balaami kóri wè nè ké né wi ní, nè séni tánʔa *Baal*[†] yasunyɔ tiekpaʔaliye nē yè. Baa pe yé puu ne Isirayeliye bùguro tieye láʔagele nyaʔa gèle.

†† *Eburu sienre nī dè náʔa gè, sienre dáà tii filigeʔ; kire ne sienre ti yiʔegenme mieni pii filige nè juuʔ. ‡ BAALI YASUNYɔ TIEKPAʔALIYE: Sienne páli nè tiʔe gáa sienre yiʔe dè nè jo: Bamɔti Baali. Bamɔti wè, ki bé gbè nyaa kàʔa gàa nī Isirayeli sienne pe yé wàli nè yéri gè bà pe 'puu ne waa Mowabi kùlo mé lè (wéli baa 21.19-20). Ki nyéni juu mieni kire kàʔa kire pe yé ken Wurubeni tùlugo wuulo mé bèle (wéli baa Yes 13.15-17). Bamɔti míʔe ki kori wire wī «tiekpaʔaliye», nyàa yi 'puu Baali sundiye. Baali wi 'puu yasungo gáa pe 'puu ne gbùʔɔɔ pe kulocelie wè, kire tiʔe gáa ténime nī bè Kanaa kùlo nī lè, fúɔ nè séni nò Sirii kùlo nē lè. Pe 'puu ne ki sòngí Baali wire wi 'puu kàsaʔa kàfòli wè, né ní cesiʔi né yaliire kàfòli wè.*

Balaami 'diba kpí?ile wè
Isirayeliyé mé bèle

23 A Balaami 'ki juu Balaki mé né jo: «Gbù?wɔrdiye yáà kólisiin † faan ná?a gè, ma sí nèpi?ele kólisiin caa, né sinbapenye kólisiin ní.»

² A Balaki 'ki kpí?ile gàa Balaami yé juu gè. A pe 'wúw nè nèpi?ele kólisiin né sinbapenye kólisiin kpúu yè nè ta?a gbù?wɔrdiye yi mieni nigbe nigbe nē yè.

³ A Balaami 'ki juu Balaki mé wè né jo: «Sa yéri muo kakuwɔr kaasuro ti?e táanni gè. Mi wè, m'bé si?ere cèri. Dù? Yewe bé pen bè pa mi kpàli. Sienre dáa wi bé juu m'mé dè, a ti yè kenme ó kenme nē, m'bé ti juu bè tié muo nē.» A wi 'ké nè sèni tán?a nyagurugo káa nē, gàa gī sèdali wu?u gè?.

⁴ A Kulocelié sí wii tié Balaami nē, a Balaami sí ki juu wi mé né jo: «Mi nyèni gbù?wɔrdiye kólisiin faan nè yérige, né sí nèpi?ele kólisiin né sinbapenye kólisiin kpúu yi mieni nigbe nigbe nē yè.»

⁵ A Yewe sí sienre nyógw dè Balaami nyuo nī gè, dàa wi 'yeli bè juu dè, né wi ye: «Koli mari waa Balaki kúruwu wè, ma sa ki juu wi mé.»

⁶ A Balaami 'koli nè ké Balaki kúruwu wè, né sèni wi nyaa yériwe wi kakuwɔr kaasuro ti?e nī gè, né Mowabi kùlo kàfɔlilɔ pe mieni ní bèle. ⁷ A Balaami 'fali nè séli ne wi kanyaamijuwulo †† nyu gèle né jo:

«Balaki, wire wi 'mi kóri nè pen nè kón

Arami kùlo ‡ mé lè;
?aan, Mowabi kùlofɔli

wi 'mi kóri nè kón
nyaguruyo mé yè
cengenyenifoligɔli
mé gè,

né jo m'báa dénge ta?a wè
Yakuba nē wè !

«Te báan ma pa dénge ta?a wè
Isirayeli sienne
nē bèle !»

⁸ ?é ! Meni sí m'bé jáa bè dénge
sienre juu dè bè ta?a
ɲàa nē Kulocelié sè dénge

sienre juu dè
nè ta?a dè? ?

Meni sí m'bé pe
cú?wɔwɔ wori juu dè
sienne bálì mé Yewe sè
cú?wɔwɔ wori juu dè? ?

⁹ Bè mi ya?a kàdenigba?ala

† KÓLISIIN: Ki yé puu tórib láà kire ti?e sienne mé bèle nàa ni 'puu ne sɔmigo né nyuo lè. †† KANYAAMIJUWULO: Nyasienkenige gáa gè, piyè puu ne Kulocelié sienjuuliele sienre tíí dè né kire ní? Balaami wi 'juugenne náà líe lè nè wi sienre juu dè. Wire tié si yé puu Kulocelié sienjuuwo?. ‡ ARAMI KÙLO: Mesopotamii kùlo mí?e káa ki 'puu mieni.

nyúwɔ nē yè,
né nyaguruyeliye naame gè,
mi ne pe wéli.

M'bele piyè sienfelige káa
gàa ki 'wàli nè ténì
kiiye gè.

Pe wè ne piye wéli numino
né siensenmine ní bèle?.

¹⁰ Njáa bé gbè Yakuba
sienni?eme tóri bè,
bè pe 'ni?e bè dàrimi?e
tíele † gè ?

Njáa bé gbè Isirayeliyé
tílaga siceriwu?u nyuo
tóri gè ?

Mi tíime ne caa bè kùu
bè siensinmine bálì
tíele bèle.

Ki 'yeli mi kúwgenme
pi- ba nyaa pe tíele.»

¹¹ A Balaki wi sí ki juu Balaami mé wè né jo: «Gáa ma kpín?ini mi nē mme gè ? Mi 'muo kóri nè pen ma pa dénge juu wè ma wáa mi leguulo nē bèle o, á mi 'n'è pèni ki nyaa muo ne diba kpín?ini wè pe mé !»

¹² A Balaami sí ki juu wi mé né jo: «Mi sè yeli lé bèri Yewe sienre tire yákuo nyu?, dàa wi 'le mi nyuo nī gè lé ?»

Balaami 'diba kpí?ile wè
taziinwu?u nē gè

¹³ A Balaki 'n'è wi ye: «Te báan we- ké ti?e káa kiiye nī cígini, ti?e gī nī muo bé sienne bálì nyaa bèle. Kire ti?e nī gè, muo bé sa pàli cèri yákuo nyaa; muo sí ga tíi pe mieni nyaa?. Baa muo bé dénge sienre juu dè bè ta?a pe nē kire ti?e nī gè.»

¹⁴ A Balaki 'n'è wi kóri nè ké kùlo ni wélifɔlilɔ ti?e † káa nī gàa gī Pisiga nyagurugo naame gè. A Balaki 'n'è gbù?wɔrdiye yáà kólisiin faan baa kire ti?e nī gè, né sí nèpi?ele kólisiin né sinbapenye kólisiin kpúu yè nè ta?a gbù?wɔrdiye yi mieni nigbe nigbe nē yè.

¹⁵ A Balaami 'ki juu Balaki mé wè né jo: «Te báan ma pa yéri kakuwɔr kaasuro ti?e gáa nī gè, dí mi sí ké bàa Yewe kpàli wè.»

¹⁶ A Yewe sèni Balaami kpàli wè, né sienre nyógw dè wi nyuo nī gè né jo: «Te waa Balaki kúruwu wè, ma sa ki juu wi mé dàa mi 'juu muo mé dè.»

¹⁷ A Balaami 'koli nè pen Balaki kúruwu wè nè pèni wi nyaa yériwe wi kakuwɔr kaasuro ti?e táanni gè né

†† DÀRIMI?E TÍELE: Kulocelié wi cé nyakungenge kpí?ile Birama mé né jo wi piile pe bé pa ni?e bè dàrimi?e tíele gè (wéli baa Sél 13.16).

‡ KÙLO NI WÉLIFɔLILɔ TI?E: Ki yé puu ti?e káa baa Abarimi nyaguruyo nī yè (wéli baa 27.12), pe nē cé tán?a nè yéri baa níe ne wéli ne mári tiye yi mieni nī, bè ki cén a ki yè pe leguulo piyè ne báan baa wè.

Mowabi kùlo kàfɔlilɔ ní bèle. A Balaki 'fali nè wi yúgo né jo: «Gáa Yewe wi 'juu ?»
¹⁸ A Balaami n'è kòli nè wi kanyaamiju?ulo nyu gèle né jo:

«Yè, Balaki, mari lúru !
 Zipori jaa, -muo ngbú?ulo
 múgu gèle cèngɛ !

¹⁹ Kuloceliɛ wi wè sien,
 bèri finenɛ?.

Wi míeni sí wè lewiwe
 bè weli tíle?, bàga jo:
 «A mi cé cén !»

Wi nê kaala juu lé ka laa
 wi nê ni kpí?ile? ?

Wi 'sienɛ juu lé dàa wii kénì
 fori dè? ?

²⁰ Ki n'ge mi nyéni
 wi diba sienɛ taa dè
 bè juu yeli mé.

Wi nyéni diba ta?à wè;
 mi sí gbè wi lá?à?.

²¹ Cú?ɔmɔ wè nè báan baa?,
 bàa pi bé Yakuba taa wè.

Fuunmɔ wè nè nya?à?,
 bàa pi báan Isirayeli
 sienne kúru gu bèle? †.

Yewe pe Kuloceliɛ wè,
 wii né pe ní;
 pe 'wi nyíenɛ nè kòn
 pe Kùlofɔli.

²² Kuloceliɛ wire tíime wi nyéni
 pe yige Ezipiti kùlo
 nī lè.

Pe ɲɔri tii bè nyà?anus tíleɛ.

²³ Né ki cén déngɛ wè
 Yakuba nē?.

Kanyaajuulo sipiile míeni
 wè Isirayeli nē wè? ††.

Píra ɲàà nī wè, gàa ki bé gbè
 juu Yakuba wu?u gè
 né Isirayeli wu?u gè:

«Ye- ki wéli
 gàa Kuloceliɛ 'kpí?ile gè !»

²⁴ Ki n'ge kùlo nàà sienne
 piyè bè jàricuɔ tíleɛ,
 wi nê yè nè yéri;
 piyè nè yègí bè jàri ‡ tíleɛ,

† Sienne páli nê ti?e gáa sienɛ yi?e dè nè jo: Balaami sí kolimɔ nyaa Yakuba nī wè?, wi míeni sí kapiile nyaa Isirayeli sienne nī bèle?.
 †† Sienne páli nê ti?e gáa sienɛ yi?e dè nè jo: di?e wè Yakuba sienne nī bèle?; né míeni yasunzunminɔ wè Isirayeli wuulo nī bèle?. ‡ JÀRI: Yakuba wi yé diba sienɛ juu dè nè ta?à wi jaa Zuda nē wè né jo wii bè jàri tíleɛ (wéli baa Séli 49.9).

wi nê síne ka laa
 wi nê wi kaara káa dè?,
 ka laa wi nê wi kaaliɛ
 sisen gbuo gè?.»

²⁵ A Balaki wi sí Balaami yè wè: «A muo sí jaa bè déngɛ juu wè bè wáa?, ma fàga ní de diba kpín?ini wè pe mé cígini? !»

²⁶ A Balaami 'siennugoro ken dè né jo: «Mi sí yé ki juu muo mé lé né jo: «Gàa Yewe bé jo mi- kpí?ile gè, kire m'bé juu lé ?» »

Balaami 'diba kpí?ile wè tadaanriwu?u nē gè

²⁷ A Balaki 'ki juu Balaami mé né jo: «Te báan, mi nè muo fien wī, m'bé ké né muo ní ti?e káa kiiye nī; dù?ɔ baa kire ti?e nī gè Kuloceliɛ bé yéri ki nē muo déngɛ sienɛ juu dè ma wáa sienne báli nē bèle.»

²⁸ A Balaki wi n'è Balaami kóri wè nè ké Peyori nyagurugo naame gè. Kire ti?e nī gè sien cí gbè waama kùlo ni míeni wéli bè nyaa.

²⁹ A Balaami wi n'è ki juu Balaki mé wè né jo: «-Gbù?ɔɔdiɛye yáa kólisiin faan m'mé ná?à gè, bè nyii tíleɛ yè, ma nèpi?e kólisiin né sɪnbapenyɛ kólisiin kpúu yè.»

³⁰ A Balaki 'ki kpí?ile gàa Balaami yé juu gè. A wi 'ti kòn kakuɔɔ kaasu?uro, né nèpi?e kólisiin né sɪnbapenyɛ kólisiin kpúu yè nè ta?à gbù?ɔɔdiɛye yi míeni nigbe nigbe nē.

24 Bà Balaami 'ki nyaa ki cé Yewe déni bè diba ta?à wè Isirayeli sienne nē bèle, wii n'è kòli baa cígini, bàa kele nyaa bè juu kenme bì nē wi yé dàli nè ki kpín?ini gè?. A wi sí yi?e nè yi?e wáa gè waama kùlo kòli mé gè. ² A Balaami 'yi?e yègɛ gè, a wi 'Isirayeli sienne nyaa bèle a pe 'bùguro kpúɔn dè gbu?ulo gbu?ulo, nè yeli né pe saaya tùluyo ní yè. A Kuloceliɛ Pile ni 'fali nè tigi wi nē. ³ A Balaami 'fali nè séli nè wi kanyaamiju?ulo nyu gèle né jo:

«Balaami sienɛ ti n'dɛ, Beyori
 jaa wè,
 wire sienɛ dī,
 ɲàa wī nàgalirige gè,
 ɲàa wi nya?à cèngɛ wè.

⁴ Wire wi nyéni
 Kuloceliɛ sienɛ lúru dè,
 níe ki nya?à gàa ɲɔri Ti Mieni Kuloceliɛ wè,
 wi 'tíe wi nē gè.
 Wi nê tuu dàala nē lè nyapigele
 ní gèle múgugolo:

⁵ ?é ! Yeli bùguro tii cènre díe?, Yakuba jaala,
 né yeli súɔndiɛye ní yè,
 ?é Isirayeli sienne !

⁶ Yeli 'yéligé nè
 màʔa majo kápaliyé yī,
 bè naaguɔɔ tíele bàli pe 'fáli
 lakoligo táanni gè,
 bè *alovesi* tiire tíele
 dàa dī natukɔli ní wè,
 á Yewe 'ti córi dè,
 bè *sediri* tiikpaʔaliyé
 tíele nyàa yī córiyɔ
 luʔɔdaanni gè.
⁷ Luʔɔ nɛ fúu nɛ yigi
 pe lakuudiéyɛ nī yè,
 pe yatanʔara ti mìeni bé fuɔn
 bè tìn.

Pe kùlofɔli wi 'kpúʔɔ nè tóri
 kùlofɔli Agagi † nē wè,
 wi kùlofɔligɔ ki bé bari
 kpóri de waa
 bè puu né fànʔa ní.

⁸ Kulocelié wi 'pe yige
Ezipiti kùlo nī lè;
 wi sí yē ɲɔri ní pe mé
 bè nyàʔanuɔ nyegele tíele.
 Pe béri sienne káa bèle, bàli
 bīele pe leguulo bèle,
 béri pe kácere kabari dè,
 béri pe súbulo de fúrugɔ
 né ɲaaya ní yè.
⁹ Isirayeli kùlo sienne
 pe 'sínɛ bè jàri tíele,
 pe nyéni sínɛ majo jàricuɔ wī.
 ɲáa wi bé fɔli bè pe yègɛ ?

A ɲii nɛ diba kpínʔini wè ††
 pe mé,
 kire sien wi
 bé Kulocelié diba
 taa wè.
 A ɲii sí nɛ déngɛ nyu wè
 nɛ tari pe nē wè,
 kire sien míeni wi
 bé Kulocelié déngɛ
 taa wè.»

Balaami wi 'Isirayeliyé mbànʔa kele juu gèle

¹⁰ A *Balaki* fungo ki 'yè kpuʔɔ *Balaami* kúrugɔ wè, a
 wi 'kadaʔala píe gèle, nè ki juu Balaami mé né jo: «Mi cé
 muɔ yeri né jo muɔ pa déngɛ sienne juu ma taʔa mi
 leguulo nē bèle wī. Ki sí n'gɛ, muɔ péni kò nɛ diba

† Wéli baa Sam1 15.7-9. †† Wéli baa Sél 12.3.

kpínʔini wè pe mé fúɔ nè taa tɔliyɔ taanri ! ¹¹ Kire nē,
 píra ɲáà nī wè, te fé mari waa muɔ tiʔɛ mé gè ! Mi yé jo
 m'bé *kpuʔɔ* ken muɔ mé; *Yewe* sí nyéni cíi nè jo muɔ
 fāga ti taaʔ !»

¹² A Balaami sí ki juu Balaki mé né jo: «Mi sì yé ki fllige
 nè juu léʔ, muɔ tundunminɔ mé bèle, bàli muɔ yé tun
 m'mé bèle né jo: ¹³ «A Balaki cénì wi saʔa nyi gè tie né
 wali ní wè, nè ken m'mé wè, miì gbè jáa yafien juuʔ gaa
 ki bé Yewe sienne cíi dèʔ, bè yakaa kpíʔile gaa ki bé puu
 kacèngɛ kire ga laa kapiʔi gèʔ. M'bé ki juu yákuɔ wī gaa
 Yewe bé juu m'mé gè ? ¹⁴ Píra ɲáà nī wè, m'bé koli bè
 ké mi sienne kúrugɔ bèle. Muɔ wè, ma sí de báan; m'bé
 pa juu né muɔ ní gaa sienne bàli pe bé pa kpíʔile muɔ
 sienne nē bèle, cɛnyɛ nyàa yi 'báan yè.»

¹⁵ A Balaami 'fali nè séli nɛ wi kanyaamijuʔulo nyu
 gèle né jo:

«Balaami sienne ti n'dɛ,
 Beyɔri jaa wè,
 wi sienne dī,
 ɲàa wī nàgalirige gè,
 ɲàa wi nyaʔa cèngɛ wè.

¹⁶ Wire wi nē Kulocelié sienne
 lúʔu dè,

níé Kulocelié ɲáà wī *Duniya wi Mìeni Nyùgɔ nē gè*
 wi kacénne cén lè,
 níe ki nyaʔa gaa *ɲɔri Ti Mìeni Kulocelié*
 wi 'tìe wi nē wè.
 Wi nē tuu dàala nē lè
 nyapigele ní gèle
 múgugolo:

¹⁷ Mi nɛ ki nyaʔa,
 píra ɲáà nī bèʔ.
 Mi 'ki fllige nè nyaa,
 ki sí wè túɔnʔ.
 ɲɔnɔ † láà bé yiri
Yakuba narige nī gè,
 kùlofɔli kàgbiile láà bé yiri
Isirayeliyé nī bèle.
 Kùlofɔli ɲáà wi béri
Mowabiyé nyùyɔ
 muʔɔyè,
 bé sí de Seti siime kpúɔn bè
 de cáanri.

¹⁸ Wi bé *Edɔmi* kùlo suɔ lè;
 Seyiiri †† kùlo náà nī
 wi leguulo woli lè,
 lire míeni bé kò pe kiyɛ nī yè.
 Isirayeli sienne

† ɲɔnɔ: Kire lèle sienne mé bèle, ɲɔnɔ ni 'puu fie nɛ kùlofɔli tíí wè
 (wéli baa Tie 22.16). Ni nyéni kùlofɔli Dawuda tie wè, né míeni Zezi ní
 wè. Kíi nɛ nyu míeni Zezi sii wuʔu nē gè, lèlɛ líi nī kacénmine pe 'ɲɔnɔ
 nyaa lè (wéli baa Mat 2.2-10 †† *Edɔmi* kùlo wuulo bèle, pe yé puu
 Ezawu piile, né séni ténì Seyiiri nyaguruyo nē yè (wéli baa Fàn 33.2).

peli bé puu de nàguɔɔ kele
kpínʔini gèle de waa.
19 Nàa wi bé yiri Yakuba nī wè
wire wi bé puu
kàɔligo nē gè.
Bàli pe bé fē yiri kàaya nī yè,
wi bé peli kpúu.»

**Balaami 'kùlogolo káli sienne
wori juu dè**

20 A Balaami 'wéli *Amaleki* kùlo kòli mé gè, a wi n'ne
wi kanyaamiju?ulo nyu gèle né jo:

«Amaleki kùlo † ni yé puu
kùlogolo ke mièni
nyùgo nē,
nè ki yaʔa cenyè nyàà sí
yi báan yè,
ni bé cúʔo wī.»

21 A Balaami n'ne Kenii sienne wéli bèle, a wi n'ne wi
kanyaamiju?ulo nyu gèle né jo:

«Muo ne ki sòngí nè jo duʔo
muo kòridiʔe
kī baa súuri wī,
bè sínjasiere tíele dàa dī
nyagurupaʔaga
nē gè.

22 Nè ki yaʔa
cenyè nyàà yi báan yè,
pe bé Kenii sienne sórigo bèle
a Asuriyé bèle ††
pe kénì muo cò nè ké
bè kasuulebile tíele bèle.»

23 A Balaami n'ne wi kanyaamiju?ulo juu gèle ki tazèn-
ne nē lè né jo:

«ʔé ! Nàa wi bága kò sii nē
a Kulocelié kénì yè wè ?

24 Kóriyo bága yè Kitimi kùlo ‡
gògoyo nē yè,
pe bé pa Asuriyé còri bèle,

† *Amalekiyé, peli yé puu yajuunaʔana; pe 'puu ténine Kanaa kùlo liʔele nī lè, kàliige kòli mé (wéli baa Sél 14.7; Yir 17.8-16; Tór 13.29). Peli pe 'puu sienpelile bèle nè yiri nè tuu Isirayeli sienne nē bèle. A kùloɔli Sawuli né Dawuda péni fùrɔɔ taa né pe ní (wéli baa Sam1 15.32-33). †† Asuri sienne bèle, ki bé gbè nyaa Asuri kùlo wuulo bíele pe 'kón Mesopotamii kùlo liʔele nī lè, kàmege kòli mé gè (wéli baa Sél 10.11). Peli bíele pe péni Keniiyé cò bèle nè pe kàaya sórigo yè. Ki bé gbè nyaa mièni Asuriyé bèle, Birayima piile páli pe yé puu (wéli baa Sél 25.3). ‡ Kitimi kùlo ni 'puu Cengeniyiini me kuʔjii luʔo sunʔɔɔ nī bè. Légele káli nī pe 'puu ne tieye yàà yeri mièni Kiti- mi, yire nyàà yi 'puu Azii kùlo gògoyo nyu nē yè nyàà yi 'puu Cengeniyiini me kuʔjii táanni wè (wéli baa Sél 10.4).*

né mièni Eberiyé ní bèle;
Eberiyé †† peli mièni bé cúʔo
bè yige baa.»

25 A Balaami 'fali nè yè nè koli ne waa wi tiʔe nī gè, a
Balaki wire mièni 'yè nè wi koligo líe gè.

**Isirayeliyé pe 'Baali
sun wè**

25 Bà *Isirayeli* sienne pe 'puu baa ténine Sitimi tiʔe
nī gè, a nàguɔɔ pe 'kanuʔɔɔ kpíʔile níe *Mowabi*
célile caa bèle †. 2 A cèlile bálì pe 'kò ne pe yeri peri pe
yasunro sungu dè. A Isirayeli sienne pe 'kò ne pe ya-
sunro suro líi dè, a pe 'tuu nè cúbulo yasanro ti yiʔe mé
gè níe ti tobilo. 3 A Isirayeli sienne pe 'ké nè sèni *Baali*
Peyɔr††† sun wè, a Yewe fungo ki 'sómigo nè yè pe
kúruɔu kpuʔo.

4 A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: «Nàguɔɔ cò bèle, bàli
pe 'sienne yiʔe kíni gè kapiile náà nī lè. Ma pe súbulo
ma nɔrigi tiye nē yè, cenge nē gè, Yewe yiʔe mé gè, kire
ga buu Yewe funyerige ki 'tigi Isirayeli sienne kúruɔu
bèle.»

5 A Misa 'ki juu Isirayeli kàyuʔujuufɔlib ††† mé bèle né
jo: «Ye mièni nigbe nigbe bèle, ye- yè ye sienne bálì cò
bèle ye pe kpúu, bàli pe sèni Baali *Peyɔri* sun wè.»

6 Bè pe 'yaʔa tire nē dè, a Isirayeli nàguɔ wáà 'fali nè
pèni tóri pe táanni né *Madiyanyé cuo wáà* ní, wi si-
inyenine sunʔɔɔ nī bè, né Misa wire tíime nyaame nē
né Isirayeli tògo sienne pe mièni nyaame nē, bàli pe
'puu yérile ne nyeni bèle *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* wiile nē lè.

7 Fineyasi wè, *Eleyazari* jaa wè, *kacuwɔriwɔ Arawɔn* ní
wi tuuliʔe gè, a wire 'pe nyaa, a wi 'fali nè yè Isirayeli tò-
go sienne pe mièni sunʔɔɔ nī bè, nè sèni tàbe líe wè
nè cò wi kòli nī gè, 8 né taʔa Isirayeli nàguɔ nē wè nè
sèni jíin wi fèni saʔa laame nī bè. Kire tiʔe nī gè, a wi 'pe
mièni siin sùu bèle nè fùru, a tàbe wi 'nàguɔ kàduʔu
fùru gè nè jíin celiwe wi liye nī yè. Bà wuʔɔɔbuʔo ki yé
tuu Isirayeli sienne nē bèle, a ki 'yéri. 9 Kire né ki mièni
sienne bálì nyuɔ ki yé kuu wuʔɔɔbuʔo nī gè, a ki 'nyaa
sienne siramuʔɔɔ kòlini (24 000) 5.

10 A Yewe sí ki juu *Misa* mé né jo: 11 «Fineyasi wè,
Eleyazari jaa wè, *kacuwɔriwɔ Arawɔn* ní wi tuuliʔe gè,

†† *Eberi wi yé puu Birayima tuuliʔe káà (wéli baa Kaj1 1.25-27), né ní sienfeliye yáà tuuliʔe mièni nyàa yii puu Isirayeliyé bèle? (wéli baa Sél 10.25). †† Sitimi kàʔa ki 'puu Zuruden cáʔa cengeniyenifoligɔli mé gè, Zeriko kàʔa táanni gè. Mowabi sienne bèle, piyè yé líli kire tiʔe nē gèʔ. Kire kenme nē pe 'puu ne caa bè Isirayeli sienne cúʔo bèle bè yige baa. A pe 'wúw né Madiyanyé sienne ní bèle bè ki kpíʔile (wéli baa 22.4). Nè yeli né 31.8,16 (wéli baa mièni Tie 2.14), Balaami wire wi cé juu nè tie sienne bálì nē bèle né jó pe- pe cèlile tíʔe bèle pe pengele pari Isirayeli sienne nē bèle, pe béri pe kóri de waa Baali yasungo tiʔe nī gè peri cecaara kpínʔini bèri síné né pe ní baa ki sundiʔe nī gè. Ya- sungo gáà mièni gè, pe 'puu ne ki sungu níe sòngí kī ne yalliire nyuʔo dè níe piile kanʔa. ††† BAALI: Wéli baa 22.41. BAALI PEYɔRI: Wéli baa Fàn 4.3; Oze 9.10; Nún 106.28. ††† KÀYUʔUJUUFɔLIB: Misa cé pe téngé nè yeli né dàa Zeturo wi yé juu wi mé dè (wéli baa Yir 18.19-26). 5 Wéli baa Kor1 10.8.*

wire nyéni mi fungo nyígi gè Isirayeli sienne kúru gu bèle, kaya?a gáa ki 'puu wi nī mi kòli mé gè. A kire 'ki ya?a mi sì Isirayeli sienne pe mīeni kpúu?, bà pe kpúu láa ki 'puu mi nē gè, bà mi yé pe nyaa a pe 'yielere dáa kpí?ile dè mi nē mme gè.

¹² «Kire kenme nē, ma ki juu wi mé ma wi ye, m'bé yanyige *nyakungenge*[†] kpí?ile né wi ní, ¹³ gáa ki bé puu wire né wi siime ní bè pe wu?u gè. Kire nyakungenge gáa kire bé puu *kacurrib* baara ti bé puu peli wori lèlè ó lèlè. Né ki cén wire nyéni wi kaya?a tie gè wi Kuloceli kòli mé gè. Kaala náa wi 'kpí?ile lè, wi nyéni kàsulugos baara kúu dè Isirayeli sienne mé bèle.»

¹⁴ Isirayeliyè nàguo njáa wi cé Madiyanyé cuo kóri wè nè nyógw sa?a nī gè á pe 'wi kpúu wè, pe 'puu ne wi mí?e yeri gè Zimiri. Wi yé puu Salu jaa, wire njáa wi 'puu tuufóli kpáa káa káfóli, Simeyo sa?a tùlugo nī gè.

¹⁵ Madiyanyé cuo njáa pe yé kpúu wè, pe 'puu ne wi mí?e yeri gè Kozibi. Wi yé puu Zuri póri. Zuri wire 'puu wi tuuli?e káa kpáafóli, né Madiyan sa?a tùlugo káa káfóli.

¹⁶ A Yewe sí ki juu Misa mé né jo: ¹⁷ «Ye- sa tuu Madiyanyé nē bèle ye pe kpúu, ¹⁸ né ki cén pe nyéni tuu yeli nē sijnilige nē, Peycri kele nē gèle; Kozibi sí pe yé líe, pe káfóli wáa póri wè, celiwe njáa yeli yé kpúu wè, wu?wgbu?w lèlè nī lè, wu?wgbu?w gáa ki yé puu Baali Peycri kele wu?u gè.»

KASENGELE GELE SENI PE JIIN KANAA KULO NI LE

(26.1–36.13)

Tórib siinwoli lè né kele cuonrigenme bè

(26.1–30.17)

Yewe 'jo pe- ní sienne tóri bèle pe fùgu

26 Kire wu?wgbu?w lèlè kàdu?ume gè, a Yewe 'ki juu Misa né Eleyazari mé, *kacurriwawarawon* jaa wè, né jo: ² «Ma nàguo pe mīeni tóri bàli bīele *Isirayeli* tògo nī gè, nè yeli né pe tuufóli kpáaya ní yè, nàguo ó nàguo njáa wī yi?ele togo taa né njáa wi 'kàa ta?a wè, bàli bīele pe bé gbè ké kapienne mé lè †.»

† YANYIGE NYAKUNGENGE: Kī nē nyu *kacurrib* yieginine wu?u nē gè (wéli baa 25.13). *Nyakungenge nyasienre dáa ti 'juu mīeni baa Mal 2 ti?e nī, nè kacurrib sōmi bèle pe baara kúugenme nē bè.* †† Tórib péli lè, lire 'kpí?ile yi?ele togo né kprigw né kataanri yé tóri á pe né nàa kpí?ile lè (wéli baa Tór 1–3).

³ Bè pe 'ya?a baa kire ti?e nī gè, *Mowabi* waama kùlo kpàanjali nē wè *Zuruden* cá?a táanni gè, Zeriko kà?a yi?e mé gè, a Misa né kacurriwaw Eleyazari pe 'ki juu Isirayeli sienne mé bèle né jo: ⁴ «Weli bé nàguo pe mīeni tóri, nàguo ó nàguo njáa wi 'yi?ele togo taa né njáa wi 'kàa ta?a wè, majo bè Yewe yé ki juu nè gbènge Misa mé wè né Isirayeliyè ní bèle bàli pe 'yiri *Ezipiti* kùlo nī lè.»

⁵ A pe 'ki séli Wurubeni sa?a tùlugo nē gè, bè wire 'puu Isirayeli jaapeliwe wè. Ki nariye yire yī nyàa yè: Anókiyé narige kire yé yiri wi jaa Anóki nī wè, Paluyé narige kire yé yiri wi jaa Palu nī wè, ⁶ Ezuronyé narige kire yé yiri wi jaa Ezurón nī wè, a Karimiyé narige kire 'yiri wi jaa Karimii nī wè ‡. ⁷ Bàli bīele Wurubenyé pe nariye, a peli 'nyaa nàguo siramu?wog kie né sirakie né kataanri né tekólini né kprigw (43 730).

⁸ Palu jaa wi 'puu Eliyabi. ⁹ Eliyabi jaala peli pe 'puu bàli bèle: Nemuweli, né Datan, né Abirami. Kire Datan njáa wè né Abirami ní wè, peli pe yé puu Isirayeli tògo yieginine páli bàli pe 'cī Misa né Arawon nē wè, né piye fàri Kore gboli nē lè lèlè lī nī pe 'cī Yewe nē wè †. ¹⁰ Á dàala ni 'fali nè nyuo múgu gè nè sienne bálí júu bèle, peli né Kore ní wè, cenge gī wi gboli ni mīeni 'kúu a kàsun ki 'yiri né pe nàguo sórigo bèle, sienne sirakeli né togosiin né kprigw (250). Kire sienne bálí pe yé puu fie bè ki tie siensenmine nē bèle. ¹¹ Nè sí ki ya?a Kore jaala bèle, peli sí yé kúu?

¹² Simeyo sa?a tùlugo ki nariye yire yī nyàa yè: Nemuweliyè narige kire yé yiri wi jaa Nemuweli nī wè, Yameyé narige kire yé yiri wi jaa Yame nī wè, Yakenyè narige kire yé yiri wi jaa Yaken nī wè, ¹³ Zerayé narige kire yé yiri wi jaa Zera nī wè, a Sawuliyé narige kire 'yiri wi jaa Sawuli nī wè. ¹⁴ Bàli bīele Simeyoyé pe nariye, a peli 'nyaa nàguo siramu?wog kogunw, sirakie né nigbe (22 200).

¹⁵ Gadi sa?a tùlugo ki nariye yire yī nyàa yè: Sefonyé narige kire yé yiri wi jaa Sefon nī wè, Agiiyé narige kire yé yiri wi jaa Agii nī wè, Suniiyé narige kire yé yiri wi jaa Sunii nī wè, ¹⁶ Woziniyé narige kire yé yiri wi jaa Wozinii nī wè, Eriiyé narige kire yé yiri wi jaa Erii nī wè, ¹⁷ Arodiyé narige kire yé yiri wi jaa Arodi nī wè, a Areyeliyé narige kire 'yiri wi jaa Areyeli nī wè. ¹⁸ Bàli pe yé yiri Gadiyé pe nariye nī yè, a peli 'nyaa nàguo siramu?wog kie né sirasiin dabataan (40 500).

¹⁹ Zuda wi jaala páli 'puu Eri né Wona. Nè ki ya?a Eri né Wona pe yé kúu *Kanaa* kùlo nī lè. ²⁰ Zuda sa?a tùlugo ki narigboliyo yire yī nyàa yè: Selayé narige kire yé yiri wi jaa Sela nī wè, Pereziiyé narige kire yé yiri wi jaa Perezi nī wè, a Zerayé narige kire yé yiri wi jaa Zera nī wè. ²¹ Perezi wi narijiye yire yī nyàa yè: Ezuronyé nariji?e kire yé yiri wi jaa Ezurón nī wè, a Amuliyé nariji?e kire 'yiri wi jaa Amuli nī wè. ²² Bàli bīele Zudayé pe

‡ Wéli baa Sél 46.9. †† Wéli baa nyúgo 16.

nariye, a peli 'nyaa nàguɔɔ siramuɔɔɔ kie né kaceri né sirasiin dabataan (76 500).

²³ Izakari saʔa tұлugo ki nariye yire yī nyàa yè: Tolayé narige kire yé yiri wi jaa Tola nī wè, Puwayé narige kire yé yiri wi jaa Puwa nī wè, ²⁴ Yasubiyé narige kire yé yiri wi jaa Yasubi nī wè, a Simurɔyé narige kire 'yiri wi jaa Simurɔ nī wè. ²⁵ Bàli bīele Izakariyé pe nariye yè, a peli 'nyaa nàguɔɔ siramuɔɔɔ kie né kɔlini sirakeli dabataan (64 300).

²⁶ Zaboln saʔa tұлugo ki nariye yire yī nyàa yè: Serediyé narige kire yé yiri wi jaa Seredi nī wè, Elbnyé narige kire yé yiri wi jaa Elbn nī wè, a Yaleyeliyé narige kire 'yiri wi jaa Yaleyeli nī wè. ²⁷ Bàli bīele Zabolnyé pe nariye yè, a peli 'nyaa nàguɔɔ siramuɔɔɔ kie né kɔgunɔ né sirasiin dabataan (60 500).

²⁸ Manase né Efirayimi pe 'puu Yusufu jaala. Pe saaya tұлuyo nariye yire yi 'puu nyàa yè:

²⁹ Manase wi nariye yire yī nyàa yè: Makiiriyé narige kire yé yiri wi jaa Makiiri nī wè. Makiiri wi 'Galaadi sii, a Galaadiyé narige kire 'yiri wi jaa Galaadi nī wè.

³⁰ Galaadiyé narijiye yire yī nyàa yè: Yezeryé narijiye kire yé yiri wi jaa Yezeri nī wè, Elekiyé narijiye kire yé yiri wi jaa Eleki nī wè, ³¹ Asiriyeliyé narijiye kire yé yiri wi jaa Asiriyeli nī wè, Sekemiyé narijiye kire yé yiri wi jaa Sekemi nī wè, ³² Semidayé narijiye kire yé yiri wi jaa Semida nī wè, a Eferiyé narijiye kire 'yiri wi jaa Eferi nī wè. ³³ Selofiyadi, Eferi jaa wè, jaafɔlilɔ sɔ puu wire mé?; pɔrifɔlilɔ yákuɔ pe 'puu wi mé. Wi pɔrilo peli pe 'puu bàli bèle: Mala, né Nɔwa, né Wogila, né Milika, né Tirisa †. ³⁴ Bàli bīele Manaseyé pe nariye, a peli 'nyaa nàguɔɔ siramuɔɔɔ kie né taanri né sirataanri dabataan (52 700).

³⁵ Efirayimi wi nariye yire yī nyàa yè: Sutelayé narige kire yé yiri wi jaa Sutela nī wè, Bekeriyé narige kire yé yiri wi jaa Bekeri nī wè, a Tayanyé narige kire 'yiri wi jaa Tayan nī wè. ³⁶ Sutela wi narijiye kire gī gàa gè: Eranyé narijiye kire yé yiri wi jaa Eran nī wè. ³⁷ Bàli bīele Efirayimiyé pe nariye, a peli 'nyaa nàguɔɔ siramuɔɔɔ kataanri né sirasiin dabataan (32 500). Bàli bīele Yusufu jaala bèle, pe nariye nī yè.

³⁸ Benzame saʔa tұлugo ki nariye yire yī nyàa yè: Belayé narige kire yé yiri wi jaa Bela nī wè, Asibeliyé narige kire yé yiri wi jaa Asibeli nī wè, Akiramiyé narige kire yé yiri wi jaa Akirami nī wè, ³⁹ Sufamiyé narige kire yé yiri wi jaa Sufami nī wè, a Ufamiyé narige kire 'yiri wi jaa Ufami nī wè. ⁴⁰ Belayé pe narijiye yire yī nyàa yè: Aridiyé narijiye kire yé yiri wi jaa Aridi nī wè, a Naamaniyé narijiye kire 'yiri wi jaa Naamani nī wè. ⁴¹ Bàli bīele Benzameyé pe nariye, a peli 'nyaa nàguɔɔ siramuɔɔɔ kie né nigbe né sirakaanri (45 600).

⁴² Dan saʔa tұлugo ki nariye yire yī nyàa yè: Suyamiyé narige kire yé yiri wi jaa Suyami nī wè. Dan narige wuu-

lo peli bīele bàli bèle pe yé tóri nè yige pe tuu tұлugo nī gè. ⁴³ Bàli bīele Suyamiyé pe narijiye yè, a peli 'nyaa nàguɔɔ siramuɔɔɔ kie né kɔlini né sirasiin (64 400).

⁴⁴ Azeri saʔa tұлugo ki nariye yire yī nyàa yè: Yiminayé narige kire yé yiri wi jaa Yimina nī wè, Yisiwiyé narige kire yé yiri wi jaa Yisiwii nī wè, a Beriyayé narige kire 'yiri wi jaa Beriya nī wè. ⁴⁵ Beriya wi narijiye yire yī nyàa yè: Eberiyé narijiye kire yé yiri wi jaa Eberi nī wè, a Malikiyeliyé narijiye kire 'yiri wi jaa Malikiyeli nī wè. ⁴⁶ Azeri wi pɔri wi 'puu Sera. ⁴⁷ Bàli bīele Azeri pe nariye yè, a peli 'nyaa nàguɔɔ siramuɔɔɔ kie né taanri né sirakɔlisiin (53 400).

⁴⁸ Nafitali saʔa tұлugo ki nariye yire yī nyàa yè: Yaseyeliyé narige kire yé yiri wi jaa Yaseyeli nī wè, Guniyé narige kire yé yiri wi jaa Gunii nī wè, ⁴⁹ Yeseriyé narige kire yé yiri wi jaa Yeseri nī wè, a Silemiyé narige kire 'yiri wi jaa Silemi nī wè. ⁵⁰ Bàli bīele Nafitali pe nariye, a peli 'nyaa nàguɔɔ siramuɔɔɔ kie né nigbe né sirakɔlisiin (45 400).

⁵¹ A Isirayeli nàguɔɔ bálɔ pe miɛni biɛ wi 'nyaa sienne siramuɔɔɔ tekɔlisiin né kpɔrigɔ né sirakaanri né sienne tekɔlini né kpɔrigɔ (601 730).

⁵² A Yewe sí ki juu Misa mé né jo †: ⁵³ «Kùlo ni bé tɔla bè ken pe mé, bè puu pe kɔrigɔ liele, nè yeli né sienne nyuɔ gàa ní yeli 'sebe gè. ⁵⁴ A saaya tұлuyo nyī 'ni?e nè tóri yè, muɔ bé yire liele ken lè ni- puu kpuɔɔ. A saaya tұлuyo nyī yè cèri yè, muɔ bé yire liele ken lè ni- puu cíele. Muɔ bé saʔa tұлugo ó saʔa tұлugo ken bè yeli né pe ni?egenme ní bè. ⁵⁵ Kùlo ni bé liele bè yeli né bigele wáagenme ní bè; pe bé pe ténidiye taa yè kɔrigɔ bè yeli né pe saaya tұлuyo míeye ní yè. ⁵⁶ Bigele keli ke bé kùlo ni lielegenme tie bè, a bili ni?e bèle nè tóri bili nè pe cèri bèle.»

⁵⁷ Levii saʔa tұлugo ki yé tóri nè yeli né pe narigboliyo kenme ní bè: Gerisɔnyé narige kire yé yiri wi jaa Gerisɔn nī, Keyatiyé narige kire yé yiri wi jaa Keyati nī, a Merariyé narige kire 'yiri wi jaa Merarii nī. ⁵⁸ Leviiyé narijiye nyàa yire yi yé yiri pe ni: Libiniyé, né Eburɔnyé, né Makiliyé, né Musiyiyé, né Koreyé.

Keyati wire wi 'puu Amirami † tuu wè. ⁵⁹ Yokebedi wi 'puu Amirami cuɔ wè; wire yé puu Levii pɔri wè ɔ̀aa wi 'sii Ezipiti kùlo nī lè. A wi 'Arawɔn, né Misa, né pe juɔ Miriyami sii Amirami mé. ⁶⁰ Arawɔn wi jaala peli bīele bàli bèle: Nadabi, né Abiyu, né Eleyazari, né Itamari †. ⁶¹ Nè ki yaʔa Nadabi né Abiyu ní wè, peli cé kùu lèle líi nī pe cé pen Yewe yi?e mé gè né kàsun káa kiiye ní gàa nè wi cé fɔli gè? †.

⁶² Leviiyé nàguɔɔ né nàgabigele gèle pe miɛni, bàli pe cé lie nè yege nigbe taa gè né kàdu?u gè, peli yé puu sienne siramuɔɔɔ kogunɔ né sirakie né kogunɔ (23 000). Nè ki yaʔa piyé cé Leviiyé tóri bèle nè le baa

† Wéli baa 27.1; 36.11; Yes 17.3.

†† Koliyo 52-56 ti?e nī gè, wéli baa 33.54; 34.13; Yes 14.1-2.

‡ Wéli baa Yir 6.17-19,24. †† Wéli baa Yir 6.23; Tór 3.2. †† Wéli baa Lev 10.1-7; Tór 3.4.

Isirayeli sienne nī bèle?, né ki cén piyè cé yeli bè dàala taa korigo kùlo nī lè? bili sunʔɔmɔ nī bè?.

⁶³ Bàli bīele Isirayeli sienne bèle bàli Misa né kacuɔnriwɔ Eleyazari yé tóri baa Mowabi waama kùlo kpàanjali nē wè, cengenyenifoligɔli mé gè Zuruden cáʔa táanni gè, Zeriko kàʔa yiʔe mé gè. ⁶⁴ Isirayeli sienne bàli Misa né kacuɔnriwɔ Arawɔn yé tóri bèle nè pe yaʔa baa *Sinayii waama kùlo* nī lè, pe mīeni yé kùu; wàa nigbe sì yé kò pe nī? †. ⁶⁵ Né ki cén, peli kenme nē Yewe yé ki juu né jo: «Pe mīeni bé kùu náʔa waama kùlo nī lè.» Pe wàa nigbe sì yé kò pe nī? fúɔ Kalebi, Yefune jaa wè, né *Yesuwe*, Nuni jaa wè ††.

**Pe 'korigo ken
Selofiyadi pórilo mé bèle**

27 Sienne bàli pe yé kùu bèle baa waama kùlo nī lè, nàguɔ wàà 'puu baa *Manase* saʔa tùlugo nī gè, pe wi ye Selofiyadi. Selofiyadi wi tuu wi 'puu Eferi, Eferi tuu wi 'puu Galaadi, Galaadi tuu wi 'puu Makiiri, Makiiri tuu wi 'puu Manase, Manase tuu wi 'puu *Yusufu*. Pórifɔlilb kogunɔ 'puu Selofiyadi mé, Manase nariye wuulo bīele. Pe míeye yire yī nyàa yè: Mala, né Nɔwa, né Wogila, né Milika, né Tirisa ‡.

² Cenge káa a pe kénì yè nè pen *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* ki *nàkpanʔa* wiile yiʔe mé gè, nè péni yéri *Misa* yiʔe mé gè, né *kacuɔnriwɔEleyazari* yiʔe mé gè, né mīeni Isirayeli tògo sienne pe mīeni né pe yieginine yiʔe mé gè. A pórifɔlilb pe 'jo: ³ «Weli tuu wi nyéni kùu waama kùlo nī lè, nè ki yaʔa wii cé puu né bàli ní pe yé cí *Yewe* nē wè?, Kore † gboli nī lè?. Wi nyéni kùu wi tíime kapiile nē wī. Jaafɔli sí wè wi mé? ⁴ Kire kenme nē lé wi míʔe ki bé pùunni bè ki 'nyaa jaafɔli sì puu wi mé wè lé? ? Ye-dàala ken weli mé korigo weli tuu wi narige sunʔɔmɔ nī bè.»

⁵ A Misa 'ké sienre ní dè *Yewe* yiʔe mé.

⁶ A *Yewe* 'ki juu Misa mé né jo: ⁷ «Tànʔa yē Selofiyadi pórilo mé bèle. -Dàala ken pe mé korigo pe tuu narige sunʔɔmɔ nī bè; muɔ bé pe tuu liele ken lè pe mé. ⁸ Kire kàduʔume gè muɔ bé kele gáli tìe gèle *Isirayeli* sienne nē bèle:

«A nàguɔ wàà 'kùu nè ki yaʔa jaafɔli wè wi mé wè?, yeli bé wi korigo ken gè wi pórilo mé bèle. ⁹ A ki 'nyaa pórifɔli wè wi mé wè?, yeli bé wi korigo ken gè nàguɔ wi siinyenine mé bèle. ¹⁰ A ki sí nyaa siinyeni wè baa wi mé wè?, yeli bé korigo ken gè nàguɔ wi tuu siinyenine mé bèle. ¹¹ A ki sí nyaa wi tuu siinyeni wè baa wè?, yeli bé korigo ken gè nàa wi 'kpɔni wi narige nē gè, kire sien nàa wire wi bé korigo taa gè. Kire bé kò fànʔa kaala Isirayeli sienne mé bèle, kàyuʔujuu wori, nè yeli né dàa ti mīeni ní *Yewe* yé juu nè gbènge Misa mé wè.»

† Wéli baa nyùɔ 1 né 3. †† Wéli baa 14.26-28. ‡ Wéli baa 26.33; 36.10-11; Yes 17.3. ††† Wéli baa 16.1-35.

Yesuwe bága taʔa Misa nē wè

¹² A *Yewe* 'ki juu *Misa* mé né jo: «Sa tánʔa nyagurugo gáa nē gè gáa gī baa Abarimi nyaguruyo †† nī yè. Ma sí kùlo wéli lè nàa m'bé ken *Isirayeli* sienne mé bèle †††.

¹³ Muɔ bé ni wéli, kire kàduʔume muɔ bága kùu bè ké muɔ tobilo kúruɔ gè, bè *Arawɔn* tíele wè, nàa wi 'kíni muɔ yiʔe nē gè. ¹⁴ Kire bé kpíʔile bè yeli né gáa ní yeli yé kpíʔile gè lèle lí nī yeli 'mi sienre cí dè dàa mi yé juu nè gbènge dè, bà Isirayeli tògo sienne pe 'puu ne kúnʔɔri *Yewe* nē wè, baa *Zene* waama kùlo tíʔe nī gè. Yeli sì yé kpuʔɔwɔ taʔa mi tielefun kenme nē bè sienne yiʔe mé gè?, bà yeli cé luʔɔ yige gè kàdenigbaala nī lè. Kire yé puu gáa ki yé kpíʔile baa *Meriba* luɔɔ tíʔe nī gè, baa *Kadesi* ténime nī bè, baa *Zene* waama kùlo tíʔe nī gè †††.»

¹⁵ A Misa sí ki juu *Yewe* mé né jo: ¹⁶ «*Yewe Kulocelié* nàa kiyè nī sienne sii wi yè wè, ki 'yeli ma nàguɔ wàà nyíene ma kòn nàa wi bé puu Isirayeli tògo sienne pe yieginine wè, ¹⁷ nàa wi béri kíniɔ pe yiʔe mé gè péri yigi wè, béri kíniɔ pe yiʔe mé gè péri jiiin wè, nàa wi béri pe yigi wè béri pe nyógi wè ⁵. Bà ki bé kpíʔile *Yewe* gboli sienne piyè ní kò bè sɔnbaara tíele nàʔavɔli fùnʔ.»

¹⁸ A *Yewe* 'ki juu Misa mé né jo: «Sa *Yesuwe* † kóri, Nuni jaa wè, nàa nī *Kulocelié Pile* ni yè lè, má sí muɔ kɔli taʔa gè wi nē. ¹⁹ Muɔ bé wi yérige *kacuɔnriwɔEleyazari* né Isirayeli tògo sienne pe mīeni yiʔe mé gè, bé tundo ken dè wi mé pe mīeni nyaame nē.

²⁰ «Muɔ bé muɔ kàfɔlimɔ pàa ken wi mé, kire ga buu Isirayeli tògo sienne pe mīeni de lúru wi mé. ²¹ A wī ne caa bè mi nyéni kaala cén wè, wi bé sa yéri *kacuɔnriwɔEleyazari* yiʔe mé gè; wire wi bé *Urimi* cáan wè *Yewe* yiʔe mé gè, bè kàyuʔu juu gè bè ceri. *Eleyazari* wire sienre nē, *Yesuwe* né Isirayeli tògo sienne pe béri yigi béri jiiin.»

²² A Misa 'ki kpíʔile gáa *Yewe* yé juu nè gbènge wi mé gè. A wi 'fali nè *Yesuwe* kóri wè nè séni wi tìe *kacuɔnriwɔEleyazari* nē wè né Isirayeli tògo sienne ní bèle. ²³ A Misa sí wi kiyè taʔa yè wi nē né tundo ken dè wi mé, majo bè *Yewe* yé tóri Misa mé wè né jo wi- ki kpíʔile gè †††.

†† ABARIMI NYAGURUYO: Nyaguruyo yáa yi yé puu nyàa yi 'taanni yii nē yè, Zuruden cáʔa né Yasuʔɔniʔege kuʔɔjii cengenyenifoligɔli mé gè. Nyagurukpaʔaliye yáa taanri 'puu baa nyàa woli ni cé kpúʔ wè: Pisi-ga nyagurugo gè (wéli baa 21.20), Peyɔri nyagurugo gè (wéli baa 23.28) né Nebo nyagurugo ní gè (wéli baa 33.47). Nebo nyagurugo gáa kire nē Kulocelié 'Misa sii kúɔ wè (wéli baa Fàn 32.49; 34.1). ††† Koliyo nyàa siinwuʔu 12-13, ki 'juu baa Fàn 3.23-27; 32.48-52. †††† Wéli baa 20.2-13. § Tíʔe gáa sienre ti juugene pi 'ki tìe yieginine wàa wī nàa wi bé gbè nyaa kapiengbuɔnɔ kàfɔli wè (wéli baa Yes 14.11; Sam1 18.13-16; Kùlo1 3.7). ††††† Wéli baa Yir 24.13. ††††† Wéli baa Fàn 34.9.

Cenge ó cenge yakowori wori dè

28 A Yewe sí ki juu *Misa* mé né jo: ² «Ma sienre dáà juu dè ma gbènge *Isirayeli* sienne mé bèle:

«Ye- ki cò cenge, yeri kakuwo kpuwo kpínini dè m'mé ki lèlè nī, mi kakuwo yaliire [†]*dáà kàsun ki 'sorigo* dè á nùdaanna nī ne mi fungo nyígi gè.

³ «Ti n'de kakuwo yajuuro dáà kàsun ki sórigi dè dáà yeli béri kóngí Yewe mé wè: yeli bé yiele nigbe sìn- bapengele siin kpúu mi mé gáli gíele kplidiele fùn, cenge ó cenge *kakuwo kaasuro* dáà tí gbè ya?a dè?.

⁴ Yeli bé sìn- bapenne láà nigbe kpúu sínbinime táanni bè, bé sí nī nigbe kpúu lè cenguwuwo nī bè. ⁵ Ke mieni nigbe nigbe nē gèle, yeli bé yaliire *yakenre* fàri dè ke nē, mífuwo nī juubaanyeni tílaga gè gàa pe 'nya?ami né sùn- jilime yakuunyeni nigbe ní lè. ⁶ Dàa tire yē cenge ó cenge kakuwo kaasuro dáà tí gbè ya?a dè?, dàa ti 'séli yeli mé *Sinayii nyagurugo* nē gè, dàa nùdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè.

⁷ «Yeli bé ní kakuwo divien kírí wè yakuunyeni nigbe ní lè bè wo baa sìn- bapenne ó sìn- bapenne kaara nē dè. Yeli bé ki ken Yewe mé baa *saawalidengege* nī gè. ⁸ Yeli bé ní sìn- bapenne siinwoli kpúu lè cenguwuwo nī bè, bé ní yaliire *yakenre* né kakuwo divien fàri wè ti nē, ken- me bì nē muo 'ki kpi?ile sínbinime táanni bè.

«Tire yē *yakowori* dáà kàsun ki sórigi dè, dàa nùdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè.»

Cendenige cenge kakuwo wori dè

⁹ «*Cendenige* cenge nī gè, yeli bé yiele nigbe sìn- bapengele siin kpúu gáli gíele kplidiele fùn, bé yaliire *yakenre* fàri dè ti nē, mífuwo nī juubaanyeni nigbe nàa pe 'nya?ami né sùn- mwo ní bè, né ti kakuwo divien ní wè.

¹⁰ Cendenige ó cendenige nī, kire *kakuwo kaasuro* dáà ti bé fàri cenge ó cenge kakuwo kaasuro nē dè, dàa tí gbè ya?a dè?, né ti kakuwo divien ní wè.»

Yege ó yege cenbelige yakowori wori dè

¹¹ «Yewngwo ó yewngwo cenbelige nē gè, yeli bé *kakuwo kaasuro* kòn dè Yewe mé dáa dī nēpiyeligele siin, né sìn- bapoli nigbe, né yiele nigbe sìn- bapengele kólisiin. Ti mieni bé puu kplidiele fùn. ¹² Ti mieni yaliire *yakenre* ti bé puu mífuwo nī báa pe 'nya?ami né sùn- mwo ní bè. Nēpiyelile ó nēpiyelile nē lè, ti bé puu ju- ubaanyeni nigbe. Sìn- bapoli ó sìn- bapoli nē wè, ti bé puu mífuwo nī juubaanyeni nigbe. ¹³ Sìn- bapenne ó sìn- bapenne nē lè, *yakenre* ti bé puu mífuwo nī ju- ubaanyeni tílaga. Dàa tire dī *kakuwo kaasuro* dáà kàsun ki sórigi dè Yewe yi?e mé gè, dàa nùdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè.

† KAKUWO YALIIRE: Eburu sienre nī dè, ki kori wí 'jo: «kakuwo liile». Tire sí yé buu Kuloceli- ti líi?; pe nē cé ti mieni sórigo wí.

¹⁴ «Yeli bé ní divien kírí wè, gbongbonyeni nigbe, bè wo baa nēpiyelile ó nēpiyelile kaara nē dè. Sìn- bapoli ó sìn- bapoli kaara nē dè, yeli bé divien kírí wè yakuunyeni nigbe né tílaga taanriwoli, bé divien kírí wè, yakuun- yeni nigbe, bé wo baa sìn- bapenne ó sìn- bapenne kaara nē dè.

«Dàa tire dī kakuwo kaasuro dáà yeli béri kóngí yege ó yege cenbelige nē gè yiele nī le. ¹⁵ Yeli 'yeli bè sí síkapenne nigbe kòn Yewe mé *kapi?ile kàsulugo kakuwo*, bè ti fàri cenge ó cenge kakuwo kaasuro nē dè, dàa tí gbè ya?a dè?, né ti kakuwo divien ní wè.»

Torimakiya?a Fundaanra yakowori wori dè

^{16,17} «Yeli bé *tán?agbuwo* kpi?ile bè Yewe gbùwo wè, bè *Torimakiya?a Fundaanra* kpi?ile dè, yebelige ki cenyé kie né siceriwu?u nē gè ††. Ki kpiendu gè, yebe- lige ki cenyé kie né kogunwo?u nē gè, yeli bé fundaan- ra kpi?ile dè bè *sinvarifun* búru káa wè fúwò bè taa cenyé kólisiin ‡.

¹⁸ «Cenbelige nē gè, yeli bé yiye píné bè Yewe gbùwo wè; yeli sí ga tí yeli kele kúwò gèle?». ¹⁹ Yeli bé kakuwo ya- juuro kòn dè Yewe mé dáa kàsun ki sórigi dè, *kakuwo kaasuro* dè: nēpiyeligele siin, né sìn- bapoli nigbe, né yiele nigbe sìn- bapengele kólisiin. Ti mieni 'yeli bè puu kplidiele fùn.

²⁰ «Ti mieni yaliire *yakenre* ti bé puu mífuwo nī báa pe 'nya?ami né sùn- mwo ní bè. Yeli bé gbongbonyi?e tílaga kie ki tieye taanri píné né nēpiyelile ó nēpiyelile kaara ní dè, bé juubaanyeni nigbe píné lè né sìn- bapoli kaara ní dè. ²¹ Yeli bé juubaanyeni tílaga píné né sìn- bapengele ke mieni kólisiin kaara ní dè.

²² «Yeli 'yeli bè sí síkapenne nigbe kòn *kapi?ile kàsulugo kakuwo* míeni Yewe mé; pe bè ki líe bè kàsulugosuo baara kúwò dè yeli mé.

²³ «Tire dáa ti mieni bé fàri cenge ó cenge kakuwo kaasuro nē dè, dàa tí gbè ya?a dè?, sínbinime wori dè. ²⁴ Bè yeli béri ki kpínini cenge ó cenge fúwò bè taa cenyé kólisiin, kakuwo yaliire †† dáà kàsun ki sórigi dè, dàa nùdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè. Yeli bé ti kòn bè fàri cenge ó cenge kakuwo kaasuro nē dè, dàa tí gbè ya?a dè, né ti kakuwo divien ní wè.

²⁵ «Cenyé kólisiinwu?u nē gè, yeli bé yiye píné bè Yewe gbùwo wè; yeli sí ga tí yeli kele kúwò gèle?»

Yaliipelide Líe Lèle Fundaanra yakowori wori dè

²⁶ «*Yaliipelide Líe Lèle* Fundaanra lèle nī lè, bà yeli bé pen né yeli *yakenre* ní dè, yaliifowori wori dè, tire dáa dī

†† Wéli baa Yir 12.1-13; Fàn 16.1-6. Koligo 17 nī gè, Eburu sienre nī dè tí ne jo: ki yē fundaanra *tán?agbuwo*. Nyasienkenige kí ne jo: hagi. ‡ Koliyo 17-25 wu?u nī gè, wéli baa Yir 12.14-20. †† Wéli baa 28.2 kaliwege ki táanme gè.

Cégbu?ulo Fundaanra wori dè †, yeli bé yiye píne bè Yewe gbù?wò wè; yeli sí ga tíi yeli kele kú? gèle? ††.

²⁷ «Yeli bé *kaku?wò kaasu?uro* kòn dè Yewe mé dàa nù-daanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè: nèpiyeligele siin, né sìnba?pli nigbe, né yiele nigbe sìnba?pengele kólisiin.

²⁸ Tire yaliire yakenre tire dī dàa dè: míifu?nib? bàa pe nya?ami né sùnmo ní bè, gbongbonyi?e tílaga kie ki tieye taanri yè nèpiyelile ó nèpiyelile kaara nē dè, né juubaanyeni nigbe sìnba?pli kaara nē dè, ²⁹ né juubaanyeni tílaga sìnba?pengele ke mieni kólisiin kaara nē dè.

³⁰ «Yeli 'yeli bè síkapenne nigbe kòn *kapi?ile kàsulugo kaku?wò* mieni Yewe mé; pe bé ti líe bè kàsulugosuwò baara kú? dè yeli mé.

³¹ «Tire dáa ti mieni bé fàri cenge ó cenge *kaku?wò kaasu?uro* nē dè, dàa tī gbè ya?a dè?, né ti yaliire yakenre ní dè né ti *kaku?wò* divien ní wè. Ti mieni 'yeli bè puu kpolidiele fùn.»

Kàkpaanya Wíijenge yakonro wori dè

29 A Yewe n'ne ki juu né jo: «Yeye kólisiinwu?u nē gè, ki cenbelige gè, ki bé puu *Kàkpaanya Wíijenge* gè. Yeli bé yeli gboli kpu?wò píne lè bè Yewe gbù?wò wè; yeli sí ga tíi yeli kele kú? gèle?. Kire cenge ki bé puu yeli mé yeli de *kàkpaanya wíi* yè, yiri tùngú ‡.

² «Yeli bé *kaku?wò kaasu?uro* kòn dè Yewe mé dàa nù-daanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè, dàa dī nèpiyelile nigbe, né sìnba?pli nigbe, né yiele nigbe sìnba?pengele kólisiin ní gèle. Ti mieni 'yeli bè puu kpolidiele fùn. ³ Ti mieni yaliire *yakenre* ti bé puu míifu?nib? bàa pe 'nya?ami né sùnmo ní bè. Nèpiyelile ó nèpiyelile nē lè, ti bé puu gbongbonyi?e tílaga kie ki tieye taanri yè. Sìnba?pli ó sìnba?pli nē wè, ti bé puu juubaanyeni nigbe. ⁴ Sìnba?pengele gáli ke mieni kólisiin nē gèle, ti bé puu juubaanyeni tílaga.

⁵ «Yeli 'yeli bè síkapenne nigbe kòn *kapi?ile kàsulugo kaku?wò* mieni Yewe mé; pe bé ti líe bè kàsulugosuwò kele kú? gèle yeli mé. ⁶ Dàa tire ti mieni bé fàri yevonyo ó yevonyo *kaku?wò kaasu?uro* nē dè né ti yaliire yakenre ní dè, né mieni cenge ó cenge *kaku?wò kaasu?uro* dáa tī gbè ya?a dè?, né ti yaliire yakenre, né ti *kaku?wò* divien ní wè nē yeli né ti tiengenme ní bè, dàa nùdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè. Dàa tire dī *kaku?wò yakonro* dè *dáa kàsun* ki 'sorigo dè.»

Kapi?ile Kàsulugosuwò cenge yakonro wori dè

⁷ «Yeye kólisiinwu?u nē gè, ki cenye kiwu?u nē gè, yeli bé yeli gboli kpu?wò píne lè bè Yewe gbù?wò wè,

† *Wéli baa Yir 34.22 kaliwege ki táanme gè.* †† *Wéli baa Yir 23.16; 34.22; Lev 23.15-21; Fàn 16.9-12.* ‡ *Wéli baa 10.1-10; Lev 23.24.*

Kapi?ile Kàsulugosuwò cenge gī. Yeli bé yiye cérige bè kò sun le nī, yeli sí ga tíi yeli kele kú? gèle? ††.

⁸ «Yeli bé sí *kaku?wò kaasu?uro* kòn dè Yewe mé dàa nùdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè, dàa dī nèpiyelile nigbe, né sìnba?pli nigbe, né yiele nigbe sìnba?pengele kólisiin. Ti mieni 'yeli bè puu kpolidiele fùn.

⁹ Ti mieni yaliire *yakenre* ti bé puu míifu?nib? bàa pe 'nya?ami né sùnmo ní bè. Nèpiyelile nē lè, ti bé puu gbongbonyi?e tílaga kie ki tieye taanri yè. Sìnba?pli nē wè, ti bé puu juubaanyeni nigbe. ¹⁰ Sìnba?pengele gáli ke mieni kólisiin nē gèle, ti bé puu juubaanyeni tílaga nigbe.

¹¹ «Yeli 'yeli bè síkapenne nigbe kòn *kapi?ile kàsulugo kaku?wò* mieni Yewe mé. Tire *kaku?wò* dáa ti bé fàri *kapi?ile kàsulugo kaku?wò* nē dè dàa pe bé líe bè kàsulugosuwò kele kú? gèle, né cenge ó cenge *kaku?wò kaasu?uro* nē dè, dàa tī gbè ya?a dè?, né ti yaliire yakenre ní dè né ti *kaku?wò* divien ní wè.»

Kpátaapigele Fundaanra tán?agbu?wò yakonro wori dè

¹² «Yeli bé *tán?agbu?wò* tán?a lè bé yeli gboli kpu?wò píne lè bè Yewe gbù?wò wè, yeye kólisiinwu?u nē gè ki cenye kie né kogunowu?u nē gè; *Kpátaapigele Fundaanra* dī. Yeli sí ga tíi yeli kele kú? gèle?. Cenye kólisiin nī yè, ki bé puu fundaanra yeli mé Yewe yi?e mé gè ††.

¹³ «Yeli 'yeli bè *kaku?wò kaasu?uro* kòn dè, dàa nù-daanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè, dàa dī nèpiyeligele kie né taanri gèle, né sìnba?plil? siin, né yiele nigbe sìnba?pengele kie né siceri ní gèle. Ti mieni 'yeli bè puu kpolidiele fùn. ¹⁴ Ti mieni yaliire *yakenre* ti bé puu míifu?nib? bàa pe 'nya?ami né sùnmo ní bè. Nèpiyeligele kie né taanri nē gèle, ke mieni nigbe nigbe nē gèle, ki bé puu gbongbonyi?e tílaga kie ki tieye taanri yè. Sìnba?plil? siin nē bèle, pe mieni nigbe nigbe nē wè, ki bé puu juubaanyeni nigbe. ¹⁵ Sìnba?pengele kie né siceri nē gèle, ke mieni nigbe nigbe nē wè, ki bé puu juubaanyeni tílaga nigbe.

¹⁶ «Yeli 'yeli bè síkapenne nigbe kòn *kapi?ile kàsulugo kaku?wò* mieni Yewe mé, bè ti fàri cenge ó cenge *kaku?wò kaasu?uro* nē dè, dàa tī gbè ya?a dè?, né ti yaliire yakenre dè né ti *kaku?wò* divien ní wè.

¹⁷ «Cenye siinwu?u nē gè, yeli bé nèpiyeligele kie né siin, né sìnba?plil? siin, né yiele nigbe sìnba?pengele kie né siceri kòn. Ti mieni 'yeli bè puu kpolidiele fùn. ¹⁸ Ya-ju?u ó yaju?u kaara nē dè, nèpiyeligele né sìnba?plil? né sìnba?pengele kaara nē dè, yaliire yakenre bé puu ti mieni nigbe nigbe nē dè né ti *kaku?wò* divien ní wè, nē yeli né ti ní?egenme ní bè né ti tiengenme ní bè.

†† *Koliyo 7-11 wu?u nī gè, wéli baa Lev 16; 23.27-32.* †† *Sienre dáa tī nē nyu Kpátaapigele Fundaanra gbu?ulo wu?u nē gè. Wéli baa Yir 23.16 kaliwege ki táanme gè, né Yir 34.22; Lev 23.33-43; Fàn 16.13-15.*

¹⁹ «Yeli 'yeli bè síkapenne nigbe kòn kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ míeni Yewe mé, bè ti fàri cenge ó cenge kakuɔɔ kaasuro nē dè, dàa tĩ gbè ya?a dè?, né ti yaliire yakenre dè né ti kakuɔɔ divien ní wè.

²⁰ «Cenyε taanriwu?u nē gè, yeli bé nēpiyeligele kie né nigbe, né sinbapɔlilɔ siin, né yiele nigbe sinbapengele kie né siceri kòn. Ti mieni 'yeli bè puu kpɔlidiele fùn. ²¹ Yaju?u ó yaju?u kaara nē dè, nēpiyeligele né sinbapɔlilɔ né sinbapengele kaara nē dè, yaliire yakenre bé puu ti mieni nigbe nigbe nē dè né ti kakuɔɔ divien ní wè, nè yeli né ti ni?egenme ní bè né ti tiengenme ní bè.

²² «Yeli 'yeli bè síkapenne nigbe kòn kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ míeni Yewe mé, bè ti fàri cenge ó cenge kakuɔɔ kaasuro nē dè, dàa tĩ gbè ya?a dè?, né ti yaliire yakenre dè né ti kakuɔɔ divien ní wè.

²³ «Cenyε siceriwu?u nē gè, yeli bé nēpiyeligele kie, né sinbapɔlilɔ siin né yiele nigbe sinbapengele kie né siceri kòn. Ti mieni 'yeli bè puu kpɔlidiele fùn. ²⁴ Yaju?u ó yaju?u kaara nē dè, nēpiyeligele né sinbapɔlilɔ né sinbapengele kaara nē dè, yaliire yakenre bé puu ti mieni nigbe nigbe nē dè né ti kakuɔɔ divien ní wè, nè yeli né ti ni?egenme ní bè né ti tiengenme ní bè.

²⁵ «Yeli 'yeli bè síkapenne nigbe kòn kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ míeni Yewe mé, bè ti fàri cenge ó cenge kakuɔɔ kaasuro nē dè, dàa tĩ gbè ya?a dè?, né ti yaliire yakenre dè né ti kakuɔɔ divien ní wè.

²⁶ «Cenyε kogunwu?u nē gè, yeli bé nēpiyeligele kaceri, né sinbapɔlilɔ siin né yiele nigbe sinbapengele kie né siceri kòn. Ti mieni 'yeli bè puu kpɔlidiele fùn. ²⁷ Yaju?u ó yaju?u kaara nē dè, nēpiyeligele né sinbapɔlilɔ né sinbapengele kaara nē dè, yaliire yakenre bé puu ti mieni nigbe nigbe nē dè né ti kakuɔɔ divien ní wè, nè yeli né ti ni?egenme ní bè né ti tiengenme ní bè.

²⁸ «Yeli 'yeli bè síkapenne nigbe kòn kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ míeni Yewe mé, bè ti fàri cenge ó cenge kakuɔɔ kaasuro nē dè, dàa tĩ gbè ya?a dè?, né ti yaliire yakenre dè né ti kakuɔɔ divien ní wè.

²⁹ «Cenyε kɔliniwu?u nē gè, yeli bé nēpiyeligele kataanri, né sinbapɔlilɔ siin né yiele nigbe sinbapengele kie né siceri kòn. Ti mieni 'yeli bè puu kpɔlidiele fùn.

³⁰ Yaju?u ó yaju?u kaara nē dè, nēpiyeligele né sinbapɔlilɔ né sinbapengele kaara nē dè, yaliire yakenre bé puu ti mieni nigbe nigbe nē dè né ti kakuɔɔ divien ní wè, nè yeli né ti ni?egenme ní bè né ti tiengenme ní bè.

³¹ «Yeli 'yeli bè síkapenne nigbe kòn kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ míeni Yewe mé, bè ti fàri cenge ó cenge kakuɔɔ kaasuro nē dè, dàa tĩ gbè ya?a dè?, né ti yaliire yakenre dè né ti kakuɔɔ divien ní wè.

³² «Cenyε kɔlisiinwu?u nē gè, yeli bé nēpiyeligele kɔlisiin, né sinbapɔlilɔ siin né yiele nigbe sinbapengele kie né siceri kòn. Ti mieni 'yeli bè puu kpɔlidiele fùn.

³³ Yaju?u ó yaju?u kaara nē dè, nēpiyeligele né sinbapɔlilɔ né sinbapengele kaara nē dè, yaliire yakenre bé

puu ti mieni nigbe nigbe nē dè né ti kakuɔɔ divien ní wè, nè yeli né ti ni?egenme ní bè né ti tiengenme ní bè.

³⁴ «Yeli 'yeli bè síkapenne nigbe kòn kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ míeni Yewe mé, bè ti fàri cenge ó cenge kakuɔɔ kaasuro nē dè, dàa tĩ gbè ya?a dè?, né ti yaliire yakenre dè né ti kakuɔɔ divien ní wè.

³⁵ «Cenyε kataanriwu?u nē gè, yeli bé yeli gboli kpɔlɔlɔ píne lè bè Yewe gbù?ɔɔ wè; yeli sǐ ga tii yeli kele kúɔ gèle?. ³⁶ Yeli bé sí kakuɔɔ kaasuro kòn dè Yewe mé dàa nùdaanna ni nyéni Yewe fungo nyígi gè, dàa dī nēpiyelile nigbe, né sinbapɔli nigbe, né yiele nigbe sinbapengele kɔlisiin. Ti mieni yeli bè puu kpɔlidiele fùn.

³⁷ Yaju?u ó yaju?u kaara nē dè, nēpiyeligele né sinbapɔlilɔ né sinbapengele kaara nē dè, yaliire yakenre bé puu ti mieni nigbe nigbe nē dè né ti kakuɔɔ divien ní wè, nè yeli né ti ni?egenme ní bè né ti tiengenme ní bè.

³⁸ «Yeli 'yeli bè síkapenne nigbe kòn kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ míeni Yewe mé, bè ti fàri cenge ó cenge kakuɔɔ kaasuro nē dè, dàa tĩ gbè ya?a dè?, né ti yaliire yakenre dè né ti kakuɔɔ divien ní wè.

³⁹ «Dàa tire ti mieni dī yeli béri kòngí de kan?a Yewe mé wè, yeli Yewe kpàli lègèle nī gèle, nè fàri yeli *yakɔn-rɔ* dàa wori míeni yeli yé *nyuɔ kún nè ken* wè, né yeli *kinedenige yakɔnrɔ* ní dè, né yeli kakuɔɔ kaasuro ní dè, né yeli yaliire yakenre ní dè, né yeli kakuɔɔ divien ní wè, né yeli *yanyige kaara* ní dè.»

Nyakungenge né kàlile wori dè

30 A Misa 'fali nè ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle dàa ti mieni Yewe yé juu nè gbènge wi mé dè.

² A Misa sí ki juu *Isirayeliyè* saaya tùluyo kàfɔlilɔ mé bèle né jo: «Ti n'de dàa Yewe juu nè gbènge dè:

³ «A ki yē nàguɔ wáá 'nyuɔ kún nè ken Yewe mé wè, kire ga laa a wi 'kàli nè wii puɔ kaala láà nī lè, wii yeli bàga kire kàlile cú?ɔ lè?; dī ti mieni ti 'yiri wi nyuɔ nī gè, wi 'yeli bè ti kpí?ile †.

⁴ «A ki sí nyaa celiwe wáá 'nyuɔ kún nè ken Yewe mé wè, kire ga laa a wi nyasienre ti 'wi puɔ kaala láà nī, á ki sí nyaa wī nē tīn sinboriwo né sí ní wi tuu kpáa nī gè,

⁵ a ki yē wi tuu wi 'ti lú?u dí wi nyéni nyuɔ kún nè ken wè, kire ga laa a wi 'wii puɔ wi nyasienre nī dè né kaala láà ní lè, a tuufɔli wii yakaa juu wè?, sinboriwo wi *nyakungenge* kí gbè ya?a?; nyasienre dáà ti mieni ní wire tíime wi 'wii puɔ dè, wi bé ti kpí?ile wī. ⁶ A ki sí nyaa tuufɔli wi 'jo ?ún?un cenge gíi wi 'ti lú?u dè, nyakungenge gáà né nyasienre dáà ní wi 'wii puɔ kaala láà nī lè, tī ga tī cò?. Yewe bé ki ya?a wi nē, né ki cén wi tuu wii yéni ki nē?.

⁷ «A ki sí nyaa sinboriwo wi 'kò nàguɔ cuɔ wè, nè ki ya?a wi yé nyuɔ kún nè ken nè kúɔ wè, á kire ga laa wi yé sienre táá juu nè wii puɔ kaala láà nī lè, ⁸ a wi pɔli wi

† *Wéli baa Fàn 23.22-24; Mat 5.33.*

'ti lú?u dè, nè ki ya?a wii yafien juu wè?, wi nyakungenge né wi nyasienre dáà ní wire tíime 'wii puo kaala láà nī lè, wi 'yeli bè ti fori wī.

⁹ «Nè sí ki ya?a a ki yē cenge gfi wi pcli wi 'ti lú?u dè, a wi 'jo ?ún?un kire cennugo gè, labcli wi bé nyakungenge sienre dáà kúo dè dàa celiwe wire tíime 'juu nè wii puo né ti ní dè, dàa ti 'suu wi nyuo nī gè, bà Yewe bé ki ya?a wi nē.

¹⁰ «A ki sí nyaa lakicu wáà wī, kire ga laa celiwe njáa pe 'cira wè, a ki 'nyaa peli wáà 'nyakungenge kpí?ile nè wii puo kaala láà nī lè, wi 'yeli bè ki fori.

¹¹ «A ki sí nyaa nàguo cuu wi 'nyakungenge kpí?ile gè, nè ki ya?a wi yē wi pcli kpáa nī gè, kire ga laa a wi 'kàli nè ken né wii puo ki ní, ¹² a ki sí nyaa wi pcli wi 'ti lú?u dè né piiri, wii jo ?ún?un wè?, nyakungenge ki 'yeli bè fori, né nyasienre dáà ní celiwe wire tíime 'wii puo dè kaala láà nī lè, wi bé ti fori. ¹³ A ki sí nyaa cenge gfi nàguo wi 'ti lú?u dè a wi 'cīi wi nyakungenge nē gè, né wi nyasienre dáà ní wire tíime 'wii puo dè kaala láà nī lè, wi pcli wi nyéni ki sienre kúo dè, bà Yewe bé ki ya?a celiwe nē wè.

¹⁴ «Bà ki bé puu, nyakungenge né kàlile náà ní celiwe wire tíime 'wii puo kaala láà nī lè, bè cīi yakaa nē?, wi pcli wi bé gbè ti ya?a ti- fori kire ga laa wi bé gbè kàlile kpúu lè. ¹⁵ Nè ki ya?a a labcli wi 'piiri á cenyē yīi ne tóri yè, wii yakaa juu wi cuu mé wè?, kire ki 'tīe wi 'yéri celiwe wi nyakungenge nē gè né nyasienre dáà ní celiwe wire tíime 'wii puo dè né kaala láà ní. Wi yé yéri ki nē ki cén cenge gfi wi 'ti lú?u dè, wii yakaa juu?. ¹⁶ A ki 'nyaa labcli wi 'ti lú?u dè, a wi 'ki ya?a kire cenge ki tóri gè, né né péli né wi nyasienre kpúu dè, celiwe wi kolimo pi bé tuu wi pcli nē wè.»

¹⁷ Tire yē fàn?a kele gáli Yewe 'juu nè gbènge Misa mé wè, celiwe né wi pcli kcli mé gè, né sinboriwo né wi tuu kcli mé gè a sinboriwo wii ne tiin wi tuu kpáa nī gè.

Madiyané kapienne wori dè

(31.1-54)

Isirayeliyé pe 'kapienne cáan Madiyané nē bèle

31 A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: ² «Te waa ma sa fu? tón gè Madiyané mé bèle, kapiile náà pe yé kpí?ile Isirayeli sienne nē bèle. Kire kàdu?ume muo bé né kuu bè ké muo tuulieye kúru gu yè.»

³ A Misa 'ki juu Isirayeli sienne mé bèle né pe ye: «Yeri waa ye sa nàguo páli nyiéne ye kòn, pe- kapiengbuon yere líe dè peri waa pe sa tuu Madiyan sienne nē bèle, bè Yewe fu? tón gè Madiyan kùlo mé lè. ⁴ Yeli bé sienne sirakogun (1 000) nyiéne bè kòn Isirayeli sa?a tulu- go ó tulu go nī, bè pe tun.»

⁵ A pe sí pe nyiéne nè kòn Isirayeliyé sienni?ebobo nī bè, sienne sirakogun, sa?a tulu go ó tulu go nī, a pe mieni bine wi péni nyaa sienne siramu?y? taanri (12 000), bàli pe yé gbòbori nè ya?a wè bè ké kapienne mé lè. ⁶ A Misa 'pe tun pe- sa tuu pe nē, sienne sirakogun (1 000) nē yiri sa?a tulu go ó tulu go nī. Kacuonriwo Eleyazari jaa Fineyasi wè †, wi 'puu né pe ní. Wire wi yé Yewe Kòridi?e yere †† tugo dè pe kúru gu, né kàkpaanya ‡ ní yé nyàa pe béri wii bèri fiele tí bèle.

⁷ A pe 'ké nè sèni tuu Madiyan kùlo nē lè, majo bè Yewe cé ki juu nè gbènge Misa mé wè. A pe 'nàguo pe mieni kpúu bàli pe yé puu kapienne ti?e nī gè. ⁸ Nè fàri bàli nē pe yé kpúu bèle kapienne nī lè, a pe 'Madiyan kùlo kàfllil bálì kogun kpúu bèle míeni: peli pe 'puu Evi, Ereke mi, Zuri ††, Kuri, né Ereba. A pe 'Beyri jaa Balaami kpúu wè míeni né kapiengbuon n?csii ní wè ††.

⁹ A Isirayeli sienne pe 'Madiyan kùlo celiwe cò bèle né pe piile ní bèle, né míeni yajuuro tòyo yi mieni cò, né pe kcli yere ti mieni koli. ¹⁰ A pe 'kàaya yi mieni sóri go né vòyo ní yé nyàa nī sienne pe 'puu bèle, ¹¹ a pe 'ké né yere ní dè, né yajuuro ní dè, né sienne ní bèle bàli pe yé cò bèle. ¹² Sienne bálì pe 'cò kapienne ti?e nī gè, né yajuuro ní dè, né yere ní dè, a pe 'ti líe nè ké bè sa ti ken Misa né kacuonriwo Eleyazari né Isirayeli tògo sienne mé bèle, baa bùguro mé dè. Pe yé ti kpúon Mowabi waama kùlo kpàanjali nē wè, baa Zuruden cá?a táanni gè, Zeriko kà?a yi?e mé gè.

Jígemunuo kakuo dè kapienne kàdu?ume gè

¹³ Misa wè, né kacuonriwo Eleyazari ní wè, né Isirayeli tògo kàfllil ní bèle, a pe 'yiri bùguro nī dè nè sèni pe kpàli. ¹⁴ A Misa fungo ki 'yè kpu? kapiengbuon kàfllil kúru gu bèle, bàli pe 'puu sienne sirakogun- gun (1 000) kàfllil bèle, né sienne dabataan (100) kàfllil bèle, bà pe yé kòn kapienne kpúon di?e nī gè.

¹⁵ A Misa 'ki juu pe mé né jo: «Cí ! Yeli 'fllì nè celiwe bálì pe mieni ya?a sii nē lé ? ¹⁶ Ye- ki wéli, peli bè? lé pe 'ta?a Balaami sienne nē dè nè Isirayeli sienne fáanni bèle nè nyógo á pe 'kolimo baara dáà kúo dè Yewe nē wè, Peyri kele wu?u nē gè, fúo a wu?y?bu? péni tuu Yewe gbolì nē lè? †† ? ¹⁷ Píra njáa nī wè, ye- nàgabigele ke mieni kpúu piile nī bèle. Ye- celiwe pe mieni kpúu bàli pe 'nàguo kaala cén nè kúo wè. ¹⁸ Kire nē, ye- sí pì- capigele ya?a gèle sii nē yeli mé, gáli kiyè fie nàguo kaala cén wè?»

¹⁹ «Yeli bálì sí bīele, ye 'sien wáà kpúu nè nyaa wè, kire ga laa nè cò nè taa kpúu wáà nē wè, yeli 'yeli bè kò

† FINEYASI: Wi baara ti yé Yewe déni wè, gaa wi yé kpí?ile bè ya- sunzunro yéri ge dè Isirayeli sienne sun?y? nī bè (wéli baa 25.5-11).
†† YEWE KÒRIDI?E YERE: Wéli baa Yir 28.30. ‡ KÀKPAANYA: Wéli baa Tó 10.9. †† Zuri wire wi 'puu Kozibi tuu wè, celiwe njáa Fineyasi yé kpúu wè (wéli baa 25.15). †† Wéli baa 25.1 kaliwege ki táanne gè.
††† Wéli baa 25.1-5. Isirayeli sienne pe yé puu ne kulocelié wáà sun- gu, wire njáa pe 'puu ne yeri Baali Peyri ti?e wuu wè.

cenyε kɔlisiin b̀uguro k̀adu?u mé gè. Ye- yiye jíge yè c̄iile cenyε taanriwu?u n̄ε gè né cenyε kɔlisiinwu?u ní gè, yeli né sienne báli ní yeli yé cò bèle. ²⁰ Yeli 'yeli bè yeli burudo jíge dè ti c̄iile, né yere ní dè d̀a d̄i s̀enge wori dè, né f̀enine ní bèle báli pe 'kp̄i?ile né síkasiire ní dè, né yakpi?ilide dáa pe 'ten dè.»

²¹ A kacuɔnriwɔ Eleyazari wi 'ti juu kapiengbuɔnɔ mé bèle báli pe yé kɔn kapienne kp̄uɔndi?ε n̄i gè, né jo: «Ti n'de f̀an?a kele gáli kiyē *F̀an?a Siennε* n̄i dè, d̀a Yewe 'juu nè gb̀enge Misa mé wè. ²² D̀a ti m̄ieni d̄i tie wè, né walifiwe, né kányiere, né timɔri, né káfiire, né pilɔn, ²³ d̀a ti m̄ieni ti bé gb̀ε jíin k̀asun n̄i gè, yeli 'yeli bè ti m̄ieni le k̀asun n̄i kire ga buu ti- c̄iile. Kire k̀adu?umε gè yeli bé ní ti le jígemununɔ kakuɔɔ lu?ɔ † n̄i gè bè ti c̄iile. D̄i sí ti wè k̀asun sorigi wè?, yeli 'yeli bè ti f̄uɔn jígemununɔ kakuɔɔ lu?ɔ n̄i gè. ²⁴ Yeli bé yeli burudo jíge dè cenyε kɔlisiinwu?u n̄ε gè, bà yeli bé c̄iile. Kire k̀adu?umε gè yeli bé né gb̀ε jíin b̀uguro n̄i dè.»

Pe 'kapienne t̀oni yere liεε dè

²⁵ A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: ²⁶ «Muc né *kacuɔnriwɔ Eleyazari* ní wè, né Isirayeliyé tobilo kp̄áaya k̀af̄lilɔ ní bèle, yeli bé yere t̀ori dè d̀a ní pe 'kɔn kapienne kp̄uɔndi?ε n̄i gè, sienne bèle né yajuuro ní dè. ²⁷ Yeli bé yere t̄ila dè kapiengbuɔnɔ n̄ε bèle, báli pe 'ké kapienne mé lè, né m̄ieni Isirayeli t̀ogo sienne ní bèle báli pe 'kò bile wè.

²⁸ «Muc bé Yewe liεε k̀on lè kapiengbuɔnɔ pe li?εε n̄i gè, báli pe 'ké kapienne kp̄uɔndi?ε n̄i gè. Kasu-ulebile sirasiin dabataandaan (500) n̄i wè, muc bé sien nigbe k̀on Yewe mé. Yajuuro n̄i dè, niεye yè né s̀efengele ní gè, né sinbaara ní dè, né síkaala ní bèle, ti m̄ieni sirasiin dabataandaan (500) n̄i wè, muc bé yaju?u nigbe lá?a bè ken Yewe mé. ²⁹ Yeli bé ti k̀on pe li?εε n̄i gè d̀a d̄i pe wori dè, bè ti ken kacuɔnriwɔ Eleyazari mé wè; tire bé puu kpu?ɔɔ dáa pe 'k̀on nè ken Yewe mé wè.

³⁰ «Muc bé Yewe liεε k̀on lè m̄ieni *Isirayeli* t̀ogo sien- senmine wori n̄i dè. Kasuulebile togosiin né kp̄rigo ó kp̄rigo n̄i bèle, muc bé sien nigbe k̀on Yewe mé. Yajuuro n̄i dè, niεye yè né s̀efengele ní gè, né sinbaara ní dè né síkaala ní bèle, ti m̄ieni togosiin né kp̄rigo ó kp̄rigo n̄i wè, muc bé yaju?u nigbe lá?a bè ken Yewe mé. Muc bé ti ken *Leviyé* mé bèle, peli báli pe Yewe *Kòridi?ε* baara kúu dè.»

³¹ A Misa né kacuɔnriwɔ Eleyazari wè, a pe 'ti m̄ieni kp̄i?ile d̀a Yewe yé juu nè gb̀enge Misa mé wè. ³² D̀a ti yé k̀on kapienne t̀oni yere n̄i dè, d̀a ní kapiengbuɔnɔ pe yé pen bèle, tire yé puu sinbaala né síkaala siramu?ɔɔ tekataanri né kataanri né sirakie né kogunɔ (675 000), ³³ niεye siramu?ɔɔ kie né kataanri (72 000), ³⁴ s̀efengele siramu?ɔɔ kie né kogunɔ né sirakogunɔ

(61 000), ³⁵ né sinborilo báli piyè ce fie ǹaguɔ kaala cén lè?, peli siramu?ɔɔ kataanri (32 000).

³⁶ Sinbaala nè síkaala bèle, siramu?ɔɔ togosiceri né siceri né sirakɔlisiin dabataan (337 500), tire ti 'puu kapiengbuɔnɔ liεε lè. ³⁷ A pe 'Yewe liεε k̀on lè ti n̄i: sinbaala né síkaala ní bèle, sirataanri né togotaanri né kp̄rigo né kogunɔ (675).

³⁸ Niεye siramu?ɔɔ kaceri (36 000) 'puu baa, a pe 'Yewe liεε k̀on lè tire n̄i: niεye togotaanri né kp̄rigo né siin. ³⁹ S̀efengele siramu?ɔɔ kɔlisiin né sirakie né siin né dabataan (30 500) 'puu baa, a pe 'Yewe liεε k̀on lè tire n̄i: s̀efengele togotaanri né nigbe.

⁴⁰ Sienne siramu?ɔɔ siceri (16 000) 'puu baa, a pe 'Yewe liεε k̀on lè peli n̄i: sienne togo né kp̄rigo né siin. ⁴¹ A Misa 'Yewe li?εε ke m̄ieni k̀on nè ken gáli ke 'puu kpu?ɔɔ Yewe mé wè, né ke ken kacuɔnriwɔ Eleyazari mé wè, majo bè Yewe yé ki juu nè gb̀enge wi mé wè.

⁴² Isirayeli t̀ogo sien senmine liεε lire ni 'puu ǹa lè, d̀a Misa yé k̀on dè d̀a ní kapiengbuɔnɔ pe yé pen dè, ⁴³ ti yé puu sinbaara né síkaala bèle, siramu?ɔɔ togosiceri né siceri né sirakɔlisiin dabataan (337 500), ⁴⁴ né niεye siramu?ɔɔ kaceri (36 000), ⁴⁵ né s̀efengele siramu?ɔɔ kɔlisiin né sirakie né siin dabataan (30 500), ⁴⁶ né sienne siramu?ɔɔ siceri (16 000). ⁴⁷ A Misa 'Yewe liεε k̀on lè ti n̄i: sienne togosiin né kp̄rigo ó kp̄rigo n̄i bèle, a wi 'sien nigbe lá?a nè ken Yewe mé; yajuuro togosiin né kp̄rigo ó kp̄rigo n̄i dè, a wi 'yaju?u nigbe lá?a nè ken Yewe mé. A wi 'ti m̄ieni píne nè ken *Leviyé* mé bèle báli pe 'puu ne baara kúu dè Yewe *Kòridi?ε* n̄i gè, majo bè Yewe cé ki juu nè gb̀enge wi mé gè.

Kapiengbuɔnɔ pe kinedenige yakɔnɔ dè

⁴⁸ Kapiengbuɔnɔ k̀af̄lilɔ bèle, báli pe 'puu sienne sirakogunɔ (1 000) k̀af̄lilɔ bèle né sienne dabataan (100) k̀af̄lilɔ bèle, a peli 'pen nè péni yéri *Misa* yi?ε mé gè ⁴⁹ né ti juu wi mé né jo: «Weli nyén̄i kapiengbuɔnɔ t̀ori bèle báli pe 'puu weli f̀an?a laara gè; sien nigbe sì cén̄i f̀on pe n̄i? ⁵⁰ Kire n̄ε a weli we m̄ieni nigbe nigbe 'pen né tie yere dáa ní dè, d̀a weli 'taa baa kapiengbuɔndi?ε n̄i gè, tire d̄i k̀oli gòpiige kájingele gèle né kájigeme kájingele gèle, né fi?ile, né ngbótogolo gèle, né semidingele gèle. Tire yē kpu?ɔɔ dáa ní weli pen dè bè ki ya?a *Yewe*- weli k̀asulugo suɔ gè wi yi?ε mé gè.»

⁵¹ A Misa né *kacuɔnriwɔ Eleyazari* pe 'yere suɔ dè pe mé, tire yē tie yere dáa pe yé kp̄uɔn dè. ⁵² Tie ὴáá ní sienne sirakogunɔ (1 000) k̀af̄lilɔ né sienne dabataan (100) k̀af̄lilɔ pe yé pen wè nè péni k̀on nè ken Yewe mé wè kpu?ɔɔ dè, wi lúbugogenne ni 'puu culolo tekaceri né siceri (184) ††. ⁵³ Gií sí ḡi baa gè, kapiengbuɔnɔ pe m̄ieni nigbe nigbe yé sienne f̀u?uro bèle.

† Koliyo 22-23 wu?u n̄i gè, wéli baa 19.9.

†† *Eburu sebere* n̄i dè, pe 'tie lúbugogenne yeri lè «sikile», a weli 'ki t̀onm̄in̄o né «culolo» nyuɔ ní.

⁵⁴ A Misa né kacuɔnriwɔ Eleyazari ní wè a pe 't'ie yere suɔ dè pe mé dàa ní pe kàfɔlilɔ pe yé pen dè, sienne sirakogunɔ (1 000) kàfɔlilɔ bèle né sienne dabataan (100) kàfɔlilɔ bèle. A pe 'pen né ti ní *Kpàlidi?e Kpáta?a* mé gè kire ga buu a Yewe ti nyaa wi de sòngi de ta?a né *Isirayeli* sienne ní bèle.

Isirayeliyè pe 'piye gbòbori bè jíin Kanaa kùlo nī lè

(32.1–36.13)

Saaya tùluyo yàà 'jo pe- peli korigo ken gè peli mé

32 Wurubeni sa?a tùlugo né Gadi sa?a tùlugo, peli bèle, yajuuni?ere 'puu pe mé. Bà pe 'Yazeri kùlo né Galaadi kùlo nyaa lè, a pe 'ki nyaa kire ti?e gáa ki yé puu cèngè peli mé peri yajuuro gbún dè.

² Kire nē a Wurubeniye né Gadiye pe 'pen nē pēni ki juu *Misa* mé né *kacuɔnriwɔ Eleyazari* né Isirayeliyè tògo kàfɔlilɔ ní bèle, né jo: ³ «Kàaya nyàà yè, Atarɔti, Dibɔni, Yazeri, Nimira, Kesibɔni, Eleyale, Sevami, Nεbo, né Beyɔni kà?a ní gè †, ⁴ yire nyàa yi baa kùlo nàà nī nàa *Yewe* 'kpúɔn *Isirayeli* tògo sienne yi?e mé gè. Kire kàaya nyàà yi ténime pi 'weli déni; yi bé yeli weli yajuuro nē dè. Weli bálí sí bīele yeli baakuɔɔlɔ bèle, weli yajuuro ti nī?ere.»

⁵ A pe sí ki juu né jo: «A ki sí nyaa weli nyéni *kpu?ɔɔ* taa muɔ mé, *Misa*, ma kàaya nyàà ken yè weli mé korigo liéle, weli bálí bīele muɔ baakuɔɔlɔ bèle. Fāga weli kóri? weli *Zuruden* cá?a jeli gè?.»

⁶ A Misa sí ki juu Gadiye mé bèle né Wurubeniye ní bèle né pe ye: «Yeli siinyenine pe 'yeli lé bè ké kapienne mé lè dí yeli sí kò bile ná?a gè lé ? ⁷ Gáa nē yeli ne caa bè Isirayeli sienne céri kpúu dè pe nē, pe fā jíin kùlo nī lè? nàa *Yewe* bé ken pe mé lè ? ⁸ Kanumɔ pire bī baa yeli tobilo pe yé kpí?ile bèle lèlè lí nī mi cé pe tun a pe 'yiri Kadési Barineya ti?e nī gè, né jo pe- sa Kanaa kùlo saanri lè pe wéli wè ††. ⁹ Bà pe 'ké nē sēni nò Esikɔli kápalige ti?e nē gè, a pe 'kùlo nyaa lè, bà pe 'koli nē pen wè, a pe pēni Isirayeli sienne céri kpúu dè pe nē pe fāga ké baa kùlo mé lè? nàa *Yewe* 'ken pe mé lè?.

¹⁰ «A *Yewe* fungo ki 'yè pe kúruɔ kpu?ɔ kire cèngè gè, a wi 'kàli né jo †: ¹¹ «Bè piyè fɔli nē sín nē ta?a mi nē wè?, nàguɔɔlɔ bálí pe 'yiri *Ezipiti* kùlo nī lè né yi?ele togo taa nē kàa ta?a gè, pe wàa nigbe sí ga tí jíin baa? kùlo nī lè, kùlo nàà mi yé *nyuɔ kún nē ken Birayima* mé wè, né *Siaga* ní wè, né *Yakuba* ní wè, né jo m'bé ni ken pe

† Kàaya nyàà yi mieni yè, yi yé puu Arinɔni lakoligo né Yabɔki lakoligo sun?ɔmɔ nī bè. Siyɔn wi yé puu kàaya nyàà yi ténime kàfɔli wè. †† Koliyo 8-9 ti?e nī gè, wéli baa 13.17-33. † Koliyo 10-13 ti?e nī gè, wéli baa 14.26-35.

mé lè, ¹² nē yiri Kalébi nigbe nī, Yefune jaa wè, wire njáà wī Keniziyè †† wuu wè, né Nuni jaa ní wè, *Yesuwe* wè, né ki cén peli yé sín nē ta?a mi *Yewe* nē.»

¹³ «A *Yewe* fungo ki 'yè kpu?ɔ Isirayeli sienne kúruɔ bèle, a wi 'ki kpí?ile a pe 'kò ne nyaari ne mári waama kùlo nī lè fúɔ nē taa yi?ele togosiin, fúɔ a pe 'kēne wuulo pe mieni pēni kùu nē kúɔ bálí pe yé kapiile kpí?ile lè *Yewe* yi?e mé gè.

¹⁴ «Píra njáà nī wè, yeli yē kapiigbi?ilile gboli, yeli nyéni yeli tobilo sindi?e líe gè bè ní koli bè *Yewe* fungo yègè gè bè tóri cígini, Isirayeli sienne kúruɔ bèle !

¹⁵ Né ki cén, a yeli 'koli nē lá?a wi nē wè, wi bé ní kàa fāri Isirayeliyè wu?ɔɔ cēnye nē yè waama kùlo nī lè. Yeli ye bé sí ki kpí?ile dí sienni?eme báa pi sí ní cú?ɔ.»

¹⁶ Kire nē a pe sí si?ere nē kpɔni *Misa* nē wè né jo: «Weli sɔnbaduuyo né weli síkaduuyo ní yè, yire weli ne caa bè kpúɔn ná?a gè, bé mieni kàaya faan weli nariye mé yè. ¹⁷ Kire kàdu?ume gè, weli nàguɔɔlɔ bèle, weli bé weli kapiengbuɔn yere líe dè bè kīni Isirayeli sienne yi?e mé gè fúɔ bè sa pe nyóɔɔ pe ténidiye nī yè. Weli celile né weli piile peli yákuɔɔlɔ pe bé kò gunzuluyo liriye kàaya nī yè, kire ga buu kùlo sienne pe fāga yakaa kpí?ile pe nē? ¹⁸ Weli sí ga tíi koli bè jíin weli saaya nī yè? ka laa Isirayeli sienne pe mieni si ténidiye taa pe korigo nī yè?.

¹⁹ «Kire nē weli sí dàala korigo liéle taa né pe ní? Zuruden cá?a li?ele nī lè cengenyenijiingɔli mé gè, fúɔ bè ní ké baa ki yi?e mé gè?, né ki cén weli nyéni weli dàala korigo liéle taa lè nē kúɔ ná?a koli mé gè, Zuruden cá?a li?ele nī lè cengenyenifoligɔli mé gè.»

²⁰ A Misa 'ki juu pe mé né jo: «A yeli 'kire kpí?ile gè, né yeli kapiengbuɔn yere líe dè *Yewe* yi?e mé gè, nē ké kapienne kpúɔndi?e mé gè, ²¹ a yeli kapiengbuɔn nàguɔɔlɔ pe mieni 'Zuruden cá?a jeli gè *Yewe* yi?e mé gè, fúɔ nē taa a *Yewe* 'wi leguulo pe mieni cira bèle nē núgo wi yi?e mé gè, ²² a yeli sí koli nē pen wè, lèlè lí nī kùlo ni 'kò *Yewe* kɔli nī gè, yeli sí ga tíi kolimɔ taa *Yewe* né Isirayeli sienne yi?e mé gè?. Kùlo nàà ni mieni bé kò yeli woli *Yewe* yi?e mé gè.

²³ «Nè ki ya?a a yeli sí ki kpí?ile? gàa yeli 'juu gè, yeli nyéni kapiile kpí?ile *Yewe* nē. Ye- ki cén yeli kapiile ni bé tuu yeli nē ! ²⁴ Kire nē, yeri waa ye sa kàaya faan yè yeli nariye mé yè, ye sa sɔnbaduuyo né síkaduuyo kpúɔn yè. Nè ki ya?a ye- ki cén, sienne dáa ti 'yiri yeli nyuɔɔ nī yè, yeli 'yeli bè ti kpí?ile wī !»

²⁵ A Gadiye né Wurubeniye pe 'ki juu *Misa* mé né jo: «Weli yē muɔ baakuɔɔlɔ; weli bé ki kpí?ile gàa weli kàfɔli wi 'juu nē gbèngè gè. ²⁶ Weli piile bèle, né weli celile ní bèle, né weli yajuuro ti mieni ní dè, tire bé kò ná?a Galaadi kàaya nī yè. ²⁷ Nè ki ya?a weli bèle, muɔ baakuɔɔlɔ bèle, weli we mieni bálí we 'kapiengbuɔn yere

†† Kenizi sienne pe 'puu Ezawu siime; pe 'kón Kanaa kùlo nī.

líe dè Yewe yi?e mé gè, weli bé ké kapienne mé lè, majo bè weli kàfòli wi 'ki juu gè.»

²⁸ A Misa sí tunduro ken dè pe wu?u nē gè kacuɔnriwu Eleyazari mé wè, né Nuni jaa Yesuwe ní wè, né Isirayeli saaya tɔluyo tobilo kpáaya kàfòlilò mé bèle †. ²⁹ A Misa sí jo: «A Gadiyé né Wurubenyé pe 'Zuruden cá?a jeli gè né yeli ní nē ké né pe kapiengbuɔn yere ní dè nē sèni kapienne kpúɔn lè Yewe yi?e mé gè, a ye kèni kùlo jaa lè, yeli bé Galaadi kùlo ken lè pe mé pe liè. ³⁰ A piyè sí fòli nē ki kpí?ile gè nē pe kapiengbuɔn yere líe dè nē Zuruden cá?a jeli gè?, kire ti?e nī gè pe 'yeli bè pe dàala kɔrigɔ taa gè né yeli ní Kanaa kùlo nī lè.»

³¹ A Gadiyé né Wurubenyé pe 'ki juu né jo: «Yeli baakuɔlɔ pe bé ki kpí?ile gaa Yewe 'juu gè. ³² Weli bé weli kapiengbuɔn yere líe dè Yewe yi?e mé gè bè jiiin Kanaa kùlo nī lè. Gii sí gī baa gè, weli dàala kɔrigɔ ki bé puu Zuruden cá?a ná?a koli mé gè.»

³³ Kire nē a Misa sí kire kùlo náà ken lè Gadiyé mé bèle né Wurubenyé ní bèle, né *Yusufu* jaa *Manase* wi sa?a tɔlugo ki tɔlaga ní gè: Sikɔn kùlo ténime bè, Sikɔn njáà wi 'puu *Amɔriyé* kùlofòli wè, né ɔgi kùlo ténime ní bè, ɔgi njáà wi 'puu *Basan* kùlofòli wè, kùlo lè né ni kàaya ní yè né ni ténime ní bè. ³⁴ A Gadiyé pe 'h'ne koli nē kàaya nyàà faan yè cígini: Dibɔni, Atarɔti, Aroweri, ³⁵ Atiroti Sofani, Yazeri, Yogbe?a, ³⁶ Beti Nimira né Beti Karan. Yire yé puu kàaya nyàà pe 'faan né yi sùlu né gunliriye ní yè. A pe 'yi sinbaduuyo né síkaduuyo faan yè míeni.

³⁷ A Wurubenyé pe 'koli nē kàaya nyàà faan yè: Kesi-bɔni, Eleyale, Kiriyatayimi, ³⁸ Nèbo, né Baali Meye kà?a ní gè; a pe 'kire kàaya nyàà míeye yi?e yè. A pe 'h'ne Sibima kà?a faan gè cígini. A pe 'pe míeye le yè kàaya nyàà nē pe yé koli nē faan yè.

³⁹ *Manase* jaa *Makiiri* wi siime bè, a peli 'ké Galaadi kùlo mé lè nē sèni kire kùlo líe lè nē Amɔri sienne cira bèle, bàli pe 'puu baa ni nī lè ††. ⁴⁰ Kire nē a Misa 'Galaadi kùlo ken lè *Manase* jaa *Makiiri* mé wè, a wi 'tèni baa ni nī. ⁴¹ A *Manase* jaa *Yayiiri* wire 'ké nē sèni pe vòyo líe yè nē míeye le yi nē ne yi yeri *Yayiiri* vòyo. ⁴² A *Nɔbaki* wire 'ké nē sèni *Kenati* kà?a né ki ténime vòyo líe yè, nē *Kenati* kà?a yeri gè *Nɔbaki* kà?a; wire tíime mí?e ki yé puu.

Isirayeliyé tóridi?ele gèle

33 Tóridiye yi n'ye nyàa nī *Isirayeli* sienne pe 'tóri bèle, bà pe 'yiri *Ezipiti* kùlo nī lè né taanni pìye nē pe kapiengbuɔn tòyo nī yè, á *Misa* né *Arawɔn* sí yé puu pe yieginine bèle. ² Bè *Yewe* cé ki juu nē gbènge, a *Misa* sí pe tóridi?ele né pe yéridi?ele sebe gèle gbègele gbègele. Keli gíele gáli gèle.

† *Koliyo 28-32 ti?e nī gè, wéli baa Yes 1.12-15.* †† *Galaadi kùlo lire yé puu cengenyenifolime kàmege koli mé; ni táanne koli gáà ki 'puu cengenyenifolime káliige koli mé gè, Gadiyé pe yé kire ti?e líe gè nē kú.*

³ *Yebelige* ki cènye kie né kogunɔwu?u nē gè, a pe 'yiri *Aramisesi* kà?a nī gè nē ké. Ki yé buu *Torimakiyá?a cengbu?ɔ* kpìenduume mé bè, a *Isirayeli* sienne pe 'yiri *Ezipiti* kùlo sienne pe míeni nyaame nē bè, yieye ní yé yé?iye yè †, ⁴ nē ki ya?a *Ezipiti* sienne, peli 'puu ne pe jaapelile tóngi bèle, bàli bíele *Yewe* yé kpúɔn a pe 'kùu bèle, nē kàyu?u juu gè *Ezipiti* kùlo kulocelèle pe míeni nē bèle.

⁵ A *Isirayeli* sienne pe 'yiri *Aramisesi* kà?a nī gè nē ké nē sèni pe bùguro kpúɔn dè *Sukɔti* kà?a nī gè. ⁶ A pe 'h'ne yiri *Sukɔti* kà?a nī gè nē ké nē sèni pe bùguro kpúɔn dè *Etami* ti?e táanni gè, kire gáà ki 'puu waama kùlo táanni lè.

⁷ A pe 'h'ne yiri *Etami* ti?e táanni gè nē koli nē pen *Pi Kariyɔti* kà?a táanni gè, gaa ki 'puu *Baali Sefɔn* kà?a yi?e mé gè. A pe 'pe bùguro kpúɔn dè baa *Migidɔli* kà?a yi?e mé gè.

⁸ A pe 'h'ne yiri *Pi Kariyɔti* kà?a táanni gè, nē ku?ɔjii lu?ɔ jeli gè né ké nē sèni nò waama kùlo nē lè, a pe 'cènye taanri tán?ana tán?a *Etami* waama kùlo nī lè nē né péli nē pe bùguro kpúɔn dè *Mara* ti?e nī gè.

⁹ A pe 'h'ne yiri *Mara* ti?e nī gè nē sèni nò *Elimi* ti?e nē gè, baa pìndi?ele kie né siin yè gèle, né *támari* tiye togotaanri né kɔrigɔ ní yè. A pe 'pe bùguro kpúɔn dè kire ti?e nī gè.

¹⁰ A pe 'h'ne yiri *Elimi* ti?e nī gè nē sèni pe bùguro kpúɔn dè *Nyà?anivege Tiire ku?ɔjii* táanni wè. ¹¹ A pe 'h'ne yiri *Nyà?anivege Tiire ku?ɔjii* ti?e nī gè nē sèni pe bùguro kpúɔn dè *Senɛ* waama kùlo nī lè.

¹² A pe 'h'ne yiri *Senɛ* waama kùlo nī lè nē sèni pe bùguro kpúɔn dè *Dofika* ti?e nī gè. ¹³ A pe 'h'ne yiri *Dofika* ti?e nī gè nē sèni pe bùguro kpúɔn dè *Alusi* ti?e nī gè.

¹⁴ A pe 'h'ne yiri *Alusi* ti?e nī gè nē sèni pe bùguro kpúɔn dè *Erefidimi* ti?e nī gè. Nē ki ya?a lu?ɔ sì yé puu baa pe- gbuɔ?. ¹⁵ A pe 'h'ne yiri *Erefidimi* ti?e nī gè nē sèni pe bùguro kpúɔn dè *Sinayii waama kùlo* nī lè.

¹⁶ A pe 'h'ne yiri *Sinayii* waama kùlo nī lè nē sèni pe bùguro kpúɔn dè *Kibirɔti Taawa* ti?e nī gè. ¹⁷ A pe 'h'ne yiri *Kibirɔti Taawa* ti?e nī gè nē sèni pe bùguro kpúɔn dè *Katiserɔti* ti?e nī gè.

¹⁸ A pe 'h'ne yiri *Katiserɔti* ti?e nī gè nē sèni pe bùguro kpúɔn dè *Iritima* ti?e nī gè. ¹⁹ A pe 'h'ne yiri *Iritima* Ti?e nī gè nē sèni pe bùguro kpúɔn dè *Irimɔ Pèzezi* ti?e nī gè.

²⁰ A pe 'h'ne yiri *Irimɔ Pèzezi* ti?e nī gè nē sèni pe bùguro kpúɔn dè *Libina* ti?e táanni gè.

²¹ A pe 'h'ne yiri *Libina* ti?e táanni gè nē sèni pe bùguro kpúɔn dè *Irisa* ti?e nī gè. ²² A pe 'h'ne yiri *Irisa* ti?e nī gè nē sèni pe bùguro kpúɔn dè *Keyelata* ti?e nī gè.

‡ *Wéli baa Yir 14.8.*

²³ A pe h'nhè yiri Keyelata ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Seferi nyagurugo táanni gè. ²⁴ A pe h'nhè yiri Seferi nyagurugo ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Arada ti?e nī gè.

²⁵ A pe h'nhè yiri Arada ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Makelɔti ti?e nī gè. ²⁶ A pe h'nhè yiri Makelɔti ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Ta?ati ti?e nī gè.

²⁷ A pe h'nhè yiri Ta?ati ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Tera ti?e nī gè. ²⁸ A pe h'nhè yiri Tera ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Mitika ti?e nī gè.

²⁹ A pe h'nhè yiri Mitika ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Kasimɔna ti?e nī gè. ³⁰ A pe h'nhè yiri Kasimɔna ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Mɔsɛra ti?e nī gè.

³¹ A pe h'nhè yiri Mɔsɛra ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Bɛnɛ Yakan ti?e nī gè. ³² A pe h'nhè yiri Bɛnɛ Yakan ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Wori Giga-di ti?e nī gè.

³³ A pe h'nhè yiri Wori Gigadi ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Yotibata ti?e nī gè. ³⁴ A pe h'nhè yiri Yotibata ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Aburona ti?e nī gè.

³⁵ A pe h'nhè yiri Aburona ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Eziyɔn Geberɪ kà?a táanni gè. ³⁶ A pe h'nhè yiri Eziyɔn Geberɪ kà?a táanni gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Kadɛsi kà?a táanni gè, Zɛnɛ waama k̀ulo nī lè.

³⁷ A pe h'nhè yiri Kadɛsi kà?a táanni gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Wori nyagurugo táanni gè, g̀aa ki yè *Edɔmi* k̀ulo táanni lè.

³⁸ Kire ti?e nī gè, a *kacɔɔnriwɔ* Arawɔn wi 'tán?a Wori nyagurugo nē gè nè yeli né Yewe sienre ní dè, nè k̀uu baa, yi?ɛɛ togosiin tóriilo k̀adu?umɛ gè bà Isirayeli sienre pe 'yiri Ezipiti k̀ulo nī lè. Kire yé puu yeye kɔgunɔwɔ?u ki cɛnbɛlige nē gè †. ³⁹ Arawɔn wi yé yi?ɛɛ tekɔlini né taanri (123) taa, a wi 'k̀uu Wori nyagurugo nē gè.

⁴⁰ Kire lèlɛ lire nī, a Aradi k̀ulɔfɔli wi 'Isirayeli sienne pen wori lú?u dè, wire ǹaa wi 'puu *Kanaayé* wuu wè, né ní ténɛwɛ *Negɛvi waama k̀ulo* nī lè, ǹaa ni 'puu *Kanaa k̀ulo* nī lè ††.

⁴¹ A pe h'nhè yiri Wori nyagurugo ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Zalimɔna ti?e nī gè. ⁴² A pe h'nhè yiri Zalimɔna ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Punc ti?e nī gè.

⁴³ A pe h'nhè yiri Punc ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Woboti ti?e nī gè. ⁴⁴ A pe h'nhè yiri Woboti ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Iye Abarimi ti?e nī gè, *Mowabi k̀ulo ténɛmɛ* nī bè.

⁴⁵ A pe h'nhè yiri Iye Abarimi ti?e nī gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Dibɔni Gadi kà?a táanni gè. ⁴⁶ A pe h'nhè yiri Dibɔni Gadi kà?a táanni gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Alimɔ Dibilatayimi kà?a táanni gè.

⁴⁷ A pe h'nhè yiri Alimɔ Dibilatayimi kà?a táanni gè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Abarimi nyaguruyo sunɔwɔmɔ nī bè, Nɛbo nyagurugo yi?e mé gè. ⁴⁸ A pe h'nhè yiri Abarimi nyaguruyo nī yè nè sèni pe b̀uguro kp̀uɔn dè Mowabi waama k̀ulo kp̀aanjali nē wè *Zurudɛn cá?a* táanni gè, Zeriko kà?a yi?e mé gè.

⁴⁹ Pe b̀uguro ti 'puu *Zurudɛn cá?a* táanni gè, Beti Yesimɔti kà?a táanni gè fúɔ nè sèni nò Abeli Sitimi ti?e nē gè, Mowabi waama k̀ulo kp̀aanjali nī wè.

Yewe wi 'Kanaa k̀ulo líegenmɛ tiɛ bè

⁵⁰ Bè pe 'ya?a baa *Mowabi* waama k̀ulo kp̀aanjali nē wè *Zurudɛn cá?a* táanni gè, Zeriko kà?a yi?e mé gè, a Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: ⁵¹ «-Ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle ma pe ye:

«A yeli kénì *Zurudɛn cá?a* jeli gè nè jíin *Kanaa k̀ulo* nī lè, ⁵² yeli bé *Kanaa k̀ulo* sienne cira bèle bé sí pe yasunro ti miɛni cúɔ, dàa pe 'ten dè né dàa dī timɔri wori dè, né sundiɛye nyàa yī nyaguruyo nē yè. ⁵³ Yeli bé k̀ulo líɛ lè bè ténì ni nī, né ki cén mi nyénì k̀ulo ken lè yeli mé, kire ga buu ni- kò yeli woli.

⁵⁴ «K̀ulo ni bé líɛɛ bè yeli né bìgele wáagenmɛ ní bè; yeli bé ni taa k̀origɔ bè yeli né yeli nariye ní yè. Nariye nyàa yī kpoliyo yè, yeli bé dàakpuɔɔ ken pe mé; nariye nyàa yi 'cèri yè, yeli bé dàaciɛɛ ken pe mé. Bìgele keli ke bé k̀ulo ni líɛgenmɛ tiɛ bè; yeli bé yeli lí?ɛɛ taa gèle k̀origɔ k̀ulo nī lè bè yeli né yeli saaya t̀uluyo ní yè †.

⁵⁵ «Nè sí ki ya?a a yeli sì k̀ulo ǹaa ni sienne cira bèle?, bàli yeli bé ya?a bèle, pe bé kò yeli mé k̀anya?ara yeli nyapigele nī gèle, bé sí ní kò yeli mé wíiye yeli lí?ɛgele nī gèle ††. Pe bé sí kò yeli wu?ɔfɔlib k̀ulo nī lè ǹaa nī yeli yè ténɛnɛ bèle. ⁵⁶ A ki yè mme gè, g̀aa mi 'puu nɛ caa bè kp̀i?ile pe nē bèle, yeli nē m'bé koli ki ta?a.»

Yewe wi 'Kanaa k̀ulo ni lá?agele tiɛ gèle

34 A Yewe 'ki juu *Misa* mé né jo: ² «-Ti juu ma gbènge *Isirayeli* sienne mé bèle:

«A yeli kénì jíin *Kanaa k̀ulo* nī lè, k̀ulo ǹaa ni bé puu yeli k̀origɔ gè, ki n'ge tiɛye yī nī ni bé lá?a lè †. ³ Ni bé séli Yasu?ɔni?ɛge ku?ɔjii gògogo nyuɔ nē gè cengenyenifolime k̀aliige mé, bèri Zɛnɛ waama k̀ulo s̀lɔli lè, bè sa tóri *Edɔmi* k̀ulo táanni lè, ⁴ bèri waa cengenyenifolime k̀aliige mé gè bè sa tóri Akirabimi tán?adi?e nē gè, bèri tóri Zɛnɛ waama k̀ulo nī lè bè sa nò Kadɛsi Barineya kà?a lí?ɛɛ nī lè cengenyenifolime k̀aliige mé gè. Lá?ala ni béri waa súuri bè sa nò Kazari Adari kà?a nē gè, bè ní mà?a bè sa tóri Azimɔ ti?e nē gè. ⁵ Lá?ala ni bé ní de waa bè sa mà?a bè yiri Azimɔ

† *Wéli baa* 26.52-56; 34.13; *Yes* 14.1-2. †† *Wéli baa* *Yes* 23.13; *Ezek* 28.24. †† Pe yé k̀ulo ǹaa ni lá?agele tiɛye taa yè k̀ulɔfɔli Sulomani lèlɛ lire yákuɔ nī (*wéli baa* *Yes* 15; *Ezek* 47.13-20).

† *Wéli baa* 20.22-28; *Fàn* 10.6. †† *Wéli baa* 21.1.

ti?e nī gè bèri waa fú *Ezipiti* kápalige mé gè, bè sa kú Cengenyenijiinme ku?jii mé wè.

⁶ «Ku?jii lakpu? gògoyo yè, yire bé puu lá?ala cengenyenijiingoli mé gè.

⁷ «Cengenyenifolime kámege mé gè, lá?ala ni bé séli Cengenyenijiinme ku?jii mé wè bè tóri cengenyenifolime kóli mé gè, bè sa nò *Wori nyagurugo* nē gè †, ⁸ bè yiri *Wori nyagurugo* ti?e nī gè bè sa tóri *Amati kà?a wíile* †† táanni lè fú bè sa nò *Zedadi kà?a nē* gè, ⁹ bé ní ki líe kire ti?e nī gè fú bè sa nò *Zifirón kà?a nē* gè, bàa yiri *Kazari Ena vògo nē* gè. Kire bé puu yeli kùlo ni lá?adiye yè, cengenyenifolime kámege mé gè.

¹⁰ «Cengenyenifolime lá?ala lè ni bé séli *Kazari Ena vògo nē* gè bèri waa cengenyenifolime káliige kóli mé gè, bàa tóri *Sefami ti?e nē* gè, ¹¹ bèri waa bè sa nò *Iribila kà?a nē* gè, kire gáa gī *Ayini kà?a li?ele* cengenyenifoligoli mé gè. Lá?ala ni béri waa bè sa tóri cengenyenifolime káliige kóli mé gè bè sa nò *Kinereti ku?jii nē* wè ‡ bèri ki gògogo sòligi gè de waa cengenyenifolime kóli mé gè, ¹² bè sari sòligi de tóri *Zuruden cá?a táanni* gè, kire ki bé puu lá?ala lè, bè mà?a bè sa yiri *Yasu?oni?ege* ku?jii mé wè.

«Nàa lire bé puu yeli kùlo lè né ni lá?agele ní gèle, gáli mi 'tiè nè mà?a gèle.»

¹³ A *Misa* sí ki juu nē gbènge *Isirayeli* sienne mé bèle né jo: «Nàa lire nī kùlo lè nàa yeli bé taa korigo gè, bè ni lièle né bìgele ní gèle. Kire kùlo lire wori *Yewe nyéni* juu nē gbènge né jo weli- ni ken saaya tuluvo kaceri né tìlaga mé gè ††. ¹⁴ Né ki cén *Wurubeni* sa?a tuluvo gè né *Gadi* sa?a tuluvo ní gè peli nyéni pe korigo taa gè nē kú, nē yeli né pe tobilo kpáaya ní yè; *Manase* sa?a tuluvo tìlaga gè, peli mìeni nyéni pe korigo taa gè nē kú. ¹⁵ Kire saaya tuluvo nyàa siin yè né sa?a tuluvo tìlaga ní gè, yire nyéni yi lièle taa lè nē kú *Zuruden cá?a li?ele* nī lè, cengenyenifoligoli mé gè, *Zeriko kà?a yi?e* mé gè.»

Yieginine báli pe bé kùlo lièle lè

¹⁶ A *Yewe* 'ki juu *Misa* mé né jo: ¹⁷ «Nàguob pe míeyè yi n'ye, bàli pe bé kùlo lièle lè: *kacuwriw?Eleyazari* né *Nuni* jaa *Yesuwe*. ¹⁸ Yeli bé ní yieginine páli nyiéne gòn sa?a tuluvo ó sa?a tuluvo nī, bè kùlo lièle lè.

¹⁹ «Nàguob pe míeyè yire yī nyàa yè: *Yefune* jaa *Kaleb* wè, *Zuda* sa?a tuluvo wuu wè; ²⁰ né *Amikudi* jaa *Se-muweli* wè, *Simeyo* sa?a tuluvo wuu wè; ²¹ né *Kisilon* jaa *Elidadi* wè, *Benzame* sa?a tuluvo wuu wè; ²² né *Yogili* jaa *Buki* wè, wire njàa wī *Dan* sa?a tuluvo yieginiwè wè;

† *WORI NYAGURUGO*: Ki yé puu *Kanaa* kùlo li?ele nī lè cengenyenifolime kámege kóli mé gè; *Liban* kùlo nī ki 'puu. *Wori nyagurugo káa* mìeni 'puu *Kanaa* kùlo li?ele nī lè cengenyenifolime káliige kóli mé gè; *baa* kire ti?e nī *Arawón* 'kùu (*wéli* *baa* 20.22; 33.37-41). †† *AMATI KÀ?A WÍILE*: Pàli nē ki yeri nē jo: *Lebo Amati*. ‡ *KINERETI KU?JII*: Kire pe yé kēni yi?e nē yeri «*Galile ku?jii gè*» né ní «*Zenezareti ku?jii gè*». †† *Wéli* *baa* 26.52-56; 33.54; *Yes* 14.1-2.

²³ né *Efodi* jaa *Aniyeli* wè, wire njàa wī *Yusufu* jaa *Manase* sa?a tuluvo yieginiwè wè; ²⁴ né *Sifitani* jaa *Kemieli* wè, wire njàa wī *Yusufu* jaa *Efirayimi* sa?a tuluvo yieginiwè wè; ²⁵ né *Parinaki* jaa *Elizafani* wè, wire njàa wī *Zabulon* sa?a tuluvo yieginiwè wè; ²⁶ né *Azan* jaa *Palitiyeli* wè, wire njàa wī *Izakari* sa?a tuluvo yieginiwè wè; ²⁷ né *Selomi* jaa *Akudi* wè, wire njàa wī *Azeri* sa?a tuluvo yieginiwè wè; ²⁸ né *Amikudi* jaa *Pedakeli* wè, wire njàa wī *Nafitali* sa?a tuluvo yieginiwè wè.»

²⁹ Bàli peli yè nàguob bàli mé *Yewe* 'ki juu nē gbènge né jo pe- *Kanaa* kùlo korigo lièle gè *Isirayeli* sienne nē bèle.

Leviyé kàaya wori dè

35 Bè pe 'ya?a baa *Mowabi* waama kùlo kpàanjali nē wè *Zuruden cá?a táanni* gè, *Zeriko kà?a yi?e* mé gè, a *Yewe* 'ki juu *Misa* mé né jo: ² «-Ki juu ma gbènge *Isirayeli* sienne mé bèle ma pe ye pe- tieye yàa ya?a pe dàala korigo nī gè *Leviyé* woyo, nyàa yi bé puu kàaya yè nyàa nī pe bé téni yè, bé ní yajuuro nà?adiye ken pe mé kàaya táanni yè †. ³ Kàaya yire bé puu pe woyo, nyàa nī pe bé téni yè. Kàaya ténime pire bé puu yajuuro nà?adiye, bé ní puu pe kóliyeré téngediye né yajuusenre ní dè.

⁴ «Yajuuro nà?adiye nyàa yeli bé ken *Leviyé* mé bèle, bè ki líe kà?a gungo táanni gè, yi kpú?genme pi bé puu kabuunyi?ene sirakogun (1 000) bè kà?a mà?a gè. ⁵ Yeli bé yi tónminc kà?a kàdu?u mé gè. Yi píelegenme pi mìeni pi bé puu nubo, kayobiy yi mìeni nē: pi bé puu kabuunyi?ene sirakie (2 000) cengenyenifoligoli mé gè, né kabuunyi?ene sirakie (2 000) cengenyenifolime káliige mé gè, né kabuunyi?ene sirakie (2 000) cengenyenijiingoli mé gè, né kabuunyi?ene sirakie (2 000) cengenyenijiinme kámege mé gè. Kà?a ki bé puu yi sun?owc nī. Kire nà?adiye yi bé puu bè kàaya mà?a yè bè su?u.

^{6,7} «Yeli bé kàaya togosiin né kataanri ken *Leviyé* mé bèle; yi mìeni bé puu né yajuuro nà?adiye ní. Kàaya nyàa nī yè, yeli bé yàa kòlini nyiéne bè kòn yi- puu lí?ire-jodieye, nyàa nī sienkpoo wi bé gbè fè bè jíin wè.

⁸ Kàaya nyàa yeli bé ken pe mé yè, yi bé kòn *Isirayeliyé* dàala korigo nī gè. Yeli bé líe ni?ege bili mé pe 'taa ni?ege wè, bé sí líe cèri bili mé pe 'taa cèri wè. Sa?a tuluvo ó sa?a tuluvo bé sí kàaya ken *Leviyé* mé bèle bè yeli né korigo ní gè gàa pe 'taa gè.»

Lí?irejo kàaya wori dè

⁹ A *Yewe* 'ki juu *Misa* mé né jo: ¹⁰ «-Ki juu *Isirayeli* sienne mé bèle ma pe ye:

«A yeli kēni *Zuruden cá?a* jeli gè nē jíin *Kanaa* kùlo nī lè, ¹¹ yeli bé kàaya yàa nyiéne bè kòn nyàa yi bé puu lí?irejo woyo yè. A wàa 'sien kpúu a ki 'nyaa wii ki kòriri

†† *Wéli* *baa* *Lev* 25.32-34; *Yes* 21.1-42; *Kaj* 1 6.54-66.

wè?, wi bé sa lí?ire jó yi nī †. 12 Kàaya nyàà yi bé puu lí?irejodieye bè sien suc s̀sien fu?wtɔnvɔli †† mé wè, kire ga buu sien njàà wi 'sien wàà kpúu wè, pe fãga wi kpúu? bè ki ya?a wii fie nò gboli nē lè? pe- kàyu?u juu gè wi nē?.

13 «Kire nē yeli bé kàaya kolini nyíene bè kòn yi- puu lí?irejo kàaya. 14 Kàaya taanri bé puu Zuruden cá?a lí?ele nī lè cengenyenifoligpɔli mé bè, né kàaya taanri baa Kanaa kùlo nī lè. Yire bé puu lí?irejodieye. 15 Isirayeli sienne nī bèle, né nabɔnminɔ ní bèle bàli pe tòrí bèle, né nabɔnwɔ njàà wī téníwe pe sun?wtɔw nī bè, sien ó sien wi 'sien kpúu nē ki ya?a wii ki k̀rirc wè?, wi bé fè bè sa jíin yi nī. Yire kàaya nyàà kolini yi bé puu lí?ire-jodieye.

16 «A ki sí nyaa sien wàà 'wàa kpúɔn né timɔri ní dè, a ki sien wi 'kùu wè, kire sien wi nyéni ki k̀rirc nē sien kpúu wī. Pe bé wi kpúu míeni.

17 «A ki sí nyaa sien wàà 'kàdenige líe gàa ki bè gbè sien kpúu wè, nē wàa kpúɔn a wi 'kúu wè, kire sien wi nyéni ki k̀rirc nē sien kpúu wī. Pe bé wi kpúu míeni.

18 «A ki sí nyaa sien wàà 'wàa kpúɔn né tiige yege ní gàa ki bé gbè sien kpúu wè, a ki sien wi 'kùu wè, kire sien wi nyéni ki k̀rirc nē sien kpúu wī. Pe bé wi kpúu míeni. 19 Sien njàà wī s̀sien fu?wtɔnvɔli wè, kire sien wire wi bé wi kpúu a wi kénì wi nyaa wè. Wire wi bé wi kpúu.

20 «A ki sí nyaa wi 'ki k̀rirc nē wi siennyeni n̄rigrɔ wè bè wi 'wi bien wè, á kire bè? a wi 'ki k̀rirc nē wi wáa né yakaa ní, a sien 'wi kùu wè, 21 á kire bè? a wi 'ki k̀rirc nē wi kpúɔn né wi kolí ní gè, a ki sien wi 'kùu wè, kire sien wi nyéni ki k̀rirc nē sien kpúu wī. S̀sien fu?wtɔnvɔli, wire njàà wi kpɔni kpúu nē wè, wi bé wi kpúu a wi kénì wi nyaa wè.

22 «Á kire bè? gè, a ki sí nyaa wi 'fuu nē sien n̄rigrɔ wè, nē ki ya?a wii ki k̀rirc wè?, kire ga laa a wi 'yakaa wáa nē ki ya?a wii ki k̀rirc wè?, 23 á kire bè? a wi 'kàdenige wáa a ki s̀nì tuu wi nē nē wi kpúu wè, nē ki ya?a wii wi nyaa?, a ki sien wi 'kùu wè, nē ki ya?a wii puu wi leguu wè?, wii puu ne caa bè kapi?i kpi?ile wi nē wè?, 24 gboli ni bé kàyu?u juu gè né njàa ní wi 'wi kpúɔn wè né s̀sien fu?wtɔnvɔli ní wè, wire njàà wī kpɔni kpúu nē wè, nē yeli né kàyu?ujuu kele ní gèle. 25 Bà gboli ni bé wi píle bè suc s̀sien fu?wtɔnvɔli wi kolí nī gè, bé koli wi tórigo lí?irejo kà?a mé gè gàa mé wi yé fè nē ké gè. Wi bé kò baa ki nī fúu bè taa kacɔnrilɔ kàfɔli njàà pe 'nyíene nē kòn né s̀nmɔ wàlidengebe ní bè, wire pa kùu.

26 «A ki sí nyaa kire sien wè, njàa wi si ki k̀rirc nē sien kpúu wè?, a wi 'yiri nē tóri lí?irejo kà?a ki lá?agele nē gèle gàa nī wi fè nē jíin gè, 27 á s̀sien fu?wtɔnvɔli wi 'ki nyaa a wi 'tóri lí?irejo kà?a ki lá?agele nē gèle, a wi 'wi kpúɔn nē kpúu wè, kire bè nyaa wii kolimɔ kpi?ile nē

† Wéli baa Fàn 4.41-43; 19.1-13; Yes 20.1-9. †† Narige ki siinyeni njàà wi 'kpɔni kpúu nē wè, wire wi yé yeli bè kpúu wi fu?wtɔn gè njì mé wè njàa 'wi kpúu wè. Wéli baa 35.19,24.

sien kpúu?. 28 Kire nē njàa wii ki k̀rirc nē sien kpúu wè?, wi 'yeli bè kò lí?irejo kà?a nī gè fúu bè taa kacɔnrilɔ kàfɔli wi pa kùu. Wire kùulo lire kàdu?ume yákuɔ wi bé nē gbè ké wi ti?e mé gè.

29 «Dàa tire dī fàn?a kele né kàyu?ujuulo wori dè, yeli mé né kèngele ke mièni ní, tiye yi mièni nī baa yeli bé ténì wè.

30 «Gàa ki 'sienkpúu wori kúɔ dè, pe bé sien kpúu wè yákuɔ wī njàa wi 'wàa kpúu wè a sienne 'ti juu né jo kányi?e gī wè. Kii yeli pe- kàyu?u juu sien wáa nē, bè wi kpúu sien nigbe sienjuuro nē? †. 31 Yeli sí ga tíi fɔli ki nē? bè ki ya?a sienkpúuwo wi 'wi sii suc wè né wali ní?, a ki yē wi 'ki k̀rirc nē wi kpúu wī; ki 'yeli pe- wi kpúu wī.

32 Yeli sí ga tíi ki ya?a sien njàà wi 'wi siennyeni kpúu wè nē s̀nì jíin lí?irejo kà?a nī gè?, wi- wali sàri bè koli bè ké wi kòridi?e nī gè s̀ni kacɔnrilɔ kàfɔli wi 'kùu wè?.

33 Yeli sí ga tíi kùlo nú?ɔ lè Yewe yi?e mé gè? nàa nī yeli yē ténine bèle?.

«Né ki cén sisien kiī ne kùlo nóri lè; kùlo níi gbè ciile? ka laa njàa wi 's̀sien wo gè, a piyè wi sisien wo gè?.

34 Kire nē yeli fãga kùlo nú?ɔ lè? nàa nī yeli yē ténine bèle?, nàa nī mi tíime yē téníwe wè, né ki cén mi Yewe, mi yē kòriwo Isirayeli sienne sun?wtɔw nī bè.»

Celiwe k̀rigrɔ né wi nàga?a kele wori dè

36 Manase jaa Makiiri wè, wi jaa Galaadi wi siime pi nariye kàfɔlilɔ, peli bálì pe 'puu Yusufu t̀lugo wuulo bèle, a peli 'si?ere nē kpɔni Misa nē, né Isirayeli sienne pe nariye kàfɔlilɔ ní bèle.

2 A pe 'jo: «Kàfɔli Misa, Yewe 'ki juu nē gbènge muɔ mé né jo ma kùlo ken lè k̀rigrɔ Isirayeli sienne mé bèle, ma ni lièle né bigele ní gèle. Né míeni Yewe 'ki juu nē gbènge muɔ mé né jo ma k̀rigrɔ ken weli siinyeni Selofiyadi pórilo mé bèle †. 3 Nē sí ki ya?a a pe kénì kò nàguɔɔ pàli piyeye mé bèle, bàli bièle Isirayeli sa?a t̀lugo káà kiiye gè, celile pe k̀rigrɔ ki bé yiri weli tobilo k̀rigrɔ nī gè; ki bé fàri pe p̀lilɔ sa?a t̀lugo wu?u nē gè. Bà weli k̀rigrɔ gáà weli taa né bigele ní gèle, kàa bé yiri ki nī. 4 A Kàkpaanya Wíi yiele †† ni kénì nò lè Isirayeli sienne mé bèle, celile bálì pe dàala k̀rigrɔ ki bé fàri pe p̀lilɔ sa?a t̀lugo wu?u nē gè yire nyàà nī pe yē wè; pe k̀rigrɔ ki bé yiri weli sa?a t̀lugo nī gè.»

5 Kire nē a Misa sí Yewe tundurɔ juu dè Isirayeli sienne mé bèle, nē yeli né dàa Yewe 'juu wi mé dè, né pe ye: «Kányi?e gī dàa Yusufu sa?a t̀lugo sienne pe 'juu dè. 6 Ti n'de dàa Yewe 'juu nē gbènge Selofiyadi pórilo wori nē dè: pe bé gbè cep̀rigrɔ kpi?ile pe nyéni nàguɔɔ mé bàli pe 'pe déni bèle, wi- taa puu nàguɔ wáa njàa wi 'kón pe tuu wi sa?a t̀lugo narige káà nī. 7 Bà sí ki bé puu dàala k̀rigrɔ káà sí ga tíi yiri sa?a t̀lugo káà nī? bè

† Wéli baa Fàn 17.6; 19.5; Mat 18.16; Kor2 13.1; Tim1 5.19; Eb 10.28. †† Wéli baa T̄sr 27.1-11. †† Wéli baa Lev 25.8-54.

jiin saʔa t̀lugo káà kiiye nī? Isirayeliyé sunʔɔmɔ nī bèʔ, né ki cén Isirayeli saʔa t̀lugo ó saʔa t̀lugo bé kò puʔɔ wi dàala kɔrigɔ nē gè.

⁸ «A ki sí péni nyaa celiwe wáà 'dàala kɔrigɔ taa Isirayeli saʔa t̀lugo káà nī wè, wi 'yeli wi- puu nàguɔ mé ɲàa wi 'kón celiwe wi saʔa t̀lugo narige káà nī gè. Bà ki bé kpíʔile Isirayeli sien ó sien kɔrigɔ bé kò wi tuu kpáa nī gè. ⁹ Kenme báà pire nē ki bé puu dàala kɔrigɔ kí de nyaʔami de jiin saaya t̀luyo yáa nī yèʔ; Isirayeli saʔa t̀lugo ó saʔa t̀lugo bé kò puʔɔ ki dàala kɔrigɔ nē gè.»

¹⁰ A Selofiyadi pórilo pe 'ki kpíʔile gàa Yewe juu nè gbènge Misa mé wè. ¹¹ A Mala, né Nɔwa, né Wogila, né Milika, né Tirisa, a peli 'kɔri pe nàana jaala mé bèle.

¹² Pe ɔɔlilɔ pe 'puu Yusufu jaa Manase nariye nī yè, bà ki 'kpíʔile a celile bálì pe kɔrigɔ ki 'kò pe tuu wi saʔa t̀lugo nī gè.

¹³ Kele gáli keli yē kajuudiʔeɛ né kàyuʔujuu kele majo bè Yewe yé tóri Misa mé wè, né ki juu nè gbènge gè Isirayeli sienne mé bèle, baa *Mowabi* waama kùlo kpàanjali nē wè *Zuruden* cáʔa táanni gè, Zeriko kàʔa yiʔe mé gè.

Fànʔa Kajuʔulo

Sebe wi tiediʔe gè

wè, pe wi ye tuɔbuuro nī dè Duterɔɔmi. Wire wī sebe kogunɔwu wè sebele báli nī pe ye Fànʔa Sienre dè: Duniya Sélime Sebe, Yirile né Suɔɔ Sebe, Leviyí Kacuɔnrirɔ Sebe, Tórilɔ Sebe, né Fànʔa Kajuʔulo Sebe wè. Misa wi 'puu Kulocelié sienjuuwo, kire nē wi 'puu ne Isirayeli sienne tenme bèle ne filigi pe- Kulocelié kányiʔe kaala cén lè pe sí taʔa wi nē.

Isirayeli sienne pe yé nò Kanaa kùlo ni jíinme nē bè, a Misa 'koli nē Isirayeliyé sòngirɔ tìrige dè kele nē gèle gáli ke mìeni Kulocelié yé kpíʔile pe mé bèle (), né koli nē nyakungenge sienre fùgu dè nē juu kire ga buu pe fāga fiʔe né ti níʔ (), nyakungenge gáà Yewe 'kpíʔile né pe ní Worebi nyagurugo mé gè (pe kire tiʔe ye gè míeni Sinayii). A wi n̄nè koli nē kajuudiʔele kiewori juu dè () nē pe tenme kenme bìl ne pe 'yeli bèri tári de yeligi né ke ní gèle. A wi 'pe yè, gii ki 'kpúʔ gè, pe 'yeli pe- Yewe cò wè kpuʔ () pe- puu sienfelige káà gàa ki 'wàli nē téngge Yewe mé wè. Né míeni wi 'pe tenme cígini kenme bìl nē pe 'yeli bè fànʔa kajuʔulo ke mìeni kpínʔini gèle a pe kénì jíin Kanaa kùlo nī lè (wéli baa nyùɔ).

Misa 'Yesuwe téngge wi sìndiʔe nī gè wiri Isirayeli sienne yiʔe kínigi gè. Kire kàduʔume a wi 'húnuzengge h́ú gè gàa ki 'puu sòngidaara wuʔu gè, a wi 'kùu Nebo nyagurugo nē gè (wéli baa nyùɔ).

Fànʔa Kajuʔulo sienre dáà ti tóni wī kpuɔɔ Kulocelié wi sienre nī dè. Ti sienre táà yē ne nyaʔa Nyakungenge Liʔe Sienre sebele páli nī (wéli baa Kùlofolilɔ sebele nī bèle né Zeremii sebe nī wè), né Nyakungenge Fɔngɔ Sienre nī dè (). Ti mìeni ne weli tenme bè ki tiè a sienne ne lúru Kulocelié mé wè, kire ki fundaanra né yanyige kanʔa gè pe mé.

Sebe wi nyùgboliyo yè

Misa wi 'sientiʔe pélige juu gè

Misa wi 'sientiʔe siinwuʔu juu gè

Misa wi 'siensenre juu dè

Misa baara ti 'nò ti kúdiʔe nē gè

1 Sienre ti n̄de dáà Misa 'juu Isirayeli sienne pe mìeni mé bèle lèlè líl nī pe 'puu ne tíin Zuruden cáʔa liʔele nī lè cengenyeñifoligɔli mé bè, Araba waama kùlo kpàanjali nē wè n̄a wi 'puu Sufi tiʔe yiʔe mé gè. Kpàanjali n̄a wi 'puu Paran waama kùlo kayɔbigɔ gí nē gè, né ní Tofeli, né Laban, né Katiserɔti né Di Zaʔabi tiʔe kayɔbigɔ gí nē gè. ² Cenye kie né nigbe yi 'puu nyàa sien bé tánʔa yè bé yiri Worebi nyagurugo[†] tiʔe nī gè bè sa nò 'Kadesi Barineya kàʔa nē gè, a sien wi 'kologi líe gè gàa ki tóri Seyiiri nyagurugo táanni gè. ³ Nè ki yaʔa yiʔele togosiin yé kúɔ lèlè líl nī pe 'yiri Ezipiti kùlo nī lè ^{††}. Ki yé buu yeye kie né nigbewuʔu ki cenbelige nē gè, sienre dáà ti mìeni Yewe yé juu nē gbènge Misa mé wè Isirayeli sienne wori nē dè, a Misa wi 'ti juu pe mé. ⁴ Ki yé buu lèlè líl nī pe yé kapienne kpúɔn lè nē fànʔa taa Amɔriyé kùlofoli Sikɔn nē wè, wire n̄a wi 'puu téniwé Kesibɔni kàʔa nī gè, né Basan kùlofoli ɔgi ní wè, wire

[†] WOREBI: Sinayii nyagurugo míʔe káà gí, náʔa Fànʔa Kajuʔulo sebe n̄a nī wè. ^{††} Kulocelié yé Isirayeli sienne cò bèle fànʔa a pe 'tánʔa yiʔele togosiin waama kùlo nī lè. Wéli baa Tór 14.33-34.

n̄a wi 'puu téniwé Asitarɔti kàʔa nē gè né Edireyi kàʔa ní gè.

MISA WI 'SIENTIʔE PELIGE JUU GE

(1.5–4.43)

Isirayeliyé pe yé séli
ne waa Kanaa kùlo mé lè

⁵ Bè sí ki puu, bè pe yaʔa baa Zuruden cáʔa liʔele nī lè cengenyeñifolime mé bè, Mowabi kùlo nī lè, a Misa séli ne Fànʔa Sienre dáà nyu dè ne tíl pe nē né pe ye: ⁶ «Bà weli 'puu Worebi nyagurugo mé gè, a Yewe weli Kulocelié wi 'ki juu weli mé né jo: 'Yeli nyéni ténì nē mɔgo náʔa gè nyagurugo gáà táanni gè. ⁷ Ye- yè yeri waa, ye sa jíin Amɔriyé kùlo nī lè, nyaguruyo woli lè, né kùlo ni

téninyenine ní bèle: *Zuruden* kpàanjali nē wè, né nyaguruyo kùlo ní lè, né nyaguruyo laara kùlo lè, né *Negevi waama kùlo* lè, né kuʔjii gògoyo ní yè. Kire 'jo yeri jii *Kanaa* kùlo nī lè né Liban nyaguruyo kùlo ní lè fúo nè sèni nò Efirati cáʔa nē gè.

⁸ «Ye- ki wéli, mi nyèni kùlo téngè lè yeli yiʔe mé. Ye- jii kùlo nī lè, ye ni líe ni- puu yeli woli, kùlo náà wori mi Yewe 'kàli nè ken yeli tobilo mé bèle: *Birayima, Siaga* né *Yakuba* ní wè, né pe siime ní bè.»

Misa yé yièginine téngè bèle

⁹ A Misa sí ki juu *Isirayeliyè* mé bèle né jo: «Kire lèlè nī lè, a mi 'ki juu yeli mé né jo: «Mi sí jáaʔ, mi nigbe wè, bè yeli tugoro líe dèʔ †. ¹⁰ Yewe yeli Kuloceliè wè, wi nyèni yeli kpíʔile a yeli 'niʔe, a yeli 'kò pàngè gè sienniʔebogo bè nyiʔene ɲɔɔɔb tíle gèle. ¹¹ Yewe wè, yeli tobilo Kuloceliè wè, wi- yeli niʔe cígini bè tóri tliyo sirakogunɔ (1 000) nē ! Wi- sí ní diba taʔa wè yeli nē majo bè wi yé nyuo fèni gè né ki juu gè ! ¹² Mèni sí mi nigbe m'bé jáa bè tugoluburo dáa tugo dè bèri yeli kele né yeli kàsii kele cuɔnri gèle ? ¹³ Ye- pàli nyiène ye kòn yeli saʔa tulu- go ó tuluɔ nī, bàli pe 'cilige wè né kaala cén lè, á sienne piyè ne tóri né pe ní bèle. Bà m'bé pe téngè yeli nyù- go nē gè.»

¹⁴ «A yeli 'mi ye: «Gàa muɔ 'jo weli- kpíʔile gè, ki nyèni nyuo.»

¹⁵ «Kire nē a mi 'siensicilile bàli líe bèle, bàli ní sienne pe 'tóri bèle, a yeli 'pe nyiène nè kòn yeli saaya tuluɔ nī yè, a mi 'pe téngè yeli nyùɔ nē yè, sienne sirakogunɔ (1 000) kàfɔlilɔ, sienne dabataan (100) kàfɔlilɔ, sienne togosiin né kpɔrigɔ kàfɔlilɔ, né sienne kie kàfɔlilɔ, né míeni saaya tuluɔ yièginine pàli piyeye ní.

¹⁶ «Kire lèlè nī lè a mi sí ki juu nè gbèngè yeli kàyuʔu- juufɔlilɔ mé bèle né pe ye: «Yeli béri sienne pe kele cuɔn- ri gèle, bé sí de ki nyu de láʔala né sínne ní sien né wi siinyeni sunʔɔɔɔ ní bè, kire ga laa né nabɔɔɔwɔ ní wè ɲàa wī téniwe yeli sunʔɔɔɔ nī bè. ¹⁷ Yeli sì yeli bè sien yiè sien nī yeli kàyuʔujuuro nī dèʔ. Yeli béri luru sien- cièwe mé wè majo bè yeli ne luru sienkpɔɔɔwɔ mé wè. Kii yeli yeli de fiʔé sien nēʔ, né ki cén kàyuʔujuuro tīr Ku- loceliè wori. A kaala láa 'gbèn nè yeli jáa wè, yeri báan né ni ní mi mé; m'bé ba ti lúʔu yeli mé.»

¹⁸ «Kire lèlè nī lè, tunduro dáa ti mieni yeli 'yeli bèri kúu dè, a mi 'ti ken yeli mé.»

Isirayeliyè pe yé cí Yewe kajuugbèngèlè nē gèle

¹⁹ «A weli 'yè *Worebi nyagurugo* tiʔe nī gè ne waa nè sèni sùuri waama kùlo tiekpɔʔ sipiʔi gáa yeli 'nyaa gè, a weli sèni koligo líe gè *Amɔriyé* nyaguruyo kùlo nī lè, majo bè Yewe weli Kuloceliè wè wi yé ki juu nè gbèngè weli mé gè. A weli sèni nò Kadési Barineya kàʔa nē gè ††.

† Wéli baa Yir 18.13-27.

²⁰ «A mi sí ki juu yeli mé né jo: «Yeli nyèni nò Amɔriyé nyaguruyo kùlo nē lè, kùlo náà Yewe weli Kuloceliè bé ken weli mé lè. ²¹ Ye- ki wéli, Yewe weli Kuloceliè wi 'kù- lo téngè lè weli yiʔe mé gè. Ye- tánʔa nyaguruyo nē yè, ye sa ni líe ni- puu yeli woli, majo bè Yewe yeli tobilo Kuloceliè wi yé ki juu yeli mé gè. Ye fāri fiʔéʔ, ye fā ki yaʔa fière yeli còʔ.»

²² «Kire nē a yeli péni ki juu mi mé né jo: «We- sienne tórigo pe- sa kùlo saanri lè pe wéli. Pe tunduro tire ti bé puu a pe sèni gii nyaa gè, pe bé ba koliyo tiè yè weli nē né kàaya ní yè nyàa weli bé sa nyaa baa yè.»

²³ «A tire sòngiro ti 'mi déni, a mi sí sienne kie né siin nyiène nè kòn yeli sunʔɔɔɔ nī bè, sien ó sien nē yiri wi saʔa tuluɔ nī. ²⁴ A pe 'ké nyaguruyo kùlo mé lè, fúo nè sèni nò Èsikoli kápalige nē gè. A pe sí ni saanri nè wéli. ²⁵ A pe 'kùlo ni tiire yasere táa cuɔ dàa pe 'cò nè pen pe kiyè ní yè, a pe 'koli nè péni tunduro ti siennugoro juu dè weli mé, né jo: «Kùlo náà Yewe weli Kuloceliè bé ken weli mé wè, kùlo ni tóni yè cènne ‡.»

²⁶ «Nè ki yaʔa a yeli 'cíi né jo yeli sí tánʔa baaʔ, a yeli 'cíi péwu Yewe yeli Kuloceliè kajuugbèngèlè nē gèle. ²⁷ A yeli 'wi sàʔa yeli fèni saaya nī yè né jo: «Weli 'Yewe bien wè, kire nē wi 'weli yiè *Ezipiti* kùlo nī lè, bè ba weli ken Amɔriyé mé bèle pe- weli kpúu ! ²⁸ Sé sí weli kéni tári ne waa ? Weli siinyenine bàli pe 'kùlo nyaa lè, a peli 'weli funyɔ cúʔ yè weli nī, né jo dí sienfeliye yàa yè baa nyàa ɲɔri ti 'tóri weli nē, né ní kpàʔaliye nè tóri weli nē, né míeni kàaya ní yè kpoliyo, a pe 'yi sùlu né gunyɔ ní yè nyàa yi 'kpàʔaliye fúo nè nò nyiʔene nī lè ! Pe sí cèni Anaki siime nyaa bè baa, nàgakpaʔaliye yè !»

²⁹ «A mi 'ki juu yeli mé né jo: «Ye fāga yeli céri kpúu dèʔ, ye fāri fiʔé pe nēʔ ! ³⁰ Yewe yeli Kuloceliè ɲáa wi tári yeli yiʔe mé gè, wire tíme wi bé kapienne kpúɔn lè bè yeli ken, majo bè yeli yé wi nyaa a wi 'ki kpíʔile Ezipiti kùlo nī lè, ³¹ né míeni waama kùlo nī lè baa muɔ 'Yewe nyaa wè, Kuloceliè wè, á wi 'muɔ líe majo bè nàguɔ cí wi jaa líe wè, bè yeli yaʔa yeli de waa koligo nē gè fúo bè sa nò tiʔe gáa nē gè.»

³² «Kire né ki mieni dàa mi 'juu dè, yeli sì téngè Yewe yeli Kuloceliè nē wèʔ, ³³ wire ɲáa wi 'puu ne tári yeli yiʔe mé gè koligo nē gè bè ténidiʔe caa yeli mé gè, kàsadibage kàsun sitɔnigo nī gàa ki 'cùungu pilige nī gè bèri kpienme caanri yeli mé koligo nī gè gàa nē yeli 'puu ne tári wè, né kàsadibage sitɔnigo nī cenvugo nē gè.

³⁴ «Bà Yewe 'yeli sienre lúʔu dè, a wi fungo ki 'yè kpɔʔ, a wi sí kàli nè jo: ³⁵ «Sienne bàli pe mieni bèle, yiribiile náa sienne bèle, piyè ga tii bé jii kùlo náa nī lèʔ, náa wuʔu mi 'kàli nè jo m'bé ni ken yeli tuuliye mé yè, ³⁶ nè yiri Kalébi, Yefune jaa wè, wire nigbe nīʔ, wire wi bé ni nyaa. M'bé ni ken wi mé, wire né wi siime ní

†† Koliyo 19-46 wuʔu nī gè, wéli baa Tír 13.1-14.45. ‡ Wéli baa Tír 13.1-15.

bè, dàala náà nē wi tánʔa nè tóri lè, né ki cén wi nyéni sómigɔ nè sín Yewe yiʔe mé gè †.»

³⁷ «Yeli kenme nē bè, a Yewe tíme fungo ki 'yè mi kúruɔ, a wi 'jo: «Muc tíme sí ga tíi bé jiiin baaʔ! ³⁸ Nuni jaa wè, Yesuwe wè, muc baakuɔwɔ wè, wire wi bé jiiin. -Lèbaanna nyógɔ wi nī; wire wi bé *Isirayeli* sienne nyógɔ bèle kùlo nī lè ni- puu pe woli. ³⁹ Yeli piile bèle, bàli wuʔu yeli 'juu né jo pe bága pe cò bèle, dí yeli jaala báli piyè fiè kapiile né kacèngɛ cén gèʔ, peli pe bé jiiin kùlo nī lè. Peli mé m'bé kùlo náà ken lè. Peli pe bé ni taa peli woli. ⁴⁰ Yeli bèle, ye- koli yeri waa waama kùlo mé lè, bèri waa *Nyàʔanivɛgɛ Tiire kuʔjii* kɔli mé gè.»

⁴¹ «A yeli 'ki juu mi mé né jo: «Weli nyéni kapiile kpiʔile Yewe nē. Weli bèle, weli bé ké kapienne mé lè majo bè Yewe weli Kuloceliè 'ki juu nè gbèngɛ weli mé gè.» A yeli 'yeli kapiengbuɔn yeɛ líe dè níe sòngí ki bé puu fáari wī, bè tánʔa nyaguruyo kùlo nē lè.

⁴² «A Yewe sí mi ye: «-Ki juu pe mé: ye fāga tánʔa baa díeʔ bè sa kapienne kpúɔn lèʔ, né ki cén mi wè yeli sunʔɔmɔ nīʔ. Ye fá ki yaʔa yeli leguulo pe- yeli jaaʔ.»

⁴³ «A mi 'ki juu yeli mé; yeli sì ti lúʔuʔ. A yeli 'cīi péwu Yewe kajuugbengɛ nē gèlè né fikenyè wúʔuro yè, a yeli 'tánʔa nyaguruyo kùlo nē lè. ⁴⁴ A Amɔri kùlo sienne pe 'yiri nyaguruyo nī yè baa pe 'puu wè, nè tigi yeli kúruɔ, nè taʔa yeli nē ne yeli cira bè sámugo tíle, nè yeli jaa *Edɔmi* kùlo nī lè, nàa pe ye míeni Seyiiri kùlo lè, nè yeli cira fúɔ nè sèni nò Worima kàʔa nē gè. ⁴⁵ Bà yeli 'koli nè pen wè, a yeli péni nyeni Yewe yiʔe mé gè, nè ki yaʔa wii céní lúʔu yeli kɔnɔ mé dèʔ. Wii céní ngbóli cèli nè lúʔu yeli méʔ. ⁴⁶ Kire nē a yeli 'kò baa fúɔ nè mɔɔɔ nè tóri Kadési kàʔa nī gè.»

2 A *Misa* wi n'ne ki juu né jo ††: «A weli n'ne koli nè yiʔe ne waa cígini waama kùlo kɔli mé gè, *Nyàʔanivɛgɛ Tiire kuʔjii* kɔli mé gè, majo bè Yewe cé ki juu m'mé wè. A weli sèni Seyiiri nyaguruyo kùlo màʔa lè nè mɔɔɔ.»

**Isirayeliyé pe yé tóri
Edɔmi né Mowabi né
Amɔ kùlogolo mé gèlè**

² «Bà lèlè làà kéní kúɔ wè, a Yewe 'ki juu m'mé né jo: ³ «Ki nyéni mɔɔɔ nè caanri bà yeli tíi ne nyaguruyo kùlo mári lè. Ye- yè yeri waa cengenyenifolime kàmege kɔli mé gè!

⁴ «-Ki juu ma gbèngɛ sienne mé bèle: Yeli bé sa tóri yeli siinyenine pe kùlo nī lè, *Ezawu*† piile bèle, bàli bíle ténine Seyiiri kùlo nī lè. Peli béri fiʔé yeli nē, nè ki yaʔa yeli 'yeli bèri pe ciʔige díeʔ! ⁵ Ye fāga tún né pe níʔ! Mii ga tíi yafien ken yeli mé pe kùlo nī lèʔ; yedaala téngediʔe sì je taa yeli méʔ. Né ki cén Ezawu wire mé mi nyéni Seyiiri nyaguruyo kùlo ken lè. ⁶ Yaliire dáà yeli bé

† *Wéli baa Tór 13.6; 14.24; Yes 14.6-14.* †† *Weli 'tiʔe gáà sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè.* ‡ *Wéli baa Sél 36.8.*

lìi dè, yeli bé ti suɔ pe mé wali nē wī. Né míeni luʔɔ gáà yeli bé gbuc gè, yeli bé ki suɔ pe mé wali nē wī. ⁷ Né ki cén, mi Yewe wè, muc Kuloceliè wè, mi nyéni diba taʔa wè muc nē muc baara ti mìeni nī. Mi nyéni ki cén gáa ki mìeni ki 'kpiʔile muc tánʔana nī lè waama kùlo tiekpuʔɔ nī gè. Ki yiʔe togosiin wī nàa wè, Yewe yeli Kuloceliè wi yè né muc ní: yafien sì muc laaʔ.»

⁸ «Kire nē a weli 'tóri liʔi weli siinyenine nē bèle, bàli bíle Ezawu piile bèle †, peli báli pe 'puu Seyiiri kùlo nī lè. A weli míeni waama kùlo kpàanjali koligo nyaa gè né ki yaʔa, né Elati né Eziyɔn Geberi kàaya ní yè. A weli 'màʔa nè sèni yiri cengenyenifolime kàmege kɔli mé gè, *Mowabi* kùlo koligo nē gè.

⁹ «A Yewe 'mi ye: «Fāga tún né Mowabi kùlo ní lèʔ; fá-ga kapienne kpúɔn né pe níʔ! Mii ga tíi yafien ken yeli mé kire kùlo náà nī lèʔ, né ki cén *Lɔti* jaala mé mi nyéni Ari kàʔa ténime pi mìeni ken pi- puu pe wobo †.»

¹⁰ Faʔa faʔa gè, Ari kàʔa ténime pi yé puu Emii sienne kùlo. Kire sienfelige gáà ki 'puu né nɔri ní, né ní niʔene, né ní kpàʔalige bè Anaki piile tíle bèle ††. ¹¹ Emiiyé bèle né Anakiyé bèle, pe mìeni siin yé puu pe pe tóri Erefa wuulo, nè ki yaʔa Mowabi sienne pe 'puu ne pe yeri Emiiyé. ¹² Né míeni Wori sienne peli pe yé kini nè puu baa Seyiiri kùlo nī lè, a Ezawu piile pe péni pe cira nè yige nè pe mìeni kpúu, né téní baa kùlo nī lè. Kire kà-duʔume a *Isirayeli* sienne pe 'ki kpiʔile bè, kùlo náà ni yè pe woli lè, nàa Yewe yé ken pe mé lè.

¹³ «A Yewe ne waa yiʔeme ne nyu né mi Misa ní wè, né jo: «Píra nàa nī wè ye- yè, ye Zerédi kápalige jeli gè.»

«A weli 'ki kpiʔile, nè Zerédi kápalige jeli gè. ¹⁴ Né ki líe Kadési Barineya kàʔa nē gè fúɔ nè sèni Zerédi kápalige jeli gè, weli tánʔana mɔɔɔgenme bè, pi mìeni 'puu yiʔe togo né kpɔrigɔ né kataanri. Kire yé kpiʔile kire ga buu kapiengbuɔn kenne náa sienne bèle pe- mìeni kuu bè yiri bùguro nī dè, majo bè Yewe cé ki *káli* nè ken pe mé wè ††. ¹⁵ Yewe kɔli ki yé yè pe kúruɔ míeni, bè pe kpúu bè yige bùguro nī dè, kire ga buu pe- mìeni kuu bè kúu péwu.

¹⁶ «Bà kapiengbuɔn kenne siensenmine pe 'kúu nè kúɔ bèle, ¹⁷ a Yewe 'mi ye né jo: ¹⁸ «Pàngɛ gè muc bé yè bè Mowabi kùlo láʔala jeli lè, kùlo náà pe ye míeni Ari kàʔa ténime bè. ¹⁹ Muc bé sa nò Amɔyé kùlo yiʔe mé gè. Fāga tún né pe níʔ, fága kapienne kpúɔn né pe níʔ. Mii ga tíi yafien ken muc mé Amɔyé kùlo nī lèʔ, né ki cén *Lɔti* piile mé mi nyéni ni ken †.»

²⁰ Kire kùlo †† náà ténime míeni pi 'puu Erefayé woli; *Erefayé* peli pe 'puu baa ténine faʔa gè. Amɔ wuulo peli

†† *Isirayeliyé pe yé puu siinyenine nē né Ezawu piile ní bèle, né ki cén Ezawu 'puu Yakuba wi luɔ (wéli baa Sél 25.24-26).* ††† *Wéli baa Sél 19.30-38.* †††† *Koliyo 10-12 wuʔu nē gè, nyasienkeniye yáà yè nyàa yi 'jiiin Misa sienre sunʔɔmɔ nī bè, bè kele káli filige juu. Wéli baa tiʔe gí ki nyu Emiiyé wuʔu nē gè: Sél 14.5. Anakiyé wuʔu ki 'juu baa Tór 13.22,33.* †††† *Wéli baa Tór 14.28-35.* † *Wéli baa Sél 19.30-38.* †† *Koliyo 20-23 wuʔu nī gè, nyasienkeniye yáà yè baa nyàa yi 'jiiin Misa sienre sunʔɔmɔ nī bè, bè kele káli filige juu.*

'puu ne Erefayé yeri bèle Zamizumiyé. ²¹ Ki sienfelige gáà ki 'puu né ɲɔri ní, né ní niʔene, né ní kpàʔalige bè Anakiyé tíele bèle. Yewe yé pe cúʔo nè yige Amɔyé pe yiʔe mé, a Amɔyé peli péni pe kùlo líe lè nè téni baa ni n̄ pe sɛndiʔe n̄ gè.

²² Kire míeni wi yé kpíʔile Ezawu piile mé bèle, peli báli pe yē ténine Seyiiri kùlo n̄ lè. Peli kenme nē Yewe yé Wori sienne cúʔo bèle nè yige baa pe yiʔe mé gè, á Ezawu piile peli 'kùlo líe lè nè téni baa ni n̄ pe sɛndiʔe n̄ gè, fúo nè péni n̄ pàngē nē. ²³ Gàa ki 'Aviyé kúo bèle, peli báli pe 'puu ténine vòyo n̄ yé fúo nè sɛni n̄ Gaza kàʔa nē gè, Kafitɔri sienne báli pe 'yiri Kafitɔri kùlo † n̄ lè faʔa gè, peli pe péni pe cúʔo nè yige baa, né téni baa kùlo n̄ lè pe sɛndiʔe n̄ gè.

Pe yé Sikɔn né Ɖgi jáa wè

²⁴ «Yewe 'puu ne waa yiʔeme ne nyu né mi Misa ní né jo: «Ye- yé yeri waa ye sa Arinɔni kápalige jeli gè. Ye- ki wéli, mi nyéni Sikɔn ken wè yeli mé, Kesibɔni kàʔa ténime kùlofoli wè, Amɔriyé wuu wè, wire né wi kùlo ní lè. Ye- séli ye wi kùlo líe lè, yé kapienne kpúo né wi ní.

²⁵ Bè ki séli pàngē nē gè, m'bé ki kpíʔile kùlogolo sienfelie ye miéni de fiʔé muo nē; fiégbuo bé pe cò. A pe 'taa nè yeli wori lúʔu dè, pe béri fún de yàʔara muo yiʔe mé gè bé puu funbienne nē.»

²⁶ «Baa Kedemɔti waama kùlo mé lè, a mi 'tundun-mino tun Sikɔn †† mé wè, Kesibɔni kàʔa ténime kùlofoli wè, né yanyige sienne ní, né jo: ²⁷ «Weli yaʔa weli- sùuri muo kùlo n̄ lè ! Weli béri tóri koligo kire yákuo n̄ wī. Weli s̄i je wàli kàliige méʔ, weli s̄i je wàli míeni kàmege méʔ. ²⁸ Yaliire dáà weli bé lii dè, weli bé ti suo yeli mé wali nē wī, né luʔo gáà weli bé gbuo gè, weli bé ki suo yeli mé wali nē wī. -Weli yaʔa weli- tánʔa bè tóri yákuo, ²⁹ fúo weli sa *Zuruden cáʔa* jeli gè bè jíin kùlo n̄ lè nàa Yewe weli Kulocelié bé ken weli mé lè. *Ezawu* piile bèle báli bíele ténine Seyiiri nyaguruyo kùlo n̄ lè, né *Mowabiyé* ní bèle báli bíele ténine Ari kàʔa ténime n̄ bè, bè peli 'ki kpíʔile né weli yaʔa a weli 'sùuri pe kùlo n̄ lè.»

³⁰ «Nè ki yaʔa, Sikɔn, Kesibɔni kàʔa ténime kùlofoli wè, wire s̄i puu ne caa bè weli yaʔa weli- sùuri wi kùlo n̄ lèʔ. Né ki cén Yewe yeli Kulocelié wè, wi yé wi fungo gbèn gè a wi 'c̄íi, kire ga buu weli gbè wi jáa kire cenge gè.

³¹ «A Yewe sí mi ye: «-Ki wéli, mi nyéni séli nè Sikɔn ken wè yeli mé né wi kùlo ní lè. Kire nē ye- séli ye wi kùlo líe lè.»

³² «A Sikɔn né wi kapiengbuo n̄ pe miéni 'yiri nè weli kpáli bè tún né weli ní baa Yaʔazi tiʔe n̄ gè. ³³ A Yewe weli Kulocelié wi 'wi ken weli mé, a weli 'wi jáa, wire né wi jaala ní bèle né wi kapiengbuo n̄ pe miéni ní bèle.»

† Kafitɔri sienne báli pe 'kùlo nàa líe lè, peli míʔe ki yé kèni yiʔe nè kò Filisitiyé bèle. †† Wéli baa *Tór* 21.21-26

³⁴ Kire lèle n̄ lè, a weli 'wi kàaya yi miéni líe, a weli sí ki juu né jo kàaya nyáà yè, né yi nàguɔɔ, né yi celile, né yi piile ní bèle, weli 'yi cúʔo nè yige baa péwu nè yeli né Yewe kàyuʔujuuro ní dè. Weli s̄i wàa nigbe yaʔa s̄i nēʔ. ³⁵ Yajuuro tire yákuo weli 'cò kapienne t̄oni wè, né míeni yacènre ní dè dàa weli 'líe kàaya n̄ yè.

³⁶ «A Yewe weli Kulocelié wi 'Aroweri kàʔa ken gè weli mé, kàʔa gáà ki yē Arinɔni kápalige nyuo nē gè; kire kàʔa kire yē kápalige táanni wī. Nè líe kire tiʔe n̄ gè fúo né sɛni n̄ Galaadi kùlo nē lè, kàʔa s̄i puu baaʔ gáa ɲɔri ti yé niʔe weli nē wèʔ. ³⁷ Ki 'nyaa Amɔyé kùlo lè, lire nē weli s̄i yé kpɔniʔ, né Yabɔki lakolibile kápaliye tieye ní yè, né nyaguruyo kùlo kàaya ní yè, né tiere ti miéni ní dàa wuʔu Yewe weli Kulocelié yé juu nè gbènge gè né jo we- ti yaʔa dè.»

3 A Misa wi 'n̄ n̄ ki juu né jo †: «A weli 'koli nè yiʔe ne waa Basan kùlo †† koli mé gè, cengenyenifolime kàmege koli mé gè. A Ɖgi ††, Basan kùlofoli wè, a wire 'yiri nè weli kpáli né wi kapiengbuo n̄ pe miéni ní, bè kapienne kpúo né weli ní Edireyi kàʔa n̄ gè. ² A Yewe 'ki juu m' mé né jo: «Fāga de fiʔé wi nēʔ, né ki cén mi nyéni wi le muo kiyé n̄ yè, né wi kapiengbuo n̄ pe miéni ní, né kùlo ní lè. Muo bé wi kpíʔile kenme b̄i nē muo cé Sikɔn cò wè, Amɔriyé kùlofoli wè, wire ɲáà wi 'puu ténime Kesibɔni kàʔa n̄ gè.»

³ «A Yewe weli Kulocelié wi 'Basan kùlofoli Ɖgi le wè weli kiyé n̄ miéni né wi kapiengbuo n̄ pe miéni ní bèle, a weli 'pe jáa; sien nigbe s̄i céni suo pe n̄ʔ. ⁴ Kire lèle n̄ lè, a weli 'ki kàaya nyáà yi miéni líe; kàa nigbe s̄i kòʔ. A yi 'kúo kàaya togotaanri, Arigobi ténime pi miéni n̄ bè, baa Basan kùlo n̄ lè. Kire tiʔe n̄ gè Ɖgi wire wi yé puu ki kùlofoli wè. ⁵ Kàaya yi miéni 'yi puu gunzuluyo ní yè, liriye né ní kpàʔaliye, né ki kòriyo ní yè s̄uʔɔyo né timɔri kpèliye ní. Vòniʔere 'puu baa míeni nyàa piyé yé s̄ulu yèʔ. ⁶ Kàaya né vòyo nyáà yè né yi nàguɔɔ ní bèle, né yi celile ní bèle, né yi piile ní bèle, a weli 'yi miéni láʔa yè nè ken Yewe mé nè yi cúʔo nè yige baa péwu, majo bè weli cé ki kpíʔile Kesibɔni kàʔa ténime n̄ bè, gáa n̄ Sikɔn yé puu kùlofoli wè. ⁷ A weli 'kàaya fùʔuro yé péwu né yajuuro líe dè kapiengbuo t̄oni.

⁸ «Amɔriyé ténime n̄ bè, *Zuruden cáʔa* liʔele n̄ lè cengenyenifoligoli mé bè, baa kùlofoli báli pe siin pe 'puu bèle, Sikɔn né Ɖgi ní wè. Kire tiʔe ténime pi yé séli Arinɔni kápalige tiʔe n̄ gè cengenyenifolime kàliige koli mé gè, fúo nè sɛni n̄ Erimɔ nyagurugo nē gè cengenyenifolime kàmege koli mé gè. Kire lèle lire n̄, weli 'Amɔriyé kùlo ténime pi miéni líe.»

‡ Weli 'tiʔe gáà sienne taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè.

†† BASAN KÙLO: Ni 'puu sédali tiʔe, Galaadi kùlo liʔele n̄ lè, cengenyenifoligoli mé kàmege koli mé, né ní Galile kuʔjii táanni wè, cengenyenifoligoli mé gè. †† Wéli baa *Tór* 21.33-35

⁹ Siidɔnyé, peli 'puu ne Erimɔ nyagurugo † yeri gè Siriyɔn nyagurugo, á Amɔriyé peli 'puu ne ki yeri Seniiri nyagurugo.

¹⁰ «A weli 'kàaya nyàà yi mièni líe nyàa yi 'puu nyagurugo sédali nē wè, fúɔ né sèni nò Galaadi kùlo nē lè né Basan kùlo ní lè, nè màʔa né sèni nò Salika kàʔa nē gè né Ediréyi kàʔa ní gè; kire kàaya yi 'puu Basan kùlofɔli ɔgi wi kùlofɔligɔ nī gè. ¹¹ Basan kùlofɔli ɔgi wè, wire nigbe wi yé kò sii nē Erefa sienkpaʔajènmine nī bèle. Wi yasinége †† ki 'puu timɔri wuʔu; ki yé puu baa Arabati kàʔa nī gè, Amɔyé wuʔu gè. Yasinége ki tɔnigenme pi yé puu kabuunyíʔene kaceri; ki píelegenme ní bè kabuunyíʔene siceri, nàguɔ kabuunyeni tɔnigenme.»

Misa yé kùlo náà liele lè saaya tùluyo taanri nē yè

¹² «Kire lèlè nī lè, a weli 'kùlo náà ni mièni líe lè weli woli. Nè líe Aroweri kàʔa láʔala nē lè, gàa ki 'puu Arinɔni kápalige táanni gè, né Galaadi nyaguruyo kùlo tɔlaga ní gè né ki kàaya ní yè, mi 'tieré dáà ken dè Wurubeniye né Gadiyé mé bèle.

¹³ «A mi 'Galaadi kùlo senné ken lè *Manase* saʔa tùlugo tɔlaga mé gè, né mièni Basan kùlo ni mièni ken pe mé, nàa nī Arigobi ténime bè; pi mièni yé puu kùlofɔli ɔgi fànʔa láara gè. Kire tiʔe kire pe ye Erefayé kùlo lè.

¹⁴ Yayiiri wè, Manase wuu wè, a wire 'Arigobi ténime pi mièni líe fúɔ nè sèni nò Gesuriyé né Maʔakayé láʔala nē lè. A wi 'wi míʔe le gè Basan kùlo ni vòyo nē yè, a pe 'kò ne yi yeri Yayiiri vòyo fúɔ nè péni nò pàngé nē gè.

¹⁵ Manase jaa Makiiri siime mé mi 'Galaadi kùlo ken lè.

¹⁶ «Ténime báà pi 'puu Galaadi kùlo né Arinɔni kápalige sunɔɔwɔ ní bè, a mi 'pi ken Wurubeni siime mé bè né Gadi siime ní bè. Arinɔni kápalige lakoligo ki 'puu ténime pi láʔala lè cengenyenifolime káliige mé gè, a ténime pi sèni nò Yabɔki lakolibile kápalige nē gè, gàa ki 'puu Amɔyé kùlo láʔala lè.

¹⁷ «Saaya tùluyo nyàà taanri láʔagele keli gíele gàli gèle: cengenyenijiingɔli mé láʔala nē lè nàa nī *Zuruden* cáʔa nē gè waama kùlo kpàanjali nī wè, gàa ki yè Kinereti kuʔjii † né Yasuʔoniʔege kuʔjii sunɔɔwɔ nī bè; cengenyenifoligɔli mé gè, láʔala ni 'puu Pisiga nyagurugo táanme gè.

¹⁸ «Kire lèlè nī lè, a mi 'tunduro ken yeli mé, yeli báli bíele kapiengbuɔnnɔ bèle, Wurubeni wuulo bèle né Gadi wuulo bèle né Manase tɔlaga wuulo bèle, né jo:

«Yewe yeli Kulocelié wi nyéni kùlo náà ken lè yeli mé, kire ga buu yeli- ni líe ni- kò yeli woli. Yeli bé kapiengbuɔn yeɛ líe dè bè kíni yeli siinyeniné *Isirayeli* sienne yiʔe mé gè ††. ¹⁹ Yeli celile né yeli piile peli yákuɔ, né yeli

† ERIMɔ NYAGURUGO: Nyagurukpaʔalige gáà ki 'puu Basan kùlo nī lè cengenyenifoligɔli kàmege mé. †† YASINEGE: Sienne páli nē tiʔe gáà sienre yiʔe dè nè jo: kúbilo kasuu. † KINERETI KUʔJII: Pe ki yeri mièni Galile kuʔjii, né ní Zenezareti kuʔjii. †† Koliyo 18-20 tiʔe nī gè, wéli baa Yes 1.12-15.

yajuuniʔere ní dè dàa mi 'cén yeli wori dè, tire ti bé kò bile kàaya nī yè nyàa mi 'ken yeli mé yè. ²⁰ Yeli 'yeli bè cáan fúɔ bè taa Yewe ba ɔʔdaala ken yeli siinyeniné mé bèle majo bè wi 'ki kpíʔile yeli mé gè; peli mièni sí ba pe kùlo taa lè nàa Yewe yeli Kulocelié bé ken pe mé lè, Zuruden cáʔa kayɔbigɔ gí mé gè. Kire kàduʔume yeli bé né koli bè sa téní yeli kɔrigɔ nī gè gàa mi cé ken yeli mé gè.»

²¹ «Kire lèlè nī lè, a mi 'ki juu nè gbènge *Yesuwe* mé, né wi ye: «Muo nyapigele ke nyéni ki nyaa gàa Yewe yeli Kulocelié wi 'kpíʔile Amɔriyé kùlofɔliɔ báli siin nē bèle. Bè sí Yewe bé kùlofɔliyo nyàà yi mièni kpíʔile, nyàa yeli bé nyaa yè Zuruden cáʔa líʔele nī lè cengenyenijiingɔli mé gè. ²² Ye fága de fiʔé pe nē? ! Né ki cén Yewe yeli Kulocelié wire wi bé kapienne kpúɔn lè yeli mé.»

Yewe si yé yéri ki nēʔ Misa wi- jiin kùlo nī lèʔ

²³ «Kire lèlè náà nī lè, a mi 'Yewe fien wè kpúɔ né jo †: ²⁴ «*Kàʔli* Yewe, muo nyéni séli nè ki tìe mi nē, mi ɔʔàa wī muo baakuɔwɔ wè, muo kpúɔwɔ né muo ɔʔri kɔli gè. Kulocelié wáà ní yè baa lé, nyiʔene né dàala nī lè, ɔʔàa wī bé ní gbè muo baara né muo kakpoliyo kpíʔile yè ? ²⁵ Mi ne muo fien wī, -mi yaʔa mi- sa kùtaanna náà nyaa lè, *Zuruden* cáʔa kayɔbigɔ gí nē gè, kire kùlo náà nī baa nyagurucènye nī yè, né Liban nyaguruyo ní yè.»

²⁶ «Nè ki yaʔa Yewe fungo ki yé yè mi kúruɔ yeli kenme nē bè; wii fɔli nè lúʔu mi mé? ! A Yewe 'mi ye: «Nyuo tón gè ! Fága ní sienre dáà juu dè m'mé? ! ²⁷ Tánʔa Pisi-ga nyagurugo naame gè ma nò ki mijuulo nē lè, ma yiʔe yège gè ma wéli cengenyenifolime kɔli mé gè, né ni kàmege kɔli mé gè, né ni káliige kɔli mé gè, né cengenyenijiinme kɔli mé gè, né ki yaʔa muo sí ga tíi Zuruden cáʔa jeli gè? ²⁸ Ma tunduro ken dè *Yesuwe* mé wè, ma lèbaanna né ɔʔri nyóɔg wi nī, né ki cén wire wi bé sienne báli yiʔe kíni gè bè Zuruden cáʔa jeli gè. Wire wi bé kùlo náà ken lè pe mé kɔrigɔ, nàa muo ne nyaʔa lè.»

²⁹ «Kire nē a weli 'kò kpàanjali nē wè ɔʔa wi 'puu Beti Peyɔri tiʔe yiʔe mé gè.»

Isirayeliyé pe 'yeli pe- piye puɔ Yewe nē wè

4 A Misa n'ne ki juu né jo ††: «Píra ɔʔàa nī wè, *Isirayeliyé* yo, yeli 'yeli bè fànʔa kele lúʔu gèle né kàyuʔujuuro ní dè dàa nē mi ne yeli tenme dè, kire ga buu yeli de ti kpínʔini, dí yeli sí sii taa, yé sí jiin kùlo nī lè bè ni líe yeli woli, kùlo náà Yewe yeli tobilo Kulocelié wi bé ken yeli mé lè. ² Yeli sí ga tíi sienre taa fàri dàa nē mi 'juu nè gbènge yeli mé dèʔ, yeli mièni sí ga tíi kàa yige ti nīʔ, kire ga buu yeli- Yewe yeli Kulocelié kaju-

†† Koliyo 23-27 tiʔe nī gè, wéli baa Tór 27.12-14; Fàn 32.48-52. ††† Weli 'tiʔe gáà sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè.

udiʔele sienre cò dè dàa mi 'juu nè gbènge yeli mé dè †. ³ Yeli nyapigele ke 'ki nyaa gàa Yewe 'kpíʔile baa *Baali Peycri* nyagurugo mé gè ††: Yewe yeli Kulocelie wi 'sienre pe mièni cúʔw nè yige yeli sunʔwɔw nī bē, bàli pe yé sēni Baali yasungo sungu gè, baa Peycri nyagurugo mé gè. ⁴ Nè ki yaʔa yeli bàli bīele ye 'yīye puɔ Yewe yeli Kulocelie nē wè, yeli ye mièni 'kò sii nē pàngge gè.

⁵ «Ye- ki wéli, mi nyéni yeli tenme fànʔa kele nē gèle né kàyuʔujuuro ní dè, majo bē Yewe mi Kulocelie wi yé ki juu nè gbènge m'mé wè, kire ga buu yeli de ti kpínʔi- ni kùlo nī lè nàa nī yeli bé jíin bē ni líe ni- kò yeli woli lè. ⁶ Yeli bé ti cò, yeli béri ti kpínʔini, kire ki bé ki yaʔa dí yeli- cìlige bē kaala cén kùlogolo káli sienne bàli yiʔe mé gè, bàli pe béri fànʔa kele gáli ke mièni lúru gèle. Pe bé ki juu bé jo: <Sienfelige gáa kiʔi kpuʔw né ní ʔcri ní, a pe 'cìlige nè kaala cén !>

⁷ «Né ki cén, kùlo láa ní yē baa lé nàa ni 'kpúʔw lè né ní ʔcri ní dè, nàa mé kulocelie wáa yē wè, kulocelie ʔáa wi 'kpcni ni nē wè bē Yewe weli Kulocelie tíele wè ? Yewe wè, a weli 'wi yeri wè, lèle ó lèle nī wi nē lúʔu. ⁸ Kùlo láa ní yē baa lé nàa ni 'kpuʔw lè né ní ʔcri ní dè, nàa mé fànʔa kele sínne né kàyuʔujuuro sínne yē dè bē *Fànʔa Sienre* dáa ti mièni tíele dàa mi 'ténge yeli yiʔe mé gè pàngge gè ?»

Pe 'yeli bē Yewe nyakungenge sienre cò dè cenge

⁹ «Gii ʔi baa gè, miè cò cenge, mari miè cìʔige muɔ tíme wè, cenge ó cenge muɔ sii nī wè, kire ga buu muɔ fāga fiʔe né kele ní gèle? gáli muɔ nyapigele ke 'nyaa gèle. Kiyè yeli bē yiri muɔ nī ! Ma muɔ piile tenme bèle né muɔ kàduʔume piile ní bèle. ¹⁰ Gii ki 'kpúʔw gè, ki yeli muɔ fiʔe né cenge gáa ní gè?, cenge ʔi muɔ 'puu yériwe Yewe muɔ Kulocelie yiʔe mé gè *Worebi nyagurugo* mé gè, a Yewe 'ki juu m'mé né jo: <Sienné pe mièni gbuʔulo mi yiʔe mé gè kire ga buu pe- mi sienre lúʔu dè, bē sí séli béri fiʔé mi nē pe sii cènye yi mièni nī dàala nē lè, béri pe piile tenme bèle ti nē ‡.>

¹¹ «Kire cenge gè, a yeli 'siʔere nè kpcni nyagurugo táanme nē wè, á nyagurugo ní gè kàsun gáa ki 'puu ne nyí ne yègí fúɔ nyiʔene nī lè. Yebiliwuɔb dénden ni 'puu baa, né kàsadibare dáa ti 'kpílige dè. ¹² A Yewe 'juu né yeli ní kàsun sunʔwɔw nī bē. Yékpoli lire nī yeli 'puu ne lúru, nè ki yaʔa yeli sì yé yafien nyaa?. Yékpoli lire yáku ni 'puu baa. ¹³ A wi 'wi *nyakungenge* sienre juu dè yeli mé, dàa wi 'juu nè gbènge yeli mé dè né jo yeri ti kpínʔi- ni: *kajuudiʔele kie* gèle. A wi 'ke sebe kàdenitenye siin nē †.

¹⁴ «Kire lèle náa nī lè, a Yewe 'ki juu nè gbènge mi mé né jo mi- yeli tenme fànʔa kele né kàyuʔujuuro nē dè,

kire ga buu yeli de ti kpínʔini kùlo nī lè nàa kòli mé yeli ne tári ne waa bē sa ni líe lè ni- kò yeli woli.»

Pe fāga de sunguʔ

¹⁵ «Bè sí ki yē gè, yeli sì yé Yewe wi yiʔe nyaa? cenge gáa wi 'juu né yeli ní wè kàsun sunʔwɔw nī bē?, baa *Worebi nyagurugo* mé gè?. Kire nē yeri yiye cìʔige díe?, ¹⁶ kire ga buu ye fāga yiye cúʔw? bē sa yakaa fáala kpíʔile? gáa yeli béri gbuʔwɔw béri ki sungu gè?, gáa ki bé puu nàguɔ tíele kire ga laa celiwe tíele wè †, ¹⁷ gáa mièni ki bé puu yawiʔi ó yawiʔi tíele gè gáa ki yē dàala nē lè, á kire bē? yafinige ó yafinige gáa ki fini naame gè, ¹⁸ né yafulolido ti mièni tíele dàa ti fulolo dàala nē lè, né fúɔ ó fúɔ ʔáa wī luʔw nī gè. ¹⁹ A yeli kéní yiʔe yège gè nè wéli nyiʔene nī lè, né cenge nyaa gè, né ʔcɔɔw ní gèle, né yege ní gè, kire 'jo naame yere dáa ti mièni dè dàa sien bē gbè nyaa nyiʔene nī lè, ye fāga ki yaʔa tire táa yeli fáanni? yeli sa káguro cáan ti yiʔe mé gè?, bē baara ti mé bē ti sunʔ. Yewe yeli Kulocelie wè, wi nyéni ki yaʔa siensenmine peli ne ki kpínʔini, bàli bīele dàala nē lè. ²⁰ Nè ki yaʔa gáa ki 'yeli kúɔ bèle, Yewe nyéni yeli píle nè yige vúguruyo kàsun nī gè, kire gáa ki 'puu *Ezipiti* kùlo lè, bē yeli kpíʔile wi sienné, sienfelige gáa ʔi wire wuʔu gè né wi kɔrigɔ gè, majo bē yeli yē pàngge gè.

²¹ «A Yewe fungo ki 'yè kpuʔw mi kúruɔ yeli kenme nē bē, a wi 'kàli né jo mi sí ga tíi *Zuruden cáʔa* jeli gè? bē jíin kùtaanna nī lè? nàa Yewe yeli Kulocelie wi bé ken yeli mé lè ni- puu yeli kɔrigɔ gè ††. ²² Mi wè, m'bé sí kùu náʔa kùlo náa nī lè; miʔ ga *Zuruden cáʔa* jeli gè?. Nè ki yaʔa yeli bèle, yeli bé ki jeli bē sa kùtaanna náa líe lè. ²³ Kire nē yeri yiye cìʔige díe?, ye fāga fiʔe né *nyakungenge* ní gè? gáa Yewe yeli Kulocelie wi 'kún nè ken yeli mé gè?: ye fāga yafien kpíʔile yasungo?, gáa ki 'yakaa líe gè?. A yeli 'kire kpíʔile gè, kire 'jo yeli nyéni Yewe yeli Kulocelie tunduro cí dè wī. ²⁴ Né ki cén Yewe yeli Kulocelie wè, wi yē kàsunkpuʔw gáa ki 'tiʔe sórigi gè ménemene wè; yejaʔa Kulocelie wī †††.

²⁵ «Bè sí ki yē gè, a yeli kéní piile taa wè né kàduʔume piile ní bèle, a yeli 'téní nè mɔɔw kùlo nī lè, a yeli 'yiye cúʔw nè sēni yasungo kpíʔile gè gii ki 'yakaa líe gè, á kire bē? né kele káli kpíʔile gáli ke 'pii Yewe yeli Kulocelie yiʔe mé gè nè wi fungo yège gè, ²⁶ mi nyéni nyiʔene né dàala líe lè pàngge gè ni- puu kiluʔufɔlilɔ yeli nē: yeli bága fuu bē cèrige kùlo nī lè nàa yeli bé sa líe ni- puu yeli woli lè a yeli kéní *Zuruden cáʔa* jeli gè. Yeli sii cènye yi bé weri kùlo nī lè né ki cén yeli bé kùu bē kúɔ péwu. ²⁷ Yewe wi bé yeli cèrige *kùlogolo káli sienne* sunʔwɔw nī bē. Yeli bé puu cèri yáku kùlogolo nī gèle baa Yewe 'yeli cira nè tórigo wè †. ²⁸ Kire tiʔe nī gè yeli béri baara kulocelie mé bèle béri pe sungu, bàli pe 'ten tiige wuulo bèle né kàdari wuulo ní bèle, yasunro

† Wéli baa 13.1; Tíe 22.18-19. †† Wéli baa Tír 25.1-18. ‡ Koliyo 10-12 wuʔu nī gè, wéli baa Yir 19.10-25; Eb 12.18-19. ††† Wéli baa Yir 20.1-17; 31.18; Fàn 5.6-21.

‡‡ Koliyo 16-18 wuʔu nī gè, wéli baa Yir 20.4; Lev 26.1; Fàn 5.8; 27.15; Wuro 1.23. ††† Wéli baa Tír 20.12. †††† Wéli baa Yir 20.5. § Koliyo 27-28 wuʔu nī gè, wéli baa 28.36.

dàà ti wè ne nyaʔa dèʔ, ti míeni wè ne lúruʔ, ti wè ne líiʔ, ti míeni wè ne ɲɔgiʔ.

²⁹ «Kire né ki mieni, bè muɔ 'yaʔa baa wè, a muɔ ne Yewe muɔ Kulocelié caa wè né muɔ fungo ki mieni ní gè, né muɔ pile ni mieni ní lè, muɔ bé wi nyaa †. ³⁰ Muɔ funbienre ní dè, a wuʔɔɔ nyàà yi mieni kénì tuu muɔ nē wè, muɔ bé koli ben Yewe muɔ Kulocelié mé wè bè lúʔu wi mé. ³¹ Né ki cén, Yewe yeli Kulocelié wè, nyinidaagu-ugo Kulocelié wī. Wī ga tii yeli yaʔaʔ, wi míeni sí ga tii yeli kpúuʔ, wī ga tii fiʔe né wi nyakungenge ní gèʔ gàa wi yé kàli nè ken yeli tobilo mé bèle.»

Yewe nigbe wī Kulocelié wè

³² «Ye- sòngi cènge wi kakpiʔiligele nē gèle, faʔa wuʔu- lo gèle, gàli ke tii nè kpíʔile faʔa faʔa gè, séni yeli 'puu bile wè, bè ki séli baa faʔa gè bà Kulocelié 'sienne faan bèle dàala nē lè. Ye- sòngi ki nē, gàa ki 'tíi nè kpíʔile bè ki líe baa duniya láʔala nē lè bè sa nò láʔala nī nē lè. Kakpuʔɔ gáà ki kàa fíe kpíʔile nè nyaa lé ? Yeli fíe ti tàa lúʔu nè nyaa lé ? ³³ Kùlo láà sienne fíe Kulocelié †† yékpòli lúʔu lè nè nyaa lé né kò sii nē bè yeli tíeɛ bèle lé, yékpòli náà ni nyu kàsun sunʔɔmɔ nī bè lé ? ³⁴ Á kire bèʔ gè o, kulocelié wàà yē baa lé ɲàa wi 'kùlogolo sienfelige káà nyíene nè kòn ki- puu wire wuʔu lé, kag- bengéle sunʔɔmɔ nī bè, né fíeɛ ní bèle, né kakpòliyo ní yè, né kapienne ní lè, né wi ɲɔri koli ní gè gàa wi 'sáʔa gè, né kakpiʔiligele ní gèle gàli ke fíere wáari sien nē wè lé ? Wàa 'ki kpíʔile lé sienfelige káà mé majo bè Yewe yeli Kulocelié ki 'kpíʔile yeli mé gè *Ezipiti* kùlo nī lè yeli nyapigele nyaame nē bè lé † ?

³⁵ «Muɔ *Isirayeli* wè, †† wi nyéni ki tìe muɔ nē kire ga buu muɔ- ki cén Yewe wire wī Kulocelié wè. Kulocelié wàà ní wè baaʔ nè yiri wire nigbe nīʔ †. ³⁶ Baa nyiʔene nī lè, a wi 'ki yaʔa muɔ 'wi yékpòli lúʔu lè bè muɔ tenme muɔ de lúru wire mé dàala nē lè. Wi 'ki yaʔa a muɔ 'kà- sunkpuʔɔ nyaa gè, a muɔ 'wi yékpòli lúʔu lè baa kàsun sunʔɔmɔ nī bè. ³⁷ Né ki cén bè muɔ tobilo woli ni yé kpúʔɔ wi mé, né bè wi yé pe siime nyíene nè nè kòn wè, wire tíime wi nyéni muɔ yige *Ezipiti* kùlo nī lè né wi ɲɔri koli ní gè. ³⁸ Wi nyéni *kùlogolo káli sienne* cira nè yige muɔ yiʔe mé gè gàli ke yé niʔe né ní ɲɔri ní nè tóri muɔ nē wè, bé muɔ nyóɔɔ pe kùlo nī lè bè ni ken muɔ mé ní- puu muɔ kɔrigɔ, majo bè muɔ ne ki nyaʔa pànge gè.

³⁹ «-Ki sòmigo ma cén pànge gè, mari sòngí ki nē muɔ fungo nī gè: Yewe wire wī Kulocelié wè naame gè nyiʔene nī lè né míeni náʔa dàala nē lè, wàa ní wè baaʔ. ⁴⁰ Kire nē, -ti cò kpuʔɔ wi fànʔa kele gèle né wi kaju- udiʔeɛ ní gèle gàli mi 'juu nè gbènge muɔ mé pànge gè, kire ga buu muɔ kele kerì nyuʔɔ muɔ né muɔ piile

ní bèle, dí muɔ sii cènye yi- sí niʔe kùlo nī lè nàa Yewe muɔ Kulocelié wi bé ken muɔ mé súuri lè.»

Misa 'líʔirejo kàaya nyíene yè nè kòn

⁴¹ A *Misa* wi sí kàaya taanri nyíene nè kòn *Zuruden* cáʔa cengenyenifoligɔli mé gè ⁴² yi- puu líʔirejodieye. A sien wi 'sien kpúu nè ki yaʔa wii ki kòriɔ wèʔ, sien ɲàa wii cé wi bien nè yaʔa faʔa gèʔ, wi bé fè bè sa jiiin kire kàʔa káà nī, bè wi bé kò sii nē ††. ⁴³ Kire kàaya yire yī nyàa yè: Wurubenyé wuʔu kire ki 'puu Betiseri kàʔa, waama kùlo nī lè, sédali nī wè; Gadiyé wuʔu kire ki 'puu Aramɔti kàʔa, Galaadi kùlo nī lè; *Manaseyé* wuʔu kire ki 'puu Golan kàʔa, Basan kùlo nī lè.

MISA WI 'SIENTIʔE SIINWUʔU JUU GE

(4.44-28.68)

Misa wi 'Worebi nyagurugo nyakungenge juu gè nè fùgu

(4.44-11.32)

Misa 'fànʔa sienre sòmigo dè nè juu Isirayeliyè mé bèle

⁴⁴ *Fànʔa Sienre* ti n'de dàa *Misa* 'juu *Isirayeli* sienne mé bèle ††, ⁴⁵ kire 'jo *nyakungenge sienre* dè, né fànʔa kele ní gèle, né kàyuʔujuuro ní dè, dàa wi 'juu pe mé dè, pe yirile kàduʔume gè *Ezipiti* kùlo nī lè, ⁴⁶ bà pe 'puu tén- ine *Zuruden* cáʔa cengenyenifoligɔli mé gè, baa kpàan- jali nē wè ɲàa wi 'puu Beti Peyɔri tiʔe táanni gè. Kpàan- jali ɲàà wi yé puu baa *Amɔriyé* kùlofɔli Sikɔn kùlo nī lè. Sikɔn wi yé puu ténime Kesibɔni kàʔa nī gè. Wire wī, Misa né Isirayeli sienne pe yé jáa wè, bà pe yé yiri *Ezipiti* kùlo nī lè. ⁴⁷ Pe yé wi kùlo líe lè, né kùlofɔli ɔgi woli ní lè, Basan kùlo lè. Amɔriyé fànʔafɔlilɔ báli siin bèle, peli pe yé puu fànʔa nē gè tiere dàà nī dè *Zuruden* cáʔa cengenyenifoligɔli mé gè. ⁴⁸ Isirayeli sienne pe yé ténì kùlo nī lè nè ki séli Aroweri kàʔa nī gè, gàa ki yé puu Ar- incɔni kápalige nyuɔ nē gè, fúɔ nè séni nò Siriyɔn nyagu- rugo nē gè, gàa pe 'puu ne yeri míeni Erimɔ nyagurugo gè. ⁴⁹ Waama kùlo kpàanjali ɲàà wi 'puu *Zuruden* cáʔa cengenyenifoligɔli mé gè, wi míeni 'puu kire tiere dàà nī dè. Kire ténime pi yé líe fúɔ nè séni nò Yasuʔɔniʔeɛge kuʔɔjii nē wè, baa Pisiga nyagurugo táanni gè.

† Wéli baa Zer 29.13-14. †† Kulocelié: Sienne páli nē tiʔe gáà sien- re yiʔe dè nè jo: kulocelié wáà. ‡ Wéli baa +Yir 7-12. †† Weli 'tiʔe gáà sienre taʔa dè baa wī bè ti lúʔugenne ciile lè. †† Wéli baa Eza 45.21; Mar 12.32.

††† Wéli baa Tʔr 35.9-34; Fàn 19.1-13; Yes 20.1-9. ††† Misa 'koli nē nyakungenge sienre fùgu dè nè juu cigini Isirayeli sienne mé bèle, né ki cén náʔa gè pe bé ní koli nè nyakungenge fùgu gè.

Misa 'kajuudiʔele kie tìe gèle

5 A Misa 'Isirayeliyè sienne yeri bèle nè gbuʔulo nè ki juu pe mé né jo: «-Ti sómigo ma lúʔu, Isirayeli ! M'bé fànʔa kele né kàyuʔujuuro juu dè yeli mé pàngge gè. Yeri ti lúru yeri ti tenme, ye- ti cò cèngge, yeri ti tári. ² Yewe weli Kuloceliè wè, wi 'nyakungenge kpíʔile né weli ní baa *Worebi nyagurugo* mé gè †. ³ Weli tobilo yákuo ní bèʔ Yewe yé *nyakungenge* kpíʔile gèʔ. Weli míeni ní wí, weli báli bíele pàngge gè sii nē wè. ⁴ Yewe 'juu né yeli ní nyuo né nyuo baa nyagurugo nē gè, kàsun sunʔom̄o nī bè. ⁵ Mi 'puu yeli né Yewe sunʔom̄o ní bè, bè Yewe sienre juu dè yeli mé. Né ki cén kàsun yiʔe mé gè, yeli 'puu ne fiʔé, yeli si yé f̄li nè tánʔa nyagurugo nē gèʔ. Ti n'de Yewe wi sienre dè:

⁶ «Mi yē Yewe, muo Kuloceliè wè. Mi wí muo 'yige *Ezipiti* kùlo nī lè, kire tiʔe nī muo 'puu sùkulom̄o nē bè ††.

⁷ «Ma fāga kuloceliè wáa caa bè fàri mi nēʔ.

⁸ «Ma fāga yatenge kàa kpíʔile bèri ki gbùʔr̄óʔ, kàa tíele gāa gī nyiʔene nī lèʔ, né kàa tíele gāa gī dàala nē lèʔ, né kàa ní gāa gī luʔo nī gè dàala táanme gèʔ.

⁹ «Ma fāga káguro cáan kire yere dáa ti felide yiʔe mé gèʔ, muo míeni si yeli bèri baara ti mé bèri ti sunguʔ. Né ki cén mi Yewe wè, muo Kuloceliè wè, mi yē Kuloceliè njàa wí yejaʔaf̄li wè; mi nē tuuf̄lilo pe kolimo t̄ri bè pe piile kúruguo bèle, fúo bè taa kèngge taanriwoli né sic̄eriwoli nē lè bàli pe 'c̄i mi nē bèle. ¹⁰ Nè sí ki yaʔa mi yē Kuloceliè njàa wí ne bànguo déniige nii né sienne ní bèle, bili mé mi woli ni 'kpúʔo pe mé lè, á pe ne lúru mi kajuudiʔele mé gèle, fúo bè sa nò kèngge sirakogun̄woli (1 000) nē lè.

¹¹ «Ma fāga Yewe muo Kuloceliè míʔe yeri gè waʔaneʔ, né ki cén Yewe bága kàyuʔu juu sien ó sien nē njàa wi 'wi míʔe yeri gè waʔane gè.

¹² «-M̄ie cò díeʔ, te t̄ri né *cendenige* cenge ní gè; ma ki kpíʔile cenwalidengege Yewe mé, majo bè Yewe yeli Kuloceliè 'ti juu nè gbènge muo mé wè. ¹³ Muo bé muo baara ti míeni kúo dè cènye kolini sunʔom̄o nī. ¹⁴ Gàa gī cènye kolisiinwuʔu gè, kire cenge gè ki cendenige Yewe muo Kuloceliè mé. Ma fāga baapile nigbe kúo kire cenge nī gèʔ, muo yo, muo jaa yo, muo póri yo, muo baakuwo nàguo né njàa wí celiwe wè yo, muo nùo yo, muo séfenne yo, né muo yajuʔu kàa fáala, né nabonwo wáa ní njàa wí yeli sunʔom̄o nī bè, kire ga buu muo baakuonaguo né muo baakuwo wi- nj̄o daa bè muo tíele. ¹⁵ Muo 'yeli bè s̄ngi bè taa bè ki cén muo yé puu sùkulowo Ezipiti kùlo nī lè, a Yewe muo Kuloceliè wi péni muo yige né wi nj̄ri kolli ní gè gāa wi 'sáʔa gè. Kire kenme nē Yewe muo Kuloceliè wi 'ki juu nè gbènge né jo ma cendenige cò gè kpuʔo.

† Koliyo 2-5 tiʔe nī gè, wéli baa Yir 19. †† Koliyo 6-21 tiʔe nī gè, wéli baa Yir 20.1-17.

¹⁶ «Te muo tuu né muo yàa kpóri wè, bè Yewe muo Kuloceliè wi 'ki juu nè gbènge muo mé wè, kire ga buu muo sii cènye yi- niʔe dí kùlo ni- téni muo nē, kùlo náa Yewe muo Kuloceliè wi bé ken muo mé lè ‡.

¹⁷ «Ma fāga sien kpúu? ††.

¹⁸ «Ma fāga ceyuugo kpíʔile? ††.

¹⁹ «Ma fāga kàyuugo kpíʔile?.

²⁰ «Ma fāga fine daʔa muo siennyeni nēʔ.

²¹ «Ma fāga ki yaʔa muo siennyeni cuo wi láa muo taaʔ; muo fāga nyabienne kpíʔile muo siennyeni saʔa nēʔ, né wi siʔi nēʔ, né wi baakuwo nēʔ njàa wí nàguo wèʔ, né wi baakuwo nēʔ njàa wí celiwe wèʔ, né wi nùoʔ, né wi séfenneʔ, né yege ó yege gāa gī muo siennyeni wuʔu gèʔ †††.

²² «Sienre dáa dè, Yewe 'ti juu nè tìe yeli tògo sienme pi míeni nē baa nyagurugo mé gè, kàsun né kàsadibare né yebiliwuwo dénden sunʔom̄o nī bè, né yékpogbuwo ní; wii taa fàri ti nēʔ. Wi 'ti sebe *kadenitenye* siin nē nè ken m'mé †††.

²³ «Bà yeli kénì yékpoli lúʔu lè yebiliwuwo sunʔom̄o nī bè, nyagurugo ki míeni ní kàsun gè, a yeli péni yiye tìe mi nē, kire 'jo yeli saaya t̄luyo kàf̄lilo bèle, né yeli líele ní bèle, ²⁴ a pe 'ki juu mi mé yeli sìndiʔe nī né jo: «Yewe weli Kuloceliè wi 'ki yaʔa a weli 'wi kpuwo né wi kpuʔo nyaa dè, a weli 'wi yékpoli lúʔu lè baa kàsun sunʔom̄o nī bè. Kire cenge gè a weli 'ki nyaa Kuloceliè bé gbè juu né sien ní, nè ki yaʔa sien wii kùuʔ. ²⁵ Píra njàa nī wè, gāa nē kàsunkpúʔo gāa ki bé weli sóriigo bè kpúu ? Né míeni a weli 'kò ne Yewe weli Kuloceliè yékpoli náa lúru lè, weli bé kùu wí §. ²⁶ Sien yē bile bè weli tíele lé, njàa wi 'Kuloceliè wewiwe yékpoli lúʔu lè nè nyaa kàsun sunʔom̄o nī bè né kò sii nē †† ? ²⁷ Muo Misa wè, siʔere ma k̄oni Yewe weli Kuloceliè nē wè, ma lúʔu wi mé gāa wi nyu gè, má pa wi sienre juu dè weli mé. Weli bé ti lúʔu bé sí ti kpíʔile.»

²⁸ «A Yewe 'sienre lúʔu dè dàa yeli yé juu m'mé dè, a wi 'mi ye: «Mi nyéni sienne báli sienre lúʔu dè dàa pe 'puu ne nyu muo mé dè. Tánʔa yē pe mé gāa pe 'juu gè. ²⁹ Cí ! A ki sí yé nyaa pe funyo yi yé gbòbori nè yaʔa pe fiʔé mi nē wè béri mi kajuudiʔele kpínʔini gèle cenge ó cenge gè, kire ga buu ki- téni pe nē, peli né pe piile ní bèle lèle ó lèle nī ! ³⁰ Te waa ma sa ti juu pe mé, pe- koli pe jíin f̄eni saaya nī yè. ³¹ Muo wè, ma yéri mi yiʔe mé náʔa gè; mi bé kajuudiʔele né fànʔa kele né kàyuʔujuuro ti míeni juu muo mé, muo sa pe tenme ti nē peri ti kpínʔini kùlo nī lè nàa m'bé ken pe mé pe- ni líe peli woli lè.»

³² «Yeli bé ti sómigo cò dàa Yewe yeli Kuloceliè wi 'juu nè gbènge dè. Yeli sí ga tí wàli kàliige méʔ kire ga laa kàmege méʔ. ³³ Yeli bé sómigo bè tánʔa koligo nē gè

‡ Wéli baa Mat 15.4; Mar 7.10; Luk 18.20; Efe 6.2-3. †† Wéli baa Mat 5.21; Wuro 13.9; Zak 2.11. ††† Wéli baa Mat 5.27. †††† Wéli baa Wuro 7.7. †††† Koliyo 22-27 tiʔe nī gè, wéli baa Eb 12.18-19. § Wéli baa Yir 20.18-19. †††† Wéli baa 4.33; Kàyu 13.22.

gàa Yewe yeli Kulocelie wi 'juu nè gbèngɛ né jo mari ki tari gè, kire ga buu yeli- kò sii nē, dí ki sí tēni yeli nē né mīeni yeli sii cēnyɛ yi- sí niʔɛ kùlo nī lè nàa m'bé ken yeli mé lè.»

6 «Kajuudiʔɛle ke n'gele, gáli m'bé juu yeli mé gèle, kire 'jo fànʔa kele gèle né kàyuʔujuuro ní dè dàa Yewe yeli Kulocelie wi 'juu nè gbèngɛ mi- yeli tenme ti nē dè, kire ga buu yeli de ti kpínʔini kùlo nī lè nàa nī yeli bé jīin lè bè ni suo sienne báli mé bèle bè tēni ni nī lè. ² Kire tunduro dáa mi bé ken yeli mé dè mi je ti juu kire ga buu muɔ de fiʔé Yewe muɔ Kulocelie nē wè, bè wi fànʔa kele né wi kajuudiʔɛle cò gèle muɔ sii cēnyɛ yi mīeni nī yè. Kiyē muɔ wuʔulo, né ní muɔ piile wuʔulo, né peli piile wuʔulo. Bè ki bé kpíʔile yeli bé siitoniwo taa.

³ «-Ti sómigo ma lúʔu, *Isirayeli!* Ma sienre dáa cò dè cèngɛ bèri ti tári, kire ga buu yeli- puu fundaanra nē, yeli sí niʔɛ kùlo náa nī nēyirime né sárigɛ kíi ne fúu gè †, majo bè Yewe yeli tobilo Kulocelie, wi 'ni *nyuo kún nē ken* yeli mé gè.

⁴ «-Ti sómigo ma lúʔu, *Isirayeli!* Yewe wī weli Kulocelie, Yewe nigbe wī ††. ⁵ Muɔ bé Yewe muɔ Kulocelie woli yaʔa lè ni- muɔ déni né muɔ fungo ki mīeni ní, né muɔ pile ni mīeni ní, né muɔ ɲɔri ti mīeni ní †.»

Ma muɔ piile tenme bèle kele gáli nē gèle

⁶ «Sienre dáa mi ne nyu ne gbèngí muɔ mé pàngɛ gè, ma ti sebe muɔ fungo nī gè †. ⁷ Te muɔ piile tenme bèle ti nē. Mari ti nyu pe mé muɔ saʔa nī gè, a muɔ ne tári koligo nē gè, a muɔ 'sine wè, né a muɔ 'yè wè. ⁸ Muɔ bé ti puɔ muɔ kɔli nē gè bè *fiɛ tíle*, bé ti sebe bè ti puɔ muɔ gbele nē lè, kire ga buu muɔ fāga fiʔɛ né ti ní †. ⁹ Muɔ bé ti sebe muɔ saʔa wīle nē lè, kàliige mé, kàmege mé, né naame mé, né muɔ kàʔa wīʔile jíindieye nē yè.»

Te Yewe nigbe gbùʔró!

¹⁰ «A Yewe muɔ Kulocelie wi kénì muɔ nyógo kùlo nī lè nàa wori wi 'juu né *kàli* nè ken muɔ tuu *Birayima* mé wè, né *Siaga* ní wè, né *Yakuba* ní wè, né jo wire bé ni ken muɔ mé lè, muɔ bé sa kàaya nyaa baa kpoliyo, yi ní cēnyɛ, nyàa muɔ sì faan yè? ††; ¹¹ né saaya ní nyàa yī nyiye né yacènre ní dè, dàa muɔ kɔli sì caa dè?, né

† NÈYIRIME NÉ SÁRIGE KÍI NE FÚU GÈ: Wéli baa Yir 3.8 kaliwege ki táanme gè. †† Sienne páli nē tiʔɛ gáa sienre yiʔɛ dè nè jo: Yewe weli Kulocelie, Yewe wī nigbe, kire ga laa, Yewe wī weli Kulocelie, wī Yewe nigbe. Wéli baa Mar 12.29. † Wéli baa Mat 22.37; Mar 12.30; Luk 10.27. †† Koliyo nyàa wuʔu 6-9, wéli baa 11.18-20. †† Bè tiʔɛ gáa sienre ti 'juu mme gè, Zuufulo báli pe 'puu siensinmine bèle, peli 'ki kpíʔile bè, né fànʔa kajuʔulo sienre taa sebe nè puɔ pe kiye nē yè nè taa sebe nè puɔ pe gbegele nē gèle mīeni. Bà páli 'puu nē ti puu piye nē, pe sí wè ne tári ne yeligi né fànʔa sienre ti mīeni ní dè?, kire nē Zezi wi 'kàyuʔu juu pe nē (wéli baa Mat 23.5-7). ††† Wéli baa Sél 12.7; 26.3; 28.13.

pindiʔɛle ní gáli yeli sì túgu gèle?, né *erezɛn* siiye ní né *wolivi* tiire ní dàa yeli sì córi dè?. A muɔ kénì káa nè tén wè, ¹² te miè ciʔige díɛ? muɔ fāga fiʔɛ né Yewe ní wè?, wire ɲàa wi 'muɔ yige *Ezipiti* kùlo nī lè, baa muɔ yé puu sùkulomɔ nē bè.

¹³ «Yewe muɔ Kulocelie, wire nē muɔ 'yeli bèri fiʔé, wire nigbe mé muɔ 'yeli bèri baara, wire nigbe míʔɛ nē muɔ 'yeli bèri káli ††. ¹⁴ Yeli sì yeli bàga kulocelie wáa gbùʔró, kire 'jo bè pe yasungo káa nigbe gbùʔró sienne báli pe yasunro nī dè?, báli pe 'yeli màʔa bèle. ¹⁵ Né ki cén Kulocelie wī yejaʔafɔli, Yewe muɔ Kulocelie wè, ɲàa wī yeli sunʔomɔ nī bè. Muɔ bága ki yaʔa wi fungo ki bé yè muɔ kúrugú; wi bé muɔ cèrigɛ bè yige dàala nē lè. ¹⁶ Yeli sì yeli bè Yewe yeli Kulocelie puu wè bè wéli? majo bè yeli cé ki kpíʔile Masa tiʔɛ nī gè †.

¹⁷ «Yeli 'yeli bè Yewe yeli Kulocelie kajuudiʔɛle cò gèle cèngɛ, né wi fànʔa kele ní gèle, né wi *nyakungenge sienre* ní dè dàa wi 'juu nè gbèngɛ muɔ mé dè. ¹⁸ Yeri kasingele kpínʔini gáli ke 'nyuo Yewe yiʔɛ mé gè, kire ga buu yeli- puu fundaanra nē, dí yeli sí jaa bè kùlo líe lè nàa nī tàanna lè, nàa wuʔu nē Yewe *kàli* né jo wi bé ni ken yeli tuulieye mé yè, ¹⁹ dí yeli sí gbè jaa yeli leguulo pe mīeni cira majo bè Yewe 'ki juu gè.

²⁰ «Cēnyɛ nyàa yi báan yè, a muɔ piile kénì péni muɔ yúgo wè né jo: «Ki kɔri wire wī ɲí, nyakungenge sienre né fànʔa kele ní gèle né kàyuʔujuuro ní dè dàa Yewe weli Kulocelie 'juu nè gbèngɛ yeli mé dè †, ²¹ muɔ 'yeli bè ki juu muɔ piile mé bèle bé jo:

«Weli cé puu sùkulomɔ nē *Farawɔn* mé wè *Ezipiti* kùlo nī lè, a Yewe 'weli yige kire kùlo nī lè né wi ɲɔri kɔli ní gè. ²² Yewe wi 'fiɛkpolilo né kakpoliyo kpíʔile weli mé weli nyaame nē, nè wuʔogboliyo cáan *Ezipiti* kùlo nē lè né *Farawɔn* né wi kpáa wuulo nē bèle. ²³ Nè ki yaʔa weli bèle, a wi 'weli yige kire tiʔɛ nī gè nè pen né weli ní náʔa gè, nè péni kùlo náa ken lè weli mé, nàa nyuo wi yé kún nè ken weli tuulieye mé yè. ²⁴ A Yewe sí ki juu nè gbèngɛ weli mé né jo weri tári bèri yeligi né fànʔa kele gáli ní gèle, weri Yewe weli Kulocelie fiʔé wè, kire ga buu weli- puu fundaanra nē cēnyɛ yi mīeni nī, dí wire sí weli yaʔa sii nē, majo bè ki yè weli mé pàngɛ gè. ²⁵ Weli bé puu siensinmine a weli 'fɔli ki nē ne luru wi kajuudiʔɛle ke mīeni mé gèle Yewe weli Kulocelie yiʔɛ mé gè majo bè wi 'ki juu nè gbèngɛ gè.»

Ma fāri Kanaa kùlo yasanro sungu dè?

7 A Misa n'ne ki juu né jo †: «Lèlè líi nī Yewe muɔ Kulocelie wi bé muɔ nyógo kùlo nī lè nàa nī muɔ bé jíin bè ni líe muɔ woli lè, a wi kénì kùlogolo sienfeliye cira yè nè yige muɔ yiʔɛ mé gè, *Etiyé* bèle, né *Girigasiyé* bèle, né *Amɔriyé* bèle, né *Kanaayé* bèle, né *Pereziiyé*

††† Wéli baa Mat 4.10; Luk 4.8. † Wéli baa Yir 17.1-7. † Weli 'tiʔɛ gáa sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè.

bèle, né *Eviyé* bèle né *Jebusiyé* bèle, kùlogolo kòlisiin gáli sienne pe 'niʔe nè tóri muc nē wè, á pe ɲɔri ti 'kpúʔ muc ɲɔri nē dè †, 2 a Yewe muc Kulocelié wi kénì pe le muc kiyé nī yè, a muc 'pe jáa bèle, muc bé pe mièni cúʔ bèle yige baa péwu nè yeli né Yewe kàyuʔujuuro ní dè. Muʔ *nyakungenge* kpíʔile né pe níʔ, muc si yeli bèle nyinime taa pe nē. 3 Muc si yeli bàga cepɔrigo kpíʔile né pe níʔ, muc si yeli bèle muc póri ken pe jaa wáà méʔ, muc si yeli mièni bèle pe póri wáà líe bèle ken muc jaa méʔ. 4 Né ki cén pe bé yeli piile fáanni bèle bèle láʔa Yewe nē wè, peri baara peli kulocelélé mé bèle bəri pe sungu. Bà Yewe fungo ki bé yè yeli kúruɔ kpuʔ, bà wi bé yeli kpúu bèle yige baa péwu.

5 «Ki n'ge kenme báà pire nē yeli 'yeli bèle ki kpíʔile sienne báli kòli mé gè: yeli bé pe sundiye kpúɔn yè bèle cúʔ; yeli bé pe *kàdenicɔriy* kpúɔn yè bèle muʔɔɔ bé yasungo *Asera* tiikoriyeriyé †† kólìgi yè bèle cáan, nyàa pe 'kpíʔile pe sundiye nī yè; pe yasundenye yè, yeli 'yeli bèle yi sórigo wī †. 6 Né ki cén muc yè sienfelige gáa Yewe muc Kulocelié wi 'wàli nè téngé gè. Muc wī Yewe muc Kulocelié wi 'nyíene nè kòn muc- kò wire tíime sienfelige gáa wuʔu ki 'kpúʔ wi mé gè, gáa gī wi wuʔu gè sien-senmine pe mièni sunʔɔmɔ nī bèle dàala nē lè ††.

7 «Bè yeli woli ni 'kpúʔ Yewe mé á wi 'yeli nyíene nè kòn, kii nyaa majo yeli ye 'niʔe nè tóri siensenmine nē bèle wīʔ. Nè ki yaʔa yeli cénì céri nè tóri siensenmine nē bèle. 8 ʔéʔe, gii sí gī baa gè, yeli woli ni yé kpúʔ Yewe mé wè; wi mièni 'puu ne caa bèle wi nyasienre fori dè dàa wi yé *kàli* nè ken yeli tobilo mé bèle. Kire nē Yewe wi 'yeli suc nè yige sùkulomɔ mé bèle né mièni *Ezipiti* kùlofòli *Farawɔn* kiyé nī yè †† né wi ɲɔri kòli ní gè.

9 «Ma ki cén cèngé, Yewe muc Kulocelié wè, wire nigbe wī Kulocelié wè, Kulocelié ɲàà nē sien bé gbè téngé wè. Wire wī ne síngi wi *nyakungenge* sienre nī dè bili mé wi woli ni 'kpúʔ lè, á piyè ne lúru wi kajuudiʔele mé gèle, fúɔ bèle sa nò kèngéle sirakogunɔwoli (1 000) nē lè ††. 10 Nè ki yaʔa wī ne pe sàrí cúʔ báli 'wire bien wè: wī ne pe córi ne yigi baa; wi wè ne mɔgi níe ki kpínʔini wi nēʔ ɲàa wire sì déni wèʔ; wī ne ki sien sàrí wè ne yeligi né wi parime ní bèle. 11 Kire nē mari lúru wi kajuudiʔele mé gèle, né wi fànʔa kele ní gèle, né wi kàyuʔujuuro ní dè dàa mi 'juu nè gbèngé muc mé pàngé gè; mari tári mari yeligi né ti ní.

12 «A yeli ne lúru wi kàyuʔujuuro mé dè, a yeli ne tári ne yeligi né ti ní ne ti kpínʔini dè, Yewe muc Kulocelié wi bé *nyakungenge* sienre fori dè muc kòli mé gè né wi bànguɔ déniɔ ní gè gáa wi 'kàli nè ken yeli tobilo mé bèle ††.

† *Wéli baa Kakpi* 13.19. †† *Wéli baa Yir* 34.13 *kaliwege* ki *táanme* gè. † *Wéli baa* 12.3. †† *Wéli baa Yir* 19.5; *Tiit* 2.14; *Pi* 1.2.9. †† *Wéli baa Sél* 13.15; 26.3; 28.13. ††† *Koliyo* 9-10 *wuʔu nī gè, wéli baa Yir* 20.5-6; 34.6-7; *Tír* 14.18; *Fàn* 5.9-10. ††† *Koliyo* 12-16 *wuʔu nī gè, wéli baa Fàn* 11.13-17.

13 «Yeli bé wi déni; wi bé diba taʔa wè yeli nē, bèle yeli kpíʔile niʔene, bé diba taʔa wè yeli piile nē. Bà wi bé diba taʔa wè yeli siye nē: *bíle* yaliire nē dè, né *erezen* luʔ ní gè, né *wolivi* sùnmo báà bī fɔnbɔ bèle. Wi bé ki yaʔa yeli nètotoyò yè né yeli sinbatoyò ní yè né yeli síkatoyò ní yè yi mièni bəri sii de nyuʔ kùlo nī lè nàa wuʔu Yewe nyénì ni nyuʔ kún nè ken yeli tobilo mé bèle. 14 Yewe bé diba taʔa wè yeli nē bèle tóri kùlogolo káli sienne nē bèle. Nàguɔ né celiwe sí ga tíi nyaa muc méʔ ɲàa wī sindigiwe wè, né yajuuro ní dàa tíi gbè sii dèʔ. 15 Yewe wi bé yaama pi mièni feliyé líli bèle muc nē; wī ga tíi Ezipiti kùlo yaabiime páà yaʔa pi- muc còʔ, bàa muc 'cén bèle. Nè ki yaʔa báli bíele 'muc bien bèle, wi bé pe mièni kpúɔn né ki yaabiime báà ní bèle. 16 Muc 'yeli bèle muc leguulo cúʔ bèle bèle yige baa, báli Yewe muc Kulocelié wi bé le yeli kiyé nī yè. Muc sí ga tíi nyinime taa pe nēʔ; muc si yeli mièni bəri baara pe kulocelélé mé bèle bəri pe sungu, né ki cén pe bé kò gárigé muc mé.

17 «Dùʔ muc bé sí ki juu bé jo: «Kùlogolo gáli ke ɲɔri ti nyénì niʔe nè tóri mi nē ! Meni sí m'bé jáa bèle pe cira ?»

18 «Fága de pe fiʔé ! Ma sòngi ma taa né gáa ní Yewe muc Kulocelié wi 'kpíʔile gè Farawɔn nē wè né Ezipiti kùlo ni mièni ní lè. 19 Sòngi ma taa né kagbengele ní gèle gáli ke yé kpolilo gèle gáli muc nyapigele ke 'nyaa gèle, né *fíle* ní bèle, né kakpoliyo ní yè, né wi ɲɔri kòli ní gè gáa wi 'sáʔa gè, kire gáa ní Yewe muc Kulocelié wi 'muc yige wè. Bè sí Yewe muc Kulocelié wi bé ki kpíʔile kùlogolo sienfeliye nyáa nē yè, nyàa nē muc ne fiʔé yè. 20 Nè taʔa ki nē, Yewe muc Kulocelié wire tíime wi bé dà-sowuɔɔ tórigo yè pe kúruɔ, fúɔ bèle pe cira bèle kpúu, báli pe 'fè nè suc muc yiʔe mé gè né séni làri wè.

21 «Kii yeli muc de fiʔé pe nēʔ, né ki cén Yewe muc Kulocelié wī yeli sunʔɔmɔ nī, Kulocelié ɲàà wi 'kpúʔ wè, ɲàa nē sien 'yeli bəri fiʔé wè. 22 Yewe muc Kulocelié wi bəri kùlogolo gáli sienne cira bèle cèce cèce bèle yige muc yiʔe mé gè, né ki cén muʔ gbè pe mièni cira tɔligo nigbe nēʔ, á kire bèle gè nyàʔayeré ti bé sii bèle niʔe bèle tóri bèle muc màʔa. 23 Kire sí gī Yewe muc Kulocelié wire wi bé sienfeliye nyáa yi mièni yaʔa muc- fànʔa taa yi nē; wi bé fiegbuɔɔ wáa pe nē fúɔ pe ba cúʔ bèle yige baa. 24 Wi bé ki yaʔa muc- fànʔa taa pe kùlofòli nē bèle, fúɔ sienne sí ní de sòngí de taʔa né pe ní dàala nē lèʔ. Sien sí gbè yéri muc yiʔe méʔ fúɔ bèle taa muc ba pe mièni cúʔ.

25 «Yeli bé pe kulocelélé yasundenye yi mièni sórigo. Muc fága ki yaʔa muc ga cò pe gárigé káa nēʔ, ki láa ga muc taaʔ. Muc fága yasunro ti walifiwe wáa líeʔ kire ga laa tie wèʔ, ɲàa pe 'nyege nè wo ti nē dèʔ, né ki cén Yewe muc Kulocelié wi kanabienne nī. 26 Muc si yeli bèle wi yafungo yegé káa líeʔ bèle jíin né ki ní muc saʔa nī gèʔ. A muc 'kire kpíʔile gè, muc mièni bé kò yalaʔagenge pe- ki cúʔ. Kire yasungo yegé gáa ki 'yeli bèle muc bien; ki 'yeli bèle kò muc yafungo. Né ki cén ki 'yeli pe- ki yegé

gàà cúʔ gè bè yige baa péwu nè yeli né Yewe kàyuʔ-juuro ní dè.»

**Yeli 'yeli bèri síngi
nyakungenge sienre mé dè**

8 A Misa n'è ti juu né jo †: «Kajuudiʔele sienre ti mieni dàa mi 'juu nè gbènge yeli mé dè pànge gè, yeli 'yeli bèri ti kpínʔini, kire ga buu yeli- kò sii nē dí yeli- sí níʔe, bé kùlo líe lè ni- kò yeli woli, kùlo náà nyuo Yewe 'kún nè ken yeli tobilo mé bèle.

2 «Ma sòngi ma taa koligo ki tánʔadɔnɔnɔ ni mieni ní lè gaa nī Yewe muɔ Kulocelie wi 'muɔ kóri nè tóri gè, yiʔele togosiin sunʔɔmɔ nī bè waama kùlo nī lè. Kire yé buu bè muɔ wuʔɔ puuweliye sunʔɔmɔ nī bè. Wi 'puu ne caa bè ki cén gaa gī baa muɔ fungo nī gè, a ki yē muɔ bé wire kajuudiʔele cò gèle, á kire 'laa a ki yē muɔ tóri né ke ní wèʔ. 3 Kire sí nē wi 'muɔ cérigé nè fungo wuʔɔgɔ taʔa gè muɔ nē né sí mana yaliire †† ken dè muɔ mé, tire dáà muɔ sì yé cén dèʔ, né mieni dàa muɔ tobilo sì yé cén dèʔ. Wi 'kire kpíʔile kire ga buu muɔ- ki cén sien wè ne sii taʔa suro tire yákuɔ nēʔ. Wī ne sii taʔa wè sienre ó sienre dáà ti yigi Yewe nyuo nī gè ‡. 4 Yeli burudo ti cenmineʔ, yeli tɔliyo mieni yiʔ fiʔe yiʔele togosiin gáli sunʔɔmɔ nī bèʔ.

5 «Ma ki cén muɔ fungo nī gè dí Yewe muɔ Kulocelie wī ne muɔ tenme majo bè tuufɔli cí nē wi jaa tenme wè. 6 Kire nē muɔ 'yeli bè taʔa Yewe koligo sienre nē dè béri wi fiʔé bèri Yewe muɔ Kulocelie wi kajuudiʔele cògí gèle. 7 Né ki cén Yewe muɔ Kulocelie wi bé muɔ nyóɔgɔ kù-taanna nī lè, kùlo náà nī kápaliye yiʔ baa yè, né pindieye ní yè, né lawiʔile ní gèle gáli ke kényi ne yigi gèle jùbɔyɔ nī yè né nyaguruyo nī yè. 8 Kire kùlo náà nī tàanna, yaliire ti nyuʔɔ baa: *bíle wè*, né *ɔrizi* ní wè, né *erezen* fétire ní dè, né *sàanfidiire* ní dè, né *girenadi* tiire ní dè, né *wolivi* yasenre sùnɔmɔ ní bè, né *sáluʔɔ* ní gè. 9 Kire kùlo nī lè, yaliire sí je ga fɔn muɔ nēʔ; kire tiʔe nī gè yakaa sí muɔ laaʔ. Yeli béri timɔri yigi ni kàdenide nī dè. Yeli béri kányiere túru dè de yigi nyaguruyo nī yè. 10 Lèlè líi nī muɔ kényi líi nè tíin wè, muɔ 'yeli bè kpuʔɔ taʔa dè Yewe muɔ Kulocelie nē wè, kùtaanna náà wuʔu nē gè nàa wi 'ken muɔ mé lè.

11 «Mari miè ciʔige díeʔ, muɔ fāga fiʔe né Yewe muɔ Kulocelie ní wèʔ bè sàliye le mieni bè cí wi kajuudiʔele nē gèleʔ, né wi kàyuʔjuuro né wi fànʔa kele ní gèleʔ, tire dáà mi 'juu nè gbènge muɔ mé pànge gè. 12 A muɔ kényi líi nè tíin wè, a muɔ kényi saacénye faan yè né jíin yī nī yè, 13 a muɔ kényi muɔ yajuuro nyaa dè a ti 'niʔe dè, né mieni muɔ walífiwe né muɔ tie nyaa wè a wi 'niʔe wè, né muɔ kɔliyeré ti mieni dè a ti sómigɔ nè niʔe dè, 14 te miè ciʔige díeʔ kire ga buu niényienige ki fāga jíin muɔ níʔ. Muɔ fāga fiʔe né Yewe muɔ Kulocelie ní wèʔ,

† Welí 'tiʔe gáà sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè.
†† Welí baa Yir 16.31. ‡ Ki sienre ti 'juu baa Mat 4.4; Luk 4.4.

wire nāà wi 'muɔ yige *Ezipiti* kùlo nī lèʔ, baa muɔ yé puu sùkulomɔ nī bèʔ.

15 «Wire wi 'muɔ yiʔe kényi gè waama kùlo tiekpuʔ nè tiepiʔi nī gè; kire tiʔe kire nī wòburɔ ti 'puu suɔnɔ wori dè †† né náana ní bèle, kire tiʔe mieni ki 'puu luʔo-fundiʔe. A Yewe 'ki kpíʔile luʔo ne yigi baa kàdenigbaala fiile nī lè. 16 Kire waama kùlo náà nī lè, a wi 'mana yaliire ken dè muɔ mé, tire dáà muɔ tobilo piyè yé cén dèʔ, bè muɔ cérigé bè muɔ puu wéli, bè sí kacènge kpíʔile muɔ nē kire kàduʔume gè. 17 Miè cò díeʔ, fāga ki sòngiʔ muɔ fungo nī gè bé jo muɔ ɔkri né muɔ kɔli, tire ti 'dàa ti mieni ken muɔ méʔ ! 18 Ki 'yeli muɔ- sòngi daa né ki ní bè ki cén Yewe muɔ Kulocelie wire wi 'ki ɔkri nyóɔgɔ dè muɔ nī kire ga buu muɔ lɔri caa dè bè taa, kire ga buu wi *nyakungenge* ki- fori pànge gè gaa nyuo wi yé kún nè ken yeli tobilo mé bèle.

19 «A ki sí kényi nyaa a muɔ sí fiʔe né Yewe muɔ Kulocelie ní wè, né taʔa kulocelie páli piyeye nē nè séni baara pe mé bèle níe káguro cáanri pe yiʔe mé gè, m'bé ki juu gbènge muɔ mé pànge gè, yeli bé kùu bè kúɔ péwu. 20 Yeli bé kùu bè cérigé bè kùlogolo sienfeliye tíele yè nyaa Yewe 'kpúu yeli yiʔe mé gè, né ki cén yeli sì fli nè lúʔu Yewe yeli Kulocelie mé wèʔ.»

Isirayeliy piyè cíime sienne

9 A Misa n'è ké yiʔeme né pe ye ††: «Ma lúʔu, *Isirayeli* ! Muɔ n'ɔe pànge gè, muɔ 'gbòbori nè yaʔa bè *Zuruden* cáʔa jeli gè bè sa kùlogolo sienne báli cira bèle bè yige, gáli sienne pe 'niʔe nè tóri muɔ nē wè, né ní ɔkri ní dè. Pe kàaya ní yè kpoliyo, a pe 'yi sùlu né gunyɔ ní yè nyaa yī kpàʔaliye fúɔ nè nò nyiʔene nī lè ! 2 Sienfelige káà yē baa pe sunʔɔmɔ nī, Anakiyè bèle, báli piyè né ɔkri ní dè né ní nàgakpaʔaliye yè. Muɔ 'pe cén, a muɔ 'ki lúʔu mieni a pe 'jo: «Náa wi bé gbè wii suɔ Anaki siime mé bè ?»

3 «Ma sí ki cén pànge gè, Yewe muɔ Kulocelie wire wi tári muɔ yiʔe mé gè bè kàsunkpuʔɔ tíele gaa ki tiʔe sórigi gè ménemene wè; Yewe wire tíime wi bé pe cúʔ bè yige muɔ yiʔe mé. Wire wi bé pe cérigé muɔ yiʔe mé, dí muɔ sí pe cira bè yige pe kùlo nī lè. Muɔ bé pe kpúu péwu fáarifaari majo bè Yewe 'ki juu gè.

4 «A Yewe muɔ Kulocelie wi kényi pe cira nè yige muɔ yiʔe mé gè, kii yeli muɔ- ki sòngi muɔ fungo nī gè bè joʔ: «Mi sínne lire kenme nē Yewe 'ki kpíʔile mi mé nè mi nyóɔgɔ kùlo náà nī lè ni- kò mi woli.» ʔúnʔun! Kùlogolo gáli sienne pe sipiime pire kenme nē Yewe 'pe cira nè yige muɔ yiʔe mé gè. 5 Kii nyaa majo muɔ nyéni síngi ne cáanri wī muɔ fungo nī gèʔ, á kire bèʔ muɔ fungo ki nyéni filige wīʔ, kire kenme nē Yewe 'pe kùlo ken lè muɔ mé kɔrigɔʔ. Kányiʔe nē gè, wi 'kire kpíʔile sienne báli pe tánʔagenbiime pire kenme nē, a Yewe muɔ Kulocelie wi

†† Welí baa Tór 21.6. †† Welí 'tiʔe gáà sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè.

'pe cira nè núgo muc yiʔe mé. Né míeni wi 'ki kpiʔile bè wi nyasienre fori dè dàa Yewe wi yé kàli nè ken yeli to-bilo mé bèle, *Birayima* wè, né *Siaga*, né *Yakuba* ní wè. ⁶ Ma ki cén muc sínne lire kenme nē bè? Yewe muc Kulocelié wi 'kùlo ken lè muc mé? kire ga buu muc- ni taa muc woliʔ, né ki cén yeli Isirayeliyé bèle yeli yē cíime sienne.»

Pe yé nèpiyelile yasungo faan gè

⁷ «Ma sòngi ma taa, fāga fiʔe? kenme bì nē muc nyéni Yewe muc Kulocelié fungo yègè gè kpuʔo waama kùlo nī lè. Nè ki líe cenge gī muc 'yiri *Ezipiti* kùlo nī lè, fúo nè péni nò náʔa gè, yeli yé Yewe cíi wè.

⁸ «Baa *Worebi nyagurugo* mé gè †, yeli yé Yewe fungo yègè gè kpuʔo, a Yewe fungo ki 'yè yeli kúrugu fúo wi caa bè yeli kpúu bè yige baa. ⁹ Bà mi yé tánʔa nyagurugo naame gè bè sa kàdenitenye suc Yewe mé wè, kàdenitenye nyáà yī *nyakungenge* woyo yè gàa Yewe yé kpiʔile né yeli ní wè, a mi 'kò baa nyagurugo naame gè cenyé togosiin né piliye togosiin. Mi sī suro liiʔ, mi míeni sī luʔo gbuʔo ††. ¹⁰ A Yewe Kulocelié 'kàdenitenye nyáà ken yè; Kulocelié wire tíime kabiele ni cé sebe yi nē. Yewe sienre ti míeni yé puu yi nē, dàa wi 'juu nè tie yeli nē a yeli 'kò gbuʔulo baa nyagurugo mé gè, kàsun sunʔomɔ nī bè ‡.

¹¹ «Cenyé togosiin né piliye togosiin kúomɔ nē bè, a Yewe 'kàdenitenye siin ken yè m'mé, *nyakungenge sienre kàdenitenye* yè. ¹² Né sī ki juu m'mé né jo: «Yè ma tigi fáari nyagurugo nē gè, né ki cén muc sienne bèle, pe nyéni kapiigbuʔo kpiʔile, sienne báli muc 'yige *Ezipiti* kùlo nī lè. Pe nyéni koligo wáa gè fáari gàa wuʔu mi yé juu nè gbèngè pe mé gè. Pe nyéni tie nyegè wè nè yasungo faan.»

¹³ «A Yewe 'ki juu né jo: «Mi nyéni sienne báli wéli bèle, a mi 'ki nyaa sienne báli pe yē cíime sienne. ¹⁴ -Mi yaʔa mi- ki kpiʔile ! M'bé pe cúʔo bè yige péwu bè pe miʔe kurugo gè bè láʔa dàala nē lè ! M'bé ki kpiʔile muc siime pi bé kò sienfelige gáa ki 'niʔe né ní ḡri ní dè nè tóri pe nē.»

¹⁵ «A mi 'koli nè tigi nyagurugo nē gè, nyagurugo ní gè ne nyí kàsun, né *nyakungenge sienre kàdenitenye* siin ní yè mi kiye nī yè. ¹⁶ Cíʔ ! A mi péni ki nyaa kenme bì nē yeli 'kapiile kpiʔile lè Yewe yeli Kulocelié nē wè: yeli yé tie nyegè wè nè nèpiyelile faan lè yasungo. Yeli nyéni koligo wáa gè fáari gàa wuʔu Yewe yeli Kulocelié yé juu nè gbèngè yeli mé gè. ¹⁷ Kire nē a mi 'kàdenitenye siin cò yè nè yi wáa nè jabari né mi kiye siin ní yè, yeli nyaame nē ††.

¹⁸ «A mi 'fali nè tuu nè cúbulo Yewe yiʔe mé gè, nè kò baa bè tabelige tíele gè. Miì suro liiʔ, miì luʔo gbuʔo fúo cenyé togosiin né piliye togosiin, yeli kapiigbuʔo kire

† Wéli baa 1.2 kaliwègè ki tãanme gè, né Yir 32-34. †† Wéli baa Yir 24.18. ‡ Wéli baa Yir 19.10-17; 20.1-18. ††† Wéli baa Yir 32.19.

kenme nē gàa yeli 'kpiʔile gè gàa ki 'pii Yewe yiʔe mé gè, kire gáa yeli 'kpiʔile a ki 'wi fungo yègè gè kpuʔo wè. ¹⁹ Né ki cén mi yé tñni nè fíe kpuʔo Yewe funyerige nē gè, bà wi fungo ki 'yè yeli kúrugu wè fúo wi caa bè yeli cúʔo bè yige baa péwu. A Yewe sí n'è lúʔu m'mé cígini.

²⁰ «Yewe fungo ki yé yè kpuʔo kenme bì nē bè *Arawɔn* kúrugu wè, fúo wi 'caa bè wire míeni kpúu bè yige baa. A mi sí náari *Arawɔn* wuʔu nē gè kire lèlè nī lè. ²¹ Gàa ki yé yeli kapiile wuʔu kúo gè, nèpiyelile náa yeli 'kpiʔile yasungo, a mi 'ni sórigo kàsun nī gè, né ni kpúɔn nè kabari, né ni súu míige, nè ki míige wáa gè kápalige lakoligo nī gè gàa ki fuu ne tiri nyagurugo nē gè.»

Misa yé náari Isirayeliyé wori nē dè

²² «Bè míeni yeli 'ki kpiʔile Tabera, né Masa, né Kibirɔti Taawa tieye nī yè, a yeli 'ké yiʔe mé nè Yewe fungo yègè gè kpuʔo ††. ²³ Né baa *Kadesi Barineya* tiʔe nī gè †††, a Yewe 'yeli tun né jo: «Ye- ké ye sa kùlo líe lè nàa mi 'ken yeli mé lè.» Nè ki yaʔa a yeli 'cíi Yewe yeli Kulocelié sienjuuro nē dè, dàa wi 'juu nè gbèngè dè. Yeli sī téngè Yewe nē wè nè lúʔu wi mé? ²⁴ Né ki líe mi 'yeli cén wè, yeli yē sienciile Yewe kɔli mé gè.

²⁵ «A mi sí tuu nè cúbulo Yewe yiʔe mé gè, nè kò baa sínejubulowo cenyé togosiin né piliye togosiin, né ki cén Yewe wi yé jo wi bé yeli cúʔo wī. ²⁶ A mi 'Yewe náari wè né jo: «*Kãʔli* Yewe, fāga muc tíime sienne cúʔo bèleʔ, bàli bíele muc wuulo bèleʔ, bàli muc 'suc nè yige *Ezipiti* kùlo nī lè né muc fànʔa ní gè né muc ḡri kɔli ní gè. ²⁷ Sòngi ma taa né muc baakuɔɔ ní bèle, *Birayima* wè, né *Siaga* né *Yakuba* ní wè ! Fāga sienne báli pe cíime fungo wéli gèʔ, né pe funbinʔe ní gèʔ, né pe kapiile ní lèʔ ! ²⁸ Á kire bèʔ gè, kùlo náa nī muc 'weli yige wè, ni sienne pe bé jo: Yewe sī yé je gbè jáa bè pe nyóɔ kùlo nī lè nàa nyuo wi yé kún nè ken gèʔ. Á kire bèʔ pe yé wi bien wī. Kire kenme nē wi 'pe yige nè séni pe kpúu waama kùlo nī lè.

²⁹ «Nè ki yaʔa piyè muc tíime sienfelige gáa ní muc ne tóri kpuʔo gè, gàa gī muc wuʔu gè, a muc 'pe yige *Ezipiti* kùlo nī lè muc ḡri kɔli ní gè gàa muc 'sáʔa gè.»

Yewe wi 'Isirayeliyé pe kàsulugo suc gè

10 A Misa n'è ki juu né jo †††: «Kire lèlè nī lè, a Yewe 'mi ye: «-Kàdeniye siin ten cígini bè péliye tíele yè, ma tánʔa mi kúrugu nyagurugo naame gè §. Né míeni muc bé *nyakungenge finʔege* kpiʔile gè né tiire ní dè §†. ² M'bé mi nyasienre sebe dè kàdenitenye nē yè, dàa ti

†† Wéli baa *Tór* 11.1-3; *Yir* 17.1-7; *Tór* 11.31-34. ††† Wéli baa *Tór* 13.26; *Fàn* 1.19-46. †††† Wéli 'tiʔe gáa sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè. § Wéli baa *Yir* 34.1. §† Wéli baa *Yir* 25.10-21.

'kíni nè puu kàdenipeliye nē yè nyàa muɔ 'jabari yè. Muɔ bé yi le finʔege nī gè.»

³ «Mi yé finʔege kpíʔile gè né akasiya tiire ní. A mi kàdenitenye siin kpíʔile yè bè péliye tíele yè, á mi 'tánʔa né yi ní nyagurugo nē gè, kàdenitenye siin ní yè mi kiye nī yè. ⁴ A Yewe 'sebe kàdenitenye nē yè sienre dáà wi yé sebe dè péliye nē yè, *kajuudiʔele kie* gèle gáli wi yé kíni nè juu yeli mé gèle nyagurugo naame gè, kàsun sunʔomɔ nī bè, cenge gfi yeli yé puu gbuʔulilo bèle. A wi 'yi ken mi mé †. ⁵ A mi 'koli nè tigi nyagurugo nē gè nè péni yi le finʔege nī gè gaa mi yé kpíʔile gè. A yi 'kò baa súuri, majo bè Yewe cé ki juu nè gbènge mi mé gè.»

⁶ Kire lèle náà nī lè ††, a *Isirayeli* sienne pe 'yiri Bene Yakan kòlɔlɔ tieye nī yè nè ké nè séni nò Mɔsera ténime nī bè. Kire tiʔe kire nī *Arawɔn* wi 'kùu a pe 'wi tón baa. *Eleyazari* wè, wi jaa wè, a wi 'kò *kacuwriwɔ* wi sìndiʔe nī gè ‡.

⁷ A pe 'yè kire tiʔe nī gè nè ké Gudigoda tiʔe mé gè, a pe 'h'è yè kire tiʔe nī gè nè kári nè séni nò Yotibata tiʔe nē gè, baa lakoliniʔeye yi yè yè. ⁸ Kire lèle lire nī Yewe '*Levii saʔa tұлugo* wáli gè nè ténge bèri Yewe *nyakungenge finʔege* turu gè, béri yèri Yewe yiʔe mé gè bèri baara wi mé, bé sí de Yewe náari wi- diba taʔa wè sienne nē bèle. Kire *Leviyè* pe kpínʔini fúɔ nè péni nò pàngge nē gè ††. ⁹ Kire nē piyè pe lie yakaa níʔ, dàala míeni sí wè pe mé korigoʔ pe siinyenine sunʔomɔ nī bè. Yewe wire wī pe korigo gè, majo bè Yewe muɔ Kulocelié wi yé ki juu pe mé gè.

¹⁰ «Mi wè, a mi sí kò nyagurugo naame gè, majo bè mi yé kíni nè ki kpíʔile gè, cenyé togosiin né piliye togosiin. A Yewe 'h'è lúʔu mi mé cígini; wii fli nè muɔ cúʔoʔ. ¹¹ A Yewe 'mi ye, mi- yè, mi- sienne yiʔe kíni gè miri waa tánʔana nē lè, kire ga buu pe- sa kùlo líe lè pe woli, lire náà wuʔu wi '*káli* nè ken pe tobilo mé bèle.»

-Yewe woli yaʔa lè ni- muɔ déni

¹² «Píra gáà nī wè, *Isirayeli* gboli, gáa Yewe muɔ Kulocelié wii ne caa muɔ mé ? Wii ne ki caa muɔ de Yewe muɔ Kulocelié fiʔé wè, dí ma sí de wi koligo tári gè, bé wi kaala yaʔa lè ni- muɔ déni, béri wi baara kúu dè né muɔ fungo ki míeni ní né muɔ pile ni míeni ní, ¹³ dí mári tári de yeligi né wi fànʔa kajuudiʔele ní gèle né Yewe fànʔa kele ní gèle gáli mi 'juu nè gbènge muɔ mé pàngge gè bè muɔ nyuɔ wè ††.

¹⁴ «Kányiʔe gi, Yewe muɔ Kulocelié wire mé *nyíʔene* ni yè, né míeni nyíʔene náà ni 'líli baa píripiri lè, né dàala ní lè, né yere ti míeni ní dàa dī dàala nē lè. ¹⁵ Nè sí ki yaʔa, muɔ tuulieye yire yákuɔ nē Yewe wii puɔ né pe

† Wéli baa Yir 34.28. †† Náʔa gè, koliyo 6-9 woyo nē yè, kele gáli kiyè kpíʔile Sinayii tiʔe nī wíʔ; pe yé yiri baa nè kúɔ kire tiʔe nī gè.

‡ Wéli baa Tór 20.28; 33.38. †† Wéli baa Tór 3.5-8; 8.5-19. †† Wéli baa 6.2,5,13,24.

woli yaʔa lè a ni 'wi déni. Pe siime pire wi 'nyíene nè kòɔ; peli bíele yeli bèle, sienfeliye yi míeni sunʔomɔ nī bè, ki nyéni cén pàngge gè míeni.

¹⁶ «Ye- yeli funyo yiʔe yè yiye nī yeri lúru wi mé ††; ye fāga ní puu sienciileʔ. ¹⁷ Né ki cén Yewe yeli Kulocelié wire wī kpuʔɔ nè tóri kulocelié nē bèle né duniya kàfɔlilɔ pe míeni nē bèle. Kulocelié wire wi 'kpúʔɔ né ní ɔɔri ní; wire nē we 'yeli bèri fiʔé. Wi wè ne sien yigi sien nīʔ ††. Yere dī pe sí nùʔɔɔ nè suɔ dè, wi wè ti caaʔ.

¹⁸ Wii ne tánʔa kanʔa círi mé bèle né lakicelile ní bèle. Nabɔnminɔ woli ni 'kpúʔɔ wi mé; wii ne yaliire kanʔa pe mé né burudo ní dè. ¹⁹ Yeli míeni bèle, ye- nabɔnminɔ yaʔa bèle pe- yeli déni, bàli bíele yeli sunʔomɔ nī bè. Ye- sòngi ye taa ye ki cén yeli míeni 'puu nabɔnminɔ *Ezipiti* kùlo nī lè.

²⁰ «Yewe muɔ Kulocelié wè, wire nē muɔ 'yeli bèri fiʔé, béri baara kúu wi mé. Wire nē muɔ 'yeli bè mié puɔ. Wire míʔe kire nē muɔ béri *káli*. ²¹ Wire wī muɔ béri kpóri. Wire wī muɔ Kulocelié wè, wire gáà wi 'kakpoliyo né fiere kele kpíʔile gèle, gáli yeli 'nyaa yeli nyapigele ní gèle †. ²² Muɔ tobilo pe yé puu sienne togotaanri né kɔɔrigo †† lèle líi nī pe 'pen Ezipiti kùlo mé lè; píra gáà nī wè Yewe muɔ Kulocelié wi 'muɔ kpíʔile sienniʔebogo bè nyíʔene ɔɔɔɔ tíele gèle ††.»

11 A *Misa* sí jo ††: «Muɔ 'yeli bè Yewe muɔ Kulocelié yaʔa wè wi- muɔ déni ††, béri wi kajuugbengele lúru gèle lèle ó lèle, né wi fànʔa kele ní gèle, né wi kàyuʔujuuro ní dè, né wi kajuudiʔele ní gèle.

² «Pàngge gè, yeli 'yeli bè Yewe yeli Kulocelié wi ten- megele cén gèle. Yeli piile peli mé bè? mi ne nyu díeʔ, peli báli piyè kele gáli nyaa gèleʔ. Yeli bèle, yeli nyéni ki nyaa kenme bìl nē Yewe wi 'kpúʔɔ wè. Ye 'wi ɔɔri koli wéli gè né kenme bìl nē wi yé ki sáʔa gè, ³ né wi *fiéle* ní bèle, né wi kakpiʔiligele ní gèle, gáli wi 'kpíʔile *Ezipiti* kùlo nī lè, kùlofɔli *Farawɔn* nē wè né wi kùlo ni míeni ní lè. ⁴ Ye 'ki wéli míeni gaa wi 'kpíʔile Ezipiti kùlo kapieng- buɔnɔ nē bèle, né pe suɔnyɔ ní yè, né suɔnyɔ wotorilo ní bèle, bà wi yé ki kpíʔile a *Nyàʔanivege Tiire kuʔɔjii* luʔɔ ki 'pe líi wè †† lèle líi nī pe 'puu ne yeli círá bèle, né míeni kenme bìl nē wi yé pe kpúu péwu wè, fúɔ nè péni nò pàngge nē gè.

⁵ «Yeli nyéni ki cén gaa wi 'kpíʔile baa waama kùlo nī lè fúɔ nè péni nò tiʔe gáà nī gè, ⁶ gaa wi 'kpíʔile Datan né Abiramiyé nē bèle, peli báli pe 'puu Eliyabi jaala bèle, Wurubeni saʔa tұлugo wuu wè, lèle líi nī dàala 'ni nyuɔ múgu gè nè pe júɔ wè, peli né pe nariye ní yè, né pe fèni saaya ní yè, né bàli pe míeni pe yé wúɔ né pe ní bèle, *Isirayeli* sienne pe míeni sunʔomɔ nī bè ††. ⁷ ʔaan,

††† Eburu sienre nī dè, ki 'juu né jo: ye- yeli funyo kenekene yè. ††† Wéli baa Kakpi 10.34; Wuro 2.11; Efe 6.9. † Wéli baa Yir 7-12. †† Wéli baa Séli 46.27; Yir 1.5; Kakpi 7.14. ††† Wéli baa Séli 15.5; 22.17; Eb 11.12. †† Weli 'tiʔe gáà sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè. ††† Wéli baa 6.5. †† Wéli baa Yir 14. †† Wéli baa Tór 16.

yeli tíime nyapigele ní, yeli nyéni ki nyaa kakpuʔo gáa Yewe kpíʔile gè.

⁸ «Kire nē yeri kajuudiʔele ke miēni lúru gáli mi 'juu nē gbèngē yeli mé pàngē gè. Bà yeli bé ɲɔri taa bè jíin bè sa kùlo líe lè, ⁹ kire ga buu yeli sii taa kùlo nī lè nàa wuʔu Yewe kàli né jo wire bé ni ken yeli tobilo mé bèle né pe piile ní bèle; kire kùlo lire nī nēyirime né sárigē kíi nē fúu gè †.

¹⁰ «Nè ki yaʔa kùlo náà nī yeli bè jíin bè ni líe lè, ni wè bè Ezipiti kùlo tíele lè? baa yeli 'yiri wèʔ. Kire tíʔe nī gè, a yeli cé yaliire tánʔa dè nē kúo dè, yeli cé yeli bèri yeli si-iyē fuɔnri yè né yeli kiyē ní yè ††, majo bè pe cí nē naaguɔ fuɔnri kenme bìi nē bè. ¹¹ Nè ki yaʔa kùlo náà nī yeli bé jíin lè bè ni líe lè, kàsaʔa kíi nē kóngi nyíʔene nī lè nē tungu kire kùlo ni nyaguruyo nē yè né ni kpàanjaliie tíe yè nē yè; dàala nī nē ki luʔo gbun gè. ¹² Kùlo láà nī nàa Yewe muɔ Kuloceliē nē ciʔige lè; wii nē ni wéli súuri, bè ki séli yiele ni sélime nē bè, bè pa ni kúo lè.

¹³ «A Yewe 'jo: «A yeli nē lúru mi kajuudiʔele mé gèle gáli mi 'ken yeli mé gèle pàngē gè, bè Yewe yeli Kuloceliē yaʔa wè wi- yeli déni wè, béri baara wi mé né yeli funyo yi miēni ní yè, né yeli pígele ke miēni ní gèle ‡.

¹⁴ Bà ki bé kpíʔile m'bé kàsaʔa ken gè ki- pen lèlè líi nī kàsapeliye yi tun yè, né ɲùʔo kúo muɔ woyó ní yè ††. Bà yeli bè yaliiniʔere taa, né ɛɛzen ní wè bèri ɛɛzen sun-ɔnɔ †† kóri bè, né wolivi yasenre ní dè bèri sùnmuɔ yigi bè. ¹⁵ M'béri nyàʔa kanʔa gè muɔ yajuuro mé dè siye nī yè. Muɔ béri líi de tíngi.»

¹⁶ «Ye- yíyē cò díeʔ, ye fága yeli funyo fáanni yè bè pùunni! A kire 'kpíʔile gè, yeli bága láʔa bè sari káguro cáanri kuloceliē páli yiʔe mé bèri baara pe mé bèri pe sungu. ¹⁷ A yeli sí kire kpíʔile gè, Yewe 'fungo ki bé yè yeli kúrugu kányiʔe ní, bà wi bé nyíʔene tón lè kàsaʔa kíi ní de báanʔ, dàala nī 'de yaliire kanʔa dèʔ. Bà yeli bé cərigē fáari bè yiri kùtaanna náà nī lè nàa Yewe 'ken yeli mé lè.

¹⁸ «Bè sí ki yē gè, sienre dáà mi 'juu muɔ mé dè, ma ti cò muɔ nàzɔn nī wè né muɔ fungo nī gè. Muɔ bé ti puɔ muɔ kɔli nē gè bè fiē tíele, bé ti sebe bè ti puɔ muɔ gbele nē lè, kire ga buu muɔ fága fiʔe né ti ní? †††.

¹⁹ «Te muɔ piile tenme bèle ti nē. Mari ti nyu pe mé muɔ saʔa nī gè, a muɔ nē tári koligo nē gè, a muɔ síne, né a muɔ yè. ²⁰ Muɔ bé ti sebe muɔ saʔa wiile nē lè, kàli-ige mé, kámegē mé, né naame gè, né muɔ kàʔa wiʔile

† NÈYIRIME NÉ SÁRIGÉ KÍI NÉ FÚU GÈ: Wéli baa Yir 3.8 kaliwege ki táanme gè. †† Eburu sienre ní dè ti nē jo: né tɔliyo ní. Ezipiti kùlo ni 'puu waama kùlo; kàsaʔa si puu nē báan ni nī tóɔntuɔnʔ. Pe 'puu nē siye fuɔnri yè né panbe wáà ní, ɲàa pe 'puu nē tánʔana né tɔliyo ní yè. ‡ Koliyo 13-17 tíʔe nī gè, wéli baa Lev 26.3-5; Fàn 6.5, 11, 14; 7.12-16; 28.1-14. †† Kanaa kùlo nī lè, ɲùʔo ki 'puu tɔliyo siin yiele nī lè. Peli ɲùʔo pélige ki sélime ki nē puu weli gbinʔe ki sélime náʔa gè. Ki nē cé mɔɔʔo gbinʔe ki miēni nīʔ. ɲùʔo siinwuʔu, ki 'puu nē séligi Takariyege ní gè bè sa nò Wariyogo kúo nē bè (wéli baa Sél 41.28-30; Kùlo 1 17.1). Pe nē pi kúu nē ɛɛzen yasenre ní dè. ††† Koliyo 18-20 tíʔe nī gè, wéli baa 6.6-9.

jíindieye nē yè †††. ²¹ Bà ki béri kpínʔini, a nyíʔene nī dàala naame gè, yeli né yeli siime ní bè, yeli bé mɔɔɔ dàala nē lè, kùlo nī lè nàa nē Yewe 'kàli nē jo wire bé ni ken yeli tuulieye mé yè.

²² «Kányiʔe nē a yeli 'fɔli nē kajuudiʔele gáli ke miēni cò gèle, gáli mi 'juu nē gbèngē yeli mé gèle, níe ke kpínʔini gèle, a yeli 'Yewe yeli Kuloceliē kaala yaʔa lè a ni 'yeli déni lè, a yeli sí nē wi koligo tári gè né yíyē puɔ wi nē wè, ²³ Yewe bé yeli leguulo cira bèle bè núgo yeli yiʔe mé. Yeli bé sienne báli pe kùlogolo líe gèle, báli pe 'kpúʔo á pe ɲɔri ti 'niʔe yeli nē bèle.

²⁴ «Tíʔe ó tíʔe nī yeli tɔliyo yi bé nò yè, ki bé kò yeli wuʔu. Yeli kùlo ni bé líe waama kùlo nē lè fúo bè sa nò Liban kùlo nē lè, bè màʔa bè sa yiri Efirati cáʔa mé gè, bè sa nò Cengenyeniijiinme kuʔɔjii nē wè §. ²⁵ Kíi kún sien nī wi- yéri yeli yiʔe mé gèʔ. Yewe yeli Kuloceliē bé funwuɔ né fíegbuɔɔ wáa kùlo ó kùlo nē nàa nī yeli bé tánʔa bè tóri lè, majo bè wi 'ki juu yeli mé gè.»

Yewe diba wè né wi déngē ní wè

²⁶ «Ki n'ge, ye- kàa nyíene ye kòn pàngē gè, a muɔ nē Yewe wi diba caa wè á kire bēʔ wi déngē caa wè. ²⁷ Yeli bé wi diba taa wè, a yeli nē lúru Yewe yeli Kuloceliē wi kajuudiʔele ke miēni mé gèle, gáli mi 'juu nē gbèngē yeli mé pàngē gè ††. ²⁸ Yeli bé wi déngē taa wè a yeli wè nē lúru Yewe yeli Kuloceliē kajuudiʔele mé gèleʔ, né míeni a yeli 'wáli nē koligo yaʔa gè gàa wori mi 'juu nē gbèngē yeli mé pàngē gè né taʔa kuloceliē páli nē, báli yeli sí yé káni nē cén bèle? †††.

²⁹ «A Yewe muɔ Kuloceliē wi kénì muɔ nyógo kùlo náà nī muɔ bé jíin bè ni líe lè, muɔ bé tánʔa Garizimi nyagurugo nē gè bè diba téngē wè baa, bé déngē téngē wè baa Ebali nyagurugo nē gè ††. ³⁰ Ki nyaguruyo nyáà yíi baa Zuruden cáʔa kúrugu gè cengenyeniijiingɔli mé gè, baa Kanaa sienne piyē ténine bèle waama kùlo kpàanjali nē wè, Giligali kàʔa yiʔe mé gè, Mɔre tiikpoliyo tieliʔe táanni gè †††.

³¹ «Ki 'kò cèri dí yeli sí Zuruden cáʔa jeli gè bè jíin kùlo nī lè nàa Yewe yeli Kuloceliē wi 'ken yeli mé lè. Yeli bé ni líe bè ténì ni nī. ³² 27 Ye- yíyē cò díeʔ: yeli 'yeli bè Yewe fànʔa kele ke miēni cò né wi kàyuʔujuuro ní dè, dàa mi 'juu yeli mé pàngē gè.»

††† Wéli baa 6.9 sienre dàa ti 'juu baa kaliwege ki táanme gè. § Koliyo 24-25 tíʔe nī gè, wéli baa Yes 1.3-5. †† Wéli baa 8.2-14 ††† Wéli baa 28.15-45. †† Nyaguruyo nyáà siinwuʔu ki 'juu náʔa gè, yi miēni siin 'puu kpàʔaliye. Kpàanjaliipile láà 'puu yi sunʔɔmɔ nī bè; baa Sikemi kàʔa ki 'puu. Kire tíʔe kire nī pe bé nyakungenge fúgo gè kpíʔile. Nàʔa gè, diba wori dè né déngē wori ní dè, kire yé puu bè ki tie a ɲii nē tári nyakungenge sienre nē dè, wi bé Yewe diba taa wè; a ɲii sí cí wè, kire sien wi bé Yewe déngē taa wè. Wéli baa 27.1-13, nē Yes 8.30-35. ††† Giligali kàʔa gàa wuʔu ki 'juu náʔa gè, kire 'puu Beteli kàʔa kúrugu gè, culolo kie félige (wéli baa Kùlo 2 2.1). Kii puu nugo né gàa wuʔu ki 'juu baa Yes 4.19, kire gáà ki 'puu Zuruden cáʔa táanni gè (wéli baa Sél 12.6).

Kajuudiʔe gáli ke béri kpínʔini Kanaa kùlo nī lè

(12.1–26.19)

Yewe Kòridiʔe ki bé puu tiʔe nigbe nī

12 A Misa sí jo †: «Fànʔa keke ke n'gele né kàyuʔujuuro ní dè dàa yeli 'yeli bè cò cènge dè bè ti kpíʔile kùlo nī lè nàa Yewe yeli tobilo Kulocelié wi nyéni ken yeli mé kòrigò gè ††, yeli sii cènye yi mieni nī dàala nē lè ‡.

² «Kùlogolo sienfeliye nyàa yeli bé cira yè, tiere dáa nī yī nē sungu yè, yeli bé ti mieni cúʔ ‡: nyagurukpaʔaliye nē yè, né nyaguruyeliye naame gè, né ti-ikpoliyo yi mieni láara yè ‡. ³ Yeli bé pe sundiye kpúʔn yè bè cúʔ, bè pe *kadenicriyo* ‡‡ kpúʔn yè bè muʔʔw nyàa pe 'kpíʔile pe sundiye nī yè. Yeli bé *Asera* tiikoriy-eriye sórigo yè kàsun nī. Yeli bé pe kulocelié ya-sundenye yi mieni jabari bè yi sòngirò yige dè kire tiʔe sienne nī bèle. ⁴ Yeli sì yeli bàga de ti kpínʔini pe tíeleʔ a yeli kényi Yewe yeli Kulocelié gbùʔʔw wèʔ.

⁵ «Yewe yeli Kulocelié wire tíime bága tiʔe káa nyéne bè kòn yeli saaya tùluyo ténidiye nī yè, tiʔe gī nī wire míʔe ki bé puu gè, bè ki kpíʔile wire kòridiʔe ‡‡. Kire tiʔe kire yákuo nī yeli béri tári de waa bè sari wi gbùʔʔw.

⁶ Kire tiʔe kire nī yeli béri waa né yeli *kakuʔw kaasuʔuro* ní dè, né yeli kakuʔw yajuuro ní dè, né yeli kiekiewuʔulo ní gèle gáli yeli nē láʔala nē kanʔa Yewe mé wè, né yere dáa muo 'kòn nē ken Yewe mé wè kpuʔʔw dè, né yeli yakʔw dáa wori míeni muo yé nyuo kún né ken wè, né yeli *kinedenige yakʔw* ní dè, né yeli niye yi pìpelile ní bèle, né sinbaala né síkaala pe pìpelile ní bèle. ⁷ Kire tiʔe kire nī, Yewe yeli Kulocelié yiʔe mé gè, yeli né yeli nariye wuulo ní bèle, yeli bé yeli kakuʔw yakʔw surò lli dè, bé sí de fundaanra kpínʔini, né ki cén Yewe yeli Kulocelié wi nyéni diba taʔa wè yeli nē yeli baara ti mieni nī dè.

⁸ «Yeli sí ga tíi bé ní de ki kakuʔw kpínʔini dè? majo bè we ki kpínʔini píra nàa nī wè náʔa gè?; náʔa gè, sien ó sien nē ki kpínʔini a gii 'wi déni gè. ⁹ Né ki cén yiyē nē tíin koligo nē, yiyē fiē nò nǔdaala tiʔe nī gè? gaa gī yeli kòrigò gèʔ, gaa Yewe yeli Kulocelié wi 'ken yeli mé gè.

¹⁰ Bà yeli bága *Zuruden cáʔa* jeli gè bè sa téni kùlo nī lè nàa Yewe yeli Kulocelié wi 'ken yeli mé kòrigò gè, wi bé nǔdaala ken lè yeli mé bè yeli suo yeli leguulo mé bèle

† Weli 'tiʔe gáa sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè.

†† Weli baa 6.1. ‡ Weli baa 4.10. ‡‡ Weli baa 7.5; Yir 34.13.

‡‡ Weli baa Kùlo1 14.22-23; Kùlo2 16.4; 17.10; Zer 3.6. ‡‡‡ Weli baa Yir 34.13 kaliwege ki táanne gè. ‡‡‡ Weli baa 16.2; 26.2; Kùlo1 8.29; Kaj2 7.12.

bàli pe 'yeli màʔa nē suʔu bèle, dí yeli sí téni baa yanyige nē.

¹¹ «Kire lèlè nī lè, tiʔe gī Yewe yeli Kulocelié wi bága nyéne bè kòn bè ki kpíʔile wire míʔe ki kòridiʔe gè, baa yeli béri waa né yere ní dè dàa wori mi 'juu nē gbènge yeli mé dè: yeli kakuʔw kaasuʔuro dè, né yeli kakuʔw yajuuro ní dè, né yeli kiekiewuʔulo yakʔw ní dè, né yere dáa yeli 'kòn nē ken Yewe mé wè kpuʔʔw dè, né yeli yakʔw dáa yeli 'nyéne bè kòn bè ken Yewe mé, dáa wori yeli yé *nyuo kún nē ken* dè. ¹² Kire tiʔe nī yeli bé fundaanra kpíʔile Yewe yeli Kulocelié yiʔe mé gè, yeli né yeli jaala ní bèle né yeli pòrilo ní bèle, né yeli baakuʔw ní bèle, nàguʔw né celié ní bèle, né *Leviyè* ní bèle bàli pe bé puu ténine yeli kàaya nī yè, né ki cén dàala yafien wè pe mé kòrigò yeli sunʔʔw nī bèʔ.

¹³ «Mìe cò díeʔ ! Muo fāga de kakuʔw kaasuʔuro sórigo dè tiʔe ó tiʔe nī gii ki 'muo déni gèʔ. ¹⁴ Tiʔe gáa Yewe nyéne nē kòn gè yeli saaya tùluyo ténidiye nī yè, kire yákuo nī muo bé kakuʔw kaasuʔuro sórigo dè. Baa muo bé keke gáli ke mieni kpíʔile gáli mi 'juu nē gbènge gèle. ¹⁵ Kire né ki míeni muo bé gbè jáa bè yajuuro táa kpúu bè káa majo kenme báa pi 'muo déni bè tiʔe gī nī muo yè ténine wè, nē yeli né kenme báa ní Yewe muo Kulocelié wi nyéni diba taʔa wè muo nē wè. Sien ó sien bé gbè ti káa a wi ceni yè nùʔʔw Yewe yiʔe mé gè yo, né nji wī ciiliwe yo, wi bé gbè ti káa, majo bè yeli 'dàli nē nyàʔayere kaara káa dè, wóliwo kaara dè né sùo kaara ní dè ⁵.

¹⁶ «Gii sí gī baa gè, muo sì yeli bè sìsien káa gèʔ; muo bé ki wo dàala nē lè bè luʔw tíele ^{5†}.

¹⁷ «Baa muo kàʔa nī gè gaa nī muo yè ténine wè, muo sí gbè jáa muo yaliifʔw yakʔw kiekiewuʔulo lli gèleʔ, a ki yè *erezen* luʔw gè né *wolivi* sùnʔʔw bè. Muo sí gbè jáa míeni bè yeli niye yi pìpelile káa bèle né sinbaala né síkaala pe pìpelile ní bèleʔ. Né míeni yakʔw dáa wuʔu míeni nē muo cé nyuo kún nē ken gè, né muo kinedenige yakʔw ní dè, né kpuʔʔw dáa muo 'kòn nē ken Yewe mé wè, muo sí gbè ti káaʔ. ¹⁸ Yewe muo Kulocelié wire yákuo yiʔe mé muo bé yere dáa ti mieni káa, tiʔe gáa nī Yewe muo Kulocelié bé nyéne gòn gè. Muo bé ti káa, muo né muo jaa ní wè, né muo póri ní wè, né muo baakuʔw nàa wī nàguʔw wè né nàa wī celiwe wè, né *Leviyè* sien ní wè nàa wī ténine muo kàaya nī yè. Muo bé fundaanra kpíʔile Yewe muo Kulocelié yiʔe mé gè muo kiye baara ti mieni nē dè. ¹⁹ Mìe cò díeʔ ! Lèlè ó lèlè nī muo bé puu baa sii nē kùlo nī lè, fāga fiʔe né *Leviyè* ní bèle? ^{5††}.

²⁰ «Lèlè lli nī Yewe muo Kulocelié wi bé kaa taʔa muo kùlo nē lè bè ni kpúʔw lè, majo bè wi 'ki nyuo kún gè nē ken muo mé gè ^{5†}, a kaara káa láa kényi muo taa wè, muo bé gbè ti káa kenme bīl nē muo nē ki caa wè. ²¹ A ki yè yeli ténidiʔe ki 'lili nē tóri gè tiʔe gáa nē Yewe muo

5 Weli baa 14.5; 15.22. 5† Weli baa Lev 3.17. 5†† Weli baa 14.27; Kaj2 31.4. 5‡ Weli baa 11.24; 19.8-9; Sél 28.14; Yir 34.24.

Kulocelié wi 'nyíene nè kòn gè nè wi míʔe taʔa gè baa gè, muɔ bé gbè muɔ yajuuro kpúu dè, dàa Yewe 'ken muɔ mé dè, kenme bì nē mi 'ki juu nè gbènge gè. Muɔ bé gbè muɔ nyéni kaara káa dè bè tìn a dìi 'muɔ déni dè muɔ kàaya nī yè. ²² Kenme bì nē muɔ ne wóliwo né sùu kaara káa dè, muɔ bé gbè kaara dáa káa dè bè. A sien yē núʔawo Yewe yiʔe mé gè yo, né ʔii wī ciliwe yo, sien wi bé gbè ti káa.

²³ «Kaala nigbe sí ní baa díeʔ ! Mìe cò, fāga sisien káa gèʔ, né ki cén sisien kire nī sii wi yē †. Muɔ sī gbè sii káa wè né kaara ní dè? ²⁴ Muɔ fāga tíi bé ki káaʔ ! Muɔ 'yeli bè ki wo dàala nē lè bè luʔw tífle. ²⁵ Fāga ce ki káa púlo wīʔ, kire ga buu muɔ- puu fundaanra nē né muɔ piile ní bèle, bàli pe báan muɔ kàduʔume gè, bè ki 'nyaa muɔ ne kasingele kpínʔini Yewe yiʔe mé gè.

²⁶ «Nè ki yaʔa yakɔnrɔ dáa muɔ 'wàli nè ténge Yewe mé wè ††, né yakɔnrɔ dáa wori míeni muɔ yé nyuɔ kún gè nè ken gè, tire dè muɔ 'yeli bè ké né ti ní tíʔe gáa nī Yewe cé nyíene nè kòn gè. ²⁷ Muɔ 'yeli bè muɔ kakuɔɔ kaasuʔuro taʔa dè né ti sisien ní gè Yewe muɔ Kulocelié gbùʔwɔdiʔe yafanʔa nē gè. Kakuɔɔ yajuusenre ti sisien gè, kire bé wo Yewe muɔ Kulocelié gbùʔwɔdiʔe nē gè; kaara dè, muɔ bé tire káa.

²⁸ «-Ti sómigo ma lúʔu cènge kajuʔulo gáli ke mieni gèle gáli mi 'juu nè gbènge muɔ mé wè. Bè ki bé puu muɔ- kò fundaanra nē, muɔ né muɔ piile ní bèle bàli pe báan muɔ kàduʔume gè, lèle ó lèle nī, né ki cén muɔ nyéni ki kpíʔile gáa 'ki sín nè nyuɔ gè Yewe muɔ Kulocelié yiʔe mé gè.»

Muɔ fāri Kanaa sienne kulocelélé sungu bèleʔ

²⁹ «Lèle líi nī Yewe muɔ Kulocelié wi kénì kùlogolo sienfeliye nyáa cúʔo yè nè yige muɔ yiʔe mé gè, sienfeliye nyáa tíʔe muɔ bága líe gè, a muɔ kénì pe cira bèle né ténì pe kùlo nī lè, ³⁰ a Yewe kénì pe cúʔo nè kúu muɔ yiʔe mé gè, mìe cò díeʔ ! Fāga tí pe kakpiʔiligele ke muɔ cò bè gárigé tífleʔ bèri pe kulocelélé caa bèle bé sí ki juu bé joʔ: «Mèni sí sienfeliye nyáa yīi ne baara pe kulocelélé mé bèle ne pe sungu ? Mi míeni m'bé ki kpíʔile bè pe tífle.»

³¹ «Muɔ sī yeli bè baara Yewe muɔ Kulocelié mé wè majo kenme báa nē sienne bàli piyē ne baara pe kulocelélé mé bèleʔ. Né ki cén ke gáli sienfeliye nyáa yi 'puu ne kpínʔini pe kulocelélé mé bèle, gáli gīele Yewe kanabinʔene gèle, gáli ke 'wi bien kpuʔo wè. Pe ne céni fīli nè ké ne séni pe piile, nàgabigele né picapigele, nyógi gèle kàsun nī gè bèri sungu né ke ní ‡.»

Ye fāga fīli yasunzunro nē dè yeli sunʔawo nī bèʔ

13 A Misa sí jo †: «Dàa ti mieni mi 'juu nè gbènge yeli mé dè, yeli bé ti cò bèri ti kpínʔini. Yeli sī ga tíi tàa yige ti nīʔ; yeli míeni sī taa fàri ti nēʔ †† !

² «Dùʔo ki bé gbè nyaa sienjuuwo wáa bé yè yeli sunʔawo nī bè, bè jo Kulocelié 'wire tun wire pa juu wi míʔe nē gè, kire ga laa sien ʔáa wi béri keke nyaʔa ʔónido nī dè níe ke nyu, né jo wi 'fié wáa kire ga laa kanyuʔwɔnɔ láa nyaa lè ††. ³ A ki cénì nyaa fié ʔáa né kanyuʔwɔnɔ náa ni 'kpíʔile kányiʔe nē gè, á wi 'ki juu né jo: «Yeri báan we- ké we sa taʔa kulocelélé páli nē weri baara pe mé bèri pe sungu wè,» kire 'jo kulocelélé bàli muɔ sī cén bèleʔ, ⁴ sienjuuwo ʔáa né sien ʔáa wi keke nyaʔa ʔónido nī níe ke nyu gèle, muɔ sī yeli bè pe sienre lúʔu dèʔ.

«Né ki cén Yewe yeli Kulocelié wire wi yeli pun ne wéli, bè ki cén a ki yē yeli ne fīligi bè Yewe yeli Kulocelié woli yaʔa lè ni- yeli déni né yeli fungo ki mieni ní, né yeli pile ni mieni ní lè ††. ⁵ Yewe yeli Kulocelié wire yákuɔ nē yeli bé taʔa wī, wire nigbe nē yeli béri fiʔé. Wire nigbe kaju-udiʔele keli yeli bé cò, wire nigbe míeni juumɔ pire yeli béri lúru. Wire nigbe mé yeli béri baara, wire nigbe nē yeli bé yiye puɔ.

⁶ «Gàa ki sienjuuwo ʔáa 'kúu wè, né sien ʔáa wi keke nyaʔa ʔónido nī níe ke nyu gèle, pe 'yeli pe- pe kpúu wī. Né ki cén piyē ne caa bè yeli fáanni yeli- cíi Yewe yeli Kulocelié nē wè, wire ʔáa wi 'yeli suɔ nè yige sùkulomɔ nī bè baa Ezipiti kùlo mé lè. Kire sienjuuwo ʔáa né sien ʔáa wi keke nyaʔa ʔónido nī níe ke nyu gèle, piyē ne caa bè yeli yige koligo nī gè gáa Yewe yeli Kulocelié wi 'juu nè gbènge yeri ki tari gè. Kire ki bé kpíʔile muɔ bé kapi-ile yige lè yeli sunʔawo nī bè.

⁷ «Dùʔo ki bé gbè nyaa muɔ siinyeni ʔáa wī nu-ufɔnuwo nē né muɔ nī wè, dùʔo míeni muɔ jaa kire ga laa muɔ póri, dùʔo muɔ cuɔ ʔáa wi ʔóni muɔ sindinge nē gè, dùʔo muɔ gbucnyeni ʔáa wi kpɔni muɔ nē wè, a pe wáa 'muɔ fáanni làrime nī né ki juu né jo: «We- ké we sa baara kulocelélé páli mé weri pe sungu,» kire 'jo kulocelélé páli yeli sī cénʔ, yeli tobilo míeni sī pe cén wèʔ, ⁸ sienfeliye yáa kulocelélé, bàli pe 'yeli màʔa nè suʔu wè, bàli bíele yeli táanni á kire bèʔ bàli pe 'líli yeli nē bèle, duniya tiere ti mieni nī dè.

⁹ «Muɔ sī yeli bè yéri ki nēʔ, muɔ sī cénì yeli bè lúʔu wi méʔ, muɔ nyapile míeni nī yeli bè nyinime taa wi nēʔ. Muɔ sī yeli bè wi suɔ bè làrigéʔ. ¹⁰ Gii sí gī baa gè, muɔ 'yeli bè wi kpúu wī. Muɔ tíime kɔli kire ki bé yè wi kúruɔ pélite gè bè kàdenige líe gè bè wi wáa. Kire kàduʔume gè dí siensenmine kiye yi né yè wi kúruɔu bè wi

†† Weli 'tíʔe gáa sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè.

††† Weli baa 4.2; Tíe 22.18-19. †††† Koliyo 2-6 wuʔu nī gè, káfinere sienjuulo tíʔe nī gè, wéli baa Zer 4.9-10; 23.25-32. ††††† Weli baa 6.5; 10.12.

† Wéli baa Sél 9.4; Lev 3.17. †† Wéli baa Tór 5.9-10; 18.19.

‡ Wéli baa Lev 18.21kaliwege ki táanme gè, né míeni Kùlo2 17.31; Zer 7.31; 19.5.

wáa kpúu. ¹¹ Yeli bé wi wáa né kàdari ní fúw wi pa kùu. Né ki cén wi nyéni ki caa bè muɔ fáanni bè láʔa Yewe muɔ Kulocelié nē wè, wire ɲàà wi 'muɔ yige Ezipiti kùlo nī lè baa muɔ 'puu sùkulomɔ nī bè.

¹² «*Isirayeli* sienne pe mieni bé ki sienre lúʔu dè, bè pe bé fíe; piyè ní fìli kire kapiʔi kpiʔile gèʔ.

¹³ «Dùʔɔ muɔ bé sí ga ki lúʔu pe 'jo yeli kàʔa káà nī nyàa Yewe muɔ Kulocelié wi 'ken muɔ mé muɔ- ténì baa yi nī yè, ¹⁴ dí siencuʔɔɔ pàli nyéni yiri baa yeli sunʔɔɔ nī bè nè sienne fáanni bèle pe kàʔa nī gè né jo: «Weri báan we- ké we sa baara kulocelélé pàli mé béri pe sun- gu,» kulocelélé báli yeli sì cén bèleʔ.

¹⁵ «A ki sí nyaa bè gè, muɔ bé caala kpiʔile bè wéli, muɔ bé yúgo màʔa, muɔ bé ki sòmigo siʔe cenge bè wéli. A ki sí péni nyaa kányiʔe gī wè, kire tètii kaala náà ni 'kpiʔile lè yeli sunʔɔɔ nī bè, ¹⁶ kire kàʔa gáà ki sien- ne pe mieni bèle, né pe yajuuro ti mieni ní dè, muɔ bé sa pe kpúu né kapiengbuɔɔ ɲuʔɔɔ ní gèle, bé kàʔa né ki yeɔ ti mieni cúʔɔ bè yige baa péwu nè yeli né Yewe kàyuʔujuuro ní dè. ¹⁷ Muɔ bé kàʔa ki yeɔ né ki lɔri ti mieni gbuʔulo kàʔa sunʔɔɔ nī bè dàlige nē gè, bé sí ti mieni sóri go né kàʔa ní gè, bè kakuɔɔ kaasuʔuro tíele Yewe muɔ Kulocelié mé wè. Kire kàʔa ki bé kò cúnʔɔ gbolì, kii ní ga tii faan bè nyaaʔ.

¹⁸ «Yege ó yege pe 'yeli bè cúʔɔ bè yige baa péwu wè, muɔ kɔli sì yeli bè cò ki kàa nēʔ, kire ga buu Yewe fun- yerigbuʔɔ ki- tigi, dí wi sí wi nyinidaaguugo tie gè muɔ nē dí muɔ sí sii bè niʔe bè wi 'ki kàli muɔ tobilo mé bèle. ¹⁹ Wi bé ki kpiʔile a muɔ ne lúru Yewe muɔ Kulocelié sienre mé dè, níe wi kajuudiʔele ke mieni cògí gáli mi 'juu nè gbènge muɔ mé pàngge gè, níe ki kpinʔini gàa ki sín wi yiʔe mé gè.»

Misa wi 'Isirayeliyè yafunro wori juu dè

14 A Misa 'ki juu sienne mé bèle né jo: † «Yeli yè piile Yewe yeli Kulocelié mé wè. Kire nē, a wàa 'kùu wè, yeli sì yeli bè jérigele kpúɔɔ yeli céri nē dèʔ. Yeli mieni sì yeli bè yeli gbele yiʔeme nziire kùnu dèʔ ††. ² Né ki cén yeli yè sienfelige gáà Yewe yeli Kulocelié wi 'wàli nè téngge gè wire wuʔu. Yeli bíele Yewe yeli Kulocelié wi 'nyíene nè kòn yeli- kò wire tíime sienfelige gáà wuʔu ki 'kpúʔɔ wi mé gè, gáa gī wi wuʔu gè siensenmine pe mieni sunʔɔɔ nī bè dàala nē lè †.

³ «Yeli sí ga tii yafien káa gáa gī yafungo gèʔ ††. ⁴ Yaju- uro ti n'de dàa yeli bé gbè káa dè: nùw wè, sìnbuɔ wè, né síkpuɔ ní wè. ⁵ Nyàʔayerɛ ti n'de dàa muɔ bé gbè káa dè: sùw wè, wóliwo wè, daagbie wè, nyàʔa síkpuɔ wè, sàcolo lè, kàfaaɲɔɔnigɔ gè, né nyàʔa sìnbuɔ ní wè ††. ⁶ Ya-

† Wéli 'tiʔe gáà sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè.
†† Ki yé puu kùugo kaliéle Kanaa sienne mé bèle (wéli baa Lev 19.28; 21.5; Kùlo1 18.27-28; Zer 16.6). † Wéli baa Yir 19.5; Tiit 2.14; Píe1 2.9. †† Koliyo 3-20 tiʔe nī gè, wéli baa Lev 11.1-23.

juʔu ó yajuʔu gáà gī né fèriye ní yè wáliye yè, níe yaliire nùru dè ne káa dè, yeli bé gbè tire káa.

⁷ «Tire dàà ti nùru ne káa dè, nè ki yaʔa ti fèriye yii wàligí yèʔ, tire yè nùʔɔɔ yeli mé Yewe yiʔe mé gè. Bè sí ki yè gè, yeli sí gbè dàa káa dèʔ: nyuʔɔɔ wè, pòli wè, né kàgbelige ní gè. ⁸ Né mieni, tielige kire yè yajuʔu káa gáa ki 'nùʔɔ gè. Ki fèriye yī wàligí, nè ki yaʔa ki wè nùru ne káaʔ. Yeli sì yeli bè ti kaara káa dèʔ, yeli mieni sì yeli bè cò daa ti wokuugo káa nēʔ.

⁹ «Dàa dī luʔɔ nī gè, yeli bé gbèri ti mieni káa dàa dī né jienye ní yè né koriyo ní yè. ¹⁰ Nè ki yaʔa yeli sí ga tii dàa káa dèʔ dàa nē jienye né koriyo wè ti nē dèʔ. Tire yè dàa ti 'nùʔɔ dè Yewe yiʔe mé gè.

¹¹ «Sínjienre dàa dī ciilide dè, yeli bé gbèri tire káa. ¹² Sínjienye yáà sí yè baa nyàa yeli sí gbèri káa yèʔ: kàg- beni wè, díbage gè, nyùwɔ wè †††, ¹³ dífira wè, wòkɔngɔ gè né ki feliyé ní yè, ¹⁴ díbawuɔɔ lè né ni feliyé ní yè, ¹⁵ kànasuʔulo wè, gidege gè, fúwɔɔlɔ lè, gànviéle lè né ni feliyé ní yè, ¹⁶ gbòdofinige gè, sàtorigo gè, né gidefi- lige ní gè, ¹⁷ luʔɔ nyápɔrigɔ gè, díbawuʔɔ gè, né nyápɔrikpele ní lè, ¹⁸ fúwɔɔligɔ gè, gbiile né wi feliyé ní yè, gòtunɔɔɔ dè, né dírige ní gè.

¹⁹ «Yafiniyirigele ke mieni gáli ke yè niʔegele níe fini ne mári gèle, keli yè nùʔɔɔɔ yeli mé Yewe yiʔe mé gè. Yeli sí ga tii ke káaʔ. ²⁰ Nè sí ki yaʔa yafinide dàa dī ciilide dè Yewe yiʔe mé gè, tire yeli béri káa ††.

²¹ «Yeli sí gbè yawiʔi káa gáa ki 'kùu gèʔ. Muɔ bé ki ken nabɔwɔ mé wè ɲàa wī yeli kàaya nī yè, á kire bèʔ, muɔ bé ki pári nabɔwɔ mé ɲàa wi tòri wè. Né ki cén muɔ yè sienfelige káa gáa Yewe yeli Kulocelié wi 'wàli nè téngge gè wire wuʔu gè.

«Muɔ sì yeli bè síkapile ni yàa yirimɛ líe bè, bè ni suʔɔ né pi níʔ †.»

Mari kiekiewuʔulo kòngí gèle

²² «Yíele ó yíele muɔ 'yeli bè kiekiewuʔulo kòn gèle, Ku- locelié líele lè, muɔ síʔi yaliire ti mieni nī dè. ²³ Muɔ bé ké tiʔe gáà nī Yewe muɔ Kulocelié wi 'nyíene nè kòn bè ki kpiʔile wire míʔe ki kòridiʔe gè. Baa muɔ bé liigbuɔɔ suro lii dáà dī muɔ kiekiewuʔulo yakɔɔɔ dè: yaliire dè, né *erezen* luʔɔ ní gè, né *wolivi* sùnmo ní bè bàa bī fɔnbɔ bè, né yeli niyeɔ pipelile ní bèle, né sìnbaala né síkaala pe pipelile ní bèle. Bè ki bé kpiʔile dí muɔ sí tenmene taa bèri fiʔé Yewe muɔ Kulocelié nē wè cenge ó cenge ††.

²⁴ «Dùʔɔ ki bé gbè nyaa tiʔe gáa Yewe muɔ Kulocelié wi 'nyíene nè kòn gè né wi míʔe taʔa gè ki nē wè, ki bé líili bè tóri muɔ nē bè kiekiewuʔulo tugo gèle bè ké baa, né ki cén Yewe muɔ Kulocelié wi nyéni díba taʔa wè muɔ nē né yaliiniʔere ken muɔ mé. ²⁵ A ki sí nyaa bè gè, muɔ bé kiekiewuʔulo yakɔɔɔ pári dè, bé sí wali cò wè

†† Nyàʔayerɛ dàa wuʔu ki 'juu baa koliyo 5 né 7 nī gè, ti mieni fe- liye yii filige nè cénʔ. ††† Sínjienre dàa wuʔu ki 'juu náʔa gè koliyo 12-18 nē wè, ti mieni feliyé yii filige nè cénʔ. ††† Wéli baa Lev 11.21-22. † Wéli baa Yir 23.19. †† Wéli baa Lev 27.30-33.

muɔ kɔli nī gè bè ké tiʔe mé gè gàa Yewe muɔ Kulocelié wi 'nyíene nè kòn gè. ²⁶ Baa kire tiʔe nī gè, muɔ bé yeɛ ti mièni suɔ dàa muɔ ne caa dè: nièye yè, sìnbaara dè né sƙaala ní bèle, divien ní wè né sunmɔ ní bè. Muɔ bé ti mièni suɔ dàa ti 'muɔ déni dè. Baa Yewe muɔ Kulocelié yiʔe mé gè muɔ bé lii bè gbuɔ bè puu fundaanra nē né muɔ saʔa wuulo ní bèle.

²⁷ «Gàa ki 'Leviyé sienne kúɔ bèle, peli báli pe bé puu ténine muɔ kàʔa nī gè, bàli mé dàala yafien wè pe mé kɔrigɔʔ yeli sunʔmɔ nī bèʔ, muɔ sɪ yeli bàga fiʔe né pe ní díeʔ.

²⁸ «Yiʔe taanriwoli ó taanriwoli nē lè, muɔ 'yeli bè kɪkiewuʔulo ke mièni kòn muɔ siʔi yaliire nī dè kire yiʔe lè, bè sa ti gbuʔulo muɔ kàʔa nī gè. ²⁹ Bè sí ki bé puu Leviyé sienne bèle, bàli mé dàala yafien wè pe mé kɔrigɔ gèʔ yeli sunʔmɔ nī bèʔ, né nabɔnwɔ ní wè, né círiwe ní wè, né lakicu ní wè, bàli bíeɛ muɔ kàʔa nī gè, peli béri yaliire taʔa bèri líi de tíngi kire ga buu Yewe muɔ Kulocelié wi- sí diba taʔa wè muɔ nē muɔ kɔli baara ti mièni nē dè.»

Fuɔɔ Yaʔa yiele kajuudiʔe gèle

15 A Misa sí jo †: «Yiʔe kɔlisiin ó yiʔe kɔlisiin kúɔmɔ mé bè, muɔ bé fuɔɔ yaʔa dè. ² Ki n'ge kenme báà pire nē muɔ bé ki kpiʔile: a pe kénì YeweFuɔɔ Yaʔa yiele wuʔu juu gè, sien ó sien wi 'wali fuɔɔ kún wi siennyeni mé wè, fuʔɔɔli wi 'yeli bè ki yaʔa wi nē, wi fāga fuɔɔ sàri gèʔ. Wii yeli bè wi siennyeni wáà còʔ nàa wī Isirayeli wuu wèʔ wi- wi fuɔɔ sàri gèʔ.

³ Nabɔnwɔ wire muɔ bé gbè cò wi- wi fuɔɔ sàri gè. Fuʔɔ gáà muɔ 'le muɔ siennyeni nē wè nàa wī Isirayeli wuu wè, muɔ 'yeli bè kire yaʔa ††.

⁴ «Gii sí gī baa gè, fɔngɔɔli sɪ yeli bè nyaa yeli sunʔmɔ nīʔ, né ki cén kī cényaʔaga Yewe muɔ Kulocelié wi bága diba taʔa wè kùlo nē lè nàa wi 'ken muɔ mé lè kɔrigɔ gè, kire ga buu muɔ- ni líe muɔ woli.

⁵ «Gii ki 'kpúɔ gè, muɔ 'yeli bèri luru Yewe muɔ Kulocelié mé wè, ma sí fli mari wi kajuudiʔe kpinʔini gèle gáli mi 'juu nè gbènge muɔ mé pàngge gè. ⁶ Né ki cén Yewe muɔ Kulocelié wi bága diba taʔa wè muɔ nē majo bè wi 'ki juu gè. Muɔ béri fuɔɔ nii kùlogolo sáame nē, nè ki yaʔa muɔ sí ga fuɔɔ kún wàa méʔ; muɔ bé fànʔa taa kùlogolo sáame nē, nè ki yaʔa peli sí gbè muɔ jáaʔ.

⁷ «A ki 'nyaa fɔngɔɔli yē baa muɔ mé wè, nàa wī muɔ siennyeni muɔ kàʔa káà nī gè kùlo nī lè nàa Yewe muɔ Kulocelié wi 'ken muɔ mé lè, muɔ sɪ yeli bè muɔ fungo gbèn gè wi kɔli mé gèʔ, muɔ sɪ yeli mièni bè muɔ kɔli

† Weli 'tiʔe gáà sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè.
†† Bè kii yé nyaa fànʔa nabɔnminɔ mé bèleʔ Isirayeli kùlo nī lè bè pe siye yaʔa yè sinvali ní yiʔe kɔlisiinwoli nē lè bè Isirayeliyé tíeɛ bèle, kire kenme nē peli cɪ gbè wali taa bè pe fuɔɔ sàri dè. Weli baa Lev 25.4.

pàanni gè muɔ siennyeni kɔli mé nàa wī fɔngɔɔli wèʔ.

⁸ Nè sí ki yaʔa muɔ 'yeli bè muɔ kɔli sáʔa gè wi mé bè fuʔɔ le wi nē gáa ki bé tí wi- wi kele cuɔnri gèle †. ⁹ Mii sómigɔ ma cò díeʔ, ma fāga ki yaʔa sòngibiire jiiin muɔ fungo nī gèʔ dí muɔ sí jo: «Ki 'kò cèri dí yiʔe kɔlisiinwoli ni sí nò, Fuɔɔ Yaʔa lèlè lè,» bé sí muɔ fungo gbèn gè muɔ siennyeni kɔli mé gè nàa wī fɔngɔɔli wè, bé cí muɔ fāga yakaa ken wi mé wèʔ. A ki sí nyaa bè gè, wi bé kòkuulo wáa Yewe mé wè muɔ wuʔu nē gè; kire bé puu kapiile náà muɔ 'kpiʔile lè. ¹⁰ Ki 'yeli muɔ- wi ken né funjènge ní; kii yeli muɔ- wi ken né kitaalaʔanene fungo ní. Muɔ funjènge kenme nē bè, Yewe muɔ Kulocelié wi bé diba taʔa wè muɔ nē, né muɔ baara ti mièni ní né muɔ kɔli kakpiʔiligele ke mièni ní.

¹¹ «Bè sí ki 'nyaa fɔngɔɔliib piyè je ga kúɔ muɔ kùlo nī lèʔ, kire nē m'bé dàa juu dè gbènge muɔ mé: muɔ bé muɔ kɔli sómigɔ bè sáʔa muɔ siennyeni mé wè nàa wī Isirayeli wuu wè, nàa wi wuʔu né ní fɔngɔɔli wè muɔ kùlo nī lè ††.»

Isirayeliyé sùkulowo yaʔa wori kajuudiʔe gèle

¹² «A ki sí nyaa muɔ siennyeni Eburu wáà péni wii pári muɔ mé wè, a wi yē nàguɔ kire ga laa celiwe, wi bé baara muɔ mé yiʔe kɔlini; kɔlisiinwoli nē lè ma sí wi yaʔa wiime, wi- yiri muɔ tiʔe nī gè ††. ¹³ A muɔ sí kénì wi yaʔa wiime wè, muɔ sɪ yeli bè wi yaʔa wi- ké né kiyè ní yè waayaʔ. ¹⁴ Muɔ bé wi tugo né yeɛ niʔere ní dè dàa Yewe muɔ Kulocelié wi 'ken muɔ mé dè bè wi 'diba taʔa wè muɔ nē wè: sìnbaara, sikaala, yaliire né divien ní wè. ¹⁵ Muɔ sí yeli bè sòngi daa bè ki cén muɔ 'puu sùkulowo Ezipiti kùlo nī lè, á Yewe muɔ Kulocelié wi 'muɔ suɔ nè yige baa. Kire kenme nē mi 'kele gáli juu gèle nè gbènge muɔ mé pàngge gè.

¹⁶ «A ki sí nyaa sùkulowo wire wi 'ki juu né jo: «Mii je yiriʔ muɔ tiʔe nī gèʔ,» né ki cén muɔ kaala ni 'wi déni wè né muɔ saʔa wuulo ní bèle, a ki yē wii fundaanra nē muɔ tiʔe nī gè, ¹⁷ kire nē muɔ bé wi yérige muɔ saʔa wiile kpàteliye nē yè, bé wi nyùgo télige gè wiile nē lè, bé sí kóriwo líe wè bè wi ngbóli fùru lè. A kire 'kpiʔile gè, wi bé kò muɔ wuu súuri †††. A ki yē wii celiwe wè, bè muɔ bé ki kpiʔile mièni wi nē.

¹⁸ «Fāga ki nyaa gbèlige bè wi yaʔa wi- yiri muɔ tiʔe nī gèʔ, né ki cén bè wi 'baara muɔ mé yiʔe kɔlini gèle, wi nyéni tóni feliye siin nyóɔ muɔ mé nè tóri sien nàa nē muɔ ne sàri wè. Bà Yewe muɔ Kulocelié wi bé diba taʔa wè muɔ kakpiʔiligele ke mièni nē.»

† Weli baa Lev 25.35. †† Weli baa Mat 26.11; Mar 14.7; Zan 12.8.
††† Koliyo 12-14 wuʔu nī gè, weli baa Lev 25.39-46. ††† Weli baa Yir 21.6 kaliwege ki táanme gè.

Yajuuro pìpelile kajuudiʔele gèle

¹⁹ «Yajuuro pìpelile bálì pe bé sii muo nèduuyo né muo sinbaduuyo né muo síkaduuyo nī yè, muo bé ti mieni wàli dénge Yewe muo Kulocelie mé wè. Muo sī yeli bè baara né nù wi pìpeliwe ní wè muo siʔi nī gè?; muo míeni sī yeli bè sinbuo né síkpuo wi pìpeliwe síre kùnu dè? †. ²⁰ Yewe muo Kulocelie wire yiʔe mé muo 'yeli bè ti kpúu bè káa yiéle ó yiéle, muo né muo saʔa wuulo ní bèle, tiʔe gī nī Yewe muo Kulocelie wi bé nyiéne gòn gè ††.

²¹ «ʔún ! A ki sí nyaa yajuʔu káa yē kpɔlɔgɔ gè, a ki tári ne siʔi gè, á kire bēʔ gè a ki 'fùn gè, a ki 'nyaa a kī kpɔlɔgɔ nē pii gè, muo sī gbè ki kpúu bè kakuɔɔ kpíʔile Yewe muo Kulocelie mé wè? ²² Muo bé gbè jáa bè yajuuro dáa kpúu dè bè káa tiʔe gī nī muo yē téniwe wè. Sien ó sien bé gbè ti káa, a wi ceni yē núɔɔwɔ Yewe yiʔe mé yo, a wi ceni yē sienciiliwe yo, wi bé gbè ti káa, majo bè yeli 'dàli ne nyàʔayere kaara káa dè, wóliwo kaara dè né sùo kaara ní dè. ²³ Gii sí gī baa gè, muo sī yeli bè ti sisien káa gè?; muo bé ki wo dàala nē lè bè luɔɔ tíle †.»

Torimakiyaʔa Fundaanra kajuudiʔele gèle

16 A Misa sí jo ††: «Yaliipurudo yege nī gè †, muo 'yeli bè *Torimakiyaʔa Fundaanra* kpíʔile dè, bè Yewe muo Kulocelie gbùɔɔ wè. Né ki cén Yaliipurudo yege kire nī Yewe muo Kulocelie wi 'muo yige *Ezipiti* kùlo nī lè, pilige nī gè.

² «Muo bé *Torimakiyaʔa kakuɔɔ* yajuuro kpúu dè Yewe muo Kulocelie mé wè, dàa muo 'kòn muo nètogo nī gè né sinbatogo nī gè né síkatogo ní gè. Muo bé fundaanra kpíʔile dè tiʔe gáa nī Yewe nyéni nyiéne nē kòn gè bè ki kpíʔile wire míʔe ki kòridiʔe gè. ³ Muo sī yeli bè ti káa né sinvari búru níʔ. Cenye kólisiin sunɔɔmɔ nī bè, muo bé búru káa wè *sinvarifun* wuu wè, wire ɔ́a wī fuunmɔ búru wè, né ki cén muo 'fiéle nē yiri wī Ezipiti kùlo nī lè. Kire bé ki yaʔa muo 'yeli bèri sɔngí de taʔa muo sii cenye yi mieni nī kenme bì nē muo 'yiri Ezipiti kùlo nī lè. ⁴ Cenye kólisiin nyáa nī yè, kii yeli pe- sinvari nyaa muo kòridiʔe káa nī kùlo nī lè? Cenbelige cenguɔ kakuɔɔ kaara dè, tàa sī yeli bè súɔnʔ.

⁵ «Muo sī gbè *Torimakiyaʔa kakuɔɔ* yajuʔu kpúu gè? kàʔa gáa ki kàa nī gáa Yewe muo Kulocelie wi nyéni ken muo mé gè?, ⁶ fúɔ tiʔe gáa nī Yewe nyéni nyiéne nē kòn bè ki kpíʔile wire míʔe ki kòridiʔe gè. Kire tiʔe kire yákuo nī muo bé gbè *Torimakiyaʔa kakuɔɔ* yajuʔu kpúu gè ††,

† *Wéli baa Yir 13.12.* †† *Wéli baa 14.23.* ‡ *Wéli baa Sél 9.4; Lev 7.26-27; 17.10-14; Fàn 12.16.* †† *Wéli 'tiʔe gáa sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè.* †† *Ki yege gáa, ki 'puu Takariyege, nē yeli né pe tʔrigenme ní bè.* *Wéli baa Yir 12.1-20; Lev 23.5-8,14; Tʔr 28.16-25.* ††† *Bè pe 'yeli bè ké kire tiʔe gáa mé gè bèri fundaanra kpínʔini, ki 'puu míeni fundaanra tánʔagbuɔɔ pe mé. Ki 'puu ne séli né Tori-*

cengenyenijiin lèle nī lè. Kire lèle lire nī muo 'yiri Ezipiti kùlo nī lè. ⁷ Muo bé ti suɔɔ bè ti káa tiʔe gáa nī Yewe muo Kulocelie nyéni nyiéne nē kòn gè. Ki sínbinime táanni bè, muo bé koli bè jíin muo bùguro nī dè.

⁸ «Cenye kólisiin nī yè, muo béri sinvarifun búru káa wè. Kólisiinwuʔu nē gè, yeli bé pínε bè gbuʔulo bè Yewe yeli Kulocelie gbùɔɔ wè. Muo sī yeli bè baapile nigbe kúo kire cenge gè?.»

Cégbuʔulo Fundaanra tánʔagbuɔɔ kajuudiʔele gèle

⁹ «Muo bé cégbuʔulo kólisiin tóri bè ki líε cenge gī pe 'séli ne yaliire nyógi dè. ¹⁰ Bà muo bé *Cégbuʔulo Fundaanratánʔagbuɔɔ* ††† kpíʔile lè Yewe muo Kulocelie mé wè §. *Kinedenige yakɔnɔ* dáa muo bé ken dè, muo bé ti kòn bè yeli né muo taagenme ní bè, nē yeli né kenme báa ní Yewe muo Kulocelie wi nyéni diba taʔa wè muo nē.

¹¹ «Baa tiʔe gáa nī Yewe nyéni nyiéne nē kòn bè ki kpíʔile wi míʔe ki kòridiʔe gè, muo bé puu fundaanra nē dè Yewe muo Kulocelie yiʔe mé gè, né muo jaa ní wè, né muo póri ní wè, né muo baakuɔɔ ɔ́a wī nàguo wè né ɔ́a wī celiwe wè, né *Leviyé sien* ɔ́a wī téniwe muo kàʔa nī gè, né nabɔnɔw ní wè, né círiwe ní wè, né lakicu ní wè, bali bíεle ténine yeli sunɔɔmɔ nī bè. ¹² Sɔngi ma taa ma ki cén muo 'puu sùkulowo *Ezipiti* kùlo nī lè. Ma sí fànʔa kele gáli sómigɔ gèle ma cò mari ke kpínʔini.»

Kpátaapigele Fundaanra tánʔagbuɔɔ kajuudiʔele gèle

¹³ «Lèle líi nī muo kénì yaliire sèn dè nē kúo né *ερεzen* fóriɔ wè nē kúo wè, muo 'yeli bè *tánʔagbuɔɔ* tánʔa bè *Kpátaapigele Fundaanra* kpíʔile cenye kólisiin sunɔɔmɔ nī bè ††. ¹⁴ Muo 'yeli bè puu fundaanra nē kire lèle nī lè, né muo jaa ní wè, né muo póri ní wè, né muo baakuɔɔ ɔ́a wī nàguo wè né ɔ́a wī celiwe wè, né *Leviyé sien*, né nabɔnɔw ní wè, né círiwe ní wè, né lakicu ní wè, bali bíεle ténine muo kàʔa nī gè.

¹⁵ «Tiʔe gáa nī Yewe muo Kulocelie nyéni nyiéne nē kòn gè, muo bé ki fundaanra kpíʔile dè cenye kólisiin Yewe muo Kulocelie mé wè, bè wi bága diba taʔa wè muo siʔi nē gè bè yaliire yaʔa dè ti- nyuo, né muo koli baara ti mieni nē dè, bà muo bé sómigɔ bè puu fundaanra nē dè.

¹⁶ «Tɔliɔ taanri yiéle nī lè, nàguɔɔ pe mieni bé ké Yewe yeli Kulocelie yiʔe mé gè, tiʔe gáa nī wi 'nyiéne nē kòn gè: *Sinvarifun Búru Fundaanratánʔagbuɔɔ* lèle nī

makiyaʔa Fundaanra né dè, a *Sinvarifun Búru Fundaanra* ti 'puu ne ti kúu. *Wéli baa 16.16; Yir 13.6; 23.14-16; Tʔr 28.16-17.* ††† *Wéli baa Yir 23.16 kaliwege ki táanme gè. Pe 'puu ne ki fundaanra yeri dè míeni Yaliipelide Líε Lèle fundaanra tánʔagbuɔɔ.* § *Wéli baa Lev 23.15-21; Tʔr 28.26-31.* †† *Koliyo 13-15 wuʔu nī gè, wéli baa Lev 23.33-43; Tʔr 29.12-38.*

lè, né Cégbuʔulo Fundaanra tánʔagbuɔɔ † lèlè nī lè, né Kpátaapigele Fundaanra tánʔagbuɔɔ † lèlè nī lè.

«Sien sī yeli bè ké Yewe yiʔe mé kiye ní yè waayaʔ.

¹⁷ Sien ó sien bé ken bè yeli né wi taagenme ní bè, nè yeli né kenme báá ní Yewe yeli Kulocelié wi nyénì diba taʔa wè wi nē wè.»

Fànʔa kele gáli ke nyu sínme wori nē dè

¹⁸ «Kàaya nyáà Yewe muɔ Kulocelié wi 'ken muɔ mé yè, muɔ bé kàyuʔujuulo téngɛ yi nī né sienkpolilo ní bèlè, saʔa tùlugo ó saʔa tùlugo nī, peri sienne kàyuʔu nyu gè né sínme ní. ¹⁹ Muɔ sī yeli bè kàyuʔu juu gè né kolimɔ níʔ. Muɔ sī yeli bè sien yiʔe wéliʔ, muɔ míeni sī yeli bè yakaa nùʔɔɔ bè suɔ sien méʔ, né ki cén yanuʔɔɔɔ dè tī nē siensiciliwe kpínʔini wè fúɔn, níe kanasingbiʔiliwe wi kele córi gèle. ²⁰ Né ki cén sínme bè, sínme pire yákuɔ nē muɔ 'yeli bè taʔa kire ga buu muɔ- kò sī nē bé sí kùlo líe lè nàa Yewe muɔ Kulocelié wi 'ken muɔ mé lè.

²¹ «A muɔ gbùʔɔɔdiʔe faan bè Yewe muɔ Kulocelié gbùʔɔɔ wè, muɔ sī yeli bàga tiige káà fáala córiʔ ki táanni gàa gī Asera sundieye † wuʔu gèʔ. ²² Muɔ míeni sī ga tíi kàdenicɔrigɔ káà yérige baaʔ. Tire yè yeɛ táà dàa ti 'Yewe muɔ Kulocelié bien wè.»

17 A Misa sí jo †: «Muɔ sī yeli bàga kakuɔɔ yajuʔu káà kpúu Yewe muɔ Kulocelié mé wèʔ gàa ki 'nùɔ kúɔ wè, né sɔnbuɔ ní wè, né síkpuɔ ní wè, gàa gī né tiekpɔlilɔ láà ní lèʔ, né ki cén kire yè Yewe muɔ Kulocelié wi kanabienné.

² «Dùʔɔ ki bé sí nyaa Isirayeli sienne sunʔɔɔ nī bè, kàaya nī yè nyàa Yewe muɔ Kulocelié wi 'ken muɔ mé wè, nàguɔ wáà á kire bèʔ celiwe wáà 'kaala láà kpíʔile nàa ni 'pii lè Yewe muɔ Kulocelié yiʔe mé gè, nàa wi 'cīi Yewe wi nyakungenge nē gè.

³ «Dùʔɔ ki bé sí ga sa nyaa sien wáà nē waa nē baara kulocelélé páli mé nē káguro cáanri pe yiʔe mé gè nē pe sungu, nē cenge né yege né ɔɔɔɔ sungu gèle dàa dī nyiʔene nī lè, né cīi mi sienre nē dè dàa mi 'juu nè gbèngɛ dè. ⁴ A pe kénì pèni ti juu muɔ mé dè, á muɔ 'ti lúʔu pe ti nyu dè, muɔ 'yeli bè ki sómigɔ caa bè ki siʔe wéli a ki yè kányiʔe gī gè, ki kaala ni 'kpíʔile lè, kanabienné nàa ni nyénì kpíʔile Isirayeli kùlo nī lè. ⁵ A ki 'nyaa mme gè, muɔ bé sien kóri wè bè ké kàʔa wiile mé lè, nàguɔ wī yo, celiwe wī yo, wire nàa wi 'kapiile nàa kpíʔile lè †. Kire nàguɔ wè, kire ga laa ki celiwe wè, pe bé ki sien wáa wè bè kpúu.

⁶ «Sien nàa nē pe tíri wè, piyè gbè wi kpúuʔ ka laa kinyaafɔlilɔ siin kire ga laa taanri sī tàa juu ti níʔ. Sien

nigbe sienjuuro sí gbè ki nyuʔ †. ⁷ Kinyaafɔlilɔ peli kiye yire yi bé yè sienpelile bèlè wi kúruɔ, dí siensenmine pe kiye yi né fàri pe nē bè wi kpúu. Bè ki bé kpíʔile dí yeli bé kapiʔi yige gè Isirayeli sunʔɔɔ nī bè †.

⁸ «A kaala láà sí pèni kpíʔile nàa ni 'gbèn bè ni kàyuʔu juu gè nàa nī sienkpuuwoli lè, sien wi 'ki kòriɔ wī yo á kire bèʔ wī ki kòriɔ wī yoʔ, kire ga laa nàa nī kàyuugo woli lè á kire bèʔ yakaa cúʔɔ woli lè, kire ga laa nàa nī sien kpúɔn nè luɔ woli lè, kire ga laa yege ó yege gàa nē kàyuʔu 'yeli bè juu gè bè ki juu yeli kàʔa nàkpanʔa wiile nī lè, yeli bé ké tiʔe mé gè gàa Yewe muɔ Kulocelié 'nyíene nè kòn gè. ⁹ Muɔ bé sa ki juu kacuɔnriɔ mé bèlè, bàli bíele Leviyé bèlè, né kàyuʔujuuwo ní wè nàa wi bé puu de baara kire cenye nī yè. Pe bé ki kàyuʔu juu gè.

¹⁰ «Muɔ bé tánʔa bè yeli né dàa ní pe 'juu nè ceri dè, kire tiʔe nī gè gàa Yewe 'nyíene nè kòn gè. Muɔ bé ki sómigɔ kpíʔile bè yeli né dàa ní pe 'juu dè. ¹¹ Muɔ bé yéri ki nē dàa pe 'juu nè tie muɔ nē fànʔa kajuʔulo wori dè, né pe kàyuʔujuuro ní dè. Muɔ ga tíi wáli káliige mé né kàmege méʔ bè cīi pe sienre nē dèʔ dàa pe 'juu nè tie muɔ nē dèʔ.

¹² «A sien wáà 'cīi wi nienyienige kire kenme nē, wī lúʔuʔ kacuɔnriwɔ mé wèʔ nàa wī nē Yewe muɔ Kulocelié baara kúu dèʔ á kire bèʔ kàyuʔujuuwo wèʔ, kire sien nàa wè muɔ bé wi kpúu wī. Bè ki bé kpíʔile dí muɔ bé kapiʔi yige gè Isirayeli sunʔɔɔ nī bè. ¹³ Sienne pe míeni bé ti lúʔu bé sí de fiʔé; piyè ní de nienyienige kele kpínʔini gèle.»

Kùlofɔli téngɛ kele gèle

¹⁴ «Muɔ Isirayeli wè §, a muɔ kénì jīin kùlo nī lè nàa Yewe muɔ Kulocelié wi 'ken muɔ mé lè, a muɔ 'ni líe a nī 'kò muɔ woli lè né téni baa ni nī lè, a muɔ kénì ki juu né jo: «Mi nē caa bè kùlofɔli téngɛ nìe mé, majo bè kùlogolo sengelɛ tíelɛ gèle gáli ke 'mi màʔa gèle †,» ¹⁵ muɔ bé gbè kùlofɔli téngɛ wè nàa Yewe muɔ Kulocelié 'nyíene nè kòn wè †. Wi sí yeli wi- puu nàa wi 'kón Isirayeliyè sunʔɔɔ nī bè. Muɔ sí gbè wáa téngɛ mīe nē nàa wī nabɔnɔ wèʔ, nàa wi wè Isirayeli sien wèʔ.

¹⁶ «Gī sí gī baa gè, wī yeli wi- puu suɔnɔ ní nyàa yi 'niʔe yèʔ. Wī míeni fāga de caa bè sienne kóri bèlè bè ké Ezipiti kùlo mé lèʔ bè sa suɔnniʔere caaʔ, né ki cén Yewe nyénì ki juu yeli mé né jo yeli sí ga tíi koli bè ké kire kologo nī gèʔ ! ¹⁷ Wi fāga celilɛ líe niʔeneʔ, kire ga buu wi fungo ki fāga pùunniʔ. Wi fāga de walifiwe niʔewe caa né tie niʔewe níʔ wire tíme wuuʔ †.

¹⁸ «A wi kénì téni wi kùlofɔlilɔ kácunʔ nē gè, wi bé sa kire Fànʔa Kajuʔulo Sebe suɔ wè Leviyé mé bèlè, peli

† Pe ki yeri míeni Yaliipelide Líe Lèle Fundaanra tánʔagbuɔɔ. Wéli baa T3r 28.26. †† Pe ki yeri míeni Yaliire Líe Lèle Fundaanra tánʔagbuɔɔ. Wéli baa Yir 23.16 kaliwege ki táanme gè. ‡ Wéli baa Yir 34.13 kaliwege ki táanme gè. †† Wéli 'tiʔe gáa sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè. †† Wéli baa Lev 24.14; Kakpi 7.58; Eb 13.12.

‡‡ Wéli baa T3r 35.30; Fàn 19.15; Mat 18.16; Kor2 13.1; Tim 5.19; Eb 10.28. ‡‡‡ Kí sienre ti 'juu baa Kor1 5.13. § Wéli 'tiʔe gáa sienre taʔa dè baa wī bè ti lúʔugenne ciile lè. §† Wéli baa Sam1 8.5. §†† Wéli baa Sam1 10.24; 11.15. §‡ Kàyuʔu ki bé juu Sulomani nē bè yeli né kafungolo gáli taanri ní gèle (wéli baa Kùlo1 10.26–11.8).

bàli bīeε *kacuɔnril* bèle. Wi bé ba wi sienre wéli dè bé ti sebe sebekuruwo nī. ¹⁹ Wi bé sebe ɲàà téngε wè wii táanni, bèri wi wéli túɔntuɔn wi sii cεnye yi mieni nī yè, bè tenmenε taa bèri Yewe wi Kulocelie fiʔé wè, bé mieni de sòmigi de tári *Fànʔa Sienre* dáà ti mieni nē dè, né ti fànʔa kele ke mieni ní gèle.

²⁰ «Bà sí ki bé kpíʔile dí fungbuʔ fāga jīin wi nīʔ wi-wii kpúʔɔ̀ bè tóri wi siennyenine nē bèleʔ. Wi fāga sí wàli kàliige mé né kàmege mé kajuudiʔeε gáli nē gèleʔ, kire ga buu wire tíme sī wi- tɔni, wire né wi siime ní bè, wi kùlofɔ̀ligo nē gè Isirayeli kùlo nī lè.»

Leviyé pe liile wori dè

18 A Misa sí jo [†]: «*Leviyé kacuɔnril* bèle, ki saʔa tùlugo ki mieni gè, dàala kɔrigo sí puu pe mé *Isirayeli* nī wèʔ. Kakuɔɔ yakɔɔ dáà sienne pe kanʔa Yewe mé wè, kacuɔnril pe liεε lè, tire peli béri káa. ² Levii saʔa tùlugo gáà gè, kɔrigo wè pe mé pe siinyenine sunʔɔ̀mɔ̀ nī bèʔ. Yewe wire wī pe kɔrigo gè, majo bè wi 'ki juu pe mé wè ^{††}. ³ «Ki n'ge gàa ki bé puu kacuɔnril pe liʔeε gèle sienne nē bèle: yajuʔu ó yajuʔu pe 'kòn kakuɔɔ dè, a ki yē nùɔ̀ yo, kire ga laa sɪnbuɔ̀ yo, á kire bèʔ síkpuɔ̀ yo, pe bé ki fikεnye láʔala yè bè ken kacuɔnrɪwɔ̀ mé wè, né ki gbandeliye ní yè, né ki fungo ní gè. ⁴ Muɔ̀ siʔi yali-ipelide dè, né *εrezεn* luʔɔ̀ pélige né *wolivi* sùnɔ̀nɔ̀nbɔ̀ pélibe liεε ní lè, né muɔ̀ sɪnbaala pe sɪnbasiire pélide ní dè dàa muɔ̀ 'kùnu dè, muɔ̀ bé ti ken kacuɔnril mé bèle. ⁵ Né ki cén Leviyé peli Yewe muɔ̀ Kulocelie wi 'nyíεne nē kòn saaya tùluyo yi mieni nī yè, kire ga buu peri yéri Yewe yiʔe mé gè bèri baara wi míʔe nē gè, peli né pe siime ní bè, lèlè ó lèlè nī. ⁶ «Dùʔɔ̀ ki bé sí gbè nyaa Leviyé wuu wáà bé yiri kàʔa káà nī Isirayeli kùlo nī lè gàa nī wi kɪni nē puu gè, né ki cén ki laa tɔni yē wi nē bè sa téni tíʔe gīl nī Yewe 'nyíεne nē kòn gè, ⁷ wi bé gbè kò baa bèri baara kúu dè Yewe wi Kulocelie míʔe nē gè, bè wi siinyenine Leviyé tíεε bèle, bàli pe yèri Yewe yiʔe mé gè. ⁸ Wi béri wi yaliire liεε tari lè ni- puu nunc né bìli pe woli ní lè. Nè taʔa kire nē gè, a wi 'yakaa pári gàa gī wi kɔrigo yege gè, kire walí mieni wi bé puu wi wuu.»

Sɔ̀nmino sienre dè yasunro wori nē dè

⁹ «A muɔ̀ kénì sèni jīin kùlo nī lè nàa Yewe muɔ̀ Kulocelie 'ken muɔ̀ mé lè, muɔ̀ sī yeli bèri kanabinʔεne gáli kpínʔini gèle gáli kùlo náà sienne piyē ne kpínʔini gèleʔ. ¹⁰ Sien sī yeli bè nyaa yeli sunʔɔ̀mɔ̀ nī bè ɲàa wi 'wi jaa kire ga laa wi póri le wè kàsun nī bè sun né wi ní wèʔ [‡]. Sien sī yeli mieni bè nyaa yeli sunʔɔ̀mɔ̀ nī bè ɲàa wi nyaʔa ne nyu bè kanyaajuwo tíεεʔ, ɲàa mieni wī

[†] Weli 'tiʔe gáà sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè.
^{††} Weli baa Tór 18.20. [‡] Weli baa Lev 18.21 kaliwege ki tánme gè.

dàrimiʔε cáanwa wèʔ, ɲàa mieni wī kacénwe wèʔ, né ɲàa wī diewe wèʔ. ¹¹ Sien sī yeli bè nyaa mieni ɲàa wi sien puu wèʔ, né mieni ɲàa wi nyu né gbòdolilo ní né ɲàa wi luʔɔ̀ ɲu kúbilo mé bèleʔ, kire ga laa ɲàa wī goriyiliwe wèʔ ^{††}.

¹² «Né ki cén Yewe muɔ̀ Kulocelie wè, a sien ó sien ne kele gáli kpínʔini gèle, kire sien wī wi kanabiennε. Kacuʔɔ̀gɔ̀bɔ̀ gáli keli kenme nē wi 'jo wire bé Kanaa kùlo sienne bàli cira bèle bè yige kùlo nī lè yeli yiʔe mé gè.

¹³ «Muɔ̀ 'yeli bè puu tíεε fùn Yewe muɔ̀ Kulocelie yiʔe mé gè. ¹⁴ *Kùlogolo gáli sienne* yeli bé cira bè yige wè, peli yē ne lúru diεε mé bèle né kanyaajuulo ní bèle. Gàa ki 'Yewe muɔ̀ Kulocelie kúu wè, wii yafien ken yeli mé kire tíεεʔ.»

Sɔ̀nmino sienre dè káfinεvinεne sienjuulo wori nē dè

¹⁵ «Gii sí gī baa gè, *sienjuuwo* wáà Yewe muɔ̀ Kulocelie bága yige bè mi tíεε yeli siennyenine sunʔɔ̀mɔ̀ nī bè, wire mé yeli 'yeli bèri lúru ^{††}. ¹⁶ Kire gī gàa yeli cé náari Yewe yeli Kulocelie mé wè cεnge gī yeli 'puu baa gbuʔulo *Worebi nyagurugo* táanni gè, a yeli 'ki juu né jo: «Weli wè ne caa bè ní de Yewe yékpoli lúru lè, Kulocelie wè, wi- de nyu weli ní mme gèʔ. Weli mieni wè caa bè ní de kàsunkpuʔɔ̀ gáà nyaʔa gèʔ, né ki cén weli wè ne caa bè kùu wīʔ ^{†††}!»

¹⁷ «A Yewe sí ki juu m'mé né jo: «Gàa pe nyéni juu gè, kií kányiʔe. ¹⁸ Sienjuuwo wáà m'bága yige yeli siennyenine sunʔɔ̀mɔ̀ nī bè, bé sí mi sienre le dè wi nyu nī gè, wi béri ki nyu pe mé gàa ki mieni mi 'juu nē gbεnge gè.

¹⁹ «A sien wáà sí cii bè mi sienre lúʔu dè, dàa sienjuuwo wi béri nyu mi míʔe nē gè, m'bága pa ki sien yúgo wè, mi tíme wè ^{†††}. ²⁰ A sienjuuwo wáà sí sienre táà juu mi míʔe nē gè, dàa mi juu nē gbεnge né jo wi- ti juu dèʔ, kire ga laa a wáa 'koli ne nyu kulocelie wáà míʔe nē, kire sienjuuwo ɲàa wi bé kùu wī.»

²¹ «Yeli béri yiye yúgo bé jo: «Meni sí weli bé ki cén bè síe a ki yē sienre táà bága yè Yewe mé wè [‡]» ²² A ki 'nyaa a sienjuuwo wi 'sienre táà juu né jo ti 'kón Yewe mé wè, a ti kénì kpíʔile dèʔ, ye- ki cén sienre táà dī dàa Yewe sī juu dèʔ. Wī ne kpuʔɔ̀wɔ̀ nyógi wii nī wī; ye fári fiʔé wi nēʔ ^{!†}»

Líʔirejodieye wori dè

19 A Misa sí jo [‡]: «A Yewe muɔ̀ Kulocelie wi kénì *kùlogolo gáli sienne* cúʔɔ̀ bèle nē yige muɔ̀ yiʔe mé gè kùlo nī lè nàa wi 'ken muɔ̀ mé lè, a muɔ̀ kénì pe kùlo líε lè né téni pe kàaya nī yè né pe saaya nī yè, ² muɔ̀ bé kàaya taanri nyíεne gòn kùlo nī lè nàa Yewe muɔ̀ Kulocelie wi 'ken muɔ̀ mé lè ni- kò muɔ̀ woli lè ^{††}. ³ Muɔ̀ bé

^{††} Weli baa Yir 22.17; Lev 19.26,31. ^{†††} Weli baa Kakpi 3.22; 7.37; Zan 1.21. [‡] Weli baa Yir 20.18-19; Fàn 5.25. ^{†††} Weli baa Kakpi 3.23. [‡] Weli 'tiʔe gáà sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè. ^{††} Misa yé kɪni nē kàaya taanri nyíεne nē kòn nē kúu Zuruden cáʔa

koliyo tónminɔ yè bè kòn nyàa yi béri waa líʔirejo kàaya mé yè bé sí kùlo tíla lè tiye taanri kùlo nàa Yewe muɔ Kulocelié wi 'ken muɔ mé lè ni- kò muɔ woli lè, kire ga buu nàa wi 'sien kpúu wè, wi gbè fè wi sa jíin baa †.

4 «Kí sí n'ge kenme bì nē sienkpúuwo wi bé sa líʔire jò dè bè síe wè, kàaya nyàa taanri nī yè ki kàa nī bè wi sii suɔ wè, a ki 'nyaa wi 'sien kpúu wè nè ki yaʔa wii ki kòriri wè?; ki sien wii cé kíni nè wi bien? wi fungo nī gè wè? 5 Ma ki wéli, dùʔɔ ki bé gbè nyaa sien wáa 'ké sìn-birige nī, bè sa tiire kpúɔn né wi siennyeni ní, bè ki yaʔa bà wii ne tiige kpúɔn gè a wi kágbaʔa ki 'fòri nè sèni wi siennyeni kpúɔn wè á ki sien wi 'kùu wè. Kire sien nàa wi 'wi kpúu wè, wi bé gbè fè bè ké líʔirejo kàʔa gáa ki kàa mé, bè wi sii suɔ wè.

6 «A kire si kpíʔile gèʔ, bè tiʔe ki 'líili nè tóri gè, fuʔɔɔwɔli wi funyerige nī gè wi bága taʔa sienkpúuwo nē wè bè wi cira jò bè wi kpúɔn bè kpúu. Nè ki yaʔa kire sienkpúuwo wii yeli né kùu níʔ, né ki cén wi siennyeni wii cé kíni nè wi bien wíʔ. 7 Kire kenme nē mi 'ki juu nè gbènge muɔ mé, ma kàaya taanri nyíene yè kòn líʔire-jodiéye.

8 «A Yewe muɔ Kulocelié wi kénì muɔ kùlo píele lè né ni ken muɔ mé lè, majo bè wi cé ki kàli nè ken muɔ tobi-lo mé bèle né jo wire bé kùlo nàa ni mieni ken lè pe mé bèle, 9 né mieni a muɔ 'ki sómigɔ nè kpíʔile dàa ti mieni mi 'juu nè gbènge muɔ mé pàngge gè, dàa ti 'jo: «Muɔ bé Yewe muɔ Kulocelié woli yaʔa lè ni- muɔ déni, dí muɔ sí de tári cenge ó cenge wi koligo nī gè ††,» a tire 'kpíʔile dè, kire lèlè nī muɔ bé ní koli kàaya yáa taanri fàri taanri nyíi nē yè. 10 Bè kire bé ki yaʔa kanaasingbiʔiliwe wè, pe fāga wi kpúu? kùlo nī lè nàa Yewe muɔ Kulocelié wi 'ken muɔ mé ni- kò muɔ woli lè? A pe 'kanaasingbiʔiliwe kpúu wè, pe bé kolimɔ taa wi sisen wolo lire kenme nē.

11 «Nè sí ki yaʔa, a sien wáa 'wi siennyeni bien wè, a wii ne wi palile nè sèni tuu wi nē né wi kpúɔn nè kpúu wè, né sí fè nè ké líʔirejo kàʔa kàa nī wè, 12 wi kàʔa ki liéle pe bé sienne tun pe sa wi cò, bè koli ben né wi ní bè ba wi ken sien nàa mé wi jo sisen ki fuʔɔ tón gè wi-wi kpúu. 13 Kii yeli muɔ nyinime taa wi nēʔ. Bè ki bé kpíʔile dí muɔ 'kanaasingbiʔiliwe wi sienkpúu kapiile † yige lè *Isirayeli* kùlo nī lè. Bè muɔ bé puu yanyige nē.»

Dàala láʔagele wori dè

14 «Fāga tí bága muɔ siennyeni dàala láʔala nùʔɔwò lèʔ, dàala nàa yeli tobilo pe yé kún lèʔ kòrigɔ nī gè gaa yeli 'taa gè kùlo nī lè nàa Yewe muɔ Kulocelié wi 'ken muɔ mé ni- kò muɔ woli lè.»

kúrugu gè (wéli baa 4.41-43). Yesuwe yé kénì péni kàaya taanri yáa nyíene nè kòn lèlè nī nī pe 'jíin kùlo nī lè (wéli baa Yes 20.2-9). † Wéli baa Tór 35.9-34; Fàn 4.41-43; Yes 20. †† Wéli baa 6.5. ‡ sienkpúu kapiile: Eburu sienre ti 'ki juu né jo: kanaasingbiʔiliwe sisen wolo. Wéli baa koligo 19.10; Sél 4.10; Tór 35.33

Kaala nyaafoli wori dè

15 «Sien nigbe nàa wi 'jo wire kaala nyaa lè, wire nigbe nyasienre tí gbè ki yaʔa? pe- kàyuʔu juu gè bè jo sien wi nyéni kolimɔ kaala kpíʔile kire ga laa kapiile láa fáala kpíʔile? Dìgire sienre tí gbè sien cò wèʔ fúɔ macen kinyaafolilo siin, a kire 'laa taanri sienjuuro nē ††.

16 «A sòngibiirefoli wáa kénì fine nè taʔa wàa nē nè jo wi nyéni kaala kpíʔile wè, 17 ki sienne báli siin bèle pe bé piye píne Yewe yiʔe mé gè bè ké *kacuɔnrilo* né kàyuʔujuulo yiʔe mé gè, bàli pe bé puu baara nē dè kire cenyé nī yè. 18 Kàyuʔujuulo pe bé sómigɔ bè caa bè ki wéli. A ki kénì nyaa nàa wi 'sienre juu dè, wi 'fine wí wè, né fine nè taʔa wi siennyeni nē wè, 19 yeli bé wi cò bè yeli né kenme bì nē wi 'puu ne caa bè wi siennyeni kpíʔile wè. Bè ki bé kpíʔile dí muɔ bé kapiʔi yige gè Isirayeli sunʔɔwò nī bè. 20 Bà siensenmine pe bé ti lúʔu bé sí de fiʔé, bà pe bé láʔa kapiigbiʔilige gáa felige nē gè yeli sunʔɔwò nī bè.

21 «Kii yeli muɔ- nyinime taa kakoligbiʔiliwe nē wèʔ. A sien wáa 'sien kpúu, pe 'yeli bè ki sien kpúu wè mieni. A sien wáa 'sien nyapile cúʔɔ, pe 'yeli bè ki sien nyapile cúʔɔ lè mieni. A sien wáa 'sien gàanna kón, pe 'yeli bè ki sien gàanna kón lè mieni. A sien wáa 'sien kɔli kaa, pe 'yeli bè ki sien kɔli kaa gè mieni. A sien wáa 'sien tɔligo kaa, pe 'yeli bè ki sien wi tɔligo kaa gè mieni ††.»

Kele gáli ke 'yeli bè kpíʔile kapienne lèlè nī lè

20 A Misa n'ne ki juu né jo ††: «A yeli kénì yiri bè sa kapienne kpúɔn lè né yeli leguulo ní bèle, a yeli 'suɔnyɔ nyaa né suɔnyɔ wotorilo ní bèle, né kapieng-buɔnɔwò tògo ní gè, gaa ki 'niʔe nè tóri yeli wuʔu nē gè, kii yeli yeli de fiʔé pe nēʔ. Né ki cén Yewe yeli Kulocelié wii né yeli ní, wire nàa wi 'yeli yige *Ezipiti* kùlo nī lè.

2 «Lèlè líi nī yeli ne yiye gbòborí bè sa kapienne kpúɔn lè, *kacuɔnrivo* wi bé yéri sienne yiʔe mé gè bé juu. 3 Wi bé ki juu bé jo: «Yeri lúru, *Isirayeliyè*! Pàngge gè yeli bé ké kapienne mé lè bè sa tún né yeli leguulo ní bèle. Ye fāri fiʔé yeli funyɔ nī yèʔ! Ye fāga de fé de labila? ! Ye fāga de fún de yàʔaráʔ pe yiʔe mé gèʔ! 4 Né ki cén Yewe yeli Kulocelié wii ne tári né yeli ní, kire ga buu bè kapienne kpúɔn lè né yeli leguulo ní bèle bè yeli suɔ pe mé.»

5 «Sienne yieginine pe bé ki juu sienne mé bèle bé jo: «Náasien wi 'saafongɔ faan nè ki yaʔa wi fie síne ki níʔ? Ki sien wi- koli wi de waa wi kpáa mé, kire ga buu wi fāga sa kùu kapienne kpúɔndiʔe nī gèʔ dí sien wáa wiiye sí jíin wi saʔa nī gèʔ. 6 Náasien wi 'erezen siʔi cò fongɔ nè ki yaʔa wii fie ki yasenre káa dèʔ? Ki sien wi- koli wi

†† Wéli baa Tór 35.30; Fàn 17.6; Mat 18.16; Zan 8.17; Kor2 13.1; Tim1 5.19; Eb 10.28. ††† Wéli baa Yir 21.23-25; Lev 24.19-20; Mat 5.38. †††† Weli 'tiʔe gáa sienre taʔa dè baa wi, bè ti lúʔugenne ciile lè.

de waa wi kpáa mé, kire ga buu wi fāga sa kùu baa kapienne mé lè? dí sien wáa wiiye sí ki líe? ⁷ Njáasien wi 'péli nè kɔnimɔ nyuo kún, nè ki yaʔa wii fiε wi pɔri ? Ki sien wi- koli wi de waa wi kpáa mé, kire ga buu wi fāga sa kùu baa kapienne mé lè? dí sien wáa wiiye sí bè? wi pɔri? »

⁸ «Yieginine pe bé ní de waa yiʔeme bè ki juu sienne mé bèle bé jo: «Njáa wii ne fiʔé wi fungo nī gè á wi céri ti 'kùu dè ? Ki sien wi- koli wi de waa wi kpáa mé, kire ga buu wi fāga fiεre wáa wi kapiengbuɔnnyeninε nē bèle? pe- kò fiεreʔlilɔ bè wire tíle? »

⁹ «A yieginine pe kénì juu nè kúu bèle, pe bé kàʔlilɔ téngε kapiengbuɔn nē bèle.

¹⁰ «A yeli kénì siʔere nè kɔni kàʔa káa nē bè tuu ki nē gè, yeli bé yanyige sienre juu pe mé. ¹¹ A pe 'fɔli yanyige nyasienre nē dè, né pe kòriyɔ múgulo yè, sienre bálì pe mieni bíle baa kàʔa nī gè, peli bé kò bèri parituɔ kúu yeli mé. ¹² A ki sí nyaa kàʔa ki sienne pe 'cìi, piyè yanyige kpíʔile né yeli ní wè? níε kapienne kpúɔn lè yeli ní wè, bà yeli bé ki kàʔa màʔa gè bè suʔu bè pe sige. ¹³ Bà Yewe yeli Kuloceliε wi bé kàʔa sienne pe mieni le yeli kiyε nī yè, bà yeli bé nàguɔ pe mieni kpúu né kapiengbuɔn ɔsii ní wè. ¹⁴ Yeli bé gbè celile líε bèle, né piile ní bèle, né yajuuro ní dè, né yerε ti mieni ní dàa ti bé puu kàʔa nī gè, ti- puu yeli kapiengbuɔn tɔni wè. Bè ki bé kpíʔile dí yeli sí yeli leguulo lɔri taa dè, dàa Yewe yeli Kuloceliε wi 'ken yeli mé dè.

¹⁵ «Bè sí yeli bé ki kpíʔile kàaya yi mieni mé nyàa yi 'líli né yeli ní wè, nyàa yi wè kùlogolo gálì woyo yè? tiʔε gáa nī yeli bé ténì wè? ¹⁶ Gàa ki sí kùlogolo ke kàaya kúu yè, nyàa Yewe yeli Kuloceliε wi 'ken yeli mé kɔrigɔ gè, yeli sí ga tíi yakaa yaʔa sii nē? gáa ki ɔjgi gè, sienne né yajuuro ní dè. ¹⁷ Yeli bé sienne pe mieni cúɔ bè yige baa péwu, *Etiyé bèle*, *Amɔriyé bèle*, *Kanaayé bèle*, *Perezíyé bèle*, *Eviyé bèle*, né *Jebusiyé* ní bèle, majo bè Yewe yeli Kuloceliε wi 'ki juu nè gbèngε gè, ¹⁸ kire ga buu pe fāga yeli tenme pe tètii kele ke mieni nē? gálì pe kpínʔini pe kulocelile mé bèle, dí yeli ga kapiile kpíʔile Yewe yeli Kuloceliε nē wè.

¹⁹ «A yeli sí kàʔa káa màʔa nè suʔu nè mɔɔ ki táanni gè bè kapienne kpúɔn né ki ní bè ki líε gè, yeli sì yeli bàga tiige káa ceri né kágbaʔa ní?, yeli béri ki yasenre cuu dè de káa, yeli sì yeli bè ki ceri?. Tiige ki yé puu sien lé yeli sari túngu né ki ní ? ²⁰ Nè sí ki taa, tiire dáa ti wè ne sengi dè?, yeli bé gbè tire celile bè kpíʔile télile bèri tári gunyɔ nē yè kire ga laa bè kàʔa sùlu gè bè yeli sáʔa kapienne nē lè, fúu bè taa yeli pa jáa kàʔa nē gè.»

Sien ɔàa pe 'kpúu á sien sì cén wè?

21 A Misa n'è ki juu né jo †: «A ki sí nyaa pe 'kpúu nyaa cáanwa nyàʔa nī gè, dàala nē lè nàa Yewe

† Weli 'tiʔε gáa sienre taʔa dè baa wí, bè ti lúʔugenne ciile lè.

muɔ Kuloceliε wi 'ken muɔ mé lè, a sien sì cén ɔàa wi 'wi kpúu wè?, ² yeli kàaya liεε bèle né yi kàyuʔujuulo ní bèle, peli bé yiri bè sa tiʔε ki liiligenme tɔnminɔ bè, né kàaya ní yè nyàa yī ki táanni gè. ³ A kàʔa ki péni cén gáa táanni kpúu wi 'puu wè, kire kàʔa liεε pe bé yiri bè nèpori wáa cò, ɔàa ní piyè fiε fálì wè?, pe mieni si fiε zuu puɔ wi nē wè?. ⁴ Pe bé nèpori cò wè, bè cùungu lakoligo mé gè gáa ki fúu lèlè ó lèlè nī, vàʔa káa nī gáa piyè fiε fálì nè nyaa gè? nè píne piyè yaliire tánʔa nè nyaa ki nī gè?. Kire vàʔa tiʔε nī gè, pe bé nèpori wi yétiige ɔáʔana gè bè kaa.

⁵ «*Kacuɔnrilɔ* bèle, *Levi* jaala bèle, peli Yewe yeli Kuloceliε wi 'nyíene nè kɔn peri baara wi mé bé sí de Yewe náari wè wi- diba taʔa wè wi sienne nē bèle, béri kàsii kele cuɔnri gèle né a ki 'nyaa a sien wáa 'wàa kpúɔn nè luɔ wè. Peli pe bé siʔere bè kɔni kpúu nē wè. ⁶ Kire kàʔa ki liεε bèle, gáa ki 'kɔni kpúu nē wè, pe bé pe kiyε jíge yè bè wo nèpori nē wè ɔàa yétiige pe 'ɔáʔana nè kaa gè, baa vàʔa nī gè ††. ⁷ Pe bé ki juu né yékpogbuɔn ní bé jo: «Weli kiyε yire bè? yi 'sisien wo gè?, weli nyapigele keli mieni bè? ke 'ki nyaa? gáa ki 'kpíʔile gè?. ⁸ Yewe yo, ma muɔ sienne kàsulugo suɔ gè, *Isirayeliyé* bèle, peli bálì muɔ 'fúgu nè suɔ bèle; -leguʔu láʔa gè pe nē.» Bè ki bé kpíʔile dí pe sisien wolo kàsulugo ki sí suɔ.

⁹ «Bè ki bé kpíʔile dí muɔ sí kanaasingbiʔiliwe wi sisien wolo kapiile yige lè yeli sunʔɔmɔ nī bè, né ki cén muɔ nyéni ki kpíʔile gáa ki 'sín gè Yewe yiʔε mé gè.»

Celiwe ɔàa pe 'cò kapienne nī lè wi cepɔrigɔ wori dè

¹⁰ «A muɔ kénì yiri bàa kapienne kpúɔn né muɔ leguulo ní bèle, a Yewe muɔ Kuloceliε wi 'ki yaʔa a muɔ 'pe jáa wè, a muɔ 'sienne cò bèle, ¹¹ a 'ki nyaa sienne bálì pe 'cò bèle muɔ celiwe wáa nyaa cènwe pe nī, a wi 'muɔ déni á muɔ ne caa bè wi líε muɔ cuɔ wè, ¹² muɔ bé wi kóri bè ké muɔ kpáa mé gè. Wi bé sa nyùgo kùnu gè, bé sí kamijinre celile dè, ¹³ bé wi burudo fòri dè dàa ti 'kíni nè puu wi nē dè lèlè líi nī wi 'puu kasuulewe wè. Wi bé kò baa muɔ kpáa nī gè, bè nyeni yebogo wi tuu né wi yàa kùu kayaʔa nē gè. Kire kàduʔumε gè, muɔ bé wi nyóɔ saʔa nī, bè wi líε wi- kò muɔ cuɔ. ¹⁴ A ki sí péni nyaa wii n'è muɔ déni wè?, bà muɔ bé koligo ken wi mé. Muɔ sì yeli bè wi pári wali nē? kire ga laa bè wi cò majo sùkulowo wí?, né ki cén muɔ 'wi faʔa nè kúu.»

Jaafɔliεwe kɔrigɔ wori dè

¹⁵ «A ki sí nyaa celile siin yè nàguɔ wáa mé wè, a wáa 'wi déni nè tóri ɔjii nē wè, a celile pe mieni siin sí nàgabigele sii gèle, a ki 'nyaa celiwe ɔàa wii wi déni wè? wire wuu wí jaafɔpeliwe wè, ¹⁶ cenge ɔjii tuufɔli wi je kɔrigɔ liε gè wi jaala nē bèle, wii gbè jaafɔliεwe wi

†† Bè kiyε jíge yè, kpíʔilegenme páa pi 'puu bè ki tiε peli bè? pe 'kaala kpíʔile lè?. Wéli baa Mat 27.24.

kɔrigɔ ken gè celiwe ɲàà wi 'wi déni wè wire jaa mé wè? 17 Gii sí gī baa gè, celiwe ɲàà wii wi déni wè?, nàguɔ wi 'yeli bè wi jaafpeliwe cò wè bè yeli né wi liere ní dè, bé sí wi yere ti feliyé tieye siin ken yè wi mé, né ki cén kire jaa ɲàà wi yē wi nàgapunmɔ pùɔ. Kire kenme nē ki 'yeli wi de tóri né wi liere ní dè.»

Sìnlumɔ pìile wori dè

18 «A ki sí nyaa jaafɔli yē nàguɔ wáà mé ɲàa wi 'nàʔa mabien wè né ní sienciwe wè, wi wè ne lúru wi tuu né wi yàa nē wè?, a pe 'wi nàʔa nē fùɔ a wi 'cīi, wii lúʔu wè?, 19 tuufɔli wè né wi yàa ní wè, pe bé wi kóri bè ké né wi ní wi kàʔa ki liele kúrugu bèle baa *nàkpanʔa* wiile mé lè. 20 Pe bé sa ki juu wi kàʔa ki liele mé bèle bé jo: «Weli jaa n'ɲe, ɲàa wi 'nàʔa mabien wè, né ní sienciwe wè ! Wi wè ne lúru weli nē?. Funbuʔɔfɔli wī, né sungbuɔwɔ wī.»

21 «A kire 'kpíʔile gè, kàʔa nàguɔɔ pe mieni bé piye pínè bè wi wáa né kàdari ní fúɔ wi pa kùu. Kire ki bé kpíʔile muɔ bé kapiile yige lè yeli sunʔɔmɔ nī bè. *Isirayeli* sienne pe mieni bé ki sienre lúʔu dè, bà pe bé fie.»

Sien súunɔrigɔ wori dè tiige nē gè

22 «A ki sí nyaa pe 'kàyuʔu juu sien wáà nē a ki 'nyaa pe 'wi kpúu né wi súu nē nɔri tiige nē gè, 23 ki kpúu wii yeli bè suɔn baa tiige nē gè?; muɔ 'yeli bè wi tɔn kire cennugo gè. Né ki cén, sien ɲàà pe 'nɔri nē yaʔa tiige nē gè, Kulocelié dénge yē wi nē †. Muɔ si yeli bè dàala cúʔɔ lè? nàa Yewe muɔ Kulocelié wi 'ken muɔ mé kɔrigɔ gè.»

Siennyeni sáʔa wori dè

22 A Misa sí jo ††: «A muɔ 'muɔ siennyeni Isirayeli wuu wáa yajuʔu nyaa gè, nùɔ wè, kire ga laa sìn-buɔ wè, síkpuɔ yo, gàa ki 'pùunni gè, fāga kàduʔu wáa ki méʔ; muɔ 'yeli bè ki kóri bè ken muɔ siennyeni mé wè ‡. 2 A muɔ siennyeni wi ténidiʔe ki 'líili muɔ nē wè, á muɔ si wi cén wè?, muɔ bé yajuʔu cò gè bè yaʔa muɔ kpáa nī gè, bà ki bé kò muɔ mé fúɔ bè taa muɔ siennyeni wi pa muɔ yúgo ki nī, dí muɔ sí ki ken wi mé. 3 Bè muɔ bé ki kpíʔile míeni a ki yē wi sèfenne lè, né wi burugbuʔɔ ní gè, né wi yere ti mieni ní dàa ti 'pùunni muɔ siennyeni mé wè, a muɔ 'ki nyaa gè, muɔ si yeli bè kàduʔu wáa ki méʔ.

4 «A muɔ 'muɔ siennyeni sèfenne nyaa kire ga laa wi nùɔ a wi 'tuu koligo nī gè, fāga kàduʔu wáa ki méʔ. Ma muɔ siennyeni sáʔa wè wi- yajuʔu yège gè wi yérigè.»

† Sienne báli pe sí kpúu kenme báà nē bè, peli yé puu kapiig-boliyo kpíʔilefɔlilɔ wī. Ki sienre ti 'juu baa Gal 3.13. †† Weli 'tiʔe gáà sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè. ‡ Koliyo 1-4 tiʔe nī gè, wéli baa Yir 23.4-5.

Kajuʔulo káli wori dè

5 «Celiwe si yeli bè nàguɔ burudo le?; nàguɔ míeni si yeli bè celiwe burudo le?. A wáa 'kire kpíʔile gè, wire yē Yewe muɔ Kulocelié wi kanabiennè.

6 «A muɔ 'koligo líe gè, né sèni sɔnjasierè nyaa dè tiige káà nī wè, kire ga laa dàala nē lè, né sɔnjanuu ní wè sɔnwe sɔnjanigèle nē gèle kire ga laa cengele nē gèle, muɔ si yeli bè nuufɔli cò wè né pìile ní bèle?. 7 Muɔ 'yeli bè sɔnjanuu yaʔa wè wi- fini bè ké; muɔ bé gbè pìile cò bèle. A muɔ ne kire kpínʔini gè muɔ bé yanyige taa bè siitɔniwɔ taa.

8 «A muɔ kèni saafɔngɔ faan gè gàa gī binge gè, muɔ bé ki naame nyuɔɔ faan yè bè yi kpàʔala, kire ga buu a sien wáà 'kón ki naame gè nē tuu nē kùu wè, ki sien sisien wolo kapiile fāga puu muɔ nēʔ.

9 «A muɔ 'erezen siʔi fáli gè, muɔ si yeli bè yaliire táa felide tánʔa bè nyaʔami ki nīʔ. A kire 'kpíʔile gè, ti mieni bé kò Yewe wori ††, erezen yasère dè né yaliire dí ní dè; sien sí ní gbè ti líiʔ ‡.

10 «Muɔ si yeli bè nùɔ né sèfenne puɔ lè zuu nuwɔ nē bè fáli né ti nīʔ.

11 «Muɔ si yeli bè burugo le gàa pe 'tiin nē nyaʔami né sɔnbasiire ní dè né *len* jèsii ní wèʔ.

12 «Muɔ 'yeli bè mére jɔli dè bè tárige muɔ burudɔnigo nē gè gàa muɔ 'le gè ki tieye sicèri nē yè tánme gè †††.»

Celiwe míecuʔɔgɔ wori dè

13 «Dùʔɔ ki bé gbè nyaa a nàguɔ wáà 'sinboriwo pɔri wè nē wi cén celiwe wè, kire kàduʔume a wi láa kèni kúɔ wi nī wè, 14 a wi 'míecuʔɔgɔ sienre juu nē taʔa wi nē wè, né fiere wáa wi nē dè, né ki juu né jo: «Mi nyèni sinboriwo ɲàà líe wè né wi cén celiwe wè, a mi 'ki nyaa wi 'nàguɔ kaala cén.»

15 «A ki 'nyaa mme gè, sinboriwo wi tuu wè né wi yàa ní wè, pe bé sinboriwo wi nàguɔ sɔnjén fie líe wè bè sa wi tiè kàʔa ki liele nē bèle, *nàkpanʔa* wiile mé lè.

16 «Tuufɔli wi bé ki juu liele mé bèle bé jo: «Mi nyèni mi póri ken wè nàguɔ ɲàà mé wè celiwe, a wi láa ki kèni kúɔ wi nī. 17 A wi 'nyùgofun sienre juu nē taʔa wi nē né jo: Muɔ póri n'ɲe, mi sèni wi nyaa a wi 'nàguɔ kaala cén.

«Kire nē, fie n'ɲe ɲàa wi yé ki tiè mi póri wii nàguɔ kaala cén lè?.»

«Bà siivlilɔ pe bé dànguu tiè wè kàʔa ki liele nē bèle, dànguu ɲàà nē sisien ki yē gè, pìlipelige wuʔu gè. 18 Bà kàʔa ki liele pe bé nàguɔ cò wè bè sápinieye kpúɔn wi nē. 19 Bà wi nyèni fiere wáa *Isirayeli* sinboriwo nē wè, kàyuʔujuu lɔri wori ti bé puu wi- walifiwe walikpegele dabataan (100) sàri sinboriwo wi tuu mé wè, dí wi sí kò

†† BÉ KÒ YEWE WORI: A kire 'kpíʔile gè, pe 'yeli bè ti mieni ken Yewe saawalidengege mé gè. †† Koliyo 9-11 wuʔu nē, wéli baa Lev 19.19. ††† Wéli baa Tór 15.38-40; Mat 23.5.

wi cuo, wĩ ní gbè wi yaʔa? bè pa taa wi sii cɛnye yi mieni nĩ yèʔ.

²⁰ «A ki sí péni nyaa kányiʔe gĩ dàa nàguo wi 'juu dè, a fie si nyaa? bè ki tie sinboriwo wii cé fie nàguo cén wèʔ, ²¹ pe bé sinboriwo cò wè bè ké né wi ní wi tuu kpáa mé gè. Kire tiʔe nĩ gè kàʔa nàguo pe bé wi wáa né kàdari ní fúo wi kùu. Né ki cén wi nyéni kapiigbuʔo kpíʔile Isirayeli nē wè, bà wi 'nàguo kaala cén lè né fiere kaala kpíʔile nē sí ki yaʔa wi 'puu ne tíni wi tuu kpáa nĩ gè. Bè ki bé kpíʔile dí muo sí kapiʔi yige gè Isirayeli sunʔo nĩ bè.»

Nàguo cuo yùu wori dè

²² «A pe 'nàguo wáa cò nàa wi 'síné né nàguo wáa cuo ní wè, pe mieni siin bèle pe bé pe kpúu wĩ, nàguo nàa wi 'síné né celiwe ní wè, né celiwe mieni ní wè †. Bè ki bé kpíʔile dí muo sí pe kapiʔi yige gè *Isirayeli* sunʔo nĩ bè.»

Cecanʔa wori dè

²³ «A sinboriwo yē kɔnimɔ nē nàguo mé, á nàguo wáa sɛni wi kpàli nē nyaa kàʔa nĩ gè, né síné né wi ní wè, ²⁴ yeli bé pe mieni siin kóri bèle bè ké kàʔa wiiile mé lè †† bè sa pe wáa né kàdari ní fúo pe kùu, sinboriwo wè, bè wire si yékpoli wáa lè kàʔa nĩ gèʔ, nàguo wè, bè wire 'tuu wi nàganyeni kɔni nē wè. Bè ki bé kpíʔile dí muo bé kapiʔi yige gè *Isirayeli* sunʔo nĩ bè ‡.

²⁵ «A ki sí nyaa nyàʔa nĩ nàguo wi sɛni wi nàganyeni kɔnifɔli nyaa wè, né wi cáan nē taa fànʔa wè, nàguo wire nigbe pe bé kpúu. ²⁶ Sinboriwo wè, muo sí yakaa kpíʔile wi nēʔ, né ki cén wii kapiile kpíʔile? nàa ni 'yeli né kùu ní wèʔ. Ki kapiile nàa nĩ nuno né nàa ní nàguo wáa 'tuu wi siennyeni nē nē wi kpúu wè. ²⁷ Né ki cén nyàʔa nĩ wi 'sinboriwo nyaa wè, nàa wĩ kɔnifɔli yē wi mé wè; dùʔo wi 'yékpoli wáa, sien si taa nē wi suʔo.

²⁸ «A ki sí nyaa nàguo wáa nyéni sinboriwo nyaa nàa wĩ kɔnifɔli fùn wè, a wi sí wi cò nē síné né wi ní wè, a pe sɛni pe cò ki tiʔe nĩ gè, ²⁹ a ki 'nyaa mme gè, nàguo nàa wi 'wi cò fànʔa nē síné né wi ní wè, wi bé walifiwe walikpegele togosiin né kpɔrigɔ sàri sinboriwo wi tuu mé wè, bé sí sinboriwo líe wè wi- kò wi cuo bè wi 'wi cáan nē taa wè †. Wi bé kò wi cuo wi sii cɛnye yi mieni nĩ, wĩ ní gbè wi yaʔa?»

23 «Nàguo sì yeli bè wi tuu cuo líeʔ; a kire 'kpíʔile gè, wi nyéni wi tuu fiere tiʔe nyaa gè †.»

Sien nàa wĩ gbè jáa bè jiiin Yewe gboli nĩ lèʔ

² A Misa sí jo ††: «Nàguo nàa nē pe 'juʔo muʔo gèle á kire 'laa nàa nē pe 'nàguo ceri bè, wĩ gbè jiiin Yewe gbùʔo gboli nĩ lèʔ. ³ Pùo nàa mieni pe 'sii kanuʔo nĩ

† Wéli baa Kor 1 5.13. †† Wéli baa 17.5. ‡ Wéli baa Kor 1 5.13. †† Tiʔe gáa kiĩ ne nyu cepɔrigɔ yere wuʔu nē gè. Wéli baa Yir

dèʔ, wĩ gbè jiiin Yewe gbùʔo gboli nĩ lèʔ, né mieni wi siime wuulo piyè gbè jiiin baaʔ fúo bè sa nò kèngele kiewoli nē lèʔ ††.

⁴ «Amɔ sien wè né *Mowabi sien* ní wè, pe wàa sí gbè jiiin baa Yewe gbùʔo gboli nĩ lèʔ, né mieni wi siime wuulo piyè gbè jiiin baaʔ fúo bè sa nò kèngele kiewoli nē lè. Bè ki bé puu súuri, ⁵ né ki cén ki sienne báli piyè yiri nē yeli kpàli né suro ní né luʔo níʔ bà yeli 'puu koligo nē gè né kón *Ezipiti* kùlo mé lèʔ. Pe yé ceni ki serige wĩ nē *Balaami* yeri, Beyri jaa wè, nàa wi 'puu Petri kàʔa nĩ gè *Mesopotamii kùlo* nĩ lè. A pe 'wi sàri wali nē kire ga buu wi- dénge sienre juu daʔa dè yeli nē †. ⁶ Nē sí ki yaʔa Yewe muo Kulocelié wii fɔli nē Balaami sienre lúʔu dèʔ, a wi ceni dénge yiʔe wè a wi 'kò diba. Né ki cén muo *Isirayeli* wè ††, muo nyéni Yewe muo Kulocelié déni wè. ⁷ Kire nē muo sì yeli bàga yanyige caa púlo? né ki sienne báli ní bèle? né sienme koligo ní pe méʔ, bè muo yaʔa sii nē wè.

⁸ «Muo sì yeli bè *Edmi* sien yaʔa wè wi- muo bienʔ, né ki cén muo siinyeni wĩ ††. Né mieni muo sì yeli bè *Ezipiti* sien yaʔa wè wi- muo bienʔ, né ki cén muo 'puu nabɔnw wĩ pe kùlo nĩ lè. ⁹ Peli bèle, pe siime wuulo bèle, ki bé séli pe kèngele taanriwoli nē lè pe né gbèri jiiin Yewe gbùʔo gboli nĩ lè.»

Bùguro tiʔe ki 'yeli bè kò ciiilige

¹⁰ «A muo keni waa bàa kapienne kpúo né muo leguulo ní bèle, muo béri mié ciʔige kire ga buu muo bùguro ti fàga núʔo Yewe yiʔe mé gèʔ. ¹¹ A ki sí nyaa nàguo wáa yē yeli sunʔo nĩ bè nàa wi 'núʔo a ki 'nyaa wi 'nɔni nē yē kpɛnduume mé bè né nàguo luʔo nyaa a ki 'yiri wi mé wè, wi bé yiri bùguro nĩ dè; wĩ ní jiiin baa ti laame nĩ bèʔ. ¹² Cɛnguɔyeli gè lèlè nĩ lè, wi bé gbéli; cɛngenyenijiiinme mé bè, wi bé koli jiiin bùguro laame nĩ bè.

¹³ «Muo bé tiʔe kàa nyiéne bè kòn bùguro kàduʔu mé gè, baa muo béri waa kàfugo mé gè. ¹⁴ Sien ó sien yeli nĩ bèle, yatugugo 'yeli bè puu wi tugoro nĩ dè. A wi keni ké kire tiʔe nĩ gè kàfugo mé gè, wi báa kàwiʔi kàa túgu dàala nē lè bè so bè le ki nĩ, kire kàduʔume wi bé fire tón dè. ¹⁵ Né ki cén Yewe muo Kulocelié wii ne tári ne mári bùguro nĩ dè bèri muo wéli bè ki yaʔa muo- muo leguulo jáa bèle. Kire nē muo bùguro ti 'yeli bè puu wàlidengere, kire ga buu wi fàga fuɔnɔ nyaa muo tiʔe nĩ gèʔ, dí wi ga cí muo wéligé nē gèʔ.»

22.15-16. †† Wéli baa Lev 18.8; 20.11; Fàn 27.20. ††† Wéli 'tiʔe gáa sienre taʔa dè baa wĩ, bè ti lúʔugenne ciile lè. †††† Wéli baa Lev 18.6-20; 20.10-21. § Wéli baa Tsr 22.4-24.5. †† MUO ISIRAYELI WÈ: Wéli 'tiʔe gáa sienre taʔa dè baa wĩ bè ti lúʔugenne ciile lè. ††† Edmi sienre bèle, pe yé puu Ezawu siime wuulo, Ezawu nàa wi 'puu Yakuba nɔnyiene wè, Yakuba nàa pe 'puu ne ye mieni Isirayeli wè (wéli baa Sél 25.25-26).

Sùkulowo wi fêzuɔɔ wori dè

¹⁶ «A sùkulowo 'fè nè sèni líʔire jó muc mé wè, fāga wi cò gen wi kàfɔli mé wèʔ. ¹⁷ Wi 'yeli bè kò muc tiʔe nī gè, tiʔe gáa wi 'nyíene nè kòn gè, kàʔa gáa ki 'wi déni gè. Muc sɪ yeli bèri fùɔɔgɔ tari wi nēʔ.»

Cecaafaalige né nàjaafaalige wori dè

¹⁸ «*Isirayeliyé* cuc wáa fáala á 'kire laa nàguɔ wáa fáala sɪ yeli bè 'nàjaara kpíʔile á 'kire laa cecaara kpíʔile yasunzunro tiʔe nī gèʔ wali kenme nē †. ¹⁹ Bè *nyakungenge* fori gè, a ki yē kenme ó kenme nē wè, muc sɪ ga tíi bé pen Yewe muc Kulocelié kòridiʔe nī gèʔ né wali wáa ní nàa wi 'kón kire baara dáa felige nī dè, celiwe wuu wè yo, nàguɔ wuu wè yo ††. Ti mieni siin yē Yewe muc Kulocelié wi kanabienné.»

Fuɔlere tɔni caa wori dè

²⁰ «A muc 'fuʔɔ le muc siennyeni wáa nē nàa wī Isirayeliyé wuu wè, wali wī yo, yaliire dī yo, né yege ó yege, muc sɪ yeli bè tɔni taʔa wi fuʔɔ nē gèʔ. ²¹ Muc bé gbèri tɔni caa nabɔnwɔ wire mé, nè sí ki yaʔa muc sɪ gbè ki kpíʔile muc siennyeni Isirayeliyé sien nē wèʔ, kire ga buu Yewe muc Kulocelié wi- sí diba taʔa wè muc nē né muc kɔli kakpiʔiligele ke mieni ní, kùlo nī lè nàa nī yeli bé jíin bè ni líe ni- kò yeli woli lè ‡.»

Nyakungenyé wori dè

²² «A muc 'nyuɔ kún nè ken Yewe muc Kulocelié mé wè, -ki kpíʔile fáari gáa muc 'juu gè, fāga mɔɔgɔʔ. Né ki cén Yewe muc Kulocelié wi bé muc yúgo né ki ní. A muc sɪ ki kpíʔile gèʔ, ki bé nyaa muc mé kapiile ††. ²³ A muc míeni sɪ *nyuɔ kún nè ken* wèʔ, kire wè kapiile muc méʔ. ²⁴ Dàa muc nyuɔ ki 'juu gè, muc 'yeli bè ki fori wī. Né ki cén muc tíime muc 'ki nyíene nè kòn bè nyuɔ kún gè gen Yewe muc Kulocelié mé wè gáa muc 'juu né muc nyuɔ ní gè.»

Erezen yasenre né yaliire cuc bè káa wori dè

²⁵ «A muc 'jíin muc siennyeni *erezen* siʔi nī gè, muc bé gbè yasenre táa cuc bè káa bè tɪn, nè sí ki yaʔa muc sɪ gbè taa le muc yalege nī gè bè ké né ti níʔ. ²⁶ A muc 'jíin muc siennyeni siʔi káa nī gè, muc bé gbè yaliipiime cuc muc kɔli nī gè bè káa, nè sí ki yaʔa muc sɪ gbè nyàkɔnigɔ tíʔe bè ti kɔni bè ké né ti níʔ †.»

† Wéli baa Lev 19.29; Zer 2.20. †† Eburu sienre nī dè, ki nē jo pu-un. Ki 'puu miʔe káa gáa pe yé le nàguɔɔ nē bèle, bàli pe 'puu ne kire baara kúu dè. ‡ Wéli baa Yir 22.24; Lev 25.36; Fàn 15.7-11. †† Wéli baa Tór 30.3; Mat 5.33. †† Wéli baa Mat 12.1; Mar 2.23; Luk 6.1.

Cepɔrigɔ né ceyaʔara wori dè

24 A Misa n'ne ki juu né jo ††: «Dùʔɔ ki bé gbè nyaa nàguɔ wáa 'celiwe líe, a ki péni nyaa kire kà-duʔume gè celiwe wii n'ne wi déni cíginiʔ, né ki cén wi nyéni tielé nyaa wi nē nàa nī fiere woli lè. A wi sí ceyaʔa sebe kpíʔile nè ken wi mé né wi yige wi saʔa nī gè ††. ² A wi sí ké nè sèni kò nàguɔ wáa wiiye cuc. ³ Kire nàguɔ míeni wè, a celiwe wi péni wi bien, a wi n'ne ceyaʔa sebe kpíʔile nè wi ken, né wi yige wi saʔa nī gè. Á kire bèʔ gè, nàguɔ nàa wi 'celiwe nàa líe wè, a wi péni kuu wè.

⁴ «Kire tiʔe nī gè, nàgapelewe nàa wi yé wi yaʔa wè, wire sɪ ní gbè wi líe wi- kò wire cuc cíginiʔ, né ki cén wi nyéni núʔɔ nè kúɔ Yewe yiʔe mé gè. A wi 'kire kpíʔile gè, kire yē Yewe kanabienné.

«Muc sɪ yeli bè kapiile nyóɔgɔ lè kùlo nī lèʔ, kùlo náa Yewe muc Kulocelié wi 'ken muc mé kɔrigɔ gè.»

Pe 'yeli bèri kacèngelɛ kpínʔini piye mé

⁵ «A ki péni nyaa nàguɔ wáa péli nè celiwe líe wè, wii yeli bè ké kapienné méʔ; piyè gbè wi cò fànʔa wi- kaala kpíʔileʔ. Wi 'yeli bè kò tienugo nī né wi cefɔnwɔ ní wè fúɔ yiele nigbe bè fundaanra ken celiwe mé wè nàa wi péli nè líe wè.

⁶ «A muc 'fuʔɔ le sien nē, muc sɪ yeli bè wi tíre líe gè fuʔɔ sɪndiʔe nī gèʔ, bé né ga jo wi píne lèʔ, né ki cén a muc 'kire kpíʔile gè, muc nyéni wi sii cúʔɔ wè wī.

⁷ «A sien wáa 'wi siennyeni *Isirayeli* sien yuu nè cò wè, a wi 'wi kpíʔile sùkulowo kire ga laa nè sèni wi pári wè, ki 'yeli pe- wi kpúu wī. Kire ki bé kpíʔile muc bé kapiʔi yige gè yeli sunʔɔmɔ nī bè §.»

Cetinne yaama wori dè

⁸ «Te mié cíʔige cetinne yaanyieme wuʔu nē gè ††, mari ki sómigi mari kpínʔini gáa nē *Leviyé kacɔnwɔnɔlɔ* pe béri yeli tenme gè. Yeri ki sómigi yeri kpínʔini bè yeli né gáa ní mi 'juu nè gbèngɛ pe mé gè. ⁹ Sòngi ma taa gáa Yewe muc Kulocelié wi 'kpíʔile *Miriyami* nē wè, lèlè líi nī yeli 'puu koligo nē gè né kón *Ezipiti* kùlo mé lè †††.»

Fòngɔfɔlɔ nàʔagenme bè

¹⁰ «A muc 'fuʔɔ le muc siennyeni nē wè, muc sɪ yeli bà-ga jíin wi saʔa nī gèʔ bè sa yakaa líe wi fuʔɔ sɪndiʔe nī gèʔ ††. ¹¹ Muc bé yéri kpànʔane wī; nàa wi 'fuʔɔ kún gè muc mé wè, wire wi bé yiri né yege ní gè muc kúruɔgɔ kpànʔane gè.

¹² «A ki sí nyaa ki sien wii fòngɔfɔlɔ wè, kii yeli ki sien wi dànguɔ wi 'súɔn muc méʔ, nàa muc 'suc wi mé fuʔɔ

††† Weli 'tiʔe gáa sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè. ††† Ki sienre ti 'juu baa Mat 5.31; 19.7; Mar 10.4. § Wéli baa Yir 21.16. ††† CETINNE YAANYIEME WUʔU: Wéli baa Lev 13-14. ††† Wéli baa Tór 12.10. §§ Koliyo 10-13 wuʔu nī gè, wéli baa Yir 22.25-26.

sindiʔe nī gèʔ. ¹³ Muo 'yeli bè ɲàʔana bè wi ken wi mé séni cengenyeni ni 'jiiin lè, kire ga buu wi fāga súɔn wi-ire nīʔ. Bà fɔngɔfɔli wi bé diba kpíʔile wè muo mé; Yewe muo Kulocelié wi bé ki tóri muo mé kasinne.

¹⁴ «Muo sɪ yeli bè fùɔɔɔ niʔe gè muo baakuɔwɔ nē wèʔ, ɲàa wī fuunmɔfɔli wè né ní fɔngɔfɔli wè, a wi yē muo siennyeni Isirayeli wuu yo, kire ga laa nabɔnwɔ yo, bàli bīele muo kùlo ni kàaya nī yè. ¹⁵ Muo 'yeli bè wi cenge sàri ken wè wi mé séni cengenyeni ni 'jiiin lè. Né ki cén bè wi yē fɔngɔfɔli wè, wī yériyaʔawa ne wi sàri siri wè wī. A kire 'laa wè, wi bé Yewe yeri wè bè wáa muo nē; kire bé sí nyaa kapiile muo nē †.

¹⁶ «Yeli sɪ yeli bè tuufɔli kpúu wè wi jaa kapiile kenme nēʔ, né míeni bè jaafɔli kpúu wè wi tuu kapiile kenme nēʔ. Sien wire tíime kapiile kenme nē ki 'yeli pe- wi kpúu.

¹⁷ «Muo sɪ yeli bè tànʔa nùʔɔɔ gè bè suɔ nabɔnwɔ mé wèʔ né círiwe ní wèʔ. Fāga lakicuɔ wi fèni suɔ wè wi mé fuʔɔ sindiʔe nīʔ. ¹⁸ Muo sɪ yeli bè sɔngi daa né *Ezipiti* kùlo ní lè nàa nī muo 'puu sùkulowo wè, á Yewe muo Kulocelié wi 'muo suɔ nē yige baa. Kire kenme nē mi 'kele gáli juu gèle nē gbènge muo mé pànge gè ††.

¹⁹ «A muo kénì muo siʔi yaliire nyógi dè né fiʔe yali- ipuɔɔ láa nē wè, fāga koli bè sa ni líeʔ; tire bé kò nabɔnwɔ né círiwe né lakicuɔ mé wè, kire ga buu Yewe muo Kulocelié wi sí diba taʔa wè muo nē muo kɔli baara ti míeni nē dè.

²⁰ «Bè ki bé puu míeni a muo kénì *wolivi* yasenre cuu dè, muo sɪ yeli bè koli bè siʔi fùgu gè tɔliɔ siinʔ bè yasenre cuu dè dàa nē muo 'fiʔe dèʔ. Muo 'yeli bè ti yaʔa nabɔnwɔ né círiwe né lakicuɔ mé wè. ²¹ Bè ki bé puu míeni a muo kénì *erezen* yasenre cuu dè muo siʔi nī gè. Muo sɪ yeli bè koli bè siʔi fùgu gè bè yasenre cuu dè dàa nē muo 'tóri dèʔ. Muo 'yeli bè ti yaʔa nabɔnwɔ né círiwe né lakicuɔ mé wè.

²² «Muo sɪ yeli bè sɔngi daa bà muo 'puu sùkulomɔ nē *Ezipiti* kùlo nī lè. Kire kenme nē mi 'kele gáli juu gèle nē gbènge muo mé pànge gè.»

Piyè yeli bè kapiigbiʔiliwe wuʔɔ wè bè tóriʔ

25 A *Misa* n'è ki juu né jo †: «A ki 'nyaa sienne páli ne túngu, a pe kénì piye kóri nē ké kàyuʔujuudiʔe nī gè, pe 'yeli bè tànʔa ken gè tànʔafɔli mé wè bé sí káfinege ken gè káfinegefɔli mé wè. ² A ki sí nyaa pe 'yeli bè káfinegefɔli kpúɔn wè, kàyuʔujuuwo wi bé wi sínge dàala nē lè, pe- sí wi kpúɔn wi nyaame nē né sápinyiye ní nyàa yi bè yeli né wi kapiigbiʔilile ní lè. ³ Gii sí gī baa gè, kí gbè tóri sápinyiye togosiin nēʔ. A kire 'laa wè, a kpuɔnwɔ ti n'è kénì tóri dè, muo bé ní fiere wáa muo siennyeni nē wè bè tóri muo yiʔe mé gè.»

† *Wéli baa Lev 19.13.* †† *Wéli baa Yir 23.9; Lev 19.33-34; Fàn 27.19.* ‡ *Weli 'tiʔe gáà sienne taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè.*

Piyè yeli bè yajuuro wuʔɔ dè bè tóriʔ

⁴ «Muo sɪ yeli bè jùɔ puɔ nùɔ wi nyuɔ nē gèʔ a wī ne yaliire sèngí dèʔ †.»

Lakicuɔ líe wori dè

⁵ «A ki péni nyaa jaafɔlilo yē ténine tienugo nī gè, a wáa 'kùu, wī jaafɔli taa wèʔ, lakicuɔ wī ga tíi sa kò wáa wiiye mé kpànʔaneʔ. Wi pɔli siinyeni wáa bé wi líe wi cuɔ, wi bé ki kpíʔile wi mé gáa ki 'yeli bèri kpínʔini lakicuɔ mé wè. ⁶ Nàgabipelile náa wi bé sii wè, kire puɔ wè, wi bé puu wi siinyeni ɲáa wi 'kùu wè wire jaa, kire ga buu wi míʔe- ki fāga tónʔ *Isirayeli* sienne sunʔomɔ nī bèʔ †.

⁷ «A kire nàguɔ ɲáa wi sí cíi né jo wire wè celiwe caa wèʔ, lakicuɔ wi bé ké *nàkpanʔa* wille mé lè liele kúrugu bèle, bè sa ki juu bé jo: «Mi pɔli wi siinyeni wi 'cíi né jo wire sɪ je mi líe wi cuɔʔ, mi pɔli ɲáa wi 'kùu wè, bè wi míʔe yige gèʔ *Isirayeli* sienne sunʔomɔ nī bèʔ. Wi wè ne caa bèri mi nyógi saʔa nīʔ, majo bè ki 'yeli bèri kpínʔini lakicuɔ mé wèʔ.»

⁸ «Bà kàʔa ki liele pe bé kire sien yeri wè bè juu né wi ní. A wi sí cíi né jo: «Mi wè ne caa bè wi líeʔ wè, ⁹ kire tiʔe nī gè lakicuɔ wi bé siʔere bè kpɔni wi nē liele pe nyaame nē, bé sí wi tɔrigɔ fòri gè wi nē ††, bé ténre sùlugu bè wáa nàguɔ wi yiʔe nī gè. Bà lakicuɔ wi bé ki juu bé jo: «Ki n'ge gáa nàguɔ ɲáa wi 'kpíʔile gè: wi nyéni cíi bè piile sii bè wi siinyeni míʔe yige gè.» ¹⁰ Bè líe kire cenge gè, pe bé kò de kire nàguɔ wi saʔa wuulo yeri bèle «tɔrivolilo narige.»»

Gii kii yeli bè kpíʔile kàsii lèlè nī lèʔ

¹¹ «Dùʔɔ ki bé gbè nyaa nàguɔɔ siin ne túngu, dí ɲii wi cuɔ wi sí pa jiiin pe sunʔomɔ nī bè, bè wi pɔli suɔ wè ɲàa mé wī ne wi kpúɔn wè. A celiwe wi sí wi kɔli sáʔa gè nē nàguɔ ɲii cò wè wi juʔɔɔ nē gèle, ¹² muo 'yeli bè celiwe wi kɔli ceri gè. Muo sɪ yeli bè nyinime taa wi nēʔ.»

Culo nùʔɔɔ wori dè

¹³ «Culo timɔnyigele siin sɪ yeli bè puu muo méʔ gáli lúbugogenne ni wè nuno lèʔ, làa lúbugo bè tóri làa nēʔ ††. ¹⁴ Yakirigele siin sɪ yeli bè puu míeni muo saʔa nī gèʔ gáli kpúʔogenne ni wè nuno lèʔ, làa kpúʔɔ bè tóri làa nēʔ. ¹⁵ Muo culo wi timɔnyine ni lúbugogenne ni 'yeli bè sien bè sín, muo yakirile ni 'yeli bè sien bè sín, kire ga

†† *Ki sienne ti 'juu baa Kor1 9.9; Tim1 5.18. Sienne báli mé bèle, pe nē cé yalubugo káa puɔ nùɔ nē wè; wi níe ki fulolo yaliire nē dè ne ti sèngí.* ††† *Ki sienne ti 'juu baa Mat 22.24; Mar 12.19; Luk 20.28.* †††† *Wéli baa Wuru 4.7. †††† Koliyo 13-16 tiʔe nī gè, wéli baa Lev 19.35-36.*

buu muo sii cɛnye yi sí niʔe dàala nē lè nyàa Yewe muo Kulocelié wi 'ken muo mé wè.

¹⁶ «Né ki cén ɲàa wi kire kpínʔini gè, ɲàa wi kacuʔɔɔɔ kpínʔini gèle, wi yē Yewe muo Kulocelié wi kanabienné.»

Isirayeliyè pe 'yeli bè Amalekiyé cúʔò bèle

¹⁷ «Sòngi ma taa né ki ní gàa Amalekiyé pe yé kpíʔile muo nē wè lèlè líi nī muo 'puu koligo nē gè né kón Ezipiti kùlo mé le †. ¹⁸ Pe 'yiri nē taʔa muo nē nē péni muo kàduʔumɛ wuulo kpúu bèle koligo nē gè, bàli piyè puu ne gbèni fiʔele bèleʔ, nē ki yaʔa muo cé tánʔa nē fùrò á muo ɲɔri ti 'kúu. Piyè cèni fíe Kulocelié nēʔ.

¹⁹ «Lèlè líi nī Yewe muo Kulocelié wi bé ki yaʔa muo- ɲó daa muo leguulo kɔli mé gè, bàli pe 'muo màʔa nē suʔu bèle, kùlo nī lè ɲàa Yewe muo Kulocelié wi 'ken muo mé kɔrigɔ gè, kire ga buu muo- ni líe ni- kò muo woli lè, muo bé Amalekiyé pe woli cúʔò lè péwu bè ki kpíʔile sien fá ní sòngi daa né pe ní dàala nē lèʔ. Fǎga fiʔe díeʔ !»

Yaliipelide kònnɔ wori dè

26 A Misa n'è ki juu né jo ††: «A muo kénì jíin kùlo nī lè ɲàa Yewe muo Kulocelié wi 'ken muo mé kɔrigɔ gè, a ni kénì kò muo woli lè, a muo 'ténì nī nī lè ‡, ² muo bé muo siʔi yaliipelide né yasenre pélide ti mièni líe, dàa muo 'taa kùlo nī lè ɲàa Yewe muo Kulocelié wi 'ken muo mé lè. Muo bé ti le juoɔ láà nī bè ké né ti ní tiʔe gáà nī Yewe muo Kulocelié wire tíime bága nyíene bè kòn gè bè ki kpíʔile wi míʔe ki kòridiʔe gè. ³ Muo bé ké kacuʔnriwɔ kúru gu wè, ɲàa wi bé puu baara nē dè kire cɛnye nī yè, bè ki juu wi mé bé jo: «Mi bé ki juu pàngɛ gè, Yewe muo Kulocelié mé wè, dí mi nyéni jíin kùlo nī lè ɲàa wuʔu nē Yewe 'kàli weli tobilo mé bèle né jo wire bé ni ken weli mé lè.»

⁴ «Bà kacuʔnriwɔ wi bé juoɔ líe lè wi kiyè nī yè, bè ni téngɛ Yewe muo Kulocelié wi gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa yiʔe mé gè. ⁵ Kire tiʔe nī gè, Yewe muo Kulocelié yiʔe mé gè, muo bé ní ki juu bé jo: «Mi tuu wi yé puu Arami kùlo wuu níe nyaari ne mári ††. A wi séni jíin Ezipiti kùlo nī lè nē ténì baa nabɔnwɔ, sienne cèri 'puu né wi ní, a wi péni kò sienniʔebogo, né ɲɔri ní né kpuʔɔ. ⁶ Nè ki yaʔa a Ezipiti sienne pe 'weli wuʔɔ nē weli máama nē weli cò sùkulo. ⁷ A weli 'kòkuʔulo wáa gèle weli tobilo pe Kulocelié mé wè, a Yewe 'weli kòkuʔulo lúʔu gèle. A wi 'weli fuunmɔ nyaa bè né weli fùrɔɔ ní gè né weli wuʔɔɔ ní gè ††.

⁸ «A Yewe 'weli yige Ezipiti kùlo nī lè né wi ɲɔri kɔli ní gè gàa wi yé sáʔa gè, né wi kakpiʔiligele ní gèle gáli ke

† Koliyo 17-19 tiʔe nī gè, wéli baa Yir 17.8-14; Fàn 23.3-5; Sam 1 15.2-9. †† Weli 'tiʔe gáà sienre taʔa dè baa wí, bè ti lúʔugenne ciile lè. ‡ Koliyo 1-2 tiʔe nī gè, wéli baa Yir 23.19; Fàn 12.5-7. †† Yakuba wuʔu ki nyu náʔa gè (wéli baa Sél 25.20; 28.1-2). †† Wéli baa Yir 2.23-25.

fíere wáari sien nē wè, né fiɛkpolilo né kakpoliyo ní yè.

⁹ A wi 'pen né weli ní náʔa gè nē kùlo náà ken lè weli mé, náa nī nēyirimɛ né sárigɛ kíi ne fúu gè ††.

¹⁰ «Píra ɲàa nī wè, ki n'ge, mi nyéni pen né mi siʔi yaliipelide né yasenre pélide ní dè, dàa mi 'taa dàala nē lè ɲàa muo Yewe 'ken m'mé lè.»

«Muo bé ti téngɛ Yewe muo Kulocelié yiʔe mé gè, bé síne bè cúbulo Yewe muo Kulocelié yiʔe mé gè. ¹¹ Muo né Levii sien ní wè, né nabɔnwɔ ní wè ɲàa wí ténìwe né muo ní wè, muo bé puu fundaanra nē yacènrɛ ti wuʔu nē gè dàa Yewe muo Kulocelié wi 'ken muo mé dè, muo né muo saʔa wuulo ní bèle ††.»

Yiʔele taanri kiekiewuʔulo láʔagenne wori dè

¹² «A muo kénì kiekiewuʔulo láʔa gèle muo yaliire ti mièni nī dè, dàa muo 'líe dè yiʔele taanriwoli nē lè, lire náà nī kiekiewuʔulo yiele lè, muo bé ti ken Levii sien mé wè, né nabɔnwɔ né círiwe né lakicuɔ mé wè, kire ga buu pe- lii bè tén muo kàaya nī yè †.

¹³ «Muo bága ki juu Yewe muo Kulocelié mé wè bé jo: «Mi nyéni yere kòn dè mi saʔa nī gè dàa mi 'wàli nē téngɛ muo mé dè, nē ti ken Levii sien mé wè, né nabɔnwɔ né círiwe né lakicuɔ mé wè, nē yeli né kajuudiʔele ní gèle gáli muo 'juu nē gbèngɛ gèle né jo mi- ke kpíʔile gèle. Mi sì làa nigbe yaʔaʔ, mi sì fiʔe làa nigbe nēʔ.

¹⁴ «Mi sì làa nigbe lii bà kùugo 'mi taa wèʔ, mi sì làa nigbe yige mièni bà mi yé puu núʔwɔ Yewe yiʔe mé gèʔ, mi sì làa nigbe ken mièni kpúu méʔ. Mi nyéni Yewe mi Kulocelié sienre lúʔu dè nē ki kpíʔile dàa ti mièni muo juu nē gbèngɛ mi mé dè.

¹⁵ «Yewe yo, bè muo yaʔa baa muo kòridiʔe nī gè gàa ki sómigo nē nyuo gè baa nyiʔene nī lè, nyùgo cùungu ma wéli, ma diba taʔa wè muo sienne nē bèle, Isirayeliyé bèle, né kùlo ní lè ɲàa muo 'ken weli mé lè, ma- jo bè muo cé ki kàli nē ken weli tobilo mé bèle, kire kùlo náà nī nēyirimɛ né sárigɛ kíi ne fúu gè ††.»

Mowabi nyakungenge wori dè

¹⁶ «Pàngɛ gè, muo Isirayeli siime bè †††, Yewe muo Kulocelié wi 'ti juu nē gbèngɛ muo mé: fànʔa kele gáli gèle né kàyuʔujuuro dáà ní dè, ma ti cò cèngɛ. Mari ti tári né muo fungo ki mièni ní né muo pile ni mièni ní.

¹⁷ «Pàngɛ gè, muo nyéni nyuo kún nē ken né jo muo nyéni yéri Yewe sienre nē dè né jo wi bé kò muo Kulocelié, né jo muo béri tári wi koligo nī gè, béri wi fànʔa kele cògí gèle, né wi kajuudiʔele ní gèle, né wi kàyuʔujuuro ní dè, béri wi sienre lúru dè dàa wi 'juu dè.

¹⁸ «Pàngɛ mièni gè, Yewe wi 'nyuo kún nē ken muo mé né jo yeli yē wire tíime sienfelige kàà gàa ki 'wi déni

††† NÈYIRIME NÉ SÁRIGE KÍI NE FÚU GÈ: Wéli baa Yir 3.8 kaliwege ki táanme gè. ††† Wéli baa 12.7. † Wéli baa 14.28-29. †† NÈYIRIME NÉ SÁRIGE KÍI NE FÚU GÈ: Wéli baa Yir 3.8 kaliwege ki táanme gè. ††† Weli 'tiʔe gáà sienre taʔa dè baa wí bè ti lúʔugenne ciile lè.

kpuʔ gè, yeli yē wire wuulo †, majo bè wi yé kíni nè ki juu yeli mé gè, né míeni yeli 'yeli bè puu sienne páli bàli pe lúru wi kajuudiʔele ke mieni mé gèle.

¹⁹ «A ki sí nyaa mme gè, wi bága yeli kpúʔ bè tóri kùlogolo ke mieni nē gèle: yeli béri kpuʔʔ tari dè, yeli míʔe ki sí yiri tierε ti míeni nī dè. Né míeni yeli bé puu sienwalidengele Yewe yeli Kuloceliε mé wè, majo bè wi yé ki juu gè.»

Yewe nyakungenge diba sienre dè né ki dénge sienre dè

(27.1–28.68)

Fànʔa sienre dè kàdenitenye nē yè

27 Misa né Isirayeli liεε ní bèle, a pe 'ki juu nè gbènge Isirayeli sienne mé bèle né jo: «Yeri lúru fànʔa kajuudiʔele sienre ti mieni mé dàa mi 'juu nè gbènge yeli mé pàngε gè.

² «Muo Isirayeli wè †, a muo kénì Zuruden cáʔa jeli gè, né jíin kùlo nī lè nàa Yewe muo Kuloceliε wi 'ken muo mé lè, muo 'yeli bè kàdenikpoliyo córi bè yérige bè yi pùcli bè yi filige ‡. ³ Muo bé fànʔa kajuʔulo gáli ke mieni sebe yi nē lèlè líi nī muo kénì jíin kùlo nī lè nàa Yewe muo Kuloceliε wi 'ken muo mé lè, kùlo nàa nī nēyirime né sárigε kíi ne fúu gè †, majo bè Yewe muo tobilo Kuloceliε wi 'ki juu muo mé gè.

⁴ «Gàa kire yeli bé kpíʔile a yeli kénì Zuruden cáʔa jeli gè: yeli bé kàdeniye nyàa córi yè baa Ebalì nyagurugo nē gè † bè yeli né dàa ní mi 'juu nè gbènge yeli mé pàngε gè; yeli bé yi pùcli yi de filigi.

⁵ «Kire tiʔe nī gè muo bé gbùʔʔwɔdiʔe káa faan né kàdeniye ní Yewe muo Kuloceliε mé wè nyàa nē timɔri sí nò yèʔ. ⁶ Ki kàdeniye nyàa yi bé puu nyàa piyè ten yèʔ; yire muo bé líε bè gbùʔʔwɔdiʔe faan gè Yewe muo Kuloceliε mé wè. Kire gbùʔʔwɔdiʔe gáa kire nē muo béri kakuʔʔ kaasʔuro sórigi dè ††. ⁷ Muo béri yanyige yakɔnɔ kaara kòngí dè baa, kire tiʔe nī gè muo béri ti kaa Yewe muo Kuloceliε yiʔe mé gè bè puu fundaanra nē.

⁸ «Muo bé fànʔa kajuʔulo sienre dáa ti mieni sebe kàdenitenye nē yè; -ti sómigɔ ma sebe díε? !»

⁹ Kire kàduʔume, a Leviiyé kacuɔnrilɔ pe 'píne né Misa ní wè, dí Misa sí ki juu sienne mé bèle bè jo: «Isirayeliyé

† Wéli baa Yir 19.5; Tiit 2.14; Pie1 2.9. †† Weli 'tiʔe gáa sienre taʔa dè baa wī bè ti lúʔugenne cille lè. Isirayeli wè, wi 'kò Isirayeli kùlo sienne pe míʔe. ‡ Koliyo 2-8 tiʔe nī gè, wéli baa Yes 8.30-32.

†† NÈYIRIME NÉ SÁRIGE KÍI NE FÚU GÈ: Wéli baa Yir 3.8 kaliwege ki táanme gè. †† Wéli baa 11.29 né kaliwege ki táanme gè. Ebalì nyagurugo ki liiligenme pi 'puu culolo togosiin né kɔrigɔ Zuruden cáʔa nē gè, tiʔe gíi nī pe yé jeli gè. Ki 'puu Sikemi kàʔa ki líʔele nī lè, kàmege kcli mé. ††† Wéli baa Yir 20.25.

yo ! Ye- piiri yé líiye cáan yeri lúru ! Pàngε gè yeli 'kò Yewe yeli Kuloceliε wuulo. ¹⁰ Yeli 'yeli bèri lúru Yewe yeli Kuloceliε mé bèri kajuudiʔele né fànʔa kele ke mieni kpínʔini gáli mi 'juu nè gbènge yeli mé pàngε gè.»

¹¹ Kire cennugo gè, a Misa 'ki juu nè gbènge Isirayeli sienne mé bèle né jo: ¹² «A yeli kénì Zuruden cáʔa jeli gè, pe m'bele bàli pe bé yéri Garizimi nyagurugo nē gè ††, bè diba kpíʔile wè sienne mé bèle, keli gbuʔulo gíεε gáli gèle: Simeyɔ wuulo bèle, né Levii wuulo bèle, né Zuda wuulo bèle, né Izakari wuulo bèle, né Yusufu wuulo bèle né Benzame wuulo ní bèle. ¹³ Pe m'bele bàli pe bé yéri Ebalì nyagurugo nē gè, bè dénge taʔa wè sienne nē bèle: Wurubeni wuulo bèle, né Gadi wuulo bèle, né Azeri wuulo bèle, né Zabuɔn wuulo bèle, né Dan wuulo bèle né Nafitali wuulo ní bèle.

Déngε sienre dè

¹⁴ «Leviyé peli pe bé sienre líε dè bè ti juu yékpog-buɔɔ nī sienne mé bèle bé jo:

¹⁵ « «Déngε- puu sien nē wè, nàa wi sèni yasungo ten kire ga laa yasungo kpíʔile gáa gí timɔri wuʔu gè, né pèni ki sungu làrimε nī bè. Tire yasanro dáa sienne pe kpínʔini né pe kiyε ní yè, tire yē Yewe wi kanabienne ‡.»

«Bà sienne pe mieni bé ki suɔ bé jo: «Ki- taa ki puu bε ††!»

¹⁶ « «Déngε- puu sien nē wè, nàa wi 'wi tuu né wi yàa faʔa wè ††.»

«Bà sienne pe mieni bé ki suɔ bé jo: «Ki- taa ki puu bè !»

¹⁷ « «Déngε- puu sien nē wè, nàa wi 'wi siennyeni dàala láʔadiʔe nùʔɔɔ gè ††!»

«Bà sienne pe mieni bé ki suɔ bé jo: «Ki- taa ki puu bè !»

¹⁸ « «Déngε- puu sien nē wè, nàa wi 'kobuunnigo tiε gè fúɔn nē wè ††.»

«Bà sienne pe mieni bé ki suɔ bé jo: «Ki- taa ki puu bè !»

¹⁹ « «Déngε- puu sien nē wè, nàa wi 'tànʔa nùʔɔɔ gè nè suɔ nabɔnwɔ mé wè né círiwe né lakicuɔ mé wè ††.»

«Bà sienne pe mieni bé ki suɔ bé jo: «Ki- taa ki puu bè !»

²⁰ « «Déngε- puu sien nē wè, nàa wi 'sínε né wi tuu cuɔ ní wè, né ki cén wi nyénì wi tuu fierε tiʔe nyaa gè ††.»

«Bà sienne pe mieni bé ki suɔ bé jo: «Ki- taa ki puu bè !»

²¹ « «Déngε- puu sien nē wè, nàa wi 'sínε né yajuʔu ó yajuʔu ní gè ††.»

††† Wéli baa 11.29 né kaliwege ki táanme gè. Garizimi nyagurugo ki 'puu Sikemi kàʔa líʔele nī lè, káliige kcli mé. ‡ Wéli baa Yir 20.4; Lev 19.4; Fàn 4.15-18. †† Sienne páli nē tiʔe gáa sienre yiʔe dè nè jo: «Amiina !» Ki kɔri wire wī «Ki- taa ki puu bè !» ††† Wéli baa Yir 20.12. †† Wéli baa 19.14. ††† Wéli baa Lev 19.14. †† Wéli baa Yir 22.21; 23.9; Lev 19.33-34; Fàn 24.17-18. †† Wéli baa Lev 18.8; 20.11; Fàn 23.1. ††† Wéli baa Yir 22.18; Lev 18.23; 20.15-16.

«Bà sienne pe mièni bé ki suc bé jo: «Ki- taa ki puu bè !»

²² « «Déngɛ- puu sien nē wè, ɲàa wi 'sínɛ né wi siinyeni ní ɲàa wī wi tuu póri wè kire ga laa wi yàa póri wè †.»

«Bà sienne pe mièni bé ki suc bé jo: «Ki- taa ki puu bè !»

²³ « «Déngɛ- puu sien nē wè, ɲàa wi 'sínɛ né wi cuu yàa ní wè ††.»

«Bà sienne pe mièni bé ki suc bé jo: «Ki- taa ki puu bè !»

²⁴ « «Déngɛ- puu sien nē wè, ɲàa wi 'wi siennyeni kpúu làrimɛ nī bè.»

«Bà sienne pe mièni bé ki suc bé jo: «Ki- taa ki puu bè !»

²⁵ « «Déngɛ- puu sien nē wè, ɲàa wi 'wali suc bè sa kanaasingbiʔiliwe kpúu wè.»

«Bà sienne pe mièni bé ki suc bé jo: «Ki- taa ki puu bè † !»

²⁶ « «Déngɛ- puu sien nē wè, ɲàa wī fli fànʔa kajuʔulo sienɛ dáa nē dèʔ bèri ti kpínʔini dèʔ †.»

«Bà sienne pe mièni bé ki suc bé jo: «Ki- taa ki puu bè !» »

Diba sienɛ dè

28 A Misa sí ń'è ki juu né jo: «Muc *Isirayeli* wè †, a muc nɛ lúru kányiʔɛ ní Yewe muc Kuloceliɛ mé wè, níe wi kajuudiʔɛle ke mièni sómigi gèle nɛ kpínʔini wè gáli mi 'juu nè gbèngɛ muc mé pàngɛ gè, Yewe muc Kuloceliɛ wi bé muc yègɛ naame bè tóri kùlogolo sɛngɛle nɛ gèle dàala nē lè ††. ² Diba sienɛ ti n'dɛ dàa ti bé taʔa muc nē bè muc cò dè, né ki cén muc nyéni lúʔu Yewe muc Kuloceliɛ mé wè:

³ «Yewe wi bé diba taʔa wè muc nē kàʔa nī gè, né míeni muc siʔi nī gè.

⁴ «Yewe wi bé diba taʔa wè muc nē, dí muc sii bè níʔɛ, bé wi taʔa míeni muc siiye nē yè kire ga buu muc-yaliiniʔɛɛ taa, bé wi taʔa míeni muc yajuuro nē dè kire ga buu muc nɛtoyo né muc sɛnbatoyo né muc síkatoyo yi mièni béri sii de nyuʔɔ.

⁵ «Yewe wi bé diba taʔa wè muc yaliire yalege nē gè né muc súgo ní gè kire ga buu yi- nyi. ⁶ Wi bé diba taʔa muc nē a muc nɛ waa wè, bè diba taʔa muc nē a muc nɛ báan wè.

⁷ «A muc leguulo pe kénì yiri bè tún né muc ní wè, Yewe wi bé pe kpúɔn bè cáan muc yiʔɛ mé gè. A pe 'pen koligo nigbe nī gè, pe bága koli bè fè gé koliyo kolisiin nī.

⁸ «Yewe muc Kuloceliɛ bé diba taʔa wè muc nē bè muc síkaanya nyi yè, bé sí ki kpíʔile muc- nyu muc kɔli kakpiʔiligɛle ke mièni nī gèle. ʔaan, Yewe muc Kuloceliɛ

† *Wéli baa Lev 18.9; 20.17.* †† *Wéli baa Lev 18.17; 20.14.* ‡ *Wéli baa Yir 23.7-8; Fàn 16.19; Ezek 22.12.* †† *Ki sienɛ ti 'juu baa Gal 3.10.* †† *Wéli 'tiʔɛ gáa sienɛ taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne cille lè.* ††† *Koliyo 1-14 tiʔɛ nī gè, wéli baa 11.13-17.*

wi bé diba taʔa wè muc nē kùlo nī lè nàa wi 'ken muc mé lè.

⁹ «Yewe bé yeli kpíʔile sienwalidengele wii mé majo bè wi 'ki *kàli* gè, né ki cén muc nyéni lúʔu Yewe muc Kuloceliɛ wi kajuudiʔɛle mé gèle, né míeni muc nyéni tánʔa wi koligo nī gè.

¹⁰ «Kire tiʔɛ nī gè duniya sienne pe mièni bé ki cén Yewe míʔɛ kiī muc nē, muc Isirayeli wè; pe béri fiʔé muc nē.

¹¹ «Yewe bé ki kpíʔile muc bé sómigo bè nyuɔ, dí muc- sii bè níʔɛ, muc yajuuro ti mièni bé sii bè níʔɛ, muc siʔi yaliire ti bé sómigo bè nyuɔ dàala nē lè nàa Yewe muc Kuloceliɛ wi 'kàli nè ken muc tobilo mé bèle bè ni ken muc mé lè.

¹² «Yewe muc Kuloceliɛ wi bé wi kàliicɛnmine múgu bèle nyiʔɛnɛ nī lè bè kàsaʔa tiriige gè muc kùlo nē lè ki lèlè nī lè, bè muc kɔli baara ti mièni yaʔa ti- nyuɔ. Muc béri fuʔɔ nii kùlogolo niʔɛgɛle nē, nè ki yaʔa muc wè, muc si je fuʔɔ kún wàa méʔ.

¹³ «Yewe bé ki kpíʔile muc- puu kùlogolo ke nyùgo nē, muc sí ga tíi kàduʔu tónʔ. Muc bé puu súuri naame, muc sí ga tíi kò táanmɛʔ, né ki cén muc nyéni lúru Yewe muc Kuloceliɛ wi kajuudiʔɛle mé gèle gáli mi 'juu nè gbèngɛ muc mé pàngɛ gè, né jo mari ke kpínʔini gèle, ¹⁴ bè muc si wáli káliige méʔ kire ga laa kàmɛgɛ mé koligo nē gèʔ gàa mi 'juu nè gbèngɛ yeli mé gèʔ, né míeni muc sí ké kulocɛlele páli piyɛyɛ kúruɔgɔ bè sari baara pe méʔ.»

Déngɛ sienɛ dáa ti bé tuu pe nē a pe 'cii Yewe nē wè

¹⁵ «Nè ki yaʔa a muc 'cii, muc wè nɛ lúru Yewe muc Kuloceliɛ mé wèʔ bé wi kajuudiʔɛle né wi fànʔa kele sómigo gèle bè còʔ gáli mi 'juu nè gbèngɛ muc mé pàngɛ gè, wi n'ɲɛ déngɛ ɲáa wi bé taʔa muc kúruɔgɔ wè bè muc cò wè:

¹⁶ «Wi bé déngɛ taʔa wè muc nē kàʔa nī gè, né míeni muc siʔi nē gè.

¹⁷ «Wi bé déngɛ taʔa wè muc yaliire yalege nē gè né muc súgo nī gè kire ga buu yi fāga nyiʔ.

¹⁸ «Wi bé déngɛ taʔa wè muc cesiʔi nē gè, bé wi taʔa míeni muc siiye nē yè kire ga buu muc fāga yaliire taaʔ, bé wi taʔa míeni muc yajuuro nē dè kire ga buu muc nɛtoyo né muc sɛnbatoyo né muc síkatoyo yi fāga sii bè nyuɔʔ.

¹⁹ «Muc bé yawuʔɔ taa a muc nɛ báan wè, bé yawuʔɔ taa a muc nɛ waa wè, bè Yewe wi bé déngɛ taʔa wè muc nē.

²⁰ «Yewe bé cúʔɔmɔ nyóɔɔ muc mé, né fiɛgbuɔɔ né càkarige bé puu muc kɔli kakpiʔiligɛle ke mièni nē, fúɔ bè taa muc pa cúʔɔ bè yige baa péwu, né ki cén yeli nyéni cii Yewe nē né kapiʔile kpíʔile.

²¹ «Yewe bé káfalige yaama nyóɔ̀ bɛ̀, pi bé ba muɔ́ kpúu péwu kùlo nī lè nàa nī muɔ́ bɛ̀ jīin bɛ̀ ni líe lè.

²² «Yewe bé muɔ́ kpúɔ̀n né cériwaʔama yaama ní bɛ̀, né nyumɔ́ ní bɛ̀, né cefuuro ní dè, né káfuniʔege, né waama, né káfalifuugo, né kùɔ̀nɔ́ ní nàa ni béri yaliire córi dè.

«Wuʔɔ́ɔ́ nyáà yi mieni bé taʔa muɔ́ nē fúɔ́ bɛ̀ muɔ́ cɛrige bɛ̀ núgo baa péwu. ²³ Nyiʔene náà nī muɔ́ nyùgo naame gè ni bé kò kányiere, dàala náà nī muɔ́ láara lè lire bé kò timɔ́ri. ²⁴ Yewe bé kàsaʔa yiʔe gè ki- kò cúbugo bəri tun muɔ́ kùlo nē lè; cúbugo kire yákuɔ́ ki béri tíri nyiʔene nī lè muɔ́ mé fúɔ́ bɛ̀ taa muɔ́ pa cúɔ́ bɛ̀ yige baa péwu.

²⁵ «Yewe bé ki kpíʔile muɔ́ leguulo pe- muɔ́ jáa; muɔ́ bé yiri bàa tún né pe ní koligo nigbe nī, muɔ́ bága koli bɛ̀ fè koliyo kólisiin nī. Muɔ́ bé kò bogaara yegɛ kùlogolo sɛngɛ mé gèle dàala nē lè. ²⁶ Muɔ́ kúbilo pe bé tuu bɛ̀ màʔa bɛ̀ kò kaara d̄ibare mé né nyàʔayerɛ ní dè muɔ́ kùlo nī lè. Sien s̄i ga tíi taaʔ nàa wi bé ti cira dèʔ.

²⁷ «Yewe bé finide wáa dè muɔ́ nē majo bɛ̀ wi cé ki kpíʔile *Ezipiti* sienne nē bèle, wi bé yeli wuʔɔ́ né nákungo yaama ní bɛ̀, né sàngbanʔa yaama ní bɛ̀, né tùʔu yaama ní bɛ̀ bàa pi wè kúu ne nyaʔa bɛ̀ʔ †. ²⁸ Yewe bé kàala yègɛ muɔ́ nī, bɛ̀ fúɔ̀nɔ́ wáa muɔ́ nē, bɛ̀ muɔ́ sí-cilige suɔ́ gè muɔ́ mé. ²⁹ Muɔ́ béri tali de mári cenvunyiene nē lè majo bɛ̀ fúɔ̀n c̄i ne tali ne mári wè yebilige nī gè. Muɔ́ kaala láà s̄i ga tíi nyuɔ́ʔ. Pe béri muɔ́ nùʔɔ́rɔ́ bəri muɔ́ wuʔɔ́ béri muɔ́ yúu muɔ́ kele ke mieni nī gèle; sien s̄i ga tíi taaʔ nàa wi bé muɔ́ suɔ́ wèʔ.

³⁰ «Muɔ́ bé sinboriwo cò kɔnimɔ́ nē; nàguɔ́ wáa wiiye bé ba síne né wi ní. Muɔ́ bé saafɔ̀ngɔ́ faan, bɛ̀ ki yaʔa muɔ́ s̄i taa síne ki nīʔ. Muɔ́ bé *erezen* siʔi fáli gè, muɔ́ s̄i ga tíi ki yasenre cuɔ́ dèʔ. ³¹ Pe bé muɔ́ nùɔ́ kpúu wè muɔ́ nyaame nē, muɔ́ s̄i ga tíi wi kaara káa dèʔ. Pe bé muɔ́ s̄ɛfenne píle lè bɛ̀ suɔ́ muɔ́ mé, piyè ni ken muɔ́ méʔ. Muɔ́ sinbatogo ki bé suɔ́ gen muɔ́ leguulo mé bèle; sien s̄i ga tíi taa bɛ̀ muɔ́ sáʔaʔ.

³² «Muɔ́ jaala né muɔ́ pórilo ní bèle, kùlo láà sienne bɛ̀ pa pe cò bɛ̀ kè muɔ́ nyaame nē. Muɔ́ bé kò de yiʔirí de wéli cɛngɛ ó cɛngɛ lèlɛ líi nī pe bé koli pen wè, bɛ̀ ki yaʔa muɔ́ s̄i gbè jáa bɛ̀ yafien kpíʔile bɛ̀ pe suɔ́ʔ.

³³ «Muɔ́ siʔi yaliire dè né muɔ́ baagbenre t̄n̄i ní wè, pàli piyeyɛ pe bé ti lìi, bàli muɔ́ sì cén bèleʔ. Muɔ́ bé kò sien wáa nàa pe 'nùʔɔ́rɔ́ níe wi wuʔɔ́ súuri wè. ³⁴ Gàa muɔ́ ne nyaʔa muɔ́ nyapigele ní gèle, kàala bé yè muɔ́ nī kire kenme nē.

³⁵ «Yewe bé muɔ́ kpúɔ̀n né finide ní dàa ti 'pii dè, muɔ́ kágunyɔ́ nē yè né muɔ́ cekpuʔɔ́ɔ́ nē gèle, dàa tiʔ gbè puʔɔ́ dèʔ. Ti bé puu muɔ́ nē yedaʔala nē gèle fúɔ́ bɛ̀ ba nò nyùdiile nē lè ††.

³⁶ «Yewe bé ki kpíʔile kùlo láà wuulo- muɔ́ cò bɛ̀ kè pe kùlo nī lè, kùlo náà muɔ́ né muɔ́ tobilo sì cén lèʔ; pe bé

muɔ́ cò, muɔ́ né muɔ́ kùlof̄li ní wè nàa muɔ́ 'ténge muɔ́ nyùgo nē gè. Kire tiʔe nī gè muɔ́ bé sari baara ku-locelɛ pàli mé, bàli pe 'kpíʔile né tiire ní dè né kàdari ní dè ‡. ³⁷ Sienfeliye nyáà yi mieni kùlogolo mé Yewe 'ki yaʔa a pe 'muɔ́ cò nè kè wè, muɔ́ bé kò pe mé bogaara yegɛ. Pe bé kàsiile kún muɔ́ wuʔu nē gè, bəri piye nyíene muɔ́ nē.

³⁸ «Muɔ́ bé yaliire tánʔa dè niʔere, nè ki yaʔa muɔ́ bé ba cəri yákuɔ́ líe, né ki cén kàbaride ti bé ti káa. ³⁹ Muɔ́ bé *erezen* siʔi cò gè bɛ̀ tiire córi dè niʔere, nè ki yaʔa muɔ́ ga tíi *erezen* yasenre luʔɔ́ gbuɔ́ gèʔ, né ki cén muɔ́ ga tíi ti cuɔ́ʔ; fienre ti bé jíin ti nī bɛ̀ ti cúʔɔ́. ⁴⁰ *Wolivi* tiire ti bé puu muɔ́ kùlo ni mieni nī, nè ki yaʔa sùnɔ́ s̄i ga tíi taa muɔ́ nēʔ bɛ̀ muɔ́ céri t̄uugi dèʔ, né ki cén ti yasenre ti bé féni bɛ̀ tuu.

⁴¹ «Muɔ́ bé nàgabigele né pícapigele sii, nè ki yaʔa piyè puu muɔ́ wuuloʔ, né ki cén pe bé pe cò fànʔa bɛ̀ kè né pe ní.

⁴² «Muɔ́ siʔi ki bé kò kágorigo; ki tiire né ki yaliire ti bé kò vienrile wori.

⁴³ «Nabɔ̀nɔ́wɔ́ n̄áà wī t̄eniwe yeli sunʔɔ́mɔ́ nī bɛ̀, wire béri kòrí naame bɛ̀ tóri muɔ́ nē; muɔ́ wè, muɔ́ béri tíri de waa súuri táanme. ⁴⁴ Wire wi béri fuʔɔ́ nii muɔ́ nē; kíí ní nyaa muɔ́ béri fuʔɔ́ nii wi nē cíginiʔ. Nabɔ̀nɔ́wɔ́ wi bé puu muɔ́ nyùgo nē gè; muɔ́ wè, muɔ́ bé kàduʔu t̄n̄.

⁴⁵ «Dénge sienre dáà ti mieni bé tuu muɔ́ nē, ti bé taʔa muɔ́ kúrugu bɛ̀ muɔ́ cò, fúɔ́ bɛ̀ taa muɔ́ pa cúʔɔ́ péwu bɛ̀ yiri baa, né ki cén muɔ́ wè ne lúru Yewe muɔ́ Kulocelɛ nē wèʔ, bɛ̀ wi kajuudiʔelɛ né wi fànʔa kele s̄m̄igɔ́ gèle bɛ̀ còʔ, gàli wi 'juu né gbènge muɔ́ mé gèle. ⁴⁶ Ti bé kò *fiɛ* né kakpuʔɔ́ yeli nē né yeli siime ní bɛ̀, bɛ̀ puu kasɔ́minɔ́ lèlɛ ó lèlɛ nī.

⁴⁷ «Bè ki 'nyaa muɔ́ wè ne baara Yewe muɔ́ Kulocelɛ mé wèʔ né fundaanra ní né funjènge ní gè lèlɛ líi nī muɔ́ kele ke yé nyuɔ́ gèleʔ, ⁴⁸ muɔ́ bé kò de baara muɔ́ leguulo mé bèle, bàli Yewe bé líʔi wáa muɔ́ nē bèle. Fungo ki bé puu muɔ́ nē né luʔɔ́wuʔɔ́ ní gè; muɔ́ bé kò nábori, muɔ́ bé kò yakaafunv̄li. Yewe bé timɔ́ri *zuu* taʔa muɔ́ yétiige nē gè fúɔ́ bɛ̀ taa wi 'muɔ́ cúʔɔ́ péwu.

⁴⁹ «Yewe bé kùlo láà sienfeliye káa yègɛ muɔ́ kúrugu gáa ki 'kón tieliʔi nī gè duniya láʔala nē lè, gàa ki fini ne tun ki yaliire nē dè bɛ̀ kàgbeni tíelɛ wè, sienfeliye káa gáa muɔ́ sì jeri ki sienre lúru dèʔ, ⁵⁰ sienfeliye gáa ḡi yietanʔanige ní gè; pe wè ne liɛwɛ t̄ɔ́riʔ, pe mieni wè ne nyinime taʔa p̄uɔ́ nēʔ. ⁵¹ Kire sienne báli pe bé pa muɔ́ yajuuro piile káa bèle, bɛ̀ muɔ́ siʔi yaliire ti mieni líe, fúɔ́ bɛ̀ taa muɔ́ tíime bé ba kùu fungo nē gè. Piyè ga tíi yaliipile yaʔa muɔ́ méʔ, né *erezen* luʔɔ́ ní gèʔ, né wolivi sùnɔ́nɔ́wɔ́ ní bɛ̀ʔ, né muɔ́ n̄enaaya ní yèʔ, né muɔ́ sinbaara né muɔ́ síkaala piile ní bèleʔ, fúɔ́ bɛ̀ taa pe- muɔ́ cúʔɔ́ bɛ̀ yige baa péwu.

† Wéli baa Yir 9.8-12. †† Wéli baa Yir 9.11.

‡ Wéli baa 4.27-28; Kùlo2 17.4-6; 25.11.

⁵² «Pe bé muc kàaya yi mièni màʔa bè suʔu bè mɔɔɔ yi táanni, fúɔ̀ bè taa muc gunyɔ̀ nyáà yī liriye né ní kpàʔaliye yè, yi mièni ba tuu muc kùlo nī lè, yire nyáà nē muc 'muc sòngiro taʔa dè. Pe bé muc kàaya yi mièni màʔa bè suʔu muc kùlo nī lè nàa Yewe muc Kulocelie wi 'ken muc mé lè.

⁵³ «Lèlè lī nī muc leguulo pe 'muc kàʔa màʔa gè nè suʔu gè, bà kire fùɔ̀ɔɔ ki bága kpúʔɔ̀ gè fúɔ̀ ki bé ba nyaa muc béri muc tíime piile káa bèle. ʔaan, je muc bé pari muc jaala né muc pórilo céri káa dè, bàli Yewe muc Kulocelie wi 'ken muc mé bèle †. ⁵⁴ Nàguo ɔ̀jáà wī yeli sunʔɔ̀mɔ̀ nī bè, ɔ̀jáà wi nyinime taʔa fáari wè né ní yakaafɔ̀li wè, wire bé kò funbinʔefɔ̀li wi siinyeni kɔ̀li mé gè, né wi cuɔ̀ kɔ̀li mé gè ɔ̀jáà wi ɔ̀jóni wi sindinge nē gè, né wi piile kɔ̀li mé gè bàli pe 'kò wīl 'pe káa wèʔ, ⁵⁵ bè wīl ne fiʔé bè wi jaa kaara táà ken pe mé wè, dàa wīl ne káa dè. Né ki cén tire yákuɔ̀ ti 'kò wi mé bè káa fùɔ̀ɔɔ lèlè nī lè, gàa nī muc leguulo pe 'muc nyóɔ̀ɔ̀ bèle, bà pe péni muc kàaya yi mièni màʔa nè suʔu yè. ⁵⁶ Celīwe ɔ̀jáà wī yeli sunʔɔ̀mɔ̀ nī bè, ɔ̀jáà wi nyinime taʔa fáari wè né ní yakaafɔ̀li wè, ɔ̀jáà wi wè caa bága wi yedaala téngɛ̀ lè nyaa dàala nē lèʔ, wire bé kò funbinʔefɔ̀li wi pɔ̀li kɔ̀li mé gè ɔ̀jáà wi ɔ̀jóni wi sindinge nē gè, né wi jaa né wi póri kɔ̀li mé gè, ⁵⁷ né ki cén wīl ne caa bè làri, bè pifinʔe káa gè né ki yigire ní dè wīl nigbe, gàa wi péli nè sii gè, fùɔ̀ɔɔ nī gè gàa nī muc leguulo pe 'muc nyóɔ̀ɔ̀ gè, bè pe péni muc kàaya yi mièni màʔa nè suʔu yè ††.»

Wuʔɔ̀gboliyo wori dè

⁵⁸ «A muc si fànʔa kajuʔulo sienre dáà ti mièni sómigo nè còʔ ne ti kpínʔini dèʔ, dàa ti 'sebe sebekuruwo ɔ̀jáà nī wè, a muc sí wè ne fiʔé Yewe muc Kulocelie wi míekpuʔɔ̀ nē gèʔ gàa ki 'sànviige wáari gèʔ, ⁵⁹ a ki sí nyaa mme gè, Yewe bé kakpoliyo yáà kpíʔile bè muc kpúɔ̀ɔ̀n wuʔɔ̀gboliyo ní yè, muc né muc siime ní bè, nɔ̀mígɔ̀boliyo bé kún muc nē nyáa yi 'pii yè né yi wè pori fáari yèʔ, né yaabiime feliye nyáà yi wè kúu fáari yèʔ. ⁶⁰ Wi bé *Ezipiti* kùlo yaama pi mièni tórigo muc kúruɔ̀, peli báli nyaame nē muc yé fíe kpuʔɔ̀ wè. Yaama pi bé mɔ̀ɔ̀ né muc ní ‡.

⁶¹ «Nè taʔa ki nē, wuʔɔ̀gboliyo né yaama pi mièni feliye nyáa woyó pi si juu náʔaʔ sebekuruwo nī wè, Fànʔa Kajuʔulo Sebe wuu wèʔ, Yewe bé pi kóri bè pen muc kúruɔ̀ fúɔ̀ bè taa muc pa cúʔɔ̀ bè yige baa péwu.

⁶² Muc ɔ̀jáà ma 'puu sienniʔebogo gè bè nyiʔene ɔ̀ɔ̀ɔ̀ɔ̀ tifele gèle, muc bé kò sienne cèri yákuɔ̀ wī, né ki cén muc si fɔ̀li nè lúʔu Yewe muc Kulocelie mé wèʔ.

⁶³ «Bè ki cé kíni nè Yewe déni wè á wi 'kacèngɛ̀ kpíʔile yeli nē wè né yeli kpíʔile yeli- niʔe bèle, bè mièni ki bé Yewe déni wè wi bè yeli ye mièni cèrigɛ̀ péwu bè yige

† Wéli baa Kùlo2 6.24-29; 18.27; Zer 19.9; Kaya 2.20. †† Wéli baa Kùlo2 6.28-29; Kaya 4.10. ‡ Wéli baa 7.15; Yir 9.1-12; 15.26.

baa, bà wi bé yeli yègɛ̀ bè yige dàala nī lè nàa nī yeli bé jīin bè ni líe yeli woli.

⁶⁴ «Yewe bé muc cèrigɛ̀ kùlogolo sunʔɔ̀mɔ̀ nī bè, bè ki líe duniya láʔala líi nē lè bè sa nò líi nē lè. Kire tieye nī yè, muc béri baara kulocelie páli piyeye mé bàli muc né muc tobilo piyè yé cén bèleʔ, kulocelie báli pe 'kpíʔile né tiire ní dè né kàdari ní dè.

⁶⁵ «Kire sienne báli sunʔɔ̀mɔ̀ nī bè, muc si je ga ɔ̀jódiele taaʔ; tɔ̀ligo téngɛ̀diʔe sí cénì je taa muc méʔ. Né ki cén Yewe bé fíere nàzɔ̀n ken muc mé, muc nyapigele ke bé nyénigɛ̀, sòngiro taʔadiʔe sí puu muc mé muc fungo nī gèʔ.

⁶⁶ «Muc sii wi bé kò dàʔada, muc béri fún de yàʔará pilige né cenvugo, muc béri káala muc sii wuʔu nē gè.

⁶⁷ Muc bé ki juu sínbinime táanni bè bé jo: <Cíʔ ! A ki yé cénì puu cènguʔɔ̀ gè o, kire yè pórigo !> Cènguʔɔ̀ táanni gè, muc bé ní ki juu bé jo: <Cíʔ ! A ki yé cénì puu sínbinime táanni bè o, kire yè pórigo !> Muc béri tire nyu fíere tire kenme nē muc fungo nī gè, né kele gáli ní muc ne nyaʔa gèle muc nyapigele ní gèle.

⁶⁸ «Bà Yewe bé ki kpíʔile muc bé ní koli bè kóriyo líe bè ké Ezipiti kùlo mé lè, bà muc bé ní koligo gáà tánʔa gè gàa wuʔu mi yé juu né jo: <Muc sí ní koli bè ki líe cígini gèʔ.> Kire tiʔe nī gè yeli tíime bé sari yiye pari, nàguɔ̀ɔ̀ bèle né celile ní bèle, bè kò sùkulolo yeli leguulo mé bèle. Nè sí ki yaʔa sien sí taaʔ ɔ̀jáà wi bé yeli suc wèʔ.»

Nyakungenge sienre ti kúɔ̀diʔe gè

⁶⁹ Nyakungenge sienre tire dī dàa Yewe yé juu nè gbèngɛ̀ *Misa* mé wè, dàa wi 'puu ne caa bè juu fùgu *Isirayeli* sienne mé bèle *Mowabi* kùlo nī lè, nè ní koli fàri nyakungenge gáà nē gè, gàa wi yé kún nè ken pe mé gè *Worebi nyagurugo* mé gè ††.

MISA WI 'SIENSENRE

JUU DE

(29.1-30.20)

Gàa Yewe 'kpíʔile Isirayeliyè koli mé gè

29 A *Misa'Isirayeliyè* pe mièni yeri bèle nè ki juu pe mé né jo: «Yeli nyénì ki nyaa yeli tíime bèle gàa Yewe 'kpíʔile yeli nyaame nē bè baa *Ezipiti* kùlo nī lè, *Farawɔ̀n* nē wè, né wi baakuɔ̀ɔ̀ ní bèle, né wi kùlo ni mièni ní lè. ² Yeli nyapigele ke 'kagbèngɛ̀ gáli nyaa gèle gáli ke yè kpoligolo gèle, né *fíle* báli ní bèle, né kakpoliyo nyáà ní yè. ³ Nè sí ki yaʔa, fúɔ̀ nè péni nò pàngɛ̀ nē, Yewe si fie yeli funyó múgu yèʔ kire ga buu

†† Wéli baa Yir 24.3-8.

yeli gbè ki cénʔ, bé nyapigele múgu gèle bè ki nyaaʔ, bé ngbúʔulo múgu gèle bè ki lúʔuʔ †.

⁴ «Wi 'ki juu yeli mé né jo: «Mi nyéni yeli yiʔe káni gè waama kùlo nī lè nè taa yiʔele togosiin. Yeli buruyo yii cenmine yeli nēʔ, yeli tɔriyo míeni yii cúʔo yeli nēʔ. ⁵ Suro dáa yeli yé dàli nē líi dè, tire bèʔ wi yé ken yeli méʔ; di-vien né sunmɔ míeni bèʔ yeli gbuoʔ.» Wi 'puu nē caa yeli- ki cén dí wire wī Yewe wè, yeli Kulocelié wè ††.

⁶ «Bà sí yeli péni nò tiʔe gáa nī gè, a Sikɔn, Kesibɔni kùlofɔli wè, né Ɖgi, Basan kùlofɔli wè, a peli 'yiri nè weli kpàli bè kapienne kpúɔn né weli ní, a weli sí pe jáa ‡. ⁷ A weli 'pe kùlo líe lè nè ni ken kɔrigɔ Wurubeniyé mé bèle, né Gadiyé mé bèle, né *Manase saʔa tùlugo* tìlaga mé gè ††. ⁸ Bè ki yē gè, ye- *nyakungenge* sienre dáa cò dè cèngɛ yeri ti kpínʔini, kire ga buu yeli- nyuo yeli kakpiʔiligele ke mieni nī.»

Nyakungenge gáa gī Isirayeliyé siime wuʔu gè

⁹ «Yeli 'yéri náʔa gè pàngɛ gè, Yewe yeli Kulocelié yiʔe mé gè, yeli ye mieni bèle, yeli saaya tùluyo kàfɔlilɔ bèle, yeli líele bèle, yeli yiéginine bèle, né *Isirayeli* nàguɔɔ pe mieni ní bèle, ¹⁰ né yeli piile ní bèle, né yeli celié ní bèle, né nabɔnminɔ ní bèle bàli bīele ténine yeli bùguro nī dè, bàli pe yeli kásiin caa yé níe yeli luʔo kóri gè. ¹¹ Mus yē náʔa yériwe, bà Yewe muɔ Kulocelié wi bé *nyakungenge* kpíʔile né muɔ ní, né *kàlile* ní lè, pàngɛ gè, ¹² bè muɔ ténge pàngɛ gè muɔ- puu wire tíme wuu, muɔ wè Isirayeli sienfelige gè †, wi bé sí puu wire tíme wè muɔ Kulocelié, bè wi yé ki juu né ki kàli muɔ tobilo mé bèle, *Birayima*, né *Siaga*, né *Yakuba* ní wè.

¹³ «Bà Yewe 'ki juu né jo ††: «Nyakungenge gáa mi 'kpíʔile né kàlile ní lè, yeli yákuɔ ní bèʔ mi 'ki kpíʔile pàngɛ gèʔ. ¹⁴ Mi 'ki kpíʔile né yeli ní, yeli bálí bīele náʔa pàngɛ gè Yewe weli Kulocelié yiʔe mé gè, né míeni né bàli piyē fié sii wèʔ, yeli siime nī bè.»

Yeli fāga de kulocelɛle páli piyeyɛ sunguʔ

¹⁵ «Yeli tíme nyéni ki cén kenme bìl nē weli yé puu ténine *Ezipiti* kùlo nī lè, né kenme bìl nē míeni weli 'tóri *kùlogolo káli sienne* sunʔɔmɔ nī bè, ¹⁶ a yeli 'pe laabiri kele nyaa gèle né pe yasunro ní dè, dàa pe kpínʔini né tiire ní dè né kàdari ní dè né walifiwe ní wè né tie ní wè. ¹⁷ Yeli funyo yii yeli bàga láʔa Yewe weli Kulocelié nē wèʔ bè sari baara kùlogolo gáli kulocelɛle páli piyeyɛ méʔ; kíí cénì yeli wi- puu nàguoʔ, kire ga laa celiweʔ, á kire bèʔ narige káaʔ, kire ga laa saʔa tùlugo káaʔ. Kíí cénì yeli ki- nyaa yeli sunʔɔmɔ nī bèʔ tiige nige káa gàa ki

† Wéli baa Wurɔ 11.8. †† Wéli baa Yir 16.1–17.7. ‡ Wéli baa Tɔr 21.21–35. †† Wéli baa Tɔr 32. †† Wéli baa 7.6 ††† Weli 'tiʔe gáa sienre taʔa dè baa wī, bè ti lúʔugenne ciile lè.

sunro líi dè nē yègí tiige yasenre kúruɔ dèʔ nē ti kpínʔini sisorido dèʔ †††.

¹⁸ «A kire sien njáa felige wi 'nyakungenge gáa sienre lúʔu dè, dàa ti 'juu né *kàlile* ní lè, dùʔo wi bé gbè ki sɔn-gi bè jo wire yē nyùdanʔafɔli, bé ki juu bé jo: «Mi wè, mi bé puu yanyige nē, bè ki yaʔa mi nē mi nyéni kele kpínʔini gèle.» Kire bé sí pen né cúʔɔmɔ ní dàala ni mieni mé, dàala náa nī nyine lè né náa nī waʔala lè †.

¹⁹ Yewe sí ga tíi fɔli bè ki yaʔa kire sien nē wèʔ, né ki cén Yewe funyerigbuʔo né wi kayaʔa ní gè, ki bé cò kàsun kire sien kúruɔ wè. Nyakungenge déngɛ sienre dáa ti mieni ti 'juu sebekuruwo njáa nī wè, ti mieni bé taʔa kire sien nē wè, bà Yewe bé wi míʔe cúʔo gè bè yige dàala nē lè péwu ! ²⁰ Yewe bé kire sien yige wè *Isirayeliyé* saaya tùluyo nī yè, bè wuʔɔgɔ taʔa wi nē bè yeli né *nyakungenge* déngɛ sienre ti mieni ní dàa ti 'juu sebekuruwo njáa nī wè, Fànʔa Kajuʔulo Sebe wè.»

Yasunro sungo ki bé pen né wuʔɔgbuʔo ní

²¹ «Yeli piile kèngɛle gáli ke báan gèle, gáli ke bága yé yeli kàduʔume gè, né nabɔnminɔ ní bèle bàli pe bága kɔn liilige bè pen bèle, peli bé ba wuʔɔgboliyo né yaa-ma nyaa bè, bàa ní Yewe bé kùlo kpúɔn lè. ²² Pe béri nyu né piye ní bé jo: «Kùlo ni mieni yē súʔulo, ni 'kò kà-sunsindari né ní yasunʔɔgɔ; yafien sí ní gbè tánʔaʔ, yafien sí ní gbè fiinʔ; ni 'kò tiʔe káa gàa nī nyáʔa ki wè yègí gèʔ. Ni nyéni kò bè *Sodɔmi né Gomɔri* kàaya tíele yè, né Adima né Seboyimi kàaya ní yè, yire nyáa Yewe yé cúʔo yè wi funyerigbuʔo nī gè ††.»

²³ «Bà duniya *kùlogolo káli sienne* pe mieni bé ki juu bé jo: «Gáa nē Yewe 'kaala náa kpíʔile lè kùlo náa nē lè ? Gáa nē wi 'wi funyerigbuʔo gáa 'cò gè pe kúruɔ mme gè ?»

²⁴ «Bà bili pe bé ki juu bé jo: «Je pe nyéni cíi Yewe pe tobilo Kulocelié wi *nyakungenge* nē gè, gàa wi yé kpíʔile né pe ní wè lèlè líi nī wi 'pe yige *Ezipiti* kùlo nī lè. ²⁵ Pe nyéni ké nè séni káguro cáanri kulocelɛle páli mé níe baara pe mé, kulocelɛle bálí piyè yé cén bèleʔ, Yewe míeni sì pe ken pe mé bèleʔ. ²⁶ Bà ki 'kpíʔile a Yewe fun-go ki 'yè pe kúruɔ bè kàsun tíele, a wi sí déngɛ sienre dáa ti mieni taʔa dè pe nē, dàa ti 'sebe sebekuruwo njáa nī wè. ²⁷ Wi funyerige nī gè, a Yewe 'pe yègɛ nè yige pe dàala nē lè né wi fundanʔanige ní gè né funyerigbuʔo ní gè. A wi 'pe wáa kùlo láa líiye nī, lire náa nī pe tíin baa pàngɛ gè.»

††† Kí sienre ti 'juu baa Eb 12.15. † KIRE BÉ SÍ PEN NÉ CÚʔɔMɔ NÍ DÀALA NI MĪENI MÉ, DÀALA NÁÀ NĪ NYĪNE LÈ NÉ NÁA NĪ WAʔALA LÈ: Eburu sienre nī dè náʔa gè, sienre dáa tií filligeʔ. Ti 'jo: gàa ki 'fuɔn gè né gàa gī waʔaga gè. Weli 'taʔa bàli nē pe ki nyu né jo kásiile náa ni 'puu bè sienne pe mieni kenme tie wī, kanaasingbiʔilile bèle né kapiigbiʔilile ní bèle. Páli nē ki tiʔe gáa sienre yiʔe dè né jo: bè sí sungbuɔdinre fàri luʔwuwɔ nē. †† Wéli baa Séli 19.24–25. Adima né Seboyimi kàaya, yi 'puu Sodɔmi né Gomɔri kàaya táanni yé.

²⁸ «Kalarigele ke mieni yē Yewe weli Kulocelie wuʔulo. Gàli sí ke 'tìe weli nē gèle, keli yē weli wuʔulo né weli piile ní bèle, lèlè ó lèlè nī, kire ga buu weli de Fànʔa Sienre dáà ti mieni lúru bèri ti kpínʔini.»

A ki sí nyaa Isirayeliyè
pe 'koli nè pen Yewe mé wè

30 A Misa h'ne juu né jo †: «A kele gáli ke mieni kényi nògí muc nē wè, diba sienre dè né dénge sienre ní dè, dàa mi yé juu nè yaʔa muc yiʔe mé gè ††, a muc 'koli nè sòngi, kùlogolo gáli ke mieni nī baa Yewe muc Kulocelie wi 'muc cira nè tórigo wè ‡, 2 a muc 'koli nè pen Yewe muc Kulocelie mé wè, né muc piile ní bèle, nīe lúru wi mé dàa wi 'juu dè, dàa ti mieni mi 'juu nè gbènge muc mé pàngge gè, ne ti kpínʔini dè né muc fungo ki mieni ní né muc pile ní mieni ní lè, 3 bà Yewe muc Kulocelie wi bé koli muc wuʔulo yiʔe gè, bè muc sienne gbuʔulo bèle baa kùlogolo sienfeliye yi mieni sunʔom nī bè bàli mé wi yé muc cira nè tórigo wè, bè muc koli dórigo né wi nyinidaaguugo ní gè ††.

⁴ «A ki sí cénì nyaa pe 'ké né muc ní líʔi duniya láʔala nē lè, Yewe muc Kulocelie bé ké bàa muc caa bè muc sienne kóri bèle gbuʔulo piye nē ††. ⁵ Yewe muc Kulocelie wi bé muc kóri bè pen kùlo nī lè nàa nī muc tobilo woli lè, bà muc bé ni líe muc woli. Wi bé kacènge kpíʔile muc nē bè muc siime- niʔe bè bè tóri muc tobilo nē bèle.

⁶ «Yewe muc Kulocelie wi bé muc fungo yiʔe gè muc nī muc de lúru wi mé †††, muc né muc siime ní bè, kire ga buu muc- Yewe muc Kulocelie woli yaʔa lè ni- muc déni né muc fungo ki mieni ní, né muc pile ni mieni ní, dí muc sí sii taa ††. ⁷ Yewe muc Kulocelie wi bé dénge sienre dáà ti mieni juu bè wáa muc leguulo nē bèle, bàli 'muc bien a pe ne muc wuʔulo bèle. ⁸ Bà muc bé koli ben Yewe mé wè, bèri lúru wi sienre mé dè, bèri wi kajuudiʔele kpínʔini gèle gáli mi 'juu nè gbènge pàngge gè.

⁹ «Yewe muc Kulocelie wi bé muc koli kakpiʔiligele ke mieni nyu. Wi bé piniʔere ken muc mé, wi bé muc yajuuro niʔe dè, wi bé yaliiniʔere ken muc mé. Né ki cén ki bé ní koli Yewe déni wè bè kacènge kpíʔile muc nē, ma- jo bè ki yé kinyi nè wi déni á wi 'kacènge kpíʔile muc tobilo mé bèle §, ¹⁰ a muc kényi lúru Yewe muc Kulocelie mé wè né wi kajuudiʔele né wi fànʔa kele sómigo gèle nè cò wè, gáli gíele sebegéle sebekuruwo nī wè, Fànʔa Kajuʔulo wuu wè, a muc 'koli nè pen Yewe muc Kulocelie mé wè né muc fungo ki mieni ní gè, né muc pile ni mieni ní lè.»

Kajuudiʔele sienre
tìi líili pe nēʔ

¹¹ «Kányiʔe nē, kajuudiʔele sienre dáà mi ne nyu ne gbèngí pàngge gè, tii gbèli nè cáanri muc méʔ, ti mieni sí líili muc nēʔ. ¹² Ti wè nyiʔene nē wīʔ, dí muc ga ki juu bé jo: «Njáa wi bé tánʔa baa nyiʔene nī lè bè ti tirige weli mé, njáa wi bé ti juu dí weli sí ti lúʔu, dí weli sí de ti kpínʔini ?» ¹³ Ti wè kuʔjii kúruugu wèʔ, dí muc ga ki juu bé jo: «Njáa wi bé kuʔjii luʔo jeli gè, bè sa ti líe weli ken kire ga buu weli sí de ti tári dè ?» ¹⁴ Nē sí ki yaʔa, sienre tii bile muc táanni; tii baa muc nyu nī gè né muc fungo nī gè kire ga buu muc de tári de yeligi né ti ní §†.»

-Kàa nyíene ma kòn

¹⁵ «Ki n'ge, pàngge gè mi nyéni sii né kacènge téngge gè muc yiʔe mé kayobigo káa nē, né kùu né kapiʔi téngge gè kayobigo káa nē. ¹⁶ Gàa mi bé juu gbènge muc mé pàngge gè, kire gī: ma Yewe muc Kulocelie yaʔa wè wi- muc déni, mari tári wi koligo nī gè, mari lúru wi kajuudiʔele mé gèle, né wi fànʔa kele ní gèle, né wi kàyuʔujuuro ní dè. A muc ne kire kpínʔini gè, muc bé sii taa, muc bé sii bè niʔe, dí Yewe muc Kulocelie wi sí diba taʔa wè muc nē kùlo nī lè nàa nī muc ne jiin ni- kò yeli woli lè.

¹⁷ «Gii sí gī baa gè, a muc fungo ki sí láʔa wi nē, a muc wè ne lúru wi nē wèʔ, a muc 'kò ne káguro cáanri kulocelie páli piyeye táanni wè nīe baara pe mé wè, ¹⁸ mi bé ki juu yeli mé kányiʔe nē pàngge gè, yeli sii wi bé weri fáarifaari; yeli bé cerige kùlo nàa nī yeli 'jiin bè ni líe lè, *Zuruden cáʔa kayobigo gī nē gè.*

¹⁹ «Mi nyéni nyiʔene né dàala líe lè pàngge gè ni- puu kiluʔufɔlilɔ yeli nē: mi 'sii téngge wè muc yiʔe mé né kùu ní wè, diba sienre dè né dénge sienre ní dè. Ma sii líe wè, kire ga buu muc- kò sii nē, muc né muc siime ní bè. ²⁰ Ma ki nyíene ma kòn ma Yewe muc Kulocelie yaʔa wè wi- muc déni, mari lúru wi mé; ma mié sómigo ma puu wire nigbe nē. Né ki cén wire mé sii wi yē, wire wī sii cenyé tɔnigi yē, kùlo nī lè nàa nyu wi cé kún nè ken yeli tuulieye mé yè, *Birayima wè, né Siaga ní wè, né Yakuba ní wè §††.*»

MISA BAARA TI 'NŌ
TI KUDDIʔE NE GE

(31.1–34.12)

† Weli 'tiʔe gáa sienre taʔa dè baa wī bè ti lúʔugenne cille lè.

†† Wéli baa 11.26-28; 28.1-69; Lev 26.40-42. ‡ Wéli baa 4.29-31.

†† Wéli baa Nún 126.1,4; Zer 32.37; Ezek 34.13; 36.24. ††† Wéli baa Ney 1.9. ††† Eburu sienre nī dè, ki 'juu né jo: Yewe bè muc fungo kenekene gè. †††† Wéli baa 10.16; Zer 31.33; 32.39-40; Ezek 11.19; 36.26-27. § Wéli baa 28.63; Sof 3.19-20.

Yesuwe bága Misa baara kúo dè

31 A Misa 'ké nè séni sienre dáà ti mieni juu Isirayeli gboli mé lè, a wi 'pe ye: ² «Píra njáa nī wè, mi

§† Wéli baa Wurɔ 10.6-8. §†† Wéli baa Sél 12.7; 26.3; 28.13.

nyéni yiʔe tekɔlini (120) taa; mi si ní gbè jáa bèri yeli yiʔe kínigi gèʔ. Yewe nyéni ki juu mi mé né jo, mií gbè *Zuruden cáʔa* jeli gèʔ †.

‡ «Yewe muɔ Kulocelié wè, wire wi béri muɔ yiʔe kínigi gè, wire wi bé Kanaa kùlo sienne báli cúʔò bèle bè yige muɔ yiʔe mé gè dí muɔ sí kùlo líe lè. *Yesuwe* míeni wire wi béri muɔ yiʔe kínigi gè, bè Yewe 'ki juu gè. 4 Yewe wire wi bé ki kpíʔile sienne báli nē bèle majo bè wi 'ki kpíʔile *Amɔriyé* kùlo nē lè, né pe kùlofolilò báli ní bèle Sikɔn né Ɖgi ní wè, bà wi yé pe kpúu wè ††. 5 Yewe wi bé pe le yeli kiyé nī yè; yeli bé sí pe wuʔò nè yeli né kaju-udiʔe ke miéni ní gáli mi 'juu nè gbèngé yeli mé wè.

6 «Ye- gbènme le, ye puu lèbaannafɔlilò ! Ye fàri fiʔé bèri fún pe yiʔe mé gèʔ. Né ki cén Yewe muɔ Kulocelié wīi ne tári né muɔ ní; wīi je ka muɔ yaʔaʔ, wīi je kàduʔu wáa muɔ méʔ.»

7 A Misa sí Yesuwe yeri wè, Isirayeli sienne pe miéni yiʔe mé gè, né wi ye: «Ma gbènme le, ma puu lèbaannafɔli ! Né ki cén muɔ wī, muɔ bé sienne báli nyóʔò bèle kùlo nī lè, nàa Yewe wi 'ni nyuo kún gè nè ken pe tuuliéye mé yè, né jo wire bé ni ken pe mé lè. Muɔ sí wī ma bé pe nyóʔò pe- kùlo líe lè kɔrigɔ ‡. 8 Yewe wire tíime wi béri tári muɔ yiʔe mé gè. Wīi je ka muɔ yaʔaʔ, wīi je kàduʔu wáa muɔ méʔ. Fàri fiʔé yafien nēʔ, fāga muɔ céri kpúu dèʔ.»

Fànʔa Kajuʔulo Sebe wéligé wori dè

9 A Misa sí Fànʔa Kajuʔulo sienre sebe dè nè ken *kacɔnrilò* mé bèle, *Levii* jaala bèle, báli pe 'puu ne *Yewenyakungenge finʔege* turu gè, né *Isirayeli* liele ní bèle.

10 A Misa sí ki juu nè gbèngé pe mé né jo: «Yiʔe kolisi-in ó kolisiinwoli nē lè, yiele nī nī *Fuɔɔ Yaʔa*†† yiele nīi ne séligi lè, *Kpátaapigele Fundaanratánʔagbuɔlò*†† lèle nī lè, 11 a Isirayeli sienne pe miéni kénì pen Yewe yeli Kulocelié yiʔe mé gè, tiʔe gáa mé wi bága tie yeli nē gè, yeli 'yeli bè Fànʔa Kajuʔulo Sebe wéligé wè bè juu Isirayeli sienne yiʔe mé gè, kire ga buu pe- ti lúʔu. 12 Muɔ bé sienniʔeme gbuʔulo bè pii nē, nàguɔlò bèle, né celile ní bèle, né piile ní bèle, né nabɔnminɔ ní bèle báli bīele muɔ kàaya nī yè, kire ga buu pe- sienre dáa lúʔu dè bèri ti tenme, peri fiʔé Yewe yeli Kulocelié nē wè, bè sí fànʔa kajuʔulo sienre ti miéni sómigo cò †††.

13 «Bà sí ki bé kpíʔile, kire bé ki yaʔa yeli piile báli piyè kire sienre cén dèʔ, pe bé ti lúʔu bè ki cén kenme bīi nē pe 'yeli bèri fiʔé Yewe yeli Kulocelié nē wè, lèle ó lèle nī yeli yē ténine kùlo nàa nī lè, nàa yeli bé *Zuruden cáʔa* jeli gè bè ni líe lè.»

† Wéligé baa *Tɔr* 20.12. †† Wéligé baa 2.24–3.11; *Tɔr* 21.21–35.

‡ Koliyo 7-14 tiʔe nī gè, wéligé baa *Yes* 1.5–7; *Kaj1* 28.20. Wéligé baa miéni *Eb* 13.5. ††† Wéligé baa 15.1–11. †††† Wéligé baa 16.13–17.

†††† *Kpátaapigele Fundaanra tánʔana* nàa wire nigbe tiʔe nī ki 'juu né jo, dí celile né piile né nabɔnminɔ pe 'yeli pe- píne tienugo nī bè Fànʔa Sienre lúʔu dè.

Yewe 'Yesuwe téngé wè yiéginiiwe

14 A Yewe sí ki juu *Misa* mé né jo: «Muɔ kùu lèle ni 'nò; kire nē ma *Yesuwe* yeri wè, yeri waa *Kpàlidiʔe Kpátaʔa* mé gè. Kire tiʔe nī gè m'bé mi tunduro juu dè yeli mé.»

A Misa né Yesuwe pe 'ké Kpàlidiʔe Kpátaʔa mé gè. 15 A Yewe 'wii tie pe nē kàsadibage gaa ki 'tɔni nè cùungu gè né ní yérige Kpàlidiʔe Kpátaʔa wīile nē lè.

16 A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «Ki n'ge, muɔ bé kùu wī, bè ké muɔ tuuliéye kúru gu yè. Sienne báli pe bé láʔa mi nē bè sari yasanro sungu dè, dàa dī kulocelie nabɔnminɔ bèle, bè nàjaacelile tíele báli pe piye kanʔa pàli mé bèle, kùlo nī lè nàa nī pe bé jíin lè. Pe bága cí mi nē, bè kàduʔu wáa mi *nyakungenge* mé gè gaa mi 'kpíʔile né pe ní wè.

17 «Kire cenge gè, mi fungo ki bé yè kpuʔò pe kúru gu; mi miéni bé cí pe nē. M'bé mi yiʔe làrigé gè pe nē; kùlo-golo káli sienne bé pe jáa. Wuʔògboliyo né funmɔ pi bé tuu pe nē kire cenge gè. Bà pe bé jo: «Yeli 'jo lé, bè Kulocelié wi ní wè tíin né weli ní wèʔ, kire kenme nē bèʔ lé, funmɔ báa pi 'tuu weli nē bè ʔ»

18 «ʔaan, kire cenge gè, m'bé mi yiʔe làrigé gè pe nē kapiʔile gáli keli kenme nē, gáli pe 'kpíʔile gèle nè piye ken kulocelie páli piyeye mé wè.

19 «Ki n'ge, píra nàa nī wè, ye- núnugo gáa sebe gè, mari *Isirayeli* sienne tenme bèle ki nē peri ki nū, kire ga buu ki- puu *sòngidaadiʔe* pe mé, bèri ki tíi gaa gī mi né peli sunʔomɔ ní bè. 20 Né ki cén, m'bé tóni pe nyóʔò kùlo nī lè, baa nēyirime né sárigé kíi ne fúu gè †††, nàa nyuo mi 'kún nè ken pe tuuliéye mé yè. Pe bé líi bè tén, bè kpólilo, kire kàduʔume gè pe bé láʔa mi nē bè ké kulocelie páli kúru gu bè sari baara pe mé, bé cí mi nē, bà pe bé mi nyakungenge cúʔò gè.

21 «A wuʔògboliniʔeye né funmɔ pi kénì tuu pe nē wè, núnugo gáa ki bé puu sòngidaadiʔe pe mé, né ki cén pe piile piyè ga fiʔe né núnugo gáa ní gèʔ; pe béri ki nū súuri. Né ki cén mi ne ki nyaʔa ne kúu baa pe funyɔ nī yè pànge gè gaa pe sòngi bè kpíʔile gè, nè ki yaʔa piyè fie cénì jíin kùlo nī lèʔ nàa nyuo mi yé kún nè ken pe tuuliéye mé yè.»

22 Kire cenge gè, a Misa 'núnugo gáa sebe gè nè Isirayeli sienne tenme bèle ki nē.

23 A Yewe 'Nuni jaa Yesuwe téngé wè né tunduro ken wi mé né jo: «Ma gbènme le, ma puu lèbaanna ní ! Né ki cén muɔ wī, muɔ bé Isirayeli sienne nyóʔò bèle kùlo nī lè nàa nyuo mi 'kún nè ken pe mé lè. Mi wè, m'bé puu né muɔ ní †.»

24 Bà Misa wi yé Fànʔa Kajuʔulo Sebe sienre ti miéni sebe dè nè kúɔ dè sebekuruwo nī wè, 25 a wi 'ki juu nè gbèngé *Levii saʔa tұлugo* wuulo mé bèle, peli báli pe 'puu ne Yewe *nyakungenge finʔege* turu gè, né jo:

††† NÈYIRIME NÉ SÁRIGE KÍI NE FÚU GÈ: Wéligé baa *Yir* 3.8 kaliwege ki táanme gè. † Wéligé baa *Yes* 1.6.

²⁶ «Ye- sebekuruwo ɲàà líe wè, Fànʔa Kajuʔulo wuu wè, ye wi le Yewe yeli Kuloceliɛ nyakungenge finʔege nī gè; wi bé kò sòngidaadiʔe yeli mé. ²⁷ Né ki cén, mi nyéni ki cén muɔ yē lúʔubienwe, muɔ fungo kīi gbènge. Pàngé gè o, bà mi ne tīn sii nē wè, yeli sunʔɔmɔ nī bè o, a yeli 'cīi Yewe nē wè o, a mi sí kénì kùu nē kúɔ wè, menì ki bé puu ?

²⁸ «Ye- yeli saaya tùluyo liɛɛ né yeli yiɛginine pe míeni gbuʔulo mi táanni. M'bé sienre ti mīeni juu pe mīeni nyaame nē, bà mi bé nyiʔene né dàala líe lè kiluʔufɔlib yeli nē. ²⁹ Né ki cén, mi nyéni ki cén a mi 'kùu nē kúɔ wè, yeli bé yiye cúʔɔ péwu ! Yeli bé láʔa koligo nē gè gàa mi 'juu nē gbènge nē jo yeri ki tári gè. Kire kenme nē, cenyɛ nyàà yi báan yè, kapiʔi ki bé tuu yeli nē, bè yeli 'kapiʔile kpiʔile gèle Yewe yiʔe mé gè né wi fungo yège gè, yeli kakpiʔiligele ní gèle.»

Misa 'nyakungenge ɲúnugo ɲú gè

³⁰ A Misa 'ɲúnugo gáà tiɛ gè *Isirayeli* gboli sienne pe mīeni nē, fúɔ bè sa nò ki kúɔmɔ nē bè:

ɲúnugo ki séliɔʔe gè

32 Nyiʔene, ma líye cáan
dí mi de nyu,
dàala, te lúru gàa mi je juu gè.

² Mi tenmenɛ ni de fúu bè
kàsaʔa tíɛɛ,
mi nyasienre ti de tíri
bè kámegɛ tíɛɛ,
bè kárfien tíɛɛ nyàʔa nē gè,
bè kàsaala tíɛɛ yaliire nē dè.

³ M'béri Yewe míʔe ɲú gè,
béri weli Kuloceliɛ kpuɔmɔ
tíi bè !

Yewe wīi sínwe; Isirayeli wire wi 'koli

⁴ Yewe, wīi kàɛnigbaala,
wi yē weli nyúɔ;
wi baara ti tíi yelige,
wi kakpiʔiligele
ke mīeni 'sín.

Kuloceliɛ wīi sīenwe,
kolimɔ fùn;
wire wi 'sín,
né ní kányiʔefɔli wè.

⁵ Yeli bèle, wi nyaame nē bè,
yeli yē siɛncuʔɔb wī,
bè sí ki yē yeli ní wè
wi piileʔ,
yeli kolimɔ pire kenme nē.
Yeli yē kènne láà, nàa ni
'pii né koli lè.

⁶ Bè gī lé, yeli 'yeli bèri tári wi

yiʔe mé gè ?
Yeli yē kàalafɔlib, yeli sì
cilige ? !

Yewe wire bèʔ lé yeli tuu wè,
ɲàa wi 'yeli faan nē
yige wè,
ɲàa wi 'yeli kpiʔile nē yeli
sómigɔ nē yérige wè ?

Yewe nyéni kacèngɛɛ sáa kpiʔile Isirayeliyè mé bèle

⁷ Sòngi ma taa né cenyɛ ní yè
nyàa yi 'tóri yè.
Ma yiʔɛɛ wéli gèle,
né kèngɛɛ ní gèle
gàli ke 'taʔala kiyɛ nē gèle.
Ma muɔ tuu yúgo wè, wi bé
muɔ tenme ti nē,
muɔ nàgaliɛɛ bèle, pe bé
ti juu muɔ mé.

⁸ Kuloceliɛ ɲàà wī *Duniya wi Mīeni Nyùgo nē gè*,
bà wi 'kɔrigɔ ken gè
kùlogolo mé gèle,
bà wi lewiile cɛrige bèle
dàala nē lè,
a wi 'sienfeliye yi mīeni
láʔagɛɛ tiɛ gèle,
nē yeli né *Isirayeli* piile
niʔegenme ní bè †.

⁹ Né ki cén, Yewe liɛɛ lè,
lire nī wi sienne bèle;
Yakuba wī, wi kɔrigɔ gè.

¹⁰ Yewe nyéni wi nyaa baa
waama kùlo nī lè,
kire tiɛwaʔa nī gè, baa
nyàʔayerɛ ti 'nyeni dè.

A wi 'wi màʔa nē suʔu lègɛɛ
ke mīeni nī, níɛ wi wéli,
wi 'puu ne wi ciʔige súuri bè
wi nyapisien tíɛɛ wè.

¹¹ Bè ðifira tíɛɛ ɲàa wi cí wi
piile ɲɔrigɔ bèle
nē yige wi siɛɛ nī dè,
ɲàa wi cí wi fíkɛnyɛ sáʔala yè
níɛ fini wè,
wi piile naame gè,

bè Yewe míeni wi fíkɛnyɛ sáʔala yè
ne wi piile líi bèle wi fíkennyuɔ nē yè ††.

¹² Yewe wire nigbe wī,
wi 'sienne yiʔe kínigi gè,

† *Tiʔe gáà sienre dè, weli 'ti yiʔe nē yeli né eburu sienliere ní dè. Sienfelide sienliere taa sebere nī bè, ki 'juu né jo nyiʔene tundunminɔ kire ga laa Kuloceliɛ jaala. Wéli baa Kakpi 17.26. †† Wéli baa Yir 19.4 kaliwɛge ki tánme gè.*

kulocelie wáà sì puu né
wi níʔ.

¹³ Wi nyéni pe líe nè tánʔa
né pe ní kùlo ni
nyaguruyo nē yè;
pe nyéni kùlo ni siye
yafalide káa dè.

Wi nyéni ki kpíʔile a pe
'sáluʔ m̀̀gu gè
kàdeniwiiye nī yè †.

Wi s̀̀nm̀̀ ken bè pe mé
bàa pi 'puu ne yigi
kàdenigbaala nī lè,

¹⁴ né ǹ̀yirimé ní bè bàa
pi 'tanʔana bè, né
s̀̀nbayirimé ní bè;
né s̀̀nbayelile s̀̀nm̀̀ ní bè,
né Basan kùlo s̀̀nbapenye ní yè
né síkapengele ní gèle,
né bíle yaliicènré ní dè.
Muc cénì *ερεzen* luʔo gbuo
gè, divien wuʔu gè !

Isirayeliyè pe 'cìi Yewe nē wè

¹⁵ Yesuruni †† wè, wire njàà wī
Isirayeli wè,
bà wi 'kpúʔo wè,
a wi 'yiʔe le Yewe nī wè ‡;
wi 'kpúʔo nè s̀̀nm̀̀ le nè
lúbugo.

A wi 'cìi Kulocelie nē wè,
njàa wi 'wi yige wè;
a wi 'kàduʔu wáa
kàdenigbaala mé lè
nàa ni 'wi suo lè.

¹⁶ Pe 'yejaʔa yège gè wi mé,
né ki cén pe nyéni
kulocelie páli sun.

Pe 'nàʔa cò wi nē, né pe
kanabinʔene ní gèle
gàli pe kpínʔini gèle.

¹⁷ Pe 'kò ne gbòdolilo sungu
bèle, bàli bíele pe wè
Kulocelie wèʔ.

Peli tíime si yé ḱini nè pe
cénʔ,
kulocelie báli pe nyéni

† Lègele káli nī sárigé ki níe sákp̀̀bír̀̀ kpínʔini dè, nyaguruwiiye nī yè (wéli baa Eza 7.18-19; Njún 81.17). †† Yesuruni wè, ki k̀̀ri wire wī: njàa wī s̀̀nwé. Kire yè Isirayeli míʔe káa gáa pe 'njú njúnuyó nī yè (wéli baa 33.5; Eza 44.2). ‡ wi 'yiʔe le Yewe nī wè: Tíʔe gáa s̀̀enre dè, weli 'ti yiʔe kenme báa nē bè, bè ti lúʔugenne ciile lè. Eburu s̀̀enre ti 'ki juu né jo: né [Yewe] ten wè né t̀̀ligo ní. Kíi ne Isirayeliyè cíime kenme tíi bè.

péli nè pen wī !
Pe tuulieye tíime ỳ̀i cé
pe wori lúʔu dèʔ †.

¹⁸ *Isirayeli* yo, muc 'fiʔe né
kàdenigbaala ní lè
nàa ni 'sii ken wè muc
mé lè;
muc 'láʔa Kulocelie nē wè
njàa wi 'muc sii liye yáara
nī dè.

Yewe fungo ki 'yè kpuʔo pe cíime kenme nē bè

¹⁹ Bà Yewe 'ki nyaa gè, a wi
fungo ki 'yè kpuʔo,
ki yé wi bien gáa wi jaala
né wi p̀̀rilo
pe yé kpíʔile gè.

²⁰ A wi 'jo: «M'bé nìe làrige
kire ga buu pe fága ní
ki cén mi yè bileʔ,
bà m'bé ki nyaa gáa ki bé
pe taa gè cenye
nyáa yi báan yè.

Né ki cén pe yè k̀̀enne láa nàa
ni kolim̀̀ kpínʔini bè,
piile páli bíele bàli piye
piye puo mi nē wèʔ.

²¹ Bè pe 'mi yejaʔa yège gè né gáa
ní ki wè Kulocelie wèʔ,
a pe 'mi fungo yège né pe
fáalime yasunro ní dè,
mi míeni bé yejaʔa yège
pe mé né kùlo
sienfelige káa ní,
gáa ní pe wè ne t̀̀ri gèʔ †
kire kùlo sienne báli bíele
ledobilo bèle.

²² ʔaan, mi funyerige, ki bé cò kàsun !
Ki béri nyí fúo bè sa jíin
kusiʔi laame nī bè,
bé dàala sórigo lè né
ni yafiinre ní dè,
ki bé cò bè nyaguruyo
kàkpuoɲɲo sórigo bèle.

²³ M'bé wuʔoʔo nìʔeyé yige
bè taʔala pe nē,
m'bé mi njàa yi m̀̀eni nj
bè yi kúo pe nē !

²⁴ Fungo ki bé pe fànʔa kúo gè,

†† Wéli baa Kor1 10.20. ‡‡ P̀̀li 'tiʔe gáa s̀̀enre líe dè nè ti juu Wuro 10.19, né jo ki yé f̀̀lige nè kúo Isirayeliyè mé bèle, a pe 'ki cén dí a peli yé cíi Yewe nē wè, Kulocelie cí nyúdanʔa wáa sienne páli piyeye nē.

nyumɔ né káfalige yaama
pi bé pe kpúu.
M'bé nyàʔayerɛ yige dè
pe kúrugú né
ti gànʔana ní gèle,
né yafulolido ní dè suɔnrɔ
wori dè,
dàa dī tárige nī gè.
25 Gunyɔ kàduʔu mé gè,
kapiengbuɔn ɲɔɔɔ lire
ni bé pe pìile lii bèle,
saaya laame nī bè,
fíegbuɔɔ ti bé puu
pe nē.
Kùu béri nàgapunminɔ
kpúu bèle,
né sinborilo ní bèle,
né pìfienye ní yè,
né nàgaliele ní bèle.»

**Yewe 'Isirayeli leguulo
pe kúɔgenme tìe bè**

26 «Mi 'puu ne caa bè pe cùnʔɔ
cùnʔɔ,
sien fãga ní sòngi bè taa
né pe níʔ.
27 Nè sí ki yaʔa gaa mi 'puu ne
fiʔé gè, kire gī:
pe leguulo pe béri piye
nyíene mi nē.
Pe leguulo piyě cí gbè ki cénʔ;
pe cí jo:
«Je weli ɲɔri tire ní weli 'pe jáa !»
Pe sí ki juu bé jo: «Yewe
wire bèʔ
wi nyénì ki kpíʔile? !» »
28 Nè ki yaʔa pe leguulo
piyě kùlogolo káli
gàli kiyè cìlige wèʔ;
kiyè kaala cénʔ.
29 A ki yē pe yē cìlige wè
ne nyaʔa wè,
pe cí ki sómigo cén gaa gī
peli kúɔmɔ bè.
30 Mēni ki bé gbè kpíʔile
dí sien nigbe
sí gbè taʔa sienne
sirakogunɔ (1 000) nē,
kire ga laa sienne siin
bé gbè jáa bè sienne
siramuʔɔyɔ siin sirakie
(10 000) cira wè ?
Kire 'kpíʔile né ki cén,

pe kàdenigbaala
náà ni 'pe wéli lè,
lire ni 'pe pári;
né ki cén Yewe cé
wi sienne ken bèle
páli piyeye mé wī.
31 Weli leguulo kàdenigbaala lè,
ni wè bèʔ weli
kàdenigbaala tíele lèʔ.
Peli tíime pe 'yeli bè ki cén !
32 Nè ki yaʔa peli *erezen* fétire dè,
ti nyénì kón *Sodmi kàʔa*
mé wī,
né míeni ti kón *Gomɔri*
siiye nī yè †.
Ti *erezen* senre tīi
né sùɔnmɔ ní,
ti kàtoyo yīi sīsoriyo.
33 Ti divien wīi wòburɔ suɔnrɔ,
sékanʔarige suɔnrɔ
dàa ti 'sienne kpúu dè.

34 A Yewe 'jo: «Gaa mi ne caa
bè kpíʔile gè o,
ki wè gbòborigo
nè yaʔa nè kúɔ lé,
mi téngediye nī yè ?
35 Mi mé ki yē bè mi fuʔɔ tón gè
pe mé,
bè ki sàri pe mé gaa
pe 'kpíʔile gè,
lèle líi nī pe tɔliyo
yi péni kúrugú yè.
Nè ki yaʔa pe fuunmɔ cenge
kīi ne nògí,
kàyuʔu gaa mi je juu gè,
kīi ne nàʔana ne báan ††.»

36 Né ki cén Yewe bé wi sienne
pe tánʔa juu,
bé sí nyinime taa pe nē,
wi baakuɔɔ bèle ‡,
a wi kénì ki nyaa pe ɲɔri
ti 'kúɔ dè,
sien sì ní wè bile cíginiʔ,
sùkulowo né wóruwɔʔ.
37 Yewe bé sí ki juu bé jo:
«Sé pe káfinere
kulocēlele pe yē ?

† *EREZEN FÉTIRE DÈ: Kàsiile láà nīi nàa ni ne nyu Sodmi né Gomɔri kàaya yasanro kɔli mé gè; ti wuʔu ki 'pii, tóni wè ti níʔ (wéli baa Sél 18.20; 19.4-28; Eza 1.10; 3.9; Zer 23.14; Kaya 4.6; Ezek 16.44-52; Mat 10.15; 11.23-24). †† Wéli baa Wurɔ 12.19; Eb 10.30. ‡ Wéli baa Nún 135.14. Sienne páli ne tíʔe gaa sienne yíʔe dè ne jo: Yewe bé...pa wi sòngirɔ yíʔe dè wi baakuɔɔ kɔli mé gè.*

Sé pe kàdenigbaala ni yē,
 nàa láara
 pe yé sèni làri lè ?
³⁸ Sé pe yasunɔ yi yē, pe
 «kulocelie» bálì
 pe 'puu ne pe yakɔnrɔ
 ti sùnmo káa bè,
 níe divien gbun wè
 ɲàa pe 'puu ne ɲu
 yi nē yè ?
 Yi- yè, yiri báan yi pa
 ye sáʔa kɛ !
 Yi- puu ye làridiʔe
 píra ɲáà nī wè !»

³⁹ Yewe 'jo: «Yeri wéli
 píra ɲáa nī wè:
 Mi wī, ʔaan,
 mi sí wī Kulocelie.
 Kulocelie wáà ni wè baa
 nè fàri mi nē ? !
 Mi ne kpúu níe sɔi kanʔa wè,
 mi ne sien kpúɔn nè luɔ,
 níe wi puʔɔ.
 Sien sɔ gbè sien píle zuɔ
 mi koli nī gèʔ.
⁴⁰ ʔaan, mi 'mi koli yège gè nyiʔene
 nī lè nè kàli né jo:
 «Kányiʔe nē, bè mi yē sɔi nē
 lèlè ó lèlè wè,
⁴¹ a mi 'mi ɲɔsɔii juɔ wè,
 ɲàa wi nyiʔene wè,
 a mi koli ki 'kàyuʔujuu
 yakpunʔɔ cò gè,
 m'bé mi fuʔɔ tɔn gè
 mi leguulo mé bèle;
 m'bé ki sàri pe mé
 bàli pe 'mi bien bèle.
⁴² Mi ɲaaya yi bé mi leguulo
 sɔsien gbua gè bè tɔn,
 mi ɲɔsɔii wi bé pe céri
 káa dè kaara.
 M'bé sienne sɔsien wo gè,
 bàli m'bé kpúu bèle,
 né bàli m'bé cò bèle,
 né mi leguulo pe kàfɔlib
 ní bèle.» »

Núnugo ki kúɔdiʔe n'ge

⁴³ Kùlogolo sienne, yeri
 fundaanra kpínʔini né
 Yewe sienne ní bèle †,

† Wéli baa Wurɔ 15.10. Tiʔe gáa sienne dè, weli 'ti yiʔe nè yeli né gireki sienliere ní dè. Sienfelide sienliere táà juugenme nī bè, ki 'juu nè

né ki cén wi bé wi baakuɔɔ
 sɔsien fuʔɔ tɔn gè.
 Wi bé ní koli wi fuʔɔ tɔn gè
 wi leguulo mé bèle.
 Bè ki bé kpíʔile wi bé
 kapiʔile láʔa gèle
 wi sienne dàala nē lè.

⁴⁴ Bè ki 'kpíʔile a *Misa* péni ɲúnugo gáa ki sienne ti
 mieni juu Isirayeli sienne mé bèle, wire né Yesuwe †† ní
 wè, Nuni jaa wè.

Pe 'yeli bè sienne dáa cò dè kpuʔɔ

⁴⁵ Bà *Misa* 'sienne dáa ti mieni juu nè kúɔ dè, *Isirayeli*
 sienne mé bèle, ⁴⁶ a wi 'pe ye: «Ye- sienne dáa ti mieni cò
 kpuʔɔ yeli funyɔ nī yè dàa mi 'juu nè yeli sɔmi pàngé
 gè. Ye míeni, ye- ti juu ye gbèngé yeli píle mé bèle peri
 ti kpínʔini, Fànʔa Kajuʔulo sienne dáa ti mieni dè. ⁴⁷ Né
 ki cén, sienne táà bēʔ dàa nī tɔni wè yē wèʔ. Sienne dáa
 tire dī yeli sɔi wè; tire ti bé yeli sɔi tɔnigo wè dàala nē lè,
 a yeli kénì *Zuruden* cáʔa jeli gè bè kùlo líe lè.»

Kulocelie 'jo Misa kùu lèlè ni 'nò

⁴⁸ Kire cennugo gè, a Yewe 'juu né *Misa* ní, né wi ye †:
⁴⁹ «Sa tánʔa Nebo nyagurugo †† nē gè, gàa gī baa Abari-
 mi nyaguruyo nī yè. Kīi baa *Mowabi* kùlo nī lè, Zeriko
 kàʔa táanni gè. Ma *Kanaa* kùlo wéli lè baa, nàa m'bé
 ken kɔrigɔ gè *Isirayeli* sienne mé bèle. ⁵⁰ Nyagurugo
 gàa nē muɔ 'tánʔa gè, baa muɔ bé kùu kire nyagurugo
 nē gè bè ké muɔ tobilo kúrugu bèle, bè muɔ luɔ
Arawɔn tíele wè, ɲàa wi 'kùu *Wori nyagurugo* nē gè a
 wi 'ké wi tobilo kúrugu bèle ††.

⁵¹ «Né ki cén, yeli cé koli m'mé Isirayeli sienne nyaame
 nē bè, baa Meriba Kadesi luɔɔ tiʔe nī gè, baa Zene
 waama kùlo nī lè, bà yeli sɔ cé mi tielɛfun kenme kpúʔɔ
 bèʔ, Isirayeli sienne yiʔe mé gè †††. ⁵² Muɔ bé kùlo wéli lè
 liilige muɔ yiʔe mé gè, nè ki yaʔa muɔ sɔ jɔin baa kùlo
 nàa nī lèʔ, nàa mi ne kanʔa Isirayeli sienne mé bèle.»

Misa 'diba kpíʔile Isirayeli saaya tuluɔyo mé yè

33 Diba sienne ti n'de dáa Kulocelie sien *Misa* wi 'juu
Isirayeli sienne mé bèle sèni wi 'kùu wè.

² A wi 'jo:

«Yewe nyénì tigi *Sinayii nyagurugo* nē gè,
 wi 'yè Seyiiri kùlo nī lè

jo: -Wi sienne gbùʔɔɔ bèle. Né míeni, pàli ki juu né nyasienkeniye
 yáà fàri baa, dàa ti wè eburu sienliere nī dèʔ: yeri wi gbùʔɔɔ, yeli ye
 mieni nyiʔene tundunminɔ bèle. Wéli baa Eb 1.6. †† Yesuwe: Eburu
 sienliere nī dè, ti 'juu né jo: Wosuwe. Wéli baa Tʔr 13.16. † Koliyo
 48-52 tiʔe nī gè, wéli baa Tʔr 27.12-14; Fàn 3.23-27. †† Nebo nyagu-
 rugo gè, Pisiga nyagurugo nyùgo tiʔe káa ki 'puu, Abarimi nyagu-
 ruyo nī yè. †† Wéli baa Tʔr 20.22-26. ††† Wéli baa Tʔr 20.1-13.

ne nyíʔene weli nē †.
 Wi kpìenme pi 'yiri Paran
 nyagurugo nē gè
 a wi 'pen né nyíʔene tundunmino
 siramuʔɔɔ siramuʔɔɔ
 ní yè,
 Fànʔa Sienre ní dè wi
 kàliige kɔli nī gè bè
 kàsun tíele ††.

3 Kányiʔe gī, muɔ ɲàà wī
 muɔ sienne
 pe 'muɔ déni wè,
 sienwalidengele pe mieni
 yè muɔ kiyè nī yè.
 Piyè ne káguro cáanri dè
 muɔ tɔliɔ táanni yè,
 níe lúru muɔ kajuʔulo
 mé gèle.

4 Misa wi 'Fànʔa Sienre
 tìe dè weli nē
 dàa dī Yakuba‡ gboli
 sienne korigo gè.

5 Bà gboli kàfɔlilɔ pe 'piye
 gbuʔulo bèle,
 né Isirayeli saaya tɔluyo ††
 yi mieni ní yè,
 Yewe wi yé puu Yesuruni ††
 kùlofɔli wè.

6 Ki 'yeli Wurubeni- kò sii nē,
 wi fāga kùuʔ,
 a ki céni nyaa wi sienne
 piyè niʔe wèʔ.»

7 Zuda wuʔu nē gè, a wi 'jo:
 «Yewe yo, ma lúʔu Zuda
 saʔa tɔlugo mé gè,
 ma wi kóri ma tórigo
 wi sienne mé bèle,
 dí wi kiyè yi sí wi suɔ,
 dí muɔ tíime sí puu wi sáʔafɔli wi parifɔlilɔ
 kɔli mé gè.»

† Sinayii né Seyiiri nyaguruyo né yi tiere ní dè, ti mieni ne nyu né jo kire tiere nī dè Kulocelié wi 'fànʔa sienre ken dè. Sienre dàà ti 'puu a pe 'ti tónmino né cenge kenme ní bè, gàa ki 'yégí ne càanna sienne nē bèle. †† Eburu sienre ní dè náʔa gè, sienre dàà tii filigeʔ. Sienne páli ne ti yiʔe nē jo: cengenyenifoligɔlime kàliige kɔli mé gè, bèri waa nyaguruyo jùlɔgɔ mé gè. ‡ Yakuba wè, Isirayeli míʔe siinwuʔu kire gī. Yakuba wi 'puu Isirayeliyè pe tuuliʔe. Kulocelié tíime wi yé míʔe gáà le gè wi nē (wéli baa Sél 35.10) Diba sienre dàà juulo nī lè, míʔe nyáà siin yiī ne yeri Isirayeliyè nē bèle. †† Yakuba jaala kie né siin bèle, peli míʔe yire yi 'puu Isirayeli saaya tɔluyo nē yè: Wurubeni wè, Zuda wè, Levii wè, Benzame wè, Yusufu wè, Zabuɔn wè, Gadi wè, Dan wè, Nafitali wè, Azéri wè, né Simeyɔ ní wè. Diba sienre dàà nī dè, Simeyɔ míʔe ki wè baaʔ. †† Wéli baa 32.15 kaliwege ki táanme gè.

8 Levii wuʔu nē gè, a wi 'jo:
 «Muɔ Urimi né muɔ Tumim‡ nī wè
 ti yé ken Levii siime
 mé bè,
 bàa pi 'pii puɔ muɔ nē wè,
 bàa muɔ 'siʔe nē wéli bè,
 baa Masa tiʔe nī gè,
 peli bálì ní muɔ 'tún wè
 baa Meriba luɔɔ tiʔe nī gè ††.

9 Pe yé puu nē piye puu
 muɔ Yewe nē
 nē tóri pe tobilo
 né pe yàala nē bèle,
 né pe siinyenine ní bèle
 né pe piile ní bèle.
 Pe 'puu ne lúru
 muɔ sienre mé dè
 nē muɔ nyakungenge
 cò gè né kányiʔe ní †.

10 Pe bága de Yakuba †† tenme wè
 muɔ kàyuʔujuuro nē dè,
 né muɔ Fànʔa Sienre ní dè,
 Isirayeli sienne mé bèle.
 Pe béri wusuna sórigo wè
 muɔ yiʔe mé
 béri kakuɔɔ kaasuʔuro
 tari dè
 muɔ gbùʔɔɔdiʔe nē gè.

11 Yewe yo, ma diba taʔa wè
 Levii wi ɲɔri nē dè,
 né wi kiyè baara ti mieni
 ní dè.
 -Wi tɔnɔlilɔ pe sènne
 cèri gèle,
 kire ga buu pe fāga ní
 gbè jáa bè yèʔ,
 bàli 'Levii wi bien bèle.»

12 Benzame wuʔu nē gè,
 a wi 'jo:
 «Yewe pideniwe wire wī.
 Wī téniiwe ne ɲógi ne taʔa
 wi táanni yanyige nē.
 Yewe 'wi màʔa nē suʔu
 né wi kiyè ní yè,
 á wi sí ní téniiwe Yewe
 fíkénye nē yè.»

13 Yusufu wuʔu nē gè, a wi 'jo:
 «Yewe wi- diba taʔa wè
 wi dàala nē lè,

‡† Wéli baa Yir 28.15 kaliwege ki táanme gè. ‡‡ Wéli baa Yir 17.1-7; Tór 20.2-13. § Wéli baa Yir 32.25-29. †† Wéli baa 33.4 kaliwege ki táanme gè.

kire ga buu
 nyìʔene kámεge né dàala tánme luoy,
 yi de dàala fuonri lè †,
 14 dí cenge ki sí de yaliicènre
 fiin dè,
 yege ó yege, ti de sómigi
 de liʔi.
 15 Yusufu wi- sí ní nyaguruliεye
 yi yacènre taa dè,
 né nyaguruyo nyàà yi 'tíin
 nè puu baa yè,
 yi yaliiniʔere ní dè,
 16 né yataanra dáà ti 'dàala
 nyì lè.
 Nàa wi 'puu kàsun tiinbile
 nī lè ††,
 wi- wi kpuʔwɔ taʔa dè
 Yusufu nyùgo nè gè,
 né wi gbεε nē lè,
 wire ɲàà wī
 wi siinyenine kàfɔli wè ‡.
 17 Yusufu wè, kpuʔwɔ yē wi nē !
 Wire yē bè nèpiεε pipeliwe
 tíεε;
 ní nyεgeε kiyē bè
 nyàʔanus wuʔulo tíεε.
 Keli ní wī ne kùlogolo káli
 sienne pe miēni cíεε
 fúɔ bè sa nò dàala
 ni láʔala nē lè.
 Nyεε láà nigbe yē
 Éfirayimi siēniʔεbobo,
 nyεε siinwoli ní lè,
 Manase
 kapiengbuontoyo
 niʔεyε.»
 18 Zabuɔn né Izakari wuʔu nē gè ††,
 a wi 'jo:
 «Zabuɔn, ma puu
 fundaanra nē muɔ
 tánʔageε ke miēni nī.
 Muɔ Izakari wè, ma puu
 fundaanra nē a muɔ
 'téni muɔ bùguro nī dè.
 19 Peli béri sienfeliye yáà yeri
 nyagurugo mé gè,
 kire tiʔe nī gè pe béri
 kakuɔɔ yεε kòngí dè
 nè yeli né dàa ní
 Yewe yé juu dè.

Né ki cén peli béri kuʔjii
 wi lɔri laala dè,
 né lɔri dáà dī làride kuʔjii
 gògoyo nyuo nē gè †.»

20 Gadi wuʔu nē gè, a wi 'jo:
 «Kpuʔwɔ 'yeli ti de tari
 Yewe nē wè,
 wire ɲàà wi
 'Gadi kpúʔ wè !
 Gadi wī ne tēní
 bè jàri tíεε
 níε wi yacògo cenmine gè,
 ki tɔliɔ yè né nyùgo
 ní gè.
 21 Wi 'dàacenne nyíεne lè
 nè kòn,
 a pe 'kàfɔli liεε ken lè
 wi mé.
 Wi péni kíni sienne
 yiʔe mé gè
 nè ki kpíʔile gàa ki 'sín
 Yewe yiʔe mé gè
 bè Yewe 'puu ne ki caa gè.
 Wi 'tánʔa nè yeli né
 wi kàyuʔujuuro ní dè,
 dàa wi yé téngε Isirayeliyé
 mé bèle ††.»

22 Dan wuʔu nē gè, a wi 'jo:
 «Dan yē bè jàriyelíεε tíεε
 ɲàa wi 'yo nè kón
 Basan kùlo mé lè.»

23 Nafitali wuʔu nē gè, a wi 'jo:
 «Yewe 'diba taʔa wè
 Nafitali nē;
 wi 'tín kpuʔwɔ nē dè
 né yacènre ní dè.
 Wi- sí tieyε líε yè nyàa
 yī cengenyenifolime
 kàliige kɔli mé gè
 fúɔ bè sa nò kuʔjii nē wè ††.»

24 Azeri wuʔu nē gè, a wi 'jo:
 «Yewe wi- diba taʔa wè
 Azeri nē wè
 bè tóri Yakuba jaala
 senmine nē bèle,

† Koliyo 13-16 wuʔu nī gè, wéli baa Sél 49.25-26. †† Wéli baa Yir 3.1-6. ‡ Wéli baa Sél 37.8. †† Weli Izakari míʔe taʔa gè baa wī, bè sienre dáà lúʔugenme fiige bè.

†† Ti 'juu Eburu sienre nī dè né jo: dàrimiʔe. Tire bé gbè tónmino né jaʔa kenme ní bé ɲàa pe wáari kʔriyɔ nī yè níε tóri lakpoliyo naame gè. Pàli ne ki sòngí piyē ne dàrimiʔe líi gè nè yacènre kpínʔini né ki ní wī. ††† Wéli baa Tór 32.16-18. ††† Eburu sienre nī dè, nyasienkenige gáà ki bé gbè juu bé jo kuʔjii; bà ki péni mɔgɔ gè a ki yerigenme pi 'pínε né «cengenyenijiinme» ní bè. Kire nē pàli 'ki yiʔe náʔa gè nè jo cengenyenijiinme.

dí wi- sí wi siinyenine
dénì bèle,
dí wi- sí wolivi sùnmo
taa bè niʔebe bèri
wi tɔliɔ nii yè pi nī †!

²⁵ Muo kàaya kòriyɔ yi yasuʔɔyɔ
yi bé puu timɔri
né kányiere woyo,
bè muo bé kò yanyige nē
muo sii cenyɛ yi mieni nī.»

²⁶ A Misa n'ne ké yiʔe mé né jo: ††
«Yesuruni † yo, kulocelie wáà
yè bile lé nàa wi 'wúɔ nè
yeli né Kulocelie ní wè,
wire nàa wi báan bè ba muo sáʔa wè né kón
nyiʔene nī lè,

wi ní téniwe kàsadibare nē
dè, wi kpɔɔmɔ nī bè ?

²⁷ Kulocelie nàa wī sīi nē

lèlè ó lèlè nī,
wire wī muo làridiʔe gè,
wi kiye ɲɔri

dáà ti wè kúu ne nyaʔa dèʔ,
tīi muo láara súuri.

Wi bé muo leguulo cira

bèle muo yiʔe mé gè,
wire nàa wi 'ki juu né jo:
«Ye- pe cúʔɔ bèle !»

²⁸ Bà Isirayeli †† bé kò yanyige nē,

Yakuba piile pe bé kò
ɲódaala nē,

kùlo nī lè nàa nī
yaliire woli lè né ní
erezen luʔɔ woli lè,

baa nyiʔene ni kámegɛ
kīi ne sɔli ne tíri gè.

²⁹ Isirayeli yo, je muo yè
fundaanra nē !

Náa wī bè muo tíele
sienfelige káà gáa
Yewe 'suɔ gè ?

Wire wī timɔzigege gè
gáa ki muo tóngi gè.

Wi mieni yè kapiengbuɔn
ɲɔsii nè ki kpíʔile
a muo 'pe jáa.

Muo leguulo pe bé pen bè ba
piye cérigɛ muo yiʔe mé,
muo bé pe tánʔana né muo tɔliɔ ní yè

† wolivi sùnmo taa bè niʔebe bèri wi tɔliɔ nii yè pi nī.

Nyasienkenige gáà kīi ne nyu Azeri nyu wuʔu nē gè. Wi ténidiʔe nī
gè, wolivi tiire ti 'puu niʔere baa. †† Weli 'tiʔe gáà sienre taʔa dè baa
wī, bè ti lúʔugenne ciile lè. † Wéli baa 32.15 kaliwɛge ki táanme gè.

†† Wéli baa 33.4 kaliwɛge ki táanme gè.

pe kàduuyo nē yè †.»

Misa wi 'kùu Nebo nyagurugo nē gè

³⁴ A Misa 'yiri Mowabi waama kùlo kpàanjali tiʔe nī
gè nè tánʔa Nebo nyagurugo nē gè, Pisiga
nyagurugo nyùgo tiʔe káà gī gáa ki 'puu Zeriko kàʔa
táanni gè ††. A Yewe wi 'kùlo ni mieni tiè wi nē, nè ki séli
kayɔbigɔ gī nē gè nè séni nò gii nē gè †††: nè ki líe Galaadi
kùlo tiʔe nē gè nè séni nò Dan kàʔa nē gè, ² nè Nafitali
lálala ni mieni ní, nè màʔa nè séni yiri *Efirayimi* né
Manase kùlo nē lè, né *Zuda* kùlo ni mieni ní fúɔ nè séni
nò Cengenyenijiinme kuʔɔjii nē wè, ³ né *Negevi waama*
kùlo ní lè, né koli nè péni nò Zeriko kpàanjali nē wè, kire
gáa ki 'puu támari tiire kàʔa gè, fúɔ nè séni lálala Zowari
kàʔa nē gè ⁵.

⁴ A Yewe 'ki juu Misa mé né jo: «Kùlo nàa lire nī nàa
nē mi yé kàli nè ken *Birayima* mé wè, né *Siaga* ní wè, né
Yakuba ní wè, bà mi yé ki juu pe mieni nigbe nigbe mé
né jo peli siime pire mé m'bé ni ken lè ^{5†}. Mi nyèni ni tiè
muo nē, a muo 'ni nyaa muo tíime nyapigele ní gèlè, nè
ki yaʔa muo sí jíin baa ni nīʔ.»

⁵ Misa wè, Yewe baakuwɔ wè, a wi 'kùu kire tiʔe nī
gè, Mowabi kùlo nī lè, nè yeli né Yewe sienre ní dè. ⁶ A
Yewe 'wi tón baa kpàanjali tiele láà nī Mowabi kùlo nī
lè, nàa ni 'yiʔe wáa gè Beti Peyɔri tiʔe mé gè. Sien sì fie
wi nyegɛ tiʔe cén gèʔ, fúɔ nè péni nò pàngɛ nē. ⁷ Misa yé
yiʔele tekɔlini (120) taa lèlè líi nī wi 'kùu wè. Nè ki yaʔa
wi nyapigele kiyè cé fùɔ wi nēʔ; wi céri ɲɔri ti 'puu ne
tíin wi nī.

⁸ A *Isirayeli* sienne pe 'nyeni Misa kùugo nē gè cenyɛ
togo né kpɔrigɔ, baa Mowabi waama kùlo kpàanjali
nē bèle. A kùugo né kɔnwaara cenyɛ yi péni nyi.

⁹ *Yesuwe* wè, Nuni jaa wè, síciliniʔegɛ 'puu wi mé, nè
ki cén Misa cé wi kiye taʔa yè wi nē. Nè líe kire lèlè nī lè,
Isirayeli sienne pe puu ne lúru wi mé níe ki kpínʔini nè
yeligi né dàa ní Yewe cé juu nè gbèngɛ Misa mé wè ^{5††}.

¹⁰ *Isirayeli* kùlo nī lè, *sienjuuwo* wáà sì yé n'ne yiri bè
Misa tíele wèʔ, wire nàa wi cé puu ne Yewe nyaʔa wè
niè nyu wi ní wè ^{5†}. ¹¹ Misa wire Yewe cé tun a wi séni
fielɛ kpíʔile bèle né kakpoliyo ní yè *Ezipiti* kùlo nī lè
Farawɔn yiʔe mé gè, né wi baakuwɔ ní bèle, né wi kùlo

†† pe kàduuyo nē yè: Sienne páli nē tiʔe gáà sienre yiʔe dè nè jo:
tiye nyáà yī nyaguruyo naame gè. ††† Wi 'ké Nebo nyagurugo mé
gè majo bè Yewe 'ki juu wi mé gè (wéli baa 32.48-52). ††† Bè wi yaʔa
baa Nebo nyagurugo nē gè, gáa gī kpàʔalige gè, Misa cí gbè jáa bè
kùlo nyaa lè, nàa Yewe yé jo wire bé ken wè. Tiʔe gī Misa 'nyaa gè, ki
yé séli Galaadi kùlo tiʔe nē gè gáa ki 'puu pe wuʔu gè nè kúɔ gè, nè
séni nò Dan kàʔa nē gè gáa gī cengenyenifolime kámegɛ mé gè; kire
tiʔe nī Zuruden cáʔa nyùgo ki yè. Nè màʔa nè péni yiri kùlo nàa nī
cengenyenijiingɔli mé gè Zuruden cáʔa kúru gè. Bè ni líe
cengenyenifolime káliige mé gè bè sa kúɔ tiere dáà dī ti 'kpɔni Nebo
nyagurugo nē gè. † Zowari kàʔa ki 'puu Yasuʔniʔegɛ kuʔɔjii táanni
wè, cengenyenifolime káliige kɔli mé gè (wéli baa Sél 13.10; 14.2;
19.22). †† Wéli baa Sél 12.7; 26.3; 28.13. ††† Wéli baa Tʔr 27.18-23.
‡† Wéli baa Yir 33.11.

sienne ní bèle. ¹² Kire Misa wire wi yé kele gálì kpíʔile
gèle Isirayeli sienne nyaame nē bè né wi η̄ri kòli ní gè,
kire ki yé ki yaʔa sienne pe fiʔé Yewe nē wè.

Núnuyɔ

Sɛbɛ wi tìediʔɛ gè

wè, wi yē Zuufulo pe gbùʔɔrɪlɔ núnuyɔ né pe náariye ní yè nyàa pe 'píne yìi nē né yi sɛbɛ yè.
 Núnudanya nìʔeyɛ yē baa nyàa Isirayeli sienne pe 'hú né yakpuɔnrɔ ní dè, Kuloceliɛ Gbùʔɔrɔsaʔa nī gè, né núnuyɔ yàa feliye. Núnuyɔ nyàa yi kúngenme pi 'mɔɔ yiʔɛle nyuɔ. Yī núnuyɔ tekɔlisiin né kpɔrigɔ (150) nyàa pe 'yori nē ténge gbuʔulo kogunɔ gèle; yire yi mieni yi 'píne nē kpíʔile sɛbɛkpuɔwɔ nigbe.
 Núnuyɔ nìʔeyɛ yī baa, yi séliidiye nī yè, nyasiɛnkanʔana káli nē núnugo ki kɔri tìe wè. Ki bé gbè puu majo bè sɔn-girɔ ken núnugo ki kɔli mé gè. Lègɛle káli nī, ke nē núnugo ki felige tìe gè, gàa ki bé gbè puu núnudanʔa gàa pe hú né yakpuɔnrɔ ní dè, kire ga laa gbùʔɔrɪlɔ wuʔu, kire ga laa sɔngirɔ, kire ga laa funbienre núnugo.
 Nē píne káli nìe koligo tíf yakpuɔnrɔ kɔli mé gè, kire ga laa núnugo ki yékpɔli lè, né míeni kaala náa ni cī sien taa wè á wi nìe ni nyu núnugo nī gè. Lègɛle káli nī, ki nyasiɛnkanʔana káli nē puu ke kɔri wi nē fìlige bè cénʔ.
 Tìeyɛ yàa nī, yeli bé ki nyaa nyasiɛnkanʔana káli yē núnugo ki kúɔwɔ mé bè, we ne ki sɛbɛ né jo: Ki nyasiɛnre ti kɔri wè, eburu sienre nī dè, kii fìlige nē cénʔ. Tìeyɛ yàa nī nyasiɛnkanʔana kiyē ne ki tíf sien wàa wi yé yi hú, á kire bèʔ wi yé yi píne yìi nē, majo Dawuda núnuyɔ yè (), Kore jaala núnuyɔ yè (), Asafi núnuyɔ yè ().
 Núnuyɔ yàa ne nyu funbienre wuʔu nē (, né yàa ní nìʔeyɛ), né yàa ní tenmene woyo (). Yàa yī gbùʔɔrɪlɔ núnuyɔ nyàa yī Kuloceliɛ kenme né wi kakpiʔiligele kpóri gèle (). Yàa yī gbùʔɔrɪlɔ núnuyɔ nyàa yī fundaanra tánʔagbuɔlɔ woyo yè (), né núnuyɔ nyàa pe ye «Ye- Yewe gbùʔɔrɔ wè !» wè, yī baa sɛbɛ wi kúɔwɔ mé bè ().
 Né míeni núnuyɔ yàa yē náarige kùlofɔli wuʔu nē gè, kire ga laa yi 'puu kùlofɔli wire tíime náariye (). Síerile né sɔngirɔ taʔadiye yē baa núnuyɔ yàa nī ().
 Nyasiɛnre taa núnuyɔ nī yè, kii ne nyu Kuloceliɛ Siennyienegɔwɔ wi wuʔɔyɔ kele wuʔu nē gè, né wi nyéyirile wuʔu nē gè, né wi kpuɔwɔ né wi kùlofɔligɔ wuʔu nē gè (). Zezi wè, wi 'núnuyɔ nyàa yi yàa hú né wi pìtenmine ní bèle (wéli baa). Lègɛle káli nī wi 'núnuyɔ nyasiɛnre taa líe nē ti juu wi tenmene nī lè nē píne nē ti juu wi náariye nī yè (wéli baa).
 Ki tabelige nē gè, núnuyɔ yi yé puu Zuufulo woyo. Nē ki yaʔa yi míeni sí téngefɔlɪlɔ pe mieni sáʔa pe- Kuloceliɛ gbùʔɔrɔ wè né bé wi náari wè. Núnuyɔ nyàa yi mieni gbuʔulo kiyē ne ki tíf náarige kii yakpuʔɔ téngefɔlɪlɔ sii nī wè Kuloceliɛ yiʔɛ mé gè. Yī ne peli funyɔ gbiʔɛle yè, níe koligo tíf gè peli nē, gàa ki 'pe sáʔa peri pe kele né pe kapiʔile nyu gèle ne tíf Kuloceliɛ nē wè.

Sɛbɛ wi sɛbɛle láʔadiye yè

Sɛbɛ Péliwe: núnuyɔ 1–41

Sɛbɛ Siinwuu: núnuyɔ 42–72

Sɛbɛ Taanriwuu: núnuyɔ 73–89

Sɛbɛ Siceriwuu: núnuyɔ 90–106

Sɛbɛ Kogunɔwuu: núnuyɔ 107–150

SEBE PELIWE

(1-41)

Siensinwε wε, wi wu?u ki tãn?a

1 Sien njàa wi wε ne tãri sienpiuwe sienjuuro nē dè?, njàa wi wε ne yèri kapiigbi?ilile koligo nī gè?, né miēni wi wε ne tēni sienti?elile gboli nī lè?, kire sien wi wu?u ki tãn?a.
 2 Nē sí ki ya?a, wīi ne fundaanra ta?a YeweFàn?a Siēnre nī dè, níe ti cògí níe ti nyu pìlige né cenvugo.
 3 Wīi bē tiige tíele gaa pe 'córi lakoligo táanni gè. Kí niē sengi kí sen lèlè nī lè; kí wεre ti wε wù?wó??. Gàa wi kpín?ini gè, kí miēni nē nyuo.
 4 Bà sì bē? kí yē né sienpiuwe ní wè?: wīi bē sísum?o tíele bàa káfalige kiī ne cεrigi bē.
 5 Kire kenme nē sienpiuwe wīi gbè yéri kàyu?ujuudi?e nī gè?, né kapiigbi?iliwe ní wè, siensinminε gboli nī lè?.
 6 Yewe nyéni siensinminε koligo cén gè. Nē kí ya?a sienpiile koligo kire ne waa né pe ní pùn-nidi?e nī.

Yewe nyéni kùlofɔli ténge wè

2 Gáa kenme nē kùlogolo kiyē ne kiye gbun?uni ne tũngú mme gè ?
 Gáa nē sienne báli piyē ne kún?wri ne mári wa?ane ?
 2 Gáa nē dàala ni kùlofɔlilɔ pe 'yè ?
 Gáa nē sienkpolilo pe piye nya?a ne nyu né nyuo le Yewe nē wè,
 né wi siēnnyienεgɔnwɔ ní wè? † ?
 3 Pe 'kí juu né jo: «We- pe nyù?wɔdiriyε celile yè ! We- pe mà?agele wáa gèle liilige !»
 4 Njàa wi 'tēni nyi?enε nī lè wi kácun?w nē gè, wīi ne pe tí?e.
 Kàfɔli wīi ne wīi nyíenε pe nē.
 5 A wi fungo kí 'yè kpu?w pe kúruyu, a wi 'juu né pe ní, a pe 'fíe kpu?w bà wi fungo kí 'yè bē kàsun tíele gè.
 6 A wí sí kí juu pe mé né jo: «Mi tíime wè, mi nyéni mi kùlofɔli ténge wè
 Síyɔn nyagurugo nē gè, mi nyagurugo wàlidεngege nē gè.»
 7 Mi wè, kùlofɔli wè, m'bé fàn?a kaala jáari lè:
 «A Yewe 'mi ye: «Muo yē mi jaa; pàngε gè, mi wī mi nyéni muo sii ††.

† Koliyo nyáa wu?u gè 1-2, kí 'juu baa Kakpi 4.25-26. Kire tí?e nī gè, tundunminɔ piyē ne kunugi ne sienre dáa nyu dè bē kí tie kenme bíi nē sienne pe 'bie kí nē bē Zezi cíi wè. †† Koligo gáa kí 'juu baa

8 Ma mi náari; m'bé kùlogolo ken gèle muo mé kɔrigo, né dàala lá?agele ke miēni ní, muo bé ni taa.
 9 Muo bé pe kabari né fàn?afɔli timɔri kàgbiile ní lè, muo bé pe mu?wɔ bē cuuro kàjɔli tíele.» »

10 Bē sí kí yē gè, yeli kùlofɔlilɔ bèle, ye- yíye cò díe? ! Ye- sícilige taa, yeli báli bíele kùlogolo yíeginine bèle dàala nē lè.

11 Yeri baara Yewe mé wè; yeri wi fí?é !
 Yeri fundaanra kpín?ini, yeri fún !
 12 Ye- káguro cáan Jaafɔli wi yí?e mé gè, kire ga buu wi fungo kí fǎga yè yeli kúruyu? dí yeli sí kùu koligo nē gè?.
 Né kí cén, lèlè ó lèlè nī wi funyεrige kí nē cò bē kàsun tíele yeli kúruyu.

Siēnne báli pe sēni lí?ire jó wi láara wè, peli miēni wu?u kiī tãn?a !

Yewe wīi ne sien suu

3 Dawuda njúnudan?a gī gaa pe njú né yakpuɔnwɔ ní dè. Lèlè líi nī wi 'puu ne fé wi jaa Abisabmi † nē wè.
 2 Yewe yo, mi piēnne pe tɔni yē ni?εbèle díe? !
 Piyē ni?enε, bàli pe 'yè mi kúruyu bèle !
 3 Piyē ni?enε, bàli pe kí nyu né jo:
 «Suɔdí?e ní wè tíin wi mé Kuloceliε táanni wè? !» Ye- njó cè.
 4 Nē kí ya?a muo Yewe wè, muo yē mi timɔzigege ne mi cí?igi ne wéli lí?εgele ke miēni nī; muo yē mi kpu?wɔ taadi?e; muo ma mi ken mi ne tãri nyùgo ní gè yèrige.
 5 Mi 'kòkuugbuɔɔ wáa Yewe kúruyu wè, a wi 'lú?u m'mé wi nyagurugo nē gè gaa gī wàlidεngege gè !
 Ye- njó cè.
 6 Mi wè, mi 'sínε nē njóni; ba mi 'yè wè, mi nē kí nyaa Yewe nyéni mi tu?w.
 7 Kire nē mí wè ne fí?é siēnni?εbobobó báa nē bē?, bàli pe 'yéri nē mí mà?a nē su?u bē tún né mí ní wè.
 8 Yè yo, Yewe ! Ma mi suɔ, mi Kuloceliε !
 Né kí cén muo ne kadaala kpúɔn mi leguulo pe miēni pe gbaneliyε nē yè,
 muo ne sienpiile pe gàn?ana kabari gèle.
 9 Je Yewe mé suɔɔ ní 'kón !
 Yewe, muo diba wīi muo siēnne nē bèle. Ye- njó cè.

Kakpi 13.33; Eb 1.5; 5.5. Zuufulo mé bèle, kùlofɔli wi yé puu Yewe baakuɔwɔ né ní Yewe jaa (wéli baa Sam2 7.5,14). † Wéli baa Sam2 15.13-37.

Yewe wire wii ne yanyige kan?a gè

4 *Núnuḡumino yieginiwe wu?u gĩ. Dawuda ḡnúndan?a gĩ gaa pe ḡú né yakpuḡnri ní dè, ḡrilo bèle.*

² A mi 'muo yeri wè, ma mi náarige cò gè, ?é mi Kulocelié, muo ḡáà ma tàn?a kan?a mi mé wè ! Kaala náà nī lè nàa ni 'mi còri lè, -mi líe ni nī ma téngé larigbu?o káà nī.
-Kpu?o?o ta?a dè mi nē; ma sí mi náarige lú?u gè.

³ Yeli sienne bèle, lèlè jori nī yeli bé ní de mi kpu?o?o fa?a dè ?
Lèlè jori nī nyùgofun kele ke bé yeli déni, dí yeli sí ta?a káfinere kúrugú dè ? Ye- ḡ? cè.

⁴ Ye- ki cén: sien ḡáà wi 'wii puo Yewe nē wè, Yewe nyéni wi wàli nè téngé wii tíime wuu.
Yewe wire tíime ne lúru mi mé a mi gbèni wi yeri wè.
⁵ A yeli funyo yi 'yè, ye fāga kapiile kpi?ile? † !
Ye- sòngi yeli funyo nī yè yeli yasinere nē dè, yé piiri.
Ye- ḡ? cè.

⁶ Yeri kaku?o yajuuro kúu dè nè yeli né dàa ní Yewe yé juu dè,
ye- yeli sòngiro ta?a dè Yewe nē.

⁷ Sienni?eme ne ki nyu né jo: «Náa wi bé kacèngé kpi?ile weli nē ?»
?é Yewe! -Weli wéli né funjèngé ní yo !
⁸ Muo ne fundaanra nyógi mi nī nè tóri bili nē pe sí yaliire taa ni?ere dè, lèlè líi nī pe *EREZEN* sunvovbo pi cí ne fúu bè.
⁹ Yanyige kire nī mi ne siné níè fali ne ḡóni, né ki cén, Yewe muo nigbe wī muo nē mi mà?a nè su?u,
yakaa fāa ga mi taa?.

Yewe, ma mi su? káfinerefolilo mé bèle !

5 *Núnuḡumino yieginiwe wu?u gĩ. Dawuda ḡnúndan?a gĩ gaa pe ḡú né yakpuḡnro ní dè, mà?ana gèle.*

² ?é Yewe, te mi sienre lúru dè, -líiye cáan ma mi cíen-me lú?u bè.
³ Sòngi ma taa né mi kòkuulo ní lè, mi Kùlofoli né mi Kulocelié,
né ki cén muo mé mi ne náari.
⁴ Yewe, muo ne mi yékpoli lúru lè sínbinime táanni bè; sínbinime táanni bè, mi nē juu nè tiè muo nē, mi ne wéli muo mé.

⁵ Muo wè kulocelié wáà? ḡàa kapiile ni 'dèni lè?;

† Ki sienre ti 'juu baa Efe 4.26.

sienpiuwe wii gbè súon né muo ní?
⁶ Nyawaalafolilo piyè gbè yéri muo yi?e mé?;
bàli pe kapi?ile kpi?ini sienne nē bèle, pe 'muo bien.
⁷ Muo ne káfinerinené córi bèle ne yigi baa.
Bàli pe sisien ḡu gè, né bàli pe sienne nù?o?o bèle, piyè ne laame yègí bè Yewe nī wè.

⁸ Mi wè, muo bànguo déngé kire nē, mi nē jiiin muo sa?a nī gè,
mi nē tuu nè cúbulo muo yi?e mé gè fiere nē dè, muo *Gbù?o?o?o* wàlidengege kóli mé gè.
⁹ Yewe, -mi yi?e káni gè, nè yeli né muo sínme ní bè, né ki cén mi leguulo piyè ne mi palile ne mári.
-Muo koligo sien gè mi yi?e mé gè, gaa muo 'jo mi líe gè.

¹⁰ ?m, nè ki taa sien sí gbè téngé pe nyasienre nē dè?.
Pe funyo nī yè, cú?omo yákuo bī baa.
Pe yékpogaanya yi?e bè nyeye tíele nyàa yi múgu nè ya?a yè.
Piyè kpilikpilikfolilo ††.
¹¹ Kulocelié yo, -ki ya?a pe- pe kapi?ile fu?o tón gè pe mé.
-Ki ya?a pe sienjuuro ti- koli tuu pe nē bè pe ḡrigo jáan.
-Pe cira ma yige pe tuudi?ele ni?egele keli kenme nē bè,
né ki cén pe nyéni muo cíi.

¹² Ma ki ya?a bàli pe mièni pe 'lí?ire jó muo láara bèle, pe- fundaanra taa !
Pé sí de yékpú?ulo wáari béri muguri !
Bà muo 'pe tón nè pe làrigé bèle,
ma ki ya?a fundaanngbu?o ti- pe nyi,
bàli bíele muo mí?e ki pe 'dèni bèle.
¹³ Yewe, muo wī ma diba ta?a wè siensinwe nē wè, muo nē wi mà?a nè su?u né muo kpu?o?o ní dè bè tim?o?o?e tíele.

Yewe, -mi pu?o ma mi su? !

6 *Núnuḡumino yieginiwe wu?u gĩ. Dawuda ḡnúndan?a gĩ gaa pe ḡú né yakpuḡnro ní dè, mà?agele kataanri ḡri † wè.*

² ?é Yewe, fāga mi wu?o muo funyerige nī gè?;
fāga mi kpu?on muo fundan?anige nī gè?.
³ Yewe yo, -nyinime taa mi nē, né ki cén mi yè ḡri fùn;
Yewe, -mi pu?o, né ki cén laame pi 'pien mi nī,
mi céri tíi ne fún ne yà?ará.
⁴ Mi nàzon wi mièni ne fún.
?é Yewe, lèlè jori muo bé kúo bé né ga nyinime taa mi nē ?

†† Ki sienre ti 'juu baa Wur? 3.13. ‡ MÀ?AGELE KATAANRI ḡRI: Kii fillige nè cén?. Eburu sienre nī dè, ki k?ri wi 'jo: «kataanri». Ki bé ní gbè yi?e bè juu bè jo: «yékpogbu?o?».

⁵ Koli ma pa mi yige pe kiyε nī yè, Yewe !
 -Mi sīi suɔ wè muɔ bànguɔ déniɛ kire kenme nē !
⁶ Kúbilo ti?ε nī gè, nǎa wi bé ní gbè muɔ mí?ε yeri gè ?
 Baa *kusi?i* nī gè, nǎa wi bé ní gbè muɔ síeri ?

⁷ Mi nyéni fùrɔ céri nē dè, bè mi ne cīen wè.
 Pilige nī gè, mi yéturo tīi ne mi yasinεge nyígi gè,
 mi 'nyeni nè mi ngbɔnigɔ fuɔn gè.
⁸ Mi nyapigele ke nyéni fùrɔ mi yétuni?ere kenme nē
 bè,
 ke fàn?a ki nyéni céri mi pienne pe mīeni kenme nē.

⁹ Yeli bálì yiyē ne kapi?ile kpín?ini gèle, ye- koli yeri
 waa !
 Né ki cén Yewe nyéni mi kɔngɔ lú?u gè †.
¹⁰ Wi nyéni ti lú?u bà mi 'wi fiεn wè
 né jo wi- nyinime taa mi nē wè,
 a Yewe 'mi náarige cò gè.
¹¹ Fiεre bé tón mi leguulo pe mīeni nē,
 pe béri fún de yà?ará;
 pe bé koli bèri waa fáarifaari, bé sí fa?ara taa.

Yewe yo, -tàn?a ken m'mé !

7 *Dawuda funbienre núnugo †† gī, gàa wi 'nǎa Yewe
 mé Kusi ‡ wu?u nē gè, nǎa wi 'kón Benzame sa?a
 tұлugo nī gè.*

² ?é Yewe mi Kuloceliε, muɔ láara mi 'fè nè làri.
 -Mi suɔ pe koli nī, bàli pe mīeni pe mi cìrá bèle, -mi suɔ
 pe mé !

³ Á kire bè? gè, pe bé mi cenmine
 majo bè jàri wí cī yaju?u cenmine gè,
 m'bé kò kaanyigele; sien sí taa bè mi cò bè mi suɔ pe
 mé?.

⁴ Yewe mi Kuloceliε, a ki 'nyaa mi nyéni ki kpí?ile gàa
 pe nyu gè,

a mi kiyε yi 'kapi?i kpí?ile gè,
⁵ a ki 'nyaa mi 'koli mi kàdɔnwɔ wáà mé,
 á mi 'ki ya?a a mi piεn wi 'fè nè suɔ tàn?a fùn wè ‡,
⁶ -ki kpí?ile mi leguulo pe- mi cira jò,
 bè mi tán?ana tárige nī gè bè mi fulolo wiiwe,
 bé mi mí?ε cú?ɔ gè bè mà?a. Ye- *nǎa cè.*

⁷ ?é Yewe, yè né muɔ funyεrige ní gè !
 Yè ma yéri mi pienne pe fundan?anige kúrugu gè !
 Yè, Yewe mi Kuloceliε, mi kenme nē; ma mi sá?a,
 muɔ nǎa ma 'kàyu?ujuuro sómigo dè nè téngε dè.

⁸ Ki 'yeli kùlogolo gbolì ni- muɔ mà?a bè su?u;

† Wéli baa Mat 7.23; Luk 13.27. †† Kii fllige nè cén?. A we 'núnugo sienre ti mīeni cò dè eburu sienre nī dè, ki kɔri wi bé gbè jo: «funbienre núnugo.» ‡ Kusi wi bé gbè puu sien wáà wiyè cén wè?, wi yé puu baa kùlofɔli Sawuli wi kpáa nī gè, baakuɔɔ nī bèle. Pàli ne ki sòngí nè jo dù?ɔ wi 'kón Sudan kùlo mé wí; eburu sienre nī dè, Sudan kùlo lè, pe 'puu ne ni ye «Kusi» (wéli baa Sam2 18.21-23). †† Sienne páli nē tí?ε gáá sienre yi?ε dè nè jo: A mi 'mi leguu yere cáan nè suɔ fàn?a nē, tàn?a fùn gè.

muɔ wè, dí muɔ sí téni pe naame gè.
⁹ Yewe yo, muɔ wī kùlogolo ke 'kàyu?ujuuwo wè.
 -Tàn?a ken m'mé mi sínme pire kenme nē,
 bè mi yē kolimɔ fùn muɔ yi?ε mé gè !
¹⁰ Ma sienpiuwe wi kapi?iligele yérige gèle,
 má lirime le siensinwe nī wè, muɔ nǎa wī Kuloceliε sín-
 we wè,
 muɔ nǎa ma funyo né sòngirɔ si?ε dè ne wéli dè ‡.

¹¹ Kuloceliε wīi mi *timɔzigege*,
 wire wīi ne siensinmine suu bèle.
¹² Kuloceliε yē kàyu?ujuuwo nǎa wi síngi wè.
 Kuloceliε fungo kīi ne tan?ana cεnge ó cεnge sienpiile
 kúrugu bèle.

¹³ A sien nǎi 'cīi né jo wī lá?a wi kapi?ile nē gèle?,
 Kuloceliε nē wi kapiengbuɔn nǎsii juɔ wè ††
 níε wi *sandali* gbòbori gè nè ya?a.

¹⁴ Wīi ne yakpuɔnrɔ gbòbori ne yeri dàa ti yere kpúu
 dè,
 né kàsun nǎaya †† ní yè.

¹⁵ Ye- ki wéli: nǎa wi sòngibiire sòngí dè,
 wi 'kolimɔ laala taa lè nè káfinere sii dè.

¹⁶ Wīi ne kàwi?i túru gè ne ki cùugí,
 wire tíme nē koli nè tuu ki kàwi?i nī gè.

¹⁷ Kolimɔ kaala nàa wi gbòbori lè, ni nē koli nè tuu wi
 nyùgo nī gè.
 Fungbεnge kele gáli wi kpín?ini gèle,
 ke nē koli nè tuu wi kànyaa nē gè.

¹⁸ M'béri Yewe síeri wè wi sínme pire kenme nē,
 m'béri wi mí?ε nǎa gè: Yewe wè,
 wire nǎa wī *Duniya wi Mīeni Nyùgo nē gè.*

Yewe kpuɔmɔ né sien wobo bè

8 *Núnunumino yieginiwe wu?u gī. Dawuda
 núnudan?a gī gàa pe nǎa né yakpuɔnrɔ ní dè, Gatiyé
 † gɔri wè.*

² ?é Yewe, weli *Kàfɔli*, kányi?ε nē,
 muɔ mí?ε ki tòni yē kpu?ɔ dàala ni mīeni nī díε ? !
 Muɔ kpuɔmɔ pi 'kpú?ɔ nè tóri nyi?ene kpuɔmɔ nē bè.

³ Muɔ 'ki kpí?ile piile né pifienye yi- muɔ *gbù?ɔwɔ*st
 bè muɔ leguulo pe nyuɔɔ tón yè,
 kire ga buu pe fǎga pe fu?ɔ tón gè?.

†† Wéli baa Tíε 2.23. ††† Eburu sienre nī dè, ki 'jo: wi nē wi kapiengbuɔn nǎsii juɔ wè. Wiyè ki cén nǎa wu?u ki 'juu nǎa gè?, Kuloceliε wire wī yo, leguuwo wī yo, kii cén?. Ki bé ní gbè yi?ε bè juu bé jo: Leguu wi nē wi kapiengbuɔn nǎsii juɔ wè. ††† Pe 'puu ne nǎaya kpín?ini yè níε kàsun tùndiεye kpí?ile yi nē, bèri leguulo pe kàaya sórigi yè. † Kii fllige nè cén?. Eburu sienre nī dè, ki kɔri wi bé gbè puu nyasienkenige káa gàa ki núnugo kenme tíi bè; dù?ɔ ki bé gbè nyaa gɔri wáà felige nǎa wi 'puu Gati kà?a wuulo mé bèle, Filisiti kùlo nī lè. †† Ki sienre ti 'juu baa Mat 21.16 nè yeli né gireki sienliere ní dè. Eburu sienre nī dè, ti 'ki juu né jo: piile né pifienye yi- kò tielirige.

4 A mi 'nyi?ene wéli lè, nàa nī muc kiye yakpi?ilige gè, yege gè né ηααλ ní gèle gàli muc 'kóri nē yérige nyi?ene nī lè,

5 ηάα wī sien wè, dí muc de sòngí de ta?a né wi ní wè, lewiile bèle, dí muc de pe wu?u sòngí gè † ?

6 Muc 'sien kpí?ile wè nē wi cérige cè muc tíime nē, Kulocelié ††.

Muc 'kùlofli ndòngɔ tón gè wi nē bè kpucɔw né kpucɔw ta?a dè wi nē.

7 Muc 'sien téngɛ wè muc kɔli yafaanra ti mièni nyùgo nē,

né yeɛ ti mièni téngɛ wi tɔliy láara yè ‡:

8 sinbaala né nièye yi mièni yè, né mièni nyà?ayerɛ ní dè,

9 né yafinide ní dè dàa dī nyi?ene nī lè, né fúɔɔ ní bèle ku?ɔjii lu?ɔ nī gè,

né yeɛ ti mièni ní dè dàa ti tòrí ku?ɔjii koliyo nī yè.

10 ?é Yewe, weli Kàfli, kányi?e nē,

muc mí?e ki tɔni yè kpucɔw dàala ni mièni nī lè díe? !

Yewe wīi kàyu?ujuuwo

9 *Núnunuminc yieginiwe wu?u gī, gàa pe 'ηú jaafɔli kùugo nē gè. Dawuda ηúnudan?a gī gàa pe ηú né yakpuɔncɔw ní dè †.*

2 ?é Yewe yo, je m'béri muc síeri né mi fungo ki mièni ní,

m'béri muc kakpoliyo yi mièni nyu.

3 M'béri fundaanra kpín?ini muc kenme nē bè,

m'béri muc mí?e ηú gè,

muc ηάà wī *Duniya wi Mièni Nyùgo nē gè.*

4 A mi leguulo pe kénì koli kàdu?u mé gè

né kúrugo nē lá?a nē tuu muc yi?e mé gè, sien sí ní pe nyaa?.

5 Né ki cén muc nyéni kàyu?u juu gè nē tàn?a ken m'mé.

Muc nyéni téni muc kùlofliɔlil kácun?ɔw nē gè ne kàyu?u nyu gè né sínme ní.

6 Muc 'fuu nē kpèni kùlogolo nē gèle,

nē sienpiile kpúu bèle péwu, muc 'pe mí?e tón gè súuri.

7 Leguulo pe woli ni 'cú?ɔw nē kúɔw wī péwu;

muc nyéni kàaya yègɛ yè yi ténidièye nī yè, sien sí ní sòngi daa né yi ní cígini?.

† Wéli baa 144.3; Zɔbi 7.17-18. Koliyo 5-7 wu?u nī gè, ki 'juu baa Eb 2.6-8. †† wi cérige cè muc tíime nē, Kulocelié: Bàli pe 'sienre yi?e dè, pe 'ti yi?e tièye yáà nī nē jo: wi cérige cè nyi?ene tundunminc nē bèle. ‡ Ki sienre ti 'juu baa Kor1 15.27; Efe 1.22. Wéli baa Sél 1.26-30. †† Ki bé gbè nyaa fa?a gè, Núnuyc 9 né 10 ní wè, yi yé puu ηúnugo nigbe, bè kīi ne nya?a girekí sienlière nī dè. Yi mièni siin píne nē ηúnugo nigbe ηú, sienkan?ana gbolí ó gbolí ne séligi né sebekaanna láà ní; sebekan?ana ó sebekan?ana ke taanni kiye táanni nē ye! né Eburulo alifabe ní wè. Núnuyc yáà mièni nyéni sebe bè nyàa tiéle ye: 25, 34, 111, 112, 119, 145.

8 Nè ki ya?a Yewe wire yè téniwe súuri wi kùlofliɔlil ká-cun?ɔw nē gè;

wi 'ki téngɛ nē ki yérige bèri sienne kàyu?u nyu gè.

9 Wire wīi ne duniya sienne kàyu?u nyu gè ne síngi, níe kùlogolo sienfeliye nári né sínme ní.

10 Yewe wire wī wu?ɔɔɔɔlil lí?irejodi?e gè,

wi lí?irejodi?e gè fùɔɔɔw lèlɛ nī lè.

11 Bàli pe 'muc mí?e cén gè, pe nē pe sòngirɔ ta?a dè muc nē,

né ki cén muc Yewe wè,

bàli pe 'muc caa wè, mu? ga tíi fè bè pe wáa?.

12 Yeri ηú yeri Yewe gbù?ɔɔw wè,

wire ηάà wī téniwe fàn?a nē gè *Siyɔn kà?a nī gè;*

yeri wi kakpi?iligele nyu gèle kùlogolo káli sienne mé bèle.

13 Né ki cén wi wè ne cì?i wu?ɔɔɔɔlil pe kɔnwaara nē dè?.

Wire wi nē ta?a sienkpúuwo nē wè bè wi kapiile fu?ɔ tón gè wi mé,

né ki cén wīi ne sòngi ne ta?a né bili ní wi 'kpúu bèle.

14 Yewe yo, -nyinime taa mi nē,

-ki wéli bè pe 'wu?ɔɔw ta?a gè mi nē wè, bàli mi 'bien bèle,

muc ηάà ma bé gbè mi suc bè lá?a kùu wiile nē lè !

15 -Mi suc, kire ga buu mi de muc gbù?ɔɔw

Siyɔn kà?a wiile nyu nē gè, Siyɔn sienne yi?e mé gè.

16 Kùlogolo sienfeliye yi?i ne tun kàwi?i nī gè gàa pe

'túgu gè,

pe tɔliy yi nē cò jùɔ nī wè ηàa pe 'cáan wè ‡.

17 Yewe nyéni wīi tiè; wi 'kàyu?u juu gè.

Yewe 'ki kòrirɔ a sienpiiwe wi 'wīi cò

wi tíime kakpi?iligele nē gèle. *Yakpuɔncɔw tùnmc*††. *Ye-ηɔw cè.*

18 Sienpiile pe mièni bèle,

né *kùlogolo káli sienne* pe mièni ní bèle,

bàli pe cī fī?e né Kulocelié ní wè,

pe! pe nē koli ne waa *kusi?i* mé gè.

19 Né ki cén Kulocelié wi nē ga fī?e né fùɔɔɔɔlil ní

bèle?;

wu?ɔɔɔɔlil bàli pe 'pe sòngirɔ ta?a dè wi nē wè,

pe sòngirɔ ta?adi?e kīi ga cú?ɔw.

20 Yewe yo, yè! Făga ki ya?a sienne pe fàn?a taa? !

Ma kùlogolo káli sienne kàyu?u juu gè muc yi?e mé gè !

‡† Wéli baa 7.16-17. ††† *YAKPUɔNCɔW TÛNMɔ*: Kīi filige nē cén?. Eburu sienre nī dè, ki kɔri wi bé gbè puu yakpuɔncɔw tùnmc, kire ga laa ηó-daatièle náà ni tɔni cèri, á kire bè? bèri ηú nyu laame nī. Gīi ki 'filige nē cén gè, ki bé gbè nyaa yéridi?e káà gī gàa ki 'kpú?ɔw «yéri cè» nē wè.

²¹ Yewe, -fíεgbuɔɔ wáa pe nē,
kire ga buu kùlogolo káli sienne
pe- ki cén peli yē sienne yákuɔ wī. Ye- ηɔ́ cē.

Yewe yo, muc yē sé ?

10 Yewe yo, gáa sí nē muc 'kò baa lilige ?
Gáa nē muc 'làri fùɔɔgɔ lèlè nī lé † ?

² Siempiwe wè, né wi fungbuɔɔ ní gè,
wi nē ηà?ana nē ta?a fuunmɔɔfɔlɔlɔ nē bèle,
wi nē séni pe cò né wi kpilikipili ní wè.

³ Nè píne, siempiwe wè, wi nīe wīi nyíene
né wi fungbuɔɔ wori ní dè;
nyabiennɛfɔli wire wi nīe dénge sienre nyu
Yewe kɔli mé gè ne wi tí?ε.

⁴ Siempiwe wè, wi yi?ε kií ta?aga,
Kuloceliε wè baa wi sòngiro nī dè?,
dí gáa wire ne kpín?ini gè, Kuloceliε wi wè ki nya?a? ††.

⁵ Gáa wi kpín?ini gè ki nīe nyuɔɔ sùuri.
Muc kàyu?ujuuro ti 'lilili wi nē; wi wè sòngí né ti ní?.
Wīi ne tíenre wáari níe nyuɔ mari gè wi leguulo nē
bèle.

⁶ Wīi ne ki sòngí wi fungo nī gè né jo:
«Mii je ga tuu bè nyaa?. Mi wè, wuɔɔgɔ sǐ ga tíi nò mi
nē?.»

⁷ Wi nyuɔ ki nīe dénge sienre nyu;
wi nyasiεkan?ana ke mīeni yē káfinere níe yáa kpuɔ?
‡,

wi nyine láara lè, siempiire ne yigi baa níe lú?u.

⁸ Wīi ne làri ne yèrì vòyo táanni yè,
níe kanaasingbi?ilile kpúu bèle wi làridi?ε nī gè;
wi nyapigele kiyē ne wéli ne mári ne ηɔrifunvɔli caa
wè.

⁹ Wi nīe wi palile ne mári majo jàri wī, làridi?ε nī gè;
wi nīe fuunmɔɔfɔli palile wè bè wi cò;
wi nē wi cò wi jùɔ nī wè níe wi píle nē pen wīi mé.

¹⁰ Wi nē gbɔbi nē subulo, á ηɔrifunvɔli wi nē tuu wi
kiye nī yè.

¹¹ Siempiwe wi nīe ki sòngí níe jo:
«Kuloceliε wīi je ga tóri né ki ní?.
Wi nyéni wi yi?ε làrige gè; wi wè yakaa nya?a?.»

¹² Yewe yo, yè! Kuloceliε, -muc kɔli yège gè,
fāga fí?ε né fuunmɔɔfɔlɔlɔ ní bèle? !

¹³ Gáa nē siempiwe wi nē Kuloceliε tí?ε wè ?
Gáa nē wi ki nyu wi fungo nī gè né jo:
«Kuloceliε sǐ je ga mi yúgo né ki ní?» ?

¹⁴ Nè ki ya?a muc sí ne wuɔɔgɔ né fùɔɔgɔ ki mīeni
nya?a.

Muc ne kòrí nyewe bè ki mīeni cò muc kɔli nī gè !

† Wéli baa 9.1 kaliwege ki táanme gè. †† Sienne páli nē tí?ε gáa sienne yi?ε dè nē jo: Kuloceliε wi wè baa?; wi wè ne wuɔɔgɔ tari sien nē wi kapiile kenme nē?. ‡ Pɔli 'tí?ε gáa sienne líe dè nē ti juu Wurɔ 3.14. Wéli baa Mat 12.34.

ηɔrifunvɔli wi nē wīi ya?a muc kiye nī yè;
muc wī círiwe sá?afɔli wè.

¹⁵ -Siempiwe wi kɔli kaa gè !
Ma wi yúgo né wi kapiigbi?iligele ní gèle;
wi kakpi?iligele ke fāga ní nyaa? !

¹⁶ Yewe yē Kùlofɔli sùuri lègele ke mīeni nī !
Wi 'kùlogolo káli sienne cúɔ bèle nē yige péwu wi kù-
lo nī lè.

¹⁷ Yewe yo, gáa wuɔɔgɔfɔli wi caa gè, muc nyéni ki
cén !

Muc ne lèbaanna nyógi wi nī, níe lúru wi mé.

¹⁸ Muc ne tàn?a kan?a círiwe mé wè né wuɔɔgɔfɔli ní
wè,
kire ga buu siempiwe fāga ní de fíere wáari
sienne nē bèle dàala nē lè?.

Yewe wire wī mi làridi?ε gè

11 *Núnujumino yieginiwe wu?u gī. Dawuda wu?u gī.*

Mi 'lí?ire jó Yewe mé. Gáa nē yeli bé sí ní mi ye
mi de fini bè sínjapile tíε nyagurugo nē gè ?

² Né ki cén ki n'ge, siempiile pe nyéni sandali píle gè
né ηa?a kòn gè nē ta?a kpàtaan nē wè
bè ki ηɔ yebilige nī gè siensinmine nē bèle.

³ A kùlo ni kàkpuɔnɔɔ pe 'cúɔ bèle o,
gáa siensinwe wi bé ní gbè kpí?ile ?

⁴ Yewe wīi baa wi nàkpaanjenge nī gè,
wīi téniwe wi kùlofɔlɔlɔ kácun?ɔ nē gè nyi?ene nī lè.
Wi nyapigele kiyē ne nya?a;
wīi ne lewiile ci?ige bèle ne wéli.

⁵ Yewe nē siensinmine ci?ige bèle nē wéli né mīeni
siempiile ní bèle.

Sien ηáa wī fungbenge kele ke 'wi déni gèle,
ki sien wi nyéni Yewe bien.

⁶ Wi bé kàsunsindari ‡ né tabienmiige tírige gè
nyi?ene nī lè

bè wo siempiile nē bèle; pe liεε ni bé puu káfalifuugo.

⁷ Né ki cén Yewe nyéni sín, kasingele ke 'wi déni;
siensinmine pe bé wi yi?ε nyaa gè.

Yewe sienre ti 'fílige; sienne peli pe finene

12 *Núnujumino yieginiwe wu?u gī. Dawuda
ηúnudan?a gī gáa pe ηú né yakpuɔnɔɔ ní dè,
mà?agele kataanri gɔri ‡ wè.*

² Yewe yo, pa mi suc ! Né ki cén sien ní wè bile? ηaa wi
'wīi puɔ muc nē?.

‡† KÀSUNSINDARI: Tí?ε gáa sienne dè, weli 'ti yi?ε nē juu nē yeli né gireki sienliere ní dè. Eburu sienre ti 'ki juu nē jo: jùɔɔɔ. Kire yé nyaa wuɔɔgɔ nyáa wu?u ki 'juu koliyo nyáa nī yè, nyaa Yewe yé ta?a sienne nē bèle baa Sodmi kà?a wuulo nē bèle pe kapi?ile kenme nē bè (wéli baa Séli 19.24). ‡ Wéli baa 6.1 kaliwege ki táanme gè.

Sienne ní wè bile? bàli nē m'bé gbè mi sòngiro ta?a dè?

Pe ní ce wè nya?a púlo lewiile nī bèle?

³ Siēn ó siēn 'kò nē finenē wi siinyeni mé wè; pe miēni 'kò nē nyatan?a siēnre nyu nē ki ya?a pe wè funviire ní?

⁴ Ki 'yeli Yewe wi- pe nyasenye celile yè, nyaà yi sienne fáanni bèle,

né pe nyigele ní gèle gàli ní pe nyu nē piye kpóri wè, ⁵ sienne báli pe 'ki juu né jo: «Weli nyigele keli ní weli bé fàn?a taa !

Weli nyuasenye yi 'juu macén; gáa wi bé ní gbè puu weli kàfali ?»

⁶ A Yewe sí jo: «Píra gáa nī wè, m'bé yè fuunmɔ́fɔ́lilɔ́ peli kenme nē, bàli pe wu?ɔ́ bèle, né fùrɔ́gɔ́fɔ́lilɔ́ ní bèle, bàli pe cīen bèle.

M'bé suɔ́lɔ́ gbòbori lè bè ya?a sienne mé bèle bàli pe 'wàli nē wáa bèle.»

⁷ Yewe siēnre ti 'fílige bè walifiwe tíele, walifiwe gáa pe 'le vúguruyo kàsun † nī gè tɔ́liyɔ́ kɔ́lisiin yè nē fuɔ́nrɔ́ yige dè wi nī dè.

⁸ Yewe yo, muɔ́ bé weli wéli bé weli mà?a bè su?u lègele ke miēni nī kènne nàa sienne nē bèle.

⁹ Né ki cén siēnpiile piyē nē nyaari nē mári tiēye yi miēni nī yè, bà sìpiime piī nē ni?egi lewiile sun?ɔ́mɔ́ nī bè ††.

Fúo lèle jori nī, Yewe ?

13 *Núnujuminɔ́ yieginiwe wu?u gī. Dawuda gúnudan?a gī gáa pe gú né yakpuɔ́nrɔ́ ní dè.*

² Yewe yo, lèle jori nī muɔ́ bé fi?e né mi ní ? Súuri lé ?

Fúo lèle jori nī muɔ́ bé muɔ́ yi?e làrigē gè mi nē ?

³ Lèle jori nī m'béri cáanri né mi funzɔ́ngirɔ́ ní dè, né mi funbienre ní dè mi fungo nī gè, cenguaɔ́mɔ́ cenge ó cenge gè ?

Fúo lèle jori nī mi leguu wi bé fàn?a taa mi nē wè ?

⁴ Yewe mi Kuloceliē yo, -ki wéli, má mi náarige cò gè ! Te báan ma pa nrɔ́ri nyógo mi nī sēni kuu gúnimɔ́ pi 'mi líe wè.

⁵ Á kire bē? gè, mi leguu wi bé ki juu bé jo wire nyéni mi jáa; mi piēnne pe béri fundaanra kpín?ini mi tuulo wori nē dè.

⁶ Nè sí ki ya?a mi wè,

† kàsun: Eburu siēnre nī dè ná?a gè, siēnre dáa tii fílige?
†† Siēnne páli nē ti?e gáa siēnre yi?e dè nē jo: lewiile piyē nē gá?aná kacu?ɔ́ kúrugú dè bà siēnne piyē nē ti tòbiló dè.

muɔ́ bànguɔ́ déniē kire nē mi nyéni mi sòngirɔ́ ta?a dè.

Mi fungo ki béri fundaanra kpín?ini bà muɔ́ 'mi suwè.

M'béri gú Yewe mé, né ki cén wi nyéni ti miēni kpí?ile m'mé.

Siēn nigbe wè bile nē kacēnge kpín?ini?

14 *Núnujuminɔ́ yieginiwe wu?u gī. Dawuda wu?u gī.*

Lelabilige ki nē ki sòngí ki fungo nī gè né jo: «Kuloceliē wè baa?.»

Wi fungo ki 'nú?ɔ́ kacénme fùn; wi kakpi?iligele kiyē karigele.

Siēn nigbe wè bile nē kacēnge kpín?ini? ‡.

² Nyi?enē naame gè, a Yewe wi 'nyùgo cùungu gè nē lewiile wéli bèle, bè ki wéli a ki yē wàa yē síciliwe, a ki yē wàa nē Kuloceliē caa wè.

³ A wi 'ki nyaa pe miēni nyéni koligo wáa gè. Pe miēni binē funyɔ́ yiī nú?ɔ́ɔ́. Wàa wè kacēnge kpín?ini?, wàa fáala?.

⁴ Siēnne báli pe miēni pe kapi?i kpín?ini gè, piyē yakaa cén? wī lé ?

Né ki cén piyē nē mi siēnne káa bèle majo bè pe cī nē suro líi dè †.

Pe ce wè nē Yewe mí?e yeri gè púlo? !

⁵ Pe m'bele, fíere nē pe cògí, pe 'fún nē yà?ará, né ki cén Kuloceliē yē wi siēnsinmine gbolí nī sun?ɔ́mɔ́ nī bè.

⁶ Yeli siēnpiile bèle, yeli bé ce gbèri fuunmɔ́fɔ́lilɔ́ tí?e bèle wī; gáa pe sòngí bè kpí?ile gè, yeli bèri fiēre tóngi ki nē, kire né ki miēni ní Yewe wī pe làridi?e gè.

⁷ Yeli sì ki cén? lé, Yewe wire bē? lé wi bé kón *Siyɔ́n* nyagurugo mé gè bè suɔ́lɔ́ ken lè *Isirayeliyē* mé bèle lé ? A Yewe kénì wi siēnne pe kele cuɔ́nri gèle, *Yakuba* ‡ béri fundaanra kpín?ini, Isirayeli siēnne pe bé puu fundaanra nē !

Náa wi bé gbè kò né Yewe ní wè ?

15 *Dawuda gúnudan?a gī gáa pe gú né yakpuɔ́nrɔ́ ní dè.*

Yewe yo, gáa wi bé gbè súɔ́n muɔ́ kòridi?e nī gè ? Náa wi bé gbè kò muɔ́ nyagurugo wàlidengege nē gè ?

‡ Koliyo nyáa wu?u 1-3, Pɔ́li 'ki siēnre líe dè nē ti juu baa Wurɔ́ 3.10-12. †† majo bè pe cī nē suro líi dè: Siēnne páli nē ti?e gáa siēnre yi?e dè nē jo: bè pe cī nē búru káa wè. ‡‡ *Yakuba* wire wī Isirayeliyē tuuli?e gè.

2 Sien n̄à wi t̄ari né funviige ní gè,
 n̄ie kasingele kp̄ín?ini gèle,
 n̄ie kányi?e nyu n̄e yeli né wi fungo ki m̄ieni ní gè,
 3 sien n̄à nyine n̄ii wi j̄aa l̄è?,
 n̄àa w̄ii kapi?i kp̄i?ile wi siinyeni n̄e w̄è?,
 n̄àa wi w̄è wi siennyeni mí?e córi gè?.
 4 Wi w̄è f̄ligí siencu?ɔwɔ n̄e w̄è?,
 n̄e sí ki ya?a w̄ii ne kpu?ɔɔ tari bàli n̄e pe Yewe fi?é w̄è.
 A wi 'k̄ali n̄e ken sien mé, wi n̄e ti fori;
 wi n̄e sienre yi?e d̄è? a ki c̄eni gb̄èn gè.
 5 A wi 'wali fu?ɔ le sien n̄e w̄è, wi n̄e de t̄oni caa ki n̄i? †.
 Wi n̄e f̄li bè wali n̄u?ɔɔ su?ɔ,
 bè sí jo kanaasingbi?iliwe wi 'fine.

A sien w̄ii ne t̄ari kenme báà n̄e bè, yakaa sí gb̄è wi cúungo?.

Sien 'yeli wi- wi s̄ngirɔ ta?a d̄è Kuloceliε wire n̄e

16 Dawuda n̄únuzεβεge †† ḡi.

Kuloceliε yo, -mi mà?a ma su?u,
 né ki c̄én mi nyéni lí?ire jó muɔ mé.
 2 Mi 'ki juu Yewe mé né jo: «Muɔ w̄ii mi K̄àf̄li w̄è,
 mi ne mi yanyige ki m̄ieni ta?a muɔ n̄i.»
 3 Bàli b̄iεle muɔ wuulo bèle † k̄ulo n̄i l̄è,
 bàli b̄iεle k̄ulo yiεginine bèle,
 pe nyéni mi s̄migo n̄e d̄éni kányi?e ní.
 4 Bili b̄iεle pe péni lá?a muɔ n̄e ne yere táà t̄iye sungu
 d̄è,
 pe bé ní k̄aa f̄ari pe wu?ɔɔ n̄e ḡe ††.
 Mi? ga t̄ii pe yajuuro s̄isien líε ḡe bè wo kakuɔɔ?,
 mi nyuɔ ki? ní ga t̄ii pe yasnro míεye yeri ȳe c̄igini?.
 5 Yewe muɔ ȳe mi k̄origo né ní mi t̄oni n̄èjogo;
 mi mb̄àn?a kele kiȳe muɔ kiȳe n̄i.
 6 Lá?agele ḡali muɔ 't̄ie mi n̄e ḡele, ke t̄ieye ȳi c̄ènye;
 ?aan, kányi?e n̄e, mi nyéni k̄origo taa ḡii ki s̄migo n̄e
 nyuɔ ḡe.
 7 Mi ne kpu?ɔɔ tari d̄è Yewe n̄e w̄è,
 wire n̄àa wi nyu ne t̄ii mi n̄e w̄è.
 ?aan, p̄ilige n̄i ḡe, mi fungo ki n̄ie mi tenme.
 8 Mi Yewe k̄inigi w̄è mi yi?e mé kire ga buu wi- kò baa
 súuri;
 bè wi ȳe mi k̄aliige mé ḡe, mi? gb̄è cúungo? ††.

† W̄eli baa Yir 22.24; F̄an 23.20. †† N̄à?a ḡe, eburu sienre n̄i d̄è k̄ii f̄lige n̄e c̄én?. Eburu nyasienkenige ki bé gb̄è jo: náarige kire ga laa kasebele. † Bàli b̄iεle muɔ wuulo bèle: N̄à?a ḡe, eburu sienre n̄i d̄è k̄ii f̄lige n̄e c̄én?. Eburu nyasienkenige ḡàa ki bé gb̄è jo nyi?ene t̄undunminɔ kire ga laa siensinmine b̄ali pe 'ta?a Kuloceliε n̄e. †† Eburu sienre n̄i d̄è ná?a ḡe, sienre d̄àa t̄ii f̄lige?. †† Koliyo nyáa n̄i ȳe 8-11, ki 'juu baa Kakpi 2.25-28 n̄e yeli né ḡireki sienliere ní d̄è, bè juu Zezi Kirisi nyéyirile wu?u n̄e ḡe.

9 Kire n̄e mi n̄àɔɔn w̄ii fundaanra n̄e,
 né míeni mi fungo ki? ne muguri.
 ?aan, mi c̄eri t̄ii n̄j̄daala n̄e.
 10 Né ki c̄én muɔ sí ga t̄ii mi ya?a kusi?i n̄i ḡè?,
 muɔ míeni sí f̄li bè mi ya?a baa nyεge n̄i ḡè?,
 mi n̄àa w̄ii puɔwɔ muɔ n̄e w̄è †††.
 11 Muɔ bé f̄li bè sii koligo t̄ie ḡe mi n̄e;
 m'bé fundaanbuɔɔ taa muɔ yi?e mé ḡe,
 né katan?ana ní muɔ k̄aliige k̄oli mé ḡe l̄èle ó l̄èle n̄i.

Sienpiile pe 'mi mà?a n̄e su?u

17 Dawuda náarige ḡi.
 Yewe yo, lú?u mi kajuusinne mé l̄è, -mi k̄ongɔ lú?u

ḡe.
 -Muɔ ngbú?ulo c̄eli ḡele ma mi náarige lú?u ḡe,
 ḡaa ki 'yiri mi nyuɔ n̄i ḡe, kányi?e wu?u ḡe.
 2 Mi k̄ayu?ujuuro ti 'yeli bè ȳe muɔ mé,
 muɔ nyapigele ke bé ki nyaa ḡaa ḡi s̄inme bè.
 3 Muɔ nyéni mi fungo si?e ḡe n̄e w̄eli,
 muɔ 'mi cúungo n̄e w̄eli p̄ilige n̄i ḡe, muɔ si yafien
 nyaa?.
 Mi 'ki nyéne n̄e k̄on n̄e jo mi nyuɔ ki? ga t̄ii k̄af̄inere ju-
 u?.
 4 Ḡaa siensenmine piȳe ne kp̄ín?ini ḡe, ki? mi líε?.
 Bè mi 'ta?a muɔ nyasienre n̄e d̄è,
 a kire 'ki ya?a mi si fungbenyef̄lilɔ koligo líε ḡè?.
 5 Mi 'yéni n̄e nire w̄aa n̄e ta?a muɔ yedanyɔɔɔ n̄e
 ḡele,
 mi t̄oliyo ȳii p̄oli n̄e yiri muɔ koligo n̄i ḡè?.
 6 Kuloceliε, mi ne muɔ yeri
 né ki c̄én muɔ bága siennugoro ken d̄è mi mé.
 -L̄iye cáan m'mé, ma mi sienre lú?u d̄è.
 7 -Ki t̄ie mi n̄e kenme b̄ii n̄e muɔ b̄anguɔ déniε kele †††
 ke 'kp̄ú?ɔ né nyuɔ ḡele,
 muɔ n̄àa miε ne sien suu né muɔ k̄aliige ní ḡe,
 sien n̄àa wi fé bè suɔ wi t̄unv̄olilɔ mé bèle
 bàa lí?ire jó muɔ mé w̄è.
 8 Te mi w̄eli bè muɔ nyapisien t̄iεle;
 ma mi làrige muɔ f̄ikenye nyúɔ n̄i bè §.
 9 Ma mi líili sienpiile n̄e bèle bàli pe mi caa né cú?ɔɔ
 ní bè;
 -mi líili mi leguulo n̄e bèle, bàli pe 'mi mà?a n̄e su?u
 bè mi kp̄úu bèle.

10 Pe 'pe funyɔ t̄ón ȳe; pe w̄è ne nyinime tari sienne n̄e bèle? ††.

††† Ki sienre ti 'juu baa Kakpi 13.35 n̄e yeli né ḡireki sienliere ní d̄è, bè juu Zezi Kirisi nyéyirile wu?u n̄e ḡe. ††† Eburu sienre n̄i d̄è ná?a ḡe, ki 'jo: b̄anguɔ déniye, ḡaa ki? ne wi kakpi?iligele t̄ii ḡele ḡali ke 'k̄on wi déniε mé ḡe (w̄eli baa Séli 32.11; Kaj2 6.42; Kaya 3.22; N̄ún 25.6; 89.2,50; 107.43.) § W̄eli baa 36.8; 57.2; 61.5; 63.8; 91.4; Mat 23.37. †† K̄ii f̄lige n̄e c̄én?.

Piyē ne niēnyienige sienre nyu pe nyuɔɔ nī yè.
 11 Pe m'bele mi yedagbin?ene táanni gèle;
 píra njàà nī wè pe 'mi màʔa nè suʔu.
 Pe nyapigele kiyē mi nē, bè mi cáan,
 12 bè jàriyeliwe tíele njàa wi 'làri ne wi yakaʔa palile gè,
 bè jàri tíele njàa fungo ki 'wári bè wi kaara cenmine dè.
 13 Yewe yo, yè ! Ma tún né pe ní ! -Pe líe ma cáan,
 ma sí mi píle ma suɔ sienpiile báli mé bèle né muɔ
 njɔsii ní wè,
 14 sienne báli mé bèle né muɔ kɔli ní gè, Yewe,
 duniya njàà wi sienne mé bèle, báli pe 'pe lièle taa lè nè
 kúɔ bèle.
 Ma pe liye nyi yè né gàa ní muɔ 'ténge pe mé gè.
 Pe- sí senre yaʔa dè pe píle mé bèle a pe kéní tín bèle;
 peli míeni bé senre yaʔa dè pe siime mé bè.
 15 Gàa ki 'mi kúɔ wè, mi sínme pire kenme nē,
 mi bé muɔ yiʔe nyaa gè.
 A mi 'yè wè, muɔ nyaana lire ni bé mi tín.

Nicii, Yewe, muɔ njàà wī mi suɔɔli wè

18 *Núnunujumino yieginiwe wuʔu gī. Yewe wi
 baakuɔɔ Dawuda wuʔu gī. Wi 'ki njúnugo sienre
 juu dè nè ken Yewe mé lèle líi nī Yewe 'wi cò nè suɔ wi
 leguulo pe miēni kiyē nī yè †, né míeni wi suɔ kùlofɔli
 Sawulí kiyē nī yè ‡.*

2 ʔé, muɔ 'mi déni díe? Yewe, muɔ njàà wī mi njɔri dè !
 3 Yewe yē mi kàdenigbaala, né ní mi làridiʔe lirige gáa
 gī naame gè,
 né wire njàà wi 'mi píle nè suɔ wè.
 Mi Kuloceliē wi yē mi kàdenigbaala lè nàa nē mi 'líʔire
 jó dè.
 Wīi mi timɔzigege, wi yē mi suɔɔli njàa wī njɔri ní dè,
 né ní mi líʔirejodiʔe.
 4 Mi 'kòkuulo wáa lè Yewe mé †, wire njàà wi 'yeli né
 kpuɔɔ ní dè,
 a wi 'mi suɔ mi leguulo mé bèle.
 5 Kùu fétire ti yé mi màʔa nè suʔu;
 lakolinyiye nyáa yi cúɔɔmɔ kpínʔini bè, yi 'fíegbuɔɔ
 wáa mi nē.
 6 ʔaan, kusiʔi ki yé mi puɔ né ki fétire ní dè,
 kùu gárigē ki yé koli nè mi cò.
 7 A mi 'Yewe yeri wè lèle líi nī mi funbienre ti 'mi còri
 dè.
 A mi 'kòkuulo wáa Kuloceliē mé wè, wi- mi suɔ.
 A mi kòkuulo ni 'jiiin wi ngbúʔulo nī gèle.
 Baa wi nàkpaanjenge nī gè, a wi 'mi yékpoli lúʔu lè.

8 Dàala ni 'fiē nè yè ne fún ne yàʔará,

† Wéli baa Sam2 22.1-51. †† Wéli baa Sam1 18-Sam2 20. Kire tiʔe
 kiī ne nyu Dawuda né Sawuli sienre nē dè, kenme bíi nē kùlofɔli
 Sawuli 'puu ne wi cirá ne mári wè. ‡ Siēne páli nē tíʔe gáa sienre
 yiʔe dè nè jo: We- Yewe gbùʔɔɔ wè.

a nyaguruyo kàkpuɔɔnɔ pe 'yúɔɔɔ,
 a yi miēni 'yè ne cúungu wi fundanʔanige kire kenme
 nē.
 9 A wírige 'yè ne yigi wi fínaʔana nī gèle,
 a yeresorigo kàsun 'yiri wi nyuɔ nī gè,
 nè píne kàsunnegaanyiʔene 'fuu nè yiri ki nī.
 10 Wi cé nyiʔene múgu lè né tigi,
 á kàsadibage wuʔɔ dénden ní wi tɔliyo láara yè.
 11 Wi yé tánʔa nè téni *seriben*† wáa nē,
 á wīi ne fini ne waa né wi ní káfalige nī gè.
 12 Wi nyénì wii mígele yebilige nī gè nè wii làrigē,
 a wi 'wi kpátaʔa kpíʔile gè nè ki tíʔe nè wii tón
 né kàsadibage ní gè gàa nī kàsaʔa ki yē gè,
 kàsadibare dáa ti 'niʔe né wúɔ dénden dè.
 13 Kpíenme báa pi nyiʔene bè,
 pire 'puu ne yigi wi yiʔe mé gè
 ne sùurí kàsadibare nī dè,
 né míeni kàsasindari né kàsunneganʔana 'puu ne tíri.
 14 Yewe 'puu ne kpèní baa nyiʔene nī lè;
 Kuloceliē njàà wī *Duniya wi Miēni Nyùgo nē gè*,
 wi yékpoli tùnɔ pi 'puu ne lúru,
 né kàsasindari né kàsunneganʔana ní.
 15 Wi 'wi njáaya njɔ yè, a yi sèni wi leguulo cèrige bèle,
 né kàsakpenige niʔege ní a ki sèni pe nyaʔami.
 16 Yewe, a muɔ 'yékpogbuɔɔ wáa,
 a muɔ fundanʔanige káfaligboliyo yi 'yiri
 nè dàala ni kàkpuɔɔnɔ pe miēni yige bèle kpànʔane,
 a lakpoliyo yi táanme pi miēni 'yiri a pe 'pi nyaa.
 17 A Yewe 'wi kɔli sáʔa gè naame gè nè mi cò;
 a wi 'mi píle nè yige lakoligo sícuugo nī gè.
 18 A wi 'mi cò nè mi suɔ mi leguu mé wè, njàa wī njɔri ní
 dè,
 né báli mi 'bien bèle, né ki cén pe njɔri ti yé tóri mi njɔri
 nē dè.
 19 Pe 'tuu mi nē yiegbenre cenge nī, a Yewe 'mi kpɔni.
 20 A wi 'mi líe nè yige nè ké né mi ní larigbuɔ káa nī,
 a wi péni mi sáʔa, né ki cén mi woli ni 'kpúɔ wi mé.
 21 Yewe nyénì mi ken nè yeli né mi sínme ní bè,
 wi 'tòni ken m'mé nè yeli né mi kɔli ki cìilime ní bè.
 22 Né ki cén mi nyénì sín nè yeli né Yewe koligo ní gè,
 mi sì láʔa mi Kuloceliē nē wè nè kapiʔi kpíʔileʔ.
 23 Wi kàyuʔujuuro ti miēni 'puu mi yiʔe mé gè,
 mi sì kénì cí wi fànʔa kaala láa nēʔ.
 24 Mi 'puu né funviige ní wi yiʔe mé gè,
 a mi 'niē cò, mi sì kolimɔ kpíʔileʔ.
 25 A Yewe 'tòni ken m'mé nè yeli né mi sínme ní bè,
 né míeni bè mi kiyē yīi cìiliye wi yiʔe mé gè.

26 Yewe muɔ 'miē tìe funjèngɔfɔli njàa nē wi yē fun-
 jèngɔfɔli wè,

†† *Seribenne* pe 'puu nyiʔene tundunminɔ (wéli baa 80.2; 99.1; Sél
 3.24; Yir 25.18); báli pe 'puu ne Kuloceliē kùlofɔliɔ kácunʔ turu gè
 (wéli baa Ezek 9.3).

a muɔ 'mìe tìe funviigefɔli nàa nē wi yē né funviige ní gè.

²⁷ Muɔ 'mìe tìe cìiliwe nàa nē wi yē cìiliwe wè, á muɔ sí mìe tìe síciliwe nàa nē wi yē koliwo wè.

²⁸ Siennε báli ní pe wè tóri bèle?, muɔ tíime ne báan bè pa pe suɔ,

muɔ ne fungboliyofɔlilɔ pe yiye cùungú yè.

²⁹ ʔaan, kányi?e nē, muɔ ne mi fètinne cáanri lè, Yewe mi Kuloceliε wire wi 'kpienne cáanri bè yebilige ní gè gàa ki 'mi màʔa nē suʔu gè.

³⁰ Muɔ kenme nē, Yewe, m'bé gbè cáan né kapiengbuɔnnɔ gboli ní lè, nàa ní yakpuɔnrɔ ní dè. Mi Kuloceliε wire fànʔa ní m'bé gbè jáa bè yo bè gunbiige kénine gè.

³¹ Kuloceliε wè, wire koligo ki nyéni sómigo nē nyuɔ. Yewe wire sienre ti 'sómigo nē siʔe nē wéli.

Bàli pe mìeni pe líʔire jún wi mé wè, wii pe timɔzigege.

³² Njáa wí Kuloceliε, ka laa Yewe bè? ?

Njáa wí kàdenigbaala lè, ka laa weli Kuloceliε wire bè? ?

³³ Wire wí Kuloceliε njáa wi njɔri kanʔa mi mé wè, wii ne mi koligo gbòborí gè ki- nyuʔ.

³⁴ Wi 'mi kàseniye liri yè bè sùɔ tíele; mi de sómigi de tári nyaguruyo nē yè naame gè.

³⁵ Wire wi 'mi tenme kapienne kpúɔngenme nē bè, né mi sáʔa mi ne kányiere sandali njɔgi gè.

³⁶ Yewe yo, muɔ ne muɔ timɔzigege kanʔa gè m'mé, timɔzigege gáa ki báan né suɔɔ ní lè; muɔ kàliige ki 'mi kɔni.

Bè muɔ 'mi sáʔa wè, a mi 'njɔri taa.

³⁷ Muɔ 'koligo píele gè m'mé; mi tɔliyo yi wè ne kúrugí?

³⁸ A mi 'taʔa mi leguulo nē bèle nē pe cira nē cò; a mi 'pe kpúu séni mi 'koli bè pen wè.

³⁹ Mi 'pe kpúɔn nē muʔɔɔ, piyè cí ní gbè yèʔ. A pe 'tuu mi tɔliyo láara yè.

⁴⁰ Muɔ 'njɔri ken m'mé a mi 'kapienne kpúɔn lè, muɔ 'mi túnvɔlilɔ nyùyo cùungu yè.

⁴¹ Muɔ 'mi leguulo cira bèle mi yiʔe mé gè, a mi 'pe pulɔɔ, bàli mi 'bien bèle.

⁴² Pe 'kòkuʔulo wáa gèle, sien si péni pe suɔʔ.

A pe 'Yewe yeri wè, kire né ki mìeni ní wii lúʔu pe méʔ.

⁴³ Mi 'pe súu a pe 'kò cúbugo, gàa gī káfalige ní gè, a mi 'pe tánʔana bè koligo fàrige tíele.

⁴⁴ Muɔ 'mi píle nē suɔ sienne pe kásii mé wè, nē mi téngε kùlogolo ke nyùgo nē gè. Kùlo sienfelige káa, gàa mi yé kíni nē cén gèʔ, a ki 'kii cérigε mi yiʔe mé gè.

⁴⁵ Bà pe 'puu ne mi wori lúru dè, a pe 'lúʔu m'mé; nabɔnminɔ piyè ne fún mi yiʔe mé.

⁴⁶ Nabɔnminɔ pe céri ti 'kùu pe nē,

piyè ne fún fíere nē dè níe yigi pe tieliriye ní yè.

⁴⁷ Yewe yè wiiwe ! Ki 'yeli mi de wi gbùʔɔrɔ, wire njáa wí mi kàdenigbaala lè.

Ki 'yeli mi de mi Kuloceliε míʔe kpóri gè, wire njáa wí mi suɔɔli wè.

⁴⁸ Kuloceliε njáa wire wi 'mi fuʔɔ tón gè; wire wi nyéni sienne cérigi bèle m'mé.

⁴⁹ Yewe yo, muɔ cé mi píle nē suɔ mi leguulo mé bèle, ʔaan, muɔ 'mi yège naame nē tóri mi túnvɔlilɔ nē bèle, muɔ péni mi cò nē mi suɔ nēmefɔlilɔ mé bèle.

⁵⁰ Kire kenme nē m'béri muɔ míʔe gbùʔɔrɔ gè kùlogolo káli sienne sunʔɔmɔ ní bè, Yewe ! M'béri muɔ míʔe tòbiló gè mi núnuyɔ ní yè †.

⁵¹ Wire wii ne kakpoliyo kpínʔini bè kùlofɔli suɔ wè; wii ne kacèngε kpínʔini wi mé, njáa wi 'nyíene nē kòn wè,

Dawuda mé wè, né wi siime ní bè, lèle ó lèle ní.

Kuloceliε yafaanra né wi kàyuʔujuuro wori dī

19 Núnunuminɔ yieginiwe wuʔu gī. Dawuda njúnudanʔa gī gàa pe njú né yakpuɔnrɔ ní dè.

² Nyiʔene ní ne Kuloceliε kpuɔmɔ tií bè, naame larige kií ne wi kiyε yakpiʔilide nyu dè ne tií.

³ Cenge ó cenge, nyiʔene ní ne sienre kéngi dè ne yigi; píligε ó píligε, ní ne sienne tenme bèle sícilime nē bè.

⁴ Ni wè ne nyu wíʔ, nyasiεkanʔana sí bèʔ, ngbúʔulo wè ni yékpoli lúru lèʔ.

⁵ Nè sí ki yaʔa ni sienre tií ne fé ne dàala ni mìeni kpàri, ti túnmɔ píi ne nògí duniya tiere ti mìeni ní ††.

Kuloceliε nyéni fèni saʔa káa faan cenge mé gè nyiʔene ní lè.

⁶ Cenge kií bè nàgafɔnwɔ tíele njáa wi péli nē celiwe líe wè,

wi nē yiri wi saʔa ní gè fundaanra nē dè, wi nìe muguri bè nàgalirige tíele gàa ki fé ki koligo ní gè bàa jíin wè.

⁷ Cenge ki nē yè cengenyenifoligoli mé gè, nē ké nē séni jíin cengenyenijiingoli mé gè. Yakaa sí gbè làri ki káfugo nē gèʔ.

⁸ YeweFànʔa Sienre ti nyéni sómigo nē nyuɔ, tií ne njɔri kanʔa sien sii mé wè.

Yewe nyakungenge sienre tií sien téngε ti nē; tií ne sícilige kanʔa bàli mé piyè fie kaala cén wèʔ.

⁹ Yewe kacínʔene kele kiyè síngε

ne fundaanra kanʔa sien fungo mé gè.

Yewe kajuudiʔele sienre ti 'fíligε, ti nē sien sáʔa wi nìe nyaʔa ciilige.

¹⁰ Fíere dàa ti yè sien mé Yewe yiʔe mé gè, tií ciilide; ki fíere ti nē kò baa súuri lèle ó lèle ní.

† Ki 'juu baa Wurɔ 15.9. †† Ki sienre ti 'juu baa Wurɔ 10.18, nē yeli né gireki sienliere ní dè.

Yewe kàyu?ujuuro tiĩ kányi?e, ti sí sómigɔ nè sín.
 11 Tòni yē ti nī nè tóri tie nē, fúɔ nè tóri tieciiliwe nē.
 Tiĩ tàanra nè tóri sálu?ɔ nē, sálu?ɔ gáà ki yigi sásiere nī dè.

12 Yewe yo, muc sienre tiĩ ne mi sòmí, mi njáà wī muc baakuwɔ wè.
 Njáà wi tári ne yeligi né ti ní dè, wī ne tóni ta?a ti nī.
 13 Njáa wi bé gbè wi pùunnidiye yi miēni cén ?
 -Mi pùunnidiye yi miēni yige mi nī, nyàa yi 'làri mi nī !
 14 ?aan, nè píne -mi suo niēnyienige sòngirɔ mé dè †, kire ga buu ti fāga fàn?a taa mi nē?
 Bà m'bé puu né funviige ní né tiele fùn bè suo tuudiele mé lè.
 15 ?é Yewe, -ki kpí?ile mi nyasienre né mi funzɔngirɔ ní dè
 ti- muc déni,
 muc njáà wī mi kàdenigbaala lè,
 muc njáà wī mi suɔfɔli wè.

Kulocelie wi- kùlofɔli sá?a wè !

20 *Núnunumino yieginiwe wu?u gī. Dawuda njúnudan?a gī gàa pe njú né yakpuɔnrɔ ní dè.*

2 Yewe wi- lú?u muc mé muc funbienre lèlè nī lè, dí Yakuba Kulocelie wi- sí muc mà?a bè su?u !
 3 Bè wi ya?a baa wi saawalidengegɛ nī gè, Siyɔn kà?a nī gè,
 wi- wi kɔli sá?a gè wi- muc suo bè muc kpɔni.
 4 Wi- fɔli muc yaliire yakenre ti miēni nē dè, wi- sòngi wi taa né muc kakuɔɔ kaasu?uro wori ní dè.
 Ye- njɔ cè.
 5 Wi- ki kpí?ile muc mé gàa muc fungo ki caa gè !
 Wi- ki ya?a gii muc ne sòngí gè, ki miēni ki- fori.
 6 Bà weli bé fundaanra yékpu?ulo wáa, bè wi 'muc suo wè,
 weli bé sí weli káfali yègɛ wè bè weli Kulocelie kpú?ɔ wè.
 Yewe wi- ki kpí?ile gàa ki miēni muc ne náari wi mé gè.
 7 Píra njáà ní wè mi 'ki cén:
 Yewe ne wi kùlofɔli suu wè njáa wi 'nyíene nè kòn wè;
 wī ne siennugoro kan?a dè wi mé né wi kàliige kɔli njɔri ní dè
 bè wi ya?a baa wi nàkpaanjenge nī gè, nyi?ene nī lè.
 8 Páli 'pe sòngirɔ ta?a dè suɔnyɔ wotorilo nē, a bìli 'pe funyɔ ta?a yè suɔnyɔ nē.
 Nè ki ya?a weli bèle, Yewe weli Kulocelie wire mí?e weli ne yeri.
 9 Peli bèle, pe céri tiĩ ne pegi pe nē, pe lá?ala ne tun;
 weli bèle, weli 'nìre wáa nè yéri.

† niēnyienige sòngirɔ mé dè: Sienne páli nē ti?e gáà sienre yi?e dè nè jo: fungboliyofɔlilɔ mé bèle.

10 Yewe yo, -kùlofɔli suo wè;
 ma weli náarige cò gè a weli ne muc yeri wè !

Yewe, nicii, suɔɔ náà muc 'ken kùlofɔli mé wè !

21 *Núnunumino yieginiwe wu?u gī. Dawuda njúnudan?a gī gàa pe njú né yakpuɔnrɔ ní dè.*

2 Yewe yo, kùlofɔli wī ne muguri muc njɔri ti wu?u nē gè.
 Wi fundaanra ti 'kpú?ɔ nè tóri,
 gàa muc 'kpí?ile nè suɔɔ ken lè wi mé wè.
 3 Muc 'ki ken wi mé gàa wi fungo ki 'puu ne caa gè;
 muc sì cí wi nyuɔ náarige nē gè?. Ye- njɔ cè.
 4 Né ki cén muc nē wi kpáli,
 níe diba tari wè wi nē, diba njáà wi 'sómigɔ nè nyuɔ wè.
 Muc nē tie ndòngɔ tón gè kùlofɔli wi nyùgo nē gè.
 5 Wi nyénì sii náari wè muc mé, a muc 'wi ken wi mé,
 sii cenye nyáà yi 'ni?e yè, fúɔ nè wi tìn wè ††.
 6 Muc 'wi kpú?ɔ kányi?e ní né suɔɔ ní lè nàa muc 'ken wi mé lè.
 Muc 'nyí?enime né kpuɔmɔ le bè wi nē
 bè burugo tíele gàa ki 'nyí?ene gè.
 7 Bè muc ne diba tari wè wi nē wè,
 sienne míeni pe béri diba tari wè sienne nē bèle
 wire kenme nē † lèlè ó lèlè nī.
 Muc 'wi fungo nyi gè fundaanra nē muc yi?e mé gè.
 8 Né ki cén kùlofɔli wi 'wi sòngirɔ ta?a dè Yewe nē,
 Kulocelie njáà wī Duniya wi Miēni Nyùgo nē gè,
 wi bànguɔ déniige kire kenme nē bè,
 wī gbè jaa bè lá?a duu?
 9 Muc kɔli ki bé muc leguulo pe miēni cò bèle;
 muc kàliige ki bé pe taa jò bàli muc 'bien bèle.
 10 A muc kénì péni miē tie cenge gī gè,
 muc bé pe kpí?ile bè kàsunkpu?ɔ tíele gàa ki sórigi gè;
 Yewe bé pe júɔ wi fundan?anige lèlè nī lè;
 kàsun ki bé pe sórigo.
 11 Muc bé pe wésiile cú?ɔ bèle bè yige dàala nī lè,
 pe siime bè, lewiile nī bèle.
 12 A pe 'sìpi?i sòngi né muc ní wè,
 né sèni piye nyaa né kpilikpili puu wè, wī nyu pe nē?
 13 Né ki cén muc bé ki kpí?ile pe bé kàdu?u wáa bè fè,
 né muc sandaliye ní yè, nyàa muc ne njɔgi yè pe yiye nī yè.
 14 Yewe yo, ki 'yeli sienne peri muc kpóri muc njɔri tire kenme nē !
 Weli béri muc fàn?a njúnuyɔ nii yè, bèri muc gbù?ɔrɔ.

†† Eburu sienre nī dè, ti nē jo: bànguɔ sii wè. Baa pe kùlo ni ténime nī bè, sienne pe 'dàli ne ki nyu fàn?afɔli mé wè mme gè fa?a gè; ki kɔri wire wī «wi- siitɔniwɔ taa». ‡ Tiĩ ne nyu ne waa nyakungenge sienre kúruɔ dè, dàa Kulocelie cé juu Birayima mé wè (wéli baa Séli 12.2). Sienne páli nē ti?e gáà sienre yi?e dè nè jo: Muc nyénì bànguɔ diba ta?a wè wi nē, kire ga laa muc 'wi kpí?ile fundaanra sien lèlè ó lèlè nī.

Mi Kulocelié, gáa nē muo 'mi cíi ?

22 *Núnunumino yieginiwe wu?u gī. -Ki nū nē yeli né «Kpienduume Sù» núnugo ní gè. Dawuda núnudan?a gī gáa pe nū né yakpuo?nó ní dè.*

2 Mi Kulocelié, mi Kulocelié,
gáa nē muo 'mi wáa † ?
Muo 'kò liilige; muo sì pen nē péni mi suo?,
nè ki ya?a mi ne kòkuugbuo? wáari lè.
3 Mi Kulocelié yo! Mi ne kòkuulo wáari lè cenvugo nē,
muo sì lú?u m'mé?; pílige nī gè, mi sì píiri?.
4 Nè sí ki ya?a muo wī Tielefun Kulocelié wè,
téniwe baa muo kùlofólilo kácun?w nē gè,
muo nāà wī *Isirayeliyè* pe niè kpóri wè.
5 Muo nē weli tobilo pe yé puu ne pe sòngiro tari dè,
pe yé piye ya?a muo kiye nī, a muo 'pe píle nè suo.
6 Pe 'kòku?ulo wáa gèle muo kúru?u a muo 'pe suo,
pe 'pe sòngiro ta?a dè muo nē, fiere si pe taa?.
7 Gáa ki 'mi kú? wè, mi yē tò?o pe nyaame nē bè ††,
mi wè nàguo?;
mi yē ne fiere tóngi sienne nē bèle,
pe mièni ne piye nyíene mi nē.
8 Bili pe mi nya?a wè, pe mièni ne mi tí?e.
Pe mièni ne nyuo?o mari yè níe nyù?o kóli yè † níe jo:
9 «Wii jo lé wi 'wii ya?a Yewe mé lé ?
Wi- pa wi suo kùe !
Wi- pa wi yige pe kiye nī yè,
a ki yē wi woli ni 'kpú?w wi mé lè †† !»
10 Nè ki ya?a Yewe, muo wī ma 'mi yige mi yàa liye nī
yè,
né mi tu?w a mi nyù?o 'télige gè
mi yàa yírigéle nē gèle yanyige nē.
11 Muo kiye nī pe 'mi ya?a bà pe 'mi sii wè;
bà mi 'tíi nè yiri mi yàa liye nī yè, muo 'puu mi Ku-
locelié.
12 Ma fāga líli mi nē?, né ki cén wu?o?o kíi mi táanni;
sien wè bile bè mi sá?a?.
13 Mi leguulo pe 'mi mà?a nè su?u bè nèpieni?e?e
tíele.
Pe 'mi kpári bè Basan kùlo nèpieli?e?e tíele †.
14 Piye ne pe nyuo?o múgulo yè bè mi cénmine,
bè jàri tíele nāa wi 'cuulo níe kaara píle dè ne sulugu
dè.
15 Mi yē bè lu?w tíele gáa ki 'sù?u nè wo gè,
a mi káceye yi mièni 'yú?o?o.

† Zezi 'koli nè tí?e gáa sienre juu dè tiiparige nē gè (wéli baa Mat 27.46; Mar 15.34). †† Wéli baa Zóbi 25.6; Eza 41.14. ‡ Kele gáli míeni ke 'sebe sebetiye yáa nī: 109.25; Mat 27.39; Mar 15.29. †† Zu-ufulo pe 'puu ne tí?e gáa sienre nyu dè tiiparige táanni gè (wéli baa Mat 27.43). †† Basan kùlo ni yé puu Isirayeli kùlo nī lè kámegé kóli mé cengenyenifoligóli mé; baa pe 'puu ne nèpi?ele gbún gèle ke líri gèle (wéli baa Fàn 32.14; Ezek 39.18).

Mi nà?on wīi bè sìnyine tíele
nāa ni nyegi mi laame nī bè.
16 Mi yékpogan?a ki 'wa?a bè sísalige tíele,
mi nyine ni 'tári mi ndebe nē bè ††.
Muo 'mi sínge nyedari nē dè.
17 Pònmín?o 'yéri mi táanni bè tuu mi nē;
kapiigbi?ilile gboli ni 'mi mà?a nè su?u,
pe 'mi kiye né mi tóliyo fúru?u yè ††.
18 Mi nyéni wa?a, m'bé gbè mi káceye yi mièni tóri yè;
mi leguulo piyè ne mi wéli níe nyapigele yùbú gèle ne
tóngi.
19 Pe 'mi burudo líele dè piye nē,
pe 'bígele wáa bè ki cén nāa wi bé mi burugo líe gè †.
20 Yewe muo wè, ma fā sí líli? !
?e, muo nāa wī mi n?ri dè, te báan fáari ma pa mi
sá?a !
21 Ma mi sii suo wè kapiengbuo?o n?sii mé wè;
pa mi cò ma yige pònmín?o kamijinre nī dè.
22 -Mi suo jàri nyuo mé gè,
né míeni nyà?anu?o nyegéle mé gèle.
Cí ! Muo nyéni lú?u m'mé !
23 M'béri muo wu?u nyu gè mi siinyenine mé bèle,
béri muo *gbù?o?o* pe gboli sun?o?o nī bè ††.
24 Yeli báli ye fí?é Yewe nē wè, yeri wi gbù?o?o !
Yakuba siime pi mièni, yeri wi kpóri,
Isirayeli siime pi mièni, yeri fún yeri yà?ará wi yi?e mé
gè.
25 Né ki cén wii puu ne nyígi fù?o?o?o nē wè wi fù?o?o
lèle nī lè?.
Wii wi n?rigo nè sí?ere?; wii wi yi?e làrigé gè wi nē?.
?m?m: bà wi 'kòkuulo wáa lè wi kúru?u wè, a wi 'lú?u
wi mé.
26 Yewe, muo kenme nē
m'bé jaa bèri muo gbù?o?o gboli nī lè;
m'bé mi *nyakungenye* fori yè bàli yi?e mé pe fí?é muo
nē wè.
27 Ki 'yeli fuunm?ólilo pe- líi pe tín !
?aan, pe sí de Yewe gbù?o?o, bàli bíele wi wuulo bèle.
Pe sí sii taa ni?ewe !
28 Sienfeliye nyàa yī duniya tieliiliye yi mièni nī yè,
pe bé koli bè pen bè pa pe sòngiro ta?a dè Yewe nē
wè,
duniya nariye yi mièni bé tuu bè cúbulo wi yi?e mé gè.
29 Kùlofóligo kíi Yewe wu?u;
wire wī kùlogolo Kàfóli wè.

30 L?rifólilo bèle, bàli pe líi ne tóngi bèle,
††† Wéli baa Zan 19.28. ††† Tí?e gáa sienre dè, weli 'ti yi?e nè yeli
né gireki sienliere ní dè, né míeni eburu sienliere tieye yáa nī. Tieye
sáame nī eburu sienliere dáa tíi ne ki nyu né jo: majo jàri wī, mi kiye
yè, mi tóliyo yè. † Wéli baa Mat 27.35; Mar 15.24; Luk 23.34; Zan
19.24. †† Kí sienre ti 'juu baa Eb 2.12.

pe mièni bé tuu bè cúbulo wi yi?ε mé gè;
 bàli piyē ne tíri dàala cúbugo nī gè bè kùu wè,
 peli mièni bé tuu bè cúbulo,
 bàli piyē cī gbè yafien kpí?ile bè kò sii nē wè.
 31 Pe siime bè, pire míeni bé pari baara Yewe mé,
 peli míeni béri Kàf?li wi wu?u nyu gè pe piile mé bèle,
 bàli pe báan pe kàdu?ume gè.
 32 Peli míeni béri Yewe sínme wu?u nyu gè,
 bé ní ki juu bàli mé pe bága sii bèle
 gàa Yewe 'kpí?ile wi wuulo mé bèle.

Yewe nê mi nà?a bè sinbana?awa tíele

23 *Dawuda húnudan?a gī gàa pe hū né yakpuwɔwɔ dè.*

Yewe yē mi nà?avɔli †; yakaa sī ga tíi mi laa?.
 2 Wīi ne mi tórigi nyàpungo tí?ε nī, ne mi síngi baa
 yanyige nē;
 ne mi kóri ne waa luɔɔ tieye nī nyàa yi wè fúu yè?.
 3 Wīi ne hɔwɔwɔ kan?a mi pīle mé lè.
 Wīi ne mi yi?ε kínigi kasingele koligo nī gè
 kire ga buu wi mí?ε ki- téní.
 4 A ki ceni yē mi ne tári gòrigo nī gè
 baa kùu yebiluwɔwɔ nī lè,
 mi nē de fi?é yafien nē?, né ki cén muɔ yē né mi ní.
 Muɔ kàgbiile lè né muɔ kpògo ní gè, ti 'mi ya?a mi ne
 sorigi.
 5 Muɔ ne liigbuɔwɔ †† téngi lè mi táanni
 mi leguulo pe nyaame nē.
 Muɔ ne mi kpàlí ne nyógi
 níe nùdaanna sùnɔwɔ hū mi nyùgo nē gè ‡;
 muɔ ne mi nējogo nyígí gè ki- hū.
 6 Muɔ kacènge né muɔ bànguo dénige
 ki bé ta?a mi nē bè mi cira bè cò mi sii cènye yi mièni
 nī yè.
 Kire nē m'bé kò Yewe sa?a nī gè lèlè ó lèlè nī.

Kpu?wɔwɔ Kùlofɔli wīi ne jīin

24 *Dawuda húnudan?a gī gàa pe hū né yakpuwɔwɔ dè.*

Yewe mé duniya wi mièni yē, né wi laame yere ní dè,
 dàala lè né ni ténivɔlilɔ ní bèle ††.

† *Dawuda wi yé kīni nē puu sinbana?awa né né péli nē péni kò kapiengbuwɔwɔ né kùlofɔli (wéli baa 78.71-72; Eza 44.28; Zer 3.15). Kulocelié wīi Isirayeliyé sinbana?awa (wéli baa 28.9; 79.13; Ezek 34.11-16). Zezi 'jo wire míeni yē sinbana?awa (wéli baa Zan 10.11,14; Eb 13.20; Pie1 5.4; Tie 7.17). †† Yewe wīi sinbana?awa né ní kùlofɔli. Wire wīi ne Dawuda téngi wè wi tíime tabali nē wè. Kùlofɔlilɔ pe 'puu ne yaliire kan?a pe sa?a sienne pe mièni mé bèle, fa?a gè (wéli baa Sam1 9.7-13). ‡ Kí yé buu sienne bàli mé bèle kaliele, a pe 'muɔ yeri baa liile tí?ε nī gè, sienni?eme tí?ε nī gè, pe nē sùnɔwɔ wo muɔ nyùgo nē gè bè muɔ kpú?wɔ (wéli baa Luk 7.46). †† Kí sienne ti 'juu baa Kor1 10.26.*

2 Né ki cén wire wi 'dàala kàkpuwɔwɔ córi bèle
 lakpoliyo naame gè,
 lakpoliyo nyàa yī baa dàala láara lè;
 wi 'dàala sómigɔ lè nē yérige lakoliyo nē yè.
 3 Nàa wi bé jáa bè tán?a Yewe nyagurugo nē gè ?
 Nàa wi bé jáa bè yéri wi saawalidengege nī gè ?
 4 Nàa kiye yīi nú?wɔ yè?, á wi ní funviige ní gè,
 hàa wi wè tári káfinere nē dè?,
 né míeni wi wè ne kàlí bè sien fáanni?.
 5 Yewe bé diba ta?a wè kire sien nē wè;
 wi suɔfɔli Kulocelié wi bé tàn?a ken wi mé.
 6 Kire kènne gboli ni yē,
 bàli pe 'piye puɔ muɔ nē bèle níe muɔ yi?ε caa gè,
 peli bíele Yakuba narige gè kányi?ε nē †! Ye- hɔ cè.

7 Nàkpaanwi?ile ††, ye- gbòbori, ye- nyùɔ yège yè !
 Bànguo kòriyɔ, ye- múgu !
 Ye- tí Kpu?wɔwɔ Kùlofɔli wi- jīin !
 8 Nàa sí wī kire Kpu?wɔwɔ Kùlofɔli wè ?
 Yewe wī, hɔrifɔli wè né ní nàgalirige gè,
 Yewe wè, nàgalirige gè kapienne nī lè !
 9 Nàkpaanwi?ile, ye- gbòbori, ye- nyùɔ yège yè !
 Bànguo kòriyɔ, ye- múgu !
 Ye- tí Kpuwɔwɔ Kùlofɔli wi- jīin !
 10 Nàa sí wī kire Kpuwɔwɔ Kùlofɔli wè ?
 Yewe hàa wī Nyi?ene Kapiengbuwɔwɔ Kàf?li wè,
 wire wī Kpuwɔwɔ Kùlofɔli wè.
 Ye- hɔ cè.

Yewe yo, pa mi suɔ, -mi yi?ε kīni gè

Dawuda wu?u gī ††.

25 Yewe yo, mi nē muɔ náari nē yi?ε muɔ kɔli mé gè.
 2 Mi Kulocelié, mi 'mi sòngirɔ ta?a dè muɔ nē;
 fāga ki ya?a fiere tón mi nē?
 kire ga buu mi leguulo peri fundaanra kpín?ini mi
 wori nē dè?.
 3 Bàli pe wéli muɔ mé wè, fiere sí ga tón pe nē? !
 Fiere ti bága tón pe nē
 bàli pe 'dàli ne sienne fáanni nyùgofun wè.
 4 Yewe yo, -ki ya?a mi- muɔ koligo sómigɔ gè cén;
 -mi tenme kenme bìi nē m'bé muɔ kozinge líe gè.
 5 -Mi yi?ε kīni gè muɔ koligo nī gè né muɔ kányi?ε ní
 gè,
 má sí mi tenme, né ki cén muɔ yē Kulocelié hàa wi mi
 suu wè.

†† *Yakuba narige gè kányi?ε nē:Ná?a gè weli nyéni wúw né eburu sienliere ni?ere ní dè. Pàli nyéni ta?a sienliere taa tiye nē, dàa ti 'juu né jo dè: Yakuba Kulocelié. ††† Gbù?wɔwɔ nī gè, nàkpaanwi?ile ni?egele 'puu baa né ke kòriyɔ ní yè. Ná?a gè, Kùlofɔli wīi ne si?eré bè jīin Gbù?wɔwɔ nī gè. ††† Núnugo gáa ki sienkan?ana gboli ó gboli ne séligi né sebekaanra láa ní; sebekan?ana ó sebekan?ana ke taanni kiye táanni nē yeli né Eburulo alifabe ní wè (wéli baa 9.1 kaliwege ki tánme gè).*

Mi ne wéli muo mé cenge ó cenge.
 6 Yewe yo, sòngi ma taa né muo nyinidaaguugo ní gè né muo bànguò déníge kele † ní gèle, gàli gíele baa lèlè ó lèlè nī lè.
 7 Fǎga ní sòngi daa né mi nàgapunmo lèlè kapi?ile ní gèle?
 né mi tuudi?ele ní gèle?
 sòngi ma taa né mi ní muo bànguò déníge kire kenme nē,
 né muo kacènge ní gè, Yewe.
 8 Yewe fungo ki 'nyuo né sín,
 kire kenme nē wīi ne koligo tíí gè sienpuunnino nē bèle.
 9 Sienne báli ní pe wè tòri bèle?,
 wīi ne pe kóri ne waa kasingele kòli mé gè,
 ne pe tenme wi koligo kele nē gèle.
 10 Yewe kakpi?iligele ke mièni yē
 ne wi bànguò déníge né wi kányi?e tíí gè
 bàli nē pe tári ne yeligi né wi nyakungenge sienre ní dè
 né ti kajuugbengele ní gèle.
 11 Muo mí?e kire kenme nē bè, Yewe,
 ma sí mi kapi?ile kàsulugo suo gè, bè kiyē ni?egele gèle.
 12 A sien ne fi?é Yewe nē wè,
 Yewe nē koligo tiè gè wi nē gàa wi 'yeli bè líe gè.
 13 Wi sīi wi nē nyuo, wi siime pi nē kùlo taa lè korigo.
 14 Yewe ne wi funzongiro tíí dè wi wuulo nē bèle, bàli pe wi fi?é bèle.
 Wi nìe wi nyakungenge sienre nyu de pe mé.
 15 Mi ne wéli Yewe mé lèlè ó lèlè nī wi- pa mi suo,
 né ki cén wire wi nyéni mi tóliyo yigi yè jùò nī wè.
 16 -Mi wéli, má kpu?aw ta?a dè mi nē,
 né ki cén mi yē mi nigbe, yawu?w yē mi nē.
 17 Mi fungo ki funbienre ti 'ni?e mi nī,
 -mi cò ma yige mi kafur?aw nī gèle.
 18 -Mi wéli mi wu?aw nī gè né mi fù?aw ní gè,
 má sí mi kapi?ile ke mièni ya?a mi nē.
 19 -Ki wéli bè mi leguulo pe 'ni?e bèle,
 né kenme bìi nē mi 'nèmfólilò bien bèle.
 20 Bè muo yē mi làridi?e gè,
 -mi sīi wéli wè, má mi píle ma suo pe kiyè nī yè,
 ma ki ya?a fiere fǎga mi taa? !
 21 Mi funviige né mi sínme pi de mi wéli,
 né ki cén muo nē mi sòngiro ti yē.
 22 ?é, mi Kuloceliè, -Isirayeli fùgu wè ma suo;
 ma wi yige wi funbienre ti mièni nī dè.

Yewe yo, -mi funviige kàyu?u juu gè

26

Dawuda wu?u gī.

Yewe yo, -mi kàyu?u juu gè,
 né ki cén mi nyéni tán?a né funviige ní
 nè mi funzongiro ta?a dè Yewe muo nē.
 Mi tóliyo yìi fiige nè mà?a?
 2 Yewe, -mi cò ma nyaa, ma mi si?e ma wéli,
 ma mi fungo né mi nà?on cúungo wè ma wéli.
 3 Mi ne sòngí ne tari né muo bànguò déníge ní gè,
 mi ne tári ne yeligi né muo kányi?e ní gè.
 4 Mi sì téni né sienne ní bèle bàli pe dàari nyu wè?,
 mi wè ne tári né jànvaafólilò ní bèle.
 5 Kapiigbi?ilile gboli ni 'mi bien,
 mi wè ne tēní né sienpiile ní bèle?
 6 Mi 'mi kiyè jíge yè †† bè mi sì kaala kpi?ile wè?,
 kire ga buu mi- si?ere kponi muo gbù?aw?di?e yafan?a
 nē gè, Yewe,
 7 bèri nyu né mi yékpòli ní lè bè puu kicénvòli,
 bèri muo kakpoliyo yi mièni nyu yè.
 8 Yewe yo, sa?a ki 'mi déni gàa gī muo Kòridi?e gè,
 né ti?e ní gè baa muo kpu?aw pi yē bè ‡.
 9 Fǎga mi sīi kúo wè né kapiigbi?ilile ní bèle?;
 fǎga mi kpúu né sienkpuulo ní bèle?
 10 Peli bèle, piyè gbòboriya?ala bèri kapi?i kpín?ini gè,
 pe kàliye ní yè gbòboriya?aya
 bèri yere nù?aw dè de suo sienne mé bèle.
 11 Nè ki ya?a mi wè, mi ne tári funviige ní.
 -Mi píle ma suo! Ma kpu?aw ta?a dè mi nē !
 12 Mi 'sómig?w nè yéri kozinge nī gè.
 Yewe, m'bé kpu?aw ta?a dè muo nē, gboli nī lè nàa ni
 'kpú?w lè.

M'bé lèbaanna le, bè Yewe ne mi wéli wè

27

Dawuda wu?u gī.

Yewe yē mi kpìenme né ní mi su?fòli.
 Njáa nē m'bé ní de fi?é ?
 Yewe yē mi sīi wi làridi?e bè gunliriye tíele.
 Njáa nē m'bé ní de fi?é ?
 2 A sienpiile pe 'pen mi kúru?u bèle
 bè pa mi kabari bè mi céri káa dè,
 mi leguulo né mi parifólilò, peli bíele pe bé kúru?u bè
 tuu !
 3 A kapiengbu?aw pe péni mi mà?a nè su?u bèle,
 mī? ga tíi bé fiè mi fungo nī gè?.

†† Eburulo mé bèle, a kaala cé kpi?ile lè, a sien wīi tàa cén ti nī wè?, wi nē cé lu?w líe nè kiyè jíge yè, bè ki tiè wire yē kanaasingbi?iliwe (wéli baa Fàn 21.7; Mat 27.24). Né mièni, a sien ó sien je jīin Gbù?aw?sa?a nī gè, wi cé yeli bè kiyè jíge yè. ‡ Wéli baa Yir 24.16; 32.22; 40.35; Kùlo1 8.11; Zan 1.14.

† Wéli baa 17.7 kaliwège ki táanme gè.

A ki cénì nyaa kapienne 'yè mi kúruḡu wè,
 m'bé mi sòḡirɔ taʔa dè Yewe nē wè.

⁴ Kaala nigbe mi nyénì náari Yewe mé, lire yákuɔ mi ne
 caa:
 bè kò Yewe saʔa nī gè mi sii cɛnye yi mieni nī
 bè Yewe cènme nyaa bè,
 bèri ki caa bè puu wi yiʔe mé † wi *Gbùʔwɔsaʔa* nī gè.
⁵ Né ki cén yawuʔɔ cenge nī gè wi bé mi nyóḡo wi
 nyúmo nī bè †,
 wi bé mi làrige wi fèni saʔa laame nī bè,
 wi bé mi tárige kàdenigbaala naame gè.
⁶ Píra ḡàà nī wè, mi 'kpúʔɔ nè tóri
 mi leguulo nē bèle, bàli pe 'mi màʔa bèle !
 M'bé yajuʔu kàà kpúu bè ken Yewe mé wi fèni saʔa nī
 gè,
 bèri fundaanra yékpúulo wáari gèle;
 m'béri ḡú bèri yakpuɔnɔ kpúɔn dè, bè Yewe *gbùʔwɔ*
 wè.

⁷ Yewe yo, mi ne muɔ yeri ! -Mi kòkuulo lúʔu lè !
 -*Kpuʔwɔ* taʔa dè mi nē, ma mi náarige cò gè !
⁸ Mi fungo ki 'muɔ sienre lúʔu dè, Yewe,
 a muɔ 'jo †: «Te báan ma pa mi yiʔe caa !»
 Ao, Yewe, mi ne báan bè pa muɔ yiʔe caa gè.
⁹ Fǎḡa muɔ yiʔe làrige gè mi nē ? !
 Fǎḡa mi ḡrigo né nàʔa níʔ, mi ḡàà wī muɔ baakuɔwɔ
 wè !
 Muɔ yē mi sáʔafɔli. Fǎḡa núḡo mi táanniʔ, fǎḡa mi
 yaʔaʔ,
 Kuloceliɛ, muɔ ḡàà ma 'mi suɔ wè !
¹⁰ A mi tuu né mi yàa pe 'mi cí wè, Yewe bé mi kóri.

¹¹ Yewe yo, -mi tenme muɔ koligo nē gè,
 -mi nàʔa kozinge nī gè mi palilefɔlib peli kenme nē.
¹² Fǎḡa ki yaʔa ḡàa mi parifɔlib pe sòḡí gè ki- foriʔ !
 Né ki cén sienne nyénì yè mi kúruḡu nè fine nè taʔa mi
 nē,
 bàli pe kpilikpili nyu wè, nèmefɔlib bèle.
¹³ Meni mi cí ga puu
 a mi sè yé mi sòḡirɔ taʔa dè Yewe kacenge nē gèʔ,
 duniya ḡàà nī sienne pe yē sii nē wè ?

¹⁴ Bè ki yē gè, yéri ma Yewe sige wè,
 ma gbènme le, ma lèbaanna líɛ !
 ʔaan, yéri ma Yewe sige wè !

Yewe nyénì lúʔu m'mé !

28

Dawuda wuʔu gī.

† bèri ki caa bè puu wi yiʔe mé: Sienne páli nē tiʔe ḡàà sienre yiʔe dè nè jo: bè wi yúḡo. †† NYÚMO: Eburu sienre nī dè náʔa gè, ki 'juu né jo: kpátaʔa. Nyaʔafɔlido nī dè, sienre daà ti wè ki tí làridiʔe gīʔ. † a muɔ 'jo: Sienne páli nē tiʔe ḡàà sienre yiʔe dè nè jo: mi fungo ki 'juu né muɔ líɛ ní né jo.

Muɔ wī, Yewe, ḡàa mi ne yeri wè.
 Muɔ ḡàà wī mi kàdenigbaala lè,
 muɔ fǎḡa puu dùno mi náarige mé gèʔ.
 A muɔ 'kò bobogo gè, muɔ sè lúʔu m'mé wèʔ,
 m'bé puu bè bàli tíɛɛ pe jii *kusiʔi* nī gè.
² -Mi yékpoli lúʔu lè bà mi ne muɔ fien wè;
 -nyinime taa mi nē bà mi ne muɔ yeri ma mi sáʔa wè,
 bà mi 'mi kiye yèḡe yè bè muɔ náari wè †,
 baa muɔ *tiɛcɛnjenge wàlidɛngɛɛ* kɔli mé gè.

³ Fǎḡa mi píne bè cíi né sienpiile ní bèleʔ,
 bàli bíɛɛ kapiigbiʔilile bèle;
 piyē ne yanyige sienre nyu dè pe siennyenine mé bèle
 nè sí ki yaʔa pe funyɔ yī nyiye sòḡibiire nē dè.
⁴ -Pe sàri ken wè pe mé ma yeli né ḡàa ní pe 'kpíʔile
 gè,
 nè yeli né pe kacuʔwɔ ní dè dàa pe kpínʔini dè !
 -Pe sàri ma yeli né pe kiye baara ní dè, -pe tɔni ken wè
 pe mé !
⁵ Bè pe wè ne tóri né Yewe kakpiʔiligele ní gèleʔ,
 né wi kiye baara ní dè,
 Yewe bé pe cáan dàala nē lè, wī ní pe yérigèʔ.

⁶ Kpuʔwɔ 'yeli de tari Yewe nē wè,
 né ki cén wi nyénì mi yékpoli lúʔu lè bà mi ne wi fien
 wè.
⁷ Yewe yē mi ḡri taadiʔe né ní mi *timɔzigege* gè.
 Wire mé mi niɛ yaʔa né mi fungo ki mieni ní.
 Wi nē mi sáʔa; mi fungo ki nē puu fundaanra nē.
 M'béri wi *gbùʔwɔ* né mi ḡúnugo ní gè.
⁸ Yewe yē wi wuulo pe ḡri taadiʔe.
 Wire wī wi siennyienegɔnɔ wi làridiʔe bè ḡunliriye
 tíɛɛ;
 kire tiʔe nī wi nē suɔɔ taa lè.

⁹ Yewe yo, -muɔ sienne suɔ bèle, ma diba taʔa wè muɔ
 korigo nē gè !
 Ma puu pe sɔnbanaʔawa, ma pe ḡbó súuri !

Yewe yékpoli nī né ḡri ní

29 *Dawuda ḡúnudanʔa gī ḡàa pe ḡú né yakpuɔnɔ ní dè.*

Yeri Yewe tòbiló wè kenme bìl nē wi yē wè,
 yeli báli bíɛɛ nyiʔene fànʔafɔlib bèle † !
 Ye- Yewe kpuɔmɔ né wi ḡri tòbilo dè !
² Ye- wi míʔe kpúʔɔgenme tòbilo bè !
 Ye- tuu ye cúbulo yé Yewe *gbùʔwɔ* wè,

†† Bè kiye yèḡe yè naame gè bè náari wè, ki yé puu kaliele *Isir-ayeliyè* mé bèle (*wéli* baa 63.5; 134.2; 141.2; *Kùlo* 1 8.22; *Esid* 9.5; *Ney* 8.6; *Eza* 1.15; *Tim* 1 2.8). †† *nyiʔene fànʔafɔlib*: *Kɔri kii filige nè cénʔ. Ki bé gbè yiʔe bè juu bé jo: nyiʔene tundunminɔ kire ga laa kulocelɛ. Páli ne ki sòḡí né jo ki wè kányiʔe kulocelɛ? náʔa gè, á kire bēʔ gè, ki bé gbè nyaa kii ne nyu nyiʔene tundunminɔ wuʔu nē. Pe mieni piyē Kuloceliɛ fànʔa láara gè baa wi nàkpanʔa nī gè. Wéli baa 82.1; 89.7; 97.7; 138.1.*

wire n̄àà wī Tielefun Kuloceliε n̄ie nyiʔene wè †.

³ Yewe wire yékpoli ni lúru ne tòrí luɔɔ tùnmo n̄ē bè.
Kpuɔɔ Kuloceliε wi yékpoli ni 'kpèni,
Yewe n̄àà wī kuʔɔjii luɔɔ naame gè.

⁴ Yewe yékpoli n̄i ne tùngú né n̄ɔri ní,
Yewe kpuɔɔ yékpoli n̄i ne tùngú.

⁵ Yewe yékpoli n̄i ne *sediri* tiikpaʔaliye †† kabari yè;
Yewe wi ne Liban kùlo *sediri* tiikpaʔaliye kabari yè.

⁶ Wi ne ki kpínʔini Liban nyaguruyo yi n̄ie yogi bè n̄e-
naaya tíele;
wi ne ki kpínʔini Siriyɔn nyagurugo †ki n̄ie yogi
bè nyàʔanus n̄enaʔa tíele.

⁷ Yewe yékpoli n̄i ne kàsun disaanna tìrigí.

⁸ Yewe yékpoli n̄i ne waama kùlo cúungu lè.

Yewe wi ne Kadesi waama kùlo cúungu lè.

⁹ Yewe yékpoli n̄i ne ki kpínʔini sòbilɔ pe n̄ē sii ††.

N̄i ne ki kpínʔini kákpɔ wɛɛ ti m̄ieni ne celile ne tíri.
Bàli b̄iele baa wi *nàkpanʔa* n̄i gè,
pe m̄ieni 'yékpɔulo wáa né jo: «We- wi kpúʔ!»

¹⁰ Wi baa téniwe wi kùlofɔlilɔ kácunʔ n̄ē gè kàsakpiile
nyùgo n̄ē gè;
Yewe wi téniwe kùlofɔligɔ n̄ē gè l̄ele ó l̄ele.»

¹¹ Yewe béri n̄ɔri kanʔa dè wi sienne mé bèle.
Yewe béri diba tari wè wi sienne n̄ē bèle bè yanyige
ken.

Yewe wi 'mi puʔ

30 *Núnugo gáa pe 'n̄jú Gbùʔɔɔsaʔa múgu cenge n̄i*
gè. *Dawuda n̄únudanʔa ḡi ḡa pe n̄jú né yakpuɔɔn-
rɔ ní dè.*

² Yewe yo, mi ne muɔ kpóri !
Né ki cén muɔ 'mi píle n̄e yige kàwiʔi n̄i gè,
muɔ s̄i yéri ki n̄ē mi leguulo peri mi tíʔeʔ.
³ Yewe mi Kuloceliε yo, mi 'muɔ yeri ma mi sáʔa, a
muɔ 'mi puʔ.
⁴ Yewe, muɔ 'mi píle n̄e yige *kusiʔi* n̄i gè,
a muɔ 's̄ii ken wè m'mé bà mi 'puu ne jiin nyεge n̄i gè
‡.

⁵ Yeli ye m̄ieni bàli b̄iele ye 'ȳiye puɔ Yewe n̄ē wè,
yeri wi *gbùʔɔɔrɔ* né yeli n̄únuyɔ ní yè,

† wire n̄àà wī Tielefun Kuloceliε n̄ie nyiʔene wè: Sienne páli n̄ē tíʔe gáa sienre yiʔe dè n̄ē jo: né ciilime f̄enine ní. †† Tiikpaʔaliye yáa yi 'puu nyáa ní pe saaya faanri yè, nyáa yi 'puu lagbenre tiire né ní Liban kùlo n̄i lè. Kùlofɔli Sulomani wi cé 'yáa suɔ n̄ē péni Kuloceliε Gbùʔɔɔsaʔa faan gè né ti ní (wéli baa Tór 24.6; Kùlo1 5.6-10). ‡ Siriyɔn wè, Erimo nyagurugo míʔe káa ḡi, sienfelide táa n̄i. Erimo nyagurugo ki yé puu kàdenikpaʔalige káa Isirayeli láʔala n̄ē lè cengenyeifoligɔli mé kàmege kɔli mé. Kùlogolo gáli ke 'puu Isirayeli táanni wè, peli m̄ieni míʔe káa le ki n̄ē; kùlo láa 'puu ne ki ye Siriyɔn (wéli baa 29.6; Fàn 4.48). †† Sienne páli n̄ē tíʔe gáa sienre yiʔe dè n̄ē jo: wi ne tiikpaʔaliye yàʔará yè. †† J̄iin nyεge n̄i gè: Juugenme báa pi 'puu bè kusiʔi tie gè (wéli baa 28.1; 55.24; 69.16; 86.13; 143.7; Sél 37.35; Sam1 2.6).

yeri wi tielefun míʔe tòbilo gè.
⁶ Nè taʔa ḡi n̄ē, wi funyerige ki wè ne m̄ogiʔ;
wi *kpuʔɔɔrɔ* ti n̄ē m̄ogɔ s̄i wi m̄ieni n̄i.
Pilige n̄i gè, kɔngɔ ki n̄ē wáa n̄ē súɔn;
a kp̄ienme 'tuu bè, fundaanra ti n̄ē pen.

⁷ Bà mi kele ke 'puu ne nyuʔɔ gèle, a mi 'ki juu né jo:
«M̄i ḡa tíi cèli bè tuuʔ.»

⁸ Yewe, muɔ yé muɔ kpuʔɔɔrɔ tie dè mi n̄ē
né mi cò n̄ē yéige bè nyagurugbenge tíele.
Nè ki yaʔa bà muɔ 'muɔ yiʔe làrige gè, a f̄iegbuɔɔrɔ 'mi
cò.

⁹ Je muɔ mi 'puu ne yeri ma mi saʔa, Yewe !
Mi *Kàfɔli*, mi 'puu ne muɔ fien ma nyinime taa mi n̄ē.

¹⁰ A mi 'kùu n̄ē jíin kàwiʔi n̄i gè, t̄oni n̄jú felibe muɔ bé
taa ki n̄i ?

Nyedari ti bé gb̄eri n̄jú lé bèri muɔ kpóri ?
Ti bé gb̄eri muɔ kányiʔe kaala jáari lè lé ?

¹¹ Te lúru mi mé, Yewe ! -Nyinime taa mi n̄ē !
Yewe, ma kò mi sáʔafɔli !

¹² ʔé, muɔ 'mi kɔnwaara yiʔe dè a ti 'kò yuɔɔrɔ;
muɔ 'kùugo kayaʔa burugo f̄ori gè mi n̄ē,
né fundaanra burugbuʔ le gè ki s̄indiʔe n̄i gè,

¹³ kire ga buu mi r̄iʔe n̄jú muɔ mé,
dí mi fungo ki f̄aga ní kò piirige mme gèʔ.
Yewe mi Kuloceliε, m'béri muɔ kpóri l̄ele ó l̄ele !

Mi ne Yewe náari wi- mi suɔ

31 *Núnunuminɔ yieginawe wuʔu ḡi. Dawuda*
n̄únudanʔa ḡi ḡa pe n̄jú né yakpuɔɔnɔ ní dè.

² Yewe muɔ mé mi 'l̄iʔire jó, f̄aga ki yaʔa fierε- t̄on mi
n̄ēʔ !

Bè muɔ ne kasingele kpínʔini gèle l̄ele ó l̄ele n̄i lè, -mi
p̄ile ma suɔ †† !

³ -L̄iye cáan m'mé fáari! Ma mi cò ma yige pe kiyε n̄i
yè,
ma puu mi mé kàdenigbaala, tíʔe ḡi n̄i m'bé làri wè,
ma puu làridiʔe bè gunliriye tíele mi mé, kire ga buu
mi- suɔ taa !

⁴ ʔaan, muɔ yè mi kàdenigbaala
né ní mi làridiʔe l̄irige gáa ḡi naame gè !
Bè ki yaʔa muɔ míʔe kiri kpóri gè,
ma mi yiʔe k̄ini gè, mari waa né mi ní.

⁵ -Mi cò ma yige j̄uɔ n̄i wè n̄àa pe 'pari mi n̄ē wè,
né ki cén muɔ yè mi làridiʔe bè gunliriye tíele.

⁶ Mi nyéni mi pile yaʔa lè muɔ kiyε n̄i yè ††.
Yewe, muɔ yè kányiʔe Kuloceliε; muɔ 'mi f̄ugu n̄ē suɔ.

⁷ Bàli pe baara kúu nyùgofun yere mé dè, pe 'mi bien;
mi wè, mi 'mi s̄ongirɔ taʔa dè muɔ n̄ē, Yewe.

†† Koliyo nyáa wuʔu gè 2-4, wéli baa 71.1-3. ††† Ki sienre ti 'juu baa Luk 23.46.

⁸ M'béri fundaanra kpín?ini bèri muguri
muɔ bànguɔ déniɛ kire kenme nē,
né ki cén muɔ nyénì mi fuunmɔ nyaa bè, muɔ 'ki cén
funbienre dàà dī mi nē dè.

⁹ Muɔ sī mi yaʔa mi leguulo pe kiye nī?
muɔ 'mi tɔliɔ yérigé yè larigbuʔ kàà nī.

¹⁰ Yewe, -nyinime taa mi nē, né ki cén mi yē còriwɔ !
Mi nyapigele ke 'nyénige fùrɔɔ nē gè, mi pile né mi
fungo ki 'fùrɔ.

¹¹ Mi sīi wīi ne kùu funbienre nī dè, mi ne cīen mi yiʔele
ke mīeni nī.

Mi ɔri ti 'kúu mi kolimɔ pire kenme nē †, mi céri né mi
kácere ti wari ne waa.

¹² Mi nyénì kò kátaanra yege mi pienne mé bèle,
né h'nè kò fiere yege mi téninyenine mé bèle.

Bàli pe 'mi cén bèle, piyē ne fiʔé mi nē,
bàli pe mi nyaʔa kpànʔane gè, pe nē wàli nè yéri ††.

¹³ Pe 'mi yige pe sòngirɔ nī dè mi- kò bè kpúu tíele.
Mi yē bè kàjuʔ tíele gàa ki 'jaa gè.

¹⁴ Né ki cén mi ne ti lúru dàa sienne pe nyu mi wori nē
dè.

Fíere ti 'mi màʔa nè suʔu; pe 'wúu mi nē níe nyu bè mi
kpúu ‡.

¹⁵ Nè ki yaʔa mi wè, mi nyénì niè le muɔ kiye nī yè,
Yewe.

A mi 'ki juu né jo: «Muɔ yē mi Kulocelié.»

¹⁶ Mi sīi cenyé yīi muɔ kiye nī;
ma mi cò ma yige mi leguulo pe kiye nī, bàli pe 'mi
cira wè.

¹⁷ Ma mi wéli né funjènge ní, mi ɔàà wī muɔ baakuwɔ
wè.

-Mi suɔ né muɔ bànguɔ déniɛ ní gè.

¹⁸ Yewe yo, fāga ki yaʔa fiere tón mi nē?,
né ki cén mi nyénì muɔ yeri.

-Fiere yaʔa ti- tón sienpiile nē bèle,
dí pe nyuɔɔ yi- sí tón baa kusíʔi nī gè.

¹⁹ Ma pe káfinere nyuɔɔ yaʔa yè yi- kò boboyo,
nyàa yīi ne nyu siensinwe kɔli mé gè né nyawaala ní
lè,

né niényienige ní gè, né parime ní bè.

²⁰ Wéli kenme bìi nē ki 'nyuɔ gè,
muɔ kacèngboliyo nyàa muɔ 'wàli nè téngé yè
bìli mé pe fiʔé muɔ nē bèle,
nyàa muɔ ne kpín?ini bàli mé pe 'líʔire jó muɔ mé wè,
lewiile pe mīeni nyaame nē bè !

²¹ Muɔ nē gbɔbi nè tón pe nē nè pe làrige,
né pe líli sienne pe nyalere nē dè.

Muɔ nē pe làrige muɔ nyúmɔ nī bè,

nè pe líli sienne pe nyuɔɔ nē yè
bàli pe túngu né pe ní bèle.

²² Kpuʔɔʔ 'yeli ti- taʔa Yewe nē,
né ki cén wi nyénì kacèngboliyo kpíʔile m'mé

wi bànguɔ déniɛ kire kenme nē bè,
bà mi 'puu kàʔa nī gè

gàa kapiengbuɔnnɔ pe 'màʔa nè suʔu gè.

²³ Bè fiere ti yé mi cò dè, a mi 'ki juu né jo:

«Wi ní wè mi nyaʔa wī léʔ ?»

Nè sí ki yaʔa muɔ nyénì mi fienne lúʔu lè
bà mi 'yékpòli wáa lè muɔ kúrugu ma mi sáʔa wè.

²⁴ Ye- Yewe yaʔa wi- yeli déni,

yeli ye mīeni bàli bìele ye 'yiye puɔ wi nē wè !

Yewe nē pe wéli bàli bìele wi kányiʔe wuulo bèle;
wīi ne wi fuʔ tóngi gè ne gbèngí fungboliyofòlilɔ mé
bèle.

²⁵ Ye- gbènme le ye puu lèbaanna ní,

yeli ye mīeni báli ye 'yeli sòngirɔ taʔa dè Yewe nē wè !

Sien ɔàà nē Kulocelié 'ki yaʔa gè, fundaanra sien wī

32

Dawuda sícilime ɔúnugo gī †.

Wire ɔàà nē Kulocelié 'wi tuudiele yaʔa lè

né wi kapiʔile kàsulugo suɔ gè, wi wuʔu kíi tànʔa !

² Wire ɔàà wī Yewe wi wè ne tóri né wi kolimɔ ní bèʔ ††,
né mīeni káfinere wè baa wi sòngirɔ nī dèʔ, wi wuʔu kíi
tànʔa !

³ Bà mi yé piiri wè, a mi céri ti 'waʔa

mi kɔnwaara tire kenme nē cenguɔmɔ cenge ó cenge.

⁴ Pilige né cenvugo muɔ kɔli ki 'mi seri nè lúbugo mi
nē.

Mi céri ti 'fùrɔ, ti tùnmuɔ piī ne nyeni ne yigi
majo yafenide dī gbìnʔe lèlè nī lè. Ye- ɔʔ cè.

⁵ Mi 'mi kapiile juu lè nè tiè muɔ nē; mi sì mi kolimɔ
làrige bèʔ.

A mi 'ki juu né jo: «M'bé yéri mi tuudiele nē lè Yewe
yiʔe mé.»

Kire nē a muɔ 'mi kolimɔ yaʔa bè mi nē. Ye- ɔʔ cè.

⁶ Kire kenme nē sien ó sien ɔàà wi 'wii puɔ muɔ nē wè,
wi 'yeli bèri muɔ náari làjenne nī lè.

A lakpoliyo yi kénì je wi lii wè, yīi gbè wi taa jòʔ.

⁷ Muɔ yē mi làridiʔe; muɔ ne mi wéli

kire ga buu funbienre fāga mi taaʔ.

Muɔ ne mi mári né suɔɔ ɔúnuyɔ ní. Ye- ɔʔ cè.

⁸ A muɔ 'ki juu m'mé né jo: «M'bé muɔ tenme,
m'bé muɔ tiè koligo nē gè gàa muɔ 'yeli bè líe gè.

† kolimɔ pire kenme nē: Sienne pàli nē tíʔe gáà sienre yiʔe dè nè jo: mi fuunmɔ pire kenme nē. †† Wéli baa 38.12; 41.10; 69.9; 88.9,19; Zɔbi 19.13-19; Zer 12.6; 15.17. ‡ Wéli baa Zer 6.25; 20.3,10; 46.5; 49.29.

†† Nyasienkaanna náà ni kɔri wii flige nè cénʔ. Ki bé gbè jo ténì ma sòngi, á kire bèʔ tenmene, kire ga laa ki 'kpíʔile né sícilige ní. Kii ne nyaʔa ɔúnuyɔ tieye yáà ní: Nún 32, 42, 44, 45, 52-55, 74, 78, 88, 89, né 142. †† Ki sienre ti 'juu baa Wurɔ 4.7-8.

Mi nyapigele kiyē muc nē; m'béri nyu de tí muc nē.»
 9 Ye fāga puu ledoro bè sunꝓ né sēfenne tíele lè?,
 nyàa yìi cilige yi funyo nī yè?,
 nyàa pe 'yeli bèri kàrigi né gàrifii ní né mà?agele ní
 kire ga buu yiri lúru, yi fāga koligo ya?a gè? †.
 10 Wuꝓgbolini?eyē ne sienpiiwe siri wè,
 nè sí ki ya?a ñàa wi 'wi sòngiro ta?a dè Yewe nē wè,
 wi bé wire mà?a bè su?u né wi bànguo déngige ní gè.
 11 Yeli bèle siensinmine bèle, ye- puu fundaanra nē,
 yeri fundaanra kpín?ini Yewe nī!
 Yeri fundaanra yékpu?ulo wáari, yeli miēni báli funyo
 yi 'sín yè!

Kuloceliē wī duniya faanfōli wè, né ní suwōli

33 Siensinmine, ye- fundaanra yékpu?ulo wáa Yewe
 mé!
 Sien ñàa wi fungo ki 'sín gè, ki 'yeli wiri Yewe kpóri.
 2 Ye- Yewe gbùꝓꝓ wè né gɔripile ní lè,
 yeri mà?agele kie b̀llicerige kpúꝓn gè wi mé!
 3 Yeri ñ́unuvɔngɔ ñ́u wi mé, yeri yakpuꝓꝓwɔ sómigi dè
 de kpúꝓn wi mé,
 yeri wi gbùꝓꝓwɔ kòku?ulo wáari gèle!
 4 Né ki cén Yewe sienre dè ti nyénì sín,
 wi kakpi?iligele ke miēni yē kányi?e wu?ulo.
 5 Yewe wī sienwe; ki 'wi déni bè kàyu?u juu né sínme
 ní.
 Yewe bànguo déngige ki 'dàala nyi lè.
 6 Yewe 'juu, a nyi?ene ni 'yiri,
 né wi nyuo káfalige ní gè a wi 'ɱɔɔɔwɔ gbu?ulo ke miēni
 faan.
 7 Wī ne kuꝓꝓjii luɔɔɔwɔ pínē yè yìi nī nè yeli né yi lá?agele
 ní gèle,
 wī ne ki kpín?ini lakpoliyo sícuuyo yi fúu ne jii wi yal-
 eye nī yè.
 8 Ki 'yeli dàala sienne pe miēni de fi?é Yewe nē!
 Ki 'yeli duniya sienne pe miēni de fún wi yi?e mé!
 9 Wire wi 'juu á ki 'kpí?ile bè,
 wire wi 'ki juu nè gbènge á ki 'yéri bè.
 10 Gàa kùlogolo sienne pe caa ki de kpín?ini gè, Yewe
 ne ki córi,
 wī ne kùlogolo sienfeliye sòngiro curugi dè.
 11 Yewe nyéni kele kiyē ne kpín?ini súuri,
 wi funzɔngiro kele kiyē ne forigi kèngēle ke miēni nī.
 12 Kùlo nàa nī Yewe yē ni Kuloceliē wè, ni wu?u kií
 tàn?a;
 kire kùlo sienne báli wi 'nyíene nè kòn wi wuulo bèle,
 peli wu?u kií tàn?a.
 13 Bè wi ya?a baa nyi?ene nī lè,

† Eburu sienre nī dè ná?a gè, sienre dáà tii fllige?; koligo gáa sienre ti bé gbè yi?e felige sáame nē.

a Yewe 'wéli ná?a dàala nē lè, a wi 'lewiile pe miēni
 nyaa.
 14 Ti?e gáa nī wi yē téniwe wè,
 wī ne dàala sienne pe miēni nya?a.
 15 Wire ñàa wi 'sien ó sien fungo faan gè,
 wire wī ne pe kakpi?iligele ke miēni ci?ige gèle ne
 wéli.
 16 Kùlofōli wī gbè wīi suwó né kapiengbuɔnni?ene ní
 bèle?
 Nàyeliwe wī gbè wīi suwó né wi ɱɔɔɔ ní dè?, dàa ti 'ni?e
 dè ††.
 17 Sien sí gbè wi sòngiro ta?a dè kapiengbuɔn sunꝓ nē
 gè?,
 né ki cén ki bága wi bien; kií gbè wi suwó né ki ɱɔɔɔ ní dè
 ni?ere dè?
 18 Ye- ki cén, Yewe nyapile nī ne pe nya?a báli pe wi
 fi?é bèle,
 báli pe 'pe sòngiro ta?a dè wi bànguo déngige nē gè.
 19 Wi bé pe píle bè suwó kùu mé wè bé sí pe wéli fungo
 lèle nī lè.
 20 Weli bèle, weli nyénì weli sòngiro ta?a dè Yewe nē.
 Wire wī weli sá?afōli né ní weli timɔzigege!
 21 Né ki cén weli funyo yi béri fundaanra kpín?ini wi nī,
 bè weli 'weli sòngiro ta?a dè wi tiēlefun mí?e nē gè.
 22 Yewe yo, -muc bànguo déngige ya?a gè ki- puu weli
 nē,
 nè yeli né weli téngēle ní lè muc nē wè.

Yewe nyéni mi suwó mi fùrɔɔwɔ nī gè

34 Dawuda wu?u gī †. Bà wi yé wīi kpí?ile kàlafōli
 Abimeleki yi?e mé gè, á wi 'wi cira a wi 'ké wè ††.
 2 M'béri kpuꝓꝓwɔ tari dè Yewe nē lèle ó lèle nī,
 wi gbùꝓꝓwɔ ki bé puu mi nyuo nī gè súuri.
 3 Mi ne nìe kpóri Yewe nī.
 Ki 'yeli sienne pe- ki cén, sienne báli ní pe wè tóri bèle?,
 peri fundaanra kpín?ini.
 4 Yeri Yewe kpuꝓꝓwɔ wu?u jáari gè né mi ní!
 Ye- puu weri wi mí?e kpóri gè!
 5 Mi 'Yewe caa wè, á wi 'lú?u m'mé,
 á wi 'mi suwó mi fíere ti miēni mé.
 6 Báli pe wéli wi mé wè, pe yiēye yīi ne nyi?ene;
 fiere sí ga tíi tón pe nē?
 7 Fuunmɔfōli wáa yé Yewe yeri wè,

†† Koliyo 16-17 wu?u nī gè, wéli baa 18.30-34; 147.10. † Núnugo gáa ki sienkan?ana gboli ó gboli ne séligi né sebekaanna láa ní; sebekan?ana ó sebekan?ana ke taanni kiye táanni nè yeli né Eburulo alifabe ní wè (wéli baa 9.1 kaliwege ki táanne gè). †† Abimeleki wī 'puu fàn?afōli kà?a káa nī Filisiti kùlo nī; pe 'puu ne fàn?afōli yeri miēni Akisi. Dawuda yé fè nè ké baa nè séni làri kùlofōli Sawuli nē wè. Wīi puu ne caa? Abimeleki- ki cén wire yē kapiengbuɔn sànbali, kire nē wi wīi kpí?ile kàlafōli. Wéli baa Sam 1 21.11-16.

a wi 'lú?u wi mé nè wi suɔ wi fùrɔɔ ki mieni mé.
 8 Yewe *tundunwo*[†] wi nê pe mà?a nè suɔ,
 bàli pe fi?é Yewe nê wè; wi nê pe píle nè suɔ.
 9 Ye- ki laala ye wéli ye ki cén kenme bìi nê Yewe wi
 'nyuɔ wè ^{††} !
 Sien njàà wi 'lí?ire jó wi mé wè, wi wu?u kiì tàn?a !
 10 Yeri fi?é Yewe nê, yeli báli wi 'wàli nè ténge bèle,
 né ki cén yafien si pe laa?, bàli pe wi fi?é wè.
 11 Jàriyelile pe cí ne pe liile caa lè ne fùró,
 nè ki ya?a bàli pe 'pe sòngirɔ ta?a dè Yewe nê wè,
 yafien si pe laa?.
 12 Mi piile, yeri báan ye pa lú?u m'mé [‡] !
 M'béri yeli tenme kenme báà nê yeli 'yeli bèri fi?é Yewe
 nê wè.
 13 Yeli nī bèle, a sii wi 'sien nji déni wè,
 a wīi ne caa bè yacènre nyaa wi sii cenyè nī yè [‡],
 14 wi- wi nyine cò lè kapi?i nê gè,
 wi- wi nyasenye cò yè káfinere sienre nê dè.
 15 Ma lá?a kapi?i nê gè, mari kacènge kpín?ini,
 mari yanyige caa gè, ma ki cira ma cò.
 16 Yewe nyapigele kiyè siensinmine nê bèle,
 wi ngbú?ulo kiyè múgugolo bè lú?u bàli mé pe 'wi yeri
 wi- peli sá?a wè.
 17 Yewe ne túngu né kapiigbi?ilile ní bèle
 kire ga buu sien fá ní sòngi daa né pe mí?e ní gè dàala
 nê lè?.
 18 A siensinmine pe kényi kòku?ulo wáari gèle, Yewe nê
 lú?u pe mé;
 wi nê pe píle nè suɔ pe funbienre ti mieni mé.
 19 Yewe yè pe táanni bàli bìele funbienre nê dè,
 wīi ne pe pígele suu gèle gáli ke 'máama gèle.
 20 Siensinwe wi bé wu?ɔɔ taa ni?eyè,
 nè ki ya?a Yewe bé wi cò bè suɔ yi mieni mé.
 21 Yewe ne wi káceye yi mieni wéli,
 kàa nigbe si cénì kaa? [‡].
 22 Kapiile ni bé sienpiiwe kpúu wè.
 Bàli bìele siensinmine piyè pe déni bèle?,
 kàyu?u bága tuu pe nê.
 23 Nè sí ki taa Yewe bé wi baakuɔ sī fùgu wè bè suɔ;
 bàli pe 'lí?ire jó wi mé wè, kàyu?u sí ga tíi tuu pe nê?.

Yewe yo, pa mi kàyu?u juu gè !

35

Dawuda wu?u gī.

† *Tundunwo wè ná?a gè, wi bé gbè Yewe wire tíime kenme tie (wéli baa 35.5-6; Sél 16.7; 32.1-2; Kùlo2 6.14-23), né mieni wi baara tire dī bèri Yewe wi wuulo wéli bèle (wéli baa Yir 14.19; Kùlo2 19.35; Dan 6.22).* †† *Wéli baa Pié1 2.3 ‡ Nyasiensre juugenme páà bí, ten-meflilil pe 'puu ne pe pitenmine yeri bèle mme gè a pe gbèné séli ne pe tenme sícilige nê gè (wéli baa Kàs 1.8,10; 2.1). †† Koliyo 13-17 wu?u nī gè, ki 'juu baa Pié1 3.10-12. ‡‡ Kí sienre tí 'juu baa Zan 19.36*

Yewe yo, tún né pe ní, bàli pe túngu né mi ní bèle;
 cáan né pe ní, bàli pe cáanri né mi ní wè.
 2 -Muɔ kapiengbuɔn *timɔzigepile* né muɔ timɔzigege
 cò gè
 ma miè tón, má yè ma pa mi sá?a !
 3 -Muɔ tàbe píle wè ma yige, ma yiye siin kágba?a líe
 gè, ma ta?a mi cìravɔlilɔ nê bèle !
 Ma ki juu m'mé dí muɔ wī mi suɔfɔli wè.
 4 -Ki ya?a fiere- pe taa, pe mí?e ki- sí cú?ɔ, bàli pe caa
 bè mi kpúu bèle !
 -Ki ya?a peri waa kàdu?u nī, dí fiere- tón pe nê, bàli pe
 mi wu?ɔɔ caa gè !
 5 -Ki ya?a pe- kò bè sísuɔmɔ tíele bàa káfalige ne líi gè
 a *Yewe tundunwo* wi kényi pe nrigi wè ^{‡‡} !
 6 -Ki ya?a pe koligo ki- puu yebilige ki de pólí
 a *Yewe tundunwo* wi kényi pe círá bè pe cò bèle !
 7 Mii yakaa kpí?ile pe nê?, á pe 'pe jùɔɔ pari bèle bè mi
 cò;
 mii yakaa kpí?ile pe nê?, á pe 'kàti?e túgu kire ga buu
 mi- tuu.
 8 -Ki ya?a cú?ɔgbuɔmɔ- pe fuu bè taa !
 -Ki ya?a jùɔ njàà pe 'pari wè, peli tíime pe- cò wi nê !
 -Ki ya?a peli tíime pe- tuu cú?ɔgbuɔmɔ nī bè !
 9 Bà mi fungo ki bé puu fundaanra nê, Yewe,
 mi fungo ki béri muguri bè muɔ 'mi suɔ wè.
 10 Mi laame pi mieni bé ki juu bé jo: «Njáa wī bè muɔ
 tíele, Yewe ?
 Muɔ njàà ma yè ne fuunmɔfɔli suu wè sien njàà mé wi
 njri ti 'ni?e wi nê wè,
 ?aan, muɔ njàà ma yè ne fuunmɔfɔli yigi wè kàyuulo
 kiyè nī yè,
 fuunmɔfɔli né fùrɔɔfɔli ní wè.»
 11 Káfinegbengefɔlilɔ ne yègí ne mi yúgo né dàa ní mi sí
 cén dè?;
 12 pe niè mi sàrí né kapi?i ní gè kacènge sindi?e nī gè
 gàa mi 'kpí?ile pe mé gè; mi 'kò mi nigbe, sien fùn.
 13 Nè ki ya?a, mi wè, bà peli 'puu ne yáa bèle,
 mi nê cé gbànva?aga burugo le nié miè cérigè ne *sún*
nii wè;
 lá?ala fùn, mi 'puu ne náari pe mé ^{‡‡}.
 14 Mi 'puu ne tán?ana ne mári ne waa níe báan
 majo bè mi 'puu ne ki kpín?ini mi nàgori mé wè kire
 ga laa mi siinyeni mé wè.
 Ki yé laame wúɔ mi nī a mi 'gbɔbi,
 majo njàa wi 'puu ne wi yàa kùugo kaya?a kpín?ini gè.
 15 Nè ki ya?a bà mi 'kúruogo wè, a pe 'fali ne fundaanra
 kpín?ini nè wúɔ mi nê;
 nèmfɔlilɔ [§] báli mii yé cén bèle?,
 a pe 'mi cenmine ^{§†}, piyè fɔli nè mi ya?a?.

‡‡† *Wéli baa 34.8 kaliwege ki táanme gè. ‡‡‡ Bàli pe 'sienre yi?e dè, pe 'ki yi?e tieye yáà nī né jo: a mi náarige kii yé cò gè? § Siennè páli nê ti?e gáà sienre yi?e dè nè jo: nabɔnminɔ. §† Eburu sienre nī dè ná?a gè, sienre dáà tii fillige?.*

¹⁶ Bàli pe wè fi?é Kulocelié nē wè?, pe mi tí?e níe mi teri wè;

piyē ne gàn?ana káa gèle mi kenme nē bè.

¹⁷ Mi Kàfɔli, lèlè líi nī muo bága pe wéli ?

-Mi suw bàli mé pe je mi cú?w bèle;

-mi sii suw wè jàriyelilè bálì mé bèle !

¹⁸ M'bága de muo síeri sienne gboli nī lè, sienni?eme sun?wɔw nī bè, bèri muo kpóri.

¹⁹ Fǎga ki ya?a mi leguulo peri fundaanra kpín?ini mi kenme nē bè?,

bàli pe finene ne tari mi nē bèle,

sienne bálì mi 'bien nyùgofun wè,

á piyē ne mi teri wè níe nyapigele yùbú gèle ne tóngi gèle.

²⁰ Né ki cén pe wè ne yanyige sienre nyu?; pe nìe nyalere kpín?ini bìli nē bèle;

bàli bìele yanyige nē gè kùlo nī lè,

pe nìe káfinere kele gbòborí gèle peli nē.

²¹ Pe 'wúw nē nyuɔ le mi nē, né jo:

«?anhaa, ?anhaa, we nyéni wi kele nyaa gèle né weli nyapigele ní gèle !»

²² Yewe yo, muò ki nyaa lé? ? Fǎga piiri pe nē díe? !

Mi Kàfɔli, fǎga kò liilige mi nē díe? !

²³ Yè ñónimɔw nē bè, ma tàn?a ken m'mé !

Mi Kàfɔli Kulocelié, -mi kàyu?u juu gè !

²⁴ -Mi kàyu?u juu gè ma yeli né muo sínme ní bè, Yewe mi Kulocelié !

Kiì yeli peri fundaanra kpín?ini mi wori nē dè? !

²⁵ Kiì yeli? pe- ki juu pe funyɔw nī yè, bé jo: «?anhaa, gàa kire weli 'puu ne caa !»

Kiì yeli? pe- ki juu bé jo: «Weli nyéni wi júw !»

²⁶ Bàli piyē ne fundaanra kpín?ini mi fùrɔgɔw wu?u nē gè, -ki ya?a pe míeyé- yi sí sómigɔw cú?w, fiere- sí pe taa !

Bàli pe piye kpóri mi nē wè, -ki ya?a fiere- tón pe nē, peri pe fa?a !

²⁷ Bàli sí pe caa bè mi tàn?a nyaa gè, peli béri fundaanra kpín?ini, bèri yékpu?ulo wáari gèle

de ki nyu súuri bé jo: «Yewe wi 'kpú?w,

wire ñáà wi nē wi baakuɔwɔw yanyige caa gè.»

²⁸ Nè ta?a ki nē, mi wè, mi nyuɔ ki béri muo kasingele nyu gèle

béri muo gbù?wɔw cenyé yi mièni nī.

Kulocelié bànguo déniḡe kiì kpu?w

36 *Núnunumino yieḡiniwe wu?u gī. Yewe baakuɔwɔw Dawuda wu?u gī.*

² Sienre dàa dī mi fungo nī gè sienpiile pe tuudi?ele wu?u nē gè †:

pe nyaame nē bè, kiì yeli sien de fún de yà?ará Kulocelié yi?e mé gè? ††.

³ Pe fungboliyo yire kenme nē

piyē gbè pe kolimɔ nyaa bè? bè cén dí pi sí pe bien?.

⁴ Pe sienre tiì kolimɔ wori né káfinere; pe nyéni cí, pe wè ne tári né sícilige ní? bèri kacèḡe kpín?ini?.

⁵ Piyē ne sòḡibiire sòḡi pe yasinere nē dè níe yè nē séni yèrí kobi?i nē gè.

Piyè fɔli nè lá?a pe kapi?ile nē gèle?.

⁶ Yewe yo, muo bànguo déniḡe kiì ne yèḡi nè séni nòḡi nyi?ene nē lè,

muo kányi?e kaala nī ne yèḡi ne nòḡi kàsadibare nē dè.

⁷ Muo sínme piì bè nyagurukpa?aliye tíele,

muo kàyu?ujuuro ti 'cùugo bè ku?wɔjii tíele.

Yewe, muo ne sienne suu bèle, né yawiire ní dè.

⁸ Kulocelié, muo bànguo déniḡe ki tònì yè lagbenre wu?u,

á lewiile piyē ne lí?ire júw muo fíkenye nyúmɔw láara bè.

⁹ Piyē ne tíḡi muo sa?a yaliicèḡe nē dè;

muo ne pe kan?a né lakoligo lu?w ní gè gàa ki 'téni gè.

¹⁰ Né ki cén sii lawiile nī baa muo mé;

bè muo kpìenme piì weli nē wè, kire nē weli 'kò sii nē níe kpìenme nya?a bè ‡.

¹¹ -Muo bànguo déniḡe yéligé gè ki- nò bàli nē pe 'muo cén wè,

né muo sínme ní bè ma pi ya?a pi- nò bìli nē pe funyɔw yī sínyé yè !

¹² Fǎ ki ya?a niényienigefɔli tɔliyo yi- mi taa jò? !

Fǎ ki ya?a sienpiiwe wi kiye yi- mi cira? !

¹³ Pe m'bele kapiigbi?ilile piyē ne tungu;

pe ñɔri ti 'kúw, piyè ní gbè yè bè yéri?.

-Muo sòḡiɔw ta?a dè Yewe nē

37

Dawuda wu?u gī ††.

Fǎga muo fungo wárigé gè kapiigbi?ilile kúruḡu bèle?;

fǎga ki ya?a yeja?a- puu muo nī pe kɔli mé gè?, bàli pe kacuwɔwɔw kpín?ini gèle !

² Né ki cén a cèri 'si?ere wè, pe bé féni fáari bè nyà?a tíele;

bè nyàpirige tíele gàa nē kàsa?a sì tuu gè?, pe bé féni.

³ -Muo sòḡiɔw ta?a dè Yewe nē, mari kacèḡe kpín?ini, ma téni kùlo nī lè, mari líi yanyige nē.

⁴ -Yewe kaala ya?a lè ni- muo nyùḡo cò gè,

† Eburu sienre nī dè ná?a gè, sienre dàa tiì fíligé?. Sebeliwe ñáà pe 'yi?e gireki sienre nī dè, ki juu né jo: a dàa tire kapiigbi?iliwe wi cī juu nīe kapi?ile kpín?ini gèle. †† Ki sienre ti 'juu baa Wurɔ 3.18. ‡ Eburu sienre nī dè ná?a gè, ki 'juu né jo: a muo kpìenme pire nī wiyè ne kpìenme nya?a bè. †† Núnugo gáà ki sienkan?ana gboli ó gboli ne séligi né sebekaanna láà ní, gálì ke 'taanni nè yeli né Eburulo alifabe ní wè (wéli baa 9.1 kaliweḡe ki tánme gè).

kire ga buu wi bé muo funzɔngirɔ kele fori gèle.

⁵ -Muo mbàn?a kele le gèle Yewe kiye nī,
ma muo sɔngirɔ ta?a dè wi nē; wi bé muo sá?a.

⁶ Wi bé muo sínme tiè bè bè kpìenme tíele,
wi bé muo tàn?a yige gèle bè cenvunyiene cenge tíele.

⁷ -Ki kpàri ma cò Yewe yi?e mé gèle, má piiri, -muo fun-
go nyígi gèle, má wi sige né téngèle ní.

Făga muo fungo wárigé gèle sien kúrugú? nàa kele ke
nyu?ɔ wi sii nī wè?,

né n̄i kúrugú nàa wi kele nù?ɔrɔ gèle ne kpín?ini
gèle? !

⁸ -Funyaerige ya?a gèle, -fundan?anige wáa gèle;
făga muo fungo yège gèle, né ki cén ki kúɔgenme pī ga
nyu?ɔ? !

⁹ Nè ta?a gīi nē, kapiigbi?ilile pe bága cú?ɔ bè yige
baa,

nè ki ya?a bili sí pe Yewe siri wè, pe bé kùlo taa lè
kɔrigɔ.

¹⁰ Kire nē, a cèri 'sì?ere wè, sienpiuwe wī ní nyaa bile?.
Muo bé wi caa bè mà?a, muo sí wi nyaa wi yéridi?e nī
gèle?.

¹¹ Nè ki ya?a sienne bálì ní pe wè tóri bèle?, peli bé kù-
lo taa lè kɔrigɔ †,
pe bé puu fundaanra nē yanyige kpu?ɔ kire kenme nē.

¹² Sienpiile pe nē nyuo le siensinwe nē wè,
pe nē gàn?ana káa gèle wi kenme nē bè.

¹³ Nè ki ya?a *Kàfɔli* wīi ne pe tí?e,
né ki cén wi 'ki nyaa pe cenge kiī ne nògí.

¹⁴ Sienpiile pe nē kapiengbuɔn n̄sii píle wè nè yige
niè pe *sandaliye* píle yè nè ya?a bè fuunmɔfɔli né
fùrɔɔfɔli cáan wè,

bè pe kpúu, bálì pe 'kozinge líe gèle.

¹⁵ Nè sí ki ya?a peli tíime kapiengbuɔn n̄siiile
pe bé pe nàzɔnɔ fúrugú bèle; pe sandaliye yi bé
kabari.

¹⁶ Cèri n̄aà wī siensinwe mé wè, wi nyéni póri nè tóri
lɔni?ere nē dè, dāa dī sienpiini?ene wori dè.

¹⁷ Sienpiile kiye yi bága kabari,
nè ki ya?a Yewe nē siensinmine tu?ɔ bèle nè cò.

¹⁸ Yewe nyéni funviyefɔlilɔ sii kele cén gèle,
kire nē pe kɔrigɔ ki bé puu pe mé súuri.

¹⁹ Fiere sì ga pe taa wu?ɔgɔ lèlè nī lè?;
funduuro lèlè nī lè, pe bé lii bè tín.

²⁰ Sienpiile pe bága cú?ɔ bè núgo bile né Yewe leguulo
ní bèle;

bè nyàfunro ti?e tíele gāa ki 'nyuo gèle, ná?ane cèri pe
bé cèrige;
pe bé cèrige baa wírigé nī gèle a kàsun ki kénì tóri gèle.

²¹ Sienpiile pe nē fu?ɔ kún gèle, pe nē fɔli bè ki tón?.

Nè ki ya?a siensinmine peli ne nyinime tari níe kan?a.

²² Nè ki cén bili nē Yewe 'diba ta?a wè, peli bé kùlo taa
lè kɔrigɔ,

nè sí ki taa bili nē Yewe nyéni déngé ta?a wè, peli bé
cú?ɔ bè yiri baa.

²³ A sien n̄i tán?agenme pi 'Yewe déni wè,
wi niè wi yeda?ala líri gèle koligo nē gèle.

²⁴ A wi 'kúrugú wè, wi nē lá?a duu?,
né ki cén Yewe nyéni wi cò kɔli nē gèle.

²⁵ Bà mi 'puu nàgapunwɔ wè, a mi kénì péni líe wè,
mií fie siensinwe nyaa wè a Yewe wi 'ya?a?,
né wi piile ní bèle, bálì pe 'pe tíime yaliire caa dè?.

²⁶ Lèlè ó lèlè nī, siensinwe wīi ne nyinime ta?a níe fu?ɔ
nii;

wi piile pe nē puu fundaanra taadi?e ††.

²⁷ Koli ma kàdu?u wáa kapi?i mé gèle, mari kacenge
kpín?ini gèle,

bà muo bé mɔgɔ kùlo nī lè lèlè ó lèlè.

²⁸ Nè ki cén kàyu?ujuuro dáa ti 'sín dè, ti 'Yewe déni
wè.

Sienné bálì pe 'pìye puɔ wi nē, wīi ga tíi pe ya?a?.

Yewe béri pe wéli súuri,

nè ki ya?a, sienpiile piile bèle, peli bé cú?ɔ bè yiri baa.

²⁹ Siensinmine peli bé kùlo líe lè kɔrigɔ,
bè mɔgɔ kùlo nī lè lèlè ó lèlè.

³⁰ Siensinwe nyuo kiī ne nyu né sícilime ní,
wi nyine nīi ne nyu né sínne ní.

³¹ Wi Kulocelié *Fàn?a Sienné* tīi seberé wi fungo nī gèle,
kire nē wīi ga pɔli bè tuu?.

³² Sienpiuwe wi niè làridi?e caa bè siensinwe sige wè,
níe ne wi caa né kpúumɔ ní.

³³ Nè ki ya?a Yewe sí je ga wi ya?a pe kiye nī yè?.
Wīi fɔli pe- kàyu?u juu wi nē bè wi wu?ɔ?.

³⁴ -Yewe sige wè, ma wi koligo cò gèle kpu?ɔ;
wi bé kpu?ɔrɔ ta?a muo nē bè kùlo ken lè muo mé
kɔrigɔ.

Muo bé ki nyaa, sienpiile pe bé cú?ɔ bè yiri baa.

³⁵ Mi nyéni sienpiuwe nyaa wè, fungbengefɔli wè,
a wi 'ki líe nè torigo, a wi 'yè nè yéri bè tiipirige tíele
gāa ki sengi gèle.

³⁶ Nè ki ya?a bà wi 'tóri nè ké wè, a wi 'pùunni;

† *Ki sienné ti 'juu baa Mat 5.5.*

†† *Sienné páli nē tí?e gāa sienné yi?e dè nè jo: Kulocelié bé diba ta?a
wè wi piile nē bèle.*

a mi 'wi caa nè màʔa, wiì ní né cénì nyaaʔ púlo wī !
 37 Te sien wéli wè ɲàa wī né funviige ní gè, te wi wéli ɲàa fungo ki síngi gè,
 né ki cén, mbànʔa kele ke béri nyuʔɔ yanyigefɔli mé wè.
 38 Nè ki yaʔa kacuʔɔɔfɔlilɔ pe bé cúʔɔ péwu bè núgo baa !
 Sienpiile pe mbànʔa kele ke bé cúʔɔ bè yiri baa !
 39 Siensinmine suɔɔb lè ni 'kón Yewe mé,
 wiì pe làridiʔe bè gunliriye tíele fùɔɔɔ lèlè nī lè.
 40 Yewe nê pe sáʔa níè pe píle nè suɔ sienpiile mé bèle,
 wi nê pe píle nè suɔ né ki cén pe nyéni líʔire jó wi mé.

Mi 'mi kapiʔile juu gèle níe náari bè puʔɔ

38 *Dawuda ɲúnudanʔa gī gàa pe ɲú né yakpuɔnɔ ní dè. Bè sɔngi daa.*

2 Yewe yo, fãga puɔ muɔ funyerige nê gè bèri mi wuʔɔʔ !
 Fãga ní puɔ muɔ fundanʔanige nê gè bè mi kpúɔnʔ !
 3 Né ki cén muɔ ɲaaya yi péni jíin mi nī,
 a muɔ kɔli ki 'mi seri nè tárige.
 4 Muɔ funbienɛ tire kenme nê, mi céri ti mieni ne yáa.
 Mi cériwiime pi mieni 'cúʔɔ mi kapiʔile keli kenme nê bè.
 5 Mi kolimɔ pi 'gbuʔulo nè kpàʔala nè mi nyùgo féniige gè,
 majo tugoro dī dàa ti 'lúbugo mi nê dè.
 6 Mi ɔɔmirɔ ti 'fúnʔɔ a ti nùgo ki 'pii;
 mi kàala ke tɔni wire wī.
 7 Mi nyéni nyùgo cùngu gè fúɔ nè péni tóri,
 níe tári ne mári funbienɛ nī dè cenguɔɔ.
 8 Mi 'ki nyaa kàsun yē mi sènne nī gèle,
 a mi cériwiime pi mieni 'cúʔɔ.
 9 Mi 'niè nyaa ɲɔri fùn á mi céri ti mieni ní ɲúʔɔridɔ;
 mi ne cén mi fungo nī gè fùɔɔɔ kire kenme nê.
 10 Mi Kàfɔli yo, gàa mi ne caa gè, ki mieni yē muɔ yiʔe mé.
 Mi cénme piì làri muɔ nêʔ.
 11 Mi nàɔɔn wī ne wáari kpuʔɔ mi nī,
 a mi ɲɔri 'ti yiri mi nī, mi nyapigele kpíenme pi 'kúɔ.
 12 Mi yaama pire kenme nê bè, a mi siendenine né mi nàgorilo pe 'fè mi nê;
 bàli pe 'kpɔni mi nê bèle, a pe 'yéri liilige.
 13 Bàli piyē ne caa bè mi sii kúɔ wè, pe 'gáriye pari mi yiʔe mé gè.
 Bàli piyē ne mi wuʔɔɔ caa gè, piyē ne nyu mi cúʔɔɔ nê bè,
 piyē ne káfinere nyu cenge ó cenge.

14 Nè ki yaʔa mi wè, mi yē bè dùnɔ tíele, mi wè ne lúruʔ,
 mi yē bè bobogo tíele, mi wè ne mi nyuɔ múgulo gèʔ.
 15 ʔaan, mi yē bè sien tíele ɲàa wi wè ne lúru wèʔ,
 kire nê mi nyuɔ kí gbè yakaa juuʔ.
 16 Nè ki yaʔa muɔ sí mi ne siri, Yewe,
 muɔ tíime muɔ bé kàa juu mi mé, mi Kàfɔli, mi Ku-loceliɛ.
 17 Mi nyéni náari: «Fãga ki yaʔa pe- fundaanra kpíʔile mi kenme nê bèʔ;
 peri piye nyíene mi nê a mi tɔligo ki 'pòli gèʔ.»
 18 Mi n'ɲe, ki 'kò cèri dí mi tuu,
 mi fungo kayaʔa kí mi nī súuri.
 19 Né ki cén mi 'yéri mi kolimɔ nê bè;
 funwuɔɔ yē mi nī mi kapiile lire kenme nê.
 20 Nè ki yaʔa mi leguulo peli yē sii nê, né ɲɔri ní;
 piyē niʔene bàli mi 'bien bèle nyùgofun wè.
 21 Bàli pe 'kapiʔi líi ne kacènge fuʔɔ tóngi gè,
 piyē ne tíri mi nê bè mi ne tári kacènge kúruɔ gè.
 22 Yewe yo, fãga mi wáa díeʔ !
 Mi Kuloceliɛ, fãga kò liilige mi nêʔ !
 23 Te báan fáari ma pa mi sáʔa, mi Kàfɔli, mi Suɔfɔli !

Weli sii wi wè ne mɔgiʔ

39 *ɲúnunɲuminɔ yiɛginiiwe Yedutun † wuʔu gī. Dawuda ɲúnudanʔa gī gàa pe ɲú né yakpuɔnɔ ní dè.*

2 Mi 'ki nyíene nè kɔn bè miè cò mi tánʔagenme nī bè,
 kire ga buu mi fãga kapiʔi kpíʔile né mi nyine ní lèʔ.
 M'bé kò de mi nyuɔ puu gè de tóngi né jùɔ ní lèlè líi nī sienpiuwe wī mi táanni wè.
 3 Mi sí kò bobogo, miì yakaa juuʔ.
 Mi 'kò piiriwe píaa ††, a mi laame pi 'pien nè tóri,
 4 a mi fungo ki 'tanʔana mi sindinge nī gè.
 Bà mi 'puu ne sòngí wè, kàsun ki 'nyì, a kire 'ki yaʔa a mi kénì juu:
 5 Yewe yo, -ki yaʔa mi- mi sii wi kúɔgenme cén bè,
 né cenyé jori yi 'kò mi sii nī wè,
 kire ga buu mi- ki cén kenme bí nê mi wè yafienʔ.
 6 Kí n'ge muɔ 'mi cenyé ken yè cèri bè kadaala tíele,
 mi mɔɔɔgenme pi wè yafien muɔ yiʔe mé gèʔ.
 ʔaan, sien ó sien wi 'yè nè yéri wè, wī bè ɲógari tíele !
 Ye- ɲɔ cè.
 7 Wī ne waa níe báan bè nyúɔmɔ tíele,
 wi fíigi ne mári bè ɲóɔnɔ tíele.
 Wī ne lɔri caa ne ti gbunʔuni;
 wiì sí ki cén ɲàa wi bága ti koli dèʔ.

† Yedutun wi yé puu Dawuda ɲúnunɲuminɔ yiɛginine taanriwuu wáa (Kaj1 16.41-42; 25.1,3,6; Kaj2 5.12; 35.15). Pe 'wi míʔe yeri gè míeni tíeye nyáà nī yè: ɲún 62; 77; 89. †† Sienne páli nê tíʔe gáà sienre yiʔe dè nè jo: Mi sì cénì diba sienre juuʔ.

⁸ Kire nē, mi *Kàfɔli*, gáa m'bé ní de siri ?
 Mi sòngirɔ ti mieni yē muc nē !
⁹ -Mi cò ma yige mi tuudi?ele ke mieni nī gèle;
 fãga mi ya?a kàalafɔli wi- mi tí?e? !
¹⁰ Bè ki 'nyaa muc ma 'ki kpí?ile gè,
 mi bé kò bobogo, mi sì ní yakaa juu?.
¹¹ -Muc kagbenge lá?a gè mi nē !
 Muc kɔli kaguruyo yire kenme nē, mi 'cú?ɔ nè kúɔ !
¹² Muc ne sien kpúɔn wè wi kolimɔ kenme nē bè;
 bè màrigbuu tíele wè muc ne ki mugu yege gáa ki 'sien
 déni wè kpu?ɔ gè.
 ?aan, sien ó sien yē bè ñɔɔn tíele. *Ye- ñɔ cè.*
¹³ Yewe yo, -mi náarige lú?u gè, má líiye cáan mi kòku-
 ulo mé lè má sí mi suc !
 Fãga ki kpí?ile majo muc sì mi yéturo nyaa dè? !
 Né ki cén mi yē nabɔnwɔ wī níe tòrí muc tí?e nī gè bè
 mi tuulieye yi mieni tíele yè.
¹⁴ Fãga ní de mi wéli bè mi wu?ɔ?; -muc yi?e lá?a gè mi
 nē,
 kire ga buu mi ní gbè tí?e cígini séni mi kári wè, mi sí
 ní ga buu bile?.

Yewe, pa mi suc !

40 *Núnunumino yieginiwe wu?u gī. Dawuda ñúnudan?a gī gáa pe ñú né yakpuɔnrɔ ní dè.*

² Mi yé Yewe sige wè nè mi sòngirɔ ta?a dè wi nē
 kpu?ɔ;
 a wi 'nyùgo cùungu gè nè mi yékpɔli lú?u lè.
³ A wi 'mi píle nè yige kùu kàwi?i nī gè, nè mi yige
 fàrigeluuolo nī lè,
 níe mi tɔliyo yérige yè kàdenigbaala nē lè
 né ki kpí?ile a mi yedanyɔɔɔ ke 'fèriye kéndi?e taa.
⁴ A wi 'húnunɔngɔ le mi nyuo nī gè gáa ní m'béri weli
 Kulocelié *gbù?rɔ* wè.
 Sienne sáa bé ki nyaa; pe béri fi?é Yewe nē wè bé pe
 sòngirɔ ta?a dè wi nē.
⁵ Sien ñáa wi 'wi sòngirɔ ta?a dè Yewe nē wè, wi wu?u
 kíi tàn?a;
 wi nē fɔli bè ta?a nienyienigefɔlib nē bèle?, peli báli pe
 waa káfinere kúruge dè †.
⁶ ?e Yewe mi Kulocelié, muc kacèngele kiyē ni?egele
 díe? !
 Muc 'kakpoliyo kpí?ile né sòngijenre ní weli kɔli mé gè !
 Sien wè bile bè muc tíele? !
 Mi ne caa bè ki jáari bè muc kakpoliyo juu yè, nè sí ki
 ya?a yi 'ni?e nè tóri sien gbè yi tóri yè.

⁷ Kakuɔɔ yajuuro dè né yaliire *yakenre* ní dè, tire
yákuo bè? muc ne caa?.

† Sienne páli nē tí?e gáa sienre yi?e dè nè jo: peli báli pe waa ya-
 sunro kúruge dè.

?m?m, muc nyéni mi ngbú?ulo múgu gèle kire ga buu
 mi- gbè lú?u:
 muc wè ne *kakuɔɔ kaasu?uro* né *kapi?ile kàsulugo*
kakuɔɔ ñà?aná dè ne caa? ††.
⁸ Kire nē a mi 'ki juu né jo: «Ki n'ge, mi nyéni pen !
 Ki nyéni sebe mi wu?u nē gè sebekuruwo nī wè ‡.»
⁹ Ki 'mi déni mi- de muc nyéni kele kpín?ini gèle, mi
 Kulocelié.
 Muc *Fàn?a Sienre* tíi sebe?e mi fungo nī gè.
¹⁰ Mi nyéni muc sínme juu bè sienni?eme gboli nī lè ††,
 mi sì piiri ti nē?, Yewe yo, muc 'ki cén.
¹¹ Mi sì muc sínne làrige lè mi fungo nī gè?;
 mi nyéni muc kasingele né muc suɔɔ wu?u juu gè.
 Mi sì muc bànguo déni?e né muc kányi?e kaala làrige
 lè sienni?eme gboli nī lè?.
¹² Muc Yewe wè, muc sí ga fɔli bè muc nyinidaaguugo
 lá?a gè mi nē?.
 Muc bànguo déni?e né muc kányi?e kaala ní lè, ti bága
 de mi wéli súuri.
¹³ Né ki cén mi wu?ɔgboliyo yi nyéni ni?e nè mi mà?a
 nè su?u, mi kolimɔ pi 'mi cira nè cò.
 Míí ní gbè jáa bè ke kpàri jò bèri ke nya?a?, ke 'ni?e nè
 tóri mi nyùgo nziire nē dè; mi lèbaanna ni 'kúɔ.

¹⁴ Yewe yo, yéri ki nē ma mi cò ma suc !
 Yewe, te báan fáari ma pa mi sá?a †† !
¹⁵ -Ki ya?a pe- fa?ama taa, dí fiere tón pe nē, sienne báli
 pe caa bè mi sii kúɔ wè !
 Pe- koli pe kàdu?u wáa, fa?ama- sí pe taa, sienne báli
 pe caa yawu?ɔ mi taa wè !
¹⁶ -Ki ya?a ki- puu pe nē funwuɔɔ dí fiere- sí tón pe nē,
 báli pe nyu mi wu?u nē gè né jo: «Cú?ɔ ! Cú?ɔ !»
¹⁷ -Ki ya?a bìli pe muc caa bèle, pe mieni pe- puu fun-
 daanra nē bèri muguri muc kenme nē bè.
 Bàli ki 'déni á muc ní pe suɔɔli wè, peri ki nyu súuri pe
 jo:
 «Kpu?ɔɔ 'yeli ti de tari Yewe mí?e nē gè !»

¹⁸ Bè mi yē fuunmɔɔli né ní fùrɔɔɔli wè, ki 'yeli mi
Kàfɔli wi- sòngi daa né mi ní.
 Muc yē mi sá?afɔli né ní ñàa wi mi píle ne suu wè ! Mi
 Kulocelié yo, fãga mɔɔg díe? !

Wu?ɔɔɔli náarige gī

41 *Núnunumino yieginiwe wu?u gī. Dawuda ñúnudan?a gī gáa pe ñú né yakpuɔnrɔ ní dè.*

†† Koliyo nyáa wu?u gè 7-9, ki 'juu baa Eb 10.5-7. ‡ Sienne páli nē
 tí?e gáa sienre yi?e dè nè jo: mi ne báan né sebe ní wè ñàa pe 'sebe mi
 wu?u nē gè. †† Sienne páli nē tí?e gáa sienre yi?e dè nè jo: mi ne ki
 nyu ne jo Kulocelié nyéni tàn?a ken m'mé. †† Koliyo nyáa wu?u gè
 14-18, wéli baa 70.2-6.

²Wire ɲàà wi sòngí fɔ̀ngɔ̀fɔ̀li wuʔu nē gè, wi wuʔu kī tǎnʔa.

Wuʔɔ̀gɔ̀ cenge nī gè, Yewe bé wi suɔ.

³Yewe ne wi wéli ne wi sī ciʔige wè.

Wi nē ki kpíʔile wi- fundaanra taa dàala nē lè, wi nē wi yaʔa wi leguulo kiyē nī yèʔ.

⁴Yewe yē né wi ní wi wuʔɔ̀gɔ̀ yasinεge nē gè.

A wīi ne yáa wè, muɔ Yewe wè, muɔ nē wi dànguu yiʔe wè †.

⁵Mi yé ki juu né jo: «Yewe yo, -nyinime taa mi nē !

Ma mi puʔɔ̀, né ki cén mi nyéni kapiile kpíʔile muɔ nē.»

⁶Mi leguulo piyē ne sienpiire nyu ne wáari mi nē né jo: «Lèlè líi nī wi bága kùu dí sienne pe sí fiʔe né wi míʔe ní gè díe ?»

⁷A pe wàa 'pen bè ba mi wéli wè, wi nē wīi kpíʔile ma-jo wire ne sientaanra nyu wī.

Nè ki yaʔa baa wi fungo nī gè wi niè kapiʔi gbòborí bè mi luɔ.

A wi kénì yiri wè, wi nē ti jáari sienne mé bèle.

⁸Sienne báli mi 'bien bèle, pe 'piye pínε ne palile ne nyu;

piyē ne piye kíi mi wuʔɔ̀gɔ̀ wori nē dè né jo:

⁹«Wi yaaguumɔ̀ pi 'wi cò !

Wi 'sínε yasinεge nē gè; wīi ní ga yè cígini? !»

¹⁰Mi tíime gbuɔnyeni wè, ɲàa tíime nē mi cé téngε wè, ɲàa wi 'puu ne wúu ne líi né mi ní wè, wire wi 'koli nē yiʔe né túngu né mi ní ††.

¹¹Muɔ Yewe wè, ma nyinime taa mi nē !

Te báan ma pa mi yège; m'bé mi fuʔɔ̀ tón gè pe mé.

¹²A kire 'kpíʔile gè, a mi kénì ki cén mi woli ni 'kpúʔɔ̀ muɔ mé lè, mi leguowo wīi ní ga kòkuulo wáa mi wori nē dè bé jo wire 'fànʔa taa mi nēʔ.

¹³Mi wè, mi funviige kire kenme nē, a muɔ 'mi cò, né koli nē mi téngε muɔ yiʔe mé gè lèlè ó lèlè.

¹⁴Kpuʔɔ̀w 'yeli ti de tari Yewe nē, *Isirayeli* Kulocelie wè, lèlè ó lèlè, bè ki líe baa ki sélime nē bè, bèri waa súuri.

Ki- taa ki puu bèʔ !

† Sienne páli nē tiʔe gáa sienre yiʔe dè né jo: wi nē wi líe nē láʔa wi yasinεge nē gè. †† Kí sienre ti 'juu baa Mar 14.18; Zan 13.18. ‡ Koli-go gáa sienre dáá tīi ne kpuʔɔ̀w tari Kulocelie nē, tire ti 'Núnuyɔ Sebe Péliwe kúɔ̀ wè. Núnuyɔ sebe senmine nī bèle, nyasiakeniyε nyáà yīi baa pe kúɔ̀diεge nī yè (wéli baa 72.18-19; 89.53; 106.48).

SEBE SIINWUU

(42-72)

Kulocelie láa kī mi nē

42 *Núnunuminɔ̀ yiεginiwe wuʔu gī ††. Kore jaala † sí-cilime ɲúnugo gī ††.*

²Majo bè lakoliyo luʔɔ̀wuʔɔ̀ cí sùɔ̀ taa kenme bíi nē bè, bè míeni Kulocelie láa ki 'mi taa.

³Kulocelie wowiiwe láa kī mi nē bè luʔɔ̀wuʔɔ̀ tíεε ! Lèlè líi nī m'béga ké bè sa niè tiε Kulocelie yiʔe mé gè wi *Gbùʔɔ̀wɔ̀saʔa* nī gè ††† ?

⁴Pilige né cenvugo, mi yéturo tire dī mi suro dè, bè sienne piyē ne ki nyu m'mé né jo: «Sé muɔ Kulocelie wi yē † ?»

⁵Bà mi kayaʔa yéturo ti ɲu dè a mi 'sòngi nè taa lèlè líi nī mi 'puu ne tári sienniʔεme sunʔɔ̀wɔ̀ nī bè ne waa né pe ní fúɔ̀ nè sèni nò Kulocelie *Gbùʔɔ̀wɔ̀saʔa* nē gè,

kire tánʔana náà nē lè fundaanra yékponiʔεε né kacèngécén kòkuʔulo 'puu ne wáari nè weli màʔa nè suʔu;

pe yé puu sienniʔεme báà pi yé pen fundaanra mé dè ††.

⁶A mi fungo ki- kò funbienre nē dè gáa ki bé nyuɔ mi nē ?

A mi fungo ki- kò funnyaʔamire nē dè gáa ki bé nyuɔ mi nē ?

Mi fungo yo, ma muɔ sòngiɔ̀ taʔa dè Kulocelie nē ! Né ki cén m'bé wi *gbùʔɔ̀w* cígini, wire ɲàà wī mi suɔ̀fɔ̀li wè né mi Kulocelie wè †††.

⁷Mi Kulocelie yo, je mi céri ti 'kùu wī.

Kire kenme nē mi 'yiʔe muɔ kɔ̀li mé bè muɔ náari, mi ɲàà mi 'líli muɔ nē wè né ní *Zuruden* cáʔa nyùgo kùlo táanni lè,

baa Erimɔ̀ nyagurugo né Misesyari nyagurugo mé gè ††.

⁸Bè luʔɔ̀cuulimɔ̀ cí ne luʔɔ̀cuulimɔ̀ páà yeri né ki tùnmuɔ ní bè niε ne fúu ne tíri nyagurugo nē gè,

†† *Kulocelie sienre sebeliele páli nī eburu sienre ni dè, Núnuyɔ 42 né 43 yi siin yīi ɲúnugo nigbe.* ††† *Kore wi 'puu Levii jaa wáa (wéli baa Yir 6.24; Tór 16; 26.11); náʔa gè wi siime wuʔu nē piyē ne nyu. Pe 'puu ɲúnunuminɔ̀ Kulocelie Kòridiʔe nī gè (wéli baa Kaj1 6.17-22), né ní Kòridiʔe wīle ni wéliʔlilɔ̀ (wéli baa Kaj1 26.1). Dawuda lèlè nī lè, pe káʔɔ̀li wi 'puu Emani (wéli baa Nún 88.1). ††† Kí kɔ̀ri wīi fllige nè cén?. Wéli baa 32.1 kaliwege ki tánme gè. ††† Wéli baa Yir 23.17; Nún 84.3. § Wéli baa 42.11. †† Wéli baa Sam2 6.15. ††† Kí 'juu cígini baa 42.12 né 43.5 nī wè. ††† Tíεε nyáà yi 'puu Isirayeli kùlo láʔala kɔ̀li mé, cengenyenifolime kàmege mé.*

muɔ lakuruyo yi miɛni ne yègí ne tun ne cɛrigi níe fúu ne tòrí mi nē wè.

⁹ Cenvugo nē gè, Yewe nē wi bànguɔ déniɛgè tìrige gè mi nē,

pilige nī gè, mi nìe náarige núnugo nū Kuloceliɛ mé wè, wire nǎà wi sīi kanʔa wè m'mé wè.

¹⁰ Mi bé ki juu Kuloceliɛ mé wè, wire nǎà wī mi kàdenigbaala lè:

«Gáa nē muɔ fiʔe né mi ní ?
Gáa nē mi 'yeli bèri tári funbienre nī dè,
mi leguulo wuʔɔɔ kire kenme nē bè ?

¹¹ Mi piɛnne pe tiʔeligelɛ gèle, kiyē ne mi nàzɔn cɛn-
mine wè mi nē,

bà pe cí ne ki nyu m'mé súuri níe jo:
«Sé muɔ Kuloceliɛ wi yē † ? »

¹² A mi fungo ki- kò funbienre nē dè, gáa ki bé nyuɔ mi nē ?

A mi fungo ki- kò funnyaʔamire nē dè, gáa ki bé nyuɔ mi nē ?

Mi fungo yo, ma muɔ sòngirɔ taʔa dè Kuloceliɛ nē !
Né ki cén m'bé wi sieri cígini,
wire nǎà wī mi suɔɔli wè né mi Kuloceliɛ wè ††.

-Muɔ sòngirɔ taʔa dè Kuloceliɛ nē

43 Kuloceliɛ yo, ma mi wuʔu juu gè ma jo mi yē kanaasingbiʔiliwe ‡,
ma tànʔa ken m'mé sienne báli nē bèle, bàli pe wè puɔɔ muɔ nē wèʔ.

Ma mi píle ma suɔ káfinevinene pe kiyɛ nī yè né bàli pe kacuʔɔɔɔ kpinʔini gèle.

² Né ki cén muɔ yē mi Kuloceliɛ, né ní mi làridiʔe bè gunliriye tíle. Gáa sí nē muɔ 'cīi mi nē ?

Gáa sí nē mi 'yeli bèri tári funbienre nī dè mi leguulo peli wuʔɔɔ kenme nē bè ?

³ -Muɔ kpiɛnme né muɔ kányiʔe yaʔa gè ti- mi yiʔe kīni,
tiri mi kóri de waa muɔ nyagurugo wàlidengege mé gè
né muɔ kòridiʔe mé gè !

⁴ Bà m'bé siʔere bè kpɔni muɔ gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa nē gè

kire gáa gī muɔ wuʔu gè, Kuloceliɛ, muɔ nǎà wī mi fundaangbuɔɔ dè.

Kuloceliɛ yo, mi Kuloceliɛ, m'bé mi gɔri líe wè bèri muɔ gbùʔɔɔ.

⁵ A mi fungo ki- kò funbienre nē dè gáa ki bé nyuɔ mi nē ?

A mi fungo ki- kò funnyaʔamire nē dè gáa ki bé nyuɔ mi nē ?

Mi fungo yo, ma muɔ sòngirɔ taʔa dè Kuloceliɛ nē !

Né ki cén m'bé wi gbùʔɔɔ cígini, wire nǎà wī mi suɔɔli wè né mi Kuloceliɛ wè ††.

† Wéli baa 42.4. †† Wéli baa 42.6; 43.5. ‡ Eburu sebeliele páli ní, Núnuyɔ 42 né 43 yi siin yiʔ pinye núnugo nigbe.

Kuloceliɛ yo, muɔ 'cīi weli nē wī lé ?

44 Núnunuminɔ yiɛginiwe wuʔu gī. Kore jaala † sícil-
ime núnugo gī ††.

² Kuloceliɛ yo, weli nyéni ti lúʔu weli tíime ngbúʔulo nī gèle

dàa weli tobilo pe yé juu nè tìe weli nē dè, pe lèle wori dè, faʔa faʔa gè.

³ Muɔ tíime yé muɔ kɔli sáʔa gè nè kùlogolo sienne cira bèle nè yige né weli tobilo téngɛ bèle baa ††,
muɔ 'kùlogolo sienfeliye kpúɔn yè nè núgo baa nè tiʔe ken gè muɔ sienne mé bèle.

⁴ Pe kapiɛngbuɔn nɔsiile ní bèʔ pe 'kùlo taa lèʔ,
pe kiyɛ yire ní bèʔ pe 'fànʔa taa nè pe jáaʔ.
Muɔ tíime kàliige kɔli gī né muɔ nɔri kɔli ní,
né muɔ funjèngɛ ní gè muɔ ki 'kpíʔile
né ki cén pe yé muɔ déni wī †.

⁵ Kuloceliɛ yo, muɔ yē mi Kàɔli wī.
Ma Yakuba siime suɔɔ wuʔu juu gè ma gbèngɛ !

⁶ Muɔ nɔri ní dè, weli bé weli parifɔlib círi bèle né nyegɛle ní gèle;
muɔ míʔe ní gè, weli bé pe tánʔana bàli pe yègí weli kúruɔ bèle ††.

⁷ Mi wè ne mi sòngirɔ tari dè mi sandali nē wèʔ;
mi kapiɛngbuɔn nɔɔn lire bèʔ ni bé mi suɔʔ.

⁸ Né ki cén muɔ ma weli suu weli parifɔlib mé bèle,
níe fiere wáari pe nē bàli weli 'bien bèle.

⁹ Weli ne wiye nyiɛne cenge ó cenge né Kuloceliɛ ní wè,
weli béri muɔ míʔe kpóri gè lèle ó lèle ní. Ye- nɔ cè.

¹⁰ Nè ki yaʔa muɔ yé weli wáa nè fiere tón weli nē,
muɔ si yé puu ne waa né weli kapiɛngbuɔnɔ ní bèle kapiɛnne mé lèʔ.

¹¹ Muɔ 'ki yaʔa a weli 'koli nè fè weli parifɔlib yiʔe mé gè,

a muɔ 'ki yaʔa bàli weli 'bien bèle a pe 'weli lɔri líe dè.

¹² Muɔ 'weli yaʔa pe kiyɛ nī majo sɛnbaara dī dàa pe káa dè,

á muɔ 'weli cɛrige kùlogolo sunʔɔɔ nī bè †††.

¹³ Muɔ 'muɔ sienne pári bèle waʔane,
muɔ si tóni taa pe níʔ ††.

¹⁴ A muɔ 'ki yaʔa weli- kò kátaanra weli téninyenine mé bèle;

†† Wéli baa 42.6,12. †† Wéli baa 42.1 kaliwege ki táanme gè.
††† Kɔri wī fillige nè cénʔ. Wéli baa 32.1 kaliwege ki táanme gè.
†††† Wéli baa 78.55; 80.8; Yir 15.7; Yes 3.10; Sam2 7.10. § Wéli baa Fàn 4.37; 7.7,8; 10.15; Yes 24.12; Oze 1.7. §† Wéli baa 18.39; Yes 10.24. §†† Wéli baa 44.23; 49.15; 106.27; Lev 26.33; Fàn 4.27; 28.64; Eza 52.3; Ezek 20.23; Zan 7.35; Pie1 1.1. §‡ Wéli baa Fàn 32.30; Kàyú 2.14; 3.8; Zer 15.13

bàli pe 'weli màʔa nè suʔu bèle, a pe 'weli gbèli níe weli tíʔe.

¹⁵ Muo 'ki yaʔa kùlogolo sienne pe kàsiʔile wáari weli wuʔu nē gè, níe nyùyo fíigi yè weli wori nē dè †.

¹⁶ Cenge ó cenge, mi faʔama piī mi yiʔe mé gè, fiere ne tóngi mi yiʔe nē gè nè píné,

¹⁷ a mi gbèni mi leguwo sienre lúʔu dè, dàa ti fuʔwɔn wuʔu nyu gè; wi niè mi sónino níe ne mi teri.

¹⁸ Dàa ti mièni ne nògí weli nē, nè ki yaʔa weli sì fiʔe né muo níʔ,

né míeni weli sì muo *nyakungenge* cúʔo gèʔ.

¹⁹ Weli sòngiro tii kénì láʔa muo nēʔ, weli tɔliyo yiì pàli nè líli muo koligo nē gèʔ.

²⁰ Kire né ki mièni a muo 'weli muʔwɔ né weli kùlo yaʔa lè a ni 'kò nyàʔapɔnminɔ woli, a muo 'weli tón né yebiliwuɔ ní lè.

²¹ A ki yè weli yé fiʔe né weli Kulocelié ní wè, a weli yé kiye sáʔala yè kùlo láà kulocelié mé wè,

²² Kulocelié wiī cí ki nyaa lé bè ki cénʔ, wire njáà wi 'sien fungo kalarigele cén gèle ?

²³ Nè ki yaʔa muo kenme nē piyè ne weli kpúu cenge ó cenge,

piyè ne weli nyaʔa majo sinbaara dī dàa pe kóri ne waa kaakpuudiʔe nī gè ††.

²⁴ Ma yè, mi Kàfɔli ! Gáa nē muo ne njóni ? Ma yè ! Fāga weli wáa súuri ? !

²⁵ Gáa nē muo 'yiʔe làrige gè ? Gáa nē muo 'fiʔe né weli yawuɔwɔ ní dè né weli fùwɔwɔ ní gè ?

²⁶ Pe nyéni weli cáan cúbugo nī gè, a weli liye yi 'dàala seri lè.

²⁷ Ma yè fáari ! Ma weli sáʔa ! -Weli fùgu ma suɔ muo bànguɔ déniye kire kenme nē bè !

Kùlofɔli cepɔrigo njúnugo gī

45 *Núnunumino yieginuwe wuʔu gī. Pe 'ki njú né yékpoli ní nàa ni 'jo: «Luʔo kácuɔnyo yè †». Kore jaala † sícilime njúnugo gī †. Déniye njúnugo gī.*

² Mi fungo ki 'nyì fundaanra né sientaancènre tire kenme nē,

mi ne mi njúnugo njú gè kùlofɔli wáà mé.

Mi nyine ni 'téni bè sebenyɔnigjènwe gòsiige tíele bà wi cí ki tíʔe ne sebe wè.

† Wéli baa Zer 24.9 †† Wéli baa koligo 12. Ki sienre ti 'juu baa Wurɔ 8.36 † Ki kóri wiì fillige nè cénʔ. Sienne páli nè tíʔe gáà sienre yiʔe dè nè jo: gáa 'ki njú né màʔagele kolini gɔri ní wè. †† Wéli baa 42.1 kaliwege ki táanme gè. †† Ki kóri wiì fillige nè cénʔ. Wéli baa 32.1 kaliwege ki táanme gè.

³ Muo cetinne ni nyéni nyuɔ nè tóri siensenmine nē bèle,

kpuʔwɔ yè muo nyasiènre nī dè; we 'ki nyaa Kulocelié nyéni diba taʔa wè muo nē lègele ke mièni nī.

⁴ Kapiengbuɔn sànbali, -muo kapiengbuɔn njɔsii nyógo wè

kpàfuʔu nī gè, muo nágbenige nē gè, má yè ma pen né muo nàjenre ní dè né muo kpuɔwɔ ní bè.

⁵ Muo kpuɔwɔ ní bè, mari waa yiʔe mé muo sunʔo nē gè,

ma fànʔa taa ma cáan ma kányiʔe yiye gè, né funnyige ní gè né sínme ní bè,

kire ga buu muo kàliige kɔli ki de bògaara kakpiʔiligele kpínʔini gèle.

⁶ Kùlofɔli, muo njaa yiì juɔyo bè kùlogolo káli sienne cáan bèle muo láara,

a muo njaa yi kénì sindinye fúruyu yè nè nò muo leguulo pe nàzɔnɔ nē bèle.

⁷ Kulocelié yo, muo kùlofɔlilɔ kácunʔo kiī baa súuri lèle ó lèle nī,

muo fànʔa kàgbiile náà ni yè muo kɔli nī gè, nīi ne muo kùlofɔligo kàrigí gè né sínme ní ††.

⁸ Sínme pi 'muo déni, a kapiʔi ki 'muo bien. Kire kenme nē, Kulocelié njáà wī muo Kulocelié wè, wi 'muo nyiéne nè kòn nè muo kpíʔile kùlofɔli.

A wi 'fundaanra sùnɔwɔ †† wo bè muo nē †, nè muo yège nè tóri muo pínenyenine nē bèle.

⁹ Cí ! muo 'bururo ti mièni nùgo ki yè nùdaanna, nùdaanna náà pe 'kpíʔile né *miiri tiige* tùnɔwɔ ní bè, né *alowesi* natukɔli ní wè, né *kase nàgɔriyo* nùgo ní gè.

Bè fundaanra ken muo mé, piyè ne gɔrilɔ kpúɔn bèle baa kùlofɔli nàkpaanya nī yè, nyàa pe 'fèri né soli gàanya ní yè.

¹⁰ Kùlofɔlilɔ pórilo piyè muo tórigofɔlilɔ, kùlofɔcuɔ wiī muo kàliige mé,

né wiì fèri né tie ní wè njàa wi 'kón Wofiri kùlo mé lè ††.

¹¹ Te lúru, sinboriwo, mari wéli mári líiye cáanri: ma fiʔe né muo sienne ní bèle né muo tuu kpáa ní gè,

¹² bà muo cènme pi bé kùlofɔli píle wè. Wi yè muo kàfɔli; ma káguro cáan wi yiʔe mé.

¹³ Tiiri kàʔa †† sienne pe béri báan né *kpuʔwɔ* ní dè muo mé,

†† Koliyo 7 né 8 wuʔu nī gè, ki 'juu baa Eb 1.8,9. ††† Nùdaanna láà ni yé puu nàa pe 'puu ne kpínʔini né yere dáà wuʔu ki 'juu 45.9 nī yè. † Wéli baa Kàs 7.17. †† Wofiri kùlo tie wè, ki nyéni juu baa Zɔbi 28.16; Eza 13.12. Piyè ne ki sòngí nè jo dùʔo Wofiri kùlo ni 'puu Arabuulo kùlo nī, á kire bèʔ Endiyene kùlo nī, á kire bèʔ Siennewuɔlɔ tíʔe káà nī, cengenyenifoligoli mé gè, á kire bèʔ cengenyenifolime kàliige kɔli mé gè. ††† Tiiri kàʔa ki 'puu yasɔɔbarile kàʔa, Cengenyeniji-inme kuʔjii gògoyo nē yè. Lri ti yé ki míʔe yiye gè (wéli baa Eza 23; Ezek 26.1–28.19.)

ʔaan, lɔrifɔlɪlɔ pe béri muɔ fiɛn ma kpuʔɔɔ ken pe mé.

14 Kùlofɔli póri wī ne jīin *nàkpanʔa* nī gè, wī cènwe níe nyíʔene;
cefɔnwɔ burugo kiī súugo né tie jèsiile ní.

15 Pe 'wi kóri ne waa muɔ mé, kùlofɔli. Wi bururo ti 'sómigɔ nè súu;

wi kàduʔu mé gè, wi kàɔnminɔ pe 'píne né wi ní báli bīele sinborilo bèle, nè ké muɔ kúruɔ.

16 Piyē ne pe kóri ne waa né fundangbuɔɔwɔwɔ núnuyɔ ní bè sa jīin kùlofɔli *nàkpanʔa* nī gè.

17 Muɔ jaala pe bé téni muɔ tuuliyɛ kácunʔɔwɔ nē gè; muɔ bé pe téngɛ pe- puu sienkpolilo tiyɛ yi mīeni nī kùlo nī lè.

18 M'bé ki kpíʔile muɔ wuʔu ki de nyu kèngɛle ke mīeni ní,
dí kùlogolo káli sienne pe sí de muɔ *gbùʔɔɔ* súuri lèlè ó lèlè nī.

Kuloceliɛ wī weli làridiʔɛ cèngɛ

46 *Núnunumincɔ yieginiwe wuʔu gī. Kore jaala † núnugo gī, gaa ki 'jú né yékpowaʔagele ní gèle.*

2 Kuloceliɛ wī làridiʔɛ cèngɛ weli mé,
wire wī weli sáʔafɔli wè fùɔɔwɔ lèlè nī lè, lègɛle ke mīeni nī.

3 Kire kenme nē weli wè ne fiʔé yafien nēʔ,
a ki cénì nyaa dàala ni 'cúungo lè,

a nyaguruyo yi 'jabari nè jīin kuʔɔjii nī wè,
4 a kuʔɔjii luɔɔ yi kényi tùngú níe kényi yè,

a lakuruyo yi kényi yègí yè, fúɔ bè nyaguruyo cúungo yè. *Ye- jú cè.*

5 Cáʔa kàà yē baa ††, ki lakoliyo yiī ne fúu ne fundaanra kanʔa

Kuloceliɛ kàʔa mé gè,
kàʔa gáà gī Kuloceliɛ wi kòridiʔɛ wàlidɛngɛgɛ gè,
Kuloceliɛ *jáà wī Duniya wi Mīeni Nyùgo nē gè.*

6 Kuloceliɛ wī téniwe ki kàʔa sunʔɔwɔwɔ nī bè, kire nē kiī gbè tuuʔ.

Lèlè lí nī cɛngenyeni nī ne foligi lè, Kuloceliɛ wi bé ki sáʔa.

7 Kùlogolo ke 'jenme, a kùlofɔliɔ yi 'tuu;
Yewe yékpoli ni 'kpèni a dàala ni 'nyegɛ.

8 Yewe *jáà wī Nyíʔene Kapiengbuɔɔwɔwɔ Káfɔli* wè, wī weli ní;

Yakuba Kuloceliɛ wè, wī weli líʔirejodiʔɛ. *Ye- jú cè.*

9 Yeri báan ye pa ki wéli gaa Yewe 'kpíʔile gè,
bògaara kele gáli ke 'sien fungo wúɔ gè gáli wi 'kpíʔile dàala nē lè.

† Wéli baa 42.1 kaliwege ki táanme gè. †† Wéli baa Sél 2.10; Tie 22.1.

10 Wire wi kapinʔene yérigi gèle duniya wi láʔagele nē gèle,
wire wi *sandaliye* né tàbele kabari bèle,
níe kapiengbuɔɔwɔwɔ wotorilo † sórigi bèle.

11 «Ye- yéri, ye ki cén mi yē Kuloceliɛ ††.
Mi yē kùlogolo ke mīeni nyùgo nē. Mi yē duniya wi mīeni nyùgo nē.»

12 Yewe *jáà wī Nyíʔene Kapiengbuɔɔwɔwɔ Káfɔli* wè, wī né weli ní,
Yakuba Kuloceliɛ wè, wī weli líʔirejodiʔɛ. *Ye- jú cè.*

Kuloceliɛ wire wī duniya Kùlofɔli wè

47 *Núnunumincɔ yieginiwe wuʔu gī. Kore jaala † núnudanʔa gī gaa pe jú né yakpuɔɔwɔwɔ ní dè ††.*

2 Yeli báli bīele kùlogolo sienne bèle, ye mīeni bèle,
yeri kadaʔala kóri gèle !

Yeri fundaanra kòkuʔulo wáari Kuloceliɛ mé wè !

3 Né ki cén Yewe *jáà wī Duniya wi Mīeni Nyùgo nē gè*,
sienne pe mīeni 'yeli bèri fiʔé wi nē,
wire *jáà wī duniya* wi mīeni Kùlofɔgbuɔwɔ wè.

4 Wi 'ki kpíʔile a weli 'fànʔa taa kùlogolo sienne nē bèle,
né duniya kùlogolo tìrige gèle weli tɔliɔ láara yè.

5 Wi nyéni kùlo nyíene nè kòn ni- puu kɔrigɔ weli mé;
ni yē weli kpuɔwɔ, weli báli we yē *Yakuba* siime bè,
bàa pi 'Yewe déni wè. *Ye- jú cè.*

6 Kuloceliɛ wī ne yègí ne waa á piyē ne fundaanra yékpúʔulo wáari gèle wi mé.
Yewe wī ne yègí né waa á piyē ne kàkpaanya wíi yè wi mé.

7 Yeri jú yeri Kuloceliɛ *gbùʔɔɔ* wè, yeri jú !
Yeri yakpuɔɔwɔwɔ kpúɔn dè yeri weli Kùlofɔli *gbùʔɔɔ* wè,
yeri jú !

8 Né ki cén Kuloceliɛ wi yē duniya wi mīeni Kùlofɔli.
Yeri sícilime núnugo jú, ye wi kpúʔɔ !

9 Kuloceliɛ wi kùlofɔlimɔ piī kùlogolo ke mīeni nyùgo nē.

Wī téniwe wi kùlofɔlɪlɔ kácunʔɔ wàlidɛngɛgɛ nē gè.

10 Kùlogolo ke fànʔafɔlɪlɔ pe 'piye píne
né *Birayima* Kuloceliɛ wi sienne ní bèle,
né ki cén peli bīele fànʔafɔlɪlɔ bèle, duniya wélifɔlɪlɔ bèle,

peli yē Kuloceliɛ wi kiye nī ††; wī pe mīeni nyùgo nē !

† Sienne páli nē tiʔɛ gaa sienre yiʔɛ dè nè jo: timɔzigeyɛ. †† Wéli baa Yir 14.13. †† Wéli baa 42.1 kaliwege ki táanme gè. ††† Wéli baa 42.1 kaliwege ki táanme gè. ††† Eburu sienre nī dè, nyasienre dáà ti 'jo: duniya timɔzigeyɛ yi mīeni yē Yewe woyo. Pe 'fànʔafɔlɪlɔ tɔnminɔ bèle náʔa gè né timɔzigeyɛ ní yè, né jo Yewe yē pe káfɔli.

Yeri Kulocelie kà?a kpóri gè

48 *Núnugo. Kore jaala † ñúnudan?a gī gàa pe ñú né yakpuɔɔɔ ní dè ††.*

² Yewe wi 'kpú?ɔ, weli Kulocelie wi 'yeli né gbù?ɔɔɔ ní wi kà?a nī gè,
 gàa gī wi nyagurugo wàlidengεε nē gè.
³ Kire nyagurucεngε gè, kīi nε fundaanra kan?a dàala ni mīeni mé,
Siyɔn nyagurugo gè, gàa gī Kulocelie kòridi?ε gè ‡,
 gàa gī Kùlofɔgbuɔwɔ kà?a gè.
⁴ Kulocelie wīi ki nàkpaanliriye nī yè,
 wi nyéni ki tiε wire yē lí?irejodi?ε.
⁵ Kùlofɔlilɔ pe nyéni pīye pīne bè sa kapienne kpúɔn lè,
 pe mīeni 'pīne nε tári nε waa bàa tuu *Siyɔn* kà?a nē gè.
⁶ Bà pe kénì ki nyaa gè, a ki 'pe fungo wúɔ
 a pe 'fīε, a pe mīeni 'koli nē fē !
⁷ Piyē nε fún kpu?ɔ,
 majo bè liyeyaara cī cesiwe cò wè,
⁸ né mīeni bè káfaligbu?ɔ tíεle gàa ki cī kón cεngenyeni-
 foligɔli mé bè,
 gàa ki cī nε wáari gè nε kórikpoliyo kabari yè ku?ɔjii
 lu?ɔ nē gè.
⁹ Gàa weli 'lú?u gè, a weli 'ki nyaa mīeni weli Kulocelie
 kà?a nī gè,
 Yewe ñàà wī *Nyi?ene Kapiengbuɔɔɔ Kàfɔli* wè, wi
 kà?a nī gè;
 Kulocelie wi 'ki kpí?ile a ki 'kò lirige súuri. *Ye- ñɔ cè.*
¹⁰ Kulocelie yo, bè weli ya?a muɔ *Gbù?ɔɔsa?a* nī gè,
 weli nε sɔngí nε ta?a né muɔ bànguɔ dénige ní gè.
¹¹ ?é Kulocelie, bè muɔ mí?ε ki 'kpú?ɔ nē séni nò
 dàala lá?agele nē gèle,
 bè mīeni ki yē muɔ *gbù?ɔɔɔ* ni 'ké fúɔ nē séni nò baa
 kire tiεye nī yè.
 Sínnε nīi muɔ kàliige kɔli nī gè.
¹² *Siyɔn* nyagurugo †† kīi nε fundaanra kpín?ini,
Zuda kàaya ténime piī nε muguri muɔ kàyu?ujuuro nē
 dè.
¹³ Yeri tári yeri *Siyɔn* kà?a mári gè, ye ki mà?a ye su?u,
 yeri ki saakpa?aliye líriye tóri yè !
¹⁴ Yeri ki gunliriye wéli yè, yeri ki nàkpaanliriye wéli yè
 yeri ci?igi,

† Wéli baa 42.1 kaliwege ki táanme gè. †† Wéli baa 42.1 kaliwege ki táanme gè. ‡ Eburu sienre ti 'ki juu né jo: *Sefɔn lá?agele*. Kire ti?ε ki bé gbè ki tiε: cεngenyenifoligɔlime kàmege kɔli mé, kire ga laa ki bé gbè bari nyu ti?ε kàà wu?u nē gàa ki 'puu nyagurugo tieli?ε kàà gè, gàa fa?a kùlo sienne pe 'puu nε ye *Sefɔn* nyagurugo gè. Pe 'puu nε ki nyu nε jo baa peli kulocelie pe nyéni kòri. A ki yé sí puu mme gè, ñúnugo ki 'puu nε caa bè ki tiε kányi?ε Kulocelie, wi kòridi?ε kire gī *Siyɔn* nyagurugo nē gè. †† *Siyɔn* nyagurugo kīi nε Zerizalemi kà?a tíi mīeni; Zerizalemi kà?a ki 'puu *Siyɔn* nyagurugo nē gè.

kire ga buu yeli gbè pari ti nyu yeli siime wuulo mé bèle.
¹⁵ Né ki cén ki Kulocelie ñàà wè, wīi weli Kulocelie súuri lèlè ó lèlè nī;
 wi bé puu weli yieginawe lèlè ó lèlè nī.

Sien sī gbè walini?εge taa bè wi sii suɔ wè?

49 *Núnunuminɔ yieginawe wu?u gī. Kore jaala † ñúnudan?a gī gàa pe ñú né yakpuɔɔɔ ní dè ††.*

² Yeli báli bíεle kùlogolo sienne bèle, ye mīeni yeri lúru !
 Ye- líiye cáan ye mīeni bèle, duniya sienne,
³ lewiile yo, sien ó sien,
 lɔɔɔɔlilɔ bèle né fɔngɔfɔlilɔ ní bèle !
⁴ Mi nyuɔ ki bé laaduumo sienre juu,
 mi funzɔngirɔ ti bé puu né sícilime ní.
⁵ Mi bé líiye cáan bèri kàsiile ñúnugo sómigi gè de lúru,
 m'bé yúgogbenge wáa bè ki kɔri juu wè né gɔripile ní lè.
⁶ Gáa ki bé nyuɔ mi nē mi de fi?é wu?ɔgɔ cεngε nī gè
 bà káfinevinene pe kolimɔ pi 'mi mà?a nē su?u bè ?
⁷ Pe nyéni pe sɔngirɔ ta?a dè pe lɔri nē dè,
 níε pīye nyíene né pe walini?εge ní gè ††.
⁸ Kányi?ε nē, sien wáà fáala sī gbè wi siennyeni sīi fùgu
 wè bè suɔ
 Kulocelie yí?ε mé gè?,
 sien wire tíime mīeni sī gbè wi sii lɔri sàri dè? §.
⁹ Pe sii wi lɔri ti 'gbèn nē cáanri,
 sien sī gbè walini?εge taa bè wi suɔ?,
¹⁰ bè kò sii nē lèlè ó lèlè nī?,
 kire ga buu wi fāga jíin nyεε nī gè bè nyaa?.
¹¹ Né ki cén, wiyē nε ki nya?a kīε, siensiciliwe wīi nε kúu,
 né mīeni ledogo ní gè né lelabilige ní gè,
 níε pe lɔri ya?a dè pàli mé.
¹² A ki cénì nyaa a pe 'pe míεye ta?a yè pe dà?ala nē gèle,
 nyεε kire gī pe mīeni saasenyε yè
 né pe kòridiεye ní yè lèlè ó lèlè nī ††.
¹³ Né ki taa lewiwe wè, ñàa wī lɔri ní dè, wi wè nε mɔgi?;
 wīi bè nyà?ayεε tíεle dàa ti kúu dè.
¹⁴ Pe m'bele sienne báli pe 'téngε pīye nē bèle,
 pe kúɔgenme pire bī bàa bè †††,
 né mīeni bàli pe 'ki nyaa pe sienjuuro ti 'pe déni dè ††.
Ye- ñɔ cè.

†† Wéli baa 42.1 kaliwege ki táanme gè. ††† Wéli baa 42.1 kaliwege ki táanme gè. ††† Wéli baa Kàs 11.28; Mar 10.23-25. § Wéli baa Mat 16.26. †† Sienne pàli nē ti?ε gáa sienre yí?ε dè nē jo: Piyē nε ki sɔngí né jo peli saaya yí bé kò bile súuri. Weli 'sienre yí?ε nē yeli né gireki né sirii sienliεε ti sebegenne ní lè. ††† Wéli baa Luk 12.20.

15 Pe mieni ne waa baa *kusiʔi* mé gè, majo sɪnbaara dī; kùu wire wi pe nári ne waa baa. A kpɪenme pi 'tuu bè, siensinmine pe bé pe tánʔana †. Pe cènme pi bé fúnʔɔ kusiʔi nī gè; kusiʔi kire bé kò pe súɔndiʔe.

16 Nè ki yaʔa Kuloceliɛ wi bé mi sii fùgu wè bè suɔ kusiʔi fànʔa mé gè ††; ʔaan, wi bé mi líɛ. Ye- *ɲɔ cè*.

17 Ma fǎga de fiʔé a sien wáà 'kò lɔrifɔli wèʔ, a muɔ 'wi saʔa lɔri nyaa dè ti 'niʔegi dèʔ.

18 Né ki cén, a wi kénì kùu wè, wi nǎ ké né yakaa nīʔ; wi lɔri ti nǎ jíinʔ né wi ní nyegɛ nī gèʔ †.

19 Wi 'puu ne ki sòngí né jo wii fundaanra nē wi sii cɛnyɛ nī yè.

Pe nīɛ muɔ kpóri bè muɔ 'nyuɔ wè.

20 Kire né ki míeni lɔrifɔli míeni wi 'yeli bè ké baa wi tobilo kúruɔgɔ bèlɛ, bàli pe 'kùu bèlɛ, peli bàli bíɛɛɛ piyè n'è je kpɪenme nyaa bèʔ.

21 Lewiwe wè, ɲàa wī lɔri ní dè, nè ki yaʔa sɪnjilime wè wi méʔ, wii bè nyàʔayɛɛ tɛɛɛ dàa ti kúu dè.

Kuloceliɛ wi bé wi sienne kàyuʔu juu gè

50 *Asafi ɲúnudanʔa gī gàa pe ɲú né yakpuɔɔɔ ní dè ††.*

Kuloceliɛ wè, Yewe wè, Kuloceliɛ wi duniya sienne yeri bèlɛ níɛ nyu

kire ga buu peri báan duniya tiɛɛ ti mieni nī, nè ki líɛ cɛngenyenifoligɔli mé gè, nè sɛnì nò cɛngenyenijiingɔli mé gè.

2 Bè wi yaʔa baa *Siyɔɔn* kàʔa nī gè, gàa ki 'sómigɔ nè nyuɔ gè,

Kuloceliɛ wii ne nyíʔɛnɛ bè kpɪenme tɛɛɛ.

3 Weli Kuloceliɛ wii ne báan ††, wi sí wè ne báan piiriwe wīʔ !

Cúʔɔɔmɔ kàsɔn yē wi yiʔɛ mé gè, káfaligbuʔɔ ne báan né ɲɔri ní nè wi màʔa nè suʔu.

4 Wi 'nyíʔɛnɛ yeri lè naame gè né dàala yeri lè ti- puu baa lèlɛ lí nī wi bé sienne kàyuʔu juu gè †††.

5 A wi 'jo: «Sienne bàli pe 'piye puɔ mi nē wè, ye- pe mieni gbuʔulo mi yiʔɛ mé gè,

bàli pe kakuɔɔɔ yɛɛ kòngí dè níɛ *nyakungɛngɛ* kpínʔini gè né mi ní wè ††.»

6 Nyíʔɛnɛ ni bé wi sínne jáari lè,

§† Sienne páli nē tiʔɛ gáa sienre yiʔɛ dè nè jo: bàli bíɛɛɛ ki 'pe déni bèri peli tíime sienre lúru dè. † Wéli baa Dan 7.22; Luk 22.30; Kor1 6.2; Tɛ 2.26; 20.4. †† Wéli baa Oze 13.14; Dan 12.2. †† Wéli baa Tim1 6.7. †† Asafi wi yé puu ɲúnunumino yiɛginine taanriwuu wáa, Dawuda lèlɛ nī lè. Wi ɲúnuyɔ kie né siin yē Núnuyɔ Sebe nī wè. Bè kàa cén wi kele nī gèlɛ, wéli baa Kaj1 6.16,17,24; 25.1; Kaj2 35.15. †† Wéli baa Yir 19.16. ††† Wéli baa Fàn 4.26; 31.28; 32.1; Eza 1.2; Mis 6.1,2. ††† Wéli baa Yir 24.7-8.

né ki cén Kuloceliɛ wire wī kàyuʔujuuwo wè. Ye- *ɲɔ cè*.

7 A Kuloceliɛ wi 'jo §: «Yeri lúru, mi sienne, mi ne nyu ! *Isirayeli* yo, mi 'tigi muɔ nē ! Mi yē Kuloceliɛ, muɔ Kuloceliɛ wè ! ††

8 Muɔ kakuɔɔɔ yajuuro tire kenme nē bèʔ mi 'tigi muɔ nēʔ,

né míeni muɔ *kakuɔɔɔ kaasuʔuro* dáa dī mi yiʔɛ mé gè súuri dèʔ.

9 Mi màakuu wè nèpiʔɛɛ nēʔ gáli ke kóngi muɔ mé gèlɛʔ,

né síkapɔlilɔ ní bèlɛʔ bàli pe kóngi muɔ síkaduuyo nī yèʔ.

10 Né ki cén sɪnbirige nyàʔayɛɛ ti mieni yē mi wori, né yajuuro ní dè dàa dī nīʔɛboro dè nyaguruyo nē yè.

11 Mi nyéni sɪnjari ti mieni cén, dàa dī nyaguruyo nē yè, né yawiire dáa ti mieni ti nyaari nyàʔa nī gè, mi wori dī.

12 A fungo cé puu mi nē wè o, mií cī cɛ ki juu muɔ méʔ, né ki cén, duniya wi mieni yē mi wuu, né wi laame yɛɛ ní dè.

13 Muɔ ne sòngí lé mi ne nèpiʔɛɛ kaara káa dè wī lé ? Muɔ ne sòngí míeni lé mi ne síkapɛngɛɛ sɪsien gbun wī lé ?

14 A muɔ ne caa bè kakuɔɔɔ yakɔngɔ kpíʔile gè Kuloceliɛ mé wè, mari wi *gbùʔɔɔ* mari wi síɛri †††, mari muɔ *nyakungɛnyɛ* forigi yè mi Kuloceliɛ mé wè ††, ɲàa wī *Duniya wi Mieni Nyùgo* nē gè.

15 Fùɔɔgɔ lèlɛ nī lè, mari mi náari.

M'bé muɔ líɛ bè yige ki nī, kire ga buu muɔ de mi kpóri.»

16 Nè ki yaʔa Kuloceliɛ 'ki juu sienpiiwe mé wè né jo: «Gáa nē muɔ ne mi fànʔa kele nyu gèlɛ yákuɔ ? Gáa nē mi nyakungɛngɛ kī muɔ mé nyuɔ nī gè yákuɔ ?

17 Muɔ wè, mi korimɔ pi 'muɔ bien; muɔ 'cīi nè mi sienre wáa dè kàduʔu mé !

18 A muɔ 'kàyuɔwo nyaa wè, wi nē muɔ déni, muɔ nē wúɔ né pe ní bàli pe ceyuugo kpínʔini gè.

19 Muɔ nē muɔ nyuɔ tíʔɛ gè nè kapiile kpíʔile lè, níɛ muɔ nyine tíʔɛ lè nè sienne fáanni bèlɛ.

20 Muɔ ne tɛnì ne muɔ siinyeni sàʔá wè, muɔ ne muɔ laayirinyeni wī míʔɛ córi gè.

21 Ki n'ge gàa muɔ 'kpíʔile, á mi 'piiri ki nē gè. A muɔ 'ki nyaa majo mi yē bè muɔ tɛɛɛ wī.

Nè ki yaʔa mi 'tigi muɔ nē, m'bé ti mieni yige kpànʔane muɔ yiʔɛ mé gè.

§ Weli 'tiʔɛ gáa sienre taʔa dè baa wī bè ti lúʔugɛnne ciile lè. †† Wéli baa Yir 20.2. ††† Wéli baa Lev 7.12; Eb 13.15. Sienne páli nē tiʔɛ gáa sienre yiʔɛ dè nè jo: mari kacɛngɛ síɛrile yakɔngɔ tíʔ gè Kuloceliɛ nē. †† Wéli baa Fàn 23.22.

²² Ye- ki sómigɔ ye lúʔu, yeli báli ye 'fiʔe né Kulocelié ní wè !

Á kire bèʔ gè, m'bé yeli cɛnminɛ; sien sì ga tíi taa bè yeli suɔʔ !

²³ A sien wáà nɛ mi gbùʔɔɔ́ níɛ mi síeri wè, kire yē kakuɔɔ́ yakɔngɔ gáà ki mi kpóri gè.

Njàa sí wi tári mi koligo nē gè nɛ wi nyɔdanʔagele ciʔigi gèle,

m'bé ki yaʔa wi- ki cén mi Kulocelié wè, mi yē suɔʔli.»

Dawuda 'jo Kulocelié- wire ciile bè wi yige wire kapiile nī lè

51 *Núnunumino yieginiwe wuʔu gī. Dawuda ḡúnudanʔa gī gàa pe ḡú né yakpuɔɔ́ ní dè. ² Lèlè líi nī Kulocelié sienjuuwo Natan wi péni juu né wi ní wè, bà Dawuda yé ké nè sèni kapiile kpíʔile né Beti Seba ní wè †.*

³ ʔé, Kulocelié, -nyinime taa mi nē yo nè yeli né muɔ banguɔ déniɛ ní gè !

-Mi tuudiʔele kurugo gèle ma láʔa mi nē; muɔ yē nyinidaaguugofli, feliye yi míeni !

⁴ -Mi jíge péwu ma yige mi kolimo nī bè, -mi ciile ma yige mi kapiile nī lè !

⁵ Né ki cén mi nyéni yéri mi tuudiʔele nē lè; mi kapiile nī mi yiʔe mé lèlè ó lèlè nī.

⁶ Muɔ nē, muɔ nigbe nē, mi 'kapiile kpíʔile lè; gàa ki 'pii muɔ yiʔe mé gè, kire mi nyéni kpíʔile. Kire kenme nē, muɔ yē sínwe muɔ sienre nī dè, muɔ yē digire fùn a muɔ gbéni muɔ kàyuʔu juu gè ††.

⁷ ʔaan, kányiʔe nē, bà mi 'sii wè, mi yé puu koliwo; sèni mi 'jiiin baa mi yàa liye nī yè, mi yé puu kapiig-biʔiliwe nè kúɔ.

⁸ Nè ki yaʔa, kányiʔe nē, muɔ nɛ ki caa mi- puu funvige ní,

muɔ nɛ mi tenme né sícilime ní mi fungo laame nī bè.

⁹ Ma mi ciile mi kapiile wuʔu nē gè ‡, bà m'bé kò ciiliwe;

-mi jíge ma m̀nu kire ga buu m'bé yiʔe bè filige pérepe.

¹⁰ Ma tí mi- kiyaʔa wori lúʔu dè bèri muguri bè puu fundaanra nē,

bà ki bé kpíʔile kácere dáà muɔ 'muʔɔɔ́ dè, ti bé yiʔe bèri yúu !

¹¹ Fäga ní mi kapiʔile tóri gèle mi kúruɔʔ ! -Mi kolimo kurugo bè ma láʔa mi nē !

¹² Kulocelié yo, -mi fungo yiʔe gè ma ki ciile, ma ki yaʔa s̀ngifɔɔ́ ti- nire wáa mi nī.

¹³ Fäga mi ḡɔrigɔ núgo muɔ yiʔe mé gè !

† Wéli baa Sam2 11; 12. †† Ki sienre ti 'juu baa Wurɔ 3.4 nè yeli né gireki sienliere ní dè, dàa ti wè nuro?. ‡ Eburu sienre nī dè, ti 'ki juu né isɔpi ní. Ki yé buu were dáà pe 'puu nɛ líi dè nɛ ti puu tii nē, nɛ ti nii luʔɔ ní, nɛ sienne nyeri nyeri bèle bè pe ciile a kakuɔɔ́ yē baa dè. Wéli baa Lev 14.4,6; Tsr 19.18; Eb 9.19.

Ma fäga muɔ *Tielefun Pile* yige lè mi nīʔ !

¹⁴ Koli ma suɔɔ́ fundaanra nyóɔɔ́ dè mi nī, ma fungo kàà ken m'mé gàa ki béri lúru muɔ mé gè, dí muɔ sí ḡɔri nyóɔɔ́ mi nī.

¹⁵ Bà m'béri kacuʔɔɔ́ɔ́liɔ tenme bèle muɔ koligo nē gè,

bà kapiigbiʔilile pe bé koli bè pen muɔ mé.

¹⁶ Kulocelié yo, mi suɔʔli Kulocelié, bè mi 'sisien wo gè, ma mi kàsulugo suɔ gè !

Bà mi nyine ni béri muɔ kasingele ḡú gèle.

¹⁷ Mi *Kàʔli* yo, -mi nyasenyé múgu yè, dí mi nyuɔ ki sí de muɔ *gbùʔɔɔ́*.

¹⁸ Kakuɔɔ́ yajuuro, tire bèʔ muɔ nɛ caaʔ.

Á kire bèʔ gè, mi cí tàa ken muɔ mé.

Kiʔ je muɔ déniʔ a mi 'kakuɔɔ́ kaasuʔuro k̀n muɔ mé dèʔ.

¹⁹ Kulocelié, kakuɔɔ́ dáà ti 'muɔ déni dè, tire dí fungo gáà nī laabienme yē wè.

Kulocelié yo, muɔ wè nɛ kàduʔu wáariʔ nàzɔn mé wè ḡàa wī laabienme ní bèʔ, níɛ caa bè yiʔe wè.

²⁰ Muɔ funjènge kire kenme nē bè, -nyinime taa *Siyɔn* kàʔa nē gè,

ma *Zerizalemi kàʔa* gunzuluyo faan yè.

²¹ A kire 'kpíʔile gè, muɔ bé né gbè fundaanra taa kakuɔɔ́ nī dè

dàa ti k̀ngí muɔ mé dè né sínme ní bè, kakuɔɔ́ kaasuʔuro né kakuɔɔ́ yakɔɔ́ ní dè.

Bà míeni weli béri nēpiʔele k̀ngí muɔ *gbùʔɔɔ́diʔe yafanʔa* nē gè.

Káfinereʔli wi bé cúʔɔ̀ bè yige baa

52 *Núnunumino yieginiwe wuʔu gī. Dawuda sícilime ḡúnugo gī ††, ² gàa wi 'kún gè lèlè líi nī Dowegi, Edɔmiyé wuu wè, wi 'ki juu k̀loʔli Sawuli mé wè né jo Dawuda 'jiiin Akimeleki saʔa nī gè ‡.*

³ Muɔ ḡàà wī nàgalirige gè, gáa nē muɔ nɛ mié kpóri né muɔ funbinʔe ní gè ?

-Ki wéli: Kulocelié wi banguɔ déniɛ kiʔ nɛ mɔgi súuri.

⁴ Muɔ nɛ t̀ni nɛ s̀ngí cúʔɔ̀ baa muɔ bé kpíʔile bè, muɔ ḡàà ma sienne fáanni bèle,

muɔ nyine nī nɛ kɔnigi bè gbàrifie tíele ḡàa pe 'juu wè.

⁵ Kapiile ni 'muɔ déni nè tóri kacènge nē gè, né káfinere ti 'muɔ déni nè tóri kányiʔe nē gè. *Ye- ḡɔ̀ cè.*

⁶ Káfinere nyine muɔ wè,

sienre ti 'muɔ déni dàa ti sien córi dè.

⁷ Kire nē Kulocelié wire tíime wi bé muɔ cúʔɔ̀ péwu bè yige baa,

wi bé muɔ cò bè muɔ píle ḡ́ligi muɔ k̀ridiʔe nī gè,

†† Kɔri wii filige nè cén?. Wéli baa 32.1 kaliwege ki táanme gè.

‡‡ Wéli baa Sam1 21.8; 22.9-10.

wi bé muo nìre kólìgi dè bè yìge sìiflìlì kùlo nī lè. Ye-
h̄j̄ cè.

⁸ Siensinmine pe bé ki nyaa;
 pe béri fiʔé bèri nyu de cúuru béri káfinereʔfli tíʔe wè.
⁹ Pe béri ki nyu bé jo: «Kí n'ge, nàgalirige gè,
 wire n̄à wìl cé wii yaʔa Kulocelié kiyé nī yèʔ wi- kò
 wire làridiʔe bè gunliriye tíele yèʔ.
 Nè ki yaʔa wi yé wi sòngirɔ taʔa dè wi lɔriniʔere nē dè,
 wi yé ténge ki nē dí wire sícilibiʔi ki bé nyu.»

¹⁰ Mi wè, mi yē bè *wolivi* tiige tíele
 gàa ki yúʔɔri gè Kulocelié kpáa nī gè.
 Mi 'mi sòngirɔ taʔa dè Kulocelié bànguɔ déniɣe nē gè
 súuri lèlè ó lèlè nī.
¹¹ Kulocelié yo †, mi béri muo síeri lèlè ó lèlè nī gàa muo
 'kpíʔile gè.
 M'bé mié yaʔa muo kiyé nī yè,
 né ki cén, sienne báli pe 'piye puɔ muo nē bèle,
 muo nyénì nyuɔ pe kɔli mé gè.

Kulocelié wi bé kapiigbiʔilile kàyuʔu juu gè

53 *Núnuɣumino yieginiiwe wuʔu gī. Dawuda sícilime
 n̄unugo gī †† ḡa pe n̄ú né maana ní lè, fùrɔɔgɔ lèlè
 nī lè †.*

² Lelabilige kī ne ki sòngí ki fungo nī gè níe jo ††:
 «Kulocelié wè baaʔ.»
 Wi fungo ki 'núʔ kacenme fùn;
 wi kakpiʔiligele kiyē karigele ††.
 Sien nigbe wè bile ne kacènge kpínʔiniʔ.

³ *Nyiʔene* naame gè,
 a Kulocelié wi 'nyùgò cùungu gè nè lewiile wéli bèle,
 bè ki wéli a ki yē wàa yē síciliwe,
 a ki yē wàa ne Kulocelié caa wè.

⁴ A wi 'ki nyaa pe mieni nyénì pùunni.
 Pe mieni bèle pe funyɔ yīi núʔɔɔ.
 Wàa wè kacènge kpínʔiniʔ, wàa fáalaʔ.

⁵ Sienne báli pe mieni pe kapiʔi kpínʔini gè, piyè yakaa
 cénʔ wī lé ?

Né ki cén piyè ne mi sienne káa bèle
 majo bè pe cí ne suro líi dè ††.
 Pe cè wè ne Kulocelié míʔe yeri gè púlo? !

⁶ Pe m'bele, fíere ne pe cògí, nè ki yaʔa yakaa wè baaʔ
 gàa nē pe 'yeli bèri fiʔé gèʔ.

Né ki cén, báli pe 'yeli màʔa nè suʔu bèle níe túngu né
 yeli ní wè,

† Weli 'tiʔe ḡaà sienre taʔa dè baa wī bè ti lúʔugenne ciile lè.
 †† Kɔri wii flilige nè cénʔ. Wéli baa 32.1 kaliwege ki táanme gè.
 ‡ Kɔri wii flilige nè cénʔ. Páli ne ti yiʔe né jo: né maana ní lè, a páli ne
 ti yiʔe né jo: fùrɔɔgɔ lèlè nī lè. Páli 'jo ti sientieye siin 'yeli bè kò baa.
 †† Wéli baa Núnu 14. †† Koliyo 2-4 wuʔu nē gè, ki 'juu baa Wurɔ
 3.10-12. ††† bē pe cí ne suro líi dè: Sienne páli nē tiʔe ḡaà sienre yiʔe
 dè nè jo: bè pe cí ne búru káa wè.

Kulocelié bé pe kácere cèrige dè.
 Yeli bé pe jáa bè fiere tón pe nē, né ki cén Kulocelié
 nyénì pe cíi.

⁷ Yeli sì ki cénʔ lé, Kulocelié wire bèʔ lé wi bé kón *Siyɔn*
 nyagurugo nē gè bè suɔɔ ken lè *Isirayeliyè* mé bèle lé ?
 A Kulocelié kénì wi sienne pe kele cuɔnri gèle,
Yakuba béri fundaanra kpínʔini,
 Isirayeli sienne pe bé puu fundangbuɔɔ nē !

Kulocelié wī mi sáʔafli wè

54 *Núnuɣumino yieginiiwe wuʔu gī. Dawuda sícilime
 n̄unugo †† gī, ḡa pe n̄ú né gɔrilɔ ní bèle. † Lèlè líi
 nī Zifii kàʔa wuulo † pe péni ki juu Sawuli mé né jo:
 «Dawuda wī baa làriwe weli sunʔɔɔ nī bè.»*

³ Kulocelié yo, -mi suɔ muo míʔe kire kenme nē !
 Muo fànʔa ní gè, -tànʔa ken m'mé !

⁴ Kulocelié yo, -mi náarige lúʔu gè,
 ma líiye cáan mi nyasienre mé dè.

⁵ Né ki cén nabɔnmino pe 'yè mi kúrugu,
 fungbenyeflilil †† báli pe 'caa bè mi kpúu wè ††.
 Pe wè ne tóri né muo Kulocelié níʔ. Ye- *h̄j̄ cè.*

⁶ Nè ki yaʔa, Kulocelié wī mi sáʔafli wè;
 mi *Kàʔli* wire wi n̄ɔri nyógi dè mi nī ††.

⁷ Ki 'yeli wuʔɔɔ- ki tuu báli nē pe 'mi palile wè !
 -Muɔ kányiʔe kaala tié lè mi nē; ma sí pe cúʔɔ péwu !

⁸ Mi béri *kinedenige yakɔnɔ* kanʔa dè muo mé ††.
 Mi béri muo míʔe kpóri gè, *Yewe*, né ki cén muo nyénì
 nyuɔ.

⁹ Muo 'mi suɔ funbienre ti mieni mé.
 Kire nē a mi 'mi leguulo tuugenme nyaa bè, nyapile
 nē.

Mi gbunyenii wi 'mi fáanni

55 *Núnuɣumino yieginiiwe wuʔu gī, ḡa pe 'n̄ú né
 gɔrilɔ ní bèle. Dawuda sícilime n̄unugo †† gī.*

² Kulocelié yo, -mi náarige lúʔu gè !
 Ma fága làri mi nē a mi ne muo fién wèʔ !

³ Ma líiye cáan m'mé, ma siennugoro ken dè m'mé !
 Mi fungo ki 'nyaʔami mi nī nè tóri ††, mi ne cíen, mi
 sòngirɔ ti 'kúɔ,

⁴ gàa wuʔu mi leguu wīi ne nyu mi nē wè, kire kenme
 nē.

Né ki cén sienpiuwe wīi ne mi serigi, wīi ne fùrɔɔgɔ niʔe-
 gi gè mi nē,

††† Kí kɔri wii flilige nè cénʔ. Wéli baa 32.1 kaliwege ki táanme gè.
 § Zifii kàʔa gè, ki yé puu Zuda nyaguruyo ténime nī bè, cengenye-
 folime káliige kɔli mé gè. Wéli baa Sam1 23.14-28; 26.1-3. †† Sienne
 páli nē tiʔe ḡaà sienre yiʔe dè nè jo: nabɔnmino. ††† Wéli baa Sam1
 23.14. †† Sienne páli nē tiʔe ḡaà sienre yiʔe dè nè jo: Kàʔli wire wi
 'píne né báli ní pe 'mi tuʔɔɔ bèle. ††† Wéli baa Tór 15.13. †† Kí kɔri
 wii flilige nè cénʔ. Wéli baa 32.1 kaliwege ki táanme gè. †† Sienne
 páli nē tiʔe ḡaà sienre yiʔe dè nè jo: mi ne tári ne mári.

wiĩ ne sienre córi dè ne kanʔa m'mé wi funyerige nĩ gè.
 5 Mi nàzɔn wiĩ ne wáari kpuʔɔ mi laame nĩ bè,
 kùu fiere tiĩ nē mi cògì.
 6 Sànyiige ne mi wáari; mi céri tiĩ ne fún ne yàʔará;
 fiɛgbuɔɔ 'tuu mi nē nē mi tɔn.
 7 Mi 'puu ne ki sɔngí né jo:
 «Cí ! A mi cí gbè jáa bè fikenye taa majo gòtolo nĩ lè,
 mi cí de fini de waa bàa ténì kɔli káà mé.
 8 ʔaan, mi cí fè bè ké liilige,
 bè sa kpìenme tuu bè, baa waama kùlo nĩ lè. Ye- ɲɔ
 cè.
 9 Mi cí fiɛɛ bè tiʔe káà taa bè líʔire jó
 a káfaligbuʔɔ ki kénì wáari né kàsaala ní lè.»
 10 Mi *Kàfɔli* yo, -sienpiile pe sɔngirɔ né pe sienre nyaʔa-
 mi dè † !
 Né ki cén nème kele keli mi ne nyaʔa né kàsii ní wè,
 baa kàʔa nĩ gè.
 11 Pìlige né cenvugo bàli pe ki kele kpínʔini gèle,
 piyē ne tári ne mári kàʔa gunzuluyo nē yè ††;
 ki laame nĩ bè, kapiʔile né wuʔɔɔ kire gĩ baa.
 12 Cúʔɔɔ piĩ kàʔa laame nĩ bè,
 màama né káfinere ti wè ne kúu kàʔa ki dàalikpoliyo
 nē yèʔ.
 13 A ki yé buu mi leguu wáà wi 'mi tiʔeɛ wè,
 mi cí ki kpàri bè cò.
 A ki yé buu sien ɲàà wi 'mi bien wè, wire wi yé yè mi
 kúrugú wè, mi cí fè bè làri wi nē.
 14 Kire kàa sí bèʔ ! Muɔ ɲàà wĩ mi nàganyeni wè,
 mi gbuɔnyeni tíime wè ɲàa mi sómigɔ nè cén wè,
 15 muɔ ɲàà ní mi 'puu ne nàgorigo sienre nyu dè
 á wiyē ne wúu ne waa Kuloceliɛ saʔa mé gè sienniʔeme
 sunʔɔɔ nĩ bè.
 16 Kùu wi- mi leguulo líe bèle, dí pe sí jíin wiile baa
kusiʔi nĩ gè !
 Né ki cén kapiʔi kī kòrigo pe nĩ, kī pe funyɔ nii yè.
 17 Mi wè, mi nyénì Kuloceliɛ yeri wè. Kire nē, Yewe bé
 mi suɔ.
 18 Cenguʔɔ gè, né sínbinime nĩ bè, né a cenge ki 'yéri
 nyùgo nĩ gè †,
 mi niè ɲɔgì niè ne cíen. Wi bága mi yékpòli lúʔu lè,
 19 wi bé mi píle bè suɔ sienne báli mé bèle,
 bà pe cáanri né mi ní wè,
 kire ga buu mi- kò yanyige nē,
 a ki cénì nyaa pe 'niʔe nè tóri mi nē wè.
 20 Kuloceliɛ wi bé lúʔu m'mé bè pe cérigɛ,
 wire ɲàà wĩ ténìwe wi kùlofɔlilɔ kácunʔɔ nē gè
 nè ki líe baa faʔa faʔa gè. Ye- ɲɔ cè.
 Né ki cén peli nĩ bèle, pe wè ne yiʔi ne nyaʔaʔ;
 pe wè ne fiʔé Kuloceliɛ nēʔ.

21 Kire gbuɔnyeni ɲàà wè,
 wiĩ ne túngu né bàli ní pe 'puu yanyige nē né wi ní wè,
 wiĩ ne wi *nyakungenge* córi gè.
 22 Wi nyasienre ti 'ténì bè nēyirime tanʔanibe tíele,
 nè ki yaʔa kapienne lire nĩ wi fungo nĩ gè.
 Wi sienre tiĩ ne pɔli bè sùnmo tíele,
 nè ki yaʔa tiĩ bè ɲɔsii tíele ɲàa wiĩ 'gbòbori nè yaʔa bè
 sien luɔ wè.

23 -Muɔ tugoro tirige dè ma taʔa Yewe nē wè;
 wire wi bé muɔ tuʔɔ bè yérige ††,
 wiĩ fɔli bè siensinwe yaʔa wè wi- kúrugú bè tuuʔ ††.
 24 Cúʔɔ ? ! Kuloceliɛ, muɔ bé sienpiile yaʔa bèle pe- jíin
 kùu kàwiʔi nĩ gè,
 sìsienwobilo sienne báli bèle né bàli pe sienne fáanni
 bèle.
 Yiʔeɛ gáli nyuɔ pe cí ga kúu dàala nē lè, piyē ní ce ke
 tìlaga taa gèʔ.
 Mi wè, mi nyénì mi sɔngirɔ taʔa dè muɔ nē.

Bè mi yaʔa Kuloceliɛ ní wè, mi wè ne fiʔéʔ

56 *Núnuɲuminɔ yiɛginiwe wuʔu gĩ. Pe 'ki ɲú né
 yékpòli ní nàa ni 'jo: «Gòtolo ni 'pìiri né líili mi nē».
 Dawuda ɲúnuzɛbɛgɛ †† gĩ, gàa wi 'kún lèlɛ líi nĩ Filisi-
 tiyé pe yé wi cò Gati kàʔa nĩ gè ††.*

2 Kuloceliɛ yo, -nyinime taa mi nē ! Né ki cén sienne
 piyē ne mi círá.
 Cenge ó cenge piyē ne túngu né mi ní, níe mi wuʔɔ.
 3 Lèlɛ ó lèlɛ nĩ mi palilefɔlilɔ piyē ne mi caa,
 né ki cén piyē niʔene bàli pe 'piye nyíene mi nē wè,
 níe túngu né mi ní wè.
 4 A mi gbèni fiʔé wè, mi nē mi sɔngirɔ taʔa dè muɔ nē.
 5 Mi ne Kuloceliɛ tòbiló wè wi sienre tire kenme nē dàa
 wi 'juu dè.
 Kuloceliɛ wire nē mi 'mi sɔngirɔ taʔa dè; mi wè ne fiʔéʔ.
 Gáa pe bé gbè kpíile mi nē,
 bàli bíele lewiile bèle né ní yakuʔulo gèle † ?
 6 Piyē ne mi kele córi gèle cenguɔɔɔ;
 sɔngibiire yákuɔ tire dī pe mé mi kɔli mé gè.
 7 Pe nē nyuɔ le mi nē, níe ne mi palile,
 piyē ne mi yedaʔala ciʔige gèle ne wéli bè mi kpúu.
 8 Bè sí ki nyaa pe 'pii mme gè, fága ki yaʔa pe- suɔ
 díeʔ !
 Kuloceliɛ yo, muɔ fundanʔanige nĩ gè,
 -sienne báli ɲɔrigɔ bèle ma cáan !
 9 Muɔ wè, muɔ nyénì mi fáalime kele †† sómigɔ gèle nè
 ke tóri.
 Kire nē, ma mi yétubiʔeɛ tuʔɔ gèle ma le muɔ yalege
 nĩ gè;

† Wéli baa Sél 11.1-9. †† Pe 'ki kpíile kire ga buu Dawudayé pe fága gbè yiriʔ. † Wéli baa Dan 6.10. Isirayeliyé pe cenge ki 'séli cen- guʔɔ nē.

†† Wéli baa Pie1 5.7. †† Wéli baa Nún 37.5. ††† Ki kɔri wiĩ fílige nè cénʔ. Wéli baa 16.1 kaliwege ki táanme gè. ††† Wéli baa Sam1 21.11-16. † Wéli baa 56.12 kaliwege ki táanme gè. †† Sienne páli nè tiʔe gáa sienre yiʔe dè nè jo: mi falime kele.

yétubi?εε ke mieni bîne nyuo ki wè seβεγε? lé
 muo seβεkuruwo nī wè? ?
 10 Bà mi leguulo pe bé kàdu?u wáa bè núgo mi táanni
 cenge gáà m'bé muo yeri wè,
 mi nyéni ki cén, Kuloceliε wīi né mi ní.
 11 Mi ne Kuloceliε tóbiló wè wi sienre tire kenme nē dàa
 wi 'juu dè;
 ʔaan, wi sienre tire kenme nē, mi ne Yewe gbùʔwó wè.
 12 Kuloceliε wire nē mi 'mi sòngiro taʔa dè, mi wè ne
 fiʔé?.

Gáa pe bé gbè kpíʔile mi nē,
 bàli bíεε lewiile bèle né ní yakuʔulo gèle † ?
 13 Kuloceliε yo, m'bé ki ken muo mé
 gàa mi nyuo ki 'kún nè ken gè muo mé wè.
 Bè ki fori gè, mi bè kacenge síerile yakɔnrɔ kòn dè.
 14 Né ki cén muo 'mi píle nè suɔ kùu mé wè,
 muo ma 'mi tɔliyo yérige yè mi sì kúruo nè tuu?,
 kire ga buu mi de tári muo yiʔe mé gè, Kuloceliε,
 muo kpíenme nī bè bàa pi sii kanʔa wè.

Mi yē né kpàricogo ní, wuʔɔɔwɔ lèlè nī lè

57 *Núnunuminɔ yieginiiwe wuʔu gī. Pe 'ki nǔ né yékpoli ní nàa ni 'jo: «Fǎga ki cúʔwɔ gèʔ». Dawuda núnuzεβεγε †† gī, lèlè líi nī wi puu ne fé Sawuli yiʔe mé gè nè séni làri nyaguruwíʔi nī gè ‡.*

2 Kuloceliε yo, -nyinime taa mi nē !
 Ma nyinime taa mi nē !
 Né ki cén muo nī mi bé líʔire jó dè.
 Mi nyéni líʔire jó muo fíkenye láara yè, fúɔ bè taa
 wuʔɔɔwɔ ki- pa tóri.
 3 Mi ne Kuloceliε yeri wè,
 Kuloceliε nǎà wī *Duniya wi Mieni Nyùgo nē gè,*
 wire nǎà wi bé mi kele nyuo gèle bè forigo wè.
 4 Bè wi yaʔa baa nyiʔene nī lè, wi bé suɔɔ ken lè m'mé,
 bé sien láʔa wè mi nē nǎa wīi ne mi círá wè. *Ye- nǔ cè.*
 Wi bága wi bànguɔ déniε né wi kányiʔe tóriε gè mi
 mé.

5 Mi yē jàriye sunʔɔɔwɔ nī, mi yē sínεwe sienkaala
 sunʔɔɔwɔ nī;
 pe gànʔana ke 'firige bè tàβε né *sandali* nǎa yéle yè,
 pe nyigele kiyē kapiengbuɔn nǎa yéle nǎa wi nyuo ki
 'téni gè.
 6 Kuloceliε yo, -muo míʔe kpúʔwɔ gè ma tóri nyiʔene nē
 lè !

Muo kpuʔɔɔwɔ ti- dàala nyi lè †† !
 7 Pe 'jùɔ puɔ wè mi koligo nī gè bè mi cò, a mi fungo
 'ki pien;

† Wéli baa 56.5. †† Ki kɔri wii filige nè cén?. Wéli baa 16.1 kaliwege ki táanme gè. ‡ Wéli baa Sam1 22.1; 24.1-3. †† Wéli baa koliyo 12 né 108.6; 113.4; 148.13; T5r 14.21.

mi yiʔe mé gè, pe yé kàtiʔe túgu, á peli tíime péni tuu
 ki nī. *Ye- nǔ cè.*

8 Mi fungo ki 'téngε Kuloceliε muo nē ! Mi fungo ki
 'téngε muo nē !
 M'béri nǔ, béri mi yakpuɔnrɔ kpúɔn dè †.
 9 Mi fungo yo, ma yè !
 Màʔagele kie b̀̀licerige yo, muo né ɔɔripile ní lè, ye-
 yè !
 Sínbiniwuuro nī dè, m'bé nǔ bè cengenyeni foli lè.

10 Mi *Kǎfǎli*, m'bé muo síeri duniya sienfeliye sunʔɔɔwɔ
 ni bè !
 M'bé yakpuɔnrɔ kpúɔn dè bè muo *gbùʔwɔ*
 kùlogolo sunʔɔɔwɔ nī bè !
 11 Né ki cén muo bànguɔ déniε ki 'kpúʔwɔ nè tóri
 fúɔ nè nò nyiʔene nē lè,
 a muo kányiʔe ki 'yè nè kpàʔala nè tóri kàsadibare nē
 dè.
 12 Kuloceliε yo, -muo míʔe kpúʔwɔ gè ma tóri nyiʔene nē
 lè !

Muo kpuʔɔɔwɔ ti- dàala ni mieni nyi lè †† !

Kuloceliε wi 'fànʔafǎlilɔ kàyuʔu juu gè

58 *Núnunuminɔ yieginiiwe wuʔu gī. Pe 'ki nǔ né yékpoli ní nàa ni 'jo: «Fǎga ki cúʔwɔ gèʔ †††». Dawuda núnuzεβεγε § gī.*

2 Yeli fànʔafǎlilɔ bèle ††, yeli ne sienne kele nyu gèle lé
 né kányiʔe ní lé ?
 Yeli ne lewiile kàyuʔu nyu gè lé né sínme ní ?
 3 ʔúnʔun ! Kapiʔi kire yeli ne gbòborí yeli funyo nī yè.
 Yeli kiyε yire yi fungβεnge kele niʔegi gèle dàala nē lé.
 4 A pe 'taa nè yiri pe yàa liye nī yè, sienpiile pe nē puu
 cíimefǎlilɔ;
 káfinerefǎlilɔ pe nē kojenge wáa gè, nè ki líε pe sii lèlè
 nī lè.
 5 Suɔnrɔ yē pe nī, bè wòbugɔ wori tíεε dè,
 dàa dī wòmɔri wori dè, gàa ki nē ki ngbúʔulo tón
 gèle,
 6 wòbugɔ gáa ki wè ne ki birefǎli núnuyɔ lúru yèʔ,
 ki birefǎli nǎà wi sícilime núnuyɔ sómigi yè ne nǔ yè.

7 Kuloceliε yo, -pe gànʔana kabari gèle pe nyuɔɔwɔ nī
 yè !
 Yewe yo, -jàriyelilè bálí pe gbandeliye muʔɔɔwɔ yè !
 8 -Ki yaʔa sienne bálí pe- cεrige majo bè luʔɔ cí nē fúu
 gè !
 -Ki yaʔa a pe '*sandaliye* píle yè, pe nǎa yéle yéle kéʔ
 ††† !

†† Koliyo 8-12 wuʔu nī gè, wéli baa 108.2-6. ††† Wéli baa 57.6.
 ††† Eburu sienre nī dè nǎʔa gè, sienre dàà tii filige?. § Ki kɔri wii
 filige nè cén?. Wéli baa 16.1 kaliwege ki táanme gè. †† Eburu sienre
 nī dè nǎʔa gè, sienre dàà tii filige?. Sienne páli nē tiʔe gáa sienre yiʔe
 nē yeli nē kenme bíi ní pe 'ti cuɔnri dè né jo: kulocεlele kire ga laa: yeli

9 Pe- waʔa bè nyafungbokorigo tíele,
 gàa ki fulolo ne waa gè !
 Pe- puu bè pifinʔe tíele
 gàa ki 'cúʔ ki yàa liye nī yè; kii kp̄ienme nyaa bèʔ !
 10 Séni kàʔli ni 'ki cén wíire kàsun wírifuugo yè baa gè,
 a ki 'nyaa wíige sipirige gī yo,
 kire ga laa wíige gáa gī waʔaga gè yo †,
 káfalijuulo bé sienpiile bálì líe bèle bè ké né pe ní.

11 Siensinmine pe béri fundaanra kp̄ínʔini,
 né ki cén pe nyéni ki nyaa
 bà Kulocelié 'fuʔ tón gè, pe béri pe t̄liyo jíri yè
 sienpiile s̄isien nī gè.

12 Bà sienne pe bé ki juu bé jo:
 «ʔaan, t̄ni yè baa siensinwe mé wè !
 ʔaan, Kulocelié yè baa ʔàa wīi ne k̄ayuʔu nyu gè dàala
 nē lè !»

Kulocelié yè mi làridiʔe cènge

59 *Núnunumino yieginiwe wuʔu gī. Pe 'ki ʔú né yékpoli ní nàa ni 'jo: «Fāga ki cúʔ gèʔ». Dawuda ʔúnuzɛbege †† gī, gàa ki 'sɛɛ lèlè lī nī Sawuli 'sienne tun pe sa Dawuda saʔa màʔa gè bè wi kp̄úu wè ‡.*

2 Mi Kulocelié yo, ma mi píle ma suɔ mi leguulo pe
 kiye ní yè !

-Mi wéli, ma mi yège naame bè tóri
 sienne bálì nē pe 'yè mi kúrugu bèle !

3 Ma mi píle ma yige pe kiye nī yè bálì pe kapiʔile
 kp̄ínʔini mi nē wè !

Ma mi suɔ kire s̄isienwobilo sienne mé bèle !

4 Né ki cén pe m'bele piyē ne mi palile,
 fungbenyefl̄il̄il̄ piyē ne túngu né mi ní,
 nè ki yaʔa mi s̄i tuudiéle kp̄iʔileʔ, mi s̄i kapiile kp̄iʔile,
 Yeweʔ.

5 Mii koli pe wàa méʔ, nè ki yaʔa piyē ne fé, piyē ne
 piye gbòborí.

Kulocelié yo, ma yè, ma pa mi kp̄àli, ma ki wéli !

6 Muɔ Yewe wè, Kulocelié ʔàa wī Nyiʔene Kapieng-
 buɔnno Kàʔli wè,
 Isirayeliyé Kulocelié wè, ma yè,
 ma muɔ fuʔ tón gè kùlogolo ke m̄ieni mé gèle !
 Fāga nyinime taa kp̄ilikp̄ilifl̄il̄il̄ bálì pe wàa fáala nēʔ,
 kapiigbiʔilile bálì nē bèle. Ye- ʔʔ cè.

7 Pe nē koli nè pen cenguʔ t̄aanni gè,
 nè péni kò ne kòkuʔulo wáari gèle bè p̄nminɔ tíele,
 níè kò ne kàʔa mári gè ††.

8 -Pe wéli: kp̄órigɔ kiī pe nyuɔyɔ nī yè;

bé piiri wī lé (bè k̄ayuʔu juu gè) ? †† Eburu sienre nī dè náʔa gè, sienre dáa t̄i fl̄il̄igeʔ. † Eburu sienre nī dè náʔa gè, sienre dáa t̄i fl̄il̄igeʔ. Sienne páli nē tiʔe gáa sienre yiʔe kenme sáa nē. S̄ngirɔ dáa t̄i 'kp̄úʔ t̄i nī dè kire gī: k̄ayuʔu ki bé tuu pe nē fáari. †† Ki k̄ori wii fl̄il̄ige nè cénʔ. Wéli baa 16.1 kaliwege ki t̄aanme gè. ‡ Wéli baa Sam 19.8-17. †† Wéli baa 59.15.

pe nyasienre t̄i ne k̄onigi bè kapiengbuɔn ʔuʔɔnɔ tíele.
 Pe nē ki juu níè jo: «Náa wi bága ti lúʔu ?»
 9 Nè ki yaʔa, muɔ Yewe wè, muɔ ne pe tíʔe wī,
 muɔ ne m̄ie nyíene kùlogolo káli sienne bálì pe m̄ieni
 nē bèle.

10 Muɔ yè mi ʔori taadiʔe, m'béri wéli muɔ mé.
 Né ki cén, muɔ Kulocelié wè, muɔ yè mi líʔirejodiʔe.

11 Wi bànguɔ déniʔe kire kenme nē bè,
 Kulocelié wi bé pen bè pa mi kp̄àli.
 Kulocelié wi bé ki yaʔa mi- mi leguulo tuugenme nyaa
 bè.

12 Fāga pe kp̄úu fáariʔ, kire ga buu mi sienne pe ga
 fiʔe né pe níʔ †† !

Gàa gī baa gè, -pe yaʔa peri fáala de mári muɔ ʔori
 barige nī wè,
 -pe yaʔa pe- tuu, mi Kàʔli, muɔ ʔàa wī weli
 timɔzigege gè.

13 -Pe yaʔa pe- cò pe fungboliyo gáriye nē yè,
 pe kapiʔile sienre tire kenme nē,
 né pe dénge sienre né pe káfinere tire kenme nē,
 dàa pe nyu ne taʔala dè sienne nē bèle.

14 -Pe cúʔ yo ! Muɔ fundanʔanige ní gè, -pe cúʔ yo !
 Pe fāga ní de pe nyaʔaʔ !

Dí sienne pe- ki cén fúɔ bè sa nò dàala láʔagele nē
 gèle,
 muɔ yè Kulocelié ʔàa wī Yakuba siime kùlofoli wè. Ye-
 ʔʔ cè.

15 Pe nē koli nè pen cenguʔ t̄aanni gè,
 nè péni kò ne kòkuʔulo wáari gèle bè p̄nminɔ tíele,
 níè kò ne kàʔa mári gè ††.

16 Pe níè fáala ne mári ne pe yaliire caa dè;
 a piyè l̄i nè t̄in bèleʔ, pe nē kò ne kúnʔori.

17 Gàa ki 'mi kúɔ wè, m'béri muɔ ʔori wuʔu ʔú gè,
 béri muɔ bànguɔ déniʔe tòbiló gè s̄inbinime t̄aanni
 bè.

Né ki cén muɔ yè mi suɔdiʔe,
 né líʔirejodiʔe mi funbienre cenyé nī yè.

18 Muɔ yè mi ʔori taadiʔe; m'béri ʔú né yakpuɔnɔ
 dè muɔ mé !

Né ki cén Kulocelié wī mi líʔirejodiʔe gè,
 bànguɔ déniʔe Kulocelié wī.

Kire né ki m̄ieni, Kulocelié bé kapienne kp̄úɔn lè weli mé

60 *Núnunumino yieginiwe wuʔu gī. Pe 'ki ʔú né yékpoli ní nàa ni 'jo: «Nyakungenge sienre ti luʔ kácunʔ ††.» Dawuda ʔúnuzɛbege † gī, bè tenmene ken.*

†† Pe wuʔɔɔ ki 'yeli bè puu kas̄minɔ sienne mé bèle. ††† Wéli baa 59.7. ††† NYAKUNGENGE SIENRE TI LUʔ KÁCUNʔ: Eburu sienre nī dè, t̄i ne jo: «susani eduti.» Ti bé gbè nyaa yakpuɔnɔ kp̄úɔngenme bī, kire ga laa ʔúnugo ʔúgenme. † Ki k̄ori wii fl̄il̄ige nè cénʔ. Wéli baa 16.1 kaliwege ki t̄aanme gè.

² Lèlè líí nī Dawuda 'kapienne kpúɔn lè né Aramiyé ní bèlè, Mesopotamii kùlo wuulo bèlè, né Soba ténime wuulo ní bèlè, bà Zowabi yé koli nē pen nē péni kapienne kpúɔn lè né Edɔmi kùlo kapiengbuɔnnɔ siramuɔɔɔ taanri (12 000) ní yè, nē pe jáa, baa Yasuɔɔɔ jùlɔɔɔ ti?e nī gè †.

³ Kulocelié yo, muɔ nyénì weli wáa, né weli kapiengbuɔnnɔ gbolì jaa lè ! Muɔ fungo ki 'yè weli kúrugú; koli ma weli píne !

⁴ Muɔ nyénì dàala cúungo lè nē ni cénmine; -ni nɔmiyɔ puɔɔ yè, né ki cén nī nē cúungu.

⁵ Muɔ nyénì ki ya?a a muɔ sienne pe 'kagbenye nyaa yè,

majo bè muɔ cí divien sungbenme ken bè weli mé a weli 'gbuɔ nē tín nē fiigi wè.

⁶ Bàli pe fi?é muɔ nē wè, a muɔ 'káfali ken pe mé fie pe- fè ††, kire ga buu leguu wi sandali ŋa?a ki fãga nò pe nē?. Ye- ŋɔ cè.

⁷ Te báan ma pa weli píle ma suo né muɔ kàliige kɔli ní gè, kire ga buu bàli pe 'muɔ déni bèlè peli- muɔ suoɔ nyaa lè.

Ma lú?u weli mé †!

⁸ Kulocelié wi 'juu, baa wi saawalidengege nī gè, né jo: «M'bé fàn?a taa bè Sikemi kà?a †† ténime líe bè, bè pi liele,

bé Sukoti jùlɔɔ †† simé gè, bè ki liele ††.

⁹ Galaadi ténime pire yè mi wobo, Manase ténime pire yè mi wobo ††, Efirayimi ténime pire yè mi kapiengbuɔn ndòngɔ †, Zuda ténime pire yè mi fàn?a kàgbiile ††.

¹⁰ Mowabi kùlo lire yè m'mé tasaa ŋáà nī mi nē gbínni wè †††,

† Wéli baa Sam2 8.13,14; Kaj1 18.12. Mesopotamii kùlo lè né Soba ténime bè, ki tieye siin nyáà yí yé lílìli Isirayeli kùlo nē lè, cengenyenifolime kàmege kɔli mé gè. Yasuɔɔɔ jùlɔɔɔ ti?e gè, ki yé puu Isirayeli kùlo lá?ala táanni lè cengenyenifolime kàliige kɔli mé gè, né míeni ki yé puu Yasuɔɔɔni?ege kuɔɔjii lí?ele nī lè, cengenyenifolime kàliige kɔli mé gè. †† Eburu sienre nī dè ná?a gè, ti kori wii fiilige nē cén?. Sienne páli nē ti?e gáà sienre yi?e dè nē jo: káfali ŋáà wii nē kányi?e tíí gè. † Koliyo 7-14 ti?e nī gè, wéli baa 108.7-14. †† Wéli baa Sél 12.6; 33.18; Yes 17.7; 24.1,25-27. †† Wéli baa Sél 33.17; Yes 13.26,27. ††† Sikemi kà?a ténime pi 'puu fie nē Isirayeli kùlo tíí lè, Zuruden cá?a kúrugú gè cengenyenijiinme mé bè. Sukoti jùlɔɔɔ ti?e ki 'puu míeni fie nē ténime tíí bè, bàa pi 'puu Zuruden cá?a kúrugú gè, cengenyenifolime mé bè. ††† Galaadi ténime bè né Manase sa?a tùlugo tilaga ní gè, peli kàaya ténime pi yé puu Zuruden cá?a kúrugú gè, cengenyenifoligɔlí mé gè. † Efirayimi sa?a tùlugo ténime pire yé puu Zuruden cá?a kúrugú gè, cengenyenijiinme mé bè. Ndòngɔ kori wè, kire 'puu nē ki tíí kire sa?a tùlugo ki 'puu kùlo ni kapiengbuɔn sànbali. †† Zuda sa?a tùlugo gè, kire 'puu ténige míeni Zuruden cá?a kúrugú gè, cengenyenijiinme mé bè. Dawuda wire yé kón kire sa?a tùlugo nī gè, né kùlofɔlilɔ tùlugo ní gè gáa ki 'yiri Dawuda nī wè. Kire Kulocelié 'puu nē tíí bà wi 'juu fàn?a kàgbiile wu?u nē gè.

††† Wéli baa Sam2 8.2.

Edɔmi kùlo ténime pire yè mi wobo báà nī mi nē mi tɔriyɔ wáari yè ††.

M'bé sí fàn?a taa bè kòkuulo wáa lè Filisiti kùlo nē lè †††.»

¹¹ Njáa wi bé mi kóri nyóɔɔ gunliriye kà?a nī gè ? Njáa wi bé mi kóri nyóɔɔ Edɔmi kùlo nī lè †† ?

¹² Muɔ bè? lé, Kulocelié ? Nè sí ki taa muɔ sì weli wáa ?

Muɔ ní wè nē weli kapiengbuɔnnɔ yi?e kínigi gè?.

¹³ Te báan ma pa weli sá?a weli parifɔlilɔ nē bèlè ! Né ki cén sá?ala náà ni kóngi lewiile mé bèlè, lire wè kányi?e?.

¹⁴ Né Kulocelié ní wè, weli bé pe jáa ! Wire wi bé weli parifɔlilɔ tán?ana bèlè bè pe tirige.

Mi fungo ki 'nya?ami, á mi náarige ki 'cò

61 Núnunumincɔ yieginuwe wu?u gí. Dawuda ŋúnugo gáà pe 'ŋú né gɔrɔlɔ ní bèlè.

² Kulocelié yo, -mi kòkuulo lú?u lè ! Ma líiye cáan mi náarige mé gè !

³ Bè mi ya?a baa duniya lá?ala nē lè, mi nē muɔ yeri, bè mi fungo ki 'nya?ami gè.

-Mi kóri ma tán?a kàdenigbaala naame gè nàa ni 'kpà?ala né tóri mi nē wè.

⁴ Né ki cén muɔ yè mi làridi?e, né míeni saakpa?alige lírige, mi leguulo yi?e mé gè.

⁵ Mi nē caa bè kò lèlè ó lèlè nī muɔ kòridi?e nī gè ††, dí muɔ sí mi làrige muɔ fíkénye láara yè †††. Ye- ŋɔ cè.

⁶ Né ki cén muɔ Kulocelié wè, muɔ nyénì mi nyakungenge lú?u gè, á muɔ kɔrigɔ 'ken m'mé, gáa muɔ nē kan?a bìli mé pe fi?é muɔ nē wè.

⁷ -Cénye yáà fàri kùlofɔli wi cénye nē yè; wi yi?ele ke- tɔni bè ni?e kèngele nī gèle !

⁸ Kùlofɔli wi- sí ténì wi kùlofɔlilɔ kácun?ɔ nē gè lèlè ó lèlè nī Kulocelié yi?e mé gè !

-Ki ya?a muɔ bànguo dénige né muɔ kányi?e ti de wi wéli súuri !

⁹ Bà m'béri muɔ gbù?ɔrɔ lèlè ó lèlè nī mi ŋúnuyɔ nī yè, bà m'béri mi nyakungenyé forigi yè cenge ó cenge nyàa mi 'kpí?ile yè.

†† MI TɔRIYɔ WÁARI YÈ: Kire yé buu pe kaliele láà nàa ni ki tíí gè kire ti?e dàala ní yè muɔ woli lè. ††† Wéli baa Sam2 8.1. †† Wéli baa Sam2 8.13,14. †† Kulocelié kòridi?e gè, ki 'puu kpá?a, ti?e gíí nī nyakungenge fin?ege ki 'puu gè. Pe 'puu nē Yewe gbù?ɔrɔ wè baa á wi 'wii tie pe nē (wéli baa 15.1; 27.4; Sam2 6.17; 7.2; Kùlo1 1.39; 2.28-30). ††† Dawuda wi 'Kulocelié tónmincɔ wè né sínjanuu ní ŋàa wi wi piile tóngi bèlè wi fíkénye láara yè (wéli baa 17.8).

Mi niɛ yaʔa Kuloceliɛ kiye nī yè

62 *Núnunumino yiɛginiwe Yedutun wuʔu gī †. Dawuda ɣúnudanʔa gī gaa pe ɣú né yakpuɔnɔ ní dè.*

² Mi fungo yo, ma miɛ yaʔa Kuloceliɛ nigbe kiye nī yanyige nē;
wire mé mi suɔɔ ni kóngi.
³ Kányiʔe nē, wiī mi kàdenigbaala, né ní mi suɔɔɔli, né mi líʔirejodiʔe; miī gbè cúungoʔ bè tuuʔ.
⁴ Lèlè jori nī yeli bé ní tuu sien nē wè bè wi ɣɔrigɔ wè, bèri caa bè wi kpúu,
wire ɣàà wī gunjeliyaʔage tíelɛ gè,
majo kàkenge gī gaa ki tun fáari gè ?
⁵ Kányiʔe nē, wi leguulo piyè ne ki caa bè sienkpuɔwɔ tìrige wè
wi kpuɔmɔ nē bè; káfinɛɛ ti 'pe déni.
Pe nyuɔɔ nī yè, piyè ne diba sienre nyu dè ne tari sienne nē bèlɛ,
nè ki yaʔa pe funyɔ nī yè, piyè ne dénge sienre nyu dè ne tari pe nē. *Ye- ɣɔ cè.*

⁶ Mi fungo yo, ma miɛ yaʔa Kuloceliɛ nigbe kiye nī yè yanyige nē,

né ki cén wire nē mi 'mi sòngirɔ taʔa dè.
⁷ Kányiʔe nē, wiī mi kàdenigbaala, né ní mi suɔɔɔli, né mi líʔirejodiʔe; miī gbè cúungo bè tuuʔ.
⁸ Mi suɔɔ né mi kpuɔmɔ piī Kuloceliɛ nī; Kuloceliɛ wiī mi kàdenigbaala náà nī lírile lè, né mi làridiʔe gè.
⁹ Yeli sienne bèlɛ o, ye- yeli sòngirɔ taʔa dè wi nē lèlɛ ó lèlɛ nī.
Ye- yeli funyɔ fùʔuro yè wi nyaame nē. Kuloceliɛ wiī làridiʔe weli mé. *Ye- ɣɔ cè.*

¹⁰ Lewiile bèlɛ, peli yè ɣónɔ yákuɔ nàa ni 'tóri lè; sienne bèlɛ, peli yè wíra ††wī.

A pe 'pe taʔa culo nē wè,
pe miɛni bé nyaa sifaʔala sienne ɣógari tíelɛ dè.

¹¹ Ye fága yeli sòngirɔ taʔa dè yere nē dè dàa yeli ne nùʔɔɔ ne suu dèʔ !

Ye fága sòngirɔ taʔa dè míeni kàyuugo nē gèʔ !
A yeli lɔri ti 'niʔe dè, ye fága de tóri né ti níʔ † !

¹² Kuloceliɛ 'ki juu tɔligɔ nigbe, tɔliɔ siin wi 'ki juu a mi 'ki lúʔu,
dí ɣɔri tīī Kuloceliɛ wori.

¹³ Bè sí ki yè, muɔ ɣàà wī mi Kàfɔli wè, bànguɔ déniɛ kiī muɔ wuʔu,

né ki cén muɔ ne sien ó sien sàri ne yɛligi né wi kakpiʔiligele ní gèlɛ †.

Kuloceliɛ, muɔ láa yè mi nē bè luʔwɔwɔ tíelɛ

63 *Dawuda ɣúnudanʔa gī gaa pe ɣú né yakpuɔnɔ ní dè. Lèlè líi nī wi 'puu Zuda waama kùlo nī lè †.*

² Cí ! Kuloceliɛ yo, muɔ yè mi Kuloceliɛ !
Muɔ wī mi ne caa, muɔ láa kiī mi nē bè luʔwɔwɔ tíelɛ.
Mi céri tīī ne ɣàʔana muɔ kúruɔ waama kùlo nī lè nàa ni 'fùɔ lè, luʔɔ fùn wè.

³ ʔaan, bè ki yè mi nyénì muɔ nyaa *saawalidengege* nī gè,
kire tiʔe nī gè mi nyénì muɔ ɣɔri né muɔ kpuɔmɔ nyaa bè.

⁴ Mi nyuɔ ki béri muɔ *gbùʔɔɔ*
né ki cén muɔ bànguɔ déniɛ ki 'póri sīi nē wè.

⁵ Kire nē m'béri kpuʔɔɔ tari dè muɔ nē mi sīi cɛnye yi miɛni nī,
béri mi kiye yègí yè naame a mi ne náari muɔ míʔe nē gè.

⁶ Mi fungo ki nyénì tìn majo bè mi cí sùnmuɔ kaacènre káa dè.

Mi béri fundaanra yékpuʔulo wáari gèlɛ;
mi nyuɔ ki sí de ɣúnuyɔ ɣú yè muɔ mé.

⁷ Bè mi yaʔa sínɛwe mi yasinɛge nē gè,
mi niɛ sòngí ne taʔa muɔ wuʔu nē gè,
pìlige ki miɛni nī gè, mi niɛ sòngí súuri né muɔ ní.

⁸ Bè muɔ yè mi sáʔafɔli wè,
mi béri fundaanra yékpuʔulo wáari muɔ fíkenye nyúmuɔ nī bè ††.

⁹ Mi fungo ki nyénì kii sómigɔ nè puɔ muɔ nē ††;
muɔ kàliige kɔli kiī ne mi cògí ne yérigi.

¹⁰ Nè ki yaʔa bàli pe 'caa bè mi sīi cúʔɔ wè,
peli bé cúungu bè jíin dàala laame nī bè píri !

¹¹ Kapiengbuɔn ɣɔsīi wi bé peli kpúu; nyàʔapɔnminɔ bé pe káa.

¹² Nè ki yaʔa kùlofɔli wire béri fundaanra kpínʔini Kuloceliɛ nī wè.

A sien ó sien 'kàli Kuloceliɛ míʔe nē gè, kire sien wi béri muguri,
né ki cén káfinɛvinɛne pe nyuɔɔ yi bága tón.

Cènge káà Kuloceliɛ bé wi fuʔɔ tón gè sienpiile mé bèlɛ

64 *Núnunumino yiɛginiwe wuʔu gī. Dawuda ɣúnudanʔa gī gaa pe ɣú né yakpuɔnɔ ní dè.*

² Kuloceliɛ yo, mi ne mi ðigire nyu dè muɔ mé; ma lúʔu mi mé !

-Mi sīi suɔ wè mi leguu mé wè ɣàa nē mi ne fiʔé wè !

³ -Mi làrige liilige kapiigbiʔilile pe nyalere nē dè,

† Wéli baa 39.1 kaliwege ki táanme gè. †† Sienne páli nē tiʔe gáa sienre yiʔe dè nè jo: káfinege. ‡ Wéli baa Kàs 1.10-19. †† Wéli baa Zɔbi 34.11.

‡ Wéli baa Sam1 23.14; 24.2. ††† Wéli baa 17.8; 36.8; 57.2; 61.5; 91.4; Mat 23.37. ††† Wéli baa Fàn 13.5.

liilige kolimɔ́fɔ́lilɔ́ gboli nē lè !
 4 Pe nyigele kiyē bē kapiengbuɔn ɲuʔɔn tífɛlɛ gàli pe 'juɔ gèle,
 pe nìe pe sienpiisorido wáari dè bē ɲaaya tífɛlɛ,
 5 bèri ti wáari làrimɛ nī kanaasingbiʔiliwe nē wè.
 Pe nē ti fuu nē wáa wi nē, pe nē cɛ fíeʔ !
 6 Piyē ne lèbaanna nyógi piye nī bē pe nàri kele kpíʔile gèle,
 nìe nyu gáriye wuʔu nē gè nyàa pe bé pari yè làrimɛ nī bē;
 pe nē ki juu nìe jo: «Náa wi bága ki nyaa ?»
 7 Piyē ne caala kpínʔini ne sòngí
 kenme bìl nē pe bé pe kanaasinzinme kpíʔile bē,
 pe nē ki juu nìe jo:
 «Weli kanaasinzingele ke nyénì sómigɔ nē nyuɔ !»
 Cí ! Sien fungo laame bē, né wi nàzɔn ní wè,
 kíi bē kàwiisicuugo tífɛlɛ.

8 Nè ki yaʔa Kuloceliɛ yē ne wi ɲaaya ɲɔgi yè pe nē;
 a cèri sìʔere, pe m'bele wi nē pe kpúɔn nē cáan.
 9 Peli tíime nyigele keli ke nyénì pe cáan;
 bàli pe mieni pe pe nyaʔa bèle, pe nē nyùɔɔ koli yè !
 10 Lewiile pe mieni nē fíe, nìe ne ki nyu gàa Kuloceliɛ 'kpíʔile gè.
 Pe nē sí tenmenɛ taa kire kaala nē lè.
 11 Ki 'yeli siensinwe wi de fundaanra kpínʔini Yewe nī,
 dí wi sí Yewe kpíʔile wè wi làridiʔe !
 Bàli pe mieni funyɔ yi 'sín yè, pe béri Yewe gbùʔɔw wè
 wi kakpiʔiligele kenme nē bē.

Kuloceliɛ nē dàala wéli lè nìe ni gbòbori

65 *Núnuɲumino yieginuwe ɲúnugo gī. Dawuda ɲúnudanʔa gī gàa pe ɲú né yakpuɔnɔ ní dè.*

2 Kuloceliɛ yo, muc ɲàa wī Siyɔn kàʔa nī gè, gáa weli bé ní de nyu † ?
 Muc ma yeli né weli gbùʔɔribɔ ní lè;
 weli bē weli nyakungenyɛ fori yè muc mé.
 3 Kùlogolo sienfeliye yi mieni béri báan muc mé,
 muc ɲàa ma weli náarige lúru gè.
 4 Weli kolimɔ kele ke 'lúbugo mi nē,
 nè ki yaʔa muc ne weli tuudiʔelɛ ke mieni kàsulugo suu gè.
 5 Wire wuʔu kíi tànʔa, sien ɲàa muc 'nyíene nē kòn wè
 nè wi sìʔere nē kpɔni mīe nē wè
 kire ga buu wi- kò muc Kòridiʔe dàliye nē yè !
 -Ki yaʔa weli tìn muc saʔa yacènre nē dè,
 dàa dī muc Gbùʔɔwsaʔa wàlidengɛge nī gè.

6 Weli suɔfɔli Kuloceliɛ yo,
 muc nē duniya sienne pe mieni pe 'sòngirɔ taʔa dè
 nè ki líe fúɔ bàli bīelɛ ténine duniya láʔagele nē gèle
 né kuʔɔjii luɔɔ táanni yè nyàa yi 'líli yè.

† Eburu sienre ti 'ki juu né jo: piirige yē gbùʔɔrigɔ.

Bē muc ne bōgaara kakpoliyo kpínʔini muc sínme kenme nē bē,
 weli ne ki cén muc nē lúʔu weli mé.
 7 Muc ɲɔri ní dè, a muc 'nyaguruyo faan yè nè yérige,
 né ki cén muc fànʔa ki 'kpúʔɔ.
 8 Muc wī ma kuʔɔjii tùnmo yérige bē, né lakuruyo tùnmo ní bē,
 né kùlogolo sienfeliye kàgbaalige ní gè.
 9 Bàli pe 'ténì tieliiliye nī yè wómiwomi yè,
 muc kakpoliyo fíelɛ piyē pe mé funwuɔɔ né ní fíere.
 Bàli bīelɛ cengenyenifoligɔli mé gè,
 né bàli bīelɛ cengenyenijiingɔli mé gè,
 muc 'ki kpíʔile peri fundaanra yékpuʔulo wáari gèle.
 10 Muc nē dàala wéli lè nìe ni gbòbori,
 muc nē ni fuɔn fúɔ luʔɔ ki nē péni ni cien,
 muc nē ni kpíʔile ni- nē kò tàanna.
 Kuloceliɛ, muc lakoligo ki 'nyì luʔɔ nē gè; muc nē dàala gbòbori lè bē yaliire ken sienne mé bèle.
 11 Muc nē luʔɔ nyóɔɔ sánbigele nī gèle fúɔ ke nē nyì nè tìn;
 luʔɔ ki nē nyì sangoliyo nī yè ne gànbori fúu dè ne kùnu.
 Muc nē dàala pe lè kàsaluʔɔ ní gè, muc nē yaliire nyuʔɔ dè dàala nē lè.
 12 Muc kacèngɛ nē gè, yiele ni kúɔmɔ pi nē ténì,
 tiʔe gíl nī muc 'tóri gè,
 kàsadibare ti nē luʔɔ tìrige gè nè yaliiniʔere ken dè,
 13 fúɔ yajuuro nyàʔakaadiye nyàa yī waama kùlo nī lè,
 kámegɛ nē yi fuɔn;
 fundaanra nē puu nyaguruyeliye nī yè tiere ti mieni nī.
 14 Kpàanjalilɛ pe mieni nē nyì yajuuro nē dè, siye mieni yi nē nyì yaliire nē dè;
 ti mieni nìe fundaanra yékpuʔulo wáari gèle nìe ne ɲú.

Kpuʔɔɔ ti 'yeli weli suɔfɔli Kuloceliɛ nē wè

66 *Núnuɲumino yieginuwe ɲúnugo gī. Núnudanʔa gè gàa pe ɲú né yakpuɔnɔ ní dè.*

Yeri fundaanra yékpuʔulo wáari Kuloceliɛ mé wè,
 yeli bàli bīelɛ duniya sienne yeli ye mieni bèle.
 2 Yeri yakpuɔnɔ kpúɔn dè yeri ɲú yeri wi míʔe gbùʔɔw gè !
 Yeri wi tòbiló wi kpɔmɔ kenme nē bē !
 3 Ye- ki juu Kuloceliɛ mé wè, ye- jo:
 «ʔé, gàa muc ne kpínʔini gè, kíi bōgaara wuʔu díeʔ !
 Bē muc ɲɔri ti 'niʔe nè tóri dè,
 muc leguulo pe nē pen nè péni piye cérige muc yiʔe mé gè.
 4 Duniya sienne pe mieni nē péni tuu nè cúbulo muc yiʔe mé gè,
 pe nìe yakpuɔnɔ kpúɔn dè muc yiʔe mé gè,
 nìe ne muc míʔe ɲú gè.» Ye- ɲɔ cè.

5 Yeri báan ye pa Kuloceliε kakpiʔiligele wéli gèle !
 Gàa wiī ne kpínʔini lewiile mé bèle, bògaara wuʔu gè !
 6 Wi nyéni kuʔzjii luʔw yiʔe gè a ki 'kò dàawaʔala,
 a weli 'ki jeli tɔliɔ nē †.
 Kire tiʔe nī weli 'píne nè fundaanra kpíʔile wi kenme
 nē.

7 Wi ŋɔri tire kenme nē wiī téniiwe fànʔa nē gè,
 wi nyapigele ní gèle ne kùlogolo wéli gèle.
 Kire nē, sienciile pe fāri piye nyíeneʔ ! Ye- ŋɔ cē.

8 Kùlogolo sienne yo, ye- kpuʔɔw taʔa dè Kuloceliε nē
 wè !

Ye- ki yaʔa wi gbùʔɔwɔ tùnmo pi de lúru !

9 Wire wiī ne weli sii suu wè
 kire ga buu weli- kò sienwiile sunʔɔwɔ nī bè,
 wiī ki yaʔa weli tɔliɔ yi- pòliʔ.

10 Né ki cén, Kuloceliε, muɔ ma 'wéli siʔe nè wéli;
 muɔ 'fuɔwɔ yige dè weli nī
 majo bè pe cí walifiuwe nyεε wè nè fuɔwɔ yige dè wi
 nī wè ††.

11 Muɔ 'weli nyɔɔw jùɔ nī wè,
 a muɔ 'wuʔɔw tugoro tugo dè weli nē.

12 Muɔ yé ki yaʔa a weli leguulo pe 'suɔwɔ fè yè
 nè tóri weli nyùɔw nē yè,
 kiī majo weli yé sùuri nè tóri kàsun nī né luʔw jeli gè ‡,
 nè ki yaʔa muɔ 'weli yige né weli kóri nè ké tiecèngbuʔw
 mé gè.

13 M'béri waa muɔ saʔa mé gè né yajuuro ní
 bè ti kpúu kakuɔw kaasuʔuro;
 m'bé mi nyakungenyε forigo yè mi Kuloceliε mé wè,

14 nyàa mi nyasenye yi yé juu yè
 né nyàa mi nyuɔ 'ki kún nè ken yè, lèle lī nī mi yé còri
 wè.

15 M'bé sùnmo yajuuro kòn muɔ mé ti- puu kakuɔw
 kaasuʔuro,
 né sɔnbapɔlɔlɔ kaasuʔuro ní dè, dàa wírige ki yègí muɔ
 kɔli mé gè.

M'bé niεye né síkapεngεle kòn muɔ mé. Ye- ŋɔ cē.

16 Yeri báan ye pa lúʔu, ye miéni bàli ye fiʔé Kuloceliε
 nē wè.

M'bé ti juu diε yeli nē gàa wi 'kpíʔile m'mé gè.

17 Mi 'kòkuulo wáa wi mé nè wi náari,
 mi yé gbòbori nè yaʔa bèri wi gbùʔɔw ††.

18 A mi yé kapiile yaʔa lè mi nàzɔn nī wè,
 mi Kàfɔli wiī cí lúʔu mi méʔ.

19 Ki sí n'ge, Kuloceliε wi 'lúʔu m'mé
 né líiye cáan mi náarige mé gè.

† Náʔa gè, kiī ne nyu Nyàʔanivege Tiire kuʔzjii wuʔu nē gè, né Zu-
 ruden cáʔa wori ní dè. Wéli baa Yir 14.16-22; Yes 3.15-16; Nún 74.15;
 78.13; 106.9; 114.3-5; Eza 44.27; 50.2. †† Wéli baa Zɔbi 23.10.

‡ Wéli baa Eza 43.2. †† Sienne páli nè tiʔe gáa sienre yiʔe dè nè jo:
 gbùʔɔwɔ 'puu mi nyine nē lè. Eburu sienre ti 'ki juu né jo: gbùʔɔwɔ
 'puu mi nyine táanme lè.

20 Kpuʔɔw ti 'yeli Kuloceliε nē, wire ŋáà wiī cíiʔ mi
 náarige nē gèʔ,
 né miéni wiī cíi mi méʔ wi bànguɔ déniε nē gèʔ.

Sienne pe miéni béri Kuloceliε gbùʔɔw wè

67 Núnunujuminɔ yiεginiwe ŋúnugo gī. Núnudanʔa gè
 gàa pe ŋú né yakpuɔwɔ ní dè, gɔriɔw bèle.

2 Kuloceliε wi- wi kpuʔɔw ken dè weli mé né diba taʔa
 wè weli nē !
 Wi- weli wéli né fundaanra yiʔe ní gè †! Ye- ŋɔ cē.

3 Bà sí ki bé kpíʔile duniya sienne pe miéni bé muɔ
 koligo cén gè,
 bà kùlogolo ke bé muɔ suɔwɔ wuʔu cén gè.

4 Kuloceliε yo, kùlogolo sienne pe béri muɔ gbùʔɔw,
 sienne pe miéni béri muɔ gbùʔɔw.

5 Kùlogolo ke béri fundaanra kpínʔini,
 ke béri fundaanra yékpuʔulo wáari;
 né ki cén muɔ nē kùlogolo kàyuʔu juu gè né sínme ní,
 níε sienne yiʔe kíni gè dàala nē lè. Ye- ŋɔ cē.

6 Kuloceliε yo, kùlogolo sienne pe béri muɔ gbùʔɔw,
 sienne pe miéni béri muɔ gbùʔɔw.

7 Dàala nī ne yaliire sengi dè.
 Kuloceliε wè, weli Kuloceliε, wi bé diba taʔa wè weli
 nē.

8 ʔaan, ki 'yeli Kuloceliε- diba taʔa wè weli nē !
 Bà ki bé kpíʔile dí sienne bàli pe kóngi liilige
 dàala láʔagele nē gèle, pe béri wi fiʔé.

Kuloceliε wi 'leguulo jáa bèle, a siensinmine peli ní fun-
 daanra nē

68 Núnunujuminɔ yiεginiwe ŋúnugo gī. Dawuda
 ŋúnudanʔa gī gàa pe ŋú né yakpuɔwɔ ní dè.

2 Kuloceliε wi 'yè, a wi leguulo pe 'fè nè cεrige ††;
 bàli wi 'bien bèle, a pe 'fè wi yiʔe mé gè ††.

3 Muɔ 'pe cεrige majo bè wírige ki cí cεrige gè;
 sienpiile pe 'nyεε Kuloceliε yiʔe mé gè,
 majo bè sákuro cí nyεε kàsun nī gè.

4 Nè ki yaʔa siensinmine peli yē fundaanra nē;
 piyē ne muguri Kuloceliε yiʔe mé gè, piyē fundaan-
 guɔw nē.

5 Yeri ŋú Yewe mé ! Yeri yakpuɔwɔ kpúɔn dè yeri wi
 míʔe kpóri gè !

Yeri kpuʔɔw tari wi nē,
 wire ŋáà wi 'ténii kàsadibare nē dè á tiī fé né wi ní wè
 †.

†† Wéli baa Tɔr 6.24-26; Nún 4.7; 31.17. ††† Koliyo 2-18 sienre tiī
 ne nyu ne ki tíi Kuloceliε tánʔana wuʔu nē gè nè ki líε Sinayii nyaguru-
 go nē gè, Misa lèle nē lè, fúɔ nè séni nò Siyɔn nyagurugo nē gè,
 Dawuda lèle nē lè. ††† Wéli baa Tɔr 10.35. † Sienne páli nè tiʔe gáa

Wi mí?e kire gī Yewe † ! Yeri fundaanra kpín?ini wi yi?e mé gè !

⁶ Círile tuu wè, né lakicelile wélifoli wè ††, wire wī Kulocelié wè, nàa wī baa wi kòridi?e wàlidengge nī gè.

⁷ Wire wi narige kan?a siennefunvɔli mé wè, wire wi kasuulebile yigi bèle níe ki kpín?ini pe kele ke nê nyuɔ.

Nè ki ya?a cíime sienne peli níe kòrí waama kùlo nī lè.

⁸ Cí ! Kulocelié, bà muɔ 'yiri muɔ sienne pe yi?e mé gè †, bà muɔ 'puu ne tári waama kùlo nī lè, Ye- ɲɔ cè.

⁹ a dàala ni 'cúungo ††, a nyi?ene ni 'luɔ wo gè dàala nē lè Kulocelié yi?e mé gè, nàa wī *Sinayii nyagurugo* Kulocelié wè ††, Kulocelié yi?e mé gè, nàa wī *Isirayeliyé* Kulocelié wè.

¹⁰ Muɔ 'kɔli sá?a gè nè kàsakpuɔɔ cáan gè muɔ kɔrigɔ nē gè,

a muɔ 'luɔwuɔ lá?a gè muɔ sienfurɔɔ nē bèle †††.

¹¹ Cí ! Kulocelié, muɔ sienne pe 'téní ti?e nī gè gàa muɔ 'gbòbori pe mé gè muɔ funjènge nī gè, bè fuunmɔɔfɔlilɔ téngɛ bèle ki nī.

¹² *Kàfɔli* wi 'wi sienre juu dè, a celile gbokpuɔɔ ni 'fè nè ké nè sèni kataanna sienre jáari dè †††.

¹³ Kùlofɔlilɔ báli pe leguulo kapiengbuɔnnɔ yi?e kíngi gè, a peli 'fè. Cí ! Pe 'fè !

Cecènmine báli pe kòrí sa?a nī gè, peli 'kapienne tɔni yeɛ liéle dè.

¹⁴ Götolo náa pe faan lè, pe 'ni fíkenye fèri yè né wali ní wè;

ni síiye yi?e namiige céri tie cènwe ní wè ⁵.

Yeli nàguɔɔ bèle, yeli bé sí kò sínene lé sinbaduuyo sun?ɔmɔ nī bè wī lé st ?

¹⁵ Lèlè líi nī *Njri Ti Mieni Kulocelié* wi 'kùlofɔlilɔ cèrige bèle,

ki cé puu majò nêwirile ^{st†} ni tíri ne tun

Salimɔ nyagurugo nē gè st.

¹⁶ Basan nyagurugo ki yē nyagurucènjenge;

sienre yi?e dè nè jo: wire nàa wi 'téní sun?ɔ nē gè ne waa waama kùlo nī lè. † Wéli baa Fàn 33.26. †† Wéli baa Fàn 10.18; Njún 10.14.

† Koliyo 8 né 9 nyàà sienre ti tàa yē Debora njúnugo nī gè (wéli baa Kàyu 5.4-5). †† Wéli baa Yir 19.18. ††† Wéli baa Yir 19.18; Fàn 33.2.

††† Sienne páli nē ti?e gáa sienre yi?e dè nè jo: kùlo náa ni 'puu fùɔɔ lè. ††† Celile báli pe 'kataanna sienre juu dè, ki 'puu bà Kulocelié wi yé fàn?a taa wi leguulo nē bèle. Wéli baa Yir 15.20-21;

23.22-23,27-28,31; Fàn 7.10-24; Sam1 18.6-7. § Páli ne sòngí gótolo ní 'puu fié kapiengbuɔnnɔ mé bèle; páli ne sòngí ní 'puu kapienne tɔni. St Wéli baa Kàyu 5.16. St† Eburu sienre ti 'ki juu né jo: nezi.

Wire wi wè ná?a weli kùlo nī lè? St† Salimɔ nyagurugo, ki kɔri wire wi: «Nyaguruwu?». Dù?ɔ ki bé gbè nyaa ki nyagurugo ki 'puu Sikemi kà?a táanni (wéli baa Kàyu 9.46-48); dù?ɔ ki 'puu nyagurugo gáa ki 'puu Basan kùlo lí?e nī lè cengenyenifolime bè, gáa ki 'puu kàdeni-wuɔ wuɔ gè.

Basan nyagurugo gè, ki kpà?aladieye yi 'ni?e.

¹⁷ ?é ! Nyagurugo muɔ, muɔ nàa nē kpà?aladieye yi yē ni?e ye yè,

gáa nē yeja?a yē muɔ nī nyagurugo gfi nē gè gáa Kulocelié 'nyéne nè kɔn nè téní ki nē gè ^{st†} ?

?aan, Yewe bé ki kpí?ile wire kòridi?e súuri !

¹⁸ Kulocelié wi suɔnyɔ wotorilo piyē ni?ene fúɔ nè ki ya?a sien sí gbè jaa bè pe tóri?;

wotorilo piyē siramu?ɔɔ siramu?ɔɔ st.

Kàfɔli wi nyéní kón né pe ní Sinayii nyagurugo nē nè sèni jíin wi saawalidengge nī gè st.

¹⁹ Bà muɔ 'tán?a tiekpa?alige nē gè, a muɔ 'sienne cò bèle nè ké.

A muɔ 'kpuɔɔ yeɛ taa sienne mé bèle ^{st†},

né míeni sienciile tíime mé bèle.

Yewe yo, Kulocelié yo,

píra nàa nī wè muɔ 'ki kpí?ile muɔ kòridi?e.

²⁰ *Kpuɔɔ* 'yeli de tari weli Kàfɔli nē wè cenge ó cenge, wire nàa wī ne weli fùɔɔ turu gè ^{st†}.

Kulocelié wire wī weli suɔɔfɔli wè. Ye- ɲɔ cè.

²¹ Kire Kulocelié wī ne weli suu wī;

Kàfɔli Yewe, weli Kulocelié,

wire wī ne weli píle ne suu kùu mé wè.

²² ?aan, Kulocelié wī ne wi leguulo nyúɔ mu?ɔɔ yè, bàli pe nyúɔ yi?e tuɔɔ yè, á peli ne waa yi?eme pe kolimɔ nī bè.

²³ Kàfɔli wi 'juu né jo:

«M'bé mi leguulo kóri bèle bè yige Basan kùlo mé lè ^{st†},

bè pe kòli bè yige ku?ɔjii wi tánme gè,

²⁴ kire ga buu yeli báli bíele mi sienne bèle,

yeli gbè tɔliɔ le yè pe sisen nī gè,

dí yeli pònmɔɔ pe sí pe liéle taa lè leguulo nī bèle.»

²⁵ Kulocelié yo, muɔ pèngenme pi nyéní nyaa,

mi Kulocelié pèngenme bè, mi Kùlofɔli wè,

wi *saawalidengge* nī gè.

²⁶ Núnunumɔɔ piyē yi?e mé,

sienne báli piyē ne yakpuɔnnɔ kpúɔn dè peli sí yē kà-du?u mé,

né sinborilo ní bèle bàli pe pìnbigele kpúɔn gèle ¹⁸.

²⁷ A pe sí ne njú né jo ¹⁹:

«Yeri kpuɔɔ tari dè Kulocelié nē yeli gbu?ulo nī gèle,

^{St†} *Nyagurugo gáa nē Kulocelié 'téní gè, Siyɔn nyagurugo kire gī. St† Wéli baa Kùlo2 6.17; Yab 3.8,15. St† Eburu sienre nī dè ná?a gè, sienre dáa ti?e filige?; sienre páli nē ti?e gáa sienre yi?e dè nè jo: a Kàfɔli wi yé pe sun?ɔmɔ nī; Sinayii yé saawalidengge nī gè.*

^{St†} *Sebeliewe nàa pe 'yi?e gireki sienre nī dè né nàa pe 'yi?e sirii sienre nī dè, ti 'ki juu né jo: muɔ 'kpuɔɔ ken sienne mé bèle. Koligo gáa sienre ti 'juu baa Efe 4.8 nè yeli né gireki sebe ní wè. St† Wéli baa 55.23; Eza 46.4. St† Wéli baa Tór 21.33-35. 18 Wéli baa 33.3;*

Kaj1 13.8; 15.16. 19 Weli 'ti?e gáa sienre ta?a dè baa wī bè ti lú?ugenne ciile lè.

yeri kpuʔɔɔ tari dè Yewe nē, yeli bálì bīɛɛ Isirayeli si-
ime bè.»

28 Benzame n'ɛ, ɲàa wī Isirayeli pisenwe wè,
wire wi 'pe yiʔe kɪni gè †;
Zuda kàfɔlɪlɔ m'beɛɛ né pe gbokpuɔɔ ní lè,
né Zabulɔn kàfɔlɪlɔ ní bèɛɛ, né Nafitali kàfɔlɪlɔ ní bèɛɛ
†.

29 Isirayeli yo,
muɔ Kuloceliɛ wi 'ki juu nè gbèngɛ né jo muɔ bé ɲɔri
taa.

Kuloceliɛ yo, muɔ ɲàà ma weli sáʔa wè,
-muɔ ɲɔri tiɛ dè !
30 Bè muɔ yaʔa baa muɔ *Gbùʔɔɔsaʔa* nī gè, gàa gī
Zerizalemi kàʔa naame gè,
tiʔe gī nī kùlofɔlɪlɔ pe báan ne pe kpuʔɔɔ yere kanʔa
dè,

31 -muɔ kapiɛngbuɔn kòkuulo wáa lè nyàʔayegɛ
kúruɔ gè
gàa gī nyàʔanivegɛ tiire nī dè ‡,
né kùlogolo nē gèle gáli ke 'gbuʔulo gèle,
majo nèpiʔeɛ gbolɪ nī, nàa nèpiɛlirigele ne ke yiʔe
kɪni gè,
fúɔ bè taa kùlogolo sienne pe pa piye cérigɛ
bé sí de muɔ sàrí, Kuloceliɛ, né pe walifiwe walikp-
eye ní yè.

-Kùlogolo cérigɛ gèle, gáli gīɛɛ kapienne ni 'ke déni
gèle !

32 Tundunminɔ † pe 'kón *Ezipiti* kùlo mé lè.
Kusi kùlo † ni 'kiye sáʔa yè, níɛ fé ne báan Kuloceliɛ mé
wè.

33 Dàala kùlofɔlɪyɔ, yeri ɲú Kuloceliɛ mé wè !
Yeri yakpuɔnɔ kpuɔn dè Kàfɔli mé wè ! *Ye- ɲɔ cè.*

34 Yeri ɲú wi mé ɲàa wi tènɪ nyiʔene nē lè majo sunʔɔ
gī,

nyiʔene náà ni 'tíi nè faan faʔa faʔa gè.
N'ɛ, wi yékpogbuɔɔ nī ne kpènɪ né fànʔa ní !

35 Yeri ki jáari ye jo Kuloceliɛ wī né ɲɔri ní !
Wi kpuɔmɔ pi yē Isirayeli sienne nē bèɛɛ,
wi fànʔa kī ne nyaʔa nyiʔene nī lè.

36 Muɔ wè, Kuloceliɛ, muɔ yē fiere wuu
a muɔ 'yiri muɔ saawalidengɛgɛ nī gè.
Isirayeliyè Kuloceliɛ wire wi fànʔa né ɲɔri kanʔa sienne
mé bèɛɛ.

Kuloceliɛ wi 'yeli né *kpuʔɔɔ* ní !

† *Isirayeliyè kùlofɔpeliwe Sawuli wè, wi 'puu Benzame saʔa tùlugo wuu wè (wéli baa Sam 1 9.21).* †† *Wéli baa Káyu 5.18.* ‡ *Nyàʔayegɛ gè, ki bé gbè puu wócuɔn kire ga laa dùru; kī fie ne Ezipiti kùlo kenme tíí bè, peli bálì bīɛɛ Isirayeliyè leguulo bèɛɛ (wéli baa Ezek 29.3). Nyàʔanivegɛ tiire, ti 'puu ne fiin Niili cáʔa gògoyo nē yè, Ezipiti kùlo ní lè (wéli baa Yir 2.3.)* †† *Sienne páli nē tiʔe gáà sienre yiʔe dè né jo: kányiere yere.* ††† *Ki kùlo náà ni 'puu Nubi kùlo, nàa ni 'puu Siennewuɔɔ kùlo láà. Ni 'puu Niili cáʔa ki kpàanjali nē wè, Ezipiti kùlo líʔeɛ nī lè, kàliige kólí mé.*

Funbienre ti 'niʔe mi nē; sienne piyè ne mi tíʔe

69 *Núnunumino yiɛginiwe wuʔu gī. Pe 'ki ɲú né yékpoli ní nàa ni 'jo: «Luʔ kácuɔnyɔ yè †††». Dawuda wuʔu gī.*

2 Kuloceliɛ yo, -mi suɔ !

Luʔ ki 'mi líi fúɔ nè nò mi yétiige nē gè !

3 Mi 'còri fàrigeluulo nī lè nàa ni 'cùugo lè;
mīl dàawaʔala taa nè yéri ni nēʔ.

Mi ne tíri lacuugo nī gè, á lakuruyo yií fúu ne waa né
mī ní.

4 Mi 'fùɔ bè mi ne kòkuulo wáari lè; yékpoganʔa ki
'waʔa mi nē.

Mi nyapigele ke 'wéli nè fùɔ bè mi ne Kuloceliɛ siri
wè.

5 Né ki cén bálì mi 'bien bèɛɛ, kakpiʔilile fùn lè ††,
pe nyèni niʔe nè tóri mi nyùgo nziire nē dè.

Mi leguulo káfinevinene bálì bèɛɛ, pe ɲɔri ti 'niʔe nè
tóri.

Piyè ne caa bè mi cúʔɔ, nyùgofun leguulo bálì bèɛɛ.
Mīl yeli bè ki fuʔɔ tónʔ, gàa mi sì yùu gèʔ.

6 Kuloceliɛ yo, muɔ nyèni mi ledomɔ cén bè;
mi kolimɔ piì làri muɔ nēʔ.

7 Yewe ɲàà wī *Nyiʔene Kapiɛngbuɔnno Kàfɔli* wè,
fāga ki yaʔa mi- kò fiere yegɛ

bálì mé piyè pe sòngiro taʔa dè muɔ nē wèʔ.
Isirayeli Kuloceliɛ yo, bálì pe 'muɔ caa wè,

fāga ki yaʔa pe- faʔara taa mi kenme nē bèʔ.

8 Né ki cén muɔ kenme nē mi nyèni tiʔeligeɛ kpàri gèle
nè cò,

a fiere ti 'tón mi yiʔe nē,

9 á mi 'kò nabɔnwɔ mi siinyenine mé bèɛɛ,
né ní sienpuunniwe mi laayirinyenine mé bèɛɛ nè píne.

10 Muɔ saʔa ki woli ni 'kpúʔɔ m'mé nè tóri
fúɔ ne nàɔn sóri wè mi nē §.

Kire nē, a sienne pe muɔ teri wè, pe tiʔelile ni nìe nògí
mi nē §†.

11 Bà mi ne *sún nii* níɛ náari wè, a mi 'nyeni,
a ki cén kò mi mé ðigire.

12 Bà mi 'mi kayaʔa burugo le gè, a mi 'kò pe mé ká-
taanra yegɛ.

13 Bálì pe 'ténɪ kàʔa wiile nē lè ne mi wori nyu dè,
á sungbuɔɔ peli ne ɲúnuyɔ kúnminɔ mi wuʔu nē gè.

14 Nè ki yaʔa, mi wè, Yewe, mi yē ne muɔ náari !
Ki n'gɛ, lèlè ni 'nò muɔ- muɔ funjèngɛ tiɛ gè !

Kuloceliɛ yo, -mi náarige lúʔu gè
muɔ bànguɔ déniɛgɛ niʔegɛ nī gè !

Ma sí mi suɔ muɔ kányiʔe kaala lire kenme nē !

15 Ma mi píle ma yige fàrigeluulo nī lè

††† *Ki kòri wīl fiige nè cénʔ. Sienne páli nē tiʔe gáà sienre yiʔe dè nè jo: gáa 'ki ɲú né màʔagele kolini ɲɔri ní wè.* †††† *Wéli baa Zan 15.25.* § *Ki sienre ti 'juu baa Zan 2.17.* §† *Ki sienre ti 'juu baa Wurɔ 15.3.*

kire ga buu mi fāga ní còri ni nī? !
 Bàli mi sì déni bèle?, ma mi cò ma yige pe kiyē nī yè
 né míeni lacuugo nī gè !
 16 Fāga ki ya?a lanyiyē lakuruyo yi- ké né mi ní?,
 né míeni fāga ki ya?a lacuugo ki- mi lìi !
 Fāga ki ya?a nyēge ki- koli tón mi nē? !
 17 Yewe yo, lú?u mi mé, né ki cén muc bànguò dénige
 kíi cènge !
 Yí?e mi kòli mé gè bè muc yē nyinidaaguugofli
 feliye yi míeni wè !
 18 Fāga ní muc yí?e làrigē gè mi nē, muc baakuwò
 wè? !
 Mi yē funbienre nī dè; ma lú?u mi mé fáari !
 19 Sì?ere ma kpóni mi nē, ma mi sii fùgu wè ma suò !
 -Mi suò mi leguulo mé bèle !
 20 Muc wè, muc nyéni mi fiere cén dè,
 muc 'ki cén sienne piyē ne mi teri níe piye nyíene mi
 nē.
 Mi pienne pe mieni m'bele muc yí?e mé gè.
 21 Tí?elile ni 'mi fungo cú?ò gè, a mi 'kò yaawa.
 Mi puu ne siri pe- pa mi fiere; piyè sí ki kpí?ile?.
 Sientaanra juufólilò, mi sì wàa nyaa pe nī?.
 22 Pe 'sùwò † le bè mi suro nī dè;
 bà lu?uwò? ki 'mi taa gè, a pe 'divien latan?anige ken
 m'mé ††.
 23 -Ki ya?a pe liigboligolo ke- kò gárigē pe mé,
 dí pe yanyige ki- kò jùwò? bè pe cò † !
 24 -Yebilige sí jíin pe nyapigele nī gèle pe fāga ní de
 nya?a? !
 -Ki ya?a pe kàduuyo yi- kò kùruya?aya súuri !
 25 -Muc fundan?anige sù?u gè ma wo pe nē,
 dí muc funyerige ki- sí pe cò !
 26 -Ki ya?a pe bùguro ti- kò waara péwu,
 sien fāga gbè súwò? pe fēni saaya nī? †† !
 27 Né ki cén pe nyéni ta?a sien nē wè nàa muc 'kpúwò
 wè;
 bàli muc 'luò bèle, piyē ne pe wu?wò? wori nyu dè.
 28 Ma kire kolimò fàri bè pe kolimò nē bè,
 fāga tàn?a ken pe mé? !
 29 -Pe míeyē kurugo yè ma lá?a sii sebe nī wè †,
 kire ga buu pe míeyē yi fāga sebe né siensinmine
 woyò ní yè? !

30 Mi wè, mi yē fìngwò?li níe wu?ò.
 Kuloceliē, ma mi suò ma lá?a sien fāga gbè nò mi nē?.
 31 M'béri Kuloceliē mí?e gbù?wò? gè nūnuyc nī yè,
 m'béri wi kpucwò? wori nyu dè bèri wi síeri.
 32 Kire bé Yewe déni wè bè tóri nùò nē wè,

† Wéli baa Mat 27.34. †† Wéli baa Mat 27.48; Mar 15.36; Zan 19.28,29. ‡ Koliyo 23-24 yi sienre ti 'juu baa Wurò 11.9-10. †† Kí sienre ti 'juu baa Kakpi 1.20 Zuda kùu wu?u nē gè. †† Wéli baa Yir 32.32,33; Dan 12.1; Luk 10.20; Filip 4.3; Tìe 13.8; 17.8; 20.12,15; 21.27.

bè tóri nèpi?e nē gè, gàa gī nyegele ní gèle né fèrile ní
 bèle ††.
 33 A fuunmò?lilò kénì kire nyaa gè, peri fundaanra
 kpín?ini !
 Yeli bàli bíele ye Kuloceliē caa wè, wi- ki ya?a yeli sii taa
 nī?ewe !
 34 Né ki cén Yewe ne lúru fùrò?wò?li mé bèle,
 wi wè ne fí?é né wi wuulo ní bèle?, bàli bíele kasuu nī
 wè?.
 35 Nyí?ene né dàala ni sí de nū wi mé,
 né ku?wò?li ní wè,
 né yerē dáà ti mieni dī sii nē wè baa lu?ò nī gè.
 36 Né ki cén Kuloceliē wi bága pen bè ba *Siyò?n* kà?a suò
 gè,
 bé sí ní *Zuda* kàaya faan yè cígini.
 Sienne pe bé kò yi nī, bè yi taa pe woyò.
 37 Wi baakuwò? pe siime pi bé yi taa kòrigò,
 bàli sí bíele Yewe 'pe déni bèle, pe bé ténì yi nī.

Kuloceliē yo ma mi cò ma suò !
 (Nún 40.14-18)

70 *Núnunumino yieginiwe wu?u gī. Dawuda wu?u gī.
 Bè sòngi daa.*

2 Kuloceliē yo, ma mi cò ma mi suò!
 Yewe yo, te báan fáari ma pa mi sá?a !
 3 -Ki ya?a pe- fa?ama taa, dí fiere tón pe nē,
 sienne bàli pe caa bè mi sii kú?ò wè !
 Pe- koli pe kàdu?u wáa, fa?ara- sí pe taa,
 sienne bàli pe caa yawu?ò mi taa wè !
 4 Pe 'yeli pe- koli, dí fiere sí tón pe nē !
 bàli pe nyu mi wu?u nē gè né jo: «Cú?ò ! Cú?ò !»
 5 -Ki ya?a bìli pe muc caa bèle, pe mieni pe- puu fun-
 daanra nē
 bèri muguri muc kenme nē bè.
 Bàli ki 'déni á muc ní pe suò?li wè, peri ki nyu súuri pe
 jo:
 «Kpu?wò? 'yeli ti de tari Kuloceliē nē wè !»
 6 Bè mi yē fuunmò?li né ní fùrò?wò?li wè, Kuloceliē,
 te báan fáari mi mé !
 Muc yē mi sá?afò?li né ní nàa wi mi píle ne suu wè,
 kire nē, Yewe, fāga wò?ò díe? !

Ma mi wéli mi sii wi mieni nī

71 Yewe, muc mé mi 'lí?ire jó,
 fāga ki ya?a fiere- mi taa? fíewu bè nyàa †† !
 2 Bè muc ne kasingele kpín?ini gèle lèle ó lèle nī lè,
 -mi cò ma suò ma mi téngē tiécèngē nī ! -Líiye cáan
 m'mé ! Ma mi suò !
 3 Ma puu mi kàdenigbaala,
 tí?e gíi nī m'bé làri wè,
 tí?e gíi nī mi bé gbàri jíin lèle ó lèle nī lè.

†† Wéli baa 50.10-14; 51.18-19. ††† Koliyo 1-3 tí?e nī gè, wéli
 baa Nún 31.2-4.

Muo 'ki yègɛ bè mi suo wī;
ʔaan, muo yē mi kàdenigbaala né mi làridiʔe lիրige gáá
gī naame gè.

4 Mi Kulocelié yo, -mi píle ma suo sienpiile pe kiyē nī
yè,
né bàli pe wè ne síngi bèle? né nēmeflilɔ pe kadaʔala
nī gèle.

5 Né ki cén mi *Kàfɔli* Yewe, muo wī mi sòngirɔ taʔadiʔe
gè;
muo kiyē nī mi nìe yaʔa nè líe mi nàgapunmɔ lèlè nī lè
†.

6 Mi 'sigi nè yéri muo nē nè ki líe cenge gī mi yàa wi 'mi
sii wè;

muo ma 'mi yige mi yàa liye nī yè.
Muo wī mi gbùʔɔrɔlɔ nyùgo gè lèlè ó lèlè nī.

7 Mi 'kò sienniʔeme mé *fíe* né ní kasɔminɔ,
nè ki yaʔa muo yē mi làridiʔe lիրige.

8 Mi nyuo ki 'nyì muo gbùʔɔrɔ núnuyɔ nē yè,
mi ne muo kpuɔmɔ wuʔu nyu gè cengɔmɔ.

9 Fǎga mi wáa mi lieme lèlè nī lè? !

A mi 'ɲɔri ti péni kúɔ dè, fǎga cíi mi nē? !

10 Né ki cén mi leguulo piyē ne mi wori nyu dè,
bàli pe mi palile bèle, piyē ne píne ne nyu.

11 Pe 'jo: «Kulocelié ní wè né wi ní? !
Ye- taʔa wi nē ye wi cò ! Sien ní wè baa cígini bè wi
suoʔ !»

12 Kulocelié yo, fǎga kò liilige mi nē díeʔ †† !
Mi Kulocelié, te báan fáari ma pa mi sáʔa † !

13 Bàli pe tíri mi nē wè, -ki yaʔa fiere tón pe nē
dí pe- sí cεrige péwu !

Sienne báli pe caa yawuʔɔ- mi taa wè, -ki yaʔa pe-
máama,

dí pe sí faʔama taa †† !

14 Mi wè, m'bé muo sige lèlè ó lèlè nī,
m'bé kàa fàri muo gbùʔɔrɔgɔ nē gè cenge ó cenge.

15 M'béri muo kakpiʔiligele nyu gèle gáli ke 'sín gèle
né míeni muo suoɔɔ woli ní lè lèlè ó lèlè,
né ki cén muo kacengele kiyē gbè tóriʔ.

16 Mi *Kàfɔli* Yewe, m'béri báan de muo ɲɔri
kakpiʔiligele nyu gèle,

bèri muo nigbe síinne wuʔu nyu gè sienne mé bèle.

17 Kulocelié yo, nè ki líe mi nàgapunmɔ lèlè nī lè, muo
'mi tenme;

fúɔ nè péni nò pàngɛ nē, mi ne muo kakpoliyo jáari yè.

18 Kulocelié yo, fǎga cíi mi nē a mi 'lie, a mi nziire ti
'fílige dèʔ,

kire ga buu mi gbè jáa bè muo ɲɔri kenme tìe bè kèn-
ne náà nē lè,

né muo fànʔa ní gè kènne náà nē lè nàa ni báan lè †.

† *Koliyo 5 né 6 tíʔe nī gè, wéli baa 22.10-11. †† Wéli baa 22.2;
38.22. ‡ Wéli baa 40.14. †† Wéli baa 35.4,26; 40.15. †† Wéli baa
22.31-32.*

19 Kulocelié yo, muo sínme piī ne yègí nè séni nògí
nyìʔene nē lè.

Muo nyéni kakpoliyo kpíʔile ! Kulocelié, ɲáa wī bè muo
tíele †† ?

20 Muo nyéni ki yaʔa a funbienre né yawuɔɔ 'weli taa
kpuʔɔ,

kire nē ki míeni muo bé ní sii ken weli mé,
muo bé ní mi kóri bè yige dàala táanme gè,

21 bé mi kpuɔmɔ niʔe bè, bè sí ní mi yéturo pàari dè.

22 A kire 'kpíʔile gè, m'béri núnuyɔ ɲú né màʔagele
bòlicεrige ní gè

muo kányiʔe kaala lire kenme nē, mi Kulocelié.

M'béri ɲɔri kpúɔn wè bèri muo *gbùʔɔrɔ* núnuyɔ ɲú yè,
muo ɲáà wī *Isirayeliyé* Tíelefun Kulocelié wè.

23 Mi nyuo ki béri fundaanra yékpuʔulo wáari gèle,
ʔaan, m'béri núnuyɔ ɲú yè bè muo kpúʔɔ,

né ki cén muo nyéni mi fúgu nè suo.

24 Bà ki bé kpíʔile dí mi nyine ní sí de
muo síinne jáari lè cenge ó cenge.

Né ki cén bàli pe caa bè mi wuʔɔ wè
pe nyéni máama nè faʔara taa.

Piyē ne náari kùlofɔli wuʔu nē gè

72

Sulomani wuʔu gī ††.

Kulocelié yo, -weli kùlofɔli sáʔa wè
wi de kàyuʔu nyu gè bè muo tíele,
ma kùlofɔli jaa sáʔa wè

wi de kàyuʔu nyu gè né muo sínme ní bè.

2 Bà ki bé kpíʔile dí wi- muo sienne kàyuʔu juu gè né
sínme ní,

béri fuunmɔfɔli kele nyu gèle de yeligi.

3 Nyaguruyo yi béri yanyige kanʔa gè sienne mé bèle,
dí nyagurupigele keli sí de yaliire nyuʔɔ dè, sínme pire
kenme nē.

4 Wi béri tànʔa kanʔa fuunmɔfɔlilɔ mé bèle,
béri fuunmɔfɔlilɔ piile suu bèle, bé weli wuʔɔɔɔlilɔ
muʔɔɔ bèle.

5 A kire 'kpíʔile gè, lèlè ó lèlè nī,

a cenge ki kényi yigi gè, a yege míeni ki yigi gè,
fúɔ bè pa duniya yègɛ wè, kengele ke míeni béri fiʔé
muo nē.

6 Kùlofɔli wi béri kacenge kpínʔini sienne nē bèle
majo bè kàsaʔa kíi ne tun siye nē yè,
bè kàsaluʔɔ tíele gàa ki dàala fuɔnri lè.

7 Wire cenye nī yè, kàa béri tari siensinmine nē bèle;
bè yege yaʔa gè bile duniya nī wè, yanyige bé puu pe
nē.

8 Dí wi kùlofɔlimɔ pi- sí kpúʔɔ

bè ki líe kuʔɔjii wáà nē fúɔ bè sa nò wàa nē §,

†† *Wéli baa 36.6. ††† Bè Núnugo 127 tíele. § Kire 'jo
Cengeniyenijiinne kuʔɔjii kɔli mé gè fúɔ bè sa nò Yasuʔniʔege kuʔɔjii,
kire ga laa Nyàʔanivege Tiire kuʔɔjii nē wè, cengeniyenifoligɔli mé gè.*

bè ki líe Cáʔa nē gè bè sa nò duniya láʔala nē lè. †
 9 Waama kùlo ténivɔlilɔ bèle, pe béri káguro cáanri wi yiʔe mé gè;
 kùlofɔli wi leguulo pe béri cúbugo laala gè.
 10 Kùlofɔlilɔ báli pe 'kón Tarisisi kàʔa mé gè ††,
 né báli pe 'kón kuʔɔjii gògoyo nē yè,
 pe béri báan de kónno kóngí bèri kanʔa wi mé.
 Saba kùlofɔli wè, né Seba kùlofɔli ní wè ‡,
 peli míeni béri kpuʔɔɔ yere kanʔa wi mé.
 11 Kùlofɔlilɔ báli pe mièni béri káguro cáanri wi yiʔe mé gè,
 kùlogolo ke mièni sienfeliye yi sí de baara wi mé.
 12 ʔaan, wi bé fɔngɔfɔlilɔ píle bèle bè suɔ,
 peli báli pe kòkuʔulo wáari gèle,
 né fuunmɔfɔlilɔ ní bèle, báli bíele sáʔafɔli wè pe nē wèʔ.
 13 Wi bé nyinime taa sientaagile nē bèle né sienmaam-
 ine ní bèle,
 wi bé sienmaamine sii suɔ wè.
 14 Kùlofɔli wi bé pe fùgu zuɔ pe wuʔɔfɔlilɔ mé bèle né nèmefɔlilɔ mé bèle;
 sienmaamine pe sisien kiī lagbenre yege wi yiʔe mé gè.
 15 Wi- kò sii nē, dí peri wi kanʔa né Saba kùlo tie ní wè !
 Peri náari wi wuʔu nē gè lèlè ó lèlè nī,
 béri diba tari wè wi nē súuri !
 16 Yaliire ti- yè ti sen niʔere siiye nī yè,
 dí ti yaliikeniye yi sí de fíigi kùlo nī mièni nī
 fúɔ bè sa nò nyaguruyo mijuʔulo nē gèle,
 dí ti sí nyuɔ bè Liban kùlo tiire tíele dè.
 Sienne míeni pe- nyuɔ kàʔa nī gè bè sɔnbirige nyàʔa
 tíele gè.
 17 Kùlofɔli wi míʔe ki de yeri súuri,
 dí wi kpuʔɔɔ ti sí puu baa lèlè ó lèlè nī a cenge kiī ne
 yigi gè,
 bà sienne pe béri wi míʔe líi gè de diba kpínʔini wè
 piye mé !
 Ki 'yeli kùlogolo ke mièni de ki nyu de gbèngí
 bé jo wiī fundaangbuɔɔ nē !

Gbùʔɔrigɔ wuʔu gáà ki 'juu gè, bè Sebe Siinwuu kúɔ wè

18 Kpuʔɔɔ 'yeli ti de tari Yewe nē wè, Kuloceliè nē wè,
 Isirayeliyé Kuloceliè wè !
 Wire nigbe wī, wiī ne kakpoliyo kpínʔini yè !
 19 Weri wi míʔe kpóri gè súuri lèlè ó lèlè nī !
 Ki 'yeli dàala ni mièni ni- nyi wi kpuɔɔ nē bè !
 Ki- taa ki puu bè !

† Efirati cáʔa kire ki 'puu Isirayeli láʔala lè, kùlofɔli Sulomani lèlè nī lè; kire tíʔe gáà kire Kuloceliè wi yé nyuɔ fèni Ezipiti yirile lèlè nī lè (wéli baa Yir 23.31; Fàn 11.24). †† Tarisisi kàʔa ki yé puu Esipanyi kùlo nī; kire ki 'puu peli mé duniya láʔala lè. ‡ Saba kùlo ni 'puu baa Arabuulo ténime nī (wéli baa Kùlo1 10.1); Seba kùlo ni 'puu Siennewuɔɔ kùlo nī (wéli baa Sé1 10.7; Eza 43.3).

20 Náʔa kire gī Dawuda náariye yi 'kúɔ, ʔàa wī Yese jaa wè.

SEBE TAANRIWUU

(73-89)

Gáa nē sienpiile piyè ne nyuʔɔ ?

73 Asafi ʔúnudanʔa gī gáa pe ʔú né yakpuɔɔ ní dè #.

Kányiʔe nē, Kuloceliè wi nyèni nyuɔ Isirayeli sienne mé bèle,
 báli bíele funyɔ ní yè fiye yè.
 2 Nè ki yaʔa, gáa ki 'mi kúɔ wè, ki yé kò cèri yákuɔ wī
 dí mi tɔliyɔ yi sí wáli koligo nī gè,
 mi yedaʔala ke ye cénì pòli nè kúɔ wī.
 3 Né ki cén yejaʔa 'puu mi nī sienpiile kɔli mé gè,
 báli piyè ne piye nyíene bèle,
 bà mi 'ki nyaa sienpiile pe kele kiyè ne nyuʔɔ gèle.
 4 Fùɔɔ wè pe nēʔ fúɔ nè nò pe kùucenyè nē yèʔ,
 piyè gbènnine né ní kpolilo céri nē dè.
 5 Wuʔɔɔ gáa ki tungu sienne nē bèle, kire kàa wè nògí
 pe nēʔ,
 kapíʔi wè pe taʔa bè siensennine tíele bèleʔ.
 6 Bè sí ki yè fungboliyo yire yī pe semidingele gèle,
 fungbenye yire yī pe burugboliyo yè.
 7 Pe yiye yī kpoliyo sùnmo nē bè,
 a pe nyapigele ke 'nyi nè tóri nyabienne nē lè #.
 8 Piyè ne sienne tíʔe bèle,
 níe siencuʔɔɔ nyu dè dàa ti 'yáa dè;
 piyè ne fíkenye wúʔuro yè, níe nyu ne sienne máami
 bèle.
 9 Pe nyasienre tiī ne yègí ne nògí nyiʔene nī lè,
 pe nyigele sienre tiī ne nyaari ne mári dàala nē lè.

10 Kire nē sienne pe nē taʔa pe nē,
 níe pe sienre gbua dè nè tɔn bè luʔɔ tíele.
 11 Pe nē ki juu nè jo: «Meni sí Kuloceliè wi bága ki cén ?
 Kuloceliè ʔáà wī Duniya wi Mièni Nyùgo nē gè,
 wi 'kele cén lé nè nò kenme báà nē bè ?»
 12 Ye- ki wéli kenme báà pire nē sienpiile pe yè:
 piyè ʔódaala nē, níe lɔri caa dè ne gbunʔuni súuri.
 13 Kire nē, a mi 'mi fungo ciile gè,
 né mi kiyè jíge yè ki- puu fie bè ki tie mi yakaa cénʔ.
 Waʔane lé mi yé ki kpíʔile ?
 14 Né ki cén fùɔɔ yè mi nē súuri,
 sínbinime ó sínbinime nī, wuʔɔɔ yè mi nē.

#† Wéli baa 50.1 kaliwege ki táanme gè. ## Eburu sienne nī dè náʔa gè, sienre dàà tií filigeʔ; kire ne sienre ti yiʔegenme míeni pií filige nè juuʔ.

15 A mi yé juu bè peli tíele wè,
mi cí muc sienne fáanni bèle, Kulocelié.
16 Bà mi kénì sòngi wè bè ki kɔri cén wè,
a mi 'ki nyaa ki yé puu gbèlige mi mé,
17 fúɔ a ki kénì nyaa mi sa jíin
Kulocelié *saawalidengge* nī gè;
kire tí?e nī mi ne péli ne sienpiile kúɔgenme nyaa bè.
18 Kányi?e nē, muc bé pe téngɛ koligo káà nē gàa ki
pòlí gè
kire ga buu pe- lása duu bè cúɔ.
19 Cí ! Kii cénì mɔɔɔ? a pe 'pùunni,
bà kùu fíere ti 'pe cɛrige né pe cúɔ nē kúɔ wè.
20 *Kàfɔli*, a muc kénì yè wè, muc bé pe cɛrige
majo bè sien cí kaala nyaa ñɔnigɔ nī gè.
21 Bà mi fungo ki yé nyì funbienre nē dè,
fúɔ ki 'puu ne mi yáa ne tíri mi laame nī bè,
22 mi yé puu ledogo, miì cé yafien cén?,
majo bè yawi?i yē muc yí?e mé gè.
23 Nè ki ya?a mi yē né muc ní súuri;
muc nyénì mi cò kàliige nē gè.
24 Muc nē mi nà?a né muc yerime ní bè,
né míeni muc bága mi nyóɔɔ muc kpuɔɔ nī dè.
25 Njáa wī baa mi mé nyi?ene nī lè, nè yiri muc nigbe
nī ?
Yakaa láa ní wè mi nē dàala nē lè? nè yiri muc nigbe
nī?.
26 Mi céri ti ñɔri ti 'kúɔ, né mi nàzɔn ní wè,
nè ki ya?a Kulocelié wè, mi kàdenigbaala lè,
wī ne ñɔri kan?a mi fungo mé gè.
Wire wī mi kɔrigɔ gè súuri.
27 Né ki cén, bàli pe 'líli muc nē bèle, pe nē kùu nè
pùunni;
muc nē pe sii kúɔ wè, bàli pe mìeni pe 'lása muc nē
wè.
28 Gàa ki 'mi déni gè,
mi- si?ere bè kɔni Kulocelié nē wè.
Mi nyénì muc nyíene nè kòn, *Kàfɔli Yewe*,
muc- puu mi làridi?e,
kire ga buu mi de muc kakpi?iligele ke mìeni nyu.

Kulocelié yo, gáa nē muc sì kàa juu ki nī ?

74

Asafi † sícilime ñúnugo gī ††.

Kulocelié yo, gáa nē muc 'weli wáa nè mɔɔɔ mme
gè ?

Gáa nē muc fungo ki 'yè muc sienne kúruɔgù bèle
kpuɔ mme gè,
sinbatogo gáa muc ne nári gè ?
2 Sòngi ma taa né *Isirayeli* tògo sienne ní bèle:

† Wéli baa 50.1 kaliwege ki táanme gè. †† Kí kɔri wii fllige nè cén?.
Wéli baa 32.1 kaliwege ki táanme gè.

fa?a fa?a gè muc yé pe kpi?ile muc wuulo, kire sa?a
tùlugo gè,
a muc 'pe suc nè yige sùkulomɔ nī bè kire ga buu pe-
kò muc kɔrigɔ.
Sòngi ma taa né *Siyɔn* nyagurugo ní gè,
kire gáa nē muc 'muc kòridi?e kpi?ile gè.
3 Ma yè ma ké baa, ma sa ki gunduuro wéli dè, fa?a
fa?a wori dè !
Muc leguu wi 'ti mìeni mu?ɔɔ muc *saawalidengge* nī
gè †!
4 Muc pienne pe 'cuulo bè jàri tíele muc kpàlidí?e
sunɔɔmɔ nī bè,
á pe 'pe káfalile córi bèle nè yérige baa.
5 Pe yé puu pàli tíele bàli pe 'kágbeye yègɛ yè
ne kákpòli tiire kpúɔn dè ne cáanri dè.
6 Kòyo nyáa pe 'ten nè muc sa?a fèri gè,
a pe 'yi mìeni kpúɔn nè kabari né kágbeye ní yè
né timɔɔbeliye ní yè.
7 Pe 'kàsun le gè muc *saawalidengge* nē gè,
né ki kpúɔn nè cáan bè muc *kòridi?e* núɔɔ gè.
8 A pe 'ki juu pe funyɔ nī yè né jo:
«Weli bé pe wu?ɔ bè pe máama pe mìeni bèle.»
A pe 'Kulocelié kpàlidí?e yi mìeni sórigo kùlo nī lè.
9 Weli ní wè ne muc fiele? nya?a bèle cígini?.
Kulocelié sienjuulo ní wè bile?.
Sien wè ná?a weli nī? ñàa wi bé ki cén lèle jori ki bé kúɔ
wè?.
10 Kulocelié yo, lèle jori nī muc bé ki ya?a muc pariflilɔ
peri muc teri ?
Muc bé ní ki ya?a lé muc leguulo peri piye nyíene muc
mí?e nē gè lé súuri ?
11 Gáa nē muc 'muc kàliige kɔli kùru gè ?
-Muc kɔli sá?a gè ! Ma pe cúɔ péwu !
12 Nè ki ya?a, Kulocelié, muc ñáa wī mi kùlofɔli wè nè ki
líe baa fa?a gè,
muc ma suɔɔ kan?a lè duniya nī wè.
13 Muc ma 'ku?ɔjii ceri wè né muc ñɔri ní dè,
né bògaara yacogo ki nyùɔɔ mu?ɔɔ yè ku?ɔjii nī wè.
14 ?aan, muc ma '*Leviyatan* fíere yege ki nyùɔɔ mu?ɔɔ
yè †,
né ki kaara ken dè waama kùlo yawiire mé dè.
15 Muc ma 'lawi?ile múgu gèle né kápaliye ní yè ††.
Muc ma 'cáaya wa?a yè nyàa nī lu?ɔ yè súuri yè †††.
16 Cenge kii muc wu?u, né pilige míeni ní gè;
muc ma 'yege né cenge téngɛ gè baa ti tieye nī yè.
17 Muc ma 'dàala lása yérige lè;

† *Ti?e gáa kii ne nyu Gbù?ɔɔsa?a wu?u nē gè, gáa Babilɔni
kapiengbuɔnnɔ pe 'cúɔ gè (wéli baa Kaj2 36.18,19; Dan 9.17).*
†† *Leviyatan yege gè, ki 'puu bògaara yacogo ku?ɔjii nī wè, Kanaa
sienne pe sebele nī bèle. Pe 'puu ne ki nyu kenme bìl nē ku?ɔjii ñɔri ti
bé gbè jáa cúɔɔmɔ kpi?ile bè. Nyakungenge Li?e Sienre nī dè, ki 'puu
ne nyu kenme bìl nē Yewe nyénì jáa nè cúɔɔmɔ ñɔri jáa dè, duniya
faan lèle nī lè né míeni lègele káli nī, bè Isirayeliyé yirile tíele lè Ezipiti
kùlo nī lè. Wéli baa 104.26; Zɔbi 3.8; 7.12; Eza 27.1. ††† Wéli baa Yir
17.6; Tór 20.11. ††† Wéli baa Yir 14.29; Yes 2.10.*

muɔ ma 'ɲùʔ lèlɛ né gbìnʔɛ lèlɛ kpíʔile lè.
 18 Sòŋgi ma taa né ki ní, Yewe: muɔ leguulo pe nyéni muɔ tiʔɛɛ,
 kùlo láà ledoyo yī ne yī nyíene muɔ míʔe nē gè.
 19 Fǎga muɔ gòtolo † ni sī yaʔa wè nyàʔayerɛ mé dè? !
 Fǎga fiʔe né muɔ fuunmɔʔlilɔ pe sī ní wè lèlɛ láà nī bè nyaa? !
 20 Sòŋgi ma taa né muɔ *nyakungenge* sienre ní dè †† !
 Né ki cén, kùlo ni yebilige tieye yī nyíye nèmeflilɔ nē bèle.
 21 Fǎga ki yaʔa wuʔɔʔɔʔlilɔ bèle, fiere- pe taa? !
 Né fuunmɔʔlilɔ né fɔngɔʔlilɔ ní bèle,
 ma ki yaʔa peri muɔ míʔe kpóri gè !
 22 Kuloceliɛ yo, yè fáari !
 Ma muɔ wuʔu juu gè ma ki tiɛ tànʔa wè leguulo mé bèle? !
 Sòŋgi ma taa né tiʔɛlilɛ ní lè nàa ledoyo nyàa yī ne teri cenge ó cenge gè !
 23 Fǎga fiʔe né muɔ leguulo pe siencuʔɔʔ ní dèʔ,
 kàgbaalige gáa muɔ pienne pe nyu ne yègí muɔ kúruɔ gè,
 lèlɛ ó lèlɛ nī lèʔ !

Kuloceliɛ wi 'kàyuʔu juu gè niényienigeflilɔ nē bèle

75 *Núnunumino yieginiwe ɲúnugo gī. Pe 'ki ɲú né yékpoli ní nàa ni 'jo: «Fǎga ki cúʔ gèʔ †.» Asafi ɲúnudanʔa gī gàa pe ɲú né yakpuɔnɔ ní dè.*

2 Kuloceliɛ yo, weli ne muɔ gbùʔɔʔ níɛ muɔ síeri, né ki cén muɔ nyéni kpɔni weli nē;
 sienne piyè ne muɔ kakpoliyo nyu yè.
 3 Kuloceliɛ 'jo ††: «Lèlɛ náa mi 'nyíene nè kòn lè, a ni kénì nò wè, m'bé kàyuʔu juu gè né sínme ní ††.
 4 A dàala ni kénì cúungu lè ††† né ni sienne pe mieni ní bèle,
 mi wè, m'bé ni cò bè yérige ni kàkpuɔnɔ nē bèle †††.
 Ye- ɲó cè.
 5 Mi 'ki juu niényienigeflilɔ mé bèle né jo:
 <Ye fǎri fungboliyo kpínʔini yèʔ !>
 né ki juu sienpiile mé bèle:
 <Ye fǎga yeli yíeye waʔa yèʔ !>
 6 Ye fǎga yíeye waʔa yè bè tóri mme gèʔ !
 Ye fǎga de nyu bèri yíye nyíeneʔ !> »

7 Né ki cén, cengenyenifoligɔ mé bèʔ,
 né cengenyenijiingɔ mé bèʔ, né mieni waama kùlo nī bèʔ †,

† gòtolo: *Dénige míʔe gī, gàa ki Isirayeli kùlo kenme tíʔ bè.* †† Wéli baa Yir 19.5-6; 23.27-31; 34.10-11; Lev 26.11-12,42,44-45; Fàn 28.1-14; Njún 105.8-11; 106.45; Eza 54.10; Zer 14.21; Ezek 16.60.
 ‡ Wéli baa 50.1 kaliwege ki táanme gè. †† Weli 'tiʔe gáa sienre taʔa dè baa wī bè ti lúʔugenne ciile lè. †† Wéli baa Dan 8.19; Yab 2.3.
 ††† Wéli baa Eza 24.19. ††† Wéli baa Sam1 2.8. § Waama kùlo nī ne cengenyenifoligɔ mé kàliige tíʔ náʔa gè, baa Ezipiti kùlo ni yè kire

kpucɔm piī ne kóngiʔ.
 8 Kuloceliɛ wire nigbe wi kàyuʔu nyu gè:
 wi nē wàa tìrige, níè wàa yège †.
 9 Né ki cén nējogo kī Yewe kòli nī gè; divien tanʔaniwe ɲáa pe 'nyaʔami wè, wī ki nī.
 Wī ne ki kàyuʔujuu divien ɲu wè dàala sienpiile nē bèle;
 pe mieni 'yeli bè wi gbuc fúɔ bè sa nò nējogo táanme gè ††.
 10 Gàa ki 'mi kúɔ wè, m'béri ki nyu súuri,
 m'béri yakpuɔnɔ kpúɔn dè
 bèri *Yakuba* Kuloceliɛ gbùʔɔʔ wè.
 11 A Kuloceliɛ 'jo ††:
 «M'bé sienpiile nyegele ke mieni kabari gèle †††;
 bé siensinmine peli kpúʔɔ.»

Kuloceliɛ wi 'wi leguulo jáa bèle

76 *Núnunumino yieginiwe ɲúnugo gī. Asafi ɲúnudanʔa gī gàa pe ɲú né yakpuɔnɔ ní dè, gɔrib bèle †.*

2 Kuloceliɛ wī cénwe *Zuda* kùlo nī lè;
 wi míʔe ki 'kpúʔ *Isirayeli* kùlo nī lè.
 3 Wi fobile nī Salemi kàʔa nī gè,
 á wi kòridiʔe ní gè *Siyɔn* kàʔa nī gè †.
 4 Kire tiʔe nī wi 'wi leguulo pe kàsun ɲaaya kabari yè,
 né pe *timɔzigeye* ní yè, né kapiengbuɔn ɲosiile ní bèle,
 né kapiengbuɔn yasenre ní dè. *Ye- ɲó cè.*
 5 Kuloceliɛ, muɔ yè ne nyíʔene né ní kpíenme;
 muɔ kpucɔm pi 'tóri nyaguruyo nē yè nyàa yī faʔa faʔa wè ††.
 6 Kapiengbuɔn sànbaliile bèle, pe yé pe fùʔuro;
 peli 'pe ɲónizenme ɲóni bè.
 Kire nàgaliriye nyàa yi mieni,
 yī gbène jáa né yi kiye yège yèʔ.
 7 *Yakuba* Kuloceliɛ yo,
 bà pe kénì muɔ kapiengbuɔn yékpoli lúʔu lè,
 suɔnfebile bèle né suɔnyɔ ní yè, a yi 'tuu nè círige.
 8 Cíʔ ! Muɔ wè, muɔ yè fiere wuu díe !
 Njáa wi bé gbè yéri muɔ yiʔe mé a muɔ fungo ki 'yè kpucɔ gè ?
 9 Bè muɔ yaʔa baa *nyíʔene* nī lè, a muɔ 'ki juu nè ceri gàa ki bé puu sienpiile wuʔɔʔ gè;

kòli mé gè. Isirayeliyé páli 'puu ne pe sòngirɔ tari dè Ezipiti kùlo nē, lèlɛ lí nī Mesopotamii kùlo 'kapienne kpúɔn né pe ní. † Wéli baa Sam1 2.7; Dan 2.21. †† Wéli baa Zɔbi 21.20. †‡ Weli 'tiʔe gáa sienre taʔa dè baa wī bè ti lúʔugenne ciile lè. ††† Wéli baa Zer 48.25. ††† Wéli baa 50.1 kaliwege ki táanme gè. †‡ Salemi kàʔa kī Zerizalemi kàʔa míliʔe gè (wéli baa Sél 14.18). Ki kɔri wire wī «yanyige,» kire kenme nē ki míʔe ki yè ɲúnuyɔ tiʔe gáa nī gè bè kī ne nyu kapienne wuʔu nē gè. Siyɔn kàʔa mieni kī Zerizalemi kàʔa míʔe káa. ††† Sienné páli nē tiʔe gáa sienre yiʔe dè nè yeli né gireki sienliere ní dè né jo: muɔ kpucɔm pi 'tóri nyaguruyo nē yè nyàa nē nyàʔayerɛ ti yè dè.

duniya wi 'puu ne fiɔ́e muc nē, a wi 'piiri yéwu,
 10 bà Kulocelié kénì yè wè nè kàyuʔu juu gè nè ceri gè,
 bè fuunmɔ́fɔ́lilɔ pe mieni suɔ bèle dàala nē lè. Ye- ɲɔ́ cè.

11 Sienne pe béri muc *gbùʔɔ́ɔ́*
 muc fundanʔanige kàyuʔujuuro tire kenme nē sienne
 nē bèle,
 a muc 'fundanʔanige kapienne bururo le dè †.

12 Yeri nyakungenre kpínʔini Yewe yeli Kulocelié mé
 wè, ye sí de ki sienre forigi dè.

Yeli báli ye 'wi màʔa nè suʔu wè, yeri báan né kpuʔɔ́ɔ́
 ní

bògaara Kulocelié mé wè, wire ɲáà nē we 'yeli bèri
 fiɔ́e wè.

13 Wire wiɪ ne fànʔafɔ́lilɔ fungboliyo tìrigi yè,
 wiɪ ne fíegbuɔ́ɔ́ wáari duniya kùlofɔ́lilɔ nē bèle.

Mi 'sòngi nè taa né Kulocelié kakpiʔiligele ní gèle

77 *Núnunujumino yiéginuwe Yedutun †† wuʔu gī. Asafi †*
ɲúnudanʔa gī gàa pe ɲú né yakpuɔ́ɔ́ɔ́ ní dè.

2 Mi 'mi yékpòli wáa lè Kulocelié kúruɲu wè !
 Mi 'mi yékpòli wáa lè Kulocelié kúruɲu
 nè wi fiɛn wi- líiye cáan mi mé !

3 Mi fùɔ́ɔ́ cenge nī gè, mi nē mi *Kàfɔ́li* caa wè,
 pilige nī gè, mi nē mi kɔ́li sáʔa gè ne náari.
 Mi nē fùɔ́ɔ́ bè nyaaʔ. Mi wè caa pe- mi fiɛɛʔ.

4 A mi gbèni sòngí Kulocelié ní wè, mi niè cīɛn.

A mi sí gbèni sòngí wè, mi fungo nī gè, céri ti mieni ne
 kúu mi nē. Ye- ɲɔ́ cè.

5 Muc nē cīi mi nyapikoyo yi fāri tóngiʔ.

Mi fungo ki 'nyaʔami, mi wè ne nyuʔ.

6 Mi ne sòngí ne taʔa né faʔa faʔa cenyɛ ní yè, yiʔeɛ
 gáli ke 'tóri gèle †.

7 Pilige nī gè, mi niè sòngí ne taʔa né mi ɲúnugo ní gè.
 Mi fungo ki niè sòngí né ki ní, mi ne niè yúgo:

8 «Mi *Kàfɔ́li* wi bé mi wáa lé súuri ?

Wi sí ní ga fɔ́li mi nē cígini wīʔ lé ?

9 Wi bànguɔ́ dénige ki 'cīi nè láʔa wī lé † ?

Sienre ní wè baa wi mé wīʔ lé, bè juu cígini kèngɛɛ ke
 mieni mé ?

10 Kulocelié wi 'fiʔe wī lé, bè ní *kpuʔɔ́ɔ́* taʔa dè weli nē ?
 Wi fundanʔanige kire kenme nē lé,
 wi 'cīi wi nyinidaaguugo nē gè lé ?» Ye- ɲɔ́ cè.

11 Mi sí 'niè yúgo: «Gàa ki 'mi yáa gè, kire gī:

Kulocelié ɲáà wī *Duniya wi Mieni Nyùgo nē gè*,
 wi káliige kɔ́li ki ní wè ne baara bè faʔa tíeɛ gèʔ.»

12 Mi ne sòngí ne taʔa né Yewe kakpiʔiligele ní gèle;

† *Eburu sienre nī dè, kii filige nè cénʔ. †† Wéli baa 39.1 kaliwege ki táanme gè. † Wéli baa 50.1 kaliwege ki táanme gè. †† Wéli baa Fàn 32.7. †† Koliyo 9-11 tiʔe nī gè, wéli baa Yir 34.6, tiʔe gáá ki 'juu Kulocelié kenme nē bè.*

ʔaan, je mi ne sòngí ne taʔa né muc faʔa kakpoliyo ní
 yè ††.

13 Mi sòngiɔ́ yè muc kakpoliyo yi mieni wuʔu nē gè;
 mi ne sòngí ne taʔa né muc ɲɔ́ri kele ní gèle.

14 Kulocelié yo, muc tiɛɛfun kakpiʔiligele ke felige wè
 bileʔ !

Kulocelié yo, kulocelié ɲí wi 'kpúʔɔ́ bè muc tíeɛ ?

15 Muc yè Kulocelié ɲáà wi kakpoliyo kpínʔini yè;
 muc nyénì muc ɲɔ́ri tíe dè kùlogolo sienfeliye nē yè.

16 Muc kɔ́li kire ní muc 'muc sienne suɔ nè yige sùku-
 lomɔ́ nī bè,

bàli bíeɛ *Yakuba* né *Yusufu* siime bè ††. Ye- ɲɔ́ cè.

17 Kuʔɔ́jii luɔ́ɔ́ yi 'muc nyaa, Kulocelié §,
 kuʔɔ́jii luɔ́ɔ́ yi 'muc nyaa, a yi 'kò nè kéngi né yègí;
 luʔɔ́ sícuuyo yi mieni 'kò nè kpúɔ́n ne nyaʔami yīi nī.

18 Kàsadiɔ́bare ti 'puu ne kàsaala tìrigi lè;
 ti sunʔɔ́mɔ́ nī bè, kàsakpenige 'puu baa,
 ki kpìɛnme ní bè bè ɲaaya tíeɛ

nyàa yīi cèrige tíeɛ ti mieni nī dè.

19 Baa káfalijuulo nī lè, né kàsakpenige tùnɔ́ pi yék-
 pogbuɔ́ɔ́ nī lè,

a nyiʔɛne ni nyiʔɛnime pi 'duniya càanna wè,
 a dàala ni 'fíige nè cúungo.

20 Muc 'muc koligo kòɔ́n gè kuʔɔ́jii sunʔɔ́mɔ́ nī bè ††,
 né muc kobile ní lè laniʔeɛ naame yè,
 nè ki yaʔa muc yedanyɔ́ɔ́ keli sí nyaa nè cénʔ.

21 Muc 'muc sienne pe yiʔe kíni gè bè sínbatogo tíeɛ
 ††,

né *Misa* né *Arawɔ́n* kiye ní yè ††.

Weri weli faʔa kele nyu gèle weli piile mé bèle

78 *Asafi †† sícilime ɲúnugo gī ††.*

Mi sienne, yeri mi tenmenɛ lúru lè !

Ye- líiye cáan, yeri mi nyasiɛnre lúru dè !

2 M'bé mi nyuɔ́ múgu gè bèri nyu kásiʔile nī,
 m'bé kalarigeɛ yige gèle gáli gíeɛ weli bàziime wuʔu-
 lo gèle ††.

3 Gáli weli yé lúʔu né gáli míeni weli 'cén gèle,
 gáli weli tobilo pe 'juu nè tíe weli nē gèle,

4 weli sí je ke làrigeʔ pe siime wuulo nē bèleʔ.

Weli bé ki juu kènne náà mé lè, náà ni báan ne tíin lè,
 gáa kenme nē pe 'yeli bèri *Yewegbùʔɔ́ɔ́* wè.

Weli bé juu wi ɲɔ́ri kele nē gèle né wi kakpoliyo ní yè
 nyàa wi 'kpíʔile yè.

††† *Wéli baa 77.6; 105.5. ††† Wéli baa 74.2; Yir 6.6,7; Fàn 7.8; 9.26. § Koliyo 17-20 yīi ne nyu kakpuʔɔ́ gáa Kulocelié 'kpíʔile nè Isir-ayeliyè suɔ bèle, bà wi 'Nyaʔanivege Tiire kuʔɔ́jii ceri wè kire ga buu wi sienne pe- ki jeli (wéli baa Yir 14.10-31). †† Wéli baa Yir 14.21,22. ††† Wéli baa Yir 13.21; 14.19. †† Wéli baa Yir 6.26,27. ††† Wéli baa 50.1 kaliwege ki táanme gè. †† Kori wiɪ filige nè cénʔ. Wéli baa 32.1 kaliwege ki táanme gè. †† Ki sienre ti 'juu baa Mat 13.35 nè yeli né gireki sienliere ní dè.*

⁵ Wi nyéni wi *nyakungenge* sienre ken dè *Yakuba* sienre mé bèle,
wi nyéni wi *Fànʔa Sienre* téngé dè *Isirayeli* sienne mé bèle.

Wi 'ki juu nè gbèngé pe tobilo mé bèle né jo
peri pe piile tenme bèle ke nē,

⁶ kire ga buu kènne náà ni báan lè ni- ti cén,
piile bálì piyè fie sii bèle?,
peli míeni bé pari ti nyu pe piile mé bèle.

⁷ Bà ki bé kpíʔile dí peli míeni sí pe sòngiro taʔa dè *Kulocelie* nē,
kire ga buu pe fāga fiʔe né *Kulocelie* wi kakpiʔiligele ní gèle?,
béri wi kajuudiʔele cògí gèle.

⁸ Bà ki bé kpíʔile piyè puu bè pe tobilo tíele bèle?,
peli bálì pe yé puu sìnluʔumɔ
né ní cíime kènne wuulo bèle,
kènne làà wuulo bàli pe 'puu ne káala ne tári bèle,
pe funyɔ yiì cé sòmigo nè puɔ *Kulocelie* nē wèʔ.

⁹ *Efirayimi* wuulo bálì pe 'puu né *sandaliye* ní yè,
a peli 'kàduʔu wáa kapienne lèle mé lè:

¹⁰ piyè *Kulocelie nyakungenge* sienre cò dèʔ,
a pe 'cíi, pe wè ne tári ne yeligi né wi kajuʔulo ní gèle?
†.

¹¹ Pe cé fiʔe né wi kakpiʔiligele ní gèle
né wi kakpoliyo ní yè nyàa wi yé tiè pe nē bèle.

¹² Pe tobilo nyaame nē bè, a wi 'kakpoliyo kpíʔile yè,
Zowan kàʔa ténime nī bè †† baa *Ezipiti* kùlo nī lè.

¹³ Wi nyéni kuʔjii ceri wè nè pe jeli,
né luʔɔ yège gè nè yéʔige bè gunyɔ tíele †.

¹⁴ Cenvugo nē gè, wi nē pe yiʔe kíni né kàsadibage ní gè,
pilige nī gè, wi nē pe yiʔe kíni
né kàsadibage kàsun kpienme ní bè ††.

¹⁵ Wi yé kàdenigbaʔala jabari gèle waama kùlo nī lè,
a luʔɔ 'yiri yi nī bè pìndiʔele tíele, a pe 'gbuɔ ††.

¹⁶ Wi yé lakoliyo yige yè kàdenigbaala nī lè,
a wi 'luʔɔ yige gè bè cáʔa tíele.

¹⁷ Kire né ki mièni a pe 'ké yiʔeme ne kapiʔile kpínʔini
gèle wi nē,

baa luʔɔfun kùlo nī lè, a pe 'cíi wi nē ††,
Kulocelie njàà wī *Duniya* wi *Mièni Nyùgo* nē gè.

¹⁸ Pe yé ki kòriɔ wī bè *Kulocelie* puu wè bè wéli,
né jo wi- yaliire ken peli mé dāa ti 'peli déni dè †††.

¹⁹ Pe yé cénì *Kulocelie* tiʔele wè wī, né jo:

† Ki 'juu náʔa gè *Efirayimi* wuulo pe sìnluʔumɔ keke wuʔu nē gè (wéli baa *Kàyu* 1.29; 2.2; 8.1; 9.1-5; 12.2). †† *ZOWAN KÀʔA TÉNIME: Isirayeli sienne pe yé puu ténine baa lèle lí nī pe 'puu Ezipiti kùlo nī lè. Pe 'puu ne Zowan kàʔa yeri gè mièni Tanisi kàʔa. Wéli baa Tór* 13.22; *Eza* 19.11,13; 30.4; *Ezek* 30.14. † Wéli baa *Yir* 14.1-15.1. †† Wéli baa *Yir* 13.21-22. †† Koliyo 15-16 wuʔu nī gè, wéli baa *Yir* 17.1-7; *Tór* 20.2-13. ††† Pe cé wi sàʔa tieye nyàa nī yè (wéli baa *Yir* 15.24; 17.1-7; *Tór* 11.1-3,31-34). ††† Koliyo 18-31 wuʔu nī gè, wéli baa *Yir* 16.2-15; *Tór* 11.4-23,31-34.

«*Kulocelie* wi bé gbè jáa í
bè weli ken weli- lii náʔa gè waama kùlo nī lè † ?

²⁰ Wi nyéni kàdenigbaala kpúɔn lè a luʔɔ 'yiri,
lakoliyo yi 'puu ne fúu niʔeye.
Nè sí ki yaʔa wi bága jáa bè suro ken weli mé í ?
Wi bé gbè jáa kaara ken wi sienne mé bèle í ?»

²¹ Bà Yewe 'ti lúʔu dè, a wi fungo ki 'yè kpuʔɔ,
a Yewe kàsun ki 'cò *Yakuba* wuulo kúʔugu bèle,
a wi fungo ki 'yè kpuʔɔ pe kúʔugu peli bálì bíele *Isirayeli* sienne bèle.

²² Né ki cén piyè cé pe sòngiro taʔa dè *Kulocelie* nē wèʔ,
pe míeni sí cé téngé né wi suɔɔ wuʔu nē gèʔ.

²³ A wi sí ki juu nè gbèngé naame kàsadibare mé dè,
né nyiʔene kòriyɔ múgu yè.

²⁴ Wi yé *mana* yaliire tìʔige dè bè kàsaʔa tíele,
wi 'nyiʔene yaliire ken dè pe mé.

²⁵ A sienne pe 'nyiʔene tundunminɔ suro lii dè;
Kulocelie wi 'pe nyalii ken wè pe mé, a pe 'lii nè tín.

²⁶ A wi 'káfaligbuʔɔ fie gè nyiʔene nī lè
gàa ki 'kón cengenyenifoligɔli mé gè;
wi ɲɔri ní dè, a wi 'káfalige fie gè
gàa ki 'kón cengenyenifolime kàliige mé gè.

²⁷ A wi sijnari 'tìʔige dè pe mé niʔere
bè kuʔjii gògoyo dàrimiʔe tíele gè,
ʔaan, wi 'kaara tìʔige dè pe mé niʔere bè cúbugo tíele.

²⁸ A wi 'ti tìʔige bùguro sunʔɔmɔ nī bè,
né pe kòridieye màʔa yè nè suʔu.

²⁹ A pe 'lii nè sòmigo nè tín;
wi yé ki ken pe mé gàa pe 'puu ne caa gè.

³⁰ Nè ki yaʔa piyè cé fie lii nè tín wèʔ,
yaliire ti 'puu ne tín pe nyuɔyɔ nī yè,

³¹ kire lèle nī lè a Yewe fungo ki 'yè pe kúʔugu,
a wi 'nàgaliriye kpúu yè,
né *Isirayeli* nàgapunminɔ kpúɔn bèle nè cáan.

³² Kire né ki mièni a pe 'nè kàa taʔa pe kapiigbiʔilige
nē gè;

piyè cé téngé wi kakpoliyo nē yèʔ ††.

³³ Kire nē a *Kulocelie* sí pe sii kúɔ wè majo ɲónɔ nī,
a wi 'pe yiʔele fuu gèle nè kúɔ né wuʔɔgɔ ní gè †††.

³⁴ Bà *Kulocelie* kénì pe kpúu wè, a pe 'yiʔe ne wi caa,
a pe 'koli nè yiʔe wi kɔli mé gè cígini, níe ki caa wi- peli
suɔ.

³⁵ A pe 'sòngi nè taa nè ki cén *Kulocelie* wī peli kàdenig-
baala lè,

wire wī, *Kulocelie* njàà wī *Duniya* wi *Mièni Nyùgo* nē
gè,

wi pe 'fùgu nè suɔ wè.

† Weli baa *Tór* 21.5. †† Piyè puu ne tóri ki ní *Kulocelie* bé gbè peli sáʔa bè *Kanaa* kùlogolo líe gèle? (wéli baa *Tór* 13). ††† Sienne bálì pe 'yiri *Ezipiti* kùlo nī lè, pe mièni 'kùu waama kùlo nī lè (wéli baa *Tór* 14.22-23,28-35).

36 Nè ki ya?a pe funyo yìi cé fíllige?,
dàa pe 'puu ne nyu dè, tiì cé puu kányi?e?.

37 Pe funyo yìi cé sòmigo nè puo Kulocelie nē wè?,
pe nyéni wi nyakungenge cú?w gè gàa wi yé kpí?ile né
pe ní wè.

38 Nè ki ya?a, wire wè, wī nyinidaaguugo ní,
wi 'puu ne pe kolim? pi kàsulugo suu gè, wii pe cú?w?.

T?liyo sáa nī wi 'wi funyerige kpàri gè nè cò pe kúruhu,
wii cé wi fundan?anige sù?u gè nè wo pe nē?.

39 Wi yé ki sòngi nè taa né ki cén piyē sienpigele wī,
né ní ñón? náà ni 'tóri lè, nī ní koli ben?.

40 Ki 't?liyo nyu kúu a pe 'cī wi nē waama kùlo nī lè,
ki 't?liyo nyu kúu pe 'funbienre wáa wi nē tiéwa?a nī
gè †!

41 A pe 'koli ne Kulocelie pun wè ne wéli,
a pe 'funbienre wáa Isirayeliyé Tielefun Kulocelie nē
wè.

42 Piyè sòngi nè taa? né Kulocelie ñori kakpi?iligele ní
gèle?
cenge gīi wi yé pe suu nè yige pe parif?lil? kiyè nī yè.

43 A pe 'fí?e né fí?e ní bèle bàli wi 'kpí?ile Ezipiti kùlo nī
lè,
né kakpoliyo ní yè nyàa wi 'kpí?ile Zowan kà?a ténime
nī bè ††.

44 Kulocelie wi 'Niili cá?a lakoliyo luoy? kpí?ile yè sisen,
sien sè cī ní gbè ki gbua? ‡.

45 A wi 'gbùu tórigu wè wi- sienne pe sisen gbun gè ††,
né kpille ní bèle, a pe 'ti mièni cú?w ††.

46 A wi 'pe yaliire ken dè vienrijogolo mé gèle,
?aan, wi nyéni pe kiyè baara ken dè kàbaride mé †††.

47 A wi 'pe *EREZEN* fétire cú?w dè né kàsasindari ní dè,
a wi 'pe sàanfiidiire cú?w dè né kàsaala ní lè.

48 A wi 'pe yajuuro cú?w dè kàsasindari ní dè,
né pe nètoyo ken yè kàsakpenige mé gè.

49 A wi 'nyí?ene *tundunmin?* tórigu bèle pe kúruhu,
cú?w?w gboli wuulo bèle:
wi funyerige gáa ki 'yè bè kàsun tíele,
wi funyerigbu?w né wi fundan?anige né wi funbienre
ní dè.

50 A wi 'wi funyerige sù?u gè nè wo pe nē;
wii pe suu kùu mé wè?.

Wi cé kénì pe ken wī yaabiime mé bè.

51 A wi 'Ezipiti kùlo jaaf?pelile pe mièni kpúw?,
bàli pe yé puu Kami siime nàgapunm?w pìpelile bèle
‡‡.

† Tenmene ni tieye siinwu?u gáa nī gè, (koliyo 78.40-64 nī yè), Asafi ne siennuro nyu dè tenmene tiepelige wori dè dàa ti 'puu ne nyu pe fa?a kele nē gèle (koliyo 78.17-39 nī yè). †† Wéli baa 78.12 kaliwege ki táanme gè. Koliyo 78.44-51 yīi ne nyu wu?wgboliyo yáa wu?u nē, nyàa yi 'kpí?ile baa Ezipiti kùlo mé lè. ‡ Wéli baa Yir 7.14-25. †† Wéli baa Yir 8.16-28. †† Wéli baa Yir 7.26-8.11. Koliyo 45-48 wu?u nī gè, wéli baa Yir 9.13-35. ††† Wéli baa Yir 10.1-20. ††† Wéli baa Sél 7.13; 10.6-20. Ezipiti sienne pe 'puu Kami siime bè; Kami wi 'puu N?we jaa wáa (wéli baa Nún 105.23,27; 106.21,22).

52 Nè ki ya?a a Kulocelie wi 'wi sienne kóri bèle nè yige
kùlo kàdu?u mé gè majo sìnbaara dī,
wi yé pe nà?a bè sìnbatogo tíele waama kùlo nī lè §.

53 A wi 'pe cì?ige nè wéli né pe yí?e kíni; fíere sè pe cò?,
nè ki ya?a ku?w?jii wi 'pe leguulo lii bèle §†.

54 A wi 'pe kóri nè ké wi kùlo mé lè nàa nī wàlidengele
lè,
nyagurugo mé gè gàa wire tíime k?li yé líe nè ken pe
mé gè §††.

55 Wi 'kùlogolo cira gèle pe yí?e mé
né ke dà?ala liéle gèle wi sienne nē bèle k?rigu.
A wi 'Isirayeliyé saaya tùluyo téngge yè *Kanaayé*
kòridiye nī yè.

56 Kire né ki mièni a pe 'Kulocelie puu wè nè wéli,
wire ñàa wī Duniya wi Mièni Nyùgo nē gè.
?aan, je pe sí cī wi nē wī, piyè wi *nyakungenge sienne*
cò dè? §†.

57 Pe nyéni kàdu?u wáa wi mé né cī, bè pe tobilo tíele;,
pe 'puu bè ñaaya tíele nyàa pe 'ñ?w, yii sien yè? !

58 Pe 'wi fungo yègè gè né pe tiekpa?aliye sundiye ní
yè;
pe yasundenye yi 'yeja?a yègè wi mé.

59 Bà Kulocelie wi 'ki nyaa mme gè, a wi fungo ki 'yè
kpu?w,
a wi 'cī Isirayeli sienne nē bèle.

60 A wi 'wi *Kòridi?e* ya?a gè, gàa ki 'puu Silo kà?a mé gè
§††,
kpáta?a gàa wi 'yé kpúw?w sienne sun?w?w nī bè.

61 Gàa ki 'puu *nyakungenge fin?ege* gè §†, wi ñori fíe
wu?u gè,
a wi 'ki ya?a a wi parif?lil? pe 'ké né wi kpuw?w ní bè §†.

62 Wi fundan?anige ki 'yè wi sienne kúruhu bèle,
peli bàli pe yé puu wi k?rigu gè;
a wi 'wi wuulo ken bèle kapiengbuw?w ñu?w?w mé
gèle.

63 A kàsun ki 'pe nàgapunmin?w sòrigu bèle ménemene,
kire nē pe sinborilo piyè cep?riyo ñúnuyo taa nè lú?u?.

64 Pe kacuw?nrib? pe 'kùu kapiengbuw?w ñu?w?w nē lè;
pe lakicelile piyè gbéni jáa nè cáaduukw?w?w wáa dè?.

65 Kire nē a *Kà?li* wi 'fuu nè yè majo bè sien cī puu ne
ñóni wè,
bè nàgalirige tíele gàa divien 'wi cò nè wi cá?ara wè.

66 A wi sí wi parif?lil? kpúw?w bèle a pe 'fè,
né fíere wáa dè pe nē lèlè ó lèlè nī.

§ Wéli baa Yir 13.17-22. §† Wéli baa Yir 14.26-28. §†† *Siyon* nyagurugo ki 'puu; kire tí?e nī gè baa pe yé Kulocelie Gbù?w?w?w faan gè (wéli baa 78.68-69). Wéli baa Yir 15.17. §† Wéli baa Kàyu 2.11-15. §†† Yesuwe lèlè nī lè, Yewe Kòridi?e ki 'puu Silo kà?a mé (wéli baa Yes 18.1,8; 21.1,2; Kàyu 18.31; Sam1 1.3; Zer 7.12). Silo kà?a ki 'puu Efirayimiyé ténime nī bè, Beteli né Sikemi kàaya sun?w?w nī bè (wéli baa Kàyu 21.12), Zerizalemi kà?a li?ele nī, kàmege mé. *Nyakungenge fin?ege* ki 'puu baa fúu nè péni nò Samiyeli nàgapunmin?w lèlè nī lè (wéli baa Sam1 4.3). Pàli 'jo Filisitiyé sienne pe 'Silo kà?a cú?w gè. §† Wéli baa Yir 25.16-22. §† Wéli baa Sam1 4.4-22.

⁶⁷ A wi 'cii *Yusufu* narige nē gè, wii sí *Yusufu* jaa *Efirayimi* saʔa tũlugo nyiēne gè nē kòn? †.

⁶⁸ Nè ki yaʔa a wi 'Zuda saʔa tũlugo nyiēne gè nē kòn, né *Siyɔn* nyagurugo ní gè gaa ki 'wi déni gè.

⁶⁹ A wi 'wi *saawalidengenge* ténge gè ki- mɔɔgɔ bē nyiʔene tíele, bē dàala tíele lè, nàa wi 'ténge súuri lè.

⁷⁰ Wi 'wi baakuɔɔɔ *Dawuda* nyiēne wè nē kòn, nē wi píle nē yige sɪnbaduuyo nī yè ††.

⁷¹ Wi yé wi láʔa wi sɪnbaara kúruɔgɔ dè bē wi kpíʔile *Yakuba* sienne pe nàʔavɔli, *Isirayeli* njàà wī wi kɔrigɔ gè.

⁷² A *Dawuda* wi 'pe nàʔa né funviige ní, a wi 'pe yiʔe kīni gè né sɪnjilime ní.

Pe 'Zerizalemi kàʔa cúɔɔ gè

79 *Asafi* † *ɲúnudanʔa gī, gaa pe ɲú né yakpuɔɔɔ ní dè.*

Kuloceliē yo, kũlogolo ke péni tuu weli nē, kũlo náà nī muɔ kɔrigɔ gè.

Pe nyéni muɔ *Gbũɔɔɔsaʔa* wálidengenge núɔɔ gè ††, né *Zerizalemi kàʔa* kpíʔile gè gunduuro ††.

² Pe nyéni muɔ baakuɔɔ kɔúu bèle né kũbilo ken bèle dibare mé dè yaliire, né sienne báli pe 'piye puɔ muɔ nē bèle, pe 'pe céri ken dè nyàʔayerē mé dè.

³ A pe 'pe sɪsien wo gè nē *Zerizalemi kàʔa* màʔa gè; sien sɪ céni taaʔ bē kũbilo tón bèle? †††.

⁴ Weli nyéni kò kátaanra wuulo weli téninyenine mé bèle,

báli pe 'weli màʔa nē suʔu bèle, a pe 'weli gbèli níe weli tíʔe †††.

⁵ *Yewe* yo, fúɔ lèlè jori nī muɔ bé ní muɔ funyerige cò gè weli kúruɔgɔ súuri, né muɔ fundanʔanige ní gè, gaa ki nyí bē kàsun tíele gè?

⁶ Ma muɔ funyerigbuɔ taʔa gè kũlogolo nē gèle gáli kiyè muɔ cén gèleʔ, né míeni kũlofɔliɔ nē yè nyàa yi wè muɔ míʔe yeri gèʔ.

⁷ Né ki cén pe nyéni *Yakuba* siime cenmine bē, né wi kòridiʔe cúɔɔ gè †.

⁸ Fǎga ní weli tobilo kolimɔ tóri bē weli kúruɔgɔ? ! -Ki yaʔa muɔ nyinidaaguugo ki- nò weli nē fáari ! Né ki cén weli ɲɔri ti tòn nē kúɔ wī.

† *Yusufu narige* ki 'puu *Efirayimi* né *Manase* saaya tũluyo yè (*wéli* baa *Sél* 48.1). †† *Koliyo* 70-71 wuʔu nī gè, *wéli* baa *Sam* 1 16.11-13; 25.7-8; *Kaj* 1 17.7. † *Wéli* baa 50.1 *kaliwège* ki táanme gè. †† *Wéli* baa *Kaya* 1.10. †† *Wéli* baa *Kũlo* 2 25.8-10; *Kaj* 2 36.17-19; *Zer* 52.12-14. ††† *Wéli* baa *Zer* 14.16. ††† *Wéli* baa 44.13; *Dan* 9.16. † *Koliyo* 6 né 7 wuʔu nē gè, ki 'juu baa *Zer* 10.25.

⁹ Te báan, ma pa weli sáʔa, weli suɔɔli *Kuloceliē*, muɔ míʔe ki kpuɔɔɔ tire kenme nē.

-Weli cò ma suɔ, ma weli kapiʔile kàsulugo suɔ gè muɔ míʔe kire kenme nē !

¹⁰ Gaa nē *kũlogolo káli sienne* pe bága ki juu bé jo: «Sé pe *Kuloceliē* wi yē ?»

Kũlogolo ke 'yeli ke- ti lúʔu, weli nyaame nē bē, kenme bí nē *Kuloceliē* nē wi baakuɔɔ kũu fuʔɔ tón gè.

¹¹ -Kasuulebile pe kɔnwaara yaʔa dè ti- yè bē nò muɔ nē !

Báli nē pe yé kàyuʔu juu gè nē ceri bē pe kɔúu bèle, dí muɔ ɲɔri kɔli ki sí pe suɔ !

¹² -Tiʔeligéle fuʔɔ tón gè weli téninyenine mé bèle tɔliɔ kɔlisiin,

gáli ní pe 'muɔ tiʔele wè, mi *Kǎfɔli*.

¹³ Weli báli bíele muɔ sienne bèle, sɪnbatogo gaa muɔ ne nári gè,

weli béri muɔ míʔe *gbũɔɔɔ* gè lèlè ó lèlè nī,

weli béri ki nyu kèngéle ke míeni mé

gaa ki 'ki yaʔa weli ne muɔ *gbũɔɔɔ* wè.

Kuloceliē yo, -ki yaʔa weli- koli ben muɔ kúruɔgɔ !

80 *ɲúnunumino* yieginuwe wuʔu gī. Pe 'ki ɲú né yékpoli ní nàa ni 'jo: «Luʔ káɔunʔɔ». *Nyakungenge sienne* ††. *Asafi* ††† *ɲúnudanʔa gī gaa pe ɲú né yakpuɔɔɔ ní dè.*

² *Isirayeliyè* nàʔavɔli yo, -líye cáan weli mé, muɔ njàà ma 'Yusufu^{††} siime yiʔe kínigi gè majo sɪnbatogo gī gè.

Muɔ njàà wī ténuwe *seribenne*^{†††} nē bèle, -muɔ kpíenme cáan bē weli nē.

³ -Muɔ ɲɔri tíʔe dè ma weli suɔ weli tobilo siime nyaame nē bē:

Efirayimi wè, *Benzame*, né *Manase* ní wè ††.

⁴ *Kuloceliē* yo, -ki yaʔa weli- koli ben cígini !

-Weli wéli né funjèngé ní, bà weli bé suɔ.

⁵ *Yewe* yo, *Kuloceliē* njàà wī *Nyiʔene Kapiengbuɔɔnnɔ Kǎfɔli* wè,

lèlè jori nī muɔ fungo ki bé yè kpuʔɔ

muɔ sienne náarige kúruɔgɔ gè ?

⁶ Muɔ 'kɔɔɔɔ tire ken pe mé majo yaliire dí,

né sí ki yaʔa a muɔ 'pe yéturo le dè yalege nī fúɔ

†† *Wéli* baa 60.1 *kaliwège* ki táanme gè. ††† *Wéli* baa 50.1 *kaliwège* ki táanme gè. ††† *Yusufu* wi yé puu *Efirayimi* né *Manase* tuu. Bē tíʔe gaa kíi ne nyu wi wuʔu nē gè, ki bé gbè nyaa kíi ne nyu ne saaya tũluyo kie tíi yè nyàa yi 'puu cengeneyenifoliglime kámege kɔli mé gè, kũlo nī lè. Ki bé ní gbàri nyu *Isirayeliyè* pe míeni wuʔu nē gè, né ki cén *Yusufu* tuu *Yakuba* wè, wi yé péni wi kínige nē jo wi yē wire jaaliwè (*wéli* baa *Sél* 48.5; *Kaj* 1 5.1). ††† *Seribenne* pe yé puu kóridarigele *nyakungenge finʔege* naame gè (*wéli* baa *Yir* 25.22; *Kũlo* 1 6.23-28). †† Saaya tũluyo nyàà taanri yè, yire yi 'puu ne tári *nyakungenge finʔege* kúruɔgɔ gè a pe gbèni waa koligo nē gè *Kanaa kũlo* mé lè (*wéli* baa *Tór* 10.21-24).

a ti 'ni?ε, a pe 'ti gbuo.
 7 Weli téninyeninε piyē ne túngu né piye ní bè weli kù-lo líe lè,
 a weli leguulo pe 'kò ne piye nyíene weli nē.
 8 Kuloceliε ηάά wī Nyi?ene Kapiengbuonno Kàfɔli,
 -ki ya?a weli- koli ben cígini !
 -Weli wéli né funjènge ní, bà weli bé suα.
 9 Muα cé ερεzen fétirige † píle gè nè kón Ezipiti kùlo nī lè,
 né kùlogolo sienfeliye cira yè ki yi?ε mé gè, né koli nè ki córi baa.
 10 Muα yé si?i gbòbori ki mé, a ki 'fin nè nìre wáa dàala nī lè.
 A ki 'yè nè kùlo nyi lè.
 11 A ki nyúmo pi 'yè nè nyaguruyo tón yè,
 ki lèrè ní dè ne tári sediri tiikpa?aliye nē yè.
 12 A ki lèrè ti 'yè fúo nè sèni nò Cengenyenijiinme ku?jii nē wè,
 a ki lèbunro tire 'ké nè sèni nò Efirati cá?a nē gè ††.
 13 Gáa sí nē muα 'kàwiiye fùru kàkenge nē gè,
 a kire ki 'ya?a bàli pe mièni pe 'tóri bèle koligo nī gè,
 a pe 'kò ne ki yasenre cuu dè ?
 14 A nyà?atielige ki péni si?i cú?o gè,
 a nyà?ayerε ti mièni 'kò ne ki káa.
 15 Kuloceliε ηάά wī Nyi?ene Kapiengbuonno Kàfɔli wè,
 koli ma pen, weli ne muα fiεn wī !
 Bè muα ya?a baa nyi?ene nī lè, ma ki wéli !
 Ma fétirige gáa wéli gè ma ki píle ma suα,
 16 gáa muα kàliige kɔli ki 'córi gè,
 fétiribungo gáa nī muα tíime 'η?ri nyógo dè.
 17 Ki n'ge, kàsun ki 'muα ερεzen fétirige sóriigo gè,
 a sienne pe 'ki ceri.
 Muα sienne piyē ne córi muα funyerige kenme nē bè.
 18 -Muα kɔli ta?a gè sien nē wè ηáa wī muα kàliige mé gè,
 lewiiwe ηάά nī muα 'η?ri nyógo dè ‡.
 19 Bà kire bé ki ya?a weli sí ní líli muα nē cígini?.
 -Ki ya?a weli- kò sii nē, bà weli béri muα mί?ε yeri gè bèri muα náari.
 20 Yewe yo, Kuloceliε ηάά wī Nyi?ene Kapiengbuonno Kàfɔli wè,
 -ki ya?a weli- koli ben muα mé !
 Weli wéli né funjènge ní, bà weli bé suα.

† Fétirige gè kīi ne Isirayeliyé kenme tíi bè (wéli baa Eza 5.1-7; 27.2-6; Zan 15.1-10). †† Kire ku?jii ηάά wè né cá?a ní gè, yi 'puu ne Isirayeli kùlo lá?agele tíi gèle, Dawuda lèle nī lè né Sulomani kùlofɔlino lèle nī lè. ‡ Sienne páli ne ki sòngí né jo ti?ε gáa sienre tíi ne nyu kùlofɔli wi wu?u nē gè. Páli ne ki sòngí né jo ki ne nyu Isirayeli tògo wu?u nē gè, majo dù?o sien nigbe wī.

A mi sienne pe yé fɔli ne lúru m'mé wè o !

81 *Núnujuminɔ yieginuwe wu?u gī, gáa pe 'ηú né Gatiyé g?ri ní wè †. Asafi wu?u gī ††.*

2 Yeri fundaanra yékpu?ulo wáari Kuloceliε kɔli mé gè;
 wire wī weli η?ri dè !
 ?aan, yeri kòku?ulo wáari Yakuba Kuloceliε mé wè !
 3 Ye- ηúnugo káa le, yeri pìnbile kpúon lè,
 yeri g?ripile tàanna kpúon lè, né mà?agele b̀̀licerige ní gè.
 4 Ye- kàkpan?a wíi gè yevɔngo yiri lèle nī lè ††† né nzù?u lèle nī lè,
 weli fundaanra tán?agbuɔɔ cenge nī gè †††.
 5 Né ki cén kiī fàn?a kaala Isirayeli sienne mé bèle;
 Yakuba Kuloceliε wi kàyu?u sienre dī.
 6 Kire yē nyakungenge sienre dáa wi 'ténge Yusufu narige nī gè,
 bà Kuloceliε wi yé ké nè sèni tuu Ezipiti kùlo nē lè §.
 Mi nyasienre tàa lú?u dàa mìi cén dè?,
 7 a ti 'jo: «Mi nyéni tugoro tìrige dè yeli fíkénye nē yè,
 mi nyéni yeli kiye yige yè sùkulomɔ gòcaaya nī yè ††.
 8 Bà yeli yé puu funbienre nē dè, a yeli 'mi yeri á mi 'yeli líe nè yige †††.
 A mi 'lú?u yeli mé mi làridi?ε nī gè, kàsakpenige nī gè ††.
 Baa Meriba luɔyo ti?ε nī gè, a mi 'yeli puu nè wéli †††.
 Ye- η? cè.
 9 Kire nē a mi 'yeli ye: «Yeri lúru, mi sienne, m'bé juu bè yeli sòmi.
 Cí, Isirayeli, a ki yé nyaa muα yé fɔli ne lúru m'mé wè o !
 10 Kii yeli pe 'kuloceliε wáa nyaa yeli sun?ɔmɔ nī? !
 Muα sì yé cénì yeli bè káguro cáan kùlo láa kuloceliε yi?ε mé? ††† !
 11 Mi yē Yewe, muα Kuloceliε wè. Mi 'muα yige Ezipiti kùlo nī lè ††.
 -Muα nyuα múgu gè kpu?o dí mi sí ki nyi !»
 12 Kire né ki mièni, mi sienne pe sì mi sienre lú?u dè?, Isirayeli si fɔli mi nē? †††.
 13 Kire nē a mi sí pe ya?a pe ngbólu?ubin?ene nī gèle;
 pe nyéni ta?a pe nyéni kele nē gèle.

†† Wéli baa 8.1 kaliwege ki táanme gè. †† Wéli baa 50.1 kaliwege ki táanme gè. ††† Wéli baa Lev 23.24; Tór 10.10; 29.1. †††† Ná?a gè kii ne nyu Kpátaapigele Fundaanra tán?agbuɔɔ wu?u nē gè. Wéli baa Yir 23.14; Lev 23.33-44; Tór 29.12-39; Fàn 16.13-15. Ki 'puu ne séligi yiele ni yeye kɔlisiinwu?u nē gè, yevɔngo yiri lèle nī lè. Fundaanra dàa ti 'puu mièni bè Kuloceliε wi kacenge cén gè yaliire líe lèle nī lè.
 § Ná?a gè, Yusufu narige kīi nē Isirayeliyé kénme tíi bè bè pe 'puu Ezipiti kùlo nī lè. Wéli baa Yir 11.4. † Wéli baa Yir 1.11-14.
 ††† Wéli baa Yir 2.23-25. †† Wéli baa Yir 19.16-19. ††† Wéli baa Yir 17.1-7; Tór 20.1-13. † Wéli baa Yir 20.3; Fàn 32.12; Núu 44.20; Eza 43.12. †† Wéli baa Yir 20.2,3; Fàn 5.5-6. ††† Wéli baa Yir 32.1; Fàn 32.15,18; Kàs 1.25,30.

14 Cí ! A mi sienne pe yé fìli ne lúru m'mé wè o !
 A Isirayeli 'puu ne tári mi koligo nī gè o † !
 15 Kíí cī puu m'mé yafien bè pe leguulo kùru bèle bè
 ken pe mé?,
 mi cī mi kōli yi?e gè bè ta?a pe parifōlilb nē bèle !
 16 Bàli 'mi Yewe sì dēni wè?, peli béri gbōbilb mi yi?e
 mé gè;
 pe fa?ama pi bé puu lèlè ó lèlè nī ††.
 17 Gàa ki 'Isirayeliyè kúo bèle,
 mi cī de pe nyuoyō kōngi yé né yaliicēnre ní,
 bé pe tīn nē sárigē ní gè gàa ki kōngi nyaguruwi?i nī
 gè ‡.»

Kulocelēle ne kàyu?u nyu gè kàyu?ujuufōlilb nē bèle

82 Asafi núnudan?a gī gàa pe nū né yakpuwncw ní dè ††.

Kulocelie wi 'yéri wi nàkpan?a nī gè wi gbolli sun?ōmw
 nī bè;
 kulocelēle sun?ōmw nī bè, wīi ne kàyu?u nyu gè ‡:
 2 «Lèlè jori nī yeli béri kàyu?u nyu gè sínnefun wu?u
 gè,
 béri tàn?a kan?a sienpiile mé bèle ? Ye- n? cè.
 3 Yeri kàyu?u nyu gè né sínme ní
 fōngfōlilb mé bèle né círiile ní bèle,
 yeri kányi?e nyu gè de síngi
 fuunmōfōlilb mé bèle né bàli ní pe 'wu?ō bèle ‡‡.
 4 Ye- fōngfōlilb píle bèle ye suō, né fūrōgōfōlilb ní bèle,
 ye- pe yige sienpiile kiyē nī yè.
 5 Kàyu?ujuulo bálì piyē sícilime fùn, piyē yafien cén?.
 Piyē ne kúrugi ne mári yebilige nī gè,
 nē ki taa duniya kàkpuwncw pe mīeni yē ne cúungu.

6 Mi Kulocelie wè ‡‡, mi sí cé ki juu né jo: «Yeli yē ku-
 locelēle,
 ?aan, wire nàa wī Duniya wi Mīeni Nyùgo nē gè,
 ye mīeni yē wi jaala §.
 7 Cí? ! ?m?m ! Yeli mīeni bé kùu bè lewiile tílele bèle,
 yeli mīeni bè tuu bè duniya kàfōlilb tílele bèle.»
 8 Kulocelie yo, ma yè ! Ma kàyu?u juu gè dàala sienne
 nē lè !
 Né ki cén kùlogolo ke mīeni yē muo wu?ulo ††.

Kulocelie yo, pa weli leguulo cú?ō bèle

83 Núnugo gī. Asafi †† núnudan?a gī gàa pe nū né yakpuwncw ní dè.

† Wéli baa Fàn 5.29,33; 32.29; Eza 48.18. †† Sienne páli nē tí?e
 gáa sienre yi?e dè nē jo: a Isirayeliyè bé puu n?daala nē lèlè ó lèlè nī.
 ‡ Wéli baa Fàn 32.13-14. ‡† Wéli baa 50.1 kaliwege ki táanme gè.
 ‡‡ Wéli baa Eza 3.13; 66.16. ‡‡† Wéli baa Yir 22.21-22; Fàn 24.17;
 Nún 140.12; Eza 1.17; 3.14-15; 11.4; Zer 5.28; 22.3,16. ‡‡‡ Weli 'ti?e
 gáa sienre ta?a dè baa wī bè tí lú?ugenne ciile lè. § Zezi wi 'ki juu

2 Kulocelie yo, kii yeli muo kò piiriwe mme gè? !
 Fāga piiri píaa mme gè? !
 Fāga ki ya?a muo sí yakaa kpí?ile? !
 3 Né ki cén muo leguulo piyē ne tūngú ne mári;
 bàli muo 'bien bèle, piyē ne fíkenye wú?uro yè.
 4 Piyē ne piye nya?a ne sícilibi?i kele nyu muo sienne
 nē bèle,
 piyē ne nyalere kele kpín?ini
 bàli nē pe woli ni 'kpú?ō muo mé lè.
 5 Pe nē ki juu níe jo: «Yeri báan we pa pe cērige
 pe fāga ní kò kùlo cígini? !
 Kii yeli sien ní sōngi bè taa né Isirayeli mī?e ní gè? !»
 6 Kire sienne bálì bèle pe 'ki juu làrime nī nē bìe ti nē
 nē nyakungenge kpí?ile muo nē:
 7 Edōmiyè bèle ††, né Simayirayè bèle †††,
 né Mowabiyè bèle †† né Agariyè bèle ††,
 8 né Gebali wuulo bèle †††, né Amoyè bèle †††, né
 Amalekiyè bèle †††,
 né Filisitiyè bèle 18 nē fàri Tiiri kà?a 19 ténivōlilb nē bèle,
 9 né mīeni Asiri kùlo 20 ni 'fàri pe nē,
 bè Lōti siime 21 sá?a bè né pe n?ri kōli ní gè.

10 -Pe cò ma yeli né kenme bì ní muo yé Madiyanýè cò
 bèle 22,
 bà mīeni muo cé kapiengbuwncw kàfōli Sisera cò wè,
 né kùlofōli Yaben ní wè 23, baa Kisōn kápalige tí?e nī
 gè.
 11 Muo nyéni pe cú?ō baa Èni Dōri kà?a ténime 24 nī bè,
 a pe 'kò nējun?ō dàala nē lè.
 12 Ma pe sienkpolilo kpí?ile bèle
 kenme bì nē muo cé kàfōli Worebi
 né kàfōli Zebi kpí?ile wè,
 né pe fàn?afōlilb pe mīeni ní bèle,

baa Zan 10.34. †† Wéli baa Tíe 11.15. ††† Wéli baa 50.1 kaliwege
 ki táanme gè. †† Edōmiyè pe 'puu Ezawu siime wuulo bíele (wéli baa
 Sél 25.30; 27.38-39); pe 'puu ténine Yasu?ōni?ege ku?ōjii lí?ele nī, kàli-
 ige mé. ††† SIMAYIRAYÉ BÈLE: Birayima jaa Simayira siime wuulo bíele
 (wéli baa Sél 25.12-18); pe 'puu ne tēni ne mári baa waama kùlo ní lè.
 †† MOWABIYÉ BÈLE: Lōti siime wuulo bíele; pe 'puu ténine Ya-
 su?ōni?ege ku?ōjii lí?ele nī, cengenyenifōligōli mé gè (wéli baa Sél
 19.37-38). †† AGARIYÉ BÈLE: Mí?e kàà kiyē ki 'puu gàa nē pe 'puu ne
 Simayira saaya tūluyo wuulo yeri bèle; Simayira yàa wi 'puu Agari
 wè. Pe 'puu ne tēni ne mári baa waama kùlo ní lè, Zuruden cā?a
 kúrugu gè cengenyenifōligōli mé gè (wéli baa Kaj1 5.10,19-20).
 ††† GEBALI: Pàli 'jo dí Gebali ténime pi 'puu Yasu?ōni?ege ku?ōjii lí?ele
 nī, kàllige mé. Pàli 'jo ki tí?e kire ki 'puu Bibilosí kà?a gè, gàa ki 'puu
 Fenisii kùlo ní lè (wéli baa Ezek 27.9). ††† AMOYÉ BÈLE: Lōti siime wuu-
 lo bíele; pe 'puu ténine Zuruden cā?a kúrugu cengenyenifōligōli mé
 gè. Wéli baa Sél 19.36-38. ††† AMALEKIYÉ BÈLE: Pe 'puu ténine Zuda
 kùlo lí?ele nī, kàllige mé; pe 'puu ne tēni ne mári baa waama kùlo ní
 lè (wéli baa Sél 14.7). 18 Filisitiyè pe 'puu ténine Zuda kùlo lí?ele nī,
 cengenyenijiingōli mé gè. 19 TIIRI KÀ?A: Kí 'puu Fenisii kùlo ní lè,
 Cengenyenijiinme ku?ōjii gōgogo nē gè. 20 ASIRI KÙLO: Wéli baa Sél
 10.11. 21 Wéli baa kōliyo 83.7 né 83.8 kaliwege táanme gè, né Sél
 19.30-38. 22 Kíi ne nyu tí?e gáa ní gè bà Zediycn yé pe jaa bèle (wéli
 baa Kàyu 6-8). 23 Yaben wi 'puu Kanaayé kùlofōli wáa, Sisera wire
 'puu wi kapiengbuwncw kàfōli. Debora yé pe jaa (wéli baa Kàyu 4-5;
 Sam1 12.9). 24 Kire tí?e nī, bàli pe 'fē kapienne náa nē lè, a pe 'pe cò
 nē pe kpúu baa.

kenme bìl nē muɔ cé kàfɔli Zebaki
 né kàfɔli Salimuna kpɪʔile wè †.
 13 Peli báli pe puu ne ki nyu né jo:
 «We- Kulocelié kòridiye líe yè yi- kò weli woyo.»

14 Kulocelié yo, -pe kpɪʔile bè káfalijuulo cúbugo tíele,
 bè nyàsige tíele gàa káfalige ki 'líe gè,
 15 majo bè kákpuɔ tíele gàa kàsun ki sòrigi gè,
 bè nyaguruyo tíele nyàa kàsunjemunc cì péni sòrigo
 péwu gè.

16 Ma taʔa pe nē né muɔ káfaligbuɔ ní gè !
 -Fíere wáa pe nē né muɔ kàsakpiile káfalige ní gè !
 17 -Ki yaʔa fiere- tón pe yiye nē yè,
 kire ga buu pe- sí yiʔe muɔ Yewe kɔli mé gè !
 18 -Ki yaʔa pe- faʔama taa, dí fiεgbuɔɔ- pe cò súuri,
 dí fiere- tón pe nē pe- sí kùu !
 19 Pe- sí ki cén muɔ nigbe wī Yewe wè,
 muɔ nigbe wī *Duniya wi Mìeni Nyùgo nē gè*, dàala ni
 mìeni nē !

Fundaanra tánʔagbuɔɔ núnuyɔ a piyē ne waa
 Gbùʔɔɔsaʔa mé gè

84 *Núnunujuminc yiεginiwe wuʔu gī. Kore jaala ††
 núnudanʔa gī gàa pe nū né yakpuɔnc ní dè,
 Gatiyé ɔɔri † ní wè †.*

2 Muɔ *Kòridiʔe* ki 'mi sómigo nè déni !
 Muɔ wuʔu gī, Yewe nǎa wī Nyiʔene Kapiengbuɔncnc
 Kàfɔli wè !
 3 Yewe yo, mi fungo ki wári nè tóri bè ki láa yē mi nē
 bè jīin baa muɔ *Gbùʔɔɔsaʔa* ki dàliye nī yè,
 mi fungo né mi céri tiī ne fundangbuɔɔ kpínʔini
 Kulocelié wowiiwe kúruɔ wè.
 4 Sínjapile tíime ni nē kòridiʔe taa gè,
 gànlele míeni ni nē ni saʔa faan gè níe ni piile sii bèle,
 baa muɔ gbùʔɔɔdiye táanni yè,
 Yewe nǎa wī Nyiʔene Kapiengbuɔncnc Kàfɔli wè,
 mi Kùlofɔli né mi Kulocelié !
 5 Bàli pe kòrí muɔ saʔa nī gè, peli wuʔu kī tǎnʔa.
 Piyē ne muɔ *gbùʔɔɔ* lèlè ó lèlè nī lè. *Ye- nǎ cè.*
 6 Sienne báli pe nē pe nǎ taa dè muɔ nī wè, peli wuʔu
 kī tǎnʔa;
 pe funyɔ yiī gbòboriyaʔaya bè Siyɔn kǎʔa koligo tánʔa
 gè.
 7 A piyē ne tòrí Baka jùlɔɔ † tiʔe nī gè, ki tiʔe ki nē kò
 lawiʔile;
 kǎsaaya nyàa yi tun mbeligele lèlè nī lè,
 yire nē jùlɔɔ nyi gè a ki nē kò kápalige ††.
 8 A pe tári ne siʔere cèce wè, kǎa níe fàri pe nǎ dè

† *Worebi né Zebi, né Zebaki né Salimuna wè, pe 'puu Madiyanyé kàfɔlib né kùlofɔlib báli Zediyɔn yé jáa bèle (wéli baa Kàyu 7.25; 8.5). Koliyo 11 né 12 tiʔe nī gè, wéli baa Kàyu 7-8. †† Wéli baa 42.1 kaliwege ki táanme gè. † Wéli baa 8.1 kaliwege ki táanme gè. †† Wéli baa 42.1 kaliwege ki táanme gè. †† Baka míʔe ki kɔri wi bé gbè puu*

fú pe sa nò Kulocelié yiʔe mé gè *Siyɔn kǎʔa nī gè.*
 9 Yewe yo, Kulocelié nǎa wī nyiʔene kapiengbuɔncnc
 Kàfɔli yo,
 -mi náarige lúʔu gè;
Yakuba Kulocelié yo, ma líiye cáan mi mé. *Ye- nǎ cè.*
 10 Kulocelié, -kùlofɔli wéli wè,
 wire nǎa wī weli *timɔzigege* gè nè weli tón wè;
 -kùlofɔli wéli wè né funjenge ní, wire nǎa muɔ 'nyíene
 nè kòn wè.

11 ʔé, a mi 'cenge nigbe kúɔ muɔ Gbùʔɔɔsaʔa dàliye nī
 yè,
 kire 'póri nè tóri cenye sirakogunc nē kayɔbigɔ kǎa mé.
 Ki 'mi déni mi- yéri Kulocelié saʔa wíile nī lè
 séni mi sa téni funbiyefɔlib fèni saaya laara yè.
 12 Né ki cén Yewe Kulocelié wī cenge weli mé, né ní
 timɔzigege.
 Wī ne *kpɔʔɔɔ* kanʔa níe kacenge kpínʔini,
 wi wè ne cìʔi bè yacènre kenʔ
 bàli mé pe tári wi koligo nī gè né funviige ní gè.

13 Yewe nǎa wī Nyiʔene Kapiengbuɔncnc Kàfɔli wè,
 nǎa wi 'wi sòngiro taʔa dè muɔ nē wè, wi wuʔu kī
 tǎnʔa !

Yewe yo, koli ma nyu weli nē !

85 *Núnunujuminc yiεginiwe wuʔu gī. Kore jaala ††
 núnudanʔa gī gàa pe nū né yakpuɔnc ní dè.*

2 Yewe yo, muɔ nyéni kacenge kpɪʔile muɔ kùlo nē lè
 a muɔ 'koli nè *Yakuba* siime kóri bè nè pen,
 bàli pe 'puu sùkulolo bèle.
 3 Muɔ nyéni muɔ sienne kolimo láʔa bè,
 muɔ 'pe kapiʔile ke mìeni kàsulugo suc gè. *Ye- nǎ cè.*
 4 Muɔ nyéni muɔ fundanʔanige láʔa gè pe nē;
 muɔ fungo ki cé yè bè kàsun tíele, a muɔ 'koli nè ki
 tǎri pe kúruɔ.
 5 Weli suɔfɔli Kulocelié yo, -weli yaʔa weli koli bè pen !
 Koli ma muɔ funbienre láʔa dè weli nē !
 6 Muɔ bé ní kò lé muɔ fundanʔanige nē gè súuri weli
 kɔli mé gè ?
 Muɔ bé ní muɔ funyerige yaʔa gè weli nē súuri lé
 kèngele ke mìeni nī lé ?
 7 Muɔ sí ní kɔliʔ nǎ nyóɔ weli nī lè,
 kire ga buu muɔ sienne pe- kò fundaanra nē muɔ nī ?
 8 Yewe yo, -muɔ bànguɔ déniye tìe gè weli nē !
 -Muɔ suɔɔ ken lè weli mé !
 9 M'béri ki lúru gàa Kulocelié bé juu gè †;
 Yewe ne nyu bè yanyige kpɪʔile wi sienne mé bèle,

«yéturo», kire ga laa tiige kǎa míʔe gè. †† Sienne páli nē tiʔe gǎa sienne yiʔe dè nè jo: sientaanra. ††† Wéli baa 42.1 kaliwege ki táanme gè. § Wéli baa Yab 2.1.

pele báli pe 'piye puo wi nē wè †.
 Gii sí gī baa gè, kii yeli pe- ní koli pe ledomɔ kúruɔ
 bè? ††!

¹⁰ ʔaan, wi suɔɔ ni nyéni kɔɔni pe nē, báli pe wi fiʔé
 bèle,

kire ga buu wi kpuɔɔ pi- kò weli kùlo nī lè.

¹¹ Wi bànguɔ déniɔ gè né kányiʔe ní gè, yi 'yii kpàli,
 wi sínme bè né wi yanyige ní gè, ti 'tìi wáa nè mígi.

¹² Kányiʔe ki nē fiin dàala nē lè, sínne ni nē tigi nyiʔene
 nī lè.

¹³ ʔaan, Yewe wi bé ki ken gàa ki 'nyuo gè ‡;
 weli dàala ni bé yaliire ken dè.

¹⁴ Sínnne nīi ne tári wi yiʔe mé ‡‡,
 bè wi yedaʔala tóridiye gbòbori yè.

Mi Kàfɔli, -muɔ baakuɔɔ suɔ wè !

86

Dawuda náarige gī.

Yewe yo, -líye cáan m'mé, ma siennugoro ken
 m'mé !

Né ki cén fuunmɔ né fɔngɔ yē mi nē.

² Ma mi wéli, né ki cén mi 'mìe puo muɔ nē !
 Muɔ ɲàà wī mi Kulocelié wè, ma mi suɔ,
 mi ɲàà wī muɔ baakuɔɔ wè,
 mi ɲàà wī mi 'mi sòngirɔ taʔa dè muɔ nē wè !

³ Mi Kàfɔli, ma kpuʔɔɔ taʔa dè mi nē,
 né ki cén mi ne yékpòli wáari lè muɔ kúruɔ cenge ó
 cenge.

⁴ -Fundaanra ken muɔ baakuɔɔ mé wè,
 né ki cén mi 'mi fungo ki mieni yiʔe muɔ kɔli mé, mi
 Kàfɔli.

⁵ Né ki cén, mi Kàfɔli, muɔ nyéni nyuo, muɔ ne ki yeri.
 Bili pe mieni bíele pe muɔ fiɛn wè, muɔ bànguɔ déniɔ
 kii kpuʔɔ pe kɔli mé gè ‡.

⁶ Mi náarige lúʔu gè cenge, Yewe;
 ma líye cáan mi mé, mi ne muɔ fiɛn wī.

⁷ Mi ne muɔ yeri mi fùɔɔgɔ lèlè nī lè,
 né ki cén muɔ bé mi náarige cò gè.

⁸ Mi Kàfɔli, wàa ní wè baa muɔ tíele kulocelié sunʔɔɔ
 nī bèʔ.

Yakaa wè baaʔ gàa ki bé gbè tónminɔ né muɔ
 kakpiʔiligele ní gèleʔ ‡‡.

⁹ Kùlogolo gáli ke mieni muɔ 'faan gèle,
 ke béri báan de tun de cúbulu muɔ yiʔe mé gè,
 mi Kàfɔli, bé kpuʔɔɔ taʔa muɔ míʔe nē gè ‡‡.

¹⁰ Né ki cén muɔ nyéni kpúʔɔ, muɔ yē ne kakpòliyo
 kpínʔini.

Muɔ nigbe wī Kulocelié wè §.

† Wéli baa Zaka 9.10. †† Wéli baa Piε2 2.21-22. ‡ Wéli baa Zak
 1.17. †† Wéli baa Eza 58.8. ‡‡ Wéli baa 86.15; 103.8; 130.4;
 145.8,9; Yir 34.6; Zo 2.13. ‡‡‡ Wéli baa 89.7; Yir 15.11; Fàn 3.24.
 ‡‡‡ Kí sienre ti 'juu baa Tìe 15.4. Wéli baa míeni Nún 22.30; 65.3;
 66.4; Eza 66.23; Zaka 14.16. § Wéli baa Fàn 6.4; Eza 37.16; 44.6,8;
 Kor1 8.4,6.

¹¹ Yewe yo, -mi tenme muɔ koligo nē gè
 kire ga buu mi de tári de síngi muɔ kányiʔe nī gè.
 -Mi fungo yaʔa gè ki- puu nigbe

kire ga buu mi de fiʔé muɔ míʔe nē gè.

¹² Mi Kàfɔli Kulocelié, je m'béri muɔ gbùʔɔɔ
 né mi fungo ki mieni ní !

M'béri kpuʔɔɔ tari muɔ míʔe nē gè súuri !

¹³ Né ki cén muɔ bànguɔ déniɔ ki 'kpúʔɔ mi kɔli mé
 gè,
 a muɔ 'mi suɔ kusiʔi yebiliwuɔɔ mé lè.

¹⁴ Kulocelié yo, nienyenigefɔliɔ pe 'yè mi kúruɔ,
 nēmefɔliɔ gboli ni 'caa bè mi kpúu.

Tiʔe wè muɔ méʔ pe sòngirɔ nī dèʔ.

¹⁵ Nè ki yaʔa muɔ wè, mi Kàfɔli wè,
 muɔ yē nyinidaaguugo Kulocelié,
 níe kpuʔɔɔ kanʔa sienne mé bèle.

Muɔ fungo kii yè madeniʔ;

bànguɔ déniɔefɔli wī muɔ wè, né ní kányiʔefɔli §†.

¹⁶ Yiʔe mi kɔli mé, ma kpuʔɔɔ taʔa dè mi nē,

-muɔ ɲɔri ken dè mi mé, muɔ baakuɔɔ wè,
 ma sí mi suɔ, mi ɲàà wī muɔ baakuɔɔ wi jaa wè !

¹⁷ -Fiε tiε mi nē muɔ kacenge wuu wè,
 dí mi leguulo pe- wi nyaa, fiεε sí tón pe nē !

Né ki cén muɔ wè, Yewe,
 muɔ ma mi suu níe mi fiélé.

Siennne pe mieni 'kón Siyɔn kàʔa mé

87 *Kore jaala §†† ɲúnugo gī. Núnudanʔa gè gàa pe ɲú
 né yakpuɔɔɔ ní dè.*

Yewe wi 'wi kàʔa téngε gè nyaguruyo wàlidengεye nē
 yè.

² Siyɔn kàʔa §† ki 'Yewe déni wè nè tóri
 Yakuba kàaya yi mieni nē.

³ Cí, muɔ ɲàà wī Kulocelié kàʔa gè,
 pe 'kpuʔɔɔ kele niʔεgεle 'juu muɔ wuʔu nē gè. Ye- ɲú
 cè.

⁴ Kulocelié 'ki juu né jo §††:

«Ezipiti kùlo lè §†, né Babilɔni kàʔa gè,
 yi kùlo sienne piyē pàli sunʔɔɔ nī, báli pe 'mi cén
 bèle,

né míeni Filisiti kùlo né Tiiri kàʔa né Kusi kùlo §† wuulo
 ní bèle §††,

mi 'ki juu pe wuʔu nē gè né jo: «Bàli bèle, pele nyéni sii
 baa Siyɔn kàʔa nī gè §††.» »

§† Wéli baa 86.5; 103.8,9; 145.8; Yir 34.6; Ney 9.17. §†† Kore jaala
 Wéli baa 42.1 kaliwege ki táanme gè. §‡ Eburu sienre ti 'ki juu né jo:
 Siyɔn wiʔile. Keli ke 'puu ne kàʔa ki mieni tií. §†† Weli 'tiʔe gáa sienre
 taʔa dè baa bè ti lúʔugenne ciile lè. §† Eburu sienre ti 'ki juu né jo:
 Arakavi, gàa kii fiε ne Ezipiti kùlo kenme tií bè. §‡ Kí kùlo náà ni 'puu
 Nubi kùlo, náa ni 'puu Siennwuɔɔ kùlo láà. Ni 'puu Niili cáʔa ki
 kpàanjali nē wè, Ezipiti kùlo lìʔele nī lè, kàliige kɔli mé. §†† Kùlogolo
 gáli wuʔu ki 'juu náʔa gè, keli yé puu Isirayeliyε leguulo. Ke kùlogolo

5 Siyɔn kàʔa wuʔu nē gè, pe bé ki juu bé jo:
 «Siennε pe mieni 'sii baa.
 Kuloceliε ɳàà wī *Duniya wi Mieni Nyùgo nē gè,*
 wire wi 'ki sómigɔ nē ténge.»
 6 Bà Yewe 'kùlogolo sεβε gèle,
 a wi 'ki juu ke mieni nigbe nigbewuʔu nē gè né jo:
 «Wàa nyéni sii Siyɔn kàʔa nī gè.» *Ye- ɳɔ cè.*

7 Bà siennε pe béri yúu béri ɳú bé jo:
 «Mi nire † ti mieni 'yiri muc nī.»

Wuʔɔɔɔɔli náarige gè

88 *Núnuɳumino yieginuwe ɳúnugo gī. Kore jaala ††
 ɳúnudanʔa gī, gàa pe ɳú né yakpuɔnɔ ní dè, né
 maana ní lè, fùɔɔɔ lèlè nī lè †. Emani wè, Ezirayé wuu
 wè ††, wire sícilime ɳúnugo †† gī.*

2 Yewe yo, mi suɔɔɔli Kuloceliε yo,
 mi ne yékpoli wáari lè muc kúrugu cenge ó cenge, ma
 mi suɔ;
 pilige ó pilige nī, mi nē yéri muc yiʔε mé gè.
 3 -Ki yaʔa mi náarige ki- ké fúɔ bè sa nò muc nē !
 Ma líiye cáan ma mi kɔngɔ lúʔu gè !

4 Né ki cén mi fungo ki 'tín wuʔɔɔɔ nē gè,
 a mi sii wi 'nò *kusiʔi* kanyuɔ nē gè.
 5 Piyē ne mi tóri né bàli ní pe tíri nyεge nī gè;
 mi 'kò nàgalirige kàà tíεle
 gàa nī ɳɔri ní wè ne tíin gèʔ.
 6 Mi yē kúbilo sunʔɔɔɔ nī bè,
 majo bàli pe cí kpúu níε pe sínge kpòngɔlib nī gèle,
 á muc 'fiʔε né pe ní wè;
 pe nē cúʔɔ nē yiri muc kɔli nī gè.
 7 Muc 'mi nyóɔɔ kàwiʔi sícuugo nī gè,
 kùu yebiliwuɔɔ laame nī bè.
 8 Muc fundanʔanige ki 'lúbugo nē tóri mi nē,
 muc 'mi wuʔɔ né muc lakuruɔ yo mieni ní yé
 nyàa nī mi ne yíbiru yè. *Ye- ɳɔ cè.*
 9 Muc 'pe líili mi nē, bàli pe 'mi cén bèle,
 a muc 'mi kpíʔile a mi 'kò laabiri yege pe mé;
 mi yē tónwɔ, mi sí ní gbè yiriʔ !
 10 Mi nyapile ni 'fùɔ wuʔɔɔɔ kenme nē bè.
 Mi ne muc yeri cenge ó cenge, Yewe;
 mi 'kiye cèli yè ne yaʔa muc mé súuri.
 11 Muc bága kakpuʔɔ kpíʔile lé kúbilo mé bèle ?
 Bàli pe 'ké bèle o, pe bé ní ga yéri lé bè muc *gbùʔɔɔɔ* ?
Ye- ɳɔ cè.

*ke 'puu ne sìndengele kenme tíi bè. ††† Siennε páli nē tíʔε gàa sien-
 εe yiʔε dè nē jo: peli nyéni sii baa pe kùlo nī. † Eburu sienre ti 'ki juu
 né jo: lawiʔile. Kire yē ne yakaa sélime kenme tíi. †† Wéli baa 42.1
 kaliwege ki táanme gè. † né maana ní lè, fùɔɔɔ lèlè nī lè: Eburu
 sienre nī dè náʔa gè, sienre dàà tíi filigeʔ. †† Wéli baa Kaj1 2.6;
 6.18-22; 25.1,4. †† Ki kɔri wii filige nē cénʔ. Wéli baa 32.1 kaliwege ki
 táanme gè.*

12 Piyē ne muc bànguɔ déniεe wuʔu nyu gè lé cígini
 baa nyεge nī gè ?
 Piyē ne muc kányiʔε kaala wuʔu nyu gè lé baa kúbilo
 tíʔε nī gè ?

13 Muc kakpoliyo yi bé ní gbè cén lé yebilige nī gè ?
 Muc kasinne ni bé ní gbè cén lé fiʔεε kùlo nī lè ?
 14 ʔé, mi wè, mi ne muc yeri ma mi suɔ, Yewe !
 Sínbiniεe táanni bè, mi náarige ki níε yègí muc yiʔε
 mé gè.

15 Yewe yo, gáa nē muc 'mi wáa ?
 Gáa nē muc 'yiʔε làrige gè mi nē ?
 16 Nè ki líε baa mi nàgapunmɔ lèlè nī lè,
 mi yē ne wuʔɔ; ki yé kò cèri dí mi kùu wī.
 Mi nyéni muc sànviiεe wáa kele kpàri gèle nē cò,
 mi 'nò mi láʔala nē lè.
 17 Muc fundanʔanige kàsun kiī ne ɳu mi nē,
 muc fíεε kele ke mi 'cúʔɔ.
 18 Ke 'mi màʔa nē suʔu bè kàsakpiile luʔɔ tíεle,
 kiyē ne mi mári ne mi cílele kayɔbiyo yi mieni nē.
 19 Muc nyéni mi siendenine né mi nàgorilo líili bèle mi
 nē,
 yebiliwuɔɔ lire yákuɔ ni 'kò mi gbuɔnyeni wè.

Yewe yo, sòngi nē taa né muc nyakungεε ní gè

89 *Etan wè, Ezirayé wuu wè, ††† wire sícilime ɳúnugo
 gī ††.*

2 Lèlè ó lèlè nī, m'béri muc Yewe bànguɔ déniεe kele
 ɳú gèle †;
 mi nyuɔ ki béri ki nyu kèngele ke mieni mé
 bé muc kányiʔε wuʔu jáari gè.
 3 ʔaan, mi 'jo: muc bànguɔ déniεe gè, muc ki 'ténge ki-
 puu súuri,
 muc kányiʔε kaala lè, muc 'ni ténge baa nyiʔεne nī lè.
 4 Muc 'ki juu né jo: «Mi nyéni *nyuɔ kún nē ken* mi sien-
 nyiεneɔɔwɔ mé wè,
 mi nyéni nyuɔ fèni mi baakuɔwɔ *Dawuda* mé wè, né jo:
 5 «M'béri muc siime tùlugo wuulo peli ténge kùlofɔlib,
 lèlè ó lèlè nī;
 ʔaan, kèngele ke mieni nī,
 muc piile pe bé téni muc kùlofɔlib kácunʔɔ nē gè ††.»
Ye- ɳɔ cè.

6 Yewe yo, nyiʔεne nī ne muc kakpoliyo ɳú yè;
 baa *nyiʔεne tundunminɔ* gboli ††† nī lè, piyē ne muc
 kányiʔε wuʔu nyu gè.
 7 Baa *nyiʔεne* nī lè, ɳáa wī bè Yewe tíεle ?
 ʔáa wī baa nē muc kúɔ Yewe, nyiʔεne fànʔafɔlib †† nī
 bèle ?

*††† Wéli baa Kùlo1 5.11; Kaj1 2.6,8; 6.16-29; 15.16-19. ††† Ki kɔri
 wii filige nē cénʔ. Wéli baa 32.1 kaliwege ki táanme gè. † Wéli baa
 17.7 kaliwege ki táanme gè. †† Wéli baa Sam2 7.12-16; Kaj1
 17.11-14; ʔún 132.11-12. ††† Nyiʔεne tundunminɔ gboli nī baa Ku-*

⁸ Nyi?ene fàn?afɔlilɔ gboli nī lè, piyē ne fi?é Kulocelie nē wè;

wī fīere wuu nè tóri bàli nē pe 'wi mà?a nè su?u wè.

⁹ Yewe yo, Kulocelie nāà wī

Nyi?ene Kapiengbuɔnnɔ Kàfɔli wè,
nāà nɔri ti 'ni?e bè muc wori tíele dè, Yewe ?
Muc kányi?e kaala ni 'muc mà?a nè su?u.

¹⁰ Muc wī ma ku?ɔjii fungbu?ɔ yérigi gè;
a ku?ɔjii wi lakuruyo yi 'yè yè, muc nē yi sínge.

¹¹ Muc wī ma 'ku?ɔjii yacogo mu?ɔɔ gè nè ki kpúu,
gàa gī Arakavi wè †.

A muc sí muc leguulo cɛrige bèle né muc nɔri kɔli ní gè.

¹² Nyi?ene nī muc woli né dàala ní lè;
muc ma 'duniya faan wè né wi laame yere ti mīeni ní dè.

¹³ Muc ma 'cɛngenyenifolime kàmege kɔli mé yige bè,
né n'è kàliige kɔli mé yige wè.

Tabɔri né Erimɔ nyaguruyo †† yī ne muguri fundaanra nē dè

bà yi 'muc mí?e lú?u gè.

¹⁴ Muc kɔli kī né nɔri ní, muc kadagbege kī lirige,
muc kàliige kɔli kī yègege naame bà muc 'fàn?a taa gè.

¹⁵ Sínmé né kàyu?ujuugenme báà pi 'nyuo bè,
pire pi 'muc kàfɔligɔ ténge gè.

Bànguo dénige né kányi?e, kire gī muc kenme bè.

¹⁶ Bàli pe 'fundaanra yékpu?ulo wáari gèle muc Yewe mé wè,

peli wu?u kī tàn?a !

Piyē ne tári muc yi?e kpienme nē bè.

¹⁷ Piyē ne muguri cɛnguɔɔ muc mí?e nē gè,
pe nē yè nè yéri bè pe 'muc sínmé nyaa bè.

¹⁸ Muc wī pe nàjenre dè, né pe nɔri dè;
muc funjènge kenme nē bè, weli nyénì fàn?a taa.

¹⁹ Weli kùlofɔli wī *Isirayeliyè* Tielefun Kulocelie wi wuu,
?aan, nāà wī weli *timɔzigege* gè, wī Yewe wuu.

²⁰ Fa?a gè, muc yé ki juu né miè tiè muc sienne nē bèle,
bàli pe 'piye puɔ muc nē wè, né jo:

«Mi nyénì mi kɔli sá?a gè né nɔri nyógɔ
kapiengbuɔnnɔ sànbali wáà nī,

né nàgapunwɔ wáà nyíene nè kɔn mi sienne pe sun?ɔɔ nī bè.

²¹ Mi 'mi baakuɔɔ Dawuda nyaa wè †.

Mi nyénì sùnɔ wàlidengebe wo bè wi nē wè ††.

²² Mi kɔli ki bé wi cò bè yérige, ki bé nɔri nyógɔ wi nī.

locelie nàkpan?a nī gè (wéli baa 89.7; Zɔbi 1.6). †† Wéli baa 29.1kaliwege ki táanme gè. † Arakavi yacogo gè, ki 'puu fie ne ki tí yacogo gáà ki 'puu luɔɔ nī yè lèle lí nī dàala ni 'puu nya?amine nī nī wè, duniya sélime nē bè (wéli baa Sél 1.2); kire ti?e ténime sienne pe 'puu ne ki nyu pe mu?uruyo nī yè. †† Nyaguruyo nyáà siin yi 'puu kpà?aliye né ní Isirayeli kùlo lí?ele nī lè cɛngenyenifolime kàmege kɔli mé. † Wéli baa Sam 1 13; 14; Kakpi 13.22. †† Wéli baa Sam 16.12-13.

²³ Wi leguulo piyē ní gbè jáa bè wi fáanni? ††,
sienpiwe wáà fáala sí gbè jáa bè wi fa?a?.

²⁴ M'bé wi parifɔlilɔ mu?ɔɔ bèle wi yi?e mé gè,
bé sí ní pe kpúɔn, bàli wi 'bien bèle.

²⁵ Mi kányi?e wu?u né mi bànguo dénige ki bé puu né wi ní,

m'bé wi fàn?a kpú?ɔ gè mi mí?e kire kenme nē.

²⁶ M'bé wi kɔli ta?a gè ku?ɔjii naame gè,
bé wi kàliige kɔli ta?a gè lakoliyo naame gè ††.

²⁷ Wire wè, wi béri mi yeri bé jo:

«Muc wī mi tuu, muc wī mi Kulocelie wè,
né mi kàdenigbaala náà ni mi suu lè !»

²⁸ Mi wè, m'bé wi kpí?ile mi jaapeliwe
nāà wi 'kpú?ɔ nè tóri kùlofɔlilɔ nē bèle dàala nē lè ††.

²⁹ Mi bànguo dénige gè, ki bé puu né wi ní lèle ó lèle nī;
mi *nyakungenge* gáà mi 'kpí?ile né wi ní wè, kī kúɔ bè nyaa?.

³⁰ M'bé wi siime tùlugo ténge gè lèle ó lèle nī;
bè *nyi?ene* ya?a lè bile lè, wi kùlofɔlilɔ kácun?ɔ ki bé puu baa súuri.

³¹ A wi jaala pe sí kénì cí mi *Fàn?a Sienre* nē dè,
a pe wè ne tári mi kàyu?ujuuro nē dè?,

³² a pe sí mi fàn?a kele fa?a gèle,
né cí mi kajuudi?ele nē gèle,

³³ m'bé mi kàgbiile líe lè bè pe wu?ɔ pe tuudi?ele kenme nē bè,

m'bé kàgbiinyi?ene kpúɔn pe nē pe kolimɔ kenme nē bè.

³⁴ Kire né ki míeni mī ga tíi mi bànguo dénige ya?a gè wi kɔli mé gè?,

mī ga tíi mi kányi?e kaala cí lè púlo? wi kɔli mé gè?.

³⁵ Mī je ní mi nyakungenge cú?ɔ gè né wi ní?,
mi míeni sí ga tíi mi nyasienre fèni dè wi kɔli mé gè?,
dàa mi 'juu mi nyuo nī gè?.

³⁶ Bè mi yè tiele fùn wè, mi nyénì ki *kàli* tɔligɔ nigbe nē,
né jo mī ga tíi fine púlo? Dawuda mé? !

³⁷ Wi siime tùlugo wuu wáà wi bé kò baa lèle ó lèle nī;
bè cenge ya?a gè bile gè, wi kùlofɔlilɔ kácun?ɔ ki bé puu baa súuri,

³⁸ né míeni bè yege ya?a gè bile súuri gè,

yege gáà gī kinyaafɔli wè nyi?ene nī lè
níe kányi?e nyu gè.» Ye- nɔ cè.

³⁹ Nè sí ki ya?a, muc nyénì wi wáa né cí wi nē !

Muc fungo 'ki yè kpu?ɔ muc siennyienegɔnɔwɔ kúruwu wè !

†† piyē ní gbè jáa bè wi fáanni: Sienne páli nē ti?e gáà sienre yi?e dè tuɔbuuro nī dè nè jo: piyē ní gbè jáa bè wi fuu?. Ti kɔri wī nuwo né nya?afolido nī dè dàa ti 'jo fáanni wè. ††† Kire 'jo Cɛngenyenijiinme ku?ɔjii, né Efirati cá?a ní gè, yi siin yi 'puu Isirayeli kùlo lá?ala nē lè; kàa 'puu cɛngenyenijiingɔli mé gè, gii ní gè cɛngenyenifoligɔli mé gè, Kùlofɔli Sulomani lèle nī lè. Kire ti?e gáà kire Kulocelie wi yé nyuo fèni gè Ezipiti yirile lèle nī lè (wéli baa Yir 23.31; Fàn 11.24). Efirati cá?a gè, lakoliyo yáà 'puu ne fúu ne jiiin ki nī. ††† Wéli baa Kol 1.15.

⁴⁰ A muɔ 'cɪi muɔ nyakungenge nē gè, muɔ baakuɔwɔ kɔli mé gè,

a muɔ 'kùlofɔli ndɔngɔ núɔɔ gè nè ki wáa dàala nē.

⁴¹ A muɔ 'wi kàʔa ki gunzuluyo yi mieni fúruɔi yè, a muɔ 'ki gunliriye cáan yè nè yi muʔɔɔ.

⁴² A kodorilo pe mieni 'wi yere fùʔuro dè, a wi 'kò wi téninyenine pe wi tíʔe.

⁴³ Muɔ 'wi parɪfɔlɪl pe kàliige kɔli yège gè naame, muɔ 'fundaanra ken wi leguulo pe mieni mé bèle.

⁴⁴ Muɔ wɪ, ma 'wi kapiengbuɔn ɲɔɔ piɛn lè, muɔ sɪ wi sáʔa kapienne nē lèʔ.

⁴⁵ Muɔ 'wi nàjenre cúɔɔ dè, muɔ 'wi kùlofɔlɪl kácunʔ cáan gè dàala nē.

⁴⁶ Muɔ 'wi nàgapunmɔ cɛnye werige yè, né fiere tón wi nē. *Ye- ɲɔ cè.*

⁴⁷ Yewe yo, fúɔ lèlè jori nɪ muɔ bé làri mme gè ?

Muɔ bé muɔ fundanʔanige yaʔa gè

ki de wúʔɔri lé bè kàsun tíele ?

⁴⁸ Sɔngi ma taa né mi ní, kenme bìl nē mi sɪi wi 'weri wè.

Muɔ nyénì lewiile faan bèle wɪ lé wɪra ?

⁴⁹ Siɛn yē bile lé ɲaa wi bé kò sɪi nē, wi fāga kuu bè nyaa wèʔ,

kire ga laa bè jáa bè wi tíime sɪi suɔ wè *kusiʔi* mé gè ?

⁵⁰ Mi *Kàfɔli*, sé muɔ bànguɔ déniɔge kele ke yē, faʔa faʔa wuʔulo gèle †,

gàli muɔ yé kàli nè ken *Dawuda* mé wè muɔ kányiʔe wuʔulo gèle ?

⁵¹ Mi *Kàfɔli* yo, sɔngi ma taa né tiʔeligele ní gèle gàli ke nògí muɔ baakuɔɔ nē bèle, sienniʔene báli mi ne gbún bèle.

⁵² Yewe yo, muɔ leguulo piyē ne teri, ʔaan, piyē ne tári wi nē né wi teri, muɔ siennyienegɔn-wɔ wè.

Gbùʔrigɔ wuʔu gáà ki 'juu gè, bè Sebe Taanriwuu kúɔ wè

⁵³ Kpuʔɔɔ 'yeli ti de tari Yewe nē lèlè ó lèlè nɪ!

Ki- taa ki puu bè!

SEBE SICERIWUU

(90-106)

-Weli sáʔa weli de weli sɪi cɛnye tóri yè

90 *Kuloceliɛ siɛn Misa wè ††, wire náarige gɪ.*

Kàfɔli, muɔ tíi nè puu weli kòridiʔe ‡, kèngele ke mieni nɪ.

† *Wéli baa 17.7 kaliwege ki táanme gè.* †† *Wéli baa Fàn 33.1.*

² Séni muɔ 'nyaguruyo faan yè, dí muɔ sí dàala né nyiʔene kpiʔile lè,

nè ki líe baa faʔa faʔa gè né lègele ke mieni nɪ, muɔ yē Kuloceliɛ.

³ Muɔ ma ki kpínʔini sienne pe 'koli ne jiin táriɔge nɪ gè †,

muɔ nē ki juu níe jo: «Lewiile yo, ye- koli yeri jiin táriɔge nɪ!»

⁴ Né ki cén yiʔele sirakogunɔ (1 000) gèle, kiyē muɔ yiʔe mé bè mbànʔa tíele ɲaa wi 'tóri wè †, níe tóri fáari bè nyijaliɛle lèle tíele.

⁵ Muɔ nē sienne pe sɪi kúɔ wè bè ɲónimɔ cèri tíele, bè nyàpirige tíele gaa ki 'fùn sínbinime táanni bè;

⁶ a ki ceni líe nè yuʔɔri sínbinime táanni bè, cenguʔɔ táanni gè, ki nē féni nè waʔa ††.

⁷ Né ki cén weli nyénì cúɔɔ muɔ funyerige kenme nē bè; fiere 'weli cò kpuʔɔ muɔ fundanʔanige kenme nē bè.

⁸ Muɔ nyénì weli kolimɔ téngɔ bè muɔ yiʔe mé gè, né weli kapiilarigele yige gèle muɔ yiʔe ki kpienme nē bè.

⁹ Né ki cén weli cɛnye yi mieni nē tóri fáari muɔ funyerigbuʔɔ kenme nē bè,

weli yiʔele kiyē ne kúu majo nyuɔ káfalige gɪ.

¹⁰ Weli sɪi yiʔele kiyē yiʔele togotaanri né kpuʔrigɔ; bìli sí bíele gbènmɛne nè tóri bèle, peli nē yiʔele to-gosicɛri taa.

Kire né ki mieni ke mɔɔɔɔ ni nē puu fùɔɔɔ né wuʔɔɔɔ, kiyē ne tóri fáari, á weli ne fini ne waa.

¹¹ Njáa wi bé gbè muɔ funyerige ki ɲɔri cén dè ?

Njáa wi fiʔé kpuʔɔ muɔ nē bèri tóri né muɔ funyerigbuʔɔ ní gè ?

¹² -Weli tenme weli de weli sɪi cɛnye tóri yè, kire ga buu weli de tári né sícilime fungo ní ††.

¹³ ʔé Yewe ! Fúɔ lèlè jori nɪ muɔ bé ní mɔɔɔ baa ?

Koli ma pen weli kúruɔ !

-Nyinime taa weli nē, weli báli bíele muɔ baakuɔɔ bèle !

¹⁴ Ma weli tɪn né muɔ bànguɔ déniɔge ní gè sínbinime táanni bè,

bà weli béri fundaanra yékpuʔulo wáari weli sɪi cɛnye yi mieni nɪ.

¹⁵ -Fundaanra ken weli mé bè yeli né cenniʔeye ní yè nyaa nɪ muɔ 'weli wuʔɔ yè,

né yiɛniʔegele gáli nɪ weli kacuʔɔɔ nyaa dè.

¹⁶ -Ki yaʔa weli báli bíele muɔ baakuɔɔ bèle weli gbè jáa bè muɔ kakpiʔiligɛle nyaa gèle,

dí weli piile pe- sí muɔ kpuɔmɔ nyaa bè.

¹⁷ Weli *Kàfɔli* Kuloceliɛ, -ki yaʔa muɔ kacèngɔ ki- puu weli nē !

† *Siɛne páli nē tíʔe gáà siɛne yiʔe dè nè yeli né gireki siɛnliɛre ní dè né jo: làridiʔe.* †† *Wéli baa Sél 3.19.* ††† *Wéli baa Pie2 3.8.*

††† *Wéli baa Nún 37.2; 103.15; Kùlo2 19.26; Eza 40.6-8; Pie1 1.24.*

†††† *Wéli baa 39.5.*

-Weli kiyε baara ya?a dε ti- nyuo !
?aan, -weli kiyε baara ya?a dε ti- nyuo !

Yewe ne mi ci?ige ne wéli

91 Sien ηàà wī téniwe Kulocelie láara wè,
wire ηàà wī *Duniya wi Mìeni Nyùgo nē gè*,
wi béri kòri *Njori Ti Mìeni Kulocelie* nyúmɔ nī bè.
2 Mi 'ki juu *Yewe* mé né jo: «Muc yē mi làridi?ε,
muc yē mi làridi?ε lirige gáà gī naame gè, né mi Ku-
locelie;
mi nyéni mi sòngiro ta?a dε muc nē.»
3 Kányi?ε nē, wire wi mi suu dèzuuwo wi jùc mé wè †,
né káfalige yaama ní bè, bàa piī ne sien kpúu wè.
4 Wire wi béri muc tóngi
majo bè gòli cī wi piille tón bèle wi fíkεnye láara yè,
wi nyúmɔ nī bè, muc bé suɔdi?ε taa ††.
Wi kányi?ε kaala ni nē muc mà?a nè su?u
bè *timɔzigege*‡ né nēgeburugo tíεε.
5 Muc sí ní de fi?é pilige fíεgbuɔɔ nē dè?,
né ηaaya ní yè nyàa yi fini cenvugo nē gè?,
6 né káfalige yaama ní bè bàa pi báan wuɔɔ nī bè?,
né míeni yaaguumɔ ní bè
bàa pi fuu ne tungu sienne nē bèle cenvugo nē gè?.
7 A ki cénì nyaa wu?ɔgboliyo nyáà
yi 'sienne sirakogunɔ (1 000) kpúu nè cáan muc táanni
wè,
né sienne siramu?ɔɔ siin né sirakie (10 000) kpúu
muc kàliige mé gè,
yafien sí ga tíi nò muc nē? !
8 -Muc nyapigele múgu gèle yákuɔ,
bà muc bé ki nyaa
kenme bìl nē sienpiile pe bé pe sàri taa wè.
9 ?aan, Yewe, muc yē mi làridi?ε !
A muc 'fìli nè Kulocelie kpí?ile wè muc kòridi?ε gè,
wire ηàà wī *Duniya wi Mìeni Nyùgo nē gè*,
10 kapi?i káà fáala sí ga tíi nò muc nē?,
kagbenne láà fáala sí ga tíi sì?εε bè kɔni muc kpáa
nē gè?.
11 Né ki cén wi bé muc wu?u juu gè bè gbènge
nyi?εne tundunminɔ mé bèle
peri muc wéli muc koliyo yi mieni nī yè ††.
12 Pe bé muc tu?ɔɔ bè cò pe kiyε nī yè ††,
kire ga buu muc tɔligɔ káà fàga círi daa kàdenige káà
nē?.
13 Muc bé jàri tán?ana wè né wòmɔri ní wè,
muc bé jàriyeliwe ten wè muc tɔligɔ ní gè, né wòbi?i ní
gè †††.

14 A Yewe jo †††:

† Wéli baa 124.7; 141.9; Kàs 6.5. †† Wéli baa 17.8; 57.2. ‡ Wéli baa 35.2. †† Koliyo nyáà siinwu?u gè 11-12, Seteni wi 'ki sienre juu dε Zezi mé wè, lèle lí nī wi 'puu ne wi pun ne wéli. Wéli baa Mat 4.6; Luk 4.10-11. †† Bè nyi?εne tundunminɔ baara cén dε, wéli baa Sél

«Bè ki 'nyaa mi woli ni 'kpú? wi mé wè, m'bé wi suɔ,
m'béri wi ci?ige de wéli, né ki cén wi nyéni mi cén.
15 A wi 'mi yeri wè, m'bé lú?u wi mé,
m'bé puu né wi ní fùɔɔgɔ lèε nī lè,
m'bé wi suɔ bé *kpú?ɔɔ* ta?a wi nē.
16 M'bé wi tìn sii ni?εwe nē,
bé sí ki ya?a wi- mi suɔɔ nyaa lè.»

Kī pórigo bèri Yewe gbù?ɔɔ wè

92 *Núnudan?a gáà pe ηú né yakpuɔɔ ní dε.
Cendenige cenge ηúnugo gī.*
2 Kī pórigo bèri muc *gbù?ɔɔ* Yewe,
béri yakpuɔɔ kpúɔɔ dε bèri muc mí?ε tòbiló gè,
muc ηàà wī *Duniya wi Mìeni Nyùgo nē gè*,
3 ?aan, béri muc bànguɔ déni?ε jáari gè sínbinime
táanni bè,
né muc kányi?ε kaala ní lè, pilige nī gè,
4 né mà?agele kie gɔri ní wè né gɔripile ní lè,
né fàri mà?agele kie b̀licerige nē gè.
5 ?é, Yewe yo, gáa muc 'kpí?ile gè, ki 'mi fungo nyi gè
fundaanra nē dε;
mi ne fundaanra yékpoli wáari lè muc kiyε
kaki?iligele nē gèle.
6 Yewe yo, muc kapi?iligele kiyε kpoligolo,
a muc sòngiro ti 'kpú? nè tóri bè ti cén.
7 Ledogo kii gbè ti cén?;
síciilibile wè lelabilige mé gè? bè ti cò?.
8 A ki cénì nyaa siencu?ɔɔ piyē ne ni?εgi bè nyàpi?i tíεε
gè,
a kapiigbi?ilile pe mieni ne yú?ri bèle, kire yē pe ba
cú?ɔ péwu wī.
9 Nè ki ya?a muc Yewe wè,
muc kàfɔlimɔ piī baa súuri !
10 ?é Yewe, ki n'ge muc leguulo bèle !
Ki n'ge, muc leguulo bèle piyē ne tungu ne kúu !
Muc 'kapiigbi?ilile pe mieni cεrige.
11 Nè ki ya?a muc 'ηɔri ken m'mé bè nyà?anepiele tíεε.
Muc 'núdaanna sùnɔ wo mi nē †.
12 Mi nyéni mi palilɔlilɔ pe tuugenme nyaa bè;
bàli pe 'yè mi kúru?u bè tún né mi ní wè,
mi ngbú?ulo kiyē ne pe kòkuuwaara lúru dε.
13 Nè ki ya?a siensinmine piyē ne yú?ri bè si?ediye
tíεε,
piyē ne yègí bè *sɛdiri* tiikpa?aliye tíεε nyàa yī Liban kù-
lo nī lè ††.

24.7; Yir 23.20; Nún 34.8. ††† Wéli baa Luk 10.19. ††† Wéli 'Yewe mí?ε le gè baa wī bè ti lú?ugenne ciile lè. † Kí yé buu sienne báli mé bèle kaliεε, a pe 'muc yeri baa liile ti?ε nī gè, pe nē sùnɔ wo muc nyùgo nē gè bè muc kpú? (wéli baa 23.5; Luk 7.46). †† Tiiye kenme bàà pi nyu ná?a gè, kire yē bè ki tie siensinmine kele ke béri nyu?ú súuri, níε ki tíi sienpiile peli bèle pe bé nyuo nè ki ya?a kii?ε mɔɔ?

14 Piyē bè tiye tíele nyàa yīi córiyo Yewe kpáa nī gè, yīi ne sengi weli Kulocelié dàliye nē yè.

15 Yi béri sengi súuri yi liere lèlè ní lè, tùnmo bè kò yi nī, wēbiride bé puu yi nē súuri.

16 Kire nē pe béri ki jáari bè ki tié Yewe nyéni sín. Wīi mi kàdenigbaala, kolimo wè wi nē? !

Yewe wīi Kùlofóli !

93 Yewe wīi Kùlofóli †, wi 'wi kpuɔmɔ le bè bè buru-go tíele.

?aan, wi nyéni pi le, wi 'wi ɲɔri puɔ dè wi sènne nē gèle bè mà?ana tíele ††. Kire kenme nē dàala ni 'fèriye ken yè, niī gbè fíge? ‡.

2 Muɔ kùlofóliɔ kácunɔ ki 'sómigɔ nē ténge nē ki líe baa fa?a fa?a gè;

muɔ tii nē puu bile lègè ke mieni nī ††.

3 Yewe yo, lakoliyo lakuruyo yīi ne yègí, lakoliyo yīi ne yékpu?ulo wáari gèle, cá?a lakuruyo yīi ne túngú !

4 Nè ki ya?a Yewe nyéni kpúɔ nē tóri lakurukpoliyo tùnmo nē bè; ku?ɔjii lakoliyo yè né yi kpuɔmɔ ní bè, wi 'kpúɔ nē tóri yi nē.

Yewe yē ti mieni nyùgo nē; wi kpuɔmɔ pi 'ni?e.

5 Yewe, muɔ *nyakungenge sienre* ti wè ne yi?i ne nya?a?

Muɔ sa?a kīi cènge né ní wàlidenggege bè muɔ yē ki nī gè ††,

lèlè ó lèlè nī lè.

Yewe bé kàyu?u juu sienpiile nē bèle

94 Yewe yo, Kulocelié njáa wīi ne fuɔ tóngi gè, ma mié tié muɔ kpíenme nī bè, Kulocelié, muɔ njáa ma muɔ fuɔ tóngi gè.

2 Cí? ! Duniya kàyu?ujuufóli, ma yè yo ! Mari báan ma pa fungbu?ɔfóliɔ pe sàri ken wè pe mé !

3 Yewe yo, fúɔ lèlè jori nī sienpiile báli pe béri piye kpóri né pe funbin?e ní gè ? Fúɔ lèlè jori ?

4 Niényienigefóliɔ báli piyē ne nyawaala sienre nyu dè, kire kapiigbi?ilile báli pe mieni bèle, piyē ne piye nyíene.

5 Yewe yo, piyē ne muɔ sienne mu?ɔɔ bèle níe pe wu?ɔ,

bàli bíele muɔ kɔrigɔ gè.

6 Pe nē lakicelile kpúu bèle né nabɔnminɔ ní bèle, pe nē círiile pe sii kúɔ wè pe mé.

(wéli baa Kàs 11.28). Si?ediiye yīi ne jà?á ne waama sórigi bè, sediri tiikpa?aliye yire ne nyaguruyo wiire sórigi dè baa Liban kùlo nī lè. † Wéli baa Kaj1 16.31. †† Wéli baa Zɔbi 40.10; Nún 65.7. ‡ Wéli baa Kaj1 16.30. †† Wéli baa Sél 21.33. †† Wéli baa Nún 28.2.

7 Pe nē ki juu nīe jo: Yewe wi wè ki nya?a?, Yakuba Kulocelié wè, wi ce wè ne ki ci?ige ne wéli púlo? !

8 Bè sí ki yē gè, yeri yìye ci?ige díe, yeli báli bíele lela-biliye yè.

Né yeli báli bíele ledoyo yè, gáa cenge yeli bága cilige ?

9 Njàa wi 'ngbólí faan lè o, wīi gari lúru? í ?

Njàa míeni wi 'nyapile kpí?ile lè o, wīi gari nya?a? í ?

10 Njàa wi kùlogolo nári gèle, wīi ga jáa bè kùlogolo wu?ɔ gèle lé?,

wire njáa wi sienne tenme bèle sícilime nē bè ?

11 Yewe nyéni lewiwe wi sòngiro cén dè; tīi káfalige yákuɔ wī ††.

12 Yewe yo, wi wu?u kīi tàn?a, sien njáa muɔ nē nà?a wè nīe wi tenme muɔ *Fàn?a Sienre* nē dè

13 kire ga buu wi- kò yanyige nē kapi?i cenge nī gè, fúɔ bè taa kàwi?i káa ba túgu kire ga buu sienpiile pe-tuu ki nī.

14 Né ki cén Yewe wi wè ne wi sienne yeri bèle?; wi wè ne kàdu?u wáari wi kɔrigɔ mé gè? !

15 Né ki cén kàyu?u ki bága juu né sínme ní; bàli funyɔ yi 'sín yè, pe mieni bé yéri ki nē.

16 Njàa wi bé yè pe kúrugú mi mé, bàli pe kapi?i kpín?i-ni gè ?

Njàa wi bé mi sá?a kapiigbi?ilile báli nē bèle ?

17 A Yewe si cé mi sá?a wè?, ki yé kò cèri dí mi sí jíin *kusi?i* ki piirimé nī bè.

18 Lèlè líi nī mi 'ki juu né jo:

«Mi tɔliyo yīi ne caa bè yiri mi láara wè,»

a Yewe 'mi sá?a wi bànguɔ dénige kire kenme nē.

19 Bà sòngini?ere ti yé mi fungo nyi gè cómi wè, a wi 'mi fiéle, a mi 'fundaanra taa.

20 Fàn?afóliɔ báli pe kapi?i kpín?ini gè o,

muɔ bé gbè wúɔ né pe ní lé, bàli pe wu?ɔɔ cáanri sienne nē bèle bè Kulocelié fàn?a kele pari gèle ?

21 Pe nē wúɔ siensinmine nē bèle, nīe kàyu?u juu kanaasingbi?iliwe nē wè nē wi kpúu.

22 Nè ki ya?a Yewe yē mi lí?irejodi?e, ?aan, mi Kulocelié wīi mi kàdenigbaala nàa nī mi làridi?e gè.

23 Wi bé pe kapi?ile ya?a gèle ke- tuu pe nē, bé ní koli bè pe mu?ɔɔ pe kapi?i kenme nē bè, Yewe weli Kulocelié wi bé pe mu?ɔɔ péwu.

Weri Yewe gbù?ɔɔ wè weri lúru wi mé !

95 We- yè weri fundaanra yékpu?ulo wáari Yewe mé wè !

Weri kòku?ulo wáari wi mé,

††† Ki sienre ti 'juu baa Kor1 3.20.

wire ɲàà wī kàdenigbaala ne weli suu wè !
 2 We- sìʔere we kɔɔni wi nē, weri wi síeri,
 we fundaanra yékpuʔulo wáa wi mé, we wi gbùʔɔɔw né
 ɲúnugo ní !
 3 Nè ki cén Yewe Kulocelié wi nyéni kpúʔɔ !
 Wire wī Kùlofɔgbuɔwɔ kulocelɛle pe miéni nyùgo nē !
 4 Dàala sícuumɔ, piī wi kiyɛ nī yè,
 né miéni nyagurukpaʔaliye yi mijuʔulo kiyè wi wuʔulo.
 5 Kuʔɔɔjii wī wi wuu, wire wi 'wi faan.
 Dàala nī wi woli, wi kiyɛ yi 'ni fánʔari.
 6 Weri báan wi yiʔe mé, we pa gbɔbi, we tuu we cúbu-
 lo,
 we káguro cáan Yewe weli faanfɔli yiʔe mé gè !
 7 Né ki cén, wire wī weli Kulocelié wè;
 weli bèle, weli yè wi sɪnbatogo gáa wi nári gè,
 gáa wi kiyɛ yi kóri ne waa gè †.
 Pàngɛ gè, a yeli 'wi nyasienre lúʔu dè ††,
 8 ye fǎga yeli funyɔ gbèn yèʔ
 majo bè yeli tobilo pe 'ki kpíʔile Meriba tiʔe mé gè,
 bè yeli 'ki kpíʔile kire cenge gè
 baa Masa tiʔe mé gè waama kùlo nī lè ‡.
 9 Kire tiʔe nī yeli tobilo pe 'mi puu nè wéli, né mi síʔe
 nè wéli,
 nè ki yaʔa pe yé mi kakpiʔiligele nyaa gèle nè kúɔ.
 10 Fúɔ nè taa yiʔele togosiin ††
 a kire kènne náa sienne pe 'kò m'mé laabiri yege,
 a mi sí ki juu né jo:
 «Sienne páli bíele, pe funyɔ yi nyéni pùunni;
 pe si mi koligo cén gèʔ.»
 11 Kire nē, mi fundanʔanige nī gè, a mi 'kàli né jo:
 «Sienne báli piyè jiiin púloʔ ɲódaala tiʔe nī gè
 gáa mi 'gbòbori nè téngɛ pe wuʔu gèʔ ††!»

Duniya wi miéni 'yeli wi de ɲú Yewe mé
 (Kaj1 16.23-33)

96 Yeri ɲúnuyɔngɔ ɲú Yewe mé wè †† !
 Duniya wi miéni wè, yeri ɲú Yewe mé wè !
 2 Yeri ɲú Yewe mé wè, yeri kpuʔɔɔw tari wi míʔe nē gè !
 Yeri ki jáari cenge ó cenge kenme bíl nē wī ne sien suu
 wè !
 3 Ye- wi kpuɔmɔ wuʔu juu gè kùlogolo mé gèle,
 yeri wi kakpoliyo nyu yè sienfeliye yi miéni mé yè.
 4 Né ki cén Yewe wi 'kpúʔɔ, wi 'yeli né kpuʔɔɔw ní,
 weli 'yeli bèri fiʔé wi nē bè tóri kulocelɛle pe miéni nē
 ††.

† Kire lèle nī lè, pe 'puu ne pe kùlofɔlɪlɔ tɔnminɔ bèle né sɪn-
 banaʔana ní bèle (wéli baa Zer 25.36; 49.19-20; 50.44-45). Pe 'Ku-
 locelié tɔnminɔ wè miéni né kùlofɔgbuɔwɔ ní ɲàa wī wi sienne sɪn-
 banaʔana wè (wéli baa 23.1). †† Koliyo 7 siensɛnre dè, né koliyo 8 ní
 yè, ki 'juu baa Eb 3.15; 4.7 nī nè yeli né gireki sienliere ti sebegenne ní
 lè. Koliyo 7 siensɛnre dè bè sa nò koliyo 11 nē yè, ki 'juu baa Eb
 3.7-11. ‡ Wéli baa Yir 17.7; Tór 20.1-3. †† Wéli baa Tór 14.33-34.
 †† Wéli baa Fàn 1.34-35; 12.9-10. ††† Koliyo 1-13 tiʔe nī gè, wéli
 baa Kaj1 16.23-33. ††† Wéli baa 89.7; 95.3.

5 Né ki cén kùlogolo káli sienne pe kulocelɛle pe miéni,
 pe wè yafienʔ,
 nè ki yaʔa Yewe wi 'nyíʔene faan lè §.
 6 Nyíʔenime né kpuɔmɔ pi 'wi màʔa nè suʔu,
 ɲɔri né cènme pi 'wi saawalidengenge nyi gè.
 7 Yeli báli bíele kùlogolo nariye yè,
 ye- Yewe kpuɔmɔ cén bè né wi ɲɔri ní dè !
 8 Ye- kpuʔɔɔw taʔa Yewe nē wè
 nè yeli né wi míʔe ki kpúʔɔɔgenme ní bè !
 Yeri jiiin wi Gbùʔɔɔsaʔa dàliye nī yè né yeli yakɔnɔw ní
 dè.
 9 Ye- tuu ye cúbulo ye Yewe gbùʔɔɔw wè,
 wire ɲàà wī Tielefun Kulocelié nīe nyíʔene wè ††.
 Dàala sienne pe miéni peri fún de yàʔará wi yiʔe mé
 gè !
 10 Yeri ki nyu sienfeliye mé yè, ye jo:
 «Yewe wī Kùlofɔli !
 Duniya wi 'fèriye ken yè, wi wè ne cúunguʔ.
 Yewe wī ne kàyuʔu nyu sienfeliye nē yè né sínme ní.»
 11 Ki 'yeli nyíʔene ni de fundaanra kpínʔini dí dàala ni
 de muguri !
 Kuʔɔɔjii lakuruyo yi de tùngú né ki laame yere ti miéni
 ní dè !
 12 Ki 'yeli siye yi- puu fundaanra nē né yere dáa ti
 miéni dī yi nī yè,
 dí kákpuɔ tiire ti miéni de fundaanra yékpuʔulo wáari
 13 Yewe yiʔe mé gè, né ki cén wī ne báan !
 Wī ne báan bè pa kàyuʔu juu dàala sienne nē bèle !
 Wi bé kàyuʔu juu dàala sienne nē bèle né sínme ní,
 wi bé kàyuʔu juu gè sienfeliye nē yè né kányiʔe ní.

Yewe wī duniya Kùlofɔli né ní Kàyuʔujuufɔli

97 Yewe wī Kùlofɔli ! Dàala niri muguri !
 Kuʔɔɔjii gògoyo sienniʔene peri fundaanra kpínʔi-
 ni !
 2 Kàsadibage wuʔɔw dénden ki 'wi màʔa nè suʔu †††;
 sínme né kàyuʔujuugenme báa pi 'nyuɔ bè
 pire pi 'wi kàfɔligɔ téngɛ gè.
 3 Kàsun yè wi yiʔe mé gè ne wi parifɔlɪlɔ sórigi bèle
 kayɔbiyo yi miéni nē.
 4 Nyíʔene ni nyíʔenime piī ne duniya càanná wè ††;
 dàala nī ne ki nyaʔa nīe cúungu.
 5 Nyaguruyo yī ne nyegi bè sákuro tíele Yewe yiʔe mé
 gè,
 dàala ni miéni Kàfɔli wi yiʔe mé gè.
 6 Nyíʔene ni 'wi sínne jáari lè,
 kùlogolo sienfeliye yi miéni

§ Wéli baa 115.3-7; Sél 1.1. †† wire ɲàà wī Tielefun Kulocelié nīe
 nyíʔene wè:Sienne páli nē tiʔe gáa sienre yiʔe dè nè jo: né ciilime fèn-
 ine ní.Wéli baa 29.2. ††† Wéli baa Yir 19.9. Koliyo 2-6 wuʔu nē gè, kí
 ne nyu kenme bíl nē Kulocelié wi 'wii tie baa Sinayii nyagurugo mé gè
 (wéli baa Yir 19.16-19). †† Wéli baa 77.19.

ne wi kpucwɔ nè wi cènme nya?a bè.

7 Fiere bé tón pe nē, bàli pe mieni piyē ne yatenge kàà sungu gè,
 bàli pe 'piye kpóri bèle, pe yatenye yi wè yafien? †.
 Nyi?ene fàn?afólilɔ †† pe mieni ne tun ne cúbulo wi yi?e mé gè ‡.

8 *Siyɔn* kà?a ki nyéni ki lú?u níe fundaanra kpín?ini,
Zuda kùlo kàaya wuulo piyē ne muguri
 Yewe kàyu?ujuuro kenme nē bè.

9 Né ki cén, Yewe, muc wī *Duniya wi Mieni Nyùgo nē*
 gè,
 muc yē dàala ni mieni nyùgo nē gè,
 muc kàfóligrɔ ki 'kpú?ɔ nè tóri kulocelɛɛ pe mieni nē.

10 Yeli báli Yewe wi 'yeli déni wè, ye- kapi?i ya?a gè ki-
 yeli bien !

Sienne báli pe 'piye puɔ wi nē, wī ne pe sii wéli wè,
 wī ne pe suu sienpiile pe kiye nī yè.

11 Kpienne piī ne càanná wi téngɛɛ sienne mé bèle;
 bàli sí pe síngi bèle, peli wu?u kiī tàn?a.

12 Siensinmine yo, yeri fundaanra kpín?ini Yewe kenme
 nē bè †!

Yeri wi síeri, yé wi tielɛfun wu?u cén gè †!

Yeri nú yeri Kàyu?ujuufólɔ Yewe gbù?ɔwè wè

98 *Núnudan?a gáà pe nú né yakpuɔnrɔ ní dè.*

Yeri núnucwɔgrɔ nú Yewe mé wè ††, né ki cén wi
 nyéni kakpoliyo kpí?ile !

Wi kàliige kɔli né wi ɔɔri ní dè, kire 'ki kpí?ile a wi
 'fàn?a taa.

2 Yewe nyéni ki tìe wire wī Suɔfólɔ wè,
 wi nyéni wi sínne tìe lè kùlogolo sienfeliye nyaame nē
 bè.

3 Wī yé fi?e? bè wi bànguɔ déni?e tìe gè né wi kányi?e
 kaala ní lè *Isirayeli* sienne kɔli mé gè?.

Duniya sienne pe mieni bèle, dàala tiyɛ yi mieni nī yè,
 a pe 'ki cén wi nyéni weli suɔ.

4 Dàala sienne ye mieni, yeri fundaanra yékpu?ulo
 wáari Yewe mé wè !

Yeri nú yeri yakpuɔnrɔ kpúɔn dè !

5 Yeri ɔɔripile kpúɔn lè Yewe mé,
 yeri ɔɔripile kpúɔn lè ni de tùngú yé núnugo le gè ††!

6 Ye kàkpaanya líe yè né sìnbanye?e ní yè, yeri yi wíí †!

† Wéli baa Lev 26.1; Eza 42.17; Zer 10.14; Fàn 5.8. †† Wéli baa 29.1 kaliwege ki táanme gè. ‡ Ki 'juu baa Eb 1.6. Kire ti?e nī pe Fàn 32.43 fàri ki nē, né ki juu nè yeli né gireki sienliere ní dè. †† Wéli baa 104.34; Eza 41.16; Filip 4.4. †† Wéli baa Yir 3.14-15; Nún 99.3. ††† Wéli baa 96.1. ††† Wéli baa 33.2; 92.3; 147.7. § Kàkpaanya né sìnbanye?e yè, pe 'puu ne baara né yi ní ne kele jáari gèle gáli ke 'puu ne báan gèle, bè sienne yeri bèle bè gbu?ulo bè Kulocelie gbù?ɔwè. A ki 'nyaa kapienne nī lè, ki 'puu ne ki tìi a ki yē pàli je ba tuu pe nē wè, kire ga laa a ki yē pe 'fàn?a taa bèle. Wéli baa Tór 10.10; 29.1; Yes 6.16; Nún 47.6; 81.4; 150.3.

Yeri fundaanra yékpu?ulo wáari Kùlofólɔ Yewe yi?e mé
 gè !

7 Ku?ɔjii lakuruyo yi de tùngú
 né ki laame yere ti mieni ní dè ††,
 né mieni duniya wè né wi sienne ní bèle !

8 Lakoliyo yi de kada?ala kóri !

Nyaguruyo mieni, yi de fundaanra yékpu?ulo wáari

9 Yewe yi?e mé gè, né ki cén wī ne báan
 bè pa kàyu?u juu dàala sienne nē bèle !

Wire wi bé duniya sienne kàyu?u juu gè né sínme ní,
 bé kùlogolo sienfeliye kàyu?u juu gè né sínme ní †††.

Kùlofólɔ Yewe wī tielɛ fùn

99 Yewe wī Kùlofólɔ! Kùlogolo sienfeliye yī ne fún
 ne yà?arà.

Wi kùlofólilɔ kácun?ɔ kiī *seribenne* naame gè ††.
 Dàala nī ne cúungu.

2 Yewe wire wī kpucwɔ wè, *Siyɔn* kà?a nī gè.
 Wī naame wómiwomi nè tóri kùlogolo sienne pe
 mieni nē.

3 Ki 'yeli peri muc kpóri,
 muc ɔàà ma 'kpú?ɔ á muc mí?e ki ní fíerɛwu?u gè !
 ?aan, Yewe wī tielɛ fùn !

4 Kùlofólɔ wī ɔɔri ní;
 ki 'wi déni kàyu?ujuumɔ pi de kpín?ini né sínme ní.
 ?aan, Yewe muc ma 'kányi?e kele sòmigrɔ gèle nè
 téngɛ,

muc ma 'ki kpí?ile *Yakuba* siime pi- kàyu?u nyu gè
 ne síngi ne kasingele kpín?ini.

5 Yeri Yewe weli Kulocelie kpóri wè,
 yé tuu ye cúbulo wi tɔli? ta?adi?e ki yi?e mé gè !
 ?aan, Yewe wī tielɛ fùn !

6 *Misa* né *Arawɔn* pe yé puu wi *kacuwɔnrilɔ* páli †††,
 Samiyeli wire yé puu né bili ní pe wi náari wè.
 Pe 'puu ne Yewe náari; Yewe nē pe náarige cò gè ††.

7 Wi 'puu kàsadibage nī gàa ki 'tɔni nè cùungu gè, a wi
 'juu né pe ní ††;
 pe 'puu ne lúru wi *nyakungenge sienre* mé dè
 né wi fàn?a kaala ní lè nàa wi yé tìe pe nē lè.

8 Yewe weli Kulocelie, muc wī ma nyéni lú?u pe mé.
 Muc yé puu pe mé Kulocelie ɔàà wi ki yeri gè,
 nè ki ya?a muc cé puu ne pe kapi?ile fu?ɔ tóngi gè †††
 pe nē.

†† Wéli baa 96.11 ††† Wéli baa 96.13 †† Wéli baa Yir 25.18-22; Sam2 6.2; Nún 80.2. ††† Nà?a gè pe *Misa* yeri wè *kacuwɔnrilɔ* né ki cén wire mé Yewe 'puu ne tóri nè *nyakungenge kpí?ile* gè (wéli baa Yir 24), wire mieni wi yé *Arawɔn wáli* wè nè téngɛ (wéli baa Lev 8). Wire wi 'puu kàsuluwo wè Yewe né wi sienne sun?ɔwɔ nī bè (wéli baa Yir 17; 32). †† Sienne báli taanri bèle pe 'pe sòmigrɔ nè cén; pe yé puu ne náari lèbaanna ní (wéli baa Yir 17.11-13; 32.11-14,30-34; Tór 12.13; 16.4-7; Sam1 7.8-9; 12.16-23; Nún 106.23; Zer 15.1.) ††† Wéli baa Yir 13.21-22; 33.7; Tór 12.5-6. ††† Wéli baa Tór 20.12,24; 27.14; Fàn 3.25-27.

⁹Yeri Yewe weli Kulocelie kpóri wè,
yé tuu ye cúbulo wi nyagurugo wàlidengenge yi?e mé
gè.
Né ki cén Yewe weli Kulocelie wiī tiele fùn !

Yewe nigbe wī Kulocelie wè

100 *Núnudan?a gáà pe nǎ né yakpuɔnrɔ ní dè, bè
Yewe síeri wè.*

Duniya sienne ye mieni yeri fundaanra yékpu?ulo
wáari Yewe mé wè !
²Yeri baara Yewe mé wè né fundaanra ní;
yeri báan wi yi?e mé gè né fundaanra núnuyɔ ní yè !
³Ye- ki sómigo ye cén, Yewe nigbe wī Kulocelie wè !
Wire wi 'weli faan; weli yē wi wuulo.
Weli yē wi tògo wuulo, né ní wi sinbatogo gáà wi nári
gè.

⁴Yeri jiiin wi *Gbù?ɔrɔsa?a* wi?ile nī gèle né síerige ní,
yeri jiiin wi dàliye nī yè né gbù?ɔrilɔ ní † !
Ye- wi *gbù?ɔrɔ* ye kpu?ɔrɔ ta?a wi mí?e nē gè † !
⁵Né ki cén Yewe nyéni nyuɔ: wi bànguɔ déni?e kíi baa
lèle ó lèle nī,
wi kányi?e kaala niī ne mɔgi súuri kèngèle ke mieni nī
‡.

Kùlofɔli wi nyafenige gè sínme koli mé gè

101 *Dawuda núnudan?a gī gàa pe nǎ né yakpuɔnrɔ
ní dè.*

Mi béri nǎ bànguɔ déni?e wu?u nē gè
né kàyu?ujuusinme wu?u nē gè.
Yewe, muɔ mé m'béri yakpuɔnrɔ kpúɔn dè.
²M'bé miè nǎ?ana bèri tari kozinge nē gè né funviige
ní.
Lèle líi nī muɔ bága pen bè pa mi sá?a wè ?
Mi sa?a nī gè, m'béri tári né funviige ní.
³Miī fɔli yapi?i kàà fáala ya?a ki- puu mi yi?e mé gè?.
Kakoligbi?ilide ti mi 'bien; tiī gbè jáa bè mi cò?.
⁴Miī gbè kolimɔ sòngirɔ ya?a? ti- jiiin mi fungo nī gè?;
kapi?i gè, mi wè ne caa bè ki cén?.
⁵Sièn nǎà wi nyéni wi siennyeni mí?e córi làrime nī bè,
m'bé wi nyuɔ tón gè.
Sièn nǎà wi yi?e kíi ta?aga gè, a wiī ne wii kpóri wè,
miī gbè wi kpàri bè cò?.
⁶Kùlo ni sienne bálí nē m'bé gbè téngè wè, mi
sòngirɔ ti bé puu pe nē, pe- kò mi táanni.
Nǎa wi 'ta?a koligo nē gè né funviige ní wè, wire béri
baara mi mé.
⁷Siènfaanniwe wiī gbè kò mi sa?a nī gè?.
Káfinevinewe míeni wiī gbè kò né mi ní?.

† Wéli baa 96.7-8. †† Wéli baa 45.18. ‡ Wéli baa 106.1; 107.1;
118.1,29; 136; Kaj1 16.34; Kaj2 5.13; 7.3; Esid 3.11; Zer 33.11.

⁸Cenge ó cenge sínbinime táanni bè,
m'bé kùlo ni sienpiile pe mieni nyuɔɔ tón yè,
bé kapiigbi?ilile pe mieni yige Yewe kà?a †† nī gè.

Fùrɔgɔfɔli ðigire náarige gè

102 *Fùrɔgɔfɔli náarige gī, bà wi nɔri ti 'kúɔ dè, a wiī
ne ðigire nyu dè Yewe mé wè.*

²Yewe yo, ma mi náarige lú?u gè,
dí mi kòkuulo ni- sí nò muɔ nē.
³Fǎga kàdu?u wáa mi mé mi funbienre cenge nī gè? !
Ma líiye cáan m'mé cenge gī mi ne kòkuulo wáari lè !
Ma lú?u mi mé fáari !
⁴Né ki cén mi cenye yiī ne tòrí majo wírige gī,
mi káceye yiī ne sórigi majo kàsunnegan?ana gīele.
⁵Mi fungo kíi bè nyà?a tíele gàa pe 'ceri nē cáan a ki
'wa?a gè,
mi ne fi?e bè mi suro líi dè.
⁶Mi funya?a nī gè mi níe cien yékpogbuɔɔ nī,
mi céri ti 'wa?a nē tári mi káceye nē yè.
⁷Mi yē bè lu?ɔ nyápɔrigo tíele gàa gī baa waama kùlo
nī lè,
né ní bè gbòdofinige tíele gàa gī gunduuro nī dè.
⁸Mi ne súɔn sìnrɔni nī,
mi yē bè sínjapile tíele nàa niī ténine niī nigbe sa?a
naame gè.
⁹Mi leguulo peli ne mi teri súuri níe piye nyíene mi nē,
níe ki caa bàli nē peli ne dénge nyu wè ne wáari wè,
pe- puu bè mi tíele.
¹⁰Mi yē ne cún?ɔ líi gè bè suro tíele,
mi yéturo tiī ne nya?ami mi lagbu?ɔ nī gè †,
¹¹Yewe, muɔ fundan?anige né muɔ funyerige kire ken-
me nē
muɔ 'mi yè?e nē mi wáa líilige.
¹²Mi cenye yiī ne kúu ne waa bè cengugɔ nyúmɔ tíele,
mi yē bè nyà?a tíele gàa ki 'wa?a gè.
¹³Nè ki ya?a Yewe, muɔ wè,
muɔ yē téníwe muɔ kùlofɔlilɔ kácun?ɔ nē gè súuri;
pe béri sòngí de ta?a né muɔ ní kèngèle ke mieni nī.
¹⁴?aan, muɔ bé yè bè nyinime taa *Siyɔn* kà?a nē gè.
Lèle ni 'nò ma *kpu?ɔrɔ* ta?a dè ki nē,
né ki cén lèle náa muɔ yé téngè lè, ni nyéni nò.
¹⁵Né ki cén weli bèle, muɔ baakuɔɔ bèle,
Siyɔn kàdeniye yi nyéni pe déni,
piyē ne nyinime tari ki gunduuro puuro nē gè.
¹⁶Bà ki bé kpí?ile kùlogolo ke béri Yewe mí?e fi?é gè,
duniya kùlofɔlilɔ pe mieni béri tóri né muɔ kpuɔmɔ ní
bè,
¹⁷a Yewe kénì koli nè *Siyɔn* kà?a faan gè bè wi kpuɔmɔ
tiè bè.

†† YEWE KÀ?A: Kire gī Zerizalemi kà?a gè. †† Wéli baa 42.4; 80.6.

18 Wi bé wi yi?e yi?e gè fuunmɔɔfli náarige kɔli mé gè,
wĩ cíi wi náarige nē gè?.

19 Tire dáà ti mieni 'yeli ti- sebe
kèngɛle ke mieni mé gàli ke báan gèle,
kire ga buu bàli pe bága sii bèle,
peri Yewe gbùɔɔwè.

20 Nè Yewe ya?a baa wi saawalidengɛge nī gè naame
gè,
nyì?ene nī lè,
wi nyèni nyùgo cùungu gè a wi 'dàala wéli lè,
21 bè kasuulebile pe cénme lú?u bè,
bè pe suc bàli pe yé tón pe- kùu siri wè,
22 kire ga buu Yewe míekpuɔ ki de tòbiló Siyɔn kà?a nī
gè,
dí sienne peri wi gbùɔɔrilɔ núnuyc nú yè Zerizalemi
kà?a† nī gè,
23 a kùlogolo sienne né kùloɔlilɔ pe kèni piye gbu?ulo
bèle
bè Yewe gbùɔɔwè.

24 Wi 'mi ɔri kúɔ dè mi sii sunɔɔmɔ nī bè, né mi cenyè
weri yè.

25 A mi 'jo: «Mi Kulocelié, fāga mi líe mi sii cenyè
sunɔɔmɔ nī bè?,
muɔ ɔàà wī muɔ yi?ele ke mɔgi kèngɛle ke mieni nī
gèle.

26 Kī fa?a, muɔ 'dàala kàkpuɔnnɔ kén bèle;
nyì?ene nī muɔ kiyè yakpi?ilige.

27 Nyì?ene né dàala ni bága kúɔ, nè ki ya?a muɔ bé puu
baa súuri.
Tire ti mieni bága lie bè burudo tíele;
muɔ bé ti yi?e majo bè sien cī burudo yi?e dè, tiĩ ní puu
bile?.

28 Muɔ wè, muɔ yè ɔàà wi yè wè, muɔ wè ne yi?i ne
nya?a? ††,
muɔ yi?ele ke wè ne kúu ne nya?a? púlo? ‡.

29 Muɔ baakuɔɔlɔ piile bèle, pe bé kòridi?e taa,
pe siime pi bé téni muɔ yi?e mé yanyige nē.»

Yewe yè bànguɔ déniɛɔfli

Dawuda wu?u gī.

103

Mi fungo yo, ma kpuɔɔwè ta?a dè Yewe nē !
Mi laame pi mieni, pi de kpuɔɔwè tari dè wi tielɛfun
mí?e nē gè !

2 Mi fungo yo, ma kpuɔɔwè ta?a dè Yewe nē wè !
Mi fāga fi?e né wi kacèngbi?ilige kàà nigbe ní? !

3 Wire wī mi kolimɔ pi mieni yeri bè,
níe mi yaama pi mieni póri.

4 Wire wi 'mi sii suc wè kusí?i mé gè,
níe bànguɔ déniɛ né nyinidaaguugo tóngi gè mi nē

† A muɔ 'lú?u Siyɔn kà?a né Zerizalemi kà?a ní, kànugo gī. †† Wéli
baa Yir 3.14; Eza 41.4; 43.11,13; 48.12. ‡ Koliyo 26-28 ti?e nē gè, ki
'juu baa Eb 1.10-12.

bè kpuɔɔwè ndòngu tíele.

5 Wire wi 'mi tén né kacèngɛle ní gèle mi sii cenyè yi
mieni nī,
wi nē ki 'kpí?ile mi nē koli nè kò nàgapunwɔ tíele,
mi nē cá?ara bè kàgbeni tíele †.

6 Yewe ne kasingele kpín?ini,
níe tàn?a kan?a bàli pe mieni mé sienne 'pe wu?ɔ
bèle.

7 Wi nyèni wi sòngiro tiè dè Misa nē,
né wi kakpi?iligele ní gèle Isirayeli sienne nē bèle.

8 Yewe yè nyinidaaguugofli níe kpuɔɔwè kan?a sienne
mé bèle;
wi fungo kii yè madeni?;
bànguɔ déniɛɔfli wī, né ní kányi?efli ††.

9 Wi wè ne tíri sien nē súuri?,
wi wè ne kaala cògí sien kúruɔ lèlè ó lèlè nī?.

10 Wi wè nē weli nári ne yeligi né weli kapi?ile ní gèle?,
wi wè ne weli wu?ɔ ne yeligi né weli kolimɔ ní bè?.

11 Majo bè nyì?ene ni 'líili dàala nē lè,
bè míeni wi bànguɔ déniɛ ki 'kpú?ɔ bàli mé pe wi fi?é
bèle.

12 Majo bè cengenyenifoligɔli ki 'líili cengenyenijiingɔli
nē gè,
bè míeni wi nē weli tuudi?ele líili gèle weli nē.

13 Majo bè tuufli cī puu nyinidaaguugo ní wi piile kɔli
mé gè,
Yewe yè nyinidaaguugo ní bàli mé pe wi fi?é wè.

14 Né ki cén wire wè, wi nyèni ki cén gàa ní wi 'weli
kpí?ile wè,
wī ne sòngí ne ta?a nè ki cén weli yè tárigɛ.

15 Sien wè, wi sii wī bè nyà?a tíele, túluu suro nyà?a
tíele
gàa ki 'puru gè bè lèlè cèri kúɔ ††.

16 A káfalige ki kèni báan gè, ki nē fini nè ké;
ti?e gī nī ki yé fiin gè, ki nē ní cén?.

17 Nè ki ya?a, Yewe déniɛ kire ne mɔgi bàli mé pe wi
fi?é wè,
nè ki séli baa fa?a fa?a gè fúɔ ne waa yi?eme súuri.
Yewe sínme piĩ ne mɔgi fúɔ nè péni nò pe kàdu?ume
piile nē bèle,

18 bàli mé pe wi nyakungɛge cògí gè
níe lúru wi kacín?ene kele mé gèle.

19 Yewe nyèni wi kùloɔlilɔ kácun?ɔ téngɛ gè nyì?ene nī
lè,
a wi kùloɔlimɔ pi 'dàala nyi lè.

20 Yeri kpuɔɔwè tari dè Yewe nē,
yeli báli bíele wi nyì?ene tundunminɔ bèle,
yeli báli bíele ɔɔbiire ní dè níe wi kaju?ulo forigi gèle
níe lúru wi sienɛ mé dè !

†† Wéli baa Eza 40.31. †† Wéli baa Yir 34.6; Ney 9.17; Núnuyc 86.15;
145.8. ††† Wéli baa 90.5.

21 Yeri kpɔwɔɔ tari dè Yewe nē,
yeli ye miēni báli bíele nyiʔene kapiengbuɔnɔ bèle,
yeli báli bíele wi baakuɔɔ bèle níe wi nyéni kele forigi
gèle !

22 Yeri kpɔwɔɔ tari dè Yewe nē,
yeli ye miēni báli bíele wi yafaanra dè,
tiere ti miēni nī wi kùlofɔligɔ nī gè !
Mi fungo yo, ma kpɔwɔɔ taʔa dè Yewe nē !

Kpɔwɔɔ 'yeli ti de tari Yewe nē wè, duniya faanfɔli wè

104 Mi fungo yo, ma kpɔwɔɔ taʔa dè Yewe nē wè † !
Yewe mi Kulocelié, muɔ nyéni kpúʔɔ,
muɔ nyiʔenime né muɔ kpɔwɔɔ pīi muɔ nē bè burugo
tíele.

2 Muɔ 'mié mígele né kpíenme ní bè bè burugbuʔ
tíele,
muɔ ma 'nyiʔene yéligé lè bè fènikpɔwɔ tíele.

3 Muɔ nyéni muɔ nàkpaanjenge faan gè kàsadenge
naame gè,
muɔ ne kàsadibare kpínʔini dè kapiengbuɔn wotori,
á muɔ ne téní káfaligé nē gè nè fini ne waa ki fíkenye
nē yè ††.

4 Muɔ ne káfaliye kpínʔini yè muɔ tundunminɔ,
né kàsunnyiye kpínʔini yè muɔ baakuɔɔ ‡.

5 Muɔ nyéni dàala kàkpɔwɔɔ córi bèle;
púlo púloʔ, dàala nīi ga tíi bé fíige bè nyaaʔ.

6 Muɔ nyéni ni tón né luɔɔ sícuuyo ní yè bè burugo
tíele,
a lakpɔwɔ sícuugo ki 'nyaguruyo tón yè ††.

7 Bà muɔ 'juu nè kpèni luɔɔ nē yè,
a yi 'fúu nè ké fáari nè yeli né muɔ kàsakpenige
tùngenme ní bè ††,

8 nè séni tánʔa nyaguruyo nē yè,
ne fúu ne tíri jùlɔɔ nī yè,
a luɔɔ yi 'ké tieye nyáa muɔ 'tíe yi nē yè ††.

9 Muɔ nyéni láʔagele tíe gàli nē yīi yeli bè tóri yèʔ,
kire ga buu luɔɔ yi fá ní koli bè ba dàala tón lèʔ.

10 Muɔ ne lawiʔile luɔɔ nyógi yè kápaliye nī yè,
yire nyáa yi fúu nyaguruyo sunʔwɔɔ nī bè.

11 Yire ne luɔɔ kanʔa nyàʔayeré ti miēni mé ti gbun;
baa nyàʔasefengele kiyē ne luɔɔ laa kúu gè.

12 Sínjari dáa dī nyiʔene nī lè,
tire ne kòrí yi táanni níe nyeni weré nī dè.

13 Muɔ ne nyaguruyo fuɔnri yè né kàsaluʔ ní gè
gàa ki kóngi muɔ nàkpaanjenge nī gè;
dàala ni 'nyi tiire yasenre nē dè dàa muɔ ne kpínʔini ti
fíin dè.

† Wéli baa 103.1,22. †† Wéli baa 18.11. ‡ Kí sienre ti 'juu baa Eb 1.7 nè yeli né gireki sienliere ti sebegenne ní lè. †† Wéli baa Sél 1.2.
‡ Koliyo 7-8 wuʔu nī gè, wéli baa Sél 1.9-10. ††† Sienne páli nē tiʔe gáa sienre yiʔe dè nè jo: Nyaguruyo yi 'yè, jùlɔɔ yi 'yīi tirige, nè ke tieye nī yè nyàa muɔ 'tíe yi nē yè.

14 Muɔ ma nyàʔa fiin gè yajuuro mé dè,
né yaliire ní dè dàa sienne pe fáli dè bè gbè ti líi dè,
15 né divien ní wè ɔ̀a wi fundaanra kanʔa dè,
né míeni sùnɔw ní bè bàa pi yiye nyiʔene yè,
né suro ní dè dàa ti ɔ̀ri kanʔa dè.

16 Yewe yo, muɔ tiire ti miēni nyéni gbua nè t́n luʔɔ nē
gè †††,

Liban *sediri* tiikpaʔaliye nyáa muɔ 'córi yè §.

17 Yire nī sínjari tíi ne siere téngi dè,
fúɔkɔligɔɔ kiyē ne sún *siipire tiire* nī dè.

18 Nyàʔa síkaala peli ne kòrí nyagurukpaʔaliye nī yè,
cònjeliye yīi ne làrí kàdenikpaʔaliye láara yè.

19 Wi nyéni yege kpíʔile gè bèri lèle ni tórigenme tíi bè;
cenge ki nyéni ki cén lèle líi nī kire bé jíin gè.

20 Muɔ ne wuɔwɔ nyógi bè, a pilige kíi ne jíin gè,
lèle líi nī sinbirige yawiire tíi ne nyaari dè.

21 Jàriyelile bèle peli níe cuulo pe yaliire kúruyu dè,
piyē ne pe yaliire náari dè Kulocelié mé ††.

22 A cengenye ni 'foli lè, pe nē séni làri nè síne pe
kàwiye nī yè.

23 Sien wire nē yè nè ké wi baara mé dè né séni baara
cenguɔw †††.

24 Yewe yo, kányiʔe nē, muɔ nyéni yaniʔere faan †† !
Kacénne ní muɔ 'ti miēni kpíʔile;
dàala ni 'nyi yawiire nē dè dàa muɔ 'faan dè.

25 Kuʔjiiikpɔw ki n'ge gàa láʔala nīi gbè nyaa lèʔ,
gàa nī yawiire felide ti yè dè dàa tíi gbè tóri dèʔ, yiride
dè, kpolido dè †††.

26 Kire nī kórikpoliyo yīi ne tòrí yè,
né míeni *Leviyatan* fíere yege gáa muɔ 'kpíʔile gè
kíi ne pùrɔ baa ki nī ††.

27 Tire ti miēni nē ti sòngiɔ taʔa dè muɔ nē
kire ga buu muɔ de yaliire kanʔa dè ti mé ti lèle nī lè.

28 A muɔ ti 'ken ti mé, ti nē ti líe.
A muɔ 'muɔ kɔli múgu gè, ti nē káa nè t́n.

29 A muɔ 'kàduʔu wáa ti mé, fíegbuɔw nē ti cò.
A muɔ 'ɔ̀ɔwɔ suɔ lè ti mé wè, ti nē kúu nè kò cúbugo.

30 A muɔ n'ne koli nè muɔ ɔ̀wɔ nyógi lè ti nī dè, ti nē
kò wiire.

Muɔ nē dàala yiʔe lè ni nē kò fɔnɔ.

31 Kí 'yeli Yewe kpɔwɔɔ pi- puu baa súuri,
dí Yewe sí fundaanra taa wi yafaanra †† nī dè !

††† Wéli baa Sél 1.11. § Pe puu ne yi tóri né jo Yewe tiire bè yi 'kpàʔala yè né nyuɔ yè. Wéli baa Ezek 31.8; kire tiʔe nī 'ki juu né jo *sediri tiire yè baa Kulocelié kákpɔw nī gè*. †† Wéli baa 147.9; Zɔbi 38.39-40; Eza 31.4. ††† Wéli baa Sél 3.19. § Páli nē tiʔe gáa sienre ní dè. ††† Wéli baa Sél 1.20-21. †† Tieye yáa nī ki 'juu Kulocelié sien-seberé nī dè, *Leviyatan yege* ki 'puu bògaa yacogo kuʔjii nī wè; ki 'puu fie bè ki tie ɔ̀ri táa ti 'puu Kulocelié leguu (wéli baa 74.14; Eza 27.1). Nè ki yaʔa náʔa gè kíi ne nyu fúɔkpɔw káa wori nē gáa ki 'kòrí kuʔjii nī wè. †† Wéli baa 104.24 kaliwege ki táanme gè.

³² Wi nê dàala wéli lè, ni nê cúungo,
wi nê nyaguruyo cò yè, wírigé nê yiri.

³³ Bè mi ya?a mi 'puu sìi nē wè, m'béri n̄ú Yewe mé wè !

Bè mi ya?a bile dàala nē lè,
m'béri yakpuɔɔɔ kpún mi Kulocelié mé wè !
³⁴ Ki 'yeli mi n̄únudan?a ki de fundaanra kan?a wi mé !
Mi wè, m'béri fundaanra kpín?ini Yewe n̄.
³⁵ Ki 'yeli kapiigbi?ilile pe fāga ní de nya?a dàala nē lè?, dí siencu?ɔɔ pe sí p̄unni péwu !

Mi fungo, ma kpu?ɔɔ ta?a dè Yewe nē wè † !
Ye- Yewe gbù?ɔɔ wè !

Ye- koli ye s̄ngi Kulocelié kakpoliyo nē yè
(Kaj1 16.8-22)

105 Yeri Yewe síeri wè, yeri wi mí?e jáari gè !
Ye- ki ya?a kùlogolo sienfeliye yi- wi kakpi?iligele cén gèle !
² Yeri n̄ú wi mé ! Yeri yakpuɔɔɔ kpún dè wi mé !
Yeri wi kakpoliyo yi m̄ieni wu?u nyu gè !
³ Yeri yiye kpóri Yewe n̄ wè, wire n̄àà wi 'nyuó né ní tiéle fùn wè !
Bàli pe Yewe caa wè pe fungo n̄ gè, peri fundaanra kpín?ini !
⁴ Ye- yi?e Yewe koli mé gè ye wi n̄ɔri caa dè !
Yeri ki caa bè kò né wi ní lèlè ó lèlè n̄ !
⁵ Ye- s̄ngi ye taa né kakpoliyo ní yè nyàa wi nyénì kpí?ile yè,
né wi fiéle ní bèle, né wi kàyu?ujuuro ní dè dàa wi 'juu nē kúɔ dè,
⁶ yeli bálì b̄ièle *Birayima* siime bè, Yewe baakuɔɔ wè,
yeli *Yakuba* piile bèle, Yewe siennyienegɔɔnminɔ bèle !
⁷ Yewe wire w̄i weli Kulocelié wè,
wi kàyu?ujuuro tī ne dàala ni m̄ieni kàrigí.
⁸ W̄i ne s̄ngí ne ta?a súuri né wi *nyakungenge* ní gè,
nyafenige sienre dáà wi 'juu kengele sirakoguno
(1 000) mé gèle ††.
⁹ Wi 'nyuó kún nē ken *Birayima* mé wè †,
né sí ki juu nē f̄ugu né *kàlile* ní *Siaga* mé wè ††.
¹⁰ Wi 'koli nē ki s̄migo nē juu ki- kò f̄an?a kaala Yaku-
ba mé wè,
né *Isirayeli* sienne ní bèle, ki- kò nyakungenge lèlè ó lèlè n̄ ††.
¹¹ A wi 'jo: «M'bé *Kanaa* kùlo ken lè muɔ mé,
lire bé puu muɔ mé liéle náà muɔ bé taa k̄origo gè,
muɔ né muɔ siime ní bè.»

¹² Bà pe puu ne tíin sienne cèri yákuo wè, kagbuunyeni lè,

† *Wéli baa* 104.1. †† *Wéli baa* Fàn 7.9. ‡ *Wéli baa* Sél 12.7; 17.2-14; 22.16-17; 26.3. ††† *Wéli baa* Sél 26.2-5. ††† *Koliyo* 10-11 ti?e n̄ gè, *wéli baa* Sél 28.13-15.

né ní nabɔɔnminɔ ténine kùlo n̄ lè ††,
¹³ pe 'puu ne waa kùlogolo mé gèle ne mári,
né yiri kùlofɔligo káà n̄ nē ké sienfeliye yáà mé.
¹⁴ Kulocelié sì sien wáà fáala ya?a a wi 'pe wu?ɔ?;
peli kenme nē a wi 'juu kùlofɔlilɔ nē bèle ††,
¹⁵ né jo: «Ye fāga cò mi siennyienegɔɔnminɔ nē bèle? !
Ye fāga kapiile kpí?ile mi *sienjuulo* nē bèle? !»
¹⁶ A wi 'fungo cáan dàala nē lè, nē yaliire ti m̄ieni kúɔ †.
¹⁷ A wi sí sien wáà tun pe yi?e mé:
Yusufu wè, n̄àa pe yé pári sùkulowo wè ††.
¹⁸ A pe 'wi tɔliyo puo yè né nyù?ɔɔdiriyé ní yè,
a pe 'timɔri kajinge le wi yétiige n̄ gè †††,
¹⁹ fúɔ nē péni n̄ cenge ḡi *Yusufu* sienre ti 'fori dè,
dàa wi yé k̄ini nē juu dè. A ki 'nyaa sienre dáà Yewe yé juu dè,
a kire ki 'tié t̄an?a yé puu *Yusufu* mé wè ††.
²⁰ A kùlofɔli wi 'ki juu nē gbenge pe- wi ya?a,
wire n̄àà wi 'puu kùlogolo k̄afɔli wè, a wi 'tí a pe 'wi ya?a †††.
²¹ A kùlofɔli wi 'Yusufu ténge wè wi sa?a nyùgo nē gè
wi- puu wi l̄ri ti m̄ieni n̄à?avɔli ††,
²² béri kùlofɔli wi sienkpolilo tenme bèle
kenme b̄i nē wi 'ki nyaa a ki 'yeli gè,
bèri kùlofɔli wi liéle tenme bèle sícilime nē.
²³ Kire kàdu?ume a *Isirayeliyè* pe péni j̄iin *Ezipiti* kùlo n̄ lè.
Peli bálì b̄ièle, *Yakuba* wuulo bèle,
peli 'ténì nē lèlè láà kúɔ *Kami* kùlo n̄ lè ††.
²⁴ Kulocelié wi yé cesi?i ténì gè wi sienne nē bèle,
a wi 'pe kpí?ile n̄ɔrifɔlilɔ nē tóri pe t̄unvɔlilɔ nē bèle †††.
²⁵ A wi 'Ezipitiyé funyo yi?e yè pe kúrugu
kire ga buu pe- wi sienne pari bèle, peri pe fáanni.
²⁶ A wi 'wi baakuɔɔ *Misa* tun wè pe kúrugu,
wire né *Arawɔn* n̄àà wi yé nyíene nē k̄on wè †††.
²⁷ Baa *Ezipiti* kùlo n̄ lè, a pe 'Kulocelié *fiéle* kpí?ile bèle
né wi kakpoliyo ní yè *Kami* kùlo sienne yi?e mé gè.
²⁸ A Kulocelié wi 'yebiliwuɔɔ nyógo lè kùlo n̄ lè cenvu-
go nē gè,
a yebiliwuɔɔ ni 'tigi dénden; sien wáà fáala sì jáa nē wi sienre cíi dè? †††.
²⁹ A wi 'pe luɔyo yi?e yè a yi 'kò s̄isien, nē fúɔɔ kpúu bèle ††.
³⁰ A kp̄iile 'yiri n̄i?ene nē pe kùlo nyi lè,
a ti 'j̄iin m̄ieni pe kùlofɔli wi *n̄akpan?a* saaya n̄ yè †
³¹ Wi 'juu, a gbùu wi 'yiri, n̄afien wi 'kùlo tiere ti m̄ieni kp̄ari ††.

††† *Wéli baa* Sél 34.30; Fàn 7.7; 26.5. ††† *Koliyo* 14-15 ti?e n̄ gè, *wéli baa* Sél 12.17; 20.3-7. † *Wéli baa* Sél 41.53-57. †† *Wéli baa* Sél 37.28; 45.5. ††† *Wéli baa* Sél 39.20. †† *Wéli baa* Sél 37.6-10. ††† *Wéli baa* Sél 41.14. †† *Wéli baa* Sél 41.39-41. †† *Wéli baa* Sél 46.6; 47.11. *Kami* kùlo lè, *Ezipiti* kùlo mí?e káà ḡi. ††† *Koliyo* 24-25 ti?e n̄ gè, *wéli baa* Yir 1.7-14. ††† *Wéli baa* Yir 3.1-17; 4.14,27; T̄ɔr 16.5. ††† *Wéli baa* Yir 10.21-29. †† *Wéli baa* Yir 7.14-25. †† *Wéli baa* Yir 7.26-8.11. †† *Wéli baa* Yir 8.12-28.

³² A wi 'kàsasindari tìrige pe nē kàsaʔa sìndiʔe nī, né ki kpíʔile a kàsakpenige nyíʔenime né kàsun tuu dàala nē lè †.

³³ Wi 'pe *erezen* fétiride né sàanfiidiye kpúɔn yè, nè pe kùlo tiire kabari dè ††.

³⁴ Wi 'juu a kàbaride ti 'pen, né kòto njàà wī nīʔewe, wī gbè tóri dèʔ.

³⁵ Tire ti 'nyàʔa ki mieni káa pe kùlo nī lè, né yaliire ti mieni ní siye nī yè ‡.

³⁶ A wi 'pe kùlo jaafɔpelile pe mieni kpúɔn nè kpúu, pe nàgapunmɔ lèlè pìpelile bèlè ††.

³⁷ A wi 'ki kpíʔile a wi sienne pe 'walifiwe né tie tugo wè nè yiri kùlo nī lè ††.

Pe saaya tùluyo nī yè, wàa fáala sì yé fùɔ nè kò wii gbèni tánʔaʔ.

³⁸ Ezipiti kùlo ni yé puu fundaanra nē pe yirile wuʔu nē gè, né ki cén fíegbuɔɔ ti yé pe cò †††.

³⁹ A Yewe wi 'kàsadibage kàa tíʔe nè pe tón, né kàsun kpíenme cáan bè pìlige nī gè ††.

⁴⁰ Pe nyéni náari, a Kulocelié wi 'tingbeniserire ken dè pe mé,

nè pe ken a pe 'lii nè tìn né nyíʔene yaliire ní dè §.

⁴¹ A wi 'kàdenigbaala kpúɔn lè nè jaa, a luʔɔ yè ne cèri ne yigi ni nī,

a luʔɔ ki 'fúu bè lakoligo tíele waama kùlo nī lè ††.

⁴² Né ki cén wi 'puu ne sòngí ne taʔa né wi nyakungenge sienre ní dè,

dàa wire Kulocelié tíime wi yé juu wi baakuɔɔ Birayima mé wè †††.

⁴³ Bà wi yé wi sienne yige bèlè, pe 'puu fundaanra nē, wi siennyienegɔnmino pe 'puu ne fundaanra yékpúu-ulo wáari gèle.

⁴⁴ A wi 'kùlogolo káli dàʔala ken pe mé, a pe 'tóni taa sienfeliye yáà baara nī dè ††.

⁴⁵ kire ga buu pe- wi fànʔa kele cò gèle bé sí de lúru wi fànʔa kajuʔulo mé gèle.

Ye- Yewe gbùʔɔɔ wè !

A weli ce yè kolilo bèlè, Yewe wire yè sínwe

106 *Ye- Yewe gbùʔɔɔ wè !*

Ye- Yewe tòbilo wè né ki cén wi nyéni nyuɔ; wi bànguɔ déniɛ ki baa súuri ††† !

² Njáa wi bé gbè jaa de Yewe kakpoliyo yi mieni wuʔu nyu gè ?

† *Wéli baa Yir 9.22-25.* †† *Wéli baa Yir 9.13-25.* ‡ *Wéli baa Yir 10.1-20.* ††† *Wéli baa Yir 12.29-30.* †††† *Wéli baa Yir 12.25-36.* ††††† *Wéli baa Yir 12.33; 15.16.* †††††† *Wéli baa Yir 13.21-22; 14.19-20.* § *Wéli baa Yir 16.13-18.* §† *Wéli baa Yir 17.1-7; Tór 20.2-13.* §†† *Wéli baa Sél 15.13-14; Yir 2.24.* §††† *Wéli baa Yes 11.16-23.* §†††† *Wéli baa 100.5; 107.1; 118.1,29; 136; Kaj1 16.34; Kaj2 5.13; 7.3; Esid 3.11; Zer 33.11.*

Njáa wi bé gbè jaa de wi gbùʔɔɔrɔlɔ ni mieni wuʔu nyu gè ?

³ Sienne bálì pe kasingele kpínʔini gèle ne tári ne yeligi né gàa ní ki 'sín gè súuri, peli wuʔu kí tánʔa !

⁴ Yewe yo, sòngi ma taa né mi ní a muɔ ne muɔ funjèngɛ tíí gè muɔ sienne nē bèlè ! Líiye cáan mi mé a muɔ ne pe suu bèlè !

⁵ -Ki yaʔa mi- puu né muɔ siennyienegɔnmino ní bèlè, bè muɔ 'yanyige ken pe mé bèlè, dí mi sí de muguri bè muɔ sienne piyè fundaanra nē dè, dí mi de muɔ gbùʔɔɔrɔ né bálì ní pe yè muɔ kɔrigo gè !

⁶ Bè weli tobilo tíele bèlè, weli nyéni kapiile kpíʔile, weli nyéni kolimɔ kpíʔile, weli nyéni kò sienpiile.

⁷ Baa *Ezipiti* kùlo nī lè, weli tobilo piyè cé muɔ kanyuʔɔnigɔɔ ke kɔri cén wèʔ. A pe 'fiʔe né muɔ bànguɔ déniɛ kele niʔegele ní gèle, a pe 'cìi péwu kuʔɔjii táanni wè, *Nyàʔanivege Tiire kuʔɔjii wè* ††.

⁸ Nè ki yaʔa a wi 'pe suɔ kire ga buu wi míʔe ki- kpúʔɔ, bè ki yaʔa pe- wi ɔri cén dè.

⁹ A wi 'juu nè kpèni Nyàʔanivege Tiire kuʔɔjii nē wè, a ki 'waʔa;

a wi 'wi sienne kóri bèlè a pe 'tánʔa nè jeli ki sícuumo nī bè, majo waama kùlo nī.

¹⁰ Bálì pe yé bien bèlè, a wi 'pe suɔ pe mé, né n'è koli nè pe suɔ nè yige pe leguulo pe kiye nī yè.

¹¹ A kuʔɔjii luʔɔ ki 'pe lii, bálì pe 'puu ne túngu né pe ní bèlè;

wàa nigbe sì cénì kò pe nīʔ ††.

¹² A wi sienne pe sí téngɛ wi sienre nē dè níe wi *gbùʔɔɔrigo* njúnuyɔ njú yè †††.

¹³ Nè ki yaʔa a pe 'fiʔe fáari né wi kakpiʔiligele ní gèle, pe sì yéni nè wi nyéni kele sige gèleʔ, gáli wi yé je kpíʔile gèleʔ.

¹⁴ Baa waama kùlo nī lè, a pe 'piye ken pe kan- danʔana kele mé gèle, a pe 'Kulocelié puu wè nè wéli, luʔɔfun kùlo nī lè †††.

¹⁵ A wi sí ki ken pe mé gàa pe 'puu ne náari gè, nè ki yaʔa a wi 'cériwaʔama yaabiime cáan bè pe nē.

¹⁶ Baa bùguro nī dè, a yejaʔa 'yè pe mé *Misa* kúru gu wè,

né *Arawɔn* kúru gu wè, wire njáà wi 'puu Yewe sienwalidengewe wè †††.

¹⁷ Kire nē a dàala ni 'foli nè jaa nè Datan jú wè, né míeni a ni 'Abirami gboli tón lè.

¹⁸ A kàsun ki 'yè pe gboli kúru gu lè,

§† *Wéli baa Yir 14.1-12.* §†† *Koliyo 9-11 tiʔe nī gè, wéli baa Yir 14.21-29.* §††† *Wéli baa Yir 14.31; 15.1-21.* §†††† *Koliyo 14-15 tiʔe nī gè, wéli baa Tór 11.4-34.* §††††† *Koliyo 16-18 tiʔe nī gè, wéli baa Tór 16.*

a kàsunyige ki 'siencuɔɔɔ bálì sórigo bèle.

¹⁹ A pe 'nèpiyelile faan lè *Worebi nyagurugo* táanni gè,

a pe 'tuu nè cúbulo ki timɔri yasungo yi?e mé gè †.

²⁰ A pe 'Kulocelie kpuɔmɔ fèni bè yafan?a nē gè, gàa gī nèpiyelile tíele lè nàa ni nyà?a káa gè.

²¹ A pe 'fí?e né pe suɔɔɔlì Kulocelie ní wè, ñàa wi yé kakpoliyo kpí?ile yè Ezipiti kùlo nī lè,

²² né kanyuɔɔnigɔɔ ní gèle baa Kami kùlo †† nī lè, né bògaara kele ní gèle Nyà?anivεge Tiire kuɔɔjii ti?e nī gè.

²³ Kire nē a Kulocelie sí jo wire bé pe cúɔɔ bè yige baa.

Nè ki ya?a Misa wè, wi siennyienεgɔɔwɔ wè, a wire 'jīin Yewe né wi sienne sunɔɔmɔ nī bè

nè kàsulugo kpí?ile gè, kire ga buu Yewe fundan?anige ki fāga pe cúɔɔ?.

²⁴ A pe 'cīi, piye jīin? kùtaanna nī lè?, piyè téngε Yewe sienre nē dè? ‡.

²⁵ A pe 'kò nε kún?ori pe fèni saaya nī yè, piyè lú?u Yewe nyasienre mé dè?.

²⁶ A wi 'kɔli yègε gè nè kàli bè pe ya?a pe- kuu waama kùlo nī lè,

²⁷ bè pe siime cεrige bè duniya tierε ti mīeni nī, bè pe ya?a pe- kuu kùlogolo sunɔɔmɔ nī bè ††.

²⁸ A pe séni *Baali* yasungo sungu gè baa Peyɔri nyagurugo mé gè,

a pe 'kúbulo kakuɔɔ suro líi dè ††.

²⁹ A pe 'Yewe funyεrige caa gè nè ñɔ né pe kakpi?iligεle ní gèle,

a yaabiime wuɔɔgbu?ɔ ki 'tuu pe nē.

³⁰ A Finεyasi sí yè nè ki kele cuɔɔri gèle, a wuɔɔgbu?ɔ ki 'yéri.

³¹ A Yewe 'kire tóri Finεyasi mé kasinne, súuri kèngεle ke mīeni nī †††.

³² A pe 'Yewe fungo yègε gè baa Mεriba luɔɔyɔ táanni yè,

a Misa 'yawuɔ taa peli kenme nē.

³³ Bà pe yé wi fungo cúɔɔ gè kányi?e nī gè, wii sòngi né juu? †††.

³⁴ Piyè kùlogolo sienne cúɔɔ bèle?, bàli Yewe yé jo pe- cúɔɔ bèle? §.

³⁵ A pe 'nya?ami kùlogolo kàli sienne nī bèle, nè pe 'kakpi?iligεle tenme gèle ††,

³⁶ né baara pe yasanro mé dè, a ti 'kò gáriye pe mé †††.

³⁷ A pe 'pe jaala kpúu bèle, né pe pórilo ní bèle,

† Koliyo 19-23 ti?e nī gè, wéli baa Yir 32.1-14. †† KAMI KULO:Kire 'jo Ezipiti kùlo lè. Wéli baa 78.51 kaliwεge ki táanme gè. ‡ Koliyo 24-26 ti?e nī gè, wéli baa Tór 14. †† Wéli baa Lev 26.33. †† Wéli baa Lev 26.30; Nún 115.4-8; 135.15-18. Koliyo 28-31 ti?e nī gè, wéli baa Tór 25.13. ††† Wéli baa Tór 25.7-11. ††† Wéli baa Yir 17.1-7; Tór 20.1-13. § Wéli baa Fàn 7.1-6; 20.17-18. †† Koliyo 35-36 ti?e nī gè,

nè sun gbòdolilo mé bèle ††.

³⁸ A pe 'kanaasingbi?ilile pe si sien wo gè, gàa gī pe jaala né pe pórilo wu?u gè, a pe 'pe kòn tasunmɔ *Kanaa* sienne kulocelie mé bèle †††.

A kùlo ni 'núɔɔ Yewe yi?e mé gè, si sien kenme nē bè gàa ki 'wo gè sienkpoo wu?u gè.

³⁹ Pe nyèni piye núɔɔ né pe kakpi?iligεle ní gèle; bà pe 'yasunro sun dè, a ki 'kpí?ile

majo nàjaafaalidε né cecaafaalidε pe 'kpí?ile Yewe yi?e mé gè ††.

⁴⁰ A Yewe fungo ki 'yè kpu?ɔ wi sienne kúrugɔ bèle, a pe 'kò laabiri yεge wi mé, peli bálì bíεle wi kɔrigɔ gè.

⁴¹ A wi 'pe ya?a kùlogolo kiye nī yè; bàli pe yé bien bèle, a pe 'pe jáa nε fàn?a kpúɔɔn pe nē.

⁴² A pe leguulo pe 'pe máama, a pe 'pe kiye fàn?a seri gè pe nē nè pe fa?a.

⁴³ Lègεle sáa nī a wi 'pe yige pe kiye nī yè, kire né ki mīeni ní a pe 'cīi níε cùrú nε jīin pe kolimɔ nī bè.

⁴⁴ Nè ki ya?a wi 'pe kòku?ulo lú?u gèle a wi sí pe funbienre nyaa dè.

⁴⁵ A wi 'sòngi nè taa né wi *nyakungεngε* ní gè gàa wi 'kpí?ile né pe ní gè,

a wi 'ki ya?a pe nē, wii pe wu?u?, né ki cén wi bànguɔ déniεe ki kpu?ɔ pe kɔli mé gè.

⁴⁶ A wi 'ki kpí?ile bàli mīeni pe 'pe cò parituɔɔ nē dè, a peli 'koli nè nyinime taa pe nē ††.

⁴⁷ Yewe weli Kulocelie yo, ma weli suɔ !

-Weli yige kùlogolo sunɔɔmɔ nī bè ma weli gbu?ulo, kire ga buu weli de muɔ gbù?ɔɔ, muɔ ñàa wī tíεle fùn

wè, bà weli bé puu fundaanra nē bèri muɔ tòbiló.

Gbù?rigɔ wu?u gáa ki 'juu gè, bè Sebe Sicεriwuu kúu wè

⁴⁸ Kpu?ɔɔ 'yeli ti de tari Yewe nē wè, *Isirayeliyε* Ku-locelie wè †††, lèle ó lèle nī súuri !

Sienne pe mīeni bé ki juu bé jo:

«Ki- taa ki puu bè !»

Ye- Yewe gbù?ɔɔ wè !

wéli baa Kàyɔ 2.1-3; 3.5-6. ††† Wéli baa Kàyɔ 2.1-3; 3.5-6. Koliyo 40-46 ti?e nī gè, wéli baa Kàyɔ 2.14-18. †† Wéli baa Lev 18.21 kaliwεge ki táanme gè, né Fàn 12.31; Kùlo2 17.17; Zer 7.31. ††† Wéli baa Tór 35.33. †† Wéli baa Zer 3.6-9; Ezek 23.3,5-8; Oze 1.2; 2.4; 4.12-14; 5.3; 6.10. †† Wéli baa Kùlo1 8.50; Esid 9.9; Zer 42.12. ††† Wéli baa Kaj1 16.36.

SÈBÈ KOGUNƆWUU

(107–150)

Weri Yewe síeri wi bànguɔ déniɛ wuʔu nē gè

107 We- Yewe síeri wè, né ki cén wi nyéni nyuɔ;
wi bànguɔ déniɛ kíi baa súuri †.

² Bàli Yewe 'fùgu nè suo bèle, pe- ki juu,
bàli wi 'suo nè yige pe parifólilo mé bèle,

³ né pe píne nè yige kùlogolo ke mièni nī gèle:
cengenyenifoligoli mé gè, né cengenyenijiingoli mé gè,
né cengenyenifolime kàmegé kɔli mé gè,
né cengenyenifolime kàliige kɔli mé gè ††.

⁴ Pàli 'puu ne nyaari ne mári nyàʔa nī gè, waama kùlo
nī lè,

piyé cé kàʔa taaʔ gàa nī pe bé gbè téni gèʔ.

⁵ Fungo 'puu pe nē, luʔwuwuʔ yé pe taa,
pe céri ti yé kùu pe nī.

⁶ Pe funbienre nī dè, a pe 'kòkuulo wáa Yewe kúruɔ
wè,

a wi 'pe yige pe wuʔwɔgɔ nī gè ‡.

⁷ A wi 'pe yiʔe kíni gè nè kozinʔe tiè gè pe nē,
fúɔ nè sèni nò kàʔa káa nē gàa nī pe bé gbè téni gè.

⁸ Ki 'yeli peri Yewe síeri wè wi bànguɔ déniɛ
né wi kakpoliyo wuʔu nē gè lewiile mé bèle !

⁹ Bàli nē luʔwuwuʔ ki 'puu gè, a wi 'luʔwɔ ken pe mé a pe
'gbuɔ,
né bàli nē fungo ki 'puu gè, a wi 'yacènre ken dè pe mé
‡.

¹⁰ Pàli 'puu ténine yebiliwuɔɔ nī lè né kùu nyúmɔ láara
bè ‡,

pe 'puu kasuulebile báli pe 'fùɔ nyùʔɔdiriyè nī yè.

¹¹ Né ki cén pe yé Kuloceliè sienre wáa dè;
wire njàà wī *Duniya wi Mièni Nyùgo nē gè*, pe yé wi
yerime cíi bè.

¹² A wi 'pe funyɔ tìrige yè né baagbenre ní dè,
a pe 'kò ne kúruɔ ne mári; sien si taa nè pe sáʔaʔ.

¹³ Pe funbienre nī dè, a pe 'kòkuulo wáa Yewe kúruɔ
wè,

a wi 'pe yige pe wuʔwɔgɔ nī gè.

¹⁴ A wi 'pe yige yebiliwuɔɔ nī lè né kùu nyúmɔ láara
bè,

né pe nyùʔɔdiriyè kabari yè.

¹⁵ Ki 'yeli peri Yewe síeri wi bànguɔ déniɛ

† Wéli baa 100.5; 106.1; 118.1,29; 136.1; Kaj1 16.34; Kaj2 5.13; 7.3;
Esid 3.11; Zer 33.11. †† Sienne páli nē tiʔe gáa sienre yiʔe dè nè yeli
né eburu sienre ní dè né jo: kuʔɔjii kɔli mé gè. Kíre yé buu Isirayeliyé
cengenyenifolime kàliige kɔli mé gètiègenme. ‡ Wéli baa
107.13,19,28; Nún 106.44. †† Wéli baa Luk 1.53. ‡‡ Wéli baa Luk
1.79.

né wi kakpoliyo wuʔu nē gè lewiile mé bèle !

¹⁶ Né ki cén wi nyéni kàaya yi kányiere kòriyɔ kabari yè,
né yi timɔri kpèlibariye cúʔwɔ yè ‡‡.

¹⁷ Pàli 'puu ledoyo ne kacuʔwɔɔɔ kele kpínʔini gèle,
pe nyéni wuʔwɔgɔ taa pe kolimɔ kenme nē bè.

¹⁸ Yaliire ti mièni yé kò pe mé laabiri yege,
pe 'puu ne siʔeré ne kpɔni kùu wiile nē lè.

¹⁹ Pe funbienre nī dè, a pe 'kòkuulo wáa Yewe kúruɔ
wè,

a wi 'pe yige pe wuʔwɔgɔ nī gè.

²⁰ A wi 'wi sienre tiʔe dè nè pe puʔwɔ,

a wi 'pe píle nè suo nyege mé gè.

²¹ Ki 'yeli peri Yewe síeri wè wi bànguɔ déniɛ
né wi kakpoliyo wuʔu nē gè, lewiile mé bèle !

²² Pe- *kacènge síerile yakɔnrɔ* kɔn dè,
pe- wi kakpiʔiligele wuʔu juu gè né fundaanra
yékpɔulo ní.

²³ Pàli yé ké kuʔɔjii nē wè kórikpoliyo nī yè,
pe yé puu ne pe jaʔa wáari wè lakpoliyo naame gè.

²⁴ A pe 'Yewe kakpiʔiligele nyaa gèle,
né wi kakpoliyo ní yè, nyàa wi 'kpiʔile luɔyɔ sícuuyo
naame gè.

²⁵ A wi 'juu, a káfaligbuʔwɔ ki 'yè nè lakuruyo yège yè.

²⁶ Lakuruyo yi 'puu ne kórikpoliyo yéǵi yè nyiʔene kɔli
mé gè,
níe yi tìrigi luɔyɔ sícuuyo nē yè, a pe funyɔ yi 'nyaʔami
pe nī.

²⁷ Pe 'puu ne fiigi ne mári bè sungbuɔdinwe tièle,
a pe kacènne ni 'kúɔ pe nī.

²⁸ Pe funbienre nī dè a pe 'kòkuulo wáa Yewe kúruɔ
wè,

a wi 'pe yige pe wuʔwɔgɔ nī gè.

²⁹ A wi 'káfaligbuʔwɔ yérige gè a ki 'kò ne wáari yérire,
a lakuruyo yi 'tigi nè sínɛ.

³⁰ A pe 'fundaanra kpiʔile bà pe 'ki nyaa lakuruyo yi
'sínɛ yè.

A Yewe 'pe kóri nè ké pe nyéni yéridiʔe mé gè.

³¹ Ki 'yeli peri Yewe síeri wè wi bànguɔ déniɛ
né wi kakpoliyo wuʔu nē gè, lewiile mé bèle !

³² Peri wi kpóri sienne gbolí nī lè,
peri wi *gbùʔwɔ* lièle juudiʔe nī gè.

³³ Yewe nē cáaya liri yè yi nē kò waama kùlo,
níe lawiʔile yiʔe gèle ke nē kò dàawaʔala.

³⁴ Wií ne dàataanna yiʔi lè ni nē kò yasuwɔgɔ dàala
ki tiʔe sienne pe kapiʔile kenme nē bè.

³⁵ Wi nē waama kùlo kpiʔile ni nē kò lanyine,
níe dàawaʔala yiʔe lè ni nē kò lawiʔile.

³⁶ Wi nē fungofólilo téngɛ bèle baa, pe- pe kàʔa faan
gè baa ‡‡.

‡‡† Wéli baa Eza 45.2. ‡‡‡ Wéli baa 107.4,7.

³⁷ Pe niè siiye fali yè né *ερεzen* siiye ní yè; yi niè yali-icènre sengi dè.

³⁸ Yewe nê diba taʔa wè pe nē; pe nê sii nè niʔε. Wii ki yaʔa? kàa yiri pe yajuuro nī dèʔ.

³⁹ A ki péni nyaa 'kàa yiri sienne nyuo nī gè, á piyē ne gbɔ̀bilɔ̀ fùɔ̀ɔ̀ kenme nē bè, né wuʔɔ̀gbuʔɔ̀ né funbienre nē dè.

⁴⁰ Yewe wi nê sienkpolilo cérigε bèle níε ki kpíʔile pe niè nyaari ne mári waama kùlo nī lè, baa koligo wè yē gèʔ.

⁴¹ Nè ki yaʔa wi nê fɔ̀ngɔ̀fɔ̀lilɔ̀ yige bèle pe fuunmɔ̀ nī bè, níε pe nariye niʔε yè bè sɪnbatoyo tíεle.

⁴² A siensinminε 'kire nyaa gè, pe niè fundaanra kpínʔini, nè ki yaʔa kakoligbiʔilile pe mieni bèle, peli nyuɔ̀ɔ̀ yí nē tón.

⁴³ Nàa wi 'ciligε wè, wi de kele gálí cògí gèle, wi sí de sòngí Yewe bànguɔ̀ déniε kele nē gèle †.

Né Kuloceliε ní wè, weli bé weli parifɔ̀lilɔ̀ jáa bèle !

108 *Núnugo gī. Dawuda núnudanʔa gī gàa pe nū né yakpuɔ̀nɔ̀ ní dè.*

² Kuloceliε yo, mi 'mi sòngirɔ̀ taʔa dè muɔ̀ nē kányiʔε ní !

M'béri yakpuɔ̀nɔ̀ kpúɔ̀n dè béri gbùʔɔ̀rigɔ̀ núnudanʔa nū gè né mi fungo ki mieni ní †† !

³ Màʔagele b̀licεrigε yo, muɔ̀ né gɔ̀ripile ní lè, ye- yè ! Sínbiniwuuro nī dè, m'bé nū bè cεngenyeni foli lè.

⁴ Yewe yo, m'bé muɔ̀ tòbilo duniya sienfeliye sunʔɔ̀mɔ̀ ni bè !

M'bé yakpuɔ̀nɔ̀ kpúɔ̀n dè bè muɔ̀ gbùʔɔ̀ɔ̀ kùlogolo sunʔɔ̀mɔ̀ nī bè !

⁵ Né ki cén muɔ̀ bànguɔ̀ déniε ki 'kpúʔɔ̀ nè tóri fúɔ̀ nè séné jíin nyiʔεne nī lè, a muɔ̀ kányiʔε kaala ni 'yè nè kpàʔala nè tóri kàsadibare nē dè.

⁶ Kuloceliε yo, -muɔ̀ míʔε kpúʔɔ̀ gè ma tóri nyiʔεne kpúʔɔ̀genme nē bè !

Muɔ̀ kpucɔ̀mɔ̀ pi- dàala ni mieni nyi !

⁷ Te báan ma pa weli píle ma suɔ̀ né muɔ̀ kàliige kɔ̀li ní gè, kire ga buu bàli pe 'muɔ̀ déni bèle, peli- muɔ̀ suɔ̀ɔ̀ taa lè.

Ma lúʔu m'mé † !

⁸ Kuloceliε wi 'juu, baa wi *saawalidεngεge* nī gè, né jo: «M'bé fànʔa taa bé Sikemi kàʔa †† ténime líε bè,

† Wéli baa 17.7 kaliwεge ki táanme gè. †† Koliyo 2-6 tiʔε nī gè, wéli baa 57.8-12. ‡ Koliyo 7-14 tiʔε nī gè, wéli baa 60.7-14. †† Wéli baa Sél 12.6; 33.18; Yes 17.7; 24.1,25-27.

bé Sukɔ̀ti jùlɔ̀ɔ̀ † sime gè, bé ki liele ††.

⁹ Galaadi ténime pire yē mi wobo, *Manase* ténime pire yē mi wobo ††, *Éfirayimi* ténime pire yē mi kapiengbuɔ̀n ndòngɔ̀ †, *Zuda* ténime pire yē mi fànʔa kàgbiile ††,

¹⁰ *Mowabi* kùlo lire yē m'mé piʔε gáa nī mi ne gbínni wè †††,

Edomi kùlo ténime pire yē mi wobo báa nī mi ne mi tɔ̀riyɔ̀ wáari yè ††, m'bé sí fànʔa taa bè kòkuulo wáa lè *Filisiti* kùlo nē lè †††.»

¹¹ Nàa wi bé mi kóri nyóɔ̀ gunliriye kàʔa nī gè ? Nàa wi bé mi kóri nyóɔ̀ *Edomi* kùlo nī lè †† ?

¹² Muɔ̀ bèʔ lé, Kuloceliε ? Nè sí ki taa muɔ̀ sì weli wáa? lè ?

Muɔ̀ ní wè ne waa né weli kapiengbuɔ̀nɔ̀ ní bèleʔ.

¹³ Te báan ma pa weli sáʔa weli parifɔ̀lilɔ̀ nē bèle ! Né ki cén sáʔala náa ni kóngi lewiile mé bèle, lire wè yafienʔ.

¹⁴ Né Kuloceliε ní wè, weli bé pe jáa ! Wire wi bé weli parifɔ̀lilɔ̀ tánʔana bèle bè pe tirige.

Bàli pe finεne ne tari mi nē wè, Yewe wi- pe sári

109 *Núnunuminɔ̀ yiεginiwe wuʔu gī. Dawuda núnudanʔa gī gàa pe nū né yakpuɔ̀nɔ̀ ní dè.*

Kuloceliε yo, muɔ̀ nàa mi ne gbùʔɔ̀ɔ̀ wè, ma fàga piiri mme gè !

² Né ki cén, sienpiile piyē ne finεne ne tari mi nē; pe mi wori nyu dè né pe míεcuʔɔ̀ nyigele ní gèle.

³ Pe 'mi màʔa nè suʔu né pe parime sienre ní dè, né túngu né mi ní nyùgo fùn.

⁴ Pe 'mi déni, kire né ki mieni ní piyē ne tíri mi nē. Mi wè, mi ne waa yiʔεme né mi náarige ní gè.

⁵ Piyē ne kapiʔi kpínʔini ne kacεngε fuʔɔ̀ tóngi gè, piyē ne parime kpínʔini mi nē ne mi déniε fuʔɔ̀ tóngi gè.

⁶ Piyē ne ki nyu né jo: «Ye- sienpiiwe yège wi kúruɔ̀, dí parifɔ̀lɔ̀ sí yéri wi kàliige mé gè !»

†† Wéli baa Sél 33.17; Yes 13.26-27. ††† *Sikemi kàʔa ténime pi 'puu fiε ne Isirayeli kùlo tíí lè, Zuruden cáʔa kúruɔ̀ gè cεngenyenijiinme mé bè. Sukɔ̀ti jùlɔ̀ɔ̀ tiʔε ki 'puu míeni fiε ne ténime tíí bè, bàa pi 'puu Zuruden cáʔa kúruɔ̀ gè, cεngenyenifolime mé bè. ††† Galaadi ténime bè né Manase saʔa tùlugo tílaga ní gè, peli kàaya ténime pi yé puu Zuruden cáʔa kúruɔ̀ gè, cεngenyenifoligɔ̀lɔ̀ mé gè. Wéli baa Yes 1.12-14. † Éfirayimi saʔa tùlugo ténime pire yé puu Zuruden cáʔa kúruɔ̀ gè, cεngenyenijiinme mé bè. Ndòngɔ̀ kóri wè, kire 'puu ne ki tíí kire saʔa tùlugo ki 'puu kùlo ni kapiengbuɔ̀n sànbali. †† Zuda saʔa tùlugo gè, kire 'puu ténige míeni Zuruden cáʔa kúruɔ̀ gè, cεngenyenijiinme mé bè. Dawuda wire yé kón kire saʔa tùlugo ní gè, né kùlofɔ̀lilɔ̀ tùlugo ní gè gáa ki 'yiri Dawuda nī wè. Kire Kuloceliε 'puu ne tíí bə wi 'juu fànʔa kàgbiile wuʔu nē gè. Wéli baa Sél 49. ††† Wéli baa Sam2 8.2. †† MI Tɔ̀RIYɔ̀ WÁARI YÈ: Kire yé buu pe kaliεle láa náa ni ki tíí gè kire tiʔε dàala ni yé muɔ̀ woli lè. ††† Wéli baa Sam2 8.1. †† Wéli baa Sam2 8.13-14.*

⁷ A pe 'kénì kàyuʔu juu gè wi nē wè, sienre ti- tuu wi nē,

dí wi náarige ki- sí puu kapiile wi nē !

⁸ Wi sîi cɛnye yi sí céri, nè pîne, wàa sí wi larige líe gè baara nī dè † !

⁹ Wi piile pe- kò círile, dí wi cuo wi- sí kò lakicuo !

¹⁰ Wi piile pe- kò lefaaliye bè puu de náari, peri pe yaliire náari de liilige pe saaya gunduuro nē dè.

¹¹ Dí fuʔɔʔɔli wi- sí wi yeɛ ti mieni cò dàa dí wi wori dè !

Nabɔnmino pe- sí wi baara tɔni líe wè !

¹² Kii yeli sien ní kacɛnge kpíʔile wi mé? !

Sien míeni fǎga nyinime taa wi piile nē bèle, bàli bíele círile bèle? !

¹³ Wi siime pi- pulɔɔ bè kúɔ, dí wi narige ki míʔe ki- sí kurugo bè láʔa kɛngele siin-woli nī lè !

¹⁴ Yewe wi- sɔngi wi taa né wi tobilo kolimo ní bè, dí wi yàa kapiʔile ke fǎga kurugo bè láʔa wi nē !

¹⁵ Yewe wi- sɔngi wi taa pe kapiʔile wuʔu nē gè lèle ó lèle nī !

Wi- ki kpíʔile sien fǎga ní sɔngi daa pe wuʔu nē gè dàala nē lè? !

¹⁶ Né ki cén sien njàà wìl sɔngi nè taa bè kacɛnge kpíʔile gè?,

a wi 'taʔa fuunmɔʔɔli nē wè né fɔngɔʔɔli ní wè, nè njàa wi fungo ki 'cúʔɔ gè, nè pe wuʔɔ nè kpúu.

¹⁷ Bè dénge juudaʔaga ki cé wi déni gè, wi 'yeli wi- wì cò !

Kii cé wi déni bè diba kpíʔile wè sien mé?; wi 'yeli wìlíli wi nē !

¹⁸ Bè dénge juudaʔaga ki cé wi déni bè burugo tíele gàa wi nii gè,

wi 'yeli wi- jíin wi fungo nī gè bè luʔɔ tíele gàa wi gbun gè,

wi 'yeli wi- jíin míeni wi céri nī dè bè sùnmo tíele bàa wi tùugí bè †† !

¹⁹ Dénge sienre ti- puu bè fèni tíele njàa ní wi 'wìl mígele wè, bè jàdigi màʔana tíele nàa ní wi 'wi puu lèle ó lèle nī lè !

²⁰ Cúʔ ? ! Ki 'yeli ki- puu bè Yewe- pe sàri, bàli piyè ne tíri mi nē wè, né bàli ní pe mi míʔe córi gè !

²¹ Nè ki yaʔa, muc wè, Kàʔɔli Yewe wè, ma yakaa kpíʔile mi kɔli mé, muc míʔe ki kpuʔɔɔ tire kenme nē !

Bè muc banguo déni gè ki 'nyuo gè, ma mi píle ma suc !

²² Né ki cén mi yē fuunmɔʔɔli né ní fɔngɔʔɔli, a mi fungo kií cúʔɔɔgɔ mi nī gè.

† Ki sienre ti 'juu baa Kakpi 1.20; Pieri wi 'ti juu baa Zudasí wuʔu nē gè. †† Wéli baa Tór 5.17-28.

²³ Mi ne kúu ne waa bè cɛnguʔɔ nyúmɔ tíele, pe mi kɛngi ne wáari bè kàbarige tíele.

²⁴ Mi kágunyo yi 'fún nè yàʔara bè mi ne sún nii níe náari wè, a mi céri ti 'laʔa mi nē.

²⁵ Mi 'kò kátaanra yege sienne báli mé bèle; a pe 'mi nyaa wè, pe níe nyùgo kóli gè.

²⁶ Yewe mi Kulocelié yo, te báan ma pa mi sáʔa ! -Mi suc ma yeli né muc banguo déni gè ní gè !

²⁷ Sienne báli pe- ki cén muc kɔli kire ki 'mi sáʔa, dí muc wì Yewe, muc wì 'ki kpíʔile !

²⁸ Piyè ne dénge tari mi nē, nè ki yaʔa muc ne diba tari mi nē !

Piyè ne yègí mi kúruɔ; muc sí ma bé fiere tón pe nē ! Mi njàà wì muc baakuwo wè, m'bé sí puu fundaanra nē.

²⁹ Bàli piyè ne tíri mi nē wè, ki- yaʔa pe- faʔama taa, dí fiere ti- pe mígele bè burugbuʔɔ tíele !

³⁰ M'bé Yewe tòbilo wè né yékpogbuɔɔ ní, m'bé wi gbùʔɔɔ sienniʔeme sunʔɔɔmɔ nī bè.

³¹ Né ki cén wi nē yéri fùrɔɔʔɔli wi káliige mé gè, bé wi suc bàli mé pe kàyuʔu nyu gè wi nē wè.

Kùloʔɔli wìl kacuɔnriwo

110 Dawuda njúnudanʔa gī gàa pe njú né yakpuɔnro ní dè.

A Yewe wi 'ki juu mi Kàʔɔli mé wè né wi ye: «Téni mi káliige mé gè,

fúɔ bè taa mi ga muc leguulo kpíʔile bèle muc tɔliyo taʔadiʔe †.»

² Bè ki líe Siyɔn kàʔa nī gè, Yewe bé muc fànʔa kàgbiile sien lè,

dí muc bé téni fànʔa nē gè muc leguulo sunʔɔɔmɔ nī bè †.

³ Cɛnge gíi muc bé ké kapienne mé lè, muc sienne pe bé piye ken muc mé né funjènge ní.

Nàgapunmino pe bé pen muc mé nyaguruyo wàlidengeye nē yè, majo bè kpienduume kámege tíele gè †.

⁴ Yewe 'ki kàli, wìl ní sùnʔɔɔɔ ti nē púlo? ††: «Muc yē kacuɔnriwo lèle ó lèle nī, Melikisedeki felige ††.»

⁵ Kàʔɔli Kulocelié wìl muc káliige mé, wi bé kùloʔɔli muc wè wè wi funyerige cenge nī gè.

⁶ Wìl ne kàyuʔu nyu gè kùlogolo ke mieni nē,

† Kire lèle kùloʔɔli bèle, a pe yé fànʔa taa pe leguu nē wè, pe né wì cò nè sínge níe tɔliyo taʔa yè wì kànyaa nē gè. Wéli baa Yes 10.24; Kùlo 1 5.17. Ki sienre ti 'juu baa Mat 22.44; Mar 12.36; 14.62; 16.19; Luk 20.42,43; Kakpi 2.34; Kor1 15.25; Efe 1.20-22; Kol 3.1; Eb 1.13; 8.1; 10.12-13. Wéli baa míeni Eb 12.2. †† Wéli baa Sél 49.10; Njún 2.6; 72.8. †† Eburu sienre nī dè náʔa gè, sienre dàa tii fllige? ††† Wéli baa Tór 23.19. ††† Wéli baa Sél 14.18; Zaka 6.13; Eb 5.6,10; 6.20; 7.15-17,21.

níe kúbilo gbun?uni bèle ke nī,
wīi ne kàfòlilò mu?wòwò bèle dàala ni mieni nē.
7 Bè wi ya?a koligo nē gè, kùlofòli wi bé lu?wò gbuo
lakoligo nī gè,
kire kenme nē wi bé wi nyùgo yège gè †.

Weri Yewe gbù?wòwò wè wi kakpoliyo kenme nē bè

111 Ye- Yewe gbù?wòwò wè!
M'béri Yewegbù?wòwò wè né mi fungo ki mieni
ní,
baa siensinmine gbolì nī lè né míeni sienni?eme tògo
nī gè ††.
2 Yewe kakpi?iligele kiyē kpoligolo,
bàli mieni ke 'pe déni gèle, piyē ne sòngí ke nē.
3 Wi kakpi?iligele kiyē ne wi nyí?enime né wi kpu?wòwò tīi
bè,
wi sínne nīi ne m?gi lèlè ó lèlè nī.
4 Wi nyéni ki kpí?ile nē ya?a sienne peri sòngí de ta?a
né wi kakpoliyo wu?u ní gè.
Yewe wīi funnyigefòli né ní nyinidaaguugofòli.
5 Wīi ne yaliire kan?a bàli mé pe fi?é wi nē wè;
wīi ne sòngí ne ta?a né wi nyakungenge ní gè lèlè ó lèlè
nī.
6 Wi yé wi η?ri tié dè wi sienne nē bèle
nè jo wire bé kakpoliyo kpí?ile pe mé,
kire ki yé puu bè kùlo ken lè pe mé
nàa ni yé puu sienfeliye yàa woli lè.
7 Kele gáli wi kiyé yi 'kpí?ile gèle,
ke yē kányi?e né ní wi kasingele;
wi kacin?ene ke mieni yē téngéle wu?ulo.
8 Ke 'sómigò nē téngé lèlè ó lèlè nī,
kire ga buu weri lúru ke nē
bèri ke kpín?ini né kányi?e ní né sínne ní.
9 Wi nyéni wi sienne suo bèle, a wi 'nyuo kún gè nè ken
pe mé;
ki nyakungenge kíi baa lèlè ó lèlè nī.
Wi mí?e kíi tielé fùn né ní fíerewu?u.
10 Sícilime pi sélidí?e kire gī bèri fi?é Yewe nē wè ‡;
bàli pe mieni pe 'wi kacin?ene ke cò gèle, sícilige yē
pe mé.
Yewe kpu?wòwò tīi baa lèlè ó lèlè nī.

Siensinwe wi kakpi?iligele kiyē né kpu?wòwò ní

112 Ye- Yewe gbù?wòwò wè!
Sien njáa wi fi?é Yewe nē wè,
njáa Yewe kajuudi?ele 'ke déni gèle, wi wu?u kíi tàn?a
‡.
2 Wi siime pi bé η?ri taa dàala nē lè.

† Tí?e gáa sienre tire ne ki tīi kùlofòli wi nyéni fàn?a taa wi leguulo
nē bèle wī. †† Núnugo gáa ki sienkan?ana gbolì ó gbolì nīi ne séligi
né sebekaanna láa ní; sebekan?ana ó sebekan?ana ke taanni kiyé
táanni nè yeli né eburulo alifabe ní wè (wéli baa 9.1 kaliwége ki táan-
me gè). ‡ Wéli baa Zòbi 28.28; Kàs 1.7; 9.10. †† Wéli baa 111.1 kali-
wége ki táanme gè.

Yewe bé diba ta?a wè siensinmine pe kènne gbolì nē
lè.

3 Wi sa?a gè, l?ri né k?liyeré ni?ere bé puu baa;
wi sínne ni sí de m?gi lèlè ó lèlè nī.
4 Njaa fungo ki 'fflige gè,
kpíenme píi ne càanná wi nē yebilige nī gè,
wire njáa wī funnyigefòli né ní nyinidaaguugofòli wè ‡,
né ní siensinwe wè.
5 Sien njáa wi fu?wò nīi né funjènge ní gè,
níe wi kele kpín?ini gèle nè yeli né gaa ní ki sín gè,
ki nyéni nyuo.
6 Né ki cén yafien sí gbè jáa bè kire sien cúungo wè?;
pe béri sòngí de ta?a lèlè ó lèlè nī né siensinwe ní wè.
7 Wi wè ne fi?é sànviiige wáa sienre nē dè?;
wi fungo ki 'sómigò nè sori, wi sòngirò tīi Yewe nē.
8 Wi fungo ki 'sori, wīi de fi?é?,
wi nē puu yéiwe ne wi túnvòlilò tuugenme wéli bè.
9 Wīi ne fùr?wòfòlilò kan?a bèle né funjènge ní;
wi sínme píi ne m?gi lèlè ó lèlè nī ††.
Sienne pe mieni níe wi η?ri wori kpóri dè.
10 Kire sien njáa wè, sienpiuwe wi nē wi nyaa, wi fungo
ki nē yè,
wi niè gàn?ana káa gèle wi wu?u nē gè, níe yi?e pien
gè.
?aan, sienpiile sòngirò dè, ti bé cú?wò bè lá?a péwu !

Yewe wīi duniya wi mieni naame

113 Ye- Yewe gbù?wòwò wè!
Yeli báli bíele Yewe baaku?òwò bèle, yeri Yewe
mí?e gbù?wòwò gè †††!
2 Kpu?wòwò 'yeli ti de tari Yewe mí?e nē gè,
bè ki séli η? wè fú?wò lèlè ó lèlè !
3 Cengenyenifologòli mé gè bè sa nò cengenyenijiingòli
mé gè,
sienne peri Yewe mí?e kpóri gè !
4 Yewe wīi kùlogolo ke mieni naame;
wi kpu?wòwò píi nyi?ene naame wómiwomi !
5 Njaa wī bè Yewe weli Kulocelié tíele wè ?
Wīi baa téniwe wi kùlofòlilò kácun?wò nē gè
nyi?ene tieliiliye nī yè,
6 níe nyùgo cùungu gè nè nyi?ene né dàala wéli lè.
7 Wire wīi ne fìng?wòfòlilò yigi bèle fu?wòwò nī dè,
níe fuunm?wòfòlilò yigi bèle káfugo nī gè,
8 bè pe kpí?ile pe- téni né sienkpolilò ní bèle,
wi kùlo sienne sienkpolilò bèle ‡.
9 Wīi ne ki kpín?ini celiwe njáa wī sindigicuo wè,
wire nē kò piile nuu nè fundaanra taa ‡†.

‡† wire njáa wī funnyigefòli né ní nyinidaaguugofòli wè: Wéli baa
111.4. ††† Wéli baa 111.3; 112.3. Ki sienre ti 'juu baa Kor2 9.9 nè yeli
né gireki sienliere ní dè. ††† Gbù?wòwò náa wu?u ki nyu ná?a gè, fun-
daanra njúnuyo gbolì nīi ne séligi (113-118), nyàa pe 'puu ne η? fun-
daangbu?wòwò lègele nī gèle Isirayeli kùlo nī lè (wéli baa Tór 10.10; Zan
10.22). Torimakiya?a Fundaanra nī dè, pe nē 113 né 114 η? yè séni

Ye- Yewe gbùṛṛwè !

Isirayeli yirile né wi suɔɔ lèlè nī lè

114 Bà Isirayeli sienne pe 'yiri Ezipiti kùlo nī lè †, ʔaan, Yakuba narige gè ki 'yiri sienfelige gáa sunṛṛmɔ nī bè

gàa sienre piyè puu ne lúru dè? ††, 2 Zuda wi yé kò wi saawalidengenge ‡, a Isirayeli mieni wi 'kò wi kùlofɔligɔ ††.

3 A kuṛṛjii wi 'pe nyaa, a wi 'fè ††, a Zuruden cáʔa ki 'koli nè sùnṛṛwè kàduʔu mé †††.

4 A nyaguruyo yi 'yo bè sinbapɔlilɔ tíele, a nyagurupigele ke 'yo bè sinbapengele tíele †††.

5 Kuṛṛjii yo, gáa kenme nē muɔ 'fè ? Zuruden cáʔa yo, gáa kenme nē muɔ 'koli nè sùnṛṛwè kàduʔu mé ?

6 Nyaguruyo yo, gáa kenme nē yeli 'koli ne yogi bè sìn-bapɔlilɔ tíele ?

Nyagurupigele yo, gáa kenme nē yeli 'koli ne yogi bè sinbapengele tíele ?

7 Dàala yo, te cúungu Kàfɔli wi yiʔe mé gè,

te cúungu Yakuba Kulocelié wi yiʔe mé gè,

8 wire ṛṛàà wi 'kàdenigbaala yiʔe lè a ni 'kò pìndiʔe gè §, né kàdenigbaala fiile 'kpíʔile lè lawiile lè §†.

Yasundenye yiṛ gbè yafien kpíʔile?; Yewe mé ṛṛri ti yē

115 Weli mé bèʔ, Yewe, weli mé bèʔ kpuṛṛwè ti yē; ma kpuṛṛwè taʔa muɔ míʔe nē gè, muɔ bànguo dénige kenme nē bè, muɔ kányiʔe kaala kenme nē !

2 Gáa nē kùlogolo ke bága de ki nyu bé jo: «Sé pe Kulocelié wi yē ?»

3 Weli Kulocelié wiṛ nyiʔene nī; yegé ó yegé ki 'wi déni gè, kire wi kpínʔini.

4 Pe yasunyo yè, yiṛ walifiwe né ní tie wi; sienne kiye yakpiʔilide dī.

5 Nyuo yē ti nē, ti sí wè nyuʔ. Nyapigele yē ti nē, ti sí wè nyaʔaʔ.

6 Ngbúʔulo yē ti nē, ti sí wè lúruʔ. Fínaʔana yē ti nē, ti sí wè nùgo suuʔ.

7 Kiyé yē ti nē, ti sí gbè yakaa còʔ. Tɔliyo yē ti nē, ti sí wè gbèni táriʔ.

Ti yékpogaanya yi wè gbèni tòngúʔ. 8 Bàli pe ti kpínʔini dè né pe sòngirɔ taʔa dè ti nē dè,

pe 'lii wè. § Wéli baa Sam1 2.8; Luk 1.52-53. §† Wéli baa Sam1 1.6-7,10. † Wéli baa Yir 12.41,51. †† Wéli baa Sé1 42.23. ‡ Wéli baa Yir 15.17. A ki 'juu né jo Zuda né Isirayeli náʔa gè, pe siime wuʔu nē kīi ne nyu. †† Wéli baa Yir 19.6. ††† Wéli baa Yir 14.21-29. ††† Wéli baa Yes 3.15-16; 4.23. †††† Wéli baa Yir 19.18; Kàyu 5.5. § Wéli baa Yir 17.1-6; Tír 20.11. §† Wéli baa Fàn 8.15.

pe bé kò bè ti tíele §††.

9 Isirayeliyè yo, ye- yeli sòngirɔ taʔa dè Yewe nē !

Wire wi yeli sáʔafɔli wè né yeli timɔzigege gè.

10 Arawɔn siime yo §†, ye- yeli sòngirɔ taʔa dè Yewe nē !

Wire wi yeli sáʔafɔli wè né yeli timɔzigege gè.

11 Yeli báli yiye ne fiʔé Yewe nē wè, ye- yeli sòngirɔ taʔa dè Yewe nē !

Wire wi yeli sáʔafɔli wè né yeli timɔzigege gè.

12 Yewe wiṛ ne sòngí weli wuʔu nē gè: wi bé diba taʔa wè weli nē.

Wi bé diba taʔa wè Isirayeli sienne nē bèle, wi bé wi taʔa Arawɔn siime nē bè.

13 Yewe bé diba taʔa wè bàli nē piyè ne fiʔé Yewe nē wè,

sienyirile nē bèle né sienkpolilo nē bèle §††.

14 Yewe wi- kàa taʔa yeli nariye nē yè, yeli woyo né yeli piile woyo ní yè !

15 Yewe wi- diba taʔa wè yeli nē, wire ṛṛàà wi 'nyiʔene né dàala faan lè !

16 Nyiʔene nī Yewe woli, wi 'dàala ken lè lewiile mé bèle.

17 Kúbilo bèʔ piyè ne Yewe gbùṛṛwèʔ, wàa fáalaʔ bàli pe jíin kùu piirime nī bèʔ.

18 Weli bèle, weli bé kpuṛṛwè taʔa dè Yewe nē wè, píra ṛṛàà nī wè né lèlè ó lèlè nī.

Ye- Yewe gbùṛṛwè !

Yewe nyèni kacènge kpíʔile mi mé

116 Yewe wi 'mi déni, né ki cén wi nyèni mi kòkuulo lúʔu lè bà mi 'wi fien wè.

2 Wi nyèni líiye cáan m'mé, kire nē, m'béri wi yeri mi sii cenye yi mieni nī §†.

3 Kùu màʔagele ke cé mi mígele nè kúu, kusiʔi fùrɔgo ki yé mi cò, funbienre né funwuɔɔ ti 'nò mi nē.

4 Kire nē a mi 'kòkuulo wáa Yewe kúruge wè: «ʔé ! Yewe, -mi sii suɔ wè !»

5 Yewe wiṛ sínwe né ní kacèngefɔli; nyinidaaguugo yè weli Kulocelié mé wè.

6 Yewe nē pe wéli bàli pe wè kaala yiʔe céngi gèʔ; mi yé buu ṛṛri fùn, a wi 'mi suɔ.

7 Kire nē, mi fungo yo, ma koli ma nyígi mi nī, né ki cén Yewe nyèni kacènge kpíʔile muɔ mé.

8 Yewe yo, muɔ nyèni mi pile nè suɔ kùu mé wè,

§†† Koliyo 4-8 tiʔe nī gè, wéli baa 135.15-18. §† ARAWɔN SIIME: Pe 'puu kacunrilɔ bèle (wéli baa Yir 28.1,43). §†† Wéli baa Zer 31.34; Tìe 11.18; 19.5. §† Wéli baa 56.10; 102.3.

a muɔ 'mi yéturo pàari dè mi nyapigele nē gèle,
muɔ nyénì mi tɔliɔ sigi yè nè yérige kire ga buu mi fǎ-
ga pòli?

⁹ Mi béri tári Yewe yi?e mé gè a mi yē sii nē wè,
ná?a dàala nē lè, sienwiile sun?ɔmɔ nī bè.

¹⁰ Mi 'mi sòngirɔ ta?a dè Yewe nē, bà mi 'puu ne ki nyu
né jo:

«Mi wu?ɔɔ ki 'ni?e nè tóri †!»

¹¹ Mi sòngini?ere nī dè mi 'puu ne ki nyu:

«Lewiile pe mieni yē káfinvinene!»

¹² Gáa sí m'bé gbè ken Yewe mé
wi kacèngbi?ilige ki mieni nē mi kɔli mé gè ?

¹³ M'bé kakuɔɔ divien yagbuɔɔ yègè lè ††,

bè wi síeri mi suɔɔ wu?u nē gè,
bé yékpòli wáa Yewe kúruɔ wè.

¹⁴ Kire lèlè nī lè, wi sienne pe mieni yi?e mé gè,
m'bé mi nyakungenyé fori yè nyàa mi yé kpí?ile Yewe
mé wè.

¹⁵ Sienne báli pe 'piye puɔ wi nē wè,
pe kùu woli nī lagbenre yegé Yewe yi?e mé gè.

¹⁶ ?é ! Yewe yo, mi yē muɔ baakuɔɔ,
?aan, mi yē muɔ baakuɔɔ, muɔ baakuɔɔ wi jaa.
A muɔ 'mi puɔma?agele sá?ala gèle !

¹⁷ M'bé kacèngé síerile yakɔngɔ kòn gè muɔ mé,
bé yékpòli wáa Yewe kúruɔ wè.

¹⁸ Kire lèlè nī lè, wi sienne mieni yi?e mé gè,
m'bé mi nyakungenyé fori yè nyàa mi yé kpí?ile Yewe
mé wè,

¹⁹ baa Yewe sa?a ki dàliye nī yè, Zerizalemi kà?a
sun?ɔmɔ nī bè.

Ye- Yewe gbù?ɔɔ wè !

Kùlogolo ke mieni 'yeli keri Yewe gbù?ɔɔ wè

117 Kùlogolo sienne ye mieni bèle, yeri
Yewegbù?ɔɔ wè !

Yeli ye mieni bèle, duniya sienfeliye yè, yeri wi tòbiló
‡ !

² Né ki cén wi bànguɔ déniɔ weli kɔli mé gè ki 'sómigɔ
nè kpú?ɔ ‡,
wi kányi?e kaala nī ne mɔgi lèlè ó lèlè nī ‡.

Ye- Yewe gbù?ɔɔ wè !

Yeri Yewe síeri wè, né ki cén wi nyénì nyuɔ

118 Yeri Yewe síeri wè, né ki cén wi nyénì nyuɔ,
wi bànguɔ déniɔ kī baa súuri ‡‡ !

² Isirayeliyé pe- ki juu pe jo:

† Wéli baa Kor2 4.13. †† Kakuɔɔ divien yagbuɔɔ, ni yé buu a sien
wi je Kulocelié síeri wè wi kacèngbi?ilige nē gè, wi nē divien kīri wè nè
wo yanyige yakɔɔ kaara nē dè, kire ga laa kakuɔɔ kaara tǎà nē. Né
mieni pe 'puu ne divien yagbuɔɔ yègí lè bè Kulocelié síeri wè wi suɔɔ
nē lè Torimakiya?a liile lèlè nī lè. Wéli baa Yir 25.29; 29.40-42; Lev
23.37; Tír 28.6-7. ‡ Ki 'juu baa Wurɔ 15.11. †† Wéli baa 17.7;

wi bànguɔ déniɔ kī baa súuri !

³ Arawɔn wi siime ‡‡ pi- ki juu pi jo:

wi bànguɔ déniɔ kī baa súuri !

⁴ Bàli pe fi?é Yewe nē wè, pe- ki juu pe jo:

wi bànguɔ déniɔ kī baa súuri !

⁵ Mi wu?ɔɔ nī gè, a mi 'kòkuulo wáa Yewe kúruɔ
wè,

a Yewe wi 'lú?u mi mé, nè mi téngé larigbu?ɔ káà nī.

⁶ Yewe wi yē né mi ní; mi wè ne fi?é yakaa nē?.

Gáa sienne pe bé gbè kpí?ile mi nē § ?

⁷ Yewe yē né mi ní; wīi mi sá?afoli.

Bàli mi 'bien bèle, m'bé pe tuugenme nyaa bè.

⁸ Sényi wi- wi sòngirɔ ta?a dè sienne nē bèle,

kīi pórigo sien wi- lí?ire jó Yewe mé.

⁹ Sényi wi- wi sòngirɔ ta?a dè sienkpolilo nē bèle,

kīi pórigo sien wi- lí?ire jó Yewe mé.

¹⁰ Kùlogolo káli sienne pe mieni yé mi mà?a nè su?u;
Yewe mí?e nē gè, a mi 'pe cú?ɔ.

¹¹ Pe 'mi mà?a nè su?u, ?aan, pe 'mi mà?a nè su?u;
Yewe mí?e nē gè, a mi 'pe cú?ɔ.

¹² Pe 'mi mà?a nè su?u bè sámugo tíele,
a pe 'fuu nè fígi bè wawa?ara kàsun tíele;
Yewe mí?e nē gè, a mi 'pe cú?ɔ.

¹³ Pe 'puu ne mi ηɔrigi bè cáan,
nè ki ya?a Yewe péni mi sá?a.

¹⁴ Yewe wire wī mi ηɔri dè né ní mi ηúnugo nyùgo gè
§†,
wire wi 'mi suɔ §††.

¹⁵ Fundaanra yékpú?ulo gáli ke yigi suɔɔ wu?u nē gè,
keli ne lúru baa siensinmine bùguro nī dè.

Yewe káliige kɔli kīi ne kele kpín?ini gèle né ηɔri ní,

¹⁶ Yewe wi 'káliige kɔli yègè gè,
Yewe káliige kɔli kīi ne kakpoliyo kpín?ini.

¹⁷ ?é?e, mi? ga tii kùu díe? !

M'bé kò sii nē, bèri Yewe kakpi?iligele jáari gèle !

¹⁸ Yewe 'mi kpúɔn kpu?ɔ; wīi ki ya?a a mi 'kùu? §†.

¹⁹ Ye- Gbù?ɔɔsa?a kòriyɔ múgu yè mi mé,
nyàa nī siensinmine pe jiin bèle !

M'bé jiin bè Yewe síeri wè !

²⁰ Yewe kòri kire gī;

kire nī siensinmine piyē ne jiin §†† bèle.

²¹ Mi ne báan bè pa muɔ síeri, né ki cén muɔ nyénì lú?u
mi mé,
muɔ wī ma yè mi suɔfɔli wè.

103.11. ‡‡ Wéli baa 100.5. ‡‡‡ Wéli baa 100.5; 106.1; 107.1; 136;
Kaj1 16.34; Kaj2 5.13; 7.3; Esid 3.11; Zer 33.11. ‡‡‡ Wéli baa 115.10
kaliwege ki táanme gè. § Ki sienne ti 'juu baa Eb 13.6. §† Sienne páli
nē ti?e gáà sienne yi?e dè nè jo: mi ηɔri dè né ní mi wélifɔli. §†† Ti?e
gáà sienne ti?e ta?a Yir 15.2; wéli baa mieni Eza 12.2. §‡ Wéli baa
Kor2 6.9. §†† Wéli baa Nún 15.1-2; 24.3-6.

22 Kàdenige gîi saafaanna pe cé kòn nè wáa gè,
kire ki kénì kò saʔa kàdenipelige gè, kàluulo nī lè †,
gàa ki 'saʔa cò gè nè yérige gè.
23 Kire sí nyénì taa Yewe wire mé, né sí ní kakpuʔo weli
mé ††.
24 Kire cenge gè, kire gī gàa Yewe 'kpíʔile gè:
weri fundaanra kpínʔini weri muguri kire cenge gè !
25 Yewe yo, weli ne muo fién wī, te báan ma pa weli
suo † !
ʔé ! Yewe, weli ne muo fién, -weli yaʔa weli- pe jáa !
26 Sien ɲàà wi báan Yewe wi míʔe nē gè, Yewe wi-
kpuʔoʔo taʔa dè wi nē !
Nè ki líe baa Yewe saʔa nī gè, weli ne kpuʔoʔo tari dè
yeli nē † !
27 Yewe wīi Kulocelié, wire wi 'wi kpìenme cáanri bè
weli nē ††.
Ye- táanni yiye nē yeri báan né tiire lère ní dè yeli kiye
nī yè,
yeri waa fúy ye sa nò gbùʔoʔo diʔe yafanʔa ki nyegèle
nē gèle.
28 Muo yē mi Kulocelié, m'bága de muo síeri;
muo yē mi Kulocelié, m'bága de muo kpóri !
29 Yeri Yewe síeri wè né ki cén wi nyénì nyuo,
wi banguo déniʔe kīi baa súuri !

Yewe kajuudiʔele kiyē kpìenme mi mé

119 Sienné báli pe tánʔagenme pi 'sín bē, peli wuʔu
kīi tánʔa ††,
bàli pe tári ne yeligi né YeweFànʔa Sienre ní dè.
2 Bàli pe Yewe nyakungenge sienre cògí dè,
níe wi caa né pe funyo yi mieni ní yè, peli wuʔu kīi
tánʔa.
3 Nè taʔa ki nē piyè kakoliyo kpíʔileʔ;
pe nyénì tánʔa wi koligo nī gè.
4 Muo 'ki juu nè gbènge né jo
pe- muo kacinʔene keke sòmigo gèle pe cò.
5 Cí, ki 'yeli mi tánʔagenme pi- sòmigo pi nyuo
bè muo fànʔa keke fori gèle !
6 Kire bé ki yaʔa fiere si ga tíi mi taaʔ,
bà mi ne sòngí muo kajuudiʔele ke mieni nē gèle.
7 M'béri muo gbùʔoʔo né funzinʔe ní gè,

† Ki sienre ti 'juu baa Mat 21.42; Mar 12.10; Luk 20.17; Pie1 2.7.
Wéli baa mieni Eza 28.16; Zaka 3.9; 4.10; Kakpi 4.11. Isirayeliyé mé
bèle, ki sindenige gáà ki nē puu majo meni gèdinne ni sí saʔa cò gè
nè yérige gè. †† Ki 'juu baa Mat 21.42; Mar 12.10-11. † TE BÁAN MA
PA WELI SUO: Tiʔe gáà ki nyasienkeniye yè, gireki sienre nī dè, ki 'juu né
jó: «Wozana.» Ki 'juu baa Mat 21.9; Mar 11.9; Zan 12.13. †† Ki sienre
ti 'juu baa Mat 21.9; 23.39; Mar 11.9; Luk 13.35; 19.38; Zan 12.13.
‡† Wéli baa Tór 6.25. ††† Núnugo gáà ki sienkanʔana gboli ó gboli
ne séligi né sebekaanna láà ní; sebekanʔana ó sebekanʔana ke táanni
kiye táanni nè yeli né eburulo alifabe ní wè (wéli baa 9.1 kaliwge ki
táanme gè). Koligo ó koligo nī gè, fúy né yiri koligo 122 tiʔe nī gè,
sienkaanna láà yè baa nàa nīi ne nyu fànʔa sienre wuʔu nē gè.

béri muo kàyuʔujuuro tenme dè, dàa ti 'sín dè.
8 M'béri muo fànʔa keke sòmigi gèle de cògí;
ma fāga cíi mi nē púloʔ !
9 Meni sí nàgapunwo wi bé jáa bē wi tánʔagenme sien
bè
pi- kò fuonro fun ?
Kire gī a wīi ne muo sienre sòmigi de ne cògí dè.
10 Mi ne muo caa né mi fungo ki mieni ní;
fāga mi yaʔa mi- líili muo kajuudiʔele nē gèleʔ.
11 Mi 'muo nyasienre sòmigo dè nè cò mi fungo nī gè,
kire ga buu mi fāga kapiile kpíʔile muo nēʔ.
12 Mi ne kpuʔoʔo tari dè muo nē, Yewe !
-Mi tenme muo fànʔa keke nē gèle.
13 Mi nyuo ní gè mi ne muo kàyuʔujuuro ti mieni nyu
dàa muo nyuo ki 'juu gè.
14 Béri tári muo nyakungenge sienre nē dè
kire ne fundaanra kanʔa mi mé,
majo lbriniʔere dī dàa mi 'taa dè.
15 M'béri sòngí muo kacinʔene keke nē gèle,
béri muo koligo keke sòmigi gèle de wéli.
16 Fundaangbuoʔo yē m'mé muo fànʔa keke kolli mé gè;
mi wè ne fiʔe né muo sienre ní dèʔ.

17 Ma kacenge kpíʔile mi nē, mi ɲàà wī muo baakuwo
wè,
kire ga buu mi- kò sii nē bē sí de muo sienre cògí dè.
18 -Mi nyapigele múgu gèle
kire ga buu mi de muo Fànʔa Sienre ti kanyuʔoʔonigob
sòmigi gèle de nyaʔa.
19 Mi yē nabonwo wī dàala nē lè;
ma fāga muo kajuudiʔele làrige gèle mi nēʔ !
20 Funyaʔa yē mi nī lèlè ó lèlè nī
bè muo kàyuʔujuuro cén dè.
21 Muo 'pe fígiri né dénge taʔa wè pe nē,
bàli pe 'piye nyiene bèle níe cíi muo kajuudiʔele nē
gèle.
22 -Sienné pe tiʔeligèle né pe faʔara láʔa dè mi nē,
né ki cén mi ne tári ne yeligi né muo nyakungenge
sienre ní dè.
23 A ki cénì nyaa fànʔafolilb pe 'ténì nè juu mi wuʔu nē
gè,
mi ɲàà wī muo baakuwo wè, mi niè sòngí muo fànʔa
keke nē gèle.
24 ʔaan, muo nyakungenge sienre ti 'mi déni kpuʔo;
tīi ne nyu ne tíi mi nē.

25 Mi ɲe, mi ne fulolo tárigè nī gè,
-sii ken m'mé bē yeli né muo nyasienre ní dè.
26 Mi nyénì mi sii keke juu gèle nè tié muo nē, a muo
'lúʔu m'mé;
-mi tenme muo fànʔa keke nē gèle.
27 -Sícilige ken m'mé mi- muo kacinʔene koligo cén gè,

bà m'béri sòngí muc kakpi?iligele nē gèle, funwuɔɔ wu?ulo gèle.

28 Mi fungo ki 'nyeni funbienre nē dè; ma ηɔri nyɔɔg mi nī nē yeli né muc nyasienre ní dè.

29 -Káfinere koligo líili gè mi nē; né muc kpu?ɔɔ ní dè, ma sí ki ya?a mi- ta?a muc Fàn?a Sienre nē dè.

30 Mi nyéni kányi?e koligo nyíene gè nē kòn; mi 'yéri ki nē bè ta?a muc kàyu?ujuuro nē dè.

31 Mi niè puɔ muc nyakungenge sienre nē dè; Yewe yo, fãga ki ya?a fiere- mi taa?.

32 Mi ne fé muc kajuudi?ele koligo nī gè, né ki cén muc ne sícilige kan?a mi mé mi de ki kpín?i-ni.

33 Yewe yo, -mi tenme muc fàn?a kele koligo nē gè, kire ga buu mi- ke cò fúɔ bè nò ki kúɔɔ nē bè.

34 Ma sícilige ken m'mé kire ga buu mi de lúru muc Fàn?a Sienre mé dè; m'béri ti koligo tari gè né mi fungo ki mieni ní.

35 -Mi yi?e kíni muc kajuudi?ele koligo nē gè, né ki cén kire ki 'mi déni.

36 -Mi nàɔɔn cèli wè muc nyakungenge sienre kɔli mé gè, ma fãga ki ya?a wi- yi?e walinù?ɔriwɔ taala kɔli mé gè?.

37 -Mi yi?e lá?a gè tònifun yere nē dè, ma ki ya?a mi- ta?a muc koligo nē gè.

38 -Muc nyasienre fori dè mi kɔli mé gè, mi ηãà wī muc baakuɔwɔ wè, dàa muc 'ken peri fi?é muc nē wè.

39 -Fiere líili dè mi nē dàa nē mi ne fi?é dè, né ki cén muc kàyu?ujuuro ti nyéni nyuɔ.

40 Ki n'ge, funya?a yē mi nī muc kacin?ene kele kɔli mé gè bèri ke kpín?ini; bè muc 'sín wè, -sii ken wè m'mé.

41 Dí muc bànguɔ déni?e gè, Yewe, ki sí de báan fúɔ bè pa nò mi nē,

ma mi suc nē yeli né muc nyasienre ní dè.

42 Dí mi sí sienre taa bè juu ηãa mé wi mi teri wè, né ki cén mi 'mi sòngiro ta?a dè muc sienre nē dè.

43 Dí muc fãga sí muc kányi?e sienre líili dè mi nē púlo? !

Né ki cén mi sòngiro ti mieni yē muc kàyu?ujuuro nē dè.

44 M'béri muc Fàn?a Sienre sómigi dè de cògí, súuri lèle ó lèle nī.

45 M'bé sí de tári wálile !

Né ki cén lèbaanna yē mi nī muc kacin?ene kele kɔli mé gè.

46 M'bé sí de muc nyakungenge sienre nyu dè kùlofɔlilɔ yi?e mé gè;

fiere sí ga tíi puu mi nē?.

47 Mi ne fundaangbuɔɔ tari muc kajuudi?ele nī gèle,

né ki cén ke 'mi déni.

48 M'bé mi kiye yè?e yè muc kajuudi?ele kɔli mé gè gáli ke 'mi déni gèle, bà m'béri sòngí muc fàn?a kele nē gèle.

49 Sòngi ma taa né muc sienre ní dè, dàa muc 'juu mi mé,

mi ηãà wī muc baakuɔwɔ wè, tire dàa nē mi 'téngé dè.

50 Tire tíi ne mi fungo gbi?ele gè mi wu?ɔɔg nī gè: muc nyasienre tíi ne sii kan?a m'mé.

51 Bàli pe piye nyíene bèle, piyē ne mi tí?e, nē ki ya?a mi sì muc Fàn?a Sienre wáa dè?.

52 Yeweyo, mi ne sòngí ne ta?a né muc fa?a kàyu?ujuuro ní dè; tíi ne mi gbi?ele.

53 Funyerigbu?ɔ káà ne mi cògí sienpiile kenme nē bè, bàli pe 'cii muc Fàn?a Sienre nē dè.

54 Muc fàn?a kele ke 'kò mi ηúnuyɔ, kòridi?e gíi nī mi yē nabɔɔwɔ wè.

55 Yewe yo, pilige nī gè, mi ne sòngí ne ta?a né muc mí?e ní gè,

bé sí muc Fàn?a Sienre cò dè.

56 Gàa gī mi wu?u gè, kire gī mi de muc kacin?ene kele cògí gèle.

57 M'bé ki juu bé jo: Yewe yo, muc wī mi lièle lè; m'bé muc sienre cò dè.

58 Mi ne muc fiene né mi fungo ki mieni ní: -kpu?ɔɔ ta?a dè mi nē nē yeli né muc nyasienre ní dè.

59 Mi nyéni sòngi mi tán?agenme nē bè, mi ne mi tɔliyɔ líi yè ne waa muc nyakungenge sienre kúru?u dè.

60 Mi ne ηà?aná ne waa, mi ne fièle bè muc kajuudi?ele kpí?ile gèle.

61 Sienpiile mà?agele ke 'mi puɔ, nē sí ki ya?a mi fi?e né muc Fàn?a Sienre ní dè?.

62 Nyijalièle nē lè, mi nē yè ne muc gbù?ɔɔɔ muc kàyu?ujuuro sínne wu?u nē gè.

63 Mi yē gbuɔnyenige nē né bàli pe mieni ní pe fi?é muc nē wè,

bàli pe muc kacin?ene kele cògí gèle.

64 Yewe yo, duniya wī nyiwe muc bànguɔ déni?e nē gè;

-mi tenme muc fàn?a kele nē gèle.

65 Yewe yo, muc nyéni kacèngé kpí?ile mi mé, mi ηãà wī muc baakuɔwɔ wè,

nē yeli né muc sienre ní dè.

66 Ma mi tenme mi de laaduumɔ né sícilime kele sómigi gèle de céngi,

né ki cén mi nyéni téngé muc kajuudi?ele nē gèle.

67 Ná?ane muc 'wu?ɔɔg ta?a mi nē gè, mi puu ne pùun-ní;

píra ñàà nī wè mi yē ne muɔ nyasienre cògí dè.
 68 Muɔ nyénì nyuɔ, né gàa muɔ ne kpín?ini gè, ki 'nyuɔ.
 -Mi tenme muɔ fàn?a kele nē gèle.
 69 Bàli pe 'piye nyíene bèle, piyē ne finene ne tari mi nē,
 nè ki ya?a mi wè,
 mi ne muɔ kacin?ene kele cògí gèle né mi fungo ki
 mieni ní.
 70 Pe funyɔ yií tónyɔ múɔri majo sùnɔɔ bī;
 mi wè, mi sí fundaangbuɔɔ taa muɔ Fàn?a Sienre nī
 dè.
 71 Ki yé póri mi mé mi- wu?ɔɔ taa,
 bè muɔ fàn?a kele tenme gèle.
 72 Fàn?a Sienre dè, dàa ti 'yiri muɔ nyuɔ nī gè,
 ti nyénì póri nè tóri tie né wali siramu?ɔɔ siramu?ɔɔ
 nē.
 73 Muɔ kiyē yi 'mi faan, né mi sómigo nè yérige;
 ma mi ken síciligé ní,
 kire ga buu mi- muɔ kajuudi?ele cén gèle.
 74 Bàli pe muɔ fi?é wè, a pe 'mi nyaa wè,
 fundaangbuɔɔ bé puu pe mé,
 né ki cén mi 'mi sòngirɔ ta?a dè muɔ sienre nē dè.
 75 Yewe yo, mi 'ki cén muɔ kàyu?ujuuro ti 'sín;
 muɔ kányi?e kaala lire kenme nē muɔ 'wu?ɔɔ ta?a gè
 mi nē.
 76 -Ki ya?a muɔ bànguo dénige ki- mi gbi?ele,
 nè yeli né muɔ nyasienre ní dè dàa muɔ 'ken mi mé,
 mi ñàa wī muɔ baakuɔɔ wè.
 77 -Ki ya?a muɔ nyinidaaguugo ki- nò mi nē, dí mi sí kò
 sii nē,
 né ki cén muɔ Fàn?a Sienre tiī ne fundaanra kan?a
 m'mé.
 78 Fiere- tón pe nē, bàli pe piye nyíene bèle
 níe mi wu?ɔ né pe káfinere ní dè !
 Mi wè, mi sòngirɔ tiī muɔ kacin?ene kele nē gèle.
 79 -Ki ya?a bili pe fi?é muɔ nē bèle, pe- yi?e mi kɔli mé,
 bàli pe 'muɔ nyakungenge sienre cén dè.
 80 Dí mi fungo ki- sí fíligé muɔ yi?e mé gè, nè yeli
 né muɔ fàn?a kele ní gèle,
 kire ga buu fiere fāga mi taa?
 81 Mi nyénì fùɔ bè mi ne muɔ suɔɔ siri lè;
 mi 'mi sòngirɔ ta?a dè muɔ sienre nē dè.
 82 Mi nyapigele ke 'wéli nè fùɔ bè mi ne muɔ nyasien-
 re siri dè,
 a mi sí jo: Lèle líi nī muɔ bága mi gbi?ele ?
 83 Mi yē bè sènge forigo tíele gàa ki 'wa?a wírige nī gè;
 mi sì fi?e né muɔ fàn?a kele ní gèle?
 84 Mi muɔ baakuɔɔ wè, mi sii ceyē yi 'kò jori ?
 Lèle jori ni 'kò dí muɔ 'kàyu?u juu gè bàli nē pe mi cira
 bèle ?
 85 Bàli pe piye nyíene bèle, pe nyénì kàtiye tugu bè mi
 cò,
 kire ki 'muɔ Fàn?a Sienre bien dè.

86 Muɔ kajuudi?ele ke mieni yē kányi?e,
 nè sí ki taa piyē ne mi cira né nyùgofun káfinere ní dè.
 -Mi sá?a yo !
 87 Ki 'kò cèri, pe cí mi ñɔrigɔ jáan dàala nē lè;
 mi wè, mi sì muɔ kacin?ene kele ya?a gèle?
 88 Koli ma sii ken m'mé ma yeli né muɔ bànguo dénige
 ní gè,
 kire ga buu mi- muɔ nyakungenge sienre fori dè.
 89 Yewe yo, muɔ sienre tiī ne mɔgi súuri;
 tiī téngere nyi?ene nī lè lèle ó lèle nī.
 90 Muɔ kányi?e kaala nī ne mɔgi kèngele ke mieni mé.
 Muɔ nyénì dàala sómigo lè nè córi a ni 'yéri.
 91 Ti mieni tiī cò nè yéri fúɔ nè péni nò pàngé nē
 nè yeli né muɔ kàyu?ujuuro ní dè,
 né ki cén yafaanra ti mieni tiī ne baara muɔ mé.
 92 A muɔ Fàn?a Sienre tiī cé fundaangbuɔɔ ken m'mé
 dè?,
 biine mi cé kùu mi wu?ɔɔ nī gè.
 93 Miī fi?e nyaa ffewu né muɔ kacin?ene kele ní gèle?,
 né ki cén keli ke 'ki ya?a a mi 'koli nè sii taa.
 94 Mi yē muɔ wuu ! Te báan ma pa mi suɔ !
 Né ki cén mi nyénì ki caa bè muɔ kacin?ene kele cén
 gèle.
 95 Sienpiile piyē ne mi palile bè mi cú?ɔ;
 mi wè, mi 'líiye cáan muɔ nyakungenge sienre mé dè.
 96 Mi 'ki ci?ige nè ki nyaa kúɔdi?e yē yere ti mieni nē;
 nè ki ya?a muɔ kajuudi?ele gèle, keli yē kúɔɔ fùn.
 97 Cí! Muɔ Fàn?a Sienre ti 'mi sómigo nè déni !
 Mi ne sòngí ti nē lèle ó lèle nī.
 98 Muɔ fàn?a kaju?ulo ke 'mi ciligé nè tóri mi leguulo
 nē bèle,
 né ki cén kiyē né mi ní lèle ó lèle nī.
 99 Sínjilige yē mi mé nè tóri mi tenmefɔlilo pe mieni nē
 bèle,
 né ki cén muɔ nyakungenge sienre tire nē mi ne sòngí.
 100 Mi sícilime pi 'ni?e nè tóri liele nē bèle,
 né ki cén mi nyénì muɔ kacin?ene kele cò gèle.
 101 Mi ne mi tɔliyɔ ci?ige yè kpu?ɔ kobiiye nē yè,
 bè muɔ sienre cò dè.
 102 Mi sì kàdu?u wáa muɔ kàyu?ujuuro mé dè?,
 né ki cén muɔ ma nyénì mi tenme.
 103 ?é! Muɔ nyasienre tiī taanra mi nyasenyē nē yè,
 ti 'ténì nè tóri sárigé nē mi nyuɔ nī gè.
 104 Mi 'sícilime taa muɔ kacin?ene kele keli kenme nē,
 kire nē káfinere koligo ki 'mi bien.
 105 Muɔ sienre tiī fétinne mi tɔliyɔ yi?e mé gè
 né ní kpíenme mi koligo nī gè.
 106 Mi nyénì kàli bè ki fori,
 m'bé muɔ kàyu?ujuuro cò dè, dàa ti 'sín dè.
 107 Mi nyénì wu?ɔ kpu?ɔ;

Yewe yo, koli ma sii ken m'mé ma yeli né muɔ sienre ní dè.

¹⁰⁸ Yewe yo, mi ne muɔ fien wī,
ma f̄li mi nyasienre nē dè bè *kinedenige yakɔngɔ* tíele,
ma sí mi tenme muɔ kàyu?ujuuro nē dè.

¹⁰⁹ Mi sii wi yē kùu wīile nyuo nē gè,
nè ki ya?a mi sì fi?e né muɔ Fàn?a Sienre ní dè?.

¹¹⁰ Sienpiile pe 'gáriye pari yè mi yi?e mé gè,
kire né ki mieni ní mi sì la?a muɔ kacin?ene nē gèle?.

¹¹¹ Muɔ *nyakungenge* sienre tī mi kɔrigɔ súuri,
né ki cén tī ne fundaanra kan?a mi fungo mé gè.

¹¹² Mi ne niè ñà?aná bè muɔ fàn?a kele fori gèle,
cenge ó cenge fúu bè sa nò ki kúɔɔ nē bè.

¹¹³ Sienne bálì pe pe funyo yi?i yè, pe 'mi bien !
Muɔ Fàn?a Sienre tire ti 'mi déni.

¹¹⁴ Muɔ yē mi làridi?e né mi *timɔzigeyege*.

Mi 'mi sòngirɔ ta?a dè muɔ sienre nē dè.

¹¹⁵ Kapiigbi?ilile yo, ye- núgo mi táanni !
Né ki cén m'bé mi Kuloceliè kajuudi?ele cò gèle.

¹¹⁶ Yewe yo, -mi tuɔ ma yérige ma yeli né muɔ
nyasienre ní dè,

dí mi sí puu sii nē,
kire ga buu fiere f̄ga tón mi nē?
bè mi 'mi sòngirɔ ta?a dè muɔ nē wè.

¹¹⁷ -Mi sigi ma yérige, dí mi- sí suɔɔ taa lè,
kire ga buu mi de mi sòngirɔ yeri dè muɔ fàn?a kele
nē gèle súuri.

¹¹⁸ Bálì pe 'líli muɔ fàn?a kele nē gèle, muɔ nē cíi pe
mieni nē,

né ki cén pe sòngirɔ tī ne sien fáanni né ní káfinere
yákuɔ.

¹¹⁹ Muɔ nē sienpiile pe mieni yige bèle dàala nē lè bè
timɔvire tíele,

kire kenme nē muɔ *nyakungenge* sienre ti 'mi déni.

¹²⁰ Mi céri tī ne fún ne yà?ará, funwuɔɔ nē mi cò muɔ
yi?e mé;

f̄iere 'mi cò muɔ kàyu?ujuuro nē dè.

¹²¹ Mi kakpi?iligele ke 'kpí?ile
nè yeli né gàa ní ki sien gè né gàa ki ní sín gè;
f̄ga mi ya?a mi wuɔɔv̄lilò mé bèle?.

¹²² Mi yē muɔ baakuɔɔ, ma mi kaala nyuo lè;
f̄ga ki ya?a bálì pe piye nyíene bèle peri mi wuɔ?.

¹²³ Mi nyapigele ke 'wéli nè f̄uɔ bè mi ne muɔ suɔɔ siri
lè

né muɔ nyafenige ki kányi?e kaala ni forijenge ní gè.

¹²⁴ Mi yē muɔ baakuɔɔ; ma mi nà?a ma yeli né muɔ
bànguɔ déni gè,

ma mi tenme muɔ fàn?a kele nē gèle.

¹²⁵ Mi yē muɔ baakuɔɔ;
-sícilige ken m'mé mi- muɔ *nyakungenge* sienre cén
dè.

¹²⁶ Lèle ni 'nò muɔ mé, Yewe, ma yakaa kpí?ile:

piyē ne muɔ Fàn?a Sienre córi dè.

¹²⁷ Né ki cén muɔ kajuudi?ele ke 'mi déni nè tóri tie nē,
fúu nè tóri tièciiliwe nē wè.

¹²⁸ Kire kenme nē mi 'ki nyaa a muɔ kacin?ene kele ke
mieni 'sín;
káfinere koliyo yi mieni 'mi bien.

¹²⁹ Muɔ *nyakungenge* sienre tī funwuɔɔ wori,
kire kenme nē mi 'ti cò.

¹³⁰ Muɔ sienre tī wīile, lire nī kpíenme pī ne nyí?ene
bèri sícilige kan?a bálì mé piyē fie kaala cén wè?.

¹³¹ Mi 'mi nyuo múgu gè níe ñógi ne lá?a,
bè muɔ kajuudi?ele láa kíi mi nē wè.

¹³² Yi?e mi kòli mé, ma kpu?ɔɔ ta?a dè mi nē,
nè yeli né dàa muɔ 'juu nè ceri bè kpí?ile bálì mé muɔ
'pe déni bèle.

¹³³ -Mi tɔliyo cò yè ma yeli né muɔ nyasienre ní dè;
f̄ga kapiile láà fáala ya?a ni- fàn?a taa mi nē?.

¹³⁴ Sienne bálì pe mi máami bèle, ma mi cò ma yige pe
kiye nī yè,

kire ga buu mi- muɔ kacin?ene kele cò gèle.

¹³⁵ Ma mi wéli né funjenge ní, mi ñáà wī muɔ
baakuɔɔ wè,

-mi tenme muɔ fàn?a kele nē gèle.

¹³⁶ Yétuni?ere ne ñu mi nyapigele nī gèle,
né ki cén sienne pe wè ne muɔ Fàn?a Sienre cògí dè?.

¹³⁷ Yewe yo, muɔ nyénì sín,
a muɔ kàyu?ujuuro ti 'sien míeni.

¹³⁸ Muɔ *nyakungenge* sienre dáà muɔ 'ken dè,
ti nyénì sín, tī téngéle wori.

¹³⁹ Mi wè, mi fungo ki 'sómigɔ nè yè mi leguulo kúruɔ
bèle,

né ki cén pe 'fi?e né muɔ sienre ní dè.

¹⁴⁰ Muɔ nyasienre ti 'sómigɔ nè si?e nè wéli;
mi ñáà wī muɔ baakuɔɔ wè, ti 'mi déni.

¹⁴¹ Mi yē sien cíewe, pe wè ne tóri né mi ní?,
nè ki ya?a mi sì fi?e né muɔ kacin?ene kele ní gèle?.

¹⁴² Muɔ sínne nī bànguɔ sínne,
muɔ *Fàn?a Sienre* tī kányi?e.

¹⁴³ Funbienre né wuɔɔgbuɔ ti 'mi cò,
nè ki ya?a muɔ kajuudi?ele kiyē fundaangbuɔɔ mi mé.

¹⁴⁴ Muɔ *nyakungenge* sienre ti 'sín lèle ó lèle nī;
-sícilige ken m'mé mi- kò sii nē.

¹⁴⁵ Yewe yo, mi ne muɔ yeri né mi fungo ki mieni ní;
ma sí lú?u mi mé;

m'bé ta?a muɔ fàn?a kele nē gèle.

¹⁴⁶ Mi ne muɔ yeri, ma mi suɔ,

kire ga buu mi- muɔ *nyakungenge* sienre cò dè.

¹⁴⁷ Sényi kpíenme pi 'tuu bè, mi nē yè nè muɔ náari ma
mi sá?a:

mi 'mi sòngirɔ ta?a muɔ sienre nē dè.

¹⁴⁸ Mi nyapigele kiyē múguya?agele nyijalièle nē lè,

bèri sòngí muc nyasienre nē dè.
¹⁴⁹ Yewe yo, ma mi yékpoli lú?u lè
 ma yeli né muc bànguò déni?e ní gè !
 Ma sí kòli ma sii ken m'mé nē yeli né muc kàyu?ujuuro
 ní dè !
¹⁵⁰ Bàli pe fé kápí?i kakpí?iligele kúru?u gèle,
 pe nyéni kpòni mi nē,
 a pe sí líli muc Fàn?a Sienre nē dè.
¹⁵¹ Nè ki ya?a Yewe, muc sí nyéni kpòni mi nē;
 muc kajuudi?ele ke mièni yē kányi?e.
¹⁵² Nè ki líe baa fa?a gè, mi 'ki cén,
 muc yé muc nyakungenge sienre téngé dè sienne mé
 bèle
 ti- puu baa súuri.

¹⁵³ Ma mi wu?o?o wéli gè, ma mi líe ma yige !
 Né ki cén mi sì fi?e né muc Fàn?a Sienre ní dè?
¹⁵⁴ Ma mi juu ma yige, ma sí mi suc ma yige kùu nī wè
 nè yeli né muc nyasienre ní dè.
¹⁵⁵ Suo?o ni nyéni líli sienpiile nē bèle,
 né ki cén pe wè nē muc fàn?a kele caa gèle?
¹⁵⁶ Yewe yo, muc nyinidaaguugo kele ke nyéni sòmigo
 nè ni?e díe? !

Ma sii ken wè mi mé ma yeli né muc kàyu?ujuuro ní
 dè.

¹⁵⁷ Bàli pe mi cìrá bè mi wu?o wè, né mi parifòlil ní
 bèle,
 pe nyéni ni?e díe? !

Nè ki ya?a mi sì cíi muc nyakungenge sienre nē dè?.

¹⁵⁸ Mi nē sienfaannine nya?a bèle laabiri wuulo,
 bè pe wè nē lúru muc nyasienre mé dè?.

¹⁵⁹ Yewe yo, ma ki wéli
 kenme bìl nē muc kacin?ene kele ke 'mi déni gèle;
 ma sii ken m'mé ma yeli né muc bànguò déni?e ní gè.
¹⁶⁰ Muc sienre ti mièni bìne ti kányi?e,
 nè píne muc kàyu?ujuuro ti sín níe m?ogi súuri.

¹⁶¹ Fàn?afòlil pe 'ta?a mi nē nyùgo fùn,
 nè ki ya?a muc sienre tire yákuò ti fiere wáari mi nē.

¹⁶² Mi nē fundaanra kpín?ini muc nyasienre nē dè
 majo sien njáà wi 'lòni?ere taa dè.

¹⁶³ Káfinere ti 'mi sòmigo nè bien, ti mi kanabienne;
 muc Fàn?a Sienre tire sí mi déni wī.

¹⁶⁴ Mi nē muc kpóri t?li?y kòlisiin cenge nī gè
 muc kàyu?ujuuro tire kenme nē bè, dàa ti 'sín dè.

¹⁶⁵ Bàli muc Fàn?a Sienre ti 'déni dè, piyē yanyige nē
 kpu?o,

pe mé bèle, kúrugodi?e wè baa?.

¹⁶⁶ Yewe yo, mi sòngiro ti muc nē ma mi suc !

Mi nē lúru muc kajuudi?ele mé gèle.

¹⁶⁷ Mi nē muc nyakungenge sienre cògí dè;
 ti 'mi déni kpu?o.

¹⁶⁸ Mi nē lúru muc kacin?ene kele né muc
 nyakungenge sienre mé dè,

né ki cén gáa ki mièni mi nē kpín?ini gè muc nē ki
 nya?a.

¹⁶⁹ Yewe yo, -mi kòkuulo ya?a lè ni- nò muc nē,
 -sícilige ken mi mé nè yeli né muc sienre ní dè.

¹⁷⁰ Ma mi fienne lú?u lè;

-mi píle ma suc ma yeli né muc nyasienre ní dè.

¹⁷¹ -Ki ya?a gbù?orilò ni de yigi mi nyasenyē nī yè,
 né ki cén muc nē mi tenme muc fàn?a kele nē gèle.

¹⁷² -Ki ya?a mi nyuò kiri muc nyasienre njú dè,
 né ki cén muc kajuudi?ele ke mièni nyéni sín.

¹⁷³ -Muc kòli ya?a gè ki- puu bile bè mi sá?a,
 né ki cén mi nyéni muc kacin?ene kele nyíene gèle nè
 kòn.

¹⁷⁴ Yewe yo, mi láa yē muc suo?o kúru?u lè;
 muc Fàn?a Sienre ti mi fundaanra.

¹⁷⁵ ?é ! -Ki ya?a mi- kò sii nē bèri muc gbù?oró,
 dí muc kàyu?ujuuro ti sí mi sá?a !

¹⁷⁶ Mi 'pùunni bè sìn buò tíele; te mi caa, mi njáà wī muc
 baakuo?o wè,

né ki cén mi sì fi?e né muc kajuudi?ele ní gèle?.

Mi nē yanyige caa

120 Fundaanra tán?agbuo?o njúnugo gī †.

Mi funbienre nī dè, a mi 'kòkuulo wáa Yewe mé
 wè, a wi 'lú?u m'mé.

² Yewe yo, ma mi píle ma suc káfinevinene nyuoyó mé
 yè,
 né pe sienfaanni nyigele ní gèle.

³ Sienfaanni nyigele yo, gáa ce Yewe wi bága kpí?ile bè
 yeli wu?o ?

Gáa wi bága fàri kire wu?o?o nē gè ?

⁴ Wi bága kapiengbuo?o njáaya tírige yè yeli nē,
 nyáa pe 'le kàsunnegan?ana nī gèle nè yi kpúo?n nè
 firige yè.

⁵ Yawu?o gī mi nē, bè mi péni kò naboo?o liilige Mese-
 ki kùlo †† nī lè,

bé ní kò Kedari bùguro ‡ nī dè.

⁶ Ki 'm?o?o nè cáanri mi yē téniwe
 pàli sun?o?o nī bàli yanyige ki 'bien gè.

⁷ Mi nē yanyige caa, nè ki ya?a a mi nē yanyige wu?u
 nyu gè,
 peli bèle, peli níe kapienne caa.

† Núnuyo 120 bè sa nò 134, sienne pe 'mí?e le gè njúnuyo nyáa nē yè
 nē ye yeri fundaanra tán?agbuo?o njúnuyo. Né ki cén sienne pe yé yeli
 bè tán?a nyaguruyelige nē gè bè né jiiin Zerizalemi ká?a nī gè lèle líi nī
 pe 'ké baa bè fundaanra kele kpí?ile gèle yíele ó yíele lè. †† Mese?i
 kùlo:Wéli baa Sél 10.2; Ezek 38.14; 39.1-4. ‡ KEDARI BÙGURO:Kedari
 sienne pe 'puu nyá?asienne né ní funbi?i wuulo. Wéli baa Sél 25.13;
 Zer 49.28.

Yewe bé pen bè pa mi sá?a

121

Fundaanra tán?agbuɔɔ́ ɔ́núnugo gī.

Mi 'mi nyapigele yège gèle nyaguruyo kɔli mé gè.

Sé mi sá?afɔli wi bé kón ?

² Yewe bé pen bè pa mi sá?a, wire ɔ́àà wi 'nyí?ene né dàala faan lè †.

³ Wíi ki ya?a muɔ tɔliyo yi- pòli? ††.

Wire ɔ́àà wi muɔ wéli wè, wíi je ga ɔ́ni bè kɔɔni púlo? !

⁴ Ki n'ge, *Isirayeliyè* wélifɔli wè, wi wè ne ɔ́ni ne kɔɔni?, wi míeni wè ne ɔ́ni? !

⁵ Yewe yè muɔ wélifɔli, Yewe yè muɔ nyúmɔ, wi yè muɔ kàliige kɔli mé ‡.

⁶ Cenugo nē gè, cenge kí jeri muɔ wáari?, né míeni pilige nī gè, nzù?u kí jeri kapiile kɔ́ni?ini muɔ nē? !

⁷ Yewe béri muɔ wéli kapi?i ki mieni nē; wi béri muɔ sii wéli wè.

⁸ Yewe wi béri muɔ wéli a muɔ ne waa tán?ana nē lè, a muɔ 'koli ne báan míeni wè ††, píra ɔ́àà nī wè né lèlè ó lèlè nī wè.

Yanyige ki- puu Zerizalemi nī wè

122

Fundaanra tán?agbuɔɔ́ ɔ́núnugo gī. Dawuda wu?u gī.

Mi yè fundaanra nē lèlè líi nī pe 'mi ye: «Weri waa Yewe sa?a mé gè !»

² *Zerizalemi* yo, weli tɔliyo yi 'yéri muɔ wí?ile nē gèle.

³ Zerizalemi kà?a ki 'sómigɔ nē faan nē taanni kii nē nē kii cò.

⁴ Baa kire ti?e nī saaya tùluyo yi waa, Yewe saaya tùluyo yè,

dàa dī *Isirayeli* nī wè, bèri Yewe síeri wè †, nē yeli né *nyakungenge* sienre ní dè.

⁵ Baa kùlofɔlilɔ kácunɔyo yi yè, yire nē Dawuda siime piī ténibe bè kàyu?u juu gè.

⁶ Yeri náari Zerizalemi yanyige wu?u nē gè, ye- jo: «Zerizalemi, bàli 'muɔ déni bèle, pe- puu ɔ́daala nē !

⁷ Ki 'yeli yanyige ki- puu muɔ gunliriye sun?ɔɔmɔ nī bè, dí ɔ́daala sí puu míeni muɔ nàkpaanya nī yè !»

⁸ Mi siinyenine peli kenme nē, né mi kàdɔnminɔ ní bèle, m'bé ki juu bé jo: «Yanyige- ki puu muɔ nē !»

† Wéli baa 115.15; 124.8. †† Wéli baa 66.9; Kàs 3.23,26. ‡ Peli mé bèle, kàliige kɔli mé gè, sá?afɔli wi 'puu ne yèrí baa. Wéli baa 16.8; 109.31; 110.5; 142.5. ††† Wéli baa Fàn 28.6; Tór 27.17. ††† Wéli baa Fàn 16.16-17.

⁹ Yewe weli Kulocelié wi sa?a kire kenme nē bè, m'béri kacenge caa gè muɔ mé, Zerizalemi.

Weli nyapigele ke 'wéli Yewe mé wè

123

Fundaanra tán?agbuɔɔ́ ɔ́núnugo gī.

Mi 'mi yi?e yège gè muɔ kɔli mé, muɔ ɔ́àà wí ténuwe muɔ kùlofɔlilɔ kácunɔ nē gè *nyí?ene* nī lè.

² ?aan, majo bè sùkulolo cí ne wéli pe kàfɔli kiyé mé yè, majo bè sùkulocuo cí ne wéli wi kàfɔli cuo kiyé mé yè, bè míeni weli nyapigele ke 'wéli Yewe weli Kulocelié mé wè

fúɔ bè taa wi báa *kpu?ɔɔ* ta?a dè weli nē.

³ Ma *kpu?ɔɔ* ta?a dè weli nē, Yewe, ma *kpu?ɔɔ* ta?a dè weli nē !

Né ki cén weli nyénì tìn sienne pe fa?ama nē bè.

⁴ Weli funyo yi nyénì tìn ladaanmafɔlilɔ pe ti?eligele nē gèle ††, né fungbu?ɔɔfɔlilɔ pe fa?ama ní bè.

Weli sá?afɔli wire wī Yewe wè

124

Fundaanra tán?agbuɔɔ́ ɔ́núnugo gī. Dawuda wu?u gī.

A Yewe sì cé puu né weli ní wè?, *Isirayeliyè* pe- ki juu, pe- jo:

² A Yewe sì cé puu né weli ní wè? lèlè líi nī sienne pe 'yè weli kúruɔu bèle,

³ bà pe fungo ki yé yè weli kúruɔu bè kàsun tíele gè, pe cí weli júɔ wiile.

⁴ Lakpu?ɔ ki cí weli líi, lanyine ni cí weli nyùyo tón yè,

⁵ lakuruyo nyáà yī jennmeye yè yi cí weli fàa bè líe.

⁶ Kpu?ɔɔ 'yeli ti de tari Yewe nē wè, wire ɔ́àà wíi weli leguulo ya?a bèle a pe gàn?ana ke 'weli sà?a gèle? !

⁷ Weli nyénì suɔ bè sínjin?e tíele gàa ki 'suɔ dèzuuwo wi jùɔ mé wè;

jùɔ wi 'cenmine, a weli 'fè nē yiri !

⁸ Weli sá?afɔli wire wī Yewe wè, wire ɔ́àà wi 'nyí?ene né dàala faan lè.

Yewe nē wi siensinmine mà?a bèle nē su?u

125

Fundaanra tán?agbuɔɔ́ ɔ́núnugo gī.

Bàli pe 'pe sòngirɔ ta?a dè Yewe nē wè, piyè bè *Siyɔn* nyagurugo tíele gè, gàa kí gbè cúungo gè?,

kíi baa súuri.

² Nyaguruyo yi '*Zerizalemi kà?a* mà?a gè nē su?u, bè ki yè Yewe míeni nē wi sienne mà?a bèle nē su?u, píra ɔ́àà nī wè né lèlè ó lèlè nī.

³ Sienpiile fàn?a kàgbiile ní gbè sien bè ya?a

††† Wéli baa 119.51.

siensinminε kùlo nē lè?,
kire ga buu siensinminε pe fāga pe kiyε sá?a yè
bè kolimɔ kpí?ile bè?.

⁴ Yewe yo, mari kacεnge kpín?ini bàli mé pe 'nyuo
bèle,

bàli funyo yī sínyε yè.
⁵ Nē ki ya?a bàli sí bíεle pe 'lá?a muɔ koligo nē gè
bèri waa kobuunniyo nī yè,
ki 'yeli Yewe- pe cira bè yige baa né
bàli ní pe kapi?ile kpín?ini gèle !
Yanyige ki- puu *Isirayeli* kùlo nē lè !

Yaliire tán?a lèlε né yaliire líε lèlε

126 Fundaanra tán?agbuɔɔb núnugo gī.

Bà Yewe cé koli nē *Siyɔn* kà?a kele cuɔnri gèle,
ki yé puu majo núnuyɔ yī weli mé.
² Kire lèlε nī lè a kátaangbuɔɔɔ 'weli cò,
a weli 'fundaanra yékpu?ulo wáa.
Kire nē a *kùlogolo káli sienne* 'ki juu né jo:
«Yewe nyéni kakpoliyo kpí?ile pe mé !»
³ ?aan, Yewe nyéni kakpoliyo kpí?ile weli mé,
a weli sí kò fundaanra nē.
⁴ Yewe yo, koli ma weli kele cuɔnri gèle †,
majo bè muɔ cī lakoliyo lu?ɔ fúu gè *Nεgevi waama kù-*
lo nī lè.

⁵ Bàli pe yaliire tári dè né yéturo ní dè,
peli bága yaliire líε dè né fundaanra yékpu?ulo ní.
⁶ Nàa wi nyeni níε waa wè,
né yaliitan?ara gbànva?aga ní gè,
kányi?ε nē wire bága koli de báan
béri fundaanra yékpu?ulo wáari,
né wi yaliipu?ɔɔb ní gèle tugogolo.

Yewe wi nyéni wi wuulo woli nyu?ɔ lè

127 Fundaanra tán?agbuɔɔb núnugo gī. Sulomani wu?u gī.

A Yewe sī sa?a gīl faan gè?,
bàli pe ki faanri gè, peli nε baara wa?ane wī.
A Yewe sī kà?a gīl wéli gè?,
bàli pe ki wéli gè, peli nε ki wéli wa?ane wī.
² ?aan, yeli nε yègí wa?ane wī fa?a sínbinuwuuro nī dè,
níε péni síne nyilí?ε nē gè, bè yeli yaliire caa dè né
fūrɔni?εge ní.
Né ki cén Yewe nē taa ken bàli mé pe 'wi déni wè a pe
céni núnuyɔ wè.

³ Ki n'ge, piile piyē kɔrigɔ gáa ki kóngi Yewe mé wè,
?aan siimedεnge yasenre tī sien wi tōni.

⁴ Majo bè nāaya cī puu kapiεngbuɔɔɔɔ kɔli nī gè,

† Pàli nē tī?ε gáa sienne yi?ε dè nē jo: koli ma pen né weli sùkulolo ní bèle.

bè míeni sí ki yē sien mé wi nàgapunmɔ lèlε piile ní
bèle.

⁵ Nàguo nāa wi 'wi sangbuɔ nyi gè, wi wu?u kī tàn?a;
fiεre sí ga tīi wi taa?
a wi kéní yiri bè juu né wi leguulo ní bèle *nàkpan?a*
wiile nē lè?.

Sien nāa wi fi?é Yewe nē wè wi wu?u kī tàn?a

128 Fundaanra tán?agbuɔɔb núnugo gī.

Sien ó sien nāa wi fi?é Yewe nē wè
níε tári wi koligo nī gè, wi wu?u kī tàn?a !
² Muɔ kɔli baara dè, muɔ bé ti tōni taa wè.
Muɔ bága fundaanra taa, muɔ bé nyuo.
³ Muɔ cuɔ wi bé puu muɔ sa?a nī gè
bè *εREZEN* fétirige tíεle gáa ki sengi gè,
dí muɔ piile peli sí puu *wolivi* tiipunyo tíεle;
pe bé téní bè muɔ mà?a liidi?ε nī gè.
⁴ Sien nāa wi fi?é Yewe nē wè, bè sí ki yē wi bé diba taa
wè.

⁵ Bè wi ya?a baa *Siyɔn* kà?a nī gè,
Yewe bé diba ta?a wè muɔ nē,
dí muɔ sí *Zerizalemi kà?a* ki nyuɔmɔ nyaa bè
muɔ sīi cenye yi mīeni nī.
⁶ Muɔ bé tōni muɔ kàdu?ume piile nyaa bèle !

Yanyige ki- puu *Isirayeli* kùlo nē lè !

Pe 'tún né mi ní; piye jáa mi nē?

129 Fundaanra tán?agbuɔɔb núnugo gī.

Nè ki líε baa mi nàgapunmɔ lèlε nī lè a pe 'tún
né mi ní.
Isirayeli†† yo, ma ki juu ma jo:
² Nè ki líε baa mi nàgapunmɔ lèlε nī lè a pe 'tún né mi
ní,
nè ki ya?a, piyè jáa mi nē? ‡.
³ Pe 'mi kpúɔn nε kàdu?u fari gè,
majo bè pe sánbigele fáli gèle kenmε bìl nē bè.
⁴ Nè ki ya?a Yewe nyéni sín, a wi 'mà?agele celile gèle,
gáli siencu?ɔɔb pe yé líε nè mi puɔ wè.

⁵ Bàli pe mīeni *Siyɔn* kà?a ki 'pe bien bèle,
-ki ya?a fiεre- tón pe nē pe sí koli kàdu?u mé !
⁶ -Ki ya?a pe- puu bè nyà?a tíεle gáa ki fiin binye
naame gè,
gáa ki wa?a séni pe ki kóligi gè.
⁷ Nàa wi 'ki kɔni gè, kī gbè wi kagbuunyeni kúɔ?
Nàa wi nyàpuɔɔb puu lè, kī cε gbè nyàpuɔɔb kúɔ?.

†† A ki 'juu né jo *Isirayeli* yo, sienne ti 'ken sien ó sien mé wi- ki juu
Isirayeli kùlo sienne wu?u nē gè. ‡ Bà ki 'juu né jo mi nàgapunmɔ
lèlε nī lè ki nε nyu lèlε líl nī *Isirayeli* yé pe puu sùkulomɔ nī baa *Ezipiti*
kùlo nī lè. Wéli baa *Oze* 11.1; *Ezek* 23.3.

⁸ Kodorilo piyě ní de ki nyu? bè jo?: «Yewe wi- diba taʔa wè yeli nē !
Weli ne diba kpín?ini wè yeli mé Yewe mí?ε nē gè !»

Ye- yeli sòngiro taʔa dè Yewe nē

130

Fundaanra tán?agbuɔɔ núnugo gĩ.

Mi wu?ɔɔ laame nī bè, a mi 'kòkuulo wáa muɔ kúruɔ, Yewe !

² Kàfɔli, -mi kòkuulo lú?u lè !

Ma sí líye cáan bà mi ne muɔ fiɛn wè !

³ A ki 'nyaa muɔ Yewe wè,
a muɔ yé je weli kolimɔ cò bè weli kúruɔ wè,
Kàfɔli, njáa wi cí gbè yéri muɔ yi?ε mé gè ?

⁴ Nè ki yaʔa muɔ sí wī ma nyéni ki yeri sien nē,
kire ga buu sienne peri fi?é muɔ nē.

⁵ Mi wè, mi sòngiro tīi Yewe nē, mi ne wi siri mi fungo ki mieni ní,

mi 'mi sòngiro taʔa dè wi sienre nē dè.

⁶ Mi ne Kàfɔli siri wè nè tóri kàʔa ki wélifɔli nē wè
njáa wi cí ne kpienduume siri bè,

ʔaan, nè tóri kàʔa wélifɔli nē njáa wi cí ne kpienduume siri bè.

⁷ *Isirayeli* sienne yo, ye- yeli sòngiro taʔa dè Yewe nē,
né ki cén wire mé bànguɔ déniɔe ki yē, wire yē gbò-
boriyaʔawa súuri bè yeli fùgu bè suɔ,

⁸ wire wi bága *Isirayeli* sienne suɔ bèle bè yige
pe kolimɔ kele ke mieni nī †.

Mi yē yanyige nē né Yewe ní wè

131

Fundaanra tán?agbuɔɔ núnugo gĩ. Dawuda wu?u gĩ.

Yewe yo, mi fungo ki wè kii nyíene?;
mi nyapigele ke wè ne wéli né fungbuʔo ní?.

Mi sì niè nyóɔɔ? kakpoliyo nī né kele
gáli ke tóri mi sícilige nē gè?.

² Gii sí gĩ baa gè, mi cénì piiri wī né mi fungo nyígi gè,
majo pùɔ njáa pe 'láʔa yírimε nē bè

né wi taʔa wi yàa sindinge nē gè,
mi yē bè kire pùɔ tíele wè njáa pe 'láʔa yírimε nē bè.

³ *Isirayeli* yo, -muɔ sòngiro taʔa dè Yewe nē wè,
píra njáa nī wè né lèle ó lèle nī.

Yewe diba wī Dawuda saʔa nē gè súuri

132

Fundaanra tán?agbuɔɔ núnugo gĩ.

Yewe yo, sòngi ma taa né Dawuda ní wè
né wi fùɔɔ ki mieni ní.

² Dawuda wire wi 'kàli Yewe nē ††,

† Wéli baa 25.22; 103.3-4; 111.9; Mat 1.21; Tiit 2.14.

wi 'nyuɔ kún nè ken Yakuba Kuloceliε Njrifɔli mé wè †,
³ a wi 'jo: «Mīi je ga jīin mi fèni saʔa nī gè baa mi ne
kòrí wè?,

mi sí je síne mi yasinεge nē gè?,
⁴ mīi ga tīi mi nyapigele tón gèle?

né míeni mīi njóni bè nyaa púlo?

⁵ fúɔ bè taa mi pa ti?ε taa Yewe mé

gàa ki bé puu kòridi?ε Yakuba Kuloceliε Njrifɔli mé wè ††.»

⁶ Bà weli yé puu Efirata † kàʔa nī gè, wéli nyéni
nyakungεge fin?εge wu?u lú?u gè,
a weli séni ki nyaa baa Yaari †† kàʔa siye nī yè.

⁷ Yeri báan we- ké Yewe kòridi?ε mé gè,
we sa tuu we cúbulo wi tɔliɔ taʔadi?ε †† yi?ε mé gè !

⁸ Yewe yo, yé mari báan muɔ njódaala ti?ε mé gè,
muɔ wè, né muɔ fin?εge † ní gè, gàa ki 'muɔ njori tíi dè
st.

⁹ -Ki yaʔa sínne ni- puu muɔ kacuɔnrilɔ nē bèle bè bu-
ruyo tíele,

dí sienne báli pe 'piye puɔ muɔ nē wè,
peri fundaanra yékpu?ulo wáari gèle !

¹⁰ Muɔ baakuɔɔ Dawuda kenme nē bè,
muɔ fága cíi kùlofɔli nē wè, muɔ siennyienεɔɔnwɔ
wè? !

¹¹ Yewe nyéni káli nè ken Dawuda mé, kányi?ε nē,
wií ní ga tīi koli ti nē?, né jo:

«M'bé ki kpi?ile muɔ tíime siime wuu wáa
bé téni muɔ kùlofɔlilɔ kácunʔo nē gè †††.

¹² A muɔ jaala pe fɔli ne mi *nyakungεge* sienre cògi
dè,

né mi kaju?ulo ní gèle gáli nē mi 'pe tenme gèle,
pe jaala míeni pe béri téní muɔ kùlofɔlilɔ kácunʔo nē

gè
súuri lèle ó lèle nī ††.»

¹³ Né ki cén Yewe nyéni *Siyɔn* kàʔa nyíene gè nè kòn;
ki kaala ni 'wi déni ki- kò wi ténidi?ε †††.

¹⁴ A wi 'ki juu né jo: «Mi njódaala ti?ε gĩ súuri lèle ó lèle
nī.

M'bé téni baa, né ki cén ki kaala ni 'mi déni ††.

¹⁵ M'bé diba taʔa wè ki síkaanya yaliire nē dè ti- ni?ε,
mi bé ki fɔngɔfɔlilɔ tìn bèle suro nē dè.

†† Wéli baa Sam2 7.2,27. † Wéli baa Sél 49.24; Eza 49.26; 60.16.
†† Wéli baa Kùlo1 8.17; Kakpi 7.46. †† Wéli baa Sam1 17.12.
††† Ki bé gbè nyaa Kirija Yaarimi kàʔa gĩ, ki 'puu Zerizalemi kàʔa
cengenyenijiinme kɔli mé gè, culolo kie né siin felige (wéli baa Sam1
7.1; Sam2 6; Kaj1 13.5-6). ††† ††† †††: Nyakungεge fin?εge
kire nē pe yē náʔa gè. Wéli baa Kaj1 28.2; Nún 99.5. § Wéli baa Yir
25.10-22. †† Koliyo nyáa siinwu?u gè 8-10, wéli baa Kaj2 6.41-42.
††† Wéli baa Kaj1 17.11-14; Mat 1.1; Luk 3.31. †† Wéli baa Sam2
7.12-16; Kaj1 17.11-14; Kaj2 6.16; Nún 89.4-5; Luk 1.32; Kakpi 2.30.
§†† Wéli baa Yir 15.17; Kùlo1 8.13; Nún 48.1-2. †† Wéli baa koliyo
8 né Kaj2 6.41.

¹⁶ M'bé ki kpííle Siyɔn kàʔa kacuɔnrilɔ pe- suɔɔ taa lè †,
né ki sienne báli pe 'piye puɔ mi nē wè,
pe béri fundaanra yékpogbuɔɔ wáari gèle †† !
¹⁷ Baa kire tiʔe nī gè, m'bé Dawuda ɔɔri yige dè bè
nyene tíele ‡,
m'bé ki kpííle mi siennyienegɔɔwɔ
wi béri càanná bè fétinne kpienme tíele ††.
¹⁸ M'bé fiere buruyo le yè wi leguulo nē bèle;
gàa ki 'wire kúɔ wè, wi kùlofɔli ndɔngɔ ki béri nyíʔene
wi nē.»

Kií cènge siinyenine mé pe- puu tienugo nī

133 Fundaanra tánʔagbuɔɔ ɔ́nugo gī. Dawuda wuɔu gī.

Cí? ! Kií cènge né ní tànʔa siinyenine mé bèle pe- puu
tienugo nī !
² Kií majo nùdaanna sùnjenme †† bī baa pe 'wo Arawɔn
nyùgo nē gè,
a pií ne fúu ne tíri wi báʔajuɔ nē wè,
níe tíri míeni wi burugo yétiige tieye nē yè †††.
³ Kií majo Erimɔ ††† nyagurugo kámege gī gàa ki tíri
Siyɔn nyaguruyo nē yè.
Né ki cén kire tiʔe nē Yewe 'diba taʔa wè, ɔ́a wī bàn-
guɔ sīi wuu wè.

Sienne yo, yeri Yewe gbùʔɔɔ wè

134 Fundaanra tánʔagbuɔɔ ɔ́nugo gī.

Yeri baán †! Ye- kpɔɔɔ taʔa Yewe nē wè,
yeli ye mièni báli bíele Yewe baakuɔɔ bèle,
yeli báli ye yéri ne Yewe baara kúu dè Yewe saʔa nī gè
pilige ó pilige nī gè !
² Ye- yeli kiye yège yè saawalidengege kɔli mé gè,
ye kpɔɔɔ taʔa dè Yewe nē wè !
³ Bè wi yaʔa baa Siyɔn kàʔa nī gè,
Yewe wi- diba taʔa wè yeli nē,
wire ɔ́a wī nyíʔene né dàala faanfɔli wè †† !

Ye- Yewe gbùʔɔɔ gè

135 Ye- Yewe gbùʔɔɔ wè !
Ye- Yewe míʔe gbùʔɔɔ gè !

† Wéli baa 81.1. †† Wéli baa koliyo 9. ‡ Wéli baa Sam1 2.10;
Nún 92.11; Ezek 29.21; Luk 1.69. †† Wéli baa Kùlo1 11.36; Kaj2 21.7.
‡† Sùnɔɔ báà pi 'puu sùnwalidengebe baa pe 'puu ne ɔ́u kacuɔnrilɔ
nyùgo nē gè bè pe nyíene gòn wè (wéli baa Yir 30.22-33; Lev 8.30).
††† Wéli baa Yir 29.7. ††† Erimɔ nyagurugo kií baa Isirayeli kùlo nī
lè, cengeniyifolime kámege mé. Kámege niʔege ne tíri ki nē; ki luɔɔ
níe fúu ne tíri ki nē né kire ténime siye fuɔnrí. Lègele káli nī káfalige
kií ne ki líe fúu nē nò Zude ténime nē lè (wéli baa Sél 27.28; Agi 1.10;
Zaka 8.12). § Tánʔagbuɔɔ sienne pe 'yiri Zerizalemi kàʔa nī gè né juu
né kacuɔnrilɔ ní bèle né mièni Leviyé ní bèle, báli pe 'puu ne kòri baa
Gbùʔɔɔsaʔa nī gè níe ki baara kúu dè. †† Nàʔa gè, Yewe saʔa ki
baakuɔɔ, pe yiʔe ne nyu né sienniʔeme ní bè.

Yewe baakuɔɔ yo, ye- wi gbùʔɔɔ,
² yeli báli yiyē ne baara kúu dè Yewe saʔa nī gè,
weli Kulocelie saʔa ki dàliye nē yè !
³ ʔaan, ye- Yewe gbùʔɔɔ wè !
Né ki cén Yewe wi 'nyuɔ;
yeri yakpuɔɔnɔ kɔ́ɔn dè, yeri wi míetanʔa ɔ́u gè.
⁴ Né ki cén Yewe nyéni Yakuba nyíene nē kòn,
ʔaan, wi nyéni wi siime nyíene bè nē kòn, Isirayeliyé
bèle,
pe- kò wire wuulo †††.

⁵ Mi wè, mi 'ki cén Yewe wi 'kpúɔɔ,
ʔaan, weli Kàfɔli wi 'kpúɔɔ nē tóri kulocelie pe mièni
nē.

⁶ Gàa ki mièni Yewe ne caa gè, wi nē ki kpííle,
nyíʔene nī lè né dàala nē lè,
kuʔɔɔjii luɔɔ nī yè né yi luɔɔ sícuuyo yi mièni ní yè.
⁷ Wire wi nē kàsadibare yège dè dàala láʔala nē lè,
wi nē nyíʔene nyíʔenime tírige bè né kàsaʔa ní gè,
wi nē káfalige yige gè ki téngedieye nī yè baa wi yé ki
téngé gè.

⁸ Wire wī Ezipiti kùlo jaafɔpelile kɔ́ɔn bèle nē kpúu,
sienne wuulo bèle fúu nē séni nò yajuuro wuulo ní
bèle ††.

⁹ Ezipiti kùlo yo, Yewe nyéni fiéle kpííle né kakpoliyo
ní yeli sunɔɔɔ nī bè,

Farawɔn nē wè né wi baakuɔɔ pe mièni ní bèle †††.
¹⁰ Wire wi 'kùlogolo niʔegele kɔ́ɔn gèle
né kùlofɔli kɔ́ɔn bèle, báli pe 'puu ɔ́ri ní dè ††.

¹¹ Peli pe 'puu Sikɔn, Amɔriyé kùlofɔli wè,
né ɔ́gi ní wè, Basan kùlofɔli wè,
né Kanaa kùlofɔli pe mièni ní bèle ††.

¹² A wi 'pe dàʔala ken gèle kɔ́rigɔ wi sienne mé bèle,
Isirayeliyé bèle,
kire ga buu ke- kò pe wuɔulo.

¹³ Yewe yo, muɔ míʔe kií baa súuri lèlè ó lèlè nī !
Yewe, sienne pe béri sòngí de taʔa né muɔ míekpuɔɔ
gè
kèngele ke mièni nī.

¹⁴ Yewe nē tànʔa ken wi sienne mé bèle,
wií nyinidaaguugofɔli wi baakuɔɔ mé bèle †††.

¹⁵ Kùlogolo ke yasanro dè,
pe 'ti kpííle né walifiwe ní wè né tie ní wi,
sien koli yakpiʔilide dī †††.

¹⁶ Nyuɔɔ yè ti nē, ti sí wè gbèni nyuʔ;
nyapigele yè ti nē, ti sí wè ne nyaʔaʔ;
¹⁷ ngbúʔulo yè ti nē, nē ki yaʔa ti wè gbèni lúruʔ;
ɔ́ɔnɔ yafien wè yigi ti nyuɔ nī gè? !

††† Wéli baa Yir 19.5; Fàn 7.6-7; 10.15. †† Wéli baa Yir 12.12,29.
Koliyo 8-11 wuɔu nī gè, kií ne nyu kakpoliyo nyáa Yewe 'kpííle bè wi
sienne suɔ bèle. ††† Wéli baa Yir 7-14; Fàn 6.22. †† Koliyo 10-12
tiʔe nī gè, wéli baa 136.17-22. †† Wéli baa Tɔr 21.21-35. ††† Wéli
baa Fàn 32.36. ††† Koliyo 15-18 tiʔe nī gè, wéli baa 115.4-8; Tie 9.20.

18 Bàli pe ti kpín?ini dè, né bàli mieni pe pe sòngiro tari dè ti nē dè, piyē bè ti tíele.

19 Isirayeli sienne yo, yeri Yewe kpóri wè ! Yeli bèle *kacuwirilò* bèle, *Arawon* siime bè, yeri Yewe kpóri wè !

20 Yeli bèle *Levii siime* nī bè, yeri Yewe kpóri wè ! Yeli bálì ye fi?é Yewe nē wè, yeri Yewe kpóri wè !

21 Yewe wi 'yeli né gbù?wirilò ní, bè ki líe baa *Siyon* nyagurugo nē gè, Yewe nàà wī kòriwo *Zerizalemi kà?a* nī gè. Ye- Yewe gbù?wirilò wè !

Yewe bànguo déninge kī baa súuri lèlè ó lèlè nī !

136 Yeri Yewe síeri wè, né ki cén wi nyénì nyuo, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri † !

2 Yeri wi síeri, wire nàà wi 'kpú?ò nè tóri kulocélele pe mieni nē bèle, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

3 Yeri wi síeri, wire nàà wi 'kpú?ò nè tóri kà?lilò pe mieni nē bèle, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

4 Wire nigbe wi funwu?o kakpoliyo kpín?ini yè, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

5 Wire wi 'nyì?ene faan lè né wi síciligé ní gè ††, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

6 Wire wi 'dàala faan lè nè ta?a lu?o naame gè ‡, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

7 Wire wi 'kpienmecaan yakpoliyo faan yè ††, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

8 Wi 'cenge faan gè gàa ki cènye kàrigí yè, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

9 Wi 'yege né n?o?o?o faan gèlè gàli ke piliye kàrigí yè, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

10 Wire wi 'Ezipiti kùlo jaaf?pelile kpúon bèle nè kpúu ‡, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

11 A wi 'Isirayeliyé sienne yige bèle pe sun?owò nī bè ‡‡, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

12 Wi 'wi n?ri k?li 'sà?a gè nè pe yige wi fàn?a ní gè ‡‡, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

13 Wi 'Nyà?anivege Tiire ku?jii ceri wè tiye siin, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

14 A wi 'Isirayeli sienne jeli bèle ki sun?owò nī bè, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

† Wéli baa 100.5; 106.1; 107.1; 118.1,29; Kaj1 16.34; Kaj2 5.13; 7.3; Esid 3.11; Zer 33.11. †† Wéli baa Sél 1.1,6-8. ‡ Wéli baa Sél 1.2,9-10; Nún 24.2. †† Koliyo 7-9 ti?e nī gè, wéli baa Sél 1.14-18. ‡‡ Wéli baa Yir 12.29. ‡‡† Wéli baa Yir 12.51. ‡‡‡ Koliyo 12-15 ti?e nī gè, wéli baa Yir 14.15-29.

15 Né sí *Farawon* né wi kapiengbu?onno wáa bèle *Nyà?anivege Tiire ku?jii* nī wè, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

16 Wi 'wi sienne pe yi?e kini waama kùlo nī lè §, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

17 Wi 'kùlof?bolilo kpúon bèle nè pe jáa §†, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

18 Wi 'kùlof?lilò kpúu, bàli pe 'puu né n?ri ní dè, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri:

19 Sikon wè, *Am?riyé kùlof?li* wè §††, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri,

20 né ?gi ní wè, *Basan kùlof?li* wè §†, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

21 A wi 'pe dàala ken lè wi sienne mé bèle k?rigò, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

22 Wi 'ni ken wi baaku?o Isirayeli mé wè k?rigò, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

23 Wi yé sòngi nè taa né weli ní bà weli 'puu weli màa-ma lèlè nī lè, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

24 Wire wi 'wéli píle nè su? weli parif?lilò mé bèle, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

25 Wi nē yaliire ken sienne né yawiire ti mieni mé dè §††, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

26 Yeri *nyì?ene* Kulocelié síeri wè, né ki cén wi bànguo déninge kī baa súuri !

Weli sí ga tíi fi?e bè nyaa né Zerizalemi wu?u ní gè? !

137 Baa Babil?ni kùlo lakoliyo táanni yè, weli yé téni ne nyeni níe sòngí *Siyon* kà?a wu?u nē gè.

2 A weli 'weli g?rilò t?on bèle tiye lèye nē yè lakoliyo táanni yè.

3 Né ki cén, kire ti?e nī gè, weli còv?lilò bèle, pe yé ki juu nè gbènge weli mé né jo weri n?u, weli wu?o?lilò pe 'puu ne fundanra núnugo caa, a pe 'jo: «Ye- Siyon kà?a núnugo káà n?u weli mé !»

4 Meni sí weli bé gbè jáa bè Yewe núnugo n?u nè ki ya?a weli yē nab?onmin?o kùlo nī lè ?

5 *Zerizalemi kà?a* yo, a mi 'fi?e né mu? ní wè, mi kàlliige k?li ki- m?nigò §† !

6 Ki 'yeli mi nyine- ni tári mi ndebe nē bè a mi sí sòngi nè taa né mu? ní wè *Zerizalemi?*, a mi sì mu? kínige mi fundanra ti mieni yi?e mé gè?.

7 Yewe yo, f?ga fi?e né dàa ní *Ed?mi* sienne pe yé juu dè? cenge gíi pe 'Zerizalemi kà?a líe gè, a pe 'jo: «Ye- ki cú?o ye ki cèrige !

§ Wéli baa Fàn 8.14-15. §† Wéli baa 135.10-12. §†† Wéli baa T?r 21.21-30. §‡ Wéli baa T?r 21.31-35. §†† Wéli baa 104.27-28. §† Ki bé gbè nyaa sienre ti k?ri wi 'jo: mi kàlliige k?li ki- m?nigò g?rikpun?o nē gè !

Ye- ki cúʔ ye ki cɛrige fúɔ bè sa nò kàkpuɔnnɔ nē bèle † !»

8 ʔé Babilɔni kàʔa gáà ki 'nyuɔ gè, a cèri siʔere muɔ bé cúʔ !

Nàa wi bé kapiʔi fuʔɔ tón gè muɔ mé wè † gàa muɔ 'kpiʔile weli nē gè,
wi wuʔu ki bé puu tànʔa !

9 Nàa wi bé muɔ piile cò bèle bè pe muʔɔɔ kàdenig-
baala nē lè,
wi wuʔu ki bé puu tànʔa † !

Mi ne Yewe kányiʔe kaala tòbiló lè

Dawuda wuʔu gī.

138

Yewe yo, mi ne muɔ tòbiló né mi fungo ki mieni ní;

nyìʔene fànʔafɔlilɔ † yiʔe mé gè,
m'béri muɔ gbùʔɔɔrɔ bèri ʔú né yakpuɔnnɔ ní dè.

2 Mi ne tun ne cúbulo muɔ *Gbùʔɔɔrɔsaʔa* wàlidengege
kɔli mé gè,
mi ne muɔ míʔe kpóri gè
muɔ bànguɔ déniʔe né muɔ kányiʔe kaala wuʔu nē
gè.

Né ki cén muɔ nyénì muɔ míʔe kpúʔɔ gè né muɔ sienre
sómigɔ dè nè fori

kire ga buu ti- tóri yere ti mieni nē.

3 Cenge gī mi 'muɔ yeri wè, a muɔ 'lúʔu mi mé,
a muɔ 'nèzorilo ken mi mé nè ʔɔri nyóɔ mi nī.

4 Yewe yo, -ki yaʔa dàala kùlofɔlilɔ pe mieni de muɔ
gbùʔɔɔrɔ

a pe 'muɔ nyasienre lúʔu dè !

5 Dí pe sí de ʔú Yewe kakpiʔiligele wuʔu nē gè,
né ki cén Yewe kpuɔmɔ pi nyénì niʔe !

6 Yewe wiī naame, nè ki yaʔa wiī ne màamafɔlilɔ nyaʔa
bèle;
fungbuʔɔɔfɔlilɔ bèle, wiī ne pe nyaʔa liilige nè pe cén.

7 A mi yē fùrɔɔ sunʔɔmɔ nī bè, muɔ nē ki kpiʔile mi-
kò sī nē,

muɔ nē muɔ kɔli sáʔa gè nè taʔa mi leguulo pe fun-
yerigbuʔɔ nē gè,
á muɔ kàliige kɔli kī ne mi suu.

8 Yewe bé mi kele nyuɔ gèle bè fori †.

Yewe yo, muɔ bànguɔ déniʔe kī baa súuri †† !

Yewe yo, muɔ bànguɔ déniʔe kī baa súuri †† !

† *Gàa Edɔmi sienne pe 'kpiʔile gè, wéli baa Ezek 35.12-14. Edɔmi wuulo pe tuuliʔe kire ki 'puu Ezawu wè, Yakuba luɔ wè, Yakuba ʔáà pe 'puu ne yeri Isirayeli wè. †† Wéli baa Tīe 18.6. ‡ Sienne báli pe lèlè nī lè, ki yé buu a pe 'kapienne kpúɔn lè nè kàʔa líe gè, pe nē cé ki kàʔa piile kpúu bèle, kire ga buu kàʔa ki fāga ní faan bè yèʔ. Wéli baa Kùlo2 8.12; Eza 13.16; 63.1-4; Zer 49.7-22; Naw 3.10; Luk 19.43-44. †† Wéli baa 29.1kaliwege ki táanme gè. †† Wéli baa Nún 57.3; Filip 1.6. ††† Wéli baa 106.1; 107.1; 110.5; 118.1; 136.1.*

Fāga kàduʔu wáa muɔ sienne mé bèle bàli muɔ faan bèleʔ !

Yewe 'mi kenme cén bè

139

Núnunɔminɔ yieginiwe wuʔu gī. Dawuda ʔúnudanʔa gī gàa pe ʔú né yakpuɔnnɔ ní dè.

Yewe yo, muɔ 'mi laame siʔe bè nè wéli, né mi sómigɔ nè cén.

2 Muɔ wè, muɔ 'ki cén lèlè lílì nī mi nē ténì wè
né lèlè lílì nī mi nē yè wè.

A muɔ ce yē líʔi, muɔ ne mi sòngirɔ cén dè.

3 Muɔ nē mi wéli a mi ne tári koligo nē gè, né míeni a
mi siné wè.

Muɔ 'ki cén kele gáli ke mieni mi ne kpínʔini gèle.

4 Cí ! Nyasienkaanna niì cé fie yiri mi nyuɔ nī gèʔ
nè ki yaʔa, Yewe, a muɔ 'ni cén nè kúɔ.

5 Muɔ 'mi màʔa nè suʔu yiʔe mé né kàduʔu mé,
muɔ 'muɔ kɔli wúʔuro gè mi nē.

6 Bè muɔ 'mi sómigɔ nè cén mme gè, a kire 'mi fungo
wúɔ;

kire sícilige gáà ki 'líli nè tóri mi nē, miì gbè ki cénʔ !

7 Sé sí m'bé gbè ké liilige muɔ *Pile* nē lè ?

Sé m'bé gbè fè bè ké liilige muɔ yiʔe mé gè ?

8 A mi 'tánʔa nyìʔene nī lè, muɔ yē baa,
a mi sí jíin *kusiʔi* nī gè, ki n'ge, muɔ yē baa.

9 A mi ceni yè nè fini nè ké cengenyenifoligɔli mé gè,
a mi ceni jo m'bé ké bè sa kò cengenyenijiingɔli mé gè,

10 kire tiʔe nī gè muɔ kɔli ki nē mi nàʔa,
muɔ kàliige kɔli ki nē mi cò.

11 A mi sí h'ne jo: «Kányiʔe nē, yebilige ki bé mi làrige
wè,»

kire né ki mieni ní pillige ki nē yiʔe nè kò kpíenme
nè mi màʔa nè suʔu.

12 Muɔ mé wè, yebilige ki wè pillige muɔ méʔ,
nè píne pillige ki nē puu bè cenvunyiene tíele.
Yebilige né kpíenme, piī numɔ muɔ mé.

13 Muɔ ma 'mi fungo faan gè,
muɔ ma mi 'tiin mi yàa liye nī yè.

14 M'béri muɔ *gbùʔɔɔrɔ*,

né ki cén muɔ 'mi sómigɔ nè faan a mi 'nyuɔ nè tóri.
Muɔ kakpiʔiligele kiyè funwuɔɔ wuʔulo, mi 'ki sómigɔ
nè cén.

15 Mi céri tiì puu làride muɔ yiʔe méʔ lèlè lílì nī muɔ 'mi
kpiʔile tielarige nī gè,

bà muɔ 'mi sómigɔ nè tiin dàala laame nī bè ††.
16 Lèlè lílì nī mi céri tiì cé fie gbòbori dèʔ mi yàa liye nī
yè,

muɔ nyapigele ke 'puu ne mi nyaʔa.
Muɔ cé mi sīi cenye sebe yè nè kúɔ

muɔ nyapigele ke 'puu ne mi nyaʔa.

Muɔ cé mi sīi cenye sebe yè nè kúɔ

yè,

muɔ nyapigele ke 'puu ne mi nyaʔa.

Muɔ cé mi sīi cenye sebe yè nè kúɔ

††† *DÀALA LAAME NĪ BÈ: Kire tiʔe ki ne nyu siimedenge wuʔu nē. Wéli baa koliyo 16.*

muo sebekuruwo nī wè,
 cenyε nyáà nyuo mi yé yeli bè kúy yè,
 nè ki ya?a yire yàa fáala sì cé fiε puu bile?.

¹⁷ ?é Kuloceliε, muo sòngiro ti 'kpú?w mi nē, ti céngen-
 me piī gbèlibe;

ti mieni bìnε wi 'ni?ε nè tóri díε!

¹⁸ Mēni m'bé gbè jáa bè muo sòngiro tóri dè ?

Ti 'ni?ε né tóri dàrimí?ε nē gè !

A mi 'nǵni nè yè wè, mi nε r'ne puu né muo ní.

¹⁹ ?é Kuloceliε ! A ki yē ceni nyaa muo nε sienpiile peli
 kpúu bèle o !

Bàli pe sìsien ηu gè, pe 'yeli pe- líili mi nē !

²⁰ Piyē nε muo wori nyu dè né funbi?i ní

níε muo mí?ε yeri gè wa?ane !

²¹ Yewe yo, kii yeli lé? pe 'mi bien bàli muo 'bien bèle ?

Pe fǵa mi bien lé? bàli pe túngu né muo ní wè ?

²² Pe 'mi sómigw nè bien kányi?ε nē,

pe nyéni kò mi tíime leguulo.

²³ Kuloceliε, -mi celi ma wéli, ma mi fungo cén gè !

-Mi si?ε ma wéli ma mi laabienme cén bè !

²⁴ -Ki wéli a ki yē mi yē kobi?i nē gè,

ma mi yi?ε kíni gè bànguwo koligo nī gè !

Ma mi suo míεcu?wɔɔɔɔlil mé bèle !

140 *Núnuηuminw yieginíwε wu?u gī. Dawuda
 ηúnudan?a gī gǵa pe ηú né yakpuwɔɔɔ ní dè.*

² Yewe yo, ma mi píle ma suo sienpiile mé bèle,
 ma mi suo fungbenyεɔɔlil mé bèle !

³ Piyē nε kapi?i sòngí gè nè ki gbòbori pe funyo nī yè.
 Lèlε ó lèlε nī, piyē nε kapari kele kpín?ini gèle.

⁴ Pe nē pe nyigele 'juo gèle sífirigele bè wòbugw woli
 tíεle;
 pe nyasenyε nī yè, wòmɔri suwɔɔɔ ti yigi baa †. Ye- ηǵ
 cè.

⁵ Yewe yo, -mi wéli, ma mi suo sienpiile pe kiye nī,
 ma mi líili fungbenyεɔɔlil nē bèle,

peli bálí pe 'gbòbori nè ya?a bè mi cáan wè !

⁶ Fungbu?wɔɔlil pe 'gáriye pari mi yi?ε mé gè,
 né pe mà?agele né jùwɔ cáan bèle mi koligo nī gè.
 Pe nyéni pεngele pari gèle mi yi?ε mé gè. Ye- ηǵ cè.

⁷ A mi sí ki juu Yewe mé né jo, «Muo wī mi Kuloceliε
 wè !

Yewe yo, ma lú?u mi mé; mi nε muo fien wī, ma nyin-
 ime taa mi nē !

⁸ Yewe yo, mi Kǵɔli, muo yē ηɔri ní, né ní mi suɔɔli.

Muo 'kɔli wú?uro gè mi nyùgo nē gè kapienne cεnge
 gè.

⁹ Yewe yo, fǵa ki ya?a gǵa sienpiile pe caa gè, ki-
 kpí?ile? !

Fǵa ki ya?a pe nyuɔlere ti- fori?

kire ga buu pe- ηɔri taa? !» Ye- ηǵ cè.

¹⁰ Bàli pe 'mi mà?a nè su?u bèle,

ki 'yeli pe kapi?i gǵa pe gbòborí mi kɔli mé gè

ki- kɔli tuu pe nyùyo nē yè !

¹¹ Ki 'yeli kàsunnεgan?ana ke- sù?u bè wo pe nē !

Dí Kuloceliε- pe wáa kàsun nī gè, né kàwi?i sícuugo nī
 gè,

gǵa nī piyē ní gbè yiri wè? !

¹² Kii yeli míεcu?wɔɔɔlil pe ní puu bile kùlo nī lè? !

Ki 'yeli yawu?w ki- ta?a fungbenyεɔɔlil nē bèle bè pe
 kpúwɔn bè cáan !

¹³ Mi 'ki cén Yewe nε kàyu?u nyu gè né sínme ní fuun-
 mɔɔlil mé bèle,

wī nε tàn?a kan?a fɔngɔɔlil mé bèle ††.

¹⁴ Kányi?ε nē, siensinmine pe béri muo mí?ε gbù?wɔ
 gè,

funviyεɔɔlil pe bé téni muo yi?ε mé gè.

Yewe yo, -mi suo sienpiile mé bèle !

141 *Dawuda ηúnudan?a gī gǵa pe ηú né yakpuwɔɔɔ
 ní dè.*

Yewe yo, je mi nε muo yeri wī, te báan fáari ma pa mi
 sá?a !

Ma líiye cáan mi yékpɔli mé lè a mi nε muo yeri wè !

² Dí mi náarige ki sí puu bè wusuna † tíεle ηǵa nē muo
 'fɔli wè,

mi kiye yègele ni- puu

bè cεngu?w táanni kakuwɔ yakwɔw tíεle dè.

³ Yewe yo, ma gǵarifii le mi nyuo nē gè,

mari mi nyasenyε wéli yè.

⁴ Fǵa ki ya?a mi fungo ki- cèli kapi?i kɔli mé gè?,

bè kacuwɔwɔw kpí?ile kapiigbi?ilile sun?wɔw nī bè?.

-Mi cò ma yérige mi fǵa pe yaliitaanra tàà líi?.

⁵ -Ki ya?a siensinwe wi- mi kpúwɔn, kire yē kacènne mi
 mé;

wi- mi sǵn?a bè ki bé puu

majo wi 'sùnmw wo mi nyùgo nē gè wī,

bà mi sí cíi ki nē?.

Gii sí gī baa gè, mi náarige ki béri waa súuri

sienpiile pe kapiigbi?iligele kɔli mé gè.

⁶ -Ki ya?a pe- pe kàyu?ujuulo ηɔrigw bèle wáa

nyagurukpa?alige jùlwɔw nī gè !

Bà ki bé kpí?ile dí pe sí mi sienre lú?u dè,

bè ki cén kányi?ε yē ti nī ††.

†† Wéli baa 82.3. † Wéli baa Tíε 5.8. †† Koliyo 6-7 tíε nī gè, Ebu-
 ru sienre nī dè, sienre dàà tii flige?. Well sienre tàà yi?ε ti nī nè yeli né
 Gireki sienliεre ti sebεgenne ní lè.

† Ki sienre ti 'juu baa Wurw 3.13.

7 Majo bè tàfaliwe cî ne dàala kpúcn lè nè celile,
 bè weli kácere ti bága cεrige *kusi?i* wiile nē lè.
 8 Kire nē mi 'mi yi?ε wáa gè muc kcli mé, *Kàfcli* Yewe,
 mi ne làridi?ε caa muc nī.
 Fǎga mi sii wáa wè bè ya?a kùu mé wè? !
 9 -Mi suc penne mé lè nàa pe 'cáan mi yi?ε mé gè,
 né kapiigbi?ilile pe gárye mé yè !
 10 -Ki ya?a sienpiile bálì -pe cò pe tíime gárye nē yè,
 dí mi sí sùuri bè suc !

Yewe, muc wī mi suadi?ε gè

142 *Dawuda sícilime húnugo gī †. Bà wi 'puu nyagu-
 ruwi?i nī gè ††. Náarige gī.*

2 Mi 'yékpogbuab wáa lè Yewe mé,
 mi 'Yewe fiεn wè né yékpogbuab ní.
 3 Mi ne mi digire nyu dè ne tīi Yewe nē wè,
 né mi fùrcw wu?u juu gè wi yi?ε mé gè.
 4 Bà mi céri ti mieni kùu mi nē dè, muc ma 'mi koligo
 cén gè.
 Mi koligo nē gè, pe 'penne pari mi nē.
 5 -Muc yi?ε wáa gè kàliige mé ‡, ma wéli,
 sien wáa fáala wè tóri nè mi ní?.
 Làridi?ε ni wè mi mé?,
 sien wáa fáala wè ne sòngí mi sii wu?u nē gè?.
 6 Yewe yo, mi 'kòkuulo wáa muc kúrugú né jo:
 «Muc wī mi làridi?ε gè,
 muc yē mi liele sienwiile sun?cw nī bè, dàala nē lè.
 7 Ma líiye cáan m'mé a mi 'kòkuulo wáa lè,
 né ki cén mi ηcri ti 'cèri nè tóri.
 -Mi cò ma suc pe kiyε nī yè, bálì pe 'mi cira wè !
 Nè ki cén, pe ηcri ti nyéni ni?ε mi nē.
 8 -Mi cò ma yige kasuu nī wè,
 kire ga buu mi de muc mí?ε *gbù?wó* gè !
 Bà siensinmine pe bé pen bè pa mi mà?a bè su?u,
 a muc kénì kacεnge kpí?ile mi nē wè.»

Yewe yo, -mi suc mi leguulo mé bèle !

143 *Dawuda húnudan?a gī gàa pe húj né yakpuwrc
 ní dè.*

Yewe yo, ma mi náarige lú?u gè !
 Ma líiye cáan a mi ne muc fiεn wè !
 Ma lú?u mi mé, muc kányi?ε né muc sínme pire kenme
 nē bè !
 2 Fǎga kàyu?u juu mi nē?,
 mi hǎa wī muc baakuw wè?,
 né ki cén, sienwiile wáa fáala wè bile?
 hǎa wi síngi muc yi?ε mé gè? ††.

† Ki krci wī fllige nè cén?. Wéli baa 32.1 kaliwege ki táanme gè.
 †† Wéli baa Sam1 22.1-2; 24.1-9; Nún 57.1. ‡ Peli mé bèle, kàliige
 kcli mé gè, *sá?afcli* wi 'puu ne yéri baa. Wéli baa 16.8; 109.31; 110.5;
 121.5. †† Wéli baa Wurc 3.10,20; Gal 2.16.

3 Mi leguu wi 'ta?a mi kúrugú, wi 'mi cáan nè pulgc
 dàala nē lè,
 wi 'ki ya?a a mi 'téni yebiliwuab nī lè,
 majo sienne bálì pe 'tíi nè kùu bèle.
 4 Mi fungo ki 'kùu mi nī, funwuab yē mi nī.
 5 Mi ne sòngí ne ta?a né fa?a kenme ní bè,
 níε koli ne sòngí né gàa ki mieni muc 'kpí?ile gè,
 mi ne nyu né niε ní muc kiyε kakpi?iligele wu?u nē gè.
 6 Mi ne kiyε yègí yè muc kcli mé ne muc náari;
 muc láa yē mi nē majo bè lu?c laa cī puu dàawa?ala nē
 lè ‡. Ye- η? cè.

7 Yewe yo, -mi náarige cò gè fáari !
 Mi fungo ki 'kùu mi nī !
 Fǎga muc yi?ε làrige gè mi nē? !
 Á kire bè? gè, m'bé kò bè bálì tíεle pe 'jīin nyεge nī gè.
 8 -Ki ya?a sínbinime táanni bè
 mi- ti lú?u kenme bìl nē muc bànguac déniεe ki bé mi
 sá?a gè !
 Né ki cén mi nyéni mi sòngirc ta?a dè muc nē.
 -Ki ya?a mi- koligo cén gè gàa nī m'béri tári gè !
 Né ki cén mi 'mi fungo yi?ε gè muc kcli mé.
 9 Yewe yo, -mi píle ma suc mi leguulo mé bèle !
 Mi nyéni lí?ire jó muc mé.
 10 -Mi tenme mi de muc nyéni kele forigi gèle,
 né ki cén muc yē mi Kuloclie !
 Muc *Pile* ni nyéni nyuac; -ni ya?a ni- mi yi?ε kīni kozin?ε
 nī gè.

11 Yewe yo, muc mí?ε kire kenme nē bè,
 ma mi ya?a mi- kò sii nē !
 Muc sínme pire kenme nē bè,
 ma mi yige fùrcw gáa nī gè !
 12 Muc bànguac déniεe nī gè,
 ma mi leguulo cú?c bèle ma yige baa !
 Ma pe kpúu péwu bili pe mieni pe túngu né mi ní
 bèle,
 bè mi yē muc baakuw wè.

Bàli mé Yewe yē Kuloclie wè, peli wu?u kīi tàn?a !

144 *Dawuda wu?u gī.*

Kpu?c 'yeli de tari Yewe nē wè, mi kàdenig-
 baala lè ††,
 wire hǎa wi 'mi kiyε tenme yè kapienne nē lè
 né mi kabí?εle ní gèle kàsii kpúwngenme nē bè ††.
 2 Wire wī mi Kuloclie hǎa mi nyéni déni wè §,
 wire wī mi làridi?ε liriεe né ní mi lí?irejodi?ε gè,
 wire hǎa wi 'mi píle nè suc wè.
 Wīi mi *timwzigege*; wire láara mi ne fé ne làrí;
 wire wi kùlogolo sienne cériεi bèle mi mé §†.

†† Wéli baa 42.2-3. ††† Wéli baa 18.2. ††† Wéli baa 18.35.
 § Wéli baa 59.10,17. §† Eburulo sienliεe ti ki 'juu né jo: a wire wi
 'mi sienne téngε bèle mi fàn?a laara gè. *Sebecénmine páli ti sòngí né*

³ Yewe yo, n̄aa wī sien wè, dí muc de wi wéli wè, lewiile bèle, dí muc de s̄ngí de taʔa né pe ní † ?

⁴ Sien wī bè n̄jón t̄iele; wi cenye yī bè nyúm̄o t̄iele bàa pi tóri bè ††.

⁵ Yewe yo, ma muc nyiʔene múgu lè ma tigi ‡, cò ma taa nyaguruyo n̄e yè, yi de wírigi ††.

⁶ Ma k̄asakpenige nyiʔenime t̄irige bè, ma leguulo c̄erige bèle !

-Muc n̄aaya n̄j yè ma pe cira pe fè †† !

⁷ Bè muc yaʔa nyiʔene nī lè,

-muc kiye s̄aʔa yè ma t̄irige ma mi suc, ma mi cò ma yige lasicuuyo nī yè né nab̄onmin̄o pe kiye nī yè †††,

⁸ Bàli b̄iele pe nyuc̄yo yi k̄áfinere nyu dè, bàli piyè ne pe k̄aliige kiye yègí yè lèle lī nī piyè ne k̄alí bèri sienne fáanni bèle †††.

⁹ Kuloceliè yo, je m'béri n̄unuv̄nḡo n̄ú muc mé, béri màʔagele kie b̄l̄ic̄erige k̄p̄úon gè muc mé †.

¹⁰ Muc n̄áà wī k̄ulof̄l̄il̄o pe suc̄f̄li wè; muc ma 'muc baakuw̄o Dawuda suc wè k̄apiengbuon n̄j̄s̄ii mé wè n̄aa wi k̄u kanʔa wè.

¹¹ Ma mi suc, ma mi cò ma yige nab̄onmin̄o pe kiye nī yè,

bàli nyuc̄yo yi k̄áfinere nyu dè, bàli piyè ne pe k̄aliige kiye yègí yè lèle lī nī piyè ne k̄alí bèri sienne fáanni bèle ††.

¹² Bà ki bé puu dí weli jaala bèle, pe n̄agapunm̄o lèle nī lè,

pe bé puu bè tiipunȳo t̄iele nyàa yi yègí ne sien yè.

Weli p̄orilo pe bé puu bè tiindugugolo t̄iele ḡali pe 'ten gèle bè n̄akpanʔa fèri gè.

¹³ Weli síkaanya yi bé nyi yaliire ti m̄ieni feliyè n̄e, weli s̄inbatoyo yi bé sii bè niʔe, niʔeboyo niʔeboyo, bè yi n̄aʔadiye nyi yè.

¹⁴ Weli niye yi bé k̄p̄olilo bè s̄unm̄o le.

Weli leguulo piyè gbè jaa bè tuu weli n̄e

bè weli cò f̄anʔa n̄e bè ké né weli ní? †††.

Funwuw̄o k̄on̄o sí ní wáa weli k̄àaya dàliye nī yèʔ.

¹⁵ Sienne b̄alí mé ki k̄p̄inʔini m̄me gè, peli wuʔu ki t̄anʔa †† !

Bàli mé Yewe yè pe Kuloceliè wè, peli wuʔu ki t̄anʔa ††† !

jo d̄uʔo sienre ti yé juu né jo: k̄ulogolo sienne, n̄e ki yaʔa bàli pe 'sienre f̄ugu dè n̄e sebe dè, peli wáa wi 'ki sebe werige m̄me gè, a ki 'yiʔe n̄e k̄o: mi sienne. † Wéli baa 8.5. †† Wéli baa 39.7; 102.12; 109.23. ‡ Wéli baa 18.10. †† Wéli baa 104.32. †† Wéli baa 18.15. ††† Wéli baa 18.17-18. ††† Isirayeliyè nī bèle, a sien wi yé je k̄alí wè, wi n̄e k̄aliige k̄li yègè gè. Wéli baa Fàn 32.40. § Wéli baa 33.2-3. §† Wéli baa 144.7-8. §†† Eburu sienre nī dè náʔa gè, sienre dáa t̄i filigeʔ. §† Wéli baa Fàn 28.3-4; 33.29. §†† Wéli baa 33.12; 146.5.

Yewe wī K̄ulof̄li l̄èle ó l̄èle nī

145

Gb̄uʔriḡo. Dawuda wuʔu gī ††.

M'béri muc k̄p̄ori, mi Kuloceliè, mi K̄ulof̄li ! M'béri k̄puʔw̄o tari muc míʔe n̄e gè súuri l̄èle ó l̄èle nī. ² ʔaan, m'béri k̄puʔw̄o tari muc n̄e cenge ó cenge, m'béri muc míʔe gb̄uʔw̄o gè súuri k̄úom̄o f̄un !

³ Yewe wi 'k̄p̄úw̄o, wi t̄oni nè yeli né gb̄uʔw̄o n̄i; l̄áʔala wè wi k̄puw̄o n̄e bèʔ.

⁴ Ki 'yeli k̄engele ke m̄ieni de muc kakpiʔiligele t̄òbil̄ó gèle,

k̄engele ḡilí mé ke báan gèle.

Peri muc n̄j̄ri kakpiʔiligele wuʔu nyu gè,

⁵ né muc k̄puw̄o ní bè, bàa pi 'nyiʔene nè nyu bè.

Mi wè, m'béri s̄ongí muc kakpoliyo wuʔu n̄e gè.

⁶ Pe béri muc kakpiʔiligele ke n̄j̄ri wuʔu nyu gè

bè kiyè b̄ogaara wuʔulo gèle;

m'béri muc k̄puw̄o wuʔu jáari gè.

⁷ Peri s̄ongí de taʔa kenme b̄i n̄e muc kac̄engbuʔo ki yè gè,

peri fundaanra yékp̄uʔulo wáari bèri muc sínme wuʔu n̄j̄ gè.

⁸ Yewe wè, wī ne k̄puʔw̄o kanʔa sienne mé bèle, wī nyinidaaguoḡf̄li.

Wi fungo k̄i yè madeniʔ, wi b̄anguo déniye k̄i k̄puʔo ††.

⁹ Yewe wī funj̄enḡef̄li sienne pe m̄ieni k̄oli mé gè, wi nyinidaaguugo ki 'k̄p̄úw̄o nè s̄eni n̄o wi yafaanra ti m̄ieni n̄e.

¹⁰ Yewe, sienne né yere dáa muc 'faan dè, ti m̄ieni 'yeli ti de muc síeri,

dí muc sienne b̄alí pe 'piye puo muc n̄e wè, peri k̄puʔw̄o tari muc n̄e.

¹¹ Pe béri muc k̄ulof̄liḡo k̄puw̄o wuʔu nyu gè,

béri muc f̄anʔa wori nyu dè,

¹² kire ga buu lewiile pe- muc n̄j̄ri kakpiʔiligele cén gèle

né muc k̄ulof̄lim̄o pi k̄puw̄o ní bè, bàa pi 'nyiʔene bè.

¹³ Muc k̄ulof̄lim̄o p̄i l̄ègèle ke m̄ieni nī,

muc k̄af̄lim̄o p̄i k̄engele ke m̄ieni nī.

[Yewe wī ne wi nyafeniye fori yè,

wī ne kac̄enge k̄p̄inʔini wi kakpiʔiligele ke m̄ieni nī †††.]

†† N̄unugo ḡàà ki sienkanʔana gboli ó gboli nī ne séligi né sebekaanna láà ní; ḡali ke 'taanni sebekanʔana ó sebekanʔana ke taanni kiye táanni nè yeli né Eburulo alifabe ní wè (wéli baa 9.1 kali-wege ki táanme gè). N̄unuyo nyàa yī kire felige, yire yī: 9,25,34,37,111,112,119,145; Kàs 31.10-31; Lam 1-4; Nah 1.2-11. † Wéli baa 86.5,15; 103.8. †† Eburu sienliere sebe nī wè, n̄unugo ḡàà ki sienkanʔana gboli ó gboli nī ne séligi né sebekaanna láà ní, nè ki yaʔa gboli láà wè baaʔ n̄a ni séligi né nyasienkaanna «n» ní lèʔ. Gireki né sirii sienliere dè, né m̄ieni eburu sienliere sebe wáa nigbe ní,

14 Bàli pe mieni pe tun bèle, Yewe wire wi pe yègí nɛ yérigi,
 wi nê pe sien bàli mieni pe kùrú bèle.
 15 Siennɛ né yawiire ti mieni nê ti yiɛyɛ le yè muc nī
 nê ti sòngirɔ taʔa dè muc nê;
 muc wī ma nyéni ti yaliire kanʔa dè ti mé làjennɛ nī lè.
 16 Muc nê muc kɔli sáʔa gè níɛ pe tɪn
 niɛ pe funzɔngirɔ fori dè bàli bīɛɛ sii nē wè †.
 17 Yewe wī sɪnwɛ wi baara ti mieni kúɔgenmɛ nī bè,
 né ní funjèngɛfɔli wi kakpiʔiligele ke mieni nī.
 18 Yewe wi nyéni kɔɔni bàli pe mieni nē pe wi yeri bèle,
 bàli pe mieni pe funyɔ yi 'fɪlige yè á piyè nɛ wi yeri wè ††.
 19 Wi nê pe nyéni kele fori gèle, bàli pe wi fiʔé bèle,
 wi nê pe kòkuʔulo lúʔu gèle níɛ pe suɔ.
 20 Bili woli ni 'kpúʔ wi mé lè, Yewe wi nê pe mieni
 sómigɔ nè wéli,
 nè ki yaʔa wi nê sienpiile pe mieni cúʔɔ.
 21 Mi nyuɔ ki béri Yewe gbùʔɔrɪɔ nú lè.
 Siennɛ né yawiire ti mieni ti de kpuʔɔɔ tari wi tiɛɛfun
 míʔɛ nē gè,
 lèlɛ ó lèlɛ nī súuri !

Yewe wī sienfurɔɔ sáʔafɔli wè

146 Ye- Yewe gbùʔɔɔ wè !
 Mi fungo, te Yewe gbùʔɔɔ wè !
 2 Bè mi yaʔa sii nē wè, m'béri Yewe gbùʔɔɔ wè.
 M'béri yakpuɔɔrɔ kpúɔɔn dè mi Kuloceliɛ mé wè mi sii
 cɛnyɛ yi mieni nī.
 3 Ye fāga yeli sòngirɔ taʔa dè sienkpolilo nē bèleʔ,
 né lewiile nē bèle, bàli piyè gbè sien suɔ wèʔ !
 4 A pe nʔzɛnnɛ ni kèni yiri pe nī bèle, a pe 'koli nè jíin
 dàala nī lè,
 pe kele ke mieni nê kúɔ nè jíin baa né pe ní.
 5 Nàa mé Yakuba Kuloceliɛ wi yè sáʔafɔli wè,
 a wi 'wi sòngirɔ taʔa dè Yewe wi Kuloceliɛ nē wè, wi
 wuʔu kī tənʔa !
 6 Né ki cén Yewe wi nyéni nyiʔɛnɛ né dàala faan lè,
 né kuʔɔjii ní wè, né ti laame yɛɛ ti mieni ní dè †.
 Weli bé gbè téngɛ wi nē lèlɛ ó lèlɛ nī.
 7 Wī nɛ tənʔa kanʔa bàli mé siennɛ 'pe wuʔɔ bèle,
 nɛ yaliire kanʔa bàli nē fungo ki yè gè.
 Yewe nê kasuulebile nyùʔɔdiriyɛ celile yè.
 8 Yewe nê fúɔnnɔ nyapigele múgu gèle ††;
 bàli bīɛɛ kùrulo bèle, Yewe nê pe yègɛ nè pe sien †.
 Siensinminɛ pe 'Yewe déni wè.
 9 Yewe nê nabɔnnɔ wéli bèle,
 wi nê círiɛ né lakicililɛ sáʔa bèle †††,

pe 'tiɛyɛ siinwuʔu gáà fàri gè baa, gàa ki 'nyasienkaanna «n» nyóɔ
 lè baa. † Wéli baa 104.27-28. †† Wéli baa 34.18; Fàn 4.7; Zan
 4.23-24. † Wéli baa Yir 20.11; Kakpi 4.24; 14.15; Tie 10.6. †† Wéli

nè ki yaʔa wī nɛ sienpiile koliyo córi yè.
 10 Yewe yè Kùlofɔli lèlɛ ó lèlɛ nī.
 Sijɔɔn kàʔa yo, wī muc Kuloceliɛ kèngɛɛ ke mieni nī !

Ye- Yewe gbùʔɔɔ wè !

Siennɛ peri Yewe gbùʔɔɔ wè !

147 Ye- Yewe gbùʔɔɔ wè !
 Né ki cén kī tənʔa weri nú weri weli Kuloceliɛ
 gbùʔɔɔ wè,
 kī pórigo sien de sómigi de nú wi mé.
 2 Yewe ní'ne koli nɛ Zerizalemi kàʔa faanri gè,
 né siennɛ bàli pe 'cò bèle, wi nê pe píne piyɛ nē nè pe
 kóri nè pen ††.
 3 Bàli pe funyɔ yi 'cúʔ yè, wi nê pe funyɔ nyígi yè,
 níɛ pe funbienɛ nɔmiyɔ jíge yè †.
 4 Wi nê nʔɔɔɔ tóri gèle níɛ míyɛ le ke mieni nē ††.
 5 Weli Káʔli wi 'kpúʔ, wi nʔri ti 'niʔɛ,
 wi sícilime piī kúɔmɔ fùn.
 6 Siennɛ bàli ní pe wè tóri bèleʔ, Yewe wi nê pe yègɛ,
 níɛ sienpiile máama bèle fúɔ dàala nē lè †††.
 7 Yeri kacèngɛ síerile núnuyɔ nú Yewe mé wè,
 yeri gɔripile kpúɔɔn lè weli Kuloceliɛ mé wè !
 8 Wi nê nyiʔɛnɛ tón lè né kàsadiɔbare ní dè,
 níɛ kàsaʔa gbòbori gè ki nê tuu dàala nē lè,
 wi nê nyàʔa fiin gè nyaguruyo nē yè.
 9 Wi nê yaliire ken yawiire mé dè,
 né míeni dībawuɔɔ piile mé bèle a piyè nɛ nyeni bèle.
 10 Sunʔɔ ki nʔri ti wè nɛ tóri Yewe wi nyaame nēʔ,
 kapiɛngbuɔɔn wɔ wi yaliyɛ liriye yire bɛʔ wī nɛ wéliʔ.
 11 Bàli pe fiʔé Yewe nē wè, wi nê fɔli pe nē,
 ʔaan, bàli pe 'pe sòngirɔ taʔa dè wi bànɔɔ déniɛ nē
 gè ††.

12 Zerizalemi kàʔa yo, te Yewe tòbiló wè !
 Sijɔɔn kàʔa yo, yè ma Kuloceliɛ gbùʔɔɔ wè !
 13 Né ki cén wire wi nê nʔri nyóɔgɔ dè
 muc kàʔa wiile kòriyɔ yi kpàteliyɛ nī yè,
 wi nê diba taʔa wè muc piile nē bèle muc kàʔa laame
 nī bè.
 14 Wi nê yanyige ken muc kùlo mé lè,
 wi nê muc tɪn yaliicènɛ nē dè.
 15 Wi nê wi nyasienɛ tun dè dàala nē lè;
 ti nê fè kpuʔɔ nè nò.
 16 Wi nê nèwirile ††† tirige lè nè tiʔɛ fɪlige gè bè sɪnbasi-
 ire tiɛɛ,
 wi nê kámeɛɛ †† yéligɛ gè dàala nē lè bè cúnʔɔ tiɛɛ.

baa Mat 9.30; Zan 9.7. †† Wéli baa 145.14. ††† Wéli baa Yir
 22.20-22; Fàn 10.18. ††† Wéli baa Fàn 30.3; Eza 11.12; 27.13; 56.8;
 Ezek 39.28. † Wéli baa Ezek 34.16. †† Wéli baa Eza 40.26.
 ††† Wéli baa 146.7; Sam1 2.7; Eza 40.29. †† Wéli baa Nún 33.18.
 ††† NÈWIRILE: Eburu sienre nī dè náʔa gè, ti 'ki juu né jo: «nezi,» wire
 wi wè náʔa weli kùlo nī lèʔ. †† KÁMEɛɛ: Eburu sienre nī dè náʔa gè, ti
 'ki juu né jo: «givre». Wire wi wè náʔa weli kùlo nī lèʔ.

17 Wi nê kàsasindari wáa dè bè sɛndenibiire tíele; ɣáa wi bé gbè yéri wiikunu nī wè, ɣàa wi yige wè ?
 18 Wi nê wi sienre juu dè nè gbèngɛ; ti mieni nê nyegɛ †. Wi nê wi káfalige fie gè; luɔɔ yi nê fúu.
 19 Wi nê wi sienre jáari dè *Yakuba* siime nê bè, wi fànʔa kele né wi kàyuʔujuuro ní dè *Isirayeliy* mé bèle ††.
 20 Wii yé ki kpíʔile mme gè né kùlogolo gíli ní gèle? ‡, kire nê ke sienne piyè wi kàyuʔujuuro cén dèʔ.

Ye- Yewe gbùʔɔwè wè !

Dàala né nyiʔene, yeri Yewe gbùʔɔwè !

148 Ye- Yewe gbùʔɔwè !
 Ye- Yewe gbùʔɔwè, bè ki líe baa nyiʔene nī lè !

Nyiʔene tieliliye nī yè, ye- wi gbùʔɔwè † !
 2 Yeli ye mieni bàli bíele *nyiʔene tundunmin* bèle, ye- wi gbùʔɔwè !
 Yeli ye mieni bàli bíele nyiʔene kapiengbuɔnnɔ bèle †, ye- wi gbùʔɔwè !
 3 Cenge né yege ní gè, ti- wi gbùʔɔwè !
 Nɔɔɔ gáli ke mieni ke nyiʔene gèle, ke- wi gbùʔɔwè !
 4 Nyiʔene tieliliye wómiwomi yè, yi- wi gbùʔɔwè, né mieni luɔɔ dáa dī nyiʔene naame gè ††.
 5 Tire 'yeli de Yewe gbùʔɔwè, né ki cén wire wi 'ki juu nè gbèngɛ á ti 'faan ††.
 6 Wire wi 'ti téngɛ ti tieye nī yè lèle ó lèle nī, fànʔa kaala náa wi 'taʔa ti nê dè, nī gbè cúʔɔʔ.

7 Yeli bàli bíele dàala nê lè, ye- Yewe gbùʔɔwè !
 Luɔɔ yawiikpoliyo yè, né mieni luɔɔ sícuuyo ní yè §,
 8 kàsakpenige kàsun né kàsasindari, né nêwirile †† né kàsadenye, káfaligbuʔ gáa ki Yewe sienre lúru dè,
 9 nyaguruyo né nyaguruyeliye yi mieni, tiiye nyáa yi sengi yè né *sediri* tiikpaʔaliye yi mieni ní yè †††,
 10 né nyàʔayerɛ né yajuuro ti mieni ní ††, yafulolido né sínjari ní dè †††,
 11 duniya kùlofɔlilɔ né kùlogolo sienfeliye yi mieni ní yè,
 sienkpolilo né kàyuʔujuufɔlilɔ pe mieni ní bèle duniya nī wè,

12 nàgapunminɔ né sinborilo mieni ní bèle, liele né pìile ní bèle,
 13 ye mieni yeri Yewe míʔe gbùʔɔwè gè !
 Né ki cén wire nigbe míʔe ki 'kpúʔɔ,

† *Wéli baa* 33.9. †† *Wéli baa Fàn* 33.2-4. ‡ *Wéli baa Fàn* 4.32-34. †† *Wéli baa Mat* 21.9. †† *NYIʔENE KAPIENGBUɔNNɔ*: Pe mieni yè nyiʔene tundunminɔ bèle. *Wéli baa* 103.21. ††† *Wéli baa Sél* 1.6-8. ††† *Wéli baa* 33.6,9. § *Wéli baa Sél* 1.21; *Nún* 74.13. † Eburu sienre ti 'ki juu né jo: «nɛzi». *Wire wi wè náʔa weli kùlo nī lèʔ*. ††† *Wéli baa Sél* 1.11. †† *Wéli baa Sél* 1.24. ††† *Wéli baa Sél* 1.20-21.

wi kpuɔɔ pi 'dàala né nyiʔene nyi lè.
 14 Wire wi nyéni wi sienne nyùgo yègɛ gè né ɣɔri ken pe mé,
 né ki kpíʔile wi sienne bàli pe 'piye puɔ wi nê wè,
 pe mieni pe 'kpuʔɔwè taa,
Isirayeli sienne peli bíele, bàli pe 'kɔɔni wi nê wè †.

Ye- Yewe gbùʔɔwè !

Téngɛ sienne yo, yeri ɣú kùlogolo ke mieni Káfɔli mé wè !

149 Ye- Yewe gbùʔɔwè !
 Yeri ɣúnɔwɔngɔ ɣú Yewe mé wè !
 Yeli bàli ye 'piye puɔ wi nê wè,
 yeri gbùʔɔwè ɣúnugo ɣú wi mé yeli gbúʔurulo nī lè !
 2 *Isirayeli* sienne peri fundaanra kpínʔini pe Faanfɔli wi kenme nê !
Siyɔɔ kàʔa sienne peri muguri pe Kùlofɔli wi kenme nê !
 3 Peri yúu peri wi míʔe *gbùʔɔwè* gè;
 peri ɣú wi mé béri pinbile kpúɔɔ lè né ɣɔri ní wè.
 4 Né ki cén Yewe ne tóri né wi sienne ní bèle;
 Sienne bàli ní pe wè tóri bèleʔ, wi nê pe suɔ bè pe kpúʔɔ.

5 Sienne bàli pe 'piye puɔ Yewe nê wè,
 ki 'yeli pe- puu fundaanra nê kire kpuʔɔwè dáa tire kenme nê !
 Peri fundaanra yékpuʔulo wáari gèle pe sínediye nī yè,
 6 pe nyuɔɔ yi sí de Yewe gbùʔɔwè,
 dí nyuɔɔ siin ɣɔɔ ni- sí puu pe kiyɛ nī yè ††,
 7 kire ga buu bè fuʔɔ tón gè kùlogolo káli mé,
 bé sí wuʔɔwè taʔa *kùlogolo sienfeliye* nê yè.
 8 Pe bé pe kùlofɔlilɔ cò bèle bè puɔ né nyùʔɔwè nyiʔene ní yè,
 bé kpàʔaliye le sienkpolilo pe tɔliɔ nê yè,
 9 bé kàyuʔu cáan pe nê gáa Kuloceliɛ yé sebe gè.
 Sienne bàli pe 'piye puɔ Yewe nê wè, tire bé puu kpuʔɔwè pe mieni mé.

Ye- Yewe gbùʔɔwè !

Yeri Yewe gbùʔɔwè né yakpuɔwè ní !

150 Ye- Yewegbùʔɔwè !
 Yeri Kuloceliɛ gbùʔɔwè wi *saawalidengege* nī gè !
 Yeri wi gbùʔɔwè nyiʔene nī lè,
 bàa wi ɣɔri ti tii tí dè.
 2 Yeri wi gbùʔɔwè wi kakpoliyo kenme nê bè !
 Yeri wi gbùʔɔwè wi kpuɔɔ kenme nê bè

†† *Wéli baa Fàn* 4.7. †† *Wéli baa Eb* 4.12; *Tie* 1.16; 2.12.

bàa pi 'kpúʔ nè tóri bè !
³ Yeri wi gbùʔʔ nɛ sɪnbanyegɛ
 wíi gè †!
 Yeri wi gbùʔʔ nɛ màʔagɛɛ
 b̀̀licɛrigɛ ní gè,
 nɛ gɔri ní wè !
⁴ Yeri wi gbùʔʔ nɛ p̀̀nbilɛ ní lè,
 nɛ yuɔɔ ní dè !
 Yeri wi gbùʔʔ nɛ màʔagɛɛ yakpuɔɔ ní dè, nɛ
 maana ní lè !

---

† Wéli baa 98.6 kaliwɛɛ ki táanmɛ gè.

⁵ Yeri wi gbùʔʔ nɛ kányiɛɛ yakpuɔɔ ní dè
 dàa ti sómigi nɛ t̀̀ngú dè !
 Yeri wi gbùʔʔ nɛ kányiɛɛ yakpuɔɔ ní dè
 dáa ti c̀̀ nɛ t̀̀ngú kpuʔʔ dè ††!

⁶ Yegɛ ó yegɛ ki ɛ́ʔgi gè, kiri Yewe gbùʔʔ wè !

Ye- Yewe gbùʔʔ wè !

---

†† Wéli baa Sam1 18.6; Sam2 6.5; Kaj1 13.8; 15.16; 16.5; 25.1,6;
 Kaj2 5.12; 29.25; Esid 3.10.

Matiye

Sɛbɛ wi tiɛdiʔɛ gɛ

Matiye wi 'puu Zezi p̄itenmɛnɛ kiɛ nɛ siinwuu wáà. Wi 'kíni nɛ puu lanbosuɔɔ. Wire wi 'sɛbɛ ɲàà wi sienrɛ sɛbɛ dè.

Wi 'Nyakungɛngɛ Liʔɛ ki sienrɛ tiɛyɛ niʔɛyɛ juu wi sɛbɛ n̄ wɛ, nɛ ki tiɛ dí Zezi wi 'Kulocɛliɛ sienjuuliɛlɛ pe sienrɛ fori dè.

Matiye w̄i nɛ ki tí dí Zezi w̄i Kulocɛliɛ Jaa. Wi 'ki tiɛ dí Zezi wire w̄i Kàfɔli wɛ; wi 'pɛn duniya n̄ wɛ nɛ péni Nyiʔɛnɛ Kùlofɔligɔ ki wori juu dè siennɛ mé bèlɛ. Kulocɛliɛ Kùlofɔligɔ kire Matiye w̄i nɛ yeri nɛ p̄inɛ Nyiʔɛnɛ Kùlofɔligɔ gɛ. Wi 'ki juu nɛ jo dí Nyiʔɛnɛ Kùlofɔligɔ ki 'siʔɛrɛ nɛ kpɔni siennɛ n̄ bèlɛ ().

Tɔliɔ sáa Matiye Sɛbɛ w̄i nɛ Zezi tí wɛ dí w̄i Dawuda Jaa, wi 'Zezi tobilo t̄ulugo wuulo tiɛ bèlɛ. Nɛ p̄inɛ Matiye wi 'Zezi wi kàfɔligɔ tiɛ gɛ wi sii lɛlɛ n̄ lè, bè kacɛnminɛ pe cé sɛni wi kpúʔɔ nɛ kùlofɔlilɔ kpúʔɔɔ ní dè (wéli baa). Sɛbɛ wi sienrɛ tí nɛ ki tí dí Zezi wire w̄i Kulocɛliɛ Siennyienɛgɔɔwɔ wɛ, ɲàa pe yeri nɛ p̄inɛ «Kirisi» wɛ gireki sienrɛ n̄ dè. wire Zuufulo pe siri bèlɛ.

Zezi wi 'kele niʔɛgɛlɛ kúɔ nɛ wi kenmɛ tiɛ bè: wi 'yaala puʔɔ (wéli baa), nɛ sienniʔɛmɛ ken a pi 'lii nɛ t̄in bali n̄ fungo cé tuu bèlɛ. Kire nɛ ki miɛni ní a siennɛ pe 'wi cí. Wi 'tɛnmɛgɛlɛ ken niʔɛgɛlɛ (wéli baa).

Matiye sɛbɛ wi 'ki tiɛ dí Zezi wi 'tunduro ken wi p̄itenmɛnɛ mé bèlɛ pe sari wi Kataanna Siennɛ jáari dè duniya wi miɛni n̄, dí wire yɛ nɛ tɛngɛfɔlilɔ ní bèlɛ fúɔ bè pa nò duniya wi kúɔmɔ n̄ bè (wéli baa).

Sɛbɛ wi nyùgboliyo yè

Zezi wi tuuliɛyɛ yè nɛ wi siile wori ní dè

Zezi baara ti gbòboriyaʔala lè

Zezi baara dè Galile ténimɛ n̄ bè

Zezi wi 'tánʔa nɛ ké Zerizalemi kàʔa mé

Zezi wi 'kele kúɔ Zerizalemi kàʔa n̄

Pe 'Zezi kpúu wɛ a wi koli nɛ nyé nɛ yiri

ZEZI WI TUULIɛYE YE Nɛ WI SIILE WORI NI DE

(1.1–2.23)

Zezi tobilo t̄ulugo wuulo bèlɛ

(Luk 3.23-38)

1 Sɛbɛ ɲàà wi nyéni *Kulocɛliɛ Siennyienɛgɔɔwɔ* Zezi tobilo t̄ulugo wuulo tí bèlɛ, Zezi wɛ *Dawuda* Jaa wɛ, nɛ ní *Birayima* Jaa wɛ, wi sienrɛ ti n'dɛ.

² *Birayima* 'Siaga sii; a Siaga yè nɛ *Yakuba* sii; a Yakuba 'yè nɛ *Zuda* sii, nɛ ní nɛ wi cɔnɔɔnɔ sii; ³ a *Zuda* 'yè nɛ *Perez* sii wire nɛ *Zera*, *Tamari* n̄ wi cé pe sii. A *Perez* 'yè nɛ *Ezurɔn* sii; a *Ezurɔn* 'yè nɛ *Arami* sii.

⁴ *Arami* 'yè nɛ *Aminadabi* sii; a *Aminadabi* 'yè nɛ *Nasɔn* sii; a *Nasɔn* 'yè nɛ *Salimɔni* sii; ⁵ a *Salimɔni* 'yè nɛ *Bowozi* sii, *Arayabi* n̄ wi cé wi sii; a *Bowozi* 'yè nɛ *Wobedi* sii, *Wuruti* n̄ wi cé wi sii; a *Wobedi* 'yè nɛ *Yese* sii; ⁶ a *Yese* 'yè nɛ *Dawuda* sii. *Dawuda* wire wi 'puu *Isirayeli* kùlofɔli wɛ.

Kùlofɔli *Dawuda* wi 'yè nɛ *Sulomani* sii, *Uriyu* cuɔ n̄ wi cé wi sii. ⁷ A *Sulomani* 'yè nɛ *Worobowami* sii; a *Worobowami* 'yè nɛ *Abiya* sii; a *Abiya* 'yè nɛ *Asafi* sii; ⁸ a *Asafi* 'yè nɛ *Yosafati* sii; a *Yosafati* 'yè nɛ *Yorami* sii; a *Yorami* 'yè nɛ *Woziyasi* sii; ⁹ a *Woziyasi* 'yè nɛ *Yowatami* sii; a *Yowatami* 'yè nɛ *Akazi* sii; a *Akazi* 'yè nɛ *Ezekiyasi* sii; ¹⁰ a *Ezekiyasi* 'yè nɛ *Manase* sii; a *Manase* 'yè nɛ *Amɔsi* sii; a *Amɔsi* 'yè nɛ *Yosiyasi* sii; ¹¹ a *Yosiyasi* 'yè nɛ *Yekoniyasi* sii, nɛ wi cɔnɔɔnɔ sii, pe ní nɛ t̄iin baa parituɔɔ n̄ dè *Babilɔni* kùlo mé lè.

¹² Bà parituɔɔ ti yé kɛni jáa wɛ á pe 'yiri *Babilɔni* kùlo n̄ lè, a *Yekoniyasi* 'Salatieli sii; a *Salatieli* 'yè nɛ *Zoroba-*

beli sii; ¹³ a Zorobabeli 'yè nè Abiwudi sii; a Abiwudi 'yè nè Eliyakiimi sii; a Eliyakiimi 'yè nè Azɔri sii; ¹⁴ a Azɔri 'yè nè Sadɔki sii; a Sadɔki 'yè nè Akiimi sii; a Akiimi 'yè nè Eliwudi sii;

¹⁵ a Eliwudi 'yè nè Eleyazari sii; a Eleyazari 'yè nè Matan sii; a Matan 'yè nè Yakuba sii; ¹⁶ a Yakuba 'yè nè Yusufu sii, *Maari* pɔli wè; kire Maari wire wi yé kénì péni Zezi sii wè nàa pe yeri *Kirisi* wè, Kulocelié Sienny-ienegɔɔw wè.

¹⁷ Kèngelè gáli ke mieni ke 'tìe nè ké gáli gèle, nè ki séli Birayima nē wè nè sèni láʔa Dawuda nē wè, a ke 'nyì kèngelè kie né sicèri. Bè ní ki líe Dawuda nē wè bè sa láʔa parituɔɔ lèlè nē lè Babilɔni kùlo nī lè, a keli 'nyì kèngelè kie né sicèri káli. Bè sí ki líe lèlè nī parituɔɔ ti cé jáa Babilɔni kùlo nī lè bè sa láʔa Kulocelié Sienny-ienegɔɔw nē wè, a kire 'nyì kèngelè kie né sicèri.

Zezi siile sienre dè
(Luk 2.1-7)

¹⁸ Meni *Kulocelié Siennyienegɔɔw* wi 'sii nè síe wè, Zezi wè, ki kenme m'be: Wi yàa wè *Maari* wè, *Yusufu* cé wi kòn kɔnimɔ nē. Nè ki yaʔa Yusufu wii cé fie Maari cén wè? celiwe wè, a pe kénì Maari nyaa wè né laala ní; *Kulocelié Pile* lire fànʔa nē kire cé kpíʔile. ¹⁹ Kire tiʔe gáa nī gè, Yusufu wè, bè sí wi 'puu siensinwe wè wii puu ne caa bè Maari míʔe cúʔ gè sienne mé bèle?. A wi 'kò ne ki sòngí fungo nī gè bè wi kɔni yaʔa wè làrimè nī. ²⁰ Bà kire sòngirɔ dáa tiʔi wi nī mme gè, a *Kàfɔli* wi *nyìʔene tundunwɔ* wáa péni yiri wi nē nǔnigɔ nē nè wi ye: «Yusufu ɲe, *Dawuda* Jaa, fãri fiʔé bè Maari líe wè wi- puu muɔ cuɔ wè?, nè taʔa gíi nē, pùɔ nǔa wí baa wi liye nī yè, Kulocelié Pile baara dī. ²¹ Wi bága pa nàgabile sii; ma wi míʔe le gè mari wi yeri Zezi †, ki 'nyaa wire wi bága wi wuulo suɔ bèle pe kapiʔile nī gèle.»

²² Ki kele gáli ke mieni ke kpíʔile nè yeli né sienre dīi wi we *Kàfɔli* wi cé juu wi *sienjuuliwe* nyuɔ nī gè né jo:

²³ *N'ge, sinboriwo†*
wi bága laala taa
bè nàgabile sii,
pe béri wi yeri
Emanuwelí‡.

Kire kɔri wi 'jo: «Kulocelié yē né we ní †.»

²⁴ Bà Yusufu wi kénì yè nǔnimɔ nē bè, a wi 'kele kpíʔile gèle majo meni *Kàfɔli* wi *nyìʔene tundunwɔ* wi cé ki juu wi mé gè, a Maari líe wè wi 'puu wi cuɔ wè. ²⁵ Wii sí kénì wi cén celiwe?, fúɔ nè taa a wi péni sii, nàgabile. A wi 'pùɔ wi míʔe le gè ne wi ye Zezi.

Kacénmine 'ké
bè sa nyaa Zezi nē wè

² Ki 'nyaa Betilemi kàʔa nī Zezi wi cé sii †, *Zude ténime* nī; kùlofɔli *Erodi* cenye nī ki 'puu. A ki 'nyaa kacénmine páli 'yè cengenyenifolime kùlo mé lè, nè pen *Zerizalemi* kàʔa mé gè, peli cé ɲɔɔɔ ke yérigenme cén bè nyìʔene nī lè. ² A pe péni yúgolo kpíʔile né jo: «Zuufulo kùlofɔli nǔa wi 'sii wè, sétiʔeni wi yè ? Ki 'nyaa weli nyéni wi ɲɔɔɔ nyaa lè cengenyenifoligɔli mé gè ††, a weli sí pen bè pa wi *gbùʔɔɔ*.»

³ Bà kùlofɔli Erodi wi 'sienre dáa lúʔu dè, a ti 'wi fungo nyaʔami gè, wire né *Zerizalemi* kàʔa wuulo pe mieni ní bèle. ⁴ A wi sí *kacuwɔrib kàfɔlib* yeri bèle nè péni gbuʔulo, né *Fànʔa Sienre sebecénmine* ní bèle, nè pe yúgo sé *Kulocelié Siennyienegɔɔw* wi yé je ga sii wè.

⁵ A pe 'wi ye Betilemi kàʔa mé, *Zude ténime* nī. Ki 'nyaa *Kulocelié sienjuuwo* wi 'ki sebe né jo:

⁶ *Muɔ wè Betilemi wè Zude ténime nī bè,*
muɔ bè? ma 'céri nè tóri
kàliye yi mieni nē yè
kùlo nī lè?,
nè taʔa gíi nē, yieginiwe wáa
bága yè baa muɔ tiʔe nī gè;
wire wi bé mi kùlo nàʔa lè,
Isirayeli kùlo lè‡‡.

⁷ A Erodi wi 'kacénmine yeri bèle làrimè nī, nè sèni pe sómigɔ nè yúgo, bè ki cén lèlè nī nī ɲɔɔɔ ni cé'yiri á pe 'ni nyaa lè. ⁸ Né sí pe torigo Betilemi kàʔa mé gè, né sienre juu pe mé, né pe ye: «Yeri waa, ye sa ki caa yérire funnyige nē, ye- pùɔ wi tiʔe cén. A ye sèni wi caa nè nyaa wè, ye pa ti juu m'mé; mi mieni bé ké bè sa wi gbuʔɔɔ.»

⁹ Bà pe 'kùlofɔli wi sienre dáa lúʔu dè mme gè, a pe 'yiri nè ké. Cígini, ɲɔɔɔ náa pe cé kini nè nyaa lè, a ni 'pe yiʔe kini fúɔ nè sèni nǔ tiʔe gíi nī pùɔ wi 'puu wè, a ni 'yéri baa. ¹⁰ Bà kacénmine báli pe 'ki nyaa gè, a ki 'pe déni, pe fundaanra kpínʔini kpuʔɔ. ¹¹ A pe 'jiiin saʔa nī gè, nè pùɔ nyaa wè baa né *Maari* ní wè, wi yàa wè. A pe 'tigi nè káguro wáa, nè *kpuʔɔɔ* taʔa wi nē. Né fali nè pe tugoro sáʔala dè, nè yere yige nè kpuʔɔɔ kpíʔile pùɔ mé wè: tie, né wusuna, né *miiri sùnmu*. ¹² A Kulocelié wi 'juu né pe ní nǔnigɔ nē né pe ye pe fãga ní koli baa Erodi tiʔe nī gè?. A pe sí koligo káa kiiye líe nè ké pe kùlo mé lè.

Zezi siivɔlib pe 'fè nè ké
né wi ní Ezipiti kùlo mé

¹³ Bà pe 'ké bèle, a *Kàfɔli* wi *nyìʔene tundunwɔ* wáa péni wii tie *Yusufu* nē wè né wi yè: «Yè ma pùɔ líe wè né

† Zezi míʔe ki kɔri wi 'jo: «Yewe wii ne sien suu». †† *Sinboriwo* nǔa wii fie nàguɔ cén?. ‡ *Eza* 7.14 tire ti 'juu náʔa nè yeli né gireki sienliere ní dè. †† *Wéli* baa *Eza* 23.8-10.

‡‡ *Betilemi kàʔa* ki 'puu *Dawuda kásiʔi* gè. *Wéli* baa *Luk* 2.4-7; *Zan* 7.42. ††† *Páli* 'ti yiʔe nè jo: «Weli nyéni wi ɲɔɔɔ nyaa lè a ni 'foli.» ††† *Mis* 5.1 tire ti 'juu náʔa gè.

wi yàa ní wè, mari fé mari waa *Ezipiti* kùlo mé, ye sa kò baa kire ti?e nī gè, fúo bè taa mi ga juu né muo ní. Ki 'nyaa *Erodi* wīi nē ki caa bè pùo kpúu wè.»

¹⁴ A Yusufu wi 'yè pìllige nī, nè pùo líe wè né wi yàa ní wè, nè ké *Ezipiti* mé. ¹⁵ A pe séni kò baa kire ti?e nī gè fúo nè taa a *Erodi* wi péni kùu. A kire 'kpí?ile sienre dáa *Kàfòli Kulocelié* wi cé juu wi *sienjuuwo* nyuo nī gè, a ti 'fori nè pa?a; wi cé jo:

Mi 'mi jaa yeri wè wi ní Ezipiti kùlo mé†.

Kùlofòli *Erodi* wi 'piile kpúu bèle

¹⁶ Bà *Erodi* kénì ki 'nyaa kacénmine pe 'wire fáanni wī wè, a wi fungo ki 'yè kacénme fùn. A wi 'tunduro tórigo pe- sa piile pe mieni kpúu, bili bīele yi?ele siin siin bèle, né bili ní piyè cé fie yi?ele siin taa gèle?, Betilemi kà?a nī gè né kà?a ténime tiere ti mieni nī dè. Wi cé keke kpí?ile gèle nè piile pe yi?ele tónminò gèle nè yeli né lèle náa ní kacénmine pe cé tie wi nē lè. ¹⁷ A ki 'kpí?ile a *Kulocelié sienjuuwo* wi sienre ti 'fori, Zeremii wori dè. Wi cé jo:

¹⁸ Pe 'kòkuulo lú?u

Arama kà?a nī gè,

kɔnwaaara né cáaduu kɔnrɔ

lá?alafun wori;

Araseli wi nyéni wi piile

kùugo kɔngɔ wáari;

wíí ní nè je piiri bè nyaa?,

bà wi piile pe ní wè tíin bèle?†.

Zezi siivòlilò pe 'koli nè ké Isirayeli kùlo mé

¹⁹ Bà *Erodi* kénì kùu wè, a *Kàfòli* wi nyi?ene tundunwo wáa séni yiri *Yusufu* nē wè ñónigò nē, wi ní baa *Ezipiti* kùlo nī lè, ²⁰ nè wi ye: «Yè ma pùo kóri wè né wi yàa ní wè, yeri waa *Isirayeli* kùlo mé lè; bàli pe 'puu ne pùo caa wè né kpúumò ní wè, pe ní wè tíin?.»

²¹ A Yusufu wi 'yè nè pùo kóri wè né wi yàa ní wè, a pe 'ké *Isirayeli* kùlo mé lè. ²² Bà sí wi cé ki lú?u dí *Arikelawusi* wi 'puu kùlofòli wè wi tuu larige nī gè *Erodi* wè *Zude* ténime nī bè, a Yusufu wi 'yè ne fi?é bè ké baa kà?a mé gè. A ñónigò 'tuu wi nē nè wi ye wi- yiri wi sa kò *Galile* ténime nī. ²³ A wi 'yiri nè séni téni kà?a kàa nī, pe 'ki ye *Nazareti*. A kire 'ki ken a *Kulocelié sienjuuwo* wi sienre ti 'fori nè pa?a; wi cé jo: *Pe bága de wi ye Nazareti kà?a wuu†.*

ZEZI BAARA TI GBOBORIYA?ALA LE

(3.1-4.11)

Zan Batiisi wi 'puu ne Kulocelié sienre jáari dè (Mar 1.1-8; Luk 3.1-18; Zan 1.19-28)

3 Ki cenyé nī yè a *Zan Batiisi* wi 'pen nè péni *Kulocelié sienre jáari dè Zude* ténime waama ti?e nī gè. ² Wi 'puu ne ki nyu né jo: «Ye- yi?e yeli funyo nī yè, nè ta?a gíi nē, *Nyi?ene Kùlofòligo* ki 'si?ere nè kpɔni we nē.»

³ Ki sienre ti n'de dáa *Kulocelié sienjuuwo Ezayi* wi cé juu dè:

Sien wáa yè ne yékpòli wáari baa waama kùlo nī lè, né jo:

Ye- Kàfòli wi koligo gbòbori gè,

ye- wi kobigele kpí?ile gèle ke- sien†.

⁴ Zan wire tíime wè, nyu?ɔmò síire burugbu? wi cé le, né ki puo nè cò né sènge mà?ana ní sènne nī gèle. *Kàbarire* né sárigé ti 'puu wi yaliire dè.

⁵ A *Zerizalemi* kà?a sienne bèle, né *Zude* ténime wuulo pe mieni ní bèle, nè fàri *Zuruden* cá?a táanni wuulo pe mieni nē bèle, a pe 'yiri nè pen *Zan kúrugú* wè, ⁶ nè péni ki nyu né jo peli nyéni yéri peli kapi?ile nē gèle; *Zan* wi nē sí cé pe *batiize* *Zuruden* cá?a nī gè.

⁷ Bà wi kénì *Farizienné* nyaa bèle pe báan wi mé ni?ebele bèle, né *Sadusienné* ní bèle, bè pa *batemi* kpí?ile wè, a wi 'pe ye: «Yeli bèle wòmòri siime wuulo bèle, ñáasien wi kénì ye ye yeri fé *Kulocelié* funyerige nē gè, gàa ki báan baa gè ? ⁸ Ye sí de yasenre sengi dàa ti béri ki tíi yeli nyéni yi?e yeli funyo nī yè.

⁹ «Ye fága sí de ki sòngí baa yeli funyo nī yè? bèri wáa dí «*Birayima*» wī weli tuuli?e gè?. Á kire 'laa m'bé ki juu yeli mé ye- ki cén, *Kulocelié* wi fàn?a yè bè gbè sindeniye nyáa yi?e yè yi- kò piile bè ken *Birayima* mé wè.

¹⁰ «Kágba?a nyuo kíi kéngé nè kúo tiye nire nē dè. Ti- ige ó tiige ki wè ne yasenre sengi cènre dè?, ki tiige ki bé ceri bè wáa kàsun nī wī.

¹¹ «Mi wè, mi ne yeli *batemi* kpín?ini wè né lu?o ní, bà yeli 'yéri ki nē bè yi?e yeli funyo nī yè. Nàa sí wi bága pen mi kàdu?ume gè, wi fàn?a ki 'tóri mi wu?u nē gè nè fáala, mi sí nyuo nè yeli? bè ce gbè wi tɔriyo fòri yè wi nē?.

«Wire wè, wi bága pa yeli *batemi* kpí?ile wè né *Kulocelié Pile* ní, né kàsun ní †. ¹² Wi delige kíi wi mé cògo;

† Oze 11.1 tire ti 'juu ná?a gè. †† Zer 31.15 tire ti 'juu ná?a gè.

‡ Wiyè ki cén? sebe ñíi sienre *Matiye* wi 'juu ná?a gè?.

†† Eza 40.3 tire ti 'juu ná?a gè. †† Sienre dáa ti 'ki tie *Kulocelié Pile* ni bága pa baara téngefòlib pe funyo nī yè bè pe münü *Kulocelié* yi?e mé gè, majo bè kàsun cí yege ciile gè. *Zoweli* sebe nī wè ki 'juu né jo

wi bága wi kásuo píe wè, bé sí wi yaliire koli dè bè le síkan? a nī gè. Sige gè, bé sí kire sórigo kàsun nī, gàa ki wè ne fíri ne nya? a gè?.»

Zezi wi 'batemi kpí?ile wè

(Mar 1.9-11; Luk 3.21-22)

¹³ Kire lèlè nī lè a Zezi wi 'kón baa *Galile* ténime nī bè nè pen *Zuruden* cá? a mé gè, nè péni yiri *Zan* kúruwu wè, wi- wire *batize*. ¹⁴ Zan wiì puu ne caa bè yéri ki nē?; wi cé jo: «Mi mi 'yeli muo mi batize, á muo ní nè pen mi kúruwu lé?»

¹⁵ A Zezi wi 'siennugoro ken wi mé né wi ye: «Tí we ki kpí?ile bè, bè kíi n̄ wè; nè ta? a gíi nē, gíi ki 'yeli Kulocelie mé wè, ki 'póri we- ti mieni kúw we lá? a.» A Zan wi né yéri ki nē.

¹⁶ Bà sí Zezi wi 'batemi kpí?ile wè nè kúw wè, né je yiri lu? a nī gè, a *nyì?ene* ni 'múgu wi nyaame nē bè, a wi 'Kulocelie Pile nyaa lè a ni 'tigi bè gòtolo tíele nè péni ténì wi nē. ¹⁷ A pe 'yékpòli láà lú? u baa *nyì?ene* nī lè a ni 'jo: «Mi Jaa n̄áà wi 'mi déni wè, wire wī n̄àa wè. Mi ne fundaanra kpín?ini kpu? wi wori nē dè.»

Seteni wi 'Zezi puu wè nè wéli

(Mar 1.12-13; Luk 4.1-13)

4 A *Kulocelie Pile* ni 'Zezi kóri wè nè yiri waama kùlo mé lè *gbòdolilo kàfòli* wi sari wi pun de wéli. ² A wi séni *sún* le nè taa cènye togosiin, pìliye togosiin. A fun-go 'wi taa. ³ A Seteni wi 'pen wi kúruwu bè pa wi puu wéli, nè péni wi ye: «A ki yē muo yē Kulocelie Jaa wè, ma juu né sindeniye nyàà ní yè, yi- kò búru wéli.»

⁴ A Zezi wi 'siennugoro ken dè né jo: «*Kulocelie siensebere* ti 'jo:

Suro yákuw bè? sien béri líi bé sí puu sii nē?
nè sí ki ya? a sienre ó sienre dáà ti yigi *Kulocelie nyuw* nī gè,
tīi ne sien kan? a wi kòrí sii nē?.»

⁵ A gbòdolilo kàfòli wi 'wi kóri nè ké *Zerizalemi* mé, Kulocelie kà? a wàlidengege gè, nè séni wi tárige Kulocelie *Gbù?wɔsa? a* mijuulo naame gè ⁶ né wi ye: «A ki yē muo yē Kulocelie Jaa wè, kún ma tuu; né ki cén Kulocelie siensebere ti 'ki juu né jo:

Kulocelie wi bé ki juu bè gbènge
wi nyì?ene tundunminɔ mé bèle
muo kenme nē bè,
pe- muo tu?wɔlɔ bè cò
pe kiyè nī yè,
kire ga buu
muo tɔlɔgɔ káà fàga círi daa

Kulocelie Pile ni bága pa téngefɔlɔlɔ yori bèle, bè cènmime yige bèle sipiile nī bèle (wéli baa Zo 3.1). Kele gáli ke cé kéni kpí?ile né Zezi pitenmene ní bèle (wéli baa Kakpi 2.3), né Zezi ní wè nè pínè bà *Kulocelie Pile* ní cé tigi wi kúruwu batemi cenge gè (wéli baa Zan 7.38-39; 14.16). Bà ki 'juu né jo téngefɔlɔlɔ pe bága pa batize né *Kulocelie Pile* ní lè, kire 'jo *Kulocelie Pile* ni bága pen pe mé wī. † Fàn 8.3 tire ti 'juu ná? a gè.

kàdenige káà nē?†.»

⁷ A Zezi wi 'wi ye: «Kulocelie siensebere mieni ki juu né jo: *Fàga jo muo bé muo Kàfòli Kulocelie puu wè bè wéli?.*»

⁸ A gbòdolilo kàfòli wi ní nè wi kóri nè ké né wi ní nyagurukpa?alige naame gè, gíi ki 'kpà?ala yi mieni nē yè; nè séni duniya kùlofòliyo yi mieni tìe wi nē né yi cèn-me ní bè, ⁹ né wi ye: «A muo 'káguro wáa mi yi?e mé gè nè mi gbù?wɔlɔ wè, m'bé dàa ti mieni ken dè muo mé.»

¹⁰ A Zezi wi sí wi ye: «Núgo mi táanni Seteni ! Kulocelie siensebere ti 'ki juu né jo:

Te muo Kàfòli Kulocelie
wire gbù?wɔlɔ,
wire nigbe mé
muo 'yeli bèri baara†.»

¹¹ Kire lèlè nī lè a gbòdolilo kàfòli wi 'wi ya? a yanyige nē, a *nyì?ene* tundunminɔ 'fali nè pen wi kúruwu nè péni kele kúu wi mé.

ZEZI BAARA DE GALILE TÉNIME NĪ BE

(4.12-18.35)

Zezi wi 'yiri nè ké Galile ténime nī

(Mar 1.14-15; Luk 4.14-15)

¹² Bà pe cé *Zan* cò wè nè tón kasuu nī wè, á Zezi ti 'lú? u dè, a wi 'yiri baa kire ti?e nī gè nè ké *Galile* ténime mé. ¹³ Wiì séni ténì *Nazareti* kà? a nī?, a wi 'ké nè séni ténì *Kaperinawu* kà? a nī, ki cé yi?e wáa cá? a mé gè, *Zabulon* né *Nafitali* ténime nī. ¹⁴ A kire 'ki ken sienre dáà *Kulocelie sienjuuwo* wi cé juu dè *Ezayi* wè, a ti 'fori nè pa? a; wi cé jo:

¹⁵ *Zabulon ténime,*
muo né Nafitali ténime ní bè,
koligo gáà ki tòrí
Zuruden cá? a kúruwu gè,
Galile ténime bè
nabɔnminɔ kùlo lè,
¹⁶ *kùlo nī nī sienne*
pe 'puu ténine yebilige nī gè,
pe 'kpienme nyaa kpuɔbɔ wálile,
nè pínè tálogo gíi ki 'puu
kùu wuɔwɔ nī bè,
kpienme nyéni yiri pe nē†!

¹⁷ Kire lèlè nī lè a Zezi wi séli ne Kulocelie sienre jáari dè né jo: «Ye- yi?e yeli funyo nī yè, nè ta? a gíi nē, *Nyì?ene Kùlofòligɔ* ki 'si?ere nè kpɔni yeli nē.»

†† Nún 91.11-12 tire ti 'juu ná? a gè. ‡ Fàn 6.16 tire ti 'juu ná? a gè. †† Fàn 6.13 tire ti 'juu ná? a gè. †† Eza 8.23-9.1 tire ti 'juu ná? a gè.

Zezi wi 'pìtenmenε sicεri yeri

(Mar 1.16-20; Luk 5.1-11)

¹⁸ Bà Zezi wi 'puu ne tári ne tòri *Galile* kuʔʔjii nyuɔ nē gè, a wi sèni *Siimɔ* nyaa, n'ɲe pe yeri *Pieri* wè, né Andire, wàa né wi siinyeni, pe jùɔɔ wáari luʔʔ nī gè. Ki 'nyaa fúɔcobilo bīεε pe 'puu. ¹⁹ A Zezi wi 'pe ye: «Ye-taʔa mi nē, m'bé yeli kpíʔile yeli de sienne caa majo kenme bìi nē yeli ne fúɔɔ cògí bèle.»

²⁰ A pe 'fali nē jùɔɔ yaʔa bèle baa, né líe nē taʔa wi nē.

²¹ Bà wi 'siʔere cèri wè, nē siinyeninε páli siin nyaa, Zebede jaala Zaki né wi cɔni *Zan*; pe 'puu ténine pe kóri nī gè né pe tuu Zebede ní wè, ne pe jùɔɔ yori bèle. A wi 'pe yeri. ²² A pe 'fali nē kóri yaʔa gè baa né pe tuu ní wè, né líe nē taʔa Zezi nē wè.

Zezi wī ne sienne tenme bèle

níe yaala pori bèle

(Luk 6.17-19)

²³ A Zezi wi 'líe ne tòri *Galile* ténime pi mieni nī bè ne sienne tenme bèle pe *tenmezaaya* nī yè, níe Kùlofɔligɔ ki *Kataanna Siεnre* jáari dè, ne yaama feliye yi mieni pori né sienkpɔlilɔ pe mieni ní bèle kùlo nī lè. ²⁴ A wi míʔe ki 'yiri Siirii kùlo † ni mieni nī lè; a sienne pe 'kò ne báan né pe yaala feliye yi mieni ní wi kúruɔ, nē gbò-dolilofɔlilɔ pínε bèle, né tuulofɔlilɔ ní bèle, né lolilo ní bèle; wi pe mieni pori. ²⁵ A sienniʔeme 'líe nē taʔa wi kúruɔ. Pe cé kón *Galile* ténime nī, né *Kàaya* Kie kùlo wuulo ní bèle, né *Zerizalemi* wuulo ní bèle, nē fàri *Zude* ténime wuulo nē bèle né *Zuruden* cáʔa kúruɔ wuulo ní bèle.

Bili bīεε diba sienne bèle

Kuloceliε yiʔe mé gè

5 Bà Zezi wi 'sienniʔeme nyaa bè pi báan wi kúruɔ bè, a wi sèni tánʔa nē ténι nyagurugo nē. A wi *pìtenmenε* pe 'ké nē sèni kpɔni wi nē.

² A wi 'sienre líe dè nē séli ne pe tenme né jo:

³ «Sienne bíli

pe nyéni piye cérigi funyɔ nī yè,

pe wuʔu kiʔ tənʔa,

nē taʔa gíi nē,

Nyiʔene Kùlofɔligɔ

kiʔ pe wuʔu.

⁴ Bili pe fuunmɔ kɔngɔ wáari gè,

pe wuʔu kiʔ tənʔa,

nē taʔa gíi nē,

Kuloceliε bága pe fiεε.

⁵ Bili bīεε funnyigefɔlilɔ bèle,

pe wuʔu kiʔ tənʔa,

nē taʔa gíi nē,

pe bāga dàala

ni kɔrigɔ lii gè.

⁶ Bili bīεε sínme pi woli

ni 'kpúʔɔ pe mé

majo bè fungo né luʔʔwuʔɔ

cī sien taa wè,

pe wuʔu kiʔ tənʔa,

nē taʔa gíi nē,

pe funyɔ yi bága nyígi.

⁷ Bili pe nyéni nyinime tari bèle,

pe wuʔu kiʔ tənʔa,

nē taʔa gíi nē, Kuloceliε wi bága nyinime taa pe nē.

⁸ Bili bīεε funyɔ ní yè fiye yè,

pe wuʔu kiʔ tənʔa;

nē taʔa gíi nē, peli bága Kuloceliε nyaa wè.

⁹ Bili pe nyéni ki caa

yanyige taa gè,

pe wuʔu kiʔ tənʔa;

nē taʔa gíi nē,

pe bága de pe yeri Kuloceliε piile.

¹⁰ Bili pe nyéni wuʔɔ pe sínme

pire kenme nē bè,

pe wuʔu kiʔ tənʔa;

nē taʔa gíi nē,

Nyiʔene Kùlofɔligɔ kiʔ pe wuʔu.

¹¹ A pe kéni yeli teri

níe yeli wuʔɔ bèle,

ne siencuʔɔɔ felide

ti mieni nyu

ne finene ne tari yeli nē

mi kenme nē bè,

yeli wuʔu kiʔ tənʔa.

¹² Yeri fundaanra kpínʔini

yeri muguri,

nē taʔa gíi nē,

yeli tɔni wīi niʔewe

nyiʔene nī lè.

Kire kanumɔ pire nē

pe 'Kuloceliε

sienjuuliεε

wuʔɔ bèle yeli yiʔe nē.

Zezi 'jo we- puu kpíenme

né yasuʔɔɔ

¹³ «Yeli bīεε duniya wi yasuʔɔɔ gè. A yasuʔɔɔ ki tãanma pi sí kúɔ ki nī gè, gáa ní pe bé ní ki ténι cígini ? Kii kò lé kanyuɔɔfun yege wī lé ? Ki 'kò pe- ki líe pe wáa kpànʔane, sienne de ki tánʔana de tòri wī.

¹⁴ «Yeli bīεε duniya wi kpíenme bè. Kàʔa gáa pe 'ténge nyagurugo naame †† gè, kiʔ gbè làriʔ. ¹⁵ Pe nē fétinne mù lè bé yalege cúbulo ni nē? ‡; pe cī ni mù níε

† Siirii kùlo nī *Galile* ténime cengeniyenifolime kàmege mé sɔrigɔ nī. Zuufulo yē baa ki kùlo nī lè niʔebele.

†† *Gireki sienre nī dè ti 'jo: «Kàʔa gáa gī yérigε nyagurugo naame gè.»* ‡ *Gireki sienre nī dè ti 'jo: «yalege», á kire bèʔ, we bé gbè jò «yakirire yalege.»*

ni taʔa fètindaʔaga naame wī, ni nê kp̄ienme cáan † sienne pe m̄ieni mé bàli b̄iele baa saʔa n̄i gè. 16 Kire n̄e, ye- tí yeli kp̄ienme pi de càanná sienne yiʔe mé gè, ḡii ki bé tí peri yeli kacèngele nyaʔa gèle, bé sí de *kpuʔwɔ* tari yeli Tuu n̄e wè, n̄aa wī baa *nyiʔene* n̄i lè.

**Zezi wi 'sienne tenme bèle
Misa Fànʔa Sienre ti wori n̄e dè**

17 «Ye f̄ari ki nyaʔa bè jo dùʔo mi 'pen bè pa *Misa Fànʔa Sienre* jáa dè wīʔ, á kire 'laa bè pa *Kulocelie sienjuulo* pe sienne jáa dè wīʔ. Mi sì pen bè pa yakaa jáaʔ; mi 'pen bè pa ti fori wīʔ.

18 «Kire n̄e m'bé ki juu yeli mé kányiʔe n̄e, bè líe né nyiʔene né dàala ti ga tóri dè, Misa Fànʔa Sienre yasèbe- bile láa cíele sì je ga tuu dàala n̄eʔ, bé né ga jo yasèbere táà fáalaʔ, dí kele gáli ke m̄ieni ke sí kp̄iʔile ke nyogɔɔ n̄i gèle. 19 A sien n̄i sí sientiʔe nigbe yige *Kulocelie kajuudiʔele* gáli ke sienne n̄i dè a ti né ce yē cíere dè, né sí ní nè sienne tenme bèle peri kire kp̄inʔini gè, kire sien wè pe bága de wi yeri sienciewe *Nyiʔene Kùlofɔligɔ* n̄i gè. A sien n̄i sí ne *Kulocelie fànʔa kajuudiʔele kie* gáli ke sienne tári dè, n̄e sienne tenme bèle ti n̄e dè, kire sien wè, pe bága de wi yeri sienkpuwɔ *Nyiʔene Kùlofɔligɔ* n̄i gè.

20 «Kire n̄e m'bé sí ki juu yeli mé, a yeli sínme pii tóriʔ *Fànʔa Sienre sebécénmine* pe wobo n̄e bè peli né *Farizienne* ní bèle, yeli sí j̄iin *Nyiʔene Kùlofɔligɔ* n̄i gèʔ.

**Zezi wi 'tenmene ken
funyerige wori n̄e dè**

21 «Yeli 'ki lúʔu dí *Misa Fànʔa Sienre* ti cé ki juu weli tu- uliele mé bèle dí, *ma f̄aga sien kp̄uuʔ, dí a sien 'sien kp̄uu wè, ki 'yeli pe- k̄ayuʔu juu ki sien n̄e wè*††. 22 Mi wè mi sí yeli ye, a sien ó sien 'fungo tanʔana wi siennyeni kúrugu, ki 'yeli pe- k̄ayuʔu juu ki sien n̄e wè. A sien sí ní nè wi siennyeni tiʔele né wi ye «ledogo wéli díe !», ki sien wi 'yeli pe- wi yeri *k̄ayuʔujuulo gboli* mé lè. A sien sí ní nè wi siennyeni tiʔele né jo «kàlafɔli wéli díe !», ki sien wi 'yeli bè j̄iin *bànguɔ kàsun* n̄i gè.

23 «A muɔ 'ké *Kulocelie gbùʔwɔdiʔe* mé gè bè sa *kpuʔwɔ* kp̄iʔile dè, né s̄ongi nè taa nè ki cén muɔ siennyeni wáa fungo wè tanʔa muɔ kúrugu kaala láa n̄e wèʔ, 24 ma muɔ *kpuʔwɔ* yaʔa dè baa *Kulocelie gbùʔwɔdiʔe* n̄i gè, mári waa ye sa juu ye lúʔu yiye mé né muɔ siennyeni ní wè gbínʔene, píra n̄aa n̄i wè mári báan ma pa muɔ *kpuʔwɔ* kp̄iʔile dè.

25 «A sienne 'j̄iin ye sunʔwɔ n̄i muɔ né wàa ní, á wi 'muɔ yeri fànʔafɔlilɔ tiʔe n̄i wè, ma fiele ma tí ye ti juu ye lúʔu yiye mé koligo n̄e gè. A kire 'laa wè muɔ k̄asiitun- nyeni wi bága sa muɔ ken *k̄ayuʔujuufɔli* mé wè, *k̄ayuʔu- juufɔli* wi bé muɔ ken *kasuusaʔafɔli* mé wè wi- muɔ cò tón kasuu n̄i. 26 M'bé ki juu muɔ mé kányiʔe n̄e, muɔ ga

yiri baa kire tiʔe gáa n̄i gèʔ, fúɔ macen muɔ 'ki m̄ieni sàri nè láʔa péwu.»

**Zezi wi 'tenmene ken
ceyuugo wori n̄e dè**

27 «Yeli 'ki lúʔu dí *Misa Fànʔa Sienre* ti cé ki juu né jo, *ma f̄aga ceyuugo kp̄iʔile*‡. 28 Mi wè mi sí yeli ye, a sien 'celiwe wéli á celiwe wi láa 'wi taa wè, sien wi nyéni celi- we yuu wè nè taa nè kúɔ wi fungo n̄i gè wī. 29 A ki 'nyaa muɔ k̄aliige nyapile lire ni nyéni muɔ falile ne muɔ nii kapiile n̄i lè, -ni k̄on ma wáa líʔi; nè taʔa ḡii n̄e, ki p̄ori muɔ yaliige nigbe cúʔɔ, náʔane muɔ wobowo wè muɔ ga sa j̄iin *bànguɔ kàsun* n̄i gè. 30 A ki sí yē muɔ k̄aliige k̄oli kire ki nyéni muɔ falile ne muɔ nyógi kapiile n̄i lè, -ki ceri ma wáa líʔi; muɔ yaliige káa nigbe cúʔwɔgɔ 'p̄ori, séni muɔ cetinne ni m̄ieni ni ga sa j̄iin *bànguɔ kàsun* n̄i gè.

**Zezi wi 'tenmene ken
ceyaʔa wori n̄e dè**

(Mat 19.7-9; Mar 10.4-5; 10-12; Luk 16.18)

31 «Pe 'ki juu yeli mé né jo dí a sien je wi cuɔ yaʔa wè, n̄aguɔ wi- ceyaʔa sebe ken celiwe mé wè ††. 32 M'bé sí ki juu yeli mé, a n̄aguɔ ó n̄aguɔ 'wi cuɔ yaʔa wè, a k̄ii nyaa n̄ajaara kenme n̄e wèʔ, sien wi 'celiwe ken wè wiri n̄a- jaara kp̄inʔini †† wī; a n̄aguɔ n̄i sí n̄e celiwe líe n̄aa wī wi p̄oli wi 'wi yaʔa wè, ki n̄aguɔ wi 'ceyuugo kp̄iʔile.

**Zezi wi 'tenmene ken
nyakungenge wori n̄e dè**

33 «Yeli 'ki lúʔu nè píne dí *Misa Fànʔa Sienre* ti cé ki juu weli tuuliele mé bèle né jo, *ma f̄aga nyawaʔa kún bè ken Kulocelie mé wèʔ. A muɔ 'yege ḡii nyuɔ kún nè ken Kàfɔli mé wè, ma ga kire ken wi m̄e*‡‡. 34 M'bé sí ki juu yeli mé, sien f̄aga ce *kàli púlo* wīʔ. Ye f̄ari k̄ali *nyiʔene* n̄e lèʔ, nè taʔa ḡii n̄e, *Kulocelie kùlofɔlilɔ kácunʔɔ* ḡi. 35 F̄aga k̄ali dàala n̄e lèʔ, nè taʔa ḡii n̄e, wi t̄oliy taʔadiʔe kire ḡi; f̄aga k̄ali *Zerizalemi* kàʔa n̄e gèʔ, *Kulocelie wè, kùlofɔg- buwɔ* wè, wi kàʔa kire ḡi. 36 Nè píne f̄aga k̄ali muɔ nyù- go n̄e gèʔ, nè taʔa ḡii n̄e, muɔ fànʔa wèʔ bè gbè jáa bè muɔ nziige káa nigbe f̄iligeʔ, bé né ga jo bè ki wúɔʔ.

37 A ki yē muɔ 'jo «ʔaan» wè, ma ki yaʔa «ʔaan» wire n̄e. A ki sí yē muɔ 'jo «ʔéʔe» wè, ma ki yaʔa «ʔéʔe» n̄e wè. A kire 'laa dii sien cí ní nè taʔa baa dè, tire yē *Sipiwe* wori wī.»

**Zezi wi 'tenmene ken
fuʔwɔ tón wori n̄e dè**

(Luk 6.29-30)

38 «Yeli 'ki lúʔu dí *Misa Fànʔa Sienre* ti cé jo dí, a sien 'muɔ nyapile jaa lè, pe nyapile láa jaa wi n̄e; a sien 'muɔ

† *Gireki sienne n̄i dè ti 'jo: «ni nie càanná.»* †† *Yir 20.13; Fàn 5.17 tire ti 'juu náʔa gè.*

‡ *Yir 20.14; Fàn 5.18 tire ti 'juu náʔa gè.* †† *Wéli baa Fàn 24.1.* ‡‡ *Bè ki 'nyaa wi 'celiwe yaʔa wè á wi séni kò n̄aguɔ wáa wiye mé wè, wi p̄oli ní wè ne tiin sii n̄e wè (wéli baa Wurɔ 7.3).* ††† *Lev 19.12; T̄sr 30.3 tire ti 'juu náʔa gè.*

gàanna kpúcn nè kòn wè, pe- gàanna láà míeni kpúcn pe kòn wi nē †. ³⁹ Mi wè mi sí yeli ye, fãri ki caà sien njáà mé wi 'kapi?i kpi?ile muo nē wè?. A sien 'muo kpúcn káliige gbandelige nē gè, ma gbandelige gfi yi?e gè wi mé. ⁴⁰ Nè pínε a sien muo 'yeri fàn?afólilb ti?e nī bè sa muo burubile suo lè muo mé wè, ma muo burugbu?o ya?a gè wi mé ma pínε. ⁴¹ A sien ne muo píle níε ki caa ma yédanyi?ene sirakogun?o tán?a né wire ní wè, ma yédanyi?ene sirakie tán?a né wi ní. ⁴² A sien 'muo náari, ma wi ken; ma fãga sí kàdu?u wáa sien njí mé wi 'jo ma wire cin wè?.»

**Zezi wi 'jo
ma muo leguu wi woli
ya?a lè ni- muo déni**

⁴³ «Yeli 'ki lú?u dí Misa Fàn?a Sienre ti cé jo: *Muo sien-nyeni woli ya?a lè ni- muo déni, má sí puu leguuro nē né muo pienwe ní wè*††.

⁴⁴ «Mi wè mi sí yeli ye, ye- ki ya?a yeli leguulo pe- yeli déni, nè pínε bìli pe nyéni yeli wu?o bèle yeri Kulocelie náari wè pe mé. ⁴⁵ Kire ki bé ki tiε dí yeli tóni yē yeli Tuu wi piile bèle, yeli Tuu njáà wī baa nyi?ene nī lè. Nè ta?a gíi nē, Kulocelie wi cenge kíi ne yigi funjèngéfólilb mé bèle ne yigi sienpiile mé bèle ne pínε. Kulocelie wīi ne kàsa?a cáanri gè siensinmine mé bèle, ne ki cáanri sienkolilo mé bèle ne pínε. ⁴⁶ A ki sí yē bìli yeli 'déni bèle peli yákuo?b pe 'yeli déni bèle, tóni njí yeli bága sa taa ? Bà tú?u bè? *lanbosuo?b* piyē ne ki kpín?ini ne pínε ? ⁴⁷ Nè pínε a yeli ne yeli siinyenine yákuo síeri wè, yeli bága jo lé yeli ne yakaa kpín?ini cenge ne tòri siensinmine nē bèle wī ? Sìndengele tíime piyē ne ki kpín?ini bè ne pínε. ⁴⁸ Yeli bèle, ye- puu tiεle fùn bè yeli Tuu tiεle wè njáa wī baa nyi?ene nī lè, meni wīi tiεle fùn wè †.»

**Zezi wi 'tenmene ken
a muo je kpu?o?o kpi?ile wè**

6 «Ye- tíi díε ! Ye fãri yeli sínme tári bè sienne nyapigele nē peri yeli wéli?. A kire 'laa wè, yeli sí ga tíi bé tóni taa yeli Tuu mé wè?, njáa wī baa nyi?ene nī lè. ² Kire nē a muo je muo kóliyεge ken fuunm?ófoli mé wè, ma fãga kàkpan?a líε de kire wíi? majo meni míε-caarafólilb pe cí ne ki kpín?ini *tenmezaaya* nī yè né koliyo nī yè, dí sienne péri peli míetan?a yeri gè. M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, pe nyéni pe sàri taa wè nè kúo. ³ Muo wè, a muo je *kpu?o?o* kpi?ile fuunm?ófoli mé wè, ma fãga tí muo kàmege ki- ki cén gaa muo káliige ki nyéni kpín?ini gè?; ⁴ bè ki bé kpi?ile muo kpu?o?o ti bé kò làrime nī, dí muo Tuu njáà wi nyéni wéli ne nya?a baa làrime nī bè, wi sí ki sàri ken wè muo mé.»

† Yir 21.24; Lev 24.20; Fàn 19.21 tire ti 'juu ná?a gè. †† Lev 19.18 tire ti 'juu ná?a gè. Misa Fàn?a Sienre tíi jo?: «Má sí puu leguuro nē né muo pienwe ní wè.» ‡ Wéli baa Lev 19.2; 20.7.

**Zezi wi 'wi pitenmene tiε bèle
náarigenme nē bè
(Luk 11.2-4)**

⁵ «Gii ki 'Kulocelie náarige kenme kúo bè, a yeli je wi náari wè, ye fãga puu bè míεcaarafólilb tiεle bèle?, *ten-mezaaya* tieye yi 'pe déni né bèri yèri de mári kojaaya nē yè de Kulocelie náari wè sienne peri peli nya?a wè. M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, pe nyéni pe sàri taa wè nè kúo. ⁶ Muo wè, a muo je Kulocelie náari wè, ma jíin muo sa?a laame nī bè, má kòri tón gè mári muo Tuu náari wè; wīi baa làrime nī bè. Bè muo Tuu wè, wi nyéni wéli ne nya?a baa làrime nī bè, wi bé ki tóni ken wè muo mé.

⁷ «A yeli ne Kulocelie náari wè, ye fãri siennuro kàn?á de de nyu?, majo sìndengele bíεle?; ki 'nyaa peli nàa ki sòngí nè jo dù?o peli juuni?εge kire ki bé ki ken Kulocelie wi- peli náarige lú?u gè. ⁸ Ye fãga puu bè pe tiεle púlo?, nè ta?a gíi nē, yeli Tuu wi 'ki cén nè ya?a gíi nē yeli màakuu wi yē wè, séni né yeli ki náari wi mé gè.

⁹ «Yeli bèle a yeli je Kulocelie náari wè, ye jo: «Weli Tuu njáà wī baa nyi?ene nī lè, sien ó sien 'yeli bèri muo mí?e kpóri gè, muo wī Kulocelie wè.

¹⁰ Muo Kùlofoligo ki de báan, muo nyéni kaala ni de kpín?ini ná?a dàala nē lè, majo meni nīi ne kpín?ini baa nyi?ene nī lè.

¹¹ Pàngε gè weli siliire ken de weli mé ðii ti bé weli yeli dè.

¹² Weli kapi?ile ya?a gèle weli nē, majo bè weli ne bìli pe kapi?ile yeri gèle pe nē bèle.

¹³ Fãga ki ya?a weli tuu puuwelige ní?, ma sí weli suo *Sipiwe* mé wè.

[Nè ta?a gíi nē, kùlofoligo gè né fàn?a ní gè, né kpuo?o ní bè, tíi muo wori súuri. *Ki- taa ki puu bè*††.]

¹⁴ «Ki 'nyaa a yeli ne ki yeri sienne nē bèle pe kakolido dáa pe kpín?ini dè, yeli Tuu njáà wī baa nyi?ene nī lè, wi bé yeli tuudi?εle wu?u ya?a gè yeli nē bè pínε. ¹⁵ A yeli sí wè ne ki yeri sienne nē bèle?, yeli Tuu wīi ki ya?a yeli nē?, yeli kakolido dáa yeli ne kpín?ini dè?.»

**Zezi wi 'tenmene ken
súnlere wori nē dè**

¹⁶ «A ki sí yē sún yeli 'le wè, ye fãga puu bè jàn-vaafólilb yiεpienrefólilb tiεle bèle?, pe niε ki kpín?ini sienne pe- ki cén peli yē sún nē. M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, pe nyéni pe sàri taa wè nè kúo. ¹⁷ Muo wè a muo 'sún le wè, ma muo yi?e jíge gè má miε gbòbori cenge ¹⁸ sienne pe fãga kí cén muo 'sún le?; muo Tuu njáà sí wī

†† Sienkenige gaa gè senme nē bè, ki wè baa gireki kóli sebere sebeliele páli ni?ene ní?.

baa làrime nī bè nīe nya?a wè, wi bé ki sàri ken wè muo mé.»

**Yeri yeli lbrì fàá dè
yeri téngi nyi?ene nī**
(Luk 12.33-34)

¹⁹ «Ye fāri lbrì fàá de téngi bile yiye wori duniya nī wè?; dɔnwɔ né kpènime yē bile ti nīe yere córi, kàyuulo yē bile nè pīne, pe nīe saaya kabari yè ne jiin ne yere yúu dè. ²⁰ Giì ki 'póri gè, yeri lbrì fàá dè yeri gbun?uni yiye wori *nyi?ene* nī lè; kire ti?e nī gè dɔnwɔ wè baa?, kpènime míeni wè baa? bàga yere cú?ɔ?, kàyuulo míeni wè baa? bàga sa?a kaa? bé né ga jo bè yúu?. ²¹ Ki 'nyaa a muo lbrì tiì ti?e giì nī gè, baa muo fungo ki nē puu kire ti?e nī.»

**Zezi wi 'cetinne kpīenme
wori juu dè**

²² «Nyapigele keli gīe sien cetinne ni fétinne lè. A muo nyapigele kiyē wi?ile gèle, muo cetinne ni mīeni bé puu kpīenme nī. ²³ A ki sí yē nyapigele kiyē muo nē cú?ɔgɔgɔ gèle, muo cetinne ni mīeni bé puu yebilige nī wī. Kpīenme bī sí bī muo nī bè a pire 'yi?e nè kò yebilige gè, cí, je yebilige ki bé sí puu yebiluwɔɔ wī !»

**Kulocelie ca?a
ki 'yeli bè kpú?ɔ sien mé**
(Luk 16.13)

²⁴ «Sien sí gbèri baara kàfɔlilɔ siin mé?, fúɔ macen wàa nigbe bé wi bien, dí wàa sí wi déni; á kire bè? wi bé wàa nigbe cò kpu?ɔ, dí ñii wi sí wi bien. Yeli sí gbè puu Kulocelie sùkulolo?, bé ní puu lbrì sùkulolo?»

**Ye fāga yeli sòngirɔ ya?a dè
ti de curugu?**
(Luk 12.22-31)

²⁵ «Kire kenme nē m'bé ki juu yeli mé: Ye fāri sòngí yeli sii wori nē dè? bé jo: «Gáa weli bága káa ?», á kire 'laa «Gáa weli bága taa bè gbuc ?» Nè pīne ye fāri yeli cetinne wori sòngí dè?, bé jo: «Gáa weli bága le? ?» Sien sii wii tóri lé? yaliire nē dè ? A cetinne míeni ni 'tóri fēnilewe nē wè lé ? ²⁶ Ye- sínjin?ene wéli gèle baa naame gè: ke wè ne yatan?ara tári?, ke wè ne yaliire líi ne téngi?, síkaanya wè ti mé?. Nè sí ki taa yeli Tuu ñáa wī baa *nyi?ene* nī lè, wī ne ke kan?a ke líi. Yeli sì dú?u póri sínjin?ene nē gèle nè fáala ?

²⁷ «Ñáasien wī yeli nī bèle wi 'jo wire né wire sòngirɔ ti mīeni ní dè, wire bé gbè jáa bè kàa ta?a wire sii yi?e nē gèle ?

²⁸ «A gáa sí nē yeli bururo lege ki sòngirɔ ti 'kpú?ɔ yeli nē ? Ye- nya?a fiene ti yèrigenme wéli bè nya?a nī gè. Nè sí ki taa ti wè baara kúu?, ti wè kòrɔ cànanná?.

²⁹ M'bé sí ki juu yeli mé, kùlofɔli *Sulomani* tiime wè nè

wi nàbuɔɔ ti mīeni ní dè, wii kēni bururo le a ti 'nyuo nè nya?a fiene dáa ti làa nigbe kúu?. ³⁰ A Kulocelie wi sí ne sɔnbirige nya?a fēri gè kire kenme nē bè, gáa we nya?a pàngé gè, nè sí ki taa mbàn?a kàsun bága ki sòrigo gè, wii ga yeli nàbuɔɔ ya?a dè ti- nyuo bè tóri nya?a wori nē dè lé ? Yeli téngéle ni 'céri díe !

³¹ «Kire nē ye fāga yeli sòngirɔ ya?a dè ti de nya?ami? bé jo: «Gáa we bága káa ? Gáa we bága taa bè gbuc ? We bága yere taa sé bè le ?» ³² Tire dáa ti mīeni dè, sien- ne bíli piyè Kulocelie cén wè?, peli bīe pe fé ti kúrugu. Á kire 'laa wè yeli Tuu ñáa wī baa *nyi?ene* nī lè, wi 'ki cén yeli màakuu yē ti nē.

³³ «Kire kenme nē, ye- kīni yeri *Kulocelie Kùlofɔligɔ* né wi sínme pire caa gbín?ene, bè Kulocelie wi bé tire dáa ti mīeni fāri dè baa yeli mé. ³⁴ Nè pīne ye fāri sòngí?, bè yeli funyɔ ya?a yè yiri curugu mbàn?a ñáa wi báan nē wè?. Nè ta?a gíi nē, mbàn?a wi bága de cáan né wii ní. Cenge ó cenge né ki fùɔɔgɔ.»

Fāri kàyu?u cáanri pàli nē?
(Luk 6.37-38,41-42)

7 «Ye fāri kàyu?u nyu sien nē?, bè Kulocelie míeni sí kàyu?u juu yeli nē?. ² Nè ta?a gíi nē, felige giì nē yeli ne kàyu?u nyu gè sienne nē bèle, kire kanumɔ nē pe bága kàyu?u juu yeli nē. Ki 'nyaa yakirile nī ní yeli ne bili wu?u kírì gè, lire ní Kulocelie bága kírì bè le yeli mé.

³ «Meni nè síe muo ne karige nya?a gè muo siennyeni wi nyapile nī lè, né sí kò muo wè kàgenige nya?a gè baa muo woli nī lè? ? ⁴ Á kire bè?, meni nè síe muo bé gbè muo siennyeni ye wè: «tí mi karipile náa fie lè muo nyapile nī lè», nè sí ki taa kàgenige yē baa muo woli nī lè? ? ⁵ Jànvaafɔli wī muo wè, kīni ma kàgenige yige gè muo nyapile lire nī, bè muo bé né péli de sómigi de nya?a bè gbè karige fie gè muo siennyeni mé wè.

⁶ «Yege gáa gī wàlidengege Kulocelie mé wè, ye fāri ki kan?a pònmɔ mé?, nè pīne ye fāri yeli kofii † wáari wè tieliye yi?e mé?, á kire 'laa yi bága wi tán?ana bè wi fóri- go né te tɔliyɔ ní yè, bé ní yi?e bè pa yeli nɔgi bè pà?ala.»

Te náari te caa te kòri kóli gè
(Luk 11.9-13)

⁷ «Yeri náari, yeli bé taa; yeri caa, yeli bé nyaa; yeri kòri kóli gè, pe bé ki múgu yeli mé. ⁸ Nè ta?a gíi nē, sien ó sien wi náari wi nē taa, ñii wi caa wi nē nyaa, a ñii ne kòri kóli gè, pe nē ki múgu wi mé. ⁹ Sien ñii wī bile yeli nī bèle, a wi jaa wi 'wi náari búru nē wè, wi nē wi ken né sindenige ní wè ? ¹⁰ Nè kire liéle yige baa, ñáa wi 'jo a wi pùɔ 'wi náari fúɔ nē, wi nē wi ken né wòbugɔ ní ? ¹¹ A ki yē bè gè, yeli bálì bīe sipiile bèle, yeli 'jáa bè yacènre ken macén yeli piile mé bèle, yeli sí ki cén lé yeli Tuu

† *Kofii wíra wíra bè? díe? ! Lagbenre wuu pe pun.*

ɲàà wī baa *nyìʔene* nī lè, wi bé yacènre ken bili mé pe wi náari bèle, bè tóri yeli kengenme nē bè ?

¹² «Kire nē, ɲii ki mieni yeli ne caa sienne peri kpínʔini yeli mé bèle, yeli míeni bèle yeri ki kpínʔini pe mé de píne; bè *Misa Fànʔa Sienre* ti 'jo ki de kpínʔini, tire dī nuro né *Kulocelie sienjuulo* pe sienre ní dè.»

Koliyo siin yī baa

(Luk 13.22-24)

¹³ «Yeri jiin wīle nī nī còrilo lè, á kire 'laa wè wīle náa nī kpuaɓ lè á ni koligo ní gè píeligé gè, lire yē ne waa cúɔɔmɔ tiʔe nī wī; sienniʔene sí yē ne jiin ki koligo gáà nī gè. ¹⁴ Koligo ɲii ki nyéni waa sii tiʔe nī gè, ki wīle ni tóni yē cíele díe ! á ki koligo ní gè còrigo. Sienne cèri pe nyéni ki taʔa.»

Kulocelie sienjuulo

jànvaafɔlib bèle

¹⁵ «Yeri yiye ciʔige *Kulocelie sienjuulo* jànvaafɔlib nē bèle; ki sienne pe nē pen yeli kúruɲu né sɪnbaala céri ní kpànʔane gè, nè sí ki taa laame nī bè yacoyo yī. ¹⁶ Pe yasenre tire nē yeli bé pe cén; yeli 'fiε *εrezεn* kàtogo nyaa a pe 'ki cuɔ wīre tiige nī lé ? A kire 'laa sàanfiige yasenge nyaa a pe 'ki cuɔ wīfiige tiige nī lé ? ¹⁷ Bè sí ki yē, a tiige ó tiige yē cènge gè, ki niε yasenre sengi cènre; tiige ɲii sí gī fúnʔɔɔ gè, ki nàa yasenre sengi dè cúɔɔ. ¹⁸ Tiige gáà gī cènge gè, kí gbè yasenre sen cúɔɔɔ, nè píne tiige gáà gī fúnʔɔɔ gè, kí gbè yasenre sen ti- puu cènreʔ. ¹⁹ Tiige ó tiige ki sí wè ne yasenre sengiʔ cènre dè, pe nē ki ceri nè wáa kàsun nī. ²⁰ Bè sí gī, pe yasenre tire nē yeli bé pe cén.»

Weri weli Tuu wi nyéni kele kúu

(Luk 13.25-27)

²¹ «Sienne báli mieni pe mi yeri níe waa, «Kàfɔli ! Kàfɔli !» wè, pe mieni bèʔ pe bága jiiin *Nyìʔene* Kùlofɔligo nī gèʔ, fúɔ macen bili pe nyéni mi Tuu wi nyéni kele kpínʔini gèle, mi Tuu wè, baa *nyìʔene* nī lè. ²² Ki cenge gáà gè pàli niʔene bága ki juu m'mé bé jo: «*Kàfɔli*, Kàfɔli, muɔ míʔe ní túʔu bèʔ weli 'puu ne kele nyaʔa gèle ne nyu gèle ? Nè píne muɔ míʔe kire ní túʔu bèʔ weli 'puu ne gbòdolilo cìrá bèle ne yigi sienne nī bèle ?» Bili bé jo: «Muɔ míʔe ní túʔu bèʔ weli nyéni kakkoliyo niʔeye kpíʔile nè tóri yè ?» ²³ Kire cenge gè, m'bé ki juu bè yige pe mieni pe ki lúʔu bé pe ye: «Mi sí cénì yeli cén nè nyaa púlo ? Ye- núgo mi táanni; yeli yē nyéni síci-rame kele kúu gèle.»

Saaya siin faangenme kàsiile

(Luk 6.47-49)

²⁴ «Kire nē, sien ó sien wi nyéni mi sienre dáà lúru dè níe ti tári dè, sien wi bé gbè tónmino né siensiciliwe ní,

wire nyéni wi saʔa faan gè sɪndenige nē. ²⁵ A kàsaʔa ki 'tuu, a luɔɔɔ yi 'fúu nè pen, a káfalige ki 'wáa, a ti péni tii píne saʔa gáà nē gè; kire né ki míeni kii tuuʔ, bè ki 'nyaa pe yé saʔa ki *kàkpuaɓ* túgu wè sɪndenige nē gè. ²⁶ A sien ó sien sí mi sienre dáà lúʔu dè, né kò wi wè ti tári dèʔ, sien wi bé gbè tónmino né ledogo ní, wi 'wi saʔa faan gè dàrimiʔe nē gè. ²⁷ Bà kàsaʔa ki 'tuu gè, á luɔɔɔ yi 'fúu nè pen yè, á káfalige ki wáa gè, á ti péni tii píne saʔa gáà nē gè, a ki 'láʔa nè tuu a ki tuugenme pi 'pii.»

Zezi tenmene nī né fànʔa ní

²⁸ A ki 'kpíʔile bà Zezi 'sienre dáà juu dè mme gè, a wi tenmene ni 'sienne pe fungo wúɔ; ²⁹ ki 'nyaa wi tenmene ni 'puu né fànʔa ní; wi tenmene ni puu bè pe *Fànʔa Sienre sebecénmine* kenme tíele bèʔ.

Zezi wi 'yaanyiemefɔli puʔ

(Mar 1.40-45; Luk 5.12-16)

8 Bà Zezi wi kénì juu nè kúu né tigi nyagurugo nē gè, a sienne pe 'taʔa wi kúruɲu niʔebele. ² A yaanyiemefɔli wáà 'pen nè péni káguro wáa wi táanni né jo: «Kàfɔli, a muɔ 'fɔli ki nē wè, muɔ bé gbè mi puʔɔ mi ciile !»

³ A Zezi wi 'kɔli sáʔa gè nè ki taʔa wi nē, né wi ye: «Mi 'fɔli ki nē, puʔɔ ma ciile.» Tienugo nī gè, a yaanyieme pi 'fali nè láʔa nàguɔ nē wè a wi 'puʔɔ. ⁴ A Zezi wi 'ki juu wi mé né wi ye: «Lúʔu m'mé, fǎga tí bé ti juu sien méʔ; te waa ma sa miε tie *Kulocelie Gbùʔɔɔsaʔakacuɔnriwɔ* wire nē, má sí *yakɔnrɔ* kòn dè, dàa *Misa* cé tie dè, kire ki bé puu fiε wè pe mieni mé bèle, bè ki tie muɔ nyéni puʔɔ.»

Zezi wi 'nabɔnwɔ wáà baakuɔwɔ puʔ

(Luk 7.1-10; Zan 4.43-54)

⁵ Bà Zezi wi séni jiiin Kaperinawu kàʔa nī gè, a kapiengbuɔnnɔ dabataan kàfɔli wáà péni yiri wi kúruɲu, nè wi fiε ⁶ né wi ye: «Kàfɔli, mi baakuɔwɔ wii baa m̀nigijaanwa saʔa nī gè; wi tóni yē fùɔwɔ kpuʔɔ.» ⁷ A Zezi wi 'wi ye: «Mi wè lé, mi sa wi puʔɔ lé † ?» ⁸ A kapiengbuɔnnɔ dabataan kàfɔli wi ní nè wi ye: «Mii nyuɔ nè yeli muɔ jiiin mi saʔa nī gèʔ. Mi sí nyéni ténge ki nē, a muɔ cénì sienre juu yákuɔ wè, mi baakuɔwɔ wi bé puʔɔ. ⁹ Ki 'nyaa mi ɲàà muɔ ne nyaʔa wè, mi yē pàli fànʔa láara wī, né sí ní mi tíime wè kapiengbuɔnnɔ pàli kàfɔli. A mi 'wàa ye: «Te waa», wi nē ké. A mi sí ní nè wàa ye: «Te báan náʔa», wi nē pen. A mi 'mi baakuɔwɔ wáà ye: «Te gáa kire kpínʔini», kire wi nē kpíʔile.»

¹⁰ Bà Zezi 'tire lúʔu dè, a nàguɔ wi kenme pi 'wi déni kpuʔɔ, a wi 'ki juu sienne mé bèle báli pe cé taʔa wi

† *Náʔa gè pàli nyéni gireki sienre yiʔe dè nè jo: «Ao m'bé sa wi puʔɔ.»*

kúrugú bèlè, né pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, mi sì fié téngelè nàà ni felige nyaa sien mé *Isirayeli* kùlo nī lè? 11 M'bé ki juu yeli mé, sienne bága kón ni?ebele cengenyenifoligoli mé né cengenyenijiingoli mé gè, bè pa píne bè téní né *Birayima* ní, wire né *Siaga* né *Yakuba* ní wè liidi?e nī gè *Nyi?ene* Kùlofoligoli nī gè. 12 Nè sí ki ya?a pe bága Kùlofoligoli piile líe bèlè bè pe wáa yebilige nī kpàn?ane, kire ti?e kire nī kónwaara né gàn?ana cé-rigige bága puu wè.»

13 A Zezi wi 'ki juu kapiengbuonno dabataan kàfoli mé wè né wi ye: «Te waa, ki bé kpí?ile bè yeli né muo téngelè ní lè.» A ki 'fali nè kpí?ile a kapiengbuonno dabataan kàfoli baakuwo wi 'fali nè pu?o ki lènun?o nī lè.

Zezi wi 'yaala feliye sáa pu?o

(Mar 1.29-34; Luk 4.38-41)

14 Bà Zezi wi sèni jiiin *Pieri* sa?a nī gè, nè *Pieri* cuo yàa nyaa wè sínewe, céri ti yé fúugo wi nē. 15 A Zezi wi 'wi cò kòli nē gè, a cefuuro ti 'lá?a wi nē, a wi 'fali nè yè ne yagbuo?o kpín?ini wi mé.

16 Cengu?o gè a pe 'pen né gbòdolilofòlilo ní wi kúrugú ni?ebele; a wi 'gbòdolilo cira bèlè nè yige né wi nyasiere ní dè, nè píne a wi 'yaala pe mièni pu?o. 17 A ki 'kpí?ile nè yeli né gaa *Kulocelié sienjuuliéwéEzayi* wi cé juu gè, né jo:

*Weli kpolidi?ele keli wi 'lá?a,
né sí weli yaama suo bè nè taa†.*

**A sien ne ki caa bè ta?a Zezi nē wè
ki sienre ti n'de**

(Luk 9.57-62)

18 Bà Zezi kénì sienme nyaa bè pi tíri wi nē bè, a wi 'ki juu wi pitenmene mé bèlè né pe ye pe- cá?a jeli gè pe- ké kanyuo gí mé gè. 19 A *Fàn?a Sienre sebecénwe* wáa 'sì?ere nè sèni kponi wi nē né wi ye: «Tenmefoli, a muo ne waa ti?e ó tí?e nī, m'bé ta?a muo nē.»

20 A Zezi wi 'wi ye: «Nyà?apónmin?o bèlè kàwiiye yē pe mé, sínjapigele mièni gèle, ke lali nyi?ene nī lè, siere yē ke mé; *Sien Pù?o* wire wè, ti?e ce wè wi mé wi- nyùgo kponi gè?.»

21 Wi *pitenmene* nī bèlè, a wàa ní nè wi ye: «Kàfoli, -ki ya?a mi- koli bè ké bè sa mi tuu tón wè gbín?ene.»

22 A Zezi wi sí wi ye: «Ta?a mi kúrugú, má kúbilo ya?a bèlè peri piye tóngi †.»

Zezi wi 'káfaligbu?o yérige cá?a nī

(Mar 4.35-41; Luk 8.22-25)

23 A wi sèni jiiin kóri nī gè, a wi *pitenmene* pe 'jiiin né wi ní. 24 A ki 'nyaa káfaligbu?o káà sèni yè pe kúrugú baa lu?o nī gè, lakuruyo yi yègí, ne caa bè kóri tón gè; Zezi

wire sí cé puu ne nōni. 25 A pe sèni wi yège, né wi ye: «Kàfoli -weli suo ! Je we bé kùu wī !»

26 A wi 'pe ye: «Gáa fiere dī yeli nī mme gè ? Yeli téngelè ni 'céri díe !» Né fali nè yè seni, nè jenme káfalige nē gè né lu?o ní gè bè ki 'puu ne wáari ne yègí gè. A ti?e ki 'fali nè nyígi yólilo seni.

27 A sienne pe 'yè ne nyu ne cúru, níe wáa: «Sien nī felige wī nàguo nǎà wè, á káfalige né cá?a ní gè ti mièni ne luru wi nē wè ?»

**Zezi wi 'gbòdolilo yige
sienne siin nī**

(Mar 5.1-20; Luk 8.26-39)

28 A pe 'lu?o jeli gè nè sèni jiiin *Gadara ténime* † nī bè. A nàguo?o pàli siin 'yiri baa kpòngoli nī wè ne wi kpàlí, gbòdolilo 'puu pe nī. Pe cé pii nè tóri, sien sì puu ne sorigi ne ki koligo gáa líi gè? 29 A pe 'fali nè péni nyu ne kpèní, né jo: «Gáa gī muo né weli sun?om?o ní bè, *Kulocelié* Jaa ? Lèlè ni fié nò?, á muo 'pen ná?a gè bè pa weli wu?o lé ?»

30 Ki sí nyaa tatogo káà 'puu baa pe táanni larige nī, ne caa ne káa; tieliye yi tóni nè puu ni?eye †. 31 A gbòdolilo pe 'tuu ne Zezi fien wè, né wi ye: «A muo 'weli cira nè yige ná?a gè, ma weli torigo weli sa jiiin tatogo gáa nī gè.»

32 A wi 'pe ye: «Yeri waa !» A pe 'yiri nè ké nè sèni jiiin tieliye nī yè; a tieliye tògo ki mièni 'fali nè fè nè tigi nyagurugo nē gè, nè sèni tuu cá?a nī gè, nè kùu lu?o nī gè. 33 A yajuuna?ana pe 'fè nè ké kà?a mé gè, nè sèni ti mièni tóri nè tìe, né sienne bálí wori ní dè, bili nī gbòdolilo pe 'puu bèlè. 34 A kà?a wuulo pe mièni 'yiri nè ké Zezi wi kpàlidi?e nī gè; bà sí pe sèni wi nyaa wè, a pe 'yè ne wi fien wi- yiri peli ténime nī bè.

Zezi wi 'sienkpòliwo pu?o

(Mar 2.1-12; Luk 5.17-26)

9 A wi 'jiiin kóri nī gè nè cá?a jeli gè nè ké wi kà?a † mé gè. 2 A ki 'nyaa pe 'sienmòni?iwo wáa tugo nè péni yiri wi kúrugú wi ní sínewe wi yasinége nē gè. Bà Zezi 'sienne bálí pe téngelè nyaa lè mme gè, a wi 'sienmòni?iwo ye wè: «-Gbènme le mi pù?o, muo kapi?ile ke 'lá?a muo nē.»

3 A *Fàn?a Sienre sebecénmine* pàli 'ki sòngi pe funyo nī ye nè jo: «Je nǎa wī ne *Kulocelié* mí?e córi gè wī.»

4 Bà Zezi wi 'pe sòngir?o cén dè mme gè, a wi 'pe ye: «Gáa nē kire sòngibiire dáà ti? yeli funyo nī yè ? 5 Gíi ki 'kpí?ile madeni, bè jo: «Mu?o kapi?ile ke 'lá?a, á kire 'laa bè jo: «Yè mari tári» wè ? 6 Ye sí ki cén, ki fàn?a yē *Sien Pù?o* mé wè ná?a duniya nī wè bè sienne kapi?ile lá?ala gèle.»

† *Gadara ténime* bè, *tálogo káà gī, Zuufulo ti?e bē? ki 'puu?*

†† *Zuufulo* pe 'puu ne tielige tóri gè yajuunu?o?o nè yeli né pe kùlo kali?ele ní gèle. *Kùlo láà wuulo bi?ele* pe 'puu tieliye yi gbòfolilo bèlè, *Zuufulo bē? pe 'puu?* †† nè ké wi kà?a mé gè: *Kaperinawu kà?a gī.*

† *Eza 53.4* tire ti 'juu ná?a gè. †† *Ná?a gè kúbilo peli 'nyaa sienne bíli piyè Zezi kayerile lú?u lè?*

A wi 'fali nè sienmɔnigiwɔ ye wè: «Yè, ma muɔ yas-inεge líe gè mari waa kpáa mé.»

⁷ A nàguɔ wi 'yè nè ké wi kpáa mé gè. ⁸ Bà sienne pe kire nyaa gè, a ki 'fiere cò pe nē kpuɔ, a pe yè ne Kuloceliε gbùɔɔ wè, bè ki 'nyaa wi 'fàn?a gáà ki felige ken gè sienne mé bèle.

Zezi wi 'Matiye yeri wi- ta?a wire nē

(Mar 2.13-17; Luk 5.27-32)

⁹ Bà Zezi wi kénì tóri ne waa bè yiri kire ti?ε nī gè, a wi sèni nàguɔ wáà nyaa téniwe lanbo suɔdi?ε nī gè, pe 'puu ne wi ye Matiye. A Zezi wi 'wi ye: «Ta?a mi nē.»

A wi 'yè nè ta?a wi nē. ¹⁰ Kire kàdu?ume a Zezi wi 'ké Matiye kpáa mé a pe sèni téni ne líi. *Lanbosuɔɔ* 'puu baa ni?εne nè fàri sienpiile páli nē; a peli pe miēni sèni pínε nè téni bè líi né Zezi ní wè, né wi *pitenmene* ní bèle.

¹¹ Bà *Farizienne* pe 'kire nyaa gè, a pe 'Zezi wi *pitenmene* ye bèle: «Gáa nē yeli tenmefɔli wi 'téni ne líi né lanbosuɔɔ ní bèle, peli né kapiigbi?ilile ní bèle?»

¹² A Zezi wi 'ti lú?u, a wi 'pe ye: «Sienwiile wè dù?ɔɔriwɔ caa?; yaala pe sí ne wi caa. ¹³ Ye- sa yúgo, ye tenmene taa sienre dáà nī dè. Kuloceliε wi 'jo: *Nyinime mi ne caa, mi wè kakuɔɔ caa?*»

«Nè ta?a gíi nē, siensinmine bè? mi 'pen bè pa yéri?, kapiigbi?ilile kenme nē mi 'pen.»

Gii Zezi wi 'juu súnlere wori nē dè

(Mar 2.18-22; Luk 5.33-39)

¹⁴ Kire lèle nī lè, a *Zanpitenmene* péni yiri wi kúruɔ, nè wi ye: «Gáa nē weli né *Farizienne* ní bèle weli 'dàli ne *sún nii* wè, a muɔ *pitenmene* peli wè nii wè?»

¹⁵ A Zezi wi 'pe ye: «Cefɔnwɔɔfɔli nàgorilo bé gbè puu funbienre nē lé, dí cefɔnwɔɔfɔli wi sí de tíin baa né pe ní bèle? Nè sí ki ya?a, lèle láà ne báan, a pe kénì cefɔnwɔɔfɔli cò wè nè yige pe sun?ɔɔwɔ nī bè, kire lèle nī lè wi nàgorilo pe bé né de sún nii wè.

¹⁶ «Sien wè fèni fɔnwɔ kúngo tí?i ne fèni liewe ciendi?ε jɔli ne tóngi?. A kire 'laa wè, fèni fɔnwɔ wi bága fèni liewe píle wè bè cien; ciendi?ε ki bé sí né kpúɔ bè tóri pélige nē gè. ¹⁷ Sien wè divien fɔnwɔ nii wè forilleye †† ne téggi?, á kire 'laa foriyo yi bága foli bè jaa. Divien wi bé wo, foriyo míeni yi bé cúɔ. Kire nē pe nē divien le wè forivɔngɔ nī. Ti siin ti nē kò sien mé wè.»

Zezi wi 'yaama jáa bè nè kùu jáa wè

(Mar 5.21-43; Luk 8.40-56)

¹⁸ Bà wi 'tire nyu ne tíin mme gè, a *tenmeza?a* kàfɔli wáà péni yiri, nè péni káguro wáa Zezi wi yi?ε mé gè né

jo: «Mi póri wi n'ηε wi 'péli nè kùu, kire né ki miēni pa muɔ kiye ta?ala yè wi nē; wi bé yè bè puu sii nē.»

¹⁹ A Zezi wi 'yè nè pínε né nàguɔ ní wè, a wi *pitenmene* míeni pe 'ké né wi ní.

²⁰ A ki 'nyaa celiwe wáà 'puu baa né celile gbélige ní, ki 'wi fúɔ nè taa yi?εle kie né siin. A celiwe ηáà wi 'mà?a Zezi kàdu?u mé gè, nè sèni wi cò nè taa burugo nyuɔ nē gè. ²¹ Ki 'nyaa wi cé ki sòngi nè jo: «A mi cénì cò nè taa wi burugo kire yákuɔ nē gè, je m'bé puɔ.»

²² Bà Zezi 'yi?ε nè wéli wè, nè wi nyaa; a wi 'wi ye: «Gbènme le, ne pori, muɔ téngele ní 'muɔ puɔ!» Ki lè-nunɔ nī lè a celiwe wi 'fali nè puɔ seni.

²³ Bà Zezi wi sèni nò tenmeza?a kàfɔli wi kpáa nē gè, nè ma?ana wiifɔlilɔ nyaa bèle baa, né sienne ní bèle pe cáaduɔ kɔnrɔ wáari dè. ²⁴ A wi 'jo: «Ye- tàlige wéli, pì-capile ni kùu?, niī ne ηóni wī.» A pe 'yè ne wi tí?ε.

²⁵ Bà pe kénì sienne yige bèle, a Zezi wi 'jín sa?a laame nī bè, nè pìcapile cò lè kɔli nē gè, a ni 'yè nè téni.

²⁶ A kaala náà ni wori ti 'yiri kùlo ni miēni nī lè.

Zezi wi 'fúɔnnɔ siin múgu

²⁷ Bà Zezi kénì yiri baa kire ti?ε nī gè ne waa wè, a fúɔnnɔ siin 'líe nè ta?a wi kúruɔ níe yékpúulo wáari né jo: «-Nyinime taa weli nē, *Dawuda* siime túlugo wuu!»

²⁸ Bà Zezi wi sèni jín sa?a nī gè, a fúɔnnɔ pe 'ké baa wi kúruɔ. A wi 'pe yúgo né pe ye: «Yeli 'ténge lé gáa yeli 'juu gè, m'bé gbè ki kpí?ile lé?»

A pe 'jo: «?aan, Kàfɔli.»

²⁹ A Zezi wi kɔli ta?a pe nyapigele nē gèle né jo: «Nè yeli né yeli téngele ní lè, ki- kpí?ile.»

³⁰ A fúɔnnɔ pe nyapigele ke 'fali nè múgolo pe nē seni, pe nya?a. A Zezi wi 'ki juu nè gbèngε pe mé né pe ye: «Ye fǎga tí sien ti cén?.» ³¹ Nè sí ki taa bà pe yiri bèle, a pe 'fali nè sèni ki jáari ne mári kùlo ni tiere ti miēni nī.

Zezi wi 'gbòdolifɔli bobogo puɔ

³² Pe kénì yigi bèle, nè pe nyaa pe báan né nàguɔ wáà ní, gbòdoli 'puu wi nī, wi ní fúɔn ne ní bobogo. ³³ A ki 'nyaa bà Zezi wi 'gbòdoli cira wè nè yige wi nī wè, a bobogo ki 'yè ne nyu. A ki 'sienni?εme pi fungo wúɔ, a pe 'jo: «Cí, gáa ki felige fie kpí?ile nè nyaa ná?a *Isirayeli* kùlo nī lè?»

³⁴ *Farizienne* peli bèle, a peli 'yè ne nyu né jo dí gbòdolilo pe kàfɔli wire fàn?a nē Zezi wiī ne gbòdolilo cirá bèle.

Sienne pe nyinime 'jín Zezi nī wè

³⁵ Zezi wi 'puu ne nyaari ne tòrí kàaya yi miēni nī, né vòyo ní yè, ne sienne tenme bèle pe *tenmezaaya* nī yè, níe Kùlofɔligo ki *Kataanna Sienre* jáari dè, né sí ne yaa-

† Oze 6.6 tire ti 'juu ná?a gè. †† Zuufulo mé bèle pe 'puu ne pe sunmɔ nii bè sinbaforiyo nī niē pi ténge.

ma feliye yi mieni pori né sienkpólilb pe mieni felile ní bèle. ³⁶ Bà wi 'sienne nyaa bèle mme gè, a pe nyinime 'jiiin wi nī kpu?; ki 'nyaa pe 'puu ne curugu ne mári bē sinbaara tíele, nà?avóli fùn. ³⁷ A wi sí juu né wi *pitenmenε* ní bèle né pe ye: «Yafalidε dàà ti 'yeli bè líe bè nyógo dè tīi ní?ere, nē sí ki taa baakuoɔ pe sí wè sáa? ³⁸ Ye- sí de yafalidε ti kàfóli náari wè, wi- baakuoɔ páli tórigo wi yafalidε ti líedi?e nī gè.»

**Zezi pitenmenε kie
né siin pe míeyε yi n'yε**
(Mar 3.13-19; Luk 6.12-16)

10 A Zezi wi 'wi *pitenmenε* kie né siin yeri bèle, nē fàn?a ken gè pe mé pe gbèri gbòdolilo cìrá bèle de lá?ala sienne nē bèle, bé sí de yaama feliye yi mieni gbari yè, né yaakpólilb feliye yi mieni ní yè. ² Wi pitenmenε kie né siin bíli wi cé nyíene nē kòn pe- puu wire *tundunmin* bèle, pe míeyε yi n'yε: Péliwε wi mí?ε gè, *Siim*, pe 'puu ne wi ye ne píne *Pieri*, né wi cóni Andire; né Zaki, Zebede jaa wè, né wi siinyeni *Zan*; ³ né Filipi; né Batelemii; né Toma; né Matiye, *lanbosuw* wè; né Zaki Alife jaa wè; né Tade; ⁴ né Siim Zelbti wè; né Zudasi n?àà pe ye Isikariyóti wè; wire wi yé kénì Zezi le wè wi leguulo kiye nī yè.

**Zezi wi 'pitenmenε
kie né siin tun**
(Mar 6.7-13; Luk 9.1-6)

⁵ Pitenmenε kie né siin báli peli Zezi wi cé tun né ti juu nē gbèngε pe nē né pe ye: «Ye fāga ké *kùlogolo káli* sienne kúrugú?, nē píne ye fāga jiiin *Samarii* ténime wuulo kà?a kàà fáala nī?. ⁶ Yeri waa *Isirayeli* kùlo sinbaara tire kúrugú, dàà ti 'pùunni dè. ⁷ A ye waa bèle, yeri ki jáari ye jo: «*Nyi?ene Kùlofóligo* ki 'sí?ere nē pen ná?a we mé.» ⁸ Yaala bèle, yeri pe pori; kúbilo bèle, yeri pe yègí; yaanyiemfólib bèle, yeri pe pori; gbòdolifólib bèle, yeri gbòdolilo cìrá bèle de yigi pe nī.

«Yeli 'taa wa?ane, yeri kan?a wa?ane. ⁹ Ye fāga tie líe?, né wali?, ye fāga ce wali yiriwe líe bè le yiye kúrugú?.

¹⁰ Ye fāga kpòbilo líe? tán?ana wuulo?, né burugo siinwu?u?, né tóriyó?, né kàgbi?ile?. Né ki cén baakuoɔ wi nyalii wi 'yeli bèri kan?a wi mé.

¹¹ «A yeli sèni jiiin kà?a gíi nī, á kire 'laa vògo ó vògo nī gè, ye- caala kpí?ile, sien nīi wi bé gbè yeli cò nabonro nē wè; ye- kò baa kire ti?e nī gè yeli kári lèle ni- pa nò.

¹² A yeli sèni tìrige sa?a gíi nī, ye- pe síeri †. ¹³ A ki sa?a wuulo pe 'yeli tìrige bèle, yeli yanyige ki bé puu baa ki kpáa nī gè. A piyè sí yeli tìrige bèle?, yeli yanyige ki bé koli ben yeli mé. ¹⁴ A sien sèni yeli cò nabonro nē?, nē píne a sien sèni lú?u yeli sienre nē dè?, ye- yiri kire sa?a nī gè, á kire 'laa ki kà?a nī gè, yé sí yeli yeda?ala cúbugo cúru gè ye wáa baa ki ti?e nī gè ††. ¹⁵ M'bé ki juu yeli mé

† Zuufulo mé bèle a pe je sien síeri wè, pe nē jo: «Yanyige ki- puu ye nē.»

kányi?e nē, *kàyu?ujuujenge* gè, *Sodomi* né *Gomori* kàaya wuulo kàyu?u ki bé ní ce mà?a bè puu yórigo bè tóri ki kà?a gáà ki kàyu?u nē gè †, baa piyè lú?u yeli mé bèle?.»

Wu?ogó káà ne báan baa
(Mar 13.9-13; Luk 21.12-17)

¹⁶ «Ki sí n'ge, mi 'yeli tun bè sinbaara tíele kàdafiire sun?owó nī. Kire kenme nē ye- yiye cò macén bè wòburu tíele, yé sí puu funyo ní yè fiiye bè gòtogolo tíele. ¹⁷ Yeri yiye cí?ige sienne nē bèle, nē ta?a gíi nē, pe bága de yeli cògí de kan?a *kàyu?ujuulo gbu?ulo*†† nī gèle pe kàyu?ujuusaaya nī yè, peri yeli kpúon sápigéle ní pe *tenmeza-aya* nī yè. ¹⁸ Nē píne pe béri yeli yeri kùlofólib kpáaya mé né fàn?afólib tieye nī, mi mí?e kire kenme nē bè. Kire bé kpí?ile kaala, yeli bé puu mi wori ti juufólib pe yi?e mé gè né *kùlogolo káli* sienne mé bèle. ¹⁹ A pe sí kénì yeli cò nē ken fàn?afólib mé bèle, ye fāga ki ya?a sànvige de yeli wáari? kenme bíi nē yeli báa de nyu wè?, né gii yeli bé juu gè?. Nē ta?a gíi nē, sienre díi yeli 'yeli bè juu dè, Kuloceliε bé ti ken yeli mé seni kire lèle nī lè.

²⁰ Yeli bè? ye béri nyu kire lèle nī lè?; ki 'nyaa yeli Tuu wi *Pile* lè lire ni béri nyu yeli nyuoyó nī yè.

²¹ «Sien bága wi laayirinyeni ken kùu mé, tuufólib páli bága ce de pe piile kan?a bèle peri pe kpúu. Nē píne piile páli bága leguuro le né pe siivólib ní bèle bè pe ken kùu mé. ²² Yeli kaala ni bága sienne pe mieni bien mi mí?e kire kenme nē. A sien nīi sí tònì nē ki kpàri nē cò nē péni pa?a wè, kire sien wire wi bága sa su. ²³ A pe kénì yeli wu?o kà?a gáà nī gè, yeri fé yeri waa kà?a kàà kiiye mé; m'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, yeli sí ga *Isirayeli* kàaya yi mieni nyaari bè pa?a?, dí *Sien Pùo* wi sí pen wè.

²⁴ «*Pitenmewe* wii kpú?o nē tóri wi tenmefóli nē wè?, nē píne baakuoɔ wíi gbè kpú?o wi kàfóli nē wè?. ²⁵ Gii ki 'yeli né pitenmewe ní wè, wi- taa buu bè wi tenmefóli tíele wè, dí baakuoɔ wire sí puu bè wi kàfóli tíele wè. A sienne pe 'jáa nē mí?e le sa?a kàfóli nē wè nē jo *Belizebuli*†† wè o, á bili sí bíele baa sa?a nī gè do, pe bága peli yeri gáa, peli wu?u kíi ga wìe í?»

Ye fāri fi?é?
(Luk 12.2-7)

²⁶ «Kire nē, ye fāri pe fi?é?. Nē ta?a gíi nē, kaala láà fáala si je ga kò fuudonno?, gá nīi yiri kpàn?ane?; kalar-ile míeni si je ga kò gá sien sèni cén?. ²⁷ Sienre dàà mi ne nyu yeli mé yebilige nī gè, ye- sari ti nyu kpíenme

†† Pe 'kire kpí?ile bè ki tie peli yafien ní wè tíin baa né ki kà?a ní gè?. † Ki kàaya nyáà yi siin sienne pe kapi?ile ke yé kénì kpú?o nē tóri. A Kuloceliε fungo ki sí yè pe kúrugú kpu?, a wi 'kàsun tìrige nyi?ene nī lè nē kàaya nyáà yi siin sórigo yè né yi sienne ní bèle (wéli baa Sél 19). †† Ná?a gè gireki sienre ti 'jo «sunediren»; kire kóri wi 'jo Zuufulo pe fàn?afólib gbu?ulo gáli ke sí ne kùlo kele ke kàyuuyo nyu yè, nē Kuloceliε caagoligo kele ní gèle. Ki fàn?afólib gbu?ulo ke feliye ke 'puu nē mà?a kàaya nī yè. †† *BELIZEBULI WÈ: Seteni mí?e káà gí.*

nē, nè pínε dàa mi ne nyu yeli mé ngbú?ulo táanni gèle, ye- sari ti jáari binye naame.

²⁸ «Ye fāri fi?é? bili nē pe sí sien kpúu wè; piyè sí gbè jáa bè sien pile kpúu lè?. Ye- sí de fi?é Kuloceliε wire nē, wire njáa wi bé gbè sien pile pínε lè bè ni cú?w né sien cetinne ní lè *bànguwa kàsun* nī gè. ²⁹ Pe nē dú?u kà?asienrelu?ulo siin pári tεme nigbe nē ? Nè sí ki taa làa nigbe wè tun dàala nē yeli Tuu wi diire nī?. ³⁰ Yeli bèle, yeli nziire ti mieni nyuo kiī cénge. ³¹ Kire nē ye fāri fi?é?, yeli 'póri kà?asienrelu?ulo ni?εgele nē.»

Sien 'yeli bèri
Kuloceliε Siennyienεgɔnwɔ
wi wu?u nyu gè
(Luk 12.8-9)

³² «Sien ó sien wi 'yéri ki nē sienne yi?ε mé gè nè jo wire yē mi wuu wè, mi mieni bága wi wu?u juu gè bè yige mi Tuu wi yi?ε mé gè, mi Tuu njáa wī *nyi?ene* nī lè, bé jo wī mi wuu. ³³ Sien njī sí wi 'jo wire sí mi cén? sien- ne yi?ε mé gè, mi mieni bága jo mi sí wi cén? mi Tuu wi yi?ε mé gè?, mi Tuu njáa wī *nyi?ene* nī lè.»

Sien njī wi 'nyuo nè yeli
né Zezi ní wè Zezi wi 'wi tiε
(Luk 12.51-53; 14.26-27)

³⁴ «Ye fāri ki sɔngí bè jo dù?w yanyige mi 'pen bè pa nyógɔ dàala nī lè?; mi sí pen bè pa yanyige nyógɔ dàala nē lè wī?. Njɔsii ní mi 'pen. ³⁵ Mi 'pen bè pa jaafɔli wàli wè bè lá?a wi tuu nē; bè pa pórifɔli wàli wè bè lá?a wi yàa nē; nè pínε mi 'pen bè pa celiwe wàli wè bè lá?a wi pɔnuu nē. ³⁶ Sien wi sa?a wuulo peli pe bé puu sien wi leguulo bèle †. ³⁷ A sien njī 'ki ya?a a wi tuu woli ni 'kpú?w wi mé, á kire bè?, a wi yàa woli ni 'kpú?w wi mé nè tóri mi nē wè, ki sien wīl sín nè yeli né mi ní?. Nè pínε a sien wi 'jaa woli ya?a a ni 'wi déni nè tóri mi nē wè, á kire 'laa nè wi póri kaala ya?a a ni 'wi déni nè tóri mi nē wè, ki sien wīl sín nè yeli né mi ní?. ³⁸ Nè pínε a sien njī sí wi *tiiparige* líε gè né ta?a mi kúrugu wè?, ki sien wīl nyuo nè yeli né mi ní?. ³⁹ A sien ó sien ne ki caa bè bè wi sii suc wè, wi bága pùunni wi sii nī wè. A njī sí pùunni wi sii nī wè mi kenme nē bè, wi bága wi taa.

A sien njī
'Kuloceliε sienjuuwo cò cénge wè
sàri yē baa
(Mar 9.41)

⁴⁰ «A sien 'yeli cò cénge wè, wi 'mi cò cénge; a njī sí mi cò cénge wè, njáa wi 'mi tun wè, wire sien wi 'cò cénge. ⁴¹ A sien 'Kuloceliε sienjuuwo cò cénge bè wīl Kuloceliε sienjuuwo wè, sien wi bé Kuloceliε sienjuuwo sàri taa. A sien njī sí siensinwe cò cénge bè wīl sínwe wè, ki sien wi bé sínme sàri taa. ⁴² M'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, a

† Koliyo 35-36 ti?ε nī gè, wéli baa Mis 7.6.

sien njī 'lanyige yakuunyeni ken mi *pitenmewe* wáa mé njáa wi 'céri pe mieni nī bèle, bè wīl mi pitenmewe wè, sien wīl fɔn wi tɔni nī wè?..»

Zan Batiisi wi 'tunduro tórigo
Zezi mé wè
(Luk 7.18-35)

11 Bà Zezi wi 'kire sienre dáa juu dè nè gbènge wi *pitenmene* kie né siin mé bèle nè kúw wè, a wi 'yiri baa kire ti?ε nī gè nè ké nè séni sienne tenme bèle níε *Kataanna Sienre* jáari dè pe kàaya nī yè.

² Bà Zan sí cé *Kuloceliε Siennyienεgɔnwɔ* kakpi?iligele wori lú?u dè né ní baa kasuu nī wè, a wi 'wi pitenmene tun bèle baa wi mé. ³ A pe séni wi yúgo: «Muc wī lé njáa wi cé yeli bága pen wè, á kire 'laa weri wáa wiiye siri de tīn lé †?»

⁴ A Zezi wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «Yeri waa ye sa ki juu Zan mé wè gáa yeli ne lúru gè, né gáa yeli ne nya?a gè. ⁵ Fúɔnnɔ piyē ne nya?a, sienmɔnigilɔ piyē ne tári ‡, yaanyiemefɔlilɔ piyē ne pori ne ciilé, dùnɔɔ piyē ne lúru, kúbilo piyē ne nyégi, nè pínε Kataanna Sienre tīi ne nyu fuunmɔfɔlilɔ mé bèle. ⁶ A sien njī sí kúrugu nè tuu mi kenme nē bè?, kire sien wi wu?u kiī tàn?a.»

Zezi wi 'Zan Batiisi
wori juu dè

⁷ Bà pe kénì lá?a ne waa wè, a Zezi wi séli ne Zan wori nyu dè sienne mé bèle, né pe ye: «Gáa ye cé yiri bè sa wéli waama kùlo nī lè ? Nyà?anivege tìrige lé ye cé ké bè sa wéli, á káfalige ní gè ne ki ffigi lé ? ⁸ Gáayεge sí ye yé ké bàa wéli ? Burujènrefɔli ye yé ké bàa wéli lé ? Ye- sí ki lú?u, bili pe nyéni burujènre nii dè, níε ne kpolilo liile líi lè, kùlofɔlilɔ kpáaya nī pe yē. ⁹ Gáa ye cé ké bè sa wéli ? *Kuloceliε sienjuuwo* lé ye cé ké bè sa wéli ? ?aan, bè sí ki yē, wi sí nyéni kpú?w nè tóri Kuloceliε sienjuuwo nē. ¹⁰ N'dε, dàa *Kuloceliε siensebere* ti 'juu ki sien wi wori nē dè:

Nyaa, mi wè, m'bé mi tundunwɔ tórigo wè muc yi?ε mé,
wi sa muc koligo gbòbori gè muc mé††.

¹¹ M'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, sienne bíli mieni celilε 'sii bèle, wáa fie kpú?w pe nī nè tóri Zan Batiisi nē wè?. Nè sí ki taa *Nyi?ene Kùlofɔligɔ* nī gè, njī wi 'céri pe mieni nī bèle, wi 'kpú?w nè tóri Zan nē wè. ¹² Nè sí ki taa, bà ki 'líε Zan Batiisi cenye nī yè nè péni nò pàngge gè, piyē nē *Nyi?ene Kùlofɔligɔ* túngu gè, siengbenine sí pe nyéni ki círá bè ki taa wè. ¹³ Ki 'nyaa Kuloceliε sienjuulo pe mieni bèle né *Misa Fàn?a Sienre* ní dè, tīi ne Kuloceliε kele nyu gèle fúw nè péni nò Zan lèle nī lè. ¹⁴ Zan wire sí wī Ku-

†† Kire 'jo pe 'Zezi yúgo wè a ki yē wire wī *Kuloceliε siennyienεgɔnwɔ* njáa pe 'puu ne siri wè, njáa wori *Kuloceliε sienjuulo* pe yé juu dè. ‡ Wéli baa Eza 35.5-6; 42.18; 61.1. †† Wéli baa Mal 3.1.

locelie sienjuuwo wè *Elii* wè, nàa pe 'puu ne siri wè, a yeli 'yéri ki nē wè. ¹⁵ A ngbú?ulo yē nji nē, wi- ti lú?u.»

¹⁶ A Zezi n'è ki juu nē jo: «Njásien ní m'bé yirile nàa ni sienne tónminɔ̀ bèle ? Piyè bè piile tíele ténine dàliye nē, níe pàli yeri, ¹⁷ né jo: «Weli 'ma?ana wii yeli mé, yeli si yúɔ̀?; a weli ní nē kùugo kaya?a núnugo nù yeli mé, yeli si ki yáa?.»

¹⁸ «Zan wi 'pen, wii puu ne suro líi?, wii puu ne sunmo gbuɔ̀?, a pe 'jo dí gbòdolilo bíele wi kúrugu. ¹⁹ *Sien Pù* wi kénì pen, nē péni líi níe gbuɔ̀, a sienne pe 'yè ne nyu né jo: «Yaliime né sungbuɔ̀ nàguo wí; *lanbosuɔ̀* peli bíele wi nàgorilo bèle peli né kapiigbi?ilile ní bèle.» Nē sí ki taa sìnjilige gáa ki 'kón Kulocelie mé wè, kii ne céngi ki kakpi?iligele nī gèle.»

Zezi wi 'jenme kàaya yáa nē

²⁰ A Zezi wi 'fali nē séli ne nyu kàaya yi sienne nē bèle, tieye nyii nī wi cé wi kakpoliyo yi sáa kpí?ile nē tóri wè; ki 'nyaa ki kàaya sienne piyè cé làa fèni pe kakpi?iligele nī gèle?.

²¹ A wi 'jo: «Yawu?ɔ̀ yē yeli nē, Korazen wuulo yeli bèle ! Yawu?ɔ̀ yē yeli nē Betsayida wuulo yeli bèle ! Nē ta?a gíi nē, kakpoliyo nyii yi 'kpí?ile nē tóri ná?a yeli tí?e nī gè, a ki yē yi cé kpí?ile Tiiri né Siidɔ̀n kàaya nī yè †, bíine pe cé gbànva?ara líe nē le piye nē, né cún?ɔ̀ tí?e nē piye fíilige bè ki tie peli nyéni pe funyɔ̀ yi?e yè. ²² Kire nē m'bé ki juu yeli mé, *kàyu?ujuujenge* gè, Tiiri né Siidnyé kàyu?u ki bága puu yórigɔ̀ pe nē bè tóri yeli nē.

²³ «A muɔ̀ wè, Kaperinawu kà?a muɔ̀ wè, dù?ɔ̀ muɔ̀ je ga yè *nyí?ene* nī wí ? ?é?e díe?, muɔ̀ bága ce tigi *kusi?i* nī wí ! Nē ta?a gíi nē, kakpoliyo nyii yi 'kpí?ile nē tóri bile yeli sun?ɔ̀mɔ̀ nī bè, a ki yē *Sodɔ̀mi* kà?a nī yi cé kpí?ile wè, ki kà?a ki cī puu de tfin bile pàngɛ gè. ²⁴ Kire nē m'bé ki juu yeli mé, *kàyu?ujuujenge* gè, *Sodɔ̀mi* kà?a wuulo kàyu?u ki bé ní ce mà?a bè puu yórigɔ̀ bè tóri muɔ̀ wu?u nē gè.»

²⁵ Kire tí?e gáa nī gè a Zezi wi 'fali nē náari né 'jo: «Tu-ufɔ̀li, muɔ̀ wí nyí?ene né dàala kàfɔ̀li wè. Mi 'kpu?ɔ̀ɔ̀ ta?a muɔ̀ nē, bè muɔ̀ 'kele gáli làrige gèle kacénmine nē bèle né siensicilile ní bèle, né sí ke tie piile nē bèle.

²⁶ ?aan, Tuufɔ̀li, kire muɔ̀ 'nyaa ki 'muɔ̀ déni gè !»

²⁷ A wi 'ki juu sienne mé bèle né jo: «Mi Tuu wi nyéni kele ke mieni le mi kiye nī. Kire nē sien sī Jaafɔ̀li cén wè?, nē yiri Tuufɔ̀li wire nī?; nē píne sien sī Tuufɔ̀li cén wè?, nē yiri Jaafɔ̀li wire nī?, né sien nàa ní Jaafɔ̀li wi 'yéri ki nē bè wi tíe wi nē wè.

²⁸ «Yeri báan mi kúrugu, yeli báli mieni ye 'tugoro tu-go né ní fùrɔ̀ɔ̀ bèle, m'bé pa yeli ken né njódaala ní.

²⁹ Ye- mi *zuu*^{††} wire líe ye tugo, yéri mi tenmenɛ lúru lè,

† Tiiri kà?a né Siidɔ̀n kà?a ní gè sienne pe cé pe cén pe sipiire wori nē dè. †† *zuu*: Tiige gíi pe sí ta?a nēfaliye nē yè yétiige nī gè níe niye tíe puo gè, wire wí zuu wè. Gii sí Zezi wi 'juu ná?a gè, wu?ɔ̀gɔ̀ nē parige gáa téngefɔ̀li bé gbè taa téngele kenme nē bè, né téngele tán?ana ní lè, tire wi pun.

nē ta?a gíi nē, mi fungo kii fáala, nē píne mi fungo kii nyíge. Bà yeli bé njódi?e taa. ³⁰ Ki 'nyaa mi zuu wii tugo-daanwa, mi tugoro ní dè sifa?ara.»

Zezi wii cendenige ki kàfɔ̀li

(Mar 2.23-28; Luk 6.1-5)

12 Lèle làa kénì kúɔ̀ wè, a Zezi wi 'yiri né wi *piten-mene* ní bèle *cendenige* cenge káa, nē 'ké, a pe séni tòrí bile † siiye yáa nī. Wi pitenmene bèle fungo cé pe taa, a pe 'yè ne *bíle* piige mùnú gè ne káa ††. ² Bà *Farizienne* pe kire nyaa gè, a pe 'fali nē Zezi ye wè: «Nyaa, gáa muɔ̀ pitenmene pe kpín?ini bèle, gáa kii yeli bè kpí?ile cendenige nī gè?.» ³ A wi 'pe ye: «Yeli sī ki wéli baa lé *Kulocelie siensebere* nī dè, bè fungo cé *Dawuda* taa wè wire né wi kobinenyenine ní bèle? ⁴ A pe séni jiiin *Kulocelie Kòridi?e* nī gè, nē búru líe wè, nàa wi 'puu wàlidengewe Kulocelie mé wè, nē wi káa, wire né wi pínenyenine ní bèle. Nē sí ki taa wii cé yeli bè wi káa?, nē yiri *kacuɔ̀nrilɔ̀* peli yákuɔ̀ nī bèle?. ⁵ A kire 'laa, dù?ɔ̀ yeli sī sí ki wéli baa *Misa Fàn?a Sienre* nī dè?, meni cendenige cenge gè, *kacuɔ̀nrilɔ̀* bèle baa Kulocelie *Gbù?ɔ̀ɔ̀sa?a* nī gè, pe nié cendenige córi gè ††. Nē sí ki taa Kulocelie wi nē ki tóri pe kúrugu?. ⁶ M'bé sí ki juu yeli mé, yakaa yē bile ná?a gè, ki 'kpú?ɔ̀ nē tóri Kulocelie *Gbù?ɔ̀ɔ̀sa?a* nē gè. ⁷ A yeli cé sienre dáa ti kɔ̀ri cén wè, dáa dè: *Nyinime mi ne caa, mi wè kakuɔ̀ɔ̀ caa*^{‡‡}, yeli sí cī de kàyu?u nyu de cáanri sienne báli nē bèle?, báli piyè kaala kpí?ile wè?. ⁸ Nē ta?a gíi nē, *Sien Pù* wii cendenige ki Kàfɔ̀li.»

Zezi wi 'kavenige nàguo pu?ɔ̀ cendenige cenge gè

(Mar 3.1-6; Luk 6.6-11)

⁹ A Zezi wi 'yiri baa kire tí?e nī gè, nē ké nē séni jiiin pe *tenmeza?a* nī gè. ¹⁰ A ki 'nyaa nàguo wáa 'puu baa kɔ̀li káa 'puu wi nē m̀nigɔ̀. A pe 'Zezi yúgo wè né jo: «Ki 'yeli lé cendenige cenge gè, pe sien pu?ɔ̀?» Ki 'nyaa pe 'puu ne caa bè wi cò sienre nī dè wí.

¹¹ A wi sí pe ye: «Njásien wí bile yeli nī, a sɔ̀nbuɔ̀ nigbe yē sien mé wè, á wi séni tuu kàti?e nī wè, ki ní cendenige cenge nī wè, sien wii sa wi cò? bè yige lé ? ¹² Ye- sí ki wéli, sien wii póri? nē fáala lé sɔ̀nbuɔ̀ nē ? Kire kenme nē, ki 'yeli muɔ̀ sien wè ma kacèngɛ kpí?ile cendenige cenge nī gè.»

¹³ A wi 'fali nē kavenige nàguo ye wè o: «-Kɔ̀li sá?a gè.» A wi 'ki sá?a, a ki 'fali nē yi?e nē wí?i nē kò bè gii tíele gè.

¹⁴ A *Farizienne* pe 'fali nē yiri nē séni piye nyaa nē juu nē bíe bè Zezi cú?ɔ̀ wè bè yige baa.

‡ *Bile wii bè kasuu tíele*. †† *Wéli baa Fàn 23.26* ‡‡ *Kulocelie sienre nī dè, ki 'juu né jo fa?a fa?a gè, bà Kulocelie wi cé duniya faan wè nē kúɔ̀ né wi laame yere ti mieni ní dè, a wi 'cenyé kɔ̀lisiinwu?u ya?a gè nē njó nē taa. Fàn?a Sienre tí?e nī gè, Misa cé ki juu né jo Isir-ayeli sienne pe mieni pe 'yeli bèri cenyé kɔ̀lisiinwu?u téní gè de píne. ††† Oze 6.6*

**Kulocelie wi 'Zezi líe wè
wi baakuɔwɔ**

¹⁵ A Zezi wi sí ki cén gàa pe sòngí né wire ní wè, a wi 'yiri baa kire ti?e nī gè, a sienne 'ta?a wi kúru gu nì?ebele, a wi 'pe mieni puɔ, ¹⁶ né sí ki juu nè gbènge pe mé né pe ye pe fàga wire kenme tiè bè?. ¹⁷ A kire 'ki ken sienre dī *Kulocelie sienjuuwoEzayi* wi 'juu dè, a ti 'fori. Wi cé jo:

¹⁸ *Mi baakuɔwɔ wi n'he,
nàa mi 'nyíene nè kòn wè,
wire wi 'mi déni wè, mi Pile nī ne
fundaanra kpín?ini kpuɔ
wi kenme nē bè.
M'bé mi Pile le lè wi nī
wi de sínme koligo wori nyu dè
kùlogolo káli sienne
mé bèle.*

¹⁹ *Wi? je ga tún né sien nī?,
wi míeni sī je ga de
yékpoli wáari?,
sien míeni sī je ga
wi yékpoli lú?u koliyo nī?.
²⁰ Nyà?anivege tirige gīl gī kùru gu? gè
wi? ki kaa?;*

*nè píne fétinne náà ni wírigi ne tíin lè, wi? ni fígi?;
fúɔ bè taa wi pa sínme koligo ken gè ki- fàn?a taa.
²¹ Dí kùlogolo káli sienne
pe sí sòngirɔ ta?adi?e taa wire mí?e nī gè?.*

Zezi né Seteni ní wè piyè wúɔ?
(Mar 3.22-30; Luk 11.14-23)

²² A pe péni yiri né sien wáa ní wi kúru gu, gbòdoli 'puu wi nī, wi ní fúɔn ne ní bobogo. A Zezi wi 'wi pu? a wi 'póri ne nya?a, ne nyu ne píne. ²³ A ki 'sienni?eme pi mieni fungo wúɔ, a pe 'jo: «*Dawuda* Jaa wire tú?u bè? nàa wè ?»

²⁴ Bà *Farizienne* pe 'tire lú?u dè, a pe 'jo: «Nàguo nàa wi wè gbòdolilo cìrá bèle yafien fàn?a nē?, ga laa *gbòdolilo kàf?li* wire fàn?a nē, *Belizebuli* wè?..»

²⁵ Bà Zezi wi 'pe sòngirɔ nyaa dè mme gè a wi 'pe ye: «A kùlof?ligo gīl sienne ne túngu piyè biè bèle?, ki bé cú?ɔ wī. Nè píne a kà?a ó kà?a ne túngu kīl biè? gè, á kire 'laa a narige ó narige ne túngu gè, kīl kò baa bè mɔɔɔ?. ²⁶ A Seteni sí ne Seteni cìrá wè, wi gbolì nīl sí tíla wī? lé ? Meni sí wi kùlof?ligo ki bé ní gbè kīl taa ? ²⁷ A ki yē Belizebuli fàn?a nē mi ne gbòdolilo cìrá bèle, á yeli sienne bèle, nàa mí?e nē pe pe cìrá ? Ye- sí piiri yéri ki wéli, peli tíime pe bága kàyu?u juu gè yeli nē bèle. ²⁸ A ki sí yē *Kulocelie Pile* lire fàn?a nē mi ne gbòdolilo cìrá

bèle mi wè, kire sí nyéni ki tiè dí *Kulocelie Kùlof?ligo* ki 'pen yeli mé.

²⁹ «Cígini, ye- ki wéli, meni sien bé gbè sa jīin nà- galirige sa?a nī bè ki yeré líe dè bè yiri?, ka laa wīl kīni nè nàgalirige puɔ gè nè cáan? gbín?ene wè ? Píra nàa nī wè wi bé né gbè ki sa?a fù?uro gè.

³⁰ «A sien nīl wè né mi ní wè?, sien wīl ne mi túngu wī; a sien nīl míeni wè ne sienne píne bèle né mi ní wè, kire sien wire yē ne pe cèrigi wī.

³¹ «Kire nē m'bé ki juu yeli mé, kapi?ile feliye yi mieni yè, né siencu?ɔɔ ní dè, Kulocelie bága ki ya?a sienne nē bèle. Gīl sí ki 'siencu?ɔɔ kúɔ dè, bè ti juu wáa Kulocelie Pile mé lè, tire wu?u kīl je ga kúɔ bága nyaa?. ³² Nè píne a sien 'sienre juu nè wáa *Sien Pùɔ* kōli mé gè, kire ki mieni bága ya?a sien nē wè. A sien nīl sí sienre juu nè wáa Kulocelie Pile kōli mé gè, kire sī je ya?a sien nē wè yirile náa nī lè?, ki míeni sī je ga ya?a wi nē yirile láa fáala nī?..»

**A muɔ yē felige gīl
kire yasenre tire muɔ nàa sengi**
(Luk 6.43-45)

³³ «A ye 'jo tiige kīl cènge, ye- jo ki yasenre tīl cènrè nè píne; a ye- sí jo tiige ki wè cènge?, ye jo ki yasenre ti wè cènrè? nè píne. Nè ta?a gīl nē, tiige kīl ne céngi ki yasenre mé wī. ³⁴ Yeli bèle wòmɔrilɔ tōni biéle yeli bèle ! Meni yeli bé gbè siencènrè juu yeli nyuɔɔ nī yè, nè sí ki taa yeli funyɔ yi 'pii. Ki 'nyaa a kaala nīl gbénè sien fungo nyi gè, lire nyuɔ ki nàa nyu fáala. ³⁵ Funjèngèf?li wè, wi nàa yacènrè tari wi lɔri cènrè nī dè; sienpiwe wè, wire nàa yacu?ɔɔ yigi wi lɔribiire nī dè. ³⁶ M'bé sí ki juu yeli mé, siencu?ɔɔ dīl ti mieni sienne pe nyu dè, Kulocelie bága pe yúgo né ti kōri ní wè *kàyu?ujuujenge* gè. ³⁷ Nè ta?a gīl nē, muɔ sienjuuro tire ti bé muɔ yige, nè píne muɔ sienjuuro tire ti bé ki ya?a sienre ti- tuu muɔ nē.»

**Yieginine pe 'jo
Zezi wi- kakpu?ɔ káa kpí?ile
peli nyaa**
(Mar 8.11-12; Luk 11.29-32)

³⁸ A *Fàn?a Sienre sebecénmine* páli, peli né *Farizienne* ní bèle a pe 'sienre líe dè né jo: «Tenmef?li, weli ne ki caa ma kakpu?ɔ káa kpí?ile weli nyaa.»

³⁹ A Zezi wi sí pe ye: «Kènnè náa wuulo pe 'pii, nè píne pe wè síngi Kulocelie yi?e mé gè?, né sí jo macen peli ne caa bè kakpu?ɔ káa nyaa.

«Kakpu?ɔ yafien sī je kpí?ile bè tiè yeli nē?, ga laa *Zonasi* wori tire bè?, *Zonasi* wè *Kulocelie sienjuuwo* wè. ⁴⁰ Ki 'nyaa bè *Zonasi* wi yé cènye taanri né piliye taanri kúɔ yè fúɔkpu?ɔ liye nī yè ††, kire felige ki bé *Sien Pùɔ* taa wè; wi bága cènye taanri né piliye taanri kúɔ dàala laame nī bè.

† Koliyo 18-21 ti?e nī gè, Eza 42.1-4

†† Wéli baa Zona 2.1

⁴¹ «Kàyu?ujuujenge gè, Niniivi kà?a nàguɔɔ pàli bága yè bè yéri bè sienre cáan dè yirile náà wuulo nē bèle; ki 'nyaa peli cé pe tán?agenme yi?e bè bà pe cé Zonasi sienre lú?u dè †. Ye- sí ki wéli, sien yē bile ná?a gè nē tóri Zonasi nē wè ††.

⁴² «Kàyu?ujuujenge gè, celiwe njàà wī kùlofɔli wè cengenyenifolime kàliige mé gè, wi bága yè bè pa sienre cáan dè yirile náà ni sienne nē bèle. Ki 'nyaa wi 'kón dàala lálala mé lè nē pen bè pa *Sulomani* sinjilige wori lú?u dè wī ‡. Ye- sí nyaa, sien yē bile ná?a gè nē tóri Sulomani nē wè ††.»

Gbòdolilo pe nē kénì kòli nē pen

(Luk 11.24-26)

⁴³ «A gbòdoli wi gbénè yiri sien nī, wi nē séni nyaari ne mári waama tieye nī, ne njódielē caa. Wi nē ti?e taa?.

⁴⁴ Wi nē sí jo: «M'bé kòli bè ké mi sa?a mé gè, gàa nī mi 'yiri gè.» A wi 'kòli nē pen wè, wi nē pénì ti?e nyaa gè wa?a, pí?e a pe 'ki kólilo. ⁴⁵ Wi nē sí kòli nē ké nē séni gbòdolilo pàli caa nē fàri wii nē, gbòdolilo kòlisiin, bìli pe 'pii péliwe nē wè. Pe nē pénì pínē nē jiiin baa tieli?e nī gè. Sien wi cefuuro ti nē serige pélige nē gè. Bè sí ki bága puu né sienpiile kènne náà wuulo ní bèle.»

**Bili bīelē Zezi
wi sa?a wuulo bèle
kányi?e wuulo bèle**
(Mar 3.31-35; Luk 8.19-21)

⁴⁶ Bà Zezi wi 'puu ne nyu ne tiin né sienne ní bèle, a wi yàa né wi cɔnɔɔ pe pénì yiri, a pe 'yéri baa kpàn?ane né jo peli ne caa bè Zezi nyaa wè. ⁴⁷ [A wàa 'ké nē séni ti juu wi mé né wi ye: «Muo yàa né muo cɔnɔɔ ní bèle, piyē baa yérile kpàn?ane, piyē ne caa bè muo nyaa.»]

⁴⁸ Njàa wi cé pénì tunduro juu dè, a Zezi wi 'wi ye: «Njàa wī mi yàa wè, á bíli ní mi siinyenine bèle ?» ⁴⁹ Á wi 'fali nē kabiele sien lè †† wi *pitenmenē* nē bèle, né jo: «Mi yàa wi n'je, né mi siinyenine ní bèle ! ⁵⁰ Ki 'nyaa sien njī wi nyéni mi Tuu wi nyéni kele kúu gèle, mi Tuu njàà wi baa *nyi?ene* nī lè, kire sien wire wī mi yàa wè, ne ní mi siinyeni wè ††.»

Yatan?arafɔli kàsiile lè

(Mar 4.1-9; Luk 8.4-8)

13 Ki cenge gáà gè, a Zezi wi 'yiri sa?a nī gè nē séni ténì ku?jii nyuɔ nē gè. ² A sienne pe 'ké nē séni gbu?ulo wi táanni ni?ebele. A ki 'nyaa fúu a wi 'jiiin nē

† Wéli baa Zona 1-4. Niniivi kà?aAsiri kàkpu?ɔ li?e kire ki 'puu, ki sienne pe yé pe funyɔ yi?e yè nē piyē ta?a Kuloceliē nē, bà Zonasi wi yé kénì Kuloceliē sienre jáari dè á pe 'ti lú?u dè. †† Ná?a gè Zezi wi kàyu?u juu sienne nē bèle bè piyē pe tán?agenme yi?e bè bē Niniivi kà?a wuulo tiéle bèle? ‡ Wéli baa Kùlo1 10.1-10; Kaj2 9.1-12

†† Wéli baa kòliyo 6. Ná?a gè Zezi wi 'kàyu?u juu sienne nē bèle bè piyē wire sienre lú?u dè? bè celiwe njàà tiéle wè wi 'ti lú?u wè?.

††† Gireki sienre nī dè ki 'jo: «wi 'kòli sá?a gè». †††† Gireki sebere nī dè ti 'jo: «siinyeni nàguɔ né celiwe».

téni kóri kàà nī lu?ɔ nī gè, á sienne pe 'yéri baa lu?ɔ nyuɔ nē gè. ³ A wi 'kele sáa juu pe mé kàsi?ile nī, né pe ye: «Ye- nyaa, tàfaliwe wáà yé yiri nē séni yatan?ara wáari. ⁴ Bà sí wi ti wáari ne waa wè, a taa séni tuu kòli- go táanni gè, a sínjari 'yiri nē ti jú. ⁵ A taa séni tuu sín- dari ti?e nī, a tire 'fali nē caanri nē fiin, bè tári sí 'puu baa sáa ki ti?e nī gè? ⁶ Bà cenge kénì yiri ne wáari níe sórigi gè, a ti 'fali nē wa?a, bè nire tiì cé jiiin nē ké dàala laame nī bè? ⁷ A taa séni tuu wíire sun?ɔmɔ nī, a wíire ti 'yè nē ti cò. ⁸ A taa séni tuu dàacenne ti?e nī, a tire 'sen: tìrige kàà, yasenre dabataan; kàa, yasenre togo- taanri; kàa, yasenre togo né kpɔrigɔ. ⁹ A ngbú?ulo yē njii nē, wi- ti lú?u.»

Kòri njii ní Zezi wīi ne nyu kàsi?ile nī gèle

(Mar 4.10-12; Luk 8.9,10)

¹⁰ A *pitenmenē* pe 'ké nē séni Zezi ye wè: «Gáa nē muo ne nyu né pe ní kàsi?ile nī ?»

¹¹ A wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «Yeli bèle, *Nyi?ene Kùlofɔligɔ* ki kalarigele ke cénme ken bè yeli mé, wii sí ki ken bàli mé bèle? ¹² Né ki cén, a yakaa yē sien njī mé, pe bé ní wi ken, wi bé taa ni?ege. Njii sí wī yakaa fùn wè, cèri njàà tíime wī sien mé wè, pe bé wi suɔ wi mé. ¹³ Kire nē mi ne nyu né pe ní kàsi?ile nī, nē ta?a gíi nē, piyē ne wéli, pe sí wè nya?a?; ngbú?ulo kiyē pe nē pe lúru pe sí wè ti kòri céngi wè? ¹⁴ Gii *Kuloceliē sienjuuliēweEzayi* wi cé juu nē ya?a gè, ki sienre tire ti nyéni forigi ti nyɔɔɔ nī gèle sienne báli nē bèle. Ki sienre ti n'de:

*Yeli béri lúru,
yeli sí sí de ti kòri céngi wè?
yeli béri wéli,
yeli sí sí de nya?a?*

¹⁵ *Kùlo náà sienne
pe funyɔ yi 'gbèn,
a pe ngbú?ulo ke 'lú?u mabien;
nē pínē pe 'pe nyapigele tɔn gèle,
peli fãri nya?a ke nī?
peli ngbú?ulo ke fãri lúru?
peli funyɔ yi fãri
sienre ti kòri céngi wè?
peli fãga peli funyɔ yi?e yè?, dí mi sí pe pu?ɔ?††.*

¹⁶ «Nè sí ki taa yeli bèle, yeli wu?u kiì tàn?a, bè yeli nyapigele kiyē ne nya?a gèle, nē pínē yeli ngbú?ulo kiyē ne lúru. ¹⁷ Kányi?e nē, m'bé ki juu yeli mé, ki lása 'puu *Kuloceliē sienjuulo* né siensinmine ni?ene nē, bè gàa nyaa gè, gàa yeli ne nya?a gè; nē sí ki taa piyē gbènē ki 'nyaa?. Nē pínē pe 'puu ne caa bè gàa lú?u gè, gàa yeli ne lúru gè; piyē sí ki taa nē lú?u?.»

††† Kòliyo 14-15 ti?e nī gè, Eza 6.9-10 tire ti 'juu ná?a gè nē yeli né gireki sienliere ní dè.

Zezi wi 'yatan?arafɔli kàsiile kòn lè

(Mar 4.13-20; Luk 8.11-15)

¹⁸ «Yeli bèle, ye- sí yatan?arafɔli kàsiile lú?u lè ye ni kɔri cén wè. ¹⁹ Sien ó sien wi 'Nyí?ene Kùlofɔligɔ sienre lú?u dè né kò wii ti kɔri cén wè?, Sipiwe wi nê pen nè péni yatan?ara kòn dè sien wi fungo nī gè; bè ki yē ma-jo yatan?ara dáa pe 'tán?a koligo táanni gè.

²⁰ Yatan?ara dí pe 'tán?a sindenige nē gè, tire 'nyaa sien n̄i wi sí sienre lú?u dè níe fali nè ti líe né fundaanra ní wè, ²¹ nè sí ki taa ti nē nire wáa wi nī?, lèlè láà cèri wuu wi sí puu ki sien wè. A wu?ɔgɔ sí kénì nò wi nē wè, né parige ní gè *Kataanna Sienre* tire kenme nē bè, wi nē fali nè yiri téngelè nī lè. ²² Dii ti 'tuu wíire nī dè, tire 'nyaa sien n̄i wi sí sienre lú?u dè, á ki nē nyaa duniya kasɔngilo né lɔri tãanma ní bè, ti nē wi còri; ti nē sen?. ²³ Yatan?ara dí sí pe 'tán?a dàacenne nī lè, kire 'nyaa sien n̄i wi 'sienre lú?u dè né ti kɔri cén wè; wire nē sí díe sen: tìrige káà, yasenre dabataan; kàa, yasenre togo-taanri; kàa, yasenre togo né kpɔrigɔ.»

Sùɔrigɔ kàsiile lè

²⁴ A wi ní nè kàsiile láà wáa nè pe ken né pe ye: «Nyí?ene Kùlofɔligɔ kii bè nàguɔ wáa tíele wi ní ne yatan?ajènre tãri wi si?i nī gè. ²⁵ Nè ki ya?a lèlè n̄i nī sienne pe kénì síne bèle, a nàguɔ wi leguu wi 'yiri nè sèni sùɔrigɔ tán?a baa yatan?ara nī dè, né lá?a nè ké. ²⁶ Bà yatan?ara ti kénì yè dè né sen dè, a sùɔrigɔ míeni ki 'yè. ²⁷ Bà ti?efɔli wi baakuɔɔ pe 'ké né sèni ki 'nyaa mme gè a pe koli nè ké nè sèni wi ye: «Kàfɔli, yatan?ajènre tú?u bè? muɔ cé tán?a baa muɔ si?i nī gè ? Sùɔrigɔ kire sí kénì kón sé ?» ²⁸ A wi 'pe ye: «Leguuwo wire wi sèni kire kpí?ile.» A baakuɔɔ pe sí jo: «Muɔ ne caa lé we sa ki kólige ?»

²⁹ «A wi 'jo: «?é?e, á kire laa a yeli sèni je sùɔrigɔ kólige gè, yeli bága yafalide táa fàri bè kólige né ki ní. ³⁰ Ye- ti ya?a tiri píne de li?i bè pa nò yaliire ti kún lèlè nī lè. A lèlè ni kénì nò pe sa ti kún dè, m'bé ki juu ti kúnvɔlilo mé bèle bé pe ye: Ye- kíni ye sùɔrigɔ kire kɔni ye ki puu pu?ɔɔ pu?ɔɔ ye ki sórigo; yé sí yaliire koli dè ye sa nyɔgɔ m'mé síkan?a nī.» »

Mutaridi piige kàsiile lè

(Mar 4.30-32; Luk 13.18-19)

³¹ A Zezi wi ní nè kàsiile láà wáa nè pe ken né pe ye: «We bé gbè Nyí?ene Kùlofɔligɔ tónminɔ gè né yatan?abiige káà ní, pe 'ki ye mutaridi, a sien wáa 'ki líe nè sèni ki tán?a wi si?i nī gè. ³² Mutaridi piige kire ki 'céri yatan?ara ti mieni nē dè. Nè sí ki taa a ki gbénè yè gè, ki nē kpà?ala naaguɔ yafalide ti mieni nē dè, nè kò tiige; sínjari nìe waa ne tènì ki lère nē dè.»

Sinvari kàsiile lè

³³ A wi ní nè kàsiile láà wáa nè pe ken né pe ye: «Nyí?ene Kùlofɔligɔ kii bè *sinvari* tíele, a celiwe wáa 'ti líe nè ti nya?ami míini?eme nī, a míime pi mieni pi 'yè.»

Gáa nē Zezi wii ne nyu kàsi?ile nī gèle

(Mar 4.33-34)

³⁴ Zezi wi cé kele gálì ke mieni juu sienne mé bèle kàsi?ile nī wī, wii puu ne nyu né pe ní kàsi?ile fun?. ³⁵ A kire ki 'ken sienre dáa *Kuloceli sienjuuwo* wi cé juu dè, a ti 'fori; wi cé jo:

*M'bága mi nyuɔ múgu gè
bèri nyu kàsi?ile nī,
bèri kalarigele jáari gèle,
gálì ke tíi nè puu baa
duniya sélime nē bè†.*

Zezi wi 'sùɔrigɔ kàsiile kòn lè

³⁶ Bà sienni?eme pi kénì núgo bè, a Zezi wi 'ké kpáa mé. A wi *pitennene* pe 'pen wi kúruɔ nè péni wi ye: «Sùɔrigɔ kàsiile ni kɔri tìe wè weli nē, sùɔrigɔ gáa muɔ 'jo ki 'puu si?i nī gè.»

³⁷ A wi 'pe ye: «Nàa wi nyéni yatan?ajènre tãri dè, *Sien Pùɔ* wire wī; ³⁸ duniya wire sí wī si?i gè; yatan?ajènre tire 'nyaa Nyí?ene Kùlofɔligɔ ki sienne bèle, sùɔrigɔ kire sí yē Sipiwe wi sienne bèle. ³⁹ Leguuwo n̄áá sí wi 'sùɔrigɔ tán?a gè, *gbòdolilo kàfɔli* wire wī; yaliire líe lèlè lè, duniya kúɔjenge kire gī; bili sí pe je ga yaliire líe dè, *nyí?ene tundunminɔ* peli bíele. ⁴⁰ Bè sí yeli 'ki nyaa a pe 'sùɔrigɔ kɔni gè né ki sórigo kàsun nī gè, bè ki bága kpí?ile duniya kúɔjenge gè. ⁴¹ Sien Pùɔ wi bága wi nyí?ene tundunminɔ tórigo bèle, pe- pa kúrugodi?ele ke mieni koli bè yige wi Kùlofɔligɔ nī gè, né bili mieni pe nyéni kakolido kpín?ini dè, ⁴² bè ti wáa *kàsun* dibige nī gè; kire tíe kire nī kɔnwaara né gàn?ana cérigige bága puu wè. ⁴³ Kire lèlè nī lè, siensinmine bèle, peli béri nyí?ene pe Tuu wi Kùlofɔligɔ nī gè bè cenge tíele gè. A ngbú?ulo yē n̄i nē wi- ti lú?u.»

Lɔri làride kàsiile lè né kofii wori ní dè

⁴⁴ «Nyí?ene Kùlofɔligɔ kii bè lɔri tíele, á pe 'ti làrige si?i nī; sien n̄i wi sèni ti nyaa dè a wi 'ti làrige cígini. Bè sí fundaanra ti 'cíi wi nē dè, a wi 'ké nè sèni wi kɔliye ti mieni pári, né ké nè sèni si?i gáa suɔ gè.

⁴⁵ «Cígini Nyí?ene Kùlofɔligɔ kii bè yapariwe tíele, wi 'ké nè sèni kofii cènwe caa wè. ⁴⁶ Bà sí wi sèni kofii wáa nyaa wi ní lagbenre wuu wè, a wi sèni wi kɔliye ti mieni pári né ké nè sèni wi suɔ.»

† Nún 78.2 tire ti 'juu ná?a gè.

Jùs kàsiile lè

⁴⁷ «Nè pínε Nyl̄ʔεne Kùlofɔlɔgɔ kī̄ bè jùs kpuɔwɔ tísε, a pe 'wi wáa kuʔɔjii nī wè. A wi 'luʔɔ yεε ti mīeni felide pínε nè kɔli. ⁴⁸ Bà sí jùs wi kénì nyì wè, a pe wi 'píle nè yige luʔɔ nī gè nè cáan luʔɔ nyuo nē gè, né ténì nè cènre yori dè nè le yalege nī, dīi ti wè káama wèʔ, né tire wáa kàsenge nē. ⁴⁹ Bè ki bága puu duniya kúɔjenge gè, nyl̄ʔεne tundunminɔ pe bága pen bè pa sienpiile yori bèle bè yige siensinminε nī bèle, ⁵⁰ bè pe wáa kàsun dibige nī gè. Kire tiʔε nī gè kɔnwaʔa né gànʔana cé-rigige bága puu baa.»

Lɔri fɔnrɔ dè né lɔri liere kàsiile lè

⁵¹ A Zezi wi 'pe yúgo: «Yeli 'dàa ti mīeni cò kīε ?»
A pe 'wi yε: «ʔaan.»

⁵² A wi 'pe yε: «Fànʔa Siεne sebecénwe ó sebecénwe wi 'kò Nyl̄ʔεne Kùlofɔlɔgɔ pitenmewe wè, we bé gbè wi tónminɔ né nàguɔ wáa ní kpáapogofɔli, wi 'yafɔnrɔ yige wi lɔri nī dè né yaliere ní.»

Nazareti wuulo piyè téngε Zezi nē wèʔ (Mar 6.1-6; Luk 4.16-30)

⁵³ Bà Zezi kénì juu nè kúɔ né pe ní kàsiʔile siεne dáa nī dè mme gè, a wi 'yiri baa kire tiʔε nī gè, ⁵⁴ nè ké kàʔa gīl mé wi cé lie wè † nè séni siεne tenme bèle pe *tenmezaaya* nī yè; a ki 'pe fungo wúɔ a pe 'jo: «Sé wi 'kón né kire sinjilige gáa ní gè, né kakpoliyo fànʔa gáa ní gè ? ⁵⁵ Kátengbuɔnwɔ wi jaa wire túʔu bèʔ nàguɔ njáa wè ? Wi yàa wire túʔu bèʔ pe ye *Maari* wè, né wi cɔnino ní bèle Zaki, né Yusufu, né Siimɔ, né Zudi wè †† ? ⁵⁶ Wi cɔnino pìcapigele, pe mīeni pe túʔu wè bile né we ní ? Sé sí wi 'kón né dàa ti mīeni ní dè ?» ⁵⁷ A kire 'fali nè kò pe mé kúrugodiele.

A Zezi wi sí pe yε: «*Kuloceliε sienjuuwo* wi wè ne *kpuʔɔwɔ* tari wi kàʔa nīʔ, né wi saʔa wuulo sunʔɔwɔ nīʔ.»

⁵⁸ A kire 'ki ken wi kakpoliyo sáa kpíʔile baa ki tiʔε nī gèʔ, bè piyè cé téngε wi nē wèʔ.

Kùlofɔli Erodi wi 'Zan Batiisi kpúu wè (Mar 6.14-29; Luk 9.7-9)

14 Ki cenye nī yè a *Erodi* wè, *Galile* kùlofɔli wè, a wi 'Zezi wori lúʔu dè bè wi mīε ki cé yiri gè. ² A wi 'juu né wi baakuɔɔ ní bèle né pe yε: «*Zan* Batiisi wī nàguɔ njáa wè, wi koli nè nyé nè yiri kúbilo nī bèle wī, kire ki 'tí a wi 'jáa ne kakpoliyo kpínʔini yè.»

³ Ki 'nyaa Erodi wi cé tí a pe 'Zan cò wè nè wi puɔ né wi tón kasuu nī, Erodiyadi kenme nē, wi cɔni Filipi cu

† *Nazareti kàʔa ki 'puu (wéli baa 2.23; Luk 4.16).* †† *Wéli baa Mat 12.46; Mar 6.3; Luk 3.23; Zan 6.42.*

njáa wi cé suɔ wi mé wè. ⁴ Ki 'nyaa Zan wi 'puu ne ki nyu Erodi mé wè né jo: «Kii yeliʔ, bè muɔ 'muɔ cɔni wi cuɔ suɔ wè wi mé wèʔ.» ⁵ A wi sí ne Zan caa wè né kpúumɔ ní, nè sí ki taa wi 'puu ne fiʔε sienne nē bèle, nè taʔa gīi nē, pe 'puu ne Zan tóri wè *Kuloceliε sienjuuwo*.

⁶ Cenge gīl Erodi wi yeziile ni cé màʔa nè nò lè, á piyè ki pùrɔwɔ pùrɔ dè, a Erodiyadi wi póri wi 'ké nè séni yúɔ sienne yiʔε mé gè, a ki 'Erodi déni wè. ⁷ Kire tiʔε nī gè, a wi 'fali nè *nyuo kún nè ken* pìcapile mé lè né wi ye a wī ne yege ó yege caa, wire bé ki ken wi mé. ⁸ A wi yàa wi sí wi ye wi sa jo: «-Zan Batiisi nyúgo ken gè m'mé yalege nī náʔa, píra píra njáa nī wè.»

⁹ A ki siεne ti 'laame pien kùlofɔli nī wè; bè sí wi cé *káli* nè kúɔ bili yiʔε mé wi cé yeri bèle, a wi 'jo pe sa ki ken wi mé. ¹⁰ Nè sienne tun a pe séni Zan nyúgo ceri gè baa kasuu nī wè, ¹¹ nè le yalege nī, nè péni ken pìcapile mé lè, a wi 'ki ken wi yàa mé wè. ¹² A Zan wi pitenmene pe 'ké nè séni kpúu lie wè nè séni tón, né ké nè séni ti juu Zezi mé wè.

Zezi wi 'sienne siramuʔɔ sirakogunɔ ken pe lii

(Mar 6.30-44; Luk 9.10-17; Zan 6.1-14)

¹³ Bà Zezi wi 'ti lúʔu dè, a wi 'jīin kóri káa nī nè ké tiʔε káa nī larige nī, nè séni kò baa wiiye. Bà sienne pe 'ti cén dè a pe 'yiri pe kàaya nī yè nè 'ké wi kúruɔ tɔliyo nē.

¹⁴ Bà Zezi séni yiri kóri nī gè, nè sienniʔεme nyaa bè; a pe nyinime 'jīin wi nī kpuʔɔ. A wi 'pe yaala puʔɔ bèle nè pe ken.

¹⁵ Cenguʔɔ gè, a wi *pitenmene* pe séni yiri wi kúruɔ, nè wi ye: «Tíʔε gáa kī̄ sinbirige, cenge ki sí ne kúu; -sienne torigo bèle pe- ké vòyo mé, pe- sa yaliere suɔ pe lii.»

¹⁶ A wi sí pe yε: «Kii yeli pe kéʔ; ye- pe ken pe- lii yeli tíime bèle.»

¹⁷ A pe 'wi yε: «Yafien wè weli mé náʔa gèʔ, nè yiri búruo kogunɔ né fúɔɔ siinʔ.»

¹⁸ A wi 'jo: «Yeri báan né ti ní wéli.»

¹⁹ A wi 'fali nè ki juu sienne mé bèle né jo pe- ténì nyàʔa nē gè. Né fali nè búruo kogunɔ lie bèle né fúɔɔ siin ní bèle, nè yiʔε yègε gè *nyl̄ʔεne* nī, nè *Kuloceliε* síeri wè. Né fali nè búruo kúnminɔ wè nè ken pitenmene mé bèle a pe 'wi liele nè tóri sienne nē bèle.

²⁰ A pe mīeni 'káa nè tín a búruo wáa 'kò, a pe 'káagoriro jo dè juonyiʔεne kie né siin. ²¹ Sienne bíli pe cé taa nè káa bèle, pe cé nàguɔɔ siramuʔɔ sirakogunɔ (5 000) kúɔ; piyè celile né piile tóri bèleʔ.

Zezi wi 'tánʔa nè tóri luʔɔ nē (Mar 6.45-52; Zan 6.15-21)

²² A wi 'fali nè ki juu nè gbèngε *pitenmene* mé bèle né pe ye pe- jīin kóri káa nī, pe- luʔɔ jeli gè pe kīni wire yiʔε

nē kanyuɔ gîl mé gè, séni wire ga sienne tórigo bèle bè kúɔ wè. ²³ Bà wi kénì sienne tórigo bèle nē kúɔ bèle, a wi tánʔa nyagurugo naame gè bè Kulocelié náari, baa wii nigbe. Cenge kénì kúɔ gè, wi ní baa wii nigbe.

²⁴ Kóri ki cé sí lílì nē kúɔ gògogo nē gè, luʔɔ ní gè nē yègì nē kpúɔn ki nē, bè káfalige ki 'puu nē wáari nē ki kpálì gè. ²⁵ Bà pilige ki péni wúɔ gè, né je de báan kpienduume mé bè, a Zezi wi 'líe nē taʔa pe kúruɔ nē tári nē waa luʔɔ nē gè.

²⁶ Bà pitenmene pe kénì wi wéli nē nyaa wi tári luʔɔ nē gè, a fiere 'pe cò, a pe 'jo «kikuuyirige gī!» nē yè nē kòkuʔulo wáari, bè fiere ti cé pe cò bèle.

²⁷ A Zezi wi 'fali nē juu né pe ní seni né jo: «Ye- yeli nàzɔnnɔ téngé bèle, mi wī. Ye fāri fiʔé?»

²⁸ A *Pieri* sí wi ye: «Kàfɔli, a ki yē muɔ wī wè, ma tí mi gbè ké muɔ kúruɔ luʔɔ nē gè tɔliɔ nē!»

²⁹ A wi 'jo: «ʔaan, te báan!»

A *Pieri* wi 'tigi kóri nī gè nē tári luʔɔ nē gè nē waa Zezi kúruɔ wè. ³⁰ Bà wi kénì káfalige nyaa gè ki wáari kpuʔɔ gè, a wi 'fíe. Bà sí wi 'fíe wè, a wi 'fali nē séli nē tíri luʔɔ laame nī bè. A wi 'fali nē kòkuulo wáari né jo: «Kàfɔli, -mi suɔ!»

³¹ A Zezi wi 'fali nē wi wáa nē cò kɔli nē gè, né wi ye: «Muɔ téngéle ni 'céri díe, gáa nē muɔ kénì káala?»

³² A pe 'jiiin kóri nī gè, a káfalige ki 'yéri. ³³ Sienne bíli pe 'puu baa kóri nī gè, a pe péni káguro wáa wi táanni né jo: «Kányiʔe nē muɔ tōni yē Kulocelié Jaa!»

**Zezi wi 'yaala puʔɔ
Zenezareti ténime nī**
(Mar 6.53-56)

³⁴ A pe 'cáʔa jeli gè nē ké nē séni tigi Zenezareti ténime nī. ³⁵ Bà ki tiʔe sienne pe 'wi nyaa nē cén wè, a pe 'tunduro tórigo ki ténime pi mieni nī bè. A pe 'pen né yaala feliye yi mieni ní wi kúruɔ. ³⁶ A pe 'yè nē Zezi fien wè né jo wi- tí peli cò daa wi burugo nyuɔ kire yákuɔ nē gè. Bíli mieni sí pe 'puu nē cògí nē tari ki nē gè, pe nē cé puʔɔ.

**Kulocelié kajuudiʔele gèle
né kaliʔele ní gèle**
(Mar 7.1-23)

15 Kire tiʔe gáa nī gè, a *Fànʔa Siennre sebcénmine* bèle, né *Farizienné* ní bèle *Zerizalemi* kàʔa nī gè, a peli 'pen Zezi kúruɔ wè nē péni wi ye: ² «Gáa nē muɔ *pitenmene* pe wè nē kaliʔele kpóri gèle, gáli we 'yè nē nyaa liéle mé bèle? níé nē búru káa wè kiye ní yè sijnige nī yè?»

³ A wi sí 'siennugoro ken pe mé né pe ye: «A yeli bèle, gáa nē yeli nē Kulocelié kajuudiʔele kéngi gèle nē wáari, né kò yeli kaliʔele keli nē gèle?» ⁴ A kire 'laa wè, Kulocelié wii ki juu lé? né jo:

Te muɔ tuu né muɔ yàa

kpóri wè†, dí a sien ó sien wi tuu faʔa, á kire 'laa nē wi yàa faʔa wè, ki sien wi 'yeli pe- wi kpúu wí††.

⁵ «Nè sí ki taa yeli nē jo dí a sien 'ki juu wi tuu mé, á kire 'laa wi yàa mé, né wi ye: «Gii ki 'puu náʔa m'mé mi gbè muɔ sáʔa wè, mi kénì ki ken Kulocelié mé.» ⁶ sien wi nē ní wi tuu kpúʔɔ wè? Kire kenme báa nē bè yeli nē Kulocelié siennre faʔa dè né yeli kaliʔele ní gèle. ⁷ Jàn-vaafɔlibi bīele yeli bèle! Kulocelié sienjuuliewe *Ezayi* wi tánʔa ki 'puu yeli nē, bà wi cé kini nē yeli wori juu dè nē yaʔa, né jo:

⁸ *Nyawari nē sienne bálì piyē nē mi kpóri yákuɔ, nē sí ki taa pe funyɔ nī yè pe 'líli mi nē.*

⁹ *Kpuʔɔɔ dí piyē nē tari mi nē dè, ti mieni yē wíra wī.*

Ki 'nyaa sienne kajuʔulo né sienne kaliʔele yákuɔ nē piyē nē sienne tenme bèle‡.»

**Yere díi ti nyéni sien nóri wè
Kulocelié yiʔe mé gè**
(Mar 7.14-23)

¹⁰ A wi 'fali nē sienniʔeme yeri bè, nē péni pe ye: «Yeri lúru, yeri sienre ti kóri céngi wè. ¹¹ Gii ki nyéni jiiin nyuɔ nī gè, kire bèʔ ki nyéni sien nóri wèʔ, nē sí ki taa gii ki nyéni yigi nyuɔ nī gè kire ki sí sien núʔɔ wè.»

¹² Kire tiʔe gáa nī gè, a wi *pitenmene* pe 'siʔere nē kpɔni wi nē né wi ye: «Muɔ 'cén lé bà *Farizienné* pe 'muɔ siennre dáa lúʔu dè, a ti 'pe bien lé?»

¹³ A Zezi wi 'pe ye: «Mi Tuu náa wī baa *nyíʔenne* nī lè, ti-ige ó tiige wii córi gèʔ, ki tiige ki bága kón bè wáa wī.

¹⁴ Ye- pe yaʔa baa, fúɔnnɔ bīele, pe pe fúɔnnnyenine cògí. A fúɔn sí je fúɔn wáa cò wè, pe siin pe bága láʔa tuu kàtiʔe káa nī.»

¹⁵ A *Pieri* sí wi ye: «Kàsiile náa kòn lè weli mé.»

¹⁶ A Zezi wi 'pe ye: «Yeli míeni nē tíin sijnilige fùn wī lé? ¹⁷ Yeli sè cén? lé, gii míeni ki sí jiiin sien nyuɔ nī gè, kiʔ nē waa liye nī wī lé, á sien wi nē kénì ké kàfuʔu lé?»

¹⁸ Siennre díi sí ti sí yiri sien nyuɔ nī gè, tire sí kón fungo nī wī; tire sí ti nyéni sien nóri wè Kulocelié yiʔe mé gè.

¹⁹ Nè taʔa gii nē, fungo nī sòngibiire tíi nē kóngi, né sienkpúʔu ní gè, né ceyuugo ní gè, né kanuʔɔɔ ní dè, né kàyuugo ní gè, né káfinere kajuuɔ ní bè, né míecuʔɔɔ siennre ní dè. ²⁰ Dàa tire ti nē sien núʔɔ wè. Á kire 'laa wè, bè lii né kiye ní yè sijnige nī yè, kire nē sien núʔɔ wèʔ.»

† Yir 20.12; Fàn 5.16 tire ti 'juu náʔa gè. †† Yir 21.17 tire ti 'juu náʔa gè. ‡ Eza 29.13 tire ti 'juu náʔa gè.

Kanaa wuulo cuw wáà
'ténge Zezi nē wè
 (Mar 7.24-30)

²¹ Bà Zezi wi 'yiri baa kire ti?e nī gè, nè ké Tiiri né Si-idon ténime nī. ²² A Kanaa kùlo cuw wáà † 'yiri nè ta?a wi nē, ne yékpòli wáari wi kúru gu níe wáa: «?é Kàfòli, Dawuda Jaa, nyinime taa mi nē ! gbòdoli wáà ne mi póri wu? wè !»

²³ A Zezi wi 'píe, wii yafien juu né wi ní?.

A wi pìtenmene pe 'si?ere nè kpòni wi nē né wi ye: «Celiwe njáà cira wè wi- koli weli kúru gu, wii ne kpáala ne nii we nī.»

²⁴ A wi sí jo: «Kuloceliè wii mi tun yafien mé?, ka laa Isirayeli kùlo sìnbaara tire kúru gu bè?, sìnbaara dàà ti 'pùunni dè.»

²⁵ A celiwe wi sèni káguro wáa wi táanni né jo: «?é Kàfòli, -mi sá?a !»

²⁶ A Zezi wi 'wi ye: «Kii yeli we piile pe suro líe bè wáa panbigele mé?.»

²⁷ A celiwe wi sí jo: «?aan, kányi?e gī Kàfòli, panbigele ke nê sí ne ke kàfòlilb pe siliworò káa dè liidi?e nī gè.»

²⁸ Kire ti?e nī gè a Zezi wi sí wi ye: «Cí, celiwe muw, muw téngele ni tóni yē kpuwò ! Gii muw ne caa gè, ki bé kpí?ile.» Kire lèlè nī lè a celiwe wi pori wi 'fali nè pu? seni.

Zezi wi 'yaala pu? ni?ebele
 (Mar 7.31)

²⁹ A Zezi wi 'yiri baa kire ti?e nī gè nè ké Galile ku?jii kòli mé, nè sèni tán?a nè téni baa nyagurugo nē gè. ³⁰ A sienne pe 'ké wi kúru gu ni?ebele né pe yaala ní bèle: bili yē lolilo, bili yē yaakpòlilb, bili yē fúwòwò, bili yē bobobilò, nè fàri yaala feliye sáa nē. A pe sèni pe cáan wi yi?e mé gè a wi 'pe pu?. ³¹ A kire 'ki ken a sienne pe 'yè ne nyu ne cúru, bà pe 'bobobilò nyaa bèle pe nyu bèle, lolilo ní bèle ne tári bèle, né yaakpòlilb ní bèle pe pori bèle, á fúwòwò ní bèle ne nya?a bèle. A sienne pe 'tuu ne Isirayeli Kuloceliè tòbilò wè.

Zezi wi 'sienne siramu? ken
a pe 'lii
 (Mar 8.1-10)

³² A Zezi wi 'wi pìtenmene yeri bèle nè pèni pe ye: «Sienni?eme báà pi nyinime yē mi nī: ki cenye taanri yī njò wè bè piyē mi kúru gu bèle, yafien wè pe mé bè káa?. Mi sí wè caa bè pe ye peri waa né fungo ní gè?. Pe njri ti baa kúw koligo nē.»

³³ A wi pìtenmene pe 'siennugoro ken wi wi mé né wi ye: «Sé sí wè bé búru taa wè ná?a sìnbirige gáà nī gè, bé sí sienni?eme báà ken bè pe- káa bè tén wè ?»

† Celiwe njáà wè, Zuufuwo bè wi puu?, nabwòwò wi 'puu. Fa?a lèlè nī lè Zuufulo pe 'puu ne Kanaa kùlo wuulo tóri bèle pe leguulo, pe kenme pii cé pe déni?.

³⁴ A Zezi wi 'pe yúgo: «Búru lo jori bíele baa yeli mé ?»

A pe 'wi ye: «Búru lo kòlisiin, né fúwòpigele cèri ní.»

³⁵ A wi 'ki juu nè gbènge sienni?eme mé bè, pe- téni dàala nē lè. ³⁶ Né fali nè búru lo kòlisiin líe bèle né fúwòwò ní bèle, nè Kuloceliè síeri. Né wi celile nè ken pìtenmene mé bèle, a pe 'wi líele sienne nē bèle. ³⁷ A sienne pe mieni 'káa nè tén. A pìtenmene pe 'juwònyie?ene kòlisiin le ke 'nyi káagoriro nē dè. ³⁸ Sienne bíli pe cé búru káa wè, pe 'puu nàguwòwò siramu? (4 000); piyè cé celile né piile tóri bèle nè le baa?. ³⁹ Bà wi kèni sienne torigo bèle nè kúw bèle, a wi 'jii kóri nī gè nè ké Magadan ténime kayòbigò mé.

Pe 'jo Zezi
wi- kakpu? káà kpí?ile
 (Mar 8.11-13; Luk 12.54-56)

16 Farizienne né Sadusienne ní bèle, pe 'puu ne caa bè Zezi 'puu wè bè wéli. A pe 'pen nè pèni wi ye wi- kakpu? káà kpí?ile wi tìe peli nē gáa ki 'kón nyi?ene nī lè.

² A wi sí pe ye: «A cenge gbénè kúw á nyi?ene ni 'kò súwòwò lè, yeli nē jo: «Mbàn?a kàsa?a sí tuu? †.» ³ Nè píne sìnbinime táanni gè, yeli nē jo: «Pàngè gè kàsa?a bé tuu, bè káfugo kii ne nyi?eri a nyi?ene ni 'wúw lè.» A ki sí yē yeli ne 'jà?á ne nyi?ene wéli lè ne ni kenme céngi bè, gáa nē yeli sí gbè jaa bè lèlè náà ni kele cén gèle bè yige kiye nī wè ? ⁴ Kènne náà wuulo pe 'pii, nè píne pe wè síngi Kuloceliè yi?e mé gè?, né sí jo macen peli ne caa bè kakpu? káà nyaa. Kakpu? yafien sí je kpí?ile bè tìe yeli nē?, ga laa Zonasi wori tire bè? ‡.» Á wi 'fali nè núgo pe táanni nè ké.

Zezi wi 'jo sienne pe- piye cò
Farizienne né Sadusienne
pe sìnvari nē dè
 (Mar 8.14-21)

⁵ Bà wi pìtenmene pe 'jeli nè ké kanyu gī mé gè, a ki 'nyaa pe yé fi?e, piyè cé búru líe?. ⁶ A Zezi wi 'pe ye: «Ye-yiye cò díe ! Yeri yiye ci?ige Farizienne né Sadusienne pe sìnvari nē dè †.»

⁷ A pìtenmene pe 'yè ne nyu né piye ní né jo dù?wòwò bè peli sí búru líe wè?, kire gī. ⁸ A Zezi wi 'pe sòngi?wòwò cén dè, a wi sí pe ye: «Gáa ne yeli ne kire sòngí né jo yeli sí búru líe wè? ? Yeli téngele ni 'céri díe ! ⁹ Yeli sí fi?e kele ke kòri cén wè lé? ? Yeli wè sòngí ne tari lé? né búru lo kògun? wori ní dè lé, bàli sienne siramu? sirakogun? (5 000) cé káa bèle, né juwònyie?ene gíli ke cé kò káagoriro nē dè lé ? ¹⁰ A búru lo kòlisiin wori dè né sienne siramu? (4 000) wori dè ? Juwònyie?e jori yi cé líe káagoriro nē dè ? ¹¹ Ki meni á yeli sí ki cén? dí búru wori nē bè? mi 'puu ne nyu né yeli ní bèle, bà mi cé yeli ye

†† Isirayeli kùlo wuulo mé bèle, bè ki yē. ‡ Wéli baa Mat 12.39.

†† Ki 'nyaa pe jànvaafòlilb funyò wori tire pe pun.

yeri yiye ci?ige Farizienne né Sadusienne sɪnvari nē dè ?»

¹² A pe né péli nē ki cén dí sɪnvari dáà pe sí le búru ní wè, tire bè? wi 'puu ne pun?, ki 'nyaa Farizienne bèle, né Sadusienne pe tenmene lire wori nē wi 'puu ne nyu ne pe sòmí.

**Pieri wi 'jo Zezi wire wī
Kulocelie Siennyienegɔnwɔ wè**
(Mar 8.27-30; Luk 9.18-21)

¹³ Bà Zezi wi kénì sèni jīin Sezare Filipi kà?a ténime nī bè, a wi 'wi pitenmene yúgo bèle né jo: «Gíi sienne piyē ne nyu *Sien Pùɔ* wori nē dè; pe 'jo njáasien wī ?»

¹⁴ A pe 'jo: «Pàli 'jo *Zan* Batiisi wī muɔ wè, a bìli 'jo *Kulocelie sienjuuliewe Elii*, a pàli ní nē jo Zeremii, á kire bè? Kulocelie sienjuuwo wáà.»

¹⁵ A wi 'pe yúgo: «A yeli bèle, yeli 'jo mi yē njáasien ?»

¹⁶ A *Siimɔ Pieri* wi sí siennugoro ken dè né jo: «Muɔ wī *Kulocelie Siennyienegɔnwɔ* wè. Muɔ wī *Kulocelie* Jaa wè, *Kulocelie* wewiwe wè.»

¹⁷ A Zezi wi sí wi ye: «Siimɔ, Zonasi jaa, muɔ 'diba taa, nē ta?a gíi nē, sien bè? wi 'kányi?e gáà tié gè muɔ nē?. Mi Tuu wire tíime wī, mi Tuu njáà wī baa *nyi?ene* nī lè.

¹⁸ Kire nē m'bé ki juu muɔ mé, pe muɔ ye Pieri (kire kɔri wi 'jo: «sɪndenige»), kire sɪndenige gáà kire nē m'bé mi *téngɛfɔlilɔ gboli* téngɛ lè. Kúu wī ga tíi bága fàn?a taa ki gboli nē lè púlo?. ¹⁹ M'bé *Nyi?ene Kùlofɔligɔ* ki kòrikan?ana ken gèle muɔ mé. A muɔ 'yegɛ ó yegɛ puɔ ná?a dàala nē lè, ki bé puɔ bè píne nyi?ene nī lè; a muɔ sí yegɛ ó yegɛ sá?a dàala nē lè, ki bé sá?a nyi?ene nī lè.»

²⁰ A wi 'fali nē ki juu nē gbèngɛ wi pitenmene mé bèle né pe ye pe 'fáa ga ti juu sien mé? dí wire wī *Kulocelie Siennyienegɔnwɔ* wè?.

**Zezi wi 'jo pe bága wire kpúu
wire bé sí koli bè nyé**
(Mar 8.31-9.1; Luk 9.22-27)

²¹ Bà ki 'lá?a kire lèlè nī lè, a Zezi wi 'séli ne ki nyu ne tíi wi *pitennene* nē bèle né pe ye dí ki 'kàri fàn?a wire ké *Zerizalemi* kà?a mé gè, bàa wu?ɔɔɔ suɔ kpu?ɔ *liɛɛ* pe kiyɛ nī yè, né *kacɔnrilɔ kàfɔlilɔ* ní bèle, né *Fàn?a Sienre sebecénmine* ní bèle, dí pe sí bé wire kpúu; cendaanri-wu?u nē gè, wire bé koli bè nyé bè yiri.

²² A *Pieri* wi 'wi cò nē sì?ere kàsengɛ nē, nē sèni jo wi nē jùuyi, dí «*Kulocelie* wi 'kpúɔ, yafien sí muɔ taa?, *Kàfɔli*.»

²³ A Zezi wi 'yi?e nē wi ye: «Sì?ere mi táanni Seteni muɔ ! Muɔ yē mi mé *kacɔnrilɔ*, muɔ wè *Kulocelie* wori sòngi?, sienne sòngiɔ dī muɔ nī.»

²⁴ Kire ti?e nī gè, a wi 'fali nē ki juu wi pitenmene mé bèle né pe ye: «A sien njī ne ki caa bè ta?a mi nē wè, sien wi- fi?e né wii wobowo ní wè, wí sí wi *tiiparige* líe gè, wi- ta?a mi nē. ²⁵ A kire 'laa wè, a sien ó sien ne ki

caa bè wi sii suɔ wè, wi bága pùunni wi sii nī wè. A njī sí pùunni wi sii nī wè mi kenme nē bè, wi bága wi taa.

²⁶ «Ki 'gáa láa kúɔ, a sien 'duniya lɔri ti mieni taa dè, né sèni kóligo banguɔ sii nī wè ? Gáa sien bé gbè ken wi sii sɪndi?e gè ?

²⁷ «*Sien Pùɔ* wi bé sí ga pen wi Tuu kpuɔɔ nī bè, né wi *nyi?ene tundunminɔ* ní bèle; bé sí li?eɛ ken sienne mé bèle, sien ó sien, bè yeli né wi kakpi?iligele ní gèle.

²⁸ «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, pàli yē bile yérile ná?a gè, piyè ga kúu?, fúɔ bè taa pe ga *Sien Pùɔ* nyaa wè wiri báan wi *Kùlofɔligɔ* nī gè.»

Zezi kenme pi 'yi?e
(Mar 9.2-13; Luk 9.28-36)

17 Cɛnye kòlini tóri kire kàdu?ume gè, a Zezi wi '*Pieri* kóri, wire né Zaki, né *Zan* wi siinyeni wè, a pe 'ké nyagurukpa?alige naame wire yákuɔ né pe ní.

² A Zezi wi kenme pi kénì yi?e pe nyaame nē bè, a wi yi?e ki 'yi?e ne càanná bè cenge tíeɛ, á wi bururo ti 'yi?e nē ciile bè kpɛnme tíeɛ. ³ Cèri 'si?ere a pe '*Kulocelie sienjuulieɛ Misa* né *Elii*† nyaa a pe péni nyu né wi ní.

⁴ A *Pieri* sí sienre líe dè nē Zezi ye wè: «Kàfɔli, kíi pórigo bè wiyè ná?a gè; a muɔ 'fɔli wè m'bé kpátaaya taanri kpúɔɔ, kàa- puu muɔ wu?u, kàa sí puu *Misa* wu?u, dí gii ki sí puu *Elii* wu?u.»

⁵ Bà *Pieri* wi nyu ne tíin wè, a kàsadibage káà 'tigi nē pe tón, ki 'puu ne nyi?ene. A pe 'juumɔ páà lú?u baa kàsadibage laame nī bè, a pi 'jo: «Njàa wire wī mi Jaa wè, njàa wi 'mi déni wè; wi woli ni 'tòni nē kpúɔɔ m'mé. Yeri lúru wi nē !»

⁶ Bà *pitennene* báli pe 'juumɔ báà lú?u bè mme gè, a pe 'tigi nē tuu nē yiye tón yè; ki 'nyaa fiere cé pe cò kpu?ɔ.

⁷ A Zezi wi 'si?ere nē kpɔni pe nē, né kòli ta?a gè pe nē né pe ye: «Ye- yè, ye fãri fi?é?.»

⁸ Bà pe 'nyapigele múgu gèle, piyè ní nē sien nyaa?, gá Zezi wire nigbe bè?.

⁹ Bà pe kénì tíri nyagurugo nē gè, a Zezi wi 'ki juu nē gbèngɛ pe nē né pe ye: «Ye fáa ga yafien juu sien mé?, gáa yeli nyaa gè?, fúɔ bè taa *Sien Pùɔ* wi ga nyé yiri kú-bilo sun?ɔɔɔ nī bè.»

¹⁰ A pe sí wi yúgo né jo: «Gáa kenme nē *Fàn?a Sienre sebecénmine* pe 'jo dí sienjuuliewe *Elii* wi 'yeli bè kíni pen wè ?»

¹¹ A Zezi wi 'siennugoro ken dè né jo: «Kányi?e gī, *Elii* wi 'yeli bè pen; wi bé pa kele ke mieni gbòbori bè téngɛ meni ke kíni nē puu gèle. ¹² M'bé sí ki juu yeli mé, *Elii* wi nyénì pen nē kúɔ, nē sí ki ya?a sienne piyè wi cén?; a pe 'pe nyeni kele kpí?ile gèle wi nē piye fungo. Kanugo kire ki waa ne tíin, *Sien Pùɔ* wi bé wu?ɔ pe kiyɛ nī yè.»

¹³ Píra njáà nī wè a pe né ki cén dí *Zan* Batiisi wori wi 'puu ne nyu peli mé.

† *Misa* né *Elii*: Pe siin báli bèle peli biɛɛ *Kulocelie Nyakungenge Li?e Sienre* ti nyúgboliyo yè.

Zezi wi 'tuulo lá?a pùò wáà nē

(Mar 9.14-29; Luk 9.37-43)

¹⁴ Bà pe séni nò sienni?eme nē bè, a nàguò wáà pen nē péni káguro wáa Zezi yi?e mé gè né jo: ¹⁵ «Kàfòli, nyuo mi jaa nē wè, tuulo yē wi nē, nī ne wu?ò kátii. Ki 'tòliyo sáa kúò bè wī ne tun kàsun nī gè, nē píne ki 'tòliyo sáa kúò bè wī ne tun lu?ò nī gè. ¹⁶ Mi 'wi líe nē pen muo *pìtenmene* kúruo bèle, piyè jáa nē wi pu?ò?»

¹⁷ A Zezi wi 'jo: «?é, yeli bèle yirile náà wuulo bèle, yeli yē téngéle fùn, yeli wè sínmine? ! Lèle jori mi 'yeli bè kúò bile né yeli ní cígini ? Lèle jori mi 'yeli bè ní yeli kpàri bè ? Ye- pùò líe wè ye sì?ere ná?a mi mé.»

¹⁸ A Zezi wi 'juu nē jènme gbòdoli nē wè a wi 'yiri pùò nī wè, a wi 'fali nē pu?ò ki lènunò nī lè.

¹⁹ A *pìtenmene* pe sí ké Zezi kúruo wè nē séni juu né wi ní kàsenge nē, né wi ye: «Gáa nē weli sì jáa nē gbòdoli njáà cira wè nē yige wi nī ?»

²⁰ A wi 'pe ye: «Yeli téngéle ni 'céri nē tóri. M'bé sí ki juu yeli mé kányi?e nē, a ki yē téngéle yē yeli mé bè mutaridi pìle kpú?ogenme tíele bè, a yeli 'juu né nyagurugo gáà ní gè né ki ye: «Kón bile ná?a gè, mari waa baa mme gè», ki bé kón; yafien sì je yeli jáa?. ²¹ [Gbòdolilo báli felile pe wè ne waa?, ka laa náarige né *súnleré* bè? †.]»

Zezi wi 'nè ki juu dí pe bága wire kpúu wire bé sí koli bè nyé

(Mar 9.30-32; Luk 9.43-45)

²² Bà *pìtenmene* pe kâ séni piye píne né Zezi ní wè *Galile* ténime nī bè, a Zezi wi 'pe ye: «Pe bé *Sien Pùò* cò wè bè le sienne pe kiye nī, ²³ pe- wi kpúu; cendaanri-wu?u nē gè wi bé koli nyé yiri.»

A sienre dáà ti 'funyo cú?ò pe nī kpu?ò.

Kulocelie Gbù?ò?sa?a wali sàrige wori dè

²⁴ Bà sí pe kénì ké Kapèrinawu kà?a mé gè, a Kulocelie *Gbù?ò?sa?a* walisu?ò pe 'ké *Pieri* kúruo nē séni wi ye: «Yeli kàfòli wi díe ne Kulocelie *Gbù?ò?sa?a* wali sàrí wè lé ††?»

²⁵ A wi 'jo: «?aan.»

Bà *Pieri* wi kénì ké kpáa mé gè, a Zezi wi 'caanri nē wi yúgo né wi ye: «Gíi muo ne sòngí, *Siim*? Kùlofòlib bèle ná?a duniya nī wè, báli mé pe sí ne lanbo suu wè á kire 'laa parituro yakoro dè ? Kùlo pìlle lé, dí nabon-mino ?»

²⁶ A *Pieri* wi 'jo: «Nabonmino mé pe sí ne wi suu.»

A Zezi wi 'jo: «A ki sí yē bè gè, kùlo pìlle peli sí yē njá-daala lanbo sàrige nē gè wī kùe. ²⁷ Nè ki ya?a weli wè

† *Koligo togo né nigbe gáà ki sienre ti 'laa gireki kòli sebere sebeliele pe sáa nī (wéli baa Mar 9.29). †† Kulocelie Gbù?ò?sa?a wali sàrige gè: Zuufulo nàgu?ò bèle, pe mièni 'puu ne wali cèce caanri yi?e ó yi?e Kulocelie Gbù?ò?sa?a wori nē dè (wéli baa Yir 30.13).*

caa bè kpí?ile pe mé kúrugodi?e?. Kire nē, te waa baa lu?ò mé gè, ma sa muo fú?ò?a cáan gè. A fú?ò? sèni ki líe péliwe wè, ma wi pìlle ma yige. Ma wi nyuo múgu gè muo bé walikpege nyaa ki nī; ma wi líe ma sa ken Kulocelie *Gbù?ò?sa?a* walisu?ò mé bèle weli wuu, muo né mi.»

Sien nī wī kpu?ò wè Nyi?ene Kùlofòligo nī gè

(Mar 9.33-37; Luk 9.46-48)

¹⁸ Kire lèle nī lè a *pìtenmene* pe 'sì?ere nē kpòni Zezi nē wè, nē wi yúgo né wi ye: «Njii wi 'kpú?ò we mièni nī bèle *Nyi?ene Kùlofòligo* nī gè ?»

² A wi 'pùò wáà yeri nē péni yérige pe sun?ò?ò nī bè ³ né pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, a yeli sì yi?e yeli funyo nī yè?, nē yiye kpí?ile bè pìlle tíele bèle, yeli sí ga tíi bé jíin baa *Nyi?ene Kùlofòligo* nī gè?. ⁴ Sien nī wī 'wii cérige bè pùò njáà tíele wè, wire wī kpu?ò wè *Nyi?ene Kùlofòligo* nī gè. ⁵ A sien nī sí pùò njáà wi wàa cò cènge mi mí?e kire kenme nē bè, mi sien wi 'cò cènge.

Zezi wi 'siengbenre juu nē sienne sòmi bèle

(Mar 9.42-48; Luk 17.1-2)

⁶ «A sien nī yē kúrugodi?e pìlle báli pe wàa cíewe mé wè, báli pe 'téngéle mi nē bèle, kire sien wè a pe cèni tíre sìnèni?bu?ò puo wi mé yétiige nī gè né séni wi wáa ku?ò?jii sícuu?ò ti?e nī gè, kire cí póri wi mé. ⁷ ?é ! Yawu?ò yē duniya wuulo nē bèle, kúrugodi?e kenme nē bè ! Nè ta?a gíi nē, kíi gbè kpí?ile? kúrugodi?ele fāga puu baa wè?. A sien nī sí kpí?ile kaala á kúrugodi?e taa wè, kire sien wè yawu?ò yē wi nē.

⁸ «A ki sí yē muo kòli, kire ga laa muo tòligo ki nyéni muo kan?a muo ne tun kapiile nī lè, ma ki ceri ma wáa lí?i. Ki póri muo sa bànguò sii taa wè bé puu kajerige ní, á kire 'laa bé puu tajerige ní, séni muo puu né muo kiye yi siin ní yè, né muo tòliyo yi siin ní yè, pe ga sa muo wáa *bànguò kàsun* nī gè.

⁹ «Nè píne a ki yē muo nyapile ni nyéni muo kan?a muo ne tun kapiile nī lè, ma ni kòn ma wáa lí?i. Ki 'póri muo puu nyapilenigbefòli baa jíin bànguò sii nī wè, séni muo puu né nyapigele siin ní gèle, pe ga sa muo wáa *kusi?i* kàsun nī gè.»

Sinbuò kàsiile lè

(Luk 15.3-7)

¹⁰ «Yeri ci?ige díe ! Wáa fāa ga báli pe wàa cíewe nigbe cú?ò?ò, báli ní pe wè tóri bèle?. M'bé ki juu yeli mé, *nyi?ene tundunmino* báli bíele baa *nyi?ene* nī lè pe wuulo bèle, piyè yérile súuri mi Tuu wi yi?e mé gè, mi Tuu njáà wī baa *nyi?ene* nī lè. ¹¹ [Nè ta?a gíi nē, bili pe 'pùun-ni bèle, *Sien Pùò* wi 'pen bè pa pe suu.] ¹² Yeli jo meni ?

A sinbaala dabataan yē sien mé, á wàa nigbe 'pùunni pe nī bèle, wī bili togosiceri né kpɔrigɔ né kaceri yaʔa bèle baa lé nyagurugo nē gè, bé ké bàa wi caa lé ? ¹³ A ki sí yē wi sèni wi caa nē nyaa wè, m'bé ki juu yeli mé kányiʔe nē, wi bé puu fundaanra nē sinbuo nāà nigbe kenme nē bè, bè tóri bili togosiceri né kpɔrigɔ né kaceri nē bèle, piyè pùunni bèle? ¹⁴ Bè sí ki yē, yeli Tuu nāà wī baa nyiʔene nī lè, wi nyéni kaala bēʔ, ki 'nyaa bàli pe wàa cíewe pùunni wè?.»

**A muc siennyeni
wi 'kapiʔi kpíʔile wè**
(Luk 17.3)

¹⁵ «A muc siinyeni wáà 'kaala kpíʔile muc nē, te waa ma sa juu né wi ní, ki- puu yeli siin yákuo sunʔɔɔ nī. A wi 'muc wori lúʔu dè, muc 'fànʔa taa muc siinyeni nē wè. ¹⁶ A wī sí muc wori lúʔu dèʔ, ma sa wàa nigbe caa ma fàri miè nē, á kire 'laa pàli siin, majo bè *Kulocelie siensebere* ti 'ki juu wè, né jo: «Kaala ni- cuonri kinyaafɔlilɔ siin, á kire 'laa taanri sienjuuro nē †.» ¹⁷ A wi ní nē cíi wī peli wori lúʔu dèʔ, ma sa ti juu ma tiè *téngfɔlilɔ gbolli* wuulo nē bèle. A wi 'cíi wī peli wori lúʔu dèʔ, mari wi tóri sindengewe né bè *lanbosuwɔ* tíele. ¹⁸ M'bé ki juu yeli mé kányiʔe nē, a yeli 'yegé ó yegé puo náʔa dàala nē lè, ki bé puo *nyiʔene* nī lè bè píné. A yeli sí yegé ó yegé sáʔa dàala nē lè, ki bé sáʔa nyiʔene nī lè.

¹⁹ «M'bé ní ki juu yeli mé kányiʔe nē, náʔa yeli nī bèle, a sienne siin 'píné kaala ó kaala nē náʔa dàala nē lè, né ki náari wè, mi Tuu nāà wī baa nyiʔene nī lè, wi bé ki kpíʔile pe mé. ²⁰ Né ki cén a sienne siin, taanri, 'píné mi míʔe nē gè, mi yē baa pe sunʔɔɔ nī.»

Baakuosienpiuwe kàsiile lè

²¹ A *Pieri* sí fali nē siʔere nē kpɔni wi nē né wi ye: «Kàfɔli, a mi siennyeni wi 'fàan ne sipiʔi caa m'mé wè, mi- ki yaʔa wi nē bè taa tɔliyo jori ? Dùʔ tɔliyo kɔlisiin lé ?»

²² A Zezi wi 'wi ye: «Tɔliyo kɔlisiin bèʔ, tɔliyo togotaanri né kpɔrigɔ bè taa tiye kɔlisiin.

²³ «Kire nē we bé gbè *Nyiʔene Kùlofɔlig* tɔnminɔ gè né kùlofɔli wáà ní, wi 'puu ne ki caa wire baakuɔɔ pe- pa wire fuʔɔɔ tɔn gèle wire mé. ²⁴ Bà sí wi séli ne pe yeri ne báan bèle, a pe péni yiri né wàa nigbe ní wi kúruɔ; wire fuʔɔ ki cé yè wali mininyuɔɔ nyuɔ. ²⁵ Bè yafien si sí puu wi mé wi- ki sàri gèʔ, a wi kàfɔli wi 'ki juu nē gbèngé né jo pe- wi pári wi né wi cuo ní wè, né wi piile ní bèle, né wi kɔliyeré ti mièni ní dè, pe- wire ken.

²⁶ «A baakuɔɔ wi 'fali nē tigi nē tuu wi kàfɔli yiʔe mé gè, nē wi náari né jo: «M'ma fien wī, -fungo nyígi gè; m'bé muc fuʔɔ ki mièni tɔn muc mé.» ²⁷ A baakuɔɔ nāà

wi nyinime 'jiiin wi kàfɔli nī wè, a wi 'fungo nyígi gè wi kúruɔ né sí fuʔɔ yaʔa gè wi nē nē píné.

²⁸ «Bà sí baakuɔɔ nāà wi 'láʔa nē ké wè, nē sèni kpàli nē wi baakuonyeni wáà ní, wi fuʔɔ 'puu wi nē, sira- muʔɔɔ kogunɔ (100 000). A wi 'fali nē wi wáa nē mígi seni yékpɔli nī lè, né jo: «Te mi fuʔɔ tɔngi gè pírapira !»

²⁹ «A wi baakuɔɔ wi 'tigi nē tuu wi yiʔe mé gè nē wi fien né wi ye: «Fungo nyígi gè mi kúruɔ, m'bé muc fuʔɔ tɔn gè muc mé.»

³⁰ «Wī yéri ki nēʔ, né sí ké nē sèni wi baakuonyeni le wè kasuu nī, fúɔ bè taa wi ga pa fuʔɔ tɔn gè.

³¹ «Bà wi baakuonyenine pe 'gàa nyaa gè mme gè, a ki 'pe bien kpuʔɔ funyo nī yè. A pe sí ké nē sèni ti mièni juu nē tiè pe kàfɔli nē wè, gàa ki 'tóri gè. ³² A wi kàfɔli wi sí wi yeri nē péni wi ye: «Baakuosienpiuwe wī muc wè ! Mi fuʔɔ gí ki 'puu muc nē gè, miì dúʔu ki mièni yaʔa muc nēʔ, bè muc cé mi náari wè ? ³³ Kii cé yeli léʔ muc míeni ma nyinime taa muc baakuonyeni nē wè lé, bè mi 'nyinime taa muc nē wè ?»

³⁴ «A ki 'wi kàfɔli bien wè, a wi sèni wi ken kasu- usaʔafɔlilɔ mé bèle, fúɔ nē taa a wi péni fuʔɔ ki mièni tɔn. ³⁵ Kire kenme báà pire nē mi Tuu wi bága ki kpíʔile né yeli ní, mi Tuu nāà wī baa *nyiʔene* nī lè, a yeli wè ki yeri yeli siinyeni nē wè né yeli fungo ki mièni ní gè?.»

**ZEZI WI 'TANʔA NE KE
ZERIZALEMI KAʔA ME GE**

(19.1-20.34)

Zezi wi 'juu ceyaʔa wori nē dè

(Mar 10.1-12; Luk 16.18)

19 Bà Zezi kèni sienre dáà juu dè nē kúɔ dè, a wi 'yiri *Galile* ténime nī bè, nē ké *Zude* ténime nī *Zuruden* cáʔa kúruɔ gè. ² A sienniʔeme 'líe nē taʔa wi kúruɔ, a wi 'yaala puʔɔ bèle baa ki tiʔe nī gè.

³ A *Farizienne* pàli 'taʔa wi kúruɔ baa, nē sèni wi nyuɔ caa, né jo: «Ki 'yeli lé nàguo gbè wi cuo yaʔa wè lé, a celiwe wi 'kaala láà fáala kpíʔile lè ?»

⁴ A Zezi wi sí pe ye: «Yeli si ki 'nyaa baa *Kulocelie siensebere* nī dè léʔ, dí sélime nē bè wi cé pe faan nàguo né celiwe † lé ? ⁵ Né sí jo, dí: «Kire nē a nàguo celiwe líe wè, wire né wi cuo ní wè pe bé bìe bè tóri wire né wi tuu né wi yàa nē wè; wi bé wi cuo cò wè kányiʔe ní, pe siin pe bé puu cetinne nigbe ‡.» ⁶ Kire nē ki ní wè tíin pe- jo piyè siin wīʔ, ki 'nyaa piyè cetinne nigbe wī. A *Kulocelie* sí gii píné gè, sien fága ki láʔa kii nēʔ.»

⁷ A pe 'jo: «Gáa nē *Misa* wi sí cé ki juu nē gbèngé né jo nàguo wi- ceyaʔa sebe kpíʔile wi ken wi mé, wi sí wi yaʔa † ?»

† Wéli baa Fàn 19.15.

†† Wéli baa Sél 1.27; 5.2a. ‡ Sél 2.24 tire ti 'juu náʔa gè. †† Wéli baa Fàn 24.1-4.

⁸ A wi 'pe ye: «Yeli fungbenye yire kenme nē Misa wi cé yéri ki nē yeri yeli celiile yeri bèle. A kire 'laa wè, sélimé nē bè, bà bè? ki 'puu?. ⁹ M'bé sí ki juu yeli mé, a nàguo ñi 'wi cuo ya?a wè, a kii nyaa nàjaara kenme nē wī wè?, né koli nè wàa líe wè, wi 'ceyuugo kpí?ile.»

¹⁰ A pitenmene pe 'wi ye: «A ki yē bè nàguo tán?agenme pi 'yeli bè puu né wi cuo ní wè, ?á, ki wè pórigo nàguo celiwe ténge?.»

¹¹ A Zezi wi sí pe ye: «Sienné pe mieni wè jà?á bè fàli sienre dáà nē dè?, fúo macen bili mé kire nyéni ken gè. ¹² Nè ta?a gíi nē, nàguomɔfunfɔlilɔ páli yē ne sii né pe nàgbienre ní dè wī; nàguomɔfunfɔlilɔ páli sí yē baa, sienné pe cí peli nàguomɔ yige bè pe nī. Nàgbienne páli sí ní yē baa, peli nē piye ya?a nàgbienne Nyi?ene Kùlofɔligɔ kire kenme nē. A ñii bé jáa bè yéri mi sienre dáà nē dè, wi- yéri ti nē.»

Zezi wi 'diba ta?a piile nē bèle

(Mar 10.13-16; Luk 18.15-17)

¹³ A sienné pe 'pen né piile ní wi kúrugú, wi pa kiye ta?ala yè pe nē bé náari pe mé. A pitenmene pe 'yè ne nyu bili nē pe 'puu ne piile kóri bèle ne báan bèle?.

¹⁴ A Zezi wi sí pe ye: «Ye- piile ya?a bèle peri báan mi kúrugú, ye fári pe círá?. Nè ta?a gíi nē, sienné bili kenme bí bè pe tíle bèle, peli wu?u gī Nyi?ene Kùlofɔligɔ gè.»

¹⁵ A wi 'kiye ta?ala yè piile nē bèle, né yiri baa ki ti?e nī gè nè ké.

Nàgapunwɔ lbrifɔli wori dè

(Mar 10.17-31; Luk 18.18-30)

¹⁶ A nàgapunwɔ wáà 'pen Zezi kúrugú nè péni wi ye: «Tenmefɔli, kacenne níi mi 'yeli bè kpí?ile bé sí bànguɔ sii taa wè ?»

¹⁷ A Zezi wi 'wi ye: «Gáa nē muc ne mi yúgo né gíi gī cènge gè ? Wàa nigbe wī cènwe wè. A muc sí ne ki caa bè jīin bànguɔ sii nī wè, mari tári Kulocelié kaju?ulo nē gèle.»

¹⁸ A wi 'jo: «Gíli gèle ?»

A Zezi wi 'wi ye: «Ma fāga sien kpúu?, ma fāga ceyuugo kpí?ile?, fāga kàyuugo kpí?ile?, ma fāga fine da?a muc siennyeni nē?. ¹⁹ Te muc tuu né muc yàa kpóri wè †; má muc siennyeni woli ya?a lè ni- muc déni kenme bí nē muc 'miè déni wè †.»

²⁰ A nàgapunwɔ wi 'jo: «Mi 'dàa ti mieni kpí?ile nè fori ti nyogɔɔ nī gèle, gíi ki ní nè kò cígini ?»

²¹ A Zezi wi 'wi ye: «A muc ne caa bè puu cènwe bè pa?a wè, te waa ma sa muc kɔliyere pári dè, ma wali ken wè fɔngɔfɔlilɔ mé, bè muc bé lɔri taa nyi?ene nī lè. Píra ñàà nī wè má pa ta?a mi nē.»

²² Bà nàgapunwɔ ñàà wi 'sienre dáà lú?u dè, a wi 'lá?a nè ké funbienre ní; ki 'nyaa lɔri 'puu wi mé ni?ere.

† Yir 20.12-16; Fàn 5.16-20 tire ti 'juu ná?a gè. †† Lev 19.18 tire ti 'juu ná?a gè.

²³ A Zezi wi sí ki juu wi pitenmene mé bèle né pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, kíi gbèlige lɔrifɔli mé wi- jiin Nyi?ene Kùlofɔligɔ nī gè díe ! ²⁴ Nè píné m'bé ki juu yeli mé, kíi fáari nyu?omɔ mé wi- sùuri míseni kàwiile nī, nè tóri lɔrifɔli nē wi sa jiin Kulocelié Kùlofɔligɔ nī gè.»

²⁵ Bà pitenmene pe 'sienre dáà lú?u dè a ki 'laame cú? pe nī kpú?, a pe 'jo: «A ki sí yē bè, ñáasien sí wi bága sa suɔ ?»

²⁶ A Zezi wi 'nyapigele le gèle pe nī nè pe wéli né pe ye: «Sienné mé bèle, kíi gbè kpí?ile?, nè sí ki taa yakaa si Kulocelié jáa?.»

Sàri ñi Zezi wuulo pe bága taa wè

²⁷ A Píeri sí fali nè juu seni, né jo: «Ma sí ki wéli, weli bèle, weli 'weli yere ti mieni ya?a né ta?a muc nē. Gáa weli bága sa taa ?»

²⁸ A Zezi wi 'pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, yeli bálí ye 'ta?a mi kúrugú bèle, a duniya wi kénì yí?e fɔn- wɔ wè, á *Sien Pùo* wi 'ténì wi kpúomɔ kùlofɔlilɔ kácunɔ? nē gè, yeli míeni bèle yeli bé ténì fàn?afɔlilɔ kácunɔ? kie né siin nē, bèri kàyu?u nyu *Isirayeli* saaya túluyo kie né siin nē yè.

²⁹ «Nè píné a sien ó sien 'wi sa?a, né wi siinyenine nàguɔɔ né celiile, né wi tuu, né wi yàa, né wi piile, né wi siye ya?a mi mí?e kire kenme nē bè, sien wi bé ki feliyé dabataan taa, bé míeni bànguɔ sii taa wè kɔrigɔ. ³⁰ Nè sí ki taa ni?ene yē péliile pàngé gè, pe ni?ene bága puu kàdotɔnminɔ, dí kàdotɔnminɔ ni?ene sí puu péliile.»

Erezen si?i baakuɔɔ kàsiile lè

20 «Ye- nyaa we bé gbè Nyi?ene Kùlofɔligɔ tónminɔ gè né kpáapogofɔli ní, wi 'yè sínbinime nī bè fa?a, nè sèni baakuɔɔ líe pe pa baara wi mé *erezen si?i* nī. ² A pe 'juu nè biè sàri nē wè, gíi wi bé ken pe mé cenge nī gè. A wi 'pe tórigo si?i mé gè.

³ «A si?ifɔli wi ní nè yiri, cenge ki 'puu ne waa dɔngɔn- lèlé mé, nè sèni pàli nyaa cédaala nē, pe wè yafien kúu?. ⁴ A wi 'pe ye: «Yeli míeni bèle yeri waa baa mi si?i mé gè, a sàri ñi kénì yeli né yeli ní wè, m'bé wi ken yeli mé.»

⁵ «A baakuɔɔ pe 'ké.

«A si?ifɔli wi ní nè yiri cígini cengenyeni ní lè nyúgo nī kire lèlé nī lè, né lèlé nī nī cenge ki cé cèli ne waa ceng- gu? mé wè, nè sèni baakuɔɔ páli caa cígini, nè kanuno juu lè pe mé.

⁶ «Cengu? gè, bà tàfalile yèri lèlé ni cé kò túɔn wè, a si?ifɔli wi ní nè yiri, nè sèni pàli nyaa kakuɔɔ wè pe nē?. A wi 'pe ye: «Gáa ye 'yéri ne kúu ná?a gè cenguomɔ wè, kakuɔɔ wè ye nē lé ?»

⁷ «A pe 'wi ye: «Sien si weli líe baara nī?.»

«A wi sí pe ye: «Yeli míeni bèle yeri waa baa mi si?i mé gè.»

⁸ «Cɛnguʔ gè, a siʔifɔli wi 'ki juu wi kacuɔnriwɔ mé wè né wi ye: «-Baakuɔɔ yeri bèle ma pe sàri ken wè pe mé, ma ki séli bili nē pe 'ké kàduʔumɛ gè mari waa péliile mé bèle.»

⁹ «Baakuɔɔ bíli pe cé líe yèri lèlɛ ní lè nè kò túɔn wè, a peli péni yiri, a pe 'pe ken cɛnguɔmɔ sàri ní wè. ¹⁰ Bili pe cé líe péliile bèle, a peli ne sòngí peli 'yeli bè taa niʔɛge bè tóri kàduʔumɛ wuulo nē bèle, nè sí ki taa a pe 'peli míeni ken cɛnguɔmɔ sàri ní wè nè píne.

¹¹ «Bà pe 'pe sàri suu wè nè kúɔ wè, a pe 'yè ne nyu ne kúnʔori siʔifɔli nē wè, ¹² né jo: «Bàli pe 'ké kàduʔumɛ gè bàli bèle, peli sèni baara lèlɛ cèri wè, á muɔ péni pe wúɔ nè yelige né weli ní lé, weli báli we 'fùrɔ cɛnguɔmɔ bè, cɛngbaan láara wè !»

¹³ «A wi 'siennugoro ken wàa nigbe mé pe nī né wi ye: «Nàgori, gii mi 'kpíʔile muɔ nē sipiʔi wuʔu gè ? Cɛnguɔmɔ sàri nē bèʔ we cé juu nè bìe lé muɔ né mi ní wè ? ¹⁴ -Muɔ liɛlɛ líe lè mari waa. Nàa wi 'pen kàduʔumɛ gè ɲàa wè, ki 'mi déni bè wi sàri nyanugo nē né muɔ ní. ¹⁵ Ki wè mi kiye nī léʔ, a gii 'mi déni mi- ki kpíʔile né mi wali ní wè lé ? Nyabiennɛ tùʔɔ yè muɔ nī wī lé, bè mi fungo kī cènge gè ?»

¹⁶ «Kire sí gī, kàdotɔnminɔ pe bága kò péliile; péliile pe sí puu kàdotɔnminɔ.»

**Zezi wi ń'ne ki juu dí
pe bága wire kpúu
dí wire bé koli bè nyé**

(Mar 10.32-34; Luk 18.31-34)

¹⁷ A Zezi wi 'ké *Zerizalemi* kàʔa mé. Bà wi waa wè, nè wi *pitenmenɛ* kie ne siin kóri bèle nè yiri larige nī. Bà pe 'puu ne tíin koligo nē gè, a wi 'pe ye: ¹⁸ «We m'bele we waa *Zerizalemi* kàʔa mé. Pe báa *Sien Pùɔ* cò wè bè le *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* kiye nī, peli né *Fànʔa Sienre sebecénmine* ní bèle. Pe bé kàyuʔu juu wi nē, bè wi kpúu wori juu dè bè ceri, ¹⁹ bé sí wi ken *kùlogolo káli* siennɛ mé peri wi teri de piye nyiɛne wi nē, bé sí wi kpúɔn né sápiige ní, bé kúɔ bé wi kóri *tiiparige* nē. Cendaanriwuʔu nē gè wi bé koli bè nyé bè yiri.»

**Zaki né Zanyé yàa
wi 'Zezi náari wè yakaa nē**
(Mar 10.35-45)

²⁰ Kire tíʔe nī gè, a Zebede jaala pe yàa wi 'ké Zezi kúruɔ wè né wi jaala ní bèle, nè sèni káguro wáa wi yiʔe mé gè bè wi yakaa náari wi mé.

²¹ A Zezi wi 'wi yúgo: «Gáa muɔ ne caa ?»

A celiwe wi 'jo: «-Ki juu ma jo muɔ Kùlofɔligɔ nī gè, mi jaala siin bèle, wàa bé ténì muɔ kàliige mé, dí ɲii wi sí ténì muɔ kàmege mé gè.»

²² A Zezi wi sí siennugoro ken dè wi mé né wi ye: «Gáa yeli ne náari gáa gè, yeli si ki cénʔ; yeli bé gbè jáa lé bè gbuɔ yagbuɔɔ nī nī mi je gbuɔ lè lé ?»

A pe 'jo: «ʔaan, weli bé jáa.»

²³ A wi 'pe ye: «Yeli bága gbuɔ mi yagbuɔɔ nī lè; gii sí ki 'mi kàliige né mi kàmege ténige kúɔ gè, m'bèʔ mi nyéni ki kanʔaʔ. Bili mé mi Tuu wi 'ki gbòbori nè yaʔa gè, peli mé ki bága ken.»

²⁴ Bà pitenmenɛ kie bíli senmine pe 'tire lúʔu dè, a pe funyɔ yi 'tanʔana siinyenine báli siin kúruɔu bèle.

²⁵ A Zezi wi 'pe yeri nè péni pe ye: «Yeli 'ki cén *kùlogolo káli* kùlofɔlilɔ bèle, pe nàa pe kàtenine còrí bèle, á sienkpɔlilo peli nē sí ne pe fànʔa kpúɔn gè siennɛ nē bèle.

²⁶ «Bà sí bèʔ ki 'yeli bè puu yeli sunʔɔmɔ nī bèʔ. A ɲii ne caa bè puu kpúɔwɔ yeli nī bèle, sien wi 'yeli bè puu yeli baakuɔwɔ. ²⁷ Nè píne a ɲii ne caa bè puu péliwe wè yeli nī bèle, sien wi- puu yeli sùkulowo.

²⁸ «Kire kenme nē *Sien Pùɔ* wii pen siennɛ pe pari baara wi méʔ, wi 'pen bè pari baara siennɛ mé bèle, bé sí wi sii ken wè sienniʔene nyúzuɔwɔ wuʔu nē.»

Zezi wi 'fúɔnnɔ siin múgu

(Mar 10.46-52; Luk 18.35-43)

²⁹ Bà pe kénì yiri Zeriko kàʔa nī gè nè koligo líe gè ne waa wè, a sienniʔeme 'taʔa pe kúruɔu.

³⁰ A ki 'nyaa fúɔnnɔ siin 'puu baa ténine koligo nyuɔ nē gè, a pe 'ti lúʔu dí Zezi wi nyéni tóri.

A pe 'yè ne yékpuʔulo wáari né jo: «-Nyinime taa weli nē, Kàfɔli, *Dawuda* Jaa !»

³¹ A sienniʔeme pi 'yè ne nyu pe nē né pe ye pe- piiri. A pe né kàa taʔa pe kòkuʔulo nē gèle, ne nyu níe waa: «-Nyinime taa weli nē, Kàfɔli, *Dawuda* Jaa !»

³² A Zezi wi 'yéri né pe yeri baa, nè péni pe ye: «Gáa yeli ne caa mi- kpíʔile yeli mé ?»

³³ A pe 'wi ye: «ʔé, Kàfɔli, -fúɔnnɔ láʔa dè weli nyapigele nē gèle !»

³⁴ A pe nyinime 'jii Zezi nī wè, a wi 'kɔli taʔa pe nyapigele nē gèle. Tienugo nī gè, a pe 'fali ne nyaʔa seni, a pe 'líe nè taʔa wi kúruɔu.

**ZEZI WI 'KELE KUɔ
ZERIZALEMI KAʔA NI**

(21.1-25.46)

**Pe 'Zezi kpàli wè
bè kùlofɔli tíɛle**

(Mar 11.1-11; Luk 19.28-38; Zan 12.12-19)

21 Bà pe sèni nògí *Zerizalemi* kàʔa nē gè, a ki 'nyaa pe cé nò Betifaze vògo nē gè *Wolivi* Tiire nyagurugo táanni gè. A Zezi wi '*pitenmenɛ* siin tun ² né pe ye: «Yeri waa baa vògo gáa mé gè, n'ge baa we yiʔe mé gè. Yeli bé sa sèfennuu nyaa puɔwɔ né wi pùɔ ní wè wi táanni; ye- ke sáʔala yeri báan. ³ A sien 'yeli yúgo, ye-

wi ye: «Kàfɔli wi màakuu yē ke nē.» Bà wi bé yeli ya?a yeli de báan né ke ní sēni.»

⁴ A kele ke 'kpí?ile majo meni *Kulocelie sienjuuliewe* wi cé ki juu gè, né jo:

⁵ *Ye- ki juu Siyon kà?a sienne†*
mé bèle,

ye- pe ye:
 «Nyaa, muɔ kùlofɔli
 wī ne báan baa,
 wī né funnyige ní,
 wi 'tán?a nē tēni sēfenne nē,
 sēfenbile nē, sēfenjuɔ pùɔ†».

⁶ A pitenmene pe sí ké nē sēni kele kpí?ile gèle majo meni Zezi wi cé ki juu pe mé bèle. ⁷ A pe 'pen né sēfen-nuu ní wè, né wi pùɔ ní wè, né pe bururo fòlilo dè nē ta?ala ke nē. A Zezi wi 'tán?a nē tēni ti nē. ⁸ A sienni?eme pi 'pi bururo fòlilo dè nē cáan koligo ní gè. A pàli 'ké nē sēni wεre kúnminɔ nē péni yéligε koligo ní gè. ⁹ A sienni?eme páá 'kíni wi yi?ε mé gè, á bili pe 'ta?a wi kúruɔ, á piyē yékpu?ulo wáari gèle níε wáa:

Wozana‡
Dawuda Jaa mé wè !
Siεn ηáà wi báan
Kàfɔli wi mí?ε nē gè,
Kulocelie wi- kpu?ɔɔ ta?a wi nē !
Wozana
nyí?ene tieliiliye ní yè !

¹⁰ Bà Zezi wi sēni jīin Zerizalemi kà?a ní gè, a ki 'céri fún sienne pe mieni nē kà?a ní gè, a pe 'jo: «Njáasien wī ηàa wè ?»

¹¹ A sienni?eme pi 'jo: «Zezi wī, Kulocelie sienjuuwo wè, *Nazareti* kà?a mé wi 'kón, *Galile* ténime ní !»

**Zezi wi 'yaparile cira bèle nē yige
 Kulocelie Gbù?ɔɔsa?a ní gè**
 (Mar 11.15-19; Luk 19.45-48; Zan 2.13-22)

¹² A Zezi wi 'ké Kulocelie *Gbù?ɔɔsa?a* dàligε mé gè, nē sēni yaparile pe mieni cira nē yige kpán?ane peli né yasɔɔ ní bèle baa Kulocelie *Gbù?ɔɔsa?a* dàligε nē gè, né walifenivɔlilɔ † pe tabalile ηɔrigrɔ bèle nē cáan né gò-toparile pe kácuɔnrɔ ní dè.

¹³ A wi 'pe ye: «Kīi baa *Kulocelie siensebere* ní dè, Kulocelie wi 'ki juu né jo: *Pe bága de mi sa?a yeri gè náarige sa?a‡*. A yeli sí péni ki kpí?ile *kàyuulo kòridi?ε‡‡*.»

¹⁴ A fúɔnnɔ né lolilo 'pen wi kúruɔ baa Kulocelie *Gbù?ɔɔsa?a* dàligε mé gè, a wi 'pe pu?ɔ.

† *Siyon kà?a gè, piyē ne ki ye ne píne Zerizalemi. Gireki sebe ní wè, ki 'jo «Siyon póri» †† Zaka 9.9 tire ti 'juu ná?a gè. Wéli baa Eza 62.11.*
 ‡ *Eburu sienre ní ki 'juu né jo wozanawè. Ki sélime nē bè, Wozanasienre ti kori wi yé jo: We Kàfɔli, pa we suɔ. Léle láà kēni péni nò a ki sienre ti 'kò gbù?ɔrigrɔ kòkuulo, fundaanra kòkuulo. A pe je sienkpuɔwɔ tòbilo wè kire yékpoli lire pe nē wáa. †† Walifenivɔlilɔ pe 'puu ne kùlo wali fēni wè Kulocelie Gbù?ɔɔsa?a wali nē wè. †† Eza 56.7 tire ti 'juu ná?a gè. ††† Zer 7.11 tire ti 'juu ná?a gè.*

¹⁵ Bà *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* bèle né *Fàn?a Siεnre sebecémine* pe 'wi nyaa wi kakpoliyo nyáà kpín?ini yè mme gè, á piile piyē yékpu?ulo wáari gèle Kulocelie *Gbù?ɔɔsa?a* ní gè níε nyu ne wáa: «Wozana *Dawuda* Jaa mé wè !», a ki 'pe bien. ¹⁶ A pe 'Zezi ye wè: «Muɔ ne dāa lúru dè í, dāa pe nyu dè ?»

A Zezi wi 'pe ye: «?aan, je mi ne ti lúru. Yeli sì fie ki wéli baa Kulocelie siensebere ní dè lé? bè ki 'juu né jo:

Muɔ 'ki kpí?ile
piile né pifienye ne muɔ gbù?ɔɔ ‡‡é ?»

¹⁷ A wi 'fali nē núgo pe táanni, nē yiri kà?a ní gè nē ké Betanii vògo mé, nē sēni súɔn kire ti?ε ní.

Zezi wi 'juu nē ta?a sàanfiidiige nē
 (Mar 11.12-14,20-24)

¹⁸ Ki kpíenduu sínbinime táanni bè, a wi 'yè fa?a nē koli baa kà?a mé gè, fungo cé wi taa. ¹⁹ A wi sēni sàanfiidiige nyaa koligo nē gè; a wī ne sòngí yasεnre yē ki ní, wī sēni yafien nyaa?, nē yiri wεre ní?. A wi 'jo: «Muš ní yasεnre sen bè nyaa púlo?.»

Tienugo ní gè a tiige ki 'fali nē nyígi nē kùu. ²⁰ Bà *pitenmene* pe 'kire nyaa gè, a pe 'yè ne nyu ne cúru né jo: «Ki síε meni á sàanfiidiige gāà ki 'fali nē wa?a tienugo ní mme gè ?»

²¹ A Zezi wi 'siennugoro ken pe mé né pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, a téngele yē yeli mé, á yeli wè káala wè?, gií ki 'kpí?ile sàanfiidiige nē gè, kire yákuɔ bè? yeli bé kpí?ile?. Yeli bé ce gbè juu né nyagurugo gāà ní gè bé ki ye: «Kón ná?a gè ma sa tuu ku?jii ní wè», ki bé kpí?ile. ²² Nē píne a yeli ne yege ó yege caa, né ki náari né téngele ní wè, yeli bé ki taa.»

Sé Zezi fàn?a ki 'kón
 (Mar 11.27-33; Luk 20.1-8)

²³ Bà Zezi wi sēni jīin Kulocelie *Gbù?ɔɔsa?a* ní gè níε sienne tenme bèle, a *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* bèle né Zuufulo pe *liεle* ní bèle, a peli 'pen wi kúruɔ nē péni wi ye: «Njáasien fàn?a nē muɔ ne kele gáli kúu gèle ? Njáasien wi 'kire kàfɔligɔ ken gè muɔ mé ?»

²⁴ A Zezi wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «Mi míeni wè, m'bé yeli yúgo né kaala nigbe ní yákuɔ. A yeli 'siennugoro ken dè m'mé wè, mi míeni bé ki juu yeli mé fàn?a gií ní mi ne ti kúu wè. ²⁵ Njáa wi cé *Zan* tun wè wi-pari sienne *batiize* bèle ? Kulocelie wi cé wi tun lé, dí sienne biεle ?»

A pe 'piye kīε kīε, né kēni jo: «A we 'jo: «Kulocelie mé wè», wi bé we ye: «Gáa sí nē yiyè ténge wi nē? ?» ²⁶ A we sí ní nē ki juu né jo sienne mé wè, we bé sienne yege bèle bè wáa wīye nē, né ki cén sienne pe 'puu mieni ne *Zan* sòngí wè Kulocelie *sienjuuwo*.»

²⁷ A pe sí siennugoro ken dè Zezi mé wè né wi ye: «Weli sì cén?.»

‡‡‡ *Nún 8.3 tire ti 'juu ná?a nē yeli né gireki sienliere ní dè.*

A wire míeni wè, a wi 'pe ye: «Mi míeni sí ga tíi bé ki juu yeli mé?, náa fàn? a nē mi ne kele gáli kúu gèle?»

Piile siin kásiile lè

²⁸ «Ye- tí mi sienre táa juu yeli mé, ye sòngi ti nē wéli. Piile siin 'puu nàguo wáa mé. A wi 'liewe yeri wè nē péni wi ye: «Ne jaa, pàngé gè ké ma sa baara baa *EREZEN SI?I* mé gè.»

²⁹ «A jaafɔli wi 'jo wire sí ké baa?; kàdu?ume a ki kénì wi bien, a wi 'líe nē ké tunduro mé dè.

³⁰ «A tuufɔli wi ní nē tunduro nuro juu dè wi jaa n̄i mé wè. A wire 'jo: «Ao, mi 'ti lú?u aba.» Né sí kénì koli wii ké baa?.

³¹ «Piile báli pe siin nī bèle, n̄i wi 'wi tuu nyéni kaala kpí?ile lè?»

A pe 'jo: «Péliwe wire wī.»

A Zezi wi 'pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, *lanbosuɔɔ* né nàjaaceliile pe bága yeli yi?e caanri *Kulocelié Kùlofɔlig* nī gè. ³² Nè ta?a gíi nē, *Zan* wi 'pen yeli mé ne ní siensinwe *Kulocelié* yi?e mé; kire né ki mieni, yeli sí téngé wi sienre nē dè?, a *lanbosuɔɔ* né nàjaaceliile pe bèli nē téngé wi nē. Yeli nyéni wi nyaa, kire né ki mieni yeli funyo yi yeli tún? a yeli 'téngé wi nē?»

EREZEN SI?I KÁSIILE LÈ

(Mar 12.1-12; Luk 20.9-19)

³³ «Kásiile láa n'ne cígini, ye- ni lú?u. Kpáapogofɔli wáa cé *EREZEN SI?I* fáli. A wi 'si?i sùlu gè, né sí *EREZEN FÓRIGODI?E* † gbòbori baa si?i nī gè, né sí kpáala kpúɔɔn kpà?alile baa si?i nī gè, né si?i ken gè *EREZENFALILE* páli mé peri ki fáli, né ké tán?ana nē.

³⁴ «Bà yere sen lèle ni kénì nò lè, a wi 'wi baakuɔɔ tun bèle baa si?i mé gè *EREZENFALILE* mé bèle, pe- sa wire yasenre lièle ken lè pe mé peri báan. ³⁵ A *EREZENFALILE* pe séni baakuɔɔ báli cò bèle, nè wáa kpúɔɔn, né wáa kpúu, né wáa 'wáa né sindari ní.

³⁶ «A si?ifɔli wi ní nè baakuɔɔ páli tórigo a pe 'ni?e péliile nē bèle. A *EREZENFALILE* pe séni kanugo kpí?ile gè pe nē.

³⁷ «Fúɔ nē taa a si?ifɔli wi péni wi jaa tórigo wè pe kúruɔu n̄e sòngí né jo: «Pe báa fiere taa mi jaa wire nē.»

³⁸ «Nè sí ki taa bà *EREZENFALILE* báli pe séni jaafɔli nyaa wè, a pe 'ki sòngi nè jo: «Nàa wire ce wī wi kɔriliwe wè. Yeri báan we- wi kpúu, wé sí kɔrigo líe gè!»

³⁹ «A pe 'fali nè wi kóri nè yiri si?i nī gè, nè séni wi kpúu. ⁴⁰ Píra náa nī wè a si?ifɔli wi kénì pen wè, gáa wi bé pa kpí?ile *EREZENFALILE* báli nē bèle?»

⁴¹ A pe 'wi ye: «Wi bé funbin?efɔliɔɔ báli kpúu bèle pe kpúugenne ni sí pii, bé sí wi si?i ken gè *EREZENFALILE* páli piyeye mé; peli béri wi kan?a né si?i ki yasenre ní dè a ti lèle ni 'nò lè.»

† *Pe nē ti?e káa kpí?ile, a pe je EREZEN sunmɔ kúu bè, pe nē EREZEN lè wè baa nié wi tán?ana nè wi fórigo nè wi lu?ɔ yige gè.*

⁴² A Zezi wi 'pe ye: «Yeli sí fie ki wéli nè nyaa baa *Kulocelié siensebere* nī dè lè?, ki 'jo:

Sindenige gíi saafaanna

pe cé wáa gè,

kire ki kénì kò sa?a

káluulo kàdenipelige gè,

gàa ki 'sa?a cò gè nè yérigé gè††.

Kire sí nyéni taa Kàfɔli wire mé,

né sí ní kakpu?ɔ weli mé‡.

⁴³ «Kire nē, m'bé ki juu yeli mé, *Kulocelié Kùlofɔlig* ki bága suɔ yeli mé bè ken kùlo láa wuulo mé, peli béri ki yasenre sengi dè.

⁴⁴ [«A sien ó sien tuu ki *Sindenige* gáa nē gè, wi bé mu?ɔɔ; a ki sí ní nè tuu sien ó sien nē, ki bé wi mu?ɔɔ ††.»]

⁴⁵ Bà *kacuɔnrilɔ kàfɔliɔ* pe 'kási?ile sienre dáa lú?u dè, peli né *Farizienné* ní bèle, a pe 'ki cén peli wori wii ne nyu. ⁴⁶ A pe 'yè ne kenme caa bè wi cò; pe sí puu ne fi?é sienni?eme nē bè. Ki 'nyaa pe 'puu ne wi tóri wii *Kulocelié sienjuuwo*.

Cepɔrigo liigbuɔɔ kásiile lè

(Luk 14.15-24)

22 A Zezi wi ní nè juu né pe ní kásiile nī, né jo:

² «We bé gbè *Nyi?ene Kùlofɔlig* tónminɔ gè né kùlofɔli wáa ní, a ki 'nyaa wi cé wi jaa cepɔrigo liigbuɔɔ cenge téngé. ³ Bàli wi cé yeri cepɔrigo mé gè, né sí wi baakuɔɔ tun bèle pe sa pe yeri peri báan. A sienne pe 'cii piyè pen?»

⁴ «A wi ní nè baakuɔɔ páli tun né pe ye: «Ye- sa ki juu sienne mé bèle yé pe ye dí mi nyéni suro su?ɔ ná?a, mi n̄pièle lè né mi yajuukpolido tire mi 'kpúu nè ti sómigo nè su?ɔ, yeri báan cepɔrigo liigbuɔɔ mé lè!»

⁵ «Sienne piyè ti kpú?ɔ?. N̄i nē jo: «Mi ne waa si?i mé», n̄i nē jo: «Mi ne waa páridi?e nī.»

⁶ «A páli cénì kùlofɔli wi tundunminɔ cò bèle nè pe dàridari nè pe kpúu.

⁷ «A ki 'kùlofɔli wi fungo yège gè, a wi 'wi kapiengbuɔn tògo káa tórigo a pe séni sienkpulo báli cú?ɔ bèle, né pe kàaya sórigo yè. ⁸ Píra náa nī wè né wi baakuɔɔ ye bèle, «Liile n̄i su?ɔguɔɔ, nè sí ki taa báli mi cé yeri bèle, piyè nyuo nè yeli né ki ní? ⁹ Kire nē ye- yiri yeri waa kojaaya nī yè; a ye séni sien ó sien nyaa ye- wi ye wiri báan cepɔrigo liile mé lè.»

¹⁰ «A baakuɔɔ pe 'yiri nè ké koliyo nī yè. Sienne bíli mieni pe séni nyaa bèle, a pe 'pe fàa nè yeri nè pe píne, sienpiile yo, siensinmine yo. A cepɔrigo sa?a ki 'nyi siliile nē bèle. ¹¹ Bà kùlofɔli wi kénì pen bè pa pe wéli bèle, nè péni nàguo wáa nyaa, wii cepɔrigo burugo le? ¹² A wi

†† *Zuufulo mé bèle ki sindenige gáa ki nē puu majo meni gèdinne ni sí sa?a cò gè nè yérigé gè. ‡ N̄ún 118.22-23 tire ti 'juu ná?a gè.*

‡† *Koligo gáa ki sienre ti 'laa gireki koli sebere sebeliele pe wecènjennine páli ni?ebele nī (wéli baa Luk 20.18).*

'wi ye: «Nàgori, gáa nē muɔ 'pen ná?a gè cepɔrigɔ buru-
go fùn wè?» A wi 'piiri.

¹³ «A kùlofɔli wi 'wi baakuɔɔ ye bèle: «Ye- tɔliɔ puɔ ye
wi nē né kiye ní yè, yé wi líe ye wáa kpàn?ane baa
yebilige nī gè, kɔnwa?a né gàn?ana cérigige gī baa kire
ti?e nī gè.»

¹⁴ «Bè sí ki yē, ni?ene nyéni yeri, nè sí ki taa pàli cèri pe
bága líe.»

Lanbo sàrí wori dè

(Mar 12.13-17; Luk 20.20-26)

¹⁵ A *Farizienne* pe 'fali nè ké seni, nè sèni pìye nyaa nè
juu nè bìe, menì pe bé Zezi cò wè wi sienjuuro nī dè.

¹⁶ A pe 'pe pìtenmene tun bèle wi mé nè fàri *Erodi tògo
wuulo*† nè bèle, né sienre le pe nyuɔɔ nī yè, né jo pe sa
wi ye: «Tenmefɔli, weli 'ki cén kányi?e kire nē muɔ tɔni
ne tári, nè pínε muɔ ne sienne tenme bèle Kuloceliε koli-
go nē gè né kányi?e ní. Muɔ wè còri sien nyaame nē?, nè
ta?a gīi nē, muɔ wè sien yigi sien nī? ¹⁷ Ma sí ki juu weli
mé wéli, gīi muɔ ne sòngí kaala náà nē lè: ki 'yeli lé weri
lanbo sàrí wè *Wurɔmiyé kùlofɔgbuɔwɔ* Sezari mé wè, dí
menì?»

¹⁸ A Zezi wi sí pe sòngibiire cén dè, a wi 'pe ye: «Jàn-
vaafɔlilɔ bìele yeli bèle, gáa nē yeli je mi puu wéli?»

¹⁹ Ye- lanbo sàri walikpege káà ken ná?a mi nyaa wéli.»
A pe 'wi ken né *denari* walikpege káà ní.

²⁰ A wi 'pe yúgo: «Njáasien jènyine nī ná?a nàa nē lè,
né mi?e ní gè sèbege gè?»

²¹ A pe 'wi ye: «*Wurɔmiyé kùlofɔgbuɔwɔ* Sezari wire
woli nī.»

A wi 'pe ye: «A gīi yē Sezari wu?u gè, ye- ki ken Sezari
mé wè, á gīi sí yē Kuloceliε wu?u gè, ye- ki ken Kuloceliε
mé wè.»

²² Bà pe 'ti lú?u dè, a ki 'pe fungo wúɔ, a pe 'wi ya?a
baa né ké.

Kúbilo pe bága nyé yiri lé

(Mar 12.18-27; Luk 20.27-40)

²³ Kire cenge gáà gè, a *Sadusienne* 'pen wi kúruɔ;
peli pe sí jo dí nyéyirile wè baa wè?. A pe 'wi yúgo né jo:

²⁴ «Tenmefɔli, *Misa* wi cé jo:

*A nàguɔ 'celiwe líe
né kùu né wi ya?a
wii puɔ sii wi nē wè?,
wi siinyeni wi- celiwe líe wè††
wi- piile sii
wi ken wi siinyeni
ɲáà mé wi 'kùu wè.*

²⁵ «Ki sí nyaa siinyenine nàguɔɔ kolisiin 'puu ná?a weli
mé. A péliwε wi 'celiwe líe, nè kâ pénì kùu né celiwe ya?a
wè, wii pùɔ sii wi nē?. A wi siinyeni wáà 'celiwe líe wè.

† *Erodi tògo wuulo peli nyaa Zuufulo bíli pe cé fɔli Erodi Antipasi
kùlofɔligɔ nē gè, wire ɲáà wi cé wúɔ né Wurɔmiyé kùlofɔgbuɔwɔ ní
wè Sezari wè. †† Wéli baa Fàn 25.5.*

²⁶ A ki ní nè puu kanugo gè, nè taanriwuu pínε wè, fúɔ
nè pénì taa pe sienne kolisiin bèle. ²⁷ Pe miéni kâ-
du?umε gè, a celiwe wi pénì kùu. ²⁸ Kúbilo nyéyirile nē
lè, pe kolisiin nī bèle, ɲíi wuu wi bé puu celiwe wè, né ki
cén pe miéni 'wi ténge nè nyaa wè?»

²⁹ A Zezi wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «Yeli
'pùunni, bè yeli sí *Kuloceliε siensebere* cén dè?, né bè
yeli sí *Kuloceliε fàn?a cén gè?* ³⁰ A kire 'laa wè, kúbilo
nyéyirile nē lè, nàguɔ sí celiwe líe?, celiwe miéni sí ténì
nàga?a nē?; pe bé puu kenme bìi nē *nyì?ene tundun-
minɔ* yē bèle baa *nyì?ene* nī lè. ³¹ Gii sí ki 'kúbilo nyéyir-
ile wori kúɔ dè wè, yeli sí *Kuloceliε sienre wéli dè lé, ti
'jo:* ³² *Mi wí Birayima Kuloceliε wè, ne ní Siaga Kuloceliε
wè, ne ní Yakuba Kuloceliε wè*‡.

«Kúbilo wuu bè? Kuloceliε wè?; wiile wuu wí.»

³³ Bà sienne pe 'dàa lú?u dè, a wi tenmene ni 'pe fun-
go wúɔ.

Kajuudiele ní ni 'kpú?ɔ nè tóri lè

(Mar 12.28-34; Luk 10.25-28)

³⁴ Bà *Farizienne* pe 'ti lú?u dí Zezi wi 'juu nè sienre kúɔ
dè *Sadusienne* pe nyuɔɔ nī yè, a pe sèni pìye nyaa nè
juu. ³⁵ A wàa nigbe sèni wi yúgo, bè wi puu bè wéli. Ki
'nyaa wire 'puu *Fàn?a Sienre kacénwε*. A wi sèni Zezi yú-
go wè né jo: ³⁶ «Tenmefɔli, kajuudiele ní ni 'kpú?ɔ nè
tóri lè *Misa Fàn?a Sienre* nī dè?»

³⁷ A Zezi wi 'wi ye: «-*Muɔ Kàfɔli Kuloceliε woli ya?a lè
ni- muɔ déni né muɔ fungo ki miéni ní, né muɔ pile ni
miéni ní, né muɔ sinjilige ki miéni ní*††. ³⁸ Lire wu?u kire
ki 'kpú?ɔ nè tóri gè, né nī kapelile lè. ³⁹ Siinwoli nī nuno
né nàa ní lè; ni 'jo: *Muɔ siennyeni woli ya?a lè ni- muɔ
déni kenme bìi nē muɔ 'miε déni wè*‡‡.

⁴⁰ «Kajuudi?ele gáli keli siin gíεle *Misa Fàn?a Sienre* ti
miéni nyúgo gè, né gii ní *Kuloceliε sienjuuliele* pe 'juu
gè.»

Kuloceliε Siennyienεɔɔwɔ kenme bè

né *Dawuda* ní wè

(Mar 12.35-37; Luk 20.41-44)

⁴¹ Bà sí *Farizienne* pe 'puu gbu?ulibolo bèle, a Zezi wi
'pe yúgo: ⁴² «Gii yeli ne sòngí *Kuloceliε Siennyienεɔɔwɔ*
wori nē dè? Njáasien jaa wí?»

A pe 'wi ye: «*Dawuda* jaa wí.»

⁴³ A wi 'pe ye: «Gáa sí nē *Dawuda* wire tíime wè, *Ku-
loceliε Pile* lire fàn?a nē gè, wi 'wi yeri wire *Kàfɔli wè?*
Né ki cén wi 'jo:

⁴⁴ *Kàfɔli wi 'ki juu
mi Kàfɔli mé wè né wi ye:
Téni mi káliige mé gè,
fúɔ bè taa mi ga*

‡ Wéli baa *Kakpi* 7.32; *Yir* 3.6 tire ti 'juu ná?a gè. †† *Fàn* 6.5 tire ti
'juu ná?a gè. ‡‡ *Lev* 19.18 tire ti 'juu ná?a gè.

*muo leguulo kpí?ile bèle
muo tɔliyo ta?adi?ε†.*

⁴⁵ «A ki sí yē Dawuda wī ne wi yeri wire Kàfɔli wè, meni wi bé ní gbè puu wi jaa wè?»

⁴⁶ Kire tí?ε gáà ní gè sien sì n'è jáa nè sienre taa nè juu wi mé?. Nè píne bà ki 'lá?a kire cenge nē gè, sien sí ní nè sori nè wi yúgo?.

**Zezi wi 'juu gbènge
sebecénmine né Farizienne nē bèle**
(Mar 12.38-40; Luk 11.37-52; 20.45-47)

23 Píra njáà ní wè a Zezi wi 'juu né sienne ní bèle, nè fàri wi píténmene ní bèle, ² né jo: «Gii Fàn?a Sienre sebecénmine pe nyu gè, peli né Farizienne ní bèle, Misa larige ní pe sí piye téngε níe ne nyu. ³ Gii miēni pe nyu gè, yeri ki kpín?ini yé sí ti cò yeli funyo ní yè. Gii sí pe kpín?ini gè, ye fāri kire kpín?ini?. Ki 'nyaa piyē ne kele nyu gèle, pe sí wè ke kpín?ini?. ⁴ Pe nē tugoluburo puo dè dāa ti 'tugo mabien dè, nè ti tugo sienne mé bèle, peli bèle pe nē fɔli bè ce kabiele le ti láara bè pe sá?a?. ⁵ Piyē ne pe kele ke miēni kúu sienne de peli nya?a wī. Ye- pe wéli: pe nē Kulocelie náarige yere to †† nè le piye nē ti nē puu kpolido, niē pe burudoniyo jɔli yè nè mére kpí?ile yi nē sitonido ti nāa yàalá ‡. ⁶ Yi?eme ténidiēye yire yi 'pe déni liigbu?ɔɔ tieye ní yè, nè píne tenmezaaya ní yè, kpolilo kácunyo yire pe nāa caa, ⁷ né sienne peri peli síri gbu?ulo tieye ní yè, béri pe yeri de wáa <tenmefɔli> !

⁸ «Yeli bèle, ye fāga tí peri yeli yeri <tenmefɔli>, nè ta?a gíi nē, sien nigbe wī yeli Tenmefɔli wè; yeli ye miēni senmine bèle yeli yē siinyenine wī. ⁹ Ye fāri sien yeri <tu-ufɔli> ná?a dāala nē lè?, nè ta?a gíi nē, Tuufɔli nigbe wī yeli mé, wire wī baa nyi?ene ní lè. ¹⁰ Ye fāri sien yeri <yieginowe>, nè ta?a gíi nē, yeli Yieginowe wī nigbe, wire wī Kírisi wè, Kulocelie Siennyienegɔnwɔ wè. ¹¹ Gii gī baa gè, nji wi 'kpuɔwɔ wè, wire bé nyaa nji wi nyéni baara bili mé bèle yeli sun?ɔwɔ ní bè. ¹² Sien ó sien njáà wi nyéni wii yègε wè, Kulocelie wi bága wi tiri?e; a sien nji sí wii tiri?e wè, Kulocelie wi bága wi yègε.

¹³ «Yawu?ɔ yē yeli nē yeli bèle Fàn?a Sienre sebecénmine bèle né Farizienne ní bèle, nè ta?a gíi nē, jànvaafɔlilɔ bīele yeli bèle. Ki 'nyaa yeli ne Nyi?ene Kùlofɔligɔ tɔngi gè sienne mé bèle wī. Yeli wè jiiin baa?, bili sí pe caa bè jiiin bèle yeli nē ní pe ya?a pe jiiin?.

¹⁴ «[Yawu?ɔ yē yeli nē yeli bèle Fàn?a Sienre sebecénmine yeli bèle, yeli né Farizienne ní bèle; jànvaafɔlilɔ bīele yeli bèle. Nè ta?a gíi nē, yeli sí ye nyéni lakicelile saaya fù?uró yè ne pe yere líi dè ne waa né ti ní, niē ne

† Njún 110.1 tire ti 'juu ná?a gè. †† Gireki sebere ní dè ti 'jo filak-iteri, ki 'nyaa pe nē cé Misa Fàn?a Sienre fuu dè senye yáà ní bè sépengεle tíele, niē ti puo gbele nē lè né kamege ní gè, a pe je Kulocelie náari wè. Farizienne bèle né sebecénmine ní bèle peli nē sí ki yatoro dáà kpí?ile dè kpolido, nè ti puo piye nē bè ki tie peli yē ne Kulocelie koligo gbù?ɔɔ gè. ‡ Pe 'puu ne kire kpín?ini bè ki tie peli ne Kulocelie caa wè kányi?e ní.

Kulocelie náari wè ne mɔgi sienne peri yeli nya?a. Yeli kàyu?u ki bága sa puu gbèlige bè tóri senmine nē bèle ††]

¹⁵ «Yawu?ɔ yē yeli nē yeli bèle Fàn?a Sienre sebecénmine bèle né Farizienne ní bèle, jànvaafɔlilɔ bīele yeli bèle. Yeli niē nyaari ne tóri ku?ɔjii nē wè né kùlogolo ní gèle, ne sienne caa pe- jiiin yeli koligo ní gè. A yeli kénì wàa taa á wi 'jiiin wè, yeli nē wi kpí?ile wi nē kò kusi?i tiepi?i pùɔ, wire nē n'è pii nè tóri yeli nē tɔliyo siin.

¹⁶ «Yawu?ɔ yē yeli nē, yeli ne bili kóri bèle né sí ní fúɔnɔ yeli bèle. Yeli nē ki juu niē jo dí a sien 'kàli Kulocelie Gbù?ɔɔsa?a nē gè, kire wè yafien?, niē sí jo dí a sien nji 'kàli Kulocelie Gbù?ɔɔsa?a ki tie nē wè, ki 'kò fàn?a sien wi- kàlile ni siere kòn dè wī.

¹⁷ «Kàalafɔlilɔ, fúɔnɔ yeli ! Nji wi 'kpú?ɔ wè, tie wè lé, dí Kulocelie Gbù?ɔɔsa?a gè, kire gáà ki cí tie kpí?ile wè wi nē kò wàlidengewe Kulocelie mé wè ? ¹⁸ Nè píne yeli nē jo dí a sien 'kàli Kulocelie gbù?ɔɔdi?e nē gè, kire wè yafien?; dí a nji sí kàli yakɔnwɔ nē dè, dāa pe sí ta?a Kulocelie gbù?ɔɔdi?e nē gè, ki 'kò fàn?a wi- kàlile ni siere kòn dè wī. ¹⁹ Yeli tóni yē fúɔnɔ ! A kire 'laa wè, gíi ki 'kpú?ɔ gè, yakɔnwɔ dè lé, dí Kulocelie gbù?ɔɔdi?e gè, kire gáà ki sí yakɔnwɔ kpí?ile dè ti nē kò wàlidengere Kulocelie mé wè ?

²⁰ «Ye- sí ki cén, a sien 'kàli Kulocelie gbù?ɔɔdi?e nē gè, sien wi 'kàli gbù?ɔɔdi?e nē gè né ki yere ti miēni ní dè wī. ²¹ Nè píne a sien nji 'kàli Kulocelie Gbù?ɔɔsa?a nē gè, sien wi 'kàli Kulocelie nē wè, wire njáà wi kòrí baa ki ní gè. ²² A sien nji sí ní nè kàli nyi?ene nē lè, wi 'kàli Kulocelie kùlofɔligɔ kácun?ɔ nē gè né njáa wī ténuwe ki nē gè.

²³ «Yawu?ɔ yē yeli nē, yeli bèle Fàn?a Sienre sebecénmine bèle né Farizienne ní bèle; jànvaafɔlilɔ bīele yeli bèle. Yeli nāa yasubuyirire kiekiewu?ulo kɔngi gèle ††, kire nyaa nanayi wè, né yasubuyirire senre ní dè; né sí Misa Fàn?a Sienre nyùgboliyo yi kakpi?iligele keli ya?a, kire 'jo sínme koligo gè, né nyinime ní bè, né ma puu téngεle sien wè. Dāa tire yeli cé yeli bèri kpín?ini, yé fāga sí cé dii ya?a dè?. ²⁴ Yeli ne bili kóri bèle né sí ní fúɔnɔ yeli bèle; yeli nē yi?irimaweli fiēni wè nè wáa, niē sí nyu?ɔwɔ wire júɔ.

²⁵ «Yawu?ɔ yē yeli nē, yeli bèle Fàn?a Sienre sebecénmine bèle né Farizienne ní bèle, jànvaafɔlilɔ bīele yeli bèle. Yeli nē yaku?ulo né pierε kàduuyo jíge yè ti nē mùnu; nè sí ki taa yeli funyo yi nyiye yecaanzuɔwɔ né sipiire nē. ²⁶ Farizien fúɔn muo, kini ma yagbuɔɔ jíge lè ma ciile laame pire ní gbín?ene, bè kpàn?a wi bé ciile bè píne.

²⁷ «Yawu?ɔ yē yeli nē, yeli bèle Fàn?a Sienre sebecénmine né Farizienne bèle, jànvaafɔlilɔ bīele yeli bèle. Yeli kenme pii nubo né nyeye ní yè, bà pe cí yi faan nè fílige

†† Sienkenige gáà ki wè gireki koli sebere sebeliele pe miēni ní?. ‡‡ Yá?a wi 'puu sien wi nē yege wáligi gè tieye kie, niē kiekewoli lá?a lè nè ken Kulocelie mé.

yi nê puu cênɛ yè; nê sí ki taa laame nī bē tīi nyīre kú-bilo kácere nē, né karimɛ pi mīeni felibe ní bē. ²⁸ Bē yeli yē kire kenmɛ nē, kpànʔanɛ gè siennɛ pe nē yeli nyaa nē jo yeli yē sínminɛ, nē sí ki taa laame nī bē yeli yē nyimīne funyɔsiinsiin né sícirame nē.

²⁹ «Yawuʔo yē yeli nē Fànʔa Siennɛ sebecénminɛ yeli bèle né Farizienne ní bèle, jànvaafɔlilɔ bīɛɛ yeli bèle: yeli ye nyéni *Kuloceliɛ sienjuuliɛɛ* nyeyɛ faanri yè, ní nɛ waa nɛ siensinminɛ nyeyɛ fèrɪ yè. ³⁰ Yeli nē jo: «A ki yē weli cé puu bile weli tuuliɛɛ pe cɛnyɛ nī yè, weli sí cí wúɔ né pe ní Kuloceliɛ sienjuulo pe kpúu wori nē dèʔ.»

³¹ Kire tiɛɛ náà nī lè, yeli nɛ ki tīi yeli tíimɛ bèle dí yeli yē Kuloceliɛ sienjuuliɛɛ kpúufɔlilɔ pe pīile. ³² Kire sí gī, ye- yeli tuuliɛyɛ yi baara kúɔ dè ye sa paʔa seni ti láʔala nē lè kīe !

³³ «Wòburɔ dī yeli bèle, wòmɔri siimɛ bī yeli bèle ! Yeli nɛ sòngí lé yeli bé suɔ kusiʔi tiepiʔi kàyuʔu mé gè wī lé ? ³⁴ Kire kenmɛ nē, ye- nyaa mi wè, m'bé Kuloceliɛ sienjuulo tórigɔ yeli mé né siensicilile ní, né Fànʔa Siennɛ sebecénminɛ ní. Yeli bé pe pàli kpúu, bē pàli kóri *ti-ipariɛ* nē, bé ní pàli kpúɔn sápinɔyɪʔennɛ nē yeli tenmezaaya nī yè, de pe círá de mári kàaya nī yè. ³⁵ Kire 'ki bé ki ken siensinminɛ sisien gáà pe 'wo dàala nē lè, ti 'kò yeli nyùgɔ wori; peli bīɛɛ bìli pe mīeni yeli 'kpúu bèle, nē ki líɛ Abeli † kpúʔu nē gè siensinwɛ wè, fúɔ nē sèni nò Zakarii kpúʔu nē gè †† Baraki jaa wè; wire yeli 'kpúu Kuloceliɛ Gbùʔwɔsaʔa sunʔwɔ né Kuloceliɛ gbùʔwɔdiʔe sunʔwɔ ní bē. ³⁶ M'bé ki juu yeli mé kányiʔɛ nē, kele gáli ke mīeni bē kpíʔile kènne náà ni wuulo nē bèle.»

**Zezi wi 'Zerizalemi kàʔa
wuʔu yáa gè
(Luk 13.34-35)**

³⁷ A Zezi wi 'jo: «*Zerizalemi*, Zerizalemi ! Muɔ wī ma nyéni *Kuloceliɛ sienjuulo* kpúu bèle, níɛ *tundunminɔ* wáari bèle né sɪndari ‡ ní dè, bìli Kuloceliɛ 'tun muɔ mé bèle. ʔé, ki 'tɔliɔ nyuɔ kúɔ bà mi nɛ ki caa bē muɔ pīile yeri bèle bē pe pínɛ bèle, majo menɪ gònuu cí wi gòpi-ire pínɛ dè wi fíkɛnyɛ láara yè ! Nē sí ki taa yeli sì yéri ki nēʔ. ³⁸ Ki sí n'gɛ, pe bága yeli saʔa yaʔa gè yeli mé waʔa kpéli.

³⁹ «M'bé ki juu yeli mé, nē láʔa bē kīi ʔò wè, yeli sì n'è je ga mi nyaaʔ, fúɔ bē taa yeli ga pa jo:

*Sien ʔáà wi báan
Kàfɔli wi míʔɛ nē gè,
Kuloceliɛ wi- kpuʔwɔ taʔa
wi nē !»*

† Baa Nyakungenge Liʔɛ Siennɛ nī wè, Adama né Awa jaa wáà wi 'puu Abeli wè. A wi siinyeni wi kénɪ wi kpúɔn nē kpúu yejaʔa nē (wéli baa Sél 4.8). †† Wéli baa Kaj2 24.20-21. ‡ Wéli baa Kakpi 7.59; Tes 2.15.

**Zezi wi 'Kuloceliɛ Gbùʔwɔsaʔa
ki cáan wori juu dè
(Mar 13.1-2; Luk 21.5-6)**

24 Bà Zezi wi kénɪ yiri Kuloceliɛ *Gbùʔwɔsaʔa* nī gè nɛ waa wè, a wi *pitenmenɛ* pe 'ké wi kúruɔ nē sèni Kuloceliɛ Gbùʔwɔsaʔa tīi gè wi nē, nɛ ki cènme wori nyu dè wi mé.

² A Zezi wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányiʔɛ nē, sɪndenigɛ káà fáala sì je ga kò bile taʔaga kàa nēʔ, ti mīeni bága ʔɔrigɔ bē cáan.»

**Zezi wi 'ti juu nē yaʔa
wuʔwɔ gáà ki báan gè
(Mar 13.3-13; Luk 21.7-19)**

³ A wi 'ké nē sèni ténɪ *Wolivi Tiire nyagurugo* nē gè, a *pitenmenɛ* pe 'ké wi kúruɔ peli yákuɔɔ, nē sèni wi ye: «-Ki juu weli mé, gáa lèɛ nī kele gáli ke bága kpíʔile ? Nē pínɛ fie ʔíi wi bága muɔ pen lèɛ tie lè né duniya kúɔ lèɛ ní lè ?»

⁴ A Zezi wi 'pe ye: «Yeri yiye cíʔigɛ, sien fáa ga yeli fáanni bē yeli pùunniʔ. ⁵ Né ki cén sienniʔennɛ bága pen bē pari nyu né mi míʔɛ ní bé jo peli bīɛɛ *Kuloceliɛ Siennyiɛnɛgɔnwɔ* wè, bē niʔennɛ fáanni bē pùunni. ⁶ Nē pínɛ yeli bága de kapinʔennɛ tùnɔ lúru, de kapinʔennɛ wori lúru dè de mári. Ye fága ki yaʔa ki de fiere cògí yeli nēʔ, ki 'kàri fànʔa wī kire kele gáli ke 'yeli bē kpíʔile †, nē sí ki taa duniya wi kúɔ lèɛ lire bèʔ ni 'nòʔ. ⁷ Ki 'nyaa kùlo láà bága yè bē sa tuu kùlo láà nē, fànʔa káà bága yè bē sa tuu fànʔa káà nē †, fungo bága tuu tieye yáà nī, dí dàala ni sí de cúungu tieye yáà nī. ⁸ Kire gáà ki mīeni bé nyaa fúrɔgbuʔo káà sélime bē, majo bē cesiiwe liye cí nɛ wi yáa yè.

⁹ «Kire lèɛ nī lè, pe béri yeli cògí de kanʔa peri yeli wuʔo béri yeli kpúu, nē pínɛ yeli bága sɪndengeɛ pe mīeni bien mi míʔɛ kire kenmɛ nē. ¹⁰ Kire lèɛ náà nī lè, pàli niʔennɛ bé kúruɔ bē tuu ††, bìli béri piye cògí de kanʔa leguulo mé bèle, siennɛ pe bé yiʔɛ bē piye bien.

¹¹ «Kuloceliɛ sienjuulo jànvaafɔlilɔ niʔennɛ bé yiri, pe bé sienniʔennɛ fáanni bē pùunni. ¹² Sícirame kele ke bé sii bē niʔɛ, kire bé ki ken sienmɛ niɛ ki bé kúɔ siennɛ niʔebele nī. ¹³ A sien ʔíi sí ki kpàri nē cò nē péni paʔa wè, kire sien wire wi bága sa suɔ. ¹⁴ Nē pínɛ Kùlofɔligɔ ki *Kataanna Siennɛ* dáà ti bé jáari bē tóri duniya tierɛ ti mīeni nī, ki- puu kacénne kùlogolo ke mīeni mé gèle; píra ʔáà nī wè, dí duniya kúɔ lèɛ ni sí nò.»

**Zezi wi 'sienne sòmɪ bèle
wi penjenge wori nē dè
(Mar 13.14-23; Luk 21.20-24)**

¹⁵ «A yeli sí kénɪ tètii kaala nyaa lè, nàa wori *Kuloceliɛ sienjuuwo* Daniyeli wi cé juu wè †††, a ni sèni yéridiʔɛ

†† Wéli baa Dan 2.28-29,45. ††† Wéli baa Eza 19.2. †††† Wéli baa Dan 11.41. †††† Wéli baa Dan 9.27; 11.31; 12.11.

kòn baa Kulocelié *Gbù?wɔsa?atiécèngé wàlidèngé* nī gè, sien n̄i wi nyéni sienre dáà wéli dè, wi- ti k̄ri cén wè, ¹⁶ kire lèlè n̄i lè a bili yē *Zude* ténime n̄i peri fé peri waa nyaguruyo mé. ¹⁷ A sien n̄i yē bingé naame, sien wi fāga jo wi bé tigi bàa wi yere líe dè bè yige sa?a n̄i gè?. ¹⁸ Nè p̄ine, a n̄i yē sí?i mé, wi fāga jo wi bé koli pen kpáa mé bè pa burugbu?o líe?.

¹⁹ «Kire cenyé nyáà n̄i yè, yawu?o bé la?alafólilb taa bèle, peli né bili ní pe piile kan?a pe n̄ri wè ! ²⁰ Yeri Kulocelié náari yeli f̄jengé ki fāa ga pa nyaa wiire lèlè n̄i?, bé né ga jo *cendenige* cenge n̄i?. ²¹ Ki 'nyaa wu?ogbu?o káà felige ki bé tuu duniya nē wè, ki felige fie kp̄i?ile?, nè líe duniya sélime nē bè, nè p̄eni nò p̄angé gè? †; ki felige míeni sí ní ga kp̄i?ile bè nyaa?. ²² A kii cé nyaa Kulocelié wi je ki cenyé nyáà ya?a yè yi- puu werye wè, sien sí c̄i su?o. Nè sí ki taa bili Kulocelié wi 'nyéne nè kòn bèle, peli kenme nē bè, a wi 'ki cenyé nyáà ya?a yè yi- puu werye.

²³ «Kire nē, a sien 'yeli ye: «*Kirisi* w̄i ná?a gē !» á kire 'laa, «W̄i baa mme !» ye fāga tēngé wi nē?. ²⁴ Né ki cén j̄anvaafólilb p̄áli bága pa yiri bé jo peli b̄i?e Kirisi wè, né Kulocelié sienjuulo j̄anvaafólilb ní. Pe b̄eri kanyu?onigob̄o kp̄oliyo kp̄in?ini, né kakp̄oliyo ní de p̄ine. Fúo a ki céni taa bili tíime Kulocelié wi 'nyéne nè kòn bèle, pe bé pe fáanni bè p̄unni ††. ²⁵ N'de, mi 'yeli s̄omi nè ya?a nè kúo.»

²⁶ «A pe sí ní nè yeli ye: «N'he, w̄i baa waama kùlo n̄i !» Ye fāga ké baa?. C̄igini a pe ní nè jo: «N'he, w̄i baa làri- we sa?a n̄i !» Ye fāga tēngé ti nē?. ²⁷ Nè ta?a ḡi nē, meni nyi?ene ni sí nyi?ene cengenyenifoligob̄o mé gè, níe s̄eni nyi?ene cengenyenijiingob̄o mé gè, kire kenme pire nē *Sien P̄u?o* pengem̄e pi bága puu. ²⁸ Tí?e ḡi n̄i yakuugo ki yē gè, kire tí?e n̄i dibare ti niè t̄i p̄ine.»

**Zezi wi 'juu kele ḡili
ke bága tóri wire penjenge gè**
(Mar 13.24-27; Luk 21.25-28)

²⁹ «A kire cenyé nyáà yi wu?ogbu?o gáa ki p̄eni tóri gè, *Tienugo* n̄i gè cenge ki bé yi?e bè kò yebilige, yege kií ní de kp̄ienme cáanri?†, nè p̄ine n̄ri?ob̄o ke bé tigi nyi?ene n̄i lè bè tuu, f̄an?a tieye nyáà ȳi baa nyi?ene n̄i lè yi bé cúungo††.»

³⁰ «P̄ira n̄i wè dí *Sien P̄u?o* fie wi sí yiri baa nyi?ene n̄i lè. Kire lèlè n̄i lè duniya sienne feliyé yi míeni b̄eri k̄on?o wáari de yobilo, dí pe sí Sien P̄u?o nyaa wè wiri báan k̄asadibare naame gè nyi?ene n̄i lè né f̄an?a ní, né kp̄u?o?o ní bè ki caa mme.

† Wéli baa Dan 11.41; Zo 2.2. †† Wéli baa Dan 9.27; 11.31; 12.11. ‡ Wéli baa Eza 13.10; Ezek 32.7; Zo 2.10; 3.4; T̄ie 6.12. †† Wéli baa Eza 34.4; Agi 2.6,21; T̄ie 6.13-14.

³¹ «Dí wi sí wi *nyi?ene tundunmin?o* torigo bèle né k̄a- pan?a w̄ime ní kpu?o ‡; pe pa wi wuulo k̄ri bèle bili wi 'nyéne nè kòn bèle, duniya labin?ene siceri n̄i gèle, bè pe p̄ine, bè ki líe duniya lá?ala láà mé bèri waa n̄i mé lè ††.»

**Tenmené n̄i we 'yeli
we taa s̄anfiidiige sienre n̄i dè**
(Mar 13.28-31; Luk 21.29-33)

³² «Ye- sí tenmené taa s̄anfiidiige k̄asiile n̄i lè: lèlè n̄i n̄i ki s̄i lèw̄on?o yige dè né wabunro yige dè, yeli nē ki cén n̄u?o ki 'j̄iin. ³³ Yeli míeni bèle, a yeli k̄eni keke ḡali ke míeni nyaa ke kp̄in?ini gèle, ye- ki cén *Sien P̄u?o* w̄i bile wiile nē lè, wi pen lèlè ni 'kò t̄uon. ³⁴ M'bé ki juu yeli mé k̄anyi?e nē, lèlè náà wuulo piyē ga k̄uu kúo?, dí keke ḡali ke míeni ke sí kp̄i?ile. ³⁵ Nyi?ene né dàala ní lè tire bága tóri, mi sienre t̄i sí ga tóri bè nyaa?.

Zezi wi 'juu wi penjenge wori nē dè
(Mar 13.32-37; Luk 17.26-30,34-36)

³⁶ «Ḡi ki 'kire cenge kúo gè né ki lèlè ní lè, sien sí ki cén?; *nyi?ene tundunmin?o* tíime piyè ki cén?, nè Jaafoli p̄ine wè, nè yiri Tuufoli wire nigbe n̄i. ³⁷ Kenme nē b̄i keke ke cé tóri *Nowe* lèlè n̄i lè †††, bè *Sien P̄u?o penjenge* ki bága puu. ³⁸ Kire cenyé n̄i yè, s̄eni k̄sakpiile ni tigi lè, sienne pe 'puu ne líi níe gbun, ne cep̄riyo kp̄in?ini, ne pe piile cep̄riyo kp̄in?ini ne p̄ine; fúo nè taa cenge ḡi *Nowe* wi k̄eni j̄iin *k̄rikpu?o* n̄i gè; ³⁹ piyè cé tēngé ki nē?, fúo nè taa a k̄sakpiile ni k̄eni p̄eni pe koli p̄i bèle §. Bè c ki bága puu kire t̄ie. ⁴⁰ Sienne siin bága puu sí?i mé; pe bé w̄a nigbe líe, bé w̄a nigbe ya?a. ⁴¹ Celile siin bága puu de tire t̄ie nē; pe bé w̄a nigbe líe, bé w̄a ya?a. ⁴² Kire nē, ye- puu nyemine, bè yeli sí yeli K̄afoli wi pen- jenge cén gè?.

⁴³ «Ye- sí dàa lú?u dè: a ki yē sa?afoli wi c̄i ki cén lèlè n̄i n̄i k̄ayuuwo wi bága pen wè, wi c̄i kò nyewe, k̄ayuuwo wi fāa ga pa wire sa?a kp̄u?on gè kaa?. ⁴⁴ Kire nē, yeli míeni bèle ye- puu gb̄oboriya?ala, nè ta?a ḡi nē, lèlè n̄i yeli wè s̄ongí lè?, kire lèlè lire n̄i Sien P̄u?o wi bága pen.»

S̄ukulolo siin k̄asiile lè
(Luk 12.41-48)

⁴⁵ «S̄ukulowo n̄i wi bé taa, dí wi k̄afoli wi pa wi nyaa wi- puu tēngem̄e sien, bé sí puu síciliwe wè, dí wi k̄afoli wi sí wi tēngé wi sa?a keke nē gèle wi de liile kan?a lè ni ken lèlè n̄i lè ? ⁴⁶ Kire baakuwo wi wu?u ki t̄an?a, a wi k̄afoli wi k̄eni pen né p̄eni wi nyaa wi kire kp̄in?ini gè. ⁴⁷ M'bé ki juu yeli mé k̄anyi?e nē, wi bé wi tēngé wi k̄liyeré ti míeni nyùgo nē.

⁴⁸ «A ki sí nyaa baakuwo s̄ipiwe n̄i w̄i 'ki s̄ongí wi fungo n̄i gè né jo: «Mi k̄afoli wi k̄eni m̄ogi baa», ⁴⁹ né fali

‡ Wéli baa Eza 27.13. ††† Wéli baa F̄an 30.4; Zaka 2.6. ††† Wéli baa Sél 6.9-22; 7.11-24. § Koliyo 38-39 tí?e n̄i gè, wéli baa Sél 6.13-7.24.

nè tuu ne wi baakuonyenine κρύον bèle, níe líi níe gbun né sungbuo ní bèle, ⁵⁰ a kire baakuwo njáà wi kàfali wi kénì pèni yiri wè, nè ki ya?a baakuwo wi puu ne kire cenge sòngí gè?, né ki lèlè ní lè wè, ⁵¹ wi kàfali wi bé tún né wi ní bé wi wàli bè wáa wi sa puu né jànvaafalilò ní bèle. Kire ti?e kire nī kōnwaara né gàn?ana cérigige bá-ga puu wè.»

Sinborilo kie kàsiile lè

25 «*Nyi?ene Kùlofɔligɔ* gè, we bé gbè ki tónminɔ né sinborilo kie ní. Pe cé pe fètingele líe gèle nè ké bàa cefɔnwɔfali kpàli wè. ² Pàli kogunɔ 'puu ledoro, bìli kogunɔ ní bèle sícilile. ³ Bìli pe 'puu ledoro dè, a pe 'pe fètingele líe gèle nè ké, né sí kò piyè sùnmo líe nè piye kpɔni?. ⁴ Bìli sí pe 'puu sícilile bèle, a peli 'sùnmo líe nè su?ulo pe fètingele kúrugu gèle.

⁵ «Bà labɔli wi kénì mɔgi baa wè, a pe mièni 'yè ne njóni ne kpɔni, nè kénì njóni píge. ⁶ Nyige ki pèni lie gè, a pe 'yékpòli láà lú?u. A pe 'jo: «Cefɔnwɔfali wi 'pen, ye-yiri ye sa wi kpàli !»

⁷ «Kire lèlè nī lè a sinborilo bálì pe mièni 'yè ne pe fètingele gbòborí gèle. ⁸ Bìli pe 'puu ledoro dè, a pe 'bìli yè bèle, bàli pe 'puu sícilile bèle, né jo: «Ye- weli ken né yeli sùnmo pàà ní, weli fètingele kiyè ná?a ne firi.»

⁹ «Bìli pe 'puu sícilile bèle, a pe 'siennugoro ken pe mé né jo: «Weli sí gbè kire kpí?ile?; sùnmo pí? je weli yeli?, pí? sí ní yeli woli nyuɔ lè?. Gii ki 'póri gè, yeri waa sùnbarile kúrugu bèle ye sa pàa su.»

¹⁰ «A pe 'yiri nè ké sùnmo suɔdí?e nī gè. A labɔli wi pèni yiri. Bìli pe cé gbòbori nè kúɔ bèle, a peli 'ké né wi ní cepɔrigɔ pùrɔw mé dè, á pe 'kòri tón gè.

¹¹ «Lèlè láà kénì tóri lè, a sinborilo bíli pe pèni yiri, nè jo: «Kàfali, kàfali, -kòri múgu gè weli mé !»

¹² «A wi sí pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, mi si yeli cén?.»

¹³ «Kire nē, ye- puu nyemine; nè ta?a gíi nē, yeli si cenge cén gè?, bé né ga jo lèlè lè?.»

Baakuɔ taanri baakuɔgenme kàsiile lè

(Luk 19.11-27)

¹⁴ «Cígini, *Nyi?ene Kùlofɔligɔ* ki bága pa buu bè majo nàguɔ wáà wi yé je ké tán?ana nē. A wi 'wi baakuɔ yeri bèle nè pèni wi lɔri le dè pe kiyè nī. ¹⁵ A wi 'wàa ken tie kpègele sirasiin dabataan (500), nè wàa ken tie kpègele sirakeli (200), nè wàa ken tie kpège. Nè pe ken nè yeli né pe taagenme ní bè. Né yiri nè ké tán?ana nē. ¹⁶ Njii wi cé taa tie kpègele sirasiin dabataan gèle (500), a wire 'fali nè fièlè nè séni baara né ke ní, nè kàli sirasiin dabataan (500) taa nè fàri ke nē. ¹⁷ Njii wi cé taa tie kpègele sirakeli (200) gèle, a wire mièni séni baara nè kàli sirakeli taa nè fàri ke nē. ¹⁸ Nàa wi cé taa tie kpège

nigbe gè, a wire 'ké nè séni kàti?e túgu né wi kàfali wi wali làrige wè baa.

¹⁹ «Lèlè láà kénì tóri a ki 'mɔgɔ wè, a baakuɔ bálì pe kàfali wi 'kón baa tán?ana nē lè nè pen, nè pèni baakuɔ yeri bèle pe- pa kúnɔ wire mé.

²⁰ «Njii wi cé taa tie kpègele sirasiin dabataan (500) gèle, a wire 'pen nè pèni kàli sirasiin dabataan (500) ken nè fàri gili nē gèle, né jo: «Mi kàfali, tie kpègele sirasiin dabataan (500) muɔ cé ken mi mé, mi 'kàli sirasiin dabataan (500) taa nè fàri ke nē.»

²¹ «A wi kàfali wi 'wi ye: «Nicii ! muɔ yè baakuɔcènwe né ní téngeme sien. Muɔ 'nyaa téngeme sien né cèri njáà ní wè; m'bé ní kàa ta?a muɔ mé ni?ege. Te jii ma pa puu fundaanra nē né muɔ kàfali ní wè.»

²² «Njii wi cé taa tie kpègele sirakeli (200) gèle, a wire mièni pen nè pèni wi wori juu dè, né jo: «Mi kàfali, tie kpègele sirakeli muɔ cé ken mi mé; mi 'kàli sirakeli taa nè fàri ke nē, ke n'gele.»

²³ «A wi kàfali wi 'wi ye: «Nicii, muɔ yè baakuɔcènwe né ní téngeme sien. Muɔ yè téngeme sien né cèri njáà ní wè, m'bé ní kàa ta?a muɔ mé ni?ege. Te báan ma pa puu fundaanra nē né muɔ kàfali ní wè.»

²⁴ «Njii wi cé taa tie kpège nigbe gè, a wire mièni pen nè pèni wi wori juu dè né jo: «Mi kàfali, mi 'ki cén fung-benge sien wī muɔ wè. Ti?e gíi nī muɔ si yatan?ara tán?a dè?, baa muɔ nē séni líe; nè píne ti?e gíi nī muɔ si yaliire cèri dè?, muɔ nē séni koli baa ki ti?e nī gè. ²⁵ Mi 'fiè muɔ nē, a mi sí séni muɔ tie kpège túgu gè nè tón dàala nī; ki n'ge gaa muɔ cé ken mi mé gè.»

²⁶ «A wi kàfali wi sí siennugoro ken dè wi mé né wi ye: «Baakuɔsippiiwe wī muɔ wè, né ní sàliyefali ! Muɔ cé ki cén mi nē séni líe ti?e gíi nī mi si yatan?ara tán?a dè?, nè píne mi nē séni koli ti?e gíi mi si yaliire cèri dè? ! ²⁷ Muɔ cé yeli bè sa mi wali téngé wè walitengesa?a mé. A wi cé séni puu baa kire ti?e nī gè, mi cí ga pa wi líe né tóni njáà wi cí ta?a wi nē wè. ²⁸ Ye- wi tie kpège suɔ gè wi mé, ye- ken tie kpègele sirasiin dabataanfali (500) mé wè.»

²⁹ «Né ki cén, a yakaa yè sien njii mé, pe bé ní wi ken, wi bé taa ni?ege. Njii sí wī yakaa fùn wè, cèri njáà tíime wī sien mé wè, pe bé wi suɔ wi mé. ³⁰ Tònifun baakuɔw njáà wire wè, ye- wi cò ye wáa baa yebilige ti?e nī gè kpàn?ane, kire ti?e kire nī kōnwaara né gàn?ana cé-rigige yè wè.»

Duniya kàyu?ujuujenge sienre

³¹ «A *Sien Pùɔ* wi kénì báan wi kpuɔmɔ nī bè né wi *nyi?ene tundunminɔ* pe mièni ní bèle, kire lèlè nī lè wi bé téni wi kùlofɔligɔ kácun? nē gè bè puu kpuɔmɔ nī, ³² dí kùlogolo sienne pe mièni pe sí piye píne wi yi?e mé gè, dí wi sí pe yori bè yige piye nī majo meni jajuu-na?awa cí sìnbaara yori nè yige síkaala nī bèle, ³³ bé sí

sinbaara yérige dè wi kàliige mé, síkaala bèle bé sí peli yérige wi kàmεε mé.

³⁴ «Píra n̄ wè bili b̄εle kàliige mé gè, dí Kùlof̄li wi sí peli ye: «Yeri báan, yeli báli ye 'diba taa mi Tuu mé wè, ye pa Kùlof̄liḡ ki k̄riḡ líε gè, ḡa ki cé tí n̄ gbò-bori n̄ yaʔa yeli mé bèle duniya sélimε l̄ε n̄ l̄ε. ³⁵ N̄ taʔa ḡí n̄, fungo cé mi taa a yeli 'mi ken mi 'lii. A luʔwuʔ 'mi taa a yeli 'mi ken luʔ ní a mi 'gbu. Mi 'puu nab̄w̄, a yeli 'mi cò nab̄w̄ n̄, ³⁶ mi 'puu bururo f̄n a yeli 'yε le mi n̄. Mi 'puu yaawa a yeli s̄ni mi s̄eri. Mi 'puu kasuu n̄ a yeli s̄ni mi w̄li.»

³⁷ «Kire l̄ε n̄ l̄ε siensinminε pe bé jo: «K̄f̄li, ḡa l̄ε n̄ weli 'muo nyaa á fungo 'muo taa, né muo ken a muo 'lii wè ? N̄ p̄ne l̄ε n̄ weli 'muo nyaa á luʔwuʔ ní muo n̄, né muo ken luʔ ní a muo 'gbu wè ? ³⁸ C̄gini l̄ε n̄ weli 'muo nyaa muo ní nab̄w̄, né muo t̄rige nab̄w̄ n̄ dè ? á kire 'laa muo ní bururo f̄n, né yε le muo n̄ wè ? ³⁹ Sé weli 'muo nyaa muo ní yaawa, á kire 'laa muo ní kasuu n̄, né s̄ni muo w̄li wè ?»

⁴⁰ «Kùlof̄li wi bé siennugoro ken dè pe mé bé jo: «M'bé ki juu yeli mé k̄nyíʔε n̄, dà ti m̄eni mi 'tiε dà dè, l̄ε ó l̄ε yeli 'ni làa fáala k̄p̄ile mi siinyeninε pe w̄a cíεwε n̄ wè, mi mé yeli 'ni k̄p̄ile.»

⁴¹ «Píra n̄ wè dí kùlof̄li wi sí kàmεε wuulo ye bèle: «Ye- s̄ʔε mi táanni yeli bèle, yeli woli ni 'cúʔ w̄, ye- sa j̄in b̄ngu k̄sun n̄ gè; gb̄dolilo k̄f̄li wire m̄ʔε ní ki cé k̄p̄ile wire né wi tundunmin̄ ní bèle.

⁴² N̄ taʔa ḡí n̄, fungo 'mi taa yeli s̄i mi ken a mi liiʔ. A luʔwuʔ 'mi taa, yeli s̄i luʔ ken mi méʔ. ⁴³ Mi 'puu yeli nab̄w̄, yeli s̄i mi cò nab̄w̄ n̄. A bururo 'mi laa, yeli s̄i yε le ken m'bé a mi leʔ. Mi 'puu yaawa n̄ ní kasuu n̄, yeli s̄i s̄ni mi w̄liʔ.»

⁴⁴ «A pe sí jo: «K̄f̄li, ḡa l̄ε n̄ weli 'muo nyaa a fungo 'muo taa, á kire 'laa luʔwuʔ 'muo taa; muo ní nab̄w̄, á kire bèʔ muo ní bururo f̄n; muo ní yaawa, á kire bèʔ muo ní kasuu n̄, né kò weli s̄i muo s̄aʔa wèʔ ?»

⁴⁵ «Kire l̄ε n̄ l̄ε, wi bé sí pe ye: «M'bé ki juu yeli mé k̄nyíʔε n̄, l̄ε ó l̄ε n̄ yeli s̄i kele ḡali k̄p̄ile ḡεle ȳrile báli pe w̄a mé wèʔ, mi n̄ yeli 'c̄i yeli s̄i ki k̄p̄ileʔ.»

⁴⁶ «Kire l̄ε n̄ l̄ε dí bàli pe sí k̄ε b̄ngu wuʔw̄ḡ tiʔε n̄ gè, dí siensinminε bèle, peli sí k̄ε b̄ngu s̄i tiʔε n̄ gè.»

PE 'ZEZI KPUU WE A WI KOLI NE NYE NE YIRI

(26.1–28.20)

Pe 'nyuo le Zezi n̄ wè bè wi kpúu

(Mar 14.1-2; Luk 22.1-2; Zan 11.45-53)

26 Bà Zezi k̄ni sienre dáa ti m̄eni juu n̄ kúu dè, a wi 'wi p̄tenmenε ye bèle: ² «Yeli 'ki c̄n ki 'kò cenye siin dí *Torimakiyaʔa* Fundaanra cenye ki sí n̄, *Sien P̄u* m̄eni wè, pe bé wi cò bè wi kpúu *tiiparige* n̄ gè.»

³ Kire l̄ε n̄ l̄ε, a *kac̄w̄ril̄ k̄f̄lil̄* bèle, né k̄lo ni *liε* ní bèle, a pe 'p̄ye p̄ne Kayifa *n̄kpanʔa* mé, *kac̄w̄ril̄ k̄f̄li* wè. ⁴ A pe s̄ni juu n̄ b̄e nigbe n̄, ḡi ki bé tí pe- Zezi cò wè s̄njiligele n̄ bè wi kpúu wè. ⁵ N̄ k̄ni p̄ye k̄ε né jo: «K̄i yeli ki- puu fundaanra cenye yire n̄, á kire 'laa k̄gbaalige bága ȳε sienne sunʔw̄m̄ n̄ bè.»

Celiwe w̄a 'natuk̄li wo

Zezi nyùgo n̄ gè

(Mar 14.3-9; Zan 12.1-8)

⁶ A ki 'nyaa Zezi wi cé k̄ε Betanii vògo mé, n̄ s̄ni puu Siim̄ yaanyiem̄f̄li † saʔa mé. ⁷ A celiwe w̄a p̄ni s̄ʔε n̄ k̄ni Zezi n̄ wè, lagbenre natuk̄li c̄njenwe k̄ngboli †† 'puu wi mé; a wi p̄ni wi s̄ʔu n̄ wo Zezi n̄ wè nyùgo n̄ gè, pe ní n̄ líi bèle.

⁸ Bà *p̄tenmenε* pe 'kire nyaa gè, a ki 'pe bien a pe 'ȳε n̄ nyu né jo: «Ḡa n̄ w̄ 'lagbenre natuk̄li n̄á cúʔ wè m̄ε gè ? ⁹ Je wi c̄i gb̄e p̄ri lagbenre n̄, bè wali ken wè fuunm̄f̄lil̄ mé !»

¹⁰ A Zezi wi 'ti c̄n, a wi 'pe ye: «Ḡa n̄ yeli n̄ celiwe n̄á c̄r̄i wè ? N̄ sí ki yaʔa kac̄nge wi 'k̄p̄ile mi k̄li mé gè. ¹¹ Fuunm̄f̄lil̄ piȳε bile né yeli ní súuri. Mi wè, mi sí wè bile né yeli ní súuriʔ. ¹² Celiwe n̄á wè, natuk̄li n̄á wi 't̄ʔε n̄ mi kurugo n̄a wè, wi 'mi c̄ri gb̄bori dè n̄ yaʔa w̄, náʔane ti- ga sa t̄n dè ‡. ¹³ M'bé ki juu yeli mé k̄nyíʔε n̄, a *Kataanna Sienre* dáa ti s̄ni j̄ari tiʔε ó tiʔε n̄ duniya n̄ wè, celiwe n̄á wi wori m̄eni ti bé juu baa ki tiʔε n̄ gè, ḡa wi 'k̄p̄ile gè; sienne peri s̄nḡi de tari né wi ní.»

† Ki 'nyaa yaanyieme p̄i sí puu de t̄in Siim̄ n̄ wèʔ, n̄ taʔa ḡi n̄, a yaanyieme ȳε sien n̄ w̄ de nyaʔami sienne n̄. †† *Gireki sienre n̄ dè ki 'jo: «alibatiri» k̄ngboli. Ki 'nyaa lagbenre natuk̄li w̄a wi 'puu, pe n̄ wi le k̄ngbuʔulo k̄li n̄, sindenige k̄ngbuʔulo. Sindeniviye ȳáa yi 'puu, pe yi ye «alibatiri» sindenige. ‡ Pe 'puu n̄ natuk̄li n̄á t̄ʔi wè n̄ k̄bilo kurugi n̄ p̄ne níε pe t̄ngi.*

**Zudasi wi 'Zezi pári wè
Zuufulo mé bèle**

(Mar 14.10-11; Luk 22.3-6)

¹⁴ Kire lèlè nī lè, *pītenmenε* pe kie né siin nī bèle, nàa pe 'puu ne ye Zudasi Isikariyoti wè, a wire 'fali nè ké *kacuwnrilò kàfòlilò* kúru gu bèle, ¹⁵ nè sèni pe ye: «Gáa yeli bé ken mi mé, dí mi sí Zezi le wè yeli kiyè nī yè?» A pe 'fali nè walifiiwe walikpegele togo né kporigo tóri nè ken wi mé. ¹⁶ Nè lá?a kire lèlè nī lè, a Zudasi 'fali nè kò ne lèjennε caa bè Zezi le wè pe kiyè nī.

**Zezi wi 'jo Zudasi bé wire le
wire leguulo kiyè nī**

(Mar 14.12-21; Luk 22.7-12,21-23; Zan 13.21-30)

¹⁷ *Sinvarifun Búru Fundaanra* cenbelige gè, a *pītenmenε* pe sèni Zezi yúgo wè né jo: «Sé muo ne caa we sa *Torimakiya?a* suro su?ò dè muo lii wè?»

¹⁸ A wi 'jo: «Yeri waa baa kà?a gáa mé gè ye sa njuo ye wè: «Tenmefòli wi 'jo wire lèlè ni 'kò túon, dí wire je *Torimakiya?a* suro lii dè muo ti?ε nī né wire *pītenmenε* ní bèle.»

¹⁹ A *pītenmenε* pe 'kele kpí?ile gèle nè yeli bè Zezi wi cé ki juu gè, nè sí *Torimakiya?a liile* gbòbori lè.

²⁰ Cengu?ò gè, a wi 'tèni ne líi né *pītenmenε* kie né siin ní bèle. ²¹ Bà pe líi bèle, a wi kèni pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, wàa nigbe yē bile yeli nī, wi bága mi le leguulo pe kiyè nī yè.»

²² A sienre dáa ti 'laame cú?ò pe nī kpu?ò, pe wi yúgo nigbe nigbe, né jo: «Kàfòli, mi wī lé?»

²³ A wi sí siennugoro ken dè pe mé né jo: «Nàa wi 'píne ne kòli nii né mi ní sipienunò nī lè, wire wi bé mi le leguulo kiyè nī yè. ²⁴ *Sien Pùò* wi bé kùu, nè yeli né gii *Kuloceliε sienseberε* ti 'juu wi wori nē dè. Yawu?ò bé sí sien taa wè, nàa wi je *Sien Pùò* le wè wi leguulo kiyè nī yè! Ki cí póri sien mé wè pe fàga cé ce wi sii?»

²⁵ Zudasi wè wire nàa wi yé je wi le wi leguulo kiyè nī yè, a wire 'jo: «Mi wī lé, tenmefòli?»

A Zezi wi 'wi ye: «Muò ma 'jo bè.»

Zezi liizenne lè

(Mar 14.22-26; Luk 22.15-20)

²⁶ Bà pe líi bèle, a Zezi wi 'búru líe wè, nè barige ken *Kuloceliε* mé, né wi kúnminò nè ken *pītenmenε* mé bèle né jo: «Ye- suò yeri káa, mi céri tire dí dàa dè.» ²⁷ Né kúò né yagbuò líe lè, nè barige ken *Kuloceliε* mé, né ni ken pe mé né jo: «Ye- gbuò ye tóri ye mieni bèle; ²⁸ mi sisien kire gī, *Kuloceliε nyakungεngε* sisien gè, gàa ki 'wo sienni?εne kenme nē bè, bè kapi?ile lá?a gèle. ²⁹ M'bé ki juu yeli mé, nè lá?a píra nàa nī wè, mī ní *erezen* yasenre lu?ò káa gbuò?, fúò bè taa cenge gī m'bé ní ga kàa gbuò né yeli ní cígini mi Tuu wi *Kùlofòligò* nī gè.»

³⁰ A pe 'núnuyo yáa nù †, né yiri nè ké *Wolivi Tiire nyagurugo* mé gè.

**Zezi wi 'ki juu nè ya?a dí
Pieri bága jo wii wire cén?**

(Mar 14.27-31; Luk 22.31-34; Zan 13.36-38)

³¹ A Zezi wi 'pe ye: «Pàngε pilige nī gè, m'bága puu kúrugodiele yeli ye mieni mé bèle, nè ta?a gii nē, *Kuloceliε sienseberε* ti 'jo:

M'bága sinbana?awa kpúon wè; sinbatogo ki bé fè bè cerige††.

³² «A mi sí kèni koli nè nyé wè, m'bé kini yeli yi?ε mé baa *Galile* kùlo mé lè.»

³³ A *Pieri* sí sienre líe dè, nè jo: «A ki né cèni nyaa pe mieni bága fè bé muo wáa wè, mi wè, mī ga tíi fè bé muo wáa?»

³⁴ A Zezi wi 'wi ye: «M'bé ki juu muo mé kányi?ε nē, pilige gáa nī gè, sèni né gòpòli wi- nyeni wè, muo bé ti kie bè taa tliyo taanri bé jo muo si mi cén?»

³⁵ A *Pieri* wi 'wi ye: «A ki né cèni nyaa mi 'yeli bè kùu né muo ní wè, mī ga tíi bé ti kie bé jo mi si muo cén?»

A *pītenmenε* bíli pe mieni pe 'siennuro juu dè.

Zezi wi 'Kuloceliε náari wè

Zetisemani ti?ε nī gè

(Mar 14.32-42; Luk 22.39-46)

³⁶ A Zezi wi 'pe kóri nè ké ti?ε káa nī pe ki ye *Zetisemani*, nè sèni *pītenmenε* ye bèle: «Ye- téni bile ná?a gè, dí mi ké baa mme gè bè sa *Kuloceliε* náari.»

³⁷ A wi '*Pieri* kóri, wire né *Zebede* jaala siin ní bèle. A wi laame pi 'séli ne pin?ε wi nī, a wi 'ki nyaa gbèlige. ³⁸ A wi sí pe ye: «Laame pi 'pien mi nī fúò ne waa bè mi kpúu. Ye- kò bile nyemine né mi ní.»

³⁹ A wi 'fali nè si?εre cèri nè sèni tuu nè yi?ε kóri gè dàala nē lè, ne náari né jo: «Tuufòli, a ki yē ki bé gbè kpí?ile gè, -wu?ògò gáa líili gè mi nē. Mi sí wè ki mé gii mi ne caa gè?, fúò macen gii muo ne caa gè.»

⁴⁰ A wi 'koli nè pen wi *pītenmenε* kúru gu bèle, nè péni pe nyaa pe nōni. A wi '*Pieri* ye wè: «Bè yeli yē lé, yeli sí gbèné jáa nè kò nyemine né mi ní nè lèlè cèri kúò lé?»

⁴¹ Ye- kò nyemine yeri náari, gii ki bé tí yeli fàga tuu *Seteni* puuwelige nī gè?. *Sien* pile lire tōni ne cenge sōngí; céri fàn?a kire ki 'céri.»

⁴² A wi 'koli nè lá?a nè ké tliyo siinwu?u nē gè, nè sèni náari, né jo: «Tuufòli, a ki yē yagbu?ò gáa kíi gbè ké? bé mi ya?a ga mi sí ki gbuò gè?, muo nyéni kaala ni- kpí?ile.»

⁴³ Bà wi ní nè koli nè pen wè, nè péni pe nyaa pe nōni; ki 'nyaa nōnimò 'puu pe yiye nī yè kpu?ò. ⁴⁴ A wi 'pe ya?a baa né koli nè ké nè sèni náari tadaanriwu?u nē gè, nè koli nè náarige nugo kpí?ile gè. ⁴⁵ Bà wi koli nè pen *pītenmenε* kúru gu bèle, a wi péni pe ye: «Yeli ne

† *Torimakiya?a liile lèlè nī lè, pe né cé Núnuyo 113-118 núnudo nù dè.* †† *Wéli baa Zaka 13.7.*

ηόni ne ηόgi ne ta?a wī lé ? Ki 'kúo nè kúo, lèle ni 'nò, *Sien Pùo* wī còlewe kapiigbi?ilile kiye nī yè. ⁴⁶ Ye- yè we- ké, ηàa wi je mi cò le mi leguulo kiye nī yè n'ηe, wi 'nò nè kúo we nē.»

Pe 'Zezi cò wè

(Mar 14.43-50; Luk 22.47-53; Zan 18.3-12)

⁴⁷ Bà Zezi ne tire nyu ne tíin wè, a Zudasi wi péni yiri né sienni?eme ní, *pitenmene* kie né siin nī bèle wàa wi 'puu; bili yè ηc̄siile ní còbilo, kàgbelide yè bili mé. *Kacuonrilb kàf̄lilb* né kùlo ni *lièle* peli pe cé pe tun.

⁴⁸ Zudasi wè, wire ηàa wi yé je Zezi le wè pe kiye nī yè, wi yé kenme páà tiè pe nē, né jo: «A yeli kâ sèni mi nyaa a mi sien ηī sieri né wi suon gàangbu?ulo nē gèle, wire wī, ye- wi cò.» ⁴⁹ A wi sí 'fali nè péni kponi Zezi nē wè né jo: «Tenmef̄li, cenguc̄o nē !» Né fali nè wi sieri né wi suon gàangbu?ulo nē gèle.

⁵⁰ A Zezi wi sí wi ye: «Nàgori, gàa kúrugú ma 'pen gè, te ki kp̄in?ini !»

A sienne pe 'fali nè sèni tón wi nē, nè wi cò seni.

⁵¹ Bili pe 'puu baa né Zezi ní wè, a pe wàa nigbe 'fali nè k̄oli sá?a gè nè ηc̄sii píle nè yige, nè fali nè kacuonrilb kàf̄li baakuw̄o ngbóli láa kp̄uon nè lá?a seni.

⁵² A Zezi wi 'wi ye: «Koli ma muo ηc̄sii le wè baa wi ti?e nī gè; nè ta?a ḡii nē, bili mièni pe 'ηc̄siile líe bèle, ηc̄sii wi bága pe cú?o. ⁵³ Muo ne s̄ongí miī gbè ki náari mi Tuu mé wè lé?, wi- *nyi?ene tundunminc̄o* kapiengbuon tòyo kie né siin torigo píra píra ηàa nī wè pe- pa yéri bè mi sù?o?o lé ? Ki bé ce tóri kire nē. ⁵⁴ A kire sí kp̄i?ile gè, meni *Kuloceliè sienseberè* ti bé fori bè síe, dàa ti 'ki juu né jo dí bè kele ke 'yeli bè tóri torigenme báa nē bè ?»

⁵⁵ Kire lèle náa nī lè a Zezi wi 'ki juu wi còv̄lilb mé bèle né pe ye: «Mi kúrugú lé ye 'yiri mme gè né kàgbelide ní, né ηc̄siile ní, ma ce jo dù?o kàyuuw̄o còdi?e nī ye 'pen ? Mi 'puu ne tènì né yeli ní cenge ó cenge baa Kuloceliè *Gbù?o?sa?o* nī gè ne sienne tenme bèle, yeli sì mi cò?.

⁵⁶ Kire gáa ki mièni sí nyèni kp̄i?ile, ḡii ki bé tí sienre dáa *Kuloceliè sienjuulièle* pe 'juu baa Kuloceliè sienseberè nī dè †, ti fori ti nyoc̄o?o nī gèle.»

Kire lèle nī lè, a *pitenmene* pe mièni fè né wi wáa.

**Pe 'ké né Zezi ní wè
Zuufulo pe kàyu?ujuu
tièkpu?o mé gè**

(Mar 14.53-65; Luk 22.54-55,63-71; Zan 18.13-14,19-24)

⁵⁷ Bili pe cé wi cò bèle, a pe 'Zezi kóri wè nè ké Kayifa kpáa mé, *kacuonrilb kàf̄li* kpuw̄o wè. Kire ti?e nī *Fàn?o Sienre sebecénmine* né *lièle* pe cé sèni piye píne. ⁵⁸ *Pieri* wi cé ta?a wi kúrugú né kò li?i, fúo nè sèni nò kacuonrilb kàf̄li kpuw̄o wi kpáa nē gè. Bà wi 'j̄iin wè, nè ténì baakuw̄o táanni bèle, bè ki wéli ḡii ki bága pa yiri baa gè.

† Wéli baa Zaka 13.7; Mat 26.31; Zan 16.32.

⁵⁹ Kire lèle nī lè, kacuonrilb kàf̄lilb bèle né Zuufulo *kàyu?ujuulo gboli*†† wuulo pe mièni ní bèle a pe 'yè ne káfinere sienre tàa caa bè lú?u wàa nyuo nē Zezi wori nē dè, bé sí taa bè wi kp̄úu.

⁶⁰ Sienne sáa yé fine nè ta?a wi nē. Kire gáa nē gè, a sienne siin kèni pen nè péni jo: ⁶¹ «Nàguo ηàa wi 'ki juu né jo wire fàn?o yè bè gbè jáa bè Kuloceliè *Gbù?o?sa?o* cáan gè, bé koli bè ki faan cenye taanri larige nī !»

⁶² A kacuonrilb kàf̄li kpuw̄o wi sí yè nè yéri né Zezi ye wè: «Sienre wè baa muo mé lé?, dàa pe nyu ne tari muo nē dàa dè ?»

⁶³ A Zezi wi 'piiri. A kacuonrilb kàf̄li kpuw̄o wi 'wi ye: «Kàli Kuloceliè wewiwe nē wè, ma ki juu we mé a ki yè muo wī *Kuloceliè Siennyienegoc̄nwo* wè, Kuloceliè Jaa wè !»

⁶⁴ A Zezi wi 'wi ye: «Tire muo 'juu nè kúo dè; m'bé sí ní ki juu yeli mé, nè lá?a η? wè yeli bága *Sien Pùo* nyaa wè ténìwe Fàn?o Kàf̄li Kuloceliè kàliige mé gè, dí wi sí de báan kàsadibare nī dè nyi?ene nī lè.»

⁶⁵ A kacuonrilb kàf̄li kpuw̄o wi 'fali nè wi bururo píle dè nè cenmine wii nē seni, né jo: «Wi 'Kuloceliè ti?e wè wī, we màakuu ní wè ki nē? bè sienre tàa lú?u wàa nyuo nē cígini?. Ti n'de, dàa wi 'cú?o nè juu dè, ye mièni nyèni ti lú?u. ⁶⁶ Ye 'jo meni ?»

A pe 'jo: «Wi 'yeli né kp̄uom̄o ní wī !»

⁶⁷ Kire ti?e nī gè, a pe 'fali ne sùlugú ne wáari wi nē yi?e nī gè, a bili 'wi kp̄uon kaguruyo ní, a p̄ali wi kp̄uon gbandeliye nē yè, ⁶⁸ né jo: «-Ki wéli ma ki juu we mé wéli, muo ηàa wī Kuloceliè Siennyienegoc̄nwo wè, ηàa wi 'muo kp̄uon wè ?»

**Pieri 'ki juu né jo
wire sì Zezi cén wè?**

(Mar 14.66-72; Luk 22.56-62; Zan 18.15-18,25-27)

⁶⁹ *Pieri* wire cé sí puu baa ténìwe kpàn?ane kpáa dàlige nī gè; a celiwe wáa kèni tòrí, baakuw̄o wáa wi puu, a wire 'jo: «Muo mièni 'puu baa né Zezi ní wè *Galile* wuu wè.»

⁷⁰ A *Pieri* wi 'ti tíene pe mièni yi?e mé gè né jo: «Mii cénì ti cén?, dàa muo ne nyu dè?.»

⁷¹ Bà wi 'yiri nè ké baa wíile k̄oli mé gè, a baakuw̄o wáa ní nè sèni wi nyaa, a wi 'bili ye bèle bàli pe 'puu baa bèle: «Nàa wi 'puu baa né Zezi ní wè, *Nazaretiyé* wuu wè.»

⁷² A *Pieri* wi ní nè ti k̄ie, nè cénì *kàli* nè ta?a baa né jo: «Mi sì nàguo ηàa cén wè? !»

⁷³ Cèri si?ere, bili pe 'puu baa bèle, a pe 'si?ere nè kponi *Pieri* nē wè né wi ye: «Káaliye wè ti nī?, pe tògo wuu wáa wī muo wè, muo juugenme tíime piī ne ki tí.»

⁷⁴ A wi 'yè ne nyu ne kàlì ne tari wii nē, né jo: «Mi sì nàguo ηàa cén wè? !»

†† Zuufulo pe kàyu?ujuulo gboli lire ni 'puu. Nàguw̄o togo né kp̄oc̄riḡo pe 'puu baa gboli náa nī lè. *Kacuonrilb kàf̄li* kpuw̄o wire wi 'puu ki gboli ni yieginiwe wè.

Kire lèle nī lè a gòpɔli wi 'nyeni.

⁷⁵ A Pieri wi 'sòngi nè taa né Zezi sienre ní dè, dàa wi cé juu wi mé dè, né jo: «Séni né gòpɔli wi nyeni wè, muc bé ti kie bè taa tɔliy taanri bé jo muc sì mi cén?»

A wi sí yiri kpàn?ane nè séni nyeni funbienre nē kpu?ɔ.

Pe 'ké né Zezi ní wè Pilati ti?e nī

(Mar 15.1; Luk 23.1-2; Zan 18.28-32)

27 Sínbinuwuuro nī dè, a *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* pe mieni bèle, né kùlo ni *lièle* ní bèle, a pe séni piye nyaa pe mieni bèle Zezi wori nē dè, bè wi kpúu wè. ² A pe 'wi puo né wi kóri nè séni ken *Pilati* mé, ki ti?e ténime fàn?afɔli wè.

Zudasi wi séni wii kpúu

(Kakpi 1.18-19)

³ Zudasi wè, bà wire kénì ki 'nyaa a pe 'Zezi kpúu wori juu dè nè cáan nigbe nē wè, a ki 'wi bien. A wi séni wali-fiiwe togo né kɔrɔrigo líe wè nè koli nè ké *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* kúru gu bèle peli né *lièle* ní bèle, ⁴ nè séni jo: «Mi nyéni kapiile kpí?ile, né péni sienpowo ken wè, nàa wii kaala kpí?ile lè?»

A pe sí wi ye: «Kire 'weli líe gáa mé ? Muc wori dī tire dè.»

⁵ A wi 'fali nè wali wáa wè baa Kulocelié *Gbù?ɔɔsa?á* nī gè né yiri, nè ké nè séni wii puo nè kpúu. ⁶ A *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* pe 'wali jó wè né jo: «Wali nàa felige wii yeli bè le baa Kulocelié *Gbù?ɔɔsa?á* wali yalege nī gè?, bè ki 'nyaa sisen wali † wī wè.»

⁷ A pe séni piye nyaa nè juu, né wali nàa líe wè nè séni cuufaanwa si?i suɔ gè, nè kire kpí?ile nabɔnminɔ kúutɔnmɔ. ⁸ Kire nē pe 'si?i gáa ki mí?e le gè nè jo «sisen si?i ††», kire mí?e kire ki tīn baa pàngge gè.

⁹ A kire kpí?ile, a *Kulocelié sienjuuwo* wi sienre ti 'fori, Zeremii sienre dè; wi 'jo:

A pe 'walifiiwe togo né kɔrɔrigo

suɔ wè,

sien nàa bri Isirayeli piile

pe cé juu nè bié ti nē dè;

¹⁰ né sí ti líe nè le cuufaanwa

si?i nī gè,

majo meni Kàfɔli wi cé ti juu

nè gbèngge mi mé wè‡.

Pilati wi 'Zezi yúgo wè

(Mar 15.2-5; Luk 23.3-5; Zan 18.33-38)

¹¹ A pe séni Zezi yérige wè *Pilati* yi?e mé gè fàn?afɔli wè.

A wi 'wi yúgo né jo: «Muc wī lé Zuufulo kùlofɔli wè?»

A Zezi wi sí wi ye: «Tire muc 'juu nè kúɔ dè.»

¹² Dii sí *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* né *lièle* pe 'puu ne nyu ne tari wi nē wè, wii yafien juu?

¹³ A Pilati kénì wi ye: «Muc wè ti lúru lé?, dàa pe nyu ne tari muc nē dè?»

¹⁴ A wi 'pié wi nē, wii kénì nyuɔ kòn nè su?u wi nē?, a ki 'tòni nè fàn?afɔli wi fungo wúɔ kpu?ɔ.

Pe 'Zezi kpúu wori juu dè nè ceri

(Mar 15.6-15; Luk 23.13-25; Zan 18.39-19.16)

¹⁵ A *Torimakiya?á* cenge ki cé gbénè nò gè, fàn?afɔli wi nè cé kasuulewe wáa nigbe múgu nè wáa, nji sienne pe caa wè. ¹⁶ Kasuulewe wáa cé sí puu baa sienne pe mieni cé wire cén, pe 'puu ne wi ye Barabasi ††.

¹⁷ Bà sí sienne pe cé séni gbu?ulo bèle, a *Pilati* wi 'pe yúgo: «Nji yeli ne caa mi yige kasuu nī wè, Barabasi lé, dí Zezi wè nàa pe ye *Kirisi* wè?»

¹⁸ Ki 'nyaa wi cé ki cén yeja?á nē pe cé Zezi cò wè nè ké wire ti?e nī gè.

¹⁹ Bà sí wi 'puu téniwe wi kàyu?ujuulo kácun?ɔ nī gè, a wi cuɔ wi 'tunduro tórigo wi mé né wi ye: «Fága tí bé mi le siensinwe nàa wi wori nī dè? ! Njónigo káa 'mi fùɔ nè tóri pilige gáa ki 'kúɔ gè wi koligo nī gè.»

²⁰ Ki sí nyaa *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* bèle né kùlo ni *lièle* ní bèle, a pe 'sienne súguru bèle pe- *Pilati* ye wè wi- Barabasi ya?á wè, wí sí Zezi wire kpúu. ²¹ A *Pilati* wi sí pe yúgo: «Sienne bálì pe siin nī bèle, nji yeli ne caa mi múgu wáa yeli mé?»

A pe 'wi ye: «Barabasi!»

²² A *Pilati* wi sí pe ye: «Mi sí gáa kpí?ile né Zezi ní wè, nàa pe ye *Kirisi* wè?»

A pe mieni 'jo: «-Wi kóri *tiiparige* nē!»

²³ A wi sí pe ye: «Gáa sí wi 'kpí?ile si?i?i gè?»

A pe ní nè kàa ta?á pe yékpu?ulo nē gèle, né jo: «-Wi kóri *tiiparige* nē!»

²⁴ Bà *Pilati* 'ki nyaa wire yirime wè baa wè?, nè yiri kàgbaalige ki cí ga yè gè, a wi 'lu?ɔ líe nè kiye jíge yè sienne pe yi?e mé gè ‡, né jo: «Mi *lièle* wè baa nàguo nàa wi kpúu wori nī dè?, yeli nyùgo wori dī.»

²⁵ A sienne pe mieni 'fali nè jo: «?aan, wi kùu legu?u ki- tuu weli nē, né weli piile ní bèle!»

²⁶ Kire ti?e nī gè, a wi 'Barabasi múgu wè nè wáa nè pe ken, né sí tí a pe 'Zezi wire kpúuɔn sápiige nē, né wi ken pe- sa wi kóri *tiiparige* nē gè.

Kapiengbuɔnɔ pe 'piye nyéne

Zezi nē wè

(Mar 15.16-20; Zan 19.2-3)

²⁷ A fàn?afɔli wi kapiengbuɔnɔ pe 'Zezi kóri wè nè jīn kàyu?ujuudi?e sa?á nī gè. A kapiengbuɔn tògo ki mieni séni kii píne baa wi táanni. ²⁸ A pe 'wi bururo fòlilo dè wi nē, né burugbu?ɔ nyi?e le wi nē, ²⁹ né sí kùlofɔli

† Senari wali wī. Kire 'jo sien pe 'kpúu né kire wali taa wè.
†† sisen si?i: Kire wi 'jo senari si?i gī. ‡ Zaka 11.12-13 tire ti 'juu ná?á gè. Wéli baa Zer 18.2-3; 19.1-2; 32.6-15.

†† Barabasi nàa wè, gireki sebele páli nyéni mí?e káa ta?á ki nē, nè jo Zezi Barabasi. ‡‡ Wéli baa Fàn 21.6nē Fàn 21.6kaliwege ki tánme gè.

ndòngɔ tiin wíire wuʔu, nè tón wi nē nyùgo nē gè, né kàgbiile le wi mé kàliige kɔli nī gè, né tigi nè káguro wáa wi yiʔe mé gè, nè wi kùʔ nè piye nyíene wi nē, níe jo: «We ma síeri, Zuufulo kùlofɔli!»³⁰ Níe sùlugu nè wáa wi nē, níe kàgbiile suc lè wi mé nè wi kpúɔn nyùgo nī gè.³¹ Bà pe kénì piye nyíene wi nē nè kúɔ wè, a pe 'burugbuʔò fòri gè wi nē, né koli nè wi bururo le dè wi nē, né wi kóri nè ké bàa wi kóri *tiiparige* nē gè.

**Pe 'Zezi kóri wè
tiiparige nē gè**

(Mar 15.21-32; Luk 23.26-43; Zan 19.17-27)

³² Bà pe yigi bèle, nè kpàli né Siireni kàʔa nàguɔ wáa ní, pe 'puu ne wi ye Siimɔ; a pe 'wi cò fànʔa wi- Zezi *tiiparige* tugo gè.

³³ A pe sèni nò tiʔe nē gè, gàa pe ye Gɔligota wè, ki kɔri wi 'jo: «Ngorilo tiʔe». ³⁴ A pe 'tiibe sisoribo pàa felibe nyaʔami divien nī †, nè ken wi mé né jo wi- ki gbuɔ. Bè ki 'tári wi mé nyine nē lè, wii fɔli nè ki gbuɔʔ. ³⁵ Bà pe kénì wi kóri nè kúɔ tiiparige nē gè, a pe 'bigele wáa nè wi bururo liele dè piye nē †. ³⁶ Né téni baa ne wi wéli.

³⁷ Kɔri nī nē pe yé wi kóri wè, a pe 'ki sienre sebe dè nè tárige baa, né jo: «Nàa wire wī Zezi wè, Zuufulo kùlofɔli wè.»³⁸ Pe cé kàyuulo siin kóri nè fàri wi nē; wáa nigbe 'puu wi kàliige mé, nji ní wè wi kàmegé mé †.

³⁹ Kodorilo pe 'puu ne wi sòninɔ níe tòri, náa nyùgo fiiige gè †, ⁴⁰ níe jo: «Muɔ njáa ma jo muɔ bé gbè Kulocelie *Gbùʔɔɔsaʔa* cáan gè, bé koli ki faan cenyé taanri larige nī gè, ma sí mié suc kìe ! A ki yē muɔ yē Kulocelie Jaa wè, ma tigi tiiparige nē gè !»

⁴¹ A *kacɔnrilɔ kàfɔlilɔ* né *Fànʔa Sienre sebecénmine* míeni ní bèle, né *lièle* ní bèle, a pe 'yè ne piye nyíene wi nē, níe wáa: ⁴² «Wi 'pàli suc; wire wè, wii sí gbè jáa bè wii sucʔ. *Isirayeli* kùlofɔli wire wī, wi- sí tigi tiiparige nē gè píra njáa nī wè, bà we bé téngé wi nē. ⁴³ *Wi 'wi sɔn-girɔ taʔa dè Kulocelie nē. Kulocelie wi- sí wi suc píra njáa nī wè kìe, a ki yē Kulocelie wii wi mé wè*† ! Wii cé jo lé wire yē Kulocelie Jaa ?»

⁴⁴ Kàyuulo bíli pe cé píne nè kóri né wi ní bèle, a peli míeni 'yè ne wi teri ki kanumɔ nē bè.

Zezi wi 'kùu

(Mar 15.33-41; Luk 23.44-49; Zan 19.28-30)

⁴⁵ Bà cenge ki péni yéri nyùgo nī lèlè nī nī lè, a yebilige 'jiin dàala nī lè tiere ti míeni nī, fúɔ nè péni taa a cenge ki 'cèli.

⁴⁶ Bà cenge ki péni cèli lèlè nī nī lè, a Zezi wi 'kòkuulo wáa kpúʔ, né jo: «Elii ! Elii ! Lema sabakitani ?» Ki kɔri wi 'jo: «Mi Kulocelie, mi Kulocelie, gáa nē muɔ 'mi wáa ?»

† Dùʔ pe cé kire kpíile bè kóriilo ni yáʔa nyígi gè wī. Zezi wii cé sí puu ne caa yakaa wire nyaʔamiʔ. Wi 'puu ne ki caa bè puu ciiliwe bè sa paʔa. †† Wéli baa Njún 22.18. † Wéli baa Eza 53.12. †† Wéli baa Njún 22.7; 109.25, Kaya 2.15. †† Njún 22.9. tire ti 'juu náʔa gè.

⁴⁷ Sienne bíli pe 'puu baa nè ki sienre lúʔu dè, a peli 'jo: «Ye- nyaa, wii ne Kulocelie sienjuuliewe *Elii yeri*.»

⁴⁸ A wáa 'fali nè fè nè sèni cècuʔu líe nè ki mígele kàgbiile nē, né ki nígi divien tanʔaniwe nī, nè ken wi mé, né jo wi- ki sucn. ⁴⁹ A bíli pe 'jo: «Yéri wéli, wéri ki wéli, a ki yē Elii wi bága pa wi suc !»

⁵⁰ A Zezi wi ní nè kòkuugbuɔɔ wáa, né kùu. ⁵¹ Kire lèlè nī lè, a Kulocelie *Gbùʔɔɔsaʔa* gunbɔli fèni †† wi 'cien nè ki líe naame gè nè péni tigi táanme gè; a dàala ni 'cúungo cúungo, a sindenigbaʔala ke 'folilo nè jabari. ⁵² A kpòngɔɔ ke 'folilo nè múgolo, a Kulocelie wuulo niʔene 'nyé nè yiri pe nyeye nī yè.

⁵³ Bà Zezi wi 'nyé nè yiri, á pe 'nyé nè yiri pe nyeye nī yè, a pe sèni jiin *Zerizalemi* kàʔa nī gè, Kulocelie kàʔa wàlidengege gè a sienniʔene 'pe nyaa.

⁵⁴ Kapiengbuɔnɔ dabataan kàfɔli nī wi 'puu baa nè Zezi wéli wè, wire né wi kapiengbuɔnnyenine ní bèle, bà wire dàala nyaa lè á ni 'cúungo mme gè, né gáa ki míeni nyaa gè, a fíere 'wi cò kpúʔ, a wi 'jo: «Kányiʔe tóni gī, Kulocelie Jaa wi 'puu njáa wè !»

⁵⁵ Celile 'puu baa niʔene yérile líʔi ne wéli. Peli cé taʔa Zezi kúrugu wè ne kele kúu wi mé, nè ki líe baa *Galile* kùlo mé lè. ⁵⁶ Maari 'puu baa, Magidala kàʔa wuu wè, nè fàri Zaki né Yusufu yàa nē wè Maari wè, né Zebede piile yàa ní wè nè píne.

Pe sèni Zezi tón wè

(Mar 15.42-47; Luk 23.50-56; Zan 19.38-42)

⁵⁷ Cenguʔ gè, a nàguɔ wáa 'kón Arimate kàʔa mé nè péni yiri, lbrifɔli wi 'puu, pe 'puu ne wi ye Yusufu. Wire míeni 'puu Zezi *pitenmewe* wáa nè píne. ⁵⁸ A wire 'ké *Pilati* kúrugu wè nè sèni wi náari wi- kpúu ken wè wire mé, Zezi wè. A Pilati wi 'tunduro tórigo pe- kpúu ken wè. ⁵⁹ A Yusufu wi sèni wi mígele fèni ciiliwe wáa nī, ⁶⁰ né ké nè sèni wi le wire tíime nyege nī gè ki ní ne tíin fɔngɔ. Wi cé ki gbógo nè kòn nyagurugo nē. Né kàdenigbuʔò kòligo nè tón nyege ki nyuɔ nē gè, né láʔa nè ké. ⁶¹ Maari wè, Magidala kàʔa wuu wè, né Maari nī ní wè, peli 'puu baa ténine nè yiʔe wáa nyege mé gè.

**Pe 'kapiengbuɔnɔ téngé
nyege táanni gè**

⁶² Ki kpíenduu gè, *cendenige* cenge †† gè, a *kacɔnrilɔ kàfɔlilɔ* bèle né *Farizienne* ní bèle, a pe 'piye píne *Pilati* tiʔe nī, ⁶³ né jo: «Kàfɔli, weli 'sòngi nè taa, káfinengefɔli njáa § wè, bà wi 'puu ne tíin sii nē wè, wi cé jo: «Cendaanriwuʔu nē gè, m'bé koli bè nyé.» ⁶⁴ Kire nē ma tí sienne sari nyege wéli gè, bè pa taa cenyé taanriwuʔu nē gè. *Wi pitenmene* pe fàa ga sa wi yúu bè yigeʔ, bé

†† Ki gunbɔli fèni njáa wire wi cé tiēcɛnjenge wàlidengege wàli gè nè láʔa *Gbùʔɔɔsaʔa* tiesenye nē yè. Wéli baa Yir 40.3; 26.31-35; Eb 10.20. ††† *Gireki sebere* nī dè ki 'jo cenge gii ki 'yè nè taʔa Gbòboriyaʔajenge nē gè. § Dùʔ we bé gbè sienre dáa yiʔe dè bè jo «nàguʔò gáa gè», Zezi wire pe 'puu ne pun mme gè.

sienne ye bèle dí wi 'koli nè nyé nè yiri kúbilo nī bèle? Kire káfinege ki bé né tóri pélige nē gè.»

⁶⁵ A Pilati wi 'pe ye: «Kapiengbuɔn tògo káà yē bile, yeri waa ye sa pe téngé peri ki sómigi de wéli, meni yeli 'ki nyaa ki bé yeli gè.»

⁶⁶ A pe 'láʔa nè ké, nè sèni tí a kapiengbuɔnno pe 'yéri nyege táanni gè, né fie téngé sindenige nē gè.

Zezi wi 'nyé nè yiri

(Mar 16.1-10; Luk 24.1-12; Zan 20.1-10)

28 Bà *cendénige* ki 'tóri gè, ki kpienduú sínbinime táanni bè cégboli ni cenbelige gè, ki ní ne tíin faʔa wè, a Maari wè Magidala kàʔa wuu wè, né Maari ŋî ní wè, a peli 'ké bè sa nyaa baa kpònnɔ mé lè. ² A ki 'nyaa a dàala ni 'cúungo cúungo kpuʔɔ, a *Kàfɔli* wi *nyíʔene tundunwɔ* wáà 'tigi nyíʔene nī lè, nè péni sindenige ŋɔrigɔ gè nè láʔa né téní ki nē. ³ Wi 'puu ne nyíʔene nyíʔeneɣenme páà nē majo bè nyíʔene ni sî kéní fuu nè nyíʔene lè, á wi bururo ní dè fiire péreperé †. ⁴ Fiere kenme nē bè, sienne báli pe cé téngé kpònnɔ táanni lè pe ni wéli lè, a pe 'tuu nè kò kúbilo tíele.

⁵ A nyíʔene tundunwɔ wi 'juu né celile báli ní bèle né pe ye: «Yeli bèle ye fári fiʔéʔ, mi nyéni ki cén Zezi njáà pe 'kóri *tiiparige* nē gè, wire yeli ne caa. ⁶ Wi wè náʔa gèʔ. Wi 'nyé nè yiri majo bè wi cé ki juu gè. Yeri báan ye pa nyaa tíʔe gî nī pe cé wi le wè. ⁷ Yeri waa píra njáà nī wè, ye sa ti juu wi *pitenmene* mé bèle dí wi nyéni nyé nè yiri kúbilo sunʔɔmɔ nī bè. Wi 'kíni yeli yiʔe nē baa *Galile* kù-lo mé lè. Baa yeli báa wi nyaa kire tíʔe nī. Dàa tire mi yé je juu yeli mé.»

⁸ A celile báli pe 'láʔa nyege táanni gè, fiere né fundaanwiere kiye nī yè, nè fè nè ké bàa ti juu Zezi wi *pitenmene* mé bèle. ⁹ Kire lèlè nī lè a Zezi wi sèni yiri pe nē, nè pe ye: «Mi ye síeri !»

A pe sèni wi fáa nè mígi tɔliɔ nē yè, nè kpuʔɔɔ taʔa wi nē. ¹⁰ A Zezi wi sí pe ye: «Ye fári fiʔéʔ. Yeri waa ye sa

† *Gireki sienre nī dè, bururo ti 'puu ne filigi bè «nezi» tíele. Ki 'nyaa a wiire lèlè gbénè nò kùlogolo káli nī wè, né nyagurukpaʔaliye naame gè, wiire táà nàa tíri bè míge tíele, níè puu fiige péreperé. Kire pe ye «nezi» wè.*

ki juu mi siinyeniné mé bèle, peri waa *Galile* ténime mé, pe báa mi nyaa kire tíʔe nī.»

**Yieginine pe 'jànvaa juu
Zezi wori nē dè**

¹¹ Bà celile báli pe waa ne tíin bèle, a ki 'nyaa kire lèlè nī lè, kapiengbuɔnno bíli pe cé téngé pe kpònnɔ wéli lè, pe pàli cé ké nè kúɔ kàʔa mé gè, nè sèni ti mieni juu nè tìe *kacɔnriɔ kàfɔliɔ* nē bèle, gàa ki 'tóri gè. ¹² A peli sèni píne né *lièlè* ní bèle a pe 'piye nyaa nè juu. A pe 'wali ken niʔewe kapiengbuɔnno mé bèle, ¹³ né pe ye: «Ye- ki juu ye jo, «Wi *pitenmene* pe 'weli yaʔa weli ne ŋɔni, né sèni wi yùu nè líe pílige nī gè.» ¹⁴ A fànʔafɔli wi 'tire dáà lúʔu dè, weli bé juu bè wi fungo nyígi gè; kire kenme báà nē bè, bà piyè yeli yiye gbèn yèʔ.»

¹⁵ A pe sí wali suɔ wè, né kele kpíʔile gèle meni pe cé ki juu pe mé bèle. A kire sienre dáà ti 'cèri Zuufulo pe mieni sunʔɔmɔ nī bè nè péni nò pàngé gè.

**Zezi wi 'tunduro ken
wi pitenmene mé bèle**

(Mar 16.14-18; Luk 24.36-49; Zan 20.19-23; Kakpi 1.6-8)

¹⁶ A *pitenmene* kie né nigbe †† peli sí ké *Galile* ténime nī bè, baa nyagurugo gî mé Zezi wi cé tìe pe nē gè. ¹⁷ Bà pe sèni wi nyaa wè, a pe 'kpuʔɔɔ taʔa wi nē, nè sí ki yaʔa pàli 'puu ne káala.

¹⁸ A Zezi wi 'siʔere nè kpɔni pe nē, nè ki juu pe mé né pe ye: «Fànʔa ki mieni yē mi mé nyíʔene nī lè, né dàala ní lè. ¹⁹ Kire nē, yeri waa ye sa kùlogolo sienfeliye yi mieni caa, ye- pe *kpíʔile mi pitenmene*, yéri pe *batiize* Tuufɔli, né Jaafɔli, né *Kuloceliè Pile*, peli míʔe nē. ²⁰ Yéri pe tíi pe- mi kele ke mieni cò, gàli mi 'tìe yeli nē gèle. Mi wè, mi yē né yeli ní cènye yi mieni, fúɔ bè pa nò duniya kúɔmɔ nē bè.»

†† *Pitenmewe kie né siinwuu wè wire wi 'puu Zudasí Isikariyɔti wè, wire wi cé kéní wii puɔ nè kpúu wè, bà wi cé Zezi pári wè nè kúɔ wi leguulo mé bèle.*

Mariki

Sɛbɛ wi tìediʔɛ gè

Mariki wi 'wi sienre sebe dè nè tórigo téngeʔlilɔ mé bèle. Ki téngeʔlilɔ báli pe mieni si yé puu Zuufuloʔ, pe kpuɔɔwɔ cé puu kùlogolo káli kiyeyɛ wuulo. Kire kenme nē wi nē cé Zuufulo pe kùlo kaliʔele káli kenme juu bè nè tìe. Mariki wi 'ki tìe dí Kuloceliɛ sienjuuwo n̄àà pe 'puu ne ye Zan wè, n̄àà wi 'puu ne sienne batiize bèle, wire wi 'Zezi batemi kpíʔile wè. A wi r̄'nè ki tìe dí Seteni wi 'Zezi puu wè nè wéli waama kùlo n̄ lè feliye yi mieni nē, wiì kèni fànʔa taa wi nēʔ. Bà tire kèni kúɔ dè, a Zezi wi 'séli ne sienne tenme bèle níe yaala pori bèle Galile ténime n̄ bè. Wi baara kúɔgenme pi 'puu né pìle ní.

Nè sí ki taa pitenmenɛ bèle né sienne senmine ní bèle, piyè cé wári nè ki cén sien n̄i feliwe w̄ Zezi wèʔ. A Zuufulo pe yieginine pe 'yè nè wúɔ wi nē, nè nyuɔ le wi nē. A pe 'Zezi cò wè nè wi kóri tiiparige nē, a wi 'kùu a pe sèni wi tón. Sɛbɛ wi kúɔɔwɔ mé bè, bà Zezi kèni kùu tiiparige nē gè, píra n̄àà n̄ wè a wi kenme pi né péli nè filige nè cén. Kapiengbuɔɔn̄n̄ kàʔli wáà 'ki juu nè yige né jo: «Kányiʔɛ ḡi, n̄aguo n̄àà wi t̄ni nè puu Kuloceliɛ Jaa !» (Wéli baa). Sɛbɛ wi 'sienre kúɔ dè né Kataanna Sienre ní, kire 'nyaa bè Zezi wi 'kùu né koli nè nyé wè.

Kuloceliɛ- we sáʔa, wi sienre dáà dè ti- weli funyo yiʔɛ yè bè ken wi mé.

Sɛbɛ wi nyùgboliyo yè:

Zan Batiisi wi 'Zezi koligo gbòbori gè

Zezi baara dè Galile ténime n̄ bè

Zezi baara dè Zerizalemi kàʔa mé gè

Zezi nyéyirile wori dè

ZAN BATIISI WI 'ZEZI KOLIGO GBOBORI GE

(1.1-12)

Zan Batiisi sienjaarirɛ

(Mat 3.1-12; Luk 3.1-18; Zan 1.19-28)

1 Kuloceliɛ Jaa wè Zezi *Kirisi* wè, wi *Kataanna Sienre*†
ti séliidiʔɛ n'gɛ. ² Faʔa faʔa gè Kuloceliɛ wi cé Zezi
wori juu dè *sienjuuliewɛEzayi* sebe n̄ wè né jo:

*Nyaa, m'bé mi tundunwɔ tórigo wè muɔ yiʔɛ mé,
wi sa muɔ koligo gbòbori gè††.*

³ *Sien wáà yē ne yékpoli wáari
baa waama kùlo n̄ lè,
né jo:*

«Ye- Kàʔli wi koligo gbòbori gè,

*ye- wi kobigele kpíʔile gèle
ke- sien‡.»*

⁴ A Zan kèni pen, Zan n̄àà wi 'puu ne sienne batiize bèle waama kùlo n̄ lè. Wi 'puu ne ki jàari yékpogbuɔɔ n̄ pe mé né jo pe- pe funyo yiʔɛ yè, pé sí de báan pe pa *batemi kpíʔile* wè, dí Kuloceliɛ wí sí pe kapiʔile kàsulu- go suo gè.

⁵ A Zude ténime sienne né *Zerizalemi kàʔa wuulo* ní bèle, a pe mieni 'fali nè kò ne yègí pe tieye n̄ yè ne báan Zan kúruɔ wè, nè péni ki nyu né jo peli nyéni yéri peli kapiʔile nē gèle; Zan wi nē sí pe batiize *Zuruden* cáʔa n̄ gè. ⁶ Nyuɔɔwɔ síire burugbuɔɔ †† wi cé le, né ki puɔ nè cò né sènge màʔana ní sènne n̄ gèle. Kàbarire né sárigɛ ti 'puu wi yaliire dè.

⁷ Wi 'puu ne ki jáari níe wáa: «Wàa bága pen mi kà- duʔume gè, wi fànʔa ki 'tóri mi wuʔu nē gè nè fáala, mi si cèni nyuɔ nè yeliʔ bè gbɔbi bè wi t̄riyɔ màʔagele sáʔala gèle? ††. ⁸ Mi wè, mi ne yeli batemi kpínʔini wè né

† Bà Kuloceliɛ wi 'kacèngbuɔɔ ḡi kpíʔile sienne pe suɔgoligo n̄ gè, né Suɔʔli tórigo wè duniya n̄ wè, kire sienre tire dí Kataanna Sienre dè. †† *Sienre dáà t̄i n̄ nyu Zezi wori nē dè bè Yewe tiéle. Náʔa gè Mariki sienre dáà n̄ dè, Zan Batiisi sí w̄i tundunwɔ wè. Mal 3.1 tire ti 'juu náʔa gè.*

‡ Eza 40.3 tire ti 'juu náʔa gè. †† *Zan bururo legenme pi 'puu bè faʔa faʔa Kuloceliɛ sienjuuliewɛ Eii kenme tiéle bè. Wéli baa Kùlo2 1.8.* †† *Gii ki 'juu baa gireki sebe n̄ wè, ki 'jo: «Mi si cèni nyuɔ nè yeliʔ bè wi t̄riyɔ màʔagele sáʔala gèle?» Kire k̄ri wi 'ki t̄ie sùkulolo baara ti 'puu bè wà t̄riyɔ màʔagele sáʔala gèle.*

luʔo ní; wire wè, wi bága pa yeli batemi kpíʔile wè né *Kulocelie Pìle* ní.»

**Zezi batemi wè
né Seteni puuweligele gèle**
(Mat 3.13-17; Luk 3.21-22)

⁹ Ki cɛnye nī yè, a Zezi kénì kón *Nazareti* mé, *Galile* kàpile láà nī, nè pen *Zan* kúruwu wè, a *Zan* wi 'wi *bati-izeZuruden* cáʔa nī gè.

¹⁰ Bà wi kénì je yiri luʔo nī gè, nè fali nè nyiʔene nyaa lè a ni 'múgu, né *Kulocelie Pìle* nyaa lè ni tíri ne báan wi kúruwu bè gòtolo tíele, ¹¹ á sienne pe 'fali nè yékpòli láà lúʔu baa nyiʔene nī lè a ni 'jo: «Muc wī mi Jaa ɲàà wi 'mi déni wè. Mi ne fundaanra kpínʔini kpuʔo muc kenme nē bè.»

¹² Bà tire 'tóri dè, a *Kulocelie Pìle* ni 'fali nè wi kóri nè torigo waama kùlo nī. ¹³ A wi séni cɛnye togosiin kúu baa nyàʔayerɛ sunʔomɔ nī bè. Seteni 'puu ne wi pun ne wéli; *nyiʔene tundunminɔ* pe ní ne kele kúu wi mé.

**ZEZI BAARA DE
GALILE TĒNIME NI BE**

(1.14–9.50)

Zezi wi 'wi baara séli dè
(Mat 4.12-25; Luk 4.14-15; 5.1-11)

¹⁴ Bà pe yé kénì *Zan* cò nè tón kasuu nī wè, a Zezi wi 'ké *Galile* ténime mé bè, nè séni *Kulocelie Kataanna Sienre* jáari dè. ¹⁵ Wi 'puu ne ki nyu né jo: «Lèlè ni 'nɔ, nàa *Kulocelie* cé tìe né jo wi bága wi kùlofɔligɔ ténge gè yeli sunʔomɔ nī bè. Ye- yeli funyɔ yiʔe yè, yé sí ténge *Kataanna Sienre* nē dè.»

¹⁶ Bà wi 'puu ne tári ne tòri *Galile* kuʔojii nyu nē gè, a wi séni *Siimɔ* né wi cɔni *Andire* nyaa, pe jùɔɔ wáari luʔo nī gè. Ki 'nyaa fúɔɔcòbilo bíele pe 'puu. ¹⁷ A Zezi wi 'pe ye: «Ye- taʔa mi nē, m'bé yeli kpíʔile yeli de sienne caa de báan mi mé majo kenme bí nē yeli ne fúɔɔ cògí bèle.» ¹⁸ A pe 'fali nè pe jùɔɔ cáan bèle, né líe nè taʔa wi nē.

¹⁹ Bà pe 'siʔere cèri wè, nè *Zebede* jaala nyaa, *Zaki* né wi cɔni *Zan*; pe 'puu ténine pe kóri nī gè ne pe jùɔɔ yori bèle. ²⁰ A Zezi 'fali nè pe ye: «Ye- taʔa mi nē.» A pe 'yiri nè taʔa wi nē, né pe tuu *Zebede* yaʔa wè baa kóri nī gè né baakuɔɔ ní bèle.

**Zezi wi 'gbòdoli cira
nè yige nàguo wáà nī**
(Luk 4.31-37)

²¹ A pe séni jín *Kaperinawu* kàʔa nī. *Cendenige* cenge kénì nò gè, a Zezi wi 'ké nè séni sienne tenme bèle *tenmezaʔa* mé gè †. ²² Wi tenmenɛ ni cé pe fungo wúɔ né ki

cén ni 'puu né fànʔa ní; niì puu bè *Fànʔa Sienre sebecénmine*†† woli tíele lèʔ.

²³ Gbòdoli fali wáà 'puu baa tenmezaʔa nī gè. A wire 'fali nè kénì kòkuulo wáa né jo: ²⁴ «Kaala yè we sunʔomɔ nī lé, muc né weli ní bèle, *Nazareti* kàʔa Zezi ? Muc 'pen bè pa weli cúʔo wī lé ? Mi 'ki cén sien ɲi muc yè wè, muc wī *Kulocelie Sien* wè Tiele Fùn wè.»

²⁵ A Zezi wi 'juu nè jenme wi nē, né wi ye: «-Nyuo tón gè, má yiri nàguo ɲàà nī wè !» ²⁶ A gbòdoli wi 'fali nè nàguo nyeri wè nè cáan seni, a wi 'tuu ne figiri, á wi 'fali nè kòkuugbuɔɔ wáa seni, né yiri wi nī.

²⁷ A ki 'sienne pe fungo wúɔ kátii, a pe 'fali ne piye yú-go ne mári seni né jo: «Cí, weli wuulo, tenmenɛ náà lire 'pen fɔnnɔ, ni sienre ti sí tóni yè kàfali sienre ! Wi 'gbòdoli jaa bèle pe lúru wi nē !» ²⁸ A Zezi míʔe ki 'fali nè yiri *Galile* ténime pi mieni nī seni.

**Zezi wi 'yaama jáa bè
né gbòdolilo ní bèle**
(Mat 8.14-17; Luk 4.38-41)

²⁹ Bà pe kénì yiri *tenmezaʔa* nī gè, a *Zaki* né *Zan* pe 'ké né Zezi ní wè *Siimɔ* né *Andireyɛ* kpáa mé. ³⁰ *Siimɔ* cuc yàa wii puu gbènweʔ, céri ti yé fúugo wi nē, a wi 'sine. A pe 'fali nè wi wori juu dè Zezi mé wè. ³¹ A wi séni wi cò kɔli nē gè nè yègɛ, a wi 'yè nè ténì. A cefuuro ti 'láʔa wi nē. A wi 'yè ne yagbuɔɔ kpínʔini pe mé.

³² Ki cenguʔo gè, bà cengenɛni ni kénì jín lèlè nī nī lè, a sienne pe 'pen né pe yaala pe mieni ní Zezi kúruwu wè, nè gbòdolilofɔlilo píne bèle. ³³ A sienne pe séni gbuʔulo nè tón wiile nē lè. ³⁴ A Zezi wi 'yaala felie sáa puʔo, nè gbòdolilo sáa cira nè yige sienne nī bèle. Wii puu ne yèri ki nē gbòdolilo peri nyuʔ. Ki 'nyaa peli yé wi cén sien ɲi wī wè.

**Zezi wi 'ké
Galile kàaya yáà mé
nè séni Kulocelie sienre jáari dè**
(Luk 4.42-44)

³⁵ Ki kpìenduú sínbinime nī bè, ki ní ne tíin wuɔmɔ nī dè, a Zezi wi 'yiri nè ké tiʔe kàà nī, baa sienne sì puu bèleʔ, nè séni *Kulocelie* náari. ³⁶ A *Siimɔ* kénì yiri ne wi tiʔe caa ne mári, wire né wi pínɛnyɛnɛ ní bèle. ³⁷ Bà pe kénì séni wi nyaa wè, a *Siimɔ* wi 'wi ye: «Je sienne pe mieni yè baa ne muc tiʔe caa ne mári.»

³⁸ A wi 'pe ye: «Ye- puu we- ké kayɔbigɔ káà kiiye mé, kàʔa táanni vòbigele mé gèle, mi- sa *Kulocelie sienre* jáari dè baa kire tiye míeni nī yè, kire kenme nē mi 'pen.» ³⁹ A pe 'ké. A wi 'ké *Galile* ténime tiere pi mieni nī;

† Ki 'puu ne kpínʔini Zuufulo mé bèle, nàguo nē gbè ne séni jín pe tenmezaʔa nī gè ne *Kulocelie sienre* nyu dè ne tí sienne nē bèle.

†† Zuufulo páli pe 'puu ne ye *Fànʔa Sienre sebecénmine* bèle. Peli pe 'puu ne nyaʔa baa *Kulocelie sienjuulie* *Misa kajuudiʔele sebe* nī wè. Peli pe cé *Kulocelie caagoligo cén* dè ne siensenmine tíí bèle. Nè sí ki taa pe 'puu sínʔesinʔe kele nī gèle nè péni tóri.

wi 'puu ne Kuloceliε sienre nyu dε pe *tenmezaaya* nī yε, nīε gbòdolilo cīrā bèle ne yigi sienne nī bèle.

Zezi wi 'yaanyiemefli wáa puɔ

(Mat 8.1-4; Luk 5.12-16)

⁴⁰ A yaanyiemefli † wáa kénì pen nε pénì káguro wáa Zezi táanni wε, nε wi fien né wi ye: «A muɔ 'fɔli ki nε wε, muɔ bé gbε mi puɔ mi ciile!»

⁴¹ A wi nyinime 'jiiin Zezi nī wε kpuɔ. A wi 'kɔli taɔa wi nε né wi ye: «Mi 'fɔli ki nε, puɔ ma ciile.» ⁴² Tienugo nī gε, a yaanyiemε pi 'fali nε yiri nàguɔ wi céri nī dε, a wi 'puɔ.

⁴³ A Zezi 'fali nε ki juu nε gbεnge wi nε seni, né wi ye: «Lúɔu m'mé, fāga tí bé ti juu sien mé? ⁴⁴ Te waa ma sa miε tie Kuloceliε Gbùɔɔsaɔa kacuɔnriwɔ wire nε, má sí ciilime yakɔnɔ kɔn dε, dàa *Misa* cé tie dε †; kire ki bé puu fie wε pe miεni mé bèle, bè ki tie muɔ nyéni puɔ.»

⁴⁵ Nε ki yaɔa bà nàguɔ wi 'ké wε, a wi 'fali nε séni ki jáari ne mári sienne mé bèle tierε ti miεni nī, a kire ki 'ken Zezi si ní nε gbε nε jiiin kàɔa káa nī?, sienne sunɔɔmɔ nī?, fúɔ macen a wi 'ké nε séni kò kpàn?ane, baa sienne si puu bèle?. A sienne pe 'kò ne yéɔi pe tieye nī yε ne waa wi kúruɔ.

Zezi wi 'sienmɔnigiwɔ puɔ nε wi kapiɔile láɔa gèle

(Mat 9.1-8; Luk 5.17-26)

2 Cenye yáa kénì tóri yε, a Zezi wi 'koli nε ké Kaperinawu kàɔa mé. Bà sienne pe 'wi pen wori lúɔu dε, ² a pe 'ké wi kúruɔ, nε séni jiiin nε saɔa † le gε ki nyi, gii nī wi 'puu ne sùn gε; tóridi?ε si cé ní nε puu baa wiile nī lè?. A wi 'fali ne Kuloceliε sienre nyu dε pe mé.

³ A sienne páli kénì sienmɔnigiwɔ líε baa ne báan wi kúruɔ, á sienne siceri 'wi tugo. ⁴ Piyé séni tóridi?ε taa wiile nī lè?. A pe 'tán?a bingε naame gε, nε ki fùru nε yaawa tìrige wε baa laame nī bè Zezi kúruɔ wε, sínewe wi yasinεge nε gε.

⁵ Bà Zezi 'pe téngεε nyaa lè mme gε, a wi 'sienmɔnigiwɔ ye wε: «Mi pùɔ, muɔ kapiɔile ke 'láɔa muɔ nε.»

⁶ *Fàn?a Sienre sebecénmine* páli 'puu baa ténine, a peli 'ki sòngi nε jo: ⁷ «Gáa sienre nàguɔ ɔáa wi 'juu mme gε kenme báa nε bè? Je wii ne Kuloceliε mí?ε córi gε wí! Njáasien wi bé gbε kapiɔile láɔa sien nε, nε yiri Kuloceliε nigbe nī?»

† Nε yeli né Zuufulo pe kali?εle kenme ní bè, pe 'puu ne yaanyiemε tóri bè bè déngε yaama tíεle, ki césege yaama pi nε sien kari wε, wi nε ní gbéri jiiin sienne nī?. Peli mé bèle a ki yaama báa pi cé gbénε sien cò wε, pe nε wi cira nε yige kàɔa nī gε. A sien 'cò nε taa ki sien ɔáa nε wε, wire míeni wi nε kò núɔɔwɔ wí, fúɔ bè pa lèle láa nε. †† A yaanyiemefli ɔi cé gbénε póri wε, ki sien wi cé yeli bè ké Kuloceliε Gbùɔɔsaɔa mé gε bàa wii tie kacuɔnriwɔ nε wε. Wire wi nε yaanyiemε yakɔnɔ tie dε sien nε wε, dii wori dī baa *Misa* kajuɔulo nī gèle, nié né péli nε ki juu sienne mé bèle dī yaanyiemefli wi 'ciile wε. Wéli baa Lev 14.2-32 † Zezi lèle nī lè saaya yi 'puu binye.

⁸ A Zezi wi 'fali nε ki cén seni wi fungo nī gε gii pe sòngi gε. A wi 'fali nε pe ye: «Gáa nε kire sòngiɔ dáa tii yeli funyɔ nī yε? ⁹ Gí ki 'juu madeni, bè sienmɔnigiwɔ ye: «Muɔ kapiɔile ke 'láɔa muɔ nε, á kire 'laa bè jo: «Yε ma muɔ yasinεge líε gε mari tári» wε? ¹⁰ Ye sí ki cén, ki fàn?a yε *Sien Pùɔ* mé wε ná?a duniya nī wε bè sienne kapiɔile láɔala gèle.»

A wi 'fali nε sienmɔnigiwɔ ye wε: ¹¹ «Yε, ma muɔ yasinεge líε gε mari waa kpáa mé.»

¹² A nàguɔ wi 'fali nε yε seni, nε wi yasinεge líε gε nε yiri pe miεni nyaame nε. A ki 'pe fungo wúɔ, a pe 'jo: «Cí, gáa kafɔnnɔ nī nàa lè? Wiyé fie ni felige nyaa?!» A pe 'fali nε tuu ne Kuloceliε *gbùɔɔwɔ* wε, ne wi tòbiló.

Zezi wi 'jo kapiigbi?ilile kenme nε wire 'pen

(Mat 9.9-13; Luk 5.27-32)

¹³ A Zezi wi 'koli nε yiri nε ké Galile kuɔɔjii mé wε. A sienne pe miεni 'líε nε ké baa wi kúruɔ, a wi séni pe tenme. ¹⁴ Bà wii ne nyaari ne tòri wε, a wi séni *Levii* nyaa, Alife jaa wε, wi 'puu ténine lanbo suɔɔi?ε nī gε. A wi 'wi ye: «Taɔa mi nε.» A Levii wi 'yε nε taɔa wi nε.

¹⁵ Kire kàdu?ume a Zezi wi 'ké bàa lii Levii kpáa mé wire né wi *pitenmene* ní bèle. A ki 'nyaa *lanbosuɔɔ* 'puu baa ni?εne nε fàri sienpiile páli nε; a pe séni píne nε ténì bè lii né wi ní, né wi pitenmene ní bèle. Ki 'nyaa sienne feliye sáa yé tóni nε taɔa wi nε.

¹⁶ *Fàn?a Sienre sebecénmine* bíli pe 'puu baa bèle, *Farizienne* tògo wuulo bèle, bà peli kénì wi nyaa wi líi né lanbosuɔɔ báli ní bèle, nε fàri sienpiile páli nε bèle, a pe 'fali nε séni ki juu wi pitenmene mé bèle né pe ye: «Gáa nε yeli kàɔli wi 'ténì ne líi né lanbosuɔɔ ní bèle, peli né kapiigbi?ilile báli ní bèle?»

¹⁷ A Zezi wi 'ki sienre lúɔu dε, a wi 'fali nε pe ye: «Sienwiile wε dùɔɔɔriwɔ caa?; yaala pe sí ne wi caa. Siensinmine bè? mi 'pen bè pa yéri?, kapiigbi?ilile kenme nε mi 'pen.»

Kafɔngɔɔ né kali?εle kiyε gbε píne?

(Mat 9.14-17; Luk 5.33-39)

¹⁸ *Zanpitenmene* né *Farizienne* pe 'puu ne sún nii. A sienne páli kénì pen Zezi kúruɔ wε nε pénì wi yúgo né wi ye: «Gáa nε muɔ tíime pitenmene peli wε sún nii?, nε sí ki taa Zan wuulo né Farizienne wuulo peli ne wi nii wε?»

¹⁹ A Zezi wi 'kasiile wáa nε pe ken né pe ye: «Cefɔnɔɔɔli wi nàgorilo pe bé gbε sún le lé bé ké pe nàgori kúruɔ wε wi cefɔnjogo pùɔɔɔ mé dε lé †?» Né fali nε pe ye: «Kire sí gbε kpiɔile?, piyε gbε sún le kire lèle nàa

†† Cefɔnjogo pùɔɔɔ ti?ε nī gε liile né gbuɔɔ ni sí puu baa. Pe nε cepɔrigɔ pùɔɔɔ pùɔɔ dε nε taa cégboli. Kire nε kasiile ni 'ki juu né jo nabɔnmino piyε gbε sún le baa kire ti?ε nī gε?.

nī lè?, dí pe nàgori wi sí de tíin né pe ní wè?. ²⁰ Nè sí ki yaʔa, lèlè láà nē báan, a pe kénì cefɔnwɔfɔli cò wè nē yige pe sunʔɔmɔ nī bè; kire lèlè nī lè wi nàgorilo pe bé né de sún nii wè.

²¹ «Pe nē fèni fɔnwɔ kúngo tíʔe bè fèni liewe ciendiʔe jɔli?. A kire 'laa wè, fèni fɔnwɔ wi bé fèni liewe pile wè bè cien, fèni wi bé cien bè serige pélige nē gè.»

²² A Zezi 'fali nē ní nē pe ye, dí pe wè *erezen* sunvɔnbɔ nii bè nē ténge sènge foriliʔe † nīʔ, á kire 'laa a sunmɔ pi kénì lie né je yè bè pi bé yalege foli gè bè cien, sunmɔ pi bé wo; sunmɔfɔli wī puu sunmɔ níʔ, wī sí ní puu né yalege níʔ. Kire nē sunvɔnbɔ pi 'yeli a sien je pi ténge bè, wi- pi le forivɔngɔ nī.

Zezi wī cendenige ki kàfɔli

(Mat 12.1-8; Luk 6.1-5)

²³ Cenge káà, Zezi né wi *pitenmene* ní bèle, pe 'puu nē nyaari nē tòrí siiye yáà táanni, *cendenige* nī ki 'puu. A wi *pitenmene* pe 'yè nē *bile* piige mùnú gè nē káa.

²⁴ A *Farizienne* pe 'Zezi ye wè o: «Gáa nē muɔ *pitenmene* piyē nē kire kpínʔini, kaala náà nii yeli bè kpíʔile cendenige nī gè wè? ʔ»

²⁵ A wi 'pe ye: «Yeli sī fié ki 'nyaa baa Kulocelié sienre nī dè lé, gii kùlofɔli *Dawuda* wi cé kpíʔile bà fungo cé pe taa wire né wi kobinene ní bèle, ²⁶ á wi sèni jīin *Kulocelié Kòridiʔe* nī gè †† nē búru wáà líe nē káa né wi kobinene ken bèle, kire búru njáà wire pe sī ténge *Kulocelié Kòridiʔe* kpátaʔa nī gè *Kulocelié* yiʔe mé gè ? Nè ki yaʔa sienwariwe sī cé yeli bè ki búru njáà káa wè?, nē yiri *kacɔnrilɔ* peli yákuɔ nī bèle?. *Kacɔnrilɔ kàfɔli* njáà pe 'puu nē ye Abiyatari ‡ wè, wire cènye nī ki 'puu.»

²⁷ A wi 'fali nē ní nē ki juu pe mé né pe ye, dí cendenige ki 'ténge sienne kenme nē wī, kii nyaa majo sienne peli pe 'kpíʔile nē ténge cendenige kire kenme nēʔ. ²⁸ Kire nē *Sien Pùɔ* wī cendenige míeni ki Kàfɔli.

Zezi wi 'kavenigefɔli puʔɔ

(Mat 12.9-14; Luk 6.6-11)

3 A Zezi wi ní nē kénì ké baa *tenmezaʔa* mé gè. Nàguɔ wáà 'puu baa né kɔli ní fénige. ² A *Farizienne* pe 'kò nē Zezi ciʔige wè, a ki yē wi bága kavenige nàguɔ njáà puʔɔ wè *cendenige* nī gè, dí peli sí kateligile taa bè wi cò.

³ A Zezi wi 'fali nē kénì juu né kavenigefɔli ní wè né wi ye: «Yè ma pa yéri náʔa ge, sunʔɔmɔ nī.» ⁴ Né fali nē sienne yúgo bèle né pe ye: «Ki 'bié lé sien kacènge kpíʔile cendenige nī gè lé, dí ma kapiʔi kpíʔile ? Sien 'yeli

† *Ki 'nyaa Zezi lèlè nī lè, wi kùlo sienne pe 'puu nē sènge foriyo kpínʔini nē luʔɔ nii gè yire nī, né sunmɔ ní bè nē píne. Pe nē erezen yasenre fóriyo dè nē luʔɔ yùbu gè nē yige, náà ki le sènge foriyo nī yè nē ténge; ki luʔɔ ki nē puu tànʔa bè sikari luʔɔ tiéle. †† Kire lèlè nī lè tíʔe gīl pe cé kpíʔile Kulocelié Kòridiʔe gè, fèni saʔa ki 'puu, kpátaʔa tiéle. ‡ Nyakungenge Liʔe sienre nī dè kacɔnrilɔ kàfɔli wáà pe 'puu nē ye Abiyatari wè, wéli baa Sam2 15.35.*

wi- yawiile suɔ kùu mé cendenige nī gè lé, dí wi- yawiile kpúu cendenige nī gè ʔ» A pe 'piiri.

⁵ A pe fungbenye yi kenme pi 'Zezi yáa wè fungo nī gè, a wi 'fali nē nyapigele le gèle pe nī nē pe wéli nē tòrí, níe pe kénì; né fali nē kénì kavenigefɔli ye wè: «-Kɔli sáʔa gè.» A nàguɔ wi 'ki sáʔa. A kɔli ki 'fali nē puʔɔ seni.

⁶ Bà kire 'kpíʔile gè, a *Farizienne* pe 'fali nē yiri nē sèni piye nyaa peli né *Erodí*†† gboli wuulo ní bèle, meni pe bé Zezi kpúu wè bè síe bè yige piye sunʔɔmɔ nī bè.

Sienniʔene 'taʔa Zezi kúrugɔ wè

⁷ A Zezi wi 'pe yaʔa baa né yiri nē ké *Galile* kuʔɔjii mé wè, wire né wi *pitenmene* ní bèle. A sienniʔeme pi 'ké wi kúrugɔ baa ki tíʔe nī gè. Ma 'jo *Galile* ténime wuulo yo, ma 'jo *Zude* ténime wuulo yo, ⁸ ma 'jo *Zerizalemi* kàʔa wuulo yo, ma 'jo *Idume* kùlo ‡ wuulo yo, peli pe míeni 'puu baa. *Zuruden* cáʔa kúrugɔ wuulo páli míeni cé pen, nē fàri Tiiri né Siidɔn ténime wuulo nē bèle. Sienniʔeme bìl míeni pi cé wi kakpiʔiligele wori lúʔu dè, pe míeni cé líe nē ké baa wi kúrugɔ. ⁹ A Zezi wi 'wi *pitenmene* ye bèle pe- kóri káà sīʔere pe yérige wire táanni, sienne pe fáa ga wire còri bè tòri luʔɔ nyuɔ nē gèʔ. ¹⁰ Ki 'nyaa bà wi 'puu nē yaala saa pori bèle, a yaala feliye pe míeni 'fali nē njáʔaná bè cò daa wi nē, dùʔɔ peli yaadiʔele ke bé puʔɔ. ¹¹ Yaala bìli nī gbòdolilo 'puu bèle, a peli cé gbénè Zezi nyaa wè pe nē káguro wáa wi mé, níè kòkuulo wáa náà jo: «Muɔ wī Kulocelié Jaa wè !» ¹² Zezi nié pe kàanrí náà jo pe fága wire kenme tié bè sienne nē bèleʔ.

Zezi wi 'wi pitenmene kie né siin nyiéne nē kòn

(Mat 10.1-4; Luk 6.12-16)

¹³ Kire kàduʔume gè, a Zezi sèni tánʔa nyagurugo nē, nē sienne páli nyiéne nē kòn gboli nī lè, bili wi 'puu nē caa pe- kò né wire ní bèle. A pe 'ké wi kúrugɔ. ¹⁴ A wi 'peli páli kie né siin nyiéne nē kòn nē peli yeri *tundun-minɔ*. Wi 'puu nē ki caa peli bèle, pe- puu wire kúrugɔ wire de pe tungu pe- sari *Kulocelié* sienre jáari dè; ¹⁵ né sí fànʔa ken gè pe mé pe- gbèri gbòdolilo cìrá bèle de yigi sienne nī bèle.

¹⁶ Bili kie né siin wi cé nyiéne nē kòn bèle pe míeyé yi n'ye: pe 'puu nē wáa ye *Siimɔ*, a Zezi 'míʔe káà le wi nē nē wi ye *Pieri* ††. ¹⁷ Né Zaki né wi cɔni *Zan*, Zebede jaala bèle, a Zezi 'peli míʔe le gè nē jo *Bowanarigesi*, ki kɔri wè, «kàsakpenige piile ††»; ¹⁸ né *Andire*, né *Filipi*, né *Batelemii*, né *Matiye*, né *Toma*, né *Alife* jaa wè *Zaki*, né

†† *Erodí* wire wi 'puu *Galile* kùlofɔli wè. ‡† *Idume* kùlo lire 'nyaa *Zude* ténime labienne nī ni 'puu a muɔ yéri né yiʔe waa cengenye-ni-folime mé bè, ki kùlo ni nē kò muɔ kàllige mé. ††† *Pieri míʔe* ki kɔri wi 'jo *sindenige*. ††† *Kàsakpenige piile* kori wè, kire 'jo nàzɔn gbèn-we sienne bíele pe 'puu, pe funyɔ yi cé wári pe náa caanri nē kele nyu.

Tade, né Siimɔ Zelbti, ¹⁹ ne wàa ye Zudasi Isikariyɔti, wire wi cî ga Zezi le wè wi leguulo kiyè nī yè.

**Kapiile nî kàsulugo
kiï ga sa suɔ bè nyaa gè?**
(Mat 12.22-32; Luk 11.14-23; 12.10)

²⁰ Kire kàdu?ume gè, a Zezi wi 'koli nè ké kpáa mé. A sienne pe 'ké nè sèni gbu?ulo nè tón wi nē. A ki 'pe jáa, piyè gbè nè larige taa bè lii? wi né wi pitenmene ní bèle?. ²¹ Bà wi sa?a wuulo pe 'tire lú?u dè, a pe 'jo ng-béyεrige gī wi nī, nè ké bàa wi kóri.

²² Fàn?a Sienre sebecénmine páli cé puu baa, peli cé kón Zerizalemi kà?a mé. A peli 'jo dí wiï ne gbòdolilo cirá bèle gbòdolilo kàf?li wire fàn?a nē, Belizebuli wè †.

²³ A Zezi wi 'pe yeri nè kpɔni wiï nē, nè sèni nyu né pe ní kàsi?ile nī, nè kèni kàsiile láà wáa nè pe ken né pe ye: «Ki bé síe meni dí Seteni sí de Seteni cirá de yigi? ²⁴ A kùlofɔligɔ ó kùlofɔligɔ sienne 'tíla, piyè pínε bèle?, kire kùlofɔligɔ ki bé tuu wī. ²⁵ Ki nugo kire gī, a narige ó narige sienne ceri piyè biε bèle?, ki narige ki bé tuu wī. ²⁶ Bè sí ki yē, a Seteni ne túngu né wi tíime wuulo ní bèle, wi gboli ni bé wáligi bè cεrige, wi wori ti bé yéri bile wī.»

²⁷ A wi 'fali nè ní nè kàsiile láà wáa nè pe ken né pe ye: «Sien bé gbè sa jīin lé nàgalirige sa?a nī bè wi yeεe koli dè, ga tí wiï kíni nè ki nàgalirige puɔ gè nè cáan lé? ? A wi 'jáa wi nē wè, wi bé né gbè wi sa?a fù?uro dè.

²⁸ «M'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, kapi?ile feliye yi mieni yè, né sienkarire felide díi mίe sienne pe 'juu nè tóri pe nyuɔɔ nī yè, Kuloceliε bága sa kire ki mieni ya?a pe nē. ²⁹ A sien ηiï sí sienɔ?ɔɔ juu nè wáa Kuloceliε Pile kɔli mé gè, kire kapiile náà nī ga sa ya?a sien nē wè?, fúɔ bè pa taa lēgele ke mieni nī; nè ta?a gíi nē, ki sien wi 'wiï le kapiile láà nī nàa kàsulugo kiï ga dí suɔ bè nyaa gè?»

³⁰ Zezi wi cé kire sienre dáa juu dè nè ta?a gíi nē, bè Fàn?a Sienre sebecénmine pe yé jo dí gbòdolilo bíεle wi nī wè.

**Sienne bíli bíεle Zezi yàa wè
né wi narige wuulo bèle**
(Mat 12.46-50; Luk 8.19-21)

³¹ A wi yàa né wi cɔnino pe kèni kón baa nè pen, nè péni yéri baa kpàn?ane né tundunwɔ tórigo wi kúruɔ, né jo pe- sa wi yeri baa. ³² Sienne pe cé tēni nè wi mà?a nè su?u. A pe sèni tunduro juu dè wi mé né wi ye: «Muɔ yàa né muɔ cɔnino piyē baa kpàn?ane gè, pe 'jo ma ké baa.»

³³ A Zezi wi 'pe ye: «Mi yàa wire wī ηiï wè, á bíli sí ní mi cɔnino bèle?» ³⁴ Né fali ne sienne wéli bèle ne tòrí, bàli pe cé tēni nè wi mà?a nè su?u bèle, né fali nè kèni jo: «M'béε, bàli bíεle mi yàa wè né mi cɔnino bèle. ³⁵ Sien

† Zuufulo mé bèle gbòdolilo pe kàf?li wire wī Belizebuli wè.

ηiï wi nyéni Kuloceliε fungo kele kúu gèle, wire wī mi cɔni wè, wire wī mi yàa wè.»

Tàfaliwe yaliwaara kàsiile lè
(Mat 13.1-23; Luk 8.4-15)

4 A Zezi wi kèni koli nè ké nè sèni sienne tenme bèle Galile ku?ɔjii nyuɔ nē gè. A sienne pe sèni gbu?ulo nè tón wi nē, a ki 'nyaa fúɔ a wi 'jīin nè tēni kóri káa nī lu?ɔ nī gè, á sienne pe 'yéri baa lu?ɔ nyuɔ nē gè ne lúru wi mé.

² A wi 'kele sáa juu pe mé kàsi?ile nī, nè kèni kàsiile láà wáa nè pe ken né pe ye: ³ «Ye- nyaa, cenge káa, tà-faliwe wáa yé yiri nè sèni yatan?ara wáari ††. ⁴ Bà wi ti wáari ne waa dè, a tàa sèni tuu kodenne nī. A sínjari 'yiri nè ti júɔ. ⁵ A tàa sèni tuu sìndari ti?ε nī, a tire 'fali nè caanri nè fiin, bè tári sì puu baa sáa ki ti?ε nī gè?. ⁶ Bà cenge kèni yiri ne wáari níε sórigi gè, a ti 'fali nè wa?a, bè nire tiì cé jīin nè ké dàala laame nī bè?. ⁷ A yatan?ara táa sèni tuu wíire sun?ɔmɔ nī, a wíire ti 'yè nè ti cò, tiì gbè nè pìgele le?. ⁸ A tàa sèni tuu dàacenne ti?ε nī. A tire 'sómigɔ nè fiin, nè sen: tirige káa, yasenre togo né kpɔrigɔ; kàa, pìgele togotaanri; kàa, pìgele dabataan.»

⁹ Á Zezi wi 'fali nè pe ye: «A ngbú?ulo yē sien ηiï nē wi lúru wè, wi- ti lú?u.»

**Kɔri ηiï nē Zezi wi 'puu
ne nyu kàsi?ile nī gèle**
(Mat 13.10-17; Luk 6.9-10)

¹⁰ Bà pe kèni yiri sienne sun?ɔmɔ nī bè, a Zezi kobinene né wi pitenmene kie né siin pe 'wi yúgo né kàsi?ile ke kɔri ní wè.

¹¹ A wi 'pe ye: «Yeli bèle, Kuloceliε Kùlofɔligɔ kalarile lè, nī yeli cénme nī. Siensenmine mé bèle, ti nē puu kàsi?ile tíεle. ¹² Kire nē,

Pe nàa wéli,

pe nē sí de nya?a?,

pe nàa lúru,

pe nē sí de ti kɔri céngi wè?.

A kire 'laa wè,

pe bé koli pen Kuloceliε mé,

wi- pe kapi?ile wu?u ya?a gè pe nē†.»

**Zezi wi 'yaliwaara
kàsiile kòn lè**

(Mat 13.18-23; Luk 8.11-15)

¹³ A wi 'fali nè ní nè pe ye: «A yeli sì sí kàsiile náa lire kɔri cén wè?, meni yeli bága ki puu bé kàsi?ile sengεle ke kɔri cén wè?» ¹⁴ Né fali nè pe ye:

«Tàfaliwe wire 'nyaa sien ηiï wi 'yiri ne Kuloceliε sienre jáari dè. ¹⁵ Sienne páli yē bè kodenne tíεle lè; a pe gbénε

†† Zezi kùlo sienne mé bèle a pe je yatan?ara tán?a dè, pe nē ti wáa bè mēni tíεle. Yè ki jènyine wéli lè baa sebe nī wè. ‡ Eza 6.9-10 tire ti 'juu ná?a gè nè yeli né gireki sienliere ní dè.

Kulocelie sienre juu dè pe mé dè, á pe ti lú?u dè, Seteni nê péni ti yige pe funyo nī yè.

¹⁶ «Pàli funyo yè bè dàala nàà nī sīndari ti?e gè Kulocelie sienre ti lú?ugo nē gè. A peli gbénè sienre lú?u dè, pe nê fali nê ti líe né fundaanra ní seni, ¹⁷ nê sí ki taa sienre ti nê ténidi?e kòn pe funyo nī yè?. Ti nê nīre wáa pe nī?, lèlè láà cèri wuulo pe sí puu kire sienne bèle. Ki 'nyaa, a wu?ogò kénì nò pe nē bèle, á kire 'laa a sienne kénì pe pari Kulocelie sienre ti kenme nē bè, pe nê fali nê yiri téngelè nī lè.

¹⁸ «Pàli funyo yè wíire ti?e tíele; yatan?ara ti nê sèni tuu wíire sun?omò nī bè. ¹⁹ A peli gbénè Kulocelie sienre lú?u dè, duniya kasongilo gèle, né lri tãanma ní bè, nê fari yerè ti mieni felide nige nē gè, ti nê jīin pe funyo nī yè nê sienre còri dè. Ti nê sen?.

²⁰ «Pàli sí yè baa, peli yè dàacenne ti?e tíele gè. A peli gbénè Kulocelie sienre lú?u dè, ti nê ténidi?e kòn pe funyo nī yè. Pe nê sen. Tàa nê sen nê taa tieye togo né kpòrigò; tàa, tieye togotaanri tàa, tieye dabataan.»

Zezi wi 'juu Kulocelie sienre ti lú?ugenne nē lè

(Luk 8.16-18)

²¹ A wi 'fali nê ní nê pe ye: «Pe sí fètinne mù lè nê ni téngelè yatongò láara wī lé ? Á kire 'laa, yasinège láara pe sí ni téngelè lé ? Fètinda?aga nē tú?u bè? pe sí ni ta?a ?

²² Ye- sí ki cén, kaala láà fáala sī je ga kò baa làrile?, gá nī cén?. Kalarile míeni sī je ga kò baa làrile?, gá nī kénì yiri kpàn?ane?. ²³ A ngbú?ulo yè sien nī nē wi lúru wè, wi- ti lú?u.» ²⁴ Né fali nê pe ye: «Yeri yeli sòngiro yeri dè sienre dáà nē dè. Ki 'nyaa yakirile nī ní yeli ne bili wu?u kīri gè, lire ní Kulocelie bága kīri bè le yeli mé, bé sí sa?ara ta?a yeli mé. ²⁵ Né ki cén, a yakaa yè sien nī mé, pe bé ní wi ken. Nīi sí wī yakaa fùn wè, cèri n̄áà tíime wī sien mé wè, pe bé wi suò wi mé.»

Kulocelie Kùlofoligò kīi bè yatan?ara piige tíele

²⁶ A wi ní nê pe ye: «Ye- tí mi *Kulocelie Kùlofoligò* kenme juu bè, bè tie yeli nē. Kulocelie Kùlofoligò kīi bè majo bè tàfaliwe yè mme. Sien wi nê sèni yatan?ara tán?a dè baa sí?i nī gè níe ké kpáa mé. ²⁷ Wi sèni n̄jóni wī yo, wi sèni yè baa nyewe ne kele kálì kúu wī yo, wi nê cén meni yatan?ara ti kénì puu né fiin nê lie nê síe wè?.

²⁸ Dàala ni nê ti yègè nī mé. Tīriye yire yi nê kīni nê yè gbien, á yaliire ti nê né kénì puru nê piime le. ²⁹ A yafalide ti sí kénì lie nê nò pe ti líe dè, sí?ifòli wi nê nyàkòngò caa nê sèni tuu ti nē ne ti kòni.»

Kulocelie Kùlofoligò

ki nê séli cí?e

(Mat 13.31-32,34; Luk 13.18-19)

³⁰ A Zezi wi 'fali nê pe ye: «Gáa felige ní we bé gbè *Kulocelie Kùlofoligò* tónminò gè ? Kàsiile nīi we bága wáa dí ni sí Kulocelie Kùlofoligò kenme tie bè ?

³¹ «Kulocelie Kùlofoligò kīi bè mutaridi piige † tíele, kire ki 'yirige yatan?ara ti mieni nē dè. ³² Nê sí ki taa a pe gbénè ki tán?a gè, ki tīrige ki nê yè nê kpà?ala naaguo yafalide ti mieni nē dè, nê lère wáa kpolido; sínjari nàa siere téngi ki nyúmò nī bè.»

³³ Zezi wi 'puu ne Kulocelie sienre nyu dè sienne mé bèle kàsi?ile nī felie felie, nê yeli né pe sínjilige kenme ní bè. ³⁴ Wīi puu ne nyu né pe ní kàsi?ile fùn?. A wi sí cé gbénè kénì yè né wi *pitenmene* ní bèle piye yákuòlo bèle, wi nê kàsi?ile ke kòri juu wè nê tie pe nē.

Zezi wi 'káfaligbu?ò yérige cá?a nī

(Mat 8.23-27; Luk 8.22-25)

³⁵ Ki cengu?ò gè, a wi 'wi pitenmene ye bèle: «Ye- tí we cá?a jeli gè we- ké kanyuo gīi mé gè.»

³⁶ A pe 'yiri sienne sun?omò nī bè nê wi líe kóri nī gè a pe 'ké. Kóriyo yáà 'puu baa né pe ní lu?ò nī gè. ³⁷ A káfaligbu?ò káà sèni yè pe kúru gu baa lu?ò nī gè, laku- ruyo yi yègí ne jīin kóri nī gè, ne caa bè kóri le gè ki nyi seni. ³⁸ Zezi wi 'puu sínewe baa kóri kàdu?u mé gè ne n̄jóni, né nyùgo kpòni gè ngbòngò nē.

A wi pitenmene pe sèni wi kpòni nê yègè, né wi ye: «We kàfòli, je we bé kuu wī, ki wè muò nē gbèlige lé? ?»

³⁹ A wi 'yè, nê fali nê jenme káfalige nē gè né juu cá?a nē gè, né jo: «Yéri sógi, má muò nyuo tón gè !» A káfalige ki 'fali nê yéri seni, a ti?e ki 'fali nê nyígi yólilo seni.

⁴⁰ A wi 'fali nê yi?e nê wi pitenmene ye bèle: «Gáa fíere dī yeli nī kenme báà nē bè ? Yeli tú?ò ne tíin téngelè fùn wī lé ?»

⁴¹ A fíere 'pe cò kpú?ò a pe 'yè ne piye yúgo níe wáa: «Náasien wī n̄áa wire wè ? Káfalige né cá?a ní gè, ti mieni ne lúru wi nē !»

Zezi wi 'gbòdolilo cira nê yige nàguo wáà nī

(Mat 8.28-34; Luk 8.26-39)

5 Bà pe sèni lu?ò jeli gè nê ké labienne nīi mé lè, a ki 'nyaa pe 'jīin Gerasa ténime †† nī. ² Kpòngòli † táan- ni ki 'puu. Bà Zezi ne yigi kóri nī gè, a nàguo wáà 'fali nê yiri baa kpòngòli nī wè ne wi kpàlí, gbòdolilo 'puu wi nī.

† Yatan?ara táà felide dī mutaridi wè; ti wè ná?a weli kùlo nī lè?. We bé gbè ti tónminò né feni ní, bè ti yirige dè. †† Gerasa ténime pīi Galile ku?jii cengenyenifolime mé. ‡ Nyeye yi 'puu pe nē yi túgu nê ya?à sindenigba?ala nē, á kire 'laa kàwiiye yáà nē puu sindenigba?ala láara túguya?aya bè bùuwiiye kenme tíele.

³ Wi kòridi?ε kire ki 'puu kpòngɔli wè. Sien fàn?a sì puu bè gbè wi puo bè yérige?, a ki né ce yē nyù?ɔdiriyé ní pe 'wi puo wè?. ⁴ A pe yé wi puo né nyù?ɔɔmɔ ní felige ó felige, wi nê ti mieni píle nè celile. Sien sì puu ne jà?á bè gbè wi cò bè yérige?. ⁵ Wi 'puu ne nyaari pìlige né cen-vugo kpòngɔli nī wè, né nyaguruyo naame tieye ní, nīè ne kòkuulo wáari, ne wii kpúɔn ne celile né sindari ní.

⁶ Bà wi kénì Zezi wéli wè nè nyaa wi báan baa li?i wè, a wi 'líe ne fé ne waa wi kúrugú, nè sèni káguro wáa wi táanni, ⁷ né fali nè kòkuugbuɔɔ wáa seni, né wi ye:

«Gáa gī muo né mi sun?ɔɔmɔ ní bè Zezi, Kulocelié Jaa, Kulocelié njáa wī *Duniya wi Mieni Nyúgo nē gè*? -Ki kpí?ile né Kulocelié ní, má fāga mi wu?ɔ?.»

⁸ Ki 'nyaa Zezi wi cé ki juu nè gbèngé gbòdoli mé wè né wi ye wi- yiri nàguo nī wè. ⁹ Né fali nè wi yúgo né wi ye: «Pe 'muo ye gáa?»

A wi 'jo: «Pe 'mi ye «Nì?εnε»; weli tōni yē ná?a nì?εbèle wī.» ¹⁰ A wi 'fali nè tuu ne Zezi náari wè, ne wi fien né wi ye wi fāga peli cira bè yige baa ki ténime báa nī bè?.

¹¹ Tieliye tògo káa 'puu baa nyagurugo nē gè ne caa ne káa, tieliye yi tōni nè puu nì?εye. ¹² A gbòdolilo pe 'fali nè tuu ne Zezi fien wè, né wi ye a wi 'peli cira wi- tí peli sa jíin tieliye nyáa nī yè. ¹³ A Zezi wi 'yéri ki nē. A pe 'fali nè yiri nàguo nī wè, nè sèni jíin tieliye nī yè. A tato-go ki mieni 'fè nè tigi nyagurugo nē gè, nè sèni tuu cá?a nī gè, nè yíbiri nè kúu. Tieliye yi 'puu ne waa tieliye sir-akie mé (2 000).

¹⁴ Sienne bíli pe 'puu ne yi nári bèle, a pe 'fè nè sèni ti juu kà?a wuulo mé bèle, né vòyo wuulo mé bèle. A sienne pe 'pen bè pa nyaa, gáa ki 'kpí?ile gè. ¹⁵ Nè péni yiri Zezi kúrugú wè, nè nàguo nyaa wè téniwé, njáa nī gbò-dolilo tògo ki 'puu gè, a wi 'bururo le ne ní ciliwe nè kele yi?ε cén. A fiere 'pe cò.

¹⁶ Bili pe yé puu baa nè kele ke tórigenme nyaa bè, a peli 'ti yi?ε juu nè tié sienne nē bèle, gii ki 'tóri gbòdo-lilofoli né tieliye sun?ɔɔmɔ ní bè. ¹⁷ A sienne pe 'yè ne Zezi fien wè, wi- yiri peli ténime nī bè.

¹⁸ Bà Zezi 'lá?a ne waa bàa jíin kóri nī gè, a nàguo wi 'wi fien né wi ye wi- tí wire kò né wi ní. ¹⁹ Zezi wii yéri ki nē?, né sí wi ye: «Te waa kpáa mé, ma sa ti juu muo sa?a wuulo mé bèle gii míe Kàfɔli Kulocelié wi 'kpí?ile muo mé gè, né bè wi 'nyinime taa muo nē wè.»

²⁰ A nàguo wi 'lá?a nè ké, nè sèni ki jáari ne mári Kàaya Kie kùlo † ni mieni nī, kakpu?ɔ gī Zezi wi 'kpí?ile wire mé gè. A ki 'kpí?ile sienne pe mieni mé kafɔnɔ.

Zayurusi sèni wi póri yaama wori juu dè Zezi mé

(Mat 9.18-26; Luk 8.40-42)

²¹ A Zezi né wi pitenmene ní bèle, a pe 'koli nè jíin kóri nī gè nè ké lu?ɔ kanyuo gī mé gè. Bà pe sèni yiri bèle, a sienne pe 'fali nè péni gbu?ulo nè tón Zezi nē wè baa

† Kàaya Kie kùlo ni 'puu Galile ku?jii cengenyenifolime mé.

lu?ɔ nyuo nē gè. ^{22,23} A *tenmeza?a* kàfɔli wáa kénì pen, pe 'puu ne wi ye Zayurusi, nè péni káguro wáa wi táan-ni ne wi náari ne yobilo né wi ye: «Mi póri †† wii baa ne yáa ne waa bè kúu. Nyuo mi nē ma sa kiyé ta?a wi nē, ma wi pu?ɔ wi- kò sii nē.» ²⁴ A Zezi wi 'yè nè píne né wi ní. A sienni?eme pi 'ta?a wi kúrugú, nè wi còri.

Zezi wi 'gbéligé yaama lá?a

celiwé wáa nē

(Luk 8.43-48)

²⁵ Celiwé wáa 'puu baa, gbéligé yaama 'puu wi nē, fúu nè péni taa yi?εle kie né siin. ²⁶ Ki cuo wi cé tóri wajaala sáa tieye nī, a wi kóliye?ε ti mieni 'kúu baa ki koliyo nī yè. Kire né ki mieni kàa pórímɔ sì cén?; kàa ce ki puu ne fàri wi yaama nē bè. ²⁷ Bà sí wi kénì Zezi wori lú?u dè, a wi sèni jíin sienne nī bèle, nè cò nè taa Zezi burugo nē gè kàdu?u mé gè. ²⁸ Wi cé ki sòngi nè jo: «A mi cénì cò nè taa wi burugo kire yákuo nē gè, m'bé pu?ɔ.» ²⁹ Bà sí wi sèni cò nè taa Zezi burugo nē gè mme gè, a wi gbéligé ki 'fali nè yéri seni. A wi 'fali nè ki cén wire nyéni pu?ɔ seni.

³⁰ Ki lènuo nī lè a Zezi 'fali nè ki cén fàn?a káa nyéni yiri wire nī. A wi 'yi?ε nè sienne yúgo bèle né pe ye: «Njáa wi 'cò nè taa mi burugo nē gè?»

³¹ A wi *pitenmene* pe 'wi ye: «Muo tíime 'sienne nyaa bèle bè pe 'muo mà?a nè su?u kayɔbiyo yi mieni nē yè mme gè, né ní nè jo njáa wi 'cò nè taa muo nē lé?»

³² A wi 'fali ne sienne wéli bèle ne tòri, bè ki cén sien njí wi 'cò nè taa wire nē wè. ³³ Celiwé wire yé sí ki cén gii ki 'kpí?ile gè. A fiere 'wi cò, a wi 'fali ne fún seni. A wi 'fali nè sèni káguro wáa Zezi yi?ε mé gè, nè kányi?ε ki mieni juu wi mé. ³⁴ A Zezi wi 'wi ye: «Ne póri, muo téngéle ni 'muo su. Te waa yanyige nē, Kulocelié- ma ya?a gbènwe.»

Zayurusi póri wi 'kùu a Zezi 'koli nè wi nyé

(Luk 8.49-56)

³⁵ Bà Zezi ne tire nyu ne tíin dè, a sienne páli 'kón baa *tenmeza?a* kàfɔli kpáa mé gè, njáa póri wi 'puu ne yáa wè, nè péni jo: «Muo póri wii baa kùuzinewe, fāga ní kpáan de Kàfɔli fùrɔ wè?»

³⁶ A Zezi wi 'ki sienne lú?u dè, a wi 'fali nè nàguo ye wè: «Mie líri, má taa ma téngé díe.» ³⁷ Né fali nè *Pieri* né Zaki kóri, nè fàri Zaki wi cóni *Zan* nē. A pe taanri pe 'píne nè ké né wi ní. Wii cé ní nè fli ki nē a wáa fàri pe nē?, nè yiri *Pieri*, né Zaki né wi siinyeni *Zan* wè.

³⁸ A pe sèni jíin *tenmeza?a* kàfɔli wi sa?a nī gè, a Zezi wi 'kónɔ nyaa dè baa gbù?ɔgbuo, sienne pe nyeni ne cáadu kónɔ wáari dè. ³⁹ A wi 'pe ye: «Gáa kónɔ ye wáari gbù?ɔgbuo mme gè, níe cáadu kónɔ wáari dè? Pùu wii kúu?, wii ne njóni wī.» ⁴⁰ A pe 'yè ne wi tí?ε?.

†† Gireki sienne nī dè ki 'jo pùu wī 'puu ne tíin cíewe wī.

A wi 'fali nè pe mieni ye pe- yiri kpànʔane, á ki 'kò wire né wi kobinene peli, nè fàri pùò wi tuu né wi yàa nē wè. A pe 'jín saʔa laame nī bè. ⁴¹ A Zezi wi 'fali nè sèni pì-capile cò lè kòli nē gè, né wi ye: «Talita kumi † !» Kire kòri wi 'jo: «Pìcapile, mi 'jo ma yè !»

⁴² A pìcapile ni 'fali nè yè ne tári seni. A ki 'pe fungo wúò kátii, a fiere 'pe cò kpuʔ. Pìcapile ni yiʔele ke 'puu yiʔele kie né siin. ⁴³ A Zezi 'fali nè ki juu nè gbènge pe nē né pe ye pe fāga tí sien- ki cénʔ, né fali nè jo pe- suro ken pìcapile mé lè ni- lii.

**Nazareti kàʔa sienne
piyè téngé Zezi nē wè?**
(Mat 13.53-58; Luk 4.16-30)

6 Bà tire 'tóri dè, a Zezi wi 'yiri ki kàʔa nī gè nè ké kàʔa gī mé pe 'wi gbó á wi 'lie wè ††. A wi pìten-
mene pe 'píne né wi ní. ² Cendenige cenge kèni nò gè, a wi 'ké nè sèni sienne tenme bèle *tenmezaʔa* mé gè. Sienn-
niʔene 'puu baa ne lúru wi mé. Wi tenmene ni cé pe
fungo wúò, a pe 'jo: «Sé wi 'kón né dàa ti mieni ní dè ?
Sé wi 'kire sìnjilige gáà taa gè ? Kakpoliyo nyáà wi
kpínʔini nyáà yè, náa wi 'ki fànʔa ken gè wi mé ? ³ Wire
bè? lé kátengbunʔ wè, Maari jaa wè ? Zaki né Zoze, né
Zudi né Siimʔ pe luò wire túʔu bè? ? Wi cónino bèle celile
bèle pe túʔu wè bile né we ní náʔa kàʔa nī gè ?» A kire
'fali nè kò pe mé kúrugodiele.

⁴ A Zezi wi 'pe ye: «Sienne piyè ne tóri né *Kulocelie*
sienjuuwo ní wè tiere ti mieni nī, nè sí ki taa wi wè ne
kpuʔʔ tari wi kàʔa tíime nī gèʔ, né wi saʔa wuulo
sunʔʔmʔ nī né wi narige wuulo sunʔʔmʔ nī bèʔ.»

⁵ A kire 'ki ken Zezi sí kakpoliyo kpíʔile baa ki kàʔa nī
gèʔ. Yaala pàli cèri yákuò nē wi cé kiye taʔala yè nè pe
puʔʔ. ⁶ Ki cé wi fungo wúò bè piyè cé téngé wi nē wèʔ.

**Zezi wi 'wi pìtenmene tun bèle
siin siin**
(Mat 10.5-15; Luk 9.1-6)

A wi 'kò ne nyaari ki tiʔe ténime vòyo nī yè ne Ku-
locelie sienre nyu dè sienne mé bèle. ⁷ Nè kèni wi pìten-
mene kie né siin yeri bèle, nè pe tun siin siin, né sí fànʔa
ken gè pe mé pe- gbèri gbòdolilo cìrá bèle de yigi sien-
ne nī bèle. ⁸ Wi cé ki juu nè gbènge pe nē pe fāga yafien
líe bè le piye kúru gu tánʔana wuʔuʔ, nè yiri kàgbiile nīʔ.
Né ní nè ki juu pe mé né pe ye pe fāga yaliire líeʔ, né
kpòbilʔ, né waliʔ; ⁹ né sí jo pe- tʔriyʔ le, pe fāga sí bu-
ruyo siin siin líeʔ. ¹⁰ Né fali nè ní nè pe ye: «A yeli sèni
tìrige saʔa ó saʔa nī, ye- kò baa ki saʔa nī gè fúò bè taa
yeli pa yiri baa. ¹¹ Nè píne a yeli 'ké tiʔe ó tiʔe nī, a sien sí
yeli tìrigeʔ, nè píne a pe 'cìi piyè lúʔu yeli sienre nē dèʔ,
a ye kèni waa wè, ye- yeli yedaʔala cúbugo cúru gè ye

wo baa ki tiʔe nī gè ‡. Kire ki bé puu pe mé fie wè bè pe
sòmi wè.»

¹² A pìtenmene pe 'ké nè sèni Kulocelie sienre jáari dè
ne mári sienne mé bèle, níe ki nyu né jo ki 'yeli pe-
pe funyò yiʔe yè, pé téngé Kulocelie nē. ¹³ Pe 'puu ne gbò-
dolilo cìrá bèle ne yigi sienne nī bèle, níe sùnmo pòli
yaakpòlib sáa nē ne pe pori.

**Kùlofòli Erodi wi 'tí
a pe Zan Batiisi nyùgo ceri gè**
(Mat 14.1-12; Luk 9.7-9)

¹⁴ Bà Zezi míʔe ki yé yiri kùlo nī lè mme gè, a kùlofòli
Erodi wi kèni wi wori lúʔu dè. Pàli yé jo dí *Zan* Batiisi wi
'kòli nè nyé nè yiri kúbilo nī bèle, dí kire ki 'tí a wi 'jáa ne
kakpoliyo kpínʔini yè. ¹⁵ A pàli 'jo dí *sienjuulieweElii* wī,
a bìli 'jo dí faʔa faʔa Kulocelie sienjuuliewe wáà wī.

¹⁶ Bà Erodi kèni ki sienre dáà lúru dè ne mári mme gè,
a wi 'jo: «Zan náà mi yé tí pe wi nyùgo ceri gè, je wire
wi 'kòli nè yiri.»

^{17,18} Ki 'nyaa Erodi wire tíime wi cé sienne tórigo a 'pe
'Zan cò wè nè wi può né wi tón kasuu nī, Erodiyadi ken-
me nē, wi cóni Filipi cuò náa wi cé suò wi mé wè. Bà Zan
cé sí puu ne nyu Erodi nē wè né jo dí kii yeliʔ wi- wi cóni
wi cuò suò wè wi mé wè, a Erodi sí kapiengbuònnò tóri-
go a pe sèni Zan cò wè nè nyùʔdiriyè le wi nē né sèni
wi tón kasuu nī. ¹⁹ Zan sienjuuro mieni tiì cé Erodiyadi
dèni wèʔ, a wi sí ne wi caa né kpúumʔ ní. Wii cé sí ki lar-
ige taa gèʔ. ²⁰ Ki 'nyaa Erodi wi 'puu ne Zan fiʔé wè; wi
cé ki cén Zan wī siensinwe nè wii wàli nè téngé Ku-
locelie mé. A wi 'kò ne wi wéli wi leguulo nē bèle. A wi
cé gbénè Zan sienre lúʔu dè ti nè fungo nyaʔami gè wi
nī, nè ki yaʔa ki cé wi dèni bèri Zan sienre lúru dè.

²¹ Cenge káà, a lèjenne láà kèni nii ken Erodiyadi mé
wè. Ki 'nyaa, cenge gī Erodi yieziile ni cé màʔa nè nò lè,
a wi 'pùrʔʔ téngé ki cenge nī gè, nè wi taʔara
baakuonyenine yeri bèle, né kapiengbuònnò kàfòlib ní
bèle nè fàri *Galile* sienkpolilo nē bèle, né jo pe- sa lii
wire kpáa mé.

²² Ki cenge gè, a Erodiyadi póri wi 'ké nè sèni sómigo
nè yúò Erodi wi yiʔe mé gè a ki 'wi dèni wire né bàli wi
cé yeri bèle. A wi 'sinboriwo ye wè: «Yegé ó yegé muò
ne caa ma ki juu, m'bé ki ken muò mé.» ²³ Né fali nè
nyuò kún nè ken sinboriwo mé wè, né wi ye dí a ki né
cèni nyaa wire kùlo ni tìlaga kire wi caa, wire bé ki ken
wi mé.

²⁴ A sinboriwo wi 'yiri nè sèni wi yàa yúgo wè né jo:
«Yàa, mi- wi ye gáa mi ne caa ?»

A wi yàa wi 'fali nè wi ye: «Sa wi ye Zan Batiisi nyùgo
muò ne caa.»

²⁵ A sinboriwo wi 'fali nè fè nè ké nè sèni kùlofòli ye
wè: «Mi ne ki caa ma Zan Batiisi nyùgo ken gè m'mé
yalege nī náʔa, píra píra náà nī wè.»

† *Aramiyé sienre nī Zezi wi cé juu mme gè.* †† *Zezi wi 'lie*
Nazareti kàʔa nī, Galile ténime nī ki 'puu.

‡ *Yedaʔala cúbugo ki cúru gu ki kòri wi 'ki tie, peli yafien ní wè tíin*
baa né ki tiʔe ní gèʔ.

²⁶ A ki sienre ti 'laame cúᵛ kùlofòli nī wè kátii. Bè sí wi cé nyuᵛ kún nè kén sinboriwo mé wè bìli yi?e mé wi cé yeri bèle, a wi 'ki nyaa wire sì ní gbè sùnᵛᵛ wire nyasienre nī dè? ²⁷ A wi 'fali nè wi kapiengbuᵛᵛ wàà nigbe tórigo, bàli pe sí ne wi wéli bèle, né wi ye wi sa Zan nyùgo ceri gè wiri báan. A kapiengbuᵛᵛ nàguᵛ wi 'ké nè sèni Zan nyùgo ceri gè baa kasuu nī wè, ²⁸ nè le yalege nī, nè péni ken sinboriwo mé wè, a wi 'ki ken wi yàa mé wè.

²⁹ A ki sienre ti 'nò Zan wi *pitenmene* nē bèle. A pe 'ké nè sèni kpúu líe wè nè sèni wi tón.

Zezi wi 'sienne siraᵛᵛ sirakogunᵛ ken a pe 'lii

(Mat 14.13-21; Luk 9.10-17; Zan 6.1-14)

³⁰ Bili Zezi wi cé tun bèle, a pe kénì pìye píne làa nē wi táanni, ne pe baara ti kenme nyu bè ne tí wi nē, kele gíli peli yé kpí?ile nè tóri gèle, né tenmene nī peli 'ken nè mà?a sienne mé bèle.

³¹ A Zezi wi 'pe ye: «Yeri báan we- ké larige nī ye sa ᵛᵛ ye taa cèri.» Ki 'nyaa sienne pe 'puu ne gbun?uni ne tón-gi pe nē nì?ebele, larige sì cé ní nè puu baa pe- gbè taa bè lii? ³² A pe 'jiiin kóri káa nī nè sì?ere sienne táanni bèle, nè ké larige nī baa sienne sì puu bèle?.

³³ Bà sienne pe kénì pe wéli nè nyaa pe waa bèle, a pe 'ki cén peli bìele. A pe 'yiri kàaya nī yè nè ké wi kúruᵛ, nè sèni pe yi?e caanri.

³⁴ Bà Zezi wi sèni yiri kóri nī gè, nè sienni?eme nyaa bè; a pe nyinime 'jiiin wi nī kpu?ᵛ. Pe 'puu bè sinbaara tíele, nà?avóli fùn. A wi 'fali ne pe tenme kele sáa nē seni.

³⁵ Bà ki kénì mᵛᵛ nè lèle làa kúᵛ lè, a wi *pitenmene* pe sèni juu né wi ní nᵛᵛᵛᵛ táanni, né wi ye: «Tí?e gáa kīi sinbirige, cenge ki sí ne kúu; ³⁶ -sienne ya?a bèle peri waa vòbiire nī dè né vòyo nyáa yi 'we mà?a nè su?u wè, pe sa yaliire caa pe lii.»

³⁷ A wi sí pe ye: «Ye- pe ken pe- lii yeli tíime bèle.»

A pe 'wi ye: «Wali *denarile*[†] sirakeli (200) búru sí we baa suᵛ lé bè pe ken pe- káa wè?»

³⁸ A wi 'pe ye: «Ye sa wéli baa, búruᵛ jori bìele baa yeli mé?» A pe sèni wéli baa, né péni wi ye: «Búruᵛ ko-gunᵛ né fúᵛᵛ siin.»

³⁹ A wi 'pe ye: «Ye- sienne téngé bèle gbu?ulo gbu?ulo, nyàpirige nē gè.» ⁴⁰ A pe 'tèni gbu?ulo gbu?ulo. Pàli 'puu dabataandaan (100), pàli, togosiin né kprigᵛ kprigᵛ.

⁴¹ A Zezi 'fali nè búruᵛ kogunᵛ líe bèle né fúᵛᵛ siin ní bèle, nè yi?e yège gè nyi?ene nī, nè Kulocelié síeri wè. Né fali nè búruᵛ kúnminᵛ bèle nè ken wi pitenmene mé bèle, a pe 'wi lielé sienne nē bèle. Né fali nè ní nè fúᵛᵛ kúnminᵛ bèle nè pe ken, a pe 'pe lielé nè tóri sienne nē bèle. ⁴² A pe mieni 'káa nè tín, ⁴³ a búruᵛ káagoriro ti

'juᵛnyi?ene kie né siin nyi, né fúᵛᵛ báli pe cé kò bèle.

⁴⁴ Sienne bìli pe cé káa búruᵛ nē wè pe 'puu nàguᵛᵛ sira-muᵛᵛ sirakogunᵛ (5 000).

Zezi wi 'tán?a nè tóri luᵛᵛ nē

(Mat 14.22-23; Zan 6.16-21)

⁴⁵ Bà tire 'tóri dè, a Zezi wi 'fali nè ki juu nè gbèngé wi *pitenmene* mé bèle né pe ye pe- jiiin kóri káa nī, pe- luᵛᵛ jeli gè pe káni wire yi?e nē kanyuᵛ gíi mé gè Betisayida kà?a mé gè, dí wire bé sienne tórigo bèle béri waa pe kúruᵛ. ⁴⁶ Bà wi kénì sienne tórigo bèle nè kúᵛ wè, a wi 'ké nè sèni tán?a nyagurugo naame bè Kulocelié náari.

⁴⁷ Bà cenge ki kénì kúᵛ ne báan cenguᵛᵛᵛᵛ lèle nī lè, a ki 'nyaa wi pitenmene pe 'puu ne tíin baa kuᵛᵛjii sunᵛᵛᵛᵛ nī nè né kóri ní gè, á wire ní baa kpàn?ane gè wii nigbe. ⁴⁸ Lèle nī nī Zezi kénì je pe nyaa bèle, ki ní gòᵛᵛᵛᵛᵛᵛ nyeni lèle nī. Káfalige ki 'puu ne wáari ne pe kpàli, a kóri ki 'kò pe mé píribin?e. A wi 'líe nè ta?a pe kúruᵛ ne tári ne waa luᵛᵛ nē gè, nè sèni kò cè bé pe fénige. ⁴⁹ Bà pe kénì wi wéli nè nyaa wi tári luᵛᵛ nē gè, a pe 'jo dùᵛᵛ kikuuyirige ki 'puu, ne kòku?ulo wáari. ⁵⁰ Pe mieni cé wi nyaa, a nyine ni 'yiri pe nī.

A Zezi wi 'fali nè juu né pe ní, né pe ye: «Ye- yeli nàᵛᵛᵛᵛᵛᵛ téngé bèle, mi wī. Ye fāri fi?é?!» ⁵¹ Né fali nè jiiin pe kúruᵛ kóri nī gè, nè tēni. A káfalige ki 'yéri. A ki 'pe fungo wúᵛ kátii. ⁵² Ki 'nyaa pe funyᵛ yi 'puu ne tíin ne pe kálí búruᵛ kanyuᵛᵛᵛᵛᵛᵛ wori nē dè. Pe sícilige ki 'puu ne tíin tóngᵛ.

Zezi wi 'yaala puᵛᵛ Zenezareti kúlo nī

(Mat 14.34-36)

⁵³ A pe sèni cá?a jeli gè nè jiiin Zenezareti kúlo ^{††} nī, a pe 'kóri yérigé gè luᵛᵛ nyuᵛ nē gè. ⁵⁴ Bà Zezi 'yiri kóri nī gè, a sienne pe 'fali nè wi nyaa nè cén seni. ⁵⁵ A ki 'fali nè kò a sienne pe yé gbénè Zezi wori lú?u dè ti?e ó ti?e nī, pe nàa waa ne pe yaala líi bèle fituᵛᵛᵛᵛ nī ne báan Zezi kúruᵛ wè. ⁵⁶ A kire 'fali nè kò a Zezi cé gbénè ké ti?e ó ti?e nī, gii ki 'vòro tieye kúᵛ yè né siye ní yè, né kàaya ní yè, sienne pe nē pe yaala tugo bèle nè sèni téngé dàliye nē yè, níe ne wi fien wi- tí yaala pe- cò daa wi burugo nyuᵛ kire yákuᵛ nē. Yaala bíli mieni sí pe 'puu ne cògí ne tari wi burugo nē gè, pe nē puᵛᵛ.

Kali?ele wori dè

(Mat 15.1-20)

7 *Fàn?a Sienre sebecénmine* pàli cé kón *Zerizalemi* kà?a mé. A pe sèni gbu?ulo Zezi táanni wè, peli né *Farizienne* ní bèle. ² A pe kénì ki ci?ige nè nyaa Zezi *pitenmene* pàli 'tèni ne líi né pe kiyé ní yè nùᵛᵛᵛᵛᵛ, kire 'jo piyè yé yi jíge nè yeli né Zuufulo pe kali?ele jígegen-me ní bè? ³ Ki sí nyaa, Farizienne peli né Zuufulo sen-

† *Denari nigbe wire 'puu baakuᵛᵛ cenbogo sàri.*

†† *Zenezareti kúlo nī Kaperinawu káliige mé cengenyenifolime mé.*

mine ní bèle, pe kaliɛle nī, a sien wi je lii wi 'yeli wi- kiye jíge yè bè nò kabuʔulo nē. ⁴ Nē píne a sien wi 'kón céní mé gè, a wi 'laa wiì wiì jíge nē mùnu, wi nē gbè yakaa káaʔ. Pe kaliʔele ke feliyé yī nīʔeyé: yagbuʔɔɔ jígege yē baa, sikɔntasaala jígege yē baa, kányiere kàjuʔɔɔ jígege yē baa.

⁵ A Farizienne né Fànʔa Sienre sebecénmine pe 'siʔere nē kpɔni Zezi nē wè nē wi yúgo né wi ye: «Gáa nē muɔ pitenmene pe wè ne kaliʔele kpóri gèle ? -Pe wéli bèle, bà pe líi né kiye ní yè kariye yè.»

⁶ A Zezi wi 'pe ye: «Sienre díi *Kulocelié sienjuulieweEza-* yi wi cé juu yeli kenme nē bè né jo jànvaafɔlilɔ bɛle yeli bèle, ki sienre ti 'yeli baa círe ! Ki sienre ti baa sebe nī wè, a Kulocelié wi 'ki juu né jo:

*Nyawari nē sienne báli
piyē ne mi kpóri yáku,
nē sí ki taa pe funyo nī yē
pe 'líli mi nē.*

⁷ *Kpuʔɔɔ díi piyē ne tari
mi nē dè,
ti mieni yē wíra wī.*

*Sienne kajuʔulo
né sienne kaliʔele nē
piyē ne sienne tenme bèle†.»*

⁸ A Zezi 'fali nē ní nē ki juu pe mé né pe ye: «Yeli 'Ku-locelié kajuudiéle cíi lè, né kò ne tári kaliʔele nē. ⁹ Yeli tóni nē jáa bèri Kulocelié kajuudiʔele kéngi gèle de wáari wè, bé sí taa de yeli kaliʔele kpóri gèle. ¹⁰ Kulocelié sienjuuliewe *Misa* wi cé ki juu wi sebe nī wè né jo: «Te muɔ tuu né muɔ yàa kpóri wè», dí «a sien ó sien wi tuu faʔa, á kire 'laa nē wi yàa faʔa wè, ki sien wi 'yeli pe-wi kpúu wī †.»

¹¹ «Yeli bèle, yeli nē fɔli ki nē níe jo a sien 'wi siivɔli ye: «Gii ki 'puu náʔa m'mé mi gbè muɔ sáʔa wè, ki kéní kpíʔile kɔriban.» Kire kɔri wi 'jo: «Mi kéní ki ken Kulocelié mé.» ¹² Yeli nē yéri ki nē sien wi fága ní yafien kpíʔile wi siivɔli mé wè cíginiʔ. ¹³ Kire kenme báa nē bè yeli nē Kulocelié sienre faʔa dè né yeli kaliʔele ní gèle. Kele káli sáa ne tíin baa, gili yeli ne kpínʔini ne tòrí bè gáli tíele gèle.»

**Kele gíli ke nyéni sien nóri wè
Kulocelié yiʔe mé gè
(Mat 15.10-20)**

¹⁴ A Zezi wi 'fali nē sienniʔeme yeri bè nē kpɔni wiì nē cígini, né pe ye: «Ye mieni yeri lúru mi mé, yéri sienre ti kɔri céngi wè. ¹⁵ Yakaa wè kóngi kpànʔane ne jii sien nī wè ne wi nóriʔ; nē sí ki taa kele gíli ke yègí sien fungo nī gè, keli ke sí sien núʔɔ wè. ¹⁶ [A ngbúʔulo yē sien ŋí nē, sien wiri lúru cènge.]»

† Eza 29.13 tire ti 'juu náʔa gè. †† Yir 20.12; 21.17; Fàn 5.16 tire ti 'juu náʔa gè.

¹⁷ Bà pe kéní yiri sienne sunʔɔɔ nī bè nē ké kpáa mé gè, a wi *pitennene* pe séné wi yúgo né kásiile náa ni kɔri ní wè.

¹⁸ A wi 'pe ye: «Yeli sí ne tíin sinjilige fún wī lé ? Yeli sí ki cén lé yakaa wè kóngi kpànʔane ne jii sien fungo nī gè bè gbè wi núʔɔ lé ? ¹⁹ Né ki cén ki nē jii sien wi nàzɔn nī wèʔ. Ki 'nyaa ki nē ké liye nī wī. Kire kàduʔume gè sien wi nē ké kàfuʔu mé.» Zezi wi cé kire sienre juu dè bè ki tie yaliire ti mieni yē cènre, tàa wè baa peri tire fúnʔ.

²⁰ A wi ní nē jo: «Sòngirɔ díi ti nyéni yègí sien fungo nī gè, tire ti nyéni sien nóri wè Kulocelié yiʔe mé gè.

²¹ Sienne pe funyo yire nī, laame nī, sòngibiire, kanuʔɔɔ, kàyuugo, sienkpúʔu, ²² ceyuugo, fungbuʔɔ, sìpiire, síciligele kakpiʔiligele, nyabienne, míecuʔɔɔ sienre, nienyienige, sinjilimefun kakpiʔiligele, ²³ tire kakolido dáa ti mieni felide ti ne kóngi sien fungo nī wī níe wi núʔɔ Kulocelié yiʔe mé gè.»

**Zezi wi 'gbòdoli cira nē yige
celiwe wáa póri nī
(Mat 15.21-28)**

²⁴ Bà Zezi kéní tire juu nē kúɔ dè, a wi 'yiri baa ki tiʔe nī gè nē ké Tiiri kùlo mé, nē séné jii saʔa káa nī, wiì puu ne caa sienne pe- ki cén wire yē baa ki saʔa nī gèʔ. Kire né ki mieni ní, a ki kéní cén. ²⁵ A celiwe wáa kéní wi wori lúʔu dè. Gbòdoli 'puu wi póri nī wè. A celiwe wi 'fali nē ké Zezi kúruugo wè, nē séné káguro wáa wi táanni, ²⁶ né wi náari né wi ye wi sa gbòdoli cira wè wi yige wire pùɔ nī wè. Zuufuwo bèʔ wi 'puu ki cuc wèʔ, Siirii kùlo wuu wi 'puu á wi sí kón Fenisii ténime nī.

²⁷ A Zezi wi 'wi ye: «-Piile yaʔa bèle pe- lii pe tén gbínʔene, kii yeli we piile pe suro líe dè we wáa pan-bigele méʔ»

²⁸ A celiwe wi sí jo: «ʔaan, kányiʔe gī Kàfɔli, kire né ki mieni ní, panbigele ke nàa piile pe siliworo jún dè tabali láara wè ne káa.»

²⁹ A Zezi 'fali nē wi ye: «Bè muɔ 'jáa nē sienre dáa juu dè, te waa, gbòdoli wi 'yiri muɔ póri nī wè.»

³⁰ A celiwe wi 'láʔa nē ké, nē séné pùɔ nyaa wè sínewe yasinege nē gè, a gbòdoli wi 'yiri wi nī.

Zezi wi 'dùno puʔɔ

³¹ A Zezi wi koli nē yiri Tiiri kùlo ténime nī bè, nē tóri Siidɔn kàʔa mé, nē séné sùuri Kàaya Kie kùlo nī lè nē ké *Galile* kuʔɔjii mé wè.

³² A sienne pe péni yiri né nàguo wáa ní wi kúruugo; ki nàguo wi 'puu dùno, sienre ti puu ne waa wi méʔ. A pe 'Zezi fien wè né wi ye wi- kɔli taʔa wi nē.

³³ A wi 'nàguo kóri wè nē yiri sienne sunʔɔɔ nī bè, nē séné kabiʔele le gèle wi mé ngbúʔulo nī gèle, né tíinʔe sùlugu nē taʔa wi mé nyine nē lè, ³⁴ né fali nē yiʔe yègè

gè nyi?ene nī, nè ñj nè tigi, né fali nè kénì dùnɔ ye wè: «Efata !» Kire kɔri wè: «múgu.»

³⁵ A dùnɔ wi ngbú?ulo ke 'fali nè múgu wálile seni, a wi nyine ni 'yè, bè ni 'puu tárile lè, a wi 'fali ne nyu wálile seni.

³⁶ A Zezi wi 'ki juu nè gbènge pe mé né pe ye pe fãa ga ti juu sien mé?. Kire né ki mieni ní, a Zezi cé gbénè kaala nī wu?u juu nè gbènge né jo pe fãa ga ni juu sien mé wè?, kire kaala lire nī pe nê kénì yi?e le ne ni nyu ne mári.

³⁷ A ki 'sienne pe mieni fungo wúw kátii, a pe 'ye ne nyu níe wáa: «?á, nàguɔ ñáá wi kakpi?iligele ke mieni tñni yè cèngelè ! Ye- wéli, bè wīi ne dùnɔɔ porì bèle pe lúru bèle, níe bobobilo míeni porì bèle pe nyu bèle !»

Zezi wi 'sienne siramu?ɔ ken a pe 'lii (Mat 15.32-39)

8 Cenge káà cígini, a sienne pe sèni gbu?ulo nè tón Zezi nē wè, nè ki ya?a yaliire si cé puu baa pe- lii?. A Zezi wi 'wi pitenmene yeri bèle nè péni pe ye: ² «Sien-ni?eme báà pi nyinime yē mi nī: ki ceyē taanri yī ñj wè bè piyē mi kúru gu bèle, yafien wè pe mé bè káa?. ³ Mi sí wè caa bè pe ye peri waa né fungo ní gè?. Pe ñjri ti baa kúw koligo nē. Pe pàli sí kón tieliiliye nī.»

⁴ A pitenmene pe 'siennugoro ken wi mé né wi ye: «Sé sí we bé búru taa wè ná?a sinbirige gáà nī gè, bé sí sienne báli ken bèle pe- káa bè tén wè?»

⁵ A Zezi wi 'pe yúgo: «Búru jori bíele baa yeli mé?» A pe 'wi ye búru kólisiin.

⁶ A wi 'ki juu nè gbènge sienni?eme mé bè, pe- ténì dàala nē lè. Né fali nè búru kólisiin líe bèle nè Ku-locelié síeri, né wi celile nè ken wi pitenmene mé bèle, pe- wi lielé sienne nē bèle. A pe 'wi lielé sienne nē bèle. ⁷ Fúw pigele cèri 'puu baa nè píne. A wi 'ke líe, nè Ku-locelié síeri, né fali nè wi pitenmene ye bèle pe- ke lielé sienne nē bèle. ⁸ A pe mieni 'káa nè tén. A káagoriro ti 'juonyi?ene kólisiin le a ke 'nyi. ⁹ Sienne pe yé sienne sir- amu?ɔ kúw (4 000), báli pe 'puu baa bèle. A Zezi wi 'fali nè pe tórigo pe tiye nī yè. ¹⁰ Né fali nè jiiin kóri nī gè wire né wi pitenmene ní bèle nè ké Damanuta kùlo mé †.

Farizienne pe 'Zezi si?e wè nè wéli (Mat 16.1-12)

¹¹ Farizienne né Sadusiienne ní bèle, pe 'puu ne caa bè Zezi puu wè bè wéli. A pe 'pen nè péni wi ye wi- kakpu?ɔ káà kpí?ile wi tiè peli nē gáa ki 'kón nyi?ene nī lè.

¹² A Zezi wi 'ñj nè tigi, né fali nè jo: «Gáa nē kènne náá wuulo piyē ne kakpu?ɔ caa bè nyaa ? M'bé ki juu yeli

† Damanuta kùlo nī Galile ku?jii cengenyijjinme mé.

mé kányi?e nē, kakpu?ɔ yafien si ga tii kpí?ile bè tiè pe nē?.» ¹³ Né fali nè lá?a pe táanni nè sèni jiiin kóri nī gè cígini, a pe 'ké lu?ɔ kanyuɔ gī mé gè.

Pitenmene pe sòngiro ti 'weri (Mat 16.5-12)

¹⁴ Zezi wi pitenmene pe yé fi?e, piyè cé búru líe?. Búrukenige nigbe yákuɔ ki 'puu pe mé baa kóri nī gè.

¹⁵ Zezi wi 'puu ne ki nyu ne ki gbèngí pe mé né pe ye: «Ye- yiyè cò díe ! Yeri yiyè ci?ige Farizienne pe sinvari nē dè, né Erodì sinvari ní dè.»

¹⁶ A wi pitenmene pe 'ki sòngi nè jo dù?ɔ bè peli si búru líe wè kire sienre wi 'juu bè.

¹⁷ A wi 'pe sòngiro cén dè, nè sí pe ye: «Gáa ne yeli ne kire sòngí né jo yeli si búru líe wè? ? Yeli tù?ɔ ne tén yeli wè ke ke kóri céngi wè? wī lé ? Gáa ki 'yeli laame tón bè yeli nī mme gè ? ¹⁸ Nyapigele kiyē yeli nē, yeli tù?ɔ wè nya?a? ke nī wī lé ? Ngbú?ulo kiyē yeli nē, yeli wè lúru? ke nī wī lé †† ? Yeli wè sòngí ne tari? lé ? ¹⁹ Bà mi cé sienne siramu?ɔ sirakogunɔ (5 000) ken bèle a pe 'káa nè tén né búru kogunɔ ní bèle ? Juonyi?ene jori ke cé kò káagoriro nē dè?»

A pe 'jo: «Juonyi?ene kie né siin.»

²⁰ A wi ní nè pe yúgo: «Á bà mi cé búru kólisiin tí?e bèle nè sienne siramu?ɔ (4 000) ken bèle pe káa bèle, juonyi?ene jori ke cé kò?»

A pe 'jo: «Juonyi?ene kólisiin.»

²¹ A wi 'pe ye: «Kí meni á yeli ne tén yeli si fiè ki cén?»

Zezi wi 'fúw múgu

²² A pe sèni jiiin Betisayida kà?a nī. A sienne pe 'fúw wáá kóri nè péni yiri wi kúru gu, nè wi fien né wi ye wi- cò fúw nē wè.

²³ A wi 'fúw cò wè kólì nē nè yiri né wi ní vògo kúru gu gè, nè sèni ténre sùlugu nè kurugu wi mé nyapigele nē gèle, né kiyè ta?a yè wi nē né wi yúgo né jo: «Muɔ ne yakaa nya?a lé?»

²⁴ A fúw wi 'nyapigele yège gèle nè wéli, né fali nè jo: «Mi ne sienne nya?a bèle, piyē bè tiire tíele né sí ne tári.»

²⁵ A Zezi 'koli nè kiyè ta?a yè wi mé nyapigele nē gèle, a wi nyapigele ke 'múgu a wi 'fali ne nya?a wálile seni.

²⁶ A Zezi 'fali nè wi ye wiri waa kpáa mé, wi fãga sí sari nyaari de mári vògo nī gè?.

Pieri 'ki juu né jo Zezi wire wī Kirisi wè (Mat 16.13-20; Luk 9.18-21)

²⁷ A Zezi né wi pitenmene ní bèle a pe 'yiri kire ti?e nī gè, nè ké vòyo nyī yī baa Filipi Sezare ‡ kà?a ténime nī

†† Wéli baa Zer 5.21; Ezek 12.2. ‡ Kà?a gī Filipi Sezari wi 'ténge gè, kire kà?a kire gī Filipi Sezare wè.

bè. Bà pe 'yiri ne waa koligo nē gè, a wi 'wi pìtenmene yúgo bèle né pe ye: «Siennne pe 'jo mi yē ḡásien ?»

²⁸ A pe 'wi ye: «Pàli 'jo *Zan* Batiisi wī muɔ wè, a bili 'jo *sienjuulieweElii* wī muɔ, pàli sí yē ne wáa dí Kulocelie sienjuuwo wáa wī muɔ wè.»

²⁹ A wi ní nē pe yúgo: «Á yeli bèle, yeli 'jo mi yē ḡásien ?»

A *Pieri* wi 'siennugoro ken dè né jo: «Muɔ wī *Kulocelie Siennyienegɔnwɔ* wè.»

³⁰ A Zezi 'fali nē ki juu nē gbènge pe nē né pe ye pe fāa ga ti juu sien mé?.

**Zezi wi 'wi wuɔɔɔ wori juu dè
pìtenmene mé bèle
(Mat 16.21-23; Luk 9.22)**

³¹ Bà wi 'tire juu dè, nē fali nē séli ne pe tenme seni, né jo: «Ki 'nyaa fànʔa, *Sien Pùɔ* wi- wuɔɔɔ suɔ kátii, nē pínɛ, *liɛɛ* pe bága de wi kéngi de wáari peli né *kacuw-riɔ kãfɔliɔ* ní bèle, né *Fànʔa Sienre sebecénmine* ní bèle. Kire kàduɔme gè pe bé wi kpúu. A wi sí kúu wè, cendaanriwuɔ nē gè wi bé koli bè nyé bè yiri.» ³² Zezi wi 'puu ne sienre dáa nyu dè ne láʔala, wii puu ne ti nyu ne káala?.

A *Pieri* 'fali nē wi yeri nē siʔere kàsenge nē, nē séni jo wi nē jùuyi, dí gáa sienre wi 'juu mme gè ?

³³ A Zezi 'fali nē yiʔe nē wi *pìtenmene* bíli wéli bèle, né fali nē juu nē *Pieri* kàanri wè seni, né wi ye: «Siʔere mi táanni Seteni muɔ, muɔ wè Kulocelie wori sòngiʔ, sienre sòngiro dī muɔ nī.»

**Meni sien 'yeli bè puu
bé taʔa Zezi nē wè
(Mat 16.24-28; Luk 9.23-27)**

³⁴ A wi 'fali nē sienniʔeme yeri bè nē fàri wi *pìtenmene* nē bèle, né ki juu pe mieni mé né pe ye: «A sien ḡi ne ki caa bè taʔa mi nē wè, sien wi- fiʔe né wii wobowo ní wè, wí sí wi *tiiparige* líe gè †, wi- taʔa mi nē. ³⁵ Á kire 'laa a sien ó sien ne ki caa bè wi sii suɔ wè, wi bága pùunni wi sii nī wè. A ḡii sí pùunni wi sii nī wè mi kenme nē bè né *Kataanna Sienre* ti kenme nē bè, wi bága wi suɔ.

³⁶ «Ki 'gáa láa kúɔ, a sien 'duniya lɔri ti mieni taa dè, né séni kóligo banguɔ sii nī wè ? ³⁷ Gáa sien bé gbè ken wi sii sindiʔe nī gè ? ³⁸ M'bé ki juu yeli mé, a sien 'ki nyaa fierewuɔ bè wii taʔa mi nē náʔa duniya ḡáa nī wè, duniya ḡáa wi wè síngi Kulocelie yiʔe mé gè?, kapiʔile duniya ḡáa wè, nē pínɛ a sien 'mi sienre nyaa dè ti fiere tónki wi nē wè, bè *Sien Pùɔ* míeni wi bága fiere tón ki sien nē wè, a wi kénì pen wi Tuu kpuɔɔwɔ nàjenre nī dè né *nyiʔene tunduncénmine* ní bèle.»

⁹ A wi 'fali nē ní nē pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányiʔe nē, pàli yē bile we sunʔɔɔwɔ nī, piyè ga kúu?, bé né *Kulocelie Kùlofɔligɔ* nyaa gè ki- pen né fànʔa ní.»

† A ki 'juu mme gè né jo sien wi- wi *tiiparige* líe gè, kire kɔri wi 'jo: «Ma puu gbòboriyaʔawa bè muɔ sii ken wè bè Zezi tíɛɛ wè.»

Zezi kenme pi 'yiʔe

(Mat 17.1-13; Luk 9.28-36)

² Cenyɛ kolini 'kúɔ kire kàduɔme gè, a Zezi wi '*Pieri* kóri, wire né Zaki né *Zan*, a pe 'ké nyagurukpaʔalige naame nē séni kò baa piye yákuɔɔ. Bà piyè baa bèle, a Zezi wi kenme pi kénì yiʔe pe nyaame nē bè, ³ a wi bururo ti mieni 'yiʔe ne filigi pérepere, ne nyiʔene ! Ya- jigewe wè bile duniya nī wè bè gbè yeɛ jíge ti- münü bè yeli né wi yeɛ ti nyiʔenege nē ní bè?. ⁴ Cèri 'siʔere a pe 'fali nē *Kulocelie sienjuuliele* nyaa, *Elii* né *Misa*, a pe 'pen nē péni nyu né Zezi ní wè.

⁵ A *Pieri* 'fali nē Zezi ye wè: «Tenmefɔli, kiī pórigo bà wiyè náʔa gè; tí we kpátaaya taanri kpúɔn, kàa nigbepuu muɔ wuɔ, kàa sí puu Misa wuɔ, dí kàa sí puu *Elii* wuɔ.» ⁶ Ki 'nyaa fiere sienre *Pieri* wi cé juu mme gè. Bà kele gáli ke 'kpíʔile mme gè, a fiere 'jiiin pe nī kpuʔ; *Pieri* wii ní nē ki cén ḡii wire bé juu gè?.

⁷ A kàsadibage kàa 'tigi nē pe tón. A pe 'juumɔ pàa lúʔu baa kàsadibage laame nī bè, a pi 'jo: «Nàa wire wī mi Jaa wè, ḡàa wi 'mi déni wè. Yeri lúru wi nē.»

⁸ Cèri siʔere, a pe ga je wéli wè piyè ní nē sien nyaa?, gá Zezi wire nigbe bè?, wi 'puu baa né pe ní bèle.

**Zezi 'jo dí sienjuuliewe Elii
wi nyéni pen nē kúɔ**

⁹ Bà pe kénì tiri nyagurugo nē gè, a Zezi wi 'ki juu nē gbènge pe nē, né pe ye pe fāa ga kaala náa ni wori juu dè sien mé?, gáa pe 'nyaa baa nyagurugo nē gè?, fúɔ bè taa *Sien Pùɔ* wi ga nyé yiri kúbilo sunʔɔɔwɔ nī bè. ¹⁰ A pe 'ki sienre cò dè pe funyɔ nī yè, níe piye yúgo kúbilo nyéyirile wori nē dè, né jo: «Sienre dáa tire kɔri wire yē ḡii wī mme gè, a pe 'jo bè nyé bè yiri kúbilo sunʔɔɔwɔ nī bè?»

¹¹ A pe 'fali nē kénì wi yúgo né wi ye: «Gáa kenme nē *Fànʔa Sienre sebecénmine* pe 'jo dí *sienjuulieweElii* wi 'yeli bè káni pen wè?»

¹² A wi 'pe ye: «Kányiʔe ḡi, Elii wi 'yeli bè káni pen, bè pa kele ke mieni gbòbori bè téngɛ meni ke 'kíni nē puu gèle ††. A ki sí yē bè gè, ḡii nē Kulocelie *Nyakungenge* Liʔe sienre ti 'ki juu né jo dí *Sien Pùɔ* wi bága pa wuɔɔɔ suɔ kátii sienne kiyɛ nī yè, peri wi máami de wi kéngi de wáari wè ?

¹³ «M'bé sí ki juu yeli mé, Elii wi nyéni pen nē kúɔ, a sienne pe 'pe nyeni kele kpíʔile gèle wi nē piye fungo, nē yeli né ḡii ní ki cé sebe nē yaʔa né wi míʔe ní gè ‡.»

†† Wéli baa Mal 3.23. ‡ *Sienre* tii ne nyu ne waa *Zan* Batiisi baara koligo nī.

**Zezi wi 'gbòdoli cira nè yige
pù wáà nī**

(Mat 17.14-21; Luk 9.37-43)

¹⁴ Bà pe kénì líe ne waa *pìtenmene* bìlì kúrugú bèle, nè sèni ki nyaa a sienni?eme 'gbu?ulo nè pe mà?a nè su?u, á *Fàn?a Sienre sɛbɛcɛnmine* ní bèle ne kíí né pe ní. ¹⁵ Bà sienne pe kénì Zezi wéli wè nè nyaa wè, a pe 'fè nè sèni wi kpàli. Ki 'nyaa wi penne ni cé pe fuu kpu?ɔ.

¹⁶ A wi 'pe yúgo né pe ye: «Siene díi nē ye 'puu ne kíí né pe ní bèle?»

^{17,18} A nàguo wáà 'fali nè juu baa sienne sun?ɔmɔ nī bè né jo: «Tenmefɔli, ki 'nyaa gbòdolilo páli bíele ná?a nè mi jaa kpí?ile wè a wi 'kò bobogo, náa wi wu?ɔ. A ki gbòdolilo pe gbénè yè wi kúrugú tí?e ó tí?e nī, pe nàa wi líi ne cáanri, kpórigo nàa yigi wi mé nyuo nī gè, á wi nàa gàn?ana káa gèle. Wi nê fali nè siile. Wire ní mi 'pen muo kúrugú. Mi 'muo pìtenmene náari bèle pe- wi cira, piyè jáa nè gbòdoli njáà cira wè nè yige wi ní?»

¹⁹ A Zezi 'fali nè jo: «?é, yeli bèle yirile náà wuulo bèle, yeli yē téngɛle fùn. Lèle jori yeli tù?ɔ nè jo mi- ga kúu bile né yeli ní? Meni yeli tù?ɔ nè jo mi- ga yeli cò síe? Ye- wi líe ye sí?ere ná?a mi mé.»

²⁰ A pe 'pùo líe wè nè pen wi kúrugú. Bà gbòdolilo pe péni Zezi nyaa wè, a pe 'fali nè pùo kpúɔn wè seni, a pùo wi 'nyeri nè tuu, ne kòligí dàala nē lè níe kpórigo yi-gi.

²¹ A Zezi wi 'tuufɔli yúgo wè né jo: «Ki lèle jori nī njò wè, bà gbòdoli njáà wīi wi kúrugú wè?»

A tuufɔli wi 'jo: «Ti 'wi líe wi piire lèle nī, ²² dí ki 'tɔliyo nyuo kúu, gbòdolilo báli pe nê kénì wi yège nè sèni cáan kàsun nī, làa nē pe nê sèni wi wáa lu?ɔ nī bè wi kpúu. A ki yē muo bé jáa, ma nyinime taa weli nē má nyuo weli nē.»

²³ A Zezi wi 'wi ye: «A ki yē m'bé jáa lé? A téngɛle yē sien njī mé, keke ke mieni bé gbè kpí?ile wi mé.»

²⁴ A pùo wi tuu wi 'fali nè yékpoli wáa seni, né jo: «Mi 'téngɛ muo nē, nyuo mi nē má mi sá?a mi téngɛle ni cíeme láara bè!»

²⁵ Bà Zezi kénì sienne nyaa bèle a pe je de gbun?uni de tóngi pe nē bèle, a wi 'juu nè jenne gbòdoli nē wè né wi ye: «Gbòdoli muo njáà ma nyéni sienne kpín?ini bèle pe kòrì bobobilo né dùnɔnɔ bèle, mi 'jo ma yiri pùo njáà nī wè, mi fāga ní muo nyaa muo ní jíin wi ní?»

²⁶ A gbòdoli wi 'fali nè tuu ne kòkuugbuɔɔ wáari seni, né fali nè pùo yà?ara yà?ara wè nè wi 'siile, né fali nè yiri wi ní seni. A pùo wi 'kò baa majo wi 'kùu wī, a sienne sáa 'jo dù?ɔ wi 'kùu wī. ²⁷ Nê ki ya?a bà Zezi sèni wi cò kòli nē gè, a wi 'nyé, nè fali nè yè nè yéri.

²⁸ Bà pe kénì ké kpáa mé gè, á ki 'nyaa peli yákuo pe 'puu baa né Zezi ní wè, a wi pìtenmene pe 'wi yúgo kàsenge nē né jo: «Gáa nē weli sí jáa nè gbòdoli njáà cira wè nè yige pùo njáà nī wè?»

²⁹ A wi 'pe ye: «Yafien sí gbè gbòdoli njáà wi felige yige wè sien ní?, ga náarige bè?»

**Zezi wi 'koli nè wi kùu
né wi nyéyirile wori juu dè**

(Mat 17.22-23; Luk 9.43-45)

³⁰ Bà pe kénì yiri baa kire tí?e nī gè, a pe 'tóri *Galile* kùlo mé. Zezi wīi puu ne caa sienne pe ki cén?. ³¹ Ki 'nyaa wi 'puu ne wi *pìtenmene* tenme bèle né pe ye: «Pe bé *Siene Pùo* cò wè bè le sienne pe kiyé nī, pe- wi kpúu. A wi sí kùu wè, cendaanriwu?u nē gè wi bé nyé bè yiri.»

³² Wi pìtenmene piyè cé siene dáa ti kòri cén wè?, piyè cé sí sori nè wi yúgo?

**Sien njī wī kpuɔwɔ wè
Kulocelié yi?e mé gè**

(Mat 18.1-5; Luk 9.46-48)

³³ A pe sèni jíin Kaperinawu kà?a nī. Bà pe kénì yē sa?a nī gè, a Zezi wi 'pe yúgo: «Gíi wori nē ye 'puu ne kíí baa koligo nē gè?» ³⁴ A pe 'piiri. Ki 'nyaa bà pe 'puu koligo nē gè pe 'puu ne piyè kíí njī wi 'kpú?ɔ pe mieni nī bèle.

³⁵ A Zezi 'fali nè tēni, né pe mieni kie né siin yeri bèle nè péni ki juu pe mé né pe ye: «A sien njī ne caa bè puu péliwe wè, wi- puu bìli pe mieni kàdotɔnwɔ, né pe mieni baakuɔwɔ.» ³⁶ Né fali nè pùo wáà líe nè péni wi yérigé pe sun?ɔmɔ nī bè, nè wi líe nè cò, né pe ye: ³⁷ «A sien njī 'pùo njáà wi wàa cò cèngɛ mi mí?e kire kenme nē bè, mi sien wi 'cò cèngɛ. A njī sí mi cò cèngɛ wè, m'bè? sien wi 'cò cèngɛ?, ki 'nyaa Njáa wi 'mi tun wè wire sien wi 'cò cèngɛ.»

**A sien njī wè weli leguuwo wè?
wīi né weli ní**

(Luk 9.49-50)

³⁸ A *Zan* 'fali nè kénì wi ye: «Tenmefɔli, weli 'nàguo wáà nyaa wi gbòdolilo círa ne yigi sienne nī bèle né muo mí?e ní gè, nè ki ya?a ki nàguo wi wè né weli ní?, weli t̀ni nè puu ne caa bè wi cira lá?a ki baara nē dè.»

³⁹ A Zezi wi 'wi ye: «Ye fāri wi còrì de lá?ala?, nè ta?a gíi nē, a sien 'mi mí?e yeri gè nè kakpu?ɔ kpí?ile wè, sien wīi ní gbè yi?e de sìpi?i nyu de wáari mi kòli mé gè?. ⁴⁰ A sien njī wè weli leguuwo wè?, ki sien wīi né weli ní wī.

⁴¹ M'bé ki juu yeli mé, a sien njī 'lu?ɔ ken yeli wáa mé a wi 'gbuo bè yeli yē *Kirisi* wuulo bèle, kányi?e nē, sien wīi sa f̀n wi t̀ni nī wè?»

**Kele gíli ke nyéni sien nii
kapiile nī lè**

(Mat 18.6-9; Luk 17.1-2)

⁴² «A sien njī yē kúrugodi?e piile báli pe wáa cíewe mé wè, báli pe 'téngɛ mi nē bèle, kire sien wè a pe cénì tíre

sindenigbu? puo wi mé yétiige nī gè né sèni wi wáa ku?jii sícuum?o ti?e nī gè, kire cī póri wi mé.

⁴³ «Nè pínε, a ki yē muo kōli kīi ne muo kan?a muo ne tun kapiile nī lè, ma ki ceri ma wáa. Ki 'póri muo- puu kajerige ní bé sí sa bàngu?o sīi taa wè, sèni muo kiyε yi siin yi- puu muo nē dí muo ga sa puu *kusi?i* kàsun nī gè, kàsun gáa ki wè fíri ne nya?a gè? ⁴⁴ [Ki ti?ε fienre ti wè kúu ne nya?a?, ki kàsun míeni ki wè ne fíri ne nya?a? †.]

⁴⁵ «A ki sí yē muo tōlig?o ki muo kan?a muo ne tun kapiile nī lè, ma ki ceri ma wáa. Kire 'póri muo- puu tajerige ní bé sa bàngu?o sīi taa wè, sèni muo- puu né muo tōliyo yi siin ní yè bága sa jīin kusi?i tiepi?i nī gè. ⁴⁶ [Kire ti?ε fienre ti wè kúu ne nya?a?, ki kàsun míeni ki wè ne fíri ne nya?a?.] ††

⁴⁷ «A ki yē muo nyapile ni nyéni muo kan?a muo ne tun kapiile nī lè, ma ni kōn ma wáa li?i. Ki 'póri muo puu nyapilenigbefōli baa jīin *Kulocelie Kùlofōlig?* nī gè, sèni muo- puu né nyapigele siin ní gèle pe ga sa muo wáa kusi?i kàsun nī gè. ⁴⁸ Kire ti?ε fienre ti wè ne kúu ne nya?a?, ki kàsun míeni ki wè fíri ne nya?a? ‡.

⁴⁹ «Kīi céngε, sien ó sien, kàsun ki bága sa wi cīile bè wi gbòbori bè ya?a Kulocelie mé, majo meni pe sí sarige gbòbori nè ya?a né yasuw?o?o ní kenme bīi nē ††.

⁵⁰ «Yacengε gī yasuw?o?o gè, a ki tãanma pi sí kúu ki nī gè, gáa ní ye bé ki téni ? Ye- puu tãanma nē né yiye ní majo bè yasuw?o?o ki sí sómig?o nè yiri yege nī wè.»

ZEZI WI 'YIRI GALILE TENIME NI BE NE KE ZERIZALEMI KA?A ME

(10.1-52)

Zezi 'jo cep?rig?o
kīi yeli bè cú?o?
(Mat 19.1-12; Luk 16.18)

10 A Zezi kénì yiri baa kire ti?ε nī gè, a wi 'yiri *Galile* ténime nī bè, nè ké *Zude* ténime nī *Zuruden* cá?a kúru?o gè. Bà wi sèni yiri wè, a sienni?εme pi sèni gbu?ulo nè tón wi nē. A wi 'fali nè séli ne pe tenme seni majo bè wi sí dàli ne ki kpín?ini gè.

² A *Farizienne* páli kénì pen wi kúru?o nè péni sìn- jiligele yúgolo láa wáa wi mé níε sōngí peli bé wi cáan sienre nī dè, nè wi yúgo né wi ye: «Ki 'yeli lé nàgu?o gbè wi cuo ya?a wè lé?»

† *Gireki sebeliele páli nyéni tiele náa le lè baa.* †† *Tiele náa ni wè baa? Gireki sebeliele páli nī?* ‡ *Wéli baa Eza 66.24.* ††† *Gireki sebe nī wè ki 'jo: sien ó sien, kàsun ki bága sa sómig?o bè yiri wi nī bè yasuw?o?o tiele. Wéli baa Lev 2.13. Pe né cé yasuw?o?o wo pe kakuw?o yakōn?o nē dè.*

³ A Zezi wi 'yúgolo láa wáa pe mé nè pínε né pe ye: «Gīi ki 'juu baa *Kulocelie sienjuulieweMisa* sebe nī wè?»

⁴ A pe 'jo: «Misa sebe wi 'ki juu né jo dí a nàgu?o je wi cuo ya?a wè, wi- ceya?a sebe kpí?ile wi- ken wi mé, wí né gbè celiwe ya?a wè ††.»

⁵ A Zezi wi 'pe ye: «Yeli fungbenye yire kenme nē Misa wi cé ki kajuudiele náa sebe lè, ⁶ né kire liεε yige baa wè, duniya wi sélime nē bè, *Kulocelie wi cé pe faan nàgu?o né celiwe*†††. ⁷ *Kire nē a nàgu?o 'celiwe líe wè, wi bé lá?a wi tuu né wi yàa nē wè, bé sí wii puo wi cuo nē wè.*⁸ *Pe siin pe bé kò cetinne nigbe.* Kīi ní nyaa piyē siin?, píra njáa nī wè piyē cetinne nigbe wī †††.

⁹ «Kire kenme nē, a Kulocelie sí gīi pínε gè, sien fāga ki lá?a kīi nē?.»

¹⁰ Bà pe kénì koli nè ké kpáa mé gè, a wi *pitenmene* pe sèni wi yúgo né sienre dáa ti kenme ní. ¹¹ A wi 'pe ye: «A nàgu?o njī 'wi cuo ya?a wè né sèni celiwe wáa wiiye líe wè, wi 'ceyuugo kpí?ile, wi 'tuu kapiile nī wi cepeliwe mé wè. ¹² Nè pínε a celiwe 'wi pōli cíi wè né sèni téni nà- ga?a káa kiiye nē gè, wi nàjaara kpí?ile.»

Zezi wi 'diba ta?a piile nē bèle

(Mat 19.13-15; Luk 18.15-17)

¹³ A sienne páli kénì pe piile líe nè pen Zezi kúru?o wè, wi pa cò pe nē. A wi *pitenmene* pe 'yè ne nyu ki sienne nē bèle. ¹⁴ Kīi Zezi déni wè?. A wi 'pe ye: «Ye- piile ya?a bèle peri báan mi mé, ye fāri pe cìrá?; sienne bíli kenme bīi bè pe tíele bèle, peli wu?u gī *Kulocelie Kùlofōlig?* gè †.

¹⁵ «M'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, a sien njī si fīli? *Kulocelie Kùlofōlig?* nē gè bè pūc tíele wè, ki sien wīi ga tíi bé jīin baa?.» ¹⁶ Bà wi 'tire juu nè kúu dè, a wi 'fali ne piile cògí bèle ne tárigi wii nē, níε kiyε ta?ala yè pe nē ne tòrí, nè diba ta?a pe nē.

Lrífli yúgolo lè

(Mat 19.16-30; Luk 18.18-30)

¹⁷ Bà Zezi kénì lá?a ne waa wè, a nàgu?o wáa 'fè nè sèni káguro cáan wi tãanni, né wi yúgo né jo: «Tenmefōli cènwe, gáa mi 'yeli bè kpí?ile bé bàngu?o sīi taa wè?»

¹⁸ A Zezi wi 'wi ye: «Gáa nē muo ne mi yeri tenmefōli cènwe ? Sien wè bile cènwe? nè yiri Kulocelie nigbe nī?.

¹⁹ Yúgolo náa muo 'wáa nàa lè, gīi ki 'juu baa *kaju- udi?ele kie* nī gèle, gili Kulocelie wi 'tie *sienjuulieweMisa* nē wè ? Kīi jo lé?:

Ma fāga sien kpúu?;
fāga ceyuugo kpí?ile?;
fāga kàyuugo kpí?ile?;
fāga fine da?a muo siennyeni nē?;
ma fāga sien nù?o?o?†;
má sí de muo tuu né muo yàa kpóri bèle†††?»

†† *Wéli baa Fàn 24.1,3.* ††† *Sél 1.27 tire ti 'juu ná?a kōliyo 6-8 nī yè.* †††† *Sél 2.24 tire ti 'juu ná?a gè.* † *Wéli baa Mat 18.3; Luk 18.17.* †† *MA FĀGA SIEN NŪ?O?O?; Fàn 24.14 tire ti 'juu ná?a gè.* ††† *Ná?a gè*

²⁰ A nàguo wi 'wi ye: «Tenmefɔli, mi 'dàa ti mieni kpɔɔile nè fori ti nyɔɔɔlɔ nī gèle níe tíin cíewe.»

²¹ A nàguo wi kaala ni 'Zezi déni wè, a wi 'yi?e le gè wi nī nè wi wéli nè taa, né fali nè kénì wi ye: «Kaala nigbe 'kò muc nè; te waa ma sa muc kɔliyere pári dè, ma wali ken wè fɔngɔfɔlilɔ mé, bè muc bé lɔri taa nyi?ene nī lè. Píra nǎa nī wè mári báan ma pa ta?a mi nē.»

²² Bà nàguo wi 'sienre dáa lú?u dè a wi yi?e ki 'pien, a wi 'lá?a nè ké funbienre ní. Ki 'nyaa lɔri 'puu wi mé ni?ere.

²³ A Zezi 'fali nè yi?e nè wi pitenmene wéli bèle nè tóri, né fali nè pe ye: «Kíi gbèlige lɔrifɔlilɔ mé bèle pe- ka sa jíin Kulocelié Kùlofɔligɔ nī gè.» ²⁴ Sienre dáa ti yé wi pitenmene pe funyo wúwú kátii. A wi 'fali nè ní nè pe ye: «Ne piile, kíi gbèlige díe bè jíin Kulocelié Kùlofɔligɔ nī gè ! ²⁵ Kíi fáari nyu?mɔ mé wi- sùuri míseni kàwiile nī, nè tóri lɔrifɔli nē wi sa jíin Kulocelié Kùlofɔligɔ nī gè.»

²⁶ A pe funyo yi ní nè curugo nè serige. A pe 'jo: «A ki sí yē bè, nǎasien sí wi bága sa suc ?»

²⁷ A Zezi 'yi?e le gè pe nī nè pe wéli, né fali nè kénì pe ye: «Sienné mé bèle, kíi gbè kpɔɔile?; nè sí ki taa Kulocelié wire mé wè, keke ke mieni bé gbè kpɔɔile. Né ki cén yakaa si Kulocelié jaa?.»

²⁸ A *Pieri* 'fali nè wi ye: «Ma sí ki wéli, weli bèle, weli 'weli yere ti mieni ya?a né ta?a muc nē.»

²⁹ A Zezi wi 'wi ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, a sien ó sien 'wi sa?a, né wi siinyenine nàguɔɔlɔ né wi siinyenine celile, né wi yàa, né wi tuu, né wi piile, né wi si- iye ya?a mi mí?e kire kenme nē bè, né *Kataanna Sienre* tire kenme nē bè, ³⁰ sien wi bé ti feliye dabataandaan taa ná?a duniya nī wè: ma 'jo saaya yo, siinyenine nàguɔɔlɔ yo, siinyenine celile yo, nuufɔlilɔ yo, piile yo, si- iye yo. Nè píne sienné pe bé wi pari bèri wi wu?ɔ mi kenme nē bè. Kire kàdu?ume gè sien wi báa bànguɔ sii taa wè mbàn?a. ³¹ Ni?ene yē péliile pàngge gè, pe ni?ene bága puu kàdotɔnminɔ, dí kàdotɔnminɔ pe sí puu péliile.»

Zezi wi ní nè wi kpúu wori né wi nyéyirile wori juu dè

(Mat 20.17-19; Luk 18.31-34)

³² Bà pe kénì yiri ne waa *Zerizalemi* kà?a mé gè, a Zezi wi 'kíni wi pitenmene pe yi?e mé. A sànvii?e 'yè ne pe wáari. Sienné bíli pe cé ta?a pe kúrugú bèle fíere 'puu ne peli míeni cògí. A Zezi 'fali nè ní nè wi pitenmene kie né siin kóri bèle nè séni nyu ne tíi pe nē keke gíli ke bé wire taa gèle, ³³ né pe ye: «We m'bele we waa *Zerizalemi* kà?a mé. Pe báa *Sien Pùw* cò wè bè le *kacuwɔnrib kàfɔlilɔ* kiye nī, peli né *Fàn?a Sienre sebecénmine* ní bèle. Pe bé kàyu?u juu wi nē, bè wi kpúu wori juu dè bè ceri, bé sí wi ken kùlogolo káli sienné mé. ³⁴ Pe béri

kajuudi?ele kie ti?e wori taa Zezi wii ne pun. Wii sí keke juu gèle nè ta?ala kiye nē bè Nyakungenge Li?e ti?e tiele gè?. Yir 20.12-16; Fàn 5.16-20 tire ti 'juu ná?a gè.

piye nyíene wi nē, béri tíenre sùlugú de wáari wi nē. Pe bé wi kpúu sápiige ní; bé sí kúu bé wi kpúu. A wi sí kúu wè, cenyé taanri kire kàdu?ume gè, wi bé koli bè nyé bè yiri.»

Zaki né Zan pe 'Zezi náari wè yakaa nē

(Mat 20.20-28)

³⁵ Zebede jaala bèle Zaki né Zan wè, a peli 'si?ere nè kpɔni Zezi nē wè, nè wi náari né wi ye: «Tenmefɔli, weli ne caa bè muc náari kaala nigbe nē, a muc 'fɔli ma ni kpɔɔile weli mé.»

³⁶ A wi 'pe yúgo: «Gíi yeli ne caa mi- kpɔɔile yeli mé ?»

³⁷ A pe 'wi ye: «Weli ne ki caa a muc kénì yē baa muc kùlofɔligɔ kpɔwɔmɔ nī bè, ma tí weli siin nī bèle wàa nigbe- puu téníwe muc kàliige mé, dí nji wi sí ténì muc kàmegé mé gè.»

³⁸ A Zezi wi 'pe ye: «Gàa yeli ne náari gaa gè, yeli si ki cén?; yeli bé gbè jaa lé bè gbuɔ yagbuɔɔlɔ nī nī mi je gbuɔ lè ? Á kire bè?, wu?ɔgɔ *batemi* nǎa mi je taa nǎa wè, yeli bé gbè ki *batemi wi felige kpɔɔile* wè lé ?»

³⁹ A pe 'jo: «?aan, weli bé jaa.»

A wi 'pe ye: «Kányi?e gí, yeli bága gbuɔ mi yagbuɔɔlɔ nī lè, bè míeni gbè mi batemi wi feliwe kpɔɔile wè. ⁴⁰ Gii sí ki 'mi kàliige né mi kàmegé ténige kúu gè, m'bè? mi nyéni ki kan??. Bili mé ki 'gbòbori nè ya?a gè, peli mé ki báa ken.»

⁴¹ Bà pitenmene bíli senmine pe 'sienre dáa lú?u dè, a pe funyo yi 'tan?ana Zaki né Zan kúrugú bèle. ⁴² A Zezi wi 'pe yeri nè péni pe ye: «Yeli 'ki cén sienné bíli sienné pe sòngí piyē kùlogolo kùlofɔlilɔ bèle, pe nàa pe kàten- ine còrɔ bèle, á sienkpolilo peli nē sí ne pe fàn?a kpúu gè sienné nē bèle gbèngé. ⁴³ Bà sí bè? ki 'yeli bè puu yeli sun?ɔwɔ nī bè?. A nji ne caa bè puu kpɔwɔwɔ yeli nī bèle, sien wi 'yeli bè puu yeli baakuɔwɔ. ⁴⁴ Nè píne a nji ne caa bè puu péliwe wè yeli nī bèle, sien wi- puu ye mieni sùkulowo. ⁴⁵ Né ki cén *Sien Pùw* wii pen sienné pe pari baara wi mé?, wi 'pen bè pari baara sienné mé bèle, bé sí wi sii ken wè sienni?ene nyúzuɔwɔ wu?u nē.»

Zezi wi 'fúuɔn nàguo wáa múgu wi nya?a

(Mat 20.29-34; Luk 18.35-43)

⁴⁶ A pe séni jíin Zeriko kà?a nī. Bà pe kénì koli ne yigi ki kà?a nī gè wire né wi pitenmene ní bèle né sien- ni?eme bíi ní pi cé puu wi kúrugú bè, fúuɔn nàguo wáa 'puu téníwe koligo nyu nē gè ne náari. Pe 'puu ne ki nàguo ye wè Baritime, ne wi tuu ye wè Tiime. ⁴⁷ Bà fúuɔn nǎa wi kénì lú?u dí Zezi *Nazareti* kà?a wuu wire wi tòrí wè, a wi 'fali nè kòkuulo le seni, ne nyu níe wáa: «-Nyin- ime taa mi nē, Zezi, *Dawuda* Jaa !» ⁴⁸ A sienni?ene pe 'yè ne nyu wi nē né wi ye wi- piiri. A wi ní nè kàa ta?a wi

kòkuulo nē lè, níe siennuro nyu dè né jo: «-Nyinime taa mi nē, Dawuda Jaa !»

⁴⁹ A Zezi wi 'yéri né pe ye pe- sa wi kóri baa. A pe sèni wi kóri né wi ye: «Mìe liri, má yè mari báan, wi 'jo ma ké baa.» ⁵⁰ A nàguo wi 'fali nè wi burugbuṽ láṽa gè nè wáa né fali nè yo nè yè seni, nè pen Zezi kúru gu wè.

⁵¹ A Zezi wi péni wi yúgo né wi ye: «Gáa muo ne caa mi- kpíṽile muo mé ?»

A fúon wi 'wi ye: «ṽé, tenmefli, mi ne ki caa bè ní de nyaṽa cígini wí !»

⁵² A Zezi wi 'wi ye: «Te waa, muo téngéle ni 'muo puṽṽ.» Tienugo ní gè a wi 'fali ne nyaṽa seni. A wi 'líe nè taṽa Zezi kúru gu wè, nè píne né wi ní.

**Pe 'Zezi kpàli wè
Zerizalemi kàṽa ní gè
bè kùlofṽli tíele**
(Mat 21.1-11; Luk 19.28-40)

11 Bà pe sèni nògí *Zerizalemi kàṽa* nē gè, Betifaze né Betanii vòyo † táanni yè, baa *Wolivi Tiire nyagurugo* táanni gè ††, a Zezi wi 'wi *pitenmene* pàli siin tun né pe ye: ² «Yeri waa baa vògo gáa mé gè, n'ge baa we yiṽe mé gè. A yeli sèni nò wè, yeli bé sèfenbile nyaa puṽṽ, sien fie tánṽa ni nē?; ye- ni sáṽa yeri báan. ³ A sien 'yeli yúgo: «Gáa nē yeli ne kire kpínṽini ?» ye- wi ye: «Kàṽli wi màakuu yē ni nē, a wi 'kúu wi bé koli ni tórigo náṽa, fáari fáari.» »

⁴ A pitenmene pe 'láṽa nè ké, nè sèni sèfenne nyaa lè puṽṽ saṽa kàa wiile táanni koligo nyuo nē gè, a pe 'ni sáṽa. ⁵ Sienne bìli pe 'puu baa bèle, a pe 'pe yúgo: «ṽen, gíi ye kpínṽini mme gè ? Ki meni á yiyē ne sèfenbile sáṽala lè ?»

⁶ A pitenmene pe 'siennugoro ken dè pe mé dii Zezi wi cé juu pe mé dè. A pe 'pe yaṽa a pe 'ké. ⁷ A pe sèni sèfenbile ken lè Zezi mé wè, né pe bururo fòlilo dè nè taṽala ni nē. A Zezi wi 'tánṽa nè téni ni nē ‡. ⁸ Sienne sáa cé pe bururo fòlilo dè nè cáan koligo ní gè. A pàli 'ké nè sèni wabunro kúnmino nyàṽa ní nè péni cáan koligo ní gè ††. ⁹ Bìli pe 'puu yiṽeme gè, á bìli ní kàduṽume gè, a pe mièni fali ne yékpúṽulo wáari seni níe wáa:

«Wozana †† !

Ye- tí we- kpuṽṽ taṽa

Kulocelie nē !

Sien ṽáa wi báan

Kàṽli wi míṽe nē gè,

† Betifaze né Betanii vòyo yè: yi siin yiṽ baa Wolivi Tiire nyagurugo ki sòrigo ní gè; Wolivi Tiire nyagurugo kire gè, Seduron kápalige yē ki sunṽomò né Zerizalemi kàṽa ní gè. †† Yasenre tiige kàa gí wolivi tiige gè. Ki nē sen bè nyàwuṽ tíele; ki yasenre ti sí kpólilo nyàwuṽ wori nē dè. ‡ Tiele náa ní ne sien sòngí ne tari Kulocelie sienjuuliewe Zakarii sienre tàa nē (wéli baa Zaka 9.9). †† Pe yé kire kpíṽile bè Zezi kpàli wè né fundaanra ní wí. Wéli baa Zan 12.13. †† Gbíen wè wozana sienre dàa ti kòri wi yé jo: We Kàṽli, pa we su. Wéli baa Nún 118.25-26. Lèle láa kénì péni nò a ki sienre ti 'kò Kulocelie gbùṽṽ kòkuulo.

Kulocelie wi- kpuṽṽ taṽa wi nē †† !

¹⁰ Ki 'yeli Kulocelie wi- kpuṽṽ taṽa weli tuuliṽe *Dawuda* kùlofṽligo nē gè ††, gáa ki báan ne tíin gè ! Wozana, nyiṽene tieliiliye yi mièni yiri fundaanra kpínṽini ki wori nē dè † !»

¹¹ A Zezi wi sèni jíin Zerizalemi kàṽa ní gè, nè fali Kulocelie *Gbùṽṽsaṽa* mé gè; nè sèni jíin nè wéli nè màṽa ki kàluṽulo ke mièni ní. Kire lèle ní lè cenge ki yé kúu nè kúu. A pe 'yiri wire né wi pitenmene kie né siin ní bèle nè Betanii vògo koligo líe.

Zezi wi 'sàanfiidiige kàa denge
(Mat 21.18-19)

¹² Ki kpíenduu gè, bà pe kénì yiri Betanii vògo ní gè ne waa wè, a fungo 'Zezi taa wè. ¹³ A wi 'sàanfiidiige †† kàa wéli nè nyaa baa líṽi, wère 'puu ki nē. A wi 'líe nè ké tiige mé gè ne sòngí wire báa yasenre nyaa baa ki nē. Wíi sèni yafien nyaaṽ, nè yiri wère níṽ. Ki 'nyaa tiige ki sen lèle niì cé fie nòṽ †††. ¹⁴ A wi 'jo: «Sien sí ní muo yasenge káa bè nyaa púloṽ.» A wi *pitenmene* pe 'ki sienre lúṽu dè.

**Zezi wi 'yaparile
cira bèle nè yige**

Kulocelie Gbùṽṽsaṽa ní gè
(Mat 21.12-17; Luk 19.45-48; Zan 2.13-22)

¹⁵ A pe 'koli nè ké *Zerizalemi kàṽa* mé gè. Bà Zezi wi sèni jíin Kulocelie *Gbùṽṽsaṽa* dàlige ní gè, nè fali ne yaparile †† pe mièni círa ne yigi kpànṽane peli né yasuoṽ ní bèle baa Kulocelie *Gbùṽṽsaṽa* dàlige nē gè, né walifenivṽlilṽ ††† pe tabalile ṽòrigo bèle nè cáan né gòtoparile pe kácunṽ ní dè.

¹⁶ Wíi puu ne sien yeri wi- yakaa líi ne Kulocelie *Gbùṽṽsaṽa* pari gè ne jiniṽ. ¹⁷ A wi 'fali nè séli ne pe tenme né pe ye: «Gíi ki 'juu baa *Kulocelie siensebere* ní dè ? Kíi jo léṽ: *Pe bága de mi saṽa yeri gè náarige saṽa kùlogolo ke mièni wuulo mé bèle léṽ†† ?* Á yeli sí péni ki kpíṽile kàyuulo kòridiṽe.»

¹⁸ A *kacunṽib kàṽlilṽ* pe 'ki sienre lúṽu dè, peli né *Fànṽa Sienre sebecénmine* ní bèle. A pe 'fali ne kenme

††† Wozana: Wéli baa Nún 118.25-26; Mat 21.9. ††† Dawuda kùlofṽligo gè, kire gí nugo né Kulocelie siennyienegonwò wi fànṽa ní gè, kire 'jo Dawuda Jaa wè (wéli baa Sam 2 7.11-16; Eza 11.1-5; Luk 1.32-33; Kakpi 2.29 § Wéli baa Luk 1.32-33; 2.14; Kakpi 2.29. †† Sàanfiidiige ki felie yiṽ siin, piyē ne kàa káa, kàa sí wè ne káa. ††† Bè ki 'nyaa yasenre si puu tiige gáa nē gèṽ, á wère sí ní baa dè, kire 'ki tie a ki yé céni puu yasenre lèle ní wè, yafien si cí nyaa baa ki nēṽ. ††† Ki 'nyaa pe 'puu ne sarige kòngí baa Kulocelie *Gbùṽṽsaṽa* ní gè. A sienne pe sí fali nè Kulocelie *Gbùṽṽsaṽa* dàlige kpíṽile gè jaṽawaadiṽe, ne kakuṽṽ yakunṽ felide ti mièni pári baa: yajuuro yo, sunṽo yo, yasuoṽ yo, né sunṽo ní bè nè píne. ††† Walifenivṽlilṽ pe 'puu ne kùlo wali fèni wè Kulocelie *Gbùṽṽsaṽa* wali nē wè. †† Eza 56.7 né Zer 7.11 tire ti 'juu náṽa gè.

caa bè wi woli cú? lè. Fíere cé sí puu ne pe cògí, bè sienne pe 'puu ne cúru wi tenmenε nē lè. Zezi tenmenε ni cé t̀ni nè sienne pe funyo cò yè kpu?.

¹⁹ Ki cengu? gè, a Zezi né wi pitenmenε pe 'yiri kà?a nī gè.

**Téngε né náarige
né kiya?a wori dè**
(Mat 21.20-22)

²⁰ Ki kpiendu s̀nbinime táanni bè, a pe séni s̀aanfi-diige nyaa gè a ki 'nyígi nè kùu (gàa Zezi cé dengε gè), a ki nire ti miēni 'kùu. ²¹ A *Pieri* 's̀ngi nè taa nè jo: «Ten-mefli, nyaa, tiige g̀i muo cé dengε gè, ki 'wa?a.»

²² A Zezi wi 'siennugoro ken pe mé né pe ye: «Ye-téngε Kulocelie nē wè. ²³ M'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, a sien 'juu né nyagurugo g̀à ní gè né ki ye: «Kón ná?a gè ma sa tuu ku?jii nī wè !», a sien wii káala wi fungo nī gè?, né sí ti juu né téngε ki nē g̀a wire 'juu ki bé kpi?ile wè, bè ki bé kpi?ile sien mé wè. ²⁴ Kire nē, m'bé ki juu yeli mé, a yeli ne yege ó yege caa né ki náari gè, ye-téngε ki nē yeli 'ki taa, bè ki bé kpi?ile yeli mé. ²⁵ Nè píne a yeli 'yè nè yéri l̀le ó l̀le níε Kulocelie náari wè, a ki yē sien 'kaala kpi?ile yeli nē, ye- ki ya?a sien nē wè, g̀i ki bé tí yeli Tuu g̀à wī baa *nyi?ene* nī lè, wire míeni wi-yeli tuudi?εle wu?u ya?a gè yeli nē. ²⁶ [Á kire 'laa, a yeli wè ki yeri bili nē bèle?, yeli Tuu g̀à wī baa *nyi?ene* nī lè, wire míeni wii yeli tuudi?εle wu?u ya?a gè yeli nē? †.]»

**Náa mí?ε nē Zezi
wii ne wi kele kúu gèle**
(Mat 21.23-27; Luk 20.1-8)

²⁷ A pe 'koli nè pen *Zerizalemi* kà?a mé gè. A Zezi wi kēni nyaari ne t̀ri baa Kulocelie *Gbù?rɔsa?a* nī gè, a *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* pe 'si?ere nè kɔni wi nē, peli né *Fàn?a Sienre sebecénmine* ní bèle nè f̀ari *liεε* nē bèle.

²⁸ A pe séni wi yúgo né wi ye: «Náasien f̀an?a nē muo ne kele g̀ali kúu gèle ? Náasien wi 'kire kàfɔligo ken gè muo mé né jo muo de ti kúu ?»

²⁹ A Zezi wi 'pe ye: «Ye- tí mi yeli yúgo bíne kaala nigbe ní yákuo. A yeli 'siennugoro ken dè m'mé dè, m'bé né ki juu yeli mé g̀a f̀an?a nē mi ne kele g̀ali kúu gèle. ³⁰ Náa wi cé *Zan* tun wè wi- pari *sienne batiize* bèle ? Kulocelie wi cé wi tun lé, dí sienne bíεε ? Ye- kire siennugoro ken dè m'mé wèli.»

³¹ A pe 'piye kie kie, né kēni jo: «A we 'jo Kulocelie mé wè, wi bé jo g̀a nē wiyè cé sí téngε wi sienre nē dè? ?

³² A we sí ní nè ki juu né jo sienne mé wè, ?á.»

Pe 'puu ne fi?é sienne nē bèle kire tiεε náa nī lè, nè ta?a g̀i nē, sienne pe miēni t̀ni ne puu ne *Zan t̀ri wè Kulocelie sienjuuwo* wàà kányi?ε. ³³ Kire ti?ε g̀à nī gè, a pe 'Zezi ye wè: «Weli sí cén?.»

† *Sienkenige g̀à kii sebeliele páli nī, ki sí wè baa páli nī?.* Wéli baa Mat 6.15.

A Zezi míeni wi sí pe ye: «Ao, mi míeni sí ga tí bé ki juu yeli mé?, g̀a f̀an?a nē mi ne kele g̀ali kúu gèle?.»

Erezen si?i kásiile lè
(Mat 21.33-46; Luk 20.9-18)

12 A wi 'fali nè kásiile láa wáa nè pe ken sienre nī dè né pe ye:

«Nàguo wáà cé *erezen*^{††} si?i fáli. A wi 'si?i s̀ulu gè, né sí *erezen fórigodi?ε* gbòbori baa si?i nī gè, né k̀páala k̀púɔn k̀pà?alilε baa si?i nī gè, né si?i ken gè *erezenfalilε* páli mé peri ki fáli, né ké tán?ana nē. ² Bà *erezen* cuo l̀le ni kēni nò lè, a si?ifli wi 'wi tunduɔwɔ wáà t̀origo baa *erezenfalilε* mé bèle, pe- sa *erezen* yasenre t̀aà ken wi mé wi sa wire ken. ³ A pe séni tunduɔwɔ cò wè nè wi k̀púɔn né wi c̀ra nè t̀origo kawaaya. ⁴ A si?ifli wi ní nè tunduɔwɔ wáà t̀origo pe kúru. A pe ní nè séni wire míeni cò nè wi k̀púɔn nè nyùgo f̀ililo gè, nè wi máama. ⁵ A si?ifli wi ní nè tunduɔwɔ wáà t̀origo. A pe séni wire k̀púɔn nè k̀púu. Fúɔ nè péni taa tunduɔminɔ pe 'nyuo káà kúu. A pe 'bili k̀púɔn nè luo, nè bili k̀púu.

⁶ «A ki péni kò si?ifli wi jaa wire yákuo, g̀a wi cé wi déni nè t̀ori wè. A wi ní nè wire míeni tun baa pe mé sien senwe wè, níε s̀ngí pe báa fiere taa wire jaa nē wè.

⁷ «Kire né ki miēni ní, a baakuɔɔ báli pe séni s̀ngiro ken ken piye mé né jo: «Nàa wire ce wī wi k̀riliwe. Ye- tí we- wi k̀púu, k̀rigo ki bé kò weli wu?u !» ⁸ A pe 'fali nè wi k̀ri nè séni wi k̀púu, né wi líε nè séni wáa si?i kúru gè.

⁹ «Píra g̀à nī wè yeli ne s̀ngí g̀i si?ifli wi bága pa kpi?ile, a wi kēni kón baa tán?ana nē lè nè pen wè ? Wi bé pa wi *erezenfalilε* báli k̀púu bèle, bé sí wi si?i ken gè *erezenfalilε* páli piyeye mé. ¹⁰ Yeli sí fiε ki 'nyaa baa *Kulocelie siensebere*[‡] nī dè lé, ti?ε g̀i nī ki 'juu né jo:

Sindenige^{††} *g̀i saafaanna*
pe cé wáa gè,
kire ki kēni kò sa?a kàluulo
kàdenipelige gè,
g̀a ki 'sa?a cò gè
nè yérige gè.

¹¹ *Kire sí nyéni taa*

Kàfɔli wire mé,
né sí ní *kakpu? weli mé*^{††}.»

¹² Bà Zezi wi 'sienre dáa juu dè, a wi leguulo pe 'fali ne k̀rigí bè kenme caa bè wi cò. Ki 'nyaa pe cé ki cén dí peli mé Zezi wi cé kásiile náa wáa lè nè ken; piyè sí gbè nè sori nè k̀li ta?a wi nē?. Ki 'nyaa pe 'puu ne fi?é sien-ni?eme nē bè. A pe 'núgo wi táanni nè ké.

†† *Yasenre t̀aà felide dí erezen wè, ti nē yè fétire nē. Ki wè ná?a weli kúlo nī lè?.* Pe nàa ki yasenre tí?i dè ne sunmɔ kóri. Weli mé bèle we bé gbè *erezen yasenre t̀nminɔ* dè né kábebe ní. ‡ *Kulocelie sien-sebere* tire 'nyaa kele g̀li fa?a fa?a *Kulocelie sienjuuliele* pe yé sebe nè cáan gèle. Nún 118.22-23 tire ti 'juu ná?a gè. †† *Zuufulo mé bèle ki sindenige g̀à ki nē puu majo meni gèdinne ni sí sa?a cò gè nè yérige gè.* †† *Koliyo 10-11 ti?ε nī gè, Nún 118.22-23 tire ti 'juu ná?a gè.*

Lanbo sàrigè wori dè
(Mat 22.15-22; Luk 20.19-26)

¹³ A pe sèni *Fariziennè* gboli wuulo pàli tórigo wi kúrugú, nè fàri *Erodi tògo wuulo* pàli nē, pe- sa wi taa bè cò wi nyasiennè taa nī. ¹⁴ A peli 'ké wi kúrugú nè sèni wi ye: «Tenmefli, weli 'ki cén kányi?e kire nē muɔ 'tòni ne tári. Muɔ wè còrí sien nyaame nē?. Muɔ wè sien yigi sien nī?. Muɔ 'tòni ne sienne tenme bèle Kuloceliè koligo nē gè né kányi?e ní. Ki 'yeli lé weri lanbo sàrí wè *Wurɔ-miyé kùlofɔgbuɔwɔ*[†] mé wè Sezari wè, dí meni?»

¹⁵ A Zezi wi 'pe jànvaá cén wè, a wi 'fali nè pe ye: «Gáa nē yeli je mi puu wéli? Ye- *denari* walikpege káa ken ná?a mi- nyaá.» ¹⁶ A pe 'wi ken né wali ^{††} wáa ní. A wi 'pe yúgo: «Náasièn jènyine nī ná?a nàa nē lè, né mí?e ní gè sebege gè?»

A pe 'wi ye: «*Wurɔmiyé kùlofɔgbuɔwɔ* Sezari wu?u gī.»

¹⁷ A wi 'pe ye: «A gii yē Sezari wu?u gè, ye- ki ken Sezari mé wè. Gii sí gī Kuloceliè wu?u gè, ye- ki ken Kuloceliè mé wè.»

A wi kenme pi 'pe fungo wúɔ kátii.

Nyéyirile né cepɔrigɔ wori dè
(Mat 22.23-33; Luk 20.27-40)

¹⁸ A *Sadusiennè* pàli 'ké Zezi kúrugú wè; peli pe sī jo dí nyéyirile wè baa wè?. A pe 'wi yúgo né jo: ¹⁹ «Tenmefli, *Misa* wi 'ki sebe nè ya?a we mé né jo, dí a nàguɔ 'celiwe líe né kùu né wi ya?a, wii pùɔ sii wi nē wè?, wi siinyeni wi- celiwe líe wè, wi- piile sii wi- ken wi siinyeni njáa mé wi 'kùu wè ‡.

²⁰ «Ki sí nyaá, siinyenine nàguɔɔ kólisiin 'puu baa. A péliwè wi 'celiwe líe, nè kénì kùu, wii pùɔ sii wi nē?. ²¹ A siinwuú wi 'celiwe líe wè, nè kénì kùu wire míeni wè, wii pùɔ sii celiwe nē wè?. A taanriwuú wi 'wi líe; pe wàa sì kénì pùɔ sii wi nē?; ²² fúɔ nè péni taa pe míeni kólisiin báli bèle, wàa sì pùɔ sii celiwe nē wè?. Pe míeni kà-du?ume gè, a celiwe míeni wi péni kùu. ²³ Kúbilo nyéyirile nē lè, a pe kénì nyé nè yiri bèle, njii wuu wi bé puu celiwe wè pe nī bèle, né ki cén pe míeni kólisiin pe 'wi téngè nè nyaá celiwe wè?»

²⁴ A Zezi wi 'pe ye: «Yeli 'pùunni, kire sí taa bè yeli sì *Kuloceliè siensebere* cén dè?, né míeni bè yeli sì Kuloceliè fàn?á cén gè?. ²⁵ Á kire 'laa wè o, a kúbilo pe kénì nyé nè yiri bèle, nàguɔ sí celiwe líe?, celiwe míeni si téni nàga?á nē?. Ki 'nyaá pe bé puu kenme bíi nē *nyì?ene tundunminɔ* yē bèle baa nyì?ene nī lè. ²⁶ Gii ki 'kúbilo nyéyirile wori kúɔ dè, yeli sì fie ki 'nyaá baa lé? *sienju-uliwè* Misa sebe nī wè, bà Kuloceliè wi cé ki juu Misa mé wè kàsún tiinbile tí?e nī gè né wi ye: «Mi wī *Birayima*

† A muɔ yē *Wurɔmi kùlofɔgbuɔwɔ wáa wè, pe nàa muɔ ye Sezari. Kùlofɔli wire mé sienne pe 'puu ne lanbo sàrí wè. †† Pe 'puu ne pe wali ye wè denari. Denari nigbe wi 'puu baakuɔwɔ cenbogo sàri wè. ‡ Wéli baa Fàn 25.5.*

Kuloceliè wè, ne ní Siaga Kuloceliè wè, ne ní Yakuba Kuloceliè wè» lé †?»

²⁷ A Zezi wi 'fali nè pe ye: «Kire ne ki tíi kúbilo wuu bè? Kuloceliè wè?, wiile wuu wī. A ki yē yeli ne sòngí kúbilo piyè ga nyé yiri? wè, yeli 'pùunni nè lílii.»

Kuloceliè kajuudiele
náa ni 'kpúɔ nè tóri lè
(Mat 22.34-40; Luk 10.25-28)

²⁸ *Fàn?á Siennè sebecénwe* wáa 'puu baa nè siennè dáa lú?u dè, a ti 'wi fungo nyígi gè. Bà wi 'Zezi nyaá wè a wi 'sienne sómigɔ dè nè juu nè sienne báli ken bèle, a wi 'fali nè sí?ere nè kpɔni wi nē, nè wi yúgo né wi ye: «Kuloceliè kajuudi?ele ke míeni nī gèle, níi nī péliile lè?»

²⁹ A Zezi wi 'siennugoro ken wi mé né wi ye: «Kuloceliè kajuupelile lire nī nàa lè:

-Kí sómigɔ ma lú?u Isirayeli, we Kàfɔli Kuloceliè wire nigbe wī Kuloceliè wè.

³⁰ *-Muɔ Kàfɔli Kuloceliè woli ya?á lè ni- muɔ déni né muɔ fungo ki míeni ní, né muɔ pile ni míeni ní, né muɔ sinjilige ki míeni ní, né muɔ njɔri ti míeni n††.*

³¹ «Kasiinwoli lire sí nī nàa lè:

-Muɔ siennyeni woli ya?á lè ni- muɔ déni kenme bíi nē muɔ 'mìe déni wè†††.

«Kajuulo láa wè baa? nè kpúɔ nè tóri gáli nē gèle?»

³² A sebecénwe wi 'jo: «Bè ki tòni yē, tenmefli, kányi?e kire muɔ 'juu gè, Kuloceliè wii nigbe, wàa ní wè baa nè fàri wire nē? ††. ³³ Sien 'yeli bè Kuloceliè kaala ya?á lè ni- wi déni né wi fungo ki míeni ní, né wi sinjilige ki míeni ní, né wi njɔri ti míeni ní ‡; bé míeni wi siennyeni woli ya?á ni- wi déni bè wii tíele ††. A sien ne kire kpín?ini gè, ki 'póri *kakuɔɔ kaasu?uro* ti míeni nē, né *kakuɔɔ feliyè* yi míeni ní yè †††.»

³⁴ Bà nàguɔ njáa wi 'sienne dáa cén dè nè juu dè né sinjilige ní mme gè, a Zezi wi 'wi ye: «Muɔ wè líiliwè *Kuloceliè Kùlofɔligɔ* nē gè?.» Sien si n'ne sori nè wi yúgo?.

Kirisi wii Dawuda jaa
né ní wi Kàfɔli

(Mat 22.41-46; Luk 20.41-44)

³⁵ Bà Zezi wi 'puu ne sienne tenme bèle baa Kuloceliè *Gbù?ɔɔsa?á* nī gè, a wi kénì pe yúgo né pe ye: «Meni nè síe *Fàn?á Siennè sebecénmine* pe 'jo dí *Kuloceliè Siennyienegɔnwɔ* wii *Dawuda* Jaa? ³⁶ *Dawuda* wire tíime wii cé ki juu *Kuloceliè Pile* fàn?á nē gè lé, né jo: *Kàfɔli* wi 'ki juu

†† Wéli baa Yir 3.6. *Kuloceliè sienlièle pàli bíele Birayima wè, né Siaga wè, né Yakubayé bèle. Pe 'kùu kíi fa?á; pe siennè tíi baa Nyakungenge Li?e siennè nī dè. ††† Wéli baa Fàn 6.4,5. †††† Wéli baa Lev 19.18. ††††† Wéli baa Fàn 6.4; Eza 45.21. § Wéli baa Fàn 6.5. †††††† Wéli baa Lev 19.18. ††††††† Zuufulo mé bèle yajuuro *kakuɔɔ njii* pe sí dàli ne kòngí Kuloceliè mé wè, pe nē yaju?u sórigo gè wī.*

*mi Kàfɔli mé wè
né wi ye:
Téni mi kàliige mé gè
fú bè taa mi ga
mu leguulo cáan bèle
mu tɔliɔ láara yè†.*

³⁷ «A ki sí yè bè wè, á Dawuda wire tíime ne wi yeri wire Kàfɔli wè, meni Kulocelie Siennyienegɔnwɔ wi bé ní gbè puu wi jaa wè?»

Sienni?eme 'puu ne lúru Zezi mé wè né fundaanra ní.

**Sienne pe fāga puu bè
Fànʔa Sienre sebecénmine
tíele bèle?**

(Mat 23.1-36; Luk 20.45-47)

³⁸ Bà Zezi wi 'puu ne sienne tenme bèle, a wi kénì pe ye: «Yeri yiye ci?ige Fànʔa Sienre sebecénmine nē bèle: burugboliyo lege ki 'pe déni, pe nàa ki caa sienne peri peli síeri gbuʔulo tieye nī yè. ³⁹ Tenmezaaya nī yè, yi?eme ténidiye yire yi 'pe déni, yire pe nàa caa. A liile yè ti?e gī nī, kpolilo ténidiye yire pe nàa caa. ⁴⁰ Peli sí pe nyéni lakicelile saaya fùʔuró yè ne pe yere líi dè ne waa né ti ní, níè ne Kulocelie náari wè ne mɔgi sienne peri peli nyaʔa. Pe kàyuʔu ki bága sa puu gbèlige bè tóri siensenmine wuʔu nē gè!»

**Fuunmɔfɔli lakicuɔ yakenge
wori dè**

(Luk 21.1-4)

⁴¹ A Zezi wi 'fali nē kénì sèni téni baa Kulocelie Gbùʔɔɔsaʔa wali ledi?e yalege táanni gè, ne sienne ci?ige bèle, bà pe 'puu ne báan ne wali nii wè baa ne tóri bèle. A lɔrifɔlilɔ sáa péni wali ni?ewe le baa yalege nī gè. ⁴² A fuunmɔfɔli lakicuɔ wáà kénì péni walikpegele siin †† le baa yalege nī gè.

⁴³ A Zezi wi 'wi pitenmene yeri bèle nē péni pe ye:

«Ye- nya, m'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, fuunmɔfɔli lakicuɔ njáà yeli ne nyaʔa njáà wè, wire wi 'ken ni?ege nē tóri sienne pe mieni nē bèle, bàli pe 'pen nē péni wali le náʔa wali yalege gáà nī gè; ⁴⁴ nē taʔa gīi nē? Bili mieni pe péni wali le wè yalege nī gè, bà pe 'taa á wali njī 'taʔa pe mé pe màakuu ní wè wi nē wè?, wire pe 'le baa yalege nī gè. Nē sí ki taa celiwe njáà wè, wi né wi fuunmɔ pi mieni ní bè, cèri njī wi 'puu wi mé wi- gbè wi nyalii taa wè, wire wi péni le baa wali yalege nī gè.»

**Zezi wi 'duniya kúɔ lèle
wori juu dè**

(Mat 24.1-14; Luk 21.5-19)

13 Bà Zezi kénì yiri Kulocelie Gbùʔɔɔsaʔa nī gè, a wi pitenmewe wáà 'wi ye: «Tenmefɔli, wéli saaya

† Wéli baa Njún 110.1. †† Nē yeli né pe wali wi kenme ní bè, a pe cèni weli wali wi darisikeli tíla tieye sicèri, walikpegele gáli ke siin kiyé yè tílaga nigbe kúɔ?

nyáà nē yè né sɔndari dáà ní dè, bà pe 'ti sómigɔ nē faan dè!»

² A Zezi wi 'wi ye: «Fāri ti wéli de cúru ti nē?, m'bé ki juu muɔ mé, ma téngɛ mi sienre nē dè, saakpoliyo nyáà míe muɔ ne nyaʔa nyáà yè, sɔndenige káà fáala sí je ga kò bile taʔaga kàa nē?, ti mieni bága njɔrigɔ bè cáan.»

³ A Zezi wi kénì kē nē sèni téni Wolivi Tiire nyagurugo nē gè ‡, gáa ki 'yi?e wáa Kulocelie Gbùʔɔɔsaʔa mé gè. A Píeri né Zaki, né Zan, né Andire, a pe 'ké wi kúruɔ nē sèni wi yúgo kàsenge nē né wi ye: ⁴ «-Ki juu weli mé, gáa lèle nī kele gáli ke bága kpí?ile? Nē píne fie njī wi bága ki tíe dí kele gáli ke mieni kpí?ile lèle ni 'nò wè ‡?»

⁵ A Zezi wi 'ki juu pe mé né pe ye: «Yeri yiye ci?ige, sien fáa ga yeli fáanni bè yeli pùunni?. ⁶ Sienni?ene bága pen bè pari nyu né mi mí?e ní bé jo peli bíele Kulocelie Siennyienegɔnwɔ wè. Ki sienne pe bé pàli sáa fáanni bè pùunni. ⁷ A yeli kénì kapienne wori lúru, ne kapienne tùmɔ lúru, ye fāga ki yaʔa ki de fíere cògí yeli nē?, ki 'kàri fànʔa wī kire kele gáli ke 'yeli bè kpí?ile. Ye fāga sí de sòngi duniya wi kúɔ lèle lire ni 'nò?. ⁸ Ki 'nyaa kúlo láà bága yè bè sa tuu kúlo láà nē, fànʔa káà bága yè bè sa tuu fànʔa káà nē ‡, dàala ni béri cúungu tieye yáà nī, fungo míeni bága pa tuu tieye yáà nī. Kire ki bé né puu fùɔɔgɔ ki sélime bè, majo bè cesi?i liye sí ne cesiwe yáa wè.»

Fùɔɔgɔ yè baa téngɛle nī lè

(Mat 24.9-13)

⁹ «Yeli bèle, ye- sí de ci?ige; sienne pe bága de yeli cògí de waa né yeli ní kàyuʔujuulo gbuʔulo nī gèle; pe sari yeli kpúɔn né sápinyi?ene ní tenmezaaya nī yè. Nē píne pe béri yeli yeri kùlofɔlilɔ kpáaya mé né fànʔafɔlilɔ tieye nī, mi mí?e kire kenme nē bè. Kire bé kpí?ile kaala, yeli bé puu mi wori ti juufɔlilɔ sienne pe yi?e mé gè. ¹⁰ Nē píne Kataanna Sienre ti 'yeli bè kíni bè jáari kùlo-golo tierɛ ti mieni nī wī.

¹¹ «A pe sí kénì yeli yeri ne mári fànʔafɔlilɔ tieye nī yè, ne yeli dàridari ne mári mme gè, ye fāga ki yaʔa sànvige kíni de yeli wáari? gii yeli bága sa juu gè?. A Kulocelie sèni sienre díi nyóɔgɔ yeli nī bèle, ye- tire juu. Yeli bè? ye béri nyu kire lèle nī lè?; Kulocelie Píle lire ni béri nyu yeli sɔndi?e nī.

¹² «Sien bága wi laayirinyeni ken kúu mé, tuufɔlilɔ páli bága ce de pe piile kanʔa bèle kúu mé. Nē píne piile páli bága leguuro le né pe siivɔlilɔ ní bèle bè pe ken kúu mé. ¹³ Yeli kaala ni bága sienne pe mieni bien mi mí?e kire kenme nē. A sien njī sí ki kpàri nē cò nē péni paʔa wè, kire sien wire wi bága sa suɔ.

¹⁴ «A yeli kénì tètii kaala^{†††} nya lè a ni 'jiiin ti?e gīi nī ni cè yeli bè puu lè?, kire lèle nī lè a bíli yè Zude ténime nī peri fé peri waa nyaguruyo mé. Sien njī wi nyéni

‡ Gòrigo 'puu baa Kulocelie Gbùʔɔɔsaʔa sunʔɔɔmɔ né nyagurugo sunʔɔɔmɔ ní bè, a Zeziyè pe 'ki jeli. †† Kí 'nyaa pitenmene pe 'puu ne sòngí a Kulocelie Gbùʔɔɔsaʔa ki kénì cáan cenge ó cenge gè, duniya

sienre dáà wéli dè, wi- ti kɔri cén wè. ¹⁵ Kire lèlè míeni nī lè, a sien yē bingε naame, sien wi fāga jo wi bé tigi bè jíin yakaa líe baa saʔa nī gèʔ. ¹⁶ A ηii yē siʔi mé, wi fāga jo wi bé koli pen kpáa mé bè pa burugbuʔo líeʔ. ¹⁷ ʔá, kire cenye nyáà nī yè, yawuʔo bé laʔalafɔlilɔ taa bèle, peli né bili pe piile kanʔa pe ηri wè ! ¹⁸ Yeri Kulocelie náari yeli fεjenge ki fāa ga pa nyaa wiire lèlè nīʔ. ¹⁹ Ki cenye yi bága tɔni puu wuʔoɔo lèlè nī kátii, ki felige fie kpíʔileʔ, nè líe duniya sélime nē bè, bè Kulocelie duniya faan wè, fúo nè péni nò pange gèʔ †; ki felige míeni si si ní ga kpíʔile bè nyaaʔ. ²⁰ A kii cé nyaa Káfɔli wi je ki cenye nyáà werige yè, sien si cī suʔo. Nè sí ki taa, wi wu- ulo peli kenme nē bè, bali Kulocelie wire 'nyíene nè kɔn bèle, a wi 'ki cenye nyáà yaʔa yè yi- puu weriye.

²¹ «Kire nē, a sien 'yeli ye: <Kirisí wií náʔa ge † > á kire 'laa <wií baa mme † > ye fāga ténge wi nēʔ. ²² Né ki cén Kirisile jànvaafɔlilɔ né Kulocelie sienjuulo jànvaafɔlilɔ páli bága yiri. Pe béri kanyuʔoɔnigɔɔo kpínʔini, né kakpoliyo ní de píne. Fúo a ki céni taa bili Kulocelie wi 'nyíene nè kɔn bèle, pe bé pe fáanni bè pùunni. ²³ Yeri yiye ciʔige; mi 'yeli sòmi nè yaʔa nè kúo.»

Sien Pùo penjenge wori dè

(Mat 24.29-31; Luk 21.25-28)

²⁴ «A wuʔoɔbuʔo gáa ki kénì tóri kire cenye nyáà nī yè, Cenge ki bé yiʔe bè kò yebilige, Yege kií ní de kpíenme cáanriʔ.

²⁵ *Ŋɔɔo ke bé tigi nyiʔene nī lè bè tuu; fànʔa tieye nyáà yī baa nyiʔene nī lè, yi bé cúngo††.*

²⁶ «Pira ηáà nī wè, dí sienne pe sí *Sien Pùo* nyaa wè wiri báan kásadibare naame gè nyiʔene nī lè né fànʔa ní, né kpuɔɔo ní bè ki caa mme ‡. ²⁷ Kire lèlè míeni nī lè, wi bé *nyiʔene tundunminɔ* tórigo bèle pe pa wi wuulo kóri bèle, bili wi 'nyíene nè kɔn bèle, duniya labinʔene siceri nī gèle bè pe píne, bè ki líe duniya láʔala láà mé bèri waa nii mé lè.»

Saanfiidiige kásiile lè

(Mat 24.32-35; Luk 21.29-33)

²⁸ «Ye- sí tenmene taa saanfiidiige kásiile nī lè: lèlè nī nī ki sí lèwɔnɔ wáa dè náà wabunro yige dè, yeli nē ki cén ηuʔo ki 'jíin. ²⁹ Ki nugo kire gī, a yeli kénì kele gáli nyaa gèle ke kpínʔini gèle, ye- ki cén *Sien Pùo* wií bile wiile nē lè, wi pen lèlè ni 'kò túɔn. ³⁰ M'bé ki juu yeli mé kányiʔe nē, lèlè náà wuulo piyè ga kuu kúʔo, dí kele gáli ke miēni ke sí kpíʔile. ³¹ Nyiʔene né dàala ní lè tire bága tóri, mi sienre tií sí ga tóri bè nyaaʔ.

Sien si duniya kújenge cén gèʔ nè yiri Tuufɔli wire yákuɔ nīʔ

(Mat 24.36-44)

³² «Gii ki 'kire cenge kúo gè né ki lèlè ní lè, sien si ki cénʔ; *nyiʔene tundunminɔ* tíime piyè ki cénʔ, nè Jaafɔli píne wè; ga laa Tuufɔli wire bèʔ. ³³ Ye- sí de ciʔige, ye puu nyemine nè taʔa gii nē yeli si ki lèlè cén lèʔ. ³⁴ Ki cenge ki bága puu majo nàguo wáa wi 'ké tánʔana nē. A sien wi 'yiri wi saʔa nī gè né ki yaʔa wi baakuɔɔo mé bèle, bè sí wi waa wè, nè pe kakuʔoɔo tie gèle pe nē, wáa né wi baara, wáa né wi baara. Nàa wi 'puu wiile nē lè ne kpáa wéli gè, a wi 'wi ye wiri kóri nyewe wiri wi baara kúu dè. ³⁵ Kire nē, ye- puu nyemine, bè yeli si saʔafɔli wi pen lèlè cén lèʔ: dùʔo cenguʔo ki bága pa puu yo, nyijaliele nē wī yo, gòpɔpeliwe nyeni lèlè nī wī yo, sínbinuwuuro nī wī yo, wáa si kire cénʔ. ³⁶ Kii sí yeli wi ga pa yeli fuuʔ, ki- nyaa yeli puu de ηóniʔ. ³⁷ Sienre dáà mi ne nyu dáa dè yeli mé dè, ye miēni mé mi ne ti nyu: ye- puu nyemine yeri kele ciʔige gèle.»

Piyè ne kenme caa bè Zezi cò wè

(Mat 26.1-5; Luk 22.1-2; Zan 11.45-53)

14 Ki yé kò cenye siin dí *Torimakiyaʔa Fundaanra* †† né *Sinvarifun Búru Fundaanra* †† cenge ki sí nò.

Kacuwɔnriɔ káfɔlilɔ né *Fànʔa Sienre sebecénmine* pe 'puu ne kenme caa bè Zezi cò wè sijnjiligele nē bè wi kpúu.

² A pe kénì ki sòngi nè jo: «Kii yeli ki- puu fundaanra cenye yire nīʔ, á kire 'laa kàgbaalige bága yè sienne sunʔoɔo nī bè.»

Celiwe wáà péni lagbenre

natukɔli wo Zezi nē wè

(Mat 26.6-13)

³ Zezi wi 'puu Betanii vògo mé *Siimɔ* Yaanyiemefɔli saʔa nī, pe ní ne líi. Bà wi líi wè, a celiwe wáà péni jíin saʔa nī gè; lagbenre natukɔli cénjenwe kungboli ††† 'puu wi mé còlo ne ní nyine natukɔli nē wè. A wi 'kungboli jaa lè, nè natukɔli wo wè Zezi nyùgo nē gè.

⁴ A ki 'sienne páli bien, a pe 'fali ne nyu ne kúnʔori seni, né jo: «Ki 'gáa kúo, bè wi 'lagbenre natukɔli ηáà cúʔo wè kenme báà nē bè ? ⁵ Je wi sí gbè pári wali *denarile* ††† sirakeli dabataan (300) nē, bè wali ken wè

†† *Torimakiyaʔa Fundaanra* ti kóri wè, ki 'nyaa bà Kulocelie cé *Isir- ayeli sienne* suʔo bèle kuu mé wè *Ezipiti kùlo* nī lè *faʔa faʔa* gè, a ki 'kò *Zuufulo* mé bèle *kaliēle*, pe nàa ki fundaanra kpínʔini dè *yiele ó yiele*.

††† *Sinvarifun búru wire* 'nyaa búru *ηii Isirayeli sienne* pe yé tugo nè *yiri Ezipiti kùlo* nī lè *lèlè nī* nī pe 'puu ne yigi ki kùlo nī lè. Ki búru wi 'puu piyè cé *yatanʔanige* le wi nīʔ. A ki 'kò *kaliēle Zuufulo* mé bèle, a ki *lèlè ni gbénè* nò pe nē ki búru *kpíʔile* wè, pe nē *sinvari* le wi nīʔ.

†††† *Ki kungboli ni 'puu sindenige woli a pe 'ni ten, yétiige ní gè sitɔnigo. A pe yé je natukɔli yige wè, pe nē cé ni jaa wī. Ki natukɔli wi 'puu ne kóngi líʔi, kire nē wi lɔri ti 'puu gbènre; nùdaanna yege gii ní pe yé wi kpíʔile wè, pe 'puu ne ki ye náari. †††† Wali denarile sirakeli dabataan wire sí bie tàfaliwe yieboló sàri mé.*

wi kújenge kire ki bé puu kire cenge gè. †† *Wéli baa Eza 19.2.*
††† *Wéli baa Dan 9.27; 11.31; 12.1* † *Wéli baa Dan 12.1.* †† *Wéli baa Eza 13.10; 34.4.* ††† *Wéli baa Dan 7.13.*

fuunmɔɔlɪlɪb mé !» Pe funyo yi cé tɔni nè yè celiwe kúruɔ wè kpuɔ.

⁶ A Zezi wi 'pe ye: «Ye- celiwe nǎa yaʔa wè yanyige nē, gáa nē ye wi còrí mme gè ? Kacènge wi 'kpíʔile mi kɔli mé gè. ⁷ Fuunmɔɔlɪlɪb piyē bile né yeli ní súuri, a ki kénì yeli déni lèlè ó lèlè á yeli je kacènge kpíʔile wàa nē wè, yeli bè gbè ki kpíʔile; mi wè, mi sí wè bile né yeli ní súuri? ⁸ Celiwe nǎa wè gii nē wi 'jáa gè, kire wi 'kpíʔile: wi 'mi céri gbòbori dè nè yaʔa né natukɔli ní wè náʔane ti- ga sa tón dè †.

⁹ «M'bé ki juu yeli mé kányiʔe nē, a *Kataanna Sienre* ti kâ séni jáari tiʔe ó tiʔe nī duniya nī wè, celiwe nǎa wi wori míeni ti bé juu baa ki tiʔe nī gè, gaa wi 'kpíʔile gè; sienne peri sɔngi de tari né wi ní.»

**Zudasi séni juu nè biè
né Zezi leguulo ní bèle**
(Mat 26.14-16; Luk 22.3-6)

¹⁰ Kire lèlè nī lè, Zudasi Isikariyɔti wè, *pitenmene* kie né siin pe wàa wi 'puu; a wi 'ké *kacɔnrilɔ kàfɔlɪlɔ* kúruɔ bèle, nè séni pe ye wire bé gbè Zezi le wè pe kiyè nī. ¹¹ Bà pe 'Zudasi sienre lúʔu dè mme gè, a ki 'pe déni kpuɔ, a pe 'nyuo fèni wi mé né wi ye yéri peli bága wi ken né wali ní. A Zudasi wi 'fali ne kenme caa, meni wire bága lèjenne láa taa bé sí Zezi cò wè bè le pe kiyè nī yè.

**Zezi wi 'Torimakiyaʔa suro lii dè
né wi 'pitenmene ní bèle**
(Mat 26.17-25; Luk 22.7-14,21-23; Zan 13.21-30)

¹² *Sinvarifun Búru Fundaanra* cenbelige gè, cenge gfi pe sí *Torimakiyaʔa* Fundaanra sinbaara kpúu dè, a wi *pitenmene* pe 'wi yúgo: «Sé muo ne caa we- sa Torimakiyaʔa suro suʔɔ dè muo lii wè ?»

¹³ A wi 'fali nè *pitenmene* páli siin tun, né pe ye: «Yeri waa baa kàʔa mé gè. Yeli báa kpàli né nàguo wàa ní luʔɔ kàjuʔɔ yē wi mé tugogo; ye- taʔa wi nē. ¹⁴ A wi séni jiiin tiʔe gfi nī, ye- saʔafɔli yúgo wè: «Tenmefɔli wi 'jo sé wire saʔa ki yē, baa wire báa *Torimakiyaʔa suro* lii dè né wire *pitenmene* ní bèle ?» ¹⁵ Sien wi bé saʔa káa tiè yeli nē baa saataʔalige nī gè, ki laame piī kpuɔɔ a pe 'ki gbòbori nè yaʔa nè kú; ye- sa suro suʔɔ dè kire tiʔe nī.»

¹⁶ A *pitenmene* pe 'ké nè séni keke ke mièni nyaa kenme bfi nē Zezi wi cé ti juu pe mé dè. A pe 'Torimakiyaʔa suro suʔɔ dè.

¹⁷ Cenge kénì kúɔ gè, a Zezi wi 'pen né wi *pitenmene* kie né siin ní bèle. ¹⁸ Pe kénì ténì ne líi bèle, a wi 'pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányiʔe nē, wàa nigbe yē bile yeli nī, ne líi né mi ní; wi bága mi le leguulo pe kiyè nī.»

¹⁹ A ki sienre ti 'laame pien pe nī, a pe 'yè ne wi yúgo nigbe nigbe, né jo: «Mi wī lé ?»

† Zuufulo pe kaliele nī: pe nē kúbito fári bèle né nùdaanna sùnmo ní.

²⁰ A wi 'pe ye: «Yeli kie né siin báli ye 'kiye nii yè né mi ní sipienunɔ nī lè, yeli wàa wī.

²¹ «*Sien Pùɔ* wi bé kùu, nè yeli né gii ní *Kulocelie sien-sebere* ti 'juu wi wori nē dè. Yawuoʔɔ bé sí sien taa wè, nǎa wi je Sien Pùɔ le wè wi leguulo kiyè nī yè ! A ki sien wii yé céni sii nè yiri náʔa duniya nī wèʔ, kire kaala sí ce póri wi mé.»

**Kàfɔli wi 'wi liizenne lii lè
né wi pitenmene ní bèle**
(Mat 26.26-30; Luk 22.15-20)

²² Bà pe líi bèle, a wi 'fali nè kénì búru líe wè, nè barige ken *Kulocelie* mé, né wi kúnminɔ nè ken *pitenmene* mé bèle, né pe ye: «Ye- suɔ, mi céri tire dī dāa dè.» ²³ Né fali nè divien yagbuɔɔ líe lè, nè *Kulocelie* síeri, né pe ken a pe 'gbuo nè tóri pe mièni bèle.

²⁴ Á wi 'fali nè pe ye: «Mi sisien kire gī, *Kulocelie nyakungenge*†† sisien gè. Ki bé wo † sienniʔene kenme nē. ²⁵ M'bé ki juu yeli mé kányiʔe nē, mií ní *erezzen* yasenre luʔɔ káa gbuo cíginiʔ, fúɔ bè taa cenge gfi m'bé ní ga ki gbuo *Kulocelie Kùlofɔligɔ* nī gèʔ.»

²⁶ A pe núnuyɔ yáa nǎ, né yiri nè ké *Wolivi Tiire nyagurugo* mé gè.

**Zezi wi 'ki juu Pieri mé
né jo wi bága cíi wire nē**
(Mat 26.31-35; Luk 22.31-34; Zan 13.36-38)

²⁷ A Zezi wi kénì pe ye: «Yeli ye mièni bága fè bé mi wáa, nè taʔa gii nē, *Kulocelie siensebere* ti 'jo: *M'bága sinbanaʔawa*

kpúu wè;
sinbaara ti bé sí fè
bè curugo bè màʔa††.

²⁸ «A mi sí kénì kòli nè nyé nè yiri wè, m'bé kinni yeli yiʔe nē baa *Galile* kùlo mé lè.»

²⁹ A *Pieri* 'fali nè wi ye: «A ki né céni nyaa pe mièni bága fè bé muo wáa wè, mi wè, mií ga fè bé muo wáaʔ.»

³⁰ A Zezi 'fali nè wi ye: «M'bé ki juu muo mé kányiʔe nē, pange pilige gáa nī gè, séni gòpɔli wi- nyeni tɔliyo si- in yè, muo bé ti kie bè taa tɔliyo taanri bé jo muo sí mi céniʔ.»

³¹ A *Pieri* wi ní nè ki juu nè gbènge né jo: «M'bé tɔni ki juu muo mé kányiʔe nē, a ki né céni nyaa mi 'yeli bè kùu né muo ní wè, mií ga tíi bé ti kie bé jo mi sí muo céniʔ.» A bili pe mièni 'ki siennuro juu dè.

†† *Nyakungenge Liʔe sienre nī dè Kulocelie wi cé nyuo kún nè ken Isirayeli sienne mé bèle né jo pe bé puu wire wuulo lègele ke mièni. Píra nǎa nī wè bà Zezi kénì pen duniya nī wè, nyakungenge ki sienre tire ti waa nuro: a sien ó sien wii taʔa Zezi nē wè, wi 'kò Kulocelie wuu. ‡ Faʔa gè yajuuro dáa pe 'puu ne kɔnigi kakurɔ wè, tire sisien kire ki 'puu ne nɔri kanʔa nyakungenge mé gè (wéli baa Yir 24.3-8). Píra nǎa nī wè Zezi wire tíme wī kakurɔ wè, wire sisien kire gī Kulocelie nyakungenge fngɔ fie wè. Kire ki bága wo wi kùujenge gè niʔene kenme nē bè. †† Zaka 13.7 tire ti 'juu náʔa gè.*

Zezi wi 'Kulocelié náari wè
Zetisemani tiʔe nī gè
 (Mat 26.36-46; Luk 22.39-46)

³² A pe sèni nò tiʔe káà nī, pe ki ye Zetisemani †. A wi 'wi *pitenmene* ye bèle: «Ye- téni bile, dí mi sa Kulocelié náari.» ³³ Né fali nè *Pieri*, né Zaki, né *Zan* kóri nè píne né wii ní. Kire lèlè nī lè a fiere séli ne wi cògí, a wi 'ki nyaa gbèlige.

³⁴ A wi 'pe ye: «Laame pi 'pien mi nī fúu ne waa bè mi kpúu. Ye- kò bile nyemine.» ³⁵ Né fali nè siʔere pe táanni nè ké yiʔe nē cè, nè sèni tigi nè tuu ne náari, né jo a ki yè ki bé gbè kpíʔile lèlè náà ni fúrɔgɔ ki fāga nò wire nē wèʔ.

³⁶ Wi yé ki náari né jo: «Tuufɔli Aba, muo fànʔa yē kele ke mieni nī, -wuʔɔgɔ gáà lílilì gè mi nē. Mi sí wè ki mé gii mi ne caa gè, fúu macen gii muo ne caa gè.»

³⁷ Bà wi 'kúu kire náarige nē gè, a wi 'pen pitenmene kúruu gè, nè péni pe nyaa pe ɔ́ni. A wi 'Pieri yeri wè né wi ye: «*Siimɔ* yo, muo ne ɔ́ni wī lé ? Muo si cénì gbène jáa nè kò nyewe nè lèlè cèri kúu lé ? ³⁸ Ye- kò nyemine yeri náari, gii ki bé tí yeli fāga tuu Seteni puuwelige nī gèʔ. Sien pile lire tóni ne cenge sòngí, céri fànʔa kire ki 'céri.»

³⁹ A wi 'koli nè ké, nè sèni náarige nugo kpíʔile gè cíginì. ⁴⁰ Bà wi kénì koli nè pen wè, nè ní nè péni pe nyaa pe ɔ́ni. Njónimɔ 'puu pe yiéye nī yè kpuʔɔ; piyè jáa nè yakaa juuʔ.

⁴¹ Bà wi kénì pen tadaanriwuʔu nē gè, nè péni pe ye: «Yeli ne ɔ́ni ne ɔ́gɔ ne taʔa wī lé ? Lèlè ni 'nò, *Sien Pùu* wii còlewe kapiigbiʔilile kiye nī yè. ⁴² Ye- yè we- ké, ɔ́nà wi je mi le mi leguulo kiye nī yè n'ɔ́e, wi 'nò nè kúu we nē.»

Zezi leguulo pe 'wi cò
 (Mat 26.47-56; Luk 22.47-53; Zan 18.3-12)

⁴³ Bà Zezi ne tire nyu ne tíin wè, a Zudasi wi 'fali nè péni yiri. *Pitenmene* kie né siin nī bèle wàa wi 'puu. Sienne 'puu wi kúruu niʔebele. *Kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ*, né *Fànʔa Sienre sebecénmine*, né *liɛɛ* peli tiʔe nī pe cé kón, nè pen Zezi wi còdiʔe nī gè. Bili yē ɔ́siile ní, bili yē kàgbelide ní.

⁴⁴ Ki 'nyaa pe yé juu nè bìe né Zezi wi còvɔli ní wè, kenme bí nē Zudasi wi bé Zezi cò wè bè le pe kiye nī yè; a Zudasi wi 'pe ye: «A yeli ká sèni mi nyaa a mi 'sien ɔ́nì síeri né wi suɔn gāangbuʔulo nē gèle, wire wī, ye wi cò. Yeri waa né wi ní yéri wi wéli cenge.»

⁴⁵ Bà pe sí péni nò bèle, a Zudasi wi 'fali nè sèni siʔere nè kɔ́ni Zezi nē wè, nè wi suɔn suɔn, né fali nè wi ye: «Tenmefɔli !» ⁴⁶ A sienne pe 'fali nè sèni tón wi nē, nè wi cò sèni. ⁴⁷ Bili pe 'puu baa bèle, a pe wàa nigbe 'fali nè

† Sepile láà ni 'puu Wolivi Tiire nyagurugo táanme gè, á pe 'ki sùlu a ki 'kò larige nī kiye. A fundaanra lèlè cé gbénè nò wè, sienne ne sèni síné baa ki tiʔe nī gè.

ɔ́siile nè yige seni, nè fali nè kacuɔnrilɔ kàfɔli baakuɔwɔ ngbóli láà kpúu nè láʔa seni.

⁴⁸ A Zezi wi 'pe ye: «Mi kúruu lé ye 'yiri mme gè né kàgbelide ní, né ɔ́siile ní, ma ce jo dùʔɔ kàyuwo còdiʔe nī ye 'pen ? ⁴⁹ Mi 'puu ne ténì né yeli ní cenge ó cenge baa Kulocelié *Gbùʔɔɔsaʔa* nī gè ne sienne tenme bèle, yeli si mi còʔ. Nè sí ki taa píra ɔ́nà nī wè ki bé sí kpíʔile, bè yeli né *Kulocelié siensebere* ní dè ti nyɔgɔlɔ nī gèle.» ⁵⁰ Kire lèlè nī lè, a pitenmene pe mieni 'fè né wi waa.

⁵¹ Nàgapunwo wáà cé taʔa wi nē ne wi tɔ́li, niì cé bururo leʔ. Fèni félifelile wi cé mígi wii nēʔ. A pe 'ki nàgapunwo cò wè, ⁵² a wi 'fèni paʔala wè nè wáa pe mé, né fè nè suɔ fòribie.

Pe 'Zezi cò wè nè ké
kàyuʔujuudiʔe nī

(Mat 26.57-68; Luk 22.54-55,63-71; Zan 18.13-14,19-24)

⁵³ A pe 'fali nè Zezi cò wè nè ké *kacuɔnrilɔ kàfɔli* tiʔe nī gè. A kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ né *liɛɛ* ní bèle, nè fàri *Fànʔa Sienre sebecénmine* nē bèle, a pe 'piye píne. ⁵⁴ *Pieri* cé taʔa wi kúruu né kò líʔi, nè sèni jíin baa kacuɔnrilɔ kàfɔli kpáa nī gè, nè ténì baakuɔlɔ táanni bèle ne kàsun wari.

⁵⁵ Kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ bèle né Zuufulo pe *kàyuʔujuulo gbolì* ni mieni lè, pe 'puu ne ki caa bè sienne taa taa bè lúʔu wàa nyuo nē Zezi wori nē dè, bé sí wi taa bè wi kpúu. Piyé sí sienne taaʔ. ⁵⁶ Ki 'nyaa sienne sáa yé fine nè taʔa wi nē, nè ki yaʔa pe sienne tiì puu nuroʔ.

⁵⁷ A sienne páli kénì yè nè yéri, né káfinere taa juu nè taʔa Zezi nē wè, né jo: ⁵⁸ «Weli cénì lúʔu wi mé dí Kulocelié *Gbùʔɔɔsaʔa* gáà gè pe 'faan gáa gè, dí wire bé ki cáan bé koli ki sómigɔ faan cenye taanri larige nī, kí ce puu sienne wofanʔaʔ.» ⁵⁹ Kire tiele náà tíime nī lè, pe nyasienne tiì puu nuro pe méʔ.

⁶⁰ A kacuɔnrilɔ kàfɔli kpucɔwɔ wi kénì yè nè yéri né Zezi ye wè: «Sienne taa tùʔɔ wè baa muo mé lé bè juuʔ, dàa míe sienne pe 'nyu ne tari muo nē dè ?»

⁶¹ A Zezi wi 'píe wi nē, wii yafien juuʔ.

A kacuɔnrilɔ kàfɔli kpucɔwɔ wi ní nè wi yúgo: «Muo wī lé *Kulocelié Siennyienegɔnwɔ* wè, Kulocelié ɔ́nà we kpóri wè, wi jaa wè ?»

⁶² A Zezi wi 'wi ye: «ʔaan, mi wī; yeli bága *Sien Pùu* nyaa wè ténìwe Fànʔa Kàfɔli Kulocelié kàliige mé gè ††, dí wi sí de báan kàsadibare nī dè nyiʔene nī lè †.»

⁶³ Funyerige nē gè, a kacuɔnrilɔ kàfɔli kpucɔwɔ wi 'fali nè wi bururo pile dè nè cenmine wii nē seni, né jo: «Nyùgo ní ne tíin ki nē lé, we- ní de sienne caa bè lúʔu wàa nyuo nē ? Wàa si ní sienne juuʔ ti- tóri dàa nē dèʔ.

⁶⁴ Yiyè ti lúʔuʔ lé, sienne dáa wi 'juu nè Kulocelié míʔe cúʔɔ gè ? Ye 'jo mēni ?»

†† Wéli baa Njún 110.1. † Wéli baa Dan 7.13.

A pe mieni 'jo: «Wi 'yeli né kpúumɔ ní wī !». ⁶⁵ A pàli 'fali nè séli ne ténre sùlugú ne wáari wi nē seni. A pe 'wi yi?e puɔ gè nè tón, nàà wi kpúɔn kaguruyo ní, niè jo: «Kulocélie sienre juu ma sien tie wè wéli, ñàa wi 'muɔ kpúɔn wè !» A Kulocélie Gbù?ɔɔsa?a kpáa wéliflilb mieni pe 'wi kpúɔn gbandeliye nē yè.

Pieri 'jo wire sɔ Zezi cén wè?

(Mat 26.69-75; Luk 22.56-62; Zan 18.15-18,25-27)

^{66,67} Pieri 'puu baa táanme gè kpáa dàlige nē gè. A *kacɔɔnrilb kàfɔlilb* baakuɔɔw wáà sɛnì wi nyaa tɛniwe wi-kàsun wari gè. A wi 'nyapigele le gèle wi nī nè wi wéli, né kénì jo: «Muɔ mieni 'puu baa né Zezi ní wè *Nazareti* wuu wè.»

⁶⁸ A Pieri wi 'ti kìe né jo: «Mii ti cén dàa muɔ ne nyu dè?, mii nyùgo cén ti nē?». Né fali nè yè nè yiri kpáa nī gè, nè ké kobigo mé, baa wiile kɔli mé. [A gòpɔli wi 'nyeni.]

⁶⁹ A baakuɔɔw wi ní nè kénì sɛnì wi nyaa; a wi 'bili ye bèle, bili pe 'puu bèle: «Pe gbolì wuu wáà wi muɔ wè.»

⁷⁰ A Pieri wi ní nè ti kìe.

Cèri si?ere, bili pe 'puu baa bèle a peli ní nè Pieri ye wè: «Káaliye wè ti nī?, pe gbolì wuu wáà wī muɔ wè, nè ta?a gíi nē, *Galile* wuu wī muɔ wè.»

⁷¹ A Pieri wi 'yè ne nyu ne kálì ne tari wii nē, né jo: «Nàguɔ ñàà sienre yeli ne nyu dàa dè, mi sɔ wi cén púlo?.»

⁷² Kìre lèlè nī lè, a gòpɔli wi ní nè nyeni taziin nē wè. A Pieri wi 'sòngi nè taa né Zezi sienre ní dè, dàa wi cé juu wi mé né wi ye: «Sɛnì gòpɔli wi- nyeni tɔliyo siin wè, muɔ bé ti kìe bè taa tɔliyo taanri bé jo muɔ sɔ mi cén?.» A Pieri 'fali ne nyeni seni.

Pe 'ké né Zezi ní wè Pilati ti?e nī

(Mat 27.1-2,11-14; Luk 23.1-5; Zan 18.28-38)

15 Bà kpìenme pi 'yè nè tuu ki ní ne tiiin fa?a pénpén wè, a *kacɔɔnrilb kàfɔlilb* pe 'piye píne nè juu nè biè peli né *lièlè* ní bèle, né *Fàn?a Sienre sebecénmine* ní bèle, nè fàri *kàyu?ujuulo gbolì* ni mieni nē lè.

A pe 'Zezi puɔ wè, né wi kóri nè ké nè sɛnì wi ken *Pilati*† mé ††.

² A Pilati wi sɛnì wi yùgo né wi ye: «Muɔ wī lé Zuufulo kùlofɔli wè?»

A Zezi wi 'wi ye: «Tire muɔ 'juu nè kúɔ dè.»

³ A *kacɔɔnrilb kàfɔlilb* pe 'yè ne kele sáa nyu ne tari wi nē. ⁴ A Pilati wi ní nè wi yùgo né wi ye: «Sienre wè muɔ mé? bè juu lé? Ma sí ki wéli, kele gíli ke mieni pe nyu ne tari muɔ nē gèle.»

† *Wurɔmiyé baakuɔɔw* wi 'puu *Pilati* wè, á pe sí wi *kpí?ile* Zude tɛnimɛ fàn?afɔli, majo pànge gè bà pe sí pìrefe tórigo kà?a káà mé gè. †† *Ki 'nyaa a Zuufulo pe kàyu?ujuugbolì* (pe 'puu ne ki gbolì ye le *Sannediren*) ni cé gbénè *kàyu?u* juu sien wáà nē wè, a sienre ti 'tuu wi nē wè á pe je sien kpúu wè, *Wurɔmiyé fàn?afɔli* ñàà wè *Pilati* wè, wire wi nē wi kabiele ta?a sebe nē wè nè koligo ken gè.

⁵ Zezi wii ní nè yakaa juu né wi ní?. A ki tóni nè Pilati wi fungo wúɔ.

Zuufulo pe 'jo dí Zezi wi 'yeli bè kpúu wī

(Mat 27.15-26; Luk 23.13-25; Zan 18.39-19.16)

⁶ A *Torimakiya?a* cenge ki cé gbénè nè gè, sienne pe nē cé kasuulewe wáà tìe, *Pilati* wi nē wi múgu nè wáa.

⁷ Kasuulewe wáà cé sí puu baa pe wi ye Barabasi. Kàsii wáà cé yè sienne páli sun?ɔmɔ nī né kùlo ni kàfɔlilb ní bèle, a pe 'sien kpúu ki kàsii wi nyùgo nī gè; Barabasi wire né pàli pe cé puu kàsii wi yi?e mé gè.

⁸ A sienne pe 'ké Pilati kúruɔ wè nè sɛnì wi ye dí gii wi sí dàli ne kpín?ini gè, wi- ki kpí?ile peli mé. ⁹ A Pilati wi sí pe yùgo: «Yeli ne ki caa mi Zuufulo kùlofɔli ya?a wè lé?» ¹⁰ Ki 'nyaa Pilati wi cé ki cén yeja?a nē *kacɔɔnrilb kàfɔlilb* pe yé Zezi cò wè nè ké wire ti?e nī gè.

¹¹ A *kacɔɔnrilb kàfɔlilb* pe 'fali nè tuu ne sienne sùguru bèle pe- Pilati ye wè wi- Barabasi wire ya?a.

¹² A Pilati wi 'koli nè pe ye: «Gíi ye caa mi- kpí?ile né nàguɔ ñàà wire ní wè, ñàa ye yeri Zuufulo kùlofɔli wè?»

¹³ A pe 'fali nè tuu ne yékpúulo wáari seni, né jo: «-Wi kóri *tiiparige*† nē !»

¹⁴ A Pilati wi 'pe ye: «Gáa wi 'kpí?ile sɔpí?i wu?u gè?»

A pe ní nè kàa fàri pe yékpúulo nē gèle né jo: «-Wi kóri *tiiparige* nē !»

¹⁵ Pilati wi 'puu ne caa bè sienne pe fungo nyígi gè, a wi 'fali nè tí a pe Barabasi múgu wè nè wáa, né Zezi ken wè a pe 'wi kpúɔn sápiye ní, né wi ken pe sa wi kóri *tiiparige* nē.

Kapiengbuɔnɔ pe 'wu?ɔɔ ta?a Zezi nē wè

(Mat 27.27-31; Zan 19.2-3)

¹⁶ A kapiengbuɔnɔ pe 'Zezi kóri wè nè jiiin fàn?afɔli kpáa dàlige nī gè, kire gī kàyu?ujuudi?e gè. A pe 'fali nè kapiengbuɔn tògo ki mieni yeri nè gbu?ulo.

¹⁷ A pe 'burugbu?ɔ nyi?e le Zezi nē wè, né wiiire ndòngɔ †† tiin nè tón wi nē nyùgo nī gè, ¹⁸ né fali ne tòri ne wi síeri níe jo: «We ma síeri, Zuufulo kùlofɔli !»

¹⁹ Pe nē kàgbiile ti?e nè wi kpúɔn nyùgo nī gè, níe sùlugu nè wáa wi nē, nàà káguro wáa wi yi?e mé gè nè piye nyíene wi nē, níe jo peli 'wi kpú?ɔ wī bè. ²⁰ Bà pe kénì piye nyíene nè kúɔ wi nē wè, né wi ti?e nè tìn piye fungo wè, a pe 'burugbu?ɔ nyi?e fòri gè wi nē, né wi wi bururo le dè wi nē, né fali nè wi kóri nè yiri kpàn?ane bè sa wi kóri *tiiparige* nē.

† *Wurɔmi kùlo wuulo mé bèle, a sien cé kapiengbuɔlɔ kpí?ile wè, pe nē wi kóri tiiparige nē, niè ki yègè nè yérigè né sien ní wè. Ki tiige ki nē puu sɔnɔngɔ, á pe nē sí ki pari nè jeli né kàgbelige káà ní naame gè. Piye puu ne *Wurɔmiyé* peli kóri *tiiparige* nē gè?; sùkulolo yákuɔ kenme nē ki yé ténge, peli né sienpiile bíli pe wè *Wurɔmiyé* bèle?.*

†† *Wurɔmiyé kùlofɔlilb* bururo ti nē puu nyiere, á pe nē kùlofɔli ndòngɔ tón gè.

Pe 'Zezi kóri wè tiiparige nē

(Mat 27.32-44; Luk 23.26-43; Zan 19.17-27)

²¹ Nàguo wàà cé kón sí?i mé ne tòrí, pe 'puu ne wi ye Siimɔ. Siireni kà?a wuu wi 'puu, Alegizandiri né Wuru-fusiyé tuu wire wi 'puu. A pe 'wi cò fàn?a a wi 'Zezi tiiparige tugo gè. ²² A pe 'Zezi kóri wè nē tán?a ti?e káá nē, pe ki ye Gǎligota, kire kóri wi 'jo: «Ngorilo ti?e»; ²³ nē sēni tiibe páà felibe nya?ami divien nī nē ken wi mé; piyē ne ki tiibe ye bè «miiri», né jo wi- ki gbuo. A Zezi wi 'cii, wii gbuo ki nē?.

²⁴ A pe 'fali nē wi kóri tiiparige nē gè, né wi bururo liélé dè piye nē. Pe cé kenme páà kpí?ile nē bigele wáa bè pe li?ele taagenme cén bè.

²⁵ Lèlè nī nī pe yé Zezi kóri wè, cenge ki yé kò cè béri báan dɔngɔnlele mé. ²⁶ Kóri nī nē pe yé wi kóri wè, a pe 'ki sienre sebe dè nē tárige baa, né jo: «Zuufulo kùlofɔli.»

²⁷ Pe cé kàyuulo siin kóri nē fàri wi nē; wàa nigbe 'puu wi kàliige mé, nji ní wè wi kàmege mé. ²⁸ [A kire kpí?ile sienre dī ti 'juu baa *Kulocelie sienseberε* nī dè né jo: «Pe 'wi tóri nē le sienpiile nī bèle», a ki sienre ti 'fori †.]

²⁹ A kodorilo pe yé gbénè sēni wi nyaa wè, pe nàa wi teri, níè ne nyùgo fíigi náà jo: «?en, kī menī wī? Muo nǎà ma jo muo bé gbè Kulocelie *Gbù?wɔsa?a* cáan gè, bé koli ki faan cenye taanri larige nī gè, ³⁰ ma sí miε suɔ kīe, tigi tiiparige nē gè!»

³¹ A *kacɔnrilɔ kǎfɔlilɔ* né *Fàn?a Sienre sebecénmine* míeni ní bèle, a pe 'yè ne piye nyíene wi nē, níe wáa: «Ye- wi pugo wéli wè wéli díe, wi 'páli suɔ, wire wè wī? sí gbè wii suɔ?». ³² *Kulocelie Siennyienegɔnwɔ* wè, *Isirayeli* kùlofɔli wè, wi- tigi píra nǎà nī wè *tiiparige* nē gè we-nyaa! Bè weli bé ténge wi nē! Bili pe cé píne nē kóri né wi ní bèle, a peli míeni 'yè ne wi teri.

Zezi wi 'kùu tiiparige nē gè

(Mat 27.45-56; Luk 23.44-49; Zan 19.28-30)

³³ Bà cenge ki péni yéri nyùgo nī lèlè nī nī lè, a yebilige 'jiiin dàala tierε ti miēni nī, fúɔ nē péni taa a cenge ki 'cèli. ³⁴ Bà cenge ki péni cèli lèlè nī nī lè, a Zezi wi 'kòkuulo wáa kpu?ɔ, né jo: «Eloyi, Eloyi, lama sabakitanī?» Kire kóri wi 'jo: «Mi Kulocelie, mi Kulocelie, gáa nē muo 'mi wáa †?»

³⁵ Sienne bíli pe 'puu baa nē ki sienre lú?u dè, a peli 'jo: «Ye- nyaa, wī? ne Kulocelie sienjuuliewε *Elii* yeri.»

³⁶ A wàa 'fè nē sēni cècuuro líe, nē ti mígele kǎgbiile nē, né ki nígi divien tan?aniwe nī, nē ken wi mé, né jo wi- ki suɔn. Né fali nē jo: «Ye- piiri wéri ki wéli, a ki yé Elii wi bága pa wi tìrige tiiparige gáa nē gè.»

³⁷ Kire lèlè nī lè, a Zezi wi 'fali nē kòkuugbuɔɔ wáa seni, nē kùu.

† Wéli baa Eza 53.12. †† Nún 22.1 tire ti 'juu ná?a gè.

³⁸ A Kulocelie *Gbù?wɔsa?a* gunbɔli fèni † wi 'cien tieye siin, nē ki líe naame gè nē péni tigi táanme gè.

³⁹ Kapiengbuɔnɔ dabataan (100) kǎfɔli nī wi 'puu baa yériwe Zezi táanni wè, bà wire 'wi kùugenme nyaa bè mme gè, a wi 'jo: «Kányi?e gī, nàguo nǎà wi tōni nē puu Kulocelie Jaa!»

⁴⁰ Celile páli 'puu baa nē píne yérile lí?i ne wéli. Maari wi 'puu baa, Magidala kà?a wuu wè, nē fàri Zaki Píle né Zozeyé yàa nē wè, nǎa pe ye Maari wè nē píne wè, né Salome ní. ⁴¹ Ki 'nyaa bà Zezi wi 'puu *Galile* kùlo mé lè, kire celile bálí pe cé ta?a wi kúrugu nē kò wi pitenmene páli, ne baara wi mé. Celile páli sáa 'puu baa nē píne, peli cé ta?a wi kúrugu nē ké *Zerizalemi* kà?a mé gè.

ZEZI NYEYIRILE WORÍ DE

(15.42-16.20)

Pe sēni Zezi tón wè

(Mat 27.57-61; Luk 23.50-56; Zan 19.38-42)

^{42,43} Ki cengu?ɔ gè, a Arimate kà?a nàguo wàà 'wii líri nē ké *Pilati* kúrugu wè, nē sēni wi náari né wi ye wi- kpúu ken wè. Ki 'nyaa ki kpíenduu cí puu *cedenige*, pe nē jo gbòboriya?ajenge. Zuufulo pe *kàyu?ujuulo gboli sienkpɔwɔ* wáa wi 'puu ki nàguo nǎà wè, pe 'puu ne wi ye Yusufu; wire míeni puu ne sòngí ne yeri *Kulocelie Kùlofɔligɔ* wori nē dè.

⁴⁴ A ki 'Pilati wi fungo wúɔ, bè ki 'nyaa Zezi wi cé kùu nē kúu wè. A wi 'kapiengbuɔnɔ dabataan (100) kǎfɔli yeri wè nē péni wi yúgo, a ki yé Zezi wi cé kùu a ki 'mɔɔɔ. ⁴⁵ Bà wi 'kapiengbuɔn nàguo wi nyasienre taa dè, a wi 'kpúu ken wè Yusufu mé wè.

⁴⁶ A wi sēni kúutɔnfeni suɔ, nē sēni Zezi lá?a wè tiiparige nē gè, nē wi puɔ fèni nī wè nē sēni le nyεge nī. Ki nyεge ki 'puu gbòborigu?ɔ, a pe 'ki gbógo nē kòn nyagurugo nē. Bà wi 'Zezi le wè nē kúu nyεge nī gè, né fali nē sindenigbu?ɔ nǎgrigɔ gè nē ki wiile tón lè. ⁴⁷ Maari wè, Magidala kà?a wuu wè, né Maari nī wè Zozeyé yàa wè, pe 'puu baa nē Zezi wi tóndi?e nyaa gè.

Zezi wi 'nyé nē yiri

(Mat 28.1-8; Luk 24.1-12; Zan 20.1-10)

16 Bà *cedenige* ki 'tóri gè, a Maari wè, Magidala kà?a wuu wè, né Salome, nē fàri Maari nī nē wè Zakiyé yàa wè, a peli sēni natukɔli sùnɔɔ suɔ bàa nyeri kpúu nē wè. ² Cégboli ni cenbelige gè †, bà kpíenme pi 'yè nē tuu pénpén wè, a pe 'líe nē ké baa kpònnɔ mé lè.

† Zezi lèlè nī lè fèni síkpiliwe wáa 'puu baa *puɔwɔ Kulocelie Gbù?wɔsa?a* nī gè, nē ki pari nē jeli. *Kacɔnrilɔ kǎfɔli* wire yákuɔ wi 'puu ne ki fèni nǎà jini wè ne waa *Kulocelie Gbù?wɔsa?a* ki laame nī bè, ne waa ne sienne pe kele cuɔnri gèle. †† Zuufulo mé bèle, a *cedenige* ki gbénè tóri gè, ki kpíenduu nē puu cégboli ni cenbelige.

³ Bà pe waa bèle, ne piye yúgo níe wáa. «Njáasien sí ce wi- baa taa bé sîndenige gáa ñɔrigo gè lá?a we ken wè?» ⁴ Pe kénì je wéli bèle, nè sîndenige nyaa gè baa lá?aga nyege ki wille nē lè. Sîndenige ki tñni nè puu kpu?ɔ. ⁵ A pe sèni jîin nyege nī gè, nè nàgapunyeliwe wáa nyaa baa ténìwe pe kàliige mé gè, buruviige ní. A fíere 'pe cò kpu?ɔ.

⁶ A nàgapunwɔ wi 'fali nè pe ye: «Ye fãri fi?é?, *Nazareti* kà?a Zezi nǎa pe 'kóri *tiiparige* nē gè, wire bè? lé yeli ne caa? Wi wè ná?a?, wi 'koli nè nyé nè yiri. Ye- nyaa ti?e gî nī pe cé wi sínge wè. ⁷ Gii gī baa gè, yeri waa ye sa ki juu wi *pîtenmene* mé bèle, nè fàri *Pieri* nē wè, dí Zezi wi 'kíni yeli yi?e nē baa *Galile* kùlo mé lè. Baa yeli baa wi nyaa kire ti?e nī, majo bè wi cé ki juu yeli mé wè.»

⁸ A cèlile bálì pe 'fali nè yiri nyege nī gè, ne fé ne waa; pe mieni 'puu ne fún céri nē dè fíere nē dè. Piyè sèni sori nè yafien juu sien mé?, bè fíere ti yé cí pe nē bèle.

Zezi wi 'wii tiè

Magidala kà?a Maari nē wè

(Mat 28.9-10,16-20; Luk 24.13-49; Zan 20.11-23; Kakpi 1.6-8)

⁹ [Bà Zezi wi 'nyé nè yiri cégboli ni cènbelige nē gè sínbinuwuuro nī dè, a wi 'kíni nè wii tiè Magidala kà?a Maari nē wè sienpeliwe wè; kire Maari wire nī wi yé gbòdolilo feliye kòlisiin cira nè yige bèle. ¹⁰ A Maari wire 'ké nè sèni ti juu Zezi wi pínenyenine mé bèle, bàli pe yé kíni nè puu ne kòrí né wi ní bèle. Pe 'puu ne nyeni ne wi kùugo wu?u yáa gè, ¹¹ nè sí ki taa bà pe sèni celiwe wi sienre lú?u dè á wi jo dí Zezi wii sii nē wè, dí wire nyéni wi nyaa wè, piyè téngé?.

¹² Kire kàdu?ume gè, a Zezi wi ní nè wii tiè felige káa kiiye nē pîtenmene páli siin nē sí?i koligo nē. ¹³ A peli

mieni 'ké nè sèni ti juu bili mé bèle. Piyè ní nè téngé peli nyasienre nē dè?.

Zezi wi 'wii tiè wi pîtenmene nē bèle

¹⁴ Kire kàdu?ume gè, a pe kie né nigbe pe kénì ténì ne líi cenge káa. A Zezi wi sèni yiri baa pe nē. A wi 'jo pe nē jùuyi pe sîdengele wori nē dè, dí gáa nē pe yé pe funyo gbèn yè, piyè téngé wè?, bè wire 'nyé nè yiri á bili pe 'wire nyaa wè?

¹⁵ A wi 'fali nè ní nè pe ye: «Yeri waa duniya tierε ti mieni nī, ye sari *Kataanna Sienre* jáari dè sienne pe mieni mé. ¹⁶ A sien ηî 'téngé né wi *batemi kpí?ile* wè, ki sien wi bé suɔ, a ηîi sí sí téngé?, kàyu?u baa tuu kire sien nē wè Kuloceliε ti?e nī. ¹⁷ Bili pe 'téngé bèle, fiεε bálì m'bele bili pe bé puu pe kúrugú de ki tíi gè: mi mí?e fàn?a nē gè, pe béri gbòdolilo cira de yigi sienne nī, bèri sienre táa nyu sienfɔnrɔ; ¹⁸ a ki cèni nyaa pe 'wòbugɔ cò né pe kiyé ní yè yo, a pe cèni yakaa gbua gii ki bé gbè sien kpúu yo, kí yafien kpí?ile pe nē?. Pe béri kiyé ta?ala yaala nē peri pori.»

Zezi wi 'yè nè ké nyi?ene nī

(Luk 24.50-53; Kakpi 1.9-11)

¹⁹ Bà weli Kàfòli Zezi wi 'kire sienre dáa juu dè nè kúɔ pe mé mme gè, a wi 'fali nè yè nè ké *nyi?ene* nī, nè sèni ténì Kuloceliε kàliige mé gè.

²⁰ A *pîtenmene* pe 'lá?a nè ké, nè sèni *Kataanna Sienre* jáari dè ne mári tierε ti mieni nī, we Kàfòli ní wè ne pe sári baara nē dè, ne kanyu?ɔnigɔɔ kpín?ini ne ki tíi pe sienre tíi kányi?e.]

Luku

Sɛbɛ wi tìediʔɛ gè

Sien ɲàà wi 'sienre dáà sɛbɛ dè, pe 'puu ne wi ye Luku. Gireki kùlo wuu wi 'puu, ne ní dùʔɔʔriwo (). Wi 'puu ne Pɔli sári wè wi baara nē dè (). Wi cé pínɛ né Pɔli nī wè wi tánʔagele nī gèle fúɔ nè ké Wurɔmi kùlo mé lè. Luku wi 'sɛbɛ siin sɛbɛ: Luku Sɛbɛ, né Kakpiʔiligele Sɛbɛ. Luku Sɛbɛ wī ne nyu Zezi kataanna wori nē dè, Kuloceliɛ Sien-nyienegɔnwɔ wè. Kakpiʔiligele Sɛbɛ wè, wire ne tundunminɔ kakpiʔiligele wori nyu dè. Wi cé ke sɛbɛ nè tórigo nàguɔ wáà mé pe wi ye Towofiili, ki kɔri wè: Kuloceliɛ nàgori. Luku wire tíime wī cé Zezi nyaa wèʔ, a wi sí caala kpíʔile Zezi kele nē gèle, nè wi sienre sɛbɛ dè.

Luku Sɛbɛ wi 'Zezi siile kele ke nìʔegele tiɛ, meni Maari wi 'yéri ki nē a Kuloceliɛ wi 'wi nyéni kaala kpíʔile lè wi sii nī wè. Luku Sɛbɛ wi 'ki tiɛ meni nyiʔene tundunwɔ wi sɛni wi sienre juu dè, nè Zezi wi siigenme wori juu dè.

Luku wi 'Zan Batiisi sii wori mieni juu dè né wi baara dáà wi péni kúɔ nè Zezi koligo gbòbori gè, níɛ sienne batiize bèle luʔɔ nī gè.

Luku wi 'Zezi wi baara ti kenme tiɛ bè:

Wi 'Zezi siigenme tiɛ bè dí wi 'kón Kuloceliɛ mé wī .

Nè ki tiɛ nè pínɛ dí Zezi wi sindin wi 'kón Isirayeli kùlo nī. Nyiʔene tundunwɔ wi 'jo wi tuuliʔɛ gī Isirayeli kùlofɔli ɲàà pe 'puu ne ye Dawuda wè , nè pínɛ dí wi bága tɛni fànʔa nē gè Yakuba kùlo wuulo sunʔɔwɔ nī bè .

A Luku wi 'h'ne ki tiɛ dí Zezi wī duniya sienne pe mieni Suɔfɔli wè .

Luku Sɛbɛ nī wè Zezi kàsiʔile kiyè baa nìʔegele, we bé gbè kàli juu bè ké cáwucawu:

Yatanʔara kàsiile lè.

Pùɔ sícirawɛ wori dè, ɲàa wi cé yiri né kénì koli nè pen wè.

Sinbuɔ kàsiile lè, ɲàa wi cé pùnuni á pe kénì wi caa nè nyaa wè.

Samarii ténime funjenge nàguɔ wori dè, ɲàa wi cé sɛni nàguɔ wáà nyaa tuuwo koligo nē gè né wi líɛ nè sɛni wi gbari wè.

Kire kàsiʔile gáli ke mieni kiyè ne weli tenme Kuloceliɛ dénige nē gè sienne kɔli mé gè, né meni weli 'yeli bèri tári wè.

Sɛbɛ wi nyùgboliyo yè

Kɔri ɲí nē sɛbɛ wi 'yiri wè

Zan Batiisi né Zezi siile wori dè

Zezi baara ti gbòboriyaʔala wori dè

Kele gáli Zezi wi 'kúɔ Galile ténime nī bè

Zezi wī ne waa Zerizalemi kàʔa mé

Zezi wī Zerizalemi kàʔa mé

Zezi wi 'kùu né koli nè nyé .

Sienre ti sɛbegɔri wi 'juu nè tiɛ Towofiili nē

1 Kele nìʔegele gíli ke 'tóri bile we sunʔɔwɔ nī bè, pàli nìʔene nyéni tàa sɛbɛ ki kele nē gèle. **2** Kire 'nyaa gii tundunpelile peli tíime cé kíni nè nyaa sélime nē bè, né ki kele sɛbɛ gèle nè yaʔa bile we mé gèle, peli sí bíɛɛ pe 'puu Kuloceliɛ sienre ti baakuɔɔ bèle. **3** Mi mieni wè, mi siinyeni cènwe Towofiili, mi 'ki nyaa ki

'póri, a mi 'ki kele gáli ke mieni siʔɛ nè ke caa yéirɛ nè ki líɛ baa ke sélime nē bè, nè ke sɛbɛ nè taʔala kiye kúruɔ, bè ti tórigo muɔ mé. **4** Gii ki bé tí tenmenɛ nī muɔ 'lúʔu nyasienre nī dè, ma ténge ki nē káliye wè ki sienre nī dèʔ.

ZAN BATIISI NĒ ZEZI SIILE WORİ DE

(1.5–2.52)

Nyìʒene tundunwo
wi 'Zan Batiisi sii wori juu dè

⁵ Erodi Liʒe fànʒa lèlè nī lè, Zude kùlofòli wè, Kulocelie Gbùʒwɔsaʒakacɔnriwo wáà 'puu baa, pe 'puu ne wi yeri Zakarii. Kacɔnriwo Abiya wè, wire gboli wuu wáà wi 'puu. Pe 'puu ne wi cuo yeri wè Elizabeti, Arawɔn tùlugo póri wi 'puu. ⁶ Pe mieni siin pe 'puu siensinmine Kulocelie yiʒe mé gè, ne Kàfòli wi kajuʒulo né wi sínme kakpiʒiligele ke mieni koliyo tári yè kolimɔ fùn. ⁷ Piyè sí cé pùɔ taaʒ, bè ki 'nyaa cesiʒi ki yé cíi Elizabeti mé wè. Á ki sí ní nè nyaa pe siin pe cé lie nè tóri.

⁸ Làa nē a ki kénì nyaa Zakarii wire nē ki cé nò bè kacɔnriwo† baara kúɔ dè baa Kulocelie Gbùʒwɔsaʒa nī gè, nè yeli né bè pe gboli ni cé dàli ne ki kpínʒini gè. ⁹ Ki 'nyaa pe kaliele ni 'puu pe nē cé kacɔnriwo kàfòli wáà tié ††, wire wi nē jín nè sèni nùdaanna wusuna sórigo wè baa Kàfòli wi Gbùʒwɔsaʒa ‡ nī gè. ¹⁰ A sienniʒeme pi 'ké nè sèni kò baa kpànʒane gè ne Kulocelie náari wè, nùdaanna wusuna wi sórigo lèlè nī lè.

¹¹ Bà Zakarii wi 'puu baa wusuna sórigodiʒe nī gè, a Kàfòli wi nyìʒene tundunwo wáà sèni wii tié wi nē, nè yéri wusuna sórigodiʒe ki kàliige mé gè. ¹² Bà Zakarii 'wi nyaa wè a ki 'wi 'sòngiro nyaʒami dè nè fiere cò wi nē.

¹³ A nyìʒene tundunwo wi 'wi ye: «Färi fiʒé Zakarii?, ki 'nyaa muo náarige ki nyéni cò. Muo cuo wè Elizabeti wè, wi bé laala taa bè nàgabile sii. Ma ga pùɔ wi míʒe le gè mari wi ye Zan. ¹⁴ Muo bé fundaanra taa kpuʒ, bà muo fungo ki bé nyígi. Nè píne sienniʒeme bága de fundaanra kpínʒini wi siile ni wori nē dè. ¹⁵ Ki 'nyaa wi bága pa puu sienkpuɔwɔ Kàfòli wi yiʒe mé gè. Wií ga sunmɔ gbuoʒ, nè píne, wií ga yakaa gbuo ki- puu gbènge? ††. Kulocelie Pile ni bé wi nyi dí wiri tíin baa wi yàa liye nī yè. ¹⁶ Wi bága Isirayeli piile niʒebele kóri bè pen pe Kàfòli mé wè, pe Kulocelie wè. ¹⁷ Wi bága pari Kulocelie baara kúu dè ‡‡, dí Kulocelie Pile ni sí de wi yiʒe kinni gè, né fànʒa káà ní Elii kenme tíele bè. Bà wi bé tuufòlilo pe funyo fòli yè pe piile kúrugu bèle, bé sí sienciile kpíʒile

† Kacɔnriwo pe 'puu niʒebele kátii. Pe nié tòri taʒalime taʒalime ne nùdaanna wusuna sórigo wè baa Kulocelie Gbùʒwɔsaʒa nī gè. Kakuɔwɔ taa ti 'puu tire dè cégbuʒulo siin ó cégbuʒulo siin pe nē cé ti kú. Pe nē cé bile wáa, lire ni nē sien tié wè, ʒàa wi 'yeli bè wusuna sórigo wè Kulocelie mé wè. †† Ki 'nyaa pe nē cé kenme páa kpíʒile, Kulocelie wi- kacɔnriwo tié wè ʒàa wire ne caa wè. ‡ Kire tiʒe kire ki 'puu tiécege wàlidengege gè; kacɔnriwo wire yákuo wi 'puu bè gbè jín baa ki tiʒe nī gè bè nùdaanna wusuna sórigo wè (wéli baa Yir 30.7). †† Wéli baa Tsr 6.3; Káyu 13.4-5. ‡‡ Náʒa gè we 'sienre ciile dè nè ki tié Zan wi bága pa Kulocelie baara ti yiʒe kinni. Gireki sienre nī dè Kulocelie míʒe ki wè baaʒ.

bèle peri sínme koligo tári. Kire kenme báà nē bè wi bé sienne páli gbòbori bè yaʒa Kàfòli mé wè, bè pe gbòbori bè yaʒa pe- puu Kàfòli wi wuulo.»

¹⁸ A Zakarii wi sí nyìʒene tundunwo yúgo wè né jo: «Meni kire kele gáli ke bága tóri bè síe dí mi sí ki cén wè ? Bè liere tire 'ne cò nè kúɔ ʒò wè, mi cuo mieni wè, kanugo kire gī.»

¹⁹ A tundunwo wi 'wi ye: «Mi wī Gabiriyeli wè, mi 'mi yéri Kulocelie yiʒe mé gè á wi 'mi tun mi- pa kataanna tunduro dáà juu dè muo mé. ²⁰ Ki sí n'ge, muo bé kò bobogo, muo sí ní gbè juuʒ, fúɔ bè pa taa cenge gíi kele gáli ke bé pa kpíʒile ke kpíʒile lèlè nī lè, bè muo sí ténge mi sienre nē dèʒ. Ti bé sí ga pa kpíʒile ti lèlè nī lè.»

²¹ Kire lèlè nī lè, sienne pe 'puu ne Zakarii siri wè baa kpànʒane gè, níe sòngí ne fúɔ bè wi kényi mɔgi baa Kulocelie Gbùʒwɔsaʒa nī gè. ²² Bà wi kényi yiri wè, wii puu nè gbè ne nyu né pe níʒ. A pe 'ki cén dí wi bé puu bè kaala láà nyaa baa Kulocelie Gbùʒwɔsaʒa nī gè. A wi 'kò bobogo, ne nyu né pe ní kabiʒele sienre nī. ²³ Bà wi baara cenyé yi péni nyi yè, a wi 'koli nè ké wi tiʒe nī gè.

²⁴ Kire cenyé yi kàduʒume gè, a wi cuo wè Elizabeti wè, a wi 'laala líe, nè ni làrige nè péni taa yeye kogunɔ. ²⁵ A Elizabeti wi 'jo: «ʒé, Kàfòli wi 'gàa kpíʒile gè m'mé lé ! Gii ki 'puu ne fiere tóngi mi nē sienne yiʒe mé gè, wi 'ki láʒa mi nē.»

Nyìʒene tundunwo
wi 'Zezi sii wori juu dè
Maari mé wè

²⁶ Yeye kòliniwuʒu nē gè, a Kulocelie wi 'wi nyìʒene tundunwo tun wè baa Galile ténime kàʒa káà mé, pe ki kàʒa yeri gè Nazareti. Nyìʒene tundunwo ʒáà wè pe wi yeri Gabiriyeli. ²⁷ Wi cé wi tun sinboriwo wáà mé, pe wi yeri Maari; wii cé fie nàguo cénʒ. Nàguo wáà cé wi cò kɔnimɔ nē; pe ki nàguo yeri wè Yusufu. Dawuda saʒa tùlugo wuu wáà wi 'puu.

²⁸ A nyìʒene tundunwo wi sèni yiri Maari kúrugu wè, nè wi ye: «Mi ne muo síeri, muo ʒáà ma 'kpuʒwɔ taa Kulocelie mé wè; we Kàfòli wii né muo ní.»

²⁹ A sienre dáà ti 'fungo curugo gè Maari nī wè. Wi ki sòngí síerile náà lire kóri wi 'jo gáa wī mme gè ?

³⁰ A nyìʒene tundunwo wi 'wi ye: «Färi fiʒé?, Maari, muo nyéni kpuʒwɔ taa Kulocelie mé. ³¹ Nyaa, muo bé laala taa, bága nàgabile sii; ma pùɔ wi míʒe le gè mari wi ye Zezi. ³² Wi bága pa míʒe taa, pe béri wi yeri Kulocelie ʒáà wī Duniya wi Mieni Nyùgo nē gè wi Jaa. Kàfòli Kulocelie wi bé wi tuuliʒe Dawuda kùlofòligo ken gè wi mé ††. ³³ Wi bága pa puu Yakuba saʒa nyùgo nē gè lègele ke mieni nī. Wi kùlofòligo kii je ga tíi bé kúɔ bè nyaa? ††.» ³⁴ A Maari wi 'nyìʒene tundunwo ye wè: «Meni ki bé puu bè síe ? Mii fie nàguo cénʒ.»

††† Wéli baa Sam2 7.17; Nún 132.11. ††† Yakuba saʒa kire nyaa Isirayeli sienne bèle. A we 'ki píne nè yeri mme gè né jo Yakuba saʒa gè, ki nugo kire gī we bé gbè jo Isirayeli sienne.

³⁵ A nyi?ene tundunwo wi 'wi ye: «*Kulocelie Pile* ni bé pen muo mé, dí Kulocelie njáa wí Duniya wi Mieni Nyù-go nē gè, wi fàn?a ki nyúmw pi sí tón muo nē. Kire nē pùo njáa wi bé sii wè, wi bé puu sienciiliwe tielè fùn, pe béri wi yeri Kulocelie Jaa. ³⁶ Te nya?a, muo siinyeni wè Elizabeti wè, wíi baa né laala ní nē píne, wire njáa liere ti 'wi cò nē kúo wè; wi yeye koliniwu?u kire ki waa gaa gè. Wire sí sienne pe 'puu ne yeri sindigicuo wè. ³⁷ Muò nyaa lé, yakaa sì Kulocelie jáa?.»

³⁸ A Maari wi 'fali nē jo: «Kuo, Kàfóli wi baakuwo mi yē. Ki- taa ki kpí?ile mi mé bè yeli né muo sienjuuro ní dè.»

A nyi?ene tundunwo wi 'lá?a nē ké.

Maari wi 'ké Elizabeti síeridi?e nī

³⁹ Ki cenye nī yè a *Maari* kénì yè nē parige nē ké nyaguruyo kùlo mé lè, *Zude* ténime kà?a káa mé †, ⁴⁰ nē séni jíin *Zakarii* sa?a nī gè, nē Elizabeti síeri wè. ⁴¹ Bà Elizabeti wi 'Maari síerile lú?u lè mme gè, a wi pùo wi 'yo nē yè baa wi liye nī yè, a Elizabeti wi 'nyì *Kulocelie Pile* nē lè.

⁴² A wi 'fali nē yékpóli wáa kpu?o né jo: «Celile pe mieni †† nī bèle muo nyéni *kpu?o?o* taa, a muo laala pùo wi 'kpu?o?o taa nē píne. ⁴³ Mi sí tóni nē ki taa tàn?a, á mi *Kàfóli* wi yàa wi 'pen mi ti?e nī gè ! ⁴⁴ Nyaa, bà mi 'muo síerile lú?u lè mi ngbú?ulo nī gèle, a pùo wi 'yo nē yè ná?a mi liye nī yè, fundaanra nē dè. ⁴⁵ Muo wu?u kíi tàn?a, muo njáa ma 'téngé Kàfóli wi sienre nē dè, né ki cén gaa wi 'juu gè ki bé kpí?ile wí.»

Maari wi 'njúnugo njú nē Kulocelie gbù?o?o wè

⁴⁶ A *Maari* wi 'jo:

«Mi ne Kàfóli gbù?o?o wè mi fungo nī gè.

⁴⁷ Mi fungo kíi fundaanra nē mi Suo?oli Kulocelie wire kenme nē.

⁴⁸ Ki 'nyaa wi 'fóli nē sòngi nē taa né wi baakuwo ní wè, mi nyù?o?o felige wè. Nè lá?a píra njáa nī wè, kèngéle ke mieni wuulo pe béri ki nyu bé jo mi nyéni fundaanra taa,

⁴⁹ bè ki 'nyaa

Njori Ti Mieni Kulocelie

† Kíi juu nē fllige ti?e gíi nyége nī Elizabeti kpáa ki 'puu gè?. Gíi ki 'cén gè, a sien yé je ké *Zude* ténime mé bè tóliyo nē yè, cenboyo taanri tán?ana wi nē tán?a. †† Mieni: Wi wè baa gireki sienre nī dè?. We 'kire gbèle náa le lè baa nya?afolido nī dè bè njori ken sienre mé dè wí.

wi 'kakpoliyo kpí?ile mi mé wè.

?é, wi mí?e ki 'nyuo díe !

⁵⁰ Bili pe wi fí?é bèle

wíi ne nyinime ta?a pe nē ‡

lègèle ke mieni nī.

⁵¹ Wi 'wi kóli tí?e gè

nē kakpoliyo kpí?ile,

nē niényienigefólibo cèrige bèle.

⁵² Wi 'fàn?afólibo tírige bèle

pe fàn?afólibo kácuonyo nē yè,

bili sí pe píye cèrigi bèle,

a wi 'peli yège naame.

⁵³ Bili nē fungo 'tuu bèle,

a wi 'pe ken né yacènre ní

nē pe fungo nyígi yè,

né sí lórifólibo cira bèle

nē tórigo kawaaya.

⁵⁴ Wi nyinime pi 'wi ken

a wi 'sòngi nē taa

nē wi baakuwo sá?a wè,

Isirayeli wè ††,

⁵⁵ majo bè wi cé ki juu

weli tuulieye mé yè,

Birayima wè

né wi siime túlugo wuulo ní bèle,

né jo ki béri kpín?ini

lèle ó lèle wè ‡.»

⁵⁶ A Maari wi 'kò baa né Elizabeti ní wè nē yeye taanri felige kúo, né né kénì kóli nē ké wi ti?e nī gè.

Pe 'Zan Batiisi sii wè nē wi mí?e le gè

⁵⁷ Bà Elizabeti laala ni kénì nò wi- ni sii lè, a wi 'pùo sii wè wi ní nàgabile. ⁵⁸ A wi téninyenine né wi narige wuulo pe 'ki sienre dáa lú?u dè, dí *Kàfóli* wi nyéni nyinime taa Elizabeti nē wè kpu?o. A pe 'yè ne fundaanra kpín?i- ni né wi ní ki wori nē dè. ⁵⁹ Bà pùo wi cenye kataanri yi péni nyi yè, a pe 'wi *kenekene* né sí jo pe bé wi tuu mí?e le gè wi nē, bèri wi yeri *Zakarii*.

⁶⁰ A wi yàa wi sí 'jo: «?é?e díe? ! We 'yeli bèri wi yeri *Zan* !»

⁶¹ A pe 'wi ye: «Njáa wí bile muo narige nī gè né mí?e gáa ní gè ?» ⁶² A pe 'yè ne nyu né pùo wi tuu ní wè kabi?ele sienre nī, ne wi yúgo meni wi caa peri pùo yeri wè de síi.

⁶³ A wi 'tí a pe 'wi ken né kòlopile ní, a wi 'mí?e sebe gè nē jo: Wi mí?e gè, pe wi yeri Zan. A ki 'pe mieni fungo wúo.

⁶⁴ A Zakarii nyuo ki 'fali nē múgu seni, a wi 'kóli ne nyu, ne Kulocelie tòbiló wè. ⁶⁵ A fíere 'pe téninyenine pe mieni cò, a *Zude* nyaguruyo ténime wuulo pe mieni 'yè

‡ Wéli baa Njún 103.17. †† Wéli baa Eza 41.8-9; Njún 98.3.

‡‡ Wéli baa Séli 17.6-8,19; 22.18.

ne kaala náà ni wori nyu dè ne mári. ⁶⁶ Sienne bíli pe cé keke gáli ke wori lú?u dè, a pe 'ti mieni cò pe funyò nī yè, nè kò ne ki sòngí né jo: «Pùò nǎà wi je ga pa puu gáa sien feliwe wī?» Ki 'nyaa Kàfǎli Kulocelie wi cé kǎli tón wi nē.

Zakarii wi 'Kulocelie sienre juu dè nè tiè

⁶⁷ Pùò wi tuu wè Zakarii wè, a Kulocelie Pile ni 'wi tín, a wi 'yè ne Kulocelie sienre nyu dè ne tíí né jo:

⁶⁸ «Kpu?wò yē Kàfǎli nē wè,
Isirayeli Kulocelie wè,
bè wi péni wi kùlo wuulo
wéli bèle
né pe suò nè yige ki nī bèle.
⁶⁹ Wi 'we ken né suòfògbuòwò †
ní díe,
Dawuda sa?à tùlugo †† nī gè,
wi baakuòwò wè,
⁷⁰ nè yeli né bè wi cé tíí
nè ti juu nè ya?à wi sienjuuliele
pe nyuòyò nī yè ‡.

⁷¹ Kire suòlò lire nyaa
bè wi 'weli suò weli leguulo
pe kiyè nī yè,
né bàli míeni ní weli 'bien bèle.
⁷² Wi 'wi nyinime tiè bè
weli tuuliyè nē yè,
nè n'ne sòngi nè taa né
wi nyakungenge ní gè,
kií tièlè fùn wè,
⁷³ wi cé ki kàli wi nyakungenge
ki sienre nē dè
nè ken Birayima mé
weli tuuliyè gè ††, né jo
⁷⁴ wire bé weli suò
leguulo pe kiyè nī yè,
dí weli sí de baara wire mé
fíere fùn ††,
⁷⁵ Kulocelie fíere sí puu weli nī,
weri tári sínme koligo nī
wi yi?e mé gè
weli sii cènye yi mieni
nī yè ††.

⁷⁶ Muò sí wè, pùò muò wè,
pe bága de muò yeri
Kulocelie sienjuuwo,

† Gireki sienre nī dè ti 'jo: né nyene ní, suòlò woli, Kire kòri wi 'jo suòfǎli nǎà wī jǎafǎli wè kǎtii wè. Wéli baa Ezek 29.21. †† Gireki sienre nī dè ti 'jo Dawuda sa?à nī gè. Nya?afolido nī dè we 'sienre sebe dè nè fílige bè ki tiè bà Dawuda lèlè ni 'tóri lè kèngèlè nī?egèlè nyéni kúú á keke gáli ke 'nò gèlè. ‡ Wéli baa Njún 132.17; Eza 9.5-6; Mís 7.20; Zer 23.5-6. †† Wéli baa Sél 22.16. †† Wéli baa Sof 3.15. ††† Wéli baa Zer 31.33; 32.39; Tiit 2.14.

Kulocelie nǎà wī
Duniya wi Mieni Nyùgo nē gè.
Ki 'nyaa muò ma bága pa kǎli
Kàfǎli wi yi?e mé gè,
bè wi koligo gbòbori gè,
⁷⁷ bé sí suòlò ni taagoligo
wori juu dè
wi kùlo wuulo mé bèle
pe- ki cén,
pe kapi?ile kàsulugo suòlò ni
wori dè.
⁷⁸ Nè ta?à gíi nē,
Kulocelie wīi ne nyinime tari kpu?ò
weli kǎli mé gè.
Kire nyinime pire kenme nē
wi 'tí a kpienme foli weli mé
baa nyi?ene nī lè
bè cèngenyenifolime cenge kpienme tíelè,
⁷⁹ bè pa kpienme cáan bili mé
piyè yebilige nī gè né ní
ténine kùu wuòwò nī bè,
bé sí weli tǎliyò kóri yè bè nyògò yanyige koligo nī ††.»
⁸⁰ Pùò wire wè, wi 'puu ne li?i cènge, ne yègí né nǎri ní
wi fungo nī gè. Wi yé séni kò waama kùlo nī fúò nè taa
a wi tun lèlè ni péni nò, a wi séni wii tiè Isirayeli wuulo
nē bèle.

Zezi wi siile wori n'de (Mat 1.18-25)

2 Ki sí nyaa ki cènye nī yè kùlofògbuòwò Wogusi [§] wi cé fàn?à sienre tàà juu né jo pe- tórilò kpi?ile kùlo ni mieni nī lè. ² Tórilò náà lire ni 'puu pélile lè, Kirinusi sí wi 'puu Siirii fàn?afǎli wè kire lèlè nī lè.
³ Sienne pe mieni 'puu ne yègí ne waa pe kàaya mé yè ne pe míeye sebe yè. ⁴ A Yusufu míeni wè, bè ki 'nyaa Dawuda sa?à tùlugo wuu wi 'puu wè, a wi 'yiri Nazareti kà?à nī gè Galile kùlo nī lè, nè ké Betilemi kà?à mé Zude ténime nī; wi tuuliyè Dawuda kàsi?i ^{§†} kire ki 'puu. ⁵ A wi 'Maari kóri wè, nǎà wi cé kòn kònimò ^{§††} nē bè, a pe 'ké bàà pe míeye sebe yè. Maari wi 'puu né laala ní.
⁶ A ki 'nyaa bà piyè baa Betilemi kà?à mé gè, a Maari liye yi kénì wi yègè. ⁷ A wi 'wi pìpeliwe sii wè nàgabìle, nè wi le fènine nī né wi sínge pàngogo nī. Ki 'nyaa piyè cé ti?e taa baa nabòndirige sa?à nī gè?.

Nyi?ene tundunwò séni kataanna juu lè sìnbana?ana pǎli mé

⁸ Sìnbana?ana pǎli cé puu baa ki ti?e nī gè baa nyà?à nī ne pe sìnbàara nári dè ne sùòn baa nyà?à nī gè. ⁹ A

††† Wéli baa Eza 9.1-2; Mat 4.16. § Peli mé bèle míepinege 'puu pe mé, pe né jo Sezari. §† Wéli baa Sam1 17.12; Zan 7.42. §†† Bà ki 'juu mme gè né jo Yusufu wi cé Maari kòn wè kònimò nē bè, ki 'nyaa wii cé fiè Maari líe wè nè téngè celiwe wí?i. Pe 'puu ne tíin ne cèpòrigò keke cuòni gèlè ne tíin wī.

Kàfɔli wi *nyìʒene tundunwɔ* wáà sɛ̀nì yiri pe nē, a *Kàfɔli* wi *kpuɔwɔ* né wi cɛ̀nme pi 'càanna nè j̄iin pe nī, nè pe màʒa nè suʒu. A fiere 'pe cò kpuʒɔ. ¹⁰ A *nyìʒene tundunwɔ* wi 'pe ye: «Ye fãri fiʒé? ! Ye- nyaa, kataanna mi je juu yeli mé, ni bé pen né fundangbuɔwɔ ní kùlo wuulo pe miɛni mé. ¹¹ Pàngɛ gè, Suɔfɔli nyɛ̀nì sii yeli mé *Dawuda* kàʒa nī gè, wire wī *Kuloceliɛ Siennyienegɔwɔ* wè, we *Kàfɔli* wè †. ¹² Ye- nyaa fie n'ɛ̀ɛ̀ ɛ̀nà wi bé ki t̄ie yeli nē bèle: yeli báa p̄ifinʒe nyaa a pe 'ki le f̄ɛ̀ni nī, né ki sínge pàngogo nī.»

¹³ Cèri 'sìʒere a *nyìʒene tundunminɔ* páli 'tigi niʒebele *nyìʒene* nī lè, nè pɛ̀nì f̄ari *nyìʒene tundunwɔ* ɛ̀nì nē wè. A pe 'tuu ne ɛ̀jú ne *Kuloceliɛ tòbiló* wè né jo:

¹⁴ «*Kpuʒɔwɔ* 'yeli *Kuloceliɛ* nē wè *nyìʒene* tiɛliiliye yi miɛni nī yè;

yanyige- sí puu dàala nē lè sienne pe sunʒɔwɔ nī bè, bìli pe 'wi dɛ̀ni bèle !»

**Sinbanaʒana pe 'ké
Betilemi kàʒa mé**

¹⁵ Bà *nyìʒene tundunminɔ* báli pe kɛ̀nì láʒa nè ké *nyìʒene* nī lè, a *sinbanaʒana* pe 'sòngirɔ ken ken piye mé, wàa ó wàa, wi nē jo: «Ye- puu we- ké *Betilemi kàʒa* mé gè we sa nyaa wèli kaala náà nē lè, nàa wori *Kàfɔli* wi 'tí a we lúʒu dàa dè.»

¹⁶ A pe 'fali nè fiɛle nè ké, nè sɛ̀nì yiri nè *Maari* nyaa wè né *Yusufu* ní wè, né pùc ní wè pe 'wi sínge pàngogo nī. ¹⁷ Bà pe kɛ̀nì wi wéli nè kúw wè, a pe 'kele ke yiʒe juu nè t̄ie sienne nē bèle, dii peli 'lúʒu pùc wi koligo nī gè. ¹⁸ A ki 'sienne pe miɛni fungo wúw, bìli pe cé 'sinbanaʒana báli pe sienne lúʒu dè. ¹⁹ Kele ḡili pe yé juu gèle, a *Maari* wi 'kò ne kele ḡali sòngí gèle wi fungo nī gè.

²⁰ A *sinbanaʒana* pe sí kòli nè ké. Bà pe waa bèle, a pe 'yè ne *Kuloceliɛ tòbiló* wè, ne wi míʒe kpóri gè, kele ḡili miɛni peli sɛ̀nì nyaa gèle, né dii peli 'lúʒu dè, á ti 'kpíʒile nè yeli né dàa ní ti cé juu peli mé bèle.

**Pe sɛ̀nì Zezi ken wè Kuloceliɛ mé
Gbùʒɔwɔsaʒa mé gè**

²¹ Bà pùc wi cɛ̀nye kataanri yi 'nyì yè, a ki 'nò pe- wi *kenekene*. A pe 'wi míʒe le gè Zezi ††, míʒe ḡi *nyìʒene tundunwɔ* wi cé t̄ie gè nè ki yaʒa pùc wi yàa wii cé fie wi laala taa lèʒ.

²² Bà cɛ̀nye yi pɛ̀nì nyì *Yusufu* né *Maari* pe- sa pe c̄ilime kele kúw gèle bè yeli né *Misa Fànʒa Siennre* ní dè ‡, a pe 'wi líe nè ké *Zerizalemi* mé nè sɛ̀nì wi ken *Kàfɔli* mé wè. ²³ Ki 'nyaa *Kàfɔli* wi *Fànʒa Siennre* ti 'ki juu né jo:

Jaafɔpeliwe ó jaafɔpeliwe

'yeli pe- wi láʒa pe ken *Kàfɔli* mé wè††.

† Wéli baa *Mat* 1.21; *Zan* 4.42. †† Zezi míʒe ki k̄ori wè: *Yewe ne sien suu*. ‡ Wéli baa *Lev* 12.3,6 ‡† *Yir* 13.2,12,15 t̄ie ti 'juu náʒa gè.

²⁴ Nè p̄ine pe nē *kakuɔwɔ* táà kúw nè yeli né ḡaa *Kàfɔli* wi 'juu wi *Fànʒa Siennre* nī dè: kire 'nyaa gòtologo siin, á kire 'laa gòriwuɔwɔ siin ‡.

²⁵ Ki sí nyaa nàguɔ wáà 'puu baa *Zerizalemi kàʒa* mé gè, pe wi yeri *Simɛyɔ*; siensinwe wi 'puu ki nàguɔ wè. Wi 'puu ne *Kuloceliɛ koligo gbùʒɔwɔ* gè, níe ki siri cenge ḡi *Kuloceliɛ* wi bága *Isirayeli* fungo nyígi gè. *Kuloceliɛ Pile* ni cé t̄oni nè puu né ki nàguɔ ɛ̀nà ní wè. ²⁶ *Kuloceliɛ Pile* ni cé ki t̄ie wi nē dí wii ga kùuʒ, ka laa wii *Kàfɔli Kuloceliɛ Siennyienegɔwɔ* nyaa wè nyapile nē gb̄ien wèʒ.

²⁷ A ki 'nyaa *Kuloceliɛ Pile* ni 'wi k̄ori nè ké baa *Kuloceliɛ Gbùʒɔwɔsaʒa* mé gè.

Bà pùc ‡† wi siivl̄il̄il̄ pe kɛ̀nì pen bè pa wi kele kúw gèle bè yeli né *Misa Fànʒa Siennre* kaliɛme ní bè, ²⁸ a *Simɛyɔ* wi pɛ̀nì pùc suɔ wè nè cò, né *kpuʒɔwɔ* taʒa *Kuloceliɛ* nē wè né jo:

²⁹ «P̄ira ɛ̀nà nī wè, mi *Kàfɔli*, muɔ baakuɔwɔ ‡† yaʒa wè wi- kùu yanyige nē, nè yeli né muɔ nyasiennre ní dè.

³⁰ Nè taʒa ḡii nē, mi nyapigele ke nyɛ̀nì suɔb nyaa lè muɔ woli lè,

³¹ nàa muɔ 'gbòbori nè yaʒa kùlogolo sienne pe miɛni mé bèle.

³² Kire 'nyaa kp̄ienme bèri *kùlogolo k̄ali* sienne tií bèle §,

né bé *kpuʒɔwɔ* taʒa muɔ sienne nē bèle, *Isirayeli* wè ††.»

³³ A siennre dáà ti 'pùc wi tuu né wi yàa fungo wúw, dàa *Simɛyɔ* wi 'juu pùc wi koligo nī gè.

³⁴ A *Simɛyɔ* wi 'diba kp̄iʒile pe mé, né sí siennre juu pùc wi yàa mé wè, *Maari* wè, né wi ye: «Nyaa, ki 'k̄ari fànʒa pùc ɛ̀nà wi ga pa puu tuudiɛle p̄ali mé, bé sí puu ȳeridiɛle p̄ali niʒene mé *Isirayeli* nī wè. Nè p̄ine wi bága pa puu *fiɛ* wáà peri piye k̄ií wi wori nē dè †††. ³⁵ Kire tiʒe ḡaa nī gè sienniʒene laame sòngirɔ bè yiri kp̄ànʒane. Ḡii sí ki 'muɔ kenme kúw bè, kayaʒa k̄aa bága de muɔ sóri- gi nàzɔn nī wè majo ɛ̀ɛ̀s̄ii wi 'muɔ súu ††.»

**Kuloceliɛ sienjuuwo Ani wi
'kpuʒɔwɔ taʒa Kuloceliɛ nē wè**

³⁶ *Kuloceliɛ sienjuuwo* wáà 'puu baa *celiwe*, pe 'puu ne wi yeri *Ana*. *Fanuweli* p̄ori wi 'puu, ne ní *Azeri* saʒa t̄ulugoo wuu. Wi cé t̄oni nè lie. Wi cé t̄eni nàgaʒa nē nè taa yiʒe kolisiin, nè ki líe wi sinborimɔ lèlè nī lè. ³⁷ Wi p̄oli wi cé kùu né wi yaʒa a wi 'kò lakicɔwɔ nè taa a wi yeziʒile ke pɛ̀nì nyì yiʒe togosic̄eri né sic̄eri. Wii puu ne laʒa

‡† Wéli baa *Lev* 12.6-8; *T̄ɔr* 6.10. Ki 'nyaa f̄ingɔf̄l̄il̄il̄ pe 'puu *Zezi* siivl̄il̄il̄ bèle, kire nē a pe 'gòtolo ken n̄enaʒa s̄indiʒe. ‡†† Zezi wire pe pun, bà wi 'puu ne t̄iin pùc wè. ‡††† *Gireki siennre* nī dè, siennaana náà ni k̄ori wi bé gb̄e jo s̄ukulowo nè p̄ine. § Siennre dáà ti k̄ori wi 'jo *Zezi* wi bé kùlogolo sienne t̄ie bèle *Kuloceliɛ koligo kodanʒara* nē dè. †† Wéli baa *Eza* 42.6; 49.6. ††† Wéli baa *Eza* 8.14. †††† *Náʒa koligo ḡaa* nī gè, we 'siennre ɛ̀nàana dè ti t̄uluyo nī yè. *Siennre* ti k̄ori wi sí yè nuwɔ nyaʒaf̄olido nī dè né *gireki siennre* ní dè.

baa Kulocelie *Gbùṛṛṛsaṛa* mé gè?, ne Kulocelie baara kúu dè pílige né cenvugo, ne *sún nii* níe náari. ³⁸ A wi péni yiri lèlè nī nī Simeyo wi 'puu ne nyu ne tīn wè, nè fali ne sierige kanṛa Kulocelie mé, níe pùò wi wori nyu dè sienne pe mièni mé bèle bàli pe 'puu ne *Zerizalemi* kàṛa suɔjenge siri gè.

³⁹ Bà pe kénì kúò kire kele gáli nē gèle ne yeli né Kàṛli wi *Fànṛa Sienre* ní dè, a pe 'koli nè ké pe kàṛa mé gè *Nazareti* kàṛa gè, *Galile* ténime nī bè.

⁴⁰ Pùò wire sí wè, wi 'puu ne liṛi ne yègí cènge né ṛṛi ní; wi sìnjilige ní gè ne kpóri ne waa. Kulocelie *kpuṛṛṛ* ti 'puu wi nē.

Zezi wi jīnbelile lè Kulocelie *Gbùṛṛṛsaṛa* nī gè

⁴¹ Yiele ó yiele Zezi wi siivlilb pe 'puu ne yègí ne waa *Zerizalemi* kàṛa mé gè ne waa ne *Torimakiyaṛa* Fundaanra kpínṛini dè †. ⁴² Bà wi péni yīele kie né siin taa gèle, a pe 'ké fundaanra mé dè majo bè pe cé dàli ne ki kpínṛini gè.

⁴³ Bà fundaanra cenyè yi kénì tóri yè, á pe 'koli ne waa pe kàṛa mé gè, a Zezi wire 'kò baa *Zerizalemi* kàṛa mé gè, nè ki yaṛa wi siivlilb piyè ki cén?. ⁴⁴ Peli 'puu ne ki sòngí wī baa né peli kobinene ní bèle koligo nē gè. A pe 'tánṛa cenbogo. Bà piyè kénì wi nyaa wè?, a pe 'wi caa nè màṛa pe siinyenine sunṛṛṛ nī bè né pe cénṛlilb ní bèle. ⁴⁵ Bà pe kénì wi caa nè fùṛ, piyè wi nyaa wè?, a pe 'koli nè ké *Zerizalemi* kàṛa mé gè wi caadiṛe nī gè.

⁴⁶ Cendaanriwuṛu nē gè, a pe séni wi nyaa Kulocelie *Gbùṛṛṛsaṛa* nī gè ténime *Misa Fànṛa Sienre* tenmeflilb pe sunṛṛṛ nī bè, wi lúru pe mé né sí ne yúgoyo wáari pe mé. ⁴⁷ Bili pe 'puu ne wi juugenme nyaṛa bè, a ki 'pe mièni fungo wúò, meni wi cé kele cén gèle níe siennugoro kanṛa dè pe mé wè.

⁴⁸ Bà pe séni wi nyaa mme gè, a ki 'pe fungo wúò kátii a wi yàa wi 'wi ye: «Mi pùò, gáa muo 'kpíṛile né weli ní mme gè? Je mi né muo tuu ní wè, funyo yi cé cúṛṛṛ wè nī wī á wiyè ne muo caa ne mári wè!»

⁴⁹ A wi 'pe ye: «Gáa kenme nē ye 'puu ne mi caa? Yeli sí ki cén? Lé dí mi cé yeli bè puu náṛa mi Tuu wi kele nē gèle lé?»

⁵⁰ Nè ki yaṛa peli bèle, piyè cé sienre dáà ti kōri cén wè?, dàa wi 'juu pe mé bèle.

⁵¹ A wi 'yè nè ké né pe ní *Nazareti* kàṛa mé gè; wi 'puu ne lúru pe nē. Wi yàa wi cé sí puu ne sòngí sienre dáà ti mièni nē dè wi fungo nī gè.

⁵² Zezi wi 'puu ne liṛi ne yègí cènge wi cetinne nē lè nè wi sìnjilige ní gè, nè *kpuṛṛṛ* taa Kulocelie mé wè né sienne ní bèle nè píne.

ZEZI BAARA TI GBOBORIYAṛALA WORI DE

(3.1–4.13)

Zan Batiisi wi 'Kulocelie sienre jáari dè sienne mé bèle

(Mat 3.1-10; Mar 1.1-6)

3 Lèlè nī nī *kùloṛṛṛgbuṛṛṛ* Tiberi wi cé yiṛe kie né kogunò taa fànṛa nē gè, Pōnsi *Pilati* wi 'puu *Zude* ténime fànṛafoli wè, *Erodi* ní *Galile* ténime kùloṛli wè, *Erodi* wi siinyeni ṛṛi pe 'puu ne yeri Filipi wè, wire 'puu *Iture* ténime né *Tirakoniti* ténime kùloṛli wè, *Lisaniyasi* sí ní *Abileni* ténime kùloṛli wè. ² *Ana* né *Kayifa* peli pe 'puu *kacuṛṛilb kàṛlilb* bèle.

Kire lèlè lire nī Kulocelie sienre ti cé séni juu *Zan* mé baa waama kùlo nī lè, *Zan* wè *Zakarii* jaa wè. ³ A *Zan* wi 'pen *Zuruden* cáṛa ténime nī bè nè péni *batemi* wuṛu nyu gè sienne mé bèle, *batemi* ṛṛà wi bé ki tiè dí sien nyéni wi fungo yiṛe gè, dí *Kulocelie* wí sí pe kapiṛile kàsulugo suɔ gè. ⁴ Kire sienre tire ti 'juu nè yeli né dàa baa *Kulocelie sienjuulièwèEzayi* sebe nī wè, ti 'jo:

Sien wàà yè ne yékpoli wáari baa waama kùlo nī lè, né jo:

«Ye- *Kàṛli* wi koligo *gbòbori* gè,
ye- wi kobigele *kpíṛile* gèle ke- sien††.

⁵ A *gòrigo yè tiṛe ó tiṛe nī, ki bé tón,*
nè *píne nyaguruyo* yi mièni yè
né *nyagurupigele* ní gèle,
ti bé *cèrige* bè *tirige* wṛ†.

Koliyo nyàà yī koliyo yè, yi bé kpíṛile bè *sien*††;
kojuṛṛṛ yi bé *gbòbori* bè *tónminò* bè *yeli*††.

⁶ *Bè sien ó sien bé suṛṛṛ††nyaa lè, Kulocelie woli lè.»*

⁷ A *Zan* wi sí 'yè ne ki nyu sienniṛeme mé bè, bà pe 'puu ne báan wi kúruṛu ne *batemi kpínṛini* wè, né pe ye: «Yeli bèle wòmōri siime wuulo bèle, ṛṛásien wi kénì ye ye yeri fé *Kulocelie* funyerige nē gè gáa ki báan baa gè? ⁸ Ye- sí de yasenre sengi dàa ti béri ki tīf yeli nyéni yiṛe yeli funyo nī yè. Yé fāga sí séli de ki sòngí yeli funyo nī yè? bé jo: «Weli tuuliṛe *gīBirayima* wè? †††. A kire 'laa m'bé ki juu yeli mé ye- ki cén, *Kulocelie* wi fànṛa yè bè gbè sindeniye nyàà yiṛe yè yi- kò piile bè ken *Birayima* mé wè. ⁹ Nè píne kágbaṛa nyuò kiṛ kènge nè kúò tiye nire nē dè. Tiige ó tiige ki wè ne yasenre sengi cènrè dè?, ki tiige ki bé ceri bè wáa kàsun nī wī.»

¹⁰ A sienne pe 'wi yúgo: «Gáa weli 'yeli bè kpíṛile?»

¹¹ A wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «A buruyo siin yè muo mé wè, ma kàa ken ṛṛi mé yakaa wè yè wè? A yaliire mièni yè ṛṛi mé, sien wi- ki kpíṛile bè wi píne §.»

†† *Koliyo* 4-6 *tiṛe nī gè, Eza* 40.3-5 *tire ti 'juu náṛa gè nè yeli né gireki sienliere ní dè.* † *Wéli* baa *Eza* 49.11; *Zak* 4.7. †† *Wéli* baa *Eza* 42.16; 45.2. ††† *Wéli* baa *Eza* 57.14. †††† *Kulocelie* wi bé sienne suɔ bèle pe kapiṛile nī gèle. ††††† *Wéli* baa *Zan* 8.39. § *Wéli* baa *Eza* 58.7.

† *Wéli* baa *Yir* 23.15; *Fàn* 16.1.

¹² Lanbosuɔɔ míeni cé sɛní batemi kpíɔ́ile wè, a peli míeni wi yúgo né jo: «Gíi weli 'yeli bè kpíɔ́ile?»

¹³ A wi 'pe ye: «Gíi pe 'jo yeli de suu sienne mé bèle, ye fãga ki yaʔa ki tóri kire nē?»

¹⁴ A kapiengbuɔɔnɔɔ páli míeni sɛní wi yúgo né jo: «Á weli bèle, gáa weli 'yeli bè kpíɔ́ile?»

A wi 'pe ye: «Ye fãga yakaa cáan bè suu sien méʔ, nè píne ye fãga kaala fine bè taʔa sien nēʔ. Ye- yeli sàri wire yaʔa wi- yeli yeli.»

**Zan Batiisi wi 'jo
wàa bága pen**
(Mat 3.11-12; Mar 1.7-8)

¹⁵ Sienne pe 'puu ne siri níe ki sɔ̀ngí a ki yē *Zan* wire wí *Kulocelié Siennyienegɔɔnwɔ*† wè.

¹⁶ A Zan wi 'siennugoro ken dè pe mìeni mé né pe ye: «Mi wè, luɔ́ *batemi* mi ne kpínʔini yeli nē; wàa sí yē ne báan baa, wi fànʔa ki 'tóri mi wuʔu nē gè nè fáala. Mi si cɛní nyuɔ nè yeliʔ bè wi tɔ́riyɔ màʔagele sáʔala gèleʔ. Wire wè wi bága pa yeli batemi kpíɔ́ile wè né *Kulocelié Pile* ní, né kàsun ní. ¹⁷ Wi delige kíi wi mé cògo, wi bé wi kásuɔ píe wè bé sí yaliire †† koli dè bè le wi síkanʔa nī gè. Sige gè, bé sí kire sóriyo kàsun nī, gàa ki wè ne fíri ne nyaʔa gèʔ.»

¹⁸ A Zan wi 'nè juu nè pe yeri kenme sáa nē, nè *Kataanna Sienre* juu dè pe mé.

**Zan Batiisi wi 'kú
wi baara nē dè**
(Mat 14.3-4; Mar 6.17,18)

¹⁹ Nè sí ki yaʔa bà Zan wi 'puu ne *Erodi* còrí wè, kùlofɔ́li wè, Erodiyadi wori nē dè, wi cɔ́ni cuɔ ɔ́àa wi cé suu wi mé wè, nè fàri Erodi wi kacuɔɔɔ ti mìeni nē dè, ²⁰ a Erodi wi ní nè kàa fàri wi kapiɔ́ile nē gèle, nè *Zan* cò wè nè tón kasuu nī.

SETENI WI 'PENGÈLE CAAN ZEZI YIʔE MÈ GE

(3.21–4.13)

Zezi batemi sienre ti n'de
(Mat 3.13-17; Mar 1.9-11)

²¹ Bà kùlo ni mìeni ni 'puu ne báan ne *batemi kpínʔini* wè, a Zezi míeni wi péni wi batemi kpíɔ́ile wè. Bà wi kéní náari wè, a nyiʔene ni 'múgu. ²² A *Kulocelié Pile* ni 'tigi ne ní bè gòtolo tíele, nè péni téni wi nē. A pe 'yékpoli láà lúʔu baa nyiʔene nī lè a sienre ti 'jo: «Muɔ wí mi Jaa wè, ɔ́àa wi 'mi déni wè. Mi ne fundaanra kpínʔini kpuʔɔ muɔ wori nē dè.»

Zezi wi tuuliye ye
(Mat 1.1-16)

²³ Lèle nī nī Zezi wi cé wi baara séli dè, wi yiʔele ke cé yiʔele togo né kpɔ́rigɔ kúɔ. Páli 'puu ne ki sɔ̀ngí nè jo *Yusufu* jaa wí, Yusufu n'ɔ́e Elii jaa wè. ²⁴ Elii tuu wè pe 'puu ne wi yeri Matati. Matati tuu wè pe 'puu ne wi yeri *Levii*. Levii tuu wè pe 'puu ne wi yeri Meliki. Meliki tuu wè pe 'puu ne wi yeri Yanayi. Yanayi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Yusufu. ²⁵ Yusufu tuu wè pe 'puu ne wi yeri Matatiyasi. Matatiyasi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Amɔ́si. Amɔ́si tuu wè pe 'puu ne wi yeri Nawumi. Nawumi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Esili. Esili tuu wè pe 'puu ne wi yeri Nagayi. ²⁶ Nagayi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Maati. Maati tuu wè pe 'puu ne wi yeri Matatiyasi. Matatiyasi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Sɛmɛyini. Sɛmɛyini tuu wè pe 'puu ne wi yeri Yoseki. Yoseki tuu wè pe 'puu ne wi yeri Yoda.

²⁷ Yoda tuu wè pe 'puu ne wi yeri Yowanani. Yowanani tuu wè pe 'puu ne wi yeri Eresa. Eresa tuu wè pe 'puu ne wi yeri Zorobabeli. Zorobabeli tuu wè pe 'puu ne wi yeri Salatieli. Salatieli tuu wè pe 'puu ne wi yeri Neri. ²⁸ Neri tuu wè pe 'puu ne wi yeri Meliki. Meliki tuu wè pe 'puu ne wi yeri Adi. Adi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Kosami. Kosami tuu wè pe 'puu ne wi yeri Elimadami. Elimadami tuu wè pe 'puu ne wi yeri Eri. ²⁹ Eri tuu wè pe 'puu ne wi yeri Yesuwe. Yesuwe tuu wè pe 'puu ne wi yeri Eliyezeri. Eliyezeri tuu wè pe 'puu ne wi yeri Yorimi. Yorimi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Matati. Matati tuu wè pe 'puu ne wi yeri Levii.

³⁰ Levii tuu wè pe 'puu ne wi yeri Simeyɔ. Simeyɔ tuu wè pe 'puu ne wi yeri Zuda. Zuda tuu wè pe 'puu ne wi yeri Yusufu. Yusufu tuu wè pe 'puu ne wi yeri Yonami. Yonami tuu wè pe 'puu ne wi yeri Eliyakiimi. ³¹ Eliyakiimi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Meleya. Meleya tuu wè pe 'puu ne wi yeri Mena. Mena tuu wè pe 'puu ne wi yeri Matata. Matata tuu wè pe 'puu ne wi yeri Natan. Natan tuu wè pe 'puu ne wi yeri *Dawuda*‡. ³² Dawuda tuu wè pe 'puu ne wi yeri Yese ††. Yese tuu wè pe 'puu ne wi yeri Wobedi. Wobedi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Bowozi. Bowozi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Sala. Sala tuu wè pe 'puu ne wi yeri Nasɔ́n.

³³ Nasɔ́n tuu wè pe 'puu ne wi yeri Aminadabi. Aminadabi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Adimini. Adimini tuu wè pe 'puu ne wi yeri Arinii. Arinii tuu wè pe 'puu ne wi yeri Ezurɔ́n. Ezurɔ́n tuu wè pe 'puu ne wi yeri Perézi. Perézi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Zuda. ³⁴ Zuda tuu wè pe 'puu ne wi yeri *Yakuba*. Yakuba tuu wè pe 'puu ne wi yeri *Siaga*. Siaga tuu wè pe 'puu ne wi yeri *Birayima*‡‡. Birayima tuu wè pe 'puu ne wi yeri Tera. Tera tuu wè pe 'puu ne wi yeri Nakɔ́ri. ³⁵ Nakɔ́ri tuu wè pe 'puu ne wi yeri Serugu. Serugu tuu wè pe 'puu ne wi yeri

† *Gireki sienre nī dè ti 'jo: Kírisi. Kí kɔ́ri wi 'jo Kulocelié Siennyienegɔɔnwɔ.* †† *Gireki sienre nī dè yaliire díi pe 'tie baa dè pe ti yeri bíle. A we je ti tɔ́nminɔ né weli wori ní dè we bé jo sige.*

‡ *Wéli baa Sam2 5.14; Kùlo1 3.5; 14.4.* †† *Wéli baa Sam1 16.1; 17.12; Wurɔ 4.18-22.* ‡‡

Erewu. Erewu tuu wè pe 'puu ne wi yeri Pelegi. Pelegi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Eberi. Eberi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Sela.

³⁶ Sela tuu wè pe 'puu ne wi yeri Kayinami. Kayinami tuu wè pe 'puu ne wi yeri Aripakisadi. Aripakisadi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Semi. Semi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Nɔwe. Nɔwe tuu wè pe 'puu ne wi yeri Lameki.

³⁷ Lameki tuu wè pe 'puu ne wi yeri Metusalemi. Metusalemi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Enɔki. Enɔki tuu wè pe 'puu ne wi yeri Yeredi. Yeredi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Maʔalalɛli. Maʔalalɛli tuu wè pe 'puu ne wi yeri Kayinami. ³⁸ Kayinami tuu wè pe 'puu ne wi yeri Enɔsi. Enɔsi tuu wè pe 'puu ne wi yeri Seti. Seti tuu wè pe 'puu ne wi yeri Adama. Kulocelie wire sí wí Adama Tuu wè †.

Zezi wi 'fànʔa taa
Seteni puuwelige nē gè
(Mat 4.1-11; Mar 1.12-13)

4 Bè Kulocelie Pile ni 'Zezi nyi wè mme gè, a wi 'yiri baa *Zuruden cáʔa* tiʔe nī gè, a Kulocelie Pile ni 'wi kóri nē ké waama kùlo mé lè. ² A wi séni ceyɛ togosiin kúu baa, *gbòdolilo kàfɔli* ní wè ne wi pun ne wéli kele nī gè. A wi 'kò sɪnlii nī ki ceyɛ nyàà yi mieni nī yè. Bà ki ceyɛ yi sí péni nyi yè, a fungo 'wi taa.

³ A gbòdolilo kàfɔli wi 'Zezi ye wè: «A ki yē muɔ yē Kulocelie Jaa wè, ma juu né sindenige gáà ní gè ki-yiʔe ki kò búru ††.»

⁴ A Zezi wi 'siennugoro ken wi mé né wi ye: «*Kulocelie sienseberɛ* ti 'ki juu né jo:

Suro yákuɔ bèʔ sien béri líi
bé sí puu sii nē wèʔ,
fúɔ macɛn sienre díi mieni
Kulocelie wi 'juu dè‡.»

⁵ A gbòdolilo kàfɔli wi 'wi kóri nē yègɛ tiekpaʔalige káa nī, nē séni duniya kùlofɔliɔ yi mieni tìe yè wi nē lènunc nī seni, ⁶ né fali nē Zezi ye wè: «Fànʔa gáà ki mieni gè né ki kpuɔmɔ ní bè m'bé ti ken muɔ mé, nē taʔa gíi nē, pe nyéni ti ken m'mé, nē píne a sien ŋí 'mi déni m'bé ti ken ki sien mé wè. ⁷ A muɔ 'káguɔ wáa mi yiʔe mé gè nē mi gbùʔɔwè, ti mieni bé kò muɔ wori.»

⁸ A Zezi wi sí wi ye: «Kulocelie sienseberɛ ti 'ki juu né jo:

Te muɔ Kàfɔli Kulocelie wire gbùʔɔwé,
wire nigbe mé muɔ 'yeli bèri baara††.»

⁹ A gbòdolilo kàfɔli wi 'wi kóri nē ké *Zerizalɛmi* kàʔa mé, nē séni wi tárige Kulocelie *Gbùʔɔwésaʔa* mijuulo naame gè, né wi ye: «A ki yē muɔ yē Kulocelie Jaa wè, ma kún náʔa gè ma tuu, ¹⁰ né ki cén Kulocelie sienseberɛ ti 'ki juu né jo:

Kulocelie wi bé ki juu

† Koliyo 34-38 tiʔe nī gè, wéli baa *Sél* 4.3-22; 11.10-26. †† Zuufulo mé bèle, pelli suro tire ti 'puu búru wè. ‡ Fàn 8.3 tire ti 'juu náʔa gè. †† Fàn 6.13 tire ti 'juu náʔa gè. Tiele náà ni sienre ti kóri wi 'jo nē píne má sí de baara Kàfɔli Kulocelie wire nigbe mé.

bè gbèngɛ nyiʔenɛ tundunminɔ
mé bèle
muɔ kenme nē bè
pe- pa muɔ sómigɔ bè cò.

¹¹ *Dí pe bé muɔ tuʔɔwè bè cò*
pe kiyɛ nī yè,
kire ga buu muɔ tɔligɔ káà
fāga círi daa kàdenige káà nēʔ‡.»

¹² A Zezi wi 'siennugoro ken dè wi mé né wi ye: «Kulocelie sienseberɛ ti 'jo:

Fāga jo muɔ bé muɔ Kàfɔli Kulocelie puu wè bè wéliʔ‡‡.»

¹³ Bà gbòdolilo kàfɔli wi kénì wi 'puu nē wéli nē fùɔ wè, a wi 'láʔa Zezi táanni wè nē ké, nīe wi lèle siri lè.

KELE GALI ZEZI WI 'KPIʔILE
GALILE TENIME NI BE

(4.14-9.50)

Zezi wi 'wi baara séli dè
Galile ténime nī bè
(Mat 4.12-17; Mar 1.14-15)

¹⁴ A Zezi wi 'koli nē ké *Galile ténime* nī bè; *Kulocelie Pile* ni fànʔa ki 'puu né wi ní. A wi míʔe ki 'yiri ki tiʔe ténime pi mieni nī. ¹⁵ A wi séni sienne tenme bèle pe *tenmezaaya* nī yè; sienne pe mieni 'tòni nē puu ne *kpuʔɔwé tari* wi nē.

Nazareti wuulo
pe 'cí Zezi nē wè

¹⁶ A wi 'ké *Nazareti* kàʔa mé, baa wi cé lie kire tiʔe nī. Nè yeli né bè wi cé dàli ne ki kpínʔini gè, a wi séni jíin *tenmezaʔa* nī gè *cendenige* cenge gè, nē yè nē yéri bè Kulocelie sienre wéli dè bé ti juu bè tìe sienne nē bèle.

¹⁷ A pe 'wi ken né *Kulocelie sienjuulieweEzayi* sebe ní wè. Bà wi 'sebe sáʔala wè ‡‡, nē sienre nyaa dè tiʔe gíi nī ki 'juu né jo:

¹⁸ *Kàfɔli wi Pile* nīi né mi ní,
né ki cén wi 'mi nyíenɛ nē kòn nē kɔli tón mi nē,
mi de Kataanna Sienre jáari dè fuunmɔfɔlilɔ mé bèle.
A wi ní nē mi tun mi- ki jáari sienne báli mé pe 'cò
bèle, dí pe 'kò piyemɛ;
bé sí fúɔnnɔ múgu bèle peri nyaʔa;
bili pe nyéni wuʔɔwé bèle mi pe suɔ pe wuʔɔwé mé
bèle.

¹⁹ *Mi Kàfɔli wi kpuʔɔwé ken yiele wori jáari dè‡.*

‡‡ Nýun 91.11-12 tire ti 'juu náʔa gè. ‡‡‡ Fàn 6.16 tire ti 'juu náʔa gè. ‡‡‡ Ki 'nyaa kire lèle nī lè pe nē cé sebe kùru wè fituɔwé kùrugemɛ nē, nīe wi puɔ. § Koliyo 18-19 tiʔe nī gè, Eza 61.1-2 tire ti 'juu náʔa gè nē yeli né gireki sienliere né dè.

²⁰ A wi 'koli nè sebe kùru wè nè ken tenmeza?a baakuwo mé wè, né ké nè sèni ténì. A pe mieni bèle baa tenmeza?a nī gè a pe 'yieye ta?a yè Zezi nē wè.

²¹ A wi 'fali nè sèli ne ki nyu pe mé né jo: «Pàngè gè Kulocelie sienseberè dàà yeli 'lú?u yeli ngbú?ulo nī gèle, ti nyénì fori.»

²² A pe mieni 'yè ne wi wori nyu dè níe cúru wi nyasiantaanra ti wu?u nē gè. A pe 'jo: «Yusufu jaa wire tú?u bè? pugo ?»

²³ A wi 'pe ye: «Mi 'ki cén yeli bága kàsiile náà wáa lè bè mi ken cenge káà bé jo: «Wajaawa, ma sí mè gbari kie ! Gii ki 'tóri baa Kaperinawu kà?a mé gè weli nyénì ki wori lú?u dè; ma sí ki felige kpí?ile gè ná?a muo kàsi?i nī gè !»

²⁴ A wi ní nè jo: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, pe wè ne Kulocelie sienjuuwo sómigi wè ne kpálí wi tuu kà?a nī gè? †.

²⁵ «M'bé ti juu yeli mé kányi?e nē, lakicelile pe 'puu ni?ebele *Isirayeli* kùlo nī lè *Elii* cenge nī gè, bà waama pi cé yéri nè taa yi?ele taanri né yeye kolini yè. Kàsa?a si cé tuu?, á fungo ki 'cùru kùlo ni mieni nī lè. ²⁶ Nè sí ki taa Kulocelie wii cé Elii tun wè pe wàa nigbe mé *Isirayeli* kùlo nī lè?. Ki 'nyaa wi cé wi tun lakicuo wáà ti?e nī Sarepita kà?a mé baa Siidon ténime nī bè ††, wi sa wi sá?a. ²⁷ Nè píne yaanyiemeflilb pe cé ni?e *Isirayeli* kùlo nī lè Eliize cenge nī gè, Kulocelie sienjuuliewe wè. Nè sí ki taa pe wàa fáala si cé pu?o nè ciile?, ka laa Naama yákuo bè?, Siirii kùlo nàguo wè ‡.»

²⁸ Bili pe mieni pe 'puu baa tenmeza?a nī gè, bà pe kénì sienre dàà lú?u dè, a pe funyo yi 'yè kpu?o. ²⁹ A pe 'wi cò nè wi ñrigo nè yige kà?a kúru gu gè, nè fali né wi ní nyagurugo lá?ala nē lè; ki 'nyaa kà?a ki 'puu fan?a nyagurugo naame wī. Pe 'puu ne caa bàa wi ñrigo cáan nyagurugo jùlgo nī gè wī. ³⁰ A Zezi wi sí sùuri nè yiri pe sun?om?o nī bè nè fali wi koligo nī ††.

Zezi wi 'gbòdolifli wáà pu?o

Kaperinawu kà?a nī

(Mar 1.21-28)

³¹ A Zezi wi 'ké Kaperinawu kà?a mé gè, n'ge baa *Galile* ténime nī bè. A *cendenige* cenge cé gbénè nò gè, wi nē cé sèni sienne tenme bèle. ³² Wi tenmene ni kenme pi cé sienne pe fungo wúo, ki 'nyaa wi sienre ti 'puu né fàn?a ní †.

³³ Nàguo wáà 'puu baa *tenmeza?a* nī gè, gbòdolifli wi 'puu ki nàguo wè. A wire 'fali nè kénì kòkuugbuo wáa seni, né jo: ³⁴ «?é, Zezi, *Nazarétiyé* wuu, gáa gī muo né weli sun?om?o ní bè ? Muo 'pen bè pa weli cú?o wī lé ? Mi 'ki cén sien ñi wī muo wè, muo wī Tiefun Sien wè, ñàa Kulocelie 'tun wè.»

† Wéli baa Mat 13.57; Zan 4.44. †† Wéli baa Kùlo1 17.9. ‡ Wéli baa Kùlo2 5.1-14. †† Wéli baa Zan 7.30; 8.59; 10.39. †† Wéli baa Mat 7.28-29.

³⁵ A Zezi wi 'juu nè jenme wi nē, né wi ye: «-Nyuo tón gè, má yiri nàguo ñàà nī wè !»

A gbòdoli wi 'nàguo nyeri wè nè cáan sienne sun?om?o nī bè seni, né yiri wi nī; wii wi lu?o. ³⁶ A fiere sienne pe mieni cò, pe nyu ne piye tíf né jo: «Cí, sienre dī felige dī mme gè ? Tire yè né pile ní né ní fàn?a ní díe ! Wi cénì nyu gbòdolilo ††† nè bèle pe yigi sienne nī bèle !»

³⁷ A Zezi mí?e ki 'yiri ki ti?e ténime pi mieni nī.

Zezi wi 'yaala sáa pu?o

(Mat 8.14-17; Mar 1.29-34)

³⁸ Bà tire 'tóri dè, a Zezi wi 'yiri *tenmeza?a* nī gè nè ké *Siimo* kpáa mé. Siimo cuo yàa wii puu gbènwe?, céri ti yé fúugo wi nē kpu?o. A pe 'Zezi náari wè né wi ye wi-wi pu?o. ³⁹ A Zezi wi sèni gbobi wi táanni, né fali nè juu nè jenme cefuuro nē dè. A ti 'fali nè wi ya?a seni, a wi 'yè ne yagbuo kpín?ini pe mé.

⁴⁰ Cengenyeni ni kénì jiiin lè, bili mé yaala 'puu bèle, a pe 'pen né pe yaala feliye yi mieni ní Zezi kúru gu wè. A wi 'wi kiye ta?ala yè pe nē nigbe nigbe, nè pe pu?o.

⁴¹ Gbòdolilo feliye sáa cé yiri yaala nī bèle níe kòku?u-lo wáari náa wáa: «Muo wī Kulocelie Jaa wè !»

Zezi wi 'puu ne jenme gbòdolilo nē bèle, wii puu ne yéri ki nē peri nyu?. Ki 'nyaa pe yé ki cén dí wire wī *Kulocelie Siennyienegonwo* wè.

Zezi wi 'yiri

Kaperinawu kà?a nī gè

(Mar 1.35-39)

⁴² Ki kpìnduu gè, bà kpìenme pi 'tuu bè, a Zezi wi 'yiri nè ké larige nī baa sienne si puu bèle?. A sienni?eme pi 'yiri ne wi caa ne mári. Bà pe sèni wi nyaa wè, a pe 'jo wi- kò baa né peli ní, wi fāga lá?a peli nē?.

⁴³ A Zezi wi sí pe ye: «Ki 'yeli mi sa *Kulocelie Kùlofligo* ki *Kataanna Sienre* juu dè kàsenye nī yè bè píne, nè ta?a gii nē, kire kenme nē Kulocelie wi 'mi tun.»

⁴⁴ A wi 'ké nè sèni Kulocelie sienre nyu dè *tenmezaaya* nī yè *Zude* ténime nī bè.

Zezi wi 'wi pitenmepelile

yeri bèle

(Mat 4.18-22; Mar 1.16-20)

5 Cenge káà, Zezi wi 'puu yériwe Zenezareti ku?ojii ††† nyuo nē gè. A sienni?eme sèni gbu?ulo nè wi còri, bè Kulocelie sienre lú?u dè. ² A wi 'kóriyo siin wéli nè nyaa baa lu?o kanyuo nē gè; sienne si puu yi nī?. Fú-cobilo pe yé yiri yi nī nè sèni pe jùlgo jíri bèle. ³ A Zezi wi 'jiiin kóri káà nī, *Siimo* wu?u ki 'puu. A wi 'Siimo ye wè wi-kóri si?ere gè baa lu?o gògogo nē gè lí?i cè. A wi 'fali nè ténì ne sienne tenme bèle seni.

††† Wéli baa Mat 7.28-29. ††† *Galile ku?ojii mí?e káà gī* (wéli baa Mar 6.53).

⁴ Bà wi kénì juu nè kúw wè, a wi 'Siimɔ ye wè: «-Kóri siɛre gè sícuumɔ tiɛ nī, yé jùwɔ wáa bèle ye fúwɔ páli cò.»

⁵ A Siimɔ wi 'wi ye: «Tenmefli, weli 'cáan nè fúwɔ pilige ki mieni nī; weli si yafien taa?. Bè sí muɔ 'ki juu wè, m'bé jùwɔ wáa wè.»

⁶ Bà pe 'jùwɔ wáa bèle, nè fúwɔ cò niɛbele fúwɔ a jùwɔ pe séli ne celile. ⁷ A pe 'pe fúwɔconyenine yeri bèle, bàli pe 'puu baa kóri gí nī gè, a pe péni pe sáɔa. A pe 'kóriyɔ yi siin le yè a yi 'nyí fúwɔ nē bèle, fúwɔ yi waa bè tigi né pe ní luɔɔ nī gè.

⁸ Bà Siimɔ *Pieri* 'kire nyaa gè, a wi 'tigi nè káguro wáa Zezi yiɛ mé gè, né fali nè jo: «Kàfɔli, siɛre mi táanni, mi yē kapiibuwo.»

⁹ Ki 'nyaa fúwɔ bálì pe yé cò bèle, pe yé niɛre nè tóri. A fíere 'wi cò kpuɔ wire né bìli pe 'puu baa kóriyɔ nī yè.

¹⁰ Zebede piile bèle, Zaki né *Zan* ní wè, pe 'puu baa nè píne, a fíere 'pe cò nè píne.

A Zezi wi 'Siimɔ ye wè: «Fága ki yaɔa fíere- puu muɔ nī Siimɔ? ! Nè láɔa pàngɛ nē wè, muɔ bé kò de sienne caa de báan † m'mé.»

¹¹ A pe 'fali nè kóriyɔ píri yè nè pen luɔɔ kanyuɔ mé gè, né pe baakuɔyere ti mieni yaɔa né taɔa wi nē.

Zezi wi 'yaanyiemefli puɔ

(Mat 8.1-4; Mar 1.40-45)

¹² Làa nē Zezi wi 'puu kàɔa káa nī. A yaanyiemefli †† wáa péni yiri wi kúruɔ, yaama pi cé wi céri ti mieni cò. A wi séni tuu nè cúbulɔ Zezi yiɛ mé gè né jo: «Kàfɔli, a muɔ 'fɔli, muɔ bé gbè mi ciile.»

¹³ A Zezi wi 'kɔli sáɔa gè nè cò nè taa nàguɔ nē wè, né jo: «Mí 'fɔli ki nē, puɔ ma ciile.» A yaanyieme pi 'fali nè láɔa nàguɔ nē wè seni.

¹⁴ A Zezi wi 'ki juu nè gbèngɛ wi mé né wi ye: «Fága tí bé ti juu sien mé?. Te waa ma sa miè tie Kulocelié *Gbùɔɔwɔsa?akacuwɔriwɔ* wire nē, má sí muɔ cìilime *yakuwɔ* kòn dè, dàa *Misa* cé tie dè, kire ki bé puu fie wè pe mieni mé bèle, bè ki tie muɔ nyéni puɔ ‡.»

¹⁵ Kire né ki mieni ní Zezi míɛ ki n'è kòli ne yigi ne waa. A ki 'kò, sienne pe báan ne gbun?uni wi nē niɛbele ne wi sienre lúru dè, dí wi sí de pe yaala pori bèle. ¹⁶ Nè ki yaɔa Zezi wi nàa yigi pe táanni ne waa larige nī baa sienne wè yè wè?, ne waa ne Kulocelié náari wè.

Zezi wi 'sienmɔnigiwɔ puɔ

(Mat 9.1-8; Mar 2.1-12)

¹⁷ Cenge káa Zezi wi 'puu ne sienne tenme bèle; *Farizienne* gboli wuulo 'puu baa, nè fàri *Fànɔa Sienre*

† *Gireki sienre* ti 'jo: Muɔ bé kò de sienne cògí. Kire kóri wè, bè Siimɔ wi 'puu ne fúwɔ cògí wè, píra nàa nī wè wi bé yiɛ de sienne kóri de báan Zezi koligo nī gè. †† *Césenge yaama páa felibe pi 'puu, pi wè nubo né yaanyieme báa we 'cén pàngɛ gè?. A ki yaama pi cé sien nī cò wè, pe nē cé wi cira nē yige kàɔa nī gè, wii cé yeli bèri nya?ami sienne nī?. ‡ Wéli baa Lev 14.2-32.*

sebecénmine páli nē. Páli yé kón *Galile* kàpiire nī, a páli 'yè *Zude* kàpiire nī, a páli 'yè *Zerizalemi* kàɔa mé. *Kàfɔli* Kulocelié wi fànɔa ki 'puu Zezi mé wè, wi- yaala pori bèle. ¹⁸ A nàguɔwɔ páli kénì sienmɔnigiwɔ tugo yasinépe nī nè pen. Pe 'puu ne caa bè jíin né yaawa ní wè bàa wi téngɛ Zezi yiɛ mé gè. ¹⁹ A pe 'cáan nè fúwɔ, piyè tóridiɛ taa né yaawa ní wè?, bè sienne pe yé niɛre bèle. A pe 'tánɔa bingɛ naame gè nè ki fúru, né yaamɔnigiwɔ tìrige wè né wi yasinépe ní gè, nè téngɛ baa Zezi yiɛ mé gè sienne sun?ɔmɔ nī bè.

²⁰ Bà Zezi wi 'pe téngɛle nyaa lè mme gè, a wi 'yaawa ye wè: «Nàgori, muɔ kapi?ile ke 'láɔa muɔ nē.»

²¹ A Fànɔa Sienre sebecénmine bèle, né Farizienne ní bèle, a peli 'fali ne kún?ɔri baa pe funyɔ nī yè níe wáa: «Nàguɔ nàa wi céni wii sòngí meni wī, níe nyu ne Kulocelié míɛ córi gè ? Nàasien wi bé gbè kapi?ile láɔa sien nē nè yiri Kulocelié nigbe nī †? »

²² A Zezi wi 'pe sòngirɔ cén dè. A wi 'fali nè pe ye: «Gáa nē kire sòngirɔ dáa tí yeli funyɔ nī yè ? ²³ Gí ki 'juu madeni bè sien ye: «Muɔ kapi?ile ke 'láɔa muɔ nē», á kire 'laa bè jo, «Yè mari tári» wè ? ²⁴ Ye sí ki cén ki fànɔa yè *Siën Pùw* mé wè náɔa duniya nī wè nè sienne kapi?ile láɔala gèle.»

A wi 'fali nè sienmɔnigiwɔ ye wè: «M'bé ki juu muɔ mé: «Yè, ma muɔ yasinépe líe gè mari waa kpáa mé.» »

²⁵ A wi 'fali nè yo nè yé seni pe nyaame nē, nè wi yasinépe líe gè nè yiri ne waa kpáa mé gè, níe Kulocelié *gbùɔɔwɔ* wè.

²⁶ A ki 'pe mieni fungo wúw. A pe 'tòni nè 'tuu ne Kulocelié *gbùɔɔwɔ* wè né fíere ní kpuɔ. A pe 'jo: «?á, we tòni nè kafɔngɔwɔ nyaa pàngɛ gè !»

Zezi wi 'Levii yeri

wi- taɔa wire nē

(Mat 9.9-13; Mar 2.13-17)

²⁷ Bà tire 'tóri dè, a Zezi wi 'yiri nè ké, nè séni *lanbosuwɔ* wáa nyaa téniwe lanbo suɔdiɛ nī gè, pe 'puu ne wi yeri Levii. A wi 'wi ye: «Taɔa mi nē.»

²⁸ A Levii wi 'wi baara ti mieni yaɔa né yè nè taɔa wi nē.

²⁹ A Levii wi séni suɔwɔgbuwɔ suɔwɔ wi kpáa mé gè Zezi mé wè. Lanbosuwɔ 'puu baa niɛne nè fàri sienne páli nē, a pe 'téni ne líi né pe ní.

³⁰ A ki 'nyaa *Farizienne* bèle né pe *Fànɔa Sienre sebecénmine* ní bèle, a peli 'yè ne nyu ne kún?ɔri Zezi *pitenmene* nē bèle, né pe ye: «Gáa nē yeli ne líi níe gbun né lanbosuwɔ ní bèle, peli né kapiigbi?ilile ní bèle ?»

³¹ A Zezi wi 'sienmɔnigiwɔ ken dè pe mé né pe ye: «Sienwiile wè dù?ɔwɔriwɔ caa?; yaala pe sí ne wi caa.

³² Siensinmine bè? mi 'pen bè pa yéri?; kapiigbi?ilile kenme nē mi 'pen, pe- pe funyɔ yiɛ yè.»

†† *Wéli baa Lev 24.16; Nún 32.5; 103.3; Eza 43.25.*

³³ A pe 'Zezi ye wè: «Zan pìtenmene pe 'dàli ne sún nii nìe náari. Farizienne wuulo piyè ne ki kprín?ini ne pínε. Muo wuulo peli yè ne líi wí nìe gbun.»

³⁴ A Zezi wi 'pe ye: «Yeli sí gbè cefonwɔfɔli wi nàgorilo cò bèle pe- sún le?, dí pe nàgori wi sí puu baa né pe ní wè? ? ³⁵ Nè sí ki ya?a, lèlè láà ne báan baa, a pe kénì cefonwɔfɔli cò wè nè yige pe sun?wɔmɔ nī bè, kire lèlè nī lè wi nàgorilo pe bé né de sún nii wè.»

Yafɔngɔ né yali?ε kàsiile lè

(Mat 9.16-17; Mar 2.21-22)

³⁶ A Zezi wi ní nè kàsiile láà wáa nè pe ken né pe ye: «Sien nē fèni fɔnwɔ ceri bè fèni liεwe ciendi?ε jɔli bè tón?. A kire 'laa wè, ki bé nyaa fèni fɔnwɔ wire 'ciεn nè cú?ɔ wí; buruvɔngɔ fènipile né buruli?ε ní gè tí yeli né tii ní?. ³⁷ Bè ki yè nè pínε, sunmɔ báà pi tíin fɔnbɔ bè, pe nē pi le sèngε forili?ε ní?. Á kire 'laa wè sunmɔ bè, bà pi yè fɔnbɔ bè, pi bé forigo foli gè bè ciεn; sunmɔ pi bé wo bè cú?ɔ, forigo míeni gè ki bé cú?ɔ †.

³⁸ «Gii pe 'yeli bè kpí?ile gè, ki 'yeli pe sunvɔnbɔ le bè forivɔnyɔ nī. ³⁹ Nè pínε a sien 'sunliebe gbua bè, wi nē ní de caa bè gbua fɔnbɔ nē bè?. Wi nē jo liebe pi 'tèni fɔnbɔ nē bè.»

Zezi wí cendenige ki Kàfɔli

(Mat 12.1-8; Mar 2.23-28)

6 Cendenige cenge káà, Zezi wi 'puu ne tòrí bíle sí?i káà nī. A wi pìtenmene pe 'yè ne bíle piige mùnú gè ne káa.

² A Farizienne páli 'taa nè pe yúgo né jo: «Gáa yeli ne kprín?ini mme gè, níε kaala náà kúu lè, nàa ni yeli bè kpí?ile? cendenige ní gè ††?»

³ A Zezi wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «Yeli sí ki wéli? baa lé Kulocelie siensebere nī dè ‡, gii Dawuda né wi kobinenyenine pe cé kpí?ile cendenige cenge gè bà fungo ki cé pe taa bèle ††? ⁴ Je wi cé jíin Kulocelie sa?a ní gè nè búru líε wè, nàa pe cé ken Kulocelie mé wè, nè wi káa né wáa ken bili mé bèle, bàli pe 'puu né wi ní bèle. Nè sí ki ya?a ki búru nàà wè sien wèriwe sí cé yeli bè wi káa?, nè yiri kacuwɔnriɔ peli yákuɔ nī bèle? ††.»

⁵ A wi ní nè pe ye: «Sien Pùɔ wí cendenige ki kàfɔli.»

Zezi wi 'kamɔngɔfɔli pu?ɔ

cendenige cenge ní gè

(Mat 12.9-14; Mar 3.1-6)

⁶ Cendenige cenge káà cígini, a Zezi wi 'ké tenmeza?a mé gè nè séni sienne tenme bèle. A ki 'nyaa nàguɔ wáa 'puu baa, kàliige ki 'puu wi nē mɔnigɔ. ⁷ A Fàn?a Siεnre sebecénmine bèle né Farizienne ní bèle, a pe 'yè ne wi wéli ne cí?ige, a ki yè wi bé sien pu?ɔ cendenige ní gè, bé sí còdiεε taa wi nē.

† Sienne báli mé bèle, pe 'puu ne sunmɔ nii bè ne pi téngi sèngε foriyo nī. †† Wéli baa Yir 20.8-11; Fàn 23.26 ‡ Wéli baa Sam 1 21.1-6. †† Wéli baa Yir 25.30. †† Wéli baa Lev 24.5-9.

⁸ Zezi wi cé sí nyénì pe sòngirɔ cén dè. A wi 'juu né kamɔngɔ nàguɔ ní wè né wi ye: «Yè ma pa yéri ná?a gè sun?wɔmɔ nī.»

A wi 'yè nè yéri. ⁹ A Zezi wi 'pe ye: «Ye- tí mi- yeli yúgo, cendenige cenge ní gè, sien 'yeli wi- kacèngε kpí?ile lé, dí wi kapi?i kpí?ile ? Ki 'yeli ma sien suɔ kapiile ní lé, dí ma sien sii cú?ɔ?»

¹⁰ A wi 'fali ne pe mìeni wéli nè tóri, né kamɔngɔfɔli yè wè: «-Muɔ kɔli sá?a gè !»

A wi 'ki sá?a, a kɔli ki 'fali nè pu?ɔ seni. ¹¹ A ki 'pe bien ne waa bè kàala yègε pe nī. A pe 'yè ne nyu ne kún?ɔri ne tíi piye nē, nè jo gáa pe bé kpí?ile Zezi nē wè ?

Zezi wi 'wi pìtenmene kie né

siin nyíεne bèle nè kòn

(Mat 5.1; 10.1-4; Mar 3.13-19)

¹² Ki cεnye nyáà nī yè, a Zezi wi 'ké nyagurugo naame gè nè séni Kulocelie náari. A wi 'kò baa nè náari nè kprienme tuu.

¹³ Bà kprienme pi 'tuu bè, a wi 'wi pìtenmene yeri bèle nè péni páli kie né siin nyíεne nè kòn ne peli yeri *tundunminɔ*. ¹⁴ Pe míεye yi n'ye: pe 'puu ne wáa yeri *Siimɔ*, a wi 'mí?ε káà le wi nē ne wi yeri *Pieri*, né Andire, Siimɔ wi siinyeni wè, né Zaki, né Zan, né Filipi, né Batelemii, ¹⁵ né Matiye, né Toma, né Zaki, Alife jaa wè, né Siimɔ Zelɔti wè, ¹⁶ né Zudi, Zaki jaa wè, né Zudasi Isikariyɔti, nàa wi cé kénì Zezi le wè wi leguulo kiye nī yè.

Zezi wí ne sienne tenme bèle

níε yaala pori bèle

(Mat 4.23-25; Mar 3.7-11)

¹⁷ A wi 'tigi nyagurugo nē gè né pe ní nè séni yéri tí?ε káà nī, kire 'puu kpàanjali. A wi pìtenmene pe 'pen ní?εbele nè fàri sienni?εme nē bè, kùlo ni wuulo bèle: *Zude ténime sienne*, *Zerizalemi* kà?a wuulo, né Tiiri né Siidɔn kàaya wuulo bèle, baa ku?ɔjii táanni wè. ¹⁸ Pe cé pen wi kúruɔgɔ bè pa lú?u, dí wi- sí pe pu?ɔ pe yaama nē bè, nè pínε bili bíεε gbòdolilo 'puu pe kúruɔgɔ bèle, a wi 'pe pu?ɔ. ¹⁹ Sienni?εme pi mìeni 'puu ne caa bè cò bè taa wi nē, ki 'nyaa fàn?a káà 'puu ne yigi wi nī ne sienne pe mìeni pori.

Zezi wi 'siεnre juu

fundaanrafɔlil né

yawu?ɔfɔlilɔ wori nē dè

(Mat 5.1-12)

²⁰ A Zezi wi 'yi?ε yègε gè nè wi pìtenmene wéli bèle né jo:

«Yeli báli bíεε fuunmɔfɔlilɔ bèle ††,

††† Fuunmɔfɔlilɔ bíli Zezi wí ne pun ná?a gè, peli nyaa sienne bíli bíεε pe 'téngεε cò lè kpu?ɔ wè, né sí ní fɔngɔfɔlilɔ bèle, peli wíi ne pun. Kulocelie nē sí ne pe wéli (wéli baa Njún 14.6; 22.24; 25.17; 34.7, 19; 40.18).

yeli wu?u kīi tàn?a,
 nè ta?a gīi nē,
Kuloceliē Kùlofɔligɔ
 kīi yeli wu?u.

²¹ Yeli bálì bíele

fungo yē yeli nē ñò wè,
 yeli wu?u kīi tàn?a,
 nè ta?a gīi nē,
 yeli bága tín.

Yeli bálì ye nyeni ñò wè,
 yeli wu?u kīi tàn?a,
 nè ta?a gīi nē,
 yeli bága de tí?e.

²² A yeli kénì sienne bien bèle,
 pe yeli kéngi ne wáari,
 ne yeli teri,

ne nyu ne yeli mí?e córi gè
 né jo yeli yē sìpiile bèle,
Sien Pùɔ mí?e

kire kenme nē bè,
 yeli wu?u kīi tàn?a.

²³ Yeri fundaanra kpín?ini
 yeri yogi kire cenge gáà gè,
 ki 'nyaa yeli tóni
 wīi ñi?ewe nyi?ene nī lè.
 Kanugo kire pe tobilo
 pe cé puu ne kpín?ini
Kuloceliē sienjuulo
 nē bèle †.

²⁴ Yeli bálì sí bíele lbrifɔlilɔ bèle,
 yawu?ɔ yē yeli nē,
 nè ta?a gīi nē,
 yeli nyéni yeli fundaanra
 taa dè nè kúɔ.

²⁵ Yeli bálì sí ye líi ne tíngi
 kpíenne ñò wè,
 yawu?ɔ yē yeli nē,
 nè ta?a gīi nē,
 fungo bága pa yeli taa.
 Yeli bálì sí ye tí?e ñò wè,
 yawu?ɔ yē yeli nē,
 nè ta?a gīi nē,
 kaya?a bága kò yeli nī
 yeli béri nyeni de yobilo.

²⁶ Yawu?ɔ yē yeli nē
 a sienne pe miéni
 ne cenge nyu yeli kɔli mé gè,
 ki 'nyaa kanugo kire
 pe tobilo pe 'puu ne kpín?ini
 né sienne bíli ní
 pe 'puu ne káfinere nyu
 níé jo peli yē

Kuloceliē sienjuulo bèle.

**Zezi wi 'jo we- weli leguulo
 woli ya?a lè ni we déni**

(Mat 5.38-48)

²⁷ «Yeli bálì ye mi sienre luru dè, m'bé sí ki juu yeli mé:
 Ye- ki ya?a yeli leguulo pe- yeli déni. A yeli 'sienne bíli
 bien wè, yeri kacenge kpín?ini ki sienne nē bèle. ²⁸ A
 sienne bíli ne yeli dengi wè, yeri diba kpín?ini pe mé. A
 bili ne yeli wu?ɔ wè, yeri Kuloceliē náari wè pe mé.

²⁹ «A sien 'muɔ kpúɔn gbandelige nē gè, ma gban-
 delige gīi yí?e gè wi mé. A sien ne caa bè muɔ burugo
 suɔ gè, ma fága cíi wi mé muɔ burugbu?ɔ nē gè? ³⁰ A
 sien ó sien 'muɔ náari, ma wi ken. A wàa 'muɔ yege líe,
 ma fága jo wi- ki ken?.

³¹ «Nè pínε, gīi yeli ne caa sienne peri kpín?ini yeli mé
 gè, yeli míeni bèle yeri ki kpín?ini pe mé de pínε. ³² A ki
 sí yē bili yeli 'déni bèle peli yákuɔɔ pe 'yeli déni bèle,
 njáa wi bé yeli tòbilo kire nē ? Kapiigbi?ilile tíme bèle,
 bili bíele tãanma nē né pe ní bèle, pe míeni nè puu né
 pe ní tãanma nē. ³³ Nè pínε, a yeli ne kacenge kpín?ini
 yákuɔ bili nē pe nyéni kacenge kpín?ini yeli nē bèle, njáa
 wi bé yeli tòbilo kire nē ? Kapiigbi?ilile piyē ne ki kpín?i-
 ni ne pínε ! ³⁴ A yeli ne fuɔɔɔ nii yákuɔ bili nē yeli 'ki cén
 pe bága ti tón yeli mé bèle, njáa wi bé yeli tòbilo kire
 gáà nē gè ? Kapiigbi?ilile míeni pe nãa fuɔɔɔ nii pe kapi-
 igbi?ililenyenine nē bèle, pe ga ki felige kpí?ile gè peli
 mé.

³⁵ «Gīi gī baa gè, yeri wiyedenige kpín?ini né yeli legu-
 ulo ní bèle, yeri kacenge kpín?ini, yeri sienne cingi bèle,
 yé fága sí de ki siri pe- ki felige kpí?ile gè yeli mé?. Bè
 yeli tóni wi bé ni?e, dí yeli sí puu Kuloceliē njáa wī
Duniya wi Miéni Nyùgo nē gè wire pīile. Ki 'nyaa wire
 fungo kīi cenge né kacenge kitiifɔlilɔ ní bèle, ne ní cenge
 né sienpiile ní bèle nè pínε. ³⁶ Yeri nyinime tari bè yeli
 Tuu tíele wè, wīi ne nyinime tari wè ††.»

Zezi wi 'jo

we fãri sienne kàyu?u nyu?

(Mat 5.48; 7.1-12; 10.24-25; 15.14)

³⁷ «Ye fãri kàyu?u nyu sien nē?, bè Kuloceliē míeni sí
 ga kàyu?u juu yeli nē?. Ye fãri kàyu?u cáanri pàli nē?, bè
 Kuloceliē míeni sí ga kàyu?u cáan yeli nē?. Yeri ki yeri
 sienne nē bèle, bè Kuloceliē míeni wi bága ki ya?a yeli
 nē.

³⁸ «Yeri kan?a, bè Kuloceliē míeni wi bága yeli ken bè
 pínε. Yalejènnε wi bága tí?e bè kírì bè le yeli mé, bè ki
 farigi bè ki cúungo ki- nyi bè wo bé ki le burugboliyo nī
 yè. Ki 'nyaa yakirile nī ní yeli ne bíli wu?u kírì gè, lire ní
 Kuloceliē bága kírì bè le yeli mé.»

³⁹ A wi ní né kásiile láà wáa pe mé né pe ye: «Fúɔn
 wáà bé gbè wàa cò lé ? Je pe miéni siin pe bága sa lá?a

† Wéli baa Mat 21.35; Kaj2 36.16; Kakpi 7.52.

†† Wéli baa Yir 34.6; Nún 86.15.

tuu kàti?ε kàà nī! ⁴⁰ *Pitenmewe* wii kpú?w nē tóri wi tenmefli nē wè?. Nē sí ki ya?a sien ó sien wi tenmefli wi 'wi sómigw nē tìe wè, wi bé puu bè wi kàfali tíele wè †.

⁴¹ «Meni nē síe muo ne karige nya?a gè muo siennyeni wi nyapile nī lè, né sí kò muo wè kàgenige nya?a gè baa muo tíime woli nī lè? ⁴² A kire 'laa meni nē síe muo bé gbè muo siennyeni ye wè: «Ne siinyeni, tí mi karibile náà fie lè n'ne baa muo nyapile nī lè.» Nē sí ki taa muo tíime wè, muo wè kàgenige nya?a gè muo woli nī lè?. Jàn-vaafli wī muo wè, kīni ma kàgenige yige gè muo nyapile lire nī, bè muo bé né péli de sómigi de nya?a bè gbè karige fie gè muo siennyeni mé wè.»

Tiige kīi ne céngi
ki yasenre nē wī
(Mat 7.17-20; 12.33-35)

⁴³ «Nè ta?a gíi nē, tiige gáà gī cènge gè ki nē yasenu-ju?w?w sen?, tiicu?w?w míeni ki nē yasenre sen cènre?.

⁴⁴ Ki 'nyaa tiige ó tiige, kīi ne céngi ki tíime yasenre nē. Pe wè sàanfidiige yasenre cuu wíire tiige nī?, pe míeni wè ne *erezzen* cuu wíifiige tiige nī?. ⁴⁵ Funjèngéfali wè, wi náa kacènge kpín?ini né wi funjènge l?ri ní dè. Sienpii-we míeni wè, sìpiire dáà dī wi nī dè, tire wi náa kpín?ini. Nè ta?a gíi nē, kaala náà ni 'sien fungo nyi gè lire nyuo ki náa nyu.»

Saaya siin wori dè
(Mat 7.24-27)

⁴⁶ «Ki meni á yeli nìe mi yeri «*Kàfali*, *Kàfali* !», nē sí ki taa gàa mi ne nyu gè yeli wè ki kpín?ini? wè? ⁴⁷ Sien ó sien wi 'pen mi mé nē péni mi sienre lúru dè níe tári ti nē dè, ye- tí mi- ki sien wi kenme tìe bè yeli nē. ⁴⁸ Ki sien wī sien wáà tíele wi 'tuu ne sa?a faanri, a wi 'sa?a *kàkpuw* túgu wè nē cùugo nē séni nò sìn?enige nē. A kàsakpu?w kàà kénì tuu, a lakoligo ki 'fúu nē kè sa?a gáà mé gè, kīi jáa nē ki ñ?rigw nē cáan?, bè ki 'nyaa sa?a ki cé sómigw nē faan gè.

⁴⁹ «Sien ñi sí wi 'mi sienre lúru dè né kò wi wè ti tári dè?, ki sien wīi bè sien wáà tíele, wi 'wi sa?a faan gè dàrimi?e nē; wīi sa?a *kàkpuw* túgu bè?. Bà lu?w ki kénì fúu ne kèngi sa?a gáà nē gè, a ki 'fali nē kabari nē tuu seni, nē mu?w?w púgw púgw.»

Zezi wi 'kapiengbuonno
dabataan kàfali
baakuw?w pu?w
(Mat 8.5-13)

7 Bà Zezi wi 'kire sienre dáà ti mieni juu dè á ti 'jīin sienne pe ngbú?ulo nī gèle, a wi séni jīin Kaperinawu kà?a nī gè.

² Kapiengbuonno dabataan (100) kàfali wáà sùkulowo 'puu yaawa baa ki kà?a nī gè ne waa bè kùu. Wi sí cé wi

† *Wéli baa Zan 13.16.*

kàfali déni wè kpu?w. ³ A ki nàguo wi 'Zezi wori lú?u dè, a wi 'Zuufulo pe *liεε* pàli tun wi mé pe- sa wi náari wi pa wire sùkulowo pu?w wè wire ken. ⁴ Bà liele pe séni yiri Zezi kúruwu wè, a pe 'wi fien né wi ye: «Nàguo ñáà wi 'nyuo nē yeli muo- ki kpí?ile wi mé, ⁵ nē ta?a gíi nē, weli kùlo sienne pe 'wi déni, nē píne wire wi '*tenmeza?a* faan gè nē we ken.»

⁶ A Zezi wi 'ké né pe ní. Bà sí pe séni nò túon kpáa nē gè, a tunduro 'kón baa kapiengbuon nàguo wi kpáa mé gè, a wi 'wi nàgorilo tórigu a pe péni Zezi ye wè: «Kàfali, fāga mie fúw bè pen ná?a mi tí?e nī gè?; mīi nyuo nē yeli muo jīin mi sa?a nī gè?. ⁷ Kire ce ki 'ki ken mi sí fli nē kè mi tíime wè bè sa muo yeri wè?. Ma sí taa ma nyanyeni láà juu, bà mi baakuw?w wi bé pu?w. ⁸ Ki 'nyaa mi tíime wè mi yē pàli fàn?a láara wī, á mi míeni sí ní kapiengbuonno pàli kàfali. A mi 'wàa ye: «Te waa !» wi nē kè. A mi sí ní nē wàa ye: «Te báan ná?a !» wi nē pen. A mi 'mi baakuw?w wáa ye: «Te gáa kire kpín?i-ni !», kire wi nē kpí?ile.»

⁹ Bà Zezi wi 'sienre dáà lú?u dè, a ti 'wi fungo wúw. A wi 'yi?e nē sienre juu sienni?eme mé bè, bà pi 'puu wi kúruwu wè, né jo: «M'bé ki juu yeli mé, *Isirayeli* kùlo tíime nī bè, mi sí fie téngelε náà ni felige nyaa?.»

¹⁰ A *tundunminw* pe 'koli nē kè kpáa mé gè, nē séni baakuw?w nyaa wè a wi 'pu?w.

Lakicu wáà pùw cé kùu
Nayini kà?a mé
a Zezi koli nē wi nyé

¹¹ Bà tire 'tóri dè, a Zezi wi 'líe nē kè kà?a kàà mé, pe ki kà?a yeri gè Nayini, a wi *pitenmene* bèle né sienni?eme ní bè a pe 'ké né wi ní. ¹² Bà wi séni nò kà?a ki jīinme nē bè, nē pe nyaa pe 'kpúu wáà tugo; lakicu wáà pìinigbi-ile ni cé kùu. A kà?a ki sienni?eme pi 'píne né celiwe ñáà ní wè.

¹³ Bà Kàfali wi 'celiwe ñáà nyaa wè mme gè, a wi nyinime 'wi taa. A wi 'celiwe ye wè: «Fāri nyeni? !», ¹⁴ né fali nē kè nē séni kúutugolo cò lè. Bili pe cé kpúu tugo wè a pe 'yéri.

A Zezi wi 'jo: «Nàgapunw?w muo, mi 'jo ma yè !»

¹⁵ A kpúu wi 'yè nē ténì, nē fali ne nyu, a Zezi wi 'wi ken wi yàa mé wè. ¹⁶ A fíεε 'pe mieni cò, a pe 'yè ne Kuloceliε síeri wè né jo: «Kuloceliε *sienjuukpuw?w* 'pen we sun?w?w nī ! Nē píne Kuloceliε wi 'pen bè pa wi kùlo wu-ulo wéli bèle !»

¹⁷ A kaala náà ni wori ti 'yiri, pe Zezi wi wori nyu dè *Zude* ténime pi mieni nī né ki kapiire ti mieni ní dè.

Zan Batiisi wi 'sienne tun
Zezi mé wè
(Mat 11.2-19)

¹⁸ A Zan wi *pitenmene* pe séni dáà ti mieni juu dè nē tìe Zan nē wè. A Zan wi sí pàli siin yeri pe nī, ¹⁹ nē pe

tun baa Kàfɔli mé wè né jo pe sa wi yúgo: «Muc wí lé ñàa wi cé yeli bága pen wè, á kire 'laa weri wàa wiiye siri de tíin lé ?»

²⁰ A ki nàguɔɔɔ pe 'ké Zezi kúruɔ wè, nè sèni wi ye: «Zan Batiisi wi 'weli tun ná?a muc mé we- pa muc yúgo: «Muc wí lé ma cé yeli bága pen wè, dí weri wàa wiiye siri de tíin lé ?» »

²¹ Kire lèlè náà nī lè Zezi wi sí cé yaala sáa pu?ɔ, né bili pe 'puu ne wu?ɔ pe céri nī dè, né gbòdolifɔlilɔ ní bèlè; wi cé ki kpí?ile nè pínè a fúɔnnɔ nì?enè 'jáa ne nya?a.

²² A Zezi wi 'siennugoro ken tundunminɔ mé bèlè né pe ye: «Yeri waa ye sa ki juu Zan mé wè gàa yeli 'nyaa gè, né gii ní yeli 'lú?u gè: fúɔnnɔ piyè ne nya?a, sien-mɔnigilɔ piyè ne tári, yaanyiemefɔlilɔ piyè ne pori ne cìilé, dùnnɔ piyè ne lúru, kúbilo piyè ne nyégi, nè pínè *Kataanna Sienre* tiī ne nyu fuunmɔfɔlilɔ mé bèlè †. ²³ A sien ñí sī kúruɔ nè tuu mi kenme nē bè?, kire sien wi wu?u kiī tàn?a.»

**Zezi wi 'Zan Batiisi
wori juu dè
(Mat 11.7-11)**

²⁴ Bà *Zan* tundunminɔ pe 'koli nè ké bèlè, a Zezi wi 'yè ne nyu Zan wori nē dè né sienni?eme ní bè bàa pi 'puu baa wi táanni bèlè, né jo: «Gáa ye cé yiri bè sa wéli waama kùlo ní lè ? Nyà?anivege tìrige lé ye cé ké bè sa wéli, á káfalige ní gè ne ki fiigi lé ? ²⁵ Gáayegé sí ye yé ké bàa wéli ? Burujènrefɔli ye yé ké bàa wéli lé ? Ye- nyaa, bili pe nyéni burujènre nii dè niè ne kpolilo liile líi lè, kùlofɔlilɔ kpáaya nī pe yè. ²⁶ Gáa ye cé ké bè sa wéli ? *Kulocelié sienjuuwo* lé ye cé ké bè sa wéli ? ?aan, bè sí ki yè, wi sí nyéni kpú?ɔ nè tóri *Kulocelié sienjuuwo* nē. ²⁷ N'de, dàa *Kulocelié siensebere* ti 'juu ki sien wi wori nē dè:

*Nyaa, m'bé mi tundunwɔ torigo wè muc yi?e mé,
wi sa muc koligo gbòbori gè
muc mé††.*

²⁸ «M'bé ki juu yeli mé, sienne bíli mieni celile 'sii bèlè, wàa fie kpú?ɔ pe nī nè tóri Zan nē wè?. Nè sí ki taa *Kulocelié Kùlofɔligɔ* nī gè, ñii wi 'céri pe mieni nī bèlè, wi 'kpú?ɔ nè tóri Zan nē wè.»

²⁹ Sienni?eme pi mieni bè, nè fàri *lanbosuɔɔ* nē bèlè, bà pe 'Zezi sienre dáà lú?u dè, a pe 'ki juu nè jo dí *Kulocelié* kapi?iligele kiyè síngele ‡, ki 'nyaa Zan wi cé pe *batemi* kpí?ile wè †. ³⁰ Nè sí ki taa *Farizienne* bèlè, né *Fàn?a Sienre kacénmine* ní bèlè, a peli 'cúii *Kulocelié* nyéni kaala nē lè pe sii nī wè, piyè cé yéri ki nē? nè Zan *batemi* kpí?ile wè?.

³¹ A Zezi wi ní nè jo: «Njáasien ní m'bé yirile náà ni sienne tónminɔ bèlè ? Njáasien felige ní pe bé gbè wúɔ

† Wéli baa Eza 35.5-6; 61.1. †† Mal 3.1 tire ti 'juu ná?a. Wéli baa Mar 1.2. ‡ Ná?a gè gireki sienre dè, we bé ní gbè ti yi?e bè jo, Pe 'Kulocelié wi sínme wori juu dè, á kire 'laa we bé ní gbè ti yi?e bè jo: Pe 'ki juu nè jo *Kulocelié* wíi sínwe. †† Wéli baa 3.12; Mat 21.32.

yeli ? ³² Piyè bè piile tíele ténine dàlige nē níe yúgoyo wáari piye mé; wàa ó wàa wi nē jo:

«Weli 'ma?ana wíi yeli mé,
yeli sī yúɔ?;

a weli ní nè kùugo kaya?a ñúnugo ñú, yeli sī nyeni?.»

³³ «Ki 'nyaa Zan Batiisi wi 'pen, wíi puu ne suro líi?, wíi puu ne sunmɔ gbun?. A ye 'jo: «Gbòdoli wí wi kúruɔ †.» ³⁴ *Sien Púɔ* wi kénì pen wè, nè péni líi níe gbun. A ye 'jo: «Yaliime né sungbuɔ nàguɔ wí; lanbosuɔɔ peli bíele wi nàgorilo bèlè peli né kapiigbi?ilile ní bèlè.» ³⁵ Nè sí ki taa sinjilige gáa ki 'kón *Kulocelié* mé wè, ki sínme piī ne céngi ki piile pe mieni kapi?iligele nī gèlè ††.»

**Zezi wi 'kapiigbi?ilige cuɔ
wàa kapi?ile ya?a wi nē
(Mat 26.6-13; Mar 14.3-9)**

³⁶ Làa nē a *Farizien* nàguɔ wàa 'Zezi yeri wè pe- sa pínè pe líi. A wi 'ké nè sèni jíin *Farizien* nàguɔ wi sa?a nī gè, a pe 'ténì ne líi. ³⁷ A ki 'nyaa celiwe wáa 'puu baa kà?a nī gè, pe cé wi cén kapiigbi?iliwe wi 'puu. Bà wi 'Zezi pen wori lú?u dè dí wíi baa ne líi *Farizien* nàguɔ wi sa?a nī gè, a wi 'ké né lagbenre natukɔli cènjenwe kùng-boli ní ††, ³⁸ nè sèni jíin nè yéri Zezi kàdu?u mé gè wi tɔliyo táanni yè §. Nè kénì tuu ne nyeni ne yéturo ñu dè Zezi tɔliyo nē yè, níe wi nziire tí?i dè ne yi kurugi, níe yi suɔn kpu?ɔ, né natukɔli tí?e wè nè yi tùugu ††.

³⁹ *Farizien* nàguɔ ñáà wi cé Zezi yeri wè pe sa líi wè, bà wi 'kaala náà nyaa lè mme gè, a wi 'ki sòngi wi fungo nī gè né jo: «A ki yè nàguɔ ñáà wíi *Kulocelié sienjuuwo* wè, wi cé yeli bè ki cén sien ñii felige wí celiwe ñáà wè, né péni cògí ne tari wi nē wè, kapiigbi?iliwe wí !»

⁴⁰ A Zezi wi 'siennugoro ken wi mé né wi ye: «Siimɔ, sienre yè ná?a mi mé bè juu muc mé.»

A wi 'jo: «Tenmefɔli, mi ne lúru ††.»

⁴¹ A Zezi wi 'wi ye: «Fuɔɔfɔlilɔ páli siin 'puu baa, wàa fu?ɔ cé yè wali *denar* †† pígele sirasiin dabataan (500), ñii wu?u ní gè wali denari pígele togosiin né kporigo.

⁴² Bè yakaa sī puu pe mé bè ki sàri gè, a fu?ɔfɔli wi 'fuɔɔ ya?a dè pe nē pe mieni siin bèlè. Pe siin báli nī bèlè, ñii wí fu?ɔfɔli wi bé wi déni bè tóri wè ?»

⁴³ A Siimɔ wi 'jo: «Mi ne sòngi ñii fu?ɔ ki cé ni?e nè tóri gè, wire wí.»

A Zezi wi 'wi ye: «?aan, bè gí, muc ti sómigo nè nyaa.»

⁴⁴ A wi 'fali nè yi?e nè yi?e wáa celiwe mé wè né Siimɔ ye wè: «Muc 'celiwe ñáà nyaa wè í ? Bà mi 'jíin ná?a muc sa?a nī gè, muc sī lu?ɔ ken mi mé mi- mi tɔliyo jíge yè? ††. Wire sí wè, wi yéturo tire wi 'tí?e nè mi tɔliyo nyígi yè

†† Wéli baa Mar 1.6. ††† *Sienre dáà ti 'juu nè ké kásiile nī wí. Gireki sienre nī dè ti 'jo: Sinjilige ki sínme wori ti nyéni cén ki piile pe mieni mé bèlè. ††† Natukɔli kùngboli náà ni cé sómigo nè nyu cènge, bè ni 'puu alibatiri woli lè. § Ki 'nyaa a pe je líi wè, pe nē ténì níe tɔliyo wáa yè kàdu?u mé niè cèli nè ké yi?eme. †† Wéli baa Zan 12.3. ††† Gireki sienre nī dè ti 'jo: Tenmefɔli, te nyu. †† Denari nigbe wi cé bie weli pàngé táfaliwe cenbogo sàri mé. ††† Wéli baa Sél 18.4; 19.2; Zan 13.5; Tim 1 5.10.*

né yi kurugo né wi nziire ní dè. ⁴⁵ Muo sì mi suɔn suɔn?. Wire sí wè, bà wi tii nè jiiin wè, wiì fie lá?a mi tɔliyo yi suɔnrigo nē gè?. ⁴⁶ Muo sì mi nyùgo tùugu gè né sùnmo ní?. Wire sí wè, wi 'natukɔli tí?e nè mi tɔliyo tùugu yè. ⁴⁷ Kire nē m'bé ki juu muo mé, wi kapi?ile gèle bè ke 'ni?e né céri gèle, ke nyéni ya?a wi nē. Ki 'nyaa sienme nige yè wi nī kpu?ɔ. Sien nji sí nē pe 'ki ya?a cèri wè, wi sienme nige ki nē céri.»

⁴⁸ A Zezi wi 'fali nè celiwe ye wè: «Muo kapi?ile ke 'lá?a muo nē †.»

⁴⁹ Bili pe 'puu baa liidi?e nī gè, a pe 'yè ne nyu ne kún?ɔri né jo: «Njáasien ce wī n̄àa wire wè, á wī kapi?ile lá?ala ?»

⁵⁰ A Zezi wi ní nè celiwe ye wè: «Muo téngéle ni nyéni muo su; te waa yanyige nē.»

Celile páli 'píne né Zezi ní wè a pe 'Kulocelie Sienre jáari dè

8 Kire kàdu?ume gè a Zezi wi 'líe ne nyaari ne tòrí kàaya nī yè né vòyo nī yè, ne sienne tenme bèle níe *Kulocelie KùlofɔligɔKataanna Sienre jáari dè. Pitenmene* kie né siin pe 'puu né wi ní. ² Celile bíli nī wi cé gbòdolilo cira nè yige bèle, né bili wi cé pu?ɔ bèle, a peli páli 'ké né wi ní: Maari njàa pe yeri Magidala kà?a wuu wè, njàa nī Zezi wi cé gbòdolilo kɔlisiin cira bèle nè yige wè, ³ nè fàri Yowana nē, Kuza cuo wè, Kuza njàa wi 'puu *Erodi* sa?a kele ke cuɔnrifɔli wè, né Suzani, né celile páli ni?ene ní. Ki celile báli pe 'puu ne pe kɔliyere kan?a dè Zezi wi baara koligo nī gè.

Yatan?arafɔli kàsiile lè (Mat 13.1-9; Mar 4.1-9)

⁴ Sienni?eme 'puu ne gbun?uni Zezi nē wè, páli míeni 'puu ne yègí kàaya nī yè ne báan wi kúrugú. A wi 'juu né pe ní kàsiile nī né pe ye: ⁵ «Tàfaliwe wáa yé yiri nè séni yatan?ara wáari. Bà wi ti wáari ne waa dè, a tàa séni tuu kodenne nī a sienne pe 'tán?ana nè tóri ti nē, a sínjari 'ti jú. ⁶ A tàa séni tuu sindenige tí?e nī, bà ti 'yè dè nè wa?a, bà nyumɔ sì puu baa wè?. ⁷ A yatan?ara táa séni tuu wíire sun?ɔmɔ nī, a wíire ti 'píne nè yè né ti ní, nè ti cò. ⁸ A tàa séni tuu dàacenne tí?e nī, a tire 'yè nè yasenre sen nè taa ti tiye dabataan.» Bà Zezi wi 'tire juu nè kúɔ dè, a wi 'juu yékpogbuɔɔ nī né jo: «A ng-bú?ulo yè sien nji nē wi lúru wè, wi- ti lú?u !»

⁹ A wi *pitennene* pe 'wi yúgo né kàsiile ni kɔri ní wè.

¹⁰ A wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «*Kulocelie Kùlofɔligɔ* ki kalarigele ke 'ken yeli mé yè ke cén. Sien-senmine mé bèle ti nē puu kàsi?ile tíele:

Peri wéli,

pé fãga sí de nya?a?

Peri lúru,

pé fãga sí de sienre

† Wéli baa 5.21.

ti kɔri céngi wè?†.»

Zezi wi 'yatan?arafɔli kàsiile kɔri juu wè

(Mat 13.18-23; Mar 4.13-20)

¹¹ «Kàsiile náa ni kɔri wi n'he: Yatan?ara dè, Kulocelie sienre tire dī. ¹² Dii sí ti 'tuu koligo nyuo nē gè, tire 'yè bili pe sí sienre lú?u dè á *gbòdolilo kàfɔli* nē péni ti yige pe funyo nī yè, gii ki bé tí pe fãga téngé bé sí suò bèle?.

¹³ Dii dī sindenige nē gè, tire 'nyaa báli pe sí sienre lú?u dè níe ti cò né fundaanra ní dè, nè sí ki ya?a piyè nire wáa?. Peli téngéle ni sí puu lèle cèri woli wī. A pu-uwelige kénì nò pe nē bèle, pe nē yiri téngéle nī lè.

¹⁴ Yatan?ara dī ti 'tuu wíire sun?ɔmɔ nī bè, kire 'yè bili pe sí sienre lú?u dè á ki nē nyaa kasɔngilɔ gèle né lɔri ca?a ní gè, né duniya wi yataanma ní bè, tire nē pen nè péni pe còri; pe nē yasenre sen ti- lie?. ¹⁵ Yatan?ara dī sí ti 'tuu dàacenne nī lè, tire yè bili pe 'Kulocelie sienre cò dè né funjèngé ní, né funviige ní, né jáa nè gbènme le nè yasenre sen wè.»

Fètinne kàsiile lè

(Mar 4.21-25)

¹⁶ «Sien nē fètinne mù lè bé yatɔngɔ tón ni nē?, á kire 'laa bè ni téngé yasinége láara?. Pe sí fètinne mù lè níe ni ta?a fèinda?aga naame wī, gii ki bé tí a bili 'jiiin peri nya?a fètinne ni kpienme nē bè.

¹⁷ «Ki 'nyaa kaala láa fáala sì je ga kò baa làrile?, gá nii cén?. Kalarile míeni sì je ga kò sínjén nī, fúɔ ni bága yiri kpàn?ane wī †. ¹⁸ Kire kenme nē ye- sí de yiye ci?ige, meni yeli ne kele lúru gèle ne síi wè. Né ki cén, a yakaa yè sien nji mé, pe bé wi ken. Nji sí wī yakaa fùn wè, gii wi sòngí kii wire wu?u gè, pe bé ní ce ki suò wi mé wī.»

Bili bíele Zezi narige wuulo bèle

(Mat 12.46-50; Mar 3.31-35)

¹⁹ A ki 'nyaa Zezi wi yàa wè né wi cɔnino ní bèle a pe 'pen wi kúrugú, nè sí ki taa piyè gbè nè taa nè nò wi nē?, bà sienne pe cé ni?e bèle.

²⁰ A wàa 'wi ye: «Muo yàa wè né muo cɔnino ní bèle, piyè baa yérile kpàn?ane; piyè ne caa bè muo nyaa.»

²¹ A Zezi wi 'siennugoro ken né jo: «Mi yàa wè né mi cɔnino bèle, peli bíele báli pe nyéni Kulocelie sienre lúru dè níe ti tári dè.»

Zezi wi 'káfaligbu?ɔ yérige cá?a nī

(Mat 8.23-27; Mar 4.35-41)

²² Cenge káa Zezi wi yé jiiin kóri nī né wi *pitennene* ní bèle, a wi kénì pe ye: «Ye- tí we cá?a jeli gè we- ké kanyuo gii mé gè.»

A pe 'líe ne waa. ²³ Bà pe waa kóri nī gè, a njónimɔ kénì Zezi suò wè. A káfaligbu?ɔ séni yè nè pe tón baa ku?ɔjii

†† Eza 6.9-10tire ti 'juu ná?a gè. † Wéli baa Mat 10.26; Luk 12.2.

nī wè, luᵛ ní gè ne yègí ne jíin kóri nī gè, kóri ki waa bè nyì. A ti 'kò gbèlìde wī.

²⁴ A pe 'Zezi yège wè né jo: «Kàfòli, Kàfòli, je we bé kùu wī!»

A wi 'yè, nè jenme káfalige nē gè né lakuruyo ní yè, a ti 'yéri a ti?e ki 'kò nyíge †. ²⁵ A wi 'pe ye: «Yeli téngéle nī sé?»

A fiere 'pe cò a ki 'pe fungo wúo, a pe 'yè ne nyu ne tí piye nē né jo: «Njáasien wī ᵛàa wè ! Fúo wī ne nyu ká-falige nē gè né luᵛ ní gè, ti lúru wi nē!»

Zezi wi 'gbòdolifòli wáa puᵛ

(Mat 8.28-34; Mar 5.1-20)

²⁶ A pe 'luᵛ jeli gè nè sèni kóri yérige gè Gerasa ténime nī ††, ki ti?e ki cé yi?e wáa Galile ténime mé bè. ²⁷ Bà Zezi wi 'taliyo cáan yè dàala nē lè mme gè, a ki ti?e nàguo wáa péni wi kpàli, ki 'nyaa gbòdoli 'puu wi nī. Ki cé mᵛo nàguo ᵛàa wī puu ne bururo nī?, wi míeni wī puu ne kòrí sa?a nī?, wi kòridi?e kire ki 'puu kpòngoli wè. ²⁸ Bà wi 'Zezi nyaa wè, a wi 'kòkuulo wáa, né fali nè sèni tuu wi táanni seni, né juu nè kàanri né jo: «Gáa gī muo né mi sunᵛmᵛ ní bè Zezi, Kulocelié Jaa, Kulocelié ᵛàa wī Duniya wi Mìeni Nyùgo nē gè? Mi ne muo fien wī, fāga mi wuᵛ?»

²⁹ Ki 'nyaa Zezi wi 'puu ne nyu gbòdoli nē wè gbènge né jo wi- yiri nàguo nī wè. Ki cé taliyo nyuo kúo, gbòdoli wi nē cé nàguo ᵛàa yège wè; pe nē cé nyùᵛᵛdiriyé tí?e nè wi puo níe wi taliyo le yè timᵛri kpà?aliye nī. Kire né ki mieni ní wi nē ti píle nè celile; wi gbòdoli wi nē wi kóri nè ké waamatieye nī.

³⁰ A Zezi wi 'wi yúgo: «Pe muo yeri gáa?»

A wi 'jo: «Pe mi ye Nì?ene.»

Gbòdolilo pe yé tōni nè puu nàguo ᵛàa nī wè ni?ebels.

³¹ A pe 'yè ne Zezi náari wè wi fāga peli còri bè peli nyᵛgo lá?alafun kàti?e nī gè?.

³² Tieliye tògo káa cé sí puu baa nyagurugo nē gè ne caa ne káa, tieliye yi tōni nè puu ni?eyé ‡. A gbòdolilo pe 'Zezi fien wè né wi ye wi- tí peli sa jíin tieliye nyáa nī yè. A wi 'jo ao. ³³ A gbòdolilo pe 'yiri nàguo nī wè, nè sèni jíin tieliye nī yè. A tatogo ki 'fè nè tigi nyagurugo nē gè, nè sèni tuu lakpuᵛ nī gè, nè yíbiri nè kùu.

³⁴ Bili pe 'puu ne tieliye nári yè ††, bà peli 'kaala náa nyaa lè mme gè, a pe 'fè nè sèni ti juu kà?a wuulo mé bèle né vòyo wuulo mé bèle. ³⁵ A sienne pe 'pen nè péni ki 'nyaa, gáa ki tóri gè. A pe 'ké Zezi kúruo wè, nè sèni nàguo ᵛàa nyaa wè, ᵛàa nī gbòdolilo pe 'yiri bèle, a wi 'ciile nè bururo le, né ténì Zezi taliyo táanni yè. A sienne pe 'fié. ³⁶ Bili pe cé gbòdolilo nàguo wi puᵛᵛgenme nyaa bè, a peli 'ti yi?e juu nè tié pe nē. ³⁷ A Gerasa ti?e ki ténime sienni?eme pi mieni 'Zezi fien wè wi- yiri peli ti?e nī

† Wéli baa Nún 65.8; 89.10; 107.23-32. †† Pe ti?e gáa yeri gè ne píne Gedara (wéli baa Mat 8.28). ‡ Wéli baa Mar 5.11. †† Kire kùlo wuulo pe 'puu ne pe tieliye nári yè wī. Yi nè puu wáaya?aya yiime bè weli woyo tíle yè?.

gè, ki 'nyaa fiere 'puu ne pe cògí kpuᵛ. A Zezi wi koli nè jíin kóri nī gè nè ké.

³⁸ Nàguo ᵛàa nī gbòdolilo pe cé yiri bèle, a wi 'Zezi náari wè dí wire bé kò né wi ní. Nè sí ki ya?a a Zezi wi 'wi tórigo wi ti?e nī né wi ye: ³⁹ «Te waa muo kpáa mé gè, ma sa ti mieni juu ma tié, gáa Kulocelié wi 'kpí?ile muo mé gè.»

A wi 'ké nè sèni ki jáari ne mári kà?a ki mieni nī gè, gáa Zezi wi 'kpí?ile wire mé wè.

Zezi wi 'Zayurusi póri nyé wè né celiwe wáa puᵛ

(Mat 9.18-26; Mar 5.21-43)

⁴⁰ Bà Zezi wi 'koli nè ké wè, a sienni?eme pi sèni wi kpàli, ki 'nyaa pe mieni 'puu ne wi siri baa wī. ⁴¹ A nàguo wáa pen wi kúruo, pe 'puu ne wi yeri Zayurusi, *tenmeza?a* kàfòli wáa wi 'puu. A wi péni káguro wáa Zezi táanni wè, nè wi fien né wi ye wi- ké baa wire kpáa mé gè. ⁴² Ki 'nyaa wi pìnigbiile lè picapile lè, ni 'puu ne yáa nè je kùu; pùo wi yi?ele ke 'puu yi?ele kie né siin. Bà Zezi wi 'líe ne waa wè, a sienni?eme pi 'wi mà?a nè su?u nè wi còri.

⁴³ Ki sí nyaa celiwe wáa 'puu baa, gbéligé yaama 'puu wi nē, fúo nè taa yi?ele kie né siin. Wi cé wi wali wi mieni cúᵛ wè wajaala tieye nī ††, sien sì jáa nè wi puᵛᵛ. ⁴⁴ A wi 'sèni mà?a Zezi kàdu?u mé gè, nè cò wi burugo nyuo nē gè. A wi gbéligé ki 'fali nè yéri seni.

⁴⁵ A Zezi wi 'jo: «Njáasien wi 'cò nè taa mi burugo nē gè?»

A pe mieni 'jo peli sì cén?, a *Pieri* 'jo: «Kàfòli, bè sienne pe 'ni?e mme gè, né muo còri mme gè o...»

⁴⁶ A Zezi wi 'jo: «Sien 'cò nè taa mi nē, mi 'ki 'nyaa fàn?a káa 'yiri mi nī.»

⁴⁷ Bà celiwe wi 'ki 'nyaa wire sí gbè làri? wè, a wi 'yè ne fún, nè sèni tuu Zezi taliyo láara yè, né ki juu sienne pe mieni yi?e mé gè gii ki 'tí á wire 'cò nè taa wi nē wè, né bè wire 'fali nè puᵛᵛ wè.

⁴⁸ A Zezi wi 'wi ye: «Ne póri, muo téngéle ni 'muo su, te waa yanyige nē †††.»

⁴⁹ Bà Zezi wi nyu ne tíin wè, a sien wáa 'kón baa *tenmeza?a* kàfòli wi kpáa mé gè nè péni Zayurusi ye wè: «Muo póri wi 'kùu nè kúo, fāga ní kpáan de tenmefòli fùᵛ wè?»

⁵⁰ Bà Zezi wi 'ti lú?u wè, a wi 'Zayurusi ye wè: «Fāri fi?é?, taa ma téngé yákuo, muo póri wi bé su.»

⁵¹ Bà wi sèni nᵛ baa Zayurusi kpáa mé gè, wī fòli a sien jíin né wi ní baa sa?a nī gè?, nè yiri Pieri, né *Zan*, né *Zaki*, né pùo wi tuu ní wè né wi yàa ní wè?. ⁵² Sienne pe mieni 'puu ne nyeni gbùᵛᵛgbuo ne pùo wi kùugo wuᵛᵛ yáa gè.

A Zezi wi 'pe ye: «Ye fāri nyeni? ! Pùo wī kùu?; wī nē ᵛᵛni wī.»

†† Wi cé wi wali mieni cúᵛ wè wajaala tieye nī: Sienkenige gáa ki wè baa gireki sebeliele páli ni?ene nī?. ††† Wéli baa Luk 7.50.

⁵³ A pe 'yè ne wi kùʔs ne tíʔe, ki 'nyaa pe cé ki cén dí pùò wi 'kùu wī.

⁵⁴ A wi 'picapile cò lè kòli nē gè, né wi yeri kpuʔo né jo: «Pùò, yè!»

⁵⁵ A wi pile ni 'kòli nē pèni jīin wi nī, a wi 'fali nē yè seni. A Zezi wi 'jo pe- wi ken né suro ní wi- lii. ⁵⁶ A ki 'pùò wi siivlilil pe fungo wúò. A Zezi wi 'ki juu nē gbèngè pe mé né pe ye pe fāga ti juu sien méʔ, gāa ki tóri gèʔ.

**Zezi wi 'wi pitenmene
kie né siin tun bèle
(Mat 10.5-15; Mar 6.7-13)**

9 A Zezi wi 'wi *pitēnmenē* kie né siin yeri bèle, nē fànʔa né ʔori ken pe mé pe- jaa gbòdolilo pe mieni nē bèle, né bèri jàʔá de yaama feliye yi mieni pori bè de píne. ² Nē pe tun pe sari *Kuloceliē Kùlofɔlīgɔ* ki wori jáari dè bé sí de yaala pori bèle.

³ Wi sí cé ki juu pe mé né pe ye: «A ye waa bèle, ye fāga yafien líe tánʔana wuʔuʔ, ye fāga kàgbiile líeʔ, né kpòbil níʔ, né yaliire † níʔ, né wali níʔ, né buruyo siin siin níʔ. ⁴ A ki 'nyaa yeli sénì tìrige saʔa ó saʔa nī, ye- kò baa kire tíʔe nī gè fúò bè taa yeli ga pa yiri baa. ⁵ Tíʔe ó tíʔe nī piyè yeli tìrige wèʔ, a ye kénì yiri ki kàʔa nī gè níe waa wè, ye- yeli tɔliyo cúbugo cúru gè ye wo baa ki tíʔe nī gè. Kire ki bé puu pe mé fie wè bè pe sòmi wè.»

⁶ A pitenmene pe 'yè nē kè nē sénì *Kataanna Siēnre* jáari dè ne mári vòyo nī yè, níe yaala pori bèle.

**Erodi sòngiro ti 'nyaʔami
(Mat 14.1-2; Mar 6.14-16)**

⁷ Kele gíli mieni ke 'puu ne kpínʔini ne tòri gèle, bà kùlofɔli *Erodi* wi kénì ki wori lúʔu dè, a ki 'wi sòngiro nyaʔami dè. Ki 'nyaa pàli 'puu ne ki nyu níe wáa dí *Zan* wi nyéni kòli nē nyé nē yiri kúbilo nī bèle. ⁸ A pàli ní nē jo dí *Elii* wi 'pen, a pàli sí ní nē jo dí faʔa faʔa *Kuloceliē sienjuuliēwe* wáa wi 'kòli nē nyé nē yiri.

⁹ A Erodi wi 'jo: «*Zan* wire wè mi cé nyéni wire nyùgo ceri gè. Njásien ce wī, ʔàa wori pe nyu ne mári dāa dè †ʔ?» A wi 'yè ne wi caa bè wi nyaa.

**Zezi wi 'sienne siramuʔo
sirakogunò ken a pe 'lii
(Mat 14.13-21; Mar 6.30-44; Zan 6.1-14)**

¹⁰ *Pitēnmenē* bíli Zezi wi cé tun bèle, bà pe kénì kón baa nē pen bèle, a pe pèni pe baara ti yíʔe juu nē tìe Zezi nē wè, gii peli sénì kpíʔile gè. A Zezi wi 'pe kóri nē yiri larige nī, a pe 'ké kàʔa káa táanni, pe ki yeri Beti-sayida. ¹¹ Bà sienne pe kénì ki cén wi 'ké wè, a pe 'líe nē ké wi kúru gu baa. A Zezi wi sénì pe kpàli; wi 'puu ne *Kuloceliē Kùlofɔlīgɔ* wori nyu dè pe mé. Sienne bíli pe 'puu yaala níe ki caa bè puʔo wè, a wi 'pe puʔo.

† *Gireki sienre nī dè, yaliire tíʔe nī gè pe jo búru. Ki 'nyaa peli mé bèle búru wire pe 'puu ne káa kpuʔo. Ki búru wi 'puu pe nē wi kpúòò wi nē puu bè dùʔu sipiele tíele. †† Wéli baa Luk 23.8.*

¹² Bà cenge ki kénì kúu gè, a pitenmene kie né siin pe sénì juu né Zezi ní wè, né wi ye wi- sienne yaʔa bèle peri waa vòyo mé yè, né vòbiire dáa ti 'pe màʔa nē suʔu dè, pe sa yaliire caa pe- lii, pe sí súcndiēye caa, á kire 'laa wè tíʔe gāa nī pe yè gè, kiʔ tiēwaʔa.

¹³ A Zezi wi sí pe ye: «Ye- pe ken pe- lii yeli tíime bèle.»

A pe 'jo: «Yakaa wè náʔa weli méʔ, nē yiri búrulo kogunò né fúòò siin nī. Macen weli tíime we bé sa yaliire caa bè suò sienniʔeme báa pi mieni mé bè wī.»

¹⁴ Ki 'nyaa sienne bálì pe 'puu baa bèle, nàguòò pe cé sienne siramuʔo sirakogunò (5 000) kúò. A Zezi wi 'wi *pitēnmenē* ye bèle pe- tí sienne pe téni gbuʔulo gbuʔulo, sienne togosiin né kpòrigò kpòrigò.

¹⁵ A pe 'tí a sienne pe mieni téni gbuʔulo gbuʔulo nē yeli né bè Zezi 'ki juu gè. ¹⁶ A Zezi wi 'búrulo kogunò líe bèle né fúòò siin ní bèle, nē yíʔe yègè gè nyíʔene nī, nē *Kuloceliē síeri* ti wuʔu nē gè. Né fali ne búru kúnmino wè, né fúòò ní bèle ne kanʔa pitenmene mé bèle, pe- ti liile ne tòri sienne nē bèle.

¹⁷ A pe mieni 'káa nē tìn, a káagoriro ti 'juonyiēye kie né siin le yi 'nyì.

**Pieri 'ki juu né jo Zezi wire wī
Kuloceliē Siennyienegɔwò wè
(Mat 16.13-19; Mar 8.27-29)**

¹⁸ Làa nē Zezi wi 'puu ne *Kuloceliē náari* larige káa nī; wi *pitēnmenē* pe 'puu baa wi ní.

A wi kénì pe yúgo né jo: «Sienne piyè ne wáa dí mi yè ʔáasien?»

¹⁹ A pe 'jo: «Pàli 'jo muo yè *Zan* ʔàa wi 'puu ne sienne batiize bèle, a pàli 'jo *Elii* wī muo wè, a pàli 'jo *Kuloceliē sienjuuliēwe* wáa wi 'kòli nē nyé nē yiri ‡.»

²⁰ A Zezi wi sí pe yúgo: «Á yeli bèle, yeli 'jo mi yè ʔáasien?»

A *Pieri* wi siennugoro ken dè né jo: «Muò wī *Kuloceliē Siennyienegɔwò* wè.»

²¹ A Zezi wi 'ki juu nē gbèngè pe nē né jo pe fāa ga ti juu sien méʔ. ²² Né fali nē pe ye: «Ki 'kàri fànʔa, *Siēn Pùò* wi- wuʔoɔ suò kátii, nē píne, *liēle* pe bága de wi kéngi de wáari peli né *kacucɔnrilò kàfɔlilò* ní bèle, né *Fànʔa Siēnre sebecénmine* ní bèle. Kire kàduʔume gè pe bé wi kpúu. Cendaanriwuʔu nē gè wi bé kòli bè nyé bè yiri.»

**Gii sien 'yeli bè kpíʔile
bé taʔa Zezi nē wè
(Mat 16.24-28; Mar 8.34-9.1)**

²³ Bà Zezi 'kúu tire nē dè, a wi 'fali nē ki juu sienne pe mieni mé né jo: «A sien ʔi ne ki caa bè taʔa mi nē wè, sien wi- fiʔe né wii tíime ní wè, wí sí wi *tiiparige* líe gè † cenge ó cenge, wi- taʔa mi nē. ²⁴ A kire 'laa, a sien ó sien ne ki caa bè wi sii suò wè, wi bága pùunni wi sii nī wè. A ʔii sí pùunni wi sii nī wè mi kenme nē bè, wi bága wi

‡ *Wéli baa Luk 9.8. †† tiiparige líe gè: Kire kori wi 'jo: ma yéri ma wuʔoɔ sige gè né kùu ní wè, mari lúru Zezi mé wè.*

taa. ²⁵ Ki 'gáa láa kúɔ, a sien 'duniya lɔri ti mieni taa dè, né wii pùunni nè cúɔ wire tíime wè ? ²⁶ Nè taʔa gíi nē, a sien 'ki 'nyaa mi ne fiere tóngi wire nē, né mi sienre ní dè nè píne wè, *Sien Pùɔ* mieni wi bága sa fiere tón wi nē, a wi kénì pen wi kpuɔmɔ nī bè né Tuufɔli wi kpuɔmɔ ní bè, né *nyìʔene tunduncènmine* kpuɔmɔ ní bè. ²⁷ M'bé ki juu yeli mé kányiʔe nē, pàli yē bile náʔa gè, pe bága de tíin sìnguu nī bé sí *Kulocelie Kùlofɔligɔ* nyaa gè.»

Zezi kenme pi 'yiʔe

(Mat 17.1-8; Mar 9.2-8)

²⁸ Cenyè kataanri felige 'tóri kire kàduʔume gè, a Zezi wi 'Pieri kóri, wire né *Zan* né *Zaki*, a pe séni tánʔa nyagurugo naame gè bàa Kulocelie náari. ²⁹ Bà Zezi wi 'puu ne náari wè, a wi yiʔe ki kenme pi kénì yiʔe, a wi bururo mieni ti 'yiʔe ne fíligi pérepepe, níe nyiʔene. ³⁰ Cèri sìʔere a nàguɔɔ pàli siin 'pen nè péni nyu né wi ní. Kulocelie sienjuuliele *Misa* né *Elii* peli pe 'puu. ³¹ Pe yé pen pe kpuɔmɔ nàjenre nī dè, nè péni nyu né Zezi ní wè wi kárilé wori nē dè bàa Kulocelie kele fori gèle *Zerizalemi* kàʔa mé gè. ³² Njónimɔ pi yé Pieri né wi kobinene mónigɔ bèle, a pe kénì síʔi nè nyé, nè Zezi wi kpuɔmɔ né wi cènme nyaa bè, né nàguɔɔ báli siin ní bèle, bàli pe yé péni nyu né wi ní bèle.

³³ Bà sienne báli pe kénì láʔa Zezi táanni wè nè ké wè, a Pieri wi 'Zezi ye wè: «Tenmefɔli, kíi pórigo bà wiyē náʔa gè; tí we kpátaaya taanri kpúɔn, kàa- puu muɔ wuʔu, kàa- puu Misa wuʔu, dí kàa sí puu Elii wuʔu.» Pieri wii yé ki cénʔ, gàa wire ne nyu gèʔ. ³⁴ Bà Pieri wi nyu ne tíin wè, a kàsadibage kàa péni tigi pe nī nè pe tón. A fiere 'pe cò kpuʔɔ.

³⁵ A yékpòli láà 'juu baa kàsadibage nī gè né jo: «Nàa wire wī mi Jaa wè, wire mi 'nyíene nè kòn wè. Yeri lúru wi nē !»

³⁶ Bà yékpòli ni kénì juu nè kúɔ wè, a pe 'ki 'nyaa Zezi wire yákuɔ. A pe 'piiri, piyè kénì kele gáli ke wori sɔli dè nè cáan sien táanni ki cenyè nī yèʔ.

Zezi wi 'pùɔ wáà puʔɔ gbòdolilofɔli wi 'puu

(Mat 17.14-18; Mar 9.14-27)

³⁷ Ki kpiendu gè bà pe 'tigi nyagurugo nē gè, a sien- niʔeme 'ké nè séni wi kpàli. ³⁸ A ki 'nyaa nàguɔ wáà 'puu baa sienniʔeme nī bè, a wire 'kòkuulo wáa kpuʔɔ né jo: «Tenmefɔli, nyuɔ mi nē ma mi jaa wéli wè né mi ní; wire nigbe yákuɔ wī mi mé yo ! ³⁹ Ki 'nyaa gbòdoli wáà wi sí kénì fuu nè wi cáan wi nàa figiri náà ne kòkuulo wáari ne j̀̀ligɔ ɲu. Wi nē wi kàli nè mɔɔɔ níè né kénì wi yaʔa cáanwa fíregete. ⁴⁰ Mi 'muɔ *pitenmene* náari bèle pe- gbòdoli ɲáà cira wè pe yige wi nī; piyè jaaʔ.»

⁴¹ A Zezi wi 'siennugoro ken dè né jo: «ʔé, yeli bèle yir- ile náà wuulo bèle, yeli yē téngɛɛ fùn, yeli wè sín- mineʔ ! Lèlɛ jori m'bé ní kúɔ bile né yeli ní cígini, bé yeli

kpàri bè cò wè ? Muɔ jaa líe wè ma sìʔere náʔa mi mé.»

⁴² Bà pùɔ wi je yè bèri báan wè, a gbòdoli wi 'wi nyeri nè cáan a wi 'tuu ne figiri. A Zezi wi 'gbòdolipiwe kàan- ri wè né wi ye wi- yiri pùɔ nī wè, nè puɔ puʔɔ wè nè ken wi tuu mé wè.

⁴³ A ki 'kpíʔile pe mieni mé kafɔnnɔ a pe 'Kulocelie fànʔa nyaa gè bè kíi 'kpúʔɔ gè. A pe mieni 'yè ne cúru Zezi wi kakpiʔiligele ke mieni wori nē dè.

Zezi wi 'n'è ki juu nè yaʔa né jo pe bága wire kpúu

(Mat 17.22-23; Mar 9.30-32)

A wi 'wi *pitenmene* ye bèle né jo: ⁴⁴ «Ye- mi sienre sómigɔ dè ye lúʔu yeli ngbúʔulo nī gèle: lèlɛ láà ne báan baa, pe bé *Sien Pùɔ* cò wè bè le sienne pe kiye nī.»

⁴⁵ Piyè nyùgo cén sienre dáà nē dèʔ; ti kɔri wi cé làri pe nē, kire ga buu pe fãga ti kárigɔli cénʔ. A pe 'fíe; piyè f̀̀li nè wi yúgo né ti kɔri ní wèʔ.

Ŋii wi 'kpúʔɔ wè

(Mat 18.1-5; Mar 9.33-37)

⁴⁶ Làa nē a kàkierɛ kénì yè *pitenmene* pe sunʔɔmɔ nī bè, pe piye kíi ɲii wi 'kpúʔɔ pe mieni nī bèle ? ⁴⁷ A Zezi wi 'pe s̀̀ngirɔ cén dè. A wi 'fali nè pùɔ wáà líe nè yérige wii táanni, ⁴⁸ né pe ye: «A sien ɲii 'pùɔ ɲáà cò wè cènge mi kenme nē bè, mi sien wi 'cò cènge. A sien ɲii sí mi cò cènge wè, ɲáa wi 'mi tun wè, wire sien wi 'cò cènge †. Bè ki juu kányiʔe nē gè, ɲii wi 'wii cérige ye mieni nī bèle, wire wī kpuɔwɔ wè.»

A sien wè yeli túnguʔ wii né yeli ní wī

⁴⁹ A *Zan* sí jo: «Weli Kàfɔli, weli 'sien wáà nyaa wi gbò- dolilo cira ne yigi sienne nī bèle né muɔ míʔe ní; wi sí wè né weli níʔ. Kire nē a weli sí wi còri wi- láʔa ti nē.»

⁵⁰ A Zezi wi 'wi ye: «Ye fãri sien còri de láʔala ti nēʔ, nè taʔa gíi nē, sien ɲii wi wè yeli túngu wèʔ, ki sien wii né yeli ní wī.»

ZEZI WII NE WAA ZERIZALEMI KAʔA ME

(9.51-19.27)

Samarii ténime wuulo páli 'cii piyè Zezi tìrige wè nabɔnrɔ nēʔ

⁵¹ Bà Zezi wi yègerile lèlɛ ni kénì nògí bè ké *nyìʔene* nī lè, a Zezi wi 'ki yège wi fungo nī gè bè ké *Zerizalemi* kàʔa mé. ⁵² A wi 'tundunmino siin tórigo baa wi yiʔe mé

† Wéli baa Mat 10.40,42; Zan 12.44; 13.20.

gè. A peli 'ké nè sèni jiiin *Samarii* vògo káà nī, bè wi kele gbòbori gèle. ⁵³ A ki tiʔe wuulo pe 'cīi, piyè wi tìrige nabɔnɔ nēʔ, bè ki 'nyaa Zerizalemi mé wi 'puu ne waa wè.

⁵⁴ Bà Zaki né *Zan* pe 'kire nyaa gè, a pe 'Zezi ye wè: «Kàfɔli, muc ne ki caa lé we- kàsun tìrige nyiʔene nī lè we sienne bálì pe woli cúʔ lè lé ?»

⁵⁵ A Zezi wi 'yiʔe nè yiʔe wáa pe mé né juu pe nē né pe ye: [«Yeli sí ki cén seteni n̄i wi 'sòngirɔ dáà felide le dè yeli nī bèle? ⁵⁶ *Siën Pùɔ* wii penʔ bè pari sienne kpúu bèle wīʔ, wi 'pen bè pa pe suc wī.»] A pe 'koli nè vògo káà kiiye koligo líe.

**Siën 'yeli wi- láʔa
yerɛ ti mièni nē
wí sí taʔa Zezi nē**
(Mat 8.19-22)

⁵⁷ Bà pe waa bèle, a siën wáà sèni Zezi ye wè: «A muc ne waa tiʔe ó tiʔe nī, m'bé taʔa muc nē.»

⁵⁸ A Zezi wi 'wi ye: «Nyàʔapɔnminɔ bèle kàwiiye yē pe mé; sínjapigele míeni gèle, ke lali nyiʔene nī lè, siere yē ke mé; *Siën Pùɔ* wire sí wè, tiʔe ce wè wi mé wi- nyùgo kpɔni gèʔ.»

⁵⁹ A Zezi wi 'ki juu wàa wiiye mé né wi ye: «Taʔa mi nē.»

A kire siën wi 'jo: «Kàfɔli, -ki yaʔa mi- koli ké bàa mi tuu tón wè gbínʔene.»

⁶⁰ A Zezi wi sí wi ye: «-Kúbilo yaʔa bèle peri piye tóngi †, muc wè mári waa ma sari *Kulocelië Kùlofɔligɔ* wori jáari dè.»

⁶¹ A wáa ní nè wi ye: «Kàfɔli, mi 'tòni ne ki caa bè taʔa muc nē. Ma sí tí mi- ké bè sa sàri mi saʔa wuulo nē bèle.»

⁶² A Zezi wi 'wi ye: «Siën n̄i wi 'niye tìe cò gè nè kúu wè, né ní ne paʔala ne wéli kàduʔu mé gè, ki siën wīʔ gbè *Kulocelië Kùlofɔligɔ* baara woli nyuo lèʔ.»

**Zezi wi 'tunduro ken
pìtenmene togotaanri
né kpɔrigɔ né siin mé**
(Mat 9.37-38; 10.7-16; Mar 6.8-11)

10 Bà tire 'tóri dè, a Kàfɔli wi '*pìtenmene* pàli togotaanri né kpɔrigɔ né siin tun, nè pe tórigo sienne siin siin wii yiʔe mé gè, kàʔa ó kàʔa né tiʔe ó tiʔe nī wire yé je ga sa tóri wè, ² né pe ye: «Yafalide dáà ti 'yeli bè líe bè nyógo dè tii n̄iʔere, nè sí ki taa baakuɔɔ pe sí wè sáaʔ.

«Ye- sí de yafalide ti kàfɔli náari wè, wi- baakuɔɔ pàli tórigo wi yafalide ti líediʔe nī gè. ³ Yeri waa ††, mi 'yeli tun bè sɔnbapigele tíele kàdafiire sunʔɔmɔ nī. ⁴ Ye fāga pàtiéle líeʔ, ye fāga kpòbilo líeʔ, ye fāga tɔriyɔ líeʔ, ye fāga siën síeri koligo nē gèʔ.

† Náʔa gè kúbilo peli 'nyaa sienne bíli piyè Zezi kayerile lúʔu lèʔ.
†† *Gireki sebere* nī dè, ti 'jo Ye- nyaa.

⁵ «A yeli sèni tìrige saʔa ó saʔa nī, ye- kīni ye jo: «Yanyige ki- taa buu náʔa saʔa gáà nī gè !» ⁶ A yanyige siën yē baa ki saʔa nī gè, yeli yanyige ki bé ké wi kúrugu, á kire bèʔ wè, ki bé koli bè pen yeli mé. ⁷ Ye- kò baa ki saʔa nī gè, yeri líi né saʔa wuulo ní bèle; a pe 'yeli ken né yege ó yege ní, yeri ki káa; yakaʔa gī yo, yagbuʔo gī yo, yeri gbun.

«Ki 'nyaa baakuɔɔ wi 'yeli né wi sàri ní wè †. Ye fāri jiiin de mári saaya nī yèʔ.

⁸ «A yeli sèni jiiin kàʔa ó kàʔa nī, a pe 'yeli tìrige nabɔnɔ nē wè, né yeli ken né yaliire ó yaliire ní, yeri ti líi. ⁹ A yaala yē baa ye- pe puʔo, yé sí pe ye: «*Kulocelië Kùlofɔligɔ* ki 'siʔere nè kpɔni yeli nē.» ¹⁰ A yeli sí sèni jiiin kàʔa káà nī, á piyè yeli tìrige nabɔnɔ nē dèʔ, ye- ké kàʔa ki kogboliyo nī yè ye- sari ki nyu ye jo: ¹¹ «Yeli kàʔa cúbugo gáà tíime ki 'tári weli tɔliyɔ nē yè, weli ki 'cúru nè wáa yeli kúrugu. Ye- sí ki cén, *Kulocelië Kùlofɔligɔ* ki 'siʔere nè kpɔni yeli nē.» ¹² M'bé ki juu yeli mé, *kàyuʔuju-ufenge* gè, *Sodɔmi* kàʔa wuulo kàyuʔu ki bé ní ce màʔa bè puu yórigɔ bè tóri ki kàʔa gáà ki kàyuʔu nē gè.»

**Kàaya nyiʔi yi 'cīi
yii téngɛ Zezi nē wèʔ**

¹³ «Yawuʔo yē yeli nē, Korazen wuulo yeli bèle ! Yawuʔo yē yeli nē Betisayida wuulo yeli bèle ! Nè taʔa gīi nē, kakpoliyo nyiʔi yi 'kpíʔile nè tóri náʔa yeli tiʔe nī gè, a ki yē yi cé kpíʔile Tiiri né Siidɔn kàaya nī yè, biine pe cé gbànvaʔara líe nè le né téni cúnʔo nī, bè ki tìe peli 'pe funyɔ yiʔe yè. ¹⁴ Kire nē Tiiri né Siidɔnyé kàyuʔu †† ki bága puu yórigɔ pe nē bè tóri yeli nē. ¹⁵ Á muc wè, Kaperinawu kàʔa muc wè, dùʔo muc je ga yè *nyiʔene* nī wí lé †† ? ʔéʔe díeʔ, muc bága ce tigi *kusiʔi* nī wī.

¹⁶ «A siën n̄i 'yeli sienre lúʔu dè, mi sienre wi 'lúʔu; a n̄i sí yeli wáa wè, mi wi 'wáa. A siën n̄i sí mi wáa wè, *Kulocelië* n̄i wí 'mi tun wè, wire siën wi 'wáa nè píne ††.»

**Pìtenmene togotaanri né
kpɔrigɔ né siin pe 'koli nè pen**

¹⁷ A pìtenmene togotaanri né kpɔrigɔ né siin pe 'koli nè pen né fundaanra ní, nè péni jo: «Kàfɔli, gbòdolilo pe mièni ne yèri weli mé, muc miʔe kire kenme nē bè !»

¹⁸ A Zezi wi sí pe ye: «Mi 'Seteni nyaa wè a wi 'cien nè tigi *nyiʔene* nī lè bè kàsakpenige kpìenme tíele, nè tuu ††.

¹⁹ «Ye- nyaa, mi nyéni fànʔa ken yeli mé yeri tánʔana de tóri wòburɔ nē dè né náana ní bèle, né leguuwo wi fànʔa ki feliye yi mièni yè, kire nē yafien sí gbè yakaa kpíʔile yeli nēʔ. ²⁰ Ye fāga sí de fundaanra kpínʔini bè

† Wéli baa Mat 10.10; Kor1 9.14; Tim1 5.18. †† Wéli baa Eza 23; Ezek 26-28. ††† Wéli baa Eza 14.13,15. †††† Wéli baa Mat 10.40; Zan 12.44; 13.20. ††††† Wéli baa Eza 14.12; Zan 12.31.

gbòdolilo piyē yèrì yeli wori nē dè?; yeri fundaanra kpín?ini bè yeli míeyē yīi baa sebeyē *nyì?ene* nī lè.»

Kulocelié wi 't'èngelè keke

tìe gèlè pīile nē

(Mat 11.25-27; 13.16-17)

²¹ Kire lèlè nī lè a *Kulocelié Pīle* ni 'fundaanra nyógo Zezi fungo nī gè a wi 'jo: «Tuufòli, muc wī nyì?ene né dàala kàfòli wè ! Mi 'kpu?ɔɔ ta?a muc nē, bè muc 'kele gáli làrigè gèlè kacénmine nē bèlè né siensicilile ní bèlè, né sí ke tiè pīile nē bèlè. ?aan, Tuufòli, kire muc 'nyaa ki 'muc déni gè !»

²² A wi 'n'è jo: «Mi Tuu wi nyéni keke ke mièni le mi kiye nī. Sien sī ki cén? ?áa wī Jaafòli wè?, nē yiri Tuufòli wire yákuo nī?. Nè pínè sien sī ki cén ?áa wī Tuufòli wè?, nē yiri Jaafòli wire yákuo nī wè?, né sien ?áa ní Jaafòli wi 'yéni ki nē bè wi tiè wi nē wè.»

²³ A wi 'yì?e wi *pitenmene* mé bèlè nē sienre juu pe mé peli yákuo wori, né jo: «Gàa yeli ne nya?a gè, bìli pe 'ki 'nyaa gè pe wu?u ki tã?a. ²⁴ A kire 'laa m'bé ki juu yeli mé, ki láa 'puu *Kulocelié sienjuulo* né siensinmine ni?ene nē, bè gàa nyaa gè, gàa yeli ne nya?a gè, nē sí ki taa piyè gbène ki 'nyaa?. Nè pínè pe 'puu ne caa bè gàa lú?u gè, gàa yeli ne lúru gè; piyè sí ki taa nē lú?u?»

Samarìi kùlo nàguo

funjèngéfòli kàsiile lè

(Mat 22.34-40; Mar 12.28-34)

²⁵ Làa nē Fàn?a Sienre kacénwe wáa 'puu ne caa bè Zezi puu wè bè wéli, a wi sèni wi yúgo né jo: «Ten-méfòli, gáa mi 'yeli bè kpí?ile bé sí bànguo sīi taa wè ?»

²⁶ A Zezi wi 'wi ye: «Gíi ki 'juu baa *Misa Fàn?a Sienre* nī dè ? Gáa muc 'nyaa baa ?»

²⁷ A nàguo wi 'jo:

-Muc Kàfòli *Kulocelié woli ya?a lè ni-* muc déni

né muc fungo ki mièni ní,

né muc pīle ni mièni ní,

né muc ?ɔɔri ti mièni ní,

né muc sinjilige ki mièni ní.

Má sí muc siennyeni woli ya?a lè

ni- muc déni

kenme bìi nē muc 'miè déni wè?.

²⁸ A Zezi wi 'wi ye: «Bè gī, muc ti 'sómigo nē juu, te kire kpín?ini, muc bé sīi taa wè.»

²⁹ Misa Fàn?a Sienre kacénwe ?áa wi 'puu ne caa bè ki tiè wire yē sínwe, a wi 'Zezi ye wè: «Njáa sí wī mi sien-nyeni wè ?»

³⁰ A Zezi wi 'kàsiile wáa nē wi ken né wi ye: «Nàguo wáa yé kón *Zerizalemi* kà?a mé, ne waa Zeriko kà?a mé. A kàyuulo sèni tuu wi nē koligo nē gè, nē wi kpúon né

wi ye ti mièni suc wi mé, né wi ya?a baa cáanwa koligo nī gè, wi wè kúbilo ní?, wi sí ní wè né wiile ní?.

³¹ «A *kacɔnriwɔ* wáa kèni tòri, nē nàguo nyaa wè. A wi 'wàli nē tòri kàsenge nē.

³² «Cígini, a *Levii sa?a tұлugo* wuu wáa kèni tòri, nē nàguo ?áa nyaa wè. A wire mièni 'wàli nē tòri kàsenge nē.

³³ «Píra ?áa nī wè, a *Samarìi*† kùlo † wuu wáa kèni tòri ne waa tán?ana nē. Nè sèni nàguo nyaa wè. A wi nyinime 'jīin wi nī kpu?ɔ. ³⁴ A wi 'si?ere nē kpɔni wi nē, nē sùnmo né divien wo nɔmirɔ nē dè né ti puo nē tɔn, né wi líe nē ta?a wi séfenne nē lè, nē ké né wi ní kodorilo sa?a káa mé, nē sèni kò wi táanni. ³⁵ Ki kpienduú sínbinime táanni bè, a wi 'wali *denarile* siin kòn nē ken kodorilo sa?a ki kàfòli mé wè né wi ye wiri nàguo ?áa gbari wè, dí a wire kèni kón baa tán?ana nē lè, a wi kèni gii kòn a ki 'tòri gaa nē gè nàguo wi koligo nī gè, wire bé pa ki sàri wi mé.»

³⁶ A Zezi wi 'fali nē Misa Fàn?a Sienre kacénwe yúgo wè né jo: «Sienne báli pe taanri nī bèlè, muc ne sòngí ?ji wi 'nàguo ?áa líe wè bè wi siennyeni tíle wè ?»

³⁷ A wi 'siennugoro ken dè né jo: «Njáa wi 'nyinime taa nàguo nē wè, wire wī.»

A Zezi wi sí wi ye: «Te waa muc mièni wè, ma sari ki felige kpín?ini gè.»

Zezi wi 'ké

Mariti né Maari kpáa mé

³⁸ Bà pe waa bèlè wire né wi *pitenmene* ní bèlè, a pe sèni nò vògo káa nē, a Zezi wi 'jīin baa ki vògo nī gè. Celiwe wáa 'puu baa pe 'puu ne wi yeri Mariti, a wire 'wi tìrige nabɔnɔ nē †. ³⁹ Ki cuc wi siinyeni wáa 'puu baa né wi ní, pe 'puu ne wi yeri Maari. A wire 'tèni Kàfòli tɔliyo táanni yè † ne wi sienre lúru dè.

⁴⁰ Mariti wire yì?e ki 'puu gbènge wi kaku?ɔɔ nē gèlè. A wi 'pen nē péni yéni né jo: «Kàfòli, kii muc líe? yafien mé lé, bè mi siinyeni wi 'kaku?ɔɔ ya?a gèlè mi nigbe mé wè ? Ma sí juu né wi ní wi pa mi sá?a.»

⁴¹ A Kàfòli wi 'wi ye: «Mariti, Mariti, muc fungo ki 'curugo a muc 'miè còri né kani?egele ní. ⁴² Kaala nigbe ni nyéni kpú?ɔ. Maari wire nyéni kacénne nyíene lè nē kòn; ni je ga tíi bé suc wi mé?.»

Zezi wi 'sienne tenme bèlè

náarigenme nē bè

(Mat 6.9-13)

11 Cenge káa Zezi wi 'puu ne náari baa ti?e káa nī. Bà wi kèni kúu wè, a wi *pitenmewe* wáa 'wi ye: «*Kàfòli*, -weli tenme náarigenme nē bè, bè *Zan* tíle wè wi 'wi pitenmene tenme bèlè wè.»

² A wi 'pe ye: «A yeli je náari wè, ye jo:

† Fàn 6.5; Lev 19.18 tire ti 'juu ná?a gè. Wéli baa Mat 22.37-39; Mar 12.29-31; Gal 5.14.

†† Kùlo láa mí?e gī Samarìi wè, Isirayeli kùlo nī lè. Piyè cé Zuufulo déni bèlè? ‡ Wéli baa Zan 4.12. †† Wéli baa Zan 11.1-5; 12.1-7.

‡‡ Kire ténigenne náa nī ne ki tíi sien wīi pitenmewe wī.

«Weli Tuu Kulocēlie †,
sien ó sien 'yeli bèri
muɔ míʔe kpóri gè,
muɔ wī Kulocēlie wè.
Muɔ Kùlofoligɔ ki de báan !

³ Cenge ó cenge
mari weli siliire †† kanʔa dè
weli mé.

⁴ Weli kapiʔile yaʔa gèle weli nē,
majo meni weli míeni bèle
weli ne ki yeri bili nē
pe 'kapiʔile kpiʔile weli nē bèle.
Fāga ki yaʔa weli tuu
puuwelige nīʔ.»

Wàa né wi nàgori kàsiile lè

⁵ A wi 'pe ye: «Yeli nī bèle nji wī bile a sien wi nàgori
wi 'ké wi kúrugú, ki ní nyjaliele nē, nè sèni wi ye: «Nà-
gori, búrulo taanri fuʔɔ le mi nē. ⁶ Ki 'nyaa mi nàgori
wàa ne báan náʔa mi mé; yakaa sí wè náʔa bè ken wi
mé wi- káaʔ.» ⁷ dí nji wi sí kò baa saʔa laame nī bè bé wi
ye: «Fāri mi fūrɔʔ ! Kòri kī sùʔɔɔɔ, weli yē síneguɔɔ mi
né mi piile ní bèle, mi ní gbè yè bè yakaa líe bè ken
muɔ méʔ.» ⁸ M'bé ki juu yeli mé, a wii cèni yèʔ pe nà-
gorigo kire kenme nē bè, wi bé yè bè ki 'nyaa sien wi 'cí
ne wi yiʔe gbèngí gè fiere fùn wè, bè wi ken né yere ti
mieni ní dè dii nē wi màakuu wi yè wè.

A sien 'yegɛ náari wi bé ki taa

(Mat 7.7-11)

⁹ «Kire nē m'bé ki juu yeli mé, yeri náari, yeli bé taa;
yeri caa, yeli bé nyaa; yeri kòri kóli gè, pe bé ki múgu
yeli mé. ¹⁰ Ki 'nyaa sien ó sien wi náari wi nē taa, nji wi
caa wi nē nyaa, a nji ne kòri kóli gè, pe nē ki múgu wi
mé. ¹¹ Yeli nī bèle, tuufɔli nji wī baa a wi jaa wi 'wi náari
fúɔ nē wè, wi nē wòbugɔ ken wi mé fúɔ larige nī gè ?
¹² A kire 'laa a pùɔ wi 'wi náari gòcenne nē, wi- wi ken
né náa ní wè ? ¹³ A ki sí yē yeli bálí bīeie sipiile bèle, yeli
'jāa bè gbè yacènre ken yeli piile mé bèle, yeli sì ki cén
lé yeli Tuu njāa wī baa nyiʔene nī lè, wi bé wi Pile ken lè
bili mé pe wi náari bèle, bè tóri yeli kengenme nē bè ?»

Zezi wi wè Belizebuli baakuɔwɔʔ

(Mat 9.32-34; 12.22-30; Mar 3.22-27)

¹⁴ Làa nē Zezi wi 'puu ne gbòdoli bobogo cìrà ne yigi
sien wàa nī. Bà gbòdoli wi 'yiri wè, a bobogo ki 'yè ne
nyu, a ki 'sienniʔeme pi fungo wúɔ. ¹⁵ Nè sí ki taa a pàli
'jo: «Wī ne gbòdolilo cìrà bèle *gbòdolilo kàfɔli* wire
fànʔa nē, *Belizebuli* wè.»

¹⁶ A pàli 'yè ne wi pun ne wéli, né jo wi- fie wàa kpiʔile
wi tie peli nē njāa wi 'kón nyiʔene nī lè. ¹⁷ A wi sí pe fun-

† *Gireki sebere nī dè, ti 'jo: Tuufɔli.* †† *Wéli baa 9.4 kaliwege ki taanme gè.*

zongirɔ cén dè, a wi 'pe ye: «A kùlo ó kùlo tíla nī píne
lèʔ, ni bé cúʔɔ wī, saaya yi nàa láʔala ne tun yī nē † wī.
¹⁸ A ki sí yē Seteni gboli wuulo piyē ne túngu baa peli
piye nē bèle, meni wi kùlofoligɔ ki bé gbè kii taa bè síe ?
Ye- tire sòngi wéli, bè yeli 'jo Belizebuli fànʔa nē mi ne
gbòdolilo cìrà bèle. ¹⁹ A ki yē Belizebuli fànʔa nē mi ne
gbòdolilo cìrà bèle mi wè, á yeli sienne bèle, njāa fànʔa
nē peli ne pe cìrà ? Ye- sí ki cén, peli pe bága yeli
kàyuʔu juu gè sí.

²⁰ «A ki sí yē Kulocēlie fànʔa nē mi ne gbòdolilo cìrà
bèle ne yigi sienne nī bèle wè, kire 'ki tie *Kulocēlie*
Kùlofoligɔ ki 'pen yeli mé wī. ²¹ A nɔrifɔli gbénè yakpuɔɔ-
ɔ líe nè téngɛ wii táanni bèri wi saʔa wéli gè wire tíime
wè, wi kɔliye ti nē puu yakaa sì je ti taaʔ. ²² Nè sí ki taa
a nɔrifɔli wáa kénì pen, njāa wi 'tóri wire nē wè, nè péni
tuu wi nē né jáa wi nē wè, wi bé wi yakpuɔɔɔ ti mieni
suɔ wi mé, dàa nē wi cé wi fungo taʔa gè, bé sí wi yere
líe dè bè ti liele bè màʔa. ²³ A sien nji wè né mi ní wèʔ,
sien wī ne mi túngu wī. Nè píne, a nji wè ne sienne píne
ne gbunʔuniʔ né mi ní wè, wī ne pe cèrigi wī †.»

Te miè ciʔige gbòdolilo

pe fāga ní koli bè penʔ

(Mat 12.43-45)

²⁴ «A gbòdoli wi gbénè yiri sien wáa nī wè, wi nē sèni
nyaari ne mári waamatieye nī ne njódiele caa, wi nē tiʔe
taaʔ. Wi nē sí jo: «M'bé koli bè ké mi saʔa mé gè, gaa nī
mi 'yiri gè.» ²⁵ A wi 'koli nè pen wè, wi nē péni tiʔe nyaa
gè píʔe, a pe 'ki kólilo. ²⁶ Kire tiʔe gaa nī gè, gbòdoli wi
nē ké nè sèni gbòdolilo kɔlisiin kóri, bali pe 'pii nè tóri
wire nē wè, pe nē pen nè péni jiiin nè téni sien nī wè, wi
kenme pi nē serige nè tóri pélige nē gè.»

Fundaanra dáa dī

kányiʔe wori dè

²⁷ Bà Zezi wī ne sienre dáa nyu dè mme gè, a celiwe
wáa 'yékpóli yègɛ lè nè juu kpuʔɔ baa sienne sunʔɔmɔ
nī bè né wi ye: «Celiwe njāa wi 'muɔ sii wè, né muɔ ken a
muɔ nɔri wè, *kpuʔɔɔ* yē wi nē díe !»

²⁸ A Zezi wi sí jo: «Ma ce jo, bili pe nyéni Kulocēlie sien-
re lúru dè níe ti tári dè, kpuʔɔɔ yē peli nē.»

Siennɛ pe 'jo Zezi

wi- kakpuʔɔ káa kpiʔile

(Mat 12.38-42; Mar 8.11-12)

²⁹ Bà sienniʔeme pi kénì gbunʔuni bè, a Zezi wi 'pe ye:
«Kènne náa wuulo pe 'pii nè píne pe 'cí Kulocēlie nē, né
sí jo macen peli ne caa bè kakpuʔɔ káa nyaa. Kakpuʔɔ
yafien sì je kpiʔile bè tie yeli nēʔ, ga laa *Zonasi* wori tire
bèʔ. ³⁰ Ki 'nyaa, bè *Zonasi* wi 'puu fie Niniivi kàʔa wuulo
mé bèle †, bè *Sien Pùɔ* míeni wi bé puu *fie* pàngɛ wuulo

‡ *Sienre dáa ti kòri wi bé jo míeni «nariye yi béri láʔala de tun».*

†† *Wéli baa Mat 12.30.* †† *Wéli baa Zona 2.11-3.9.*

mé bèle. ³¹ Cengenyenifolime kàliige mé celiwe njàà wī kùlofòli wè, wi bága yè *kàyu?ujuujenge* gè bè kàyu?u juu cáan pàngé wuulo nē bèle. Ki 'nyaa celiwe njàà wi cé yè baa dàala lá?ala mé lè nè pèn nè péni *Sulomani* sin-jilige juugenme nyaa bè †; ye- sí nyaa pàngé gè, wàa yè bile nè tóri Sulomani nē wè. ³² Niniivi sienne pe bé yè bè yéri bé sí kàyu?u juu pàngé wuulo nē bèle, bè sienre cáan dè pe nē. Nè ta?a gíi nē, bè ki 'nyaa peli cé pe fun-yc yí?e yè bà Zonasi wi cé Kulocelié sienre jáari dè pe mé bèle, nè sí ki taa wàa yè bile nè tóri Zonasi nē wè.

Céri fétinne lè

(Mat 5.15; 6.22-23; Mar 4.21)

³³ «Sien nē fétinne mù lè nié sèni ni làrige?, á kire 'laa bè ni téngé yatóngo láara?. Pe sí fétinne mù lè nié ni ta?a fétinda?aga naame wī, gii ki bé tí a bili 'jiiin peri nya?a fétinne ni kpienme nē bè.

³⁴ «Nyapigele keli gíele sien cetinne ni fétinne lè. A muo nyapigele ke gbéne yè wi?ile gèle, muo cetinne ni mièni ni nē puu kpienme nī nè píne. A ke sí yè cú?ogolo gèle, muo cetinne ni nē puu yebilige nī. ³⁵ Ma sí miè cò sí, muo kpienme pi fāga kò yebilige?. ³⁶ A ki sí yè muo cetinne ni mièni nī kpienme nī wè, yebilige tiéle wè baa? wè †, bà muo wobowo wè, muo bé puu kpienme nī, majo bè fétinne cí ne kpienme cáanri sien mé wè.»

Zezi wii ti téni Farizienne né kacin?emefòlilo nē bèle?

(Mat 23.1-36; Mar 12.38-40)

³⁷ Bà Zezi kèni juu nè kúo wè, a *Farizien* wàa sèni wi ye wi- ké pe sa líi wire kpáa mé. A wi 'ké pe sèni téni ne líi. ³⁸ A ki 'Farizien wi fungo wúo, bà wi 'Zezi nyaa wè wi sèni líi kiyé bàjige nī wè, pe kali?ele kajigegeenme nē bè?.

³⁹ A *Kàfòli* wi sí wi ye: «Bè yeli yè yeli Farizienne bèle, yeli nē yaku?ulo né pieré kàduuyo jíge yè ti nē münü; nè sí ki taa yeli funyc yī nyiye yecaanzuwo né sipiire ní.

⁴⁰ Ledomɔ bī yeli nī, á kire 'laa wè, njàa wi 'yalele † ni kà-du?u kpi?ile gè, wire bè? wi 'ni laame kpi?ile bè lé ?

⁴¹ Gii ki 'póri gè, gaa gī baa yeli yalegele nī gèle, ye- ki ken fuunmɔfòlilo mé. Kire gī ciilime bè.

⁴² «Yawu?o yè yeli nē yeli Farizienne bèle, bè ki 'nyaa yeli ne naaguo yafalidè felide ti mièni † kikièwu?ulo kòngí gèle, nié sí Kulocelié sínme koligo cí gè né Kulocelié dénige ní gè. Tire dáa tire yeli cé yeli bèri kpin?i-ni, yé fāga sí cé dii ya?a dè?.

⁴³ «Yawu?o yè yeli nē díe yeli Farizienne bèle ! Bè ki 'nyaa *tenmezaaya* nī yè yí?eme ténidiéye yire yi 'yeli déni, nè píne yeli nàa ki caa sienne peri yeli síeri gbu?u-

† Wéli baa Kùlo1 10.1-3; Kaj2 9.1-12. †† Kire kori wi 'jo muo laame pi 'nyi né kpienme ní, muo fungo kii fiige. ‡ Gireki seberé nī dè yaleleti?e gaa ki wè baa?, ti 'jo njàa wi 'laame kpi?ile bè wire bè? wi kà-du?u kpi?ile gè lé?. †† Gireki sienre nī dè pe yere ti miéye yeri yè nè ké. Nya?afòlido nī dè ti miéye yī cénbiénye, kire nē a we sí ti píne mi?e nigbe nē.

lo tiéye nī yè. ⁴⁴ Yawu?o yè yeli nē ! Yeli yè bè nyeye tiéle làriye, sienne pe nié tári ne tóri yi nē pe nē ki cén nyeye yī? †.»

⁴⁵ A *Fàn?a Sienre kacénwe* wàa 'fali nè wi ye: «Ten-mefòli, bà muo ne dàa nyu dè, je muo sí ne weli teri wī.»

⁴⁶ A Zezi wi 'wi ye: «Yeli mièni bèle, Fàn?a Sienre kacénmine yeli bèle, yawu?o yè yeli nē nè píne, bè ki 'nyaa yeli nē tugoluburo puo dè dàa ti 'tugo mabien dè, nè ti tugo sienne mé bèle, nè sí ki taa yeli tíime bèle yeli nē fòli bè ce kabiele le ti láara bè pe sáa?.

⁴⁷ «Yawu?o yè yeli nē, bè ki 'nyaa yeli ye nyéni *Kulocelié sienjuuliéle* nyeye faanri yè; yeli tuulieye yire sí yi 'pe kpúu.

⁴⁸ «Píra njàa nī wè, yeli tíime ye nyéni ki tií né sí yéri ki nē gaa yeli tuulieye yi 'kpi?ile gè: kire 'jo pe 'Kulocelié sienjuuliéle kpúu bèle, yeli bèle á yeli sí ne pe nyeye faanri yè.

⁴⁹ «Kire kenme nē Kulocelié wè, né wi sícilige ní gè, a wi 'ti juu né jo: «M'bé mi sienjuulo torigo baa pe mé né *tundunminɔ* ní; pe baa pe pàli kpúu, bé sí pàli wu?o.»

⁵⁰ Kire nē Kulocelié sienjuulo báli pe mièni pe 'kpúu bèle, nè tíi nè ki líe baa duniya wi sélime nē bè, Kulocelié wī ga pe ya?a sinyugo nī? yirile náa wuulo bèle?, ⁵¹ nè ki líe Abeli kpú?u †† nē gè fúo nè sèni nò Zakarii kpú?u nē gè, bè pe cé wi kpúu *gbù?owodi?e* né *Kulocelié Kòridi?e* sun?omɔ ní bè wè †††. ?aan, m'bé ki juu yeli mé, ki kàyu?u kii je ga kò ga kii juu pàngé sienne nē bèle?.

⁵² «Yawu?o yè yeli nē, Fàn?a Sienre kacénmine yeli bèle, bè ki 'nyaa yeli nyéni kacénne ni wiile kòrikaanna líe wè wè ! Yeli wè jiiin baa?; bili sí pe ki caa bè jiiin bèle yeli nē ní pe ya?a pe jiiin?.»

⁵³ Bà Zezi kèni yiri baa kire ti?e nī gè, a Fàn?a Sienre sebecénmine bèle né Farizienne ní bèle, a pe 'yè ne wi cin?e ne yúgo kele ni?egele nē, ⁵⁴ ne ki caa bè wi taa cò wi sienjuuro nī dè.

Yeri yiye ci?ige

ye fāga puu jànvaafòlilo?

(Mat 10.26-27)

12 Kire lèle nī lè, a sienni?ebobo pi 'pii píne, pe 'puu ne waa sienne sramu?yoo nyuo mé, a ki 'nyaa bè pe 'ni?e bèle, pe piye tán?ana ne tari. A Zezi wi 'séli ne nyu né wi *pitenmene* ní bèle né pe ye: «Yeri yiye ci?ige *Fariziennesinvari* nē dè, kire 'jo jànvaafòlilo fungo gè.

² Kaala láa fáala sì je ga kò fuudònnò?, gá laa nii yiri kpàn?ane?; kalarile mièni sì je ga kò gá sien sì ni cén? ³

³ Kire nē a yeli 'sienre ó sienre juu yebilige nī gè, pe bága ti lú?u kpienme nē, nè píne a yeli 'sienre palile nè juu

†† Nè yeli né Zuufulo pe *tenmefòlilo tenmene* ní lè, a sien cé tán?a kpònnò nē lè wi 'kò nú?owò wī. Wéli baa Lev 5.1; 21.1-3,11; Tór 19.11-22; Mat 23.27. ††† Wéli baa Sél 4.8-10. ††† Wéli baa Kaj2 24.20-25. § Wéli baa 8.17.

ngbú?ulo táanni sa?a laame nī, pe bága de ti jáari binye naame.»

**Zezi wi 'ki tiē sien nī nē
sien 'yeli bèri fi?é wè
(Mat 10.28-31)**

⁴ «M'bé ki juu yeli mé, yeli bèle mi nàgorilo bèle, ye fāri fi?é? bili nē pe sí sien kpúu wè nē cetinne lire cú?o nē yige baa wè?. A kire 'kúo pe nē ní gbè yafien kpí?ile cígini?. ⁵ Nàa yeli 'yeli bèri fi?é wè, m'bé sí wi tiē yeli nē. Yeri fi?é nàa wī a muo 'kúu wè, wi fān?a yē bè gbè muo líe bè wáa *bànguò kàsun* nī gè, kányi?e nē yeri wire fi?é wire wè. ⁶ Pe nē dú?u kà?asienre?ulo kogun?o pári gèle temene † siin nē ? Nē sí ki taa Kuloceliē wī fi?e né ke làa fáala ní?. ⁷ Bè ki yē nē píne, yeli nziire ti mieni nyuo ki? céngē. Ye fāri fi?é?, yeli 'póri kà?asienre?ulo ni?egele nē.»

**A sien 'ténge Zezi nē wè
wi 'yeli bè tí sienne pe- ki cén
(Mat 10.32-33; 10.19-20)**

⁸ «M'bé sí ki juu yeli mé, sien ó sien wi 'yéri ki nē sien- ne yi?e mé gè nē jo wire yē mi wuu wè, bè *Sien Pùo* míeni wi bága sien wi wori juu dè Kuloceliē *nyi?ene tundu- mino* pe yi?e mé gè bé jo wī wire wuu. ⁹ A nī sí jo wire sí mi cén sienne yi?e mé gè?, Sien Pùo míeni wi bá- ga jo wire sí wi cén? Kuloceliē *nyi?ene tundu- mino* yi?e mé gè.

¹⁰ «A sien 'siencu?o juu nē wáa Sien Pùo mé wè, Ku- loceliē bé ti ya?a ti- kúo wi nē. A sien nī sí siencu?o juu nē wáa *Kuloceliē Pìle* k?li mé gè, Kuloceliē wī ga kire ya?a ki- kúo bè nyaa?.

¹¹ «A pe kénì yeli cò ne waa né yeli ní *tenmezaaya* mé ye, á kire 'laa kùlo ni yieginine tieye nī yè, né fān?af?ilil? tieye ní yè, ye fāga ki ya?a sànvii?e de yeli wáari?, gii yeli báa juu bé sí suc wè?, né gáa ce yeli báa juu wè?.

¹² Ki 'nyaa Kuloceliē Pìle ni bé yeli tiē kire lèlè nī lè gii yeli 'yeli bè juu gè.»

L?rif?li ledogo kàsiile lè

¹³ A sien wáa 'juu baa sienni?eme sun?o?mo nī bè né wi ye: «Tenmef?li, juu né mi siinyeni ní wè, wi- weli k?rig?o tíla gè, wí mi ken né mi liele ní lè.»

¹⁴ A Zezi wi 'wi ye: «Nàguo muo, nàasien wi 'mi téngē mi de yeli kàyu?u nyu, á kire 'laa mi- puu yeli ye?e ti lielef?li wè?»

¹⁵ A wi 'fali nē pe ye: «Ye- yiye cò fungbu?o feliye yi mieni nē yè, á kire 'laa wè a sien cénì l?ri taa a ti 'ni?e fe- lige ó felige, tire nī bè? sien wi sii wi yē?.»

¹⁶ A wi 'kàsiile láa wáa pe mé né pe ye: «L?rif?li nàguo wáa si?i yafalide ti cé nyuo wi mé. ¹⁷ A wi 'sòngi baa wi fungo nī gè nē jo: «Gáa ce m'bé kpí?ile ? Ti?e wè bile?

† *Gireki sienre nī dè wali nī nyuo pe 'tiē gè, dirami kàja?a tieye kie.*

baa m'bé mi yaliire téngē dè?». ¹⁸ Né fali nē jo: «Mi 'ki 'nyaa gáa m'bé kpí?ile gè. M'bé mi síkaanya cáan yè, bé yàa faan kpoliyo bè mi yaliire ti mieni le dè baa né mi k?liye?e ní dè nē píne. ¹⁹ Píra nàa nī wè bé sí niē ye: L?ri t?ni yē m'mé téngere ni?ere píra nàa nī wè, ti bé yi?ele sáa kúo. Tēni mari n?gi ! Mári líi ! Mári gbun ! Mari fundaanra kpín?ini !» ²⁰ A Kuloceliē wi sí wi ye: «Ledogo wéli díe, pàngē pìlige gáa nī gè, m'bé muo pìle yige lè muo nī. Dàa sí muo 'gbòbori nē téngē píi dàa dè, nàa mé ti bé kò?»

²¹ A Zezi wi 'fali nē jo: «Bè ki bága kpí?ile né sien ó sien ní, sien nàa wi nyéni l?ri caa dè ne gbun?uni wii wori dè; wi l?rif?lig?o kii sí cén Kuloceliē mé wè?.»

**Sien 'yeli bè téngē Kuloceliē nē
(Mat 6.25-34)**

²² Kire kàdu?ume gè, a Zezi wi 'wi *pitenmene* ye bèle: «M'bé ki juu yeli mé, ye fāri sòngí yeli sii wori nē dè? bé jo gáa yeli bága káa?, nē píne ye fāri yobilo gáa yeli bá- ga le?. ²³ Sii woli nī kpú?o nē fáala lé yaliire wu?u nē gè, a sien cetinne wu?u míeni ki 'kpú?o bururo lege nē gè lé ? ²⁴ Ye- kàrinyi?e kenme sòngi bè; yi wè yatan?ara tári?, yi wè yaliire líi ne téngi?; yaliire téngedi?e wè ti mé?, bé né ga jo síkaanya?. Nē sí ki taa Kuloceliē wī ne ti kan?a ti- líi. Yeli 'tóri sínjienre nē dè nē fáala.

²⁵ Nàasien wī yeli nī bèle wi 'jo wire né wire sòngir?o ti mieni ní dè, wire bé gbè jaa bè kàa ta?a wire sii yi?ele nē gèle ? ²⁶ A ki sí nyaa yeli sí gbè yafien kpí?ile kaala nàa nyu?o?o koligo nī gè?, gii nē yeli kire 'sòngir?o líe dè nē le yeli funyo nī yè, ne sòngí kasengele ke wori nē dè ?

²⁷ «Ye- nyà?a fienre wéli dè bè ti sí yè dè, ti wè baara kúu?, ti wè k?rir?o càanná ne bururo tíin?. Nē sí ki taa kùlof?li *Sulomani* wè né wi nàbuo?o ti mieni ní dè, wii kénì bururo le a ti 'nyuo nē nyà?a fienre dáa ti làa nigbe kúo?. ²⁸ Nyà?a gáa gī baa sìnbirige nī gè pàngē gè, a Kuloceliē wī ne ki fèrí kire kenme nē bè, nē sí ki taa mbàn?a kàsun bága ki sórig?o gè, wī yeli nàbuo?o ya?a dè ti- ga nyuo bè tóri nyà?a wori nē dè lé ? Yeli téngēle ni 'céri.

²⁹ «Kire nē ye fāga yeli sòngir?o ya?a dè ti de nya?ami?, yeli de caa de mári gáa yeli bága káa? ? Gáa yeli bága gbuo?o ? ³⁰ Duniya sienne bíli piyè Kuloceliē cén wè?, peli bīele pe fé ti kúrug?u; yeli Tuu wi 'ki cén yeli màakuu yē ti nē. ³¹ Gii wu?u ki 'kpú?o gè, yeri *Kuloceliē Kùlof?lig?* kire caa, bè Kuloceliē wi bé tire dáa fāri dè baa yeli mé.»

**Weri l?ri caa nyi?eneká?a wori
(Mat 6.19-21)**

³² «Fāri fi?é?, sìnbatogo píle muo wè?. Ki 'nyaa ki 'yeli Tuu déni wè wi- Kùlof?lig?o ken gè yeli mé. ³³ Ye- yeli k?liye?e pári dè ye- kpu?o?o kpí?ile né ti ní. Yé sí pàtiēle kpí?ile, bàli piyè ga cú?o bè nyaa bèle?. Ye- l?ri caa ye

téngé nyi?ene nī lè, dàa tĩ ga kúo bè nyaa dè?. Kire ti?e nī gè, kàyuwo sī gbè nò baa?, dɔnwɔ míeni sī gbè yege cú?o baa?. ³⁴ Nè ta?a gíi nē, a yeli lɔri tii ti?e gíi nī gè, baa yeli funyo yi nē puu kire ti?e nī.»

Zezi 'jo we- puu gbòboriya?ala

³⁵ «Ye- yiye puo ye yiye gbòbori ye ya?a baara ti kenme nē bè. Yeli fètíngéle ke- puu de nyii. ³⁶ Ye- puu majo bàli pe nyéni pe kàfɔli siri wè, dí wi ga kón baa cepɔrigo mé gè bè pa kòri kóli gè dí peli sí ki múgu wi mé wè. ³⁷ Kire baakuɔɔlɔ bàli pe wu?u ki tãn?a, bìli bìɛle a pe kàfɔli wi kénì pen né pèni pe nyaa nyemine bèle. M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, wi bé wi baakuɔyere líe dè bè le, bé sí tí pe- ténì, béri tòrí de pe kan?a né yaliire ní peri líi. ³⁸ A ki ce yē nyijaliɛle nē wi 'pen yo, á kire 'laa gòpɔpeliwe nyeni lèle nī yo, né pèni pe nyaa nyemine bèle, ki bé póri ki baakuɔɔlɔ bàli mé bèle díe !

³⁹ «Ye- sí dàa lú?u dè: a ki yē sa?afɔli wi 'ki cén lèle nī nī kàyuwo wi bé pen wire ti?e nī gè, wi bé wi sa?a ya?a gè pe pa ki kaa bè jíin lé ? ⁴⁰ Kire sí gí, yeli míeni bèle ye- puu gbòboriya?ala, nè ta?a gíi nē, lèle nī yeli wè sòngí lè?, kire lèle lire nī *Sien Pùo* wi bága pen.»

Baakuɔsinwe wè né ñàa ní wi wè sínwe wè?

(Mat 24.45-51)

⁴¹ A *Pieri* wi 'wi ye: «*Kàfɔli*, weli yákuo mé muo kàsiile náà wáa lè lé, dí sienne pe mieni mé wí ?»

⁴² A *Kàfɔli* wi 'wi ye: «Sa?a baakuɔwɔ ñii ce sien bé taa wi- puu téngeme sien wè, bé sí puu síciliwe, dí wi kàfɔli wi- sí wi téngé wi- puu wi baakuɔɔlɔ pe yieginíwe wè, bèri pe yaliire kan?a dè pe mé ti ken lèle nī lè ? ⁴³ Kire baakuɔwɔ wi wu?u ki tãn?a, a wi kàfɔli wi kénì pen né pèni wi nyaa wi kire kpín?ini gè. ⁴⁴ M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, wi bé wi téngé wi kɔliyere ti mieni nyùgo nē.

⁴⁵ «Dù? baakuɔwɔ ñàa wi bé ki sòngi wi fungo nī gè bé jo: «Mi kàfɔli wi kénì mɔgi baa, wi je wári ben?», bé tuu wi baakuɔnyenine nē bèle, nàguɔɔlɔ né celile ní bèle, de pe kpúɔn, bèri líi béri sunmɔ gbun ne tun. ⁴⁶ A kire baakuɔwɔ ñàa wi kàfɔli wi kénì pèni yiri wè, nè ki ya?a baakuɔwɔ wi puu ne kire cenge sòngí gè? né ki lèle ní lè wè, wi kàfɔli wi bé tún né wi ní, bé wi wàli bè wáa wi sa puu né sienkolilo ní bèle. ⁴⁷ A baakuɔwɔ ñii 'ki cén gii wire kàfɔli wi caa gè, né sí kò wi ki kpí?ile gè?, ki baakuɔwɔ wi bé kpucɔnni?ere suɔ díe ! ⁴⁸ A ñii sí sí ki cén? né kakpuɔnnɔ kpí?ile lè, pe bé wi kpúɔn bè yeli.

«Ki 'nyaa a pe 'sien ó sien ken ni?ege wè, pe míeni bága de ni?ege caa ki sien mé wè de píne. A pe sí sien ñii téngé kele ni?egele nyùgo nē wè, pe bága wi yúgo né ni?ege ní.»

Pàli bága de túngu

Zezi kenme nē bè

(Mat 10.34-36)

⁴⁹ «Kàsun mi 'pen bè pa le dàala nē lè. Mi sí ne ki caa ki kàsun ki- cò bè ki yē ñò wè. ⁵⁰ *Batemi* wáa yē baa, mi 'yeli bè wire kpí?ile. Mi laame pi sí yē ná?a mi nī cú?ɔɔbɔ fúo bè taa ki *batemi* wi pa kpí?ile ! ⁵¹ Yeli ne ki sòngí lé yanyige mi 'pen bè pa nyógo dàala nē lè ? ?é?e díe? ! Mi pen bè pa wàlime nyógo sienne nī bèle. ⁵² Bà ki lá?a píra ñàa nī wè, a sienne kogunɔ yē narige nī, pàli taanri béri túngu né siin ní, dí siin sí puu de túngu né taanri ní. ⁵³ Pùo tuu béri túngu né wi pùo ní wè; pùo míeni béri túngu né wi tuu ní wè. Nuufɔli béri túngu né wi póri ní; póri?li míeni béri túngu né wi yàa ní wè. Celiwe béri túngu né wi jaa cuɔ ní; jaafɔli wi cuɔ míeni wi béri túngu né wi pɔnuu ní wè †.»

Sien 'yeli wiri sòngí lègele nē gèle

(Mat 16.2-3)

⁵⁴ A Zezi wi 'ki juu sienni?eme mé bè né pe ye: «Je a yeli gbènè nyi?ene nyaa lè a ni 'wúo cengenyeniijiinme mé bè, yeli nē jo dí kàsa?a bé pen, bà sí ki nē kpí?ile. ⁵⁵ A yeli kénì káfalige nyaa gè ki 'kón cengenyenifolime káliige mé gè, yeli nē jo dí káfugo bé nyi?eri, bà sí ki nē kpí?ile. ⁵⁶ Jànvaafɔlilɔ bìɛle yeli bèle ! Dàala kenme bè né nyi?ene kenme ní bè, yeli ne jà?á ne ti kele wéli gèle ne ke céngi, meni sí yeli wè jà?á? bè gbè lèle náa ni kenme wéli bè, bè pi cén wè †† ?

Tí ye- juu ye lú?u yiye mé né muo kásiitunnyeni ní wè

(Mat 5.25-26)

⁵⁷ «Gii sí ki 'sien nè yeli gè, gáa nē yeli wè gbènè kire cunri yeli tíme bèle? ? ⁵⁸ A ye waa kàyu?ujuufɔli ti?e nī gè muo né ñàa ní ye túngu wè, ma ñà?ana ma tí ye- ti juu ye lú?u yiye mé koligo nē gè. A kire 'laa wi bága sa muo ken kàyu?ujuufɔli mé wè, wire bé muo tórigo kasuusa?a kàfɔli mé wè wi- muo cò bè tón. ⁵⁹ M'bé sí ki juu yeli mé, muo sí ga tii bé yiri baa ti?e gáa nī gè?, ka laa muo sí ki mieni sàri nè pèni ki lá?a wè?»

Sien 'yeli wi- wi fungo yi?e gè á kire 'laa wi bé kùu

13 Kire lèle nī lè a sienne pàli 'pen nè pèni ki juu Zezi mé wè, bè *Pilati* wi cé *Galile* sienne pàli kpúu lèle nī nī pe 'puu baa pe kakurɔ kúcdi?e nī gè, a pe sisen ki 'nya?ami né pe yajuuro sisen ní gè.

² A Zezi wi 'pe ye: «Yeli ne sòngí Galile sienne bàli pe kapi?ile ke cé pii nè tóri Galile siensenmine nē bèle wí lé, á pe 'kùu piiwe ñàa taa wè ? ³ ?é?e díe? ! M'bé ti juu

† *Wéli baa Mis 7.6.* †† *Wéli baa Mat 16.2-3.*

yeli mé, a yeli sì yeli funyo yi?e yè? né lá?a yeli kapi?ile nē gèle, bà yeli ye mieni bé kùu bè pe tíele.

⁴ «Nè píne, sienne kie né kataanri bìli nē saakpa?alige ki cé kaa nè tuu Silowe tí?e nī gè nè pe kpúu bèle, yeli ne sòngí peli cé pii nè tóri sienne pe mieni nē bèle wī lé, baa *Zerizalemi* kà?a nī gè lé ? ⁵ ?é?e, m'bé ti juu yeli mé, a yeli sì funyo yi?e yè?, bà yeli ye mieni bé kùu bè pe tíele.»

Yasenrefun sàanfiidiige kàsiile lè

⁶ A Zezi wi 'kàsiile láà wáa pe mé né jo: «Nàguo wáa cé sàanfiidiige córi wi *erezen si?i* nī. Làa nē a wi kénì ké bè sa yasenre tàà cuc baa tiige nī gè, wìl séni yasenge yafien nyaa baa?. ⁷ A wi 'juu né *erezen si?i* ki baakuwo ní wè né wi ye: «Ki yi?ele taanri wī ñ? wè bà mi ne báan ná?a sàanfiidiige gáà mé gè bè pa yasenre caa wè, mi né sí pa yasenre taa?. Kire nē ma ki ceri ma cáan. Gáa nē ki bé tí?e suo gè wíra wè ?»

⁸ «A baakuwo wi 'wi ye: «Kàfali, tí we ki ya?a ki- yiele láà mà?a. M'bé kàti?e túgu bè ki mà?a bé sí fuonr? le ki láara. ⁹ Dù? ki bé sen yiele láà. A kii sí ní nè sen gè?, bà muo bé ki ceri bè núgo baa.» »

Zezi wi 'celiwe wáa pu?o cendenige cenge nī gè

¹⁰ *Cendenige* cenge káà, Zezi wi 'puu ne sienne tenme bèle *tenmeza?a* káà mé. ¹¹ A ki 'nyaa celiwe wáa 'puu baa, wi 'puu kpólíw?; gbòdoli wáa wi yé wi kpi?ile a wi 'kò kùruwo nè taa yi?ele kie né kataanri. Celiwe ñáà wi cé kò kùruwo, wìl puu nè gbène yèrì bé sá?a?.

¹² Bà Zezi wi 'wi nyaa wè, a wi 'wi yeri nè péni wi ye: «Celiwe muo, muo 'pu?o nè yiri muo yaama nī bè.» ¹³ Né fali nè wi kòli ta?a gè celiwe nē wè. A wi 'fali nè pu?o seni tienugo nī gè, nè yè nè yéri céwu. A wi 'yè ne Kulocelie *gbù?r? wè*.

¹⁴ A kire '*tenmeza?a* kàfali bien wè, bè Zezi wi 'celiwe ñáà pu?o wè cendenige nī gè, a wi 'ki juu sienni?eme mé bè, né jo: «Cenyé kolini yī baa baakuocenyé yè. Ye- sí de báan kire cenyé yire nī ye pari pori yeli yaama nī bè, yé sí cendenige cenge ya?a gè !»

¹⁵ A *Kàfali* wi 'siennugoro ken wi mé né wi ye: «Jàn-vaafalib bìele yeli bèle. Yeli ye mieni bèle, cendenige cenge gè, yeli ye mieni nigbe nigbe bèle yeli né dú?u yeli niye sá?ala yè á kire 'laa yeli sèfengele gèle, nè séni ke ken ke nē gbuc lé ? ¹⁶ Celiwe ñáà sí wè, *Birayima* siime tùlugo wuu wáa wī, bè wi tí yè pujaanwa Seteni kiye nī yè nè taa ki yi?ele kie né kataanri wī ñ? wè, yeli juu kii yeli wi- suo fùr?o gáà nī gè cendenige cenge nī gè pàngè gè í ?»

¹⁷ Bà Zezi wi 'sienre dáà juu dè, a ti 'fiere wáa wi kienlilb pe mieni nē bèle. Sienni?eme pi mieni sí cé puu

fundaanra nē kacengele kakpi?iligele gáli mieni ke 'puu ne kpín?ini pe nya?a gèle.

Mutaridi piige kàsiile lè

(Mat 13.31-32; Mar 4.30-32)

¹⁸ A Zezi wi sí jo: «Yeli cén gáayegé ní we bé gbè *Kulocelie Kùlofolig? tónmin?o* gè ? Gáayegé ní ce m'bé gbè ki tónmin?o ? ¹⁹ Kulocelie Kùlofolig?o kii bè mutaridi piige tíele, á nàguo wáà 'ki líe nè séni ki tán?a wi naaguo nī. A ki 'fiin nè lie nè kò tiige, a sínjapigele 'kò ne waa ne ke siere téngi dè ki lère nē dè.»

Sinvari kàsiile lè

(Mat 13.33)

²⁰ A Zezi wi ní nè jo: «Gáayegé ní m'bé *Kulocelie Kùlofolig?o* tónmin?o gè ? ²¹ Kii bè *sinvari* tíele, a celiwe wáà 'ti líe nè ti nya?ami míini?eme nī †, a míime pi mieni pi 'yè.»

Bìli pe bága jiiin

Kulocelie Kùlofolig?o nī gè

(Mat 7.13-14,21-23)

²² Zezi wi 'puu ne tòrì kàaya nī yè né vòyo ní yè níe sienne tenme bèle ne waa koligo nē gè, bà wi 'puu ne waa tán?ana nē lè *Zerizalemi* kà?a mé gè.

²³ A sien wáà kénì wi yúgo né jo: «*Kàfali*, sienne cèri yákuo pe bága suo lé ?»

A wi 'siennugoro ken dè pe mé né jo: ²⁴ «Yeri yiye cì?ilé yeri jiiin wiile nī nī còrilo lè, á kire 'laa m'bé ki juu yeli mé, sienni?ene ne ki caa bè jiiin baa, piyè sí ga jaa?.

²⁵ «A sa?a kàfali wi kénì yè nè kòri tón gè yeli bé kò baa kpàn?ane gè, yeli bé béri yéri baa de kòri kóli gè bé jo: «Kàfali, -kòri múgu gè weli mé !»

«Wi bé yeli ye: «Mi sì yeli cén?. Sé yeli kón ?»

²⁶ «Kire lèle nī lè yeli bé yè de ki nyu bé jo: «Weli we 'puu ne wuu ne líi níe gbun né muo ní wè, nè píne muo 'sienne tenme bèle nè tóri weli kà?a kogboliyo nī yè.»

²⁷ «Kàfali wi bé ki juu yeli mé bé jo: «Mi sì yeli kóndi?e cén?. Ye- núgo mi táanni, kakoligbi?ilile bìele yeli ye mieni bèle !»

²⁸ «Kire lèle nī lè pe bé yeli cira bè yige kpàn?ane. A yeli kénì *Birayima*, né *Siaga*, né *Yakubayé* nyaa bèle, peli né *Kulocelie sienjuulo* pe mieni ní bèle baa *Kulocelie Kùlofolig?o* nī gè, kónwaara né gàn?ana cérigige kii puu nyaame?. ²⁹ Sienne bé yè cengenyenifolig?o mé, pàli bé yè cengenyenijiing?o mé, bìli bé yè cengenyenifolime kàmege mé, pàli bé yè cengenyenifolime káliige mé, bè sa téni de líi baa Kulocelie Kùlofolig?o nī gè. ³⁰ Ye-nyaa, kàdotonmin?o pàli bága kò péliile, dí péliile pàli sí kò kàdotonmin?o.»

† *Míime pi cé culolo togo né kogun?o kúo.*

**Zezi wi 'nyeni nè wáa
Zerizalemi kàʔa nē gè**
(Mat 23.37-39)

³¹ Kire lèlè nī lè, a *Farizienne* pàli 'pen nè pèni Zezi ye wè: «Yiri náʔa gè ma ké kayɔbigɔ káà nē, á kire 'laa *Ero-di* wii ne ki caa bè muɔ kpúu.»

³² A wi 'pe ye: «Yeri waa ye sa ti juu nyáʔapuun njáà mé wè, ye wi ye dí mi ne gbòdolilo cìrà bèle, nè pínè m'bé yaala puɔ bèle pàngè gè né mbànʔa ní wè; cèn-daanriwuʔu nē gè m'bé kúɔ mi baara nē dè. ³³ Nè kire lièlè yige baa, ki 'nyaa fànʔa mi 'yeli bèri waa mi tánʔana nē lè wī, pàngè gè né mbànʔa ní wè, né mbànʔagurugu gè. Nè taʔa gíi nē, kií gbè kpíʔileʔ, dí *Kuloceliè sienjuuwo* sí kùu *Zerizalemi* kúrugu gèʔ.

³⁴ «ʔé Zerizalemi, Zerizalemi ! Muɔ wī ma nyéni *Kuloceliè sienjuulo* kpúu bèle, níe tundunminɔ wáari bèle né sindari ní dè, bili *Kuloceliè 'tun* muɔ mé bèle. ʔé, ki 'tɔliɔ nyuɔ kúɔ bà mi ne ki caa bè muɔ piile yeri bèle bè pe pínè bèle, majo meni gònuu cī wi gòpiire pínè dè wi fikenye láara yè ! Nè sí ki taa yeli sì yéri ki nēʔ. ³⁵ Ki sí n'gè, pe bága yeli saʔa yaʔa gè yeli mé waʔa kpéli. M'bé sí ki juu yeli mé, yeli sí ní mi nyaaʔ, fúɔ bè taa cenge gíi yeli bága jo:

*Sien njáà wi báan
Kàfɔli wi míʔe nē gè,
Kuloceliè wi- kpuɔɔɔ
taʔa wi nē† !»*

**Zezi wi 'yaawa wáa puɔ
cendenige cenge nī gè**

14 *Cendenige* cenge káà, a Zezi wi 'ké *Farizienne* kàfɔli wáa kpáa mé bè sa lii. A pe 'ye ne wi wéli ne cìʔige. ² A nàguo wáà pèni yéri wi yiʔe mé gè, yaama pàà 'puu wi nē a céri ti 'yè nè fiè.

³ A Zezi wi 'yúgogolo káli wáa *Misa Fànʔa Sienre sebecénmine* mé bèle, peli né *Farizienne* ní bèle né pe ye: «Cendenige cenge nī gè sien 'yeli bè yaawa puɔ lè, dí wi cíi ʔ»

⁴ A pe 'piiri.

A Zezi wi 'kɔli taʔa yaawa nē wè nè wi puɔ né wi tóri-go wi tiʔe nī. ⁵ A wi 'pe ye: «Yeli nī bèle, a wàa jaa 'tuu pìndiʔe nī gè, á kire 'laa sien wi nùɔ wè, á ki ní cendenige cenge nī gè, sien wii parige bè wi yige lè ʔ»

⁶ Siennugoro sì taa pe mé bè juuʔ.

**Zezi wi 'sienne ye bèle
peri kàduʔume ténidiye yire caa**

⁷ A Zezi wi kénì ki cìʔige nè nyaa sienne bíli pe cé yeri bèle piyè ne yiʔeme ténidiye caa yè siliidiye nī yè, a wi sí kásiile náà wáa lè pe mé né pe ye: ⁸ «A sien 'muɔ yeri cepɔrigɔ suro liidiʔe nī gè, ma fāga sa ténì yiʔeme tiʔe

nīʔ. Á kire 'laa wè a wàa kénì pen á ki 'nyaa wire yè sienkpɔɔwɔ nè tóri muɔ nē wè, ⁹ njáa wi 'yeli yeri bèle, wi bé pa muɔ ye: «Yè má muɔ ténidiʔe ken gè njáa mé wè.» Kire lèlè nī lè fiere bé tón muɔ nē, dí muɔ sí yè bè sa ténì baa kàduʔu mé gè.

¹⁰ «Gii ki 'póri gè, a pe 'muɔ yeri gboli tiʔe nī gè, ma sa ténì kàduʔu mé ténidiʔe nī. Píra njáà nī wè, njáa wi 'yeli yeri bèle, a wire kénì pèni muɔ ye: «Nàgori, yè ma pa ténì náʔa gè, yiʔeme.» Kire lèlè nī lè muɔ bé *kpuɔɔɔ* taa nabɔnminɔ bíli pe mieni sunɔɔɔ nī bè. ¹¹ Ki 'nyaa sien ó sien wi nyéni wii kpóri, pe bága wi cérigè; a sien njí sí wii cérigè wè, pe bága wi yègè naame.»

¹² Njáa wi cé Zezi yeri wè pe sa lii wè, a Zezi wi 'wi ye: «A muɔ je sienne yeri pe sa liigbuɔɔ lii né muɔ ní cenvu-go nē á kire 'laa pìlige nī gè, ma fāga muɔ nàgorilo yer-iʔ, fāga muɔ siinyenine yeriʔ, fāga muɔ narige wuulo yeriʔ, fāga muɔ téninyenine yeriʔ bàli bílè lɔrifɔlilɔ bèlèʔ, á kire 'laa pe bága ki felige kpíʔile gè muɔ mé, bè ki fuɔ tón gè muɔ mé.

¹³ «Gii ki 'yeli gè, a muɔ 'liigbuɔɔ suɔ né je sienne yeri pe sa lii wè, ma fuunmɔfɔlilɔ yeri, ma sienkpɔlilɔ yeri, ma cìʔile nigbenigbèfɔlilɔ yeri, ma fúɔnnɔ yeri, ¹⁴ bà muɔ bé diba taa. Nè taʔa gíi nē, bàli piyè gbè ki felige kpíʔile gè muɔ méʔ, nè sí ki taa muɔ bága ki tóni taa wè siensinmine nyéyirile cenge gè.»

Liigbuɔɔ kásiile lè
(Mat 22.1-10)

¹⁵ Bili pe 'puu baa né wi ní liidiʔe nī gè, bà peli 'sienre dàà lúʔu dè, a wàa 'Zezi ye wè: «Sien njí wi bága lii *Kuloceliè Kùlofɔligɔ* nī gè, wire wuʔu kií tánʔa !»

¹⁶ A Zezi wi 'wi ye: «Nàguo wáà cé suɔɔgbuɔɔ suɔ né sienniʔene yeri pe- sa lii. ¹⁷ Bà lii lèlè ni kénì nò lè, bàli wi cé yeri bèle, a wi 'wi baakuɔɔɔ tun wè wi sa ti juu pe mé peri báan, dí suro kele ke mieni nyéni gbòbori nè kúɔ. ¹⁸ A pe mieni bèle a ki 'kpíʔile majo nyanugo nē pe 'puu nè 'jo peli yè còrilɔ, dí wi- peli kpàri wi cò.

«A péliwe wi 'jo: «Mí péli nè síʔi suɔ, ki 'yeli mi sa nyaa ki nē. M'ma fièn wī, -mi kpàri ma cò.»

¹⁹ «A wàa ní nè jo: «Mí 'nèfaliye kie suɔ, m'bé ké bàa yi siʔe bè wéli. M'ma fièn wī, -mi kpàri ma cò.»

²⁰ «A wàa 'jo: «Mí nyéni celiwe pɔri; mií gbè mè taa bè ké baaʔ.»

²¹ «A baakuɔɔɔ wi 'pen nè pèni ti juu wi kàfɔli mé wè. A ki 'wi kàfɔli wi fungo yègè gè, a wi 'wi baakuɔɔɔ ye wè: «Te waa píra píra njáà nī wè baa kàʔa laame nī bè kogboliyo nī yè né kobigele ní gèle, ma sa fuunmɔfɔlilɔ yeri, né cìʔile nigbenigbèfɔlilɔ ní, né fúɔnnɔ ní, né sienkpɔlilɔ ní, mari báan.»

²² «Kire kàduʔume gè, a baakuɔɔɔ wi pèni wi kàfɔli ye wè: «Kàfɔli, gàa muɔ 'juu gè mi 'ki kpíʔile nè kúɔ; ténidiere sí ne tíin náʔa saʔa nī gè.»

²³ «A wi kàfɔli wi 'wi ye: «Yiri mari waa koliyo nī yè né kobigele ní gèle, ma sa pàli cìʔile peri báan; mi saʔa ki

† *Njún 118.26 tire ti 'juu náʔa gè.*

'yeli bè nyi wī. ²⁴ M'bé tōni ki juu yeli mé, mi suro taa si je ga tí bé jíin sienne bíli pe waa nyuo nī gè?, bíli mi cé kīni nè yeri bèle?.»

**A sien ne caa
bè puu Zezi pitenmewe
ki sienre ti n'de**
(Mat 10.37-38)

²⁵ Sienni?eme cé ta?a Zezi kúruwu wè koligo nē gè, a wi kénì yí?e nè pe ye: ²⁶ «A sien 'ta?a mi kúruwu wè, a mi woli ni kúpú? wi mé nè tóri wi tuu nē wè, né wi yaa ní wè, né wi cuu ní wè, né wi piile ní bèle, nè wi siinyenine nàguwò né celile ní bèle, né wire tíime sii ní wè, ki sien wī gbè puu mi *pitenmewe*? ²⁷ A sien nī si wi *tiiparige* líe gè né ta?a mi kúruwu wè?, ki sien wī gbè puu mi pitenmewe? [†]. ²⁸ Yeli nī bèle, nāasien wi 'jo a wi je saakpa?alige faan gè, sien wi nē kīni bè tēni bè sōngi wali nī wi bé jíin sa?a ki baara nī dè?, a ki yē wali yē wire mé sáa bè gbè ki kúwè ? ²⁹ Nē ta?a gīi nē, ki fáa ga nyaa wire 'sa?a *kàkpuwò* túgu wè bè kúwè, bága ki ya?a sīnguwo nī?, dí sienne pe sí de wire tí?e?, bíli pe mīeni 'wi nyaa ki sélidi?e nī gè, ³⁰ bé jo: «Nàguwò nāa wi 'sa?a séli gè, wī kénì jaa nè ki kúwè? !»

³¹ «Bè ki yē nè pīne, a kùlofòli wáa je sa kapienne kúpúwò né kùlo láa kùlofòli ní wè, wi nē kīni nè tēni bè sōngi, a ki yē sienne siramu?wò siin sirakie (10 000) bé gbè kapienne jaa lè, a ki yē nīi wi sienne piyē sienne siramu?wò kogunò (20 000) yè. ³² A ki yē wī jaa wè?, wi bé pe ya?a peri tíin lí?i bé sí tundo tórigo pe sa wi yúgo mēni yanyige ki bé puu bè taa pe sun?wò nī bè.

³³ «Bè ki yē nè pīne, yeli nī bèle a sien nī si wi kōliere ti mīeni ya?a dè, wī gbè puu mi pitenmewe?.»

Yasu?wò kàsiile lè
(Mat 5.13; Mar 9.50)

³⁴ «Yacenge gī yasu?wò gè; a taa ma pi sí kúwè ki nī gè, gáa ní pe bé ki tēni ? ³⁵ Kīi ní gbè dàala woli nyuo, ki mīeni sí ní gbè nējun? woli nyuo?. Pe nē ki wáa kpàn?ane wī. A ngbú?ulo yē sien nī nē wi lúru wè, wi-ti lú?u.»

Sinbuo kàsiile lè
(Mat 18.12-14)

15 *Lanbosuò* bèle, né kapiigbi?ilile ní bèle, a pe mīeni 'si?ere nè kpōni Zezi nē wè ne wi sienre lúru dè. ² *Farizienne* bèle, né *Fàn?a Sienre sebecénmine* ní bèle, a pe 'yè ne nyu ne kún?ori níe waa: «Kapiigbi?ilile báli peli wi tí pe kòrì né wi ní; wi céni pīne ne líi né pe ní †!»

³ A Zezi wi 'kàsiile náa wáa lè nè pe ken né pe ye: ⁴ «Nāasien wī bile yeli nī bèle, a sinbaala dabataan

† *Sienre dáa ti kori wi 'jo Kulocelié woli ya?a lè ni kúpú? wi mé bè tóri wi siiwòli né wi siinyenine nē bèle. †† Wéli baa 9.23 kaliwege ki taa me gè. ‡ Wéli baa Mat 9.10-13.*

(100) yē wi mé wè, á waa nigbe 'pūnni pe nī bèle, wī bíli togosicēri né kpōrigo né kacēri ya?a bèle baa sīn-birige nī gè lé?, bé ké baa sinbuo nī caa wè, nāa wi 'pūnni wè, fúwè bè taa wi ga wi caa bè wi nyaa lé ? ⁵ A wi sēni wi caa nè wi nyaa wè, wi nē wi líe nè ta?a fikan?a nē né fundaanra ní. ⁶ A wi 'pen kpáa mé gè, wi bé pa wi nāgorilo yeri bèle né wi tēninyenine ní bèle, bé pe ye: «Ye- puu fundaanra nē né mi ní ! Mi sinbuo wáa cé pūnni, mi kénì wi caa nè wi nyaa.»

⁷ «M'bé ki juu yeli mé, bè fundaanra bága puu bè pīne *nyí?ene* nī lè kapiigbi?ilile nigbe kenne nē bè a wi 'wi fungo yí?e gè, nè tóri siensinmine togosicēri né kpōrigo né kacēri nē bèle, peli báli pe mākūu wi wè ki nē nè ní pe funyo yí?e yè?.»

Wali pūnniwo kàsiile lè

⁸ «A kire 'laa ye- ki sōngi, ki- nyaa wali *dirami* pígele kie † yē celiwe wáa mé, dí wali dirami kpèle nigbe sí pūnni. Celiwe wī fētinne cáan? lé, bé sa?a píe gè bè wali caa wè funnyige nē, fúwè bè taa wi pa wali caa wè bè wi nyaa lé ? ⁹ A wi 'wi caa nè wi nyaa wè, wi bé wi nāgorilo yeri bèle né wi tēninyenine ní bèle, nè pe ye: «Yeri fundaanra kpín?ini né mi ní ! Mi nyéni mi wali nyaa wè, nāa wi cé pūnni wè.»

¹⁰ «M'bé ki juu yeli mé, nè ki yē nè pīne a kapiigbi?ilile nigbe yí?e wi fungo nī gè, ki nē puu fundaanra *nyí?ene tundunminò* mé bèle, Kulocelié wuulo bèle.»

Jaafòli siin kàsiile lè

¹¹ A Zezi wi ní nè jo: «Nàguwò wáa 'puu baa, jaafòli siin 'puu wi mé. ¹² A cōnifòli wi kénì pe tuu ye wè o: «Aba, mi líele ken lè ná?a m'mé, gīi m'bága taa muo kōrigo nī gè.» A tuufòli wi 'wi kōliere líele dè pe nē.

¹³ «Kīi mōwò? kire kàdu?ume gè, a jaafòciwe wi 'wi kōrigo yere ti mīeni pīne nè ti pári né wali líe wè nè ké kùlo láa nī lí?i wómi, nè sēni wi lōri líi dè nè ti cú? kacirecīre nī. ¹⁴ Bà wi kénì wali wi mīeni líi wè nè kúwè, a fungo 'tuu ki kùlo nē lè nè digi sienne nē bèle. A wi kōliere ti mīeni péni kúwè, a wi 'kò fuunmò nī.

¹⁵ «A wi 'yè nè ké ki kùlo sien wáa kúruwu nè sēni wīi ken wi mé. A nāguwò wi 'wi tórigo si?i mé wi- sari wire tieliye gbún yè. ¹⁶ Tieliye yi yaliire ti káa láa ki nē puu wi nē, wire taa bè yakaa le baa liye nī yè; sien nē sí wi ken né taa ní?.

¹⁷ «A sōngi? kénì pen wi mé a wi 'jo: «Baakuòlò pe 'nyuo kúwè baa mi tuu mé wè, piyē ne líi ne yaliisenre yeri, á mi sí ní ná?a gè fungo ne waa bè mi kpúu ?

¹⁸ M'bé yè bè ké mi tuu kúruwu wè, baa wi ye: Aba, mi nyéni kapiile kpí?ile Kulocelié nē, nè kapiile kpí?ile muo nē nè pīne; ¹⁹ mi si ní nè yeli peri mi yeri muo jaa?, -mi kpí?ile bè muo baakuòwò wáa tíele.»

†† *Dirami nigbe wi 'bie weli pàngē tàfaliwe cenbogo sàri mé.*

²⁰ «A jaafɔli ɲàà wi 'yè nè ké wi tuu tiʔe nī gè. Bà wi sèni nɔ̀gí wè níe tiin liʔi wè, a wi tuu wi 'wi wéli nè nyaa baa liʔi. A wi nyinime 'jiiin wi tuu nī wè, a wi 'fè nè ké nè sèni wi wáa nè mígi, nè wi suɔn suɔn.

²¹ «A jaafɔli wi 'wi ye: «Aba, mi 'kapiile kpíʔile *nyíʔene* nē lè, nè kapiile kpíʔile muɔ nē; mi sì yeli muɔ ní de mi yeri muɔ pùɔʔ.»

²² «A wi tuu wi 'juu né wi sùkulolo ní bèle né pe ye: «Yeri fiélé, ye mi burugbuʔɔ líe gè de báan, gii ki 'nyuo nè tóri ti mieni nē dè, ye pa le wi nē, yé fiʔiwe le wi nē, né tɔriyɔ ní. ²³ Yéri waa ye sa nèpiyeliile cò lè yeri báan nii nī sùnmo ní bè, ye pa ni kɔni we- ni suʔɔ we káa, wéri fundaanra kpínʔini. ²⁴ Ki 'nyaa mi jaa ɲàà wi cé kùu, wi sí koli nè nyé; wi cé pùunni, we 'koli nè wi nyaa !» A pe 'tuu ne fundaanra kpínʔini.

²⁵ «Ki sí nyaa nàguɔ wi jaaliwe wi 'puu siʔi mé. Bà wi kénì kón baa ne báan wè, bà wi péni nɔ̀gí kpáa nē gè, ne yakpuɔnɔ̀ tùnmo lúru né yayuɔɔ kàgbaalige ní. ²⁶ A wi 'baakuɔwɔ wáa yeri nè péni wi yúgo dí gáa gī baa. ²⁷ A baakuɔwɔ wi 'wi ye dí wi cɔni wire wi 'pen, dí wi tuu wi nyéni tí a pe 'nèpiyeliile kpúu lè, nii nī sùnmo ní bè, bè wire jaa wi 'pen gbènwe wè.

²⁸ «A ki 'jaafɔliwe bien wè, a wi 'nàʔa sín né jo wire sí jiiin baa kpáa nī gèʔ. A tuufɔli wi 'yiri nè sèni wi fiɛn. ²⁹ A wi 'wi tuu ye wè: «Ki 'yiʔele nyuo kúɔ bè mi yē ne muɔ baara kúu dè, mi fiɛ kénì muɔ kajuulo láà cíi nè nyaaʔ, nè sí ki taa muɔ sì fiɛ céni mi ken né síkapile níʔ mi- fundaanra kpíʔile né mi nàgorilo ní bèleʔ. ³⁰ Píra ɲàà nī wè bà muɔ jaa ɲàà wi kénì pen wè, lɔriliijuʔɔwɔ ɲàà wè, wi 'muɔ lɔri cúʔɔ dè nàjaacelile nī bèle, a muɔ 'nèpiyeliile kpúu lè nii nī sùnmo ní bè, nè ken wire mé.»

³¹ «A tuufɔli wi 'wi ye: «Ne jaa, muɔ yē bile né mi ní súuri; yege ó yege gī mi wuʔu gè, je muɔ wuʔu gī.

³² Muɔ cɔni ɲàà wè, wi sí cé kùu, né koli nè nyé, wi cé pùunni wī á we sí ní nè wi nyaa. Kire nē ki 'yeli we- ki pùɔ, weri fundaanra kpínʔini.» »

Walicowo siensicirawe wori dè

16 Zezi wi cé ki juu wi *pìtenmene* mé bèle né pe ye: «Nàguɔ wáa 'puu baa, lɔrifɔli wi 'puu, á walicowo ní wi mé ne wi lɔri kele gbòbori gèle. A pe kénì wi ye dí wi walicowo ɲàà wī ne wi lɔri líi dè ne córi. ² A lɔrifɔli wi sí wi yeri nè péni wi yúgo: «Sienre dī pe nyu muɔ wori nē dè, kiī meni wī ? Ma sí kàa juu mi mé wēli mi wali wi cògenme nī bè. Miì cén ga muɔ bé ní gbèri mi wali kele cuɔnri gèleʔ.»

³ «A walicowo wi 'sòngi baa wi fungo nī gè né jo: «Meni ce m'bé ki puu píra ɲàà nī wè ? Mi kàfɔli wi 'jo wi bé mi yige wi wali wi cuɔnrigɔ kele nī gèle. Njɔri sí wè mi nīʔ bè gbèri kàtierɛ túruʔ. Bè sí ní sari sienne náari wè, ki béri fiere tóngi mi nē. ⁴ Cúʔ, mi 'ki cén gáa m'bé kpíʔile gè a wi kénì mi wáa wi wali wi cuɔnrigɔ baara nī dè, dí pàli sí mi kóri bè ké pe kpáaya mé yè.»

⁵ «A wi 'wi kàfɔli wi fuɔɔfɔlilɔ yeri bèle nè pen nigbe nigbe. A wi 'péliwe yúgo wè: «Mi kàfɔli wi fuʔɔ ki 'yè muɔ nē jori ?»

⁶ «A wi 'jo: «Wolivi sùnmo kùngbonyiye † dabataan.» «A wi 'wi ye: «Suɔ, muɔ sebe n'ɲe, -ki sebe baa fáari-faari kùngbonyiye togosiin né kpɔrigɔ.»

⁷ «A wi ní nè yiʔe ɲii mé wè, nè wi ye: «A muɔ wè, jori wī muɔ fuʔɔ gè ?»

«A wi 'jo: «Bíle gbànvaanyiye dabataan.»

«A wi 'wi ye: «Suɔ, muɔ sebe n'ɲe, -ki sebe gbànvaanyiye togosiceri.»

⁸ «A walicowo sícirawe ɲàà wi kàfɔli wi 'wi síeri, bè wi cé sinjilige kakpiʔilile kpíʔile lè. Ki 'nyaa pàngɛ sienne pe 'cilige nè tóri pe kakpiʔiligele nī gèle né pe siennyenine ní bèle nè tóri kpíenme piile †† nē bèle.

⁹ «Kire nē m'bé ki juu yeli mé, yeri nàgorifɔlilɔ caa yiye nē né duniya lɔri ní dè, dùʔɔ a ti kénì kúɔ cenge gī gè, Kuloceliɛ wi sa yeli kpàli bànguɔ kòridiye nī yè. ¹⁰ A sien ɲii yē téngeme sien kayirigele nī gèle, bè wi bé puu téngeme sien bè píne kakpoligolo nī gèle. A ɲii sí yē sí-cirawe kayirigele nī gèle, bè mieni wi bé puu sícirawe kakpoligolo nī gèle.

¹¹ «A yeli sí wè téngeme sienne duniya lɔri ti koligo nī gèʔ, ɲáasien wi bága yeli téngɛ kányiʔe lɔri ti nyùgo nē gè ? ¹² A yeli wè sìnme kpínʔini né wáa yege ní gèʔ, ɲáasien wi bága yakaa ken yeli mé ki- puu yeli wuʔu ?

¹³ «Baakuɔwɔ sí gbèri baara kàfɔlilɔ siin méʔ, fúɔ macen wáa nigbe bé wi bien, dí wáa sí wi déni. Á kire bèʔ wi bé wáa nigbe cò kpuʔɔ, dí ɲii wi sí wi bien. Wi bé fàan wáa nē bé sí de ɲii cúɔnno wè. Yeli sí gbè puu Kuloceliɛ sùkulolo, bé ní puu lɔri sùkuloloʔ.»

Zezi wi 'kele niʔegele juu

(Mat 5.31-32; Mar 10.11-12)

¹⁴ *Fariziennɛ* bèle, bè wali wi 'pe déni bèle, pe 'puu ne Zezi sienre lúru dè níe piye nyíene wi nē. ¹⁵ A Zezi wi sí pe ye: «Yeli bèle, yeli ne yiye kpínʔini siensinmine sienne yiʔe mé gè; Kuloceliɛ wi sí yeli funyɔ cén yè. Ki 'nyaa yege gī sienne piyē ne tóri kpuʔɔ gè, kiī núʔɔgɔ Kuloceliɛ yiʔe mé gè.

¹⁶ «*Misa Fànʔa Sienre* dè, né *Kuloceliɛ sienjuulo* pe sebele ní bèle, ti 'puu bile fúɔ nè péni nò *Zan* lèlɛ nī lè. Nè láʔa kire lèlɛ nē lè, *Kuloceliɛ Kùlofɔligɔ* ki *Kataanna Sienre* tiī ne jáari; sien ó sien sí ne wii ɲàʔaná bè jiiin baa.

¹⁷ «Kiī fáari nyiʔene né dàala mé lè ti- tóri dè; gii sí ki 'Misa Fànʔa Sienre kúɔ dè, làa cíele sì je ga tuu dàala nēʔ.

† *Gireki sienre nī dè ti 'jo: sùnmo bati nyíʔene dabataan; sùnmo kírì yalele láà ni 'puu peli mé bati wè. Bati yakirinyeni nigbe ni 'puu ne waa liitirile sirakeli tekaceri né kpɔrigɔ mé (390). Kire 'jo fuʔɔ ki 'puu niʔege. †† kpíenme piile: peli nyaa sienne bíli bíle Kuloceliɛ Kùlofɔligɔ wuulo bèle.*

¹⁸ «Nàguo ó nàguo wi 'wi cuc ya?a wè né wàa wiiye líe wè, wi 'ceyuugo kpí?ile; a nàguo ñi sí r'nhè celiwe líe ñi wí wi pólí wi 'wi ya?a wè, ki nàguo wi 'ceyuugo kpí?ile.»

Lazari né lbrifóli kàsiile lè

¹⁹ «Lbrifóli nàguo wàa 'puu baa, lagbenre burujènre † wi 'puu ne nii, níe sómigi ne líi, ne ní fundaanra nē cenge ó cenge. ²⁰ Fuunmɔfóli wàa cé sí puu baa sínewe lbrifóli ñàà wi kpáa wille yi?e mé gè, pe 'puu ne wi ye Lazari, nómirc ní wi nē nē mà?a céri nē dè. ²¹ Ki láa 'puu wi nē bèri siliworó jún dè lbrifóli wi liidi?e nī gè de káa; pònminc 'puu ne báan ne wi nómirc laala dè.

²² «A fuunmɔfóli wi kénì kùu, a *nyi?ene tundunminɔ* pe 'wi líe nē ké *Birayima* kúrugu wè nyi?eneka?a nī gè. A lbrifóli míeni wi kénì péni kùu, a pe sèni wi tón. ²³ Bà wíi baa *kusi?i* nī gè ne wu? wè, a wi kénì yi?e yègè gè, nē *Birayima* wéli wè nē nyaa baa li?i, né Lazari ní wè baa wi táanni.

²⁴ «A wi 'kòkuulo wáa né jo: «Mi tuu *Birayima* yo, -nyinime taa mi nē ! Lazari tun wè wi- wi kabiele nígi lè lu? nī, wi- nyine nyígi lè mi nē yo ! ?é, mi yè fùrɔwɔ ná?a kàsunnyige gáà nī gè !»

²⁵ «A *Birayima* wi sí wi ye: «Mi pùɔ, sòngi ma taa, muo cé nyéni yacènre ti mieni taa nē kúɔ muo sii nī wè; Lazari wire sí yé puu fuunmɔ nī. Píra ñàà nī wè wíi ná?a yanyige nē; muo sí ñe ma nyéni wu?ɔ. ²⁶ Nē kire liele yige baa, weli né yeli ní bèle, kàtiékpu? sícúugo yè we sun?mɔ nī bè, gii ki bé tí a sien je yè ná?a weli ti?e nī gè bè kàti?e gáà jeli gè bè ké yeli ti?e nī gè, sien wi fāga gbè jáa?. Kanugo kire gī nē píne, sien sí gbè yè baa yeli ti?e nī gè bè kàti?e jeli gè bè pen ná?a weli kúrugu?.»

²⁷ «A lbrifóli wi sí jo: «Mi ne muo fien wī, aba, ma sí Lazari tun wè baa mi tuu kpáa mé gè. ²⁸ Mi siinyenine kogunɔ ne tīn baa; Lazari wi sa ti juu wi- pe sòmí, wàa fāga ní ga pen ná?a ti?e gáà nī gè?, wu?ɔgɔ ti?e gáà gè?.»

²⁹ «A *Birayima* wi 'wi ye: «*Misa* wíi baa né pe ní, nē fàri *Kulocelié sienjuulo* nē bèle, peri lúru baa pe mé.»

³⁰ «A wi ní nē jo: «?é?e díe?, aba *Birayima*, nē sí ki taa a wàa 'jáa nē yiri ná?a kúbilo sun?mɔ nī bè nē ké pe kúrugu bèle, pe bé pe funyɔ yi?e yè.»

³¹ «A *Birayima* wi 'wi ye: «A piyè lú?u *Misa* mé wè? wire né *Kulocelié sienjuulo* ní bèle wè, a ki né cénì nyaa sien wáa 'nyé nē yiri ná?a kúbilo nī bèle nē sèni juu né pe ní bèle, kii je pe líe yafien mé?.»

Kapiile wori dè né kiya?a ní wè

(Mat 18.6-7; Mar 9.42)

17 A Zezi wi 'wi *pitenmenɛ* ye bèle: «Kúrugodi?ele kiyè gbè laa?, kire 'kàri fàn?a wī. A sien ñi sí kpí?ile kaala á kúrugodiéle taa wè, kire sien wè yawu?»

† *Gireki sienre nī dè ti 'jo kábebe céri bururo kire nyaa lagbenre fēni wi puu, wire lbrifóli pe 'puu ne nii.*

yè wi nē. ² A pe cénì tíre sindenigbu? puo ki sien mé wè yétiige nī gè né wi líe nē sèni wáa ku?ɔjii nī wè, kire bé ce bèli bè póri ki sien mé wè, a ki 'nyaa sien wi 'kpí?ile tuudiéle yirile báli pe wàa mé wè.

³ «Kire nē yeri yiye ci?ige.

«A muo siinyeni wi 'kapiile kpí?ile muo nē wè, ma juu né wi ní ma wi sòmí. A wi 'wi yéri wi kapiile nē lè, ma ki ya?a wi nē. ⁴ A ki 'nyaa muo siinyeni wi 'tuu muo mé nē taa tɔliyo kolisiin cenge nī gè, né sí koli nē muo náari tɔliyo kolisiin yè, ma ki ya?a wi nē.»

Gii téngéle ni bé gbè kpí?ile lè

(Mat 17.19,20)

⁵ A *tundunminɔ* pe sí Kàfóli ye wè: «-Kàa fàri weli téngéle nē lè.»

⁶ A wi 'pe ye: «A ki yè téngéle yè yeli mé bè mutaridi pile kpú?ɔgenme tíele bè, yeli bé gbè juu né tiige gáà ní gè bé ki ye: «Kón ná?a gè ma sa tuu ku?ɔjii nī wè !» Bà ki bé lú?u yeli mé.

⁷ «Níi wī bile yeli nī bèle, a baakuɔwɔ yè sien mé wè, á ki 'nyaa baakuɔwɔ wi 'kón si?i mé, á kire 'laa wi- kón ya-juuro nà?adi?e nī nē pen wè, dí sien wi sí fali baakuɔwɔ ye wè: «Te báan fáari ma pa ténì ma lii? wè ? ⁸ Sien wíi tú?u baakuɔwɔ ye wè: «Muo nàbuɔɔ le dè má sí mi yag- buɔɔ gbòbori dè ma pa téngéle mi táanni, mi- lii bé gbuo kúɔ, dí muo né ga lii bé gbuo muo wè.» Bà tú?u bè? ? ⁹ Yeli ne sòngí lé wi bé baakuɔwɔ síeri wè lé, gàa wire 'juu gè á wi 'ki kpí?ile gè ? ?é?e. ¹⁰ Yeli míeni bèle, gàa pe 'jo ye kpí?ile gè, a yeli kénì ki mieni kpí?ile nē lá?a gè, ye- jo: «Baakuɔɔ yákuɔ tú?u bè? weli bèle, dii pe ken weli mé dè, tire weli 'kúɔ.» »

Zezi wi 'yaanyiemefóliɔ kie pu?ɔ

¹¹ Píra ñàà nī wè bà Zezi wi 'puu ne waa *Zerizalemi* kà?a mé gè, a ki 'nyaa wi cé yeli bè sùuri *Samarii tén-ime* né *Galile* ténime sun?mɔ ní bè. ¹² A ki 'nyaa wi sèni jiiin vògo káa nī gè, níe tóri wè, a yaanyiemefóliɔ nàguɔɔ kie páli péni wi 'kpàli, a pe 'yéri baa li?i, ¹³ né yéku?ulo wáa Zezi mé wè né jo: «Kàfóli Zezi, -nyinime taa weli nē !»

¹⁴ Bà Zezi wi 'pe nyaa bèle, a wi 'pe ye: «Yeri waa ye sa yiye tié *Kulocelié Gbù?ɔɔsa?a* ki *kacuwɔnriɔ* nē bèle ††.»

A pe 'líe ne waa, nē sèni pu?ɔ koligo nē gè. ¹⁵ Bà wàa nigbe kénì ki 'nyaa wire 'pu?ɔ wè, a wire 'koli nē pen, nē péni kòkuulo wáari kpu?ɔ ne *Kulocelié gbù?ɔɔ* wè. ¹⁶ A wi 'ké nē sèni tuu nē yi?e cúbuló gè dàala nē Zezi tɔliyo táanni yè né wi síeri nē barige ken wi mé. Nē sí ki taa *Samariyé* wuu wi 'puu ‡.

¹⁷ A Zezi wi 'jo: «Pe mieni kie piyè pu?ɔ nē ciile lé? ? Bili kaceri peli 'kò sé ? ¹⁸ Pàli sí ní nē taa baa? bè pa Ku-

†† *Wéli baa Lev 14.2-3. ‡ A ki 'juu mme gè né jo Samariyé wuu wi 'puu wè, kire sienkaanna nàa nī ki tí dí Zezi kùlo wuulo piyè cé puu ne tóri né Samariyé wuulo ní bèle?. Pe 'puu ne pe tóri bè sienne felige káa tíele, pe felige ki 'puu nya?amige.*

locelie gbùṛṛṛ wè lé, nè yiri nabɔnwɔ njàà wire nigbe nī wè ?»

¹⁹ A wi 'fali nè wi ye: «Yè mari waa, muc téngelɛ ni 'muc suc.»

Kulocelie Kùlofɔligo ki 'pen we mé

(Mat 24.23-28,37-41)

²⁰ Làa nè Farizienne pe cé Zezi yúgo wè né jo: «Gáa lèlɛ nī Kulocelie Kùlofɔligo ki bága pen ?»

A wi 'siennugoro ken pe mé né pe ye: «Kulocelie Kùlofɔligo kí je ga pen bè puu yanya? a wī. ²¹ Sien bè? wi bága jo: «N'ge ná? a ge !» á kire 'laa, «N'ge baa mme !» Ki 'nyaa Kulocelie Kùlofɔligo kí bile yeli sunṛṛṛ nī bè nè kúɔ wī.»

²² A wi 'wi pitenmene ye bèle: «Lèlɛ láà ne báan baa, yeli bága de ki caa bè Sien Pùɔ wi cenge káà nigbe nyaa, yeli sí sí ki 'nyaa? ²³ Pàli bága yeli ye: «N'he baa mme !» á kire 'laa, «N'he ná? a ge !» Ye fāga ké baa?, ye fāga de fé de waa baa?. ²⁴ Nè ta? a gī nē, kenme bì nyi?ene ni sí nyi?ene nié cien lè, nè ki líe lá?ala láà mé nè sēni nò lá?ala nī mé lè, bè Sien Pùɔ penjenge ki bága puu. ²⁵ Gii sí ki bé kīni kpí?ile gè, Sien Pùɔ wi 'yeli bè wu?ɔ kátii; yirile náà ni wuulo pe béri wi kēngi de wáari.

²⁶ «Kenme bì nē kele ke cé tóri Nɔwe lèlɛ nī lè † bè ki bága puu Sien Pùɔ cēnye nī yè. ²⁷ Siennɛ pe 'puu ne líi níe gbun, ne cepɔriyɔ kpín?ini, ne pe piile cepɔriyɔ kpín?ini ne píne, fúɔ nè taa cenge gīi Nɔwe wi kēni jīin kórikpu?ɔ nī gè, á kàsakpiile ni 'tigi nè sienne pe mīeni cú?ɔ bèle.

²⁸ «Kanugo kire ki 'puu Lɔti lèlɛ nī lè ††: sienne pe 'puu ne líi, ne gbun, ne yere suu, ne yaparire pári, ne tiire córi, ne saaya faanri. ²⁹ Nè sí ki taa cenge gīi Lɔti cé kēni yiri Sodɔmi kà? a nī gè, a si?e kàsunsindari 'tigi nyi?ene nī lè ‡, nè sienne pe mīeni cú?ɔ bèle.

³⁰ «Kire felige ki bága kpí?ile cenge gīi Sien Pùɔ wi kēni wii tiɛ wè. ³¹ Kire cenge gáà gè, a sien nīi yē bingɛ naame †† á wi yere ní dè baa sa? a laame nī bè, sien wi fāga jo wi bé tigi bè ti líe?. Nè píne a sien nīi yē si?i mé, sien wi fāga jo wi bé koli pen kpáa mé?. ³² Ye- sōngi ye taa né Lɔti cuɔ †† wori ní dè. ³³ A sien nīi ne ki caa bè wi sii suc wè, wi bága pūnni wi sii nī wè. A nīi sí pūnni wi sii nī wè mi kenme nē bè, wi bága wi taa.

³⁴ «M'bé ki juu yeli mé, kire cenge pilige gáà nī gè, sienne siin bé puu yasinɛnugo nē gè, pe bé wàa nigbe líe, bé wàa nigbe ya? a. ³⁵ Celile siin bága puu de wúu de tire tíre nē; pe bé wàa nigbe líe, bé wàa ya? a.

³⁶ [Nàguɔɔ siin bé puu si?i nī, Kulocelie bé wàa líe dí nīi wi sí kò ††.»]

† Wéli baa Sél 6.6; 7.7 †† Wéli baa Sél 19.24. ‡ Piyè ne si?e tí?i dè ne fiélige gbari, Cebaala nē jo digiri, Cù?ɔɔ nē jo kiribi. Wéli baa Sél 19.24; Zɔbi 18.15; Tiɛ 9.17-18; 14.10; 19.20; 20.10; 21.8. †† Kire kùlo wuulo mé bèle, saaya yi 'puu binye, sien nē gbène tán? a baa nè sēni káfalige suu. †† Baa Sélime Sebe nī wè, Lɔti cuɔ wii cé Kulocelie sienre lú?u dè?, a wi 'yi?e nè kò yasú?ɔɔ yafan? a (wéli baa Sél 19.26).

³⁷ A pitenmene pe 'Zezi yúgo wè né jo: «Kàfɔli, séti?eni kire bága kpí?ile ?»

A wi 'pe ye: «Ti?e gīi nī yakuugo ki yē gè, kire ti?e nī dibare ti nié tii píne ††.»

Lakicuɔ né kàyu?ujuufɔli kàsiile lè

18 A Zezi wi 'kàsiile láà wáa nè wi pitenmene ken bèle bè ki tiɛ dí sien 'yeli bèri náari súuri sɛnvurɔ nī, pe fāa ga jo peli 'fùrɔ?. ² Wi cé pe ye: «Kàyu?ujuufɔli wáà 'puu baa kà? a káà nī, wii puu ne fi?é Kulocelie nē?, bé né ga jo bè sien tóri?. ³ Lakicuɔ wáà 'puu baa ki kà? a nī gè, wi 'puu ne waa kàyu?ujuufɔli njàà ti?e nī gè ne nyu né wi ní, wi- wire tàn? a ken gè wire mé wire kàsi-itunnyeni nē wè. ⁴ A ki 'tɔliyɔ nyuɔ kúɔ, kàyu?ujuufɔli wi nē cíi. Nè sí ki taa a wi kēni ki sōngi né jo: «A ki ce yē mi wè fi?é? Kulocelie nē wè, nè píne mi wè ne tóri? né sien ní wè, ⁵ bà sí lakicuɔ njàà wii ne báan ne mi fùrɔ né wi sienre ní dè, m'bé wi tàn? a ken gè wi mé, wi fāga kò de mi yi?e gbèngí gè?.»

⁶ A Kàfɔli Zezi wi sí sienre dáà juu dè nè ta? a baa né jo: «Yeli 'kàyu?ujuuwo sienkoliwo njàà wi sienre lú?u dè í ? ⁷ Kulocelie wire wè do, bàli wi 'nyíene nè kōn bèle, wii ga tàn? a ken gè pe mé? lé, bà piyè ne kòku?ulo wáari gèle wi kúruɔ pilige né cenvugo wè ? Wi bé ki ya? a ki mɔɔɔ lé, wi fāga pe sá? a fáarifaari lè ? ⁸ M'bé ki juu yeli mé, wi bé pe tàn? a ken gè pe mé fáarifaari.

«A Sien Pùɔ wi kēni pen wè, wi bé pa téngelɛ nyaa niri tíin bile duniya nī wè lé ?»

Farizien nàguo né lanbosuɔwɔ kàsiile lè

⁹ Píra njàà nī wè, sienne bíli pe 'puu ne piyè sōngí peli yē sínmine bèle, níe sienne senmine cúɔnno bèle, a Zezi wi 'kàsiile náà wáa lè nè pe ken né jo: ¹⁰ «Nàguɔɔ pàli siin cé ké Kulocelie Gbùṛṛṛsa? a mé gè bè sa Kulocelie náari wè, wàa 'puu Farizien, nīi ní wè lanbosuɔwɔ. ¹¹ A Farizien nàguo wi sēni yéri níe náari né jo: «Kulocelie, mi ne muc síeri, mi wè bè siensenmine tíele bèle?: kàyuulo, sienkolilo, ceyuulo, majo bè lanbosuɔwɔ njàà tíele wè?. ¹² Mi ne sún nīi wè tɔliyɔ siin cégboli nī lè, níe mi kɔliyerɛ ti mīeni kiekiewu?ulo § kan? a gèle.»

¹³ «Lanbosuɔwɔ wire wè, a wi 'yéri baa lí?i, wii cēni puu ne caa bè yi?e yègɛ gè naame?, wi 'puu ne nyu ne yobilo †† né jo: «?é, Kulocelie, -nyinime taa mi nē, kapiig-bi?iliwe wī mi wè.»

¹⁴ «M'bé ki juu yeli mé wire wè, a wire 'koli nè ké wi kpáa mé gè, a Kulocelie wi 'wi tóri siensinwɛ. Farizien nàguo wire wè, Kulocelie wii wi tóri siensinwɛ?. Ki 'nyaa

††† Gireki sebeliele pàli nyéni koligo gáà ki sienre le dè baa, majo bè ti 'juu Mat 24.40 ti?e nī gè. ††† Wéli baa Mat 24.28. § Gii sienne pe 'dàli ne yeri yá? a wè, kire nyaa gii sien wi sí taa wè, ki tɔlaya kie ti?e nigbe kire wi 'yeli bè ken Kulocelie mé. †† nyu ne yobilo: Zuufulo mé bèle, a sien gbène kaya? a sienre nyu dè, wi nyeni nié ne sindinge kpɔɔn gè. Wéli baa Zaka 12.10; Luk 23.27.

sien ó sien wi nyéni wii téngi naame gè, Kulocelie bága wi tírige; a sien ñi sí wii tírige wè, Kulocelie bága wi yège †.»

Zezi wi 'diba taʔa piile nē bèle

(Mat 19.13-15; Mar 10.13-16)

¹⁵ Làa nē sienne páli yé yè ne pe piile líi ne báan Zezi kúrugú wè, wi pa cò pe nē. Bà *pitenmene* pe kénì pe nyaa pe kire kpínʔini gè, a pe 'yè ne nyu sienne nē bèle.

¹⁶ A Zezi wi 'piile yeri bèle nè kpóni wii nē né fali nè pitenmene ye bèle: «Ye- piile yaʔa bèle peri báan mi mé, ye fári pe ciráʔ. Nè taʔa gíi nē, sienne bíli kenme bí bè pe tíele bèle, peli wuʔu gí *Kulocelie Kùlofɔligɔ* gè.

¹⁷ «M'bé ki juu yeli mé kányiʔe nē, a sien ñi sí fɔliʔ *Kulocelie Kùlofɔligɔ* nē gè bè pùc tíele wè, ki sien wíi ga tíi bé jíin baaʔ.»

Lɔrifɔli nàguɔ wori dè

(Mat 19.16-30; Mar 10.17-31)

¹⁸ A Zuufulo yieginuwe wáa 'Zezi yúgo wè né jo: «Tenmefɔli cènwe, gáa mi 'yeli bè kpíʔile bé sí bànguɔ sii taa wè ?»

¹⁹ A Zezi wi 'wi ye: «Gáa nē muɔ ne mi yeri tenmefɔli cènwe ? Sien wè bile cènweʔ nè yiri Kulocelie nigbe níʔ.

²⁰ Muɔ sì dúʔu kajuudiʔele cén geʔe ?

Făga ceyuugo kpíʔileʔ,

făga sien kpúuʔ,

făga kàyuugo kpíʔileʔ,

făga fine taʔa

muɔ siennyeni nēʔ,

te muɔ tuu né muɔ yàa kpóri wè††.»

²¹ A nàguɔ wi 'jo: «Mi 'dàa ti mièni kpíʔile nè fori ti nyɔɔɔɔ ní geʔe níe tíin cíewe.»

²² Bà Zezi wi 'sienre dáa lúʔu dè mme gè, a wi 'nàguɔ ye wè: «Kaala nigbe sí ní nè kò muɔ nē. Muɔ koliyere ti mièni pári dè, ma wali ken wè fɔngɔfɔlilɔ mé, bè muɔ bé lɔri taa *nyíʔene* ní lè. Píra ñáa ní wè mári báan ma pa taʔa mi nē.»

²³ Bà wi 'sienre dáa lúʔu dè a ti 'laame pièn wi ní kpuʔ; ki 'nyaa lɔri 'puu wi mé niʔere kátii. ²⁴ Bà Zezi wi 'wi nyaa a laame pi 'cúʔ wi ní kpuʔ mme gè, a wi 'jo: «Kíi gbèlige lɔrifɔlilɔ mé bèle pe- ka sa jíin *Kulocelie Kùlofɔligɔ* ní gè. ²⁵ Kíi fáari nyuʔɔmɔ mé wi- sùuri míseni kàwiile ní, nè tóri lɔrifɔli nē wi sa jíin Kulocelie Kùlofɔligɔ ní gè.»

²⁶ Bili pe 'puu ne lúru wi mé bèle a pe sí jo: «A ki sí yè bè, ñáasien sí wi bága sa suɔ ?»

²⁷ A Zezi wi 'jo: «Gii ki 'sienne jáa bèle, kíi gbè Kulocelie jáaʔ.»

²⁸ A *Pieri* sí jo: «Ma sí ki wéli, weli 'weli koliyere yaʔa dè né taʔa muɔ nē.»

²⁹ A Zezi wi 'pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányiʔe nē, a sien ó sien 'wi saʔa, né wi cuɔ, né wi siinyenine, né wi si-ivɔlilɔ, né wi piile yaʔa Kulocelie Kùlofɔligɔ kire kenme nē bè, ³⁰ sien wi bé ti felide niʔere taa náʔa duniya ñáa ní wè. Nè píne wi bé bànguɔ sii taa wè mbànʔa.»

Zezi wi 'wi kpúu wori juu né wi nyéyirile wori juu dè

tadaanriwuʔu nē gè

(Mat 20.17-19; Mar 10.32-34)

³¹ Làa nē a Zezi wi 'wi *pitenmene* kie né siin kóri bèle nè sèni pe ye: «We m'bele we waa *Zerizalemi* kàʔa mé. Kele gíli *Kulocelie sienjuulo* pe yé sebe *Sien Pùc* wori nē dè, ti mièni báa fori. ³² Pe báa wi ken *kùlogolo káli* sienne mé, pe béri piye nyíene wi nē de wi teri, béri tíenre sùlugú de wáari wi nē. ³³ Pe bé wi kpúɔn né sápiige ní, kire kàduʔume gè, bé sí wi kpúu. Cendaanriwuʔu nē gè, wi bé koli bè nyé bè yiri.»

³⁴ Nè ki yaʔa pitenmene piyè cé yafien cò sienre dáa ní dèʔ. Ti kóri wi cé lári pe nē; piyè cé ti kárigɔli cénʔ.

Zezi wi 'fúɔn wáa puʔɔ

³⁵ Bà wi kénì siʔeré ne nògí Zeriko kàʔa nē gè, a ki 'nyaa fúɔn nàguɔ wáa 'puu téniwe koligo nyuɔ nē gè ne sienne náari bèle. ³⁶ Bà wi kénì sienniʔeme tùmɔ lúʔu bè á piyè tòrí bèle, a wi 'pe yúgo gáa gí baa ?

³⁷ A pe 'wi ye dí Zezi *Nazareti kàʔa* wuu wire wi nyéni tòrí.

³⁸ A wi 'kòkuulo wáa né jo: «-Nyinime taa mi nē Zezi, *Dawuda* Jaa !» ³⁹ Bili pe 'puu yiʔe mé gè, a pe 'yè ne nyu wi nē né wi ye wi- piiri. A wi ní nè kàa taʔa wi kòkuulo nē lè, né jo: «Zezi yo, *Dawuda* Jaa, -nyinime taa mi nē !»

⁴⁰ A Zezi wi 'yéri, né jo pe sa wi kóri baa de báan. Bà wi 'pen wè, a Zezi wi 'wi yúgo: ⁴¹ «Gáa muɔ ne caa mi kpíʔile muɔ mé ?»

A wi 'jo: «Kàfɔli, mi- ne caa bè ní de nyaʔa wí !»

⁴² A Zezi wi 'wi ye: «Te nyaʔa sî, muɔ téngele ni 'muɔ puʔɔ.»

⁴³ Tienugo ní gè a wi 'fali ne nyaʔa seni. A wi 'líe nè taʔa Zezi kúrugú wè níe Kulocelie tòbiló wè. Bà sienniʔeme pi mièni 'kire nyaa gè, a peli mièni 'yè ne Kulocelie *gbùʔɔrɔ* wè.

Zezi wi 'ké Zase kpáa mé

19 A Zezi wi sèni jíin Zeriko kàʔa ní gè; wi 'puu ne sùurí ki ní. ² Nàguɔ wáa 'puu baa, pe 'puu ne wi míʔe yeri gè Zase; *lanbosuɔɔ* kàfɔli wáa wi 'puu, ne ní lɔrifɔli. ³ Wi 'puu ne ki caa bè Zezi nyaa wè bè ki cén sien ñi felige wí wè, wii cé sí je gbè jáaʔ, bè sienne pe cé niʔe bèle. Ki 'nyaa sien weriwe wi 'puu. ⁴ A wi sí fè nè ké pe yiʔe nē, nè sèni tánʔa tiige kàa ní pe ki yeri si-ikomɔri tiige, gii ki bé tí a Zezi wi kénì tòrí wè, wire gbè wi nyaa; ki 'nyaa kire tiʔe kire ní Zezi wi cé yeli bè tóri.

† Wéli baa Mat 23.12; Luk 14.11. †† Yir 20.12-16; Fàn 5.16-20 tire ti 'juu náʔa gè.

⁵ Bà Zezi wi kénì pèni nò baa ki ti?ε nī gè, a wi 'yi?ε yègε gè, né juu né nàguo njàà ní wè né wi ye: «Zase, te fiélé mari tíri ná?; pàngε gè mi 'yeli bè sa tìrige muo kpáa mé.»

⁶ A wi 'fali nè tigi fáarifaari seni, nè sèni Zezi kpàli wè né fundaanra ní. ⁷ Sienne bíli mièni pe 'puu baa nè kire gáà nyaa gè, a pe 'yè ne nyu ne kún?ori laame nī níe wáa dí Zezi wi sèni tìrige kapiigbi?iliwe nàguo kpáa mé.

⁸ A Zase wi sí yè nè yéri né juu né Kàfòli ní wè né jo: «Nyaa, Kàfòli, m'bé mi lori ti tìlaga ken gè fuunmòfòlilò mé, nè pínε a ki yè mi 'wàa yùu yakaa nī wè, m'bé ki fe-lige tiεye siceri ken ki sien mé wè.»

⁹ A Zezi wi 'wi ye: «Pàngε gè, suo ni 'pen ná?a sa? a gáa mé gè, nè ta? a gii nē, *Birayima* tùlugo wuu wáa wī njàa wè nè pínε. ¹⁰ Ki 'nyaa *Sien Pùo* wi 'pen bè pa sien-puunninò caa bèle bè pe suu wī.»

Wali li?εle kàsiile lè

(Mat 25.14-30)

¹¹ Bà Zezi wī ne wi sienre nyu dè ne waa á sienne piyē lúru wi mé bèle, bà pe kénì si?eré ne nògí *Zerizalemi* kà? a nē gè, a sienne pe 'yè ne ki sòngí nè jo dù?o *Ku-löcelie Kùlofòligo* ki cí ga fuu bè yiri wī.

A Zezi wi sí kàsiile láà wáa pe mé ¹² né pe ye: «Nàguo wáa wi 'puu míekpu?òfòli; wi yé je ké kùlo láà nī li?i wó-mi bè sa tí pe 'wi téngε kùlofòligo nē, bé sí koli bè pen.

¹³ A wi 'wi baakuo pàli kie yeri nè pèni tie kpègele nigbe nigbe † ken pe mé, né pe ye: «Ye sari ja? a wáari né wi ní, ná?ane mi de báan.»

¹⁴ «Nè sí ki taa wi kenme pi cé wi kùlo wuulo bien bèle. A pe 'tunduro tórigo baa wi yi?εme gè né jo: «Weli wè nàguo njàà caa wè wi- puu weli kùlofòli wè?.»

¹⁵ «Kire né ki mièni a pe 'wi téngε kùlofòligo nē gè. A wi sí koli nè pen wi kùlo mé lè. Bà wi 'pen wè, a wi 'wi baakuo kie yeri bèle, bàli mé wi cé tie kpègele ken gèle, pe- pa kúnò wire mé tònì nī pe 'taa bèle.

¹⁶ «A péliwe wi pèni yiri, nè jo: «Kàfòli, tie kpègele nigbe gáa muo cé ken mi mé gè, mi 'yàa kie taa nè fàri ki nē.»

¹⁷ «A wi kàfòli wi 'wi ye: «Nici! Baakuocénwe wī muo wè. Muo 'nyaa téngεme sien né cèri njàà ní wè; m'bé muo téngε kàaya kie nyùgo nē.»

¹⁸ «A siinwuu míeni wi pèni yiri, nè jo: «Kàfòli, tie kpègele nigbe gáa muo cé ken mi mé gè, mi 'yàa kogunò taa nè fàri ki nē.»

¹⁹ «A wi kàfòli wi 'wi ye: «M'bé muo téngε kàaya kogunò nyùgo nē.»

²⁰ «A wáa ní nè pen nè pèni jo: «Kàfòli, muo tie kpègele n'gε, mi cé ki puo fènipile nī nè sèni ki téngε. ²¹ Ki 'nyaa mi puu ne fi?é muo nē, bè muo yè fungbenge sien wè. Yεgε gī muo si téngε gè?, muo nē sèni ki líε, nè pínε ti?ε gī nī muo si yatan?ara tán? a wè?, muo nē sèni yaliire líε baa ki ti?ε nī gè.»

† Ki tie njàà wi cé baakuo cenye dabataan sàri kú.

²² «A wi kàfòli wi 'wi ye: «Muò nyasienre tire nē m'bé muo kàyu?u juu gè, baakuosipiwe wī muo wè. Muo sí cé ki cén mi yè fungbenge sien wè, dí a mi si yεgε gī téngε gè?, mi nē sèni ki líε, nè pínε a mi si yatan?ara dí tán? a dè?, mi nē sèni ti líε. ²³ Gáa nē muo si mi wali téngε wè walitengesa? a mé, wi- ce tònì sii ? A mi cé kénì pen, mi cí pa wi líε né wi tònì ní wè lé ?»

²⁴ «A wi 'fali nè juu né bili ní bèle pe 'puu baa yérile pe táanni bèle, né pe ye: «Ye- wi tie kpègele suu gè wi mé, ye ken nī mé wè tie kpèye kie fòli mé.»

²⁵ «A pe 'wi ye: «Kàfòli, tie kpèye kie yè wi mé nè kúo !»

²⁶ «A wi 'pe ye: «M'bé ki juu yeli mé, a yakaa yè sien nī mé, pe bé ní wi ken. Nīi sí wī yakaa fùn wè, cèri njàà tíime wī sien mé wè, pe bé wi suu wi mé. ²⁷ Píra njàà nī wè, mi leguulo bíli piyè puu ne caa mi pa puu peli kùlofòli wè?, ye- pe cò yeri báan ná? a, ye pa pe kpúu ná? a mi yi?ε mé gè.» »

ZEZI WII

ZERIZALEMI KÀ? A MÈ

(19.28-21.38)

Zezi wi 'jiiin

Zerizalemi kà? a nī gè

(Mat 21.1-11; Mar 11.1-11; Zan 12.12-19)

²⁸ Bà Zezi wi 'sienre dáà juu nè kúo dè, a wi 'kíni pitenmene pe yi?ε nē ne waa *Zerizalemi* kà? a mé gè. ²⁹ Bà wi sèni nògí Betifaze né Betanii vòyo nē yè, *Wolivi Tiire nyagurugo* táanni gè, a wi 'wi pitenmene pàli siin tun né pe ye: ³⁰ «Yeri waa baa vògo gáa mé gè, n'gε baa we yi?ε mé gè. A yeli sèni nò wè, yeli bé sèfenbile nyaa puo, sien fie tán? a ni nē?; ye- ni sá? a yeri báan. ³¹ A sien 'yeli yúgo: «Gáa nē ye ni sá? ala ?» Ye- sien ye wè: «Kàfòli wi màakuu yè ni nē.» »

³² A *tundunminò* pe 'ké nè sèni kele nyaa gèle bè Zezi wi cé ti juu pe mé bèle. ³³ A pe 'tuu ne sèfenbile sá? ala lè. A ni kàfòli pe 'jo: «?en, ki meni á yiyè sèfenbile sá? ala lè ?»

³⁴ A pe 'jo: «Kàfòli wi màakuu yè ni nē.» ³⁵ Né fali nè ni kóri nè ké Zezi kúru gu wè.

A pe sèni pe bururo fòlilo dè nè ta? ala sèfenbile nē lè, né fali nè Zezi líε wè nè tìrige ni nē.

³⁶ Bà wi waa wè, a sienne pe 'yè ne pe bururo fòlilò dè ne cáanri ne waa wi mé koligo nī gè. ³⁷ Wolivi Tiire koligo kire pe yé líε, ki 'puu nyagurugo nē. Bà Zezi wi sèni tíri *Wolivi Tiire nyagurugo* nē gè béri nògí *Zerizalemi* kà? a nē gè, a fundaanra 'jiiin kpu?o sienni?εme báa pi 'puu wi kúru gu wi pitenmene bèle. A pe mièni 'fali nè njúnugo le ne njú seni, ne Kulocelie tòbilò wè kakpoliyo yi wu?u nē gè, nyàa Zezi wi yé kpi?ile pe nyaame nē bè.

³⁸ Pe 'puu ne njú níε wáa:

*saʔa kàluulo kàdenipelige gè,
gàa ki 'saʔa cò gè
nè yérige gèt.*

¹⁸ «A sien ó sien tuu ki sindenige gáa nē gè, wi bé muʔɔɔ; a ki sí ní nè tuu sien ó sien nē, ki bé wi muʔɔɔ †.»

**Lanbo ɲi wi 'yeli bèri sàri
kùlofɔgbuɔwɔ Sezari mé wè
(Mat 22.15-22; Mar 12.13-17)**

¹⁹ Ki lènuno nī lè a *Fànʔa Sienre sebecénmine* bèle né *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* pe 'yè ne kenme pàa caa meni peli bé wi cò wè. Nè sí ki taa pe 'puu ne fiʔé sienne nē bèle. Ki 'nyaa pe cé ki cén dí peli mé Zezi wi cé kàsiile nàa wáa lè nè ken.

²⁰ A pe 'kò ne wi kakpiʔiligele ciʔige gèle, né sí sienne pàli tórigo baa wi kúrugú, pe- sa piye kpiʔile peli yē siensinmine, bé sí taa bè Zezi taa wè cò wi sienjuuro nī dè, bè wi ken ki tiʔe ténime kùlofɔli mé wè, pe kàfɔli wè.

²¹ A pe sèni wi yúgo né jo: «Tenmefɔli, weli 'ki cén muɔ nyasienre dè né muɔ tenmene nàa muɔ ne kanʔa lè tiī sienre; muɔ wè ne sienne wéli bèle yiye nīʔ níe nyuʔ. Ki 'nyaa muɔ ne sienne tenme bèle Kulocelié koligo nē gè né kányiʔe ní. ²² Ki 'yeli weri lanbo sàri wè lé *Wurɔmiyé kùlofɔgbuɔwɔ*† Sezari mé wè, dí meni ?»

²³ A wi 'pe kpilikipili wéli wè nè nyaa, a wi 'pe ye: ²⁴ «*Yedenari* walikpege káa ken náʔa mi nyaa wéli. Násien jènyine nī náʔa nàa lè, né míʔe ní gè sebege gè ?»

A pe 'jo: «*Wurɔmiyé kùlofɔgbuɔwɔ* Sezari wori dī.»

²⁵ A wi sí pe ye: «A ki yē bè gè, a gii yē Sezari wuʔu gè, ye- ki ken Sezari mé wè. Gii sí gī Kulocelié wuʔu gè, ye- ki ken Kulocelié mé wè.»

²⁶ Piyè jáa nè sienre taa wi méʔ, bè wi cò ti nī sien- niʔeme pi yiʔe mé gèʔ. Nè píne, wi siennugoro ti cé pe fungo wúɔ, a pe 'piiri.

**Sadusienné pe 'Zezi yúgo wè
nyéyirile wori nē dè
(Mat 22.23-33; Mar 12.18-27)**

²⁷ A *Sadusienné* pàli 'siʔere nè kpɔni Zezi nē wè, peli pe sí jo dí nyéyirile wè baa wèʔ. A pe 'wi yúgo né jo: ²⁸ «Tenmefɔli, *Misa* wi 'ki sebe nè yaʔa we mé né jo, dí a nàguɔ 'celiwe líe né kùu né wi yaʔa, wii pùɔ sii wi nē wèʔ, wi siinyeni wi- celiwe líe wè, wi- piile sii wi- ken wi siinyeni ɲáa mé wi 'kùu wè †.

²⁹ «Ki sí nyaa, siinyenine nàguɔɔ kɔlisiin 'puu baa. A péliwe wi 'celiwe líe, nè kénì kùu, wii pùɔ sii wi nēʔ. ³⁰ A kanugo ki ní nè siinwuú taa wè. ³¹ A taanriwuú wi 'celi- we líe wè, fúɔ nè taa pe mieni kɔlisiin bèle, a pe 'kùu, wàa sì kénì pùɔ sii celiwe nē wèʔ. ³² Kire kàduʔume gè a

† *Nún 118.22* tire ti 'juu náʔa gè. Ki sindenige kī ne gèdinne baara kúu, ki nē ɲɔri ken saʔa mé gè. †† *Wéli* baa *Eza 8.14-15.*

‡ *Wurɔmiyé kùlofɔgbuɔwɔ míʔe* ki 'puu Sezari wè. Pe fànʔafɔlilɔ pàli 'puu ténine fànʔa nē gè Zuufulo kùlo nī lè. †† *Wéli* baa *Fàn 25.5-6.*

celiwe mieni wi péni kùu. ³³ Kúbito nyéyirile nē lè, ɲii wuu wi bé puu celiwe ɲáa wè pe nī bèle ? Né ki cén pe mieni kɔlisiin pe 'wi ténge nè nyaa celiwe.»

³⁴ A Zezi wi 'pe ye: «Pàngé lèle wuulo bèle nàguɔɔ bèle né celile ní bèle, piyè ne cepɔrigo kpínʔini. ³⁵ Nè sí ki taa yirile nàa ni báan lè, bili bíele pe 'nyuɔ nè yeli bá- ga sa puu baa bèle, a pe kénì koli nè nyé nè yiri bèle, piyè celile líeʔ, celile mieni sí ténì nàgaʔa nēʔ.

³⁶ «Ki 'nyaa piyè ní nè je kùu cígini wīʔ, píra ɲáa nī wè pe 'kò núbilo né *nyíʔene tundunminɔ* ní bèle, ne ní Ku- locelié piile bè ki 'nyaa pe 'koli nè nyé bèle. ³⁷ Kúbito pe bága koli bè nyé bè yiri; tire *Misa* wi 'juu nè tie wi kasebegele nī gèle kàsunnyige tiinbile tiʔe nī gè. A wi 'Kàfɔli míʔe yeri gè nè jo «*Birayima* Kulocelié, *Siaga* Ku- locelié, né *Yakuba* Kulocelié ‡.» ³⁸ Kúbito wuu bèʔ Ku- locelié wèʔ, wiile wuu wī. Nè taʔa gii nē, wire mé wè pe mieni yē wiile wī.»

³⁹ A *Fànʔa Sienre sebecénmine* pàli 'fali nè Zezi sienre suʔu dè né jo: «Tenmefɔli, muɔ 'ti sómigɔ nè juu !» ⁴⁰ Ki 'nyaa piyè cé ní nè sori bè wi yúgo né yakaa wori ní cíginiʔ.

**Suɔfɔli wi kenme bè
né kùlofɔli Dawuda ní wè
(Mat 22.41-46; Mar 12.35-37)**

⁴¹ A Zezi wi sí pe ye: «Meni nè síe *Fànʔa Sienre sebecénmine* pe 'jo dí *Kulocelié Siennyienegɔwɔ* wīi *Dawuda* Jaa ? ⁴² Njúnuyɔ Sebe nī wè *Dawuda* wire tiime wii dúʔu ki juu né jo:

Kàfɔli wi 'ki juu mi *Kàfɔli* mé wè
né wi ye:

«Téni mi kàliige mé gè,

⁴³ fúɔ bè taa

mi ga muɔ leguulo kpiʔile bèle
muɔ tɔliɔ taʔadiʔe‡†.»

⁴⁴ «Bè sí ki yē, *Dawuda* wīi ne wi yeri wire *Kàfɔli*. Meni sí wi bé gbè puu wi jaa wè ?»

**Zezi wi 'jo pitenmene
pe fári nàgbuʔɔɔ kpínʔiniʔ
(Mat 23.1-36; Mar 12.37-40)**

⁴⁵ Bà sienniʔeme pi mieni 'puu ne Zezi wi sienre lúru dè, a Zezi wi 'wi pitenmene ye bèle: ⁴⁶ «Yeri yiye ciʔige *Fànʔa Sienre sebecénmine* nē bèle: burugboliyo lege ki 'pe déni; pe nàa ki caa sienne peri peli sferi gbuʔulo tieye nī yè. *Tenmezaaya* nī yè, yiʔeme ténidieye yire yi 'pe déni, yire pe nàa caa. A liile yē tiʔe gī nī, kpolilo ténidieye yire pe nàa caa. ⁴⁷ Peli sí pe nyéni lakicelile saaya fùʔuró yè ne pe yere líi dè ne waa né ti ní, níè ne Kulocelié náari wè ne mɔgi sienne peri peli nyaʔa. Pe kàyuʔu ki bága sa puu gbèlige bè tóri senmine nē bèle !»

‡† *Wéli* baa *Yir 3.6*. ††† *Nún 110.1* tire ti 'juu náʔa gè.

**Kulocelie Kùlofɔligo
ki 'siʔere nê nò tũn**

(Mat 24.32-35; Mar 13.28-31)

²⁹ A Zezi wi 'juu né pe ní kàsiile sienre nī né pe ye: «Ye- sàanfiidiige wéli gè, né tiire ti mièni ní dè. ³⁰ A yeli gbénè ti nyaa ti wabunro yigi dè, yeli nê ki cén ki 'kò cè dí ñùʔ ki sí jīin. ³¹ Nè pīne, yeli mièni a yeli kénì kele gáli nyaa gèle ke kpínʔini gèle, ye- ki cén *Kulocelie Kùlofɔligo* ki lèlè ni 'nò tũn. ³² M'bé ki juu yeli mé kányi- iʔe nē, lèlè nàà wuulo piyè ga kùu kúʔ, dí kele gáli ke mièni ke sí kpíʔile. ³³ Nyiʔene né dàala ní lè tire bága tóri, mi sienre tií sí ga tóri bè nyaaʔ.»

**Kàfɔli wī ne nyu ne we sòmí
we- puu nyemine téngelè nī lè**

³⁴ «Ye- yiye cò cèngè, ye fāga yeli funyo yaʔa yè yi- de nyaʔamiʔ, cègbuʔ yaliime, né sungbuɔdinre, né duniya kasongilb ní gèle. A kire 'laa wè *kàyuʔujujenge* ki bága pa yeli fuu, ³⁵ bè penne tíele. Ki 'nyaa ni bága tigi bè sienne pe mièni tón dàala ni mièni nī lè.

³⁶ «Ye- puu nyemine lègèlè ke mièni nī, yeri náari gii ki bé tí yeli gbè fànʔa taa bè suɔ gàa ki mièni mé gè, gàa ki báan gè, bé sí gbè jáa bè yéri *Siɛn Pùʔ* wi yiʔe mé gè.»

**Zezi wi 'wi cenzenye kúʔ yè baa
Kulocelie Gbùʔɔsaʔa mé gè**

³⁷ Cenge ó cenge, Zezi wi 'puu baa Kulocelie *Gbùʔɔsaʔa* mé gè ne sienne tenme bèle. A pillige sí cé gbénè wúʔ gè, wi nê yiri nê ké nê sèni sũn nyagurugo mé gè, gàa pe yeri *Wolivi Tiire nyagurugo* gè. ³⁸ A kpīenme gbénè tuu bè, sienne pe nê yè faʔa nê pen wi kúru gè baa Kulocelie *Gbùʔɔsaʔa* mé gè, nê péni lúru wi mé.

ZEZI WI 'KUU NE KOLI NE NYE

(22.1-24.53)

**Zudasi sèni juu nè biè
né Zezi leguulo ní bèle**

(Mat 26.1-5,14-16; Mar 14.1-2,10-11; Zan 11.45-53)

22 Sinvarifun Búru Fundaanra dī pe 'puu ne yeri *Torimakiyaʔa* Fundaanra dè, ki cenye yi 'puu ne siʔeré ne báan. ² *Kacuɔnrilb kàfɔlib* né *Fànʔa Siɛnre sebecénmine* pe 'puu ne kenme caa meni peli bé Zezi kpúu wè bè síe wè. Ki 'nyaa pe 'puu ne fiʔé sienne nē bèle.

³ A Seteni wi 'jīin Zudasi Isikariyɔti fungo nī gè, *piten- mene* kie né siin gbolu wuu wáa wi 'puu. ⁴ A wi 'ké nê

sèni juu nè biè né kacuɔnrilb kàfɔlib ní bèle, peli né Kulocelie *Gbùʔɔsaʔa* wélifɔlib kàfɔlib ní bèle, meni wire bé Zezi le wè pe kiye nī yè. ⁵ A ki 'pe déni kpuʔ, a pe 'nyu fèni wi mé né jo peli bé wi ken né wali ní. ⁶ A Zudasi wi 'yéri ki nē né sí kò ne kenme caa meni wire bé Zezi le wè pe kiye nī, dí sienniʔeme pi fāga ki cén wèʔ.

**Torimakiyaʔa Fundaanra suro
suʔa wori dè**

(Mat 26.17-25; Mar 14.12-21; Zan 13.21-30)

⁷ A *Sinvarifun Búru Fundaanra* cenge ki péni nò, cenge gīi pe sí Torimakiyaʔa Fundaanra sinbaara kpúu dè. ⁸ A Zezi wi '*Pieri* né *Zan* tun né pe ye: «Yeri waa ye sa *Torimakiyaʔa liile* gbòbori lè, gii ki bé tí we ga sa lii wè.»

⁹ A pe 'wi yúgo: «Sé muɔ ne caa we sa ni gbòbori ?»

¹⁰ A wi 'pe ye: «A yeli sèni jīin kàʔa nī gè, yeli bé kpáli né nàguɔ wáa ní luʔ kagbege ní tugogo, ye- taʔa wi nē. A wi sèni jīin tiʔe gīi nī, ¹¹ ye- saʔafɔli ye wè: «Ten- mefɔli wi 'jo sé wire saʔa ki yè, baa wire báa *Torimakiyaʔa suro lii dè* né wire *pitenmene* ní bèle ?» ¹² Wi bé saʔa káa tiè yeli nē saataʔalige nī gè baa naame gè, ki laame pi bé puu kpuɔbɔ, gbòboriguʔ; ye- liile gbòbori lè kire tiʔe nī.»

¹³ Bà *Pieri* né *Zan* pe 'ké bèle, nê sèni kele ke mièni nyaa kenme bīi nē Zezi wi cé ti juu pe mé dè. A pe '*Torimakiyaʔa Fundaanra liile* gbòbori lè.

**Zezi wi 'wi liizenne lii lè
né wi tundunminɔ ní bèle**

(Mat 26.26-30; Mar 14.22-26)

¹⁴ Lii lèlè ni kénì nò lè, a Zezi wi sèni tēni pe líi, wire né wi *tundunminɔ* ní bèle. ¹⁵ A wi kénì pe ye: «Ki láa 'puu mi nē kpuʔ bē *Torimakiyaʔa liile* nàà lii lè né yeli ní bé né wuʔ wè. ¹⁶ M'bé ki juu yeli mé, mií ní ga tíi bé ki liile ni felige lii lèʔ, fúʔ bè taa ni kɔri wi ga fori *Kulocelie Kùlofɔligo* nī gè.»

¹⁷ Á wi 'fali nē yagbuʔ líe gè yakuulo nī lè, nē Kulocelie síeri né ki ken pe mé né jo: «Ye- suɔ, ye- ki lièle yiye nē. ¹⁸ M'bé ki juu yeli mé, mií ní *erezen* yasɛnre luʔ káa gbuɔ cíginiʔ, fúʔ bè taa Kulocelie Kùlofɔligo ki ga pa téngè.»

¹⁹ Á wi 'fali nē búru líe wè, nē Kulocelie síeri, né wi kúnminɔ nē lièle pe nē né jo: «Mi céri tire dī dàa dè, ti 'ken yeli kenme nē. Yeri kire gáa kpínʔini gè yeri sɔngí de tari né mi ní.»

²⁰ Bè pe 'lii nē kúʔ wè, a wi 'ki kanugo kpíʔile gè, nē yagbuɔ líe lè, né jo: «Yagbuʔ gáa kií ne ki tíi *nyakungenge* fɔngɔ gáa Kulocelie wi 'kpíʔile né sienne ní bèle mi sisien kenme nē bè, mi sisien gáa kire ki bé wo yeli kenme nē bè.»

**Zezi wi 'Zudasi
kpilikpili wori juu dè**
(Mat 26.20-25; Mar 14.17-21)

²¹ «Ki sí n'ge, ñàa wi je mi le mi leguulo kiyè nī yè, ki sien wī bile tēniwe ne wuu ne líi né mi ní. ²² Kīī céngé, *Sien Pùò* wi bé kùu nè yeli né gii *Kuloceliè siensebere* ti 'juu nè ya?a dè. Yawu?ò bé sí ga sien taa wè díe, ñàa wi 'Sien Pùò le wè wi leguulo kiyè nī yè !»

²³ A *pìtenmenεpe* 'fali ne piye yúgo ne mári seni, níe wáa ñáasien wi bága kire kaala náà felige kpí?ile lè peli nī bèle ?

Ñii wī 'kpú?ò pe mieni nī bèle
(Mat 18.1; 25.20-28; Mar 9.34; 10.42-45)

²⁴ Làa nē a kàkierε 'yè pìtenmenε pe sun?òwò nī, pe piye kíí ñíí wi 'kpú?ò pe mieni nī bèle ?

²⁵ A Zezi wi sí pe ye: «Kùlogolo ke kùlofòlilò bèle, pe kàtenine peli nē pe sí ne pe fàn?a kpú?ò gè; bàli sí pe nyéni fàn?a kpú?ò bìli nē bèle, pe nàa caa peri peli yeri kacènbuulo.

²⁶ «Yeli sí bèle, bà bè? ki 'yeli bè puu yeli sun?òwò nī bè?. Ki 'nyaa, ñii wi 'kpuòwò wè yeli nī bèle, wi- wii kpí?ile cíewε bìli pe sun?òwò nī bè; ñii sí wī yieginuwe wè, wi 'yeli bè puu yeli baakuòwò †.

²⁷ «Á kire 'laa wè, ñíí wī kpuòwò wè pe mieni nī bèle ? Nàa mé pe sí su?ò nè téngé á wi nē péni tēni nè líi wè lé, dí ñàa wi sí puu baakuòwò níè ne suro kan?a dè ? Nàa wi sí tēni ne líi wè, wire tú?u bè? kpuòwò wè ? Mi wè mi sí yē bile yeli sun?òwò nī bè ne ní yeli baakuòwò wè ††.

²⁸ «Yeli bèle, yeli ye 'kò né mi ní mi wu?òwò yí lègεle nī gèle. ²⁹ Kire nē mi míeni wè m'bé kùlofòlìgò ken gè yeli mé majo bè mi Tuu wi 'ki ken m'mé gè, ³⁰ gii ki bé tí yeli ga píne bè líi bé sí píne bè gbuò né mi ní mi líidi?ε nī gè baa mi kùlofòlìgò nī gè, dí yeli sí puu ténine kùlofòlìlò kácúwòyò nē yè, bèri kàyu?u nyu *Isirayeli* sa?a tùluyo kie né siin nē yè.»

**Zezi wi 'Siimò ye wè
dí wi bága ti kie bé jo
wii wire cén?**

(Mat 26.31-35; Mar 14.27-31; Zan 13.36-38)

³¹ A Zezi wi kénì juu né *Siimò*† ní né wi ye: «Siimò, Siimò, Seteni wī ne ki caa bè yeli yà?ara yà?ara majo bè pe sí yaliire celi tenne nī kenne bìl nē. ³² Mi sí nyéni Kuloceliè náari wè muò wu?u, gii ki bé tí muò téngεle nī fāga kúò wè?. A muò kénì koli nè pen m'mé wè, ma juu né muò siinyenine ní bèle ma pe nàòwòwò líri bèle.»

† Wéli baa Mat 20.26-28; Mar 9.35. †† Zezi tán?agenne bè né wi pìtenmenε ní bèle, ki wè nugo né duniya wuulo kpí?ilegenne ní bè?. Wire wī kpuòwò wè né sí ne baara yirile mé bèle (wéli baa Zan 13.12-17). ‡ Siimò wè, piyè ne wi yeri ne píne Pieri.

³³ A Pieri wi 'wi ye: «Kàfòli, mi 'gbòbori nè ya?a nè kúò, a ki cénì nyaa kasuulere dí yo, kùu wī yo, m'bé ké né muò ní.»

³⁴ A Zezi wi 'wi ye: «M'bé ki juu muò mé *Pieri*, pàngε gè séni né gòpòli wi- nyeni wè, muò bé ti kie bè taa tóliyo taanri bé jo muò sí mi cén?.»

Wu?ògò lèlè ni 'nò tú?on

³⁵ A Zezi wi 'fali nè pe ye: «Bà mi cé yeli tun pàtiε fùn wè, kpòbigò fùn wè, né tóriyo fùn wè, yakaa yé séni yeli laa lé ?»

A pe 'wi ye: «Yafien?.»

³⁶ A wi 'pe ye: «Nè sí ki taa píra ñàa nī wè, a pàtiε yē ñii mé, sien wi- wi líe. A kpòbigò yē ñii mé sien wi- ki líe. A ñcisi sí wè sien ñii mé wè?, sien wi- wi burugo pári gè wi- wàa suò. ³⁷ A kire 'laa m'bé ki juu yeli mé, kele gíli ke mieni *Kuloceliè siensebere* ti 'juu dè, ki 'kàri fàn?a ke mieni ke- kpí?ile ke nyògòlò nī gèle mi sii nī wè. Ki sien- re ti 'jo: *Pe 'wi tóri nè le sienpiile nī bèle*††.

«Bè sí ki yē, gii ki 'sebe mi wori nē dè, ki bé fori.»

³⁸ A pe 'wi ye: «Kàfòli, ñcisiile siin páli m'bele ná?a bele !»

A wi 'pe ye: «Ki bé yeli bè.»

**Zezi wi séni Kuloceliè náari
Wolivi Tiire nyagurugo mé**
(Mat 26.36-46; Mar 14.32-42)

³⁹ Bà tire 'tóri dè, a Zezi wi 'yiri nè ké *Wolivi Tiire nyagurugo* mé gè, majo meni wi sí dàli ne ki kpín?ini gè. A wi *pìtenmenε* pe 'ké baa né wi ní. ⁴⁰ Bà pe séni nò bèle, a wi 'pe ye: «Yeri Kuloceliè náari wè, gii ki bé tí yeli fāga tuu Seteni puuwelige nī gè?.»

⁴¹ Né fali nè sí?ere pe nē kàdenige wáame líiligenme felige, nè séni káguro wáa ne Kuloceliè náari wè, né jo: ⁴² «Mi Tuu, a ki yē muò nyéni kaala lè, ma wu?ògò gáà líili gè mi nē. Mi sí wè ki mé mi nyéni kaala kpí?ile?, fúò muò nyéni kaala.»

⁴³ [A *nyi?ene tundunwò* wáa 'pen wi kúruge nè péni lèbaanna nyògò wi nī. ⁴⁴ Bà laame yé pien Zezi nī wè kátii wè, a wi 'tuu ne náari né lèbaanna ní, a wi kárifugo ki 'yi?ε nè kò sisien tíεle ne sòli ne tun dàala nē lè.]

⁴⁵ Bà wi kénì kúò náarige nē gè, a wi 'koli nè ké pìtenmenε kúruge bèle, nè séni pe nyaa pe ñóni, bè funbien- re ti 'puu pe nī bèle. ⁴⁶ A wi 'pe ye: «Yeli ne ñóni wī lé ? Ye- yè yeri Kuloceliè náari, gii ki bé tí yeli fāga tuu Seteni puuwelige nī gè?.»

Pe 'pen Zezi còdi?ε nī gè

(Mat 26.47-56; Mar 14.43-50; Zan 18.3-11)

⁴⁷ Bà Zezi ne tire nyu ne tíin wè, a pe kénì sienne páli nyaa a pe 'kón baa ne báan ni?εbele.

†† Eza 53.12 tire ti 'juu ná?a gè.

Zezi *pitenmene* kie né siin nī bèle, ñfi pe 'puu ne yeri Zudasi wè, wire wi 'puu pe yi?e mé gè. A wi péni si?ere nè kpɔni Zezi nē wè, bè wi suɔn.

⁴⁸ A Zezi wi sí wi ye: «Cí, Zudasi, nyuɔ suɔnrigɔ ní muɔ bé *Siɛn Pùɔ* le wè wi leguulo kiyè nī yè lé?»

⁴⁹ Pitenmene bíli pe 'puu baa Zezi táanni wè, bà pe kénì ki 'nyaa gii ki je kpí?ile gè, a pe 'wi ye: «Kàfɔli, wiyě pe kpúɔn? né weli ñɔsiile ní bèle lé?» ⁵⁰ A wàa 'fali nē ñɔsii tí?e wè nē *kacuɔnrilɔ kàfɔli* baakuɔwɔ kàliige ng-bóli kpúɔn lè nē lá?a.

⁵¹ A Zezi wi 'jo: «Ye- tíi, ki bé yeli bè.» Né fali nē cò ng-bóli tí?e nē gè nē ni pu?ɔ.

⁵² Á Zezi wi 'fali nē juu né *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* ní bèle, né Kulocelié *Gbù?ɔɔsa?a wélifɔlilɔ kàfɔlilɔ* ní bèle, né *liéle* ní bèle, peli báli pe mieni pe cé pen wi còdi?e nī gè, né pe ye: «Mi kúruge lé ye 'yiri mme gè né kàgbelide ní, né ñɔsiile ní, ma ce jo dù?ɔ kàyuwo còdi?e nī ye 'pen?»

⁵³ Nē sí ki taa mi 'puu baa né yeli ní cenge ó cenge Kulocelié *Gbù?ɔɔsa?a* nī gè; yeli sí sèni mi cò?. Yeli lèle lire sí ni 'nò yeli mé, yebilige wuulo fàn?a lèle lè.»

Pieri wi 'ti kɛ né jo wire si Zezi cén wè?

(Mat 26.57-58,69-75; Mar 14.53-54,66-72; Zan 18.12-18,25-27)

⁵⁴ A pe 'Zezi cò wè nē kè né wi ní, nē sèni jiiin *kacuɔnrilɔ kàfɔli* kpáa nī gè. *Pieri* cé ta?a wi kúruge né kò li?i.

⁵⁵ A pe sèni kàsun kpí?ile kpáa dàlige nī gè nē ténì ne wari, a Pieri wi sèni ténì pe sun?ɔwɔ nī bè. ⁵⁶ A baakuɔwɔ wáa sèni wi nyaa ténìwe kàsun kpɛnme nē bè. A wi 'Pieri wéli wè nē taa né kénì jo: «Nàguɔ ñáà míeni wi 'puu né wi ní.»

⁵⁷ A Pieri wi 'ti kɛ né jo: «Celiwe muɔ, mi sí wi cén?»

⁵⁸ Kii mɔwɔ?, a nàguɔ wáa ní nē sèni wi nyaa, nē jo: «Muɔ míeni wè, pe gbolì wuu wáa wī muɔ wè.»

A Pieri wi 'wi ye: «M'bè? ma pun?»

⁵⁹ A ki 'lèle láà cèri kúɔ, a wàa ní nē sèni wi nyaa cígini, a wire 'ki juu nē gbèngé né jo: «Bè ki juu kányi?e nē gè, nàguɔ ñáà míeni wi 'puu né wi ní, nē ta?a gii nē, *Galile* ténime wuu wī.»

⁶⁰ A Pieri wi 'jo: «Dàa muɔ ne nyu dàa dè, mi sí ti cén?»

Kire lèle nī lè, bà sienre ti tíin wi nyuɔ nī gè, a gòpɔli wi 'nyeni. ⁶¹ A Kàfɔli Zezi wi 'yi?e nē Pieri wéli wè. A Pieri wi 'sòngi nē taa né sienre díi ní Kàfɔli wi cé juu wi mé dè, né jo: «Pàngé gè sèni gòpɔli wi- nyeni wè, muɔ bé ti kɛ bè taa tɔliyi taanri bé jo muɔ sí mi cén?» ⁶² A wi 'fali nē yiri kpàn?ane nē sèni nyeni yétuviire nē.

Kapiengbuɔnɔ pe 'Zezi wu?ɔ wè

(Mat 26.67-68)

⁶³ Kire lèle nī lè, sienne bíli kiyè nī Zezi wi 'puu wè, a pe 'yè ne wi tí?e wè níe wi kpúɔn. ⁶⁴ Pe nē wi yi?e puɔ gè nē

tón, níe wi yúgo: «-Sien tìe wè wèli, ñàa wi 'wi kpúɔn wè?» ⁶⁵ A pe 'tòni nē sienre feliye sáa juu nē ta?a wi nē, nē wi tí?ele feliye yi mieni.

Pe 'kàyu?u juu Zezi nē wè

(Mat 26.59-66; Mar 14.55-64; Zan 18.19-24)

⁶⁶ Bà kpɛnme pi 'yè nē tuu bè, a kùlo ni liele pe 'pìye pìne, peli né *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* ní bèle, né *Fàn?a Siɛnre sebecénmine* ní bèle. A pe 'Zezi kóri wè nē kè pe *kàyu?ujuulo gbolì* mé lè.

⁶⁷ A pe sèni wi yúgo: «A ki yè muɔ wī *Kulocelié Siennyienegɔnɔ* wè, ma ki juu we mé.»

A Zezi wi 'pe ye: «A mi cénì ki juu yeli mé yeli sí ténge ki nē?. ⁶⁸ A mi sí ní nē yeli yúgo, yeli sí siennugoro ken m'mé?. ⁶⁹ Nē sí lá?a bè ki yè ñò wè, *Siɛn Pùɔ* wi bé ténì Fàn?a Kàfɔli Kulocelié kàliige mé gè †.»

⁷⁰ A pe mieni 'fali nē wi yúgo: «Muɔ sí jo lé muɔ wī *Kulocelié* Jaa wè lé?»

A wi 'pe ye: «Tire ye 'juu nē kúɔ dè, ?aan, mi wī.»

⁷¹ A pe 'fali nē jo: «We màakuu ní ne tíin ki nē lé, bé ní sienre tàà lú?u wàa nyuɔ nē? Dàa wi 'juu wi nyuɔ nī gè, dàa dè we mieni 'ti lú?u.»

Zezi leguulo pe 'wi cò nē kè Pilati kúruge

(Mat 27.1-2,11-14; Mar 15.1-5; Zan 18.28-38)

23 Bà Zezi wi leguulo pe 'tire juu mme gè, a pe gbolì ni mieni 'fali nē yè seni, nē wi cò nē kè *Pilati* kúruge †. ² A pe sèni sienre feliye sáa kóri nē ta?a wi nē né jo: «Weli sèni nàguɔ ñáà cò wè wi weli kùlo sienne fáanni bèle né jo pe fãri lanbo sàrí wè *kùlofɔgbuɔwɔ Sezari* mé wè?, dí wire wī *Kulocelié Siennyienegɔnɔ* wè, wire yè kùlofɔli.»

³ A Pilati wi 'Zezi yúgo wè: «Muɔ wī lé Zuufulo kùlofɔli wè?»

A Zezi wi 'wi ye: «Tire muɔ 'juu nē kúɔ dè.»

⁴ A Pilati wi 'yi?e nē *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* ye bèle, peli né sienni?eme ní bè, né jo: «Mi sí tuudiéle nyaa nàguɔ ñáà nē wè?»

⁵ A pe 'fàan ne siennuro nyu dè né jo: «Wii ne sienne súguru bèle *Zude* ténime pi mieni nī bè né wi tenmene ní lè. Wi 'ki séli *Galile* ténime nī nē péni yiri ná?a gè.»

Pe 'Zezi kóri wè nē kè né wi ní Erodi tí?e nī

⁶ Bà *Pilati* wi 'tire lú?u dè, a wi 'pe yúgo a ki yè *Galile* ténime kùlo wuu wī nàguɔ ñáà wè. ⁷ A pe 'siennugoro ken dè wi mé a ki 'nyaa *Erodi* fàn?a ténime nī wi 'kón. A Pilati wi sí wi tórigo Erodi wire kúruge. Ki cènye nī yè Erodi tíime wi 'puu baa *Zerizalemi* kà?a mé gè.

⁸ Bà Erodi wi 'wi nyaa wè, a ki 'wi déni kpu?ɔ. Ki 'nyaa ki cé lèle láà kúɔ, ki láa 'puu wire tíime nē wè bè Zezi

† Wéli baa Dan 7.13-14; Nún 110.1. †† PILATI: Wéli baa 3.1.

taa wè bè nyaa. Gàa pe 'puu ne nyu Zezi wori nē dè á wīi ki lúru gè, a wi sí ne ki sòngí wi fiε wáá kpí?ile wire nyaa. ⁹ A wi 'tòni nè Zezi yúgo wè né kele sáa ní, kire né ki mieni Zezi sí kénì juu nè su?u wi nē?.

¹⁰ A *kacuwɔɔrib kàfɔlib* bèle né *Fàn?a Sienre sebécén-minε* ní bèle, a pe 'yè nè yéri né nyuwɔɔ gbèn yè, ne kele kírì gèle ne tari wi nē. ¹¹ A Erodì wi 'wii nyíene wi nē, a pe 'wi tí?ε wire né wi kapiengbuwɔɔnɔ ní bèle. Píra njáà nī wè á wi burujèngε káà le wi nē, né koli nè wi tórigo Pilati tí?ε nī. ¹² Kire cenge gáà gè a Erodì wè né Pilati ní wè a nàgoriuro 'jín pe sun?wɔɔ nī, nè sí ki taa pe cé kíni nè puu leguuro nē.

Pe 'Zezi kpúu wori juu dè nè ceri

(Mat 27.11-26; Mar 15.1-15; Zan 18.39-19.16)

¹³ A Pilati wi '*kacuwɔɔrib kàfɔlib* yeri bèle nè gbu?ulo, peli né kùlo ni yiéginine ní bèle, nè fàri sienni?εme nē bè, ¹⁴ nè péni pe ye: «Yeli 'pen mi kúruge né nàguo njáà ní wè né jo dí wīi ne sienne súguru bèle kùlo nī lè. Wi sí n'nye, mi 'wi yúgo né kele ke tórigenme ní bè ye mieni nyaame nē. Miì tuudiele fáala nyaa wi nē?, gii nē yeli ne tungú né wi ní wè?. ¹⁵ Erodì míeni wii tuudiele nyaa wi nē?, kire nē wi 'wi tórigo ná?a weli mé. Yeli sí nyaa wè lé?, nàguo njáà wii kaala kpí?ile nàa ni 'yeli né kùu ní wè?. ¹⁶ Gii mi 'nyaa gè, m'bé tí pe- sápinyi?ene kpúwɔɔn wi nē bé sí wi wáa.»

¹⁷ [Ki sí nyaa, a *Torimakiya?a Fundaanra* cenge ki cé gbénè nò gè, Pilati wí cé yeli bè kasuulewe wáà múgu bè wáa.]

¹⁸ A pe mieni 'fali nè yékpú?ulo wáa seni tienugo nī, né jo: «Njàa kpúu wè ma yige bile, má Barabasi yige wè kasuu nī wè weli mé !»

¹⁹ Ki 'nyaa kàsii wáà cé yè baa kà?a nī gè a pe 'sien kpúu ki kàsii wi nyùgo nī gè, kire nē pe yé Barabasi cò wè nè le kasuu nī wè. ²⁰ Ki 'nyaa Zezi wi ya?a láa 'puu Pilati nē wè, a wi ní nè sienre tiε dè pe nē.

²¹ A pe 'fali nè yékpú?ulo wáa seni né jo: «-Wi kóri *tiiparige* nē ! -Wi kóri *tiiparige* nē !»

²² A Pilati wí ní nè pe yúgo tadaanriwu?u nē gè né pe ye: «Gii sí wi 'kpí?ile sìpí?i gè ? Miì tuudiele nyaa wi nē?, nàa ni 'yeli né kùu ní lè?. M'bé tí pe- wi kpúwɔɔn sápinyi?ene nē bé sí wi ya?a.»

²³ A pe 'nyuwɔɔ gbèn yè, né jo fú macen Zezi wi 'yeli bè kóri *tiiparige* nē gè wī. A pe yékpowaara ti 'wári Pilati nē wè nè 'fàn?a taa wi nē.

²⁴ A Pilati wí 'sienre ceri dè, né jo gii pe caa kire ki bé kpí?ile. ²⁵ Kasuulewe njí wori pe yé juu dè, njáa wī kàsii cé yè á sien 'kùu ki kàsii wi nyùgo nī gè, a Pilati wí 'kire kasuulewe yige wè nè wáa, né sí Zezi ken wè pe mé pe sa pe nyéni kaala kúu lè wi nē.

Pe 'Zezi kóri wè ne waa kpúudi?e nī

(Mat 27.31-44; Mar 15.21-32)

²⁶ Bà pe 'puu ne waa né Zezi ní wè kóridi?e nī gè, a pe sèni nàguo wáà cò fàn?a wi- Zezi *tiiparige* tugo gè. Sì?i mé wire cé kón. Pe 'puu ne wi ye Siimɔ, Siireni kà?a † wuu wi 'puu. ²⁷ Kà?a sienne pe kpuwɔɔ yé yiri nè ta?a Zezi kúruge wè; celile páli 'puu baa ne nyeni ne yobilo †† Zezi kenme nē bè.

²⁸ A Zezi wí 'yí?e nè juu né pe ní né pe ye: «Ye fãri nyeni mi nē?, *Zerizalemi* kà?a celile. Yeri nyeni yiye nē, né yeli piile. ²⁹ Ye- lú?u mi mé, cenge ne báan cenge nī, sienne pe bága jo: «Sindigicelile wu?u kií pórigo, peli né bálì piyè fiε sii nè nyaa bèle?, né bálì piyè pùc ken a wi 'njri nè nyaa wè?.»

³⁰ «Kire cenyε nī yè sienne pe bága de ki nyu nyaguruyo mé yè bé jo yi- tigi yi tuu peli nē, bili bé jo nyaguruyeliye yi- peli làrige. ³¹ Nè ta?a gii nē, a gáa kií ne kpín?ini tiipirige nē gè o, á tiwa?age gè do ‡?»

³² Pe yé nàguwɔɔ páli siin cò nè píne nè ké né pe ní kòridi?e nī gè né Zezi ní wè.

Ki 'nyaa sienpiile pe 'puu peli bèle.

Pe 'Zezi kóri wè tiiparige nē

(Mat 27.33-44; Mar 15.22-32; Zan 19.17-27)

³³ Bà pe sèni nò tí?e nē gè gáa pe ye Ngorilo tí?e gè, a kapiengbuwɔɔnɔ pe 'Zezi kóri wè *tiiparige* nē gè, né sienpiile siin ní bèle. A pe 'wàa kóri Zezi kàliige mé gè né njí kóri wè kámεge mé. ³⁴ [Kire gáa ki mieni láara gè, a Zezi wí 'jo: «Aba, -ki ya?a pe nē, piyè ki cén gáa pe kpín?ini gè?.»]

A pe 'bigele wáa nè Zezi wi bururo liεε dè piye nē.

³⁵ Sienne pe 'puu yérile nì?ene ne wéli.

A Zuufulo kàfɔlib pe 'yè ne nyu ne Zezi tí?e wè né jo: «Wi 'páli suɔ, wi sí wii suɔ wire tíme wè a ki yē wire wī *Kirisi* wè, Kuloceliε Siennyienεgɔwɔ wè !»

³⁶ A kapiengbuwɔɔnɔ míeni pe 'yè ne piye nyíene wi nē. A pe 'sí?ere nè kpɔni wi nē né divien tan?aniwe sien wi nē ³⁷ né jo: «A ki yē muɔ wī Zuufulo kùlofɔli wè, ma sí miε suɔ kiε !» ³⁸ Pe yé sienre taa sebe nè tárige baa Zezi nyùgo naame gè nè jo: «Zuufulo kùlofɔli n'nye.»

³⁹ Sienpiile bíli siin pe 'puu kóriilo wi táanni bèle, a wáa 'yè ne wi teri né jo: «Muɔ bè? *Kuloceliε Siennyienεgɔwɔ* wè lé, ma miε suɔ kiε, má weli míeni suɔ †† !»

⁴⁰ A njí wí 'jo jùuyi wi kàdɔwɔ nē wè né jo: «Muɔ wè fi?é Kuloceliε nē wè? lé, muɔ njáà ma ki wu?ɔnɔnɔ suu lè ? ⁴¹ Weli bèle wu?ɔɔ náà ni 'yeli né weli ní; gáa weli

† Ki kà?a kií ná?a Siennewuɔɔ kùlo nī, kire tí?e nī Tiripolii kà?a ki yé pàngε gè. †† NYENI NE YOBILU:Zuufulo mé bèle, a sien gbéne kaya?a kongɔ wáari, wi niε nyeni nié ne sindinge kpúwɔɔn gè. Wéli baa Zaka 12.10; Luk 18.13; 23.48. ‡ Wéli baa Oze 10.8; Tiε 6.16; 9.6.

†† Wéli baa Mat 27.44; Mar 15.26; Zan 19.10.

kpííle gè kire tóni wire wí weli nē nàa wè. Wire wè wii sí yafien kpííle a ki 'pii?.»

⁴² Bà nàguo nàa wi 'tire juu nè kúo mme gè, a wi 'fali nè yí?e nè Zezi ye wè: «Zezi, a muo kénì pen muo kùlofòligo nī gè, ma sòngi ma taa né mi ní yo.»

⁴³ A Zezi wi 'wi ye: «M'bé ki juu muo mé kányi?e nē, pàngè gè muo bé jiiin né mi ní *kusi?i tiecènge* nī gè.»

Zezi wi 'kùu

(Mat 27.45-56; Mar 15.33-41; Zan 19.28-30)

⁴⁴ Cenge ki 'puu ne tíin nyùgo nī, a yebilige 'jiiin dàala tiere ti mièni nī, fúo nè péni taa a cenge ki 'cèli. ⁴⁵ Bà cenge ki péni kò cenguoonyige lèlè nū nī lè, gunbòli fèni nàa wi 'puu puo waa baa Kulocelié *Gbù?wosa?a* nī gè, a wi 'foli nè cien wii sijnja.

⁴⁶ A Zezi wi 'kòkuugbuo wáa né jo: «Aba, mi 'mi pile le lè muo kòli nī †.» Né fali nè kùu.

⁴⁷ Kapiengbuo nno dabataan kàfòli wáa 'puu baa yéri-we wi táanni. Bà wire 'tire nyaa dè, a wi 'Kulocelié *mí?e kpú?o* gè né jo: «Kányi?e gī, siensinwe wi 'tóni nè puu nàguo nàa wè !»

⁴⁸ Sienni?eme bìl mièni pi yé pii kébe bè pa nyaa bè, bà pe kénì kele gáli nyaa gèle, a pe 'koli ne waa pe tieye nī, nīe nyeni ne yobilo. ⁴⁹ Zezi wi cénfòlilò pe mièni bèle, né celilè bìli pe cé ta?a wi kúruo bèle nè ki líe baa *Galile* ténime mé bè, a pe 'yéri baa li?i ne kele gáli wéli gèle.

Arimateyé nàguo wáa sèni kpúu tón wè Zezi wè

(Mat 27.57-61; Mar 15.42-47; Zan 19.38-42)

^{50,51} Nàguo wáa 'puu baa pe 'puu ne wi yeri Yusufu, Arimate kà?a wuu wi 'puu. Funjèngfòli wi 'puu ne ní siensinwe. Wire cé puu ne sòngí ne yeri *Kulocelié Kùlofòligo* wori nē dè. Zuufulo *kàyu?ujuulo gbolì wuu* wáa wi 'puu. Wii cé wúo né wi lienyenine ní bèle?, gaa pe 'kpííle gè. ⁵² A wire 'ké *Pilati* kúruo wè nè sèni wi náari wi- kpúu ken wè wire mé. ⁵³ A wi sèni Zezi tirige wè *tiiparige* nē gè nè wi le kúutònfeni nī, nè sèni wi tón nyege káa nī; kpúu sì cé fie tón nè nyaa ki nyege †† nī gè?. Ki nyege ki 'puu a pe 'ki gbógo nè kòn nyagurugo nē.

⁵⁴ Cenge gí pe 'Zezi tón wè ki ní *cendenige* gbò-boriya?ajenge, ki kpienduú sí yé buu cendenige ‡.

⁵⁵ Celilè bìli pe cé ta?a Zezi kúruo wè bè wi cé kón *Galile* ténime mé bè, ki celilè pe yé ké né Yusufu ní wè baa wi tóndi?e nī gè, a pe 'Zezi síngegenme nyaa bè nyege. ⁵⁶ Bà pe 'yiri baa kire ti?e nī gè, a pe 'ké kpáaya mé nè sèni natukòli né nùdaanna yere gbòbori nè

téngè. Cendenige cenge gè piyè yafien kpííle?, nè yeli né *Misa Fàn?a Sienre* ní dè ††.

Zezi wi 'nyé nè yiri

(Mat 28.1-10; Mar 16.1-8; Zan 20.1-13)

24 Ki kpienduú sínbinuwuuro nī dè, cégboli ni cen-belige gè, a celilè báli pe 'yè nè ké baa kpònnò mé lè, né natukòli ní wè, né nùdaanna yere ní dè, dàa pe yé gbòbori nè ya?a dè.

² Bà pé sèni yiri bèle, nè sindenige nyaa gè a pe 'ki kòligo nè lá?a nyege nē gè. ³ A pe sèni jiiin nyege nī gè; piyè kpúu nyaa wè baa?, *Kàfòli* Zezi wè?. ⁴ A ki 'tóni nè pe fungo wúo kátii. Cèri 'sì?ere a pe 'fali nè nàguo siin nyaa buruviire ní ti fíligi pérepere ne pe dengi. ⁵ A fiere 'celilè cò bèle kpú?, a pe 'yieye cùungu yè dàala nē.

A nàguo báli pe 'fali nè pe ye: «Ki meni á ye péni sienwiwe caa wè kúbilo sun?omò nī ? ⁶ Wi wè ná?a?, wi 'nyé nè yiri. Ye- sòngi ye taa né sienre dí ní wi cé juu yeli mé bà ye 'puu *Galile* ténime nī bè. ⁷ Wii cé jo? lé dí ki 'kàri fàn?a pe- *Sien Pùo* le wè kapiigbi?ilile kiyè nī yè lé, pe- wi kóri *tiiparige* nē lé ? Dí cendaanriwu?u nē gè wi bé nyé bè yiri lé ?»

⁸ A Zezi wi sienre ti né sòngi nè tigi celilè báli nī bèle. ⁹ A pe 'yiri nyege nī gè, nè ké, nè sèni ti mièni tóri nè tie pitenmene kie né nigbe nē bèle, nè fàri bìli pe mièni nē bèle. ¹⁰ Celilè bìli pe cé sèni sienre dáa juu dè pe míeye yi 'ye: Maari 'puu baa Magidala kà?a wuu wè, nè fàri Yowana nē, né Zaki yàa ní wè Maari wè. Pe kàdònmìno bìli pe 'puu né pe ní bèle, a peli mièni 'ki siennuro juu dè *Zezi tundunminò* mé bèle.

¹¹ Nè sí ki taa, *Zezi tundunminò* piyè cé nyùgo nyaa celilè báli pe sienre nē dè?. Piyè téngè ti nē?. ¹² A *Pieri* 'yiri nè fè nè ké baa nyege mé gè. Nè sèni gbòbi nè wéli baa ki laame nī bè, nè ki nyaa fènikoliyo yire yákuo. A ki 'wi fungo wúo, a wi 'lá?a nè ké, nè kò ne ki sòngí.

Zezi wi sèni yiri pitenmene siin nē

Emayusi vògo koligo nē

(Mar 16.12-13)

¹³ Ki cennugo gè, a ki 'nyaa Zezi wi *pitennene* pàli siin cé líe ne waa vògo káa mé, pe ki vògo yeri gè Emayusi. Ki cé líli *Zerizalemi* kà?a nē gè culolo kie né nigbe felige. ¹⁴ Pe ní ne bari kúu wè ne waa, ne nyu kele gáli ke mièni ke wori nē dè, gáli ke 'tóri gèle. ¹⁵ Bà pe bari kúu wè ne waa nīe piye kí bèle, a Zezi wire tíime sèni kpòni pe nē, a pe 'píne ne tári ne waa. ¹⁶ Nè sí ki taa pe nyapigele kiyè gbène wi nyaa nè cén?.

¹⁷ A wi kénì pe yúgo nè jo: «Gáa wori ce ye nyu, nīe yiye kí wè pugo ?»

A yúgolo ni 'fungo cú?o pe nī, a pe 'yéri. ¹⁸ Pe siin nī bèle, pe 'puu ne wáa yeri *Kilewopasi*, a wire 'wi ye: «Ki

† *Nún 31.6* tire ti 'juu ná?a gè. †† *Kire ti?e wuulo mé bèle, pe nē nyege túgu gè sindenige ti?e nī, nè ki wu?òbi nè ké sindenige laame nī bè.* ‡ *Torimakiya?a gbòboriya?ajenge nī ki 'puu; ki cendenige cenge gáa ki cé kpú?o nè tóri. Wéli baa Fàn 16.8.*

†† *Wéli baa Yir 12.16; 16.22; 20.8; Lev 23.8; Tór 5.12-14; Fàn 5.12-14.*

sí tùʔw nē nyaa muo nigbe wī bile Zerizalemi nī wè, muo sí ki cénʔ giì ki 'tóri bile cēnye nyàà nī yè lè ?»

¹⁹ A wi 'jo: «Gáa felige ki 'tóri bile ?»

A pe 'wi ye: «Zezi wè *Nazarētiyé* wuu wè, *Kulocelie sienjuuwo* wi 'puu. Wi sienre dè né wi kapiʔiligele ní gèle, ti 'puu né ŋɔri ní *Kulocelie* yiʔe mé gè né kùlo ni mīeni yiʔe mé gè. ²⁰ Weli *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* bèle né weli yieginine ní bèle, pe 'wi cò nē ken a pe 'kàyuʔu juu gè né jo dí wi 'yeli pe- wi kpúu wī, né sí wi kóri *tiiparige* nē gè. ²¹ Weli bèle weli cé sí weli funyɔ taʔa yè ki nē ne sòngí wire wi cí ga *Isirayeli* suw wè. Ki sí n'ge, ki cēnye taanriwuʔu gī pàngē gè, bà kele gáli ke 'tóri gèle.

²² «Nè kire liele yige baa, weli gboli celile páli péni fun- wuɔɔ sienre táà juu náʔa we mé. Ki 'nyaa peli 'yè faʔa pàngē sínbinime táanni gè nē ké baa kpònnɔ mé lè †, ²³ piyè séni kpúu nyaa wè baaʔ. Bà pe 'kón baa nē pen bèle, a pe péni we ye dí *nylʔene tundunminɔ* páli séni yiri peli nē, nē jo dí Zezi wī sii nē. ²⁴ A páli 'yè bile weli sunʔɔmɔ nī bè nē ké baa kpònnɔ mé lè, nē séni yiri nē ki 'nyaa bè celile pe cé ki juu gè; wire wè, piyè sí wi nyaa baaʔ.»

²⁵ A Zezi wi sí pe ye: «ʔé, yeli tóni wè sícilile díeʔ, á yeli funyɔ yi 'nyígi bè téngē giì mīeni *Kulocelie sienjuuliele* pe 'juu gè ! ²⁶ *Kulocelie Siennyienegɔnwɔ* wii cé yeliʔ lé bè wuʔɔɔ gáà suw gè lé, bé né jīin wi kpuɔmɔ nī bè lé ?» ²⁷ Né fali nē ki séli *Misa* nē wè, nē séni tóri *Kulocelie sienjuuliele* †† pe mīeni nē bèle, nē *Kulocelie sien- sebere* ti mīeni kɔri juu wè nē tìe pe nē, gàa ki 'juu baa wire wori nē dè ‡.

²⁸ A pe séni nò vògo nē gè gàa mé pe 'puu ne waa bèle. A Zezi wi 'ki kòriri né ki kpíʔile majo wire 'puu ne waa yiʔe nē wī. ²⁹ A pe 'wi fien né wi ye wi- kò bile né peli ní, dí cenge ki 'kúɔ nē kúɔ, ne jiiin yebilime nī. A wi sí jīin né pe nī vògo nī gè nē kò baa né pe ní.

³⁰ Bà pe kénì ténì ne líi wè, a wi 'búru líe wè, nē *kpuʔɔɔ* taʔa *Kulocelie* nē, né fali ne wi kúnminɔ ne liile pe nē. ³¹ A pe yieye yi 'fali nē múgolo a pe 'wi nyaa nē cén. A wi sí fali nē pùnuni pe nē. ³² A pe 'yè ne nyu ne piye tíí, né jo: «ʔan haan, je kire nē weli funyɔ yi 'puu we nī tàanya mme gè, lèlè nī nī wi 'puu ne nyu né we ní koligo nē gè, né *Kulocelie siensebere* juu dè nē cīile we mé dè !»

³³ Ki lènuno nī lè a pe 'yè nē koli nē ké Zerizalemi kàʔa mé gè. Nè séni bili kie né nigbe nyaa bèle baa gbuʔuli- bolo né pe kòrinyenine ní bèle.

³⁴ A peli 'pe ye dí kányiʔe tóni gī, dí *Kàfɔli* wi 'koli nē nyé nē yiri, dí wi nyénì yiri *Siimɔ* nē a wi 'wi nyaa.

³⁵ A peli siin mīeni bèle a pe 'pe wori tóri dè nē tìe gàa ki 'tóri baa koligo nē gè, né bè peli cé wi nyaa nē cén búru wi liele lèlè nī lè wè.

**Zezi wi séni wii tìe
wi pìtenmene
kie né nigbe nē bèle**

(Mat 28.16-20; Mar 16.14-18; Zan 20.19-23; Kakpi 1.6-8)

³⁶ Bà pe 'puu ne tire nyu ne tīin mme gè, a Zezi wire tíime péni yéri pe sunʔɔmɔ nī bè. A wi 'pe síeri né jo: «Yanyige ki- puu yeli nē !»

³⁷ A sànyiige 'pe wáa, a fíere 'pe cò kpuʔɔ a pe 'ki 'nyaa nē jo dùʔɔ kikuuyirige gī.

³⁸ A wi 'pe ye: «Gáa nē yeli funyɔ yi 'curugo mme gè á káaliye yi 'jīin yeli funyɔ nī yè ? ³⁹ Ye- nyaa mi kiye nē yè né mi tliyo ní yè. Je mi tíime wī. Ye- cò ye taa mi nē, ye- ki wéli, céri né kácere wè kikuuyirige nēʔ ! Nè sí ki taa mi wè, tire ti mīeni yē mi nē.»

⁴⁰ A wi 'fali nē kiye tìe yè pe nē né tliyo ní yè. ⁴¹ A ki 'pe fungo wúɔ a fundaanra ti 'cíi pe nē nē píne, piyè ní nē téngēʔ.

A wi sí kénì pe yúgo: «Yakaa tùʔw wè bile yeli méʔ mi- káa lé ?»

⁴² A pe 'fúɔ fúɔwɔ wáa páʔa nē wi ken. ⁴³ A wi 'wi suw nē wi káa pe nyaame nē.

⁴⁴ A wi 'fali nē pe ye: «Sienre dáà tire mi 'puu ne nyu yeli mé dè, bà mi 'puu ne tīin bile né yeli ní bèle. Mi cé yeli ye dí kele gíli mīeni *Misa Fànʔa Sienre* ti 'juu dè, né giì *Kulocelie sienjuuliele* né *Núnuyɔ Sebe* wi 'juu mi koli- go nī gè, dí ki 'kàri fànʔa ti mīeni bé fori ti nyɔɔɔ nī gèle.»

⁴⁵ Né fali nē pe sìnjilige múgu gè pe- gbè *Kulocelie siensebere* ti kɔri cén wè. ⁴⁶ A wi 'pe ye: «*Kulocelie sien- sebere* ti 'ki juu né jo dí *Kulocelie Siennyienegɔnwɔ* wi cí ga wuʔɔɔ suw, bé sí ga nyé bè yiri kúbilo sunʔɔmɔ nī bè cendaanriwuʔu nē gè. ⁴⁷ Nè píne wire míʔe nē gè, pe bága de sienne pe funyɔ yi yiʔe wori jáari dè kùlogolo sienfeliye yi mīeni mé yè, sienne peri pe kapiʔile wuʔu yáa gè bé sí pe funyɔ taʔa yè *Kulocelie* nē, dí *Kulocelie* wi sí kapiʔile kàsulugo suw gè. Ki bé séli *Zerizalemi* kàʔa nē. ⁴⁸ Yeli sí bíele mi kele ke cénfɔlilɔ bèle. ⁴⁹ Ye- nyaa, gàa mi Tuu wi cé juu né *nyuɔ kún nē ken* ki wori nē dè, m'bé ki tórigo yeli mé. Yeli bèle, ye- taa ye kò bile kàʔa nī gè †, fúɔ bè taa naame fànʔa †† ki ga pa tigi yeli kúruyu bè yeli nyì.»

Zezi wi 'yè nē ké nyíʔene nī

(Mar 16.19-20)

⁵⁰ A Zezi wi 'fali nē pe kóri nē yiri Betanii vògo koli mé, nē séni wi kiye yègē yè naame nē diba kpíʔile pe mé.

⁵¹ Bà sí wi ne diba kpínʔini wè pe mé wè, a wi kénì láʔa pe táanni nē fali ne yègí nyíʔene nī lè. ⁵² A pìtenmene pe

†† *Zerizalemi kàʔa nī pe 'puu.* †† *Naame fànʔa giì wori ti 'juu náʔa gè, Kulocelie Pile lire pe pun (wéli baa Kakpi 1.8).*

† Ki 'nyaa Zezi nyege gè pe cé ki gbógo nē túgu sindenigbaala láara, ki ní sien gbè jīin baa ki laame nī bè, á pe sindenige tíʔe nē ki nyuɔ tɔn gè (wéli baa 23.53; Mar 15.46). †† Bà ki 'juu né jo Zezi wi 'ki séli *Misa* nē wè nē séni tóri *Kulocelie sienjuuliele* pe mīeni nē bèle, kire 'ki tìe dí *Suɔfɔli nyakungenge* gáà *Kulocelie* cé kpíʔile gè, ki sienre ti 'lìe baa sélime nē bè nē séni nò *Nyakungenge Liʔe kúɔmɔ* mé bè. ‡ Wéli baa Sél 3.15; Tór 18.15,18; Eza 53; Nún 22

'wi gbùṛṛṛ, né koli nè ké *Zerizalemi* kàṛa mé gè né fun-
daanra ní kpuṛṛ, ⁵³ nè sèni puu baa súuri Kuloceliε
Gbùṛṛṛsaṛa nī gè ne Kuloceliε *gbùṛṛṛ* wè.

Zan

Sɛbɛ wi tìediʔɛ gè

Zan wi 'Zezi Kataanna Siɛnrɛ dáà sɛbɛ dè. Wi 'ki siɛnrɛ sɛbɛ dè yisɛ dabataanwoli ni kúɔmɔ mé bɛ, Zezi siiguɔmɔ kàduʔumɛ gè. Efɛzi kàʔa mé wi 'ti sɛbɛ, faʔa faʔa lɛlɛ wuulo kàʔa káà ki 'puu. Tiʔɛ gî nî Turuki kùlo ni yê pàngɛ gè, kire tiʔɛ ki 'puu. Zezi Kataanna Siɛnrɛ dáà nî dè náʔa Zan sɛbɛ nî wè, Zan wîr nɛ ki tíf dí Zezi kakpiʔiligele ke kɔri wîr làriwɛ, kire nɛ wi 'wɛ sòngirɔ yaʔa ti nɛ kpuʔɔ.

Sɛbɛ wi tiepelige nî gè (wéli baa), ki 'Zezi kakpoliyo kɔlisiin tiɛ, ki kakpoliyo nyàà yè, pe nê jo Ki 'nyaa ki kakpiʔiligele kiyê nɛ ki tíf dí Zezi wîr Kulocɛliɛ Jaa. Sɛbɛ wi tiepelige gáà kí nɛ Zezi tóridiɛyɛ yáà tíf, yi n'yɛ: wîr né Zuufulo yieginiwɛ wáà ní (wéli baa nyùgo), wîr né Samarii kàʔa cuɔ ní wè (wéli baa nyùgo), wîr né yaala ní (wéli baa nyùgo).

Zezi wi 'wi tenmɛnɛ ken lè nɛ ki tiɛ dí: wire wî sîi búru wè (), nɛ píne wire wî kpiɛnɛ bɛ, bàa pi nyéni càanná duniya siɛnne mé bèlɛ (). Kire kenɛ bàà pire nɛ Zezi wi 'ki tiɛ siɛnne pe mieni nɛ siɛn nî wire yê wè. Wire wî sîn-banaʔawa wè, nàa wi nyéni siɛnne kóri bèlɛ nɛ waa Kulocɛliɛ mé wè, weli Tuu wè ().

Sɛbɛ wi tiʔɛ siinwuʔu gè (wéli baa nyùgo), kí nɛ we gbòbori nɛ yeri ní ki nyu nɛ tíf lɛlɛ nî nî Zezi wi 'yeli bè yiri bile duniya nî wè bè ké Tuufɔli tiʔɛ nî gè (wéli baa nyùgo). Zezi wi 'kúɔ né Kulocɛliɛ náari wè, wi Tuu wè, nɛ wi pitenmɛnɛ le bèlɛ wi kiyɛ nî (wéli baa nyùgo).

Kàfɔli Zezi wi kárilɛ wori dè pe sa wi kóri tiiparige nɛ gè duniya siɛnne pe kapiʔile kenɛ nɛ bè (wéli baa nyùgo). Kataanna Siɛnrɛ sɛbɛlɛ taanri bíli bèlɛ, Matiye, Mariki, né Luku, piyê nɛ ki siɛnrɛ nyu dè nɛ píne.

Torimakiyaʔa cɛngɛ gè, Zezi wi sɛnì wîi tiɛ wi pitenmɛnɛ nɛ bèlɛ, dí wire yê wiiwɛ (wéli baa nyùgo). A Zan wi sí ki juu wi Kataanna sɛbɛ nî wè né jo: siɛnrɛ dáà tire sí nyéni sɛbɛ gîi ki bé tí bili piyè Zezi nyaa wèʔ, pe- téngɛ wi nɛ peli míeni bèlɛ ().

Sɛbɛ wîr nɛ ki tíf wɛ nɛ dí Zezi Kirisi wire yákuɔ wi bé gbɛ bànguɔ sîi ken wè siɛn mé. Kire nɛ a siɛn ó siɛn téngɛ Zezi nɛ wè, siɛn wi- ki cén wire nyéni bànguɔ sîi taa wè.

Sɛbɛ wi nyùgboliyo yè

Siɛnrɛ dè né sélime ní bè

Zan wori dè né Zezi pitenmɛpeliwɛ ní wè

Kele gíli Zezi wi 'kpiʔile nɛ tóri gèlɛ

Zezi kárilɛ lè Zerizalɛmi kàʔa mé gè, né wi kùu wori dè

Zezi wi 'nyé nɛ yiri a wi pitenmɛnɛ pe 'wi nyaa

Zezi wi sɛnì wîi tiɛ Galile ténime nî bè

Siɛnrɛ ti 'puu kpiɛnɛ

1 Sélime nɛ bè, Siɛnrɛ ti 'puu baa nɛ kúɔ. Nɛ píne Siɛnrɛ ti 'puu né Kulocɛliɛ ní, Siɛnrɛ ti 'puu Kulocɛliɛ. ² Siɛnrɛ ti 'puu né Kulocɛliɛ ní wè sélime nɛ bè. ³ Siɛnrɛ tire fànʔa nɛ yɛrɛ ti mieni nyéni yiri. Yakaa fáala sî kpiʔile Siɛnrɛ ti fùnʔ †. ⁴ Siɛnrɛ tire nî sîi wi 'puu; sîi wire sí wi 'puu siɛnne pe kpiɛnɛ bè. ⁵ A kpiɛnɛ pi 'yè nɛ càanná wuɔmɔ nî bè; wuɔmɔ piì gbɛnɛ jáa nɛ kpiɛnɛ tón bèʔ.

⁶ A Kulocɛliɛ wi kénì nànguɔ wáà tun, pe 'puu nɛ wi ye Zan. ⁷ Zan wi cé pen bè pa wi cénɛ juu bè wî, gáa wire 'cén kpiɛnɛ wori nî dè, gîi ki bé tí siɛnne pe mieni pe-téngɛ wire kenɛ nɛ. ⁸ Zan wire bèʔ wi 'puu kpiɛnɛ bèʔ, ki 'nyaa wire cé pen bè pa wi cénɛ juu bè kpiɛnɛ wori nî dè wî. ⁹ Kire kpiɛnɛ pire pi 'puu kányiʔɛ kpiɛnɛ bè, pi 'pen náʔa duniya nî wè nɛ péni càanná siɛnne pe mieni mé bèlɛ.

¹⁰ Siɛnrɛ ti 'puu bile duniya nî wè; tire fànʔa nɛ duniya wi nyéni faan, nɛ sí ki taa duniya siɛnne piyè ti cénʔ.

¹¹ Siɛnrɛ ti 'pen ti wuulo tíme mé; ti wuulo piyè fɔli ti nɛʔ. ¹² Bili sí pe 'fɔli ti nɛ dè, a ti 'ki fànʔa ken gè pe mé

† Wéli baa Sél 1.

pe- kò Kulocelie piile, peli bálì pe 'ténge ti mí?e nē gè.
¹³ Peli bálì bèle, piyè sii sienne siengenme nē?, céri nyéni kaala míeni bè?, nàguo nyéni kaala bè? nē píne?. Ki 'nyaa Kulocelie wi 'sii fɔnwɔ ken pe mé.

Sienre ti 'yi?e nē kò sien

¹⁴ A Sienre ti kénì yi?e nē kò sien, nē péni ténì né weli ní. A weli 'wi kpuɔmɔ nyaa bè, kpuɔmɔ báà bī Tuufɔli wi Jaa nigbe kpuɔmɔ bè. Kacēnge né kányi?e 'puu wi mé kpuɔ.

¹⁵ Zan wi cé wi cénme juu bè, nē yékpòli yège lè né ti juu kpuɔ, né jo: «Nàa wire wori mi cé juu dè, né jo: «Nàa wi bága pen mi kàdu?ume gè, wii mi yi?e mé, ki 'nyaa wi 'kíni nē puu mi yi?e mé.» »

¹⁶ Kpuɔɔwɔ dáà dī wi mé a wi 'tín ti nē dè, a weli we míeni bèle, a we 'ti taa nē ta?ala. ¹⁷ 'Fàn?a Sienre dè, Misa wi 'tire ti?e; gii sí ki 'kpuɔɔwɔ kúɔ dè, né kányi?e ní gè, Zezi Kirisi wi 'pen né tire ní.

¹⁸ Sien sì fie Kulocelie nyaa wè nē nyaa?; Kulocelie Jaa nigbiiwe njàà wī Kulocelie wè †, né ní baa nē kpɔni Tuufɔli nē wè, wire wi péni Kulocelie ti?e wè sienne nē bèle.

Zan wi 'wi cénme juu bè Zezi wori nē dè

(Mat 3.1-12; Mar 1.1-8; Luk 3.1-18)

¹⁹ Zan wi cénme báà wi cé juu Zezi wori nē dè tundun- minɔ mé bèle, ki sienre ti n'de. Ki 'nyaa Zuufulo pe cé kacuwɔnɔlɔ páli yège Zerizalemi kà?a mé gè, peli né Levi- iyé wuulo páli ní, nē pe tun baa Zan mé, né jo pe- sa wi yúgo: «Muo wè, njásien wī muo wè?»

²⁰ A wi 'ti juu nē lá?a pe nē, wii ti làrige?, né pe ye: «M'bè? Kulocelie Siennyienegɔnwɔ wè?»

²¹ A pe sí wi yúgo: «Njásien sí wī muo wè? Elii lé?»
A wi 'pe ye: «?é?e, m'bè?»

A pe n'ne wi yúgo: «Kulocelie Sienjuuwo njàà wi yé je ga pen wè ††, wire wī lé muo wè?»

A wi 'jo: «?é?e, m'bè?»

²² A pe 'wi ye: «Njásien sí wī muo wè? Weli 'yeli bè sa siennugoro ken bálì mé pe 'weli tun bèle. Muo tíime wè, muo ne mié tóri njásien?»

²³ A Zan wi 'wi siennugoro ken dè, dàa Kulocelie sien- juuliεwe Ezayi wi cé juu dè, né jo: «Mi wè, mi yē ne yékpòli wáari lè waama kùlo nī lè né jo: Ye- Kàfɔli wi koligo kpí?ile gè ki- puu sìn?ε?»

²⁴ Bálì pe cé tun bèle, Farizienne bíεle pe 'puu. ²⁵ A pe 'wi yúgo né wi ye: «Ki sí meni á muo ne sienne batiize bèle, a ki yē muo bè? Kulocelie Siennyienegɔnwɔ wè?, muo sí ní wè Elii wè?, nē píne muo bè? Kulocelie Sienjuu- wo wè wè?»

²⁶ A Zan wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «Mi wè, luɔ nī mi ne sienne batiize bèle; wàa sí yē bile yeli

† Páli nyéni tiele náà ni sienre yi?e dè nē jo: «Pinigbiiwe njàà wī Kulocelie wè.» †† Wéli baa Fàn 18.15 ‡ Eza 40.3 tire ti 'juu ná?a gè nē yeli né gireki sienliere ní dè.

sunɔwɔ nī bè, yeli sì wi cén?. ²⁷ Wii ne báan baa mi kà- du?ume; mi njàà wè, mi nyuo nē yeli? bè ce wi tɔriyo mà?agele sá?ala gèle?»

²⁸ Tire dáà dè Betanii vògo mé ki 'kpí?ile, baa Zuruden cá?a kúrugu gè; kire ti?e nī Zan wi 'puu ne sienne bati- ize bèle.

Zezi wire wī Kulocelie Sɔnbapile lè

²⁹ Ki kpìenduu gè, a Zan wi 'Zezi wéli wè nē nyaa wi báan baa wi kúrugu. A wi 'jo: «Kulocelie Sɔnbapile †† n'ne, lire ni bé duniya kapiile lá?a lè! ³⁰ Wire wori mi cé juu dè, né jo: «Nàguo wàà ne báan baa mi kàdu?u mé gè, wi sí nyéni tóri mi nē. Ki 'nyaa wi 'kíni nē puu mi yi?e mé.» ³¹ Mi tíime mi sì cé wi cén?, nē sí ki taa mi 'pen nē péni sienne batiize bèle luɔ nī gè gii ki bé tí Isirayeli sienne pe- wi kenme cén bè.»

³² A Zan wi n'ne wi cénme juu bè, wii ti làrige?, né jo: «Mi cé Kulocelie Pile nyaa lè a ni 'kón baa nyi?ene nī lè bè gòtolo tíele, nē péni ténì wi nē. ³³ Mi tíime wè, mi sì cé wi cén?, ki 'nyaa njàa wi cé mi tun né jo mi pari sien- ne batiize bèle luɔ nī gè, wire wi cé ki juu m'mé né mi ye: «A muo kénì Kulocelie Pile nyaa lè a ni 'tigi nē sèni ténì sien njī nē wè, ma ki cén kire sien wire wi bé sienne batiize bèle né Kulocelie Pile ní lè.»

³⁴ «Mi sí nyéni wi nyaa, kire nē mi 'mi cénme juu bè, mi ti làrige?: njàa wire wī Kulocelie Jaa wè!»

Zezi pitenmepelile bèle

³⁵ Ki kpìenduu gè, Zan wi cé n'ne puu baa tienugo nī gè né wi pitenmene páli siin ní. ³⁶ A wi kénì Zezi nyaa wè wi tóri, a wi 'jo: «Ye- nyaa, Kulocelie Sɔnbapile n'ne!»

³⁷ Bà wi pitenmene siin pe 'tire lú?u dè, a pe 'líe nē ta?a Zezi kúrugu wè. ³⁸ Bà Zezi kénì yi?e nē wéli kàdu?u mé gè, a wi 'pe nyaa wii kúrugu. A wi 'pe yúgo: «Gáa yeli ne caa?»

A pe 'jo: «Arabii! (kire kɔri wi 'jo: «Tenmefɔli»), séti?eni muo kòridi?e ki yē?»

³⁹ A wi 'pe ye: «Yeri báan ye- pa nyaa.»

A pe sí ké nē sèni Zezi wi kòridi?e cén gè. A pe 'fali nē kò né wi ní ki cenge gè. Cenge ki cé cèli nē kúɔ.

⁴⁰ Pitenmene bálì siin pe cé Zan sienre lú?u dè né líe nē ta?a Zezi nē wè, pe 'puu ne wàa ye Andire, SiimɔPieri siinyeni wi 'puu. ⁴¹ A Andire wi 'fali nē ké wi siinyeni kúrugu wè, Siimɔ wè, nē sèni wi ye: «Weli nyéni Ku- locelie Siennyienegɔnwɔ nyaa wè, «Mesii» wè, njàa pe sí ne ye «Kirisi» wè.»

⁴² A wi 'wi kóri nē ké Zezi kúrugu wè. Bà wi sèni yiri wè, a Zezi wi 'wi wéli, né wi ye: «Muo wī Siimɔ wè, Zan jaa wè. Pe béri muo ye Sefasi». Ki kɔri wi 'jo: «sindenige».

†† Wéli baa Eza 53.6-7.

Zezi wi 'Filipi né Natanayeli yeri

⁴³ Ki kpiendu gè Zezi 'puu ne caa bè ké *Galile* ténime mé, a wi sénì Filipi nyaa, a wi 'wi ye: «Ta? a mi nē.»

⁴⁴ Betsayida kà? a wuu wi 'puu Filipi wè, kire kànugo nī Andire né *Pieri* pe 'puu. ⁴⁵ A Filipi wi 'ké Natanayeli kúru gè wè sénì wi ye: «Sien njàà wori *Misa* wi cé sebe *Fàn? a Sienre* nī dè, né gii *Kulocelié sienjuulié* pe yé juu gè, weli nyénì ki sien nyaa wè: Zezi wè, *Yusufu | Yusufu, Maari pɔli | Yusufu, Maari pɔli* jaa wè, *Nazareti* kà? a wuu wè.»

⁴⁶ A Natanayeli wi 'wi ye: «Kacènne ní ni bé gbè yiri baa Nazareti kà? a nī gè?»

A Filipi wi 'jo: «Te báan ma pa nyaa.»

⁴⁷ Bà Zezi wi kénì Natanayeli nyaa wè wi báan wi kúru gè wè, a wi 'Natanayeli wori juu dè né jo: «Ye-nyaa, *Isirayeli* sien tíime wī njàà wè, jànvaa fáala wè wi nī?»

⁴⁸ A Natanayeli wi 'jo: «Séti?eni muc 'mi cén?»

A Zezi wi 'siennugoro ken dè wi mé né wi ye: «Bà muc 'puu baa sàanfiidiige láara gè, sénì Filipi wi- muc yeri wè, mi cé muc nyaa.»

⁴⁹ A Natanayeli wi 'jo: «Tɛnmɛfɔli, muc wī *Kulocelié* jaa wè, muc wī *Isirayeli* kùlofɔli wè.»

⁵⁰ A Zezi wi 'wi ye: «Bè mi 'muc ye dí mi nyénì muc nyaa lèlè nī nī muc 'puu baa sàanfiidiige láara gè, kire kenme nē bè? lé muc 'ténge? Muc bé sí ní ga kakpoliyo yáà nyaa, nyàa yi bé tóri gàa nē gè.»

⁵¹ A Zezi wi 'nè wi ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, yeli bága nyi?ene nyaa lè ni- múgu, dí *Kulocelié nyi?ene tundunminɔ* pe sí de yègí, béri tíri *Sien Pùɔ* nyùgo nī gè †.»

Kana kà? a cepɔrigo wori dè

2 Cɛnye siin 'kúu, taanriwu?u nē gè, a ki 'nyaa cepɔrigo 'puu baa Kana kà? a mé gè, *Galile* ténime nī bè. Zezi yàa wi 'puu baa ki cepɔrigo mé gè. ² Pe cé Zezi míeni yeri wè baa ki cepɔrigo gáà mé gè, wire né wi *pìtenmenɛ* ní bèle. ³ A divien wi kénì kóligo. A Zezi wi yàa wi 'ké nē sénì ti juu Zezi mé wè, né wi ye: «Divien wi 'kúu pe mé.»

⁴ A Zezi wi 'wi ye: «Cɛliwɛ muc, gáa gī baa muc né mi sun?ɔmɔ ní bè? Mi lèlè niì fiɛ nò?»

⁵ A wi yàa wi sí ki juu baakuɔɔ mé bèle né pe ye: «A wi kénì sienre ó sienre juu yeli mé, yeri ti kpínìni.»

⁶ Ki sí nyaa sindeniye kúumasu?ulo kɔlini 'puu baa téngeye; yire nī Zuufulo pe sí ne lu?ɔ kóri gè ne piye kúnminɔ ne jíri bè m̀nuu bè yeli né pe kali?ɛɛ ní gèle. Lu?ɔ liitirile togosicɛri á kire 'laa liitirile tekɔlini (120) felige nē gbè nē jíin ki nigbe nī gè. ⁷ A Zezi wi kénì ki juu baakuɔɔ mé bèle né pe ye: «Ye- lu?ɔ le kàjuɔɔ nī yè ye yi- nyi.»

† Wéli baa Sél 28.12.

A pe 'lu?ɔ kúu gè nē yi le a yi 'nyì fúu nē nò nyuɔɔ nē yè. ⁸ Á wi 'fali nē pe ye: «Ye- kàa kúu ye sa ken sikenmine pe yiɛginiwɛ mé wè.»

A pe 'ki kúu nē sénì wi ken. ⁹ Bà sikenmine pe yiɛginiwɛ wi 'divien kúu wè né wi gbuɔ nē wéli wè, lu?ɔ gáà ki cé yi?e nē kò divien wè, wii ki cén? sé kire divien wi 'kón?. Nè sí ki taa baakuɔɔ peli cé ki cén, peli bálì pe cé lu?ɔ kúu gè. A sikenmine yiɛginiwɛ wi 'cefɔnwɔfɔli yeri wè ¹⁰ nē péni wi ye: «Pe sí kíni nē divien tãanwa wire ken gbín?ene nabɔnminɔ mé bèle, a pe kénì gbuɔ nē tuu bèle, píra njàà nī wè níè né péli nē divien s̀pienwɛ yige wè. Muc wè, muc sí nyénì divien tãanwa wire ténge nē péni nò lèlè náà nī lè.»

¹¹ Kaala náà lire Zezi wi 'kpí?ile *fiɛ* péliwɛ wè Kana kà? a nī gè *Galile* ténime nī bè, a ki kakpuɔɔ ni 'wi kpuɔmɔ tiɛ bè, a wi pitenmenɛ pe 'ténge wi nē. ¹² Bà tire 'tóri dè, a Zezi wi 'ké *Kaperinawu* kà? a mé wire né wi yàa ní wè, né wi cɔnɔɔ ní bèle, nē fàri wi pitenmenɛ nē bèle. Piyè sénì cɛnye ni?eyɛ kúu baa kire ti?e nī gè?.

Zezi wi 'yaparile

cira bèle nē yige

Kulocelié Gbù?ɔɔsa? a nī gè

(Mat 21.12-13; Mar 11.15-17; Luk 19.45-46)

¹³ Bà Zuufulo pe *Torimakiya? a* Fundaanra cenge ki cé kénì kò cè bé nò gè, a Zezi wi 'ké *Zerizalemi* kà? a mé.

¹⁴ A wi sénì nēparile nyaa, né sinbaparile ní baa *Kulocelié Gbù?ɔɔsa? a* dàlige nē gè; gòtoparile 'puu baa nē píne. Walifenivɔlilɔ míeni 'puu baa ténine. ¹⁵ A wi 'mà?ana tí?e nē sápile tiin, né pe m̀eni cira nē yige kpàn?ane *Kulocelié Gbù?ɔɔsa? a* dàlige nī gè, né sinbaara ní dè, né niɛɛ ní dè, nē wali sù?u wè nē wo dàala nē, né tabalile njɔrigo bèle nē cáan. ¹⁶ Né fali nē gòtoparile ye bèle: «Ye- yere dáà koli dè ye yige ná? a gè, ye fã-ga mi Tuu sa? a kpí?ile gè cédaala? !»

¹⁷ A wi *pitenmenɛ* pe 'sòngi nē taa né sienre dí ní ti 'sebe dè, ti 'jo:

Muc sa? a ki woli ni 'kpú?ɔ

m'mé nē tóri,

fúu ne nàzɔn sóri wè

mi nē††.

¹⁸ A Zuufulo pe 'wi yúgo né wi ye: «*Fiɛ* njii muc bé gbè kpí?ile bè ki tiɛ weli nē dí muc bé gbè dàa kúu dè, dàa muc ne kúu dàa dè?»

¹⁹ A Zezi wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «Ye- *Kulocelié Gbù?ɔɔsa? a* gáà cáan gè; m'bé koli bè ki yègɛ yérige cɛnye taanri larige nī.»

²⁰ A Zuufulo pe sí wi ye: «*Kulocelié Gbù?ɔɔsa? a* gáà ki faanna ni 'mɔɔɔ yi?ɛle togosiin né kɔlini, muc ga koli bè ki yègɛ cɛnye taanri larige nī í?»

²¹ Nè sí ki taa, *Kulocelié Gbù?ɔɔsa? a* gī wori Zezi wi 'puu ne nyu dè, wi cetinne lire wi 'puu ne pun. ²² Kire nē

†† *Njún* 69.10 tire ti 'juu ná? a gè.

bà wi yé kénì koli nè nyé nè yiri kúbilo nī bèle, a wi pìtenmene pe 'sòngi nè taa né ki sienre dáà ní dè, a pe 'ténge *Kulocelie sienseberé* nē dè, nè ténge Zezi wi sienre nē dè nè píne, dàa wi cé juu dè.

Zezi wi 'sienne pe mièni funyo cén yè

²³ Bà Zezi wi 'puu *Torimakiya?a* Fundaanra ti?e nī gè baa *Zerizalemi* kà?a mé gè, a sienni?ene pe 'wi *fiéle* nyaa bèle bàli wi 'puu ne kpín?ini bèle, a pe 'ténge wi nē. ²⁴ Nè sí ki taa Zezi wè, wire sì cé ténge pe nē?, nè ta?a gíi nē, wi cé pe cén cènge pe mièni bèle. ²⁵ Wi màakuu sì puu pe sien wori juu bè tiè wi nē?; wire tíime wè, wi cé ki cén gàa gī baa sien fungo nī gè.

Nikodemi sèni juu né Zezi ní

3 Nàguo wàa 'puu baa, *Farizienné* gboli wuu wi 'puu, pe 'puu ne wi ye Nikodemi. Zuufulo pe kàfòli wàa wi 'puu. ² A wire kénì yè nè ké Zezi kúru gu wè pilige nī, nè sèni wi ye: «Tenmefòli, weli 'ki cén Kulocelie wi 'muo tórigo ma pa weli tenme. Á kire 'laa wè, *fiéle* bàli muo ne kpín?ini bèle, sien sí gbè pe kpí?ile?, ka laa Kulocelie sì wúo né sien ní wè?.»

³ A Zezi wi 'wi ye: «M'bé ki juu muo mé kányi?e nē, a sien sì koli nè sii fónwo wè?, ki sien wí gbè jáa bè *Kulocelie Kùlofòligo* nyaa gè?.»

⁴ A Nikodemi wi 'wi ye: «Meni ki bé gbè kpí?ile bè síe, dí pe ní koli bè sien lièguwo sii wè ? Sien wi bé ní gbè jáa lé bè jíin baa wi yàa wi liye nī yè, wi yàa wi- koli wi sii lé ?»

⁵ A Zezi wi 'wi ye: «M'bé ki juu muo mé kányi?e nē, a sien nī sì sii lu?o né *Kulocelie Pile* fàn?a nē gè?, sien wí gbè jíin Kulocelie Kùlofòligo nī gè?.

⁶ «Sien nī lewiile 'sii wè, wire yè sien wī; nī sí wi 'sii Kulocelie Pile fàn?a nē gè, wire yè pile wī. ⁷ Fàga ki ya?a ki- puu muo mé funwuwo wu?u?, bè mi 'muo ye dí ki 'yeli ye- koli ye sii fónmino wè?. ⁸ Káfalige kī ne wáari a ti?e gī 'ki déni, muo nàa ki tùnmo lúru bè wī, nè sí ki taa muo nē ki cén? sé ki 'kón?, bé né ga jo sé ki waa?. Sien nī wi 'sii Pile fàn?a nē gè, bè míeni ki yē.»

⁹ A Nikodemi wi sí wi yúgo: «Meni kire nē kpí?ile nè síe ?»

¹⁰ A Zezi wi 'wi ye: «Muò wī *Isirayeli* kùlo tenmefòli wè, né kò muo sì kire cén lé? ¹¹ M'bé ki juu muo mé kányi?e nē, kaala nī weli 'cén lè, lire wori weli ne nyu, nè píne gii weli 'nyaa gè, kire weli ne nyu. Nè sí ki taa gii weli 'cén gè né ki juu yeli mé gè, yeli sì weli wori cò dè?. ¹² A mi ne duniya kele nyu gèle yeli mé wè, á yeli sì jáa nè ténge tire nē dè?, a mi sí kénì *nyi?eneka?a* wori nyu yeli mé dè, meni yeli bé gbè ténge tire nē dè ? ¹³ Sien sì fiè tán?a baa nyi?ene nī lè?, nè yiri nàa wi 'kón baa nyi?ene nī lè nè tigi wè?. Kire sien wire sí wī *Sien Pùo* wè.

¹⁴ «Nè píne kenme bìl nē *Misa* wi cé kányiere wòbugo yègè gè nè yérige tiige nē gè waama kùlo nī lè †, kire kenme pire nē Sien Pùo wi 'yeli bága yègè bè yérige, ¹⁵ gii ki bé tí a sien ó sien 'ténge wi nē wè, sien wi- bàn-guo sii taa wè.

¹⁶ «Ki 'nyaa duniya sienne pe woli ni 'kpú?o Kulocelie mé wè, fúo a Kulocelie wi 'wi Jaa nigbiwe ken wè, gii ki bé tí a sien ó sien 'ténge wi nē wè, sien wi woli ni fàga cú?o?, sien wi- banguo sii taa wè. ¹⁷ Kii nyaa majo Kulocelie wi 'wi Jaa tórigo wè ná?a duniya nī wè wi pa kàyu?u juu duniya sienne nē bèle wī?, Kulocelie wi 'wi tórigo gii ki bé tí duniya sienne pe- suo wire kenme nē bè. ¹⁸ A sien nī 'ténge wi nē wè, Kulocelie wi nē kàyu?u juu wi nē?. Nè sí ki taa sien nī wii ténge? wi nē wè, kàyu?u ki 'tuu kire sien nē wè nè kúo wī, bè ki 'nyaa wii ténge Kulocelie Jaa nigbiwe wi mí?e nē gè?.

¹⁹ «Kàyu?u ki kori wire sí wī nàa wè: ki 'nyaa, kpíenme pi 'pen duniya nī wè, a sienne pe 'mà?a nè yebilige woli ya?a a ni 'kpú?o pe mé nè tóri kpíenme nē bè. Kire sí nyéni taa bè pe kakpi?iligele kiyè cú?o?o?o gèle. ²⁰ Ki 'nyaa sien ó sien wi nyéni kacu?o?o kpín?ini dè, kpíenme pi nē kire sien bien wè; wi nē de báan kpíenme mé bè?. Á kire 'laa wè, wire kakpi?iligele ke bága yiri kpíenme nē. ²¹ Nè sí ki taa sien nī wi nyéni tári kányi?e nē gè, wire nàa báan kpíenme mé, gii ki bé tí wi kakpi?iligele ke- yiri kpíenme nē bè bè yeli né gii Kulocelie wi caa gè.»

Zan wi 'yakaa juu Zezi wori nē dè

²² Bà tire 'tóri dè, a Zezi wi 'ké *Zude* ténime nī né wi *pitenmene* ní bèle, nè sèni kò baa né pe ní kire ti?e nī gè ne sienne *batiize* bèle. ²³ Zan míeni wi 'puu baa ne sienne *batiize* bèle Enc lanyu?o ti?e nī gè, Saliimi kà?a táan- ni ki 'puu. Lu?o 'puu baa ni?ege ki ti?e nī gè; sienne pe yé?í ne waa baa Zan wi pe *batiize*. ²⁴ Ki 'nyaa piyè cé fiè Zan cò wè nè tón kasuu nī wè?.

²⁵ A sienre kénì yè baa Zan pìtenmene sun?o?o nī bè, peli né Zuufulo pe wuu wàa ní, jígemununo kakuwo wori nē dè. ²⁶ A Zan wi pìtenmene pe 'ké Zan kúru gu wè nè sèni wi ye: «Tenmefòli, nàguo nàa wi 'puu né muo ní baa *Zuruden* cá?a kanyu?o nē gè, á muo cé wi wori juu dè, nyaa wī baa ne sienne *batiize* bèle; sienne pe mièni ne waa wi kúru gu !»

²⁷ A Zan wi 'siennugoro ken dè né pe ye: «Sien sí gbè jáa bè yakaa taa?, ka laa Kulocelie bè? wi 'kire yègè ken gè ki sien mé wè?. ²⁸ Yeli tíime yeli bé gbè yeli cénme juu bè dàa mi cé juu yeli mé dè, né yeli ye dí 'm'bé? *Kulocelie Siennyienegwo* wè wè?; dí mi wè, tunduuro nē mi 'pen nàa wi yi?eme gè ††.»

²⁹ «Cefonwòfòli wire wuu wi sí puu cefonwo wè. Cefonwòfòli wi nàgori wè, wire sí yéri ne lúru wī, niè ne fun-

† *Wéli baa Tór 21.4-9.* †† *Wéli baa 1.20-23*

daanra kpín?ini a wi gbénè cefɔnwɔfɔli wi juumɔ lú?u bè. Kire fundaanra tire felide dī mi nī n̄ wè nè mi fun-go nyi gè. ³⁰ Wire wè, ki 'yeli wire mī?e ki de yigi, dí mi wu?u ki sí de tɔngi.»

Sien n̄i wi 'kón naame gè

³¹ Sien n̄i wi 'kón naame gè nè pen wè, wi 'tóri we mieni n̄. Nàa sí wī ná?a dàala n̄ lè, wire yē dàala wuu wī; dàala kaju?ulo wire sí ne nyu. Nàa wi 'kón nyi?ene n̄ lè, wire 'tóri we mieni n̄. ³² Gii wi 'nyaa né gii wi 'lú?u gè, tire wī ne nyu ne tíi we n̄, nè sí ki taa sien s̄ f̄li ti n̄? dāa wi 'juu dè?. ³³ Sien n̄i sí wi 'f̄li wi nyasienre n̄ dè, wi 'ki t̄ie Kuloceliē wori tire dī kányi?e gè. ³⁴ Ki 'nyaa n̄a Kuloceliē wi 'tun wè, kire sien wī ne Kuloceliē sienre nyu dè. Kuloceliē wi 'wi P̄ile ken lè wi mé nè k̄li lá?a n̄. ³⁵ Jaaf̄li wi 'Tuuf̄li déni wè, a wi 'kele ke mieni le wi kiyē n̄. ³⁶ A sien n̄i 'ténge Jaaf̄li n̄ wè, wi 'bàngu s̄i taa wè. A n̄i sí c̄i Jaaf̄li n̄ wè, kire sien wī ga bàngu s̄i taa wè?; Kuloceliē funbienre t̄i kire sien kúru?u wè.

Zezi wi 'juu né Samarii kà?a cuc wáa ní

¹² Farizienne pe cé kénì lú?u dí Zezi wī ne p̄itenmene tari ni?ene, níe pe batiize ni?ebele nè tóri Zan n̄ wè. [Nè sí ki taa Zezi wire tíime wī puu ne sienne batiize?, wi p̄itenmene peli pe 'puu ne ki kpín?ini †.] A Zezi wi 'ti cén. ³ A wi 'yiri Zude ténime n̄i bè nè koli nè ké Galile ténime n̄i bè. ⁴ Wi sí cé yeli bè s̄uri bè tóri Samarii ténime n̄i. ⁵ A wi s̄eni n̄ Samarii kà?a káa n̄, pe ki ye Siikaari. Ki kà?a ki 'puu baa si?i gáa táanni Yakuba cé ken wi jaa mé wè Yusufu wè. ⁶ K̄l̄ n̄a Yakuba cé túgu wè, baa wi 'puu ki si?i n̄i gè. Bà Zezi wi cé tán?a nè f̄ur̄ wè, a wi s̄eni t̄eni k̄l̄ wi nyu n̄ gè; cenge ki cé yeri nyùgo n̄i. ⁷ A Samarii ténime cuc wáa kénì pen bè pa lu?u kúu. A Zezi wi 'wi ye: «-Lu?u káa ken m'mé mi gbu.»

⁸ Ki 'nyaa wi p̄itenmene pe cé j̄iin ká?a n̄i gè bàa yali-ire su.

⁹ A Samarii cuc wi 'wi ye: «Ki meni, á muc péni mi náari lagbu?u n̄, mi n̄a wī Samarii cuc wè, muc sí yē Zuufuwo?»

Ki 'nyaa Zuufulo piyè puu ne nya?ami Samarii ténime wuulo n̄i bèle?.

¹⁰ A Zezi wi sí siennugoro ken wi mé né wi ye: «A ki yē muc cé Kuloceliē yakenge cén gè, né sien n̄a wi 'muc ye: «-Mi ken mi gbu wè», muc tíime ma sí ní koli bè wi náari; wi sí muc ken né s̄i lu?u ní gè.»

¹¹ A celiwe wi 'wi ye: «Mi kàf̄li, yaku?u wè muc mé?, k̄l̄ wi sí yē sícuwo; sé muc je kire s̄i lu?u taa gè?

¹² Muc 'tóri lé weli tuuli?e Yakuba n̄ wè? Wire wi 'k̄l̄

n̄a ken wè weli mé, wire tíime nyéni gbuo k̄l̄ n̄a wi lu?u n̄ gè, a wi piile pe 'gbuo, a wi yajuuro ti 'gbuo.»

¹³ A Zezi wi 'siennugoro ken dè wi mé né wi ye: «A sien ó sien lu?u gáa gbuo gè, lu?uwu?u bé ní ga koli wi taa.

¹⁴ A n̄i sí mi lu?u gbuo gè, lu?u gáa m'bé ken sien mé wè, lu?uwu?u sí n̄? je kire sien taa wè yirile náa n̄i lè?. Nè ta?a ḡi n̄, lu?u gáa m'bé ken sien mé wè, ki bé kò lawiile bèri kéngi de yigi bè bàngu s̄i ken wè wi mé.»

¹⁵ A celiwe wi 'wi ye: «Kàf̄li, -kire lu?u ken gè m'mé, ḡi ki bé tí lu?uwu?u f̄aga ní mi taa wè?, dí mi f̄aga ní de báan ná?a gè? bè pari lu?u kóri wè?»

¹⁶ A wi 'wi ye: «Te waa ma sa muc p̄li yeri wè yeri báan ná?a.»

¹⁷ A celiwe wi 'wi ye: «Nàngu wè m'mé?»

A Zezi wi 'wi ye: «Kányi?e muc 'juu, né jo n̄guo wè muc mé wè?. ¹⁸ Nè ta?a ḡi n̄, muc nyéni kò n̄guo k̄o-gungo mé; n̄i sí mé muc yē n̄ wè, muc p̄li bè?. Kire n̄ muc nyéni kányi?e juu.»

¹⁹ A celiwe wi 'jo: «Kàf̄li, mi 'ki nyaa Kuloceliē sienjuu-wi muc wè! ²⁰ Weli tuuli?e yē, nyagurugo gáa kire mé pe 'puu ne waa ne Kuloceliē gbù?r̄ wè; yeli bèle, yeli n̄ sí jo ti?e ḡi n̄i Kuloceliē wi 'yeli bèri gbù?r̄ wè Zerizalemi kà?a mé wī.»

²¹ A Zezi wi 'wi ye: «Celiwe muc, ténge mi n̄, ma ki cén l̄le láa ne báan baa, nyagurugo gáa kire n̄ bè? yeli bá-ga de Tuuf̄li gbù?r̄ wè?, Zerizalemi kà?a mieni mé bè? yeli bága de wi gbù?r̄? ²² Yeli bèle, yeli ne yakaa gbù?r̄ gáa yeli s̄i cén gè?; weli bèle, n̄a weli ne gbù?r̄ wè, weli nyéni wi cén, nè ta?a ḡi n̄, su?o ni 'kón Zuufulo mé wī. ²³ L̄le láa sí yē ne báan baa, ni cénì n̄ nè kúu, kire l̄le n̄i l̄le Kuloceliē gbù?r̄?l̄il̄ bèle, kányi?e wuulo bèle, pe béri Tuuf̄li gbù?r̄ wè né Kuloceliē P̄ile ní, né kányi?e ní. Né ki cén, kire Kuloceliē gbù?r̄?l̄il̄ peli felile Tuuf̄li wī ne caa. ²⁴ Kuloceliē wī P̄ile, kire n̄ bili pe wi gbù?r̄ bèle, pe 'yeli peri wi gbù?r̄ né Kuloceliē P̄ile ní, né kányi?e ní.»

²⁵ A celiwe wi 'wi ye: «Mi 'ki cén Mesii wi bága pen, n̄a pe ye Kuloceliē Siennyienegɔnw̄ wè; a wire kénì pen wè, wi bé pa ti mieni yi?e juu bè t̄ie weli n̄.»

²⁶ A Zezi wi 'wi ye: «Mi wī, mi n̄a mi nyu né muc ní wè.»

²⁷ Kire l̄le n̄i l̄le, a wi p̄itenmene pe péni yiri, a ki 'pe fungo wúu, bè ki 'nyaa wi 'puu ne nyu né celiwe ní wè, nè sí ki taa wáa s̄i yakaa juu?, bè jo: «Gáa ma caa né celiwe n̄a ní wè wè? ?» á kire 'laa «Gáa ma nyu né wi ní? ?»

²⁸ A celiwe wi 'wi kagbege ya?a gè baa k̄l̄ táanni wè, né j̄iin kà?a n̄i gè nè s̄eni ti juu sienne mé bèle, né jo:

²⁹ «Yeri báan ye pa nyaa n̄guo n̄a n̄ wè, kele ḡi mieni mi 'kp̄i?ile gèle wi 'ke juu m'mé, dí wire bè? í Kuloceliē Siennyienegɔnw̄ wè?»

³⁰ A sienne pe 'yiri kà?a n̄i gè nè ké Zezi kúru?u wè.

³¹ S̄eni né pe pa yiri bèle, a wi p̄itenmene pe 'wi fiēn né wi ye: «Tenmef̄li, ki 'yeli ma lii.»

† Gireki sebere n̄i dè sienkenige gáa k̄i baa koliyo 2 n̄i. Nè sí ki taa weli 'ki sienre p̄ine dè né koligo 1 n̄i gè bè sienre kp̄i?ile dè ti- kò nuro. Tuobuuro Biibile wè BFC wi nyéni ki kp̄i?ile bè weli t̄iele.

³² A wi 'pe ye: «Yaliire táà yē m'mé bè lii òlì yeli sì cén dè?»

³³ A pìtenmenε pe 'ye ne nyu níε pìye yúgo né jo: «Dù? wàa sí wi ká pèni wi ken a wi 'lii?»

³⁴ A Zezi wi 'pe ye: «Mi yaliire tire yē òlì wi 'mi tun wè, mi- wi nyéni kaala kpí?ile lè, bé sí wi baara kúo de bè lá?a. ³⁵ Yeli né dú? ki juu níε jo: «Ná?ane yeye sicéni, yaliire líε lèlè ni bé nò.» Ye- sí nyaa, m'bé ki juu yeli mé: ye- yiεye yègε yè ye siye wéli yè: yaliire ti mieni 'liε nè nò pe- ti kún. ³⁶ Nàa wi nyéni yaliire kúnminɔ dè, wi 'wi sàri taa wè; wíi ne yaliire kúnú dè ne gbuɔuni bè bàn-guɔ sii taa wè. A kire ki 'ken yatan?awa wè, né yaliire líεfɔli ní wè, a pe 'píne ne fundaanra kpín?ini. ³⁷ Kire sí gí, pe nê kásiile wáa níε jo: «Wàa nê yatan?ara tán?a dè, á wàa nê yaliire líε dè nê nyógɔ»; ki kásiile ní kányi?ε. ³⁸ Mi nyéni yeli tun ye sa yaliire kún si?i gí nī yeli sì baara nè fúɔ wè?. Pàli piyeyε pe 'baara nè fúɔ, á yeli séni pu?ɔ pe fúɔɔ ti nyúɔ nī bè.»

³⁹ Ki kà?a gáà nī gè Samarii wuulo ni?ene cé ténge Zezi nē wè, celiwe wi nyasiεne tire kenme nē bè, dàa wi cé juu dè, né jo: «Wi 'mi kakpi?iligele ke mieni juu m'mé, gàli mi 'kpí?ile gè.» ⁴⁰ A kire 'tí bà Samarii wuulo pe séni yiri Zezi kúruwu wè, a pe 'wi fien né wi ye: «Kò bile né weli ní.»

A wi 'kò baa né pe ní nè taa cenye siin. ⁴¹ A pàli n'ne ténge ni?ene wi sienjuuro tire kenme nē bè. ⁴² A pe sí celiwe ye wè: «Sienre dáà 'muɔ juu dè, tire bè? ti 'ki ken a weli 'ténge?, ki 'nyaa weli tíime weli nyéni wi nyasiεne lú?u dè nè ki cén òlì wè, kányi?ε tóni gí, wire wí duniya Suɔfɔli wè.»

Zezi wi 'koli nē ké Galile ténime nī

⁴³ Cenye siin 'tóri kire kàdu?u mé gè, a Zezi wi 'yiri baa kire ti?ε nī gè nē ké *Galile* ténime nī. ⁴⁴ Zezi wire tíime wi cé ti juu nē lá?a, né jo: «*Kuloceliε sienjuuwo* wi wè ne kpu?ɔɔ tari wi kúlo tíime nī lè?.» ⁴⁵ Bà sí wi séni yiri baa *Galile* ténime nī bè, a *Galile* wuulo pe 'wi kpàli cenge. Pe mieni cé ki 'nyaa gáa wi cé kpí?ile *Zerizalemi* kà?a mé gè *Torimakiya?a Fundaanra* cenge gè. Ki 'nyaa peli míeni cé ké baa fundaanra ti?ε mé gè.

Zezi wi 'nàguɔ wáà pùɔ pu?ɔ

⁴⁶ Zezi wi cé koli nē ké Kana kà?a mé, n'ge baa *Galile* ténime nī bè; kire ti?ε nī wi cé lu?ɔ yi?ε gè a ki 'kò divien wè.

Fàn?afɔgbuɔwɔ wáa jaa 'puu yaawa Kaperinawu kà?a mé. ⁴⁷ Bà wire 'Zezi wi pen wori lú?u dè, dí wi 'kón *Zude* ténime nī nē pen *Galile* ténime nī bè, a wi 'ké wi kúruwu, nē séni wi náari né wi ye wi sa wire jaa pu?ɔ wè wire mé, dí wíi baa nē je kúu.

⁴⁸ A Zezi wi 'wi ye: «A yeli sì *fíle* nyaa né kakpoliyo ní?, yeli si je ténge?»

⁴⁹ A fàn?afɔgbuɔwɔ wi 'wi ye: «Kàfɔli, te báan á kire 'laa mi pùɔ wi bé kúu wí!»

⁵⁰ A Zezi wi 'wi ye: «Te waa, muɔ jaa wíi sii nē.»

A nàguɔ wi 'ténge Zezi sienre nē dè, nē lá?a nē ké. ⁵¹ Bà wi 'puu ne waa wè, a wi baakuɔɔ pe 'ké nē séni wi kpàli koligo nē gè, né wi ye dí wi pùɔ wíi baa sii nē. ⁵² A wi 'pe yúgo lèlè ní nī wi 'póri wè, a pe 'wi ye dí mbàn?a, cenge ki cé yéri nyùgo nī, dí kire lèlè nī cefuuro ti 'wi wáa. ⁵³ A tuufɔli wi 'ki cén kire lèlè lire nī Zezi wi cé wire ye: «Muɔ jaa wíi sii nē.»

A wi 'ténge, wire né wi sa?a wuulo pe mieni ní bèle.

⁵⁴ A kire 'kpí?ile fiε siinwuulo wè, òlì Zezi wi cé kpí?ile wè, bà wi cé kón *Zude* ténime nī bè nē pen *Galile* ténime nī bè.

Zezi wi 'yaawa wáà pu?ɔ cendenige cenge nī gè

5 Bà tire 'tóri dè, a ki 'nyaa Zuufulo pe fundaanra táà 'puu baa *Zerizalemi* kà?a mé gè, a Zezi wi 'ké baa ki fundaanra mé dè. ² Pindi?ε káà 'puu baa *Zerizalemi* kà?a nī gè, pe ki yē *Betisayida* eburu sienre nī dè, ki 'puu baa *Sinbaara* Wíile táanni lè. Kobiyo kogunɔ yi 'puu baa ki pindi?ε ti?ε nī gè. ³ Yaala ni?ene 'puu ne waa ne siné baa kobiyo nyáà nī yè: fúɔnnɔ 'puu baa, lolilo 'puu baa, tamɔnigiɔfɔlilɔ 'puu baa nē píne. [Pe niε ki siri lu?ɔ ki ga fílagá. ⁴ Ki 'nyaa *nyí?ene tundunwu* wáa 'puu ne tíri lègε lègε ne lu?ɔ fílagi gè. A lu?ɔ ki cé gbéne fílagi gè, a yaawa ñíi cé tigi baa péliwe wè, wi nē cé pu?ɔ, a yaama pi cé céni puu felige ó felige †.]

⁵ Nàguɔ wáà 'puu baa ne yáa nē taa yi?εle togo né kpu?igɔ né kataanri. ⁶ Bà Zezi wi 'wi nyaa sínεwe wè, né ki cén wi cé lèlè sáa kúo nē kúo baa wè, a wi 'wi yúgo né wi ye: «Muɔ ne ki caa bè pu?ɔ lé?»

⁷ A yaawa wi 'wi ye: «Kàfɔli, mi sien taa wi- mi líε bè wáa baa pindi?ε nī gè?, bà ki sí kényi fílagi gè?. Ná?ane m'bé nò baa wè, wàa nē jíin baa mi yi?ε nē.»

⁸ A Zezi wi 'wi ye: «Yè ma muɔ yasiεge líε gè mari tári.»

⁹ A nàguɔ wi 'fali nē pu?ɔ seni, nē wi yasiεge líε gè nē ye ne tári. *Cendenige* cenge nī ki 'puu. ¹⁰ Nàa wi cé pu?ɔ wè, a Zuufulo yieginine pe sí wi ye: «*Cendenige* cenge gí pàngε gè, ki yeli muɔ muɔ yasiεge líε gè?!»

¹¹ A wi sí pe ye: «Nàa wi 'mi pu?ɔ wè, wi 'mi ye mi- yè mi mi yasiεge líε gè mi de tári.»

¹² A pe 'wi yúgo: «Náasien wí sien òlì wi 'muɔ ye ma ye ma muɔ yasiεge líε gè mari tári wè?»

¹³ Nè sí ki taa òlì wè, wíi cé ki sien cén wè?. Ki 'nyaa Zezi wi cé pùnni sienni?εme sun?ɔɔ nī bè, bàli pe 'puu baa bèle.

¹⁴ Lèlè láà kényi tóri wè, a Zezi wi séni kpàli né nàguɔ ní wè baa *Kuloceliε Gbù?ɔɔsa?a* nī gè. A wi 'wi ye: «Je ma

† *Gireki kólì sebere sebele pàli ni?ene nyéni kólìyo 4 wu?u gáà le gè baa sienre nī dè, nē sí ki taa pàli sì ki sebe?.*

pu?ɔ ! Fǎga tí bé ní kapiile kpí?ile?, dí kaala láà ní ga muɔ taa bè pii bè tóri gàa nē gè?.»

¹⁵ A nàguɔ wi 'koli nè ké nè sèni ti juu Zuufulo yieginine mé bèle, né pe ye dí Zezi wi 'wire pu?ɔ. ¹⁶ A kire 'fali nè kpí?ile kaala Zuufulo yieginine mé bèle, a pe 'yè ne Zezi túngu wè, dí gáa nē wi kèni kire kpí?ile cendenige nī gè.

¹⁷ A Zezi wi sí siennugoro ken pe mé né pe ye: «Mi Tuu wī ne wi baara kúu dè ne tíin nè péni nò lèle náà nī lè, mi míeni wè, mi ne mi baara kúu dè.»

¹⁸ Kire sienre dáà ti ju?u kenme nē bè, a Zuufulo yieginine pe 'yè ne kenme caa bè wi kpúu. Nè ta?a gíi nē, wi 'kíni nè cendenige kire cú?ɔ, né n'è jo Kulocelie wī wire Tuu, ne wīi kpín?ini wire yē nuwɔ né Kulocelie ní wè.

Kulocelie Jaa Zezi wè fàn?a yē wi mé

¹⁹ A Zezi wi sí siennugoro ken pe mé né pe ye: «M'bé ti juu yeli mé kányi?e nē, Jaafɔli wī gbè kaala kpí?ile wī-daala?, fúɔ macen gàa wi 'nyaa Tuufɔli wi kpín?ini gè?. Ki 'nyaa gàa Tuufɔli wī ne kpín?ini gè, Jaafɔli míeni wī ne ki kpín?ini. ²⁰ Nè ta?a gíi nē, Jaafɔli wi 'Tuufɔli déni wè, a wi sí kele ke míeni tiè wi nē, gáli wire ne kúu gèle. Nè píne wi bé ní ga kakpi?iligele káli tiè wi nē gíli ke 'kpólilo nè tóri gèle; yeli béri cúru ke nē. ²¹ Bè sí Tuufɔli wī ne kúbilo nyégi bèle níe sii kan?a pe mé bèle, bè ki yē nè píne, a ki 'Jaafɔli déni wè bè sii ken wè sien nī mé wè, wi nē wi ken wi mé. ²² Tuufɔli wi wè kàyu?u nyu sien nē?, nè yiri Jaafɔli wire nī wire nāà mé wi 'kàyu?u ki míeni ken gè, ²³ gíi ki bé tí sienne pe míeni peri *kpu?ɔɔ* tari Jaafɔli nē wè, majo meni piyē ne *kpu?ɔɔ* tari Tuufɔli nē wè. Sien nī wi wè *kpu?ɔɔ* tari Jaafɔli nē wè?, wi míeni wè ne *kpu?ɔɔ* tari Tuufɔli nē wè?, wire nāà wi 'wi tun wè. ²⁴ M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, sien nī wi nyéni mi sienre lúru dè né téngé nāa nē wi 'mi tun wè, ki sien wi 'bànguɔ sii taa wè. Kàyu?u si je sa juu wi nē?, ki 'nyaa kire sien wi 'yiri kúu nī wè, nè jíin sii nī wè wī.

²⁵ «M'bé ti juu yeli mé kányi?e nē, lèle láà ne báan, ni cèni nò nè kúu wī, kúbilo pe bé Kulocelie Jaa wi juumɔ lú?u bè, a bili sí wi juumɔ lú?u bè pe bé puu sii nē. ²⁶ Ki 'nyaa bè Tuufɔli wī sii nē wīime wè, a wi 'sii ken wè Jaafɔli mé wè wi- puu sii nē wīime. ²⁷ Nè píne Tuufɔli wi 'fàn?a ken gè Jaafɔli mé wè wi- kàyu?u juu gè, bè ki 'nyaa wire wī *Sien Púɔ* wè.

²⁸ «Ye fǎga sienre dáà ya?a dè ti- funyɔ wúɔ yeli nī?. Ki 'nyaa lèle láà ne báan baa, kire cenge gè kúbilo bíli míeni bíele nyeyé nī yè, pe bé Jaafɔli wi juumɔ lú?u bè: ²⁹ bili pe 'puu ne kacenge kpín?ini gè, pe bé nyé bè yiri bè puu sii nē; bili sí pe 'puu ne kapi?i kpín?ini gè, peli bé nyé bè yiri bè ké kàyu?ujuudi?e mé gè.»

Pàli 'taa nè Zezi wori juu dè

³⁰ «Mi wè, mīi gbè jaa bè yafien kpí?ile mi tíime wè?. Mi ne mi kàyu?u nyu gè nè yeli né gíi ní mi ne lúru gè. Kàyu?u gáà mi ne nyu gè, ki sin?e, nè ta?a gíi nē, mi wè ne ki caa ki- puu mi nyéni kaala?, fúɔ macen nāa wi 'mi tun wè, ki- puu wire nyéni kaala. ³¹ A ki sí yē mi ne nè tíime wori kòngí ne nyu wī wè, mi sienre ti wè kányi?e?. ³² Nè sí ki taa wàa mi cénme nyu bè, a mi 'ki cén dí gíi wī ne nyu mi wori nī dè kányi?e gī. ³³ Yeli nyéni sienne tórigo *Zan kúru* gè, a *Zan* wi 'juu nè tàn?a ken kányi?e mé gè. ³⁴ Mi wè, fàn?a bè? wàa kàa juu? gíi wi 'cén mi wori nī dè?. Mi sí ne dàa nyu dè gíi ki bé tí yeli gbè suɔ. ³⁵ *Zan* wi 'puu fètinne tíele, ne nyíi ne càanná, a lèle láà péni nò, a yeli 'yeli fundaanra kpí?ile dè cèri wi kpíenme nē bè.

³⁶ «Mi wè, sienre táà sí yē ná?a mi mé bè juu, ti 'tóri *Zan wojuuro* nē dè. Ki 'nyaa baara díi Tuufɔli wi 'ken m'mé mi de ti kúu dè, m'bé ti kúu bè lá?a. Kire baara tire mi ne kúu, tire míeni ti nyéni mi wori nyu dè, ne ki tíi dí Tuufɔli wire wi nyéni mi tun. ³⁷ Tuufɔli nāà sí wi 'mi tun wè, wi 'mi wori juu dè nè mi kenme tiè bè. Yeli sí fie wi yékpóli lú?u lè nè nyaa?, yeli míeni sí fie wi yí?e nyaa gè nè nyaa?. ³⁸ Nè píne wi sienre ti wè yeli nī kòriro?, nè ta?a gíi nē, nāa wi 'tun wè, yeli sí téngé ki sien nē wè?.

³⁹ «Yeli ne *Kulocelie siensebere* wéli dè, ne ti laame pii bè, nè ta?a gíi nē, yeli ne ki sòngí tire nī yeli bé bànguɔ sii taa wè. Tire sí tíi ne mi kenme nyu bè ne tíi. ⁴⁰ Yeli sí wè caa bè pen mi kúru?u bè pa sii taa wè?.

⁴¹ «Mi wè ne *kpuɔɔ* caa sienne mé?. ⁴² Mi sí nyéni yeli cén, nè ki cén Kulocelie déni gè ki wè yeli funyɔ nī yè?. ⁴³ Mi Tuu wire mí?e nē mi 'pen, nè sí ki taa yeli sí mi kpàli?. A wàa wīye sí kèni pen wi tíime mí?e nē gè, yeli bé wire kpàli. ⁴⁴ Yeli bèle, meni yeli bé gbè téngé bè síe, yeli báli ye nyéni mí?e caa yiye sun?ɔɔ nī bè, nè sí ki taa *kpu?ɔɔ* dáà sien bé gbè taa Kulocelie wire nigbe mé wè, yeli wè tire caa wè? ?

⁴⁵ «Ye fǎri ki sòngí mi mi bága ògíre juu dè yeli nē Tuufɔli yí?e mé gè?. ?é?e, nāa wi nyéni ògíre nyu dè yeli nē wè, *Misa wī*, wire nē yeli nyéni yeli funyɔ ta?a yè. ⁴⁶ A ki sí yē yeli cé téngé *Misa* nē wè, yeli sí téngé mi nē, nè ta?a gíi nē, díi *Misa* wi 'sebe dè, mi wori wi 'juu. ⁴⁷ A ki sí yē dàa wire 'sebe dè, yeli sí téngé tire nē dè?, meni yeli bága téngé mi nyasienre tire nē bè síe ?»

Zezi wi 'sienne siramu?ɔ sirakogunɔ ken a pe 'lii

(Mat 14.13-21; Mar 6.30-44; Luk 9.10-17)

6 Kire kàdu?u mé gè, a Zezi wi 'ké *Galile* ku?ɔjji kanyuɔ gíi mé gè, pe ki ye ne píne Tiberiyadi ku?ɔjji wè. ² A sienni?eme pi 'líe nè ké wi kúru?u, né ki cén pe 'puu ne *fiéle* nya?a bèle báli wi 'puu ne kpín?ini ne yaala pori bèle. ³ A Zezi wi sí sèni tán?a nyagurugo nē gè nè

téni baa né wi *pitenmene* ní bèle. ⁴ *Torimakiya?* a cenge gè, Zuufulo pe fundaanra cenge gè, ki cé kò cè bé nò.

⁵ A Zezi wi kénì yi?e yègè gè nè wéli, nè sienni?eme nyaa bè pi báan wi kúrugú. A wi 'juu né Filipi ní wè nè wi ye: «Séti?eni we bé gbè sa búru taa suu pe- káa wè?» ⁶ Ki 'nyaa wi cé tire juu bè Filipi puu wè bè wéli wī, nè ki ya?a wi cé ki cén gii wire bé kpí?ile gè.

⁷ A Filipi wi 'wi ye: «Wali *denarile* sirakeli (200) búru tíme wi? pe yeli?, a pe mìeni cénì taa cè cè wè?»

⁸ Zezi wi *pitenmene* ní bèle ñii pe 'puu ne ye Andire wè, *Siim?Pieri* siinyeni wè, a wire 'wi ye: ⁹ «Nàgabile láa yè bile né *crizi* búrulo kogunú ní, nè fàri fú?w? siin nē; gáa sí ce kire bé nyuu sienni?ebobo báa nē bè?»

¹⁰ A Zezi wi 'jo: «Ye- tí sienne pe- téni.»

Nyà?a 'puu baa ni?egè ki ti?e ní gè. A pe 'tigi nè téni; nàgú?w? pe cé sienne siramu?w? sirakogunú (5 000) kú.

¹¹ A Zezi wi 'fali nè búrulo líe bèle, nè Kulocelie síeri wè, né wi líe nè tóri sienne nē bèle bàli pe 'puu ténine bèle, né koli nè kanugo kpí?ile gè né fú?w? ní bèle, a pe mìeni 'taa piye fungo.

¹² Bà pe kénì káa nè tìn bèle, a Zezi wi 'wi *pitenmene* ye bèle: «Ye- káagoriro píne dè, tàa fāga cú?w?»

¹³ A pe 'ti píne, a káagoriro ti 'juu?ny?ene kie né siin 'nyi, *crizi* búrulo kogunú bàli sienne pe cé káa á ñii 'kò wè.

¹⁴ Bà sienne pe 'fié ñàà nyaa wè ñàa wi 'kpí?ile wè, a pe 'jo: «Bè ki juu kányi?e nē gè, ñàa wire wī Kulocelie *Sienuuwo* wè, ñàa wi yé je ga pen duniya ní wè.»

¹⁵ Bà sí Zezi wi cé ki cén dí pe 'puu ne ki caa bè pa wire cò fàn?a bè sa ténge kùlof?ig?w? nē gè, a wi 'koli nè ké nyagurugo mé gè nè séné kò baa wii nigbe.

Zezi wi 'tán?a nè tóri lu?w? nē

(Mat 14.22-33; Mar 6.45-52)

¹⁶ Bà cenge ki kénì kú?w? gè, a wi *pitenmene* pe 'tigi nè ké ku?jii mé wè. ¹⁷ A pe séné jii kóri káa ní nè ké Kaperinawu kà?a mé, lu?w? kanyuu gii mé gè. A wu?w? pi péni wúu, nè ki ya?a Zezi wii cé fié ké pe kúrugú? ¹⁸ A káfaligbu?w? káa kénì yè baa ku?jii ní wè ne lu?w? yég? gè ne wáari. ¹⁹ *Pitenmene* pe cé kóri fè gè nè líili culolo kogunú bèri waa k?lini félige mé. A pe kénì Zezi nyaa wè wi tári ne báan lu?w? nē gè nè péni k?oni kóri nē gè, a fíere 'pe cò.

²⁰ A wi 'pe ye: «Mi wī. Ye fāri fi?é? !»

²¹ Pe yé je wi líe kóri ní gè, a ki 'nyaa kóri ki cé puu ne kéngi ne kúu dàala nē lè, a pe 'nò ti?e gii ní pe 'puu ne waa wè.

Sienni?eme pii ne Zezi ti?e caa

²² Ki kpienduú gè sienne bíli pe cé kò baa ku?jii kanyuu gii mé gè, pe cé ki cén kóri nigbe yákuú ki cé kò baa; Zezi wi *pitenmene* pe cé ki líe nè ké. Zezi wii cé sí ké né pe ní?, *pitenmene* peli yákuú pe cé ké. ²³ Kóriy?

yáa cé kón Tiberiyadi kà?a mé gè nè péni yéri baa ti?e gii ní Kàf?li wi cé Kulocelie síeri wè búru wori nē dè á sienne pe 'wi káa wè. ²⁴ Bà sí sienni?eme pi kénì ki 'nyaa Zezi né wi *pitenmene* ní bèle pe waa nigbe wè baa wè?, a pe 'jii ki kóriy? nyáa ní yè nè ké Kaperinawu kà?a mé gè Zezi wi caadi?e ní gè.

Yaliire dáa ti sii kan?a wè

²⁵ A pe séné Zezi nyaa wè baa ku?jii kanyuu gii mé gè, a pe 'wi ye: «Ténmef?li, lèlè níi ní muu kénì pen ná?a gè?»

²⁶ A Zezi wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, kii kò majo *fiéle* bàli yeli 'nyaa bèle peli kenme nē yeli ne mi caa?, ki 'nyaa yeli ne mi caa bè yeli cé búru káa wè nè tìn wè, kire kenme nē.

²⁷ Ye fāri baara yaliire dáa ti nyéni córi dè tire kenme nē?, yeri baara yaliire dáa ti bága bànguu sii ken wè. Kire yaliire tire *Sienuuwo* wi je ga ken yeli mé. Wire nē weli Tuu Kulocelie wi nyéni fié ténge bè ki tié wire 'yéri wi wori nē dè.»

²⁸ A pe sí Zezi yúgo wè né wi ye: «Gáa weli 'yeli bèri kpin?ini ki- puu Kulocelie nyéni baara dè?»

²⁹ A Zezi wi 'siennugoro ken pe mé né pe ye: «Kulocelie baara n'de: ki 'nyaa sien ñàà Kulocelie wi 'tun wè, ye- ténge wi nē.»

³⁰ A pe sí wi ye: «Fié ñii muu je kpí?ile bè weli tié dí weli sí ténge muu nē wè? Muu kapi?ilile lire ní ní lè?»

³¹ Weli tuuliéye yi cé *mana?* yaliire líi dè baa waama kù-lo ní lè; ki sienre tíi baa *Kulocelie siensebere* ní dè, ti 'jo: *Wi 'yaliire tirige nyi?ene ní lè nè pe ken a pe 'lii?†.*»

³² A Zezi wi 'pe ye: «M'bé ti juu yeli mé kányi?e nē, *Misa* bè? wi cé yaliire ken dè yeli mé?, dàa ti cé tigi nyi?ene ní lè?. Mi Tuu wire wi 'yeli ken né nyi?ene yaliire ní dè, ti wocènre dè. ³³ Ki 'nyaa Kulocelie yaliire tire ti 'tigi *nyi?ene* ní lè, tire ti nyéni sii kan?a wè duniya wuulo mé bèle.»

³⁴ A pe sí wi ye: «Kàf?li, ma sí de kire yaliire kan?a dè weli mé súuri.»

³⁵ A Zezi wi 'pe ye: «Mi wī sii yaliire dè. A sien ñii 'pen mi mé wè, fungo sí ní ki sien taa wè?; a sien ñii 'ténge mi nē wè, lu?w?w?w? sí ní ga tíi wi taa? ³⁶ Mi sí nyéni ti juu yeli mé: yeli 'mi nyaa, nè sí ki taa yeli sí ténge?.

³⁷ «A Tuuf?li wi sí sien ó sien ken m'mé wè, ki sien wi bága pen mi kúrugú; a sien ñii sí pen mi kúrugú wè, mii ga tíi bé cíi ki sien nē wè? ³⁸ Nè ta?a gii nē, mi tigi *nyi?ene* ní lè bè pari mi nyéni kele kpin?ini wí?; ñàa wi 'mi tun wè, wire nyéni kele mi ne kúu. ³⁹ Wi nyéni kaala ní ne: bàli wire 'ken m'mé bèle, mi fāga waa nigbe ya?a wi pùunni pe ní?. Mi ce ga pe nyé mi yige kúbito ní bèle duniya kú?jenge gè wī. ⁴⁰ Mi Tuu wi nyéni kaala lire ní

† Yaliire táa félige ti 'puu. *MANA* wè, *Kulocelie* wi cé ti *tirige nyi?ene* ní lè nè ken *Isirayeli piile mé bèle bà pe 'puu ne waa tán?ana* nē lè baa waama kùlo ní lè (wéli baa *Yir* 16.4,31). †† Wéli baa *Yir* 16.4,13-15,31. *Nún* 78.24 tire ti 'juu ná?a gè.

nàa lè: sien ó sien wi 'Jaafɔli nyaa wè né téngɛ wi nē wè, sien wi bé bànguɔ sii taa wè, dí mí sí ga sien yègɛ wè duniya kúɔjɛngɛ gè.»

⁴¹ A Zuufulo pe 'yè nɛ kúnɔɔri Zezi nē wè, bè wi cé ki juu né jo: «Mi wī yaliire dè dàa ti 'tigi nyiɔɛnɛ nī lè.»

⁴² A pe 'jo: «Nàa wire túɔu bè? Zezi wè, *Yusufu* jaa wè? Wiyè túɔu wi tuu cén wè né wi yàa ní wè? A ki sí meni píra njáa nī wè á wi 'jo wire 'tigi nyiɔɛnɛ nī?»

⁴³ A Zezi wi 'pe ye: «Ye fári kúnɔɔri baa yeli sunɔɔmɔ nī bè? ⁴⁴ Sien sí gbè pen m'mé? ka laa Tuufɔli njáa wi 'mi tun wè, wire bè? wi 'wi píle nè pen m'mé wè? Mi wè, m'bé sí ga ki sien nyé wè bè yige kúbilo nī bèle duniya kúɔjɛngɛ gè. ⁴⁵ Ki sienre tii baa *Kulocelié sienjuulo* pe sebéle nī bèle, ti 'jo: «Pe mieni pe bága tenmenɛ taa *Kulocelié mé †*.» Sien njii wi 'Tuufɔli wori lúɔu dè á ti 'tenmenɛ ken wi mé wè, ki sien wi nē pen m'mé.

⁴⁶ «Né ki cén sien sí fiɛ Tuufɔli nyaa wè nè nyaa?, nè yiri njaa wi 'kón *Kulocelié mé wè?*; kire sien wire wi 'Tuufɔli nyaa wè.»

Zezi wī sii yaliire dè

⁴⁷ «M'bé ti juu yeli mé kányiɔɛ nē, sien njii wi 'téngɛ wè, sien wi 'bànguɔ sii taa wè. ⁴⁸ Mi wī sii yaliire dè.

⁴⁹ Waama kùlo nī lè yeli tuulieye yi '*mana* yaliire lii dè, nè sí ki taa a pe kénì kùu nè taɔa baa. ⁵⁰ Yaliire dáa tire 'kón *nyiɔɛnɛ* nī nè tigi wī, gii ki bé tí a sien ti 'lii dè, sien wi fága kúu?. ⁵¹ Mi yaliire dè dàa nī sii wi yē wè, ti 'kón *nyiɔɛnɛ* nī nè tigi; a sien ki yaliire dáa lii dè, sien wi bé kò sii nē súuri. Yaliire dáa sí mi je ken wè, mi céri tire dī, mi 'ti ken duniya sienne pe siitaakoligo nī gè.»

⁵² Kire lèlè nī lè, a Zuufulo pe 'yè nɛ nyu nɛ piye kii kpuɔ né jo: «Meni nè síe nànguɔ njáa wi 'jo wi bé wi céri ken dè we mé we- ti káa bè síe wè?»

⁵³ A Zezi wi sí pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányiɔɛ nē, a yeli sí *Sien Pùɔ* wi céri káa dè?, né wi sisien gbuɔ gè, yeli sí sii taa wè wi- puu yeli nī?. ⁵⁴ A sien njii 'mi céri káa dè né mi sisien gbuɔ gè, sien wi 'bànguɔ sii taa wè, nè píne m'bága ki sien yègɛ wè duniya kúɔjɛngɛ gè. ⁵⁵ Ki 'nyaa mi céri tire dī yaliire dè kányiɔɛ wori dè, á mi sisien ní gè yagbuɔ kányiɔɛ wuɔu gè. ⁵⁶ A sien njii 'mi céri káa dè né mi sisien gbuɔ gè, kire sien wī mi nī kòriwo, mi míeni yē kòriwo ki sien nī wè. ⁵⁷ Nè yeli né bè Tuufɔli wewiwe wi 'mi tun wè, mi míeni wè, mi yē sii nē Tuufɔli wire kenme nē. A sien njii 'mi káa wè, wi bé sii taa mi kenme nē bè. ⁵⁸ Yaliire n'de dàa ti 'tigi nyiɔɛnɛ nī lè, ti wè bè dàa tílele yeli tuulieye yi cé lii dè? né sí kénì kùu nè taɔa baa wè?. Yaliire dáa dè a sien njii 'ti lii dè, wi bé puu sii nē súuri.»

⁵⁹ Zezi wi cé sienre dáa juu dè lèlè nī nī wi 'puu baa *tenmezaɔa* mé gè nɛ sienne tenme bèle Kaperinawu kàɔa mé gè.

Zezi sienre tii nɛ bànguɔ sii kanɔa sien mé

⁶⁰ Zezi *pitenmenɛ* niɔɛnɛ cé wi sienre lúɔu dè, a peli 'jo: «Sienre dáa tii gbènre díe ! Njásien wi bé gbè yéri ti nē?»

⁶¹ Bà sí Zezi wi cé ki cén dí wire pitenmenɛ piyè nɛ kúnɔɔri wire sienre dáa wire cé juu dè, a wi 'pe ye: «Sienre dáa tii yeli mé kúrugodiele wī lé? ⁶² A ki sí yē yeli kénì *Sien Pùɔ* nyaa wè wi yègɛ nɛ waa baa wi 'kíni nè puu wè do? ⁶³ *Kulocelié Pile* lire ni nyéni sii kanɔa wè; céri ti wè yafien nyuɔɔ?. Sienre dáa mi 'juu yeli mé dè, tii Pile né ní sii. ⁶⁴ Nè sí ki taa pàli yē bile yeli nī, téngɛle wè pe mé?»

Ki 'nyaa Zezi wi cé tii nè ki cén bíli piyè cé téngɛ bèle?, nè píne wi cé ki cén sien njii wi cí ga wire le wire leguulo kiye nī yè.

⁶⁵ A wi n'nè pe ye: «Kire kenme nē mi cé ti juu yeli mé né yeli ye dí sien sí gbè pen m'mé? ka laa Tuufɔli wire bè? wi 'kire kpíile sien mé wè?»

⁶⁶ Nè láɔa kire lèlè náa nī lè a wi pitenmenɛ pàli niɔɛnɛ 'láɔa wi kúruɔ, piyè cé n'nè puu nɛ tári wi kúruɔ?.

⁶⁷ A Zezi wi sí ki juu wi pitenmenɛ kie né siin mé bèle né pe ye: «Yeli míeni bèle, yeli sí je koli de waa lé?»

⁶⁸ A *SiimɔPieri* wi 'siennugoro ken wi mé né wi ye: «Kàfɔli, njásien kúruɔ weli bé koli de waa? Muɔ mé bànguɔ sii sienre ti yē. ⁶⁹ Weli bèle, weli nyéni téngɛ ki nē nè taɔa ki nē muɔ wī *Kulocelié Sien* wè, tílele fùn wè.»

⁷⁰ A Zezi wi 'siennugoro ken pe mé né pe ye:

«Mi túɔu bè? mi 'yeli kie né siin nyéne bèle nè kón? Wàa nigbe sí yē bile yeli nī, *gbòdolilo kàfɔli* yē wi nī.»

⁷¹ Ki 'nyaa Zudasi wè, Siimɔ Isikariyɔti jaa wè, wire wi 'puu nɛ pun. Nè taɔa gíi nē, wire wi cí ga wi le wi leguulo kiye nī yè; pitenmenɛ kie né siin pe wàa wi 'puu.

Zezi wi siinyenine piyè téngɛ wi nē

7 Bà tire 'tóri dè, a Zezi wi 'kò nɛ nyaari *Galile* ténime pire nī. Wii puu nɛ caa bè ké bè sa nyaari màɔa *Zude* ténime nī bè?, nè taɔa gíi nē, Zuufulo pe 'puu nɛ wi caa né kpúumɔ ní. ² Ki sí nyaa Zuufulo pe fundaanra dī pe sí nɛ ye *Kpátaapigele Fundaanra*^{††} dè, ki cengɛ ki cé kò cèri bé nò. ³ A wi siinyenine pe 'wi ye: «Yiri bile náɔa gè, mari waa *Zude* ténime nī, muɔ *pitenmenɛ* míeni pe sa muɔ kakpiɔiligele nyaa gèle, gáli muɔ nɛ kpínini gèle. ⁴ Nè taɔa gíi nē, sien njii wi ki caa pe-wire cén wè, sien wi nē de làrí béri wi kakpiɔiligele kpínini gèle?. Bè sí muɔ nɛ kele gáli kúu gèle, ma tí sienne peri muɔ nyaɔa kìe!»

†† *KPÁTAAPIGELE FUNDAANRA*: Fundaanra cengbuɔ káa ki 'puu Isir-ayeli piile mé bèle. Yaliire líe Fundaanra cengbuɔ siinwuɔu kire ki 'puu, né sí ní Isirayeli piile pe cengbuɔ taanriwuɔu gè yiele nī lè. Isir-ayeli sien ó sien cé yeli bè ké baa ki fundaanra dáa mé dè tíɛ gíi *Kulocelié* wi cé tíe gè. Wéli baa Lev 23.40-42.

† Wéli baa Eza 54.13.

⁵ Ki 'nyaa wi siinyeninε peli tíime bèle, piyè cé téngε wi nē?

⁶ A Zezi wi sí pe ye: «Mi lèle niì fiε nò?; yeli woli lire nē sí yē nòguɔɔ. ⁷ Yeli sí gbè duniya wuulo bien bèle?. Mi wè, mi sí nyéni duniya wuulo bien bèle, nè taʔa gíi nē, mi ne duniya wi kenme nyu bè ne yigi kpànʔane, né jo wi kakpiʔiligele kiyē sìpiʔile. ⁸ Yeli bèle, yeri waa fundaanra mé dè; mi wè, mi sì je ké baa ki fundaanra dáà mé dè?. Mi lèle niì fiε nò?»

⁹ Bà Zezi wi 'sienre dáà juu dè mme gè, a wi 'kò baa Galile ténime nī bè.

Zezi wi 'ké Kpátaapigele Fundaanra mé dè

¹⁰ Bà wi siinyeninε pe kénì ké fundaanra mé dè, píra njáà nī wè a wi 'líε nè ké, wíi sí tí a sien 'wi nyaa?; ki 'puu majo wi 'puu ne làrí wī. ¹¹ Bà piyē baa fundaanra nē dè, a Zuufulo yieginine pe 'yè ne wi caa ne mári, né jo: «Sétiʔeni ce wi yē?»

¹² Sienniʔeme báà pi 'puu baa bè, a kàgbaalige 'yè kpuʔɔ pe sunʔɔɔwɔ nī bè wi wori nē dè. Bili nē jo: «Kacēngɛfɔlī wī!» Bili nē jo: «Wīi ne sienne fáanni bèle ne pùunnī wī!»

¹³ Nè sí ki taa sien sì cé sori ne wi wori nyu dè ne yigi kpànʔane?, bè pe 'puu ne fiʔé Zuufulo yieginine nē bèle.

Zuufulo yieginine piyē ne Zezi kií wè

¹⁴ Bà fundaanra lèle ni pèni niì tíla lè, a Zezi wi 'ké Kulocelie *Gbùʔɔɔsaʔa* mé gè nè séni sienne tenme bèle.

¹⁵ Ki cé Zuufulo yieginine pe fungo wúɔ, a pe 'yè ne nyu né jo: «Meni nàa wi 'síε né *Kulocelie siensebere* cén dè mme gè, nè sí ki taa wíi tenmε taa ti kɔli mé gè?»

¹⁶ A Zezi wi sí siennugoro ken pe mé né pe ye: «Tenmε nàà mi ne kanʔa lè, mi tíime mé bè? ni 'kón?; nàa wi 'mi tun wè, wire mé ni 'kón. ¹⁷ A sien nī ne ki caa bè Kulocelie nyéni kaala kpíʔile lè, sien wi bé ki cén a ki yē Kulocelie mé tenmε nàà ni 'yè, á kire 'laa a ki yē mi tíime wori mi ne nyu. ¹⁸ Sien ó sien wi nyéni wíi tíime wori nyu dè, ki sien wè, míεcaawa wī. Sien nī sí wi nyéni ki caa wire tunvɔli wi- míʔε taa wè, kire sien wè, kányiʔε yē wi mé, nè píne kolimɔ wè kire sien nī wè?»

¹⁹ «Misa túʔu bè? wi 'Fànʔa Sienre ken dè yeli mé? Nè sí ki taa sien sí wè baa yeli nī? nàa wi nyéni ke tári ke tánʔagenme nē bè?. Gáa nē yeli ne ki caa bè mi kpúu wè?»

²⁰ A sienniʔeme pi 'jo: «Gbòdoli wī muɔ nī, á kire 'laa njáasien wi je muɔ kpúu?»

²¹ A Zezi wi 'siennugoro ken pe mé né pe ye: «Kaala nigbe mi 'kpíʔile, a kire 'yeli fungo wúɔ. ²² Kire ki 'taa Misa wi 'kenekεne tiε wè yeli nē. Kíi sí kò majo Misa wire wi 'kenekεne nyóɔ wè díε?; yeli tuulieye mé kenekεne wi 'kón. Yeli sí yē ne nàguɔɔ kenekεne bèle

cendenige cenge nī gè. ²³ A ki sí nyaa nàguɔ nē gbène kenekεne kpíʔile wè cendenige nī gè, wi nē Misa Fànʔa Sienre cúʔɔ dè? wè, ki síε meni á yeli funyɔ yi 'yè mi kúrugu, bè mi 'sienpowo puʔɔ wè cendenige cenge nī gè? ²⁴ Ye fári sienne wéli bèle yieye nī bèri kàyuʔu nyu gè?. A yeli je kàyuʔu juu gè, ye- ki juu ki sien.»

Zezi wire wī lé Kulocelie Siennyienegɔwɔ wè

²⁵ A *Zerizalemi kàʔa* sienne páli 'fali nè jo: «Nàguɔ njáà wire bè? pe caa bè kpúu wè lé? ²⁶ Wi sí n'ɛe wíi ne wi sienre nyu dè kpànʔane wáliε, sien sì yakaa juu né wi nī?. Yeli 'jo yieginine piyè ki cén dí wire wī *Kulocelie Siennyienegɔwɔ* wè kányiʔε í? ²⁷ Nàa wè, we sí nyéni wi kónɔiʔε cén gè, nè sí ki taa Kulocelie Siennyienegɔwɔ wè, a wire kénì pen wè, sien sì je ki cén sé wi 'kón?»

²⁸ Bà Zezi wi 'puu ne sienne tenme bèle baa Kulocelie *Gbùʔɔɔsaʔa* nī gè, a wi 'juu yékpogbuɔɔ nī né jo: «Ao lé, yeli 'mi cén, nè mi kónɔiʔε cén gè nè píne. Mii sí pen niε nyúgo kúrugu wī?; nàa wi 'mi tun wè, wire wī kányiʔεfɔli wè. Wire wè, yeli sì wi cén?. ²⁹ Mi wè, mi nyéni wi cén, nè taʔa gíi nē, wire nī mi 'yiri, wire sí wi 'mi tun.»

³⁰ Kire lèle nī lè a pe 'fali ne caa bè wi cò, nè sí ki taa wàa sì kɔli taʔa wi nē?, ki 'nyaa wi lèle niì cé fiε nò?»

³¹ Sienniʔene sunʔɔɔwɔ nī bè a páli niʔene 'téngε wi nē; a pe 'yè ne nyu níε wáa: «A Kulocelie Siennyienegɔwɔ wi kénì pen wè, yeli cén wi bé *fiεε* páli kpíʔile pe- tóri njáa wi wuulo nē bèle í?»

Zuufulo kàfɔlilɔ piyē ne caa bè Zezi cò wè

³² Dii sienne pe 'puu ne palile ne nyu Zezi wori nē dè baa sienniʔeme sunʔɔɔwɔ nī bè, a *Farizienne* pe 'ti lúʔu. A ki 'nyaa *kacɔɔnrilɔ kàfɔlilɔ* bèle né Farizienne ní bèle, a pe '*Kulocelie Gbùʔɔɔsaʔa* wélfɔlilɔ páli yège nè tórigo pe- sa wi cò.

³³ A Zezi wi sí jo: «Mi yē ne tíin bile né yeli ní bè lèle cèri kúɔ wī, m'bé kúɔ bé ké njáa kúrugu wi 'mi tun wè.

³⁴ Yeli bága de mi caa, yeli sí sí mi nyaa?, nè píne tíʔε gíi nī mi yē wè, yeli sí gbè ké baa?»

³⁵ A Zuufulo pe 'yè ne piye yúgo né jo: «Sétiʔeni njáa wi caa bága ké, dí we fága wi nyaa wè? Dùʔɔ wi sòngí bága yiri bè ké Zuufulo bálí kúrugu pe 'cérige nè nyaʔa- mi Gireki wuulo nī bèle wī, bè sari Gireki wuulo tenme wī? ³⁶ Sienre dáà wi 'juu dàa dè, tire kɔri wi 'jo gáa wī, bà wi 'jo: «Yeli bága de mi caa, yeli sí sí mi nyaa?. Tíʔε gíi nī m'bé puu wè, yeli sí gbè ké baa?»

Luʔɔ gáà ki sii kanʔa wè

³⁷ Fundaanra cenzenge gè, ki cenge ki 'puu cengbuʔɔ kátii. A Zezi wi 'yè nè yéri né juu kpuʔɔ né jo: «A luʔɔwuʔɔ yē nīi nē, sien wiri báan mi kúrugu wi pa gbuɔ! ³⁸ A sien nī 'téngε mi nē wè, luʔɔ gáà ki nyéni sii

kanʔa wè, ki béri fúu de yigi sien wi laame nī bè bè lawiile tíele. Tire *Kulocelie sienseberε* 'ti juu †.»

³⁹ *Kulocelie Pile* lire wori Zezi wi 'puu ne nyu, nàa téngɛfɔlib pe yé je ga taa lè. Nii cé fie kenʔ, bè ki 'nyaa Zezi wii cé fie jiiin wi kpuɔɔw nī bè wèʔ ††.

Siennε pe 'piye wáligi Zezi kenme nē bè

⁴⁰ Pàli 'puu baa sienniʔene sunʔɔw nī bè, bà peli 'sienre dáa lúʔu dè, a pe 'jo: «*Kulocelie Sienuuwo* wire tɔni wī nàa wè kányiʔε !»

⁴¹ A pàli 'jo: «*Kulocelie Siennyienegɔnwɔ* wire wī nàa wè.»

A bili 'jo: «Ki bé gbè kpíʔile lé, ki- nyaa *Galile* ténime nī *Kulocelie Siennyienegɔnwɔ* wi 'kón wè lé ? ⁴² *Kulocelie sienseberε* tii ki juu lé né jo *Kulocelie Siennyienegɔnwɔ* wi bága puu *Dawuda* siime túlugo wuu, bé sí kón Betilemi kàʔa mé lé, *Dawuda* wi kásiʔi gè ?»

⁴³ A kire 'ki ken a siennε pe 'wáligi Zezi wi kenme nē bè. ⁴⁴ Pàli 'puu ne caa bè wi cò, nè sí ki taa sien sī kénì kòli taʔa wi nēʔ.

Zuufulo yiéginine pe 'cii piyè téngε Zezi nēʔ

⁴⁵ A *Kulocelie Gbùʔɔɔsaʔa* wélifɔlib pe 'ké *kacuwɔrib* kàfɔlib kúrugu bèle, peli né *Farizienne* ní bèle, a peli sèni pe yúgo né pe ye: «Ki meni á ye 'wi yaʔa yiyè wi cò nè penʔ ?»

⁴⁶ A *Kulocelie Gbùʔɔɔsaʔa* wélifɔlib pe 'siennugoro ken dè né jo: «Sien sī fie sienre juu bè nàguɔ nàa wi wori tíele dèʔ.»

⁴⁷ A *Farizienne* pe 'jo: «Dí wii yeli míeni fáanni nè yeli pùunni wī í ? ⁴⁸ Sien yē baa lé yiéginine nī bèle, á kire 'laa *Farizienne* nī bèle, nàa wi 'téngε nàguɔ nàa nē wè, ⁴⁹ ka laa siennε báli peli bèʔ wè, piyè *Fànʔa Siennε* cén dèʔ ? *Kulocelie* kabiʔi kī pe nē.»

⁵⁰ Wàa 'puu baa *Farizienne* nī bèle, pe 'puu ne wi ye *Nikodemi* ‡, wi cé kīni nè ké làa nē Zezi kúrugu wè, a wire 'pe ye: ⁵¹ «Nè yeli né weli *Fànʔa Siennε* ní dè wiyè gbè kàyuʔu cáan sien nēʔ, bè ki yaʔa we fága fie sien wi nyasiennε lúʔu dèʔ, bè ki cén gàa sien wi 'kpíʔile gèʔ. Bà túʔu bèʔ †† ?»

⁵² A pe 'sienre súu dè nè ken wi mé né wi ye: «Dùʔ muɔ míeni yē *Galile* wuu wáa wī pugo ? -Ki caa cèngε, muɔ bé ki 'nyaa *Kulocelie sienuuwo* sī fie yiri baa *Galile* ténime nī bèʔ.»

⁵³ [A pe 'láʔala nè ké kpáaya mé nigbe nigbe.

Pe 'celiwe wáa cò né nàguɔ ní

⁸ Zezi wè, a wire 'ké *Wolivi Tiire nyagurugo* mé. ² Ki kpienduɔ sínbinime táanni bè, a wi 'kòli nè ké *Kulocelie Gbùʔɔɔsaʔa* mé gè. A kàʔa siennε pe míeni 'líe nè ké wi kúrugu, a wi 'ténì ne pe tenme.

³ A *Fànʔa Siennε sebecénmine* bèle né *Farizienne* ní bèle, a pe kénì celiwe wáa kóri nè péni wi yérige sunʔɔw nī bè, ki 'nyaa nàguɔ cuɔ wi 'puu, á pe sí sèni wi cò né nàguɔ wáa ní. ⁴ A pe 'Zezi ye wè: «Tenmefɔli, weli sèni celiwe nàa cò wè né nàguɔ ní. ⁵ *Fànʔa Siennε* ní dè, *Misa* wi 'we ye dí ki celile felile báli bèle, we 'yeli we-pe wáa we kpúu né sɔndari ní. Muɔ wè, muɔ sí jo meni ††?»

⁶ Pe yé tire juu bè Zezi puu wè bè wéli wī, bé sí taa bè juudiʔε taa wi nē. A Zezi wi 'gbɔbi ne sebe dàala nē lè nè kabiele ní. ⁷ Bà sí pe yé fàan ne wi yúgo wè, a wi 'yè nè yéri né pe ye: «A sien nī yē yeli nī kapiile wii fie kapiile kpíʔile nè nyaa wèʔ, sien wi- kīni wi wi wáa né sɔndenige ní gè.»

⁸ Né fali nè kòli nè gbɔbi ne sebe dàala nē lè. ⁹ Nè sí ki taa bà pe 'sienre dáa lúʔu dè ††, a pe 'kòli nè láʔala nè ké nigbe nigbe, nè ki séli *liélé* peli nē. A ki péni kò Zezi wire nigbe né celiwe ní wè baa sunʔɔw nī bè.

¹⁰ A Zezi wi 'yè nè yéri né celiwe ye wè: «Piyè sé wī ? Sien sī kàyuʔu juu nè cáan muɔ nē léʔ ?»

¹¹ A wi 'jo: «ʔéʔε, Kàfɔli.»

A Zezi wi sí wi ye: «Mi míeni wè, mi sí kàyuʔu cáan muɔ nēʔ. Te waa; bà sí ki 'láʔa pàngε nē wè, ma fága ní kapiile kpíʔileʔ !»]

Zezi wire wī duniya kpiennε bè

¹² A Zezi wi 'nè pe ye: «Mi wī duniya kpiennε bè. A sien 'taʔa mi kúrugu wè, wii de tári yebilige nīʔ, wi bé ce sii kpiennε taa bè wī.»

¹³ A *Farizienne* pe sí wi ye: «Muɔ tíime ma nyéni mīe wori kòngí ne nyu; muɔ juumɔ pi wè kányiʔε?»

¹⁴ A Zezi wi 'siennugoro ken pe mé né pe ye: «A ki ce yē mi tíime mi nyéni nīe wori nyu dè, mi juumɔ pi kányiʔε, nè taʔa gii nē, mi 'ki cén sé mi 'kón, nè pīne mi 'ki cén sé mi ne waa. Yeli sí bèle, yeli sī ki cénʔ sé mi 'kónʔ, nè pīne yeli sī ki cénʔ baa mi ne waa wèʔ. ¹⁵ Yeli bèle yeli cī ne yeli kàyuʔu nyu gè siennε kàyuʔujuugenme nē wī. Mi wè, mi wè ne kàyuʔu nyu sien nēʔ. ¹⁶ A mi sí cénì kàyuʔu juu sien nē, mi kàyuʔu kī kányiʔε. Nè taʔa gii nē, mi wè nīe nigbe wīʔ; mi Tuu nàa wi 'mi tun wè, wii né mi ní. ¹⁷ Yeli *Fànʔa Siennε* tíime ti 'ki juu né jo dí a siennε siin 'pe juumɔ juu bè kaala làa nī wè, pe juumɔ pi kányiʔε †††. ¹⁸ Mi ne nīe wori nyu dè mi tíime wè,

† Wéli baa Eza 58.11; Ezek 48.1; Zaka 14.8; Zo 4.18. †† Zezi wii cé fie jiiin wi kpuɔɔw nī bè wèʔ: Kire 'jo bè Zezi wii cé fie yè nè ké nyiʔene ní lè wèʔ. ‡ *Nikodemi*: Wéli baa 3.1; 19.39 †† Wéli baa Fàn 1.16; 17.6; 19.15.

‡†† Wéli baa Lev 20.10; Fàn 22.22; Ezek 16.38,40. ††† *Gireki sebeliele páli nyéni sienre taa taʔa náʔa gè nè jo*: «Pe funyɔ tíime yi 'puu ne pe kii.» ††† Wéli baa Tór 35.30; Fàn 17.6; 19.15; Eb 10.28.

nè pínε Tuufɔli nǎà wi 'mi tun wè, wīi ne nyu mi wori nē dè.»

¹⁹ A pe 'wi yúgo: «Sé muɔ Tuu wi yē ?»

A Zezi wi 'siennugoro ken pe mé né jo: «Yeli sì mi cén?, yeli sì mi Tuu cén wè nè pínε?. A ki yē yeli cé mi cén wè, yeli sí mi Tuu cén wè.»

²⁰ Zezi wi cé sienre dáà juu dè né ní baa Kuloceliε *Gbù?ɔɔsa?à* nī gè, baa wali ledi?ε yalege táanni gè, ne sienne tenme bèle. Sien sì cé wi cò?. Ki 'nyaa wi lèle nīi cé fiε nò wī?.

Zezi wi 'wi kpúu wori juu dè nè ya?à

²¹ A Zezi wi n'ne pe ye: «Mi ne waa wī, yeli bága de mi caa de mari, bága kuu yeli kapi?ile nī gèle. Baa mi ne waa wè, yeli sí gbè jáa bè ké baa ki ti?ε nī gè?.»

²² A Zuufulo pe 'jo: «Dù?ɔ wi sí je ga wīi kpúu wī ? Bà wi ki 'juu né jo: «Baa mi ne waa wè, yeli sí gbè ké baa ki ti?ε nī gè? wè ?»

²³ A wi 'pe ye: «Yeli bèle, yeli yē táanme wuulo; mi wè, mi sí yē naame wuu. Yeli bèle, yeli yē duniya nǎà wuu- lo; mi wè, mi sí wè duniya nǎà wi wuu?. ²⁴ Kire nē mi 'ki juu yeli mé né yeli ye dí yeli bága kuu yeli kapi?ile nī gèle. A yeli sì téngε ki nē dí *Mi Yē Nǎà Mi Yē wè?i*, yeli bé kuu yeli kapi?ile nī gèle wī.»

²⁵ A pe sí wi yúgo: «Muɔ wè, nǎà wī muɔ wè ?»

A Zezi wi 'pe ye: «Mi wī nǎà wori mi 'tíi ne nyu yeli mé sélimε nē bè. ²⁶ Sienre yē ná?à m'mé ni?ere bè juu yeli kayɔbigɔ mé gè, né kàyu?u sienre ní nè pínε. Nǎà sí wi 'mi tun wè, wire wī kányi?εfɔli wè; dii miēni mi 'lú?u wi mé dè, tire mi ne nyu duniya wuulo mé bèle.»

²⁷ Piyè cé ki cén? nè cén ga Tuufɔli wire wori wi 'puu ne nyu pe mé?. ²⁸ A Zezi wi sí pe ye: «A yeli kénì *Sien Pùu* yègε † wè lèle nīi nī lè, yeli bé né ki cén *Mi Yē Nǎà Mi Yē* wè, nè sí ki taa mi wè ne yafien kpín?ini nīe nyùgo kúrugu?; gàa nē Tuufɔli wi 'mi tenme gè, kire mi ne nyu ‡, ²⁹ nǎà wi 'mi tun wè, wīi né mi ní nè pínε. Wīi mi ya?à mi nigbe?. Nè ta?à gīi nē, gīi ki 'wi déni gè, kire mi ne kpín?ini súuri.»

³⁰ Bà Zezi wi 'puu ne sienre dáà nyu dè, a pàli ni?ene 'téngε wi nē.

Kányi?ε ki bé yeli ken yeli- kò yiyeme

³¹ A Zezi wi sí juu né Zuufulo ní bèle bàli pe cé téngε wi nē bèle, né pe ye: «A yeli 'yīye puɔ mi sienre nē dè ne ti lúru dè, yeli yē mi *pitenmene* kányi?ε. ³² Nè pínε yeli bé kányi?ε cén gè; kányi?ε miēni ki bé ki ken yeli- kò yiyeme.»

† *Wéli baa Yir 3.14.* †† *Wi kóriilo wori tire Zezi wi 'puu ne nyu mme gè, bà pe cí ga wire kóri tiiparige nē gè, bé ki yègε bè yérige.*

‡ *Wéli baa Zan 3.14-15; 12.31-33.*

³³ A pe sí siennugoro ken wi mé né wi ye: «*Birayima* siime wuulo bīεε weli bèle; sien sì fiε weli cáan sùkulomɔ nī nè nyaa?. Ki sí meni á muɔ 'jo dí weli bé kò wiyeme ?»

³⁴ A Zezi wi 'siennugoro ken pe mé né pe ye: «M'bé ti juu yeli mé kányi?ε nē, a sien nǎi ne kapi?i kpín?ini gè, wīi kapiile sùkulowo wī. ³⁵ Sùkulowo wi né sí kò baa sa?à nī gè súuri?; jaafɔli wire sí yē baa sa?à nī gè kòri- wo súuri. ³⁶ Kire nē, a ki yē Jaafɔli wire wi 'yeli ken a yeli 'kò yiyeme bèle, yeli bé tǔni bè puu yiyeme. ³⁷ Mi nyéni ki cén yeli yē *Birayima* siime wuulo, nè sí ki taa yeli ne mi caa né kpúumɔ ní, kire 'taa bè mi sienre ti wè yeli nī kòriro dè?. ³⁸ Mi wè, gīi mi 'nyaa Tuufɔli mé wè, kire mi ne nyu. Yeli sí bèle, gīi yeli 'lú?u yeli tuu mé wè, kire yeli ne kpín?ini.»

³⁹ A pe 'siennugoro ken wi mé né wi ye: «*Birayima* wī weli tuu wè.»

A Zezi wi 'pe ye: «A ki yē *Birayima* piile bīεε yeli bèle, yeli cí de *Birayima* kakpi?iligele kpín?ini. ⁴⁰ Nè sí ki taa bè ki yē nǎ wè, yeli ne mi caa né kpúumɔ ní, mi wè, kányi?ε gáa mi 'lú?u Kuloceliε mé wè, kire mi 'juu yeli mé bèle. *Birayima* wīi cé kire kpi?ile?. ⁴¹ Yeli tuu wire kakpi?iligele yeli ne kpín?ini.»

A pe 'wi ye: «*Kanu?ɔɔ* nī bè? pe 'weli sii?; weli Tuu wīi nigbe: *Kuloceliε* wī.»

⁴² A Zezi wi 'pe ye: «A ki yē *Kuloceliε* wī yeli Tuu wè, mi cé yeli bè yeli déni. Nè ta?à gīi nē, *Kuloceliε* wire nī mi 'yiri, wire mé mi 'kón. Mi wè, mi pen nīe nyùgo kúrugu wī?, ki 'cén wire wi 'mi tun. ⁴³ Gáa nē yeli wè ne mi sien- juuro ti kɔri céngi wè? ? Kire 'taa bè yeli sí gbè jáa bè yéri bè mi sienre lú?u dè?. ⁴⁴ *Gbòdoli kàfɔli* wī yeli tuu wè, nè pínε wire kanɛdan?ana kpi?ile lǎa gī yeli nē. Wire wī sienkpūwo wè, bà ki 'līε baa sélimε nē bè. Nè pínε wi wè ne yèri kányi?ε nē?, nè ta?à gīi nē, kányi?ε wè wi mé púlo?. A wi gbéni nyu nīe finεne wè, wi nīe ki kpín?ini bè wi kaliεme nē bè; kire sí nyéni taa bè ki 'nyaa wīi káfinεvinεwe wè, né ní káfinεre tuu wè. ⁴⁵ Mi wè, bè sí mi ne kányi?ε nyu gè, kire nē yeli sì téngε mi nē?. ⁴⁶ Yeli nī bèle, nǎà wi bé gbè ki tiε dí mi nyéni kapi- ile kpi?ile lè ? A ki sí yē kányi?ε mi ne nyu wè, gáa nē yeli sì téngε mi nē ? ⁴⁷ Sien nǎi wī *Kuloceliε* wuu wè, sien wi nǎa *Kuloceliε* nyasienre lúru dè; yeli bèle, bè sí yeli wè ti lúru wè?, kire 'ki tiε yeli wè *Kuloceliε* wuulo?.»

Zezi wi 'tóri *Birayima* nē wè

⁴⁸ A Zuufulo pe 'siennugoro ken wi mé né wi ye: «Kire bè? weli cé juu wè lé?, né jo *Samariiyé* wuu wī muɔ wè, dí gbòdoli yē muɔ nī ?»

⁴⁹ A Zezi wi 'pe ye: «Gbòdoli yafien wè mi nī?, ki 'nyaa mi Tuu wire mi ne kpóri; yeli bèle, yeli ne mi kpín?ini bè sienfaalige tiεε. ⁵⁰ Mi sí ce wè *kpu?ɔɔ* caa mi tíime wori?; nǎà nē *kpu?ɔɔ* ti 'yeli dè wīi baa, wire sí wī kàyu?ujuuwo wè. ⁵¹ M'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, a

sien n̄i 'mi sienre cò dè cènge wè, sien wiĩ ga kùu bè nyaa?.»

⁵² A Zuufulo pe sí wi ye: «Weli né péli nè téngé ki nē nè lá?a gbòdoli wī muc nī. *Birayima* wii kùu? lé, a *Kulocelié sienjuulo* míeni pe 'kùu í? Muc wè, muc sí jo n̄ wè dí sien n̄i wi 'muc sienre cò dè cènge wè, dí sien wiĩ ga tíi kùu bè nyaa? ⁵³ Muc wè, muc sí t̄w̄ nè tóri lé weli tuu *Birayima* nē wè wī, wi 'kùu wè? Né sienjuulo ní bèle, bàli pe 'kùu bèle? Muc t̄w̄ nè m̄e s̄ngí n̄ásien wī, muc wè pugo?»

⁵⁴ A Zezi wi 'siennugoro ken pe mé né pe ye: «A ki yē mi ne kp̄w̄ caa mi tíime wori dè, mi kp̄w̄ tiĩ je yafien ken?. Mi Tuu wire wi nyéni *kp̄w̄ tari mi nē*, wire wī yeli 'jo dí wī yeli *Kulocelié wè*. ⁵⁵ Yeli sì sí wi cén?; mi wè mi nyéni wi cén. A mi cé jo mi sì wi cén wè?, mi sí puu káfinewé bè yeli tíele. Ki sí nyaa mi nyéni wi cén, nè wi sienre cò dè cènge nè píne. ⁵⁶ *Birayima wè*, yeli tuu wè, wi cé puu ne fundaanra kp̄n̄ini bàga mi cenge nyaa gè. Wi sí nyéni ki 'nyaa, a wi 'fundaanra taa.»

⁵⁷ A Zuufulo pe 'wi ye: «Muc yi?ele kiyè cénì yi?ele to-gosiin né kp̄w̄ nyi?, á ki meni á muc kénì *Birayima nyaa wè nè síe?»*

⁵⁸ A Zezi wi 'pe ye: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, ná?ane *Birayima wi-sii wè*, mi wè, Mi Yē baa †.»

⁵⁹ Kire lèlè n̄ lè a pe 'fali nè sindari jó, ne caa bè wi wáa né ti ní. A Zezi wi 'p̄unni pe nē, nè yiri *Kulocelié Gb̄w̄sa?a n̄ gè*.

Zezi wi 'fúcn pu?w̄

9 Bà Zezi wi 'puu ne t̄rì wè, a wi s̄nì n̄aguo wáa nyaa wi ní fúcn, wi cé sii bè wī. ² A wi *p̄itenmene* pe 'wi yúgo: «Tenmefoli, n̄ásien wi 'kapiile kp̄iile lè? N̄aguo n̄áa wire wī lé, dí wi siiv̄lil peli b̄ele, á wi 'sii fúcn wè †?»

³ A Zezi wi 'siennugoro ken pe mé né pe ye: «Wire bè?, wi siiv̄lil peli míeni bè? pe 'kapiile kp̄iile?. Ki 'nyaa ḡaa ki 'kp̄iile ḡii ki bé tí *Kulocelié kaala ni-kp̄iile n̄aguo n̄áa wi sii n̄ wè*, pe- ki 'nyaa. ⁴ Bà cenge ki tíin kp̄ienme bè, ki 'yeli n̄a wi 'mi tun wè, we- wi baara kúu dè. Pilige ki bága wúu, sien sí ní gbè baara kúu?. ⁵ Bè mi ne tíin bile duniya n̄ wè, mi yē duniya wi kp̄ienme bè.»

⁶ Bà Zezi wi 'tire juu nè kúu wè, a wi 't̄ienre s̄lugu nè wo dàala nē lè, né ki nya?ami a ki 'kò f̄arige, nè ki kuru-guo fúcn wi nyapigele nē gèle, ⁷ né wi ye: «Te waa ma sa yi?e jíge ‡ gè *Silowe p̄indi?e mé gè*, *Silowe mí?e ki k̄ri wè*, kire 'jo: «tundunw̄.»

A fúcn wi 'lá?a nè ké nè s̄nì wi yi?e jíge gè né koli nè pen, a wi 'fali ne nya?a seni. ⁸ A ki 'kò, bili pe 'puu wi *t̄eninyeniné bèle né bili pe cé k̄ini nè wi cén wi sienne*

† *Wéli baa Yir 3.14. Yewe mí?e kire Zezi wi 'yeri mme gè. Wéli baa míeni Zan 1.1. †† Wéli baa Yir 20.5. ‡ sa yi?e jíge: Gireki sienre n̄ dè, kii filige? a ki yē wi 'jo «sa gbéli», á kire 'laa «sa yi?e jíge». P̄ali 'sienre yi?e dè nè jo: «sa gbéli.»*

n̄ári bèle, a pe 'jo: «N̄a wire t̄ú?u bè? wi 'puu ne t̄enì ne sienne n̄ári bèle?»

⁹ A p̄ali 'jo: «?aan, wire wī.» A bili 'jo: «?é?e, wire bè?, wi líere dī.»

A wire tíime wè, a wi 'pe ye: «Je mi sí wī!»

¹⁰ A pe 'wi yúgo: «Meni ki kénì puu nè síe á muc kénì nya?a?»

¹¹ A wi 'pe ye: «Sien n̄áa pe ye Zezi wè, wire wi 'f̄arige kp̄iile nè mi nyapigele kurugo gèle, né mi ye mi- sa yi?e jíge gè *Silowe p̄indi?e mé*. A mi sí ké nè s̄nì ki jíge, nè fali ne nya?a!»

¹² A pe 'wi yúgo: «S̄eti?eni wi yē?»

A wi 'jo: «Mi sì wi ti?e cén?»

Farizienne pe 'fúcn yúgo wè

¹³ A sienne pe 'n̄aguo n̄áa cò wè n̄a wi cé k̄ini nè puu fúcn wè, nè ké né wi ní *Farizienne* kúru-guo bèle.

¹⁴ *Cendenige* cenge n̄i ki sí cé puu, cenge ḡii Zezi wi cé f̄arige t̄ún?u gè nè fúcn múgu wè. ¹⁵ A Farizienne míeni pe 'n̄nè n̄aguo yúgo wè meni ki kénì puu nè síe á wī nya?a wè.

A wi 'pe ye: «F̄arige wi 'kurugo m'mé nyapigele nē gèle, á mi s̄nì yi?e jíge gè, nè fali ne nya?a.»

¹⁶ Farizienne pe gbolì n̄ lè a p̄ali 'taa baa nè jo: «N̄aguo n̄áa wii k̄n̄ *Kulocelié mé?*, á kire 'laa wè, yeli si nyaa wè lé, wi wè ne t̄ri né *cendenige ní gè?*»

A p̄ali sí jo: «Meni kapiigbi?iliwe bé gbè j̄aa de kakpoliyo nyàa feliye kp̄n̄ini yè?»

A pe 'w̄aligi. ¹⁷ A pe sí 'n̄nè fúcn yúgo wè né wi ye: «Muc wè do, muc nyapigele wi nyéni múgu, ḡii muc bé gbè juu wi wori nē dè?»

A wi 'jo: «*Kulocelié sienjuuwo wī*.»

¹⁸ Kire né ki m̄eni ní gè Zuufulo piyè cé yéri ki nē?, ga dí n̄aguo n̄áa wi k̄ini nè puu fúcn?, né 'n̄nè kénì koli ne nya?a wè?, fúu a pe 'wi siiv̄lil yeri bèle baa nè pen.

¹⁹ Nè péni pe yúgo né jo: «Yeli 'jo yeli jaa wī n̄aguo n̄áa wè, dí wi 'sii ne ní fúcn, bà bè? lé? Meni sí ki kénì puu á wī nya?a píra n̄áa n̄ wè?»

²⁰ A n̄aguo wi siiv̄lil pe 'jo: «Weli t̄ni nè ki cén weli jaa wire wī n̄a wè, wi cé sii fúcn. ²¹ Ḡii sí ki 'wi nyapigele ke múgugenme kúu bè, sien n̄áa wi kénì ke múgu wi nē wè, weli sì wi cén?. Ye- wi yúgo wire tíime wè; p̄uò bè? wi t̄in?, wire tíime wi bé ki juu ḡii ki 'wire taa gè.»

²² N̄aguo wi siiv̄lil pe cé puu ne fi?é Zuufulo nē bèle wī, kire nē pe cé sienre dáa juu dè mme gè. Ki 'nyaa Zuufulo pe yé b̄e ki nē nè kúu nè jo dí sien n̄i wi kénì ki juu nè yige né jo dí Zezi wire wī *Kulocelié Sienny-ienegonw̄* wè, dí pe bé wi cira bè yige tenmeza?a n̄ gè. ²³ Kire nē fúcn wi siiv̄lil pe yé jo pe- wi yúgo wire tíime wè, dí p̄uò bè? wi t̄in?.

²⁴ A Farizienne pe 'n̄nè n̄aguo yeri wè baa taziinwoli nē lè, n̄a wi cé k̄ini nè puu fúcn wè, nè péni wi ye: «K̄ali

Kuloceliε nē wēli † ! Weli bèle, weli 'ténge ki nē nàguo ηάà wè kapiigbi?iliwe wī.»

²⁵ A wi 'pe ye: «A ki yē kapiigbi?iliwe wī wè, miù kire cén?. Gii mi 'cén gè, mi 'puu fúcn, píra ηάà nī wè mi sí ne nya?a.»

²⁶ A pe sí wi yúgo: «Gáa wi 'kpí?ile muc nē ? Meni wi 'ki puu né muc nyapigele múgu gèle nē síe ?»

²⁷ A wi 'pe ye: «Mi nyéni ti juu yeli mé nē kúo, yeli wè caa bè yéri ti nē?. Gáa ne yeli ne caa bè ti lú?u cígini ? Dù?o yeli míeni kényi caa bè puu wi *pitenmene* páli wī ?»

²⁸ A Farizienne pe 'yè ne wi teri né jo: «Muc wī wi pitenmewe wè; weli bèle, *Misa* pitenmene bíele weli bèle. ²⁹ Weli bèle, weli nyéni ki cén dí Kuloceliε wi cé juu né Misa ní wè; ηάà wè, wiyè wi cén séti?eni wi 'kón?.»

³⁰ A nàguo wi 'siennugoro ken pe mé né pe ye: «Ki sí tñni yē funwuwo wu?u, bè yeli sí ki cén sé wi 'kón wè? ! Nè sí ki taa wi 'mi nyapigele múgu gèle. ³¹ We 'ki cén Kuloceliε wi wè ne kapiigbi?ilile náarige lúru gè?. A sien ηí sí ne fi?é Kuloceliε nē wè níe wi nyéni kaala kpín?ini lè, Kuloceliε wi nàa lúru ki sien mé wè. ³² Wiyè fie ki lú?u nē nyaa?, dí sien 'sii ne ní fúcn, a wàa kényi wi múgu?.

³³ A nàguo ηάà wī cé kón Kuloceliε mé wè?, wī sí gbè jáa bè yafien kpí?ile?.»

³⁴ A pe 'sienre kén dè nē ken wi mé né wi ye: «Muc wè, ma 'sii kapiile nyémi miε nē wè, muc ma je weli tenme kíε ?»

A pe 'wi cira nē yige kpàn?ane.

Zezi wi 'jo Farizienne piyè fúcnno

³⁵ A Zezi wi 'ti lú?u dí pe nyéni nàguo cira wè nē yige kpàn?ane. A wi séni wi caa nē nyaa, a wi 'wi ye: «Muc 'ténge *Sien Pùo* nē wè lé, muc wè ?»

³⁶ A wi 'jo: «Náasien wī, Kàfɔli, dí mi sí ténge wi nē ?»

³⁷ A Zezi wi 'wi ye: «Wire wī muc ne nya?a wè, ηάà wi nyu né muc ní wè.»

³⁸ A nàguo wi 'jo: «*Kàfɔli*, mi 'ténge !», né fali nē tuu nē cúbulo nē Zezi gbù?o wè.

³⁹ A Zezi wi 'jo: «Mi wè, mi 'pen ná?a duniya nī wè bè pa kàyu?u juu wī, gii ki bé tí bili pe wè nya?a bèle?, peri nya?a, dí bili pe nya?a bèle, peli- sí kò fúcnno.»

⁴⁰ *Farizienne* bíli pe 'puu né wi ní bèle, bà peli 'sienre dáà lú?u dè, a páli 'wi ye: «Weli míeni bèle, dù?o fúcnno páli weli yē nē píne ?»

⁴¹ A Zezi wi 'pe ye: «A ki yē yeli 'puu fúcnno bèle, kapiile sí cī puu yeli nē?. Bè sí ki yē ηò wè, yeli 'jo yeli ne nya?a, yeli kapiile ni 'kò yeli nē.»

Sìnbana?awa né sìnbàara kàsile lè

10 A Zezi wi 'jo: «M'bé ki juu yeli mé kányi?ε nē, sien ηí wi sí puu wi nē jíin sìnbadu?u wiile lire nī lè?, niè tán?a nē jíin kayɔbigɔ káà kiiye mé gè, kire sien wè, wī kàyuwo né ní siengbeniwe nē píne. ² Nii sí wi sí jíin wiile nī lè, wire wī sìnbàara ti nà?avɔli wè. ³ Sien ηí wi nyéni sìnbadu?u wéli gè, wi nē ki múgu sìnbana?awa mé wè. Sìnbàara ti nē wi yékpòli lú?u lè, a dii yē wi wori dè, wi nē ti yeri ti míeye nē nē ti kóri nē yige. ⁴ A wi kényi wi wori ti míeni kóri nē yige dè, wi nē kényi ti yi?ε mé; sìnbàara ti nē ta?a wi kúru?u bè ki 'nyaa ti 'wi yékpòli cén lè. ⁵ Nè sí ki taa a ki yē sien wáa wiiye wī wè, tiì je ta?a wi kúru?u?; sìnbàara ti bé ce de fé wi nē wī, nē ta?a gii nē, tiì nabɔnminɔ yékpòulo cén gèle?.»

⁶ Kàsile Zezi wi cé wáa nē pe ken mme gè, nē sí ki ya?a piyè cé ti kóri cén wè?, dàa wi 'juu dè?.

Zezi wire wī sìnbana?acènwe wè

⁷ A Zezi wi sí 'nè sienre táà juu né jo: «M'bé ti 'juu yeli mé kányi?ε nē, mi wī wiile lè sìnbàara ti jíindi?ε gè. ⁸ Bili pe míeni pe 'pen mi yi?ε mé gè, kàyuwo bíele, né ní siengbenine. Sìnbàara tiì lú?u pe mé?. ⁹ Mi wè, mi wī kóri gè. A sien ηí péni tóri nē jíin mi nī wè, sien wi bé suɔ, nē píne wi béri jíin béri yigi, wi béri wi nyalii tari wè. ¹⁰ Kàyuwo wi nē pen yakaa kiiye kúru?u wī?, ka laa bè pa yùu?, né bè kpúu, né bè yege cú?o bè?. Mi wè, mi 'pen gii ki bé tí sii wi- puu pe mé, pe- wi taa ni?ewe bè ki caa mme.

¹¹ «Mi wè, mi wī sìnbana?acènwe wè. Sìnbana?acènwe wi nē wi sii ken wè wi sìnbàara ti nyùgo nī. ¹² Sien ηí pe sí líe sàri nē wè, nē sí ki taa sìnbana?awa sí bè? wè, nē píne wire wori tíime bè? sìnbàara dè?, a wi gbénè kàdafiige nyaa ki 'báan sìnbàara kúru?u dè, wi nē fè níe ti wáa. Kàdafiige ki nē jíin ti nī, nē ti cεrige. ¹³ Kire 'taa bè wī sàri baakuwo wè; sìnbàara ti woli ni nē wi líe yakaa mé?.

¹⁴ «Mi wè, mi wī sìnbana?acènwe wè. Mi 'mi wuulo cén bèle, a mi wuulo míeni pe 'mi cén, ¹⁵ majo meni Tu-ufɔli wi 'mi cén wè, á mi míeni 'wi cén wè. Nè píne mi 'mi sii ken wè sìnbàara ti kenme nē. ¹⁶ Sìnbàara táà yē ne tíin mi mé dii ti wè ná?a sìnbadu?u gáà nī gè?. Ki 'yeli mi sa ti kóri bè pen; ti bé mi yékpòli lú?u lè. Sìnbatogo ki bé puu nigbe, né sìnbana?awa ní wè nigbe bè píne.

¹⁷ «Mi nyéni mi Tuu déni wè, nē ta?a gii nē, mi 'mi sii ken wè, bé sí ní koli bè wi líe. ¹⁸ Sien sí gbè mi sii kúo wè?, ki 'nyaa mi m'bé mi sii ken wè mi tíime wè. Ki fàn?a yē m'mé bè mi sii ken wè, ki fàn?a yē m'mé bè koli bè wi suɔ cígini. Mi Tuu wire mé mi nyéni kire kaju-udiele sienre taa dè.»

† Kàli Kuloceliε nē wēli: *Gireki sienre nī dè ti 'jo: «-Kpu?o ta?a Kuloceliε nē.» Pàli 'ti yi?ε nē jo: «Yéri ma kányi?ε juu.»*

¹⁹ A ki sienre dáà ti n'è Zuufulo ken bèle a pe 'wáligi piye nē. ²⁰ A pe pàli ni?ene 'yè ne nyu nīe wáa: «Gbòdoli yè nàguo njáà nī wè, kaala gīele wi nī; gáa nē yeli ne wi sienre lúru dè?»

²¹ A pàli 'jo: «Gbòdolifli sienjuuro bè? dàa dè?. Yeli 'cén lé gbòdoli bé gbè jáa bè fún múgu lé?»

Zuufulo pe wè Zezi caa wè?

²² A ki kénì nyaa Zuufulo pe fundaanra dí pe sí ne kpín?ini *Zerizalemi* kà?a mé gè Kulocelié *Gbù?wɔsa?a* ki téngéle wori nē dè yiéle ó yiéle wè, a ki cenge ki 'nè; wi-ire lèlè nī ki 'puu. ²³ Zezi wi 'puu ne nyaari ne tòrí Kulocelié *Gbù?wɔsa?a* nī gè *Sulomani* kobigo nī gè †. ²⁴ A Zuufulo yieginine pe sí ké nē sèni wi mà?a nē su?u né wi ye: «Muc je weli cò bè ya?a káaliye nī yè muc wori nē dè bè taa lèlè jori wī? A ki yè muc wī *Kulocelié Sienny-ienegɔnwɔ* wè, ma ti juu ma lá?a we nē kie!»

²⁵ A Zezi wi 'pe ye: «Mi nyénì ti juu yeli mé; yeli sì téngé?. Kakpi?iligele gáli mi ne kpín?ini mi Tuu wi mí?e nē gè, kiyè ne mi wori nyu dè. ²⁶ Nè sí ki taa yeli bèle, yeli sì téngé mi nē?, nè ta?a gíi nē, mi sìnbaara bè? yeli bèle?. ²⁷ Sìnbaara dáà dí mi wori dè, tiī ne mi yékpoli lúru lè. Mi míeni wè, mi nyénì mi sìnbaara cén dè. Ti nē ta?a mi kúru. ²⁸ Nè píne mi 'bànguo sii ken wè ti mé; tiī ga tíi bé kùu bè nyaa?, sien míeni sí gbè jáa bè ti píle bè yige mi kcli nī gè?. ²⁹ Mi Tuu njáà wi 'ti ken m'mé wè, wi fàn?a ki 'tóri pe mieni nē; sien sí gbè jáa bè ti píle yige Tuufli wi kcli nī gè?. ³⁰ Mi né Tuufli ní wè, weli yè nigbe.»

³¹ A Zuufulo pe n'è sindari jó bè wi wáa kpúu né ti ní.

³² A Zezi wi 'pe ye: «Mi nyénì kele ni?egéle kpí?ile cèngéle nè yeli tiè; Tuufli wire mé ke 'kón. Kakpi?ilile nī wori nē yeli je mi wáa né sindari ní dè?»

³³ A Zuufulo pe 'siennugoro ken wi mé né wi ye: «Weli sì je muc wáa né sindari ní dè kacènne kenme nē wī?; siencu?wɔ dáà muc 'juu dè, tire kenme nē weli je muc wáa. Nè ta?a gíi nē, sien wī muc wè, á muc sí ne miè kpín?ini Kulocelié.»

³⁴ A Zezi wi 'pe ye: «Ki tú?u wè baa? sebege yeli *Fàn?a Sienre* sebe nī wè, dí: «Mi 'jo yeli yè kulocelè †, lé? ³⁵ A ki sí nyaa bíli mé wi sienre ti yè dè, wi 'peli yeri nè jo dí piyè kulocelè. We 'ki cén *Kulocelié siensebere* tiī gbè tón?. ³⁶ Sien njī Tuufli wi 'wàli nè téngé né wi tun ná?a duniya nī wè, yeli bèle, yeli 'jo dí wī ne Kulocelié mí?e córi gè, bè mi 'ki juu né jo mi yè Kulocelié Jaa wè. Bà bè? lé? ³⁷ A mi wè ne mi Tuu wi kaku?wɔ kúu gèle, ye fāga téngé mi nē?. ³⁸ A mi sí ne ke kúu gèle, a yeli sì cénì téngé? mi nē wè, ye- téngé kakpi?iligele keli nē gii ki bé tí yeli gbè ki cén Tuufli wī mi nī, mi míeni yè Tuufli nī wè.»

³⁹ A pe n'è yè ne caa bè wi cò cígini, a wi 'sùuri nè yiri pe kiyè nī yè. ⁴⁰ A Zezi wi n'è koli nè ké *Zuruden cá?a*

† Wéli baa Kakpi 3.11. †† Nún 82.6 tire ti 'juu ná?a gè.

kúru. gè, baa ti?e gíi nī *Zan* wi 'kíni ne 'puu ne sienne *batiize* bèle, nè sèni kò baa kire ti?e nī gè. ⁴¹ A sien- ni?ene 'ké baa wi kúru; pe 'puu ne ki nyu né jo: «Zan wī kénì fie wáà kpí?ile nè nyaa?, nè sí ki taa dii míeni wi 'juu nàguo njáà wi wori nē dè tiī kányi?e.»

⁴² A pàli ni?ene 'téngé wi nē baa ki ti?e nī gè.

Lazari kùu wori dè

11 A ki 'nyaa nàguo wáà cé kò yaawa, pe 'puu ne wi ye Lazari, Betanii vògo wuu wi 'puu; Maari né wi siinyeni Mariti ní wè peli vògo kire ki 'puu. ² Maari njáà wi cé natukli sùnmo wo bè Kàfli nē wè né wi nziire tí?e dè nè wi tliyo kurugo yè, kire cuc wire siinyeni wi 'puu Lazari wè, njáa wi 'puu ne yáa wè ‡. ³ A wi siinyen- ine báli pe sí tunduro tórigo Zezi mé wè, a pe sèni wi ye: «Kàfli, muc nàgori wī baa yaawa.»

⁴ Bà Zezi wi 'ti lú?u dè, a wi 'jo: «Yaama báà bè, kùu yaama bè?; ki 'nyaa pi je Kulocelié kpuwɔm tie bè wī: pire barige nē gè Kulocelié Jaa wi bé *kpu?wɔ* taa.»

⁵ Né ki cén Mariti wè, né wi siinyeni Maari ní wè, né Lazari ní wè, pe woli ní cé Zezi déni wè. ⁶ Nè sí ki taa bà wi cé Lazari wi yaama wori lú?u dè, a wi n'è kò baa nè cènye siin kúu baa ti?e gíi nī wi 'puu wè. ⁷ Kire kà- du?ume gè a wi 'wi *pitenmene* ye bèle: «Ye- tí we- koli we ké *Zude* ténime nī.»

⁸ A wi pitenmene pe 'wi ye: «Tènmefli, kii fie mɔgɔ?, Zuufulo piyè tú?u puu ne caa bè muc wáa né sindari ní, á muc n'è koli ne caa bè ké baa lé?»

⁹ A Zezi wi 'jo: «Líerile kie né siin tú?u bè? cenge nī gè? A sien ne tári cenge lèlè nī lè, sien wī de kúru? Nè ta?a gíi nē wi niè nya?a duniya njáà wi kpíenme nē bè.

¹⁰ Nè sí ki taa a sien ne tári píligé nī gè, wi béri kúru, bè ki 'nyaa kpíenme wè wi mé wè?»

¹¹ Bà Zezi wi 'sienre dáà juu dè nè kúu wè, a wi 'pe ye: «Lazari wè, weli nàgori wè, wī baa ne njóni, m'bé sí ké bè sa wi yège.»

¹² A wi pitenmene pe 'jo: «Kàfli, a ki yè wī ne njóni wè, wi bé pu?»

¹³ Ki 'nyaa Lazari wi kùu wori Zezi wi cé juu mme gè, a peli sí ki 'nyaa nè jo dù? njónijenbe pire wi 'puu ne pun.

¹⁴ Kire nē a Zezi wi sí ti juu nè lá?a pe mé né jo: «Lazari wi 'kùu wī. ¹⁵ Ki 'mi déni nè yeli ken bè mi sì puu baa wè?, nè ta?a gíi nē, kire 'kpí?ile gii ki bé tí yeli- téngé wè. Ye- sí puu we- ké wi kúru.»

¹⁶ Toma wè, njáa pe 'puu ne ye Didiimi wè (ki kōri wire wī «Njɔw»), a wire sí pitenmene bíli ye bèle: «Ye- puu we- ké weli míeni bèle, we sa píne we kùu né Kàfli ní wè.»

‡ Wéli baa 12.3; Mar 14.3; Luk 7.38.

**Zezi wire wi nyéni
kúbilo nyéji bèle**

¹⁷ Bà Zezi wi séni yiri wè, a wi 'lú?u dí cenyε sicεri cé tóri nè kú?u bà pe cé Lazari tón wè. ¹⁸ Ki sí nyaa Betanii vògo né *Zerizalemi* kà?a yi 'puu yì táanni, culolo taanri félige pe 'puu yi sun?u?m? nī. ¹⁹ Zuufulo ni?ene cé ké bè sa Mariti né Maari fiεε bèle bè pe siinyeni wi cé kùu wè.

²⁰ Bà sí Mariti wi cé lú?u dí Zezi wi nε báan baa wè, a wi 'ké bè sa wi kpàli. A Maari wire 'ténì baa sa?a nī gè.

²¹ A Mariti wi 'Zezi ye wè: «?é, Kàf?li, a ki yē mu? 'puu bile wè, mi siinyeni wī sī kùu? ! ²² Mi sí ténge ki nē bè ki yē n? wè, a mu? 'yege ó yege náari Kuloceliε mé wè, wi bé ki ken mu? mé.»

²³ A Zezi wi 'wi ye: «Mu? siinyeni wi bé nyé.»

²⁴ A Mariti wi 'jo: «?aan, mi 'ténge ki nē kúbilo nyéyir-ile cenge gè duniya kú?jenge gè, wi bága nyé bè yiri.»

²⁵ A Zezi wi 'wi ye: «Mi wī kúbilo nyéyirile lè né sī wè; a sien n?i 'ténge mi nē wè, a wi cénì kùu, wi bé koli bè nyé. ²⁶ Kire nē, sien ó sien n?à wī sī nē né ténge mi nē wè, wī ga kùu bè nyaa?. Mu? 'ténge kire nē lé ?»

²⁷ A wi 'jo: «?aan Kàf?li, mi 'ténge ki nē mu? wī *Kuloceliε Siennyieneg?n?w* wè, Kuloceliε Jaa wè n?à wi 'pen duniya nī wè.»

**Zezi wi 'nyeni
Lazari kùu wori nē dè**

²⁸ Bà Mariti wi 'tire juu dè, né fali nè lá?a nè ké nè séni wi siinyeni yeri wè Maari wè, nè ti palile nè juu wi mé né wi ye: «Tenmef?li wi 'pen, wi 'jo ma ké baa.»

²⁹ Bà Maari wi 'tire lú?u dè, a wi 'fali nè yè séni, nè ké Zezi kúru?u wè. ³⁰ Zezi wi cé sí puu nε tíin wīl cé fiε j?in vògo nī gè?. Wi 'puu nε tíin baa ti?ε gī nī Mariti wi cé séni wi kpàli wè. ³¹ Zuufulo bíli pe 'puu baa né Maari ní wè baa sa?a nī gè nε wi fié? wè, bà pe kénì wi nyaa a wi 'parige nè yè nè yiri wè, a pe 'líε nè ta?a wi nē. Pe yé jo dù? k?n?n? lire mé wi waa bè sari wi fuunm? tù?? bè. ³² Bà Maari wi séni n? baa ti?ε gī nī Zezi wi 'puu wè, né sí wi nyaa wè, a wi 'tigi nè tuu wi táanni, né wi ye: «?é Kàf?li, a mu? cé puu ná?a wè, mi siinyeni wī sī kùu? !»

³³ Bà Zezi wi 'Maari nyaa wè wi nyeni wè, né Zuufulo míeni ní bèle bàli pe cé ta?a wi nē bèle, pe nyeni nε píne bèle, a ki 'laame cú? wi nī kpu? nè wi s?ngiro nya?ami dè, nè céri kpúu dè wi nē. ³⁴ A wi 'pe yúgo: «Séti?eni ye séni wi tón ?»

A pe 'jo: «Kàf?li, we- ké ma sa ki wéli.»

³⁵ A Zezi wi 'nyeni.

³⁶ A Zuufulo pe 'jo: «?é, ye- nyaa bè Lazari wi cé wi déni wè !»

³⁷ Nè sí ki taa a pàli 'taa baa pe sun?u?m? nī bè nè jo: «N?à wire wi 'fú?n múgu wè, wī cī gbè j?a lé bè ki kpí?ile bíne Lazari wi f?ga cé kùu lé ?»

Zezi wi 'Lazari nyé wè

³⁸ A ki sienre ti n'è laame cú? Zezi nī wè kpu?u, a wi 'líε nè ké baa nyεge mé gè. Nyεge ki 'puu nyaguruwi?i á pe 'kàdenige tón ki nyu? nē gè. ³⁹ A Zezi wi 'jo: «Ye- kàdenige lá?a gè.»

Kpúu wi siinyeni wè Mariti wè, a wi 'wi ye: «Kàf?li, wi bé puu de núm? de kúu. Ki cenyε sicεri yī n? wè bà we 'wi tón wè.»

⁴⁰ A Zezi wi 'jo: «Mī tú?u ki juu mu? mé? né mu? ye dí a mu? 'ténge wè, mu? bé Kuloceliε kpu?m? nyaa dè lé ?»

⁴¹ A pe sí kàdenige kòligo gè nè lá?a. A Zezi wi 'yi?ε yege gè naame né jo: «Aba, mi nε mu? síeri bè mu? nε lúru mi mé wè. ⁴² Mi wè, mi nyéni ki cén mu? nε lúru mi mé lègele ke mieni nī, nè sí ki taa sienni?eme báa pi 'yéri bàa bè, peli kenme nē mi 'ki juu, gīi ki bé tí pe- ténge ki nē mu? wī ma 'mi tun.»

⁴³ Bà Zezi wi 'tire juu mme gè, a wi 'yékp?li w?a kpu?u né jo: «Lazari, te yigi ná?a !»

⁴⁴ A kpúu wi 'yiri; t?liyo yè né kiye ní yè, yi 'puu mígeliye né kúu?nfenikoliyo ní, pe cé fēniwege k?à tí?ε nè wi yi?ε pu? gè. A Zezi wi 'pe ye: «Ye- fēnine sá?ala bèle wi nē, yé wi ya?a wiri waa.»

**Zuufulo kàf?lilb pe 'jo dí
Zezi wi 'yeli bè kpúu wī**

(Mat 26.1-5; Mar 14.1-2; Luk 22.1-2)

⁴⁵ Zuufulo bíli pe cé pen Maari kúru?u wè, bà pe 'kaala náa nyaa lè n?à Zezi wi 'kpí?ile lè, a pe pàli ni?ene 'ténge wi nē. ⁴⁶ A pàli sí lá?a nè ké nè séni ti juu *Farizienne* mé bèle g?a Zezi wi 'kpí?ile gè. ⁴⁷ A *kacu?n-rib kàf?lilb* bèle, peli né Farizienne ní bèle, a pe 'pe *k?yu?ujuulo gboli* yeri lè nè séni piye nyaa.

A pe 'jo: «G?a ce we bé kpí?ile ? Né ki cén n?gu? n?à wī nε *fiεε* ni?ene kpín?ini. ⁴⁸ A we sí wi ya?a kire nē gè, sienne pe mieni bé ténge wi nē. *Wur?mi kùlo* wuulo pe sí pen bè pa weli Kuloceliε *Gbù?r?sa?a* cú? gè né weli kùlo ní lè.»

⁴⁹ W?a 'puu baa pe nī, wire wi 'puu kacu?nrib kàf?li wè ki yiε lè, pe 'puu nε wi ye Kayifa. A wire 'pe ye: «Yeli sī fiε yafien cén?. ⁵⁰ Yeli sī ki cén nè cén? ki 'p?ri sien nigbe- kùu sienne pe mieni nyùgo nī, gīi ki bé tí kùpolo ni f?ga cú? wè?.»

⁵¹ Sienre dáa dè, kacu?nriw? wire tíime nī bè? ti yé yir- i?, ki 'nyaa bè wi 'puu kacu?nrib kàf?li wè kire yiε lè, a wi 'Kuloceliε kaala juu lè nè tiε, nè ki juu né jo dí ki 'yeli Zezi wi- kùu kùlo ni nyùgo nī. ⁵² Kīi sí kò majo kùlo lire y?kú? kenme nē wi 'yeli bè kùu?. Wi 'yeli wi- kùu gīi ki

bé tí Kulocelié piile bíli pe 'cerige nè màʔa bèle, pe- piye píne pe- kò nigbe.

⁵³ Kire cenge kire pe 'ki yège bè Zezi kpúu wè. ⁵⁴ Kire kenme nē Zezi wii cé n'ne puu ne nyaari Zuufulo pe sunʔomɔ nī bèʔ. A wi 'yiri baa kire tiʔe nī gè nè ké tiʔe gī ki 'puu baa nè kpɔni waama tiʔe nē gè, nè sèni kò baa kàʔa gī pe 'puu ne ye Efirayimi wè, nè sèni kò baa kire tiʔe nī gè né wi *pitenmene* ní bèle. ⁵⁵ Ki sí nyaa Zuufulo *Torimakiyaʔa* Fundaanra cenge ki 'puu ne siʔeré ne báan. Sienne niʔene 'puu ne yègí pe vòro mé dè ne waa *Zerizalemi kàʔa* mé gè bè sa pe jìgemunono † kele kúo gèle bè piye gbòbori bè yaʔa bèri fundaanra cenge siri gè. ⁵⁶ Zuufulo pe sí puu ne Zezi caa wè bè wi cò. Bà pe 'puu baa Kulocelié Gbùʔɔɔsaʔa nī gè pe nié yúgogolo wáari piye mé náa jo: «Yeli 'ki nyaa wi bága pen náʔa fundaanra mé dè í ?»

⁵⁷ Kacɔnrilɔ kàʔlilɔ bèle né Farizienne ní bèle, pe cé ki juu nè gbenge sienne nē bèle né jo a sien ó sien kèni Zezi tiʔe cén gè, sien wi- ti juu, pe bé sa wi cò.

**Maari wi 'natukoli wo
Zezi tɔliyo nē yè**
(Mat 26.6-13; Mar 14.3-9)

12 Cenyé kolini 'puu ne tīin yiʔe nē dí *Torimakiyaʔa* Fundaanra cenge ki sí nò. A Zezi wi 'ké Betanii vò-go mé, kire vògo kire nī Lazari wi 'puu, nàa Zezi wi cé nyé nè yige kúbilo nī bèle wè. ² A pe 'suʔo Zezi nē wè baa ki vògo nī gè. Mariti wi 'puu ne suro kanʔa dè, Lazari wi 'puu baa liidiʔe nī gè né Zezi ní wè.

³ A Maari wi kèni natukoli liitiri tɔlaga líe wi wocɛnjen-we, lagbenre wuu, nè sèni wi wo Zezi tɔliyo nē yè, níe wi nziire tíʔi dè ne yi kurugi. A natukoli wi nùgo ki 'saʔa ki mièni líe.

⁴ Zezi *pitenmene* nī bèle nàa pe 'puu ne ye Zudasi Isikariyɔti wè, nàa wi cí ga Zezi le wè wi leguulo kiyé nī yè, a wire 'jo: ⁵ «Gáa ne wiyé natukoli nàa pári wè ? Je we cí gbè wi pári wali *denarile* sirakeli dabataan (300) nē, bè wali ken wè fuunmɔʔlilɔ mé »

⁶ Zudasi wi cé sienre dáa juu dè, kii sí kò majo fuunmɔʔlilɔ peli wuʔu wi 'puu ne yáaʔ, ki 'nyaa kàyuwo wi 'puu. Wire wi 'puu ne wali yalege téngi gè, né sí puu ne wali yúu wè ne kòngí, nàa pe 'puu ne nii baa wè.

⁷ A Zezi wi sí wi ye: «-Wi yaʔa yanyige nē ! Gàa wi 'kpíʔile gáa gè, wi 'ki kpíʔile nè mi tónjenge kele gbòbori gèle nè yaʔa wī. ⁸ Fuunmɔʔlilɔ piyè bile né yeli ní súuri; mi wè, mi sí wè bile né yeli ní súuri?»

**Yieginine pe 'nyuo le
Lazari nē wè**

⁹ Zuufulo niʔene cé sí ki cén Zezi wii baa Betanii vògo nī gè. A pe 'líe nè ké baa. Nè sí ki taa wire yákuɔ kenme

† Wéli baa Yir 19.10-15; T5r 9.9-14; Kaj2 30.1-3, 17-20; Kakpi 21.24-26; 24.18.

nē bèʔ pe yé kéʔ, ki 'nyaa Lazari nàa Zezi wi cé nyé nè yige kúbilo nī bèle, wire mièni pe cé ké bè sa weli. ¹⁰ A *kacɔnrilɔ kàʔlilɔ* pe sí ki juu nè ceri bè Lazari kpúu wè bè píne, ¹¹ bè ki 'nyaa wire kenme nē Zuufulo niʔene 'puu ne láʔala pe nē, níe téngi Zezi nē wè.

**Zezi wi 'jiiin
Zerizalemi kàʔa nī gè**
(Mat 21.1-11; Mar 1.1-11; Luk 19.28-40)

¹² Ki kpìendu gè, sienniʔeme báa pi cé ké baa *Torimakiyaʔa* Fundaanra mé dè, a pe kèni lúʔu dí Zezi wii baa ne báan *Zerizalemi kàʔa* mé gè. ¹³ A pe 'siʔegbari kúnminɔ nè ké wi kpàlidiʔe nī gè, níe yékpɔʔulo wáari gèle níe wáa:

«*Wozana*†† !
Kulocelié wi- kpuʔɔɔ taʔa
Isirayeli kùloʔli nē wè !»
Wire nàa wi báan
Kàʔli wi míʔe nē gè‡ !

¹⁴ A Zezi wi 'sèfenbuo taa nè tánʔa nè ténì ni nē. A kire 'kpíʔile nè yeli né *Kulocelié siensebere* ní dè, ti 'jo:

¹⁵ *Siyɔn kàʔa sienne*††
ye fàga de fiʔéʔ,
ye- nyaa, yeli kùloʔli
wī ne báan baa,
wi 'tánʔa nè ténì
sèfenne pùɔ nē‡‡.

¹⁶ Ki sélime nē bè, Zezi wi *pitenmene* piyè cé kele gáli ke kori cén wèʔ. Nè sí ki taa, bà wi yé kèni jiiin wi kpɔmɔ nī bè, a pe 'sòngi nè taa né ki sienre ní dè; Kulocelié siensebere ti cé wi wori juu dè. A pe 'ki cén kire sienne pe yé kpíʔile wi mé gáa gè. ¹⁷ Sienniʔeme bìl pi cé puu baa né wi ní lèlè nī wī cé Lazari yeri wè baa nyege nī gè né wi nyé nè yige kúbilo nī bèle, peli cé pe wori juu dè dii peli 'cén Zezi wori nī dè. ¹⁸ Kire ki cé tí a sienniʔeme pi 'ké bè sa wi kpàli, bè pe cé lúʔu dí wire wi 'ki fie nàa kpíʔile wè. ¹⁹ A *Farizienne* pe 'yè ne nyu ne tí piye nē níe wáa: «Ye- nyaa, yeli sí gbè yafien kpíʔile kaala náa nī lèʔ. Ye- ki wéli kìe, sienne pe mièni piyè ne láʔala ne waa wi kúruɔ.»

**Gireki kùlo wuulo páli ne caa
bè Zezi nyaa wè**

²⁰ Gireki kùlo wuulo páli 'puu baa sienne nī bèle, peli cé ké bè sa Kulocelié gbùʔɔɔ wè ki fundaanra cenge gáa gè. ²¹ A pe 'ké Filipi kúruɔ, Betisayida vògo wuu wè *Galile ténime* nī bè, nè sèni wi ye: «Kàʔli, weli ne ki caa bè Zezi nyaa wè.»

†† A we 'jo «wozana» wè, eburu kùlo sienre taa dí, sélime nē bè ki kori wi 'jo «Ye- we suɔ, mi ye fien !» Zezi lèlè nī lè, a ki 'kò pe nē yékpòli wáa nè sienre dàa juu dè, bè Kulocelié sieri wè bè kpuʔɔɔ taʔa wi nē. Kire kori wire wī náʔa gè. ‡ Nún 118.25-26 tire ti 'juu náʔa gè. †† Wéli baa Mat 21.5 kaliwege ki tánme gè. ‡‡ Zaka 9.9 tire ti 'juu náʔa gè.

²² A Filipi wi 'ké nè sèni ti juu Andire mé. A wire né Andire ní wè, a pe 'ké nè sèni ti juu Zezi mé wè.

²³ A Zezi wi 'pe ye: «Lèlè ni 'nò, *Sien Pùò* wi 'yeli bè jiiin wi kpuɔɔw nī bè. ²⁴ M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, a *bíle* pile nii tán?a dàala nī lè nè kùu lè?, pile ni nē kò nii nigbe. A pile ni sí kùu lè, ni nē sen ni?egē. ²⁵ A sien n̄i 'wi sii ya?a wè a wi 'wi déni wè, wi bé pùunni wi sii nī wè. A n̄i sí wi sii ya?a wè a wi 'wi bien ná?a duniya n̄aà nī wè, sien wi sii wi bé kò wi mé súuri bànguɔ sii. ²⁶ A sien n̄i nē caa bèri baara mi mé wè, sien wi- ta?a mi nē. Nè píne a mi yē ti?e ḡi nī, baa mi baakuɔw wi bé puu ki ti?e nī gè. Mi Tuu wi bé *kpuɔɔw* ta?a sien nē wè n̄aà wi nyéni baara mi mé wè.»

Zezi wi 'wi kpúu wori juu dè

²⁷ «Bè ki yē n̄ò wè, mi fungo ki 'nya?ami mi nī, ḡi sí cē m'bé juu ? Mi- jo lé «Aba, -mi suɔ lèlè náà mé lè lé ?» Ki 'nyaa lèlè náà lire kenme nē mi 'pen. ²⁸ Aba, -kpuɔɔw ta?a muɔ mi?e nē gè.»

A yékpoli láà 'fali nè juu baa nyi?ene nī lè né jo: «Mi nyéni *kpuɔɔw ta?a ki nē* nè kúu, m'bé ní fùgu bè kpuɔɔw ta?a ki nē.»

²⁹ Sienni?eme báà pi cé gbu?ulo bè, né sienre dáà lú?u dè, a pe 'jo kàsakpenige ḡi. A bili 'jo dí *nyi?ene tundun- wɔ* wáa wi 'juu né Zezi ní wè. ³⁰ A Zezi wi sí pe ye: «Mi kenme nē bè? yékpoli náà ni 'sienre dáà juu dè?, yeli kenme nē ni 'ti juu. ³¹ Duniya n̄aà wi kàyu?u kire ki 'séli nè kúu n̄ò wè. Bè ki yē n̄ò wè, pe bé duniya n̄aà wi kàfɔli † cira wè bè yige kpàn?ane. ³² Gii sí ki 'mi kúu wè, a mi kénì yē dàala nē lè nè ké naame gè, m'bé sienne pe mièni píle bè pen nié mé.»

³³ Ki 'nyaa Zezi wi cé sienre dáà juu dè bè ki tiè kenme bì nē wire cí ga kùu wè. ³⁴ A sienne pe sí wi ye: «Weli nyéni ki lú?u *Misa Fàn?a Sienre* nī dè dí *Kulocelie Siennyienegɔnwɔ* wi bága puu bile súuri duniya nī wè. Ki síe meni á muɔ 'jo dí *Sien Pùò* wi 'yeli bága yē naame ? N̄áasien wī kire Sien Pùò wè †† ?»

³⁵ A Zezi wi sí pe ye: «Kpienme piī nē tiin bile yeli sun?ɔɔw nī bè, bè lèlè cèri kúu wī. Yeri tári kpienme nē bè, yebilige ki fāga ga yeli fuu?. A kire 'laa wè, sien n̄i wi nyéni tári yebilige nī gè wi n̄é ki cén? sé wire nē waa?. ³⁶ Bà kpienme piī bile né yeli ní bèle, ye- téngē kpienme nē bè, gii ki bé tí ye- kò kpienme wuulo bèle.»

Zuufulo piyè téngē

Zezi nē wè?

Bà Zezi wi 'tire juu nè kúu dè, a wi 'lá?a nè ké, nè làri pe nē. ³⁷ Wi cé *fielē* kpí?ile nè tiè pe nē, kire né ki mièni ní piyè cé téngē wi nē?. ³⁸ Kire 'kpí?ile nè yeli né *Kulocelie sienjuuliēwe* wi sienre ní dè *Ezayi* wè, wi cé jo: *N̄áasien wi 'téngē*

† DUNIYA N̄ÁÀ WI KÀFɔLI: Seteni wire Zezi wi pun. †† Wéli baa Eza 9.6; Dan 7.14.

weli sienre nē dè ?

Nè píne, n̄áasien wi 'jo Kàfɔli wi 'wi kɔli tiè gè wire nē? ?

³⁹ Kire kenme nē piyè cé gbénè jáa nè téngē?. *Ezayi* wi cé h'nè ki juu né jo:

⁴⁰ *Kulocelie* wi 'pe *kpí?ile fúɔnwɔ*, nè pe *funyɔ* gbèn yè.

Kire 'kpí?ile gii ki bé tí pe nyapigele

ke fāga de nya?a?,

pe funyɔ yi fāga

kaala yi?e cén?.

Kire kenme Kulocelie wi 'jo:

Piyè gbè koli pen mi mé?,

dí mi sí pe puɔɔw?†.

⁴¹ *Ezayi* wi cé sienre dáà juu dè bè ki 'nyaa wi cé *Kulocelie Siennyienegɔnwɔ* wi kpuɔɔw nyaa bè. A wi sí nē nyu wi wori nē dè. ⁴² A kire 'kpí?ile yiéginine nī bèle a pàli ni?ene 'téngē Zezi nē wè. Nè sí ki taa *Farizienne* peli fíere nē dè piyè cé fɔli nè pe téngēle wori yige dè kpàn?ane?, pe fāga peli cira bè yige *tenmeza?a* nī gè?. ⁴³ Pe cé mà?a nè sienne *kpuɔɔw* ya?a a tire 'pe déni nè tóri kpuɔɔw dáà *Kulocelie* nē kan?a dè.

Zezi sienre ti bága

kàyu?u cáan sienne nē bèle

⁴⁴ A Zezi wi sí juu kpuɔɔw né jo: «Sien n̄i wi 'téngē mi nē wè, mi nē bè? wi 'téngē?; n̄aà wi 'mi tun wè, wire nē sien wi 'téngē. ⁴⁵ Sien n̄i wi 'mi nyaa wè, wi 'mi tunvɔli nyaa wè. ⁴⁶ Mi wè, mi wī kpienme bè, mi 'pen ná?a duniya nī wè gii ki bé tí a sien n̄i 'téngē mi nē wè, sien wi fāga kò yebilige nī?. ⁴⁷ A sien n̄i sí mi nyasienre lú?u dè né kò wiì ti cò dè?, m'bè? mi bé kàyu?u cáan ki sien nē wè?. Nè ta?a ḡi nē, mi sì pen bè pa kàyu?u juu duniya sienne nē bèle wī?. Mi 'pen bè pa pe suɔ wī.

⁴⁸ «A sien n̄i 'mi wáa né kò wiì mi sienre lú?u dè?, kire sien wè, kàyu?ujuuwo 'taa wi nē. Ki 'nyaa sienre dáà mi 'juu dè, tire ti bága kàyu?u cáan ki sien nē wè duniya kúujenge gè. ⁴⁹ Nè ta?a ḡi nē, dàa mi 'juu dè mi tíime wori bè? mi 'kòn nè juu?. Tuufɔli n̄aà wi 'mi tun wè, wire wi 'ki juu nè gbèngē mi nē gii mi 'yeli bè juu gè, né ti juugenme ní bè. ⁵⁰ Mi sí nyéni ki cén kaala nī wi 'juu nè gbèngē lè niī bànguɔ sii. Dàa sí mi nē nyu dè, mi nē ti nyu nè yeli né gàa Tuufɔli wi 'juu mi mé gè, bè mi nē ti nyu kire kenme nē.»

Zezi wi 'wi pitenmenē tɔliyɔ

jige yè

13 Cenge nigbe bé kúu dí *Torimakiya?a* Fundaanra cenge ki sí nò gè, a Zezi wi 'ki cén dí lèlè ni 'nò wire bé yiri ná?a duniya n̄aà nī wè bè ké Tuufɔli kúruwu

‡ Eza 53.1 tire ti 'juu ná?a gè. †† Eza 6.9-10 tire ti 'juu ná?a gè. Wéli baa Mat 13.13,15.

wè. Wi wuulo báli bíele ná?a duniya nī wè, pe cé wi déni, a pe n'ne wi déni kpu?w lá?ala fùn. ² Pilige suro lii lèle nī lè, *gbòdolilo kàfɔli* wi cé ki nyógo nè kúo Zudasi Isikariyɔti fungo nī gè, Siimo jaa wè, wi- Zezi ken wè.

³ Zezi wi cé ki cén Tuufɔli wi 'kele ke mieni le wire kiyè nī yè, dí wire 'kón Kulocelié mé, né sí ne waa Kulocelié mé wè.

⁴ A wi 'yè liidi?e nī gè, nè wi burugbu?w fòri gè, né fèni líe nè puu wii nē. ⁵ Né fali nè lu?w le yalege káa nī, nè séli ne wi *pitenmene* pe tɔliyo jíri yè, níe fèni tí?i wè ne yi kurugi, fèni njáa wi cé puu wii nē wè.

⁶ A wi séni nò *Siimo Pieri* nē, a wire 'wi ye: «Kàfɔli, muo bé mi tɔliyo jíge yè mi nē lé?»

⁷ A Zezi wi 'siennugoro ken wi mé né wi ye: «Gii mi ne kpín?ini gè, muo sí fíe ki kɔri cén wè? bè ki yè nò wè? Muo bága ki cén kàdu?ume.»

⁸ A Pieri wi 'jo: «Mí sí fɔli kire nē?, muo- tɔliyo jíge mi nē wè?»

A Zezi wi 'wi ye: «A mi sí muo tɔliyo jíge yè, muo liele sí je puu né mi ní?»

⁹ A Siimo Pieri wi sí wi ye: «Kàfɔli, fāga ce ki yérige tɔliyo yire yákuo nē?, mi kiyè míeni píne yè ma jíge, né nyùgo ní gè!»

¹⁰ A Zezi wi 'jo: «Sien njáa wi 'gbéli wè, gbélile láa ní wè tíin baa, ka laa bè tɔliyo jíge bè?; wi mieni powo wii múnunw. Yeli yè múnunw, ye mieni sí bè?»

¹¹ Ki 'nyaa wi cé ki cén sien njáa wi sí ga wire ken wè. Kire nē wi cé ki juu bè, né jo: «Ye mieni wè múnunw?»

¹² Bà wi kénì tɔliyo jíge yè nè kúo pe nē bèle, a wi 'koli nè wi burugbu?w líe gè nè le nè téni liidi?e nī gè, né pe ye: «Gàa mi 'kpí?ile gàa gè, yeli ki kɔri cén wè lé?»

¹³ «Yeli ne mi yeri 'Tenmefɔli' né 'Kàfɔli'. Kányi?e gí, mi wí. ¹⁴ Mí njáa sí wí Kàfɔli wè né ní Tenmefɔli wè, a mi 'yeli tɔliyo jíge yè yeli nē bèle, yeli míeni bèle yeli 'yeli bèri tɔliyo jíri yè yíye nē. ¹⁵ Kpí?ilegenme mi 'tìe yeli nē, gii ki bé tí yeri ki kpín?ini bè, kenme bìl nē mi 'ki kpí?ile yeli mé bèle. ¹⁶ M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, sùkulowo wii kpú?w nè tóri wi kàfɔli nē wè?, nè píne tundunw wii kpú?w nè tóri wi tunvɔli nē wè?. ¹⁷ Píra njáa nī wè yeli nyéni kire cén gè. Yeli bé puu fundaanra nē, a yeli ne ki kpín?ini gè.

¹⁸ «Yeli ye mieni kenme nē bè? mi ne sienre dáa nyu dè?. Mi nyéni ki cén bìli mi 'nyíene nè kòn bèle. Ki sí yeli fúo *Kulocelié sienseberé* ti- fori wí: *Njaa wi wúo ne líi né mi ní wè, wire wi 'koli nè yi?e ne túngu né mi nī.*

¹⁹ «Mi ne ki nyu yeli mé nò wè ná?ane ki né ga kpí?ile gè, gii ki bé tí a kaala ni kénì kpí?ile lè, ye- téngé ki nē mi wè, *Mi Yē Njaa Mi Yē wè*††. ²⁰ M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, a sien njí 'mi tundunw cò wè cèngé wè, mi sien wi 'cò cèngé. A njí sí mi cò cèngé wè, Njaa wi 'mi tun wè, wire sien wi 'cò cèngé.»

Zudasi bé Zezi le wè wi leguulo kiyè nī

(Mat 26.20-25; Mar 14.17-21; Luk 22.21-23)

²¹ Bà Zezi wi 'sienre dáa juu dè nè kúo dè, a laame pi 'pien wi nī, a wi 'ki juu nè yige né jo: «M'bé ki juu yeli mé kányi?e nē, waa nigbe yè bile yeli nī, wi bága mi le leguulo pe kiyè nī.»

²² A *pitenmene* pe 'yè ne piye wéli, níe piye yúgo njaa wi pun. ²³ Pitenmene nī bèle waa nigbe 'puu baa, wire wi cé Zezi déni wè, wi cé téni nè kpóni Zezi nē wè baa liidi?e nī gè. ²⁴ A *SiimoPieri* wi sí wi kɔbilɔ né wi ye wi- Zezi yúgo wè njáasien wii ne pun. ²⁵ A ki pitenmewe wi 'cèli nè kpóni Zezi nē wè né wi ye: «Kàfɔli, njáasien wí?»

²⁶ A Zezi wi 'siennugoro ken dè pe mé né pe ye: «A mi kénì búru nígi wè nè ken sien njí mé, wire wí.»

A wi sí fali nè búru kún wè nè wi nígi yagbu?w nī gè, nè ken Zudasi Isikariyɔti mé wè, Siimo jaa wè. ²⁷ Bà Zudasi wi 'búru suw wè, tienugo nī gè, a Seteni wi 'fali nè jíin wi nī seni. A Zezi wi sí fali nè wi ye: «Gàa muo je kpí?ile gè, ma ki kpí?ile fáari!»

²⁸ Bili pe 'puu baa liidi?e nī gè, pe waa sí cé ki cén? gáa nē Zezi wi 'sienre dáa juu dè wi mé mme gè?. ²⁹ A pàli sí ki sòngi nè jo dù?w bè ki 'nyaa Zudasi wire mé wali yalege ki 'puu gè, Zezi wi cé wi ye wi sa yere suw dii nē pe màakuu cí ga puu fundaanra cenge gè, á kire 'laa wi sa ki wéli gàa pe bé ken fuunmɔfɔlilɔ mé bèle. ³⁰ A Zudasi wi sí búrukunno suw lè né fali nè yiri seni. Pilige ki cé wúo nè kúo.

Kulocelié kajuudiele fɔnnɔ lè

³¹ Bà Zudasi wi 'yiri nè ké wè, a Zezi wi 'jo: «Píra njáa nī wè *Sien Pùo* wi 'kpu?ɔɔ taa, Kulocelié míeni wi 'kpu?ɔɔ taa wi nī. ³² [A ki sí yè Kulocelié wi 'kpu?ɔɔ taa Sien Pùo nī wè] †, Kulocelié míeni wi bé kpu?ɔɔ ta?a wi nē wire tíime wè; wi bé sí ki kpí?ile píra njáa nī wè wí. ³³ Mi piile, mi ne tíin bile né yeli ní bè lèle cèri kúo wí. Yeli bága de mi caa de mári, nè sí ki taa bè mi 'ki juu Zuufulo mé bèle né pe ye tí?e gí nī mi ne waa wè, piyè gbè ké baa wè?, tire míeni m'bé juu yeli mé píra njáa nī wè.

³⁴ «Kajuudiele fɔnnɔ mi je ken yeli mé: ye- yíye déni. Kenme bìl nē yeli 'mi déni wè, yeli míeni bèle, ye- yíye déni. ³⁵ Kire ki bé tí pe mieni pe- ki cén yeli yè mi *pitenmene*, a yeli 'yíye déni bèle.»

Zezi wi 'jo

Pieri bága cí wire nē

(Mat 26.31-35; Mar 14.27-31; Luk 22.31-34)

³⁶ A *SiimoPieri* wi sí Zezi ye wè: «Kàfɔli, séti?eni muo ne waa?»

† *Njún 41.10* tire ti 'juu ná?a gè. †† *Wéli baa Yir 3.14.*

‡ *Sienre dáa ti wè baa gireki sebeliele páli nī?*

A Zezi wi 'wi ye: «Ti?e gîi nî mi ne waa wè, muo sî gbè jáa bè ké baa né mi ní ñò wè?. Muo bága de waa kà-du?umε.»

³⁷ A Pieri wi 'jo: «Kàfɔli, gáa nē mīi gbè ta?a muo nē ñò wè? ? Mi 'gbòbori nē ya?a nē kúo bè mi sii ken wè muo kenme nē bè !»

³⁸ A Zezi wi 'siennugoro ken dè né wi ye: «Muo bé muo sii ken wè mi kenme nē lé ? M'bé ki juu muo mé kányi?e nē, séni gòpɔli wi- nyeni wè, muo bé ti kîe bè taa tɔliyo taanri bé jo muo sî mi cén?.»

Zezi wire wî koligo gè

14 A Zezi wi 'jo: «Ye fãga yeli funyo ya?a yè yi de curugu?. Ye- téngε Kuloceliε nē wè, ye míeni ye téngε mi nē. ² Kòridiεye nî?εye yē baa mi Tuu wi sa?a nî gè. A kii puu bè gè?, mi cí ti juu lé yeli mé bé yeli ye dí mi ne waa bè sa ti?ε káa kpí?ile yeli mé lé ? ³ A mi sí kénì ké nē séni ti?ε káa kpí?ile yeli mé bèle, bà m'bé ní koli bè pen bè pa yeli líe bè fàri nìe nē, gii ki bé tí a mi yē ti?ε gîi nî wè, yeli míeni bèle ye- puu baa ki ti?ε nî gè. ⁴ Nè pínε ti?ε gîi nî mi ne waa wè, yeli nyéni ki koligo cén gè.»

⁵ A Toma sí wi ye: «Kàfɔli, weli sî cén? séti?eni muo ne waa?. Meni weli bé gbè ki koligo cén gè ?»

⁶ A Zezi wi 'wi ye: «Mi wî koligo gè, né kányi?e gè, né sii wè. Sien wè waa Tuufɔli ti?ε nî gè? ka laa wii tóri mi mé?. ⁷ A ki yē yeli cé mi cén wè, yeli cí mi Tuu cén wè. Bè sí ki yē ñò wè yeli nyéni wi cén, yeli 'wi nyaa nē pínε.»

⁸ A Filipi 'wi ye: «Kàfɔli, -Tuufɔli tiε wè weli nē, kire bé yeli né weli ní.»

⁹ A Zezi wi 'wi ye: «Lèle náà míeni mi 'kúo bile né yeli ní bèle, muo sî kénì mi cén? lé Filipi ? A sien ñî 'mi nyaa wè, sien wi 'Tuufɔli nyaa wè; ki síe meni á muo 'jo mi-Tuufɔli tiε wè yeli nē ? ¹⁰ Muo sî téngε ki nē? mi yē Tuufɔli nî wè lé, á Tuufɔli míeni ní wè mi nî lé ? Sienre dáà mi ne nyu yeli mé dè, mi wè ti nyu nìe nyùgo kúrugu wî. Tuufɔli ñáà wî mi nî kòriwo wè, wire wi nyéni wi kele kúu gèle. ¹¹ Ye- téngε ki nē mi yē Tuufɔli nî wè, Tuufɔli míeni wîi mi nî. A kire 'ye jáa, ye- téngε kakpi?iligele keli kenme nē.»

¹² «M'bé ti juu yeli mé kányi?e nē, a sien ñî 'téngε mi nē wè, kele gáli mi ne kúu gèle, wi béri ke feligele kpín?ini gèle; wi wu?ulo ke bé ce kpólilo bè tóri, bè ki 'nyaa mi ne waa Tuufɔli kúrugu wè. ¹³ Nè pínε a yeli 'yεge náari mi mí?e nē gè, m'bé ki kpí?ile, gii ki bé tí Tuufɔli wi- *kpu?ɔɔ* taa Jaafɔli nî wè. ¹⁴ A yeli 'yakaa náari mi mé mi mí?e nē gè, m'bé ki kpí?ile.»

Zezi 'jo Kuloceliε Pile ni bé pen

¹⁵ «A ki yē mi 'yeli déni wè, yeli béri mi kajuudi?εle tári gèle. ¹⁶ Mi míeni wè, m'bé Tuufɔli náari wè wi- Sá?afɔli

wáa ken yeli mé, wi- puu né yeli ní súuri. ¹⁷ *Kuloceliε Pile* lire nî, ni nyéni tári kányi?e nē gè; duniya wuulo piyè gbè jáa bè ni taa?, nē ta?a gii nē, piyè gbè ni nyaa?, nē pínε piyè ni cén?. Yeli sí bèle, yeli nyéni ni cén, bè ki 'nyaa nî né yeli ní kòriwo lè, nē pínε ni bága puu yeli nî bèle.

¹⁸ «Mi sî yeli ya?a ye- puu círile?, m'bé pen yeli mé. ¹⁹ Ki 'kò cèri, duniya wuulo piyè ní mi nyaa?. Yeli sí bèle yeli bé mi nyaa bè mi yē wiiwe wè. Nè pínε yeli míeni bèle, yeli bága puu wiile. ²⁰ Kire cεngε gáa gè, yeli bé ki cén mi yē Tuufɔli nî wè, dí yeli míeni bèle yeli yē mi nî, mi míeni ní yeli nî. ²¹ Sien ñî wi 'mi kajuudi?εle cò gèle níe tári ne yeligi né ke ní gèle, kire sien wire mi 'déni wè. A mi sí sien ñî déni, ki sien míeni wi bé mi Tuu déni wè. Mi míeni wè, wi bé mi déni; m'bé nìe tiε wi nē bè pínε.»

²² A Zudasi wè, ñàa wi wè Zudasi Isikariyo?ti wè?, a wire 'wi ye: «Kàfɔli, meni kire bé kpí?ile bè síe dí muo ga miε tiε weli nē bé duniya ya?a wè ?»

²³ A Zezi wi 'siennugoro ken dè wi mé né wi ye: «A mi 'sien ñî déni wè, ki sien wi bé mi sienre cò dè, nē pínε sien wi bé mi Tuu déni wè. Weli bé pen sien mé wè bè pa weli kòridi?ε kpí?ile gè né wi ní. ²⁴ A mi sî sien ñî déni wè?, ki sien wi nē mi sienre cò dè?. Mi sienre dáà yeli ne lúru dàa dè, ti kón mi nî?; mi Tuu ñáà wi 'mi tun wè, wire wori dî.

²⁵ «Mi 'ki sienre dáà juu dè yeli mé níe tiin bile né yeli ní. ²⁶ Nàa sí wî Sá?afɔli wè, *Kuloceliε Pile* lè, nàa Tuufɔli wi bága tórigo mi mí?e nē gè, wire wi bága yeli tenme kele ke míeni nē gèle, bé sí yeli sòngi bè taa né sienre dáà ti míeni mi 'juu yeli mé dè.

²⁷ «Mi nyéni yanyige ken gè yeli mé. Yanyige gáa gî mi wu?u gè, mi 'ki ken yeli mé. Mi sî ki ken bè duniya sí ki ken gè?. Ye fãga yeli funyo ya?a yè yi de nya?ami yeli nî?, ye fãga de fi?é púlo?. ²⁸ Yeli nyéni ki lú?u bà mi 'ki juu yeli mé né yeli ye: «M'bé ké bé ní koli bè pen yeli kúrugu.» A ki yē mi 'yeli déni wè, yeri fundaanra kpín?- ni bè ki 'nyaa mi ne waa Tuufɔli ti?ε nî gè; ki 'nyaa wire 'kpú?ɔ mi nē. ²⁹ Mi 'ti juu nē ya?a yeli mé ná?anε ki ga kpí?ile gè, gii ki bé tí a ki kénì kpí?ile gè ye- téngε. ³⁰ Mi sî 'h'è je sienre juu nî?εre né yeli ní?. Ki 'nyaa duniya kàfɔli † wîi ne báan baa; wi fàn?a sí wè mi nē tiεle láà fáala nî?. ³¹ Nè sí ki taa duniya wuulo pe 'yeli bè ki cén Tuufɔli wi 'mi déni, nē pínε mi ne mi kele kúu gèle nē yeli né gii ní wi 'juu nē gbèngε gè. Ye- yè we ké.»

Zezi wî erezεn tìrige kányi?e wu?u gè

15 A Zezi wi 'juu né jo: «Mi wî erezεn tìrige gè kányi?e wu?u gè; mi Tuu wire sí wi nyéni erezεn sî?i fáli gè. ² A *fétirige* gîi yē mi nē gè né sí kò ki wè yasεre

† DUNIYA KÀFɔLI: Seteni wire pe pun. Wéli baa 12.31 kaliwεge ki táanme gè.

sengi wè?, wi nê ki ceri nè lá?a. A fétirige gîi sí ne sengi wè, wi nê ki nyémine ki de sómigi de sengi cènge. ³ Bè sí ki yē n̄ wè, yeli yē m̀nunc sienre daà mi 'juu yeli mé dè tire kenme nē bè. ⁴ Ye- kò mi n̄, bà m'bé kò yeli n̄. Majo bè lège gîi sí puu, ki n̄ puu tárige tiige nē gè?, ki n̄ gbè sen kiidaala gè?, bè míeni yeli yē, a yeli sí kò mi nē tárile bèle?. ⁵ Mi w̄ ɛɛzen t̄irige gè, yeli sí b̄ile fétire dè. A n̄ii 'kò mi n̄ á mi ní ki sien n̄ wè, sien wi bé yasenre sen ni?ere. Nè ta?a ḡii nē, yeli sí gbè yafien kp̄i?ile? a mi 'laa wè?.

⁶ «A sien n̄ii wè mi n̄ kòriwo wè?, pe bé wi cira bè yige kp̄an?ane, majo fétirige gîi pe sí ceri nè wáa gè. Ki bé wa?a dí pe sí ga ti fàa bè wáa k̄asun n̄ bè ti sóriogo. ⁷ A yeli 'kò mi n̄ wè, á mi sienre ti 'kò yeli n̄ bèle, yeḡe ó yeḡe yeli ne caa gè, ye- ki náari, ki bé kp̄i?ile yeli mé. ⁸ Yeri yasenre sengi ni?ere, yé sí puu mi p̄itenmene, kire ki bé kp̄u?ɔɔ ta?a mi Tuu nē wè. ⁹ Kenme b̄ii nē mi nyéni Tuuf̄li déni wè, bè míeni yeli 'mi déni. Ye- kò mi déni gè. ¹⁰ A yeli ne mi kajuudi?ele ke koliyo t̄ari yè, yeli bé kò mi déni gè, majo bè mi 'mi Tuu wi kajuudi?ele koliyo t̄an?a yè, né kò wi déni gè.»

Téngf̄lilb peli b̄ile Zezi nàgorilo bèle

¹¹ «Mi ne sienre daà nyu dè yeli mé ḡii ki bé tí mi fundaanra ti- puu yeli n̄, yeli fundaanra ti- fori. ¹² Kajuudi?ele láa yē ná?a mi mé, n'ne: ye- ȳiye déni majo meni yeli 'mi déni wè. ¹³ Sien s̄i gbè wi déni gè ti gè bè t̄ori sien n̄áa wi 'wi s̄ii ken wè wi nàgorilo pe kenme nē bè?. ¹⁴ Yeli yē mi nàgorilo a ki yē ḡaa mi ne nyu ne gbèngí né jo yeri ki kp̄in?ini gè, a yeli ne ki kp̄in?ini gè. ¹⁵ Mi ní wè ne yeli yeri mi s̄ukulolo?, nè ta?a ḡii nē, s̄ukulowo wi n̄ ki cén? ḡaa wire k̄af̄li w̄ii ne kúu gè?. Mi sí ne yeli yeri mi nàgorilo bè ki 'nyaa sienre ó sienre mi 'lú?u mi Tuu mé wè, mi nyéni tí a yeli 'ki cén. ¹⁶ Yeli bè? ye 'mi nyiéne nè k̄on?, mi mi 'yeli nyiéne nè k̄on. Yeri waa ye sa yasenre sen, yeli yasenre ti- kò ti m̄oḡ, dí ki sí puu a yeli 'yakaa náari Tuuf̄li mé wè mi mí?e nē gè, wi- ki ken yeli mé. ¹⁷ Kaala náa m'bé juu bè gbènḡe yeli nē lè: ye- ȳiye déni.»

Téngf̄lilb pe 'duniya wuulo bien bèle

¹⁸ «A yeli 'duniya wuulo bien bèle, ye ki cén mi k̄ini nè pe bien gb̄in?ene yeli ȳi?e nē. ¹⁹ A ki yē yeli 'puu duniya wi wuulo bèle, yeli s̄i duniya wuulo déni bèle, bè yeli yē wi wuulo bèle. Bè sí yeli wè duniya wi wuulo bèle?, á ki sí h̄nè nyaa mi 'yeli nyiéne nè k̄on duniya wuulo sun?ɔɔ n̄ bè, kire kenme nē yeli 'duniya wuulo bien bèle. ²⁰ Ye- s̄onḡi ye taa né mi sienre daà mi 'juu yeli mé dè né yeli ye: s̄ukulowo w̄ii kp̄u?ɔ nè t̄ori wi k̄af̄li nē wè?. A pe 'mi wu?ɔ mi wè, bà míeni pe bága yeli wu?ɔ. A pe 'mi sienre lú?u dè, bà míeni pe bé yeli wori lú?u

dè. ²¹ Nè sí ki taa pe bága kire ḡaa ki m̄ieni kp̄i?ile yeli nē mi mí?e kire kenme nē bè, bè ki 'nyaa n̄aa wi 'mi tun wè, piyè wi cén wè?.

²² «A ki yē mi sí cé pen nè péni juu né pe ní bèle?, kapiile sí c̄i puu pe nē?. Bè sí ki yē n̄ wè, juudi?e ní wè t̄iin pe mé? pe kapi?ile wori nē dè?. ²³ A mi 'sien n̄ii bien wè, mi Tuu míeni wi 'ki sien bien wè w̄i.

²⁴ «A ki yē mi sí cé kaku?ɔɔ kúu pe sun?ɔɔ n̄ bè ḡali sien wáa sí gbène kp̄i?ile gèle?, kapi?ile sí c̄i puu pe nē?. Bè sí ki yē n̄ wè pe nyéni mi kaku?ɔɔ nyaa gèle, a mi 'bèli nè pe bien, a mi Tuu míeni wi 'pe bien nè p̄ine.

²⁵ Kire 'kp̄i?ile nè yeli né sienre dí d̄i baa sebere pe F̄an?a Sienre n̄ dè; ki sienre ti 'jo: Mi 'pe bien nyùgo f̄un†.

²⁶ «A Sá?af̄li wi k̄eni pen wè, n̄aa mi je t̄origo ná?a yeli mé Tuuf̄li wi mí?e nē gè, wire w̄i Kulocelié P̄ile lè, w̄ii ne t̄ari kányi?e nē gè; Tuuf̄li wire n̄ wi 'yiri. Wire wi b̄eri mi wori nyu dè. ²⁷ Yeli míeni bèle ye- puu mi wori ti juuf̄lilb, nè ta?a ḡii nē, bà 'ki líe baa sélime nē bè, yeli yē né mi ní.»

16 «Mi nyéni kele ḡali juu gèle yeli mé ḡii ki bé tí yafien f̄aga kp̄i?ile kaala bé yeli yige ténḡe n̄ lè?. ² Pe bága yeli cira bè yige tenmezaaya n̄ yè. Lèle láa bága ce n̄, a sien 'yeli kp̄uu wè, sien wi bé ki 'nyaa bè jo dù?ɔ wire nyéni kp̄u?ɔɔ ta?a Kulocelié nē w̄i. ³ Pe bé kire baara daà kúu dè, nè ta?a ḡii nē, bè piyè Tuuf̄li cén wè?, piyè mi cén nè p̄ine?. ⁴ Mi sí ne sienre daà nyu dè yeli mé ḡii ki bé tí a ki lèle ni k̄eni n̄ lè, ye- s̄onḡi ye taa ye ki cén mi nyéni ti juu yeli mé.»

Sá?af̄li wi kakpi?ile lè

«Mi sí cé tire juu yeli mé sélime nē bè?, bè ki 'nyaa mi yē né yeli ní bèle.

⁵ «P̄ira n̄áa n̄ wè mi sí yē ne waa mi tunv̄li kúru gu wè. Yeli n̄i bèle w̄aa sí sí mi yúgo?: «Ma waa sé?» ⁶ Nè sí ki taa funbienre ti 'yeli funyɔ nyi yè bè mi 'sienre daà juu dè yeli mé bèle.

⁷ «Kányi?e kire sí mi ne nyu yeli mé: k̄ii p̄origo yeli mé mi- ké wè. A mi sí ké wè?, Sá?af̄li w̄ii pen yeli mé?. A mi sí ké wè, m'bé wi t̄origo ná?a yeli mé. ⁸ A wi k̄eni pen wè, wi bé pa ki t̄ie duniya wuulo nē bèle dí piyè kapiile n̄, nè p̄ine wi bé pe t̄ie sínme koligo nē gè, né k̄ayu?u ní gè ḡaa ki báan gè. ⁹ Kapiile lire sí n̄ n̄aa lè: bè piyè ténḡe mi nē wè?. ¹⁰ Ḡii ki 'sínme koligo kúu gè, kire yē bè mi ne waa Tuuf̄li kúru gu wè, yeli sí ní mi nyaa?.

¹¹ Ḡii ki 'k̄ayu?u wori kúu dè, ki 'nyaa duniya n̄áa wi k̄af̄li wè, wi k̄ayu?u ki 'juu nè kúu.

¹² «Sienre yē ná?a mi mé ni?ere c̄igini bè juu yeli mé, nè sí ki taa yeli sí gbè ti cò? bè ki yē n̄ wè?. ¹³ A Sá?af̄li wi k̄eni pen wè, wire n̄áa wi t̄ari kányi?e nē gè, wi bé pari yeli t̄ii kányi?e ki m̄ieni nē gè. W̄ii je pari w̄ii t̄iime wori k̄onḡí de nyu w̄i?. D̄aa wi je ga lú?u dè, tire wi b̄eri

† N̄ún 35.19 kire ga laa N̄ún 69.5 tire ti 'juu ná?a gè.

nyu, né kele gíli ke báan gèle, wi bé pari ke nyu yeli mé. ¹⁴ Wi bé *kpuɔɔɔ taʔa mi nē*, nè taʔa gíi nē, mi wori wi bé líe bè juu yeli mé. ¹⁵ Yere dí mieni dí Tuufɔli mé wè, mi wori dí nè pínε. Kire nē mi 'ki juu né jo dí Sáʔafɔli wi bé mi tíime kele líe bèri ke nyu de fíligi yeli mé.»

Funbienne ti bága kò fundaanra

¹⁶ «Náʔane cèri wáà, yeli sí ní mi nyaaʔ, a cèri wáà ní n'è siʔere, yeli bé ní mi nyaa.»

¹⁷ A Zezi wi *pitenmene* páli 'yè ne nyu ne piye yúgo né jo: «Sienne dáà tire kɔri wi 'jo gáa wí mme gè, bà wi 'jo: «Náʔane cèri wáà yeli sí ní mi nyaaʔ, a cèri wáà ní n'è siʔere yeli bé ní mi nyaa wè» ? dí wire ne waa Tuufɔli kúru gu wè wè ?» ¹⁸ A pe kò ne ki nyu níe waa: «Sienne dáà tire kɔri wi 'jo gáa wí, bà wi 'jo «cèri wáà siʔere» wè ? Wiyè ki cén gáa wi je juu mme gè?»

¹⁹ A Zezi wi 'ki cén pe bé pa wire yúgo. A wi 'pe ye: «Bè mi 'ki juu né jo «ki 'kò cèri yeli sí ní mi nyaa wèʔ, dí a cèri wáà ní n'è siʔere yeli bé ní mi nyaa wè», kire nē yiyē ne yiye yúgo lé ? ²⁰ M'bé ki juu yeli mé kányiʔe nē, yeli bága de nyeni de yobilo, dí duniya wuulo pe sí de fundaanra kpínʔini. Funbienne bága puu yeli ní, nè sí ki taa yeli funbienne ti bága yiʔe bè kò fundaanra.

²¹ «A celiwe gbénè je sii wè, cesiʔi ki yáʔa ki nē puu wi nē, nè taʔa gíi nē, kire lèle lire ni 'nò. A wi sí kénì wi pùc sii wè nè kúw wè, wi nē fiʔe né ki yáʔa ní gè pisiʔi fundaanra tire kenme nē bè, bè wire 'sienpowo sii duniya ní wè. ²² Kire káà felige gī píra njáà ní wè yeli kɔli mé gè: funbienne yē yeli funyo ní yē. M'bé sí ní ga yeli nyaa, bè yeli funyo yi bé puu fundaanra nē; sien sí gbè ki fundaanra suɔ dè yeli méʔ. ²³ Kire cenge gáà gè, yeli sí je mi yúgo né yafien níʔ. M'bé ki juu yeli mé kányiʔe nē, a yeli 'yakaa náari Tuufɔli mé wè mi míʔe nē gè, wi bé ki ken yeli mé.

²⁴ «Nè líe nè péni nò njò wè, yeli sí fie yafien náari mi míʔe nē gèʔ. Yeri náari yeli bé taa, dí yeli fundaanra ti sí fori bè láʔa.»

Zezi wi 'duniya jáa wè

²⁵ «Mi ne kele gáli nyu gèle yeli mé kásiʔile ní; lèle láà sí ne báan, mi ní ga de nyu né yeli ní kásiʔile níʔ. M'bán ga ce de Tuufɔli wi wori nyu dè de yigi wálile yeli mé wí. ²⁶ Kire cenge gáà gè yeli béri yere náari mi míʔe nē gè. Mi sí yeli ye dí m'bé Tuufɔli náari wè yeli méʔ. ²⁷ Nè taʔa gíi nē, yeli nyéni wi déni wire tíime wè, bè ki 'nyaa mi 'yeli déni wè, á yeli 'ténge ki nē dí Kulocelié ní mi 'yiri wè.

²⁸ «Mi 'kón baa Tuufɔli tiʔe ní gè nè pen náʔa duniya ní wè. Píra njáà ní wè m'bé ní kɔli bè yiri duniya ní wè bè ké Tuufɔli kúru gu wè.»

²⁹ A wi *pitenmene* pe 'jo: «ʔan haan, píra njáà ní wè muɔ ne sienne nyu dè ciilide, muɔ ní wè ne nyu kásiʔile níʔ ! ³⁰ Píra njáà ní wè, weli 'ki cén muɔ nyéni kele ke

mieni cén, nyùgo wè ki nēʔ sien wi muɔ yúgo kaala láà níʔ. Kire nē, weli 'ténge ki nē muɔ 'yiri Kulocelié ní !»

³¹ A Zezi wi 'siennugoro ken pe mé né pe ye: «Yeli né péli nè téngε lé ? ³² Ye- nyaa, lèle láà ne báan, ni cénì nò nè kúw, yeli ye mieni bága cεrige nigbe nigbe bè ké ye tieye ní bé mi yaʔa mi nigbe. Mi sí wè nè nigbeʔ, ki 'nyaa Tuufɔli wíi né mi ní. ³³ Mi 'tire dáà juu dè yeli mé gíi ki bé tí ye- puu yanyige nē mi ní. Wuʔɔɔ bága nò yeli nē náʔa duniya ní wè. Ye sí gbènme le, mi nyéni duniya jáa wè !»

Zezi wi 'Kulocelié náari wè wíi kenme nē

17 Bà Zezi wi 'tire juu nè kúw dè, a wi 'yiʔe yège gè *nyiʔene* ní, né jo: «Aba, lèle ni 'nò, -kpuɔɔɔ taʔa muɔ Jaa nē wè, gíi ki bé tí muɔ Jaa wi- *kpuɔɔɔ taʔa muɔ nē*. ² Muɔ 'fànʔa ken gè wi mé wi- puu sienne pe mieni káfɔli wè, gíi ki bé tí wi- banguo sii ken wè bili pe mieni mé muɔ 'ken wi mé bèle. ³ Banguo sii wè, wire nyaa: pe-muɔ cén, muɔ nigbe wè, kányiʔe Kulocelié wè, né njáa muɔ 'tun wè, Zezi *Kirisi* wè.

⁴ «Mi nyéni kpuɔɔɔ taʔa muɔ nē náʔa dàala nē lè nè baara kúw dè nè láʔa dàa muɔ 'ken mi mé dè. ⁵ Píra njáà ní wè Aba, -kpuɔɔɔ taʔa mi nē mié táanni majo bè ki 'kíni nè puu gè, á mi ní baa muɔ táanni wè, duniya ní wè ne tíin wíi cé fie faan wèʔ.»

Zezi wi 'Kulocelié náari wè pitenmene mé bèle

⁶ «Sienne báli muɔ 'ken mi mé náʔa duniya ní wè, mi nyéni muɔ míʔe tie gè pe nē. Muɔ wuulo bíele pe 'puu, á muɔ sí pe ken mi mé. Pe sí nyéni muɔ sienne cò dè. ⁷ Pe 'ki cén píra njáà ní wè gíi ki mieni muɔ 'ken m'mé gè, muɔ mé ki 'kón. ⁸ Né ki cén sienne dí muɔ 'ken m'mé dè, mi nyéni ti juu pe mé. A pe sí díe ti cò, né sí tóni nè téngε ki nē muɔ tiʔe ní mi 'kón. Nè pínε, pe 'ténge ki nē muɔ ma 'mi tun.

⁹ «Peli wuʔu nē mi ne muɔ náari; mi wè ne muɔ náari duniya sienne wuʔuʔ. Peli báli muɔ 'ken m'mé bèle, peli wuʔu nē mi ne muɔ náari, né ki cén muɔ wuulo bíele.

¹⁰ Yege ó yege gī mi mé gè, muɔ wuʔu gī. Peli ní mi *kpuɔɔɔ* ti yē.

¹¹ «Mi wè tíin bile duniya ní wèʔ; peli sí yē bile, á mi sí ne waa muɔ kúru gu. Aba, muɔ yē tiele fùn, mari pe wéli muɔ míʔe ki fànʔa nē gè, míʔe gáa muɔ 'ken m'mé gè, gíi ki bé tí pe- puu nigbe bè weli tíele. ¹² Bà mi 'puu né pe ní bèle, mi 'puu ne pe wéli muɔ míʔe kire fànʔa nē gè, míʔe gáa muɔ 'ken m'mé gè. Mi 'puu ne pe wéli, mi kénì wáa nigbe yaʔa a wi 'pùunni pe níʔ, nè yiri njáa ní wi cé yeli bè pùunni wè, dí *Kulocelié siensebere* ti sí fori dè.

¹³ «Píra njáà ní wè, mi sí ne waa muɔ kúru gu. Mi ne sienne dáà nyu dè náʔa duniya ní wè, gíi ki bé tí fun-

daanra dáà dī mi wori dè pe- ti taa pe lá?a. ¹⁴ Mi nyéni muo sienre ken dè pe mé a duniya sienne pe 'pe pari. Kire sí nyéni taa bè pe wè duniya wuulo bèle?, majo bè mi tíele, bè mi wè duniya wuu wè?.

¹⁵ «Mi wè ne muo náari ma pe yige duniya nī wè wī?, mi ne muo náari mari pe suu *Sipiiwe* mé wè. ¹⁶ Pe wè duniya wuulo?, bè mi tíele mi wè duniya wuu wè?.

¹⁷ -Pe wàli pe- puu muo wuulo kányi?e kire fàn?a nē gè; muo sienre tī kányi?e.

¹⁸ «Bè muo 'mi tun ná?a duniya nī wè, mi míeni mi 'pe tun duniya nī wè. ¹⁹ Mi 'mìe wàli nè téngge peli kenme nē, gii ki bé tí peli míeni bèle pe- piye wàli pe téngge muo mé kányi?e nē.»

Zezi wi 'Kulocelié náari wè bàli mé pe bága téngge bèle

²⁰ «Bàli peli yákuo kenme nē bè? mi ne muo náari?. Bili pe bága téngge mi nē pe sienre tire kenme nē bè, peli kenme nē mi ne muo náari ne píne. ²¹ Mi ne muo náari Aba, pe mieni pe- puu nigbe majo kenme bì nē muo yē mi nī, á mi míeni ní muo nī wè, peli míeni bèle pe- puu nigbe weli nī, dí duniya sienne pe sí téngge ki nē muo ma 'mi tun. ²² Mi míeni wè, kpu?w? dáà muo 'ken m'mé dè mi nyéni ti ken pe mé, gii ki bé tí pe- puu nigbe majo bè weli yē nigbe wè.

²³ «Mi yē peli nī, á muo ní mi nī, gii ki bé tí pe tōni pe- puu nigbe dí duniya wuulo pe sí ki cén muo ma 'mi tun, bé míeni téngge ki nē pe 'muo déni majo bè mi 'muo déni wè.

²⁴ «Aba, bili muo 'ken m'mé bèle, mi ne ki caa ti?e gii nī mi yē wè, peli míeni bèle pe- puu baa né mi ní ki ti?e nī gè. Gii ki bé tí pe- mi kpu?w? nyaa bè, kpu?w? dáà muo 'ta?a mi nē dè. Nè ta?a gii nē, mi woli ni 'muo déni nè ki ya?a duniya wii cé fie faan?.

²⁵ «Aba sínwe, duniya sienne piyè muo cén?; mi wè, mi nyéni muo cén. Bàli míeni pe 'ki cén muo wī ma 'mi tun. ²⁶ Mi nyéni muo mí?e tié gè pe nē, m'bé ní fūgu bè ki tié pe nē, gii ki bé tí dénigé gáà gī muo nī mi kōli mé gè, ki dénigé ki- puu pe nī, dí mi míeni mi sí puu pe nī.»

Pe 'ké Zezi còdi?e nī gè

(Mat 26.47-56; Mar 14.43-50; Luk 22.47-53)

18 Bà Zezi wi 'sienre dáà juu dè nè kúw wè, a wi 'ké né wi *pitenmene* ní bèle Sedurōn kápalige kúrugu gè. Tiire kákpua káà 'puu baa ki ti?e nī gè, a pe 'ké kire ti?e nī gè wire né wi pitenmene ní bèle. ² Nè sí ki taa Zudasi náà wi yé je wi le wi leguulo kiye nī yè, wire cé ki ti?e cén gè. Ki 'nyaa Zezi wè, né wi pitenmene ní bèle, pe cé dàli ne waa ne piye píne baa ki ti?e gáà nī gè.

³ A Zudasi wi sí kapiengbuōnno gboli kóri lè nè kíni pe yi?e mé, né Kulocelié *Gbù?w?sa?a* wéliflilib páli ní;

kacuōnrilb kàflilb né *Farizienne* pe cé pe tun. Fètingele né kámuro 'puu pe mé, né yakpuōnyo ní.

⁴ Ki sí nyaa Zezi wi cé ki cén gii ki mieni ki bé wire taa gè. A wi 'si?ere nè kōni pe nē né pe yúgo: «Njáasien ye caa ?»

⁵ A pe 'jo: «Zezi, *Nazareti kà?a* wuu wè.»

A wi 'pe ye: «Mi wī.»

Zudasi wi 'puu baa yériwe né Zezi wi còwōlilb ní bèle, wire wi cé pen bè pa Zezi le wè wi leguulo kiye nī yè.

⁶ Bà Zezi wi 'ki juu né pe ye: «Mi wī» wè †, a pe 'tálige dàridari nè nyeri nè tuu.

⁷ A Zezi wi 'n'ne koli nè pe yúgo: «Njáasien ye caa ?» A pe 'jo: «Zezi wè, *Nazareti kà?a* wuu wè.»

⁸ A Zezi wi 'pe ye: «Mi 'yeli ye dí mi wī. A ki yē mi yeli ne caa wè, ye- bàli ya?a bèle peri waa.»

⁹ A kire 'tí a wi 'wi sienre fori dè ti nyōgōlōb nī gèle, dàa wi cé juu dè né jo: «Bili muo 'ken m'mé bèle, mi sì wàa fáala ya?a a wi pūunni pe nī? ††.»

¹⁰ Ki sí nyaa ḡōsīi cé puu *Siiṃo Pieri* mé wè. A wire 'fali nè wi píle nè yige, nè *kacuōnrilb kàfli* baakuōwō káliige ngbóli kpuōn lè nè lá?a. Pe 'puu ne ki baakuōwō ye wè Malikusī.

¹¹ A Zezi wi 'juu né Pieri ní wè né wi ye: «Koli ma muo ḡōsīi le wè baa wi kpàfu?u nī gè ! Wu?w? gáà Tuufōli wi 'yègè ki- mi taa gè, mi fāga yéri? bè ki sigé lé ‡?»

Pe 'ké né Zezi ní wè Ana ti?e nī

¹² A kapiengbuōnno gboli lè, né pe kàfli ní wè, nè fàri *Gbù?w?sa?a* wéliflilib nē bèle Zuufulo pe wuulo bèle, a pe 'Zezi cò wè nè wi puo. ¹³ A pe 'ké né wi ní *Ana* ti?e nī gbín?ene, Kayifa cuo wi tuu wè. Wi 'puu *kacuōnrilb kàfli* kire yiele náà lè. ¹⁴ Kayifa náà wire sí wi cé ki juu Zuufulo pe yieginine mé bèle, né pe ye: «Ki 'póri sien nigbe- kuu sienne pe mieni nyùgo nī †† gè.»

Pieri wi 'ti kùe né jo wire sì Zezi cén wè?

(Mat 26.69-70; Mar 14.66-68; Luk 22.55-57)

¹⁵ *Siiṃo Pieri* wè, wire né *pitenmewe* wáà ní, a pe 'lìe nè ta?a Zezi kúrugu wè. Ki pitenmewe náà wè, *kacuōnrilb kàfli* wi cé wi cén. A wi 'píne nè jiiin né Zezi ní wè baa *kacuōnrilb kàfli* wi kpáa nī gè. ¹⁶ A Pieri wire 'yéri baa kpàn?ane kōri táanni gè. Pitenmewe ḡī wè, náa *kacuōnrilb kàfli* wi cé cén wè, a wi 'yiri nè sèni juu né celiwe náà ní wi 'puu ne kōri wéli gè, né wi ye wi- Pieri ya?a wè wi- jiiin. ¹⁷ Baakuōcuo ḡī wi 'puu ne kōri wéli gè, a wi 'Pieri ye wè: «Muō tú?u wè? náguo náà wi pitenmewe wáà nè píne ?» A Pieri wi 'jo: «M'bè? ma pun?.»

† *Sienre dáà ti kōri wī nuwō né Zezi wi mí?e gii ní gè, bà cé jo* «Mi Yē Njāa Mi Yē Wè», *kire kōri wi 'jo Yewe. Wéli baa 8.24. †† Wéli baa 10.28; 17.12. ‡ Gireki sienre nī dè Zezi wi 'sienre dáà juu dè kásiile nī, wi 'jo: «Wu?w? yagbu? gáà Tuufōli wi 'ken m'mé gè, mi fāga ki gbua lé ?» †† Wéli baa 11.49-50.*

³ Pe nê sɛ̀nì kpɔ̀ni wi nē, níè jo: «We ma síeri, Zuufulo kùlofɔ̀li!» Níè kadaʔala kpúɔ̀n wi mé gbandelige nē gè.

⁴ A Pilati wi 'koli nê yiri nê juu né sienne ní bèle né pe ye: «Ye- nyaa m'bé wi yige baa ye mé kpànʔane, ye ki cén mi sì t̀ni nê digire yafien nyaa wi nē dàa ti 'yeli we- kàyuʔu cáan wi nē wèʔ.»

⁵ A Zezi wi sí yiri kpànʔane gè, wíire ndɔ̀ngɔ̀ ní gè wi nē nyùgo nī gè bè kùlofɔ̀li tíele, né burudɔ̀nigɔ̀ ní gè, kábebe céri wuʔu gè. A Pilati wi 'sienne ye bèle: «Nàguo n'ɲe!»

⁶ Nê sí ki taa bè *kacɔ̀nrilɔ̀ kàfɔ̀lilɔ̀* bèle né Kulocelie Gbùʔɔ̀ɔ̀saʔa wélifɔ̀lilɔ̀ pe 'wi nyaa wè, a pe 'yè ne yékpuʔulo wáari gèle né jo: «-Wi kóri *tiiparige* nē! -Wi kóri *tiiparige* nē!»

A Pilati wi 'pe ye: «Ye- wi cò yeli tíime bèle ye wi kóri. Mi nē wè, mi sì digire yafien nyaa wi nēʔ dàa ti 'yeli we- kàyuʔu cáan wi nē wèʔ.»

⁷ A Zuufulo pe 'wi ye: «Fànʔa kajuulo láa yē náʔa weli mé, nê yeli né ki fànʔa kajuulo ní lè wi 'yeli bè kùu wī, nê taʔa gíi nē, wi 'wii kpíʔile wire yē Kulocelie Jaa †.»

⁸ Bà Pilati kénì tire lúʔu dè, a kàa 'fàri wi fíere nē dè.

⁹ A wi 'koli nê jíin baa wi *nàkpanʔa* nī gè nê sɛ̀nì Zezi yú-go wè né wi ye: «Muo 'kón sé?» A Zezi wi 'píe wi nē, wii yakaa juuʔ.

¹⁰ A Pilati wi sí wi ye: «Mi nē muo píiri lé? Dùʔɔ̀ muo sì ki cénʔ ki fànʔa yē mi mé bè muo yaʔa, ki fànʔa míeni yē mi mé bè muo kóri *tiiparige* nē gè?»

¹¹ A Zezi wi 'wi ye: «Muo fànʔa yafien wè mi nēʔ, fúɔ̀ macen fànʔa gáa muo 'taa naame wuʔu gèʔ. Kire nē, sien ɲáa wi 'mi cò nê ken muo mé wè, ki sien wi kapiile ni 'kpúʔɔ̀ nê tóri muo woli nē lè.»

¹² Kire lèlè nī lè Pilati wi 'puu ne ki caa bè Zezi yaʔa wè, nê sí ki taa a Zuufulo pe 'yè ne yékpuʔulo wáari gèle né jo: «A muo 'nàguo ɲáa yaʔa wè, kire 'ki tìe muo wè *kùlofɔ̀gbuɔ̀wɔ̀* Sezari wi nàgoriʔ. Sien ó sien wi 'wii kpíʔile wire yē kùlofɔ̀li wè, wii ne kíí né kùlofɔ̀gbuɔ̀wɔ̀ ní wè wī!»

¹³ Bà Pilati wi 'tire lúʔu dè, a wi 'tí a pe 'Zezi kóri wè nê yige kpànʔane, né ké nê sɛ̀nì t́eni kàyuʔujuudiʔe nī gè, gaa pe ye Sindenige tiwɔ̀ligɔ̀ gè; eburu sienre nī dè pe nê ki yeri nê jo «Gabata». ¹⁴ *Torimakiyaʔa* gbòboriyaʔa-jenge ki 'puu.

Cenge ki yé yéri nyùgo nī, a Pilati wi 'Zuufulo ye bèle: «Yeli kùlofɔ̀li wi n'ɲe!»

¹⁵ Kire lèlè nī lè a pe 'yè ne yékpuʔulo wáari gèle níe wáa: «-Wi kpúu! -Wi kpúu! -Wi kóri *tiiparige* nē!»

A Pilati wi 'pe ye: «Mi- yeli kùlofɔ̀li kóri wè *tiiparige* nē lé?»

A *kacɔ̀nrilɔ̀ kàfɔ̀lilɔ̀* pe 'jo: «Kùlofɔ̀li wáa wè baa weli méʔ nê yiri kùlofɔ̀gbuɔ̀wɔ̀ Sezari wire nīʔ.»

¹⁶ A Pilati wi sí Zezi ken wè pe mé pe- wi kóri *tiiparige* nē gè.

Pe 'Zezi kóri wè *tiiparige* nē

(Mat 27.32-44; Mar 15.21-32; Luk 23.26-43)

A pe 'Zezi cò wè nê ké.

¹⁷ A Zezi wi 'wi *tiiparige* tugo gè wire tíime wè, nê ké tíʔe gíi mé pe ye Ngorilo tíʔe gè; eburu sienre nī dè pe nê ki yeri nê jo Gɔ̀ligota. ¹⁸ A pe sɛ̀nì wi kóri baa ki tíʔe nī gè nê fàri sienne páli siin nē, wàa yē kayɔ̀bigɔ̀ káa mé, ɲii ní wè kayɔ̀bigɔ̀ gíi mé gè, Zezi ní wè pe siin sunʔɔ̀mɔ̀ nī.

¹⁹ A *Pilati* wi tí a pe 'yasebere táa sebe nê tárige ti- iparige naame gè. Ki sebere ti yé jo: «Zezi, *Nazaretiyé* wuu wè, Zuufulo kùlofɔ̀li wè.» ²⁰ Zuufulo níʔene cé ki yasebere dáa wéli dè, ki 'nyaa tíʔe gíi nī pe cé Zezi kóri wè ki tíʔe ki cé kpɔ̀ni kàʔa táanni gè. Sebere ti 'puu ebu- ru sienre nī, ne ní *Wurɔ̀mi* kùlo sienre nī, ne ní gireki sienre nī.

²¹ A Zuufulo pe *kacɔ̀nrilɔ̀ kàfɔ̀lilɔ̀* pe sí Pilati ye wè: «Fága ki sebe bè jo: «Zuufulo kùlofɔ̀liʔ», ma jo: «Nàa wi 'jo: Mi wī Zuufulo kùlofɔ̀li wè.»

²² A Pilati wi 'pe ye: «Gàa mi 'sebe gè, mi 'ki sebe nê kúu wī.»

²³ Bà kapiengbuɔ̀nɔ̀ pe 'Zezi kóri wè nê kúu *tiiparige* nē gè, a pe wi 'bururo líe dè nê ti líele tíeye sicéri, a pe mieni 'pe líʔele taa gèle. A ki péni kò wi burudɔ̀nigɔ̀ kire, ki 'puu jɔ̀lidiʔefun taʔavalige, a pe 'ki tiin nê ki líe naame gè nê tigi táanme gè fēniwēge nigbe. ²⁴ A pe 'jo: «Ye fá- ga tí we- ki cenmineʔ, ye tí we bígele wáa, ɲii wi bé ki taa gè!»

Kire 'kpíʔile gii ki bé tí *Kulocelie siensebere* ti- fori, ti 'jo:

*Pe 'mi bururo líele dè píye nē,
né bile wáa bè ki cén
ɲáa wi bé mi burugo líe gè††.*

Kire kele gáli keli kapiengbuɔ̀nɔ̀ pe 'kpíʔile.

²⁵ Zezi wi yàa wè né wi yàa wi siinyejuo ní wè, pe 'puu baa yérile *tiiparige* táanni gè. Maari wè, Kilewopasi cuo wè, wi 'puu baa né Maari ní wè, Magidala kàʔa wuu wè.

²⁶ Bà Zezi wi 'wi yàa nyaa wè, né *pitenmewe* ɲáa wi cé wi déni wè yériwe wi táanni wè, a wi 'juu né wi yàa ní wè né wi ye: «Celiwe, muo jaa wi ɲe.» ²⁷ Né yiʔe nê piten- mewe ye wè: «Muo yàa wi ɲe.» Nê líe kire cenge nē gè, a pitenmewe wi 'wi kóri nê ké wi kpáa mé.

Zezi wi 'kùu

(Mat 27.45-56; Mar 15.33-41; Luk 23.44-49)

²⁸ Bà tire 'tóri dè, bà Zezi wi cé ki cén píra ɲáa wè kele ke mieni kúu nê láʔa gèle, a wi 'sienre juu gii ki bé tí *Ku- locelie siensebere* ti- fori dè. A wi 'jo: «Luʔɔ̀wɔ̀ʔ yē mi nē ‡!»

† Wéli baa Lev 24.16.

†† *Nýun* 22.19 tire ti 'juu náʔa gè. ‡ Wéli baa *Nýun* 69.22.

²⁹ Yalege kàà 'puu baa téngge, divien tanʔaniwe wi 'puu ki nī nè ki nyì. A pe 'cècuuro taa nyígi ki divien tanʔaniwe ɲàà nī wè, nè ti tɔɔn *iszpi* kàgenige nē, nè ki térigé Zezi mé wè nyuɔ nē gè.

³⁰ Bà Zezi wi 'ki suɔn gè, a wi 'jo: «Kele ke mieni 'fori !» Né fali nè nyùgo cùungu gè, nè kùu.

Kapiengbuɔnwɔ wáà
'Zezi súu wè
nè fùru liʔele nī lè

³¹ Ki sí nyaa Torimakiyaʔa gbòboriyaʔajenge nī ki 'puu; Zuufulo piyè 'puu ne caa kúbilo pe- kò baa *ti- ipariye* nē yè kire *cendenige* cenge nī gè?. Ki *cendenige* cenge gáa ki cé kpúɔw nè tóri. A pe sí sèni *Pilati* náari wè dí peli bé pe kàseniye kpúɔw yè bè kabari bé sí pe tìrige. ³² A kapiengbuɔnwɔ pe 'ké nè sèni péliwe wi kàseniye kabari yè, nè ɲii wi woyo mieni kabari yè, pe siin báli pe cé píne nè kóri né wi ní wè.

³³ Bà pe sèni nò Zezi nē wè, nè wi nyaa wi 'kùu nè kúu, piyè wi kàseniye kabari yè?. ³⁴ Kire né ki mieni a kapiengbuɔnwɔ wáà 'wi tàbe tíʔe wè nè wi súu nè fùru liʔele nī lè. A siseni né luʔɔ 'fali nè yiri sèni.

³⁵ Sien ɲii wi 'kaala náà nyaa lè, wire wi nyéni ni wori nyu dè dàa dè, wi sienjuuro ti sí yè kányiʔe. Ki sien wi 'téngé ki nē kányiʔe wire ne nyu, wií ne ni wori nyu dè gii ki bé tí yeli mieni bèle ye- téngé. ³⁶ Kele gáli keli 'kpíʔile gii ki bé tí *Kulocelié siensebere* ti- fori; ti 'jo: *Wi kácege káà sè je ga kaaʔ*.

³⁷ A *Kulocelié siensebere* ti 'nè ki juu tiʔe káà nī né jo: *Ŋàa pe 'súu nè fùru wè, wire pe bága de wéliʔ*.

Pe sèni Zezi tón wè

(Mat 27.57-61; Mar 15.42-47; Luk 23.50-56)

³⁸ Bà tire 'tóri dè a Yusufu wè, Arimate kàʔa wuu wè, a wi sèni *Pilati* náari wè làrimé nī, dí wire ne ki caa bè kpúu tìrige wè, Zezi wè, tiiparige nē gè. Ki 'nyaa wi 'puu ne fiʔé Zuufulo nē bèle. Zezi wi *pitenmewe* wáa wi 'puu. A *Pilati* wi 'jo ao. A wi 'ké nè sèni kpúu tìrige wè nè nú-go.

³⁹ A *Nikodemi* mieni 'píne né wi ní, kire nàguɔ wire wi cé ké làa nē Zezi kúruugu wè ki ní pìlige nī gè. Wi cé nù-daanna wusuna líe nè ké, *miiri* wi 'puu a pe 'wi nyaʔami né *alowsi* ní, culolo togo né kpɔrigɔ felige.

⁴⁰ A pe sèni kpúu puɔ wè, Zezi wè, né kúutɔn-fenikoliyo ní yè, né nùdaanna wusuna le wè wi kúruugu nè yeli né kenme bì ní Zuufulo pe sí kpúu gbòbori wè.

⁴¹ Tiʔe gii nī pe cé Zezi kóri wè *tiiparige* nē gè, tiire kákpua káà 'puu baa ki tiʔe táanni gè; nyege káà 'puu baa fɔngɔ, piyè cé fie sien tón ki nīʔ. ⁴² Torimakiyaʔa gbòboriyaʔajenge nī ki 'puu, cenge nigbe ní ne tíin dí

† *Wéli baa Yir 12.46; Tɔr 9.12; Nún 34.21.* †† *Zaka 12.10 tire ti 'juu náʔa gè.*

cendenige cenge ki sí nò. Bè kire nyege ki sí cé puu bile tɔɔn gè, a pe 'Zezi tón wè baa.

Pitenmene pe sèni

nyege nyaa gè waʔa

(Mat 28.1-8; Mar 16.1-8; Luk 24.1-12)

20 Cégboli ni cɛnbelige gè, a Maari wè, Magidala kàʔa wuu wè, a wi 'yè faʔa, ki ní ne tíin wuɔmɔ nī bè, nè ké baa nyege mé gè. A wi sèni sɛndenige nyaa gè láʔaga nyege ki wiile nē lè. ² A wi 'fè nè ké nè sèni ti juu *SiimɔPieri* mé, wire né *pitenmewe* ɲii ní wè ɲàa wi cé Zezi déni wè, né pe ye: «Pe 'Kàfɔli kòn wè nyege nī gè, weli sí ki cén sétiʔeni pe sèni wi téngé? !»

³ A *Pieri* wi 'yiri wire né *pitenmewe* ɲii ní wè, nè ké baa nyege mé gè. ⁴ Pe siin pe 'puu ne fé ne waa, a ɲii wi 'fè nè sèni *Pieri* wi yiʔe caanri baa nyege mé gè. ⁵ A wi 'gbɔbi nè wéli baa, nè kúutɔnfenikoliyo nyaa yè baa cáanya. Wií sí jiiin baaʔ.

⁶ A *Siimɔ Pieri* wè, wire ɲàa wi 'puu wi kúruugu wè, a wi péni tóri nè jiiin baa nyege nī gè, nè kúutɔnfenikoliyo nyaa yè baa cáanya dàala nē lè, ⁷ né fèniwége gii ní pe cé tíʔe nè nyùgo puɔ gè; kire sí cé puu né fènikoliyo ní yèʔ, wire 'puu kùrudengewe kàsege nē.

⁸ Kire lèlè nī lè a *pitenmewe* ɲii wè, ɲàa wi cé nò péli-we wè baa nyege mé gè, a wire mieni 'jiiin baa nyege nī gè, nè ki 'nyaa, a wi 'téngé. ⁹ Ki 'nyaa piyè cé fie *Kulocelié siensebere* ti kɔri cén wèʔ, nè téngé ki nē ga dí Zezi wi cé yeli bè nyé bè yiri kúbilo nī bèleʔ.

¹⁰ A *pitenmene* báli pe 'koli nè ké pe kpáaya mé.

Zezi wi 'wii tié

Magidala kàʔa Maari nē wè

(Mat 28.9,10; Mar 16.9-11)

¹¹ Maari wire cé sèni yéri kpànʔane nyege táanni gè ne nyeni. Bè wi nyeni wè, nè kèni gbɔbi nè wéli baa nyege nī gè. ¹² Nè *nyíʔene tundunminɔ* siin nyaa fiile, ténine baa tiʔe gii nī pe cé kpúu síngé wè, Zezi wè. Wàa 'puu téniwe nyùgo tiʔe nī gè, ɲii ní wè téniwe tɔliyo tiʔe mé gè.

¹³ A pe 'Maari yúgo wè: «Celiwe muɔ, gáa nē ma nyeni ?»

A Maari wi 'pe ye: «Ki 'nyaa pe 'mi Kàfɔli yige wè wí, mi sí sí cén sétiʔeni pe 'wi téngé?.»

¹⁴ Bà wi 'tire juu dè, né yiʔe wè nè Zezi nyaa wè bile yériwe, nè ki yaʔa wií ki cén Zezi wire wíʔ. ¹⁵ A Zezi wi 'wi ye: «Celiwe, gáa nē ma nyeni ? Njáa ma caa ?»

A Maari wi 'ki sɔngi nè jo dùʔɔ tiire kákpua gbòborifɔli wire wí. A wi 'wi ye: «Ne tuu, a ki yè muɔ ma 'wi líe, ma tiʔe tié gè mi nē, m'bé sa wi líe !»

¹⁶ A Zezi wi 'jo: «Maari yo !»

A wi 'wáa nè yiʔe, nè juu eburu sienre nī né wi ye: «Arabii !» Kire kɔri wi 'jo «Tɛnmefɔli».

¹⁷ A Zezi wi 'wi ye: «Făga cò mi nē?. Mi sì fiε yè nè ké baa mi Tuu kúruḡo wè?. Koli mari waa mi siinyenine kúruḡo bèle, ma sa ti juu pe mé ma pe ye dí m'bé yè bè ké mi Tuu kúruḡo wè. Wīi yeli Tuu nè pínε, wīi mi Kuloceliε, nε ní yeli Kuloceliε nè pínε.»

¹⁸ A Maari wè, Magidala kà?a wuu wè, a wi 'ké nè sénì ti juu *pìtenmene* mé bèle, né pe ye dí wire nyénì Kàfòli nyaa wè, nè ti juu pe mé nè pínε dàa Zezi wi 'juu dè.

Zezi wi sénì yiri wi pìtenmene nē bèle

(Mat 28.16-20; Mar 16.14-18; Luk 24.36-49)

¹⁹ Ki cennugo cengu?o gè, ki ní cégboli ni cenbelige gè, *pìtenmene* pe 'puu sa?a nī né ki sù?o nè tón piye nē. Ki 'nyaa pe 'puu nε fi?é Zuufulo nē bèle.

A Zezi wi sénì yéri pe sun?o?o nī bè, né pe ye: «Yanyige ki- puu yeli nē !» ²⁰ Bà Zezi wi 'tire juu dè, a wi 'wi kiyε tiε yè pe nē né wi li?εle ní lè. A ki 'fundaanra nyóḡo pìtenmene nī bèle, bè pe 'Kàfòli nyaa wè. ²¹ A Zezi wi 'h'ne pe ye: «Yanyige ki- puu yeli nē ! Bè Tuufòli wi 'mi tun wè, mi míeni mi 'yeli tun.»

²² Bà wi 'tire juu dè, a wi 'fali nè fiε nè wáa pe nē seni, né pe ye: «Ye- suo *Kuloceliε Pìle* n'ne. ²³ A yeli 'bili kapi?ile ya?a pe nē wè, ki bé ya?a pe nē; a yeli sì sí bili kapi?ile ya?a pe nē wè, ki? je ya?a pe nē?»

Zezi wi 'wii tiε Toma nē

²⁴ Toma wè, nàa pe 'puu nε ye N?o?o wè, wire sì cé puu baa lèle nī nī Zezi wi 'jiiin wè?. Pìtenmene kīε né si-inwuu wáa wi 'puu. ²⁵ A *pìtenmene* bíli pe 'ti juu wi mé né wi ye peli nyénì Kàfòli nyaa wè.

A wi 'pe ye: «A mi sì nyaa wi kada?ala nī gèle?, nè p?n-duulo tiεye nyaa yè?, nè pínε a mi kabi?εle kiyε cò nè nyaa p?n-duulo ti?ε nī gè?, a mi sì mi k?li le gè nè wéli baa wi li?εle nī lè?, mi sì je téngε ki nē púlo?»

²⁶ Cenye kataanri kúo kire kàdu?u mé gè, a pìtenmene pe 'h'ne piye pínε sa?a nī gè; Toma wi 'puu baa né pe ní. Kòriyo yi 'puu tónyo.

A Zezi wi péni yéri pe sun?o?o nī bè, né pe ye: «Yanyige ki- puu yeli nē !» ²⁷ Né fali nè Toma ye wè: «- Muo kabiele ta?a lè ma nyaa mi kada?ala nē gèle, má muo k?li sá?a gè ma le ná?a mi li?εle nī lè. Făga de káala?, téngε.»

²⁸ A Toma wi 'siennugoro ken wi mé né wi ye: «?é, mi *Kàfòli*, mi *Kuloceliε* !»

²⁹ A Zezi wi 'wi ye: «Bè muo 'mi nyaa wè, kire nē muo 'téngε lé ? Bili piyè mi nyaa? né sí téngε wè, pe wu?u kīi tàn?a.»

Kòri nīi nē Zan wi 'wi Kataanna Sienre sebe dè

³⁰ Zezi wi 'h'ne *fiεle* páli kpi?ile ni?ene a wi *pìtenmene* pe 'pe nyaa; tire ti míeni ti? sebe nè le ná?a sebe nàa nī

wè?. ³¹ Dàa tire sí nyénì sebe gii ki bé tí ye- téngε ki nē ye ki cén Zezi wire wī *Kuloceliε Siennyienεḡonw* wè, nε ní Kuloceliε Jaa wè. Nè pínε a yeli 'téngε wè, yeli bé si taa wè wi mí?ε kire fàn?a nē gè.

Zezi wi sénì wii tiε wi pìtenmene k?lisiin nē

21 Kele gáli ke kàdu?u mé gè, a Zezi wi 'h'ne sénì yiri *pìtenmene* páli nē Tiberiyadi ku?jii † mé wè.

Kenme bìi nē wi cé yiri pe nē bèle, ki kenme pi m'be: ² *Siim?Pieri* né Toma nàa pe ye N?o?o wè, né Natanayeli, Kana kà?a wuu wè *Galile* ténime nī bè, né Zebede jaala bèle, né Zezi wi pìtenmene páli siin, pe 'puu pínεne tienugo nī.

³ A Siim? Pieri wi 'pe ye: «Mi nε waa fú?o?o còdi?ε nī wī.»

A pe 'wi ye: «Weli bé ké baa né muo ní.»

A pe 'yiri nè ké, nè sénì jiiin kóri nī gè. Piyè yafien cò ki pìlige nī gè?.

⁴ Kpìenduume mé bè, a Zezi wi sénì yéri lu?o ki kanyuo nē gè, nè sí ki taa pìtenmene piyè cé ki cén wire wī?.

⁵ A Zezi wi sí pe ye: «Nε piile, yiyè fú?o?o páli cò lé ?»

A pe 'wi ye: «?é?ε !»

⁶ A wi 'pe ye: «Ye- jùo wáa wè kóri ki kàliige mé gè, yeli bé páli cò.»

A pe 'jùo wáa wè, a wi 'nyì fú?o?o nē bèle, fú?o piyè yé je gbè jaa bè jùo píle wè bè yige?. ⁷ Pìtenmewe nàa wi cé Zezi déni wè, a wire 'Pieri ye wè: «Kàfòli wire wī !»

Bà Siim? Pieri wi 'tire lú?u dè, dí Kàfòli wire wī wè, a wi 'wi burugo líε gè nè le, bè wi cé ki fòri nè téngε gè, né kún nè tuu lakpu?o nī gè.

⁸ A pìtenmene bíli pe 'kò baa kóri nī gè níε jùo píle wè nε báan lu?o kanyuo mé gè, bè wi 'puu nyiwe fú?o?o nē bèle. Ki 'nyaa piyè cé 'h'ne líili lu?o kanyuo nē gè?, ki cé kò kabuunyi?ene sirakeli (200) felige.

⁹ Bà pe sénì tigi kóri nī gè, a pe 'kàsun nàgaanma nyaa fú?o?o ní baa ki nē ta?ala, né búru ní téngewe nè pínε.

¹⁰ A Zezi wi 'pe ye: «Yeri báan né fú?o?o páli ní, bàli ye péli nè cò bèle.»

¹¹ A Siim? Pieri wi 'jiiin kóri nī gè, nè jùo píle wè nè yige ná?a kpàn?ane,; fú?okpoliyo tek?lisiin né kp?rigo né taanri (153) yi 'puu wi nī nè wi nyì. Kire né ki míeni ní gè, jùo wii cenmine?.

¹² A Zezi wi 'pe ye: «Yeri báan we pa lii.»

Pìtenmene nī bèle, sien sì sori nè wi yúgo?: «Njáa wī muo wè ?» Pe cé ki cén Kàfòli wire wī.

¹³ A Zezi wi sénì búru líε wè nè ken pe mé, né fú?o?o ní bèle nè pínε.

¹⁴ Tadaanriwu?u kire ki 'puu bà Zezi wi cé sénì wii tiε wi pìtenmene nē bèle, wi nyéyirile kàdu?ume gè.

† TIBERIYADI KU?JII: Galile ku?jii wire nuwo pe ye mme gè.

Zezi wi 'Pieri yúgo wè
a ki yē wire 'wi déni

¹⁵ Bà pe kénì lîi nè kúw wè, a Zezi wi 'SiimɔPieri ye wè: «Siimɔ, Zan jaa, mi 'muɔ déni lé nè tóri bàli nē bèle?»

A wi 'jo: «ʔaan, Kàfɔli, muɔ 'ki cén muɔ nyénì mi déni.»

A Zezi wi 'wi ye: «Te mi sinbaara nári dè.»

¹⁶ Né n'è wè wi yúgo taziin nē wè: «Siimɔ, Zan jaa, mi 'muɔ déni lé?»

A wi 'jo: «ʔaan, Kàfɔli, muɔ 'ki cén muɔ nyénì mi déni.»

A Zezi wi 'wi ye: «Te mi sinbaara wéli dè.»

¹⁷ Né ní nè wi yúgo tadaanriwuʔu nē gè: «Siimɔ, Zan jaa, mi 'muɔ déni lé?»

A ki 'laame pien Pieri nī wè, bà Zezi wi kénì wi yúgo nè taa tɔliɔ taanri né jo: «Mi 'muɔ déni lé?» A wi 'Zezi ye wè: «Kàfɔli, muɔ 'kele ke mièni cén, muɔ 'ki cén muɔ nyénì mi déni.»

A Zezi wi 'wi ye: «Te mi sinbaara nári dè. ¹⁸ M'bé ki juu muɔ mé kányiʔe nē, bà muɔ 'puu ne tíin nàgapunwɔ wè, muɔ ma 'puu ne bururo nii dè miè nē níe miè puu ne cògí, níe waa a tiʔe gí cé muɔ déni gè. A muɔ sí kénì kò nàgalieie lè, muɔ béri kiyè sáʔala yè dí wàa sí de bururo nii dè muɔ nē bèri muɔ puu de cògí, béri muɔ líi de waa tiʔe gí nī muɔ wè caa bè ké wè?»

¹⁹ Zezi sienre dáà tire kɔri wi 'puu bè ki tiè kenme bìi nē Pieri wi cí ga kùu wè, bè kpuʔɔw taʔa Kulocelie nē wè. Bà Zezi wi 'sienre dáà juu dè nè kúw wè, a wi 'wi ye: «Taʔa mi nē.»

Pìtenmewe ɲàà
wi cé Zezi déni wè

²⁰ Bà Pieri wi 'yiʔe bè wéli wè, a wi 'pìtenmewe ɲî nyaa wè pe kúruggu, ɲàa wi cé Zezi déni wè. Kire pìtenmewe wire wi cé téni nè kɔni Zezi nē wè baa liidiʔe nī gè, né Zezi yúgo wè né jo: «Kàfɔli, ɲáasièn wī, ɲàa wi je ga muɔ cò bè le leguulo kiyè nī yè?»

²¹ Bà Pieri wi 'wi nyaa wè, a wi 'Zezi yúgo wè né jo: «Kàfɔli, á ɲàa wè, gáa ki bága wire taa?»

²² A Zezi wi 'wi ye: «A mi céni ki caa wi- puu bile fúw bè pa taa mi ga pen wè, muɔ wori tire yē baa dí? Muɔ wè, taa ma taʔa mi nē!»

²³ A ki sienre ti 'càanmi nè màʔa téngeɔlilɔ sunʔɔmɔ nī bè, a pe 'jo dí ki pìtenmewe ɲàà wī ga kùu?. Nè sí ki taa Zezi wī cé Pieri ye wè dí wī ga kùu?, wi cé jo: «A mi céni ki caa wi- puu bile fúw bè taa mi ga pen wè, muɔ wori tire yē baa dí?»

²⁴ Kire pìtenmewe wire wi nyéni kele gáli ke wori nyu dè, né sienre dáà sebe dè. Weli 'ténge ki nē wi sienre tī kányiʔe.

Siensènre dè

²⁵ Kele káli niʔegele yē baa gáli Zezi wi 'kpíʔile gèle. A ke mièni yé je sebe nigbe nigbe gèle, mi ne sòngí ki sebele báli piyè cí gbè kún bile duniya powo nī wè?

Kakpiʔiligele

Sɛbɛ wi tìediʔɛ gè

Kakpiʔiligele Sɛbɛ wire 'nyaa Luku sɛbɛ siinwuu wè. Ki 'nyaa siennuwɔ wire wi 'Kàfɔli wi tundunminɔ kakpiʔiligele caa gèle nè ke sɛbɛ nè tórigo Towofiili mé, wi nàgori kpuɔwɔ wè. Sɛbɛ péliwɛ nī wè gii ki mieni Zezi wi 'kpíʔile nè tóri duniya nī wè, kire Luku wi 'juu nè tiɛ. Bà Zezi wi cé kénì yè nè ké nyiʔɛnɛ nī lè, a wi 'Kulocɛliɛ Pìle tìrige lè wi pìtenmɛnɛ nē bèlɛ ni de pe sári keke ke mieni nē. A kire 'tí a pìtenmɛnɛ pe 'jáa nè Kataanna Siɛnrɛ jáari dè Kulocɛliɛ Pìle fànʔa nē gè. A pe 'sienniʔɛnɛ taa a pe 'jiiin Zezi koligo nī gè kàaya sáa nī, a pe 'tɛngɛfɔlib gbuʔulo tɛngɛ nè màʔa kàaya nī yè.

Nàguɔ njáà pe 'puu nɛ ye Pɔli wè, á wi 'nɛ tɛngɛfɔlib wuʔɔ bèlɛ, a wire tíimɛ kénì jiiin Zezi koligo nī gè. A wi 'kò Zezi wi tundunwɔ wáà nè píne, nè sɛni Kataanna Siɛnrɛ jáari dè tiɛrɛ ti mieni nī Zuufulo kùlo nī lè né kùlogolo káli siennɛ mé bèlɛ. Pɔli wi 'tánʔagele sáa kpíʔile kàaya sáa nī Kataanna Siɛnrɛ ti jáarige nē gè. A wi 'tɛngɛfɔlib gbuʔulo sáa tɛngɛ nè màʔa kàaya nī yè.

A ki 'kpíʔile siɛnrɛ dí Zezi wi cé juu wi pìtenmɛnɛ mé bèlɛ wi kárilɛ lèlɛ nī lè nyiʔɛnɛ nī lè né pe ye dí pe bága puu wire wori ti juufɔlib, bè ki sɛli Zerizalɛmi kàʔa nī gè, bè tóri Zude ténimɛ nī bè, né Samarii ténimɛ ní bè, fúɔ bè sa nò duniya láʔagele nē gèle, a ki siɛnrɛ ti 'fori.

Kakpiʔiligele Sɛbɛ wi kúɔwɔ mé bè we 'ki 'nyaa kùlo ni yiɛginine pe 'Pɔli cò wè nè tón kasuu nī Kulocɛliɛ Siɛnrɛ ti juʔu kenmɛ nē bè. Kire né ki mieni kire sɪ Pɔli láʔa wè Kataanna Siɛnrɛ ti jáarige nē gèʔ, wire né bili ní bèlɛʔ.

Sɛbɛ wi nyùgboliyo yè

Luku wi 'wi sɛbɛ wi tìediʔɛ juu gè

Kàfɔli wi tundunminɔ piyɛ nɛ Kulocɛliɛ Pìle siri lè

Zezi tundunminɔ baara dè Zerizalɛmi kàʔa mé gè

Zezi tundunminɔ baara dè Zude né Samarii ténimɛ nī bè

Zezi tundunminɔ baara dè kùlogolo siɛnfeliye mé yè

Zezi tundunminɔ baara dè Azii ténimɛ wuulo mé bèlɛ, né Gireki kùlo wuulo ní bèlɛ

Nè ki líɛ Zerizalɛmi mé fúɔ Wurɔmi mé

LUKU WI 'WI SɛBɛ WI TÌEDIʔɛ JUU GE

(1.1-3)

1 Mi siinyeni Towofiili, mi sɛbɛ péliwɛ nī wè, mi 'ti mieni juu muɔ mé, keke gíli Zezi wi 'kpíʔile gèle né tenmɛgele gíli wi 'ken siennɛ mé bèlɛ nè ki líɛ baa sɛlimɛ nē bè, ² fúɔ nè taa cɛngɛ gíli Kulocɛliɛ wi cé kénì wi líɛ nè yègɛ nyiʔɛnɛ nī lè. Náʔanɛ wi- ké wè, wi *tundunminɔ* bíli wi cé nyíɛnɛ nè kòn bèlɛ, a wi 'siɛnrɛ juu nè yaʔa pe mé nè ki juu nè gbɛngɛ pe mé *Kulocɛliɛ Pìle* fànʔa nē gè. ³ Ki 'nyaa peli nē wi cé sɛni wii tiɛ bà wi cé nyé nè yiri, wi wuʔɔgɔ né wi kùu kàduʔumɛ gè. Wi cé kenmɛ sáa kpíʔile nè ki tiɛ dí wire wī. A wi 'cɛnyɛ togosi-

in kúɔ né pe ní, nɛ nyu né pe ní *Kulocɛliɛ Kùlofɔligo* ki wori nē dè.

KAFɔLI WI TUNDUNMINɔ PIYE Nɛ KULOCELIɛ PILE SIRI LE

(1.4-26)

**Zezi wi 'wi kajuusɛngɛle
juu gèle wi pìtenmɛnɛ mé bèlɛ**

⁴ Cɛngɛ káà, pe 'puu píneɛnɛ tienugo nī, a Zezi wi kénì pe ye: «Ye fãga tí bága líli *Zerizalɛmi* kàʔa nē gèʔ; nyafɛnigɛ gáà Tuufɔli wi 'líɛ á yeli 'ki wori lúʔu dè m'mé gè, yeri ki siri. ⁵ Ki 'nyaa Zan† wi 'puu nɛ wi *batɛmi*

kpín?ini wè né lu? ní; yeli sí bèle, ná?ane cεnyε yáà cèri ní, yeli batεmi wi bé kpí?ile né *Kulocelie Pile* ní.»

⁶ Bili pe 'puu baa né wi ní bèle, a pe 'wi yúgo né wi ye: «Kàf?li, kire lèle lire nī lé muo bága koli bè *Isirayeli* kùlof?ligo téngε gè lé ?»

⁷ A Zezi wi 'pe ye: «Lègεle gíli Tuuf?li wi 'téngε wire nigbe fàn?a nē gè, yeli wecénre bè? tire dè?. ⁸ Gii sí ki 'cén gè, fàn?a káà bága pen yeli mé; Kulocelie Pile ni bé tigi yeli kúru?u, bà yeli bé puu mi wori ti juuf?lilo Zerizalemi kà?a nī gè, né *Zude* ténime tierε ti mienini ní dè, né *Samarii* ténime ní bè, fúo bè sa nò duniya lá?agele nē gèle.»

Zezi wi 'yè nē ké nyi?ene nī

⁹ Bà Zezi wi 'tire juu nē kúo dè, a pe 'wi nyaa a wi 'fali nē yè ne waa *nyi?ene* nī lè, a kàsadibage káà péni wi tón; piyè h'nè wi nyaa?. ¹⁰ Bà sí *pitenmene* pe cé yéri né yieye yègε yè *nyi?ene* nī lè á wi ní ne waa wè, a pe kénì fuu nē nàguob páli siin nyaa a pe péni yéri pe táanni né buruviire ní, ¹¹ né pe ye: «*Galile* nàguob yeli, gáa ye 'yéri ne wéli nyi?ene nī lè mme gè ? Zezi nàa yeli 'nyaa a Kulocelie wi 'wi yègε yeli táanni nē ké nyi?ene nī lè, kire kanum? nē wi bé ní ga pen, majo meni yeli 'wi nyaa wi waa nyi?ene nī lè.»

Pitenmene pe 'wàa caa nē nyógó Zudasi larige nī gè

¹² A pitenmene pe sí yiri nyagurugo koligo nī gè, gàa pe 'puu ne ye *Wolivi Tiire nyagurugo*† gè, nē koli nē ké *Zerizalemi* kà?a mé gè. Ki nyagurugo ki wè li?i né kà?a ní gè?, *cendenige* tán?ana tónigenme ††.

¹³ Bà pe sèni jīin kà?a nī gè, a pe 'tán?a nē jīin saata?alige nī gè; kire ti?ε nī *Pieri* né *Zan* pe 'puu ne kòri túon túon, peli né Zaki né Andire, né Filipi né Toma, né Batelemii né Matiye, né Zaki Alife jaa wè, né Siimo Zelbti ‡, né Zudasi Zaki jaa wè. ¹⁴ Pe mienini bálì pe 'puu ne píne ne kòri fungo ní gè nigbe níε Kulocelie náari wè, peli né celile ní bèle, né *Maari* ní wè Zezi yàa wè, né Zezi wi siinyeninε ní bèle.

¹⁵ A ki kénì nyaa cenge káà, téngεf?lilo pe cé piye píne nē sienne tek?lini kúo (120). A *Pieri* 'yè nē yéri pe sun?om? nī bè né jo: ¹⁶ «Ne siinyeninε, sienre dáà *Kulocelie Pile* ni cé tí a *Dawuda* wi 'juu nē ya?a gbín?ene Zudasi wori nē dè baa *Kulocelie siensebere* nī dè, ki cé yeli ki sienre ti- fori. Zudasi wire wi cé kénì kíni Zezi còv?lilo pe yi?ε mé gè nē sèni wi ti?ε tie gè. ¹⁷ Wi cé tóri nē nyógó weli nī, nē wi liele taa lè baara dáà nī dè.

† *Zan* nàa wi 'puu ne sienne batiize bèle *Zuruden lakoligo* nī gè wire wī, pe wi ye ne píne *Zan Batiisi*. †† *WOLIVI: Isirayeli kùlo yasenre táà dī, we bé gbè ti tónmin? né lù?ulo ní. Pe niε ki yasenge pírimε káa bè, niε ne sùnmo yigi ki cī?ile ní gèle.* †† *Cèri 'f?n culo nigbe nī: miεtírele sirasiceri togosiceri né kp?rigo (890 m).* ‡ *ZELBTI: Míεku?ogó gī. Ki k?ri wi 'jo sien nàa wī kùlo kaala ni 'kpú? wi mé wè, á kire 'laa sien nàa wī fungo ní gè tán?a gè.*

¹⁸ Wire sí wi cé si?i su? né kolimo sàri wali ní wè, né sí kénì tuu ndiile nē lè, a liye yi 'foli a laara ti 'yiri. ¹⁹ A Zerizalemi wuulo pe mienini 'ki kaala náà ni wori lú?u dè, a pe sí ki si?i gáà ki mī?ε le gè pe kùlo sienre nī dè nē jo «*Akelidama*» kire k?ri wi 'jo: «sisien si?i ††. ²⁰ Bè sí ki yè, Njúnuy? Sebe nī wè ki 'jo:

Wi kpáa ki bé kò wa?a, sien sí puu baa ki nī?††, nē píne wàa wi- wi larige líε gè baara nī dè†††.

²¹ «Kire nē, ye- tí we- sien wáà wéli sienne nī bèle, bálì pe tíi ne gbú?uro né weli ní bèle nē ki líε bà Kàf?li Zezi wi 'puu ne tári we sun?om? nī bè, ²² nē ki líε *Zanbatemi* lèle nī lè, nē péni taa fúo cenge gíi Zezi wi cé kénì yiri we sun?om? nī bè, á Kulocelie wi 'wi yègε nē ké *nyi?ene* nī lè; ye- tí we kire sien wáà caa nàa wi bé puu Zezi wi nyéyirile wori ti cénf?li wè né weli ní wè.»

²³ A pe 'sienne siin tie: Yusufu, n'ne pe ye Barisabasi wè níε wi ye ne píne Zusutusi wè, wire né Matiyasi. ²⁴ A pe 'Kulocelie náari wè né jo: «Kàf?li, muo ma 'sienne pe mienini funyo cén yè; nji muo 'nyíene nē k?n bálì pe siin nī bèle, -wi tie weli nē. ²⁵ Wire wi bé baara larige gáà líε gè *Zezi tundunwo* wu?u gè, gàa Zudasi 'cii gè, né ké wi nyéni koligo nī gè.»

²⁶ A pe 'bigele wáa gèle a ke 'Matiyasi tie, a pe 'wi fàri Zezi tundunmin? kie né nigbe nē bèle.

ZEZI TUNDUNMINO PE BAARA DE ZERIZALEMI KA?A ME GE

(2.1-7.60)

Kulocelie Pile ni 'tigi

2 A ki 'nyaa *Pantekoti* cenge gè, *pitenmene* pe mienini pe cé piye píne tienugo nī. ² A pe kénì fuu nē tùn- mo páà lú?u nyi?ene nī lè ki ní bè káfaligbu? tùnmo tíε. A ki káfalige gáà ki péni sa?a ki mienini nyi gè, baa pe 'puu ténine bèle. ³ A jènyigele káli feligele péni yiri pe nē bè kàsunnyige tíε, nē kii wáligi wáligi nē mà?a nē sèni ténini pe nē pe mienini bèle nigbe nigbe. ⁴ A *Kulocelie Pile* ni 'pe mienini nyi, a pe 'fali nē séli ne nyu *kùlogolo káli* sienre nī seni, nē yeli né dii *Kulocelie Pile* ni 'ken pe mé pe- ti juu dè.

⁵ Ki sí nyaa Zuufulo páli cé pen nē péni kò baa *Zerizalemi* kà?a nī gè. Pe 'puu ne Kulocelie koligo gbú?or? gè; pe cé kón duniya tierε kùlogolo ke mienini nī gèle. ⁶ Bà sí pe 'tùnmo báà lú?u bè, a sienni?eme pi 'pen nē péni gbu?ulo. A ki 'pe fungo wúo kátii bè ki 'nyaa pe mienini 'puu ne pitenmene pe sienre lúru dè pe kùlogolo sienre

†† *sisien si?i: We bé gbè jo senari si?i.* ††† *Njún 69.26 tire ti 'juu ná?a gè.* †††† *Njún 109.8 tire ti 'juu ná?a gè.*

nī dè. ⁷ Ki cé tònì nè pe funyo wúo, nè pe sòngiro nya?ami dè.

Pe nyu ne cúru né jo: «Bàli pe mieni pe nyu bàli bèle, Galile wuulo tú?u bè? ⁸ Meni sí ki síe á weli ne pe sienre lúru dè weli tíime kùlogolo sienre nī dè, weli we mieni bèle? ⁹ Pariti wuulo, né Medi wuulo, né Elami wuulo, né Mesopotamii wuulo, né Zude wuulo, né Kapadocsi wuulo, né Pónti wuulo, né Azii wuulo, ¹⁰ né Firizii wuulo, né Panfilii wuulo, né Ezipiti wuulo, né Liibi wuulo bíli pe 'kón Siireni kà?a † ténime nī bè, né Wurómi kùlo wuulo, ¹¹ né Zuufulo ní bèle, nè fàri bíli nē pe 'jiiin Zuufulo pe koligo nī gè, né Kireti wuulo bèle, né Arabuulo bèle, weli ne pe sienre lúru dè. Piyē ne nyu weli kùlo sienre nī, ne Kuloceliē kakpoliyo nyu yè!»

¹² Ki cé pe mieni fungo wúo nè pe sòngiro nya?ami dè; wàa ó wàa wi nē jo: «Gàa kire kóri wi 'jo gáa wī mme gè?»

¹³ A pàli cénì tuu ne pe tí?e né jo sungbuwo dī pe nī.

**Pieri wi 'Zezi wori juu dè
sienni?eme mé bè**

¹⁴ A Pieri sí yé nè yéri wire né Zezi tundunminò bíli kie né nigbe ní bèle, né yékpòli yè?e lè náa nyu né sienni?eme ní bè, né pe ye: «Zuufulo yeli bèle, né yeli ye mieni bèle Zerizalemi kà?a wuulo bèle, ye- piiri yé mi sienre lú?u dè. ¹⁵ Sungbuwo bè? bàli nī bèle?, majo bè yeli pàli ne ki sòngí gè?, nè ta?a gíi nē, cenge ki 'péli nè tóri dōngonlele nī wī ñò wè. ¹⁶ Ki 'nyaa kaala nī Kuloceliē sienjuuliēwe Zoweli wi cé juu lè, lire ni 'fori. ¹⁷ Kuloceliē wi cé jo:

*Duniya kú?legele nī gèle
gàa kire ki béri kpín?ini:
Sien ó sien
m'bé mi Pile tìrige lè wi nē,
bè yeli jaala bèle
né yeli pórilo ní bèle
pe bé kò Kuloceliē sienjuulo,
nè píne yeli nàgapunminò bèle
né yeli sinborilo ní bèle,
pe béri Kuloceliē kele
nya?a gèle de ke nyu;
yeli liéle pe béri Kuloceliē kele
nya?a gèle ñónidò nē.*

¹⁸ ?aan, nè píne
kire cēnye nyàà nī yè,
m'bága mi Pile tìrige lè mi baakuob nē bèle,
nàguob bèle né celile ní bèle.
M'béri mi kele tí? gèle pe nē peri ke nyu,
¹⁹ nè píne m'bága de kakpoliyo yigi nyi?ene nī lè
naame gè,

*né fiéle ní dàala nē lè:
sisiēn né kàsun, né wíriile.*

† Siireni kà?a kíi ná?a Siennewuob tári nī.

²⁰ Cenge ki bé yi?e bè kò yebilige,
dí yege ki sí yi?e bè kò sisiēn tíele,
séni né Kàfòli wi kpuwo cengbu?o ki sí nò gè.

²¹ Kire cenge gè, a sien ó sien Kàfòli wi mí?e yeri gè,
sien wi bé suo††.

²² «Mi siinyenine Isirayeli wuulo, ye- mi sienre dáa lú?u dè! Nazareti Zezi wè, wire ñàà Kuloceliē wi 'nyíene nè kòn yeli nyéni nē lè, né kakpoliyo kpí?ile yè, né fiéle ní bèle yeli sun?owò nī bè, yeli tíime nyéni kire cén.

²³ Kuloceliē wè, nè yeli né wi nyéni kaala ní lè, né bè wire 'kele cén gèle nè ya?a gèle, a wi 'tí a pe 'Zezi le wè yeli kiyé nī, a yeli 'tí a kapiigbi?ilile 'wi kóri tiiparige nē gè.

²⁴ Wire sí wī Kuloceliē wi 'wi nyé nè yige nè wi suò kùu wu?ogò mé gè, né ki cén kíi cí gbè kpí?ile? kùu wi- ce wi cò bè ya?a baa nyege nī gè wè?. ²⁵ Ki 'nyaa Dawuda nyéni wi wori juu dè, wi 'jo:

*Mi 'puu ne Kàfòli nya?a wè
súuri mi yi?e mé gè,
ki 'nyaa wī mi kàliige mé gè
gii ki bé tí mi fàga de fi?é?
bèri fún de yà?arà wè?.*

²⁶ Kire nē mi yē fundaanra nē,
mi fungo kíi ne muguri,
nè píne mi 'ténge ki nē
a mi kénì kùu wè,
mi céri ti bé puu yanyige nē.

²⁷ Nè ta?a gíi nē mi 'ki cén,
Kuloceliē, muo sí mi pile ya?a lè
ni- kò baa kusí?i mé gè?,
nè píne muo sí fòli ki nē?
bè muo sien ya?a wè?
ñàa wī muo wuu wè,
wi- fún?o nyege nī gè?.

²⁸ Muo nyéni tí a mi 'sii koligo
tóridi?ele cén gèle,
mi de muo nya?a wè,
mi fungo ki bága nyi
fundaanra nē‡.

²⁹ «Mi siinyenine, ye- tí mi ti juu lá?a yeli nē weli tu- uli?e Dawuda wi wori dè: Dawuda wi 'kùu a pe 'wi tón, wi nyege ki tíin bile we sun?owò nī bè pàngge gè. ³⁰ Bè sí wi 'puu Kuloceliē sienjuuwo wè, né ki cén dí Kuloceliē wi cé nyuo kún nè ken wi mé, né wi ye dí wire bága wi si- ime tùlugo wuu wàà téngge wi fàn?a nē gè ††, ³¹ a wi sí Kírisi nyéyirile wori cén dè nè ya?a, nè ki juu né jo dí wíí cí ga kò baa kusí?i nī gè?, nè píne dí fún?owò sí wi céri cò dè?‡‡.

³² «Kire Zezi ñàà wè, Kuloceliē wi sí nyéni wi sí wi nyé nè yige kùu nī wè; weli we mieni yē ki kele ke nyaafólilò.

³³ Bà sí Kuloceliē wi 'kpu?owò ta?a wi nē né wi téngge wi

†† Zo 3.5 tire ti 'juu ná?a nè yeli né gireki sienliere ní dè. ‡ Koliyo 25-28 tí?e ní gè, Nún 16.8-11 tire ti 'juu ná?a nè yeli né gireki sienliere ní dè. †† Wéli baa Nún 132.11; Sam2 7.16. ‡‡ Nún 16.10 tire ti 'juu ná?a gè.

kàliige mé gè, a Tuufɔli wi n'è wi Pile ken lè wi mé, bè wi cé nyuo fèni ni wori nē dè. Kire Pile lire sí wi 'tirige nàa lè, kire yeli ne nyaʔa nìe ki lúru ne pínε gàa gè.

³⁴ Gii ki 'cén gè, Dawuda wii yè baa *nyiʔene* nī lèʔ; wire tíime ce wi 'ki juu né jo:

Kàfɔli wi 'ki juu mi Kàfɔli mé wè né wi ye:

Téni mi kàliige mé gè,

³⁵ *fúɔ bè taa mi ga muɔ leguulo kpíʔile bèle muɔ tɔliyo taʔadiʔe†.*

³⁶ «Kire nē *Isirayeli* sienne pe mieni 'yeli bè ki cén dí Kulocelie wi nyéni kàfɔligɔ ken gè Zezi njáa mé wè, né n'è wi kpíʔile wire Siennyienegɔnwɔ wè †, wire yeli 'kóri *tiiparige* nē gè.»

Sienne sirakie né kogunɔ 'ténge Zezi nē wè

³⁷ Bà sienne pe 'sienre dáa lúʔu dè mme gè, a ti 'pe cò funyɔ nī yè kátii, a pe sí *Pieri* yúgo wè, wire né *Zezi tundunminɔ* bíli ní bèle, né jo: «Gáa sí weli 'yeli bè kpíʔile, siinyenine ?»

³⁸ A *Pieri* wi sí pe ye: «Ye- yeli funyɔ yiʔe yè yé láʔa yeli kapiʔile nē gèle, yé sí pa *batemi kpíʔile* wè ye mieni nigbe nigbe bèle Zezi *Kirisi* míʔe nē gè, bà Kulocelie wi bé yeli kapiʔile kàsulugo suɔ gè. Bà yeli bé *Kulocelie Pile* taa lè *kpuʔɔɔ*. ³⁹ Nè taʔa gii nē, nyafenige gáa Kulocelie wi cé kpíʔile gè yeli wuʔu gī, né yeli pìile ní bèle, né sienne bíli pe mieni bíle líʔi bèle, a ki 'taa yē weli Kàfɔli Kulocelie wire wi 'pe yeri nē pen wii mé bèle.»

⁴⁰ *Pieri* wi cé sienre sáa juu nē fllige pe mé, né sí juu nē lèbaanna nyóɔɔ pe ní né pe ye: «Ye- yiye suɔ yiribiile náa mé lè díe !»

⁴¹ A pàli 'taa nē *Pieri* sienre cò dè né fundaanra ní, a pe 'batemi kpíʔile wè, a ki 'nyaa kire cenge gè sienne sirakie né kogunɔ (3 000) felige cé fàri téngefɔlilɔ nē bèle.

Téngefɔpelile pe tánʔagenme bè

⁴² Nè ki líe kire cenge nē gè, téngefɔlilɔ pe cé tɔni nē yiʔe le ne *Zezi tundunminɔ* pe tenmene lúru lè. Pínenyenige 'puu pe sunʔɔmɔ nī; pe wúu ne líi nīe Kulocelie náari wè.

⁴³ Kulocelie fíere 'puu pe mieni nigbe nigbe nī bèle, ki 'nyaa Zezi *tundunminɔ* pe 'puu ne *fíle* né kakpoliyo níʔeye kpínʔini. ⁴⁴ Téngefɔlilɔ pe mieni pe cé pínε nē puu tienugo nī, a pe 'pe yeɔe ti mieni pínε. ⁴⁵ Pe nē cé pe kɔliyeɔe pári dè, níe ki wali líe wè: pe mieni nē taa nē yeli né pe màakuu nyuɔɔ ní dè. ⁴⁶ Pe 'puu ne pínε ne kòri cenge ó cenge Kulocelie *Gbùʔɔɔsaʔa* nī gè, sòngiro ní dè pe mé nuro, pe ní ne pínε ne líi saaya nī yè, ne suro tórigi piye mé né fundaanra ní né funviige ní. ⁴⁷ Pe

'puu ne Kulocelie *gbùʔɔɔ* wè, a pe kenme míeni pi 'sienne pe mieni déni kàʔa nī gè.

Cenge ó cenge Kàfɔli wi nē cé téngefɔlilɔ pàli suɔ fɔnminɔ nē fàri wi wuulo nē bèle.

Pieri né Zan pe 'loli wáa puʔɔ

³ Cenge káa cenguʔɔ, cenge ki cé cèli nē nò Kulocelie náari lèle nī, a *Pieri* né *Zan* a pe 'ké náarige mé gè Kulocelie *Gbùʔɔɔsaʔa* mé gè. ² Nàguɔ wáa 'puu baa saʔa wiile yiʔe mé gè tɔliyo ní yè nē mɔnigo wi nē; wi cé sii né yi ní bè wī. Pe 'puu ne wiile náa yeri lè ne pínε *Wiicenne*. Cenge ó cenge, pe nē cé sèni wi ténge baa wiile náa táanni lè, wiri sienne náari bèle a pe gbénè pèni je jíin Kulocelie *Gbùʔɔɔsaʔa* nī gè. ³ A *Pieri* né *Zan* a pe pèni yiri, bà pe je jíin bèle, a nàguɔ njáa wi 'pe náari. ⁴ A *Pieri* né *Zan* ní wè a pe 'yiye le yè wi nī nē wi wéli, né kèni wi ye: «Te weli wéli.»

⁵ A wi 'yè ne pe wéli, níe sòngí wire bé yakaa taa pe mé.

⁶ A *Pieri* sí wi ye: «Wali wè m'méʔ, bé né ga jo tieʔ; gii sí mi 'taa gè m'bé ki ken muɔ mé: Zezi *Kirisi* míʔe nē gè, *Nazareti kàʔa* wuu wè, yè mari tári !» ⁷ Né fali nē wi cò kàliige nē gè nē yège seni, a tɔliyo nyapigele tieye né tɔliyo ní yè a yi 'fali nē 'liri.

⁸ A wi 'yo nē yè nē fali ne tári seni, nē sèni jíin né pe ní Kulocelie *Gbùʔɔɔsaʔa* nī gè, ne tári níe yogi ne Kulocelie *gbùʔɔɔ* wè. ⁹ A sienne pe mieni 'wi nyaa wi tári níe Kulocelie *gbùʔɔɔ* wè. ¹⁰ Bà pe kèni wi nyaa nē cén wè, né ki cén nàguɔ njáa wire wi 'puu ne kòri baa Kulocelie *Gbùʔɔɔsaʔa* wiile yiʔe mé gè, nàa pe 'puu ne ye *Wiicenne* lè, ne sienne náari bèle, a ki 'fíere cò pe nē *kpuʔɔ*, nē pe fungo wúɔ kátii, gàa ki 'kpíʔile nàguɔ njáa nē wè.

Pieri wi 'loli wi puʔɔɔ wori juu dè nē tìe sienne nē bèle

¹¹ Bà sí nàguɔ njáa wii puu ne kunu? *Pieri* né *Zan* kúruɔu bèle wè, a ki 'sienne pe mieni fungo wúɔ, a pe 'fè nē ké pe kúruɔu baa kobigo mé gè, gàa pe ye kùlofɔli *Sulomani* kobigo gè.

¹² Bà *Pieri* kèni pe nyaa pe gbuɔuni bèle, a wi 'juu né pe ní né pe ye: «*Isirayeli* sienne yeli bèle, gáa nē yeli ne cúru kaala náa nē lè, níe weli wéli ma ce jo weli fànʔa ki 'jáa nē nàguɔ njáa ken wè wi tári wè, á kire 'laa ma ce jo dùʔɔ weli ne síngi ne wii Kulocelie yiʔe mé gè wī ? ¹³ *Bi-rayima* Kulocelie wè, né ní *Siaga* Kulocelie wè, né ní *Yakuba* Kulocelie wè, né ní weli tuuliyeɔe Kulocelie wè, wire wi 'kpuʔɔɔ taʔa wi baakuɔwɔ nē wè, Zezi wè. Kire Zezi wire yeli 'cò nē ken fànʔafɔlilɔ mé bèle, né cí wi nē *Pilati* yiʔe mé gè, nē sí ki taa wire cé ki yège bè wi yaʔa wè. ¹⁴ Nàa wi 'puu tieɔefun sien wè né ní sínwe wè, a yeli 'cí wire nē, né màʔa nē jo pe- sienkpúuwo wire múgu

† *Koliyo 34-35 tiʔe nī gè, Nún 110.1 tire ti 'juu náʔa gè.* †† *Gireki sebere nī dè ti 'jo «Kirisi»; ki kɔri wire wī Kulocelie Siennyienegɔnwɔ.*

pe wáa yeli mé. ¹⁵ A kire 'ki ken a yeli 'sii kenwoli kpúu wè. Kulocelié wi 'wi nyé nê yige kúbilo nî bèle; weli 'bîele ti cénfólilò bèle. ¹⁶ Téngéle lire fànʔa nê gè Zezi míʔe nê gè, kire míʔe kire gī ki nyéni ŋɔri nyóɔɔ nàguo ɔáà nî wè a wi 'puʔo nê paʔa; wire yeli nê nyaʔa ɔáà wè ye mieni bèle, yeli nyéni wi cén nê píne.

¹⁷ «Mi siinyenine, mi sí 'ki cén yeli né yeli kàfólilò ní bèle, katiire ti 'puu yeli nî, kire ki tí a yeli 'kire kpiʔile Zezi nê wè. ¹⁸ Kulocelié wi sí nyéni wi nyasienre fori dè, dàa wi *sienjuuliele* pe mieni cé juu nê yaʔa dè, né jo dí wire Siennyienegɔnwɔ † wi bága wuʔɔɔɔ suɔ wè. ¹⁹ Kire nê, ye- yeli funyɔ yiʔe yè yé láʔa yeli kapiʔile nê gèle, yé sí koli ye pen Kulocelié mé wè, bà wi bé yeli kapiʔile láʔa gèle yeli nê. ²⁰ A kire kpiʔile gè, Kàfólilò wi bé ɔ́daala lèle ken yeli mé, bé sí wi *Siennyienegɔnwɔ* tórigo wè yeli mé, ɔ́daa wi cé káni nê tié nê yaʔa wè, Zezi wè. ²¹ Ki sí nyaa wi 'yeli bè ní lèle láà kúɔ baa *nyiʔene* nî lè, fúɔ bè taa kele gíli mieni Kulocelié wi sienjuuliele bèle pe cé 'juu Kulocelié wori nê dè, ki kele ke- pa kpiʔile bè yeli nê lèle ní lè nàa Kulocelié wi cé tí nê tié nê yaʔa faʔa faʔa gè.

²² «Misa wi cé sí ki juu né jo: *Yeli Kàfólilò Kulocelié wi bága sienjuuwo wáa yige yeli wuulo sunʔɔɔɔ nî bè bè mi tíele. Ye gari lúru wi nê, dii mieni wi bága juu yeli mé dè††.* ²³ *Sien ó sien wii kéní lúru ki sienjuuwo ɔ́daa nê wèʔ, ki sien wi bé kpúu bè yige sienne nî bèle wí†.*

²⁴ «Ki 'nyaá Kulocelié sienjuuliele bíli pe mieni pe 'tóri bèle, nê ki líe Samiyeli nê wè nê séni kpúɔn bili senmine nê pe 'pen wire kàduʔume gè, pe mieni nyéni juu taʔalime taʔalime kele gíli ke tòri pàngé cenyé yi wori nê dè. ²⁵ Yeli yê Kulocelié sienjuuliele pe píile ††, nê ní Kulocelié *nyakungenge* ki píile †† bèle nê píne, bè Kulocelié wi cé ki juu nê fílige yeli tuulieye mé yè, né Birayima ye wè: *Muɔ siime pire nyúɔɔ nî Kulocelié bága wi kajènge taʔa gè duniya sienfeliye yi mieni nê†††.*

²⁶ «Yeli mé Kulocelié wi 'kíni nê wi baakuɔɔ yige wè nê ken wè, né sí wi tun a wi péni diba taʔa yeli nê, nê yeli ye mieni nigbe nigbe láʔa bèle yeli kacuʔɔɔ nê dè.»

Pe 'Pieri né Zanyé cò bèle

4 Bà Pieri né Zan pe 'puu nê nyu nê tíin né sienne ní bèle, a *kacuɔnrilò* pe péni yiri peli né Kulocelié *Gbùʔɔɔsaʔa wélifólilò* pe kàfólilò ní wè, nê fàri *Sadusienne* nê bèle. ² Pieriyé pe tenmene ni cé laame pien pe nî gaa pe 'puu nê nyu kàʔa sienne mé bèle, níe Zezi wori jáari dè né jo bè wi 'nyé nê yiri wè, dí kúbilo míeni pe bága nyé bè yiri †††, ³ A pe sí pe cò nê pe tón kasuu nî,

† Mienugo kire gī, gireki sebere nî dè pe nê jo Kírisi. †† Fàn 18.15 tire ti 'juu náʔa gè. †† Fàn 18.19 né Lev 23.29 tire ti juu náʔa gè.

†† KULOCELIE SIENJUULIELE PE PÍILE: Páli nyéni tiele náà ni sienre yiʔe dè nê juu nê jo: Yeli yê Kulocelié sienjuuliele pe kórililile. †† KULOCELIE NYAKUNGENGÉ KI PÍILE: Gireki sienre nî dè, ti kɔri wi 'jo peli pe nyéni Kulocelié nyakungenge ki siere taa dè, á kire 'laa nê nyakungenge ki tóni líi wè. ††† Sél 22.18 tire ti 'juu náʔa. Wéli baa Sél 12.3. ††† Ki 'nyaá Sadusienne piyè puu nê caa bè lúʔu kúbilo pe nyéne wori nê dèʔ.

níe siri kpienme pi ga tuu, ki 'nyaá pílige ki cé wúɔ nê kúɔ wí. ⁴ Sienniʔene cé sí Pieriyé pe sienre lúʔu dè, nê téngé ti nê. A ki 'kpiʔile a téngéfólilò pe 'niʔe nê nàguɔɔ siramuwɔ sirakogunɔ (5 000) kúɔ.

⁵ Ki kpienduú gè a Zuufulo pe yieginine bèle né *liélé* ní bèle, nê fàri *Fànʔa Sienre sebecénmine* nê bèle, a pe 'piye píne *Zerizalemi* kàʔa mé. ⁶ *Ana* 'puu baa, *kacuɔnrilò kàfólilò* wè, né Kayifa, né Zan, né Alegizandiri, nê fàri *kacuɔnrilò kàfólilò* narige wuulo pe mieni nê bèle. ⁷ A pe 'Pieri né Zan kóri bèle nê péni yérige sunʔɔɔɔ nî né pe yúgo né jo: «Sé yeli 'kire fànʔa gáa taa gè, á kire 'laa ɔ́daa míʔe nê yeli 'kire baara dáà kúɔ dè ?»

⁸ A ki 'nyaá bè *Kulocelié Pile* ni cé tigi *Pieri* nê wè nê wi nyi wè, a Pieri wi 'jo: «Mi siinyenine yeli bèle *Isirayeliyè* kàfólilò bèle né liélé ní bèle, ⁹ sienne piyè nê weli còri pàngé gè né jo gáa nê weli 'kacèngé kpiʔile 'sienkpóliwo nê, nê wi puʔo ? ¹⁰ Ye- sí weli wori lúʔu dè ye mieni bèle, yeli né *Isirayeli* kúlo wuulo ní bèle: Zezi *Kírisi wè Nazareti* wuu wè, ɔ́daa yeli 'kóri *tiiparige* nê gè, á *Kulocelié* wi 'koli nê wi nyé nê yige kúbilo nî bèle, wire míʔe nê nàguo ɔ́daa wíi bile yeli yiʔe mé gè né puʔo wè.

¹¹ Wire sí wí bè *Kulocelié siensebere* ti 'ki juu né jo: *Sindenige gíi yeli cé kén nê wáa gè, yeli bèle safaana* bèle,

kire sí ki kéní kò saʔa káluulo kàdenipelige gè, gaa ki 'saʔa cò gè nê yérige gè§.

¹² «Ki 'nyaá suɔɔ nî gbè taa sien wáa mé wiiyeʔ, nê yiri Zezi wire nîʔ, nê taʔa gíi nê, míʔe káa wè baa duniya nî wèʔ, bè jo Kulocelié wi 'ki ken sienne mé bèle ki- gbè weli suɔʔ.»

¹³ A Pieriyé kenme pi 'kàyuʔujuulo gboli wuulo pe fungo wúɔ kátii wire né *Zan* ní wè, bè ki 'nyaá pe 'puu nê pe sienre nyu dè né nàzorido ní dè, nê sí ki taa piyè cé tenmene kpiʔile *Fànʔa Sienre* ti wori nê dèʔ, nê píne piyè puu sienne nê tóri né pe níʔ. Kàyuʔujuulo gboli wuulo pe cé pe nyaá nê cén, nê ki cén Zezi kòrinyenine páli pe 'puu. ¹⁴ Né sí nàguo nyaá wè né pe ní, ɔ́daa wi cé káni nê puu m̀nigiwɔ wè, á pe 'wi puʔo wè. A sienre ti 'kúɔ pe nyuɔɔ nî yè.

¹⁵ A pe 'pe cira nê yige *kàyuʔujuulo gboli* saʔa nî gè, né sí piye nyaá nê sienre caán dè nigbe nê. ¹⁶ A pe 'jo: «Gáa ce we bé kpiʔile nàguɔɔ bálilò nê bèle, bè ki 'nyaá pe 'fié ɔ́daa kpiʔile wè a *Zerizalemi* kàʔa wuulo pe mieni 'wi nyaá wè ? Weli sí gbè jo wiyè tire cénʔ. ¹⁷ Kii sí yeli kaala náà ni wori ti- yiri kúlo nî lèʔ. We bé ti juu bè láʔa pe nê, pe fāga ní yakaa juu sien mé míʔe gáa ki wori nê dèʔ, Zezi wèʔ.»

¹⁸ A pe 'koli nê Pieri né Zanyé yeri bèle nê péni ki juu nê gbèngé pe nê né pe ye pe fāga ní tíi bé yakaa juuʔ, bé né ga jo bè tenmene ken sien mé Zezi míʔe nê gèʔ.

¹⁹ A Pieri wè, né Zan ní wè, a pe 'pe siennugoro ken dè *kàyuʔujuulo gboli* wuulo mé bèle né pe ye: «Ye- ki

§ Nún 118.22 tire ti 'juu náʔa gè. Ki sindenige kii nê gèdinne baara kúu, ki nê ŋɔri ken saʔa mé gè.

sòngi wêli yeli tíime bèle, yeli ki 'nyaa lé a ki 'sín Ku-locelie yi?e mé gè, sien de lúru yeli nē lé, dí wiri lúru Ku-locelie nē ? ²⁰ Gii ki 'weli kúo bèle, weli sí gbè kò ga weli sí ki juu?, gáa weli 'nyaa gè?, né gáa weli 'lú?u gè?.»

²¹ A kàyu?ujuulo gboli wuulo pe 'koli nē pe figiri né nyasienre ní dè nē ti juu nē gbènge pe nē, né sí pe ya?a a pe 'ké. Ki 'nyaa piyè cé kenme taa? meni pe bé pe wu?o síe bèle?, bē sienne pe 'puu baa bèle. Kà?a sienne pe mieni tóni nē puu ne Kulocelie *gbù?wó* wè nàguo njáa wi pu?o ni wori nē dè. ²² Ki 'nyaa nàguo njáa nē kakpu?o gáa ki cé kpí?ile á wi 'pu?o wè, wi yi?e ke cé tóri yi?e togosiin nē.

Téngéfólib gboli ni 'Kulocelie náari wè

²³ Bà pe 'pe ya?a bèle, a *Pieri* né *Zan* ní wè a pe 'koli nē ké pe wuulo kúru guo bèle, nē sèni ti mieni juu nē tiè pe nē, gii ki 'peli taa *kacuwri* *kàfólib* ti?e nī gè né Zuu-fulo pe *liè* ní bèle. ²⁴ Bà pe 'sienre dáa lú?u dè, a pe 'funyo pínè yè né wúo nē yékpú?ulo yège gèle nē Kulocelie náari wè, né jo: «?é, *Kàfóli*, muo wī ma 'nyí?ene né dàala yige lè, né ku?jii lakpu?o ní gè, né ti laame yere ti mieni ní dè ! ²⁵ Muo ma 'sienre dáa le dè weli tu-uli?e *Dawuda* nyuo nī gè *muo Pile* ni fàn?a nē gè, muo baakuwo sí wī. Wi cé jo:

Gáa kenme nē kùlogolo káli ne kiye gbun?uni ne tùngú mme gè ?

Gáa nē sienne báli pe 'piye pínè nē nyuo le wa?ane ?

²⁶ *Duniya kùlòfólib bèle né yieginine ní bèle, pe 'piye pínè nē yè nē yéri nē nyuo le Kàfóli nē wè né wi Siennyienegowó ní wè†.*

²⁷ «Ki 'nyaa *Erodi* wè né *Pónsi Pilati* ní wè, pe 'piye pínè kà?a gáa nī gè, peli né kùlogolo káli sienne pe yieginine ní bèle, nē fàri *Isirayeli* sienne nē bèle, a pe 'nyuo le muo tièfun baakuwo nē wè, Zezi wè, wire njáa muo 'nyíene nē kòn wè. ²⁸ A kire 'kpí?ile a pe 'muo nyéni ke ke mieni fori né muo fàn?a ní gè, gáli muo cé káni nē yège muo fungo nī gè nē ya?a gèle. ²⁹ Bè sí ki yè píra njáa nī wè, Kàfóli, -ki wéli bà pe 'nyuo le weli nē wè. Ma sí ki kpí?ile muo baakuwo pe- gbè jáa bè muo sienre juu dè bè lá?a né nàzorido ní. ³⁰ Ma tí muo fàn?a ki- cén dí yaala de pori, *fiè* né kakpoliyo de kpín?ini muo tièfun baakuwo wire mí?e ki fàn?a nē gè, Zezi wè.»

³¹ Bà pe kénì náari nē kúo mme gè, a ti?e ki 'cúungo né pe ní baa pe 'puu gbu?ulibolo bèle. A Kulocelie *Pile* ni 'tigi pe mieni nē nē pe nyi, a nàzorido 'jín pe nī a pe 'yè ne Kulocelie sienre nyu dè.

Fa?a gè téngéfólib pe 'puu ne pe koliyere pínè dè

³² Kire lèle nī lè, téngéfólib pe mieni funyo yi 'puu nigbe, sòngiro ní dè nuro pe mé. A wàa cé puu yakaafóli wè, sien wi nē cé de ki kàfólimo tári?. Gii ce pe 'puu ne kpín?ini gè, pe nē cé pe koliyere ti mieni pínè. ³³ Fàn?a káa 'puu *Zezi tundunmin* mé bèle kpu?o pe Kàfóli Zezi nyéyirile wori tí dè, nē pínè pe mieni bèle Kulocelie kajènge ki 'puu pe nē kpu?o. ³⁴ Wàa sí puu yakaa fún?. Bili pe 'puu dà?alafólib bèle, á kire 'laa kpáayafólib bèle, pe nē cé ti pári nē wali pínè wè, ³⁵ nē sèni wi ken Zezi tundunmin mé bèle. Peli pe nē cé wi lièle, nē yeli né sienne pe màakuu nyuo ní dè. ³⁶ Nàguo wáa 'puu baa pe 'puu ne wi ye Yusufu, a tundunmin pe 'mí?e káa le wi nē ne wi ye Barinabasi, kire kóri wi 'jo: sien njáa wi sí juu nē kóri nyógo sien nī wè. *Leviyé* wuu wi 'puu, Siipiri kà?a ki 'puu wi kási?i gè. ³⁷ Sí?i 'puu ki nàguo mé wè, a wi 'ki pári nē sèni wali ken wè Zezi tundunmin mé bèle.

Ananiyasi né wi cuo Safiira pe 'kùu pe káfinere nī dè

5 Nàguo wáa cé sí puu baa, pe 'puu ne wi ye Ananiyasi, ne wi cuo ye wè Safiira. Pe cé dàala láa pári, ² a nàguo wi 'wali wáa làrige nē wire cò baa, a wi cuo wi 'ki cén, né pen né wali senwe ní wè nē péni wi tiè *Zezi tundunmin* nē bèle.

³ A *Pieri* wi 'wi yúgo né wi ye: «Ananiyasi, gáa nē Seteni wi 'muo fungo nyi gè mme gè, á muo 'si?i ki wali wáa làrige, né péni finene *Kulocelie Pile* yi?e mé gè mme gè ? ⁴ Muo wu?u bè? lé sí?i gè ? Bè sí muo 'ki pári gè, wali wè muo wuu bè? lé ? Gáa nē muo 'sòngiro dáa líe dè nē le muo fungo nī gè ? Ma sí ti lú?u ††, sien bè? muo 'fáanni?, Kulocelie mé muo 'finè.»

⁵ Bà sienre dáa ti 'jín Ananiyasi ngbú?ulo nī gèle, a wi 'fali nē nyeri nē tuu nē kùu. Sienne bíli pe 'kaala náa lú?u lè, a ki 'fière cò pe nē kpu?o. ⁶ A nàgapunmin pe 'yè nē péni wi puo né wi líe nē sèni tón.

⁷ Lièrile taanri 'tóri kire kàdu?ume gè, a wi cuo wi péni yiri; wire sí ki 'cén gii ki 'tóri bile gè?. ⁸ A *Pieri* wi 'wi yúgo né wi ye: «-Ti juu mi lú?u wéli, nyuo gáa kire nē lé yeli 'si?i pári gè ?»

A wi 'jo: «?aan, kire nē weli 'ki pári.»

⁹ A *Pieri* wi 'wi ye: «Gáa nē yeli 'biè ki nē bè Kàfóli wi *Pile* puu lè bè wéli wè ? Te nya?a, báli pe sèni muo pólí tón wè, piyè baa yé ríle wíle nē lè; pe bé pa muo líe pínè.»

¹⁰ Tièngugo nī gè a celiwe wi 'nyeri nē tuu *Pieri* táanni wè nē kùu, a nàgapunmin pe 'jín nē wi nyaa kúuwo, a pe 'wi líe nē ké nē sèni wi tón baa wi pólí táanni wè. ¹¹ A

† Koliyo 25-26 ti?e nī gè *Nún* 2.1-2 tire ti 'juu ná?a gè nē yeli né gireki sienliere ní dè.

†† *Gbèle náa ni wè baa gireki sebere nī dè?; weli we 'lire le baa nya?afólido nī dè bè sienre sá?ala dè.*

fíere 'téngefólilɔ gboli wuulo pe mieni cò kpuʔ, nè fàri sienne pe mieni nē bàli pe cé kaala náà ni wori lúʔu dè.

**Kàfɔli wi tundunminɔ
pe 'kakpoliyo niʔeye kpíʔile**

¹² Fíele né kakpoliyo niʔeye 'puu ne kpínʔini Zezi tundunminɔ pe kiyè nī yè ne tundunminɔ pe kenme tíf bè, kùlo wuulo pe sunʔɔmɔ nī bè. Téngefólilɔ pe mieni cé pe sòngirɔ pínè dè ne waa ne téní Sulomani kobigo nī gè. ¹³ Siennwarile sī puu ne sorigi ne piye nyaʔami pe nīʔ. Ki 'nyaa kùlo wuulo pe 'puu ne pe kpóri kpuʔ. ¹⁴ A ki 'nyaa kàa 'puu ne taʔala sienniʔeme nē bè, nàguɔɔ né celile ní bèle, bàli pe 'puu ne báan ne téngi Kàfɔli nē wè. ¹⁵ A ki 'kò sienne pe nīe yaala kóri bèle koliyo nī yè ne báan ne pe síngi yasinere nē, kire ga buu a Píeri wi kà péni tòrí wè, wi jènyine ni- tuu yaala páli nē. ¹⁶ Zerizalemi kàʔa táanni wuulo sienniʔene 'puu ne yègí ne báan né yaala ní, nè fàri bili gbòdolilo 'puu ne wuʔɔ bèle. Tundunminɔ pe nē cé pe mieni puʔɔ.

**Zuufulo pe yieginine
pe 'Zezi tundunminɔ wuʔɔ bèle**

¹⁷ A kacuɔnrilɔ kàfɔli wi kénì yè nè yéri, wire né bili pe mieni ní bèle bàli pe 'puu né wi ní bèle. Ki 'nyaa Sadusiennè gboli wuulo pe 'puu; yejaʔa ki cé pe funyɔ nyi yè. ¹⁸ A pe 'Zezi tundunminɔ cò bèle nè pe le kasuu nī. ¹⁹ A Kàfɔli wi nyiʔene tundunwɔ wáà séni kasuu kóri múgu gè pilige nī, né tundunminɔ kóri bèle nè yiri né pe ye: ²⁰ «Yeri waa ye sa yéri Kuloceliè Gbùʔɔɔsaʔa nī gè, ye sīi fɔnwɔ sienne dáà ti mieni juu sienne mé bèle.»

²¹ Bà pe 'sienne dáà lúʔu dè, á kpíenme pi 'yè nè tuu bè, a pe 'ké Kuloceliè Gbùʔɔɔsaʔa mé gè nè séni sienne tenme bèle.

A ki 'nyaa bà kacuɔnrilɔ kàfɔli wi kénì pen wè, wire né bili pe cī puu né wi ní bèle, a pe 'piye nyaa nè juu kàyuʔujuulo gboli wuulo bèle, né Isirayeli liele gboli wuulo pe mieni ní bèle. A pe 'Kuloceliè Gbùʔɔɔsaʔa wélifólilɔ páli tórigo baa kasusaʔa mé gè pe- sa Zezi tundunminɔ cò bèle de báan. ²² A pe 'ké nè séni ki 'nyaa waʔa; piyè pe nyaa baa kasuu nī wèʔ. A pe 'koli nè pen nè péni ti juu, ²³ né jo: «Weli séni kasuu kòriyɔ nyaa yè tónzuʔɔyɔ, né kasusaʔa wélile nyaa bèle baa pe yéridiye nī yè. Bà sí weli 'kòriyɔ múgolo yè, weli sī sienn nyaa baaʔ.»

²⁴ Bà Kuloceliè Gbùʔɔɔsaʔa wélifólilɔ kàfɔli wi 'sienne dáà lúʔu dè, wire né kacuɔnrilɔ kàfólilɔ ní bèle, a ki 'pe sòngirɔ nyaʔami dè kpuʔ; pe 'piye yúgo gáa ki kénì kpíʔile ?

²⁵ Kire lèlè nī lè, a sienn wáà péni pe ye: «Ye- nyaa, nàguɔɔ báli yeli cé cò nè tón kasuu nī wè, piyè baa Kuloceliè Gbùʔɔɔsaʔa nī gè yérite ne sienne tenme bèle !»

²⁶ A Kuloceliè Gbùʔɔɔsaʔa wélifólilɔ kàfɔli wi 'wi sienne páli kóri nè ké bè sa Zezi tundunminɔ cò bèle funnyige

nē, gbànʔagbanʔa fāga nyaa baaʔ; ki 'nyaa pe 'puu ne fíʔé, sienne pe fāga peli wáa né sindari níʔ. ²⁷ Bà pe séni pe cò bèle, nè pen né pe ní nè péni pe yérite kàyuʔujuulo gboli ni sunʔɔmɔ nī bè, á kacuɔnrilɔ kàfɔli wi séli ne pe yúgo, ²⁸ né pe ye: «Weli sí cé túʔu ti juu nè láʔa yeli nē, né jo ye fāga tí bé ní sienn tenme míʔe gáa ki wori nē gè lé ? Bè sí kīi n̄ wè yeli nyéni Zerizalemi kàʔa nyi gè né yeli tenmene ni sienne ní dè. Yeli yē ki mé nàguɔ n̄ gáa wi kuu wi- kò weli nyùgo wori wī k̄iè ?»

²⁹ A Píeri wè, wire né Zezi tundunminɔ bíli ní bèle, a pe 'pe siennugoro ken dè né jo: «Ki 'póri sienn de lúru Kuloceliè nē, séni né wiri lúru sienne nē wè.

³⁰ «Weli tuuliye yi Kuloceliè wi nyéni Zezi nyé wè nè yige kúbilo nī bèle bà yeli cé wi wuʔɔ né wi kpúu ti- iparige nē gè. ³¹ Wire Kuloceliè wi 'yège nè wi téngi wi kàliige mé gè, né wi kpíʔile Kùlofólilɔ Jaa né Suɔfólilɔ wè, gii ki bé tí Isirayeli wuulo pe- pe funyɔ yiʔe yè pé láʔa pe kapiʔile nē gèle, dí Kuloceliè sí pe kapiʔile kàsulugo suu gè. ³² Weli bèle weli sí yē keke gáli ke nyaafólilɔ, weli né Kuloceliè Pile ní lè, nàa Kuloceliè wi 'ken téngéfólilɔ mé bèle, bàli pe nyéni lúru wi nē bèle.»

³³ A sienne dáà ti 'kàyuʔujuulo gboli wuulo yáa bèle kpúʔɔ kátii, a pe 'yè ne ki caa bè Pieriyé kpúu bèle bè yige baa. ³⁴ Farizien nàguɔ wáà cé puu baa kàyuʔujuulo gboli nī lè, pe 'puu ne wi ye Gamaliyeli; Fànʔa Siennè kacénwe wáa wi 'puu. Wi míʔe ki cé téni sienne pe mieni mé bèle. A wire 'yè nè yéri né jo pe- Zezi tundunminɔ yaʔa bèle pe yiri kpànʔane cè.

³⁵ Né fali nè pe ye: «Isirayeli sienne, yeri yiye ciʔige gáa yeli ne caa bè kpíʔile nàguɔɔ báli nē bèle ! ³⁶ Nè taʔa gíi nē, kii fie mɔgɔʔ, cènye nyáa nī yè, nàguɔ wáa 'puu bile pe wi ye Tedasi; wi cé wii kpíʔile wire felige wèriʔ nè sienne sirasiin (400) kóri nè taʔa wii nē. Wi sí yē sé pàngè gè, piyè wi kpúu léʔ ? Sienne bíli pe 'puu né wi ní bèle, pe mieni 'láʔa nè cèrige, yafien sī 'nè kò wi gboli nī lèʔ.

³⁷ «Bà wire yiri baa wè, a Zudasi 'nè yè né wi wori ní dè, Galile ténime wuu wè. Tórilɔ lèlè lire nī ki 'puu. Wi cé sienniʔeme kóri nè taʔa wii nē, nè sí ki taa wire míeni wè a pe 'wi kpúu; bili pe cé puu wi kúrugu bèle a pe mieni 'láʔa nè cèrige.

³⁸ «Kire nē mi je ki juu yeli mé: ye- kiyè láʔa sienne báli nē bèle, ye- pe yaʔa pe ké. A ki yē baara dáà pe kúu dàa dè sienne wori dī dè, á kire 'laa a ki yē peli nyéni wori dī dè, ti bága yéri. ³⁹ A ki sí yē Kuloceliè mé ti 'yè dè, yeli fànʔa sī tóni jáa bè pe cúʔɔ bè yige baaʔ. Ye fāga tí bé kásii nyógo yeli né Kuloceliè sunʔɔmɔ ní bèʔ.»

A pe 'tóri né Gamaliyeli sienne ní dè. ⁴⁰ A pe sí koli nè Zezi tundunminɔ yeri bèle nè péni tí a pe 'pe kpúuɔ, né ti juu nè láʔa pe nē pe fāga ní yakaa juu Zezi míʔe wori nē dèʔ, né pe yaʔa a pe 'ké. ⁴¹ A pe 'yiri kàyuʔujuulo gboli saʔa nī gè nīe fundaanra kpínʔini, bè ki 'nyaa Kuloceliè wi cé peli tóri nè yeli né ki ní a pe 'peli wuʔɔ Zezi míʔe kenme nē bè.

⁴² Cenge ó cenge pe nê cé puu Kulocelié Gbùṛṛṛsaṛa mé gè á kire 'laa kpáaya mé yè, ne sienne tenme bèle niè ne *Kataanna Sienre* jáari dè, Zezi wori dè, *Kulocelié Siennyienegṛṛṛw* wè.

Zezi tundunminṛ
pe 'nàguṛṛṛ kolisiin nyíene nê kòn
nê fàri piye nê

6 Kire lèlè nī lè, a *pìtenmenε* pe 'niʔε. A ki 'nyaa Zuufulo bìli pe 'puu ne gireki sienre nyu dè, a pe 'yè ne kúnṛṛri *Eburu* wuulo nê bèle, né jo dí pe wè ne peli lakicelile kanṛa bèle ne yeligi yaliire lielediʔε nī gè bè bìli tíele bèle cenge ó cenge wèʔ.

² A *Zezi tundunminṛ* kie né siin pe sí pìtenmenε gboli yeri lè nê péni pe ye: «Kii yeli weli Kulocelié sienre ti juʔu yaṛa gèʔ, bé pa puu yaliire lielediʔε nīʔ. ³ Kire nê we siinyeninε, ye- ki wéli baa yeli nī bèle, yé nàguṛṛṛ kolisiin yige, pe- puu bàli nê sienne pe 'téngε bèle, pé sí puu *Kulocelié Pìle* ni- pe nyi, pe- puu sícilile pe kele yiʔε cén. Peli weli bé pa cáan baara dáa nê dè. ⁴ Dí weli sí de waa Kulocelié náarige nê gè, né Kulocelié sienre ti juʔu ní gè.»

⁵ A sienre dáa ti 'gboli ni mieni déni. A pe 'Ecienni nyíene nê kòn; téngεle 'puu wi mé kpuṛṛṛ ki nàguṛṛṛ ḡáa wè, a *Kulocelié Pìle* ni 'wi nyi, né Filipi, né Purokṛri, né Nikanṛri, né Timṛn, né Parimenasi, né Niikola, Antiyṛsi kàṛa wuu wè; kùlo láa wuu wi cé puu á wi sí jíin Zuufu- lo Kulocelié caagoligo nī gè. ⁶ A pe péni yéri tundun- minṛ pe yiʔε mé gè, a pe 'náari pe mé né kiye taʔala pe nê.

⁷ A Kulocelié sienre ti 'cèri nê màṛa, a pìtenmenε pe 'niʔε *Zerizalemi* kàṛa nī gè bè ki caa mme, nê píne a *kacucnrib* niʔεbele 'jíin téngεle nī lè.

Zuufulo pe 'Ecienni cò wè

⁸ Ecienni wire wè, wi cé *kpuṛṛṛṛ* taa Kulocelié mé kpuṛṛṛ, né fànṛa ní, ne *fiεε* né kakpoliyo kpínʔini kùlo wuulo sunṛṛṛṛ nī bè. ⁹ A sienne páli kénì kón baa Zuu- fulo pe *tenmezaṛa* mé gè, gaa pe ye «Sùkulolo pe 'kò piyeme bèle», peli né Siireni kùlo wuulo, né Alegizandiri kùlo wuulo, né Silisii ténime wuulo, né Azii ténime wuu- lo ní. A pe péni nyu ne kíí né Ecienni ní wè. ¹⁰ Nê sí ki taa piyè yé je gbè jáa bè yéri Ecienni yiʔε mé gèʔ, ki 'nyaa wi sienjuuro ti 'puu sícilile sienre, né bè *Kulocelié Pìle* ni 'puu né wi ní wè. ¹¹ Kire tiʔε gáa nī gè, a pe 'wali làri nê ken nàguṛṛṛ páli mé né pe ye pe sa jo: «Weli cé wi nyaa wi siencuṛṛṛṛ taa nyu ne wáari *Misa* né Kulocelié kòli mé gè.»

¹² Kire kenme báa nê bè, a pe 'sienne líʔi bèle nê wáa Ecienni nê wè, peli né Zuufulo pe *liεε* ní bèle, né *Fànṛa Sienre sebecénmine* ní bèle. A pe séni tuu wi nê, nê wi cò nê ké né wi ní *kàyuʔujuulo gboli* mé lè.

¹³ A pe 'páli caa a pe péni fine nê taṛa Ecienni nê wè né jo: «Nàguṛṛṛ ḡáa yeli 'nyaa ḡáa wè, wi 'cii ne siencuṛṛṛṛ nyu ne wáari Kulocelié *Gbùṛṛṛsaṛa* kòli mé gè, tiawalidengεge gè, né *Misa Fànṛa Sienre* ní dè nê píne.

¹⁴ Weli cénì lúʔu wi mé dí Zezi wè *Nazaretiyé* wuu wè, dí wi bága pa tiʔε gáa cáan gè bé sí Misa kaliʔεle fèni gèle, gáli wi 'tiε we nê gèle.»

¹⁵ Bili pe mieni pe 'puu baa ténine kàyuʔujuulo gboli tiʔε nī gè, a pe 'nyapigele le gèle Ecienni nī wè ne wi wéli seni, a pe 'wi yiʔε nyaa gè ki ní majo *nyiʔene tun- dunw* yiʔε gī.

**Ecienni wi 'juu kàyuʔujuulo
gboli yiʔε mé gè**

7 A *kacucnrib kàṛli* wi 'Ecienni yúgo wè: «Daa pe nyu ne tari muṛ nê dāa dè, kányiʔε gī lé ?»

² A wi 'jo: «Mi siinyeninε, né mi tobilo, ye- mi wori lúʔu dè: Kulocelié wè né wi kpuṛṛṛṛ ní bè wi cé wii tiε weli tuuliʔε *Birayima* nê wè bà wi 'puu *Mesopotamii* kùlo mé lè né né kénì ké nê séni ténì Karan kàṛa nī gè wè.

³ Kulocelié wi cé wi ye: *Yè ma yiri bile náṛa gè muṛ kùlo nī lè né muṛ narige wuulo sunṛṛṛṛ nī bè, mari waa kù- lo láa mé, nàa m'bánṛa tiε muṛ nê lét.* ⁴ A *Birayima* wi sí yè nê yiri Kalide kùlo nī lè nê ké nê séni ténì Karan kàṛa nī. Píra ḡáa nī wè, bà wi tuu wi cé kénì kùu wè, a wi 'yiri baa kire tiʔε nī gè nê pen náṛa gè kùlo náa mé lè bile yeli yé ténine bèle píra ḡáa nī wè. ⁵ Kulocelié wii cé dàala ken wi mé púloʔ. Gii sí Kulocelié wi cé kpíʔile gè, wi cé nyafenige líε *Birayima* mé wè né wi ye dí wire bá- ga ki tiʔε dàala ken lè wi mé ni- kò wi woli, bè pa fali wi siime piile mé bèle a wii cénì kénì tíin bile wèʔ. Nê sí ki taa pùṛ sí cé puu *Birayima* mé wèʔ ††.

⁶ «Kulocelié wi sí cé ní nê ki juu *Birayima* mé wè né wi ye: *Muṛ siime piile pe bága sa puu nabṛnminṛ kùlo láa nī, bèri sùkulomṛ kúu ki tiʔε wuulo mé bèle de wuʔṛ, fúṛ bè pa taa yiʔεle sirasiin (400).* ⁷ *Kùlo náa sí ni je ga pe cáan sùkulomṛ nī bè, mi tíime mi bága ki kùlo ni kàyuʔu juu gè. Kulocelié 'jo bè. A tire kénì tóri dè, pe bé kòli bè yiri bè pen náṛa kùlo náa mé lè bè pari mi gbùṛṛṛṛṛ.*

⁸ «Nê kire liεε yige baa, a Kulocelié wi 'nyuṛ kún nê ken *Birayima* mé wè nê *kenεkenε* wori juu dè wi mé wi- puu *fiε*. Bà sí ki cé kénì kpíʔile, bà *Siaga* péni sii wè. A *Birayima* wi 'wi kenεkenε kpíʔile wè wi cenye kataanri- wuʔu nê gè. A *Siaga* péni ki felige kpíʔile gè bà *Yakuba* 'sii wè, a *Yakuba* míeni wi 'kanugo kpíʔile gè tuufliεye kie né siin nê yè.

⁹ «Kire kàduʔume gè a nyabiinne péni jíin weli tu- ufliεye nī yè pe cṛni *Yusufu* kúrugū wè, a pe 'wi cò nê pári *Ezipiti* wuulo mé. Kire né ki mieni Kulocelié wii cé fè nê *Yusufu* wáa wèʔ. ¹⁰ Wi cé wi suṛ wi yagbenre ti mieni

† *Sél 12.1* tire ti 'juu náṛa gè. †† *Wéli baa Sél 17.8.* ‡ *Koliyo 6-7* tiʔε nī gè, *Sél 15.13-16* tire ti 'juu náṛa gè.

nī dè, nè *kpuʔɔɔ* taʔa wi nē, né sí n'è wi ken sɪnjilige nī a wi woli ni 'Ezipiti kùlofɔli déni wè, *Farawɔn* wè. A wire sí 'Yusufu le wè larige nī nè wi kpí'ile Ezipiti kùlo ni fànʔafɔli, nè wi ténge wi saʔa kele ke mièni yiʔe mé gè.

¹¹ «Lèlè làà cé kénì nò, a fungo 'tuu Ezipiti kùpolo nē lè nè *Kanaa* kùlo ní lè, a ki fùrɔɔ ki 'kpuʔɔ kùlo nī lè; weli tobilo bèle, piyè cé ki cén sé pe bé yaliige taa bè lli wèʔ. ¹² A Yakuba kénì lúʔu dí yaliire yē baa Ezipiti kùlo mé lè, a wi 'weli tuulieye tun yè baa tabelige nē gè. ¹³ Taziin nē wè a Yusufu wi sèni wii tiè wi siinyenine nē bèle, a kire 'tí a *Farawɔn* wi 'Yusufu narige cén gè.

¹⁴ «A Yusufu wi sí tundo tórigo pe- sa wire tuu kóri wè, Yakuba wè, né wi narige ki mièni ní gè; sienne pe 'puu sienne togotaanri né kpɔrigo né kogunɔ. ¹⁵ A Yakuba wi 'pen Ezipiti kùlo mé lè nè péni kò baa, fúɔ nè taa nè kénì péni kùu; weli tuulieye mièni yè bè ki 'kpí'ile.

¹⁶ Pe cé sèni pe tón Sikemi kàʔa mé, ki 'nyaa Birayima cé kúutɔnmɔ tiʔe suɔ wali nē Kamɔri jaala mé baa ki tiʔe nī gè.

¹⁷ «Bà Kulocelié *nyakungenge* fori lèlè ni cé kénì nò lè, gàa wori Kulocelié wi cé juu nè yige Birayima mé wè, a ki 'biè sienme pi cé sii nè niʔe Ezipiti kùlo nī lè. ¹⁸ Ki sí nyaa kùlofɔli wàà wiye yé ténì Ezipiti kùlo nē lè, wire sì cé Yusufu cén wèʔ †. ¹⁹ A ki kùlofɔli nàà wi 'weli tuulieye fáanni yè, nè wuʔɔɔ taʔa pe nē, nè cénì pe còri pe pifinʔene wáari gèle kpànʔane kerì kúu.

²⁰ «Kire lèlè nàà lire nī *Misa* cé sii; wi 'puu picenwe nè Kulocelié déni wè, a pe 'wi làrige nè wi gbó yeye taanri wi tuu saʔa nī gè. ²¹ Bà sí pe cé kénì ki nyaa piyè ní jaa wè a pe sèni wi wáa, a *Farawɔn* póri wi 'wi líe nè wi gbó bè wi pisiwe tíme tiéle. ²² A pe 'Misa gbó wè nè wi tenme nè yeli né *Ezipiti kùlo wuulo* sɪnjilige ki mièni ní gè. Wi sienre ti 'puu né nɔri ní, né wi kakpi'iligele ní gèle nè píne.

²³ «Bà wi péni yiʔele togosiin taa gèle, a wi 'ki sòngi wire 'yeli bè ké wire siinyenine kúrugú bèle, *Isirayeli* piile bèle. ²⁴ A wi sèni wàa nyaa pe wi wuʔɔ, a wi 'jo wire bé nji wi kayaʔa yige gè, nàa pe 'puu ne wuʔɔ wè, a wi sí Ezipiti kùlo wuu kpúɔn wè. ²⁵ Ki 'nyaa wi 'puu ne ki sòngi dí wire kùlo wuulo †† pe bé ki cén bè cén Kulocelié wi je wire líe bè pe suɔ. Peli sì sí kire tiéle nàà nyaa lèʔ. ²⁶ Ki kpìendu gè, a *Misa* wi n'è kàsiitunminɔ páli nyaa pe túngu, a wi 'jo wi bè pe juu taʔala piye nē. A wi 'pe ye: «Je yeli yē siinyenine wī, gáa nē yeli ne yiye wuʔɔ?»

²⁷ «Nji wi cé nji jaa wè níe wi wuʔɔ wè, a wi 'yiʔe nè *Misa* ye wè: «Njáasien wi 'muɔ ténge né jo muɔ yē weli kàfɔli, bèri weli kàyuʔu nyu gè? ²⁸ Dùʔɔ muɔ ne caa bè mi kpúu kenme bfi nē muɔ 'Ezipiti nàguɔ kpúu wè mbànʔa gè wè † wī?»

† Wéli baa Yir 1.8. †† WIRE KÙLO WUULO: Nàʔa gè gireki sebere nī dè, ti 'jo wire siinyenine. Bè piyè kùnunɔ wuulo bèle, kire gireki sienre ti 'juu mme gè. ‡ Wéli baa Yir 2.14.

²⁹ «Bà *Misa* wi 'sienre dáà lúʔu dè, a wi 'fè nè ké *Madiyan* kùlo nī nè sèni yē baa kire tiʔe nabɔnwɔ, nè piile siin sii baa kire tiʔe nī gè, nàgabigele.

³⁰ «Yiʔele togosiin 'tóri kire kàduʔume gè, a *nyiʔene tundunwɔ* wàà sèni yiri wi nē kàsunnyige nī tiinbile nī *Sinayii* nyagurugo táanni gè baa waama kùlo nī lè ††.

³¹ Bà *Misa* wi 'kire nyaa gè, a ki 'wi fungo wúɔ. A wi 'siʔere nè kpɔni ki nē bè ki sómigo wéli. A wi 'Kàfɔli wi yékpoli juumɔ lúʔu, a Kàfɔli wi 'jo: ³² *Mi wī muɔ tuulieye yi Kulocelié wè: Birayima Kulocelié wè, né Siaga Kulocelié wè, né Yakuba Kulocelié wè* ††.

«A *Misa* wi 'yè ne fún ne yàʔará; wii cé n'è sori bè ciʔige wéli baa tiʔe nī gèʔ. ³³ A Kàfɔli wi sí wi ye: *Muɔ tɔriyɔ fòri yè, nè taʔa gii nē, tiʔe gii nī muɔ yē yériwe wè tiecenge gi, Kulocelié yē bile*. ³⁴ *Mi 'tòni nè mi kùlo sienne nyaa bèle pe wuʔɔ Ezipiti wuulo pe kiye nī yè, mi nyéni pe kɔngɔ lúʔu gè, a mi sí tigi bè pa pe suɔ. Kire sí gi píra nàà nī wè, m'bé muɔ tun baa Ezipiti kùlo mé lè* †††.

³⁵ «Kire *Misa* nuwɔ wire wī, nàa nē pe cé cí wè, né wi ye: *Njáasien wi 'muɔ ténge né jo muɔ 'puu weli kàfɔli wè né weli kàyuʔujuuwo wè* †††? Wire sí Kulocelié wi 'tun wi-puu kàfɔli ne suɔfɔli wè, bà njiʔene tundunwɔ wi cé sèni yiri wi nē tiinbile nī lè. ³⁶ Kire *Misa* wire wi cé kakpoliyo kpí'ile né *fiele* ní Ezipiti kùlo nī lè, né *Isirayeli* piile kóri bèle nè *Nyàʔanivege Tiire kuʔɔjji* jeli wè, né waama kùlo tánʔana ní lè nè taa yiʔele togosiin larige nī gè. ³⁷ Kire *Misa* nuwɔ wire wi cé ki juu *Isirayeli* piile mé bèle né pe ye: *Kulocelié wi bága sienjuuwo wàà yige yeli siinyenine sunʔɔmɔ nī bè bè mi tiéle* †.

³⁸ «Kire tundunwɔ wire wi 'puu baa lèlè nī nī weli wuulo gboli ni 'puu waama kùlo nī lè. Wi nē cé yéri weli tuulieye yi sunʔɔmɔ né njiʔene tundunwɔ wi sunʔɔmɔ nī bè, á njiʔene tundunwɔ wi nàa nyu né wi ní *Sinayii* nyagurugo nē gè. Wire wi 'sii sienre taa dè né ti juu weli mé bèle. ³⁹ Kire né ki mièni ní, weli tuulieye yii cé lúʔu wi méʔ. A pe cénì wi cí né koli nè pe sòngirɔ taʔa dè Ezipiti kùlo tiʔe kire nē ††. ⁴⁰ Pe cé *Arawɔn* ye wè: *Ma kulocelèle páli kpí'ile weli mé, pe-puu weli yiʔe mé gè. Bè ki yē nɔ wè, Misa wè, wire wi 'we kóri nè yiri Ezipiti kùlo nī lè, wiyè ki cén gàa ki sèni wi taa baa gè* †††.

⁴¹ «Kire cenye nī yè, a pe 'nèpiyelile faan nè yérige, né sun ki yafanʔa gáa nē gè, né kúɔ né ki yasungo gáa pùrɔ gè gáa pe cé faan né pe kiye ní yè ††. ⁴² A Kulocelié wi sí kàduʔu wáa pe mé, né pe yaʔa pe njiʔene yere sungu dè baa: cenge gè, yege gè né nɔɔɔ ní gèle. Kire sienre tire sí ti cé juu baa Kulocelié sienjuuliele pe sebe nī wè, né jo:

†† Wéli baa Yir 3.2. †† Yir 3.6 tire ti 'juu náʔa gè. ††† Koliyo 33-34 tiʔe nī gè, wéli baa Yir 3.5-10. †††† Yir 2.14 tire ti 'juu náʔa gè. † Fàn 18.15 tire ti 'juu náʔa gè. †† Ki 'nyaa bà tánʔana ni cé *Isirayeli* piile fùrɔ bèle waama kùlo nī lè, a pe 'yè ne nyu ne kúnʔori *Misa* nē wè, né jo dí ki yé cénì póri bà peli 'puu Ezipiti kùlo mé lè, dí peli yé cénì kire fungo cén. Wéli baa Tór 11.4-5; 14. †††† Yir 32.1,23 tire ti 'juu náʔa gè. ††† Wéli baa Yir 32.4-6.

Yeli kénì yaju?u kpúu m'mé lé, bé né ga jo bè kaku?w kúw m'mé lé,

nè péni taa yi?ele togosiin, bà yeli 'puu baa waama kù-lo mé lè, yeli bèle Isirayeli sa?a wuulo bèle ?

⁴³ Nè pínε, a yeli 'h'né yeli yasungo ki fèni sa?a líε gè nè yéεε, yasungo gáà ye ye M?wki wè,

nè pínε ηκη? nàà ye ye Erefan wè a yeli ni 'faan yasungo ne ki gbù?w?.

Tire ti mieni yē yeli kiye yafaanra, a yeli 'ti kpí?ile ne ti gbù?w?.

Kire kenme nē m'bé yeli cò bè tórigò lí?i nabwngulo mé Babilni kùlo kúrugú?.

⁴⁴ «Kpáta?a †† gii nī nyakungenge sienre sebe wi 'puu wè, ki kpáta?a ki 'puu baa weli tuulieye mé yè waama kùlo nī lè; Misa cé ki kpí?ile nè yeli né Kulocelie tìεgenme ní bè. Wi cé wi ye wi- ki kpí?ile ki- puu bè gii tìεle wi cé nyaa gè. ⁴⁵ A ki kpáta?a gáà ki péni ken weli tuulieye mé yè Yesuwe lèle nī lè, bà Kulocelie wi cé kùlogolo káli cira weli wuulo pe yi?ε mé gè. A kpáta?a gáà ki 'kò baa fúw nè péni taa kùlofòli Dawuda lèle nī lè. ⁴⁶ Wire cé kpu?w? taa Kulocelie mé, a wi sí náarige kpí?ile gii ki bé tí wire gbè Yakuba Kulocelie sa?a faan gè. ⁴⁷ Nè sí ki taa Sulomani wi cé kénì Kulocelie sa?a faan gè.

⁴⁸ «Kire né ki mieni ní gè, Kulocelie ηjàà wī Duniya wi Mieni Nyùgo nē gè, wi wè kòrì sa?a nī? sienne kiye wofan?a?, majo bè Kulocelie sienjuuwo wi 'ki juu gè.

⁴⁹ Kàfòli wi 'jo:

Nyi?ene lè,
mi kùlofòlib kácun?w kire gī,

á dàala lire sí ní
mi tliyo ta?adi?ε gè.

Sa?a gí felige
yeli bé gbè faan m'mé ?

Yeli 'cén séti?eni
mi η?daala ti?ε ki bé puu ?

⁵⁰ Mi tú?u bè?
mi tire dàà ti mieni faan dè
né mi kiye ní yè? ?

⁵¹ «?é, yeli bèle, cíime sienne bīεle yeli bèle, nè pínε yeli nàzwnnw pe 'gbèn a yeli ngbú?ulo ke 'pàanni ke wè lúru Kulocelie Pile mé lè?. ⁵² Sienjuulieye ηjii wi 'kò, yeli tuulieye yii wi wu?w wè? ? Nè pínε, bili pe 'Kulocelie Siensinwe wi pen wori juu dè, a pe cénì peli mieni kpúu nè ta?a baa. Wire sí wī píra ηjàà nī wè, yeli 'nyu? le wi nē nè wè kpúu. ⁵³ Yeli Kulocelie 'Fàn?a Sienre taa dè, nyi?ene tundunminw mé, yeli sì sí yéri ti kele nē gèle?»

Zuufulo pe 'Ecienni wáa wè né kpúu né sìndari ní

⁵⁴ Bà kàyu?ujuulo gboli wuulo pe 'sienre dàà lú?u dè, a ki 'pe bien kpu?w kacénme fùn, a pe 'yè ne nyu?w

† Koliyo 42-43 ti?ε nī gè, Am 5.25-27 tire ti 'juu ná?a gè nè yeli né gireki sienliere sebe ní wè. †† Wéli baa Yir 25.9,40; 38.21; Tsr 1.50.

‡ Koliyo 49-50 ti?ε nī gè, Eza 66.1-2 tire ti 'juu ná?a gè.

mari yè Ecienni nē wè. ⁵⁵ Nè sí ki ya?a Ecienni wire wè, Kulocelie Pile ni cé wi nyi, a wi 'yi?ε yéεε gè nyi?ene nī lè, nè Kulocelie wi kpu?w? né wi cènme nyaa bè, né Zezi ní wè yériwe Kulocelie káliige mé gè. ⁵⁶ A wi 'jo: «Mi 'nyi?ene nyaa lè a ni 'múgu fáa, né Sien Pùw nyaa wè yériwe Kulocelie káliige mé gè.»

⁵⁷ Bà Ecienni wi 'tire juu dè, a pe 'kòku?ulo wáa kpu?w, né pe 'ngbú?ulo tón gèle. Né piye pínε pe mieni bèle nè sèni tuu wi nē, ⁵⁸ nè wi cò nè yiri Zerizalemi kà?a kúrugú gè, nè sèni sìndari tí?i ne wi wáari. Bili pe cé fine nè ta?a wi nē wè, pe cé pe bururo fòlilo dè nè téngε nàgapunw wáa táanni pe 'puu ne wi ye S?li.

⁵⁹ Bà pe Ecienni wáari wè, wire wè wi ní ne yékpòli wáari ne Kàfòli yeri wè né jo: «?é, Kàfòli Zezi, mi 'mi pile le lè mu? kòli nī !»

⁶⁰ A wi 'kénì tigi nè tuu káguro nē dè, né kòkuulo wáa kpu?w né jo: «?é, Kàfòli, fāga kapiile nàà tóri lè pe kúrugú? !» Bà wi 'tire juu nè kúw dè, nè fali nè kùu seni.

ZEZI TUNDUNMINW PE BAARA DE ZUDE NE SAMARII TENIME NI BE

(8.1-9.43)

S?li wi 'Zerizalemi téngεfòlib wu?w bèle

8 S?li wi cé wúw né pe ní Ecienni kpú?u nē gè. Kire cenge gáà gè a pe 'wu?w? ta?a kpu?w téngεfòlib gboli wuulo nē bèle Zerizalemi kà?a nī gè. A pe mieni 'cerige nè ké Zude ténime nī né Samarii ténime ní, á ki 'kò Zezi tundunminw peli yáku?w. ² A sienne páli 'taa, bili pe 'puu ne Kulocelie koligo gbù?w? gè; a pe péni Ecienni líε wè nè sèni wi tón. Pe cé nyeni ni?εε Ecienni kùugo nē gè. ³ S?li wire 'puu ne ηà?ana bè téngεfòlib gboli cú?w lè wī. Wi 'puu ne jiiin saaya nī yè ne téngεfòlib cògí bèle fàn?a, ne waa ne kan?a pe pe tóngi kasuu nī, celile bèle né nàgu?w ní bèle.

Filipi sèni Kataanna Sienre jáari dè Samarii kàkpu?w mé

⁴ Téngεfòlib bili pe cé fè nè cerige bèle, peli 'puu ne Kataanna Sienre jáari dè sienne mé bèle baa pe tóridieye nī yè. ⁵ A ki 'nyaa Filipi wire cé ké Samarii kàkpu?w mé nè sèni Kulocelie Siennyienεg?nw wori nyu dè ki ti?ε wuulo mé bèle, Kirisi wè. ⁶ Sienni?eme 'puu ne líiye cáanri ne Filipi sienre lúru dè; ki 'nyaa pe 'puu ne wi fíεε nya?a bèle bàli wi 'puu ne kpín?ini bèle. ⁷ Gbò-dolilo pe 'tòni nè puu ne yigi sienne nī bèle níε kòku?ulo wáari kpu?w. Yaam?nigilb né sienkpòlib ni?εbele pe 'puu ne pori. ⁸ A fundaanra 'jiiin kpu?w ki kà?a gáà nī gè.

⁹ Nàguo wáà cé sí puu baa kòriwo ki kà?a nī gè pe wi ye Siimɔ, ninyuɔɔnigɔfɔli wáà wi 'puu. Wi ninyuɔɔnigɔ kakpi?iligele ke 'puu ne *Samarii* kà?a sienne pe fungo wúu. Ki nàguo wi 'tòni nè puu ne wii sòngí sienkpuɔwɔ. ¹⁰ Pe mièni bèle, nè ki líe piile nē nè sèni lá?a liele nē bèle, pe mièni 'puu ne líiye cáanri ne lúru wi mé, níe jo: «Njàa wire tòni wī Kulocelié fàn?a gè, gàa pe ye fàn?a kpuɔ gè!» ¹¹ Sienné pe 'tòni nè puu ne wi sienre lúru dè kpuɔ, ki 'nyaa wi kakpi?iligele ke cé tòni nè pe fungo wúu, nè ta?a gíi nē, ki cé lèle kúu bà wi 'puu ne ninyuɔɔnigɔ kele kúu gèle.

¹² Bà sí Filipi wi cé *Kulocelié Kùlofɔligɔ* ki Kataanna Sienre jáari dè pe mé né Zezi Kiriwi wori ní dè, a pe 'jiiin téngéle nī lè. A nàguoɔ pe '*batemi* kpí?ile wè né celile nī bèle. ¹³ Siimɔ wire tíime wè wi cé téngé, a wi '*batemi* kpí?ile wè; wii cé puu ne la?a Filipi kúruge wè?. Fiele né kakpoliyo nyàa Filipi wi 'puu ne kpín?ini yè, a ki 'Siimɔ wi fungo wúu.

Pieri né Zan pe 'ké né sèni Filipi sá?a wè

¹⁴ *Zezi tundunminɔ* bíli pe cé puu baa *Zerizalemi* kà?a mé gè né ki lú?u dí *Samarii* wuulo pe 'fɔli Kulocelié sienre nē dè, a pe '*Pieri* né *Zan* yègè nè torigo baa. ¹⁵ Bà pe sèni yiri bèle, a pe 'náari *Samarii* wuulo mé bèle, gii ki bé tí *Kulocelié Pile* ni- pen pe mé bèle. ¹⁶ Ki 'nyaa pe wàa nigbe sí cé fie *Kulocelié Pile* taa lè?. *Batemi* wire yákuo pe cé kpí?ile Kàfɔli Zezi mí?e nē gè. ¹⁷ A *Pieri* né *Zan* ní wè a pe 'kúu né kiye ta?ala yè pe nē, a *Kulocelié Pile* ni 'pen pe mé.

¹⁸ Bà Siimɔ 'ki nyaa *Zezi tundunminɔ* pe kada?ara tire nē *Kulocelié Pile* ni 'pen lè, a wi 'pen né wali ní pe kúruge nè péni pe ye: ¹⁹ «Ye- ki fàn?a gáa ken gè m'mé, gii ki bé tí a mi 'mi kiye ta?ala yè sien ó sien nē wè, *Kulocelié Pile* ni- pen ki sien mé wè.»

²⁰ A *Pieri* wi sí wi ye: «Muo né muo wali ní wè, ye- píne ye cú?, bè ki 'nyaa muo 'ki sòngi nè jo dù?ɔ *Kulocelié* yakenge ki nē suu né wali ní wī wè. ²¹ Muo liele yafien wè ná?a gè? kaala náa nī lè?; muo fungo ki wè sìn?e *Kulocelié* yi?e mé gè?. ²² Muo fungo yi?e gè má lá?a muo kapiile nē lè Kàfɔli wi yi?e mé gè má sí *Kàfɔli* náari wè, dù?ɔ sòngibiire dáa dī baa muo fungo nī gè wi bé ki ya?a muo nē. ²³ Mi 'ki nyaa funbin?e né kolimɔ ti 'muo fungo nyi gè nè muo taa nè cò kapiile nī lè.»

²⁴ A Siimɔ wi sí jo: «Ye- Kàfɔli náari wè mi ken yeli tíime bèle, gii ki bé tí gàa yeli 'juu gè yafien fàga mi taa?.»

²⁵ *Pieri* né *Zan* ní wè, sienre dí ti 'puu pe mé bè juu Kàfɔli wi wori nī dè, bà pe kèni ti juu nè kúu né Kàfɔli wi *Kataanna Sienre* ní dè wè, a pe 'koli nè ké *Zerizalemi* kà?a mé gè. Pe cé *Kataanna Sienre* jáari dè nè tóri *Samarii* kàpiire ni?ere nī.

Ecopii nàguo wori dè né Filipi ní wè

²⁶ A Kàfɔli wi *nyí?ene tundunwɔ* wáà sèni juu né Filipi ní wè né wi ye: «Yè mari waa cengenyenifolime kàliige mé gè, ma sa *Zerizalemi* koligo kpàli gè ma cò, gàa ki tíri Gaza kà?a mé gè; ki koligo ki nē waa wa?a sien wè tóri ki nī?.»

²⁷ A Filipi wi 'yè nè ké. A wi sèni *Ecopii* kùlo sienkpuɔwɔ wáà nyaa, pe cé ki nàguo njáa kòn wè; wire wi 'puu ne kùlofɔli wi lɔri ti mièni wéli dè. *Celiwe* sí wi 'puu ki ti?e kùlofɔli wè, pe wi ye *Kandasi*. Ki 'nyaa *Ecopii* nàguo wi cé ké *Zerizalemi* kà?a mé nè sèni *Kulocelié* gbù?ɔ wè, né koli ne waa. ²⁸ Wi cé téní wi sun?ɔ wotori nī wè, níe *sienjuuliewe Ezayi* sebe wéli wè ne waa.

²⁹ A *Kulocelié Pile* ni 'juu né Filipi ní wè né wi ye: «Sì?ere ma kpɔni sun?ɔ wotori njáa nē wè.»

³⁰ A Filipi wi 'líe ne fé ne waa sun?ɔ wotori mé wè, nè sèni *Ecopii* nàguo nyaa wè wi sienjuuliewe *Ezayi* sebe wéli wè ne ti nyu yékpogbuɔɔ nī. A wi 'wi yúgo: «Sienre dáa muo ne wéli dáa dè, muo díe ti kɔri cén wè lé?»

³¹ A nàguo wi 'jo: «Meni m'bé ti cén síe, a wàa sì ti kɔri juu wè nè mi tiè wè??»

A wi 'fali nè Filipi yeri wè a wi 'tán?a nè téní wi táanni. ³² Ti?e gíi wi 'puu ne wéli *Kulocelié siensebere* nī dè, ki sienre tire dī dáa dè, ti 'jo:

*Wii bè sinbuo tíele,
á piyè ne waa né wi ní
kpúudi?e nī,
wii piiriwe bè sinbapile tíele,
ni síire kùnufɔli kiye nī yè;
bè wi puu, wii kénì
nyuo múgu gè?.*

³³ Pe 'wi máama, sien sì taa
nè wi tàn?a juu?.

*Njáasien sí wi je taa
bè wi pisiire wori juu dè,
bè pe 'wi sii kúu wè
bile duniya nī wè? ?*

³⁴ A *Ecopii* sienkpuɔwɔ wi kèni Filipi ye wè: «Mi ne muo fien wī, -ki juu m'mé wèli, njáasien wori *Kulocelié* sienjuuwo wi 'juu mme gè ? Wire tíime wori wi 'juu lé, dí wàa wiiye wi pun?»

³⁵ A Filipi wi 'sienre líe dè, nè ki séli sebe wi sienre dáa nè dè nè *Kataanna Sienre* juu dè wi mé nè ké, gii ki '*Zezi* wori kúu dè. ³⁶ Bà pe waa koligo nē gè, a pe sèni nò lu?ɔ kàa nē, a sienkpuɔwɔ wi 'jo: «Lu?ɔ kàa n'gè ! Gáa ki n'ne 'kò dí mi sí *batemi* kpí?ile wè?»

³⁷ [A Filipi wi 'wi ye: «A téngéle yè muo mé né muo fungo ki mièni ní gè, muo bé gbè *batemi* kpí?ile wè.»

† Eza 53.7-8 tire ti 'juu ná?a gè nè yeli né gireki sienliere ní dè.

A nàguo wi 'wi ye: «Mi 'téngé ki nē Zezi *Kirisi* wīi Kulocelié Jaa.»]

³⁸ A wi sí wotori yérige wè, á pe sienne siin pe 'tigi nè jíin lu?ɔ nī gè. A Filipi 'wi nàguo njàà batiize wè. ³⁹ Bà pe kénì kúú né yiri lu?ɔ nī gè, a Kàfɔli wi *Pìle* ni 'Filipi líe wè nè nùgo; nàguo wīi r'nhè wi nyaa?. A wi 'fali wi koligo nī gè níe fundaanra kpín?ini ne waa.

Kulocelié Pìle ni 'Filipi kóri wè nè ké tí?e káà nī

⁴⁰ Filipi wire wè, a wire kénì wīi nyaa Azɔti kà?a nī. A wi 'séli ne *Kataanna Sienné* jáari dè ne tòrí kàaya nī yè fúú nè sèni nò Sezare kà?a nē gè.

Zezi wi 'wii tié Sɔli nē wè Damasi koligo nē gè

9 Nè ki ya?a kire lèlè nī lè, *Sɔli* fungo ki 'puu ne kéngi ne tíin *Kàfɔli* wi *pitenmene* kúru gu bèle ne pe caa né kpúumɔ ní. A wi 'ké *kacɔnrilɔ kàfɔli* kúru gu wè ² nè sèni wi ye wi- sebele ken wire mé wire- ké Damasi kà?a mé baa *tenmezaaya* mé yè, gii ki bé tí a wire sèni sien ó sien nyaa baa *Zezi koligo* wuu wè, nàguo wī yo, celiwe wī yo, wire- wi cò bè pen *Zerizalemi* kà?a mé gè.

³ A *Sɔli* wi 'koligo líe gè ne waa, nè sèni nògí Damasi kà?a nē gè; cèri buu a kpíenme páà fuu nè càanna nyi?ene nī lè nè wi mà?a nè su?u.

⁴ A wi 'nyeri nè tuu dàala nē lè, á wi 'yékpoli láà juumɔ lú?u a ni 'wi ye: «*Sɔli*, *Sɔli*, gáa nē muo ne mi wu?ɔ?»

⁵ A *Sɔli* wi 'wi yúgo: «Kàfɔli, njáasien wī?»

A wi 'jo: «Mi wī, Zezi wè, mi muo ne wu?ɔ wè. ⁶ Yè mari jíin kà?a nī gè, pe bé sa muo tié gii muo 'yeli bè kpí?ile gè.»

⁷ Kire lèlè nī lè a wi kobinenyenine pe 'yéri sényi ! Pe 'puu ne yékpoli ni juumɔ lúru bè, piyè sí cé sien nyaa?.

⁸ A *Sɔli* wi 'yè nè yéri, nyapigele keli 'tòni nè puu wi nē múgugolo, nè ki ya?a wii puu ne yafien nya?a ke nī?. A pe 'wi cò kòli nē gè nè jíin Damasi kà?a nī gè. ⁹ A wi 'cenyé taanri kúú wi wè nya?a?, wii lii?, wii lu?ɔ gbua?.

Kulocelié wi 'Ananiyasi tun Sɔli mé wè

¹⁰ *Pitenmewe* wáà 'puu baa Damasi kà?a nī gè, pe 'puu ne wi ye Ananiyasi. A Kàfɔli wi sèni yiri wi nē, nè wi yeri né wi ye: «Ananiyasi !»

A wi 'suu: «Cooyi, mi n'he, *Kàfɔli* !»

¹¹ A Kàfɔli wi 'wi ye: «Yè mari waa kobile nī lè nàa pe ye «Kozin?e gè», ma sa jíin Zudasi sa?a nī gè, ma yúgo nàguo njàà pe ye *Sɔli* wè, Tarisi kà?a nàguo wè; wīi baa ne Kulocelié náari. ¹² Kulocelié wi nyéni kaala láà tié wi nē a wi 'nàguo wáà nyaa piyè ne wi ye Ananiyasi, a ki nàguo wi 'kiye ta?ala yè *Sɔli* nē wè a wi 'kòli ne nya?a.»

¹³ A Ananiyasi wi 'jo: «?é Kàfɔli, mi 'nàguo njàà wi sìpi- ire wori lú?u dè sienni?ene nyuu nē, gáa ki mieni wi

'puu ne kpín?ini muo wuulo nē bèle *Zerizalemi* kà?a mé gè. ¹⁴ Ná?a kà?a gáà tíime nī gè *kacɔnrilɔ kàfɔli* pe 'ki fàn?a ken gè wi mé wi- gbè muo wuulo pe mieni cò buu, bàli pe nyéni muo mí?e yeri gè.»

¹⁵ A Kàfɔli wi sí wi ye: «Te waa, nàguo njàà wīi mi mé bè yakpi?ilige tíele, mi 'wi nyéne nè kòn bè mi mí?e tié gè *kùlogolo káli* sienne nē bèle, né kùlofɔlilɔ ní bèle, né *Isirayeli* sienne ní bèle. ¹⁶ Mi tíime m'bé wi tié fùrɔgɔ gii wi bé suu mi mí?e kenme nē bè.»

¹⁷ A Ananiyasi wi 'ké nè sèni jíin sa?a nī gè, nè kiye ta?a yè *Sɔli* nē wè, né wi ye: «Ne siinyeni *Sɔli*, Kàfɔli wire wi 'mi tun, Zezi njàà wi 'wii tié muo nē koligo nē gè bà muo 'puu ne báan wè, wire wī, gii ki bé tí muo ní de nya?a wè, dí *Kulocelié Pìle* ni sí muo nyi.»

¹⁸ Tienugo nī gè a yere tàà 'lá?ala nè tuu *Sɔli* nyapigele nī gèle bè fúú koriro tíele, a wi 'kòli ne nya?a cígini, a wi 'yè a pe 'wi *batemi kpí?ile* wè. ¹⁹ A wi 'lii nè njri taa. A wi 'kò baa né pitenmene bíli ní bèle Damasi kà?a nī gè nè cenyé yáà kúú.

Sɔli wi 'séli ne Zezi Kataanna Sienné jáari dè

²⁰ A *Sɔli* wi 'fali ne ki nyu ne ki jáari *tenmezaaya* nī yè né jo Zezi wire wī Kulocelié Jaa wè. ²¹ Bili pe 'puu ne sienné dáà lúru dè a ki 'pe mieni fungo wúú, a pe 'yè ne nyu né jo: «Nàguo njàà wire tú?u bè? wi 'puu ne ki caa bè sienne cú?ɔ bèle *Zerizalemi* kà?a nī gè, bàli pe 'puu ne mí?e gáà yeri gè, nè píné wii tú?u pen ná?a gè bè pa pe puo bé sí pe kóri bè ké *kacɔnrilɔ kàfɔli* ti?e nī gè wī lé?»

²² Kire né ki mieni ní gè, a *Sɔli* wi r'nhè gbènme le. Zuu- fulo bíli pe 'puu baa Damasi kà?a wuulo bèle, a wi 'juu nè pe nyuɔɔɔ tón yè, ki 'nyaa wi 'puu ne ki nyu ne lá?ala pe mé dí Zezi wire wī *Kirisi* wè, *Kulocelié Siennyienegɔn- wɔ* wè.

Zuufulo yieginine piyè ne caa bè Sɔli kpúu wè

²³ Bà cenyé yáà yé kénì tóri a ki 'mɔgɔ wè, a Zuufulo pe 'bié ki nē bè *Sɔli* kpúu wè. ²⁴ A ki sienné ti péni juu *Sɔli* mé wè. Ki 'nyaa pe 'puu ne kà?a wí?ile wéli gèle pilige né cenvugo, gii ki bé tí peli ga wi taa kpúu wè.

²⁵ Cenge káà pilige nī, a wi *pitenmene* pe sí wi líe nè le ju?ɔ nī, nè wi tírige kà?a gungo kúru gu gè.

Sɔli wi 'ké Zerizalemi kà?a mé

²⁶ Bà *Sɔli* wi sèni jíin *Zerizalemi* kà?a nī gè, a wi 'yè ne ki caa bè píné né *pitenmene* ní bèle, nè sí ki taa peli bèle pe 'puu ne fí?é wi nē; piyè cé téngé ki nē wīi piten- mewe kányi?e nē?. ²⁷ A Barinabasi wè, a wire 'wi líe nè ké *Zezi tundunminɔ* kúru gu bèle, nè sèni ti yi?e juu nè tié pe nē gii ki cé tóri gè, bà *Sɔli* wi cé Kàfɔli nyaa wè koligo nē gè, né bè Kàfɔli wi cé juu né wi ní wè. Nè píné

a wi 'ti juu pe mé mēni Sɔli wi cé Zezi wori juu dè né nà-zorido ní dè Damasi kàʔa mé gè; wiì 'puu ne fiʔéʔ.

²⁸ Bà sí ki 'láʔa kire lèlè nē lè a wi 'kò ne waa né pe ní tierε ti mīeni nī Zerizalemi kàʔa nī gè, ne *Kàʔoli* wi wori nyu dè ne láʔala né nàzorido ní. ²⁹ Wi cénì puu ne nyu pe sienre píle dè piye mé, wire né Zuufulo bíli ní pe 'puu ne gireki sienre nyu dè; peli bèle peli cé sí puu ne wi caa né kpúumɔ ní. ³⁰ Bà téngeʔlilb pe 'ti cén dè, a pe 'Sɔli kóri wè nē ké né wi ní Sezare kàʔa mé, nē sēni wi tórigo Tarisi kàʔa mé.

³¹ Téngeʔlilb pe 'puu yanyige nē *Zude* ténime pi mīeni nī bè, né *Galile* ténime ní bè, né *Samarìi* ténime nī bè. Pe cé ɲɔri taa ne waa yiʔe nē téngele nī lè; Kàʔoli wi fiere ti 'puu pe nī, nē píne *Kuloceliε Pile* ni cé ki ken pe niʔe ne waa.

Pieri wi 'náari sienmɔnigiwɔ mé a wi 'puʔɔ

³² *Pieri* wi 'puu ne nyaari ne waa kùlo tierε ti mīeni nī dè. Cenge kàà wi sēni yiri baa téngeʔlilb bíli bíle baa Liida kàʔa mé gè. ³³ A wi 'nàguɔ wáà nyaa baa m̀nigiwɔ, wi ní sínεwe wi yaala yasinεge nē gè, pe 'puu ne ye Ene. Ki cé yiʔele kataanri kúɔ bà wi cé tuu yaama nē bè. ³⁴ A Pieri wi 'wi ye: «Ene, Zezi *Kirisi* wi bé muɔ puʔɔ. Yè ma muɔ yasinεge líe gè.» A nàguɔ wi 'fali nē yè seni. ³⁵ A Liida sienne pe mīeni 'wi nyaa, peli né Sarɔn tiʔe kpàanjali wuulo ní bèle, a pe 'piye ken Kàʔoli mé wè.

Pieri wi 'náari Dɔrikasi mé a wi 'nyé

³⁶ Zope kàʔa nī gè *pitenmewe wáà 'puu baa celiwe*, pe 'puu ne wi ye Tabita, pe nē ki mīʔe yeri nē píne gireki sienre nī dè Dɔrikasi, ki kóri wi 'jo wóliwo. Wi 'puu ne kacéngεle kpínʔini kpuʔɔ, níe fuunmɔʔlilb kanʔa bèle ne píne. ³⁷ Nē sí ki taa kire cenye nyáà nī yè a ki cuɔ ɲáà wi 'kò yaawa, cefuuro tiì kún wi nīʔ. A pe 'wi gbéli né wi líe nē sēni síngε naame saasinεge nī gè. ³⁸ Bè Liida kàʔa kii puu líʔi né Zope kàʔa ní gèʔ, a *pitenmene* pe '*Pieri* wi wori lúʔu dè. A pe sí sienne siin yègε nē tórigo baa wi mé pe- sa wi fiεn pé wi ye wi fāga mɔɔɔ baaʔ, wi- pen náʔa fáari fáari peli mé. ³⁹ A Pieri wi 'fali nē yè nē píne né pe ní. Bà wi sēni yiri wè, a pe 'wi tórigo baa naame saʔa mé gè. A lakicelile pe mīeni sēni gbuʔulo wi táanni níe nyeni, níe pe burugboliyo né burubigele tíi gèle wi nē dàa Dɔrikasi wi cé jɔli nē peli ken dè, bà wi 'puu ne tíin sii nē wè.

⁴⁰ A Pieri wi 'pe mīeni yige kpànʔane, né káguro wáa níe náari, né fali nē kénì yiʔe nē yiʔe wáa kpúu mé wè né wi ye: «Tabita, yè !» A kpúu wi 'nyapigele múgu gèle, nē ga Pieri nyaa wè, a wi 'yè nē ténì. ⁴¹ A Pieri wi 'wi cò kɔli nē gè nē yègε. Né fali nē téngeʔlilb yeri bèle né lakicelile ní bèle, nē péni wi tiε pe nē wi ní wiiwe wè. ⁴² A ki sienre ti 'yiri Zope kàʔa ki mīeni nī, a sienniʔene 'ténge Kàʔoli

nē wè. ⁴³ A Pieri wi 'kò baa nē cenye yáà 'kúɔ Zope kàʔa nī gè; wi 'puu nàguɔ wáà tiʔe nī pe wi ye Siimɔ, cèligɔniwo wi 'puu.

ZEZI TUNDUNMINO PE BAARA DE KULOGOLO SIENFELIYE ME YE

(10.1–12.25)

Nyiʔene tundunwɔ wáà sēni juu né Kɔrineyi ní

10 Nàguɔ wáà 'puu baa Sezare kàʔa nī gè, pe 'puu ne wi ye Kɔrineyi. Kapiengbuɔn tògo kàà kàʔoli wi 'puu, kapiengbuɔn tògo gíi pe 'puu ne ye Italiì kapiengbuɔn tògo gè. ² Ki nàguɔ ɲáà wi 'puu ne Kuloceliε koligo gbùʔɔɔ gè; Kuloceliε fiere 'puu wi nī wire né wi saʔa wuulo pe mīeni ní bèle. Wi kɔli ki 'puu sáʔage wi sienne kanʔa bèle niʔege kàʔa nī gè, nē píne wi 'puu ne Kuloceliε náari wè lègεle ke mīeni nī.

³ Cenge káà, cenguʔɔ kɔli mé gè †, a Kuloceliε wi 'wi yiʔe múgu gè a wi '*nyiʔene tundunwɔ wáà* nyaa wáliε a wi péni jíin wi kúrugu, nē wi yeri né wi ye: «Kɔrineyi ɲe !»

⁴ A Kɔrineyi wi 'yiʔe le gè wi nī nē wi wéli, fiere ní dè wi nī, né wi ye: «Ma 'jo gáa, mi kàʔoli ?»

A nyiʔene tundunwɔ wi 'wi ye: «Kuloceliε wi 's̀ngi nē taa né muɔ náariye ní yè, né muɔ kpuʔɔɔ ní dè dàa muɔ sí ne kanʔa fuunmɔʔlilb mé bèle. ⁵ -Sienne tun Zope kàʔa mé gè pe- sa *Siimɔ* yeri wè de báan, n'ɲe pe yeri ne píne Pieri wè. ⁶ Wíi baa Siimɔ wáà kpáa mé, cèligɔniwɔ wí, wi saʔa kii baa kuʔjii kpɔnimɔ nē bè.»

⁷ Bà nyiʔene tundunwɔ ɲáà wi kénì láʔa nē ké wè, ɲàa wi 'puu ne nyu né wi ní wè, a Kɔrineyi wi 'wi saʔa baakuɔɔ siin yeri nē fàri wi kapiengbuɔn wáà nē ɲàa wi 'puu ne Kuloceliε koligo kpóri gè. ⁸ Nē ti mīeni yiʔe juu nē tiε pe nē né sí pe tun Zope kàʔa mé gè.

Kuloceliε wi 'kaala láà tiε Pieri nē wè

⁹ Ki kpìendu gè, bà sienne báli pe 'puu ne tíin koligo nē gè, né kò cèri bé sí nò Zope kàʔa nē gè, a *Pieri* wi 'tánʔa bingε naame gè bè sa Kuloceliε náari wè; cenge ki cé kò cèri bé yéri nyùgo nī. ¹⁰ A fungo kénì wi taa, a yakaʔa laa 'wi taa. Nē sí ki yaʔa lèlè nī nī pe 'puu ne sori wi mé wè, a Kuloceliε wi 'yiʔe múgu gè, ¹¹ a wi 'nyiʔene nyaa lè a ni 'múgu, né fènikpuʔɔ nyaa ki tíri, màʔagele n'è ki cò ki nyuɔɔ siceri nī yè, nē péni ténì dàala nē lè.

† Kire lèlè lire nī Zuufulo pe sí dàli ne Kuloceliε náari wè (wéli baa 3.1).

¹² Tɔliyo siceri yawiire ti mieni felide 'puu baa ki laame nī bè, né yafulolido ní dè, né sínjari ní.

¹³ Kire lèle nī lè a Pieri wi 'juumɔ pàà lú?u a pi 'jo: «Pieri ηε, yè ma ti kpúu ma káa.»

¹⁴ A Pieri wi 'jo: «Cī, *Kàfɔli*, miī gbè kire kpí?ile púlo?, bà mi 'yè wè yawiire dáà Kulocelié wi 'jo tīi nú?ɔwɔ wire yi?ε mé gè, mi fiε ti tàa káa? †.»

¹⁵ A wi 'nè juumɔ lú?u bè taziinwu?u nē gè a pi 'wi ye: «A Kulocelié wi 'yεε gīi kpí?ile cīilige gè, ma fāga jo kīi nú?ɔwɔ?.»

¹⁶ A kire 'kpí?ile nè taa tɔliyo taanri, á fènikpu?ɔ gáa ki 'fali nè koli nè yè nè ké nyi?εne nī lè.

Korineyi tundunminɔ pe 'ké Pieri ti?ε nī gè

¹⁷ A kaala náà ni 'Pieri wi fungo wúɔ, a wi 'yè ne ki sɔngí gàa Kulocelié wi 'tìε wire nē gàa gè, kire kɔri wi 'jo gáa wī? Kire lèle nī lè, nàguɔɔ bálì Korineyi cé tun bèle a peli péni yiri, nè Siimɔ kpáa ti?ε yúgo gè, né sèni yéri baa sa?a wīle táanni lè, ¹⁸ né yeri nè yúgolo kpí?ile, a ki yè baa *Siimɔ* wi sùn, Siimɔ njáa pe ye Pieri wè.

¹⁹ Bà sí Pieri wi 'puu ne sɔngí ne tīin kele gīli wi cé nyaa gèle, a *Kulocelié Pile* ni 'wi ye: «Nyaa, nàguɔɔ taanri yè baa ne muɔ ti?ε caa. ²⁰ Yè ma koligo líε gè mari tíri, ma ké né pe ní, fāri káala?; mi mi 'pe tun.»

²¹ A Pieri wi 'líε nè ké sienne bálì kúrugú bèle, nè sèni pe ye: «Sien njáa yeli ne caa wè, mi wī. Gáa kúrugú ye 'pen?»

²² A pe 'jo: «Korineyi wè, kapiengbuɔnnɔ dabataan (100) kàfɔli wè né ní siensinwε wè, nè píne Kulocelié fíεre yè wi nī; Zuufulo kùlo wuulo pe mieni ne wi míε-tan?a yeri gè. *Nyi?εne tunduncènwe* wáa sèni yiri wi nē nè wi ye wi- tun muɔ mé ma ké baa wire mé, wire sa muɔ nyasienre lú?u dè.»

Pieri wi 'ké bè sa Korineyi kayerile lú?u lè

²³ A Pieri wi sí pe yeri nè nyóɔ sa?a nī gè, nè pe ken né súnɔndi?ε ní. Ki kpíenduu gè a wi 'yè nè ké né pe ní, a Zope téngɛfɔlilɔ pálì 'píne né wi ní. ²⁴ Cenziinwu?u nē gè a pe sèni jíin Sezare kà?a nī gè. Ki 'nyaa Korineyi wire cé sí puu baa ne wi siri; wi cé wi siinyenine yeri bèle nè gbu?ulo, né wi nàgoricεnmine ní bèle. ²⁵ Bà *Pieri* wi sèni nò bé jíin wè, a Korineyi wi sèni wi kpàli, nè káguro wáa wi láara nè *kpú?ɔwɔ* ta?a wi nē.

²⁶ A Pieri wi 'wi cò nè yèε né wi ye: «Yè, mi míeni yè sien bè muɔ tíε.»

²⁷ A pe 'píne nè nyu ne waa wi né Korineyi ní wè, fúɔ nè taa a Pieri wi sèni jíin sa?a nī gè, nè sienni?εne nyaa bèle baa gbu?ulilo.

²⁸ A wi 'pe ye: «Yeli 'ki cén dí kīi yeli Zuufuwo de wīi nya?ami nabɔnminɔ nī bèle?, bága né jo bè pen pe ti?ε

nī? Nè sí ki taa Kulocelié wi 'ki tìε mi nē dí mi fāga sien tóri nú?ɔwɔ?, bé né ga jo dí wīi kariwε?. ²⁹ Kire kenme nē bà pe 'tun m'mé wè, miī yéri ne sienni?εre caa?. Mi sí ne ki caa bè ki cén, gáa kenme nē ye 'tun mi mé?»

³⁰ A Korineyi wi 'jo: «Kí cenye siceriwu?u gī pàngε gè, mi 'puu ne Kulocelié náari wè baa mi sa?a nī gè; cenge ki cé cèli nè kò cengu?ɔ, biine njáa wire felige ki 'puu. A mi kèni fuu nè nàguɔ wáa nyaa yériwe mi yi?ε mé gè, wi bururo ní dè ne nyi?εne. ³¹ A wi 'jo: «Korineyi, muɔ náarige ki nyénì cò, nè píne Kulocelié wi 'sòngi nè taa né muɔ kpu?ɔwɔ ní dè, dàa muɔ ne kan?a fuunmɔfɔlilɔ mé bèle. ³² Tunduro torigo Zope kà?a mé gè, pe- sa *Siimɔ* yeri de báan, Siimɔ njáa pe yeri Pieri wè; wīi baa ne sùn Siimɔ cèligɔniwɔ ti?ε nī, ku?ɔjii kpɔnɔmɔ nē bè.» ³³ A mi sí fali nè tun baa muɔ mé. Muɔ kapenne ni 'nyu. Weli we mieni sí yè ná?a píra njáa nī wè bè Kulocelié wori lú?u dè, gàa wi 'jo muɔ pa juu weli mé bèle.»

Pieri wi 'Zezi Kataanna Sienre juu dè Korineyi sa?a wuulo mé bèle

³⁴ A *Pieri* wi 'sienre líε dè, nè jo: «M'bé tɔni bè ki juu kányi?ε nē, Kulocelié wi wè ne ki cuɔnri?. ³⁵ Gīi gī baa gè, a kùlo ó kùlo ne wi fi?é wè, níε sínme koligo tári gè, Kulocelié wīi ne pe caa.

³⁶ «Kulocelié wi 'Zezi *Kirisi* líε wè nè yanyige *Kataanna Sienre* juu dè nè torigo *Isirayeli* piile mé bèle; Zezi wire sí wī sienne pe mieni *Kàfɔli* wè. ³⁷ Yeli 'ki cén kele gīli ke 'tóri *Zude* ténime pi mieni nī bè bà ki cé séli *Gallie* ténime nī bè, *Zanbatemi* jáarige toriguɔmɔ kàdu?ume gè.

³⁸ «Kire Zezi wire sí wī *Nazareti* kà?a wuu wè; Kulocelié cé wi nyíεne nè kɔn né wi *Pile* tìrige lè né fàn?a ken gè wi mé wi tórì tiεre ti mieni nī ne nyu?ɔ sienne nē bèle, ne pe pori níε pe suu *gbòdolilo kàfɔli* wu?ɔwɔ mé gè. Ki 'nyaa Kulocelié wi 'puu né wi ní. ³⁹ Weli sí nyénì ki 'nyaa gīi ki míeni wi 'kpí?ile nè tóri gè Zuufulo kùlo nī lè né *Zerizalemi* kà?a ní gè, á pe 'kúɔ né wi kóri *tiiparige* nē gè nè wi kpúu. ⁴⁰ Kulocelié wi sí koli nè wi nyé cen-daanriwu?u nē gè, nè ki kpí?ile a wi 'koli nè wīi tìε a pe 'wi nyaa.

⁴¹ «Kùlo ni mieni bè? ni cé wi nyaa?; bìli Kulocelié wi cé nyíεne nè kɔn nè ya?a bèle a pe 'ki nyaa gè, peli bīεε, weli bálì we cé píne nè líi né gbuɔ né wi ní bèle, bà wi cé nyé nè yiri kúbilo nī bèle. ⁴² Wi 'ki juu nè gbèngε weli nē we sari wi sienre jáari dè kùlo nī lè, wé sí de ki nyu de lá?ala sienne mé bèle dí w ire Kulocelié wi 'tìε wi ga kàyu?u juu kúbilo nē bèle né wīle ní bèle. ⁴³ Wire wori *Kulocelié sienjuulíε* pe mieni cé juu dè, né jo dí bìli pe mieni pe téngε wi nē bèle, wire mí?ε nē gè Kulocelié wi bé pe kapi?ile kàsulugo suɔ gè.»

† Wéli baa Lev 11.2-47; 20.25; Fàn 14.4-20.

Kulocelie Pile ni 'tigi kùlogolo káli sienne nē bèle

⁴⁴ Bà *Pieri* wi 'puu ne sienre dáà nyu dè ne tíin mme gè, a *Kulocelie Pile* ni 'tigi sienne pe mieni nē, bàli pe 'puu ne wi sienre lúru dè. ⁴⁵ A ki 'kpí'ile bili pe cé píne nè ké né wi ní bèle né ní Zuufulo téngéfólilò bèle, a ki 'pe fungo wúw kpuʔ, bà pe 'ki 'nyaa Kulocelie Pile ni 'tigi kùlogolo káli sienne nē bèle nè píne wè. ⁴⁶ A pe sí 'yè ne nyu kùlogolo káli sienne nī ne Kulocelie kpuwɔw kpori bè ki sienre nī dè; sienne pe ti lúru.

A *Pieri* wi sí pe ye: ⁴⁷ «We bé ní gbè cí batemi nē wè sienne báli mé bèle lé, bè ki 'nyaa peli míeni nyéni Kulocelie Pile taa lè bè weli tíele nè píne wè?»

⁴⁸ A wi 'fali nè ki juu seni né jo pe- pe *batize Zezi Kirisi* míŋe nē gè. Kire kàduʔume gè a pe sí *Pieri* fién wè né wi ye wi- kò baa né peli ní wi cenyé yáà cèri kúw.

Pieri wi 'Korineyi wori juu dè Zerizalemi téngéfólilò mé bèle

11 *Zezi tundunminɔ* bíli pe 'puu baa *Zude* ténime nī bè, peli né téngéfólilò ní bèle, a pe 'ki sienre dáà lúʔu dè dí *kùlogolo káli* sienne míeni nyéni Kulocelie sienre lúʔu dè nè fólì ti nē. ² Nè sí ki taa bà *Pieri* kèni kòli nè ké *Zerizalemi* kàʔa mé gè, téngéfólilò bíli pe cé *kenekene* kpí'ile wè, a peli 'yè ne nyu ne wi còrí ³ né jo: «Muc sénì jìin nàguo njáà wi saʔa nī gè, njáà wii kenekene wèʔ, nè píne nè lii né pe ní.»

⁴ A *Pieri* wi sí sienre líe dè nè ti sòmigo nè juu nè tìe pe nē, meni keke ke 'tóri gèle, né pe ye: ⁵ «Mi 'puu Zope kàʔa mé ne Kulocelie náari wè, a Kulocelie wi 'mi yiʔe múgu gè, a mi kèni fènikpuʔ káà nyaa a ki 'kón *nyiʔene* nī lè nè tigi, ne ní puɔjogo ki nyuɔɔw siceri nē yè, nè péni ténì mi yiʔe mé gè. ⁶ A mi 'nyapigele le gèle ki nī ne ki wéli, a mi 'toliyɔw siceri yawiire felide ti mieni nyaa, né yafulolido ní dè, né sínjari ní. ⁷ Á mi 'yékpòli láà lúʔu a ni 'jo: «*Pieri*, yè ma ti kpúu ma káa.» ⁸ A mi sí jo: «Cí, Kàfólì, mií gbè kire kpí'ile púloʔ, né ki cén bà mi 'yè wè, yawiire dáà Kulocelie 'jo tī núnɔwɔw wire yiʔe mé gè, mi fié ti tàa káa nè nyaaʔ.» ⁹ A mi 'nyékpòli láà lúʔu baa *nyiʔene* nī lè a ni 'jo: «A Kulocelie wi 'yegé gíi kpí'ile ciilige gè, ma fāga jo kīi núnɔwɔwʔ.» ¹⁰ A ki kanunɔw ni 'kpí'ile nè taa tɔliyɔw taanri. Kire kàduʔume gè a yere dáà ti mieni ti 'kòli nè yè nè ké *nyiʔene* nī lè.

¹¹ «Kí lènunɔw nī lè, a sienne taanri 'pen nè péni yéri saʔa táanni gè baa weli 'puu bèle; Sezare kàʔa mé pe cé kón nè pen tunduro nē mi tiʔe nī gè. ¹² A *Kulocelie Pile* ni 'mi ye mi- píne né pe ní, mi fāri káalaʔ. A weli si-inyenine báli kòlini 'píne né mi ní, a we sénì jìin ki nàguo njáà wi saʔa nī gè.

¹³ «A wi 'ti yiʔe juu nè tìe weli nē meni wire '*nyiʔene tundunwɔ* nyaa wè baa wire saʔa nī gè yériwè wè, a wi 'juu né wire ye: «Tunduro tórigo Zope kàʔa mé gè pe sa

Siimɔ ye wi- pen náʔa, Siimɔ njáà pe yeri *Pieri* wè.

¹⁴ Wire wi bé sienre juu muc mé muc suɔgenme wori nē dè né muc saʔa wuulo pe mieni ní bèle.»

¹⁵ «Bà sí mi sénì séli ne nyu wè, a *Kulocelie Pile* ni 'tigi pe nē, majo meni ki cé kpí'ile weli nē bèle sélime nē bè.

¹⁶ Kire lèlè nī lè a mi 'sòngi nè taa né *Kàfólì* wi sienre ní dè dàa wi cé juu dè, né jo: «*Zan* wi 'puu ne sienne bati-ize bèle luʔw nī; yeli sí bèle, Kulocelie Pile ní yeli bága yeli *batemi kpí'ile* wè †.»

¹⁷ «A ki sí yè Kulocelie wi 'ki *kpuʔwɔw* nuro kpí'ile dè sienne báli mé bèle bà pe 'téngé Kàfólì Zezi *Kirisi* nē wè, majo meni wi cé ki kpí'ile weli mé bèle, mi yè njáa mi wè bé sí jo m'bé Kulocelie còri wè wi fāga ki kpí'ile wè?»

¹⁸ Bà pe 'sienre dáà lúʔu dè a sienre ti 'kúw pe nyuɔɔw nī yè, a pe 'yè ne kpuʔwɔw tari Kulocelie nē wè níe wáa: «ʔé, bè ki yè lé, Kulocelie wi 'ki kpí'ile nè píne a kùlogolo káli sienne pe 'pe funyɔw yiʔe yè nè jìin bānguo sīi kòli-go nī gè lé!»

Téngéfólilò pàli pe 'Zezi Kataanna Sienre juu dè Antiyɔsi kàʔa mé

¹⁹ Ki 'nyaa téngéfólilò bíli pe cé fè nè cèrige wuʔwɔw kenme nē bè Ecienni kpúulo kàduʔume gè, pàli cé ké Fenisii ténime nī, a bíli 'fali Siipiri ténime nī; ki tiʔe kīi luʔw sunɔwɔw nī. A pàli 'ké Antiyɔsi kàʔa mé. A ki 'nyaa piyè puu ne Kulocelie sienre nyu dè pàli piyeye méʔ, fúw macen Zuufulo yákuw mé. ²⁰ Nè sí ki yaʔa a Siipiri wuulo né Siireni wuulo pàli 'ké Antiyɔsi kàʔa mé gè nè sénì Kàfólì Zezi *Kataanna Sienre* nyu dè Girekile mé bèle. ²¹ *Kàfólì* wi fànʔa ki 'puu pe mé, a sienniʔebele 'jìin téngéle nī lè nè piye ken Kàfólì mé wè.

²² A *Zerizalemi* téngéfólilò pe 'ki wori lúʔu dè, a pe sí Barinabasi tórigo baa Antiyɔsi kàʔa mé gè. ²³ Bà wi sénì yiri wè, nè Kulocelie kpuʔwɔw nyaa dè dàa wi 'kpí'ile dè, a ki 'fundaanra nyóɔw wi nī. A Barinabasi wi 'juu nè lèbaanna nyóɔw pe mieni nī, né pe ye pe- yiʔe le pe- Kàfólì cò wè kpuʔwɔw. ²⁴ Ki 'nyaa funjèngéfólì wi 'puu Barinabasi wè ne ní téngélefólì kányiʔe, a *Kulocelie Pile* ni 'wi nyi. A sienniʔebele 'piye ken Kàfólì mé wè.

²⁵ Kire kàduʔume gè a Barinabasi wi 'ké Tarisi kàʔa mé bàa *Sɔli* tiʔe caa. ²⁶ Bà wi sénì wi nyaa wè, a wi 'wi kóri a pe 'ké Antiyɔsi kàʔa mé. A pe 'yiele sínbolo kúw baa, ne píne ne gbúʔuro né ki tiʔe *téngéfólilò gboli* ní lè, a pe 'sienniʔeme tenme. Antiyɔsi kàʔa kire mé pe 'Zezi *piten-mente* yeri bèle tabelige nē gè nè jo Kirecenne.

²⁷ Ki cenyé nī yè, a *Kulocelie sienjuulo* pàli 'yiri Zerizalemi kàʔa nī gè nè ké Antiyɔsi kàʔa mé. ²⁸ Wàa 'puu baa pe nī pe wi ye Agabusi, a wire kèni yè nè yéri né juu *Kulocelie Pile* ni fànʔa nē gè, né jo dí fungo bága pa tuu dàala wuulo pe mieni nē bèle bè cùru pe nī kpuʔwɔw. Ki

† Wéli baa Mat 3.11; Kakpi 1.8.

kaala ni sí cé kénì kpí?ile Wurɔmi kùlofɔgbuɔwɔ Kulodi cɛnyɛ nī. ²⁹ A pìtenmenɛ pe sí biɛ ki nē nē jo dí a ɱi 'gii taa wi- ki ken, pe- ki tórigo Zude ténime téngefɔlilɔ mé bèle bè pe sá?a. ³⁰ A pe sí ki kpí?ile bè. Pe cé pe kpu?ɔwɔ ken dè Barinabasi né Sɔli mé a pe 'ké né ti ní Zude *liɛɛ* mé bèle.

Erodi wi 'tí a pe 'Zaki kpúu né Pieri cò nē tón

12 Kire lèlɛ náà nī lè kùlofɔli *Erodi* wi cé téngefɔlilɔ páli cò nē pe wu?ɔ. ² A wi 'tí a pe 'Zaki kpúu wè, *Zan* siinyeni wè, né ɱsii ní. ³ Bà sí wi cé ki 'nyaa a ki 'Zuufulo déni bèle, a wi '*Pieri* mieni cò wè; *Sinvarifun Búru Fundaanra* cɛnyɛ nī ki 'puu. ⁴ Bà pe 'wi cò wè, a wi 'tí a pe 'wi tón kasuu nī, né kapiɛngbuɔwɔ sicericeri tóyo siceri ténge peri wi wéli. Ki 'nyaa wi cé puu nɛ ki siri *Torimakiya?a* cɛnyɛ yi- yiri, bé sí wi kàyu?u juu gè kùlo wuulo pe mieni pe nyaame nē. ⁵ Bà sí *Pieri* wi 'puu baa kasuu nī wè, a *téngefɔlilɔ gbolì* ni 'yi?ɛ le nɛ Kuloceliɛ náari wè wi mé.

Nyi?ɛnɛ tundunwɔ wáà 'Pieri yige kasuu nī wè

⁶ Bà sí *Erodi* wi 'puu nɛ gbòborì bè *Pieri* kàyu?u juu gè kùlo ni mieni yi?ɛ mé gè, a ki 'nyaa ki pilige nī gè *Pieri* wi 'puu nɛ ɱóni baa kasuu nī wè, kapiɛngbuɔwɔ siin sun?ɔwɔ nī. Pe cé wi puɔ né nɛgɛjɔliɔ siin ní, á kapiɛngbuɔwɔ páli yéri baa kasuusa?a wíile nē lè.

⁷ Cèri si?ɛrɛ a *Kàfɔli* wi *nyi?ɛnɛ tundunwɔ wáà* 'yiri, a kpɛnme páà 'càanna baa kasuusa?a nī gè. A wi '*Pieri* kpúɔwɔ wè tébitebi li?ɛle nī lè a wi 'yè, a wi 'wi ye: «Yè fáari!» A nɛgɛjɔliɔ yi 'fali nē yiri wi kiyɛ nē yè nē tuu. ⁸ A *nyi?ɛnɛ tundunwɔ* wi 'wi ye: «-Muɔ bururo le dè né tɔriɔ ní yè.» A wi 'ki kpí?ile. A *nyi?ɛnɛ tundunwɔ* wi 'wi ye: «-Muɔ burugbu?ɔ líɛ gè ma le, má ta?a mi nē.»

⁹ A *Pieri* wi 'yiri nē ta?a wi nē. Wíi cé ki cén ga kányi?ɛ gí, gàa *nyi?ɛnɛ tundunwɔ* wi cé kpí?ile gè?; wi cé jo dù?ɔ ɱóniɔ ki 'tuu wire nē. ¹⁰ A pe 'tóri nē yiri kasu-uwelile gbolì pélile táanni lè, nē sɛnì tóri siinwoli táanni lè, nē sɛnì nò timɔri wíikpuɔɔ kòri nē gè, ki cé yi?ɛ wáa kà?a mé gè. A kòri ki 'múgu kiime pe yi?ɛ mé gè, a pe 'yiri nē koligo líɛ gè. Cèri si?ɛrɛ a *nyi?ɛnɛ tundunwɔ* wi 'koli *Pieri* kúruɔ wè.

¹¹ A *Pieri* wi yi?ɛ ki 'ciile, a wi 'jo: «Mi né béli nē ki cén kányi?ɛ gí, *Kàfɔli* wi 'wi *tundunwɔ* tórigo wè a wi péni mi suɔ *Erodi* kiyɛ nī yè, né gii ní *Zuufulo* pe 'puu nɛ sòngí né mi ní wè.»

¹² Bà wi yi?ɛ ki 'ciile wè, a wi 'ké Maari kpáa mé, *Zan* yàa wè, *Zan* ɱáà pe 'puu nɛ ye nɛ pínɛ *Mariki* wè. Siɛn- nɛ 'puu baa ni?ɛbelɛ; pe cé sɛnì pínɛ nɛ *Kuloceliɛ* náari wè. ¹³ A wi 'kòri kóli gè, a baakuɔsinboriwo wáà ké baa wíile mé lè, pe 'puu nɛ wi ye *Wuroda*. ¹⁴ A wi '*Pieri* yékpòli lú?u lè nē cén, bà sí *fundaanra* ti yé 'cúu wi nē dè,

a wi 'koli nē lá?a nē ké, wíi kòri múgu gè?. Né fè nē sɛnì ti juu né jo dí *Pieri* wíi baa yériwe kòri táanni gè.

¹⁵ A pe 'wi ye: «Gáa kàlafɔlilɔ siɛnɛ ma 'juu mme gè?» *Wire* wè, a wi sí faan nɛ ti nyu né jo kányi?ɛ sí gí. A pe 'jo: «Ki bé nyaa wi nyi?ɛnɛ *tundunwɔ* wire wí.»

¹⁶ *Pieri* wi sí cé puu baa nɛ kòri kóli gè nɛ tíin. Bà sí pe kà sɛnì ki múgu gè, nē ki 'nyaa wire wí, a ki 'pe funyɔ wúɔ kpu?ɔ. ¹⁷ A wi 'koli yègɛ pe mé né pe ye pe- piiri, né sí ki juu pe mé meni *Kàfɔli* wi 'wire yige nē síɛ kasu- usa?a nī gè. A wi 'fali nē pe ye: «Ye- sa ti juu *Zaki* † mé wè né we siinyeniɛ bíli ní bèle.» Né fali nē yiri pe táan- ni nē ké ti?ɛ káà nī.

¹⁸ Bà kpɛnme pi 'yè nē tuu wè a kàgbaalige 'yè kpu?ɔ baa kasuusa?a wélifɔlilɔ sun?ɔwɔ nī bè: pe nyu níɛ wáa sɛti?ɛni *Pieri* wi kénì ké? ¹⁹ A *Erodi* wi 'tí a pe 'wi caa nē mà?a; piyè wi nyaa?. A wi 'kasuusa?a wélifɔlilɔ yúgo bèle, né kúɔ né jo pe- pe kpúu. Bà tire 'kúɔ dè a *Erodi* wi 'yiri *Zude* ténime nī bè nē ké *Sezare* kà?a mé, nē sɛnì lèlɛ láà kúɔ baa.

Erodi kùugenme bè

²⁰ *Erodi* fungo ki cé tan?ana *Tiiri* kà?a wuulo kúruɔ bèle, peli né *Siidɔn* kà?a wuulo ní bèle. A pe sí biɛ ki nē bè sa wi nyaa, a pe 'juu né *Bilasitusi* ní nē wire nyasiɛn- rɛ taa; wire wi 'puu nɛ kùlofɔli wi saasinegɛ gbòborì gè. Né sí ké nē sɛnì *Erodi* náari wè, yanyige- puu pe sun?ɔwɔ nī peli né wi ní wè. Ki 'nyaa kùlofɔli wire ti?ɛ nī yaliire ti 'puu nɛ kóngi níɛ báan baa peli ti?ɛ nī gè.

²¹ Cenge gí pe yé ténge bè piye nyaa wè, bà ki cenge ki péni nò gè, a *Erodi* wi 'wi kùlofɔlilɔ bururo le dè, né ténì kùlofɔlilɔ kácun?ɔ nē gè, né séli nɛ wi siɛnɛ nyu dè siɛnne yi?ɛ mé gè. ²² A siɛnne pe kénì kòkuulo wáa, né jo: «*Kuloceliɛ wáà yékpòli* nī nàa lè, siɛn yékpòli bè? !»

²³ *Tienugo* nī gè, a *Kàfɔli* wi *nyi?ɛnɛ tundunwɔ wáà* 'fali nē wi kpúɔwɔ nē cáan seni, bè ki 'nyaa wíi *kpu?ɔwɔ* ta?a *Kuloceliɛ* nē wè?. A fiɛnɛ 'jín wi nī nē wi káa nē kpúu.

²⁴ Nè sí ki taa *Kuloceliɛ* siɛnɛ tire dè, ti 'puu nɛ nyu nɛ waa yi?ɛ mé.

²⁵ Bà *Barinabasi* wire né *Sɔli* ní wè, pe kénì kúɔ pe *tunduro* nē dè baa *Zerizalemi* kà?a mé gè, a pe 'koli nē ké. Pe cé *Zan* kóri nē pínɛ né piye ní, *Zan* ɱáà pe 'puu nɛ ye *Mariki* wè.

† *Kàfɔli Zezi* wi siinyeni wi 'puu *Zaki* ɱáà wè. *Wi* cé baakpuɔɔ kúɔ *Zerizalemi* kà?a téngefɔlilɔ gbolì wuulo sun?ɔwɔ nī bè. *Wéli* baa 15.13-21; *Mat* 13.55; *Gal* 1.19.

**ZEZI TUNDUNMINO BAARA DE
AZII TENIME WUULO ME BELE
NE GIREKI KULO WUULO NI BELE**

(13.1-20.38)

**Kulocelie Pile ni 'jo
pe- Barinabasi né Sɔli wàli
pe ténge wire mé**

13 Baa Antiyɔsi *téngefɔlilɔ* gbolɔ nī lè, *Kulocelie sienjuulo* 'puu baa né tenmefɔlilɔ ní, pe míeyɛ yi n'ye: Barinabasi né Simeyɔ nǎà pe ye Nawuɔ wè, né Lusiyɔsi nǎà wi 'kɔn Siireni kàʔa mé gè, né Manayeni wire nǎà wi cé wúɔ nè piire pùrɔ né kùlofɔli *Erodi* ní wè, né *Sɔli*.² Cenge káà, pe ní baa ne *Kàfɔli* gbùʔrɔ wè né ní *sún nē* wè, a *Kulocelie Pile* ni kénì jo: «Ye- Barinabasi né Sɔli wàli ye ténge m'mé baara dī nē mi 'pe yeri bèle.»³ Bà sí ki 'kpíʔile, a pe 'sún le né náari, né kúɔ né kiye taʔala ye pe nē, né pe yaʔa a pe 'ké.

**Barinabasi né Sɔli
pe 'ké Siipiri ténime nī**

⁴ Bè *Kulocelie Pile* ni sí 'pe tun bèle, a Barinabasi né *Sɔli* ní wè a pe 'yè nè ké *Selosi* kàʔa mé, nè sèni jīin *kórikpuʔ* † nī nè fali Siipiri ténime nī; ki tiʔe ki 'puu luʔ sunʔɔmɔ nī. ⁵ Bà pe sèni nò *Salamiini* kàʔa nē gè, a pe 'yè ne *Kulocelie sienre* nyu dè *Zuufulo* pe *tenmezaaya* nī ye; *Zan Mariki* míeni 'puu baa nè fàri pe nē.

⁶ A pe 'sùuri ki tiʔe nī gè gàa ki 'puu luʔ sunʔɔmɔ nī bè, fúɔ nè sèni nò *Pafɔsi* kàʔa nē. A pe 'nàguɔ wáà nyaa baa, *Zuufulo* pe nīnyuʔnigɔfɔli wáà wi 'puu, pe 'puu ne wi ye *Bari Zezi*. Wi 'puu ne wii kpinʔini wire yē *Kulocelie sienjuuwo*, nè sí ki taa *jànvaafɔli* wi 'puu. ⁷ Ki nàguɔ wi 'puu né *Serizusi Pɔlɔsi* ní wè, wire nǎà wi 'puu ki tiʔe ténime fànʔafɔli wè. *Pɔlɔsi* wi 'puu sien síciliwe, a wi 'Barinabasi né *Sɔli* yeri bèle pe- ké baa wire mé, ki 'nyaa *Kulocelie sienre* ti lúʔu láa 'puu wi nē *kpuʔ*. ⁸ Nè sí ki taa, a *Bar Zezi* wi 'yè ne kíí né pe ní. Pe 'puu ne wi ye míeni *Eliimasi*; ki míʔe ki kɔri wire wī nīnyuʔnigɔfɔli. Wi 'puu ne kenme caa bè fànʔafɔli pùnni wè, wi fǎga jīin téngele nī lèʔ.

⁹ Kire tiʔe gáà nī gè, *Sɔli* wè, nǎa pe 'puu ne wi ye ne pínɛ *Pɔli* wè, bè *Kulocelie Pile* ni cé wi nyi lè, a wi 'nyapigele le gèle wi nī nè wi kèni, ¹⁰ né wi ye: «Nàguɔ muɔ, kpilikipili né sīpiire ti 'muɔ nyi. *Gbòdolilo kàfɔli* pùɔ wī muɔ wè, sínme feliye yi mieni leguuwo wī muɔ wè. Gáa lèlè nī muɔ bága láʔa bè muɔ ne ki caa bè *Kàfɔli* wi *kozinge* koli gè? ¹¹ Ma sí de nyaʔa píra nǎà nī wè, *Kàfɔli*

† *Kórikpuʔ* gáà ki 'puu a pe 'fèni puɔ ki nē naame gè. *Káfalige* ki nàa ki fèni nǎà píle wè, á *kórikpuʔ* ki nie waa luʔ nē gè.

wi bé muɔ kpúɔn; muɔ bé fùn muɔ sí ní de cenge kpíen-me nyaʔa bèʔ, fúɔ bè pa lèlè láà kúɔ.»

Tienugo nī gè a *Eliimasi* 'fali nè ki 'nyaa nàwirile seni, a ki 'kò yebilige. A wi 'yè ne tali ne tári, ne sien caa wi-wire cò. ¹² Bà fànʔafɔli wi 'kire nyaʔa gè, a wi 'ténge. Ki 'nyaa tenmenɛ náà *Kàfɔli* wi cé ken nàa lè, ni cé wi cò fungo nī gè.

**Pɔli né Barinabasi
pe 'ké Antiyɔsi kàʔa mé**

¹³ *Pɔli* wè né wi kobinenyenine ní bèle, a pe 'yiri *Pafɔsi* kàʔa nī gè nè jīin *kórikpuʔ* nī gè, nè ké *Perizi* kàʔa mé *Panfili* ténime nī. A *Zan Mariki* wi 'koli pe kúruɔ, nè ké *Zerizalemi* kàʔa mé. ¹⁴ *Peli* bèle a pe 'sùuri *Perizi* kàʔa nī gè, nè ké *Antiyɔsi* kàʔa mé *Pisidii* ténime nī. *Cendenige* cenge gè a pe 'ké *tenmezaʔa* mé gè, nè sèni jīin nè ténì.

¹⁵ Bà *Kulocelie Fànʔa Sienre* ti kénì juu nè kúɔ dè, né *Kulocelie sienjuuliele* pe wori ní dè, a *tenmezaʔa* kàfɔlilɔ pe 'tunduro tórigo *Pɔliyé* mé bèle né jo: «We siinyenine, a ki yē sienre yē yeli mé bè juu bè lèbaanna nyɔɔɔ sien-ne nī bèle, tiʔe yē baa yeli mé.»

¹⁶ A *Pɔli* wi 'yè nè yéri né kɔli yègɛ gè sienne mé bèle né jo: «Ne siinyenine *Isirayeli* wuulo, né yeli báli bíele kùlogolo káli sienne níe fíʔé *Kulocelie* nē wè, ye- mi sien-re lúʔu dè! ¹⁷ *Kulocelie* wè, *Isirayeliyé* wuu wè, wi 'weli tuulieye nyíene yè nè kòn, nè h'ne *kpuʔ* taʔa *Isirayeliyé* wuulo nē bèle lèlè ní nī pe 'puu baa *Ezipiti* kùlo nī lè, né pe kpíʔile a pe 'niʔe wè. A wi h'ne pe kóri nè yige *Ezipiti* wuulo sunʔɔmɔ nī bè né wi nɔri kɔli ní gè, ¹⁸ né pe kpàri nè cò fúɔ ne waa yiʔele togosiin larige nī waama kùlo nī lè. ¹⁹ A wi 'kùlogolo kɔlisiin kpúɔn nè cɛrige *Kanaa* kùlo nī lè, né ki kùlo ken lè *Isirayeli* piile mé bèle kɔrigo, ²⁰ fúɔ nè taa yiʔele sirasiin togosiin né kɔrigo (450). Kire kàduʔume gè a wi 'kàyuʔujuulo ken pe mé fúɔ nè péni nò *Samiyeli* lèlè nī lè, *Kulocelie sienjuuliewe* wè.

²¹ «A pe kénì jo piyè ne kùlofɔli caa, a *Kulocelie* wi sí *Sawuli* ken pe mé, *Kiisi* jaa wè, *Benzame* saʔa tùlugo wuu wè. A wire 'ténì fànʔa nē gè nè péni taa yiʔele togosiin. ²² Bà *Kulocelie* wi cé kénì wi tìrige fànʔa nē gè, a wi '*Dawuda* ténge kùlofɔlilɔ kácunʔ nē gè. Kire *Dawuda* wire wori *Kulocelie* wi cé juu dè, né jo: «Mi nyéni *Dawuda* caa nè nyaa, Yese jaa wè. Wi kenme pi 'yeli né sien nǎà mi ne caa wè, nǎa wi bé mi nyéni kele ke mieni kúɔ gèle ††.»

²³ «Wire siime tùlugo kire nī *Kulocelie* wi cé kénì suɔfɔli yige wè nè ken *Isirayeli* wuulo mé bèle, *Zezi* wè, nè yeli né nyafenige gáà ní wi cé kpíʔile gè. ²⁴ Sèni wi cé pen wè, *Zan* wi cé kīni nè ki juu nè kúɔ *Isirayeli* kùlo wuulo pe mieni mé bèle né pe ye pe- pe funyɔ yiʔe yè, pé sí *batemi* kpíʔile wè. ²⁵ Bà *Zan* baara ti yé kénì waa ti kúɔdiʔe nī gè, a wi 'jo: «Yeli ne ki sòngí nǎasiin wī mi

†† *Njún* 89.21 né *Sam* 1 13.14 tire ti 'juu náʔa gè.

wè ? M'bè? ñàa yeli ñe siri wè díe? ! Wàa yē ñe báan baa mi kàdu?ume gè, miì nyuo nē yeli? bè gbè wi tōriyo fòlilo yè wi nē?.

²⁶ «Mi siinyenine, yeli bèle *Birayima* siime piile bèle, né yeli báli ye nyéni fi?é Kulocelié nē wè, weli mé Kulocelié wi cé suɔɔ sienre dàà tōrigo dè. ²⁷ Ki 'nyaa Zerizalemi kà?a wuulo bèle né pe yieginine ní bèle, piyè cé Zezi cén wè?, nē píne piyè cé Kulocelié sienjuuliele pe sienre ti kōri cén wè?. A ki 'nyaa bà pe 'wi kàyu?u juu gè, a ki 'kpí?ile a pe 'ki sienre dàà fori dè, dàa pe sí ne wéli sebe nī wè cendeniye cenyē nī yè.

²⁸ «Kire ki miēni láara gè, piyè kaala yafien nyaa wi nē?, nàa ni 'kakpuulo kúo lè?, nē sí ki taa a pe 'bèli nē *Pilati* ye wè wi- wi kpúu. ²⁹ Fúo nē taa bà pe kēni ke ke miēni kpí?ile wi nē gèle, gàli ke cé sebe né wi mi?e ní gè, a pe sēni wi wokuugo tìrige gè *tiiparige* nē gè, nē sēni wi le nyegē nī. ³⁰ A Kulocelié wi sí wi nyé nē yige kúbilo nī bèle. ³¹ Bili pe cé kón *Galile* ténime nī bè né tán?a nē ké né wi ní Zerizalemi kà?a mé gè, a wi 'wii tiē pe nē nē taa cenyē ni?eyē. Peli bīele píra ñàa nī wè, pe 'káà cén wi wori nī dè níe ti nyu kùlo wuulo mé bèle, bè ki 'nyaa peli bīele pe cé wi nyaa wè.

³² «Kire *Kataanna Sienre* tire weli ñe nyu yeli mé, kaala nī nē Kulocelié wi cé nyuo fēni weli tuulieye mé yè. ³³ Wi nyéni ki nyasienre fori dè weli mé, weli báli bīele pe piile bèle, bè ki 'nyaa wi 'Zezi nyé wè nē yige kúbilo nī bèle, nē yeli né sienre dí ti 'sebe baa *Ñúnuyō* Sebe nyùyo siinwu?u nī gè; ti 'jo:

*Muo yē mi jaa,
pàngē gè mi 'muo si?.*

³⁴ «Bè sí Kulocelié wi 'Zezi yègē wè kúbilo nī bèle; ki? gbè kpí?ile? wi- céri ti fún?o?. Kire nē a Kulocelié wi sí jo:

*Nyafeniye nyàa mi 'kpí?ile
Dawuda mé wè,
ki sienre ti? gbè suɔ tuu?,
m'bé ti fori yeli mé?†.*

³⁵ «Kire nē a wi 'n'è ki juu ti?e kàa nī né jo:

*Muo sí fōli ki nē?
bè muo sien ya?a wè?
ñàa wī muo wuu wè,
wi- fún?o nyegē nī gè?‡.*

³⁶ «Nè sí ki taa Dawuda wire tíime wè, wi lèle nī lè bà wi cé Kulocelié fungo keke kpí?ile gèle nē kúo gèle, a wi 'kúu, a pe sēni wi tón wi tuulieye táanni yè, a wi céri ti 'fún?o. ³⁷ Sien ñi sí Kulocelié wi 'nyé nē yige wè, fún?o?o tii wi céri cò dè?.

³⁸ «Mi siinyenine, ye- sí ki cén Zezi wire nyúmō nī kapi?ile kàsulugosuo wori ti 'juu nē nò yeli nē, nē píne wire nyúmō nī gii miēni yeli sí cī gbè jáa bè taa *Misa Fàn?a Sienre* nī dè?, a wi 'ki kpí?ile yeli mé, kire 'nyaa bè

sien juu bè yige kaala nī wè. ³⁹ Wire nyúmō nī bè, sien ó sien wi 'ténge wè, Kulocelié ñe wi tóri siensinwe.

⁴⁰ «Ye- sí yiye cò díe, ye fāga tí sienre dàà Kulocelié sienjuuliele pe 'juu dè ki sienre ti- yeli cò?.

⁴¹ Ti 'jo:
*Ye- nyaa, yeli báli ye nyéni
Kulocelié keke cúo?no gèle,
ki bága puu yeli mé funwu?o wu?u,
yeli bé cú?o bè yiri bile.
Ki 'nyaa kaala náa
mi je ga kpí?ile yeli cenyē nī yè,
a sien cēni ti tōri nē tiē yeli nē,
yeli sí ténge ti nē?†.*»

⁴² Bà Pōli né Barinabasi pe kēni yigi tenmeza?a nī gè, a pe 'pe náari né pe ye cendenige cenge gii ki báan gè, pe ní pa ki siennuro dàà juu dè. ⁴³ Bà sienne pe kēni yiri tenmeza?a nī gè, a Zuufulo ni?ene 'líe nē ta?a pe kúrugu, né pàli ní bàli pe cé yi?e nē jiiin Zuufulo koligo nī gè. A Pōli né Barinabasi pe 'juu né pe ní, nē ki juu ñe lèbaanna nyógō pe nī, né pe ye pe- yéri pe nyayerigele nī gèle Kulocelié kpu?o?o nī dè.

⁴⁴ *Cendenige* cenge gii ki 'yè nē ta?a gè, a ki 'kpí?ile majo kà?a ki miēni 'ké nē sēni kii píne bè Kàfōli sienre lú?u dè. ⁴⁵ Bà Zuufulo pe sí sienne nyaa bèle ni?ene mme gè, a ki 'yeja?a yègē pe nī kpu?o, a pe 'yè ñe nyu ñe teri ñe Pōli sienre ki? dè.

⁴⁶ A kire sí juudi?e ken Pōli né Barinabasi mé bèle, a pe 'juu né nàzorido ní né jo: «Yeli mé Kulocelié sienre ti cé yeli ti kīni ti juu gbín?ene. Bè sí yeli 'ti cii yeli tíime bèle, né yiye kpí?ile yeli si yeli né bànguɔ sii ní wè?, ao, weli bé sí koli de waa né ti ní kùlogolo káli wuulo mé.

⁴⁷ Nè ta?a gii nē, n'gē gàa Kàfōli wi 'juu nē gbèngē weli mé gè:

*Mi 'muo ténge ma puu
kpienme kùlogolo káli
sienne mé bèle,
ma suɔɔ koligo tiē gè pe nē
fúo ma sa nò duniya
lá?ala nē lè?‡.*»

⁴⁸ Bà kùlogolo káli wuulo pe 'sienre dàà lú?u dè, a ti 'fundaanra nyógō pe nī a pe 'yè ñe kpu?o?o tari Kàfōli wi sienre nē dè, nē píne bili miēni Kulocelié wi cé ténge nē ya?a bànguɔ sii wori nē dè, a pe 'kò téngefōlilo.

⁴⁹ A ki 'kpí?ile a Kàfōli sienre ti 'cèri ki ti?e ténime pi miēni nī bè. ⁵⁰ Nè sí ki taa a Zuufulo pe 'larigboliyo celile páli lí?i peli né kà?a ki yieginine ní bèle, nē wáa Pōli né Barinabasi nē bèle. Ki larigboliyo celile pe 'puu ñe Zuufulo Kulocelié caagoligo gbù?o?o gè. A pe 'wu?o?o ta?a Pōli né Barinabasi nē wè, nē pe cira nē yige pe ti?e nī gè.

⁵¹ Bà pe waa bèle a pe sí pe yeda?ala cúbugo cúru gè nē wáa baa pe nē ‡†, né yiri nē ké Ikonōmi kà?a mé.

† *Ñún 2.7* tire ti 'juu ná?a. †† *Eza 55.3* tire ti 'juu ná?a nē yeli né gireki sienliere ní dè. ‡ *Ñún 16.10* tire ti 'juu ná?a nē yeli né gireki sienliere ní dè.

†† *Yab 1.5* tire ti 'juu ná?a nē yeli né gireki sienliere ní dè. ‡‡ *Eza 49.6* tire ti 'juu ná?a gè. ‡‡† *Wéli baa Mar 6.11* kaliwēgē táanme gè.

⁵² Fundaanra ti cé *pitenmene* pe funyo nyi yè, nè píne *Kulocelie Pile* ní cé pe nyi.

**Pɔli né Barinabasi
pe 'ké Ikonɔmi kàʔa mé**

14 Bà *Pɔli* né Barinabasi pe sɛni jii Ikonɔmi kàʔa nɛ gè, a pe 'kanugo kpɛ'ile gè, a pe 'ké Zuufulo pe *tenmezaʔa* mé gè. A pe 'juu kenme pàà nɛ fúɔ a Zuufulo niʔene né Gireki kùlo wuulo niʔene 'jii tɛngele nɛ lè. ² Zuufulo bíli sí piyè cé fɔli nè tɛnge bèle?, a peli 'yè nè *kùlogolo káli* wuulo sùguru nè wáa pe siinyenine nɛ bèle tɛngefɔlilɔ bèle, peri pe wuʔɔ. ³ Kire né ki mieni ní, a *Pɔli* né Barinabasi pe 'kò baa nè mɔɔɔ, nɛ *Kàfɔli* wi wori nyu dè né nàzorido ní. *Kàfɔli* wi 'puu nɛ ɛɔri kanʔa wi sienjuutaanra mé dè, níe *fiele* né kakpoliyo kpɛ'ini pe kiye nɛ yè.

⁴ Kàʔa ki sienne pe cé wáligi, a pàli 'taʔa Zuufulo nɛ bèle, á bìli pe 'taʔa *Zezi tundunminɔ* nɛ bèle.

⁵ A ki 'nyaa Zuufulo bèle né kùlogolo káli wuulo ní bèle, né pe yiɛginine ní bèle, a pe 'bìe ki nɛ bèle *Pɔli* né Barinabasi wuʔɔ bèle bèle pe wáa kpúu né sindari ní.

⁶ Bà pe sí kire cén mme gè, a pe 'fè nè sɛni làri Liikawoni ténime nɛ, Liisitiri kàʔa mé, né Deribi kàʔa, né ki ténime tiere ní dè, ⁷ nɛ *Kataanna Sienre* jáari dè baa kire tiere dáà nɛ dè.

**Pɔli né Barinabasi
pe 'ké Liisitiri kàʔa mé**

⁸ Nàguɔ wáà 'puu baa Liisitiri kàʔa nɛ gè, tamɔnigiɔfɔli wi 'puu; wi cé sii né yi ní bèle wɛ. Wii cé fie jáa nè tánʔa nè nyaa wi tɔliyo nɛ yè?. ⁹ Làa nɛ *Pɔli* wi 'puu nɛ nyu a ki nàguɔ njáà wi 'ké nè sɛni wi sienre lúru dè. A *Pɔli* wi kɛni nyapigele le gèle wi nɛ, nè ki 'nyaa tɛngele yè wi mé wi bé gbè puʔɔ. ¹⁰ A wi 'juu né wi ní yékpogbuɔɔ nɛ né wi ye: «Yè ma yéri muɔ tɔliyo nɛ yè píra píra njáà nɛ wè!» A nàguɔ wi 'yo nè yè, nè fali nɛ tári seni.

¹¹ Bà sienne pe 'kire nyaa gè, gàa *Pɔli* wi cé kpɛ'ile gè, a pe 'juu yékpogbuɔɔ nɛ Liikawoni kùlo sienre nɛ dè né jo: «Cí! Ye- nyaa kulocelie pe 'yiʔe nè sienne céri líe, nè tigi nè pen náʔa weli mé!»

¹² A pe 'míʔe le Barinabasi nɛ wè nè jo «Zusi», né sí *Pɔli* míʔe le gè nè jo «Erimesi †», bèle ki 'nyaa *Pɔli* wi 'puu nɛ sienre suu dè nɛ nyu wè.

¹³ Njáa wi 'puu nɛ Zusi kakuɔɔ kúu dè, wi kòridiʔe ki 'puu baa kàʔa jii nme wiile táanni lè, a wire 'pen né nɛpiʔele ní a pe 'ke fèri né tiere fienre gèsie ní. A ki 'nyaa wire né kàʔa sienne ní bèle pe ki sɔngí peli bé nɛpiʔele gáli kpúu gèle bèle sun *Pɔli* né Barinabasi mé wè.

† Gireki wuulo mé bèle Zusi wire wi 'puu pe kulocelie kàfɔli péli-wè; Erimesi wire wi 'puu kulocelie pe siensujuuwo wè, né ní kulocelie wáà nè píne.

¹⁴ Bà Barinabasi né *Pɔli* ní wè, *Zezi tundunminɔ* bèle, bà pe 'tire lúʔu dè, a pe 'pe bururo píle dè nè cenmine ††, né fè nè kɛ sienniʔeme kúru gu bèle níe kòkuulo wáari né jo: ¹⁵ «ʔé, weli wuulo, gáa yeli je kpɛ'ile mme gè? Je sienne bíele weli mieni bèle bèle yeli tíele. *Kataanna Sienre* tire weli nɛ nyu yeli mé: ye- láʔa nyùgofun kele gáli nɛ gèle, yé sí taʔa Kulocelie wewiwe nɛ wè. Wire wi 'nyíʔene faan lè né dàala ní lè, né kuʔɔjii lakpoliyo ní yè, né ti laame yere ti mieni ní dè ‡. ¹⁶ Faʔa gè, Kulocelie wi cé kùlogolo sienne pe mieni yaʔa bèle pe pe nyéni koliyo tári yè. ¹⁷ Nè sí ki taa wii cé wi kacɛngbiʔilige yéʔige gèʔ: wii baa nyíʔene nɛ lè níe kàsaʔa cáanri gè yeli mé, nɛ yafalide kpɛ'ini dè ti sengi ti lègèle nɛ gèle, níe yeli kanʔa nɛ kɔli laʔala yaliire nɛ dè, nɛ fundaanra nyógi yeli funyo nɛ yè.»

¹⁸ A *Zezi tundunminɔ* pe sienjuuro dáà ti 'ki kpɛ'ile a pe 'tasunmɔ yaʔa bèle, bà pe 'puu nɛ caa bèle nɛpiʔele kpúu gèle bèle sun pe mé bèle; pe sí cé piye píle nè mɔɔɔ, cíʔe wi cé kò dí sienne báli pe sí tasunmɔ báa sun bèle.

¹⁹ A Zuufulo páli kɛni kón Antiyɔsi kàʔa mé, né Ikonɔmi kàʔa mé, nè péni juu nè tɛni sienne nɛ bèle. A pe 'Pɔli wáa wè né sindari ní, né wi fulolo nè sɛni wáa kàʔa kúru gu gè, níe sɔngí wi 'kúu wɛ. ²⁰ Nè ki yaʔa bà *pitenmene* pe 'kɛni kɛ nè sɛni gbuʔulo nè wi màʔa bèle, a wi 'yè nè jii kàʔa nɛ gè. Ki kpɛnduu gè a pe 'yiri nè kɛ Deribi kàʔa mé, wire né Barinabasi.

**Pɔli né Barinabasi
pe 'koli nè kɛ Antiyɔsi kàʔa mé**

²¹ Bà Barinabasi né *Pɔli* pe kɛni *Kataanna Sienre* jáari dè nè kúɔ baa ki kàʔa nɛ gè, a sienniʔene 'tɛnge nè kò *pitenmene*, a pe 'koli nè kɛ Liisitiri kàʔa mé, né Ikonɔmi kàʔa, né Antiyɔsi kàʔa mé. ²² Pe 'puu nɛ nyu nɛ ɛɔri né lèbaanna nyógi tɛngefɔlilɔ nɛ bèle né pe ye pe- tɛngele cò lè kpúʔɔ, nè taʔa gii nɛ, pe 'puu nɛ ki nyu né jo: «Ki 'kàri fànʔa wɛ wuʔɔɔ bé weli taa kpúʔɔ dí weli né béli jii *Kulocelie Kùlofɔligɔ* nɛ gè.»

²³ A ki 'nyaa *tɛngefɔlilɔ gboli* ó tɛngefɔlilɔ gboli nɛ lè, a *Pɔli* né Barinabasi pe '*liele* páli nyiene nè kɔn, né sí *Kulocelie* náari wè pe mé, né *sún le*, né sí pe le *Kàfɔli* wi kiye nɛ, wire njáà nɛ pe cé tɛnge wè.

²⁴ Bà tire 'tóri dè, a *Pɔli* né Barinabasi ní wè, a pe 'sùuri Pisidii ténime nɛ bèle nè kɛ Panfilii ténime nɛ. ²⁵ A pe sɛni Kulocelie sienre juu dè Perizi kàʔa mé, né kúɔ né kɛ Atalii kàʔa mé. ²⁶ A pe kɛni yiri baa kire tiʔe nɛ gè nè jii *kórikpuʔɔ* káà nɛ nè kɛ Antiyɔsi kàʔa mé, ki 'nyaa baa pe cé ki séli kire kàʔa gáà nɛ gè, baa pe cé Kulocelie náari wè pe mé á pe 'ké nè sɛni baara dáà kúɔ dè.

²⁷ Bà sí pe sɛni nò bèle, a pe 'tɛngefɔlilɔ yeri bèle nè gbuʔulo, né kele tóri gèle nè tiɛ pe nɛ, gii mieni *Ku-*

†† Pe 'bururo píle dè nè cenmine bèle ki tiɛ kaala náà pe 'kpɛ'ile lè, nii peli déni púlo? Wéli baa Tɔr 14.6. ‡ Wéli baa Njún 146.6.

locelie wi cé kpíʔile nè tóri né peli ní bèle, né bè wi cé téngéle koligo múgu gè *kùlogolo káli* sienne mé bèle. ²⁸ A Pɔli né Barinabasi ní wè a pe 'kò baa né téngéfolilb ní bèle nè mɔɔɔ né pe ní.

Téngéfolilb pe séni nyaagbuɔɔ kpíʔile Zerizalemi mé

15 A ki 'nyaa Zuufulo téngéfolilb páli cé kón Zude ténime ní bè nè pen Antiyɔsi kàʔa mé ne péni pe siinyenine tenme bèle, téngéfolilb bèle, né pe ye: «A yeli sí *kenekene* kpíʔile wè? bè *Misa Fànʔa Sienre* ti 'ki tìe gè †, yeli sí gbè suɔɔ taa lè?»

² A ki sienre dáà ti 'pen né kàgbaalige ní peli né *Pɔli* né Barinabasi sunʔɔmɔ ní bè; ki kàgbaalige kii puu cíʔe?. A pe sí ki wéli, né páli yige piye ní, nè fàri Pɔli né Barinabasi nē bèle, nè pe tun baa *Zerizalemi* kàʔa mé gè *liɛɛ* mé bèle, peli né *Zezi tundunminɔ* ní bèle, pe sa juu ki sienre dáà nē dè. ³ A *téngéfolilb* *gboli* ni 'pe ken né yere ní dàa nē pe màakuu wi 'puu pe tánʔana nē lè. A pe 'sùuri Fenisii ténime ní bè nè séni sùuri *Samarii* ténime ní bè; pe 'puu ne ki nyu ne láʔala, dí *kùlogolo káli* sienne nyéni 'jjiin téngéle ní lè. A pe sienre ti 'fundaanra nyóɔɔ téngéfolilb pe miéni ní kpuʔɔ.

⁴ Bà pe séni jjiin Zerizalemi kàʔa ní gè a téngéfolilb pe 'pe kpàli; Zezi tundunminɔ pe 'puu baa né liɛɛ ní bèle. A Pɔli né Barinabasi pe sí ti miéni tóri nè tìe pe nē, gaa Kulocelie wi 'kpíʔile né peli ní bèle. ⁵ A téngéfolilb páli 'yè nè yéri né sienre líe dè, ki 'nyaa peli cé kinni nè puu *Farizienne* gboli wuulo, a pe 'jo: «Ki 'yeli we- pe còri pe-kenekene kpíʔile wè, bè *Misa Fànʔa Sienre* ti kolyo tánʔa yè.»

⁶ A Zezi tundunminɔ bèle né liɛɛ ní bèle, a pe 'ké bè sa piye nyaa bè juu sienre dáà nē dè. ⁷ A kàyuʔu 'yè kpuʔɔ pe sunʔɔmɔ ní bè, a *Pieri* kénii yè nè yéri né pe ye: «Mi siinyenine, yeli 'ki cén Kulocelie wi 'mi nyiéne nè yige yeli ní kii faʔa, a kire 'ki ken a kùlogolo káli sienne 'Kataanna Sienre taa dè nè lúʔu mi nyu nē, nè téngé.

⁸ A Kulocelie míeni wè, wire njáà wi 'sienne funyɔ cén yè, a wi 'ki tìe dí wire nyéni fɔli pe nē bè wi 'wi *Pile* ken lè pe mé nè píne wè, majo bè wi 'ki kpíʔile weli mé bèle. ⁹ Wii ki wáligi?, weli né pe ní bèle?; wi 'pe funyɔ cile yè né téngéle ní lè. ¹⁰ Píra njáà ní wè, gáa nē ye je Kulocelie nyuɔ caa gè, né jo ye bé tugoro táà tugo téngéfolilb báli nē bèle, dàa weli tobilo piyè jáa nè tugo dè?, bé né ga jo weli bèle? ¹¹ Nè sí ki taa *Kàʔoli* Zezi wire kpuʔɔɔ kenme nē bè, weli 'téngé ki nē weli nyéni suɔ bè báli tìɛɛ bèle.»

¹² A pe 'piiri, á sienniʔeme pi miéni 'kò ne lúru Pɔli né Barinabasi mé bèle, pe Kulocelie *fiɛɛ* wori nyu dè ne tii, né wi kakpoliyo ní yè, nyaa wi 'kpíʔile peli kiyé ní yè kùlogolo káli sienne sunʔɔmɔ ní bè.

† Wéli baa Lev 12.3; Gal 2.11,14; 5.2,3.

¹³ Bà pe kénii juu nè kúɔ wè, a Zaki wi 'sienre líe dè, né pe ye: «Mi siinyenine, ye- lúʔu m'mé. ¹⁴ Siimɔ †† wi 'ki juu nè tìe we nē meni Kulocelie wi 'ki kpíʔile sélime nē bè, né kùlogolo káli sienne líe bèle nè pe kpíʔile wire wuulo bèle. ¹⁵ Ki sienre ti 'yeli baa né *Kulocelie sienjuulieɛ* pe wori ní dè, dàa pe 'sebe dè né jo:

¹⁶ A kire kúɔ wè,
m'bé koli bè Dawuda saʔa
yérige gè, bè ki 'tuu gè.
Bè ki 'tuu á dii 'kò dè,
m'bé koli bè ki yègè bè yérige
ki- kò lirige,

¹⁷ *gii ki bé tí sienne senmine bèle,*
né kùlogolo káli ke miéni ní gèle,
peri Kàʔoli caa wè,
peli báli mi 'yeri
pe- kò mi wuulo bèle.
Kàʔoli wi 'jo bè,
wire njáà wi nyéni
kele gáli kúu gèle,

¹⁸ *wi kakpiʔiligele gáli*
we 'cén a ki 'mɔɔɔ gè‡.

¹⁹ «Kire tiʔe gáa ní gè, mi 'ki nyaa kii yeli? we ní fùrɔɔ taʔa kùlogolo káli wuulo nē bèle?, báli pe 'piye ken Kulocelie mé wè. ²⁰ Gii ki 'póri gè, we- sienre sebe we tóri-go pe mé we pe ye pe- piye cò yasanro kaara nē dè dàa tii ne sien nóri Kulocelie yiʔe mé gè, né kanuʔɔɔ ní dè, né yajuuro dáà pe sí seri nè kpúu yétiige ní gè; nè píne pe fàri sisien káa gè? ††. ²¹ Nè taʔa gii nē, bà ki 'líe faʔa liɛɛ lèlè ní lè, piyè ne *Misa Fànʔa Sienre* wéli dè *tenmezaaya* ní yè kàʔa ó kàʔa ní, *cendenige* cenge ó *cendenige* cenge.»

Kùlogolo káli wuulo téngéle wori dè

²² A ti 'bié pe mé, a *Zezi tundunminɔ* bèle né *liɛɛ* ní bèle, nè fàri téngéfolilb pe miéni nē bèle, a pe 'nàguɔɔ páli nyiéne nè yige piye ní, nè pe tun Antiyɔsi kàʔa mé gè, peli né *Pɔli* né Barinabasi. Zudasi njáà pe 'puu ne ye Barisabasi wè, a wire míeni 'ké né pe ní nè fàri Silasi nē; pe siin báli bèle pe 'puu ne tóri né pe ní kpuʔɔ téngéfolilb sunʔɔmɔ ní bè.

²³ A sienre ti 'sebe nè le pe kiyé ní, pe yé jo: «Yeli siinyenine bèle, Zezi tundunminɔ bèle né liɛɛ ní bèle, peli pe nyéni yeli síeri, yeli bèle Antiyɔsi kàʔa wuulo bèle, né Siirii kùlo wuulo bèle, né Silisii ténime wuulo bèle, yeli bèle weli siinyenine bèle, *kùlogolo káli* wuulo bèle. ²⁴ Bè weli 'ki lúʔu dí sienne páli 'yiri náʔa weli

†† Siimɔ: *Pieri* wi *míepelige* kire ki 'puu (wéli baa Mat 4.18).
‡ Kolyo 16-18 tiʔe ní gè, Am 9.11-12 tire ti 'juu náʔa nè yeli né gireki sienliere ní dè. †† Wéli baa Yir 34.15-16; Lev 17.10-16. Sienre dáà dè ti 'juu faʔa Zuufulo mé bèle. Pàngé gè cúʔɔmɔ né tètii tire wuʔu kire ki 'kpúʔɔ, téngéfolilb pe 'yeli bè piye cò ti nē. Kasengele gíli wori ti 'juu baa dè, Pɔli wi 'tenmene ken Kor 1.8.4-13.

sunʔomɔ nī bè nè ké nè sɛ̀ni yeli funyɔ curugo yè né pe sienjuuro ní dè, nè sí ki taa peli bèle sien sì cé pe tun wèʔ, ²⁵ kire kenme nē weli 'bìe ki nē, nè pàli nyiɛne nè yige wiye nī nè fàri weli siinyenine Barinabasi né Pɔli nē bèle, nè pe tórigo baa yeli mé. ²⁶ Ki nàguɔɔ bálì pe nyéni pe sii pári wè Kàfɔli Zezi *Kirisì* wire míʔe kire kenme nē bè. ²⁷ A weli sí Zudasi né Silasi tórigo bèle pe sa ki siennuro dáà juu dè.

²⁸ «*Kulocelié Pile* lè né weli ní bèle, weli 'ki nyaa ki 'póri we fãga ní tugoro táà fáala tugo yeli nēʔ, nè yiri dàa nī dèʔ, dàa ti 'yeli baa ti tiʔe nī gè, tire dī dàa dè: ²⁹ ye- yiye cò yasungo kaara nē dè, né sisiɛn káʔa ní gè, né yajuʔu gáà pe sí seri nè kpúu yétiige nī gè, né kanuʔɔɔ ní dè; tire dáà dè a yeli 'ti yaʔa dè, ki bé póri. Ye- ki yaʔa we-puu cè.»

³⁰ Né sí tundunminɔ tórigo bèle Antiyɔsi kàʔa mé gè. Bà pe sɛ̀ni jíin bèle a pe '*téngɛfɔlilɔ gbolì* yeri lè nè pe gbuʔulo né sebe ken wè pe mé. ³¹ Bà pe 'sebe wi sienre wéli dè, a ki 'funyɔ téni yè pe nī, ki 'nyaa ti cé juu nè ɲɔri nyóɔ pe nī.

³² Zudasi wè né Silasi ní wè, bè peli 'puu *Kulocelié sienjuulo* bèle, a pe 'juu nè mɔɔ né siinyenine ní bèle, nè lèbaanna né ɲɔri nyóɔ pe nī téngɛle nī lè, ³³ né sí lèlè láà kúɔ baa né pe ní. Kire kàduʔume gè a téngɛfɔlilɔ pe 'koligo yaʔa pe mé, né diba kpíʔile pe mé, pe- koli pe ké yanyige nē bili kúrugu bèle, bàli pe cé pe tun bèle.

³⁴ [A Silasi wire 'ki nyaa ki 'póri wire- kò baa né pe ní, a wi sí kò baa.]

³⁵ Pɔli wire né Barinabasi ní wè, a peli 'kò baa Antiyɔsi kàʔa mé gè, ne sienne tenme bèle, níe Kàfɔli wi *Kataanna Sienre* jáari dè, peli né pàli niʔene ní.

Pɔli né Barinabasi pe 'láʔala piye nē

³⁶ Bà cɛnyɛ yáà kéni tóri yè, a Pɔli wi 'Barinabasi ye wè: «Tí we- koli we tóri kàaya yi miɛni nī yè, tierɛ dī nī we yé *Kàfɔli* wi *Kataanna Sienre* juu dè, we sa yiri baa weli siinyenine mé bèle, we- ki cén mɛni pe yē baa.»

³⁷ Barinabasi 'puu ne ki caa pe- Zan Mariki kóri wè né piye ní. ³⁸ Pɔli sì cé yéri ki nēʔ pe- wi kóri pe píne né piye ní wèʔ. Ki 'nyaa Zan Mariki wi cé koli pe kúrugu bà pe 'puu baa Panfilii ténime nī bè; wii cé wúɔ né pe ní a pe 'baara kúɔ dèʔ. ³⁹ A sienre ti 'tìi wáa nè laa pe mé kpuʔɔ, fúɔ a kire 'kpíʔile kaala a pe 'láʔala piye nē. A Barinabasi wi 'Mariki kóri wè a pe 'jíin *kórikpuʔɔ* nī gè nè ké Siipiri ténime nī bàa pi 'puu luʔɔ sunʔomɔ nī bè. ⁴⁰ Pɔli wire wè a wire sí Silasi kóri nè fàri wii nē, a téngɛfɔlilɔ pe 'náari pe mé, nè pe le Kàfɔli wi kiyɛ nī. ⁴¹ Pɔli wi 'puu ne nyaari ne tòri Siirii kùlo nī lè né Silisii ténime ní bè, ne nyu ne ɲɔri nyóɔgi *téngɛfɔlilɔ gbuʔulo* nī gèle.

Pɔli né Silasi pe 'Timote kóri nè fàri piye nē

¹⁶ A Pɔli wi sɛ̀ni nò Deribi kàʔa nē, nè sùuri nè fali Liisitiri kàʔa mé. A ki 'nyaa téngɛfɔli wáà 'puu baa pe 'puu ne wi ye Timote; Zuufu téngɛfɔɔ wáà jaa wi 'puu, wi tuu ní wè Gireki kùlo wuu. ² Liisitiri kàʔa téngɛfɔlilɔ bèle né Ikonɔmi kàʔa wuulo ní bèle, pe 'puu ne Timote wi míetanʔa yeri. ³ A ki 'Pɔli déni wè bè Timote kóri wè wi- puu wire kodanʔanyeni. A wi sí Timote kenekene wè Zuufulo peli kenme nē, bàli pe 'puu baa ki tiʔe ténime bàà nī bè. Ki 'nyaa pe miɛni cé ki cén wi tuu wi 'puu Gireki kùlo wuu.

⁴ A pe cé gbénè tóri kàʔa ó kàʔa nī gè, Pɔli wire né Silasi ní wè, pe nē cé ti juu nè tiɛ téngɛfɔlilɔ nē bèle, katiʔɛle gɔli *Zezi tundunminɔ* né *liɛɛ* pe cé juu nè biɛ gèle *Zerizalemi* kàʔa mé gè, níe sí pe ye peri tári ti nē. ⁵ A *téngɛfɔlilɔ gbuʔulo* ke sí nire wáa téngɛle nī lè; cenge ó cenge kàa 'puu ne taʔala pe nyuɔ nē gè.

Kulocelié wi 'kaala láà tiɛ Pɔli nē wè Turowasi kàʔa nī gè

⁶ A Pɔli né Silasi ní wè a pe 'nyaari nè tóri Firizii kùlo nī lè né Galasi kùlo ní lè; *Kulocelié Pile* niì cé fɔli ki nēʔ pe- Kulocelié sienre juu dè Azii ténime nī bèʔ. ⁷ Bà pe sɛ̀ni nò Misii ténime jíinme nē bè, a pe 'piye ɲàʔana bè ké Biitinii ténime nī. Nè sí ki taa *Zezi Pile* niì fɔli né pe níʔ. ⁸ A pe sí sùuri Misii ténime nī nè nè ké Turowasi kàʔa mé. ⁹ Cenge káà pilige nī a Kulocelié wi '*Pɔli* yiʔe múgu gè, a wi 'kaala láà nyaa, ki kaala n'ne: Maseduwani ténime nàguɔ wáà péni yéri nè wi fiɛn né wi ye: «Tóri baa Maseduwani ténime nī bè ma sa weli sáʔa.»

¹⁰ Bà kaala náà ni 'tóri lè, a weli 'yè fáari ne koligo caa bè ké Maseduwani ténime nī bè. Ki 'nyaa weli cé téngɛ ki nē Kulocelié wire wi 'weli yeri we sa *Kataanna Sienre* juu dè.

Liidii wi 'téngɛ Zezi nē Filipi kàʔa mé

¹¹ Bà we 'jíin *kórikpuʔɔ* nī gè nè yiri Turowasi kàʔa nī gè, a we 'sien tɛ́rire Samotirasi kùpile mé nàa ni 'puu luʔɔ sunʔomɔ nī bè. Ki kpiɛnduu gè a we 'jíin Neyapoliisi kàʔa nī. ¹² Bà we 'yiri kire tiʔe nī gè a we 'ké Filipi kàʔa mé, kire gī Maseduwani kàkpuʔɔ gè; *Wurɔmi* wuulo pe 'puu ne fànʔa kpúɔn ki kàʔa nē gè a ki 'mɔɔɔ. A we 'cɛnyɛ yáà kúɔ baa ki kàʔa nī gè.

¹³ *Cɛndenige* cenge gè, a weli 'yiri kàʔa nī gè nè ké lakoligo mé gè, níe sɔ̀ngí weli bàa tiʔe taa baa bè Kulocelié náari wè. Bà weli 'ténì bèle, celilɛ bálì pe 'puu baa gbuʔulilɔ bèle, a weli 'séli ne nyu né pe ní. ¹⁴ Wáa 'puu baa ki celilɛ nī bèle, pe 'puu ne wi ye Liidii; Tiyaatiiri kàʔa mé wi cé kón, lagbenre fɛ̀nɛne wi 'puu ne pári, kábebe céri wuulo. Ki cuɔ ɲáà wi 'puu ne Kulocelié

gbù?wà wè. Wire wè wi cé líiye cáan ne lúru. Ki 'nyaa Kàfòli wi cé wi fungo múgu gè wi Pòli sienre lúru dè, ¹⁵ fúo a wi cèni *batemi kpí?ile* wè, wire né wi sa?a wuulo ní bèle. A wi 'weli fièn né jo: «A ki yè yeli 'ki nyaa mi téngéle ni 'yeli baa ni ti?e nī gè Kàfòli nī wè, yeri báan ye pa kò ná?a mi sa?a mé gè.»

A wi 'weli nà?ana fúo nè taa a weli péni yéri ki nē.

Pe 'Pòli né Silasi tón kasuu nī

¹⁶ Làa nē weli 'puu ne waa Kulocelié náaridi?e nī gè, a sùkulocuo wáà sèni yiri weli kúru; fúu wi cé wi kán?a. Wi 'puu ne kele káli nya?a ne nyu wi kàfòli mé bèle, a kire 'ki ken pe wali tari ni?e. ¹⁷ A ki cuo wi 'líe nè ta?a weli kúru, weli né Pòli ní wè, níe nyu kpu? níe wáa: «Siènne báli bèle, Kulocelié nà wī *Duniya wi Mièni Nyùgo nē gè*, wire baaku?o bīe! Su?o koligo kire wori piyē ne nyu yeli mé!»

¹⁸ A wi 'fàan ne ki sienre dáà nyu dè nè péni taa cenye nyuo. A ti kèni Pòli ngbú?ulo fúugi gèle wi nē, a wi 'yi?e nè juu ki gbòdoli nē wè né jo: «M'bé ki juu muo mé Zezi *Kirisi* mi?e nē, yiri celiwe nà nī wè!»

Tienugo nī gè a gbòdoli wi 'fali nè yiri celiwe nī wè seni. ¹⁹ Bà celiwe wi kàfòli pe 'ki nyaa peli wali taadi?e ki 'cú?o gè, a pe 'Pòli cò wè, wire né Silasi ní wè, nè pe dàridari nè ké dàlikpu?o mé gè kà?afòli kúru bèle, ²⁰ nè sèni pe ken *Wuròmíyè* kàyu?ujuulo mé bèle, né jo: «Siènne báli bèle, Zuufulo bīe, piyē ne siènne sòngi?o nya?ami dè weli kà?a nī gè. ²¹ Piyē ne kalieme páà ten-me siènne nē bèle; kire kalieme báà bè, weli báli bīe *Wuròmíyè* bèle, weli sí gbè yéri kire nē?»

²² A siènni?eme pi 'yè pe kúru, a kàyu?ujuulo pe 'siènne lí?i bèle nè wáa pe nē, a pe 'pe bururo píle dè nè fòlilo pe nē, né tí a pe 'pe kpúon sápiní?ene nē. ²³ Bà pe kèni pe tári nè kpúon bèle, a pe 'pe cò nè sèni wáa kasuu nī, né kasuusa?a wélifòli ye wè wi de pe sòmigi de wéli cèngé. ²⁴ Bà pe sí kire tunduro dáà ken dè kasuusa?a wélifòli mé wè, a wi 'Pòli né Silasi nyógo bèle baa kasuusa?a laame nī bè, né kpà?aliye le pe tóliyo nē yè.

Kasuusa?a wélifòli wi 'tèngé Zezi nē wè

²⁵ Bà pìlige ki péni wúo nè nò nyjaliéle lèle nī lè, a Pòli né Silasi ní wè a pe 'yè ne Kulocelié náari wè níe wi gbù?wà núníyo ní; kasuulebele bíli pe 'puu ne lúru pe mé. ²⁶ A dàala ni kèni fuu ne cúngo kpu?o, a kasuusa?a *kàkpu?o* pe 'yúgo. A kòriyo yi mièni 'fali nè múgolo seni, a kasuulebele pe mièni nègej?liyo yi 'sá?ala pe tóliyo nē yè.

²⁷ Bà kasuusa?a wélifòli wi kèni yè núnim?o nē bè, né kasuusa?a kòriyo nyaa yè múguyo yè, a wi 'wi n?si píle wè nè yige wi kpàfu?u nī gè; wi 'puu ne caa bè wii kpúu wī. Ki 'nyaa wi 'puu ne ki sòngí nè jo dù?o kasuulebele pe 'fè nè su?o wī.

²⁸ A Pòli wi 'kòkuulo wáa wi kúru kpu?o né jo: «Fága ki puu bè?; weli yè ná?a we mièni bèle!»

²⁹ A wi 'jo peri báan fètinne ní, né fè nè jiiin, nè tuu ne fún ne yà?ará, nè káguro wáa Pòli né Silasi yi?e mé gè.

³⁰ A wi 'pe kóri nè yige kpàn?ane nè sèni pe yúgo né pe ye: «Gáa mi 'yeli bè kpí?ile bé sí su?o wè?»

³¹ A pe sí 'wi ye: «Téngé Kàfòli Zezi nē wè, bè muo bé su?o né muo sa?a wuulo ní bèle.»

³² A pe 'Kàfòli wi sienre juu dè kasuusa?a kàfòli mé wè, né wi kpáa wuulo pe mièni ní bèle. ³³ Ki pìlige nī gè, a kasuusa?a kàfòli wi 'pe kóri nè sèni n?mir?o gbàri dè pe nē, né tí a pe 'wi *batiize*, wire wè né wi sa?a wuulo pe mièni ní bèle. ³⁴ A wi 'kúo né Pòli né Silasi kóri bèle a pe 'ké nè sèni líi wi kpáa mé, né sí ki fundaanra kpí?ile dè né wi kpáa wuulo ní bèle, bè wire 'tèngé Kulocelié nē wè.

Pe 'Pòliyè ya?a bèle a pe 'ké

³⁵ Bà kpìenme pi 'yè nè tuu wè, a kàyu?ujuulo pe 'kapiengbu?onno yègè nè tórigo né jo pe sa kasuusa?a kàfòli ye wè wi- siènne báli ya?a bèle peri waa.

³⁶ A kasuusa?a kàfòli wi sèni ki sienre juu dè Pòli mé wè, né wi ye dí kàyu?ujuulo pe 'jo wire- pe ya?a peri waa. Kire nē píra nà nī wè, pe- yiri peri waa yanyige nē.

³⁷ A Pòli sí pe ye: «Pe 'weli ken a pe 'weli kpúon siènne yi?e mé gè kàyu?u sijnjuu nī. *Wuròmí kùlo* wuulo bīe weli bèle, á pe sí weli cò nè tón kasuu nī, píra nà nī wè né jo pe bé weli múgu wáa làrimé nī lé? ?é?e, kire sí gbè kpí?ile?, fúo macen peli tíime bèle peri báan pe pa weli tórigo.»

³⁸ A kapiengbu?onno pe 'ké nè sèni ki sienre dáà juu dè kàyu?ujuulo mé bèle. A ki sienre ti 'fíere cò pe nē, bè ki 'nyaa *Wuròmí kùlo* wuulo bīe pe 'puu bèle. ³⁹ A pe 'pen nè péni náarige kpí?ile pe mé, né kúo né pe yige kasuu nī wè, né sí pe fièn pe- yiri kà?a nī gè. ⁴⁰ Bà pe 'yiri kasuusa?a nī gè, a pe 'ké Liidii kpáa mé. A pe sèni téngé?lilo nyaa bèle baa, a pe 'sienre juu nè lèbaanna nyógo pe nī, né yiri nè ké.

Siènne pe 'Pòli né Silasi tún bèle Tesaloniki kà?a nī gè

17 A Pòli né Silasi pe 'sùuri Anfiipolii né Apolonii kàaya nī yè, nè ké Tesaloniki kà?a mé. Zuufulo *tenmeza?a* káa 'puu baa ki kà?a nī gè. ² Bè ki 'puu Pòli wi kadéle lè, a wi 'ké baa pe kúru tenmeza?a mé gè. A wi sèni juu né pe ní nè taa cèdeniye taanri *Kulocelié siensebere* nī dè. ³ A wi 'ti juu nè fìlige pe mé, nè ki tie pe nē dí *Kulocelié Siennyieneg?nw* wi cé yeli bè wu?o, bága koli bè nyé kúbilo nī bèle, dí kire Siennyieneg?nw nà wire wī Zezi wè, nàa wori wire ne nyu pe mé bèle.

⁴ A Zuufulo páli 'Pòli né Silasi sienre nyaa dè tī kányi?e, a pe 'tèngé ti nē, nè fàri Gireki wuulo siènni?ene páli

nē nè pínε, bàli pe 'puu ne Kulocelie gbùʔwó wè, nè fàri celile pàli nē, míekpoliyofólil pe 'puu.

⁵ A ki 'yejaʔa nyóɔ Zuufulo nī bèle, a pe 'lefaalile pàli líʔi; pe 'puu ne yèrí ne mári koliyo nī yè.

A peli 'kàgbaalige yège kàʔa nī gè, né ké Zasóni saʔa mé bè sa Pòli né Silasi cò bèle bè ken sienne mé bèle.

⁶ Piyè sèni pe nyaa baaʔ, a pe sí Zasóni cò wè, wire né téngéfólil pàli ní, nè sèni pe ken kàʔa yieginine mé bèle, níε nyu ne yékpuʔulo wáari gèle né jo: «Sienne báli peli pe nyéni kàgbaalige yègí gè ne mári *Wurɔmi* ténime tiere ti mieni nī dè, pe m'bele pe 'jiiin we nī !

⁷ «A Zasóni péni pe tirige nabɔnɔ nē. Ki sienne báli pe mieni pe sí nyéni *kùlofɔgbuɔwɔ Sezari* kajuʔulo kéngi gèle ne wáari kàsenge nē, né jo dí kùlofólil wáa wiiye yè baa, pe wi ye Zezi.»

⁸ A ki sienre dàà ti 'sienne funyo yège yè, né kàʔa ki yieginine ní bèle. ⁹ A pe 'kònnɔ cáan Zasóni nē wè né bìli ní bèle, né né pe yaʔa a pe 'ké.

Pòli né Silasi pe 'ké Bere kàʔa mé

¹⁰ Kire tiʔe gáà nī gè, a téngéfólil pe 'fali nè *Pòli* né Silasiyè tórigo bèle ki pilige nī gè, a pe 'ké Bere kàʔa mé. Bà pe sèni yiri bèle, a pe 'fali Zuufulo pe *tenmezaʔa* mé gè. ¹¹ Kire tiʔe wuulo bèle, peli cé puu yieye ní yè tu-uyo nè tóri Tesaloniki wuulo nē bèle; pe cé Kulocelie sienre líε dè né funviige ní. Pe 'puu ne *Kulocelie sien-sebere* sómigi dè ne wéli cenge ó cenge, bè ki cén a ki yè dàa pe nyu dè tire dī. ¹² A pe pàli niʔene 'jiiin téngéle nī lè, nè fàri Gireki celile míekpoliyofólil pàli nē, né nàɔwɔ ní; pe cé nyuɔ káà kúɔ.

¹³ Nè sí ki taa Zuufulo báli pe 'puu baa Tesaloniki kàʔa mé gè, bà peli kéní lúʔu dí Pòli wii baa ne Kulocelie sienre nyu dè Bere kàʔa wuulo mé bèle nè pínε wè, a pe 'yè nè ké baa nè sèni sienne pe funyo curugu yè, níε pe sùguru ne wáari wi nē. ¹⁴ A téngéfólil pe sí fiele nè Pòli tórigo wè nè sèni nò kuʔjii nē wè, á Timote né Silasi peli 'kò baa. ¹⁵ Bìli pe cé ké bè sa Pòli tórigo wè, a pe sèni nò Atení kàʔa nē. A Pòli wi 'tunduro ken pe mé Timote né Silasi wori, né jo pe sa pe ye peri báan wire kúruɔ, pe fāga mɔɔ baaʔ. A pe 'koli nè ké Bere kàʔa mé gè.

Ateni kàʔa gè yasunro kàʔa gī

¹⁶ Bà *Pòli* wi 'puu baa Atení kàʔa mé gè ne pe siri bèle, a ki 'nyaa wi laame pi cé cúʔɔ wi nī; ki 'nyaa yasanro ti yè kàʔa gáà nyi gè. ¹⁷ Kire nē wi cé kò ne waa *tenmezaʔa* mé gè ne waa ne nyu ne tií Zuufulo nē bèle peli né kùlogolo káli sienne ní bèle bìli pe 'puu ne Kulocelie gbùʔwó wè. Nè pínε cenge ó cenge, wi 'puu ne waa dàlikpuʔó mé gè, a wi cé sien ó sien nyaa baa, wi nē cé juu né wi ní. ¹⁸ Tògo gī wuulo pe sí ne ye Epikuriyene † bèle,

né Sitoyisienne †† bèle, sinjilige kajuumɔfólil bèle, pe 'puu ne waa ne kii né Pòli sienre ní dè. Pe pàli 'puu ne nyu nié jo: «Gáa ce kacaajuumɔfólil njáà wi nyu díe ?» A pàli 'jo: «Dùʔ kùlogolo káli kulocelie sienjuuwo sí wí !»

Ki 'nyaa Pòli wi 'puu ne Zezi *Kataanna* wori nyu dè né nyéyirile wori ní dè.

¹⁹ A pe 'wi cò nè sèni ken kàyuʔujuulo gboli mé lè, a peli 'wi yúgo né jo: «-Ki juu we mé wéli, *tenmevɔnnɔ* náà lire yè ní wí mme gè, nàa muɔ ne *tenme* náà lè ?

²⁰ Muɔ péni ngbúʔulo fúugi gèle we nē né sienre tàà ní dàa wiyè fie lúʔu nè nyaa dèʔ; weli sí ne caa bè ki cén tire kɔri wi 'jo gáa wí ?»

²¹ Ki 'nyaa Atení kàʔa wuulo pe mieni bèle, né nabɔn-minɔ bíli pe cé péni téní baa kàʔa nī gè, pe 'puu ne waa ne lèle sáa líi ne kùlo kele nyu níε ke lúru yákuɔ wí.

²² A Pòli wi 'yè nè yéri kàyuʔujuulo gboli sunʔɔmɔ nī bè né pe ye: «Ateni kàʔa wuulo, mi 'ki nyaa yeli kakpi'iligele ke mieni nī gèle, kulocelie niʔere gbùʔwó-vaalime pi 'yeli déni kátii. ²³ Bà mi 'yeli kàʔa saanri gè nè tóri gè, mi 'ki nyaa a yeli 'ki sebe yeli kulocelie gbùʔwóɔ yafanʔa káà nē né jo: «Kulocelie wáà mé, njáa wiyè cén wèʔ.» Njáa yeli ne gbùʔwó né sí kò yeli sì wi cén wèʔ, wire wori mi 'pen bè pa juu yeli mé.

²⁴ «Kulocelie njáa wi 'duniya faan wè né wi laame yere ti mieni ní dè, wire wí nyiʔene né dàala *Kàfólil* wè. Wi wè kóri sien kòli gbùʔwósaaya wofaanya nīʔ. ²⁵ Nè pínε wi màakuu wè sien kóliyeye nēʔ, ki- nyaa majo ki woli yè wi nē wíʔ. Nè taʔa gíi nē, wire wi nyéni sii kanʔa wè feliyé yi mieni, né njóɔ ní lè, nè fàri yere senre nē dè.

²⁶ Nàɔɔ nigbe nī wi 'kùlogolo sienne pe mieni feliyé yige yè, pe pa puu dàala tiere ti mieni nī dè, né sí lègele tónminɔ gèle nè ke yérige ke lariye nī yè, nè láʔagele téngé sienne kòridiye nē yè.

²⁷ «Kulocelie wi cé kire kpiʔile gii ki bé tí sienne peri wire Kulocelie caa wè, a ki ce yè piyè ne wi tali ne caa wè, dùʔ pe bága wi caa bè wi nyaa. Nè sí ki taa Kulocelie wii líli weli wáà nēʔ. ²⁸ «Wire fànʔa nē weli yè sii nē, wire fànʔa nē weli ne jàʔá ne kparigi, wire fànʔa nē weli yè bile.» Tire yeli kacénjuulo njúnunuminɔ pàli cé 'juu dè, né jo: «Ki 'nyaa weli yè Kulocelie wi siime wuulo wí.»

²⁹ «Bè sí weli yè Kulocelie wi siime wuulo bèle, we fāri ki sòngí bè jo dùʔ Kulocelie felige kiī bè tie tíεle wíʔ, á kire 'laa bè walifiwe tíεleʔ, á kire 'laa bè sindenicye yáà felige tíεleʔ pe ki ye mabiri, á kire 'laa bè sien kòli yakpi'ilige tíεleʔ, gáa sien sí sòngi níε ki kpiʔile gèʔ. ³⁰ Ki sí n'ge, Kulocelie wii sienne pe katiire tóri dèʔ, dàa ti 'tóri faʔa gèʔ. Píra njáà nī wè wii ne ki nyu ne gbèngí né jo sienne pe mieni bèle, tiʔe ó tiʔe nī, pe- pe funyo yiʔe yè pé láʔa pe kapiʔile nē gèle. ³¹ A kire 'laa wè, Kulocelie

† EPIKURIYENE: Peli 'nyaa sienne bíli pe fé céri wuʔɔɔ nē gè, níε sí jo sien 'yeli wiri duniya wi tãanma líi bè. †† SITUYISIENNE: Peli mé bèle, sien wi 'yeli wi- wii cò macen, nè pínε peli mé bèle sien wi 'yeli bè wuʔɔɔ kún gè wii nī.

wi 'lèle láà téngé bága kàyu?u juu duniya sienne nē bèle; wi kàyu?u kīr sìn?ε. Sien njáà mé wi bága ki kàyu?u ken gè, wire 'nyaa nàguo njáà wi 'nyíene nē tiε wè, né sí *fíε* téngé wi wori nē dè sienne pe miēni mé bèle, bè wi 'wi nyé nē yige kúbilo nī bèle.»

³² Bà Pɔli wi kénì tiεle náà juu lè, kúbilo nyéyirile wori dè, a pàli 'yè ne wi tí?ε, a bili 'jo: «-Ti ya?a bè? muo bé ní ga pa ti juu cígini!»

³³ Kire lèle nī lè a Pɔli wi 'yè nē yiri pe sun?ɔwɔ nī bè. ³⁴ Kire ki miēni láara gè a pàli 'ta?a Pɔli kúrugu wè nē kò téngéɔlilɔ. Kàyu?ujuulo gboli wuu wáà 'puu baa pe 'puu ne wi ye Deniisi, nē fàri celiwe wáà nē pe 'puu ne wi ye Damariisi, né pàli ní nē pínε.

Pɔli wi 'ké Korenti kà?a mé

(Kor1 1.1-9; 2.1-5; Kor2 11.5-12; 12.12,13)

18 Kire kàdu?ume gè, a Pɔli wi 'yiri Ateni kà?a wuu-lo táanni bèle, nē ké Korenti kà?a mé. ² A wi sèni Zuufunaguo wáà nyaa baa, pe 'puu ne wi ye Akiilasi; Pɔnti ténime wuu wi 'puu. Wire cé péli nē kón Italii kùlo mé nē pen né wi cuo ní wè Pirisiili wè. Ki 'nyaa *kùlofɔg-buɔwɔ* Kulodi wi cé jo Zuufulo pe miēni pe- yiri *Wurɔmi* kà?a nī gè.

A Pɔli wi 'ké pe kúrugu. ³ Bè ki 'nyaa pe baara ti 'puu nuro né Pɔli wori ní dè, a Pɔli wi 'kò baa né pe ní ne baara. Fèni saaya pe 'puu ne kpín?ini. ⁴ *Cendenige* cenge ó cendenige cenge, wi nē cé ké *tenmeza?a* mé gè nē sèni nyu né Zuufulo ní bèle, peli né Girekile ní bèle; wi 'puu ne caa bè pe sòngiro yi?ε dè wī, pe- téngé Kàfɔli nē wè.

⁵ Bà Timote né Silasi pe cé kénì kón Maseduwani ténime nī bè nē pen bèle, a Pɔli wi 'lá?a nē kò ne Kuloceliε sienre nyu dè Zuufulo mé bèle, níε ti nyu ne lá?ala pe nē dí *Kuloceliε Siennyienεgɔnwɔ* wè, wire wī Zezi wè.

⁶ Nē sí ki taa bà Zuufulo pe cé cíi Pɔli sienre nē dè, né yè ne wi teri wè, a wi 'wi bururo yà?ara † dè nē wáa baa pe nē né pe ye: «Sεre ti 'kò yeli nyùgo wori; mi wè, mi nyénì mi liεle kúo lè nē lá?a yeli kɔli mé gè. Bè ki yè njò wè, mi ne waa *kùlogolo káli* sienne kúrugu wī né *Kataanna Sienre* ní dè.»

⁷ Bà wi 'yiri baa kire ti?ε nī gè, a wi 'ké nàguo wáà ti?ε nī, pe 'puu ne wi ye Tiitusi Zusutus; Kuloceliε caavɔli wi 'puu ki nàguo njáà wè. Wi sa?a ki 'puu baa tenmeza?a táanni gè. ⁸ Kirisipusi wè, *tenmeza?a* kàfɔli wè, a wire 'téngé Kàfɔli nē wè né wi sa?a wuulo pe miēni ní bèle. Korenti kà?a sienni?εne miēni 'puu ne jíin téngεle nī lè, níε *batemi kpín?ini* wè bè pe cé Pɔli sienre lú?u dè.

⁹ Cenge káà pilige nī, a *Kàfɔli* wi 'Pɔli yi?ε múgu gè né kaala láà tiε wi nē né wi ye: «Fága de fí?é?ɔ, puu mari muo sienre nyu dè, fága tí bé muo nyuo tón gè? ! ¹⁰ Nē

† A *Kuloceliε sienjuuwo* wi cé gbénè wi bururo yà?ara dè nē wáa baa mme gè, kire kori wi 'jo wire nyénì wire kiyε jíge yè kire ga laa yeda?ala cúbugo cúru gè nē yige pe kele nī gèle. Kanunɔ lire nī baa 13.51. Wéli baa Ney 5.13; Mat 10.14.

ta?a gíi nē, mi yè né muo ní; sien sī je nò muo nē? bè muo wuɔwɔ, ki 'nyaa sienme yè bile ni?εbe kà?a gáà nī gè, mi wobo.»

¹¹ A Pɔli wi 'kò baa né pe ni nē taa yiεle né yeye kɔlini, ne pe tenme Kuloceliε sienre nē dè.

¹² Lèle nī nī Galiyɔn 'puu Akayi ténime fàn?afɔli wè, a Zuufulo pe 'nyuo le Pɔli nē wè nē wi cò nē ké kàyu?uju-udi?ε mé gè. ¹³ A pe sèni jo: «Nàguo njáà wī ne ki caa bè sienne sòngiro yi?ε dè peri Kuloceliε gbù?ɔwɔ wè *Fàn?a Sienre* ti yapi?i nē wī!»

¹⁴ Pɔli wi 'puu ne caa bè yakaa juu, nē sí ki taa a Galiyɔn wi 'sienre líε dè, nē juu né Zuufulo ní bèle né pe ye: «Zuufulo yeli bèle, a ki yè kacuɔwɔ nàguo njáà wi cé kpí?ile lè, á kire 'laa kakoligo sipi?i gè, mi cí yeli sienre lú?u dè. ¹⁵ Bè sí yeli kàsii wi nyùgo ki 'nyaa sienjuuro koligo wori wè, né míεye, né yeli tíime fàn?a koligo kele ní gèle, kire nē yeli wori dī tire dè; mi wè ne caa bè nyuo le kire kàyu?u nī gè?.»

¹⁶ A wi 'fali nē pe cira nē yige kàyu?ujuudi?ε nī gè.

¹⁷ A pe miēni pe sí fali nē tuu tenmeza?a kàfɔli nē wè, Sɔsiteni wè, nē wi kpúɔn kàyu?ujuudi?ε yi?ε mé gè. A Galiyɔn wi 'píε, wī nyuo le ti nī?

Pɔli wi 'koli nē ké Antiyɔsi kà?a mé

¹⁸ A Pɔli wi 'nē kò baa nē cεnye ni?εye kúo Korenti kà?a nī gè nē téngéɔlilɔ ní bèle. A wi 'kúo né jíin *kórikpuɔ* nī gè nē ké Siirii kùlo mé, wire né Pirisiili né Akiilasi. Bà pe kà sèni jíin Sankire kà?a nī gè, a Pɔli wi 'tí a pe 'wi nziire celile dè. Ki 'nyaa wi cé *nyuo kún nē ken*; kire siere tire wi cé kòn.

¹⁹ A pe sèni nò Efezi kà?a nē. A Pɔli wi 'lá?a wi kobinenyenine nē bèle nē ké *tenmeza?a* mé gè nē sèni juu né Zuufulo ní bèle. ²⁰ A pe 'yè ne wi fiεn né wi ye wi- kò baa wi mɔɔɔ né peli ní; wī yéri ki nē?

²¹ A wi 'yiri pe táanni né pe ye: «M' bága koli bè pen ná?a yeli mé a Kuloceliε fɔli.» Nē jíin kórikpuɔ nī gè nē yiri Efezi kà?a nī gè.

²² A wi sèni tigi Sezare kà?a nī, nē 'ké nē sèni *téngéɔlilɔ gboli* wuulo síeri bèle Zerizalemi kà?a mé gè. Bà wi 'kúo wè a wi 'ké Antiyɔsi kà?a mé. ²³ A wi sèni lèle láà kúo baa, né kénì koli nē yiri nē ké. Wi cé sùuri nē tóri Galasi kùlo nī, né Firizii ténime ní bè, níε nyu ne lèbaan-na nyógi *pitenmene* pe miēni nī bèle téngεle koligo nī gè.

Apolɔsi wi 'Kuloceliε Sienre juu dè Efezi né Korentiyé kàaya nī

²⁴ Zuufunaguo wáà cé kénì pen baa Efezi kà?a mé gè. Pe 'puu ne wi ye Apolɔsi; Aleggizandiri kà?a †† wuu wi

†† Aleggizandiri kà?a ki 'puu Ezipiti kùlo nī. Kire cεnye nī yè ki kà?a ki cé míεkpuɔ taa. Sinjilige caadi?ε ki 'puu ki kà?a gè.

'puu. Ki nàguo wi cé juu macén, nè *Kulocelié siensebere* sómigo dè nè cén nè pínε. ²⁵ Wi cé tenmenε taa *Kàfali* koligo nī gè, ne ní síca?awε ne sienne tenme bèle cillige ne lá?ala Zezi kele nē gèle. Nè sí ki taa *Zanbatemi* wire yákuo wi cé cén. ²⁶ Wi cé ké nè séni sienne tenme bèle fíεε fùn baa *tenmeza?a* mé gèle.

Bà Pirisiili né Akiilasi peli kénì wi tenmenε lú?u lè, a pe 'wi yeri nè séni ya?a né piye ní, né wi sómigo nè tie *Kulocelié* koligo nē gè, dīi wīl cé cén dè?.

²⁷ Bà kári láa 'puu Apolbsi nē wè Akayi ténime mé bè, a ténge?lilil pe 'yéri ki nē. A pe sí sienre sebe nè tórigo ki tí?ε ténge?lilil mé bèle, né jo pe sa wi cò cēnge.

Bà Apolbsi wi séni yiri wè, a ki tōni nè ténge?lilil sá?a bèle kpu?o, bàli nē *Kulocelié* wi cé nyuo wè á pe 'jīin téngele nī lè. ²⁸ Ki 'nyaa Apolbsi wi 'puu ne Zuufulo pe pūunnidi?εle tí gèle pe nē sienne sun?o?o nī bè, ne nyu ne pe jà?á sienjuuro nī dè. Wi 'puu ne ki tíl pe nē ne lá?ala *Kulocelié siensebere* nī dè dí Zezi wire wī *Kulocelié Siennyienεgōnwō* wè.

Pɔli wi 'ké Efezi kà?a mé

19 Bà Apolbsi wi 'puu Korenti kà?a mé gèle, a *Pɔli* wi 'Azii ténime jeli bè nyaguruyo kayo?bigō nē gè, nè ké Efezi kà?a mé. A wi séni ténge?lilil pàli nyaa baa ki kà?a nī gè. A wi 'pe yúgo: ² «Bà yeli 'ténge bèle, *Kulocelié Pile* ni 'pen yeli mé lé?»

A pe 'wi ye: «Weli sì fíε cénì ki lú?u dí *Kulocelié Pile* yè baa?»

³ A *Pɔli* wi 'jo: «*Batemi* nī sí yeli 'kpí?ile?»

A pe 'wi ye: «*Zan* Batiisi batemi weli 'kpí?ile.»

⁴ A *Pɔli* wi sí jo: «*Zan* wi 'puu ne sienne batiize bèle né jo pe- pe funyo yi?ε yè, pe sí ténge sien nāà wi cí ga pen wire kàdu?umε gè. Zezi wire wi 'puu ne pun.»

⁵ Bà pe 'Pɔli sienre lú?u dè nè kúo dè, a pe 'batemi kpí?ile wè *Kàfali* Zezi mí?ε nē gè. ⁶ A *Pɔli* wi 'kiye ta?ala yè pe nē, a *Kulocelié Pile* ni 'tigi pe nē, a pe 'yè ne nyu sienre tàà tiye nī, nè kò *Kulocelié* sienjuulo. ⁷ Pe cé sienre kīε né siin kúo, nàguo?o pe 'puu.

⁸ A *Pɔli* wi séni jīin *tenmeza?a* nī gè, a wi 'sienne tenme bèle nè taa yeye taanri. Wi 'puu ne *Kulocelié Kùlofólīgō* wori nyu dè né nàzorido ní †, níε ki cira sienne pe- pe sōngiro yi?ε dè pe sí ténge ki wori nē dè.

⁹ Bà sí pàli cé cíi né pe funyo gbèn yè, níε siencu?o?o nyu ne piye nyíεne *Kàfali* koligo nē gè sienni?εme sun?o?o nī bè, a *Pɔli* wi 'lá?a pe táanni. A wi 'pitenmenε kóri bèle nè séni pe tenme cenge ó cenge Tiiranusi tenmedi?ε nī gè. ¹⁰ Wi cé pe tenme nè taa yi?εle siin, fúo a kire 'ki ken a Azii ténime wuulo pe miēni bèle, Zuufulo né Girekile ní bèle, a pe 'Kàfali wi sienre taa dè nè lú?u.

¹¹ *Kulocelié* wi 'puu ne kanyu?o?nigō?o kpín?ini *Pɔli* wi kiye nī yè, ke feligele sì puu ne nya?a?. ¹² A kire 'ki ken a cècuuro dīi, á kire 'laa a fèni nīl cé kurugo nè taa *Pɔli* nē

† *Gireki sebeliεle pàli nyéni ki sebe nè jo: fàn?a 'puu wi mé kpu?o.*

wè, sienne pe nē cé ti líε nè ta?a yaala nē bèle pe niε pori; gbòdolilo míeni pe niε yigi pe nī.

Seva jaala wori dè

¹³ Zuufulo bíli pe cí ne nyaari ne gbòdolilo cira ne yigi sienne nī bèle, a pàli kénì jo peli bé gbòdolilo pàli cira né *Kàfali* Zezi mí?ε ní gè. A pe 'jo: «Zezi mí?ε nē, Zezi nāà wori *Pɔli* cí ne nyu dè, mi 'jo ma yiri!»

¹⁴ Ki 'nyaa Zuufulo *kacu?nrilō kàfali* wāà jaala kolisiin pe 'puu ne baara dáà kúu dè, pe 'puu ne ki *kacu?nrilō kàfali* ye wè Seva. ¹⁵ A gbòdoli wi sí siennugoro ken pe mé né pe ye: «Zezi wè, mi nyéni wi cén; *Pɔli* míeni wè, mi 'wi cén nè pínε. Yeli sí bèle, báli bíεle yeli bèle?»

¹⁶ Nàguo nāà nī gbòdoli wi 'puu wè, a wi 'fali nè tuu sienne báli nē bèle, nè pe wāa nè mígi pe miēni bèle né η?ri ní, nè pe yiεε wárigε yè sipi?i, fúo a pe 'fè nè yiri né nōmirō ní náborilo.

¹⁷ A Efezi kà?a wuulo pe miēni 'ki kaala nāà lú?u lè, Zuufulo yo, Girekile yo. A fíεε 'jīin pe miēni nī, a pe 'yè ne *kpu?o?o* tari *Kàfali* Zezi mí?ε nē gè. ¹⁸ Sienni?εne cé ténge, a pe 'yè ne ki nyu ne yigi kpàn?ane *kacu?o?o* dáà peli 'kpí?ile nè tóri dè. ¹⁹ Bàli pe 'puu ninyu?o?nigō kacénmine bèle, a peli pàli ni?εne 'pen né pe ninyu?o?nigō sebele ní bèle, nè péni ti sórigo sienne pe miēni yi?ε mé gè. A pe 'ki yere dáà ti l?ri tóri dè, a ki wali wi 'yè walifiiwe sramu?o?o togo né kogunō (50 000).

²⁰ *Kàfali* wi fàn?a nē gè, a kire 'ki ken a *Kataanna Siēre* ti 'kò ne nyu ne waa yi?ε nē né η?ri ní.

Pe 'kàgbaalige yège ténge?lilil kúrgu bèle

²¹ Bà kire kele gáli ke kénì tóri gèle, a *Pɔli* wi 'ki yège bè sùuri Maseduwani ténime nī bè né Akayi ténime ní bè, nè ké *Zerizalemi* kà?a mé. A wi 'jo: «A mi kénì kúo baa kire tí?ε nī gè, ki 'yeli mi- ké *Wurōmi* kà?a mé gè nè pínε.»

²² A wi sí wi baaku?nyenine siin tun baa Maseduwani ténime nī bè, peli cé nyaa Timote né Erasiti; wire wè né kò baa Azii ténime nī nè nè lèle láà kúo.

²³ Kire lèle nī lè a kàgbaalige 'yè kpu?o téngele koligo wori nē dè. ²⁴ Ki 'nyaa nàguo wāà 'puu baa, tiekpu?o?o wi 'puu, pe 'puu ne wi ye Demeturusi; wi 'puu ne *Aritemiisi* yasungo saapigele yafan?ana kpín?ini né walifiiwe ní. A ki baaku?o pe 'kò ne wali tari ni?εge ki yafan?ana gáli nī gèle. ²⁵ A Demeturusi wi 'peli báli yeri bèle nè fàri bili pe 'puu ne ki baara felide kúu dè, nè pe pínε, né pe ye: «Mi siinyenine, yeli 'ki cén baara dáà tire nī weli ne weli wali tari wè. ²⁶ Gīi sí nàguo nāà wīi ne nyu gè, yeli ne ki lúru níε ki nya?a ne pínε. Efezi kà?a yákuo cε bè?, ki cénì kò cè bé Azii ténime pi miēni kpàri wī, bè *Pɔli* nāà wi 'ki juu nè sienne pe sōngiro yi?ε dè, né jo dí *kulocelēle* báli weli 'kpí?ile né weli kiye ní yè, dí ti wè *kulocelēle*?. ²⁷ Weli baara tire yákuo mí?ε bè? ki je

cú?; weli kulocelie náà wī kpuwɔ wè Aritemiisi wè, wire sundi?e kire pe je fa?a, sien fāga ní de tóri né ki ní, bèri ki gbù?wɔ? Azii ténime ni bè né duniya wi mièni nī wè?.»

²⁸ Bà sienne pe 'sienre dáà lú?u dè, a ti 'pe funyɔ yège yè kpu? ! A pe 'yè ne nyu ne kpáala níe waa: «Aritemiisi wè, Efeziyè wuu wè, wire wī kpuwɔ wè !» ²⁹ A ki kàg-baalige ki 'kà?a kpàri gè, a sienne pe 'fè nè pen baa dàlikpu? mé gè. Bà pe báan bèle a pe 'Pɔli kobinenyenine cò bèle, Gayusi wè né Arisitariki ní wè; Maseduwani ténime wuulo pe 'puu.

³⁰ A Pɔli wi 'yè nè jo wire bé jīin baa sienne nī bèle, téngefɔlilo piyè fɔli nè wi ya?a wi 'ké?. ³¹ A ki ti?e ténime sienkpolilo páli 'tunduro torigo wi mé nè wi fièn né wi ye wi fāga tí bé ki kòrirɔ? bé líe bè ké baa dàlikpu? mé gè?; Pɔli wi nàgorilo páli pe 'puu peli bèle. ³² Kàg-baalige ki 'puu kpu? baa dàlikpu? mé gè; pe mièni ne nyu piye fungo, nè sí ki taa pe kpuwɔ si yé cénì ki cén? gáa nē piyè baa gbu?ulilo bèle?. ³³ Nàguɔ náà Zuufulo pe yé nɔrigɔ nè torigo baa yi?eme gè, Alegizandiri wè, a gboli wuulo páli 'sienre ti yi?e juu nè tiè wi nē. A Alegizandiri wi sí 'kɔli yège sienne mé bèle, bè juu bè tiè pe nē. ³⁴ Bà sienne pe kénì ki cén dí Zuufuwo wī wè, a pe mièni 'yè ne kòku?ulo wáari fúɔ nè péni taa líerile siin, níe waa: «Aritemiisi wè, Efeziyè wuu wè, wire wī kpuwɔ wè !»

³⁵ A kà?a ki komi wi 'juu nè sienne pe funyɔ nyígi yè né pe ye: «Efezi sienne yeli bèle, sien yè bile lé náa wi bé jo wire sí ki cén dí Efezi kà?a kire nī Aritemiisi yasungbu? ki yè gè, á ki yafan?a ki 'tigi nyi?ene nī lè nè tuu gè ? Wi sundi?e saakpu? míeni gè ná?a ge ki yè. ³⁶ A ki sí yè sien sí gbè ti tíene? dè, ye- yeli funyɔ nyígi yè, ye fāga tí bé nyúgofun kaala láà parige bè kpí?ile?.

³⁷ «Nàguɔ bálì yeli 'cò nè pen bèle, piyè yakaa yùu sundi?e saakpu? nī gè?, pe míeni piyè siencu?wɔ juu nè wáa weli yasungo mé gè?. ³⁸ A ki sí yè Demeturusi wè, wire né bàli ní pe nyéni baanuro kúu dè, a ki yè sienre yè pe mé wáa kúru gu wè, kàyu?ujuudiye yè baa né fàn?afɔlilo ní, peri waa pe sa pe yeri kire ti?e nī. ³⁹ A ki sí yè sienre yè wáa mé yeli nī bèle, we bága sa wiye nyaa bè juu ti nē weli gboli nī lè. ⁴⁰ A kire 'laa wè, pe bága sienre cáan dè weli nē, bé jo weli nyéni kàgbaalige yège kà?a nī gè pàngé gè. A kire 'laa wè, sienkpaanra díi we bé gbè juu gbú?urulo náà ni wori nē dè ?»

Bà kà?a ki komi wi 'tire juu nè kúu wè, a wi 'sienne ye bèle peri waa pe tiye nī.

Pɔli wi 'ké Maseduwani ténime nī

20 Bà kàgbaalige ki kénì tóri gè, a Pɔli wi 'tunduro torigo *pitenmene* mé bèle a pe 'pen. A wi péni juu né pe ní nè pe nàzɔnnɔ líri bèle, á pe 'sàri piye nē, a Pɔli wi 'yiri nè Maseduwani koligo líe. ² A wi 'tán?a nè

tóri ki ténime tiere nī dè, nè juu ni?ege nè téngefɔlilo pe nàzɔnnɔ líri bèle, né kúu né ké Gireki kùlo nī.

³ A wi sèni yeye taanri kúu kire ti?e nī gè. Zuufulo pe cé nyu le wi nē, bà sí wi yé kénì je yiri baa Siirii kùlo nī lè, a wi 'ki yège bè koli bè tóri Maseduwani ténime nī.

⁴ Bili pe cé píne né wi ní bèle: Sopateri, Piirusi jaa wè Bere kà?a wuu wè, né Arisitariki né Sekundosi, Tesaloniki kà?a wuulo bèle, né Gayusi, Deribi kà?a wuu wè, né Timote, nè fàri Tisiiki nē, wire né Tuofiimi, Azii ténime wuu wè. ⁵ A peli 'kíni weli yi?e nē, nè sèni weli sige Tuowasi kà?a mé gè. ⁶ Weli bèle, bà *Sinvarifun Búru Fundaanra*[†] cenye yi kénì tóri yè, a weli 'yiri Filipi kà?a nī gè nè jīin *kórikpu?* kàà nī nè ké pe kúru gu. Cenye koguɔ larige nī gè a we sèni jīin Tuowasi kà?a nī gè, a we 'cégboli kúu baa.

Nàgapunwɔ wáa 'kùu a Pɔli wi 'wi nyé

⁷ Cégboli ni cenbelige nē gè, bà we 'cé wiye píne bè *Kàfɔli liile* líi lè, a Pɔli wi 'sienre cáan dè né sienne ní bèle. Ki 'nyaa wi yé je yè ké ki kpiendu gè, a wi 'juu nè mɔɔg nè péni nò nyijaliele nē. ⁸ Sa?a gī nī weli 'puu ne wiye píne baa naame gè, fètingele 'puu baa ni?egele. ⁹ Nàgapunwɔ wáa 'puu ténime saata?alige taanriwu?u kálìi nē wè, pe 'puu ne wi ye Etiyusi. A nɔnimɔ kénì wi suɔ a wi 'nɔni nè pe, nè Pɔli ya?a wè wi nyu ne tíin. Bè sí nàgapunwɔ náà wi cé nɔni mme gè, nè kénì lá?a baa saata?alige naame gè nè tuu. Bà pe sèni wi líe wè nè wi nyaa kúuwo. ¹⁰ A Pɔli wi 'tigi nè gbɔbi nè tón wi nē, né kénì wi líe nè cò, né sienne ye bèle: «Ye fāga yeli funyɔ ya?a yè yi- curugo?, nàgapunwɔ wī ná?a sii nē.»

¹¹ Né koli nè tán?a baa sa?a nī gè nè sèni líi. Kire kàdu?ume gè a wi 'koli nè juu fúɔ nè péni kpienme tuu, né yiri nè ké. ¹² A pe 'nàgapunwɔ kóri wè nè ké wi ní wiiwe wè, a ki tóni nè funyɔ ténge yè pe nī kpu?ɔ.

Pɔli wi 'ké Mileti kà?a mé

¹³ Weli bèle, weli cé kíni wi yi?e nē nè sèni jīin kórikpu? nī gè, nè ké Asosi kà?a gògogo mé gè; kire ti?e nī weli yé je sa Pɔli kóri wè. Ki 'nyaa Pɔli wi cé ki yège bè tán?a ké tɔliɔ nē. ¹⁴ Bà wi sèni yiri baa weli kúru gu Asosi kà?a mé gè, a weli 'wi líe a we 'ké Mitileni kà?a mé. ¹⁵ Ki kpiendu gè, a weli 'yiri baa kire ti?e nī gè nè ké nè sèni yéri nè yi?e wáa Kiyosi kà?a mé lu? nyu nē gè. Ki kpiendu gè, a we 'lu? jeli gè nè ké Samosi ti?e mé. Bà we 'yiri kire ti?e nī gè, cendaanriwu?u nē gè, a we 'ké nè sèni nò Mileti kà?a nē. ¹⁶ Ki 'nyaa Pɔli wi cé ki yège bè ta?a tóri Efezi kà?a nē gè, wire fāga yéri bè lèlè tóri lè wii nē baa Azii ténime nī bè?. Ki 'nyaa, wi 'puu ne ki cìrá bè sa jīin *Zerizalemi* kà?a nī gè bè *Pantekoti* fundaanra cenge cira gè taa.

[†] Wéli baa Yir 12.14-20.

**Pɔli wi 'juu
né Efezi téngefolilɔ gboli
ni yiéginine ní bèle**

¹⁷ A Pɔli wi 'kò baa Mileti kàʔa mé gè né tunduro tóri-go Efezi kàʔa mé gè, pe sa *téngefolilɔ gboliliele* yeri bèle de báan. ¹⁸ Bà pe péni yiri bèle, a Pɔli wi 'pe ye: «Bà mi 'pen náʔa Azii ténime ní bè, nè ki 'líe cénbelige nē gè, yeli nyéni mi tánʔagenme nyaa bè yeli kɔli mé gè lègèle ke miéni ní gèle. ¹⁹ Mi 'puu ne *Kàfɔli* wi baara kúu dè níe níe cérigi kenme pi miéni nē, né kɔnwaʔa ní, né wuʔɔɔ ní yè Zuufulo pe kiyé ní yè bè pe cé nyuɔ le mi nē wè.

²⁰ «Yeli tíime 'ki cén mi sì kaala láà làrigé yeli nēʔ, nàa ni bé gbè yeli woli nyuɔ lèʔ. Mi 'yeli tenme gbuʔulo tieye ní yè, nè ní nē yeli tenme yeli kpáaya mé yè. ²¹ Mi 'puu ne ki nyu ne yigi Zuufulo mé bèle né Girekile ní bèle, né pe ye pe- pe funyɔ yiʔe yè pe taʔa Kulocelié nē wè, pé ténge Kàfɔli Zezi nē wè.

²² «Bè ki sí yē n̄ wè, Kulocelié Pile ni 'mi còri né jo mi-ké *Zerizalemi* kàʔa mé; miì sí ki cén gàa ki mi siri baa gèʔ. ²³ Giì sí ki 'cén gè, *Kulocelié Pile* ni 'ki tìe mi nē nè láʔa dí kàʔa ó kàʔa ní, kasuu nègejɔliyɔ né wuʔɔɔ ki nyéni mi siri baa. ²⁴ Kire né ki miéni ní gè, mi wè ne mi sii wire tóri yakaaʔ. Giì mi ne círá gè, kire yē mi gbè de mi kàsenige fé gè, béri mi baara kúu dè dàa mi 'taa Kàfɔli Zezi mé wè, béri Kulocelié *kpuʔɔɔKataanna Sien-re* ti wori nyu dè.

²⁵ «Bè sí ki yē n̄ wè, mi 'ki cén yeli sí ní nē je ga mi nyaa cíginiʔ, yeli ye miéni bèle, yeli báli mé mi '*Kulocelié Kùlofoligɔ* wori juu dè nè tóri bèle. ²⁶ Kire nē, giì ki 'yeli kenme kúu bè, a wàa sii cénì cúʔ wè, m'bé gbè ki juu pàngé gè bé jo dígire wè mi nēʔ tiele láà fáala ní yeli ye miéni kɔli mé gèʔ. ²⁷ Nè taʔa giì nē, giì Kulocelié wi caa ki de kpínʔini gè, mi sì kénì ki kaala láà làrigé yeli nēʔ, mi 'ti miéni juu nè tie yeli nē.

²⁸ «Ye- yiye cò cèngé yeli tíime bèle, yé míeni ye- sí de Kulocelié téngefolilɔ gboli sómigi lè yeri wéli, nàa ní Kulocelié sɔnbatogo gè. *Kulocelié Pile* ni 'yeli ténge ti nē ye- puu ti nàʔavɔlilɔ yeri ti nári. Kire sɔnbatogo kire Kulocelié wi 'ténge wii mé né wi tíime sɔsien ní gè. ²⁹ Mi tíime 'ki cén dí a mi kénì ké wè, kàdafiire sipiiboyó yáà bága pa jíin yeli ní; yiì je sɔnbatogo yaʔa gè wī díeʔ ! ³⁰ Yeli tíime sunʔɔɔ ní bè, nàguɔɔ páli bága yè de káfinere sienre táa caa de nyu, bè téngefolilɔ páli fáanni bè taʔa piye kúrugú. ³¹ Kire nē, yeri yiye ciʔige cèngé, ye ki sòngi ye taa, nè ki líe yiʔele taanri, mi 'puu yéturo nē dè píligé né cenvugo ne nyu ne tí yeli nē nigbe nigbe; miì kénì láʔa kire sienre ti juʔu nē gèʔ.

³² «Bè sí ki yē píra n̄ wè, mi 'yeli le Kulocelié kiyé ní né wi sienre ní dè dàa dí né kpuʔɔɔ ní dè; ti bé gbè yeli ken yeli n̄ri taa, bé sí korigɔ ken bíli mé piyè wàlidengele Kulocelié mé wè, pe miéni bèle.

³³ «Mi sì kénì nyabienné kpíʔile wàa wali nēʔ, wàa tie nēʔ, bé né ga jo wàa bururo nēʔ. ³⁴ Mi né mi kiyé nyáá ní yè, mi 'baara nè mi kakuʔɔɔ nyuɔ gèle né mi kòrinyeniné ní bèle, yeli nyéni tire cén. ³⁵ Mi 'ki kpíʔile nè tie yeli nē kenme pi miéni nē, meni yeli 'yeli bèri baara gbèngé wè, bé sí gbè jáa bè fuunmɔɔfɔlilɔ sáʔa bèle. Ye- sòngi ye taa né Kàfɔli Zezi wire tíime nyasienre ní dè, wi 'jo: «Bè wàa ken wè, kire fundaanra ti 'tóri wàa muɔ ken nē wè.»

³⁶ Bà Pɔli wi kénì tire juu nè kúu dè, a wi 'tigi nè káguro wáa né pe miéni ní bèle, né Kulocelié náari wè. ³⁷ A pe miéni 'tuu kɔngɔ nē ne nyeni; a pe '*Pɔli* fàa wè nè mígi yétiige ní gè ne wi suɔn suɔn. ³⁸ Pe laame pi cé tóni nè pién pe ní bà Pɔli wi cé ki juu né jo dí piyè ní ga wire nyaa wèʔ, a pe 'ké nè sèni wi tórigo kórikpuʔɔ mé gè.

**NE KI LIÉ ZERIZALEMI ME
FUJ WURɔMI ME**

(21.1-28.31)

Pɔli wi 'ké Zerizalemi kàʔa mé

21 Bà we kénì láʔala wíye nē wè, a weli '*kórikpuʔɔ* líe gè nè sien térire Kɔsi kàʔa mé. Ki kpienduu gè a we 'jíin Wurɔdi kàʔa ní, bà we 'yiri kire tíʔe ní gè a we 'fali Patara kàʔa mé. ² A weli sèni kórikpuʔɔ kàa nyaa baa ki waa Fenisii ténime ní bè, a we 'jíin ki ní nè ké. ³ Bà we sèni Siipiri tíʔe wéli gè ne nyaʔa gè, gàa gí luʔ sunʔɔɔ ní bè, a we 'ki yaʔa a ki 'kò kàmege mé, né fali Siirii kùlo mé, nè sèni tigi Tiiri kàʔa ní, kire tíʔe ní kórikpuʔɔ ki yé je sa tugoro tírigé dè. ⁴ A we 'téngefolilɔ nyaa bèle baa, a weli 'cenyé kɔlisiin kúu baa né pe ní. A ki 'nyaa *Kulocelié Pile* ni cé tunduro ken pe mé, a pe 'ti juu *Pɔli* mé wè, né wi ye wi fága ké *Zerizalemi* kàʔa mé gèʔ.

⁵ Bà weli cenyé yi cé kénì nyi yè, a weli 'koligo caa pe mé, a pe miéni 'yiri nè sèni weli tórigo nè yiri kàʔa ní gè, nè celile píne bèle né piile ní bèle. Bà we sèni nò dàrim-iʔe tíʔe ní gè kuʔɔjii luʔ nyuɔ nē gè, a we 'tigi nè káguro wáa nè náari. ⁶ A we 'sàri wíye nē, á weli 'jíin kórikpuʔɔ ní gè, a peli 'koli nè ké pe tieye ní yè.

⁷ Weli bèle, bà we 'yiri Tiiri kàʔa ní gè, a we 'luʔ jeli gè kórikpuʔɔ ní gè nè sèni tigi Pitolomasi kàʔa ní. A we sèni téngefolilɔ síeri bèle baa ki kàʔa ní gè, nè cenge nigbe kúu baa né pe ní.

⁸ Ki kpienduu gè a we 'yè nè ké Sezare kàʔa mé. A we sèni tírigé Filipi kpáa ní, Kulocelié sienre jáarifɔli wè. Nàguɔɔ kɔlisiin bíli téngefolilɔ pe cé nyíene nè kòn Zerizalemi kàʔa mé gè, peli wàa wi 'puu. A we 'kò baa nè lèle láà kúu né pe ní. ⁹ Pórifɔlilɔ siceri 'puu wi mé, piyè cé fie ténì nàgaaya nēʔ; *Kulocelié sienjuulo* pe 'puu.

¹⁰ Bà weli 'puu baa nè cɛnyɛ nyuo taa wè, a Kuloceliɛ sienjuuwo wàà kénì kón Zude ténime nī bè nè péni yiri, pe 'puu ne wi mí?ɛ yeri gè Agabusi. ¹¹ A wi 'pen weli kúruḡu nè péni Pɔli jàdigi mà?ana líɛ lè nè wii puo tɔliyi nē yè né kiyɛ ní yè, né jo: «N'dɛ, dàa *Kuloceliɛ Pile* ni 'juu dè: «Nàḡuo ḡàà woli nī jàdigi mà?ana náà lè, kenme báà pire nē Zuufulo pe báa wi puo Zerizalemi kà?a mé gè, bé sí wi ken *kùlogolo káli* wuulo mé bèle.»

¹² Bà weli 'sienre dáà lú?u dè, weli né Sezare wuulo ní bèle, a weli 'Pɔli fiɛn wè né wi ye wi fāḡa ké baa Zerizalemi kà?a mé gè?.

¹³ A Pɔli wi sí jo: «Kire nē yiyē ne nyeni lé, bè céri kpúu mi nē lé ? Mi 'gbòbori nè ya?a nè kúɔ, a ki cénì nyaa piyē sa mi puo yákuo wī wè?, a pe bé né cɛ sa mi kpúu bè píne baa Zerizalemi kà?a mé gè Kàfɔli Zezi mí?ɛ kire kenme nē bè, mi 'yéri nè ki sige.»

¹⁴ Bè Pɔli wii yé yéri ki nē? bè Zerizalemi kà?a kárigɛ ya?a gè, a weli 'piiri, né sí wi ye: «Ki- taa buu Kàfɔli nyéni kaala ni- kpí?ile !»

¹⁵ Bà kire cɛnyɛ yi kénì tóri yè, a weli 'weli tugoro su?ulo dè nè Zerizalemi kà?a koligo líɛ. ¹⁶ A Sezare kà?a ténḡɛfɔlilɔ páli 'píne né weli ní, nè sèni weli tórigo ténḡɛfɔliɛwɛ wàà tí?ɛ nī, Siipiri tí?ɛ wuu wi 'puu, pe 'puu ne wi ye Minasɔn. A weli 'súɔn baa wire tí?ɛ nī gè.

Pɔli wi 'ké Zaki kúruḡu Zerizalemi kà?a mé

¹⁷ Bà we sèni jiiin *Zerizalemi* kà?a nī gè, a ténḡɛfɔlilɔ pe 'weli kpáli né fundaanra ní. ¹⁸ Ki kpiendu gè a *Pɔli* wi 'píne né weli ní Zaki tí?ɛ nī; baa *liɛɛ* pe mièni pe cé puu. ¹⁹ A Pɔli wi 'pe síeri, né kúɔ né jiiin sienre nī dè nè kele tónminɔ gèle nigbe nigbe nè tiɛ pe nē, meni Kuloceliɛ wi 'baara né wire ní *kùlogolo káli* sienne sunɔɔm nī bè wè.

²⁰ Bili pe 'puu baa ne Pɔli sienre lúru dè, a pe 'yè ne Kuloceliɛ *gbù?ɔɔsa?a* wè, né sí kénì Pɔli ye wè: «Siinyeni, nyaa sienni?ɛme báà nē bè Zuufulo nī bèle, pe 'jiiin ténḡɛɛ nī lè; pe mièni piyē ne lèbaanna nii *Fàn?a Sienre* nī dè. ²¹ Dii sí tí nyéni nyu muo kɔli mé gè, pe 'jo Zuufulo bíli pe mièni bíɛɛ ténine né kùlogolo káli wuulo ní bèle, dí muo ne pe tenme ne pe fáanni ne lá?ala *Misa* kajuudi?ɛɛ nē gèle, né jo pe fāḡa ní de pe piile kenɛkenɛ bèle?, nè píne muo 'jo pe fāḡa ní céri weli kali?ɛɛ tóri gèle?. ²² Pe bé sí ga muo pen wori lú?u dè, káaliye wè tire nī?; we- ki cò meni ?

²³ «Weli bé sienre juu muo mé, ma ti kpí?ile. Nàḡuoɔ sicéri yē bile weli nī, pe nyéni *nyuo kún nè ken*. ²⁴ -Pe kóri ma píne né miè ní, má sí muo jígemununɔ kakuro kúɔ dè né pe ní, mari pe kele kúu gèle, dí pe sí pe nyùyo kunu yè. Bè sienne pe mièni bé ki cén dí dàa pe nyu ne tari muo nē dè, bà bè? ti yē?. Gii muo ne kpín?ini gè, muo míeni yē ne tári sienwe nè yeli né gaa *Fàn?a Sienre* ti 'juu gè.

²⁵ «Gii ki 'kùlogolo káli wuulo kenme kúɔ bè, bàli pe 'jiiin ténḡɛɛ nī lè, weli nyéni sienre sebe nè tórigo pe mé, nè weli sòḡirɔ ken dè pe mé, tire dí dàa dè: pe-piye cò yasungo kaara nē dè; pe fāri sisien káa gè?, né kaara dí pe sí yaju?u seri gè nè kpúu yétiige nī gè, né kanu?ɔɔ ní dè †.»

²⁶ Ki kpiendu gè a Pɔli wi sí nàḡuoɔ báli kóri bèle, nè wii jige nè ciile né pe ní, né ké Kuloceliɛ *Gbù?ɔɔsa?a* mé gè nè sèni ti juu nè tiɛ cenge ḡi nàḡuoɔ báli pe jígemununɔ kele ke cí ga kúɔ gèle ††, dí pe sí pe *yakɔnɔ* kòn dè pe mièni nigbe nigbe wori dè.

Pe 'Pɔli cò wè Kuloceliɛ Gbù?ɔɔsa?a nī gè

²⁷ Bà cɛnyɛ kɔlisiin yi péni nò bè nyi yè, a ki 'nyaa Azii ténime Zuufulo bíli pe 'puu baa Kuloceliɛ *Gbù?ɔɔsa?a* nī gè né *Pɔli* nyaa wè, a pe 'sienne pe mièni lí?i bèle nè wáa Pɔli nē wè a pe 'wi cò, ²⁸ níɛ kòku?ulo wáari né jo: «*Isirayeli* wuulo, ye- we su ! Nàḡuo ḡàà wi ḡɛ, né wi tenmene náà wii ne kan?a tierɛ ti mièni nī dè: wii ne weli kùlo sienne né weli *Fàn?a Sienre* túngu dè né wi tenmene ní lè, né tí?ɛ gáà ní gè Kuloceliɛ *Gbù?ɔɔsa?a* gè. Wi n'ne cénì ki líɛ nè tórigo né péni jiiin ná?a Kuloceliɛ *Gbù?ɔɔsa?a* nī gè né Gireki sienne ní, nè tiɛwalidɛngɛge gáà kpí?ile gè bè tiɛwaaya?age tíɛɛ.»

²⁹ Ki 'nyaa bè pe cé kinni nè Turofiimi nyaa wè baa kà?a nī gè, Efezi kà?a wuu wè, né *Pɔli* ní wè, a pe 'ki nyaa nè jo dù?ɔ wire ní Pɔli wi 'pen baa Kuloceliɛ *Gbù?ɔɔsa?a* mé gè.

³⁰ A kà?a ki mièni 'yè ne túngu ne mári, a sienne pe 'fè nè pen. A pe 'Pɔli cò wè nè wi píle nè yige Kuloceliɛ *Gbù?ɔɔsa?a* nī gè, á pe 'fali nè kòriyo tón yè. ³¹ Bà pe 'puu ne kàrigí bè wi kpúu wè, a tunduro 'ké baa kapiengbuɔnɔ kàfɔli kpuɔwɔ tí?ɛ nī gè, nè sèni ti juu né jo dí kàgbaalige yē baa *Zerizalemi* kà?a ki mièni nī gè.

³² A wire 'fali nè kapiengbuɔnɔ páli tórigo baa pe kúruḡu peli né kapiengbuɔnɔ kàfɔlilɔ ní. Bà pe kénì kapiengbuɔnɔ kàfɔli kpuɔwɔ nyaa wè wi báan né kapiengbuɔnɔ ní bèle, a pe 'Pɔli ya?a wè bà pe 'puu ne wi kpúnri wè.

³³ Bà kapiengbuɔnɔ kàfɔli kpuɔwɔ wi péni yiri wè, a wi 'Pɔli cò wè, né fali nè jo pe- wi puo né nēḡɛjɔliyi siin ní, né sí wi yúgo né wi kenme ní bè, né gaa wi 'kpí?ile gè. ³⁴ A sienne pe mièni 'yè ne yéku?ulo wáari ne pe wori nyu dè; wàa sienre sì puu nuro né wàa wori ní?. Bà kapiengbuɔnɔ kàfɔli kpuɔwɔ wi kénì ki 'nyaa wire sì je ga sienre taa bè lú?u kàfulogo gáà sunɔɔm nī bè gaa Pɔli wi 'kpí?ile gè, a wi 'jo pe- Pɔli kóri wè peri waa baa peli kapiengbuɔnɔ kpáakpu?ɔ mé gè. ³⁵ Bà wi sèni tári ne yèḡí pe wiile gbín?ɛne nē gèle, a ki 'jáa a kapiengbuɔnɔ pe 'wi líɛ nè tugo wī, bà sienne pe 'puu

† *Wéli baa 15.20 kaliwege ki táanne gè.* †† *Wéli baa Tór 6.13; 19.12..*

ne faà ne tóngi wi nē né ḡcri ní dè. ³⁶ Ki 'nyaa sienne pe cé taʔa pe kúrgu níe yékpuʔulo wáari né jo: «-Wi kpúu ma yige baa !»

**Pɔli wi 'juu sienniʔeme
yiʔe mé gè**

³⁷ Bà pe sèni je wi nyógɔ kapiengbuɔnnɔ kpáakpuʔɔ nī gè, a Pɔli wi 'juu né kapiengbuɔnnɔ kàfɔli kpuɔwɔ ní wè né wi ye: «M'bé gbè yakaa juu muɔ mé lé ?»

A kapiengbuɔnnɔ kàfɔli kpuɔwɔ wi 'wi ye: «Muɔ ne gireki sienre nyu lé ? ³⁸ Dùʔɔ muɔ sí bèʔ Ezipiti kùlo nàguɔ ḡàà wori we 'lúʔu cènye nyáà nī yè, á pe 'jo dí wi nyéni nàgagbenine † siramuʔɔ (4 000) súguru nè yègè nè pe tórgo waama kùlo mé lè ?»

³⁹ A Pɔli wi 'jo: «Zuufuwo wī mi wè, Tarisi kàʔa wuu mi yē, kàyiʔeyiʔege bèʔ, Silisii ténime nī. Mi ne muɔ fien wī, ma tí mi- juu né sienne ní bèle.»

⁴⁰ Bà pe 'sienre ken dè wi mé wè, a Pɔli wi 'kò baa wiile gbínʔene nē gèle né kiye yègè yè sienne mé bèle. A pe 'piiri sényi, a wi 'fali ne nyu né pe ní pe eburu sienre nī dè, né jo:

22 «Mi siinyenine né mi tobilo, ye- lúʔu mi mé, m'bé juu píra ḡàà nī wè bè mi yirime tiéle juu lè yeli mé.»

² Bà pe kèni wi nyaa wi nyu né pe ní pe eburu sienre nī dè, a pe né sómigɔ nè piiri níe lúru, a Pɔli wi 'jo: ³ «Zuufuwo wī mi wè ††, Tarisi kàʔa mé pe 'mi sii, Silisii ténime nī. Náʔa Zerizalemi kàʔa gáà kire sí nī mi 'lie, ne ḡ'nè péni puu Gamaliyeli ‡ pitenmewe a wi 'mi tenme cèngè weli tobilo pe Fànʔa Sienre nē dè. Mi yé miè ken nè láʔa Kulocelié kele mé gèle, majo bè yeli ye mièni tiéle bèle pàngè gè. ⁴ A sien ó sien cé puu Zezi koligo gáà nī gè, mi nē cé wuʔɔgɔ taʔa ki sien nē wè a ki cèni sèni nyaa bè sien kpúu wè. A mi 'pàli puɔ nè sèni le kasuu nī, nàguɔɔ, nè ki celile píne bèle. ⁵ Kacuɔnrilɔ kàfɔli tíime wè né liéle gboli ni mièni ní lè, pe bé gbè ki juu bé jo kányiʔe ḡ dí peli mé mi cé péni sebe caa wè nè sèni ken we siinyenine Zuufulo bíli bíele baa Damasi kàʔa mé gè, ḡi ki bé tí a mi cé sèni téngɛfɔlilɔ bíli nyaa baa bèle, mi gbè pe cò bè puɔ bé sí pe kóri bè pen Zerizalemi kàʔa mé gè pe- pa wuʔɔgɔ taʔa pe nē.

**Pɔli wi 'ki tiè
meni wire 'téngè nè síe wè**

⁶ «Bà sí mi 'Damasi kàʔa koligo líe gè ne waa wè, bà mi sèni jeri nògí kàʔa nē gè, cèngè ní gè nyùgo lèle nī nī lè, cèri 'siʔere a kpienme páà 'fuu nè tigi nyiʔene nī lè, nè càanna kpuʔɔ nè mi màʔa nè suʔu. ⁷ A mi 'tigi nè tuu dàala nē lè, a mi 'juumɔ páà lúʔu a pi 'jo: «Sɔli, Sɔli, gáa nē muɔ ne mi wuʔɔ ?»

⁸ «A mi sí 'siennugoro ken dè né jo: «Kàfɔli, ḡáasien wī ?»

«A wi 'mi ye: «Mi wī, Zezi wè, Nazareti kàʔa wuu wè, mi muɔ ne wuʔɔ wè.»

⁹ «Bili pe 'puu né mi ní bèle, a pe 'kpienme nyaa bè; juumɔ báà sí mi yé lúʔu bè, peli sí cé pire lúʔuʔ. ¹⁰ A mi sí 'wi yúgo: «Kàfɔli, gáa mi 'yeli bè kpiʔile ?»

«A Kàfɔli wi 'mi ye: «Yè mari waa Damasi kàʔa mé gè; pe báa muɔ tiè kele gili ke mièni ḡíele baa ne muɔ siri muɔ- ke kpiʔile gèle.»

¹¹ «Bè sí kpienme báà pi cé mi fùn, miè cé ḡ'nè puu ne nyaʔa wè, a mi kobinenyenine pe 'mi cò kɔli nē nè jíin Damasi kàʔa nī gè.

¹² «Nàguɔ wáà 'puu baa pe 'puu ne wi ye Ananiyasi. Wi 'puu ne Kulocelié kele gbùʔɔrɔ gèle, níe Fànʔa Sienre ti koligo tári gè. Zuufulo bíli pe mièni pe 'puu baa kàʔa nī gè, pe 'puu ne Ananiyasi wi míetanʔa yeri. ¹³ A wi 'pen mi kúrgu nè péni yéri mi táanni né mi ye: «Mi siinyeni Sɔli, mi 'jo mari nyaʔa.» Tienugo nī gè a nyapigele ke 'fali nè múgu mi nē, a mi 'wi nyaa. ¹⁴ A wi 'jo: «Weli tobilo pe Kulocelié wi 'muɔ nyíene nè kòn ma ki cén ḡi ḡi wire nyéni kaala lè, ma wire Siensinwe cén wè, ma wi sienre lúʔu dè wire tíime nyuɔ nē. ¹⁵ Ki 'nyaa muɔ bága pa puu wi wori ti juufɔli wè sienne pe mièni mé bèle, ḡi muɔ 'nyaa gè né ḡi muɔ 'lúʔu gè. ¹⁶ Píra ḡàà nī wè, gáa sí muɔ ne siri ? Yè ma muɔ batemi kpiʔile wè, ma mié jíge ma ciile, dí muɔ kapiʔile ke sí láʔa a muɔ 'wi míʔe kire yákuɔ yeri gè ††.»

**Pɔli wi 'ki juu
meni Kàfɔli wi 'wire tun
kùlogolo káli wuulo mé bèle**

¹⁷ «Bà mi kèni kɔli nè ké Zerizalemi kàʔa mé gè, làa nē mi 'puu ne Kulocelié náari wè baa Kulocelié Gbùʔɔrɔsaʔa nī gè, a Kulocelié wi kèni kaala láà tiè mi nē kenme páà nē. ¹⁸ A mi 'Kàfɔli nyaa wè.

«A wi 'mi ye: «Te fiélé ma yiri Zerizalemi kàʔa nī gè, á kire 'laa bà muɔ 'mi wori juu dè nè yige mme gè, piyè je yéri ti nēʔ.»

¹⁹ «A mi sí jo: «Kàfɔli, peli tíime nyéni ki cén mi mi 'puu ne waa tenmezaaya mé yè ne téngɛfɔlilɔ cògí bèle ne nyógɔ kasuu nī wè níe pe kpúnnri wè. ²⁰ Nè píne bà pe cé Ecienni kpúu wè, muɔ wori ti juufɔli wè, mi 'puu baa ki cèngè gè, a mi 'wúɔ né pe ní bàli pe cé wi kpúu wè; mi tíime ce mi cé pe bururo suɔ dè nè cò ††.»

²¹ «A Kàfɔli wi sí jo: «Yiri bile náʔa gè, mi je muɔ tun liʔi kùlogolo káli wuulo mé wī.»

**Pɔli wi 'ki juu
dí wire yè Wurɔmiyé wuu**

²² Sienniʔeme pi 'puu ne Pɔli wi sienre lúru dè nè taa a wi péni dàa juu dè. Kire lèle nī lè a pe 'kòkuʔulo wáa né jo: «Nàa kpúu wè ma yige bile duniya nī wè ! Wìi yeli púlo bè kò sii nēʔ !»

† Wéli baa 5.36. †† Wéli baa 19.34; 21.39. ‡ Wéli baa 5.34.

†† Koliyo 6-16 tiʔe nī gè, wéli baa 9.2-19. ††† Wéli baa 7.58.

²³ Bà pe 'puu ne kòkuɔulo wáari gèle, níe pe bururo fòlilo dè ne cáanri dè, níe cúbugo yègí gè ne wáari naame gè, ²⁴ a kapiengbuɔnɔnɔ kàfɔli kpuɔwɔ wi kénì jo pe- Pɔli kóri wè pe nyɔɔgɔ baa pe kpáakpuɔɔ ki laame nī bè, pe sí wi kpúɔn né sápile ní, pé wi yúgo gáa nē sien-ne piyē ne kpáala mme gè. ²⁵ Bà pe 'wi puɔ né jeri wi kpúɔnri wè, a Pɔli wi 'juu né kapiengbuɔnɔnɔ dabataan kàfɔli ní wè nàa wi 'puu baara nē dè ki cenge gè, né wi ye: «Ki 'yeli lé yeli *Wurɔmiyé* wuu kpúɔn lé, bè sí ki taa yeli sì wi kàyuɔu juu gè lé?»

²⁶ Bà kapiengbuɔnɔnɔ dabataan kàfɔli wi 'sienre dáa lúɔu dè, a wi 'ké nē sèni ti juu pe kàfɔli kpuɔwɔ mé wè né wi ye: «Je we yé je pùunni wī tiele náà nī lè; nàguɔ nàa wè, *Wurɔmiyé* wuu wī.»

²⁷ A kapiengbuɔnɔnɔ pe kàfɔli kpuɔwɔ wi 'koli nē péni Pɔli yúgo wè né jo: «-Ti juu mi lúɔu wēli, *Wurɔmiyé* wuu wī muɔ wè lé?»

A wi 'jo: «ʔaan.»

²⁸ A kapiengbuɔnɔnɔ kàfɔli kpuɔwɔ wi 'jo: «Mi wè, wali niʔege mi 'sàri né né gbèn nē kò *Wurɔmiyé* wuu wè.»

A Pɔli wi sí wi ye: «Mi wè, mi sí nyèni sii ne ní *Wurɔmiyé* wuu wī.»

²⁹ Fáari fáari, bili pe yé je wi kpúɔn sápile ní lè dí wi sí juu wè, a pe 'wi yaʔa. Kapiengbuɔnɔnɔ kàfɔli kpuɔwɔ wire wè, a fíere 'yè ne wi cògí, bà wi kénì ki 'nyaa *Wurɔmiyé* wuu wire yé cò nē puɔ wè.

³⁰ Ki kpienduu gè, kapiengbuɔnɔnɔ kàfɔli kpuɔwɔ wi 'puu ne caa bè kányiʔe ki mièni cén, gii nē Zuufulo pe 'puu ne Pɔli túngu wè. A wi 'nègejliɔy yige yè wi mé kiye nē yè, píra nàa nī wè né sí *kacuɔnrilɔ kàfɔlib* yeri bèle peli né Zuufulo pe *kàyuɔujuulo gboli* wuulo pe mièni ní bèle, a pe 'piye píne, né sí Pɔli kóri wè nē sèni wi yérige baa yiʔe mé gè.

Pɔli wi 'sienre sómigo nē juu kpolilo mé bèle

23 A Pɔli wi 'nyapigele le gèle Zuufulo *kàyuɔujuulo gboli* wuulo nī bèle nē pe wéli, né jo: «Mi siinyenine, mi 'mi sii tánʔa wè né funviige ní Kulocelié yiʔe mé gè fúɔ nē péni nò pàngé gè.»

² Kire lèlè nī lè, Ananiyasi wè, *kacuɔnrilɔ kàfɔli* wè, a wi 'jo pe- Pɔli kpúɔn wè nyuɔ nē gè, bili pe 'puu baa wi táanni yérile bèle.

³ A Pɔli wi sí wi ye: «Kulocelié bága muɔ kpúɔn bíne, bè muɔ yē jànvaafɔli † wè. Muɔ 'tèni né jo muɔ je kàyuɔu juu mi nē bè yeli né *Fànʔa Sienre* ní dè, nē sí ki taa muɔ nyèni *Fànʔa Sienre* ti kafunno kpiʔile bà muɔ 'mi kpúɔn wè.»

⁴ Bili pe 'puu yérile wi táanni bèle a pe 'jo: «Nè jo gáa ? Kulocelié *kacuɔnrilɔ kàfɔli* wire mé muɔ ne dàa nyu dè ne kanʔa mme gè lé?»

† *muɔ yē jànvaafɔli: Gireki sebere nī dè sienre ti kàsiile nī; ti 'jo «gungo gáa pe 'fári nē ki kpiʔile fiige gè». Kire 'jo laame piʔ karibe, a pe sí kpànʔane kpiʔile wè cenge.*

⁵ A Pɔli wi sí pe ye: «Mi siinyenine, mi sì cé ki cén? ga kacuɔnrilɔ kàfɔli wire wī, á kire 'laa wè *Kulocelié sien-sebere* ti 'ki juu né jo: *Muɔ sì yeli bè muɔ sienne pe kàfɔli wáa tiʔeleʔ†.*»

⁶ Bà sí Pɔli wi cé ki cén dí kàyuɔujuulo gboli ni 'puu, tílaga káa, *Sadusienne*, tílaga káa, *Farizienne* bèle, a wi 'juu kpuɔ kàyuɔujuulo gboli ni yiʔe mé gè né jo: «Mi siinyenine, Farizien wī mi wè, mi siivolilo bèle Farizienne bíele. Sòngiro taʔadiʔe yē mi mé a mi 'ténge ki nē kúbilo pe bága nyé bè yiri; kire kenme nē kàyuɔu gáa kīi ne nyu mi nē pàngé gè.»

⁷ Bà Pɔli wi 'sienre dáa juu dè, a ti 'kàgbaalige yège Farizienne né Sadusienne sunʔɔmɔ nī bè, a gboli ni 'tíla.

⁸ Ki 'nyaa Sadusienne peli 'jo dí kúbilo nyéyirile wè baaʔ, nē píne dí *nyiʔene tundunminɔ* wè baaʔ, pile wori wè baaʔ; Farizienne peli sí yē ne tóri né ti mièni ní dè.

⁹ Kàgbaalige ki tōni nē puu kpuɔɔ.

A *Fànʔa Sienre sebecénmine* páli kénì yè nē yéri, Farizienne gboli wuulo pe 'puu, nē juu gbènge né jo: «Weli sì tuudiele yafien nyaa nàguɔ nàa nē wèʔ. Dùʔɔ pile láa ni 'juu né wi ní yo, á kire 'laa dùʔɔ *nyiʔene tundunwɔ* wáa wi 'juu né wi ní yo, we 'cén lé?»

¹⁰ Bà kapiengbuɔnɔnɔ kàfɔli kpuɔwɔ wi kénì kàgbaalige nyaa gè kàa 'fári ki nē gè, a fíere 'wi cò, pe fāga ga de Pɔli píle wè piye méʔ, bè wi píle bè suluguʔ. A wi sí kapiengbuɔn tōgo káa tórigo pe- sa wi suɔ pe mé pe wi tórigo kapiengbuɔnɔnɔ pe kpáakpuɔɔ mé gè.

¹¹ Ki kpienduu pílige nī gè, a *Kàfɔli* wi sèni yiri Pɔli kúruɔu wè, nē wi ye: «Mìe líri ! Kenme bíi nē muɔ 'mi wori juu dè nē yige *Zerizalemi* kàʔa nī gè, ma sa ti juu bè ma píne *Wurɔmi* kàʔa mé gè.»

Zuufulo pe 'nyuɔ le Pɔli nē wè bè wi kpúu

¹² Bà kpienme pi 'yè nē tuu bè, a Zuufulo pe 'nyuɔ píne, nē *káli* né jo a peli sí Pɔli kpúu wèʔ, peli fāga luʔɔ gbuɔʔ bé né ga jo bè líiʔ. ¹³ Bálì pe cé ki dúu nàa le wè, pe cé tóri sienne togosiin nē. ¹⁴ A pe 'ké *kacuɔnrilɔ kàfɔlib* kúruɔu bèle, peli né *liélé* ní bèle, nē sèni pe ye: «Weli nyèni káli ki nē, né jo weli sí líiʔ, weli sí luʔɔ gbuɔʔ, fúɔ macen weli 'Pɔli kpúu wè. ¹⁵ Kire nē yeli míeni bèle, ye- sienre píne dè, yeli né *kàyuɔujuulo gboli* wuulo ní bèle, ye- sa wi náari kapiengbuɔnɔnɔ kàfɔli kpuɔwɔ mé wè, wi- wi tórigo náʔa yeli mé; yeli je pa wi kele siʔe gèle bè wéli. Weli bèle weli nyèni gbòbori nē kúɔ bè wi kpúu sèni wi- nò náʔa wè.»

¹⁶ A ki 'nyaa Pɔli wi nàa píige cé kpiilikpili nàa wi sienre lúɔu dè. A wire 'ké baa kapiengbuɔnɔnɔ kpáakpuɔɔ mé gè nē sèni ki sienre juu dè Pɔli mé wè. ¹⁷ A Pɔli wi sí kapiengbuɔnɔnɔ dabataan (100) kàfɔli wáa yeri, nē péni wi ye: «Sienre yē náʔa nàgabibile náa mé lè bè juu

†† *Yir 22.27 tire ti 'juu náʔa.*

kapiengbuɔnnɔ kàfɔli kpuɔwɔ mé wè; -wi kóri mari waa baa wi kúruɔu.»

¹⁸ A kapiengbuɔnnɔ dabataan kàfɔli wi 'nàgabile kóri lè nè sèni yiri kapiengbuɔnnɔ kàfɔli kpuɔwɔ kúruɔu wè, né wi ye: «Kasuulewe wè Pɔli wè, wi 'jo mi nàgabile náá kóri lè mi de báan náʔa muɔ mé, dí sienre yè wi mé bè juu muɔ mé.»

¹⁹ A kapiengbuɔnnɔ kàfɔli kpuɔwɔ wi 'nàgabile cò lè kɔli nè ké larige nī, nè sèni wi yúgo: «Gáa gī baa muɔ je juu m'mé ?»

²⁰ A wi 'jo: «Zuufulo pe 'nyuɔ pínɛ bè pa muɔ ye mbànʔa ma Pɔli tórigo wè baa kàyuʔujuulo gbolí mé lè, bè ki kpíʔile peli je sa wi kele sómigɔ gèle bè siʔe wī.

²¹ Fāga tí pe- muɔ buɔri né tire ní? ! Piyè baa nè tóri sienne togosiin nē, pe 'làri ne wi siri baa koligo nē gè. Pe 'ki kàli né jo peli sí liiʔ, peli sí luʔɔ gbuɔʔ, fúɔ macen peli 'Pɔli kpúu wè wī. Bè kī ɲò wè, pe 'gbòbori nè kúɔ, muɔ nyasienre tire pe siri.»

²² A kapiengbuɔnnɔ kàfɔli kpuɔwɔ wi 'nàgabile tórigo lè, né sí ti juu nè gbèngɛ wi nē, né wi ye wi fāga ti juu sien méʔ, dàa wi 'juu wire mé dèʔ.

Pe 'Pɔli tórigo wè fànʔafɔli Feliisi tiʔe nī

²³ A kapiengbuɔnnɔ kàfɔli kpuɔwɔ wi 'fali nè kapiengbuɔnnɔ dabataan kàfɔlilɔ siin yeri nè péni pe ye: «Ye-kapiengbuɔnnɔ sirakeli (200) gbòbori ye yaʔa Sezare kàʔa kárimɛ, né suɔnfɛbile togotaanri né kpɔrigɔ, né sandaliyɛfɔlilɔ sirakeli (200); pe- gbòbori pe yaʔa pìlige nī síne lègɛle mé gèle. ²⁴ Ye- suɔnyɔ míeni gbòbori yi-Pɔli líe wè wi- ké yanyige nē kùlofɔli Feliisi tiʔe nī gè.»

²⁵ A kapiengbuɔnnɔ kàfɔli kpuɔwɔ wi 'sienre sebe nè tórigo, né jo:

²⁶ «Mi ne muɔ síeri Feliisi, *kpuʔɔɔ* 'yeli muɔ nē, muɔ wī kùlofɔli wè. Mi wè, Kulodiwusi Lisiyasi wè, mi mi nyéni muɔ síeri.

²⁷ «Nàguɔ ɲàà wè, Zuufulo pe 'wi cò. Pe 'puu ne gbòborí bè wi kpúu wī, a mi sèni yiri né kapiengbuɔn tògo ní, nè wi suɔ pe mé. Ki 'nyaa mi cé kèni ki lúʔu dí *Wurɔmiyé* wuu wī. ²⁸ Mi sí puu ne caa bè ki cén gíi nē pe cé wi pari, kire nē a mi sí wi tórigo baa pe *kàyuʔujuulo gbolí* mé lè. ²⁹ Mi sí ki 'nyaa gii nē pe wi pari wè, pe *Fànʔa Sienre* koligo wori dī tire dè, nè kire liɛle yige baa, wi kàyuʔu kii kire juuʔ pe- wi le kasuu nī wèʔ, bé né ce ga jo wi 'yeli né kpúumɔ ní wèʔ. ³⁰ Bà sí mi kèni ki cén dí dúu pe 'le nàguɔ ɲàà nē wè níe wi siri wè, a mi sí ne caa bè wi tórigo baa muɔ mé fáari fáari, né sí wi parifɔlilɔ ye bèle pe sa wi parigɔri juu wè baa muɔ mé.»

³¹ Bà tunduro dáà ti 'ken kapiengbuɔnnɔ mé bèle, a pe 'Pɔli kóri wè pìlige nī nè ké né wi ní fúɔ Antipatirisí kàʔa mé. ³² Ki kpíenduɔ gè a pe 'wi yaʔa suɔnfɛbile mé bèle a pe 'ké né wi ní, né kɔli nè pen kapiengbuɔnnɔ kpáakpuʔɔ mé gè. ³³ Bà pe sèni jíin Sezare kàʔa nī gè a

pe 'sebe ken wè fànʔafɔli mé wè né sí Pɔli tiɛ wè wi nē.

³⁴ A fànʔafɔli wi 'sebe wi sienre wéli dè, né kèni pe yúgo ténime bíi wuu wī Pɔli wè. A pe 'wi ye Silisii ténime wuu wī.

³⁵ A wi 'Pɔli ye wè: «A muɔ parifɔlilɔ pe kèni pen bèle m'bé sienre ken dè muɔ mé.» A wi 'fali nè jo pe- sa Pɔli téngɛ wè kùlofɔli *Erodinàkpanʔa* nī gè.

Pe 'Pɔli kàyuʔu juu gè fànʔafɔli Feliisi tiʔe nī

24 Cenyɛ kogunɔ 'tóri kire kàduʔume gè, a Ananiyasi wè, *kacɔɔnriɔ kàfɔli* wè, a wi 'pen baa né *liɛle* páli ní, nè fàri nàguɔ wáà nē; wi cé juu macen. Wire cé pen bè pa sienre cáan dè *Pɔli* nē wī †, pe 'puu ne wi ye Terituliisi. Gii nē pe Pɔli cò wè, a ki sienne báli pe 'ki sienre juu dè fànʔafɔli mé wè.

² Bà pe 'Pɔli yeri wè nè péni téngɛ wè, a Terituliisi wi 'fali nè séli ne nyu ne sienre kírí dè ne tari Pɔli nē wè, né jo: «Weli fànʔafɔli Feliisi, muɔ fànʔa nē gè, né muɔ kpíʔilejènme kenme nē bè, kele sáa 'yiʔe kùlo nī lè, a sienne pe 'kò yanyige nē kpuʔɔ. ³ We kàfɔli, *kpuʔɔɔ* ti 'yeli muɔ nē; weli 'muɔ kacèngɛ cén gè tiere ti míeni nī lègɛle ke míeni nī, weli ne muɔ síeri ne muɔ kanʔa barige nē. ⁴ Bè sí sienre yaʔa dè ti- puu weride mi fāga ní ga muɔ cò déngɛ bè mɔɔgɔ wè, mi ne muɔ fiɛn ma líiye cáan ma lúʔu weli mé cè, majo meni weli 'muɔ cén muɔ fungo ki 'nyuɔ gè.

⁵ «Ki 'nyaa nàguɔ ɲàà wè, weli 'ki ciʔige nè nyaa wī bè yaabiime tiɛle. Wī ne Zuufulo pe míeni sùguru ne yègí duniya tiere nī dè; *Nazaretiyé* wuulo gbolí †† ni yieginí-we wáà ce wī. ⁶ Wi yé cèni sori nè je Kulocelie *Gbùʔɔɔsaʔa* núʔɔ gè, a weli sí wi cò. ⁷ [Kapiengbuɔnnɔ kàfɔli wè Lisiyasi wè, wire wi 'wi píle nè suɔ weli mé fànʔa nē.] ⁸ A muɔ tíime kèni wi yúgo wè, muɔ bé ti nyaa, gii nē weli ne wi túngu wè.»

⁹ A Zuufulo pe 'taʔa sienre dáà nē dè, nè jo dí bè ti yè.

Pɔli wi 'wi wori juu dè fànʔafɔli Feliisi yiʔe mé gè

¹⁰ A fànʔafɔli wi sí sienre ken dè *Pɔli* mé wè né jo wi-juu. A Pɔli wi 'jo: «Mi 'ki cén ki 'yiʔeɛ nyuɔ kúɔ, muɔ wī ma nyéni kùlo náà ni kàyuʔu nyu gè; kire nē m'bé mi wori juu dè bè láʔa káaliye fùn, bè mi yirime tiɛle tiɛ lè.

¹¹ Muɔ tíime 'ki cén, kii fiɛ tóri cenyɛ kie né siin nēʔ, bà mi 'ké *Zerizalemi* kàʔa mé gè nè sèni Kulocelie gbùʔɔɔ wè. ¹² Sien sí kèni mi nyaa mi ne nyu ne kíí né wàa níʔ baa Kulocelie *Gbùʔɔɔsaʔa* mé gèʔ, sien míeni sí fiɛ mi nyaa mi ne sienne sùguru bèle ne yègí *tenmezaaya* nī yèʔ, bé né ga jo kàʔa nī gèʔ. ¹³ Sienne báli bèle, dàa pe nyu ne tari mi nē dàa dè, piyè gbè ki cén bè ki fìlige ju-

† Ki 'nyaa bà Zuufulo piyè cé *Wurɔmiyé* wuulo kele cénʔ gèle, a pe sí wàa caa, ɲàa wi 'sienre cén dè né kùlo kele ní gèle; wire wi 'puu Terituliisi wè. †† A ki 'juu mme gè né jo *Nazaretiyé* wuulo gbolí lè, téngɛfɔlilɔ pe yerigenme páà bī.

u?. ¹⁴ M'bé sí mi wori juu dè bè lá?a muo nē. Zezi koligo gè, gàa sienne pe 'jo kojenge bè? gè, kire nī mi yē, ne Kulocelie gbù?wò wè, weli tobilo pe Kulocelie wè, né sí téngge sienre dí miēni *Misa Fàn?a Sienre* ti 'tìe wè, né kele gíli gíele baa sebegele *Kulocelie sienjuuliele* pe sebele nī bèle. ¹⁵ Sòngirò ta?adi?e yē m'mé Kulocelie nē wè, nè píne ki sòngirò ta?adi?e kīi pe mé peli tíime bàli bèle, a pe 'téngge ki nē dí kúbilo pe siensinmine bèle né pe sienpiile ní bèle, pe bága koli bè nyé. ¹⁶ Kire nē mi ne ki cì?ilé bè puu cìiliwe mi fungo nī gè Kulocelie yi?e mé gè né sienne pe miēni yi?e mé gè.

¹⁷ «Yi?ele ni?egele 'tóri kire kàdu?ume gè, a mi 'koli nè pen Zerizalemi kà?a mé gè nè péni kpu?wò kpí?ile né wali ní mi kùlo wuulo mé bèle, né sí *yakowò* kòn Kulocelie mé wè. ¹⁸ Kire mi 'puu ne kpín?ini á pe séni mi nyaa baa Kulocelie Gbù?wòsa?a nī gè, a mi 'mi jìgemununo kakuwò kúu dè; sienni?ene sì puu baa?, bé né ce ga jo kàgbaalige?.

¹⁹ «Nè sí ki taa, Zuufulo páli 'puu baa, Azii ténime wuulo pe 'puu, mi 'ki nyaa majo peli pe cé yeli bè puu ná?a gè bè gbè kàa juu muo yi?e mé gè mi parige ki wori nē dè, a ki yē yakaa yē baa pe- mi pari ki wori nē dè wè. ²⁰ A kire 'laa wè, sienne bàli bèle, pe- ki juu wèli, gíi pe 'nyaa kacuwò lè mi koli mé gè, bà mi 'puu baa *kàyu?ujuulo gboli* yi?e mé gè ? ²¹ Sienti?e nigbe mi cé juu, dù?wò kire kenme nē pe 'mi pari. Ki 'nyaa mi cé yē nè yéri pe yi?e mé gè né ti juu kpu?wò né jo: «Kúbilo pe nyéne wori dáa mi 'juu dè, kire kenme nē yeli ne kàyu?u nyu mi nē pànge gè.»

²² Feliisi wire cé sí Zezi koligo cén gè cèngge, a wi 'kàyu?u cèngge si?ere gè, né sí pe ye: «A kapiengbuwònnò kàf?li kpuwò wi kénì tigi ná?a wè, Lisiyasi wè, m'bé né gbè kàa juu yeli kàyu?u ki sienre nī dè.» ²³ A wi 'kapiengbuwònnò dabataan kàf?li ye wè wi- P?li le wè kasuu nī wè, wi sí ki ya?a ki- puu wi mé yórigò, wi fāga cíi? a wi wuu wáa je sa yakaa kpí?ile wi mé wè?.

Feliisi wi 'yúogologo wáa P?li mé wè

²⁴ Cenye yáa kénì tóri yè, a Feliisi wi 'pen wire né Durusiili, wi cuo wè, Zuufuwo wi 'puu. A wi 'tun a pe séni P?li kóri wè baa kasuu nī wè, nè péni wi wori lú?u dè dàa ti 'puu wi mé bè juu ténggele wori nē dè Zezi *Kirisi* nē wè. ²⁵ Bà P?li wi 'sienre séli dè níe ki nyu dí sien 'yeli bèri sínme koligo tári wè, né muo sien ma jáa ma miè cò wè, dí kàyu?u káa ne we siri wè, a ti 'fiere cò Feliisi nē wè, a wi 'P?li ye wè: «Ti bé yeli bè pànge gè; te waa, a mi kénì lèlè láa taa m'bé muo yeri.»

²⁶ Wi 'puu ne sòngí ne píne nè jo dù?wò P?li wi bé wali ken wire mé, kire kenme nē wi 'puu ne wi yeri ne báan túon túon né báan ne nyu né wi ní.

²⁷ Yi?ele siin kénì tóri gèle, a fàn?af?li wáa 'ténì fàn?a nē gè nè Feliisi wi larige líe gè, pe 'puu ne wi ye

P?risiyusi Fesitusi. Wire 'puu ne ki caa bè mí?e taa Zuufulo mé bèle, a wi sí P?li ya?a wè baa tónwò kasuu nī wè.

P?li wi 'jo Sezari wi 'bé wire kàyu?u juu gè

25 Bà Fesitusi wi ténì fàn?a nē gè *Zude* ténime nī bè, cenye taanri 'tóri kire kàdu?ume gè, a wi 'yiri Sezare kà?a nī gè nè ké *Zerizalemi* kà?a mé. ² A *kacuwònnò kàf?li* bèle né Zuufulo pe lièle ní bèle, a pe 'piye píne nè séni sienre kéri ne tari *P?li* nē wè. ³ A pe 'Fesitusi ye wè wi- nyuo peli nē wi- P?li tórigo wè baa peli mé Zerizalemi kà?a mé gè peli sa wi kàyu?u juu gè. Ki 'nyaa pe 'puu ne caa bè sa P?li kpúu wè koligo nē wī.

⁴ A Fesitusi wi sí pe ye dí P?li wī baa kasuu nī Sezare kà?a mé, dí wire sì je m?wò?, wire tíime ne waa baa. ⁵ Né sí pe ye: «Bili bíele yeli nī yiéginine bèle, yeri báan weké ye sa yeli wori juu dè nàguo njáa nē wè, kaala nī yeli nyaa wi 'kpí?ile niì sien lè?.»

⁶ A Fesitusi wi 'kò baa né pe ní kii tóri cenye kataanri nē?, a kire 'laa cenye kie, né kúu né ké Sezare kà?a mé gè. Ki kpìendu gè a wi 'séni ténì kàyu?ujuuwo kácun?ò nē gè, né jo peri báan né P?li ní wè. ⁷ Bà P?li wi séni yiri wè, Zuufulo bíli pe cé kón Zerizalemi kà?a mé gè nè pen bèle, a peli 'yéri nè wi mà?a nè su?u níe kele ni?egele sìpi?ile nyu ne tari wi nē, nè sí ki taa piyè yé je gbè ki sienre cén dè bè ti juu bè flige?.

⁸ A P?li wi sí wi juumò juu bè, nè ki tìe dí wire sì kapuunnò kpí?ile Zuufulo pe *Fàn?a Sienre* nī dè?, nè píne wire sì yakaa kpí?ile sìpi?i Kulocelie *Gbù?wòsa?a* nē gè?, wire sì kakoligo kpí?ile *kùlof?gbuawò* Sezari nē wè?.

⁹ Fesitusi wi sí puu ne ki caa bè Zuufulo pe kanedaana kpí?ile, a wi sí P?li ye wè o: «Muo bé f?li lé bè ké Zerizalemi kà?a mé gè lé, mi sa muo kàyu?u juu gè baa kire ti?e nī lé?»

¹⁰ A P?li wi sí wi ye: «Mi yē ná?a yériwe nè kúu kàyu?ujuudi?e nī gè *kùlof?gbuawò* Sezari wi yi?e mé gè, bile mi kàyu?u ki bé juu. Mi sì tán?a nè jiiin Zuufulo mé bèle kaala láa fáala nī?, muo tíime muo nyéni kire cén cèngge. ¹¹ A ki yē mi nyéni kaala kpí?ile niì sien lè?, a ni 'yeli né kpúumò ní wè, mi sì cíi? pe- mi kpúu wè?. A ki sí nyaa dii pe nyu ne tari mi nē dè, ti wè kányi?e? wè, sien fāga mi le pe kiye nī yè nyùgofun?. Mi ne ki caa mi kàyu?u ki- sa juu kùlof?gbuawò Sezari ti?e nī †.»

¹² A Fesitusi wi 'ké nè séni wi yerif?lilo nyaa bèle a pe 'juu; píra njáa nī wè á wi péni P?li ye wè: «Muo tú?u jo kùlof?gbuawò Sezari wi 'yeli bè muo kàyu?u juu gè lé? Ao, baa muo bé ké sí!»

† Ki 'nyaa a sien cé puu *Wurwimiyé kùlo wuu* wè, a pe 'kàyu?u juu sien nē wè, á sien wi 'ki nyaa kàyu?u kii juu nè wi fungo nyígi gè, larige 'puu sien mé wè wi- ki juu bé jo pe sa wire kàyu?u juu gè *Wurwimiyé kùlof?gbuawò Sezari ti?e nī gè.*

Pe 'ké né Pɔli ní wè
kùlofɔli Agiripa tiʔe nī

¹³ Cenyɛ yáà kénì tóri yè, a kùlofɔli *Agiripa* wi 'ké wire né Bereniisi, bàa Fesitusi síeri wè baa Sezare kàʔa mé gè.

¹⁴ Bè ki 'nyaa pe cé kò baa nè mɔɔ wè, a Fesitusi wi sí *Pɔli* wori juu dè nè tiè kùlofɔli nē wè, né wi ye: «Nàguo wáà yē bile, Feliisi wi cé wi tón nè yaʔa náʔa kasuu nī.

¹⁵ Lèlè nī nī mi 'puu baa *Zerizalemi* kàʔa mé gè, a *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* né Zuufulo pe *liɛɛ* pe sèni yiri né ki nàguo wi sienre ní dè. A pe 'jo dí fúo ki 'yeli kàyuʔu ki-tuu wi nē wī. ¹⁶ Mi sí cé pe ye dí weli *Wurɔmiyé* wuulo mé bèle, ki wè kpínʔiniʔ, bè kàyuʔu juu sien nē círacira wèʔ, dí ki sí nyaa sien wī wi juumɔ juu bè wi parifɔlilɔ pe yiʔe mé gè wèʔ, bè ki tiè a ki yē wi yirimɛ yē baa sienre nī dèʔ.

¹⁷ «A pàli sí pen né mi ní náʔa Sezare kàʔa mé gè. Mi sí keke yaʔa gèle a ke mɔɔʔ; ki kpiendu gè, a mi sí fali nè sèni ténì kàyuʔujuuwo kácunʔ nē gè, né tí a pe 'pen né nàguo ní wè. ¹⁸ Wi parifɔlilɔ piyè kénì siensinre juuʔ dii ti gbè nè nyaa kapiile wori dèʔ, majo meni mi 'puu ne ki sòngí gèʔ. ¹⁹ Gii yákuo nē pe cé wi pari wè, kire 'nyaa peli tíime Kuloceliɛ caagoligo sienre ti 'puu, né sien wáà wori ní, pe wi ye Zezi; wi 'kùu á Pɔli wire sí jo dí wī sī nē. ²⁰ A mi 'còri kire tiɛle náà nī lè, mi nē nē ki cén gii m'bé juu gèʔ. A mi sí Pɔli yúgo wè a ki yē wi bé fɔli bè ké *Zerizalemi* kàʔa mé gè kàyuʔu ki- sa juu baa kire tiʔe nī. ²¹ Pɔli wi sí cé cí né jo wire kàyuʔu ki 'yeli bè sa juu *kùlofɔgbuɔwɔ* Sezari tiʔe nī. Kire nē a mi sí tí a pe 'wi tón nè yaʔa baa kasuu nī wè, sèni né mi ga wi tórigo *kùlofɔgbuɔwɔ* Sezari tiʔe nī gè.»

²² A Agiripa wi 'Fesitusi ye wè o: «Mi míeni wè, mi ne caa bè lúʔu nàguo nàà mé wè !»

A Fesitusi wi 'wi ye: «Mbànʔa gè muo bé lúʔu wi mé.»

²³ Ki kpiendu gè, a Agiripa wè, né Bereniisi ní wè, a pe sèni jíin kàyuʔujuudiʔe nī gè né pe nàbuɔɔ yere ní dè; kapiengbuɔɔnɔ pe kàfɔlikpolilo pe 'puu né pe ní, nè fàri kàʔa ki yiʔemɛ sienne nē bèle. A Fesitusi wi 'tunduro tórigo a pe sèni Pɔli cò wè nè pen.

²⁴ A Fesitusi wi péni sienre líe dè né jo: «Agiripa, muo wī kùlofɔli wè, né yeli ye mieni bèle náʔa né weli ní bèle, nàguo nàà yeli ne nyaʔa nàà wè: Zuufulo pe mieni bèle *Zerizalemi* kàʔa nī gè, pe 'ké mi kúruo nè sèni mi fiɛn, níe yékpuʔulo wáari né jo dí nàguo nàà wī yeli bè kò sī nēʔ. Ale pàngɛ, ki siennuro tire nē pe tíin. ²⁵ Mi wè, mi sí tiɛle nyaa wi nēʔ, gaa wi 'kpíʔile kakpuu wuʔu gèʔ. Bè sí wi 'jo wire ne ki caa wire kàyuʔu ki- sa juu kùlofɔgbuɔwɔ tiʔe nī gè, baa mi ne caa m'bé wi tórigo.

²⁶ Mi sí sí ki cénʔ, gii mi 'yeli bè seɛe bè tórigo kùlofɔgbuɔwɔ mé wè wi wori nē dèʔ. Kire nē mi 'tí a pe 'wi yige náʔa ye mieni yiʔe mé gè. Muo míeni pa kàa juu ki nī muo wè, Agiripa, muo wī kùlofɔli wè, dí mi sí sienre taa

cén bè seɛe wi wori nē dè, a we kénì wi yúgo nè kúo wè. ²⁷ A kire 'laa wè, mi tóni nè ki 'nyaa nyùgo wè ki nēʔ, bè kasuulewe tórigo baa kùlofɔgbuɔwɔ Sezari mé wè, dí ki sí nyaa gii nē pe 'wi pari wè ki sienre ti fàga puu ciilide dèʔ.»

Pɔli wi 'wi juumɔ juu bè
kùlofɔli Agiripa yiʔe mé gè

26 A kùlofɔli *Agiripa* wi sí *Pɔli* ye wè: «Larige yē muo mé, ma muo juumɔ juu bè.»

A Pɔli wi 'kɔli yègɛ gè né sienre líe dè bè wi wori juu dè. A wi 'jo: ² «Kùlofɔli Agiripa, ki 'mi déni bè ki 'nyaa pàngɛ gè m'bé gbè mi juumɔ juu bè muo yiʔe mé gè nè niɛ yige keke gíli ke mieni nī Zuufulo pe 'mi pari bèle, ³ né ki cén muo 'Zuufulo pe kalíʔe ke mieni cén gèle né pe kacinʔemɛ ní bè. Kire nē, mi ne muo fiɛn wī, ma fungo nyígi gè má lúʔu m'mé.

⁴ «Bà ki 'líe baa mi nàgapunmɔ lèlè nī lè, Zuufulo pe mieni nyéni kàa cén mi sīi wi tánʔagenmɛ nī bè, meni mi 'puu nè síe mi kùlo wuulo pe sunʔɔmɔ nī bè *Zerizalemi* kàʔa nī gè. ⁵ Pe 'kire cén a ki 'mɔɔ, nè pínɛ a pe je yéri ki nē bè ki juu gè, pe 'ki cén *Fariziennɛ* koligo kire nī mi 'puu, kire gī weli Kuloceliɛ caagoligo kogbenge gè. ⁶ Pàngɛ gè pe sí mi yeri fànʔa tiʔe nī gè bè ki 'nyaa mi 'mi sòngirɔ taʔa dè Kuloceliɛ wi nyafenige ki sienre nē dè, dàa wi cé juu weli tuulie mé bèle. ⁷ Kire nyafenige gáà kire nē weli kùlo wuulo pe saaya tuluo kie né siin yi 'yi sòngirɔ taʔa dè, né sí gbènmɛ le ne Kuloceliɛ gbùʔrɔ wè pilige né cenvugo, ne ki siri wi nyafenige sienre ti- ga fori. Tire sí dī, Kùlofɔli, mi parige nyùgo kire gī mme gè Zuufulo mé bèle. ⁸ Gii nē yeli ne ki sòngí né jo ki gbè kpíʔile wèʔ, Kuloceliɛ wi- kúbilo nyé bèle wè ?

⁹ «Mi tíime nàà wè, mi cé puu ne ki sòngí mi 'yeli bè kenmɛ pi mieni kpíʔile bèri Zezi míʔe túngu gè, Zezi wè *Nazaretiyé* kàʔa wuu wè. ¹⁰ Kire sí mi 'kpíʔile mi wè, *Zerizalemi* kàʔa mé gè. Nè yeli né fànʔa gī *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* pe yé ken mi mé gè, a mi 'téngefɔlilɔ nīʔene cò nè tón kasuu nī, nè pínɛ a pe cé kàyuʔu juu nè cáan sien nī nē bè wi kpúu wè mi nē cé wúo né pe ní. ¹¹ Nè kire líe yige baa, lègɛle sáa nī, mi 'puu ne tòri *tenmezaaya* yi mieni nī yè ne téngefɔlilɔ kanʔa bèle pe ne pe wuʔɔ, níe pe còri fànʔa pe- yiri *Zezi koligo* nī gè. Bè mi fungo ki cé yè nè nò larige gī nī téngefɔlilɔ kúruo bèle, mi nē cé yè nè ké pe kúruo kàaya yáà mé *kùlogolo káli* kiyeyɛ nī pe wuʔɔdiʔe nī gè.»

Meni Pɔli wi 'kò téngefɔli wè

(Kakpi 9.1-19; 22.6-16)

¹² A Pɔli wi 'nē jo: «Tire nē mi 'puu, a ki kénì nyaa làa nē mi 'puu ne waa Damasi kàʔa mé, né sí *kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ* pe nyasienre taa cèngɛ, a pe 'ki fànʔa ken gè m'mé. ¹³ N'de mi ne nyu muo mé de, kùlofɔli, koligo kire

nē mi 'puu, cenge ní gè nē yéri nyùgo nī, a mi kénì kpienme páà nyaa pi 'kón baa nyi?ene nī lè, pi 'puu ne càanná kpu? nē tóri cenge nē gè. A pi péni mi mà?a nē su?u mi né mi kobinenyenine ní bèle. ¹⁴ We miēni bèle a we 'tigi nē tuu dàala nē lè, a mi 'yékpòli juum?w páà lú?u eburu sienre nī, a pi 'jo: «Sòli, Sòli, gáa nē muo ne mi wu?o? Ki bé gbèn né muo ní díe bà muo ne *Kàfòli* kpiile tengi lè †!»

¹⁵ «A mi sí jo: «Kàfòli, njáasien wī?»

«A wi 'jo: «Mi wī, Zezi wè, mi muo ne wu?o? wè. ¹⁶ Ma sí yè ma yéri. Gii nē mi 'miē tìe muo nē wè, n'ge: mi 'muo líe ma puu mi baaku?w, nē píne mari mi wori nyu dè sienne mé bèle, gii muo 'nyaa gaa gè né gii ní m'bé ní ga tìe muo nē gè. ¹⁷ M'bé muo su? muo kùlo wuulo pe kiyē nī yè, Zuufulo bèle, bè muo su? bínē *kùlogolo káli* sienne kiyē nī yè, bàli mé mi je muo tun wè. ¹⁸ Ma sa pe yiye múgolo yè, pe- kàdu?u wáa yebilige mé gè, pé sí jiiin kpienme nī bè, pe- kàdu?u wáa Seteni fàn?a mé gè, pé sí ta?a Kuloceliē nē, gii ki bé tí Kuloceliē wi- pe kapi?ile lá?a gèle, dí pe sí pe liēle taa lè bè píne né Kuloceliē wuulo ní bèle, bàli pe 'ténge mi nē bèle.»

¹⁹ «Kire ti?e gáa nī gè, kùlofòli *Agiripa*, nē yeli né *fiē* njáa mi 'nyaa *nyl?ene* nī lè, mi sí gbè nē jáa nē cíi kaala náa Kàfòli wi 'tìe mi nē né ki tunduuro ken dè mi mé dè?.

²⁰ A mi sí ki séli gbín?ene Damasi kà?a nī, nē sèni fali *Zerizalemi* kà?a mé, né *Zude* ténime tierē ti miēni ní dè, nē sèni fali kùlogolo káli mé. Mi 'puu ne ki nyu sienne mé bèle dí pe- pe funyo yi?e yè pé lá?a pe kapi?ile nē gèle, pe- ta?a Kuloceliē nē, péri kakpi'iligele kúu, kakpi'iligele gíli ke bé ki tìe dí pe nyéni làa yi?e pe funyo nī yè. ²¹ Kire sienre dáa ti ju?u kire kenme nē Zuufulo pe sèni mi cò baa Kuloceliē *Gbù?w?sa?a* mé gè nē mi wu?o? ne waa bè mi sii kúu wè.

²² «Nè sí ki taa bè Kuloceliē wi 'mi sá?a wè, kire ki 'tí mi yē ne tiin bile pàngē gè, ne tàa nya?a ne nyu ne tíi fàn?afunvòlilo mé bèle né kpolilo ní bèle. Dii sí *Kuloceliē sienjuuliē* pe 'juu nē kúu dè, peli né *Misa* ní wè, né jo ki bé kpi?ile gè, mi wè ne tàa nyu tiie? ²³ Kire sienre tire dī dàa dè: *Kuloceliē Siennyienegw?w* wi cí ga wu?o?w su?, bága nyé bè yiri péliwē wè kúbilo nī bèle, nē píne, wi 'yeli bè kpienme pi wori juu dè weli kùlo wuulo mé bèle né kùlogolo káli sienne mé bèle bè píne.»

Pòli wi 'Agiripa ye wè wi- téngē Zezi nē

²⁴ Tire *Pòli* wi 'puu ne nyu ne tiin bè wi juum?w juu bè, a Fesitusi wi 'fali nē kénì juu nē jenme seni, né jo: «Kàala ke yègí muo nī lé, Pòli ! Mi 'ki nyaa majo muo sebecéngē ki caa bè nyùgo yègē muo nī!»

²⁵ A Pòli wi sí jo: «Fesitusi, kpu?o?w ti 'yeli muo nē, kàala yafien wè mi nī? Kányi?e fiige kire mi ne nyu muo

† *Gireki sienre nī dè, kàsiile láa Kàfòli Zezi wi 'wáa nē ken Sòli mé wè, bè ki tìe a nēfaliwē wi 'cíi ne cáanri né wi kàfòli ní wè, wi nē kpu?ni?ere su?.*

mé. ²⁶ Mi nyéni téngē ki nē nē píne, kùlofòli njáa mé mi ne mi sienre nyu dè, wi nyéni ki kele gáli cén gèle, làa fáala wè wi diire nī?. Nē ta?a gii nē, mi 'tire juu dè, ki kele gáli kiyē kpi?ile ti?e káa nī làrime nī wī?. ²⁷ Weli kùlofòli *Agiripa*, mi 'ki cén muo nyéni téngē *Kuloceliē sienjuuliē* pe sienre nē dè, dù?o? mi sí fine?»

²⁸ A *Agiripa* wi 'Pòli ye wè o: «Ki cé kò cèri dí muo sí mi yi?e mi- kò Kirecenwē.»

²⁹ A Pòli wi 'jo: «A ki yē ki 'kò cèri wī yo, ki tiin kpu?o? wī yo, mi sí ne Kuloceliē náari wè, ki fāga nyaa muo nigbe?. Mi ne ki caa ne píne yeli bálì miēni pe nyéni mi sienre dáa lúru dè pàngē gè, ye- kò bè mi tíle, nē kire liēle yige baa nēgejòliyo njáa yire liēle yige baa.»

³⁰ A kùlofòli wè, né fàn?afòli ní wè, nē fàri Bereniisi nē wè né bili pe 'puu baa ténine né pe ní bèle, a pe 'yè nē yéri. ³¹ Bà pe kénì yiri ne waa bèle, a pe 'yè ne nyu ne tíi piye nē né jo: «Nàguo njáa wii yafien kpi?ile? gii ki 'yeli pe- wi le kasuu nī wè?, bé né ce ga jo bè wi kpúu wè?.»

³² A *Agiripa* wi 'Fesitusi ye wè: «A kii cé nyaa nàguo njáa wi 'jo dí *kùlofògbu?w?w* Sezari wi 'yeli bè juu wire kàyu?u juu gè?, we cí wi ya?a wiri waa yanyige nē.»

Fesitusi wi 'Pòli tórigo wè Wur?mi kà?a mé

²⁷ Bà pe cé weli kári wori juu dè nē cáan nigbe nē Italii kùlo mé lè, a ki 'nyaa kasuulebele bèle, *Pòli* wè né bili ní bèle, a pe 'pe ken kapiengbu?onn? dabataan (100) kàfòli wáa mé, pe 'puu ne wi ye Zulusi; *Wur?miyē kùlofògbu?w?w* kapiengbu?onn? tògo wuu wáa wi 'puu.

² A we sèni jiiin kórikpu?o? káa nī, Adiramiti kà?a mé ki yé kón, ne waa kàaya nyíl mé kórikpoliyo yi yèri ku?jii nyuo nē gè baa Azii ténime nī bè. Maseduwani ténime sien wáa 'puu né we ní, Tesaloniki kà?a wuu wi 'puu; pe 'puu ne wi ye Arisitariki.

³ Ki kpienduu gè a we sèni tigi Siid?n kà?a nī. Zulusi wi cé Pòli cò wè né funjèngē ní, nē larige ya?a wi mé a wi 'ké nē sèni yiri baa wi nàgorilo mé bèle, a pe 'wi ken né wi màakuunyuo?yere ní dè.

⁴ Bà we 'yiri baa kire ti?e nī gè, a we 'sùuri nē fali ne Siipiri kùlo sóligi lè, gaa ki 'puu lu?o? sun?o?w nī bè. Ki 'nyaa káfalige ki 'puu ne wáari ne weli kórikpu?o? kpálí gè. ⁵ A ki 'nyaa a we 'ku?jii jeli wè nē tóri Silisii ténime ti?e nī gè né Panfilii ténime ti?e ní gè, nē sèni tigi Miira kà?a nī; Lisii ténime ti?e nī ki 'puu. ⁶ A we sèni kórikpu?o? káa nyaa baa, Alegizandiri kà?a wu?u ki 'puu níe waa Italii kùlo mé lè, a kapiengbu?onn? dabataan (100) kàfòli wi 'weli nyógo ki nī.

⁷ Bè ki 'nyaa káfalige ki 'puu ne wáari ne weli kpálí wè, kórikpu?o? kii puu ne waa fáari?, a kire 'ki ken a tán?ana ni 'cenyē nī?eye líe. A weli 'tòni nē fù?o? kátii né né sèni nò Kiniidi kà?a nē gè. A we 'tóri Kireti kùlo kanyuo nē gè; ki kùlo nī lu?o? sun?o?w nī. A we 'ké Salimone kà?a kóli mé

bè làridi?e taa, bè káfalige ki 'puu ne wáari gè. ⁸ Weli cé tònì nè kàli nè mɔɔɔ, bà we 'puu ne lu?ɔ gògogo sɔligi gè. A we sèni nò ti?e káà nē pe ki ye «Kórikpoliyo yéridi?e cèngɛ». Kà?a káà yē baa ki ti?e táanni gè, pe ki ye Lase.

⁹ Lèlè láà cé tóri a ki 'mɔɔɔ we ní ne tíin baa kórikpu?ɔ nī gè lu?ɔ nī gè. A we 'kò ne waa kóri nī gè dù?ɔ nē wī. Ki 'nyaa *sún le* lèlè ni cé tóri nè kúɔ. A Pɔli wi sí jo wire bé juu né kórikpu?ɔ baakuɔɔ ní bèlè. ¹⁰ A wi 'pe ye: «Ne wuulo, mi 'ki nyaa majo cú?ɔɔw bé nyaa tán?ana náà nī lè díe ! Kíi cɛ yéri tugoro tire né kórikpu?ɔ kire yákuɔ nē? , weli tíime wobobilo bèlè weli sii wī káaliye nē.»

¹¹ Nè sí ki taa kapiengbuɔɔnnɔ dabataan (100) kàfɔli wii Pɔli wori lú?u dè?, a wi 'wi fungo ta?a gè kórikpu?ɔ fèwe wire nē, né kórikpu?ɔ ki kàfɔli ní wè. ¹² Bè kórikpoliyo yi yéridi?e kii puu cèngɛ? wiikuninɔ lèlè nī lè, a sienne pe kpuɔɔw 'fɔli ki nē pe- yiri baa ki ti?e nī gè, níe ki sòngi dù?ɔ pe bé nò Fenikisi kà?a nē gè bè wiire lèlè kúɔ lè baa kire ti?e nī gè. Kireti kórikpoliyo yéridi?e káà ki 'puu, ki cé yi?e wáa cengenyenijiinme kámegɛ mé sɔrigɔ nī, né cengenyenijiinme káliige mé sɔrigɔ nī.

Káfaligbu?ɔ káà 'yè baa lu?ɔ nī gè

¹³ A káfalinyine láà 'yè ne wáari cengenyenifolime káliige kɔli mé gè, a pe 'ki sòngi nè jo dù?ɔ peli tán?ana ni bé ténì wī. Timɔriyegɛ gīi ki cé kórikpu?ɔ yérigɛ gè, a pe 'ki yègɛ lu?ɔ nī gè nè nyóɔgɔ kórikpu?ɔ nī gè, né kò ne waa Kireti kùlo ni sɔligimɔ nī bè. ¹⁴ Kii mɔɔɔ?, a káfaligbu?ɔ kàsa?a káà 'yè ne wáari baa kùlo nī lè nè péni weli taa baa lu?ɔ nī gè, ki káfalige gè piyē ne ki ye «Erakulɔni». ¹⁵ A ki 'kórikpu?ɔ líe gè; weli fàn?a si cé 'nè puu bè gbèri ki kàrigi?. A lu?ɔ ki 'weli líe ne waa wī.

¹⁶ A we 'tóri dàawa?ala ti?e káà táanni, gàa ki 'puu lu?ɔ sun?ɔɔw nī bè; pe ki ti?e ye gè Koda. A kire 'we làrige cèri káfalige nē gè. A we 'pàanmipaanmi nè kóripile lire yérigɛ náa ni cī puu ne sienne suu bèlè, ¹⁷ nè ni yègɛ nè nyóɔgɔ kórikpu?ɔ nī gè. A pe sí mà?ara tí?e nè kórikpu?ɔ puɔ gè nè cò ki fāga cú?ɔ?. Bè we 'puu ne fi?é we fāa ga sa wiyè wáa bè kabari Siiriti dàrimi?e gbu?ulo nē gèle lu?ɔ laame nī bè, Liibi kùlo kɔli mé gè, a kórikpu?ɔ fèwe wi 'kórikpu?ɔ fèni † sá?a wè, á káfalige ki 'kò ne we filagi ne waa lu?ɔ nē gè.

¹⁸ Ki kpienduɔ gè káfaligbu?ɔ kàsa?a ki 'puu ne kórikpu?ɔ wáari gè ne fiigi kpu?ɔ, a pe séli ne kórikpu?ɔ ki tugoro táa yigi ne wáari lu?ɔ nī gè, bè kàa yige kórikpu?ɔ ki sɔlbumɔ nī bè. ¹⁹ Cendaanriwu?u nē gè a kórikpu?ɔfɔlilɔ tíime pe 'kórikpu?ɔ ki fèyere yige dè nè wáa lu?ɔ nī gè. ²⁰ A ki 'cenyè nyuɔ kúɔ weli wè cenge nya?a gè?, bé né cɛ ga jo ɔɔɔɔ gèle pilige nī gè?. Káfaligbu?ɔ kàsa?a gáà gè, kàa 'puu ne fàri ne waa ki nē

† Pe nē cé fèni wáa puɔ nè wi yègɛ nè yérigɛ kórikpu?ɔ naame gè, káfalige ki náa wi fii, ne kórikpu?ɔ píle gè ne waa. A pe sí gbéni kī fèni ɔáà sá?a wè, kàa nē yiri kórikpu?ɔ ki kàsenige nī gè.

kpu?ɔ?. Ki 'puu fiérewu?u, a weli tònì nè ki 'nyaa weli sí suɔ?.

²¹ Ki cé mɔɔɔ, bili pe 'puu baa kórikpu?ɔ nī gè, piyè cé yafien káa?. A Pɔli sí kénì yè nè yéri pe sun?ɔɔw nī bè né jo: «Ne wuulo, yeli sí nyaa? wè lé, a ki yè yeli cé mi sienre lú?u dè, á we cé kò baa wiyè yiri? Kireti kùlo nī lè, fùɔɔgɔ gáà gè né yere dáà ti 'cú?ɔ we mé dè tíi cī we taa?. ²² Bè ki sí yē ɔ? wè, mi ne ki caa ye- yeli nàzɔnnɔ líri bèlè; yafien sí je yeli wáa taa?, nè yiri kórikpu?ɔ kire yákuɔ nī ki bé cú?ɔ gè?. ²³ Ki 'nyaa pilige gáà ki 'kúɔ gè, Kulocelié ɔáà mé mi yē né ní wi wuu wè, níe baara wī mé wè, a wi *nyí?ene tundunwɔ* wáà péni yiri mi kúruɔ, ²⁴ né mi ye: «Fári fi?é?, Pɔli?, ki 'nyaa muɔ 'yeli baa yéri *kùlofɔgbuɔwɔ* Sezari wi yi?e mé gè, kire nē Kulocelié né wi kacèngɛ ní gè, wi bé muɔ suɔ né muɔ kobinenyenine pe mieni ní bèlè baa kórikpu?ɔ nī gè.»

²⁵ «Kire nē, ne wuulo, ye- gbènme le. Mi 'téngɛ Kulocelié nē wè, nè ta?a ki nē gii wī 'juu m'mé gè ki bé kpi?ile. ²⁶ Ki 'nyaa fúɔ weli kórikpu?ɔ ki baa kii wáa bè kabari dàawa?ala ti?e káà nī lu?ɔ sun?ɔɔw nī bè.»

²⁷ Ki piliye kie né siceriwu?u kire ki 'puu á we ní ne waa, lu?ɔ ki we filagi Adiriyatiki ku?ɔjii nī wè. Bà pilige ki péni nò nyijalielè lèlè nī lè, a kórikpu?ɔ baakuɔɔ pe kénì ki 'nyaa majo wiyè ne nògì dàawa?ala ti?e káà nē.

²⁸ A pe 'lu?ɔ sícuumɔ tónminɔyegɛ cáan gè lu?ɔ nī gè, nè ki tónminɔ nè wéli, a ki 'yè kabuunyi?ene togotaanri né kprigɔ né siceri. Bà we 'si?ere baa we, a pe 'nè ki cáan, a ki 'yiri kabuunyi?ene togosiin né kprigɔ né kɔlini. ²⁹ A kórikpu?ɔ baakuɔɔ pe 'yè ne fi?é, kórikpu?ɔ ki fāa ga sa kii wáa kabari sɔndeniyè nē?, a pe sí kórikpu?ɔ yérigɛyegɛ siceri tìrige nè cáan kórikpu?ɔ kàdu?u mé gè lu?ɔ nī gè, níe kpienme wáari bè kàdari ní. ³⁰ Nè sí ki taa kórikpu?ɔ baakuɔɔ pe 'puu ne ki caa bè fè bè yiri kórikpu?ɔ nī gè wī, a pe 'kóripile tìrige lè nè cáan lu?ɔ nī gè, nii ni sí ne sienne suu bèlè, nè ki kpi?ile majo peli je tigi bè kórikpu?ɔ yérigɛyere yige dè lu?ɔ nī gè wī.

³¹ A Pɔli wi 'juu né kapiengbuɔɔnnɔ dabataan (100) kàfɔli ní wè, né kapiengbuɔɔnnɔ bíli ní bèlè, né pe ye: «A sienne bálì piyè kò ná?a kórikpu?ɔ nī gè?, yeli sí suɔ? !»

³² A kapiengbuɔɔnnɔ pe sí kóripile ni mà?ara celile dè, bè ni 'puu puɔɔ kórikpu?ɔ nē gè, a lu?ɔ ki 'ké né ni ní.

³³ Sèni né kpienme pi- tuu bè, a Pɔli wi 'pe mieni fiɛn né pe ye: «Ye- yéri ye yakaa káa. Ki cenyè kie né siceri yi ɔ? wè bà yeli ne siri wè, wáa fié fɔli bè yakaa káa?. ³⁴ Mi ye fiɛn wī, ye- yakaa káa, kire cɛ ki bé póri yeli mé. Ye fāga cèri fi?é?, yeli wáa nziige sí je tuu dàala nē?.»

³⁵ Bà wi 'tire juu nè kúɔ dè, a wi 'búru líe wè, nè *kpu?ɔw* ken Kulocelié mé pe mieni yi?e mé gè, né fali nè wáa kún ne káa. ³⁶ A ki 'nàzɔnnɔ líri bèlè pe mieni nī bèlè, a pe né yéri nè yaliire líi. ³⁷ Ki 'nyaa weli we mieni bálì we 'puu baa kórikpu?ɔ nī gè, we 'puu sienne sirakeli togotaanri né kprigɔ né sienne kɔlini (276). ³⁸ Bà we yé kénì líi nè tìn nè kúɔ wè, a we 'yaliire senre wáa dè

luʔɔ nī gè, gii ki bé tí kàa yiri kórikpuʔɔ ki sɪlubumɔ nī bè.

Kórikpuʔɔ ki 'cúʔɔ

³⁹ Bà kpienme pi 'yè nè tuu bè, kórikpuʔɔ baakuɔɔ piyè ki cénʔ dàala lire nē peli nòʔ, a pe 'dàawaʔala láà wéli nè nyaa gòrigo tiʔe kàà nī, dàrimiʔe tiʔe. Kire tiʔe nī pe 'puu ne sòngí peli bé sa kórikpuʔɔ yérige gè a ki yè ki bé gbè jáa wè. ⁴⁰ A pe sí kórikpuʔɔ yérige yige dè nè wáa luʔɔ nī gè, né fali nè kórikpuʔɔ ki biniye màʔara sáʔala dè gii ki bé tí peli gbèri kórikpuʔɔ nii gè koligo nī, né sí kórikpuʔɔ ki fèni sáʔa wè nè wi yège nè yérige ká-falige ki wáari ne jii wi nī. A kórikpuʔɔ ki 'sien ne waa dàawaʔala tiʔe mé gè, dàrimiʔe tiʔe gè. ⁴¹ Nè sí ki yaʔa a kórikpuʔɔ ki sèni taʔa nè fali tiʔe kàà nī, luɔɔɔ siin cé yii kpàli baa ki tiʔe nī gè, a kórikpuʔɔ ki fínaana ni sèni jiiin nè cùru dàrimiʔe nī gè. Kórikpuʔɔ ki cī ní gbè yiriʔ, a luʔɔ ki 'ki wáa nè kabari kàduʔu mé gè, bè lakuruyo yi 'puu ne wáari ne yègí né ɲɔri ní dè.

⁴² A kapiengbuɔɔnɔ pe 'yè ne ki caa bè kasuulebele kpúu bèle, pe fàà ga luʔɔ nyé gè bè fè bè suʔʔ.

⁴³ Kapiengbuɔɔnɔ dabataan (100) kàfɔli wire sí cé puu ne caa bè Pɔli suʔ wè pe kiye nī. A wi 'pe ye gaa pe je kpíʔile gè pe- tíi, né sí bili ye bèle a ɲii nyé macén wè, pe- yo pe tuu luʔɔ nī gè péliile bèle, pe- nyé pe yiri. ⁴⁴ Né sí bili senmine ye bèle, bàli pe yé kò baa kórikpuʔɔ nī gè, pe- kongo kórikpuʔɔ kabari nē dè pe- yiri. A pe 'ki kpíʔile bè kire kenme nē bè, nè yiri luʔɔ nī gè pe mièni bèle, yakaa si wàa taaʔ.

Pɔli wi sèni lèlè láà kúu Maliti tiʔe nī

28 Bà we kèni paʔa nè suʔ nè kúu wè, a we né peli nè ki dàala ni tiʔe ki míʔe cén gè: pe 'puu ne ki ye Maliti, luʔɔ sunʔɔɔ nī ki 'puu. ² A ki tiʔe sienne pe 'weli cò cènge. Ki 'nyaa pe cé kàsun kpíʔile né weli yeri we-sa waʔa, bè kàsaʔa ki 'puu ne báan gè á wiire ní de ne kúru dè.

³ A Pɔli wi 'kásenbiire fàa niʔere bè sa le kàsun nī gè. A ki 'nyaa wɔmɔri 'puu baa, bà kàsun sífalime pi 'ki taa wè, a ki 'tári Pɔli kɔli nē gè ne wi wɔgi. ⁴ Bà Maliti tiʔe sienne pe 'wòbugo nyaa gè fàandarige Pɔli kɔli nē gè, a pe 'yè ne nyu níe piye wéli, né jo: «Cí, sienkpúuwo wī nàguo ɲáà wè, wi 'gbè nè suʔ luʔɔ mé gè; weli tiʔe lògo kii sí yéri ki nē wi- kò sii nēʔ.»

⁵ A Pɔli wi 'kɔli yàʔara gè, a wòbugo ki láʔa nè tuu kàsun nī gè; yafien si Pɔli taa wèʔ. ⁶ Nè sí ki taa Maliti tiʔe sienne báli pe 'puu ne ki sòngí suɔɔnɔ ti bé Pɔli fie wè, wi- tuu bè kúu tienugo nī gè. A pe kèni wéli nè fùɔ nè ki 'nyaa yafien si wi taaʔ. A pe 'nè ni yíʔe ne nyu ne wáa dí kulocelié wáà wī.

⁷ Baa we táanni bèle, dàala láà 'puu baa, pe 'puu ne ni kàfɔli ye wè Pobiliwusi, wire wi 'puu ki tiʔe

sienkpúuwo wè. A weli 'cenyè taanri kúu baa wi kpáa mé gè, a wi 'weli cò cènge nabɔnɔ nē. ⁸ A ki 'nyaa ki nàguo ɲáà wi tuu wi 'puu yaazinewe; céri ti yé fúugo wi nē, a cesinʔe 'wi cò. A Pɔli wi 'ké nè sèni wi síeri, né kiye taʔa yè wi nē nè náari wi mé, a wi 'puʔɔ. ⁹ Kire kàduʔume gè, bili pe mièni pe 'puu yaala ki kùlo náà nī lè, a pe 'ké Pɔli kúru gè wè, a wi 'náari pe mé a pe 'puʔɔ. ¹⁰ Pe cé tɔni nè kpúu taʔa weli nē, nè píne bà weli cé 'nè kèni jiiin kórikpuʔɔ kàà nī ne waa wè, a pe 'weli ken yere ní dīi ti cī gbè weli màakuu nyuʔ wè.

Pɔli wi sèni nò Wurɔmi kàʔa nē gè

¹¹ Yeye taanri kire kàduʔume gè, a weli 'jiiin kórikpuʔɔ kàà nī; ki cé yéri nè wiire lèlè kúu lè baa Maliti tiʔe nī gè, gaa ki 'puu luʔɔ sunʔɔɔ nī bè. A ɛgizandiri kàʔa wuulo wuʔu ki 'puu ki kórikpuʔɔ gè, pe cé míʔe le ki nē ne ki ye «Nyíʔene Píɲɔɔɔ †.» ¹² A we sèni nò Siirakuzi kàʔa nē, a we 'tigi nè cenyè taanri kúu baa kire tiʔe nī gè. ¹³ Bà we 'yiri baa kire tiʔe nī gè, a we 'kórikpuʔɔ fè gè luʔɔ gò-gogo sɔligimɔ nī nè nè sèni nò Eregiyo kàʔa nē. Ki kpienduu gè a káfalige kàà 'yè ne wáari cengenyeni-folime káliige kɔli mé gè, a kire 'ki ken a we 'wári nè jiiin Puzɔli kàʔa nī gè cenyè siin larige nī. ¹⁴ A we 'weli téngéfɔnyenine páli nyaa baa ki kàʔa nī gè, a pe 'we fien a we 'cégboli kúu baa né pe ní. Weli tánʔana ni tórigenme pire pi 'puu mme gè, fúu nè taa a weli sèni jiiin Wurɔmi kàʔa nī gè. ¹⁵ Bà ki tiʔe téngéfɔlɔlɔ pe 'weli pen wori lúʔu dè, a pe 'pen nè péni weli kpàli fúu nè sèni nò Apiwusi kàʔa céni nē gè, né Nabɔnminɔ Tírigeɔye Taanri tiʔe nī gè. Bà Pɔli wi 'pe nyaa bèle, a wi 'Kulocelié síeri wè; wi cé ɲɔri taa.

¹⁶ Bà we sèni jiiin Wurɔmi kàʔa nī gè, a pe 'Pɔli yaʔa wè wi- puu wiime, né sí tí a kapiengbuɔɔnɔ wáà 'kò baa né wi ní ne wi wéli.

Pɔli wi 'juu né Wurɔmi kàʔa Zuufulo pe yieginine ní bèle

¹⁷ Cenyè taanri 'tóri kire kàduʔume gè, a Pɔli 'wi 'Wurɔmi kàʔa Zuufulo pe yieginine yeri bèle pe- pen náʔa wire mé. A pe péni piye píne, a wi 'pe ye: «Mi si- inyenine, bè mi yè ɲò wè, kasuulewe mi yè, nè sí ki taa mi si kolimɔ yafien kpíʔile? weli kùlo ni kele nī gèlè, bé né ga jo mi 'tánʔa nè tuu weli tuuliéle pe kaliʔe nī gèlè wíʔ, á pe sí mi cò nè le Wurɔmiyè pe kiye nī yè bà ki 'líe baa Zerizalemi kàʔa mé gè. ¹⁸ Bà pe sí yé kèni mi siʔe nè wéli né mi yúgo wè, piyè tuudiéle nyaa mi nēʔ nàa ni 'yeli né mi kpúulo ní lèʔ, a pe sí puu ne caa bè mi yaʔa. ¹⁹ Nè sí ki taa bà Zuufulo pe yé cii né jo kire sí gbèʔ kpíʔile gè, a ki 'jáa, a mi sí jo fúu kùlofɔgbuɔɔ Sezari

† NYÍʔENE PÍɲɔɔɔ: Ki 'nyaa pe cé ki yasunyo siin ten yè nè térige kórikpuʔɔ ki fínaana yiʔe mé gè, pe 'puu ne pe ye Kasitári né Polukisi. Peli mé bèle ki kulocelié báli peli biéle pe ne kórikpuʔɔ baakuɔɔ wéli bèle.

wi 'yeli bè juu mi kàyu?u nī gè; kii sí kò majo mi 'ti ta?a mi kùlo wuulo nē bèle wī?. 20 Kire kenme nē mi sí nyéni yeli yeri we- pa wiyé nyaa, bé sí juu né yeli ní.

Nègèjɔliɔ nyáà yī mi nē puɔɔ nyàa yè, sien n̄i nē *Isir-ayeli* wuulo pe 'pe sɔngirɔ ta?a dè, wire kenme nē tiī mi nē puɔɔ.»

²¹ A pe sí Pɔli ye wè: «Tunduro fie yè baa *Zude* ténime nī bè? nè pen ná?a weli mé muɔ wori nē dè?. Nè píne weli siinyeni wáà fie pen ná?a? nè péni muɔ s̄ipiime wori juu?. ²² Weli sí yē ki mé muɔ tíime wè ma ga muɔ funzɔngirɔ juu dè weli lú?u. Á kire 'laa wè, kowalige † gàa nī muɔ yē gè, weli nyéni ki cén sienne piyē ne tún-gu né ki koligo ní gè tiere ti miēni nī.»

²³ A pe 'cenge káà téngé bàga piye nyaa. Bà ki cenge ki kénì nò gè, a pe 'ké n̄i?ene baa Pɔli wi kòridi?e mé gè. A wi 'sienre líe dè ne *Kulocelié Kùlofɔligɔ* ki wori nyu dè ne tí pe nē. Nè ki líe sínbinime táanni bè nè séni nò cen-gu?ɔ gè, wi 'puu ne ti nyu ne lá?ala pe nē, níe *Misa Fàn?a Siēne* nyu dè né dàa *Kulocelié sienjuulié* pe 'sebe dè, ne ki tíí dí káaliye wè Zezi wori nī dè?. ²⁴ Pàli cé yéri Pɔli sienjuuro nē dè, a pàli 'ti cíi. ²⁵ Bà piyè cé biè? bèle, a pe kénì lá?ala nè ké gbèyegbeyé. A Pɔli wi sí sienkenige nigbe juu pe mé né jo: «Ti 'yeli baa círe! Siē-

† *Kulocelié caagoligo káà gī kiiye.*

re dáà *Kulocelié Pile* ni cé tí a Kulocelié sienjuulié *Eza-yi* 'wi 'juu yeli tuulié mé bèle wè, ²⁶ wi cé jo:

Te waa ma sa juu né kùlo náà ni sienne ní bèle, ma pe ye: Yeli béri lúru, yeli s̄í sí de ti k̄ori céngi wè?; yeli béri wéli, yeli s̄í sí de nya?a?

²⁷ *Kùlo náà sienne pe funyɔ yi 'gbèn, a pe ngbú?ulo ke 'lú?u mabien; nè píne pe 'pe nyapigele tón gèle, peli f̄ari nya?a ke nī?; peli ngbú?ulo ke f̄ari lúru?; peli funyɔ yi f̄ari siēne ti k̄ori céngi wè?; peli f̄aga peli funyɔ yí?e yè?, dí mi sí pe pu?ɔ?†.»*

²⁸ A Pɔli wi sí pe ye: «Ye- sí ki cén s̄i: Kulocelié wi 'sien suɔɔ wori dáà tórigo dè *kùlogolo káli* wuulo mé. Peli bèle, pe bé ti lú?u.»

²⁹ [Bà Pɔli wi 'sienre dáà juu dè nè kúɔ dè, a pe 'lá?ala nè ké, a kàkieré 'yè pe sun?ɔmɔ nī bè kpu?ɔ.]

³⁰ A Pɔli wi 'kò baa wi kòridi?e nī gè nè taa yiebogolo siin, níe sa?a sàrí gè wire tíime wè. Siēne bíli pe miēni pe 'puu ne waa baa wi mé bèle, wi nē cé pe cò nabɔnrɔ nē. ³¹ Wi 'puu ne Kulocelié Kùlofɔligɔ wori nyu dè ne mári, níe sienne tenme bèle *Kàfɔli Zezi Kirisi* koligo nē gè né téngéle ní. Wii puu ne fi?é yafien nē?.

†† *Eza 6.9-10 tire ti 'juu ná?a gè nè yeli né gireki sienliere ní dè.*

Wurɔmiyé

Sebe wi tiedi?e gè

Zezi Kirisi tundunwɔ wè Pɔli wè, wire njàà wi 'puu ne waa kùlogolo káli tieye nī ne Kataanna Sienre jáari dè, wire wi 'Wurɔmiyé Sebe njàà sebe wè. Korènti kà?a mé wi 'puu né Wurɔmiyé Sebe wi sienre sebe dè. Wi 'puu ne ki caa bè ké baa Wurɔmi kà?a mé gè bé né ga ké kùlo nī pe ye Esipanyi wè ().

Pɔli wi 'puu ne ki caa bè Wurɔmi téngɛfɔlilɔ tɛnme bèle kele káli nē, ke n'gele:

Kapelile lè, Pɔli wi 'puu ne caa pe- ki cén dí Kataanna Sienre tī ne nyu bè sienne pe mieni suɔ wī (). Kire kɔri wi 'jo a sien ó sien téngɛ Kulocelié nē wè né fɔli Zezi sienre nē dè, ki sien wi bé Kulocelié taa wè, nè ta?a gíi nē, Kulocelié wi wè sien yigi sien nī? ().

Siinwoli lè, Pɔli wī ne ki nyu Isirayeli sienne pe mieni mé bèle, dí ki 'yeli pe- fɔli Kulocelié wi kacèngɛ nē gè (). Bili mieni Kulocelié wi 'yeri bèle, wi bága pe suɔ, Zuufulo né kùlogolo káli sienne ní bèle.

Bè sienre kúɔ dè, a wi 'juu nè téngɛfɔlilɔ yeri bèle, gii ki bé tí peri ci?ige pe tán?agenme nē bè, pé sí de sòngí de tari bili nē bèle, peri piye gbi?ele. A wi n'ne pe ye peri lúru fàn?afɔlilɔ nē bèle, peri pe kpóri (). Sebe wi kúɔmɔ mé bè, a wi 'sírigele tórigo nè mà?a téngɛfɔlilɔ mé bèle.

Sebe wi nyùgboliyo yè

Sebe wi sélime sienre dè

Sienne pe mieni 'yeli bèri pínɛnyɛnige caa né Kulocelié ní wè, gii ki bé tí pe- suɔɔ taa lè

Zezi Kirisi wire wī suɔɔ koligo gè

Sii fɔnwɔ njàà Zezi wī ne kan?a téngɛfɔlilɔ mé bèle

Gii gī Kulocelié nyéni kaala lè Isirayeli sienne kɔli mé gè

Tán?agenwɔnɔ nī téngɛfɔlilɔ pe 'yeli bèri tári lè

Pɔli sírigɛle gèle né wi siensɛnre ní dè

Sírile lè

1 Mi Pɔli wè, mi mi nyéni sebe njàà tórigi wè yeli mé; mi yè Zezi Kirisi sùkulowo. Kulocelié wi 'mi yeri mi-puu wire *tundunwɔ*, nè mi wàli nè téngɛ mi de wire *Kataanna Sienre* jáari dè. ² Kulocelié wi cé nyuɔ fèni † ki Kataanna ni wori nē dè, a wi *sienjuulo* pe 'ti le baa *Kulocelié siensebere* nī dè. ³ Ki Kataanna Sienre tī ne nyu wi Jaa wi wori nē dè, njàa wī *Dawuda* siime tùlugo wuu wè nè yeli né céri kenme ní bè. ⁴ *Kulocelié Pile* ni 'ki tié né fàn?a ní dí Zezi Kirisi wè, we *Kàfɔli* wè, dí wī *Kulocelié* Jaa nè pínɛ bè wi 'nyé nè yiri kúbilo nī bèle. ⁵ Wire nyúɔmɔ nī weli 'ki *kpu?ɔɔ* taa dè weli bèle, ne ní *tundunminɔ* bèle, gii ki bé tí weli gbè kùlogolo sienfeliye yi mieni kóri pe- téngɛ Zezi Kirisi nē wè, pé sí de lúru wi nē, dí *kpu?ɔɔ* sí ta?a wi mi?e nē gè. ⁶ Yeli mieni bèle, peli pàli yeli 'puu, yeli bálì Kulocelié wi 'yeri a yeli 'kò Zezi Kirisi wuulo bèle. ⁷ Yeli ye mieni bálì bīele baa *Wurɔmi* kà?a mé gè, yeli mé mi ne sienre dáà sebe dè

† Wéli baa *Kakpi* 13.32.

ne tórigi: yeli woli ni 'Kulocelié déni wè, a wi 'yeli yeri ye- puu wire wuulo. Kulocelié wè weli Tuu wè, né *Kàfɔli* Zezi *Kirisi* ní wè, pe- *kpu?ɔɔ* ta?a yeli nē, né yanyige ní gè.

Pɔli wī ne sòngí bè ké Wurɔmi kà?a mé

⁸ M'bé kíni bè Kulocelié síeri wè yeli ye mieni kenme nē bè Zezi *Kirisi* wire fàn?a nē gè, nè ta?a gíi nē, sienne piyè ne yeli téngɛle ni wori nyu dè tiere ti mieni nī duniya nī wè. ⁹ Kulocelié wire wi 'ki cén né mi ní, wire njàà mé mi ne baara né mi fungo ní gè, níe wi Jaa *Kataanna Sienre* jáari dè. Ki 'nyaa mi ne sòngí ne ta?a ne yeli wori nyu dè súuri. ¹⁰ Lèlè ó lèlè mi náariye nī yè, mi nīe ki náari a ki yè kī Kulocelié nyéni kaala píra njàa nī wè mi gbè ké baa yeli ti?e nī gè. ¹¹ Yeli nyaa láa ki tóni yè mi nē *kpu?ɔ*, dí mi sí *kpu?ɔɔ* taa ken yeli mé *Kulocelié Pile* wori dè, ti- njri nyóɔgɔ yeli nī. ¹² Kire kɔri wi 'jo we mieni bèle, we- njri nyóɔgɔ wiyè nī téngɛle nī lè, yeli né mi ní wè.

¹³ Ne siinyenine, mi ne caa ye ki cén kányi?e nē, lègele sáa nī mi 'puu ne ki caa bè ké baa yeli ti?e nī gè, nè sí ki taa còrimo pàà péni mi taa, fúo nè péni nò ñò wè. Mi ne ki caa bè ké baa yeli ti?e nī gè gii ki bé tí mi sa yasenre táà taa baa yeli sunɔwɔ nī bè majo bè ki 'puu kùlogolo káli sienne sunɔwɔ nī bè. ¹⁴ Kire nē mi ki 'nyaa niē nē bè fuɔ tīele Gireki wuulo kɔli mé gè, peli né bili pe wè Gireki wuulo bèle?, bili pe 'tenmenē taa, né bili piyè tenme taa wè?. ¹⁵ Kire nē, ki láa yē mi nē nè pínē bè Kataanna Sienre wori jáari dè yeli nē yeli báli bīele *Wurɔmi* kà?a mé gè.

Kataanna Sienre dè Kulocelie fàn?a gī

¹⁶ *Kataanna Sienre* ti ju?u ki wè ne fiere tóngi mi nē?, nè ta?a gii nē, tiī Kulocelie fàn?a bè sien suɔ, sien ó sien njáà wi 'téngē wi nē wè, bè ki séli Zuufulo peli nē gbín?ene, bé né de waa Gireki † wuulo mé bèle. ¹⁷ Ki 'nyaa Kataanna Sienre tiī ne ki tí meni Kulocelie wī ne sienne kpín?ini bèle sínmine wii yi?e mé gè: téngēle lire yákuɔ fàn?a nē kire sí ne kpín?ini nè yeli né gaa *Kulocelie siensebere* ti 'juu dè né jo: *Sien nī Kulocelie wi 'kpí?ile sínwē téngēle lire kenme nē bè, kire sien wi bé puu sii nē††.*

Kulocelie fungo ki 'yè sienne kúruge bèle

¹⁸ Kulocelie wi 'kò baa *nyí?ene* nī lè né wi fundan?anige tiē gè sienne nē bèle, bè pe wè tóri né wire ní wè?, né pe kanaasinme kakpi?iligele ní gèle. Sienne kakpi?iligele gáli keli feligele ke nyéni ki kan?a a kányi?e ki 'tón. ¹⁹ Nè sí ki taa gii sien 'yeli bè cén Kulocelie koligo nī gè, kiī cáanya?aga pe yi?e mé gè, a Kulocelie wi 'ki tiē pe nē. ²⁰ Ki 'nyaa bà ki 'líe baa á duniya wi 'faan wè, ye?e dí ti wè nya?a nyapile nē lè?, kire 'jo Kulocelie wi bànguɔ fàn?a gè né wi Kulocelie kenme ní bè, Kulocelie kakpi?iligele kiyē ne kire gáà tí gè wáilile. Kire nē, sienne pe wè juugenme?. ²¹ Nè ta?a gii nē, pe 'Kulocelie cén wè, né sí kò piyè wi kpú?ɔ bè Kulocelie tīele?, bé né ga jo bè wi síeri?. Pe sienre ti 'kò nyùgo fùn, a pe funyɔ yi 'kò yebilige nī. ²² Bè sí piyē ne piyē nyíene né jo peli yē sícilile bèle, a pe 'kò kàlafɔlilɔ. ²³ *Kpu?ɔɔ* dáà dī Kulocelie wori dè, Kulocelie njáà wi wè ne kúu wè, a pe 'tire yi?e né sí yafan?a wúɔ nè yeligé né Kulocelie ní wè, ye?e gáà pe 'faan sien líere dè, sien njáà wī yakuugo gè, wire né sínjin?ene ní gèle, né tliyo sicericeri yawiire ní dè, né yafulolido ní dè.

²⁴ Kire kenme nē a Kulocelie wi 'pe wáa nè ya?a nè pínē pe cúɔwɔ kele nī gèle, dàa dī baa pe funyɔ nī yè, a pe 'kò ne fierefun kele kúu né pe cetingele ní gèle peli tíime bèle. ²⁵ Pe 'Kulocelie kányi?e yi?e gè nè ki fèni

† Bili pe wè Zuufulo bèle? né ní kùlogolo káli sienne bèle. †† Yab 2.4 tire ti 'juu ná?a gè.

káfinere nē, né yi?e ne yafaanra tire gbù?ɔɔ nè tire kpóri, né ti Faanfɔli wire ya?a. Nè sí ki taa wire wi 'yeli sienne peri wi gbù?ɔɔ lègele ke miēni nī. *Ki- taa ki puu bè.*

²⁶ Kire kenme nē Kulocelie wi 'pe wáa nè ya?a ladaanma fierefun kakpi?iligele kiyē nī yè. Pe celile bèle, gii pe 'yeli bèri kúu né pe pɔlilɔ ní bèle sínedi?e nī gè, a pe 'kire ya?a, né kò ne tire dáà kúu dè né piyē ní.

²⁷ Nàguɔɔ míeni bèle, gii ki 'yeli bèri kpín?ini né celile ní bèle sínedi?e nī gè a pe 'kire ya?a, né yi?e ne síné né piyē ní peli nàguɔɔ bèle, ne kire tètii njáà kóri wè. A pe sí ki tóni taa wè nè pínē gáa ki 'yeli né pe tètii baara ní dè.

²⁸ Bè sí piyè tóri né Kulocelie ní wè?, a Kulocelie wi 'pe wáa nè ya?a pe sícirame sòngiro kiyē nī yè, kele gáli kiyè yeli keri kpín?ini gèle?, pe keli kúu. ²⁹ Piyē tinnime kanaasinme kakpi?iligele felide ti miēni nē, né sícirame, né fungbuɔ, né sipiire, piyē nyabienne piyē nē, né sienkpu?u, né kásii ye?e, né kpilikpili, né sòngibiire, né pàli wori kajuumo, ³⁰ né siensan?aga. Kulocelie wi 'pe bien, sienjuucu?ɔɔɔlilɔ bīele, nàgbu?ɔɔ yē pe nī né niēnyienige. Pe 'jáa kapiile kpí?ilige nē gè, pe wè lúru pe siifɔlilɔ nē bèle?. ³¹ Sìnjiligefunɔlilɔ bīele, pe wè sien gbè téngē pe nē?. Sienne nige wè pe nī?, piyē nyinime cén?. ³² Pe sí nyéni Kulocelie kàyu?u cén gè, nè ki cén dí sienne bili pe nyéni ki kele gáli kúu gèle, kúu wi 'yeli né pe ní. Nè sí ki taa piyè lá?a pe kakpi?iligele nē gèle?; pe ceni ke kpín?ini né sí wúɔ né bili ní pe nyéni ke feligele kpín?ini gèle.

Kulocelie kàyu?u kiī kányi?e

(Mat 7.1-5; Zak 2.12-13)

2 Kire kenme nē, muɔ sien njáà ma nyéni kàyu?u nyu pàli nē bèle, ma ki cén yiridi?e wè muɔ mé? muɔ tíime wè?. Nè ta?a gii nē, bà muɔ ne kàyu?u cáanri bili nē bèle né sí ne ki felige kpín?ini gè, ma ki cén muɔ ne kàyu?u cáanri miē nē muɔ tíime wè. ² Bili pe nyéni tire dáà kpín?ini dè, weli 'ki cén Kulocelie wī ne pe kàyu?u nyu gè nè yeli né kányi?e ní gè. ³ Muɔ sien njáà ma nyéni kàyu?u cáanri bili nē pe nyéni tire dáà kúu dè, né sí ne ti felide kúu dè muɔ míeni wè, muɔ ne sòngí muɔ bé gbè suɔ Kulocelie kàyu?u mé gè wī lé? ⁴ Á kire 'laa, muɔ ne miē nyíene Kulocelie wi kacèngbu?ɔ nē gè wī lé, né wi funnyige ní gè, né wi kpàricogo ní gè lé? Dù?ɔ muɔ sì ki cén Kulocelie wi funnyige kiī ne muɔ ñɔrigi muɔ-muɔ fungo yi?e gè wī lé? ⁵ Bè sí muɔ 'muɔ nàzɔn gbèn wè, né kò muɔ wè ne caa bè muɔ fungo cáan gè bé làa yi?e wè?, ma ki cén Kulocelie fundan?anige kire muɔ ne gbun?uni miē nē. Kire cenge gáà gè wi bé wi fundan?anige tiē gè bé sí kàyu?u juu gè ki- sien. ⁶ Kire cenge gè wi bé sienne pe miēni nigbe nigbe sàri bèle bè yeli né pe kakpi?iligele ní gèle. ⁷ Bili pe 'lèbaanna le ne kacèngē kpín?ini gè níe *kpu?ɔɔ* caa dè, né miētan?a

ní gè, níe pe sii tári wè bè kò sii nē wè, Kulocelié wi bé bànguɔ sii ken wè pe mé.

⁸ Bili sí bíele sienciile bèle, né kò pe wè yèrí kányi?e nē gè?, né kò ne tári kolimɔ nī bè, Kulocelié fundan?anige gè né wi funyerige kīi pe kúruɔ. ⁹ Sien ó sien wi nyéni kapi?i kpín?ini gè, yagbenre né funjuruguro bé ki sien taa wè kpu?ɔ; ki bé séli Zuufulo nē gbín?ene, bé né de waa Gireki wuulo mé bèle. ¹⁰ Nè pínε sien ó sien njáá wi nyéni kacènge kpín?ini gè, kpu?ɔɔ né míetan?a, né yanyige yē ki sien nē wè, bè ki séli Zuufulo nē gbín?ene, béri waa Gireki wuulo mé bèle. ¹¹ Nè ta?a gii nē, Kulocelié wi wè ki wàligí púlo?.

¹² Siennε bíli bíele pe wè Misa Fàn?a Sienre láara dè? né kapi?ile kpí?ile gèle, pe woli ni bága cú?ɔ nè sí ki taa Misa Fàn?a Sienre tire ní bè? pe 'ki tóri pe kúruɔ?; bili sí bíele Misa Fàn?a Sienre láara dè né kapi?ile kpí?ile gèle, Misa Fàn?a Sienre tire ti bé pe kàyu?u juu gè.

¹³ Nè ta?a gii nē, kii kò majo bili pe nyéni Fàn?a Sienre lúru dè pe ngbú?ulo nī gèle peli bíele sínminε bèle Kulocelié yi?e mé gè?. ¹⁴ Kí 'nyaa bili bíele *kùlogolo káli* siennε bèle né ní pe wè Misa Fàn?a Sienre fàn?a láara gè?, a ki yē piyē ne Misa Fàn?a Sienre koliyo tári yè bè ki 'juu gè, pe kpí?i-legenme pire tíime pi bé kò pe mé fàn?a sienre tää.

¹⁵ Kire ti?e gáá nī gè, peli bálì bèle piyē ne ki tíí dí Misa Fàn?a Sienre tíi baa sebere peli funyɔ nī yè. Pe funzɔngirɔ tíi ne nyu ne tíí pe nē: làa nē ti nē tàn?a suɔ gè pe mé, làa nē pe funzɔngirɔ ti nē pe juu nè yige. ¹⁶ Bè sí ki bága puu, cenge gii Kulocelié wi kénì je siennε pe funyɔ kalarigele kàyu?u juu gè, kire cenge gè, wi bé ki juu bè yeli né *Kataanna Sienre* dáá ní mi ne jáari dè. Zezi *Kirisi* sí wi bé puu kàyu?u ki yi?e mé gè.

Zuufulo pe fàn?a kaju?ulo gèle

¹⁷ Muɔ njáá ma miε tóri Zuufuwo wè né muɔ sòngirɔ ta?a dè Fàn?a Sienre nē dè, muɔ ne nàgbu?ɔɔ kpín?ini né jo muɔ yē Kulocelié koligo nī gè. ¹⁸ Muɔ 'jo muɔ nyéni Kulocelié wi nyéni kaala cén lè, a Fàn?a Sienre ti 'muɔ tiε a muɔ 'jáa ne cènge yori gè ne yigi. ¹⁹ Muɔ ne ki sòngí muɔ fungo nī gè nè jo muɔ yē fúɔnnɔ pe còfɔli, ne ní kpíenme bili mé piyē yebilige nī gè. ²⁰ Muɔ ma nyéni sinjiligefunfɔlilɔ tíí bèle, né ní piile pe tenmefɔli wè, nè ta?a gii nē, muɔ 'kányi?e cén gè Fàn?a Sienre nī dè, a kire 'ki ken a muɔ 'kacénne taa tire dáá nī dè. ²¹ Muɔ njáá sí ma nyéni bili tenme bèle, muɔ tù?ɔ wè ne miε tenme? muɔ tíime wè lé ? Muɔ njáá ma ki nyu ne ki jáari né jo sien fāga yúu wè?, muɔ tíime wè muɔ ne yúu.

²² Muɔ njáá ma 'jo sien fāga de celile yúu de tari wè?, muɔ tíime wè muɔ ne pe yúu ne tari. Muɔ njáá ma 'jo yasunro ti 'muɔ bien dè, muɔ tíime wè muɔ ne yasunro saaya fù?uró yè ne yasunro yúu dè ne líi. ²³ Muɔ njáá ma nyéni nàgbu?ɔɔ kpín?ini né Fàn?a Sienre ní dè, muɔ

ne Kulocelié mí?e córi gè né kò muɔ wè ne Misa Fàn?a Sienre koligo tári gè?. ²⁴ Kire sí *Kulocelié siensebere* ti 'juu baa né jo: *Kulocelié mí?e ki 'cú?ɔkùlogolo káliwuulo sun?ɔɔ nī bè yeli kenme nē bè?*.

²⁵ Kire nē, a ki yē muɔ ne Fàn?a Sienre tári dè, muɔ *kenekene* wii baa wi ti?e nī gè; á ki sí yē muɔ wè ne Fàn?a Sienre ti koligo tári gè?, muɔ yē bè sien njí tíele wii kenekene kpí?ile wè?. ²⁶ A ki sí yē sien njáá wii kenekene kpí?ile wè?, né sí ne Fàn?a Sienre ti sínme koligo tári gè, Kulocelié wii wi tóri lé bè kenekenefɔli tíele lé ? ²⁷ Sien njáá wii kenekene kpí?ile wè? né sí ne Fàn?a Sienre ti koligo tári gè ne lá?ala wè, kire sien njáá wi bé kàyu?u juu muɔ nē, muɔ njáá ma 'kenekene wè á Kulocelié kaju?ulo ke ní muɔ mé sebegele gèle, á muɔ sí kò muɔ wè ne Fàn?a Sienre tári dè?. ²⁸ Nè ta?a gii nē, gáa ki wéli ne nya?a kpàn?ane gè, kire bè? ki ki tíí miε Zuufuwo wè?. Nè pínε kenekene njáá wi wéli ne nya?a céri nē dè, wire bè? kányi?e kenekene wè?. ²⁹ Ki 'nyaa bè puu Zuufuwo wè kányi?e wuu wè, kire kenme piī làribε wī; kenekene wii fungo nī wī ††. *Kulocelié Pile* lire sí ni nyéni kire kpín?ini, Fàn?a Sienre bè?. Kire sien wi míetan?a ki wè ne kóngi siennε mé?, Kulocelié mé ki yē.

Kulocelié wii baa wi nyayerigele nī gèle

3 A ki sí yē bè gè, bè puu Zuufuwo wè, ki tóni wire wī njí wè ? Nè pínε, *kenekene* wi tóni wire wī njí wè ? ² Ki tóni wii kpuɔɔwɔ bè ki caa mme. Kapelile lè, Zuufulo peli mé Kulocelié wi 'wi kaju?ulo ken gèle. ³ A kire sí jo lé bà pe pàli sí téngεle koligo líε gè?, kire bé Kulocelié ken wè lé wi fāga ní puu baa wi nyayerigele nī gèle lé? ? ⁴ ?é?e, kire sí gbè kpí?ile púlo?. Ki 'yeli ki- cén Kulocelié wire wī kányi?efɔli wè, sien ó sien sí yē káfinerefɔli majo bè ki 'juu baa *Kulocelié siensebere* nī dè né jo:

Gii ki bé tí muɔ nyasienre ti- ki tiε muɔ yē sínwe, nè pínε a sien je kàyu?u juu muɔ nē, ki- nyaa muɔ yē òigire fùn‡.

⁵ A ki sí yē weli kolimɔ piī ne Kulocelié sínme tíí bè, gii we 'yeli we- juu ? Kulocelié wi wè koliwo wī lé?, bà wi fungo kii ne yègí gè lé ? Mi ne nyu siennε juugenme nē wī. ⁶ ?é?e, Kulocelié- we suɔ ! Á kire 'laa wè, meni Kulocelié wi bé duniya kàyu?u juu gè bè síε ?

⁷ A ki sí yē mi káfinere ti 'Kulocelié kányi?e ken gè a ki 'sómigo nè yiri nè wi kpuɔɔwɔ tiε bè wè, meni nè síε Kulocelié wi bé ní kàyu?u cáan mi nē bè kapiigbi?iliwe tíele ? ⁸ Nè pínε, gáa nē weli sí gbè de kapi?i kpín?ini? dí ki sí de kacènge sii ? Ki 'nyaa a pàli je mi wori juu dè bè

† Eza 52.5 tire ti 'juu ná?a nè yeli né gireki sienliere ní dè. †† Wéli baa Fàn 10.16; 30.6né yi kaliweye yi tánme gè. Wéli baa míeni Zer 4.4; Ezek 44.9 ‡ Nún 51.6 tire ti 'juu ná?a nè yeli né gireki sienliere ní dè.

ti cúʔɔ dè, pe nê jo dí mi nyasienre tire ti 'kire juu. Ki sienne báli bèle Kulocelie kàyuʔu kire ki bága yeli né pe ní.

Siensinwe wè bileʔ

⁹ We sí jo gáa ? Weli báli bíele Zuufulo bèle, weli 'tóri bili nê bèle wí lé ? ʔéʔe, kire bèʔ púloʔ. Bè mi 'ki juu nè láʔa gè, Zuufulo yo, Gireki wuulo yo, pe mièni piyè kapiile fànʔa láara gè wí. ¹⁰ Nè yeli né gàa ki 'juu *Kulocelie siensebere* nī dè, ti 'jo:

Siensinwe wè baaʔ,

wàa nigbe tíime wè baaʔ.

¹¹ *Wàa wè baa síciliweʔ,*

wàa wè baa ne Kulocelie caaʔ.

¹² *Pe mièni 'kàduʔu wáa*

nè yiri koligo nī gè,

pe mièni bèle pe 'píne nè pùunni;

wàa wè baa ne kacènge kpínʔiniʔ,

nigbe tèliwe wi wè baaʔ†.

¹³ *Pe yékpogaanya yiī muɔ jo nyeyɛ yi*

nyàa yi múguyaʔaya yè,

pe nyigele kiyè ne finenɛ††;

sienre dí ti yigi pe nyuɔɔ nī yè

tīī bè wòmɔri suɔɔɔ yè mme‡.

¹⁴ *Siempiire né siensorido*

ti 'pe nyuɔɔ nyi yè‡†.

¹⁵ *Pe tɔliɔ yi 'cáʔara*

sienkpɔu nē gè.

¹⁶ *Pe tóridiɛyɛ nī yè,*

kacuʔɔɔ né fuunmɔ tire dī baa.

¹⁷ *Piyè yanyige koligo cén gè‡‡.*

¹⁸ *Kulocelie fíere wè pe nī‡‡†.*

¹⁹ Weli 'téngɛ ki nē gii Fànʔa Sienre tīī ne nyu dè, tīī ne ki nyu bili mé pe tīin Fànʔa Sienre láara dè, gii ki bé tí nyuɔɔ yi mièni yi 'tón dí duniya powo wi mièni wí kò wí fāga juudiʔe taa Kulocelie yiʔe mé gèʔ. ²⁰ Nè taʔa gii nē, a sien cénì Fànʔa Sienre tánʔa dè nè fori dè, wí gbè juu bè tànʔa taa Kulocelie yiʔe mé gèʔ. Ki 'nyaa Fànʔa Sienre ti sí ki tìe yákuɔ wí dí sien wi 'kapiile kpíʔile.

Meni sien bé gbè kò sínwe wè

(Gal 2.15-16; 3.8-14,22-29; Efe 2.7-9)

²¹ Nè sí ki taa píra njáà nī wè, Kulocelie wi 'ki tìe meni weli bé gbè kò sínmine wire yiʔe mé gè Fànʔa Sienre ti fùn wè. Ki 'nyaa Fànʔa Sienre tíime dè né *Kulocelie sienjuuliele* ní bèle, piyè ne ki nyu ne láʔala. ²² Gii ki bé ki yaʔa Kulocelie wi-weli tóri sínmine wi yiʔe mé gè, kire yè ne tari a sien ó sien 'téngɛ Zezi *Kirisi* nē wè, ki 'nyaa Kulocelie wi wè ki wáligiʔ ‡‡. ²³ Nè taʔa gii nē, sienne pe

† Nún 14.1-3 tire ti 'juu náʔa gè. †† Nún 5.10 tire ti 'juu náʔa nè yeli né gireki sienliere ní dè. ‡ Nún 140.4 tire ti 'juu náʔa nè yeli né gireki sienliere ní dè. ‡† Nún 10.7 tire ti 'juu náʔa nè yeli né gireki sienliere ní dè. ‡‡ Koliyo 15-17 tíʔe nī gè, Eza 59.7-8 tire ti 'juu náʔa gè. ‡‡† Nún 36.2 tire ti 'juu náʔa gè. ‡‡‡ Kire 'jo Zuufulo né kùlo-

mièni nyéni kapiile kpíʔile, a pe 'kóligo Kulocelie kpuʔɔɔ nī dè, ²⁴ a Kulocelie wi 'pe juu nè yige waʔane wi kacèngbuʔɔ kire kenme nē bè, bè Zezi Kirisi wi 'pe suɔ nè yige ki nī wè. ²⁵ Zezi wire Kulocelie wi cé kīni nè tìe nè yaʔa, wi ga puu *kapiʔile kàsulugo kakuɔɔ* dè, dí wire sí ki yaʔa sienne nē bèle, téngɛle lire kenme nē bè, bè wi sisien ki 'wo gè. Kire ki nyéni Kulocelie wi sínme pi kenme tíí bè. Kapiʔile gíli ke cé kīni nè tóri gèle, Kulocelie wi cé nyapigele tón ke nē wi kpàricogo kire kenme nē bè. ²⁶ Wi 'kire kpíʔile bè wi sínme pi kenme tìe bè píra njáà nī wè, bè ki tìe wire yè sínwe, né sí sien tóri wè sínwe bà wi fìli nè téngɛ Zezi nē wè.

²⁷ Sien nàgbuʔɔɔ tíʔe kire sí yè gii ? Yafien ! Nè síe meni ? Ki 'nyaa Fànʔa Sienre kodanʔara tire bèʔ ti nyéni tóriʔ. Fúɔ macen téngɛle lire yákuɔ. ²⁸ Nè taʔa gii nē, weli 'téngɛ ki nē Kulocelie wi bé gbè sien tóri sínwe téngɛle yákuɔ kenme nē bè, Fànʔa Sienre kapiʔiligele wori wè baaʔ. ²⁹ Á kire 'laa wè, Kulocelie wè, Zuufulo yákuɔ wuu wí lé ? *Kùlogolo káli* wuulo wuu bèʔ lé nè píne ? ʔaan, kùlogolo káli wuulo wuu wí nè píne, ³⁰ né kí cén Kulocelie wíi nigbe, wire wi nyéni sien kpínʔini sínwe, sien njáà wi 'kenekene kpíʔile wè, téngɛle fànʔa nē gè. Nè píne sien njáà wíi kenekene wèʔ, wi nē wi tóri sínwe téngɛle lire kenme nē bè. ³¹ Kire sí jo lé téngɛle kenme nē bè, wiyè ne Fànʔa Sienre tóngi dè wí lé ? ʔéʔe díe ! Weli ceni njri kanʔa ti mé wí !

Birayima téngɛle wori dè

(Gal 3.6-9,29; Nún 32)

4 Gii sí we bé juu weli tuuliʔe *Birayima* wori nē dè ? Gáa wi cé taa wire wè ? ² A ki yè kapiʔiligele ke cé Birayima kpíʔile wè siensinwe Kulocelie yiʔe mé gè, wi bé gbè de nàgbuʔɔɔ kpínʔini ki wori nē dè, nè sí ki taa wíi gbè kire kpíʔile Kulocelie yiʔe mé gèʔ. ³ Ki 'nyaa *Kulocelie siensebere* ti 'ki juu né jo: *Birayima wi 'téngɛ Kulocelie nē wè, a Kulocelie wi 'wi tóri siensinwe*. ⁴ Nè sí ki taa sien njáà wi 'baara kúɔ dè, wi sàri wi wè tóri wi mé bè *kpuʔɔɔ* tíeʔe, wi 'yeli né wi ní, wi wuu wí. ⁵ Nè sí ki taa sien njáà wíi baara kúɔ wèʔ, né sí jaa nè téngɛ ki nē dí Kulocelie wire wi nyéni sienkoliwo tóri wè siensinwe wè, Kulocelie wi nē kire sien tóri wè siensinwe wi téngɛle lire kenme nē bè. ⁶ Tire *Dawuda* wi cé juu né jo sien njáà Kulocelie wi sí tóri siensinwe nè ki yaʔa sien wi kapiʔiligele kenme bè wi sí wéli wèʔ, kire sien wi wuʔu kīī tànʔa. Ti 'jo:

⁷ *Siene bíli Kulocelie*

wi 'pe kakolido wuʔu yaʔa gè

a ki 'kúɔ wè,

né bili kapiʔile

Kulocelie wi 'láʔa gèle,

pele wuʔu kīī tànʔa.

⁸ *Sien njáà Kàfɔli wi ní wè*

golo káli wuulo ní bèle, Kulocelie wíi ne pe mièni tóri kanumɔ nē, wi wè wàa yigi wàa nīʔ. § Sél 15.6 tire ti 'juu náʔa.

*wi kapi?ile tóri gèle?,
wire wu?u ki? tãna?*

⁹ Kire fundaanra dáà dè kenekene?lilɔ yákuɔ wori dī lé, dí bili piyé *kenekene* kpi?ile wè?, pe lièle yē baa nè píne lé ? Kire sí we 'juu nè kúɔ gè, né jo dí Kulocelie wi 'Birayima tóri wè siensinwe wi téngelɛ lire kenme nē bè. ¹⁰ Meni sí kire kpi?ile nè síe ? Bà wi cé kenekene kpi?ile wè lé, dí bà wii cé fie kenekene wè? ? Kii kpi?ile kenekene kpi?ileguɔɔrɔ kàdu?ume?, ki 'nyaa wi 'puu ne tīin wii cé fie kenekene kpi?ile wè?. ¹¹ Kire kàdu?ume wi cé né kénì kenekene kpi?ile wè a wi 'kò wi mé fie nè ki tìe wii siensinwe téngelɛ kenme nē bè, bè wii cé fie kenekene kpi?ile wè?. A kire 'ki ken a Birayima wi 'kò téngelɛlilɔ pe mieni tuu wè, a sien wii cénì kenekene kpi?ile wè?. Kulocelie wi nē pe mieni tóri bèle siensinmine. ¹² Bili pe 'kenekene kpi?ile wè, Birayima wii pe tuu nè píne, kii sí kò majo bili nē kenekene mife ki yē gè peli yákuɔɔɔ. Ki 'nyaa bili pe nyéni téngelɛ koligo tári gè bè Birayima tièle wè bà wi 'puu ne tīin wii cé fie kenekene kpi?ile wè, peli tuu wii nè píne.

**Téngelɛ ni 'Kulocelie nyafenige
ki siere kòn dè**
(Eb 11.8-19)

¹³ Nyafenige gáà Kulocelie wi cé líe *Birayima* mé wè né wi siime tɔlugo wuulo ní bèle, né jo dí wire bága duniya ken wè pe mé wi- puu pe kɔrigɔ gè ††, kire sí nyaa majo *Fàn?a Sienre* ti tán?agenjènme kenme nē wii. ?é?e, kire bè?, ki 'nyaa Kulocelie wi 'wi tóri siensinwe téngelɛ lire kenme nē bè. ¹⁴ A kire 'laa wè, bàli pe je ga kɔrigɔ lii gè, a ki yē Fàn?a Sienre tán?agenjènme pi je ga pe tìe bèle, nyùgo ní wè tīin téngelɛ nē lè?, nè píne nyafenige ki sienre ti 'kò wira wii.

¹⁵ Nè ta?a gii nē, Fàn?a Sienre dè, a sien wè ti koliyo tári yè, ki? ne báan né Kulocelie funyerige ní. Nè sí ki taa a Fàn?a Sienre tii cé puu baa wè?, kolimɔ wori mieni sí cí puu baa?. ¹⁶ Kire kenme nē, a sien 'téngɛ Kulocelie nē wè wi bé nyafenige ki siere taa dè, ti- puu Kulocelie kpuɔɔɔ dè, dí nyafenige ki- sí puu baa ki nyɔɔɔɔ nī gèle Birayima siime tɔlugo wuulo pe mieni mé bèle. Ki fāga yéri yákuɔ bili mé Fàn?a Sienre ti 'ken dè? ‡, ki 'nyaa bili pe 'téngɛ majo bè Birayima cé téngɛ wè, Birayima wè we mieni tuuli?e gè, peli wu?u gī nè píne. ¹⁷ Ki 'nyaa *Kulocelie siensebere* ti 'ki juu né jo: *Mi 'muu téngɛ ma puu sienne felieye ni?ene tuuli?e*††.

Wii weli tuuli?e Kulocelie yi?e mé gè, Kulocelie wire nē wi cé téngɛ, Kulocelie njáà wi nyéni kúbilo nyégi bèle, níe yere yeri dè dàa ti wè bile dè?, ti- yigi ‡‡.

¹⁸ Birayima wi cé wi sòngirɔ ta?a dè yakaa nē nè ki ya?a sòngirɔ ta?adi?e sì 'puu baa?, a wi 'téngɛ Kulocelie nē wè, a ki péni kpi?ile a wi 'kò kùlogolo sienfeliye

† Nún 32.1-2 tire ti 'juu ná?a. †† Wéli baa Sél 12.7; 17.4-6. ‡ Bili mé Fàn?a Sienre ti 'ken dè, Zuufulo bièle pe 'pun ná?a gè. †† Sél 17.4-5 tire ti 'juu ná?a. ‡‡ Weli baa Sél 1.3-5.

ni?eye tuuli?e, nè yeli né sienre dáà Kulocelie wi cé juu wi mé dè, né jo: *Bè muu siime pi bága puu ni?ebe kire kenme nē bè*††.

¹⁹ Birayima yiézi?ile ke 'puu yi?ele dabataan, nè sí ki taa kire sí cé wi téngelɛ kúɔ lè? bè ki 'nyaa wi céri ti cé fùɔ nè kúɔ dè?, nè píne *Sara* wi cesi?i ki cé tón. ²⁰ Kire né ki mieni ní, wii cé káaliye le wii nī Kulocelie nyafenige ki wori nē dè?. Wi cé né cénì njɔri le téngelɛ nī lè wii, nè *kpuɔɔɔ* ta?a Kulocelie nē wè. ²¹ Wi cé téngɛ ki nē nè lá?a dí a Kulocelie wi 'nyuɔ fèni kaala nī nē lè, wi bé jáa bè ni kpi?ile.

²² Kire sí gī, ki 'juu né jo Kulocelie wi 'Birayima tóri wè siensinwe wi téngelɛ lire kenme nē bè. ²³ Sienre dáà sí ti 'sebe né jo, Kulocelie wi 'wi tóri siensinwe wè, Birayima wire yákuɔ mé bè? ki sienre ti 'juu?. ²⁴ Ki 'nyaa ti 'juu weli mé nè píne, weli bàli we 'téngɛ Kulocelie nē wè wire njáà wi 'we *Kàfɔli* Zezi nyé wè nè yige kúbilo nī bèle. Weli mieni bèle, Kulocelie wi bága weli tóri kire fe- lige. ²⁵ Kulocelie wi cé Zezi ken wè kùu mé wè weli kakolido tire kenme nē, né sí n'ne koli nè wi nyé nè yige kúbilo nī bèle, gii ki bé tí wi- weli kpi?ile weli- puu sín- mine Kulocelie yi?e mé gè.

**Kulocelie wi 'yanyige nyóɔɔ
wire né weli sun?ɔmɔ ní bè**
(Pie1 1.3-9; Zan1 4.9,10)

5 Kire sí gī, bè weli 'kò sínmine Kulocelie yi?e mé gè téngelɛ fàn?a nē gè, weli yē yanyige nē né Kulocelie ní wè weli Kàfɔli Zezi *Kirisi* wire nyúmɔ nī bè. ² Wire nyúmɔ nī bè né téngelɛ kenme bè, weli 'Kulocelie *kpuɔɔɔ* taa dè. Nè píne weli ne fundaanra kpín?ini nè ta?a gii nē, sòngirɔ ta?adi?e yē weli mé, weli bága Kulocelie wi kpuɔɔɔ nyaa bè. ³ Bè fàri kire nē gè, weli ne fundaanra kpín?ini weli wuɔɔɔ yi kiye nī yè, nè ta?a gii nē, weli 'ki cén wuɔɔɔ ki? ne kpàricogo kan?a sien mé. ⁴ Kpàricogo ki? ne báan né lèbaanna ní, lèbaanna ni nē sí sòngirɔ ta?adi?e ken sien mé. ⁵ Sòngirɔ ta?adi?e ki wè sien fáanni?. Nè ta?a gii nē, Kulocelie wi 'wi dénige le gè ni?ege weli funyɔ nī yè wi *Pile* ni fàn?a nē gè, Pile náà wi 'ken weli mé lè.

⁶ Ki 'nyaa bà weli 'puu ne tīin njɔri fùn wè, a ki 'nyaa lèle nī Kulocelie wi cé tìe lè, a Kirisi wi 'kùu bàli pe wè fi?é Kulocelie nē wè? peli kenme nē. ⁷ Kii kpi?ilebin?e sien kùu siensinwe kenme nē bè. Dùɔɔ sien nē yéri ki nè bè kùu kacèngelɔli kenme nē. ⁸ Nè sí ki taa Kulocelie wi 'ki tìe weli nē meni weli woli ni 'kpúɔɔ wire mé wè: ki 'nyaa bà weli 'puu ne tīin kapiigbi?ilile bèle, a Kirisi wi 'kùu weli kenme nē.

⁹ Bè ní ce tàa ta?a tire nē dè, wi 'weli pàli ni?ene kpi?ile a weli 'kò siensinmine píra njáà nī wè wi sisen fàn?a nē gè, bà sí wi bága weli suu Kulocelie fundan?anige mé gè. ¹⁰ Ki 'nyaa weli 'puu Kulocelie leguulo

††† Sél 17.5 tire ti 'juu ná?a gè.

wī, á wi sí weli juu nè taʔala wii nē bè wi Jaa wi 'kùu weli kenme nē bè. Bè sí wi 'weli juu nè taʔala wii nē wè, káaliye wè ki nīʔ, weli bága suc bè wiī sii nē wè ! ¹¹ Bè ní fàri kire nē gè, weli ne fundaanra kpínʔini bè weli yē Kulocelié wuulo bèle weli *Kàfɔli* Zezi Kirisi nyúmɔ nī bè. Wire wi 'weli juu nè taʔala píra nǎa nī wè weli né Kulocelié ní wè.

Adama wè né Kirisi ní wè

(Kor1 15.21-22,45-49,56-57)

¹² Bè ki 'nyaa kapiile ni 'jiiin duniya nī wè sien nigbe kenme nē bè, á kùu míeni wi 'jiiin kapiile kenme nē bè †, a kire 'ki ken a kùu wi 'nò sienne pe mieni nē, nè taʔa gii nē, sienne pe mieni nyéni kapiile kpíʔile. ¹³ Ki 'nyaa séni né *Fànʔa Sienre* ti- pen dè, kapiile ni 'puu bile nè kúu duniya nī wè, nè sí ki taa kàyuʔu si puu ne nyu kapiile nē lèʔ, bà Fànʔa Sienre tii cé fie puu baa wèʔ. ¹⁴ Nè sí ki líe *Adama* lèle nī lè fúɔ nè séni nò *Misa* lèle nē lè, kùu wi 'puu ne wi fànʔa kpúɔn gè ne píne bili nē piyè cé kapiile kpíʔile majo bè *Adama* tíele wè wire nǎa wii cé yéri nè lúʔu Kulocelié nē wèʔ. Sien nǎa wi yé je ga pen wè, *Adama* wire wi 'puu ne ki sien wi kenme tíf bè. ¹⁵ Nè sí ki taa *Adama* wi sínluʔumɔ píi ce gbè tónminɔ né Kulocelié kpuʔɔɔ ní dèʔ, yakenge gáa wi 'ken waʔane gèʔ. A ki né céní nyaa sienne 'kùu niʔene sien nigbe sínluʔumɔ pire kenme nē bè, Kulocelié kacènge ki 'kpúɔn nè fáala; a wi 'kpuʔɔɔ kpíʔile sienniʔene mé wi kacènge kire kenme nē bè, sien nigbe kenme nē, wire wī Zezi *Kirisi* wè.

¹⁶ Kulocelié yakenge ki sí wè nugo né nǎa ní wi 'kapiile kpíʔile lèʔ. Nè taʔa gii nē, kire sien wi sínluʔumɔ pi 'pen né kàyuʔu ní. Nè sí ki taa Kulocelié wi yakenge ki 'sienne yige bèle pe tuudiʔele niʔegéle nī gèle, nè pe kpíʔile siensinmine. ¹⁷ Bè ki 'nyaa kùu wi péni fànʔa kpúɔn sienne nē bèle sien nigbe sínluʔumɔ kenme nē bè, bà míeni Kulocelié kpuʔɔɔ ti 'kpúɔn nè fáala, a weli 'wi sínme yakenge taa gè waʔane. Bili pe 'kire taa gè, pe bága de pe sii tári wè de kire nàdanʔana tári Zezi Kirisi wire nigbe fànʔa nē gè.

¹⁸ Kire nē, ye sí ki cén, bè ki 'nyaa sien nigbe kakoligo ki 'tí a kàyuʔu 'tuu sienne pe mieni nē bèle, bà míeni sien nigbe sínme kakpiʔilile kenme nē bè, a wi 'sienne pe mieni juu nè yige, pe- gbè sii taa wè. ¹⁹ Bè ki 'nyaa sien nigbe sínluʔumɔ pi 'kpíʔile kaala a sienniʔene 'kò kapiigbiʔilile bèle, bà míeni sien nigbe nǎa wi 'yéri nè lúʔu wè, wire kenme nē bè Kulocelié wi bága sienniʔene tóri siensinmine. ²⁰ Nè sí ki taa *Fànʔa Sienre* ti 'pen gii ki bé tí kakolido ti- niʔe; bà sí kapiile ni 'niʔe lè, a Kulocelié kacènge míeni ki 'nè kpúɔn nè fáala. ²¹ Gii ki bé tí, a kapiile ni céní ni fànʔa kpúɔn gè né kùu ní wè yo, Kulocelié kpuʔɔɔ tīi ne ti baara kúu dè wi weli tóri sínmine wi yiʔe mé gè, ne bànguɔ sii kanʔa wè weli mé weli *Kàfɔli* Zezi Kirisi wire nyúmɔ nī bè.

Téngɛfɔli wi 'suc kapiile fànʔa mé gè

⁶ Gii sí we 'yeli we- juu ? We- jo lé sien wi- yiʔe le wi de kapiile kpínʔini lé, dí kàa sí de taʔala Kulocelié kpuʔɔɔ nē dè lé ? ² ʔéʔe díe ! Weli báli we 'kùu nè yiri kapiile nī lè, meni we bé ní de weli sii tári wè kapiile nī lè ? ³ Á kire 'laa, dùʔu yeli si ki cén weli báli we '*batemi kpíʔile* wè né wiyè taʔa Zezi *Kirisi* nē wè, weli nyéni wi kpíʔile nè píne né wi kùu ní wè wī lé ? ⁴ Bà sí weli *batemi kpíʔile* wè, ki 'kpíʔile majo pe 'weli píne nè tón né wi ní bà wi 'kùu wè, gii ki bé tí, bè Kirisi wi 'koli nè nyé nè yiri kúbilo nī bèle Tuufɔli wire kpuʔɔɔ pi fànʔa nē gè, weli míeni bèle we- sii fɔnwɔ taa weri tári wire nī.

⁵ A ki sí yè weli yè fàrile Kirisi nē wè nè píne nè kùu né wi ní wè, bà weli míeni bága nyé bè wi tíele. ⁶ Weli 'ki cén dí kalieme bí pi 'puu weli nī bèle, pe 'ki kalieme píne nè nè kóri né Kirisi ní wè *tiiparige* nē gè, gii ki bé tí weli céri dáa dí kapiile céri dè, ti fànʔa ki- kúɔ, weli fǎga ní de sùkulomɔ kúu kapiile mé lè púloʔ. ⁷ Ki 'nyaa sien nī wi 'kùu wè, wi 'suc nè yiri kapiile nī lè. ⁸ A ki sí yè weli 'kùu né Kirisi ní wè, we 'téngɛ ki nē weli bága puu sii nē né wi ní bè píne. ⁹ Weli 'ki cén Kirisi wi 'koli nè nyé nè yiri kúbilo nī bèle, wii 'nè je kùu cíginiʔ; kùu fànʔa ní wè tiiin wi nēʔ. ¹⁰ Ki 'nyaa bà wi 'kùu wè, wi 'kùu kapiile kenme nē bè tɔligɔ nigbe, ki 'kúu wī ! Nè sí ki taa wi sí yè sii nē, wiī ne ki sii tári wè Kulocelié mé wī. ¹¹ Kire nē yeli míeni bèle, yeri yiye tóri yeli 'kùu nè yiri kapiile ni kiye nī yè wī, né sí ne yeli sii tári wè Kulocelié mé wè bè yeli yè Zezi Kirisi wuulo bèle.

¹² Kire nē, ye fàri lúru yeli céri mé dèʔ kùu céri dèʔ, bé kapiile yaʔa lè ni de yeli kàrigiʔ, yeli de yeli céri ti ladaanma kele kúu gèleʔ. ¹³ Ye fǎga tí bé ní de yeli yali- iye yeri yè yi- puu kolimɔ yakpiʔilideʔ, bèri kapiile kele kúuʔ. Ye ce ye yiye yaʔa Kulocelié mé wè majo kúbilo bíele pe 'koli nè nyé, yé sí yeli yaliye yaʔa yè yi- puu sínme yakpiʔilide Kulocelié mé wè. ¹⁴ Nè taʔa gii nē, kapiile nii yeli bèri fànʔa kpúɔn yeli nēʔ. Né ki cén *Fànʔa Sienre* tire bèʔ ti nyéni yeli kàrigiʔ, Kulocelié kacènge kire ki 'yeli bèri yeli nī koligo nī.

Téngɛfɔli wi 'kò Kulocelié sùkulowo wī

¹⁵ A kire sí jo gáa ? Weri kapiʔile kpínʔini lé, bè ki 'nyaa weli wè *Fànʔa Sienre* láara dèʔ, á ki 'nyaa Kulocelié kpuʔɔɔ tire ti nyéni weli nī koligo nī gè lé ? ʔéʔe díe ! ¹⁶ Yeli si ki cén ? Lé a yeli 'yiye cáan ne baara wàa mé nīe lúru wi nē wè, yeli 'kò kire sien wi sùkulolo wī lé ? A ki ye 'déní yeri kapiile kpínʔini, ye ga kùu baa ki kaala nī lè; a ki ye 'déní yeri lúru Kulocelié nē, bè yeli béri yeli sii tári wè sínme koligo nī gè. ¹⁷ Ye- puu weri kpuʔɔɔ tari Kulocelié nē, nè taʔa gii nē, yeli 'puu sùkulolo kapiile ni kiye nī yè, nè sí ki taa píra nǎa nī wè, yeli nyéni yéri nè

† *Wéli baa Sél 2.16-17; 3.6.*

lúʔu né yeli fungo ki mieni ní tenmeme náà yeli 'taa lè.

¹⁸ Bà sí yeli 'suɔ kapiile sùkulomɔ nī bè né kò yìye mé bèle, a yeli 'kò sínme pi sùkulolo.

¹⁹ Mi ne mi sienre dáà nyu dè sienne juugenme nē wī, bè yeli si fiε ne jàʔá bèri ti mieni cògí dè?. Kenme bìl nē yeli cé yeli yaliye yaʔa yè yi sùkulomɔ kúu karime kakpiʔiligele né kolimɔ ní bè, á kàa ní ne fàri ne waa yeli kolimɔ nē bè, píra njáà nī wè ye sí yeli yaliye yaʔa yè yi de sùkulomɔ kúu sínme koligo mé gè, ye- puu tiele fùn, wàlidengele Kuloceliε mé wè.

²⁰ Né ki cén, bà yeli 'puu sùkulolo kapiile kiye nī yè, yeli 'puu yiyeme, sínme koligo kii puu ne ki fànʔa kpúɔɔn yeli nē?. ²¹ Tòni njí sí ce ye cé taa ? Pàngε gè ki kele gáli kiyē ne fiεε tóngi yeli nē. Nè taʔa gíi nē, ki kele gáli ke kúɔɔm mé bè ki je sa yiri kúu nē wī. ²² Nè sí ki taa píra njáà nī wè, bè yeli 'suɔ nè yiri kapiile kiye nī yè, yeli ne sùkulomɔ kúu Kuloceliε mé wè kire ki 'ki tie weli yē wàlidengele wi mé. Ki kúɔɔm pi bé pa puu bànguɔ sii. ²³ Né ki cén, kapiile sàri wè, kúu wī; Kuloceliε kpuʔɔɔɔ tire ne bànguɔ sii kanʔa sien mé, bè weli yē pínene né weli Kàfɔli Zezi *Kirisi* ní wè.

Téngɛfɔli wi 'suɔ
Fànʔa Sienre ti sùkulomɔ mé bè
(Gal 2.19,20)

7 Mi siinyenine, bè yeli 'Fànʔa Sienre cén dè, yeli ní mi ne nyu. Yeli si ki cén lé bè líε bè taa sien wi- puu sii nē wè, Fànʔa Sienre ti nàa ti fànʔa kpúɔɔn gè sien nē wè. ² We- ki tónminɔ né kaala náà ní lè: celiwe njáà pe 'pɔri wè, bè líε bè taa wi pɔli wi de tíin sii nē wè, celiwe wīi puɔɔw wi pɔli nē wè wī nè yeli né fànʔa ki kajuulo ní lè. A ki sí nyaa labɔli wi 'kúu wè, celiwe wi ní wè ne tíin nàgaʔa ki fànʔa láara gè?. ³ Nè sí ki taa a celiwe wi pɔli wīi ne tíin sii nē wè, á celiwe wi 'kò nàguɔ wáà wiiye mé wè, wi 'nàjaafaalige kpíʔile. A ki sí nyaa wi pɔli wi 'kúu wè, wi ní wè ne tíin ki nàgaʔa ki fànʔa láara gè?. Wi bé gbè téni nàguɔ wáà wiiye mé, nàjaafaalige bè? kire gè?.

⁴ Mi siinyenine, bè mieni ki yē né yeli ní bèle, nè yeli né Fànʔa Sienre ní dè, yeli yē kúbilo nè pínε wī né *Kirisi* ní wè, gii ki bé tí yeli kò wáa wiiye wuulo bèle. Kire sien wi 'koli nè nyé nè yiri kúbilo nī bèle, dí we sí de yasenre sengi Kuloceliε mé wè. ⁵ Ki 'nyaa bà weli 'puu ne tíin ne céri kanedanʔana kúu gèle, Fànʔa Sienre ti 'puu ne kapiʔile láa nyógi weli nī, ne waa né weli ní kúu koligo nī. ⁶ Bè sí ki yē píra njáà nī wè, weli nyéni suɔ Fànʔa Sienre ti kiye nī yè, nè paʔa nè suɔ yege gíi mé ki 'puu ne weli cògí ne nyógi kasuu nī wè. A kire ki 'ken a weli 'kò ne baara kanvɔnɔm nē *Kuloceliε Pile* lire fànʔa nē gè. Weli ní wè tíin ne tári kalieme nē bè?, Fànʔa Sienre kasebegεle láara gèle?.

Fànʔa Sienre tire
ti nyéni kapiile tí lè

⁷ Gíi sí we 'yeli we- juu ? Fànʔa Sienre dè, ti 'pii wī lé ? ʔéʔe díε ? ! Gii sí gī baa gè, a Fànʔa Sienre tire cé bè? dè, miì cī ki cén gáa gī kapiile lè?. Nè pínε, a ki yē Fànʔa Sienre tiì cé ki juu? né jo: *Fǎga nyabiennε kpíʔile wàa yege nēʔ† wè, miì cī ga ki cén gáa gī nyabiennε lè?.*

⁸ Kire tiʔε gáà nī gè, a kapiile ni 'còdiʔε taa nè nyabienne felide ti mieni líε nè wáa mi nē fànʔa kajuulo lire kenme nē bè. Á kire bè? gè, a Fànʔa Sienre tire 'laa wè, kapiile ni 'kúu wī.

⁹ Gbíen wè, bà Fànʔa Sienre tiì puu baa wè?, mi 'puu sii nē. Nè sí ki taa bà fànʔa kajuulo ni kénì pen lè, a kapiile ni 'koli nè nyé cígini, ¹⁰ a mi 'kúu, mi wè. A ki 'kpíʔile, fànʔa kajuulo náà ni cé yeli bè sii ken wè, a ni 'pen né kúu ní mi kɔli mé gè. ¹¹ Ki 'nyaa fànʔa kajuulo ni 'ki ken a kapiile ni 'còdiʔε taa, nè mi fáanni nè mi kpúu né fànʔa kajuulo ní lè.

¹² Ki sí n'ge, Fànʔa Sienre ti 'nyuɔ tiele fùn, a fànʔa kajuulo mieni ni 'nyuɔ tiele fùn, ni sienre tiì sienre, tiì cènre. ¹³ A kire sí jo lé yege gáà gī cèngε gè, ki 'pen né kúu ní mi mé wī lé ? ʔéʔe díε ! Ki 'nyaa kapiile lire ni 'kire kpíʔile, gii ki bé tí kapiile ni wori ti- yiri kpànʔane: kapiile ni 'yacèngε líε gè nè ki kpíʔile a ki 'pen né kúu ní m'mé. Kire ki 'tí, nè yeli né fànʔa kajuulo ni sienre ní dè, a kapiile ni sèpiime wori ti 'sómigɔ nè yiri.

Sien né kapiile cáanra wori dè

¹⁴ Weli 'ki cén Fànʔa Sienre dè, *Kuloceliε Pile* mé ti 'kón. Nè sí ki taa mi wè, mi yē céri wī, ne ní wáayaʔawa bè sùkulowo tíεle kapiile mé lè. ¹⁵ Ki 'nyaa mi sí gbè ki cén bè juu?, gáa mi ne kpínʔini gè?. Nè taʔa gíi nē, gii mi ne caa bèri kpínʔini gè, mi wè kire kpínʔini?; gii sí ki 'mi bien gè, kire mi ne kpínʔini. ¹⁶ A ki sí yē gii mi wè caa bèri kpínʔini gè?, kire mi ne kpínʔini wè, kire 'ki tie mi 'yéri ki nē nè ki cén Fànʔa Sienre tiì cènre wī. ¹⁷ Kire tiʔε gáà nī gè, m'bè? mi nyéni kire tánʔagenne náà tári lè?, ki 'nyaa kapiile náà ni 'téni mi nē lè, lire nī.

¹⁸ Mi 'téngε ki nē a ki tòni nè yéri mi nē wè, kacèngε kire wè mi nī?, kire 'jo kacèngε ki ce wè náʔa mi céri nī dè wī?. Ki kpíʔile láa kire tòni yē mi nī, bè sí kacèngε kpíʔile gè, kire ki wè baa?. ¹⁹ Ki 'nyaa kacèngε gáà mi ne caa bèri kpínʔini gè, mi wè ki kpínʔini?; kapiʔi gáà sí mi wè caa bèri kpínʔini gè?, kire mi ne kpínʔini. ²⁰ A ki sí nyaa gii mi wè caa bè kpíʔile gè, kire mi ne kpínʔini gè, m'bè? mi nyéni ki kpínʔini?; kapiile náà ni 'téni mi nē lè, lire nī.

²¹ Mi kénì kire tiele náà nyaa lè: ki 'nyaa kacèngε ki kpíʔile láa yē mi nē, nè sí ki taa kapiʔi kīi bile mi táanni kpínʔ. ²² Kire nē Kuloceliε Fànʔa Sienre ti woli ni 'kpúʔɔ m'mé mi fungo nī gè. ²³ Nè sí ki taa mi 'fànʔa káà kiiye

† Yir 20.17; Fàn 5.21 tire ti 'juu náʔa.

nyaa mi yaliye nī yè, ki kàsii túngu né fànʔa gī ní mi 'cén mi sòngiro nī dè. Kire fànʔa gáà gè, kiī mi yaliye nī yè, nè mi kpíʔile kapiile fànʔa ki kasuulewe. ²⁴ ʔé, mi t̀ni yè fuunm̀ nī ! Nj́asien wi bé mi suc céri dáà mé dè ti waa né mi ní kùu koligo nī gè ? ²⁵ *Kpuʔwɔ* ti 'yeli Kulocelie nē, weli Kàfɔli Zezi *Kirisi* fànʔa nē gè.

Ki 'nyaa bè ki yè píra nj́àà nī wè, mi sòngiro nī dè, mi ne sùkulom̀ kúu Kulocelie Fànʔa Sienre mé dè, nè sí ki taa bè mi yè céri wè mi yè kapiile fànʔa láara gè.

Téngɛfɔli tánʔagenme bè né Kulocelie Pile kenme ní bè

(Gal 3.13-14; 5.16-25)

8 Kire tiʔe gáà nī gè, píra nj́àà nī wè, bili bīele Zezi Kirisi wuulo bèle, kàyuʔu yafien ní wè pe nēʔ. ² Ki 'nyaa fànʔa gáà gī *Kulocelie Pile* wuʔu gè níe sii kanʔa wè bè weli yè píne nē Zezi Kirisi ní wè, ki fànʔa ki 'muo † suc nè yige kapiile fànʔa nī gè né kùu ní wè. ³ Nè taʔa gíi nē, kaala nī *Misa Fànʔa Sienre* tiī cī gbè kpíʔile wèʔ, bè ki 'nyaa céri ti fànʔa ki 'céri wè, a Kulocelie wi sí wi Jaa tíime tórigo wè wi ní céri ní bè kapiile céri tíele. A kire 'kpíʔile a Kulocelie wi 'kàyuʔu juu kapiile nē lè sien céri nī dè. ⁴ Gii ki bé tí sínme bì Fànʔa Sienre tiī ne nyu ne gbèngí wè, ki sínme pi sienre ti- fori weli nī, weli báli we ní wè ne tíin ne tári céri kanedanʔana nē gèle wèʔ, fúo macen Kulocelie Pile tánʔagenme nē bèʔ.

⁵ Ki 'nyaa bili bīele pe nyéni pe sii tári wè ne yeligi né céri kenme ní bè, céri kepe peli nàa sòngí; bili sí bīele Kulocelie *Tielefun Pile* wuulo bèle, kire Pile kepe peli nàa sòngí. ⁶ Céri kasongilo keli sí yè ne waa kùu koligo nī, nè sí ki taa Kulocelie Pile kasongilo keli ne waa sii né yanyige koligo nī. ⁷ Ki 'nyaa céri kasongilo kiyè leguuro nē né Kulocelie ní wè, nè taʔa gíi nē, kire sienne bèle pe nē yéri ki nēʔ bè lúʔu Kulocelie Fànʔa Sienre mé dèʔ; piyè ce gbè jáa wíʔ. ⁸ Bili bīele pe piye cáan céri kakpiʔiligele nē gèle, pe kenme piī gbè Kulocelie déni wèʔ.

⁹ Yeli sí bèle, yeli ní wè ne yeli sii tári wè ne céri kanedanʔana kúuʔ, Kulocelie Pile tánʔana yeli ne tári, bè ki 'nyaa wi Pile nī yeli nī kòrilo lè ††. Ki sí n'ge, Pile nàà nī *Kirisi* Pile lè, a ni wè sien nj́i nī wèʔ, kire sien wi wè wi wuuʔ. ¹⁰ A ki sí yè Kirisi wí yeli nī bèle, a ki céni nyaa céri ti bé kùu kapiile kenme nē bè yo, sien pile lè lire bé puu sii nē bè ki 'nyaa Kulocelie wi 'yeli kpíʔile yeli yè sínmine bèle. ¹¹ Kulocelie nj́àà wi 'Zezi nyé wè nè yige kúbilo nī bèle, bè ki 'nyaa wi Pile nī yeli nī kòrilo lè, wi bé sii ken yeli céri mé dè bè píne, yeli céri dáà dí kùu céri dè, wi Pile lire fànʔa nē gè nàa nī yeli nī kòrilo lè.

¹² A ki sí yè bè gè, ne siinyenine, fuɔɔ yè weli nē; weli sí ní nè yeli bèri weli sii tári wè de yeligi né céri kenme ní bè díeʔ. ¹³ A kire 'laa, a ki yè yeli ne yeli sii tári wè ne yeligi né céri kenme ní bè, yeli bé kùu. Nè sí ki taa Ku-

locelie Pile lire fànʔa nē gè a yeli ne céri kakpiʔiligele kpúu gèle ne yigi yeli sii nī wè, yeli bé kò sii nē. ¹⁴ Ki 'nyaa bili bīele Kulocelie Pile nī ne pe sii kàrigí wè, peli yè Kulocelie piile. ¹⁵ Né ki cén Kulocelie Pile nàà nī yeli nī bèle, ni wè ki mé bè yeli kpíʔile sùkuloloʔ, bèri fferè cògí yeli nē wíʔ. Ki 'nyaa kire Pile nàà lire ni 'yeli kpíʔile a yeli 'kò Kulocelie piile. Kire Pile lire ni 'tí weli nie yékpoli wáari Kulocelie mé wè, níe jo: «Tuufɔli Aba yo !» ¹⁶ Kulocelie Pile nàà lire ni nyéni ki nyu ne láʔala weli funyo nī yè dí weli yè Kulocelie piile. ¹⁷ Bè sí weli yè Kulocelie wi piile bèle, weli bé wi yere ti t̀ni taa wè bè píne; weli bága wi yere ti t̀ni taa wè bè wúɔ ti nē né Kirisi ní wè wí. Nè taʔa gíi nē, a weli ne píne ne wuʔo né wi ní wè, bà míeni weli bága sa wúɔ buu kpuɔm̀ nī bè né wi ní.

Téngɛfɔli wi sòngiro taʔadiʔe gè

¹⁸ Mi 'ki sòngi nè ki 'nyaa wuʔwɔ gáà gī weli nē píra nj́àà nī wè, kiī gbè tónmino bè wúɔ bè yeli né kpuɔm̀ báà nī Kulocelie wi je ga sa weli nyóɔ wèʔ.

¹⁹ Ki 'nyaa Kulocelie yafaanra tiī yériyaʔara ne ki siri lèle nī nī Kulocelie wi bága wi piile pe kenme tie bè kpànʔane wáilile wè. ²⁰ Né ki cén Kulocelie yafaanra tiī fànʔa káà kiyè nī, kanyuɔwɔfun wuʔu gī. Kii sí kò majo yafaanra tire ti 'ki kòrirɔʔ; ki 'nyaa Kulocelie wire wi 'ki kpíʔile bè, né sí sòngiro taʔadiʔe yaʔa baa. ²¹ Kire 'jo, cenge káà yè ne báan baa, yafaanra ti bága paʔa bè suc ki fànʔa sipíʔi gáà ki sùkulom̀ pi kiyè nī yè, dí Kulocelie piile pe sí j́in kpuɔm̀ nī bè. ²² Nè taʔa gíi nē, weli 'ki cén Kulocelie yafaanra ti míeni dè, fùɔwɔ yè ti nē ti cén bè cesiwe tíele fúo nè péni taa bè ki yè nj́ò wè.

²³ Yafaanra tire yákuɔ sí bèʔ díeʔ, weli báli we '*Kulocelie Pile* taa lè nè píne wi yakenre yapelege gè, weli míeni yè ne cén laame nī bè, né ní yériyaʔala ne ki siri Kulocelie wi- weli líe wi- weli kpíʔile wi piile, wí sí weli céri suc dè wi yige ki nī bè láʔa. ²⁴ Ki 'nyaa Kulocelie wi 'weli suc, nè sí ki taa weli suɔɔ ni wori tiī sòngiro taʔadiʔe wí, wiyè ne siri ne tíin wí. A sòngiro taʔadiʔe ki 'puu yanyaʔa gè, kiī cī ní puu we- sòngiro taʔa ki nēʔ. A kire 'laa wè, yege gíi ki nyéni wéle ne nyaʔa gè, kire yè lé cigi sòngiro taʔadiʔe ? ²⁵ Nè sí ki taa gii weli wè nyaʔa gèʔ, né sí weli sòngiro taʔa dè ki nē gè, weli nàa ki siri né lèbaanna ní.

²⁶ Bè ki yè nè píne, Kulocelie Pile nī ne weli sári bà weli céri ti fànʔa ki 'céri gè. Ki 'nyaa weli sí ki cén? meni weli 'yeli bèri Kulocelie náari wè de síi wèʔ. Nè sí ki taa Kulocelie Pile lire tíime lè, ni nìe Kulocelie náari wè ne wi fien weli kenme nē bè: ni nìe cén ne nj́ɔgi ne tíri sienre dáà tiī gbè cén bè juu dèʔ. ²⁷ Kulocelie wè, bè wire sí ne nyaʔa funyo nī yè, wi nē Pile ni sòngiro cén dè. Nè taʔa gíi nē, Kulocelie Pile nī ne Kulocelie náari wè ne wi fien Kulocelie wi wuulo pe kenme nē bè nè yeli meni Kulocelie wíi ne ki caa gè.

† Pàli 'jo náʔa gè mi suc nè yige. †† Wéle baa Kor1 3.16.

Kulocelie déniɛ kɔ̄ kpuʔ

²⁸ Weli sí nyéni ki cén keke miéni kiyē ne kpínʔini ne sunʔuni kiye nē, ne kacēnge kpínʔini bili mé Kulocelie wi 'pe déni wè; kire 'jo bili Kulocelie wi 'nyíene nē kòn bèle nē yeli né wi nyéni kaala ní lè. ²⁹ Ki 'nyaa bili wi cé káni nē cén nē yaʔa bèle, a wi 'pe kpíʔile nē yaʔa pe- puu wi Jaa tíele wè, gii ki bé tí wi Jaa wi- puu pìpeliwe wè wi siinyenine niʔene sunʔomɔ nī bè. ³⁰ Peli báli sí wi cé káni nē gbòbori nē yaʔa bèle, a wi 'pe yeri nē pínē. Bili wi 'yeri bèle, a wi 'pe tóri siensinmine nē pínē. Bili wi 'tóri siensinmine bèle, a wi 'pe nyóɔɔ kpuɔmɔ nī nē pínē.

³¹ Gii we bé ní ce juu cígini ? A Kulocelie wii weli wuu wè, njáasien wi bé ní jaa weli nē ? ³² Né ki cén, wii wi Jaa tíime pórigo wè weli nē?, wi cén wi ken weli we miéni kenme nē bè wī. A ki sí yē bè gè, meni nē síe wii ga yere ti miéni ken? weli mé waʔane bè fàri wi Jaa nē wè ?

³³ Bili Kulocelie wi cé nyíene nē kòn nē yaʔa bèle, njáasien wi bé gbè tigi pe nē ? Né ki cén Kulocelie wi nyéni sien tóri siensinwe. ³⁴ Njáasien wi bága kàyuʔu cáan pe nē ? Né ki cén *Kirisi* wi 'kùu, kii cén yéri kire yákuɔ nē?, wi n'è nyé nē yiri kúbilo nī bèle, wii ténuwe Kulocelie kàliige mé gè, níe Kulocelie náari wè ne wi fien weli kenme nē. ³⁵ Gáayeye ki bága weli yige *Kirisi* déniɛ nī gè ? Fùɔɔɔ lé, á kire 'laa yawarire lé, á kire 'laa téngéle wuʔɔɔɔ gè lé, á kire 'laa funduuro lé, á kire 'laa yalere fuunmɔ lé, á kire 'laa kagbenne lé, a kire 'laa njɔsii kùu lé ? ³⁶ Majo bè ki 'sebe wè né jo:

Bè líe bè pa cenge kúɔ gè, piyē ne weli caa né kpúumɔ ní muɔ kenme nē bè.

Piyē ne weli tóri bè sinbaara tíele, dàa ní pe waa kpúudiʔe nī gè†.

³⁷ Nè sí ki taa kire gáa ki miéni láara gè, weli yē jáafɔlɔ feliye yi miéni, njàa wī weli woli ni 'kpúʔ wi mé lè, wire fànʔa nē.

³⁸ Mi 'téngé ki nē, mi wè káalaʔ, yakaa fáala sǐ gbè jáa bè weli yige Kulocelie déniɛ nī gè?: kùu sǐ gbè jáaʔ, bè kò sii nē kire sǐ gbè jáaʔ, *nyíʔene tundunminɔ* sǐ gbè jáaʔ, gbòdolilo sǐ gbè jáaʔ, yakaa fáala pàngé njàa nī wè kii gbè jáaʔ, yakaa fáala gàa ki báan ne tíin gè kii gbè jáaʔ, fànʔa kàa fáala sǐ gbè jáaʔ. ³⁹ Nè pínē yakaa fáala baa naame wómi, kii gbè jáaʔ; á kire 'laa yakaa fáala dàala táanme gè, kii gbè jáaʔ. Nè pínē yafanʔa kàa fáala fànʔa sǐ gbè jáa bè weli yige Kulocelie déniɛ nī gè? gè gè wè 'tìe weli Kàfɔli Zezi *Kirisi* nī wè?.

Kulocelie wi 'Isirayeli wuulo nyíene bèle nē kòn

(Gal 4.22-31)

9 Bè mi yaʔa pínenyenige nē gè né *Kirisi* ní wè, kányiʔe mi ne nyu, mi wè finene wīʔ; *Kulocelie Pile* ni 'ki sienre dáa filige dè mi fungo nī gè. ² Ki 'nyaa fun-

† *Njún 44.23* tire ti 'juu náʔa.

yaʔa yē mi nī, kii kpuʔ, nè pínē kayaʔa yē náʔa mi nàzɔn nī wè kii je kúɔ nyaaʔ. ³ Bè ki juu kányiʔe nē gè, a ki yé je gbè kpíʔile wè, mi ne ki caa Kulocelie wi cé mi wáli wi láʔa *Kirisi* nē wè mi siinyenine peli wuʔu nē gè, dí pe sí taa bè suɔ, peli báli bíele kùnunɔ wuulo né mi ní wè. ⁴ Peli báli bíele *Isirayeli* wuulo bèle, Kulocelie wi 'pe líe nē pe kpíʔile wi pìle bèle, á pe ní kpuɔmɔ nī bè, né ní Kulocelie *nyakungenge* wuulo bèle, peli mé Kulocelie wi 'Fànʔa *Sienre* ken dè, Kulocelie wi 'wi gbùʔɔɔɔgenné tìe lè pe nē?, Kulocelie wi cé nyafenige líe pe mé. ⁵ Peli pe 'yiri weli tuuliye túluyo yè, peli nī *Kirisi* wi 'yiri nē yeli né sienme túlugo ní gè. Wire wī keke ke miéni yiʔe mé gè, wii Kulocelie wè, njàa nē kpuʔɔɔ ti 'yeli lègèle ke miéni wè. *Ki- taa ki puu bè!*

⁶ Nè sí ki taa kire sí ki tìe Kulocelie nyafenige ki sienre ti 'yiri waʔane wīʔ. Kii nyaa majo bili pe miéni bíele pe 'yiri *Isirayeli* wuulo nī bèle, pe miéni yē *Isirayeli* wuulo kányiʔe wīʔ. ⁷ Nè pínē bili pe miéni bíele *Birayima* siime wuulo bèle, pe miéni wè *Birayima* pìle wīʔ; ki 'nyaa fúɔ macen bili bíele *Siaga* wuulo bèle, peli pe béri yeri «muɔ siime wuulo bèle ††.» ⁸ Kire kɔri wi jo: pìle bíli pe 'sii nē yeli né sienne siigenme ní bè peli bè? Kulocelie pìle bèle?; fúɔ macen bili bíele Kulocelie nyafenige wuu- lo bèle, peli pe nyéni tóri wi siime pìle bèle. ⁹ Nè taʔa gii nē, Kulocelie nyafenige ki sienre ti 'jo: *Yiele láa biine njàa wè, m'bé koli ben náʔa muɔ mé, kire lèle míeni nī lè Sarawi bé nàgabile sí‡.*

¹⁰ Tire yákuɔ sí bè?, Erebeke wori tii baa nè pínē: wire míeni wè, wi cé pìɔɔɔ laala taa weli tuuliʔe *Siaga* mé wè. ¹¹ Nè sí ki taa séni pìle pe- sii bèle, né sí ne tíin piyè cé fie kacēnge né kapiʔi cén gè?, a Kulocelie wi 'juu né Erebeke ní. Ki 'nyaa njii wire 'puu ne caa bè nyíene kòn wè bè yeli né wire nyéni kaala ní lè, kire ki cé yeli bè kpíʔile. Ki fàga puu sien nyéni kapiʔilile?. ¹² A Kulocelie wi sí ki juu Erebeke mé wè né jo: *Lierɔfɔli wi bága de baara cɔnɔfɔli mé wè‡‡.* ¹³ Ki 'nyaa ki sienre ti 'juu baa Kulocelie siensebere nī dè né jo: *Yakuba wire 'mi déni, á mi sí cí Ezawu wire nē‡‡.*

¹⁴ We sí jo gáa ? Dùʔɔ kolimɔ sí yē Kulocelie nī wè wī ? ʔéʔe díe? ! ¹⁵ Ki 'nyaa Kulocelie wi cé ki juu *Misa* mé wè né wi ye: *A mi je nyinime taa sien njii nē, m'bé nyinime taa wi nē, nè pínē a mi je puu nyinidaaguʔufɔli sien njii mé, m'bé puu nyinidaaguʔufɔli ki sien mé wè‡‡‡.*

¹⁶ Kire ki nyéni ki tí dí sien nyéni kaala bè?, nè pínē sien njɔri kapiʔilile bè?. Fúɔ macen Kulocelie njàa wi nyéni nyinime tari wè. ¹⁷ Ki 'nyaa ki sienre tii baa *Kulocelie siensebere* nī dè. Kulocelie wi cé ti juu *Farawɔn* mé wè né wi ye: *Mi mi nyéni muɔ téngé fànʔa nē gè, gii ki bé tí muɔ sii nī wè, mi- mi fànʔa tìe gè, bé sí mi míʔe yige gè duniya tiere ti miéni nī dè‡‡‡.*

†† *Wéli* baa *Sél 21.12.* ‡ *Sél 18.10,14* tire ti 'juu náʔa gè. †† *Sél 25.23* tire ti 'juu náʔa gè. ‡‡ *Mal 1.2-3* tire ti 'juu náʔa. ‡‡† *Yir 33.19* tire ti 'juu náʔa. ‡‡‡ *Yir 9.16* tire ti 'juu náʔa nè yeli né gireki sienliere ní dè.

¹⁸ Kire sí gī, Kulocelié wè, a ki 'wi déni wi nê nyinime taa wàa nē, a ki 'wi déni wi nê wàa fungo gbèn.

**Njáasien wi bé gbè kìe
né Kulocelié ní**

¹⁹ Wàa bé ki juu bé jo: «Gáa sí nē Kulocelié wi bé ní de kaala tari sien nē cígini ? Né ki cén, sien bé gbèri kíí lé né Kulocelié wi nyéni kaala ní lè lé ?» ²⁰ Kúwo, muɔ sien wè ! Muɔ tũɔ nê je de kíí né Kulocelié ní wè wí lé ? Yakpiɔlilige ki bé gbè juu ki kpíɔlilefɔli nē wè lé, bé jo: *Gáa nē ma ne kpíɔlile mme gè†* ? ²¹ Nè pínε cuufaanwa wè, wire mé bè? ki yē lé, a ki 'wi déni wi- cuɔu faan gè wi- kàjɔli láà faan nàa nī *kpuɔɔɔ* woli lè; a ki 'wi déni wi- puunuro tíε dè wi- kàjɔli láà faan nàa ni wè *kpuɔɔɔ* woli lè?.

²² Nè sí ki taa, bè ki 'nyaa Kulocelié wī nε ki caa bè wi funyerige tiε gè bé sí tí sienne pe- wire fàn?a nyaa gè, a wi 'wi funyerige kpàri gè nè cò kpuɔɔ sienne bíli kúruɔu ki cé yè gè, á ki 'nyaa ki cé yeli wi- pe woli cúɔɔ lè bè yige baa wè. ²³ Kulocelié wi 'kire kpíɔlile gii ki bé tí wi- wi kpuɔɔ pi kúɔɔgenme tiε bè sienne nē bèle bàli nē wire nyéni nyinime taa bè né pe gbòbori nē ya?a pe ga puu kpuɔɔ nī bè. ²⁴ Weli yē baa pe nī nē pínε, weli bàli wi 'yeri Zuufulo sunɔɔ nī bè, weli yákuɔ sí bè?; *kùlogolo káli* wuulo yē baa nē pínε, ²⁵ majo bè ki 'juu Oze Sebe nī wè, á Kulocelié wi 'jo:

*Bili pe wè mi wuulo bèle?,
m'bága de pe yeri
mi kùlo wuulo;
nè pínε bili piyè cé
mi déni bèle?,
m'bága jo pe 'mi déni††.*

²⁶ Nè pínε tíε gī nī
*pe yé ki juu pe mé né pe ye:
«Yeli wè mi kùlo wuulo?»,
kire tíε kire nī
pe bága pe yeri bé jo
piyē Kulocelié wewiwe
wi piile‡.*

²⁷ Nè pínε *Ezayi* wi cé yékpòli yègè lè né *Isirayeli* wori juu dè né jo:

*A Isirayeli piile pe cénì níε
bè kuɔɔjii dàrimi?ε tíεle gè,
bili pe bága kò bèle
peli pe bé suɔ††.*

²⁸ Nè ta?a gí nē,
*gàa Kàfɔli wi 'juu gè,
wi bé ki kpíɔlile bè lá?a,
ki bé sí kpíɔlile
fáari fáari dàala nē lè w††.*

²⁹ Nè pínε *Ezayi* nuwɔ wi cé kíni nē ki juu né jo:

† Wéli baa Eza 29.16; 45.9. †† Oze 2.25 tire ti 'juu ná?a. ‡ Oze 1.9; 2.1 tire ti 'juu ná?a. †† Eza 10.22 tire ti 'juu ná?a. ‡† Eza 10.22-23 tire ti 'juu ná?a nē yeli né gireki sienliere ní dè.

*A ki yē Nyi?ene Kapiengbuɔɔnɔ Kàfɔli
wii cé weli siime tũlugo wuulo
páli ya?a wè?,
weli cī puu
bè Sodɔmi tíεle,
weli cī wúɔ yeli
né Gomɔri kenme ní bè†††.*

**Fàn?a kajuudi?εle
ke wè sien kpín?ini sínwε?**
(3.19-29; Gal 3.8-14,21-29)

³⁰ Gáa sí we bé juu ? *Kùlogolo káli* sienne piyè sínme caa bè né lèbaanna ní?, né sí sínme taa bè; kire sínme bè téngεle fàn?a nē piī nε tari.

³¹ Nè sí ki taa *Isirayeli* wuulo piyē nε sínme caa bè né lèbaanna ní *Fàn?a Sienre* tán?ana nī lè, piyè jáa nē pi taa?. ³² Gáa nē kii gbè nē kpíɔlile? ? Ki 'nyaa piyè pi caa né téngεle ní?. Peli 'ki nyaa nē jo dùɔɔ sien kakpiɔliligele gíεle ke nyéni pi kan?a. Pe séni círi sindenige nē gè gàa ki sienne kan?a bèle pe kúruɔu bèle. ³³ Nè yeli né gii ki 'juu baa *Kulocelié siensebere* nī dè, ti 'jo:

*N'ge, mi nyéni sindenige téngε Siyɔn nī wè; sienne pe
béri kúruɔu ki nē;
kii sindenigbaala,
ki béri sienne cáanri bèle.
Nè sí ki taa a sien n̄i téngε ki nē wè, fiere sí tón wi
nē?†††.*

10 Nε siinyenine, gii mi nε caa mi fungo nī gè, né gii mi nε náari Kulocelié mé wè Zuufulo pe kenme nē bè, kire yē pe- suɔɔ taa. ² M'bé tñi bè gbè kàa juu pe wori nē dè: Kulocelié ca?a kii pe nī kpuɔɔ, nē sí ki taa wi céndi?ε ki wè pe mé?. ³ Bè sí piyè ki cén? meni Kulocelié wi sí sien tóri wè níε jo wii sínwε wè, a pe sí nε peli tíime sínme koligo tári, né Kulocelié sínme koligo cíi gè. ⁴ Nè sí ki taa *Kirisi* wire wī *Fàn?a Sienre* ti foridi?ε gè, gii ki bé tí bili pe mieni pe 'téngε bèle, pe- Kulocelié sínme taa bè.

**Suɔɔ nī sienne
pe mieni woli wī**

⁵ Ki 'nyaa *Misa* wi 'ki sebe nē ki tiε dí sínme bì sien bé gbè taa *Fàn?a Sienre* nī dè, n'ge: *a sien n̄i nε tári nε yeligi né Fàn?a Sienre ní dè, sien wi bé sii taa Fàn?a Sienre nī dè‡.*

⁶ Nè sí ki taa sínme bì sien bé gbè taa téngεle kenme nē bè, kire sínme pi sienre ti 'jo: *Fári ki sòngí muɔ fungo nī gè? bé jo: Njáasien wi je ga yè baa nyi?ene nī lè‡† ?*

A muɔ 'tire juu dè, kire kɔri wi 'jo bè *Kirisi* tírige wè ná?a dàala nē lè wī. ⁷ Nè pínε fága ki sòngi muɔ fungo nī gè? bé jo: «Njáasien wi je ga tigi baa *lálalafun kàti?ε* nī gè? ?» A muɔ 'tire juu dè, kire kɔri wi 'jo sien wi sa

††† Eza 1.9 tire ti 'juu ná?a nē yeli né gireki sienliere ní dè. ‡†† Eza 8.14; 28.16 tire ti 'juu ná?a nē yeli né gireki sienliere ní dè. ‡ Lev 18.5 tire ti 'juu ná?a. ‡† Fàn 30.12 tire ti 'juu ná?a.

Kirisi nyé wè wi yige kúbilo sunɔɔmɔ nī bè wī. ⁸ Gii sí ki 'juu kire sienre dáà ti wori nē dè ? *Sienre tīi bile túɔn muɔ táanni baa muɔ nyuɔ nī gè, tīi muɔ fungo nī gè.*

Kire 'jo téngéle sienre dè, dàa weli ne jáari dè. ⁹ A ki yé muɔ 'jáa nè ki juu nè yige muɔ nyuɔ nī gè né jo dí Zezi wire wī *Kàfɔli* wè, né 'nè téngéle ki nē muɔ fungo nī gè dí Kulocelié wi 'wi nyé nè yige kúbilo sunɔɔmɔ nī bè, muɔ bé suɔ. ¹⁰ Nè taʔa gii nē, téngéle náà nī sien mé fungo nī gè, lire ni nyéni sien kpínʔini sínwé; a sien 'ki juu nè yige wi nyuɔ nī gè, Kulocelié nē wi suɔ. ¹¹ Ki 'nyaa *Kulocelié sienseberé* ti 'ki juu né jo: *Sien ó sien wi 'ténge wi nē wè, fiere s' tɔn ki sien nē wè?*^{††}

¹² Nè taʔa gii nē, wàlimé wè baa Zuufulo né Gireki wu-ulo † ní bèle?: ki 'nyaa *Kàfɔli* nigbe wī pe mieni nē, nè píné bili pe mieni pe nyéni wi yeri bèle, wī ne pe kanʔa niʔege. ¹³ Ki 'nyaa: *A sien ó sien 'Kàfɔli wi míʔe yeri gè, sien wi bé suɔ.*^{††}

¹⁴ A piyé sí téngéle wi nē wè?, meni pe bé gbè wi yeri bè síe ? Nè píné, a piyé wi wori lúʔu dè?, meni pe bé gbè téngéle wi nē bè síe ? Meni sí wi wori ti bé gbè lúʔu, a sien sì ti jáari wè ? ¹⁵ Meni sí ti bé gbè jáari bè síe, a piyé sien tun wè? ? Nè yeli né gaa gī baa Kulocelié sienseberé nī dè, ti 'jo: «*Bili pe nyéni katanʔana nyu gèle pe pengenné ni 'nyuɔ díe!*»^{††}

¹⁶ Nè sí ki taa pe mieni sì fɔli nè yéri *Kataanna Sienre* ti wori nē dè?. Tire sí *Ezayi* cé juu dè, né jo: *Kàfɔli, n̄ásien wi kéní téngéle weli kajuulo ni sienre nē dè*^{†††} ?

¹⁷ Nè sí ki taa gii sien sí lúʔu gè, kire ki báan né téngéle ní lè; gii sien sí lúʔu gè, kire 'nyaa Kirisi wori dè. ¹⁸ A mi sí jo: Dùʔɔ piyé sí ti lúʔu wī lé ? Pe 'ti lúʔu nè caanri !

Ti 'juu baa Kulocelié sienseberé nī dè né jo:

*Pe juumɔ pi 'dàala
ni mieni kpàri,
a pe kajuulo ni 'ké
duniya láʔagele
ke mieni nī gèle*^{†††}.

¹⁹ A mi sí jo: «Dùʔɔ *Isirayeli* sienne piyé sí ti kɔri cén? wè wī ?» Misa wi kīni nè ki juu né jo:

*Kùlo náà nī yeli ne jùɔn lè,
m'bé yejaʔa yège yeli nī pe kúruɔ;
bè yeli funyɔ yège yè kùlo láà wuulo kúruɔ,
pe ce wè sícilile*^{††}.

²⁰ Ezayi wi cénì sori nè ki juu né jo:

*Bili piyé puu ne mi tíʔe caa gè?,
peli 'pe mi nyaa;
Bili piyé mi yúgo bèle?,
peli mi 'tí a pe 'mi nyaa wálile*^{††}.

† Fàn 30.14 tire ti 'juu náʔa gè. †† Eza 28.16 tire ti 'juu náʔa gè nè yeli né gireki sienliere ní dè. † GIREKI WUULO: Bili pe wè Zuufulo né ní kùlogolo káli sienne bèle. †† Zo 3.5 tire ti 'juu náʔa. †† Eza 52.7 tire ti 'juu náʔa. ††† Eza 53.1 tire ti 'juu náʔa gè, nè yeli né gireki sienliere ní dè. ††† Nún 19.5 tire ti 'juu náʔa nè yeli né gireki sienliere ní dè. † Fàn 32.21 tire ti 'juu náʔa. † Eza 65.1 tire ti 'juu náʔa nè yeli né gireki sienliere ní dè.

²¹ Gii sí ki 'Isirayeli kenme kúɔ bè, a wi 'jo: *Nè líe nè péni cenge kúɔ gè,
mi 'mi kiye sáʔa yè kùlo láà mé,
ni wè ne lúru mi nē?, ni ce yè ne mi túngu wí*^{†††}.

Kulocelié wii

Isirayeli wuulo wáa bèle?

11 A mi sí jo: «Kulocelié wi 'tùʔɔ nè wi kùlo wáa lè wī lé ?» ʔéʔe díe ! Mi wobowo wè, *Isirayeli* wuu wī mi wè, *Birayima* siime wuu mi yè, ne ní Benzame saʔa túlugo wuu. ² Kulocelié wi cé wi kùlo wuulo cén bèle nè yaʔa, wii pe wáa?. Á kire 'laa wè, yeli sì ki cén? lé gaa *Kulocelié sienseberé* ti 'juu *Elii* wori nē dè, bà wi cé wi funyaʔa juu gè nè tìe Kulocelié nē wè, funyaʔa gáa ki 'puu wi nī *Isirayeli* kúruɔ wè ? ³ Wi cé jo: *Kàfɔli, pe 'muɔ sienjuulo kpúu bèle, nè píné weli gbùʔɔɔdiéye yè, pe 'yi kpúɔn nè yi cúʔɔ. Mi nigbe mi 'kò, pe sí ne mi caa né kpúumɔ nē.*^{††}

⁴ Nè sí ki taa siennugoro díi Kulocelié wi cé ken wi mé ? Kulocelié wii cé wi ye lé: *Mi nyéni nàguɔɔ siramuʔɔ sirakie né kogunɔ (7 000) téngéle n̄e wuulo; pe wàa sì tigi nè káguro cáan Baali yasungo yiʔe mé gè*^{†††}.

⁵ Nè píné, pànge cenye nyáà nī yè, pàli cèri nyéni kò; Kulocelié wire wi 'peli nyiéne nè kòn wi kpuʔɔɔ kenme nē bè. ⁶ A ki sí yè Kulocelié kpuʔɔɔ kenme nē peli 'nyiéne nè kòn bèle, kire 'jo pe kakpiʔiligele keli mé bè? ki 'taa?. Á kire 'laa wè kpuʔɔɔ tīi sí ní de tīin kpuʔɔɔ?.

⁷ Kire kɔri wire sí jo gáa wī ? Yege gáa *Isirayeli* 'puu ne caa gè, wii ki taa? ^{††}. Bili sí Kulocelié wi 'nyiéne nè kòn bèle, peli nyéni ki taa; senmine bèle a peli 'pe funyɔ gbèn yè. ⁸ Majo bè ki 'sebe baa Kulocelié sienseberé nī dè né jo:

*Kulocelié wi 'pe funyɔ tón yè;
pe nyapigele ke wè ne nyaʔa?,
pe ngbúʔulo ke wè lúru?,
fúɔ nè péni nò pànge gè*^{††}.

⁹ A Dawuda sí jo:

*Pe fundaanra liigbuʔɔɔ ke- puu pe mé bè gárigé tíele,
ke- puu pe mé penne,
ke- puu pe mé kúrugodiʔe,
ke- puu pe mé
pe kapiʔi fuʔɔ ki tóndiʔe.*

¹⁰ Fúɔnɔ ti- pe nyapigele cò gèle,

*pe fāri nyaʔa ke nī?,
nè píné pe kàduuyo
yi- puu kùruyo súur*^{†††}.

¹¹ A mi sí jo: Pe cé túʔɔ nè kúruɔ nè tuu bè kò baa tuulo wī lé ? ʔéʔe díe ? ! Ki 'nyaa pe kakolido ti 'kpíʔile

††† Eza 65.2 tire ti 'juu náʔa nè yeli né gireki sienliere ní dè. †† Kùlo1 19.10,14 tire ti 'juu náʔa. ††† Kùlo1 19.18 tire ti 'juu náʔa.

††† *Isirayeli* sienne pe 'puu ne ki caa bè puu sínmine Kulocelié yiʔe mé gè né peli tíime kakpiʔiligele ní gèle, né Fànʔa Sienre ní dè. Piyé sí gbè nè jáa?. Wéli baa 10.1-3. †† Fàn 29.3; Eza 29.10 tire ti 'juu náʔa.

††† Nún 69.23-24 tire ti 'juu náʔa nè yeli né gireki sienliere ní dè.

kaala né kùlogolo káli wuulo ken bèle a pe 'suɔɔ taa lè, gii ki bé tí ki- yeja?a yège Isirayeli sienne nī bèle. ¹² A ki sí yē Isirayeli sienne pe kakolido ti 'kacènge kpí?ile duniya mé wè, nè pínε a ki 'nyaa pe tuulo ni 'kacènge kpí?ile kùlogolo káli wuulo mé bèle wè, a ki sí yē Isirayeli sienne pe cé koli nè pen suɔɔ koligo nī gè, kī cī ní kàa fàri lé gàa nē gè ?

Bili pe wè Zuufulo bèle? pe suɔɔ taagenme bè

¹³ Yeli ní mi sí ne nyu yeli báli bīεε kùlogolo káli wuulo bèle: bè Kàfɔli wi 'mi kpí?ile mi 'puu tundunwɔ kùlogolo káli wuulo mé bèle, mi ne nàgbuɔɔwɔ kpín?ini mi baara ti kenme nē bè, ¹⁴ gii ki bé tí ki- yeja?a yège mi kùlo wuulo mé bèle, dí mi sí pàli taa bè suɔ pe nī. ¹⁵ Nè ta?a gíi nē, a ki yē pe wàlile ni 'tí a Kuloceliε wi 'koli nè duniya wuulo juu bèle nè ta?ala wii nē wè, a pe sí koli nè pen Kuloceliε mé wè, je ki bé nyaa majo pe cé kùu né n'è koli nè nyé wī ! ¹⁶ A ki sí yē yaliipelide † tī cènre tiele fùn wè, dàa ti 'kò senre dè ††, ti mīeni yē cènre wī; nè pínε, a ki yē nire tī cènre tiele fùn wè, bà mīeni gànleye yi bé puu cènre tiele fùn bè pínε.

¹⁷ A ki sí yē pe 'wolivi tiige ki gànleye yáa celile nè lá?ala yè, né muɔ puɔ nè tárige baa wè, muɔ njáa wī nyà?a wolivi tiige gè, a muɔ 'kò ne wolivi tiige ki tūnmɔ tari bè ne pínε wè, ¹⁸ ma fāga sí de miε nyiεne lèye nyáa nē pe 'celile nè lá?ala yè?. Á kire 'laa wè, a muɔ ne miε nyiεne wè, muɔ wī lé ma 'nire tuɔ dè nè cò ? Nire tire tú?u bè? ti 'muɔ tuɔ nè cò ? ¹⁹ Muɔ bé gbè ki juu bé jo pe 'lèye celile yè nè lá?ala, dí muɔ sí taa bè puɔ bè tárige baa wī ! ²⁰ Kányi?ε gī, pe 'lèye nyī lá?ala yè bè téngεle wè yi mé wè?; muɔ wè, téngεle lire ni 'tí muɔ yē baa. Ma fāga sí de miε téngi naame díε? ! Cε mari fi?é wī ! ²¹ Á kire 'laa wè, lèye nyáa yī tiige ki lèye yè, a Kuloceliε wii yire ya?a yè?, mari ci?ige wi fāa ga ki felige kpí?ile gè muɔ nē?.

²² Ma sí ki cén: Kuloceliε fungo kī cènge, wi sí yē tan?aniwε nè pínε. Bili pe 'tán?a nè tuu bèle, wi fungo kī tan?anige pe kúrugú. Nè sí ki taa muɔ wè, wi kacènge kī baa ki ti?ε nī gè muɔ kɔli mé gè, ki sí nyaa muɔ yéri nè ki cén wi fungo kī cènge. A kire 'laa wè, muɔ mīeni wè, wi bé muɔ ceri bè lá?a. ²³ Nè pínε peli mīeni bèle, a pe láa piyè kò baa pe sindεngεle nī lè?, a pe 'téngε wè, ki fàn?a yē Kuloceliε mé wè wi- koli bè pe puɔ bè tárige cígini. ²⁴ Nè ta?a gíi nē, muɔ njáa ma 'puu nyà?a wolivi lège gè, á Kuloceliε wi sí muɔ ceri nè lá?a wè né muɔ puɔ nè tárige wolivi cenwe tiige nē gè nè sí ki taa ye wè felinugo wè?, bili sí pe yé kīni nè puu wolivi cenwe tiige wuulo bèle, né ní pe tíime wolivi tiige nē gè, peli puɔɔ ní mà?a bè puu sífa?ala? lé ?

† YALIPELIDE: Téngεfɔlilɔ pe tuulieye yire pe pun ná?a gè, Isirayeli piile wuulo bèle. †† DÀA TI 'KÒ SENRE DÈ: Gireki sebere nī dè ti 'jo «gàa pe 'tún?ɔ gè»: Téngεfɔlilɔ bili pe 'yiri Isirayeli piile pe tuulieye túlugo nī gè, peli pe pun. Téngεfɔlilɔ pe mīeni bèle pàngε gè, pe liεε yē baa.

Isirayeli wuulo pe suɔɔ wori dè

²⁵ Mi siinyeninε, mi wè caa yeli puu kalarile náa ni tíime nī?, á kire 'laa yeli bèri ki sòngí yeli 'cilige nè wīε wī?. Ki 'nyaa Isirayeli wuulo páli nyéni pe funyɔ pàanni yè fúɔ bè pa taa kùlogolo káli wuulo pe nyuɔ ki- nyi pe sí suɔɔ taa lè. ²⁶ A kire 'kpí?ile gè, Isirayeli wuulo pe mīeni pe bé suɔ, majo bè ki 'juu baa Kuloceliε siensebere nī dè né jo:

*Siyɔn nī Suɔfɔli wi bága yiri,
wi bága pa sienkolilo
wàli bèle bè yige*

Yakuba siime wuulo nī bèle.

²⁷ *Tire dī mi nyakungenge
ki sienre dè‡,
a mi kénì pe kapi?ile
lá?ala gèle‡†.*

²⁸ Bè Isirayeli sienne pe 'cīi piyè fɔli Kataanna Sienre nē dè, kire ki 'tí piyè Kuloceliε leguulo; kire sí yē yeli nyuɔmɔ wī. Gii sí ki 'Kuloceliε nyéni wuulo nyiεnegɔnɔ kúɔ lè, pe 'Kuloceliε déni wè pe tuulieye yire kenme nē wī. ²⁹ Nè ta?a gíi nē, kpuɔɔwɔ dáa Kuloceliε wi 'ken dè, né bàli wi 'yeri bèle, wīi n'è je sùn?ɔɔ kàdu?umε?. ³⁰ Ki 'nyaa fa?a gè, yeli bèle kùlogolo káli sienne bèle, yeli cé cīi yeli sí lú?u Kuloceliε nē wè?; nè sí ki taa píra njáa nī wè Kuloceliε wi 'nyinime taa yeli nē pe sinlu?umɔ láara bè. ³¹ Kire ti?ε gáa nī gè, peli pe 'cīi pe wè lúru Kuloceliε nē wè, gii ki bé tí Kuloceliε wi- nyinime taa yeli nē. Bè Kuloceliε wi 'nyinime taa yeli nē kenme bīi nē bè, bè mīeni wi bága nyinime taa pe nē. ³² Ki 'nyaa, gii ki 'sinlu?umɔ kúɔ bè, Kuloceliε wi 'sienne pe mīeni pínε yalenugo nī wī, bé sí nyinime taa pe mīeni nē.

Kuloceliε wire wī jáafɔli wè

³³ Cí, Kuloceliε lɔri ti tōni yē ni?ere ! Wi sícilime bè né wi kacénne ní lè, lá?ala wè ti nē? ! Wi kàyu?ujuugenme bè, sien sí gbè kàa cén bè juu ki nī?. Nè pínε wi koliyo yè sien sì yi cén?.

³⁴ Bè ki juu kányi?ε nē gè,
«Njáasiεn wi 'jo wire 'Kàfɔli
wi sòngirɔ cén dè ?
Njáasiεn wi 'jo wire wī
wi yerifɔli wè‡? »

³⁵ *Njáasiεn wi 'jo wire wi kīni
nè wi ken né yakaa ní,
béri ki caa wi- ki núgo
wire mε‡‡‡wè ?»*

³⁶ Né ki cén Kàfɔli wire nī yere ti mīeni ti 'yiri, wire fàn?a nē yere ti mīeni yē bile, wire wori dī ti mīeni dè. Kpuɔɔwɔ tī wi wori lègεle ke mīeni nī ! Ki- taa ki puu bè.

‡ Eza 59.20-21 tire ti 'juu ná?a nè yeli né gireki sienliεe ní dè.

‡† Eza 27.9 tire ti 'juu ná?a nè yeli né gireki sienliεe ní dè. Wéli baa mīeni Zer 31.33-34. ‡‡ Eza 40.13 tire ti 'juu ná?a. ‡‡‡ Zɔbi 41.2 tire ti 'juu ná?a.

Tánʒagenwɔnɔ wori dè

12 Kire nē, mi siinyeninε, mi ne yeli fiεn wī, bè Kuloceliε wi 'kacεnge kpíʒile we nē kpuʒ wè, ye- yeli céri wewiire ken dè ti- puu kakuɔɔ Kuloceliε mé †, ye- yiye wàli ye ténge wi mé, kire ki bé Kuloceliε déni wè. Kire gī Kuloceliε gbùʒrigɔ kányiʒε wuʒu gè.

² Ye fāga taʒa pànge duniya wuulo kakpiʒiligele nē gèleʒ. Gii ki 'póri gè ye- tí Kuloceliε wi- sòngivɔnɔ nyóɔgɔ yeli nī dí yeli tánʒagenmε pi sí yiʒε. A kire 'kpíʒile wè yeli bé gbè ki tónminɔ bè cén gii gī Kuloceliε nyéni kaala lè: gii gī cènge gè, gii ki 'wi déni gè, né kaala náà ni 'nyuɔ nē láʒa lè.

³ Nè yeli né kpuʒɔɔ dáà Kuloceliε wi 'kpíʒile mi mé dè, kire kenmε nē mi je ki juu yeli ye miéni nigbe nigbe mé bèle: wàa fāga sòngirɔ táà líε bè le wii nī bèri wii nyiéne de tóriʒ. Gii ki 'póri gè, sien ó sien, nè yeli né téngele liεle náà Kuloceliε wi 'ken wi mé lè, sien wi- sòngijεnε le wii nī.

⁴ Ki 'nyaa bè cetinne nī nigbe á yaliye ní yē niʒεye yè, yaliige ó yaliige né ki kakuɔɔ wè, ⁵ bè ki yē nè pínε: weli yē niʒεne, né sí wúɔ cetinne nigbe nē pínεnyeninε nē gè né *Kirisí* ní wè, nè kò wiye yaliye né wiye ní.

⁶ Weli nyéni liʒεle taa feliye feliye wàa woli sì wúɔ né wàa níʒ, nè yeli né Kuloceliε kpuʒɔɔ ní dè. A nji yē ne Kuloceliε kele nyu, sien wi de ki baara kúu dè wiri yeligi né téngele kenmε ní bè. ⁷ A nji liεle yē bèri kele kúu wè, wiri ke kúu; a nji yē tenmεfɔli wè, wiri sienne tenmεne bèle. ⁸ A nji yē bèri nyu de nɔri nyógi sienne nī bèle, wiri kire kpínʒini; a nji liεle yē bèri tàán wè, wiri sienne kanʒa bèle né funviige ní; a nji yē ne sienne yiʒε kíni, wiri ki baara kúu dè wi- puu cáʒacaʒa; a nji yē ne nyinime tari wè, wiri ki kpínʒini ki- puu né funjènge ní.

⁹ Wiyedenige gè, ye fāga tí ki puu né funyɔ siin níʒ. Kapiile lè, kacuʒɔɔ dè, ye- ti yaʒa ti- puu yeli yafungo; ye- puu yeri kacεnge caa súuri. ¹⁰ Wiyedenige gáà ki 'yeli bè puu siinyeninε sunʒɔɔ nī bè, ye- ki yaʒa ki- puu yeli sunʒɔɔ nī, yeri kpuʒɔɔ tari ye miéni nē kpuʒ. ¹¹ Ye- puu sícaʒala, ye fāga puu sàliyεfɔlilɔʒ. Yeri Kàfɔli wi baara kúu dè funyaʒa ní. ¹² Yeri fundaanra kpínʒini yeli sòngirɔ taʒadiʒε ki wori nē dè. A wuʒɔɔ 'nɔ yeli nē bèle, ye- ki kpàri ye cò. Ye- lèbaanna le náarige nī gè. ¹³ Yeli téngefɔnyeninε bèle, a wàa màakuu yē yakaa nē, ye- wi ken. Ye- puu né nabɔndirige funyɔ ní kpuʒ.

¹⁴ Bili pe yeli wuʒɔ bèle, yeri diba kpínʒini pe mé; yeri diba kpínʒini, ye fāga sien dengeʒ. ¹⁵ Yeri fundaanra kpínʒini né bili ní piyē fundaanra nē wè, yéri nyeni né bili ní pe nyeni bèle. ¹⁶ Yeri nyu yeri lúru yiye mé ye miéni bèle; ye fāga yeli sòngirɔ yaʒa dè ti- puu yeli de ki caa bè puu yiʒεmεʒ. Gii ki 'póri gè, ye- yiye yaʒa yóriyɔri, yeri yiye cérigi. Ye fāri yiye sòngí yeli yē sícilileʒ.

† Wéli baa 6.11,13

¹⁷ Ye fāga tí béri kapiʒi tíʒi de kapiʒi fuʒɔ tóngi sien méʒ. Yeri kacεnge caa sienne pe miéni mé yeli fungo nī gè. ¹⁸ A ki yē yeli mé ki yē wè, dí yanyige ki sí taa wè, ye- ki kpíʒile feliye yi miéni ye puu yanyige nē né sienne pe miéni ní.

¹⁹ Ne siinyeninε yeli báli ye 'mi déni bèle, ye fāga de yeli kayaʒa fuʒɔɔ tóngi gèle yeli tíime bèleʒ. Gii ki 'póri gè, ye- ki yaʒa Kuloceliε mé; nè taʒa gii nē, ki 'sebe baa *Kuloceliε siensebere* nī dè né jo:

*Mi mé ki yē bè kayaʒa
fuɔɔ tón lè,
mi m'bága fuʒɔɔ tón gèle !
Kàfɔli wi 'jo bε††.*

²⁰ A ki cε yē fungo ki 'muɔ leguuwo taa wè, ma wi ken wi- lii. A luʒɔwuʒɔ 'wi taa, ma wi ken wi- gbuɔ. Ma ki cén a muɔ ne kire kpínʒini gè, ki bé nyaa majo kàsun nà- gaanra muɔ ne kunu ne nju wi mé nyùgo nī gè †. ²¹ Fāga kapiʒi yaʒa gè ki- fànʒa taa muɔ nēʒ; muɔ wè, ma kapiʒi jáa gè né muɔ kacεnge kpíʒilige ní gè.

Téngεfɔlilɔ peri lúru
kúlo ni fànʒafɔlilɔ nē bèle

13 Sien ó sien, wi de wii cérigi fànʒafɔlilɔ yiʒε mé gè, peli báli bíεle sienne yiʒε mé gè. Nè taʒa gii nē, fànʒa kàà wè baaʒ gá kii kón Kuloceliε méʒ; fànʒa tiεye nyíi yī bile yè, Kuloceliε wi 'yi ténge. ² Kire kenmε nē, sien nǎà wi nyéni kíi né fànʒa ní gè, wii ne kíi né Kuloceliε katengele ní lè wī. Bili sí bíεle sienciile bèle, peli tíime pe je ga kàyuʒu cáan piye nē. ³ Ki 'nyaa sien nǎà wi nyéni kasingele kpínʒini gèle, wire wè, fànʒafɔli wi wè ne fiεre cògí wi nēʒ. Nji sí wi nyéni kacuʒɔɔ kpínʒini dè, wire wi sí ne fiʒé fànʒafɔli nē wè. A ki yē muɔ yē ki mé fànʒafɔli wi fāri fiεre cògí muɔ nē wèʒ, mari kasin- gele kúu, bà wi béri kpuʒɔɔ tari muɔ nē. ⁴ Ki 'nyaa fànʒafɔli wè, Kuloceliε mé wī ne baara muɔ nyuɔɔ nē. A ki sí yē kacuʒɔɔ muɔ ne kpínʒini wè, ma sí de fiʒé; ma ki cén nɔsii wi wè fànʒafɔli mé wè còwo wíra wī díεʒ ! Wii ne baara Kuloceliε mé wè, sien nǎà wi nyéni kacuʒɔɔ kpínʒini dè bè Kuloceliε nàʒa yige gè wi nī. ⁵ Kire kenmε nē ki 'yeli muɔ sien mari miε cérigi fànʒafɔli yiʒε mé gè, ki fāga sí nyaa Kuloceliε funyerige kire fiεre yákuɔ kenmε nēʒ; ʒéʒe, mari ki kpínʒini de pínε ma yeli né gii gī baa muɔ fungo nī gè.

⁶ Kire kenmε nē yeli ne lanbo sàri wè ne láʒala ne pínε. Ki 'nyaa fànʒafɔlilɔ piyē Kuloceliε baakuɔɔ wī; Kuloceliε wire wi 'pe ténge peri wire baara sómigi dè de kúu. ⁷ A ki 'nyaa muɔ 'yeli bè yakaa sàri wàa mé wè, ma ki sàri sien mé wè. A ki 'nyaa lanbo wī, ma lanbo sàri wè. A ki n'è nyaa yakaa kiiye gè, ma ki sàri. Sien nǎà nē muɔ 'yeli bèri fiʒé wè, mari wi fiʒé; a ki sí nyaa muɔ 'yeli bèri kpuʒɔɔ tari wàa nē wè, mari wi kpóri.

†† Fàn 32.35 tire ti 'juu náʒa. † Kàs 25.21-22, tire ti 'juu náʒa nè yeli né gireki sienliεre ní dè.

**Muo siennyeni wi 'yeli
bè muo déni**
(Mat 22.35-40)

⁸ Ye fãga tí yafien fuɔɔ puu yeli nē?, ka laa ye- yiye déni bē?. Sien njàa wi 'wi siennyeni woli ya?a a ni 'wi déni wè, kire sien wi 'Misa Fàn?a Sienre ti mieni fori. ⁹ Nè ta?a gii nē, bà ki 'juu né jo: *ma fãga ceyuugo kpí?ile?, ma fãga sien kpúú?, ma fãga kàyuugo kpí?ile?, fãga nyabiennè kpí?ile wàa yege nē?*[†], nè fàri kaju-udi?ele sengele nè gèle, sienre dáa ti mieni bine wè, ti 'jo: *Muo siennyeni woli ya?a lè ni- muo déni kenme bì nē muo 'miè déni wè*^{††}.

¹⁰ A muo siennyeni wi 'muo déni wè, muo ně de kapi?i kpín?ini wi nē?. Kire nē dénige gè, kire gī Misa Fàn?a Sienre ti foridi?e gè.

**Weri gbòborí weri Kirisi
ɔenne siri lè**

¹¹ Nè pínè yeli 'ki cén lèlè nī nī we yē lè, lèlè ni 'nò nè kúu we- yè njónimɔ nē bē; nè ta?a gii nē, suɔɔ ni 'kɔɔni weli nē píra njàa nī wè nè tóri lèlè nī nī we cé téngè wè. ¹² Pílige ki 'wúu nè lílilí, kpíenme pìl n'è kò lí?i?. Ye- tí we tɔliyo yige yebilige kakpi?iligele nī gèle, we sí kapieng-buɔɔn yalere líe we le wiye nē, n'de kpíenme wori dè. ¹³ Ye- tí weri tári sienne majo bē sien sí ne tári sienwe kpíenme nī bē. We cègbuɔɔ líigele † ya?a gèle, né sung-buɔɔ ní dè, né cecaara ní dè, né cúɔɔmɔ kele ní gèle, né kàsii yege ní dè, né yeja?a ní gè. ¹⁴ Gii ki 'póri gè, ye-Zezi *Kirisi* le wè yiye nē bē burugo tíele, ye sí céri kan-dan?ana ya?a gèle, ye fãga yiye ken ti mé?.

**Fãga de kàyu?u nyu
muo siennyeni nē?**

(Kor1 4.3-5; 8.1-13; 10.23-33)

14 A sien njí fàn?a 'cèri téngèlè nī lè, ye- wi cò cèngè, ye fãri wi wori nyu dè? de kíí né wi ní?. ² Njàa wī né téngèlè ní lè, wire ne yaliire felide ti mieni líi; njii téngèlè sí ni 'céri lè, yasúɔɔɔ yege wire cí ne líi yákuɔ. ³ Njàa wi nyéni yaliire felide ti mieni líi dè, wi fãri njii cúɔɔnɔ wè?, njàa wi wè kaara káa dè?. Nè pínè njàa wi wè yaliire felide ti mieni líi dè?, wi fãri njii nyu wè?, njàa wi nyéni ti mieni líi dè. Nè ta?a gii nē, Kuloceliè wii wi mé. ⁴ Muo cé kénì puu njáasien né jo muo béri wàa baakuɔɔw kàyu?u nyu ? Wi 'tuu yo, wi 'yéri yo, wi kàfɔli wire wori dī. Ma ki cén wi bága yéri, nè ta?a gii nē, Kàfɔli wi fàn?a yē bē gbè wi yège.

⁵ Wàa nē jo cènye yi mieni wè nuyɔ?, wàa nē sí ki 'nyaa yi mieni yē nuyɔ. A njii 'gii sòngi wi fungo nī gè wi- ki ya?a ki- puu kire. ⁶ Sien njí wi nyéni cènye kpóri yè, wii ne ki kpín?ini bē *kpuɔɔɔ ta?a Kàfɔli nē wè wī, nè pínè*

† Yir 20.13-15,17; Fàn 5.17-19,21 tire ti 'juu ná?a. †† Lev 19.18 tire ti 'juu ná?a. ‡ Ki líigele gáli gèle, sienne pe nàa tètii kele kúu.

njàa wi nyéni yaliire felide ti mieni líi dè, wii ne ti líi ne kpuɔɔɔ tari *Kàfɔli nē wè wī, bē ki 'nyaa wi nē síerige ken Kuloceliè mé wè wè. Nè pínè njii wi wè yaliire felide ti mieni líi dè?, wi nē síerige ken Kuloceliè mé wè.*

⁷ Ki 'nyaa sien wè ne wi sii tári wè wi tíime kenme nē?, nè pínè weli wàa wè kúu wi tíime kenme nē?. ⁸ A weli ne weli sii tári wè, *Kàfɔli* wire mé weli ne wi tári; a weli sí kúu wè, *Kàfɔli* wire mé weli 'kúu. Kire nē a weli yē sii nē yo, a weli 'kúu yo, *Kàfɔli* wire wuulo weli yē. ⁹ Ki 'nyaa *Kirisi* wi 'kúu né koli ne ní sii nē, gii ki bē tí wi- puu kúbi-lo né wiile pe *Kàfɔli* wè. ¹⁰ Muo wè, gáa sí nē muo ne kàyu?u nyu muo siennyeni nē wè ? Á kire bē?, gáa nē muo ne muo siennyeni cúɔɔnɔ wè ? Ma sí ki cén we mieni bèle, we bága sa yéri Kuloceliè wi kàyu?ujuulo kácunɔ yi?e mé gè wī ! ¹¹ Né ki cén ki 'sebe *Kuloceliè siensebere* nī dè né jo:

Mi yē wiiwe !

Mi wè, Kàfɔli wè, mi 'mi jo bē.

Ye- ki cén sien ó sien

bága pa káguro cáan

mi yi?e mé gè,

nè pínè sien ó sien

bága pa ki juu wi nyu nī gè

bè kpuɔɔɔ ta?a Kuloceliè nē wè^{††}.

¹² Kire sí gī, we mieni nigbe nigbe bèle, we bága sa we wori juu dè Kuloceliè wi yi?e mé gè. ¹³ Ye sí tí we-lá?a wiye kàyu?ujuuro nē dè. Gii ki 'póri gè, yeri sòngi meni yeli bē yiye cò, yeli fãga yeli siennyeni wàa ken wí-kúruugo tuu wè?. ¹⁴ Bè mi ya?a pínenyenige nē né *Kàfɔli Zezi* ní wè, mi 'téngè ki nē, mi ce wè káala ti nē?, dí yakaa wè núɔɔgɔ kire tíime gè?. Fúɔ macen sien njàa wi sí ki sòngi níè jo yege kíí núɔɔgɔ gè, wire mé ki yege ki nè puu núɔɔgɔ.

¹⁵ A ki yē yaliire kenme nē muo 'muo siennyeni wi fungo cúɔɔ gè, kire ki 'tíe muo wè tári dénige koligo nī gè?. Fã-ga tí yaliire tire kenme nē bē muo wàa ken wi- pùunni?, nè sí ki taa *Kirisi* wi 'kúu wi kenme nē bē. ¹⁶ Gii yeli ne sòngí kíí cèngè gè, ye fãga sí tí sienne peri ki cúɔɔnɔ?. ¹⁷ Nè ta?a gii nē, *Kuloceliè Kùlofɔligɔ* gè, yaliime né yag-buɔɔmɔ bē?; ki 'nyaa sínme, né yanyige, né fundaanra, tire *Kuloceliè Pile* nī ne kan?a. ¹⁸ Kire nē a sien njí ne baara *Kirisi* mé wè kire kenme báa nē bē, ki sien wi bē Kuloceliè déni wè; sienne pe béri wi tóri de pínè.

¹⁹ A ki sí yē bē gè, we- yi?e le weri kele kúu gili ke bé pen né yanyige ní we sunɔɔmɔ nī bē, bē sí we ken we njri taa we mieni nigbe nigbe bèle. ²⁰ Fãga tí bē *Kuloceliè* baara cúɔɔ dè yaliire kenme nē?. Kányi?e gī, yali-ire ti mieni yē cillide *Kuloceliè* mé wè, nè sí ki taa a ti líige ki 'kpí?ile kaala né wàa ken a wi 'kúruugo nè tuu wè, ki 'kò kapiile wī. ²¹ Gii ki 'póri gè, ma fãga kaara káa?, ma fãga sunmɔ gbuɔ?, ma fãga kaala kpí?ile? nàa ni bē muo siennyeni ken wè wi- tán?a wi tuu wè?. ²² Sòngirɔ

†† Eza 45.23 tire ti 'juu ná?a nè yeli né gireki sienliere ní dè.

dàà dī muɔ nī á muɔ 'ki cò kire kenme nē bè, -ti yaʔa muɔ né Kulocelié sunʔɔmɔ nī. Siɛn n̄i fungo gī ténige gè, ki wè kíí né wi ní wèʔ, wi wuʔu kíí tànʔa. ²³ Siɛn n̄i wī wi fungo kíí n̄e wi kíí á wi 'yaliire líi dè, kire siɛn wè, kàyuʔu ki 'tuu wi nē n̄e kúɔ. Nè taʔa gíí nē, bè ki wè baa wi fungo nī gèʔ, á wi 'ki kpíʔile wèʔ. Ki 'nyaa kaala ó kaala ni wè baa muɔ fungo nī gèʔ á muɔ ni 'kpíʔile wè, kire yē kapiile wī.

**We- n̄ɔrifunfɔlilɔ
kpàri bèle we cò**

15 Ki 'nyaa weli báli bíele we 'n̄ɔri taa ténige nī lè, weri bili kpàri bèle de cògí bili n̄ɔri ti 'céri dè; we fàri ki caa gíi ki 'weli déni gèʔ. ² Ki 'yeli we m̄ieni nigbe nigbe bèle, weri kacènge caa we siɛnnyenine mé bèle, gíi ki bé tí peri líʔi ténige nī lè. ³ Nè taʔa gíí nē, *Kirisi* wíi puu n̄e wi nyéni kaala caaʔ. Fúɔ macen gíi Kulocelié siensebere ti 'juu dè, ti 'jo: *Bili pe muɔ teri bèle, pe tiʔeligéle kiyē n̄e n̄ògí mi nēʔ.*

⁴ Ki 'nyaa gíi m̄ieni ki 'sebe n̄e yaʔa *Kulocelié siensebere* nī dè, ki 'sebe weli tenmen̄e lire kenme nē wī, gíi ki bé tí kpàricogo gáà Kulocelié siensebere tíi n̄e kanʔa we mé bèle níe we yeri wè, we- gbè sòngiro taʔadiʔe taa. ⁵ Kulocelié kpàricogo gè, né bè wíi n̄e nyu n̄e we ye- rigi wè, ye- ki yaʔa yeri nyu yeri lúru yíye mé n̄e yeli né Zezi Kirisi kenme ní bè. ⁶ Gíi ki bé tí yeli funyɔ yi 'píne yè, siɛnre ti- puu ye mé nuro, yeri Kulocelié *gbùʔɔw* wè, wire n̄à wī weli *Kàfɔli* Zezi Kirisi wi Tuu wè.

**Kataanna Siɛnre
tíi sienne pe m̄ieni wori wī**

⁷ Kenme bíi nē *Kirisi* wi 'fɔli yeli nē wè, yeli m̄ieni bèle ye- yíye cò cènge kire felige, gíi ki bé tí *kpɔʔɔw* ti- taʔa Kulocelié nē. ⁸ Nè taʔa gíí nē, m'bé gbè ki juu bé jo Kirisi wi 'wíi kpíʔile baakuɔwɔ *kenekenefɔlilɔ*^{††} mé bèle bè ki tíe Kulocelié kányiʔe ki- cén, dí wi nyafenide ti siere ti sí fori bà wi cé nyuɔ f̄eni weli tuulíye mé yè. ⁹ A kire ki 'ken *kùlogolo káli* sienne pe Kulocelié *gbùʔɔw* wè wi nyinidaara tire kenme nē bè, n̄e yeli né gàa gī baa *Kulocelié siensebere* nī dè; ti 'jo:

*Kire kenme nē m'béri muɔ gbùʔɔw kùlogolo káli wuu-
lo sunʔɔmɔ nī bè,
m'béri n̄ú de muɔ míʔe tòbiló gèʔ.*

¹⁰ A ti 'n̄e jo:

*Kùlogolo káli sienne,
yeri fundaanra kpínʔini
né Kàfɔli wi sienne ní bèle[‡] !*

¹¹ A wi 'n̄e jo:

*Kùlogolo káli sienne,
yeri Kàfɔli gbùʔɔw wè !*

† Nún 69.10 tire ti 'juu náʔa. †† A ki 'juu né jo 'kenekenefɔlilɔbèle, Zuufulo peli pe pun. ‡ Nún 18.50 tire ti 'juu náʔa. †† Fàn 32.43 tire ti 'juu náʔa.

*Yeli ye m̄ieni bèle,
duniya siɛnfeliye yè,
yeri wi tòbiló^{‡‡} !*

¹² A *Ezayi* wi 'n̄e ki juu né jo:

*Siɛn wáà bága pa yiri
Yese siime wuulo nī bèle,
ki siɛn wi béri fànʔa kpúɔw
kùlogolo nē gèle.*

*Duniya sienne pe bé
pe sòngiro taʔa dè wi nē^{‡‡‡}.*

¹³ Kulocelié n̄à wī sòngiro taʔadiʔe gè, wi- yeli funyɔ nyi yè fundaanra nē, né yanyige ní ténige kenme nē bè. Gíi ki bé tí kàa de taʔala de waa yeli sòngiro taʔadiʔe nē gè *Kulocelié Pile* lire fànʔa nē gè.

Pɔli baara kúɔgenne lè

¹⁴ Mi siɛnnyenine, gíi ki 'yeli kenme kúɔ bè, mi 'ténge ki nē sòngijenre yè yeli nī n̄e yeli funyɔ nyi yè. Nè píne yeli 'ki cén n̄e láʔa gíi ki 'yeli siɛn de kpínʔini gè. Ki fànʔa yè yeli mé yeli gbè jáa de nyu de yíye yerigi ye m̄ieni nigbe nigbe bèle.

¹⁵ Kire kenme nē mi cé ki sebe n̄e tórigo yeli mé, n̄e ki juu n̄e gbènge bè yeli sòngiro tírige dè ki tíele náà nē lè. Mi 'kire kpíʔile n̄e yeli né *kpɔʔɔw* dàà Kulocelié wi 'taʔa mi nē dè, ¹⁶ bà wi 'mi kpíʔile Zezi *Kirisi* wi baakuɔw wè *kùlogolo káli* wuulo sunʔɔmɔ nī bè wè. Mi yè *Kataanna Siɛnre* ti baakuɔw n̄e kò majo mi yè n̄e kakuɔw kúu kùlogolo káli sienne kenme nē bè, bè pe wàli bè ténge Kulocelié mé wè *Kulocelié Pile* lire fànʔa nē gè. ¹⁷ Kire nē, bè mi yè pínenyenige nē né Zezi Kirisi ní wè, m'bé gbèri n̄agbuʔɔw kpínʔini Kulocelié baara ti wori nē dè.

¹⁸ Kíi kún mi n̄i? mi de yakaa kiiye nyu, n̄e yiri gíi m'bé gbè kpíʔile Kirisi wire fànʔa nē gè, bè kùlogolo káli sienne ken bèle peri lúru Kulocelié nē wè, Kire 'kpíʔile né mi siɛnjuuro ní dè, né mi kakpíʔiligele ní gèle. ¹⁹ Mi 'mi kele kúɔ gèle né *fiéle* ní, né kakpoliyo ní, né *Kulocelié Pile* ni fànʔa ní gè. Bà ki 'kpíʔile á mi s̄eni Kirisi Kataanna Siɛnre baara kúɔ dè n̄e láʔa tiere ti m̄ieni nī *Zerizale-mi* kàʔa mé gè, fúɔ n̄e s̄eni màʔa n̄e yiri Iliiri tiʔe nī gè.

²⁰ Ki sí nyaa mi cé n̄e n̄àʔana bè ki kpíʔile Kataanna Siɛnre ti sa jáari tiʔe gíi nī Kirisi míʔe kii cé fie yeri n̄e nyaa gèʔ, kire ga puu mi fāga ní sari faanri baa wàa 'saʔa kén n̄e kúɔ wèʔ.

²¹ Ki 'nyaa, n̄e yeli né gàa ki 'sebe baa *Kulocelié siensebere* nī dè, ti 'jo:

*Bili nē wi wori tíi cé
jáari n̄e n̄ò bèle,
pe bága wi nyaa,
n̄e píne bili piyè cé
wi wori lúʔu dèʔ,
pe bé ti lúʔu^{‡‡‡}.*

‡‡ Nún 117.1 tire ti 'juu náʔa. ‡‡‡ Eza 11.10 tire ti 'juu náʔa. ‡‡‡ Eza 52.15 tire ti 'juu náʔa n̄e yeli né gireki siɛnliere ní dè.

**Pɔli ne caa bè ké
Wurɔmi kùlo mé**

²² Kire ki cé mi ken tɔliɔ sáa miì gbène jáa nè ké baa yeli ti?e nī gè?. ²³ Bè sí ki yē n̄ wè, yafien ní wè tíin mi mé bè kpí?ile baa ki ténime nī bè?. Ki 'yi?ele nyuo kú, ki láa yē mi nē bè ké baa yeli ti?e nī gè. ²⁴ A mi kényi waa Esipanyi kùlo nī lè, m'bé tóri baa yeli mé. Mi 'tòni ne ki caa bè yeli nyaa a mi kényi tóri wè, dí yeli sí mi ken né yeli kɔliyerɛ taa ní mi de waa; ki- taa buu mi sa yeli nyaa léle cèri bè yeli láa kú.

²⁵ Bè sí ki yē n̄ wè, mi ne waa *Zerizalemi* kà?a mé bè sa baara téngefɔlilɔ mé bèle. ²⁶ Ki 'nyaa Maseduwani téngefɔlilɔ bèle né Akayi wuulo ní bèle, pe 'ki nyaa ki 'yeli peli- pe kɔliyerɛ taa pínɛ bè ti torigo Zerizalemi téngefɔlilɔ mé bèle bàli bīele fuunmɔfɔlilɔ bèle. ²⁷ Peli tíime pe 'ki yègɛ pe funɔɔ nī yè. Pe wokuɔɔ ti 'tòni nè puu; ki 'nyaa gii Zuufulo téngefɔlilɔ pe cé taa Kulocelié mé wè *Pile* kɔli mé gè, pe cé ti liele né *kùlogolo káli* wuulo téngefɔlilɔ ní bèle. Kire nē ki 'yeli kùlogolo káli wuulo pe- pe sá?a né pe kɔliyerɛ ní dè bè pínɛ. ²⁸ A mi kényi ki *kpu?ɔɔ* dáa ken dè, m'bé tóri baa yeli mé béri waa Esipanyi kùlo mé lè. ²⁹ Mi sí nyéni ténge ki nē a mi kényi waa baa yeli ti?e nī gè, *Kirisi* wi diba wi bé puu mi nē kpu?ɔ.

³⁰ Mi sí ne yeli fien wī, mi siinyenine, weli Kàfɔli Zezi Kirisi wire kenme nē bè, né dénige gáa *Kulocelié Pile* ni sí nyóɔɔ sien fungo nī gè, ye- wúɔ né mi ní cáanra dáa mi ne cáanri dè, yeri Kulocelié náari wè mi mé. ³¹ Gii ki bé tí mi suɔ *Zude* sindengele pe kiye nī yè, dí téngefɔlilɔ pe sí sa fɔli mi baara nē dè Zerizalemi kà?a mé gè. ³² A kire 'kpí?ile gè, m'bé sa yiri baa yeli ti?e nī gè né fundaanra ní, nè pínɛ a kii Kulocelié nyéni kaala lè, m'bé n̄ bè taa baa né yeli ní. ³³ Kulocelié n̄ wè wī yanyige kenfɔli wè, wi- kò né ye mieni ní. *Ki- taa ki puu bè.*

Pɔli wi 'téngefɔlilɔ síeri bèle

16 Mi ne we siinyejuɔ Febe wi míetan?a yeri; wī ne kele cuɔnri Sankire kà?a *téngefɔlilɔ gboli* wuulo sun?ɔɔ nī bè. ² Ye- wi cò né *Kàfɔli* wi sɔngirɔ ní majo meni pe sí Kulocelié sien cò nè síe wè. A wi màakuu yē kaala ó kaala nē ye- ki kpí?ile wi mé, nè ta?a gii nē, wire tíime wè, wi nyéni pàli n̄?ene sá?a, nè mi tíime pínɛ.

³ Ye- Pirisika † síeri baa -mi ken wire né Akiila, mi baakuɔnyenine bīele Zezi Kirisi nī wè. ⁴ Pe 'pe sii pári wè gii ki bé tí mi taa bè suɔ. Mi nigbe bè? mi nyéni pe kacéngɛ wori nyu dè?, bìli bīele téngefɔlilɔ gbu?ulo nī gèle *kùlogolo káli* wuulo bèle, peli míeni piyē ne ki nyu ne pínɛ. ⁵ Téngefɔlilɔ gboli náa ni nyéni gbú?uro baa pe sa?a nī gè ye- pe síeri. Ye- Epaneti síeri ye pínɛ mi nàgori kpuɔwɔ wè; wire wi 'puu *Kirisi* téngefɔpeliwe wè

† *Mienugo* kire gī né Pirisiili ní wè; pàli nyéni ki sebe bè kire kenme nē bè.

Azii ténime nī bè. ⁶ Ye- Maari síeri ye pínɛ, wi 'baara kú yeli mé kpu?ɔ. ⁷ Ye- Anduronikusi síeri wire né Zuniya, peli né mi ní wiyē kùnunɔ wuulo, nè pínɛ we 'wúɔ nè kasuu kú wè. Pe 'mí?e taa *Zezi tundunminɔ* pe sun?ɔɔ nī bè, nè pínɛ pe 'ténge Kirisi nē wè mi yi?e nē.

⁸ Ye- Anpiliyasi síeri wè mi nàgori wè; wiyē pínɛnyenige nē Kàfɔli nī. ⁹ Ye- Urubeni síeri wè, we baakuɔnyeni wè Kirisi nī wè, wire né Sitakusi mi nàgori wè. ¹⁰ Ye- Apelesi síeri; wi 'yéri nè téngele fùɔɔɔ sige gè Kirisi nī wè. Ye- Arisitobuli kpáa wuulo síeri bèle. ¹¹ Ye- mi siinyeni Erodijɔn síeri wè. Ye- Narisisi kpáa wuulo síeri bèle, peli bàli pe 'ténge *Kàfɔli* nē wè. ¹² Ye- Tirifeni síeri wire né Tirifozi, peli bàli pe nyéni baara Kàfɔli mé wè. Ye- Perisidi síeri wè mi nàgori wè, wi 'baara kú kpu?ɔ Kàfɔli mé wè. ¹³ Ye- Wurufusi síeri wè, n̄ wè Kàfɔli wi 'nyíene nè kòn wè, né wi yàa ní wè; wī mi yàa nè pínɛ wè. ¹⁴ Ye- Asenkiritɔsi síeri, ye- Fileɔni síeri, ye- Erimesi síeri, ye- Paturobasi síeri, ye- Erimasi síeri. Ye- we siinyenine síeri bèle bàli bīele baa né pe ní bèle. ¹⁵ Ye- Filologɔsi síeri wè né Zulii ní wè, né Nerusi né wi siinyejuɔ ní wè, né Wolɛnpi né téngefɔlilɔ pe mieni ní bèle bàli bīele baa né pe ní bèle.

¹⁶ Ye- yiye síeri ye yiye fàa ye mígi né siinyenige funɔɔ ní. Téngefɔlilɔ gbu?ulo gáli gīele ná?a gèle Kirisi wuulo bèle pe mieni ne yeli síeri.

Siensenɛ dè

¹⁷ Mi siinyenine, mi ne yeli fien wī, bìli pe nyéni kàsii nyógi sienne sun?ɔɔ nī bè ne pe lá?ala piye nē bèle, níe pe fáanni ne lá?ala tenmene náa nē yeli 'cén lè, yeri yiye ci?ige ki sienne nē bèle. Ye- ce ye yiye yige pe nī.

¹⁸ Nè ta?a gii nē, ki sienne bàli felile bèle, we Kàfɔli *Kirisi* wire mé bè? pe nyéni baara?, ki 'nyaa pe tíime liye yire mé pe baara ne kan?a. Nè pínɛ bà pe 'pe nyigele yi?e gèle macen wè, pe n̄ sienne fáanni bèle né pe kpilikipili sienjuuro ní dè bìli piyè kàa cén nè yige kàa nī wè?. ¹⁹ Nè sí ki taa yeli bèle, bè yeli yē ngbólu?ulofɔlilɔ bèle, pe mieni nyéni kire cén, a mi sí ne fundaanra kpín?ini yeli wori nē dè. Mi ne ki caa ye- puu sícilile ye kaala yi?e cén kacéngbi?ilige nē gè, yé sí puu funɔɔ ní yé fiiye ye- kapi?i ya?a gè. ²⁰ Ki 'nyaa ná?ane cèri si?ere, Kulocelié wè, yanyige kàfɔli wè, wi bé Seteni tán?ana wè bè mu?ɔɔ yeli tɔliɔ láara yè. We Kàfɔli Zezi wi- wi *kpu?ɔɔ* ta?a dè ye nē !

²¹ Mi baakuɔnyeni Timote wè, né mi kùnunɔ wuulo ní bèle, Lusiyɔsi né Zasɔni, né Sosipateri ní wè, piyē ne yeli síeri.

²² Mi, Teritiyɔsi wè, mi mi 'sebe n̄ wè sebe wè, mi ne yeli síeri we Kàfɔli wi mí?e nē gè.

²³ Gayusi wī ne yeli síeri, wire ti?e nī mi ne sùɔn, nè pínɛ wire ti?e nī *téngefɔlilɔ gboli* ni mieni nii ne gbú?uro. Eratusi míeni wè, kà?a walicowo wè, né Karitɔsi ní wè we siinyeni wè, piyē ne yeli síeri.

²⁴ [We K fali Zezi wi- wi kpu?kwa ta?a d  ye n . *Ki- taa ki puu b .*]

Kpu?kwa ti 'yeli Kuloceli  n 

²⁵ Kpu?kwa ti 'yeli Kuloceli  nigbe n , wire     m  f n?a ki y  b  gb   kri ny gw yeli n  t ngel  koligo n  g . Kire *Kataanna Si nr * tire mi n  j ari n  Zezi *Kirisi* wori nyu d . T  n  Kuloceli  wi kalaril  t  l , n a ni t 

n  puu baa fa?a fa?a g . ²⁶ N  s  ki taa p nge g , *Kuloceli  si njuulo* pe siensebere tire f n?a n  g , ki kalaril  ni 'yiri kp n?ane w lil . Kuloceli  w , b  w  l ?ala f n w , a wi 't  a k logolo si nfeliye yi m eni yi 'wi ny ni kaala c n l , g i ki b  t  pe- t nge wire n , p  s  de l ru wi n . ²⁷ Kuloceli  nigbe     w  síciliwe w , *kpu?kwa* ti 'yeli wi n  l gel  ke m eni n  Zezi *Kirisi* f n?a n  g . *Ki- taa* ki puu b .

Korentiyé péliwe

Sɛbɛ wi tɛdiʔɛ gè

Zezi Kirisi tundunwɔ ɲàà pe ye Pɔli wè, wire wi 'Korentiyé Sɛbɛ seɛbɛ wè. Bà Pɔli wi cé ké wi tánʔana siinwoli nē lè Korenti kàʔa mé gè Kataanna Siɛnɛ ti jáarige nē gè, a wi sɛni yiɛɛ nigbe né yeye kɔlini kúɔ baa ki kàʔa nī gè (wéli baa). Wi cé tɛngɛfɔlilɔ gboli láà tɛngɛ baa Korenti kàʔa nī gè; ki tɛngɛfɔlilɔ bèlɛ, pe 'puu nyaʔamibɛɛ piye nī wī. Bà sí Pɔli wi cé kɛni yiri baa Korenti kàʔa nī gè né koli nē ké wè, siɛnɛ pe 'puu nɛ báan nɛ ki nyu wi mé dí Korenti tɛngɛfɔlilɔ pe tánʔagenmɛ pi wè cɛnɛbɛʔ. A wi sí seɛbɛ tórigo pe mé nē ki kele cuɔnri gèlɛ, né sí wi siennugoro ken dè nē pe yúgoyo kɔn yè.

Sɛbɛ wi nyùgboliyo yè

Síerilɛ né náarige

Tɛngɛfɔlilɔ pe- kàsii yaʔa wè

Tɛngɛfɔlilɔ pe- kanuʔɔɔ yige dè pe sunʔɔɔ nī bè

Tɛngɛfɔlilɔ pe fãri waa né pe kàyuuyo ní yè duniya wuulo kúrugʊʔ

Mɛni tɛngɛfɔli wi 'yeli bèri wi cetinne cògí lè de sí wè

Cɛɔrigɔ wori dè

Yasunro kaara wori dè né mɛni tɛngɛfɔlilɔ pe 'yeli bèri piye ciʔige sɛndɛngɛɛ tɛnmɛgɛɛ nē gèlɛ pe sunʔɔɔ nī bè

Tɛngɛfɔlilɔ gbuʔulo wori dè né Kàfɔli liile wori dè

Kulocɛliɛ Pile yakɛnɛ dè

Kúbilo nyéyirilɛ wori dè

Pɔli wi 'wi siɛnɛ juu dè, né síerilɛ tórigo pe mé .

Pɔli né Sɔsiteni síerilɛ lè

1 Mi Pɔli wè, nē yeli né Kulocɛliɛ nyéni kaala ní lè, Kulocɛliɛ wi 'mi yeri mi- puu Zezi *Kirisitundunwɔ*. Mi né we siinyeni Sɔsiteni ní wè, ² weli 'siɛnɛ dáà seɛbɛ dè bè tórigo *tɛngɛfɔlilɔ gboli* mé lè Kulocɛliɛ woli lè, nàa nī baa Korenti kàʔa mé gè, peli bálí bīɛɛ wàlidɛngɛɛ Zezi Kirisi wuulo bèlɛ, á piyē nɛ pe ye Kulocɛliɛ wuulo bèlɛ, nē fãri siɛnɛ bíli pe mīeni bīɛɛ pe nyéni weli Kàfɔli Zezi Kirisi wi míʔɛ yeri gè tiʔɛ ó tiʔɛ nī wè. Wī pe *Kàfɔli* nɛ ní weli Kàfɔli nē pínɛ. ³ Weli Tuu Kulocɛliɛ né Kàfɔli Zezi Kirisi *kpuʔɔɔ* né wi yanyige ki- puu yeli nē.

Pɔli wi 'Kulocɛliɛ síeri wè Korentiyé wuʔu nē gè

⁴ Mi nɛ Kulocɛliɛ síeri wè súuri yeli wuʔu nē gè, Kulocɛliɛ *kpuʔɔɔ* dáà yeli 'taa Zezi Kirisi nyúmɔ nī bè. ⁵ Ki 'nyaa Zezi Kirisi wire kenmɛ nē bè, yeli 'yerɛ felide ti mīeni taa dè, gii cɛ ki 'siɛnɛ ti mīeni kúɔ né kacɛnɛ ni mīeni ní lè. ⁶ Né ki cɛn kele gíli weli 'juu *Kirisi* wori nē

dè, ki siɛnɛ ti 'tɛnidíʔɛ kɔn yeli funyɔ nī yè. ⁷ A kire 'ki ken Kulocɛliɛ yakɛngɛ kàà fáala si yeli laaʔ, yeli bálí ye nyéni weli Kàfɔli Zezi Kirisi wi lèlɛ siri lè, lèlɛ nī nī wi bága pa wii tie wè. ⁸ Wire mīeni wi bága ɲɔri nyóɔ yeli nī fúɔ bè sa nò ki kúɔɔ nē bè, ye- puu tieɛ fùn weli Kàfɔli Zezi Kirisi wi *pɛnjɛngɛ* gè. ⁹ Kulocɛliɛ wī baa wi nyay-erigele nī gèlɛ, wire ɲàà wi 'weli yeri we- puu pínɛnyɛnigɛ nē né wi Jaa Zezi Kirisi ní wè, weli *Kàfɔli* wè.

Wàlimɛ yè Korenti tɛngɛfɔlilɔ sunʔɔɔ nī bè

¹⁰ Nɛ siinyenine, mi sí nɛ yeli fiɛn wī, weli Kàfɔli Zezi *Kirisi* wire míʔɛ ki kenmɛ nē bè: Ye- tí siɛnɛ ti- puu ye mīeni mé nuro, ye fãga tí wàlimɛ jíin yeli sunʔɔɔ nī bèʔ, yeri nyu yeri lúru yiye mé cɛngɛ, sòngiro ti- puu ye mé nuro. ¹¹ Nɛ siinyenine, dii mi 'lúʔu Kulowe saʔa wuulo mé bèlɛ yeli kɔli mé gè, pe 'jo kàsii yè baa yeli sunʔɔɔ nī bè. ¹² Mi siɛnɛ ti kɔri wi n'ɲɛ: wàa nē jo: «Mi wè, *Pɔli* ní mi yē,» ɲii nē jo: «Apolɔsi ní mi yē,» ɲii nē jo: «*Sefasi* ní mi yē,» ɲii nē jo: «Kirisi ní mi yē.»

¹³ Kirisi wii tílawa lé ? Pɔli wire lé pe 'kóri *tiiparige* nē gè yeli kenme nē bè ? Á kire 'laa, Pɔli mí?e nē lé yeli 'batemi kpí?ile wè ? ¹⁴ Mi ne Kulocelié síeri wè bè mi sí yeli wáà batiize wè?, nē yiri Kirisipusi né Gayusi peli yákuo nī. ¹⁵ Ki fáa ga nyaa yeli wáà ga ki juu bé jo mi mí?e nē yeli nyéni batemi kpí?ile wè?. ¹⁶ ?aan, je mi mi 'Sitefanasi sa?á wuulo batiize bèle ! Senmine bèle, mi sí cén? ga mi n'è wàa batiize?. ¹⁷ Kirisi wii mi tun mi de sienne batiize wí?; ?é?e, wi 'mi tun mi de *Kataanna Sienre* jáari dè wī. Mi sí wè ti nyu né sinjiligele sienjuuro ní wí?, kire ga buu Kirisi *tiiparige* ki wori ti fága puu nyùgo fùn?.

**Zezi Kirisi wire wī
Kulocelié fàn?á gè
né wi sinjilige gè**

¹⁸ Ki 'nyaa *tiiparige* sienjaarire sienre tīi bè kàalafóliló sienre tíele bili mé pe waa cú?goligo nī gè, nē sí ki taa weli báli we 'suɔɔ taa lè, tīi weli mé Kulocelié fàn?á wī.

¹⁹ Kire nē *Kulocelié siensebere* ti 'ki juu né jo:

*M'bága kacénmine pe kacénne cú? lè,
bé sí sícilile pe sícilige tón gè†.*

²⁰ Sien síciliwe wire yē sé ? *Fàn?á Sienre sebecénwe* wii sé ? Nàa wi jáa bèri kele kíi gèle bile duniya nī wè, wii sé ? Duniya nàa wi sícilige kíi sé ? Kulocelié wii kàala yège ki nī lé ? ²¹ Bè sí ki 'nyaa duniya wuulo bèle né pe sinjilige ki mieni ní gè, piyè Kulocelié cén wè? wi sinjilige kakpi?iligele nī gèle wè, a ki sí Kulocelié déni wè wi- téngéfóliló suɔ bèle wi sienre tire kenme nē bè, dàa pe 'jo tīi kàalafóliló sienre dè. ²² Ki 'nyaa, Zuufulo pe 'jo macen peli 'yeli bè *fiéle* nyaa, a Gireki wuulo 'jo sinjilige wori peli 'cén. ²³ Weli bèle, *Kulocelié Siennyienegɔnwɔ* nàa pe 'kóri *tiiparige* nē gè, wire *Kataanna* wori tire weli ne jáari; tīi kúrugodiele Zuufulo mé bèle, né sí ní kàalafóliló sienre *kùlogolo káli* sienne mé bèle. ²⁴ Nè sí ki taa bili Kulocelié wi 'yeri bèle, Zuufulo yo, Gireki wuulo yo, peli mé bèle, Kirisi wire wī Kulocelié fàn?á gè né Kulocelié sícilige gè. ²⁵ Né ki cén Kulocelié kàala ke 'ciligé nē tóri sienne sícilige nē gè, nē píne Kulocelié ɛɔrifun kenme piī né ɛɔri ní nē tóri sienne ɛɔri nē dè.

²⁶ Ne siinyenine, ye- sòngi ye taa né Kulocelié kayerile ní lè bè wi 'yeli yeri bèle. Ye- ki cén, nē yeli né sienne kenme ní bè, siensicilile pe wè nì?ene?, fàn?afóliló pe wè nì?ene?, míeyefóliló pe wè sáa?. ²⁷ Nè sí ki taa bili sienne pe sòngí piyè ledomɔfóliló duniya nī wè, Kulocelié wi 'pe nyíene nē kòn nē fiere tón siensicilile nē bèle. Bili sí bíele ɛɔrifunfóliló duniya nī wè, a wi 'pe nyíene nē kòn nē fiere tón ɛɔrifóliló nē bèle. ²⁸ Nè píne gii ní pe wè tóri duniya nī wè?, né gii sienne piyè ne cúɔnwɔ duniya nī wè, né yège gii pe wè tóri yafien wè?, a Kulocelié wi 'ti líe nē ðii cú? dè, dàa ní duniya wuulo piyè ne tóri dè.

²⁹ Kire ki 'tí sien wáà fáala sí gbè nàgbu?ɔɔ kpí?ile Ku-

locelié yi?e mé gè?. ³⁰ Kulocelié wire fàn?á nē yeli yē píne nē Zezi Kirisi ní wè, Zezi wire sí wi péni kò weli sinjilige gè, gàa ki 'kón Kulocelié mé wè, né weli kpí?ile a weli 'kò sínmine, ne ní wàlidengele Kulocelié mé wè, nē weli suɔ nē yige ki nī. ³¹ Kire nē: «A sien ɛɔi je de nàgbu?ɔɔ kpín?ini, wiri ti kpín?ini bè wire yē né Kàfólí ní wè ††.» Bè ti 'juu baa Kulocelié siensebere nī dè.

**Pɔli sienre ti nyùgo gè
Zezi Kirisi nàa pe 'kóri wè**

2 Ne siinyenine, bà mi 'ké baa yeli ti?e nī gè nē séni Kulocelié kalarile wori juu dè yeli mé wè, mi sí ki tìe mi 'juu macén nē tóri senmine nē bèle wí?, bé né ce jo bè juu bè mi sícilime tìe bè wí?. ² Bè tóni bè ki juu gè, mi sí kénì ki sòngi bè yakaa caa bè cén yeli wáà wori nī?, ga laa Zezi *Kirisi* wire wori bè? dè?, wire nàa pe 'kóri *tiiparige* nē gè. ³ Nè píne mi wè, mi 'ké baa yeli ti?e nī gè ne ní ɛɔri fùn, ne fi?é, ne fún ne yà?ará. ⁴ Mi sienre dè né gii mi 'puu ne nyu ne ki jáari gè, tii 'puu mi tíme sinjilige sienre?, dàa pe sí ne nyu bè sien nyùgo yi?e gè?; ki 'nyaa mi 'puu ne ti nyu ne tii né *Kulocelié Pile* lire fàn?á ní wī. ⁵ Gii ki bé tí yeli fága yeli téngéle ta?á lè sienne sícilime pire nē?, ye- ni ta?á Kulocelié fàn?á kire nē.

Kirisi sòngiɔ tii weli nī

⁶ Nè sí ki taa bili pe 'lie nē lá?á téngéle nī lè, weli ne nyu né peli ní sícilime sienre nī, duniya nàa wi sícilime pire bè?, duniya nàa wi kàfóliló sícilime bè? nē píne? peli báli pe waa cú?goligo nī gè?. ⁷ ?é?e, ki 'nyaa Kulocelié sícilime pire ní weli ne nyu; piī kafɔnwɔ né ní làribe. Kulocelié wi cé tii nē pi wori juu dè nē ya?á duniya sélime nē bè, né jo wire bé weli nyóɔɔ kpuɔɔwɔ nī bè. ⁸ Yirile nàa ni kpolilo bèle, piyè kire cén?. A ki yē pe cé ki cén wè, piyè cì kpuɔɔwɔ pi Kàfólí kóri wè *tiiparige* nē gè?. ⁹ Nè sí ki taa, ti 'yeli baa, dàa *Kulocelié siensebere* ti 'juu dè, ti 'jo:

*Gii nyapile sí nyaa lè?,
né gii ngbóli sí lú?u lè?,
gii kíi sòngi nē tigi sien fungo nī gè?,
kire Kulocelié wi 'gbòbori
nē ya?á bili mé
wire woli ni 'pe déni wè‡.*

¹⁰ Nè sí ki taa weli bèle, Kulocelié wi 'ki kalarile tìe lè weli nē wi *Pile* lire fàn?á nē gè. Ki 'nyaa wi *Pile* nī ne kele ke mieni laame pii bè, nē Kulocelié fungo laame píne bè.

¹¹ Á kire 'laa wè, nàasien wī bile sienne nī bèle, nàa wi 'ki cén gàa gī baa sien fungo nī gè, ga laa sien wi pile lire bè? lè ? Bè sí ki yē nē píne, Kulocelié kele gèle, sien sí ke cén?, nē yiri Kulocelié *Pile* lire nī?.

¹² Nè sí ki taa weli bèle, duniya wi pile lire bè? weli mé?. Ki 'nyaa *Pile* nàa ni 'kón Kulocelié mé wè, lire nī

† Eza 29.14 tire ti 'juu ná?á gè.

†† Wéli baa Zer 9.24. ‡ Wéli baa Eza 64.3.

weli mé, gii ki bé tí kpuɔɔw dî ti 'kón Kulocelié mé wè, á wi 'ti ken weli mé waʔane wè, we- ti cén. ¹³ Kire kenme nē weli míeni bèle, weli wè ne ti nyu né sienne sɔnjilige sienre ní. ʔéʔe, ki 'nyaa gii nē Kulocelié Pile nī ne we tenme lè, bili mé wi Pile ni yē lè, weli ne pe tenme nē yeli né wi Pile sienre ti juugenme ní. ¹⁴ Sien nāà wii Kulocelié cén wèʔ, wi wè gbène Kulocelié Pile kele céngi gèleʔ. Wi nē ti nyaa bè kàlafɔlɔ kele tíele. Kire nē wi nē gbè jáa bè ti còʔ. Nè taʔa gii nē, sien 'yeli bè puu né Kulocelié Pile sɔngiro ní wī, bé né gbè ti kacénme cén bè. ¹⁵ Sien nāà sí wī né Kulocelié Pile sɔngiro ní dè, wi 'kele ke mieni kacénme cén bè. Wire wè, sien sí wè gbène wire kenme céngi bèʔ. ¹⁶ A kire 'laa wè, *njāsien wi 'jo wire nyéni Kàfɔli wi sɔngiro cén dè, bè juu bè wi tié wèʔ* ?

Nè sí ki taa weli bèle, *Kirisi* sɔngiro tiī weli nī.

Korenti téngefɔlɔlɔ piyē ne tíin bè piyirile tíele

3 Ne siinyenine, gii ki 'mi kúw wè, mi sɔ jáa nè mi sienre juu dè yeli mé majo yeli yē *Kulocelié Pile* sienne wīʔ. Ki 'nyaa mi 'ti juu yeli mé bè yeli yē ne tári yeli céri kanedanʔana koliyo nī yè. ʔéʔe, mi 'ti juu yeli mé bè piyirile tíele *Kirisi* koligo nī gè wī. ² Nēyirime mi 'ken yeli mé a yeli 'gbuɔ, suro bèʔ. Á kire 'laa yeli sí gbè ti liiʔ. Bè ki céni tíin n̄ wè, yeli sí gbè ti liiʔ. ³ Ki 'nyaa yeli céri kanedanʔana keli yeli ne kúu ne tíin. Bè nyabienne né kàsii yē baa yeli sunɔwɔw nī bè, céri kanedanʔana bèʔ lé kire gè ? Yeli wè ki tíi yeli yē bè duniya wuulo tíele bèle wī lé ? ⁴ Á kire 'laa wè, bè wàa cí kénì jo: «Mi wè, *Pɔli* ní mi yē», n̄ n̄ jo: «Mi wè, *Apolɔsi* ní mi yē». Kire tiʔe gáà nī gè wàlime yē baa lé yeli né siensenmine ní bèle ? ⁵ *Apolɔsi* wire cé kénì puu njāsien ? *Pɔli* wire cé puu njāsien ? Piyē baakuɔɔ wī, nè pínne pe mieni nigbe nigbe pe 'pe baara kúw dè nè yeli né d̄i *Kàfɔli* wi 'ken pe mé dè, á yeli sí ténge Zezi nē wè peli nyúwɔw nī. ⁶ Mi wè, mi 'tiige círi gè, a *Apolɔsi* wi 'ki fuɔn. Kulocelié sí wi nyéni ki kpínʔini ki liʔi. ⁷ Kire kenme nē, njàa wi 'ki círi gè, wire wè yakaaʔ, nè pínne njàa wi 'ki fuɔn gè, wire bèʔ. Ki 'nyaa Kulocelié wire njàa wi 'ki kpíʔile gè, wire wī kayugofɔli wè. ⁸ Njàa wi 'tiige círi gè, né njàa wi nyéni ki fuɔnri gè, yanugo kire nē pe yē. Pe mieni nigbe nigbe pe bé sí ga pe sàri taa wè bè yeli né pe baara kúwgenme ní bè. ⁹ Ki 'nyaa weli ne pínne ne baara né Kulocelié ní wè wī. Yeli bíele Kulocelié siʔi gè, né yege gáà wī ne faanri gè.

¹⁰ Nè yeli né *kpuɔɔw* d̄i Kulocelié wi 'kpíʔile m'mé dè, mi nyéni saʔa ki *kàkpuɔn* kén wè majo bè saafaansicilile cí ki kpíʔile gè. A wàa míeni 'pen nè péni ki suʔu. Sien ó sien wi sí de cíʔige meni wī ne faanri ne taʔala baa wè díe ! ¹¹ Né ki cén sien sí ní gbè kàkpuɔn wàa wi-yiye yege cíginiʔ njàa táanni wi 'yège nè kúw wèʔ, kire 'jo

† Eza 40.13 tire ti 'juu náʔa nè yeli né gireki sienliere ní dè.

Zezi *Kirisi* wè. ¹² A sien sí faan kàkpuɔn njàa nē wè né tie ní, á kire 'laa né wali ní, né lagbenre sɔndenide ní, né ti-ire ní, á kire 'laa né nyàsige ní, á kire bèʔ né tɔwɔw ní, ¹³ sien ó sien baara ti bága yiri kpànʔane, ti bága cén. Nè taʔa gii nē, *kàyuʔujuujenge* gè, ti bé yiri kpànʔane wálile. Ki 'nyaa kàsun ki bé ti kányiʔe tie gè. Né ki cén a baara d̄i yē felige ó felige nē, kàsun ki bé ti felige tie gè. ¹⁴ A sien n̄i baara 'yéri nè kò baa dè, kire sien wi bé sàri taa. ¹⁵ A n̄i baara sí súʔu nè tuu dè, kire sien wi bé yè waʔane. Sien wi bé t̄ni bè suɔ yoʔ, ki bé sí puu majo wi 'sùuri kàsun nī wī.

¹⁶ Yeli sí ki cén lé yeli yē Kulocelié *gbùʔwɔsaʔa* wī lé, nè pínne *Kulocelié Pile* nī yeli nī kòriilo lé ? ¹⁷ A sien n̄i 'Kulocelié *gbùʔwɔsaʔa* cúʔgè, Kulocelié bé sien wi woli cúʔgè. Nè taʔa gii nē, Kulocelié *gbùʔwɔsaʔa* kiī tiawalidengege wī, kire sí gī yeli bèle.

¹⁸ Sien fári wii fáanniʔ. A n̄i ne wii sɔngí wire yē síciliwe yeli nī bèle nè yeli né duniya njàa wi kenme ní bè, sien wi- wii kpíʔile leyíʔege. Kire ki bé tí wi bé né péli kò síciliwe. ¹⁹ Ki 'nyaa duniya njàa wi sɔnjilige gè, kàala gíele Kulocelié yiʔe mé gè, né ki cén *Kulocelié siensebere* ti 'jo:

*Wi nē sɔnjilifefɔlɔlɔ taa bèle
nè cò pe sɔnjilige nī gèʔ.*

²⁰ A ti n̄nè jo:

*Kàfɔli wi 'siensicilile
pe funɔwngiro cén dè,
nè ki cén tiī wíra wīʔ.*

²¹ Kire nē, sien fága de nàgbuɔwɔw kpínʔini bé wi sɔngiro taʔa dè sienne nēʔ, né ki cén kele ke mieni kiyé yeli kiyé nī wī. ²² Ma 'jo *Pɔli* yo, ma 'jo *Apolɔsi* yo, ma né jo *Sefasi* yo, á kire bèʔ duniya wè yo, sii wè yo, kúu wè yo, á kire 'laa pàngge njàa wè yo, mbànʔa njàa wi báan wè yo: ti mieni yē yeli wori. ²³ Yeli sí yē *Kirisi* wuulo; *Kirisi* wire sí ní Kulocelié wuu.

Kulocelié wire nigbe wī kàyuʔujuuwo wè

4 Kire nē, sienne pe 'yeli peri weli t̄ri *Kirisi* baakuɔɔ, á Kulocelié wi 'wi kalarigele ken gèle weri ke nyu de tíi. ² Gii sí pe caa gè, sien njàa mé pe 'kele ken gèle, sien wi- puu téngepe sien. ³ Mi wè, kiī mi líe yafien méʔ, a ki yē yeli ye je mi kenme siʔe bè bè wéli wèʔ, á kire 'laa sienwarile páli bèleʔ. Mi tíime wè, mi wè kàala m̄e nēʔ. ⁴ A ki 't̄ni nè yéri kire nē gè, mi fungo ki wè mi túngu kaala láa fáala nīʔ. Nè sí ki taa, kire bèʔ ki 'mi juu nè yige kaala nī díeʔ. Ki 'nyaa *Kàfɔli* wire wi bé gbè kàyuʔu juu gè. ⁵ Kire nē, ye fári yakaa nyu de celile sien wori nēʔ, lèle ni de tíin niī fié nò wèʔ. Ye- ki yaʔa fúw *Kàfɔli* wi ga pen. Kele gáli gíele baa puɔwngɔw gèle, wire wi bé pa ke yige kp̄ienme nē, bé sí sienne pe funyo kasɔngigɔw yige gèle kpànʔane wálile gáli gíele baa

†† Wéli baa *Zobi* 5.13. ‡ *Njún* 94.11 tire ti 'juu náʔa gè.

yebilige nī gè. Kire cenge gè, sien ó sien wi bé wi *kpuṛṛṛ* taa dè Kulocelié mé wè.

⁶ Ne siinyeninε, kire nē mi 'sienre daà juu dè, bè ti tón-mino né weli sii ní wè, mi né Apolosi ní wè. Gii ki bé tí ye fāga ki líe bè tórigo gii ki 'sebe baa Kulocelié sienre nī dè?. Ye fāga wàa líe bè wire kpúṛṛ bè tóri bili nē bèle?, bé sí de yiye nyíene bèri wàa cúṛṛnṛ. ⁷ A kire 'laa wè, ḡásien wi kénì jo muo 'póri bili nē bèle ? Gáa ḡi muo mé ga laa piyè muo ken wī? ? A ki sí yē pe 'muo ken wī wè, gáa nē muo ne miε nyíene, ma ce jo dùṛṛ wàa bè? wi 'muo ken? ?

⁸ Bè ki yē ḡḡ wè, yeli 'yere taa dè nè tìn ti nē, yeli yē lbriflilil. Yeli 'kùloflilig taa gè nè kúṛṛ né weli yaṛa. ḡé, a ki sí yē yeli tōni yē kùloflilil bèle, weli míeni bèle we-puu kùloflilig nē gè né yeli ní ! ⁹ Á kire 'laa wè, mi 'ki nyaa majo weli báli bíele *tundunmin* bèle, Kulocelié wi 'weli wáa nè yaṛa weli yē kàdotonmin, né ní còjaanna kùu mé wè. Ki 'nyaa weli 'kò duniya nī wè *nyíene tundunmin* mé bèle né sienne ní bèle yawelige, pe weli wéli. ¹⁰ Weli yē kàalafllilil Kirisi wire kenme nē bè, yeli sí yē sícilile bè yeli yē kòrilo né Kirisi ní wè. Weli yē ḡḡri fùn, yeli sí yē né ḡḡri ní. Piyē ne *kpuṛṛṛ* tari yeli nē, weli bèle, wàa sí wè tóri né weli ní?. ¹¹ Bè ki yē ḡḡ wè, fungo yē weli nē, luṛṛwuṛṛ yē weli nē, weli yē bururo fùn, piyē ne weli kpúṛṛn né sápile ní, kòridi?e wè weli mé?. ¹² Weli yē ne wuṛṛ níε baara weli tíime bèle. A pe 'weli ti?ele, weli nē diba kpí?ile pe mé. A pe weli wuṛṛ, weli nē ki kpàri nè cò. ¹³ Piyē ne weli mí?e córi gè, weli ne sien-taanra nyu pe mé. Weli 'kò bè kànyaṛara tíele duniya nī wè, weli 'yē pe mìeni mé bè kari wáadi?e tíele fúṛṛ nè péni taa ḡḡ wè.

¹⁴ Mi wè ne sienre daà sebe dè bè fiere tón yeli nē wī?. Ki 'nyaa bè yeli yē mi pìile bèle, á yeli woli ni 'mi déni wè, kire nē mi je juu bè tiε yeli nē. ¹⁵ A yeli né cénì ten-mefllilil taa a pe 'ni?e nè nyuṛṛ kúṛṛ yeli kodanṛara nī dè né Kirisi ní wè, yeli tuu wī nigbe ! Nè taṛa gii nē, mi wī yeli tuu wè Zezi Kirisi koligo nī gè, *Kataanna Sienre* jáarige kire fànṛa nē gè. ¹⁶ Mi ne ye fiεn wī, yeri mi nyadanṛagele tári gèle. ¹⁷ Kire kenme nē mi 'Timote tórigo wè baa yeli mé. Wire wī mi jaa wè, ḡàa wi 'mi déni wè, wī tēngeme sien nè píne *Kàfli* wi koligo nī gè. Wi bé yeli sōngi bè taa né mi sii tánṛagenme ní bè Zezi Kirisi kolì mé gè, majo meni mi ne ki nyu ne sienne ten-me bèle *tēngēflilil gbuṛulo* ke mìeni nī gèle, a mi gbène ké ti?e ó ti?e nī wè.

¹⁸ Pàli 'puu ne ki sōngi nè jo dùṛṛ mìl ga ké baa yeli mé wī?, a pe 'yē ne piye nyíene. ¹⁹ Nè sí ki taa, a Kulocelié 'flli wè, ki 'kò cè m'bé ké baa yeli mé. Bili pe nyéni nàg-buṛṛṛ sienre nyu dè, tire kenme nē bè? mi ne waa?. A ki yē fànṛa yē pe mé, bà m'bé ki cén. ²⁰ Né ki cén *Kulocelié Kùloflilig* ki wè sienjuuro yakuo wī?, kī né fànṛa ní wī. ²¹ Gii ki 'póri yeli mé ? Mi gari waa yeli ti?e nī gè né sōmigṛ ní lé, dí mi gari waa né wiyedenige fungo ní, né funnyige ní ?

Korenti tēngēflilil piyē ne cúṛṛṛ kele kúu

5 Piyē ne yeli wori nyu dè né jo kanuṛṛṛ taa yē ne kpín?ini yeli sunṛṛṛṛ nī bè, ki kanuṛṛṛ ti felide ce wè kpín?ini sindengele sunṛṛṛṛ nī bè?. Ki 'nyaa yeli nī bèle, fúṛṛ wàa nē cénì wi tuu cuo taa. ² ḡàa wi 'ki baara daà kúṛṛ dè, ki nē ce laame cúṛṛ yeli ní? ye wi yiye yeli sunṛṛṛṛ nī bè?. Yeli nàa nàyelige sienre nyu. ³ Mi wè, mi tōni wè baa yeli sunṛṛṛṛ nī bè?, funzōngiṛṛ nī dè mi sí yē baa. Mi nyéni kàyuṛṛ juu nè kúṛṛ kire sien nē wè majo mi yē baa né ye ní wī, ḡàa wi 'ki baara daà kúṛṛ dè. ⁴ A ye kénì yiye píne bèle weli *Kàfli* Zezi wire mí?e nē gè, mi sōngiṛṛ tī baa yeli nē, né weli *Kàfli* Zezi Kirisi wire fànṛa nē gè. ⁵ We- kire sien feliwe ken wè Seteni mé, gii ki bé tí sien wi céri kanedanṛana fànṛa ki- cúṛṛ dí wi pile ni sí suṛṛ *Kàfli* wi *penjenge* gè.

⁶ Kii yeli?, bà yeli ne yiye nyíene wè?. Yeli sì cén lé? *sinvári* cèri ti nē míidunṛṛṛṛ pi mìeni yège bè lé ? ⁷ Ye- yiye ciile ye- *sinvári* liere yiye dè yiye nī, ye kò míidunṛṛṛṛ fōnṛṛ, bè yeli yē *sinvári* fùn wè. Né ki cén weli *Torimakiyaṛa sinbuo* wi cé kpúu nè kúṛṛ, wire wī *Kirisi* wè. ⁸ Kire nē ye tí weri *Torimakiyaṛa Fundaanra* pùṛṛ dè *sinvári* liere fùn. Né ki cén *sinvári* liere daà tire dī sipiire dè né cúṛṛṛṛ kele ní gèle. Ye sí tí weri *Torimakiyaṛa Fundaanra* pùṛṛ dè né *sinvarifun* búru ní, kire ḡi funji-ilige gè né kányi?e gè.

⁹ Mi cé kini nè ki sebe nè tórigo yeli mé dí ye fāga de nyaṛami né sienne báli ní † pe nyéni celile caa, á kire 'laa ne nàguṛṛṛ caa fáala fáala wè?. ¹⁰ Pe mìeni peli sí bè? mi jo ye fāri nyaṛami pe nī bèle?: báli pe celile caa á kire 'laa báli pe nàguṛṛṛ caa fáala fáala duniya ḡàa nī wè?, nè píne fungboliyofllilil bèle, né kàyuulo ní bèle, né ya-sunzunminṛ ní bèle. Á kire 'laa wè, kii sí nyaa yeli 'yeli bè yiri duniya wire nī wè wī? lé ? ¹¹ Gii ḡi baa gè, mi 'yeli ye: A sien 'jo wire yē yeli siinyeni tēngele nī lè, né sí ne celile caa á kire 'laa ne nàguṛṛṛ caa fáala fáala wè, á kire 'laa fungbuṛṛṛṛ, á kire bè? ne ní yasunzunwṛ, né ḡàa wī ti?elile ni 'wi déni wè, sungbuṛṛṛ wè, kàyuwo wè, kire sien feliwe wè, ye fāga cèri líi né wi ní?.

¹² Né ki cén mi wori tire yē díi, dí mi gari kpànṛa wuu-lo †† kàyuṛṛ nyu ? Mi 'jo dùṛṛ laame wuulo ‡ peli kàyuṛṛ yeli 'yeli bèri nyu lé ? ¹³ Bili bíele kpànṛa wuulo bèle, Kulocelié wi bága peli kàyuṛṛ juu gè. Sienpiwe wè, ye-wire yiye yeli sunṛṛṛṛ nī bè.

Tēngēflilil piyē ne piye yeri sindengele kàyuṛṛjuudieye nī

6 Yeli nī bèle, a sienre gbénè jīin yeli né wàa sunṛṛṛṛ nī bè, meni nè síε sien wi nē ké né kàyuṛṛ

† Wéli baa *Tes2* 3.14. †† *kpànṛa wuulo: Koliyo 12 né 13 ti?e nī gè bili pe wè tēngēflilil bèle?, peli Pòli wī ne pun.* ‡ *laame wuulo: Báli bíele tēngēflilil bèle, peli Pòli wī ne pun.*

ní gè sîndengele mé, níè téngéfólil peli yaʔa baa wè ?
 2 Yeli sí cén? lé téngéfólil peli pe bága duniya wi
 kàyuʔu juu gè lé ? A ki sí yē yeli ye je ga duniya wi
 kàyuʔu juu gè, á kayirigele kàyuʔujuʔu kire sí yeli jáa
 lé ? 3 Yeli sí ki cén? lé weli we bága *nyîʔene tundunmin*
 pe kàyuʔu juu gè lé, bé né ce ga jo duniya njáa wi kele
 gèle ? 4 A ki sí nyaa bà kàyuʔu sí yē baa yeli mé bèle,
 bàli bīele pe liēle wè baa *téngéfólil gbol* ní lè?, peli mé
 yeli nē ki sienre ken dè lé pe- kàyuʔu juu gè ? 5 Ki 'kò
 yeli nē fiere, a ki yē sien sí gbène jáa nè taa baa yeli ní
 bèle?, njàa wi 'kaala yiʔe cén, bè gbè kàyuʔu ki sienre
 ceri dè siinyenine pe sunʔoʔo ní bè. 6 Ki cénì nyaa fú
 téngéfóli wáa nē wi téngéfonyeni yeri wè kàyuʔujuudiʔe
 ní sîndengele mé.

7 Ki cénì jáa nè láʔa yeli nē wī, bè ki 'nyaa yeli ne yīye
 yeri kàyuuyó juudiye ní yē. Gáa nē yeli sí ce gbè jáa bè
 yeli tànʔa káa yaʔa cèri wè ? Yeli yē meni wī, yeli ce wè
 caa yeli yalaa fáala pùunni wè ? 8 Gii ce yeli ne kpínʔini
 gè, yeli ne kolimʔo kpínʔini, nè píne yeli ne pàli yere
 fùʔuró ne suu, á ki n'è nyaa yeli siinyenine nē yeli ne
 kire kpínʔini !

Sienkolilo piyè je ga Kulocelié taa wè?

9 Yeli sí ki cén sienkolilo piyè je ga *Kulocelié Kùlofólíg*
 korigo líi gè? lé ? Ye fága cèri yīye fáanni tire nē dè?: bàli
 pe celile caa fáala fáala bèle, né yasunzunmin ní bèle,
 né ceyuulo bèle, né nàguʔo bàli pe sí ne siné né
 nàguʔo pàli ní bèle, 10 né kàyuulo ní bèle, né nyabien-
 nefólil ní bèle, né sungbuʔo ní bèle, né sienjuu-
 cuʔoʔofólil ní bèle, né bili pe sí yege nùʔoʔo nè suu sien
 mé wè, piyè je ga *Kulocelié Kùlofólíg* korigo líi gè?
 11 Kire kenme báa pire nē yeli pàli cé puu. Nè sí ki taa
 tire 'jige nè láʔa yeli nē, a yeli 'cīle *Kulocelié* yiʔe mé gè
 nè kò kolimʔo fùn *Kàfóli Zezi Kirisi* wi míʔe kire fànʔa nē
 gè, né weli *Kulocelié* wi *Pile* lire fànʔa nē gè nè píne.

Yeri kpuʔoʔo tari *Kulocelié* nē né yeli cetinne ní lè

12 Yeli nē ki juu níè jo: «Sien bé gbèri kele ke mīeni
 kpínʔini.» Nè sí ki taa kele ke mīeni wè kanyuʔo wuʔu-
 lo?. Yeli bé gbè tire juu bé jo: «Sien bé gbèri kele ke
 mīeni kpínʔini.» Mīí sí mīe yaʔa bè kò yakaa sùkulowo?
 13 Yaliire tire 'kpíʔile liye kenme nē, a liye yi 'kpíʔile yali-
 ire kenme nē. Nè sí ki taa *Kulocelié* wire wi bága tire
 dáa ti mīeni cúʔo dè. Kire nē sien wi cetinne lè, wī yeli
 bèri kanuʔoʔo kele kúu né ni ní?. Cetinne ní *Kàfóli* wire
 woli wī, nè píne wire wī cetinne ni *Kàfóli* wè. 14 Bè sí *Ku-*
locelié wi 'Kàfóli nyé wè nè yige kúu ní wè, weli mīeni
 bèle, wi bága weli nyé bè yige né wi fànʔa ní gè. 15 Yeli
 sí ki cén lé yeli cetinne ní *Kirisi* wi yaliye wī lé ? Mi sí ga
Kirisi wi yaliye líe yè mi yi kpíʔile nàjaacuo yaliye lé ?
Kulocelié- we suu kire mé. 16 A kire 'laa, yeli sí cén lé?

sien njí wi 'sine † né nàjaacuo ní wè, wi 'kò cetinne nigbe
 né wi ní wī lé ? Né ki cén *Kulocelié siensebere* ti 'ki juu né
 jo «pe siin pe bé kò cetinne nigbe ††.» 17 Nè sí ki taa a
 sien njí 'wī taʔa *Kàfóli* nē wè, wi pile ni nē píne nè kò
 nigbe né *Kàfóli* ní wè.

18 Yeri fé kanuʔoʔo nē dè. Kapiile ó kapiile náa sien sí
 kpíʔile lè, lire nē nò cetinne nē lè?. A sien njí sí ne
 kanuʔoʔo kúu dè, wī ne kapiile kpínʔini wi tíime cetinne
 nē lè wī. 19 Á kire 'laa, yeli sí ki cén lé yeli cetinne ní *Ku-*
locelié Pile ni *gbùʔoʔo saʔa* wī lé ? Yeli 'ni taa *Kulocelié*
 mé wè; yeli wè yīye wuulo wī díe?. 20 Nè taʔa gíi nē, *Ku-*
locelié wi 'yeli suu lagbenre nē wī. Kire nē, ye sí de
kpuʔoʔo tari Kulocelié nē wè né yeli cetinne ní lè.

Póli wi 'sienre juu cepɔrigo wori nē dè

7 Píra njáa ní wè, gii ki 'yeli sebe wi sienre kúu dè,
 njàa yeli 'tórigo mi mé wè, m'bé jo ki 'póri nàguo
 mé wi fága nò celiwe nē?. 2 Bà sí we wè ne kanuʔoʔo caa
 dè?, ki 'póri nàguo ó nàguo wi- puu né wi cuu wire ní,
 celiwe ó celiwe wi- puu né wi tíime póli ní. 3 Gii nàguo wi
 'yeli bèri kanʔa wi cuu mé wè, wiri ki kanʔa wi mé; celi-
 we mīeni wè, wiri ki felige kpínʔini gè wi póli mé wè.
 4 Celiwe wī gbèri kàfólíg tari wi cetinne nē lè?, fú
 macen wi póli wire; bà ki yē nè píne, nàguo wī gbèri
 kàfólíg tari wi cetinne nē lè?, fú macen wi cuu wire.
 5 Ye fári cīʔi yīye nē?, fú macen a ki 'nyaa ye 'bié ti nē wī
 bè lèle láa kúu, bé sí taa bè yīye ken náarige mé gè. Kire
 kàduʔume gè ye- koli ye píne ye puu, gii ki bé tí Seteni
 wi fága ki larige taa gè bè yeli le puuwelige ní?, bà yeli
 sí gbè jáa bè yīye kpàri bè cò wè?. 6 Dàa mi ne nyu dàa
 dè, mi ye fien wī, còrimʔo wori bè?. 7 Mi ne ki caa sienne
 pe mīeni pe cé puu mi tíele. Gii sí ki 'cén gè, we mīeni
 nigbe nigbe we 'we líʔele taa gèle *Kulocelié* mé; wi nē
 wàa ken né yakaa ní, níè wàa ken né yakaa kīiye ní?.

8 A mi sí jo: bili piyè cepɔrigo kpíʔile gè?, né lakicelile
 ní bèle, ki 'póri pe cé piye yaʔa pe- kò mi tíele. 9 A ki sí
 yē kpàricogo wè pe ní wè?, pe- cepɔrigo kpíʔile gè. A
 kire 'laa wè, ki 'póri sien wi- cepɔrigo kpíʔile gè, séni wiri
 yaʔala ki láa nē gè.

10 Bili sí pe 'cepɔrigo kpíʔile gè, m'bé ki juu bè gbèngé;
 mi ce bè?, *Kàfóli* wire kajuulo ní: celiwe wi fága yiri wi
 nàgaʔa ní gè?. 11 A ki sí nyaa wi 'wi póli cii wè, wi- sí kò
 nàguo fùn, á kire 'laa wi- koli wi sa bié né wi póli ní wè.
 Nàguo mīeni wi fága wi cuu yaʔa wè?.

12 Senmine bèle, n'de dàa m'bé juu mi tíime wè, *Kàfóli*
 wire bè? wi 'jo bè?: A celiwe wáa yē téngéfóli wáa mé, á
 ki sí nyaa ki cuu wi wè téngéfóli wè?, a wī ki mé bè téní
 ki nàgaʔa nē gè, nàguo wi fága wi yaʔa?. 13 Nè píne a
 celiwe wáa yē téngéfóli, né sí ní nàgaʔa nē wè, a ki 'nyaa
 nàguo wi wè téngéfóli wè?, né sí ne ki caa bè kò né si-

† sine: *Gireki sienre ní dè ti 'jo «fari», á kire 'laa «tari».* †† *Wéli*
baa Sé 2.24.

inyejuo ní wè, celiwe wi fāga wi cíi? ¹⁴ Ki 'nyaa a labɔli wi wè téngefɔli wè?, wi nē siʒere nē kpɔni Kuloceliē nē wè wi cuo wire nyúmɔ nī bè. Nē pínε celiwe ŋi wi wè téngefɔli wè?, wi nē siʒere nē kpɔni Kuloceliē nē wè si-inyeni wire nyúmɔ nī bè. Á kire 'laa wè, yeli piile pe bé puu fuɔnrɔ nī, nē sí ki taa pe 'kò Kuloceliē wuulo.

¹⁵ A ŋii wè téngefɔli? né sí jo wi bé yiri nàgaʒa nī gè, ye- wi yaʒa wiri waa. A kii kire felige gè, siinyeni ŋáà wī téngefɔli wè, nàguo yo, celiwe yo, wi 'kò wiiime, còrimɔ wè wi nē kire tiele nī lè?. Nē taʒa gii nē, Kuloceliē wi 'yeli líe ye puu yanyige nē wī. ¹⁶ Á kire 'laa, muo celiwe wè, gii muo 'cén tire nī, a ki yē muo ma bága muo pɔli ken wè wi- suw wè ? Nē pínε, muo nàguo wè, gii muo 'cén tire nī, a ki yē muo bága muo cuo ken wè wi- suw wè ?

Ma puu kenme bí nē Kuloceliē wi 'muo yeri wè

¹⁷ Nē kire tiele lire yige baa wè, sien ó sien wi- puu wi yeli né gii ní *Kàfɔli* wi 'ken wi mé wi liele lè, nē pínε sien ó sien wiri tári de yeligi meni wi 'kíni nē puu á Kuloceliē wi 'wi yeri wè. Dàa tire mi ne nyu ne tíi *téngefɔlilɔ gbuʒulo* ke miēni nē gèle. ¹⁸ A ŋii 'puu kenekenewe lèlè nī nī Kuloceliē wi 'wi yeri wè, sien wi fāga de wi kenekene làrigí wè?. A ŋii si cé kenekene kpíʒile wè lèlè nī nī Kuloceliē wi 'wi yeri wè, sien wi fāga jo wi bé kenekene kpíʒile?. ¹⁹ *Kenekene* wi wè yafien?, nē pínε bè puu ma fāga kenekene wè?, kire wè yakaaʒ; gii ki 'póri gè, mari Kuloceliē kajuʒulo tári gèle. ²⁰ Sien ó sien, bè wii kenme bí nē á Kuloceliē wi 'wi yeri wè, wi- kò kire kenme nē bè.

²¹ Muo 'puu sùkulowo á Kuloceliē wi 'muo yeri lé ? Ma fári muo sùkulomɔ wuʒu kire yáaʒ. A ki sí yē ki bé gbè kpíʒile dí muo kò mieme wè, ki 'póri ma ki kpíʒile. ²² Ki 'nyaa muo sien ŋáà ma 'puu sùkulowo wè, á Kuloceliē wi 'muo yeri nē pen *Kàfɔli* mé wè, muo 'kò mieme *Kàfɔli* wuu. Nē pínε, muo sien ŋáà wī mieme wè, á Kuloceliē wi 'muo yeri wè, muo 'kò *Kirisí* sùkulowo wī. ²³ Kuloceliē wi 'yeli suw lagbenre nē wī, ye fāga kò sienne sùkulolo?. ²⁴ Siinyenine, felige gii nē sien ó sien cé puu á Kuloceliē wi 'wi yeri wè, sien wi- kò kire kenme nē bè Kuloceliē yiʒe mé gè.

Ma 'pɔri yo miè pɔri yo? kò baa muo kenme nē bè

²⁵ Gii sí ki 'sinborilo wori kúo dè bàli piyè nàguo keke cén wè?, *Kàfɔli* wi kajuulo wè mi mé kire tiele nē lè?. M'bé sí mi sòngirɔ ken dè bè yeli né bè *Kàfɔli* wi 'nyinime taa mi nē wè, né mi kpíʒile mi yē ténge me sien wè. ²⁶ Kire nē, mi ne sòngí ki 'póri sien wi- kò kenme bí nē wī yē wè, né ki cén lèlè náà nī we yē lè, nī gbèlile. ²⁷ A ki yē muo yē celiwefɔli, ma fāga jo muo bé wi yaʒaʒ. A muo wè celiwefɔli wè?, ma fāga de ki caa bè celiwe líe?. ²⁸ A ki sí yē muo 'celiwe pɔri wè, kapiʒi bè? kire gè?. Nē pínε

sinboriwo ŋáà wii nàguo keke cén wè?, a wi 'téni nàgaʒa nē, kapiʒi bè? kire gè?. Peli báli sí pe 'cepɔrigɔ kpíʒile gè, ki fùrɔgɔ kii kpuʒɔ díe ! Kire tiele lire mé mi ne caa bè yeli suw.

²⁹ A mi sí jo, ne siinyenine, lèlè nī n'ne kò sáaʒ. Bè ki yē gè, bili bīele celilefɔlilɔ bèle, pe- puu majo celile wè pe mé?. ³⁰ Bili pe nyeni bèle, ki- puu majo pe wè nyeni wī. Bili sí pe tíʒe bèle, ki- puu majo pe wè tíʒe?; bili pe yere taʒa ne suw bèle, pe- puu majo yakaa wè pe mé?. ³¹ Bili pe 'dànʒami duniya nī wè, ki- puu majo piyè yakaa taaʒ, né ki cén duniya ŋáà wi tòrí wī.

³² Mi sí wè ne caa ye- yeli sòngirɔ yaʒa dè ti de curuguʒ. Sien ŋi wī sinbɔri nī wè, *Kàfɔli* wi keke keli nē kire sien wi nàa sòngí; gii wire 'yeli bèri kpínʒini dí ki sí *Kàfɔli* déni wè. ³³ Nē sí ki taa ŋáà wi 'celiwe líe wè, duniya keke mé wire sòngirɔ ti nàa waa, gii wire 'yeli bèri kpínʒini dí ki sí wire cuo déni wè. ³⁴ Kire nē wi sòngirɔ ti nē puu kàbiemie. Bè sí ki yē kire kenme nē bè, celiwe ŋáà wi wè nàgaʒa nē gè?, né ŋáà ní wii nàguo keke cén wè?, peli nàa sòngí *Kàfɔli* wire keke nē gèle, gii ki bé tí peli cetinne lè né peli funzɔngirɔ ti- puu cénre bè puu *Kàfɔli* wire wori. Celiwe ŋi sí wī nàgaʒa nē gè, wire sòngirɔ ti nàa waa duniya keke kúruugu, gii wire 'yeli bèri kpínʒini dí ki sí wire pɔli déni wè.

³⁵ Mi ne tire dáà nyu dè yeli nyuɔmɔ nē wī, kii nyaa majo mi je yeli le còrimɔ nī wī. Mi sí ne ki caa ye- ki cén gii ki 'póri gè, yé sí yiye ken ye láʒa *Kàfɔli* baara mé dè, yakaa fári yeli píle de yiʒi de máriʒ.

³⁶ A sien ŋi sí ki nyaa wire kɔni † wi láa kii wire nē kpuʒɔ nē tòri wè, wire sí gbè ki kpàri bè cò wè, wi- cepɔrigɔ kpíʒile gè, kapiʒi bè? kire gè?. ³⁷ Ki sien wi bé gbè ki yége wi fungo nī gè bè kò wi fāga cepɔrigɔ kpíʒile gè?, nē pínε wire fāga síne né wire kɔni ní wè?. A wi 'kire nyíene nē kòn wi fungo nī gè, wàa bè? wi 'wi còri wè?, nē pínε a wi 'jáa nē wii cò wè, kii cenge. ³⁸ Kire nē, ye- ki cén, sien ŋi wi 'wi kɔni pɔri wè, wi 'ki kpíʒile a ki 'yeli, nē pínε ŋii wi 'kò sinbɔri nī wè, kire n'ne póri ti miēni nē.

³⁹ Bè labɔli yaʒa wè wiri tíni sii nē wè, a ki né mɔgɔ felige ó felige, wire nàgaʒa ténige nē celiwe wi yē. A nàguo wi sí kúu wè, wi 'kò wiiime. A ki 'wi déni wi bé gbè kò nàguo wáà mé ŋii wi 'wi déni wè. Ki- sí nyaa nàguo wi- puu téngefɔli. ⁴⁰ A wi sí kò baa wi kenme nē bè, mi ne sòngí kire yanyige kire bé kpúʒɔ wi mé bè tòri. Mi 'ténge ki nē, mi miēni wè, *Kuloceliē Pile* nī mi mé nē pínε.

Yasungo kaara wori dè

8 Gii ki 'yasungo kaara wori kúo dè, we miēni we 'kàa cén ti nī. Kacénne nī ne nàgbuʒɔ nyógi sien nī, nē sí ki taa wiyedenige ki nē ŋɔri nyógu sien wi

† *Gireki sienre nī dè, ti 'jo sinboriwo á kire 'laa celiwe ŋáà wi tíni wii fie nàguo keke cén wè?*

téngelē nī lè. ² A sien ne wii sòngí wire 'yakaá cén wè, wii ne tíin wii fié cén nē nò baa wi 'yeli bè nò wè?. ³ A Kulocelié sí sien ñî déni wè, Kulocelié wi nē kire sien cén wè.

⁴ Gii sí ki 'yasunro kaara wori kúw dè, weli 'ki cén yakaa wè bile duniya nī wè peri ki sungu?. Nè pínē yasunro ti wè yafien?, nē yiri Kulocelié wire nigbe nī?. ⁵ A ki né céni nyaa pàli mé bèle yere táà yē baa nyi?ene nī lè pe ti ye kulocelēle yo, tàà ní ná?a dàala nē lè, ti sí tònì yē ni?ere, né kàfòlilò ní ni?ebelē. ⁶ Weli mé bèle, Kulocelié wii nigbe, wire wī Tuufòli wè. Wire nī yere ti mieni ti 'kón, nē pínē weli yē bile wire kenme nē wī. *Kàfòli* wii nigbe nē pínē, wire wī Zezi *Kirisi* wè. Wire nī yere ti mieni ti 'yiri, wire fàn?a nē weli yē sii nē.

⁷ Kire kacénne náà ni wè sienne pe mieni mé?. Pàli cē yē baa, fúw nē péni nò ñò wè, bè peli 'dàli yasunro nē dè, pe nié yasunro kaara káa dè níē ne ki sòngí yasunro mé pe 'ki kaara kpúu dè. Bè sí pe téngelē ni 'céri lè, pe nē ki nyaa peli 'núw Kulocelié yi?e mé gè. ⁸ Yaliire bē? ti nyéni we si?eré ne kpóni Kulocelié nē wè?, nē pínē bè kòri ti sinlii nī wè, kire wè kàa yigi weli nī?. A weli sí 'h'né ti lii dè, kire wè kàa tari we nē?.

⁹ Ye sí de yiye ci?ige, ye fāga tí bè yeli yē yiyeme wè, yeli ga wàa ken wi- tuu bili fàn?a ki 'céri gè?. ¹⁰ Á kire 'laa wè, muo ñàà ma 'kaala yi?e cén wè, a wàa 'muo nyaa yasungo sa?a nī téniwe muo ne líi wè, wire ñàà téngelē ni 'céri lè, wii ki nyaa? wire béri yasunro kaara káa dè lé? ¹¹ Kire ti?e gáà nī gè, ñàa téngelē ni 'céri lè, muo kacénne ni bé wi ken wi- pùunni. Nè sí ki taa *Kirisi* wi 'kúu ki siinyeni ñàà wi kenme nē. ¹² A yeli sí ne kire kapiile kpín?ini lè yeli siinyeninē nē bèle, ne pe funyó córi yè bè pe funzongiró ti fàn?a ki 'céri gè, ye- ki cén *Kirisi* wire nē yeli ne kapiile kpín?ini lè. ¹³ Kire nē, a yaliire dīi bé gbè kpí?ile kaala bé mi siinyeni wáà ken wi- kúrugo bè tuu wè, mi sí ní ga tíi bé kaara káa?, kire ga buu mi fāga mi siinyeni ken wè wi- kúrugo bè tuu?.

Zezi tundunminó pe baara dè né gii ki 'yeli né pe ní gè

9 Je mi yē mieme kié ! Mi yē *Zezi tundunwó* nē pínē ! Je mi 'weli *Kàfòli* Zezi nyaa wè ! Baara dáà mi 'kúu *Kàfòli* mé wè, yeli tú?u bè? ki baara ti tònì wè ? ² A ki cē yē pàli wè mi nya?a *Zezi tundunwó* wè, yeli mé bèle, mi yē Zezi *tundunwó*. Ki 'nyaa yeli bálì bíele pínene né *Kàfòli* ní wè, yeli bíele mi fié wè, ñàa wi nyéni ki tíi mi yē *Zezi tundunwó* wè.

³ Bili pe nyéni nyu ne tari mi nē bèle, sienre yē ná?a m'mé gii m'bé gbè juu bè mié yige wè: ⁴ Yeli 'jo lé weli sí yeli bèri líi béri gbun? wí lé ? ⁵ Weli sí yeli? lé bè téngéfócuo wáà líe wi- puu weli cuo? lé, majo mení Zezi *tundunminó* bíli pe ki kpín?ini gè, peli né *Kàfòli* wi siinyeninē ní bèle, né *Sefasi* ní wè lé ? ⁶ Nè pínē, mi né

Barinabasi ní wè, weli yákuo bíele lé we 'yeli bèri baara de weli nyalii caa wè ?

⁷ Násien wi bé jo wire séné silasiire kúw dè né silasiire tugoro líe dè wire tíime wè ? Nè pínē, ñásien wi bé gbè ki juu bé jo a wire gbénē *erezen* fáli wè, wire nē kò wi yasenre lu?ó ki singbuo nī wè ? Á kire 'laa, ñásien wi 'jo wire nié yajuuro nári dè, níē kò yajuuro ti nēyirime singbuo nī wè ?

⁸ Dù?ó dàa sí mi ne nyu dàa dè, sienne wori bè?; á kire 'laa, dù?ó *Misa Fàn?a Sienre* ti wè nyu ne nògí ti nē? ?

⁹ Gii ki 'cén gè, *Misa Fàn?a Sienre* nī dè, ki 'sebe baa né jo: *Muo sí yeli bè jùw puo núw wi nyuo nē gè? a wii ne yaliire sèngí dè?†*. Yeli 'jo niéye yire fuunmó Kulocelié wii ne tú?ó lé †? ¹⁰ Á kire bè?, weli kenme nē lé wi 'ki juu nē gbèngē ? ?aan, ki 'sebe weli kenme nē bè né jo: Tàfaliwe wi nē wi sòngiró ta?a dè gii wire bága taa wire yafalide nī dè, nē pínē ñàa wi yaliire sèngí dè, wi nē wi sòngiró ta?a dè gii wire bága taa gè. ¹¹ Bà sí weli '*Kulocelié Pilekpu?ó?ó* ken dè yeli mé dè, a weli 'yeli kóliyere táà taa dè, kire bé nyaa lé weli 'ki líe nē tórigó wí lé ?

¹² Pàli piyeye ne yeli kóliyere tari de ne líi, á weli bèle do, weli sí yeli? bè ti taa bè tóri peli nē lé ? Nè sí ki taa weli sí kire kpí?ile?. Weli 'ki mieni kpàri nē cò, gii ki bé tí weli fāga kpí?ile kaala? béri *Kirisi* wi *Kataanna Sienre* yérigi dè?.

¹³ Yeli sí ki cén? lé bili pe nyéni Kulocelié *Gbù?ó?ósa?á* ki kaku?ó?ó kúu gèle, *Gbù?ó?ósa?á* kire nī piyē ne pe nyalii tari wè lé ? Nè pínē, bili pe nyéni Kulocelié *gbù?ó?ódi?e* kaku?ó?ó kúu dè, pe nié pe lí?ele tari gèle baa Kulocelié *gbù?ó?ódi?e* kaku?ó?ó nī dè. ¹⁴ Bè mieni ki yē nē pínē, *Kàfòli* wi 'ki juu nē gbèngē bili mé pe nyéni *Kataanna Sienre* jáari dè, peri pe nyalii tari wè *Kataanna Sienre* ti baara koligo nī gè.

¹⁵ Nè sí ki taa mi wè, mi sí kire káà fáala tóri?. Mi sí wè ne sienre dáà sebe dè? bè jo ye- ki kpí?ile mi mé wí?. Sényi wàa kire nàgbu?ó?ó tiéle náà suó lè mi mé wè, mi cē kúu, kire kaala 'póri mi mé. ¹⁶ A mi ne *Kataanna Sienre* jáari dè, kire sí nyaa mi falí de nié nyíene né tire ní?; ki cē yē fàn?a kaala mi mé wí. Á kire 'laa, je yawu?ó bé mi taa, a mi wè *Kataanna Sienre* jáari dè wè? ! ¹⁷ A ki yē mi 'puu ne ki baara kúu dè ti ní mi nyéni wori dè, bè m'bé ti sàri taa wè. A mi sí ne cénì ti kúu ti wè mi nyéni wori yo?, ki baara tíi mi nē ta?ara wí. ¹⁸ Mi sàri wire sí wé ñíi wè ? Wire wí mi de *Kataanna Sienre* jáari dè wa?ane. Mi sí kényi ki caa pe- ki baara ti sàri ken wè mi mé?.

¹⁹ Ki 'nyaa mi yē mieme sienne pe mieni yi?e mé gè, nē sí ki taa mi 'mié kpí?ile sùkulowo pe mieni mé bèle, gii ki bé tí mi- gbè pàli ni?ene yeri bè pen *Kirisi* mé wè.

²⁰ Mi 'mié kpí?ile bè Zuufuwo tíele bà mi 'puu né Zuufu- lo ní bèle, gii ki bé tí mi- Zuufulo taa bèle. Bili pe 'piye cáan *Misa Fàn?a Sienre* láara dè, a mi 'mié kpí?ile kire felige sien wáà nē pínē, gii ki bé tí mi- pe yeri bè pen

† *Fàn 25.4* tire ti 'juu ná?a gè. †† *Kire ti?e wuulo mé bèle, pe nié niéye tí?i yè ne bile sèngí wè. Fàn 25.4* tire ti 'juu ná?a gè.

Kirisi mé wè, nè sí ki taa mi wè Fànʔa Sienre láara dèʔ.
 21 Bili bíele piyè kàa cén Fànʔa Sienre ti wori nī dèʔ, a mi
 'mìe kpíʔile majo mi sì Fànʔa Sienre cén dè wíʔ; gii ki bé
 tí bili piyè kàa cén Fànʔa Sienre nī dèʔ, mi- pe yeri bè
 pen Kirisi mé wè. Kii sí kò majo mi sì Kulocelié fànʔa
 sienre cén dè wíʔ. Ki 'nyaa mi ce yē Kirisi fànʔa láara gè
 wī. 22 Bili bíele ɲɔri fùn bèle, a mi 'mìe kpíʔile ɲɔrifunfoli
 pe mé, gii ki bé tí mi- ɲɔrifunfolilil yeri bèle bè pen Kirisi
 mé. Mi 'mìe yaʔa nè kò feliye yi mieni sienne pe mieni
 mé bèle, gii ki bé tí mi- pàli suc kenme pi mieni feliye
 nē. 23 Mi ne kire ki mieni kpínʔini gè Kataanna Sienre
 tire kenme nē, gii ki bé tí mi- mi liéle taa lè ti nī.
 24 Yeli sì ki cén léʔ, kádii bili pe sí puu baa dàlige nē gè
 kàsènivèbile bèle, pe mieni pe nàa fé, nè sí ki taa wàa
 nigbe wi nē kénì kàfali taa wè ? Yeli míeni bèle, yeri fé
 ye- yeli wuu taa wè. 25 Sien ó sien ɲàà sí wi nyéni cáan-
 ra cáanri bè ki taa wè, wi nē céri fúrɔɔ ki mieni sori gè.
 Kire sienne báli pe nē sí ne kire kpínʔini bága kpuʔɔɔ
 ndòngɔ taa, gàa ki bága cúʔɔ gè. Weli wuʔu kire sí sí je
 ga cúʔɔ bè nyaa wíʔ. 26 Mi wè, mi ne fé, mi sí wè ne fé
 waʔane wī díeʔ ! Mi wè mi cáanra cáanri dè ne mi kagu-
 ruyo kpúɔnri yè ne wáari waʔane wíʔ. 27 Ki 'nyaa mi ne
 mi céri còrí dè kpuʔɔ, nè jaa mīe nē, ki fāa gá nyaa mi
 ɲàà mi 'Kataanna Sienre juu dè pàli mé bèle, ki- nyaa
 mi paʔa nè yiriʔ.

Ye- yiye cò yasanro nē dè

10 Ne siinyenine, bè ki 'juu né jo dí weli tobilo pe
 mieni pe 'puu baa kàsadiyage láara gè, mi wè
 caa yeli- puu tire sinjén nīʔ. Nè pínε, pe mieni pe cé
 tánʔa nè sùuri kuʔɔjii nī wè †. 2 Pe mieni pe cé *batemi*
kpíʔile wè né *Misa* ní wè kàsadiyage nī gè né kuʔɔjii nī
 wè. 3 Pe mieni pe cé sunuro lii dè dàa Kulocelié cé ken
 dè ††, 4 nè pínε nè yagbuɔnugo gbuɔ gè pe mieni bèle,
 Kulocelié wuʔu gè gàa ki 'puu ne yigi sindenige nī gè,
 sindenige gáà ki cé taʔa pe nē bèle ‡. Kire sindenige kire
 ki 'puu *Kirisi* wè. 5 Nè sí ki taa pe kpuɔɔw sì cé Kulocelié
 déni wèʔ pe kakpiʔiligele keli kenme nē bè. Kire nē pe
 cé kùu nè yéligε nè màʔa waama kùlo nī lè.

6 A tire dáà ti 'kò weli mé fiéle gii ki bé tí sòngibiire fā-
 ga de yègí weli funyɔ nī yè bè pe tíéleʔ, sòngibiire dáà ti
 'puu pe nī bèle. 7 Ye fāga kò yasanzunminɔ bè pe pàli
 tíéleʔ, majo bè ki 'sebe gè, né jo:

*Kùlo ni sienne pe 'ténì nè lii, nè gbuɔ,
 né kúɔ né yè ne pe ladaanma pùrɔɔw pùrɔ dè††.*

8 Ye fāga de kanuʔɔɔ kpínʔini? majo bè pe pàli cé ki
 kpíʔile gèʔ. Á sienne sramuʔɔɔ kogunɔ sirakie né ko-

† pe puu baa kàsadiyage láara: Wéli baa Yir 13.21-22. tánʔa nè
 sùuri kuʔɔjii nī wè: Wéli baa 14.13-31. †† Wéli baa Yir 17.6. ‡ Náʔa
 gè, Pàli sienre tī ne waa nuro né Kulocelié sienre sebecénmine pe ten-
 mene ní lè, dàa pe 'juu sindenigbaala wori nē dè, nàa sienre dí baa
 Yir 20.8 tíʔe nī gè. Kire sindenigbaala lire ni 'puu ne waa né Isirayeli
 piile ní bèle pe tánʔana nē lè waama kùlo nī lè. Luʔɔ ki 'puu ne yigi
 sindenigbaala nī lè, wéli baa Yir 17.5-6; Tór 20.7-11; Nún 78.15.

†† Yir 32.6 tire ti 'juu náʔa gè.

gunɔ (23 000) 'pínε nè kùu cennugo gè. 9 Ye fāga tí béri
 Kirisi wi nyuɔ caaʔ, majo bè pe pàli cé Kulocelié nyuɔ
 caa gè, á wòburɔ ti 'pe nɔgi nè kpúu bèle †. 10 Ye fāri
 nyu de kúnʔɔriʔ, kire kúnʔɔrilɔ lire pe pàli 'puu ne
 kúnʔɔri, á kùu tundunwɔ wi 'pe cúʔɔ bèle ††.

11 Ki sí nyaa kire kele gáli ke cé pe taa, a pe 'ti sebe gii
 ki bé tí ki- puu weli mé tenmene, weli báli bíele lèle ni
 kúɔɔw nī bè. 12 Kire nē, ɲii wi ki sòngí wire yē yériwe
 wè, sien wi de ciʔige wi fāga tuuʔ.

13 Puuwelige káà sì je yeli taaʔ, nè yiri gàa ki nògí sien-
 ne nē bèleʔ. Kulocelié wi sí yē baa wi nyayerigele nī
 gèle. Wíí gá tí puuwelige káà yeli taaʔ gii nē yeli sí gbè
 jaa gèʔ. Gii ki 'cén gè, a puuwelige ki 'pen gè, Kulocelié
 wi bé yeli yiridiʔe ken gè, gii ki bé tí ye gbè ki kpàri bè
 cò.

Téngɛfolilɔ pe- piye cò yasanro kaara nē dè

14 Kire nē, ne siinyenine, yeri fé yasanro sungo nē gè !
 15 Mi ne nyu né yeli ní ne yeli tóri bè siensicilile tíéle wī.
 Ye- mi sienre sòngi dè wèli.

16 Bà we sí je *Kàfali liile* lii lè, níε barige ken Kulocelié
 mé wè *kpuʔɔɔ* yagbuʔɔ ki wori nē dè, pínenyenige gáà
Kirisi sisien ki ne kanʔa we mé gè, kire bèʔ lé ? Nè pínε
 bè we sí búru ceri wè nè káa wè, pínenyenige gáà Kirisi
 céri tī ne kanʔa we mé dè, kire bèʔ lé ? 17 Bà sí búru wī
 nigbe wè, wiyē cetinne nigbe wī, né sí ní niʔene. Ki
 'nyaa we mieni wiyē ne we liéle tari lè búru ɲàà nigbe
 nī wè. 18 Ye- *Isirayeli* piile kenme sòngi bè: bili pe nyéni
gbùʔɔɔdìʔe ki kakuɔɔ kaara káa dè, je pe nē puu
 pínenyenige nē né Kulocelié ní wè wī.

19 Dàa sí mi ne nyu dàa dè, tire kɔri wi 'jo gáa wī ? Kire
 'jo lé yasungo kaara tī yakaa wī lé ? Á kire 'laa yasungo
 gè, kakpuʔɔ gī lé ? 20 ʔéʔe díe ! Bà ki 'nyaa yere dáà pe sí
 kòn kakuɔɔ dè, gbòdolilo mé pe sí ti kòn, Kulocelié mé
 bèʔ pe sí ti kònʔ. Kire nē mi wè caa yeri yiye nyaʔami né
 gbòdolilo ní bèleʔ. 21 Yeli sí gbèri *Kàfali* wi yagbuʔɔ
 gbun gèʔ, bé sí ní de gbòdolilo yagbuʔɔ gbun gèʔ. Kíí
 gbè kpíʔileʔ, yeli de *Kàfali* wi liile lii lèʔ, bé sí ní de wúu
 de líi né gbòdolilo ní bèleʔ. 22 Dùʔɔ weli sí ne ki caa bè
Kàfali wi jejaʔa yège gè wī lé ? Weli fànʔa ki cé kénì
 kpúʔɔ nè tóri wi wuʔu nē gè lé ?

Weri kpuʔɔɔ tari Kulocelié nē

23 Kele ke mieni ke bé gbè kpíʔile, nè sí ki taa ke mieni
 kiyè yeliʔ. Kele ke mieni ke bé gbè kpíʔile, nè sí ki taa ke
 mieni wè ne ɲɔri kanʔa sien mé téngεle nī lèʔ. 24 Sien
 fāri wi tíime nyuɔɔw caaʔ, macen pàli. 25 Yege ó yege pe
 pári cénì nē gè, yeri ki káa, yé fāri yafien cinʔεge bè cén
 ki wori nī dèʔ. 26 Nè taʔa gíi nē, *Kàfali* wire woli nī dàala
 lè né ni yere ti mieni ní dè. 27 A sindengewe 'yeli yeri ye
 sa lii wè, a yeli 'yéri ki nē bè ké baa wè, a pe séni yaliire

†† Wéli baa Tór 21.5-6. ††† Wéli baa Tór 14.2,36; 17.6-15.

ó yaliire téngé yeli yi?ε mé gè, yeri ti líi, yé fári yakaa cin?εge de yúgo?. ²⁸ A ki sí yē sien yeli ye: «Yasungo kaara dī dàa dè», ye fāga ti káa?; nàa wi 'ti juu yeli mé dè wire kenme nē, né yeli funzongiro tire kenme nē bè. ²⁹ Funzongiro dàa wori mi ne nyu dè, yeli wori tire bè?, nji wire funzongiro mi nē pun. Á kire 'laa, bè mi yē mīeme wè, meni nē síe wàa bé ní de kàyu?u nyu mi nē kire kenme nē ? ³⁰ A mi ne Kulocelié síeri wè níe líi wè, gáa nē wàa bé ní gbè de mi còrí bè mi ne Kulocelié síeri wè níe ti líi wè ?

³¹ Kire nē, a yeli ne líi yo, a yeli ne gbun yo, yege ó yege yeli ne kpín?ini gè, yeri ki mieni kpín?ini yeri kpu?wɔɔ tari Kulocelié wire nē. ³² Ye fāga kpí?ile kaala bé sien wàa fáala ken wi- tuu?, Zuufulo yo, á kire 'laa Gire-ki wuulo yo, bé né ce gá jo *Kulocelié gboli* wuulo bèle?. ³³ Bè sí mi mieni mi ne ki kpín?ini, mi ne mīe nà?aná mi kakpi?iligele ke mieni ke- sienne pe mieni déni bèle. Mi wè mi tíime nyuɔɔ caa wí?; gii mi ne caa gè, pàli ni?ene woli ni- nyuɔ dí pe sí suɔ.

11 Yeri mi tũluyo tóri yè, majo bè mi mieni mi ne ki kpín?ini né *Kirisi* ní wè.

Nàguo né celiwe pe yérigenme bè náaridi?e nī gè

² Mi ne yeli síeri, bè yeli ne sòngí ne tari né mi ní lègele ke mieni nī gèle, né mi tenmegéle cò gèle gáli mi 'ken yeli mé gèle.

³ Mi ne caa ye- ki cén nàguo ó nàguo, *Kirisi* wire wī wi nyùgo gè. Nàguo wire sí yē celiwe wi nyùgo. Kulocelié wire wī *Kirisi* wi nyùgo gè. ⁴ A nàguo nji ne náari á kire 'laa ne Kulocelié kele nyu, né wi nyùgo tón gè, wī ne fiere tóngi *Kirisi* nē wè, wire nàa wī wi nyùgo gè. ⁵ A celiwe nji ne náari, á kire 'laa ne Kulocelié kele nyu né wi nyùgo ya?a gè wī ki tón gè?, wī ne fiere tóngi wi pɔli nē wè, wire nàa wī wi nyùgo gè. Kire yē majo wi 'wi nziire kũnu dè wī. ⁶ A ki sí nyaa celiwe nji sī wi nyùgo tón gè?, wi- nziire celile dè. A ki sí yē wi 'ki nyaa bè nziire celile dè, ki fierewu?u wè, wi- nyùgo tón gè.

⁷ Nàguo wire wè, wī yeli bè wi nyùgo tón gè?, ki 'nyaa wī Kulocelié líere né ní Kulocelié wi kpu?wɔɔ wī; celiwe wire sí yē nàguo wi kpu?wɔɔ wī. ⁸ Nàguo wī cé yiri celiwe nī?, celiwe wire wi cé yiri nàguo nī wè. ⁹ Nè píné nàguo wī faan celiwe kenme nē?, ki 'nyaa celiwe wire wi 'faan nàguo kenme nē. ¹⁰ Kire nē, *nyl?ene tundunminɔ* peli kenme nē bè, celiwe wi 'yeli bè wi nyùgo tón gè, kire 'ki tīe wi 'wī cérigé wi pɔli mé wè. ¹¹ Kire gáa ki mieni nī gè, Kàfɔli wire mé wè, celiwe wī gbè nyuɔ nàguo kàdu?u nē?. Nàguo mieni wī gbè nyuɔ celiwe kàdu?u nē?. ¹² Né ki cén celiwe wi 'yiri nàguo nī, a nàguo mieni wi 'yiri celiwe nī. Kele ke mieni ke sí kón Kulocelié mé.

¹³ Ye- ki sòngi yeli tíime bèle, ki 'póri lé celiwe de Kulocelié náari wè bé sí wi nyùgo ya?a gè wi fāga ki tón gè? ? ¹⁴ We mieni 'ki cén a nàguo gbénè wi nziire ya?a

dè sitɔnidɔ dè, ki nē puu fierewu?u, bà bè? lé ? ¹⁵ Nè sí ki taa celiwe nziitɔnidɔ dè tire yē wi mé kpu?wɔɔ wī. Ki 'nyaa Kulocelié wi 'wi ken né nziire sitɔnidɔ ní dè ti- de wi nyùgo tóngi gè. ¹⁶ A sien nji sí ne ki caa bèri kíi né dàa ní dè, weli sī dàli tire nē dè?, Kulocelié *téngéflilɔ* *gbu?ulo* kiyè flilɔ tire nē dè?.

Kàfɔli líile wori dè

¹⁷ Dàa sí mi je juu dè, síerige wè baa yeli wu?u?, nē ta?a gíi nē, a yeli gbénè yiye píné bèle, yeli nē yiye píné bèri waa yi?eme wī?, yeli nīe serigi wī. ¹⁸ Gii mi ne lúru yeli kɔli mé gè, kapelile lè, a yeli gbénè yiye píné bèle, yeli nē wáligi. Mi 'téngé ki nē kányi?e bé puu baa ti nī. ¹⁹ Ki cén yeli wī wálimé- puu baa yeli sun?wɔɔ nī bè; a kire 'kpí?ile gè, bili bīele yeli nī kányi?e wuulo bèle, bè pe bé cén. ²⁰ A yeli sí gbénè yiye píné bèle, ki nē nyaa yeli yiye píné bè *Kàfɔli líile* líi wī?. ²¹ Né ki cén líi lèle nī lè, ye mieni nigbe nigbe nē sèni yeli sipi?ele keli líe. Kire nē ki ken pàli nē kò né fungo ní, á pàli nē sí gbuɔ fúɔ ne cu-ulo. ²² Saaya wè baa yeli mé? wī lé, ye cé kò baa yeri líi baa yéri gbun baa kie ? Á kire 'laa, bà mi 'ki nyaa gè, *Kulocelié gboli* líre nē yeli ne caa bè fa?ara wáa dè, bé sí fiere tón bili nē yakaa wè pe mé bèle?. Gíi sí ce mi 'yeli bè juu yeli mé ? Mi sari yeli mietan?a yeri dàa nē dè ? ?é?e, mī gbèri yeli mietan?a yeri tire nē dè?.

²³ Gii sí mi 'taa *Kàfɔli* mé wè, né sí ki sienre ken dè yeli mé dè, tire dī dàa dè: Kàfɔli Zezi wè, pilige gíi nī pe cé wi cò wè, a wi 'búru líe, ²⁴ nē barige ken Kulocelié mé, né kúɔ né wi kúnminɔ, né jo: «Mi céri tire dī dàa dè, ti 'ken yeli kenme nē. Yeri kire gáa kpín?ini gè yeri sòngí de tari né mi ní.» ²⁵ Bà pe 'líi nē kúɔ wè, a wi 'ki kanugo kpí?ile gè, nē yagbu?ɔ líe gè, né jo: «Yagbu?ɔ gáa kīi ne ki tíi *nyakungenge* fongɔ gáa Kulocelié wi 'kpí?ile né sienne ní bèle bè mi sisen ki 'wo yeli kenme nē bè. Yeri ki kpín?ini yeri sòngí de tari né mi ní lègele ke mieni nī, a yeli je ki gbuɔ gè.» ²⁶ Ki 'nyaa lèle ó lèle yeli ki búru nàa káa wè, né yagbu?ɔ gbuɔ gè, Kàfɔli wi kúu wori tire yeli ne jáari, fúɔ bè taa wi ga pen wè.

²⁷ Kire nē, a sien nji Kàfɔli búru káa wè, né yagbu?ɔ gbuɔ gè nē ki ya?a wī yeli né ki ní wè?, wi 'wī le kaala nī Kàfɔli wi céri kɔli mé gè né wi sisen kɔli mé gè. ²⁸ Sien ó sien, wi- wī si?e wi wéli, wí né péli wi búru káa wè, wí sí yagbu?ɔ gbuɔ gè. ²⁹ Á kire 'laa wè, sien nàa wi nyéni búru káa wè níe yagbu?ɔ gbun gè, nē sí ki taa wī ki kɔri cén wè?, kire sien wī ne kàyu?u kúnminɔ ne tari wī nē wī. ³⁰ Kire ki 'tí a yaala pe 'ni?e yeli sun?wɔɔ nī bè, né sienmaamine ní bèle, nē píné a kúu wi 'ni?e. ³¹ Nè sí ki taa a we 'puu ne wiye si?e ne wéli wè, ki kàyu?u kīi cí de tun we nē?. ³² Kàfɔli wi sí ne weli kàyu?u nyu gè ne weli nīi koligo nī, gii ki bé tí kàyu?u ki fāa ga sa píné bè juu bè cáan weli nē né duniya wuulo ní bèle?. ³³ Kire nē, ne siinyeniné, a ye 'yiye píné bè Kàfɔli wi suro líi dè, ye- yéri ye yiye sige. ³⁴ A ki 'nyaa fungo yē wàa nē, sien wi-

lìi baa kpáa mé; ye fāga yìye píne bé sí kàyu?u kún bè ta?a yìye nē?.

Dàa ti 'kò sēnre dè, a mi kēni ké wè, m'bé sa ti cuonri.

Kulocelié Pile kpu?wɔ yakenre dè

12 Ne siinyenine, gii ki 'Kulocelié Pile ke ke kenme kúu bè, mi wè caa ye- puu ti sijnénme nī? ² Yeli 'ki cén bà yeli 'puu ne tīin sindengele bèle, yeli cé yìye ya?a yasanro mé dè tire dàà ti wè nyu dè? ti yeli pūun- ní. ³ Kire nē mi je ki juu yeli mé, sien nāà wī né Kulocelié Pile ní lè, wi nē ki juu? bé jo: «Zezi wè, dénge yē wi nē?.» Nè píne sien sī gbè ki juu? bé jo: «Zezi wire wī Kàfɔli wè !» ga laa Kulocelié Pile ni wè ki sien nī wè?.

⁴ Yakenre ti felide tīi nī?ere; Pile nigbe sí ni nyéni ti kan?a. ⁵ Nè píne baakuɔgoliyo yīi nī?eye, nè sí ki ya?a Kàfɔli nigbe mé we ti kúu. ⁶ Kele ke kpí?ilegenme pi fe- liye yīi nī?eye, Kulocelié nigbe sí wi nyéni ke mieni kúu né sienne pe mieni ní bèle.

⁷ Kulocelié Pile ni nē sí ne ni kakpi?iligele kúu gèle né sien ó sien ní, sienne pe mieni nyuɔwɔ kenme nē. ⁸ Ni nē sícilime sienre ken dè wàa mé, níè kacénne sienre ken wàa wiiye mé. Pile nunɔ lire sí nī. ⁹ Pile nunɔ ni nē téngéle ken wàa mé, níè sí kpu?wɔ ken wàa wiiye mé wiri yaala pori. ¹⁰ Kulocelié Pile nunɔ ni nē kpu?wɔ ken wàa mé wiri kakpoliyo kpín?ini, níè kpu?wɔ ken wàa wiiye mé wiri Kulocelié keke nyu gèle. Ni nē sícilige ken gèle wàa mé wiri ki céngi gii gī Kulocelié Pile wu?u gè, né gii ki wè Kulocelié Pile wu?u gè? Ni nē kpu?wɔ ken wàa mé wiri nyu sienre felide taa nī. Ni nē wàa ken wi nīè Kulocelié Pile sienre ti kɔri nyu wè sienne mé bèle.

¹¹ Tire dàà ti mieni dè, Kulocelié Pile nunɔ lire ni nyéni ti kpín?ini, níè ti liile pe mieni nigbe nigbe nē bèle, a gii 'wi déni.

Cetinne nigbe yaliye nī?eye

¹² Kīi céngé, cetinne nīi nigbe né sí ní yaliye ní yè nī?eye. Bè yaliye yīi nī?eye né sí ní cetinne nigbe nē lè, bè Kírisi wi yē nè píne kire kenme nē bè. ¹³ Ki 'nyaa weli we mieni bèle Kulocelié Pile ni 'weli batemi kpí?ile wè nè we píne a we 'kò cetinne nigbe: Zuufulo yo, Gireki wuulo yo, sùkulolo yo, bili bīele pīyeme yo. Nè píne Kulocelié Pile lire nigbe nī we mieni we 'taa nè gbuɔ.

¹⁴ Yaliige nigbe bè? cetinne lè?, cetinne ni yaliye yīi nī?eye wī. ¹⁵ A ki yē tɔligɔ cé jo: «Bè ki 'nyaa kɔli bè? mi wè?, kire nē cetinne ti?e káà bè? mi wè?», kire bé ki ken ki fāga puu cetinne ni yaliige káà? lé? ¹⁶ A ki sí n'ne nyaa ngbóli 'jo: «Bè ki 'nyaa mi wè nyapile lè?, cetinne ti?e káà bè? mi wè?», kire bé ki ken ni fāga puu cetinne ni yaliige káà? lé? ¹⁷ A ki yē cetinne ni mieni ni 'puu nyapile lè, meni sien wi cí de lúru de síi? A ki sí n'ne nyaa cetinne ni mieni ni 'puu ngbú?ulo gèle, meni wi cí de nùgo suu gè de síi? ¹⁸ Ki sí n'ge, Kulocelié wi 'yaliye le yè cetinne nē lè, yi mieni nigbe nigbe yè nè yeli né wi

nyéni kaala ní lè. ¹⁹ A ki yē ti mieni ti 'puu yaliige nigbe gè, cetinne lire sí puu sé? ²⁰ Kire nē yaliye yīi nī?eye, á cetinne ni sí yē nigbe. ²¹ Nyapile nīi gbè kɔli ye gè?: «Mi màakuu wè muɔ nē?.» Nè píne nyùgo kīi gbè tɔliyo ye yè?: «Mi màakuu wè yeli nē?.»

²² Gii ki 'cén gè, céri tieye nyīi ní we wè tóri kpu?wɔ wè?, kire ti?ele ke kanyuɔwɔ nīi kpuɔwɔ. ²³ Céri tieye nyīi we wè tóri yè?, we sí ne ki ti?ele sómigi gèle ne ke gbòbori. Nyīi sí yī fiere tieye yè, we nàa ki ti?ele gbù?wɔ gèle.

²⁴ Tieye nyīi yi 'wè fiere tieye yè?, yire màakuu wè ki kpu?wɔ dàà nē dè?. Nè sí ki taa Kulocelié wi 'cetinne faan lè nè kpu?wɔ ta?a tieye nyīi nē we wè tóri yè?. ²⁵ Wi 'kire kpí?ile gii ki bé tí wàlime fāga puu cetinne nī lè?. Gii ki 'póri gè, yaliye yi mieni yi de tóri né yīi ní. ²⁶ A yali- ige káà nigbe yē ne wu?wɔ wè, yaliye nyīi yi mieni yiri píne de wu?wɔ né ki ní. A pe 'kpu?wɔ ta?a kàa nigbe nē wè, yaliye nyīi yi mieni yiri fundaanra kpín?ini né ki ní.

²⁷ Yeli sí bīele Kírisi wi cetinne lè, ye mieni nigbe nigbe yè wi yaliye yáà. ²⁸ Bili Kulocelié wi 'téngé téngé?lilɔ gbu?ulo nī gèle, pe m'bele: péliile bèle, Zezi tundun- minɔ, bili pe ta?a bèle, Kulocelié sienjuulo, nè yè nè ten- me?lilɔ ta?a, nè kakpoliyo kpí?ile?lilɔ ta?a, nè yaabu?wɔ kpu?wɔ ken pàli mé, nè sá?afɔlilɔ ta?a, nè yieginine ta?a, nè kpu?wɔ ken pàli mé pe gbène nyu sienre felide taa nī. ²⁹ Yeli 'ki nyaa lé pe mieni yē Zezi tundunminɔ lé? Pe mieni yē Kulocelié sienjuulo lé? Pe mieni ne sienne tenme lé? Pe mieni ne kakpoliyo kpín?i- ni lé? ³⁰ Pe mieni pe 'kpu?wɔ taa ne yaala pori lé? Pe mieni ne nyu sienre felide taa nī lé? Pe mieni ne Ku- locelié Pile sienre ti kɔri céngi wè ne nyu lé? ³¹ Yeri ki caa ye yakenre kpolido tire taa.

M'bé sí kenme pàà tīe yeli nē, kire kenme pi ní nè nyuɔ nè tóri.

Dénige gè

13 A mi cénì duniya sienre felide taa nyu dè, ne nyi?ene tundunminɔ sienre nyu ne píne wè, a ki 'nyaa déni gè wè mi fungo nī gè?, mi yē bè kányiere wòrigbolo tíele ne tūngú, á kire 'laa bè 'nègevalige tíele nàa ni tūngú lè. ² A ki sí ní nè nyaa Kulocelié keke ju?u kpu?wɔ tīi mi mé wè, nè píne a kalarigéle kacénne nīi mi mé wè, né kacénne feliye yi mieni ní yè, nè píne a téngéle ni mieni yē mi mé fúɔ mi ne nyaguruyo yé?í ne sī?eré wè, a déni gè wè mi fungo nī gè?, mi wè yafien?. ³ A mi cénì mi kɔliere ti mieni lièle wè, nè cénì mi céri ken dè a pe 'mi sòrigo wè, a déni gè wè mi fungo nī gè?, kire sī je yafien nyuɔ mi nē?.

⁴ Déni gè kīi né kpàricogo ní, kīi ne kacéngéle kpín?ini. Déni gè ki wè né yeja?a ní?. Nàgbu?wɔ wè déni gè nī gè?, ki wè kīi nyíene?. ⁵ Déni gè ki wè kaala kúu? nàa ni 'nyaa kakolido woli lè?, ki wè kīi yákuɔ nyuɔwɔ caa?. Déni gè ki fungo ki wè yé?í?, ki wè ne kaala cò?í ne téngi?.

⁶ Kapi?i kīi déni gè déni gè?, kányi?e kire ki 'ki déni.

⁷ Dénige ki nàa ki mieni yeri. Ki nê téngé ti mieni nē. Sòngiro taʔadiʔe yē déniḡe mé gè lèḡe ke mieni nī. Dénige ki niè ki mieni kpàri ne cògí.

⁸ Dénige ki wè kúu ne nyaʔaʔ. Kuloceliè sienjuulo pe sienre ti bága kúu; *Kuloceliè Pile* sienre ti juʔu ki bága kúu; kacénne ni bága kúu. ⁹ Ki 'nyaa weli kacénne niì foriʔ, nê píne Kuloceliè keke ke juʔu kiì foriʔ. ¹⁰ Nê sí ki taa giì ki 'nyuo nê fori gè, a kire kénì nò gè, dàa we 'paʔa nê cén dè, tire bé tón.

¹¹ Bè mi 'puu pùò wè, mi 'puu ne piire sienre nyu, mi 'puu né piile sòngiro ní, mi 'puu ne keke tónminò gèle piile tónminòḡenne nē. Bè sí mi kénì lie wè, dàa ti 'puu piire wori dè, a mi 'ti yaʔa. ¹² Bè ki yē ḡò wè, dibale nī weli ne wéli, níe ki nyaʔa vúòḡvuoḡ. Cenge káà sí ne báan baa, we bága de wi nyaʔa yiʔe nī wī. Bè ki yē ḡò wè, mi 'tàa paʔa nê cén wī; cenge káà sí ne báan baa, m'baḡa keke sómigò gèle bè ke cén majo meni Kuloceliè wi 'mi cén wè.

¹³ Píra ḡàà nī wè, yatíeʔe taanri nyàà yire yi 'kò, yi n'ye: téngéle, sòngiro taʔadiʔe, né déniḡe. Giì sí ki 'kpúʔò ti mieni nē dè, déniḡe kire gī.

Kuloceliè Pile yakénre wori dè

14 Kire nē ye sí de déniḡe kire caa, yé sí yiʔe le yeri *Kuloceliè Pile* yakénre caa dè. *Kpuʔwò* dàà ti sí ki yaʔa sien nàa Kuloceliè keke nyaʔa gèle ne nyu wè, ye cèri tire caa kpuʔò.

² Sien ḡàà wi nyéni nyu sienre tàà felide nī dè, sienne mé bēʔ wi ti nyuʔ, Kuloceliè mé wi sí ne ti nyu. Ki 'nyaa, sien nē ti kòri cén wèʔ, nê taʔa giì nē, Kuloceliè Pile lire fànʔa nē wi sí ne kalarigéle sienre nyu dè. ³ Sien ḡàà wi nyéni Kuloceliè keke nyaʔa gèle ne nyu wè, sienne mé wī sí ne ke nyu. Wi nàa ti nyu giì ki bé tí pe- lie pe nìre wáa, ne lèbaanna nyógi pe nī, ne pe funyò nyígi yè. ⁴ Nàa wi sí ne nyu sienre tàà felide nī dè, wi nàa ḡri nyógi wii tíime nī. Njii sí wi sí ne Kuloceliè keke nyaʔa ne nyu gèle, wire nàa ḡri nyógi *téngéflilò gboli* wuulo nī bèle.

⁵ Mi ne ki caa yeli ye mieni ye cèri nyu sienre tàà felide nī; giì sí ki n'ne póri gè, yeri Kuloceliè keke nyaʔa de nyu. Nàa wi nyéni Kuloceliè keke nyaʔa ne nyu gèle, wi 'tóri ḡàa nē wi nyu sienre tàà felide nī dè. Macen a ki yē ḡàa wi nyu sienre tàà felide nī dè, wī ne ti kòri nyu wè dí téngéflilò gboli ni sí ḡri taa wè. ⁶ Ye sí ki sòngi, ne siinyeniné, a ki 'nyaa mi 'ké yeli tiʔe nī gè, né séni nyu sienre tàà felide nī dè. A mi wè nyu né yeli ní ne keke nyu gèle ne yigi yeli mé gèleʔ, á kire 'laa a mi wè kacénne sienre nyu yeli mé wèʔ, nê píne a mi wè Kuloceliè keke nyaʔa ne nyu yeli mé wèʔ, á kire bēʔ a mi wè yeli tenme wèʔ, kire bé gáa nyuo yeli nē ?

⁷ Kanugo kire gī né yakpuòḡ ní dè, tire dàà ti wè nyu dèʔ, giì ki 'maana kúu lè, á kire 'laa ḡri wè: a ti kpúòḡvòlilò pe wè ti kpúòḡ ne yigi ciilige wèʔ, meni sien

bé gbè ki cén bè síe gàa maana ni nyu wè, á kire 'laa ḡri wè ? ⁸ Nê píne, a kàkpanʔa ki wè ne wii ne sienre yi-gi dè ciilige wèʔ, meni sien bága ki cén bé sí wii gbò-bori kapienne nē lè ? ⁹ Bè ki yē nê píne né sienjuuro ní dè. A yeli wè sienre nyu dè ciilide wèʔ, meni pe bága ki cén gàa yeli ne nyu gè ? Je yeli béri nyu de cáanri waʔane wī.

¹⁰ Sienre felide tiì niʔere duniya nī wè, tàa sí wè baa kòri fùnʔ. ¹¹ A ki yē mi sí sienre tàà kòri cén wèʔ, ḡàa wi nyéni ki sienre nyu dè, wire bé mi nyaa kùlo láà wuu tíele. Mi mieni wè, ḡàa wi nyéni ki sienre nyu dè, m'bé wi nyaa kùlo láà wuu tíele. ¹² Kire nē, bè yeli ne ḡàʔaná bè Kuloceliè Pile ni yakénre taa dè, yeri ki caa kpuʔò dii ti bé téngéflilò gboli ken lè ni- de waa yiʔeme wè.

¹³ Kire nē, sien ḡi wi nyéni nyu sienre tàà felide nī dè, wiri náari giì ki bé tí wi gbèri ti kòri nyu wè. ¹⁴ Né ki cén a mi ne Kuloceliè náari wè sienre tàà felide nī wè, mi piile lire tóni ne náari yo, nê sí ki taa mi sinjilige ki wè ki tóni tari wèʔ. ¹⁵ Gíi sí mi 'yeli bè kpíile ? M'béri náari né mi pile ní lè, bé sí de náari de píne né mi sinjilige ní gè. M'béri ḡú né mi pile ní lè, bèri ḡú de píne né mi sinjilige ní gè. ¹⁶ Á kire 'laa wè, a muo ne Kuloceliè gbùʔwó wè né muo pile ní lè, á ki nyaa ḡàa wī bile ne lúru wè, wii yakaa cén wèʔ, gíi wire bága cén bé sí «ki- taa buu bè» suò wè, a muo kénì barige ken nê kúu Kuloceliè mé wè ? Né ki cén giì muo 'juu gè, wii tàa cén ti nīʔ. ¹⁷ Muo yē ne barige kanʔa Kuloceliè mé wè, kiì cenge; ḡàa sí wī bile muo táanni wè, wire wè ki tóni tari wèʔ. ¹⁸ Mi ne barige kanʔa Kuloceliè mé wè, né ki cén mi ne nyu sienre tàà felide nī dè nê tóri ye mieni nē. ¹⁹ Nê sí ki taa téngéflilò gboli nī lè, ki 'póri mi- juu cèri né mi sícilige ní gè, séni mi- juu niʔege sienre tàà felide nī dè.

²⁰ Ne siinyeniné, ye fári keke gáli ke wori tónminò dè bè piile tíeleʔ. Ye- puu piile tíele, piyè kapiʔi cénʔ. Giì sí ki 'funzongiro kúu dè, ye- puu liéle. ²¹ Fànʔa Sienre nī dè, ki 'sebe baa né jo:

*Sienre tàà tiye nī
m'baḡa de nyu
né kùlo náà ni sienne ní bèle.
Nê píne sienne páli piyeye
pe bága de nyu né pe ní;
kire né ki mieni ní
piyè mi sienre lúʔu dèʔ.
Kàfli wi 'jo bè.*

²² A kire sí kpíile gè, sienre felide tàà ti bé puu fie sindengele mé bèle, tiì sí puu fie téngéflilò mé bèleʔ. Nê píne, Kuloceliè kanyaajuulo kiyè juu sindengele mé wīʔ; téngéflilò mé ke bé juu.

²³ A ki 'nyaa téngéflilò gboli ni mieni ni 'niì píne lè, á pe mieni ne nyu sienre tàà felide nī dè, a sienwarile páli séni yiri baa bèle, á kire 'laa a sindengele páli séni yiri baa bèle, piyè ki nyaaʔ lé bè jo kàlafliilò bíele lé ? ²⁴ A

† Eza 28.11-12 tire ti 'juu náʔa gè.

ki sí yē ye mieni ne Kuloceliē kele nya?a gèle ne nyu wè, a sindengewe wàa pèni jìin wè, á kire 'laa a sienwariwe wàa pèni yiri wè, je yeli ye mieni sienjuuro ti bé wi taa fungo nī gè, ye mieni bé wi kolimɔ tìe bè wi nē. ²⁵ Dàa dī baa wi fungo nī gè làride dè, ti bé yiri kpàn?ane. Bè wi bé tuu bè yi?e cúbulo gè, bé sí ki juu wi nyu nī gè dí Kuloceliē wi tōni yē yeli sun?ɔmɔ nī bè.

Kele keri gbòborí de kpín?ini téngɛfɔlilɔ gbu?ulo nī gèle

²⁶ Nè siinyenine, gíi sí we bé juu ? Ki 'nyaa lèle ó lèle a yeli gbénè yiye píne bèle, núnugo nē puu wàa mé, tenmenne nē puu wàa mé, Kuloceliē nìe kele káli tìi wàa nē, sienre felide táa nē puu wàa mé, sienre kɔri juuro nē puu wàa mé. Tire dáa ti mieni ti 'yeli ti- puu bèri nɔri nyógi yeli nī wī. ²⁷ A ki yē wàa ne nyu sienre táa felide nī wè, ki 'yeli pàli siin á kire 'laa sienne taanri, ki fāga tóri kire nē?, peri ti kɔri nyu wè; peri nyu pèri piye kan?a. ²⁸ A ki sí yē sienre ti kɔri juufɔli wè baa wè?, sien wi- piiri gboli nī lè, wiri nyu baa wi fungo nī gè né Kuloceliē ní wè.

²⁹ Kuloceliē sienjuulo siin, á kire 'laa taanri peli peri nyu, dí senmine pe sí de sienre si?e dè. ³⁰ A ki sí nyaa wàa wiiye yē baa téniwe gboli nī lè, á Kuloceliē wi 'kaala láa tìe wi nē wè, sien nǎa wi 'kíni nē puu ne nyu wè, sien wi- piiri. ³¹ Ki 'nyaa ye mieni nigbe nigbe bèle, yeli bé gbèri Kuloceliē kele nya?a gèle de nyu, gii ki bé tí pe mieni pe- tenmenne taa dí ye mieni nàzɔnɔ pe sí líri. ³² Ye sí ki cén, bili pe Kuloceliē kele nya?a gèle ne nyu wè, pe 'yeli pe- jáa piye nē a pe nyu wè. ³³ Né ki cén Kuloceliē wi wè ne kanya?amire kpín?ini?, macen yanyige.

Nè yeli né kenme bìi ní kele kiyē ne kpín?ini téngɛfɔlilɔ gbu?ulo ke mieni nī gèle, ³⁴ celile pe- puu piirile a pe gbéne yē gboli nī lè †. Nè ta?a gíi nē, ki larige kii ken pe mé peri nyu?. Gii ki 'póri gè, pe piye cérigé majo meni Misa Fàn?a Sienre ti 'ki juu nē píne wè ††. ³⁵ A ki sí nyaa pe caa bè tenmenne taa kaala láa nī wè, peri pe pɔlilɔ yúgo bèle kpáaya mé. Á kire 'laa wè, kii fierewu?u celilwe de nyu téngɛfɔlilɔ gboli sun?ɔmɔ nī bè.

³⁶ Yeli ti?e nī lé Kuloceliē sienre ti 'kón ? Á kire bè?, yeli yákuɔɔ bíe lé ye 'ti taa ? ³⁷ A sien ne wii sòngí wire yē Kuloceliē sienjuuro wè, á kire 'laa ne wii sòngí wire 'wii ya?a Kuloceliē Pile ni wire kàrigí wè, ki sien wi- ki cén dàa mi ne sebe dè, Kàfɔli wire kajuudiéle nī. ³⁸ A nǎi sí tire cén dè?, pe fāga de wi tóri?.

³⁹ Bè sí ki yē gè, ne siinyenine, yeri ki caa kpu?ɔ yeli de Kuloceliē kele nya?a gèle de nyu, yé fāga sí cii bé jo sien fāri nyu sienre táa felide nī dè?. ⁴⁰ Gii ki 'póri gè,

kele ke mieni ke 'yeli keri kpín?ini né laaduumɔ ní, yeri ke gbòborí de kpín?ini.

Pɔli Kataanna Sienre dáa wi 'taa dè

¹⁵ Nè siinyenine, mi ne caa bè yeli sòngi bè taa Kataanna Sienre dáa mi 'juu yeli mé dè, á yeli 'ti cò kpu?ɔ wè. ² Sienre dáa mi sèni jáari yeli mé dè, a yeli ti cò kpu?ɔ wè, tire fàn?a nē yeli bé suɔ. Á kire 'laa wè?, yeli 'téngɛle nī nyùgo fùn wī.

³ Ki 'nyaa tenmenne náa mi 'taa lè, lire mi 'ken yeli mé kapelile lè. Kire 'jo, nè yeli né Kuloceliē siensebere ní dè, Kirisi wi 'kùu weli kapi?ile kenme nē. ⁴ Cígini, nè yeli né Kuloceliē siensebere ní dè, pe 'wi tón nyegɛ nī gè, cendaanriwu?u nē gè a wi 'nyé nè yiri. ⁵ A wi sèni wii tìe Sefasi nē. Kire kàdu?umɛ gè, a wi sèni wii tìe pitenmenne kie né siin nē. ⁶ Bà tire 'tóri dè, a wi sèni wii tìe siinyenine pàli nē; pe cé tóri sienne sirasiin dabataan nē (500), a peli 'píne nè wi nyaa tienugo nī. Pe kpuɔmɔ ne tìin sii nē, pàli sí nyèni kùu. ⁷ Bè kire 'kúu wè, a wi sèni wii tìe Zaki nē, né kúu né wii tìe wi tundunminɔ pe mieni nē bèle, a pe 'wi nyaa. ⁸ Kire ki mieni kàdu?umɛ gè, a wi 'wii tìe mi mieni nē nè píne, mi nǎa wī majo pùɔ nǎi wī nè fie lie?, á pe nē wi sii wè.

⁹ Ki 'nyaa mi mi 'céri tundunminɔ pe mieni nī bèle, mi nǎa mi cèni yeli peri mi yeri tundunwɔ wè?; nè ta?a gíi nē, mi 'puu ne Kuloceliē gboli wuulo wu?ɔ bèle. ¹⁰ Nè sí yeli né Kuloceliē wi kpu?ɔwɔ ní dè mi kɔli mé gè, a mi 'larige gáa taa gè, gaa nī mi yē gè. Nè píne Kuloceliē kpu?ɔwɔ tii yiri wa?ane mi kɔli mé gè?; ki 'nyaa mi 'baara kúu kpu?ɔ nè tóri pe mieni nē bèle. Mi sí ce wī lé ? ?é?e, Kuloceliē kpu?ɔwɔ tire dī mi nē. ¹¹ A ki né cèni nyaa mi yo, a ki né nyaa peli yo, gii ki 'cén gè, kire sienre tire weli ne jáari, á yeli sí téngɛle taa ti nī.

Téngɛfɔlilɔ pe nyéyirile wori dè

¹² Bè weli ne ki jáari né jo Kirisi wi 'nyé nè yiri kúbilo sun?ɔmɔ nī bè, ki meni á pàli ní baa yeli sun?ɔmɔ nī bè ne ki nyu né jo dí kúbilo nyéyirile wè baa wè? ? ¹³ A ki sí yē kúbilo nyéyirile wè baa wè?, Kirisi wii sí nyé nè yiri wī kùe?. ¹⁴ A Kirisi wii sí nyé nè yiri wè?, weli sienjaarire tire yē wa?ane wī, nè píne yeli téngɛle nī wa?ane wī. ¹⁵ A yeli ne ki nyu né jo kúbilo pe wè kunu ne nyégi ne yigi wè?, kire 'jo Kuloceliē wii Kirisi nyé wè nè yige kúbilo nī bèle?. Kire ti?e gáa nī gè weli sí yē káfinerefɔlilɔ wī, bè weli ne ki nyu né jo Kuloceliē wi 'Kirisi nyé wè wè.

¹⁶ A ki yē kúbilo pe wè ne kunu ne nyégi wè?, Kirisi mieni wii kɔli nè nyé?. ¹⁷ A Kirisi wii sí nyé nè yiri wè?, yeli téngɛle lè, nyùgo wè ni nē?; yeli kapi?ile kiyē ne tìn yeli nē wī. ¹⁸ Nè píne bili pe 'kùu bèle, né sí cé piye ta?a Kirisi nē wè, peli woli ni 'cú?ɔ wī. ¹⁹ A ki yē weli 'weli sòngi ta?a dè Kirisi nē wè sii nǎa wire yákuɔ nē wè

† Gii nē sienre ti 'ki juu mme gè, ki 'nyaa kire lèle nī lè téngɛfɔlilɔ pàli 'puu ne tìin fɔnminɔ téngɛle nī lè. Pe nìe yúgogolo wáari gáli ke nìe báan né kàgbaalige ní baa gbu?ulo nī gèle. Kire sì sí yeli?. Kire nē Pɔli wi 'ki juu né jo pe- piiri, pé sí sari pe pɔlilɔ yúgo bèle né ki ti?ele ní gèle. †† Wéli baa Sél 2.18; 3.16.

duniya nī wè, weli bīele fuunmɔwuulo bèle nè tóri sien-ne pe mīeni nē bèle.

²⁰ Nè sí ki taa Kirisi wi 'nyé nè yiri kúbilo sunɔɔmɔ nī bè ! Wire wī sienpeliwe wè nè yiri bàli nī pe bága nyé yiri bèle. ²¹ Bè ki 'nyaa sien wi 'pen né kùu ní wè duniya nī wè, kúbilo nyéyirile mīeni lè, sien wi 'pen né ni ní.

²² Bè ki 'nyaa sienne pe mīeni 'yiri *Adama* nī níe kúu wè, bè mīeni pe mīeni pe bága koli bè puu sīi nē Né Kirisi ní wè. ²³ Ki bé sí nyaa wàa ó wàa né wi lèlè wī: Kirisi wire wī péliwe wè, kire kàduɔumε gè, wi *penjenge* gè, bili bīele Kirisi wuulo bèle, dí peli sí taɔa. ²⁴ Píra njàa nī wè, dí duniya kúu lèlè ni sí nò. Kire lèlè nī lè Kirisi wi bé kàfɔligo feliyé yi mīeni cúɔ yè, né fànɔfɔligo feliyé yi mīeni ní yè, né njri felide ti mīeni ní dè, bé sí koli bè kùlofɔligo ken gè Kuloceliε mé wè, Tuufɔli wè.

²⁵ Ki 'nyaa Kirisi wire wi 'yeli bè puu fànɔa nē gè fúɔ bè taa *wi ga wi leguulo pe mīeni kùru bè le wi tɔliɔ láara yè†*. ²⁶ Leguuwo senwe njàa sí wi bága cúɔ bè yige baa wè, wire wī kùu wè. ²⁷ *Né ki cén wi nyéni yere ti mīeni kùru nè le wi tɔliɔ láara yè††*. A ki sí juu mme gè né jo wi 'yere ti mīeni kùru nè le wi tɔliɔ láara yè, ki cenge, Kuloceliε wire njàa wi 'tí a ti mīeni ti 'kùru nè le wi láara wè, wire wè baa ti nī. ²⁸ A Kuloceliε wi kénì yere ti mīeni ken wi mé ti 'puu wi fànɔa láara gè, Jaafɔli wire tíime wè, wi bé wii cáan Kuloceliε láara wè, wire njàa wi 'wi téngé yere 'ti mīeni fànɔa nē gè, dí Kuloceliε wi sí puu yere ti mīeni nyùgo nē, bè puu sienne pe mīeni nyùgo nē.

²⁹ Ye sí ki sòngi, bili pe nyéni pe *batemi kpín?ini* wè kúbilo kenme nē bè, gáa pe je ga taa baa ? A ki yè kúbilo pe wè kunu ne nyégi púlo wè?, gáa kenme sí nē pe nyéni pe batemi kpín?ini wè kúbilo kenme nē bè ? ³⁰ Á weli tíime bèle, gáa kenme nē weli cí ne wiye wáari ne yeri súuri kùu mé wè ? ³¹ Cenge ó cenge mi nē puu kùu kiye nī. Kányi?e nē gè siinyenine, yeli bīele mi nàgbuɔɔɔ ti kɔri wè pínnyenigε nī gè né weli *Kàfɔli Zezi Kirisi* ní wè. ³² Bè ki juu né sienne sòngiɔ ní dè, a ki yè kúbilo pe wè kunu ne nyégi wè?, cáanra dáa mi 'cáan né nyàayere ní dè baa Efzi kàɔa mé gè, gáa kire bé nyuo mi nē ?

*Ye- puu weri líi wéri gbun,
né ki cén mbànɔa
we bé kùu wī†.*

³³ Ye fári pùɔɔɔ nii ti nī, «nàgoricuɔɔɔ wīi ne tánɔagenjènme córi bè.» ³⁴ Ye- sícilime le yiye nī, kire ki 'yeli gè; yé fári kapiile kpín?ini?. M'bé tire juu yeli mé, ki 'kò yeli nē fiere wī, né ki cén yeli nī bèle, pàli sī Kuloceliε cén?.

Nyéyirile cefnɔɔ dè

³⁵ Wàa bé sí gbè ki juu bé jo: «Meni kúbilo piyè ne nyégi ne síi ? Céri dí felide ti sí koli nè yiri pe nē ?»

³⁶ Ledogo gī muo wè ! Bà muo sí yere tánɔa dè, a ti kini nè kùu dè?, ti nē fiin? †. ³⁷ Nè píne yatanɔara dáa muo sí tánɔa dè, fiinge gáa ki cí kénì yiri gè, kire bè? muo cí tánɔa?. Ki 'nyaa yatanɔabiige kire yákuo ki cí puu, a ki né nyaa *bīle* wī yo, á kire 'laa yatanɔara táa tiyε yo.

³⁸ Kuloceliε wire sí wi nē céri táa ken ti mé a díi 'wi déni dè, yatanɔara ó yatanɔara né ti céri felide.

³⁹ Céri táa sī wúo né tàa nī?. Ki 'nyaa tàa yè sienne céri, tàa yè yajuuro céri, tàa yè sínjin?ene céri, tàa yè fúɔɔ céri. ⁴⁰ Nyi?ene wuulo céri yè baa, dàala wuulo céri yè baa. Nyi?ene wuulo céri tire 'kò tiyε né sí ní kpuɔɔɔ ní; dàala wuulo wori mīeni ti 'kò tiyε. ⁴¹ Cenge cènre ti tiyε, yege cènre ti tiyε, njɔɔɔ cènre ti tiyε; njɔɔɔ tíime nī gèle, làa cènre sī wúo né làa wori nī?.

⁴² Bè ki yè nè píne né kúbilo nyéyirile ní lè. Sien wi nē kùu pe nē sèni wi tón yafunɔɔɔ. Wi nē kénì nyé nè yiri nē puu sìnɔɔɔ nī. ⁴³ Pe nē wi túgu nè tón yakariwaɔa tíele; wi nē kénì nyé nè yiri nē puu kpuɔɔɔ nī. Pe nē wi túgu nè tón njrifun yege tíele; wi nē kénì nyé nè yiri nē puu né njri ní. ⁴⁴ Céri cenre tire pe nē tón, sien wi nē kénì nyé nè yiri nē puu né *Pile* céri ní.

Bè muo 'ki nyaa céri cenre yè baa wè, ma ki cén pile céri yè baa nè píne. ⁴⁵ Kire nē *Kuloceliε siensebere* ti 'ki juu né jo: *Sien péliwe wè, Adama wè††, wi 'puu sīi yege né ní céri cenre ní; Adama njàa wi kénì pen kàduɔumε gè †††, wire yè Pile, ne sien kanɔa wi kòri sīi nē.* ⁴⁶ Ki 'nyaa péliwe wīi 'puu pile yege?, céri yege ki 'puu; pile wuu wire kénì pen kàduɔumε wī. ⁴⁷ Sien péliwe wi 'yiri dàala nī, ne ní puuro †††; sien siinwu wè, wire 'kón nyi?ene nī. ⁴⁸ Bè njii wīi puuro dè, bè bili mīeni piyè puuro nè píne; njii wi sí yè nyi?ene wuu wè, bè bili piyè nyi?ene wuulo nè píne. ⁴⁹ Bè sí weli yè puuro wuu wi líere dè, bè mīeni weli bága puu nyi?ene wuu wi líere bè píne.

⁵⁰ Ne siinyenine, dàa mi ne nyu dè, ti kɔri n'ne: céri né sisen ti gbè *Kuloceliε Kùlofɔligo* kɔrigo lii gè?. Fúnɔɔɔ ti gbè sìnɔɔɔɔ kɔrigo lii gè?.

⁵¹ Ye- nyaa, m'bé kalarile láa juu yeli mé: we mīeni wiyé ga kùu?, we mīeni we bé sí ga yi?e kenme pàa nē, ⁵² nyapikolilo nigbe nē, a kàkpanɔa wízenne ni kénì wíi lè. Né ki cén kàkpanɔa káa bága wíi, dí kúbilo pe sí nyé bè yiri; fúnɔɔɔ sī je puu pe nī, dí weli sí yi?e kenme pàa nē. ⁵³ Ki 'nyaa yege gáa ki 'fúnɔɔ gè, ki bága kò sìnɔɔɔ nī; yege gáa gī yakuugo gè, dí ki sí puu sīngu nī. ⁵⁴ Yege gáa ki 'fúnɔɔ gè, a ki kénì kò sìnɔɔɔ nī wè, nè píne a yakuugo ki kénì kò sīngu nī wè, kire lèlè nī lè sienre dáa dí baa sebere dè, ti bé fori; ti 'jo:

† Wéli baa Nún 110.1. †† Nún 8.6 tire ti 'juu náɔa gè. ‡ Eza 22.13 tire ti 'juu náɔa gè.

†† Wéli baa Zan 12.24 †† Sien péliwe wè, Adama wè: Ki sienre ti baa Sél 2.7. ††† Adama njàa wi kénì pen kàduɔumε gè: Zezi Kirisi wire pe pun. ††† Wéli baa Sél 2.7; 3.19.

Jáame pi 'kùu líe wè nè júw !

⁵⁵ *Kùu, muw jáame piĩ sé ?*

Kùu, muw ñaʔa suwɔɔ tĩ sé ?

⁵⁶ Ki 'nyaa kùu ñaʔa suwɔɔ dè, kapiile lire nĩ, kapiile ni còrimɔ tiele lire nĩ *Fànʔa Siennɛ* dè. ⁵⁷ We- sí de *kpuʔɔɔ* tari dè Kuloceliɛ nē, wire wi 'jáame ken bè weli mé weli Kàfɔli Zezi *Kirisi* wire nyúmɔ nĩ bè. ⁵⁸ Kire nē, ne siinyenine, yeli woli ni 'kpúʔɔ mi mé, ye- gbènme le yiye nĩ, ye fãri sùnʔɔɔ de láʔalaʔ. Yeri baara yeri waa yiʔeme súuri *Kàfɔli* mé wè. Ye- ki cén yeli fùɔɔ ki wè waʔaneʔ.

Wali cáanra dè Zerizalemi téngefɔlilb mé bèle

16 Gii ki 'wali cáanra kúu dè, wali ñáà wi 'yeli bè tórigo téngefɔlilb mé bèle *Zerizalemi* kàʔa mé gè, gii mi 'juu nè gbènge Galasi kùlo *téngefɔlilb gbuʔulo* mé gèle, yeli miɛni bèle, ye- kire kpíʔile. ² Cégboli ni cenbelige ó cenbelige, sien ó sien wi- wi wali gbòbori wè, nyuɔ gĩ wi bé gbè ken wè; ki fãga nyaa mi ga sa yiri kúʔɔ, dí ye né de wali cáanri wèʔ. ³ A mi kénì ké baa yeli mé wè, bili yeli 'nyaa pe bé gbè tunduro kúu dè, bè m'bé sebele kpíʔile ken pe mé, pe- ké né yeli *kpuʔɔɔ* ní dè *Zerizalemi* kàʔa mé gè. ⁴ A ki sénì nyaa mi tíime mi 'yeli bè ké baa wè, bè pe bé píne né mi ní.

Pɔli ne sòngí bè ké tánʔana nē

⁵ A mi kénì tòrí Maseduwani tiʔe nĩ gè, m'bé ké baa yeli mé. M'bé sí ga tóri baa cúʔɔ. ⁶ Dùʔɔ m'bága sa lèlè láà kúu baa né yeli ní bè píne, á kire 'laa dùʔɔ m'bága ké wiire lèlè nĩ, yé sí ga mi sáʔa mi de waa mi koligo nĩ gè. ⁷ Mi wè caaʔ nàa nē lè we wiye nyaa yériye nē bé taʔa fali wĩ. A kiĩ *Kàfɔli* nyéni kaala lè, mi cénì caa bè sa lèlè láà kúu baa né yeli ní wĩ. ⁸ Bè ki sí yē ñɔ wè, m'bé kò náʔa Efezi kàʔa mé gè fúɔ bè *Pantekɔti* lèlè nò lè náʔa. ⁹ Ki 'nyaa Kuloceliɛ wi 'kòri kàà múgu mi mé *kpuʔɔ* mi

† *Wéli baa Oze 13.14.*

de mi baara kúu dè ti- puu né pile ní, nè píne bili pe túngu né mi ní bèle, piyē niʔene.

¹⁰ A Timote wi 'ké baa yeli mé wè, ye- wi cò cènge, ye fãga tí wiri fiʔéʔ, né ki cén Kàfɔli baara tire wĩ ne kúu bè mi tiele. ¹¹ Sien fãga jùnɔn wi nĩʔ. Ye- wi sáʔa wi- koli wi pen náʔa mi mé yanyige nē. Mi né we siinyenine ní bèle, weli ne wi siri náʔa. ¹² We siinyeni Apolɔsi wire wè, mi 'wi fiɛn nè péni fùɔ wi- ké baa yeli mé wire né siinyenine ní bèle; kári láa sí wè wi nē púloʔ bè ki yē ñɔ wèʔ. Wi bága ké, a wi kénì ki larige taa gè.

Siensɛnɛ dè

¹³ Ye- puu nyeminɛ, ye- yè ye yéri téngele nĩ lè, ye- yiye kpíʔile nàguɔɔ díe! Ye- gbènme le. ¹⁴ Ye- tí yeli kakpiʔiligele ke miɛni ke- puu né dénigɛ ní. ¹⁵ Yeli 'ki cén Sitefanasi wè né wi saʔa wuulo ní bèle, peli biɛle Akayi ténime téngefɔpelile bèle. Nè píne pe 'piye ken ne Kuloceliɛ wuulo pe kele nyuʔɔ gèle. Kire nē, mi ye fiɛn wĩ ne siinyenine, ¹⁶ yeri yiye cérigi kire sienne pe felile mé bèle, né bili pe nyéni píne ne baara gbènge né pe ní bèle.

¹⁷ Kiĩ mi mé fundaanra bè Sitefanasi, né Fɔritunatusi, né Akayikusi piyē náʔa né mi ní bèle; pe 'yeli larige tón gè bè yeli wè bile wèʔ. ¹⁸ Pe 'tòni nè mi fungo nyígi gè, né yeli woyo ní yè nè píne. Kire nē, yeri ki *kpuʔɔɔ* tari dè ki sienne pe felile nē bèle.

¹⁹ Azii ténime *téngefɔlilb gbuʔulo* kiyē ne yeli síeri. Aki- ilasi né Pisisika ní wè, nè fãri téngefɔlilb gboli nàa nĩ baa pe saʔa mé gè, piyē ne yeli síeri *kpuʔɔ* Kàfɔli wi pínenyenigɛ nĩ gè. ²⁰ Siinyenine pe miɛni piyē ne yeli síeri. Ye- síerile ken lè baa yiye mé, ye yiye síeri né dénigɛ ní gè, téngele dénigɛ gè.

²¹ Mi *Pɔli*, mi mi 'síerile nàa ni sienɛ sebe dè né mi kɔli ní. ²² A Kàfɔli wĩ sien ñĩ déni wèʔ, déngɛ de cáan né kire sien ní wè. *Maranata !* Kàfɔli te báan !

²³ Kàfɔli Zezi wi- *kpuʔɔɔ* taʔa ye nē. ²⁴ Yeli ye miɛni bèle yeli 'mi déni, Kàfɔli Zezi Kirisi pínenyenigɛ nĩ gè.

ténime mé. A mi ní nè kénì kón baa kire ti?e nī gè, m'bé tóri baa yeli mé. Yeli nē mi tán?ana ni tugoro ti bé sí puu a mi kénì je ké Zude ténime nī bè. ¹⁷ A mi sí kire kpí?ile gè, kire 'ki tiè lé mi 'ti juu né káaliye ní wī lé ? Á kire 'laa, gàa mi je kpí?ile gè, mi 'ki sòngi lé bè duniya wuulo kenme tíele bè wī lé, bè jo «?aan, ?aan», bé ní yi?e bè jo «?é?e, ?é?e» lé ? ¹⁸ Kulocelié wī téngeme sien, wi 'ki cén nyasienre dáà weli 'juu yeli mé dè, káaliye wè baa ti nī? ¹⁹ Nè ta?a gíi nē, Kulocelié Jaa wè, Zezi *Kirisi* wè, wi wori dáà weli 'jáari yeli mé dè, mi né Siliven né Timote ní wè, káaliye wè ti nī?; gii ki 'cén gè, tīi kányi?e wī. ²⁰ Né ki cén Kulocelié nyafeniye yi mieni yi 'fori né Zezi *Kirisi* ní wè, níe ní kányi?e. Kire nē weli sí «*ki- taa ki puu bè*» juu wè né Zezi wire mí?e ní gè nè *kpu?wɔ* ta?a Kulocelié nē wè. ²¹ Kulocelié wire sí wi 'ɲɔri ken weli mé, yeli né weli ní bèle *Kirisi* pínenyenige nī gè, nè weli téngge wiyeye wi wuulo. ²² Wire wi 'wi fié téngge wè weli nē, né sí *Kulocelié Pile* le lè weli funyɔ nī yè bè ki tiè weli yè wire wuulo.

²³ M'bé sí ki juu, Kulocelié wire wi 'ki cén né mi ní, a mi 'fine wi- mi sii líe wè. Ki 'nyaa bè miì koli nè ké baa Korrenti kà?a mé gè?, mi 'kire kpí?ile bè yeli ɲɔ bè taa wī. ²⁴ Kii nyaa majo weli je de yeli còrí yeli ténggele nī lè wī?. Weli ne píne ne baara, gii ki bé tí yeli fundaanra taa, né ki cén yeli 'sómigɔ nè yéri ténggele nī lè.

2 Kire nē mi 'ki kòriri mi tíime wè né jo mi sí ní ké baa yeli ti?e nī gè? né funbienre ní?. ² Né ki cén a mi 'laame pien yeli nī bèle, ɲáasien wi béri fundaanra nyógi dè mi nī wè ? Nyaa nī mi 'laame pien bè wire bè? lé ? ³ Kire nē mi 'sienre dáà sebe dè, gii ki bé tí a mi kénì ké yeli ti?e nī gè mi fāga sa yiri né laabienme ní?, yeli báli ye 'yeli bè fundaanra nyógo mi nī wè?. Mi 'téngge ki nē yeli ye mieni bèle, a mi yè fundaanra nē wè, kire ki bé fundaanra ken yeli mé. ⁴ Fùrɔgo 'tòni nè puu mi nē kpu?wɔ, nè píne laame pi cé tòni nè pien mi nī; kire sunɔwɔ báà pire nī mi cé sebe nè tórigo yeli mé, ki ní mi mé yéturo kpu?wɔ. Kii sí kò majo mi 'puu ne ki caa bè laame pien yeli nī wī?. ?é?e, kire bè?, ki 'nyaa mi ne ki caa ye- ki cén déniye gáà gī mi nī yeli kɔli mé gè, ki 'kpú?wɔ nè tóri.

A sien 'tán?a nè tuu wè we wi cò meni

⁵ A wàa 'kaala kpí?ile nàa ni bé gbè sien laame pien wè, mi nī bè? sien wi 'laame pien bè?; yeli pàli nē wi 'ki kpí?ile. A we je ti juu wè, ye mieni nē sien wi 'ni kpí?ile. ⁶ Kire sien feluwe wè, gii gboli ni 'juu wi wori nē dè ye- ki ya?a kire nē. Ki fāga tóri kire nē?. ⁷ Gii ce ki 'póri gè, ye- ki ya?a wi nē, ye- juu ye wi fungo nyígi gè, gii ki bé tí wi tuulo wu?u ki fāga wi fùrɔ bè tóri?, bè laame pien wi nī bè wi ɲɔri kúɔ dè?. ⁸ Kire nē, mi ye fien wī, ye- wi cò né déniye fungo ní. ⁹ Ki 'nyaa mi 'sebe nè tórigo yeli mé bè ki wéli a ki yè yeli 'fɔli bè yéri bè lú?u keke

mieni nī gèle. ¹⁰ A yeli 'ki ya?a sien ó sien nē wè, mi mieni mi 'ki ya?a. Nè ta?a gíi nē, a kaala yè baa dí ki sí nyaa mi 'yeli bè ki ya?a sien nē wè, yeli kenme nē mi 'ki ya?a, *Kirisi* wire yi?e mé gè. ¹¹ Gii ki bé tí we fāga larige ken Seteni mé wè?, né ki cén sòngirɔ dáà dí wi nī dè, wiyè kò wiyè ti cén wī?.

Pɔli wi 'yiri Turowasi nī gè nè ké Maseduwani mé

¹² Bà mi cé ké Turowasi kà?a mé gè *KirisiKataanna Sienre* ti jáaridi?e nī gè, a *Káfɔli* wi 'koligo múgu gè mi mé. ¹³ Nè sí ki taa mi laame piì puu mi nī tãanba?, bè mi sì cé mi siinyeni Tiiti nyaa wè?. Bà mi 'yiri baa peli ti?e nī gè, a mi 'ké Maseduwani ténime nī bè.

Pɔli wi 'ki juu nè lá?a Kulocelié baara wire ne kúu

¹⁴ *Kpu?wɔ* ti 'yeli Kulocelié nē, wire ɲáà wi nyéni ki kpín?ini á weli ne fàn?a tari keke nī gèle lèle ó lèle né *Kirisi* ní wè, nè píne Kulocelié wire wi 'ki kpí?ile a weli 'kacénne taa ne wi kenme tii bè tierɛ ti mieni nī, majo nùdaanna nī. ¹⁵ Ki 'nyaa sienne bíli bíele suɔɔ koligo nī gè, né bili bíele cú?wɔgoligo nī gè, weli yè pe sunɔwɔ nī bè bè *Kirisi* nùdaanna tíele Kulocelié mé wè. ¹⁶ Weli yè pàli mé kúu nùgo, gàa ki kúu kan?a wè; weli sí yè sii nùgo pàli mé gàa ki sii kan?a wè. ɲáasien sí wi 'nyuɔ nè yeli né kire gáà ní gè ? ¹⁷ Weli sí wè majo bè pàli kpuɔwɔ yè bèle?, pe nàa ja?a wáari né Kulocelié sienre ní dè. Weli bèle, weli funyɔ yīi fiye; Kulocelié wire tundo nē weli yè, ne ti kúu *Kirisi* wire fàn?a nē, Kulocelié yi?e mé gè.

Nyakungenge fongɔ baakuɔɔ weli yè

3 Yeli 'jo lé weli 'koli ne weli tíime wori nyu wī lé bè míetan?a taa ? Á kire bè?, dù?wɔ yeli sí ne sòngí weli màakuu yè ki nē bè pàli tíele, we- sebe kpí?ile we ken bè weli kenme tiè bè lé ? Á kire 'laa we- sebe kpí?ile yeli kenme nē bè lé ? ² Weli sebe wè, yeli bíele; ki sebe wī sebewe ná?a weli funyɔ nī yè. Sienne pe mieni nyénì wi cén, pe mieni ne wi wéli. ³ Yeli wu?u kīi céngge, nè ta?a gíi nē, yeli bíele *Kirisi* sebe wè; weli we 'baara nè yeli ken. Yeli wè sebele né tũmu lu?ɔ ní wī?. ?é?e, ki 'nyaa Kulocelié wewiwe *wire Pile* lire ní wi 'yeli sebe, wii yeli sebe *kàdenitenye* nē wī?. ?é?e, ki 'nyaa yeli yè céri yasébege weli funyɔ nī yè wī.

⁴ Kire ténggele lire nī weli mé Kulocelié yi?e mé gè *Kirisi* wire fàn?a nē gè. ⁵ Kii nyaa majo weli ne ki sòngí weli 'ki kpí?ile né weli tíime ɲɔri ní wī?; ?é?e, weli ɲɔri ti 'taadi?e kii Kulocelié mé wī. ⁶ Wire míeni wi 'weli líe nè ki kpí?ile a weli 'yeli né ki ní bè gbè puu wi *nyakungenge* fongɔ † ki baakuɔɔ bèle. Ki nàgorigo gè, kii nyaa majo *Misa*

† *Wéli* baa Zer 31.31-34; 32.40.

Fànʔa Sienre wori dīʔ; ʔéʔe, ti 'kón Kulocelie Pile mé wī. Né ki cén Misa Fànʔa sienre tiī ne sien kpúu, Kulocelie Pile lire nē sí sí nyóɔɔ sien nī.

⁷A ki sí yē baara dīl bili pe 'kúɔ dè, ki sienre ti 'puu a pe 'ti gbógo nē sebe kàdeniye nē wè, ti sí cé puu né kùu ní; nē sí ki taa nàjenre taa 'puu ti nē, fúɔ a kire 'ki ken *Isirayeli* sienne piyè cé gbénè jáa nē *Misa wéli wè yiʔe* nī gèʔ, ki nàjenre ti nyíʔenime pire kenme nē bè, bè wi yiʔe ki 'puu ne nyíʔene gè †, nē sí ki taa tire ti mieni ti kénì tóri. ⁸Á Kulocelie Pile lire baara dè do, tire kpuɔɔ pī sí ní ga kpúɔɔ bè tóri lé ? ⁹A ki sí yē Misa Fànʔa Sienre dáà ti sí ne kàyuʔu cáanri sien nē, tire yē né kpuɔɔ ní wè, Kulocelie Pile baara dè, tire kpuɔɔ pī sí ní kpúɔɔ bè tóri wīʔ lé ? ¹⁰Kire nē we bé gbè ki juu bé jo, kpuɔɔ báà pi kíni nē puu faʔa gè, pī gbè tónminɔ né bàa ní pi 'pen bèʔ, pire 'nyuo nē fáala. ¹¹Kire nē, a ki yē kele gíli ke cí ga tóri gèle, ke 'puu né kpuɔɔ ní wè, á gii sí ki je ga puu bile súuri gè, kire kpuɔɔ pī sí kpúɔɔ bè tóri wī lé ?

¹²Bè kire sòngiro taʔadiʔe cènge gáà ki sí yē weli mé gè, a weli sí weli funyɔ ténge yè yanyige nē. ¹³Weli wè ki kpínʔini bè Misa tíele wèʔ, wire njáà wi 'puu ne fèni tónɔi wi yiʔe nē gèʔ, gii ki bé tí *Isirayeli* sienne pe fága cé nyíʔenime báà pi kúɔɔ nyaa bèʔ, nyíʔenime báà pīl yé je ga mɔɔgò bèʔ. ¹⁴Fúɔ nē péni taa pànge, a pe gbéne nyakungenge líʔe sienre wéli dè, pe funyɔ yi nie tiin puɔɔnyɔ; ki fèni nuwɔ wī ne tiin pe yíeyé nī yè. Nè taʔa gii nē, sien 'yeli bè puu né Kirisi ní pínenyenige nē wī, dí kire fèni wi sí né péli láʔa.

¹⁵Nè sí ki taa pànge cènye nyáà nī yè, a pe gbéne Misa sebele pe sienre wéli dè, fèni wáà nē pe funyɔ tón yè. ¹⁶A sien njī ne *Kàfɔli* wire wéli wè, fèni wi nē né péli nē láʔa ††. ¹⁷Né ki cén *Kàfɔli* wè, wire wī Kulocelie Pile lè; a Kulocelie Pile ni sí yē tiʔe gii nī gè, sienne pe nē puu piyeme. ¹⁸Kire nē, weli we mieni báli bíele yíeyé ní yè múguyo yè, weli ne *Kàfɔli* wi kpuɔɔ wéli bè ki ní majo we ki wéli dibale nī wī. Bè *Kàfɔli* wi sí yē Kulocelie Pile lè, wīl ne weli kàrigí ne weli kpínʔini bè wii tíele, ne kàa taʔala ne waa weli kpuɔɔ nē bè.

Kulocelie wi 'weli kpíʔile lɔri yere

4 Kire kenme nē, bè Kulocelie wi 'nyinime taa weli nē né ki baara ken dè weli mé dè, weli wè céri yeri dè ti kúu weli nēʔ. ²Kele gíli ke sí ne kpínʔini làrimé nī bè, níè puu fiere wuʔulo gèle, weli 'cí ke nē. Weli wè tári jànvaa nēʔ, bé né ga jo bè Kulocelie sienre yiʔe dèʔ. Gii ki 'póri gè, weli ne tári ne kányiʔe tí gè, níe ki caa sienne pe mieni pe- ki cén weli sienre tiī kányiʔe Kulocelie yiʔe mé gè. ³Nè sí ki taa *Kataanna Sienre* dáà weli 'jáari dè, tiī ne tiin fuudɔɔɔ bili mé pe waa cúɔɔgoligo nī gè.

⁴Kire sienne báli bèle, téngelefun sienne bèle, Seteni

† *Wéli baa Yir 34.29-35.* †† *Wéli baa Yir 34.34.*

wè, duniya njáà wi kàfɔli wè, wi 'pe sijnilige fuu gè nē tón pe nī, pe fága gbè jáa bè *Kirisi* kpuɔɔ Kataanna Sienre ti kpíenme nyaa bèʔ, Kirisi wire njáà wī Kulocelie líere dè.

⁵Weli wè weli tíime míetanʔa nyu ne mári wīʔ; ki 'nyaa Zezi Kirisi njáà wī *Kàfɔli* wè, wire wori weli ne nyu. Weli tíime bèle, weli ne wíye tóri yeli baakuɔɔ wī Zezi wire kenme nē bè. ⁶Nè taʔa gii nē, Kulocelie njáà wi cé ki juu né jo: «Kpíenme pi de càanná yebilige sunɔɔɔ nī bè †», wire wi nyéni wi kpíenme cáanri bè weli funyɔ nī yè, gii ki bé tí we- wire kpuɔɔ cén bè, bàa pi nyíʔene Zezi Kirisi yiʔe nī gè.

⁷Kire lɔri cène dáà tiī weli nī a weli 'ti le wíye nē, á weli ní bè puuro yakpiʔilide tíele, gii ki bé tí Kulocelie fànʔa gáà ki 'kpúɔɔ nē tóri gè ki- cén, ki fága puu weliʔ. ⁸Weli yē còrilɔ felíye yi mieni nēʔ, nē sí ki taa weli njɔri tiī kúɔʔ. Weli sòngiro ti nàa curugu, nē sí ki taa ki nē weli funyɔ kpúu yèʔ. ⁹Piyé ne weli wuʔɔ, nē sí ki taa *Kulocelie* wii fè né weli wáaʔ. Piyé ne weli kpúɔɔnri ne cáanri, nē sí ki taa weli woli nīi cúɔɔʔ. ¹⁰Lèlè ó lèlè piyé ne weli caa né kpúumɔ ní bè Zezi tíele wè, kire sí ki bé tí pe- ki cén dí Zezi sii wīl weli nī. ¹¹Ki 'nyaa weli báli bíele bile sii nē wè, piyé ne weli caa súuri né kpúumɔ ní Zezi kenme nē bè. Kire sí ki bé tí pe- ki cén dí Zezi sii wīl weli nī, bè weli yaʔa né weli céri dáà ní dè dàa dī kúu wi 'ti jáa dè. ¹²Bè ki yē kire kenme nē bè á kúu wīl ní weli kúruɔ. Yeli bèle sii sí yē yeli mé.

¹³Bè ki 'juu baa *Kulocelie siensebere* nī dè né jo: *Mi ténge, kire nē mi ne ki nyu*††, kire téngele lire mieni nī weli mé, *Kulocelie Pile* téngele lè. Weli 'ténge, kire nē weli ne ki nyu. ¹⁴Weli 'ki cén Kulocelie njáà wi 'Kàfɔli Zezi nyé wè nē yige kúbilo nī bèle, wi bága weli mieni nyé bè yige né Zezi ní wè, dí weli sí píne bè yiri né yeli ní wi yiʔe mé gè. ¹⁵Né ki cén, gáa ki mieni ki nyéni weli tari gè, kíi ne kpínʔini yeli kenme nē wī, gii ki bé tí Kulocelie kpuʔɔɔ ti- kpúɔɔ bè taʔala sienniʔene mé, dí we sí de wi síeri de taʔala, de wi kpuɔɔ wuʔu nyu gè.

Weri bànguɔ sii wire caa

¹⁶Kire nē weli sí ki yaʔa a ki 'weli céri kpúu dèʔ. A ki né cénì nyaa kpànʔane gè weli céri tiī ne córi dè, laame nī bè, weli ne fùngú fɔnminɔ cenge ó cenge wī. ¹⁷Né ki cén wuʔɔɔ gáà gī weli nē njò wè, a we je ki tónminɔ gè, ki 'céri nē fáala kpuɔɔ báà nī weli bága pa puu bè, bànguɔ kpuɔɔ bè, kpuɔɔ báà wuʔɔɔ kíi ne kpínʔini ne yeri weli mé bèle. ¹⁸Kele gáli ke nyéni wéli ne nyaʔa nyapile nē lè, keli bèʔ weli ne wéliʔ; gii ke wè nyaʔa nyapile nē lè, keli weli ne wéli. Nè taʔa gii nē, kele gíli ke wéli ne nyaʔa nyapile nē lè, keli bága kúu wī. Nè sí ki taa gii ke wè nyaʔa nyapile nē lèʔ, keli yē bànguɔ nī wī.

† *Wéli baa Sél 1.3.* †† *Nún 116.10* tire ti 'juu náʔa gè nē yeli né gireki sienliere ní dè.

5 Ki 'nyaa weli 'ki cén weli céri dáà dī weli nē bè b̀uguro saʔa † t́ele náʔa duniya nī wè, a ki kénì tuu gè, Kulocelié saafanʔa káà yē baa weli mé nyiʔene nī lè; kire saʔa gè sien kɔli wofanʔa bèʔ, kii je ga tuu bè nyaaʔ. 2 Bè sí wiyē náʔa b̀uguro saʔa nī gè, weli yē ne yiʔile weli saʔa kúrugu gè gàa gī baa nyiʔene nī lè; ki láa yē weli nē bè j́iin ki nī. 3 A we sí j́iin baa kire saʔa nī gè, weli sí puu náboriloʔ. 4 Né ki cén bè wiyē náʔa b̀uguro saaya nī yè, tugoro yē we nē we ćien ti láara. Ki 'nyaa weli wè ki mé bè puu náboriloʔ. ʔéʔe, weli ne ki caa bururo- puu weli nē wī, bè s̀ii céri le dàa ti bé d̀ii ti larige líe gè, céri dáà k̀uu wi 'jáa wè. 5 Kulocelié wire njáà sí wi 'weli faan kire kenme nē bè, wi 'wi Pile ken lè weli mé bè ki t́ie wire bé ki kpíʔile.

6 Kire nē kī ne njori nyógi weli nī súuri; weli sí nyénì ki cén, bè weli yaʔa né weli céri dáà ní dè, weli yē liilile Kàfɔli nē wè wī. 7 Ki 'nyaa téngéle s̀ngiro ní weli ne tári; gàa nyapile ne nyaʔa, kire nē bèʔ weli ne táriʔ. 8 Kī ne lèbaanna nyógi weli nī kpuʔ, nē sí ki taa weli 'ki nyaa ki bé póri weli mé we- yiri céri dáà nī dè we- ké Kàfɔli kúrugu wè. 9 Kire nē, ki láa yē weli nē weli kenme pi- wi déni, a ki né nyaa weli yē né weli céri dáà ní dè yo, á kire 'laa a weli 'yiri ti nī dè. 10 Né ki cén ki 'kàri fànʔa we m̀ieni bèle we ga sa yéri Kirisi kàyuʔujuudiʔe ki yiʔe mé gè, dí we m̀ieni nigbe nigbe sí we líʔele taa gèle bè yeli né we kakpiʔiligele ní gèle, gii we 'puu ne kpínʔini né weli cetinne ní lè, a ki yē c̀enge yo, a ki yē sipiʔi yo.

Weri sienne nyu de taʔala peli né Kirisi ní wè

11 Bè Kàfɔli wi f́iere ti sí yē weli nī bèle, weli n̄ie ti nyu ne láʔala. Né ki cén Kulocelié wī ne weli wéli ne nyaʔa wáilile. Mi ne s̀ngí yeli m̀ieni yeli 'weli kenme cén bè yeli funyɔ nī yè. 12 Weli wè ne weli tíime wuʔu nyu gè yeli mé cíginiʔ; gii weli ne caa gè, kire gī ye- puu nyùɔ ní yè yèriye weli baara ti wuʔu nē gè. Gii ki bé tí ye- siennu- goro taa ye ken bìli mé pe nyéni piye nyíene sienne pe nyaame nē bè, nē sí ki taa pe funyɔ nī yè pe wè kireʔ. 13 Né ki cén a ki cénì nyaa weli 'kele káli kúɔ ke ní nyùgo f̀un yo, Kulocelié wire mé weli 'ti kúɔ. A ki sí yē weli s̀ngiro tī c̀enre dè, weli 'kire kpíʔile yeli kenme nē wī. 14 Ki 'nyaa Kirisi déniye kire 'ki weli funyɔ nyi yè. Kire sí weli 'cén, nē ki cén dí sien nigbe wi 'k̀uu sienne pe m̀ieni kenme nē; kire ki 't́ie sienne pe m̀ieni k̀uu wī. 15 Nè ṕine wi 'k̀uu sienne pe m̀ieni kenme nē, gii ki bé tí bìli b́iele wiile bèle, pe f̀ari pe s̀ii tári wè peli tíime kenme nēʔ, peri wi tári njàa wi 'k̀uu pe kenme nē bè né koli nē nyé nē yiri wè.

16 Kire kenme nē, bè ki yē píra njáà nī wè, weli ní wè ne sienne kenme wéli bè ne yeligi né sienne funzɔngiro níʔ. Gb́ien wè, weli 'puu ne Kirisi kenme nyaʔa bè né sienne

funzɔngiro ní wī, bè sí ki yē píra njáà nī wè, weli ní wè wi nyaʔa kire kenme nē bèʔ. 17 Kire nē, a sien yē ṕinenyenige nē né Kirisi ní wè, wi 'kò sienfɔnwɔ wī; kalieme pi 'tóri, píra njáà nī wè kanvɔnmɔ pi 'pen. 18 Kire ki m̀ieni ki 'yè Kulocelié mé, wire njáà wi 'ki kpíʔile a we 'koli nē bìe wire né weli ní bèle Kirisi wire kenme nē bè, né sí ki baara ken dè weli mé weri sienne nyu bèle de taʔala peli né Kirisi ní wè. 19 Né ki cén Kulocelié wi cé f̀ari Kirisi nē wè, nē ki kpíʔile a wire tíime 'koli nē bìe né duniya wuulo ní bèle. Wi wè ne pe kacuʔɔɔ tóri dè pe kúruguʔ, né sí sienre le dè weli nī, weri sienne nyu bèle de taʔala peli né Kirisi ní wè.

20 Kirisi tundunminɔ weli yē, á Kulocelié wi sí ne weli tíʔi ne nyu ne sienne yerigi bèle. Weli ne ye fien wī Kirisi wire míʔe nē gè, ye- ki yaʔa ye koli ye bìe yeli né Kulocelié ní wè. 21 Zezi wire njáà wī kapiile kpíʔile nē nyaa wèʔ, a Kulocelié wi 'wi tóri kapiigbiʔiliwe weli larige nī, gii ki bé tí Zezi wire kenme nē bè, a Kulocelié wi 'weli tóri siensinmine.

6 Bè sí wiyē ne ṕine ne baara wè, weli ne ye fien wī, ye f́aga Kulocelié wi kpuʔɔɔ tóri dè majo yafien bèʔ. 2 Nè taʔa gíi nē, wi 'jo:

Bè ki 'puu ki lèle nī lè, mi cé muɔ náarige suɔ gè. Suɔɔ cenge gè, a mi 'pen nē ṕeni muɔ sáʔa†.

Píra njáà nī wè, lèjenne lire ni 'n̄; suɔɔ cenge ki 'n̄ †.

3 Weli wè caa bè kpíʔile kaala kenme páà fáala nēʔ bé sien ken wi- tuuʔ, kire f́aga tí wàa ga siencuʔɔɔ juu weli baara ti wuʔu nē gèʔ. 4 Ki 'nyaa weli ne ki tíi felie yi m̀ieni nī dí weli yē Kulocelié wi baakuɔɔ, nē ki kpári nē cò kpuʔ kagbengele sunʔɔɔ nī bè, fuunmɔ nī bè, né f̀urɔɔ ní gè, 5 kpuɔɔ dè, kasuulere dè, sienne pe t̀un- nɔ lè, baagbenre dè, bè kò né nj̄nimɔ ní bè, né bè kò né fungo ní gè. 6 Né sí kò ciilime nī bè, né kacénne ní lè, né funnyige ní, né funj̀enge, Kulocelié Pile lire fànʔa nē gè, né déniye ní gè funviige wuʔu gè, 7 né kányiʔe sienjuuro ní dè, né Kulocelié njori ní dè. Nè ṕine sínme kakpiʔiligele keli ǵiele weli yakpuɔɔ dè, dàa ní weli ne weli leguulo túngu bèle, níe wiye kpɔni ne yeri wè.

8 Làa nē pe nàa weli kpóri, làa nē pe nàa weli faʔa. Làa nē weli nē míepinʔe taa, làa nē weli nē míetanʔa taa. Pe nàa weli nyaʔa bè j̀anvaafɔlilɔ t́iele, nē sí ki taa kányiʔe kire weli ne nyu. 9 Weli nē puu majo sienne báli piyè cén bèleʔ, nē sí ki taa weli yē cénmine.

Piyè ne weli kanʔa k̀uu mé, weli sí m'bele s̀ii nē. Pe t̀ni ne weli wuʔ, weli sí sí k̀uuʔ. 10 Pe n̄ie ki s̀ngí weli bè puu funbienre nē, níe sí weli nyaa fundaanra nē; piyè ne weli nyaʔa bè f̀ngɔfɔlilɔ t́iele, nē sí ki taa weli ne p̀ali niʔene kpínʔini l̄rifɔlilɔ. Piyè ne weli nyaʔa nē jo yakaa wè weli méʔ, nē sí ki taa weli 'yerɔ ti m̀ieni taa.

11 Korenti wuulo, weli juu né yeli ní funviige ní, nē weli funyɔ múgu yè yeli mé. 12 Weli sí yeli kari nē wáa weli funyɔ nī yèʔ, yeli ye yeli 'funyɔ t̀n yè. 13 M'bé sí juu bè

† B̀UGURO SAʔA: Cetinne náà nī we nē bè wiyē náʔa duniya nī wè, lire wí pun.

†† Eza 49.8 tire ti 'juu náʔa gè. ‡ Wéli baa Luk 21.24; Wuro 11.25-32; Efe 2.12-18.

yeli tóri bè mi piile tíele: ye- sí weli sàri ken wè ná?a !
 Yeli míeni bèle, ye- yeli funyo múgolo yè weli mé kpu?w.

**Téngfɔli wi fǎga wii ta?a
 sindengewe nē wè?**

¹⁴ Ye fǎga yiye puo sindengele nē bèle?, a yeli 'kire kpi?ile, yeli 'ki pùngo wī. Á kire 'laa wè, gáa ki bé gbè sínme né sinzinme píne bè pii nē ? Nè píne, meni kpienme né yebilige ti bé gbèri píne de tári de sii ? ¹⁵ Biēni nji wī baa *Kirisi* né Seteni sun?w?w ní bè ? Á kire bè?, gii ki 'pe píne téngfɔli wè né sindengewe ní wè ? ¹⁶ Gáa ki 'ti píne Kulocelié *Gbù?w?sa?a* gè né yasanro ní dè ? Ki 'nyaa weli bèle, Kulocelié wewiwe wi *Gbù?w?sa?a* weli yē, nè yeli né gii Kulocelié wi 'juu gè, wi 'jo:

*M'bága puu kòriwo pe ní,
 nè píne m'béri tári né pe ní.
 M'bé puu pe Kulocelié wè, dí peli sí puu mi kùlo wuulo bèle†.*

¹⁷ Kire nē Kàfɔli wi 'jo:

*Ye- yiri pe sun?w?w ní bè !
 Ye- lá?a pe nē.
 Ye fǎga cò fuw?w nē dè?, bè m'bé fɔli yeli nē††.*

¹⁸ A Kàfɔli wi ní nè ki juu, wire njáa wī *Njri* ti *Mieni* *Kulocelié* wè, né jo:

*M'bé puu yeli Tuu wè,
 dí yeli sí puu mi jaala bèle né mi pórilo bèle‡.*

7 Mi siinyenine, yeli báli ye mi déni bèle, bè kire nyafenige ki sienre dáa ti sí juu weli mé dè, ye ti we- wiye cille we céri fuw?w ti mieni lá?a dè né dii dī pile wori dè, we- ti lá?a wiye nē, wé sí wiye wàli we téngwe lá?a, we- Kulocelié fíere ya?a ti- puu weli nī.

Pɔli fundaanra kɔri wè

² Ye- larige ya?a weli mé baa yeli funyo nī yè; weli sí sipi?i kpi?ile sien nē?, weli sí sien woli cú?w?, weli sí sien nù?w?w. ³ Mi wè tire nyu bè kàyu?u cáan yeli nē wí?. Mi 'ki juu nè kúw né yeli ye dí yeli woli nī ná?a weli funyo nī yè. Sii njáa wii gbè we lá?ala wiye nē?, kùu míeni sí gbè we lá?ala wiye nē?. ⁴ Mi téngere yē yeli nē kpu?w, nè píne mi ne fíkenye wú?uro yeli kenme nē bè. Mi laame pi mieni yē nyíbe, nè píne fundaanra yē mi nī kpu?w fùw?w nyáa yi mieni yī weli nē bèle.

⁵ Né ki cén bè weli 'ké Maseduwani ténime nī bè, weli sí kénì larige taa púlo nè weli césege nj gè nè taa?, ga laa yawarire felide ti mieni bè? dè: a kii nyaa cáanra?, fíere ti nē puu. ⁶ Kire gáa ki mieni láara gè, Kulocelié wire njáa wi nyéni sienfur?w funyo nyígi yè, wire wi 'weli funyo téngwe yè tienugo nī, bè Tiiti cé kénì pen wè. ⁷ Wi penne lire yákuw sí bè?, ki 'nyaa funnyige sienre dáa wire tíime wi 'taa yeli mé bèle nè píne wè. Wi 'ki juu

† Lev 26.12 tire ti 'juu ná?a gè. †† Eza 52.11 tire ti 'juu ná?a gè. Wéli baa Ezek 20.34,41. ‡ Wéli baa Sam2 7.14; Eza 43.6; Lev 26.12; Zer 31.9; Ezek 37.27; Oze 2.1.

weli mé bè mi nyaa láa kii yeli nē bèle, a wi 'yeli yéturo wori juu dè nè píne, né bè mi woli ni 'kpú?w yeli nàzw- n?w nī bèle. A kire ki mieni ki 'fundaanra ken mi mé kpu?w.

⁸ A ki sí nyaa mi sebe wi sienre ti 'laame pien yeli nī bèle, kire sí kàa cú?w?. Ki funbienre ti sí gbè jiiin mi nī yo?, né ki cén mi 'ki nyaa sebe njáa wi 'pen né funbienre ní yeli mé lèle láa nī. ⁹ Píra njáa nī wè, mi yē fundaanra nē, kii sí kò majo bè yeli yē funbienre nē wè?, kire kenme nē?. ⁷é?e, ki 'nyaa bè yeli funbienre ti 'yeli ken a yeli 'làa yi?e yeli funyo nī yè wè. Ki 'nyaa ti 'laame pien yeli nī nè yeli né Kulocelié nyéni kaala ní lè, a kire 'ki ken weli kenme pii kapi?i kpi?ile yeli nē?.

¹⁰ Né ki cén funbienre dáa ti 'yè Kulocelié mé wè, tire yē ne baara ne sien fungo yi?i wī, dí wi sí su?w taa lè; sien wi fāri ki yáa?. Nè sí ki taa funbienre dii ti sí puu sien nī duniya wire kenme nē bè, kire funbienre tii ne báan né kùu ní wī.

¹¹ Ye sí ki wéli meni Kulocelié wi 'wi nyéni kaala fori lè né funbienre ní dè. Ki funbienre ti 'ki ken a kaya?a jiiin yeli nī, yeli ne ki caa bèri kányi?e koligo tári gè. A ti 'n'ne fíere nyó?w yeli nī a mi láa 'kò yeli nī kpu?w. Ki funbienre dáa ti 'ki ken a yeli 'kapiigbi?iliwe le wè koligo nī. Kire gáa ki mieni ki 'ki tie yeli wè baa ki kele gáli nī gèle?.

¹² A yeli 'mi nyaa mi 'sebe njáa tórigo wè yeli mé wè, kii nyaa majo njáa wi 'kapiile kpi?ile lè?, á kire 'laa njáa nē pe 'ni kpi?ile lè, peli kenme nē mi wi tórigo?. Bè ki juu Kulocelié yi?e mé gè, mi 'sebe tórigo wè bè ki tie meni yeli cé ki láa ya?a weli nī bè weli cé ké baa yeli mé bèle. ¹³ A ki 'nj?ri nyó?w weli nī, kire yákuw sí ce bè?. Ki 'fundaanra ken weli mé bè ki 'nyaa Tiiti wi cé fundaanra taa yeli ti?e nī gè. Nè ta?a gii nē, wi fungo ki cé nyígi yeli ye mieni kenme nē bè.

¹⁴ M'bé gbè de fíkenye wú?uro yeli kenme nē bè. Ki 'nyaa kenme bí nē mi cé yeli míetan?a yeri gè Tiiti yi?e mé gè, yeli sí fíere tón mi nē ki tiele nī lè?. Bè weli 'dàli ne kányi?e nyu gè yeli mé gè, bè sí ki yē, dii weli cé juu Tiiti mé wè yeli wori nē dè, ti séni yiri kányi?e. ¹⁵ Ye- ki cén, yeli woli ni 'kpú?w Tiiti mé wè bè ki caa mme. Ki 'nyaa bè ye mieni ye 'wi sienre lú?u dè, né wi kpàli né fundaanra dii ní dè, né *kpu?w?w* ta?a dè wi nē fúw nè céni yiye cérigwe wi yi?e mé gè, wii fi?e né ki tiele ní lè?.

¹⁶ Kii mi mé fundaanra, nè ta?a gii nē, mi 'téngwe yeli nē kele ke mieni nī gèle.

**Maseduwani wuulo
 pe walikenre wori dè**

8 Ne siinyenine, weli ne caa ye- ki cén *kpu?w?w* dáa Kulocelié wi 'kpi?ile *téngfɔlilɔ* *gbu?ulo* mé gèle Maseduwani ténime nī bè. ² Ki 'nyaa fùw?w 'puu pe nē kpu?w. Nè sí ki taa, pe né pe fɔng?w ki mieni ní gè, a pe 'fundaanra taa, nè pe kiye sá?ala yè bè ki caa mme, nè kàa kòn nè ken ni?egge. ³ Ki 'yeli mi kàa juu pe wu?u nē

gè. Pe 'ki kpí?ile a ki 'tóri gii nē pe cí gbè jáa gè, né pe fungo ní gè, sien sî pe còri? 4 Pe yé cénì weli fièn, we-fāga peli kún? kònnò nī ni 'yeli bè kòn Kuloceliè wuulo mé bèle?. 5 Gii cè weli sî puu nē sòngí gè?, a pe kîni nē piye ken gbïen Kàfòli mé wè peli tíime bèle, né sí piye cáan weli téngeme nē, nē yeli né Kuloceliè nyéni kaala nī lè. 6 A kire tí a weli 'hɔri nyógo Tiiti nī wè, baacènre dáa wi 'séli baa yeli ti?e nī gè wali kònnò koligo nī gè, wi- ti kúu wi lá?a.

7 Yeli 'tòni nē jáa kele ke mieni nē gèle: téngelè lè yo, sienre dè yo, á kire 'laa kacénne lè yo, bè puu síca?awa kakpi?iligele ke mieni nī gèle yo; nē pínè weli woli ni 'kpú?u yeli funyo nī yè. Kire nē yeri kan?a yeri lá?ala. 8 Mii jo ye ki kpí?ile fān?a wī?. Ki 'nyaa bè bìli senmine piyè síca?ala nē kan?a wè, mi je ki wéli a ki yè yeli déni gè kii baa kányi?e wè. 9 Yeli tíime bèle yeli nyéni we Kàfòli Zezi *Kirisi* wi kpu?u?u wori cén dè. Wī? yakaafòli, nē sí ki taa wi 'wii kpí?ile fōngofòli yeli kenme nē bè, gii ki bé tí wire fōngò láara gè, yeli gbè jáa bè kò yakaafòli.

10 M'bé mi fungo sòngiro juu dè tiele náa nī lè. Ki 'póri yeri waa yi?eme né baara ní dè dàa yeli 'séli yalaa gè. Yeli ye 'puu sienpelile bèle nē baara dáa ti nyuo kún gè. 11 Píra njáa nī wè, ye sí ti kúu ye lá?a. Ye- yiye ken ti mé majo meni ti láa ki 'puu yeli nī bèle. Ye- ti kúu ye lá?a ye yeli né gii ní yeli bé jáa gè. 12 Né ki cén a sien 'kpu?u?u kpí?ile Kuloceliè mé wè né funviige ní gè, gaa sien wi 'taa nē ken gè, kire Kuloceliè wī? nē wéli. Gàa ki wè sien mé wè?, wi wè kire wéli?.

13 Kii nyaa majo weli nē ki caa ye- kò fōngofòli wī?, yé sí pàli sá?a?. 7é?e, gii ki 'yeli gè, weri kire caa. 14 Bè ki yè njò wè, gii yeli 'taa a ki 'ni?e nē tóri gè, ki bé gbè pàli woli nyuo bàli mé ki 'laa wè, gii ki bé tí cenge káa a peli mieni kénì taa a ki 'ni?e nē tóri gè, pe- yeli ken a ki 'yeli laa wè. Kire gī ki yelime bè. 15 Kire *Kuloceliè siensebere* ti 'juu né jo:

*Njaa wi cé jó nē taa ni?ege wè,
wi wori tii cé ni?e nē tóri?.*

*Njaa sí wii cé jó nē taa sáa wè?,
wi wori tii wi kóligo?†.*

**Tiiti né wi kobinenyeni
wori dè**

16 *Kpu?u?u* ti 'yeli Kuloceliè nē, wire wi 'ki ken a yeli woli ni 'kpú?u Tiiti fungo nī gè bè mi tíele wè. 17 Nè ta?a gii nē, wi 'fòli nē weli náarige lú?u gè. Bè sí ki woli ni 'puu wi nàzòn nē wè, a wi 'ki yègè wire tíime wè nē ké baa yeli ti?e nī gè. 18 Weli 'pe pínè nē tórigò wire né siinyeni njáa wori pe nyu nē wi míetan?a yeri gè *téngéfòli gbu?ulo* ke mieni nī gèle, *Kataanna Sienre* baara ti wu?u nē gè. 19 Kire yákuo sí cè bè?, ki 'nyaa wire *téngéfòli gbu?ulo* ke 'tìe wi- puu weli kobinenyeni wè,

† *Yir 16.18 tire ti 'juu ná?a gè.*

wali kònnò baara dáa nī dè. Weli 'wiye cáan kire baara nē dè bèri *Kàfòli* wire kpu?u?u tíí bè, bé sí de ki tíí weli nē baara né weli funyo yi mieni ní. 20 Weli sí yè nē ci?ige, ki fāga ga nyaa sien ga yakaa juu ti- weli cò?, wali ni?ewe njáa pe 'ken weli mé weli de baara yeli sun?u?u nī bè. 21 Ki 'nyaa weli nē ki caa weli tán?agenme pi 'puu cènbe Kàfòli wi yi?e mé gè. Ki fāga cè yéri Kàfòli wire yákuo nē?, weli nē ki caa nē pínè weli tán?agenme pi- puu cènbe sienne yi?e mé gè wī.

22 Weli 'pe pínè nē tun né weli siinyeni wáa ní, weli 'tòni nē wi kakpi?iligele si?e gèle nē wéli kele ni?egele nī, nē wi síca?ama wori cén dè. Bè sí ki yè njò wè, wī? nē ki caa ki de waa yi?eme bè tóri kire nē, ki 'nyaa wi 'téngè yeli nē nē lá?a. 23 Tiiti wire wè, mi kobinenyeni wī, né ní yeli baakuonyeni nē pínè. Gii sí ki we siinyeni kúu bèle, peli bìele *téngéfòli gbu?ulo* ke 'tórigò; piyè nē baara nē pínè *Kirisi* wi kpu?u?u wori nē dè. 24 Kire nē, ye tí pe- ki cén peli woli ni 'yeli déni kányi?e; bè pe bé téngè ki nē weli tán?a gī bè weli yè fundaanra nē yeli kenme nē bè.

**Kpu?u?u dáa pe 'tórigò
Zude wuulo mé bèle**

9 Píra njáa nī wè, gii ki *kpu?u?u* wori kúu dè, dàa ti 'yeli bè tórigò Kuloceliè wuulo mé bèle, mi 'ki nyaa nyùgo ní wè ki nē? mi ní de yakaa nyu yeli mé tire nē dè?. 2 Nè ta?a gii nē, mi 'yeli sòngijenre cén dè ki wu?u nē gè. Mi 'tòni nē yeli síeri kire tiele nē lè Maseduwani wuulo yi?e mé gè. Mi 'ki juu pe mé dí Akayi ténime wuulo pe 'gbòbori nē ya?a yalaa kátii kaala. Yeli síca?ama pi 'ki láa yègè pàli ni?ene nī. 3 M'bé sí siinyeni tórigò bèle baa yeli mé, ye- gbòbori ye ya?a né yeli kpu?u?u ní dè bè ki 'juu gè. Bè mi nē nàgbu?u?u kpín?ini yeli kenme nē bè, ye fāga tí pe sa kò wa?ane?, a pe séni nò baa wè?. 4 Á kire 'laa, a Maseduwani wuulo pe 'ké né mi ní bèle, a ki séni nyaa yeli sî gbòbori nē ya?a wè?, ki bé kpí?ile majo téngere dáa weli 'ta?a yeli nē dè, ki bé kò yeli fiere wī, bè cè tóri weli nē. 5 Kire nē a mi sí ki nyaa ki 'póri a mi siinyeni fièn bèle peri waa mi yi?e nē yeli ti?e nī gè, pe sa yeli kpu?u?u suo dè, dàa yeli 'ken né funviige ní gè, bè yeli 'nyafenige líe ki wori nē dè. Ye sí ti ken né funviige ní, ye fāri kún?u?u?u?

**A njii nē kan?a Kuloceliè niè
kacèngè kpín?ini wi mé**

6 Ye- sí ki cén: a sien njii 'yatan?ara tán?a dè cè dè, bè mieni wi bága yaliire líe dè ti- puu cè. A njii sí yatan?ara tán?a dè ni?ere dè, wi bága yaliini?ere líe. 7 Sien ó sien, a gii 'yè wi fungo nī gè, wi- kire ken; wi fāga ki kpí?ile né funbienre ní?, macejo dù?u?u pe 'wi còri wī?. Nè ta?a gii nē, sien njii wi nyéni kan?a né fundaanra ní dè, wire wi 'Kuloceliè déni. 8 Ye- ki cén Kuloceliè wi bé gbè yeli ken bè yeli funyo nyígi yè né *kpu?u?u* felide ti mieni ní, gii ki

bé tí lègèle ke mieni nī gèle, ye- yere felide ti mieni taa yiye fungo, dí tàa ní kò yeli mé yeri kacèngèle kpín?ini né tire ní. ⁹ Né ki cén *Kulocelié sienseberé* ti 'ki juu né jo:

*Wi 'kpu?wò lièlè,
nè fuunmòfòlilò
ken bèle ni?egè;
wi sínme pi wè kúu
ne nya?a?†.*

¹⁰ Kire nē, Kulocelié wire nǎà wi nyéni yatan?ara kan?à dè yatan?arafòli mé wè, né ní siliire ti kenfòli wè, wi bága yatan?ara ken dè yeli mé bé sí ti kpí?ile ti ni?e. Wi bága yeli sínme kakpi?iligèle ken gèle ke- ké yi?eme.

¹¹ Wi bé yeli kpí?ile ye- puu lórifòlilò kacénme pi mieni nē, bè yeli béri kan?à kenme pi mieni nē. Kire bé tí a weli séni yiri né weli kpu?wò ní dè yeli wori dè, sienne pe béri Kulocelié síeri wè.

¹² Nè ta?à gíi nē, yeli kpu?wò dáà ti kenne ni wè nyu?wò Kulocelié wuulo peli yákuò nē wí?, ki 'nyaa ti? ne ki kpín?ini ne píne sienne pe síerige kan?à kpu?wò Kulocelié mé wè wí. ¹³ Kire kpu?wò dáà tire kenme nē bè, pe béri Kulocelié míetan?à yeri gè, bè yeli 'fòli nè yéri ki nē nè *Kirisi wi Kataanna Sienre* juu dè, nè píne yeli 'yeli kóliyere ken dè peli mé nè kóli lá?à peli né bili pe mieni ní bèle. ¹⁴ Pe béri náariye kpín?ini yeli mé, bè yeli wu?u kíi pe mé kpu?wò pe funyò nī yè, né ki cén Kulocelié wi nyéni kpu?wò ta?à yeli nē ti felige wè?. ¹⁵ Kpu?wò ti 'yeli Kulocelié nē, nè ta?à gíi nē, kpu?wò dáà wi 'ken yeli mé dè, ti 'nyuò jáa ju?u nē.

Pòli wi 'siengbenre juu nè ken pe mé

10 Mi Pòli tíime wè, mi ne yeli fien wí, *Kirisi* funnyige né wi kacèngèle kire kenme nē bè, mi nǎà wí, pàli nè ki nyu níè jo dí a mi gbéne yē baa yeli yi?e mé gè, mi nē puu nyíwe, nè sí ki taa a mi yē lí?i wè, mi nǎa nyu gbèngè. ² Mi ye fien wí, ye fǎga tí a mi kénì yē baa yeli ti?e nī gè, mi sari nyu gbèngè?; kire sí mi ne caa bè kpí?ile yo?. Bàli pe ti nyu né jo dí weli ne ki kpín?ini bè sienne kenme tíele bè, m'bé sa siengbenre tàà juu pe mé. ³ A weli ce yē né sienne kenme ní wè, weli sí wè ne weli cáanra cáanri dè né sienne sòngirò ní wí?. ⁴ Né ki cén weli kásiitunyerè dè, céri wori bè?. Ti fàn?à kíi ne kóngi Kulocelié mé wí, ti bé làridiye líriye cáan yè. Weli ne sienne pe kacín?ejuumò sienre kúu dè. ⁵ Nè píne nǎgbu?wò sòngirò dáà ti mieni tiil Kulocelié cén wè?, weli nē ti mieni cú?ò. Weli nē sòngirò felide ti mieni yi?e, sien wi nē fulò nē yéri *Kirisi* wori nē dè. ⁶ Nè píne, weli 'gbòbori nè ya?à bè sienciile felile pe mieni wu?ò bèle, a yeli kénì yē né ngbólu?ulo ní ne lúru cèngèle yeli tíime bèle.

⁷ Gíi yeli ne wéli ne nya?à nyapile nē lè, ye fǎri kire tóri?. A sien 'tèngèle ki nē wire yē *Kirisi* wuu wè, sien wi-

† Nún 112.9 tire ti 'juu ná?à gè.

ki cén weli míeni bèle, kire weli yē. ⁸ A ki cénì nyaa mi ne nǎgbu?wò kpín?ini kpu?wò larige gíi nī *Kàfòli* wi 'weli téngè wè, kire wè fiere tóngi mi nē?. Ki 'nyaa wi 'weli téngè kire larige nī gè yeli nyu?wò pire kenme nē wí, kíi kò majo weli 'yeli bè yeli woli cú?ò lè wí?. ⁹ Ki wè mi sòngirò nī dè? mi sebele pe sienre ti de fiere cògí yeli nē wí?. ¹⁰ Né ki cén, pe 'jo mi sebele pe sienre tiil siluburo né ní gbènre. Nè sí ki taa, dí a mi tíime gbéne yē baa wè, mi nē puu n?ri fùn, mi sienre ti nē puu né pìle ní?.

¹¹ Sien nǎà wi nyéni tire nyu dè, wi- ti lú?u cèngè: kenme bíi nē weli sebele pe sienre ti juugenme pi yē bè, bè weli nē puu baa wè?, kire kanumò nē weli yē nè píne weli kakpi?iligèle nī gèle, a weli 'ké baa wè.

¹² Ki sòngirò ti ce wè weli nī bèri ki caa bè wúò yeli né pàli ní wè?, á kire 'laa bèri wíye tónminò né pàli ní?, bàli pe cí ne píye tíi bèle?. Pe- ki cén peli bíele laamefunfòlilò, níe píye tónminò né peli tíime kenme ní bè. ¹³ Weli bèle, weli wè caa bèri wíye nyíene de tóri?. Yéridi?e gíi Kulocelié wi 'tíe gè, kire nī weli yē, níe wi baara kúu dè dàa wi 'le weli kíye nī yè. Kire baara tire sí ti 'kpú?ò fúò nè ké baa yeli ti?e nī gè. ¹⁴ Weli sì weli yéridi?e fénige gè?, wàa fǎga ki nyaa majo dù?ò weli sì nò baa yeli ti?e nī gè wí?. Né ki cén weli ce we séni yiri péliile bèle yeli ti?e nī gè né *Kirisi wi Kataanna Sienjaarire* ní dè.

¹⁵ Weli wè nǎgbu?wò kpín?ini ne ki líi ne tórigi pàli baara kúòguòwò nē?. A ki 'taa yē yeli téngèle lire ne kpóri ne waa yi?eme wè, kire tíele lire nē weli sòngirò ti yē: weli baara ti de waa yi?eme yeli sun?wòwò nī bè, bè yeli né weli lá?ala ní lè.

¹⁶ Bè weli bé gbè sa *Kataanna Sienre* jáari dè tíeye nyíi yí baa yeli kúrugu bèle, dí weli fǎri wíye nyíene né pàli baara kúòguòwò ní dè?. ¹⁷ A *sien nǎi je de wíi nyíene, wíi wíi nyíene gáa Kàfòli* wi 'kpí?ile gè††. ¹⁸ Né ki cén, nǎa wi nyéni wi tíime míetan?à yeri gè, wire bè? *Kàfòli* wi nyéni tóri?, fúò macen sien nǎà wire 'tíe wè.

Jànvaafòlilò tundunminò wori dè

11 ?é, ye- mi kpàri ye cò cè ! Mi ne nyu bè kàlafòli tíele wí. Ye- tònì ye mi kpàri ye cò. ² Yeli wu?u kíi mi mé fungo nī gè fúò mi ne yeja?à kpín?ini yeli wori nē dè, majo meni ki yeja?à kíi Kulocelié nī wè. Né ki cén mi 'yeli cò nè ken kónimò nē nǎguò nigbe mé wí, wire sí wí *Kirisi* wè. Nè píne mi 'yeli ken *Kirisi* mé wè bè sinboriwo tíele nǎa wíi fie nǎguò cén wè?. ³ Kenme bíi nē wòbugò ki cé *Awa* fáanni wè né ki sònjiligèle sienre ní dè, mi ne fí?é wàa fǎga sòngibiire le yeli funyò nī yè?, yeli fǎga ní sien téngèle nī lè? bèri tári ciilime nī bè *Kirisi* kóli mé gè?. ⁴ Mi sí ki nyaa, a wàa péni Zezi wáa wíiye wori juu yeli mé, nè yiri nǎa wori weli 'juu yeli mé dè, á kire 'laa a yeli 'fòli pìle láà níiye nē lè, nè yiri nǎa ni kíni nè puu yeli mé lè, á kire 'laa a yeli 'tèngèle *Kataanna Sienre* tàà

†† Wéli baa Zer 9.22-23.

tiiye nē wè, nè yiri dàa nī yeli 'kíni nè téngge dè, tire dáa ti mieni dè, yeli nē f̄li cèngge tire nē dè.

⁵ Kire *tundunminɔ* míekpoliyof̄lilb bálí piyè tóri mi nē kaala láa fáala nī. ⁶ A ki cénì nyaa ye 'jo mii sienre cén dè?, kacénne lire lè, mi f̄li tire nē dè?. Né ki cén weli nyéni ti mieni tiè dè yeli nē feliye yi mieni.

⁷ Kapiile mi 'kp̄i?ile lé kire gè, bè mi 'miè cérigé né sí yeli yège wè, bè ki nyaa mi 'Kulocelié *Kataanna Sienre* jáari dè yeli mé wa?ane wè ? ⁸ Mi 'kònnɔ cáan *ténggef̄lilb gbu?ulo* káli nē, né sèni baara yeli mé. ⁹ Nè pínè bè mi 'puu baa yeli ti?e nī gè, bè yakaa cé mi f̄n wè, mi sì ki tugoro tugo dè yeli wáa nē?. Né ki cén gii ki cé mi laa gè, siinyenine bíli pe cé kón Maseduwani ténime nī bè, a pe 'ki ken mi mé. A kire 'ki ken, feliye yi mieni, a mi 'miè kp̄ari nè cò, mi sì mi tugoro ta?a dè yeli nē?. M'bé sí t̄ni bè miè cò kire tiéle nē lè. ¹⁰ Kirisi kányi?e kire mi je juu: ná?a Akayi ténime nī bè, míetan?a gáa mi 'taa ná?a gè, sien sí gbè kire suɔ mi mé?. ¹¹ Nè ta?a gíi nē ? Sien bé gbè ki juu lé bé jo yeli sì mi déni? lé ? Kulocelié wire wi 'ki cén.

¹² Gàa mi ne kúu gè, m'béri ki kúu de tíin. Bíli pe ki caa bèri kele káli kúu béri piye nyíene de ki sòngí peli yē numinɔ né weli ní bèle, piyè kire larige taa gè?.

¹³ Kire sienne bèle, jànvaaf̄lilb *tundunminɔ* bíele, káfinere kaku?ɔɔ baakuɔɔ bíele, tire ní pe niè sienne fáanni bèle ní piye kp̄i?ile peli yē *Kirisi tundunminɔ*.

¹⁴ Kire sí wè funwuɔɔwu?u?, né ki cén Seteni tíime wi nē gbène wii yi?e nè wii kp̄i?ile kp̄ienme *nyi?ene tundunwɔ*. ¹⁵ Kire nē, we fága ki nyaa kaf̄nnɔ?, bè wi baakuɔɔ pe sí piye yi?e nè piye kp̄i?ile peli yē sínme baakuɔɔ bèle?. Pe kúɔɔ pi bága pa puu bè yeli né pe kakpi?iligele ní gèle.

Pɔli wi 'f̄urɔ Zezi baara ti koliyo nī yè

¹⁶ M'bé ní koli ti juu, sien fága de ki sòngí mi yē kàalaf̄li wī?. Á kire sí bè?, ye- mi líe bè kàalaf̄li tiéle, dù?ɔ mi mieni béri nàgbu?ɔɔ cèri kp̄in?ini. ¹⁷ Dàa mi ne nyu dè, mi wè ti nyu? nè yeli né *Kàf̄li* wire kenme ní wī?, mi ne ti nyu kàalaf̄lilb sienre tiéle wī, ne niè nyíene né ti ní. ¹⁸ Bè ki 'nyaa pàli ni?ene ne piye nyíene sienne funyɔ kenme ní bè, mi mieni m'bé sí de niè nyíene kie. ¹⁹ Nè ta?a gíi nē, yeli yē sícilile nè kaala yi?e cén, níe sí f̄li ne kàalaf̄lilb sienre lúru dè. ²⁰ A sien ne yeli kp̄in?ini sùkulolo wè, ne yeli k̄liyeré suu dè ne líi wè, ne yeli f̄u?uró wè, ne wéli ne sùuri yeli nī wè, ne yeli kp̄úɔɔ yi?e nī gè, yeli nē ki kp̄ari nè cò. ²¹ Kii m'mé fierewu?u bè ki juu, bè weli 'wiye ya?a majo weli yē nj̄ri f̄un wè. A sien 'ti nyaa ti 'yeli baa yo, mi mieni 'f̄li ti nē, mi ne nyu kàalaf̄li tiéle wī.

²² *Eburulo* bíele lé ? Mi yē wàa nè pínè. *Isirayeli* wuulo bíele lé ? Mi yē wàa nè pínè. *Birayima* siime wuulo bíele lé ? Mi yē wàa nè pínè. ²³ *Kirisi* baakuɔɔ bíele lé ? Ao,

m'bé kàalaf̄lilb sienre juu: mi 'pe jáa nè tóri tire nē dè. A ki 'nè nyaa wu?ɔɔ gè, mi wu?u kire 'wiè; kasuulere dè, mi 'ti kúu nè tóri pe nē; a pe 'nè jo kp̄uɔɔ dè, mi wori ti 'tóri péwu. Mi 'píle nè suɔ kúu mé wè t̄liyo nyuɔ. ²⁴ Zuufulo pe 'mi kp̄úɔɔ nè taa t̄liyo kogunɔ: kp̄úɔɔ k̄i nè nyaa sápinyi?ene togo né kp̄rigo né kaceri. ²⁵ Pe 'mi kp̄úɔɔ kàgbiile ní nè taa t̄liyo taanri; nè mi wáa né sindari ní t̄ligo nigbe. T̄liyo taanri a k̄ri ki 'p̄unni né mi ní lu?ɔ nī gè. Mi 'p̄ilige né cenbogo kúu lu?ɔ sícuugo sun?ɔɔ nī.

²⁶ Mi 'tán?agele kp̄i?ile ni?egele t̄liyo nē. T̄liyo sáa, lu?ɔ cé kò cè bé mi líi. T̄liyo sáa, kàyuulo 'tuu mi nē. T̄liyo sáa, mi tíime kùlo wuulo pe 'puu ne mi túngu. T̄liyo sáa, sindengele pe 'puu ne mi túngu. T̄liyo sáa, kii puu mi nē nyíge kàaya nī yè?. T̄liyo sáa, kii puu mi nē nyíge waama kùlo nī lè?. T̄liyo sáa, mi 'puu ne waa bè kò ni nī ku?ɔjii nī wè. T̄liyo sáa, kii puu mi nē nyíge siinyenine jànvaaf̄lilb sun?ɔɔ nī bè?.

²⁷ Mi 'baagbenre kúu nè wu?ɔɔ suɔ kátii. Mi 'kò né nj̄nimɔ ní t̄liyo sáa, nè fungo né lu?ɔwɔɔ kp̄ari gè nè cò. Mi 'kò sinlii nī t̄liyo sáa, nè wiire suɔ, ne ní burulere f̄un. ²⁸ Nè kire liéle yige baa, cenge ó cenge *ténggef̄lilb gbu?ulo* ke mieni sòngirɔ ti nē puu mi nē. ²⁹ A ténggef̄li wáa nj̄ri cé kúu, ki nē cé nyaa majo mi nj̄ri tire ti 'kúu nè pínè. A wáa 'kúruugo nè tuu, je ki yá?a ki nē puu mi nē bè kàsun tiéle wī !

³⁰ A ki yē sien 'yeli bèri wii nyíene wè, m'béri niè nyíene, né ki cén mi yē nj̄ri f̄un. ³¹ Kulocelié wè, wire nj̄a wī *Kàf̄li Zezi* Tuu wè, wire nj̄a wiyē ne t̄biló súuri lègele ke mieni nī gèle, wi 'ki cén mi wè ne finene wī?.

³² Damasi kà?a mé gè, fàn?af̄li nj̄a wī 'puu baa ne baara kùlof̄li *Areta* mé wè, wi cé puu ne kà?a wéli gè, bága mi taa bè mi cò. ³³ Nè sí ki taa pe cé mi le ju?ɔ nī né mi yige kálíi nī, nè mi t̄irige gungo s̄rigo nī gè, a mi 'f̄è nè suɔ pe kiye nī yè.

Pɔli wi 'kele káli nyaa

12 Ki 'yeli mi de niè nyíene, nè sí ki taa nyùgo wè ki nē?. *Kàf̄li* wi 'mi yi?e múgu gè a mi 'kele káli nyaa.

² Mi 'sien wáa cén, *Kirisi* wuu wáa wī, ki yi?e kie né siceri wī nj̄ wè, a Kulocelié wi 'wi líe nè yège f̄u *nyi?ene* taanriwoli nī lè. Wi 'ké né wi céri ní dè wī yo, á kire 'laa Kulocelié wire wi 'wi yi?e múgu gè a wi 'ki nyaa yo, mi sì cén?; Kulocelié wire wi 'ki cén. ³ Mi nyéni ki sien nj̄a cén wè, dù?ɔ wi céri tire ní wi 'ké yo, á kire 'laa Kulocelié wire wi 'wi yi?e múgu gè a wi 'ki nyaa yo, mi sì cén?; Kulocelié wire wi 'ki cén. ⁴ Ki 'nyaa, wi 'ké *kusi?i tiecènge* mé gè, nè sèni sienre t̄aà lú?u, tií gbè cén bè juu?, nè pínè sien sì yeli bè ti juu?. ⁵ Kire sien nj̄a wire kenme nē m'béri nàgbu?ɔɔ kp̄in?ini dè. Á ki 'yéni mi tíime kenme nē bè, mií de nàgbu?ɔɔ kp̄in?ini kire nē?, macen bè mi yē nj̄ri f̄un wè kire k̄ri wire nē m'béri nàgbu?ɔɔ

kpín?ini dè. ⁶ A ki 'tòni nè nyaa mi yé je de niè nyíene wè, sien sí cí ki juu bé jo mi nyùgo ki wè baa?; kányi?e kire mi cí de nyu. Nè sí ki taa m'bé niè kpàri bè cò, kire ga buu sien fāga mi le larige kàa nī? bè tóri kenme bì nē sienne piyē ne mi nya?a wè?, né gāa pe lúru mi nyasienre nī dè?.

⁷ Kele gáli nē Kulocelié wi 'mi yi?e múgu gè, á mi 'ke nyaa gèle, bè ke 'nyuo kacénme fùn né ní kafónno wu?ulo gèle, wi wè caa mi de niè nyíene de wii ke wori nē dè?. Kire nē, a wi 'wíige le mi céri nī dè, bè Seteni tundunwo tíele, ki de mi súnminɔ, gii ki bé tí mi fāri niè nyíene de wii?.

⁸ Mi 'Kàfali fien wè ki wíige wori nē dè nè taa tɔliyo taanri, wi- ki kón mi nē. ⁹ A wi 'mi ye: «Mi kpu?ɔɔ tire bé yeli né muɔ ní. Né ki cén mi fàn?a ki nē kii tié, a sien ηī yē ηɔri fùn wè.» Kire nē, ki cénì mi déni mi de niè nyíene bè mi yē ηɔri fùn wè, dí Kirisí fàn?a ki sí tigi mi kúru. ¹⁰ Kire kenme nē, a mi yē ηɔri fùn wè, né a pe cénì mi teri wè, ne mi còrí wè, ne mi wu?ɔ wè, né a kag-bengele 'mi taa Kirisí wire kenme nē bè, m'bé puu fundaanra nē. Né ki cén a mi gbéne yē ηɔri fùn wè, kire lèlè nī lè, mi nē fàn?a taa.

Pɔli wii yakaa sus Korentiyé mé bèle?

¹¹ Mi ηe, mi 'kò kàalafali. Yeli ye 'mi ηɔriɔ fàn?a a mi 'kò bè kire kenme nē bè. Yeli sí ye cé yeli bèri mi míetan?a yeri gè, nè ta?a gii nē, a ki né cénì nyaa mi wè yafien wè?, yeli tundunminɔ míekpoliyofɔlilɔ piyè tóri mi nē?. ¹² Kele gíli ke ki tíí dí mi yē Zezi tundunwo wè yeli sun?ɔɔ nī bè, ki kele ke 'kpi?ile nè tóri yeli sun?ɔɔ nī bè né kpàricogo ní kpu?ɔ. Ki kele ke n'gele: fiéle, né kafɔngɔɔ, né kakpoliyó ní yè. ¹³ Ye- ki juu wéli, gáa ki 'kò gāa yeli sí taa? bè *téngɛfɔlilɔ gbu?ulo* sengele tíele gèle ? Dù?ɔ bè ki 'nyaa mi wè, mi sí yeli fù?uro? nè yakaa sus yeli mé wè, kire lé ? A ki yē kire gè, ye- kire kolimɔ wu?u ya?a gè mi nē.

¹⁴ Ki tɔliyo taanriwoli lire nī nàa lè, mi ne gbòborí bè ké baa yeli ti?e nī gè. Mii sí je ki tugoro ta?a dè yeli nē?. Kii nyaa majo yeli kɔliyeré tire mi ne caa?; ?é?e, yeli tíime mi ne caa. Nè ta?a gii nē, piile peli bè? pe 'yeli bèri wali caa de téngi pe siifɔlilɔ mé bèle?, siifɔlilɔ peli pe 'yeli bèri wi caa pe piile mé bèle. ¹⁵ Mi wè, ki 'mi déni mi de mi wali líi wè bèri niè fù?uró de nii yeli nī bèle. A mi ne kàa ta?ala mi dénige nē gè yeli kɔli mé gè, kire bé ki ken lé yeli kàa yige yeli dénige nī gè mi kɔli mé gè ?

¹⁶ Mi sí mi tugoro ta?a dè yeli nē?, nè ki ya?a pàli 'ki nyaa majo mii fílige wí?, dí mi síciligele kele mi 'kúɔ.

¹⁷ Bili mi 'tórigo baa yeli ti?e nī gè, mi 'yakaa sus nè lii yeli mé lé pe kiyé nī yè ? ¹⁸ Mi cé Tiiti fien wè nè wi tun né siinyeni ní wè. Tiiti wi séni yeli fù?uro nè yakaa sus yeli mé lé ? Kire tán?agennumɔ pire nē tú?u bè? weli

'puu ne kele kúu gèle né yeli ní ? Kire tán?agennumɔ pire nē bè? weli ne tári lé ?

¹⁹ Yeli 'ki séli kii fa?a, nīe ki sòngí weli ne nyu bè tàn?a ken wiye mé yeli yi?e mé gè. Kire sí bè?, Kulocelié wire yi?e mé weli ne weli sienre nyu dè, Kirisí fàn?a nē. Mi siinyenine, weli ne kire gáa ki miéni kpín?ini gè, gii ki bé tí yeli téngɛle ni- nire wáa. ²⁰ Kii ne sànyiige wáari mi nē, a mi kénì ké baa yeli ti?e nī gè, mi fāga sa yeli nyaa kenme bì nē mi ne ki caa wè?, nè píne yeli míeni fāga mi nyaa kenme bì ní yeli ne ki caa mi puu wè?. Kii ne sànyiige wáari mi nē, mi fāga sa kàsii ca?ara nyaa baa yeli sun?ɔɔ nī bè?, nyabienné?, fundan?anige?, ye- ja?á?, míecu?ɔɔ sienre?, pàli kacaajuumɔ?, niényienige?, kanya?amire?. ²¹ Kii ne sànyiige wáari mi nē, a mi kénì ké baa yeli ti?e nī gè, Kulocelié wi fāga tí fiere ní koli bè tón mi nē yeli kenme nē bè?, mi ní de nyeni ni?ege?, bè ki 'nyaa bili pe cé kini nè tuu kapi?ile nī gèle, piyè lá?a pe nú?ɔɔ kele nē gèle?, né pe kanu?ɔɔ ní dè?, né pe kolimɔ kakpi?iligele ní gèle? dāa pe kúu dè.

Pɔli wi 'juu nè tié Korenti téngɛfɔlilɔ nē bèle

13 Ki tɔliyo taanriwoli lire nī nàa lè bè mi ne waa baa yeli mé wè. Nè yeli né bè *Kulocelié siensebere* ti 'ki juu dè, kele ke miéni ke 'yeli ke- cuɔnri kinyaaɔlilɔ siin, á kire 'laa kinyaaɔlilɔ taanri sienjuuro nē †. ² Bè mi cé ké taziinwoli nē lè, mi cé kini nè ti juu nè kúɔ. Píra nī wè m'bé ní koli ti juu bè mi wè baa wè?: bili pe cé kini nè tuu kapi?ile nī gèle, né senmine pe miéni bèle, a mi 'ké nàa nē lè, wàa sí kò díe?. ³ Yiyè jo lé dí mi 'yeli bèri mi sienre nyu dè ki- cén *Kirisí* wire wi 'ti le mi nī lé ? Wire wè, wi wè ηɔri fùn yeli kɔli mé gè?; wií ne wi fàn?a tíí gè yeli sun?ɔɔ nī bè. ⁴ Pe 'tòni nè wi kóri *tiiparige* nē gè, wi 'puu ηɔri fùn. Nè sí ki taa wi sí yē sii nē Kulocelié fàn?a nē gè. Weli míeni bèle, yeli bága weli nyaa weli puu sii nē Kulocelié wire fàn?a nē gè.

⁵ Ye- yiye si?e ye wéli yeli tíime bèle, a ki yē yeli ne tári téngɛle nī lè; yeri yiye cin?e yeli tíime bèle. Dù?ɔ yeli sí ki cén? Zezi Kirisí wií yeli nī lé ? Masicen si?ewelile ni 'ki tié téngɛle wè baa yeli nī?. ⁶ Mi sí ne sòngí yeli 'yeli bè ki cén, kádii weli bèle, si?ewelile ni tuu weli nē?. ⁷ Weli sí yē ne Kulocelié náari wè, yeli fāga kapi?i kàa fáala kpi?ile?. Weli wè caa bè ki tié weli we 'jáa wè?. Gii weli ne caa wè, yeri kacéngɛle kpín?ini, ale ki né cénì nyaa pe 'jo weli wè yafien wè?. ⁸ Né ki cén, weli sí gbè yafien yige Kulocelié kányi?e nī gè?, nè yiri weli de baara kányi?e ki koligo nī gè. ⁹ A yeli gbénè ηɔri taa, á weli ní ηɔri fùn wè, weli nē puu fundaanra nē. Weli náarige ki nyùgo kire gī, ye- lie ye fori téngɛle nī lè. ¹⁰ Kire kenme nē mi ne mi sienre sebe dè níe tiin ná?a li?i wè. Mi wè caa bága sa puu siengbeliwé? a mi kénì ké baa yeli ti?e nī gè?, né ki cén Kulocelié wi 'mi téngɛ ki larige nī gè bè

† Fàn 19.15 tire ti 'juu ná?a gè.

η̄ρι κεν yeli téngεε μέ λè, ki fǎga nyaa mi- yeli téngεε cú?ò lè?

Síerile sennε lè
bè sienε kúò dè

¹¹ Gii ki 'kò gè nε siinyenine, ye- puu fundaanra nē, yeri kele kúu gèle ye- liε ye fori, yeri nyu yeri ye funyo nyígi yè, ye- biε, ye- puu yanyige nē né yíye ní. Bè Ku-

locelie wè, wire η̄áà wī dénigefɔli wè né ní yanyigefɔli wè, wi bé kò né yeli ní.

¹² Ye- yíye síeri né déniε ní. Téngεfɔlib pe mieni piyē nε yeli síeri.

¹³ *Kàfɔli Zezi Kirisi* wi *kpu?ɔɔ* dè, né Kulocelie déniε ní gè, né pínenyenige gáà ki 'kɔn *Kulocelie Pile* mé lè, ti-puu né ye mieni ní.

Galasiyé

Sebe wi tiedi?e gè

Zezi Kirisi tundunwɔ ɲàà pe 'puu ne ye Pɔli wè, wire wi 'Galasi sienre sebe de nè torigo Galasi ténime téngéfɔlilɔ mé bèle. Pɔli wi cé téngéfɔlilɔ gbu?ulo sáa téngé téngé nè mà?a kàaya sáa nī baa Galasi ténime nī bè. Pàngé gè Galasi ténime pire pi 'kò Turuki kùlo lè.

Ki 'nyaa, bà Pɔli wii yé ní nè puu ne tīn baa né Galasi wuulo ní bèle, a Zuufulo páli 'ké nè séni tenmene láà kan?a téngéfɔlilɔ mé bèle, pe sienre ti 'puu nuro né Pɔli wori ní dè?. Pe 'puu ne ki nyu né jo dí Pɔli wi wè Zezi tundunwɔ kányi?e?, dí Kulocelié sienjuuliéwe ɲàà pe 'puu ne ye Misa wè, dí Pɔli wi wè ne wi fàn?a kajuudi?ele wori kpóri dè?, nè píné dí Pɔli wi wè Zuufulo kali?ele kpóri gèle?. Ki Zuufulo tenmefɔlilɔ báli pe 'puu ne sienne tenme bèle né jo dí a sien 'téngé Zezi nē wè, wi 'yeli bè kenekene kpí?ile wè bé né sa suɔ wè.

A ki sienre ti 'nò Pɔli nē wè. A wi sí sebe ɲàà torigo wè baa pe mé bè juu tié Galasi téngéfɔlilɔ nē bèle wire tundungoligo ki wori nē dè, né sí siengbenre juu nè ken Zuufulo jànvaafɔlilɔ mé bèle, jànva ɲàà pe 'juu nè ta?a wire Pɔli nē wè né Zezi Kataanna koligo ní gè. Zezi Kataanna Sienre ti sí wè katiye siin?.

Nè píné, Pɔli wi 'puu ne ki caa bè juu tié téngéfɔlilɔ nē bèle, pe- ki cén dí piyé piyeme. Galasi Sebe ɲàà nī wè, Pɔli wii ne nyu Kirisi tiiparige wori nē dè, kire tiiparige gáà kire sí gī ɲódaala taadi?e gè. Kire kenme nē Pɔli wii ne sii fɔnwɔ wori nyu dè ne gbèngí baa sebe wi sienre nī dè, sii fɔnwɔ ɲàà Kulocelié piile pe 'taa bèle.

A we je sebe lá?ala wè yaseye yaseye wè, wi lá?agele n'gele: nyùbelige né nyùgo siinwu?u nī gè (wéli baa), Pɔli wi 'juu nè tié meni wire yē Zezi Kirisi tundunwɔ kányi?e wè. Zezi wire tíime wi 'wi yeri. Nyùyo taanriwu?u né siceriwu?u (wéli baa) kiī ne nyu Misa Fàn?a Sienre wori nē dè. Pɔli wi 'jo fàn?a kajuudi?ele keli bè? ke nyéni sien suu?, nè yiri téngéle lire nī Kàfɔli Zezi Kirisi nī wè?. Nyùyo kogunwu?u né koliniwu?u (wéli baa) kiī ne nyu ne tíí téngéfɔlilɔ nē bèle: Pɔli wi 'jo pe fāri Zuufulo jànvaafɔlilɔ pe tenmene lúru lè?. Wi 'pe ye pe- kò pe nyayerigele nī gèle téngéle nī lè Zezi Kirisi nī wè. Pe- ki ya?a Kulocelié Pile lire de pe tíí. Sienre ti kúɔmɔ mé bè a Pɔli wi 'siengbenre juu nè ken bili mé pe nyéni kenekene wori kpóri dè ne tòrí wè.

Sebe wi nyùgboliyo yè

Pɔli wi sienpelide dè

Pɔli wi 'ki juu dí Kulocelié wire wi 'wire kpí?ile Zezi tundunwɔ wè

Téngéfɔlilɔ peli Kulocelié wii ne tóri siensinmine bèle

Téngéfɔli wi ní wè tīn Fàn?a Sienre sùkulomɔ nī bè?, Kulocelié nyéni kaala wi 'kò ne kúu .

Pɔli wi 'wi tundungoligo ki wori juu dè

1 Mi Pɔli wè, Zezi Kirisi tundunwɔ wè, mi mi nyéni sebe ɲàà torigi wè baa yeli mé. Ki sí kò majo sien wi 'mi tun?, bé né ga jo sien fàn?a nē mi yē tundunwɔ wè?. Ki 'nyaa mi tundungoligo ki 'kón Zezi Kirisi mé, né weli Tuu Kulocelié ní wè, wire ɲàà wi 'Zezi nyé wè nè yige kúbilo nī bèle. ² Mi né we siinyeniné bíli míe bíele ná?a né mi ní bèle, weli 'sienre dáà sebe de bè torigo Galasi ténime *téngéfɔlilɔ gbu?ulo* mé gèle. ³ Weli Tuu Kulocelié wè, né we Kàfɔli Zezi Kirisi ní wè, pe *kpu?ɔɔ* dè né pe yanyige ki- puu ye nē.

⁴ Zezi wi 'wii ken nè kúu weli kapi?ile kenme nē, a kire 'tí a wi 'weli píle nè suɔ yiribiile náà mé lè. Kire 'kpí?ile nè yeli né weli Tuu Kulocelié nyéni kaala ní lè. ⁵ *Kpu?ɔɔ* tíí wi wori lègele ke mieni. *Ki- taa ki puu bè.*

Kataanna Sienre ti wè tiye siin?

⁶ Ki 'mi fungo wúɔ bè ki 'nyaa yeli 'caanri nè lá?a Kulocelié nē wè, nè ta?a *Kataanna Sienre* taa nē tiye, dii pe nyu dè. Kulocelié wire sí wi 'yeli yeri nè pen wii mé *Kirisi* nyúmɔ nī bè. ⁷ Ki sí kò majo Kataanna Sienre taa dí baa tiye?, ka laa sienne páli pe 'ki caa bè káaliye nyógo yeli funyo nī yè bé sí Kirisi Kataanna Sienre yi?e dè. ⁸ A ki né cénì nyaa weli wáà séni kataanna láà juu

yeli mé, á kire 'laa ki ce buu *nyí?ene tundunwo* wáà wi 'tigi nè péni kataanna sienre táà juu yeli mé, dii ti wè nuro né dii ní weli káni nè juu dè?, -dénge de cáan né ki sien ní wè.

⁹ Majo bè mi 'kíni nè ki juu gè, m'bé ní koli bè ki juu fùgu píra njáà ní wè: a sien péni kataanna sienre táà juu yeli mé dii ti wè nuro né dii ní yeli káni nè lú?u nè kú? dè?, -dénge de cáan né ki sien ní wè.

¹⁰ Gíi yeli ne sòngí, Kulocelié yi?e mé mi ne míetan?a caa gè lé, dí sienne nyapigele nē mi ne ki caa ? A ki yē sienne nyaame nē mi ne tíin ne míetan?a caa gè, mií sí ní gbè puu Kirisi baakuwo?.

Meni Póli wi 'kò nè síe Zezi tundunwo wè

¹¹ M'bé ki juu yeli mé mi siinyenine, ye- ki cén *Kataanna Sienre* díi mi 'juu yeli mé bèle, sien mé bè ti kón?.

¹² Nè ta?a gíi nē, mi sí ki sienre lú?u dè sien mé wí?. Sien bè? wi 'mi tenme ti nē?. Ki 'nyaa Zezi *Kirisi* wi 'mi yi?e múgu gè a mi 'ki nyaa.

¹³ Yeli 'mi síi kenme cén bè, nè ki cén tán?ana níi mi 'puu ne tári fa?a gè Zuufulo Kulocelié caagoligo ní gè. Ki 'nyaa mi 'puu ne Kulocelié *téngfólilb gbolí* túngu lè né fungbenge ní, ne ní ki mé bè Kulocelié *téngfólilb gbolí* cú?w lè bè yige baa péwu. ¹⁴ Mi 'tòni nè puu ne waa yi?eme Zuufulo pe Kulocelié caagoligo ní gè, nè mi lienyenine pe ni?ene jáa mi kùlo wuulo ní bèle. Mi cé tòni nè jíin nè cùru liéle pe kalí?ele ní gèle nyapitw.

¹⁵ Nè ki ya?a bà ki kénì yè Kulocelié fungo ní gè, ki 'nyaa wi kacenge kenme nē bè, wire tíime wi cé mi wàli nè téngé wii wuu nè ki ya?a miì cé fié sii?, nè mi yéri.

¹⁶ Bà sí ki 'yè Kulocelié fungo ní gè wi- wi Jaa tié wè mi nē lèle níi ní lè, dí mi sí sari wi Kataanna Sienre jáari dè *kùlogolo káli* sienne † mé bèle, fáari fáari seni, mi sí ní nè sien yúgo ti wori nē dè?. ¹⁷ Nè píne, mi sí ké *Zerizalemi* kà?a mé? nè sèni *Zezi tundunminw* bíli yúgo bèle?, bàli pe cé káni nè puu wi tundunminw mi yi?e mé gè?. Ki 'nyaa mi 'fali nè ta?a nè fali seni Arabuulo kùlo mé, né né kénì koli nè pen Damasi kà?a mé gè. ¹⁸ Yi?ele taanri 'kú? kire kàdu?ume gè, a mi 'koli nè pen Zerizalemi kà?a mé gè, we- pa wiyé cén mi né *Pieri*†† ní wè, nè sèni cenyé kie né kogunw kú? baa né wi ní. ¹⁹ Tundunminw senmine bèle mi sí cé peli nyaa?, nè yiri Zaki nigbe ní?, we *Kàfóli* wi cóni wè. ²⁰ Sienre dáà mi ne sebe yeli mé dáa dè, Kulocelié wíi ne mi nya?a, káfinere bè?.

²¹ Kire kàdu?ume gè a mi 'tóri nè mà?a Siirii kùlo ténime tiere né Silisii ‡ kùlo ténime tiere ní dè. ²² Ki 'nyaa *téngfólilb gbu?ulo gíli gíele Kirisi wu?ulo gèle Zude ténime* ní bè, ki gbu?ulo sienne piyè yé fié mi cén?.

† *Kùlogolo káli sienne peli 'nyaa sienne bíli pe wè Zuufulo bèle?.*

†† *Gireki sienre ní dè, ki 'jo Sefasi, Pieri wi mí?e káà gí. Zezi wi cé mí?e gáà le gè. Wéli baa Zan 1.42. ‡ Póli wi kási?i kire ki 'puu Silisii ténime ní gè. Pe 'puu ne pe kàkpu?w ye gè Tarisi. Wéli baa Kakpi 9.30; 22.3.*

²³ Peli 'puu ne mi wori lúru dè yákuw wí, dí, «njáa wi 'puu ne we wu?w fa?a gè, píra njáà ní wè wire wi nyéni téngéle ni wori jáari dè, nàa wi 'puu ne caa ni- tón ni yiri baa lè.» ²⁴ A pe díe ne nyu ne Kulocelié *tòbiló* wè mi síi kenme nē bè.

Póli wi 'ké Zerizalemi kà?a mé Kataanna Sienre ti jáaridi?e ní

² Yi?ele kie né sicéri 'tóri kire kàdu?ume gè, a mi 'koli nè ké cígini *Zerizalemi* kà?a mé gè né Barinabasi ní; we cé Tiiti míeni kóri nè ké. ² Ki 'nyaa Kulocelié wire wi cé mi kárilé wori tié dè. A mi sèni *Kataanna Sienre* juu dè nè tié ki ti?e wuulo nē bèle, majo bè mi dàli ne ti nyu *kùlogolo káli* sienne mé bèle. Mi cé ti sómigo nè juu nè tié yiéginine nē bèle nè píne piyeyé, bili sienne piyè ne tóri kpu?w gè, ki fáa ga nyaa baawaara mi ne kúu?.

³ Mi kobinenyeni wè Tiiti wè, Girekile wuu †† wi 'puu, piyè sí cé wi còri wi- *kenekene* kpi?ile wè fàn?a?. ⁴ Ki 'nyaa jànvaa *téngfólilb páli* pe cé piyè kpi?ile peli yē né weli ní téngéle ní lè ‡, nè péni jíin weli sun?wóm ní, ne weli ci?ige ne wéli, ne kenme páà caa bèri weli kàrigí weli ní koli buu sùkulomw ní, bè weli yē wiyeme Zezi Kirisi ní wè. ⁵ Ki sienne bálì bèle, weli sí kénì wiyé ya?a nè ken pe mé lèle láà fáala ní?, gii ki bé tí Kataanna Sienre ti kányi?e ki- puu yeli mé súuri.

Tundunminw bíli pe 'fóli Póli sienjuuro nē dè

⁶ Gii ki 'yiéginine kenme kú? bè bili sienne piyè ne tóri kpu?w gè, ma né yē felige ó felige yo mi wè ki cuonri?, nè ta?a gíi nē, Kulocelié wire mé wè wi wè sien yigi sien ní?. Sienne pe yiéginine bálì piyè kénì mi còri kaala láà ní?. ⁷ Ki 'nyaa pe yé cénì ki cén nè cén dí Kulocelié wi 'mi tun mi- sari *Kataanna Sienre* jáari dè *kenekene* sèng-bi?ilefólilb mé bèle, majo bè Kulocelié wi cé *Pieri* tun a wi 'ké nè sèni ti jáari bíli mé pe nyéni kenekene wori kpóri dè ne tòrí wè, Zuufulo bèle. ⁸ Ki 'nyaa Kulocelié njáà wi 'tunduro ken *Pieri* mé wè wi- sari Kataanna Sienre jáari dè *kenekenefólilb* mé bèle, wire wi 'baara mi síi ní wè nè píne, gii ki bé tí mi- sari ti jáari *kùlogolo káli* sienne mé bèle. ⁹ A ki 'nyaa Zaki né *Pieri*, né *Zan*, bà peli ki 'cén nè cén dí mi nyéni kpu?w taa Kulocelié mé wè, peli sí sienne piyè ne nya?a sa?a gèdingele gèle, a pe 'tòni nè kiye le weli mé mi né Barinabasi ní wè, nè tòni nè ki tié wiyè pínenyeni?e nē. Weli bèle, a weli 'ké bàa de baara kùlogolo káli sienne sun?wóm ní, á peli bèle, a peli 'ké *kenekenefólilb* ti?e ní. ¹⁰ Kaala nigbe pe 'juu weli mé, né jo we- sari sòngí de tari né fuunm?ólilb ní bèle.

†† *A pe 'jo sien yē Girekile wuu kire kóri wi 'jo Zuufulo pe 'puu ne ki sien tóri wè Kulocelié sinaabajénwe. ‡† Gireki sienre ní dè ki 'jo ki sienne pe 'piyè kpi?ile peli yē weli siinyenine.*

Ki tiele náà ni sòngiro míeni 'tòni nè puu mi nī nè píne, bè ki kpíile gè.

**Pɔli wi 'juu gbènge
Pieri nē wè Antiyɔsi
kàʔa mé gè**

¹¹ Bà *Pieri* cé kénì pen Antiyɔsi kàʔa mé gè †, a mi 'tòni nè juu wi nē gbènge, ki 'nyaa wi cé kapuunnino kpíile.

¹² Ki 'nyaa náʔane Zuufulo téngéfɔlilɔ pàli cé kón baa Zaki tíʔe nī gè bè ké baa Antiyɔsi kàʔa mé gè, Pieri wi 'puu ne wúu ne líi né *kùlogolo káli* sienne ní bèle. Bà sí Zuufulo téngéfɔlilɔ báli pe sèni yiri baa bèle, a Pieri wi séli ne wii wàli ne yigi kùlo làa wuulo nī bèle, nè kò wi-iyè. Ki 'nyaa Zuufulo téngéfɔlilɔ báli peli 'puu ne *kenekene* wori kpóri dè. A Pieri wi sí ne fiʔé gii pe bága juu wè. ¹³ A wi funyo siin tánʔana náà ni 'Zuufulo bíli senmine pùunni bèle. A Barinabasi míeni wi 'wii taʔa ki jànvaá tánʔana náà nē lè. ¹⁴ Bà sí mi kénì ki 'nyaa pe wè tári ne síngi *Kataanna Sienre* ti kányiʔe nē gèʔ, a mi 'juu né Pieri ní wè pe mieni nyeni nē, né wi ye: «Muc nǎà wī Zuufuwo wè, a muc ne kùlogolo káli sienne tánʔana tári, né Zuufulo tánʔagenme yaʔa bè, meni nè síe muc bé sí de kùlogolo káli sienne còrí bèle bé jo peri tári Zuufulo tánʔagenme nē bè?»

Téngɛle ni nyéni sien suu

¹⁵ Weli bèle, Zuufulo tirige wuulo bíele weli yē, kii nyaa majo weli 'yiri *kùlogolo káli* sienne tùlugo nī wīʔ, kapiigbiʔilile tùlugoʔ. ¹⁶ Weli 'téngɛle ki nē, nè ki cén dí sien sí gbè wii juu bè yige Kulocelié yiʔe mé gè né *Fànʔa Sienre* kakpiʔiligele ní gèleʔ, fúɔ macen muc 'téngɛle Zezi *Kirisi* nēʔ. Kire nē weli 'wiye taʔa Zezi *Kirisi* nē wè, gii ki bé tí weli gbè juu yiri téngɛle lire kenme nē bè *Kirisi* nī wè, ki fāga nyaa *Fànʔa Sienre* kakpiʔiligele ke 'weli juu nè yigeʔ. Nè taʔa gii nē, *Fànʔa Sienre* kakpiʔiligele kiyè gbè sien juu bè yigeʔ.

¹⁷ A ki sí yē bà weli ne ki caa bè wiye juu bè yige *Kirisi* wire nyúmɔ nī bè, a pàli ne ki nyaʔa nè jo dùʔɔ weli míeni yē kapiigbiʔilile bè bili tíele bèle wè, kire 'jo lé píra nǎà nī wè *Kirisi* wii kapiile baakuwɔ wī lé ? ʔéʔe díeʔ! ¹⁸ Ye- ki wéli kīe, a ki 'nyaa kele gíli mi 'jo mi 'wáa kà-duʔume gè, a mi 'koli ne ki kele ke koliyo tári yè, kii nyaa píra nǎà nī wè mi mi 'kò sienkoliwo wè lé ? ¹⁹ A ki 'yéri mi nē wè, mi ní wè mi sii tári wè *Fànʔa Sienre* kakpiʔiligele nēʔ, mi ne mi sii tári wè Kulocelié mé wī. M'bé gbè ki juu bè jo pe 'mi píne nè kóri né *Kirisi* ní wè wī. ²⁰ Mi yē sii nē; kii sí kò majo mi tíime sii wīʔ. *Kirisi* wī nyéni wi sii tári wè mi nī. Sii nǎà mi ne tári píra nǎà nī wè, téngɛle fànʔa nē mi ne ki sii nǎà tári wè, Kulocelié Jaa wire fànʔa nē. Wire mé ki 'yè, á mi woli ni 'kpúʔɔ wi mé, a wi 'wii ken nè mi kùu suɔ nè kùu. ²¹ Míi gbè *Kulocelié* wi kacèngɛ cí gèʔ. Á kire 'laa wè, a ki yē *Fànʔa*

† *Wéli baa Kakpi 11.19-26.*

Sienre ti bé gbè sien juu bè yige Kulocelié yiʔe mé gè, ki bé nyaa píra nǎà nī wè *Kirisi* wi 'kùu nyùgo fùn wī.

Fànʔa Sienre lé dí téngɛle

3 Cato ledoro yeli, Galasiyé! Nǎasien wi 'yeli mùru-go kenme báà nē bè! Yeli yiʔe mé túʔu bèʔ mi 'kíni nè ti *gbùʔɔɔ* nè juu nè tié, majo yeli 'ki nyaa né yeli tíime nyapigele ní wī, dí Zezi *Kirisi* wi '*tiiparige* kùu taa wè lé ? ² Ye- sí tí mi 'yeli yúgo kaala nigbe ní wéli: *Kulocelié Pile* lè, yeli 'ni taa *Fànʔa Sienre* kakpiʔiligele nī wī lé, dí yeli 'ni taa bà yeli 'Kataanna Sienre lúʔu dè né téngɛle wè, kire lé ? ³ Á gáa sí nē yeli 'mùrugo mme gè ? Yeli séli ne tári Kulocelié Pile tánʔagenme nē, bága pa ki kúɔ píra nǎà nī wè né yeli tíime céri fànʔa ní lé ? ⁴ Kele †† gíli ke mieni ke 'yiri yeli nē gèle, yeli ki mieni kpíile waʔane wī lé ? Mii yéri tire nē dèʔ. ⁵ Á kire 'laa wè, bà Kulocelié wi 'wi Pile ken lè yeli mé bèle, níe kakpoliyo kele gíli kúu yeli sunʔɔmɔ nī bè, wii ne kire kpínʔini lé nè taʔa bè yeli yē ne *Fànʔa Sienre* tári dè ne láʔala dè lé, dí bè yeli 'Kataanna Sienre lúʔu dè né téngɛle wè, kire lé ?

Birayima wi 'puu téngɛlefɔli

⁶ Ye- sòngi *Birayima* kenme nē bè: *Birayima* wi cé téngɛle Kulocelié nē wè, a Kulocelié wi 'wi tóri siensinwe wi téngɛle kenme nē bè †. ⁷ Kire kenme nē ye sí ki cén, sienne bíli bíele né téngɛle ní lè, peli bíele *Birayima* piile bèle. ⁸ Kire sí nē *Kulocelié siensebere* ti 'ki juu nè yaʔa né jo, dí Kulocelié wi bága pa *kùlogolo káli* sienne juu bèle bè yige téngɛle kenme nē bè, a Kulocelié wi 'ki juu nè yaʔa *Birayima* mé wè né wi ye: *Muc nyúmɔ nī kùlogolo sienne pe mieni bága pa diba taa*††. ⁹ Bè sí ki yē, sienne bíli pe 'téngɛle bèle, pe bága diba taa bè téngɛlefɔli *Birayima* tíele wè.

¹⁰ Bili pe mieni sí pe 'pe funyo taʔa yè pe kakpiʔiligele keli nē, níe sòngí peli yē ne *Fànʔa Sienre* tári dè ne láʔala wè, déngɛle nyéni pe cò. Nè taʔa gii nē, Kulocelié siensebere ti 'jo: *Sien ó sien wi wè sienwe lègɛle ke mieni nī, ne Fànʔa Sienre ti mieni tári ne láʔala dèʔ, dàa dí baa Fànʔa Sienre nī dè, déngɛle nyéni ki sien cò wè*††.

¹¹ Kii cèngɛle, sien sí gbè wii juu bè yige Kulocelié yiʔe mé gè né *Fànʔa Sienre* ní dèʔ. Nè taʔa gii nē, Kulocelié siensebere ti 'ki juu né jo: *Sien nī Kulocelié wi 'kpíile sínwe téngɛle lire kenme nē bè, kire sien wi bé puu sii nē*†††. ¹² *Fànʔa Sienre* ti píne né téngɛle ní lèʔ. Dàa ti 'juu

†† *Gii Pɔli wi 'juu náʔa gè, ki 'nyaa bà Galasiyé pe 'téngɛle Zezi nē wè, á Kulocelié Pile ni 'pen pe mé bèle, a pe 'jáa ne kele sáa kúu. Kire kele keli wori Pɔli wi 'juu baa koliyo 5 wuʔu nī gè. Ki bé gbè nyaa kakpoliyo kele, nè fàri wuʔɔɔ nē yè, bà sien sí téngɛle Zezi nē wè, á pe nàa muc wuʔɔ wè. Wéli baa Kakpi 14.3,8-10; 13.50; 14.5,19,22. Sien-tiʔe gáa ki kori wii kpuwɔ. † Séli 15.6 ki 'juu baa nē jo: «Birayima 'téngɛle Yewe nē, a Yewe sí wi tóri siensinwe.» Wéli baa Zak 2.23; Wuro 4.3. †† Séli 12.3 ki 'juu baa né jo: «M'bé ki kpíile duniya nariye yi mieni béri diba tari muc kenme nē.» Wéli baa Séli 18.18; 22.18.*

††† *Fàn 27.26 tire ti 'juu náʔa gè. ††† Yab 2.4 tire ti 'juu náʔa gè.*

baa dè né jo: *A sien ηī sí ne mi Fànʔa Sienre cògí dè, wi bé sīi taa tire kenme nē†.*

¹³ Kirisi wi 'weli suc nè yige Fànʔa Sienre dénge nī wè, bè ki 'nyaa wi 'ki kpàri nè cò wii nī, nè dénge suc wè nè taa weli nyùgo nī gè.

Né ki cén Kulocelié siensebere ti 'ki juu né jo: «Sien ó sien pe 'kóri tiige nē gè ††, sien wi 'déngé taa.» ¹⁴ Zezi Kirisi wi sí nyéni kire dénge suc wè nè taa weli nyùgo nī, gii ki bé tí wire fànʔa nē gè kùlogolo káli sienne pe-gbè diba taa Birayima nyúmɔ nī bè, dí weli míeni sí *kpuʔɔɔ* taa téngéle nī lè, *kpuʔɔɔ* dí nē Kulocelié cé *nyuo kún nè ken* gè; kire *kpuʔɔɔ* tire dī *Kulocelié Pile* lè.

Fànʔa Sienre né nyakungenge ki sienre ti n'de

¹⁵ Mi siinyenine, ye tí mi kaala nigbe tónminɔ yeli mé né weli sienne kakpiʔilile láà ní. Kī cénge, a sien 'nyuo kún nè ken kaala láà nī, á *nyakungenge* sienre ti 'juu nè ciile dè, sien sī gbè ti wáa kàduʔu méʔ, sien míeni sī gbè tàa taʔa ti nēʔ. ¹⁶ Kulocelié wi cé sí nyuo kún nè ken *Birayima* mé wè wire né wi cesiʔi tùlugo wuu ní wè. Kii sí joʔ, «né wi cesiʔi tùlugo wuulo ní díe !», majo dùʔɔ sien-niʔene kaala nīʔ. Ki 'nyaa sien nigbe wori nē ti 'juu, né jo: «né muɔ cesiʔi tùlugo wuu ní wè ‡.» Kire sien wire sí wī *Kirisi* wè. ¹⁷ A mi sí jo, a ki yē Kulocelié wire tíime sí wi 'ɲɔri ken nyakungenge ki sienre mé dè, *Fànʔa Sienre* tire dáà ti kénì pen kàduʔume gè yiʔele sirasiin togo né kpɔrigɔ (430) kàduʔume gè, keli bé ní gbè nyakungenge ki sienre jáa dè lé, bè ti tón lé ? ¹⁸ A ki yē Fànʔa Sienre nē kɔrigɔ kī nē líi wè, kī sí ní gbè líe nyakungenge sienre nēʔ. Nè sí ki taa Kulocelié wi 'nyuo fēni *Birayima* mé wè nè *kpuʔɔɔ* kpíʔile wi mé.

Gáa kenme nē Fànʔa Sienre ti 'ken

¹⁹ A ki sí yē bè, *Fànʔa Sienre* nyùgo kire sí yē gíi píra njáà nī wè ? Ki 'nyaa sienne pe kolimɔ pire kenme nē fànʔa kajuudiʔele ke 'juu nè taʔa baa, náʔane *Birayima* cesiʔi tùlugo wuu njáà wi ga pen wè, njáa kenme nē Kulocelié wi cé nyuo kún nè ken wè. *Nyiʔene tundunminɔ* bíele pe 'Fànʔa Sienre tiè dè, né sí ti le kàsuluwo †† kiyē nī; kire sien wire nyaa *Misa*. ²⁰ Bè Kulocelié wi cé nyuo kún nè ken *Birayima* mé wè, wi màakuu sī puu kàsuluwo nēʔ, Kulocelié wi 'puu wii nigbe né kire kpíʔile.

† Lev 18.5 tire ti 'juu náʔa gè. †† Zezi lèlè nī lè, *Wurɔmiyé fànʔa lèlè nī lè*, a sien cé gbénè kacuʔɔɔ kpíʔile, pe nē sien kóri wè nè tárigé tiiparige nē, nié ki yége nè yérige sienne pe míeni de wi nyaʔa, ki-puu kasɔminɔ pe míeni mé. *Nyakungenge Liʔe Sienre* nī dè, a sien cé gbénè kacuʔɔɔ kpíʔile, pe nē wi kpúu nié wi súu nè nɔri tiige sífirige káà nē, nié wi yége nè yérige, sienne pe míeni de wi nyaʔa. Pe nē jo ki sien njáà wi 'déngé taa. Fàn 21.23 tire ti 'juu náʔa gè. Wéli baa Sél 40.19. ‡ Wéli baa Sél 12.7; 13.5; 24.7. Sélime Sebe koliyo nyáà nī yè, ti 'juu né jo: muɔ siime mé bè. †† *Misa* mé nyiʔene *tundunminɔ* pe cé Fànʔa Sienre ken dè, a wi 'kò kàsuluwo Kulocelié sunʔɔɔ né *Isirayeli piile* sunʔɔɔ ní bè. Wéli baa *Kakpi* 7.37-38.

²¹ Kire sí jo lé Fànʔa Sienre tiī ne Kulocelié nyafenide túngu dè wī lé ? ?éʔe díe! A ki cé puu majo Fànʔa Sienre ti yé je gbè sīi ken sien mé wè, je sien cí gbè jáa bè wii juu bè yige né Fànʔa Sienre ní dè! ²² Nè sí ki taa *Kulocelié siensebere* ti 'ki juu né jo, dí sienne pe míeni yē kapiile fànʔa láara wī, ti wáa kòn wáa nīʔ, gii ki bé tí bè Kulocelié wi cé nyuo kún nè ken téngéle ni wori nē dè, ki nyakungenge siere ti- fori téngéfolilb mé bèle Zezi *Kirisi* nī wè.

Weli 'kò Kulocelié piile ne ní wi kɔrigɔ ki líiflilb

²³ Séni sí téngéle lèlè ni- jiiin lè, we 'puu *Fànʔa Sienre* láara dè, ne ní còɔnminɔ, níe téngéle ni tièle lèlè siri lè. ²⁴ A ki 'kpíʔile majo Fànʔa Sienre tire ti 'puu weli náʔavɔli wè, nè péni taa *Kirisi* pen lèlè nī lè. Píra njáà nī wè á Kulocelié wi né we juu nè yige nè we kpíʔile siensinmine téngéle fànʔa nē gè. ²⁵ Bà sí téngéle ni 'jiiin lè, we ní wè tíin náʔavɔli wi fànʔa láara gèʔ.

²⁶ Ki 'nyaa, yeli ye míeni yē Kulocelié piile téngéle fànʔa nē gè *Kirisi* Zezi nī wè. ²⁷ Kányiʔe nē yeli báli ye míeni ye 'batemi kpíʔile wè nè yiye taʔa *Kirisi* nē wè, ki 'kpíʔile majo yeli 'Kirisi le wè burugo wī ††.

²⁸ Zuufuwo wori ní wè baaʔ, kùlo láà wuu wori míeni ní wè baaʔ. Nè píne sùkulowo ní wè baaʔ, mi yē mieme wori míeni ní wè baaʔ. Nàguɔ wori wè baaʔ, celiwe wori míeni wè baaʔ. Ki 'nyaa píra njáà nī wè ye míeni 'kò nubilo *Kirisi* Zezi nī wè wī. ²⁹ A ki sí yē yeli yē *Kirisi* wuulo bèle, yeli yē *Birayima* cesiʔi tùlugo wuulo nè píne, ne ní kɔrigɔ ki líiflilb nè yeli né Kulocelié nyakungenge sienre ní dè.

4 Ye- sí ki wéli, a kɔrigɔ ki líiflilb wii ne tíin pùɔ wè, wàlimɔ wè pe sunʔɔɔ nī wi né sùkulowo ní wèʔ, nè sí ki yaʔa wii kɔrigɔ yere ti míeni kàfɔli. ² Ki 'nyaa pe nē wi yaʔa né pìcobilo páli ní, wi nē puu peli fànʔa láara gè, fúɔ bè taa lèlè nī wi tuu wi 'tiè lè. ³ Bà sí weli 'puu kire felige, bà piire 'puu ne tíin weli nī bèle. Weli 'puu duniya kaliʔele màama nī bè, ne ní ti sùkulolo. ⁴ Bà lèlè ni sí kénì péni nyi nè fori lè, a Kulocelié wi 'wi Jaa tórigo wè a celiwe péni wi sii, wi ní *Fànʔa Sienre* láara dè, ⁵ gii ki bé tí bìli bíele Fànʔa Sienre láara dè, wi- pe suc wi yige dí weli sí piile míʔe taa bè buu Kulocelié piile.

⁶ Bè sí weli yē wi piile bèle, a Kulocelié wi 'wi Jaa wi *Pile* tirige lè weli funyɔ nī yè, a *Pile* ni péni ki nyu ne yigi níe wáa: «Aba, Tuufɔli !» ⁷ Kire nē muɔ ní wè tíin sùkulowoʔ, muɔ yē pùɔ larige nī. Bè sí muɔ yē pùɔ wè, muɔ yē kɔrigɔ ki líiflilb wáà nè píne Kulocelié wire fànʔa nē gè.

†† *Gireki sienre* nī dè, ki 'jo: yeli nyéni *Kirisi* le wè burugo.

**Galasiyé tánʔagenme
piĩ ne Pɔli fùró wè fungo nĩ gè**

⁸ Nè ki yaʔa faʔa gè, bà yeli sì yé fie Kulocelié cén wèʔ, ki 'puu yeli mé kadalile yeli ne sùkulomɔ kúu yasunro taa mé nè ki yaʔa ti wè Kulocelié peri ti kpóriʔ. ⁹ Bè sí yeli 'Kulocelié cén wè píra njàà nĩ wè, á kire 'laa bè yeli wuʔu ki kénì jĩin Kulocelié nĩ wè, ki mēni á ye ní nè je koli bàa de sùkulomɔ kúu kaliʔele yere taa mé cígini, kanyuɔɔfun yere taa ? ¹⁰ Yeli náa cēnye wéli yè ne ciʔige, ne yege wéli gè ne ciʔige, ne lègele wéli gèle ne ciʔige, ne yiʔele wéli gèle ne ciʔige! ¹¹ Yeli tánʔagenme piĩ ne fiere cògí mi nē, ki ga nyaa mi nìe fùró nè waa waʔane yeli sunʔomɔ nĩ bè wĩ wè.

**Pɔli wi 'Galasiyé fiēn bèle
né jo pe- puu wire tiēle**

¹² Mi ne yeli fiēn mi siinyenine, ye- puu mi tiēle né ki cén mi mīeni 'kò bè yeli tiēle †. Yeli si kaala kpíʔile mi nēʔ. ¹³ Yeli tíime 'ki cén mi 'puu yaawa né séni *Kataanna Siēre* juu dè yeli mé tabelige nē gè. ¹⁴ Bà mi 'puu yaawa né ní wélibienwe wè, yeli sì puu ne nyígi mi nēʔ, ne tiēre sùlugú ne wáariʔ. Mi wuʔu ki yé tōni nè puu yeli nē gbèlige. Ki 'nyaa yeli yé mi cò bè *nyíʔene tundun- wɔ* tiēle wĩ, á kire 'laa bè *Kirisi Zezi* tiēle wè.

¹⁵ Yeli fundaanliere tiʔe ki sí yē sé píra njàà nĩ wè ? M'bé gbè ki juu bé jo a ki yé cénì nyaa pe 'jo yeli- yeli nyapigele kòn gèle bè mi ken gèle, yeli cí ki kpíʔile. ¹⁶ Ki bé sí ní gbè nyaa píra njàà nĩ wè lé mi 'kò yeli leguuwo wĩ lé, a mi ne kányiʔe nyu gè yeli mé gè ?

¹⁷ Bili pe yeli fáanni bèle, piyē ne njàʔaná ki koligo nĩ gè yeli kɔli mé gè, kiĩ sí kò majo yeli nyuɔɔmɔ pe 'caaʔ ! Ki 'nyaa piyē ne ki caa bè yeli wáli bè láʔa mi nē wĩ, dí yeli sí de njàʔaná de pe nyeni kele kúu wĩ. ¹⁸ Kiĩ cēnge, a yeli ne njàʔaná bèri kacēnge koligo tári lègele ke mīeni nĩ wè, ki fāga sí nyaa yeli de kire kpínʔini mi kárilē lèle yákuo nĩ baa yeli mé bèleʔ. ¹⁹ Mi piile, yeli fùrógɔ kiĩ náʔa mi nĩ cígini bè cesiwe tiēle, fúv bè taa yeli pa kò bè *Kirisi* tiēle wè. ²⁰ Ki láa yē mi nē bè puu baa né yeli ní lèle náà nĩ lè, dí mi sí mi juugenme yiʔe bè; yeli wuʔu ki 'tōni ne mi fùró fungo nĩ gè.

Agari né Sara siēre dī náʔa gè

²¹ Ye- ki juu mi- lúʔu wéli. Yeli 'jo yeli ne ki caa *Fànʔa Siēre* ti de yeli kàrigí, giĩ sí *Fànʔa Siēre* tiĩ ne nyu dè yeli wè ti lúru lé ? ²² Kiĩ cēnge, bè *Kulocelié siēsebere* ti 'ki juu gè.

Ti 'jo *Birayima* piile pe 'puu siin. Waa nigbe 'puu sùkulocuo wi wuu, njii ní wè miēme cuo wire wuu. ²³ Ki

† Wéli baa Kor1 9.19-22; 11.1. Giĩ Pɔli wi 'caa bè juu náʔa gè, wi 'jo a wire gbéne yē né kùlogolo káli siēne ní bèle, wire nē Zuufulo kaliʔele yaʔa gèle. Wi 'jo wire yē bè kùlogolo káli siēne tiēle bèle; kire nē wire sì kenekene wori taʔa dè Galasiyé tēngefɔlɔ nē bèleʔ.

'nyaa sùkulocuo wi pùc wire cé sii nè yeli né siēne si- igenme ní bè; celiwe njàà wĩ wiime wè, a wire 'wi pùc sii wè nè yeli né bè Kulocelié cé nyuo fēni né siēre dī juu dè ††. ²⁴ Celile báli pe siin bèle, katɔnminino láa felige nĩ. Ki 'nyaa pe siin piyē ne nyakungenge tiēye siin tí. Sùku- locuo *Agari* wè, wire ne Kulocelié *nyakungenge* ki ken- me tí bè, gaa Kulocelié wi cé kpíʔile *Sinayii* nyagurugo nē gè. Wire piile pe 'sii sùkulomɔ nĩ. ²⁵ Ki 'nyaa Agari wire wĩ *Sinayii* nyagurugo gè baa Arabuulo kùlo nĩ lè. *Zerizalemi* kàʔa gáa sí gĩ baa píra njàà nĩ wè, ki kenme pi 'wúo nè yeli né Agari wori ní dè. Nè taʔa ki nē ki kàʔa ki tōni yē baa sùkulomɔ nĩ né ki siēne ní bèle. ²⁶ Nè sí ki taa *Zerizalemi* kàʔa gĩ gĩ baa naame wuʔu gè, ki wè sùkulomɔ nĩʔ, kire yē kiime. Kire sí gĩ weli yaa wè. ²⁷ Ku- locelié siēsebere ti 'ki juu nè píne né jo:

*Puu fundaanra nē, sɔndigicuo,
muo njàà miè sii nè nyaa wèʔ,
né miè cesiʔi fùrógɔ cén gèʔ.*

Te tíʔe mari muguri !

*Nè taʔa gĩ nē, celiwe njii pe 'yaʔa wè,
wi piile pe 'niʔe celiwe njii ní labɔli wi kòri wè, wi piile
nē bèleʔ.*

²⁸ Yeli bèle, mi siinyenine, yeli yē píra njàà nĩ wè Ku- locelié nyafenige siēre ti piile bè *Siaga* tiēle wè. ²⁹ Ye- sí ki cén, pùc njii pe yé sii faʔa faʔa gè nè yeli né céri ken- me ní bè, bà ki pùc wi 'puu ne pùc njii wuʔu wè, njàa pe 'sii *Kulocelié Pile* fànʔa nē gè, ki nugo kire ki waa ne tiin pàngé gè.

³⁰ Giĩ sí ki 'juu baa Kulocelié siēsebere nĩ dè ? Tiĩ jo lé: *-Sùkulocuo cira wè né wi jaa ní wè, né ki cén sùkulocuo njàà wi jaa wĩ gbè korigo lii gè né celiwe njàà wĩ wiime wè, wi jaa ní wèʔ††.* ³¹ Kire kenme nē, mi siinyenine, weli wè sùkulocuo wi piileʔ, celiwe njàà wĩ wiime wè, wire piile weli yē.

Weli yē wiyeme Zezi nĩ wè

5 *Kirisi* wi 'weli suɔ we- puu wiyeme wĩ. Ye- sí yiye cò cēnge, ye fāga ní sa yiye cò bè le sùkulomɔ wuʔuɔgɔ nĩ gèʔ.

² Ye- nyaa, mi wè, mi *Pɔli* wè, m'bé ki juu yeli mé, a yeli 'yeli sòngiro taʔa dè *kenekene* nē wè, tōni yafien ní wè tiin yeli mé *Kirisi* nĩ wèʔ. ³ M'bé ní koli bè ti fùgu, sien ó sien wi 'wii kpíʔile kenekeneɔli wè, sien wi- ki cén wire 'yeli bèri *Fànʔa Siēre* ti mīeni tári de láʔala ti nyuɔɔɔ nĩ gèle wĩ. ⁴ Yeli báli ye 'ki caa bè yiye juu bè yige né *Fànʔa Siēre* ní dè, yeli nyénì yiye wáli nè láʔa *Kirisi* nē wè. Yeli 'pòli nè tuu nè yiye wáli nè yige Ku- locelié *kpuʔɔɔ* nĩ dè.

⁵ Weli bèle, sòngiro taʔadiʔe sí yē weli mé Kulocelié nĩ wè, a weli 'ki cén wi bága sa weli juu bè yige. Kire lèle lire sí weli ne siri *Kulocelié Pile* ni fànʔa nē gè né tēngele

†† Wéli baa Sél 15.3-6; 17.16-21; 18.10-14; 21.1. ‡ Eza 54.1 tire ti 'juu náʔa. †† Sél 21.9-10 tire ti 'juu náʔa.

ní. ⁶ Ki 'nyaa a sien yē Zezi Kirisi nī wè, ma kenekene yo, miè né kenekene yo?, kire kàa wu?u sī kpú?w. Gii wu?u ki 'kpú?w gè, ma puu né téngèle ní, téngèle nàà ni nyéni ki tii sienne pe 'muo déni wè, muo kakpi?iligele nī gèle.

⁷ Yeli cé séli ne tári cèngé Kirisi koligo nī gè. Njāsien sí wi kénì yeli còri nē lā?a kányi?e nē gè, bà yeli 'puu ne lúru kányi?e mé gè ? ⁸ Ki jànvaà juulo nàà ní pe 'yeli fáanni bèle nīi kón Kulocelié mé?.

⁹ Pe 'kàsiile wáari nīe jo: «*Sinvari* cèri ti nyéni njòmi lu?w ki mièni yègí.» ¹⁰ A ki 'yéri mi nē wè, we *Kàfòli* wire fàn?a nē gè, mi 'téngé yeli nē nē ta?a ki nē sòngiro taa wè yeli nī tiyè?. Sien ó sien sí wi nyéni yeli sòngiro nya?ami dè, sien wii ga sa fòn wi kàyu?u nī gè?, sien wi ga né yē felige ó felige?.

¹¹ Mi wè, mi siinyenine, a ki yē mi 'puu ne kenekene wori jáari dè né jo kenekene wi bé gbè sien suo wè †, gáa sí nē pe tiiin ne mi túngu ? Kirisi kóriilo wori dáà mi ne jáari dè, tire cí sí ní sien bien lé †† ? ¹² Sienne bíli pe nyéni yeli sòngiro nya?ami dè, pe- sí pe nàguwom ceri bè pe- lā?a seni kīe †!

Ye- déniye ya?a ki- puu yeli sun?wom nī

¹³ Yeli bèle, mi siinyenine, Kulocelié wi 'yeli líe ye- puu yiyeme wī; ye fāga sí ki ya?a bè yeli yē yiye mé bèle, kire 'kpí?ile kaala dí yeli de céri kanedan?ana kúu?. Gii ki 'póri gè, yeri màama kúu yiye mé yeli déniye kire kenme nē bè. ¹⁴ Nè ta?a gii nē, *Fàn?a Sienre* ti nyùgbu?w kire ki 'juu ná?a sienti?e gáà nī gè, né jo: -*Muo siennyeni woli ya?a lè ni- muo déni kenme bí nē muo 'miè déni wè*††.

¹⁵ A ki sí yē yeli ne yiye wogi ne káa bèle, ye- sí yiye cò díe! Yeli tíime fáa ga yiye káa bè yiye cú?w?.

Ye- tí we- ki ya?a Kulocelié Pile lire de we kàrigí

¹⁶ M'bé sí ki juu yeli mé, yeri tári ye ki ya?a *Kulocelié Pile* lire de yeli sii kàrigí wè, bà yeli sí de céri kanedan?ana kúu?. ¹⁷ Ki 'nyaa céri kanedan?ana kiyē ne túngu né *Kulocelié Pile* ní lè, á *Kulocelié Pile* míeni ní lè ne túngu né céri kanedan?ana ní gèle. Kire ti?e gáà nī gè ti tieye siin yii ne túngu né yii ní. Kire nē yeli sí ní gbèri yeli nyéni kele kúu?. ¹⁸ A ki tóni yē *Kulocelié Pile* lire ni nyéni yeli tí wè, yeli sí buu *Fàn?a Sienre* màama nī bè?.

¹⁹ Céri kanedan?ana ke wè làrimé nī?, n'gele: kanu?w?w keke gèle, nú?wom keke, fierefun keke, ²⁰ yasunzunro,

† *Ná?a gè siennugoro Póli* wi 'juu nē ken Zuufulo jànvaafólilb téngéfólilb mé bèle. Ki 'nyaa pe 'puu ne finene ne tari Póli nē wè né jo dí wire tíime wi 'puu ne kenekene wori kpóri. †† Ki 'nyaa Póli wii ne nyu ná?a gè ne Zuufulo kenekenefólilb tí?e bèle wī, ne pe kù?w. ‡ *Póli* wi 'siengbenre juu nē ken kenekenefólilb mé bèle ná?a gè. A sien nàguwom pi 'ceri nē lā?a bè, Zuufulo pe ní wè muo tóri *Kulocelié caafólilb* cígini?. Sien wi nē ní gbè jii *Kulocelié Gbù?w?w?a* nī gè? (*wéli baa Fàn* 23.2). Póli wi 'jo Zuufulo báli pe nyéni kenekene wori kpóri dè, pe- sí piye kón, pé yiri nī wè. †† Lev 19.18 tire ti 'juu ná?a gè.

díeme, leguuro, kàsii, nyabienné, funyerige, yeja?a, kàk- iere, né wàlime kakpi?iligele, ²¹ nige kele, sungbuo- inre, cègbu?w, nē fàri kele gíli míe gíle ke waa nugolo né tire dáà ní dè. M'bé ki juu bè yeli sòmi, majo bè mi 'kíni nē ki juu nē kúw gè, sienne bíli pe 'dàli ne kele gáli kúu gèle, pe wàa sí je sa *Kulocelié Kùlofólilig* taa gè?.

²² *Kulocelié Pile* yasenge ki kàtogo yere ti sí n'de: sien- ne nige, fundaanra, yanyige, kpàricogo, kacèngé, fun- jèngé, ma puu téngéle sien, ²³ funnyige, ma jáa miè nē. Fàn?a kajuudi?ele kiyè kele gáli cí gèle?. ²⁴ Sienne bíli bíle Zezi *Kirisi* wuulo bèle, pe 'céri píne dè nē ti kóri *ti- iparige* nē gè né ti kanedan?ana kele ní gèle, nē fàri céri nige kakpi?iligele nē gèle. ²⁵ A ki yē *Kulocelié Pile* lire ni nyéni weli sii kàrigí wè, we sí de *Pile* ni tán?ame tári.

²⁶ Ye fāga tí weri wíye kpóri?, de wíye nyuw?w caa?, bèri nyabienné kpín?ini wíye nē?.

Téngéfólilb pe 'yeli peri piye sári

6 Mi siinyenine, a pe 'sien cò kaala láà fáala nī, yeli báli ye nyéni tári *Kulocelié Pile* kodan?ara nī dè, ye- juu sien ní wè funnyige sienre nī, ye wi yègè. Má sí miè cò muo tíime wè, ma fāga tuu puuwelige kaala láà nī?.

² Yeri yiye tugoro turu dè; a yeli ne kire kpín?ini yeli bé *Kirisi* kajuulo fori lè. ³ A sien sí ne wii sòngí wire yē yakaa, nē ki ya?a wi sí wè yafien wè?, wire wi 'wii fáan- ni. ⁴ Sien ó sien, wiri wi tíime kakpi?iligele tónmino gèle wi wéli, a sien wi bé né de wii tòbiló, wiri wii tòbiló wi tíime tán?agenme nē. Sien wii ní de wii tónmino né wàa nī?. ⁵ Kányi?e nē we mièni nigbe nigbe bága sa yéri né we tugoro ní wī.

Yatan?ara dí sien 'tán?a tire wi bága líe

⁶ Sien njí pe nyéni tenme *Kulocelié* sienre nē dè, sien míeni wiri wi tenmefóli kan?a wè wi koliyere ti mièni nē. ⁷ Sien fāga pùunni tiele náà nī lè?, pe wè *Kulocelié* tí?e?. Yegé gii sien 'tán?a, kire wi bága taa. ⁸ Ye- sí ki cén, a muo sien ne céri kanedan?ana kúu gèle, gii muo bága taa céri nī dè, fún?w?w dī. A njii sí ne *Kulocelié Pile* kanedan?ana kúu, gii wi bága pa taa *Pile* kóli mé gè, bànguo sii wī. ⁹ Ye- sí tí weri kacèngé kpín?ini, we fāga jo we 'fùw?w. Nè ta?a gii nē, a ki lèle ni kénì péni nò lè, we bé ki tóni taa wè, a we 'laa wiyè fùw?w nē lā?a bèle?. ¹⁰ Kire nē, bè ki larige yē we nē bèle, ye- puu weri kacèngé kpín?i- ni sienne pe mièni nē. We ceri kacèngé kpín?ini gè kpú?w we siinyenine téngéfólilb nē bèle.

Póli wi 'wi fungo siensenre juu dè Galasiyé mé bèle

¹¹ Yeli wè sebere dáà nya?a dè? kpolido dè lé ? Mi 'mi ti sebe né mi tíime kóli ní nē tórigo yeli mé.

¹² Sienne bíli pe 'ki caa peli mí?e ki- puu tàn?ana sienne mé bèle, peli pe nyéni yeli còrí ye kenekene kpi?ile wè. Kire sòngiro tí pe nī pe kanedan?ana kenme nē wī, gii ki bé tí sienne pe fāri peli túngu *Kirisitiiparige* kùu jáarige wori nē dè?. ¹³ Ki 'nyaa bíli tíime pe nyéni *kenekene* kpín?ini wè, peli tíime wè ne tári *Fàn?ana Siennē* nē dè?. Gii yákuo pe 'caa gè, ye- kenekene kpi?ile wè dí peli sí mí?e taa yeli kenekene wi kpi?ilige nī gè. ¹⁴ A ki 'yéri mi nē wè, nienyienige káà wè mi nī?, nē yiri we *Kàfoli Zezi* Kirisi wire *tiiparige* kùu wire nī?. Wire tiiparige kenme nē bè, a duniya wi 'kóri mi kenme nē; mi míeni wè, pe 'mi kóri nē lása duniya kele nē gèle.

¹⁵ Kire kenme nē, gii wu?u ki 'kpú?o gè *kenekene* bè?, sinkenekene wori míeni bè?; gii woli ni 'kpú?o lè, ma yi?e

ma kò sienfonwo. ¹⁶ Bili pe nyéni tán?ana náà tári lè, Kuloceliē wi- wi yanyige ya?a gè pe nē, nē píne wi- nyinime taa pe nē, kire 'jo Kuloceliē wi- ki kpi?ile wi *Isirayeli* tíime wuulo mé bèle.

¹⁷ Bà ki 'lása píra njáà nī wè, sien fāga ní laame piēn mi nī?. Nē ta?a gii nē, mi tíime wè, ncmidi?ele yē ná?a mi céri nē dè Zezi kenme nē bè †.

¹⁸ Mi siinyeninē, we *Kàfoli Zezi* Kirisi wi kpu?o?o ti- puu ye nē. *Ki- taa ki puu bè.*

---

† *Gii Poli* wi 'juu ná?a gè né jo Zezi tí?ele téngediēye yīi baa wire céri nī dè, kire nyaa kpu?o?o díi wi 'suo téngede koligo nī gè, ki kpu?o?o né ki wu?o?o ní yè, nē ncmidiere díi ti 'kò wi céri nē dè, tire dí (wéli baa Kor2 4.10; 6.4-5; 11.23-28; Kol 1.24).

Efɛziyɛ

Sɛbɛ wi tìediʔɛ gè

Kàfɔli Zezi wi tundunwɔ ɲàà pe 'puu nɛ ye Pɔli wè, wire wi 'sienrɛ dáà sɛbɛ dè nè tórigo Efɛzi kàʔa wuulo mé bèle bàli bīɛɛ Zezi Kirisi koligo nī gè. Wi 'puu kasuu nī Wurɔmi kàʔa mé né ti sɛbɛ. Efɛzi kàʔa gè Azii ténime kàkpuʔ kàà ki 'puu.

Pɔli wi tánʔana taanriwoli nē lè Kataanna Sienrɛ ti jáaridiʔɛ nī gè, wi cé sɛnì mɔɔɔ baa Efɛzi kàʔa mé gè nè yiʔɛɛ taanri kúu baa, a sienne nīʔɛnɛ 'fɔli nè tɛngɛ Kataanna Sienrɛ nē dè, nè piye ken Zezi Kirisi mé wè. Sɛbɛ ɲàà wii cé tórigo Efɛzi kàʔa wuulo yákuɔ mé wīʔ, ki 'nyaa tɛngɛfɔlilɔ gbuʔulo gíli ke 'puu baa ki ténime nī bè, peli pe mīeni wori dī.

Sɛbɛ wi sienrɛ nī dè, Pɔli wi 'náarige kpíʔile tɛngɛfɔlilɔ mé bèle gii ki bé tí kàa de taʔala de waa pe kacénne nē lè Kataanna Sienrɛ ti kɔli mé gè. Wi 'ki juu pe mé pe- piye gbòbori pe yaʔa tɛngɛɛ cáanra ti kenme nē bè. Kuloceliɛ wire wi bé pe sáʔa né wi fànʔa ní gè ki cáanra dáà nē dè (wéli baa). Wi 'juu nè le tɛngɛfɔlilɔ nī bèle, peri tári de yeligi né Kuloceliɛ nyéni kaala ní lè, peri kpuʔɔɔ tari piye nē, pe- wiyedɛnige yaʔa ki- puu pe sunʔɔmɔ nī.

Efɛziyɛ sɛbɛ wi sienrɛ ti 'Kolɔsiyɛ sɛbɛ wori líɛ dè tiɛye nīʔɛye nī. Tàa dɛ: náarige gáà Pɔli wi cé kpíʔile né jo Kuloceliɛ wi- kacénne ken tɛngɛfɔlilɔ mé bèle né laaduumɔ sɔngirɔ ní wi Pile lire fànʔa nē gè ( ), ki sienrɛ tī baa . Nè píne bè wi 'jo Zezi wire wī tɛngɛfɔlilɔ gboli ni nyùgo gè ( ), ki siennuro tī baa . Nyéyirile wori dè bè puu cefɔnrɔ ní bè Zezi wori tíɛɛ dè ( ), ki sienrɛ tī baa .

Sɛbɛ wi nyùgboliyo yè

Síerile

Zezi Kirisi mé suɔɔ ni yē

Tɛngɛfɔlilɔ pe sīi fɔnwɔ tánʔagenme bè

Síerile

1 Pɔli ɲàà wī Zezi Kirisi tundunwɔ wè nè yeli né Kuloceliɛ nyéni kaala ní lè, wire wi 'sienrɛ dáà sɛbɛ dè nè tórigo Kuloceliɛ wuulo mé bèle, bàli bīɛɛ baa Efɛzi kàʔa mé gè né tɛngɛ Zezi Kirisi nē wè. ² Kuloceliɛ wè weli Tuu wè, né Kàfɔli Zezi Kirisi ní wè, pe- kpuʔɔɔ né yanyige ken ye mé.

Kpuʔɔɔ dáà weli bé gbè taa Zezi Kirisi mé wè

³ Kpuʔɔɔ ti 'yeli Kuloceliɛ nē, weli Kàfɔli Zezi Kirisi wi Tuu wè. Wire wi 'kpuʔɔɔ taʔa weli nē kenme pi mīeni feliye nē, gii ki 'pile kenme kúu bè nyiʔɛnɛkaʔa kele koligo nī gè bè wiyē pínenɛ né Kirisi ní wè. ⁴ Ki 'nyaa wi cé weli nyíɛnɛ nè kɔn nè yaʔa we- puu pínenɛ né Kirisi ní wè nè ki yaʔa duniya wii cé fiɛ faanʔ, we- puu we nyuɔ wire yiʔɛ mé gè, wé sí puu tiɛɛ fùn, dɛnige nī gè. ⁵ Kuloceliɛ wi cé kīni nè ki yègɛ bè weli líɛ bè weli kpíʔile wi pīile nè yeli né gaa Zezi Kirisi wi 'kpíʔile gè. Wi 'kire kpíʔile nè yeli né wi nyéni kaala ní lè, nàa ni 'wi dɛni lè,

⁶ gii ki bé tí weli de wi síeri de kpuʔɔɔ tari wi nē wi kpuʔɔɔ tire kenme nē bè weli kɔli mé gè. Wi Jaa wire fànʔa nē wi 'kire kacɛngɛ kpíʔile gè weli mé waʔanɛ, wi Jaa ɲàà wi 'wi dɛni kacénne fùn wè.

⁷ Wire sīsien fànʔa nē gè, a weli 'suɔ nè yiri ki nī, a weli kapiʔile ke 'láʔa. Kire 'kpíʔile nè yeli né Kuloceliɛ wi kpuʔɔɔ ní dè. ⁸ Wi 'ki kpíʔile weli mé kpuʔɔ nè sícilime né kacénne feliye yi mīeni ken weli mé. ⁹ Wi 'tí a weli 'wi nyéni kaala kalarile cén lè. Wi kacɛngɛ kire kenme nē bè, wi cé kīni nè ni sɔngi nè yaʔa bága ni kpíʔile Zezi Kirisi wire fànʔa nē. ¹⁰ Ki 'nyaa a ki lèlɛ ni kénì nò lè, wi bé yɛɛ ti mīeni píne bè ti le Kirisi kiyɛ nī, dii dī baa nyiʔɛnɛ nī lè, né dàa dī náʔa dàala nē lè.

¹¹ Nè píne Kuloceliɛ wi cé weli nyíɛnɛ nè kɔn nè yaʔa we- puu pínenɛ né Zezi Kirisi ní wè, nè yeli né kele gíli wi cé tɔnmɔ nè yaʔa gèlɛ. Ki 'nyaa wii nɛ kele ke mīeni kúu nè yeli né wi nyéni kaala ní lè, ¹² gii ki bé tí weli bàli bīɛɛ pélile bèle né weli sɔngirɔ taʔa dè Kirisi nē wè, we- puu bàli pe nyéni wi kpuɔmɔ kpóri bè.

¹³ Nè píne Kirisi wire nī yeli mīeni bèle, yeli 'kányiʔɛ ki sienrɛ lúʔu dè, Kataanna Sienrɛ dè dàa ti 'suɔɔ ken lè

yeli mé bèle, a yeli 'téngé wi nē. A Kulocelié wi sí wi *Pile* ken lè yeli mé, nē *fīe* téngé yeli nē, *Pile* nàa wori nē wi cé *nyuo kún nē ken* wè. ¹⁴ Kulocelié *Pile* lire sí yē weli mé gii Kulocelié wi 'sàri nē yaʔa weli kōrigō ki wori nē dè, bè weli suō bè yige ki nī bè láʔa wè, weli báli bīele wi wuulo bèle, gii ki bé tí weri wi gbùʔwō wi kpuōmō wori nē dè.

Pɔli náarige gè

(Filip 2.9-11)

¹⁵ Kire kenme nē bà mi 'yeli téngéle ni wori lúʔu dè *Kàfɔli* Zezi nī wè, né yeli déniye wori ní dè Kulocelié wuulo pe miēni kōli mé gè, ¹⁶ mi nē fīʔeʔ bè barige ken Kulocelié mé wè yeli wori nē dèʔ, a mi gbénè yeli wori sōngi dè lèle ó lèle mi náariye nī yè, ¹⁷ gii ki bé tí we *Kàfɔli* Zezi *Kirisi* wi Kulocelié wè, wire *ɲáà wī* kpuōmō Tuu wè, wi- sícilime *Pile* ken lè yeli mé, ni- wi tīe yeli nē bé sí tí ye- wi cén. ¹⁸ Kulocelié wi- yeli sinjilige múgu gè, ye- ki cén sōngiro taʔadiʔe gī gī baa Kulocelié wi kayerile nī lè, yé ki cén ye pīne wi kōrigō ki *kpuʔwō* tī nīʔere nē fāri lōri cēnre nē wi wuulo mé bèle. ¹⁹ Yé sí ki cén ye pīne fānʔa gī gī wi mé weli wuʔu gè, weli báli bīele téngéfɔlilɔ bèle; ki fānʔa ki 'kpúʔ nē fáala. Kire fānʔa kire tíime wi 'tīe, nē ki kpíʔile né *ɲōri* ní ²⁰ lèle nī nī wi 'Kirisi nyé wè nē yige kúbilo nī bèle, né tí a wi 'téni wi káliige mé gè † baa *nyíʔene* nī lè. ²¹ Wī ti miēni naame: kàfɔligo feliye yi miēni yè, fānʔa feliye yi miēni yè, *ɲōri* feliye yi miēni yè, né kùlofɔligo feliye yi miēni ní yè. Nē fāri mīʔe ó mīʔe gáa ki bé gbè yeri gè, ki fāga cē yéri náʔa yákuo nēʔ, nē pīne duniya *ɲáà* wi báan ne tīin wè. ²² Kulocelié wi 'kele ke miēni tīrige Kirisi wi tɔliyo láara yè ††, né sí wi kpíʔile wi- puu *Kàfɔli* kele ke miēni nyúgo nē *téngéfɔlilɔ gbolɔ* nī lè. ²³ Téngéfɔlilɔ gbolɔ lire sí nī wi cetinne lè, lire nī Kirisi wi yē kenme pi miēni felige nē, wire *ɲáà* wi 'duniya wi miēni nyi wè.

Bè yiri kùu nī wè

bè sa jíin sii nī wè

(Tiit 3.3-8)

² Ki 'nyaa yeli 'puu kúbilo yeli kakolido né yeli kapiʔile kiyē nī yè wī. ² Bè yeli 'puu ne yeli sii tári wè kire kenme nē bè, duniya *ɲáà* sienne pe tánʔagenme nē bè. Yeli 'puu ne lúru yebilige wuulo fāanya yi kàfɔli nē wè, kire *pīle* nàa lire ni nyéni siensinluʔulo pe sii kàrigí wè ɲō wè. ³ Weli we miēni bèle, bè weli 'puu nē pīne pe tīele. Weli 'puu ne weli sii tári wè ne weli ladaanma kele kúu gèle. A gii cé weli déni weli cetinne kōli mé gè né weli sōngiro nī dè, kire weli 'puu ne kpínʔini. A kire sí ki ken, nē yeli né weli kenme ní bè, kàyuʔu gáa Kulocelié wi je ga juu bili nē bèle, kire ki cé yeli né weli ní nē pīne.

⁴ Nē sí ki taa Kulocelié nyinime pīi kpuōmō, weli woli ni 'wi déni kpuʔ. ⁵ Kire nē, bè ki 'nyaa weli cé puu kúbilo weli kakolido ti kenme nē bè, a wi 'weli kpíʔile a weli 'wúo nē kò sii nē né *Kirisi* ní wè. Kulocelié *kpuʔwō* tire ti 'tí a yeli 'suō. ⁶ Né míeni, wi 'weli nyé nē yige, nē weli pīne nē téngé né Zezi Kirisi ní wè baa *nyíʔenekaʔa* nī gè. ⁷ Wi 'kire kpíʔile we- ki cén yiʔele gīli ke báan ne tīin gèle, wire kpuʔwō dáa wire 'kpíʔile weli mé Zezi Kirisi kenme nē bè, lōri cēnre yē baa niʔere ki kpuʔwō dáa nī dè. ⁸ Ki 'nyaa Kulocelié kacēngé kire nyúmo nī yeli nyéni suō, téngéle kenme nē bè. Kii sí kò majo yeli nī ki 'yèʔ, Kulocelié *yakenge* gī. ⁹ Kakpiʔiligele bēʔ ke 'pen né kire níʔ, gii ki bé tí sien fāri wii nyíeneʔ.

¹⁰ Ki 'nyaa Kulocelié wi yafaanra dī weli bèle; wi 'weli faan we- puu pīne né Zezi Kirisi ní wè wéri kacēngéle kpínʔini. Kulocelié wire wi 'ke kpíʔile nē yaʔa gii ki bé tí weri ke kpínʔini.

Téngéfɔlilɔ pe miēni 'kò nigbe

¹¹ Ye- sōngi ye taa, faʔa kenme nē bè, *kùlogolo káli* wuulo bīele yeli 'puu; bili pe piye yeri *kenekenefɔlilɔ* bèle, pe 'puu ne yeli tōri sienne báli tīele piyè kenekene wèʔ, nē sí ki taa peli kenekene *ɲáà* wè, wire yē sien kōli kakpiʔilile yákuo wī. ¹² Ki 'nyaa kire lèle nàa nī lè yeli 'puu *Kirisi* fūn ne ní nabōnminō, yeli sī 'puu ne tōri ne nīi baa *Isirayeli* wuulo nī bèleʔ. Nē pīne bè Kulocelié wi cé *nyuo kún nē ken* tɔliyo niʔeye wè, né nyuo fēni wè, yeli liele sī cé puu baa ti nīʔ. Sōngiro taʔadiʔe sī 'puu yeli méʔ, nē pīne yeli sī cé Kulocelié cén duniya nī wèʔ. ¹³ Nē sí ki taa pīra *ɲáà* nī wè, bè yeli yē Zezi Kirisi wuulo bèle, yeli báli ye 'puu liilile bèle, a yeli 'siʔere nē kpōni Kulocelié nē wè, Kirisi wire sisien fānʔa nē gè.

¹⁴ Nē taʔa gīi nē, wire wi 'weli ken né yanyige ní † gè, wire wi 'Zuufulo pīne bèle peli né bili pe wè Zuufulo bèleʔ, a pe 'kò nigbe. Gungo gī ki cé pe wáligi bèle né leguuro nyógo dè pe sunʔomō nī bè, a wi 'ki jaa nē yige baa, kire 'taa bà wi 'wii ken a pe 'wi kpúu wè. ¹⁵ Wi 'Misa Fānʔa Siēne jaa dè né ti kajuudiʔele ní gèle, a kire 'tí a wi 'sienfeliye yi siin kpíʔile yè a yi 'kò nigbe nē kò sienfelige fōngō né wire ní, nē yanyige nyógo gè. ¹⁶ Wi kúu wire kenme nē bè *tiiparige* nē gè, a wi 'pe siin juu bèle nē taʔala piye nē peli né Kulocelié ní wè, a pe 'kò cetinne nigbe, nē leguuro kpúu dè nē yige pe sunʔomō nī bè wire tíime wè. ¹⁷ Nē pīne Zezi Kirisi wi 'pen nē péni yanyige wori jáari dè yeli mé, yeli báli ye 'puu liilile bèle, né yeli báli bīele bile tūōn nē pīne wè ††. ¹⁸ Ki 'nyaa wire kenme nē weli we miēni bèle, weli báli bīele Zuufulo bèle né bili pe wè Zuufulo bèleʔ, a weli 'jáa nē jíindiʔe taa bè gbè nō Tuufɔli nē wè, *Kulocelié Pile* lire nigbe nyúmo nī bè.

¹⁹ Kire kenme nē, yeli ní wè tīin nabōnminōʔ, bé né ga jo yeli yē kayōbigō káa kīiye wuulo wīʔ. Ki 'nyaa, yeli né

† Wéli baa *Nún* 110.1. †† Wéli baa *Nún* 8.7.

‡ Wéli baa *Mis* 5.4. †† Wéli baa *Eza* 57.19.

Kuloceliè wuulo ní bèle ye 'kò bè kùnunɔ wuulo tíele wī, níe ní Kuloceliè narige wuulo nè pínε. ²⁰ Yeli yē faanna saʔa ki kàkpɔɔn nē wè, kàkpɔɔn ɔ́à Zezi tundunminɔ né Kuloceliè *Sienjuulo* pe 'túgu wè †; Zezi Kirisi wè, wire sí wī saʔa ki kàluulo kàdenipelige gè ††. ²¹ Wire fànʔa nē saʔa ki mieni 'yéri nè nyuɔ cènge, nè kò gbùʔɔɔsaʔa wàlidengεge Kàfɔli mé wè. ²² Yeli mieni bèle, wire nī yeli yē faanna nè fàri wi nē, nè kò kòridiʔε Kuloceliè mé wè wi Pile lire fànʔa nē gè.

**Kataanna Sienre ti kenme
pi 'yiri kpànʔane**
(Kol 2.1-3; Pie1 1.10-12)

3 Kire kenme nē, mi Pɔli wè, mi yē náʔa kasuu nī wè Zezi *Kirisi* wire kenme nē bè, bè mi ne *Kataanna Sienre* jáari dè kùlogolo káli sienne mé bèle. ² Mi 'ténge ki nē yeli 'kàa lúʔu ki nī meni Kuloceliè wi 'wi kacènge tìe gè mi nē né tugoro dáà ken dè mi mé tundo yeli mé. ³ Ki 'nyaa kaala láà Kuloceliè wi 'tìe mi nē, mi- wire kalarile cén lè, majo bè dàa cèri tíele mi 'sεbe dè. ⁴ A yeli ne ti wéli dè, yeli bé ki 'nyaa gii mi 'cén Kirisi wi kalarile wori nī dè.

⁵ Lègele gíli ke 'tóri faʔa gè, Kuloceliè wìl cé ki kalarigele tìe gèle sienne nē bèleʔ. Bè sí ki yē ɔ́ wè, wi 'ke tìe wi *tundunminɔ* nē bèle né wi *sienjuulo* ní bèle bàli wi 'wàli nè téngε nè pe cáan wi baara nē dè wi *Pile* lire fànʔa nē gè. ⁶ Ki kalarile n'ne: Kataanna Sienre tire fànʔa nē gè, kùlogolo káli sienne piyē ne tóri ne nii baa né Zuufulo ní bèle yacènrε dáà Kuloceliè wīl ne gbòbori ne yeri wi wuulo mé bèle. Peli bàli bèle cetinne nuno wuulo bīele; Kataanna Sienre ti fànʔa nē gè peli liéle yē baa nè pínε nyafenige gáà Kuloceliè wi 'kpíʔile bè wiyē pínεné né Zezi Kirisi ní wè.

⁷ Nè yeli né Kuloceliè wi kpuʔɔɔ yakεnge ní gè, wi 'wi fànʔa tìe gè nè ki kpíʔile mi mé, a mi 'kò Kataanna Sienre ti baakuɔɔ. ⁸ Mi ɔ́à mi 'céri Kuloceliè wuulo pe mieni nī bèle, a wi 'ki kpuʔɔɔ dáà kpíʔile dè mi mé, mi sari ki jáari kùlogolo káli sienne mé bèle bè Kirisi wīl né lɔri ní sien sí gbè ki cén bè kúɔ wèʔ. ⁹ Nè pínε, mi 'yeli bè ti juu bè ciile pe mieni mé, meni Kuloceliè wi sí wi kalarile kakpiʔilile fori lè. Wire ɔ́à wi 'yere ti mieni faan dè, a wi 'ki kaala náà làrige lè fúɔ nè péni taa a ki 'mɔɔ, ¹⁰ gii ki bé tí Kàfɔli wi wuulo gboli lire kenme nē bè, kàfɔligɔ feliye yè né fànʔafɔligɔ feliye nyáà yī baa *nyíʔene* nī lè, ti- ki cén Kuloceliè sícilime koliyo yī nìʔeye kátii. ¹¹ A kire 'kpíʔile nè yeli né kaala náà Kuloceliè wi cé tí nè yège baa faʔa faʔa gè, né kénì ni kpíʔile we Kàfɔli Zezi Kirisi wire fànʔa nē gè. ¹² Bè weli yē pínεné né Zezi Kirisi ní wè né téngε wi nē wè, fíεε wè weli nīʔ, weli bé gbè jáa bè nò Kuloceliè nē wè †. ¹³ Kire kenme nē, ye fāga ki yaʔa mi wuʔɔɔ yì de céri kpúu dè yeli nēʔ, bè mi ne wuʔɔ

yeli kenme nē bè. Kire ki mieni yē bè ki tìe kpuɔɔ bīl nī yeli bága puu bè.

**Pɔli náarige nyùgo kire gī
Zezi déninge wori dè**

¹⁴ Kire kenme nē mi ne káguro cáanri Tuufɔli wi yiʔε mé gè. ¹⁵ Wire wī *nyíʔene* nariye né dàala nariye yi mieni Tuu wè †. ¹⁶ Mi ne wi náari nè yeli né wi kpuɔɔ ní bè bè pi 'niʔε bè, gii ki bé tí wi *Pile* lire fànʔa nē gè, wi- ɔ́ri ken yeli mé yeli funyɔ nī yè. ¹⁷ Téngεle fànʔa nē gè, *Kirisi* wi- ténidiʔε kòn yeli funyɔ nī yè, ye- sómigo ye yéri ye nire wáa déninge nī gè, ¹⁸ gii ki bé tí yeli gbè jáa bè ki cén bè fàri Kuloceliè wuulo pe mieni nē bèle meni Kirisi déninge ki 'kpúʔɔ † gè, né tɔni gè, né kpàʔala gè, né ní sícuugo gè. ¹⁹ Kire déninge gáà gè, ki 'kpúʔɔ nè fáala kí gbè cén bè kúɔʔ, dí yeli sí nyí Kuloceliè kenme pi mieni nē bè.

²⁰ Kuloceliè ɔ́à wi bé gbè kele ke mieni kpíʔile gèle, bè ce tóri bè fáala gii weli bé gbè náari wi mé gè, né gii weli bé gbè sòngi gè, nè yeli né fànʔa gáà ki nyéni baara weli nī bèle, ²¹ kpuʔɔɔ ti 'yeli Kuloceliè nē wè súuri lègele ke mieni nī *téngεfɔlilɔ* gboli nī lè lire náà nī pínεnyenige nē né Zezi Kirisi ní wè ! *Ki- taa ki puu bè !*

**Téngεfɔlilɔ pe mieni
piyē cetinne nigbe**
(Wurɔ 12.4-8; Kor1 12.4-31)

4 Kire nē, mi ne yeli fien wī, mi ɔ́à wī kasuulewe wè Kàfɔli wi kenme nē bè, yeri tári yeri yeligi né kayerile ní lè nàa nē Kuloceliè wi 'yeli yeri bèle. ² Yeri yiye cé-rigi feliye yi mieni, ye- puu funnyigefɔlilɔ, ye puu né kpàricogo ní, yeri yiye kpàri yeri cògí ye mieni nigbe nigbe bèle wiyedenige nī gè. ³ Bè *Kuloceliè Pile* ni 'yeli kpíʔile a yeli 'bié wè, yeri ki cira ki pínεnyenige gáà ki- kò yeli sunʔɔɔ nī né yanyige gáà ní ki 'yeli puɔ yiye nē bèle. ⁴ Cetinne nī nigbe, Kuloceliè Pile nī nigbe nè pínε. Bè mieni ki yē, Kuloceliè wi 'yeli yeri nè nyóɔ sòn-girɔ taʔadiʔε nigbe nī wī. ⁵ Kàfɔli wī nigbe, téngεle nī nigbe, *batemi* wī nigbe, ⁶ Kuloceliè wī nigbe ne ní sien- ne pe mieni Tuu, wire wī pe mieni Kàfɔli wè, níe baara né pe mieni ní, né ní pe mieni nī bèle.

⁷ Nè sí ki taa we mieni nigbe nigbe bèle, we '*kpuʔɔɔ* taa nè yeli né *Kirisi* wi yakεnge ní gè. ⁸ Kire nē *Kuloceliè siensebere* ti 'ki juu né jo ††:

Bà wi 'yè baa naame gè, a wi 'nìʔene jáa nè pe cò nè ké,

né sí kpuʔɔɔ kpíʔile sienne mé bèle††.

⁹ A ki sí jo wi 'yè naame gè, kire kɔri wire 'jo gáa wī, a ki 'laa kii nyaaʔ wi cé kini nè tigi náʔa táanme gè dàala nē lè ? ¹⁰ Nàa wi 'tigi wè, wire mieni wī wi 'yè nè ké

†† yi mieni Tuu wè: *Gireki sienre nī dè, ti 'jo: wire nī yi mieni míeye yīl ne kóngi.* †† *kpúʔɔ: Gireki sienre nī dè ti 'jo: píelige.* ††† Kire nē *Kuloceliè siensebere* ti 'ki juu né jo: *Gireki sienre nī dè ti 'jo: Kire nē ki 'jo.* ††† *Nún 68.19 tire ti 'juu náʔa.*

† Wéli baa Tìe 21.14. †† Wéli baa Mat 21.42; Mar 12.10; Luk 20.17. † Wéli baa 2.18; Wurɔ 5.2; Eb 4.16; 10.19; Pie1 3.18.

naame gè nè tóri *nyìʒene* tieliiliye yi mieni nē yè, a kire tí a wi 'duniya powo wi mieni nyì ! ¹¹ Nè pínε wire wi 'pàli kpíʒile *Zezi tundunminɔ*, nè pàli kpíʒile *Kuloceliε sienjuulo*, nè pàli kpíʒile *Kataanna Sienre jáarifɔlilɔ*, nè pàli kpíʒile *téngɛfɔlilɔ gbuʒulo nàʒavɔlilɔ*, nè pàli kpíʒile *tenmɛfɔlilɔ*. ¹² Wi 'kire gáà kpíʒile gè gii ki bé tí pe- *Kuloceliε wuulo gbòbori bèle pe yaʒa Kuloceliε baara ti kenme nē bè*, dí *Kirisi wi cetinne ni sí ɲɔri taa*, ¹³ fúɔ bè taa weli we mieni we- pa we sòngirɔ pínε dè nigbe téngɛ nī lè, né *Kuloceliε* *Jaa wi cénne nī lè*, we- *liε we liri*, we- *nò Kirisi larigε nī gè bè wire 'fori nè paʒa wè*. ¹⁴ A kire 'kpíʒile gè, weli sí ní puu bè piile tíεlεʒ, bèri wáa de yiʒi de mári majo bè lakuruyo cí ne filagi yèʒ, sienne pe káfinεre tenmεgεle feliyε yi mieni yi de we líi de we yiʒi de máriʒ. Ki sienne felile pe 'ciligε, pe 'kpilikipili cén wè bè sien fáanni bè pùunni.

¹⁵ Nè sí ki taa a weli ne kányiʒε nyu gè sienne mé bèle né wiyedenigε ní gè, weli béri líʒi de waa yiʒεme kele ke mieni nī gèle bè puu pínεne né *Kirisi ní wè*. *Wire wī téngɛfɔlilɔ gboli ni nyùgo gè*. ¹⁶ *Wire kenme nē cetinne ni mieni ni nyéni suʒulo nè pínε nè nìi cò suʒudiyε yi mieni nī yè*, níε pínε ne kele kúu gèle, gii ó gii nè yeli né ki ɲɔri kenme ní bè. *Kire kenme báà nē bè*, cetinne ni mieni ni béri líʒi de waa yiʒεme wiyedenigε nī gè.

Téngɛfɔlilɔ pe tánʒagenne

fɔnnɔ lè
(Gal 5.10-25)

¹⁷ *Kire kenme nē*, gii m'bé juu bè gbèngε *Kàfɔli* wi mifε nē gè, n'gε: ye fāga ní de yeli sii tári wèʒ majo meni sɛndεngεle piyē ne tári wèʒ, né pe sòngiwaara ní dèʒ. ¹⁸ *Piyē yebiligε nī pe sòngirɔ ti kiyε nī yè*; sii *ɲáà Kuloceliε wii ne kanʒa wè*, pe *liεlε wè baa wi nīʒ pe kati-ire tire kenme nē bè né pe fungbenyε ní yè*. ¹⁹ Pe 'kò fiεre fùn, nè piyε ken kanuʒɔɔ kele mé gèle, ne karime baara felide ti mieni kúu dè, pe wè tíngi ti nēʒ.

²⁰ *Yeli sí bèle*, kire tenmenε lire bèʒ yeli 'taa *Kirisi* wori nī dèʒ. ²¹ *Kii céngε*, yeli 'wi wori lúʒu dè, nè pínε yeli 'tenmenε taa wi wori nē dè nè yeli né kányiʒε ní gè *Zezi* nī wè. ²² *Kire nē ye- láʒa yeli kaliεme kakpiʒiligele nē gèle*, tire ti nyéni pínε ne tári céri kanɛdanʒana nè sien pùunni wè. ²³ *Ye- tí yeli funyɔ yè né yeli funzɔngirɔ ní dè*, ti- yiʒε ti kò fɔnrɔ, ²⁴ yé sí kpíʒilegenvɔnmɔ † líε, kire ki 'yeli né *Kuloceliε* kenme ní bè. *Sien wi de tári sínme koligo nī gè*, né ciilime nī bè kányiʒε wobo bè.

²⁵ *Kire nē*, ye- *láʒa káfinεre nē dè*. *Yeri kányiʒε nyu yiye mé ye mieni bèle ††*, nè taʒa gíi nē, we mieni wiyé we yaliye wī. ²⁶ *A yeli funyɔ yi 'yè*, ye fāga *kapiile kpíʒileʒ*. Cεngε kii yeli bè jiiin bè yeli funyɔ yaʒa yè yi de

† yé sí kpíʒilegenvɔnmɔ líε: *Gireki sienre nī dè*, ti 'jo: yé sí sienfɔnwɔ le wè yiye nē. *Kire 'jo Kuloceliε wi 'weli kpíʒile a we 'kò sienfɔnminɔ*.

†† *Wéli baa Zaka 8.16*. ‡ *Nún 4.5* tire ti 'juu náʒa gè nè yeli né gire-ki sienliεre ní dè.

tíin yèriyεʒ. ²⁷ *Ye fāga larigε yaʒa gbòdolilo kàfɔli mé wè púloʒ !*

²⁸ *Sien ɲíi wi nyéni yúu wè*, sien wi- *kàyuugo yaʒa gè*. *Gii ki 'póri gè*, sien wi- *yiʒε le wiri baara wire tíime wè né wi kiyε ní yè*, gii ki bé tí wi yakaa taa wi- *gbè wàa ken ɲàa nē ki màakuu yè wè*. ²⁹ *Siencuʒɔɔ tàà fáala fāga de yigi yeli nyuɔɔ nī yèʒ*; gii ki 'póri gè, *sienre díi dí cénre dè bè gbè jáa bè sien sáʒa bè wi woli nyuɔ lè*, bé sí *kpuʒɔɔ taʒa sienre ti lúʒufɔlilɔ nē bèle*, yeri *tire nyu*.

³⁰ *Nè pínε*, ye fāga de laame pinʒε *Kuloceliε Tíεfufun Pile* nī lèʒ; *lire nī Kuloceliε fiε wè*, *fiε ɲáà wi 'téngε yeli nē bèle níε yeli suɔjεngε siri gè*. ³¹ *Funbienre dè*, né *fundanʒanigε ní gè*, né *funyerigε ní gè*, né *bèri nyu de kpèní wè*, né *míεcuʒɔɔ sienre ní dè*, *tire dáà ti mieni dè né sipiire felide ti mieni ní dè*, ye- *ti yaʒa ††* ! ³² *Ye- puu yeri kacèngε kpínʒini yiye nē*, yeri *nyinime tari yiye nē*, yeri *ki yeri yiye nē*, majo meni *Kuloceliε* wi 'ki yaʒa yeli nē bèle *Kirisi* kenme nē bè.

Téngɛfɔlilɔ pe 'yeli peri tari kpíenme nē

(Kor1 6.9-11)

5 *Ye sí puu yeri yeli kakpiʒiligele kpínʒini gèle bè Kuloceliε tíεlε wè*, bè yeli yē wi pidenine bèle. ² *Yeri tári déni gè majo meni weli 'Kirisi déni wè*, á wi 'wii ken *Kuloceliε mé wè kakuɔɔ yakεngε nùdaanna wuʒu †† weli kenme nē bè*.

³ *Kire nē*, gii ki 'kanuʒɔɔ kúɔ dè, né *núʒɔmɔ* kakpiʒiligele feliyε yi mieni ní yè, né *fungbuʒɔ ní gè*, ye fāga tí tire taa fáala gá nyaa yeli *sunʒɔmɔ nī bèʒ*, nè yeli né gii ki 'Kuloceliε wuulo kenme kúɔ bè. ⁴ *Nè pínε*, fiε-fun *sienjuuro dè*, né *ledobilo sienre ní dè*, né *sienkarire ní dè dáa ti yeli juʒu nē gèʒ*, ti *fári yigi yeli nyuɔɔ nī yèʒ*. *Gii ki 'póri gè*, yeri *Kuloceliε síeri wè*. ⁵ *Á kire 'laa wè*, ye- *ki sómigɔ ye lúʒu cèngε*: *kanuʒɔɔfɔli wáà fáala*, á kire 'laa *sienkariwε*, á kire 'laa *fungbuʒɔfɔli*; kire sien wii nuwɔ né ɲáa ní wi yasunro sungu dè. *Pe wàa fáala sí je ga kɔrigɔ taa baa Kirisi wi kùlofɔligɔ nī gèʒ wire né Kuloceliε ní wèʒ*.

⁶ *Ye fāga tí sien yeli fáanni né nyatanʒa sienjuuro nīʒ*. *Ye- ki cén tire dáà tire ti nyéni báan né Kuloceliε funyerigε ní gè siensinluʒulo kúrugε bèle*. ⁷ *Kire nē*, ye *fári nyaʒami ki sienne báli nī bèleʒ*. ⁸ *Kii céngε*, *lèlε láà 'puu baa*, yeli 'puu *yebiligε nī*; nè sí ki taa *píra ɲáà nī wè*, yeli yē *kpíenme nī bè yeli yē fàriile né Kàfɔli* ní wè. *Yeri tári bè kpíenme piile tíεlε*. ⁹ *Né ki cén bili bíεle kpíenme nī bè*, peli *nàa kacèngε*, né *sínme*, né *kányiʒε koligo tári*.

¹⁰ *Yeri ki caa ye- ki cén gii ki 'Kàfɔli déni wè*. ¹¹ *Ye fári nyaʒami pe nīʒ*, *báli pe kanyaʒamire kúu dèʒ*, *tònifun wori dè*, *yebiligε wori dè*. *Ye- ce yeri ti nyu de yigi kpànʒane wī*. ¹² *Ki 'nyaa pe kakpiʒiligele gáli pe kpínʒini làrimε nī bè*, *tii fiεre wori bè ti juu dè*. ¹³ *Nè sí ki taa kele*

†† *YE- TI YAʒA: Gireki sienre nī dè*, ti 'jo: ye- ti kòn ye wáa. †† *Wéli baa Yir 29.18; Lev 9.12*.

gíli ke mieni gíele ke sí yiri kpíenme nē bè, ke kenme pi nē yiri kpàn?ane. ¹⁴ Nē taʔa gíi nē, a kaala ó kaala 'yiri kpàn?ane gè, ni nē kò kpíenme. Kire nē pe sí ki juu nē jo:

Yè, muo n̄àà ma n̄óni wè !
Nyé ma yiri kúbilo n̄i bèle,
bè Kirisi wè,
Kulocelié Siennyienegonwò wè,
wi bé kpíenme cáan muo nē †.

¹⁵ Ye sí de ciʔige yeli tánʔagenme nē bè díeʔ ! Ye fāga puu bè sinjiligefunfólib tíeleʔ, ye- puu bè siensicilile tíele. ¹⁶ Ye- lèlé ni cògenme cén, á kire 'laa wè, pàngge cenyé nyáà n̄i we yē n̄ò wè, yi wè cènyeʔ.

Weri weli s̄i t̄ári wè Kulocelié Pile tánʔagenme nē bè

¹⁷ Kire kenme nē, ye fāga yiye yaʔa bè puu ledoroʔ; ḡii ki 'p̄óri gè, ye- puu ye kaala yiʔe cén ye ki cén ḡii ḡi Kàf̄oli wi nyéni kaala lè.

¹⁸ Ye fāri sunm̄o gbun de tunʔ; sunm̄o pīn ne sien nii kanyaʔamiré n̄i. Ḡii ki 'p̄óri gè, ye- puu ye nyi Kulocelié Pile lire nē. ¹⁹ Yeri lèbaanna nyógi yiye n̄i né n̄únudaanya ní, nē píne yeri Kulocelié gbùʔrigo n̄únuyo n̄ú yiye mé, né n̄únudo dáà Kulocelié Pile ni sí s̄onḡi nē tírige sien mé wè fungo n̄i gè. Yeri n̄ú yeri Kàf̄oli gbùʔr̄ó wè né yeli fungo ki mieni ní. ²⁰ Yeri síerige kanʔa Kulocelié mé wè, weli Tuu wè, lègele ke mieni n̄i, keke ke mieni nē gèle, we Kàf̄oli Zezi Kirisi wire míʔe nē gè.

²¹ Yeri yiye cérigi yiye mé Kirisi wire yiʔe fíere nē dè. ²² Celile, yeri yiye cérigi yeli p̄olil̄ mé bèle, majo Kàf̄oli wire mé yeli ne ki kpínʔini. ²³ Ki 'nyaa lab̄oli wire w̄i celiwe wi nyùgo gè, majo bè Kirisi w̄i téngef̄olib̄i gboli ni nyùgo gè, lire náà n̄i wi cetinne lè. Wire w̄i ki gboli ni suw̄oli wè. ²⁴ Bè sí téngef̄olib̄i gboli wuulo pe 'piye cérigé Kirisi mé wè, celile bèle, peri piye cérigi bè kire felige pe p̄olil̄ mé bèle keke ke mieni n̄i gèle.

²⁵ Yeli bèle lab̄olil̄ bèle, ye- tí yeli celile pe- yeli déni majo bè téngef̄olib̄i gboli ni 'Kirisi déni wè, á wi 'wii ken pe kenme nē bè. ²⁶ Wi 'kire kpíʔile nē pe jíge nē m̄unu né luʔ ní Kataanna Sienre tire fànʔa nē gè, bè téngef̄olib̄i gboli w̄ali lè bè ténge Kulocelié mé. ²⁷ Ḡii ki bé tí wi- téngef̄olib̄i gboli yige lè ni- yéri wire yiʔe mé gè né kpuw̄o ní, tíele fāga puu ni nēʔ, á kire 'laa ni fāga puu fénineʔ, bé né ga jo kire k̄aa feligeʔ, fúo macen ki gboli ni- puu w̄alidengele niye Kulocelié mé tíele fùn.

²⁸ Kire tíʔe ḡàà n̄i gè, lab̄olil̄ pe 'yeli bè tí pe celile pe 'pe déni majo peli tíime cetinne lire n̄i. A sien n̄i cuo 'wi déni wè, sien wire wi 'wii déni. ²⁹ Sien céri fie wi bien nē nyaaʔ; ḡii ce ḡi baa gè, sien wi n̄a ti kanʔa ti n̄i líi, ne ti gbòborí majo meni Kirisi w̄i ne téngef̄olib̄i gboli kpínʔi- ni lè. ³⁰ Ki 'nyaa weli yē wi cetinne ni yaliye w̄i. ³¹ Kire

nē, a n̄aguo 'celiwe líe wè, wi bé láʔa wi tuu né wi yàa nē wè, bé sí wii puo wi cuo nē wè; pe siin pe bé kò cetinne nigbe††. ³² Sienlaride yē baa sienre dáà n̄i dè, ti k̄ori w̄i kpuw̄o. Mi wè, pínenyenige ḡàà ḡi baa Kirisi né téngef̄olib̄i gboli ni sunʔom̄o n̄i bè kire mi ne pun.

³³ Ḡii sí ḡi baa gè, ye mieni nigbe nigbe bèle, n̄aguo ó n̄aguo, wi- wi cuo woli yaʔa lè ni- wi déni bè wire tíime wi 'wii déni wè, dí celiwe míeni wè, wi sí de wi p̄oli kp̄óri wè.

Piile bèle né pe siiv̄olil̄ wori dè

6 Piile, yeri lúru yeli siiv̄olil̄ nē bèle bè Kàf̄oli wi ki caa gè, nē taʔa gíi nē, kire ki 'yeli gè. ² Te muo tuu né muo yàa kp̄óri wè. Kire ḡi kajuudiele pélile náà nē nyafenige sienre sí juu nē taʔa baa wè, nyafenige ki sienre tire d̄i dáa dè: ³ Muo bé yanyige taa, nē píne muo bé sii taa bile duniya n̄i wè †.

⁴ Yeli bèle tuuf̄olil̄ míeni bèle, ye fāri yeli piile pe funyo córi yèʔ. Ḡii ki 'p̄óri gè, yeri pe gbún yeri nyu de tí pe nē nē yeli né Kàf̄oli wi koligo ní gè.

Sùkulolo kenme bè né pe kàf̄olib̄i ní bèle

⁵ Yeli bèle sùkulolo bèle ††, yeri lúru yeli kàf̄olib̄i nē bèle náʔa dàala nē lè, yeri pe fiʔé yeri pe kp̄óri, ye puu né funviige ní majo Kirisi mé yeli ne ki kpínʔini. ⁶ Ye fāga de ki kpínʔini pe nyapigele nyaame nēʔ, ki- pe déniʔ. Ḡii ki 'p̄óri gè, ye- puu bè Kirisi sùkulolo tíele, yeri Kulocelié nyéni kaala kúu lè né yeli fungo ki mieni ní gè.

⁷ Yeri baara né yeli fungo ki mieni ní, ki- puu majo Kàf̄oli wire mé yeli ne ti kúu, ki fāga nyaa sienne méʔ.

⁸ Nē taʔa gíi nē, ye- ki cén a sien ó sien ne kacenge kpínʔini, kire s̄ari wire sien wi bága taa Kàf̄oli mé wè; a sien wi né yē sùkulowo yo, à kire be à wi yē wiime wè.

⁹ Yeli míeni bèle, sùkulolo pe kàf̄olib̄i bèle, yeri ki felige kpínʔini gè pe mé. Ye fāga ki gbèn bè tóri né pe níʔ de pe fígiriʔ. Ye- ki cén, peli né yeli ní bèle, ye Kàf̄oli w̄i baa nyiʔene n̄i. Wi sí wè ne ki cuonriʔ díeʔ !

Téngef̄olib̄i pe kapiengbuon yere dè

¹⁰ Dii ti 'kò senre dè, ye- n̄ori le yiye n̄i bè ki 'nyaa yeli yē pínenyenige nē né Kàf̄oli ní wè; wi fànʔa k̄i kpuʔo.

¹¹ Ye- Kulocelié kapiengbuon yere ti mieni le yiye nē, ḡii ki bé tí yeli gbè yéri bè cefinne wáa bè gbòdolilo kàf̄oli sinjiligele kakpiʔiligele sige gèle. ¹² Ki 'nyaa, cáanra dáa nē we yē dè, céri kàsii bēʔ. Ki 'nyaa kàf̄oligo felie yè né fànʔaf̄oligo felie yè, dáa d̄i duniya yebilige wuulo wori

†† Sél 2.24 tire ti 'juu náʔa. Wéli baa míeni Mar 10.7. † Yir 20.12; Fàn 5.16 tire ti 'juu náʔa gè. †† Kire lèlé náà n̄i lè, sùkulolo 'puu baa niʔene kàʔa n̄i gè, né téngef̄olib̄i gboli ní lè.

dè, Seteni yapiire dè baa *nyl?ene* tieye nī yè, tire ní wiyē ne túngu.

¹³ Kire nē, ye- Kuloceliē kapiengbuon yere líe dè ye le yìye nē, gii ki bé tí yeli gbè jáa bè yéri bè cefinne wáa bè cēnbi?i sige gè, ki- puu majo yeli nyéni kenme pi mieni kpí?ile nē η?ri taa nē yéri. ¹⁴ Ye- sí yè ye yéri: ye- kányi?e puo gè yìye nē bè jàdigi mà?ana tíele sēnne nī gèle, yé sí sínme le bè yìye nē bè timozigeyege tíele gàa pe sí le sindinge nē gè. ¹⁵ Ye- t?riyo le ye puu gbò-boriya?ala *Kataanna Sienre* ti jáarige kenme nē bè yanyige wori dè. ¹⁶ Kire gáa ki mieni nī gè, ye- téngēle cò lè ni- puu *timozigeyege*. Lire ni bé tí yeli gbè jáa bè *Sipiwe* wi kàsun ηaaya yi mieni fígi yè. ¹⁷ Nè pínε, suob náà yeli 'taa Kuloceliē mé wè, ye- ni tón tim?ri ndòng?, yé sí *Kuloceliē Pile* η?sii le wè yìye kúrugū, kire k?ri wi 'jo Kuloceliē sienre dè.

¹⁸ Yeri náariye feliye yi mieni kpín?ini yeri Kuloceliē fiēn wè keke mieni nī, Kuloceliē Pile lire fàn?a nē gè. Ye- puu nyeminε yeri ci?ige cēngε, yeri Kuloceliē náari wè wi wuulo pe mieni mé. ¹⁹ Yeri náari mi míeni mé, gii

ki bé tí a mi 'mi nyuo múgu gè lèlè ó lèlè wè, ki 'nyaa mi gbè jáa de Kataanna Sienre ti kalarigele nyu gèle de lá?ala né nàzorido ní. ²⁰ Kire kenme nē mi yē *tundunwo* né ní puowo nēgej?liyo nī yè. Ye sí de náari m'mé gii ki bé tí mi de Kataanna Sienre jáari dè né nàzorido ní ma-jo meni mi 'yeli bèri ki nyu gè.

Síerile senne lè

²¹ We siinyeni Tisiiki wè, wire ηáà wi 'weli déni wè né ní baakuowo ηáà nē sien bé gbè téngε Kàf?li nī wè, wire bé sa ti mieni yi?e juu bè tìe yeli nē, ye- ki cén gii gī ná?a mi nē gè. ²² Mi 'kòrir? nē wi tun baa yeli mé wī, gii ki bé tí ye- kàa cén weli wori nī dè, wí sí yeli nàz?n?o téngε bèle.

²³ Weli Tuu Kuloceliē wè né *Kàf?li Zezi Kirisi* ní wè, wi- yanyige ken weli siinyeninε mé bèle né wiyedēnige ní, bè fàri téngēle nē lè. ²⁴ Bili bíele we Kàf?li Zezi Kirisi wi 'pe déni bàngu?o dénige ní gè, *kpυ?r?r?* ti- puu pe nē pe mieni bèle.

Filipiyé

Sɛbɛ wi tìediʔɛ gè

Girɛki kùlo nī lè, kàʔa pélige gī nī Zezi tundunwɔ Pɔli wi cé sɛni Kataanna Siɛnrɛ jáari dè, pe 'puu nɛ ki ye Filipi. Wurɔmiyé kùlo ténime páà nī ki 'puu. Pɔli wi kárilɛ siinwoli lire nē wi cé tɛngɛʔlilɔ gboli tɛngɛ lè baa ki kàʔa nī gè (). Yíʔɛlɛ káli kénì tóri kire kàduʔumɛ gè, nɛ ki yaʔa Pɔli ní wè kasuu nī, a wi 'siɛnrɛ sebe nɛ tórigo tɛngɛʔlilɔ bíli bíɛlɛ baa Filipi kàʔa mé gè. Pe kpuɔwɔ sɪ cé puu Zuufuloʔ. Ki láa 'puu wi nē bɛ pe síɛri pe wali ken wori nē dè, ɲàa ní pe cé Epafurodiiti tun wè a wi sɛni ken wire Pɔli mé wè. Wi 'puu nɛ ki caa nɛ pínɛ bɛ juu bɛ ɲɔri nyóɔ pe nī, pe- Zezi koligo cò gè kpuʔɔ, pe- bíɛ, pé sí de pìye cɛrigi bɛ piyē Zezi Kirisi wuulo bèlɛ. Kire kàduʔumɛ a wi 'kúɔ né ki juu pe mé pe- ki cén gii gī baa wire nē gè. Wi cé ki cén gii ki cī ga wire taa gè, kii 'puu cɛngɛʔ, nɛ sí ki taa wi cé wi sɔngirɔ ti mieni taʔa Zezi Kirisi nē wè (). Epafurodiiti né Timote, peli pe 'puu nɛ Pɔli wori nyu dè nɛ tórigi Filipi kàʔa tɛngɛʔlilɔ gboli wuulo mé bèlɛ, níɛ pe wori tórigi dè míɛni Pɔli mé wè (). Nɛ pínɛ wi cé ki juu nɛ gbɛngɛ wi tɛngɛʔnyɛninɛ mé bèlɛ, peri pìye kɔrisii bíli nē pe wè nɛ tári nɛ yeligi né Kataanna Siɛnrɛ ti kányiʔɛ ní gèʔ. Né sí Filipi kàʔa tɛngɛʔlilɔ ye bèlɛ peri wire tánʔagenmɛ wéli bɛ tɛngɛlɛ koligo nī gè. Pé sí yiʔɛ siɛn pe- puu Zezi kenmɛ tíɛlɛ bɛ. Kire wiyē nɛ cìrá (wéli baa). Sɛbɛ wi kúɔwɔ mé bɛ, a wi 'juu nɛ lèbaanna nyóɔ pe nī, né sí pe síɛri. Filipiyé sebe ɲàà wè, pàli 'jo fundaanra sebe. Ki 'nyaa Pɔli wi 'fundaanra wori juu dè tɔliyo nìʔɛye baa wi siɛnrɛ nī dè.

Sɛbɛ wi nyùgboliyo yè

Síɛrile

Pɔli wi 'Kulocɛlɛ náari wè tɛngɛʔlilɔ mé bèlɛ

Kirisi wire wī sīi wè

Ye- funyo pínɛ yè tɛngɛlɛ cáanra nī dè

Kirisi wi 'wii cɛrigɛ nɛ sí ki taa wii larigbuʔɔ nī

Tɛngɛʔlilɔ peri càanná bɛ kɔriɛnmɛ tíɛlɛ duniya nī wè

Timote né Epafurodiiti ní wè pe baara dè

Bè puu sínwɛ wè, kire gī ma mīɛ taʔa Kirisi nē

Tɛngɛlɛ kàsenigɛ gè bɛ sa nò ki láʔala nē lè

Pɔli wi 'wi funnyigɛ siɛnrɛ juu dè Filipi kàʔa tɛngɛʔlilɔ mé bèlɛ

Pɔli wi 'Filipi kàʔa wuulo síɛri bèlɛ

Síɛrile sɛnnɛ lè

Síɛrile

1 Mi Pɔli wè né Timote ní wè, Zezi Kirisi sùkulolo bèlɛ †, weli nɛ Kulocɛlɛ wuulo pe mieni síɛri bàli bíɛlɛ pínɛnyɛnigɛ nē né Zezi Kirisi ní wè baa Filipi kàʔa mé gè, peli né tɛngɛʔlilɔ gboli yiɛgininɛ ní bèlɛ, nɛ fàri tɛngɛʔlilɔ gboli baakuɔɔ bèlɛ. ²Weli Tuu Kulocɛlɛ wè né Kàʔli Zezi Kirisi ní wè, pe- kpuʔɔwɔ né yanyigɛ ken yeli mé.

† Timote wi 'puu Pɔli baakuɔnyɛni nɛ ki líɛ lèlɛ nī nī tɛngɛʔlilɔ gboli náà ni 'puu baa Filipi kàʔa mé gè ni cé séli lè. Wéli baa Kakpi 16.

Pɔli wi 'Kulocɛlɛ náari wè tɛngɛʔlilɔ mé bèlɛ

³A mi gbɛnɛ sɔngi nɛ taa né yeli ní lèlɛ ó lèlɛ wè, mi nīɛ mi Kulocɛlɛ síɛri wè. ⁴Lèlɛ ó lèlɛ, a mi gbɛnɛ náari yeli ye mieni kenmɛ nē bɛ, ki nɛ puu mi mé fundaanra, ⁵yeli pínɛnyɛnigɛ kire kenmɛ nē bɛ Kataanna Siɛnrɛ ti jáarigɛ nē gè, nɛ ki líɛ cɛnbɛligɛ nē gè nɛ péni nò ɲò wè. ⁶Mi 'tɛngɛ ki nē nɛ ki cén Kulocɛlɛ ɲàà wi 'kacɛnnɛ náà séli lè nɛ ni kɔpínʔini né yeli ní bèlɛ, wi bé ni kúɔ bɛ sa láʔa fúɔ Zezi Kirisi cɛngɛ nē gè.

⁷ Sòngirɔ dàà dī mi nī yeli ye mieni kɔli mé gè bè ki 'yeli bè puu. Nè taʔa gíi nē, yeli woli nīi mi nàzɔn nē wè, né ki cén yeli ye mieni lielé yē baa *kpuʔɔɔ* dàà mi 'taa Kulocelié mé wè gii ki 'mi kasuulere kúɔ dè né a mi gbéne nyu ne kanʔa Kataanna Sienre mé dè ne ti nyu ne láʔala wè. ⁸ Kulocelié wire wi 'ki cén né mi ní, yeli ye mieni woli nīi mi fungo nī gè kpuʔɔ gii ki 'Zezi *Kirisi* dénigé wuʔu kúɔ gè.

⁹ Mi náarige kire sí gī gàa gè: yeli dénigé ki- puu kàa de taʔala de waa ki nē súuri kacénne nī lè né laaduumo sòngirɔ ní dè. ¹⁰ Ye- ki cén gii ki 'nyuɔ nè yeli gè. Kire ki bé tí ye- puu ciilile, digire fùn Kirisi cenge gè. ¹¹ Bè yeli bé nyi sínme kakpiʔiligele nē gèle Zezi Kirisi wire fànʔa nē gè, bèri kpuʔɔɔ tari Kulocelié nē wè, wi míʔe ki sí de gbùʔɔɔ.

Kirisi wire wī sīi wè

¹² Mi siinyenine, mi ne ki caa ye- ki cén gii ki 'mi taa gè, kire ki mieni nyénì kpíʔile nè *Kataanna Sienre* ken dè a ti 'ké yiʔe mé wī. ¹³ Fúɔ a kire 'ki ken náʔa kumadan *nàkpanʔa* nī gè né sienne senmine ní bèle, a pe mieni 'ki cén dí *Kirisi* wire kenme nē pe 'mi le náʔa kasuu nī wè. ¹⁴ Nè píné we siinyenine páli niʔene *Kàfɔli* wi koligo wuulo bèle, bà peli 'mi nyaa kasuu nī wè, a ki 'nàzorido nyóɔ pe nī kpuʔɔ pe Kulocelié sienre nyu dè.

¹⁵ Nè sí ki taa pàli 'tòni ne *Kirisi* Kataanna Sienre jáari dè yejaʔa né kàsii sòngirɔ ní, pàli sí ne ti jáari né sòngi-jenre ní. ¹⁶ Peli báli bèle, piyē ne ki kpínʔini né wiyedenigé ní, nè taʔa gíi nē, pe 'ki cén mi yē náʔa gè bèri Kataanna Sienre ti kányiʔe nyu gè dè tíi sienne nē bèle. ¹⁷ Bili pe nyéni Kirisi wori nyu dè né yejaʔa sòngirɔ ní dè, peli sòngirɔ ti wè cènreʔ, peli ne ki caa bè kàa fàri mi fùrɔɔ nē gè wī, bà mi yē náʔa kasuu nī wè.

¹⁸ Kire bé sí gáa cúʔɔ ? A ki né ce yē sòngibiire ní pe ki kpínʔini yo, á kire 'laa kányiʔe ní pe ki kpínʔini yo, gii mi 'cén gè, Kirisi Kataanna wori tíi ne jáari, tire ní mi ne mi fundaanra kpínʔini dè. M'bé ní ce yiʔe le de fundaanra kpínʔini wī. ¹⁹ Nè taʔa gíi nē, mi 'ki cén kire gáa ki mieni kíi ne waa mi suɔdiʔe nī wī, yeli náarige fànʔa nē gè né bè Zezi *Kirisi Pile* lire ne mi sári wè.

²⁰ Nè yeli né gii ní mi ne siri gè, né mi sòngirɔ ti taʔadiʔe ní gè, fiere si je ga tón mi nēʔ mi de nyùgo kùrú de niiʔ. Bè ki yē ɲò wè m'béri Kirisi gbùʔɔɔ wè mi sīi nī wè fiere fùn, majo bè mi kini ne ki kpínʔini súuri gè, a mi yē sīi nē yo, ale ki né cénì nyaa mi 'yeli bè kùu yo. ²¹ Ki 'nyaa mi sīi wi nyùgo ki mieni kire gī Kirisi wè; kùu wire wè, yataʔa gī. ²² Nè sí ki taa a ki yē bè puu sīi nē wè m'bé gbè de kaala kùu ni- puu né pile ní wè, mi sí h'ne ki cén gii mi 'yeli bè nyíene gòn gèʔ. ²³ Katiye si-in yi nyénì mi píle: ki láa yē mi nē bè ké bè sa puu né Kirisi ní wè, kire ki 'póri nè fáala ti mieni nē dè; ²⁴ nè sí ki taa yeli kenme nē bè, ki 'póri mi- kò bile sīi nē. ²⁵ Kire gè, mi 'ténge ki nē káaliye wè ti nīʔ, m'bé kò bile bè puu

né yeli ye mieni ní bèle, gii ki bé tí yeri waa yiʔeme téngéle nī lè ye fundaanra taa. ²⁶ A kire 'kpíʔile gè, yeli bé gbè de nàgbuʔɔɔ kpínʔini mi kenme nē bè pínenyenigé nē gè né Zezi Kirisi ní wè, a mi kénì kòli nè ké baa yeli tíʔe nī gè.

Ye- funyɔ píné yè téngéle cáanra nī dè

²⁷ Gii ki 'póri gè, yeri yeli sīi tári wè yeri yeligi né *KirisiKataanna Sienre* ní dè, gii ki bé tí a mi kénì ké bè sa nyaa yeli nē bèle, á kire 'laa a mi né ce wè baa yo, mi de yeli wori lúru dè, ki- nyaa yeli 'gbènme le nè yeli sòngirɔ píné dè ne cáanri Kataanna Sienre ti wuʔu nē gè né fungo ní gè nigbe, Kataanna Sienre dàà nē téngéle ni yē lè. ²⁸ Ye fága tí bé ki yaʔa bili pe túngu né yeli ní bèle, pe- céri kpúu yeli nē púloʔ. Yeli lèbaanna lire ne ki tíi piyē ne waa cúʔɔɔli mé wī, yeli bèle, yeli ne waa suɔɔli mé wī; Kulocelié mé kire 'yè. ²⁹ Ki 'nyaa Kulocelié wi 'kire *kpuʔɔɔ* taʔa dè yeli nē Kirisi wire kenme nē bè, kire sí sí jo ye- téngé wi nē yákuɔ wī díeʔ ! Yeli bèri wuʔɔ de píné wi kenme nē bè wī. ³⁰ Kire cáanra tire yeli 'mi nyaa mi ne cáanri dè, níe tíin ne ki lúru dí mi ne ki cáanra cáanri dè ne tíin wè †.

Kirisi wi 'wii cérigé nè sí ki taa wīi larigbuʔɔ nī

2 A ki sí yē bè yeli yē pínenyenigé nē né *Kirisi* ní wè, kíi ne lèbaanna nyógi yeli nī wè, nè píné a ki yē wiyedenigé ki 'yeli funyɔ nyígi yè, a ki yē pínenyenigé yē yeli né *Kulocelié Pile* sunʔɔɔ ní bè, a ki yē sienne nige yē yeli nī yeli ne nyinime tari wè, 2 ye- tí mi fungo ki- nyi fundaanra nē, bè yeli 'bié wè. Dénigé ki- puu ye mé nu-go, funyɔ yi- puu ye mé nuɔɔ, ye- yeli sòngirɔ píné dè.

³ Ye fága de yafien kpínʔini né yejaʔa sòngirɔ níʔ, bé né ce ga jo bè míʔe caa tòni fùnʔ. Gii ki 'póri gè, yeri yiye cérigi; sien wi de bili tóri bèle pe 'tóri wire nē. ⁴ Sien fá-ga de wii nigbe nyuɔɔ caaʔ. Gii ki 'póri gè, sien wi de sòngí de píné né bili ní bèle. ⁵ Ye- kire sòngirɔ tire yaʔa ti- puu yeli nī, majo meni ti 'puu Zezi Kirisi nī wè.

⁶ Wire ɲáà wī felinugo né Kulocelié ní wè, wii ki tóri kaalaʔ ne ki píle bè wire yē nuɔɔ né Kulocelié ní wèʔ.

⁷ Wi cénì màama kúɔ nè sùkulowo kenme líe, nè wii kpíʔile nuɔɔ né sienne ní bèle, nè kò sien, kenme pi mieni felige nē.

⁸ Wi 'wii cérigé nè yéri nè lúʔu Kulocelié mé, nè kò ngbóluʔulofɔli fúɔ nè péni kùu taa baa ki nī, *tiiiparige* kùu wè.

⁹ Kire nē a Kulocelié wi sí wi kpúʔɔ feliyé yi mieni, nè míʔe ken wi mé, míʔe gáa ki 'tóri míeyé yi mieni nē yè,

† Wuʔɔɔ gáa Pɔli wi 'taa lèle nīi nī wi yé je Filipi kàʔa téngéʔliiɔ gbolí téngé lè, kire wi pun. Wéli baa Kakpi 16.19-24.

¹⁰ gii ki bé tí Zezi mí?ε nē gè,
 γεγε ó γεγε γάα γī baa *nyí?ενε* laame nī bè,
 né gáa γī dàala nē lè, né gáa γī dàala táanme gè,
 ti- káguro cáan tiri wi gbù?wó.

¹¹ Nè píne, sien ó sien wi- ki juu wi nyuo nī gè,
 wi- jo Zezi *Kirisi* wire wī Kàfōli wè,
 wi- *kpu?wó* ta?a weli Tuu Kuloceliε nē wè †.

Téngéfōlilb pe- puu kp̄ienme duniya nī wè

¹² Kire nē, ne siinyenine yeli báli ye 'mi déni bèle, bè
 yeli yē ngbólu?ulofōlilb súuri wè, kii sí nyaa a mi gbène
 yē baa wè kire lèle yákuo nī wè?, píra n̄àà nī wè, ye céri
 ki kp̄in?ini kpu?w de tòrí bà mi wè baa wè?. Yeri baara
 yeri suwɔ wu?u tíí gè né fíεε ní, yeri fún de yà?ará. ¹³ Ki
 'nyaa kaala nī ni 'Kuloceliε déni wè, wire wi nē ni kp̄i?ile
 láa nyógo gè yeli nī, níε ni kp̄i?ile larige ken gè yeli mé.

¹⁴ Yeri ki mieni kúu ye fāri kún?ori?, á kire 'laa bèri nyu
 de k̄i?, ¹⁵ gii ki bé tí ye- puu ðigire fùn, ciilile, ye- puu
 Kuloceliε p̄iile, tiεε fāga puu yeli nē? yirile náà ni wuulo
 sun?wɔ nī bè, sienkolilo bèle, siencu?wɔ bèle. Ye- puu
 yeri càanná bè n̄wɔwɔ tíεε pe sun?wɔ nī bè duniya nī
 wè. ¹⁶ Ye- sii sienre cò dè kpu?w, kire ki bé mi ken mi
 gbè yí?ε yègε gè *Kirisi penjenge* gè, nè ta?a gii nē, mi
 fūrɔwɔ gè né baara dáà mi 'kúu dè ti yiri wa?ane?.

¹⁷ Nè sí ki taa, a ki né cénì nyaa pe bé mi kp̄úu, mi
 s̄isien ki- wo bè fāri kakuwɔ †† dáà yeli téngεε nī ne
 kúu Kuloceliε mé wè né ki baara ní dè, kire 'mi déni a
 mi ne ki fundaanra kp̄in?ini dè né yeli ye mieni ní bèle.
¹⁸ Yeli míeni bèle, ye- puu fundaanra nē, yeri fundaanra
 kp̄in?ini né mi ní.

Timote né Epafurodiiti pe baara dè

¹⁹ A *Kàfōli* Zezi 'fōli wè, ná?a né lèle láà cèri ní m'bé
 Timote tun wè baa yeli mé, gii ki bé tí mi- yeli wori taa
 dè bè lú?u, dí mi sòngirɔ ti sí kò tienugo nī mi míeni wè.
²⁰ Mii sien cén? ná?a bè wire tíεε?, n̄àà wī yeli woli ni
 'kp̄ú?w wi mé né kányi?ε ní gè?. ²¹ Ki 'nyaa pe mieni ne
 fé pe nyéni kele kúrugu wī, né Zezi *Kirisi* wori ya?a dè.
²² Timote wire wè, yeli sí nyéni ki cén, wi nyéni wi
 tán?ame tán?a bè, nè wii kp̄i?ile bè p̄u s̄i puu né wi tuu
 ní kenme b̄i nē wè, nè kò né mi ní a we '*Kataanna Sien-*
re ti baara kúu dè. ²³ Wire mi ne sòngí bè tun baa yeli
 mé, a mi kénì kacénme cén mi kele nē gèle. ²⁴ Mi 'téngε
 ki nē, nè mi sòngirɔ ta?a dè Kàfōli nē wè, ná?ane lèle láà
 cèri ní mi míeni wè m'bé ké baa yeli mé.

²⁵ Nè sí ki taa, ki 'kàri fàn?a mi- we siinyeni Epafurodi-
 iti tórigo wè baa yeli mé, wire n̄àà wī mi baakuwɔnyeni
 wè, á we 'píne nè wu?w Kataanna Sienre ti jáarige nē gè.

† *Sienre dáà dè, koliyo 11-12 tí?ε nī gè, téngéfōlilb nyasienre táà dī*
fa?a fa?a wuulo wori táà. †† *Wéli baa Yir 29.38-41; Wuro 15.16. Pe*
'puu pe nè cé divien k̄iri wè ne wi n̄u kakuwɔ yajuuro nē dè a pe je
Yewe gbù?wó wè (wéli baa Yir 25.29).

Yeli cé wi tórigo ná?a mi mé a wi péni kele kúu mi mé
 ne mi màakuu nyu?w wè. ²⁶ Ki 'nyaa, yeli ye mieni láa
 'kò wi nī, nè píne k̄i ne wi fūrɔ fungo nī gè bè ki 'nyaa
 yeli nyéni wi yaama wori lú?u dè. ²⁷ Kányi?ε gī, wi 't̄ni
 nè puu yaawa ne waa bè kúu; Kuloceliε wi sí nyéni nyin-
 ime taa wi nē. Wire yákuo sí nē bè díε?, wi 'nyinime taa
 mi míeni nē nè píne, gii ki bé tí kàa fāga ní fāri mi fuun-
 mɔ nē bè?. ²⁸ Mi sí yē ne caa bè wi tórigo baa yeli mé
 fáari, ye ní sa wi nyaa, ye- fundaanra taa, dí ki sí s̄on-
 girɔ lá?a dè mi nē. ²⁹ Ye- wi kp̄ali né fundaanra ní kpu?w
 Kàfōli wi mí?ε nē gè, yeri ki sienne felile kp̄óri bèle de
 píne. ³⁰ Nè ta?a gii nē, Kirisi baara tire kenme nē bè, a
 wi 'wi sii jáari wè fúu ne waa bè kúu?; a kire 'ki ken kele
 ḡili yeli s̄i c̄i gbè kp̄i?ile yeli tíime bèle mi mé wè?, a wi
 'ke kúu yeli larige nī gè.

Bè puu sínwe wè ma miε ta?a Kirisi nē

3 Kire gáà ki mieni nī gè, mi siinyenine, yeri fun-
 daanra kp̄in?ini *Kàfōli* wire kenme nē bè. Ki wè mi
 mé yafien? bè koli bè siennuro sebe dè bè tórigo yeli
 mé bèle?, kire ce ki 'p̄ori yeli mé.

² Ye- yiye cò bili nē pe nyéni sienne fáanni ne p̄uunní
 bèle, piyē muo 'jo p̄nminɔ b̄iεε †. Ye- yiye cò ki
 baakuwɔsiip̄iile báli nē bèle b̄ali pe s̄i jo sien 'yeli wi-
 kenekene kp̄i?ile wè bé né suwɔ taa lè. ³ Ki 'nyaa weli
 b̄iεε *kenekene* wuulo bèle, kányi?ε wuulo bèle. Né ki
 cén weli we nyéni Kuloceliε gbù?wó wè né *Kuloceliε Pile*
 ní lè, níε weli fundaanra kp̄in?ini dè bè weli yē píne
 né Zezi *Kirisi* ní wè. Weli s̄i weli sòngirɔ ta?a dè céri
 kakpi?iligele nē?. ⁴ A ki 'yéri weri wiye nyíεne wè, m'bé
 gbè mi sòngirɔ ta?a dè céri kele nē gèle. A ki yē wàa ne
 sòngí wire bé gbè wi sòngirɔ ta?a dè céri kele nē gèle,
 mi wè, mi sí nyéni pe mieni jáa: ⁵ pe 'mi kenekene
 kp̄i?ile wè mi ní ne t̄in p̄u c̄enye kataanriwu?u nē gè,
Isirayeli siime wuu wī mi wè, ne ní Benzame sa?a t̄ulu-
 go wuu, mi siivɔlilb bèle, *Eburulo* b̄iεε, kire 'jo Eburuwo
 wī mi wè t̄igitigi. Gii ki '*Fàn?a Sienre* wori kúu dè, *Fariz-*
ienne gboli wuu mi 'puu; ⁶ mi cé cá?ara ne téngéfōlilb
 wu?w bèle. A ki ní nè nyaa sínme koligo gè, gii ki 'fàn?a
 kaju?ulo kúu gèle, ðigire s̄i 'puu mi nē?.

⁷ Nè sí ki taa yegε ó yegε gáà ki 'puu mi mé pe- jo t̄ni
 yegε gī wè, mi nyéni tire ti mieni nyaa dè né ti ya?a baa,
Kirisi wire kenme nē bè. ⁸ Nè ta?a gii nē, bè mi 'Zezi
 Kirisi wire cén, wi ní mi Kàfōli wè, kire 'p̄ori m'bé ti
 mieni nē dè; tire ti mieni ti 'kò m'bé t̄nifun yere wī.
 ?aan, Zezi wire kenme nē bè ti mieni 'kò t̄ni fùn wī, mi
 ne ti nya?a bè kanya?ara tíεε, dí mi sí taa bè Kirisi wire

† *Ye- yiye cò bili nē pe nyéni sienne fáanni ne p̄uunní bèle, piyē*
muo 'jo p̄nminɔ b̄iεε: Gireki sienre ní dè, ti 'jo: Ye- yiye cò p̄nminɔ
nē bèle. Ki 'nyaa bili piyē cé kenekene kp̄i?ile wè, peli Zuufulo pe 'puu
ne yeri p̄nminɔ bèle. Nè sí ki taa Zuufulo k̄oli?ε wuulo peli nē p̄n-
minɔ mí?ε ki cé yeli. Nè ta?a gii nē, peli pe 'puu ne téngéfōlilb
caa bèle ne mári, ne pe fáanni ne nyógi kobuunnigo nī gè.

cén, ⁹ bè puu pínewe né wi ní. Kii sí kò majo mi yē sienwe nè yeli né Fànʔa Sienre ní dè wīʔ. ʔéʔe, kire sínme pi 'taa bè mi 'ténge Kirisi nē wè; ki sínme báà bè, pire 'taa Kulocelie mé téngele fànʔa nē gè. ¹⁰ Gii mi ne cirá gè, kire yē bè Kirisi cén wè, bé sí ki fànʔa gáà cén gè bè pínε, gáa ki 'wi nyé nè yige kúbilo sunʔawɔ nī bè, bè fàri wi nē bè wuʔawɔ sige gè majo meni wi 'wuʔwè, bé sí kò bè wi tíele fúɔ bè taa bè pa nò kùu nē wè, ¹¹ dí Kulocelie sí gá mi mieni nyé bè yige kúbilo sunʔawɔ nī bè.

Téngele kàsenige gè bè sa nò ki láʔala nē lè

¹² Kii kò majo mi 'mi kàsenige ki t̀ni taa wè nè kúw wīʔ, bé né ga ce jo mi 'nyuo nè fori wīʔ. ʔéʔe, ki 'nyaa mi ne nàʔaná bè ki taa bè cò wī, bè ki 'nyaa Zezi Kirisi wi 'mi cò wè. ¹³ Mi siinyenine, mi wè ne ki s̀ngí mi tíime wè né jo mi 'ki taa nè kúw wīʔ. Kaala nigbe sí mi ne cirá: gii ki 'tóri nè kúw gè, mi nyéni kire wáa kàduʔu mé, gii gī yīʔe mé gè, níe kire cirá. ¹⁴ Kire nē mi ne fé bè sa nò láʔala lè, mi ne nàʔaná bè naame kayerile t̀ni taa wè Kulocelie wuu wè, nàa sien bé gbè taa Zezi Kirisi nī wè.

¹⁵ Weli báli sí we 'liε nè láʔa téngele nī lè, ye- tí we- kire s̀ngirɔ dáà le dè wiye nī. A ki sí yē s̀ngirɔ t̀aa tiye yē yeli mé bèle, Kulocelie wire wi bé yeli yieye múgu yè tire kɔli mé gè. ¹⁶ Gii sí ki 'cén gè, sunʔawɔ bīi nī we 'nò wè, ye- tí we- tánʔana pínε lè.

¹⁷ Mi siinyenine, ye- puu bè mi tíele kakpiʔiligele nī gèle, yé sí yeli yieye taʔa yè bìli nē pe nyéni tári meni weli 'yeli tiε wè. ¹⁸ Ki 'nyaa pàli nīʔene ne pe s̀i tári wè bè Kirisi tiiparige ki leguulo tíele. Mi 'kíni nè ki sienre dáà juu dè yeli mé t̀liyo nyuo, m'bé ní ti juu né yéturo ní. ¹⁹ Ki kúwɔ pi sí ne waa né pe ní cúʔodiʔe nī wī, nè taʔa gíi nē, pe liye yire yī pe kulocelie wè, nè pínε kele gíli nī piyē ne pe kpuwɔ caa bè, kiyē fiere wuʔulo; duniya yere s̀ngirɔ dī pe nī. ²⁰ Weli sí bèle, nyiʔenekaʔa wuulo bíele weli bèle, weli ne Suɔʔoli siri wè, kire tiʔe nī wi bága kón, wire wī Kàʔoli Zezi Kirisi wè. ²¹ Wire wi bága weli céri yīʔe dè, céri dáà ti 'máama dè, ti- kò nuro né kpuwɔ céri ní dè, wire wori dè. Kire bé kpíʔile bè ki fànʔa kii wi mé wi- gbè jáa bè yere ti mieni cáan wi fànʔa láara gè.

Pɔli wi 'wi funnyige sienre juu dè

4 Kire nē, ne siinyenine, yeli woli ni 'kpúʔɔ mi mé, nè pínε yeli láa ki nē puu mi nē, yeli bíele mi fundaanra taadiʔe gè, né ní mi kpuʔawɔ ndɔngɔ gè. Kire nē ne siinyenine, ye- gbènme le ye- puu pínenyenige nē né Kàʔoli ní wè.

² Evodii né Sentiisi ní wè, mi ne pe fien, pe- bìe Kàʔoli nī wè. ³ Nè pínε, muo nàà wī mi baakuwɔnyeni kányiʔe nè gè, mi ne ki caa muo mé ma celile báli sáʔa bèle. Pe 't̀ni nè fúɔ né mi ní, nè fàri Kilema nē wè a we 'wúɔ nè

Kataanna Sienre jáari dè, né mi baakuwɔnyenine bíli senmine ní bèle, bili míeye yī baa s̀i sebe † nī wè.

⁴ Ye- puu fundaanra nē pínenyenige nī gè né Kàʔoli ní wè lègele ke mieni nī. M'bé ní ti juu bè ti fúgu, ye- puu fundaanra nē. ⁵ Ye- tí sienne pe mieni pe- yeli cén né funnyige ní. Kàʔoli wi 'kò t̀ɔn. ⁶ Ye fãga de káala yafien nē; gii ki 'póri gè, a kaala ó kaala yē baa lè yeri yeli màakuu wori nyu dè yeri t̀origi Kulocelie mé wè náarige nī, yéri Kulocelie síeri wè. ⁷ Bà Kulocelie yanyige gè, kire gáa ki 'tóri nè fáala sienne pe cénme pi mieni felige nē bè, ki bé yeli funzɔngirɔ ténge dè pínenyenige nī gè né Zezi Kirisi ní wè.

⁸ Dii ti 'kò senre dè ne siinyenine, a kaala ó kaala yē kányiʔe gè, a nii yē né kpuʔawɔ ní wè, a gii ó gii yē sínme koligo gè, gáa gī cilige gè, kaala ó kaala náà nī tàanna lè, kaala ó kaala náà nī sien bé gbè tóri né ni ní lè, nàa ni 'sien lè, né kaala náà nī pe bé gbè sien síeri ni nē lè, ye- yeli s̀ngirɔ yaʔa dè tire nē. ⁹ Gii yeli 'tenme nè taa mi mé gè, né gii yeli 'cò mi wori nī dè, gii yeli 'lúʔu mi mé gè, né gii yeli 'nyaa mi mé gè, yeri kire kpínʔini, bè yanyige Kulocelie wi bé puu né yeli ní.

Pɔli wi 'Filipi kàʔa wuulo síeri bèle

¹⁰ Mi ne fundaanra kpínʔini kpuʔw Kàʔoli nī wè, bè ki 'nyaa píra nàà nī wè yeli 'nè jáa nè s̀ngi nè taa né mi ní wè. Kányiʔe gī, yeli 'puu ne mi wori s̀ngí dè, nè sí ki taa ki larige kii cé puu yeli mé wīʔ. ¹¹ Mi màakuu nyuɔɔ tire kenme nē bèʔ mi ne kire sienre dáà nyu dè. A ki 'yéri kire nē gè, mi 'jáa bè gbè nīe kpàri bè cò né yege ó yege mi 'taa gè. ¹² Mi 'mie cò macén bè gbè mi s̀i tánʔa wè fuunmɔ nī bè, nè mīe cò macén a mi yē lɔrɔʔoli wè. Nè pínε mi mīe cò macén kele ke mieni nī gèle né kenme pi mieni felige nē bè, a mi 'taa nè lli nè t́n yo, a mi né kò né fungo ní yo, a mi yē yakaafɔli yo, a mi né yē fuunmɔ nī yo. ¹³ M'bé gbè jáa bè kele ke mieni kúɔ, nè yeli né nàa wi nyéni fànʔa kanʔa gè mi mé wè. ¹⁴ Nè sí ki taa yeli 'ki kpíʔile a ki 'yeli, bè yeli yē pínenyenige nē né mi ní wè, mi fúɔgɔ lèle nī lè.

¹⁵ Yeli sí nyéni ki cén yeli tíime bèle, yeli Filipi kàʔa wuulo bèle, Kataanna Sienre ti jáarige sélime lèle nī lè, bè mi cé yiri Maseduwani kùlo nī lè, téngeʔlilɔ gboli láà sí cé kpuʔawɔ kpíʔile mi méʔ nè yakaa ken Sienre ti jáarige kenme nē bèʔ, nè yiri yeli yákuɔ nī bèleʔ. ¹⁶ Nè pínε bè mi 'puu Tesaloniki kàʔa mé gè, ki 't̀liyo siin kúɔ bà yeli cé yakaa t̀origo mi mé nè mi sáʔa wè. ¹⁷ Kii nyaa majo mi ne tire nyu, yeli- mi ken né yakaa ní wīʔ. Gii mi ne caa gè, kàa de taʔala de waa yeli mé. ¹⁸ Ki mieni nyéni nò mi nē, ki 't̀ni yē niʔege. Gii ní yeli 'Epafurodiiti tun wè, ki mieni 'nò náʔa mi nē. Ti bé gbè tóri bè kakuɔɔ yakenge tíele gáa nùdaanna ni 'Kulocelie déni wè, á wi 'ʔli ti nē dè ††. ¹⁹ Kire nē, mi Kulocelie wè, wi bé yeli

† Wéli baa Tíε 3.5. †† Wéli baa Yir 29.18; Lev 9.12.

màakuu keke ke mieni nyuɔ yeli mé bè yeli né wi
 kpuʔɔɔ ti niʔegenme ní bè Zezi Kirisi wire fànʔa nē gè.
²⁰ *Kpuʔɔɔ* ti 'yeli Kulocelie nē, weli Tuu wè, lègele ke
 mieni nī. *Ki- taa ki puu bè.*

Síerile senne lè

²¹ Ye- Kulocelie wuulo pe mieni síeri mi ken, bìli bīele
 pínenyenige nē né weli ní Zezi *Kirisi* nī wè. We siinyen-

ine bìli bīele náʔa né mi ní bèle, piyē ne yeli síeri. ²² Ku-
 locelie wuulo pe mieni ne yeli síeri, nè fàri bìli bīele náʔa
kùlofɔgbuɔɔ Sezari wi kpáa wuulo bèle, ye- pe síerile
 suɔ lè.

²³ *Kàfɔli* Zezi *Kirisi* wi *kpuʔɔɔ* ti- puu yeli nē.

Kolbsiyé

Sebe wi tiedi?e gè

Zezi tundunwo njàà pe ye Pɔli wè, wi 'puu kasuu nī Wurɔmi mé né sí sebe njàà tórigo wè Kolbsi wuulo mé bèle (). Kolbsi kà?a ki 'puu Azii ténime nī cengenyenifoligɔli mé.

Pɔli wi baakuɔnyeni n̄i pe 'puu ne ye Tisiiki wè, wire wi cé ké né Kolbsiyé Sebe ní wè. Ki 'nyaa lèle n̄i n̄i Pɔli wi cé Kataanna Sienre juu dè Efezi kà?a mé gè, kire lèle lire n̄i Epafirasi wi cé téngɛ Zezi n̄e wè. Epafirasi wire sí wi cé kèni tí a Kataanna Sienre ti 'nò baa Kolbsi kà?a mé gè ().

Pɔli wi 'sienre dáà sebe dè bè juu bè tie Kolbsi téngɛfolilɔ n̄e bèle, peri piye ci?ige sienne bíli pe nyéni pe tenme ne pe fáanni né sienre táà tiiye ní dè, dáa ti wè nuro né Kataanna Sienre ní dè wè?. Kire tenmefolilɔ bálì bèle peli 'puu ne ki sòngí Zezi wī Kuloceliɛ yafan?a wī, dí wi wè nuwo né Kuloceliɛ ní wè?. A Pɔli wi sí ki juu né jo Zezi wire wi nyéni Kuloceliɛ kenme tíi bè, dí wī yere ti m̄ieni nyùgo n̄e ().

Nè píne, ki tenmefolilɔ bálì bèle fàn?a kajuudi?ele né kali?ele n̄e peli 'puu ne sienne tenme bèle (). A Pɔli wi sí ki juu nè gbèngɛ dí a sien céni ki kali?ele gálì tári gèle, kire wè sien suu wè wi kapi?ile mé gèle? (). Zezi kuu wire wi nyéni sien suu wè wi kapi?ile mé gèle ().

Kire n̄e Pɔli wi 'ki juu né jo téngɛfolilɔ peri naame yere tire caa, pe fāri dàala wori caa? (). Kire kàdu?ume gè, a Pɔli wi sí pe ye pe- lá?a pe tán?agenlieme n̄e bè, pé sí s̄ii fɔnwo wire líe ().

Sebe wi nyùgboliyo yè

Síerile

Pɔli wī kicéfoli

Kirisi kenme bè né wi kakuɔɔ ní lè

Baara d̄i Pɔli wi 'kúu téngɛfolilɔ gbu?ulo mé gèle

Weli s̄ii fɔnwo wè né Kirisi ní wè

Pɔli wi 'juu nè tie téngɛfolilɔ n̄e bèle né pe síeri

Síerile

1 Pɔli wè, Zezi Kirisi tundunwo wè nè yeli né Kuloceliɛ nyéni kaala ní lè, wire né we siinyeni Timote ní wè, ² wi 'sienre dáà sebe dè nè tórigo Kuloceliɛ wuulo mé bèle, bálì bíele baa Kolbsi kà?a mé gè, peli né we siinyeninɛ ní bèle peli bálì pe 'yéni nè sien ne Kirisi koligo tári gè cèngɛ wè. Weli Tuu Kuloceliɛ wè, wi- wi kpu?ɔɔ ta?a dè ye n̄e, né wi yanyige ní gè.

Kicéfoli náarige

³ Lèle ó lèle a weli gbéne náari yeli mé wè, weli niè Kuloceliɛ síeri wè, weli Kàfoli Zezi Kirisi wi Tuu wè. ⁴ Ki 'nyaa weli 'yeli téngɛle ni wori lú?u dè, bè yeli 'téngɛ Zezi Kirisi n̄e wè, né wiyedenige gáà ḡi yeli n̄i Kuloceliɛ wuulo pe m̄ieni k̄oli mé gè. ⁵ Weli ne Kuloceliɛ síeri wè, bè ki 'nyaa yeli cé k̄ini nè ki lú?u dí Kuloceliɛ wi 'sòngirɔ ta?adi?e ken yeli mé nyi?eneka?a n̄i gè. Ki sòngirɔ ta?adi?e gáà gè, kire 'taa Kataanna Sienre dáà yeli 'lú?u

dè. Kataanna Sienre tire d̄i kányi?e gè. ⁶ Ti 'juu nè nò baa yeli n̄e, nè ké fúu duniya wi m̄ieni n̄i nè píne. Ti 'pen né kpu?ɔɔ ní ni?ere yeli mé, nè ki líe cèngɛ ḡi yeli 'ti lú?u dè né Kuloceliɛ wi kacèngɛ cén gè kányi?e n̄e gè.

⁷ Weli baakuɔnyeni Epafirasi wè, wire njàà wi 'weli déni wè, wire wi 'yeli tenme ki Kataanna Sienre n̄e dè. Wi 'yéni nè sien né ní Kirisi baakuɔwo wè yeli mé bèle.

⁸ Wire wi 'ti juu weli mé meni Kuloceliɛ Pile déni gè ki yeli n̄i bèle. ⁹ Kire kenme n̄e, bà ki 'lá?a kire cèngɛ n̄e gè á weli 'yeli wori lú?u dè, weli s̄i lá?a náarige n̄e gè yeli mé bèle?. Weli ne Kuloceliɛ náari wè, wi- tí yeli- wi nyéni kaala cén lè bè lá?a. Kuloceliɛ Pile lire ni bé sinjilige ken yeli mé né kacénne feliye yi m̄ieni ní. ¹⁰ Ḡii ki bé tí yeli de tári de yeligi né Kàfoli wi kenme ní bè, bèri wi nyéni kele kúu lègɛle ke m̄ieni n̄i. Yeri kacèngɛ kp̄ini lègɛle ke m̄ieni n̄i, yeri yasenre sengi, yeri li?i Kuloceliɛ cénne n̄i lè. ¹¹ Yeli bé nj̄ori taa kenme pi m̄ieni felige n̄e, nè yeli né Kuloceliɛ kpuɔwo pi fàn?a ní gè, bè gbè f̄urɔyo feliye yi m̄ieni kp̄ari bè cò né funnyige ní.

¹² Ye- puu fundaanra nē, yeri Tuufɔli síeri wè, wire nǎa wi 'yeli ken a yeli gbè nē jáa nē yeli liele taa lè nē fàri né Kulocelié wuulo ní bèle, bàli pe nyéni tári kpìenme nē bè. ¹³ Wire wi 'weli suc nē yige yebilige fàn?á nī gè, nē weli nyógo wi Jaa kùlofɔlìgo nī gè, wi Jaa nǎa wi 'wi déni wè. ¹⁴ Wire fàn?á nē Kulocelié wi 'weli suc nē yige, nē weli kapi?ile kàsulugo suc gè nē píne.

Kirisi kenme bè né gaa wi 'kpi?ile gè

¹⁵ Kulocelié wè, we wè wi nya?á?, nē sí ki taa *Kirisi* wire wi nyéni wi kenme tíi bè; wire wī pipeliwe wè né ní péliwe wè † yafaanra ti mieni nyùgo nē gè. ¹⁶ Ki 'nyaa wire ní yere ti mieni nyéni faan: dǎa dī nyi?ene nī lè, né dǎa dī dǎala nē lè, dǎa we nya?á dè, né dǎa we wè ne nya?á dè?, a ki 'nyaa kùlofɔlìlì yo, kǎfɔlìlì yo, a ki né nyaa yieginine yo, Seteni fàn?afɔlìlì yo. Tire dǎa ti mieni dè, wire fàn?á nē ti 'faan, wire mé ti 'faan. ¹⁷ Wi 'kíni yē baa ti mieni yi?e mé, nē píne wire fàn?á nē ti mieni yē ti yéridi?ele nī gè. ¹⁸ Wire wī cetinne ni nyùgo gè, cetinne nǎa nī *téngɛfɔlìlì gboli* lè. Wire wī sii sélime bè, wire wī pipeliwe nǎa wi 'nyé nē yiri péliwe wè kúbilo nī bèle, gii ki bé tí yere ti mieni nī dè, wi- puu péliwe wè. ¹⁹ Ki 'nyaa ki 'Kulocelié déni wè wi- wi kenme pi mieni tie bè bè lá?á Kirisi nī wè. ²⁰ Kulocelié wi 'puu ne ki caa yere ti mieni dǎa dī baa *nyi?ene* nī lè né dǎa dī dǎala nē lè, ti- bié né wire ní Zezi wire fàn?á nē gè. Wi 'puu ne ki caa bè ní koli bè yanyige nyógo wire né duniya yere ti mieni ní dè, wi Jaa wi sisien gǎa ki 'wo *tiiparige* nē gè, kire fàn?á nē gè.

²¹ Ki 'nyaa fa?á gè, yeli cé líili Kulocelié nē wè, yeli 'puu Kulocelié wi leguulo yeli sǔngibiire né yeli kakolido tire kenme nē bè. ²² Nē sí ki taa píra nǎa nī wè, Zezi wi kùu wire kenme nē bè, a Kulocelié wi 'koli nē biéni nyógo wire né yeli sun?omɔ ní bè, gii ki bé tí ye- yiye wǎli ye téngɛ wire mé, yé sí gbè yéri wire yi?e mé gè, ye- puu tiéle fùn, digire fǎga puu yeli nē?. ²³ Gii gī baa gè, ye- yi?e le téngɛle nī lè ni- ténidi?e kón yeli nī, yafien fǎga yeli funyo lá?á yè yeli sǔngiro ta?adi?e nē gè?. Yeli 'ki sǔngiro ta?adi?e gǎa taa gè bè yeli '*Kataanna Sienre* lú?u dè dǎa ti 'jáari nē tóri duniya wi mieni nī wè ná?á dǎala nē lè. Mi *Pɔli* wè, tire baara mi ne kúu.

Baara díi Pɔli wi 'kúu téngɛfɔlìlìlì gbu?ulo mé gèle

²⁴ Píra nǎa nī wè mi yē fundaanra nē wu?ogɔ gíi mi 'taa yeli kenme nē bè. Nē ta?á gíi nē wu?ogɔ gíi ki 'kò *Kirisi* wi cé ga ki taa *téngɛfɔlìlìlì gboli* ni kenme nē bè, lire nǎa nī wi cetinne lè, mi ne ki larige tóngi gè. ²⁵ Kire gboli lire kenme nē mi yē ne baara nē yeli né Kulocelié wi baara kúogɛnme ní bè; wi 'ki baara ken dè mi mé yeli kenme nē, mi- wire sienre juu dè mi lá?á. ²⁶ Kalarile

† *Wéli baa Nýun 89.28.*

nǎa ni 'puu baa lè nē ki líe fa?á fa?á gè, á duniya wuulo pe 'kò piyé cé ni cén? lè, píra nǎa nī wè, ni 'yiri kpàn?ane wǎlile Kulocelié wuulo mé bèle. ²⁷ Ki 'nyaa Kulocelié wi 'puu ne caa peli bèle, pe- ki cén kpu?ɔɔ né kpuɔɔ yē baa wire kalarile nī lè *kùlogolo káli* sienne sun?omɔ nī bè. Kire kalarile nǎa lè lire yē bè Kirisi wī kòriwo yeli nī bèle, né sí ne sǔngiro ta?adi?e kan?á yeli mé bè ki tie yeli liele yē baa Kulocelié wi kpuɔɔ nī bè. ²⁸ Wire wori tire weli ne nyu ne ti jàarí, níe nyu ne sienne pe mieni yerigi bèle, ne pe mieni tenme né sícilime felibe pi mieni ní, gii ki bé tí sien ó sien wi- lie wi lá?á Kirisi nī wè. ²⁹ Kire nē mi yē ne baara gbèngɛ, níe cáanra cáanri dè né ɔri dǎa wi 'ken mi mé dè; wire fàn?á gǎa gī mi nī gè, kire ki nyéni ɔri nyógi dè mi nī.

Téngɛfɔlìlìlì pe woli ni 'kpú?ɔ Pɔli mé wè

2 Mi ne ki caa ye- ki cén cáanra dǎa mi ne cáanri yeli kenme nē bè, né Lawodise kǎ?á wuulo kenme nē bè, né bili bíele piyé fie mi nyaa nē nyaa yi?e nī gè?, ki cáanra tīi kpuɔɔ. ² Mi ne kire gǎa ki mieni kpín?ini gè gii ki bé tí pe- pe nǎzɔnɔ líri bèle, pe- pe funyo píne yè, déngɛ- puu pe sun?omɔ nī, pe sǔnjilige ki- kpú?ɔ, kaaliye fǎga puu baa?. A kire kpi?ile gè, pe bé Kulocelié kalarile cén lè; lire nī *Kirisi* wè. ³ Kirisi wire nī sícilime né kacénne tóni yere ti mieni ti yē làride.

⁴ Mi ne tire nyu gii ki bé tí sien fǎga yeli fáanni bè yeli pùnni né nyatan?á sienre ní?. ⁵ A ki céni nyaa mi wè baa yeli táanni wè?, mi sǔngiro tīi baa né yeli ní. Kīi mi mé fundaanra bà mi 'yeli tán?agenjènme nyaa bè, né yeli lèbaanna ní lè téngɛle nī lè Kirisi nī wè.

Sii wīi ne ta?á Kirisi nī

⁶ Bè sí yeli 'fɔli Zezi *Kirisi* nē wè, we *Kǎfɔli* wè, ye- puu yeri tári né wire ní, ⁷ ye- nire wǎa ye- puu yérite wire nī, yé sí yeli téngɛle ya?á lè ni- puu né ɔri ní bè yeli né ten- mène nǎa yeli 'taa lè. Ye- puu kacèngɛcɛnfɔlìlìlì lègɛle ke mieni nī.

⁸ Ye- yiye cò, yeli wǎa fáala fǎga tí bé wii ya?á pe- wi kóri bè le kobuunnigo nī? né kacénmine sienjuuro ní dè?; tīi ne sien fáanni, ti wè kaala nyu?ɔ?. Kire ten- megele gǎli gèle, kiyē ne kóngi sienne pe kali?ele nī wī, né duniya yasanro ti fàn?á ní gè, Kirisi mé bè? tire ne kóngi?. ⁹ Ki sí nyaa, Kulocelié kenme bè bè pi kenme bíi nē wè, kire ki mieni ki 'kpi?ile nē fori nē péni jīn nē téni Kirisi nī wè ne ní sienne céri ní. ¹⁰ Wire fàn?á nē gè, yeli 'yere ti mieni taa nē tén, nē ta?á gíi nē, wire wī kǎfɔlìlìlì pe mieni Kǎfɔli wè, né Seteni fàn?á ki mieni Kǎfɔli wè nē píne.

¹¹ Kirisi wire nī yeli '*kenekene* kpi?ile wè, ki kenekene nǎa wè, sien kǎli kaala bè?, Kirisi wī. Kire kenekene wire wi 'yeli píle nē suc céri kanɛdan?ana mé gèle. ¹² Bà yeli '*batemi* kpi?ile wè, ki 'kpi?ile majo pe 'yeli píne nē tón

nyege nī gè né wi ní wī. Nè pínε yeli 'koli nè nyé nè yiri né wi ní, bè ki 'nyaa yeli 'ténge ki nē fànʔa yē Kuloceliε mé wè a wi 'wi nyé nè yige kúbilo sunʔɔwɔ nī bè wè. ¹³ Ki 'nyaa yeli 'puu kùulo yeli kakolido ti kenme nē bè, né bè yeli céri tii cé kenekene dè?. Wi sí koli nè yeli kpíʔile sii nē né Kirisi ní wè, nè weli kakolido ti miēni yaʔa weli nē † waʔane. ¹⁴ Kajuudiʔεle gíli ke 'puu ne weli còri gèle, níε weli túngu wè, wi 'ti kurugo nè láʔa, nè ti kóri nè tárigε *tiiparige* nē gè nè yige baa. ¹⁵ Wi 'fànʔafólilɔ pe fànʔa suɔ gè pe mé, né Seteni fànʔa ní gè nè pínε, nè pe yige kpànʔane wálile nè fiere tón pe nē, nè pe jáa Kirisi wire kúu wi fànʔa nē gè tiiparige nē gè. ¹⁶ Kire kenme nē, ye fāga tí bé sien yaʔa wi- yeli còri yakaʔa kenme nē?, á kire 'laa yagbuʔɔ kenme nē?, kàa- jaa pùrɔwɔ táa kenme nē?, á kire 'laa yevɔnyɔ cenyε kenme nē?, bé né ga jo cendeniye kenme nē?. ¹⁷ Tire dáa ti miēni dè, kele káli kenme tii ne tii, kele gíli ke báan ne tii gèle. Kirisi wire sí wī ti kányiʔε gè. ¹⁸ Ye fāga tí bé sien wáa fáala yaʔa wi- kàyuʔu cáan yeli nē?, bé ki kpíʔile wire ne wii cérigi wī?, bé sí de *nyʔene tundun-minɔ* gbùʔɔwɔ, bèri tóri kpuʔɔ né wi n̄nido ní dè. Ki sien- ne pe felile bèle, nàgbuʔɔwɔ ti 'tóri pe nī, ki 'nyaa sienne sòngiro dī pe nī. ¹⁹ Kire sien wè, wii wii puɔ Kirisi nē wè?, wire n̄a wī nyùgo gè?. Wire fànʔa nē cetinne ni miēni lè, né ni suʔulodieye ní yè, né ni kapenyε ní yè, niī ne ni màakuu nyuʔɔ wè, nè ni cò nè yérige né sí ne liʔi meni Kuloceliε wii ne ki caa wè.

Weli 'kùu né koli nè nyé nè yiri né Kirisi ní wè

²⁰ Bè yeli 'kùu né *Kirisi* ní wè duniya kaliʔεle kòli mé gè, gáa nē ye bé ní de yeli sii tári wè bè puu còrilɔ duniya wi kiye nī yè ? ²¹ Bè dáa tíεle dè bà pe sí jo: «Fāga ki líε? ! Fāga ki le nyuɔ nī? ! Fāga cò ki nē? !» ²² Tire dáa ti miēni dè, bè pe ti tíʔi ne baara dè, bè ti córi ne waa. Ki 'nyaa sienne katengele né sienne kajuʔulo gíεle. ²³ Piyē ne tire dáa ti miēni kpínʔini dè ne ki tí peli yē sí- cilile wī bè. Pe nē pe nyéni sérikoligo káa líε ki nē puu muɔ bé jo sien wii ne wii cérigi wī. Pe niε pe céri wuʔɔ dè, nè sí ki taa tire dáa ti miēni tii gbè jáa bè sien láʔa wi céri kanedanʔana nē gèle?.

Téngfólilɔ sii fɔnwɔ wori dè

3 Bè sí yeli 'pínε nè nyé nè yiri né *Kirisi* ní wè, yeri naame yeε tire caa; baa Kirisi wi yē kire tiʔε nī téniwε Kuloceliε káliige mé gè. ² Yeε dáa dī naame gè ye yeli sòngiro yaʔa dè ti- puu tire nē, ye fāga yeli sòngiro yaʔa dè ti- puu dàala wori tire nē?. ³ Ki 'nyaa yeli yē kùulo wī, á yeli sii ní wè làriwε né Kirisi ní wè Kuloceliε tiʔε nī. ⁴ A Kirisi wi kénì wii tiε wè, wire n̄a wī yeli sii wè, kire lèle nī lè, yeli miēni bèle, yeli bé yiri né wi ní bè puu kpuɔwɔ nī.

Tánʔagenliεmε bè né tánʔagenvɔnwɔ ní bè

⁵ Kire nē, ladaanma kele gíli gíεle yeli nī náʔa dàala nē lè, kire 'jo kanuʔɔwɔ dè, né karime kakpiʔiligele ní gèle, né céri kanedanʔana, né nige kele ní gèle, né fungbuʔɔ ní gè, yasunzungo ce gī kire gè; ye- ti kpúu ye yige yeli céri nī dè. ⁶ Tire dáa tire ti nyéni báan né Kuloceliε fun- yerige ní gè bili kúruɔ pe wè ne lúru wi nē bèle?. ⁷ Kire kenme báa pire nē yeli 'puu ne yeli sii tári wè bè yeli 'puu ne ki kele gáli kúu gèle. ⁸ Kire nē píra n̄a nī wè, ye- láʔa tire dáa ti miēni nē dè: funyerige gè, fundanʔanige gè, funbinʔε gè, sienju- ucuʔɔwɔ dè, né fierefun sienjuuro dè; ti sí ne yigi yeli nyuɔwɔ nī yè. ⁹ Ye fāga de káfinere nyu yiye mé?, nè taʔa gíi nē, yeli nyéni tánʔagenliεmε yige bè yiye nī né pi kakpiʔiligele ní gèle, ¹⁰ né sí tánʔagenvɔnwɔ le bè yiye nē; Kuloceliε wire wi 'ki kanvɔnwɔ le bè yeli nē. Kàa sí ne fàri ne waa pi nē nè yeli né Kuloceliε wire kenme ní bè, gii ki bé tí ye- wi cén yé sí puu bè wi tíεle. ¹¹ Kire kenme nē, yeli nī bèle wàa wè baa ne ní kpuɔwɔ?: miē Girekiwε yo, miē Zuufuwo yo, ma 'kenekene kpíʔile yo, miē né *kenekene* kpíʔile yo?, miē nabɔnwɔ yo, miē sin- birige wuu yo, miē sùkulowo yo, miē mieme yo, kire káa wè baa?. Gii ki 'cén gè, *Kirisi* wire wī ki miēni nyùgo gè, né ní pe miēni nī.

¹² Bè sí yeli yē bàli Kuloceliε wi 'nyíεne nè kòn bèle, né ní wi wuulo bèle, nè wi déni wè, ye- puu yeri nyinime tari kpuʔɔ, yeri kacenge kpínʔini yiye nē, yeri yiye cérigi, ye- puu funnyigefólilɔ, ye- puu kpàricogofólilɔ. ¹³ Ye- funyɔ nyígi yè yiye kúruɔ, yeri ki yeri yiye nē. A ki né cénì nyaa kaala yē wàa fungo nī wi siinyeni kúruɔ wè, sien wi- ki yaʔa. Bè Kàfɔli wi 'ki yaʔa yeli nē bèle, yeli míeni bèle yeri ki yeri yiye nē. ¹⁴ Kire gáa ki miēni nī gè, ye- déniye yaʔa ki- puu kele ke miēni nī, kire gī biēni wi miēni tiibe bè. ¹⁵ Kirisi yanyige ki- puu yeli funyɔ nī yè, né ki cén kire nī Kuloceliε wi 'yeli yeri ye- puu cetinne nigbe, nè pínε ye- puu kicénfólilɔ. ¹⁶ Kirisi sienre ti- kòridiʔε taa yeli funyɔ nī yè majo lri dī. Yeri tenmene kanʔa yiye mé, yéri nyu yeri yiye yerigi ye miēni bèle, yeri ki kpínʔini né sinjilige ní. Yeri Kuloceliε síeri wè né yeli fungo ki miēni ní, né n̄nudaanya ní, né Kuloceliε gbùʔɔwɔ n̄nuyɔ ní, né n̄nudo dáa *Kuloceliε Pile* ni sí sòngi nè tìrige sien fungo nī gè. ¹⁷ A yeli ne kaala ó kaala kúu, nyasienre dī yo, kakpiʔilile nī yo, yeri ni kpínʔini Kàfɔli Zezi wire kenme nē, ye kpuʔɔwɔ taʔa weli Tuu Kuloceliε nē wè né Zezi wire míʔε ní gè.

Téngfólilɔ pe sii tánʔagenmε né piye ní bèle

¹⁸ Yeli bèle celile bèle, yeri yiye cérigi yeli pólilɔ mé bèle, majo meni ki 'yeli bèri kpínʔini *Kàfɔli* pínenyenige

† *Wéli baa Efe 2.1-5.*

nī gè. ¹⁹ Yeli bèle nàguɔɔ bèle, ye tí yeli cɛlile pe- yeli déni, yé fàga puu tanʔanine né pe níʔ.

²⁰ Piile, yeri lúru yeli siivɔlilɔ nē bèle kele ke mieni nī gèle, né ki cén kire ki 'Kàfɔli déni wè.

²¹ Yeli bèle tuufɔlilɔ bèle, ye fàri yeli piile pe funyɔ córi yè pe níʔ, bè pe funyɔ kpúu yèʔ.

²² Yeli bèle sùkulolo bèle, yeri lúru yeli kàfɔlilɔ nē bèle náʔa duniya nī wè. Ye fàri ki kpínʔini nyapigele nyaame nēʔ, majo dùɔ yeli ne ki kpínʔini ki- sienne déni wíʔ. Gii ki 'póri gè, yeri ki kpínʔini né funviige ní, yeri Kàfɔli fiʔé wè. ²³ Kaala ó kaala yeli ne kúu, yeri ni kúu né yeli fungo ki mieni ní majo Kàfɔli wire mé yeli ne ki kpínʔini, sienne mé bèʔ. ²⁴ Ye- ki cén Kàfɔli wire mé yeli bága yeli kɔrigɔ taa gè ki- puu yeli kpuʔɔɔ dè. Yeri baara *Kirisi* mé wè; wire wí Kàfɔli wè. ²⁵ Nè taʔa gíi nē, a sien ne sipiʔi kpínʔini, sipiʔi kire sien wi bága taa; ʔaan, Kulocelié wi wè ki cuɔnriʔ.

4 Yeli bèle kàfɔlilɔ bèle, yeri ki kpínʔini ki- puu sínʔé né yeli sùkulolo ní bèle, ye ki cén yeli míeni bèle, *Kàfɔli wáà yè yeli nē baa nyiʔenekaʔa* nī gè.

**Pɔli wi 'juu nè le
téngɛfɔlilɔ nī bèle**

² Ye- puu yeri waa náarige nē gè, bè yeli bé puu gbò-boriyaʔala súuri bèri Kulocelié síeri wè. ³ Yeri náari yeri pínɛ weli kenme nē bè, gii ki bé tí Kulocelié wi- koligo múgu gè weli mé *Kataanna Sienre* ti juʔu nē gè, weli de *Kirisi* wi kalarigele nyu gèle. Tire kenme nē mi yè náʔa còɔɔnwɔ kasuu nī wè. ⁴ Yeri náari † gii ki bé tí mi gbè jáa de ki nyu de yigi wálilɛ meni mi 'yeli bèri ki kpínʔini gè.

⁵ Ye- puu sícilile yeli tánʔagenme nī bè né kpànʔa wuulo ní bèle, ye lèlɛ cò lè macén. ⁶ Ye- tí yeli sienjuuro ti- puu tàanra né yasuwɔɔ ní lègɛle ke mieni nī, ye ki cén meni yeli 'yeli bèri siennugoro kanʔa dè yiye mé bèle.

**Pɔli wi 'téngɛfɔlilɔ síeri bèle
né wi sienre kúu dè**

⁷ Gii gí náʔa mi nē gè, we siinyeni Tisiiki wè, wire njàa wi 'mi déni wè, wi bága sa ti mieni yiʔe juu bè tiɛ yeli nē;

† *YERI NÁARI: Nyasienkenige gáà ki wè baa gireki sienre nī dèʔ.*

mi baakuɔnyeni wí *Kàfɔli* pínɛnyenige nī gè, wí téngɛmɛ sien nē pínɛ. ⁸ Mi 'kòrirɔ nè wi tun baa yeli mé wí, ye- ki cén gii gí náʔa weli nē gè, wí sí nàɔɔnwɔ nyigi bèle yeli nī. ⁹ We siinyeni Wonezimu wè wire njàa wí yeli wuu wáà wè, wi woli ni 'weli déni, wí téngɛmɛ sien nē pínɛ, wi 'pínɛ né Tisiiki ní wè. Pe bé sa ti mieni yiʔe juu gè yeli mé gii gí náʔa wè.

¹⁰ Arisitariki wí ne yeli síeri; wí náʔa né mi ní kasuu nī wè, wire né Mariki ní wè ††, Barinabasi siinyeni wè ‡. Yeli nyénì nyasienre taa wi wori nē dè, a wi kénì ké baa yeli mé wè ye- wi kpàli. ¹¹ Nè pínɛ Zezi njàa pe yeri ne pínɛ Zusutusi wè, wí ne yeli síeri. Peli bálì peli yákuɔɔ bíɛɛ Zuufulo sunʔɔɔwɔ nī bè, pe 'fàri mi nē a we 'pínɛ nè *Kulocelié Kùlofɔligɔ* ki baara kúu dè; peli pe 'nàɔɔnwɔ líri wè mi nē.

¹² Epafirasi †† wè yeli wuu wè, wí ne yeli síeri, Zezi *Kirisi* wi baakuɔwɔ wáà wí. Wi 'lèbaanna le ne náari súuri yeli mé, gii ki bé tí ye- líe ye láʔa, yé sí nyuɔ ye láʔa Kulocelié nyéni kele ke mieni nī gèle. ¹³ M'bé tóni bè gbè wi wori juu dè káaliye fùn, wí ne fùɔɔɔ suu kátii yeli kenme nē bè, yeli né Lawodise wuulo ní bèle, né Irapolisi wuulo ní bèle. ¹⁴ We nàgori Luku wè, yaagbariwe wè, wí ne yeli síeri, wire né Demasi ní wè.

¹⁵ We siinyeni bálì bíɛɛ baa Lawodise kàʔa mé gè, ye- pe síeri. Ye- Numufa síeri ye pínɛ, wire né *téngɛfɔlilɔ gboli* náà ni waa ne gbúʔuro baa wi saʔa nī gè.

¹⁶ A ye kénì sienre dáà wéli dè nè kúu wè, ye tí ti- nò Lawodise téngɛfɔlilɔ nē bèle, pe- ti wéli pe pínɛ. Sebe njí wi bága kón baa Lawodise kàʔa mé gè, ye- wi sienre wéli dè yeli tíime bèle.

¹⁷ Yé sí ti juu Arisipi mé wè, ye wi ye: «-Yiʔe le muɔ baara nī dè, dáa Kàfɔli wi 'ken muɔ mé dè, ma ti kúu ma láʔa.»

¹⁸ Mi *Pɔli* wè, mi ne yeli síeri né mi tíime kɔli yasebere ní dè. Yeri sòngí yeri tari mi yè náʔa kasuu nī. Kulocelié *kpuʔɔɔ* ti- puu ye nē.

†† *Wéli baa Kakpi* 12.12,25; 13.13; 15.17-39 ‡ *Wéli baa Kakpi* 9.27; 11.22,30 †† *Wéli baa* 1.7.

Tesalonikiy  péliwe

S be wi t edi?e g 

Zezi tundunwo     pe ye P li w , wi 'puu Korinti k  a m  n  s be     t rigo w  Tesaloniki wuulo m  b le. P li wi k rile siinwoli n  l , b  wi c  s ni Kataanna Sienre  ari d  baa ki k  a n  g , a sienne p li 'taa n  t nge Kulocelie sienre n  d , a P li wi 'pe tenme n  taa c gbu?ulo taanri. A ki p ni nyaa a Zuufulo p li k ni k sii y ge P li k rugu w , a wi s     ana n  yiri k  a n  g  (). Wi c  t ri k aya s a n : pe k a ye Bere, ne k a ye Ateni, ne k a ye Korinti.

B  wi 'puu Ateni k  a m  g , a wi 'Timote tun w  baa Tesaloniki wuulo m  b le, t ng f lil b le. B  Timote wi k ni koli n  k  n  s ni t ng f lil pe wori juu d  n  t  P li n  w , a ki 'fundaanra ny g  wi n  b  ki 'nyaa pe c  t ngele c  l  w . N  s  ki taa wu?g  'puu pe n . Kire kenme n  a P li wi s  sienre d   s be d  n  t rigo pe m , b  pe n z nno liri b le.

A wi 'siennugoro ken pe y gogolo g li pe c  w a wi m  g le. Ki 'nyaa sienne p li 'puu ne ki s ng  n  jo Kiri si pen l le ni 'n  n  k c  w , d  a wi 'pen w , t ng f lil b li pe 'k u b le, peli s  k  n  wi n ? A P li wi 'ki juu pe m  d  a Kiri si wi k ni pen w , t ng f lil b li pe 'k u b le, n  bili pe t in sii n  w , pe m eni b  k  n  Zezi n  w  (). Kire n , t ng f lil pe- pe n z nno liri b le, p  s  ki k ari pe- c  b  piy  ne wu?g  w , pe- lèbaanna le peri baara n ?a n  Zezi wi ga pen w  ().

S be wi ny goliyo y 

P li wi 'Kulocelie s ri w  Tesaloniki t ng f lil pe wori n  d 

T ng f lil pe 'yeli peri t ri gi Kulocelie wi 'juu g 

K f li Zezi wi penne wori d 

T ng f lil pe baara d 

P li wi juu n  pe yeri n  s  pe s ri

S rile

1 Mi P li w , n  Silasi n  w , n  Timote n  w , weli 's be     t rigo w  yeli m  t ng f lil gbolli n   n  baa Tesaloniki k  a m  g , yeli b li b le p nenyenige n  n  weli Tuu Kulocelie n  w  n  K f li Zezi Kiri si n  w . Kpu?g  n  yanyige ki- puu yeli n .

Tesaloniki wuulo t ngele wori ti 'P li d ni w 

² Weli ne Kulocelie s ri w  l le   l le yeli ye m eni kenme n  b . L le   l le a weli gb n  je n ari w , weli n a s ngi ne tari n  yeli n . ³ T ngele kakpi?iligele g li yeli ne k u g le, n  baara d   yeli 'k c  d nige kenme n  b , n  p ne b  yeli 'lèbaanna le n  yeli s ngiro ta?a d  kpu?g  K f li Zezi Kiri si n  w , weli ne s ng  ne tari n  kire g   ki m eni n  g  l le   l le weli Tuu Kulocelie yi?e m  g .

⁴ Siinyenine, weli 'ki c n yeli woli ni 'Kulocelie d ni w , a wi 'yeli nyíene n  k n †. ⁵ N  ki c n Kataanna Sienre d   weli 'juu yeli m  d , ti w  nyu n  y kuo w ? Ki 'nyaa Kulocelie Pile lire f n?a n  weli 'ti juu, weli si ti juu n  káaliye n ? Yeli t ime ny ni ki c n meni weli 'puu yeli sun?g  n  b . Kire g   ki m eni g , yeli nyu?g  weli 'puu ne caa. ⁶ Yeli m eni b le yeli 'yiye k i?ile b  weli t le, n  b  K f li t le w . Ki 'nyaa yeli 'Kataanna Sienre c  d  wu?g  sun?g  n  b  k ti, n  s  ne fundaanra k n?ini Kulocelie Pile lire f n?a n  g . ⁷ A kire 'ki ken a yeli 'k  fie c nw  t ng f lil pe m eni m  b le Maseduwani ténime n  b  n  Akayi ténime n  b .

⁸ N  ki c n, b  K f li wi sienre ti 'k n baa yeli ti?e n  g , k  k  majo Maseduwani n  Akayi y kuo n  ti s ni juu? N  s  ki taa yeli b le, piy  ne yeli t ngele ni wori nyu d  tiere ti m eni n , b  yeli 't nge Kulocelie n  w . Kire n  ny go n  w  ki n ? weli n  de yakaa nyu cígini?. ⁹ Ki 'nyaa piy  ne ki nyu peli t ime b le, meni yeli 'weli c  b 

† W li baa Eza 65.9,22; Luk 18.7; Wuro 8.33; 11.7,28; Pie1 1.2; Pie2 1.10.

weli cé ké baa yeli tiʔe nī gè, né bè yeli 'láʔa yeli yasunro nē dè né yiye taʔa Kulocelié wewiwe nē wè, wire ɲáà wī Kulocelié kányiʔe wuu wè. ¹⁰ Yeli ne wi Jaa siri wè, ɲàa wi je ga kón baa *nyiʔene* nī lè. Kulocelié wi 'Zezi nyé wè nè yige kúbilo sunʔomɔ nī bè, wire ɲáà wi 'weli suɔ Kulocelié funyerige mé gè, gàa ki báan gè †.

**Baara díi Pɔli wi 'kúu
Tesaloniki kàʔa nī gè**

2 Siinyenine, yeli tíime yeli nyéni ki cén weli kárilé lè baa yeli mé bèle, ki nyaa waʔane wīʔ. ² Majo bè yeli ki 'cén gè, pe 'weli wuʔɔ, nè weli tiʔele Filipi kaʔa nī gè ††. Kire né ki mièni ní a Kulocelié wi 'lèbaanna nyóɔgɔ weli nī, a weli 'wi *Kataanna Sienre* jáari dè, ne ní cáanra nē dè kátii.

³ Nè taʔa gíi nē, weli yerime bè, pùunnimɔ wè ki sienre nī dèʔ, sòngibiire wè ti nīʔ, fáannige wè ti nīʔ. ⁴ Gii ki 'cén gè, Kulocelié wi 'weli siʔe nè wéli, nè ki nyaa weli bé gbè ki baara kúu dè. A wi 'weli ténge weli de wi Kataanna Sienre jáari dè. Kire nē weli ne ti nyu. Weli wè ti kúu bè sienne déni wīʔ, Kulocelié weli ne caa ki- déni, wire ɲáà wi 'weli funyɔ yi laame cén bè. ⁵ Weli si kénì sienre táà fáala juu nè sien fáanniʔ. Bè yeli tíime 'ki cén gè, ki sòngirɔ ti kénì jiiin weli nīʔ bè yakaa taa jànvaan nēʔ, Kulocelié wire wi 'ki cén né weli ní.

⁶ Weli si kénì *kpuʔɔɔ* caa sienne méʔ, weli si ti caa yeli méʔ, weli si ti caa pàli méʔ. ⁷ Nè sí ki taa bè weli yē *Kirisi wi tundunminɔ* bèle, weli cí gbè jo yeri kire kpínʔini weli mé. Weli yé cénì puu né funyige ní yeli sunʔomɔ nī bè majo bè piile yàa cí ne wi piile gbiʔele bèle kenme bī nē bè. ⁸ Bè yeli 'weli déni kpuʔɔ weli funyɔ nī yè, weli si puu ne caa bè ki yérige Kulocelié Kataanna Sienre ti juʔu kire yákuɔ nē yeli méʔ. Weli cé yeri ki nē bè ce weli sii ken wè yeli kenme nē bè. Nè taʔa gíi nē, yeli woli ni cé kpúʔɔ weli mé bè ki caa mme. ⁹ Kíi céngé, siinyenine, yeli ne sòngí ne tari né weli baara ní dè, né weli fùɔɔgɔ ní gè. Weli 'puu ne baara pìlige né cenvugo, gii ki bé tí weli tugoro ti fága puu yeli wáà nēʔ, né sí puu ne Kulocelié Kataanna Sienre nyu dè yeli mé.

¹⁰ Yeli bèle, yeli bé gbè ki juu yeli báli bīele téngefɔlilɔ bèle, Kulocelié mièni wi 'ki cén nè píné, meni weli 'puu ne sínme koligo tári gè níe kele kúu gèle ke kúɔgenme nē bè kolimɔ fùn né yeli ní bèle. ¹¹ Yeli 'ki cén weli 'puu né yeli ye mièni nigbe nigbe ní bèle majo meni tuufɔlɔ sí puu né wi piile ní bèle. ¹² Weli 'puu ne nyu ne yeli yerigi, ne yeli nàɔɔnɔ téngei bèle, níe ki nyu ne gbèngí yeli mé yeri tári yeri yeligi meni Kulocelié wī ne ki caa gè. Wire wi 'yeli yéri ye- puu né wire ní wi kùlofɔligɔ nī gè, né ki kpuɔɔ nī bè.

¹³ Kire kenme nē weli mièni bèle weli ne Kulocelié síeri wè sínvurɔ nī, nè taʔa gíi nē, Kulocelié nyasienre dáà yeli 'lúʔu weli mé dè, yeli 'fɔli ti nē. Yeli si ti tóri sienne

† Wéli baa 5.9; Zan 5.24; Wurɔ 1.18. †† Wéli baa Kakpi 16.19-24.

sienjuuro tíeleʔ, yeli 'ti tóri Kulocelié kányiʔe sienre tíime. Kire sienre tire mièni ti nyéni baara yeli funyɔ nī yè, yeli báli bīele téngefɔlilɔ bèle.

¹⁴ Siinyenine, yeli 'tòni nè yeli kele kúu gèle bè Kulocelié *téngefɔlilɔ gbuʔulo* kenme tíele bè, gáli gīele Zezi *Kirisi* nī wè baa *Zude* kùlo nī lè. Ki 'nyaa yeli nyéni wuʔɔgɔ suɔ yeli kùnunɔ wuulo pe kiye nī yè, majo meni ki téngefɔlilɔ gbuʔulo ke 'wuʔɔgɔ suɔ Zuufulo pe kiye nī yè. ¹⁵ Peli pe 'Kàfɔli Zezi kpúu wè né *Kulocelié sienjuulo* ní bèle, né sí wuʔɔgɔ taʔa weli nē kátii. Pe kenme piil Kulocelié déniʔ, sienne pe mièni yē pe leguulo. ¹⁶ Piyē ne weli còrí we fári Kataanna Sienre nyu dè *kùlogolo káli* sienne méʔ, dí pe sí suɔ wèʔ. Kàa ce ki fàri ne waa pe kapiʔile nē gèle, a Kulocelié fungo ki sí yè pe kúruɔ.

**Pɔli wīi ne ki caa
bé ké baa Tesalonikiyé mé bèle**

¹⁷ Ki sí nyaa, siinyenine, yeli né weli ní bèle, we 'láʔala wīye nē we nyaʔa nē gè, lèle láà cèri yákuɔ wī; funyɔ nī yè wiyè láʔala wīye nēʔ. Yeli nyaa láa ki tòni yē weli nē kpuʔɔ. ¹⁸ Kire kenme nē weli ne caa bè ké baa yeli tiʔe nī gè. Mi tíime wè, mi *Pɔli* wè, ki 'tɔliɔ nyuɔ kúu, mi 'puu ne ki caa bè ké baa yeli mé; Seteni wīi sí fɔli ki nēʔ.

¹⁹ Á kire 'laa wè, yeli túʔu bèʔ weli sòngirɔ taʔadiʔe gè, né weli fundaanra taadiʔe gè, né weli kpuʔɔɔ ndòngɔ gè ‡ we *Kàfɔli Zezi Kirisi* yiʔe mé gè, a wi kénì pen wè †† ?

²⁰ Ki 'nyaa yeli bīele weli *kpuʔɔɔ* ti nyùgo gè né weli fundaanra ti taadiʔe gè.

3 Bè sí weli si cé n'ne je gbè jáa bè ki kpàri bè cò wèʔ, a weli 'ki nyaa ki 'póri weli yákuɔɔ we- kò baa Ateni kàʔa mé gè. ² A we sí Timote tun wè baa yeli mé, weli siinyeni wè, ɲii wi nyéni píné ne baara né Kulocelié ní wè bè *KirisiKataanna Sienre* jáari dè. Timote wi sa juu wi- ɲɔri nyóɔgɔ yeli nī téngele nī lè, ³ gii ki bé tí yeli wáà fáala fága wii yaʔa bè ken ki wuʔɔɔ nyàà mé yèʔ. Á kire 'laa wè, yeli tíime 'ki cén tire kiye nī wiyē bile.

⁴ Kire sí weli 'puu ne nyu yeli mé bà weli 'puu baa né yeli ní bèle, né yeli sòmì dí wuʔɔgɔ bé weli taa wè. Bè sí ki kénì kpiʔile, yeli 'tire cén nè kúu. ⁵ Kire kenme nē, bè mi si kénì je gbè ki kpàri bè cò wèʔ, a mi sí tunduro tórigo bè kàa cén yeli téngele ni wori nī dè. Ki 'nyaa kíi ne fíere cògí mi nē, Seteni wi fága puuwelige cáan yeli nēʔ yeli ga yiri téngele nī lèʔ, dí weli baara ti sí yiri waʔaneʔ.

⁶ Timote wi sí kón baa yeli tiʔe nī gè nè pen; wi péni sientaanra juu weli mé yeli téngele ni wori nē dè né yeli déniʔe ní gè. Nè píné wi 'ki juu meni weli 'yeli déni wè, né bè yeli ne sòngí ne tari né weli kacèngé ní gè lègèle ke mièni nī wè, dí weli nyaa láa kíi yeli nē majo bè yeli wuʔu kíi náʔa weli nē nè píné wè. ⁷ Kire kenme nē siinyenine, a ki né cénì nyaa weli yē ne wuʔu yo, ki wuʔɔɔ

‡ *KPUʔɔɔ NDÒNGO*: Wéli baa Tíe 2.10. †† Wéli baa Mat 24.15-25; Kor1 15.23; Tes1 3.13; 5.23; Tes2 1.7.

nyàà yi mieni nī yè weli funyo yi ténige tienugo nī yeli téngéle lire kenme nē. ⁸ Ki 'nyaa weli yē sii nē bè ki yē ḡ wè, nè taʔa ḡii nē, yeli 'yéri nè liri Kàfɔli pínenyenige nī gè.

⁹ Fundaanra yē weli nī kpuɔ yeli kenme nē bè, weli si n'ne cénì ki cén meni weli 'yeli bèri Kulocelié síeri wè de síi wèʔ. ¹⁰ Pilige né cenvugo, weli ne wi náari kpuɔ wi-ki kpíʔile weli gbè jáa bè yeli nyaa yiye nī yè, a ki yē yakaa 'laa yeli téngéle nī lè bé sí yeli tenme ki nē †.

¹¹ Kulocelié wire tíime wè, wire ḡàà wī weli Tuu wè, né weli Kàfɔli Zezi ní wè, pe- koligo múgu gè weli mé, weli gbè ké baa yeli mé. ¹² *Kàfɔli* wi- ki kpíʔile dénige gáà ḡi yeli mé né yiye ní bèle, né sienne pe mieni ní nè píné wè, ki dénige ki de kpóri de waa yiʔeme, majo bè yeli 'weli déni bèle. ¹³ Gii ki bé tí yeli nàzɔnnɔ pe- liri, ye-puu digire fùn, yeri tári ciilile weli Tuu Kulocelié wi yiʔe mé gè, cenge ḡi weli Kàfɔli Zezi wi kénì báan né wi wu- lo pe mieni ní bèle. [*Ki- taa ki puu bē*].

**Tánʔagenme bìi
pi 'Kulocelié déni wè**

4 Gii sí ki 'kò gè siinyenine, weli ne ki caa yeli mé, weli ceni yeli fién wī Kàfɔli Zezi wire kenme nē bè: kenme bìi nē weli 'yeli tié yeri tári bé sí Kulocelié déni wè, yeri tári kire kenme pire nē, ye ce yiʔe le wī! ² Yeli tíime nyéni ki cén kele ḡili weli 'juu nè gbènge yeli mé gèle *Kàfɔli* Zezi míʔe nē gè. ³ Ki 'nyaa ḡi Kulocelié wi caa gè, ye- yiye wàli ye téngéle wire mé, yé láʔa kanuɔɔ kele nē gèle †. ⁴ Ki 'yeli sien ó sien yeli nī bèle, wi- wii cògen- me cén céri kele nī gèle, wi- puu ciilime nī dí ki sí *kpuɔɔ* taʔa wi nē. ⁵ Sien fāga de céri kanedanʔana kele kúuʔ, majo bè sindengele tíele bèle, peli bálì piyè Kulocelié cén wèʔ. ⁶ Wàa fāga ki líe bè tórigoʔ bè tuu wi siinyeni mé kaala láà nīʔ, á kire 'laa wè Kàfɔli wī ne ki fuɔ tóngi gè ki kele ḡáli ke mieni nī gèle, majo bè weli 'kínì nè ki juu yeli mé nè yeli sòmi wè.

⁷ Kulocelié wii weli yeri we- puu karime nī wīʔ, ʔéʔe, wi 'weli yeri we- puu ciilime nī wī. ⁸ Kire nē, sien ó sien wi 'sienre dáà cíi dè, sien bèʔ wi 'cíiʔ, ki 'nyaa Kulocelié wire sien wi 'cíi, Kulocelié ḡàà wi 'wi *Tielefun Pile* ken lè yeli mé lè.

⁹ Gii sí ki 'dénige kenme kúɔ bè siinyenine sunɔɔ nī bè, yeli màakuu ní wè tíin ki nēʔ wàa ní yakaa juu yeli mé kire wori nē dèʔ, nè taʔa ḡii nē, yeli tíime bèle, yeli nyéni tenmene taa Kulocelié mé wè dénige wori nē dè, ye- yiye déni wè. ¹⁰ Kire ce yeli ne kpínʔini né siinyenine pe mieni ní bèle Maseduwani kùlo ni mieni nī lè. Ne si- inyenine, weli ne yeli fién, ye- kàa fàri ki nē. ¹¹ Ye sí ní de yiye ciʔilè yeri yeli sii tári wè yanyige nē né yiye ní, yeri yeli tíime kele cuɔnri gèle, ye- kiyé le kakuɔ láà nī yeri

† *Ki 'nyaa Pɔli wi cé kénì parige nè yiri Tesaloniki kàʔa nī gè, wii taa nè téngéfiilɔ tenme bèle téngéle ni sientieye péliye nē yèʔ (wéli baa Kakpi 17.10-11 †† Wéli baa Lev 19.2; Wuru 6.19; Efe 1.4; Tes 1 5.23; Eb 10.10; Pie1 1.16.*

baara né yeli tíime kiyé ní yè, majo meni weli 'ki juu nè gbènge yeli mé bèle. ¹² Gii ki bé tí yeli tánʔagenme pi- puu cènbe kpànʔa wuulo mé bèle, dí yeli fāga puu tu- goro sien méʔ.

Kàfɔli wi pen wori dè

¹³ Siinyenine, ḡii ki 'kúbilo wori kúɔ dè, weli wè caa ti 'puu yeli ùire nīʔ, yeli de ki yáa bè bili tíele bèleʔ, bálì bíele sòngiro taʔadiʔe wè pe mé bèleʔ. ¹⁴ Bè ki 'nyaa weli 'téngéle ki nē nè ki cén dí Zezi wi 'kúu né koli nè nyé wè, we- téngéle ki nē míeni bili pe 'kúu bèle, Kulocelié wi bá- ga pe nyé bè yiye míeni né Zezi ní wè Zezi wire fànʔa nē gè. ¹⁵ Ye- nyaa, weli bé ti juu yeli mé, *Kàfɔli* wire nyasienre dī: Ki 'nyaa weli bálì we bága de tíin wille Kàfɔli wi *penjenge* gè, weli sí kinni bili pe yiʔe nēʔ, bálì pe 'kúu bèleʔ. ¹⁶ Ki 'nyaa Kàfɔli wire tíime wè, a ki kénì juu nè gbènge yékpogbuɔɔ nī lè, né *nyíʔene tundunminɔ* kàfɔli wi kòkuulo ní lè, né Kulocelié kàkpanʔa ní gè, Kàfɔli wi bé kón baa nyíʔene nī lè bè tigi. Kire lèle nī lè, kúbilo bálì bíele téngéfiilɔ Zezi *Kirisi* wuulo bèle, peli bé kinni bè nyé bè yiri. ¹⁷ Kire kàduʔume gè, weli sen- mine bálì we bága de tíin bile wille bèle, Kulocelié wi bé weli píné bè líe né pe ní, bè yè kàsadibare nī dè, we- ké Kàfɔli wi kpàlidiʔe nī gè baa *nyíʔene* nī lè †; bè weli bé puu né Kàfɔli ní wè súuri ††. ¹⁸ Kire nē, yeri nyu yeri nàzɔnnɔ líri bèle ye mieni nigbe nigbe bèle né nyasien- re dáà ní dè.

5 Ne siinyenine, ḡii sí kire lèle ni kenme kúɔ nè né sunɔɔ bìi nī ki kele ke bága kpíʔile gèle, kire wuʔu ki wè gbèlige yeli méʔ we- yakaa juu ki wori nē dèʔ. ² Nè taʔa ḡii nē, yeli tíime nyéni ki sòmigo nè cén cenge, nè ki cén *Kàfɔli wi cenge* ki bága puu majo bè kàyuwo sí kénì fuu nè pen pilige nī gè †. ³ A sienne pe kénì ki nyu lèle nī nī né jo: «Wiyé yanyige nē, fiere wè baaʔ!», kire lèle nī lè, cúʔɔgbuɔɔ páà bé fuu bè pe taa majo bè cesiwe liyeyara ti sí puu wè, bè pe cúʔɔ bè láʔa; piyè sí je jáa bè fè bè suɔ wī díe!

⁴ Yeli bèle, siinyenine, yeli sí wè yebilige nīʔ, ki- nyaa ki cenge ki ga yeli fuu bè kàyuwo tíeleʔ. ⁵ Ki 'nyaa yeli ye mieni bèle, yeli yē cenge wuulo né ní kpíenme piile. Weli wè yebilige nīʔ, bèri tári yebilige nīʔ. ⁶ A ki sí yē bè gè, ye fāga tí weri ḡóniʔ bè senmine tíele bèleʔ; ḡii ki 'póri gè, ye- tí we puu nyemine, we gbòbori we yaʔa ††.

⁷ Bili pe nyéni ḡóni bèle, pilige nī pe sí ne ḡóni; bili míeni pe nyéni gbuɔ ne tun bèle, pilige nī pe sí ne gbuɔ ne tun. ⁸ Weli bálì sí bíele cenge wuulo bèle, ye tí we- puu gbòboriyaʔala, we- téngéle le lè wiyé nē né dénige ní gè bè timɔzigeyége tíele, wé sí kapiengbuɔn ndòngɔ tón gè nyùgo nī gè, dí suɔɔ sòngiro taʔadiʔe ki sí puu we mé bè kapiengbuɔn ndòngɔ tíele ††. ⁹ Né ki

† *NYÍʔENE NÍ LÈ: Gireki sienre nī dè, ki 'jo: «káfalige nī gè».* †† *Wéli baa Zan 12.26; 17.24; Filip 1.23; Kor1 15.51-52.* ††† *Wéli baa Mat 24.43; Luk 12.39; Pie2 3.10.* †††† *Wéli baa Mat 24.42-44; 25.1-12; Mar 13.33-37; Luk 21.36; Pie1 5.8.* †††† *Wéli baa Eza 59.17; Efe 6.11-17*

cén Kulocelié wii weli líe wi funyerige ki- puu weli kúругu wī?; ʔéʔe, wi 'weli líe we- suɔɔ taa lè weli *Kàfɔli Zezi Kirisi* wire fànʔa nē wī, ¹⁰ wire ɲàà wi 'kùu weli kenme nē bè dí weli sí pínε bè puu wiile né wi ní wè, a weli yē wiile yo, a weli yē kùulo yo. ¹¹ Kire kenme nē, yeri yiye gbiʔεle ye mièni nigbe nigbe bèle, yeri ɲɔri nyógi yiye nī, majo bè yeli ne ki kpínʔini ne kúu gè.

**Pɔli síerile lè
né wi siensenre dè**

¹² Siinyenine, weli ne ki caa yeli mé, bili pe nyéni baara yeli sunʔɔmɔ nī bè, níe yeli tii *Kàfɔli* wi koligo nē gè, ne nyu ne yeli yerigi wè, yeri pe kpóri. ¹³ Nè pínε yeri *kpuʔɔɔ* tari pe nē, ye- pe woli yaʔa lè ni- yeli déni pe baara tire kenme nē bè. Ye- puu yanyige nē né yiye ní.

¹⁴ Siinyenine, weli ne yeli fiɛn wī, bili bīεle sàliyεfɔlilɔ bèle, yeri nyu de tíi pe nē. Bili bīεle céri ti 'kùu pe nē bèle, yeri nyu yeri ɲɔri nyógi pe nī. Bili fànʔa ki 'céri gè, yeri pe tuʔɔɔ, ye- puu funnyige ní sienne pe mièni kúругu bèle.

¹⁵ Ye- yiye cò, sien fāga kapiʔi tíʔe bè kapiʔi fuʔɔ tón wàa méʔ. Gii ki 'póri gè, yeri cènge kire caa súuri, ye

puu yeri kacènge kire caa ki- puu yeli sunʔɔmɔ nī, nè pínε yeri ki caa né sienne pe mièni ní.

¹⁶ Ye- puu fundaanra nē lègele ke mièni nī. ¹⁷ Yeri náari súuri. ¹⁸ Kele ke mièni nī gèle yeri Kulocelié síeri wè, kire gáà kire Kulocelié wī ne caa yeli mé bè yeli yē Zezi *Kirisi* wuulo bèle.

¹⁹ Ye fāga de *Kulocelié Pile* kàsun fíri gèʔ. ²⁰ Kele gíli ke 'juu*Kulocelié sienjuulo* sienre nī dè, ye fāga de ti cùɔnɔʔ. ²¹ Gii sí ki 'póri gè, yeri kele ke mièni siʔe, ye ke cén, a gii yē cènge gè, ye- kire cò. ²² Sìpiire felide ti mièni dè, ye- yiye cò ti nē.

²³ Kulocelié wè, wire ɲàà wī yanyige kàfɔli wè, wire tíime wè wi- yeli kpíʔile ye- puu wàlidengele Kulocelié mé wè, dí yeli pìle ni mièni lè, né yeli fungo ní gè, né yeli cetinne ní lè, ti- puu tiεle fùn, ti- gbòbori ti yaʔa cenge gíi weli *Kàfɔli Zezi Kirisi* wi kénì pen wè. ²⁴ Nàa wi 'yeli yeri wè, wī téngeɛ sien, wi bé sí ki kpíʔile wī.

²⁵ Siinyenine, yeri náari weli mé de pínε.

²⁶ Ye- weli siinyenine pe mièni síeri baa, ye pe suɔn né siinyenige déniε ní.

²⁷ Mi ne yeli fiɛn wī, weli *Kàfɔli* wire kenme nē bè, ye- sebe ɲàà wi sienre kàla dè ye tiε siinyenine pe mièni nē.

²⁸ Weli *Kàfɔli Zezi Kirisi* wi *kpuʔɔɔ* ti- puu né yeli ní.

Tesalonikiyè siinwuu

Sɛbɛ wi tiɛdiʔɛ gɛ

Tesalonikiyè sɛbɛ siinwuu wɛ̀ nɛ̀ sɛbɛ pɛ̀liwɛ̀ ní wɛ̀, pe sienrɛ̀ tii nɛ̀ waa nuro. Pɔ̀li wi 'puu Korenti kàʔa mé nɛ̀ wi sɛbɛ, yielɛ̀ togosiin nɛ̀ kpɔ̀rigɔ̀ Zezi siile kàduʔumɛ̀ gɛ̀. Kiĩ majo Pɔ̀li wi cé sienrɛ̀ lúʔu tɛ̀ngɛ̀fɔ̀lilɔ̀ pe tánʔagenmɛ̀ nɛ̀ bè ( ), kire nɛ̀ a wi sí sɛbɛ siinwuu ɲàà sɛbɛ wɛ̀ nɛ̀ tórigo pe mé.

Dàa wi cé lúʔu pe wori nɛ̀ dɛ̀, tàanra 'puu baa, sipienrɛ̀ míeni 'puu baa. Tàanra tiʔɛ̀ gɛ̀, ki 'nyaa bà pe 'puu nɛ̀ wuʔɔ̀ tɛ̀ngɛ̀lɛ̀ kenmɛ̀ nɛ̀ bè, kire nɛ̀ ki mìeni ní pe cé tɛ̀ngɛ̀lɛ̀ cò lè kpuʔɔ̀, nɛ̀ kò Kirisi koligo nĩ gɛ̀. Sipiimɛ̀ wori dɛ̀, tire 'nyaa wuʔɔ̀gɔ̀ gáà ki 'puu tɛ̀ngɛ̀fɔ̀lilɔ̀ nɛ̀ bèlɛ̀, kiĩ cé kúʔɔ̀; a kire sí ki 'ken a tɛ̀ngɛ̀fɔ̀lilɔ̀ pe yè nɛ̀ faʔara kele kúu, kire 'nyaa kolimɔ̀ kakpiʔiligelɛ̀ nɛ̀ sàliye ( ). Nɛ̀ píne káfinɛ̀rɛ̀ tenmenɛ̀ 'puu baa pe sunʔɔ̀mɔ̀ nĩ bè Zezi penjenge wori nɛ̀ dɛ̀.

A Pɔ̀li wi sí tenmenɛ̀ ken pe mé nɛ̀ pe ye dí ki 'kàri fànʔa wĩ, kele káli bága kíni bè kpíʔile, dí Zezi penjenge ki nɛ̀ béli nò gɛ̀: sienne pe kpuɔ̀mɔ̀ bága Kuloceliɛ̀ koligo cíi gɛ̀, bé sí taʔa Sipiimɛ̀ nɛ̀ wɛ̀, wire wĩ Seteni wɛ̀ nɛ̀ cúʔɔ̀goli-go gɛ̀.

Kire nɛ̀ a Pɔ̀li wi sí pe tenmɛ̀ nɛ̀ pe ye peri pe sii tári wɛ̀ pe piye wàli pe tɛ̀ngɛ̀ Kuloceliɛ̀ mé wɛ̀, peri kacɛ̀ngɛ̀lɛ̀ kpínʔini.

Sɛbɛ wi nyùgboliyo yè

Síerige nɛ̀ náarige

Kàfɔ̀li Zezi pen wori dɛ̀

Tɛ̀ngɛ̀fɔ̀lilɔ̀ pe 'yeli pe- lèbaanna le Zezi kodanʔara nĩ dɛ̀

Tɛ̀ngɛ̀fɔ̀lilɔ̀ peri baara peli tíimɛ̀ bèlɛ̀ peri pe màakuu nyuʔɔ̀ wɛ̀

Pɔ̀li wi 'Kuloceliɛ̀ diba náari wɛ̀ tɛ̀ngɛ̀fɔ̀lilɔ̀ kenmɛ̀ nɛ̀ bè

Síerile

¹ Mi Pɔ̀li wɛ̀, nɛ̀ Silasi ní wɛ̀, nɛ̀ Timote ní wɛ̀, weli 'sɛbɛ ɲàà tórigo wɛ̀ yeli mé tɛ̀ngɛ̀fɔ̀lilɔ̀ gboli náà nĩ baa Tesaloniki kàʔa mé gɛ̀, yeli báli bíelɛ̀ pínenyenige nɛ̀ nɛ̀ weli Tuu Kuloceliɛ̀ ní wɛ̀, nɛ̀ Kàfɔ̀li Zezi Kirisi ní wɛ̀. ² Weli Tuu Kuloceliɛ̀ wɛ̀ nɛ̀ Kàfɔ̀li Zezi Kirisi ní wɛ̀, pe- kpuʔɔ̀wɔ̀ nɛ̀ yanyige taʔa ye nɛ̀.

Zezi Kirisi penjenge wori dɛ̀

³ Kiĩ pɔ̀rigɔ̀ siinyeninɛ̀, weli de barige kanʔa Kuloceliɛ̀ mé wɛ̀ lègɛ̀lɛ̀ ke mìeni nĩ yeli kenmɛ̀ nɛ̀ bè. Bè míeni ki 'yeli bè puu, nɛ̀ taʔa gíi nɛ̀, kàa nɛ̀ fàri nɛ̀ waa yeli tɛ̀ngɛ̀lɛ̀ nɛ̀ lè kpuʔɔ̀, a yeli déniɛ̀ míeni ki 'kpúʔɔ̀ ye sunʔɔ̀mɔ̀ nĩ bè.

⁴ A kire sí weli ken weli nìe nyu nɛ̀ fikenyɛ̀ wúʔuro yeli wori nɛ̀ dɛ̀ Kuloceliɛ̀ tɛ̀ngɛ̀fɔ̀lilɔ̀ gbuʔulo nĩ gɛ̀lɛ̀, bè ki 'nyaa yeli 'jáa nɛ̀ ki kpàri nɛ̀ cò nɛ̀ tɛ̀ngɛ̀lɛ̀ cò lè kpuʔɔ̀ yeli wuʔɔ̀yɔ̀ yi mìeni nĩ yè nɛ̀ fùrɔ̀gɔ̀ gíi pe tari yeli nɛ̀ gɛ̀.

⁵ Kire gáà kire ki nyéni ki tíi meni Kuloceliɛ̀ kàyuʔu kiĩ

sìnʔɛ̀ gɛ̀, kire ki bé tí Kuloceliɛ̀ wi- ki tóri yeli 'nyuɔ̀ nɛ̀ yeli bè jíin baa wi Kùlofɔ̀ligɔ̀ nĩ gɛ̀, nɛ̀ taʔa gíi nɛ̀, bè yeli nɛ̀ wuʔɔ̀ wɛ̀.

⁶ Nɛ̀ ki cén Kuloceliɛ̀ wi 'sín; bili pe yeli wuʔɔ̀ bèlɛ̀, wi bé ki fuʔɔ̀ tón gɛ̀ pe mé. ⁷ Nɛ̀ píne yeli báli ye nyéni wuʔɔ̀ bèlɛ̀, Kuloceliɛ̀ wi bé ɲódaala ken yeli mé bè fàri weli nɛ̀. Ki bága kpíʔile lèlɛ̀ nĩ nĩ Kàfɔ̀li Zezi wi bága wii tiɛ̀, bé kón baa nyiʔenɛ̀ nĩ lè nɛ̀ nyiʔenɛ̀ tundunminɔ̀ ní bèlɛ̀ wi wuulo bèlɛ̀; piyè nɛ̀ fànʔa ní. ⁸ Wi bága de báan kà-sunnyige nĩ; bili piyè Kuloceliɛ̀ cén wɛ̀ʔ, nɛ̀ bili pe 'cíi pe wɛ̀ lúru we Kàfɔ̀li Zezi wi Kataanna Sienrɛ̀ mé dɛ̀ʔ, wi bé pa wi fuʔɔ̀ tón gɛ̀ pe mé. ⁹ Peli báli bèlɛ̀, wuʔɔ̀gɔ̀ bé tuu pe nɛ̀, wuʔɔ̀gɔ̀ gáà kiĩ je ga kúʔɔ̀ bè nyaa gɛ̀ʔ; pe bé líili Kàfɔ̀li nɛ̀ wɛ̀, piyè wi fànʔa ki kpuɔ̀mɔ̀ nyaa bèʔ. ¹⁰ Cɛ̀ngɛ̀ gíi wi kénì pen wɛ̀, kire cɛ̀ngɛ̀ gɛ̀, wi wuulo bèlɛ̀, nɛ̀ bili pe 'tɛ̀ngɛ̀ wi nɛ̀ wɛ̀, pe bé kpuʔɔ̀wɔ̀ taʔa wi nɛ̀, béri wi wéli de cúru wi nɛ̀. Yeli míeni bèlɛ̀ yeli bága puu baa, bè yeli 'tɛ̀ngɛ̀ weli wojuuro nɛ̀ dɛ̀.

¹¹ Kire kenmɛ̀ nɛ̀ weli nɛ̀ náari súuri yeli mé, gíi ki bé tí Kuloceliɛ̀ wi- yeli nyaa yeli nyéni yeli nɛ̀ wire yerile ní lè.

Weli ne n ari ne p ne gii ki b  t  a kac nge kaala n  'yeli d ni, yeli ne caa b  ni kp iile l , wi f n?a ki- t  yeli gb  ni kp iile. N  p ne a kaala n  y  t ng e kakpi?ile l , ye- j a ye ni kp iile. ¹² A kire 'kp iile g , kpu?w? b  ta?a we K f?li Zezi *Kirisi* wi m ?e n  g  yeli sun?w?w n  b , d  wire m eni wi- s  ki *kpu?w?* ta?a d  yeli n ; ki b  kp iile weli Kulocelie wire f n?a n , n  K f?li Zezi *Kirisi* n  w  [†].

**Gii ki b ga t ri s ni
K f?li wi penjenge ki- n  w **

2 Ne siinyenine, weli ne yeli fien w , ye f ga t  yeli funy? yi de curugu yeli n  f ari f ari? K f?li Zezi *Kirisi* wi *penjenge* wori n  d ?, n  b  weli b ga sa p ne buu n  wi n  w ?. ² N  p ne ye f ga de fi? ? majo d ?w? K f?li wi *penjenge* ki 'n  n  k w? w , a ki n  c ni nyaa w a wi 'jo wire 'ti nyaa n  ti juu yo,   kire 'laa tenmen  l a yo, a kire 'laa sienre t a pe 'sebe ti n  b  weli wori t le d , n  jo Zezi *penjenge* ki 'n  w .

³ Ye f ga t  sien- yeli fáanni b  yeli p unni kenme p a f ala n ?. Ki 'nyaa n ?ane kire cenge ki- n  g , sienne pe b  k ni b  c i Kulocelie n  w . P ra n a n  w , n a pe ye S piuwe w , d  wire s  yiri, wire w  wi woli ni 'c ?w? n  k w? w . ⁴ Wire w  leguowo w . Wi b ri wii nyíene b  jo wire 't ri yere ti m eni n  d . N  p ne wi b ri kii n  yege   yege g a pe ye kulocelie w , n  d a pe gb ?w?w? d . Wi b ga ce k  b  sa t ni Kulocelie *Gb ?w?w?sa?a* n  g  b ri wii kp n?ini wire w  Kulocelie w  ^{††}.

⁵ Yeli w  s ng  ne tari l ?, b  mi 'puu ne t in baa n  yeli n  w , mi 'puu ne ki sienre d a nyu d  yeli m  l ? ⁶ N  p ne, yeli ny ni ki c n p ra n a n  w , n a wi 'leguowo c  w  n  y rige w , d  wi s  ga yiri wi yiri l le lire t ime n  w . ⁷ Ye- nyaa, kapiile n  ne kp n?ini ne k u l rim  n  w . N a s  wi 'leguowo c  w  n  y rige w , wi b  wi c  b  y rige f w? b  taa wi ga pa wi ya?a wiime. ⁸ P ra n a n  w , sien n a pe ye S piuwe w , d  wire s  n  p li b  yiri. N  s  ki taa *K f?li* Zezi wi b  wi kp u b  yige baa n  wi nyu? k falige n  g , b  wi cerige b  yige baa p wu n  wi penne ni kp enme n  b . ⁹ Kire S piuwe n a w , wi penne ni b ga puu n  Seteni f n?a n , wi b ri kakpoliyo feliye yi m eni kp n?ini, de *fıle* kakpoliyo kp n?ini, n  j nvaa kanyu?w?nig?w? n . ¹⁰ N  p ne, bili pe waa pe p unni koligo n  g , wi b ri jànvaa feliye t ?i de pe fáanni; n  ta?a gii n , peli b li b le, piy  f?li a k ny- i?e ki 'pe d ni?, d  pe s  su? w ?.

¹¹ Kire n  a Kulocelie wi s  fáannige t rigo pe m  kpu?w?, gii ki b  t  pe- t nge káfinere n  d . ¹² Kire ti?e g a n  g , bili piy  f?li n  t nge k ny?e n  g ?,   kapi?i kp i?ilige ki 'pe d ni w , k yu?u b  juu kire sienne n  b le.

**Kulocelie 'yeli ny ene n  k n
ye- su?w? taa**

¹³ Siinyenine, yeli b li b le ye '*K f?li* d ni w , weli 'tüni n  yeli b ri Kulocelie s ri w  l gele ke m eni n  yeli ken- me n  b . N  ta?a gii n , Kulocelie wi 'yeli ny ene n  k n sienpelile b le, n  yeli su? wi *P le* lire f n?a n  g , lire ni 'yeli w li n  t nge ye- puu wi wuulo b le, n  b  yeli 't nge k ny?e n  g . ¹⁴ B  s  ki tüni y , Kulocelie wi 'yeli yeri ye- puu b  kire kenme n  b . Wi 'ki kp iile n  *Kataanna Sienre* d a weli 'j ari d , tire f n?a n , gii ki b  t  ye- yeli l le taa l  weli K f?li Zezi *Kirisi* wi kpu?w? n  b .

¹⁵ Kire kenme n , siinyenine, ye- gb nme le ye k  t ng e n  l . Kele g li n  weli 'yeli tenme weli nyasienre n  d , n  dii weli 'juu sebele n  b le, ye- ti c  c nge. ¹⁶ Weli K f?li Zezi *Kirisi* wire t ime w , n  weli Tuu Kulocelie n  w , wire n a w  weli woli ni 'wi d ni w , n  p ne wi 'n zorido ny g? weli n  bànguo wori d , n  s n- gir? ta?adi?e c nge ken weli m  wi kpu?w?w? tire kenme n  b , ¹⁷ wi- yeli funy? ny gi y , w  s  n ri ny g? yeli n  yeri kacèngele kp n?ini yeli nyasienre n  d  n  yeli kakpi?iligele ke m eni n  g le.

**P?li wi 'jo t ng f?lil?
peri n ari peli m **

3 Siinyenine, gii ki 'k  g , yeri n ari weli m  gii ki b  t  *K f?li* wi sienre ti de waa yi?eme d  *kpu?w?* s  de tari ti n , majo meni ki 'puu baa yeli ti?e n  g , ² gii ki b  t  weli su? sienkolilo n  sienpiile m  b le. N  ta?a gii n , pe m eni b ? pe 't nge?. ³ Gii ki 'c n g , K f?li wire y  t ng me sien. Wire wi b  n ri ny g? yeli n , b  s  de yeli suu *S piuwe* m  w .

⁴ Weli 't nge ki n  K f?li wire kenme n  b , d  gii weli ne caa yeli m  b le, kire yeli ne kp n?ini, n  p ne kire yeli b  k  de kp n?ini. ⁵ K f?li wi- yeli funy? yi?e y  Kulocelie d nige k?li m , ye- puu n  kp ricogo n  m eni b  *Kirisi* t le w .

T ng f?lil? pe 'yeli peri baara

⁶ Siinyenine, weli ne yeli fien w , weli K f?li Zezi *Kirisi* wire m ?e n  g : ye yi?e c  siinyeni   siinyeni n a wi nyaari ne m ri kaku?w? f n w , n  k  wi w  ne t ri meni pe 'd li n  weli nyaa weli ne ki kp n?ini g ?. ⁷ Yeli t ime 'ki c n meni yeli 'yeli b ri weli nyadan?agele l i g le, n  ki c n weli s  puu ne nyaari ne m ri yeli sun?w?w? n  b  kaku?w? f n?. ⁸ N  p ne weli s  k ni w a suro lii wa?ane?. Gii ki 'c n g , weli 'puu ne baara ne k rifugo n  pilige n  c nvugo, gii ki b  t  weli f ga puu tugoro yeli w a n ?. ⁹ Weli c  gb  weli tugoro ya?a d  yeli n , n  s  ki taa weli s  kire kp iile?. Ki 'nyaa weli 'puu ne caa b  ki kp iile b  t e yeli n  w , yeri ki kp n?ini b  weli t le. ¹⁰ Kire n , l le n  n  weli 'puu baa yeli ti?e n  g , weli

† W li baa Eza 24.15; 66.5; Zan 17.22,24. †† W li baa Eza 14.12-14; Ezek 28.2.

'puu ne ki nyu ne gb eng i yeli m e, d i a sien  i  w e caa b eri baara w e?, wi m ieni wi f ari l i?.

¹¹ Weli s i y e ne l uru d i p ali y e baa yeli n i, pe w e t ari sienne?, pe w e baara k uu?, macen b eri pe nyu y i nii y e de m ari p ali kele n i. ¹² Kire sienne b ali pe felile b ele, weli b e ti juu b e gb enge pe m e, b e n i pe fi en *K af li* Zezi Kirisi wire kenme n e b e, pe- yi y e c ungu, p e s i de baara peri pe t ime k arifugo suro l i.

¹³ G i s i ki 'yeli k u  b ele, siinyenine, ye f aga jo yeli 'f ur  kac enge k i?ilige n e g e?. ¹⁴ A sien  i  s i c i wi w e t ari weli sienre n e d e?, d aa weli 'sebe n e t origo d e, ye- kire sien w eli w e ye c en, ye f ari nya?ami wi n i?, g i ki b e t i fiere- t on wi n e. ¹⁵ Ye f aga s i de wi t ri b e yeli leguuwo

t iele?. G i ki 'p ri g e, yeri nyu yeri t i wi n e b e yeli siinyeni t iele.

Siensenre d e

¹⁶ *K af li* wire   a w i yanyige ki ny gof li w e, wire t ime wi- yanyige ken g e yeli m e l egele ke m ieni n i kenme pi m ieni felige n e. K af li wi- puu n e yeli ye m ieni n i b ele. ¹⁷ Síerile n a l e, mi mi 'ti sebe n e mi k li n i, mi *P li* w e. Kire g i mi fie w e, b e mi ne sebe kire kenme n e b e. ¹⁸ We K af li Zezi *Kirisi* wi *kpu r * ti- puu n e yeli ye m ieni n i b ele.

Timote péliwe

Sɛbɛ wi tɛdiʔɛ gè

Timote wè, wi 'puu Pɔli wi jaa téngɛlɛ nī lè né ní wi baakuɔnyɛni. Wi yàa wi 'puu Zuufuwo, téngɛfɔli wi 'puu, wi tuu ní wè Gireki. Pe 'puu Liisitiri kàʔa wuulo. Baa Pɔli wi 'wi kpàli nè nyaa bà wi 'puu wi tánʔana siinwoli nē lè bèri Kataanna Siɛnrɛ jáari dè ().

Bà Timote wi yé pínɛ né Pɔli ní wè tánʔagɛlɛ sáamɛ nē wè, a Pɔli wi 'wi tun tɔliɔ sáamɛ téngɛfɔlib gbuʔulo mé gèlɛ bè sa kele cunri gèlɛ gàli kiyè gbèligɛlɛ gèlɛ. Pɔli wi 'sɛbɛlɛ siin tórigo Timote mé wè bè wi yé téngɛfɔlib gbuʔulo téngɛ gèlɛ kàaya yàa nī yè níɛ pe tenmɛ bèlɛ. Píra njáa nī wè Timote 'yeli bè pe sáʔa bè pe gbòbori pe-nire wáa téngɛlɛ nī lè.

Timote wi 'puu Efezi kàʔa téngɛfɔlib gbolɛ ni yieginɛ wè lèlɛ líi nī Pɔli 'sɛbɛ péliwe njáa tórigo wè wi mé wè. Pɔli wi 'puu Maseduwani kùlo nī. Wi 'lèbaanna nyóɔɔ Timote nī wè wi de téngɛfɔlib gbolɛ tenmɛ lè ().

Pɔli wi 'puu nɛ nyu gbèngɛ nɛ tíi Timote nē wè jànvaa tenmɛfɔlib wuʔu nē gè (). Peli 'puu nɛ ki nyu né jo sienne pe fãga de yaliire táa feliye líiʔ, pe fãga de cepɔriɔ kpínʔini yèʔ, né peri kalarigɛlɛ káli feligɛlɛ caa gàli ke bé gbè suɔɔ kɛn lè pe mé wè. Timote 'yeli bè pe tenmɛ bè pe ye yeɛ dáa ti mieni Kulocɛliɛ 'faan dè tíi cènɛ a wiyè nɛ ti líi níɛ Kulocɛliɛ síeri wè ().

Pɔli wi 'juu nè tiɛ Timote nē wè wi baara ti wuʔu nē gè, né kenmɛ bíi nē wi cé yeli bèri gbuʔulo wéli gèlɛ de síi wè, bé sí puu baakuɔcènwɛ Zezi Kirisi mé wè. Wi 'lèbaanna nyóɔɔ Timote nī wè né wi ye wi- de téngɛlɛ cáanjènɛ cáanri dè ().

We bé gbè Timote Sɛbɛ péliwe tíla wè tiɛyɛ siin bé jo: tenmɛnɛ téngɛfɔlib gbolɛ woli lè né yieginɛ ní bèlɛ (), né juumatɛlɛ lè Timote wire tíimɛ mé wè né wi baara wuʔu ní gè ().

Sɛbɛ wi nyùgboliyo yè
 Jànvaa tenmɛfɔlib wuʔu gè
 Téngɛfɔlib náarigɛ né pe tánʔagenmɛ bè gbolɛ nī lè
 Yieginɛ né baakuɔɔ tánʔagenmɛ né pe baara dè
 Lakicɛlɛ né liɛlɛ nàʔagenmɛ bè
 Kányiʔɛ tenmɛnɛ wuʔu gè

Síerilɛ lè

1 Mi Pɔli wè, mi yè Zezi Kirisi *tundunwɔ* nè yeli né Suɔfɔli Kulocɛliɛ né Zezi Kirisi pe tunduro ní dè, Zezi njáa wī weli sòngirɔ taʔadiʔɛ gè. 2 Mi nɛ sɛbɛ njáa tórigi wè Timote mé wè, wire njáa wī mi kányiʔɛ pùɔ wè téngɛlɛ nī lè. Tuufɔli Kulocɛliɛ né weli Kàfɔli Zezi Kirisi wè pe- *kpɔʔɔɔ* né nyinimɛ né yanyigɛ- kɛn gè muɔ mé.

Jànvaa tenmɛfɔlib wuʔu gè

3 Lèlɛ líi nī mi 'puu nɛ yigi bè ké Maseduwani kùlo mé lè, a mi 'muɔ fiɛn né jo ma kò Efezi kàʔa nī gè. Né ki cén sienne páli yè baa bàli bíɛlɛ pe jànvaa tenmɛnɛ kanʔa lè. -Ki juu ma gbèngɛ pe mé pe- ni yérigɛ. 4 -Ki juu pe mé pe fãga piyɛ puɔ múʔurudo né tuufɔduluyo sienne nē dè? † dàa ti wè kúu nɛ nyaʔa dèʔ, tire dáa ti báan né

nyùgofun kàkiɛ ní dè. Tire dáa tíi gbè Kulocɛliɛ baara tórigo dè yiʔɛ mé gèʔ, téngɛlɛ nī lèʔ.

5 Nè sí ki taa, ki kajuugbenne ni nyùgo gè kire yè bè wiyedenigɛ nyóɔɔ téngɛfɔlib sunʔɔɔ nī bè ††, né déniɛ gáa ki 'kón nàzɔn ciliwe nī wè, né funviire nī, né kányiʔɛ téngɛlɛ nī lè. 6 Pàli nyénì pùunni nè koligo wáa gè né taʔa nyùgofun kàkiɛ nē dè. 7 Peli yè nɛ ki caa bè puu Misa *Fànʔa Siɛnrɛ sɛbɛcénmine*, nè ki yaʔa piyè ti kɔri cénʔ dàa pe nyu dèʔ, piyè cénì kele ke kɔri cénʔ gàli pe nyu nɛ láʔala gèlɛʔ.

8 Weli 'ki cén *Fànʔa Siɛnrɛ* ti nyénì nyuɔ a sien nɛ ti kpínʔini dè yieçɛngɛ nē gè †. 9 Weli 'ki cén mieni *Fànʔa Siɛnrɛ* ti kpíʔile siensinmine kenmɛ nē wīʔ. Ki 'nyaa ti 'kpíʔile bàli kenmɛ nē pe wè tóri né *Fànʔa Siɛnrɛ* ní dèʔ,

† Wéli baa Tiit 1.14. †† Wéli baa Lev 19.18; Wurɔ 13.10. ‡ Wéli baa Wurɔ 7.12,16.

wàlidengele Kulocelie mé wè, né a pe 'piye cò macén wè, pe bé suɔɔ taa †.

Yieginine tánʔagenme bè téngɛfɔlilɔ gboli nī lè

3 Sienre ti n'de, kányiʔe wori dè: a sien wàà ne caa bèri yieginine baara kúu dè téngɛfɔlilɔ gboli nī lè, wīi ne baacènre caa. ² Kire nē, yieginuwe †† wi 'yeli wi-puu digire fùn, celiwe nigbefɔli ‡, né bè wii cògenme cén. Ki 'yeli wi-puu sien njàà wīi ne wii ciʔige wè, né sien njàà wi tánʔagenme pi 'nyuɔ bè. Wi 'yeli wi-puu nabɔndirigiwe, né bè gbèri sienne tenme bèle. ³ Wii yeli bè puu sungbuɔwɔʔ á kire bèʔ kàsiitunwɔʔ. Wi 'yeli bè buu funjèngɛfɔli, né funnyigefɔli; wi fāga wii ken wali déngé mé gèʔ.

⁴ Wi 'yeli bè puu njàà wīi ne wi saʔa kàrigí gè cèngé gè, níe wi piile nári bèle peri lúru né kpuɔɔ ní. ⁵ Né ki cén a sien njī wè ne jàʔá ne wi saʔa kàrigí gèʔ, meni wi bé gbè jáa bèri *téngɛfɔlilɔ gboli* nári lè nàa nī Kulocelie woli lè ?

⁶ Kii yeli wi-puu téngɛfɔwɔwɔʔ, á kire bèʔ nàgbuɔwɔʔ fāa ga jīin wi nīʔ, dí Kulocelie kàyuʔu ki fāa ga tuu wi nē bè *gbòdolilo kàfɔli* wuʔu tiéle gèʔ. ⁷ Ki 'yeli míeni sindengele peri wi míetanʔa yeri gè, pe fāa ga wi pariʔ dí gbòdolilo kàfɔli wi fāa ga wi cò wi jùɔ nī wèʔ.

Baakuɔɔ tánʔagenme bè téngɛfɔlilɔ gboli nī lè

⁸ Kire kanumɔ nē bè, *téngɛfɔlilɔ gboli baakuɔɔ* bèle ††, pe 'yeli bè puu bàli sienne piyē ne kpóri bèle, piyē yeli pe-puu nyigele siinsiinfɔlilɔʔ. Pe fāga puu sungbuɔwɔʔ, pe fāga puu bàli pe wali nùʔwɔʔ wè ne caa wèʔ.

⁹ Ki 'yeli pe-puu bàli pe 'kò puɔɔ kányiʔe nē gè gàa ki 'tié weli nē gè, téngɛle wuʔu gè, né funviire ní dè. ¹⁰ Ki 'yeli míeni pe-pe siʔe pe wéli gbínʔene; kire kàduʔume, a pe 'pe nyaa digire fùn dè, pe bé né gbè jáa bèri *téngɛfɔlilɔ gboli* baakuɔɔ baara kúu dè.

¹¹ Kire kanumɔ nē bè, celile ‡ pe 'yeli bè puu bàli sienne piyē ne kpóri bèle. Pe fāga puu bàli pe sienne sàʔá bèleʔ. Pe 'yeli pe-piye cògenme cén né pe puu pàli bàli nē sienne pe 'tèngé bèle kele ke míeni nī.

¹² Téngɛfɔlilɔ gboli ni baakuɔɔ bèle, pe 'yeli bè puu celile nigbenigbefɔlilɔ †††. Pe sí de pe piile sómigi bèle

† Sienre dáà tire wè ne ki tií celiwe wi 'yeli bè piile sii bé né suɔɔ taa lè wīʔ. Sienre tieye yáà si fɔli tire sòngiro dáà nē dèʔ (wéli baa Mat 19.12; Kor1 7.8-9,26-27,34-35; Tim1 5.3-10). Gàa Awa 'kpiʔile gè, ki 'pen né cúʔwɔwɔ ní, né cesiʔi gáà ki 'gbèn gè (wéli baa Sél 3.16; déngé sienre tiʔe gī). Nè ki yaʔa Kulocelie bé wi suɔɔ bè suɔfɔli bè yiri wi siime nī bè, kire 'jo cesiʔi kenme nē bè (wéli baa Sél 3.15). A wi sí ki juu nē láʔa né jo celiwe ó celiwe bé gbè suɔɔ taa lè téngɛle kenme nē bè (wéli baa Zan 3.16-18). †† Wéli baa Tiit 1.6-9. ‡ Bè ti 'juu né jo dí yieginuwe 'yeli bè puu digire fùn né celiwe nigbefɔli, kire ne ki tií wi 'yeli bèri síngi wi cuɔ mé wè. †† Sienne pàli ne baakuɔɔ bàli yeri bèle «diakir-ile.» †† Pàli 'jo celile bàli pe míeni pe 'puu baakuɔɔ bèle. Pàli 'jo sienre tií ne nyu baakuɔɔ pe celile wuʔu nē. ††† Wéli baa 3.2 kali-wege ki táanme gè.

de gbún, pé sí pe saaya wuulo sómigo bèle pe cò. ¹³ Né ki cén baakuɔɔ bàli pe pe baara sómigi dè ne kúu dè, pe bé kpuɔɔ taa; pe sòngiro taʔadiʔe ki bé kpúʔwɔ téngɛle nī lè Zezi *Kirisi* nī wè.

Kányiʔe gáà ki 'tié weli nē gè

¹⁴ Timote, mi ne sòngí a cèri siʔere m'bé ké bè sa muɔ wéli. Kire né ki míeni m'bé sebe njàà tórigo wè muɔ mé bè kele gáli juu gèle bè tié muɔ nē. ¹⁵ A ki sí kéní nyaa mi ne mɔgi bè pen wè, muɔ bé ki cén kenme bí nē muɔ 'yeli bè tánʔa wè Kulocelie saʔa wuulo sunɔwɔwɔ nī bè, bàli bíele Kulocelie wewiwe *téngɛfɔlilɔ gboli* lè, nàa nī kányiʔe ki gèdinne lè né gàa ki kányiʔe cògí gè ne yérigé gè ††. ¹⁶ ʔaan, káaliye wè ti nīʔ, weli téngɛle ni kalarile ni 'kpúʔwɔ, nàa nī téngɛle ni nyùgo gè †:

Wi nyéni wii tié sien céri nī ††,
a *Kulocelie Pile* ni 'ki juu nē láʔa né jo wi 'sín †††,
a *nyíʔene tundunminɔ* pe 'wi nyaa.
A sienne pe 'wi wuʔu jáari gè
kùlogolo sienne
mé bèle,
a sienniʔene 'tèngé wi nē duniya nī wè,
a Kulocelie wi 'wi yège
wi kpuɔwɔ nī bè ††.

Jànvaa tenmene wori dè

4 *Kulocelie Pile* ni 'ki filige nē juu né jo làzenne nī lè, sienne pàli bé téngɛle yaʔa lè bé taʔa jànvaa pígele ke sienre nē dè, né tenmene náà ni 'kón gbòdolilo mé bèle ††. ² Jànvaaɔfɔlilɔ bàli pe finene bèle, pe bé pe fáan-ni bè pùunni. Sienne bàli pe funyɔ yi nyéni kò laadu-umɔ fùn majo pe 'tíngaanna le kàsun nī nē yi sórigo ††. ³ Kire sienne bàli bèle, piyē ne tenmene kanʔa lè níe jo pe fāri celile líi bèleʔ, né míeni pe nē jo yaliire táà yē baa pe fāri ti líiʔ. Nè sí ki yaʔa Kulocelie wi 'yaliire dáà ti míeni yige kire ga buu téngɛfɔlilɔ bàli pe 'kányiʔe cén gè peri ti líi béri barige kanʔa wire mé.

⁴ Né ki cén Kulocelie yafaanra ti míeni yē cènre; tàa fáala si yeli we- ti wáaʔ a weli 'fɔli ti nē níe barige kanʔa Kulocelie mé wè ††, ⁵ né ki cén Kulocelie sienre dè né náarige ní gè kire ki nē ki yaʔa ti- nē puu ciilide.

Ma puu baakuɔcènwe Zezi Kirisi mé wè

⁶ Ma kele gáli juu gèle ma yaʔa siinyenine mé bèle. Bà muɔ bé puu baakuɔcènwe Zezi *Kirisi* mé wè, njàa téngɛle sienre ti 'gbó wè á muɔ 'taʔa tenmejènne nē lè súuri nàa muɔ 'taa lè. ⁷ Kire nē ma sí cí nyùgofun

††† Wéli baa Efe 2.19-22. § Sienre dáà ti 'puu njúnugo kire ga laa sienre dáà pe 'puu ne nyu ne láʔala téngɛle wuʔu nē gè. †† Wéli baa Zan 1.14. ††† Wéli baa Wuro 1.4. § Wéli baa Mar 16.19; Kakpi 1.9. ††† Wéli baa Tim2 3.1-2; Pie2 3.3; Zan1 2.18; Zud 18. †† Pe yé puu ne tíngaanna tíʔi lè ne fié téngi kapiigbiʔilile nē bèle né sùkulolo ní bèle, bàli pe yé fè bèle. † Wéli baa Sél 1.31; Kakpi 10.15.

mú?urudo nē dè dàa tiì yeli né téngéle ní lè?. Gii ki bé póri gè, ma miè nà?ana ma miè puo Kuloceliè nē wè. ⁸ Céri yaliye yi káfugo yigele lè, kire nyéni póri bè lèlè láà cèri kúw wī, nè ki ya?a a sien ne nà?aná bè wii puo Kuloceliè nē wè, kire yē pórigo nè tóri ke ke mièni nē, lègèle ke mièni nī. Né ki cén Kuloceliè nyéni nyuo fèni né jo wi bé sii ken wè kire sien mé wè, lèlè náà nī lè né duniya nàà wi báan wè †.

⁹ Sienre ti n'de, kányi?e wori dè, dàa nē sienne pe mièni 'yeli bè téngéle dè: ¹⁰ bè ki yē gè, a weli ne baara gbèngé gè níe cáanri wè, kire ne ki tií weli nyéni weli sòngiro ta?a dè Kuloceliè wewiwe nē wè, wire nàà wī sienne pe mièni Suofli wè, bé né ce ga jo téngéfolilò bèle. ¹¹ Tire dī dàa muo 'yeli bè juu bè gbèngé dè, né dàa nē muo 'yeli bè pe tenme dè.

¹² Kii yeli sien muo fa?a bè muo yē nàgapunwo wè?. Ma puu fie téngéfolilò mé bèle muo juugenme nī bè, né muo tán?agenme nī bè, né déngéle nī gè, né téngéle nī lè né muo ciilime ní bè.

¹³ Ná?ane mi- ké baa wè, ma miè ken mari Kuloceliè sienre wéli dè mari ti nyu sienne mé bèle, mari lèbaanna nyógi pe nī, mari pe tenme. ¹⁴ Ma fāga Kuloceliè kpu?aw fa?a dè? dàa wi 'ken muo mé dè, tire dáà muo 'taa dè lèlè lī nī Kuloceliè sienjuulo pe 'ti juu nè fíllige dè, á *téngéfolilò gbollièle* pe 'pe kiyè ta?ala yè muo nē wè. ¹⁵ -Miè ken ma lá?a ti mièni mé, ma miè nyógo kpógori ti nī, kire ga buu sienne pe mièni pe- ki nyaa muo ne waa yi?eme. ¹⁶ Mari miè ci?igi mari muo tenmene wéli lè, ma sí lèbaanna nyógo ni nī. A muo ne kire kpín?ini gè, muo bé muo suolò woli fíllige lè né bìli woli ní lè pe lúru muo mé wè.

Téngéfolilò yerigenme bè

5 Fāga juu gbèngé nàgaliewe nē wè?, mari wi yerigi bè muo tuu tíele. Mari nàgapunminò yerigi bèle majo muo siinyenine bíele. ² Kàcelièle bèle, mari pe yerigi bè muo yàala tíele. Mari ceyelièle nà?a bèle né funjililò ní, majo muo siinyenine bíele.

Téngéfolilò gboli ni lakiceliè bèle

³ Mari kpu?aw tari lakicelièle nē bèle, bàli bíele sá?afoli wè pe nē bèle?. ⁴ Nè ki ya?a, a piile yē lakicuo nji mé wè, á kire bè? wi pita?asiile bèle, peli mé ki yē gbín?ene pe-ki tenme bè pe téngéle tíe lè a piyè ne pe siivlilò tugoro líi dè, bà pe bé pe fu?w tón gè pe mé gaa pe 'kpí?ile peli mé gè. Kire gáà kire ki 'Kuloceliè déni wè.

⁵ Lakicuo nàà wī wii nigbe wè, sá?afoli wè wi nē wè?, wi nyéni wi sòngiro ta?a dè Kuloceliè nē. Kire lakicuo wi nìe náari níe ne Kuloceliè fien wè pilige né cenvugo. ⁶ Nè ki ya?a, lakicuo nàà wi tári nè yeli né wi kanedan?ana ní gèle, wire nyéni kuu nè kúw a wí cèni yē sii nē wè. ⁷ Ti

† Wéli baa Mat 19.29; Mar 10.29-30.

n'de dàa muo 'yeli bè juu gbèngé pe mé dè, kire ga buu sien fāga gbè tígi pe nē?. ⁸ A sien wáà sí wè ne wi narige wuulo màakuu nyu?w wè?, bé né ga jo wi sa?a wuulo bèle?, wi nyéni cíi téngéle nē lè, wí cèni pii wī síndéngewe nē.

⁹ Gàa ki 'lakicelièle míesebere wu?u kúw gè, bàli bíele *téngéfolilò gboli* ni sári wè, a pe je lakicuo nji mí?e sebe gè, wi 'yeli wi 'yi?ele togotaanri taa, bè ki ya?a wi yé puu nàguo nigbe cuo ††. ¹⁰ Wi 'yeli wi- puu pe wí cén kacèngbi?iligele nē gèle, wí sí yé puu nàa wí 'wi piile sómigo bèle nè gbó wè, wí sí yé puu nàa wí nabonminò tírigí bèle, nàa wí yé Kuloceliè wuulo pe tliyo jíge yè ‡, nàa wí 'fuunmáfolilò sá?a bèle, né kacèngéle ke mièni feliye kpí?ile yè.

¹¹ Nè ki ya?a lakicelièle bàli piyè lie wè?, ma fāga sí pe míeyè sebe yè. Né ki cén a pe kanedan?ana ke kèni pe taa wè, pe nìe caa bè nàguolò líe, bé sí *Kirisi* ya?a wè.

¹² Kire nè ki ya?a pe bé sa kolimò taa bè pe 'nyafenige pélige cú?w gè, gaa ki yé pe 'puo Kirisi nē wè. ¹³ Bè pe wè ne yakaa kúu wè?, pe nè kò nè nyaari kpáaya nī yè. Kire yákuo bè?, bè pe wè ne yakaa kúu wè?, pe nìe sien-ni?ere nyu ne mári níe ne caa ne jiin sienne keke nī gèle, ne keke káli nyu gáli kiyè yeli gèle?.

¹⁴ Kire nē mi ne ki caa lakicelièle bàli piyè lie bèle?, pe-cep?rigò kpí?ile bé sí piile sii, bé sí puu de pe saaya kàrigí yè cèngé, kire ga buu weli leguu wi fāga fàn?a taa de weli mí?e córi gè?. ¹⁵ Né ki cén lakicelièle páli nyéni lá?a kozinge nē gè nè ta?a Seteni nē wè. ¹⁶ A ki sí nyaa lakicelièle yē téngéfolilò wáà narige nī gè, wí de pe sári kire ga buu ki fāga nyaa téngéfolilò gboli mé lè tugoro?, dí gboli ní sí gbè jáa bèri lakicelièle senmine sári bèle, bàli bíele sien wè pe nē wè?.

Téngéfolilò gboli ni liele bèle

¹⁷ *Liele* bàli bíele pe *téngéfolilò gboli* kàrigí lè †† cèngé wè, pe 'yeli né kpu?aw tieye siin ní ††, bàli ce bíele pe nà?aná né lèbaanna ní ne Kuloceliè sienre nyu dè níe sienne tenme bèle. ¹⁸ Né ki cén *Kuloceliè siensebere* ti 'jo: *Muo sí yeli bè jùw puo nùw wi nyuo nē gè? a wii ne yaliire sèngí dè?†††*. A ti n'ne jo cígini: *Baakuwaw wi 'yeli né wi sàri ní wè†††*. ¹⁹ Fāga yéri ki nē? bè digire ta?a téngéfolilò gboli liewe wáà nē? fúw macen a sienne siin kire ga laa sienne taanri ti 'juu nè ceri né jo ki kányi?e gè §. ²⁰ Bàli pe kapi?ile kpín?ini gèle, ma juu pe nē

†† Bè ti 'juu né jo dí lakicuo 'yeli bè puu nàguo nigbe cuo, kire ne ki tií wi yé puu ne síngi wi polí mé wè. ‡ Ki yé buu kaliele peli mé, a nabonwaw yé kón tán?ana nē nè pen wè, pe nē cé wi tliyo jíge yè. Wéli baa Luk 7.44; Zan 13.3-5. ††† Wéli baa Tiit 1.5-9; Pie1 5.1.

††† kpu?aw tieye siin: Gireki sienre nī dè nà?a gè, ti 'jo: kpu?aw siin siin wori. Páli ne ki sòngí né jo kpu?aw tieye siinwori tíi ne nyu. Páli ne sòngí né jo ki kori wire wí pe 'yeli bèri sàri tieye siin kan?a pe mé. Né mièni páli ne sòngí cígini né jo tíi ne nyu peri liewe kpóri wè bèri wi sàri walí ní. †††† Fàn 25.4 tire ti 'juu nà?a gè. †††† Mat 10.10; Luk 10.7 tire ti 'juu nà?a gè. § Wéli baa Fàn 17.6; 19.15.

gbèngɛ sienne pe mieni nyaame nē, kire ga buu bili pe-
fīe, pe fāri kapi?ile kpín?ini gèle?.

²¹ Mi 'tòni ne ki nyu ne gbèngí muo mé Kulocelie yi?e
mé gè, né Zezi *Kirisi* yi?e mé gè, né *nyi?ene tundunmin*
pe yi?e mé gè bàli bīele Kulocelie 'nyíene nè kòn wè, ma
kaju?ulo gáli cò gèle kpu?ɔ, ma fāga wàa kaala juu bè
ceri gbín?ene muo sòngirɔ nī dè?, ma fāga wàa yige
wàa nī?.

²² Ma fāga caanri bè muo kiyɛ ta?a yè wàa nē fāari bè
wi ténge baara táa nē téngefólilɔ gboli nī lè?, kire ga
buu muo fāga lielé taa wi kapi?ile nī gèle?. -Mie cò cīli-
we.

²³ Ma fāri lu?ɔ yákuo gbun?, bè ki yè gè, ma divien cèri
fāri baa, liyɛaara tire kenme nē, né ki cén muo ne yáa
túontuon.

²⁴ Sienne páli kapi?ile yè ne nya?a fāarifaari ná?ane
kayu?u tuu pe nē gè, pàli wu?ulo nē sí lèlɛ líe nié né béli
nē yiri. ²⁵ Kire kanumɔ nē bè, pàli kacèngele nē wári nè
cén. Pàli wu?ulo míeni sí yè baa, ke nē wári bè cén?, nè
ki ya?a ke nē kò baa làrigelɛ súuri?.

Sùkulolo pe 'yeli bèri lúru pe kàfólilɔ mé bèle

6 Bàli bīele sùkulolo bèle, pe míeni 'yeli peri tóri né
pe kàfólilɔ ní bèle bèri pe kpóri kpu?ɔ, kire ga buu
sien fāga Kulocelie mí?e fa?a gè? né weli tenmene ní lè
nè pínɛ?. ² A sùkulolo páli yè baa, pe kàfólilɔ piyè
téngefólilɔ bèle, pe fāga pe kàfólilɔ fa?a bèle? bè ki
'nyaa pe 'kò siinyenine bèle téngele nī lè †. Nè ki ya?a pe
sí de baara pe mé cènge bè pe kàfólilɔ piyè téngefólilɔ,
né míeni pe kàfólilɔ woli ni 'kpú?ɔ pe mé wè, peli bálí
piyè ne tóni ta?a pe baacènre kenme nē bè.

Bè puu puɔɔw Kulocelie nē wè kire gī né tóni ní wè

Ti n'de dàa nē muo 'yeli bèri pe tenme bèle bè ti juu
gbèngɛ pe mé dè. ³ A sien wàa sí ne tenmene láa niyɛ
kan?a lè nàa ni yeli né weli Kàfólí Zezi *Kirisi* wi kányi?e
sienre ní dè?, né tenmene láa ní nàa ni yeli né kenme bī
ní weli 'yeli bè puu puɔɔw Kulocelie nē wè?, ⁴ kire sien wī
ne wī nyíene ne tóri wī, wī yafien cén?. Nyùgofun kàk-
iere ti 'wi déni nè tóri nè kò yaama wi mé, né kàsii
ca?ara ní dè nyasienkan?ana wori nē dè. Kire tieye nyáa
yire sí nī yeja?a ki yègí, né kàsii ní wè, né míecu?ɔɔw ní
dè, né bèri sòngibiire sòngí sienne kólí mé gè. ⁵ Pe nìe
túngu né piyɛ ní súuri, bàli bīele pe síciligɛ ki nyénì kólí
gè, kányi?e wè pe mé?. Piyè ne ki nya?a bè mīe puo Ku-
locelie nē wè, kire yè kenme páa bè duniya tóni taa wī
‡.

⁶ Gii sí gī baa gè, bè puu puɔɔw Kulocelie nē wè, kire
yè tònini?egɛ, a ki yè gàa wi 'taa gè, ki 'yeli né wī ní wè ‡.

† *Wéli baa Filé* 16. †† *Wéli baa Tiit* 1.11,14; *Pie2* 2.3. ‡ *Wéli baa
Filip* 4.11-12; *Eb* 13.5.

⁷ Né ki cén weli sì pen né yafien ní duniya nī wè?, bè
mieni ki yè weli sí ga tíi ké né yakaa nī? a weli kénì yiri
duniya nī wè? ††. ⁸ A ki sí nyaa burudo tire yè weli mé dè
né yaliire ní dè, kire bé yeli né weli ní ††.

⁹ Bàli sí bīele piyè ne lbrini?ere caa dè, peli bé tuu pu-
uwelige nī gè bè cò penne nē lè né nyùgofun kan-
dan?ana ni?egɛle nī gèle gáli ke 'pii gèle níe báan né
cú?ɔɔw né pùunnimɔ ní bè †††. ¹⁰ Né ki cén wali tàanma
bè, pire bī sipiime pi mieni nire dè. Pàli funyɔ yè
kpoliyo bè wali taa wè, a pe 'lílilɛ téngele koligo nē gè, a
pe 'wu?ɔni?eyɛ cáan piyɛ nē.

Te téngele ni cáanjènre cáanri dè

¹¹ Nè ki ya?a, muo Timote wè, muo njáa wī Kulocelie
sien wè, mari fé kele gáli nē gèle. Mari ki caa bèri
kasingele kpín?ini ma puu puɔɔw Kulocelie nē wè, né
téngele ní, né dénigɛ ní, né lèbaanna ní, né funnyige ní
‡‡. ¹² Te téngele ni cáanjènre cáanri dè, ma bànguo sīi
cò wè, njáa wu?u nē Kulocelie 'muo yeri wè, téngele náa
wu?u muo yé juu nè lá?a sienni?ene nyaame nē bè.

¹³ Píra njáa nī wè, mi sí ne ki nyu ne gbèngí muo mé
Kulocelie yi?e mé gè, wire njáa wi sīi kan?a wè yere ti
mieni mé dè, né Zezi *Kirisi* yi?e mé gè, wire njáa wi
'kányi?e juu gè nè ceri Pɔnsi *Pilati* yi?e mé gè §, ¹⁴ ma
kire kajuugbenne cò lè mari tári cīlilime nī bè, ma puu
digire fùn, fúɔ bè taa weli Kàfólí Zezi *Kirisi* wi kénì wīi tìe
wè.

¹⁵ Né ki cén wi bága pen bè wīi tìe nè yeli né lèlɛ náa ní
Kulocelie 'nyíene nè kòn lè, Kulocelie njáa wī fundaanra
kenfólí wè, wire njáa nigbe wī Fàn?afɔgbuɔɔw wè, né
kùlofólilɔ pe Kùlofólí wè, né ní kàfólilɔ pe *Kàfólí* wè ††.
¹⁶ Wire nigbe wī sīnguu nī; wīi kòriwo kpīenme nī bè
bàa nē sien sí gbè sì?ere kpɔni wè?. Sien wàa fáala fīe wi
'nyaa nè nyaa? né míeni wàa sí gbè wi nyaa?. Wire
nigbe nē *kpu?ɔɔw* ti 'yeli né fàn?a ki mieni ní lèlɛ ó lèlɛ
nī! *Ki- taa ki puu bè!*

Walífolilɔ yerilɛ lè

¹⁷ Ma ki juu ma gbèngɛ duniya njáa walífolilɔ mé bèle
ma pe ye pe fāga buu nàgbu?ɔɔw?lilɔ?, pe fāga sí pe
sòngirɔ ta?a dè pe wali nē wè?, njáa wī je mɔɔw wè? †††.

Ki 'yeli pe- pe sòngirɔ ta?a dè Kulocelie nē, wire njáa wī
yani?ere ti mieni kan?a weli mé dè kire ga buu weli- ti
fundaanra taa dè. ¹⁸ Peri kacènge kpín?ini, pe- puu
lbrífolilɔ kapi?ilijèngɛle kólí mé gè, peri tàán, peri sien-
ne kan?a bèle ††.

†† *Wéli baa Zɔbi* 1.21. ††† *Wéli baa Kàs* 30.8. †††† *Wéli baa Kàs*
23.4; 28.22. ††††† *Wéli baa Tim2* 2.22; *Tes2* 1.3-4; *Tiit* 2.2. § *Wéli baa*
Zan 18.36-37; 19.11. ††† *Wéli baa Fàn* 10.17; *Njún* 136.3. †††† *Wéli*
baa Luk 12.20. ††††† *Wéli baa Kapi* 2.42,44; *Wurɔ* 12.13.

¹⁹ A kire 'kpí?ile gè, pe bé lbrini?ere gbu?ulo piye yi?e mé †nyí?ene nī lè, gii ki bé tí pe- kányi?e sii taa wè, mbàn?a njáà wi báan wè.

Siensenre dè

²⁰ ?é Timote, -ki sómigɔ ma cò gàa Kulocelié 'ken muo mé gè. Te mié ci?ige nyùgofun sienni?ere nē dè dàa tii

† Wéli baa Mat 6.20.

yeli né téngelɛ ní lè?, né kàkiere ní dè dàa sienne pe nyu níe finene né jo tii kacénne lè. ²¹ Bè sí ki yē gè, pàli 'puu ne ki sòngí né jo peli yé kire kacénne taa lè wī, a pe sí kénì wàli nè lá?a téngelɛ nē lè.

Kulocelié *kpu?ɔɔ* ti- puu yeli nē !

Timote siinwuu

Sɛbɛ wi tɛdiʔɛ gɛ

Bà Pɔli 'puu kasuu nī wè taziinwuʔu nē gè Wurɔmi kàʔa nī gè, kire lèlɛ lire nī wi ɲàà sɛbɛ wè. Timote wi 'puu Efezi kàʔa mé (). Pɔli yé puu wii nigbe; wi baakuɔnyɛnɛnɛ pe yé láʔa wi nē (). Pɔli 'Timote yɛ wè wi- ké wire kúrugɔ, bɛ wi yé ki sòngi wire kùu lèlɛ ni 'nò lè (). Kire nē wi 'puu nɛ siensɛnɛ nyu dè nɛ gbèngí Timote mé wè, wi baakuɔnyɛni wè wire ɲàà wi cé wi déni majo dùʔɔ wire jaa wī wè ().

Pɔli wi yé séli nɛ barigɛ kanʔa Kulocɛliɛ mé Timote téngɛlɛ wuʔu nē gè né wi déniɛ wuʔu ní gè. Bè Kataanna Siɛnɛ ti baakuɔɔ pe 'puu nɛ wuʔɔɔ tari yè, á siɛnɛ piyē nɛ cìʔí pe siɛnɛ nē dè, a Pɔli 'jo Timote 'yeli wi- sòmigɔ wi yéri wuʔɔɔ lèlɛ nī lè nyàa yi 'pɛn téngɛlɛ kɛnɛ nē bɛ, bɛ wii kɛn cáanjɛnɛ mé dè ().

Jànvaan tɛnmɛfɔlilɔ pe 'puu nɛ nyùgofun tɛnmɛnɛ kanʔa lè nàa ni 'puu nɛ siɛnɛ líili bèlɛ kányiʔɛ nē gè. Timote yé yeli bè wi tɛnmɛnɛ sòmigɔ lè bè gbòbori bè ki cén niī nɛ yeligi né Kulocɛliɛ Siɛnɛ ní dè, lire náà nē pe cé wi tɛnmɛ wè nē ki líɛ baa wi nàgapunmɔ lèlɛ nī lè ().

Sɛbɛ wi kúɔmɔ nē bɛ, Pɔli 'juu nè tìɛ Timote nē wè né siɛnɛ síɛri bèlɛ ().

Sɛbɛ wi nyùgboliyo yè

Pɔli wi síɛrilɛ lè

Kataanna Siɛnɛ baakuɔɔ wuʔɔɔ wuʔu gè

Pɔli juumatɛlɛ wuʔu gè Timote mé wè

Pɔli siensɛnɛ dè

Síɛrilɛ lè

1 Mi Pɔli wè, mi yē Zezi Kirisi tundunwɔ nē yeli né Kulocɛliɛ nyéni kaala ní lè. Wi 'mi tun mi de sii wori jáari dè, sii ɲàà wori nē Kulocɛliɛ yé nyuɔ fèni gè weli mé bè weli yē pínɛnɛ né Zezi Kirisi ní wè. ² Mi nɛ sɛbɛ ɲàà tórigi wè Timote muɔ mé, muɔ ɲàà wī mi pìdɛniwɛ wè. Tuufɔli Kulocɛliɛ né weli Kàfɔli Zezi Kirisi, pe-*kpuʔɔʔɔ* né nyinimɛ né yanyige kɛn gè muɔ mé.

Pɔli nɛ Kulocɛliɛ síɛri Timote wuʔu nē gè

³ Mi nɛ Kulocɛliɛ síɛri wè, wire ɲàà mé mi nɛ baara wè né funviige ní gè, majo bè mi tuulɛyɛ yi 'ki kpíʔilɛ gè. Mi nɛ muɔ wuʔu nyu gè wi mé lèlɛ ó lèlɛ nī a mi nɛ náari pilige né cɛnvugo nī gè. ⁴ A mi gbénè sòngi nè taa muɔ yéturo wuʔu nē gè, ki láa nē puu mi nē kpuʔɔ bè muɔ nyaa kire ga buu mi fungo ki- nyi fundaanra nē dè. ⁵ ʔaan, mi yē nɛ sòngi nɛ taʔa né kányiʔɛ téngɛlɛ woli ní lè nàa nī muɔ nī wè, lire téngɛlɛ náà ni 'puu muɔ yàaliʔɛ Lowizi mé wè né muɔ yàa Enisi mé wè †. Mi nyéni téngɛ ki nē kire téngɛlɛ náà lè niī muɔ fungo nī gè míeni píra ɲàà nī wè.

† Wéli baa Kakpi 16.1.

Pɔli 'lèbaanna nyóɔɔ Timote ní wè

⁶ Kire nē mi nɛ muɔ sòngirɔ tìrigí dè né jo: kpuʔɔɔ dàà Kulocɛliɛ 'kɛn muɔ mé dè lèlɛ líi nī mi 'kiyɛ taʔa yé muɔ nē wè, ma kpuʔɔɔ dàà yaʔa dè kàa de taʔala ti nē muɔ nī. ⁷ Né ki cén Kulocɛliɛ nyéni wi *Pìlɛ* kɛn lè weli mé; niī ki yaʔa weli- puu fiɛrɛ funyɔ ní? ††, kire bèʔ. Ni nē weli funyɔ nyi yè né ɲɔri ní, né déniɛ ní, bè weli kpíʔilɛ weri wiyɛ cìʔigi.

⁸ Bè sí ki yē gè, ki fǎga puu muɔ nē fiɛrɛ bèri *Kàfɔli* wori nyu dè de tìi siɛnɛ nē bèlɛʔ. Ki fǎga ní puu muɔ nē fiɛrɛ mi kɔli mé gè míeniʔ bè mi yē náʔa kasuu nī wèʔ. Gii ki 'yeli gè, te wuʔɔ né mi ní kɛnɛ báà nē bè *Kataanna Siɛnɛ* wuʔu nē gè, ma muɔ sòngirɔ taʔa dè ɲɔri nē dè dàa Kulocɛliɛ nɛ kanʔa dè. ⁹ Wire wi nyéni weli suɔ né weli yeri weli- puu wi wuulo. A wi sí ki kpíʔilɛ, kire sì nyaa majo weli kakpiʔiligɛlɛ kɛnɛ nē wíʔ. ʔéʔe, wi yé kíni nè ki nyíɛnɛ nè kòn nè kire gbòbori nè yaʔa wi *kpuʔɔʔɔ* kɛnɛ nē bè ‡ kpuʔɔɔ dáà wi 'kɛn weli mé náʔanɛ duniya 'wi faan wè, Zezi Kirisi kɛnɛ nē bè.

†† Wéli baa Wurɔ 8.15. ‡ Wéli baa Efe 2.8-9; Tiit 3.5.

¹⁰ Píra ñàà nī wè, Kulocelié wi 'kire kpuʔɔɔ tìe dè a weli 'ti nyaa, lèlè líi nī weli Suɔfɔli Zezi *Kirisi* wi yé pen duniya nī wè, a wi 'kùu wi fànʔa cúʔɔ gè †. Kataanna Siénre kenme nē bē, a wi 'ki kpíʔile a weli 'sii cén wè, sii ñàà wí gbè cúʔɔ wè? ¹¹ Bèri Kataanna Siénre jáari dè, kire kenme nē Kulocelié wi 'mi téngé wi sienjuuwo, né wi *tundunwo*, né tenmefɔli. ¹² Kire kenme nē míeni mi yē ne wuʔɔ kele gáli nē gèle. Nè sí ki yaʔa ki wè mi nē fiereʔ, gii sí gī baa gè, mi 'ki cén ñàa nē mi 'téngé wè. Mi 'ki sómigo nē cén, fànʔa yē wi mé bèri ki wéli gaa wi 'ken m'mé gè fúɔ bē pa nò cenzenge nē gè.

¹³ Kányiʔe sienre dáà nē mi 'muɔ tenme dè, mari ti cògí ma yeli né téngéle ní né déniḡe ní gè, gaa weli 'taa bē weli yē píne nē Zezi *Kirisi* ní wè. ¹⁴ Tenmejènne náà mi 'ken muɔ mé lè, ma ni cò cèngé nē *Kulocelié Pile* fànʔa ní gè †† nàa ni yē kòriilo weli nī bèle.

Wonezifri kacèngbiʔiliye wori dè

¹⁵ Muɔ nyéni ki cén nē kúɔ, bàli pe 'puu né mi ní Azii téniḡe nī bē, a pe mieni 'láʔa mi nē ‡. Peli páli bíele Fijeli né Erimojeni ní wè.

¹⁶ *Kàfɔli* wi nyinidaaguugo ki- puu Wonezifri saʔa nē gè, né ki cén wi nyéni mi fungo gbiʔele gè lègele sáa nī, wii fiere taa mi nē? bē pe 'mi puɔ nyuʔɔdiriyé ní yé né mi le kasuu nī wè. ¹⁷ Bà wi sèni jíin *Wurɔmi* kàʔa nī gè, a wi 'mi caa nē màʔa né lèbaanna ní fúɔ nē sèni mi nyaa. ¹⁸ *Kàfɔli* Zezi wi- ki kpíʔile *Kàfɔli* Kulocelié wi- nyinime taa Wonezifri nē wè *kayuʔujuujenge* gè ††! Muɔ nyéni ki cén kányiʔe ní kacèngboliyo sáa nyàa wi 'kpíʔile mi mé wè Efezi kàʔa nī gè.

Zezi baakuɔcènwe wè wuʔɔgɔ lèlè nī lè

2 Muɔ wè, mi pùɔ, ma ɱɔri nyóɔgɔ miè nī, *kpuʔɔɔ* kenme nē bē dáa weli 'taa dè bē weli yē píne nē Zezi *Kirisi* ní wè. ² Tenmenne náà muɔ 'taa mi mé lè sienniʔene nyaame nē bē, ma ni ken pàli mé, bàli nē sienne pe 'téngé bèle, bàli pe bé gbè jáa bē pàli tenme ni nē lè.

³ Mari píne mari wuʔɔ né mi ní, majo bē Zezi *Kirisi* kapiengbuɔɱjènwe tíele. ⁴ Kapiengbuɔɱwɔ ñàà wi 'baara sirasiire nī dè, wi niè caa wire woli ni- wire kàfɔli déni wè, ñàa wi 'wi líe baara nē dè. Wi nē ki yaʔa cenge ó cenge duniya kele ke- wire yérigeʔ. ⁵ Bē míeni sí ki yē, a sien ne kàsenige fé gè, wí gbè ki tòn taa? ka laa wii fè nē yeli né kàsenige ki kajuudiʔele ní gèle? ⁶ A táfaliwe wí ne fáli kátii wè, wi 'yeli bē puu péliwe bē wi siʔi ki yaliire ti tòn taa wè. ⁷ Mari sòngí mi sienjuuro nē dè, bà *Kàfɔli* wi bé muɔ sáʔa muɔ- ti mieni kòri cén wè.

⁸ Te sòngí mari taʔa né Zezi *Kirisi* ní wè, wire ñàà wi 'nyé nē yiri kúbilo sunʔɔɱwɔ nī bē, wire ñàà wi 'yiri

† *Wéli baa Kor1 15.15,57; Eb 2.14.* †† *Wéli baa Tim1 6.20.*
‡ *Wéli baa 4.16.* ††† *Wéli baa 1.12; Kor1 3.13; Kor2 5.9-10.*

Dawuda siime tùlugo nī gè †. Tire sienre ti 'kón *Kataanna Siénre* mé dè dáa mi ne jáari dè. ⁹ Tire *Kataanna Siénre* tire kenme nē mi yē ne wuʔɔ fúɔ a pe 'mi puɔ né nyuʔɔdiriyé ††† ní yé majo kapiigbiʔiliwe mi yē. Nè sí ki yaʔa Kulocelié sienre tire wè puɔɔʔ. ¹⁰ Kire kenme nē mi ne kele ke mieni kparí ne cògí bàli kenme nē Kulocelié 'nyíene nē kòn wè, kire ga buu pe- suɔɔ taa lè nàa ni 'kón Zezi *Kirisi* mé wè. Bē ki yē gè pe bé bànguɔ kpuɔɱwɔ taa bē míeni.

¹¹ Siénre ti 'nɔe, kányiʔe wori dè:

A ki sí yē weli 'kùu né *Kirisi* ní wè,
weli bága puu sii nē né wi ní bē píne ††.

¹² A weli 'ki kpari nē cò ne wuʔɔ né wi ní wè,
weli bé puu ténine né wi ní kùlofɔlimɔ nī bē.

A ki sí nyaa weli 'cii wi nē wè,
wire míeni bága cii weli nē.

¹³ A weli sí wè téngeme sienne bèle wi kɔli mé gèʔ,
wire wè, wi nē kò téngeme sien,
né ki cén, wí gbè cii wii nēʔ ‡.

Baakuɔwɔ ñàà wi 'míetanʔa taa Kulocelié mé wè

¹⁴ Ma pe sòngiro tìrige dè kele gáli nē gèle. Ma juu ma tìe pe nē gbènge Kulocelié yiʔe mé gè, pe fága de kàk- iere kpínʔini né nyasiénkeniyé yi kòri ní wè? Tire wè ne yakaa nyuʔɔʔ; tire yē ne báan né cúʔɔɱwɔ ní bàli mé pe ti lúru dè. ¹⁵ Mari ñàʔaná ma miè tìe Kulocelié yiʔe mé gè majo baakuɔwɔ ñàà wí wi kàfɔli wi nyéni wi siʔe nē wéli wè, ñàa wii yeli bèri fiere taʔa dè wi baara nē dèʔ, ñàa wi kányiʔe sienre gbòbori dè ne jáari dè. ¹⁶ Mari fé sienniʔere nē dè dáa tii yeli né téngéle ní lèʔ. Né ki cén bàli pe píye kanʔa tire mé dè, piyē ne líli ne waa Kulocelié nē wè ‡†. ¹⁷ Kire sienne báli pe sienre tii bē nɔmigo tíele gaa ki 'luʔɔri gè né píele gè. Peli páli bíele Imene wè né Filéti ní wè ‡††. ¹⁸ Peli nyéni kányiʔe koligo wáa gè, níe sienniʔene fáanni bèle ne láʔala téngéle koligo nē gè, níe ki nyu né jo kúbilo pe nyéyirile ni 'tóri nē kúɔ.

¹⁹ Nè sí ki yaʔa, *kàkpuɔɱ* ñàà Kulocelié sómigo nē téngé wè, wí baa líriwe súuri, a sienre ti 'sebe wi nē nē kò fiè né jo: *Kàfɔli* wi 'pe cén bàli bíele wire wuulo bèle^{‡†}. A ki sí n'è jo: *Ñàa* wi 'jo wire yē *Kàfɔli* wuu wè, ki 'yeli wi de líli kapiʔi nē gè^{‡††}.

²⁰ Saakpuʔɔ nī gè, yakpiʔilide ti nē puu tìe wori yákuɔ wíʔ né walifiwe wori yákuɔ wíʔ, tàa nē puu míeni gùneye wori né cuuro wori. Piere pélide ti nē puu cengbuʔɔ cenyé wori; senre tire nē puu cenwerye yakpiʔilide wori. ²¹ Ki sí n'ge, a wàa ne wii ciile kapiʔi kɔli mé gè gaa wuʔu mi 'juu gè, wi bé puu kpuʔɔɱwɔ yalege tíele,

†† *Wéli baa Kor1 15.4,20; Mat 1.1; Wurɔ 1.3-4.* ††† *Wéli baa Efe 3.1; Filip 1.12-14.* †††† *Wéli baa Wurɔ 6.8.* § *Koliyo 11-14 tiʔe nī gè, wéli baa Tʔr 23.19; Mat 10.33; Luk 12.9; Wurɔ 6.8; Kor1 1.9; Tiit 1.2.*
‡† *Wéli baa Tiit 3.9; Tim1 4.7; 6.20.* ‡†† *Wéli baa Tim1 1.20.*
‡††† *Wéli baa Tʔr 16.5.* ‡†††† *Wéli baa Eza 52.11.*

wàlidengewe wi Kàfɔli mé wè, nàa wi Kàfɔli wi nê líe ne wi kakpiʔilijèngɛle ke mieni kúu gèle.

²² Kire nê mari fé nàgapunmo pi kanedanʔana nê gèle, mari sínne caa lè, né téngɛle ní lè, né dénige ní gè, né yanyige ní gè, né bàli ní piyè ne náari *Kàfɔli* mé wè né funjiilige ní gè †. ²³ Ma cíi nyùgofun né sìnjiligefun kàkierɛ nê dè; muo 'ki cén tiī ne báan né kàgbaalige ní. ²⁴ Nê ki yaʔa Kàfɔli wi sùkulowo wii yeli bè puu kàsiitun-waʔ. Wi 'yeli wi- puu funjèngɛfɔli sienne pe mieni kɔli mé gè, bé gbè jáa bèri sienne tenme bèle, bé puu kpàricogofɔli kagbengɛle nī gèle. ²⁵ Wi 'yeli bèri nyu de tiī sienne nê bèle né funnyige ní, bàli pe cīʔi wi tenmene nê lè. Dùʔo Kulocelie bága pe yaʔa pe- pe sòngiro yiʔe dè pe- kányiʔe cén gè, ²⁶ dí pe sí kɔli bè sòngijenre líe dè. Bà pe bé jáa bè suu *gbòdolilo kàfɔli* wi gáriye mé yè, nyàa nī wi 'pe kùru nê cò yè pe wi nyéni kele kpínʔi-ni gèle.

Gàa ki bága de kpínʔini cenzenye nī yè

3 Muo 'yeli bè ki cén, Timote, cenzenye nyàa yi báan yè, làgbengɛle bága puu baa. ² Sienne pe bága de piye nyuomɔ yákuo caa, dí wali wi sí pe déni. Pe bé puu niényienigefɔlilɔ, bèri piye kpóri, bèri Kulocelie teri wè. Pe bé puu sìnluʔulo pe siivɔlilɔ kɔli mé gè, né kacèngɛ sìnjénmine, bè puu bàli pe wè ne tóri né Kulocelie kele ní gèle. ³ Pe bé puu dénigefunvɔlilɔ, piyè de nyinime tariʔ, bèri sienne sàʔa, bè puu kpàricogo fùn, né fung-benyefɔlilɔ, bè puu kacèngɛ ki leguuloʔ. ⁴ Pe béri sienne fáanni bèle bèri pe kanʔa pe leguulo mé bèle, bè puu funwarigefɔlilɔ, nàgbuʔoʔo ti bé ki yaʔa pe bé kò fúon-ko. Duniya wi tãanma pi bé pe déni bè tóri Kulocelie nê wè †. ⁵ Pe béri ki kpínʔini majo peli yè puoɔ Kulocelie nê wè, nê ki yaʔa pe béri cīʔi téngɛle ni fànʔa nê gè. Ma láʔa kire sienne bàli nê bèle !

⁶ Pàli yè baa pe sunʔomɔ nī bàli pe jiin ne mári saaya nī yè. Celile bálí pe 'fáanni madeni bèle, pe nie pe cògí pe gáriye nê yè, celile bálí pe 'nyì kapiʔile nê gèle, á kanedanʔana feliniʔeyɛ yiī ne pe fíigi ne mári yè, ⁷ á piyè ne tenmene caa súuri nê ki yaʔa pe nê jáa bè kányiʔe cén gè?

⁸ Majo bè ki yé buu faʔa gè, bè Janesi né Janbiresi † 'puu ne kíí né *Misa* ní wè, píra nàa nī wè, sienne bálí pe mieni piyè ne kíí né kányiʔe ní gè. Pe sícilige ki nyéni kɔli, pe téngɛle ni wè yafienʔ. ⁹ A kire 'ki ken peli bèle, piyè gbè ké yiʔe méʔ, né ki cén sienne pe mieni bága pe ledomɔ wori cén dè, majo bè ki yé buu Janesi né Janbiresi wuʔu nê gè.

† *Wéli baa Tim 1 6.11.* †† *Koliyo 2-4 tiʔe nī gè, wéli baa Wuro 1.29-31.* ‡ *Janesi né Janbiresi wè, míeyɛ yàa yi 'nyaa Zuufulo kalieme pi yé ken Ezipiti kùlo sàndobilo mé bèle, bàli pe 'puu ne cáanri né Misa ní wè. Wéli baa Yir 7.11,22.*

Pɔli ne Timote yerigi wè

¹⁰ Nê ki yaʔa muo wè, muo nyéni sómigo nê taʔa mi nê mi tenmene nī lè, né mi tánʔagenme ní bè, né gii mi ne cira bè kúu gè, né mi téngɛle ní lè, né mi funnyige ní gè, né mi dénige ní gè, né mi lèbaanna ní lè. ¹¹ Muo nyéni ki cén wuʔoʔo nyàa mi 'taa téngɛle wuʔu nê gè né mi fùroʔo ní yè Antiyosi kàʔa nī gè, né Ikonɔmi kàʔa ní gè, né Liisitiri kàʔa nī gè †. A mi 'yi kpàri nê cò, a *Kàfɔli* wi 'mi píle nê suu yi mieni mé.

¹² Bè ki yè gè, bàli pe mieni pe caa bè ké yiʔe mé gè bè pe sii puo wè Kulocelie nê wè, bè pe yaʔa pínene né Zezi *Kirisi* ní wè, pe bé wuʔoʔo taa pe téngɛle kenme nê bè.

¹³ Nê ki yaʔa sienpiile bèle né jànvaafɔlilɔ ní bèle, peli béri waa yiʔeme súuri kapiʔi nī gè. Pe béri sienne fáanni bèle de pùunní, bèri piye fáanni de pùunní peli tíime bèle.

¹⁴ Gàa ki 'muo kúu gè, ma nire wáa tenmene nī lè nàa muo 'taa lè bè muo ki cén nī kányiʔe gè. Muo nyéni ki cén nàa mé muo 'ni taa lè †. ¹⁵ Nê ki líe baa muo piire lèlè nī lè, muo '*Kulocelie siensebere* cén dè. Ti bé gbè sí-cilige ken gàa ki waa suoɔ mé lè a sien 'téngɛ Zezi *Kirisi* nê wè ††.

¹⁶ Siensebere ti mieni 'yè Kulocelie wire tíime mé †††. Tii póriɔo bè sien tenme kányiʔe nê gè, bè sien yige wi pùunnidiʔe nī gè, bè sien sien wè, bè wi tenme sínme koligo nê gè. ¹⁷ Bè sí ki bé puu dí Kulocelie sien wi sí sómigo bè gbòbori yaʔa, bè gbè jáa bèri kacèng-biʔiligele ke mieni kpínʔini.

Timote 'yeli bèri Kulocelie sienre jáari dè

4 Mi 'tòni ne ki nyu ne gbèngí muo mé Kulocelie yiʔe mé gè né Zezi *Kirisi* yiʔe mé gè, wire nàa wi bága kàyuʔu juu gè sienwiile nê bèle né kúbilo ní bèle cenge gíi wi bága pen wè, bè pa wi kùlofɔligo téngɛ gè: ² mari Kulocelie sienre jáari dè né lèbaanna ní. Mari ti nyu de gbèngí de tií pe nê làjennɛ nī lè né làbiile ní lè. Mari pe kolimɔ nyu bè pe nê, mari lèbaanna nyógi pe nī. Mari ki kpínʔini né funnyige ní muo tenmene ni mieni nī lè.

³ Né ki cén lèlè láa bága pa nò, sienne piyè ní de caa de kányiʔe tenmene lúru lèʔ. Bè pe ngbúʔulo ke bága de ki caa bèri tenmene láa lúru nàa ni 'yeli né pe kanedanʔana ní gèle, pe béri kire tenmefɔlilɔ bálí felile gbunʔuni bèle piye táanni. ⁴ Pe bé ngbúʔulo tón gèle kányiʔe kɔli mé gè bè ke yiʔe bèri múʔurudo kele lúru gèle. ⁵ Nê ki yaʔa, muo Timote wè, ma miè cògenme cén kele ke mieni nī gèle. Mari lèbaanna nii wuʔoʔo lèlè nī lè, mari *Kataanna Sienre* jáari dè. ʔaan, -muo baara kúu dè ma forigo.

†† *Wéli baa Kakpi 13.50; 14.5; 14.19.* †† *Wéli baa 1.5; 2.2.* ††† *Wéli baa Zan 5.39.* ††† *Wéli baa Pie 2 1.21.*

**Pɔli wi 'nò
kàsenige ki kúwɔw nē bè**

⁶ Gàa ki 'mi kúw wè, mi sii wi kúu ne waa wī, wi bé sùʔu bè wo bè kakuɔɔ divien tíele Kulocelie mé wè †. Mi lèlè ni 'nò bè yiri duniya nī wè. ⁷ Mi 'cáanjènre cáan dè nè mi kàsenige kúw gè ††. Mi nyéni téngele cò lè. ⁸ Gàa ki 'kò m'mé gè, kire gī kàsenige ki tònì wè, gaa Kàfɔli wi 'ténge m'mé gè, kpuɔɔw ndòngɔ gáa gī sínne wuʔu gè ‡. Wire njáa wi kàyuʔu nyu gè ne síngi wè, wire wi bé ki ken m'mé kire cenge gè, kiil sí nyaa majo mi yákuw wīʔ; bàli pe mieni bíele Kirisi wi pen woli ni 'kpúwɔw pe mé wè.

Kajuusengele gèle

⁹ Mari njàʔaná ma pen náʔa m'mé fáari. ¹⁰ Bè píra njáa duniya yere ti 'Demasi déni wè, a wi 'mi yaʔa né ké Tesaloniki kàʔa mé. Kiresan wire 'ké Galasi kùlo mé, a Tiiti 'ké Dalimasi ténime nī. ¹¹ Luku wire nigbe wī náʔa né mi ní. Ma Mariki †† kóri wè wiri báan né muɔ ní, né ki cén wi bé gbè jáa bè mi sáʔa Kulocelie baara nī dè. ¹² Mi nyéni Tisiiki tórigo wè Efezi kàʔa mé ‡.

¹³ A muɔ kénì báan wè, mari báan né mi burugbuɔw ní gè gaa mi 'yaʔa Turowasi kàʔa mé gè, Karipusi saʔa nī gè. Né mieni mari báan né sebele ní bèle, bàli ce bíele sènge wuulo bèle.

† Wéli baa Filip 2.17; Yir 29.40; Tór 28.7, né Filip 2.17 né kaliwege ki táanme gè. †† Wéli baa Tim1 6.12; Kakpi 20.24. ‡ Wéli baa Kol 1.25; Tim2 2.5; Zak 1.12. †† Wéli baa Kakpi 12.12,25; 13.5,13; 15.37-39. ‡‡ A Tisiiki kénì nò baa, Timote bé gbè pen Pɔli kúruwu.

¹⁴ Alegizandiri wè ††, fɔninaguo wè, wi nyéni kapi- iniʔegele kpíʔile mi nē. Kàfɔli wi bé ki sàri wi mé nè yeli né wi kakpiʔiligele ní gèle ‡‡. ¹⁵ -Mie cò wi nē díeʔ, né ki cén wi nyéni weli sienre kie dè.

¹⁶ Tabelige nē gè, bà mi 'puu kàyuʔujuulo yiʔe mé gè bè juu mi kaala nē lè, sien si 'puu baa né mi níʔ, pe mieni cé mi yaʔa. Kulocelie wi- ki yaʔa pe nē. ¹⁷ Nè sí ki yaʔa, Kàfɔli wè, wi 'puu né mi ní, a wi 'ɲkri nyógo mi nī, kire ga buu mi- gbè jáa bè *Kataanna Sienre* jáari dè fúw bè sa nò ki láʔala nē lè, kire ga buu bàli pe mieni bèle pe wè Zuufulo bèleʔ peli- gbè jáa bè ti lúʔu. A wi 'mi suɔ jàri nyuo mé gè §.

¹⁸ *Kàfɔli* wi bága mi píle bè suɔ sienne kapiigbiʔiligele ke mieni mé, bè mi suɔ kire ga buu mi- jiiin wi kùlofɔligo nī gè baa *nyíʔene* nī lè. Wire nē kpuɔwɔw pi 'yeli súuri ! *Ki- taa ki puu bè !*

Síerile senne lè

¹⁹ Ma Pirisiili né Akiilasi †† síeri m'mé, né Wonezifɔri ††† narige ní gè. ²⁰ Erasiti †† wi 'kò Korenti kàʔa mé. Turowii- mi wè, wi 'puu yaawa a mi 'wi yaʔa Mileti kàʔa mé.

²¹ Ma njàʔana ma sí pen séni wiire lèlè ni- nò lè. Ebulusi wè, né Pudensi ní wè, né Linusi ní wè, né Kulodiya ní wè, né weli siinyenine pe mieni ní bèle, pe muɔ síeri baa.

²² *Kàfɔli* wi- puu né muɔ ní ! Kulocelie *kpuɔwɔw* ti- puu yeli ye mieni nē !

††† Wéli baa Tim1 1.20. ††† Wéli baa Nún 28.4; 62.13; Kàs 24.12. § wi 'mi suɔ jàri nyuo mé gè: *Sienre dáa ti kóri wi 'jo: wi 'mi suɔ kùu mé wè. †† Wéli baa Kakpi 18.2. ††† Wéli baa 1.16-17. ††† Wéli baa Wurɔ 16.23.*

Tiiti

Sebe wi tiidi?e gè

Pɔli wi yé Kataanna Sienre juu dè Kireti ténime nī bè, bà wi yé yiri Wurɔmi kà?a kasuu nī wè tabelige nē gè.

Tiiti wiì cé puu Zuufuwo?; wi 'puu Gireki kùlo wuu (). Wi 'puu né bàli ní pe 'puu ne Kàfɔli baara kúu dè né Pɔli ní wè. Pɔli nyéni wi tun Koréni kà?a mé gè né kàaya yáà ní ().

Kire kàdu?umε gè a Pɔli wi 'Tiiti ya?a wè Kireti ténime nī bè wiri téngefɔlib gboli baara kúu dè bé yieginine ténge gboli ó gboli nī. Wi 'juu nè wi tìe kenme bìl nē yieginine pe tán?agenme pi 'yeli bè puu bè.

Sebe nǎà nī wè, Pɔli ne ki nyu Tiiti mé wè wi- téngefɔlib gbu?ulo gbòbori gèle wi sí téngefɔlib tenme bèle, kà?a ó kà?a nī baa pe 'puu ne piye gbun?uni bèle. Pɔli cé tenmene baara séli dè nè kú; tìl sí kénì fori?. Tiiti wi yé yeli bè baasenre kú dè ().

Kireti ténime baara ti 'puu gbèlide (). Zuufulo tenmefɔlib páli 'puu baa; pe 'puu ne jànva tenmene kan?a lè Fàn?a Sienre wu?u nē gè; peli 'puu ne cì?i tenmene nē lè nàa ni 'puu kányi?e woli lè ().

Pɔli 'juu nè tìe kenme bìl nē téngefɔlib pe 'yeli bèri tári téngefɔlib gboli nī lè: nàguɔɔ bèle, celile bèle, né nàga-punminɔ ní bèle, né sùkulolo ní bèle (wéli baa nyùyo). Wi 'sienre kú dè né sienne ye bèle pe 'yeli bè puu yanyige nē né piye ní, pé sí wàlime ya?a bè (wéli baa nyùyo).

Sebe wi nyùgboliyo yè

Síerile

Tiiti baara kenme bè téngefɔlib gbu?ulo nī gèle

Téngefɔlib pe tán?agenme bè

Kacèngbi?iliye nyáà téngefɔlib pe 'yeli de kpín?ini

Siensenre dè (3.12-15)

Síerile lè

1 Sebe nǎà wi 'kón mi Pɔli mé, mi nǎà wī Kuloceliε sùkulowo wè né ní Zezi Kirisi tundunwo wè. Kuloceliε wi 'mi tun mi de wi siennyienegɔnminɔ sári bèle peri waa yi?eme téngele nī lè pe- kányi?e cén gè. Kire kányi?e kire ki 'ki ya?a pe pe sii tári wè bè puu puɔɔ Kuloceliε nē wè †. ² Kire bé ki ya?a pe sòngirɔ ta?adi?e taa, bànguɔ sii wu?u nē gè. Kuloceliε wi wè ne finene?; wi yé nyuɔ fèni weli mé kire sii wi wori nē dè nè ki ya?a duniya wiì cé fiε faan?. ³ Nè yeli né lèlè nǎà ní wire tíime yé ténge lè, a Kuloceliε wi 'ki kpí?ile a wire sienre ti 'cén tunduro tire kenme nē, dàa wi 'ken mi mé dè, dàa Kuloceliε weli Suɔfɔli wi 'juu nè gbènge mi mé né jo mi de ti jáari dè.

⁴ Mi 'sebe nǎà tórigo wè muɔ mé, Tiiti, muɔ nǎà wī mi jaa kányi?e wuu wè, bè weli siin we 'wúɔ téngele nī lè. Kpu?ɔɔ né yanyige- puu muɔ nē, Tuufɔli Kuloceliε né Zezi Kirisi weli Suɔfɔli wè, peli kenme nē bè !

† Wéli baa Tim1 2.4; 4.7.

Tiiti baara dè téngefɔlib gbu?ulo nī gèle Kireti kùlo nī lè

⁵ Kaala nǎà kenme nē mi 'muɔ ya?a Kireti ténime nī bè ††, kire yè muɔ- baara senre kú dè baa. Má sí liεε ténge bèle téngefɔlib gbu?ulo nī gèle kà?a ó kà?a nī majo bè mi 'ki juu muɔ mé gè ‡. ⁶ Liεε ó liεε 'yeli wi- puu di-gire fùn, wi sí puu celiε nigbefɔli ††, dí wi piile pe sí puu téngefɔlib, kolimɔ fǎga puu pe nē?, bé né ce ga jo cíime? ††.

⁷ Né ki cén téngefɔlib gboli ni yieginine wè, wī Ku-loceliε sienne kàrigefɔli. Kire nē wi sii wi 'yeli wi- puu di-gire fùn. Wii yeli wi de wii nyíene?, kire ga laa bè puu funyerigefɔli?. Wii yeli bè puu sungbuɔɔwɔ?, á kire bè? kàsiitunwɔ?. Wii yeli bè puu nǎa wi wali nù?ɔɔ ne caa wè?.

†† Kireti ténime bè, pī luɔ sun?ɔɔ nī. ‡ Wéli baa Kakpi 14.23; Tim1 1.3; Tim2 2.2. †† Bè ti 'juu né jo dí yieginine 'yeli bè puu digire fùn né celiε nigbefɔli, kire ne ki tī wi 'yeli bèri singi wi cuɔ mé wè.

†† Koliyo 6-8 ti?e nī gè, wéli baa Tim1 3.2-4.

⁸ Gii sí ki 'yeli gè, wi- puu nabɔndirigiwe, dí kacèng-bi?ilige ki- wi déni. Wi 'yeli bèri wii ci?ige, bé sí puu siensinwè bè puu wàlidengewe Kulocelié mé wè, bé wii cògenme cén. ⁹ Wi 'yeli bè kányi?e sienre cò dè kpu?ɔ dàa ti 'yeli né dii ní pe 'wi tenme dè. Bè wi bé gbè jáa bèri lèbaanna nyɔgi bili nī bèle nē yeli né kányi?e tenmené ní lè, bé sí sienne pùunnidiye tìe yè pe nē, bàli piyè nē kàkiere kpín?ini kire tenmené nē lè.

¹⁰ Né ki cén pe ni?ene yē baa bàli bīele pe 'cīi kányi?e sienre nē dè, nīe nyùgofun sienni?ere nyu dè nē sienne fáanni bèle. Peli cénì ni?e Zuufulo téngelilil sunɔwɔ nī bè †. ¹¹ Ma pe nyuɔɔ tɔn yè, né ki cén piyè nē nariye sáame nya?ami bè pe tenmené kan?a lè nàa niì yeli lè?. Piyè nē kire kpín?ini nē wali nù?ɔɔ wè nē caa. ¹² Kireti wuu wáa, pe kanyaajuwo wáa wī, wi cénì ki juu né jo:

Kireti sienne pe mieni yē káfinvinene súuri,
né ní nyà?ayawiiire tīele,
né ní sàliyeflilil bálì pe sɔngí bèri líi yákuo wè.

¹³ Gàa sí wi 'juu nē ceri gè, ki kányi?e. Kire nē ma ti juu ma gbènge pe nē, kire ga buu pe téngelie ni- puu ciilile, ¹⁴ pe fāga piye ken bèri Zuufulo pe mú?urudo sienre †† lúru dè?, pe fāga piye ken bèri sienne pe fàn?a kaju?ulo wori lúru dè?, bàli pe 'kàdu?u wáa kányi?e mé gè?.

¹⁵ Bàli funyɔ yi 'ciile yè, peli mé bèle, yere ti mieni yē ciilide. Nè ki ya?a bili pe 'nú?ɔ bèle, né cíi, piyè téngelie wè?, peli mé bèle, yere ti mieni yē nú?ɔɔ. Gii sí gī baa gè, pe sijnilige né pe funyɔ yi ní?ɔɔ ‡. ¹⁶ Pe 'jo peli nyéni Kulocelié cén, nē ki ya?a pe kakpi?iligele gèle kiyè nē ki tiì pe 'cīi wi nē?. Piyè laabiri wuulo, né ní sienciile; piyè gbè jáa bè kacènné làa fáala kpí?ile?.

Téngelilil pe tán?agenme bè

2 Nè ki ya?a muo wè, muo 'yeli bèri tenmené kan?a lè téngelilil mé bèle meni pe 'yeli bèri tári de yeligi né kányi?e tenmené ní lè †. ²-Ki juu nàgaliele mé bèle pe- piye cògenme cén, pe- puu bàli sienne piyè nē kpóri bèle, peri piye ci?ige, pe- nìre wáa téngelie nī lè né déni?e ní né lèbaanna ní lè ††.

³ Kire kanumɔ nē bè, kàceliele bèle, pe 'yeli bèri tári de yeligi né pe wàlidengele kenme ní bè Kulocelié mé wè. Pe fāri sienne sà?á?, pe fāga puu sunmɔ sùkulolo?. Peri tenmené kan?a kacèngbi?iligele woli lè †††, ⁴ bèri ceyelile tenme bèle pe- pe polilil ya?a bèle pe- pe déni né pe piile ní bèle. ⁵ Nè píne peri piye ci?ige, pe tán?agenme pi de síngi, peri pe saaya baara sòmigi dè de kúu, pe sí puu funjènyeflilil, peri piye cérigi pe polilil mé bèle, kire ga buu sien fāga Kulocelié sienre fa?a dè? †††.

† Wéli baa Kakpi 11.2; Tim1 1.6.. †† Wéli baa Tim1 1.4; 4.7; Tim2 4.4. ‡ Wéli baa Luk 11.39-41; Wuro 14.20. †† Wéli baa Tim1 1.10; Tim2 1.13. †† Wéli baa Tes2 1.3-4; Tim1 6.11. ††† Wéli baa Tim1 2.9-10; 3.8-11. ††† Wéli baa 3.2; Wuro 2.24; 14.16; Tim1 5.14; 6.1; Pie1 2.12; 3.2; Pie2 2.2.

⁶ Bè mieni ki yē mari nàgapunminɔ yerigi bèle peri piye ci?ige. ⁷ Muo tíime wè, ma puu fie muo kacèng-bi?iligele ke mieni nī gèle, dí muo tenmené ni sí puu ciilile, peri tóri né ni ní †. ⁸ Muo sienre ti sí puu kányi?e wori, dàa sien sí gbè kie dè?, kire ga buu fiere- tɔn weli pariflilil nē bèle, gii ki bé tí pe fāga yakaa taa bè juu sipi?i weli kɔli mé gè? ††.

⁹ Sùkulolo peri piye cérigi kele ke mieni nī pe kàflilil mé bèle, peri ki caa peli wu?u ki- pe déni, pe fāga de sienre píle dè? pe kàflilil mé bèle? †††. ¹⁰ Pe fāga de pe yúu?. Peri ki kpín?ini téngelie- puu peli kɔli mé gè, kire ga buu peri tenmené kpóri lè kpu?ɔ, weli Suɔfli Kulocelié woli lè.

¹¹ Né ki cén Kulocelié nyéni wi kpu?ɔɔ tìe dè, dàa kenme nē sienne pe mieni bé gbè suɔɔ taa lè. ¹² Tire kpu?ɔɔ dàa ti 'weli tenme we- lá?a tán?agenbiime nē bè bàa pi wè tóri né Kulocelié ní wè?, né duniya gáa wi kanedan?ana ní gèle?, kire ga buu weri wiye ci?igi, béri tári de yeligi né sínme ní bè, né bè puu puɔɔ Kulocelié nē wè, lèle náa nī lè. ¹³ Weli 'yeli bèri tári kenme báa pire nē bà weli nē lèle siri lè a weli sɔngirɔ ta?adi?e ki kénì fori gè né fundaanra ní dè, lèle líi nī Zezi Kirisì bé wi kpuɔwɔ né wi cènme tìe bè ††, wire gáa wī weli Kulocelié kpuɔwɔ wè né ní Suɔfli wè. ¹⁴ Wi 'wii ken wire tíime wè weli kenme nē bè bè weli suɔ kolimɔ pi mieni mé, bè weli ciile kire ga buu weli- kò wi tíime sienfelige bèri nà?aná de kacèngelie kpín?ini gèle.

¹⁵ Ti n'de dàa muo 'yeli bèri sòmigi de tenme dè né fàn?a ní gè, bè lèbaanna nyɔgɔ sienne nī bèle, né bè pe pùunnidiye tìe yè pe nē. Muo fāga ki ya?a sien wáa fáala muo fa?a? †††.

Téngelilil pe tán?agenme bè

3 Ma téngelilil sɔngirɔ tìrige dè ki nē peri piye cérigi fàn?afllilil mé bèle né sienkpolilo ní bèle peri lúru pe mé, pe- piye gbòbori pe ya?a kacèngbi?iliye yi mieni nē ††. ² Pe fāga de sien mí?e córi?. Ki 'yeli pe- puu yanyigeflilil, pe- puu né funjènye ní, pe- puu funnyigeflilil sienne pe mieni kɔli mé gè. ³ Né ki cén fa?a gè, weli mieni 'puu sijnilige fùn, né ní sìnlu?ulo, nē pùunni, nīe kanedan?ana nīe ní tãanbiime kele ke felie yi mieni sùkulolo. Weli sii wi yé nyi kapiigbi?ilide nē dè né nyabienne ní lè. Weli yé buu laabiri wuulo, né wiye bien. ⁴ Nè ki ya?a, bà weli Suɔfli Kulocelié wi 'wi funjènge tìe gè né wi déni?e ní gè sienne kɔli mé gè, ⁵ a wi 'weli suɔ. Kii nyaa majo weli cé kasingele kpí?ile wí?; wi 'nyinime taa weli nē wī, né weli funyɔ jíge yè nē mùnu nē weli sii fɔnminɔ, a weli 'sii fɔnwɔ taa wè wi Pile kenme nē bè ††. ⁶ Kulocelié wi 'wi Pile tìrige lè nē le weli nī ni?ege, weli Suɔfli Zezi Kirisì kenme nē bè, ⁷ kire ga

† Wéli baa Tim1 4.12; Pie1 5.3. †† Wéli baa Pie1 2.15. ††† Wéli baa Efe 6.5; Kol 3.22; Tim1 6.1; Pie1 2.18. †† Wéli baa Kor1 1.7; Tes2 2.8; Pie2 1.1; 3.12. ††† Wéli baa Tim1 4.12. †† Wéli baa Wuro 13.1; Pie1 2.13. †† Wéli baa Tim2 1.9; Zan 3.5.

buu, bè Kuloceliε wi 'weli tóri sínmine wi yi?ε mé gè wi kpu?wɔ kenme nē bè †, weli bé gbè kò bànguɔ s̄i kɔrili-ile, kire gáà ki yē weli kányi?ε s̄ngirɔ ta?adi?ε gè.

⁸ Siεnre ti n'dε, kányi?ε wori dè. Mi sí ne caa muɔ- tire kányi?ε siεnre s̄migiɔ dè bè juu, kire ga buu bàli pe 'téngε Kuloceliε nē wè, peri piye ηà?aná peri kacéngεle kpín?ini gèle. Ti n'dε dàa ti 'nyuɔ né ní t̄ni ní wè, siεnne mé bèle ††. ⁹ Nè ki ya?a nyùgofun kàkiere dè, né tuufɔ-duluyo siεnre ní dè, né kàsii wori ní dè, né kàgbaalige ní gè *Fàn?a Siεnre* wori nē dè ‡, mari miε ci?ige ti nē ! Tii t̄ni fùn né ní wa?ane. ¹⁰ Nàa wi wàlime nyógi *téngεfɔlib gboli* sun?wɔ nī bè, ma juu ma tiε wi nē t̄ligɔ nigbe, ma ní juu wi ní t̄liyiɔ siinwu?u nē gè. A kii nyuɔ gè?, ma kire siεn líili wè miε nē ††. ¹¹ Ma ki cén, kire siεn feliwe wi nyéni yiri kozinge nī gè; kapiigbi?iliwe wī. Wire tíime nyéni kàyu?u cáan gè nè kúɔ wii nē.

† Wéli baa Wuro 3.24. †† Wéli baa Tim1 1.15-16. ‡ Wéli baa Tim1 1.3-7; Tiit 1.10,14. †† Wéli baa Mat 18.15-17.

Síeriε lè né siεnsenre dè

¹² A mi kénì Aritemasi torigo wè muɔ mé kire ga laa Tisiiki wè, ma ηà?ana mari mi kpàlí Nikopolisi kà?a mé gè, né ki cén mi nyéni ki nyíene nè k̄n bè wiire lèle kúɔ lè baa kire ti?ε nī. ¹³ *Fàn?a Siεnre kacénwe* Zenasi wè, né Apolbsi ní wè ‡, ma kenme pi miéni kpí?ile ma pe sá?a pe tán?ana nē lè, kire ga buu yakaa fāga sa pe laa? ! ¹⁴ Né miéni, weli wuulo pe 'yeli bèri ki tenme bè piye ken bèri kacéngεle kpín?ini gèle, kire ga buu pe-gbè siεnne sá?a bèle kafu?ulo nī gèle. Bè ki bé kpí?ile dí yasεnre sí de nya?a pe s̄i nī wè.

¹⁵ Bàli pe miéni biεle ná?a né mi ní wè, peli ne muɔ síeri. Bàli weli 'dèni bèle téngεle nī lè, ma pe síeri.

Kuloceliε *kpu?wɔ* ti- puu ye miéni nē !

‡ Wéli baa Kakpi 18.24-28.

Filemɔ

Sɛbɛ wi tɛdɪʔɛ gɛ

Filemɔ yɛ puu tɛngɛʔli; pe 'puu nɛ tɔri nɛ wi nɛ tɛngɛʔlilɔ gboli nɛ lɛ, Kolɔsi kàʔa nɛ gɛ. Pɔli wi yɛ sɛbɛ n̄àà tɔrigo wɛ wi nàgori Filemɔ mɛ wɛ, wi sùkulowo Wonezimu wuʔu nɛ gɛ, n̄àa wi yɛ fɛ nɛ yiri wi mɛ wɛ (wɛli baa koligo). Wonezimu wi 'Pɔli cɛn wɛ kasuu nɛ wɛ, Wurɔmi kàʔa mɛ gɛ; baa wi 'tɛngɛ Zezi nɛ wɛ. A Pɔli 'koli nɛ wi tɔrigo wi kàʔli Filemɔ kúrugu wɛ nɛ wi náari wi- koli wi sùkulowo líe wɛ, wi sí wi cò bè siinyeni tɛlɛ tɛngɛlɛ kenmɛ nɛ bè. A wi 'kire kpɪʔile gɛ, Wonezimu sɪ cɪ ní wuʔɔɔ taaʔ majo bè ki 'puu nɛ kpɪʔini peli lɛlɛ nɛ lɛ.

Pɔli séli nɛ kacɛngɛcɛn sienrɛ nyu dɛ wi mɛ, nɛ Kulocɛliɛ síeri Filemɔ tɛngɛlɛ wuʔu nɛ gɛ (wɛli baa koliyo). Kire kàduʔumɛ, a Pɔli 'funnyige sienrɛ juu nɛ wi yɛ wi- fɔli Wonezimu nɛ wɛ, wi- ki yaʔa wi nɛ gàa wi 'kpɪʔile gɛ. Pɔli 'ki cɛn ki bé puu kpɪʔɔɔ, kire nɛ wi 'Filemɔ náari wɛ nɛ jo a fuʔɔ yɛ Wonezimu nɛ wɛ wi- ki yaʔa, wire Pɔli wɛ wire bága ki tɔn. Kire lánunɔ nɛ lɛ, a wi 'jo: «Nyùgo ní cɛ wɛ ki nɛʔ mi- muɔ sòngiro tɪrige dɛ bé jo muɔ tíime sɪi wɪi fuʔɔ mi kɔli mɛ gɛ?» (wɛli baa koliyo).

Pɔli nɛ kàsuluwo baara kúu sɛbɛ n̄àà nɛ wɛ, majo bè Zezi Kirisi wi 'ki kpɪʔile weli we mɛni mɛ wɛ, wi Tuu yiʔɛ mɛ gɛ. Sɛbɛ n̄àà wɪi nɛ ki tɪi dɛnige kire gɪ tɛngɛlɛ nyùgo gɛ; kɪi nɛ sienne kaliemɛ yiʔi bè pi- puu cɛnbɛ.

Sɛbɛ wi nyùgboliyo yɛ

Síerilɛ lɛ

Filemɔ wi dɛnige gɛ nɛ wi tɛngɛlɛ ní lɛ

Pɔli 'kàsulugo kpɪʔile Wonezimu wuʔu nɛ gɛ

Síerilɛ sɛnnɛ lɛ

Síerilɛ lɛ

1 Mi Pɔli wɛ, kasuulewe wɛ Zezi Kirisi baara kenmɛ nɛ bè, nɛ Timote weli siinyeni wɛ, weli nɛ sɛbɛ n̄àà tɔrigo wɛ muɔ mɛ, Filemɔ, muɔ n̄àà wɪi weli baakuɔnyeni wɛ nɛ weli dɛni wɛ. ² Sɛbɛ n̄àà mɛni wɪi weli siinyejuu Apia wuu, nɛ sí yɛ mɛni Arisipi wuu †, wire n̄àà wi cáanjɛnrɛ cáanri dɛ nɛ weli ní wɛ. Sɛbɛ n̄àà mɛni wɪi tɛngɛʔlilɔ gboli wuu, n̄àa nɛ baa muɔ saʔa nɛ gɛ. ³ Weli Tuu Kulocɛliɛ wɛ, nɛ Kàʔli Zezi Kirisi ní wɛ, pe- kpɪʔɔɔ nɛ yanyige ken gɛ yeli mɛ.

Filemɔ wi dɛnige gɛ nɛ wi tɛngɛlɛ ní lɛ

⁴ Mi nɛ Kulocɛliɛ síeri wɛ muɔ wuʔu nɛ gɛ lɛlɛ ó lɛlɛ nɛ a mi nɛ náari muɔ mɛ wɛ. ⁵ Nɛ ki cɛn mi nɛ muɔ tɛngɛlɛ wuʔu lúru gɛ n̄àa nɛ muɔ mɛ Kàʔli Zezi nɛ wɛ, nɛ muɔ dɛnige ní gɛ gàa gɪ muɔ mɛ Kulocɛliɛ wuulo pe mɛni kɔli mɛ gɛ. ⁶ Mi nɛ Kulocɛliɛ náari wɛ nɛ jo, weli pínɛnyɛnige gáa gɪ weli mɛ tɛngɛlɛ nɛ lɛ ki- baara muɔ fungo nɛ gɛ kire ga buu muɔ- kacɛngɛlɛ ke mɛni cɛn

gàli weli 'taa bè weli yɛ pínɛnɛ nɛ Zezi Kirisi ní wɛ. ⁷ Mi siinyeni, muɔ dɛnige ki nyɛni fundangbuɔɔ nɛ lɛbaanna nyùgo mi fungo nɛ gɛ, nɛ ki cɛn muɔ nyɛni Kulocɛliɛ wuulo funyo gbiʔelɛ yɛ.

Pɔli 'kàsulugo kpɪʔile Wonezimu wuʔu nɛ gɛ

⁸ Kire nɛ, bè weli yɛ pínɛnyɛnige nɛ nɛ Kirisi nɛ wɛ, mi bé gbɛ jáa bè juu nɛ muɔ ní bè muɔ yɛ gàa muɔ 'yeli bè kpɪʔile gɛ, ⁹ nɛ ki yaʔa ki 'pɔri mi mɛ bè muɔ fien wɪyɛdɛnige kenmɛ nɛ bè. ʔaan, mi Pɔli wɛ, nàgaliewɛ wɛ, nɛ ní pira n̄àà nɛ wɛ kasuu nɛ wɛ Zezi Kirisi kenmɛ nɛ bè, ¹⁰ mi nɛ muɔ fien wɪi mi jaa Wonezimu †† wuʔu nɛ gɛ. Mi 'kò wi tuu náʔa kasuu nɛ wɛ. ¹¹ Faʔa gɛ, wɪi 'puu nɛ yakaa nyuʔɔ muɔ nɛʔ, nɛ sí ki yaʔa pira n̄àà nɛ wɛ, wi bé gbɛ jáa bè baara bè kaala nyuɔ ‡ muɔ nɛ nɛ mi ní.

¹² Mi bé ní koli wi tɔrigo muɔ mɛ, majo mi tíime fungo mi bé tɔrigo muɔ mɛ. ¹³ Ki cɪ mi dɛni bè wi yaʔa náʔa nɛ mi ní, wi de baara mi mɛ muɔ sɪndiʔɛ nɛ, bè mi yɛ kasuu nɛ wɛ Kataanna Sienrɛ kenmɛ nɛ bè. ¹⁴ Nɛ sí ki yaʔa, kɪi mi dɛniʔ bè yakaa kpɪʔile gàa kɪi yeli muɔ mɛ

† APIA: Ki bé gbɛ nyaa Filemɔ cuɔ wi yɛ puu. ARISIPi: Ki bé gbɛ nyaa Filemɔ jaa wi yɛ puu. Wɛli baa Kol 4.17.

†† Wɛli baa Kol 4.9. ‡ Wonezimu mɪʔɛ ki kɔri wire wɪi kanyuɔɔ sien.

gè?, kire ga buu muɔ fãga ki 'nyaa nàʔanige kaala bè kacènge kpíʔile mi mé?. Ki 'yeli bè kón muɔ fungo nī. ¹⁵ Dùʔɔ ki bé sí gbè nyaa wi yé lílil muɔ nē bè lèlè láà cèri kúw wī, dí muɔ sí koli wi taa wi- puu muɔ wuu súuri, ¹⁶ wi fãga ní puu muɔ mé sùkulowo?; wi 'póri nē tóri sùkulowo nē, wi- puu muɔ mé siinyeni nàà wi 'muɔ déni wè. Wi 'tòni yē mi mé siinyeni kpuɔwɔ, nē sí ki yaʔa wi bé ní puu muɔ mé siinyeni kpuɔwɔ bè tóri mi nē, céri koli mé gè né bè ki 'nyaa wi 'ténge *Kàfɔli* nē wè.

¹⁷ A ki yē muɔ nē tóri né mi ní bè muɔ baakuɔnyeni tíele wè, ma wi kpàli majo mi tíime wī. ¹⁸ A ki sí nyaa wi 'yakaa kpíʔile muɔ nē wè, á kire bè? a muɔ fuʔɔ yē wi nē wè †, ma ki téngɛ mi wuʔu. ¹⁹ Mi tíime koli ní mi nyéni nyasiɛnkeniyɛ nyàà sebe yè: mi Pɔli wè, mi bé ki tón muɔ mé. Nyùgo ní cɛ wè ki nē? mi- muɔ sòngiro tìrige dè bé jo muɔ tíime sii wī fuʔɔ mi koli mé gè?. ²⁰ ʔaan, mi siinyeni, mi nē muɔ fien wī, ma *kpuʔɔwɔ* dáà ken dè m'mé *Kàfɔli* kenme nē bè, ma mi fungo nyígi gè bè weli yē pínyenyeni nē né Kirisi ní wè.

† Dùʔɔ Wonezimu cé yakaa yùu wi kàfɔli mé wè wī né fè.

²¹ Bè mi 'ténge ki nē muɔ bé lúʔu mi mé wè, mi 'sebe nàà tórigo wè muɔ mé. Mi 'ki cén muɔ bé ki kpíʔile fúɔ bè tóri gàa mi 'náari muɔ mé gè ††. ²² Lènuɔ náà nī lè, mari saasinɛge káà gbòborí m'mé, né ki cén mi sòngiro yē ki nē ki 'kò cè, Kulocɛie bé ki yaʔa mi- koli ben yeli kúrugu, yeli náariyɛ kenme nē bè.

Síerile sɛnne lè

²³ Epaɔfirasí ‡ yē náʔa né mi ní kasuu nī wè, Zezi Kirisi baara kenme nē bè. Wī nē muɔ síeri baa, ²⁴ né sienne báli ní bèle, mi baakuɔnyeninɛ bèle, pe miɛni nē muɔ síeri míeni: Mariki wè, né Arisitariki ní, né Demasi ní wè, né Luku ní wè ‡†.

²⁵ *Kàfɔli* Zezi *Kirisi* wi *kpuʔɔwɔ* ti- puu yeli nē.

†† Weli nē sòngí Pɔli nē caa bè ki juu Filemɔ mé wè wi- Wonezimu láʔa wi sùkulomɔ nē bè. Pàli ki 'juu né jo Wonezimu wi 'kò wiime, né kò Efezi kàʔa téngefɔlilɔ gboli ní yieginíwe wáà. ‡ EPAFIRASI: Epa-furodiiti míewerige kire gī. Wéli baa Filip 2.25; 4.18; Kol 1.7; 4.12. ‡† MARIKI: Wéli baa Kakpi 12.12; Tim2 4.11. ARISITARIKI: Wéli baa Kakpi 19.29. DEMASI: Wéli baa Kol 4.14. LUKU: Wéli baa Kol 4.14.

Eburulo

Sɛbɛ wi tìediʔɛ gè

Eburulo bèlɛ, piyɛ nɛ pɛ yeri míeni Zuufulo. Kire sɛbɛ wíi nɛ nyu Zuufulo bàli mé pɛ 'tɛngɛ Zezi nɛ wè, a ki 'nyaa pɛ leguulo piyɛ nɛ túngu né pɛ ní tɛngɛlɛ wuʔu nɛ gè, gàa ki 'gbèn gè fúɔ pàli nɛ caa bè tɛngɛlɛ yaʔa lè bè koli ké pɛ Zuufulo kaliʔɛlɛ mé gèlɛ. Nàa wi 'kire sɛbɛ sɛbɛ wè né tórigo Eburulo mé bèlɛ, wíi 'wíi tìeʔ, nɛ ki yaʔa Zuufulo tɛngɛfɔli wáa sí wi 'puu (wi 'ki juu né jo «weli tobilo»,). Wi yé Nyakungɛngɛ Liʔɛ Siɛnrɛ cén dè nɛ líili. Ki bé gbè nyaa sɛbɛ nàa wi cé kpíʔile nɛ kúɔ sɛni pɛ 'Gbùʔɔɔsaʔa cúʔɔ gè Zerizalɛmi kàʔa nɛ gè.

Wi 'puu nɛ lèbaanna nyógi tɛngɛfɔlilɔ nɛ bèlɛ, pɛ- sómigɔ bè yéri bè gbènɛ lɛ. Wi 'ki tìe pɛ nɛ Zezi Kiriwi wi 'kpúʔɔ nɛ tóri nyiʔɛnɛ tundunminɔ nɛ bèlɛ ( ), né Misa ní wè né Yesuwe ní wè ( ), né nyakungɛngɛ liʔɛ kacuɔnrilɔ kàfɔlilɔ ní bèlɛ ( ), né kakuɔɔ yakɔnrɔ ní dè dàa pɛ 'puu nɛ nàʔaná nɛ kòngí dè, sɛni Zezi báa wíi kɛn kapiʔile wuʔu nɛ gè, tɔligɔ nigbɛ péʔ. Wire wi 'nyakungɛngɛ fɔngɔ koligo múgu gè kire ga buu weli gbè sɔʔɛrɛ kpɔni Kulocɛliɛ nɛ wè a weli 'tɛngɛ Zezi nɛ wè ( ).

Bè nɔri nyógi tɛngɛfɔlilɔ nɛ bèlɛ, a wi 'faʔa liɛlɛ pɛ tɛngɛlɛ wuʔu juu gè, bàli pɛ 'puu nɛ tári nɛ yeligi né nyakungɛngɛ liʔɛ ní gè (wéli baa nyùgo). A wi 'jo peri Zezi wéli wè, wire nàa wi 'fànʔa taa wi leguulo nɛ bèlɛ ( ). Né míeni pɛ 'yeli bèri kakuɔɔ yakɔnrɔ kòngí dè dàa nɛ Kulocɛliɛ 'fɔli dè: wi gbùʔɔrilɔ wori dè, né kacɛngbɔʔiligele ní gèlɛ, né míeni béri ki liile gàa weli 'taa gè né weli siɛnyɛninɛ ní bèlɛ ( ).

Sɛbɛ nàa wi siɛnrɛ tii taaɔra; wíi nɛ nyu weli mé nɛ lèbaanna nyógi weli nɛ, nɛ weli sòmí níe weli tenɛ we- yéri we siɛn. Weli tánʔagenɛ pi 'yeli bèri ki tii weli yè Kulocɛliɛ piile.

Eburulo Sɛbɛ wi nyùgboliyo yè

Zezi wíi Kulocɛliɛ tundunwɔ né tɛngɛfɔlilɔ kacuɔnrilɔ kàfɔli

Kacuɔnrilɔ kàfɔli Kiriwi baara dè

Weli tánʔagenɛ bè tɛngɛlɛ nɛ lè, nyakungɛngɛ fɔngɔ nɛ gè

ZEZI WII KULOCÉLIE TUNDUNWɔ Nɛ NI TɛNGɛFɔLILɔ KACUɔNRILɔ KAFɔLI

(1.1–4.13)

Kulocɛliɛ wi 'tóri wi Jaa mé wè nɛ juu

1 Faʔa faʔa gè, lègɛlɛ sáa nɛ Kulocɛliɛ wi 'puu nɛ tòrí wi *siɛnjuulielɛ* mé bèlɛ nɛ nyu nɛ taʔala kɛnɛ sáamɛ nɛ weli tobilo mé bèlɛ. ² Píra nàa nɛ wè, làzɛnne náa nɛ lè, wi Jaa wire mé wi 'tóri né juu né weli ní. Wi 'duniya faan wè wi Jaa fànʔa nɛ gè; wire wi 'kpíʔile yere ti mieni kòriliwe wè. ³ Jaafɔli wíi nɛ nyiʔɛnɛ nɛ Kulocɛliɛ cènɛ né wi kpɔɔmɔ tii bè. Wíi nɛ Kulocɛliɛ kɛnɛ tii bè kányiʔɛ nɛ, né yere ti mieni cò nɛ yérige né wi siɛnrɛ

ní dè, dàa dɛ né nɔri ní dè. Lèlɛ líi nɛ wi yé siɛnne ciiile bèlɛ nɛ kapiʔile láʔa gèlɛ, a wi 'tɛni Kpuɔmɔ Kulocɛliɛ wi káliige mé gè, baa nyiʔɛnɛ nɛ lè †.

Jaafɔli wi 'kpúʔɔ nɛ tóri nyiʔɛnɛ tundunminɔ nɛ bèlɛ

⁴ A Kulocɛliɛ wi 'míʔɛ lɛ wi nɛ gàa ki 'kpúʔɔ nɛ tóri *nyiʔɛnɛ tundunminɔ* wuʔu nɛ gè, kire gí Jaafɔli wè. Kire kɛnɛ nɛ wi 'kpúʔɔ nɛ tóri pɛ nɛ.

⁵ Né ki cén, Kulocɛliɛ sɔ ki juu nɛ nyaaʔ *nyiʔɛnɛ tundunwɔ* wáa méʔ né jo:

Muɔ yè mi jaa;

pàngɛ gè mi wí mi nyéni muɔ sii††.

Né píne, wíi ki juu nɛ nyaaʔ nyiʔɛnɛ tundunwɔ wáa wuʔu nɛʔ né jo:

M'bé puu wi tuu;

wire bé puu mi jaa‡.

† Wéli baa Nún 110.1. †† Wéli baa 5.5; Kákpi 13.33. Nún 2.7 tire ti 'juu náʔa gè. ‡ Sam2 7.14 tire ti 'juu náʔa gè. Wéli baa Kaj1 17.13.

6 Nè ki ya?a bà Kulocelié wi kénì wi Pìpeliwe tun wè duniya nī wè, a Kulocelié wi 'jo:

Nyi?ene tundunminɔ pe mièni peri wi gbù?wɔ! †

7 Nyi?ene tundunminɔ wu?u nē gè, a wi 'jo:

Wiī ne wi tundunminɔ kpín?ini bèle káfaliyé, níe baakuɔɔ kpín?ini bèle kàsunnyiyé††.

8 Nè ki ya?a a Kulocelié sí ki juu wi Jaa mé wè né jo:

Kulocelié yo, muɔ kùlofɔligɔ kácun?ɔ kiī baa súuri lèlè ó lèlè nī,

muɔ fàn?a kàgbiile náà ni yē muɔ kɔli nī gè, nīī ne muɔ kùlofɔligɔ kàrigí gè né sínme ní.

9 *Sínme pi 'muɔ déni, a kapi?i ki 'muɔ bien.*

Kire kenme nē Kulocelié, muɔ Kulocelié wè, wi 'muɔ kpi?ile kùlofɔli nē fundaanra sùnmuɔ wo bè muɔ nē,

nè muɔ yègɛ nè tóri muɔ pínenyenine nē bèle‡.

10 A wi mièni 'ki juu Jaafɔli mé wè né jo:

Kàfɔli, duniya wi sélime nē bè, muɔ wī, ma 'dàala kàkpuɔnnɔ kén bèle; nyi?ene nī muɔ kiye yakpi?ilige.

11 *Ti bága kúɔ, nè ki ya?a muɔ bé puu baa súuri.*

Tire ti mièni bága lié bè burudo tílɛ.

12 *Muɔ bé ti kùru bè burugbu?ɔ tílɛ, muɔ bé ti yi?e majo bè sien cí buruliere yi?e dè.*

Muɔ wè, muɔ yē nàa muɔ yē wè††, muɔ yi?elɛ ke wè ne kúu ne nya?a? púlo?‡‡.

13 Nè ki cén Kulocelié sì kénì ki juu nè nya? nyi?ene tundunwu wáà mé? né jo:

Téni mi káliige mé gè, fúɔ bè taa mi ga muɔ leguulo kpi?ile bèle muɔ tɔliyo ta?adi?e‡‡.

14 Báli bílɛ nyi?ene tundunminɔ bèle ? Nyi?ene tundunminɔ piyē pígele, Kulocelié baakuɔɔ bílɛ. Kulocelié 'pe tun pe- sienne sá?a bèle bàli pe bé suɔɔ taa lè kɔrigɔ gè.

We- Jaafɔli wi sienre cò dè kpu?ɔ

2 Kire nē we 'yeli we ní cɛ we ki sienre dáà cò dè kpu?ɔ dàa weli 'lú?u dè, kire ga buu weli fǎga cèli bè yiri koligo nī gè?.

2 Bè sí ki nya sienre dáà *nyi?ene tundunminɔ* pe yé juu dè weli tobilo mé bèle ti yé puu kányi?e, nè sí ki taa kolimɔfɔlilɔ né sinlu?umɔfɔlilɔ pe 'ki t̀ni taa wè nàa wi 'yeli né pe ní wè ‡‡, 3 meni sí weli bága suɔ bè síe ki kapiile t̀ni nàa mé wè, a weli ne sàliye nyógi suɔgbuɔɔ sienre dáà nī dè ? *Kàfɔli* wire wi cé ḱni nè ki sienre dáà juu dè; bàli pe 'ti lú?u dè, a pe 'tire ti mièni 'juu nè lá?a weli mé kányi?e nē. 4 *Kulocelié* míeni 'hɔri nyógo pe sien-

† Fàn 32.43 *tire ti 'juu ná?a nè yeli né gireki sienliere ní dè.* †† Nún 104.4 *tire ti 'juu nè yeli né gireki sienliere ní dè.* ‡ Koliyo 8-9 *ti?e nī gè, wéli baa Nún 45.7-8.* †† *muɔ yē nàa muɔ yē wè: Wéli baa Yir 3.14* ‡‡ Nún 102.26-28 *tire ti 'juu nè yeli né gireki sienliere ní dè.* ‡‡† Nún 110.1 *tire ti 'juu ná?a gè.* ‡‡‡ *Nè yeli né Zuufulo kalielɛ láà nī, nyi?ene tundunminɔ peli pe 'puu ne baaan né Fàn?a Sienre ní dè Misa mé wè, Sinayii nyagurugo nē gè (wéli baa Gal 3.19; Kakpi 7.53).*

re nī dè, né *fíelɛ* ní bèle né kanyu?ɔnigɔɔ ní gèle, né kakpoliyo yi mièni feliye ní yè, né wi *Pile* yakenre ní dè dàa wi 'lielɛ nè yeli né wi nyéni kaala ní lè.

**Zezi wi 'sien céri líe
bè wi siinyenine suɔ bèle**

5 Nè ta?a ki nē, duniya nàa wi báan wè, nàa wori weli ne nyu dè, *nyi?ene tundunminɔ* mé bè? *Kulocelié* wi 'wi ken peri wi kàrigí? . 6 Bà bè? ! *Kulocelié siensebere* ti 'ki juu nè lá?a ti?e káà nī né jo:

Njáa wī sien wè, dí muɔ de sòngí de ta?a né wi ní wè, sien p̀ɔ wè, dí muɔ de wi wu?u sòngí gè ?

7 *Muɔ 'sien cérigɛ wè cè nyi?ene tundunminɔ nē bèle bè lèlɛ láà kúɔ wī,*

muɔ 'kùlofɔli ndòngɔ t̀n gè wi nē nè kpuɔmu né kpu?ɔɔ ta?a dè wi nē,

8 *muɔ 'yere ti mièni téngɛ wi tɔliyo láara yè‡.*

A *Kulocelié* 'yere ti mièni téngɛ wi tɔliyo láara yè, wīl yafien ya?a? gàa ki wè wi tɔliyo láara yè?. Nè sí ki ya?a, bè ki yē ǹ wè, weli fie ki nya? a yere ti mièni 'kò wi tɔliyo láara yè?. 9 Gii gī baa gè, weli ne ki nya?a *Kulocelié* wi 'Zezi cérigɛ wè cè *nyi?ene tundunminɔ* nē bèle bè lèlɛ láà kúɔ ‡†, kire ga buu wi ga kúu sienne pe mièni wu?u nē gè *Kulocelié kpu?ɔɔ* kenme nē bè. Bè wi 'wu?u né kúu wè, a wi kùlofɔlilɔ ndòngɔ taa, gàa ki wi kpuɔmu né wi kpu?ɔɔ tíi dè.

10 *Kulocelié* nàa wi 'yere ti mièni faan dè né ti cò nè yérigɛ dè, wi 'puu ne caa bè piile kóri ni?ene pe- pe li?elɛ taa wi kpuɔmu nī bè. A kire ki 'ken a wi 'Zezi kpi?ile wè a wi 'nyuɔ nè fori wi wu?ɔyɔ kenme nē bè, wire nàa wi 'suɔɔ koligo múgu gè pe mé wè.

11 Nè ki cén Zezi wire nàa wīl ne sienne wàli ne téngi *Kulocelié* mé wè, né bàli bílɛ wàlidengɛlɛ bèle, pe mièni yē Tuufɔnuwu nē. Kire kenme nē ki wè Zezi nē wè fierɛ? bè pe yeri wi siinyenine?. 12 Nè ki cén wi 'ki juu *Kulocelié* mé wè né jo:

M'béri muɔ wu?u nyu gè mi siinyenine mé bèle, béri ǹú bèri muɔ gbù?wɔ gboli sun?ɔmu nī bè‡††.

13 A wi 'ki juu mièni né jo:

M'bé mi sòngirɔ ta?a dè Kulocelié nē‡†.

A wi ǹnè jo cígini:

Mi n'ne né piile ní bèle bàli Kulocelié 'ken m'mé wè‡††.

14 Ki sí n'ge, bè piile piyē lewiile bèle bàli pe sí yē céri né sisien gè, Zezi wire mièni péni kò céri né sisien. Bè ki 'kpi?ile a wi 'jáa nè kúu bè *gbòdolilo kàfɔli* fàn?a cú?ɔ gè, wire nàa kiye nī kúu fàn?a ki yē gè. 15 Kire kenme nē wi bé gbè pe píle bè suɔ kúu mé wè, bàli pe mièni pe 'puu kúu fierɛ sùkulomɔ nī bè pe sii nī wè.

16 Nè ta?a gii nē, ki nyéni fílige, wīl pen bè pa nyi?ene tundunminɔ sá?a wī?; *Birayima | Birayima | Birayima* si-

§ Nún 8.5-7 *tire ti 'juu nè yeli né gireki sienliere ní dè.* ‡† *Ti?e gáà kire ne nyu lèlɛ líi nī Zezi 'puu sien, dàala nē lè.* ‡†† Nún 22.23 *tire ti 'juu ná?a gè.* ‡‡ Eza 8.17 *tire ti 'juu ná?a nè yeli né gireki sienliere ní dè.* ‡‡† Eza 8.18 *tire ti 'juu ná?a gè.*

ime wi 'pen bè ba saʔa. ¹⁷ Kire kenme nē wi yé yeli bè yiʔe bè kò wi siinyenine tíele bèle, lewiile bèle, kenme pi miēni nē †, kire ga buu wi- puu *kacuɔnrilb kàfɔli* njàà wī nyinidaaguugo ní gè né ní tēngeme sien Kulocelie baara nī dè, bè kàsulugosuo baara kúo dè sienne mé bèle, pe kapiʔile wori nē dè ††. ¹⁸ Né ki cén bè wire tíime 'wuʔo a puuwelige 'tuu wi nē wè, wi bé gbè pe sáʔa, bàli nē puuwelige ki nògí gè ‡.

Zezi wi 'kpúʔo nè tóri Misa nē wè

3 Kire nē, weli siinyenine, Kulocelie wuulo bèle, yeli bàli Kulocelie wi 'yeri ye pa ké *nyiʔene* nī lè †, yeri sòngí Zezi wuʔu nē gè, wire njàà wī Kulocelie wi tundunwo wè né ní *kacuɔnrilb kàfɔli* wè, weli tēngelē koligo nī gè. ² Wi 'puu sien njàà wi 'yeli né tēngelē ní Kulocelie yiʔe mé gè, wire njàà wi 'wi tēngelē Kulocelie baara nē dè, bè *Misa* tíele Kulocelie saʔa ki miēni nī gè †. ³ Njàa wi 'saʔa faan gè, wi nē *kpuʔoʔo* taa nè tóri saʔa kire tíime nē; bè miēni ki yē Zezi wi yé kpuʔoʔo taa nè tóri Misa nē wè. ⁴ Né ki cén saʔa ó saʔa muo ne nyaʔa gè, sien wi 'ki faan, nè ki yaʔa njàa wi 'yeri ti miēni faan dè, Kulocelie wī.

⁵ Misa wire wè, wi 'puu tēngeme sien Kulocelie saʔa ki miēni nī gè; wi 'puu baakuwo ne ki tii sienre dáa Kulocelie cí ga ba juu bè láʔa dè ††. ⁶ Nè sí ki yaʔa *Kirisi* wè, Kulocelie Siennyienegɔnwɔ wè, wi 'puu Jaafɔli, né ní tēngeme sien, njàa wī tēniwe Kulocelie saʔa nyùgo nē gè. Weli yē wi saʔa wuulo, a weli 'weli tēngelē sòmigo lè nè cò kpuʔo lè, níe wiye nyiēne né weli sòngiro taʔadiʔe wuʔu ní gè.

Weri luru Zezi mé wè we sí jiiin njódaala tiʔe nī gè

⁷ Ki sí n'ge, majo bè *Kulocelie Pile* ni 'ti juu dè: *Pàngē gè, a yeli 'Kulocelie nyasienre lúʔu dè*†††,

⁸ *ye fāga yeli funyɔ gbèn yè? majo bè yeli 'ki kpíʔile cíime lèlè nī lè?*

bè yeli 'ki kpíʔile puuwelige cenge gè baa waama kùlo nī lè†.

⁹ *Kire tiʔe nī gè yeli tobilo pe 'mi puu nè wéli, né mi siʔe nè wéli,*

nè ki yaʔa pe 'mi kapiʔiligele nyaa gèle yiʔele togosiin††.

¹⁰ *Kire kenme nē a mi fungo ki sí yè kire kènne náa sienne kúruugo bèle,*

a mi sí ki juu né jo: «Sienne páli bīele, pe funyɔ yi pùunní ne waa súuri; piyè mi koligo cén gè?.»

¹¹ *Kire nē, mi fundanʔanige nī gè, a mi 'kàli né jo: «Sienne báli piyè jiiin púlo? mi njódaala tiʔe nī gè*†††.

¹² Siinyenine, yeri yiye ciʔige díeʔ, kire ga buu yeli nī bèle wàa fungo fāga piiʔ wi- kò sindengewe bè láʔa Kulocelie wewiwe nē wè. ¹³ Gii gī baa gè, yeli 'yeli bèri lèbaanna kanʔa yiye mé cenge ó cenge, bè ki yē njò wè, *pàngē gè*††, kire ga buu wàa fāga tí kapiile ni- wi fáan- niʔ wi- wi fungo gbèn gè. ¹⁴ Né ki cén weli nyéni kò *Kirisi* wi kodanʔanyenine wī, a weli 'fɔli nè weli tēngelē cò lè kpuʔo wè nàa ni kīni nè puu weli mé sélime nē bè, nè péni nò ki kúomɔ nē bè.

¹⁵ Majo bè ki yé juu né jo:

Pàngē gè, a yeli 'Kulocelie nyasienre lúʔu dè, ye fāga yeli funyɔ gbèn yè? majo bè yeli 'ki kpíʔile cíime lèlè nī lè†††.

¹⁶ Kire 'jo, báli sí bīele bàli pe cé wi nyasienre lúʔu dè nè ki yaʔa pe 'cīi Kulocelie nē wè ? Peli bè? lé bàli *Misa* yé pe yiʔe kīni gè kire ga buu pe- yiri *Ezipiti* kùlo nī lè lé ? ¹⁷ Bíli sí kúruugo Kulocelie fungo ki cé yè gè, yiʔele togosiin nī gèle ? Peli bè? lé, bàli pe yé kapiʔile kpíʔile gèle, a pe 'tuu nè kùu waama kùlo nī lè †† lé ? ¹⁸ A Kulocelie sí kàli né jo: *Sienne báli piyè jiiin mi njódaala tiʔe nī gè púlo*†††, báli wuʔu sí wi 'puu ne nyu ? Peli bè? lé bàli pe yé cíi, piyè lúʔu bèle? ††† ?

¹⁹ Weli ne ki nyaʔa piyè gbè nè jiiin Kulocelie njódaala tiʔe nī gè? pe sindengeme pire kenme nē bè?

4 Kulocelie wi 'nyuo fèni weli mé né jo weli bé gbè jiiin njódaala nī lè nàa wi 'gbòbori weli mé lè; ki nyafenige ki tiiin weli wuʔu. Kire nē weri wiye ciʔige kire ga buu wàa fáala fāga kò yeli nī sijnjiin nī. ² Kire *Kataanna Sienre* dáa dè, ti 'juu weli mé majo bè ti yé juu bili mé bèle waama kùlo nī lè. A pe sí cíi, piye tēngelē ki sienre nē dèʔ, kire nē piyè tōni taa ti nī. Né ki cén piyè wúo né bàli ní pe 'ti lúʔu né tēngelē ki sienre nē dè? †††. ³ Weli báli we 'tēngelē ki sienre nē dè, weli we bé jiiin kire njódaala nī lè. Gii sí ki 'bili kúo bèle, a Kulocelie 'jo:

Mi fundanʔanige nī gè, a mi 'kàli né jo:

«Sienne báli piyè jiiin mi njódaala tiʔe nī gè púlo†††.»

Bè sí Kulocelie wi cé ki juu, bà wi yé njódaala gbòbori lè nè yaʔa lèlè līi nī wé cè duniya faan wè nè kúo wè.

⁴ Weli 'ki cén lire yé gbòbori nè yaʔa né ki cén Kulocelie 'juu cenyé kolisiinwuʔu nē gè tiʔe kàa nī sien- sebere nī dè né jo:

A Kulocelie wi 'njó nè taa wi baara ti miēni nē dè cenyé kolisiinwuʔu nē gè††.

⁵ Bè sí ní koli ki juu gè, gàa weli 'juu nè kúo sebe njàa nī wè:

††† Nún 95.7-11 tire ti 'juu nè yeli né gireki sienliere ní dè. Wéli baa Fàn 12.9-10. †† Wéli baa 3.7. ††† Wéli baa 3.7-8. †† Wéli baa Tór 14.29,32. †† Wéli baa 3.11. ††† Wéli baa Tór 14.11,21-23,29-32. ††† Wéli baa Tór 13.26-14.11. ††† Wéli baa 3.11. Nún 95.11 tire ti 'juu náʔa nè yeli né gireki sienliere ní dè. 18. Sél 2.2 tire ti 'juu náʔa gè. Né miēni wéli baa Yir 20.11; 31.17.

† Wéli baa Filip 2.7. †† Wéli baa Lev 4.20,26,35; 16.6,10-11. Kire ne nyu kàsulugosuo kakuro wori nē dè, dáa *kacuɔnrilb kàfɔli* wi 'puu ne kpínʔini nyakungenge liʔe lèlè nī lè. Zezi *Kirisi* wuʔu nē gè, *kacuɔnrilb kàfɔli* wè: wéli baa Eb 3.1; 4.14; 5.1; 6.20; 7.26; 8.1; 9.11. † Wéli baa 4.15; Luk 4.1-13; 22.28. †† Wéli baa Filip 3.14. †† Wéli baa Tór 12.7. ††† Wéli baa 3.2; Yir 14.31; Tór 12.7; Yir 14.31; Fàn 18.15,18-19; 34.5. ††† Wéli baa 3.15; 4.7. † Wéli baa Yir 17.7; Tór 20.3-5. †† Wéli baa Tór 14.33-34.

«Sienne bali piyě jiiin mi njódaala ti?e nĩ gè púlo?»

⁶ Bãli sí pe yé puu sienpelile nè njódaala Kataanna Sienre dáá lú?u dè, piyè jiiin njódaala nĩ lè? pe sinlu?umo pire kenme nē bē. Kire nē Kulocelie njódaala nĩ bile súuri kire ga buu pãli gbè jiiin. ⁷ Kulocelie wi 'cenge kãà téngé, kire gĩ pàngé gè, bē jiiin wi njódaala nĩ lè. Ki 'mãgã, kire kãdu?u mé, a wi kénì ki sienre le dè Dawuda nyuã nĩ gè, dàa weli 'juu nè kúã sebe njãã nĩ wè:

Pàngé gè, a yeli 'Kulocelie nyasienre lú?u dè, ye fãga yeli funyã gbèn yè?†.

⁸ Né ki cén a ki yē Yesuwe yé jáã nè pe nyógã njódaala nĩ lè, Kulocelie sì cí ní cenge kãà wu?u juu?. ⁹ Bē sí ki yē gè, cendenige cenge gãã gĩ cenhãda?ã gè ‡, kiĩ ne tíin bile súuri Kulocelie wuulo mé bèle. ¹⁰ Njãã wi 'jiiin njódaala nĩ lè njãã Kulocelie 'gbòbori lè, wi nē njó nè taa wi baara nē dè. Kire njódaala njãã nĩ bē Kulocelie tíime woli tíele lè, bà wi yé duniya faan wè nè kúã wè †.

¹¹ Kire nē, we- gbènme le we jiiin njódaala njãã nĩ lè, kire ga buu wãã fãga tuu? bē puu Isirayeliyè tíele bèle sinlu?ulo bèle?. ¹² Né ki cén Kulocelie nyasienre tíi wiire né ní njãri ní; ti 'ténì nè tóri nyuãnyã siin njãã nē. Ti nē jiiin sien nĩ wè fúã nè ké laame nĩ nè sèni fungo né pìle lá?ala dè tíi nē, níe céri su?udieye né kãcedãlimã lá?ala bē tíi nē. Ti nē sien sòngirã né wi nyéni kele si?e gèle bē ke wãlime cén bē. ¹³ Yafaanra tãã fáala wè bile? dàã ti 'lãri Kulocelie nē wè?. Ti mièni yē cáanya?ara wi yi?e mé, wire njãã mé weli bē sa juu tíe wè.

KACUONRILK KAFOLI KIRISI WI BAARA DE

(4.14-10.18)

Weli 'si?ere nè kponi Kulocelie nē wè

¹⁴ Kire nē, bē kacuonrilk kãfãli yē weli mé njãã wi 'kpúã wè né súuri nyi?ene nĩ lè, Zezi wè, Kulocelie Jaa wè, we- weli téngéle sómigã lè we cò kpu?ã. ¹⁵ Né ki cén weli kacuonrilk kãfãli wè, kiĩ nyaa majo wĩ gbè jáã bē nyinime taa weli njãrifun kele nē gèle?. Kire sì cē bē?; wi yé puuwelige taa kele ke mièni nĩ majo bē weli mièni ne puuweliye ta?ã yè, nè ki ya?ã wii kapiile kpi?ile?. ¹⁶ Kire nē weri si?eré weri kponi Kulocelie kùlofãligã kãcun?ã nē gè né nãzorido ní; kire ti?e nĩ weli bē nyinime né kpu?ã taa ti- weli sã?ã lèlè lĩ nĩ weli màakuu yē ti nē dè.

Kirisi wii kacuonrilk kãfãli wè

⁵ Ki 'nyaa kacuonrilk kãfãli ó kãfãli, pe nē wi nyiène nè kòn sienne sun?ãã nĩ, níe wi téngé wi- puu sienne pe kãsuluwo Kulocelie yi?e mé gè bēri pe kpu?ã né pe kakuã yere kòngí dè, kapi?ile wori dè. ² Kacuonrilk kãfãli wi bē gbè sienne fũrgã cén gè, bãli bĩele piyè Kulocelie koligo cén gè? né bãli ní pe 'pũnni bèle. Né ki cén wire mièni yē njãri fũn tieye sãame nĩ. ³ Kire kenme nē wi 'yeli bēri kakuã yajuuro kòngí wi kapi?ile wu?u nē gè né mièni bēri tãã kòngí sienne kapi?ile kenme nē bē †.

⁴ Sien sí gbè kacuonrilk kãfãli kpu?ã líe bē ta?ã wii nē?. Wi nē ti taa wĩ yãkuã a Kulocelie wi 'wi nyiène nè kòn wè, majo bē ki 'kpi?ile Arawã wu?u nē gè.

⁵ Bē sí ki yē mièni Kulocelie Siennyienegãã wè, Kirisi wè; wii kacuonrilk kãfãli kpu?ã líe dè nè ta?ã wii nē wĩ?. Kulocelie tíime wi 'wi téngé ki baara nē dè, né ki juu wi mé né jo:

Muã yē mi jaa;

pàngé gè mi wĩ mi nyéni muã si††.

⁶ Bē mièni wi 'ki juu ti?e kãã nĩ né jo:

Muã yē kacuonriwã lèlè ó lèlè nĩ,

Melikisedeki felige gè†††.

⁷ Bē Zezi ya?ã wè céri nĩ dè ná?ã dàala nē lè, a wi 'Kulocelie náari wè né wi fièn né yékpogbuã ní né yéturo ní, né ki cén Kulocelie wire wi cí gbè wi suã kúu mé wè. A Kulocelie wi 'lú?u wi mé, bē wi yé wii cérigé wire mé wè §. ⁸ Né cénì ki ya?ã wi 'puu Kulocelie Jaa wè, a wi 'ki tenme kenme bĩ nē wire bēri lúru Kulocelie mé wè, wire wu?ãã nĩ yè. ⁹ Bē sí wi yé sómigã nè gbòbori nè téngé wi baara nē dè, a wi 'kò wire njãã wi bãnguã suãã kan?ã lè bãli pe mièni mé pe lúru wi mé wè. ¹⁰ Kulocelie wire wi 'wi nyiène nè kòn kacuonrilk kãfãli Melikisedeki felige gè.

Ye- lie téngéle nĩ lè

¹¹ Sienni?ere tãã ne tíin weli mé dàã weli bē gbè juu dè, á ti sí yē gbènre bē ti fĩlige juu. Né ki cén yeli ngbú?ulo ke 'pãanni bē ti lú?u. ¹² Ye- ki wéli, lèlè sãame nyéni tóri, yeli cé yeli bē puu tenmefãlilã wĩ. Nē ki ya?ã yeli ne tíin ne ki caa peri yeli tenme wĩ, kele nē gèle gãli gĩele péligéle gèle, Kulocelie nyasienre nĩ dè. Yeli ne tíin ne ki caa peri yíime kan?ã yeli mé wĩ, sèni ki- puu yali- iliride dè ! ¹³ Né ki cén sien njãã mé pe 'yeli bēri yíime yãkuã kan?ã bē, wire yē pĩfin?e súuri wĩ. Wĩ gbè jáã bē sínme sienre cén dè bē wãli?. ¹⁴ Bãli pe 'lie bèle, peli bē gbè suro lĩ dè dàã ti 'liri dè. Bà pe 'yi?e le nè baara né pe sijnilige ní gè, a kire ki 'ya?ã a pe 'sínme né kapi?i cén gè nè lá?ala tíi nē.

† Wéli baa Lev 9.7-8; 16.6,11-17; Eb 7.27. †† Wéli baa 1.5. Nún 2.7 tire ti 'juu ná?ã gè. ††† Wéli baa 7.17,21. Nún 110.4 tire ti 'juu ná?ã gè. § Ná?ã sienre tíi ne nyu lèlè lĩ nĩ Zezi 'puu Zetisemani ti?e nĩ gè. Wéli baa Mat 26.36-42; Mar 14.32-41; Luk 22.40-46.

† Wéli baa 4.3. †† Wéli baa 3.7-8. ‡ Wéli baa Yir 35.2. †† Wéli baa Sél 2.2.

6 Kire nē weri li?i weri waa yi?eme téngéle nī lè séni we- kò weri kanugulo nyu gèle súuri gáli gīele téngéle sélimé wu?ulo gèle, *Kirisi* wu?u nē gè. Weli sí ní séli de nyu kire kele nē gèle?, kire 'jo: bè kàdu?u wáa tñifun kapiikpi?igele mé gèle, né míeni bè téngé Kulocelié nē wè. ² Yeli màakuu ní wè tíin ki nē? weri yeli tenme *batemi* feliye wori nē dè? †, né kòda?ara wori nē dè?, né kúbilo nyéyirile wori nē dè?, né Kulocelié kàyu?ujuum? wori nē dè gàa ki báan gè?, gàa kíi je ga kúu bè nyaa gè?. ³ Kire sí nē weli bé séli de waa yi?eme tenmène nī lè, a Kulocelié 'fòli wè.

⁴ Bè sí ki yē gè, bàli pe sí péni yiri koligo nī gè, kíi ní gbè kpí?ile bè pe kóri ben cígini, kire 'jo: bàli pe yé kíni nē kpíenme taa bè, né laala nē nyaa *nyí?ene* yakenge nē gè gàa gī su?o lè, né míeni *Kulocelié Pile* taa lè nē nyaa lè, ⁵ á pe 'Kulocelié sienre tánma taa bè, né míeni wi kàfòligo kakpoliyo nyaa yè lèlè náa nī lè nàa ni 'séli ne waa lè, ⁶ kire né ki míeni a pe 'tuu nē téngéle ya?a lè. Kí sí ní gbè kpí?ile bè pe kóri ben pe- pe funyo yi?e yè?, né ki cén kire sienne bàli bèle, peli yē ne Kulocelié Jaa kóri wè cígini tiiparige nē gè. Pe cíime kenme nē bè piyē ne fiere tóngi wi nē sienne yi?e mé gè.

⁷ A dàala nī ne kàsalu?o gbuñ gè gàa ki tun túontuon ni nē lè, a nī ne yaliire nyu?o dè tàfaliwe mé wè, Kulocelié wi kajéngé kíi kire dàala nē lè. ⁸ Nè ki ya?a, a ki sí nyaa wíire né káliwa?a ki fiin baa kire dàala nē lè, tñni wè ni nē?. Kíi m?o?o Kulocelié bé déngé ta?a wè kire dàala nē lè; pe bé ni sórigo.

⁹ Nè sí ki ya?a, a weli ceni nyu kenme báa nē bè, weli siinyenine yeli bàli ye 'weli déni bèle, weli nyéni téngé ki nē nē jo yeli yē kozinge nī gè gàa ki waa su?o mé lè. ¹⁰ Kulocelié wi wè koliwo?. Wíi ga tíi fi?e né yeli baara ní dè? dàa yeli ne kúu bè wi woli ni 'kpú?o yeli mé wè, bè yeli nyéni wi wuulo sári bèle, níe ki kpín?ini ne tíin n?ò wè. ¹¹ A weli sí ne ki caa kányi?e nē, sien ó sien yeli nī bèle wi- gbènme le kire baara nī dè, wiri waa yi?eme bàa nò ki kúu?o nē bè, kire ga buu gàa nē yeli sòngiro ti yē dè, yeli sa ki taa. ¹² Kire nē ye fàga puu sàliyefòlil?o. Ye- puu bè bàli tíele pe 'Kulocelié nyafeniyé taa yè, pe téngéle né pe lèbaanna kenme nē bè.

Weli sòngiro ta?adi?e kíi lirige

¹³ Lèlè líi nī Kulocelié wi 'nyu?o fèni *Birayima* mé wè, a wi 'ki káli wi tíime mí?e nē gè ††, né ki cén wàa sí yé n'ne puu baa? nàa wi 'kpú?o nē tóri wire nē wè?, nàa mí?e nē wi cí káli wè?. ¹⁴ A wi 'ki juu né jo: *Kányi?e nē m'bé mi kajéngé ta?a gè muo nē bè muo siime ni?e bè*†. ¹⁵ A Birayima wi 'ki síge né funyige ní, a wi 'ki taa gàa nyu?o Kulocelié cé fèni gè.

† Bè ki cé puu sienne bàli pe 'puu Zuufulo bèle, dù?o piyē ne nyu jígemunun?o kaku?o wori nē dè, né Zan batemi wu?u nē gè, né téngéfòlil?o batemi wu?u nē gè. †† Wéli baa Sél 22.16-17. ‡ Sél 22.17 tire ti 'juu ná?a gè.

¹⁶ Bà sienne pe cí ne *kàlile* kpín?ini lè, pe nē ki kpí?ile sien nàa mí?e ki 'kpú?o nē tóri pe nē bèle. Á kàlile ni nē ki juu nē ceri gàa 'ki juu gè bè kàsii kúu wè. ¹⁷ Bè míeni ki yē Kulocelié 'puu ne caa bè ki filige tíe wi nyafenige ki kòriliile nē bèle, gàa wire 'juu gè kíi gbè yi?e púlo?. Kire nē a wi 'kàlile fàri lè wi nyafenige nē gè. ¹⁸ Bè sí ki yē, katiye siin yē baa nyàa yí yíi gbè yi?e yè?: wi nyafenige gè né wi kàlile ní lè. Kíi gbè kpí?ile Kulocelié wi- fine?; kire yē ne lèbaanna nyógi weli nī. Kire nē weli bàli bíele we 'lí?ire jó wi mé wè, weli bé gbè jàa bèri nà?anà bè weli sòngiro ta?adi?e cò gè né téngéle ní lè, sòngiro ta?adi?e gàa Kulocelié wi 'téngé weli yi?e mé gè.

¹⁹ Kire sòngiro ta?adi?e ki 'weli funyo sómigo yè nē líri. Kíi ne waa fúu nē séni jíin nē súuri gunbòli fèni nī wè, nē jíin *tiécènjenge wàlidengge* nī gè. ²⁰ Zezi wi 'jíin baa weli yi?e nē, weli kenme nē ††. Wí nyéni kò *kacuñril?o kàfòli* lèlè ó lèlè nī, Melikisedeki felige gè ††.

Melikisedeki felige ki 'kpú?o nè tóri Levii túlugo nē gè

7 Kire Melikisedeki wi 'puu Salemi †† kùlofòli, né ní *kacuñriwo* Kulocelié mé, Kulocelié nàa wí Duniya wi Míeni Nyúgo nē gè. A wi 'ké nē séni *Birayima* / *Birayima* / *Birayima* kpàli wè lèlè líi nī Birayima yé kón kapienne kpúuñdi?e nī gè né kùlofòlil?o jàa bèle. A Melikisedeki wi 'diba kpí?ile wè Birayima mé wè. ² A Birayima sí kiekiewu?ulo lá?ala gèle wi kapiengbuon yataara ti míeni nī nē ken wi mé ††. Melikisedeki mí?e ki kóri wire wí: sínme kùlofòli. Wí yé puu míeni Salemi kùlofòli, kire 'jo: yanyige kùlofòli. ³ *Kulocelié siensebere* ti wè ne nyu wi tuu wu?u nē?, né wi yàa wu?u nē, né míeni wi tuuliyé wu?u nē?. Ti wè ne nyu míeni lèlè líi nī pe 'wi sii wè?, né wi kúu lèlè wu?u nē gè?. Gíi sí gī baa gè, wi 'kò kacuñriwo lèlè ó lèlè nī bè Kulocelié Jaa tíele wè.

⁴ Ye- ki wéli kire sien wi kpú?ogenme bè ! Birayima tíime wè, Isirayeliyé tuuli?e gè, a wi 'kiekiewu?ulo lá?ala gèle kapiengbuon yataara nī dè nē ken wi mé. ⁵ Ki 'nyaa, Misa fàn?a kajuudiele láa yē ne kenme kan?a Leviiyé mé bèle, bàli bíele pe yē *kacuñril?o* bèle, peri kiekiewu?ulo lá?ala gèle Isirayeli sienne mé bèle ⁵, kire 'jo pe siinyenine mé bèle. Nè ki ya?a peli míeni yē Birayima siime. ⁶ Melikisedeki wíi cé puu Levii túlugo wuu?, né ki ya?a a wi 'kiekiewu?ulo su?o gèle Birayima mé wè né diba kpí?ile wè Birayima mé wè, wire nàa wi cé Kulocelié nyafeniyé taa yè. ⁷ Kíi cénya?aga, nàa wi 'kpú?o nē tóri wè, wire wi nē diba kpí?ile wè nàa mé wi 'céri wè.

⁸ Bè sí ki yē kacuñril?o kòli mé gè, *Leviyé* bèle, piyē sienne né ní yaku?ulo, a pe sí ne kiekiewu?ulo suu gèle. Gàa sí ki 'Melikisedeki wu?u kúu gè, Kulocelié sien-

†† Wéli baa 4.14; 8.1; 9.24. †† Wéli baa 3.1; 5.6,10; 7.17,21.

††† Wéli baa Nún 76.3 kaliwege ki tánme gè. ††† Wéli baa Sél 14.17-20. § Wéli baa Tór 18.21.

seberε ti wε ne nyu wi kùu wu?u nē?; wire yē sii nē súuri.

⁹ Levii ḡàà wīi ne kiekiewu?ulo suu gèle bè wi siime pīi ne ki baara kúu dè, kīi majo Levii wire tíime nyéni kiekiewu?ulo sàri gèle Melikisedeki mé wè, bà wi tuuli?ε Birayima wi cé ki kpí?ile gè. ¹⁰ Né ki cén a ki cénì nyaa Levii wīi cé fiε sii wè?, wi yé puu wi tuu Birayima céri nī dè lèlè líi nī Melikisedeki wi 'Birayima kpàli wè.

Kirisi wīi kacuṅriwɔ Melikisedeki felige gè

¹¹ Leviiyé kacuṅrigɔɔ keli ke 'puu Misa Fàn?a Sienre nyùgo gè, dàa Isirayeli sienne pe yé taa dè. Nè sí ki ya?a, a Leviiyé kacuṅrilɔ pe yé jáa nè ki nyu nè fori gè gàa ki 'yeli bè kpí?ile gè, nyùgo sí cī ní puu ki nē Kuloceliε ní kacuṅriwɔ wáà yige Melikisedeki felige gè, bé sí Arawɔn tùlugo ya?a gè.

¹² Né ki cén a wàlime 'nyaa kacuṅrigɔɔ nī gèle, ki 'yeli míeni wàlime- nyaa fàn?a sienre nī. ¹³ Kacuṅriwɔ ḡàà wu?u nē sienre dáà tīi ne nyu dè †, wire yē sa?a káà tùlugo kiiye wuu, Levii wu?u bè?. Sien míeni sì nyaa kire tùlugo nī gè? ḡàa wi gbèni gbù?ɔɔdi?ε yafan?a baara kúu dè?. ¹⁴ Né ki cén ki nyéni fīlige weli Kàfɔli wi nyéni tigi Zuda sa?a tùlugo nī gè. Nè ki ya?a Misa sì yakaa juu? nè nò kire sa?a tùlugo wu?u nē gè kacuṅrilɔ kɔli mé gè?.

¹⁵ Kire ḡ'nè koli nè ki fīlige bà kacuṅriwɔ wáà 'yiri ḡàa wī Melikisedeki felige gè. ¹⁶ Wīi kò kacuṅriwɔ nè yeli né fàn?a kajuulo láà ní nàa ni nyu sa?a tùlugo wu?u nē gè?. Kire 'kpí?ile nè yeli né wi sii fàn?a ní gè, gàa yafien sì cī gbè jáa bè cú?ɔ gè?. ¹⁷ Né ki cén Kuloceliε sien-seberε ti 'ki juu nè lá?a né jo:

*Muɔ yē kacuṅriwɔ lèlè ó lèlè nī,
Melikisedeki felige gè††.*

¹⁸ Kayɔbigɔ káà nē, fàn?a kajuudiεlè láà nyéni ya?a kàsenge nē, né ki cén ni fàn?a ki yé céri né ní kanyuɔn fùn. ¹⁹ Gīi sí gī baa gè, Fàn?a Sienre tīi jáa nè yafien nyu nè forigo?. A sòngirɔ ta?adi?ε ḡ'nè ken weli mé gàa ki 'kpú?ɔ nè tóri gàa nē Misa Fàn?a Sienre ti 'puu ne nyu dè. Kire kenme nē weli bé gbè sì?εre kpɔni Kuloceliε nē wè.

Kirisi wīi kacuṅrilɔ kàfɔli lèlè ó lèlè nī

²⁰ Nè ta?a ki nē, kacuṅrigɔɔ fɔngɔɔ keli sì kpí?ile? kàlilè fùn wī?. Bili pe 'puu Arawɔn siime bè, peli yé kpí?ile kacuṅrilɔ, kàlilè fùn. ²¹ Nè sí ki ya?a Zezi wè, wi nyéni kò kacuṅriwɔ né kàlilè ní, a Kuloceliε wi 'ki juu wī mé né jo:

Yewe 'ki kàli, wīi ní sùn?ɔɔ ti nī púlo?:

† Wéli baa 7.11 nyasienre dáà ti 'juu né jo: Kuloceliε ní kacuṅriwɔ wáà yige Melikisedeki felige gè. †† Wéli baa 5.6; 6.20. Nún 110.4 tire ti 'juu ná?a gè.

«Muɔ yē kacuṅriwɔ lèlè ó lèlè nī.»

²² Kire nē, Zezi wire wi 'Kuloceliε nyakungenge fɔngɔ fori gè, nyakungenge gáà ki 'nyu nè tóri fa?a wu?u nē gè.

²³ Bè sí ki yē wàlime yē Zezi né kacuṅrilɔ senmine ní bèlè, kacuṅrilɔ báli pe 'ta?ala piye nē bèlè. Pe yé puu nī?εbèlè né ki cén kùu wi sì yé pe ya?a pe 'kò bile súuri?.

²⁴ Nè ki ya?a, Zezi wè, wire yē sii nē súuri. Kire nē wīi ne waa yi?εme wi kacuṅrilɔ baara nī dè lèlè ó lèlè nī.

²⁵ Kire nē wi bé gbè pe 'suɔ bè forigo báli pe 'si?εre nè kpɔni Kuloceliε nē wè wi kenme nē bè, né ki cén wīi wii-we súuri bèri kàsulugo kpín?ini pe wu?u nē gè.

²⁶ Zezi wīi kacuṅrilɔ kàfɔli ḡàà nē weli màakuu yē wè. Wīi tiele fùn, kolimɔ fùn, cīliiwe: wi 'wàli nè líli kapiig-bi?ilile nē bèlè, wīi téniwe naame nyi?εne nī. ²⁷ Wi wè bè? kacuṅrilɔ kàfɔlisenmine tíele bèlè?; wi màakuu wè bèri kakuɔɔ yajuuro kòngi? cenge ó cenge?, bè séli wi tíime kapi?ile wu?u nē gè?, kire kàdu?ume gè, né sienne wu?ulo ní gèle?. Wi nyéni ki kakuɔɔ kúu dè tɔligɔ nigbe nē, bà wi yé wīi tíime ken wè ††.

²⁸ Sienne báli Misa Fàn?a Sienre ti 'téngε kacuṅrilɔ kàfɔlilɔ bèlè, piyè nyu nè fori?. Nè ki ya?a Kuloceliε kàlilè sienre, dàa wi 'juu Fàn?a Sienre ti kàdu?ume gè, tire 'wi Jaa téngε wè kacuṅrilɔ kàfɔli ḡàà wi 'nyu nè fori lèlè ó lèlè nī lè.

Kirisi wīi kacuṅrilɔ kàfɔli nyakungenge fɔngɔ nī gè

8 Nyùgbu?ɔ ki n'ge gàa weli ne caa bè juu gè: Kire kacuṅrilɔ kàfɔli ḡàà wi felige yē weli mé; wīi téni-we nyi?εne nī lè, Kpuɔɔ Kuloceliε kácun?ɔ kàliige mé gè. ² Wīi ne wi baara kúu dè saawalidengege nī gè, kire 'jo Kòridi?ε kányi?ε wu?u nī gè, kire gáà Kàfɔli wi yé kpí?ile nè yérige gè; sien bè? wi 'ki kpí?ile?.

³ Kacuṅrilɔ kàfɔlilɔ piyè téngεlè bèri kpu?ɔɔ né kakuɔɔ kòngi dè Kuloceliε mé wè. Weli kacuṅrilɔ kàfɔli míeni wi 'yeli de yakaa ta?a de kan?a wi mé. ⁴ A wi yé puu ná?a dàala nē lè, wīi cī puu kacuṅriwɔ?. Né ki cén báli bíele ná?a nè kúu bèlè, peli ne kpu?ɔɔ kan?a dè ne kúu majo bè Misa Fàn?a Sienre ti 'ki juu dè. ⁵ Tí?ε gáà nī piyè ne pe baara kúu dè, kire yē fiε ne saawalidengege kenme tíi bè gàa gī baa nyi?εne nī lè. Lèlè líi nī Misa yé je Kòridi?ε kpí?ile gè, a Kuloceliε 'ki juu nè ya?a wi mé né jo: *Ma miε cò ma baara dáà kúu dè ma yeli né fiεlè báli ní bèlè mi 'tiε muɔ nē ná?a nyagurugo naame gè††.*

⁶ Ki n'ge, píra ḡàà nī wè, Zezi wi baara ti 'kpú?ɔ nè tóri fa?a kacuṅrilɔ wori nē dè, bè wi yē kàsuluwo wè bè nyakungenge fɔngɔ fori gè, nyakungenge gáà ki 'kpú?ɔ nè tóri nyakungenge lí?ε nē gè, né míeni ki nyéni kpí?ile né nyafeniye ní nyáà yi 'nyu nè tóri fa?a woyó nē yè.

† Wéli baa 5.6; 7.17. Nún 110.4 tire ti 'juu ná?a gè. †† Wéli baa Lev 16.6,11,15-16. †† Yir 25.40 tire ti 'juu ná?a gè. Wéli baa Kakpi 7.44.

**Nyakungenge li?e
né nyakungenge fɔngɔ wori dè**

⁷ Gii sí gī baa gè, a ki yē nyakungenge pélige ki cé puu pùunnidiele fùn lè, nyùgo sì cí ní puu ki nē bè siinwu?u caa?. ⁸ Nè ki ya?a a Kulocelie wi 'juu wi sienne nē bèle né jo:

*Ye- ki wéli ! Kàfɔli Kulocelie wi nyéni juu né jo:
Cenyé yiī ne báan nyàa nī m'bé nyakungenge fɔngɔ
kpí?ile gè
né Isirayeli sa?a wuulo ní bèle né Zuda sa?a wuulo ní
bèle.*

⁹ *Kiī puu nugo? né nyakungenge gáà ní
mi yé kpí?ile né pe tobiilo ní bèle?
cenge gī mi 'pe cò kɔli nē nè yige Ezipiti kùlo nī lè?
Peli bèle, piyè yéri ki nē? ne waa yi?eme né mi
nyakungenge ní gè?*

*Kire nē a mi míeni 'kàdu?u wáa pe mé.
Kàfɔli wi 'jo bè.*

¹⁰ *Nyakungenge ki n'ge gàa mi bé kpí?ile
né Isirayeli sa?a wuulo ní bèle cenyé nyáà kàdu?ume
gè.*

*Kàfɔli wi 'jo bè.
M'bé mi Fàn?a Siennre nyógo dè pe sícilige nī gè,
m'bé ke sɛbe míeni pe funyo nī yè.
M'bé puu pe Kulocelie; pe bé kò mi wuulo.*

¹¹ *Wàa sì ní de wi siennyeni tenme? kire ga laa wi si-
inyeni? bè jo:*

*«Ma Kàfɔli cén wè !»
Ki bé nyaa sienne pe míeni bé mi cén,
bè ki líe sienciwe nē wè fúw bè sa nò sienkpucwɔw nē
wè.*

¹² *Né ki cén m'bé mi nyinime tie bè pe kakoligbi?ilide
nē dè,
mi sí ní sɔngi bè taa né pe kapi?ile ní gèle?.*

¹³ Bà Kulocelie 'nyakungenge fɔngɔ wu?u juu gè, kire 'jo li?e gè, bè ki 'lie nè kúw gè, a ki fàn?a ki 'kúw. Kire bága yiri baa wī.

**Nyakungenge li?e kakuɔɔ
tíí cí gbè ti míeni fori?**

9 Ki ti?e gáà nī gè, fàn?a kele ke 'puu nyakungenge pélige nī gè ne Kulocelie gbù?ɔɔgenme tíí bé, né saawalidengege míeni ní gè ná?a dàala nē lé †.

² Kpáta?a káà yé kpí?ile. Ki saapelige nī gè, kpáta?a ki laame nī bè, pe ki yeri *tiécènge wàlidengege* gè, fètinda?agele tiige ní gè ki nī, né tabali ní wè né búru kpcbilɔ wàlidengele ní bèle. ³ *Tiécènjenge wàlidengege* ki 'puu gunbɔli fèni kúrugu wè. ⁴ Baa wusuna sórigodi?e ki 'puu ‡, tie cènwe wu?u gè, né *nyakungenge fin?ege* ni gè †, gàa ki míeni pe yé tón né tie cènwe ní wè. *Mana*

† Zer 31.31-34 tire ti 'juu ná?a gè. †† Koliyo nyaa 1-5 wu?u gè, wéli baa Yir 25.8-16. ‡ Wéli baa Yir 37.25

wi 'puu baa tie cènwe daanbile nī lè, a pe 'ni ténge nyakungenge fin?ege ki laame nī bè, né *Arawɔn kàgbi-ile ní lè nàa ni yé fùn lè ††*, né *nyakungenge siennre kàdenitene* ní yè ††.

⁵ Fin?ege ki naame gè, *seribenne* ††† bálì pe cé faan bèle, pe fikenyé yi yé *kàsulugo suɔdi?e* tón gè ne Kulocelie kpuɔɔw tíí bè. Nè ki ya?a lèle náà lire nī bè? we béri tire nyu de filigi?.

⁶ A tire ti míeni yé ténge nè kúw dè, *kacucnrilɔ* pe nè cé jíin cenge ó cenge kpáta?a saapelige nī gè nè pe Kulocelie gbù?ɔɔrɔlɔ kele kúw gèle †. ⁷ Nè ki ya?a *kacucnrilɔ kàfɔli* wire yákuw wi cí gbè jíin saasiinwu?u nī gè, tiecènjenge wàlidengege gè. Nè píne wií gbè jíin? yaju?u sisien fùn? gàa wiī ne kan?a Kulocelie mé wè, wire kenme nē bè né sienne pe kenme nē bè, a ki yé pe 'kolimɔ kele kpí?ile, piyè sí ki kòrɔw wè?. Kire 'puu ne kpín?ini tɔligɔ nigbe yákuw wī yiele nī lè ††.

⁸ Kire kenme báà nē bè, *Kulocelie Pile* nī ne ki tíí weli nē dí tiecènjenge wàlidengege jíindi?e kii cé fie múgu? lèle líi nī kpáta?a ††† pélige ki 'puu ne tíin baa gè. ⁹ Kire yé buu fie bè weli lèle náà tie lè. Gii sí gī baa gè, *kpu?ɔɔw* né *kakuɔɔw* yajuuro dáà *kacucnrilɔ* pe kan?a dè, kire kàa fáala sì cí gbè jáa bè sienne funyo jíge yé yi múnun?, bálì pe 'pen né *kakuɔɔw* yajuuro ní dè bè Kulocelie gbù?ɔɔw wè?.

¹⁰ Kire Kulocelie gbù?ɔɔrigenme fàn?a kele gèle, keli ke 'puu ne nyu céri kele yákuw nē gèle: yaliire né yagbuɔɔw wori nē dè né jígemununɔ kele feliyé wori nē. Ti yé puu fàn?a kele fúw nè péni nò lèle líi nī ti tiegenme pi 'yi?e nè kò fɔnbɔ bè.

**Kirisi wi 'wii ken kakuɔɔ
yakɔngɔ bè weli suɔ**

¹¹ Ki sí nyaa, Kirisi wi péni kò *kacucnrilɔ kàfɔli* píra njáà nī wè, weli nyuɔɔw kenme nē bè. Wi nyéni jíin kpáta?a nī gè baa nyi?ene nī lè, gàa ki sómigo nè nyuɔ nè tóri dàala kpáta?a nē gè, gàa sien kiye sì kpí?ile gè? né ki wè bile duniya njáà nī wè njáà Kulocelie 'faan wè?. ¹² Wi tíime sisien ní wi 'jíin kányi?e *tiécènjenge wàlidengege* nī gè, tɔligɔ nigbe pé? ! Síkapengele né nēnaaya sisien †† ní bè? wi 'jíin? ! Bè sí ki 'kpí?ile a weli 'bànguɔ suɔɔw taa lè.

¹³ Nyakungenge li?e tiegenme nē bè, síkapengele né nèpiyelile sisien ††† né nèpori cúnɔw ní gè, a pe cé tire nyeri nyeri dè sienne nē bèle, bálì pe cé nú?ɔw bèle, tire ti nè cé sien céri ciile dè nè nú?ɔw lá?a bè ti nē ††. ¹⁴ Nè ki ya?a bànguɔ *Kulocelie Pile* kenme nē bè, a *Kirisi* wi 'wii tíime ken tielefun kakuɔɔw Kulocelie mé. Bà ki yē,

†† Wéli baa Yir 25.16; 40.20 †† Wéli baa Tír 17.16-26. ††† Wéli baa Yir 40.20; Fàn 10.3-5; Kùlo1 8.9. †††† Seribenne piyè nyi?ene tun-dunminɔw páli felige. Wéli baa Yir 25.18-19. † Wéli baa Tír 28.3-8, né ní 9.2 kaliwege ki táanme gè. †† Wéli baa Lev 16.2,12,15-17. ††† Kpáta?a kire yé puu Kpáldi?e Kpáta?a gè, gàa pe 'puu ne yeri míeni Kòridi?e gè, né saawalidengege ní gè. Wéli baa Yir 25.8-9; 40.34. †† Wéli baa Lev 16.3,5-11,15-16. ††† Wéli baa Lev 16.14-16. †† Wéli baa Tír 19.2,17-18.

Kirisi sîsien ki sí yē né ģɔri ní bè weli funyɔ cîile yè t̀ni-fun kapiigbi?iligele nē gèle, kire ga buu weli gb̀eri Ku-locelie wewiwe gb̀u?ɔrilo baara kúu dè.

Kirisi kùu wi 'nyakungenge fɔngɔ koligo múgu gè

¹⁵ Ki sí n'ge wire wī kàsuluwo wè, *nyakungenge* fɔngɔ wuu wè, kire ga buu bàli Kulocelie 'yeri bèle, pe- bàn-guɔ kɔrigɔ taa gè gàa nyuɔ wi yé f̀eni gè. Né ki cén wi kùu wi nyéni kpi?ile bè weli kapi?ile fu?ɔ t̀n gè bé sí sienne suɔ bèle pe kacu?ɔɔɔ mé gèle, g̀ali pe yé kpi?ile gèle nyakungenge li?e lèlè nī lè.

¹⁶ Né ki cén a ki 'nyaa sienjuuya?ara yè baa, ki 'yeli ñàa wi 'ti juu dè, pe- ki cén wi nyéni kùu. ¹⁷ Gii sí gī baa gè, ģɔri nē puu sienjuuya?ara nī dè? ka laa ñàa wi 'ti juu dè, wii kùu gb̀in?ene wè?. Njɔri sí wè ti nī? a ti juufoli wii ne t̀iin sii nē wè?. ¹⁸ Bè sí ki yē mieni, nyakungenge li?e kií cī gb̀e puu né ģɔri nī? fúɔ macen pe 'yaju?u kpúu bè ki sîsien nyeri nyeri gè?. ¹⁹ Bè sí ki 'puu bà *Misa* wi cé f̀an?a kaju?ulo ke mieni juu gèle nē kúɔ sienne pe mieni mé bèle nē yeli né *Fàn?a Sienre* ní dè, a wi 'nènaaya né síkapengele sîsien le gè lu?ɔ nī, nīè jèsii líe wè ñàa wī nyiewe kpólokpólo wè né *isɔpi* wɛre ní dè nē sîsien nyeri nyeri gè nyakungenge sienre sebe nē wè né sienne nē bèle †. ²⁰ A wi 'juu né jo: *Sîsien gáà kire yē nyakungenge wu?u gè, gàa Kulocelie 'kpi?ile né yeli ní bèle*††.

²¹ Bà mieni ki 'kpi?ile, a wi 'sîsien nyeri nyeri gè kpá-ta?a nē gè né yakpi?ilide ti mieni nē dàa ní pe gb̀u?ɔrilo baara kúu dè ‡. ²² Nè yeli né *Fàn?a Sienre* ní dè, yere ti sáame yé yeli ti- cîile né sîsien ní. Né ki cén kapi?ile kàsulugo suɔɔ nī cī gb̀e taa? a sîsien sì wo wè?.

²³ Ki yé yeli yere dáà ti mieni dī fie wè ne *saawalidengege* kenme tífi bè gàa gī baa *nyi?ene* nī lè ‡‡, ti- cîile né kakuɔɔ dáà ní dè. Nè ki ya?a, kányi?e yere dáà dī baa *nyi?ene* nī lè, tire yé yeli ti- cîile né kakuɔɔ táà tiye ní dàa ti 'nyuɔ nē tóri kakuɔɔ dáà nē dè.

Tɔligo nigbe pé?

²⁴ Né ki cén *Kirisi* wii jiiin? *saawalidengege* nī gè gàa sienne kiye kpi?ile gè? ! Kire yé buu fie yákuɔ wī ne kányi?e saawalidengege tífi gè, gàa nī *Kirisi* 'jiiin wè, baa *nyi?ene* nī lè, kire ga buu wi- wii t̀ie Kulocelie yi?e mé gè bè weli kapi?ile kàsulugo kpi?ile gè.

²⁵ Wii jiiin *nyi?ene* nī lè bè kakuɔɔ baara kúɔ dè yiele ó yiele? kenme bìfi nē *kacuɔnrilo kãfɔli* wi nē ki kpi?ile ná?a dàala nē lè?, wire ñàa wi jiiin né yajuuro sîsien ní saawalidengege nī gè, wire tíime sîsien bè?. ²⁶ *Kirisi* wè, wire kakuɔɔ dè, nyùgo sì cé puu ki nē wi- ti kpi?ile bè ta?ala?. Á kire bè? gè, wi cī de ti kúu de ta?ala nē ki líe duniya wi sélime nē bè. Gii sí gī baa gè, wire nyéni pen

píra ñàa nī wè nē péni wii ken kakuɔɔ tɔligo nigbe pé? duniya ñàa kúɔmɔ lèlè náa nī lè, bè kapiile lá?a lè wi tíime kùu kenme nē bè.

²⁷ Bè sí ki yē gè, sien ó sien 'yeli wi- kùu tɔligo nigbe pé?; kire kàdu?ume kàyu?ujuuro ti sí kpi?ile, ²⁸ bè mieni *Kirisi* wi 'wii ken kakuɔɔ tɔligo nigbe pé? bè sienni?eme kapi?ile lá?ala gèle. Wi bé ní ga koli ben cígini taziin-wu?u nē gè; kire sí wè bè kapi?ile lá?ala gèle wī díe? ! Kire bé puu bè suɔɔ ken lè bàli mé piyē ne wi siri wè.

Kirisi wi 'kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ ti mieni fori

10 *Misa Fàn?a Sienre* dè, tífi fie yákuɔ wī bè weli nyuɔmɔ t̀ie bè bàa pi 'puu ne báan bè. Ti tíime sì puu kányi?e wori?. Kire nē, tífi jaa nē sien nyuɔ nē forigo? bè ki ya?a sien- gb̀e sî?ere kpɔni bè Kulocelie gb̀u?ɔɔ wè?, kakuɔɔ wenuro dáà tire kenme nē bè?, dàa ti 'puu ne kpín?ini yiele ó yiele lá?ala f̀un wè. ² A ki sí yē bàli pe Kulocelie gb̀u?ɔɔ wè, a pe yé jaa nē kò cîilile pe kakuɔɔ kenme nē bè tɔligo nigbe pé? wè, pe kapi?ile nē gèle, bà pe cī kakuɔɔ kònnɔ ya?a lè. Kire kenme báa nē bè, piyē cī ní ki nyaa peli 'kolimɔ taa kapiile láa nē?.

³ Ki sí nyaa kakuɔɔ dáà tire ti 'sienne ya?a bèle pe s̀ngí ne ta?a né pe kapi?ile ní gèle yiele ó yiele ‡. ⁴ Né ki cén nēpi?ele né síkapengele sîsien gè, kire káà fáala sí cī gb̀e jaa bè kapi?ile lá?a gèle?.

⁵ Kire kenme nē, lèlè lífi nī *Kirisi* wi yé je jiiin duniya nī wè, a wi 'ki juu Kulocelie mé wè né jo:

Kakuɔɔ yajuuro dè né yaliire yakenre ní dè, tire bè? muɔ ne caa?: muɔ 'cetinne kpi?ile mi mé.

⁶ *Kakuɔɔ kaasuro né kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ tire sì muɔ déni?.*

⁷ *Kire nē a mi 'ki juu né jo: «Ki n'ge, mi nyéni pen !» Ki nyéni sebe mi wu?u nē gè sebekuruwo nī wè né jo:*

«Mi nyéni pen bèri muɔ nyéni kele kpín?ini gèle, Kulocelie††.»

⁸ Wi séli ne ki nyu wī né jo: *Kakuɔɔ yajuuro né yakɔnrɔ, kakuɔɔ kaasuro né kapi?ile kàsulugo kakuɔɔ, tire sì muɔ déni?.* Nè ki ya?a, kire kakuɔɔ ti 'puu ne k̀ngí nē yeli né *Fàn?a Sienre* ní dè. ⁹ A wi 'nè ki juu né jo: *Ki n'ge, mi nyéni pen bèri muɔ nyéni kele kpín?ini gèle.* Bè sí ki yē, wi nyéni kakuɔɔ t̀iegenme pélibe yérige bè, né t̀iegenme siinwobo t̀enge bè.

¹⁰ Kulocelie nyéni kaala ni 'puu bè weli wáli bè t̀enge wire mé, kire nē Zezi *Kirisi* wi 'wi céri ken dè kakuɔɔ, tɔligo nigbe pé?.

¹¹ Cenge ó cenge, *kacuɔnríwɔ* ó *kacuɔnríwɔ* wi nē yéri nē wi baara kúɔ dè, *nyakungenge* li?e wori dè. Wi nìe

† Wéli baa Yir 24.4-8 †† Yir 24.8 tire 'ti juu ná?a. ‡ Wéli baa Yir 29.12,36; Lev 4.6,17; 8.11. ††† Wéli baa 8.5.

‡‡ Wéli baa Lev 16. ††† Nún 40.7-9 tire ti 'juu ná?a gè nē yeli né gireki sienliere ní dè.

kakuwɔ wenuro kúu dè ne taʔala, tire dáà tíí cî gbè jáa bè kapiʔile láʔa gèle púloʔ. ¹² Nè ki yaʔa bè *Kirisi* péni wii ken wè, kapiʔile kàsulugo kakuwɔ wori nē dè, tɔligo nigbe péʔ wè, wii téniwe lèlè ó lèlè nī Kulocelié kàliige mé gè. ¹³ Kire tíʔe nī wii ne siri *fúw* bè *taa Kulocelié ga wi leguulo kpíʔile bèle wi tɔliyo taʔadiʔé†*. ¹⁴ Ki sí n'ge bàli pe mièni wi 'wàli nè ténge wii mé wè, a wi 'pe nyuo nè forigoʔ súuri bè wi 'wii ken tɔligo nigbe gè.

¹⁵ Né mièni *Kulocelié Pìle* nī ne ki nyu ne láʔala weli mé né jo:

¹⁶ *Nyakungenge ki n'ge gaa m'bé kpíʔile né pe ní bèle cenye nyáà kàduʔume gè.*

Kàfɔli wi 'jo bè.

M'bé mi Fànʔa Sienre nyógo dè pe funyo nī yè, m'bé ti sebe mièni pe sícilige nī gè††.

¹⁷ A wi n'è nē jo:

Né ki cén mi sí ní sòngi bè taaʔ

né pe kapiʔile ní gèle né pe sícrame kele ní gèle‡.

¹⁸ Bà kapiʔile ke 'yaʔa gèle, kapiʔile kàsulugo kakuwɔ ti wè ne tíin né fànʔa níʔ.

WELI TANʔAGENME BE TENGELE NI LE NYAKUNGENGÉ FONGO NI GE

(10.19–13.25)

Ki 'yeli we- puu lèbaanna ní

¹⁹ Weli siinyenine, kire nē weli bé gbè jíin *tiscènjenge wàlidengege* nī gè káaliye fùn, Zezi Kirisi sisien kenme nē bè. ²⁰ Bè wi 'wi céri ken dè kakuwɔ dè, a wi 'kovongu múgu gè weli mé gaa ki waa sii mé wè, gaa ki 'súuri gunbɔli fèni nī wè. ²¹ Bè *kacuwɔnril* kàfɔli kpuwɔ yè weli mé wè, téniwe Kulocelié saʔa nē gè, ²² we- siʔere we kponi Kulocelié nē wè né funviige ní, né téngeljènne ní nàa nī káaliye fùn woli lè, né funyo ní nyàa yī ciliye yè né nyàa yī sòngibiire fùn yè, né weli céri ní dè dàa 'ti jíge nè kúu dè né laciilige ní gè.

²³ We- weli sòngiro taʔadiʔe cò gè kpuʔo gaa wuʔu weli 'juu nè yige gè, né ki cén Kulocelié njàa wi 'nyafenige kpíʔile gè ††, wi 'yeli né téngéle ní. ²⁴ Ye tí weri sòngí we kenme taa bèri lèbaanna nyógi wiyè nī, gii ki bé tí wiyedenige- puu weli nī weri kacèngele kpínʔini gèle. ²⁵ We fāga weli gbúʔurugolo yaʔa gèle ke- tuuʔ majo bè pàli dàli ne ki kpínʔini gèʔ. Gii ki 'póri gè weri njori nyógi wiyè nī, né ki cén bè ki yè njò wè, *Kàfɔli wi penjenge* kii ne nògí.

²⁶ Né ki cén a weli 'fàan ne waa yiʔeme ne kapiʔile kpínʔini gèle, nè ki yaʔa weli nyénì kányiʔe cén gè nè kúu wè, kakuwɔ ní wè baa cígini bè kapiʔile láʔa gèleʔ.

²⁷ Gii ki 'kò gè, kire gī: béri Kulocelié kàyuʔujuuro siri dè

† Wéli baa 1.13; Nún 110.1. †† Wéli baa 8.10. ‡ Zer 31.33-34 tire ti 'juu náʔa gè. †† Wéli baa 9.15.

né fiégbuwɔ ní, né kàsunkpuwɔ ní gaa ki bé ba wi leguulo sòrigo bèle.

²⁸ A njì cé kàduʔu wáa *Misa Fànʔa Sienre* mé dè, pe nē wi kpúu nyinime fùn wī, a wi kapiʔilile ni 'cén lè a kinyaafɔlib siin kire ga laa taanri ki 'juu gè ††. ²⁹ Ye sí ki sòngi kenme bìi nē wire wuʔogɔ ki bága pii bè tóri gè, sien njàa wi 'Kulocelié Jaa pari wè, né njàa wi 'nyakungenge sisien tóri gè yanuʔogɔ gè gaa ki 'wi ciile gè, a wii ne *Kulocelié Pìle* teri lè nàa ni nyénì kpuʔo kpínʔini weli mé lè.

³⁰ Né ki cén weli nyénì ki cén njàa wi 'ki juu né jo: *Mi mé ki yè bè mi fuʔo tón gè pe mé, bè ki sàri pe mé gaa pe 'kpíʔile gè, né mièni: Kàfɔli wi bé kàyuʔu juu wi sienne nē bèle†††.* ³¹ Kii fierewuʔu díeʔ a sien 'tuu Kulocelié wewiwe kiye nī yè !

³² Ye- sòngi ye taa kenme bìi nē ki yè puu yeli mé ki sélime nē bè, bà yeli yé Kulocelié kpíenme taa bè, a yeli sòmigo nè yéri cáanra nē dè dàa ti 'kpúʔo dè, né wuʔoniʔeye taa yè. ³³ Lègele sáame nī pe 'yeli tíʔele nè yeli wuʔo sienniʔene nyaame nē bè. Lègele káli nī yeli tíime bíele ye 'bìli sáʔa bèle bàli pe 'puu ne wuʔo kanumɔ nē bè yeli tíele bèle. ³⁴ ʔaan, yeli nyénì nyinime taa kasuulebele nē bèle pe wuʔogɔ nī gè, a yeli 'fɔli ki nē né fundaanra ní lèlè líi nī pe 'yeli yataara suo dè yeli mé dè, nè taʔa ki nē yeli yé ki cén yataara táa yè yeli mé dàa ti 'nyuo nè tóri dè níé mɔgo dè.

³⁵ Ki sí n'ge ye fāga yeli sòngiro taʔadiʔe yaʔa gèʔ, né ki cén ki bé ba tònikipuwɔ ken yeli mé. ³⁶ Píra njàa nī wè ki 'yeli ye- lèbaanna le, kire ga buu yeli de waa yiʔeme yeri Kulocelié nyénì kele kpínʔini gèle. Bà yeli bé ki taa gaa nyuo wi 'fèni gè. ³⁷ Né ki cén:

Ki 'kò cèri, cèri yákuw w†††, dí njàa wi bé pen wè, wi sí pen; wii je mɔgo baaʔ.

³⁸ A *Kulocelié* wi 'ki juu né jo[§]:

«*Mi siensinwe wi bé sii taa wi téngéle kenme nē bè. Nè ki yaʔa a wi 'koli nè kàduʔu wáa wè, wi kaala nī mi déniʔ††.*»

³⁹ Ki sí n'ge, weli wè bèʔ bíli tíele pe 'kàduʔu wáa wè né cúʔo wèʔ. Weli sí yè bàli bíele téngéle ní lè, bè sí ki yè weli yè suɔɔ koligo nī gè.

Weli tobilo pe téngéle né pe lèbaanna wuʔu gè

11 Téngéle ni kɔri wire yè: bè téngéle ki nē gii nē muo nyénì muo sòngiro taʔa dè, muo bé ki taa, bè ki cén gaa muo wè ne nyaʔa gèʔ, kii kányiʔe. ² Kulocelié wi 'faʔa wuulo pe téngéle cènme wori juu dè.

†† Wéli baa Fàn 17.6. ††† Wéli baa Fàn 32.35-36. ††† Eza 26.20 tire ti 'juu náʔa gè nè yeli né gireki sienliere ní dè. § Weli 'tiʔe gaa sienre taʔa dè baa wī bè ti lúʔugenne ciile lè. §† Yab 2.3-4 tire ti 'juu náʔa gè nè yeli né gireki sienliere né dè. Tire ti 'juu mièni Wuro 1.17; Gal 3.11.

³ Téngèle kenme nē bè, weli 'ki cén duniya wi mièni nyéni faan Kulocelié sienre ti fànʔa nē gè †. Dàa weli ne nyaʔa dè, tire si kón nyapile yanyaʔa méʔ.

⁴ Téngèle kenme nē bè, a Abeli 'kakuɔɔ yakɔnrɔ ken dè Kulocelié mé wè dàa ti 'nyuo nè tóri Kayen wori nē dè. Wi téngèle lire kenme nē bè a Kulocelié 'ki juu né jo wi nyéni sín, nè wi miétanʔa yeri gè wi yakɔnrɔ kenme nē bè. Abeli wi 'kùu ††, nè ki yaʔa wi kakpiʔiligele kiyē ne nyu ne tíin wi téngèle kenme nē bè.

⁵ Téngèle kenme nē bè, Kulocelié wi 'Enɔki líe nè yège naame, wii tóri kùu mé wèʔ; piyè cé n'ne wi nyaa? né ki cén Kulocelié cé wi líe‡. Ki 'nyaa séni Kulocelié wi- wi líe wè, Kulocelié cé wi miétanʔa yeri gè né jo wire 'fɔli wi nē. ⁶ A téngèle sí wè sien n̄i mé wèʔ, Kulocelié sí gbè fɔli wi nēʔ. A sien je siʔere bè kpɔni Kulocelié nē wè, wi 'yeli bè téngè ki nē Kulocelié wii baa, dí wii ne tóni kanʔa wi caavɔlɔ mé bèle.

⁷ Téngèle kenme nē bè, a Nɔwe 'kɔrikpuɔ kpíʔile gè nè wi narige suɔ gè. Wi yé Kulocelié kajuuyaʔala sómigɔ lè nè lúʔu, kele wuʔu nē gè gàli ke cí kpíʔile gèle, gàli sien si cé fie nyaa wèʔ ††. Wi téngèle kenme nē bè, a Nɔwe 'kàyuʔu juu duniya sienne nē bèle, a Kulocelié sí wi tóri siensinwè.

⁸ Téngèle kenme nē bè, a Birayima | Birayima | Birayima 'lúʔu Kulocelié mé bà wi 'wi yeri wè né wi ye wiri waa kùlo láà mé nàa wire bé ken wi mé kɔrigɔ gè. A wi sí ké, nè ki yaʔa wii cénì ki cén sé wi 'puu ne waaʔ.

⁹ Téngèle kenme nē bè, Birayima yé kò nabɔnwɔ ne séni tēni ne mári kùlo nī lè nàa nyuo Kulocelié yé fēni wi mé lè. Wi 'puu ne sùn fēni saaya nī yè, bè Siaga né Yakuba míeni yé kēni ki kpíʔile, bàli pe 'puu nyafenige ki kɔriɔle bèle né Birayima ní wè ††. ¹⁰ Né ki cén Birayima 'puu ne kàkpuɔ siri gè gàa kàkpuɔnwɔ pe 'le nè liri bèle, gàa Kulocelié wire tíime yé gbòbori né ki sómigɔ nè faan gè †††.

¹¹ Téngèle kenme nē bè, bè Sara yaʔa sindigicɔ wè, a wi 'jáa nè n̄ɔri taa nè sii †††, nè ki yaʔa Birayima yé lie nè tóri. Né ki cén wi yé ki nyaa sien bé gbè téngè wi nē n̄aa wi 'nyafenige kpíʔile gè. ¹² Birayima yé lie nè tóri kenme bìi nē bè a wi 'kò majo wi 'kùu wī. Kire né ki mièni, kire nàguɔ n̄aa nigbe wè, wi siime pi yé puu niʔebe bè nyiʔene n̄ɔɔɔ tɔle gèle, né bè kuʔjii gògoyo dàrimiʔe tɔle gè gàa sien si cí gbè tóri gèʔ ⁵.

¹³ Sienne bàli pe mièni 'kò téngèle nī lè fúɔ nè péni kùu. Piyè ki taaʔ dàa nyuo pe yé fēni pe mé dèʔ; pe 'ti nyaa nè ti cò lilige. Pe yé ki cén peli yē nabɔnminɔ né ní siennyaarile dàala nē lè ††. ¹⁴ Bàli pe nyu mme gè, piyè ne ki fíligi ne tíi dí piyè ne kùlo caa nàa nī peli tíime

woli lè. ¹⁵ A ki sí yē pe sòngirɔ ti yé kò pe kóndiʔe nē gè gàa nī pe 'yiri gè, pe cí lèle taa bè ní koli baa. ¹⁶ Gii sí gí baa gè, gàa pe 'puu ne caa gè, pe 'puu ne kùlo láà caa nàa ni 'sómigɔ nè nyuo baa nyiʔene nī lè. Kire nē ki wè fierɔ? Kulocelié mé peri wire yeri pe Kulocelié wèʔ, né ki cén wi nyéni kàkpuɔ kàa gbòbori pe mé.

¹⁷ Téngèle kenme nē bè, a Birayima 'ké bè sa Siaga ken wè kakuɔɔ yakɔngɔ, bà Kulocelié yé wi 'siʔe nè wéli wè †††. Birayima, wire n̄aa mé nyafenige ki yé kpíʔile gè, wi jaa wire nigbe wī wi yé ken. ¹⁸ Kulocelié cé ki 'juu wi mé né jo: «Siaga nī muɔ bé siime taa bè††.» ¹⁹ Nè ki yaʔa Birayima yé ki sòngi nè téngè ki nē dí Kulocelié wi bé gbè jáa bè wi nyé yige kúbilo nī bèle. Kire nē we bé gbè ki juu bé jo kire ki nyéni kpíʔile.

²⁰ Téngèle kenme nē bè, a Siaga wi 'diba sienre juu dè nè taʔa Yakuba né Ezawu nē wè gàa ki bé pe mbànʔa wuʔu tɔe gè †††.

²¹ Téngèle kenme nē bè, bà Yakuba kùu lèle ni 'nò lè, a wi 'diba sienre juu dè nè taʔa Yusufu jaala siin nē bèle, né káguro cáan dè nè Kulocelié gbùʔɔɔ, né kpògo nyù-go tíʔe gè nè wii kpɔn††.

²² Téngèle kenme nē bè, bà Yusufu kùulele ni 'nò lè, a wi 'ki juu né jo Isirayeli siime pi bága yiri Ezipiti kùlo nī lè, a wi 'ki juu nè gbèngè pe mé pe ga wire kácere kòn dè pe ké né ti ní ††.

²³ Téngèle kenme nē bè, a Misa siivɔlɔ pe 'wi làrige wi pifinʔe lèle nī lè, nè taa yeye taanri. Né ki cén pe yé nà-gabile nyaa lè cènne; piyè 'puu ne fiʔé kùlofɔli wi kajuulo nē lèʔ †††.

²⁴ Téngèle kenme nē bè, bà Misa péni lie wè, a wi 'cíi né jo pe fāga de wire yeri Farawɔn póri jaaʔ †††. ²⁵ Kire yé póri wi mé peri wi wuʔɔ né Kulocelié sienne ní bèle séni wire 'puu kapiʔile tàanma nī bè tire dàà dí tíi ne tóri fáari fáari dè. ²⁶ Wi yé ki nyaa a wire ne wuʔɔ Kulocelié Siennyienegɔnwɔ wi kenme nē bè, tònikipuɔwɔ yé puu kire nī nè tóri Ezipiti kùlo lɔri nē dè, né ki cén wi 'puu ne tóni wéli wè ne nyaʔa wè, n̄aa wi bága taa wè.

²⁷ Téngèle kenme nē bè, a Misa 'yiri Ezipiti kùlo nī lè; wii cénì fie kùlofɔli funyerige nē gèʔ. A wi 'lèbaanna le majo wire cí gbè wi nyaa wī n̄aa sien sí gbè nyaa wèʔ †††. ²⁸ Téngèle kenme nē bè, a wi 'Torimakiyaʔa kakuɔɔ kúɔ dè né ti sisien kurugo gè wíʔile nē gèle, kire ga buu kùu tundunwɔ wi fāga Isirayeliyè jaapelile kpúu bèleʔ ¹⁸.

²⁹ Téngèle kenme nē bè, a Isirayeli sienne pe 'jiiin nè Nyàʔanivege Tiire kuʔjii luʔɔ jeli gè dàawaʔala nē lè, nè ki yaʔa lèle líi nī Ezipitiyè pe 'puu ne caa bè luʔɔ jeli gè, a luʔɔ ki 'pe mièni líi ¹⁹!

† Wéli baa Sél 1. †† Wéli baa Sél 4.4-10. ‡ Sél 5.24 tire ti 'juu náʔa nè yeli né gireki sienliere ní dè. ††† Wéli baa Sél 6.9-22. ††† Wéli baa Sél 12.1-9; 35.12,27. †††† Wéli baa 12.22; 13.14; Tɔe 21.2,10,14. †††† Sienne páli nè tíʔe gáa sienre yiʔe dè nè jo: Téngèle kenme nē bè, bè Sara yaʔa sindigicɔ, á Birayima yé líe né tóri wè a wi jaa nè n̄ɔri taa nè sii. § Koliyo 11-12 tíʔe nī gè, wéli baa Sél 15.5; 17.19; 18.11-14; 21.2; 22.17; 32.12. †††† Wéli baa Sél 23.4.

†††† Wéli baa Sél 22.1-10. †††† Sél 21.12 tire ti 'juu náʔa gè. ††††† Wéli baa Sél 27.27-29,39-40. ††††† Sél 47.31 tire ti 'juu náʔa gè nè yeli né gireki sienliere ní dè. ††††† Wéli baa Sél 50.24-25; Yir 13.19. †††††† Wéli baa Yir 1.22; 2.2. ††††††† Wéli baa Yir 2.10. †††††††† Wéli baa Yir 10.28-29; 12.37; 13.17. 18 Wéli baa Yir 12.12-13,22-23. 19 Wéli baa Yir 14.

³⁰ Téngelɛ kenme nē bè, a Zeriko kàʔa gunbiiye yi 'tuu, bà Isirayeliyé pe 'puu ne kàʔa mári gè nē péni taa cɛnye kɔlisiin †.

³¹ Téngelɛ kenme nē bè, a Arayabi wè, nàjaacu wè, piyè wi kpúu? né sinluʔulo ní bèle?, né ki cén wi yé tun-dunminɔ kpàli bèle né funjèngɛ ní, sienne bálì pe yé pen bè ba kàʔa ténime saanri bè bè wéli làrime nī †† bè.

³² Né gáa cígini gàa m'bé ní juu gè ? Lèlɛ ni 'mi koligo bè juu bàli wuʔu nē gè: Zedeyɔn, Baraki, Samisɔn, Zefite, Dawuda, Samiyeli né Kuloceliɛ sienjuulo ní bèle ‡.

³³ Téngelɛ kenme nē bè, a pe 'kùlofɔliɔ jáa yè, né kele kpíʔile gèle nē yeli né sínme ní. A pe 'ki taa gàa nyuo Kuloceliɛ yé fèni gè, nē jàriye nyuɔɔ tón yè ††, ³⁴ nē ɲɔri kàsunny fígi yè ††. A pe 'suɔ kapiengbuɔn ɲuɔɔ mé gèle, né koli nē ɲɔri taa yaama kàduʔume gè. A pe 'piye tiɛ kapiengbuɔn sànbaliɛ, né kùlogolo kálì kapiengbuɔn tòyo ɲɔriɔ yè nē siʔere ††. ³⁵ Téngelɛ kenme nē bè, a celile pàli 'pe wuulo nyaa a pe 'nyé nē yiri kúbilo nī bèle ††.

Nē ki yaʔa pe yé pàli kpúɔn nē túnɔɔ, kire né ki miɛni ní a pe 'cìi, piyè fìli sien- peli suɔ? kire ga buu peli gbè nyé bè yiri bè sa sii taa wè ɲàa wi 'nyuo nē tóri wè.

³⁶ Sienne pe 'puu ne pàli tíʔe, níe pe kpúɔn né sápiɛle ní. Pe yé pàli puɔ né nyùʔɔdiriyɛ ní né pe wáa kasuu nī §. ³⁷ Pe yé pàli wáa cígini né kàdari ní, a pe 'bili celile kperiye siin siin, a pe 'pàli kpúu kapiengbuɔn ɲɔsii ní wè. Pàli 'puu siennyaaridorilo, né bururo ní dàa ti yé kpíʔile né sinbasenyɛ ní yè né síkasenyɛ ní yè. Pe yé yere ti miɛni suɔ pe mé, nē pe máama, nē pe fùɔ ††.

³⁸ Duniya ɲàa wii cé yeli bè téngɛfɔlilɔ bálì taa bèle?. Pe 'puu ne nyaari ne mári waama kùlogolo né nyaguruyo nī yè, pe 'puu ne sùnɔn nyaguruwiiye nī yè né dàala kàwiiye nī yè.

³⁹ Kire sienne bálì bèle, a Kuloceliɛ 'pe miɛtanʔa yeri gè pe téngelɛ lire kenme nē bè. Nē ki yaʔa piyè ki taa? gàa nyuo Kuloceliɛ yé fèni pe mé gè?. ⁴⁰ Gii sí gī baa gè, Kuloceliɛ yé ki gbòbori nē yaʔa weli mé yacèngɛ gáa ki 'nyuo nē tóri gè, kire ga buu peli né weli ní bèle, we sa píne we- nyuo bè fori.

Weri fé né lèbaanna ní we sa nò láʔala nē lè

12 Ki 'nyaa, sienne sáa weli màʔa nē suʔu né pe téngelɛ tiɛ lè weli nē. Ki sí n'ge, kele gílì kiyè ne weli cògí ne yérigi tánʔana nē lè, we- láʔa ke nē, we sí wiyɛ yige kapiʔile nī gèle gàli ke nyéni weli 'puu ne cáanri fáari fáari wè, we sí de kàsenigɛ fé gè né lèbaan-

† Wéli baa Yes 6. †† Wéli baa Yes 2.1-13; 6.17,22-25. ‡ Wéli baa tieye nyàa nī yè: Zediyɔn, Kàyu 6-7; Baraki, Kàyu 4-5; Samisɔn, Kàyu 13-16; Zefite, Kàyu 10-12; Samiyeli né Dawuda, Sam1; Sam2.

†† Wéli baa Kàyu 14.5-6; Sam1 17.34-36; Dan 6. ††† Wéli baa Dan 3.25. †††† Wéli baa Kàyu 7.21; Sam1 17.50-51; Sam2 12.29.

†††† Wéli baa Kùlo1 17.17-24; Kùlo2 4.18-37. § Wéli baa Sél 39.20; Zer 20.2; Zer 37.15. §† Wéli baa Kùlo1 19.10; 21.13; Kùlo2 1.8; Kaj2 24.21; Zer 20; 26; 37; 38.

na ní, gàa ki 'gbòbori nē yaʔa weli mé gè. ² We- weli yiʔe le gè Zezi nī, ɲàa wi 'téngelɛ koligo múgu gè níe ni forigi lè §††. Wi nyéni fìli ki nē nē kùu tiiparigɛ nē gè; wii tóri né fiere ní dè dàa ti cí ga tón wi nē wèʔ, kùu ɲàa felige nē wèʔ. Né ki cén wi cé ki nyaa fundaanra dàa dī wire yiʔe mé gè; píra ɲàa nī wè wii téniiwe Kuloceliɛ ká-cunʔɔ kàliige mé gè §†.

³ Zezi wi 'wuʔɔɔ taa yè wi parifɔlilɔ mé bèle, kapiig-biʔilile bèle. Ye- sòngi ki nē, gii ki bé tí weli fāga ki yaʔa weli céri ti- kùu cáanra nē dè bé kàsenigɛ yaʔa gè?. ⁴ Bè yeli yaʔa yeli ne tíin ne túngu né kapiile ní lè, yeli fie wuʔɔ nē nò kùu nē wèʔ. ⁵ Yeli 'fiʔe wī lé né ti ní dàa Kuloceliɛ yé juu bè lèbaanna nyóɔɔ yeli nī bè yeli yè wi piile bèle ? Wi 'jo:

Mi pùɔ, fāga ki nyaa kaciele a Kàfɔli ne wi pùɔ gbún wè ne wi nii kozinʔe nī, fāga céri yaʔa dè ti- kùu muɔ nē? lèlɛ líi nī wi 'juu muɔ nē wèʔ.

⁶ Né ki cén Kàfɔli wii ne wi gbún ne wi nii kozinʔe nī ɲàa woli ní 'kpúʔɔ wi mé lè,

né miɛni wii ne pe kpúɔn bàli wi tóri wi piile bèle§††.

⁷ Kire yè, bè yeli gbó, kire kenme nē yeli ne wuʔɔ. Kuloceliɛ wii ne yeli nàʔa bè yeli yè wi piile bèle. Né ki cén pùɔ yè baa lé ɲàa wi tuufɔli sī wi gbó wèʔ ? ⁸ Majò bè tuufɔli cí ne wi piile pe miɛni gbún bèle, a wi 'yeli yaʔa wii yeli gbó wèʔ, kire 'jo yeli wè wi piile wii, yeli yè wàa wiiye wuulo. ⁹ Tuufɔlilɔ nyéni taa weli nē náʔa dàala nē lè, a pe 'weli gbó a weli nē tóri né pe ní. Bè sí ki 'nyaa mme gè, weli 'yeli bè wiyɛ cérigɛ weli Tuu mé wè, ɲàa wī nyiʔene nī lè, bè sí sii taa wè. ¹⁰ Weli tobilo pe 'puu ne weli gbún bè lèlɛ làa cèri kúɔ wī, bè pe yé ki nyaa a ki 'nyuo gè. Nē ki yaʔa Kuloceliɛ ne weli gbún weli nyuɔɔ kenme nē, kire ga buu weli- liɛlɛ taa wi tieɛfun wuʔu nē gè.

¹¹ Lèlɛ líi nī wii ne weli gbún nē weli nii koligo nī gè, ki nē puu weli mé funbienre séni ki 'puu fundaanra dè. Nē ki yaʔa kire kàduʔume gè, bàli pe miɛni wi 'gbó bèle, peli nē ki nyaa ki yé buu cèngɛ; kire nyéni ki yaʔa a peli 'kò siensinmine ne yanyige nyógi pe ténidieye nī yè.

¹² Kire nē ye- ɲɔri le yeli kiyɛ nī yè nyàa yi 'fùɔ yè, né yeli kágunɔ ní yè nyàa yi fún ne yàʔará yè§†. ¹³ Ye- yeli tɔliɔ yaʔa yè yi- koziɛnyɛ líe yè§†, kire ga buu tɔligɔ gáa ki siʔí gè ki fāga ní kùru bè ké yiʔemɛʔ, dí ki sí puʔɔ bè puu né ɲɔri ní.

¹⁴ Yeri ki caa ye puu yanyige nē né sienne pe miɛni ní, yeri ki caa ye puu wàlidengɛle Kuloceliɛ mé wè. Á kire bèʔ gè, sien sí gbè Kàfɔli nyaa wèʔ. ¹⁵ Yeri yiyɛ ciʔige díɛʔ kire ga buu wàa fāga kàduʔu wáa Kuloceliɛ kpúʔɔ mé dèʔ, wàa fāga kò tiige nige tíɛle gàa gī si-

§†† Wéli baa 2.10. §† Wéli baa Mat 22.44-45. §†† Koliyo 5-6 tíʔe nī gè, Kàs 3.11-12 tire ti 'juu náʔa nē yeli né gireki sienliere nē dè. §† Eza 35.3 tire ti juu náʔa. §† Kàs 4.26 tire ti 'juu náʔa nē yeli né gireki sienliere nē dè.

sorigo gè?, gàa ki li?i ne cúwɔwɔ kpín?ini, né sí ní suɔwɔ ní dè dàa ti sienni?ene funyɔ córi yè †.

¹⁶ Yeri yiye ci?ige kire ga buu sien fāga wii ya?a kanu?wɔwɔ kele nī gèle?, kire ga laa bè yakaa fáala núwɔ gàa gī wàlidengge Kulocelié mé wè?, majo bè *Ezawu* 'ki kpí?ile gè bà wi yé wi luɔfɔlimɔ liéle pári lè sipiele nigbe kenme nē bè. ¹⁷ Yeli nyéni ki cén, kàdu?ume gè wè 'puu ne ki caa wi tuu wi- diba sienre juu dè bè ta?a wire nē, nè ki ya?a wi tuu wii yéri ki nē?. A wi 'ki nà?ana né yéturo ní bè kele yi?e gèle, kire né ki miéni kii nyuɔ wi nē? ††.

Yeli nyéni si?ere nè kpɔni Kulocelié wewiwe nē wè

¹⁸ Yeli si yé si?ere nè kpɔni nyagurugo nē gè? gàa sien bé gbè cò gè?, bè *Isirayeliyé* pe yé ki kpí?ile Sinayii nyagurugo nē gè. Kire ti?e nī gè, kàsunkpu?wɔ yé puu baa, né yebiliwuɔwɔ ní dénden, né wuɔwɔ ní, né káfaliju-ulo ní kpu?wɔ. ¹⁹ Pe yé kàkpan?a wíime lú?u bè, né yékpɔli láà ní nàa ni sienre nyu dè. Bà *Isirayeliyé* pe cé kire yékpɔli juumɔ lú?u bè, a pe 'ki náari né jo wi fāga ní juu né peli ní?. ²⁰ Nè sí ki taa, piyè cī gbè jáa bè fɔli ki nē gàa Kulocelié 'juu nè gbènge gè? né jo: *A ki cénì nyaa yaju?u káà 'círì nè taa nyagurugo nē gè, pe bé ki wáa bè kpúu né kàdari nī?*

²¹ Giì ki yé kpí?ile gè, ki cé fiere cò *Misa* nē wè, a wi 'jo: *Mi yé t̀ni nè fíe kpu?wɔ* ne fún ne ya?arà ††.

²² Giì sí gī baa gè, yeli bèle, yeli nyéni si?ere nè kpɔni *Siyɔn nyagurugo* nē gè, Kulocelié wewiwe wi kàkpu?wɔ nē gè gàa gī *Zerizalemi* wè baa *nyí?ene* nī lè. Kire ti?e nī gè, *nyí?ene tundunminɔ* siramu?wɔwɔ siramu?wɔwɔ yē baa gbu?ulilo fundaanra nē dè. ²³ Yeli nyéni si?ere nè kpɔni Kulocelié pìpelile gbolì nē lè, bàli míeye yī sebeye yé *nyí?ene* nī lè. Yeli nyéni si?ere nè kpɔni Kulocelié nē wè sienne pe miéni kàyu?ujuufɔli wè, né siensinmine nē bèle bàli pe 'kúu bèle a Kulocelié 'pe nyuɔ nè forigo wè. ²⁴ Né miéni yeli nyéni si?ere nè kpɔni Zezi nē wè, *nyakungenge* fɔngɔ kàsuluwo wè, né wi sisien ní gè gàa ki 'nyeri nyeri gè ††, a kii ne sómigi ne nyu ne tóri Abeli wu?u nē gè ††.

²⁵ Yeri yiye ci?ige díe? ! Ye fāga cii? bè lú?u nàa mé wi nyu né yeli ní wè? ! Ná?a dàala nē lè, *Isirayeliyé* pe yé Kulocelié nyasienre lú?u dè dàa ti 'puu ne nyu ne tií pe nē dè, a pe 'cii ti nē dè. Kire nē piyè suɔ wu?wɔwɔ mé gè?. Bè sí ki yē a weli 'cii, weli si lú?u? nàa mé wi nyu ne weli yeri wè nè ki líe baa nyí?ene nī lè, kányi?e nē, weli sí gbè suɔ wu?wɔwɔ mé gè?.

²⁶ Kire lèle nī lè, a Kulocelié yékpɔli ni 'dàala cúungo lè, nè ki ya?a píra nàa nī wè, wi 'nyuɔ fèni weli mé né jo: *Ki bé ní kpí?ile cígini, m'bé dàala cúungo lè; kire sí puu*

† Wéli baa Fàn 29.17. †† Koliyo 16-17 ti?e nī gè, wéli baa Sél 13.4; 25.29-34; 27.30-40. ‡ Wéli baa Yir 19.12-13. †† Wéli baa Fàn 9.19. †† Wéli baa Yir 24.8. ††† Abeli sisien ki 'puu ne nyu fu?wɔwɔ wu?u nē gè (wéli baa Sél 4.10); Zezi sisien ki ne nyu suɔwɔ wori nē dè.

dàala lire yákuwɔ, m'bé nyí?ene míeni cúungo lè†††.

²⁷ Nyasienkeniyé nyáa yè, *ki bé ní kpí?ile cígini*, kire nē ki tií yere dàa ti 'faan dè, ti miéni bé cúungo bè tóri, kire ga buu dàa tií gbè cúungo dè?, tire yákuwɔ ti bé kò.

²⁸ Bè weli ne Kùlofɔligɔ ta?a gè gàa kii gbè cúungo gè?, weri Kulocelié síeri wè, weri wi gbù?wɔwɔ kenme bii nē ki 'wi déni wè, né *kpu?wɔwɔ* né fiere ní. ²⁹ Né ki cén weli Kulocelié wè, *wi yē kàsunkpu?wɔ gáa ki ti?e sórigi gè ménemene* wè[§].

We- weli téngéle ya?a lè ni de baara kúu

13 Mi siinyenine, yeri waa yi?eme wiyedenige nī gè súuri. ² Ye fāga cii bè nabɔnminɔ tìrige bèle?, bàli pe 'pen yeli mé bèle?. Né ki cén pàli yé pe tìrige, piyè yé ki cén *nyí?ene tundunminɔ* bīele? ††. ³ Yeri sòngí yeri ta?a né bàli ní pe yē kasuu nī wè, majo dù?wɔ yeli tíime bīele kasuu nī wè né pe ní, né bàli ní sienne piyè ne wu?wɔ bèle, majo dù?wɔ yeli míeni ne wu?wɔ wī yeli céri nī dè.

⁴ Ki 'yeli sienne pe miéni de cepɔrigɔ wu?u kpóri gè; sa?a yasinége ki- sí puu núwɔwɔ fún. Né ki cén Kulocelié bé kàyu?u juu kanu?wɔwɔlilɔ nē bèle, né bàli ní pe 'ce-caa faalige kire ga laa nàjaafaalige kpí?ile gè.

⁵ Ye fāga yiye ken wali déngige mé gè? yeli tán?agenme nī bè?; gàa yeli ne ta?a gè, ye- ki ya?a ki- yeli yeli. Né ki cén Kulocelié 'ki juu né jo: *Mii je ga muɔ ya?a?, mii je kà-du?u wáa muɔ mé*†††. ⁶ Kire nē weli bé gbè ki juu né téngéle nī bé jo:

Kàfɔli wi yē mi sá?afɔli;

mi wè ne fi?é yakaa nē?

Gáa sienne pe bé gbè kpí?ile mi nē††?

⁷ Yeri sòngí yeri ta?a né yeli yiéginine ní bèle, bàli pe cé Kulocelié sienre juu dè yeli mé bèle. Ye- sòngi pe tán?agenjènme wu?u nē gè né pe sii kúɔgenme ní bè, yeri nà?aná ye puu pe tíele yeli téngéle nī lè. ⁸ Zezi *Kirisi* wii nuwɔ súuri. Wii yi?e mbàn?a nàa wi 'tóri wè?, wii yi?e pàngé gè?, wi wè ne yi?i ne nya?a?. ⁹ Ye fāga ki ya?a pe- yeli fáanni bè pùunni? né tenmegele káli kiiye ní?. Giì ki 'póri gè, yeli 'yeli bè nɔri taa yeli funyɔ nī yè Kulocelié *kpu?wɔwɔ* kenme nē bè; kii yeli ki- puu yaliire ka-ju?ulo wu?u nē? †††. Né ki cén bàli pe 'ta?a ki kaju?ulo nē gèle, piyè gbène t̀ni taa ke ní?.

¹⁰ *Kacuwɔnrilɔ* bálì piyè ne baara Zuufulo *saawalidengge* nī gè, peli si yeli bè liéle taa? nàa ni 'kón weli *gbù?wɔwɔdi?e yafan?a* mé gè? ††, kakuwɔ wu?u

††† Agi 2.6 tire ti 'juu ná?a nè yeli né gireki sienliere nē dè. § Fàn 4.24 tire ti 'juu ná?a gè. †† Wéli baa Sél 18.1-8. ††† Yes 1.5 tire ti 'juu ná?a gè. †† Njún 118.6 tire ti 'juu ná?a nè yeli né gireki sienliere ní dè. ††† Yaliire kaju?ulo wori dàa tií nyu ná?a gè, tií baa Lev 11 né Fàn 14.3-20. Tií 'puu ne yaliire feliyé tií yè dàa nē Yewe si cé fɔli dè Zu-ufulo pe- ti líi dè?, bè wálime nyóɔwɔ peli né kùlogolo sienfeliye ní yè nyàa yi cé pe mà?a ne su?u wè. Zezi lèle nàa nī weli yē nɔ wè, t̀ni ní wè kire yaliire kaju?ulo nī gèle?. †† peli si yeli bè liéle taa? nàa ni 'kón weli gbù?wɔwɔdi?e yafan?a mé gè? Sienné pàli nè ti?e gáa sienre yi?e dè né jo: piyè yeli bè yaliire dàa líi dè dàa ti 'kón weli gbù?wɔwɔdi?e yafan?a mé gè?.

gè? †. ¹¹ *Kapĩĩle Kàsulugosuw cenge gè ††, kacuwnrilo kàfɔli wi nē jĩin tiɛcɛnjenge wàlidɛngɛgɛ nĩ gè né kapĩĩle kàsulugo yajuuro sɪsien ní gè, nē ki yaʔa pe nē ké né kaasɛnrɛ ní dè bũguro kàduʔu mé gè nē sɛni ti sòrigo baa ‡. ¹² Kire nē Zezi míeni wi 'kũu kàʔa kàduʔu mé gè kire ga buu bè sienne wàli bèle bè téngɛ Kulocelié mé wi tíime sɪsien kenme nē bè ††. ¹³ Ki sí n'gɛ yepuu weri waa wi kúrugu bũguro kàduʔu mé gè, we sí fɔli ki nē peri weli teri bè wi tíɛɛ. ¹⁴ Né ki cén náʔa dàala nē lè, kòridiʔe wè weli mé gàa ki mɔgi gèʔ, nē ki yaʔa weli sòngirɔ tĩ kàkpuʔw nē gè gàa ki bága pen gè. ¹⁵ Kire nē weri gbùʔwɪlɔ kakuwɔ kanʔa dè Kulocelié mé lèlè ó lèlè nĩ †† Zezi kenme nē bè, kire 'jo bèri wi míʔe gbùʔwɪlɔ gè né weli nyuwɔ ní yè. ¹⁶ Ye fãga fiʔe bèri kacɛngɛ kpĩnʔiniʔ, bé míeni de ki liile gàa yeli nɛ taʔa gè. Né ki cén kire kakuwɔ yakwɔ dè, ti nyɛni Kulocelié déni.*

Siensɛnrɛ dè

¹⁷ Yeri lúru yeli yiɛginine mé bèle, ye sí yìye cérige pe mé; piyē nɛ yeli wéli né ki cén cenge káà Kulocelié bè pe yúgo yeli wuʔu nē gè. Yeri kire kpĩnʔini kire ga buu peri

† *gbùʔwɪlɔ diʔe yafanʔa mé gèʔ, kakuwɔ wuʔu gèʔ: Kire tiʔe kĩ nɛ ti- iparige tíi gè, gàa nē Zezi wi 'wii ken kakuwɔ dè. †† Weli 'tiʔe gáà siɛnrɛ taʔa dè baa wĩ bè ti lúʔugɛnne ciile lè. ‡ Wéli baa Lev 16.27. †† Wéli baa Zan 19.17,20. †† Wéli baa Njún 50.14,23.*

baara kúu dè né fundaanra ní, ki fãga buu né kúnʔwɪlɔ níʔ; kire bé sí ki yaʔa yeli sĩ tònɪ taaʔ.

¹⁸ Yeri náari weli mé. Weli nyɛni ki cén weli funyɔ yĩ dígire fùn. Bè ki yē gè, weli nɛ ki caa weli tánʔagenme pi- nyuw kenme pi miɛni nē. ¹⁹ Mi nɛ yeli fiɛn wĩ, yeri náari mi mé kire ga buu mi gbè koli bé ké bè sa yeli nyaa fáari.

²⁰ Kulocelié wire wĩ yanyige kenfɔli wè, né wire njáà wi 'weli Kàfɔli Zezi Kirisi nyé wè nē yige kúbilo nĩ bèle wi bànguw nyakungɛngɛ sɪsien †† ki fànʔa nē gè, Zezi njáà wi yē wi sinbatogo ki nàʔavɔli kpuwɔ wè. ²¹ Kulocelié wi- yeli gbòbori bè yaʔa yeli gbè jáa bèri kacɛngɛ ke miɛni kpĩnʔini bè wi nyɛni kele fori gèle. Wi- ki kpĩĩle weli funyɔ nĩ yè gàa ki 'wi déni gè, Zezi Kirisi kenme nē bè. Wire nē kpuwɔ pi 'yeli súuri ! *Ki- taa ki puu bè !*

²² Mi siinyɛnine, mi nɛ yeli fiɛn wĩ, ye- fɔli lèbaanna siɛnrɛ dáà nē dè, né ki cén mi nyɛni nyasiɛnkeniye nyáà cèri seɛ yè. ²³ Ye- ki cén, pe 'weli siinyɛni Timote yige wè kasuu nĩ wè. A wi 'pen náʔa mi mé fáari wè, m'bé ké né wi ní yeli mé baa.

²⁴ Ye- yeli yiɛginine pe miɛni síeri, né Kulocelié wuulo pe miɛni ní bèle. Weli siinyɛnine báli pe 'kón Italii kùlo mé lè, piyē nɛ yeli síeri míeni.

²⁵ Kulocelié *kpuʔwɔ* ti- puu yeli ye miɛni nē.

††† Wéli baa 10.29.

Zaki

Sebe wi tiedi?e gè

Sebe njàà wi sienre ti sebefoli wè pe wi ye Zaki, Kulocelié né Zezi Kirisi baakuɔwɔ wi 'puu. Né yeli né fa?a wuulo wori dáà we 'cén dè, Kàfɔli Zezi wi siinyeni wáà wi 'puu Zaki wè (). Zerizalemi kà?a téngɛfɔlilɔ gboli ni yieginiwe wáà wi 'puu (). Isirayeli saaya tɔluyo kɛ né siinwuulo peli mé wi cé wi sienre sebe dè. Saaya tɔluyo kɛ né siin nyí sí mé wíi ne nyu ná?a gè sebe nī wè, kire sɪ nyaa fa?a fa?a Isirayeli saaya tɔluyo kɛ né siin yire?. Ki 'nyaa bàli bīele Zuufulo bèle, né bili pe wè Zuufulo bèle? né sí téngɛ Zezi nē wè, peli mé wi 'ti sebe nè tórigo. Pe yé kényi téngɛfɔlilɔ wuɔ bèle kpuɔ, a pe sí fɛ nè cɛrige duniya tierɛ ti mieni nī dè. Zaki wire mé wè téngɛfɔlilɔ peli bīele Kulocelié wuulo bèle kányi?e wuulo bèle.

Nyakungenge Li?e lèlè nī lè Isirayeli sienne peli pe 'puu Kulocelié wuulo bèle. Nè pínɛ, wi 'sienne sɔngi bèle nè taa Birayima wori nē dè, né wuɔɔgɔ gíi ki cé Zɔbi taa wè. Wi 'juu nè pínɛ Arayabi wori nē dè.

Zaki wi 'ki juu wi sebe nī wè nè téngɛfɔlilɔ yeri bèle pe- wuɔɔɔ kpàri yè pe cò. Wi 'ki juu pe mé nè pínɛ pe- puu sí-cilile, peri piye cɛrigi pé sí de tári peri yeligi né téngɛle koligo ní gè. Zaki wi 'juu nè lɔrifɔlilɔ yeri bèle pe fãri piye kpóri né pe lɔri ní dè?. Nè pínɛ pe fãri sienne cuɔnri bèle?. A wi h'ne juu nè lèbaanna nyɔgɔ fɔngɔfɔlilɔ nī bèle. Zaki Sebe nī wè, wíi ne duniya kele tɔnminɔ gèle né Kulocelié sienre ní dè. Sebe wi sienre tīi né waa nuro né Kàsi?ile Sebe wori ní dè.

Sebe wi nyùgboliyo yè —

Síerile

Téngɛle né sícilime

Fɔngɔfɔlilɔ né lɔrifɔlilɔ wori dè

Kele gíli ke sɪ sien le kapiile nī lè

Weri nyuɔ wiye nē, wéri kacɛngɛle kpín?ini

Téngɛfɔli wíi yeli bèri sienne cuɔnri bèle?

Téngɛle né kacɛngɛle

Téngɛfɔli wi 'yeli wi- wi nyine cò lè macén

Téngɛfɔli tán?agenme bè

Funnyige né náarige

Síerile

1 Mi Zaki wè, Kulocelié né Kàfɔli Zezi *Kirisi* baakuɔwɔ wè, mi ne yeli síeri. Yeli mé mi ne sebe njàà tórigi wè, yeli bàli ye 'cɛrige nè mà?a duniya nī wè, *Isirayeli* saaya tɔluyo kɛ né siin yè.

Téngɛle lè né sícilige ní gè

² Ne siinyenine, ye- ki ya?a ki- puu yeli mé fundaanra kpuɔ a kafurɔɔɔɔ felibe 'yeli taa wè. ³ Ye- ki cén a kafurɔɔɔ ke 'yeli téngɛle si?e lè nè wéli lè, lèbaanna bé jíin yeli nī. ⁴ Ki sí yeli yeli- lèbaanna le fúɔ bè sa nò lá?ala nē lè, dí yeli sí nyuɔ bè fori bé sí puu tielefun kele ke mieni nī; a kire 'kpí?ile gè, yakaa sí yeli laa?.

⁵ A sícilime 'yeli wáà laa, sien wi- pi náari Kulocelié mé wè; wíi ne sienne pe mieni kan?a né funviige ní, wi wè sien còrí kire nē gè?. Sien wi bé ki taa. ⁶ Sien wi sí náarige kpí?ile gè wi fãri káala?, wi- ki kpí?ile né téngɛle ní. Á kire 'laa sien njí wi nyéni káala wè, wi kenme pií bè kuɔɔjii luɔɔ tɛle gáà káfalige ki cɪ ne yègí ne wáari gè, ne ki fɪlagi ne mári gè. ⁷ Ki sien wi fãri ki sɔngí wire bé yakaa taa Kàfɔli mé wè?. ⁸ Kakaaliyefɔli wí kire sien wè, wíi ne yí?i wi kakpi?iligele ke mieni nī gèle.

Fuunmɔfɔli né lɔrifɔli wori dè

⁹ Siinyeni njí wí fuunmɔfɔli wè, wi- puu fundaanra nē, nè ta?a gíi nē, Kulocelié nyéni wi kpúɔ. ¹⁰ Njii sí wí lɔrifɔli wè, wiri fundaanra kpín?ini bà Kulocelié wi 'wi tɪrige

wè. Nè taʔa gíi nē, wi bága pa kúw bē nyàʔa fiēnre tíele. ¹¹ Né ki cén a cenge ki gbénē yiri ne wáari níe sórigi wè, ki nē nyàʔa sórigo gè nē ki fiēnre féni dè; ti nē tuu, ki cēnre ti nē kúw. Bà ki yē nē píne, lbrifloli wi bága kúw bē wi kakuʔw yaʔa gèle.

Kagbengele gèle né puuwelige ní gèle

¹² Sien ηī wi 'fùrwgɔ sori gè, wi wuʔu kīi tànʔa. Nè taʔa gíi nē, a wi kénì fùrwgɔ kpàri gè nē cò nē kúw wè, wi bé kpuʔwɔ ndòngɔ taa gè bànguɔ sii wuʔu gè, gàa nē Kulocelie wi 'nyuɔ fēni né jo wire bága ki ken bili mé wire 'pe déni bèle.

¹³ A puuwelige 'sien taa, sien wi fāga jo Kulocelie wi nyéni wire pun ne wéliʔ. Kulocelie wi wè yakaa gbè wi puu bè wéli wi- kapiile kpíʔileʔ, wi míeni wi wè ne sien pun ne wéli wi- kapiile kpíʔileʔ. ¹⁴ Gii ki 'cén gè, sien ó sien wi tíime kanēdaanna lire ni sí wi puu nē wéli bè wi le kapiile nī. Sien wi nē fāan ne wi kanēdaanna kúu lè, ni nē wi pùunni. ¹⁵ A kanēdaanna ni péni lie baa sien wi fungo nī gè, ni nē kapiile sii. A kapiile ni péni luʔwɔri lè, ni nē pen né kúu ní.

¹⁶ Mi siinyenine yeli bálì ye 'mi déni bèle, ye fāga tí sien- yeli fáanni bè yeli pùunniʔ. ¹⁷ Yakenjènre ti mieni dè, né gii pe sí ken sien mé á ki nē puu nē nyuɔ nē fori gè, tire ne kóngi naame kpìenmecaan yere † ti yigefloli wi tiʔe nī. Wire wè, wi wè ne yiʔi púloʔ, wuɔmɔ fáala wè jíin wi tiʔe nī gèʔ. ¹⁸ Wire mé ki 'yè á wi 'weli faan nē yige né wi kányiʔe sienre tire fànʔa ní gè, gii ki bé tí we- puu pélile bèle wi yafaanra felide ti mieni nī dè.

Te sienre lúru dè mári ti kpínʔini

¹⁹ Ne siinyenine yeli bálì ye 'mi déni bèle, yeli 'yeli bè dàa cén dè: sien ó sien wi- puu sícaʔawa wiri lúru, wí sí nyígi juulo kólì mé gè, wi- puu wi fungo ki fāri yègí fáari fáariʔ. ²⁰ Nè taʔa gíi nē, sien funyergige ki wè kaala kúu ni- puu sínne Kulocelie yiʔe mé gèʔ. ²¹ Kire nē, ye- láʔa kanuʔwɔ felide ti mieni nē dè, né sipiire felide ti mieni ní dè, yé sí yiye cérigé ye- Kulocelie sienre cò dè dàa wi 'le yeli nī bèle, ti bé gbè yeli sii suɔ wè.

²² Yeri tári Kulocelie sienre nē dè, ye fāga kò de ti lúru yákuɔʔ, béri yiye fáanni yeli tíime bèleʔ. ²³ Nè taʔa gíi nē, a sien ne Kulocelie sienre lúru dè né sí kò wi wè ti tári dèʔ, kire sien wīi majo bè sien cí wi yiʔe wéli gè dibale nī wè. ²⁴ A wi kénì wii wéli nē kúw wè, wi nē láʔa nē ké, cēri 'sìʔere niē fiʔe meni wi yiʔe ki yē gè.

²⁵ Sien ηī sí wi 'yiʔe le ne Fànʔa Sienre tenme dè, dàa ti 'nyuɔ nē fori dè níe sien ken wi nē puu wiiime wè, a sien wii fiʔe né sienre díi ní wi 'lúʔu dèʔ, a wi 'lèbaanna le ne

ti tári dè, kire sien wi bé fundaanra taa wi kakpiʔiligele nī gèle.

²⁶ A sien ηī ne sòngí wire ne Kulocelie koligo gbùʔwɔ gè, nè sí ki taa wii jaaʔ wi nyine nē lèʔ, sien wīi ne wii fáanni wī, kire sien wi Kulocelie kodanʔara ti wè yafienʔ. ²⁷ Kulocelie kodanʔara dáa Tuufoli Kulocelie wīi ne tóri cìilide dè, ti wè núʔwɔ dèʔ, ti n'de: mari círiile né la- kicelile sári bèle pe fùrwgɔ lèle nī lè, má sí mie cò duniya kanuʔwɔ nē dè.

Ye fāri sienne cuɔnri bèleʔ

2 Ne siinyenine, yeli bálì bíele téngéle nī lè *Kàʔoli Zezi Kiri*si nī wè, wire ηàa wī kpuɔmɔ nī bè, ye fāga tí béri sienne cuɔnri bèleʔ. ² Ye- ki sòngi wēli, a sien wāa sēni yiri baa yeli *gboli* mé lè né tie fiʔiwe ní kabiele nē lè, né burujènre le wè, á fòngɔʔoli míeni sēni yiri, né buru- jenminide ní.

³ Nàa wi 'burujènre le dè, a yeli 'wire wéli nē *kpuʔwɔ* taʔa wi nē, né wi ye: «Pa téni náʔa tiecenge gāa kire nī.» Né sí fòngɔʔoli wire ye: «Muɔ wè, yéri baa mme gè», á kire 'laa, «téni dàala nē náʔa ge, mi tɔliɔ táanni yè.» ⁴ A yeli 'kire kpíʔile gè, yeli wè sienne cuɔnri bèle wī lé ? Yeli ne sienne cuɔnri bèle né sòngiɔ táa ní dàa ti yeli dèʔ.

⁵ Mi siinyenine yeli bálì ye 'mi déni bèle, ye- lúʔu m'mé: bálì bíele fòngɔʔolilò bèle duniya nyaame nē bè, je Kulocelie wire wi 'pe nyiene nē kòn pe- puu lbrifloli téngéle nī lè; pe bága *Kulocelie Kùloʔligɔ* kɔrigɔ lii gè, Kulocelie wi cé nyuɔ fēni ki wori nē dè bili mé wire 'pe déni bèle. ⁶ Nè sí ki taa, yeli 'fòngɔʔoli máama wè. Lbrifloli peli sí bíele pe nyéni yeli wuʔw, níe yeli cògí ne waa kàyuʔujuusaaya mé yè, bà bèʔ lé ? ⁷ Míecenge gāa gī yeli nē gè, peli túʔu bèʔ pe nyéni ki faʔa ?

⁸ Kányiʔe gī, kùloʔligɔ *Fànʔa Sienre* dáa dí baa *Kulocelie siensebere* nī dè, ti 'jo: *Muɔ siennyeni woli yaʔa lè ni- muɔ déni kenme bíi nē muɔ 'mie déni wè††*, a yeli 'ni kpíʔile nē fori wè, kire ki 'yeli gè. ⁹ A yeli sí ne sienne cuɔnri bèle, kapiile nī kire gè, Fànʔa Sienre ti kàyuʔu ki 'tuu yeli nē bà ki 'nyaa yeli yē lúʔubiēne bèle ti yiʔe mé gè. ¹⁰ Ki 'nyaa a sien 'Fànʔa Sienre ti mieni tánʔa nē fori dè, né péni tuu kajuudiele láa nigbe nī lè, wi 'tuu Fànʔa Sienre ti mieni nī dè wī. ¹¹ Né ki cén ηàa wi 'ki juu né jo: *Fāga ceyuugo kpíʔileʔ* wè, wi 'ki juu nē píne né jo: *Fāga sien kpúuʔ††*. A muɔ ce wè ceyuugo kpínʔiniʔ, né sí ne sienne kpúu wè, muɔ yē sienluʔubienwe Fànʔa Sienre ti yiʔe mé gè wī.

¹² Ye- yeli juugenme né yeli kakpiʔiligele yaʔa gèle ke- puu ti 'yeli né Fànʔa Sienre ní dè dàa ti sí sien ken wi nē puu wiiime wè, ye ki cén tire ti bága yeli kàyuʔu juu gè. ¹³ Á kire 'laa wè, kàyuʔujuujenge gè, sien ηī wii puu ne

† KPIENMECAAN YERE: Kire 'jo dàa dí baa nyiʔene nī lè: cenge gè, yege gè né ηɔɔwɔ ní gèle (wéli baa Sél 1.3,14-18).

†† Lev 19.18 tire ti 'juu náʔa. Wéli baa Mat 5.43; Efe 5.2. ‡ Yir 20.14; Fàn 5.18 tire ti 'juu náʔa. Wéli baa Mat 5.27; 19.18; Luk 18.20; Wurɔ 13.9. †† Yir 20.13; Fàn 5.18 tire ti 'juu náʔa. Wéli baa Fàn 5.17; Mat 5.21; Mar 10.19; Luk 18.20; Wurɔ 13.9.

nyinime tari wè?, Kulocelie wĩ ga nyinime taa ki sien nē wè?. Nē sí ki taa nyinime pi ŋɔri ti 'tóri kàyu?u nē gè.

**Téngelè náà nī
kakpi?iligele fùn wè
nī kùulo wī**

¹⁴ Nē siinyenine, ki 'gáa kúu, a sien 'jo téngelè yē wire mé wè, nē sí ki taa wi kakpi?iligele ke wè ki tíí wè? Kire téngelè náà ni bé gbè wi suc lé? ¹⁵ A ki yē burulere ti 'fɔn siinyeni wáà mé wè, nàguo á kire 'laa celiwè wè, nē pínè siliire ti wè ne tari pe nē cenyè yi mieni nī?, ¹⁶ a yeli wáà 'pe ye: «Yeri waa yanyige nē, ye sa yere le ye yiye fúugo, ye lii ye tín.» Yeli sí sí yafien ken pe mé? gii ki bé pe woli nyuo lè?. Kire bé gáa nyuo?

¹⁷ Bè téngelè ni yē kire kenme nē, a kakpi?iligele wè ni nī lè?, nī kùulo wī. ¹⁸ Wáa bé gbè taa bè muo ye: «Téngelè yē muo mé, mi wè kakpi?iligele sí yē m'mé. Muo téngelè tiè lè mi nē wéli kakpi?iligele fùn wè, mi wè, m'bé téngelè tiè lè muo nē mi kakpi?iligele nī gèle.»

¹⁹ Muo 'téngè ki nē Kulocelie wī nigbe, kire yē cèngè; gbòdolilo míeni pe 'téngè kire nē nē pínè, né sí ne fún ne yà?ará fíere nē dè. ²⁰ Muo sí ne caa bè ki cén lé sien leyí?egè muo, dí téngelè lè kakpi?iligele fùn wè, lire yē wíra wī?

²¹ Weli tuuli?e *Birayima* wè, kakpi?iligele mé tú?u bè? ki 'taa á Kulocelie wi 'wi tóri siensinwè wè lé? Ki 'nyaa wi cé wi jaa *Siaga* líe wè nē ta?a *gbù?ɔrdi?e yafan?a* nē gè bè wi kòn kakuɔɔ. ²² Muo sí ki nyaa wè lé?, téngelè ni 'pínè nē baara né wi kakpi?iligele ní gèle, a kakpi?iligele ke sí téngelè ken lè a ni 'nyuo nē fori.

²³ Kire nē *Kulocelie sienseberè* ti nyéni fori, dàa ti 'ki juu né jo: *Birayima wi cé téngè Kulocelie nē wè, a Kulocelie wi 'wi tóri siensinwè†*. Nē pínè a Kulocelie wi 'jo wī wire nàgori ††. ²⁴ Yeli sí ki nyaa wè lé, sien wī ne tóri siensinwè wi kakpi?iligele keli kenme nē, téngelè lire yákuo bè?.

²⁵ Bè ki 'kpí?ile nē pínè nàjaacu Arayabi wori dè: wi kakpi?iligele keli bè? lé ke cé tí a Kulocelie wi 'wi tóri siensinwè wè lé bà wi cé *Isirayeli* tundunminɔ tìrige bèle, né kúu né pe tiè a pe 'tóri koligo káà kiiye nī gè ‡?

²⁶ Kī cèngè, a pile ni 'laa cetinne nī lè?, cetinne ni 'kùu wī. Kanugo kire gī, téngelè lè, a kakpi?iligele 'laa ni nī wè, nī kùulo wī.

**Sien 'yeli wi-
wi nyine cò lè macen**

3 Nē siinyenine, ye fāga puu nī?ene bèri ki caa bè puu tenmefɔlilɔ bèle?. Yeli 'ki cén weli tenmefɔlilɔ bèle, weli kàyu?u ki bága gbèn bè tóri.

² Ki 'nyaa we mieni bèle, wiyē ne tun kele nī?egele nī. A sien ŋī wè tun nyasienre nī dè?, kire sien wi 'nyuo nē fori, wi bé wī cògenme cén.

³ Bà we sí gārifiile le bèle suonyo mé yè nyuoyo nē yè bèri yi còri yi de lúru weli nē bèle, kire nē ki ken weli nàa suonyo yi cetinne ni mieni kàrigí lè yi de waa ti?e gī nī weli ne caa wè. ⁴ Ye- kórikpoliyo kenme sòngi bè: a yi ce yē kpoliyo kenme ó kenme nē, káfaligboliyo yi nàa yi ŋɔrigi. Kórifewe wi nē kóri bìnige tí?e gè ne yi kàrigí yi nàa waa wi nyéni tóridiye nī yè.

⁵ Bè ki yē nē pínè né nyine ní lè, céri ti?e káà gī, ni wè sáa?, ni sí ne nī tóbiló ne kakpoliyo nyu. Ye- nyaa, a kàsun ki ce yē cí?e, ki nē gbène koligo sórigo. ⁶ Nyine míeni lè nī bè kàsun tíe, duniya kapi?ile ke mieni nyùgo kire gī nyine lè, á ni sí ní weli céri ti?e káà ne weli cetinne ni mieni nóri lè. Nyine ni nē kàsun káà le, kire ki nē sien sī wi mieni cú?o wè; ki 'nyaa lire tíime lè *bàngu* kàsun kī nī nē.

⁷ Sien wi 'jáa ne nyà?ayere ti mieni gbún ne ti kàrigí, sínjapigele gèle, yafulolido dè, lu?o yere dè. A wi sí tóni nē jáa ne ti gbún ne ti kàrigí. ⁸ Gii sí ki 'nyine lire kúu lè, sien sí gbè jáa bè lire kàrigè?. Nī sipiile, nī ne wáa ne yi?i. Suonɔ dī ti nyéni sien kpúu wè, tire ti 'ni nyi. ⁹ Nyine lire ní wiyē ne *Kàfɔli* tóbiló wè, wire wī Tuufɔli wè. Nē pínè lire ní we nàa sienne dengi bèle, pe sí yē Kulocelie wi líere. ¹⁰ Nyuo nugo nī gè diba sienre ti nàa nyu, déngè sienre míeni ti nàa nyu. Ne siinyenine, bà bè? ki 'yeli bè puu kire kenme nē bè?.

¹¹ Lawiinunɔ ni nàa latan?a yigi lé né lasorigo ní lé? ¹² Nē siinyenine, kí gbè kpí?ile? sàanfidiige ki- *wolivi* yasenre sen?. Nē pínè *erezen* fétirige míeni kí gbè sàanfidiige yasenre sen?; lawiile náà ni yasu?ɔɔ lu?o yigi gè, nī gbè jáa bè latan?a yige?.

Sícilime kányi?e wobo bè

¹³ Njáa wī baa yeli nī bèle, ñàa wi 'kaala yi?e cén né ní síciliwe wè? Sien wi- ki tiè né wi tán?agenjènme ní bè wi kakpi?iligele nī gèle; wi- ki kpí?ile né sícilime ní né funnyige ní. ¹⁴ Á kire 'laa wè, a ki yē yeja?a pi?i né nyabienne dī baa yeli funyo nī yè, ye fāri nàgbu?ɔɔ kpín?ini né tire ní dè? béri finene de kányi?e tóngi gè?.

¹⁵ Kire sícilime báà felibe pī kón *nyi?ene* nī?; ná?a duniya nī pire 'kón, Seteni sícilime bī. ¹⁶ Né ki cén ti?e gī nī yeja?a né nyabienne yē wè, kanya?amire né kacu?ɔɔ felide ti mieni nē puu baa ki ti?e nī gè. ¹⁷ Nē sí ki taa sícilime bī pi 'kón naame gè, kapelile lè, ki sícilime pī cīlilibe. Nē pínè pī né yanyige ní ne ní funnyige ní, pi nàa ki caa sienne peri nyu peri lúru piye mé. Pī ne nyinime tari kpu?ɔ, ne kacèngelè kpín?ini. Pi wè sienne cuonri bèle?, pi wè né funyo siin ní?.

¹⁸ Bili pe nyéni yanyige caa gè, pe nàa yanyige kakpi?iligele kúu. Gii pe nē kéní taa tóni wè, sínme bī.

† Sél 15.6 tire ti 'juu ná?a. Wéli baa Wurɔ 4.3,9,22; Gal 3.6.

†† Wéli baa Kaj2 20.7; Eza 41.8. ‡ Wéli baa Yes 2.4,15; 6.17; Eb 11.31.

Sien fāga wii taʔa
duniya yere nē dè?

4 Gáa ki cí pen né kàsii ní wè ? Gáa ki sí pen né cáanra ní dè yeli sunʔawɔ nī bē ? Yeli kanɛdanʔana keli nī túʔu bē? ti kóngi níe túngu né yeli cetinne ni mieni ní lè ? ² Yakaá láa nē puu yeli nē, yeli nē sí ki taaʔ. Yeli ne sienne kpúu, nyabienne yē yeli nī nē píne, nē sí ki taa yeli wè gbène yakaa tariʔ. Yeli ne cáanri, ne kàsii túngu, yeli wè yakaa tariʔ, nē taʔa gíi nē, bē yeli wè ne ki náari Kulocelié mé wè? ³ Yeli ne náari, yeli sí wè yafien taʔaʔ. Nē taʔa gíi nē, yeli náarigenne ni nyuʔ. Yeli cí ne náari, a yeli 'ki taa wè bē sí de yeli kanɛdanʔana kpínʔini gèle né ki ní nī wī.

⁴ Yeli yē bē ceyuulo tíele †. Yeli sí ki cén lé a sien nàgoriro cò né duniya yere ní dè, ki sien wii leguuro nē né Kulocelié leguuro wī lé ? A sien ɲí sí nàgoriro cò né duniya ní wè, kire sien wii leguuro nē né Kulocelié ní wè wī. ⁵ Dùʔ yeli sí ne sòngí *Kulocelié siensebere* ti 'ki juu nyùgo fùn wī, né jo: *Pìle nàà Kulocelié wi 'le weli nī bèle, ni 'wi déni kacénme fùn††.*

⁶ Kulocelié wi sí weli ken né *kpuʔwɔ* tàà ní; tire 'kpúʔ wè tóri. Kire nē Kulocelié Siensebere ti 'ki juu né jo: *Bili pe piye nyíene bèle, Kulocelié wii ne túngu né pe ní. Bili sí pe piye cérigi bèle, Kulocelié wi nē wi kpuʔwɔ ken dè pe mé‡.* ⁷ Kire nē, yeri yiye cérigi Kulocelié mé wè, yé sí yéri ye *gbòdolilo kàfɔli* sige wè yeri cáanri, bē wi bē fē bē líli yeli nē.

⁸ Yeri siʔeré yeri kpɔni Kulocelié nē wè, bē wi béri siʔeré de kpɔni yeli nē. Ye- yeli kiye jíge yè ye m̀nu ye- yige kapiʔile nī gèle, yeli kapiigbiʔilile bèle. Yeli jànvaafɔlib bèle, ye- yeli funyɔ ciile yè. ⁹ Ye- yeli funmɔ wuʔu cén gè yéri ki yáa, yeri nyeni. Ye- yeli kátaanra yaʔa dè ti- yiʔe ti- puu funmɔ, dí yeli fundaanra ti sí yiʔe bē puu funbienne. ¹⁰ Yeri yiye cérigi *Kàfɔli* wi yiʔe mé gè, bē wi bē yeli kpúʔ.

Sien fāri
wi siennyeni sàʔáʔ

¹¹ Ne siinyenine, ye fāri yiye sàʔáʔ. A sien ɲí ne wi siennyeni sàʔáʔ wè, á kire 'laa ne kàyuʔu nyu wi siennyeni nē wè, sien wii ne Kulocelié *Fànʔa Sienre* sàʔáʔ dè wī, nē píne wii ne kàyuʔu nyu Fànʔa Sienre nē dè wī. A muɔ sien sí ne kàyuʔu nyu Fànʔa Sienre nē dè, kire 'ki tie muɔ wè ne ti tári wíʔ; muɔ 'kò ne ti kàyuʔu nyu wī. ¹² Kulocelié wire nigbe wi 'fànʔa sienre ti kenfɔli wè, nē ní kàyuʔujuufɔli wè. Wire wi bē gbè sien suɔ, nē píne

† Ki 'nyaa a sien 'jo wire 'wii taʔa Kulocelié nē wè, né sí yakaa yaʔa a ki 'wi fungo cò gè nē tóri Kulocelié nē wè, kire tánʔagenme báà bē, Kulocelié siensebere tii ne pi ye ceyuugo. †† Sienre dáà dè, wiyè ti nyaa tiʔe káà nī baa Kulocelié siensebere nī dè? Dùʔ we bē gbè Kor1 3.16; 6.19 wori tire líe. ‡ Kàs 3.34 tire ti 'juu náʔa nē yeli né gireki sienliere ní dè.

wire wi bē gbè sien woli cúʔ. Muɔ wè do, muɔ yē ɲáa, né kényi kàyuʔu nyu muɔ siennyeni nē wè ?

Kii yeli sien de wii nyíeneʔ

¹³ Píra ɲáà nī wè ye- dàa lúʔu dè, yeli bálí ye sí jo: «Pàngge gè á kire 'laa mbànʔa, weli bē ké kàʔa gáà mē gè, we bē sa yiele nigbe kúɔ baa bē jaʔa wáa bē wali taa.» ¹⁴ Yeli sí sí ki cénʔ gáa ki bága yeli taa mbànʔa gèʔ. Ki 'nyaa yeli yē bē nàwirile tíele: ni nē yè nē lèle cèri kúɔ, náà koli nē cérigé. ¹⁵ Séni ye 'tire juu dè, ye- jo: «A *Kàfɔli* wi 'fɔli, a sii yē baa wè, we bē gáa né gáa kpíʔile.» ¹⁶ Nē sí ki taa bà ki yē ɲò wè, yeli ne yiye nyíene, ne nàgbuʔwɔ kpínʔini. Kire niennyenige gáà gè, kii nyuʔ. ¹⁷ A sien ɲí 'kacènge kpíʔile macén, né sí kò wi wè ki kpínʔi- ni gèʔ, kapiile nī lire lè.

Lɔrifɔlib pe- piye cò díe

5 Píra ɲáà nī wè, ye- dàa lúʔu dè, yeli bálí bíele lɔrifɔlib bèle. Yeri nyeni yeri kòkuʔulo wáari, yawuʔ gáà ki bága pa tuu yeli nē bèle. ² Yeli lɔri ti 'fúnʔ, a dɔnwɔ 'yeli bururo káa dè. ³ Yeli tie wè né yeli walifiwe ní wè, kpènimé nyèni ti cúʔ. Kire kpènimé báà pire pi bága yeli kolimɔ wuʔu juu gè yeli nē, bē yeli céri cúʔ dè bē kàsun tíele. Yeli sí nyèni lɔri fàa nē gbuʔulo cenzenye nyáà nī yè. ⁴ Ye- nyaa, baakuɔlib bíli pe 'baara yeli siiye nī yè nē yeli yaliire líe dè nē nyógo dè, yeli 'cíi pe sàri nē wè? Kire sàri wire kɔngɔ baakuɔlib piyè ne wáari ki nògí *Nyíʔene Kapiengbuɔnnɔ Kàfɔli* nē wè. ⁵ Yeli nyèni yeli sii kúɔ wè tàanma nī bē duniya nī wè nē yeli ladaanma kele kúɔ gèle. Yeli 'lii nē kpólilo nē sùnɔ le bē yajuuro tíele níe yeli kúujenge siri gè. ⁶ Sien ɲí wī sínwe wè, a yeli 'kàyuʔu cáan wi nē nē wi kpúu. Wii cáan né yeli níʔ.

Ye- fùrwɔ kpàri gè ye cò

⁷ Kire nē, ne siinyenine, ye- funyɔ nyígi yè fúɔ bē taa *Kàfɔli* wi ga pen. Ye- tafaliwe kenme sòngi bē: wi nē fungo nyígi náà ne wi siʔi yaliicène ti líe lèle siri lè. Wi nē fungo nyígi ti kúruɔ bága pa yaliipelide líe dè né kàduʔume wori † ní dè. ⁸ Yeli míeni bèle, ye funyɔ nyígi yè, yé yeli nàɔnnɔ liri bèle. Nē taʔa gíi nē, *Kàfɔli* wi *pen-jenge* ki 'kò túɔn.

⁹ Ne siinyenine, ye fāri kúnʔri yiye nēʔ, gii ki bē tí kàyuʔu fāga ga sa juu yeli nē wè? Ye- nyaa, kàyuʔujuufɔli wii yériwe wiile nē lè. ¹⁰ Ne siinyenine, ye- *Kulocelié sienjuuliele* kenme wéli bē ye- puu pe tíele bē pe cé wuʔwɔ kpàri gè nē cò gè, peli bálí pe 'puu ne nyu *Kàfɔli* wi míʔe nē gè.

¹¹ Ye- ki wéli kie, bili bíele kpàricogofɔlib bèle, weli ne pe wori nyu dè né jo piyè fundaanra nē. Kenme bíi nē

†† yaliipelide líe dè né kàduʔume wori: Pàli 'sienre dáà yiʔe dè nē jo: Tafaliwe wi náa mbeligele kàsaaya siri yè né nguʔwɔ kàsaaya ní yè (wéli baa Fàn 11.14; Zer 5.24; Zo 2.23).

Zɔbi wi cé fùrɔɔ kpàri gè nè cò gè, yeli 'ki wori lú?u dè nè pínε gii Kàfɔli wi cé kénì kpí?ile wi mé kúɔmɔ mé bè yeli 'ki cén †. Ki 'nyaa Kàfɔli wi fungo ki 'nyuo kpuɔ, nè pínε wī ne nyinime tari.

Sien fãri kàlì?

¹² Gii sí gī kapelile lè ne siinyenine, ye fãri kàlì? Ye fãri kàlì *nyì?enε* nē lè?, ye fãri kàlì dàala nē lè?. Ye fãri kàlì yakaa fáala nē?. A yeli 'jo «?aan» wè, ye- ki ya?a «?aan» wire nē. A yeli 'jo «?é?e», ye- ki ya?a «?é?e» wire nē. Kire bé tí yeli fãga tuu Kuloceliε kàyu?u nī gè?.

Siensinwε náarige kī nē fàn?a ní

¹³ Fùrɔɔ yē wàa nē yeli nī bèle lé ? Sien wi de Kuloceliε náari. Wàa yē fundaanra nē yeli nī bèle lé ? Sien wi de Kuloceliε gbù?ɔrigɔ núnuyɔ nū.

¹⁴ Wàa yē yaawa yeli nī bèle lé ? Sien wi- *liεε* páli yeri *téngεfɔlilɔ* gbolì nī lè, pe sa wi pòli sùnɔmɔ ní Kàfɔli wi mí?ε nē gè ††, pé náari wi mé. ¹⁵ Kire náarige gáà ki 'kpí?ile nē téngεε ní lè, ki bé yaawa puɔ wè, nè pínε

† *Wéli baa Zɔbi 1.20-22; 2.10; 42.10,12.* †† *Wéli baa Mar 6.13.*

Kàfɔli wi bé wi yègε. A ki 'nyaa nè pínε wi 'kapi?ile kpí?ile wè, Kuloceliε bé ki ya?a wi nē. ¹⁶ Kire nē yeri yèrí yeli kapi?ile nē gèle, yéri ki nyu de tí yìye nē, yéri náari yìye mé, gii ki bé tí ye- puɔ. Sien sínwε náarige kī ne baara nē fàn?a ní kpuɔ.

¹⁷ *Elii* wi 'puu sien ne ní bè weli tíεε, nè sí ki taa wi yé náari nē lèbaanna ní kàsa?a fãga tuu?. A kàsa?a ki 'yéri, kàsapile sì kénì tuu dàala nē lè?, nè péni taa yì?εε taan- ri nē yeye kòlini ‡. ¹⁸ Kire kàdu?umε gè, a wi ní nè náari, a kàsa?a ki 'tuu a dàala yaliire ti 'sen nè nyuo ††.

Bili pe 'pùunni bèle pe suɔgenmε bè

¹⁹ Ne siinyenine, a ki 'nyaa yeli nī bèle wàa 'pùunni nè líli kányí?ε koligo nē gè, á sien wàa taa nè wi yeri nè pen wè, ²⁰ ye- ki cén sien nī wi 'kapiigbi?iliwe yeri wè nè yige wi kobuunnigo nī gè, ki sien wi bé kapiigbi?iliwe wi sii suɔ wè kùu mé wè. Nè pínε kire bé ki ken kapi?ile nì?εgεε bé yá?a wi nē ††.

‡ *Wéli baa Kùlo1 17.1; 18.1.* †† *Wéli baa Kùlo1 18.42,45.*

†† *Wéli baa Kàs 10.12.*

Pieri péliwe

Sεβε wi tiedi?ε gè

wè, Pieri wi 'wi torigo téngéfɔlilɔ mé bàli pe yé wáligi nè ténì nè mà?a bèle ténime tieye yáà kogunɔ nī, ti?ε gáà pe yeri píra njáà nī wè Turikii kùlo lè. Wi 'puu ne caa bèri lèbaanna nyógi pe nī peri waa yi?εme téngεle nī lè.

Pieri wi 'puu né Zezi pìtenmenε kie né siin ní bèle, bàli pe yé ta?a Zezi nē wè yi?εle taanri nī gèle. Wi cé sεβε njáà torigo wè téngéfɔlilɔ mé bèle bàli pe 'puu ne wu?ɔ bèle pe téngεle wu?u nē gè Zezi Kirisi nī wè. Pàli 'puu Zuufulo. Pieri 'puu ne nyu peli mé tenmenε náà ni 'puu ne yigi Nyakungεngε Li?ε sienre nī dè (). Téngéfɔlilɔ pàli 'puu kùlo-golo káli kiyeye wuulo (). Píra njáà nī wè pe 'píne nè kò Kulocelie wuulo ().

Pieri 'puu ne téngéfɔlilɔ tenme bèle né jo pe 'yeli bè piye gbòbori ya?a bè wu?ɔɔ sige yè pe téngεle wu?u nē gè. Pe 'yeli bè kire wu?ɔɔ kpàri yè bè cò, né ki cén pe nyénì sòngirɔ ta?adi?ε taa gàa ki 'nyuɔ gè né sii ken pe mé (). Zezi wi yé wu?ɔɔ taa, nè ki ya?a wii kapi?i tí?ε nè kapi?i fu?ɔ tón gè?, a wi 'wi sòngirɔ ta?a dè Kulocelie nē (). Kire yē tenmenε wi wuulo mé bèle ().

Sεβε wī ne nyu ne tí mieni bàli nē sienne pe wè ne tóri né pe ní bèle? (). Tire ne nyu baakuɔɔ wu?u nē gè né celile wu?u ní gè. Peli tán?agenme pi bé gbè ki ya?a baakuɔɔ kàfɔlilɔ né celile pɔlilɔ bálì piyè téngε bèle?, pe- Zezi cén wè. Gboli nī lè, déninge né kpu?ɔɔ ní dè ti béri koligo tí gè (). A sèndεngεle pe 'kire tán?agenjènme nyaa bè, pe bé ki nyaa peli sí gbè jáa bè yakaa juu bè ta?a téngéfɔlilɔ nē bèle?.

Kire tenmegele gáli ke mieni ne nyu weli mé kenme bì nē weli 'yeli bèri weli sii tári wè duniya nī wè, njàa wii Zezi cén wè?, bè ki tie weli kakpi?iligele nī gèle né weli sienre ní dè dí Zezi Kataanna Sienre tii kányi?ε ().

Sεβε wi nyùgboliyo yè

Síerile lè

Weli ne Kulocelie gbù?ɔɔ wè suɔɔ wu?u nē gè

Téngéfɔlilɔ piyè wàlidεngεle Kulocelie mé

Téngéfɔlilɔ pe tán?agenme bè wu?ɔɔ lèlè nī lè

Kaju?ulo téngéfɔlilɔ gboli liele mé né téngéfɔlilɔ ní bèle

Siensεnre dè

Síerile lè

1 Mi *Pieri wè, Zezi Kirisi tundunwɔ wè*, mi nyénì sεβε njáà torigo wè yeli mé yeli bálì Kulocelie 'nyíεne nè kòn bèle, yeli bálì bíεle ténine tieye yáà nī né ní nabɔnminɔ bèle, baa Pɔnti ténime nī bè, né Galasi ténime ní bè, né Kapadɔsi ténime, né Azii ténime, né Bi-itinii ténime nī bè †. 2 Weli Tuu Kulocelie wi 'yeli nyíεne nè kòn nè yeli né wi kele gáli ní wi yé téngε nè ya?a fa?a gè ††. Né mieni *Kulocelie Pile* ni nyénì yeli wàli nè téngε yeli de lúru Zezi *Kirisi* mé wè dí wi sisien ki nyerinyerile ni- yeli cille ‡.

† *Ténime tieye kogunɔ yè, yi yé puu Wurɔmi fàn?a laara gè. Kire tieye yire yī baa ti?ε gáà nī piyè ne yeri Turikii kùlo lè píra njáà nī wè.*
†† *Wéli baa 1.20; Wurɔ 8.29.* ‡ *Sisien nyerinyerile lè, lire ni 'puu nyakungεngε wu?u gè né kacunrilɔ wàlidεngεle wu?u gè (wéli baa*

Kulocelie wi- *kpu?ɔɔ* né yanyige ken gè yeli mé nì?εge.

Weli ne Kulocelie gbù?ɔɔ wè suɔɔ wu?u nē gè

3 Weri Kulocelie gbù?ɔɔ wè, weli Kàfɔli Zezi *Kirisi* wi Tuu wè ! Wi nyinime pi 'kpú?ɔ weli kɔli mé gè, a wi 'sii fɔnwɔ ken wè weli mé Zezi Kirisi wi nyéyirile kenme nē bè kúbilo sun?ɔɔ nī bè. Kire sii nī wè, weli nyénì sòngirɔ ta?adi?ε kányi?ε taa, sòngirɔ ta?adi?ε wi?i ††4 gáà ki yè kɔrigɔ gáà wi nyénì gbòbori nè ya?a weli mé gè. Kire kɔrigɔ ki gbè cú?ɔ bè nyaa?, né mieni ki gbè nú?ɔ gè?; ki cènme pi? gbè kúɔ bè nyaa?. Kire kɔrigɔ ki baa téngεge yeli mé *nyì?εne* nī lè. 5 Kulocelie ne yeli wéli né

Yir 24.1-11; 29.21; Lev 16.14-15). Zezi sisien ki yé nyeri nyeri weli kenme nē weli suɔɔ wu?u nē gè (wéli baa Eb 12.24). †† Siennε pàli nē ti?ε gáà sienre yi?ε dè nè jo: sòngirɔ ta?adi?ε gáà ki sii kan?a wè.

wi fànʔa ní gè bè yeli 'ténge wi nē wè, kire ga buu yeli gbè suɔɔ taa lè nàa wi 'gbòbori nè yaʔa lè bè ba ni tie làzenne nī lè.

⁶ Ki sí n'ge gàa nē yeli ne fundaanra kpínʔini dè, a ki sí cénì nyaa yeli 'yeli bè funbienre taa lèlè nàa cèrì nī lè kagbenye feliye niʔeye nē yè. ⁷ Pe nē tie le wè kàsùn nī gè bè wi nyegge wi- ciile, nè ki yaʔa tie wè, wī yakaa gáa ki bé gbè cúʔa gè. Bè míeni ki yē yeli téngelè mé lè, nàa nī lagbenre yegge nè tóri tie nē wè. Lire míeni 'yeli bè siʔewelige taa bè ki cén a ki yē ni 'nyuɔ lè. A ni 'sómigɔ nè nire wáa lè, yeli bága gbùʔrɔɔ né kpuɔɔ né kpuʔɔɔ taa a Zezi Kirisi kénì wii tie wè. ⁸ Yeli sí fie Zezi nyaa wèʔ, nè ki yaʔa wi 'yeli déni. Yeli wè ne wi nyaʔa píra njáa nī wèʔ, nè ki yaʔa yeli 'ténge wi nē. Kire kenme nē fundaanra buuɔɔ ti 'yeli nyi, fundaanra dáa ti kpuɔɔ pi 'niʔe bè, nè píne ti 'kpúʔa nè tóri fúɔ tī ce gbè juu nyuɔ nīʔ. ⁹ Né ki cén yeli nyénì yeli téngelè tóni taa wè, njáa wī suɔɔ lè.

¹⁰ Kire suɔɔ nàa wuʔu nē gè, *Kulocelie sienjuulo* pe yé caala sómigɔ nè kpíʔile, a pe 'suɔɔ wuʔu juu gè. Né míeni pe yé juu kpuʔɔɔ wori nē dè dàa Kulocelie bága ken yeli mé dè. ¹¹ Pe 'puu ne ki caa bè ki cén lèlè líi nī né kele gíli ní ke bága kpíʔile gèlè, nè yeli né gàa ní Kirisi Píle ni cé tie pe nē wè. Né ki cén Kirisi Píle ni cé puu pe nī ne ki nyu ne yeri wuʔɔɔ nyáa Kirisi wi bé ba taa yè, né kpuɔɔ báa wi bága taa kire kàduʔumè gè. ¹² Kulocelie 'puu ne ki tīf pe nē né jo kire sienre dáa dè tii puu peli woriʔ, fúɔ yeli wori. Píra njáa nī wè, bàli pe *Kataanna Sienre* nyu dè yeli mé wè, pe 'ki kele gáli juu gèlè nè kúɔ yeli mé *Kulocelie Píle* ni fànʔa nē gè, nàa Kulocelie 'tirige a ni 'kón nyiʔene nī lè. Kele káli gíle *nyiʔene tun-dunminɔ* tíme pe caa bè ke cén.

Téngelilil piyē wàlidengele Kulocelie mé

¹³ Kire nē ye- yeli sòngirɔ gbòbori dè ye yaʔa, ye sí kò nyemine. Ye- yeli sòngirɔ taʔa dè *kpuʔɔɔ* nē dè dàa ti bága ken yeli mé dè a Zezi *Kirisi* kénì wii tie wè. ¹⁴ Majo bè píile tíele bàli pe lúru bèlè, ye fāga ní ki yaʔa céri kanedanʔana keri yeli kàrigiʔ, gáli ke 'puu yeli nē faʔa gè, lèlè nī nī yeli sí cé fie *Kataanna Sienre* cén dèʔ. ¹⁵ Gii sí gī baa gè, yeli míeni 'yeli bè kò tiele fùn yeli tánʔagenme pi míeni nī bè, nè yeli né Kulocelie wi tielefun kenme ní bè, wire njáa wi 'yeli yeri wè. ¹⁶ Né ki cén ki nyénì sebe né jo:

*Yeli 'yeli bè puu tiele fùn,
né ki cén mi yē tiele fùn†.*

¹⁷ Yeli ne Kulocelie náari wè níe wi yeri yeli Tuu, wire njáa wī ne sien ó sien kàyuʔu nyu gè; wi wè wàa yigi wàa nīʔ. Kire nē, lèlè nàa ni 'kò yeli mé dàala nē lè, yeri yeli sii tári wè yeri ki tīf yeli ne fiʔé Kulocelie nē wè.

¹⁸ Yeli sii tánʔagenme báa yeli taa yeli tobilo mé bèlè, pire yé puu tóni fùn. Nè sí ki yaʔa yeli nyénì ki cén, *Kulocelie* 'yeli fúgu nè suɔ lagbenre nē tire ti míeni mé. Kire sí cé kpíʔile nè yeli né yere dáa ní ti bé gbè cúʔa dèʔ, majo wali kire ga laa tieʔ. ¹⁹ Wi 'yeli suɔ lagbenre nē né Kirisi sisen ní wī, wire njáa wi 'puu bè kakuɔɔ sìn- bapile tíele lè, ciiliwe né ní kpolidiele fùn ††. ²⁰ Bè ki yaʔa duniya wii cé fie faan wèʔ, *Kulocelie* cé wi nyíene nè kón kire baara nē dè. Làzenne nàa nī lè, a wi 'ki yaʔa yeli 'wi cén yeli nyuɔɔ wuʔu nē gè.

²¹ Kirisi wire wi 'ki yaʔa a yeli 'ténge *Kulocelie* nē wè, wire njáa wi 'Kirisi nyé wè nè yige kúbilo nī bèlè né kpuɔɔ ken bè wi mé wè, kire ga buu yeri yeli téngelè né yeli sòngirɔ tari dè *Kulocelie* nē wè.

²² Yeli nyénì yeli funyɔ ciile yè bà yeli 'kányiʔe sienre lúʔu dè, kire ga buu ye- yiye sómigɔ yè déni kányiʔe ní, bè yeli yē téngelilil narige gè. Kire nē ye míeni nigbe nigbe ye- yiye déni kpuʔɔ, né yeli funjiiliye yi míeni ní.

²³ Né ki cén yeli nyénì sii fɔnwɔ taa wè, sii njáa wi 'kón yatanʔara mé dè dàa tīf gbè cúʔa dèʔ, wi wè bè yatanʔara tíele dàa ti córi dèʔ. Yeli 'kire sii taa wè *Kulocelie* sienre kenme nē bè, dàa dī wiire níe mɔgi súuri dè. ²⁴ Né ki cén ki nyénì sebe né jo:

*Lewiile pe míeni yē bè nyàʔa tíele,
pe cènmè pi míeni yē bè nyàʔa fiene tíele;
nyàʔa ki nē waʔa, ki fiene ti nē tuu.*

²⁵ *Né ki yaʔa Kàfɔli* wi sienre tire ne mɔgi súuri‡.

Kire sienre tire dī *Kataanna Sienre* dè dàa pe 'juu yeli mé dè.

2 Kire nē funbinʔe gè, né káfinere ní dè, né jànvaá funyɔ ní yè, né nyabiennè ní lè, né sien sàʔaga ní gè, ye- tire ti míeni yaʔa dè. ² Bè yírime láa cí pifinʔe taa gè kenme bìi nē bè, ye- *Kulocelie* sienre láa yaʔa gè ki de yeli taʔa bè yírime tíele bàa pi 'ciile bè, kire ga buu yeli de líʔi bè suɔɔ sómigɔ lè bè taa, ³ a ki yē yeli nyénì ki laala nè ki cén kenme bìi nē *Kàfɔli* wi 'nyuɔ wè ‡†.

Téngelilil piyē Kulocelie Gbùʔrɔɔsaʔa

⁴ *Kàfɔli* wire wī sindenige wowiʔi gáa sienne pe 'wáa gè, nè ki yaʔa *Kulocelie* wi 'ki nyíene nè kón; kiʔ lagbenre wuʔu wi mé. Kire nē, bè yeli ne siʔeré ne kpɔni *Kàfɔli* nē wè, ⁵ yeli ye míeni yē kàdeniye wowiye nyáa *Kulocelie* wii ne líi ne wi *PileGbùʔrɔɔsaʔa*‡ faanri gè. Nè taʔa ki nē, yeli yē wi *kacuɔnrilɔ* wàlidengele ne kakuɔɔ yakɔnrɔ kanʔa wi mé, píle kɔli mé gè, kakuɔɔ dáa nē wi nē fɔli dè, Zezi *Kirisi* kenme nē bè. ⁶ Né ki cén ki nyénì sebe *Kulocelie siensebere* nī dè né jo:

†† A pe yé je sinbapile ken *Kulocelie* mé kakuɔɔ woli lè, ni yé yeli ní- puu ciilile bé sí puu kpolidiele fùn (wéli baa Yir 12.5; Kor1 5.7). Andire wi 'puu baa lèlè líi nī Zan Batiisi wi 'Zezi yeri wè *Kulocelie Sinbapile* lè, a wire 'wi siinyeni *Pieri* yeri wè nè pen Zezi kúruɔ wè (wéli baa Zan 1.35-42.) ‡ Eza 40.6-8 tire ti 'juu náʔa gè. ‡† Wéli baa Nún 34.9. ‡‡ Wéli baa Kor1 3.16; Efe 2.19-22.

† Lev 19.2 tire ti 'juu náʔa gè.

*Ki n'ge, baa Siyɔn kàʔa nī gè,
mi ne sɪndenipelige tɛngi gè
kàluulo nī lè,
gàa ki 'saʔa cò gè
nè yérige gè,
sɪndenige gáa mi 'nyíene nè kòn,
lagbenre wuʔu gè.
Sien ɲáà wi 'tɛnge
kire sɪndenige nē gè,
kire gáa gī Kirisi wè,
fiere sǐ wi taa púloʔ.*

7 Kire nē, wii lagbenre wuu yeli mé, yeli báli ye 'tɛnge wi nē bèle. Nè ki yaʔa, bàli piyè tɛnge wi nē bèle?, *Sɪndenige gī safaanna
pe cé wáa gè,
kire ki kénì kò saʔa kàluulo
kàdenipelige gè,
gàa ki 'saʔa cò gè
nè yérige gè†.*
8 Né míeni ki 'juu tiʔe káa nī né jo: *Sɪndenige káa gī gàa nē piyē ne
kúruɡu gè,
sɪndenige káa gī gàa nē piyē ne
láʔala ne tun bèle‡.*

Sienné piyē ne kúruɡu ne tun né ki cén piyè lúʔu Kulocelié sienre mé dèʔ; kire sí Kulocelié yé nyíene nè kòn pe mé.

9 Nè ki yaʔa yeli bèle, yeli yē sienfelige gáa Kulocelié wi 'nyíene nè kòn gè, né ní Kùlofɔli wi kacuɔnrɪb bèle, né ní kùlo láà wuulo wàlidɛngele wi mé, né ní Kulocelié wi wuulo. Wi 'yeli yeri nè yige yebilige nī gè ye- puu kpienme nī bè bàa pi 'nyuo nè tóri bè, kire ga buu yeli de wi kakpoliyo nyu yè †. 10 Faʔa gè yeli sì cé puu wi sienfelige?, nè ki yaʔa píra ɲáà nī wè, yeli yē Kulocelié wi sienfelige. Faʔa gè Kulocelié wii cé nyinime taa yeli nēʔ, píra ɲáà nī wè wi sí nyénì nyinime taa yeli nē ‡.

**Tánʔagenme báà
pi 'nyuo bè duniya sienne
sunʔaɔm nī bè**

11 Ne siinyenine, yeli yē nabɔnmino ténine dàala nē lè né ní nabɔnnyaarile. Kire nē mi ne yeli fiɛn wī, ye- yiye cò céri kanɛdanʔana nē gèle gàli ke túngu né yeli pile ní lè. 12 Ye- yeli tánʔagenme yaʔa bè pi- nyuo sɪndɛngele sunʔaɔm nī bè, kire ga buu a piyè ne tíri yeli nē wè né jo yeli ne kapiʔile kpínʔini wè, peli tíime bága ba yeli kacɛngbiʔiligele nyaa gèle béri Kulocelié 'kpóri wè wi *penjenge* nī gè.

† Eza 28.16 tire ti 'juu náʔa gè nè yeli né gireki sienliere ní dè.
†† Njún 118.22 tire ti 'juu náʔa gè. Wéli baa Eza 28.16; Zaka 3.9; 4.10; Mat 21.42; Mar 12.10; Kakpi 4.11. Isirayeliyé mé bèle, ki sɪndenige gáa ki nē puu majo meni gèdinne ní sí saʔa cò gè nè yérige gè. ‡ Eza 8.14 tire ti 'juu náʔa gè. †† Wéli baa Yir 19.5-6; Eza 43.20-21. †† Wéli baa Oze 1.6,9; 2.1,25.

13 Bè *Kàfɔli* kpúʔw wè, yeri fànʔafɔlɪb pe miɛni kpóri, a ki yē kùlofɔli wè, wire ɲáà mé kàfɔligɔ ki miɛni ki yē gè, 14 kire ga laa sienkpolilo bèle, peli báli wi nyénì tɛnge pe- kàyuʔu nyu kapiigbiʔilile nē bèle béri *kpuʔaɔ* tari dè kacɛngbiʔilile nē bèle.

15 Né ki cén Kulocelié nyénì kaala nī, a yeli ne kacɛnge kpínʔini gè yeli bé gbè lelabilie yi kanaasinjénne sienre kúɔ dè. 16 Yeri tári sienne báli tíele pe yē piyeme bèle, nè sí ki yaʔa yeli fāga kire kpiʔile tànʔa taadiʔe majo yeli bé gbèri kapiʔile kpínʔini wīʔ, bè yeli yē Kulocelié sùkulolo bèle. 17 Yeri *kpuʔaɔ* tari sienne pe miɛni nē. Ye- yeli siinyenine tɛngefɔlɪb woli yaʔa lè ni- kpúʔw yeli mé. Yeri fíʔé Kulocelié nē wè. Yeri *kpuʔaɔ* tari kùlofɔli nē wè.

18 Yeli báli bíele baakuɔɔ †† bèle, yeri yiye cérigi yeli kàfɔlɪb mé bèle né *kpuʔaɔ* ti miɛni ní dàa ti 'yeli pe nē dè. Kii yeli yeli ki kpiʔile bàli mé pe funyɔ yi 'nyuo né nyígi yè yákuɔ wèʔ, ye- ki kpiʔile míeni bàli mé pe funyɔ yi 'gbèn yè. 19 Né ki cén kire nyénì nyuo Kulocelié yiʔe mé gè a sien ne kpàricogo kpínʔini wuʔaɔ lèlè nī lè bè wi lúru Kulocelié mé wè, nè ki yaʔa wii yakaa kpiʔile gàa ki 'yeli né wuʔaɔ ní gèʔ. 20 Nè sí ki taa *kpuʔaɔ* díi dī baa a yeli ne wuʔaɔ bè yeli 'kapiile kpiʔile lé ? A ki sí yē yeli ne kacɛnge kpínʔini gè nè ki yaʔa yeli ne wuʔaɔ tari yè níe yi kpàri ne cògi yè, kire nyénì nyuo Kulocelié yiʔe mé gè.

21 Kire wuʔu nē Kulocelié yé yeli yeri, né ki cén *Kirisi* míeni nyénì wuʔaɔ yeli wuʔu nē gè. Wi sí nyénì koligo tìe gè yeli nē kire ga buu yeli- taʔa wi tùluyo nē yè. 22 Wii kapiile yafien kpiʔileʔ; káfinere sì kénì yiri nè nyaa wi nyuo nī gèʔ ††. 23 Bà pe 'wi tiʔele wè, wii cénì tiʔelile núgo lè pe méʔ. Bà pe 'wi wuʔaɔ wè, wii sienpiire juu pe méʔ, a wi 'wii yaʔa Kulocelié kiyé nī, ɲàa wii ne kàyuʔu nyu gè né sínme ní bè. 24 Wi 'weli kapiʔile tugo gèle wi céri nī dè *tiiparige* nē gè, kire ga buu weli- kuu kapiile kɔli mé gè bé sí puu sii nē sínme kɔli mé gè. Wi kpúɔnluɔɔ lire kenme nē yeli nyénì puʔa 5.

25 Né ki cén yeli cé puu bè sinbaara tíele dàa ti 'pùunni dè ††, nè ki yaʔa píra ɲáà nī wè yeli nyénì kòli nè pen yeli nàʔavɔli kúruɡu wè, ɲàa wi yeli wéli wè.

3 Yeli bèle celile bèle, kire kanumɔ nē bè, yeri yiye cérigi yeli ɔlɪb mé bèle, kire ga buu a pàli cénì cíi, piyè tɛnge Kulocelié sienre nē dèʔ, pe- gbè fɔli bè tɛnge pe celile tánʔagenme pire kenme nē bè, sienre fùn, 2 a pe 'ki nyaa yeli tánʔagenme piī cɪlibe né ní fiere ní Kulocelié kòli mé gè.

3 Ye fāga de céri cɛnme pire yákuɔ caaʔ, majo gáa gī bè nziire tíin dè lagbenre nē, á kire 'laa bèri tie yere nii dè, á kire bèʔ lagbenre burudo. 4 ʔéʔe, yeri fungo cɛnme pire caa, bàa piī gbè cúʔa bèʔ, bàa pi yē funjɛnge né funnyige gè. Tire dáa dī lagbenre wori dè Kulocelié yiʔe mé gè. 5 Kire cɛnme báà pire pi 'puu faʔa faʔa celile mé bèle, bàli pe 'puu wàlidɛngele Kulocelié mé wè né pe

††† Gireki nyasienkaanna náà nī ne nyu saʔa baakuɔɔ wuʔu nē; sùkulolo pàli pe 'puu. ††† Wéli baa Eza 53.9. § Wéli baa Eza 53.5. §† Wéli baa Eza 53.6.

sòngiro taʔa dè wi nē wè. Pe yé pìye cérigé pe pòlilo mé bèle, ⁶ bè *Sara* tíele wè, wire nǎà wi yé ki kpiʔile gàa *Bi-rayima* yé juu gè, bà wi kénì wi yeri «mi kàfìli †». Yeli nyéni kò wi piile a yeli ne kacèngé kpínʔini gè, fiere fùnʔ.

⁷ Yeli labòlilo bèle, kire kanumò nē yeri píné de tári né yeli celile ní bèle né funduuyo ní; yeli 'ki cén celiwe fànʔa ki 'céri nàguo wuʔu nē gè. Yeri yeli celile kpóri bèle, né ki cén pe bága wúo bè bànguò sii taa wè korigo né yeli ní, Kulocelié kpuʔwò kenme nē bè. Yeri ki kpínʔini bè, kire ga buu yakaa fǎga yeli náariye yérigé yèʔ.

**Téngéfòlilo pe bé gbè wuʔwò
taa pe sínne kenme nē bè**

⁸ Bè sí ki yē gè, yeri nyu yeri lúru yiye mé, yeli ye mièni bèle. Yeri nyinime taʔa yiye nē yeli wuʔwò lèlè ní lè. Ye- wiyedenige yaʔa gè ki- yeli nyi né nyinidaaguugo ní gè, yeri yiye cérigi. ⁹ Ye fǎga kapiʔi tíʔe bè kapiʔi fuʔwò tón gèʔ. Ye fǎga tíʔelile tíʔe bè tíʔelile fuʔwò tón gèʔ. Kire sìndiʔe nī gè, yeri diba sienre siennugoro kanʔa dè ki sienne mé bèle. Né ki cén kire wuʔu nē Kulocelié 'yeli yeri kire ga buu yeli- diba taa wè yeli tíime bèle. ¹⁰ Né ki cén ki 'juu siensebere nī dè né jo:

*A n̄ii ne caa sii wi 'wi déni wè,
bè yacènre nyaa wi sii cènye nī yè,
wi- wi nyine cò lè kapiʔi nē gè,
wi- wi nyasenyè cò yè
káfinerè sienre nē dè.*

¹¹ *Wi- láʔa kapiʔi nē gè,
wiri kacèngé kpínʔini,
wiri yanyige caa gè, wi- ki cira wi cò.*

¹² *Kàfìli wi nyapigele kiyē siensinmine nē bèle,
wi ngbúʔulo kiyē múgugolo bè lúʔu a piyè ne náari wé mé wè.*

Nè ki yaʔa Kàfìli wī ne túngu né kapiigbiʔilile ní bèle††.

¹³ A yeli ne ki caa né lèbaanna ní bèri kacèngé kpínʔini gè, nǎa wi bé kapiʔi kpiʔile yeli nē ? ¹⁴ A ki sí cénì nyaa wuʔwò 'nò yeli nē wè, bè yeli ne kasingele kpínʔini gèle, yeli wuʔu ki tǎnʔa. Ye fǎri fiʔé sienne nē bèleʔ, yeli funyò yi fǎri nyaʔamiʔ. ¹⁵ Nè ki yaʔa ye- *Kirisi* kpúʔwò wè yeli funyò nī yè; wi yē yeli Kàfìli. Ye- puu gbòboriyaʔala bè siennugoro ken dè wàa mé a wi 'yeli yúgo wè, né jo gáa nē sòngiro taʔadiʔe gáa kī yeli mé wè ‡. ¹⁶ Ye sí siennugoro ken dè né funnyige ní né *kpuʔwò* ní. Ki 'yeli yeli funyò yi- kò fiye Kulocelié yiʔe mé gè. Bè ki bé puu a sienne kénì yeli tǎnʔagenme nyaa bè, bàa pi 'nyuo bè bè yeli yē pínene né Zezi Kirisi ní wè, a piyè ne yeli míʔe córi gè, kire sienne báli bèle, fiere ti bé tón pe nē. ¹⁷ A ki yē Kulocelié nyéni kaala lè, ki 'póri yeli de wuʔwò kacèng-biʔilige nī gè, séni yeli de wuʔwò kapiigbiʔilige nī gè.

¹⁸ Né ki cén Kirisi wire tíime nyéni wuʔwò tóligo nigbe péʔ sienne pe kapiʔile kenme nē bè. Wire nǎà wi 'puu sínwe wè, a wi 'kúu sienne sínzinme sìndiʔe nī, kire ga buu wi- yeli kóri bè pen Kulocelié mé wè. Pe 'wi kpúu céri nē dè, a *Kulocelié Pile* ní sí wi nyé a wi 'kò sii nē.

¹⁹ Lire fànʔa ní a wi séni Kulocelié sienre juu dè kúbilo mé bèle *kusiʔi* kasuu nī wè. ²⁰ Kire kúbilo pe yé puu bàli pe 'sínluʔumò kpiʔile Kulocelié mé wè, lèlè lī nī Kulocelié wi yé fungo nyígi gè á *Nowe* ne *kórikpuʔwò* kpínʔini gè. Kire cé nyaa sienne kataanri yákuo, bàli pe cé jíin kórikpuʔwò nī gè, a kire 'pe suò kàsakpiile luʔwò mé gè.

²¹ Luʔwò gáa ki yé puu fiere ne *batemi* kenme tíí bè. *Bate-mi* wi wè ne céri núʔwò láʔala bèʔ, nè ki yaʔa wīi ne ki tíí sien wi 'wii ken nè láʔa Kulocelié mé né funviige ní. Bè Zezi Kirisi 'nyé nè yiri wè, *batemi* wi 'kò píra nǎà nī wè, kaala láà nàa ni ki tíí Kulocelié nyéni weli suò wè. ²² Zezi Kirisi wire wè, wi 'ké *nyíʔene* nī, baa wi yē téniwe *Kulocelié* káliige mé gè. *Nyíʔene tundunminò*, né kàfòligo feliye, né fànʔafòligo feliye ní yè, yire yi mièni yē wi fànʔa láara gè.

4 Kire nē, bè Kirisi wi 'wuʔwò wi céri nī dè, kire sònginuro ti- puu yeli mé bè yeli gbòbori bè yaʔa cáanra wuʔu nē gè. Nè taʔa gíi nē, nǎa wi 'wuʔwò wi céri nī dè, wi 'kúu né kapiile ní lè. ² Bè sí ki yē gè, yeli siisenwe nī wè dàala nē lè, yeli 'yeli bè Kulocelié wi nyéni kaala fori lè; kire wè bèri sienne kanedanʔana kpínʔini wīʔ. ³ Yeli nyéni lèlè sáame líe ne sindengele nyéni kele kpínʔini gèle, ne kanyaʔamire kpínʔini dè yeli sii nī wè, né céri kanedanʔana ní gèle, né sungbuòdinre ní dè, né kò ne waa kakolido kpiʔilediye ní yè, né sungbuòdiye ní yè, níe tètii kele kpínʔini gèle yasunro tíe ye nī yè.

⁴ Píra nǎà nī wè, kire sienne báli bèle, ki nē puu pe mé funwuʔwò a pe 'ki nyaa yeli wè ne nǎʔaná ne jiin pe kanuʔwòniʔere nī dèʔ. Kire nē pe niè yeli teri. ⁵ Nè ki yaʔa Kulocelié bága pe yúgo né ti ní, wire nǎà wi 'gbòbori nè yaʔa bè kàyuʔu juu gè sienwiile nē bèle né kúbilo ní bèle. ⁶ Kire kenme nē *Kataanna Sienre* ti yé juu sienne báli mé bèle séni pe 'kúu wè. A ki cénì nyaa sienne pe 'kàyuʔu juu pe nē céri kòli mé gè, pe bé kò sii nē *Kulocelié* yiʔe mé gè wi *Pile* kenme nē bè.

⁷ Yere ti mièni kúlele nī ne siʔeré ne nògí. Kire kenme nē, yeri yiye ciʔige, ye- puu nyemine kire ga buu yeli gbèri náari. ⁸ Tire dáa ti mièni nī dè, ye- yiye déni kpuʔwò, né ki cén déni gè kī ne kapiiniʔegele kúu †. ⁹ Ye- fìli yeri yeli siinyenine tírigí bèle yeli saaya nī yè, kúnʔwòrilò fùn.

¹⁰ Kulocelié nyéni líʔele ken yeli mé, sien ó sien né wi lièle. Kire nē sien ó sien wi 'yeli bèri baara né wi lièle ní lè bèri bili pe màakuu nyuʔwò wè, kire ga buu yakenyè nyáa yeli 'taa Kulocelié mé wè, nyàa feliye yi 'niʔe yè, ye- yi cò cèngé. ¹¹ A n̄ii yē ne Kulocelié kele nyu gèle *téngéfòlilo gboli* nī lè, wi de ki kpínʔini bèri Kulocelié sienre nyu dè de ciilé. A n̄ii lièle yē bèri kele kúu gèle,

† *Wéli baa Sél 18.12.* †† *Wéli baa Nún 34.13-17.* ‡ *Wéli baa Eza 29.23; Mat 6.9; Kol 4.6; Tim 2 2.25.*

†† *Wéli baa Kàs 10.12.*

wiri ke kúu né ñcri dáà ní Kulocelië wi 'ken wi mé dè. Ki 'yeli ti mieni de kpín?ini bè *kpu?w?w* ta?a Kulocelië nē, Zezi Kirisi wire kenme nē, wire ñàà nē kpu?w?w ti 'yeli né fàn?a ní gè lèlè ó lèlè nī lè. *Ki- taa ki puu bè !*

**Yeri fundaanra kpín?ini
a yeli ne wu?w Kirisi wu?u nē gè**

¹² Ne siinyenine, kii yeli ki- puu funwu?w yeli mé? bà puuwelige kii yeli nē lèlè náà nī lè gaa ki yē kàsunkpu?w tíele gè?, majo kaala láà nī nàa niì yeli lè?. ¹³ Gii ki 'yeli gè, yeri fundaanra kpín?ini bè yeli ne liele líi *Kirisi wu?w?w* nī gè; kire yē yeli bága de muguri kpu?w lèlè líi nī Kirisi kénì wi kpu?w?w tìe bè. ¹⁴ A sienne piyē ne yeli teri wè bè yeli yē Kirisi wuulo bèle, yeli wu?u kii tàn?a, né ki cén *Kulocelië Pile* lè, né wi kpu?w?w ní bè, lire yē ténine yeli nī.

¹⁵ Kire nē, sien sì yeli bèri wu?w yeli sun?w?w nī bè sienkpu?u kenme nē?, á kire bè? kàyuugo kenme nē?, kire ga laa kapiigbi?ilige kenme nē?, kire ga laa ñàa wi wii nyógi wàa kele nī gèlè?. ¹⁶ Nè ki ya?a a sien wàa ne wu?w bè wi yē Kirisi wuu wè, wi fāga dè fiere ta?a?. Wi cèri Kulocelië kpóri wī, bè 'Kirisi mí?e kii wire nē gè.

¹⁷ Gii sí gī baa gè, kàyu?ujuu lèlè nī ne nògí; Kulocelië narige wuulo peli nē ki 'séli. A ki sí nyaa ki 'séli weli nē gè, gii sí ki bága puu bili wu?u gè bàli pe 'cii piyè téngé Kulocelië wi *Kataanna Sienre* nē dè? ?

¹⁸ *Kulocelië siensebere* ti 'ki juu ti?e kàà nī né jo: *A ki sí yē siensinmine peli suogenme pi 'gbèn bè, gii sí ki bága nò bàli nē pe wè fi?é Kulocelië nē wè?, né kapiigbi?ilile ní bèle† ?*

¹⁹ Kire nē, a ki yē pàli ne wu?w nē yeli né Kulocelië nyéni kaala ní lè, pe- piyè gbòbori pe ya?a duniya Faanfóli wire kiyè nī yè, wire ñàà wi 'yeli né téngéle ní lè, peri waa yi?eme peri kacèngé kpín?ini gè.

**Kaju?ulo téngéfolilò gboli
ni sienliele mé bèle**

5 Mi ne nyu sienliele mé bèle *téngéfolilò gboli* nī lè, mi ñàà wī liewe pe tíele wè né ní *Kirisi wu?w?w* yi nyaafóli wè. Mi míeni m'bága liele taa kpu?w?w nī bè bàa Kulocelië bága ba tìe bè. Píra ñàà nī wè, mi ne *liele* náari bèle bàli bíele yeli sun?w?w nī bè:

² Téngéfolilò tògo gáà Kulocelië 'ken yeli mé gè, yeli de ki nári gè. Yeri ki wéli, kii nyaa majo fàn?a baara dī?; funjèngé wori dī, kenme bíi nē ki 'Kulocelië déni wè. Yeri ki kpín?ini ki fāga buu majo wali caagoligo gī?, nè ki ya?a ki 'yeli ki- puu majo ki láa yē yeli nē wī. ³ Bàli Kulocelië 'ken yeli mé yeli de pe nári bèle, ye fāri ki kpín?i-

† Kàs 11.31 tire ti 'juu ná?a gè nè yeli né gireki sienliere ní dè.

ni kàfóliilò pàli tíele bàli pe 'gbèn bèle?. Yeli tán?agenme pi 'yeli bè puu fie cènwe, ñàa téngéfolilò pe béri tenme wè. ⁴ A nà?avóliilò *Kàfóli* wi kénì wii tìe wè, yeli bága kpu?w?w ndòng?w †† taa gè, gaa cènme piì gbè kú?w bè?.

⁵ Bè míeni ki yē, yeli nàgapunmin?w bèle, ye- yiye cérige liele mé bèle. Ye mieni bèle, yeri yiye cérigi yiye mé, né ki cén *Kulocelië siensebere* ti 'ki juu né jo:

Bili pe piyè nyíene bèle, Kulocelië wii ne túngu né pe ní.

Bili sí pe piyè cérigi bèle, Kulocelië wi nē wi kpu?w?w ken dè pe mé‡.

⁶ Bè sí ki yē gè, yeri yiye cérigi Kulocelië fàn?a kóli láara gè, kire ga buu wi- yeli yègè wi nyéni lèlè nī lè. ⁷ Ye- yeli kasongig?w ke mieni ta?a wi nē ††, né ki cén yeli woli ni 'kpú?w wi mé.

⁸ Ki 'yeli ye- yiye cògenme cén, ye- puu nyemine. Né ki cén yeli leguu wè *gbòdolilo kàfóli* wè, wii ne cuulo ne mári yeli táanni bè jàri tíele ñàa fungo cí taa wè; wi niè wàa caa bè wi káa. ⁹ Yeri cáanri né wi ní, ye- niè wáa téngéle nī lè, né ki cén yeli siinyenine téngéfolilò bèle duniya nī wè, piyè ne wu?w bè yeli tíele. ¹⁰ Bà yeli 'wu?w lèlè láà cèri nī wè, Kulocelië ñàà wī kacèngé ki mieni fólì wè, wire ñàà wi 'yeli yeri wi kú?w?w fun kpu?w?w nī bè, bè yeli yē pínene né Zezi Kirisi ní wè, wire tíime wi bé yeli yègè bè yérige, bè yeli cò, bè yeli kpí?ile ñcrifóliilò, yeli sí gbè tuu?. ¹¹ Wire mé fàn?a ki yē lèlè ó lèlè nī. *Ki- taa ki puu bè !*

Siensenre dè

¹² Siliven †† wi 'mi sá?a, a mi 'nyasienkeniye nyáà sebe ye bè tórigò yeli mé, wire ñàà wī mi siinyeni wè, téngéme sien wè. Mi 'sebe ñàà sebe wè bè lèbaanna nyó?w yeli nī, bè ki fíligé yeli mé dí kpu?w?w dáà Kulocelië 'ken yeli mé dè, kányi?e wori dī.

¹³ Téngéfolilò gboli náà nī ná?a Babilóni kà?a †† nī gè, nàa Kulocelië 'nyíene nè kòn lè majo bè wi 'yeli nyíene nè kòn wè, piyè ne yeli síeri. Mariki ††† míeni ne yeli síeri, wire ñàà wī mi jaa wè téngéle nī lè. ¹⁴ Ye- yiye síeri ye yiye gàngbu?ulo su?n su?n gèle yiye nē né déni?e funy?w ní.

Yanyige ki- puu yeli ye mieni nē, yeli bálì bíele pínene né Kirisi ní wè !

†† *Kpu?w?w ndòng?w gè, a ñii cé kàsenige fè gè nè séni yiri péliwe wè, pe nē ki ken wi mé. ‡ Kàs 3.34 tire ti 'juu ná?a gè. Wéli baa Zak 4.6. †† Wéli baa Nún 55.23 †† Pàli ne sienre dáà yi?e dè ne jo dí Siliven mí?e ki bé gbè nyaa Silasi wī, wire ñàà wī 'puu ne nyaari né Póli ní tán?ana nē (wéli baa Kakpi 13-15). ††† BABILÓNI KÀ?A: Pàli ne sòngí kii ne nyu Wur?mi kà?a wu?u nē. Wéli baa Tìe 14.8; 16.19; 17.5; 18.2,10,21. ††† Mariki wire wi 'puu Barinabasi nàapile, wire wi 'Mariki Sebe kpí?ile wè. Wéli baa Kakpi 12.12,25; 15.37-39; Kol 4.10; File 24.*

Pieri siinwuu

Sebe wi tiedi?e gè

wè, wi yé wi torigo téngéfólilò mé bèle bàli pe yé cærigé téngéfólilò gbu?ulo nī gèle tieye yàà nī yè, nè fàri bàli nē pe yé sebe péliwe taa wè ().

Nàa wi 'sebe sebe wè, wi 'wii tiè Siimɔ Pieri, wire njáà wi 'puu Zezi Kirisi tundunwɔ wè. Wi 'jo wire yé puu Zezi Kirisi wi nyaafóli lèlè líi nī wi céri ti cé yi?e ne càanná baa nyagurugo nē gè, á pe 'Kulocelié wi yékpóli lú?u lè (). Wíi ne sòngí ne ta?a bà Zezi cé ki juu wi mé né jo kenme bìi nē wi bága kúu wi téngéle kenme nē bè. Bà kire lèlè ni péni nògí lè, a wi 'sebe njáà kpí?ile wè né torigo pe mé, wi siensénre dè (). Dù?ɔ wi 'wi kpí?ile lèlè nī nī ki 'puu yi?ele togo né kpɔrigɔ né sicéri Zezi kúu kàdu?umé gè.

Pieri sebe wíi ne séligi né tenmené ní nàa ni ki tíi kenme bìi nē sien 'yeli bè lie téngéle nī lè béri tari Zezi Kirisi cén-ne nī lè, bé kò bè Kulocelié kenme tíele bè (). Sebe wi nyùgo gè, kire yē bè téngéfólilò sòngirɔ tìrige dè kányi?e nē gè, kányi?e gáà ki yē Kulocelié siensebère nī dè né wi tundunminɔ tenmené nī lè (). Kire kányi?e gáà kīi kpìenme bèri Zezi koligo tíi gè fúo bè pa nò Zezi penjenge nē gè ().

Bà wi yé ki juu nè tié pe nē nè ya?a wè jànvaa tenmefólilò wori nè dè (nyùgo), a Pieri wi n'ne koli ne juu nè tié pe nē bàli pe sí ne sienne tí?e bèle ní?e cì?í Zezi pen wori nē dè ní?e jo kányi?e bè? wè (). A Pieri sí ki juu nè gbènge pe mé né jo gàa ki 'ki ya?a Zezi wíi ne mɔgi wè, kire yē Kulocelié funnyige: wíi ne caa bè ki ya?a sienne pe- kenme taa bè téngé Kataanna Siénre nē dè (). Kire jànvaaafólilò bèle, gàa ki pe siri gè kire gī kàyu?ujuujenge gè (). Téngéfólilò pe 'yeli bèri Zezi Kirisi penjenge siri gè bè kò cililè bè piye gbòbori ya?a bè sa yéri wi yi?e mé gè ().

Sebe wi nyùgboliyo yè

Síerile lè

Kulocelié siensebère ti 'téngéfólilò tenme bèle

Jànvaa tenmefólilò bèle né pe woli ni cú?ɔgenme ní bè

Weli kàfóli wi pengénme woli lè

Síerile lè

1 Mi njáà wí Siimɔ Pieri wè, Zezi Kirisi wi sùkulowo † né ní wi tundunwɔ wè, mi ne sebe njáà torigi wè bàli mé pe 'téngéle taa lè nàa ni 'kpú?ɔ nè nyuo lè né nī nunɔ né weli woli ní lè. Kire téngéle náà ni 'taa Zezi Kirisi nī wè, weli Kulocelié né weli Suɔfóli, wi sínme pire kenme nē.

² Kulocelié wi- *kpɔ?ɔ?ɔ* né yanyige ken gè yeli mé ní?ege bè yeli 'Kulocelié cén wè né weli *Kàfóli* Zezi ní wè.

Weri lí?i téngéle nī lè

³ Kulocelié wi 'wi fàn?a ken gè weli mé gàa ki 'yeli gè kire ga buu weri weli síi tári wè bè puu puɔɔ Kulocelié nē wè. Né ki cén wi 'ki ya?a a weli 'Kulocelié cén wè, njáa wi 'weli yeri wè, wi kpɔwɔm kenme nē bè né bè wi 'nyuo nè fori wè ††. ⁴ Bè ki yē a wi 'lagbenre kpɔ?ɔni?ere ken dè

weli mé dàa nē wi yé nyuo fèni gè, kire ga buu a yeli 'ti taa dè, yeli gbè yiye píle bè suɔ duniya kanedan?ana mé gèle gáli ke 'pii gèle, kire ga buu weli kenme pi 'yi?e bè puu Kulocelié kenme tíele bè.

⁵ Ki sí n'ge, yeri njá?aná kpɔ?ɔ ye kàa fàri yeli téngéle nē lè ye nyuo bè fori, bé ní Kulocelié cénne fàri lè yeli nyuɔmɔ forilo nē lè. ⁶ Cénme nē bè, ye- yiye cògenme fàri bè baa. Yiye cògenme nē bè, ye- lèbaanna fàri lè baa. Lèbaanna nē lè, yeli de yeli síi tári wè bè puu puɔɔ Kulocelié nē wè. ⁷ Bà yeli ne yeli síi tári wè bè puu puɔɔ wi nē wè, ye- wiyedenige fàri gè baa. Wiyedenige nē gè, ye- ní sienne pe mìeni déni?e fàri gè baa. ⁸ A ki sí nyaa kire kacèngéle gáli kiyē yeli mé gèle, a kiyē ne ní?egi ne waa yi?eme gè, kiyē yeli ya?a? yeli kò sàliyefólilò? bè puu yasénre fùn?; ke bé ki ya?a yeli de waa yi?eme weli *Kàfóli* Zezi Kirisi wi cénne wu?u nē gè.

† *Gireki siénre nī dè ná?a gè, nyasiénkenige ki kɔri wi 'jo: sùku- lowo. Siénne páli nē tí?e gáà siénre yi?e dè nè jo: baakuwɔ. †† Bè wi*

'nyuo nè fori wè: Siénne páli nē tí?e gáà siénre yi?e dè nè jo: wi njɔri kenme nē bè.

⁹ Nàa mé tire wè yē dè?, wi wè nya?a cènge?, wī bē fúɔn tíele. Wi nē fi?e, wi nē ní ki cén? Kulocelie yé wire kapi?ile jíge gèle nē lá?a wire nē?. ¹⁰ Nē siinyenine, gii sí gī baa gè, yeri nà?aná kpu?ɔ yeri ki tí yeli tán?agenme nē bē dí Kulocelie nyéni yeli yeri nē yeli nyíene né kòn. Né ki cén a yeli nē kire kpín?ini gè, yeli sí de kúruge de tun koligo nē gè púlo?. ¹¹ Bē sí ki yē gè, weli *Kàfɔli* Zezi Kirisi, weli Suɔfɔli wè, wi bànguɔ kùlofɔligɔ kòri ki bé múgu kpu?ɔ yeli mé.

¹² Kire kenme nē mi ne caa bē yeli sòngirɔ tìrige dè súuri kele gáli nē gèle, a ki né cénì nyaa yeli 'ke cén nē kúɔ wè, né míeni yeli yē puɔɔ cènge kányi?e nē gè, gàa yeli 'taa gè. ¹³ Bē mi ya?a sii nē wè duniya nī wè, mi 'ki nyaa ki nyéni yeli mi de waa yi?eme bèri yeli sòngirɔ tìrigí dè yeli- kò nyeminé. ¹⁴ Né ki cén mi nyéni ki cén, a cèri sí?ere m'bé yiri mi céri nī dè, majo bē weli *Kàfɔli* Zezi Kirisi wi 'ki fíllige nē juu m'mé gè †. ¹⁵ Kire nē m'bé kenme pi míeni kpi?ile kire ga buu a mi kénì kùu wè, yeli de sòngí de ta?a né tenmené náà ni míeni ní.

**Weli yē Kirisi kpuɔɔ
pi nyaafɔlilɔ**

¹⁶ Bē ki yē gè, weli sí télige mú?urudo sícilizienre nē wī? bà weli 'puu ne weli *Kàfɔli* Zezi *Kirisi* wi fàn?a né wi penne wu?u nyu gè?. Kire bē?; weli tíime yē wi kpu?ɔɔ ti nyaafɔlilɔ wī. ¹⁷ Cenge gī wi 'kpu?ɔɔ né kpuɔɔ taa bē Tuufɔli Kulocelie mé wè, weli tíime 'puu baa nē Kpuɔɔ Kulocelie wi yékpɔli lú?u lè, nàa ni 'ki juu né jo: «Nàa wire wī mi Jaa wè, nàa wi 'mi déni wè; wi woli ní 'tòni nē kpúɔ m'mé †.» ¹⁸ Kire yékpɔli náà ni 'yiri *nyi?ene* nī lè, a weli tíime 'ni lú?u, bà weli cé puu né wi ní nyagurugo wàlidengege nē gè.

¹⁹ Nē fàri tire nē, weli nyéni *sienjuuliele* pe sienre taa dè, tire dáà nē weli bé gbè téngé kpu?ɔ dè. Ki 'yeli yeli de líiye cáanri tire sienre mé dè, né ki cén tíi bē fétinne tíele nàa ni nyí yebilige sun?ɔɔ nī bē ‡, fúɔ bē taa kpienme pi ba tuu, dí kpienduume ηɔnò, Zezi Kirisi wè, wi de nyí?ene yeli funyɔ nī yē †.

²⁰ Gàa yeli 'yeli bē cén gè, kire gī gàa gè: *sienjuuliewe* sienre dáà ti yē baa *Kulocelie siensebere* nī dè, sien wáa fáala sí gbè ti kòri cén wire tíime yákuɔ wè?. ²¹ Né ki cén Kulocelie sienjuuwo sienre taa fáala sí juu sien nyéni kaala nē wī?. Kire bē?; *Kulocelie Pile* lire ni 'puu ne sienre yègí bèle pe- Kulocelie sienre nyu dè †.

**Jànvaa tenmefɔlilɔ bèle
né pe woli ni cúɔgenme ní bē**

2 Fa?a fa?a gè jànvaa sienjuulo 'puu Isirayeliyé sun?ɔɔ nī bē, bē míeni ki yē ηò wè, jànvaa tenmefɔlilɔ bága puu yeli nī. Bàli bèle, pe béri jànvaa ten-

† *Wéli baa Zan 21.18-19*; †† *Wéli baa Mat 17.1-5; Mar 9.2-7; Luk 9.28-35*; ‡ *Wéli baa Nún 119.105; Zan 1.5*; ††† *Wéli baa T5r 24.17; Tíe 2.28; 22.16; Zan 1.5; Kor 2 4.6*; †††† *Wéli baa Sam2 23.2; Luk 1.70; Kakpi 1.16; 3.18; Tim 2 3.16; Pie1 1.11*.

mené kan?a lè né sícilizienre ní nàa ni bé cúɔɔ nyóɔ bē sienne nī bèle. Pe bé cíi *Kàfɔli* nē wè nàa wi 'pe fúgu nē suɔ wè, bé sí cúɔɔ nyóɔ bē piye nī fáari. ² Sienne sáame bé ta?a pe núɔɔ koligo nē gè. Kire jànvaa tenmefɔlilɔ bèle peli kenme nē, sienne pe béri kányi?e koligo teri gè. ³ Pe wali tàanma wu?u nē gè, pe béri yeli fáanni de líi né pe sícilizienre ní dè. Nē ki ya?a ki? fa?a pe kàyu?ujuu wori ti yé juu nē ya?a nē píne pe cúɔɔwori tíi ga ké bé pe ya?a?.

⁴ Né ki cén, Kulocelie sí *nyi?ene tundunminɔ* ya?a bèle wīl pe wu?ɔ?; bàli pe yé kapiile kpi?ile lè, a wi 'pe wáa kàwi?i sícuugo nī gè, puɔya?ala yebiliwuɔɔ nī lè. Baa piyē ne *kàyu?ujuujenge* siri gè ††. ⁵ Bē míeni sí ki yē, wīl duniya péliwé ya?a wè wīl wi wu?ɔ? *Nɔwe* lèlè nī lè?, a wi 'kàsakpiile tìrige lè kire lèlè sienne nē bèle, peli bálì piyè puu ne fi?é Kulocelie nē wè?. Nē ki ya?a a wi 'Nɔwe wire suɔ, né sienne kólisiin ní bèle, wire nàa wi 'puu ne sínme wu?u nyu gè duniya sienne mé bèle.

⁶ Kulocelie wi 'kàyu?u juu *Sodɔmi* né *Gomɔri* kàaya nē yè nē yi cúɔ? nē yi sóri?o né kàsun ní a yi 'kò cún?ɔ, a kire 'kò fié sienne mé bèle bàli piyè 'puu ne fi?é Kulocelie nē wè?, bē ki tíe pe nē gàa ki bága pe taa wè.

⁷ Nē ki ya?a wi '*Lɔti* píle wè nē suɔ, né ki cén wi 'puu siensinwe nē fúɔ nē tóri siennaasinzinmine bálì pe tán?agenme nē bē bàa pi 'núɔ? bē, né pe kanya?amire wu?u ní gè. ⁸ Kire siensinwe wè, wi 'puu téniwé kire sienne sun?ɔɔ nī bē; cenge ó cenge wi fungo ki 'puu ne nya?ami bē wi 'puu ne pe kapiigbi?iligele nya?a gèle níe ke wori lúru dè.

⁹ Kī cenge, *Kàfɔli* wi 'ki cén kenme bìl nē wire bé gbè pe píle bē suɔ kagbenge mé gè, bàli bíele pe 'piye puɔ wi nē wè, bē sí kapiigbi?ilile téngé bèle piyeyé, bē pe wu?ɔ kàyu?ujuujenge gè. ¹⁰ Wi bé ce pe wu?ɔ wī, bàli pe 'ta?a pe céri núɔɔ nìge kele kúru?u gèle, a piyē ne Kulocelie kàfɔligɔ fa?a gè.

Kire sienne bálì bèle, piyē niényienigefɔlilɔ né ní fungbenyefɔlilɔ, pe wè ne fi?é bē nyi?ene fàn?afɔlilɔ ti?ele bèle?. ¹¹ Nyi?ene tundunminɔ bèle, ηɔri né fàn?a yē pe nī nē tóri jànvaa tenmefɔlilɔ nē bèle, nē ki ya?a nyi?ene tundunminɔ peli sí cénì nyi?ene fàn?afɔlilɔ ti?ele bèle? nē kàyu?u juu pe nē? Kulocelie yi?e mé gè?. ¹² Jànvaa tenmefɔlilɔ bálì bèle, peli yē bē nyà?ayeré tíele dàa mé sícilige wè yē gè?, tire dáà ti 'sii peri ti cògí de kpúu dè. Gàa piyè cén gè?, kire piyē ne teri. Peli bèle, pe tíime kapi?ile ke bága pe kpúu míeni. ¹³ Pe bága pe kapi?i sàri taa wè gàa pe 'kpi?ile gè. Gàa ki 'pe déni gè, kire gī pe níe pe céri kanɔdan?ana kpín?ini gèle cenvugo nē. A pe gbèni pen yeli pínenyenige liile ti?e nī gè, pe níe fundaanra kpín?ini sienne fáannige wu?u nē gè. Peli tíime penne wu?u ki nē puu laabiri yegé né ní fierewu?u.

¹⁴ Peli nyapigele keli yē bèri celile wéli bèle bèri pe caa bē kanu?ɔɔ kpi?ile né pe ní. Peli nē ga kapi?ile

††† *Wéli baa Sél 6.1-4; Zud 6né kaliwege ki tánme gè.*

kpííle gèle bè tìn nyaa?. Bàli pe fie nìre wáa téngele nī lè?, pe nìe pe cògì pe gárye nē yè. Pe 'pe funyc gbòbori yè nè ya?a wali tãanma wu?u nē gè. Piyē Kulocelié déngé láara wè.

¹⁵ Bè sí pe 'yiri kozinge nī gè a pe 'pùunni nè ta?a Bozri jaa *Balaam*[†] wi koligo nē gè, wire njáa wī kolimo pi sàri wi yé wi déni wè. ¹⁶ Nè ki ya?a wi sèfenne ni 'nyu múgu gè nè juu né wi ní bè sien tíele, bè juu die wi nē wi kacu?u wu?u nē gè. A sèfenne ni 'kire kanyaajuwo wi kàala kakpi?ilile yérige lè ^{††}.

¹⁷ Kire jànvaa tenmeflilb báli bèle, piyē lawi?ile tíele, lu?u sí wè yigi ke nī?, né ní bè nēwirile tíele nàa káfaligbu?u ki líi gè. Kulocelié nyéni tíe káa ya?a pe mé baa yebiliwu?u dénden nī lè. ¹⁸ Piyē ne nyúgofun sienkpolido nyu dè bàli mé pe 'péli nè piye su? sienpuunnin?o mé bèle, pe nē pe fáanni nè cò né céri kanedan?ana nú?u?u sienre ní dè. ¹⁹ Kire tenmeflilb báli pe nē nyu fēni gè pe mé nié jo pe bé kò piyeme, nè ki ya?a peli tíime bèle, piyē sùkulolo pe kanedan?ana nē gèle gáli ke pe córi gèle. Né ki cén sien ó sien yē sùkulowo kaala náa nē ni 'dàli wi nē lè.

²⁰ Bè sí ki yē gè, sienne páli yē baa, bàli pe yé lá?a duniya nú?u?u nē bè lèlè líi nī pe yé weli *Kàfali* né Su?fali Zezi *Kirisi* cén wè. A ki sí nyaa pe péni yiri koligo nī gè nè koli nè jíin kire nú?u?u nī bè bàa pi 'dàli pe nē bè, pe kenme pi nē í'nè pii pélibe nē bè. ²¹ Ki cí póri pe mé pe fága cé sínme koligo cén gè?, séni pe 'ki cén bè sí ní koli lá?a fàn?a kajuulo nē lè nàa Kulocelié yé ken pe mé lè. ²² Kàsiile ni kányi?e ki nyéni fori pe nē nàa ni 'ki juu né jo: *Puun wi 'koli nè ké wi tũguro kũrugu dè*[‡] né miéni: *Tanu njáa wi 'gbéli wè, wi 'koli nè séni wii kòligo fàrigé nī gè.*

Weli Kàfali wi pengenne wori dè

3 Ne siinyenine, ki n'ge sebe siinwuu njáa mi 'sebe nè tórigo yeli mé wè. Pe miéni siin nī bèle, mi ne ki caa bè yeli sòngijenre cúngo cúngo dè kire ga buu yeli de sòngí de ta?a né tenmené ní lè nàa yeli 'taa lè. ² Mi ne caa bè yeli sòngir?u tìrige dè sienre nē dè dàa *Kulocelié sienjuuliéle* pe yé juu dè fa?a fa?a gè, né tire dáa weli *Kàfali* né Su?fali Zezi wi 'juu nè gbèngé yeli mé dè né wi *tundunmin?u* ní bèle.

³ Gàa sí ki 'kpú?u gè, ye- ki cén, cenzenyé nī yè, pàli bága pen bèri piye nyéne sienne nē bèle; pe bé ta?a pe kanedan?ana nē gèle bé sí de yeli tíe. ⁴ Pe bé jo: «Zezi wi 'nyu fēni gè né jo wire bé pen [‡]; gáa sí ki kénì wi nyafenige taa gè ? Sé wi yē ? Né ki cén, bà ki 'líe weli to-bilo pe nyéni kuu bèle, kele ke miéni ne waa kanum?u nē bè nè ki 'séli bà duniya wi yé faan wè !»

[†] Wéli baa T3r 22.5,7. ^{††} Wéli baa T3r 22.21,23,28. [‡] Wéli baa Kàs 26.11; Mat 7.6. ^{‡†} Wéli baa Mat 24.48; 25.31-46; Zan 14.3,18.

⁵ A kire sienne piyē ne nyu mme gè, pe nē kòrir?u ki nē nè fi?e né gáa ní gè: fa?a fa?a gè, Kulocelié yé nyi?ene né dàala faan lè né wi sienre ní dè, a wi 'dàala wáli lè nè yige lu?u nī gè, né lu?u?u píne yè tienugo nī a lu?u?u yi 'dàala mà?a lè nè su?u [‡]. ⁶ Kire kàdu?ume a wi 'lani?ege tìrige gè nè kire lèlè dàala tón lè nè ni cú?u ^{‡†}. ⁷ Kire kanum?u nē, Kulocelié sienre kenme nē bè, nyi?ene né dàala náa ni 'kò píra njáa nī wè, lire yē téngeya?ala kàsun mé gè, bèri *kàyu?ujuujenge* siri gè né sienne pe cú?u?u?u ní dè, bàli pe wè ne fi?é Kulocelié nē wè? ^{‡†}.

⁸ Ne siinyenine, kaala láa nigbe yē baa nàa nē yeli sí yeli bè fi?e lè?: cenge nigbe ki? majo yi?ele sirakogun?u (1 000) gíele *Kàfali* yi?e mé gè, né yi?ele sirakogun?u míeni kiyē majo cenge nigbe gí [‡]. ⁹ *Kàfali* wíi je m?go bé wi nyafenige fori gè? majo bè pàli ne ki sòngí gè?. Ré?e, wi nyéni wi fungo nyígi gè wí yeli k?li mé gè. Wi wè ne caa wàa nigbe- pùunni yeli nī?, nè ki ya?a wíi ne ki caa sienne pe miéni lèlè taa bè kàdu?u wáa pe kapi?ile mé gèle.

¹⁰ Nè ki ya?a *Kàfali* wi cenge ki bé pen bè kàyuwo tíele ^{‡†}. A ki cenge ki kénì nò gè, nyi?ene ni bé tũn kpu?u bè nyege bè tóri. Nyi?ene yere ti miéni bè sú?u bè cérigé. Dàala lè né sienne kakpi?iligele ní gèle, ti miéni bé múgu ya?a kàyu?ujuuf?u mé wè ^{‡††}.

¹¹ Bè sí ki nyaa ti miéni bé nyege bè tóri dè kenme báa nē bè, yeli sí yeli bè puu sienne bíli felile ? Yeli tán?agenme pi 'yeli pi- puu tíele fùn Kulocelié yi?e mé gè bè ki tíe yeli nyéni yiye puu wi nē. ¹² Bè yeli ne Kulocelié wi cenge siri gè, ye- kenme pi miéni kpííle yeri njá?aná kire ga buu wi gbè pen fáari. Kire cenge gè, nyi?ene ni bé sú?u bè nyege, dí nyi?ene yere ti sí nyege kàsun káfugo nī gè.

¹³ Nè ki ya?a weli ne ki siri gáa nyu?u Kulocelié wi 'fēni gè, kire ki bága puu nyi?ene f?nn?u lè né dàala f?nn?u ní lè. Kire tíe ki bé puu sínme kòridi?e gè.

¹⁴ Kire nē, ne siinyenine, bè yeli ya?a yeli de tire siri dè, ye- njá?ana ye kenme pi miéni kpííle kire ga buu Kulocelié wi pa yeli nyaa ciilile né ní kp?lidiele fùn ^{‡†}, né ní yanyige nē né wi ní.

¹⁵ Yeri sòngí de ta?a né *Kàfali* wi funnyige ní gè, gáa ki bé ki ya?a dí yeli- su?u taa lè. Tire míeni weli siinyeni *P?oli* wè, wi 'ti juu nè ti sebe nè ken yeli mé né sícilime ní bàa Kulocelié 'ken wi mé wè. ¹⁶ Tire wu?u nē wi 'ki sebe wi sebele pe miéni nī bèle, bà wíi ne sienre dáa wu?u nyu gè. Tãa k?ri sí yē gbèlide bè ti cén; kanaasinjénmine páli sí yē baa bàli piyè tenmené taa lè?, piyē ne ti

^{‡†} *Gireki sienre nī dè ná?a gè, ti k?ri wíi gbèliwè. Ti bé gbè jo: wi 'dàala yige lè lu?u nī gè, kire ga laa: wi 'dàala yige lè lu?u kenme nē. Weli 'sienre dáa yi?e dè nè juu nè yeli né dàa ti 'juu Séli 1.6-10 nī wè. ^{‡††} Wéli baa Séli 7.11-21; Pie2 2.5. ^{‡‡‡} Wéli baa Luk 17.29-30; Tes2 1.9. [‡] Wéli baa Jún 90.4. ^{‡†} Wéli baa Mat 24.43-44; Luk 12.39-40; Tes1 5.2,4; Tie 3.3; 16.15. ^{‡††} Eburulo siensebere tãa ti 'juu né jo: ti miéni bé su?u bè kúu. ^{‡†} *Téngef?li* wi 'yeli bè puu ciiliwè né kp?lidiele fùn, bè kaku?u yaju?u tíele né kacu?u?u?u tíele, a wi 'n? Kulocelié yi?e mé gè. Wéli baa Yir 12.5; T3r 19.2; Lev 21.20,21.*

kɔri yi?i wè ne nyu. Piyē ne ki kanumɔ kpín?ini bè né *Kuloceliε sienseberε* tiεye yáà ní. Kire ki bága pen né peli tíime cú?ɔwori ní dè.

Siensenre dè

¹⁷ Kire nē, ne siinyenine, bè mi nyénì ti juu nè tìε yeli nē wè, ye- yiye cò macén kire ga buu sìnzinminε bálì pe

pùunnidiεye yi fǎga yeli líε yeli- sa fɔn yeli yéridi?ε lիրige nī gè téngεε nī lè?. ¹⁸ Kire nē yeri waa yi?εme súuri weli *Kàfɔli Zezi Kirisi*, weli Suɔfɔli, wi *kpu?ɔɔ* né wi cénne nī lè.

Kpuɔɔ pi- puu wi wobo píra ηáà nī wè né lègεε ke mienì nī! *Ki- taa ki puu bè!*

Zan péliwe

Sεβε wi tiedi?ε gè

Zan wi yé wi sεβε wi sii kúwɔ mé. Zan wi yé puu Zezi tundunwɔ wáà. Wi cé sεβε wáà sεβε ηàa pe ye . Wii wi mí?ε ta?α gè nē wè?, nē ki ya?α wi yé puu bàli nī pe 'Zezi Kirisi cén wè wi sii nī wè ná?α dàala nē lè (). Sienne bíli mé wi 'sεβε ηàà tórigò wè, wii pe tìε?; Kulocelie sienre wi 'puu ne nyu sienne pe miēni mé. Zan wi nyénì sεβε páli siin 'kpí?ile míeni nē fàri ηàa nē wè.

Sienne dáà dè, tīi ne waa Zezi Kirisi wori kúrugu dè dàa wi 'juu pitenmenε mé bèle, dàa Zan 'sεβε Kataanna Siēre nī dè, Zan 14–17. Téngεfɔlilɔ pe 'yeli bèri lúru tenmenε mé lè bé sí de Kulocelie dénige tí gè a peli tíime pìye déni bèle (). Déniε wu?u sienre dè, wi 'ti juu nē ta?ala tɔliyo sáame ().

Sεβε péliwe ηàà wi nyùgbu?ɔ gè, kire yé puu bè téngεfɔlilɔ yeri bèle pe- nire wáa pe téngεle nī lè lèle ó lèle nī, bé sí pe sòngirɔ ta?α dè Zezi tundunminɔ pe tenmenε nē lè. Bè jaa bè kire kpí?ile gè, pe yé yeli bè kányi?ε cén gè Zezi Kirisi wu?u nē gè, dí Zezi Kirisi wīi Kulocelie ηàà wi 'sien céri líe nē pen duniya nī wè. Zezi wi yē kpìenme, kire nē pe 'yeli bèri tari súuri kpìenme nē bè, bè peli tíime yē Kulocelie piile bèle ().

Kire tienugo nī gè, pe cé yeli bèri cì?í jànvaa tenmefɔlilɔ pe sienre nē dè, né ki cén pe sáame 'puu ne cì?í ki nē né jo Zezi wi wè Kulocelie Siennyienεɔwɔ, Kirisi wè? (). Pe yé yeli bè kányi?ε tenmenε yori lè bè yige káfinere woli nī lè ().

Bè wi sienre kúɔ dè, Zan 'ki juu né jo téngεle lè Zezi nī wè, lire nī yakpu?ɔ gè. Nàa sí wī Jaafɔli wi wè wi mé wè?, sii wè wi mé?; sien ηàà mé Jaafɔli wi yē wè, sii yē wi mé (). Wi wè ne fi?é bè sa yéri Kulocelie yi?ε mé gè?, bè téngεle yē wi mé lè á wīi lúru wi mé wè (). Zezi wi nyénì ki ya?α a sienne pe 'gbèni jáa nē Kulocelie cén wè, bà pe yē pínenyenige gè né wi ní wè ().

Sεβε wi nyùgboliyo yè
Sii sienre wori dè
Kpìenme né yebilige
Kulocelie piile tán?agenme
Jànvaa sienjuulo bèle
Dénige wu?u gè
Sòngirɔ ta?adi?ε gáà gī téngεfɔlilɔ mé bèle

Sii sienre wori dè

1 Gàa ki 'puu baa sélime nē bè, gàa weli 'lú?u gè, né gàa weli nyapigele ke 'nyaa gèle, né gàa weli 'sómigɔ nē wéli gè, á weli kiye yi 'cò ki nē wè †, kire wu?u weli ne jáari, tire dáà dí sii sienre dè.

² Wire ηàà wi yē sii wè, wi 'wii tìe a weli 'wi nyaa. Kire nē weli yē kinyaafɔlilɔ ne bànguɔ sii wori nyu dè yeli mé, kire sii ηàà wi 'puu né Tuufɔli ní wè né pénì wii tìe weli nē ††. ³ Gàa weli 'nyaa né ki lú?u gè, weli ne ki jáari yeli ye míeni mé, kire ga buu yeli míeni yeli- puu pínenyenige nē né weli ní. Gii sí gī baa gè, weli yē pínenyenige nē né Tuufɔli ní wè né wi Jaa Zezi *Kirisi* ní

wè ‡. ⁴ Weli ne kele gáli sεβε gèle yeli mé kire ga buu weli fundaanra ti- fori.

Kulocelie wīi kpìenme

⁵ Tunduro sienre dáà weli 'lú?u Zezi Kirisi mé wè á weli ne ti nyu ne tí yeli nē wè, tire dí Kulocelie wīi kpìenme, dí yebilige wè wi nī púlo? ††. ⁶ A weli sí jo weli yē pínenyenige nē né wi ní wè, nē sí ki taa a weli ne tári yebilige nī gè, weli ne finene wī, weli wè ne tári kányi?ε nī? ††. ⁷ Nē sí ki ya?α, a weli ne tári kpìenme nī bè, bè Kulocelie wire tíime yē kpìenme nē bè, pínenyenige yē weli sun?ɔwɔ nī, á wi Jaa Zezi sisien kīi ne weli ciile weli kapi?ile ke miēni nē gèle †††.

† Wéli baa Zan 1.1, 14. †† Wéli baa Zan 1.4; 11.25-26; 14.6; 15.27.

‡ Wéli baa Zan 17.20-21; Kor1 1.9. †† Wéli baa Zan 1.4-5,9; 8.12; 9.5; 12.46; Tim1 6.16; Zak 1.17. ††† Wéli baa Zan 3.21; 8.12.

⁸ A weli sí jo kapi?ile wè weli nē wè?, weli ne wiyè fáanni wī weli tíime bèle. Kányi?e wè weli funyo nī yè?.
⁹ Nè ki ya?a a weli 'weli kapi?ile juu gèle nè tiè wi nē wè, wi yē téngeme sien né ní sínwe bè weli kapi?ile lá?a gèle bè weli ciile weli kolimo pi mièni nē †. ¹⁰ A weli sí ki juu né jo weli sì kapi?ile kpí?ile wè?, weli ne Kulocelie kpín?ini wè káfinevinewe; wi sienre ti wè weli funyo nī yè?.

2 Ne piile, mi 'sienre dáà sebe dè yeli mé kire ga buu ye fāga ní de kapi?ile kpín?ini?. Nè ki ya?a, a ki sí nyaa wàa 'kapiile kpí?ile wè, kàsuluwo yē weli mé Tuufoli yi?e mé gè, Zezi *Kirisi* wè, wire njáà wī sínwe wè ††. ² Wire tíime wi 'weli *kapi?ile kàsulugo kakuwo* kpí?ile dè ‡. Nè ki ya?a wii ki kpí?ile weli yákuo mé?; duniya wi mièni kapi?ile kenme nē wi 'ki kpí?ile ††.

Kajuudiele náà ni nyu déniye wu?u nē gè

³ Ki n'ge kenme bìl nē weli bé ki cén a ki yē weli 'Zezi Kirisi cén wè: kire gī a weli ne lúru wi kajuudi?ele mé gèle †. ⁴ Njii wi 'jo wire 'wi cén wè, nè ki ya?a wii wi kajuudi?ele cò gèle?, wī káfinevinewe; kányi?e wè wi fungo nī gè?. ⁵ Ki sí n'ge, sien ó sien wi 'wi sienre cò dè, wī ne ki tíi Kulocelie déniye ki 'wi fungo sómigo gè nè nyi. Kire ki bé ki ya?a weli- ki cén weli yē pínene né wi ní †††. ⁶ A sien ó sien 'jo wire yē pínewe né Kulocelie ní wè †††, wi 'yeli bèri tári kanumo nē bè bè Zezi Kirisi wi yé tán?a wè.

⁷ Ne siinyenine, yeli báli ye 'mi déni bèle, kajuudiele fonnò bè? nàa mi 'sebe yeli mé lè?, nè ki ya?a kajuudiele liele nī nàa yeli 'taa lè nè ki líe baa ki sélime nē bè. Kire kajuudiele liele náà lè, lire nī sienre dè dàa yeli 'lú?u dè §. ⁸ Nè sí ki ya?a kajuudiele fonnò nī cígini nàa mi 'sebe yeli mé lè. Zezi *Kirisi* wi 'tán?a nè yeli né kire kányi?e ní gè; yeli míeni ne tári ne yeligi né ki ní. Né ki cén yebilige ki nyéni tóri, á kányi?e kpíenme pīi ne càanná ne kúu §†.

⁹ A sien ó sien 'jo wire yē kpíenme nē, nè ki ya?a wi siinyeni wi 'wi bien wè, kire sien wīi ne tíin yebilige nī. ¹⁰ A sien ó sien sí ki ya?a a wi siinyeni wi 'wi déni wè, kire sien wīi kòriwo kpíenme nē; yakaa wè baa? gàa nē wi bé kúruugo bè tuu gè? §††. ¹¹ Nè ki ya?a njáà wi 'ki ya?a a wi siinyeni wi 'wi bien wè, wire yē yebilige nī, wīi ne tári yebilige nī. Wi né wi káridi?e cén gè? baa wīi ne waa wè?, né ki cén yebilige ki 'wi kpí?ile a wi 'kò fún.

¹² Ne piile, mi 'sienre dáà sebe dè yeli mé né ki cén yeli kapi?ile kàsulugo ki 'suo Zezi Kirisi mí?e kenme nē bè §†. ¹³ Tuufolilo, mi 'sienre dáà sebe dè yeli mé né ki cén njáà

††† Wéli baa Efe 5.8; Eb 9.14; Tiè 1.5; 7.14. † Wéli baa Jún 32.1-5; Kàs 28.13; Mat 3.6; Zak 5.16; Wurc 4.6-8. †† Wéli baa Wurc 8.34; Tim1 2.5; Eb 7.25. ‡ Wéli baa Yir 29.36-37; Zan 1.29; Wurc 3.25. †† Wéli baa Zan 4.42; Kol 1.20; Zan1 4.14. †† Wéli baa Zan 14.15; 15.10. ††† Wéli baa 4.12,17; 5.3; Zan 14.21,23. ††† Wéli baa Zan 15.4-5,7. § Wéli baa Lev 19.18; Zan2 5. §† Wéli baa Zan 1.9; 8.12; 13.34. §†† Wéli baa Zan 11.10. §† Wéli baa Luk 24.47; Kakpi 10.43; 13.38.

wi tíi nè puu baa wè ki sélime nē bè, yeli nyéni wi cén. Nàgapunminc, mi 'sienre dáà sebe dè yeli mé né ki cén yeli nyéni fàn?a taa *Sipiwe* nē wè §††. ¹⁴ Mi 'ki sebe yeli mé, piile, né ki cén yeli nyéni Tuufoli cén wè. Mi 'ki sebe yeli mé, tuufolilo, né ki cén njáà wi tíi nè puu baa wè ki sélime nē bè, yeli nyéni wi cén. Mi 'ki sebe yeli mé, nàgapunminc, né ki cén yeli yē né njri ní, a Kulocelie sienre tíi kòriwo yeli nī, a yeli 'Sipiwe jáa wè.

¹⁵ Ye fāga duniya ya?a wè wi- yeli déni?, né gàa gī duniya nī wè?. A duniya wi 'sien njii déni wè, Tuufoli déniye ki wè wi fungo nī gè?. ¹⁶ Ye- ki wéli gàa gī duniya nī wè: céri kanedan?ana gèle, né nyapigele kanedan?ana ní gèle, né nàgbu?u dè lori kòli mé gè §†. Tire dáà ti mièni tíi kón Tuufoli mé wè?, tire ne kóngi duniya nī wī. ¹⁷ Nè sí ki ya?a, duniya wīi ne tóri wī né wi kanedan?ana ní gèle. Njàa sí wīi ne Kulocelie nyéni kaala kpín?ini lè, wire yē sii nē súuri lèle ó lèle nī.

Kasomino lè Kirisi leguulo wu?u nē gè

¹⁸ Mi piile, làzenne lire nī nàa lè. Yeli cé ki lú?u né jo dí Kirisi leguulo wi bága pen §†. Bè ki yē njò wè, Kirisi leguulo ni?ene yē bile. Kire nē weli nyéni ki cén làzenne lire ni nyéni nò. ¹⁹ Kirisi leguulo báli bèle, pe 'yiri weli sun?uwo nī. Nè ki ya?a, kányi?e nē gè, piyè cé puu weli wuulo?. Né ki cén a pe yé puu weli wuulo bèle, pe cí kò né weli ní. Ki 'nyaa, pe sí yiri weli sun?uwo nī bè, kire ga buu ki- fílige bè cén pe mièni wè weli wuulo?.

²⁰ Gàa ki 'yeli kúu bèle, Kirisi njáà wī tièle fún wè, wi nyéni *Kulocelie Pile* tírige lè yeli nē §††. Kire nē yeli ye mièni nyéni kányi?e cén gè. ²¹ A mi 'sienre dáà sebe dè yeli mé dè, kii nyaa majo yeli sì kányi?e cén gè wī?. Yeli nyéni ki cén, yeli 'ki cén míeni káfinere wè ne yigi kányi?e nī gè?.

²² Njàa sí wī káfinerefoli wè ? Njàa wi 'cii né jo Zezi wi wè *Kirisi* wè?, wire wī. Kire sien wi yē Kirisi leguulo wī, njáà wi 'cii Tuufoli nē wè né Jaafoli ní wè. ²³ Sien njáà wi 'cii né jo Zezi wi wè Jaafoli wè?, Tuufoli míeni wi wè né wi ní?. Sien njáà wi 'fòli Zezi nē wè, né jo wīi Kulocelie Jaa wè, Tuufoli míeni wi yē né wi ní.

²⁴ Kire nē, gàa yeli tíi nè lú?u baa ki sélime nē bè, ye- kire ya?a ki- kò yeli nī. A ki yē bè gè, sienre dáà yeli tíi nè lú?u baa ki sélime nē bè, a tíi kòriwo yeli nī bèle, yeli míeni bé puu kòriwo Jaafoli né Tuufoli nī wè. ²⁵ Nyafenige gáa Jaafoli wi 'kpí?ile weli mé gè, kire gī bànguò sii wè §††.

²⁶ Kele gáli gèle mi 'ke sebe báli wu?u nē pe caa bè yeli fáanni bè pùnni wè. ²⁷ Gàa ki 'yeli kúu bèle, Kirisi wi nyéni Kulocelie Pile tírige lè yeli nē a ni 'kò kòriwo yeli nī. Kire nē yeli màakuu ní wè ki nē sien wáa wiiye de yeli tenme?, bè Kulocelie Pile nīi ne yeli tenme ne kúu lè.

§†† Wéli baa Zan 14.7; Efe 6.10. §† Wéli baa Wurc 13.14; Efe 2.3; Pie1 4.2; Pie2 2.18. §† Wéli baa Mat 24.5,24. §†† Wéli baa Kor2 1.21-22. §†† Wéli baa Zan 17.2.

Á ni tenmene ni sí yē kányi?e; ni wè finene wè?. Kire nē ye- puu kòriya?ala Kirisi nī wè, majo bè Kulocelie Pìle ni 'yeli tenme yeri ki kpín?ini gè.

Kulocelie piile piyè ne kasingele kpín?ini

²⁸ Píra njáà nī wè, mi piile, ye- puu kòrilo *Kirisi* nī wè, kire ga buu sòngirɔ taʔadi?e- puu weli mé a wi kénì wii tiè wè, dí fiere fāga sí weli taa wi *penjenge* gè?. ²⁹ Bè yeli sí ki cén Kirisi wi 'sín wè, yeli 'yeli bè ki cén míeni sien njáà wi kasingele kpín?ini gèle, wii Kulocelie pùɔ †.

3 Ye- ki wéli kenme bì nē weli woli ni 'kpúɔ Tuufɔli mé wè ††, fúɔ a wii ne weli yeri Kulocelie piile. Kányi?e sí gī; weli yē bè ! Ki sí n'ge gàa nē duniya sienne piyè weli cén wè?: duniya sienne piyè Kulocelie cén wè? †!

² Ne siinyenine, yeli báli ye 'mi déni bèle, píra njáà nī wè, weli yē Kulocelie piile. Kii fie tiè weli nē? kenme bì nē weli bága sa puu wè?. Nè ki ya?a weli sí ki cén a *Kirisi* kénì wii tiè wè, á weli ne wi nya?a wè, weli bága puu bè wi tíele, né ki cén weli bé wi nyaa kenme bì nē wi yē wè †. ³ A kire sòngirɔ taʔadi?e yē sien ó sien mé wè, wi nìe wii ciiile, bè Kirisi wi tíime wi yē ciiilwe wè.

⁴ A sien ó sien ne kapiile kpín?ini lè, wii ne Kulocelie fàn?a sienre cìí dè, né ki cén kapiile lè, lire yē bè fàn?a sienre cii dè. ⁵ Yeli nyéni ki cén, Zezi Kirisi wi 'pen bè kapi?ile lá?a gèle; kapiile wè wi nī púlo? ††. ⁶ Kire nē, a sien ó sien ne kòrí né wi ní wè, kire sien wii ní de kapiile kpín?ini?. A sien ó sien ne waa yi?eme ne kapiile kpín?ini lè, wii Zezi Kirisi nyaa wè?, wi míeni sì wi cén?.

⁷ Mi piile, ye fāga ki ya?a wàa yeli fáanni bè pùunni?. Sien njáà wi kasingele kpín?ini gèle, wi yē sínwe, majo bè Zezi Kirisi wii sínwe wè. ⁸ Njii sí wii ne kapiile kpín?ini lè, wire yē Seteni wuu. Né ki cén *gbòdolilo kàfɔli* wii kapiigbi?iliwe nè líe baa ki sélime nē bè. Kulocelie Jaa wi 'pen bè ba Seteni wi kakpi?iligele cúɔ gèle †††. ⁹ Sien ó sien wii Kulocelie pùɔ ††† wè, wi wè ne waa yi?eme ne kapiile kpín?ini lè?, né ki cén Kulocelie sii wii kire sien nī wè. Kire nē wii ní gbè jáa bè kapiile kpi?ile?, né ki cén wii Kulocelie pùɔ.

¹⁰ Ki n'ge gàa ki 'Kulocelie piile wàli bèle né gbòdolilo kàfɔli wuulo ní bèle: njáa wi wè ne kasingele kpín?ini gèle?, kire ga laa, a wi siinyeni sì wi déni wè?, kire sien wè, wi wè Kulocelie pùɔ?.

Dénige kire kii ne téngéɔli tíi wè

¹¹ Ti sí n'de tunduro sienre dáà weli 'lú?u wi mé dè nè ki líe baa ki sélime nē bè, tire dī weli 'yeli bè wiye déni ⁵. ¹² Kii yeli we- puu bè *Kayen* tíele?, wire njáà wi 'puu *Sipii-* we wuu wè, á wi 'wi cóni kpúu wè. Gáa sí né wi cé wi kpúu ? Wi kakpi?iligele ke cé pii wī, nè ki ya?a wi cóni wu?ulo keli cé sín ^{5†}.

¹³ Mi siinyenine, ye fāga ki ya?a ki- yeli fungo wúɔ? a yeli 'duniya sienne bien bèle. ¹⁴ A weli siinyenine pe 'weli déni bèle, kire ne ki tíi weli nyéni yiri kùu nī wè nè jiiin sii nī wè. Sien njáà mé déniye ki wè baa gè?, wii kòriwo kùu nī wī ^{5††}. ¹⁵ Sien njáà wi siinyeni wi 'wi bien wè, wire yē sienkpúuwo ^{5†}; yeli nyéni ki cén bànguɔ sii wi wè kòriwo sienkpúuwo nī wè?.

¹⁶ Ki n'ge kenme bì nē weli 'dénige cén gè nè síe wè: Zezi Kirisi nyéni wi sii ken wè weli kenme nē. Kire nē, weli míeni bèle, weli 'yeli bè gbòbori ya?a bè weli sii ken wè weli siinyenine kenme nē bè ^{5††}. ¹⁷ A duniya lɔri tíi sien wáà mé wè, á wi 'wi siinyeni nyaa wè fuunmɔ nī bè, a wi sí cii, né wi fungo tón gè, wii nyinime taa wi nē wè?, meni Kulocelie déniye ki bé puu kòrigo bè síe wi fungo nī gè ? ¹⁸ Mi piile, weli déniye tíi gè kakpi?iligele nī né kányi?e ní; ki fāga buu sientaanra juulo yákuɔ?.

¹⁹ Kire ki bé ki ya?a dí weli- ki cén bè jo weli yē kányi?e wuulo né míeni weli funyɔ yi bé nyigi Kulocelie yi?e mé gè. ²⁰ A ki sí yē weli funyɔ yii ne dígire nyu weli nē wè, weli 'ki cén Kulocelie wi nyéni kpúɔ nè tóri weli funyɔ nē yè. Wi 'kele ke míeni cén.

²¹ Ne siinyenine, yeli báli ye 'mi déni bèle, a ki sí yē weli funyɔ yi wè ne dígire nyu weli nē wè?, weli funyɔ yi bé puu nyíye kányi?e nē Kulocelie yi?e mé gè. ²² Né míeni weli bé ki taa wi mé gàa weli ne náari gè, né ki cén weli ne wi kajuudi?ele cògí gèle níe ki míeni kpín?ini gàa ki 'wi déni gè ^{5†}.

²³ Wi kajuudi?ele ni n'ne: we- téngé wi Jaa Zezi *Kirisi* wi mí?e nē gè, dí we- wiye déni bè yeli né gàa ní wi 'juu nè gbèngé gè né jo weli ki kpín?ini gè ^{5†}. ²⁴ Njáa wi 'wi kajuudi?ele cò gèle, wii kòriwo Kulocelie nī, á Kulocelie míeni yē kòriwo wi nī. Ki n'ge meni weli 'ki cén dí Kulocelie yē kòriwo weli nī bèle: wi *Pile* náa wi 'ken weli mé lè, lire ni ki tíi weli nē.

Jànvaa sienjuulo bèle

4 Ne siinyenine, yeli báli ye 'mi déni bèle, yeli fāga téngé sienne báli pe míeni nē bèle bàli pe 'jo *Kulocelie Pìle* ni nyu peli ní wè?. Yeli 'yeli bè pe sí?e bè wéli bè ki cén a ki yē Kulocelie Pìle nī pe nī. Né ki cén jànvaa sienjuulo sáame nyéni jiiin nè cerige duniya nī wè ^{5††}. ² Ki

† wii KULOCELIE PÙɔ: Gireki sienre nī dè, ti 'ki juu né jo: Kulocelie nyéni wi sii. Ti ki 'juu míeni nyúɔ 3.9 nī, né 5.1 nī, né 5.18 ní. Tire tíi ne nyu kenme bì nē sien 'yeli bè ní koli sii fɔnwɔ, bè kò Kulocelie pùɔ. Wéli baa Zan 3.3. †† Wéli baa Zan 1.12; 3.16. † Wéli baa Zan 16.3; 17.25. †† Wéli baa Zan 17.24; Kor2 3.18; Filip 3.21; Kol 3.4. †† Wéli baa Eb 9.26; Pie1 2.22. ††† Wéli baa Mat 13.38; Zan 8.44; Eb 2.14. ††† Wéli baa 2.29 kaliwege ki tánme gè.

§ Wéli baa Zan 13.34. §† Wéli baa Sél 4.4,8; Eb 11.4; Zud 11. §†† Wéli baa Zan 5.24. §‡ Wéli baa Mat 5.21-22. §†† Wéli baa Zan 15.13. §† Wéli baa Mat 7.7; Zan 8.29. §‡ Wéli baa Zan 6.29. §§† Wéli baa Zer 29.8; Tes1 5.21; Pie2 2.1; Zan2 7.

n'ge kenme báà pire nē yeli bé ki cén a ki yē Kulocelie Pile nī sien nī wè: a sien wi 'ki juu nē láʔa né jo Zezi Kirisi nyéni pen sien céri nī dè, Kulocelie Pile ni yē kire sien njáà nī wè. ³ Á n̄i sí cīi bè ki juu láʔa bé jo dí Zezi wii pen kire kenme báà nē bèʔ, Kulocelie Pile ni wè kire sien nī wèʔ. Kire sien wī Kirisi leguowo wī. Yeli cé ki lúʔu né jo kire leguwo njáà wi bága pen; píra njáà nī wè, wi sí yē bile duniya nī wè nē kúɔ.

⁴ Nē ki yaʔa, yeli bálì bīele mi piile bèle, yeli yē Kulocelie wuulo a yeli 'jànvaa sienjuulo bálì jáa bèle †. Né ki cén Kulocelie Pile náà nī yeli nī bèle, nī nē n̄ri ní nē tóri Kirisi leguowo nē wè njáà wī duniya nī wè. ⁵ Sienne bálì bèle, peli yē duniya wuulo, kire nē pe n̄e nyu duniya juugenme nē, á duniya wuulo peli n̄e luru pe mé. ⁶ Weli bèle, weli yē Kulocelie wuulo. Nàa wi 'Kulocelie cén wè, wī n̄e luru weli mé. Nàa wi wè Kulocelie wuu wèʔ, wi wè n̄e luru weli méʔ. Bè ki yē weli nē ki cén a ki 'nyaa kányiʔe Pile ni yē kire sien nī wè kire ga laa káfinere pile lè ††.

Kulocelie wi yē déninge

⁷ Nē siinyenine, yeli bálì ye 'mi déni bèle, weli 'yeli bè wiyé déni, né ki cén déninge ki 'kón Kulocelie mé. Nàa mé déninge yē wè, wī Kulocelie p̄ɔɔ; wi nyéni Kulocelie cén. ⁸ Nàa sí wī déninge wè wi mé wèʔ, wī Kulocelie cénʔ, né ki cén, Kulocelie wi yē déninge.

⁹ Kulocelie nyéni wi déninge t̄ie gè weli nē kenme báà nē bè: Kulocelie nyéni wi Jaa nigbe tun wè náʔa duniya nī wè, ḡi ki bé tí weli- b̄anguo s̄i taa wè wi kenme nē bè †. ¹⁰ Ki n'ge ḡa ḡi déninge gè: k̄i nyaa majo Kulocelie wire 'weli déni wīʔ; ḡi ḡi baa gè, weli b̄iele we 'wi déni. Wire wi nyéni wi Jaa tun wè náʔa wi pa kò kakuɔɔ weli kenme nē bè, *kapiʔile k̄asulugo* wori dè ††. ¹¹ Nē siinyenine, a weli 'Kulocelie déni wè kenme báà nē bè, weli 'yeli bè wiyé déni míeni.

¹² Sien fié Kulocelie nyaa wè p̄uloʔ †. Nē sí ki yaʔa a weli 'wiyé déni wè, Kulocelie wī k̄oriwo weli nī, á wi déninge ki s̄omigɔ nē fori weli nī.

¹³ Kulocelie nyéni wi *Pile* ken lè weli mé, kire ki 'ki yaʔa a weli 'ki cén weli yē k̄oriwo Kulocelie nī wè, á wire míeni yē k̄oriwo weli nī. ¹⁴ Weli nyéni ki nyaa né weli nyapigele ní gèle níe ki nyu n̄e láʔala dí Tuufɔli wi nyéni wi Jaa tun wè wi pa kò duniya Suɔɔli †††. ¹⁵ A sien 'ki juu nē láʔa né jo dí Zezi wī Kulocelie Jaa wè, Kulocelie yē k̄oriwo kire sien nī wè, á wire míeni yē k̄oriwo Kulocelie nī wè.

¹⁶ Déninge ḡa ḡi Kulocelie mé weli k̄oli mé gè, weli nyéni ki cén nē téngé ki nē. Kulocelie wi yē déninge. A sien n̄i yē k̄oriwo déninge nī gè, wi yē k̄oriwo Kulocelie nī wè; Kulocelie míeni yē k̄oriwo kire sien nī wè.

† *Wéli baa Wurɔ* 8.31,37. †† *Wéli baa Zan* 14.17; 15.26; 16.3.
‡ *Wéli baa Zan* 3.16. ††† *Wéli baa Wurɔ* 5.8,10. ††† *Wéli baa Tim* 6.16. †††† *Wéli baa Zan* 3.17.

¹⁷ Kire ki 'ki yaʔa a déninge ki s̄omigɔ nē fori weli sunʔɔɔɔ nī bè, kire ga buu weli fága de fiʔé *k̄ayuʔujuu-jenge* nē gèʔ, né ki cén bè Zezi Kirisi wi yē kenme b̄i nē bè, weli míeni yē bè wi t̄iele duniya nī wè. ¹⁸ Fiére wè baa déninge nī gèʔ, né ki cén déninge ḡa ki 's̄omigɔ nē fori gè, k̄i n̄e fiére c̄irá dè. A wiyé n̄e fiʔé wè, kire n̄e ki t̄i wiyé n̄e wuʔɔɔɔ siri gè wī. A ki sí nyaa mme gè, njáa wi fiʔé wuʔɔɔɔ nē gè, déninge k̄i s̄omigɔ nē fori kire sien nī wèʔ.

¹⁹ Déninge yē weli mé, né ki cén weli we 'k̄ini nē Kulocelie déni wè. ²⁰ A sien wáà 'ki juu né jo, «Kulocelie nyéni mi déni wè», nē ki yaʔa wi siinyeni wi 'wi bien wè, káfinewine wī. Né ki cén, wi siinyeni njáa wi nyaʔa wè, a wire s̄i wi déni wèʔ, Kulocelie njáa wi wè n̄e nyaʔa wèʔ, wire s̄i gbè wi déniʔ.

²¹ Kajuudiele ni n'ne nàa wi 'juu weli mé lè: njáa Kulocelie 'wi déni wè, ki sien wi 'yeli bè wi siinyeni yaʔa wè wi- wi déni míeni †††.

Téngéle ni 'weli ken a we 'duniya jáa wè

5 A sien ó sien 'téngé ki nē Zezi wi yē *Kirisi* wè, wi yē Kulocelie p̄ɔɔ. ⁵ A Tuufɔli wi 'sien ó sien déni wè, Tuufɔli wi p̄ɔɔ wè, wi nē sien déni wè míeni ††. ² A Kulocelie 'weli déni wè, a weli n̄e luru wi kajuudiʔele mé gèle, kire ki bé ki yaʔa weli- ki cén dí Kulocelie piile pe 'weli déni wè. ³ Né ki cén, a Kulocelie 'weli déni wè, weli 'yeli bè wi kajuudiʔele cò gèle. Wi kajuudiʔele ke wè tugoroʔ †††.

⁴ Né ki cén a sien wī Kulocelie p̄ɔɔ wè, wi nē f̄anʔa taa duniya nē wè ††. Weli téngéle lire nē ki yaʔa weli nē f̄anʔa taa duniya nē wè.

⁵ Bè sí ki yē gè, njáa sí wī wi 'duniya jáa wè ? Wire yákuɔ wī njáa wi 'téngé ki nē né jo Zezi wī Kulocelie Jaa wè. ⁶ Zezi Kirisi wire wī njáa wi 'pen né luʔɔ ní gè né sisien ní gè. K̄i cén nyaa luʔɔ yákuɔ ní wi 'penʔ, kire b̄eʔ, luʔɔ né sisien ní wi 'pen †††. Á *Kulocelie Pile* nī n̄e ki nyu n̄e láʔala, né ki cén Pile lè ni yē kányiʔe ††. ⁷ Peli taanri b̄iele pe ki t̄i n̄e láʔala: ⁸ Kulocelie Pile lè, né luʔɔ ní gè, né sisien ní gè. Pe taanri pe míeni yē s̄nginuro nē né piye ní.

⁹ Weli n̄e yéri sienne sienre nē dè dàa pe 'juu nē láʔa dè, nē sí ki yaʔa dàa Kulocelie 'juu nē láʔa dè, tire nyéni k̄p̄úɔ nē tóri. Tire yē dàa wi 'juu nē ceri wi Jaa wuʔu nē gè ††. ¹⁰ Nàa wi 'téngé Kulocelie Jaa nē wè, sienre dáa Kulocelie 'juu nē láʔa dè, ti nē kò wi nī. Nē ki yaʔa, njáa wī téngé Kulocelie sienre nē dèʔ, wire nē ki nyaa majo Kulocelie wi 'fine wī, né ki cén dàa Kulocelie 'juu nē láʔa wi Jaa wuʔu nē gè, wī téngé ti nēʔ.

††† *Wéli baa Mat* 22.36-40. † *Wéli baa* 2.29 *kaliwege* ki *taanme* gè. †† *Wéli baa Zan* 1.12; 8.42. ††† *Wéli baa Mat* 11.30; *Zan* 14.15. ††† *Wéli baa Zan* 16.33. †††† *luʔɔ né sisien: Luʔɔ gè, k̄i n̄e ki t̄i Zezi* wi 'batemi k̄piʔile. *Sisien gè, k̄i n̄e wi 'k̄uɔ wori nyu dè.* †††† *Wéli baa Zan* 14.17; 15.26; 16.13. ††††† *Wéli baa Mat* 3.17; *Zan* 5.34-37.

¹¹ Sienre dáà ti nyéni juu nè lá?a: Kulocelié nyéni bànguò sii ken wè weli mé; kire sii njáà wi 'kón wi Jaa mé wè †. ¹² Njàa mé Jaafóli wi yē wè, sii wi yē wi mé. Njii sí mé Kulocelié Jaa wi wè yē wè?, sii wi wè wi mé? ††.

**Sòngiro ta?adi?e gáà gī
téngefóliò mé bèle**

¹³ Yeli báli ye 'ténge Kulocelié Jaa wi mí?e nē gè, mi nyéni sienre dáà sebe dè yeli mé kire ga buu yeli- ki cén yeli nyéni bànguò sii taa wè ‡.

¹⁴ Ki n'ge sòngiro ta?adi?e gáà gī weli mé Kulocelié yi?e mé gè: a weli 'yegé káà náari nè yeli né wi nyéni kaala ní lè, wi bé lú?u weli mé. ¹⁵ Bè weli 'ki cén wī ne lúru weli mé wè, a weli 'yaka náari wi mé wè, weli 'ki cén míeni wi bé ki ken weli mé nè yeli né gáa ní weli náari gè.

¹⁶ A wàa 'wi siinyeni nyaa njàa wi kapiile kpín?ini lè nàa ni wè ne waa kùu mé wè?, wi de náari wi siinyeni mé wè. Bà Kulocelié bé sii ken wè wi mé, a ki 'nyaa

kányi?e, kapiile náà wi kpín?ini lè, ni wè ne waa kùu mé wè?. Nè sí ki ya?a kapiile láà yē baa nàa ni waa kùu mé wè ‡. Kire kapiile lire wu?u bè? mi ne nyu né jo yeri náari wè?. ¹⁷ Kolimo pi miéni yē kapiile, nè ki ya?a kapi?ile ke miéni bè? kiyē ne waa kùu mé wè?.

¹⁸ Weli nyéni ki cén, njàa wī Kulocelié pùò wè, wi nē kò de kapi?ile kpín?ini?. Né ki cén Kulocelié Jaa wī ne wi wéli; *Sipiwe* wī gbè nò wi nē?.

¹⁹ Weli 'ki cén weli yē Kulocelié piile ‡, á duniya wi miéni yē Sipiwe fàn?a láara gè.

²⁰ Weli nyéni ki cén míeni, Kulocelié Jaa wi pénì sícilime ken bè weli mé, kire ga buu weli- gbè kányi?e Kulocelié cén wè. Weli sí yē pínene né wi ní njàa wi yē kányi?e Kulocelié wè, bè weli yē pínene né wi Jaa Zezi *Kirisí* ní wè. Zezi wire yē kányi?e Kulocelié, wire wī bànguò sii wè ‡†.

²¹ Mi piile, ye- yiye cò yasanro nē dè !

† Wéli baa Zan 1.4. †† Wéli baa Zan 3.36. ‡ Wéli baa Zan 20.31.

‡† Wéli baa Mat 12.31-32; Mar 3.29; Luk 12.10; Eb 6.4-6; 10.26.

‡‡ Wéli baa 2.29 kaliwége ki táanme gè. ‡‡† Wéli baa Zan 17.3.

Zan siinwuu

Sɛbɛ wi tìedi?ɛ gè

, Zan nɛ wii yeri «Liɛwɛ.» Nɛ yeli né wi juugenmɛ ní bè, kire nɛ ki tí siennɛ pe 'puu nɛ wi nya?a tɛnmɛfɔgbuɔwɔ. Lɛlɛ náà nī lè wi 'puu nɛ nyu nɛ tí celiwɛ wáà nɛ, wire nǎà Kulocɛliɛ 'nyíɛnɛ nɛ kɔn né wi piile ní bèlɛ. Ki bé gbɛ nyaa tɛngɛfɔlilɔ gbolí láà nī.

Kire sɛbɛ nī wè, kasɔminɔ siennɛ ti 'puu jànvaa tɛnmɛfɔlilɔ wu?u nɛ gè, bàli wori wi 'kíni nɛ juu nī wè. Sɛbɛ nǎà wii nɛ ki tí weli 'yeli bè puu puɔɔ kányi?ɛ nɛ gè bèri lúru Kulocɛliɛ fàn?a kaju?ulo mé gèlɛ, bè kò pínɛnyɛnigɛ nɛ né wi ní (wéli baa koliyo). Siennɛ páli pe 'puu nɛ ki nyu nɛ siennɛ tɛnmɛ bèlɛ né jo dí Zezi wii cé pen sien céri nī?, né míeni wii cé puu Kulocɛliɛ Siennyienɛgɔnɔwɔ?. A Zan 'pe yè dí tɛngɛfɔlilɔ piyè céní yeli bè siennɛ bálí tìrige bèlɛ pe saaya nī yè? (wéli baa koliyo). Bè wi 'siennɛ kúɔ dè, a wi 'jo wire nɛ caa bè sa pe wéli bé sí de waa yi?ɛmɛ tɛnmɛnɛ nī lè a wire sɛnì nò baa wè (wéli baa koliyo).

Sɛbɛ wi nyùgboliyo yè

Síerilɛ lè

Kajuudiɛlɛ lè, wiyedɛnigɛ woli lè

Ye- kò puɔɔ kányi?ɛ nɛ gè

Siensɛnɛ dè

Síerilɛ lè

1 Mi nǎà wī *Liɛwɛ* wè, mi 'sɛbɛ nǎà tórigɔ wè muɔ mé, celiwɛ, muɔ nǎà Kulocɛliɛ 'nyíɛnɛ nɛ kɔn wè, né muɔ piile ní bèlɛ †, yeli bálí ye 'mí dɛnì bèlɛ kányi?ɛ nī gè. Mi yákuɔ bè?, né ki cén bàli pe míeni pe 'kányi?ɛ cén gè, yeli 'pe dɛnì míeni. 2 Yeli 'weli dɛnì kányi?ɛ kire kenmɛ nɛ, kányi?ɛ gáà gī weli nī gè, né ki bé puu né weli ní súuri gè.

3 Tuufɔli Kulocɛliɛ né wi Jaa Zezi *Kirisi* wè, pe bé *kpuɔɔ* né nyinimɛ né yanyigɛ ken gè weli mé, kire ga buu weri tári kányi?ɛ nɛ né dɛnigɛ ní gè.

Kajuudiɛlɛ lè wiyedɛnigɛ woli lè

4 Ki yé buu fundangbuɔɔ mi mé bè ki 'nyaa muɔ piile páli yè baa nɛ tári kányi?ɛ nī gè, majo bè Tuufɔli wi 'ki juu nɛ gbɛngɛ weli mé gè. 5 Píra nǎà nī wè, mi nàgori celiwɛ, kajuudiɛlɛ fɔnɔɔ bè? mi nɛ nyu muɔ mé?, nɛ ki ya?a kajuudiɛlɛ láà nī nàa weli 'kíni nɛ taa ki sélime nɛ bè. Mi nɛ yeli náari wī, ye míeni nigbe nigbe ye- yiye dɛnì ††.

† *Liɛwɛ*: Zan wi cé sii taa nɛ tóri Zezi tɛndunminɔ nɛ bèlɛ, kire nɛ pe 'kò nɛ wi yeri «Liɛwɛ.» A wi 'jo celiwɛ, ki bé gbɛ nyaa tɛngɛfɔlilɔ gbolí wu?u wii nɛ nyu; gbolí wuulo bèlɛ, wi nɛ pe yeri piile. †† Wéli baa Zan1 2.7; 3.11.

6 Ki n'gɛ gáa gī dɛnigɛ gè: weli nɛ tári nɛ yeli né Kulocɛliɛ kajuudi?ɛlɛ ní gèlɛ. Kajuudiɛlɛ náà ni 'jo weri tári dɛnigɛ koligo nī gè, yeli yé kíni nɛ ni lú?u ki sélime nɛ bè ‡.

Ye- kò puɔɔ kányi?ɛ nɛ gè

7 Mi 'tire juu wī né ki cén káfinevinɛnɛ sáame nyénì cɛrigɛ nɛ mà?a duniya nī wè, bàli bíɛlɛ pe 'cī, piyè yéri ki nɛ nɛ jo Zezi *Kirisi* wi nyénì pen sien céri nī dè?. A sien ó sien 'nyaa pe tíɛlɛ wè, kire sien wi yè káfinevinɛwɛ wī né ní Kirisi leguuwo ††. 8 Yeri yiye ci?igɛ díɛ? yeli tíime bèlɛ, kire ga buu yeli fága sa fɔn weli baara ti yasɛnɛ nī dè?. Né ki cén weli nɛ ki caa yeli sa tɔni foriwo taa.

9 Bàli pe míeni bíɛlɛ piyè kò puɔɔ Kirisi tɛnmɛnɛ nī lè?, níɛ pe woli fàrí lè baa wè, pe wè pínɛnyɛnigɛ nɛ né Kulocɛliɛ ní wè?. Nàa wi sí kò puɔɔ tɛnmɛnɛ nɛ lè, wire yè pínɛnyɛnigɛ nɛ né Tuufɔli né Jaafɔli ní wè ††. 10 A sien wáà sí pen yeli mé wè né sɛnì tɛnmɛnɛ láà niye kan?a wè, ye fága wi tìrige yeli saaya nī yè?, ye fága cɛ wi síerì?. 11 Né ki cén a yeli nɛ wi síerì wè, yeli nɛ liɛlɛ líi wi kakpi?iligɛlɛ nī gèlɛ gálí ke 'pii gèlɛ.

‡ Wéli baa Zan 14.15,23-24; Zan1 3.23; 5.3 †† Wéli baa Mat 7.15; Zan1 2.18-19,22,26; 4.1-3; Piɛ2 2.1. †† Wéli baa Zan1 2.23.

Siensenre dè

¹² Sienni?ere ne tɪin mi mé bè juu yeli mé, nè ki yaʔa
mi sí wè caa bè ki sebe kaliwεge nē gè né t̀nmu luʔɔ †

† Kire lèlè nī lè, a sien wi 'puu ne caa bè sebe sebe wè, wi 'puu ne
gòsiige lí gè né ki nii t̀nmu luʔɔ ní gè bèri ki kpín?ini.

ní?. Mi ne caa bàga ké baa yeli mé bè sa juu né yeli ní
nyuɔ né nyuɔ, kire ga buu weli fundaanra ti sí fori.

¹³ Muɔ siinyejuɔ ɲáà Kulocɛliε 'nyíεne nè k̀n wè, wi piile
piyē ne muɔ síeri.

Zan taanriwuu

Sebe wi tiedi?e gè

ɲàa wi 'wi sebe wè wī ne wī yeri Liɛwɛ; wire mí?e kire sí gī Zan wè. Wi 'sebe tórigo wè ɲàa mé pe ye Gayusi wè; wi 'puu ne tári kányi?e koligo nī gè, wi sīi wi 'puu ne ki tíi déni?e yē wi mé téngɛfɔlilɔ kɔli mé gè. Wi 'puu ne nabɔnminɔ tìrigí bèle cèngɛ, bàli pe 'puu ne Kuloceliɛ Siɛnɛ jáari dè (wéli baa koliyo).

Nè ki ya?a, wàa wiiyɛ 'puu baa, pe wi ye Diyotirefu. Wire 'puu ne wī kpóri ne Liɛwɛ wi mí?e córi gè. Wī puu míeni ne nabɔnminɔ tìrigí bèle? (wéli baa koliyo). Zan 'puu ne téngɛfɔli wàa míetan?a yeri, ɲàa pe ye Demeturusi wè (wéli baa koliyo).

Séni Zan wi- wi kári wori juu dè pe mé dè, a wi 'wi nàgorilo síeri bèle gbín?ɛnɛ (wéli baa koliyo).

Sebe wi nyùgboliyo yè

Síerile lè (1-4)

Siinyenine páli sá?ala wori dè (5-8)

Diyotirefu né Demeturusi kaala lè (9-12)

Siensenɛ dè (13-15)

Síerile lè

1 Mi ɲàa wī Liɛwɛ wè, mi ne sebe ɲàa tórigi wè muɔ mé, mi nàgoricɛnwɛ Gayusi, muɔ ɲàa ma 'mi déni kányi?e nē gè.

² Mi nàgoricɛnwɛ, mi ne ki caa muɔ kele keri nyu?ɔ, dí muɔ sí puu cériwiime nē majo kenme bíi nē muɔ fungo ki yē gè. ³ Mi nyéni fundaangbuɔɔ kpí?ile bà siinyenine pe 'pen ná?a weli mé wè né péni muɔ wori juu dè mi mé wè, né jo kenme bíi nē muɔ yē puɔwɔ kányi?e nē gè, kire 'jo muɔ yē ne tári kányi?e koligo nī gè. ⁴ Yakaa ní wè fundaanra kan?a m'mé nè tóri? bè ki lú?u dí mi piile piyē ne tári kányi?e koligo nī gè.

Siinyenine páli sá?ala wori dè

⁵ Mi nàgoricɛnwɛ, muɔ yē ne tári ne kacèngɛ sómigi ne kpín?ini weli siinyenine mé bèle, nè sí ki taa piyē nabɔnminɔ. ⁶ Pe péni muɔ wori juu dè *téngɛfɔlilɔ gboli* mé lè nàa nī ná?a gè kenme bíi nē muɔ 'dénigɛ tìe gè peli nē wè. Kire nē mari waa yi?ɛmɛ mari kacèngɛ kpín?ini gè bè pe sá?a kenme páà nē bàa pi 'Kuloceliɛ déni wè, peri waa pe tán?ana nī lè. ⁷ Ki 'nyaa piyē tán?ana nē lè bè Kirisi mí?e jáari gè, kire nē piyè fɔli nè yakaa suɔ sindengɛlé mé bèle?. ⁸ Weli bèle, weli 'yeli bè fɔli bè kire sienne bálì tìrigɛ bèle, kire ga buu weli- puu pe baakuɔnyenine bèri kányi?e siɛnɛ jáari dè.

Diyotirefu né Demeturusi kaala lè

⁹ Mi yé sebe wàa tórigo wè *téngɛfɔlilɔ gboli* mé lè, nè ki ya?a Diyotirefu wè, wire ɲàa ki 'wi déni bè puu sienne pe míeni yi?ɛmɛ gè, a wire 'cīi weli siɛnɛ nē dè dàa weli 'juu dè. ¹⁰ Kire kenme nē, a mi kénì ké yeli mé wè, m'bé wi kapi?ile wori juu dè gàli wi 'kpí?ile gèle, wire ɲàa wī ne siɛnpiire nyu dè weli wu?u nē gè. Nè ki ya?a, kire yákuɔ sí bè? ! Wi nē cīi bè siinyenine nabɔnminɔ tìrigɛ bèle. Bàli sí bíɛɛ piyē ne caa bè pe tìrigɛ bèle, wi nē cīi ní? pe cira nè yige téngɛfɔlilɔ gboli nī lè.

¹¹ Mi nàgoricɛnwɛ, fāga de kapi?i tenme gè?, te kacèngɛ kire tenme. Siɛn ɲàa wi kacèngɛ kpín?ini gè, wire yē Kuloceliɛ wuu. Njii sí wī ne kapi?i kpín?ini gè, wire sī Kuloceliɛ cén wè wī? †.

¹² Gàa sí ki 'Demeturusi kúɔ wè, sienne pe míeni yē ne wire míetan?a yeri gè; wi tán?agenme pi 'nyuɔ súuri nè yeli né kányi?e ní gè. Weli míeni ne wi míetan?a yeri gè; muɔ nyéni ki cén weli siɛnjuuro tīi kányi?e.

Siensenɛ dè

¹³ Sienni?ɛɛ yē m'mé bè sebe, nè ki ya?a mi wè ne caa bè ki sebe né gòsiige né tùnmu lu?ɔ †† ní?. ¹⁴ Mi sòngiro yē ki nē ná?ane lèlè láà cèri ní we bé wiyɛ nyaa, bà we bé juu nyuɔ né nyuɔ.

† Wéli baa Zan1 2.29; 3.6. †† Wéli baa Zan2 12kaliwɛgɛ ki táan-me gè.

¹⁵ Yanyige ki- puu né muo ní ! Muo nàgorilo piyē ne muo síeri. Ma weli nàgorilo pe m̀eni nigbe nigbe síeri baa.

Zudi

Sebe wi tiedi?e gè

, Zudi wire tíime wi 'wi sebe, wire njáà wi 'puu Zaki cóni wè né sí ní Zezi cóni míeni (). Wi nyéni wii tie né jo wire yē Zezi Kirisi sùkulowo, kire 'jo Kulocelie Siennyienegonwo baakuwo wè. Wi 'sebe torigo wè téngéfólil pe míeni mé; wi yé sion Zuufulo téngéfólil nē bèle nē tóri. Pe yé Zudi cén wè nē ya?a njáà wī sienne tenme bèle kányi?e nē gè. Wi tenmenē nī ne waa Píeri Sebe siinwuu woli kúrugú lè. We bé gbè Zudi Sebe wi koliyo 6 báa nò 13 nē tónminc yè né Píeri siinwuu ní wè, wi nyùyo 2 ní yè. Gii sí gī baa gè, pe sienne siin bèle, pe sebele piyē ne nyu jànvaa tenmefólil wu?u nē gè, bàli pe 'puu ne tári cú?owò nē bè. Zudi sebe nī wè, pe 'puu ne wàlime nyógi téngéfólil gbolí nī lè, ne nyi?ene tundunminc teri bèle. Pe 'puu ne cì?í Misa Fàn?a Sienre nē dè (), né Zezi wori ní dè (), á pe sí puu ne piye ye téngéfólil. Pe 'puu ne ki sòngí Kulocelie kpu?owò ti nyéni larige ken peli mé peli de peli nyéni kele kpín?ini wī.

Zudi 'puu ne Nyakungenge Li?e Sienre tieye yáà nyu wi sebe nī wè. Né míeni wi 'puu ne Zuufulo sebele páli piyeye tieye nyu ne tíi pe nē bàli pe wè Kulocelie siensebere nī dè? (). Dù?ò jànvaa tenmefólil pe 'puu ne kire sebele líi bèle ne sienne pùunní bèle. Bà Zudi kire 'kpí?ile gè, kire yé puu bè wi tenmenē nyùgo gbòbori gè () bè njri nyógo téngéfólil téngéle nī lè ().

Wi 'ki juu nē fílige kenme bìi nē Kulocelie bága kàyu?u juu gè; wi 'puu ne caa bè pe sá?a pe- piye su? Kulocelie funyerigbu?ò mé gè (). Kire tenmenē náà nī weli woli míeni pàngé gè.

Sebe wi nyùgboliyo yè

Síerile lè

Kulocelie wi bé kàyu?u juu gè jànvaa tenmefólil nē bèle

Yeli téngéfólil bèle, yeri waa yi?eme tán?agenjènme nī bè

Gbù?orilò lè

Síerile lè

1 Mi Zudi wè, Zezi *Kirisi* sùkulowo wè, né ní Zaki siinyeni wè, mi mi nyéni sebe njáà torigo wè yeli mé, yeli bàli Kulocelie nyéni yeri bèle. Yeli 'weli Tuu Kulocelie déni wè, a wī ne yeli wéli Zezi Kirisi kenme nē bè.

² Kulocelie wi- nyinime, né yanyige, né dénige ken gè yeli mé ni?ege !

Kulocelie wi bé kàyu?u juu gè jànvaa tenmefólil nē bèle

³ Ne siinyenine, yeli bàli ye 'mi déni bèle, ki láa yē mi nē kpu?ò bè sebe wáà torigo yeli mé weli su?ò wu?u nē gè, lire náà nī weli we míeni woli lè. Bè sí ki yē píra njáà nī wè, mi 'ki nyaa mi 'yeli bè ki sebe bè lèbaanna nyógo yeli nī yeli de téngéle ni cáanra cáanri dè, téngéle náà Kulocelie 'ken nē lá?a wi wuulo mé bèle tóligo nigbe pé?. ⁴ Né ki cén sienne páli nyéni làri nē jíin yeli sun?owò nī †, bàli bíele pe kàyu?ujuu wori ti yé juu nē kú? fa?a

fa?a gè *Kulocelie Siensebere* nī dè. Kpu?owò dáà wi kan?a sienne mé bèle, sienpiile bàli pe nē ti líe majo dù?ò ti 'kenme ken peli mé wī peri tári cú?owò koligo nī gè. Bè ní ta?a kire nē gè, piyē ne cì?í Zezi *Kirisi* nē wè, wire njáà nigbe wī weli Kàrigéfoli né ní weli *Kàfoli* wè.

⁵ Yeli 'ti sómigò nē cén nē kú? dàa mi je juu dè. Nè ki ya?a m'bé ní yeli sòngirò tìrige dè ti nē. Bà Kàfoli wi 'wi sienne su? bèle nē yige *Ezipiti* kùlo nī lè, kire kàdu?ume bàli piyè téngé Kulocelie nē wè?, a wi 'pe cú?ò ††. ⁶ Ye- sòngi ye taa né *nyi?ene tundunminc* ní bèle, bàli piyè yéri pe fàn?a yéridiye nī yè? ‡, a pe 'cìi bè kò ti?e gáà nī pe 'puu kòrilo bèle. A Kulocelie 'pe pu? né nyù?òdiriyé ní yè nē ya?a yebiliwu?ò nī lè súuri bèri *kàyu?ujuujenge* kpu?ò siri gè ††.

⁷ Ye- sòngi ye taa né *Sodomi* kà?a né *Gomori* kà?a wu?u ní gè míeni, né kàaya nyáà yi 'puu yi táanni yè.

† *Wéli baa Tiit* 1.16; *Pie2* 2.1; *Zan1* 2.22. †† *Wéli baa Tór* 14.26-35; 26.64-65; *Kor1* 10.5-11; *Eb* 3.16-4.2. ‡ *Wéli baa Sél* 6.1-4. *Nyi?ene tundunminc* pe yé 'puu ne siné né celile ní bèle, séni *Kulocelie* wi 'kàsakpiile tìrige lè duniya nī yè, *Nowe lèle* nī lè. †† *Wéli baa Pie2* 2.4,9.

Yire yē fiε bè yi sienne pe 'wu?ɔɔ taa gè á Kuloceliε 'pe nyɔɔgɔ bànguɔ kàsɔn nī gè sùuri, pe cúɔɔmɔ fiεrfun kele kenme nē bè gàli pe 'puu ne kpín?ini gèle, gàli kiyè yeli gèle?, nyi?ene tundunminɔ báli tíele bèle, bàli pe 'puu ne caa bèri síné né sienne ní, bàli pe wè peli felige gè? †.

⁸ Bè míeni sí ki yē ki sienne báli bíele yeli sunɔɔmɔ nī bè. A pe 'yakaa nyaa ñónigɔ káà felige nī gè, pe nē ki kpí?ile majo Kuloceliε wi 'juu né peli ní. Pe nē pe sòngirɔ ta?a dè kire ñónigɔ nē gè níε ne pe céri kanedan?ana kpín?ini gèle gàli ke 'núɔ gèle, níε Kuloceliε kàfɔligɔ fa?a gè, níε ne nyi?ene fàn?afɔlilɔ teri bèle, bàli bíele kpuɔmɔ ní bè ††. ⁹ Nè céni ki ya?a, nyi?ene tundunminɔ kàfɔli Mikayeli# wè, wire sɔ céni fɔli nē ki kpí?ile?. Bà wi 'puu ne cáanri né Seteni ní wè, Misa céri tón wu?u nē gè bà wi yé kùu wè ††, Mikayeli sɔ fɔli nē kàyu?u juu gè gbòdolilo kàfɔli nē wè? nē wi ti?ele?. A wi 'ki juu wi mé yákuɔ né jo: «Kàfɔli wire wi bé muɔ sàri ††!»

¹⁰ Nè sí ki ya?a kire tenmefɔlilɔ báli bèle, piyē ne yakaa teri gàa piyē cén gè?. Gàa piyē ne céngi gè, kire yē bè nyà?ayerε ti kacénne tíele, kire ki bága pe cúɔɔ.

¹¹ Yawuɔ yē pe nē, né ki cén pe nyéni ta?a Kayen koligo nē gè ††. Lɔri tãanma nē bè, a pe 'ta?a Balaami kolimɔ nē bè ††. A pe 'kùu taa wè, bè pe 'cúí Kore tíele wè §.

¹² Kire sienne báli bèle, piyē kúrugodieye a pe 'pen yeli pínenyenige liidieye nī yè. Pe nē pénì lli fiεε fùn, peli yē nà?avɔlilɔ báli pe piye kan?a yaliire mé dè yákuɔ wī. Piyē bè kàsadibare tíele dàa dī kàsa?a fùn gè; ká-falige ki ti líi ne waa yákuɔ wī. Piyē bè tiire tíele dàa ti wè sengi dè?; a ki céni nyaa ti sen lèle nī lè, yasεne yafien ně taa ti nī?. Pe 'nìre tī kóligidɔ wī, pe 'kùu nē ta?ala tɔliyɔ siin. ¹³ Pe fiεε kakpi?iligele kiyē bè kuɔɔjii lakuruyo tíele nyàa yi yégí ne kpúɔn yè, nyàa yi kpórigɔ ñu gè pe yi?ε mé gè. Piyē bè ñɔɔkɔ tíele gàli ke kɔnigi pilige nī gè; Kuloceliε nyéni ti?ε káa ya?a pe mé sùuri yebiliwuɔɔ dénden nī lè.

¹⁴ Enɔki wè ††, wire ñàà wi 'puu Adama sa?a tùlugo nī gè sienne kɔlisiinwuɔ wè, a wi 'Kuloceliε sienre juu dè peli wu?u nē gè né jo: «Ki n'ge, Kàfɔli wi bé pen né wi nyi?ene tundunminɔ wàlidengele siramuɔɔ sira-

† Wéli baa 1.6; Sél 6.1-4; 19.4-25. †† Wéli baa Pie2 2.10. ‡ Wéli baa Dan 10.13,21; 12.1; Tie 12.7. †† Wéli baa Fàn 34.6. Ná?a gè, Zudi wī ne nyu Zuufulo kaliε lãà wu?u nē. †† Wéli baa Zaka 3.2. ††† Wéli baa Sél 4.8. ††† Wéli baa Tór 22.7-35; Pie2 2.15. § Wéli baa Tór 16.1-5. †† Wéli baa Sél 5.21-24.

muɔɔɔ ní yè, ¹⁵ kire ga buu bè kàyu?u juu lewiile nē bèle. Wi bé kàyu?u juu bè ceri sien ó sien nē wi kapi?ile wu?u nē gè gàli wi 'kpí?ile gèle né cíí Kuloceliε nē wè, né siencuɔɔɔ ti mieni ní dàa kapiigbi?ilile báli pe 'juu nē wáa Kuloceliε mé wè ††.»

¹⁶ Kire sienne báli bèle, piyē ne kúnɔɔri sùuri peli tíime wu?u nē gè. Piyē ne tári pe nyéni koliyo nī yè nyàa yi 'pe déni yè. Piyē ne piye nyíene pe juugenme nī bè, níε sienne fáanni bèle bè tóni taa.

Yeli téngɔfɔlilɔ bèle yeri waa yi?εme tán?agenjénme nī bè

¹⁷ Ne siinyenine, yeli báli ye 'mi déni bèle, yeri sòngí de ta?a né dàa ní weli Kàfɔli Zezi Kirisi wi tundunminɔ pe 'juu dè né jo ki bé kpí?ile gè. ¹⁸ Pe 'ti juu yeli mé né jo: «Cenzenye nī yè, siencuɔɔɔjuufɔlilɔ bé puu baa bàli pe bé ba ta?a pe tíime kanedan?ana nē gèle, gàli kiyè yeli né Kuloceliε fiεε ní dè? ††.» ¹⁹ Peli piyē ne wàlime nyógi bè yeli sunɔɔmɔ nī bè. Pe duniya kasɔngilɔ ke 'fàn?a taa pe céri nē dè. Kuloceliε Pile ni wè pe nī?.

²⁰ Ne siinyenine, ye- ñɔɔri nyóɔɔ yiye nī yeli gbolì nī lè, yeri waa yi?εme yeli tiεεfun téngεε nī lè. Kuloceliε Pile ni- yeli yi?ε kíni yeli náariye nī yè. ²¹ Ye- kò Kuloceliε déniε nī gè, bà yeli ne ki siri weli Kàfɔli Zezi Kirisi wi- bànguɔ sii ken wè yeli mé wi nyinime kenme nē bè.

²² Yeri nyinime ta?a bàli nē pe káala ne tīin pe funyɔ nī yè pe téngεε wu?u nē gè. ²³ Ye- pàli píle ye suɔ kàsɔn mé gè. Ye- nyinime taa pàli nē né fiεε ní. Ye- ceri yiye ci?ige pe burudo nē dè dàa ti 'núɔ pe céri kapi?ile kenme nē bè, tire dáa ti bé gbè yeli núɔ dè.

Gbùɔrìlɔ lè

²⁴ Kpuɔɔɔ ti 'yeli Kuloceliε nē, wire ñàà mé fàn?a ki yè gè bè yeli cò yérigε wè yeli fãga tuu? wè, bè ki ya?a yeli sa yéri wi kpuɔmɔ yi?ε mé gè, tiεε fùn né fundaang-buɔɔ ní. ²⁵ Kpuɔɔɔ ti 'yeli Kuloceliε nigbe nē, wire ñàà wi 'weli suɔ weli Kàfɔli Zezi Kirisi kenme nē bè. Kpuɔmɔ né kpuɔɔɔ, né fàn?a né kàfɔligɔ tire yé puu wi mé ná?ane duniya wi- faan wè, né lèle náà nī lè, né lèle ó lèle nī lálala fùn. Ki- taa ki puu bè!

††† Sienre dáa ti 'yiri sebe wáà nī ñàa pe yeri Enɔki Sebe wè, á kire bē? wī ne nyu kaliε lãà juugenme nē. †† Wéli baa Pie2 3.3.

Tìele

Sebe wi tiēdi?e gè

Wurɔmiyé kùlofɔgbuɔwɔ n̄àà pe 'puu ne ye Nero wè, wire fàn?a lèlè n̄ lè, téngefɔlilɔ pe cé wuɔɔɔ suɔ kpuɔ kátii pe téngele lire kenme n̄ bè. Fàn?afɔgbuɔwɔ wáà cé n̄'nè kénì yè, pe 'puu ne wi ye Domisien. A wire míeni wuɔɔɔ ta?a téngefɔlilɔ n̄ bèle kpuɔ. Ki 'nyaa wire 'puu ne caa peri wire gbùɔɔwɔ bè Kulocelie tíele. A wi sí tí a pe 'Zezi tundunwɔ cò wè Zan wè, n̄ s̄n̄i wi wáa dàala láà n̄. Ki ti?e ki 'puu kuɔɔjii sunɔɔmɔ n̄, pe ki dàala ye lè Patimɔsi. Kire ti?e n̄ Zan wi 'puu, né sí Tìele Sebe wi sienre sebe dè, bè n̄ɔri nyɔɔɔ téngefɔlilɔ n̄ bèle bè piyè ne wuɔɔ wè. Ki sélime n̄ bè, Zan wi 'sebe n̄ tórigo Azii téngefɔlilɔ gbuɔulo kɔlisiin mé gèle. Ki sienre tiī baa sebe wi nyùgo pélige n̄ gè, bèri waa nyùɔɔ taanriwu?u mé gè.

Bè ki líe nyùɔɔ 4 wu?u n̄ gè bèri waa sebe wi lá?ala mé lè, tire ne nyu kele gíli ke bága pa kpí?ile gèle. Kulocelie wi cé wi yi?e múgu gè a wi 'ki kele gáli nyaa gèle. Ki kele gáli keli 'nyaa Seteni né wi baakuɔɔ ní bèle, pe 'cúro n̄ cíi Kulocelie n̄ wè; n̄ pín̄e Kulocelie kàyu?u ki bága tuu pe n̄. Kulocelie bága sienpiile pe woli cúɔɔ lè. N̄ pín̄e sienre tiī ne nyu nyi?ene fɔnnɔ né dàala fɔnnɔ wori n̄ dè, né Zerizalemi kàfɔngɔ wori ní dè. Tiī ne Kulocelie wuulo pe yanyige né pe fundaanra lèle wori nyu dè, né bè Kulocelie wi bága sienpiile cúɔɔ bèle bè yige baa wè.

Sebe wi nyùgboliyo yè

Tunduro dáà Zezi wi 'ken Zan mé wè

Tundundiye nyàà yi 'tórigo téngefɔlilɔ gbuɔulo kɔlisiin mé gèle

Nyi?eneká?a wuulo piyè ne Kulocelie né Zezi Kiriwi gbùɔɔwɔ wè

Yasuɔɔɔ kɔlisiin sebekuruwo wè

Kàkpaanya kɔlisiin yè

Yapi?i wori dè né yajuuyo siin ní yè

Sienne siramuɔɔɔ togo né kpɔrigɔ né kɔlini báli pe 'suɔ bèle

Kulocelie funyerige yagbuɔɔ kɔlisiin gèle

Babilɔni kà?a ki 'tuu, n̄ pín̄e yaju?u gè, né káfinerefoli sienjuuwo ní wè, né Seteni ní wè, pe 'ti jáa

Nyi?ene fɔnnɔ, dàala fɔnnɔ né Zerizalemi fɔnwɔ wori dè

Ki 'kò cè Zezi wi bé pen

Sienre ti sélime ti?e gè

¹ Kele gáli mi je juu gèle, Zezi *Kiriwi* wi 'ke tìe mi n̄; ki 'nyaa Kulocelie wi 'ke ken mi mé mi- ke tìe wi baakuɔɔ n̄ bèle. Ki kele gáli ke bága tóri sifuugo w̄. A Zezi wi 'wi tundunwɔ tórigo wè, *nyi?ene tundunwɔ* wè, a wi s̄n̄i ti yi?e juu n̄ tìe mi n̄ mi *Zan* wè, wi baakuɔɔ wè. ² A mi sí t̄ni n̄ ti juu n̄ lá?a, né jo dí gii ki m̄eni mi 'nyaa gè, Kulocelie sienre dī, n̄ pín̄e Zezi Kiriwi wori dī n̄?ege.

³ A sien n̄i ne Kulocelie kajuulo sienre dáà wéli dè ne ti nyu dè, á bilì ne ti luru níe tári ti n̄ dè, dáa dī baa seberè dè, ki sienne bèle, pe wu?u kiī tàn?a; n̄ ta?a gii n̄, lèlè ni 'kò túɔn.

Síerile lè téngefɔlilɔ gbuɔulo kɔlisiin mé gèle

⁴⁵ Mi *Zan* wè, mi mi nyéni sienre dáà nyu dè *téngefɔlilɔ gbuɔulo* kɔlisiin mé gèle gáli gíle baa Azii ténime n̄ bè; ki sienre ti n̄d̄e: Kulocelie wè, n̄à wi yè wè, né k̄ini yè baa wè, né wi bága pen wè, né p̄igele kɔlisiin gáli gíle baa wi kùlofɔlilɔ kácunɔ ki yi?e mé gè, né Zezi *Kiriwi* ní wè wire n̄à w̄ kijuufɔli wè né yéri wi nyayerigele n̄ gèle wè, pe- *kpuɔɔ* né yanyige ken ye mé.

Zezi Kiriwi wire w̄ péliwè wè n̄ nyé n̄ yiri kúbilo sunɔɔmɔ n̄ bè, n̄ pín̄e wire w̄ duniya kùlofɔlilɔ pe kàfɔli wè. Wire n̄à w̄ weli 'wi déni á wi 'weli suɔ n̄ yige weli kapi?ile n̄ gèle wi sisien kire fàn?a n̄ gè, ⁶ n̄ weli kpí?ile kùlofɔligɔ wuulo, a weli 'kò *kacuɔnriɔ* Ku-

locelie mé wè, wi Tuu wè. *Kpuɔɔɔ* dè né fànʔa ní gè, ti 'yeli wi nē lègèle ke mieni nī. *Ki- taa ki puu bè.*

⁷ *Ye nyaa, wi bága de báan kàsadibare nī de dí sienne pe mieni bèle, né bili pe cé wi súbulo bèle pe sí de wi nyaʔa.*

Duniya sienne feliye yi mieni bága de nyeni de ki yáa kire lèle nī lè.

ʔaan díe, ki- taa ki puu bè!

⁸ «Mi wī Alifa wè né ní Omega † wè», Kàfɔli Kulocelie wi 'jo bè, wire ɔàa wi yē wè, né ɔàa wi kīni ne yē wè, né ɔàa wi bága pen wè, ɔàa wī Fànʔa ki mieni *Kàfɔli* wè.

Kulocelie wi 'Zan yiʔe mugu gè a wi 'Zezi nyaa wè

⁹ Mi *Zan* wè, yeli siinyeni wè, mi yē ne pīne ne wuɔɔ né yeli ní kùlofɔligɔ nī gè, weli 'ki kɔ̀ari nè cò né kò pīnenyeniye nē gè né Zezi ní wè. Mi 'puu dàala láa nē kuɔɔjii sunɔɔɔ nī bè, pe ni ye Patimɔsi, Kulocelie sienre ti juɔu kire kenme nē bè né Zezi wori ti jáarige kenme nē bè. ¹⁰ Kàfɔli wi cenge gè, a *Kulocelie Pile* ni 'mi yiʔe múgu gè, a mi kēni juumɔ pàa lúʔu kpuɔɔ mi kà-duʔume gè, majo kàkpanʔa pe 'wīi. ¹¹ Juumɔ pi sienre ti n'de: «Gàa muɔ ne nyaʔa gaa gè, -ki sebe ma torigo *téngɔfɔlilɔ gbuʔulo* kɔ̀lisiin mé gèle baa kàaya nyàa mé yè, yi n'ye: Efezi, Simirini, Perigami, Tiyatiiri, Saridi, Filadelifii, né Lawodise.»

¹² A mi 'yiʔe bè wéli, ɔàa wi 'puu ne nyu né mi ní wè. Bà sí mi 'yiʔe wè, nè ki 'nyaa tie fètindaʔaya kɔ̀lisiin.

¹³ Fètindaʔaya nyàa yi kɔ̀lisiin sunɔɔɔ nī bè, wàa 'puu baa ne ní *Siɛn Pùɔ* tíele ‡. Wi cé burugbuɔ le, né ki puɔ sindinge nī gè né tie màʔana ní. ¹⁴ Wi nyùgo gè né wi nziire ní dè, ti 'puu ne filigi pérepere, wi nyapigele ní gèle majo kàsunnyige gī. ¹⁵ Wi tɔ̀liyo yi 'puu ne nyíʔene né ní wɔ̀ligiyo bè kányiere tíele cènre bè pe cí ti nyege vùguro kàsun nī gè, wi yékpoli ní lè muɔ bé jo lakpoliyo yi nyéni cuulo. ¹⁶ Wi cé ɔ̀ɔɔɔ kɔ̀lisiin cò wi kàliige nī gè. Yíeye siin ɔ̀si taaanwa wàa 'puu wi nyuɔ nī gè sienwe. Wi kenme pi 'puu majo bè cenge ki cí ne wáari né ki ɔ̀ri ti mieni ní dè.

¹⁷ Bà mi 'wi nyaa wè, a mi 'tuu wi tɔ̀liyo láara yè nè kò bè kɔ̀úu tíele. A wi sí wi kàliige taʔa gè mi nē né jo: «Fàri fiʔéʔ, mi wī péliwe wè né ní senwe wè. ¹⁸ Mi yē sii nē. Mi cé kùu, ki sí n'ge, mi yē sii nē súuri kúɔɔɔ fùn, nè pīne kùu kòrikaanna lè né *kusiʔi* kòrikaanna ní lè, mi mé ke yē.

¹⁹ «Ma sí ki sebe, gaa muɔ 'nyaa gè, né kele gíli gíle baa gèle, né gaa ki bága kɔ̀iʔile gè. ²⁰ Gii gī kalarile lè ɔ̀ɔɔɔ kɔ̀lisiin wori dè, gáli muɔ 'nyaa mi kiye nī yè, né tie fètindaʔaya kɔ̀lisiin ní yè, ki n'ge: ɔ̀ɔɔɔ kɔ̀lisiin keli 'nyaa téngɔfɔlilɔ gbuʔulo kɔ̀lisiin ke nyíʔene tundun-

† *Wéli baa Dan 7.13; Zaka 12.10.* †† *Alifa wè né ní Omega: Gireki yasebegele nī gèle, alifa wire wī sélime nē bè, omega wire sí wī kúɔɔɔ nē bè. Kire kɔ̀ri wi 'jo Zezi wire wī sélime bè né ní kúɔɔɔ nē bè.* ‡ *Wéli baa Dan 7.13.*

minɔ bèle; fètindaʔaya kɔ̀lisiin yire sí yī téngɔfɔlilɔ gbuʔulo kɔ̀lisiin gèle.»

Efezi kàʔa téngɔfɔlilɔ gboli sebe wè

² «-Ki sebe ma torigo Efezi kàʔa *téngɔfɔlilɔ gboli* ni *nyíʔene tundunwɔ* mé wè, ma wi ye: Nàa wi 'ɔ̀ɔɔɔ kɔ̀lisiin cò gèle wi kàliige nī gè, níe tári tie fètindaʔaya kɔ̀lisiin sunɔɔɔ nī bè, wi 'jo:

² «Mi 'muɔ kakpiʔiligele cén gèle né muɔ fùɔɔɔ ní gè, nè muɔ lèbaanna wuʔu cén gè nè pīne. Mi 'ki cén muɔ sì ki yaʔa nè ken sienpiile mé bèleʔ. Nè pīne bili pe 'jo peli yē *tundunminɔ* bèle, muɔ 'pe siʔe nè wéli nè ki 'nyaa pe wè kireʔ; muɔ 'pe nyaa káfinerefɔlilɔ bíele.

³ Muɔ yē né lèbaanna ní, muɔ 'ki kɔ̀ari nè cò mi míʔe kire kenme nē bè, muɔ sì kēni fùɔɔ nè láʔaʔ.

⁴ «Kaala nī sí mi 'cò muɔ kúruɔ lè, kire 'nyaa dénige gáa ki 'kīni nè puu muɔ mé gè, muɔ 'ki yaʔa. ⁵ Ma sí muɔ tuugenme sòngi bè, má sí làa yiʔe, ma koli mari kele kúu gèle bè muɔ cé séli ne ki kɔ̀riʔini gè. Á kire 'laa wè, a muɔ sì làa yiʔe wèʔ, m'bé ké baa muɔ kúruɔ bè sa muɔ fètindaʔaga siʔere gè ki tiʔe nī gè. ⁶ Làa sí yē baa, muɔ 'pɔ̀ri kire tiele nē lè, ki 'nyaa Nikola wuulo pe kakpiʔiligele ke 'muɔ bien bè ke 'mi bien nè pīne gèle.

⁷ «A ngbóli yē ɔ̀ri nē, sien wi- ti lúʔu dàa *Kulocelie Pile* nī ne nyu *téngɔfɔlilɔ gbuʔulo* mé gèle. A ɔ̀ri péni fànʔa taa nè fori wè, m'baʔa sii tiige ki yasenge ken gè ki sien mé wè wi- ki káa; kī baa Kulocelie tiecèngé nī gè.»

Simirini kàʔa téngɔfɔlilɔ gboli sebe wè

⁸ «-Ki sebe ma torigo Simirini kàʔa *téngɔfɔlilɔ gboli* ni *nyíʔene tundunwɔ* mé wè, ma wi ye: Nàa wī péliwe wè né ní senwe wè, wi cé kùu wè né sí yē sii nē wè, wi 'jo:

⁹ «Mi 'ki cén wuɔɔɔ gáa gī muɔ nē gè, né muɔ fìngɔ ní gè; nè sí ki taa lɔ̀ri yē muɔ mé. Nè pīne bàli pe 'jo peli yē Zuufulo nè sí ki yaʔa pe wè kire wèʔ, níe muɔ míʔe còri gè, mi 'pe cén. Seteni gboli wuulo ce bíele. ¹⁰ Fàri fiʔéʔ wuɔɔɔ gáa ki báan muɔ mé gèʔ.

«Ki 'nyaa *gbòdolilo kàfɔli* wī ne ki caa bè yeli páli wáa kasuu nī bè yeli siʔe bè wéli; yeli bé wuɔɔɔ suɔ bè taa cenye kie. Kò baa muɔ nyayerigele nī gèle bè taa muɔ pa kùu, bà m'baʔa kpuɔɔɔ ndòngɔ ken gè muɔ mé sii wuʔu gè.

¹¹ «A ngbóli yē ɔ̀ri nē, sien wi- ti lúʔu dàa *Kulocelie Pile* nī ne nyu *téngɔfɔlilɔ gbuʔulo* mé gèle. A ɔ̀ri péni fànʔa taa nè fori wè, kùu siinwu wī gbè yafien kɔ̀iʔile wi nēʔ.»

Perigami kàʔa
téngɛfɔlilɔ gboli sɛbɛ wè

¹² «-Ki sɛbɛ ma tórigo Perigami kàʔa *téngɛfɔlilɔ gboli ni nyiʔɛnɛ tundunwɔ* mé wè, ma wi ye: Nàa mé yiye si- in ɲɔsii tàanwa wi yè wè, wi 'jo:

¹³ «Mi 'muo kòridiʔɛ cén gè: baa Seteni kácunʔɔ ki yè kire tiʔɛ nī. Nè pínɛ muo 'fàan mi míʔɛ nē gè, muo sɔ kénì yiri téngɛlɛ nī lè mi koligo nī gèʔ, fúɔ nè péni taa cɛngɛ gī pe cé kénì Antipasi kpúu wè; wi cé yéri wi nyayerigele nī gèlɛ nɛ mi wori nyu dè. Kire 'kpíʔile baa yeli sunʔɔmɔ nī bè baa Seteni wi kòrì wè.

¹⁴ «Tiʔɛlɛ káli sí yè náʔa, fúɔ mi 'yeli bè ke juu muo nē: ki 'nyaa baa muo tiʔɛ nī gè, pàli yè baa, pe 'Balaami tenmɛnɛ cò lè nɛ tári ni nē, bà wi cé juu nè le *Balaki* nī wè né wi ye wi- penne cáan *Isirayeli* piile yiʔɛ mé gè, né pe ken a pe 'yasunro kaara káa dè né kanuʔɔɔ keke kpíʔile gèlɛ †.

¹⁵ «Nè pínɛ, pàli yè baa muo tiʔɛ nī gè pe 'Nikolayé tenmɛnɛ cò lè nɛ tári ni nē. ¹⁶ Ma sí yiʔɛ muo fungo nī gè, á kire 'laa wè m'bága fuu bè pen muo kúruɔ, m'bé sí pa kapienne tún né pe ní né ɲɔsii ní wè, ɲàa wī náʔa mi nyuo nī gè.

¹⁷ «A ngbóli yè ɲii nē, sien wi- ti lúʔu dàa *Kuloceliɛ Pile* nī nɛ nyu téngɛfɔlilɔ gbuʔulo mé gèlɛ. A ɲii kénì fànʔa taa nè sɛni fori wè, *mana* ɲàa wī làriwɛ wè, m'bé wi ken ki sien mé wè. Nè pínɛ m'bé sɛndenibifiile ken ki sien mé wè. Míɛfɔngɔ kàa yè baa sɛbɛgɛ ki sɛndenibile nē lè; sien sɔ ki cénʔ nè yiri ɲàa wi 'ki míʔɛ taa gèʔ.»

Tiyatiiri kàʔa
téngɛfɔlilɔ gboli sɛbɛ wè

¹⁸ «-Ki sɛbɛ ma tórigo Tiyatiiri kàʔa *téngɛfɔlilɔ gboli ni nyiʔɛnɛ tundunwɔ* mé wè, ma wi ye: «Ti n'dɛ dàa *Kuloceliɛ* Jaa wi 'juu dè; wi nyapigele kiyè majo kàsunnyige gī, á wi tɔliɔ ní yè bè kányiere tíɛlɛ bè pe sí ti nyɛgɛ á ti niɛ nyiʔɛnɛ dè.

¹⁹ « «Mi 'muo kakpiʔiligele cén gèlɛ, né muo dénigɛ ní gè, né muo téngɛlɛ ní lè, né muo baara ní dè, né muo kpàricogo ní gè, né kakuʔɔɔ gálì muo nɛ kúu píra ɲàa nī wè á ke 'niʔɛ nè tóri péligɛlɛ nē gèlɛ.

²⁰ « «Kaala láa sí yè náʔa, m'bé ni juu muo nē: Ki 'nyaa celiwɛ ɲàa pe ye Zezabeli wè, wi 'jo wire yè *Kuloceliɛ sienjuuwo* wè, muo 'wi yaʔa wiimɛ wi- mi baakuɔɔ tenmɛ bèlɛ nɛ pe fáanni nɛ pùunni pe kanuʔɔɔ keke kúu níɛ yasunro kaara káa dè. ²¹ Mi nyéni lèlɛ yaʔa wi mé gii ki bé tí wi- yiʔɛ wi fungo nī gè, nè sí ki taa wi wè caa bè láʔa wi kanuʔɔɔ nē dèʔ. ²² Ma sí nyaa, m'bé yaabiimɛ wáa wi nē wi- kò yaala yasinɛgɛ nē, nè pínɛ m'bé wuʔɔgbuʔɔ taʔa pe nē bàli pe nyéni cúʔɔmɔ keke kúu gèlɛ né wi ní wè, a piyè láʔa wi kakpiʔiligele nē gèlɛʔ.

²³ Nè pínɛ m'bé wi piile pe sii kúu wè, bè téngɛfɔlilɔ

† Wéli baa Tór 25.1-2

gbuʔulo ke miɛni bé ki cén mi mi nyéni nyaʔa sien sɔngiro nī dè né sien fungo nī gè. M'bága ye miɛni nigbe nigbe sàri bè yeli né ye kakpiʔiligele ní gèlɛ.

²⁴ « «M'bé sí ki juu yeli mé yeli senmine báli bíɛlɛ baa Tiyatiiri kàʔa mé gè yiye taʔa ki cuo ɲàa wi tenmɛnɛ nē lèʔ, nè pínɛ yeli sɔ ki cénʔ gàa pe ye Seteni kalarikpoliyo yèʔ, kire nē mi sí ní tugoro táa taʔa yeli nēʔ. ²⁵ Gii gī yeli mé nè kúu gè, ye- ki cò kpuʔɔ fúɔ bè taa mi ga pen.

²⁶ « «A ɲii kénì fànʔa taa nè péni fori wè, níɛ mi nyéni keke kúu gèlɛ fúɔ nè péni nò láʔala nē lè, m'bé ki fànʔa ken gè sien mé wè wi- puu kùlogolo ke nyùgo nē gè.

²⁷ Bè wi béri kùlogolo nári gèlɛ

né timɔri kàgbiile ní,
majo bè pe sí cuʔu yakpiʔilige
muʔɔɔ gè kenmɛ bìl nē bè††.

²⁸ « «Kenmɛ bìl nē mi 'ki taa mi Tuu mé wè, bè míeni m'bága kpienduume ɲɔɔ ken lè ki sien mé wè.

²⁹ « «A ngbóli yè ɲii nē, wi- ti lúʔu dàa *Kuloceliɛ Pile* nī nɛ nyu téngɛfɔlilɔ gbuʔulo mé gèlɛ.»

Saridi kàʔa
téngɛfɔlilɔ gboli sɛbɛ wè

3 «-Ki sɛbɛ ma tórigo Saridi kàʔa *téngɛfɔlilɔ gboli ni nyiʔɛnɛ tundunwɔ* mé wè, ma wi ye: Nàa mé *Kuloceliɛ* pígele kɔlisiin ke yè gèlɛ né ɲɔɔ kɔlisiin ní gèlɛ, wi 'jo:

«Mi nyéni muo kakpiʔiligele cén gèlɛ, muo míʔɛ ki 'yiri a pe 'jo muo yè wiwɛ, nè sí ki taa muo yè kúuwo wī.

² Yè ma yéri díɛ, má sí ɲɔri nyóɔgɔ bili senmine nī bèlɛ pe 'kò cèri bè kúu bèlɛ. Á kire 'laa wè, mi 'ki nyaa muo kakpiʔiligele kiyè nyuo nè fori mi *Kuloceliɛ* yiʔɛ mé gèʔ.

³ «Kire nē, ma sí sɔngi ma taa tenmɛnɛ náa muo 'taa lè né gii 'muo lúʔu gè; -ti cò má sí làa yiʔɛ. Á kire 'laa wè, a muo sɔ yè nè yéri wèʔ, m'bága pen bè kàyuwo tíɛlɛ; muo sí ki cénʔ lèlɛ nī nī m'bága pa muo fuu wèʔ.

⁴ Nè sí ki taa sienne pàli cèri yè baa muo mé Saridi kàʔa nī gè, piyè pe burudo núʔɔ dèʔ. Peli bèlɛ, pe bága de tári né mi ní né yafiire ní, nè taʔa gii nē, pe nyéni yeli né ki ní.

⁵ «A ɲii kénì fànʔa taa nè jáa nè péni fori wè, bè wi bé yafiire le; mií wi míʔɛ kurugo gè bè láʔa sii sɛbɛ nī wèʔ, nè pínɛ m'bé wi wori juu dè mi Tuu wi yiʔɛ mé gè né wi nyiʔɛnɛ tundunminɔ pe yiʔɛ mé gè.

⁶ «A ngbóli yè ɲii nē, sien wi- ti lúʔu dàa *Pile* nī nɛ nyu téngɛfɔlilɔ gbuʔulo mé gèlɛ.»

Fiiladelifii kàʔa
téngɛfɔlilɔ gboli sɛbɛ wè

⁷ «-Ki sɛbɛ ma tórigo Fiiladelifii kàʔa *téngɛfɔlilɔ gboli ni nyiʔɛnɛ tundunwɔ* mé wè, ma wi ye: Nàa wī tíɛlɛ fùn wè, wī kányiʔɛ gè, *Dawuda* kòrikaanna nī wi mé; a wi

†† Wéli baa Nún 2.8-9.

'kòri múgu gè sien sǐ gbè ki tón?, a wi 'ki tón, sien sǐ gbè ki múgu?, wire 'wi jo:

⁸ «Mi 'muo kakpi?iligele cén gèle. Nyaa, mi nyéni kòri káa yérige muo yi?e mé gè; ki? múguya?aga, sien sǐ gbè jáa bè ki tón?. Muo n?ri ti 'tóni nè céri, kire né ki mieni ní a muo 'mi sienre cò dè, muo sǐ mi mí?e cíi gè?. ⁹ Nyaa, m'bé Seteni gboli wuulo páli ken muo mé, bàli pe 'jo peli yē Zuufulo bèle nè sí ki ya?a pe finene wǐ, pe wè kire?. Pe bé pa pìye cáan muo tliyo láara yè bèri muo gbù?wǎ, bè pe bé ki cén muo woli ni 'mi déni.

¹⁰ «Bè muo 'lèbaanna le nè mi sienre cò dè wè, bè mieni m'bága de muo wéli a puuwelige lèle ni kénì nò lè. Ki lèle nǐ ne báan, ni bága pa tuu duniya wuulo pe mieni nē bèle, bè wu?w?o cáan dàala wuulo nē bèle.

¹¹ Ki 'kò cè mi ne báan baa. Tenmene náa muo 'taa lè, -ni cò cèngé; sien fāga muo kpu?w?o ndòng?o su? gè muo mé?.

¹² «A nji kénì jáa nè péni pa?a wè, m'bé wi kpí?ile mi Kulocelie *Gbù?w?osa?a* ki gèdinne lè; wǐ ní ga yiri kpàn?ane cígini?. Nè píné m'bága mi Kulocelie wi mí?e sebe gè ki sien nē wè né mi Kulocelie kà?a ki mí?e ní gè bè píné, kire 'jo *Zerizalemi* kàfng?o gáa ki je ga kón baa *nyi?ene* nǐ lè mi Kulocelie wi ti?e nǐ gè bè tigi gè; m'bága mi míefng?o sebe gè ki sien nē wè bè píné.

¹³ «A ngbú?ulo yē nji nē, sien wi- ti lú?u dàa *Kulocelie Pile* nǐ ne nyu téngfǎlil?o gbu?ulo mé gèle.»

**Lawodise kà?a
téngfǎlil?o gboli
sebe wè**

¹⁴ «-Ki sebe ma tórig?o Lawodise kà?a *téngfǎlil?o gboli* ni *nyi?ene tundunw?o* mé wè, ma wi ye: Nàa pe ye Ki-taabuube wè, né ní kijuufǎli wè, né ní téngeme sien kányi?efǎli wè, wire wǐ Kulocelie yafaanra ti nyùgo gè, wi 'jo:

¹⁵ «Mi 'muo kakpi?iligele cén gèle, nè ki cén muo wè nyíwe?, muo sí ní wè síca?awa?. Kire kaala sí ní ce póri ma cé puu nyíwe, á kire 'laa ma cé puu síca?awa.

¹⁶ «Bè sí muo 'kò wúl?omiwul?bmi wè, muo wè sí-ca?awa?, muo sí ní wè nyíwe wè?, kire nē m'bé muo tǔbu bè yige. ¹⁷ Nè ta?a gíi nē, muo ne ki nyu né jo muo yē yakaafǎli, dí l?ri yē muo mé, muo màakuu wè yafien nē?. Nè sí ki taa muo sǐ ki cén muo yē fuunm?o nǐ wǐ?, muo yē nyinime wuu. Fng?ofǎli muo yē, ne ní fú?n, ne ní bòribie. ¹⁸ Tí m'bé muo yeri yo: pa tie su? mi mé nàa pe 'nyege kàsun nǐ a wi 'ciile wè, bè muo bé kò l?rifǎli. Má sí yafiire su? ma le mǐe nē ma muo fiere ti?e tón gè, má sí nyapigele tiilu?o su? ma le muo nyapigele nē gèle, bè muo béri nya?a.

¹⁹ «Mi wè, bìli pe mieni bíele pe 'mi déni bèle, mi nǐe pe còri ne pe nii koligo nǐ. Ma sí cá?ara ma làa yi?e díe !

²⁰ Nyaa, mi yē ná?a yériwe kòri ki wiile nē lè, níe ki kóli. A nji kénì mi juum?o lú?u bè né kòri múgu gè, bè m'bé

jiin ki sien kúrug?o wè bè lii né wi ní; wire mieni wi bé lii né mi ní.

²¹ «A nji kénì jáa nè sèni nò ki kú?m?o nē bè, bè m'bága ténidi?e ken wi mé wi- puu né mi ní mi kùlofǎlig?o ká-cun?o nē gè, majo bè mi mieni wè mi 'fàn?a taa nè jáa wè, né ténì né mi Tuu ní wè wi kùlofǎlig?o ká-cun?o nē gè.

²² «A ngbú?ulo yē nji nē, wi- ti lú?u dàa *Kulocelie Pile* nii ne nyu téngfǎlil?o gbu?ulo mé gèle.»

**Piyē ne Kulocelie gbù?wǎ wè
baa nyi?enekà?a nǐ gè**

4 Bà tire 'tóri dè, a mi 'kòri káa nyaa múguya?aga baa *nyi?ene* nǐ lè; a ki 'nyaa juum?o báa mi cé kǐni nè lú?u bè, ki ní bè kàkpan?a wíime tíele bè, a ki yékpoli ní 'juu né mi ní né jo: «Te tári ná?; kele gíli ke bága tóri gaa kàdu?ume gè, m'bé ke tie muo nē.»

² A *Kulocelie Pile* ni 'fali nè mi yi?e múgu gè, a mi 'kùlofǎlil?o ká-cun?o káa nyaa wálike baa *nyi?ene* nǐ lè, sien wáa ní téníwe ki nē. ³ Nàa wi 'puu téníwe kùlofǎlil?o ká-cun?o nē gè, wi 'puu ne nyí?ene bè jasipi kàdenige tíele né bè sariduwani kàdenige tíele, á kàsa?w?o làa 'ká-cun?o mà?a gè nè su?u, ni 'puu bè emer?di kàdenige tíele.

⁴ Kùlofǎlil?o ká-cun?o togo né siceri cé ki ká-cun?o gáa mà?a gè nè su?u, *liélé* togo né siceri ní ténine ki ká-cun?o nē yè né buruviire ní, kpu?w?o ndònyo ní pe nē nyùyo nē yè, tie ndònyo yi 'puu. ⁵ Nyi?ene ni 'puu ne nyí?ene, tùn?o pàa 'puu baa, kàsakpenige 'puu ne kpénì baa kùlofǎlil?o ká-cun?o ki ti?e nǐ gè. Nè píné kàsun-nyige fètingele kólisiin 'puu ne nyí baa ká-cun?o ki yi?e mé gè; Kulocelie pígele kólisiin keli gíele. ⁶ Kùlofǎlil?o ká-cun?o ki yi?e mé gè ku?w?jii wáa 'puu baa cǐiliwe yéliyeli ne wéli ne sùurì ki nǐ bè kirisitali kàdenige tíele. Yawiiye siceri 'puu ká-cun?o ki laame nǐ bè nè ki mà?a nè su?u, nyapigele ní yi nē nè mà?a yi?eme gè né kàdu?ume gè.

⁷ Yawí?i pélige ki 'puu bè jàri tíele, siinwu?u ní gè bè nèpiyelile tíele, taanriwu?u ki 'puu né sien yi?e ní, yawi?i siceriwu?u ki 'puu bè nyù?o tíele wi ní ne lali. ⁸ Yawiiye siceri yi mieni 'puu né fíkenye kólini kólini ní, nyapigele ní fíkenye nē yè tieye yi mieni nǐ, kàli ní fíkenye láara yè. Pilige né cenvugo, yìl 'puu ne piirì ne nya?a?, yi 'puu ne ki nyu níe waa:

«*Wǐ tiele fùn !
Wǐ tiele fùn !
Wǐ tiele fùn !
Kàfǎli Kulocelie,
wire wǐ Fàn?a
ki mieni Kàfǎli wè !
Wire wi 'kíni yē baa !
Wǐ bile !
Wǐ ne báan baa !*»

⁹ Nàa wǐ baa téníwe kùlofǎlil?o ká-cun?o nē gè, ne ní sǐi nè lègele ke mieni nǐ gèle, a yawiiye nyáa yi sí gbène wi

gbù?wó nìe wi kpóri wè, ne wi síeri wè, ¹⁰ lièle togo né sicéri báli pe nê tigi nè yiye cúbulo yè dàala nê lè wi yi?e mé gè ne wi gbù?wó, wire nàa wí sii nê lègèle ke mièni nī súuri wè, nê pe ndònyo lá?ala yè nè cáan kùlofólil kácun?o ki yi?e mé gè nê ne ki nyu nê jo:

¹¹ «Weli Kàfóli Kulocelié, muɔ 'yeli weri muɔ gbù?wó, weri kpu?wɔ tari muɔ nê; muɔ 'yeli we- fàn?a ken gè muɔ mé. Nê ta?a gíi nê, muɔ ma yere ti mièni faan, nè píne muɔ nyéni kaala lire ni 'ti yige bile, kire ki 'tí a ti 'faan.»

**Sinbapile náà ni 'sebe sá?ala wè
kpu?wɔ ti 'yeli ni nê**

5 Nàa wi 'puu téniwe kùlofólil kácun?o nê gè, a mi 'sebekuruwo wáa nyaa wi mé káliige nī gè, yasebere ní baa wi laame nī bè, tàa ní wi kàdu?u nê gè, á yasu?wɔkɔ kolisiin ní wi nê. ² A mi 'fali nè nyi?ene tunduɔ wáa nyaa, wi 'puu né fàn?a ní. A wire 'ki jáari yékpogbuɔkɔ nī né jo: «Náasien wi 'nyuɔ nè yeli bè gbè jáa bè sebekuruwo nàa wi yasu?wɔkɔ múgolo gèle, bé sí wi sá?ala wè?»

³ Ki sien wíi taa?, ma 'jo nyi?ene nī yo, dàala nê yo, dàala laame nī yo, sien sí taa? nàa wi bé gbè sebekuruwo sá?ala wè?, bé né ga ce jo bè wéli baa wi laame nī bè?.

⁴ A kire mi 'ken a mi 'nyeni ni?ege, bè ki 'nyaa sien sí taa? nàa wi 'nyuɔ nè yeli bè gbè sebekuruwo sá?ala wè?, bé né ga jo bè nyaa wi laame nī bè?. ⁵ Lièle nī bèle, a wáa 'mi ye: «Fári nyeni?. Nyaa, jári nàa wi 'yiri Zuda sa?a tùlugo nī gè, Dawuda siime tùlugo wuu wè, wi nyéni fàn?a taa nè jáa †, wi bé sebekuruwo sá?ala wè né wi yasu?wɔkɔ kolisiin ní gèle.»

⁶ A mi 'Sinbapile láa nyaa yérile kùlofólil kácun?o ki sun?wɔ nī bè, yawiye sicéri sun?wɔ né lièle pe sun?wɔ nī bè, ni 'puu majo pe cé kíni nè ni kpúu wí. Nyegele kolisiin 'puu ni nê, né nyapigele kolisiin ní; nyapigele kolisiin keli gíele Kulocelié pígele gáli wi 'tóri-go duniya wi mièni nī wè.

⁷ Nàa wi 'puu téniwe kùlofólil kácun?o nê gè, a Sinbapile ni 'pen nè péni sebekuruwo suɔ wè wi mé wi káli-ige nī gè.

⁸ Bà wi 'sebe suɔ wè, a yawiye sicéri yè, né lièle togo né sicéri ní bèle, a pe 'tuu nè yiye cúbulo yè Sinbapile ni yi?e mé gè. Górilɔ 'puu pe mièni nigbe nigbe mé bèle né tie yagbu?wɔ ní, nùdaanna wusuna 'puu ke nī nè ke nyi; Kulocelié wuulo pe náariye yire yī. ⁹ A pe 'yè nè núnugo káa le ne nū núnuvɔngɔ ki 'puu, nìe waa:

«Muɔ wí
ma 'nyuɔ nè yeli

† wi nyéni fàn?a taa nè jáa: Tiele náà ni sienre tii ne nyu bè Zezi 'kùu tiiparige nê gè, né koli nê nyé wè, wi 'kùu jáa wè.

bè gbè sebe suɔ wè
bé sí wi yasu?wɔkɔ múgolo gèle.
Nê ta?a gíi nê, muɔ cé kùu,
a kire 'ki ken
muɔ sisién kire fàn?a nê gè
a muɔ 'sienne suɔ
nê ken Kulocelié mé wè,
sienne feliye yi mièni yè,
sienre felide
ti mièni wuulo bèle,
né kùlogolo
ke mièni ní gèle,
né duniya sienfeliye
yi mièni ní yè.

¹⁰ Muɔ pe 'kpi?ile
kùlofólilgɔ wuulo
pe ní kacuɔnrilɔ
Kulocelié mé wè;
pe bága de fàn?a kpúɔn
dàala wuulo nê bèle.»

¹¹ A mi 'kire gáa nyaa gè, né n'è nyi?ene tunduɔmíno yékpu?ulo lú?u; pe 'puu ni?ene wí nè kùlofólil kácun?o mà?a gè, né yawiye ní yè, né lièle ní bèle. Pe yé ni?e nè siramu?wɔ nyuɔ kúɔ, ¹² nìe ki nyu kpu?o nìe waa:

«Sinbapile náa pe 'kpúu lè,
fàn?a ki 'yeli ni nê, né lɔri ní dè,
né sícilige ní gè, né nɔri ní dè,
né kpu?wɔ ní dè né kpuɔmɔ ní bè,
né gbù?rigɔ núnudo ní dè.»

¹³ Yafaanra dí ti mièni dí baa nyi?ene nī lè, né dàa dí dàala nê lè, né díi dí dàala laame nī bè, né díi dí ku?wɔjile nī bèle, ki 'nyaa duniya yafaanra ti mièni dè, a mi 'ti ju-umɔ lú?u bè a ti 'jo:

«Nàa wí téniwe kùlofólil kácun?o nê gè, wire né Sinbapile ní lè,
gbù?wɔrigɔ núnudo ti 'yeli pe nê, né kpu?wɔ ní dè,
né kpuɔmɔ ní bè, né fàn?a ní gè lègèle ke mièni nī súuri.»

¹⁴ A yawiye sicéri yi 'jo: «Ki- taa ki puu bè!» A lièle pe 'tigi nè yiye cúbulo yè nè wi gbù?wɔ.

Yasu?wɔkɔ kolini wori dè

6 Kire kàdu?ume gè, a mi 'Sinbapile nyaa lè lèle nī nī ni 'sebe wi yasu?wɔkɔ péliile múgu lè yasu?wɔkɔ kolisiin nī gèle. A mi 'yawí?i káa nigbe juumɔ lú?u yawiye sicéri sun?wɔ nī bè, muɔ bé jo kàsakpenige gí, a ki 'jo: «Te báan!»

² Bà mi je wéli wè, nè suɔnfiige nyaa. Nàa wi 'puu ki nê tán?adeniwe wè, sandalige 'puu wi mé á pe sí

taanri (12 000);
 8 Zabulɔn saʔa tɔlugo nī gè,
 sienne siramuʔɔɔ
 taanri (12 000);
 Yusufu saʔa tɔlugo nī gè,
 sienne siramuʔɔɔ
 taanri (12 000);
 Benzame saʔa tɔlugo nī gè,
 a fie wi 'ténge sienne siramuʔɔɔ
 taanri (12 000) nē.

Kulocelie sienniʔeme bè

9 Bà tire 'tóri dè, mi kénì je wéli wè, nè sienniʔeme páà nyaa sien sɔ cɔ gbè pi tóri bè pi nyuo cén?. Sienfeliye yi mieni 'puu pe nī, né kùlogolo ke mieni wuulo ní bèle, né sienre felide ti mieni wuulo ní bèle. Pe 'puu yérile kùlofɔlilɔ kácunʔɔ yiʔe mé gè né Sinbapile ni yiʔe mé gè, né burugboliyo fiye le, siʔegbari ní pe mé còro kiyè nī yè. 10 Á pe ne yékpuʔulo wáari kpuʔɔ níe waa:

«Weli Kulocelie
 wire mé suɔɔ ni yē,
 wire ɲàà wī tēniwe
 kùlofɔlilɔ kácunʔɔ nē gè,
 né Sinbapile ní lè nè pínè !»

11 A *nyìʔene tundunminɔ* pe mieni 'yè nè yéri nè kùlofɔlilɔ kácunʔɔ, né *lièle*, né yawiiye siceri màʔa yè, né tuu nè cúbulo kùlofɔlilɔ kácunʔɔ ki yiʔe mé gè ne Kulocelie gbùʔɔwɔ wè. 12 Pe 'puu ne nyu níe wáa:

«Ki- taa ki puu bè !
 Gbùʔɔwɔ gè,
 né kpuɔɔ ní bè,
 né sícilige ní gè,
 né kacèngécén síerige ní gè,
 né kpuʔɔwɔ ní dè,
 né fànʔa ní gè,
 né ɲɔri ní dè,
 weli Kulocelie wire wori dī
 lègèle ke mieni nī súuri !
 Ki- taa ki puu bè !»

13 A liewe wáà nigbe kénì juu baa né mi ní, né mi ye: «Bàli pe 'burugboliyo fiye le yè, báli bīele peli bèle, sé pe 'kón ʔ» 14 A mi 'wi ye: «Mi kàfɔli, muɔ ma nyéni kire cén.» A wi 'jo: «Bàli peli bīele pe 'kón baa wuʔɔgbuʔɔ nī gè, né péni pe burugboliyo jíge yè a yi 'fɔlile Sinbapile ni sisien nī gè. 15 Kire nē piyē baa Kulocelie wi kùlofɔlilɔ kácunʔɔ ki yiʔe mé gè ne wi gbùʔɔwɔ pɔllege né cenvugo baa wi *Gbùʔɔwɔsaʔa* nī gè; ɲàa sí wī baa tēniwe kùlofɔlilɔ kácunʔɔ nē gè, wire wi nyéni nyúmɔ tóngi pe nē. 16 Fungo sɔ n'è je ga pe taaʔ, luʔɔwuʔɔ mieni sɔ n'è je ga pe taaʔ, cenge mieni sɔ je gari pe wáariʔ, cenge

káfugo sɔ je ga pe nyíʔeriʔ †. 17 Ki 'nyaa Sinbapile náà nī baa kùlofɔlilɔ kácunʔɔ ki sunʔɔmɔ nī bè, lire ni béri pe nári, bèri pe tíi sɔ luʔɔ lawiʔile nē gèle, dí Kulocelie wi sɔ yéturo ti mieni pàari pe yiye nī yè ††.»

Sinbapile ni 'yasuʔɔɔ kɔlisiinwoli múgu lè

8 Bà Sinbapile ni kénì yasuʔɔɔ kɔlisiinwoli múgu lè, a tiʔe ki 'piiri sémi baa *nyìʔene* nī lè nè taa lieri tíla-ga felige.

2 *Nyìʔene tundunminɔ* kɔlisiin báli pe 'puu yérile Kulocelie yiʔe mé gè, a mi 'pe nyaa, pe cé pe ken né kàkpaanya kɔlisiin ní.

3 A *nyìʔene tundunwɔ* wáà wiiye 'pen nè péni yéri baa *gbùʔɔwɔdiʔe yafanʔa* táanni gè, tie tingbopile 'puu wi mé, á pe 'wi ken né wusuna ní niʔewe ‡, wi- sa wi ken bè fàri Kulocelie wuulo pe mieni náariye nē yè gbùʔɔwɔdiʔe yafanʔa mé gè tie wuʔu gè, baa kùlofɔlilɔ kácunʔɔ ki yiʔe mé gè. 4 A Kulocelie wuulo pe náariye yè, né wusuna wírige ní gè *nyìʔene tundunwɔ* wi kiyè nī yè, a ti 'yè ne yègí Kulocelie yiʔe mé gè. 5 A *nyìʔene tundunwɔ* wi 'tingbopile líe lè, nè gbùʔɔwɔdiʔe yafanʔa kàsun káà kòn nè ki le ki 'nyì, né ki wo dàala nē lè. A kàsakpenige 'kpèni, a yékpuʔulo káli 'juu baa, a *nyìʔene* ni 'nyìʔene, a dàala ni 'cúngo.

Kàkpaanya kɔlisiin wori dè

6 *Nyìʔene tundunminɔ* kɔlisiin báli mé kàkpaanya kɔlisiin yi 'puu yè, a pe 'gbòbòri nè yaʔa bèri yi wíi.

7 A péliwe wi 'wi kàkpanʔa wíi gè. A kàsasindari né kàsun a ti 'pínè nè nyaʔami sisien nī, nè péni tuu dàala nē lè. A dàala tílaya taanri tiʔe nigbe 'cò kàsun nè súʔu, nè pínè a tiire tílaya taanri tiʔe nigbe 'cò kàsun nè súʔu, a wariyere dè né nyaʔa ní gè, a ti mieni 'súʔu.

8 A *nyìʔene tundunwɔ* siinwuu wi 'wi kàkpanʔa wíi gè. A ki 'kpíʔile majo kàsunnyige nyagurukpuʔɔ gī ki séni tuu kuʔɔjii nī wè. A kuʔɔjii wi tílaya taanri tiʔe nigbe 'yiʔe nè kò sisien. 9 A kuʔɔjii yawiire ti tílaya taanri tiʔe nigbe 'kúu, nè pínè kóriyɔ nyáà yi 'puu baa luʔɔ nī gè, a yi tílaya taanri tiʔe nigbe 'cúʔɔ péwu.

10 A *nyìʔene tundunwɔ* taanriwuu wi 'wi kàkpanʔa wíi gè. A ɲɔnɔ láà 'tigi *nyìʔene* nī lè nè tuu, ni 'puu kpuɔɔ níe nyí majo kàsunnyige gī. Ni cé tuu lakpoliyo yi tílaya taanri tiʔe nigbe nē gè, né lawiʔile ní gèle. 11 ɲɔnɔ ni míʔe gè, pe ki ye Sisorimɔ. A luɔɔ yi tílaya taanri tiʔe nigbe 'kò sisorigo, nè pínè a sienniʔeme 'kúu luɔɔ nyáà yi kenme nē bè bè yi cé yiʔe nè kò sisorigo gè.

12 A *nyìʔene tundunwɔ* siceriwuu wi 'wi kàkpanʔa wíi gè. A pe 'cenge tílaya taanri tiʔe nigbewuʔu kpɔɔn gè né yege tílaya taanri tiʔe nigbewuʔu ní gè, né ɲɔɔɔ

† Wéli baa Eza 49.10 †† LIRE NI BÉRI PE NÁRI: Wéli baa Nún 23.1; Ezek 34.23; Zan 10.11,14. SÌ LUʔɔ LAWIʔILE: Wéli baa Nún 23.2; Eza 49.10; Zer 2.13; Zan 4.14. YÉTURO...PÀARI PE YIYE NÍ YÈ: Wéli baa 21.4; Eza 25.8; 65.19. ‡ Wéli baa Yir 30.1.

tílaya taanri ti?e nigbewu?u ní gè, gii ki bé tí ti tílaya taanri tieye nigbe nigbe yi- kò yebilige, dí kpienme tílaya taanri ti?e nigbe ki- sí kò ki fãri càanná? Ki- puu kanugo pilige nĩ gè pilige tílaya taanri ti?e nigbewu?u nē gè.

¹³ Mi kénì je wéli wè, nè nyùò lalime tùnmo lú?u baa nyi?ene nĩ lè mi nyùò nĩ gè téwu; wi ní ne ki nyu kpu?u níe wáa: «Kapiile ! Kapiile ! Kapiile bé dàala wuulo taa bèle ! Ki 'nyaa kàkpan?a kiĩ ne tíin pe ní ki wíi wĩ, nè ki cén nyi?ene tundunminò taanri ne tíin bè pe kàkpaanya wíi yè díe !»

Nyi?ene tundunwò kogunwuu wi 'wi kàkpan?a wíi gè

9 A nyi?ene tundunwò kogunwuu wi 'wi kàkpan?a wíi gè, a mi 'n̄kò n̄ láà nyaa a ni 'kón baa nyi?ene nĩ lè nè tuu dàala nē lè. Pe cé *lá?alafun kàti?e* ki kòrikaana ken lè ni mé. ² A n̄kò n̄ 'lá?alafun kàti?e múgu gè, a wírige 'yè ne yigi ki nĩ muò bé jo díbigè kpu?ò wírige gĩ. A ti?e ki 'yi?e nè kò yebilige wírige kire kenme nē bè. ³ A kàbarire 'yiri wírige gáà nĩ gè nè cèri dàala nē lè, a ti 'fàn?a taa bè dàala náana tíele bèle.

⁴ A pe 'ki juu ti mé ti- fãga kaala kpi?ile dàala ni nyà?a nē gè?, né wariyere felide ti mièni ní dè?, né tiire ní dè?, fúò macen sienne bíli bíele Kulocelie fie wi wè pe nē gbegele nē gèle?. ⁵ A ki 'kpi?ile kàbarire dáà ti fãga gbè sienne kpúu bèle?, fúò macen tiri pe wu?ò kpu?ò bè taa yeye kogunò. Ki wu?ò gáà ki bé puu bè náa n̄gò tíele. ⁶ Kire cènye nyáà nĩ yè, sienne pe bága de kuu caa wè, kuu wíi sí n̄ pe nē?; kuu láa bé pe taa, nè sí ki ya?a kuu wi béri fé pe nē.

⁷ Kàbarire dáà dè, pe cé kapiengbuò yere le ti nē nè ti gbòbori nè ya?a. Ndònyò 'puu ti nē nyùò nĩ yè bè tie ndònyò tíele, ti yiye ní yè bè sienne yiye tíele. ⁸ Ti nziire ti 'puu bè celile nziire tíele, gàn?ana ní gèle bè jàri wu?ulo tíele. ⁹ Timòzige yere 'puu ti nē lere sindinye nĩ yè, pe fíkènye yi tùnmo pi 'puu muò bé jo suònni?eye wotorilo pe fé ne wáa kapiengbuòndi?e nĩ. ¹⁰ Ti 'puu neye ní yè sífiriye bè náana tíele, nè pínè fàn?a káà 'puu ti neye nĩ yè bè gbè sienne wu?ò bèle bè taa yeye kogunò. ¹¹ Nàa wi 'puu pe kùlofòli wè, wire 'nyaa lá?alafun kàti?e ki nyi?ene tundunwò wè; *eburu* sienre nĩ dè wi mí?e gè, pe nē jo «Abadòni», gireki sienre nĩ dè, pe ki ye «Apoliyò», ki kòri wi 'jo Yacu?òwò.

¹² Kapiile pélipe lire 'tóri, píra n̄áà nĩ wè kapi?ile káli sienre ne báan ne tíin gáa kàdu?ume gè.

¹³ A nyi?ene tundunwò koliniwuu wi 'kàkpan?a wíi gè, a mi 'yékpoli láà juumò lú?u baa nyegele sun?òwò nĩ bè, tie yafan?a *gbù?òwòdi?e* ti?e nĩ gè gáa ki 'puu Kulocelie yi?e mé gè. ¹⁴ Wi 'puu ne ki nyu nyi?ene tundunwò koliniwuu mé wè n̄áa wi cé kàkpan?a cò gè, né wi ye: «Nyi?ene tundunminò siceri sá?ala bèle, bali bíele puòlò Efirati cá?a nē gè !» ¹⁵ A pe 'nyi?ene tundunminò siceri

sá?ala bèle, peli bali pe 'puu yé?iya?ala ne ki lèle siri lè, ki cenge gáà gè, ki yege gáà gè, ki yiele náà lè, bè sienre pe tílaya taanri ti?e nigbe kpúu gè.

¹⁶ Suònyò kapiengbuònnò tòyo yi 'puu mininyuònnò sirakeli (200 000 000), a pe 'pe nyuò juu gè a mi 'ki lú?u.

¹⁷ Bà mi 'suònyò nyaa yè kire kenme nē bè né bali ní pe 'puu ténine yi nē bèle. Timòzige yere 'puu ti nē sindinye nĩ yè nyi?ere kàsun tíele, né namiige céri bè sí?e tíele, né bè buló tíele. Suònyò yi nyùò yi 'puu bè jàri nyùò tíele. Kàsun né wírige né sí?e 'puu ne yigi pe nyuònyò nĩ yè.

¹⁸ A sienne pe tílaya taanri ti?e nigbe ki 'kùu wu?òg-boliyo nyáà taanri yi kenme nē bè, kàsun né wírige né sí?e tire kenme nē bè, bè ti 'puu ne yigi pe nyuònyò nĩ yè. ¹⁹ Ki 'nyaa suònyò yi fàn?a kiĩ yi mé nyuònyò nĩ né neye nĩ yè nè pínè. Nè ta?a gii nē, pe neye yiĩ bè wòburò nyùò tíele; pe n̄ie kapi?i kpín?ini gè né yi ní.

²⁰ Píra n̄áà nĩ wè, siensenmine bali pe 'kò wu?òg-boliyo nyáà yi pe kpúu bèle?, a pe sí kò piyè láa yi?e pe kapi?iligele nĩ gèle wè?, né sí kò ne gbòdolilo gbù?òwò bèle, né yasunro ní dè tie wori dè, né wali wori dè, né káfiire wori dè, né kàdenige wori dè, né tiige wori dè, tire dáà ti wè gbène nya?a dè?, ti wè gbène lúru dè?, ti wè gbène tári dè?. ²¹ Kire sienne pe 'cúu piyè láa yi?e pe sienkpu?u nĩ gè?, piyè láa yi?e pe dí?e nĩ gè?, piyè láa yi?e pe kanu?òwò kele nĩ gèle?, piyè láa yi?e pe kàyuuro nĩ dè?.

Nyi?ene tundunwò né sebepile wori dè

10 A mi n̄nè nyi?ene tundunwò wáà nyaa wi tíri nyi?ene nĩ lè; wi 'puu né fàn?a ní. Kàsadibage káà cé wi mà?a nè su?u, kàsan?òwò 'puu wi nyùò nĩ gè. Wi yi?e ki 'puu muò bé jo cenge gĩ, wi tóliyo ní yè bè kàsunnyige tùluyo tíele. ² Sebepile láà 'puu wi mé kolini gè múguya?ala, á wi 'kàliige tóliyo ta?a gè ku?òjii nē wè, né sí kàmege wu?u ta?a gè dàala nē lè. ³ A wi 'kòkuulo wáa kpu?ò muò bé jo jàri wi 'cuulo. Bè wi 'kòkuulo wáa lè mme gè, a kàsakpeniye kolisiin yi 'kpèni.

⁴ Bà kàsakpeniye kolisiin yi 'kpèni yè, mi 'puu ne caa bè ki sienre sebe dè. Kire lèle nĩ lè, a mi 'juumò páà lú?u baa nyi?ene nĩ lè, a sienre ti 'jo: «Sienre dáà kàsakpeniye kolisiin yi 'juu dè, -ti ya?a ti kò sienlaridè ! Fãga ti sebe? !»

⁵ Nyi?ene tundunwò n̄áà mi cé nyaa wí ní yé?iwe ku?òjii nē wè né dàala ní lè, a wi 'wi kàliige yège gè nyi?ene nĩ lè, ⁶ né *kàli* Kulocelie nē, wire n̄áà wí sii nē súuri kúòwò fùn wè. Wire wi 'nyi?ene yige lè né ni yere ti mièni ní dè, né dàala faan lè né ni yere ti mièni ní dè, nè lakpoliyo yige yè né yi yere ti mièni ní dè. A wi 'kàli Kulocelie nē wè, né jo: «Lèle láà sì n̄nè je ken cígini? !

⁷ Cenge gii sí nyi?ene tundunwò kolisiinwuu wi bága wi kàkpan?a wíi gè, dí pe sí ki wíime lú?u bè, kire cenge gè, Kulocelie kalarile ni bé yiri kpàn?ane bè yeli né tun-

duro dîi wi cé ken wi baakuɔɔ mé bèle, wi *sienjuulo* bèle.»

⁸ Cígini, yékpòli nî mi cé lúʔu baa nyiʔene nî lè, a ni n'è juu né mi ní né mi ye: «Te waa ma sa sebe suw wè sebe múguyaʔawa wè nyiʔene tundunwɔ mé wè n'ɲe yériwe baa kuʔɔjii nē wè né dàala ní lè.»

⁹ A mi 'ké nyiʔene tundunwɔ kúrugu wè, nè sèni wi ye: «-Sebepile ken lè mi mé !»

A wi 'mi ye: «Suw, -ni káa. Ni bé tanʔana muw liye nî yè, bé sí puu tàanna muw nyuw nî gè bè sárigé tìele.»

¹⁰ A mi 'sebePILE suw lè nyiʔene tundunwɔ wi kɔli nî gè, nè nî káa. Ni 'puu tàanna bè sárigé tìele. Bè mi sî kénì ni káa nè kúɔ lè, a ni 'tanʔana mi liye nî yè.

¹¹ A mi 'lúʔu: «Ki 'yeli ma ní kòli ma kele káli nyaa ma juu kùlogolo ke wori nē dè, né sienfeliye wori dè, né sienre felide wori ní dè, né kùlofɔlilɔ wori ní dè, tîi niʔere.»

Kulocelié wori ti juufɔlilɔ siin bèle

11 A pe 'kàgenige káa ken mi mé, ki ní bè yatɔn-minɔ kàgbiile tìele, né mi ye: «Yè ma Kulocelié *Gbùʔɔɔsaʔa* tónminɔ gè né ki *gbùʔɔɔdiʔe yafanʔa* ní gè, má sí pe tóri bili pe nyéni Kulocelié *gbùʔɔɔ* baa wè. ² *Gbùʔɔɔsaʔa* ki dàligé gè, ma fãga kire tónminɔ?; ki 'nyaa, mi nyéni kire ken *kùlogolo káli* sienne mé bèle. Gii ki 'kàʔa wàlidengegé kúɔ gè, kùlogolo káli sienne báli pe bé ki tánʔana bè ki fórigo bè taa yeye togosiin né siin. ³ Bè 'm'bága tí mi wori ti juufɔlilɔ siin pe gari ki nyu gaa ki báan gè bè taa cènye sirakolini né cènye togotaanri (1 260), gbànvaʔara bururo ti bé puu pe nē lere.»

⁴ Peli bīele *wolivi* tiye siin né fètindaʔaya siin yè, né ní yérile duniya *Kàfɔli* wi yiʔe mé gè. ⁵ A sien 'jo wi bé kapiʔi kpiʔile pe nē bèle, kàsun káa bé yiri pe nyuw nî gè bè pe leguulo sórigo bèle. ʔaan díe, a sien je sipiʔi kpiʔile pe nē wè, kire kenme pire nē sien wi bé kùu !

⁶ Kijuufɔlilɔ báli pe siin bèle, ki fànʔa kiī pe mé bè gbè nyiʔene tón lè, kàsaʔa fãga tuuʔ cènye nyî nî piyè ne Kulocelié kajuulo sienre nyu dèʔ, kele gíli ke bága tóri gèle. Nè píne pe fànʔa yè bè gbè luɔɔ yíʔe yè yi- kò sisen, bé sí wuʔɔgboliyo feliye yi mieni cáan dàala nē lè, bè taa tɔliɔ nyuw gî ki 'pe déni wè.

⁷ A peli kénì pe juumɔ juu bè nè kúɔ wè, píra njáa nî wè dí nyàʔayegé ki sí yiri *láʔalafun kàtiʔe* nî gè, bèri kapienne kpúɔn pe nē; ki bé sí pe jáa, bè pe kpúu. ⁸ Kijuufɔlilɔ báli pe wokuuyo yi bé kò cáanya baa kàkpuʔɔ ki koligo nî gè, kire kàkpuʔɔ gáa ki kenme pi 'ki ken pe ki ye *Sodɔmi* né *Ezipiti*. Kire tiʔe nî pe cé pe *Kàfɔli* kóri wè *tiiparigé* nē gè.

⁹ Kùlogolo ke mieni gèle, né sienne feliye yi mieni yè, né sienre felide ti mieni wuulo bèle, né duniya sienfeliye yi mieni ní yè, pe béri báan de kúbilo báli wéli bèle

bè taa cenboyo taanri né tìlaga, piyè sí yéri ki nē pe- pe tónʔ. ¹⁰ Nè píne duniya sienne pe béri fundaanra kpinʔi- ni bèri pe tiʔé, bé sí de *kpuʔɔɔ* yere torigi piye mé, nè taʔa gíi nē, *sienjuulo* báli pe siin pe cé fúrɔɔ taʔa sienne nē bèle dàala nē lè.

¹¹ Bà cènye taanri né tìlaga nyáa yi kénì tóri yè, a sii njónɔ láa 'kón baa Kulocelié mé wè nè péni jíin pe nî, a pe 'yè nè yéri pe tɔliɔ nē yè. Bili pe 'puu ne pe wéli bèle, a fiere 'pe cò kpuʔɔ.

¹² A kijuufɔlilɔ siin pe 'yékpòli láa lúʔu baa *nyiʔene* nî lè a ni 'juu kpuʔɔ né pe ye: «Yeri yègí náʔa !» A pe 'yè kàsadibare nî dè nè ké nyiʔene nî lè pe leguulo pe nyéni nē lè. ¹³ Ki lènunɔ nî lè, a dàala ni 'cúngo kpuʔɔ, a kàʔa ki tìlaga kie tiʔe nigbe 'tigi nè tuu, a sienne siramuʔɔ sirakie né kogunɔ (7 000) 'kùu baa ki dàala cúngulo náa nî lè. Bili senmine báli pe cé kò bèle, a fiere 'pe cò a pe 'yè ne *kpuʔɔɔ* tari nyiʔene Kulocelié nē wè.

¹⁴ Kapiile siinwoli ni 'tóri, ki sí n'ge taanriwoli nî ne báan baa píra píra.

Kàkpanʔa kolisiinwuʔu gè

¹⁵ A *nyiʔene tundunwɔ* kolisiinwuʔu wi 'wi kàkpanʔa wii gè, a yékpúulo káli 'juu baa kpuʔɔ nyiʔene nî lè né jo:

«Píra njáa nî wè,
duniya kùlofɔligɔ
ki 'kò weli *Kàfɔli* wi wuʔu,
wire né *wi Siennyienegɔnwɔ*
ní wè !
Wi bé ténì fànʔa nē gè súuri,
wi fànʔa kiī je ga kúɔ
bè nyaaʔ !»

¹⁶ *Liele* togo né siceri bèle, báli bīele Kulocelié wi yiʔe mé gè né ní ténine pe kùlofɔlilɔ kácunɔɔ nē yè, a pe 'tigi nè pe yiye kóri yè dàala nē lè níe Kulocelié *gbùʔɔɔ* wè, ¹⁷ níe ki nyu né jo:

«Weli ne muw síeri
Kàfɔli Kulocelié,
Fànʔa ki mieni Kàfɔli wè !
Muw yè baa,
nè píne muw 'kíni yè baa.
Ki 'nyaa,
bè fànʔa yè muw mé kpuʔɔ wè,
a muw 'ki fànʔa gáa líe gè
nè ténì kùlofɔligɔ nē gè !
¹⁸ Kùlogolo sienne pe funyɔ yi 'yè,
a muw fundanʔanige ki 'pen.
Kúbilo pe kàyuʔujuu lèlè
ni 'nò.
A muw baakuɔɔ pe sàri
wi ken lèlè ni 'nò:
sienjuulo bèle né bili bīele

Kulocelië wuulo bèle,
né bìli pe muo fiʔé bèle,
yìrile bèle
né kpolilo ní bèle.
Bìli sí pe nyéni dàala córi lè,
muo bé pe cúʔo bè píne.»

¹⁹ A Kulocelië *Gbùʔoʔsaʔa* ki 'múgu baa nyiʔene nī lè, a wi *nyakungenge finʔege* ki 'múgu baa Gbùʔoʔsaʔa nī gè. A nyiʔene ni 'nyiʔene, a yékpuʔulo káli 'juu baa, a kàsakpenige kpèni, a dàala ni 'cúngo, kàsasindari 'puu ne tíri kpuʔo.

Celiwe wori dè né yapiʔi ní gè

12 A fiékpuoʔo wáà 'yiri baa nyiʔene nī lè ! Celiwe wáà cé cenge le gè wii nē burugo, á yege ní gè wi tɔliyo láara yè, ɔɔɔɔ kie né siin kpuʔoʔo ndòngo 'puu wi nē nyùgo nī gè. ² Laala 'puu wi nē, a cesiʔi liye yi 'yè wi mé ne wi yáa; wi kòkuulo wáari;

³ A fiékpuoʔo wáà h'ne yiri baa nyiʔene nī lè: yapiʔi káa ki 'puu, kpuʔo né ní nyiʔe. Ki 'puu né nyùyo kɔlisiin ní, nyegele kie ní ki nē, kùlofɔlilɔ ndònyo kɔlisiin 'puu ki nyùyo nē yè. ⁴ Ki nege ki 'puu ne nyiʔene ɔɔɔɔ ke tɔlaya taanri tiʔe nigbe wuʔulo píi gèle ne wáari dàala nē lè. A yapiʔi ki 'yéri celiwe wi yiʔe mé gè ɔàa wi yé je sii wè, níe siri a wi 'wi pùo sii wè, dí kire sí wi cò bè káa.

⁵ A celiwe wi 'nàgabile sii, wire wi je ga kùlogolo sien-ne pe mieni nàʔa né timɔri kàgbiile ní †. A pe 'pùo fàa wè nè líe nè ké né wi ní Kulocelië kùrugu wè baa wi kùlofɔlilɔ kácunʔo mé gè. ⁶ A celiwe wire 'fè nè ké waa-ma kùlo nī. Kulocelië wi cé tiʔe káa gbòbori wi mé baa, wi sari taʔa de líi baa kire tiʔe nī gè bè taa ceyne sir-akɔlini né ceyne togotaanri (1 260).

⁷ A kapienne kényi yè baa nyiʔene nī lè: *Mikayeli* né wi *nyiʔene tundunminɔ* ní bèle pe 'puu ne túngu né yapiʔi ní gè. Yapiʔi míeni gè né ki tundunminɔ ní bèle pe ní ki kapienne nē lè. ⁸ Yapiʔi kii kényi jaa kapienne nē lè. Tiʔe sì cé h'ne puu pe mé baa nyiʔene nī lè. ⁹ A pe 'yapiʔi kpuʔo cira gè. Kire gī wòbilibi †† gè, pe ki ye *gbòdolilo kàfɔli* wè né Seteni wè. Wire wi nyéni duniya wuulo pe mieni fáanni ne pe pùunní, a pe 'wi cira nè tìrige dàala nē lè né wi tundunminɔ ní bèle.

¹⁰ A mi 'yékpòli láà lúʔu baa nyiʔene nī lè, a ni 'juu kpuʔo né jo:

«Píra ɔàa nī wè,
we 'suɔɔ nyaa lè, né fànʔa ní gè,
né weli *Kulocelië wi Kùlofɔlig* ní gè,
né wi *Siennyienegɔnw*
wi fànʔa ní gè !
Nè taʔa gíi nē,
ɔàa wi 'puu ne kele nyu ne tari
weli siinyeninē nē bèle,

pe 'wi cira nè tìrige dàala nē.
Wire wi 'puu ne kele nyu
ne tari pe nē
pilige né cenvugo
Kulocelië yiʔe mé gè.
¹¹ Pe sí nyéni wi jaa
Sinbapile lire sisien fànʔa nē gè
né pe sienre ti juʔu ní gè
nè píne,
piye pe sii woli yaʔa lè
a ni 'kpúʔo pe méʔ,
a ki né yé cényi nyaa pe- kùu wè.
¹² Kire nē nyiʔene lè,
né bìli bīele baa bèle,
ye- puu fundaanra nē.
Kapiile bé sí dàala taa lè
né kuʔojii ní wè !
Nè taʔa gíi nē,
gbòdolilo kàfɔli wi 'tigi
baa yeli kùrugu,
wi fungo ki sí yè yèrige kpuʔo.
Ki 'nyaa wi 'ki cén
wire lèle nii h'ne kò sáaʔ.»

¹³ Bà yapiʔi ki kényi ki nyaa pe 'kire cira nè tìrige dàala nē lè, a ki 'líe nè taʔa celiwe nē wè ne wi cira, ɔàa wi cé nàgabile sii lè. ¹⁴ A nyùo kpuʔo fikenye siin 'yiri celiwe nē wè, wi- gbè jaa bè lali bè ké wi tiʔe mé gè waama kùlo nī lè. Baa wi 'puu níe taʔa ne líi nè lèle láa kúo, né lègele siin né lèle tɔlaya ní. Wi- lali wi ké líi wòbugo nē gè.

¹⁵ A wòbugo ki 'luʔo yige ki nyuo nī gè, nè ki wáa celiwe kùrugu wè, ki ní lakpuʔo wī, gii ki bé tí ki- celiwe fúu wè bè líe. ¹⁶ Nè sí ki taa a dàala ni 'celiwe suɔ wè: a dàala ni 'múgu nè lakpuʔo júo gè, luʔo gáa yapiʔi ki cé yige ki nyuo nī gè. ¹⁷ A yapiʔi ki fungo ki 'yè celiwe kùrugu wè, a ki 'koli nè ké celiwe wi cesiʔi wuulo bíli senmine kùrugu bèle nè sényi tuu kapienne nē né peli báli pe nyéni lúru Kulocelië kajuʔulo mé gèle né Zezi wi nyasienre cò dè. ¹⁸ A ki 'yéri kuʔojii dàrimiʔe nē gè.

Yajuupiʔi né nyàʔayege ní gè

13 A mi 'yajuʔu káa nyaa ki yigi kuʔojii nī wè. Ki 'puu né nyegele kie ní, né nyùyo kɔlisiin ní; kùlofɔlilɔ ndònyo kie 'puu ki nyegele nē gèle. Kulocelië míecuʔoɔo míeye 'puu ki nyùyo nē yè. ² Nyàʔayege gíi mi cé nyaa gè, ki 'puu bè sàndien tíele, ki tɔliyo yi 'puu bè kàdafiige woyo tíele, ki nyuo ní gè bè jàri nyuo tíele. A yapiʔi ki 'ki ɔɔri ken dè né ki kùlofɔlilɔ kácunʔo ní gè nyàʔayege mé gè, nè fànʔa ken nyàʔayege mé gè kpuʔo. ³ Ki nyùgo káa nigbe 'puu majo pe cé ki kɔni bè ki kpúu wī, nè sí ki taa a ki nɔmigo ki 'koli nè puʔo.

A dàala wuulo pe mieni 'yè ne cúru nyàʔayege gáa nē gè, né taʔa ki kùrugu. ⁴ A pe 'tigi nè yiye cúbulo yè ne yapiʔi gbùʔoʔo gè, bè ki cé fànʔa ken gè nyàʔayege mé

† Wéli baa Nún 2.9; Tìe 2.27; 19.15. †† Wéli baa Sél 3.1-15.

gè. A pe sèni tigi nè yiye cúbulo yè nè píne nyàʔayegge ki yiʔe mé gè níe nyu né jo: «Njáasien wi bé gbè wúo bè yeli né nyàʔayegge ní gè ? Njáasien wi bé gbè cáan né ki ní ?»

⁵ A nyàʔayegge ki 'larige taa ne nyu nème ní, ne Kulocelié míe cuʔogɔ wori nyu ki nyu nī gè. Ki cé fànʔa taa ne ki kele kúu gèle fúo nè taa yeye togosiin né siin.

⁶ A ki 'ki nyu múgu gè ne Kulocelié míecuʔogɔ sienre nyu dè, ne wi míʔe córi gè né wi kòridiʔe ní gè, né bili bíele baa kòrilo *nyiʔene* nī lè. ⁷ A nyàʔayegge ki 'larige taa ne kapienne kpúon Kulocelié wuulo nē bèle nè pe jáa. A pe 'fànʔa ken gè ki mé ki de fànʔa kpúon sienne felie yi mièni nē, kùlogolo ke mièni nē, sienre felide ti mièni nē, né duniya sienfelie yi mièni nē yè. ⁸ Dàala wuulo pe mièni pe béri ki gbùʔwɔ, sien ó sien njáa wī nè líe bà duniya wi 'séli wè, sien wi míʔe ki wè baa sebege Sìn-bapile ni sii sebe nī wèʔ, Sìn-bapile nàa pe 'kpúu lè.

⁹ A ngbúʔulo yè njii nē, wi- ti lúʔu !

¹⁰ A sien njii sii kénì nyaa wi 'yeli pe- wi cò bè ké wè, pe bé wi cò bè ké wī; a njii yè njisii ga wi kpúu wè, njisii wi bága wi kpúu. Kulocelié wuulo pe kpàricogo né pe téngéle tiele lire nī nàa lè.

Nyàʔayegge gáà ki 'yiri dàala nī lè

¹¹ A mi n'ne nyàʔayegge káà nyaa ki yigi dàala nī lè. Ki 'puu né nyegéle siin ní bè sìn-bapile tiele, á ki ní ne nyu bè yapiʔi tiele. ¹² Ki 'puu ne nyàʔayegge pélige ki fànʔa kakpiʔiligele feligele ke mièni kúu ki 'nyaame nē bè, né sí ne dàala wuulo còri bèle peri nyàʔayegge pélige gbùʔwɔ gè, gàa ki 'puu nómigɔ ní gè ne waa bè kúu wè, né sí kénì puʔo gè. ¹³ A ki 'yè ne kanyuʔonigɔ kpoliyo kpínʔini, fúo nè céni kàsun tìrigí nyiʔene nī lè ne cáanri dàala nē lè, sienne pe ki nyaʔa. ¹⁴ Kii ne dàala wuulo fáanni bèle né ki kanyuʔonigɔ ní gèle gáli kii ne kpínʔini nyàʔayegge ki yiʔe mé gè, níe ki nyu dàala wuulo mé bèle dí pe- jènyine yafanʔa káà kpíʔile nyàʔayegge mé gè gàa gī né njisii luodiʔe ní gè né sí ní wiʔi gè.

¹⁵ A nyàʔayegge siinwuʔu ki 'jáa nè sii nyóɔ nyàʔayegge pélige ki jènyine yafanʔa nī gè, kire míeni ki gbèri nyu, nè píne a sien njii wè nyàʔayegge ki jènyine yafanʔa gbùʔwɔ gèʔ, nyàʔayegge jènyine yafanʔa ki- ki sien kpúu wè.

¹⁶ A nyàʔayegge siinwuʔu ki 'pe mièni còri fànʔa, yirile yo, kpolilo yo, lɔrifɔlilɔ yo, fɔngɔfɔlilɔ yo, bàli bíele piye mé yo, bàli bíele sùkulolo yo, né jo pe- fie téngé pe kàli-ige kòli nē gè á kire 'laa gbéle nē lè. ¹⁷ Giì ki bé tí sien fã-ga gbè yakaa suʔ, bé né ga jo bè yaparige páriʔ, fúo macen a fie njáa wī sien nē wè, kire 'jo nyàʔayegge ki míʔe gè, á kire 'laa ki míʔe ki tórilɔ nyu gè.

¹⁸ Sínjilige ki tiʔe kire gī náʔa gè: a njii yè síciliwe, sien wi- nyàʔayegge ki nyu tóri gè, sien wi bé gbè ki tórilɔ

nyu wi kòri cén wè. Ki tórilɔ nyu kii ne sien míʔe ken-me tí; ki nyu kii sirataanri togotaanri né kòlini (666).

Sienne siramuʔogɔ togo né kpɔrigɔ né kòlini pe njúnugo gè

14 A mi ga wéli wè, nè Sìn-bapile nyaa yérile *Siyon nyagurugo* nē gè, né sienne siramuʔogɔ togo né kpɔrigɔ né kòlini ní (144 000), ni míʔe gè né Tuufɔli míʔe ní gè, yi 'puu sebege pe gbégele nē gèle. ² A mi 'tùnmɔ páà lúʔu baa *nyiʔene* nī lè bè lakpoliyo niʔeye tùnmo tíele, kpúo bè kàsakpenige tùnmo tíele. Nè píne ki tùnmo pi 'puu muo bé jo gɔrikpuonno pe nyéni pe gɔrilɔ kpúon bèle. ³ Pe 'puu ne njúnugo káa njú ki ní bè njúnvɔngɔ tíele kùlofɔlilɔ kácunʔo ki yiʔe mé gè né yawiye siceri yiʔe mé gè, yire né *liɛɛ* ní bèle. Sien si puu bè gbè ki njúnugo gáa tenme gèʔ, nè yiri sienne siramuʔogɔ togo né kpɔrigɔ né kòlini (144 000) peli nī bèleʔ, bàli pe 'suc dàala nē lè. ⁴ Peli báli bèle, piyè piye le fuonno nī né celile níʔ, ki 'nyaa piyè celile kele cénʔ. Peli bèle, piyè Sìn-bapile kúrugu lè tiʔe ó tiʔe nī ni waa wè. Peli báli bèle, peli cé suc sienne nī bèle bè puu yasenpelide dè Kulocelié mé wè né Sìn-bapile mé lè. ⁵ Peli bèle, káfinere fáala si kénì yiri nè nyaa pe nyuogɔ nī yèʔ. Piyè tuudiele fùn.

Nyiʔene tundunminɔ taanri bèle

⁶ A mi n'ne 'nyiʔene *tundunwo* wáa nyaa wi lali mi nyùgo nī gè baa nyiʔene laame nī bè; *Kataanna Sienne* táa 'puu wi mé dàa tí je ga kúo bè nyaa dèʔ, bè juu dàala wuulo mé bèle, né sienne felie yi mièni yè, né saaya tùluyo yi mièni yè, né sienre felide ti mièni wuulo mé bèle, né kùlogolo ke mièni ní gèle.

⁷ Wi 'puu ne nyu kpúo níe waa: «Yeri Kulocelié fiʔé wè, yéri wi kpóri ! Ki 'nyaa lèle nī nī Kulocelié bè kàyuʔu juu gè sienne nē bèle, kire lèle lire ni 'nò. Ye- tuu ye yiye cúbulo yè yeri wi gbùʔwɔ; wire wi 'nyiʔene né dàala faan lè, né kuʔjii ní wè, né lawiʔile ní gèle.»

⁸ A nyiʔene tundunwo wáa n'ne péni fàri péliwe nē wè, a pe 'kúo siin, a wire 'jo: «Ki 'tuu ! Je ki 'tuu wī ! Babiloni kàkpúo gè je ki 'tuu wī † ! Ki 'kùlogolo sienne felie yi mièni ken a pe 'gbuo ki kanuʔwɔ divien gbènwe nē wè.»

⁹ A mi n'ne nyiʔene tundunwo wáa nyaa, a wi 'taʔa bili kúrugu bèle, a pe 'kúo taanri.

A wi 'yè ne nyu kpúo níe wáa: «A sien njii 'tigi nè yiʔe cúbulo né nyàʔayegge gbùʔwɔ gè, kire né ki jènyine yafanʔa ní gè, né ki fie téngé wè wi gbéle nē lè, á kire 'laa kòli nē gè, ¹⁰ kire sien míeni wi bé taa bè gbuo Kulocelié funyerige divien nē wè, divien njáa wi 'le fundanʔanige yabuɔo nī lè, wiì luʔo nyaʔami wi nī wèʔ. Kire sien wi bága de wuʔo kàsun nī gè, siʔe kàsun gè

† Wéli baa Eza 21.9.

nyi?ene tunduncènmine pe nyaame nē bè, peli né Sinbapile ní lè !

¹¹ «Pe wu?ɔɔ ki wírige kíi ne yègí súuri bànguɔ nī wī, pílige né cenvugo. Njòdaala wè pe mé? peli báli pe nyéni yíeyé cúbulo yè dàala nē lè ne nyà?ayegé gbù?ɔɔ gè, kire né ki jènyine yafan?a ní gè, nè píné sien ó sien nǎa nē wi mí?e ki fié wi yē wè.»

¹² Kulocelié wuulo pe kpàricogo tí?e kire gī ná?a gè, bàli pe nyéni lúru Kulocelié kaju?ulo mé gèle né sí téngé Zezi nē wè.

¹³ A mi h'ne juumɔ páà lú?u baa nyi?ene nī lè a ki 'jo: «-Ki sebe: «Bè ki yē nǎ wè, bàli pe nyéni kúu né ní pínenyenige nē né Kàfɔli ní wè, pe wu?u kíi tàn?a». ?aan, Kulocelié Pile lire ni 'ki juu bè, «ki 'nyaa pe bé nǎ bè taa pe wu?ɔɔ nī gè, né ki cén pe kakpi?ilijengele kiyē né pe ní ».

Pe 'dàala yaliire kún dè né ti koli

¹⁴ A mi ga wéli wè, nè kàsadibage káà nyaa fiige; sien wáà 'puu téniwe ki naame gè, wi 'puu bè Sien Pùɔ† tíele. Kùlofɔlilɔ ndòngɔ 'puu wi nē nyùgo nī gè tie wu?u, á wi 'nyàkɔnigɔ cò kɔli nī gè; ki nyuɔ ki 'puu tàn?a.

¹⁵ A nyi?ene tundunwɔ wáà h'ne yiri baa Gbù?ɔɔsa?a nī gè, níe kòkuulo wáari kpu?ɔ nǎ mé wè nǎa wi 'puu téniwe kàsadibage naame gè né jo: «Muc nyàkɔnigɔ tí?e gè ma kɔni ! Né ki cén yaliire kún lèle ni 'nǎ, dàala yaliire ti 'lie.»

¹⁶ Nǎa wi 'puu téniwe kàsadibage naame gè, a wi 'wi nyàkɔnigɔ tí?e gè ne dàala yere kɔni dè.

¹⁷ A nyi?ene tundunwɔ wáà h'ne yiri baa Gbù?ɔɔsa?a nī gè, nyi?ene wu?u gè; nyàkɔnigɔ káà 'puu wire míeni mé wè nè píné, ki nyuɔ ki 'puu tàn?a. ¹⁸ A nyi?ene tundunwɔ wáà 'yiri baa gbù?ɔɔdi?e yafan?a nī gè; wire fàn?a ki cé kàsun jáa gè. A wi 'kòkuulo wáa kpu?ɔ nǎa mé nyàkɔnigɔ ki 'puu gè nyuɔ ní gè tàn?a gè, né wi ye: «Muc nyàkɔnigɔ tí?e gè ma dàala erezen kàtoyo kún yè ma gbu?ulo, né ki cén yasenre ti 'lie.»

¹⁹ A nyi?ene tundunwɔ wi 'wi nyàkɔnigɔ tí?e gè nè dàala erezen kàtoyo kúnminɔ yè nè le erezen yaforigo nī gè, Kulocelié funyerigbu?ɔ wu?u gè. ²⁰ A pe 'erezen tán?ana wè yaforigo nī gè kà?a kúru gè. A sisien 'yiri erezen yaforigo nī gè nè nyi nè nǎ suɔnyɔ yi gàrifille nē bèle, nè fúu nè ké culolo sirakeli dabataan (300) felige.

Wu?ɔɔboliyo kɔlisiin senye yè

15 A mi h'ne fiekpɔwɔ wáà nyaa baa nyi?ene nī lè, wi 'tǎni nè puu sien de cúru wi nē: nyi?ene tundunminɔ kɔlisiin 'puu né wu?ɔɔboliyo kɔlisiin ní còyo; senye yire yi 'puu. Ki 'nyaa yire yi cé kò Kulocelié funyerisenge woyó yè. ² A mi 'ku?ɔɔjii wáà nyaa ciliwe wi nyi?ene bè dibale tíele, nya?amiwe kàsun nī. Bili pe cé

† Wéli baa Dan 7.13.

nyà?ayegé jáa gè né ki jènyine yafan?a ní gè, né ki mí?e tǎrilɔ nyuɔ ní gè nè píné bèle, pe 'puu baa yérite ki ku?ɔɔjii nǎa nē wè, á Kulocelié gɔrɔlɔ ní pe mé còbilo. ³ Pe 'puu ne Kulocelié baakuwɔ Misa wi núnugo †† nǎ gè nè Sinbapile ni núnugo ní gè, níe wáa:

«Kàfɔli Kulocelié, muc wī
Fàn?a ki mieni Kàfɔli wè,
muc kakpi?iligele kiyē
kakpoliyo, sienne ne cúru ke nē.
Muc koliyo yī sienye
né ní kányi?e,
muc wī kùlogolo ke Kùlofɔli wè.

⁴ Nǎasien wi bé kò
wi fǎri muc fi?é? Kàfɔli,
wi fǎri kpu?ɔɔ tari
muc mí?e nē gè wè? ?
Né ki cén muc nigbe wī
tiele fùn wè.

Kùlogolo ke mieni
béri báan de tun
muc yí?e mé gè
béri muc gbù?ɔɔ,
nè ta?a gíi nē,
pe mieni nyéni
muc kàyu?ujuugenme
nyaa bè, piī sienbe.»

⁵ Bà tire 'tóri dè, a mi 'ki nyaa Kpàlidi?e Kpáta?a gáà gī baa Kulocelié Gbù?ɔɔsa?a nī gè a ki 'múgu baa nyi?ene nī lè. ⁶ Nyi?ene tundunminɔ kɔlisiin bíli pe 'puu né wu?ɔɔboliyo kɔlisiin ní yè, a pe 'yiri Gbù?ɔɔsa?a nī gè. Pe cé Ien fèni cènwe yere le ti ní ne nyi?ene, né tie mà?agele puɔ sɔndinye nī yè.

⁷ Yawiiye siceri sun?ɔɔ nī bè, a kàa nigbe sèni tie yagbu?ɔɔ kɔlisiin ken nyi?ene tundunminɔ kɔlisiin mé bèle. Ki yagbu?ɔɔ ke 'puu nyigele Kulocelié funyerige nē gè, wire nǎa wī sii nē yí?ele ke mieni nī gèle súuri wè. ⁸ A wírige 'yè nè Gbù?ɔɔsa?a nyi gè Kulocelié kpuwɔ pire kenme nē bè né wi fàn?a ní gè. Sien si puu bè gbè jiiin baa Gbù?ɔɔsa?a nī gè?, fúu nè taa a nyi?ene tundunminɔ kɔlisiin pe wu?ɔɔboliyo kɔlisiin yi péni kpí?ile nè tóri.

Kulocelié funyerige yagbu?ɔɔ gèle

16 A mi 'juumɔ páà lú?u baa Gbù?ɔɔsa?a nī gè, a ki 'juu kpu?ɔ né nyi?ene tundunminɔ kɔlisiin ní bèle né pe ye: «Yeri waa ye sa Kulocelié funyerige yagbu?ɔɔ kɔlisiin sù?u gèle ye wo dàala nē lè !»

² A péliwe wi 'ké nè sèni wi wu?u sù?u gè nè wo dàala nē lè, a ki 'yí?e nè kò finibi?i sienne nē bèle, bíli nē

†† Wéli baa Yir 15

nyà?ayegε ki fie wi 'puu bèle, á pe ní ne tun ne yiye cúbulo yè ne ki yafan?a gbù?wó gè gàa gī wi liere dè.

³ A nyi?ene tundunwɔ siinwuu wi sɛni wi yagbuɔɔ sù?u lè nè le ku?jii nī wè, a ki 'yi?e nè kò sisien bè kpúu sisien tíele. A yawi?ile ke mieni 'kúu baa ku?jii nī wè.

⁴ A taanriwuu wi 'wi yagbuɔɔ sù?u lè nè le lakoliyo nī yè né luɔɔ yi lawi?ile ní gèle, a ki 'yi?e nè kò sisien.

⁵ Nyi?ene tundunwɔ njáà wi 'puu lu?ɔ kàfɔli wè, a mi 'lú?u wi mé a wi 'jo:

«Muo yē sienwe,
muo njáà wī baa wè,
né kīni yē baa,
né ní tiele fùn wè,
bà muo 'kele gáli
ke kàyu?u juu gè.

⁶ Ki 'nyaa

peli pe 'Kuloceliε wuulo
kpúu bèle né *sienjuulo* ní bèle.

A muo sí pe sisien ken gè
pe mé pe- ki gbuɔ,
kire ki 'yeli né pe ní.»

⁷ A mi 'lú?u *gbù?wódi?e yafan?a* mé gè a ki 'jo:

«?aan Kàfɔli Kuloceliε,
muo wī Fàn?a ki mieni Kàfɔli wè.
Muo ne kàyuuyo nyu yè
né kányi?e ní,
muo nē ki juu ki nē sien.»

⁸ A nyi?ene tundunwɔ siceriwuu wi 'wi yagbuɔɔ sù?u lè nè wo cenge nē gè, a kire 'ki ken a ki gbéne sienne só-rigi bèle né ki kàsun ní gè. ⁹ A sienne pe 'sú?u kpu?ɔ, a pe 'yè ne nyu ne Kuloceliε mí?e córi gè, wire njáà mé fàn?a ki yē a wi 'ki wu?ɔgboliyo nyáà jáa yè. Piyè pe funyɔ yi?e yè? bé sí *kpu?ɔɔ* ta?a Kuloceliε nē wè?.

¹⁰ A kogunwuu wi 'wi yagbuɔɔ sù?u lè nè wo nyà?ayegε ki kùlofɔlilɔ kácun?ɔ nē gè, a ki kùlofɔligɔ ki 'kò yebilige, a sienne pe 'yè ne pe nyigele ɔɔgi gèle bà ki yá?a ki cé cíi pe nē bèle. ¹¹ A pe 'yè ne siencu?ɔɔ nyu ne *nyi?ene* Kuloceliε wi mí?e córi gè pe yayaara tire ken-me nē bè, né pe finide ní dè; piyè fɔli nè pe funyɔ yi?e yè nè lá?a pe kakpi?iligele nē gèle?.

¹² A nyi?ene tundunwɔ kɔliniwuu wi 'wi yagbuɔɔ sù?u lè nè le Efirati cá?a nī gè, a ki lu?ɔ ki 'liri, gii ki bé tí kùlofɔlilɔ bíli pe yègí cengenyenifoligɔli mé gè pe-tóridi?e taa. ¹³ A mi 'gbòdolilo taanri nyaa pe ni bè kpiile tíele, a pe 'yiri yapi?i ki nyuo nī gè, né nyà?ayegε nyuo nī gè, né jànva sienjuuwo wi nyuo nī gè. ¹⁴ Ki 'nyaa gbòdolilo bíele, piyè ne *fiele* kpín?ini, né sí ne waa dàala kùlofɔlilɔ kúrugú bèle ne pe pínε níε cengbu?ɔ siri gè, kapienne cenge gè. Fàn?a ki mieni Kàfɔli Kuloceliε wi cenge kire gī.

¹⁵ *Kàfɔli* wi 'jo: «Nyaa, m'bága pen bè kàyuwo cí sien fuu mme. A sien nji yē nyewe né kò né wi bururo ní dè,

kire sien wi wu?u kī tən?a, né ki cén wi de tári bè puu yalere fùn? peri wi fiere ti?e nya?a gè?.»

¹⁶ A gbòdolilo pe sɛni dàala kùlofɔlilɔ pínε bèle ti?e gī nī pe ye *eburu* sienre nī dè Arimagedɔn † wè.

¹⁷ A nyi?ene tundunwɔ kɔlisiinwuu wi 'wi yagbuɔɔ sù?u lè nè wáa káfalige nī gè, a yékpoli láà 'juu kpu?ɔ baa Gbù?wósa?a nī gè, baa ni cé kón kùlofɔlilɔ kácun?ɔ ti?e nī gè né jo: «Ki 'kpi?ile nè kúu !»

¹⁸ A nyi?ene ni 'nyi?ene, a tūnmɔ páà 'tun, a kàsakpenige ki 'kpèni nè ta?ala, a dàala ni 'cúngo kpu?ɔ, dàala ni fiε cúngo kpu?ɔ nè nyaa kire felige mme gè? nè líε bè sienne piyè bile duniya nī wè? ¹⁹ A kàkpu?ɔ ki 'wáligi tieye taanri, a kùlogolo ke kàaya yi 'tuu nè mà?a. A Kuloceliε wi 'sòngi nè taa né Babilɔni kakpu?ɔ kenme nī bè, a wi 'wi funyerige divien yagbuɔɔ ken lè ki mé a ki 'gbuɔ. ²⁰ A lu?ɔ sun?ɔɔ dà?ala ke mieni 'fè, a nyaguruyo yi 'pùunni. ²¹ A kàsasindari kpoli-do táà 'tigi nyi?ene nī lè nè tuu sienne nē bèle, ti silubumɔ pi 'puu ne waa bè culolo togosiin kúu ki nigbe gè. A pe 'yè ne nyu ne Kuloceliε mí?e córi gè, kàsasin-dari dáà tire wu?ɔgbu?ɔ kenme nē bè. Ki 'nyaa ki wu?ɔgbu?ɔ gáà ki 'tòni nè puu sipi?i kátii.

Nàjaacu wori dè

17 *Nyi?ene tundunminɔ* kɔlisiin nī bèle, bàli mé yagbu?ɔɔ kɔlisiin ke 'puu gèle, a wáa 'yiri baa pe nī, nè péni nyu né mi ní né jo: «Te báan ná?a, m'bé pa ki tie muo nē kàyu?u gáà ki je ga tuu nàjaacu nē wè, wi mí?e ki 'yiri tieye yi mieni nī yè, wi tēniwe lakpoliyo nē yè.

² Dàala kùlofɔlilɔ pe 'pe kanu?ɔɔ kpi?ile dè né ki nà-jaacu njáà ní wè, a dàala wuulo pe 'kanu?ɔɔ divien gbuɔ wè nè tìn né wi ní.»

³ A nyi?ene tundunwɔ wi 'mi yi?e múgu gè, a mi 'mie nyaa waama ti?e káà nī. A mi sɛni celiwe wáa nyaa tēniwe nyà?ayegε káà nē; ki 'puu nyi?e níε nyi?ene. Kuloceliε míεcu?ɔɔ míεye yi 'puu ki nē nè ki tón nè mà?a, nyúɔ kɔlisiin ní ki nē, né nyegεle kie ní. ⁴ Celiwe njáà wi cé yere le kábebe céri wori, tàa ní nyiere kpólokpólo; né wii fèri né tie ní, né lagbenre yatoro ní, né kofii ní wè. Tie yagbuɔɔ láà 'puu wi mé còlo, ni 'puu nyine tètii yere né kanu?ɔɔ fuɔɔɔ ti yere ní dè. ⁵ Mí?e káà 'puu sebegε wi mé gbεle nē lè, kalarile mí?e gī, ki 'jo:

«Babilɔni kàkpu?ɔ,
nàjaacelile né dàala tètii yere
ti yàa wè.»

⁶ Mi cé celiwe njáà nyaa wè wi ní gbuɔdinwe Kuloceliε wuulo pe sisien nē gè, peli né Zezi wori ti juufɔlilɔ sisien ní gè. A ki 'tòni nè mi fungo wúɔ kpu?ɔ bà mi 'wi nyaa wè.

⁷ A nyi?ene tundunwɔ wi 'mi ye: «Gáa nē muo 'ki ya?a a ki 'fungo wúɔ muo nī? Celiwe njáà wè né nyà?ayegε gáà nē wi yē tēniwe wè, nyúɔ kɔlisiin né nyegεle kie

† ARIMAGEDON: Kire kɔri wi 'jo: Megido nyagurugo.

nyàʔayegε gè, m'bé pe kalarile juu lè muo mé.

⁸ Nyàʔayegε gáà muo 'nyaa gè, ki yé puu, ki sí ní wè tíin?. Píra n̄àà n̄i wè, ki bé sí yiri *láʔalafun kàtiʔε* n̄i gè bé sí ké cúʔogoligo n̄i w̄i.

«Dàala wuulo pe béri cúru ki wori n̄ε dè, peli bálì bèle pe míeyε yi wè baa sebeyε sii sebε n̄i wè? n̄ε líε bà duniya wi 'faan wè. Pe béri cúru nyàʔayegε ki nyaʔa n̄ε gè, n̄ε taʔa gíi n̄ε, ki 'puu bile, né sí kénì yē ki ní wè bileʔ, n̄ε sí ki taa ki bé ní ga pen.

⁹ «Náʔa gè, sien 'yeli wi- puu síciliwe wi sienre dáà ti k̄ori cén wè: nyùyo k̄lisiin yè, nyaguruyo k̄lisiin ȳi, yire n̄ε celiwe wi yē téniwe wè. Kùlof̄lil̄ k̄lisiin b̄iele n̄ε p̄ine. ¹⁰ P̄ali kogun̄o nyéni tuu pe n̄i, w̄aa nigbe ne tíin baa, n̄ji senwe w̄i fie penʔ. A wi kénì pen wè, w̄i je m̄ogʔ, l̄èle c̄eri wi bé kúo.

¹¹ «Nyàʔayegε ḡi ki cé k̄ini n̄ε puu gè, né kénì yē ki ní wè baa gèʔ, kire ḡi kùlof̄li kataanriwuu wè né ní baa k̄lisiin n̄i bèle, ki sí yē ne waa cúʔogoligo n̄i w̄i.

¹² «Nyegεle kie ḡali muo 'nyaa gèle, kùlof̄lil̄ kie b̄iele; piyè fie téni kùlof̄ligo n̄ε gèʔ. N̄ε sí ki taa pe bága lieri nigbe taa bè puu f̄anʔa n̄ε gè bè kùlof̄lil̄ tíele né nyàʔayegε ní gè. ¹³ Peli bèle, pe 'pe wuʔu cáan gè nigbe n̄ε: pe n̄ori dè né pe f̄anʔa ní gè, bè ti ken nyàʔayegε mé gè. ¹⁴ Pe bága tuu kapienne n̄ε né Sinbapile ní lè; Sinbapile ni bé sí pe jáa. Né ki cén wire w̄i k̄af̄lil̄ pe K̄af̄li wè, né kùlof̄lil̄ pe Kùlof̄li wè. N̄ε p̄ine bili b̄iele né wi ní bèle, b̄ali wi 'yeri bèle né bili wi 'nyíene n̄ε k̄on bèle, n̄ε f̄ari bili b̄iele téngeme sienne bèle, pe bé 'kapienne jáa lè né wi ní.»

¹⁵ A nyiʔene tundunw̄o wi 'n̄n̄ε mi ye: «Luoʔo nyàà muo 'nyaa yè, á n̄jaacu ní wè téniwe yi n̄ε yè, kùlogolo ḡiele né sienniʔeme ní, sienfeliye ȳi né sienre felide ní.

¹⁶ Nyegεle kie ḡali muo 'nyaa gèle, né nyàʔayegε ní gè, n̄jaacu wi bága pe bien, pe bé wi kari bè wáa bè wi yerε f̄olilo dè wi n̄ε wi- kò f̄oribiε. Pe bága wi kaara káa dè bé sí senre sórigo dè k̄asun n̄i. ¹⁷ Ki 'nyaa Kuloceliε wi 'ki le pe funyo n̄i yè pe wire nyéni kaala kúo lè; pe bé pe funyo cáan yè nigbe n̄ε bé pe f̄anʔa ken gè nyàʔayegε mé gè, fúo bè taa Kuloceliε sienre ti pa fori.

¹⁸ «Celiwe n̄i sí muo 'nyaa wè, k̄akpuʔo kire ḡi, kire ki nyéni f̄anʔa k̄p̄on̄o dàala kùlof̄lil̄ n̄ε bèle.»

Babilni kàʔa ki tuu wori dè

18 Bà tire 'tóri dè, a mi 'nyíʔene tundunw̄o wáa nyaa cígini, wi tíri *nyíʔene* n̄i lè; f̄anʔa 'puu wi mé kpuʔo. Wi nyíʔenime pi k̄pienne pi 'puu ne dàala càan- ná lè. ² A wi 'kòkuulo wáa n̄ε juu kpuʔo né jo:

«Ki 'tuu ! Babilni k̄akpuʔo ki 'tuu !
Ki 'kò gbòdolilo súcndiʔε,
n̄ε p̄ine ki 'kò yakanʔara felide ti m̄ieni kòridiʔε,
né sínjinʔene ḡali kiyè nyuo gèleʔ ke feligele ke m̄ieni kòridiʔε,

[yajuuro dáà ti nyuoʔ ti felide ti m̄ieni kòridiʔε], dii ti 'sien bien dè.

³ Ki 'nyaa kùlogolo sienne felieye yi m̄ieni nyéni wi kanuʔoʔo divien gbènwe gbuo wè,
a dàala kùlof̄lil̄ pe 'pe kanuʔoʔo kele k̄piʔile gèle né wi ní.

N̄ε p̄ine lagbenre n̄abuwo yē wi n̄ε, ti sí yē f̄anʔa ní,
a dàala yasubarile pe 'tire tíʔε n̄ε pe l̄ori caa dè n̄ε kò l̄rif̄lil̄.»

⁴ A mi 'n̄n̄ε yékp̄oli láà lúʔu baa nyiʔene n̄i lè a ni 'jo:
«Mi kùlo wuulo, yeri yigi baa wi tíʔε n̄i gè,
ḡii ki bé tí yeli f̄aga f̄ari wi n̄ε bèri wi kapiʔile k̄p̄inʔini gèleʔ,

dí wi wuʔogboliyo nyàà yi wi siri yè yi f̄aga yeli taaʔ.

⁵ N̄ε taʔa gíi n̄ε, wi kapiʔile ke 'taʔala kiye n̄ε fúo n̄ε s̄eni n̄o baa nyiʔene n̄i lè.

A Kuloceliε wi sí 's̄ongi n̄ε taa né wi kacuʔoʔo ní dè.

⁶ Ye- ki felige núgo gè wi mé ḡii wire tíime 'puu ne k̄p̄inʔini bili n̄ε bèle,
ye- ki felieye siin k̄piʔile wi n̄ε, ḡii wi 'puu ne k̄p̄inʔini gè.
Wi yagbuwo n̄i ní wi 'puu ne bili wuʔu k̄iri gè ne kanʔa wè,

ye- ki felieye siin k̄iri ye le wi mé.

⁷ Kenme b̄i n̄ε wi 'puu ne w̄i nyíene wè, níε wi lagbenre n̄abuwo tí dè,
ye- wuʔogʔo taʔa wi n̄ε kpuʔo kire felige, wi de fuunm̄o k̄ongʔo wáari.

N̄ε taʔa gíi n̄ε, wi 'puu ne ki s̄ongí baa wi fungo n̄i gè níε jo:

«Mi yē téniwe ne ní kùlof̄li, lakicuo bèʔ mi wèʔ,
n̄ε p̄ine mi sí 'n̄n̄ε je ga fuunm̄o k̄ongʔo wáa bè nyaa p̄uloʔ.»

⁸ Kire n̄ε, wuʔogboliyo nyàà yi 'yeli né wi ní yè,
yi bé wi p̄ine bè taa cennugo n̄i:
kùo né fuunm̄o k̄ongʔo,
né funduuro, n̄ε p̄ine wi bága súʔu k̄asun n̄i.
N̄ε taʔa gíi n̄ε, f̄anʔa yē K̄af̄li Kuloceliε mé wè,
wire n̄áà wi 'wi k̄ayuʔu juu gè.»

⁹ Duniya kùlof̄lil̄ bili pe 'kanuʔoʔo k̄piʔile né wi ní wè,
né cé puu ne pe lagbenre n̄abuwo ti n̄agbuʔoʔo k̄p̄inʔini dè, pe bága de nyeni de wi wuʔu yáa gè, a pe kénì wi sórigi a w̄irige k̄i yègí pe ki nyaʔa gè. ¹⁰ Pe bága yéri liʔi f̄ierε tire kenme n̄ε bè bè w̄i ne k̄alí wè, bé sí de nyu bé jo:

«ʔé, k̄i fuunm̄o wuʔu ! ʔé, je k̄i fuunm̄o wuʔu !
Cí, k̄akpuʔo gè, Babilni kàʔa gè, n̄ori kàʔa gè lé !
K̄ayuʔu ki 'fali n̄ε tuu muo n̄ε círcire mme gè lé ʔ?»

¹¹ Duniya yasubarile pe 'yè ne nyeni ne fuunm̄o k̄ongʔo wáari, ki 'nyaa sien sí cé 'n̄n̄ε puu ne yafien suu pe yaparire n̄i dèʔ. ¹² Tie tugolo, né walifiwe, né lagbenre sindari, né kofii, né *len* f̄eni cènwe, né kábebe céri

fèni ñàà wi nyí?ene wè, né kòrimiime fèni ñàà pe ye suwa wè, né fèni nyíewe ñàà wi nyí?ene wè, né nùdaanna kásenre, né soli gàanya yakpi?iligele ní, né lagbenre tiicènre yakpi?iligele ní gèle, né kányiere, né timɔri, né sindenige gáà pe ye mabiri wè, ¹³ né nùdaanna yasuro dáà pe ye kaneli wè, né yasuro dáà pe ye amomi wè, né nùdaanna yere, né *miiri* sùnmo, né wusuna, né divien, né sùnmo, né míivuoimɔ, né *bíle*, né yajuuro tòyo, sìnbaara, suonyo, né suonyo wotorilo, né sùkulolo nè fàri sienwarile nē. ¹⁴ Ki sí n'ge, yere dí kúru gu mu 'puu ne ya?ala dè, ti 'su mu mé. Nè píné mu yacènre dè né mu lori ní dè, ti mieni ti 'cú? mu kiyé nī yè, tí ñ'nè je ga nyaa cígini?. ¹⁵ Yasuobarile bíli wi cé kí?ile a pe 'kò lɔrifliló né ki yere dáà ní dè. Pe bága yéri lí?i fíere tire kenme nē bè bè wī ne kálí wè; bèri nyeni de yobilo, ¹⁶ béri wáa:

«?é kapiile ! ?é kapiile !
Kàkpu? gè, gáa ki 'puu ne len fèni cènwe bururo nī dè,
né kábebe céri fèni bururo ní dè, né ðii ti sí puu nyiere dè,
né tie wori ní dè, né lagbenre sindari ní dè, né kofii ní wè !

¹⁷ Ki 'nyaa lori dáà ti mieni ti 'fali nè cú? círecire mme gè lé ?»

Kórikpoliyo yi fèvliló bèle, né yasubarile bíli pe nyaari kóriyo nī yè, né bili pe baara kóriyo nī yè, né bili pe nyéni pe nyalii tari wè ku?jii lu? nī gè, a pe 'yéri baa lí?i. ¹⁸ A pe 'yè ne kòku?ulo wáari bà pe 'kà? nyaa gè ki sóri níe wírigi gè. Pe 'puu ne ki nyu níe wáa: «Kà?a gíi kí cé wú? nè yeli né kàkpu? ní gè ?» ¹⁹ A pe 'yè ne tárigé kunu ne wáari piye nē nyúgo nī gè, níe kòku?ulo wáari ne nyeni ne fuunmo kongo wáari, níe wáa:

«?é, kapiile ! ?é kapiile !
Je kàkpu? kire gī !
Ku?jii kórikpoliyofliló pe mieni bèle,
kàkpu? kire nī pe 'pe lori nī?ere taa dè.
Cí ! Kire kà?a kire gī lé
ki 'kò ne waa kpàn?a seni mme gè lé ?

²⁰ Nyí?ene yo, ma puu fundaanra nē ki wori nē dè !
Yeli mieni bèle Kulocelié wuulo bèle, né wi tundun-
mino ní bèle,
né *Kulocelié wi sienjuulo* ní bèle, ye- puu fundaanra nē.

Nè ta?a gíi nē, Kulocelié wi 'kàyu?u juu gè kà?a gáà nē gè nè yeli ken.»

²¹ A nyí?ene tundunwo wáà, ñàa wī ñkri ní kpu? wè, a wi 'sindenigbu? líe ki ní bè tíre sindenigbu? tíele, nè ki wáa ku?jii nī wè né jo:

«Kaya?a gáà kire felige ní pe bága Babiloni kàkpu? wáa gè !

Kii ñ'nè je ga nyaa púlo cígini wí?.

²² Górikpuonno túnmo, né yakpuonrɔfliló,
né ma?anafɔliló, né kàkpan?a wífliló,
tire táà sí ñ'nè je lú?u baa mu tí?e nī gè cígini?.

Nè píné yakpi?iliwe wáà fáala sí ñ'nè je nyaa baa mu tí?e nī gè cígini?;

tíre túnmo mieni sí ñ'nè je lú?u baa mu tí?e nī gè cígini?.

²³ Fètinne kpíenme sí ñ'nè je nyaa mu tí?e nī gè cígini?,

nè píné ñagapɔrivonwo né cefonwo yékpóli sí ñ'nè je lú?u mu tí?e nī gè?.

Nè ta?a gíi nē, mu yasubarile peli pe 'puu duniya sienkpolilo bèle,

nè píné mu dí?e kire ki 'sienne feliye yi mieni fáanni nè le kobuunnigo nī gè.

²⁴ Baa mu tí?e nī gè, Kulocelié sienjuulo pe sisien kíi baa,

né Kulocelié wuulo pe sisien ní gè,

né sienne bíli pe mieni pe 'kpúu dàala nē lè.»

19 Bà tire 'tóri dè, a mi 'juumo páà lú?u kpu? baa *nyí?ene* nī lè, bè sienni?eme kàgbaalige tíele; pe nyu níe wáa:

«Ye- *Yewe gbù?wò wè ! Kpu?wò* ti 'yeli Kulocelié nē !
Su?o lè, né kpuomó ní bè, né ñkri ní dè, tíi weli Kulocelié wori !

² Ki 'nyaa wi kàyu?ujuuro tíi kányi?e né ní sienre.

Wi 'nàjaacu wi kàyu?u juu gè,
ñàa wi 'puu ne dàala sienne fáanni bèle né wi nàjaara ní dè.

Kulocelié wi 'wi kaya?a fu? tón gè,
wi baaku?o báli nàjaacu wi yé kpúu bèle.»

³ A pe ñ'nè ki juu tɔliyo siin né jo:

«Ye- *Yewe gbù?wò wè ! Kpu?wò* ti 'yeli Kulocelié nē !
Kàkpu? ki wírigé kíi ne yègí súuri, kíi je ga kú?.»

⁴ A *lié* togo né sicéri bèle né yawiye sicéri ní yè, a pe 'tigi nè tuu Kulocelié yi?e mé gè wi ní téniwe kùlofliló kácun? nē gè, ne wi gbù?wò, níe wáa:

«Ki- *taa ki puu bè !*

Ye- Yewe gbù?wò wè !»

Sinbapile cepɔrigo liile lè

⁵ A juumo páà 'yiri baa kùlofliló kácun? tí?e nī gè nè jo:

«Yeri weli Kulocelié gbù?wò wè,
yeli ye mieni bèle wi baaku?o bèle,
né yeli ye mieni báli ye wi fí?é bèle,
yíriye yo, kpolilo yo !»

⁶ A mi 'tùnmɔ páà lúʔu bè sienniʔeme tùnmɔ tíele, ki ní bè lakpuʔɔ tùnmɔ tíele nè pínε; ki 'puu nè pínε muɔ bé jo kàsakpenige ki kpènì kpuʔɔ ne taʔala. Pe 'puu ne nyu níe wáa:

«Ye- Yewe gbùʔɔ wè !

Né ki cén weli Kàfɔli Kulocelie wi 'ténì fànʔa nē gè, wire wī Fànʔa ki mieni Kàfɔli wè !

⁷ Ye- puu weri fundaanra kpínʔini weri muguri, weri kpuʔɔ tari wi nē.

Ki 'nyaa Sìnɔapile ni cepɔrigɔ cenge ki 'nò; ni cuɔ wi 'wii gbòbori nè yaʔa.

⁸ Pe 'wi 'ken né fèncenwε ní a wi 'le, len fèni gáà wi nyíʔene wè.»

Ki 'nyaa len lagbenre wuu wè, Kulocelie wuulo pe kasingele keli gīε.

⁹ A nyíʔene tundunwɔ wi 'mi ye: «-Ki seβε ma jo: Bàli pe 'yeri Sìnɔapile ni cepɔrigɔ suro liidiʔe nī gè, pe wuʔu kiī tànʔa.» A wi 'nè mi ye: «Sienre dáà dè, Kulocelie wire tíime nyasienre dī.»

¹⁰ A mi 'tigi nè tuu wi tɔliyo láara yè bè kpuʔɔ taʔa wi nē. A wi sí mi ye: «Fága ki puu bèʔ ! Mi yē muɔ baakuɔnyeni wī, né muɔ siinyenine ní bèle nè pínε, bìli pe 'fɔli Zezi wori nē dè; Kulocelie wire muɔ 'yeli bèri gbùʔɔ, nè taʔa gī nē, gii ki nyéni nyu Zezi wori nē dè, kire gī Kulocelie kajuulo sienre ti nyùgo gè.»

Suɔnfiige fèvɔli wè

¹¹ A mi 'nyíʔene nyaa lè a ni 'múgu, né fali nè suɔnfiige káà nyaa. Nàa wi ki fé gè, pe wi ye Téngeme Sien né Kányiʔefɔli, nè pínε wī ne kàyuʔu nyu gè níe kapienne kpúɔn lè né sínme ní. ¹² Wi nyapigele kiyē muɔ bé jo kàsunnyige gī, á kùlofɔlilɔ ndònyɔ niʔeye ní wi nē nyùgo nē gè. Míʔe káà 'puu wi nē seβεge; sien sì ki cénʔ, nè yiri wire nigbe nī.

¹³ Burugbuʔɔ káà 'puu wi nē lege, ki mieni 'puu sisien. Wi míʔe gè, pe 'puu ne wi ye Kulocelie Sienre. ¹⁴ Nyíʔene kapiengbuɔn tòyo yi 'puu ne nyaari wi kúrugɔ, pe ní ténine suɔnfiie nē; len fèni fiiwe wi wecènwε pe cé le. ¹⁵ Nɔsɔii tãanwa wáà 'puu wi mé nyuɔ nī gè sienwe wè bè kùlogolo sienfeliye kpúɔn yè né wi ní, bé sí de pe nári wire tíime wè né timɔri kàgbiile ní †. Nè pínε, wire tíime wi béri ερεzen yaforigo tánʔana gè, gáa nī Kulocelie funyerigbuʔɔ divien wī ne yigi wè, wire wī Fànʔa ki mieni Kàfɔli wè. ¹⁶ Míʔe káà 'puu seβεge wi burugbuʔɔ nē gè né wi cekpuɔɔ ní lè, ki míʔe gè:

*Kùlofɔlilɔ Kùlofɔli
né Kàfɔlilɔ Kàfɔli.*

¹⁷ A mi 'nyíʔene tundunwɔ wáà nigbe nyaa yériwe baa cenge laame nī bè. Wi kòkuulo wáari kpuʔɔ sijnienye yi mieni mé yè nyàa yi lali naame gè, níe wáa: «Yeri báan ye pa gbuʔulo, ye- Kulocelie liigbuɔɔ lli lè ! ¹⁸ Ye-

† Wéli baa Njún 2.9.

kùlofɔlilɔ pe kaara káa dè, né kapiengbuɔnɔ kàfɔlilɔ kaara ní dè, né nɔrifɔlilɔ kaara dè, né suɔnyɔ kaara né yi fèvɔlilɔ pe kaara dè, né sienne pe mieni kaara ní dè: bìli bīεle piyeme yo, sùkulolo yo, yirile yo, nè kpɔlilo pínε !»

¹⁹ A mi 'nyàʔayεge nyaa gè né dàala kùlofɔlilɔ ní bèle, né pe kapiengbuɔnɔ ní bèle; pe cé piye pínε bè tuu nàa nē wi 'puu téniwε sunʔɔ nē gè wire né wi kapiengbuɔnɔ ní bèle.

²⁰ Nè sí ki taa a pe 'nyàʔayεge cò gè nè fàri jànva sijenjuwo nē wè, wire nàa wi 'puu ne fiekpɔlilo kpínʔini bèle ki yiʔe mé gè, níe sienne fáanni bèle ne pùunní wè, bìli nē nyàʔayεge ki fie wi 'puu wè, né bìli pe 'puu ne tun ki yafanʔa yiʔe mé gè gáa gī ki líεre dè ne ki gbùʔɔ wè. A pe 'pe wewiile siin líe bèle nè wáa siʔe kàsunnyige kpuʔɔ nī gè. ²¹ Bili pe cé kò bèle, a sunʔɔ fèvɔli wi 'pe kpúu né wi nɔsɔii ní wè, nɔsɔii tãanwa nàa wi 'puu wi mé nyuɔ nī gè sienwe wè; a sijnienye yi mieni 'káa nè tìn pe kaara nē dè.

Yiʔele sirakogunɔ wori dè

20 A mi 'nyíʔene tundunwɔ wáà nyaa wi tíri ne báan nyíʔene nī lè; láʔalafun kàtiʔe ki kòrikaanna ni 'puu wi mé né nyùʔɔdirige síkpilige káà ní wi mé kiyε nī yè. ² A wi 'yapiʔi cò gè, wòbilibi gè, kire gī gbòdolilo kàfɔli wè né ní Seteni wè. A nyíʔene tundunwɔ wi 'wi puɔ nè cáan nè taa yiʔele sirakogunɔ (1 000). ³ Né kúɔ né wi wáa láʔalafun kàtiʔe nī gè né ki sùʔɔ nè tón wi nē naame gè, né fie téngε ki nē, gii ki bé tí wi fága ní de kùlogolo sienne fáanni bèle de pùunníʔ, fúɔ bè taa yiʔele sirakogunɔ (1 000) ke- pa nyi. A tire kénì tóri dè, fúɔ ki 'yeli pe- wi múgu bè wáa wi- lèle cèri kúɔ.

⁴ A mi 'kùlofɔlilɔ kácuɔnyɔ yáà nyaa. Bili pe 'puu ténine yi nē yè, a pe 'kàyuʔu ki sienre ken dè pe mé. Sienne bìli nyùɔ pe yé celile né kágbaʔa ní gè Zezi wire wori ti juʔu kenme nē bè né Kulocelie Sienre ti kenme nē bè, né bìli piyè cé fɔli nè nyàʔayεge gbùʔɔ gèʔ né ki yafanʔa gáa gī wi líεre dèʔ, né bìli pe 'puu fie wii cé téngε pe gbεgele nē gèle né pe kiyε ní yè wèʔ, a mi 'pe nyaa a pe 'nyé nè yiri, nè ténì fànʔa nē gè né Kirisi ní wè nè taa yiʔele sirakogunɔ (1 000). ⁵ Kúbilɔ senmine bèle, peli sì nyéʔ, fúɔ nè taa a yiʔele sirakogunɔ ke péni nyi. Kire 'nyaa nyéyirile péliile lè. ⁶ A sien nī 'nyaa baa nyéyirile péliile náa nī lè, wi wuʔu kiī tànʔa, nè pínε Kulocelie wuu wī. Peli báli bèle, kùu siinwuu wi fànʔa wè pe nēʔ. Ki 'nyaa pe bé puu Kulocelie né Kirisi kácuɔnrib wī, pe bé ténì fànʔa nē gè né Kirisi ní wè nè taa yiʔele sirakogunɔ gáli gèle.

Seteni wi fànʔa ki 'cúʔ

⁷ A yiʔele sirakogunɔ (1 000) ke kénì nyi gèle, pe bé Seteni yige wè wi kasuu nī wè. ⁸ Wi bé ké bè sari kùlogolo sienne feliye fáanni yè de pùunní dàala láʔagele tiye siceri nī yè, peli bīεle Gɔgi né Magɔgiyé † bèle, nè

pe kóri bè gbu?ulo kapienne lire mí?e nē. Pe bé puu ni?ebele bè ku?jii dàrimi?e tíele gè. ⁹ A pe 'yiri nè cèri dàala nē lè, nè Kuloceliè wuulo ti?e mà?a gè nè su?u né Kuloceliè kà?a gáà ki 'wi déni wè nè píne gè. A kàsun káà 'tigi nyi?ene nī lè nè pe sórigo péwu. ¹⁰ Píra njáà nī wè, *gbòdolilo kàfòli* wè, pe fáannivòli wè, a pe 'wi wáa kàsunkpu?o nī gè si?e kàsun gè, baa nyà?ayegé kúrugú gè né jànvaa sienjuuwo ní wè. Pe béri wu?o de kàlì baa pilige né cenvugo, súuri kúwò fùn.

Kàyu?u senge gè

¹¹ A mi 'kùlofòlilò kácun?o káà nyaa kpu?o fiige né sien njáà wi 'puu ki nē téníwè wè. Dàala né nyi?ene ní lè ti cé fè nè si?ere wi yi?e mé gè; ti ti?e kii cé n'è cén? ¹² A mi 'kúbilo nyaa bèle, kpolilo bèle né yirile ní bèle, yérile kùlofòlilò kácun?o ki yi?e mé gè. Á pe 'sebele páli múgolo, né n'è sebe wáà múgu, wire wi 'puu sii wuu wè. Píra njáà nī wè, a pe 'kúbilo pe kàyu?u juu gè nè yeli né gii ki 'puu sebege baa sebele nī bèle, wàa ó wàa, nè yeli né wi kakpi?iligele ní gèle.

¹³ A ku?jii wi 'wi kúbilo ken bèle, kùu wè né *kusi?i* ní gè, a pe 'pe kúbilo ken bèle. A pe 'pe kàyu?u juu gè, wàa ó wàa nè yeli né wi kakpi?iligele ní gèle. ¹⁴ Kùu wè né kusi?i ní gè, a pe 'ti wáa kàsunkpu?o nī gè, kire gī kùu siinwuu wè, kàsunkpu?o gè. ¹⁵ A sien njī mí?e si cé nyaa baa sii sebe nī wè?, pe nē cé wi wáa baa kà-sunkpu?o nī gè.

Nyi?ene fònnò né dàala fònnò lè

21 A mi 'nyi?ene láà nyaa fònnò né dàala fònnò ní, ki 'nyaa nyi?ene péliè lè nè dàala péliè ní lè, tire cé pùunni, ku?jii míeni wii cé n'è puu baa?. ² Nè píne Kuloceliè kà?a wàlidengége gè, *Zerizalemi* kàfòngò gè, a mi 'ki nyaa a ki 'kón baa nyi?ene nī lè Kuloceliè ti?e nī gè ne tíri, nè kii gbòbori majo bè cefònwò cī wii fèri nè ya?a wi pòli mé wè.

³ A mi 'yékpòli láà lú?u a ni 'juu kpu?o baa kùlofòlilò kácun?o ti?e nī gè, né jo: «Nyaa, Kuloceliè kòridi?e kī sienne sun?wò nī bè ! Je wi bága puu né pe ní wī ! Pe bága puu wi wuulo, dí Kuloceliè wire tíime wi sí puu né pe ní, bè puu pe Kuloceliè wè. ⁴ Wi bága pe yéturo ti míeni pàari pe yieye nī yè. Kùu si n'è je puu baa?, funmò kónwàara si n'è je puu baa?, kòkuulo sí ní puu baa?, yaya?a si n'è je puu baa?. Ki 'nyaa kali?éle keli 'tóri wī.»

⁵ Njàa wi 'puu téníwè kùlofòlilò kácun?o nē gè, a wi 'jo: «Nyaa, mi 'kele ke míeni kpí?ile fòngò!» A wi n'è jo: «-Ti sebe ! Né ki cén mi sienre ti 'yeli né téngéle ní, tíi kányi?e.»

†† GÒGÌ NÉ MAGGÍYÉ: Yerigenme báà pire nē pe 'puu ne Kuloceliè leguulo yeri bèle, kùlogolo sienfeliye nyii yii puu ne Kuloceliè caa wè? (wéli baa Ezek 38-39).

⁶ A wi 'mi ye: «Ti n'de, ti sí nyéni kpí?ile ! Mi wī Alifa wè né Omega † wè, mi wī sélime nē nè ní lá?ala nē lè. Mi wè, a lu?wuwu?o yè sien njī nē, m'bé wi ken wi- gbuo sii lawiile ni lu?o nē gè wa?ane. ⁷ A sien njī kénì jáa wè, wi bé ye?e dáà taa de kòrigò. M'bé puu wi Kuloceliè dí wi sí puu mi pùo.

⁸ «Bili sí bíele fferéfòlilò bèle, né sindengele bèle, sien-cu?o bèle né sienkpuulo ní bèle, kanu?o?òfòlilò bèle né díele ní bèle, yasunzunminò bèle né káfinevinene pe míeni bèle, peli liéle ni bé nyaa baa si?e ††kàsun nī gè. Kire gī kùu siinwuu wè.»

Zerizalemi kàfòngò gè

⁹ *Nyi?ene tundunminò* kòlisiin bíli mé yagbu?o?ò kòlisiin ke 'puu cògolo gèle né ní nyigele wu?o?ògòliyo kòlisiin nē yè, a wàa nigbe 'pen nè péni juu né mi ní né mi ye: «Te báan, m'bé pa cefònwò tiè wè muo nē, Sinbapile ni cuo wè.»

¹⁰ A *Kuloceliè Pìle* ni 'mi yi?e múgu gè, a mi 'mìe nyaa nyagurukpu?o káà naame, kpà?alige, nè séni Kuloceliè kà?a wàlidengége tiè gè mi nē, *Zerizalemi* wè, ki cé kón *nyi?ene* nī lè Kuloceliè ti?e nī gè ne tíri ne báan. ¹¹ Kuloceliè nàjenre ti 'puu kà?a nē gè, ki ní ne nyi?ene bè lagbenre sindenige tíele majo jasipi sindenige gī, ne wéli ne sùuri kirisitali tíele.

¹² Gungba?alige lirige káà cé ki mà?a nè su?u, nè píne kòrikpòliyo kie né siin 'puu baa; nyi?ene tundunminò kie né siin 'puu ki kòriyo nyáà nē yè. Míeyé kie né siin 'puu sebeyé kòriyo nē yè; ki míeyé nyáà yè, *Isirayeli* piile saaya tùluyo kie né siin míeyé yire yī. ¹³ Cengenyeni-foligòli mé gè, kòriyo taanri; cengenyenifoligòli kàmege mé gè, kòriyo taanri; cengenyenifoligòli kàliige mé gè, kòriyo taanri; cengenyenijiingòli mé gè, kòriyo taanri.

¹⁴ Kà?a ki gunliriye yè, pe cé yi téngé kàdeniye kie né siin nē yire yi 'puu *kàkpu?onno* bèle, né sí Sinbapile ni *tundunminò* kie né siin pe míeyé kie né siin sebe yè kàdeniye nē yè.

¹⁵ Njàa wi 'puu ne nyu né mi ní wè, tiè yatònminigò kàgbiile 'puu wi mé còlo, bè kà?a tónminò gè né kòriyo ní yè, né kà?a ki gunlirige ní gè. ¹⁶ Kà?a ki 'puu gònnò sicéri, ki sìtònimò ní bè nubo né ki píelime ní bè. A wi 'ki tónminò né kàgbiile ní lè, a ki 'yè culolo sirakie né nigbe né culolo togo (2 200); ki tònigenme né ki píelime, né ki kpà?alime ní bè, ti míeni 'puu nuro. ¹⁷ A wi 'kà?a ki gunlirige tónminò gè, a ki kpà?alime pi 'yiri kabuunyí?ene tekòlisiin né kabuunyí?ene sicéri (144) ‡, sienne tórigenme nē bè; kire nyi?ene tundunwò wi 'tónminò nè taa.

† ALIFA WÈ NÉ OMEGA: Gireki yasebere nī dè, «alifa» wire wī yasebele péliè lè, «omega» wire sí yè yasebele senné lè. †† Piyè ne si?e tí?i wè ne fielige gbari. Wi nē puu bè sindenige tíele, nàà puu namiige céri. Wi 'mu?o?ò madeni, nè píne wi 'cò madeni kàsun nī. Si?e kàsunnyige ki nē puu wu?o bulò céri, wi nugo ki nàa sùbulò finawí?ile nī gèle nàà ne njòno celille sien nē. Si?e wi nyegé madeni a wi gbéne ye kàsun táanni gè. ‡ Kabuunyí?ene 144 gáli ke 'biè miétirele togo-taanri né kogunò mé.

¹⁸ Gunlirige ki 'puu fanʔa né jasipi sindenige ní, kàʔa gè pe cé kire faan né tie ciiliwe ní, tie njáa wi 'puu ciiliwe ne wéli ne sùurí wè. ¹⁹ Pe cé kàʔa ki gunliriye *kàkpuɔnɔ* kpíʔile bèle né lagbenre sindenicye feliyé yi mieni ní. *Kàkpuɔn* péliwè wè, wire 'puu jasipi; siinwuu wè, safiiri; taanriwuu wè, kaliseduwani; siceriwuu wè, emerɔdi; ²⁰ kogunɔ- wuu wè, saridonisi; kɔliniwuu wè, sariduwani; kɔlisiinwuu wè, kiriso- liti; kataanriwuu wè, berili; kaceri- wuu wè, topazi; kiéwuu wè, kirizo- pirazi; kie né nigbe wuu wè, yasenti; kie né siinwuu wè, ameti- isi.

²¹ Kòriyɔ kie né siin yi 'puu kofii woyo, yi mieni nigbe nigbe yi cé kpíʔile né kofii nigbe ní. Kàʔa ki kogbuɔ gè, kire 'puu tie ciiliwe wuʔu ne wéli ne sùurí.

²² Mi sì cé *Gbùʔɔɔsaʔa* nyaa gè baa kàʔa nī gèʔ. Ki 'nyaa Kàfɔli Kulocelié wè, Fànʔa ki mieni Kàfɔli wè, wire wī kàʔa ki *Gbùʔɔɔsaʔa* gè, wire né Sinbapile ní lè.

²³ Nè píné kàʔa ki màakuu sì cé puu cenge nē? né yege níʔ bèri kpíenme cáanri ki nēʔ. Ki 'nyaa Kulocelié wi nàjenre ti 'puu ne càanná ne kúu, nè píné kàʔa ki fétinne lire nī Sinbapile lè.

²⁴ Kire kpíenme pire nē kùlogolo sienne pe bága de nyaʔa de tári, nè píné wire mé dàala kùlofɔlilɔ pe bága de waa né pe kpuʔɔɔ yere ní dè. ²⁵ Nè píné kàʔa ki kòriyɔ yìi je ga tɔn bè nyaa cenge káa fáala níʔ, né ki cén pilige sì je ga wúɔ baaʔ. ²⁶ Kire tíʔe nī kùlogolo sienne pe bága de waa né pe nàjenre ní dè né pe kpuʔɔɔ ní dè. ²⁷ Sien njáa wi wè ciiliwe wèʔ, né njáa wi nyéni tètii kele kúu gèle, né njáa wi finene wè, peli wáa sì je ga jíin baa kàʔa nī gèʔ, nè yiri bili míeyé yi 'sebe Sinbapile ni sii sebe nī wè.

22 A *nyíʔene tundunwɔ* wi 'sii luʔɔ cáʔa tie gè mi nē. Ki 'puu ne nyíʔene ciilige ne wéli ne sùurí, níe kén- gi ne yigi kùlofɔlilɔ kácunʔɔ nī gè, Kulocelié wuʔu gè né Sinbapile ní lè, ² ne fúu kàʔa ki kogbuɔ sunʔɔɔ nī bè. Sii tiige † káa 'puu baa cáʔa ki kayɔbiyɔ siin nē yè, ne sengi sengele kie né siin; yege ó yege ki nē sen, nè píné ki wère tíi ne kùlogolo sienne gbari bèle.

³ Yakaa fáala sì nī nē je puu baa dénge yegeʔ. Kulocelié né Sinbapile pe kùlofɔlilɔ kácunʔɔ gè, kire ki bé puu baa, dí Kulocelié wi baakuɔɔ pe sí de wi gbùʔɔɔriɔ kele kúu gèle. ⁴ Pe bé wi yiʔe nyaa gè, nè píné wi míʔe ki bé puu sebege pe gbegéle nē gèle. ⁵ Pilige sì nī nē je puu baaʔ, nè píné pe màakuu sì nī nē je puu fétinne kpíenme nēʔ né cenge kpíenme níʔ. Ki 'nyaa Kàfɔli Kulocelié wire wi béri kpíenme cáanri bè wi baakuɔɔ báli nē bèle, dí pe sí puu fànʔa nē gè súuri lègèle ke mieni nī.

Ki 'kò cè Zezi wi bé pen

⁶ A *nyíʔene tundunwɔ* wi 'mi ye: «Sienre dáa ti 'yeli né téngéle ní, tíi kányiʔe. Kàfɔli wè, *sienjuulo* pe pígele Kulocelié wè, wi 'wi nyíʔene tundunwɔ torigo wè wi- pa ki

† *Wéli baa Séli 2.9; 3.22-24.*

tie wi baakuɔɔ nē bèle dí ki 'kò cè kele gíli ke 'yeli bè tóri gèle.»

⁷ A Zezi wi 'jo: «Ma sí ti lúʔu, ki 'kò cè m'bé pen. Sien njí wi 'Kulocelié kajuulo sienre cò dè, dàa dí náʔa sebe njáa nī wè, wire wuʔu kíi tànʔa.»

⁸ Mi *Zan* wè, mi mi 'kele gáli lúʔu gèle, né ke nyaa nè píné. Bà sí mi 'ti lúʔu né ti nyaa dè, nyíʔene tundunwɔ njáa wi 'puu ne ki kele gáli tíi gèle mi nē gèle, a mi 'tigi nè yiʔe cúbulo wi yiʔe mé gè bè wi gbùʔɔɔ.

⁹ A wi 'mi ye: «Fága ki puu bèʔ, mi yē baakuɔɔwɔ bè muɔ tíele, né bè muɔ siinyenine tíele bèle bili bíele Kulocelié sienjuulo bèle, né bili ní pe 'tári sebe njáa wi sienre nē dè. Te Kulocelié wire gbùʔɔɔ! »

¹⁰ A wi nī nē mi ye: «Kulocelié kajuulo sienre dáa dí sebe njáa nī wè, fága ti làrigeʔ, ma ki cén lèle ni 'kò tɔn wī. ¹¹ Sien njáa wī koliwo wè, wi- kàa taʔa wi kolimɔ nē bè; njí wi nyéni wii nóri wè, wi- ní kàa taʔa wi núʔɔɔwɔ nē bè. Njii wī sínwe wè, wi- ní kàa taʔa wiri sínme kákpiʔiligele kúu. Njii wī Kulocelié wuu wè, wi- yiʔe le wii wáli wi téngéle Kulocelié mé wè.»

¹² A Zezi wi 'jo: «Ma ti lúʔu, ki 'kò cè m'bé pen. Sàri njáa mi bága ken wè, wii náʔa mi mé bè ken sien ó sien mé bè yeli né wi kákpiʔiligele ní gèle. ¹³ Mi wī Alifa wè né Omega wè, péliwè wè né senwe wè, sélime bè né láʔala lè.

¹⁴ «Bili pe nyéni pe burugboliyo jíri yè bé sí taa bè pe liéle taa lè sii tiige nī gè, nè píné bé sí taa bè tóri kòriyɔ nī yè bè jíin kàʔa nī gè wè, peli wuʔu kíi tànʔa.

¹⁵ «Pɔnminɔ bèle, né diéle ní bèle, né kanuʔɔɔfɔlilɔ ní bèle, né sienkpuulo ní bèle, né yasunzunminɔ ní bèle, né bili pe mieni bíele káfinere ti 'pe déni á piyē ne ti tári dè, peli yē baa kpànʔane.

¹⁶ «Mi Zezi wè, mi 'mi nyíʔene tundunwɔ torigo wè wi- sa kele gáli juu gèle yeli mé *téngélelilɔ gbuʔulo* ke wori nē dè. Mi wī *Dawuda* siime wuu wè né ní wi saʔa tùlugo wuu wè; mi wī kpíenduume njɔnɔ.»

¹⁷ *Kulocelié Pile* lè né cefɔnɔwɔ ní wè, pe 'jo: «Te báan! »

Njii míeni wi ti lúru dè, wi- jo: «Te báan! » A luʔɔwuʔɔ yē njii nē, wiri báan. A njii ne ki caa bè gbuɔ wè, wi- pa sii luʔɔ suɔ gè waʔane.

Ki 'kò cè Kàfɔli wi bé pen

¹⁸ M'bé sí ki juu bè láʔa, sien ó sien wi nyéni Kulocelié kajuulo sienre dáa lúru dè, dàa dí náʔa sebe njáa nī wè, a sien 'tàa taʔa ti nē dè, Kulocelié bága wuʔɔgboliyo taʔa ki sien nē wè, wuʔɔgboliyo nyáa yī baa sebeyé sebe njáa nī wè. ¹⁹ A sien sí nī nē tàa yige Kulocelié kajuulo sienre dáa nī dè, dàa dí sebe njáa nī wè, Kulocelié bága wi liéle yige lè sii tiige nī gè, né kàʔa wálidengege nī gè bè píné, tire dáa dí baa sebere sebe njáa nī wè.

²⁰ Nàa wi nyéni kele gáli nyu gèle ne láʔala wè, wi 'jo: «ʔaan, ki 'kò cè m'bé pen.»

Ki- taa ki puu bè! Te báan, Kàfòli Zezi !

²¹ Kàfòli Zezi wi *kpuʔʔʔ* ti- puu sienne pe mieni nē.